

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS,

SEU

BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, OECONOMICA
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM, SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD ÆTATEM INNOCENTII III (ANN. 1216) PRO LATINIS
ET AD PHOTII TEMPORA (ANN. 865) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER DUODECIM PRIORA
ECCLESIAE SÆCULA ET AMPLIUS,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS,
PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA;

DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS, VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA;

OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS
DETECTIS AUCTA;

INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS SIVE AUCTORES ALICUIUS MOMENTI
SUBSEQUENTIBUS, DONATA;

CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM
DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA;

OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM
ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA;

DOCENTIS ET AMPLIUS INDICIBUS LOCUPLETATA; SED PRÆSERTIM DUOBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS, ALTERO
SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE

PATRUM, ARSQUE ULLA EXCEPTIONE, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR;

ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBIIVM QUINAM PATRES ET
IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ VERSUS,

A PRIMO GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT.

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS,

CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS

TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANTER

SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆSERTIMQUE ISTA COLLECTIO, UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA,

SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM,

PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÆTATES,

LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM.

SERIES GRÆCA

IN QUÆ PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIAE GRÆCÆ
A S. BARNABA AD PHOTIUM,

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ Cleri universæ,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIAE, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIA NEMPE LATINA, ALIA GRÆCO-LATINA; LATINA, JAM INTEGRE EXARATA, VIGINTI ET DUCENTIS VOLUMINIBUS MOLE SUA STAT, CENTUMQUE ET MILLE FRANCIS VENIT. GRÆCA DUPLICI EDITIONE TYPIS MANDATA EST. PRIOR GRÆCUM TEXTUM CUM VERSIONE LATINA LATERALIS COMPLECTITUR, ET FORSAN CENTUM VOLUMINUM EXCEDET NUMERUM. POSTERIOR AUTEM VERSIONEM LATINAM TANTUM EXHIBET IDEOQUE INTRA QUINQUAGINTA CIRCITER VOLUMINA RETINEBITUR. UNUMQUODQUE VOLUMEN GRÆCO-LATINUM OCTO, UNUMQUODQUE MERE LATINUM QUINQUE FRANCIS SOLUMMODO EMITUR: UTROBIQUE VERO, UT PRETII HUIUS BENEFICIO FRUATUR EMPTOR, COLLECTIONEM INTEGRAM SIVE GRÆCAM SIVE LATINAM COMPARET NECESSE ERIT; SECUS ENIM, CUJUSQUE VOLUMINIS AMPLITUDINEM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA PRETIA ÆQUABUNT.

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS XXX.

S. BASILIUS CÆSARIENSIS EPISCOPUS.

EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIÆ DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM
2 EU PETIT-MONTROUË.

SÆCULUM IV.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ,

ΑΡΧΙΕΠΕΚΟΠΟΥ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ ΚΑΠΠΑΔΟΚΙΑΣ,

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

S. P. N. BASILII,

CÆSARÆ CAPPADOCIÆ ARCHIEPISCOPI,

OPERA OMNIA QUÆ EXSTANT,

VEL QUÆ SUB EJUS NOMINE CIRCUMFERUNTUR,

AD MSS. CODICES GALLICANOS, VATICANOS, FLORENTINOS ET ANGLICOS, NECNON AD ANTIQVIORUM
EDITIONES CASTIGATA, MULTIS AUCTA : NOVA INTERPRETATIONE,
CRITICIS PRÆFATIONIBUS, NOTIS, VARIIS LECTIONIBUS ILLUSTRATA; NOVA SANCTI
DOCTORIS VITA ET COPIOSISSIMIS INDICIBUS LOCUPLETATA,

OPERA ET STUDIO

Monachorum ordinis sancti Benedicti e congregatione S. Mauri.

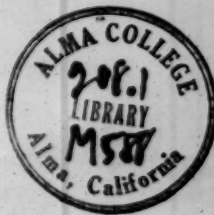
ACCURANTE ET RECOGNOSCENTE J.-P. MIGNE,

BIBLIOTHECÆ CLERI UNIVERSÆ,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

TOMUS SECUNDUS.

VENIUNT QUATUOR VOLUMINA 48 FRANCIS GALLICIS.

EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM,
SEU PETIT-MONTROUX.

1857
8112

ELENCHUS

AUCTORUM ET OPERUM QUÆ IN HOC TOMO XXX CONTINENTUR.

Quæ stellula prænotantur nunc primum comparent inter opera Basilii.

S. BASILIUS MAGNUS CÆSARIENSIS ARCHIEPISCOPUS.

Appendix tomi I operum S. Basilii.	col. 9
Oratio I. — De hominis structura.	10
Oratio II. — — —	38
Oratio III. — De paradiso.	62
Homilia in partem I psalmi xiv (Memoratur tantum utpote inter genuina tomo I reposita).	71
Homilia in psalmum xxviii.	72
— in psalmum xxxvii.	82
— in psalmum cxv.	103
— in psalmum cxxxii.	115
Commentarius in Isaiam prophetam.	118
Liber de virginitate.	670
* Sermo de contubernaliis.	812
* Argumenta contra Arianos.	827
* Expositio de sancta et orthodoxa fide.	831
Liber Eunomii apologeticus.	835
Eustathii Metaphrasis in Hexaameron Basilii	870
Notæ Frontonis Ducæi.	970
Notæ et animadversiones Federici Morelli.	1115
Varie lectiones.	1131

APPENDIX TOMI PRIMI OPERUM S. BASILII MAGNI,

COMPLECTENS

OPERA QUÆDAM EI FALSO ASCRIPTA, QUIBUS OPUS EUNOMII ADJUNGITUR.

MONITUM.

323 Has tres homilias, quæ jam olim editæ fuerant, videlicet duæ priores in editione Basileensi, tertia in editione Parisiensi, rursus edendas curavit vir doctissimus Combefisius in suo *Basilio recensito*: unde tam Græca quam Latina mutuati sumus (a). Cur autem id ceperit consilii, ipse docet tomo primo pag. 558. Ut, inquit, has homilias ex integro darem, fecerunt unus et alter Reg. cod. jam ascripti, tum ut ex illorum fide *Basilio* appendices has lucubrationes assererem, tum quod præcipue duæ priores pessime editis habitæ sunt, plurimis desideratis, ac prorsus alia compositione, quam mss. coddi. habeant; præsertim vero ille *Henr. II* insignibus notatus n. 1472 (nunc 503), ex quo etiam Gregorii Nysseni illustre excerptum ad defensionem *Basilii* produco. Tenet ejus antiquarius sententiam, ut nec *Basilio* asserat, nec abjudicet, sed rem in dubio, diversorum sententiis pugnantibus, relinquat. Mirum sane sic explicata *Basilio* connexion horum tractatum, ad nonam illam εἰς τὴν Ἐξαήμερον, sic alte de illis dubium insedis, quod veteres novem illarum duntaxat meminerint: cum proclivis ratio sit ita meminisse, quod illæ sic uno quasi conatu dictæ, magnoque plausu acceptæ, mox in publicum vulgatæ sint; *Basilio* interim per ægram valetudinem quiescente, ac per otium, et ut licebat ista supplente. Nec aliter Bellar. Budæus quoque hinc passim locos *Basilii* nomine exponit. Quod Gregorius Nyssenus *Basilii* fratris lucubrationem τῆς Ἐξαήμερον, in *Homine* suppleverit, egregia præstitit, in opere pene illi æmulo, in quo ejus plurimum opera desudavit, magisque in luculentissimo libro De opificio hominis, quem Petri fratris in eam ipsam rem hortatu conscripsit, omnemque physiologiam hominis mirabili arte ac conatu eximie expressit; ipsaque hic *Basilii* ejusdem vota feliciter implevit. Pauca adnoto; quæ præstiterim magis docebunt, quæ repræsentō cum editis, ut lubeat, collata. Nactenus is, quem dixi, vir de *Basilio* Magno optime meritus.

Ubi primum has tres homilias legi in vulgatis, eas *Basilii* non esse judicavi quidem: sed postquam easdem reperi auctiores in *Basilio recensito* Combefisii, in hac mea sententiâ longe magis confirmatus sum. Et vero quæ adjecta sunt, et quæ Combefisius putabat in vulgatis desiderari, ea harum orationum falsitatem magis ac magis ostendunt. Nec aliter existimaturum puto, qui utraque inter se comparaverit. Lege Præfationem, ubi de unaquaque re suo loco et ordine disputatur. Hoc est, quæ primo loco in Appendice posita sunt, de iis primo loco disceptatur in Præfatione: itidem, quæ secundo loco in Appendice occurrunt, ea secundo loco excutuntur in Præfatione; qui ordo ad finem usque servabitur.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

A

SANCTI PATRIS NOSTRI

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ

BASILII

Ἀρχιεπισκόπου Καισαρείας Καππαδοκίας

Cæsareæ Cappadociæ archiepiscopi,

ΛΟΓΟΣ Α'

ORATIO I

Περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου κατασκευῆς.

De hominis structura.

1. Παλαιῶ χρόνους ἔκτισιν ἀποτελήρων ἦκω· οὗ τὴν ἀπόδοσιν ἀνεβδόμην, οὐκ ἄγνωμοσύνη προαιρέσεως, ἀλλ' ἀσθενείᾳ σώματος· χρόνος ἀναγκαϊότατος, καὶ ὀφειλόμενος ὑμῶν τῇ ἀκρόασι. Καὶ γὰρ ἂν εἴη

324 1. Vetus debitum persoluturus advenio; ejus utique solutionem, non improbi animi vitio differebam, sed infirma corporis valetudine: in iis, quæ summe necessaria sunt, habendum debitum,

(a) Priores duæ leguntur etiam inter Opera Gregorii Nysseni. Vide Garnerii Præfat., n. 13, p. cxxxI. Ex editi Combefisiani collatione nonnulla restitimus. Varias lectiones codicis Regii olim 1472, postea 2286, nunc 503, a nobis denuo collati, ad calcem libri edendas curavimus. Edit.

PATROL. GR. XXX.

1

nec vestrae quidquam audientiae denegandum. Iniquum quippe fuerit, qui de bestiis, deque natalibus et iumentis ac volucribus; de cælo item, et iis quæ ad ipsum spectant; necnon de terra, lisque stirpibus, quæ in terra sunt, didicerimus, ut non etiam nostrum ortum ex divina Scriptura lucisque ejus radio doceamur. Quemadmodum enim oculi nostri, cum ea quæ extra se sunt videant, seipsos haud intuentur, nisi forte læve aliquod solidumque attingant, unde refractus obtutus velut reflexu hoc præstet ut quæ se retro sunt conspiciant: sic et animus noster, qui alia videat, haud aliter seipsum videt, quam si divinis Scripturis incumbat. Dum enim quod in eis est lumen refrangitur, id facit ut quisque nostrum seipsum pervideat. Ipsi namque nos ipsos non intelligimus: inconspicua nobis nostra constitutio et fabrica est: quod sumus, quidve simus, nescimus. Nostris in rebus summa socordia versamur, ut nec eorum quæ in promptu sunt ut sciuntur, et quæ in nobis minima sunt, notitiam habeamus. Multæ artes et scientiæ circa corpus nostrum humanum versatæ sunt; nec pauci nobis superiorum omnem suam operam ac studium in eorum impenderunt. Artem medicam si percurreris, quam multa de usu eorum quæ in nobis sunt disserat, facile inveneris: quam multas de interiori nostra structura, dissectionum molitione, abditas occultasque vias deprehendit; obscuros meatus ac foramina, unum corporis ratione concentum ac concordiam, spiritus rivos, sanguinis ductus, animæ attractionem, foci caloris in corde sedem, perpetuam spiritus in præcordiis agitationem. Quæ numerum excedant ab illis disputata sunt; et tamen nos omnium ignari sumus, quippe qui in ejusmodi studium nihil incumbamus; nec est qui curet scire quis sit ipse. Proclive nobis est, ut cælum potius, quam nos ipsos cognoscamus. Quamobrem quod in te miraculi est ne contempseris. Etenim pusillus es, ut arbitraris; at magnum te oratio excurrere comperiet. Propterea sapiens David, qui seipsum considerare noverat, *Mirabilis*, inquit, *facta est scientia tua ex me*¹. Hoc est, quæ de te est scientiam mirabili

2. *Faciamus hominem ad imaginem nostram et similitudinem*². Ostensum est pridem, ac, quantum sat erat, ostensum, quisnam sit qui loquatur, ad et quem sermo dirigatur. Habet Ecclesia de hisce rebus demonstrationes; quinimo **325** fidem habet omni demonstratione firmiorem. *Faciamus hominem*. Disce te ipsum, hinc auspicatus. Nondum in ullo creationis opere vox illa conscripta est. Lux creata est; simplexque jussio: *Dixit Deus, Fiat lux*³; cælum, nullaque cælum consultatione; luminaria, nullumque illis prævit consilium; mare, et quæ numerum excedunt æquora; jussuque producta sunt, ut essent in rerum natura; piscium

ἄδικον, τὰ περὶ θηρίων καὶ νηκτῶν καὶ κτηνῶν καὶ πτηνῶν, οὐρανοῦ τε καὶ τῶν κατ' οὐρανὸν, περὶ τε γῆς καὶ τῶν ἐν τῇ γῇ φυτῶν διδασχθέντας ἡμᾶς, μὴ καὶ τὰ περὶ τῆς ἡμετέρας γενέσεως ἐκ τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς φωτισθῆναι. Ὡς περ γὰρ οἱ ὀφθαλμοὶ ἡμῶν, τὰ ἔξω βλέποντες, ἑαυτοὺς οὐκ ὁρῶσιν, ἐὰν μὴ που λείου τινὸς ἄψωνται στερεοῦ, χάκεϊθεν ἀνακλασθεῖσα ἡ ὄψις, ὥς περ ἀπὸ παλινρροίας, ὁρᾷν αὐτοὺς ποιήσῃ τὰ ἑαυτῶν κατόπιν· οὕτω καὶ ὁ νοῦς ὁ ἡμέτερος, ἄλλα ὁρῶν, ἄλλως ἑαυτὸν οὐ βλέπει, ἐὰν μὴ ταῖς Γραφαῖς ἐγκύψῃ· τὸ γὰρ ἐνταῦθα φῶς, ἀνακλῶμενον, τοῦ καθορᾶσθαι ἕκαστον αἰτιον ἡμῶν γίνεται. Ἐπεὶ ἀσύνητοί ἐσμεν ἑαυτῶν, ἀπερίοργοι τῆς ἑαυτῶν κατασκευῆς· ὅπερ ἐσμέν, καὶ τί ἐσμεν ἀγνοοῦμεν· ἀμελέστατα γὰρ ἑαυτῶν διακείμεθα, τῶν προχείρων τῆς γνώσεως καὶ τῶν μικροτάτων τῶν ἐν ἡμῖν γινώσιν οὐκ ἐχόντες. Πολλὰ πραγματοποιεῖται περὶ τὸ σῶμα τὸ ἡμέτερον τὸ ἀνθρώπινον, καὶ οὐκ ὀλίγοι τῶν πρὸ ἡμῶν τὴν πᾶσαν ἑαυτῶν σπουδὴν κατανάλωσαν. Κἂν ἱατρικὴν ἐπέλθῃς, εὐρήσεις πόσα περὶ τῆς χρείας τῶν ἡμετέρων ἡμῖν διηγεῖται· πόσας περὶ τῆς ἐνδοθεν ἡμῖν κατασκευῆς, ἐν ταῖς ἀνατομικαῖς ἐγχειρήσεσιν, ἐξεύρε κεκρυμμένας ὁδοὺς· συντηρήσεις ἐν τῷ ἀφανεί, μίαν σύμπνοιαν ἀπὸ τοῦ σώματος, ὀχετοὺς πνεύματος, ὁδραγωγίας αἵματος, ἀναπνοῆς ὀλκῆν, ὀλκῆσιν ἐστίας τοῦ θερμοῦ ἐπὶ τῆς καρδίας, κίνησιν διαρκῆ τοῦ περικαρδίου πνεύματος. Μυρία παρ' ἐκείνοις πεφίλοσφρηται, καὶ οὐδεὶς ἡμῶν ἐστὶν ἔμπειρος, τῷ μηδεμίαν σχολὴν ἀπονεῖμαι τῷ μέρει τούτῳ τῆς ἐξετάσεως, μὴδὲ γινῶναι ἑαυτὸν ἕκαστος ὅστις ἐστίν. Εὐχολοί ἐσμεν γινῶναι οὐρανὸν μᾶλλον ἢ ἑαυτοὺς. Ὡς τε μὴ καταρρῶνει τοῦ ἐν σοὶ θαύματος· μικρὸς γὰρ εἰ, ὡς νομίζεις, μέγαν δὲ ἐπερχόμενος ὁ λόγος εὐρήσει. Διὰ τοῦτο ὁ σοφὸς Δαβὶδ, εἰδὼς ἀκριβῶς ἑαυτὸν ἐξετάσαι, Ἐθαυμαστὴ ὦθη, φησὶν, ἡ γινῶσις σου ἐξ ἐμοῦ· τούτέστι, τὴν γινῶσιν τὴν περὶ σοῦ θαυμαστῶς ἐξεύρον· πῶθεν; Ἐξ ἐμοῦ. Ἐθαυμαστὴ ὦθη ἡ γινῶσις σου ἐξ ἐμοῦ· καὶ τὴν τέχνην τὴν ἐν ἐμοί, ὅση σοφία κατεσκευάσθη μοι τὸ σῶμα, κατανοήσας, ἐκ τοῦ μικροῦ μὲν, θαυμαστοῦ δὲ τούτου κατασκευάσματος, τὸν μέγαν δημιουργὸν ἐνενοήσα. ratione deprehendi. Undenam porro? *Ex me*. *Mirabilis facta est scientia tua ex me*; eamque, quæ in me est, artem, quanta sapientia meum sit constructum corpus, considerans, ex parva quidem, sed mirabili hac fabrica, in magni sensum opificis veni.

2. *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμολοσίαν*. Ἐδείχθη πρῶτον ἐν παραδρομῇ, καὶ ἀρχούτως ἐδείχθη τίς ὁ λέγων, καὶ πρὸς τίνα ὁ λόγος. Ἐχει ἡ Ἐκκλησία τὰς περὶ τούτων ἀποδείξεις· μᾶλλον δὲ ἔχει πίστιν, ἀποδείξεως βεβαιωμένην. *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον*. Κατάμαθε σεαυτὸν, ἐντεῦθεν ἀρξάμενος. Οὕτω περὶ ἄλλου τῶν κατασκευασμάτων αὐτῇ ἡ φωνὴ ἀνάγραπτος. Φῶς ἐγένετο, καὶ ἅπλουν πρόσταγμα. *Εἶπεν ὁ Θεός· Γενηθήτω φῶς*· οὐρανός, καὶ ἄνευ βουλῆς ὁ οὐρανός· φωστῆρες, καὶ οὐδὲν προεβουλεύσατο περὶ τῶν φωστῆρων· θάλασσα καὶ πελάγη ἄπειρα, καὶ πρόσταγι παρήχθη εἰς τὸ εἶναι. Ἰχθύων γένη παντοδαπά, κελευθέντα

¹ Psal. cxxxviii, 6. ² Gen. i, 26. ³ Ibid. 3.

ἐγένετο· θηρία καὶ κτήνη, νηκτὰ καὶ πτηνά. *Εἶπε, καὶ ἐγένετο.* Ἐνταῦθα οὕτω ὁ ἄνθρωπος, καὶ βουλὴ περὶ ἀνθρώπου· οὐκ εἶπεν, ὡς περὶ τῶν ἄλλων πάντων· Γενηθήτω ἄνθρωπος. Κατάμαθε ἑαυτοῦ τὸ τίμιον· οὐ προσέδριψέ σου τὴν γένεσιν προστάγματι· ἀλλὰ βουλευτήριον συνέστη τῷ Θεῷ περὶ σοῦ, πῶς μέλλει τὸ τίμιον ζῶον εἰς τὸν βίον παράγεσθαι· *Ποιήσωμεν* γάρ, φησὶν· ὁ σοφὸς βουλευταί, ὁ τεχνίτης ἐνθυμεῖται. Ἄρα λείπει αὐτοῦ τῇ τέχνῃ, καὶ ἐκ τῆς μερίμνης βούλεται ἀπρητισμένον καὶ τέλειον καὶ ἡκριθωμένον αὐτοῦ ποιῆσαι τὸ φιλοτέχνημα, ἢ ἵνα σοι δείξῃ ὅτι τέλειος εἶ παρὰ Θεῷ; Ἐμαθες μὲν οὖν, ὅτι δύο πρόσωπα ἐπὶ Θεοῦ, ὁ λέγων, καὶ πρὸς ὃν ὁ λόγος. Διὰ τί οὐκ εἶπε, *Ποίησον*, ἀλλὰ, *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον*; ἵνα νοήσης τὴν δεσποτεῖαν· ἵνα μὴ, τὸν Πατέρα ἐπιγινώσκων, τὸν Υἱὸν ἀπογνοίης· ἵνα εἰδῇς, ὅτι Πατὴρ ἐποίησε διὰ Υἱοῦ, καὶ Υἱὸς ἐκτίσαστο. (a) πατρὶφί μελήματι· καὶ δοξάσης Πατέρα ἐν Υἱῷ, καὶ Υἱὸν ἐν Πνεύματι ἁγίῳ. Οὕτω κοινὸν γέγονας ἔργον, ἵνα καὶ κοινὸς προσκυνητὴς ἀμφοτέρων ᾖς, μὴ σχίζων τὴν προσκύνῃν, ἀλλ' ἐνὼν τὴν θεότητα. Ὅρα ἱστορίαν ἀπλήν μὲν τῷ σχήματι, θεολογίαν δὲ ἀκραιφνῇ τῷ νοήματι. *Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον. Ποιήσωμεν* καὶ οὐκ εἶπε, *Καὶ ἐποίησαν*, ἵνα μὴ πολυθεΐας λάθης ἀφοράς· εἰ γὰρ πληθυντικῶς παρεστήχθη (b) καὶ ἡ ποίησις, ἀφειδέεις ἂν ἐγένοντο οἱ ἄνθρωποι, πολλὰ πλήθη θεῶν ἑαυτοῖς ἐπισωρεύοντες. Νῦν μέντοι, *Ποιήσωμεν*, ἵνα γνωρίσης Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ Πνεῦμα ἅγιον.

omni licentia homines deorum sibi turbam acervassent. Nunc enimvero, *Faciamus*, ut Patrem noveris, et Filium, et Spiritum sanctum.

3. Ἐπειτα δέ· *Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον*· ἵνα Θεὸν ἕνα, τὰ τρία νοήσης πρόσωπα· οὐ τὰς ὑποστάσεις ἐνοποιῶν, ἀλλὰ τὴν μίαν οὐσίαν καὶ δύναμιν λογιζόμενος· καὶ μίαν δόξαν ἔχης, μὴ μεριζόμενος περὶ τὴν προσκύνῃν, μηδὲ εἰς πολυθεΐαν ἐμπίπτων. Οὐ γὰρ εἶπεν· Ἐποίησαν οἱ θεοὶ τὸν ἄνθρωπον· ἀλλ' Ἐποίησεν ὁ Θεός. Εἰ γὰρ καὶ ἰδία μὲν ὑπόστασις Πατὴρ, ἰδία δὲ Υἱός, καὶ ἰδία Πνεύματος ἁγίου, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τρεῖς θεοί· ὅτι μία καὶ ἡ αὐτὴ ἐν τοῖς τρισὶ νοουμένη οὐσιώδης θεότης. Ἦν γὰρ βλέπω ἐν Πατρὶ θεότητα, ταύτην καὶ ἐν Υἱῷ· καὶ ἦν ἐν Υἱῷ, ταύτην καὶ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ· διότι καὶ μία ἡ ἐν τοῦτοις θεωρουμένη μορφή, καὶ ἀρχὴ ἡ αὐτή. Διὰ τοῦτο καὶ παρ' ἡμῖν μία προσκύνησις καὶ δοξολογία τοῖς τρισὶν ὡς ἐνὶ Θεῷ. Τὸ γοῦν προοίμιον αἷς ἡμετέρας γενέσεως, θεολογία κατα-
D
venόηται ἀληθινή.

4. *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν.* Κατ' εἰκόνα μὲν Θεοῦ γεγενῆσθαι ἡμᾶς, εὐδελὸν ἀπὸ τῆς Γραφῆς. Πῶς δὲ τὸ, *Κατ' εἰκόνα Θεοῦ*, νοητέον. Οὐδὲν τι σωματικὸν καὶ γήινον ἐνοηθῆσθαι χρὴ· ἀποκαθάρμεν καρπῶν καρδίας ἰδωτικῆν, πρόληψιν ἀπαιδεύον, ἀμαθείας περὶ Θεοῦ ὑπολήψεις, ὅποιά τινές φασιν. Εἰ κατ' εἰκόνα γάρ

A omnigena copia; bestiae et pecora, natatilia et volatilia. *Dixit, et facta sunt* ⁴. Hic, nondum est homo, et de homine habetur consilium. Non dixit, quemadmodum in omnibus reliquis, *Fiat homo*. *Disce tuum pretium ac dignitatem*. Non projecit ortum tuum nudo praecepto atque mandato: sed in Deo de te consilium cogitur, qua ratione praestans animal atque nobile in vitam sit producendum: *Faciamus enim* inquit. Sapiens consilium init: artifex secum cogitat. Ergo laborat artis defectu, curaque sollicita hoc agit, ut artificiosum solersque opus suum absolutum atque perfectum exacteque excultum edat; an ut tibi ostendat, esse te perfectum apud Deum? Nosti itaque duas esse personas in Deo, alteram quae loquatur, alteram ad quam est sermo. Cur non dixit, *Facito*, sed, *Faciamus hominem*? Nimirum ut intelligas dominatum; ne, qui Patrem agnosceres, Filii ignorantia tenereris: ut scires Patrem fecisse per Filium, et Filium paterna creasse voluntate; laudaresque Patrem in Filio, et Filium in Spiritu sancto. In hunc modum commune existis opus, ut et communis trium cultor sis et adorator; non adorationem scindens, sed copulans deitatem. Vide simplici quidem specie expositam gestae rei narrationem; sensu vero ac intelligentia, sinceram deitatis personarum doctrinam. *Et fecit Deus hominem* ⁵, *Faciamus*. Et non dixit, *Et fecerunt*, ne plurium deorum erroris ansam inde arriperes. Si enim plurali numero ipsa quoque inducta fuisset creatio,

C 3. Tum vero, *Et fecit Deus hominem*; ut unum Deum ac tres personas intelligas; non qui subsistentias unitate componas, sed qui unam essentiam reputes ac potentiam; anamque habeas majestatem, haud scissus atque divisus adorationis cultu, nihilque impingens in errorem plurium deorum. Non enim dixit, *Fecerunt dii hominem*; sed, *Fecit Deus*. Tametsi enim propria est persona Patris, propriaque Filii, ac propria Spiritus sancti, haud tamen propterea etiam tres dii; idcirco quia in tribus eadem substantialis intelligitur deitas. Quam enim in Patre eerno deitatem, hanc et in Filio, et quam in Filio, eam et in Spiritu sancto. Quod nimirum in his quoque una intelligatur forma, idemque principium: idque in causa est, ut et a nobis una tribus adoratio ac laudatio quasi uni Deo adhibeatur. Ortus itaque nostri exordium, vera trinae deitatis professio intelligitur.

4. *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem.* Fuisse nos conditos ad Dei imaginem, perspicuum ex Scriptura est. At quonam modo intelligendum, quod ita dictum est: *Ad imaginem*? Nihil tibi corporeum ac terrenum in mentem ³²⁶ veniat. Rude cor nostrum atque incultum depurgemus; in-
eruditam occupatam existimationem; indoctas de

⁴ Psal. cxlviii, 5. ⁵ Gen. i, 27.

(a) Ἐκτίσαστο. H., ἐκτίσας.

(b) Παρεστήχθη. Ms., παρεδόθη.

Deo ac illiberales opiniones; cujusmodi quidam dicunt. Etenim si ad Dei imaginem conditi sumus, Deus nobis prorsus conformis existit? nec forte desunt Deo oculi et aures; caput, manusque et coxas, quibus fulciatur, habet? Etenim in Scriptura dicitur Deus sedere; pedibus præditus esse, quibus ambulet. Haud enim vero Deus talis est. Absurdas animo ablega cogitationes. Sensum abjice a Dei abhorrentem magnitudine. Deus omni vacat figura; simplex est, mole caret et quantitate. Noli tuo ipse animo formam in Deo cogitare. Noli Judaice eum qui magnus est, in angustum cogere. Noli corporeis Deum cogitibus complecti: ne tuæ mentis angustias eum circumscribas. Incomprehensus est magnitudine. Cogita magnum, addeque magno amplius quam cogitaveris; ampliusque adhuc superaddas, certiusque animo sis, non posse fieri, ut quæ sunt infinita, unquam assequaris.

5. Noli itaque cogitare figuram; a potentia intelligitur Deus. Non quantitatem; etenim ubique est, et supra rerum omnem universitatem modis majoribus excedit: qui nec atrectari queat, nec videri, aut mente intelligi, qui nec figura coerceatur, nec magnitudine circumscribatur, nec potentia mensuram habeat, non temporis concludatur angustias, non tribus terminis finiatur. Nihil enim prorsus in Deo, cujusmodi in nobis, aut etiam in iis quæ sola mente possunt intelligi. Quonam igitur dixit?

6. Agnoscamus quid Dei proprium habeamus, C atque id quod est ad imaginem haud prorsus in forma corporea accipi posse. Hæc quippe in corpore est oculis conspicuo: nusquam vero fiat, ut quod inaspectum est, in re oculis conspicua figuretur; at neque, ut quod corruptioni obnoxium est, ejus imago sit, quod ab omni est corruptione immune. Etenim corpus augmentum facit, diminutionem patitur, consenscit, alia ex alia qualitate deterente mutatur; aliud in juventute est, atque aliud in senectute; aliud cum prospera utitur valetudine, atque aliud cum morbis jactatur; aliud cum lætatur, aliud cum in doloribus versatur; aliud præfidens, aliud cum metuit; aliud in penuria, atque aliud in redundantia ac saturitate; aliud in pace, atque aliud in bello. Alius vigilantis est color, atque alias dormientis. Vigilans magis effloret, quo rubore perfunditur, idcirco quia calor extra progreditur; dormientis autem confrigescit calor et in profundum contruditur; atque id causæ est cur subpallescant, qui somno sopiti sunt. Quonam igitur modo, quod sic ex alio aliud mutat, eum referat qui ab omni immunis mutatione est? id quod nunquam consistit, nec in eodem statu manet, eum qui eodem semper modo peræque se habet? Dilabitur nobis, velut res fluxa: priusquam conspexerimus, se velocius subducit: aliud ex alio apparet humanum corpus. Ad imaginem nostram. Quinam

A Θεοῦ γεγόναμεν, σύμμορφος πάντως ἡμῖν ἐστὶν ὁ Θεός; καὶ ὀφθαλμοὶ τάχα περὶ Θεὸν, καὶ ὦτα, καὶ χεῖρες, ἰσχυῖον ἐφ' οὗ ἱερῶνται; Λέγεται γὰρ ὁ Θεὸς ἐν τῇ Γραφῇ καθέζεσθαι· καὶ πόδες αὐτοῦ, δι' ὧν περιπατεῖ. Οὐκοῦν τοιοῦτος ὁ Θεός; Ἀποσχεύασον (α) τῆς καρδίας φαντάσματα ἀπρεπῆ· ἐκβαλε ἀπὸ σοῦ διάνοιαν ἀφαρμόζουσαν τῷ μεγέθει τοῦ Θεοῦ. Ἀσχημάτιστος ὁ Θεός, ἀπλούς, ἀμεγέθης, ἀποσος. Μὴ φαντασθῆς μορφὴν ἐπὶ Θεοῦ· μὴ κατασμικρύνῃς Ἰουδαϊκῶς τὸν μέγαν· μὴ περιλάβῃς τὸν Θεὸν σωματικαῖς ἐννοίαις· μὴ περιγράβῃς αὐτὸν τῷ σφ. νῷ. Ἀπεριληπτός ἐστι τῷ μεγέθει. Κατανόησον τὸν μέγαν, καὶ τῷ μεγάλῳ πρόσθετος πλείον τοῦ νενοημένου, καὶ τῷ πλείονι τὸ πλείον· καὶ τὸν σεαυτοῦ λογισμὸν πείσον, ὅτι τῶν ἀπεράντων οὐκ ἐφίξεται.

B 5. Μὴ οὖν σχῆμα νοήσης· ἀπὸ δυναμείως Θεὸς νοεῖται. Μὴ μέγεθος· πανταχοῦ γὰρ ἐστὶ, καὶ ὑπὲρ τὸ πᾶν περισσεύει, ἀνεπαφόν, ἀόρατον, ἀκατανόητον· μήτε σχήματι περιλαμβανόμενον, μήτε μεγέθει περιγραφόμενον· μὴ δυνάμει ἐκμετρούμενον, μὴ χρόνῳ περιχλειόμενον, μὴ πέρας τι σὶν ὀρίζόμενον. Οὐδὲν γὰρ ἐστὶν ὅλως περὶ Θεὸν, ὅποιον περὶ ἡμᾶς, ἢ καὶ τὰ μόνως νοητά. Πῶς οὖν ἡ Γραφὴ εἶπεν ἡμᾶς κατ' εἰκόνα Θεοῦ γεγενῆσθαι;

modo Scriptura ad Dei nos imaginem factos esse

6. Ἐπιγινώμεν τί οἰκεῖον Θεοῦ ἔχομεν, καὶ οἷον τὸ κατ' εἰκόνα πάντως οὐκ ἐν τῇ σωματικῇ μορφῇ ἐκληφθῆναι δυνατόν. Ἡ μὲν γὰρ ἐπὶ ὁρωμένου σώματος· ἐν ὁρατῷ δὲ τὸ ἀόρατον οὐ σχηματίζεται· ἀλλ' οὐδὲ μὲν (b) τὸ φθαρτὸν εἴη ἂν τοῦ ἀφθάρτου ἡ εἰκὼν. Τὸ σῶμα μὲν γὰρ ἀΐζεται, μειοῦται, γηρεῖ, ἀλλοιοῦται. Ἄλλο ἐστὶ ἐν τῇ νεότητι, καὶ ἄλλο ἐν γῆρ· ἄλλο ὅταν εὐεκτή, καὶ ἄλλο ὅταν ἐν πάθει· ἄλλο εὐφραίνόμενον, καὶ ἄλλο λυπούμενον· ἄλλο θαρρόυν, καὶ ἄλλο φοβούμενον· ἄλλο ἐν ἐνδεῇ, καὶ ἄλλο ἐν πλησμονῇ· ἄλλο ἐν εἰρήνῃ, καὶ ἄλλο ἐν μάχῃ, ἄλλο χρώμα ἐργηγορός, καὶ ἄλλο καθεύδοντος· τοῦ μὲν ἐξανθεῖ πρὸς τὸ ἐρυθρότερον, τοῦ θερμῷ ἐπὶ τὸ ἔξω χωροῦντος· τοῦ δὲ κατέφυκται καὶ συνέσταλται, διὰ τὸ ἐπὶ τὸ βάθος τὴν θερμότητα εἰσδύεσθαι· διὸ D καὶ ὑποχρα τῶν κοιμωμένων τὰ σώματα. Πῶς οὖν δύναται τὸ ἀλλοιούμενον τῷ ἀναλλοιωτῷ εἰκέναι; τὸ μηδέποτε ἐσθλὸς μὴδὲ ἐπὶ ταυτοῦ μένον, τῷ ἀεὶ ὡσαύτως καὶ κατὰ τὰ αὐτὰ ἔχοντι; Ἐκφεύγει ἡμᾶς ὥς τὰ βευστά, πρὶν θεαθῆναι ὑπέδραμεν, ἄλλο ἐξ ἄλλου φαίνεται τὸ ἀνθρωπίνον σῶμα. Κατ' εἰκόνα ἡμετέραν. Πῶς σῶσαι δύναται τῆς ἀκινήτου φύσεως ἡ βευστή καὶ ἀλλοιουμένη εἰκὼν; τῆς ἀμόρφου, ἡ μεμορφωμένη; Πῶς οὖν ζητήσωμεν τὸ κατ' εἰκόνα; Ἐν οἷς αὐτὸς εἶπεν ἐξ ὑπογούου ὁ Θεός. Ἐὰν ἐμὸν τι εἴπω, μὴ προσδέξησθε· ἐὰν δὲ θεσποικῶν, καταδέξασθε. Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ κατ' ὁμοίωσιν· καὶ ἀρχέτωσαν τῶν ἰχθύων

(a) Ἀποσχεύασον. Editi, ἀποσχεύαζον. Edit.

(b) Μέρ. Forte μήν. Edit.

Τίνοι ἄρχεις τῶν ἰχθύων; εἰπέ μοι· σώματι, ἢ λογισμῷ; ἐν ψυχῇ τὸ ἄρχον, ἢ ἐν σαρκί;

mae expers existit, quae forma imbuta est? Ubinam igitur quaeremus, quod est ad imaginem? In iis nimirum, in quibus ipse Deus proxime **327** dixit. Si quid meum dixero, ne recipiatis; sin autem quod Domini est, id vero recipite. *Faciamus hominem ad imaginem nostram et similitudinem; et praesint piscibus.* Quoniam, quaeso te, piscibus praees, lisque imperas? corpore, an ratione? in animo posita imperii vis, an in carne?

7. Τὸ μὲν γὰρ ἀνθρώπινον σῶμα, πολλῶν ζῶων ἁλόγων καθέστηκεν ἀσθενέστερον· καὶ οὐκ ἂν ποτε συγκριθεῖται πρὸς δύναμιν σὰρξ ἡμετέρα τῇ τοῦ καμήλου, ἢ ἐλέφαντος, ἢ τοῦ ἵππου, ἢ τοῦ βοῦς, ἢ ἐκίστου, ὧν ἂν εἴποις μεγίστων θηρίων. Εὐδαίμων ἡ σὰρξ ἡ ἀνθρωπίνη, σαρκὶ θηρίου παραλαμβάνομένη (α). Ἄλλ' ἐν τίνι τὸ ἀρχικόν; Ἐν τῇ τοῦ λογισμοῦ περιουσίᾳ· ὅσον λείπει τῇ δυνάμει τοῦ σώ-

ματος, τοσούτων περίσσι· τῇ τοῦ λογισμοῦ κατασκευῇ. Καὶ γὰρ ἡ ψυχὴ ἡμῶν, καὶ ὁ ἐν αὐτῇ νοῦς, ἀπαντα ταῦτα βρδύλως ὑποτάττειν δεδυνάμενη. Πόθεν τὰ μεγάλα βάρη μεταταλῶσιν ἀνθρώπων; Ἐπινοῖα, ἣ τόνους σωματικούς; Ὡστε τὸ ἀρχικὸν ἡμῖν, καὶ κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ, ἐν τῇ τοῦ λογισμοῦ κατασκευῇ θεωρητέον, οὐκ ἐν τῇ τοῦ αἰώματος μορφῇ.

Ποτήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν. Τὸν

A fiat, ut immutabilis naturæ fluxa sit imago, aliamque ex alia qualitatem mutans? ejus qui omnis for-

igitur quæremus, quod est ad imaginem? In iis nimirum meis dixerō, ne recipiatis; sin autem quod Domini *imagine* nostram et similitudinem; et præsint piscibus. Quoniam, an ratione? in animo posita imperii vis, an in carne?

7. Nam quod attinet ad corpus humanum, multarum brutarum animantium imbecillius est : nec fiat unquam, ut nostra caro, quantum ad vires, conferatur cum cameli carne aut elephantis, vel equi aut bovis, seu cujuscumque malueris majorum bestiarum. Fragilis est humana caro, si cum bestiarum carne contuleris. Enimvero, in quonam posita vis illa imperii ? In rationis copia ac præstantia. Quan-

tum deficit corporis viribus, tanto rationis apparatus superior existit. Anima quippe nobis, et quamente prædita est, isthæc omnia facile potuit subigere. Undenam homo ingentis molis transfert pondera? mentis acumine, an corporis robore? Itaque vis illa in nobis imperii, et quod ad Dei imaginem ac similitudinem sumus, in rationis animique structura considerari debet, non in forma corporis

Faciamus hominem ad imaginem nostram. De interiori homine loquitur, cum ait, *Faciamus hominem.* Atenim dices, Ut quid nobis de ratione non loquitur? Hominem dixit ad Dei esse imaginem: nunquid ratio homo est? Audi Apostolum dicentem: *Licet is qui foris est, inquit, noster homo cor-*

Cumpatur, *men is qui intus est renovatur de die in diem* *. Ergo duplicem agnoscam unum eundemque hominem? Ita plane; unum conspicuum, et unum sub illo conspicuo occultum, interiorē hominem oculis non conspicuum; qui et proprie magis veriusque homo est. Intus itaque habemus hominem, atque duplices quodammodo sumus; verumque est quod dicitur. esse nos interius: ego namque homo

'ille interior sum. Quæ foris sunt, non ego, sed mea sunt; ego autem anima compos rationis. Quapropter quod perfectum est, in animo residet rationis compote. Corpus igitur in iis quæ mea sunt. Ergo corpus hominis instrumentum est, animæ instrumentum; homo autem proprie, ipse animus. *Faciamus hominem ad imaginem nostram; hoc est, Fa-*

ciamus illi rationis copiam; inque eum modum
Præsent piscibus et bestiis atque omnibus. Non dixit.
Fociamus hominem ad imaginem nostram, et ira-
cundia feratur, cupiditate, et mœstitia agatur. Non
enim perturbationes assumptæ sunt in Dei imagi-
nem; sed ratio quæ perturbationibus herili po-
testate dominatur; ratio nimirum in corporea
omnia principatu pollens, et quæ oculis subjecta

sunt luduntque specie excedens. Tu vero, queso, mirare Dei in te ex ipso exordio curam ac providentiam, quod statim atque conditus es, princeps eum imperio conditus es, jubeque imperium, ac quod nullo successore abolendum sit, nactus es.

EDIT.

• II Cor. iv, 16.

(a) Παραλαμβάνομένη. Forte, παραβαλλομένη. EDIT.

Homo namque ab homine potestatem aliquam, A quasi mortalis a mortali, et quasi non habens a non habente accipiens (quam enim homo in animam potestatem habet?), merito quam cito eam amittit; tu autem ab ipso Deo eam accepisti, et quæ obliterari non possit habes, non in tabulis ligneis scriptam, aut in codicillis perituris, quæ a tineis exedantur, sed in ipsa natura divinæ vocis munere insculptam ac cælatam; nempe, *Præsent.* **328** Ex tunc namque et in finem usque cuncta hæc humano serva facta sunt ac mancipata imperio. Ait namque: *Præsent piscibus, bestiis terræ, volatilibus cæli, pecoribus ac jumentis, reptilibus quæ reptant super terram* *. Non dixit: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram*, et vescatur de omni ligno pomifero, quod habet fructum in semetipso. Hæc enim postea, post paradisi scilicet plantationem; quo tu discas, in secundis habere quæ sunt necessaria carnis, præ iis quæ ad animum spectant, suntque principaliora ac primo destinata.

8. Prima namque nobis unaque comes consti- B tata est imperandi potestas: tum et paradisi liberalitatis cumulo adjecit delicias. Animal es, homo, imperio destinatum: ut quid perturbationibus atque vitiiis servis? ut quid tuam dignitatem dejicis, ac peccati servus efficiaris? ut quid te diabolo captivum addicis? Creaturæ princeps creatus es, tuæque gravitatem projecisti naturæ. In gradu quodam ac magistratu sæculi hujus constitutus es: magis teneris ac debitor es, ut et animum ac rationem pariter imperio pollentem habeas, atque vitiiis ac affectibus dominantem; ne risus ac ludibrium sæditis existas, qui pro eo ac præsis atque præcellas, te subditum, et qui agaris, perinde ac servus vincitus et inutilis, reputent ac intelligant. *Servus vocatus es* *? Quid tibi molestiæ facit servitus corporis? Quidni magis altum sapis ac gloriaris dominatu tibi a Deo concesso, quod ratione perturbationum domina præditus es? Cum herum, cui servis, voluptatis servum videris ac libidinis, te vero temperatis esse castisque moribus, intellige esse te servum solum nomine tenus; illum contra nomine quidem heri potestate pollere, ipsa autem re obfirmatum sibi ascrivisse servitutis jugum. Quandoquidem enim illum quidem fornicationis putavitum mancipatum trahit, tu vero rationis dominatu illo superior evasisti, qui fiat ut non ipse proprie vereque dominus sis, qui voluptate ac libidine superior sis, illeque potius servus, qui vitio a te proculcato subiaceat? Ubi itaque imperii vis ac principatus, ibi Dei imago: ubi autem Dei imago, illic et homo qui ab illo formatus est.

9. *Præsent piscibus.* Primum datum est nobis D imperium eorum quæ procul semota sunt. Non dixit, Et præsent animalibus quæ simul educantur, sed, *Piscibus*, qui vitam in aquis degunt. Primo igitur nobis in pisces traditum est imperium, ut per ea, quæ longius dissita sunt ac aquatilia, potiori longe ratione postmodum etiam quæ sunt viciniora complectatur, id est terrestria, et quæ

καὶ ἀνεξέλεστον ἔχεις· οὐκ ἐν ξύλοις γεγραμμένην, οὐδὲ ἐν πλατῇ φθαρταῖς καὶ σιγῶν θαπανήμασιν· ἀλλ' ἐν αὐτῇ τῇ φύσει ἐγκεκολλημένην ἀπὸ τῆς πρώτης θείας φωνῆς, τῆς, Ἀρχέτωσαν. Δοῦλα γὰρ ἔκτοτε καὶ ἀρχὴ τέλους τὰ σύμπαντα ταῦτα τῆς ἀνθρωπίνης ἀρχῆς. Ἀρχέτωσαν γὰρ, φησὶ, τῶν ἰχθύων, τῶν θηρίων τῆς γῆς, τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ, τῶν κτηνῶν, τῶν ἐρπετῶν τῶν ἐραίων τῶν ἐπὶ τῆς γῆς. Οὐκ εἶπε· Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν ἡμετέραν, καὶ ἐσθιέτωσαν πᾶν ξύλον κάρπιμον, ὃ ἔχει καρπὸν ἐν αὐτῷ· ὕστερον γὰρ ταῦτα, μετὰ τὴν τοῦ παραδείσου φυτείαν, ἵνα σὺ διδαχθῇς, δεύτερα ἔχειν τὰ τῆς σαρκὸς ἀναγκαῖα παρὰ τὰ τῆς ψυχῆς προηγούμενα.

8. Ἐπειδὴ καὶ πρῶτον ἡμῖν συνεχειροτονήθη ἡ τοῦ ἀρχεῖν δύναμις, ἔπειτα καὶ ἡ παραδείσου συνεπαφιλεῦσθ ἀπολαύσις. Ἀρχικὸν εἶ ζῶον, ἀνθρωπίνε, καὶ τί δουλεύεις τοῖς πάθεσι; τί σεαυτοῦ τὸ ἀξίωμα καταβάλλεις, καὶ δοῦλος γίνῃ τῆς ἀμαρτίας; διὰ τί σεαυτὸν ποιεῖς αἰχμάλωτον τοῦ διαβόλου; Ἀρχὸν κτίσεως ἔχειροτονήθης, καὶ ἀπερρύψας σεμνότητα τῆς σεαυτοῦ φύσεως. Ἐν ἀρχῇ τινι τέταξαι κοσμικῇ; ἔστι σοι πλεόν δι' ὀφειλῆς, τὸ καὶ τὸν λογισμὸν ὁμοίως ἔχειν συνάροντα, καὶ κρατοῦντα τῶν παθῶν· ἵνα μὴ γέλως εἴης τοῖς ἀρχομένοις, καὶ ἐμπαιγμὸς, ἀντὶ ἀρχοντος καὶ ὑπερέχοντος, ὑποκείμενον καὶ ἀγόμενον ἴσα καὶ δοῦλον δεσμῶν καὶ ἀχρήστων κατανοοῦσί σε. Δοῦλος ἐκλήθης; τί σε λυπεῖ ἡ δουλεία τοῦ σώματος; διὰ τί οὐ μέγα φρονεῖς τῇ δεσποτείᾳ τῇ παρὰ Θεοῦ σοι δεδομένη, ὅτι λογισμὸν ἔχεις παθῶν δεσπότην; Ὅταν ἴδῃς τὸν δεσπότην σου δοῦλον ὄντα τῆς ἡδονῆς, σεαυτὸν δὲ σώφρονα, γίνωσκε ὅτι σὺ μὲν εἶ δοῦλος ὀνόματι μόνον· ἐκεῖνος δὲ ὀνόματι μόνον (α) ἔχει τὴν δεσποτείαν, ἔργῳ δὲ βεβαιουμένην ἐπισπάσασα τὴν δουλείαν. Ὅποτε γὰρ ἐκείνων μὲν τὸ τῆς πορνείας πάθος τυχὸν ἔλκει καταδουλώσαν, σὺ δὲ τούτου διὰ τὴν τοῦ λογισμοῦ κυριότητα ὑπερανέστηκας, πῶς οὐχὶ δεσπότης μὲν κυρίως εἴης αὐτῶς, ὁ τῆς ἡδονῆς ὑπερκαίμενος, ἐκεῖνος δὲ μάλλον δοῦλος, ὁ ὑποκαίμενος τῷ ὑπὸ σου πατομένῳ πάθει; Ὅπου γοῦν ἡ τοῦ ἀρχεῖν δύναμις, ἐκεῖ ἡ τοῦ Θεοῦ εἰκὼν· ὅπου δὲ ἡ τοῦ Θεοῦ εἰκὼν, ἐκεῖ ὁ ὑπ' αὐτοῦ πεπλασμένος ἄνθρωπος.

9. Ἀρχέτωσαν τῶν ἰχθύων. Πρῶτον ἡμῖν τῶν ἀπρωκισμένων ἡ ἀρχὴ ἐδόθη. Οὐκ εἶπεν, Καὶ ἀρχέτωσαν τῶν συντρέφων ζώων, ἀλλὰ, Τῶν ἰχθύων· ἐνυδρὸς γὰρ αὐτῶν ἡ διαίτα. Τῶν οὖν ἰχθύων ἐδόθη ἡμῖν ἡ ἀρχὴ πρῶτον, ἵνα, διὰ τῶν πορρότερον καὶ ἐνύδρων, πολλῶ μάλλον καὶ τὰ πλησιαιότερα ὕστερον συμπεριλάβῃ, ἦγουν τὰ χερσαῖα καὶ σύντροφα. Πῶς οὖν τῶν ἰχθύων δοκοῦμεν ἀρχεῖν, οἱ μὴ διά-

* Gen. i, 26. * I Cor. vii, 21.

(a) Μόρον. Ms., νόση.

γοντες σὺν αὐτοῖς; Εἴ που ἔγνωσ' σεαυτὸν ἐν λίμνῃ ποτὲ καταφανέντα, ἐδελφάς τε πῶς ἡ σκιά σου μόνη πάντα τὰ ἐνδαιτύμενα ταύτῃ ἰχθύδια διεπτόσεν, ἐπέγνωσ' ἂν πάντως ταχὺ τὸ τῆς ἀρχῆς. Τίς γὰρ οὕτω δεσπότης οἰκίας, θορυβουμένου τοῦ οἴκου, ἀθρόως ἐπιστάς, ἡσυχίαν ἐποίησε, καὶ πάντα μετέβαλεν εἰς εὐκοσμίαν τῇ παρουσίᾳ τοῦ κρατοῦντος, ὡς πᾶσα ἡ ἐνυδρος κτίσις, ἐπιφάνεντος ἐνδὸς ἀνθρώπου, μεταβάλλει τὸ σχῆμα; Οὐκέτι τὴν ἐλευθέραν ἔχει διαγωγὴν· οὐ τοιμὰ ἐπὶ νῆξασθαι τοῖς νύτοις τῆς θαλάσσης ἢ τῆς λίμνης.

10. Ὁ δελφίς, ὅταν πλησίον ἀνθρώπου ὄντα θεάσῃται, καίτοι αὐτὸς ὢν ὁ βασιλικώτατος τῶν ἰχθύων, αἰδεῖται οἶονε, καὶ οὐκέτι κινεῖται, οὐδ' ὡς ἔθος ἀλλελεῖται. Δελφίς τῶν νηκτῶν ὁ βασιλικώτατος αἰδεῖται· οὕτως ἐδόθη τῷ ἀνθρώπῳ ἡ κατὰ τῶν νηκτῶν ἀρχή. Ὅταν δὲ ἴδῃ· σεαυτοῦ τὸν λογισμὸν διὰ πάντων διήκοντα καὶ πάντων ταῖς τέχναις κρατοῦντα, πῶς οὐχὶ τῶν κητῶν τῶν μεγάλων ἀρχεῖς;

11. Εἶδον ἐπίνοιαν ἀνθρωπίνην, ὅτι ποιοῦσιν ἀγκίστρων τινῶν κατασκευὴν, καὶ τούτοις ἐπιβάλλοντες δολεάσματα σύμμετρα τῷ μεγέθει τῶν καταπινόντων κητῶν· εἴτα τῶν ἄκρων ἐκείνων τῶν σχοινίων, ὧν ἀπέρχεται τὰ ἀγκίστρα κατὰ τὸ ἔτερον πέρας, ἀσχοῦς πνευματι διατείνοντες, καὶ ἐκδήσαντες τῶν ἄκρων ἐκείνων, μετεώρους ἀφίσκιν ἐπὶ τοῦ πελάγους. Ἐνεχθέντα τοῖνυν τὰ ἀγκία κήτη τοῖς δολεάσμασι, καὶ τὰ ἀγκίστρα ἐνδον ἑαυτῶν δεξάμενα, οὐρεῖ μὲν τοὺς ἀσχοῦς εἰς τὸ βάθος· ἡ δὲ τῶν ἀσκῶν φύσις ἀνωφερῆς οὖσα, πάλιν ἀνθέλκει εἰς τὴν ἐπιφάνειαν, καὶ ἐμπεπαρμένα τῇ ἰδίᾳ τροφῇ ἄνω καὶ κάτω μαιμάσσεται, καὶ ἀλύοντα τοὺς βυθοὺς διερευνᾶται, πελάγη πελάγῳ ἀμείβει· καὶ πῶν πολλὸν πόνον ἄπρακτον ἔχον, τελευταῖον βραχεῖ τῷ ἀγκίστρῳ, τὸ μέγα καὶ ἄρτυτον θηρίον ἀλώσιμον γίνεται, τῷ πόνῳ θαμπασθὲν, τῷ λιμῷ καταπνιγθὲν, καὶ νεκρὸν μετὰ τῶν ἀσκῶν συρόμενον, θήραμα γίνεται τῷ θηρατῇ· τῷ μικρῷ, τὸ μέγα· τῷ ἀσθενεῖ, τὸ ἄμαχον τὴν ἰσχύν· διὰ τί; ὅτι τῇ τοῦ λογισμοῦ περιουσίᾳ δύναμιν τοῦ ἀρχεῖν λαβὼν ὁ ἀνθρώπος, ὡς κακοῦς δραπετάς πρὸς εὐπειθειαν ἀγει τοὺς ἀπειθεστάτους· καὶ τοὺς μὴ δυναμένους δι' ἡμερότητος προσαχθῆναι, τοὺτους διὰ τῆς ἀνάγκης καταδουλοῦται. Οὕτως πανταχοῦ ἡ τοῦ ἀρχεῖν δύναμις παρὰ τοῦ κτίσαντος ἐγγινομένη τῷ ἀνθρώπῳ ὑπάρχει. Ἐντεῦθεν ξιφίαί, καὶ ζύγναι, καὶ φάλαινα, καὶ πρίονες, καὶ βόες, καὶ πάντα ἐκεῖνα τὰ φοβερά τῶν κητῶν

12. Ἀρχέτωσαν τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης, καὶ τῶν θηρίων τῆς γῆς. Οὐχ ὁρᾷς τὸν λέοντα τὸν βαρὺν, τὸν βρυγητικὸν, οὐ καὶ τὸ ὄνομα ἀφόρητον τῇ ἀκοῇ, καὶ ὁ βρυγμὸς ὑπὲρτρομον ποιεῖ τὴν γῆν; ὦ (α) τίς ἐστὶν οὗτος φορητὸν, ὥστε ὁρμὴν αὐτοῦ ὑπομεῖναι; Οὐδὲν τῶν ἀλόγων καὶ μεγίστων ζώων τοσαύτη πέποιθε δυνάμειος περιουσία, ὥστε ἀντιστῆναι ὁρμωμένῳ λέοντι. Ἄλλ' ὅμως ἐκεῖνον ὁρᾷς ἐν μικρῷ ζώῳ κατακεκλεισμένον. Τίς ὁ καθείρξας

(α) Ὁ. Forte, δ, scilicet θηρίον vel ὄνομα. Edit.

A una nobiscum vitam agunt et educantur. Qua itaque ratione videmur piscibus imperio praeesse, qui vitam cum eis non agamus? Si quando teipsum in palude animadvertisti conspicuum, atque vidisti, quemadmodum sola tua umbra pisciculis cunctis in ea degentibus terrorem injectit, cito prorsus imperii vim agnovisti. Quis enim ita paterfamilias, turbata domo, derepente astans, sedata turba silentium fecit, cunctaque dominantis potentia in ordinem redegit, quomodo natatiliū genus omne ad unius hominis aspectum, gestum mutat atque genium? Non amplius degit libere; nec per maris lacusve summas undas audet natare.

329 10. Delphinus, ubi hominem se prope conspexerit, tametsi inter natatilia ac pisces regali maxime pollet genio atque indole, velut veretur ac timet; nec ultra movetur, neque ut assolet, solit ac tripudiat. Sic datus homini in ea quae in aquis degunt, principatus est. Cum itaque rationem tuam animumque omnia pervadentem, cunctisque artium vi dominantem videris; quomodo non etiam magnorum cetorum imperio potiris?

11. Vidi ego subtile hominum inventum, qui hamis ad cetos capiendos confectis, atque esca pro ratione magnitudinis eorum qui deglutiant, adjecta summis funibus quibus hami suspensi sunt, utres ex altera parte vento plenos alligant, eosque pensiles super mare jactant. Invecti itaque in escam feri ceti, exque ea haustis hamis, utres quidem in profundum trahunt: verum cum ea utres indole sint ut sursum tendant, ad summam rursus superficiem retrahunt: consilique cum sua esca ceti, sus deque perciti motu concitantur, doloreque ac aestu profunda scrutantur; alia ex aliis mutantes aequora: frustra conatu ac labore impenso, ad extremum brevi hamo grandis ac indomabilis bestia capta in manus venit; labore edomita, fame confecta, et quae una cum utribus trahatur mortua, venantis praeda effecta: ejus qui pusillus sit, praemagna; ejus qui imbecillis, immenso robore vique praedita. Quid ita? Quod nimirum rationis praestantia atque copia, imperio regendi facultate accepta, tanquam mancipia quaedam procacissimos ad obedientiam per vim revocat; ut qui lenitate adduci nequiverant, ii necessitate servitute premantur. Sic imperii vis a Creatore homini indita, ubique ei competit. Hinc adeo sit, ut et xiphiae seu gladii, et zygaenae, et balenae, et serrae, et vituli marini, et reliqua terribilia cetorum genera homini subjecta sint.

ὀνόματα ὑποχείρια γέγονε τῷ ἀνθρώπῳ.

12. Et praesint piscibus maris, et bestiis terrae. Nunquid non gravem leonem, rugientem feram conspicias, cujus et nomen auditu importabile, rugitusque pavore terram succutit? ecquod tandem est robur, ut ejus sustinere impetum possit? Nulla enim brutarum animantium, et quae praegrandi mole corporis sint, tanta virium copia confidit, ut leonis obsistere impetui possit. Attamen illum in parvo vivario inclusum vides. Quisquam carcere con-

strinxit? quis exiguum carcerem grandi bestiae excogitavit? quis raras caveae lignae cancellos incluse feræ exstruxit, quo respiraret, ne suo ipsa anhelitu suffocaretur, sed libere animam duceret, secureque ageret? quis? Nunquid non homo, qui bestiarum sævissimas sibi ludum facit?

13. Nunquid non pantheras deludit, cum enarta in hominis effligiem efficta e superiori loco objecta, chartam panthera discerpit, atque homo infra positus, bestiae dementiam prono risu excipit? Nunquid non homo rationis copia cunctis superior existit? Quoniam id modo? Dicam tibi de volucris, haud quidem in aera corpore conscendere hominem: nam neque alis prædatus est; mentis tamen potentia, una cum eis volatum contendit. Nihil est quod hominis rationem animumque detineat. Quæ in profundo sunt, rimatur; quæ super terram, venatu **330** capit; quæ in aere, pernecitate majori antevertit, detracta solo devehit.

14. Vidisti aliquando in summo arboris ramo insidentem volucrum, subtilis in terra versantes homines deridentem; ut quæ alarum freta pernecitate sit? Videas nihilominus hic quoque hanc a puero ludo capi. Calamos enim calamis subicit, summosque eos visco illinit: ac tum per ramos ac folia ita furtim disponit ac locat, ut viscum non appareat, vagumque ac sublimem volucris fallat obtutum. Levi attactu per aera volantem aviculam tenuit; quæ per æthera feratur, volucrum visco devinxit. Nam humi quidem jacet homo; humi vero ejus et manus et pedes; ejus enimvero mens atque animus una cum volucris in sublime ascendit, ac qua pollet artis industria, pervia illi sunt cœlestia, et quæ sub manu veniant ac capiantur, quæ sunt alis prædita. Tum enim retia tenduntur volucris, tum sagittarii volantes assequuntur, ac quæ sunt guliosiores, escarum illecebra prædæ cedunt.

15. Num et aquilam nunquam vidisti vehementi impetu prædæ illapsam plagis humi confestim irriti? Ac quæ volatu alta petebat, hominis astu objecta esca, in terram detruditur ac tenetur. Omnia quippe sub hominis manu a Deo posita sunt. Et implevit orbem, et hominem principatus expertem non fecit. Ne dixeris: Quæ in aere feruntur, quomodo mea sunt? Nam et illa rationis ope tibi subjecta ac obnoxia fiunt.

16. Et reptilibus, quæ reptant super terram. Vides ubi situm sit, quod ad Dei imaginem conditus es? In eo nimirum quod principatu polles, inque animi parte intelligente ac utente ratione. Et fecit Deus hominem. Quid igitur est homo? Ex iis quæ legimus, et ex iis quæ audivimus, hominem definiamus. Nihil enim jam opus est ut alienas definitiones mutuemur, neque ut ab externa vanitate petita in veritatis cogitatum sensumque inducamus. Homo est opus Dei, ratione prædita, ad creantis imaginem conditum.

αὐτόν; τίς ὁ τὸ μικρὸν δεσμωτήριον τῷ μεγάλῳ ζῷῳ ἐπινοήσας; τίς ὁ τῇ ἀραιότητι τῶν στημόνων ἐκείνων τῶν ξυλίων τὴν ἀναπνοὴν τῷ ἐγκεκλισμένῳ (α) θηρίῳ παρασκευάσας, ὥς μὴ ἀποπνίξαι αὐτὸ τῷ ἰδίῳ θάσματι, ἀλλὰ καὶ ἀναπνοὴν ἐλευθέριον αὐτῷ δοῦν, καὶ τὴν ἀσφάλειαν διοικησάμενος; Τίς; οὐχὶ ἄνθρωπος παίγνια ποιεῖται τῶν θηρίων τὰ χαλεπώτατα;

13. Οὐκ ἀποπαίζει τῶν παρδάλων, ὅταν ὑπερτείνῃ χάρτην εἰς ἄνθρωπον ἐσηματισμένον· καὶ ἡ μὲν τὸν χάρτην ἐσπάραξεν, ὁ δὲ ἄνθρωπος κάτω κείμενος τῆς ἀνόλας τοῦ θηρίου κατεγέλασεν; Οὐ περιουσία τοῦ λογισμοῦ πάντων κρατεῖ ὁ ἄνθρωπος; πῶς; Εἶπω σοι περὶ τῶν πετομένων, ὅτι οὐκ ἀναβαίνει μὲν ὁ ἄνθρωπος εἰς τὸν ἀέρα σώματι· οὐ γὰρ ἔχει πτερά· συμπαρίπταται δὲ τοῖς πτηνοῖς τῇ τοῦ νοῦ δυνάμει. Οὐδὲν κατέχει τὸν τοῦ ἀνθρώπου λογισμόν· τὰ ἐν βυθῷ διερευνᾶται, τὰ ὑπὲρ γῆς θηράται, τὰ ἐν τῷ ἀέρι προκαταλαμβάνει, καὶ εἰς γῆν κατασπάσας, ἀποκομίζει.

14. Εἰδὲς ποτε ἐπ' ἄκρου κλάδου καθεζόμενον ὄρνεν καταγελῶν τῶν κάτω περὶ τὴν γῆν στρεφομένων ἀνθρώπων, ἐν τῷ πεποιθένει τῇ κουφότητι τοῦ πετροῦ; Ἄλλ' ὅμως ἔστιν ἄλλιν κἀναυθα ἰδεῖν παῖδα ἀδολεσχοῦντα, καλάμους καλάμους ὑποβάλλοντα, καὶ κατὰ τῶν ἄκρων τῶν καλάμων ἰξὼν προσαρτῆσαντα· εἰτα λαμβανόντως διὰ τῶν κλάδων καὶ τῶν φύλλων κλέψαντα τοῦ ἰξοῦ τὴν παρουσίαν, καὶ ἀπομετωριζόμενον τὸ θῆμα τοῦ ὄρνεν. Μικρὰ προσφαῦσαι ἐκράτησε τὸ ἀεροποροῦν· τὸ διὰ τοῦ αἰθέρος φερόμενον πτηνόν, δέσμιον ἰξῷ ἦγαγε. Κάτω μὲν γὰρ κεῖται ὁ ἄνθρωπος, κάτω δὲ καὶ τὸ χεῖρε αὐτοῦ καὶ τὸ πόδε· ἄλλ' ἡ διάνοια τούτου συναναβαίνει εἰς ὕψος τοῖς πτηνοῖς, καὶ διὰ τῆς τέχνης ἐφικτὰ τούτῳ γίνεται τὰ οὐράνια, καὶ τὰ περρωτά, ἀλωτά. Δίκτυά τε γὰρ ἴσταται τοῖς πτηνοῖς, καὶ τοξόται τῶν πετομένων καταστοχάζονται, καὶ δολέασμασι βρωμάτων θηρῶνται τὰ λαίμαργότερα.

15. Οὐκ εἰδὲς ποτε καὶ ἀστὸν λάβρως μὲν ἐμπεσόντα τῷ θηράματι, τάχος δὲ περιπαρέντα ταῖς κάτω πάγαις; Οὕτως τὸ ὕψηλόν κάτω γίνεται τοῖς ἀνθρωπίνοις δολέασμασιν κατελκυσθέν. Πάντα γὰρ ὑπὸ τὴν χεῖρα ἦγαγε τοῦ ἀνθρώπου· καὶ τὴν κτίσιν ἐκλήρωσε, καὶ τὸν ἄνθρωπον ἄμορον τῆς δεσποτείας οὐκ ἐποίησε. Μὴ εἰποις· Τὰ ἐν τῷ ἀέρι φερόμενα, πῶς ἐμοὶ διαφέρει; ἐπεὶ κάκεῖνα διὰ τοῦ λογισμοῦ σοι ὑποχείρεια γίνονται.

16. Καὶ τῶν ἐρπετῶν τῶν ἐρπόντων ἐπὶ τῆς γῆς. Ὅρξ σου ἔχεις τὸ κατ' εἰκόνα γεγενῆσθαι Θεοῦ; κατὰ τὸ ἀρχικὸν δηλαδὴ, καὶ τὸ τῆς ψυχῆς νοερὸν τε καὶ λογικόν. Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον. Τί οὖν ἔστιν ἄνθρωπος, ἐξ ὧν ἀνέγνωμεν, καὶ ἐξ ὧν ἠκούσαμεν, ὁρισμέθθα. Οὐκέτι γὰρ χρεῖα δανείζεσθαι ὅρους ἀλλοτρίους, οὐδὲ τὰ ἐκ τῆς ματαιότητος ἐπείσασθαι τῷ λογισμῷ τῆς ἀληθείας. Ἀνθρώπος ἔστιν ποίημα Θεοῦ λογικόν, κατ' εἰκόνα γενόμενον τοῦ κτίσαντος αὐτόν. Εἴ τι λείπει τῷ

(a) Verba, τῷ ἐγκεκλισμένῳ usque ad καὶ ἀναπνοὴν in editione Garnerii ob homœoteleuton ommissa, ex Combefisii Basilio recensito restituiamus. EDIT.

λόγῳ τούτῳ, οἱ πολλὰ προσαναλώσαντες τῇ ἀναλήψει τῆς φθειρομένης σοφίας ἐπισκεψάτωσαν. Ἡμεῖς δὲ τοῦ πρόσῳ ἐχώμεθα. Κατ' εἰκόνα Θεοῦ γέγονεν ἄνθρωπος.

17. Καὶ εὐλόγησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, καὶ εἶπεν· Αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε, καὶ πληρώσατε τὴν γῆν. Αὕτη καὶ ἡ ἰχθύων εὐλογία. Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα ἔρπετά ψυχῶν ζωῶν, καὶ ἐγένετο οὕτως. Εἶτα· Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε, καὶ πληρώσατε τὰ ὕδατα. Τί οὖν περισσόν; Ἀναγκαιῶς καὶ τὰ κοινὰ σοὶ ταῦτα ἐχαρίσατο, καὶ τὰ ἰδιὰ σε ἀναμένει. Αὐξάνη γὰρ ὡς καὶ τὰ λοιπὰ ζῶα, ἀπὸ μικροῦ τοῦ πρώτου ταῖς κατ' ὀλίγον προσθήκαις ἐπὶ τελειώσιν ἔρχῃ. Οὕτω καὶ ἵπποι καὶ κύνες, οὕτω καὶ αἰετοὶ καὶ κύκνοι, καὶ πάντα ἅπερ (α) ἂν εἴποις, διὰ μικρᾶς τῆς πρώτης κινήσεως τῇ κατ' ὀλίγον προσθήκῃ τὸ τέλειον τῆς αὐξήσεως ἀπολαθόντα, πάλιν διὰ τῆς μειώσεως πρὸς τὸ ἐλαττον ὑποστρέφει. Ἀ τοίνυν κοινὰ τῆς φύσεως ἦν, καὶ ἡμῖν ἐδώρησατο. Αὐξάνεσθε· τούτεστι, τρέφεσθε· μικροὶ γεννῶμενοι μεγάλοι γίνεσθε, καὶ πέρας ἔστω τῆς αὐξήσεως. Οὐ γὰρ ἐπειδὴ ἐν τῇ πρώτῃ ἐπταετίᾳ τρεφόμεθα, καὶ λαμβάνει ἡμᾶς μεθελικίως ἐπὶ τὴν δευτέραν ἑβδομάδα τῶν ἐτῶν, ἥδη ὀφειλομέν ὁμοίως ἐν παντὶ μέρει τῆς ζωῆς τῆς ἡμετέρας καθ' ἑβδομάδας μεθελικιοῦσθαι.

18. Ἡ πρώτη ἑβδομάς τὴν παιδικὴν ἡλικίαν ἔχει. Ὅρους τῆς παιδικῆς ἡλικίας φανεροὶ εἰ τῶν ὀδόντων ἐκβολή· οἱ μὲν ἔπessον, οἱ δὲ ἀνεφύησαν. Δευτέραν ἔλαβε ἀρχὴν αὐξήσεως ἕως τέλους τῆς τεσσαρεσκαίδεκάτης. Ἡ δευτέρα λοιπὸν, ἡ τῶν παλῶν· πρῶτον μὲν γὰρ παιδίον, εἶτα παῖς, εἶτα ἐφηβος ἀπὸ τεσσαρεσκαίδεκατοῦς (b)· ἑκατὰ οἱ ὅροι τῆς τρίτης αὐξήσεως. Εἶτα ἀνὴρ. Αὐξάνεσθε οὖν. Οὐκ ἐὰν γένῃ ἑκατὸν ἐτῶν ἀπὸ πρώτου μέχρι τοῦ ἑκατοστοῦ αὐξήσιν ἐπιδέχῃ· ἀλλὰ τοῦτο τὸ, Αὐξάνεσθε, ἐν ῥῆμα σοφῶς λεχθὲν, προνοητικῶς οἰκονομεῖται· αὐξάνεσθε μέχρι τινός. Κατὰ τὴν πρώτην σύστασιν τὴν καταβληθεῖσαν ἐν τῇ μήτρᾳ, καταβλήθησαν καὶ οἱ λόγοι τῆς αὐξήσεως· ἀλλ' οὐ τὸ μετὰ ταῦτα νεώτερον τὸ τῆς ἡλικίας χάρισμα ἐπιγίνεται, ἀλλ' αἱ μητρῴαι καταβολαὶ συγκатаβλημένας ἔχουσι τὰς πρὸς τὸ αὐξάνεσθαι ἐπιτηδεύοντας. Ἐπessον οἱ ὀδόντες; Ἐγνωμέν ὅτι ἠϋξήθη τόσον μέτρον· τριετὲς τὸ παιδίον ἐμέτρῃσεν ὁ πατήρ· οἶδεν ὅτι τὸ διπλάσιον τοῦτου μέγεθος ἀπολήφεται ἐν τῇ τελειώσει. Ὅσος γὰρ ἐν τῇ τριετίᾳ τῷ μήκει ὁ ἄνθρωπος φαίνεται, δις τοσούτον ἔσται ἐν τῇ συμπληρώσει τῆς αὐξήσεως. Τοῦτο τὸ μέτρον τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, μέχρι πέρας, μέχρι ὅρου. Ἀπὸ τῆς ἑβδομάδος τῆς πρώτης ἐπὶ τὴν δευτέραν μεταβαίνει· ἐκεῖ λοιπὸν ἡ θερμότης πλείων, ἡ διάπλασις τοῦ σώματος ἀραιότερα, ἡ ὑγρότης ἐπιλείπει, κραταίουται τὰ μέλη· ἰσχυροτέρων ἐφάπτεται ἔργων, οἷον οἱ τῶν ἐφηλίκων εἰσι, οὕτω μὲν τὸ τέλειον ἔχοντες· νεοπαγῆς γὰρ αὐτῶν ἡ σὰρξ ἔτι, καὶ πρὸς πόνους καρτερικῶς ἀνεπιτηδεύει. Τὸ μὲν κοῦρον καὶ εὐκίνητον ἀπέλαβε λοιπὸν τὸ ζῶον· ἐν δὲ

A Si quid in hac definitione desit, considerent ii, qui multum in studiis sapientiae caducæ operæ posuerunt: nos vero ulterius progrediamur. Ad imaginem Dei factus est homo.

17. Et benedixit Deus hominem; et ait: Crescite et multiplicamini, et replete terram⁹. Hæc et piscium benedictio est. Et dixit Deus: Producant aquæ reptilia animarum viventium: et factum est ita. Et ait Deus: Crescite et multiplicamini, et replete aquas¹⁰. Quid igitur homini amplius? Necessario hæc quodque communia tibi tribuit; teque manent quæ sunt propria. Crescis enim ut et reliqua animalia, et paulatim per incrementa ex parva ad justam perfectamque magnitudinem pervenis. Sic et equi et canes; sic et aquilæ et cyeni, et quæcunque dixeris reliqua animalia, a primo exiguo parva paulatim per assiduas accessiones ad absolutum perveniunt augmentum; rursumque paulatim minori mole contrahuntur. Quæ igitur naturæ communia sunt, hæc et nobis elargitus est. Crescite: id est, enutrimini; et cum parvi nascamini, justa statura magnique evadite; atque augmenti sit terminus. Neque enim quoniam primo septennio **331** ita nutrimur, atque vertimur, ut altero septennio in aliam ætatem immutemur: sic in omni vita per septennia de ætate in ætatem commutari debemus.

18. Primum septennium infantilem ætatem continet. Infantilis finis ætatis manifestat dentium ejection; cum in locum eorum qui ceciderunt, alii fuerint enati. Alterum rursus augmentum sumit principium, ad finem usque anni quartidecimi. Hæc altera jam ætas, quæ est puerorum. Primum enim infans est; tum puer, exinde puer, ab anno quarto-decimo. Hic tertii augmenti finis: ac deinde vir. Crescite ergo. Non si centum annorum vixeris, a primo ad centesimum usque annum, augmentum susceperis: sed una illa vox, Crescite, sapienti dicta consilio, res providentia disponit. Ad certum usque terminum crescite. Pro ratione primæ illius in utero constitutionis, jactæ fundamento sunt etiam augmenti rationes. Non enim quod postea accedit recentius est staturæ munus; sed materna fetus ab alvo, una quoque ad augmentum idonea, rata semina tulit. Dentes ceciderunt: scimus tantum augmenti accessisse. Triennem infantem admen-sus est parens; novit fore ut duplo majorem hac quantitatem recipiat, cum fuerit ætatis perfectæ. Quanta enim triennis ætatis statura hominis visitur, duplo auctior erit cum jam augmentum expleverit. Hic humanæ modus naturæ est, in finem usque. A primo septennio ad secundum transit. Ibi jam exuberat calor: rarior corporis constitutio est, deficit humiditas, roborantur membra, fortiora ag-grediuntur opera, cujusmodi puberum, qui nondum perfecti sunt. Est enim illis recens compacta caro, et ad robustos labores minus idonea. Levitatem duntaxat et agilitatem animal jam recepit. In tertio

⁹ Gen. i, 28. ¹⁰ ibid. 20, 22.

(a) Ἀπερ. Ms., ὅσα. (b) Τεσσαρεσκαίδεκατοῦς.

Editi, Τεσσαρεσκαίδεκα ἔτους. Edit.

deinceps septennio, una quoque perfectum augmentum nascitur: nec jam amplius, tertio expleto septennio corpus altiore statura surrigitur. Postquam vero natura a laboribus augendi in altum respiraverit: jam in latum incipit augmentum traducere, ædificique sui fastigium, tanquam fundamentis substratis fulcire, crassaque in orbem adjicere pergit, atque in eum modum membra corporis roborare atque formare, et in robustiorem statum perducere. Agit hæc quotidie natura imprætermisere suo ipsa ordine, sed cujus ex præcepto Dominico origo est; ac tunc prolatum, per omnem in finem usque perpetuo creaturam grassatur: *Crescite, et multiplicamini*. *Crescite*, inquit, ne in uno natura desiniatur. *Multiplicamini*, ne ad unum duntaxat, sed et ad plures genus excurrat. Unde et adjecit: *Et replete terram*. *Replete* vero, non habitatione; sic enim falsus esset sermo, quandoquidem etiamnum magnam terræ partem, quæ non habetur, videmus: verum *Replete*. Potestatem, inquit, dominandi terræ nobis tribuit. Quod enim dictum est, *Replete terram*, in habitatione locum non habet; nam neque solis ardoribus exustam, atque incultam, sive gelu rigidam inviāque ac inaccessam. Nunquid hanc quoque homines habitant, et implent terram? Sed ea ratione terræ replendæ arbitros fecit, et replemus per rationem, quod sciamus quanta sit ejus pars inhabitabilis solisque ardoribus exusta: quod noverimus quanta ejus borealis plagæ, ex 332 frigoris exsuperantia inculta est nullisque frugis. Nunquid non terram replivimus? nunquid non delecto quod usui esset, quidquid parum commodum ad humanam vitam transigendam rejecimus? Quamobrem quod ita dictum est, *Replete*, rei nos arbitros fecit. Non quia universæ usum non habemus, non ejus quanta est, domini constituti sumus. Neque enim tu, coempto tritico, idcirco non ejus omnis dominus es quod in tritico aliud edule, aliud quod in escam cedere nequeat offendis, et abjicis; ac scrupulos quidem ac lapides projicis ut inutiles, ac si quid aliud commistum est quod ad usum minime idoneum sit, glumæque exsufflata atque palea, ac secreto lolio, quidquid ad vitæ sustentationem purum est, id deligis.

19. Sic itaque etiam terra, partim ad habitandum nobis concessa idonea est; partim ad colendos agros necessaria; partim ad quadrupedum atque pecorum pascuam dimissa; aliaque secundum alium quemdam usum, tibi vitæ rationibus tenendis opportunum, deque illa quæ libet, et ut libet, disponis; idcirco nimirum, quod Dominus suæ te creaturæ dominum constituit. Licet itaque mihi quæ velim disponere, quippe qui dominus creatus sim, ipsius qui me creavit Domini munere. *Et implete terram*. *Et prævidete piscibus maris, et volatilibus celi, et bestiis terræ*¹¹. Hæc jam ejus, quod est, *Replete terram*, benedictio; hæc sancita lex: hæc no-

¹¹ Gen. 1, 28.

(a) Ἰδωμεν. Forte εἰδωμεν, ut et interpretes levisse videtur. Ed. 7.

τρίτη λοιπὸν ἐδδομάδι καὶ τὸ τέλειον τῆς αὐξήσεως συναπολαμβάνει· ἐτι δὲ καὶ εἰς μῆκος ἡ διανάστασις τοῦ σώματος οὐκ ἐπιγίνεται μετὰ τὴν τρίτην ἐβδομάδα. Ἐπειδὴν δὲ ἀναπνεύσῃ ἡ φύσις τῶν καμάτων τῆς ἐπὶ τὸ ἄνω αὐξήσεως, ἀρχεται λοιπὸν εἰς τὰ πλάτη διαβιβάζειν τὴν αὐξήσιν, καὶ οἰονεὶ περιθεμελιῶν τὰ ὑψωθέντα, καὶ πᾶσιν αὐτοῖς περιτιθέναι, καὶ οὕτω στερεοῦν καὶ κρατύνειν τοῦ σώματος τὰ μέλη, καὶ εἰς τὸ βωμωλεύτερον ἀποκαθίστασθαι. Ταῦτα ποιεῖ μὲν ἐκαστοτὲς ἡ φύσις ἀπαραλείπτως κατὰ τὴν ἑαυτῆς ἀκολουθίαν· ἐγένετο δὲ ἐξ ἀρχῆς προστάγματι θεσποτικῷ, καὶ τότε λαληθὲν, διὰ πάσης αἰῶνος κτίσεως μέχρι τέλους χωρεῖ. *Αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε*. *Αὐξάνεσθε* γάρ, φησί, ἵνα μὴ ἀτελεῖς διαμείνῃ τὸ ποίημα· *πληθύνεσθε*, ἵνα μὴ εἰς ἓνα, ἀλλὰ καὶ εἰς πολλοὺς διαδράμῃ τὸ γένος. Διὸ καὶ ἐπήγαγε· *Καὶ πληρώσατε τὴν γῆν*. *Πληρώσατε* δὲ, οὐ τῇ κατοικήσει· οὕτω γὰρ ἔσται ὁ λόγος διεψευσμένος, ἐπειδὴ ἀκρι τοῦ νῦν ὁρῶμεν πολλὴν γῆν ἀόικητον· ἀλλὰ, *Πληρώσατε*· τὴν ἐξοῦσιαν, φησί, τοῦ κυριεῦν τὴν γῆν δέδωκεν ἡμῖν. Τὸ γάρ, *Πληρώσατε τὴν γῆν*, ἐπὶ τῆς κατοικῆσεως χώραν οὐκ ἔχει· ἐπειδὴ οὐδὲ τὴν διακεκαυμένην καὶ ἀγεώργητον, ἢ τὴν κατεψυγμένην καὶ ἀθανον· καὶ οὐχὶ ταύτην οἱ ἄνθρωποι κατοικοῦσι καὶ πληροῦσι τὴν γῆν. Ἀλλὰ κυρίως ἡμᾶς ἐποίησε πληροῦν, καὶ πληροῦμεν ἐκείνην τῷ λογισμῷ, τῷ εἰδέναι ἡμᾶς πόσον μέτρον τῆς ἀοικῆτου καὶ διακεκαυμένης γῆς. Ὅταν ἴδωμεν (a) πόσον τὸ κλίμα τὸ βόρειον, ὃ διὰ τὴν ὑπερβάλλουσαν ψύξιν ἀγεώργητόν ἐστι καὶ ἀχρηστον, οὐχὶ ἐπληρώσαμεν τὴν γῆν; οὐ τὸ χρῆσιμον ἐκλεξάμενοι, τὸ ὅσον ἀχρηστον εἰς διαγωγὴν ἀνθρώποις ἀπεπεμφάμεθα; Ὅστε τὸ, *Πληρώσατε τὴν γῆν*, κυρίως ἡμᾶς ἐποίησεν. Οὐκ ἐπειδὴ πάσης οὐκ ἔχομεν τὴν χρῆσιν, οὐκ ἔχομεν πάσης τοῦ κυριεῦν. Οὐδὲ γὰρ σὺ τὸν σίτον ἀγοράσας (b), οὐκ εἰ διὰ τοῦτο τοῦ παντὸς κύριος, ἐπειδὴ ἐν τῷ σίτῳ τὸ μὲν ἐδώδιμον, τὸ δὲ ἀδρανὸν εὐρίσκεις καὶ ἀποβάλλῃ· καὶ τὰ λιθῖδια μὲν οὐκ ἀχρηστοὰ ἀπορρίπτεις, καὶ εἰ τι ἄλλο ἐπιμέμικται πρὸς βρώσιν ἀνεπιτήδειον· τὸ δὲ ἀχυρον ἀποφυσήσας καὶ τὸ ζιζάνιον ἀποκρίνας, τὸ ὅσον καθαρὸν πρὸς τὴν τοῦ βίου σύστασιν τοῦτο ἐκλεξάμενος.

19. Οὕτω τοίνυν καὶ ἡ γῆ, ἡ μὲν πρὸς οἰκισιν ἔχαρισθη ἐπιτηδεία, ἡ δὲ ὡς πρὸς γεωργίαν ἀναγκαία· ἄλλη ὡς πρὸς βοσκημάτων καὶ τετραπόδων ἀνελθὼ νομῆν, καὶ ἄλλη κατ' ἄλλην χρείαν τινὰ τῶν σοι κατὰ τὸν βίον ἀρμοζουσῶν· καὶ διατάττει ἡ βούλει, καὶ ὡς βούλει περὶ αὐτῆς, ἐπειδὴ σε κύριον ὁ Δεσπότης τῆς ἑαυτοῦ κατέστησε κτίσεως. Ἐξέστιν οὖν διατάξασθαι ἡ βούλομαι, ἐπειδὴ γέγονα κύριος, παρὰ τὴν τοῦ κτίσαντός με Δεσπότητος δωρεάν. *Καὶ πληρώσατε τὴν γῆν*. *Καὶ ἀρχετε τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης*, καὶ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τῶν θηρίων τῆς γῆς. Ἀπὴ λοιπὸν ἡ τοῦ, *Πληρώσατε τὴν γῆν*, εὐλογία, αὕτη ἡ νομοθεσία, τοῦτο τὸ

(b) Ἀγοράσας· L., ὠνησάμενος.

ἀξίωμα τὸ δεδομένον ἡμῖν παρὰ Θεοῦ. Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον. Κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν. Ἄρα οὐκ ἐπεσημῆκα, ὅτι ἑλλίπης ἦν ἡ ἀπόδειξις (α); Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν. Ἡ βουλὴ δύο εἶχε, κατ' εἰκόνα, καὶ καθ' ὁμοίωσιν· ἡ δημιουργία τὸ ἐν ἔχει μόνον, τὸ κατ' εἰκόνα. Μὴ ἄλλως ἐβουλήθη, καὶ ἄλλως μετεβουλευσάτο; μὴ μεταμέλειά τις ἐν τῇ κρίσει· παρηκολούθησε; μὴ ἀτονία τυχὸν κρίσαντος, μέγαρα μὲν προελομένου, μικρὰ δὲ ἀποτελέσαντος; ἢ, μὴ που ἀδολεσχία ἐν τοῖς προτέροις λόγοις ὑποληφθεῖν, καὶ περιττὴ ἡ τοῦ δευτέρου προσθήκη, ὡς τῶν δύο λέξεων τὴν αὐτὴν ἔννοιαν ἔχουσιν, καὶ τὸ αὐτὸ ἀπαρallάκτως σημαίνουσιν; Ἄλλ' ὅπερ ἂν ἐκ τούτων ἀπάντων ὑπονοήσωμεν καὶ προφασισώμεθα, εἰς κατηγορίαν τοῦτο τῆς Γραφῆς οὐ μετρίαν ἀποτελευτήσῃ. Εἴτε γὰρ ὡς παρέλκον τι τὸ, καθ' ὁμοίωσιν, εἴποι τις, ὡς ὅς τὸ αὐτὸ λέγειν, ἀργὸν ἐλέγχει τὸ ῥῆμα· καὶ βλασφημία δεινὴ τοῦτο κατὰ τῆς Γραφῆς, ἥτις οὐκ οἶδε ποτὲ ἀργολογεῖν. Οὐκοῦν ἀναγκαῖα καὶ ἄμωφ καὶ ἰδιοσημάντρα, τό τε κατ' εἰκόνα, καὶ τὸ, καθ' ὁμοίωσιν. Πῶς οὖν οὐχὶ καὶ μετὰ τὸ γενέσθαι τὸν ἄνθρωπον ὁμοίως ἐρρήθη τὸ, κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν ἐποίησεν αὐτόν ὁ Θεός, ἀλλὰ μόνον, κατ' εἰκόνα; Εἰ μὲν ὅτι ἠτόνησεν ὁ ποιῶν, ἀσεβῆς ὁ λόγος καὶ ἄσποπος· εἰ δὲ ὅτι μετεμελήθη ὁ προστάσων, ἀσεβέστερον τὸ ἐνθυμήμα· εἰ δὲ καὶ ὅτι τὴν προτέραν βουλήν, οὐ πᾶν ὁρθῶς ἔχουσαν, ὕστερον τάχα ἐν τῇ ποιήσει ἐπιδιωρθώσατο, καὶ τοῦτο ὁμοίως ἀθεῖας τὸ ἐννόημα. Ἄλλ' οὔτε ὁ Δημιουργὸς ἀτονεῖ, οὔτε ὁ ἀγαθός, τὰ πάντα εἰδώς, μετεμέλειται, καὶ περὶ τὰς ὑποσχέσεις ἀναβάλλεται, οὔτε ὁ σοφὸς μεταβουλεύεται, οὔτε ἡ Γραφή τοιοῦτόν τι λέγει. Τίς οὖν ὁ λόγος τοῦ τὸ, κατ' εἰκόνα, μόνον, ἐν τῇ ποιήσει τοῦ ἀνθρώπου, εἰπεῖν τὸν θεσπέσιον Μωϋσῆν, τὸ, καθ' ὁμοίωσιν, ἀποσιωπήσαντα, καίτοι ἐν τῇ προτέρᾳ βουλῇ ἀμφοτέρων ὁμοίως συμπαραληφθέντων αὐτῶ; hoc, quod est ad imaginem, in hominis creatione solummodo dixerit, quodque ad similitudinem est, silentio presserit : tametsi in priori consilio utrumque simul perinde assumpserat ?

20. Ῥαδίᾳ τῷ προσέχοντι καὶ συνιέναι βουλομένῳ ἡ ἐπιλυσίς. Τὸ μὲν γάρ, κατ' εἰκόνα, φύσει δέδοται ἡμῖν, καὶ ἀμετάβλητον ἐξ ἀρχῆς καὶ εἰς τὸ τέλος συμπάρεστι· τὸ δὲ, καθ' ὁμοίωσιν, ἐκ προαιρέσεως, καὶ οἰκοθεν κατορθοῦμεν ὕστερον. Ἐν μὲν οὖν τῇ πρώτῃ βουλῇ λέγων ὁ Θεός, Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν, καὶ τὸ, καθ' ὁμοίωσιν προσέθηκεν· δεικνύς, ὅτι καὶ προαίρεσιν ἡμῖν αὐτεξουσίαν ἐμβάλλει, τὴν δυναμένην ποιῆσαι ἡμᾶς ὁμοιωθῆναι Θεῷ. Καὶ γοῦν καὶ τοιοῦτοι ἀπετελέσθμεν, κατὰ τὴν πρόβησιν τοῦ Θεοῦ. Πολλοὶ γὰρ οἱ ὁμοιωθέντες αὐτῷ, πάντως δὲ καὶ ὁμοιωθῆσμενοι, κἂν μὴ καὶ πάντες εἰς τοῦτο ἐπισπεύδοιμεν, ἀλλὰ τὴν ἐναντίαν μάλλον ὑπὸ ἐθλοκακίας βαλίζοιμεν. Ἐν δὲ τῇ κατασκευῇ ὕστερον μόνον εἶπε τὸ, κατ' εἰκόνα, ὡς καὶ μόνον τοῦτο ἐντελὲς καὶ ἀναλλοίωτον τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει ἐγκατασκευάσας· τὸ δὲ γε, καθ' ὁμοίωσιν, ἐπειδὴ δύναμει τέως μόνον ἐγκατέσπειρε τῷ ἀνθρώ-

A his a Deo collata dignitas. Et fecit Deus hominem. Ad imaginem Dei fecit eum. Nunquid non observasti, mancum esse ac diminutum id quod redditur? Faciamus hominem ad imaginem nostram et ad similitudinem. Consilium duo habuit, ad imaginem, et ad similitudinem: procreatio unam duntaxat habet, nempe quod est ad imaginem. Nunquid aliter decrevit, atque aliter mutato consilio fecit? num pœnitudo aliqua in creatione subsecuta est? Num forte fractæ creantis vires ac minutæ, ut cum magna destinaverit, minora opere exsecutus sit? Aut, nunquid in prioribus verbis nugacitas æstimanda sit superfluaque ejus, quod secundo loco positum est, adjectio; quippe quod ambæ dictiones eundem habeant sensum, nulloque discrimine idem significant? Enimvero quidquid horum suspicari ac causificati fuerimus, in Scripturæ haud leve crimen cedit. Sive enim ceu quid redundans dicat quis, quod ita scriptum est, Ad similitudinem, quasi bis idem dicatur, otiosum verbum arguit: gravisque hæc in Scripturam blasphemia, cujus nunquam moris est otiosa loqui. Itaque necessaria ambo sunt, ac cujusque proprium significatum, tum ejus quod Ad imaginem, tum quod Ad similitudinem scriptum est. Quid igitur causæ est, cur et post conditum hominem, non pariter dictum est, Ad imaginem et similitudinem fecit eum Deus, sed duntaxat, Ad imaginem? Ac quia si ideo quod creans minutus potentia est, impius sermo est et absurdus. Sin vero, idcirco quia prins consilium, quod haud valde recte haberet, postmodum forte in creatione denuo emendari, et hæc perinde impietati hærens existimatio est. At neque Creator viribus deficitur; neque qui bonus est, cunctaque explorata habet, pœnitudo ducitur, ac moras necit ut promissa impleat: nec qui sapiens est, consilium mutat, nec Scriptura ejusmodi 333 quidpiam loquitur. Quænam igitur ratio est, cur divinus Moses

20. Facilis est, si quis animum attendat ac Intelligere velit, solutio. Etenim quod est ad imaginem, natura nobis concessum est, atque a principio immutabile et in finem usque comes est. Quod vero ad similitudinem, libera voluntate et a nobis postmodum præstat. Cum itaque in primo consilio ait Deus, Faciamus hominem ad imaginem nostram, adjecit et, Ad similitudinem; ut ostenderet liberam quoque nobis voluntatem indere, per quam nancisci liceat, ut Deo similes efficiamur. Ac sane tales etiam effecti sumus, pro eo ac divino prædictum oraculo est. Multi enim similes ei evasere, prorsusque etiam futurum ut multi evadant, tametsi non omnes ad hoc properemus, sed contrariam prorsus viam nostra sponte socordia incedamus. In hominis vero postmodum structura solum dixit quod est ad imaginem, quippe qui etiam unum hoc perfectum et immutabile in humana natura fabricatus

esset. Quod vero ad similitudinem est, quod potentia solum hactenus homini inseruerat, ac necdum in effectu eluxerat, sed ad actus effectum accipientis adhuc animum volentem exigebat, merito silentio pressit. Siquidem igitur nullo præeunte ei consilio dixisset Deus, quod est ad similitudinem, primumque illius effatj tenore virtutem statim elargitus esset, ut Deo similes efficeremur, haudquaquam ex sola nostra potestate postmodum magnum istud donum asciscere potuissemus, ac propterea necessario tunc adepti essemus. Ubi jam vero eo devenimus ut conderemur, atque ex nihilo ut essemus in rerum natura adipisceremur, id quidem quod a creante naturæ nostræ ut ei velut substantia inditum, atque jam tum perfectum tribuebatur, statim nacti sumus, atque ex eo nuncupati, nempe ad imaginem. Quod vero non statim una nobiscum absolutum est, nec natura comes formationi fuit, sed ex adventura libera voluntate, nostra quippe operatione, postmodum nobis congruere debebat, quæ nobis, inquam, cum Deo initur similitudo, id nimirum nec adhuc eramus, nec dici poteramus. Dimisit enim hoc de industria Creator imperfectum, ut a nobis boni usura perficeretur, nostrumque bonum videretur, ut et debitam inde mercedem consequeremur: ne velut simulacra inanima essemus, pictorum quidem arte efficta temereque jacentia, et quæ a se nihil conferant ad decorem; quæ qui contueatur, exacteque depicta consideret, pictorem quidem merito et admiretur et laudet; ipsorum vero sui causa colorum, aut in quibus depicti sint tabellarum nullam rationem habeat. Ut itaque admiratio etiam mea foret, ac cum Deo optimæ laudem creationis una partirem, mihi reliquit ut ad Dei efficerer similitudinem. Est itaque in me potentia quidem rationis vis ac intelligentiæ, quod utique ad Dei me factum imaginem ostendit: actu vero, ut et virtutem amplectar, sedulaque actione id quod honestum ac officii est, præstem, atque ita vita optimis rationibus instituta, ad Dei similitudinem **334** deveniam. Quare id quidem, quod est ad imaginem, boni origo radixque est, quam ipsa statim conditione cum natura fundamento jactam habui; quod vero ad Dei similitudinem, ex meis postremum operibus, iisque quæ honesta ac officii sunt impensis laboribus, tota denique vita virtutis cultu exacta, mihi accedit. Congruè itaque hand una cum creatione, ut mihi statim quod ad Dei similitudinem est, proveniret, Creator sanxit. Audi enim quid dicat in Evangelio: *Estote perfecti sicut et Pater vester cælestis perfectus est; quia solem suum oriri iniquos* ¹³.

21. Vidisti ubinam et quando Dominus id quod est ad similitudinem nobis reddiderit? Quoniam solem suum oriri facit super malos et bonos, et pluit super justos et iniquos. Si oderis scelera, si injuria-

¹³ Matth. v, 48, 45.

(a) Hic deesse videtur ὧμεν, vel tale quid. Edit.

Α πω, οὕτω δὲ καὶ εἰς τὸ ἀποτελεσμα ἐμπαφάνιστο, ἀλλ' ἐδεῖτο εἶτι πρὸς ἀποτέλεσμα τῆς πράξεως τοῦ λαβόντος τὴν προαίρεσιν, εἰκότως ἀπεσιώπησεν. Εἰ μὲν οὖν, μηδὲ προλαβὼν ἐν τῇ βουλῇ ὁ Θεὸς εἶπε τὸ, *Καθ' ὁμοίωσιν*, καὶ διὰ τοῦ πρώτου λόγου ἐκείνου τὴν δύναμιν εὐθὺς ἐχαρίσατο τοῦ γενήσεσθαι ὁμοιοὶ Θεῷ, οὐκ ἂν ἀπὸ μόνης τῆς ἐαυτῶν ἐξουσίας ἡμεῖς ὑστερον τὸ μέγα τοῦτο χάρισμα προσδέξασθαι ἡδυνάμεθα· καὶ διὰ τοῦτο ἀναγκαίως τότε προσεληπται. Ἐπεὶ δὲ καὶ εἰς τὸ κτίζεσθαι ἤδη κατέστημεν, καὶ τὸ εἶναι ἀπὸ τοῦ μὴ ὄντος, προσελαμβάνομεν, ὃ μὲν παρὰ τοῦ κτίζοντος ἐδίδото τῇ φύσει ἡμῶν οἶονεῖ συνουσιωμένον, καὶ ἀπεντεῦθεν ἀπηρτισμένον, τοῦτο εὐθὺς ἔχομεν, καὶ ἐξ αὐτοῦ ἐκαλούμεθα, κατ' εἰκόνα δηλαδὴ Θεοῦ· ὃ δὲ οὐκ εὐθὺς συναπετελέσθη ἡμῖν, οὐδὲ συμπαραμάρτησε φυσικῶς ἐκ τῆς πλάσεως, ἀλλ' ἐκ τῆς ἐπιγεννησομένης προαιρέσεως, ἃτε ἐνεργείας ἡμετέρας, ἐμελλε ἐσῦστερον προσαρμόσαι ἡμῖν, τὸ τῆς ὁμοιώσεως φημι τοῦ Θεοῦ, τοῦτο οὕτω οὔτε ἦμεν, οὔτε λέγεσθαι ἡδυνάμεθα. Ἀφῆκε γὰρ τοῦτο ἀτελὲς ὁ κτίσας ἐπιτήδεις, ἵνα παρ' ἡμῶν ἡ ἐργασία τοῦ καλοῦ ἀποτελεσθῇ, καὶ ἡμέτερον ὁδῇ τὸ ἀγαθόν, ὥστε καὶ μισθὸν ἡμᾶς ἐντεῦθεν ὀφειλόμενον σχεῖν· ἵνα μὴ ὥσπερ εἰκόνας ἀψυχοὶ (a), παρὰ ζωγράφους μὲν ἀποτελεσθεῖσαι, εἰκῇ δὲ κεῖμεναι, καὶ μηδὲν πρὸς τὸ κάλλος ἐαυταῖς συμβαλλόμεναι· ἃς ὁ θεώμενος, καὶ πρὸς ἀκριβείαν γεγραμμένους κατανοῶν, τὸν μὲν ζωγράφον εἰκότως καὶ θαυμάζει καὶ ἐπαινεῖ, αὐτὰ δὲ δι' ἐαυτὰ χρώματα, ἢ τοὺς ἐφ' ὧν γεγράφεται πίνακας, οὐδενὸς ἀξιοῖ λόγου. Ἴνα τοίνυν τὸ θαῦμα καὶ ἐμὸν γένηται, καὶ συμμερίσωμαι τῷ Θεῷ τὸν ἐκ τῆς καλῆς δημιουργίας ἐπαινῶν, ἐμοὶ κατέλιπε τὸ καθ' ὁμοίωσιν γεγενῆσθαι Θεοῦ. Ἔστιν οὖν δύναμις μὲν τὸ ἐν ἐμοὶ λογικὸν καὶ νοερὸν, ὃ δὴ καὶ κατ' εἰκόνα Θεοῦ πεποιθῆσθαι με δείκνυσιν· ἐνεργεία δὲ, τὸ καὶ ἀντιποιηθῆναι τῆς ἀρετῆς, καὶ πράξει κατορθῶσαι τὸ καλόν, καὶ οὕτως ἐλθεῖν διὰ τῆς ἀρίστης πολιτείας εἰς τὸ καθ' ὁμοίωσιν τοῦ Θεοῦ. Ὡστε τὸ μὲν κατ' εἰκόνα Θεοῦ, ἀρχὴ ἐστὶ καὶ ρίζα τοῦ ἀγαθοῦ, ἣν εὐθὺς ἐν τῇ κτίζεσθαι συγκαταβεβλημένην τῇ φύσει μου ἔσχηκα· τὸ δὲ καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ, ἔσχατον ἐκ τῶν ἔργων μου, καὶ τῶν περὶ τὰ καλὰ πόνων, καὶ τῆς πρὸς ὅλην ζωὴν ἐναρέτου διαγωγῆς, περιγίνεται μοι. Εὐλόγως τοίνυν, οὐχ ἅμα τῷ κτισθῆναι, καὶ τὸ καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ εὐθὺς γενέσθαι μοι ὁ κτίσας ἀπεφῆνατο. Ἄκουε γὰρ καὶ τί φησιν ἐν Εὐαγγελίῳ· *Γίνεσθε τέλειοι, καθὼς καὶ ὁ Πατὴρ ὁμῶν ὁ οὐράνιος τέλειός ἐστιν· ὅτι τὸν ἡλίον αὐτοῦ ἀνατέλλει ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς, καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους.* *facit super malos et bonos, et pluit super justos et iniquos* ¹³.

21. Εἶδες ποῦ καὶ πότε ἀποδίδωσιν ἡμῖν ὁ Κύριος τὸ καθ' ὁμοίωσιν; Ὅτι τὸν ἡλίον αὐτοῦ ἀνατέλλει ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς, καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους. Ἐὰν γένη μισοπόνηρος, ἀμνη-

αἰκαχος, μὴ ἀμυνόμενος τὸν ἐχθρὸν, μὴ μεμνημένος τῆς χθιζῆς ἐχθρας· ἐὰν γένῃ φιλάδελφος, συμπαθὴς, ὁμοιωθὴς Θεῷ. Ἐὰν οὖτος ἐστὶν ἐπὶ σὲ τὸν ἀμαρτωλὸν ὁ Θεός, τὸν ἐναντιούμενον αὐτῷ καθ' ἐκαστην, τοιοῦτος γένῃ ἐπὶ τὸν εἰς σὲ πεπλημεληκότα ἀδελφὸν, τῇ τελείᾳ ἀγάπῃ καὶ τῇ πρὸς τὸν πλησίον εὐσπλαγγνίᾳ, ὁμοιωθὴς Θεῷ. Ὡστε τὸ κατ' εἰκόνα μὲν ἔχεις ἐκ τοῦ λογικῆς εἶναι· καθ' ὁμοίωσιν δὲ γένῃ, ἐκ τοῦ χρηστότητα ἀναλαβεῖν. Ἀνάλαβε τοιγαροῦν σπλάγγνα οἰκτιρμοῦ, χρηστότητα, ἵνα ἐνδύσῃ Χριστὸν· δι' ὧν γὰρ ἀναλαμβάνεις τὴν χρηστότητα, διὰ τούτων ἐνδύῃ Χριστὸν, καὶ τῇ πρὸς αὐτὸν οἰκειώσῃ οἰκειούμενος Θεῷ. Οὕτως ἡ ἱστορία τῆς ἀνθρωπίνης πλάσεως παιδευσίς ἐστι τοῦ βίου τοῦ ἡμετέρου. Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν. Ἐχέτω ἐν αὐτῇ τῇ κτίσει τὸ κατ' εἰκόνα· γενέσθω δὲ καὶ καθ' ὁμοίωσιν διὰ τῆς οἰκείας σπουδῆς· ἐπειδὴ τὴν δύναμιν τούτου ἔχει ἐν τῇ οἰκείᾳ φύσει λαβὼν. Εἰ ἐπίσης καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ ἐξ ἀρχῆς, ποῦ σου ἡ χάρις; πόθεν ἂν σὺ ἐσσεφαναῖς; Εἰ γὰρ ὁ Δημιουργὸς τὸ ὅλον τῇ φύσει ἀπέδωκε, πῶς ἂν σοὶ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἡγοίετο; Νῦν δὲ, τὸ μὲν ἐδόθη· τὸ δὲ ἀτελὲς κατελείφθη· ἵνα σεαυτὸν τελειώσας, ἀξιὸς γένῃ τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ μισθοδοσίας. Πῶς οὖν γινόμεθα καθ' ὁμοίωσιν; Διὰ τοῦ Εὐαγγελίου. Τί γὰρ ἐστὶ Χριστιανισμός; Θεοῦ ὁμοίωσις κατὰ τὸ ἐνδεχόμενον ἀνθρώπου φύσει. Εἰ ἀνεδέξω τὸ εἶναι Χριστιανός, ἐπελθῇ γένεσθαι ὅμοιος Θεῷ· ἔνδυσαι Χριστόν. Πῶς δὲ ἐνδύσῃ, ὁ μὴ σφραγισάμενος; πῶς ἐνδύσῃ, ὁ μὴ πῶς τὸ βάπτισμα εἰληφώς; Ὁ γὰρ τὸ ἐνδύμα τῆς ἀφθαρσίας μὴ δεξάμενος, πόρρω πάννυ καθίσταται τῆς πρὸς Θεὸν ὁμοιώσεως. Εἰ ἐλεγήσοι, δεῦρο γενοῦ ὅμοιος βασιλεῖ, οὐκ ἂν εὐεργέτην με ἔκρινας, καὶ πολλῷ τῷ τάχει ἐσπευδὲς πρὸς τὸ καλούμενον; Ἐπεὶ δὲ βούλομαι σε ὅμοιον Θεῷ ποιῆσαι, φεύγεις τὸν λόγον τὸν θεοποιούντα σε, ἐπιφραξάμενος τὰ ὦτα, ἵνα μὴ δὲ ἀκούειν ἔχῃς τῶν σωτηρίων λόγων. procul a Dei similitudine consistit. Si dicerem tibi, me ac beneficium existimares, ac quam celerrime quo invitaris properares? Quia vero Deo te similem præstare satago, obstructis auribus sermonem fugis te deitate donantem, ut nec auditu salutis verba possis percipere.

22. Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον· κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν. Εἰποὶ ἂν τάχα ἐνταῦθα ἡ γυνή· τί πρὸς ἐμὲ ὁ λόγος; ὁ ἀνὴρ τὴν καὶ αὐτὰ ἐγένετο. Οὐ γὰρ εἶπε τὴν ἄνθρωπον, φησὶν, ἡ ἀπλῶς ἄνθρωπον· ἀλλὰ τῇ τοῦ ἄρθρου προσθήκῃ τὸ ἀρρενικὸν ἐνέφηγεν. Ἄλλ' ἵνα μὴ ἀμαθῶς τις τῇ τοῦ ἀνθρώπου προσηγορίᾳ ἐπὶ τοῦ ἀνδρὸς ἢ μόνον κεραιόμενος, προσέθηκεν· Ἄρσεν καὶ θήλυ ἐποίησεν αὐτούς· ἵνα γινώσκῃς, ὅτι καὶ ἡ γυνὴ ἔχει τὸ κατ' εἰκόνα Θεοῦ γεγενῆσθαι, καὶ ὁ ἀνὴρ. Ὅμοιοι γὰρ αἱ φύσεις ἀμφοτέρων ἐπλάσθησαν, καὶ ἴσαι τούτων αἱ πράξεις, ἴσα τὰ ἐπαθλα, ἴση ἡ τούτων καταδίχη. Μὴ γὰρ προφασίζεσθω τὸ ἀσθενέστερον ἢ γυνή· ἐν γὰρ τῇ σαρκὶ τοῦτο· ἡ μέντοι ψυχὴ ἐπίσης τῇ ἀνδρείᾳ τὴν οἰκείαν ἐσχέκε δύναμιν. Ἐπειδὴ οὖν ὁμοίτητον τὸ κατ' εἰκόνα Θεοῦ εἰλήφασιν, ὁμοίτητον ἔχουσι καὶ τὴν ἀρετὴν, καὶ τὴν

A rum memoriam deleveris, hostem haud ulciscare, si hesternæ simultatis atque odii recordatus non fueris: si fratrem amore ac miseratione fueris prosecutus, Deo similis evasisti. Si ex animo dimisisti inimico, Deo similis existis. Si qualis erga te peccatis obnoxium Deus est, qui quotidie illi advesaris, talis et ipse erga fratrem in te delinquentem efficiare, affectu illo miserantis animi erga proximum, Deo similis effectus es. Quamobrem quod est ad imaginem inde habes, quod ratione præditus es: efficeris vero ad similitudinem, ex eo quod benignitatem assumis. Assume itaque viscera misericordiae, benignitatem¹³, ut Christum induas. Quibus enim benignitatem assumis, iis Christum induis; et qua illi necessitudine conjungeris, cum Deo necessitudinem contrahis. In hunc modum hominis formati historia, vitæ nostræ formatio est æ disciplina. Faciamus hominem ad imaginem nostram et ad similitudinem. Habeat homo in ipsa creatione, ut quod est ad imaginem, fiat et ad similitudinem proprio studio atque opera; quippe qui rei hujus facultatem in propria nactus natura est. Si Deus a principio ad similitudinem fecisset, ubinam tua foret gratia? Quid esset unde corona donareris? Si enim Creator rem omnem naturæ tribuisset, qua tandem ratione regnum cælorum tibi pateret? Nunc vero alterum dedit, alterum imperfectum reliquit, ut tu te ipse perficiens dignus efficiaris, qui mercedem a Deo consequaris. Qua igitur ratione ad similitudinem efficitur? Per Evangelium. Quid enim est Christiana professio? Inita cum Deo similitudo, quoad ejus capit humana natura. Si in animum induxisti ut esses Christianus, operam nava ut Deo similis efficiaris: indue Christum. At quam indues ratione, qui non es sigillo consignatus? Quomodo indues, qui nondum baptismo es initiatus? Qui enim incorruptionis indumentum non suscepit, valde agendum, esto similis imperatori; nonne amicum te deitate donantem, ut nec auditu salutis verba

D 22. Et fecit Deus hominem: ad imaginem Dei fecit eum¹⁴. Dicat hic forsitan mulier: Quid ad me sermo spectat? Vir tunc conditus est. Non enim, 335 inquit, dixit hominem genere feminino, aut simpliciter hominem, sed articuli adjectione masculinum sexum indicavit. At ne quis in scite hominis appellatione in viro duntaxat usum existimet, adjecit: Masculum et feminam fecit eos; ut intelligas habere et mulierem, quod ad Dei imaginem condita sit, et quod ad Dei similitudinem esse nanciscatur, uti et vir. Paris dignitatis amborum formati sexus, paresque sunt horum actiones, paria præmia, par eorum damnatio. Ne enim mulier imbecilliorum sexum causificetur. Istud namque in carne est; ad animam vero quod attinet, nihil viro imparem nata est potentiam. Quandoquidem igitur feminae

¹³ Coloss. iii, 12. ¹⁴ Gen. i, 27.

pari viris dignitate accipere ut ad Dei sint imaginem, pari dignitate virtute pollent, bonorumque operum edunt specimen: nullaque excusatio est, si qua forte corporis imbecilles vires ostendat. Quamquam enim absolute mollius delicatiusque natum est, at pronom paratumque ad miserationem, ad tolerantiam viduum ac firmum, in vigiliis acre ac contentum. Longe enim etiam femineus sexus honesti studio, laboris instantia ac tolerantia virilem excedit. Ac nunquam fiat ut vir paribus modis feminae aequetur, sive in jejunii virtutisque reliquae cultu, sive in lacrymarum exuberantia, sive in rationis labore, sive in beneficentiae copia. Vidi ego mulierem, clam viro, quae usus familiae essent pio ac saluari furto subducentem, ac pauperibus occulte distribuentem, invitumque virum ac nescientem, necnon domesticos demerentem. Pro illo namque et familiae augmento, natorumque incolumitate beneficentiae opera praestabat.

25. Habet itaque et femina, nihil viro minus, tum quod ad imaginem, tum quod ad similitudinem est: quando non in homine qui foris paret, id est in corpore, sed in interno ac principaliori haec tum intelliguntur, tum constituta sunt ac resident. Idque adeo in causa est, ut et nos ad utrosque, quasi ad unum, sermonem intendamus. Ejus vero prorsus compos efficiere benignitatis stipendiis, malorum sustententiae, communionis, impartitionis, mutuae fraternaeque amicitiae, odii scelerum ac vitiorum; atque hoc demum, si peccati libidinum victor exsisteris. Hinc enim in ea quae ratione carent brutasque animantes imperium provenit.

24. Et praesint, inquit, bestiis. Forte vero an dicas, quibusnam futurum ut praesim bestiis, ac ubi haec mihi adsunt? Utique vero nescis, bestias quae numerum excedant circum te esse, multamque ejusmodi turbam in te circumferre, ac in te versari continue? Parvane bestia ira et furor, cum in corde oblatrat, omnique pejus cane exacerbatur ac exaestuatur? Dolus atque fraus, cum in animo delitescit, atque insidias instruit, nonne bestia vulpe saevior ursaque incircurabilior? Qui autem injuriarum procacitate praecipit, nonne palam scorpius? At qui clanculum ex insidiis ulciscitur, nonne vipera trucior? Quamnam bestiam intus animo, et in nobis ipsi non alimus, quando etiam qui et feminarum libidine aestuant, equi sunt insanientes? Equi enim, inquit, furentes in feminas facti sunt: unusquisque ad uxorem proximi sui hinniebant¹⁵. In brutarum namque animantium indolem censumque sese quis transtulit, qua se libidini atque vitio necessitudine devinxit. Multae itaque sunt in nobis bestiae, quibus enitere ut imperio praesis. Si quidem iis quae foris sunt praesis, quae vero intus sunt imperio liberis, id est, non mancipatas, subditasque reliqueris, pensa animo quid cernentibus videberis, qui leonis quidem mutae animantis victor exsistas,

¹⁵ Jerem. v, 8.

A τῶν ἀγαθῶν ἔργων ἐπίδειξιν· καὶ οὐδεμία πρᾶξις ἐστὶ τῇ προβαλλομένη τυχὸν τῇ τοῦ σώματος ἀσθενείᾳ. Εἰ γὰρ καὶ ἀπλῶς ἀπαλὸν ἐπεφύκει, ἀλλὰ ἔτοιμον εἰς συμπάθειαν, εὐτόνον εἰς καρτερίαν, σύντονον ἐν ἀγρυπνίαις. Ὑπεραίρει γὰρ πολὺ καὶ τὴν ἀνδρείαν φύσιν ἢ τοῦ θήλεος περὶ τὸ ἐνστατικὸν τοῦ καλοῦ καὶ καρτερικόν· καὶ οὐκ ἂν ποτε ἐξισωθείη ἀνὴρ γυναικί, ἢ περὶ τὴν τῆς νηστείας καὶ τῆς ἀλλῆς ἀρετῆς ἀσκησιν, ἢ τὸ ἐν δάκρυσι θαψίλῃς, ἢ τὸ ἐν προσευχαίς φιλόπονον, ἢ τὸ ἐν εὐποιίαις ἀφθονον. Εἶδον ἐγὼ γυναῖκα ἡλᾶθρα τοῦ ἀνδρὸς ὑφαιρουμένην τὰ τῆς οἰκίας χρειώδη, κλοπῇ ἐπαίνεσθην καὶ σωτηρίαν, καὶ πένησιν αὐτὰ ἐν τῷ λεληθότι διανέμουσαν, καὶ ἄκοντα καὶ ἀγνοοῦντα τὸν ἀνδρα καὶ τοὺς οἰκέλους εὐεργετοῦσαν· ὑπὲρ γὰρ ἐκείνου, καὶ τῆς τοῦ Β οἴκου αὐξήσεως, καὶ τῆς τῶν τέκνων διαμονῆς ἔδρα τὴν εὐποιᾶν·

25. Ἐχει τοίνυν καὶ τὸ θῆλυ, οὐχ ἥττον τοῦ ἀρρένους, καὶ τὸ κατ' εἰκόνα, καὶ τὸ καθ' ὁμοίωσιν· ἐπειδὴ μὴ ἐν τῷ ἐξωθεν φαινόμενῳ ἀνθρώπῳ, ἥτοι τῷ σώματι, ἀλλ' ἐν τῷ ἐσωθεν καὶ κυριωτέρῳ ταῦτα καὶ ἐπιθεωρεῖται καὶ ἐπισυνίσταται· καὶ διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς, ὡς πρὸς ἓνα, πρὸς ἀμφοτέρους ποιοῦμεθα τὴν διάλεξιν. Τοῦτο δὲ περιέσται σοι πάντως, διὰ τῆς χρηστότητος, τῆς ἀνεξικακίας, τῆς κοινωνίας, τῆς μεταδόσεως, τῆς φιλαλληλίας, τῆς φιλαδελφίας, τῆς μισοπονηρίας, καὶ τοῦ κρατεῖν τῶν παθῶν τῆς ἀμαρτίας· ἐντεῦθεν γὰρ ἀκολουθεῖ καὶ τὸ ἀρχεῖν τῶν ἀλόγων.

24. Καὶ ἀρχέτωσαν, φησὶν, τῶν θηρίων. Τάχ' οὖν ἔρεῖς· Καὶ ποῖων μέλλω θηρίων ἀρχεῖν; καὶ ποῦ μοι ταῦτα πάρεισιν; Ἀγνοεῖς δὲ ἄρα, ὅτι μυρία θηρία περὶ σέ, καὶ πολλὸν τοιοῦτον ὄχλον ἐν σεαυτῷ περιφέρεις, καὶ ἐντός σου διατρίβει διηνεχῶς; Μικρὸν θηρίον ἐστὶν ὁ θυμὸς, ὅποτε ὑλακτεῖ τῇ καρδίᾳ καὶ χεῖρον παντὸς κυνὸς ἀγριαίνεται; ὁ δόλος δὲ, ὅταν τῇ ψυχῇ ἐμφωλευέ, καὶ τὰς ἐπιβουλὰς καταρτύῃ, οὐ θηρίον ἀλώπεκος ἀγριώτερον καὶ ἀρκτοῦ δυσημερέστερον; ὁ δὲ ἱξύς εἰς ὕβριν, οὐ σκορπίος ἀντικρυς; ὁ δὲ λάθρα ἀμυνόμενος, οὐκ ἐχιδνὴς χαλεπώτερος; Ποῖον θηρίον οὐκ ἐνδον καὶ ἐν αὐτοῖς ὑποτρέφομεν, ἐπεὶ καὶ ὁ θηλυμανὴς, ἵππος ἐστὶν ἐπιμαϊνόμενος; Ἰσποὶ γάρ, φησὶ, θηλυμανεῖς ἐγενήθησαν· ἕκαστος ἐπὶ τὴν γυναικα τοῦ πλησίον αὐτοῦ ἐχρεμέτιζε. Μετέθηκε γὰρ ἐαυτὸν ἐπὶ τὴν τῶν ἀλόγων φύσιν, διὰ τὸ πάθος ᾧ προσηκειώθη. Πολλὰ τοίνυν θηρία ἐν ἡμῖν, ὧν ἀγωνίζομαι ἀρχεῖν. Εἰ γὰρ τῶν ἐξω μὲν ἀρχεῖς θηρίων, τὰ δὲ ἐνδον ἀβασίλευτα, εἴπουν ἀνυπότακτα καταλείψεις, σκόπει, τί τοῖς ἑρώσι σε δόξεις, λέοντος μὲν ἀλόγου ζώου κρατῶν καὶ καταφρονῶν αὐτοῦ τοῦ βρυχηματος, τοῦ δὲ περὶ τὴν κααδίαν θυμοῦ ἡττώμενος· καὶ πρίων μὲν τοὺς ὀδόντας, φωνὴν δὲ ἀναρθρον πολλάκις, ὑπὸ τῆς κατασχούσης μανίας, ἀφίεις· τυχὸν δὲ καὶ χεῖρας ἐκτε-

ων εἰς τὴν τοῦ παρεστῶτος ἄμυναν. Ἄρα οὐ παντὸς ἀρχομένου μὲν, εὐεχτοῦντος δὲ, ἀθλιώτερος ἐντεῦθεν καὶ καταγελαστότερος, ὅτι ἄρχει μᾶλλον τοῦ ὀθυμῶς, τὸν λογισμὸν παρωσάμενος, καὶ τὴν δυναστείαν τῆς ψυχῆς παραλαβὼν, ἄγει ἐξ ὅπου τύχοι ἴσα καὶ δέσμιον, ὃν ἄρχοντα πάντων κατέστησεν ὁ Θεός;

arreptoque animi dominatu, ac quasi vinetum quo libuerit trahit, cui Deus universorum concessit imperium?

25. Ἄλλὰ σὺ μὲν φύλαττε τὸ δοθὲν ἀξίωμα· ἄρχων ἐκτίσθης, ἄρχων παθῶν. Ἄρχε θηρίων, ἄρχε ἑρπετῶν, ἄρχε πετεινῶν. Μὴ μετεωρίζου τοῖς λογισμοῖς, μὴ κοῦφος ἔσο τῇ διανοίᾳ καὶ ἀστατος· ἄρχειν γὰρ ἐκρίθης πτηνῶν, οὐχ ὁμοιοῦσθαι πτηνοῖς. Μὴ οὖν τυφωθῇς, μὴ ὑπεραρθῇς, μὴ μερίζω φρονήσεως τῆς ἀνθρωπίνης καὶ γήινης φύσεως· μὴ ὑπερφυσῶ ἐπαυνοῦμενος, μὴ δόξαζε σεαυτὸν, μὴ δὲ μεγάλυνε τὰ σά, ἵνα μὴ μετὰ τῶν πτηνῶν λογισθῇς, ἐπίσης ἐκαίνοις ἐπαυρόμενος, καὶ τῆδε κάκεισε τῇ πτῆσει περιφερόμενος. Ἄρχε τῶν ἐν σοὶ λογισμῶν, ἵνα γένῃ ἄρχων τῶν ὄντων πάντων· οὕτως ἢ κατὰ τῶν ζῶων δεδομένη ἀρχὴ ῥυθμίζει ἡμᾶς πρὸς τὸ ἡμῶν αὐτῶν ἄρχειν. Ἄτασπον γὰρ ἐστὶ βασιλευόμενον οἶκος, ἐθνῶν ἄρχειν· καὶ ὑπὸ ἐτέρας κρατούμενον εἰσω ἐξουσίας, δημοσίᾳ πόλεως εἶναι προστάτην. Χρὴ δὲ τὰ οἰκεῖα πρῶτον καλῶς διαβέμενον, καὶ τὰ ἔνδον εὐταξίᾳ κοσμήσαντα, οὕτω τῶν ἐκτὸς καὶ ὀθελῶν προσλαμβάνειν τὴν ἐπιστάσιν· ἐπεὶ περιστραφῆσεται παρὰ τῶν ἀρχομένων ὁ λόγος, ὅτι Ἰατρὲ, θεράπευσον σεαυτόν. Λοιπὸν ἑαυτοὺς θεραπεύσαι πρῶτον πῶπου δάσωμεν. Οὐδεὶς γὰρ ὅτι μὴ ἐθήρασε λέοντα κατεμέμφθη ποτέ· εἰ δὲ μὴ ἐκράτησε τοῦ θυμοῦ, ἐνεπαίχθη παρὰ παντός· ὥς ὁ μὲν μὴ δυνήθεις ἀγρίων περιγενέσθαι θηρίων, οὕτω μέμφεως ἄξιος· ὁ δὲ τοῦ ἐνοχλοῦντος πάθους κρατῆσαι ἡτονυχῶς, ὑπὸ κατάγνωσιν πάντως· διότι ἐκεῖνο μὲν οὐ συμβάλλεται τῷ τῆς λογικῆς ἀξιώθῃντι ἀρχῆς, τοῦτο δὲ ἀναγκαῖον καὶ ὀφειλόμενον. Ὁ δὲ οἰκονομήσας ταῦτα γραφῆναι Κύριος, ὁ καὶ τὴν μικρὰν ἡμῶν καὶ ἀσθενῆ γλῶσσαν παρσκευάσας μέχρι τοσοῦτο ὅμιν ὁμιλήσας, ὁ δὲ τῆς ἀσθενοῦς ἡμῶν διανοίας μεγάλους ὑμῖν θησαυροὺς ἐν τοῖς βραχείαι ἀποστιάσμασι τῆς ἀληθείας ἐγκατασπείρας, ὅψῃ ὑμῖν διὰ τῶν μικρῶν τὰ μεγάλα, διὰ τῶν ὀλίγων σπερμάτων τὸ τέλειον τῆς γνώσεως· καὶ ἡμῖν μὲν τῆς προαιρέσεως τὸν μισθὸν ἐντελέῃ, ὑμῖν δὲ τῆς ἀπολαύσεως τῶν θείων λόγων καρπὸν πεπληρωμένον· ὅτι αὐτῷ ἢ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

inspersit, ipse vobis ex parvis magna, ex paucis nobis ejus voluntatis cumulatam præstet præmium, tum vobis fruendorum divinorum sermonum plenum fructum. Ipsi gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

A iræ vero succumbas; ac quidem strideas dentibus, nec raro impeditam vocem et indistinctam furorē correptus emittas; fors autem etiam manus ad ultionem ejus qui stat e vicino extendas. Nunquid non quovis subdito, cui sane rite habeant mentis rationes, inde miserabilior es ac deridiculosior, quod ira magis imperio premit, submota ratione,

libuerit trahit, cui Deus universorum concessit imperium?

25. Enimvero, tu quidem serva concessam dignitatem. Princeps creatus es; qui vitis imperio præsis ac affectibus. Esto bestiis, esto serpentibus, esto volatilibus præses. Noli animo extolli. Noli esse mentē levis ac instabilis. Constitutum tibi est ut præsis volucris, non ut volucris similis sis. Noli itaque superbia inflari, noli altius efferri, ne quam pro humana terrenaque indole majus sapias. Ne extra modum fastu tumeas laudibus acceptis. Noli teipsum laudare, nec magnifice tua efferre, ne cum volucris computeris, qui pari illis ratione attollaris, atque huc ac illuc volatu circumferaris. Tuis ipse præsis rationibus, ut reram omnium præses efficiaris. Eum in modum concessa nobis adversus mutas animantes imperii vis, ut nos ipsos imperio regamus componit. Absurdum namque est, ut qui penes seipsum imperio prematur, gentibus imperio præsit; quique intus animo alteri sit mancipatus potentiæ, publice urbi patronum agere. Porro operæ pretium est, ut de suis primum optime statuat, qui eorum quæ foris sunt et extraneorum assumpturus est prælationis munus. Alioqui in tuum vertetur caput a subditis quod ita dictum est: *Medice, cura teipsum*¹⁰. Reliquum est, ut ipsi nos primum curare studeamus. Nemo enim quod leonem venatu non ceperit unquam reprehendatur; nisi vero quis iræ compos factus fuerit, ab omnibus ludibrio habetur. Quare is quidem qui feras bestias domare nequiverit, haud dum dignus vituperio est; qui autem viribus fractior fuerit, quam ut moleste ingruentes affectus vitiaque domuerit, damnationi prorsus obnoxius fuerit. Idcirco nimirum quod illud nihil conducit ei, qui rationis principatu donatus sit, istud vero necessarium ac debitum sit.

D Dominus porro, cujus hæc providentia scripta sunt ac consilio; qui et concessit ut modica atque debilis lingua nostra hæc vobis loqueretur, quique adeo infirmæ mentis nostræ opera ingentes vobis thesauros, tenui veritatis adumbratione, quovis modo seminibus perfectam scientiam tribuat: ac tum fruendorum divinorum sermonum plenum

Τοῦ αὐτοῦ περὶ τῆς ἀνθρώπου κατασκευῆς,
ΛΟΓΟΣ Β'.

Ὁ μὲν σοφὸς Σολομὼν, οὐκ ἐν πειθοῖς σοφίας ἀνθρωπίνης λόγοις, ἀλλ' ἐν διδακτοῖς Πνεύματος ἁγίου σοφισθεὶς, ἐν τοῖς ἀρτίως ἡμῖν ἀνεγνωσμένοις ἀποσεμνύνων τὸν ἄνθρωπον, ἐβόα λέγων· *Μέγα ἀνθρώπος, καὶ τίμιος ἄνθρωπος ἐλέγημι*. Ἐγὼ δὲ

¹⁰ Luc. iv, 13.

337 Ejusdem, de hominis structura
ORATIO II.

Sapiens ille Salomon, non humanæ sapientiæ verbis ad suadendum compositis, sed doctrinæ sancti Spiritus eruditus, in his quæ paulo antea nobis lecta sunt hominem delaudans ac elogio celebrans, exclamabat, *Magna, inquit, res est homo, et pretio-*

sum vir misericors ¹⁷. Ego autem stulte mecum ipse reputans, tum quæ mihi animus suggerebat, tum quæ ex Scriptura de homine didiceram; plane dubitabam, qui fiat in homo res magna sit, mortale scilicet animal, innumerabilibusque obnoxium perturbationibus, atque ab ortu nativitatæ ad senium usque malorum quæ numerum excedant examen exantians; de quo scriptum est: *Domine, quid est homo, quia innotuisti ei* ¹⁸? Ac quidem Psalmista hominem despicit, ut vile animal. Parcemiastes vero ut magnum quid hominem prædicat et effert. Verum quidquid istud dubii est mihi solvit quæ lecta est hominis ortus procreationisque historia. Audivimus enim modo quod Deus pulverem de terra sumpserit, atque hominem formarit. Quo ex verbo ac sententia, utrumque scilicet inveni, tum nihil esse hominem, tum magnum quid esse. Ad solam naturam si respexeris, nihil est homo, nulliusque pretii: sin autem ad honorem quem adeptus est, magnum quid homo est.

1. Quem illum? Compone hominis ortum, omniumque aliarum rerum. Dixit Deus, *Fiat lux, et facta est lux* ¹⁹. *Fiat firmamentum*; magna que cæli fabrica desuper nobis extenta est, solo verbo effecta: stellæ, sol, luna; cunctaque alia, tum quæ oculo cernimus, tum quæ mente complectimur, verbo nacta sunt ut essent. Mare, et terra, et quantus in eis ornatus est: animalium omnimoda genera, stirpium diversæ varique species; cuncta præcepto condita sunt. Homo autem non item. Haud enim dictum est: *Fiat homo, veluti Fiat firmamentum*; verum amplius aliquid in homine vides, quam in luce, quam in cælo, quam in luminaribus. Præstat omnibus hominis procreatio. *Acceptit enim, inquit, Deus pulverem de terra, et formavit hominem* ²⁰. Manu propria dignatur corpus nostrum formare. Non angelus formando ministravit. Non velut cicadas, sponte humus hominem protulit. Non administris potestatibus hoc ut illudve facerent præcepit; sed manu sua opus elaborat, sumpto e terra pulvere. Ubi oculos ad id quod acceptum est adverteris, merito dicturus es, *Quid est homo?* Ubi autem ad formantem, ejusque ipsius fabricam mentis considerationem adjeceris, mutata rursus sententia, *Magnum est homo*, pronuntiaveris; alterum propter materiam ex qua fabricatus est, ut quæ sua ipsa natura nihili reputetur; alterum honoris causa quo donatus est; **338** quippe revera magnum quid exsistat, eo quod ad imaginem et ad similitudinem. *Et sumpsit Deus pulverem*. Quomodo ibi in superioribus, *Et fecit Deus hominem ad imaginem suam* ²¹. Hominis procreatio jam in superioribus tradita; hic autem rursus a principio, ac si nihil dum de hominis formatione didicissemus, narrationem instituit. *Et sumpsit Deus pulverem de terra, et formavit hominem*. Quod si quidam dixere,

Α ματαίως κατ' ἐμαυτὸν λογισάμενος, ἃ τε εἶχον ἐν τῇ ἐμαυτοῦ διανοίᾳ, καὶ ἃ παρὰ τῆς Γραφῆς δεδογμένους ἤμην περὶ τοῦ ἀνθρώπου, αὐτὸς μὲν διηπόρουν, ὅτι πῶς μέγα ἄνθρωπος, τὸ ἐπίκτητον ζῶον, τὸ μυρίοις πάθεσιν ὑποκείμενον, τὸ ἐκ γενετῆς εἰς γῆρας μυρίων κακῶν ἐσμὸν ἐξαντλοῦν, περὶ οὗ εἰρηται· Κύριε, τί ἐστὶν ἄνθρωπος, ὅτι ἐγγνώσθης αὐτῷ; καὶ ὁ μὲν Παύλῳ δὲ καταφρονεῖ ὡς εὐτελοῦς τοῦ ζώου, καὶ ἡ Παροιμία ἀποσεμνύνει ὡς μέγα τι τὸν ἄνθρωπον. Ἀλλὰ μοι τὴν τοιαύτην διαπόρῃσιν ἔλυσεν ἡ ἱστορία τῆς γενέσεως τοῦ ἀνθρώπου ἀναγκασθεῖσα. Ἦκούομεν γὰρ νῦν ὅτι Θεὸς ἔλαβε χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ἔπλασε τὸν ἄνθρωπον. Εὗρον τοίνυν ἐγὼ ἐκ τοῦ ῥήματος τούτου ἀμφοτέρω, ὅτι οὐδὲν ἄνθρωπος, καὶ μέγα ἄνθρωπος. Ἐὰν πρὸς τὴν φύσιν μόνον ἀποβλέψῃς, τὸ μηδὲν, καὶ τοῦ μηδενὸς ἀξίος· ἔὰν δὲ πρὸς τὴν τιμὴν ἣν ἐτιμήθῃ, μέγα ὁ ἄνθρωπος.

1. Ποίαν ταύτην; Σύγκρινον ἀνθρώπου γένεσιν, καὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων. Εἶπεν ὁ Θεός· *Γενεθήτω φῶς, καὶ ἐγένετο φῶς· γενεθήτω στερέωμα*, καὶ ὁ μέγας οὐρανὸς ἄνωθεν ἡμῖν ὑπερέτεταται, ῥήματι Θεοῦ γεγόμενος· ἀστέρες καὶ ἥλιος καὶ σελήνη, καὶ τ' ἄλλα ὅσα θεωροῦμεν ὀφθαλμῷ, καὶ ὅσα νῦν καταλαμβάνομεν, ῥήματι ἔσχε τὸ εἶναι. Θάλασσα καὶ γῆ, καὶ ἡ ἐν αὐτοῖς διακόσμησις, ζῶον γένη παντοδαπὰ, φυτῶν διάφοροι ποικιλίαι, πάντα προστάγματι γέγονεν. Ἀνθρώπος δὲ οὐχ οὕτως. Οὐ γὰρ ἐλέχθη (α), *Γενεθήτω ἄνθρωπος*, ὡς *Γενεθήτω στερέωμα*· ἀλλὰ πλεῖον τι ὀρεῖ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ὑπὲρ φῶς, ὑπὲρ οὐρανὸν, ὑπὲρ φωστῆρας· ὑπὲρ πάντα ἡ ἀνθρώπου γένεσις· *Ἐλαβε γὰρ, φησὶν, ὁ Θεὸς χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ἔπλασε τὸν ἄνθρωπον*. Καταξιοῖ ἰδίᾳ χειρὶ διαπλάσαι τὸ ἡμέτερον σῶμα. Οὐκ ἄγγελος ὑπηρετήσατο εἰς τὴν πλάσιν· οὐχ ἡ γῆ αὐτομάτως ὥσπερ τοὺς τέττιγας ἡμᾶς ἐξέβρασεν· οὐκ εἶπε τότε καὶ τότε ποιῆσαι λειτουργικαῖς δυνάμεσιν· ἀλλ' ἰδίᾳ χειρὶ φιλοτεχνεῖ, χοῦν λαβὼν ἀπὸ τῆς γῆς. Ὅταν μὲν πρὸς τὸ ληφθὲν ἀπὸ γῆς, εἰκότως ἔρεῖς· *Τί ἐστὶν ἄνθρωπος*· ὅταν δὲ τὸν πλάσαντα, καὶ τὴν τούτου αὐτουργίαν κατανοήσῃς, πάλιν μεταβαλὼν ἀποφῇ ἑνδιαθέτως, ὅτι *Μέγα ἄνθρωπος*· τὸ μὲν, διὰ τὴν ὕλην ἐξ ἧς κατεσκευάσται, ὡς οὐδὲν τι κατὰ τὴν ἰδίαν φύσιν λογιζομένην· τὸ δὲ, διὰ τὴν τιμὴν ἣν ἐτίμηται, ὡς μέγα ἐν ἀληθείᾳ, διὰ τὸ κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν, κρινομένην. Καὶ ἔλαβεν ὁ Θεὸς χοῦν. Πῶς ἔχει μὲν ἐν τοῖς κατόπιν. Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα αὐτοῦ, ἐνταῦθα δὲ ἄνωθεν πάλιν ἀνθρώπου γένεσις ἱστορεῖται, ὡς μήπω μηδὲν περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου διαπλάσεως δεδογμένων ἡμῶν; Λέγει γὰρ· *Καὶ ἔλαβεν ὁ Θεὸς χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ἔπλασε τὸν ἄνθρωπον*. Εἰ δὲ τινες ἔφασαν, τὸ

¹⁷ Prov. xx, 6. ¹⁸ Psal. cxliii, 3. ¹⁹ Genes. i, 3, 6. ²⁰ Genes. ii, 6. ²¹ Genes. i, 27.

(α) *Ἐλέχθη*. Ms., εἶπε.

μὲν ἐπλασεν, ἐπὶ τοῦ σώματος εἰρηθῆαι· τὸ δὲ ἐποίησεν, ἐπὶ τῆς ψυχῆς· καὶ ἰσως οὐκ ἔξω τῆς ἀληθείας ὁ λόγος. Ὅπου μὲν γὰρ εἰρηται, καὶ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν ἄνθρωπον, λέγει, κατ' εἰκόνα θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν· ὅπου δὲ λοιπὸν περὶ τῆς σωματικῆς ἡμῶν ὑποστάσεως καὶ τῆς πλάσεως διηγείται, τὸ ἐπλασεν λέγει. Διαφορὰν δὲ ποιήσεως καὶ πλάσεως καὶ ὁ Παλμυδὸς ἐδίδασκεν, εἰπὼν· Ἀλ χεῖρές σου ἐποίησάν με καὶ ἐπλάσαν με· ἐποίησαν τὸν ἔσω ἄνθρωπον, ἐπλάσαν τὸν ἔξω· καὶ γὰρ πρέπει ἡ μὲν πλάσις πηλῷ, ἡ δὲ ποιήσις τῷ κατ' εἰκόνα· ὥστε ἐπλάσθη μὲν ἡ σὰρξ, ἐποίηθη δὲ ἡ ψυχὴ. Ἄνω τοίνυν ἐπὶ ψυχῆς ὑποστάσεως, νῦν περὶ τῆς τοῦ σώματος διαπλάσεως ἡμῖν διαλέγεται. Ἐχε καὶ τοῦτον τὸν λόγον. Τίς δὲ οὗτος; Ὅτι τὰ μὲν ἐν κεφαλῇ λέγεται· τὰ δὲ κατὰ τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἕκαστον γέγονεν, ἡμῖν παραδίδονται. Ἄνωθεν μὲν οὖν οὗ καὶ ἐποίησεν, οὐκ ἐνδιέτριψε δὲ τῷ τρόπῳ τῆς ποιήσεως· ὧδε καὶ πῶς ἐποίησεν. Εἰ γὰρ ἀπλῶς εἶπεν, οὗτι ἐποίησεν, ἐλογίζετο ἂν, οὗτι ἐποίησεν ὡς τὰ κτήνη, ὡς τὰ θηρία, ὡς τὰ φυτὰ, ὡς τὸν χόρτον. Ἵνα οὖν φύγῃς τὴν πρὸς τὰ ἀγριώτερα καὶ ἀναισθητότερα κοινωνίαν, τὴν ἰδιόζουσαν περὶ σὲ τοῦ θεοῦ φιλοτέχνησιν ὁ λόγος παρέδωκεν. Ἐλάσεν ὁ θεὸς χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς. Ἐκεῖ εἶπεν, οὗτι ἐποίησεν, ἐνταῦθα δὲ πῶς ἐποίησε· χοῦν ἐλαβε ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ἐπλασε ταῖς ἰδίαις χερσίν. Ἐνθυμήθητι, πῶς ἐπλάσθη· τὸ ἐργαστήριον τῆς φύσεως λόγια· χεῖρ ἐστὶ θεοῦ ἡ κατασκευάσασα. Τὸ οὖν παρὰ θεοῦ πλασθὲν, διὰ πονηρίας μὴ μianθῇ, δι' ἀμαρτίας μὴ ἀλλοιωθῇ, μὴ ἐκπέσῃ βία τῆς συνεχούσης αὐτῇ χειρὸς τοῦ θεοῦ. Σκευὸς εἰ θεοπλαστον, παρὰ θεοῦ γενόμενον· δόξαζε τὸν ποιήσαντα. Οὐδὲ γὰρ ἄλλου τινὸς ἔνεκεν ἐγένου, ἢ ἵνα ὄργανον ᾦς ἐπιτρέψῃς τῆς δόξης τοῦ θεοῦ. Καὶ γὰρ ὁ κόσμος οὗτός σοι ὅλος ὡς περὶ τι βιβλίον ἐγγραφεῖν ἐστίν, ὑπαγορευόμενον τῇ τοῦ θεοῦ δόξαν· τὴν ἀπόκρυφον καὶ ἀόρατον τοῦ θεοῦ μεγαλωσύνην δι' ἑαυτοῦ διαγγέλλον σοι τῷ νοῦν ἔχοντι, εἰς κατανόησιν θεοῦ τῆς ἀληθείας. Πάντως οὖν μέμνησαι (α) τῶν εἰρημένων.

Dei majestatem, a se tibi, qui ratione præditus sis, ad Dei, qui veritas est, intelligentiam annuntians. Prorsus igitur quæ dicta sunt memoria teneto.

2. Καὶ ἡβλόγησεν αὐτοὺς ὁ θεὸς, καὶ εἶπεν· Αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε, καὶ πληρώσατε τὴν γῆν. Διπλὴ γὰρ ἡ αὐξήσις· ἡ μὲν σώματος, ἡ δὲ ψυχῆς. Ἀλλὰ ἡ ψυχῆς αὐξήσις, ἡ διὰ τῶν μαθημάτων εἰς τελείωσιν προσθήκη· σώματος δὲ αὐξήσις, ἡ ἀπὸ μικροῦ εἰς τὸ καθήκον μέτρον ἀποκατάστασις. Τὸ οὖν Αὐξάνεσθε ἐπὶ πάντων λεγόμενον, τοῖς μὲν ἀλόγοις ζώοις, κατὰ τὴν τοῦ σώματος τελείωσιν κατὰ τὸν ἀπαρτισμὸν τῆς φύσεως, εἰρηται· ἡμῖν καὶ τοῖς λογικοῖς, τὸ Αὐξάνεσθε, κατὰ τὸν ἔσω ἄνθρωπον, κατὰ τὴν προκοπὴν τὴν εἰς θεὸν ἀνάγουσαν· οἷος ἦν ὁ Παῦλος, τοῖς μὲν ἐμπροσθεν ἐπεκτεινόμενος, τῶν δ' ἐπισθεν ἐπιλανθανόμενος. Αὕτη ἐστὶν ἡ αὐξήσις, ἡ τῶν θεωρημάτων τῆς εὐσεβείας ἀνάληψις,

illud quidem formavit, de corpore dictum esse : quod vero fecit, de anima ; haud forte a vero sententia hæc abierit. Nam ubi dictum est, *Et fecit Deus hominem*, subditur, *ad Dei imaginem fecit illum* ; at ubi nobis corporis fabricam narrat ac substantiam, *formavit* dicit. Porro discrimen ejus quod est facere, et quod formare, docuit nos et Psalmista dicens : *Manus tuæ fecerunt me, et formaverunt me*¹⁸.

Fecit interiorem hominem ; *formavit* eum qui foris est. Ac sane luto quidem formari convenit ; fieri vero, ei quod est ad imaginem. Quamobrem caro quidem formata est ; factus vero animus. Cum itaque superius de animi substantia dixisset, de corporis nunc formatione nobis disserit. Quin hanc quoque habere sententiam. Quænam vero est illa ?

Nempe partim summatim dicere Scripturam ; partim modum quo singula quæque facta sint, nobis tradere. Superius igitur etiam fecisse hominem dixit, in modo tamen quo sit factus non hæsit ; hic modum quoque tradit quo fecit. Si enim simpliciter eum fecisse dixisset, existimaretur sic fecisse quemadmodum jumenta, quemadmodum bestias, quemadmodum stirpes, quemadmodum fenum. Ut igitur hoc caveas ; ne eadem forte atque agrestiora animalia, atque a sensu remotiora corpora habere, peculiare in te Dei artificis operam Scriptura tradidit : *Sumpsit Deus pulverem de terra*. Illic dixit quod fecerit, hic vero modum quo fecit. *Sumpsit de terra pulverem, et formavit propriis manibus*.

Alta mente cogita quomodo formatus sis ; quæ naturæ officina, animo reputa, Dei scilicet manus est, quæ te est fabricata. Quod itaque Deo auctore formatum est, cave ne per malitiam polluitur ; ne peccati contagio in diversum mutetur, ne excussus vi a Dei manu te conservante prolaberis. Vas es divinius formatum, a Deo conditum ; lauda eum qui fecit. Neque enim ulla alia ex causa conditus es, quam ut divinæ laudis idoneum organum esses. Etenim mundus hic universus velut liber quidam scriptus tibi est, qui Dei laudem atque gloriam in memoriam revocet ; occultam atque oculis inaspectam

2. *Et benedixit eis Deus, et ait : Crescite et multiplicamini, et replete terram*¹⁹. Duplex namque est incrementum : unum corporis, alterum animæ. Verum augetur animus, cum disciplinis excollitur ac perficitur : corpus autem crescit, dum ex parva mole ad justum ac congruentem magnitudinis modum provenit. Crescere igitur quod de omnibus dicitur ; brutis quidem animantibus dictum est, ut ad corporis perfectionem instituta natura pervenirent : nobis autem in interiori homine posita crescenti lex, profectu illo qui provehit ad Deum ; qualis erat Paulus, ad ea quæ a fronte extendens semetipsum, et quæ retro essent obliviscens²⁰. Hoc nimirum augmentum, piarum contemplationum sensorum

¹⁸ Psal. cxviii, 73. ¹⁹ Gen. i, 28. ²⁰ Philipp. iii, 13.

(α) *Μέμνησαι*. At interpres ita vertit, quasi legisset μέμνητο. Edit.

que animi susceptio; ad id quod frugis amplioris sit superextensio; eorum quæ supra nos sunt jugis continuæque appetitio: id quod accessit, retro semper dimittere; quod vero reliquum est, ut quod desideretur, pro virili nostra **339** requirere. Talis erat Isaac, de quo testimonium illud sacris Litteris consignatum est: *Et procedens exaltatus est, donec magnus factus est* ²¹. Non enim abscessit, nec cum parum auctus esset, substituit; sed magnis semper gressibus processit, gradum ad virtutem tollens. Temperantiæ stadia ac continentiae celeri pede transivit; justitiam inscendit, exin fortitudinem conscendit; atque ita gradiens, ad summum boni apicem vir justus fastigio assurgit. Crescite igitur eo creménto, ea perfectione quæ est secundum Deum, quæ in interiori homine versatur. *Multiplificamini*. Ecclesiæ hæc benedictio est. Ne in uno ac duobus circumscribatur deitatis notitia, sed in omnem terram Evangelii salutis prædicatione proferatur. *Multiplificamini*, quoniam? Vos qui ex Evangelii rationibus nascimini. *Replete terram*. Carnem vobis datam in obsequium replete bonis operibus. Repleatur oculus visu eorum quæ officii sunt: manus plenæ sint bonorum operum: incedant pedes ad invisendos infirmos, agili gressu ad ea quæ honesta exque munere sunt. Omnis membrorum nostrorum constitutio plena sit observatione mandatorum Dei. Hoc sibi vult quod ait ad hominem, *Replete terram*. Communes quidem sunt et mutis animantibus voces; propriæ tamen sunt, cum in eo quod est ad imaginem, et quo honore provecti sumus imprætermisere illis usi fuerimus. Nam illa quidem corporali augmento crescunt; nos autem spiritali: atque illa quidem terram replent multiplici sobole; nos vero conjunctam nobis terram, corpus scilicet et terra efformatum, bonis replemus operibus. *Ecce dedi vobis*, inquit: *Omne lignum quod fructum habet in semetipso, erit vobis in cibum* ²². Nihil Ecclesia prætereas: omnia legitima sunt. Non dixit: Dedi vobis pisces maris in cibum; dedi vobis pecora; dedi reptilia, volatilia, quadrupeda. Non enim in hunc usum fuere creata, inquit; sed prima lex ut fructibus vesceremur concesserat. Adhuc enim paradiso digni existimabamur, ejusque quæ in eo est victus ratione. Qualenam vero quod in abdito adjacet mysterium? Quod nimirum non solum nobis, sed et mutis animantibus universis eadem tunc ex frugibus terræ et seminibus alimonia constituta fuerit. *Ecce enim*, inquit, *dedi vobis omne pabulum seminale seminans semen, quod est super terram; et omne lignum quod habet in semetipso fructum seminis seminalis, vobis erit in cibum, omnique reptili, quod reptat super terram* ²³.

5. Atqui nunc dicat aliquis: Videmus plerasque bestias non vesci fructibus. Quo enim fructu panthera vitam sustinet tolerare? quis vero fructus

²¹ Gen. xxvi, 15. ²² Gen. i, 29. ²³ ibid. 29, 50.

(a) Verba δέδωκα... βρώσιν supplevimus ex Combefisio; ut mox ex editione Basileensi Ἐτι... πρὸς

A ἡ τοῦ πλεόντος ἐπέκτασις, τὸ αἰετὸν ὀρέγεσθαι ἡμᾶς τῶν ὑπὲρ ἡμᾶς· τὸ προσγενόμενον μὲν αἰετὸν κατόπιν ἑαυτοῦ ἀφιέναι· τὸ δὲ λοιπὸν τῆς εὐσεβείας, τοῦτοὺς ἐνδεόντοσι δύνάμεις ἐπιζητεῖν. Οἷος ἦν Ἰσαὰκ, περὶ οὗ ἡ μαρτυρία ἐκείνη ἀναγράφεται, ὅτι *Προβαλὼν ὕψουτο, μέχρις οὗ μέγας ἐγένετο*. Οὐ γὰρ ἀπέστη, οὐδὲ μικρὸν αὐξηθεὶς ἀπέμεινεν· ἀλλὰ προέβαινεν αἰετὸν διαθήμασι μεγάλοις, ἀναβαίνων ἐπὶ τὴν ἀρετὴν. Διέβη μεγάλῳ βήματι τὴν σωφροσύνην· ἐπέβη τὴν δικαιοσύνην· ἐκείθεν ἐπὶ τὴν ἀνδρείαν ἀνέβη. Οὕτω διαβαίνων, ἐπὶ τὸ ἄκρον τοῦ ὕψους τοῦ ἀγαθοῦ κορυφούται ὁ δίκαιος. *Αὐξάνεσθε οὖν αὐξησιν τὴν κατὰ Θεὸν, τελειώσιν τὴν κατὰ τὸν ἐνδόν ἄνθρωπον*. *Πληθύνεσθε*. Ἐκκλησίας ἡ εὐλογία. Μὴ ἐν ἐνί, φησί, καὶ δυσὶ περιγραφεῖται ἡ θεολογία· ἀλλ' εἰς πᾶσαν τὴν γῆν κηρυχθήτω τὸ Εὐαγγέλιον τῆς σωτηρίας. *Πληθύνεσθε, τίνες; Οἱ κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον γεννώμενοι*. *Πληρώσατε τὴν γῆν*. Τὴν σάρκα τὴν δεδομένην ὑμῖν εἰς ὑπηρεσίαν, πληρώσατε ἀγαθῶν ἔργων· ὁφθαλμὸς πλήρης ἔστω τοῦ ὁρᾶν τὰ δέοντα· χεὶρ πλήρης ἔστω τῶν ἀγαθῶν ἔργων· πόδες βαδιζέτωσαν εἰς ἐπίσκεψιν ἀσθενούντων, πορευτικοὶ ὄντες ἐφ' ᾧ προσήκε· πᾶσα ἡ τῶν μελῶν ἡμῶν κατάστασις πλήρης ἔστω τῶν κατὰ τὰς ἐντολὰς ἐργασιῶν· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ, *Πληρώσατε τὴν γῆν*. Κοινὰ μὲν γὰρ αἰφωναὶ καὶ τοῖς ἀλόγοις· ἰδιαίτουσαι δὲ πρὸς τὸν ἄνθρωπον γίνονται, ὅταν ἡμεῖς τῷ κατ' εἰκόνα καὶ ὡς ἐτιμήθημεν, τούτῳ ἀδίαλειπτως χρῶμεθα. Τὰ μὲν γὰρ σωματικῶς αὖξαι· ἡμεῖς δὲ, πνευματικῶς· καὶ τὰ μὲν, τῷ πλήθει πληροῖ τὴν γῆν· ἡμεῖς δὲ πληροῦμεν ταῖς ἀγαθαῖς ἐργασίαις τὴν συνευγμένην ἡμῖν γῆν, τούτέστι τὴν σωματικὴν διάπλασιν. *Ἰδοὺ δέδωκα ὑμῖν*. Πᾶν ἔσθλον ὑπερκαρπὸν ἔχει, φησὶ, ἐν ἑαυτῷ, ὑμῖν ἔσται εἰς βρώσιν. Μηδὲν παρατρέχεται ἡ Ἐκκλησία· πάντα νόμιμά ἐστιν. Οὐκ εἶπε· Δέδωκα ὑμῖν τοὺς ἰχθύας τῆς θαλάσσης εἰς βρώσιν (a)· δέδωκα ὑμῖν τὰ κτήνη, τὰ ἐρπετά, τὰ πετεινά, τὰ τετράποδα· οὐ γὰρ τούτων ἐνεκεν ἐκτίσθησαν, φησὶν· ἀλλ' ἡ πρώτη νομοθεσία καρπῶν ἀπολαυσιν συνεχώρησεν. Ἐπεὶ γὰρ ἐνομιζόμεθα δεῖον εἶναι τοῦ παραδείσου καὶ τῆς ἐν αὐτῷ διαίτης. Οἷον δὲ τί ἐστὶ καὶ τὸ ἐν τῷ λανθάνοντι παρακείμενον μυστήριον· ὅτι οὐ μόνον ἡμῖν, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀλόγοις ζώοις πᾶσιν, ἡ αὐτὴ ἐκ τῶν καρπῶν τῆς γῆς καὶ τῶν σπερμάτων ὥρισθαι τῷ τότε τροφῇ. *Ἰδοὺ γάρ, φησὶ, δέδωκα ὑμῖν πάντα χόρτον σπόριμον, σπείρον σπέρμα, ὃ ἐστὶν ἐπάνω τῆς γῆς· καὶ πᾶν ἔσθλον ὃ ἔχει ἐν ἑαυτῷ καρπὸν σπέρματος σποριμον, ὑμῖν ἔσται εἰς βρώσιν, καὶ πᾶσι τοῖς θηρίοις τῆς γῆς, καὶ πᾶσι τοῖς πετεινοῖς τοῦ οὐρανοῦ, καὶ παντὶ ἐρπετῷ ἔρποντι ἐπὶ τῆς γῆς*.

cunctisque bestiis terræ, et cunctis volucris cæli,

5. Καὶ μὴν εἴποι τις· Νῦν ὁρῶμεν τὰ πλείονα τῶν θηρίων καρποῖς μὴ τρεφόμενα. Ποῶ γὰρ καρπῷ ἀνέχεται πάρδαλις τραφῆναι; τίς δὲ καρπὸς δύναται

δεῖσθαι, in utraque Combefisii et Garnerii editione ommissa, quæ tamen Combefisius veterat. Edit.

λέοντα θρέψαι; Ἄλλ' ἴστω, ὅτι καὶ ταῦτα, τῷ νόμῳ A
τῆς φύσεως ὑποτεταγμένα, καρποὺς τὸ πρὶν διετρέ-
φετο· ἐπειδὴ δὲ ὁ ἀνθρώπος ἐξεδιητήθη, καὶ ἐξέβη
τοὺς ὄρους τοὺς δοθέντας αὐτῷ, μετὰ τὸν κατακλυ-
σμόν εἰδώς (a) ὁ Κύριος ἀφειδεῖς τοὺς ἀνθρώπους,
πάντων τὴν ἀπόλαυσιν συνεχώρησε. Πάντα ταῦτα
φάγεσθε ὡς λείψανα χόρτου. Ταύτη τῇ συγχωρήσει
καὶ τὰ λοιπὰ ζῶα εὐθὺς ἔλαβε τὴν τοῦ σάρκοφαγεῖν
ἄδειαν.

4. Ἐξ ἐκείνου λοιπὸν ὁμοδόρος ὁ λέων· ἐξ ἐκεί-
νου καὶ γῦπες ἀναμένουσι θνησιμαῖα. Οὐ δῆπου γὰρ
καὶ γῦπες ὁμοῦ τῷ γεννηθῆναι ζῶα, περισκόπου-
ν τὴν γῆν· οὐπω γάρ τι ἀπέθανεν τῶν παρὰ Θεῷ (b)
γενομένων, ἵνα γῦπες τραφῶσιν. Οὕτε γὰρ ἡ φύσις
διεχειρίσεν· ἀκαμαία γάρ· οὕτε θηραταὶ ἀνάλωσαν·
οὐπω γὰρ ἐπιτῆδευσις ἦν θήρας· οὐ θήρια διέσπα· B
οὕτε γὰρ ἦν ὁμοδόρα· γυψὶ δὲ σύνθηες ἀπὸ νεκρῶν
διαιδάσθαι. Ὅστε οὐπω ἦν νεκρά, οὐπω δυσωδία,
οὐπω τοιαύτη τροφή γυπῶν· ἀλλὰ πάντες τὰ κύκνων
διητῶντο, καὶ πάντα τοὺς λειμῶνας ἐπενέμετο. Καὶ
οἷα ὀρώμεν κύνας θεραπείας ἐνεκεν πολλάκις ἀγρω-
σιν ἐπινεμομένους, οὐκ ἐπειδὴ συμφοῆς αὐτοῖς ἐστὶν
ἡ τροφή, ἀλλ' ἐπειδὴ ἀδιδάκται τινὶ φύσεως διδασκα-
λίᾳ ἐπὶ τὸ συμφέρον ἔρχεται· τὰ ἄλογα· τοιαῦτα καὶ
τότε λόγισαι καθεστάναι τὰ νῦν ὁμοδόρα τῶν ζώων,
καὶ (c) χόρτον ἑαυτοῖς τροφήν ἐπινοεῖν, οὐκ ἀλλήλοις
ἐπιβουλεύοντα· ἀλλ' οἷα μέλλει εἶναι μετὰ ταῦτα ἡ
ἀποκατάστασις, τοιαύτη ἦν ἡ πρώτη γένεσις. Ἐκπα-
έρχεται δὲ ὁ ἀνθρώπος ἐπὶ τὴν πάλαι αὐτοῦ κατά-
στασιν, τῆς πονηρίας ἀφέντος, καὶ τῆς περὶ τὴν
γενηρὰν ταύτην καὶ ὀδυνηρὰν ζωὴν μοχθηρίας, τῶν C
περὶ τὰ βιωτικά ταῦτα, τὰ τὴν ψυχὴν συνθολοῦντα,
φροντιστῶν καὶ μεριμνῶν. Ταῦτα οὖν πάντα ἀποθέ-
μενος, ἐπὶ τὸν ἐν παραδείσῳ ὑποστρέφει βίον ἐκείνον
τὸν ἀδοῦλωτον τοῖς πάθεσι τῆς σαρκὸς, τὸν ἐλευθε-
ρον, τὸν Θεῷ συνόμιλον, τὸν ἀγγέλοις ὁμοδίαιτον.
Ταῦτα τοίνυν εἰρηται ἡμῖν, οὐκ ἐπειδὴ ἀποκλείειν
θέλομεν τῆς δεδομένης ἡμῖν παρὰ Θεοῦ χρήσεως τῶν
βρωμάτων, ἀλλ' ἵνα τὸν πρῶτον μακαρίσωμεν χρό-
νον· οἷα ἦν ἡ τότε ζωὴ, ὅπως ἀπροσδεῆς, ὅπως ὀλιγ-
αρκής· πῶς βραχεία πάνυ καὶ εὐπόριστα τὰ πρὸς
τὴν τοῦ βίου διαγωγὴν τοῖς ἀνθρώποις συντείνοντα,
καὶ πῶς τὸ ποικίλον τῆς διαίτης ἡμῖν ἡ τῆς ἀμαρ-
τίας συνεισήνεγκεν αἰτία. Ἐπειδὴ γὰρ τῆς ἀληθι-
νῆς τρυφῆς τῆς ἐν τῷ παραδείσῳ ἐξέπείσαμεν, νενο-
θυμένας τρυφάς (d) ἑαυτοῖς ἐπινοήσαμεθα· καὶ
ἐπειδὴ οὐκέτι βλέπομεν τὸ ξύλον τῆς ζωῆς, οὐδὲ τῷ
κάλλει ἐκείνῳ (e) ἐναθρονώμεθα, ἐδόθησαν ἡμῖν εἰς
ἀπόλαυσιν μάγειροι λοιπὸν, καὶ ἀρτοποιοί, καὶ πεμ-
μάτων ποικιλίαι καὶ θυσιμαμάτων, καὶ τοιαῦτα τινα
παρὰ μὲν τοῦ Θεοῦ τὴν ἐκείθεν ἐκπτώσιν.

5. Ὅσοι νοσοῦντες, ὅταν καταβληθῶσιν ὑπὸ
βοδράς ἀρρώστιας, οὐ δυνάμενοι μετέχειν τῆς συν-

¹¹ Gen. ix, 3.

(a) Εἰδώς. Forte ἰδών. Edit.

(b) Θεῷ. Forte Θεοῦ. Edit.

(c) Καί. Illic collocavimus illud καί, quod statim

haec ipsa legi naturae obsecuta pridem fructibus
vescebantur: postquam autem homo pristinam mu-
tavit vitae rationem, finesque sibi constitutos ex-
cessit, videns Dominus post diluvium homines profu-
sos deliciis, nullaque obstrictos parcimonia, vescendi
omnibus facultatem fecit. *Cuncta haec*, inquit, *come-*
*detis, quasi olera virentia*¹¹. Quo concesso, reliqua
quoque animalia edendi statim licentiam acceperunt.

4. Ex illo jam et leo crudivorus: ex illo vultures
avida gulositate exspectant cadavera. Neque 340
enim vultures simul ac animalia genita sunt, circum-
lustrabant terram. Quid enim eorum quae a Deo creata
essent, statim interierat, ut vultures alerentur?
Neque enim natura neci dabat; quippe quae vicens
florensque erat; neque venatores disperdebant;
nondum enim ars venandi erat: nec bestiae erant
quae discerperent; nam neque erant crudivora:
vulturibus vero ex indole est ut cadaveribus vescan-
tur. Quare nondum erant cadavera; nondum fetor;
nondum talis vulturum esca: sed omnia cynocorum
more victitabant, cunctaque in pratis pascabantur.
Ac sicut videmus canes curationis causa haud raro
gramen depascere; non quod sit illis genuinus ex
natura conveniens cibus, sed quod naturali quodam
instinctu brutae animantes in id feruntur quod in
rem earum conducibile est. Ejusmodi cogita tunc
fuisse quae nunc crudivora sunt animalia, quae sibi
ipsis herbam virentem escam prospicerent, nec sibi
mutuo insidias struerent: sed qualis post haec fu-
tura est in pristinum restitutio, talis erat prima
procreatio. Revertitur autem homo ad pristinum
illum statum, pravitate solutus, circaque terrenam
hanc ac ærumnosam vitam gravi molestia, nec non
curis ac sollicitudinibus erga saecularia haec ex quo
vitae usu, animi serenum turbantia. Haec igitur
omnia qui abdicaverit, ad vitam illam in paradiso
olim constitutam postliminio redit; vitam utique
carnalibus vitis nihil obnoxiam, liberam illam, Deo
contubernalem, angelis sociam. Haec porro dicta
a nobis sunt, non quod a concesso nobis a Deo el-
borum usu arcere velimus; sed ut prisci temporis
felicitatem praedicemus; qualis vita haec erat, ut
curis libera, ut frugalis, ut pauca valde ipsaque
D expedita ad vitam transigendam humano generi
conducuntia, et ut variis dapibus differas mensas
una nobis invexit peccati causa. Postquam enim a
veris illis paradisi deliciis excidimus, adulterinas
falsasque nobis delicias advenimus: quodque jam
amplius lignum vitae non conspiciamus, nec illa no-
bis pulchritudine placemus et gloriamur, in rem

5. Ut ægrotis, qui gravi aliquo morbo conflictan-
tur, cum solitis voluptatibus frui non possint, quas-

post καθεστάναι positum erat. Edit.

(d) Τρυφάς. Ms. τροφάς.

(e) Ἐκείνῳ. Forte ἐκείνου. Edit.

dam odorum suavitates medici subministrant. Cum enim robustioribus oblectari non liceat, quæ infirmis consentanea sit, exque eorum modo sensibus obblandientes, delinitionem prospiciunt. Quin et nunc quoque, quibus constitutum sit, ut ad ejus, quæ in paradiso erat, vite normam rationes nostras instituamus, pinguem hanc lautis dapibus ac copiosis voluptatem caventes, ad eam vitam, quod licet per facultatem, nos ipsos surrigamus, fructibusque et seminibus et pomis ac nucibus vitæ sustentandæ utentes, quod his amplius est ut minus necessarium respuamus. Non quia abominabilia sint, quippe cum Deo auctore cuncta creata sint, sed quod ob carnis bonam habitudinem nocumento non careant.

6. *Et requievit Deus ab omnibus operibus suis die septimo* ²². Dicant igitur arithmetici, et qui talibus studiis incumbunt, ac cen magnum quid rei hujus ac numerorum jactant scientiam, senarium **341** numerum mundi creationi esse affinem, eo quod longe fecundissimus sit, multas ex se pariens numerorum species, suisque ipse partibus perfectus existat, ac quæcumque de senario suis in scholasticis disputationibus arithmetici garriunt: ac si forte vacat, per sese esse dicatur. Dicant vero et de septenario, esse in eo quamdam sterilitatis labem, ut qui nec alium ex se numerum gignat, nec ab alio ipse signatur. Ac ne multiplici rerum tractatione sermonem protraham, missa quæ ad vos instituta oratio est, ad ea quæ æqua magis ingenuique animi ac necessaria procedamus. Quod si quis etiam iis in rebus versatus est, is noverit harum quoque rerum thesaurum apud nos reconditum esse. Quare si magni facienda est arithmetica, hic sita sunt arithmetice semina. Nos vero non in istis animos sumimus, quod e mundi profecta sapientia sint, aut in ejus quæ ex sæculi usu est sapientie gratiam; quæ magis spernere ut exigua, nec ad virtutem conducentia, quam ostentare jussi sumus. Nam qui istis studium operamque navant, parvis hinc (ex nostra scilicet doctrina) furtim sublati, suisque ipsorum lucubrationibus admistis, ita se magnifice jactant. Nos itaque, ut hinc illis liqueat, ea nos despectui habere quæ sic apud ipsos plurimi fiant, silentio transcurramus, qui de illis sermo est. Simul vero, quod ejusmodi rerum consideratio hand ita facilis sit ac pervia publico ac rudi plebi, collectaque concio sit, non quæ artificiosos illos ac sophisticos sermones audire paret, sed quæ ad ædificationem facientia quæsitæ sibi resolvi atque exponi quærat.

7. Septimus itaque dies honore prælatus est, id est, Sabbatum; indeque septenarius numerus apud Hebræos venerabilis: in quo Tabernaculorum festum, Tabæ ac dies Propitiationis; sed et annus septimus apud eos venerabilis, quem Remissionis dicebant. Licebat quippe annis sex excolere ter-

²² Gen. II, 22.

a) *Ἐνδεχομένη*. Foris *ἐκδεχομένη*. EDIT.

A ἡθους ἀπολαύσεις, ὁσφραντικὰς τινὰς παρὰ τῶν ἱατρῶν λαμβάνουσι δεξιότητις. Ἐπειδὴ γὰρ τῶν στερεωτέρων εἰς ἀπόλαυσιν ἐκπεπτώκασι, εἰς ἀπόλαυσιν σύμμετρον τῇ ἀσθενείᾳ τούτων, οἱ κολακεύοντες αὐτῶν τὰς αἰσθήσεις περινοοῦσι θεραπείαν. Πλὴν ἀλλὰ καὶ νῦν κατὰ μίμησιν τῆς ἐν τῷ παραδείσῳ ζωῆς ἑαυτοὺς ἀγεῖν βουλόμενοι, φεύγοντες ταύτην τὴν πολὺν τῶν βρωμάτων ἀπόλαυσιν, ἐπ' ἐκείνους τὸν βίον, καθὼς ἐστὶ δυνατόν, ἑαυτοὺς ἀναγώμεθα, καρποῖς καὶ σπέρμασι, καὶ τοῖς ἐκ τῶν ἀκροδρόνων εἰς διαγωγὴν χρώμενοι· τὸ δὲ περισσὸν τούτων, ὡς οὐκ ἀναγκαῖον, ἀποπεμπόμεθα. Οὐχ ὅτι βδελυκτά· ἐκ Θεοῦ γὰρ πάντα γεγέννηται· ἀλλ' ὅτι βλαβερά, διὰ τὴν τῆς σαρκὸς εὐπάθειαν.

B 6. *Καὶ κατέπαυσεν ὁ Θεὸς ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ*. Λεγέτωσαν οὖν ἀριθμητικοί, καὶ οἱ περὶ ταῦτα ἐσχολαχότες, καὶ τὴν τοιαύτην σοφίαν ἀντὶ μεγάλου κατορθώματος προβαλλόμενοι, οἱ μὲν ὅτι συγγενῆς τῇ τοῦ κόσμου κτίσει ὁ ἐξ ἀριθμὸς, οἱ δ' ὅτι πολύγονός ἐστι, πολλὰ σχήματα ἀριθμῶν ἀφ' ἑαυτοῦ τίκτων, καὶ τέλειος τοῖς ἑαυτοῦ μέρεσι, καὶ ὅσα περὶ τῆς ἐξέδου ἐν ταῖς σχολικαῖς διαλέξεσιν ἀριθμητικοὶ διηγούνται· εἰ πως σχολή, καθ' αὐτὸν λεγέσθω. Λεγέτωσαν δὲ καὶ περὶ τῆς ἐβδόμης, ὅτι στεῖρωσις τίς ἐστιν ἐν τῷ ἐβδόμῳ· οὔτε μὲν γὰρ γεννᾷ ὅς· ἑαυτοῦ, οὔτε παρ' ἑτέρου τίκτεται ὁ τῶν ἐπτά ἀριθμὸς. Καὶ ἵνα μὴ εἰς πολὺν κατὰ τὸν λόγον, τὴν διάλεξιν τὴν πρὸς ὑμᾶς διαδραμῶν, ἐπὶ τὰ εὐγνωμονέστερα χωρήσωμεν καὶ ἀναγκαϊότερα. Εἰ δέ τις καὶ περὶ ταῦτα ἔχει τινὰ ἐμπειρίαν, ἴστω, ὅτι καὶ παρ' ἡμῖν ἐναπόκειται· ὥστε εἰ μέγα ἀριθμητικὴ, ἐνταῦθά ἐστι τῆς ἀριθμητικῆς τὰ σπέρματα. Ἡμεῖς δὲ οὐ φρονοῦμεν ἐν τούτοις μέγα, διὰ τὸ ἐκ τῆς τοῦ κόσμου εἶναι σοφίας, ἣ διὰ τὴν ἐκ τοῦ κόσμου σοφίαν, ἀ περὶφρονεῖν μᾶλλον ἡμεῖς, ὡς μικρὰ καὶ ἀσυντελῆ πρὸς ἀρετὴν, ἀλλ' οὐκ ἐπιδείκνυσθαι ἐντετάλμεθα. Οἱ γὰρ ταῦτα περιέποντες, μικρὰ ἐνταῦθα κλείψαντες, ἐκ τῶν ἡμετέρων λέγω, ταῖς πραγματεσίαις αὐτῶν καταμίζαντες, οὕτως ἀποσεμνύνονται. Ἵνα τοίνυν δείξωμεν αὐτοῖς, ὅτι τὰ παρ' ἐκείνοις περισπούδαστα, ἡμῖν ἐστὶν εὐκαταφρόνητα, σωπῇ παραδράμωμεν τὸν περὶ τούτων λόγον· ὁμοῦ δὲ, καὶ ὅτι οὐκ εὐληπτος τῷ κοινῷ καὶ ἰδιώτῃ λαῷ, ἡ τεχνικῶν ἐκείνων λόγων καὶ σοφιστικῶν θεωρία· πάρεστι δὲ ἡ ἐκκλησία, οὐ παραδόντων λόγων ἀκρόασιν ἐνδεχομένη (α), ἀλλὰ τῶν ἐπ' οἰκοδομῇ οἰκείᾳ θεωρημάτων ἐπιζητούσα τὰς λύσεις.

D 7. Τετίμηται τοίνυν ἡ ἐβδόμη ἡμέρα, τὸ Σάββατον, κἀντεῦθεν ὁ ἐβδόμος ἀριθμὸς παρὰ Ἰουδαίους τίμιος· ἐν ᾧ αἱ Σκηνοπηγίαι, αἱ Σάλπγγες, ἡ ἡμέρα τοῦ Πασχοῦ· καὶ ὁ ἐνιαυτὸς ἐβδόμος δὲ παρ' ἐκείνους τίμιος, ὁ τῆς Ἀφέσεως λεγόμενος. Ἐξήν μὲν γὰρ αὐτοῖς ἐξ ἑτῆ ἐργάσασθαι τὴν γῆν· τῷ δὲ

ἐβδόμῳ ἐνιαυτῷ τοῖς αὐτομάτοις ἀρχαίσθαι, ὅτε εἶχον τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας. Ἐξ ἔτη ἐδοῦλευσεν ὁ Ἑβραῖος, καὶ τῷ ἐβδόμῳ ἔτει ἀφεῖτο τῆς δουλείας. Ἐβδομηκοντῷ ἔτει ἐλύθη παρ' αὐτοῖς ἡ αἰχμαλωσία. Λοιπὸν ἐρῶ καὶ τὰ ἡμέτερα. Ἐπτάκις, φησὶ, πεσεῖται ὁ δίκαιος, καὶ ἀναστήσεται. Οὕτως οἰκισαίμεθα ἡμεῖς τὴν ἐβδομάδα. Ἐβδόμος ἀπὸ Ἀδὰμ Ἐνὼχ οὐκ οἶδε θάνατον· μυστήριον τοῦτο Ἐκκλησίας. Ἐβδόμος ἀπὸ Ἀβραὰμ Μωϋσῆς νόμον ἔλαβε· τοῦτο μεταβολὴ βίου, ἀνομίας κατάλυσις, δικαιοσύνης εἰσδοξή, Θεοῦ ἐπιδημία, εὐταξία κόσμου, νομοθέτης τῶν πρακτέων. Ἐβδομηκοντῇ καὶ ἐβδόμῃ γενεᾷ ἀπὸ Ἀδὰμ ὁ Χριστὸς ἐβάνη. Οἶδε τὸ μυστήριον τῆς ἐβδομάδος Πέτρος. Ποσάκις ἡμαρτήσῃ εἰς ἐμὲ ὁ ἀδελφός μου, καὶ ἀφήσω αὐτῷ; ἕως ἐπτάκις; Ὅλιγα ἤβδι τὸ μυστήριον· οὕτω ἔμαθες τὸ τέλειον· μαθητὴς γὰρ ἐστὶ ἦν. Ἐως ἐπτάκις; ἀπεκρίθη ὁ διδάσκαλος, καὶ οὐδ' αὐτὸς ἀπέστη τοῦ ἐπτά· ἀλλ' εἶπε μὲν, οὐχ ὅσον ἤβδι ὁ μαθητὴς, ἀλλ' ὅσον ὑπερέβαλλε τῷ τοσούτῳ ὁ Δεσπότης. Ποσάκις ἡμαρτήσῃ, καὶ ἀφήσω; Διὰ τί οὐκ εἶπεν, ἕως ἐξάκις, ἢ ἕως οκτάκις, ἀλλ' ἕως ἐπτάκις; Διὰ δὲ τί ὁ Κύριος οὐκ εἶπεν, Ἐως ἑκατοντάκις ἑκατὸν, ἀλλὰ τὸν ἐπτά ἀριθμὸν ἐπολυπλασίασεν; Οὕτε ὁ Πέτρος ἄλλον ἠρώτησεν ἀριθμὸν, οὔτε ὁ Κύριος ἐξέβη τοῦ κανόνος τοῦ ἐβδοματικῷ. Παρατήρησεν ὁ Πέτρος, ὅτι κανὼν παραδόσεως ἀρχαῖος, καὶ τὴν ἐβδομάδα ἔμφασιν ἔχειν τινὰ ἀφέσεως ἡμαρτημάτων, ἀναπαύσεως τελείας, οὗ σημεῖον τὸ Σάββατον ἐστίν, ἢ ἐβδόμη ἡμέρα ἀπὸ γενέσεως. Ὁ Πέτρος ἐπτάκις· ὁ Κύριος ἕως ἐβδομηκοντάκις ἐπτά. Ἀλλὰ καὶ αἱ ἡμαρτίαι τὸ παλαιὸν κατὰ τοῦτον ἐκδικούνται τὸν ἀριθμὸν. Οὐχ οὕτω, φησὶν ὁ Θεός· πᾶς ὁ ἀποκτείνων Κἀν, ἐπτά ἐκδικούμενα καταλύσει. Οὐδὲ ἐκεῖ ὅκτω, ἀλλὰ ἐπτά. Καὶ ὁ Λαμὲχ δὲ ἑαυτοῦ κατακρίνας, τοῦ ἐβδόμου οὐκ ἀπέστη. Φησὶ γὰρ ὅτι, Ἐκ Κἀν ἐκδικεῖται ἐπτάκις, ἐκ δὲ Λαμὲχ ἐβδομηκοντάκις ἐπτά. Διὰ τί; Μικρὸν ἀνάμεινον, καὶ εὐρήσεις τὸ μυστήριον. Ἡ πρώτη ἡμαρτία ἐπτάκις ἐκδικεῖται, ἐβδομηκοντάκις δὲ ἐπτά ὁ δευτέρος φόνος τοῦ Λαμὲχ· Ὅτι ἐκ τοῦ Κἀν ἐκδικεῖται ἐπτάκις, ἐκ δὲ Λαμὲχ ἐβδομηκοντάκις ἐπτά. Λογίζομεθα οὖν, ὅτι ἡ αἰτηθεῖσα ἀφεσις παρὰ Πέτρου, ἐνάγει (α) τῇ ἐκδικήσει τὴν τοῦ Κἀν συγχώρησιν· ἢ δὲ παρὰ τοῦ Κυρίου ἐβδομηκοντάκις ἐπτά, συγχωρεῖ τῷ Λαμὲχ ἐβδομηκοντάκις ἐπτά. Ὅσον γὰρ τὸ παράπτωμα, τοσούτον καὶ τὸ χάρισμα· ὅπου ὀλίγη ἡ ἡμαρτία, ὀλίγη καὶ ἡ ἀφεσις. Ὡ γὰρ ἀφῆκεν ὀλίγον, ὀλίγον καὶ ἀγαπή. Ὅπου ἐπλεόνασεν ἡ ἡμαρτία, ὑπερεπερίσσευσεν ἡ χάρις.

8. Τί οὖν ἐστὶ τὸ μυστήριον; Ἐβδόμη ἡμέρα λέγεται ὁ αἰὼν οὗτος πληροῦσθαι, καὶ μετὰ τοῦτο ἐφίστασθαι τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως, τὴν ὀγδόην· ἐν ᾗ ὁ ἡμαρτωλὸς ἐπτάκις, ὁ καὶ ὑπερβολὴν ἡμαρτωλὸς

A ram; septimo autem anno, iis contentos esse oportebat, quæ terra sponte produceret²⁵, tum scilicet, cum terræ promissæ compotes facti essent. Annos sex Hebræis serviebat; anno septimo a servitute liberabatur. Anno septuagesimo soluta apud eos captivitas est. Sed nostra quoque videamus. Septies, innuit, cadet justus, et resurget²⁷. Sic nos hebdomadem nobis vindicamus. Septimus ab Adamo Enoch mortem non vidit: Ecclesiæ hoc mysterium. Septimus ab Abrahamo Moses legem accepit: mutatio id vitæ, iniquitatis eversio, justitiæ ingressus, Dei adventus, ordo mundi compositus, ejusque tranquillitas, eorum quæ agenda sunt legislatio. Septuagesima ac septima post Adamum ætate Christus apparuit. Novit Petrus septenarii mysterium.

B Quoties peccabit in me frater meus, et dimittam ei? usque septies²⁸? Parum noverat mysterium: nondum quod perfectum est didicerat; adhuc namque discipulus erat. At nec rursus doctor a septenario abscessit; dixitque, non quantum discipulus noverat, sed quantum Dominus opulentia majore superabat. Quoties peccabit, et dimittam? Cur non dixit, usque sexies, aut usque octies, sed usque septies? Quidni vero dixit Dominus, Usque centum centies, sed numerum septenarium multiplicavit? Neque Petrus alium quæsit, neque Dominus a septenarii regula exorbitavit. Observavit Petrus, veterem 342 traditionis regulam esse, atque septenario numero vim quamdam expressionis remissionis peccatorum inesse; signum quietis perfectæ: Sabbatum dies septima est a creatione. Petrus septies; Dominus usque septuagies septies²⁹. Sed et peccata, vetusto ritu, ex numeri hujus ratione vindice pœna plectuntur. Non ita, ait Deus; sed omnis qui occiderit Cain septem ultiones dissolvat³⁰. Ne illic quidem octo, sed septem. Sed et Lamech ipse in seipsum dicens sententiam, a septenario numero non recessit. Ait enim: Ex Caino vindicatum est septies, ex Lamech autem septuagies septies³¹. Quid ita? Paululum sustine, et invenies mysterium. Primum peccatum septies vindicatur; septuagies vero septies altera a Lamecho patrata cædes. Quoniam ex Caino vindicabitur septies, ex Lamecho autem septuagies septies. Existimamus itaque, quod Petrus septies dimitti petit, Caini condonationem inducit: quod vero Dominus septuagies septies, Lamecho septuagies septies ignoscit. Quantum est delictum, tanta est et gratia. Ubi parvum delictum est, parva est dimissio, seu venia. Cui enim parum dimisit, parum ei diligit³². Ubi abundavit peccatum, superabundavit gratia³³.

8. Quid ergo sibi vult mysterium? Die septimo dicitur ævum hoc complendum; et post hoc venturum judicii diem, octavum; in quo peccator septies, ac qui exsuperanter peccator, septuagies se-

²⁵ Levit. xxv, 3. ²⁷ Prov. xiv, 16. ²⁸ Matth. xviii, 21. ²⁹ ibid. 22. ³⁰ Gen. iv, 15. ³¹ ibid. 24.

³² Luc. vii, 42. ³³ Rom. v, 20.

(α) Ἐνάγει. Editi ἀνάγει.

pties plectetur. Vicissimque justus septies, ac qui excellenter justus, septuagies septies præmio afficietur. Dei namque benignitas, nunc quidem per ænigmata, quæ sunt futura obscure significat: tunc autem in secundo adventu perspicuam ac manifestam exhibiturus est veritatem: tunc enim quibus quisque dignus præmiis sit, ostendet. Septemplicia igitur, quæ nobis peccantibus ultrice pœna debeantur, vita hæc Dominus condonabit, dummodo peripœnitentiam ac confessionem a nobis fuerit placatus. Qui itaque tremendum illum diem noverimus, in quo reservata hoc ævo peccantibus justa scelerum retributio æquaque lance repensio, pœnitentiæ stipendiis quoad vivimus occupantes, peccata diluamus, quo illic multiplicem ærumnam atque dolorem ac cruciatum evadere possimus.

9. Hunc itaque diem septimum existimemus septimo illi diei, consummationis hujus sæculi figura respondere. Dicamus igitur, *et requievit Deus die septimo ab omnibus operibus suis*; sed et in illo pariter, nulla amplius mundi hujus futura sunt opera. Non erunt ultra nuptiæ, non amplius contractus, non mercaturæ: agriculturam vero, si quid reliquorum studiorum est ac negotiorum, ne vel animo illic cogitare licet: sed stabit creatura attonita ac tremens; sudorque ex omnibus, quem vis nulla coerceat, metuque perplexi omnes: justique quoque apud nos, ipsi anxii tunc formidine erunt, ultra de illis sententia ferenda sit. Erit et Abrahamus tunc anxius ac sollicitus, non velut qui in gehennam detrusum se iri expectet, sed in qua iustorum classe; prima, secunda, aut tertia locandus sit. Dominus de cælo advenit: revelantur cœlestes potestates, cœlis diruptis; omnis creatura tremebunda metuque contrahetur; quia et ipsi forsitan angeli astabunt metu percussi ac pavidī, non ea ratione quod de suis metuant **343** delictis, sed quod gloriosus præpotensque iudicis conspectus, cunctis perinde creatis sui ipsius metum immissurus sit. Non audis Isaiam dicentem: Si aperueris cælum, tremor apprehendet ex te montes²²? quibus diem illum subindicat. Ab ejus conspectu mare congeliat, res omnes obstupescunt, natura emoritur, ars omnis rhetorica vacat verborumque facultas, ob Dei et cœlis adventum. Tunc enim justī rapiuntur, eorumque currus nubes erunt, ac deducunt angeli. Tunc justī quasi stellæ, e terra in cælum recipiuntur; peccatores vero vincti, peccatorum proprio pondere præpediti ad inferna cadentes jacebunt, ipso conscientie præjudicio confusi.

10. Octavus igitur ille dies hocce septimo figuratur. *Et requievit Deus die septimo ab omnibus operibus suis*. Non jam amplius, quæ sunt hujus sæculi vitæque munera, nec quæ hic carnalia desideria comitantur vota. Illo die consopita erunt juvenilia desideria ac libidines. Nulla jam fœderis nuptiarum attonita vesanaque libido, prolisve suscipiendæ cupidō. Nulla jam auri corrogandi cura ac sollicitudo.

²² Isa. LXIV, 1.

A ἔβδομηκοντάκις ἑπτὰ ἐκδιηθήσεται· καὶ ἑμπαλιν, ὁ δίκαιος ἑπτὰ τιμηθήσεται· ὁ καθ' ὑπερβολὴν δίκαιος, ἔβδομηκοντάκις ἑπτὰ. Ἡ γὰρ τοῦ Θεοῦ φιλικὴ ἀγάπη, νῦν μὲν δι' αἰνιγμάτων ἡμῖν τὰ μέλλοντα ὑποφαίνει· τότε δὲ, ἐπὶ τῆς δευτέρας αὐτοῦ παρουσίας, ἐναργῆ καὶ τετρανωμένην παρίσσει τὴν ἀλήθειαν· δείξει γὰρ τῇ καὶ αὐτῇ, τίς τίνων ἐστὶν ἀξιος. Ἐπταπλασίονα τοίνυν τὴν ἀντιδοσὶν ἡμῖν χρεωστούμενην τοῖς ἀμαρτωλοῖς συγχωρήσει· ὁ Κύριος ἐνταῦθα, εἰ διὰ μετανοίας καὶ ἐξομολογήσεως ἐξιλειωθείη παρ' ἡμῶν. Ὅστε, εἰδότες τὴν φοβεράν ἐκείνην ἡμέραν, ἐν ᾗ τεταμεινύται τοῖς ἐνταῦθα ἡμαρτηκόσι ἡ πρὸς ἀξίαν τῶν ἀμαρτημάτων ἀντιμέτρησις καὶ ἀντιστήκωσις, διὰ μετανοίας ἐν ζωῇ προλαβόντες ἀναλύσωμεν τὰ ἡμαρτήματα, ἵνα ἐκεῖ τὸν πολυπλασιασμὸν τῆς ἀπικόνου καὶ **B** ὀδυνηρᾶς ἀντιδόσεως ἐκφυγεῖν δυνηθῇμεν.

9. Ἐβδόμην τοίνυν ταύτην ἡμέραν λογισώμεθα ἐκείνης τῆς ἐβδόμης τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος τοῦτου ἀντίτυπον. Εἰπωμεν τοίνυν· *Καὶ κατέπαυσεν ὁ Θεὸς τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἐβδόμῃ ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ*. Καὶ ἐν ἐκείνῃ δὲ ὁμοίως, οὐκέτι τὰ ἔργα τοῦ κόσμου τούτου· οὐκέτι γάμοι, οὐκέτι συναλλάγματα, οὐκέτι ἐμπορεῖται· γεωργίας δὲ, ἡ τι τῶν λοιπῶν ἐπιτηδεύματων, οὐκ ἔστιν ἐκεῖ καὶ ἐννοῆσαι· ἀλλὰ πᾶσα ἡ κτίσις ἐπιτομένη καὶ ἐντρομος ἔσται, καὶ ἰδρῶς ἀπὸ πάντων ἀκατάσχετος, καὶ πάντες ἐναγώνιοι· καὶ αὐτοὶ οἱ παρ' ἡμῖν δίκαιοι, τίς ποτε ἀρα ψῆφος περὶ αὐτῶν ἐξενεθήσεται. Καὶ Ἀβραάμ ἀγωνιάσει τότε, οὐχ ὥς καταβίβηκεν εἰς γέενναν προσδοκῶν, ἀλλ' ἐν ποίᾳ τάξει τῶν δικαίων ταχθήσεται· **C** πρώτῃ, ἢ δευτέρᾳ, ἢ τρίτῃ· Κύριος ἐξ οὐρανοῦ παραγίνεται· αἱ οὐράναι διδάμναι ἀποκαλύπτονται, οὐρανῶν ῥήγνυνμένων· πᾶσα ἡ κτίσις ἐν τρόμῳ καὶ συστολῇ· καὶ αὐτοὶ οἱ ἄγγελοι περιδρεῖς τάχῃ παρίστανται, οὐχ ὅτι περὶ ἀμαρτημάτων οἰκείων δεδίασιν, ἀλλ' ὅτι ἡ ἐνδοξος καὶ μεγαλοδύναμος τοῦ χριστοῦ ἐπιφάνεια, πᾶσιν ὁμοίως τοῖς γεννητοῖς τὸν ἐαυτῆς ἐμβάλλει φόβον. Οὐκ ἀκούεις τοῦ Ἰσαίου λέγοντος, *Ἐὰν ἀνολῇς τὸν οὐρανὸν, τρόμος λήψεται ἀπὸ σοῦ ὄρη*; περὶ τῆς ἡμέρας ἐκείνης αἰνιττομένου, ἐν ᾗ θάλασσα πέπηγεν, ἐν ᾗ κτίσις σχολάσει, ἡ φύσις νεκρωταί, πᾶσα μέθοδος διὰ λόγων ἀργή, πρὸς τὴν ἐξ οὐρανῶν τοῦ Θεοῦ ἐπιδημίαν. Τότε ἀρπάσσονται οἱ δίκαιοι, καὶ ὄχημα αὐτῶν **D** αἱ νεφέλαι, καὶ προπομποὶ αὐτῶν ἄγγελοι. Τότε δίκαιοι μὲν, ὡς ἀστέρες, ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανὸν ἀναλαμβάνονται· οἱ δὲ ἀμαρτωλοὶ, δέσμοι, τῷ ἰδίῳ βάρει τῶν ἀμαρτημάτων πεπεδημένοι, κάτω πεσόντες κείνται δυσσυνεῖδοι.

10. Ἐκείνην οὖν τὴν ὀγδόην ἡμέραν αὕτη ἡ ἐβδόμη διασηματίζεται. Καὶ κατέπαυσεν ὁ Θεὸς τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἐβδόμῃ ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ. Οὐκέτι τὰ τοῦ βίου τούτου, οὐδὲ τὰ παρακολουθοῦντα ἐνταῦθα ταῖς σαρκικαῖς ὁρέξεσιν. Ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ ἐκοιμήθησαν ἐπιθυμίαι νεωτερικαί· οὐκέτι περὶ γάμου πόθησις, ἢ ἐπιθυμία παιδοποιίας· χρυσὸς φροντὶς οὐδεμία· ἐπελάθετο ὁ φιλάργυρος τοῦ

βαλαντίου, τοῦ ἀρπάζειν καὶ βιάζεσθαι ὁ πλεονέκτης, τῆς γῆς ὁ πολυκτῆμων, τῆς δόξης ὁ δοξομανής. Πάντα τὰ τοῦ βίου ἐξέπητη τῆς διανοίας. Ἀπεσθέσθη τοῖς ἐπηρετμήμοις ὁθενδῆποτε τῶν κοσμικῶν τούτων προτερημάτων τὴν διάνοιαν, ἢ κενὴ καὶ κατὰπτωτος δόξα· οὐκ ἐνοχλεῖ θυμὸς πρὸς ἄμυναν τοῦ λυπήσαντος. Πάντα ἐκεῖνα ἐκλέλοιπε τῆνικαῦτα τοῦ λογισμοῦ· ἡ ψυχὴ δὲ πρὸς τῷ φοβούντῃ ἐστὶ, πρὸς τῇ προσδοκίᾳ τῶν ἐπηρετμημένων δεινῶν· ὄντινα δὴ φόβον Θεοῦ, εἰ καὶ ἐνταῦθα δυνήθῃ τις ἐσοικίσαι τῇ ἰδίᾳ ψυχῇ ἀνέκλειπτον, ἢ οὐδὲν, ἢ βραχέα τυχὸν ἀμαρτήσεται. Καὶ ἐπλάσεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, χοῦν λαβὼν ἀπὸ τῆς γῆς. Οὐκ ἐπανάλψιν τοῦτον τὸν περὶ τῆς κατασκευῆς τοῦ ἀνθρώπου λόγον ἡγητέον, εἰ καὶ τισι φαίνεται, ἀλλ' ἀκολουθίαν μᾶλλον ἀδιάκοπον τῆς προτέρας περὶ τούτου ἐπιχειρήσεως, καὶ συνημμένην οἰοῦναι τῇ προκατάρξει συμπλήρωσιν τῆς διηγῆσεως. Εἰπὼν γάρ, ὅτι ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, καὶ τὰ ἐξῆς περὶ τοῦ αὐτοῦ, καὶ δηλώσας, ὅτι ἐν τῇ ποιήσει τοῦ ἀνθρώπου συνετέλεσεν ὁ Θεὸς πάντα τὰ τοῦ κόσμου ἔργα, τῆς αὐτῆς καὶ πάλιν ἔχεται περὶ τοῦ ἀνθρώπου διηγῆσεως, συνημμένως καὶ ἀμεσολαβήτως, ἐπεργαζόμενος οἰοῦναι καὶ λεπτολογῶν τὸν τρόπον τῆς τούτου ποιήσεως. Πρῶτον μὲν γὰρ εἶπεν ἀπλῶς· Ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον· νυνὶ δὲ προστίθῃσι καὶ πῶς ἐποίησε, χοῦν λαβὼν ἀπὸ τῆς γῆς. Ὅταν οὖν ἀκούσης χοῦν, παιδεύου μετριοφρονεῖν· μὴ οἶοι μεγάλα περὶ σεαυτοῦ. Ὅταν προσβάλλωσί σοι λογισμοί, ἐπαίροντες τὴν σὴν καρδίαν, καὶ δίκην φλεγμονῆς ἐξοιδούντες εἰς κενοδοξίαν, ἢ ἐκ τῆς ἀπλῶς, ἢ καὶ ἀπὸ προτερημάτων καὶ κατορθωμάτων τινῶν, ἀντισταχθήτω σοι παρευθὺ ἡ τῆς πλάσεώς σου ὑπόμνησις, καὶ σύνεσις, ὅπως ἐκτίσθης, καὶ ὡς χροῖς εἰ τὸ ὅλον, καὶ τῆς ὑπὸ σοῦ πατουμένης γῆς ἀπογέννημα. Εἰ τι γοῦν ἐν αὐτῇ διάγων ἐκτελεῖς, κἂν μέγα, κἂν μικρὸν, ἐξ ὑπογυίου ἔχεις τὸ ὑπόμνημα τῆς σεαυτοῦ ταπεινώσεως. Εἰ θυμὸς ἐνοχλεῖ σοι, τυχὸν διὰ τὸ ὑβρισθῆναι, δυσγενῆ σε εἰπόντος τινός, καὶ διεγείρει σε πρὸς τὸ ἀνθυβρίσαι, καὶ τραχύτερα ὧν ἤκουσας κατεπεῖν τοῦ ὑβρίσαντος, κατάγαγέ σου τὸ βλέμμα πρὸς τὴν γῆν, καὶ ἐνθυμήθῃ, ὅθεν προῆλθες, καὶ ἀπέσθεςται αὐτίκα ὁ θυμός· συνιέντος ταχέως τοῦ λογισμοῦ, ὅτι ὁ δυσγενῆ σε εἰπὼν, οὐχ ὅπως ὕβρισε τῷ λόγῳ, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ ἐτίμησεν. Ἀνθρωπος γάρ ἐμψυχος ὁ δυσγενῆς ἐκεῖνος, κἂν δοῦλος εἴη τυγχάνων· σὺ δὲ ἀπὸ τῆς ἀψύχου καὶ ἀναισθήτου γῆς κυρίως καὶ γεγέννησαι καὶ ὑπάρχεις. Ὅστε οὐχ ὕβρις τὸ λεχθὲν κατὰ σοῦ, ἀλλὰ πλεον τιμή.

servus exstiterit; tu vero ex inanimi omnique destituta sensu vere terra tum procreatus es, tum es. Quapropter quod in te dictum est, non injuria, sed magis honor est.

11. Πάλιν ὅταν ἐπιθυμία τις σαρκικῇ κρατήσῃ σου τῆς διανοίας, καὶ πείθῃ μελετᾶν τὸ τῆς ὁρέξεως ἀποτέλεσμα, ὅρα ταχέως ἐπὶ τὴν γῆν. Μνήσθητι ὅτι ὥσπερ ἐκ ταύτης προῆλθες, οὕτω καὶ εἰς ταύτην μετ' οὐ πολὺ ἀναλυθήσῃ· καὶ τὰ νῦν σφύζοντα μέλη, καὶ ἡ ἄλογος ἐπιθυμία, καὶ ὁ γαργαλισμὸς τῆς σαρ-

A Sæculi et arcæ avarus obliviscetur; iniquus raptor, rapiendi vis ac injuriæ; prædiorum, locuples; gloriæ et claritatis, ambitiosus insane deperiens. Quidquid rerum sæculi est, animo excidit. Exstincta est, quovis tandem modo elatis animo sæculi hisce magnificis dotibus, vana, despicibilis ac conspuenda gloria. Nihil jam molesta ira ad ejus ultionem qui molestia affecit. Cuncta illa tunc animo abscessere: uno anima suspensa terrentis metu, una malorum imminentium expectatione: quem utique Dei timorem, quisquis indeficientem suo animo vita hac inducere potuerit, aut nihil aut quam minimum plane peccabit. Et fecit Deus hominem, sumpto de terra pulvere³³. Cave hunc de hominis structura sermonem resumptam narrationem existimes, tametsi nonnullis ita videtur, sed magis inintercismis a priore, hac de re argumento seriem, ac velut conjunctum jam tum præactis iisque hærens gestæ rei supplementum. Dicto enim fecisse Deum hominem, et quæ de illo sequuntur, ostensioque absolvisse Deum hominis creatione, quidquid est mundi operum, eidem quoque rursus de homine narrationi, juncta opera immediateque incumbit, veluti enucleatius edisserens tradensque subtilius ejus modum creationis. Nam primum quidem dixerat, Fecit Deus hominem; nunc vero adjungit, quo etiam modo fecerit, sumpto e terra pulvere. Cum itaque pulverem audieris, disce modesti sensum animi; noli de te magna præsumere. Si incesserint cogitationes quæ animum efferant, ac velut inflammato patrique ulcere inanis gloriæ tumorem, vel ex fortuna absolute, vel ex aliis præclaris dotibus ac virtutibus inducant, confestim contra tibi recurat tuæ formationis memoria. Intellige qua ratione creatus sis: ac quidquid demum es, pulverem esse, terræque feturam, quam tuis subjectam pedibus conculces. Si quid igitur in ea degens prestat operis, vel magnum, vel exiguum, in procinctu est vilitatis tuæ abjectionisque monumentum. Ira si molesta ingruit, forte quod violatus injuria sis, quod quidam ignobilem dixerit: atque ut vicissim injuriam reponas concitat, asperiorque obloquaris, quam ille injuriarum procacitate effuderit, oculos vultumque **344** in terram dejice, atque animo reputa unde processeris, moxque ira furorque exstinctum ibit; cum tecum ipse confestim intelligas, eum qui ignobilem dixit, non usque adeo sermone injuriam fecisse, quin potius etiam honore affecisse. Etenim ignobilis ille eque populi facie, homo est, vel si

11. Rursus ubi carnalis ulla cupiditas tui compos facta fuerit animi, suadeatque, ut ejus desiderio teneris, reipsa efficias, in terram statim verte oculos. Memineris qua ratione ex illa processisti, eadem ipsa in eam haud multo post te resolvendum esse; ac quæ nunc pruriunt membra, brutamque

³³ Gen. ii, 7.

concupiscentiam, ac carnis titillationem, nec fore in crastinum, membris emortuis ac appetitione celeri volatu elapsa. Atque ita quod jugiter in terram parentem nostram proni aspectum ac agnoscamus; in causa est, ut a molestis quotidie omnibus, et quæ ægre curationem admittant, obtundentibus vitii ac perturbationibus nos ipsi abstinemus ac liberemur. *Sumpto*, inquit, *e terra pulvere*. Si e cælo formati fuissetis, quod illud hæud semper suspicere possumus, non continue naturæ nostræ memores fuissetis; nunc vero in parato proclive adest inintermissumque vilitatis nostræ et imbecillitatis inonumentum, unde incedinus, unde tangimus, unde cernimus, unde alimur, unde jugiter conspurcamur. Quid humo lutoque, unde tu formatus es, abominabilis ac spernendum magis? Quæ major ratio modeste sapiendi, et ut nullo nos dignos existimemus?

12. Cum igitur quempiam videris de se altum sapientem, amæno pictoque amictu, splendenti annulo, pallam gestantem ingentis pretii, superfluam trahentem servitii turbam, promissa coma atque soluta, eaque flava ac torta, artisque lenocinio in auras sparsa, aureos circumferentem torques, aurea sella curuli, vultu, sermone majestatis pleno, tollentem animos, præ multitudinem deducentium, comitantium, adulatorem, famulorum, quos trahit, turbam submoventem; parasitorum lautis mensis ac splendidis inhiantium: ad faustas acclamationes salutationesque in foro, quas omnes deferunt, alii e subselliis surgentes, alii obviam procedentes, alii deducentes, atque alius aliud quid, ejus honoris laudisque causa exhibentes. Cum hosce magistratus prasidesque videris, præeunte alta voce præcone procedentes, atque alium submoventes, alium credentes, aliam publicantes, alium neci addicentes; ne ea quæ videntur magna putaveris, ne animo concideris, ne pompa fastuque offendaris. Tecum reputa, fecisse Deum hominem sumpto e terra pulvere. Ac si quidem aliud quidpiam est, quod in homine cernitur, time, ac quæ geruntur miraculo habe: sin autem pulvis e terra est, qui se his jactabundus effert, contemne. *Et formavit Deus hominem*. Vox ipsa, *formavit*, artificiosam quamdam Dei circa hominem operationem continuo innuit. Nunquid vero sic et ipse nostram arte effinxit formationem, veluti qui figlina effingunt, quive gypsea fabricantur, aut qui ære statuas cudunt, seu aliud quid artis opus efficiunt, quibus ad superficiem 345 usque simulacrum, circumscribitur; sicut hæud raro videmus, in eum modum efformatum virum, ut externa specie atque indole iram puta ac fortitudinem, seu metum ac formidinem præferat, rursusque mulierem, quæ vel amore insaniat, vel pudibunda existat, aut si quid aliud sexui plastes effecit? Hæud enim vero ejusmodi Dei for-

A κὸς αὐριον οὐκ ἔσται, τῶν μελῶν ἀπονεκρωθέντων, καὶ τῆς ὀρέξεως ἀποπτάσας. Οὕτως ἡ πρὸς τὴν γῆν τὴν μητέρα ἡμῶν διηνεκῆς σύννευσις καὶ ἐπίγνωσις, αἰτία καθίσταται ἀποχῆς καὶ ἐλευθερίας πάντων τῶν ἐνοχλούντων ἐκάστοτε χαλεπῶν καὶ δυσιάτων παθῶν. Χοῦρ, εἶπε, λαθὼν ἀπὸ τῆς γῆς. Εἰ ἀπ' οὐρανοῦ ἐπλάσθημεν, ὥς μὴ δυνάμενοι αἰεὶ βλέπειν ἐκεῖνον, οὐκ ἂν συνεχῶς τῆς οἰκείας ὑπεμνησκόμεθα φύσεως· νῦν δὲ ἐκ τοῦ προχείρου πάρεστιν ἡμῖν, καὶ ἀδιάλειπτον τὸ τῆς ἡμετέρας καὶ εὐτελείας καὶ ἀσθενείας ὑπόμνημα ἐξ ὧν πατούμεν, ἐξ ὧν ἀπτόμεθα, ἐξ ὧν θεώμεθα, ἐξ ὧν τρεφόμεθα, ἐξ ὧν διηνεκῶς συμφύρομεθα. Τί τῆς γῆς καὶ τοῦ πηλοῦ βδελυκτότερον καὶ ἀποβλητότερον, ὅθεν σὺ ἐκμεμόρφωσαι; Τί μείζον αἴτιον τοῦ μετριοφρονεῖν ἡμᾶς, καὶ τὸ μηδε-

12. 'Οπόταν οὖν ἴδῃς τινὰ μέγα φρονούντα ἐφ' ἑαυτῷ, ἐσθῆτα ἀνθρώπῳ περιβεβλημένον, δακτυλίῳ τὴν χεῖρα περιλαμπόμενον, σφενδόνην τὴν τῶν πολυτίμων φέροντα, οἰκέτας ἐφελκόμενον περισσοῦς, κόμην περιβεβλημένον μεγάλην, καὶ ἀνειμένην, καὶ ταύτην ξανθὴν τε καὶ ἐλικτὴν, καὶ σοδοῦντα τοῖς ἐπιτηδεύμασι, μανιάκας χρυσοῦς περιζέροντα, ἐπὶ χρυσῆς καθέδρας ἐνιδρούμενον, σεμνοπροσωποῦντα, σεμνολογούμενον, ὑψηλοφρονούντα, σοβαρευόμενον ἐπὶ τῷ πλήθει τῶν προπομπῶν, τῶν ἀκολούθων, τῶν κολάκων, τῶν οἰκετῶν, οὓς ἐπισύρονται, τῶν περὶ τὰς πολυτελεῖς τραπέζας παραστίτων, ἐπὶ ταῖς εὐφημαίαις καὶ ἀσπασμοῖς οὓς πάντες αὐτῷ προσάγουσι περὶ τὴν ἀγορᾶν, οἱ μὲν ἐξανιστάμενοι τῶν βάθρων, οἱ δὲ προὑπαντῶντες, οἱ δὲ προπομπεῦντες, ἄλλος ἄλλο τι εἰς τιμὴν καὶ δόξαν ἐκεῖνον ἐνδεικνύμενοι. Ὅταν ἴδῃς τοὺς ἀρχοντας τούτους, τοὺς ὑπὸ κήρυκι προαγομένους, ὑψηλῇ τε φωνῇ τὸν δεῖνα μὲν σοδοῦντας, τὸν δεῖνα δὲ ξέοντας, ἄλλον δημεύοντας, κἀκεῖνον θανάτῳ παραδιδόντας, μὴ μεγὰλα ἡγήσῃ τὰ ὀρώμενα, μὴ καταπέσῃς τὴν διάνοιαν, μηδὲ ξένισσῃ σε ἡ φαντασία· ἐνθυμήθητι ὅτι ἐπλασεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, χοῦρ λαθὼν ἀπὸ τῆς γῆς. Κἀν μὲν ἄλλο τί ἐστι τὸ ὀρώμενον περὶ τὸν ἄνθρωπον, φοβήθητι, καὶ θαύμασον τὰ πραττόμενα· εἰ δὲ χροῦς ἀπὸ τῆς γῆς, ὁ ταῦτα ἐπιδεικνύμενος, καταφρόνησον. Καὶ ἐπλασεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον. Ἡ μὲν φωνὴ τοῦ ἐπλάσσε τεχνικὴν τινὰ ὑποφαίνει εὐθύς ἐνέργειαν τοῦ Θεοῦ περὶ τὸν ἄνθρωπον. Ἄρα δὲ οὕτω καὶ αὐτὸς τὴν ἡμετέραν ἐτεχνήσατο πλάσιν, ὥς οἱ τὰ πᾶσι πλάσσοντες, ἢ τὰ γύφιν διασκευάζοντες, ἢ τοὺς ἀνδριάντας χαλκεύοντες, ἢ ἄλλο τι τῶν τεχνιτῶν ἀποτελοῦντες, οἷς ἄχρι τῆς ἐπιφανείας τὰ τῆς μίμησεως περισταται, ὥσπερ ὀρώμεν πολλάκις ἄνδρα μὲν πεπλασμένον, καὶ ἥθος ἕξω ἐμφαίνοντα, ἢ θυμὸν τυχὸν καὶ ἀνδρείας, ἢ φόβον καὶ δειλίαν, γυναικα δὲ πάλιν ἢ ἐρωτικῶσαν ἢ αἰδομένην, ἢ ἄλλο τι παρεπόμενον τῇ ταύτης φύσει πάθος ὁ πλάστης γνωρίζων ἐξεργάσατο; Θεοῦ δὲ πλάτης οὐ τοιαύτη· ἀλλ' αὐτοῦ (α)

ἐκεῖνα τὰ πρωτοτυπα ἦθι τοῦ ἀνθρώπου, ἡ δημιουργική ἐνέργεια ἐπὶ τὸ βάθος χωρήσασα, ἔνδον ἕκαστα διωργάνωσε, πολλῶν καὶ παντοδαπῶν καὶ διαφορῶν παθῶν καὶ γνῶμῶν εἰς ταῦτον μίξιν καὶ σύγκρασιν ἀκαρῇ ἐκτελέσαντα. Εἴθε μοι τοσοῦτον σχολῆς (α), ὥστε κατὰ λεπτὸν καὶ ἀκριβολογουμένως, ὑποδείξαι σοι τὴν τοῦ ἀνθρώπου κατασκευὴν. Ἐμαθες γὰρ ἂν ἀπὸ σεαυτοῦ τὴν περὶ σὲ σοφίαν τοῦ Θεοῦ καὶ οἰκονομίαν. Τῷ ὄντι γὰρ μικρὸς διάκοσμός ἐστιν ὁ ἀνθρώπος, καὶ ὀρθῶς ἐστοχάσαντο, οἱ τοῦτῃ τῷ ὀνόματι αὐτὸν ἀποσεμνύναντες. Πόσαι γοῦν, καὶ παρὰ πόσων ἐκ παλαιοῦ περὶ τὸ θαυμαστὸν τοῦτο πλάσμα πραγματεῖται καταναλώθησαν! αἱ φυσιολογίαι τῶν φιλοσόφων, αἱ τεχνολογίαι τῶν λατρῶν, τῶν γυμνασίων αἱ παρατηρήσεις, αἱ περὶ ἀναλογίας, αἱ περὶ τῆς τῶν μελῶν πρὸς ἄλληλα συμμετρίας, αἱ περὶ σώματος πολυσαρκίας· ταῦτα πάντα περὶ τὴν τοῦ ἀνθρώπου διάπλασιν συνειστέρεται. Καὶ πόθεν ἔμοι λόγος τοσοῦτος, ὥστε δυνήθηναι εἰπεῖν μετὰ ἀκριβείας, ὅσα ἐν μιᾷ φωνῇ τοῦ ἔπλασεν ἔμπεριέχεται; Τὰ μέντοι πρόχειρα, κἀν ἐγὼ μὴ λέγω, σὺ οἶδεις. Ἐπλάσε σε γὰρ ὁ Θεός, ὡς ὀρέξ, θρῖον, καὶ ταύτην σοι τὴν διάπλασιν ἐξαίρετον δέδωκε παρὰ τὰ λοιπὰ πάντα ζῶα. Διὰ τί; ἐπειδὴ ἐξαίρετόν σοι καὶ τὴν ὀφειλομένην καὶ ἀναγκαίαν ἐνέργειαν προσετιδούσαι ἐμελλε.

mantibus præbuit formam. Quid ita? quod nimirum singularem etiam debitam necessariamque abunde erat vim agendi concessurus.

13. Τὰ μὲν ἄλογα πάντα ζῶα βοσκήματά ἐστι μό-
νον, καὶ πρὸς ὃ πέφυκε, πρὸς τοῦτο ἔχει καὶ τὴν κα-
τασκευὴν· ὁποῖόν ἐστι καὶ τὸ πρόβατον. Ἐπειδὴ γὰρ
ἐγενήθη νέμεσθαι, κάτω ἔχει συννεύουσαν καὶ τὴν
κεφαλὴν, ὥστε τῇ γαστρί ἐνορέῃν καὶ τοῖς ὑπὸ γασ-
τέρα· τέλος γὰρ αὐτοῖς εὐθείας, πληρωσίς γαστέρος
καὶ ἀπόλαυσις ἡδονῆς. Ἀνθρώπων δὲ ἡ κεφαλὴ ἐπὶ
τὰ ἄνω ἐξ αὐτῆς τῆς πλάσεως ἀναδεύραμην, ἵνα
τὴν ἄνω βλέψη συγγένειαν, καὶ ὑψηλότερα τῶν ἄλλων
ἀπάντων τοῦ σώματος μερῶν καθέστηκε. Μὴ τοίνυν
μεταποιεῖ σεαυτὸν εἰς τὰ παρὰ φύσιν, μηδὲ τὰ γήινα
κύψας περισκόπει· ἀλλὰ οὐράνια διηλεκτικῶς κα-
τόπτει, καὶ ἐνοπεριζοῦ, ἔνθα σου καὶ τὸ πολιτεῦμα
προηυτρέπισται. Οὕτω σοι τὸ σῶμα διαπέπασται,
καὶ τὸ διάπλασμα διδασκαλεῖόν ἐστι τοῦ τέλους πρὸς
ὃ γέγονας. Οὐ γὰρ ἵνα ἐπὶ γῆς σύρηται σου ἡ ζωὴ,
ὡς τῶν ἑρπετῶν, κατεσκευάσθης ὄρθιος, ἀλλ' ἵνα
οὐρανὸν βλέπῃς, καὶ τὸν ἐν αὐτῷ Θεόν· οὐδὲ ἵνα
τὴν κτηνώδη μεταδιώκῃς ἀπόλαυσιν, ἀλλ' ἵνα τὴν οὐρ-
άνιον, ἐνδοξομένην (b) σοι διανοίῃς, ἐπιτελῇς πολιτεῖαν.
Διὰ τοῦτο, *Τοῦ σοφοῦ οἱ ὀφθαλμοὶ ἐν τῇ κεφαλῇ
αὐτοῦ, ὁ σοφὸς φησὶν Ἐκκλησιαστής*. Τίνος δὲ ἐνε-
κεν, οὐ περὶ τὰ κάτω τοῦ σώματος οἱ ὀφθαλμοί,
ἀλλ' ἐν τῇ κεφαλῇ; Ἴνα τὰ ἐν ὕψει περισκοπῶσιν· ὁ
δὲ εἰς τὰ ὑψηλὰ μὴ βλέπων, ἀλλ' εἰς τὰ γήινα ἐπι-
κύπτων, κατήγγαυς εἰς ἑρπετοῦ φύσιν τοὺς ὀφθαλ-
μοὺς, ἐπὶ τῆς γῆς ὡς ἐκεῖνα συρόμενος.

procumbit, ad 346 serpentum indolem oculos

¹³³ Ecce. II, 14.

(a) Desideratur eīh vel περιεῖη. Edit.

A matio : sed ipsam primam ac exemplarem hominis
indolem creandi vis ad ima ipsa pervadens, singula
intus articulis organisque distinxit, quibus multo-
rum omnique generis ac diversorum affectuum
sensuumque in idem mistio temperatioque momento
emersit. Atque utinam tantum mihi suppeteret otii,
ut subtili ac accurata disputatione hominis liceret
fabricam submonstrare. Dei certe erga te sapientiam
rarumque consilium ex te ipse condisceres. Plane
enim homo minor mundus ac ornatus est, recta-
que ducti conjectura sunt, qui hoc ipsum nomine
honestarunt. Quam multæ itaque, et a quam mul-
tis, olim jam hoc in negotio mirandoque opificio
artes totte operam impendere! naturales philoso-
phorum considerationes, medicorum artis disqui-
sitiones, gymnastarum observationes; quæ ad
analogiam spectant; ad membrorum inter se certa
ratione modum ac compositionem; ad corporis
obesitatem. Cuncta hæc, in formati hominis uno
agmine veniunt considerationem. Et unde mihi
tanta dicendi vis, ut accurate satis omnia eloqui
valeam, quæ hac una voce, *formavit*, sacer com-
plectitur textus? Porro, quæ in promptu sunt ac
facilia, vel si ego non dixero, tu per te ipse nosti.
Formavit namque te Deus, ut vides, statura recta,
hancque tibi singularem præ reliquis omnibus ani-

C 13. Nam brutæ quidem omnes animantes, dun-
taxat pecuriæ sunt, et ad quod natæ sunt, ad hoc
quoque corporis structuram acceperunt; ejusmodi
etiam ovis ac pecus. Quia enim in hoc condita est
ut pastu vivat, etiam capite humi vergit, ut ad
ventrem ac venerea versos oculos habeat. Finis
enim illis bonæ habitudinis, ventris expletio est ac
fruitio voluptatis. Homini vero caput ex ipsa for-
matione sursum excurrit, ut quam ad superna affi-
nitatem habet, conspiciat; superiorique loco reli-
quis omnibus partibus corporis consistit. Noli ita-
que te transmutare in id, quod est præter naturam,
nec ore prono terrena circumspecias; sed cælestia
jugiter contuere, ac velut in speculo objecta habe,
ubi et tuus tibi municipatus olim paratus est. In
hunc modum tibi quoque corpus efformatum est,
ac qua præditus forma es, finem te docet in quem
conditus es. Non enim ut humi vitam trahas ser-
pentum more, recta statura conditus es, sed ut
cælum conspicias, Deumque cujus in eo sedes est:
neque ut pecuariam persequaris voluptatem, sed ut
cælestem, indulta tibi mente, vitæ rationem in eas.
Eam ob rem, *Oculi sapientis in capite ejus*, ait sa-
piens Ecclesiastes ¹³³. Quorsum vero non in infe-
riori ulla corporis parte, sed in capite sunt oculi?
Nimirum ut ea lustrent quæ in sublimi posita sunt.
Qui autem non ad excelsa respicit, sed ad terrena
dejicit, qui eorum instar ventrem trahat humi,

(b) Ἐνδοξομένη. Editi ἐνδοχομένη. Edit.

14. Caput itaque toti corpori eminens, humeris A incumbit; non illis immersum, ne obtegatur, sed convenienti fulcimento ac velut sede quadam graduque in exstante cervice locatum. In illo infixa oculorum gemina lumina radiique. Non enim unum satis erat: ut si forte casu alterum concideret, ejus quod immune a labe esset, solatium non deesset. Præterea vero etiam, ab uno horum profectus obtutus, prorsus imbecillior est; ex duplici vero fonte confluens rivus, valentior exit. Procedens namque utrinque ex altera alteraque nare obtuendi vis, tum ibi conquiescit, tumque una ad anteriora tendens iisque incumbens, unus alteri copulatur visorius radius, velut ex rivo duplici, ex utraque visoria facultate, quasi ex duplici prodeunte fonte, tumque brevi aquas commisceante, unus quispiam validior efficitur fluvius; cujus scilicet major vis ac efficacior sit. Remque certo probant viri senes. Ii namque, quæ sunt valde prope, haudquaquam cernunt; quæ vero paulo ab oculis remotiora sunt, clarius contuentur. Idcirco nimirum quod visorio radio dissectis partibus a principio progressu, imbecillior ab utroque obtutus sit: ubi autem ambo confluerint ac coaluerint, velut multiplici quadam exundantia atque copia, valentior efficaciorque ad perspicienda, quæ in aspectum cadunt, consurgit. Non pauca vero sunt, quibus oculi incolunitati prospicitur. Tunica interior, quæ nec ipsa sufficit. Non enim res ferebat ut erassior strueretur; alioqui visui incommodasset; necesse autem erat, ut perspicuum leveque esset, quod obtegebat. Altera itaque pellucida, altera tenuior rariorque; illa quidem crystallina, hæc cornea. Obtegenti causa obtenta tunica ac exterior, firmiter est atque durior; interior, rarior et tenuior, ne immanentia prohibeat: tertia rursus crystallum referens, ut in ea ambæ reliquæ repræsentandi vim ac perspicuitatem obtineant.

15. Palpebræ projectura sunt, oculi nimirum operimentum ac umbraculum, velutque domicilium. Poterat quidem et manus obtegere; sed interim dum ea admoveretur, haud raro prius oculum oblædi contingeret. Nunc vero prope adjacet quod tueatur. Mox enim ac nocumentum præsentunt, operimentum obtundunt. Id namque in causa est, ut plerumque pupula oculi, iis, quæ exterius nocumentum afferant, inviolabilis sit, ut quæ sub palpebrarum tegumento desideat. Utiq; fere ex omnibus corporis membris ita servatur, ut contactum omnem respuat. Prominent palpebris et pilorum cuspides. Quid ita? ut nimirum accuratior harum complicatio sit, dum superior palpebra, inferiori per ejusmodi pilos coaptatur ac committitur. Sunt enim pilli velut vincula, inter se conserui ac complicati. Accedit quod et minuscule animalia arceant, nec lanugines pupillæ propinquare sinant, quæ facile injuriæ obnoxia sit, ac cui quodvis obvium labem afferre queat.

(a) Σκοπεῖν. Lego σκέπειν. Εδύτ.

14. Ἡ μὲν οὖν κεφαλὴ τοῦ ὅλου σώματος ὑπερ-
ανέχουσα, τοῖς ὤμοις ἐπικείται· οὐκ ἐνδεσχυκίτα τοῦ-
τοις, ἵνα μὴ κρύπτεται, ἀλλ' ἐρεῖσμά τι ἀξιολόγῳ, καὶ
οἷον ὑποβάθρα τι τῷ τοῦ αὐχένος ἀνεστηκῶτι, ἐπ-
αναπαυομένη. Ἐν ταύτῃ δὲ τῶν ὀφθαλμῶν ἐμπειρή-
γασι διδύμοι βολαί. Οὐκ ἤρκει γὰρ ὁ εἷς, ἀλλὰ δύο
ἐγενέσθην, ἀλλήλοις βοηθῶ· ἵνα ἡ τοῦ ἐνὸς κατὰ
τύχην διάλυσις, τὴν τοῦ ἀδελφοῦ ἐτέρου παραμυ-
θίαν ἔχῃ. Καὶ ἄλλως δὲ ἀπὸ ἐνὸς τούτων προσερχόμε-
νον τὸ ὁρατικόν, ἀσθενέστερον πάντως· ἐκ δὲ δύο
πηγῶν συμβαλλόμενος ὁ ὁλκὸς εὐτονώτερος γίνεσθαι.
Προϊούσα γὰρ ἐκατέρωθεν τῆς ῥινὸς ἡ ὄψις, ὁμοῦ
μὲν προσαναπαύεται, ὁμοῦ δὲ προκύπτουσα ἐπὶ τὸ
ἐμπροσθεν, ἐνοῦται ἡ μία τῇ ἐτέρᾳ, οἷον ἐκ δύο τι-
νῶν ὀχέτων ἀφ' ἐκατέρας ὁδεῶς ὥσπερ πηγῆς ἐξιόν-
των, καὶ μετὰ βραχὺ μιγνυμένων, εἰς ἀποτελούμενος
ποταμὸς, ὅπότε δὴ καὶ ἰσχυρότερος γίνεσθαι, εἰτὸν
ἐνεργέστερος. Καὶ τούτου ἀπόδειξις, οἱ γέροντες τῶν
ἀνθρώπων· οἱ τὰ μὲν ἐγγὺς πάνυ, ἥκιστα βλέπουσι,
τὰ δὲ πορρώτερον ἀποδιῶτάμενα τῶν ὀφθαλμῶν
ἐναργέστερον καθορῶσιν· ἐπειδὴ διηρημένως μὲν
τοῦ ὁρατικοῦ προϊόντος ἐξ ἀρχῆς, ἀσθενῆς ἡ ἐκατέ-
ρου ὄψις· μετὰ δὲ τὴν συμβολὴν ἀμφοτέρων καὶ
ἔνωσιν, οἷον ἐπὶ πλημμύρας τινὸς πολυπλασιαζομέ-
νη, εὐτονώτερα γίνεται καὶ δραστικώτερα περὶ τὴν
τῶν ὁρατῶν ἀνάληψιν. Φυλακαὶ δὲ περὶ τὸν ὀφθαλμὸν
οὐκ ὀλίγαι. Χιτῶν ἐντεῦθεν, καὶ οὐκ ἀρκεῖ οὗτος·
οὐ γὰρ ἐνεδέχετο παχὺς κατασκευασθῆναι· ἢ γὰρ
ἐμπόδισμα καθεστῆται τῆς ὄψεως· ἐδεῖ δὲ διαφανὲς
εἶναι καὶ ἐλαφρὸν τὸ προκάλυμμα. Οὐκοῦν εἷς μὲν
διαυγής, εἷς δὲ ἀραιός· ὁ μὲν χρυσταλλοειδής, ὁ δὲ
κερατοειδής· ὁ προκεκαλυμμένος, στερεώτερος· ὁ
ἐνδοθεν, ἀραιότερος, ἵνα μὴ κωλύῃ τὴν πάροδον· ὁ
τρίτος πάλιν χρυσταλλοειδής, ἵνα ἐν αὐτῇ τὴν ἔμφανσιν
καὶ τὴν διαύγειαν ἐκάτερα ἔχῃ.

15. Προβολὴ τὸ βλέφαρον· τοῦτο γὰρ προκάλυμμα
τοῦ ὀφθαλμοῦ καὶ σκέπασμα, καὶ οἷον οἰκητήριον
ἐστίν. Ἡδύνατο μὲν γὰρ σκοπεῖν (a) καὶ χεῖρ· ἀλλ'
ἕως ἐκεῖνι ἀνῆρχετο, ἐφθανε πολλάκις ἀμαυρωθῆναι
ὁ ὀφθαλμός. Νῦν δὲ ἐκείθεν παράκειται προφυλακὴ·
ὁμοῦ τε γὰρ ἡσθετο τῆς βλάβης, καὶ προσέβαλετο τὸ
προκάλυμμα. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ἡ κόρη τοῦ ὀφθαλ-
μοῦ ἀνεπιχείρητος ὥς τὰ πολλὰ ταῖς ἐξωθεν ἐπερχο-
μέναις βλάβαις, ἅς ὑπὸ παραπετάσμασι καθεζομένη
τῷ βλέφαρῳ, καὶ μόνῃ σχεδὸν τῶν ἐν ἡμῖν πάντων
μελῶν διατηρουμένη ἀνέπαφος. Προβέβληνται δὲ ταῖς
βλεφάροις καὶ ἀκίδες τριχῶν. Διὰ τί; ἵνα ἀκριβε-
στέρα γένηται ἡ τούτων περιπλοκή, τοῦ ἀνω πρὸς
τὸ κάτω διὰ τῶν τοιούτων προσαρμοζομένου τριχῶν.
Οἷον γὰρ σύνδεσμοι καθεστῶσιν αἱ τρίχες ἀλλήλαις
περιπλεκόμεναι· εἴτα, καὶ τὰ λεπτὰ τῶν ζώων πόρ-
ρωθεν ἀπείργουσι, καὶ τὰ χνοῶδη οὐκ ἐῴσι πλησιάζειν
τῇ κόρῃ, ἐμπαθεῖ οὕτῃ, καὶ τῷ παρατυχόντι ἀμαυ-
ροῦσθαι δυναμένη.

16. Ἑτέρα δὲ πάλιν ἐστὶ τις φυλαχὴ ἀνωθεν ἐπικειμένη ἐκατέρῳ τῶν ὀφθαλμῶν διὰ τῶν τριχῶν, ὁμοῦ μὲν τῇ περιγραφῇ εὐπρέπειαν χαρίζομένη, ὁμοῦ δὲ καὶ τὴν ἀσφάλειαν παρεχομένη· ἥτις ἐστὶν ἡ ὄφρυς, ἀνωθεν προβεβλημένη, ἵνα κατευθύνῃ τὸ ὁρατικόν. Καὶ τούτου ἀπόδειξις, ὅταν βουληθῇς πόρρωθεν τι κατασκοπεῦσαι, καὶ κοιλάνας τὴν χεῖρα, ὑπερτείνης τῶν ὀφρύων. Εἰς τί γὰρ τοῦτο ποιεῖς; ἵνα τὸ ἐπὶ τὸ ἄνω διαφορούμενον τῆς ὀφθαλμοῦ μὴ εἰκὴ σκεδάννυται, τῷ πλάτει τοῦ ἄερος ἐγκαταχεόμενον· ἀλλ' ἐκ τε τῆς ἀνωθεν ἀνοχῆς τῆς χειρὸς, ἐκ τε τῆς ἀνωθεν προβολῆς τῶν ὀφρύων κατευθυνόμενον, ἀκριθέστερον σχολῇ τοῦ ὁρατοῦ τὴν μετάληψιν. Διὰ τοῦτο ὄφρυες, ὁμοῦ μὲν τὸ ὀπτικὸν τῶν ὀφθαλμῶν κατευθύνουσαι, ὁμοῦ δὲ καὶ τὸν ἀνωθεν καταρρέοντα ἰδρώτα ἐπέχουσαι, καὶ οὐκ ἐῷσαι καταχεῖσθαι τῶν αἰσθητηρίων καὶ ἐμποδίζειν ταῖς ὕψεσιν, οἷόν τι διατείσιμα ἱκανὸν πρὸς τὴν τῆς ἐξωθεν ἐπιούσης βλάβης ἀποτροπὴν.

17. Ποῖος ἀμπελουργὸς οὕτω δύναται ἀσφαλῶς τὴν οἰκειαν ἀμπελον περιχλεῖσαι, καὶ θριγκὸν αὐτῇ τοιοῦτον περιβαλεῖν, ὥς ἀνεπίδατον πάντως καθεστάναι τὸν χώρον, ὥς ὁ θεὸς ἐξεργάσατο τὴν τῶν ὀφθαλμῶν περιβολὴν, τὴν τῶν ὀφρύων περιβολὴν εἰς τὴν τῶν ὀφθαλμῶν φυλακὴν, μνησιδῶς ἡμῖν αὐτὰς περιγράφας, ἀπὸ μιᾶς συμβολῆς τῆς κατὰ τὴν ῥίνα, ἐφ' ἑκάτερα τὰ μέρη διατεινομένης· ἵνα ὁ ἰδρὼς τῆδε κάκεισε περιρρέων, μηδεμίαν ἀσχολίαν παρέχῃ τῷ πονοῦντι ἀνθρώπῳ περὶ τὸ προκείμενον ἔργον, καὶ τῇ τούτου χειρὶ ἀνιούσῃ συνεχῶς ἐπὶ τοὺς ὀφθαλμούς, καὶ τὰς καταφερομένας νοτίδας ἀπομασσομένη· ἀλλ' ὁμοῦ μὲν διαβρέβῃ αὐτομάτως ἐπὶ τὰ ἑκατέρωθεν πλάγια, μεταφερόμενος εἰς τῶν ἰδίων θυχῶν ἀνωθεν τῶν ὀφρύων, ὁμοῦ τε (α) οἱ ὀφθαλμοὶ ἀνενοχλήτως τὴν ἰδίαν ἐπιτελοῦν ἐνέργειαν; Εἰ μὲν οὖν κατὰ μέρος καὶ περὶ τῶν λοιπῶν μελῶν τοῦ σώματος βουληθεῖμεν λογίσασθαι, καὶ τὴν ἐφ' ἑκάστῳ σοφίαν τοῦ θεοῦ διατρανῶσαι καὶ ἐξυμῆσαι, ἐπιλείψει πάντως ἡμᾶς ἡ ἡμέρα. Ὑμεῖς δὲ καὶ ἐξ ἐνὸς μόνου μορίου κατανοήσατε πάντως τὸ τῆς θείας προνοίας περὶ τὸν ἀνθρώπου καὶ τεχνικῆς οἰκονομίας ἀπειροδύναμον· ἡμᾶς δ' ἐπειγομένους ἐπὶ τινι ὁδῷ αναγκαίαν, μετ' εὐχῶν προπέμψατε, ἵνα ἐν τάχει ἀποσπῶντες, καὶ τῶν λειπομένων ἀποδώσωμεν τὸ χρέος· χάριτι τοῦ πάντα οἰκονομήσαντος περὶ ἡμᾶς Κυρίου, τοῦ κτίσαντος ἡμᾶς τῇ αὐτοῦ χάριτι· ὅτι αὐτῷ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Τοῦ αὐτοῦ περὶ παραδείσου.

ΛΟΓΟΣ Γ'.

1. Καὶ ἐφύτευσε ὁ θεὸς παράδεισον ἐν Ἑδὲμ κατὰ ἀνατολὰς, καὶ ἔθετο ἐκεῖ τὸν ἄνθρωπον, ὃν ἔπλασε. Νοήσωμεν, ἀκροαταί, ἄξιαν θεοῦ φτείσαν, καὶ παράδεισον πρέποντα τῇ φιλοκαλίᾳ τοῦ τοιοῦτου καὶ τηλικούτου δημιουργοῦ. Ἐν μὲν τοῖς κατόπιν

¹⁰ Gen. II, 8.

(α) Τέ. Forte δέ. Edit.

16. Altera vero rursus superius imminens utrique oculo, pilorum existit tutio; quæ tum decorem ambitu conciliet, tum vero etiam securitatem præstet; supercilium scilicet superne productum ut oculorum aciem dirigat. Huicque rei argumento est, quod cum animo constitutum sit, ut rem longe distantem speculeris, curvatam manum superciliis obtendis. Quid enim causæ ut id facias? Ut nimirum quod videndi vis sursum versus disjicitur, haud frustra dissipetur, vastoque aere diffundatur; sed tenta superius manu, desuperque protensis superciliis directæ, rem in aspectum cadentem accuratius percipiat. Hæc superciliorum ratio, quæ tum oculorum obtuendi vim dirigant, tumque etiam desuper defluentem sudorem retineant, nec oculis offundi sinant visuique officere, velut quoddam intersepimentum, a se idoneum sufficiensque ad arcendam, quæ ab exteriori est, injuriam.

17. Quis rogo vinitor sic tuto vineam suam queat occludere, circumjectaque communire maceria, ut locus prorsus inaccessus existat, quemadmodum Deus oculorum nobis ambitum effecit; quibus ut caveatur superciliorum orbem semicirculari ductu uno ad nasum confluxu utrinque protensa linea, effluxit, quo sudor, hinc inde defluens, nihil laboranti homini negotii faciat, in quodvis opus impenditur, manusque libera sit, nec ad oculos continue levare, atque inde defluentem humorem abstergere debeat. Sed simul quidem ad utrumque sponte latus per suos canales super supercilia defluat, simulque oculi nulla molestia suam operationem perficiant. Sane igitur, si quidem sigillatim corporis membra reliqua rationis libra velimus expendere, Deique in singulis sapientiam enucleatius tradere ac dilaudare, omnino deficiet nos tempus. Vos itaque vel ex uno membro, et quidem exiguo, prorsus pensate divinæ erga hominem providentiæ artisque dispositionis vim infinitam; nosque adeo, qui ad necessarium quoddam iter properemus, precibus deducite, ut ex illo quam cito incolumes, quæ sunt reliqua debiti exsolvamus; Domini gratia, qui erga nos prudenti consilio disponit omnia, qui nos creavit sua gratia; cui gloria et potestas in sæcula sæculorum. Amen.

D αὐτῷ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

Ejusdem de paradiso.

ORATIO III.

1. Et plantavit Deus paradysum in Edem ad orientales plagas, et posuit ibi hominem quem formaverat ¹⁰. Ad mentem revocemus, auditores, ejusmodi plantationem quæ Deo digna sit, ac paradysum, qui talis tantique opificis artis solertiam ele-

gantiumque nihil dedecet. In superioribus quidem dictum est : *Germinet terra herbam virentem, et lignum fructiferum seminans semen, faciens fructum : et factum est ita*²⁷. Hic vero rursus ait : *Et plantavit Deus paradisum in Edem*. Si quidem paradisus communibus lignis atque stirpibus confertus erat, a prima arborum editione statum suum ac constitutionem habebat, nec singulari Dei plantatione quæ postea in eo enatæ sunt, arbores, opus habebant. Nunc vero, quod aliæ longe præstantiores genere pariter gustuque, iis, quæ superius sponte e terra emerant, in paradiso postmodum enatæ sunt omnis generis arbores, vel ex ipsa Scriptura manifestum est.

348 2. *Et produxit, inquit, Deus adhuc de terra omne lignum pulchrum visu et suave ad vescendum*²⁸. Quemadmodum enim hominem eximia ac singulari formatione præ reliquis animantibus dignatus est, sic et hominis domicilium suæ opus dexteræ voluit; delecto loco idoneo, omni creatorum præstante natura, cui ob celsitatem nullæ umbræ obtunderent, decore mirabili, tuto situ, quod cunctis emineret, splendido, ac quod omni siderum ortu collustraretur limpidissimo circumfuso aere; partium anni temperatione jucundissima simul optimaque. Ibi igitur Deus paradisum plantaverat, ibi non ventorum vis, non anni tempestatum intemperies, non grando, non ignei turbines, non procellæ, non conterritæ ac violenta fulmina, non glacies hiemalis, non veris humiditas, non æstatis ardor ac æstus, non autumnii siccitas; sed temperata pacataque anni temporum mutua concordia, singulo quoque proprio convestito decore, et quod a vicino nihil sibi insidiarum timeret. Nam neque vernos flores æstas, forsitan suum præmature tempus occupans, labefactaret; non æstivi ac autumnales fructus aeris haud raro inordinatione adusti diffunderent ac interirent; cunctæ vero ordinate tempestates locum illum velut choro circumferrent, inter se placide, nulla cuiusque labe ac molestia implexæ ac copulatæ; ac quo singulæ suo tempore, quod a se singulare eximiumque esset, nihil cuiusque injuria oblatum, dono contributorent. Terra illa opima mollisque, ac quæ prorsus melle manaret ac lacte, atque ad omne fructuum genus edendum esset idonea, fertilissimisque aquis circumflua. Aquæ ipsæ perpulchræ ac dulces, valdeque tenues ac limpidæ, quæ et aspectu plurimum recrearent, ac quam oblectarent majorem quoque utilitatem præberent.

3. Prius itaque ipsum condidit locum, ejusmodi scilicet ut divinæ aptus sationi esset, nec ab ea quidquam abhorreret. Exinde in eo plantavit genus omne pulcherrimarum stirpium, quæ et aspectu summam gratiam haberent, et summam gustu homini dulcedinem præberent. Qua tibi ratione ob oculos clare patriæ, ex qua excidisti, decora repræ-

Α εἰρηται· Βλαστησάτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου, καὶ ἑὸν καρπὸν σπείρον σπέρμα, ποιοῦν καρπὸν καὶ ἐγένετο οὕτως. Ἐνταῦθα δὲ πάλιν λέγει· Καὶ ἐφύτευσεν ὁ Θεὸς παράδεισον ἐν Ἐδέμ. Εἰ ἀπὸ τῶν κοινῶν ξύλων ἐνεπέπληστο ὁ παράδεισος, εἶχεν ἂν τὴν ἰδίαν σύστασιν ἀπὸ τῆς πρώτης γενέσεως τῶν φυτῶν, καὶ οὐκ ἔδειτο ἐξαιρέτου φυτείας τοῦ Θεοῦ τὰ ἐν αὐτῷ ὑπερὸν ἀναφύοντα δένδρα. Νῦν δὲ, ὅτι ἔτερα πολὺ διαφορώτερα, καὶ τῷ εἶδει καὶ τῇ γεύσει, τῶν προαναδοθέντων αὐτομάτως ἐκ τῆς γῆς, τὰ ἐν τῷ παραδείσῳ ὑπερὸν ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ φιλοτεχνηθέντα παντοῖα γένη τῶν φυτῶν καθειστήκει, καὶ ἀπ' αὐτῆς δηλοποιεῖται τῆς Γραφῆς.

2. Καὶ ἐξανέτειλε γὰρ, φησὶν, ὁ Θεὸς ἔτι ἐκ τῆς γῆς πᾶν ξύλον εἰς ὄρασιν ὄραϊον, καὶ καλὸν εἰς βρώσιν. Ὅσπερ γὰρ τὸν ἄνθρωπον ἐξαιρέτου τῆς πλάσεως παρὰ τὰ λοιπὰ ζῶα ἡξίωσεν, οὕτω καὶ τὸ ἐνδιακείμενον αὐτῷ ἀνθρώπου τῆς ἰδίας αὐτοῦ χειρὸς ἔργον ἐποίησε, τόπον ἐπιτελέσαντος ἐπιτήξειον, ὑπερφέροντα τῆς ὅλης κτίσεως καὶ διὰ τὸ ὕψος ἀνεπισκόπητον, θαυμαστὸν τῷ κάλλει, ἀσφαλὲς τῇ θέσει, λαμπρὸν τῇ κατὰ πάντων ὑπεροχῇ καὶ τῷ καταλάμπουσθαι πάσαις ταῖς τῶν ἄστρον ἀνατολαῖς, ἀέρι διανυεστάτω περιεχόμενον καὶ τῶν ὠρῶν εὐκρασίαν ἡδίστην ταῖς ἀμα καὶ βελτίστην ἔχοντα. Ἐκεῖ οὖν ἐφύτευσεν ὁ Θεὸς τὸν παράδεισον, ὅπου οὐκ ἀνέμων βία, οὐκ ἀμετρία ὠρῶν, οὐ χάλας, οὐ πρηστήρες, οὐ λαίλαπες, οὐ σκηπτοὶ, οὐ χειμερινὴ πῆξις, οὐχ ὑγρότης ἡρινῇ, οὐ θερινῇ πύρρωσις, οὐ φθινοπωρινῇ ξηρότησι· ἀλλ' εὐκρατος καὶ εἰρηνικὴ σύμφωνία τῶν ὠρῶν, ἐκάστης τῷ ἰδίῳ κάλλει κεκοσμημένης, καὶ μὴ ἐπιβουλομένης παρὰ τῆς γείτονος. Οὕτε γὰρ τοῖς ἡρινοῖς ἄνθεσι τὸ θέρος, προτρέχον τυχὸν τοῦ ἰδίου καιροῦ, ἐλυμαίνετο, οὕτε πάλιν θερινοὶ καὶ μετοπωρινοὶ καρποὶ, τῇ τοῦ αἵματος ἀταξίᾳ πολλάκις καταφλεχθέντες, ἐρρύσκοντο καὶ ἀπώλοντο (α). πᾶσαι δὲ τὸν τόπον ἔκεινον εὐτάκτως αἱ ὄραι περιεχόμενον, ἀλλήλαις ὁμαλῶς καὶ ἀλύτως συμπεριπλεκόμεναι καὶ συνδόμεναι, καὶ τὰ παρ' ἐαυτῆς ἐκάστη, κατὰ τὸν ἴδιον καιρὸν, διωροφοροῦσα ἐξαίρετα καὶ ἀνεπιβούλευτα. Καὶ ἡ γῆ δὲ ἐκείνη πῖον καὶ μαλακὴ, καὶ ὁλως ῥέουσα μέλι καὶ γάλα, καὶ πρὸς πᾶσαν καρπογονίαν ἐπιτηδεῖα· ὕδασι γονιμωτάτοις κατάρβυτος· περικαλλῇ καὶ ἡδία τὰ ὕδατα, καὶ σφόδρα λεπτὰ καὶ διαφανῇ, πολὺ μὲν ἐξ ὕψους ἔχοντα τὸ τερπνόν, πλέον δὲ τοῦ τερπνοῦ τὸ ὠφέλιμον παρεχόμενα.

3. Πρότερον μὲν οὖν αὐτὸν ἐδημιούργησε τὸν τόπον, ἄξιον τῆς ὑποδοχῆς τῶν τοῦ Θεοῦ φυτευμάτων· ἔπειτα δὲ ἐνεφύτευσεν αὐτῷ παντοδαπὰ κάλλη δένδρων, ὅφιν τε χαριεστάτην καὶ ἀπόλαυσιν ἡδίστην τῷ ἀνθρώπῳ χαρίζόμενα. Πῶς σοι δυναθῶ ὑπ' ὅφιν ἐναργῶς ἀγαγεῖν τὰ κάλλη τῆς πατρίδος, ὅθεν ἐκπέπτωκας, ἵνα περιαλήψας ἀξίως ἐπὶ τῇ τούτων στερήσει,

²⁷ Gen. 1, 11. ²⁸ Gen. 2, 9.

(α) Ἀπώλλοτο. Forte ἀπώλλυντο. Edit.

δυνηθῆς ὅτ' ἐπεὶ ποτὲ τῆς ἐξορίας ἀνακαλέσασθαι σεαυτὸν, καὶ πρὸς ἐκεῖνα παλινδρομῆσαι τὰ βέβαια καλὰ καὶ τερπνὰ, καὶ ἐμὴ γ' τῶν φαύλων καὶ λυπηρῶν;

4. Εἰσὶ μὲν γὰρ κἀνταῦθα λειμῶνες εὐανθεῖς, καὶ τὴν θέαν περιχαλεῖς· ἀλλὰ τοσοῦτον χαριέστατον τῇ διανοίᾳ φαντάσθῃ· πῶς τὸ ῥόδον μὲν μετὰ τῆς ἀκάνθης ὥδε κεκρυμμένον, ἔχον τὴν ἀγδίαν τῇ χάριτι σύνδρομον, καὶ μονοθυλὶ διαμαρτυρόμενον ἡμῖν, ὅτι τὰ τερπνὰ πάντα τοῦ τῆδε βίου τοῖς λυπηροῖς ἀναμειγνύονται. Τῷ ὄντι γὰρ οὐδὲν τῶν ἀνθρωπίνων ἀγαθῶν ἀκραίφνης· ἀλλὰ πάσῃ κοσμικῇ εὐφροσύνῃ εὐθὺς ἡ λύπη συμπαράπτεται· τῷ γὰρ μὴ ἡ χρεῖα, τῇ παιδοτροφίᾳ ἡ μέριμνα, τῇ εὐτεχνίᾳ ἡ ἀποβολή, ταῖς περιφανείαις αἱ ἀτιμίαι, ταῖς τρυφαῖς αἱ παρέσεις, ταῖς ὑγίαιαις αἱ ἀρρώστιαι· ἀνθρώπων τὸ ῥόδον, ἀλλ' ἔμοι καθήκειαν ἐμποιεῖ· ὁσάκις γὰρ ἂν ἴδω τὸ ἄνθος, τῆς ἀμαρτίας ἀναμνήσκομαι τῆς ἐμῆς, δι' ἧς ἀκάνθης ἡ γῆ καὶ τριβλοῦς ἀνατέλλειν κατεδικάσθη μοι. Καὶ ἐνταῦθα μὲν οὖν ὀλιγοχρόνιος τῶν ἡρινῶν ἀνθέων ἡ χάρις, ἔτι ποθοῦντας ἡμᾶς ἐπιλιποῦσα· οὐ γὰρ ἐφθίμεν δρεψάμενοι, καὶ ἐν ταῖς χερσὶν ἡμῶν ἀπεμαράνθη. Ἐκεῖ δὲ τὸ ἄνθος οὐ πρὸς βραχὺ διαλάμπον, εἴτα ἐκλείπον, ἀλλὰ διαρκὲς τὸ τερπνὸν ἔχον καὶ αἰδίων, ἀσυντέλεστον τὴν ἀπόλαυσιν· ἡ εὐωδία ἀκόρεστος, ἡ εὐχροία διηνεκῶς ἐξαστράπτουσα. Οὐ βλαὶ ἀνέμων παραλυποῦσιν, οὐ νηνεμίαι ἀπομαραινουσιν, οὐ παγετοὶ ἀποπνίγουσιν, οὐχ ἡλίου φλόγῳσις καταφρῶσσει· ἀλλὰ πνεῦμα μέτρον, λεπτήν τινα καὶ ἡδέϊαν παρεχόμενον αὖραν, καὶ κοῦφως αὐτοῖς καὶ προσηγῶς ἐπιπνέον, ἀδάμαστον χρόνῳ καὶ ἀμάραντον τὴν χάριν αὐτῶν διασώζει.

ventus, tenuem quamdam dulcemque præbens auram, tempore indomabilem ac immarcescibilem illorum servat gratiam.

5. Τὰ δὲ τῶν φυτῶν κάλλη, ἄξια καὶ αὐτῆς (α) τῆς δημιουργίας καὶ φύτεας τοῦ κτίσαντος· ὅσα φρυγανικά καὶ ὅσα ἐνθαμνα, τὰ μονοστέλεχα, τὰ πολύκλαδα, τὰ ὑψίκομα, τὰ ἀμφιθαλῆ, τὰ φυλλοβόλα, τὰ αἰεφυλλα, τὰ γυμνούμενα, τὰ αἰεθαλῆ, τὰ κάρπιμα, τὰ ἀκαρπα· τὰ μὲν τῇ χρεῖᾳ ὑπηρετούμενα, τὰ δὲ πρὸς ἀπόλαυσιν συμβαλλόμενα· πάντα μεγέθει καὶ κάλλει διαφέροντα, κατὰ σκία τοῖς κλάδοις, ἀμφιθαλῇ ταῖς κόμαις, βρύοντα τοῖς καρποῖς, ἄλλοις ἄλλην χρεῖαν ὁμοῦ καὶ τέρψιν ἀφθόνως ἀποπληροῦσιν·

6. Ποῖος λόγος παραστήσει τῆς ἡδονῆς ἐκείνης τὸ ὑπερβάλλον; Ἐάν γὰρ συγκρίνῃ τις τοῖς ὧδε τὰ ἐκεῖ, καθυβρίζει μᾶλλον τῇ παραθέσει, ἢ τινὰ σοὶ ἐνάργειαν ἐκ τῆς εἰκόνης παρίστησιν, ἀποπιπτούσης πολλὴ τῆς εἰκόνης πρὸς τὴν τοῦ πρωτοτύπου ἀλήθειαν. Πάντα τέλεια, πάντα ὠριμα, οὐ κατὰ μικρὸν αὐξηθέντα (οὐ γὰρ ἀπὸ ἀνθους ἐπὶ τὴν ἀκμὴν τῷ χρόνῳ προσέρχεται), ἀλλ' αὐτόθεν μετὰ τῆς οἰκείας ἀκμῆς ἐκφυέμενα, καὶ ἀποτελέσματα φύσεως οὐχ ἀνθρωπίνης ἐπιχειρήσεως.

A sentire sufficiam, ut eorum merito carentia mœrens, tandem aliquando ab exsilio tete revocare valeas, atque ad illa firma bona ac delectabilia,

4. Sane quidem nec hic desunt prata florida, aspectuque perpulchra ac grata: quod enimvero illa maxime gratiarum habent, animo reputa; quoniam modo rosa cum spina hic deliteat, cujus gratiæ insuavitas assecla exsistat, propeque nobis contestetur, quidquid vitæ hujus delectabilem est, tristibus ac molestis esse commistum. Revera enim nulla in bonis humanis sincera sunt ac pura, sed sæculi omni lætitiæ confestim mœstitia dolorque cohæret; nuptiis, viduitas; liberorum educationi, sollicitudo ac cura; copiosæ probæque proli, amissio; conspicuis honoribus, infamiæ dedecora; voluptatibus, membrorum solutio; sanitati, ægritudo. Florida rosa est, at mœsto me animo facit. Quotiescunque enim florem conspicio, in mei memoriam peccati redeo, cujus reatu indictum terræ, ut mihi spinas ac tribulos germinet⁹⁹. Et hic sane brevissimi temporis 349 florum gratia est, qui adhuc cupientes deserant. Necdum enim legimus, cum in manibus nostris emarcuere. Illic vero flos, non ad breve effulgens tempus, tunique deficiens, sed perennem jucunditatem ac sempiternam habens; aspectum gratum ac immortalem, fruitionem indelebilem. Fragrantia, omnis tædii expers; coloris suavitas jugiter effulgens. Nihil ventorum impetus ac turbines nocent, non sudum tempus nullis auris emarcescere facit; non glacies horrida congelat; non solis ardor æstu torret; sed moderatus quidam

5. Ipsa quoque stirpium venustas, quæ et ipsa conditoris opificium ac plantationem deceat; quæcunque sarmentitiæ sunt et quæ fruticosæ, quæ unistirpes, multiramæ, alticomæ, opaca viriditate, foliis deciduæ, semper foliatæ, quæ folia exuant, semper virentes atque floridæ, frugiferæ, infrugiferæ; quarum aliæ usui destinatæ sint, aliæ conferant ad jucunditatem fruendam; præstantes omnes proceritate et venustate, præterea ex ramis, comis virentes ac floridæ, fructibus præstantes, quæ aliam atque aliam cum utilitatem tum oblectationem ubertim præbeant.

6. Quenam dicendi vis voluptatis illius repræsentet præstantiam? Si quis namque cum iis quæ sunt vitæ hujus comparaverit, injuriam potius faciet comparando, quam ex simulacro ullam tibi rei evidentiam præstabit, quod longe procul a prima veritate ac exemplari similitudo excidat. Perfecta omnia, cuncta matura, non paulatim facto cremento adaucta (non enim a flore ad summum incrementum provehunt ac maturitatem), sed ab ipso statim ortu cum sua enata summa perfectione ac vigore atque naturæ effectus, non industriæ humanæ.

⁹⁹ Gen. III, 18.

(α) Αἰετῆς. Forte αὐτά, ut et interpretes legisse videtur. Edit.

7. Ibi et avicularum omnigenum genera, tum pennarum flore, tum nativo concentu atque garritu, miram quamdam a se jucunditatem spectantibus offerentia; ut nullo non sensu homo liberalissime acceptus, qua visu, qua auditu, qua tactu, qua olfactu ac gustu, affatim deliciaretur. Cum volucris erant et terrestrium animalium omnigena spectacula, cuncta omnia et mansueta; pari cunctis secum indole ac ingenio, sic audientia ac loquentia, ut nullo negotio intelligerentur. Nihil tum serpens horrore faciebat, sed mitis ac mansuetus erat; non agresti sævoque modo undose in terræ faciem reptans ventremque trahens, sed erectus celsusque in pedes incedens. Sic et ceteræ bestię quęcunque nunc indomitę et ferę sunt, tunc mansueta erant. Illic itaque Deus hominem posuit, quem formaverat. Alibi formatum, illuc induxit. Quemadmodum enim Deus luminaria primum condidit, et in firmamento posuit⁴⁰; ita et hominem formavit quidem limum e terra, tumque posuit in paradiso⁴¹. Observa autem, haud dictum esse, Quem fecerat, sed, *Quem formaverat*. Fecerat namque, id est, quod est ad imaginem, illud vero incorporeum est; quod vero vacat corpore, nec loco circumscriptum est. Est quidem quod factum est, fignento necessario comes; anima scilicet corpori. Necesse enim est esse simul quod compositum est. Enimvero primaria ratione locus corporis est, anima vero ex consequenti loco³⁵⁰ concluditur, qua habitudine se ad corpus habet, illique commiscetur: haud tamen ex sua ipsa indole, id est, qua parte substantia mente prædita est. Num, quæro, te exhilaravi, narrando paradisi amœnitatem, vel majoris quidpiam doloris, eorum quę corruptione intereunt comparatione conscivi? Omnis autem mens tua et animus, quę excelsa sapiat mundoque superiora, ut cujus in cœlis conversatio sit⁴², atque ea quę sursum lumina erecta habeat, quę promissionis sunt cogitabat, eorumque bonorum quę sunt nobis promissa, quidpiam audire observabat: *Quę videlicet nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendere*⁴³. Quisnam igitur est qui enarret, si oculus non vidit? Si auris non audivit, qui fiat ut tua suscipiat? Si in cor hominis non ascenderunt, quomodo noster capiet animus? Neque igitur corporalia respuimus, et spiritalia requirimus. Nam quemadmodum in lege erat quod et in sensum caderet, cum et ejus quod mente intelligitur nihilominus figuram præstaret; sic et paradisum, tum corporali ratione intelligimus, tum et spiritali quoque per allegoriam exponimus. *Plantavit igitur Deus paradisum in Edem ad orientales plagas*. Plantarum quidem stirpiumque nomina pressa silentio sunt; locus vero, in quo plantavit, declaratus est; hoc est, in voluptate. Edem enim nominis etymo voluptas delicięque exponitur.

8. Num igitur eas vocat delicias, quę per os in ventrem immigrat, ac quarum finis recessus? ejusmodi tradidit delicias, quę intereunt? in eoque Dei erga hominem beneficium positum est, ut venter suffarciatur, bonaque sit corporis habitudo, ac cu-

7. Ἐκεῖ καὶ ὀρνίθων παντοδαπῶν γένη, τῷ τε τῶν πτερῶν ἄνθει καὶ τῷ τῆς φωνῆς λιγυρῷ ἀπὸ λαυσίν τινα θαυμαστὴν προτιθέντα τοῖς ὀρωμένοις· ὥστε διὰ πασῶν τῶν αἰσθήσεων εὐωχεῖσθαι τὸν ἄνθρωπον, τὰ μὲν ὀρῶντα, τὰ δὲ ἀκούοντα· ἄλλων ἀπτόμενον, ἄλλων ὁσφραίνόμενον, ἐτέρων ἀπογεύόμενον. Σὺν τοῖς ὀρνίσι δὲ καὶ χερσαίων ζῶων παντοδαπῶν θεάματα, πάντων ἡμέρων, πάντων συνήθως ἀλλήλοις καὶ ἀκούόντων καὶ φεγγομένων εὐσύνοπτα. Οὐ φρικτὸς ὤφρις τότε, ἀλλὰ προσηγνής καὶ ἡμερὸς· οὐκ ἄγριον ἐπικυμαίνων καὶ ἔρπων κατὰ προσώπου τῆς γῆς, ἀλλ' ὤφηλός ἐπὶ ποδῶν βεδικῶς. Τοιαῦτα μειλίχια καὶ τὰ λοιπὰ πάντα ἄλογα ζῶα, ὅσα νῦν ἀτίθασσα παντελῶς καὶ ἀμειλίχτα. Ἐκεῖ οὖν ἔθετο ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον ὃν ἐπλασεν· ἀλλαχοῦ ἐπλασε, καὶ ἐκεί εἰσῆγαγεν. Ὅσπερ γὰρ τοὺς φωστῆρας πρῶτον μὲν ἐποίησεν ὁ Θεός, καὶ ἔθετο ἐν τῷ στερεώματι· οὕτω καὶ τὸν ἄνθρωπον ἐπλασε μὲν χοῦν ἀπὸ γῆς, ἔπειτα δὲ ἔθετο ἐν τῷ παραδείσῳ. Σημειώσαι δὲ, ὅτι οὐκ εἰρηται, "Ὅν ἐποίησεν, ἀλλ' "Ὅρ ἐπλασεν. "Ὁ γὰρ ἐποίησε, τὸ κατ' εἰκόνα ἐστὶ· τοῦτο δὲ ἀσώματον· τὸ δὲ ἀσώματον, τόπῳ ἀπερίγραπτον. Ὅμως μέντοι ἐξακολουθεῖ ἐξ ἀνάγκης τῷ πλάσματι τὸ ποίημα, τούτεστι τῷ σώματι ἡ ψυχῇ· ὁμοῦ γὰρ εἶναι δεῖ τὸ σύνθετον. Ἀλλὰ προηγουμένως μὲν τοῦ σώματος ὁ τόπος, ἡ ψυχὴ δὲ κατ' ἐπακολουθήσιν περικλείεται τόπῳ διὰ τῆς πρὸς τὸ σῶμα σχέσεως ἡ ἀνακράσεως, ἀλλ' οὐκ ἐκ τῆς οἰκείας φύσεως, εἴτουν τῆς νοερᾶς οὐσίας. Ἀρὰ σε εὐφρανα τῇ διηγήσει τῶν τοῦ παραδείσου τερνῶν, ἡ πλέον ἐλύπησα τῇ τῶν φθαρτῶν παραθέσει; Ἡνῶς γὰρ σου ἡ διάνοια; ὤφηλὰ καὶ ὑπερκόσμια φρονούσα, οἷα δὴ τὸ πολίτευμα ἔχουσα ἐν οὐρανοῖς καὶ πρὸς τὴν ἀνω ἀξίαν ἀφορῶσα, τὰ τῆς ἐπαγγελίας ἐνενδεί, καὶ περιεσκόπει ἀκούσασθαι τι τῶν ἐπηγγελμένων ἡμῖν ἀγαθῶν, "Α οὐτε ὀφθαλμῶς εἶδεν, οὐτε οὖς ἤκουσεν, οὐτε ἐπὶ καρδίᾳ ἀνθρώπου ἀνέβη. Τίς οὖν ὁ διηγούμενος, εἰ ὁ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδεν; Εἰ οὖς οὐκ ἤκουσεν, πῶς τὸ σὸν ὑποδέχεται; Εἰ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, πῶς ἡ ἡμετέρα χωρήσει διάνοια; Οὐτε οὖν τὰ σωματικὰ ἐκβάλλομεν, καὶ τὰ πνευματικὰ ἐπιζητοῦμεν. Ὡς γὰρ ἐπὶ τοῦ νόμου ἦν μὲν καὶ τὸ αἰσθητὸν, ἀλλὰ καὶ τύπον ἐποίησε τοῦ νοητοῦ· οὕτω καὶ τὸν παράδεισον νοοῦμεν μὲν καὶ σωματικῶς, ἀλληγοροῦμεν δὲ καὶ πνευματικῶς. Ἐφύτευσεν οὖν ὁ Θεὸς παράδεισον ἐν Ἐδέμ κατὰ ἀνατολάς. Τὰ μὲν ὀνόματα τῶν φυτῶν σεσιώπηται· ὁ δὲ τόπος, ἐν ᾧ ἐφύτευσε, δεδήλωται· τούτεστιν, ἐν τῇ τρυφῇ. Ἐδέμ γὰρ τρυφὴ ἱερμηνεύεται.

8. Ἀρα οὖν τρυφὴν τὴν διὰ στόματος ὀνομάζει, τὴν τῇ κοιλίᾳ παραδιδωμένην, καὶ ἥς τέλος ὁ ἀφ᾽ ὀρνῶν; καὶ τρυφὴν παρέδωκε τὴν ἀπολλυμένην; καὶ τοῦτο ἐστὶν ἡ παρὰ Θεοῦ χάρις περὶ τὸν ἄνθρωπον, γαστρὸς πλήρωσις, καὶ σαρκὸς εὐπάθεια, καὶ διάχυ-

⁴⁰ Gen. i, 16. ⁴¹ Gen. ii, 15. ⁴² Philipp. iii, 20.⁴³ I Cor. ii, 9.

σις ἡδονὴν ἐμπνοιοῦσα; Ἡ τοῦτο μὲν εἰπεῖν οὐδὲ εὐσεβὲς. Ἀκολασίας γάρ που καὶ ὕβρεως, καὶ πάντων ὁμοῦ τῶν ἀπηγορευμένων ἐφόδιον, ὑπερπιαίνειν τὸ σῶμα, καὶ καταθαπτίζειν τῷ πλήθει τῶν βρωμάτων τὴν ἐνοικοῦσαν ψυχὴν, εὐκατάφορον ποιοῦντα πρὸς πᾶσαν ἀμαρτίαν.

9. Οὐκοῦν ἄλλην χρὴ νοῆσαι τρυφήν, ἀξίαν Θεοῦ, ἵνα καὶ ἡ φυτεία πρέπουσα τῇ γεωργίᾳ τοῦ Θεοῦ λογισθῇ. Τίς οὖν δύναται γενέσθαι τρυφῇ ἁγίοις ἀρμόττουσα; Ἀκούσον τοῦ λέγοντος· *Κατατρύφῃσον τοῦ Κυρίου, καὶ δώσει σοι τὰ αἰτήματα τῆς καρδίας σου.*

10. Ἐπεὶ οὖν ἄπειρον τὸ ποικίλον τῆς ἀρετῆς, καὶ τὸ κάλλος ἀμύχανον, ἀπὸ τῆς πολυτρόπου σοφίας τοῦ Θεοῦ τὴν ἀρχὴν εἰληφότα, διὰ τοῦτο γέγραπται, *ὅτι Ἐφύτευσε ὁ Θεὸς παράδεισον, οὐχὶ κατὰ ἀνατολὴν, ἀλλὰ κατὰ ἀνατολάς.* Ἐκαστον γάρ τῶν πεφυτευμένων παρὰ Κυρίου φυτῶν, ἐν ἰδίῳ φωτὶ ἀρετῆς κεκαλλωπισμένον ἐξήστραπτεν. Ἐκεί τοῦ ποταμοῦ τὰ ὀρμήματα, τοῦ εὐφραίνοντος τὴν πόλιν τοῦ Θεοῦ. Ἀλλαχοῦ δὲ Χειμάρρους τῆς τρυφῆς ὀνομάζεται, τρέφων καὶ αὔγων τῶν νοητῶν ἐκείνων φυτῶν τὰ κάλλη· ὅστις καὶ ἐν τοῖς ἐξῆς τῆς προκειμένης Γραφῆς λέγεται ποταμὸς ὁ πορευόμενος ἐξ Ἐδέμ ποτίζειν τὸν παράδεισον. Ἐν μὲν οὖν τοῖς κατόπιν ἐγγέγραπτο, ὅτι πρότερον τὴν κτίσιν πληρώσας, οὕτως ἐπεισέγαγεν εἰς ἀρχὴν οἶον καὶ κυριότητα ταύτην (α) τὸν ἄνθρωπον· νῦν δὲ, τὸ ἀνάπαλιν, πρότερον ἔπλασε τὸν ἄνθρωπον, καὶ τότε ἐφύτευσε τὸν παράδεισον. Ἡ δὲ αἰτία, ὅτι ἐκεῖ μὲν, ἵνα πληρώσῃ τὸν οἶκον, τὸν οἰκοδεσπότην εὐθὺς ἐπεισέγαγε· καὶ ἵνα μὴ πένητα κτίσας, ὕστερον τὴν εὐπορίαν αὐτῷ χαρίσθαι. Ἐνταῦθα δὲ, τὴν ἐκ προκοπῆς τελειώσιν χαρισάμενος, ἀλλαχοῦ ἔκτισε, καὶ ὕστερον ἐγκατοικίσει τῷ παραδείσῳ· ἵνα τὸ διάφορον καταμαθῶν τῆς τε ἔξω ζωῆς καὶ τῆς ἐν παραδείσῳ διαγωγῆς, ἐκ τῆς συγκρίσεως ἐκατέρων, καὶ αὐτῆς τῆς πείρας, γνωρίσῃ μὲν τὴν ὑπεροχὴν τοῦ ἐν αὐτῷ κάλλους, φοβηθῇ δὲ καὶ τῆς ἐκπτώσεως τὴν ζημίαν.

11. Ἴνα δὲ νοήσῃς φυτεῖαν ἀξίαν θείας χειρὸς καὶ ἐργασίας, μνησθῇτι τῶν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ παρὰ τοῦ Κυρίου πρὸς τοὺς μαθητάς εἰρημένων, ὅτι, Ὑμεῖς ἐστε τὰ κλήματα, καὶ ὁ Πατὴρ μου ὁ γεωργός ἐστι· δηλονότι, ὡς παρ' αὐτοῦ φυτευθέντες. Ταύτης εἰς τῆς φυτείας καὶ οἱ ἐν τῷ οἴκῳ Κυρίου πεφυτευμένοι, ὡς γέγραπται, καὶ ἐν ταῖς αὐλαῖς τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἐξανθούντες. Τὸ δ' αὐτὸ καὶ ἐν τῷ προφήτῃ· *Ἐγὼ ἐφύτευσα ἀμπελον καρποφόρον, πᾶσαν ἀληθειάν.* Ὁ δὲ μιμητὴς τοῦ Χριστοῦ Παῦλος ἀπολυμᾶ καὶ λέγει ὅτι, Θεοῦ συνεργός ἐσμεν· Θεοῦ γεωργὸν ἐστε. Ἐγὼ ἐφύτευσα, Ἀπολλῶς ἐπότι-

ticula curetur, eaque diffusio sit, qua voluptas ac libido creatur? At hoc ne dictu quidem pium est. Corpus enim abunde saginare, inque eo degentem animum ciborum copia obruere, viaticum quoddam est ad lasciviam stuprumque ac procacitatem, et si quid aliud in vetitis est, atque in omne peccatum primum reddit ac precipitem.

9. Aliæ igitur intelligendæ deliciæ sunt, ut et plantatio, quæ Dei culturam deceat, mente percipiatur. Quænam igitur voluptas, quæ deliciæ esse possint, quæ sanctis congruant? *Delectare in Domino, et dabit tibi petitiones cordis tui*⁴⁴.

10. Quoniam igitur infinita est virtutis varietas, ac quam nemo satis sapiat, pulchritudo, a multiplici Dei sapientia horum ducta origine, propterea scriptum est, *Plantavit Deus paradysum*, non ad orientem, sed ad orientis plagas. Quæque enim a Domino satarum stirpium, in propria luce eximio cultu atque ornatu persplendebat. Illic *Fluminis impetus, ejus quod latificat civitatem Dei*⁴⁵. Alio autem loco *Voluptatis torrens*⁴⁶ nuncupatur, alens, et ad justum crementum trahens spiritualium illarum stirpium venustatem atque decorem. Is, in sequenti Scripturæ textu, fluvius dicitur ex Edem egrediens, ad irrigandum paradysum. Sane quidem in superioribus dictum est, quod absoluta prius creatione mundoque constituto, sic induxerit hominem, qui præesset imperio ac dominio polleret. Hic autem e converso, prius formavit hominem, deinde paradysum plantavit. Hujus porro ratio est, quod illic quidem istud consilii fuerit, ut in plenam domum patremfamilias statim induceret; nec quem pauperem creasset, postmodum rerum copia locupletaret. Ille vero, qui eam perfectionem, quæ ex profectu est, tribueret, alibi creatum, in paradiso postmodum colonum collocavit; ut explorato quid interesset inter vitam quam foris gesserat, et paradisi institutionem ac disciplinam, ex utriusque collatione, tum pulchritudinis excellentiam condisceret, tum quam facturus esset jacturam, si inde excideret, metueret.

11. Ut vero plantationem Dei manu dignam intelligas, in memoriam veniat eorum quæ a Domino dicta sunt ad discipulos: *Vos estis palmities, et Pater meus agricola est*⁴⁷; ut qui nimirum sati ab eo essent. Ex illa sunt plantatione, et qui in domo Domini plantati sunt⁴⁸. Et rursus in propheta: *Ego plantavi vineam fructiferam: omnem veram*⁴⁹. Audetque et ait Christi æmulus Paulus, *Dei adjutores sumus; Dei agricultura estis. Ego plantavi, Apollo rigavit, Deus autem incrementum dedit*⁵⁰. Justus quoque in Davide similis dictus est arbori consitæ secus decursus aquarum, *Quæ fructum suum dabit*

⁴⁴ Psal. xxxvi, 4. ⁴⁵ Psal. xlv, 5. ⁴⁶ Psal. xxxv, 9. ⁴⁷ Joan xv, 1. ⁴⁸ Psal. xci, 14. ⁴⁹ Jerem. a, 21. ⁵⁰ I Cor. iii, 9, 6.

in tempore suo, et folium ejus non defluet²¹; ac rur-
rus: *Justus ut palma florebit*²²; et: *Vineam ex*
*Aegypto transtulisti; ejecisti gentes, et plantasti eam*²³.
Da igitur operam, ut per istiusmodi documenta pa-
radisum illum mente assequaris, perveniasque et
ipse ad divinæ lucis fulgores; ubi lumen scientiæ
oritur; ubi consitus est paradisi deliciarum. Quan-
quam vero etiam locum corporeum animo informa-
veris, qui sanctorum sedes sit, in quo omnes qui
super terram bonis operibus clauerunt, Dei gratiæ
compotes effecti, veræque ac spiritualis jucunditatis,
vitam agant, nihil ab ea, quæ decept, paradisi con-
jectura ac simulacro forsitan erraveris.
διαλάμψαντες ἐν ἔργοις ἀγαθοῖς διαϊκῶνται, τῆς τοῦ
τῆς ἀληθινῆς καὶ μακαρίας τερπνότητος, οὐκ ἀποπίπτεις τάχα οὐδ' οὕτω τῆς πρεπούσης περὶ αὐτοῦ
ἐλπίδος.

12. Illic itaque bonæ quædam virtutes missis ra-
dicibus firmiter stabilitæ sunt sanctorum admini-
stræ, quarum fidei ac curæ homo recens ortus,
multaque ad perfectionem indigens exercitatione
virtutis palæstra traditus est. Ubi sanctorum cœtus
est; ubi lucis exortus; ubi deliciarum animæ: illic
Deus posuit hominem. Si carnalis es, habes corpo-
ralis paradisi delineationem, delicatissimamque ex-
pletionem. Ad hæc propera, velut indeficientem sub-
ministrandam illic voluptatem nactus. Seu spiri-
talis es, et sublimiora sapis quam pro rerum in sen-
sum cadentium oblectatione, ascende animo ad de-
cora angelorum, condisce qui in eis sunt justitiæ
fructus. Contuere Dei flumen aquis repletum, *Cujus*
*impetus laticant civitatem Dei*²⁴; *Cujus artifex ac*
*conditor Deus*²⁵. Per hanc fuit ille fluvius, qui da-
cta ab Edem origine, irrigat paradysum. Cuncta hæc
mente reputans, horum lauda conditorem, qui tot
tantæque bona tui causa fecerit, et ut tu eis fruereris,
tantaque te claritate dignatus sit, si modo ad eum
semper animo converteris, intellexerisque a quo
et quem in finem in rerum naturam fuerimus pro-
ducti. Ipsi gloria in sæcula sæculorum. Amen.
ἀεὶ ἐπιστρέφεις τῇ διανοίᾳ, καὶ συνίης παρ' οὗ καὶ
εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

Α σεν, ὁ δὲ Θεὸς ἠδύχησε. Καὶ ὁ δίκαιος δὲ, ὁ παρὰ τῷ
Δαβὶδ, ὁμοιωταὶ τῷ ἔσῳ τῷ πεφυτευμένῳ παρὰ
τὰς διεξόδους τῶν ὑδάτων, Ὁ τὸν καρπὸν αὐτοῦ
δώσει ἐν καιρῷ αὐτοῦ, καὶ τὸ φύλλον αὐτοῦ οὐκ
ἀπορβήσεται· καὶ πάλιν· Δίκαιος ὡς φοιτῇ ἀν-
θήσει· καὶ, Ἀμπελὸν ἐξ Αἰγύπτου μετήρας·
ἐξέβαλες ἔθνη, καὶ κατεφύτευσας αὐτήν. Πειρά-
θητι τοίνυν διὰ τῶν τοιοῦτων διδαγμάτων ἐν περι-
νοίᾳ γενέσθαι τοῦ παραδείσου ἐκείνου, καὶ φθάσαι
καὶ αὐτὸς εἰς τὰς αὐγὰς τοῦ θεοῦ φωτός· ἐνθα τὸ
φῶς τῆς γνώσεως ἀνατέλλει, ἐνθα ὁ παράδεισος τῆς
τρυφῆς πεφυτευταί. Κἂν χωρίον δέ τι νοῆς σωματι-
κόν, δεκτικὸν τῶν ἁγίων, ἐν ᾧ πάντες οἱ ἐπὶ γῆς
θεοῦ ἀπολαύοντες χάριτος, κατ' ἀξίαν ἀμοιβῇ, καὶ

12. Ἐκεῖ οὖν ἐρριζωμέναι εἰσι καὶ παγίως ἐρη-
ρισμέναι αἱ ἀγαθαὶ δυνάμεις, λειτουργοὶ τῶν ἁγίων,
αἱς ὁ ἀνθρωπὸς παρεδόθη ἀρτιγενῆς ὢν καὶ πολλῆς
δεόμενος συγγυμνασίας πρὸς τὴν τελείωσιν. Ἐν ᾧ
τὸ σύστημα τῶν ἁγίων, ἐν ᾧ αἱ ἀνατολὰι τοῦ φωτός,
ἐν ᾧ ἡ τρυφή τῆς ψυχῆς· ἐκεῖ ἔθετο τὸν ἀνθρωπον
ὁ Θεός. Ἄν μὲν οὖν σάρκινος εἴ, καὶ μεγάλην ἡγῇ
τὴν τῶν αἰσθητῶν ἀπόλαυσιν, ἔχεις τὴν ὑπογραφὴν
ἐκείνην τοῦ σωματικοῦ παραδείσου, καὶ τὴν ἡδίστην
ἐμφόρησιν· καὶ πρὸς ταῦτα ἐπείγῃ, ὡς ἐκεῖ εὐρή-
σων χορηγίας τρυφῇ ἀδιάλειπτον. Εἰ δὲ πνευμα-
τικὸς εἴ, καὶ ἀνώτερα φρονεῖς τῶν σαρκικῶν ἀπο-
λαύσεων, ἀνάβα τῇ διανοίᾳ πρὸς τὰ κάλλη τῶν ἁγ-
γέλων, κατὰ μαθεὺς τοὺς ἐν αὐτοῖς τῆς δικαιοσύνης
καρπούς· ἐνοητρίσθητι τὸν ποταμὸν τοῦ Θεοῦ, τὸν
C πεπληρωμένον ὑδάτων, Οὗ τὰ ὀρμήματα εὐφραί-
νει τὴν πόλιν τοῦ Θεοῦ, Ἦς τεχίτης καὶ δημι-
ουργὸς ὁ Θεός. Ἐκείνην τὴν πόλιν διαρρέει ὁ ποτα-
μὸς οὗτος, ὁ ἀρχόμενος ἐξ Ἐδέμ, ὁ ποτίζων τὸν παρά-
δεισον. Πάντα ταῦτα τῇ διανοίᾳ καταμαθὼν, δόξαζε
τὸν τούτων δημιουργὸν, τὸν τὰ τοσαῦτα καὶ τηλι-
καῦτα ἀγαθὰ διὰ σέ καὶ τὴν σὴν ἀπόλαυσιν πεποιη-
κότα, καὶ τοιαύτης δόξης σε ἀξιώσαντα, εἰ πρὸς αὐτὸν
ἐφ' ᾧ εἰς τὸ εἶναι παρήχθημεν· ὅτι αὐτῷ ἡ δόξα

352-357 HOMILIA IN PARTEM I PSALMI XIV.

Hanc ut genuinam præmisimus ejusdem psalmi partis II. expositioni. Vide totum præcedentem,
col. 250. Edit.

358 IN PSALMUM XXVIII.

Adorate Dominum in aula sancta ejus.

1. Non oportet quemquam extra sanctam aulam
Dominum adorare: sed intra eam constitutum;

²¹ Psal. I, 3. ²² Psal. xci, 15. ²³ Psal. Lxxix, 6.

(1) Hic est titulus Colb. sexti. Editio Paris. εἰς τὰ
λειπόμενα τοῦ κη' ψαλμοῦ, pessime. Quæ enim in
hac secunda oratione explicantur, ea jam in priorē
longe clarius dilucidiusque exposita videmus. Nul-
lus titulus est in Reg. quarto; sed relictum est va-

D EIS KH' ΨΑΛΜΟΝ (1).

Προσκυνήσατε τῷ Κυρίῳ ἐν αὐλῇ ἁγίᾳ αὐτοῦ.

1. Ἐξω τῆς ἁγίας αὐλῆς οὐ χρὴ προσκυνεῖν τῷ
Κυρίῳ, ἀλλ' ἐνδὸν γενόμενον· τουτέστι, μὴ ἐκθαλάσσειν

²⁴ Psal. xlv, 5. ²⁵ Hebr. xi, 10.

cum spatium tituli, quasi librarum puduerit ora-
tionem tam ineptam Basilio Magno tribuere. Opus-
culum illud non reperitur neque in Coisl. neque in
Oliv. neque in Reg. secundo.

τοῦ συστήματος τῆς Ἐκκλησίας, καὶ καθ' αὐτὸν καταρχεῖν παρασυναγωγῆς καὶ σχισμάτων, τὸν ὀφείλοντα ἀληθινῶς τῷ Θεῷ λατρεύειν. Οὐ γὰρ (4-5) προσήκειν. Ὡς περὶ δὲ οἰκὸν τὴν αὐτὴν κατασκευάζει τοῦ Κυρίου, τοῦ γενέσθαι ναὸς Θεοῦ· οὕτω καὶ αὐτὴν περιβαλέσθαι δύναται, περιτεγχίζων αὐτὸν τῷ βίῳ, καὶ τῷ λόγῳ, καὶ τοῖς θείοις νοήμασιν, ἐν αὐτῷ προσκυνῶν τὸν Θεόν (6), ἀρκοῦσαν ἀφορμὴν εἰς προσκύνησιν τὴν ἐνυπάρχουσαν αὐτῷ, ἐκ τε τῆς σωματικῆς κατασκευῆς, καὶ ἐκ τῆς περὶ ψυχὴν οἰκονομίας συνέντος τοῦ κτίσαντος αὐτόν. Ἡ δὲ καὶ ὁ Κύριος αὐτὴν εἶπεν τῇ Ἰουδαίῳ, εἰπὼν· Καὶ ἄλλα πρόβαρα ἔχω ἃ οὐκ ἔστιν ἐκ τῆς αὐλῆς ταύτης, ἐνδεικνύμενος δηλονότι καὶ ἄλλην εἶναι αὐτὴν τὴν ὁντως ἁγίαν, τὴν μέλλουσαν συνάγειν τὰ Χριστοῦ πρόβαρα, τοὺς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν προωρισμένους εἰς σωτηρίαν· τούτῳ, τὴν Ἐκκλησίαν ταύτην, ἐν ᾗ οἱ ἄλλοι θινοὶ προσκυνῶνται προσκυνούσιν (7) ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ. Οὐδεὶς δὲ θεοποιῶν τι ἄλλο παρὰ τὸν Θεὸν δύναται προσκυνῆσαι τῷ Θεῷ ἐν αὐτῇ ἁγίᾳ αὐτοῦ. Θεοποιούσι δὲ, οἱ μὲν, κοιλίαν· ὡς ὁ Θεὸς ἡ κοιλία· οἱ δὲ, ἀργύριον· οἱ τῇ πλεονεξίᾳ, ἥτις ἐστὶν εἰδωλολατρεία, προσκείμενοι, καὶ ἕκαστος γε δὲ πάντων μᾶλλον τετίμηκε, τούτῳ τὴν τοῦ Θεοῦ περιτίθησι δόξαν. Ὁ δὲ τοιοῦτος οὐκ ἔστιν ἐν τῇ ἁγίᾳ αὐτῇ, οὕτε προσκυνεῖ τῷ Θεῷ, καὶ ἀχώριστος τῶν αἰσθητῶν συνάξεων εἶναι δοκῇ.

2. Φωνὴ Κυρίου ἐπὶ τῶν ὕδατων. Ἄξιον ὑπὲρ τοῦ νοῆσαι τί ἐστὶν ἡ φωνὴ τοῦ Κυρίου, συναγαγεῖν ἡμᾶς κατὰ τὸ δυνατόν ἐκ τῆς θείας Γραφῆς τὰ γεγραμμένα περὶ φωνῆς. Εὐραμεν (8) τοῖνον ἐν τῇ Γενέσει γεγραμμένον ῥῆμα Κυρίου πρὸς Ἀβραάμ, ἐν ὁράματι λέγοντος· Λὴ φοβῶ, Ἀβραάμ· ἐγὼ ὑπερασπίσω σου, ὁ μισθός σου πολὺς· καὶ ἀπεκρίνατο Ἀβραάμ· Δέσποτα, τί μοι δώσεις; Ἐγὼ δὲ ἀπολύομαι ἀτεκνός. Καὶ μετ' ὀλίγα· Καὶ εὐθὺς φωνὴ ἐγένετο πρὸς αὐτόν. Καὶ πάλιν ἐν τῇ Ἐξόδῳ φησὶν· Ἐστῶσαν ἔτοιμοι εἰς τὴν ἡμέραν τὴν τρίτην. Καὶ, Ὅταν αἱ (9) φωναὶ καὶ αἱ σάλπιγγες καὶ ἡ νεφέλη ἀπέλθῃ ἀπὸ τοῦ ὄρους, ἐκείνοι ἀναβήσονται ἐπὶ τὸ ὄρος. Καὶ μετὰ τὴν δεκάλογον· Καὶ πᾶς ὁ λαὸς ὕδατος τὴν φωνὴν καὶ τὰς λαμπάδας, καὶ τὴν φωνὴν τῆς σάλπιγγος. Καὶ ἐν τῷ Ἠσαΐα γέγραπται· Φωνὴ λέγοντος· Βόησον. Ἔστιν οὖν φωνὴ, πληγὴ ἀέρος, ἥ τι τὸ γινόμενον εἶδος περὶ τὸν αέρα, πρὸς δὲ βούλεται (10) τυποῦν τὸ φωνοῦν. Οἱ μὲν διὰ σαρκὸς ὁμιλοῦντες ἀλλήλοις, πληττόντες τὸν αέρα, καὶ οἶοναι τύπον τινὰ καὶ εἶδος

A hoc est, qui vere Deum colere debet, eum non oportet e caelo Ecclesiae egredi, neque synagogae falsae aut schismatum auctorem esse. Nec enim convenit. Quemadmodum autem quispiam se ipsum domum Domini constituit, ut Dei sit templum: ita et induere potest aulam proprietatem, si modo vita, sermoneque, et divinis cogitationibus, seu muro se ipsum praecingat, Deum adorans in semetipso: quippe sufficientem ad adorandum occasionem in ipso existentem, tum ex corporis structura, tum ex animae constitutione conditor ipsius cognoscit. Jam vero etiam Dominus aulam dixit Judaeorum, ubi ait: *Et alias oves habeo quae non sunt ex hoc ovili* ⁶⁶. Ostendit autem et aliam aulam esse vere sanctam quae oves Christi congregatura sit, eos videlicet qui ex gentibus ad salutem praedestinati sunt: hoc est, Ecclesiam hanc, in qua veri cultores in spiritu et veritate adorant ⁶⁷. Nemo autem Deum in aula sancta ejus adorare potest, qui aliud quid praeter Deum, Deum faciat. Deum autem faciunt alii ventrem, quorum Deus venter est ⁶⁸: alii argentum, qui avaritia, quae idololatria est ⁶⁹, addicti sunt. Atque quod quisque pluris omnibus aestimat, ei Dei tribuit gloriam. Talis autem non est in aula sancta, neque adorat Deum, etiam si a sensibilibus conventibus nequaquam separatus esse videatur.

2. VERS. 3. Vox Domini super aquas. Ut intelligamus quid sit vox Domini, ea quae de voce scripta sunt, ex divina Scriptura pro viribus colligere operae pretium est. Illud igitur Domini ad Abraham dictum in Genesi scriptum invenimus, dicentis in visione: *Noli timere, Abraham: ego protego te, merces tua multa. Et respondit Abraham: Domine, quid mihi dabis? Ego autem dimittor sine liberis* ⁷⁰. Et paulo post: *Et statim vox facta est ad eum* ⁷¹. Et rursus in Exodo ait: *Sint parati in diem tertiam* ⁷². Et: *Cum voces, et tubae, et nubes discesserint a monte, illi ascendent in montem* ⁷³. Et post Decalogum: *Et omnis populus videbat vocem et lampades et vocem tubae* ⁷⁴. Scriptum quoque est in Isaia: *Vox dicentis: Glama* ⁷⁵. Vox itaque aeris est percussio, aut species quaedam in aere impressa, ad quam formandam aerem percutere vult qui loquitur. Qui itaque carnis subsidio inter se confabulantur, percutientes aerem, et velut formam quamdam ac speciem ei imprimentes, spiritui hunc aerem impellunt, ut ad aures ejus ad quem

⁶⁶ Joan. x, 16. ⁶⁷ Joan. iv, 23. ⁶⁸ Philipp. iii, 19. ⁶⁹ Coloss. iii, 5. ⁷⁰ Gen. xv 1 2. ⁷¹ ibid. 4. ⁷² Exod. xix, 11. ⁷³ ibid. 13. ⁷⁴ Exod. xx, 18. ⁷⁵ Isa. xl, 6.

(4-5) Deest γὰρ in nostris mss. Mox illa ὥστε γὰρ, etc., sic reddiderat interpret vetus: *Ita et aulam ejus sive atrium undique potest cingere*. Sed ne accessit quidem ad mentem auctoris. Ad verbum, *sic et aulam potest induere*: hoc est, *potest aulam formam exhibere*, seu, *vice aulam potest fungi, potest esse loco aulam*.

(6) Reg. quartus, τῷ Θεῷ. Mox Regii quartus et quintus συνέντος.

(7) Reg. quartus προσκυνήσουσιν. Editi vero et alii tres mss. προσκυνούσιν.

(8) Sic tres mss. At editi cum Reg. quarto εὐραμεν.

(9) Illa, καὶ ὅταν αἱ, etc., restituta fuisse ex Scripturae verbis monet DUCIUS. Nec aliter fieri potuit, cum hoc loco mendosi sint veteres tum manu exarati, tum typis impressi libri. Sic enim legitur in Regiis quarto et quinto, σάλπιγγες καὶ αἱ νεφέλαι ἀναβήσονται ἀπὸ τοῦ ὄρους ἐκεῖνοι, καὶ μετὰ.

(10) Sic quatuor nostri mss. cum editione Basil. Editio Paris., πρὸς δὲ βούλεται. Infra editio Paris., γινομένην πολλάκις. Deest πολλάκις in nostris mss. et in editione Basil.

359 Irigitur, perveniat. Vox vero Domini alterius est generis, Deo imaginationem eorum quos suam vocem audire vult commovente, atque excitante; adeo ut imaginatio isthæc eum ea quæ in somnis sit habeat cognitionem. Non enim illic, externo aere percusso, perceptio eorum quæ dicuntur, per aures illabitur: sed ea, ipsa mente cogitationes excipiente, in memoria eorum qui viderunt, permanere solet. Facta est itaque vox ad Abraham, quod aures quæ Dei mandata audire possent, haberet, divina ipsa voluntate ei latenter insonante. Vox vero illa quæ ad populum fiebat, erat visibilis⁶⁶, hoc est, cognitu facilis, ac omnibus comprehensibilis. Non enim profecto colore aliquo colorata erat ac circumscripta; sic ut prolata ore vox percipi oculis posset: sed videbat populus vocem, propterea quod lucidum est Domini præceptum, illuminans oculos⁶⁷, exclusa a dictis obscuritate omni. Quin et ad Isaiam fiebat vox, præcipiens, *Clama*; id est, mens prophetæ ab indita sibi a Deo potentia informabatur. *Vox Domini super aquas*. Quæ vox? Super quas aquas? Dictum, ut prophetiam acciperet. Memineris Joannis, qui cum interrogaretur a Judæis: *Quis es tu? quod responsum dabitur tuis qui miserunt nos?* respondit: *Ego vox clamantis in deserto*⁶⁸. Joannes ergo vox est Domini, angelus ante faciem Domini a Deo missus, qui Domino populum expeditum pararet⁶⁹. Hæc igitur vox super aquas erat, in Jordane, in quo baptizabat, baptismum prædicans poenitentiae: nec in Jordane solo, sed et in Enon prope Salem, quod illic multum erat aquarum⁷⁰. Vox igitur Domini super aquas, Joannes est, qui confert baptismum. Illic et Deus majestatis intonuit. Venit enim vox e caelo, dicens: *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui*⁷¹. Tunc etiam Dominus super aquas multas erat, cum, ut omnem legis justitiam adimpleret, ad Joannis baptismum descendere dignatus est.

ἔστιν ὁ Υἱὸς μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ εὐδόκησα. ὥσας καταβῆναι ἐπὶ τὸ Ἰωάννου βάπτισμα, ἵνα πληρώσῃ

3. *Vers. 4. Vox Domini in virtute.* Aufert enim infirmitates populi per poenitentiae baptismum, per ipsum baptizans in aqua ad poenitentiam. Illud, *In virtute*, vox est dicens: Poenitentiam agite, appropinquavit enim regnum caelorum⁷²; item: *Facite fructus dignos poenitentiae*⁷³. Aut forte vox in virtute, quia Domino vere fortis Joannes dat testimonium, dicens: *Ego baptizo in aqua: qui autem post me venturus est, fortior me est*⁷⁴. Hæc igitur vox virtuti testimonium dabat. *Vox Domini in magnificencia.* Nimirum cum mysteria magna de Jesu narraret

ἐπιβάλλοντες αὐτῷ, ὥσῳσι διὰ τοῦ πνεύματος πρὸς τὸ φθάνειν μέχρι τῆς ἀκοῆς τοῦ πρὸς ὃν γίνεται· ἡ δὲ τοῦ Κυρίου φωνή, ἑτερογενὴς τίς ἐστι, φαντασιούσης τοῦ Θεοῦ οἷς ἀκούειν βούλεται τῆς φωνῆς αὐτοῦ, ὥστε ἀναλγίαν ἔχειν τὴν φαντασίαν ταύτην πρὸς τὴν ἐν τοῖς ὁσίοις γινομένην. Καὶ γὰρ ἐκεῖ, οὐχὶ τοῦ ἐξῴθεν ἀέρος πληγέντος, εἰσέπεσε διὰ τῆς ἀκοῆς τῶν λεγομένων ἢ αἰσθησις, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ ἡγεμονικοῦ παραδεξαμένου τὰ νοήματα, τῇ μνήμῃ τῶν θεασαμένων πέφυκε παραμένειν. Ἐγένετο οὖν πρὸς τὸν Ἀβραάμ φωνή, διότι ἔρχεν ὧτα ἀκούειν δυνάμενα τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ, κατὰ τὸ ἀφανὲς ἐνηχοῦντος αὐτῷ τοῦ θείου βουλήματος. Πρὸς δὲ τὸν λαὸν ἡ φωνὴ γινομένη ὁρατὴ ἦν· τοῦτέστιν εὐγνωστός, συνετὴ πᾶσιν. Οὐ γὰρ δὴ ὅτι χρώματος τινος ἐχρῶντο καὶ περιεγράφετο, ὥστε αἰσθητὴ ὀφθαλμοῖς γενέσθαι ἡ λαλούμενη φωνή, ἀλλ' ἰώρα ὁ λαὸς τὴν φωνήν· διότι ἡ ἐντολὴ τοῦ Κυρίου τηλευγῆς φωτίζουσα ὀφθαλμοὺς, οὐδεμιᾶς ἀσφαλείας περιχειμένης τοῖς λαλομένοις. Καὶ τῷ Ἰσαΐα δὲ φωνὴ ἐγένετο (11) προστάσσουσα· *Βόησον*· ἀντὶ τοῦ, τὸ ἡγεμονικὸν τοῦ προφήτου ἀπὸ τῆς ἐγγινομένης αὐτῷ παρὰ Θεοῦ δυνάμεως ἐτυποῦτο. *Φωνὴ Κυρίου ἐπὶ τῶν ὕδατων*. Ποία φωνή; ἐπὶ ποίων ὑδάτων; Ὡς προφητεῖαν λάβωμεν τὸ ρητόν. Μνήσθητι τοῦ Ἰωάννου, ὃς, ἐρωτηθεὶς παρὰ τῶν Ἰουδαίων, *Τίς εἰ σὺ; τίνα ἀπόκρισιν δώμεν τοῖς ἀποστελλασιν* (12) *ἡμῶς; ἀπεκρίνατο*· *Ἐγὼ φωνὴ Κυρίου βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ*. Οὐκοῦν φωνὴ Κυρίου ὁ Ἰωάννης, ἄγγελος ἀπὸ Θεοῦ ἀπεσταλμένος πρὸ προσώπου Κυρίου, τοῦ ἐτοιμάσαι Κυρίῳ λαὸν κατεσκευασμένον. Αὕτη οὖν ἡ φωνὴ ἐπὶ τῶν ὑδάτων ἦν, ἐπὶ τῷ Ἰορδάνῃ, ἐν ᾧ ἐβάπτισε κηρύσσων τὸ τῆς μετανοίας βάπτισμα· καὶ οὐκ ἐν τῷ Ἰορδάνῃ μόνῳ (13), ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ Ἐνὼν ἐγγὺς τοῦ Σαλήμ, ὅτι ὕδατα πολλὰ ἦν ἐκεῖ. Οὐκοῦν φωνὴ Κυρίου ἐπὶ τῶν ὑδάτων, ὁ Ἰωάννης· ἐστὶν ἐπὶ τοῦ βαπτίσματος. Ἐκεῖ καὶ ὁ Θεὸς τῆς δόξης ἐδρόνησεν. Ἦλθε γὰρ φωνὴ ἐξ οὐρανοῦ λέγουσα· *Οὗτός ἐστιν καὶ ὁ Κύριος ἐπὶ τῶν ὑδάτων πολλῶν, καταξι-*

3. *Φωνὴ Κυρίου ἐν ἰσχύϊ.* Ἀφαιρεῖ γὰρ τὰς ἀσθενείας τοῦ λαοῦ διὰ τοῦ βαπτίσματος τῆς μετανοίας, δι' αὐτοῦ βαπτίζων ἐν ὕδατι εἰς μετάνοιαν. Τὸ, *Ἐν ἰσχύϊ*, ἡ φωνὴ ἡ λέγουσα· *Μετανοεῖτε, ἥγγικε γὰρ ἡ βασιλεῖα τῶν οὐρανῶν*· καὶ, *Ποιήσατε καρποὺς ἀξίους τῆς μετανοίας*. Ἡ μήποτε ἐν ἰσχύϊ ἡ φωνή, διότι μαρτυρεῖ τῷ ὄντι τῷ ἰσχυρῷ Κυρίῳ ὁ Ἰωάννης, λέγων· *Ἐγὼ βαπτίζω ἐν ὕδατι· ὁ δὲ ὀπίσω μου ἐρχόμενος ἰσχυρότερός μου ἐστί*. Ἡ φωνὴ οὖν αὕτη ἐμαρτύρει τῇ ἰσχύϊ. *Φωνὴ Κυρίου ἐν μεγάλῳ πρὸς τὴν*· τὰ μεγάλα περὶ τοῦ Ἰησοῦ διαλεγόμενου

⁶⁶ Exod. xx, 18. ⁶⁷ Psal. xviii, 9. ⁶⁸ Joan. i, 22, 23. ⁶⁹ Luc. i, 17. ⁷⁰ Joan. iii, 23. ⁷¹ Matth. iii, 17.

⁷² Matth. iii, 2. ⁷³ Luc. iii, 8. ⁷⁴ Matth. iii, 11.

(11) Ita tres mss. At editio Paris. cum Reg. quinto legēto. Mox editio Paris. cum Reg. quarto ἀντὶ τοῦ τό. Deest τό in aliis mss.

(12) Reg. tertius πέμψασιν. Illud quod mox sequitur, λαὸν κατεσκευασμένον, sic interpretati sumus, *populum exeditum*, id est, ita affectum, ut ve-

nientem Dominum prompto animo et alacri suscipiat. Nec enim alius ejus loci videtur esse sensus. *Vulgata, plebem perfectam.*

(13) Duo mss. μόνον. Alii duo cum editis μόνῳ. Paulo post Reg. quartus ἡ φωνή.

μυστήρια τοῦ Ἰωάννου, λέγοντος· *Εἶδον τὸ Πνεῦμα* A
τὸ ἄριον ὡς (14) περισσεύον καταβαῖνον καὶ μέ-
νον ἐπ' αὐτόν· καὶ πάλιν· Ὅτι ἐκ τοῦ πληρώμα-
τος αὐτοῦ ἡμεῖς πάντες ἐλάβομεν, καὶ χάριν ἀντὶ
χάρτος. Ὑψηλὰ γὰρ τὰ ὕδατα καὶ τοῦ μεγέθους τῆς
δόξης τῆς περὶ τὸν Μονογενῆ παραστατικά. Διὸ Φωνὴ
Κυρίου ἐν μεγαλοπρεπείᾳ. Μεγαλοπρεπὲς δὲ καὶ
τὸ λέγειν· Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε· ὁ μονο-
γενὴς Υἱός, ὁ ὢν ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Πατρὸς,
ἐκεῖνος ἐξηγήσατο. Καὶ πολλὰ μεγαλοπρεπῶς τὰ
περὶ τοῦ Κυρίου φαίνεται διηγούμενος, ἐν τῷ λέγειν·
Οὐ δύναται ἄνθρωπος λαμβάνειν οὐδὲν, εἰ μὴ ἢ
δεδωμένον αὐτῷ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ. Μεγαλοπρεπὲς δὲ
καὶ τὸ, Ὁ ἄνθρωπος ἐρχόμενος ἐκάρω πάντων ἐστὶ.
Καὶ τὸ, Ὁ λαὸς αὐτοῦ τὴν μαρτυρίαν, ἐσφράγι-
σεν, ὅτι ὁ Θεὸς ἀληθινὸς ἐστίν. Ὅν γὰρ ἀκ-
ροῦσται ὁ Θεός, τὰ ῥήματα τοῦ Θεοῦ λαλεῖ. Καὶ
τὸ, Ὁ πιστεύων εἰς τὸν Υἱόν, ἔχει ζωὴν αἰώνιον·
καὶ ὅσα τοιαῦτα. Οὐδὲν οὖν ταπεινὸν, οὐδὲ μικρο-
πρεπὲς, ἀλλὰ πάντα μεγαλοφυῶς μετὰ τοῦ ἐπιβάλ-
λοντος μεγέθους προπόντως ἀποδιδόμενα παρὰ τοῦ
Φωνῆ Κυρίου ἐν μεγαλοπρεπείᾳ.

4. Φωνὴ Κυρίου συντρίβοντος κέδρους. Δυνα-
τὸν εἰπεῖν, ὅτι ἐτοιμάζων Κυρίῳ λαὸν κατεσκευασμέ-
νον, τὰς ἐπαιρομένας ἀσεβείας καὶ ὑφουμένας κατὰ
τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ συντρίβων καὶ καθαιρῶν,
ἐποίησε τὰ σκολιὰ εἰς εὐθείαν. Ὁ γὰρ πάντα βουνὸν
καὶ πᾶν ὄρος ταπεινῶν, οὗτος ἦν ὁ συντρίβων τὰς
κέδρους, καὶ ἐξομαλίζων τὴν ἐπιδημίαν τῷ Κυρίῳ, C
διὰ τοῦ ἐνάγειν εἰς μετάνοιαν τὴν ὑψηλὴν καὶ ἐπηρ-
μένην καὶ ἀταπεινῶτον καρδίαν τοῦ λαοῦ. Ὅθεν δια-
δεχόμενος αὐτοῦ τὴν ἐτοιμασίαν, συντρίβει ὁ Κύριος,
διὰ τῆς αὐτοῦ ἐπιδημίας, τὰς ἀντικειμένας δυνά-
μεις, κέδρους τοῦ Λιβάνου τροπικῶς ὀνομαζομένας.
Δεῖ γὰρ τὸν Κύριον βασιλεύειν, ἄχρις οὗ θῇ τοὺς ἐχ-
θροὺς ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. Καὶ ταῦτα τὰς κέ-
δρους λεπτυνεῖ (16), ὡς τὸν μόσχον τῶν Λιβάνων.
Τί οὖν ἐστὶν ὁ μόσχος Λιβάνος; Φασὶν, ὅτι (17) κατὰ
πολλὴν περιεργίαν οἱ τοῖς εἰδώλοις λατρεύοντες, διὰ
τοῦ Λιβάνου μορφοῦντες μόσχων ἀπεικονίσματα, οὕ-
τως ταῦτα κατήγγιζον ἐπὶ τοῦ πυρός. Οὕτως οὖν
φησὶ τὰς ἀντικειμένας δυνάμεις εἰς ἀφανισμόν ἀξίως
ἐξαφανισέσθαι. Ἡ μόσχος ὁ διὰ τοῦ Λιβάνου ὑπὸ τοῦ
πυρός συντηχόμενος κατὰ τὸ εἰρημένον· Ὡς τήκε-
ται κηρὸς ἀπὸ προσώπου πυρός, οὕτως ἀπολοῦν-

Joannes, dicens: *Vidi Spiritum sanctum sicut co-*
*lumbam descendantem ac manentem super eum*⁷⁵; et
iterum: *De plenitudine ejus nos omnes accepimus,*
*et gratiam pro gratia*⁷⁶. Sublimes namque sunt aquae
istae, et gloriae Unigeniti magnitudinem declarant.
Ideo *Vox Domini in magnificentia*. Quin etiam erat
magnificum dicere: *Deum nemo vidit unquam*; uni-
genitus Filius, qui est in sinu Patris, ille enarra-
vit⁷⁷. Atque plura magnifice de Domino loqui depre-
henditur, 360 ubi ait: *Non potest homo accipere*
*quidquam, nisi fuerit ei datum de caelo*⁷⁸. Magnifi-
cum quoque et illud: *Qui desursum venit, super*
*omnes est*⁷⁹. Et istud: *Qui accepit ejus testimonium,*
signavit quia Deus verax est. Quem enim misit Deus,
*verba Dei loquitur*⁸⁰. Illud quoque: *Qui credit in*
*Filium, habet vitam aeternam*⁸¹; et reliqua ejusdem
generis. Nihil igitur humile, abjectum nihil: sed
omnia magnifice cum convenienti magnitudine de
Domino dicta sunt, utpote a Joanne decenter enun-
tiata. Idcirco *Vox Domini in magnificentia*.

Ἰωάννου (15), περὶ τοῦ Κυρίου λεγόμενα. Διὰ τοῦτο·

4. *Vox Domini confringentis cedros*. Po-
test dici, quod parans Domino populum expeditum,
impietates adversus Dei cognitionem elatas ac eve-
ctas conterens, evertensque, obliqua in rectam
viam transmutaret. Qui namque collem omnem, et
montem omnem deprimit⁸², is erat, qui confrin-
gebat cedros, ac Domino adventum complanabat;
C cum altum, elatumque, et humilitatis impatientis
eor populi deduceret ad poenitentiam. Unde Domi-
nus praeparationi ipsius succedens, potestates ad-
versas, cedros Libani per metaphoram vocatas ad-
ventu suo confringit. Oportet namque regnare Do-
minum, donec sub suos pedes ponat inimicos.
Vers. 6. *Et has cedros comminuet, tanquam vitulum*
Libanum. Quid igitur est vitulus Libani? Ferunt ido-
lorum cultores multa solertia simulacra vitulorum
ex thure effingere, eaque tum demum igni admo-
vere. Itaque eundem ad modum propheta dicit
adversarias potestates e medio esse jure tollendas.
Aut vitulus ille, qui ex thure effectus, igne lique-
scit, juxta id quod dictum est: *Sicut liquefit cera a*
*facie ignis, sic peribunt peccatores*⁸³. Similiterque
D intelligi potest, cedros et ipsum Libanum elationis

⁷⁵ Joan. i, 32. ⁷⁶ ibid. 16. ⁷⁷ ibid. 18. ⁷⁸ Joan. iii, 27. ⁷⁹ ibid. 31. ⁸⁰ ibid. 33, 34. ⁸¹ ibid. 35.
⁸² Isa. xl, 4. ⁸³ Psal. lxxvii, 3.

(14) Reg. quartus ὡσεὶ.

(15) Illud, παρὰ τοῦ Ἰωάννου, deest in Reg. quar-
to. Paulo post idem codex ἐτοιμάζων Θεῷ. Subinde
editio Paris. cum duobus mss. καθαιρῶν, male.
Editio Basil. et Reg. quartus καθαιρῶν, bene.

(16) Ita Reg. quartus. Editio vero Paris. λεπτύ-
νειν. Colb. septimus λεπτύνειν.

(17) Sic editi: Τί οὖν ἐστὶν ὁ μόσχος; Λιβάνος, φα-
σὶν, ὃν etc., quibus in verbis cum insit vitium, eum
locum viri doctissimi Combessius et Duceus emen-
dare voluerunt, docte quidem uterque, sed diver-
se. Ait igitur Duceus, fortasse legendum esse, Τί
οὖν ἐστὶν ὁ μόσχος; τί ὁ Λιβάνος; *Quid ergo est vi-*
tulus? quid Libanus? vel certe, Τί οὖν ἐστὶν ὁ μό-

σχος τοῦ Λιβάνου; *Quid ergo est vitulus Libani?* Com-
bessius vero aliter emendare aggreditur; putatque
legendum, Τί οὖν ἐστὶν ὁ μόσχος; Λιβάνος; Φασὶν
ἔτι, etc. *Quid igitur vitulus Libani? Aium idolorum*
cultores, etc. Nec dubium quin hoc suo invento
multum delectatus sit, cum confidenter addat: *Sic*
legit, scripsitque Basilus. Quo quidem modo auctor
ejus opusculi scripserit, non dicam (nec vero tanti
nobis videtur scire): quia tamen conjectura Com-
bessii nihil melius occurrit, eam amplectendam duxi-
mus. Nec illud omitendum, legi in Reg. tertio et
Colb. sexto Φασὶν ὁ κατὰ etc., quod quin mendo-
sum sit dubitari non potest.

cedrorum auctorem comminui. Comminutus aliquando est vitulus ille in Exodo, qui factus fuerat per Aaronem; cum videlicet populus a Deo desiciens, et in idololatriam delapsus, eum effinxit: quem correptum Moyses minutatim contrivit, et in aquam coniecit¹⁸. Itaque ad hunc modum Dominus totum Libanum, id est, primam malitiæ originem comminuet, sicut vitulus ille a Moyse comminutus est. *Et comminuet eas tanquam vitulum Libanum.*

5. *Et dilectus quemadmodum filius unicornium.* Post sublatas adversarias potestates tunc amor erga Dominum clucescet, ac ipsius fortitudo, nemine adversariorum eam obscurante, manifesta sit. Propterea post illam iuminationem ait: *Dilectus erit sicut filius unicornium.* Unicornis autem animal est imperiosum, hominī non subditum, quod vim habet indomitam, quod in solitudinibus semper commorans, in uno cornu fiduciam reponit. Quapropter insuperabilis **361** Domini natura unicorni comparata est, tum quod omnibus dominatur, tum quod unum habet sui ipsius principium, Patrem. Etenim Caput Christi, Deus¹⁹. Vers. 7. *Vox Domini intercidentis flammam ignis.* Peccatum, quod instar ignis Israel depascebat, Joannes intercidebat, dicens: *Pœnitentiam agite, appropinquavit enim regnum celorum*²⁰. Flammam igitur cupiditatis, ex peccato animabus accedentem, annuntialis Judæis ignis æterni pœnis, intercidebat, cum iudicii referret vehementiam, dicens: *Ventilabrum in manu Domini, et aream mundabit: et triticum quidem in horreis deponet, paleas vero igni qui extinguere non potest, comburet*²¹. Illam ergo flammam intercidebat, quod horrenda populo ob oculos posuerit.

6. Vers. 8. *Et commovebit Dominus desertum Cades.* Baptizabat enim Joannes in deserto. Desertum igitur illud commovit per populorum undique accurrentium adventum. Quod desertum, propter eorum qui veniebant pœnitentiam, sanctum appellatum est. Cades enim, si interpreteris, sanctum dicitur. Hæc vox præparat cervos (Vers. 9), animas videlicet sanctas, quæ exquirunt sublimia, absumentque serpentes, et in altis montibus commorantur. Hæ autem fuerint animæ magnificæ, quæ ad cœlestis conversationis fastigium ab imis ascendant, utpote leves et elatæ: quibus cum adversariis potestatibus, quemadmodum cervis cum serpentibus, bellum est. Sed *Et revelat condensa ut*

tai (18) *οι αμαρτωλοι*. Καὶ οὕτως δὲ δυνατόν νοῆσαι λεπτύνεσθαι τὰς κέδρους καὶ αὐτὸν τὸν Λιβανὸν τὸν ἀρχηγὸν τῆς τῶν κέδρων ἐπάρασιος. Ἐλεπτύνθη ποτὲ ὁ μόσχος ἐπὶ τῆς ἐξόδου διὰ τοῦ Ἀαρὼν, ὅτε (19) ἀποστατήσας τοῦ Θεοῦ καὶ εἰς εἰδωλολατρείαν ἐκτραπέλς ἀνέπλασεν ὁ λαός· ὃν λαβὼν Μωϋσῆς, κατήλεσεν (20) εἰς λεπτὰ, καὶ ἔβαλεν εἰς τὸ ὕδωρ. Οὕτως οὖν λεπτύνει ὅλον τὸν Λιβανόν, τουτέστι τὴν πρῶτην τῆς κακίας ἀρχὴν, ὁ Κύριος, ὡς ἐλεπτύνθη ὁ μόσχος ἐκεῖνος ὑπὸ τοῦ Μωϋσέως. Καὶ λεπτύνει αὐτὰς ὡς τὸν μόσχον τὸν Λιβανόν.

5. Καὶ δὴ γραπτός ὡς υἱὸς μονοκέρωτος. Μετὰ τὸ τὰς ἀντικειμένας δυνάμεις ἀναιρεθῆναι, τότε ἀναφανήσεται ἡ πρὸς Κύριον ἀγάπη, καὶ ἡ ἰσχὺς αὐτοῦ φανερὰ γενήσεται, οὐδενὸς ἐπισκοτοῦντος τῶν ἐναντίων. Διό φησι μετὰ τὸ λεπτύνθηναι· Ὁ ἡραπηνέρος ἔσται ὡς υἱὸς μονοκέρωτος. Μονόκερος δὲ ζῶον ἀρχικόν, ἀνυπότακτον ἀνθρώπῳ, τὴν ἰσχὺν ἀκαταμάχτητον, ἐρημίαις ἀεὶ διατῶμενον, ἐνὶ κερατίῳ πεποιθός. Διὰ τοῦτο ἡ ἀκαταγώνιστος τοῦ Κυρίου φύσις μονοκέρῳ (21) παρικέσθῃ, διὰ τε τὴν κατὰ πάντων ἀρχὴν, καὶ διὰ τὸ μίαν ἔχειν ἑαυτοῦ ἀρχὴν, τὸν Πατέρα· Κεφαλὴ γὰρ Χριστοῦ ὁ Θεός. Φωνὴ Κυρίου διακόποντος φλόγα πυρός. Τὴν ἀμαρτίαν, ὡς πῦρ ἐπινεμομένην τὸν Ἰσραὴλ, ὁ Ἰωάννης διεκόπτε, λέγων· Μετανοεῖτε· ἤγγικε γὰρ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Τὴν οὖν φλόγα τῶν παθῶν, τὴν ἐξ ἀμαρτίας ἐγγινομένην ταῖς ψυχαῖς, διεκόπτε, διηγούμενος τὰ περὶ τοῦ αἰωνίου πυρὸς τοῖς Ἰουδαίοις, ἐν τῷ λέγειν τὰ τῆς κρίσεως σφοδρὰ, ὅτι τὸ πῦρ ὃν ἐν τῇ χειρὶ τοῦ Κυρίου, καὶ διακαθαριεῖ τὴν ἁλωνα· καὶ τὸν μὲν σῖτον ἀποθήσεται (22) εἰς τὰς ἀποθήκας, τὸ δὲ ἄχυρον κατακαύσει πυρὶ ἀσβέστω. Ἐκείνην οὖν τὴν φλόγα διεκόπτε τῷ ὕπ' ὅψιν ἄγειν τὰ φοβερὰ τῷ λαῷ.

6. Καὶ συσσειεὶ Κύριος τὴν ἐρημον Κάδης. Ἦν γὰρ Ἰωάννης βαπτίζων ἐν τῇ ἐρήμῳ. Τὴν ἐρημον οὖν ἐκείνην συσσειε τῇ ἐπιδημίᾳ τῶν πανταχόθεν λαῶν· ἥτις, διὰ τὸ μετανοεῖν τοὺς ἐρχομένους, ἐρημος ἁγία προσήγορευτο. Κάδης γὰρ ἐρμηνεύεται ἡ ἁγία. Αὕτη ἡ φωνὴ καταρτίζει καὶ ἐλάφους, τὰς ἁγίας ψυχὰς, τὰς τὰ ὕψηλὰ ζητούσας, τὰς τῶν θφειν δαπανητικὰς, τὰς ἐπὶ τῶν ὕψηλῶν ὁρέων τὴν διατριβὴν ποιούμενας. Αὗται δ' ἂν εἴεν ψυχὰι μεγαλοφρεῖς, ἐπὶ τὰ ὕψηλὰ τῆς κατ' οὐρανὸν πολιτείας ἐκ τῶν ταπεινῶν ἀνατρέχουσαι, κοῦφαι καὶ διηρμέναι· πόλεμον ἔχουσαι πρὸς τὰς ἀντικειμένας δυνάμεις, ὡς πρὸς τοὺς θφεις αἱ ἐλαφοί. Ἀλλὰ καὶ ἀποκαλύπτει (23) δρυμοὺς, ἵνα οἱ θφεις φανεροί

¹⁸ Exod. xxxii, 4 seqq. ¹⁹ I Cor. xi, 3. ²⁰ Matth. iii, 2. ²¹ Ibid. iii, 12.

(18) Reg. quartus ἀπώλλυντο. Nec ita multo post editio Paris. ὃν ἀποστήσαντας. Editio vero Basil. et nostri quatuor mss. ὅτε ἀποστήσαντας.

(19) Ore. Forte ὃν. Edit.

(20) Mss. tres κατέλησεν, male. Editi κατήλεσεν, a verbo κατέλειν (imo καταλεῖν. Edit.), molo, mola contero.

(21) Reg. quartus μονοκέρωτι, sed ita, ut ei superadditum sit secundis curis, eadem tamen manu.

Hand longe nostri quatuor mss. τῷ Ἰσραὴλ. Editi τῷ Ἰσραὴλ.

(22) Sic Reg. tertius. Alii tres mss. enim editis ἀποτίθεται. Aliquanto post editio Paris. τῷ ὕπ' ὅψιν. Editio Basil. et nostri quatuor mss. τὸ ὕπ' ὅψιν.

(23) Editi et tres mss. ἀποκαλύπτει. Reg. quartus una cum LXX ἀποκαλύφει. Mox editio Paris. ὑπὸ συσχισμοῦ. Editio Basil. æque ac nostri mss. ὁπὸ τοῦ συσ.

γίνονται, οἱ ὑπὸ τοῦ συσπιασμοῦ τῶν δρυμῶν καταλυόμενοι, πρὸς τὸ ἀπονώτερον αὐτοὺς ὑπὸ τῶν ἐλάφων καταναλίσκεισθαι. Τάχα οὖν ὁ ἐλέγγων τὰς ἐν τῷ κρυπτῷ κακίας, ἀποκαλύπτει δρυμούς· τούτέστιν, εἰς ἐμφανὲς ἀγει τὰς ἐμφωλευσούσας τῇ ὕλικῃ φύσει ἁμαρτίας, ὅφεις λεγομένας διὰ τὸ ποικίλον τῆς ἡδονῆς. Ἀποκαλύψει δὲ ἐν ἡμέρᾳ, ὅτε ἀποκαλύψει τὰ κρυπτὰ τοῦ σκότους, καὶ τὰς βουλὰς τῶν καρδιῶν αὐτῶν. Τάχα δὲ καὶ ὁ Ἰωάννης, φωνῇ ὡν τοῦ Κυρίου, ἐν αἰνίγματι (24) τῷ Ἰσραὴλ διελέγετο, ὅτι Ἦδη ἡ ἀξίτη ἀπὸς τὴν ῥίζαν τῶν δένδρων κείται. Πᾶρ οὖν δένδρον μὴ ποιοῦν καρπὸν κалὸν, ἐκκόπτεται, καὶ εἰς πῦρ βάλλεται. Ἀπεκάλυπτε τοὺς δρυμούς, τούτέστι τῶν καρπῶν τὸ ἀγροστόν ἐφανέρου· ἀκαρπὸς γὰρ ὕλη ὁ δρυμός. Οὐ τὸ βλαβερόν ἐπιδεικνύων αὐτοῖς, εἰς τὴν ἐπιβάλλουσαν καρπογονίαν προσεκαλεῖτο, λέγων· Ποιῆσατε τοὺς καρποὺς ἀξίους τῆς μετανοίας. Ἐξ ὧν πάντων ἐν ἐστὶν ἀποτέλεσμα, τὸ οἰκοδομηθῆναι τὸν ναὸν Κυρίου, ἐνθα πᾶς ὁ γένόμενος δύναται ἀληθῶς ἐνεργεῖν τῷ Κυρίῳ δόξαν.

7. Ἀλλὰ καὶ ὁ Κύριος τὸν κατακλυσμὸν κατοικεῖ. Διὰ γὰρ τοῦ βαπτίσματος ἡ εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἡγιασμένων τοῦ Κυρίου κατοίκησις. Τὴν οὖν ἀπολουμένην τὴν ἁμαρτίαν ψυχὴν, ταύτην κατοικεῖ ὁ Θεός. Διὰ τοῦτο λέγεται τὸν κατακλυσμὸν κατοικεῖν (25). Ὅτι γὰρ τὴν ἐκ τοῦ βαπτίσματος ἀφῆσιν κατακλυσμὸν προσηγόρευσε, καὶ ἐκ τοῦ τριακοστοῦ πρώτου ψαλμοῦ μεμαθήκαμεν, ἐν τῷ εἰπεῖν· Πλήρ ἐν κατακλυσμῷ ὑδάτων πολλῶν πρὸς αὐτὸν οὐκ ἐγγινοῦσιν. Αἱ γὰρ ἁμαρτίαι τῶν ἁμαρτωλῶν, ἐν τῇ διὰ τοῦ βαπτίσματος ἀπολυτρώσει, ὡς προσεγγίζεσιν οὐκέτι συγχωρηθήσονται. Καὶ καθιέται Κύριος βασιλεὺς εἰς τὸν αἰῶνα. Ἐπὶ πᾶσι τούτοις ὑπάρξει ἡμῖν γνωρίσαι τὴν ἐπὶ πάντων ἀρχὴν τοῦ Δεσπότη, τοῦ διδόντος ἰσχύϊν τῷ λαῷ αὐτοῦ, ἵνα νικῆσαντες τὸν πονηρὸν, τὴν εὐλογίαν χωρήσωμεν τὴν δεδομένην (26) ὑπὸ Κυρίου ἐν εἰρήνῃ τοῖς ἀξίοις αὐτοῦ· ὅτι αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

ΕΙΣ ΑΖ' ΨΑΛΜΟΝ.

Διδασκαλία ἐξομολογήσεως.

Ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ εἰς ἀνάμνησιν (27).

1. Οἱ τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς λόγοι στήσονται ἐπὶ τοῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ. Ἐλέγξω γὰρ, φησί, καὶ παραστήσω κατὰ πρόσωπόν σου τὰς ἁμαρτίας σου (28). Οὕτω καὶ πρόσχωμεν νηφόντως τοῖς λεγομένοις κατὰ τὴν Γραφὴν, καὶ εἰς ἔργον προάγειν τὰς ἐν-

A serpentes sub condensarum silvarum umbraculo delitescentes detegantur, ut minore negotio a cer vis absumentur. Fortasse igitur, qui abscondita vitia arguit, is revelat condensa: hoc est, latitantia in materiali natura peccata in apertum proferi: quæ ob voluptatis varietatem serpentes dicuntur. Revelabit autem in illa die, cum revelabit abscondita tenebrarum et consilia cordium ipsorum⁸⁸. Fortassis autem et Joannes, cum Domini esset vox, in ænigmate Israel sic alloquebatur: Jam securis ad radicem arborum posita est. Omnis ergo arbor quæ non facit fructum bonum, exciditur, et in ignem conjicitur⁸⁹. Revelabat condensa, id est, fructuum inutilitatem palam faciebat. Nam condensa silva, materia infructuosa est. Cujus eis detrimentum cum ostenderet, ad congruam fecunditatem illos provocabat, dicens: Facite fructus dignos penitentiae⁹⁰. Quæ omnia unum efficiunt, nempe, ut templum Domini ædificetur: in quo quisquis constitutus fuerit, gloriam Domino vere asferre potest.

7. Sed et Dominus diluvium inhabitare faciet. Nam per baptismum in animabus sanctificatorum habitatio fit Domini. Animam igitur a peccato ablutam habitat Deus. Quapropter dicitur inhabitare diluvium. Quod enim veniam per baptismum obtentam diluvium vocaverit, etiam ex tricesimo primo psalmo didicimus, dum dicit: Verumtamen in diluvio aquarum multarum ad eum 362 non appropinquabunt. Nam in ea redemptione quæ per baptismum fit, peccatorum peccata appropinquare non amplius poterunt. Et sedebit Dominus rex in æternum. Præter hæc omnia id conceditur nobis, ut Domini in omnes principatum agnoscamus: qui dat populo suo robur; ut devicto maligno, benedictionem accipiamus, quæ datur a Domino in pace, his qui ipso digni sunt. Ipsi gloria in sæcula sæculorum. Amen.

Ἀμήν.

IN PSALMUM XXXVII.

Doctrina confessionis.

Psalmus Davidi in recordationem.

1. Verba Scripturæ divinitus inspiratæ pro tribu-nali Christi sistuntur. Arguam enim, inquit, et statuatam contra faciem tuam peccata tua⁹¹. Itaque iis quæ a Scriptura dicuntur, diligenter attendamus, conemurque ac studeamus Domini præcepta perfili-

⁸⁸ I Cor. iv, 5. ⁸⁹ Matth. iii, 10. ⁹⁰ ibid. 8. ⁹¹ Psal. xlix, 21.

(24) Editio cum Reg. quarto ἐν ἐν αἰνίγματι. Alii tres mss. ἐν ἐν πράγματι. Infra Reg. quartus ἀνεργεῖν τῷ.

(25) Legit Combessius, κατοικεῖ, ubi et in editis et in nostris quatuor mss. legitur κατοικεῖν. Melius quidem Combessius: sed si scriptor ita loqui voluit, ejus verba mutare aut emendare, nostrum non est.

(26) Reg. tertius δεδομένην ἡμῖν. Haud procul tres mss. cum editione Basil. ut in textu. Editio Paris. ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς, etc.

(27) Editio Paris. post inscriptionem psalmi præfert illa, Κύριε, μὴ τῷ θυμῷ σου· sed hæc verba non reperiuntur neque in nostris septem mss. neque in editione Basil.

(28) Illa, τὰς ἁμαρτίας σου, desunt in LXX et in Vulgata. Sed ea in aliquot exemplaribus Græcæ et apud Theodoretum inveniri monet Nobilius. Nec ita multo post Reg. tertius ἐντολὰς τοῦ Κυρίου ἀποῦδάσωμεν. Rectius quidem: sed refragantur et edii et alii mss.

cere, quia qua hora aut die Dominus noster venturus sit, ignoramus²². Vers. 2. *Domine, ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripas me*. His verbis ac syllabis etiam sextus psalmus perinde ac ille inchoatur; quin et reliqua sexti psalmi, iis quæ in hoc præsentis psalmo continentur, affinia sunt: siquidem in sexto dicebat sua ipsius ossa esse humiliata, atque in suo gemitu animam laborasse; adiciebat insuper, dicens: *Lavabo per singulas noctes lectum meum, lacrymis meis stratum meum rigabo*, et quæ his conjuncta sunt. Quæ autem et in præsentis psalmo habentur, illis consimilia sunt; quippe dixit: *Non est sanitas in carne mea, et non est pax ossibus meis a facie peccatorum meorum: quoniam iniquitates meæ supergressæ sunt caput meum*, et quæ his subjunguntur per totum psalmum, in quibus suam deflet miseriam. Hac enim locutione ipse etiam usus est, dicens: *Miser factus sum, et curvatus sum usque in finem valde, tota die contristatus ingrediebar*. Cæterum in sexto inscriptio habet, *In finem*, in hymnis pro octava psalmus Davidi: in præsentis vero nihil horum, sed solum dictum est: *Psalmus Davidi in recordationem*. Il porro additamenti, *In recordationem*, ad sexti psalmi inscriptionem remittere nos videtur: adeo ut quæ jam in manibus sunt, *In finem, in hymnis pro octava dicta sint præsentia*. Illud enim, *In recordationem*, isthæc omnia indicat. Verum quia cum sextum psalmum explanaremus, quæ inscriptionem spectabant explicavimus, nos etiam in præsentis ad illorum recordationem revertamur. Videtur autem mihi David, cum in diversis 363 multisque psalmis abs se perpetratum facinus confessus esset, hunc psalmum proprio in recordationem seposuisse: ita ut eum semper in ore ferret, eo usus loco delinimenti ad medellam animæ suæ. Supplicationem itaque Deo emittit, qua iram peccantibus omnibus impendentem avertit, et vocibus eximie confessionis bonum Dominum propitium sibi facit. Cum vero ait: *Domine, ne in furore tuo arguas me*: non reprehensionem detrectat, sed eam, quæ cum furore conjuncta sit. Et dum dicit: *Neque in ira tua corripas me*, correptionem nequaquam fugit, sed rogat ut citra iram corripiatur: ac si quis medico per adustionem, per ferrum, per acerba remedia levamen ad quem-

²² Matth. xxiv, 42.

(29) Προστίθει. Forte προσετίθει. Edit.

(30) Colb. sextus addit, ἀπὸ προσώπου τῆς ὁργῆς σου.

(31) Sic editio Paris. et Reg. sextus et Colb. itemdem sextus. Illud, σφόδρα, deest in aliis quatuor mss. et in editione Basil.

(32) Ita quinque mss. At editi εἰς ἀνάμνησιν ἀναπέμπει.

(33) Ita quinque mss. cum editione Basil. Editio vero Paris. εἶναι καὶ. Mox octo mss. cum editione Basil. παραστατικὸν τὸ, εἰς τέλος. Editio vero Paris. παραστατικὸν τὸ, εἰς ἀνάμνησιν. Mox Reg. quintus παραγραφὴν εἰρήχαμεν.

(34) Editi, ἀνέλθωμεν. Octo vero mss., εἰς ἀνάμνησιν δοκεῖ: in quibus aliquid deesse nemo non videt. Apud Eusebium vero, e cujus commentariis hæc

αὐτῶς τοῦ Κυρίου σπουδάσαι ἐπιγνώμεν, οὐκ οἶδαμεν, ποῖα ὥρα ἢ ἡμέρα ὁ Κύριος ἡμῶν ἔρχεται. Κύριε, μὴ τῷ θυμῷ σου ἐλέγξῃς με, μηδὲ τῇ ὀργῇ σου παιδεύσῃς με. Τούτοις τοῖς ῥήμασι καὶ ταῖς συλλαβαῖς καὶ ὁ ἔκτος ψαλμὸς τούτῳ παραπλησίως ἀρχεται, καὶ τὰ λοιπὰ δὲ τοῦ ἔκτου τοῖς ἐν τῷ προκειμένῳ φερομένοις συγγενῇ τυγχάνει· τεταπεινώσθαι γὰρ αὐτοῦ τὰ ὀστέα καὶ τὴν ψυχὴν κεκοπαιέναι ἐν τῷ στεναγμῷ αὐτοῦ, ἔφατκεν ἐν τῷ ἔκτῳ, καὶ προστίθει (29) λέγων· Λούσω καθ' ἐκάστην νύκτα τὴν κλινὴν μου, ἐν δάκρυσι μου τὴν στρωμνὴν μου βρέξω, καὶ τὰ τούτοις συνημμένα. Παραπλήσια δ' ἂν εἴη ἐκείνοις καὶ τὰ ἐν τῷ προκειμένῳ, δι' ὧν εἴρηται· Οὐκ ἔστιν ἰασις ἐν τῇ σαρκὶ μου (30), καὶ οὐκ ἔστιν εἰρήνη ἐν τοῖς ὀστέοις μου ἀπὸ προσώπου τῶν ἁμαρτιῶν μου· οὐκ ἀνομιλαί μου ὑπερῆραν τὴν κεφαλὴν μου, καὶ τὰ τούτοις δι' ὅλου τοῦ ψαλμοῦ ἐπαρόμενα, ἐν οἷς ἀποκλαίεται τὴν ἑαυτοῦ ταλαιπωρίαν. Ταύτῃ γὰρ καὶ αὐτὸς τῇ λέξει κέχρηται, εἰπὼν· Ἐταλαιπώρησα καὶ κατεκδήμην ἕως τέλους σφόδρα (31)· ὅλην τὴν ἡμέραν σκυθρωπάων ἐπορεύομην. Ἄλλ' ἐν τῷ ἔκτῳ ἡ προγραφὴ εἶχεν· Εἰς τὸ τέλος ἐν ὕμνοις ὑπὲρ τῆς ὁδοῦς ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ· ἐν δὲ τῷ παρόντι τούτων μὲν οὐδὲν, μόνον δὲ· Ὁ ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ εἰς ἀνάμνησιν ἀλέσκεται. Ἡ γὰρ μὴν προσθήκη, εἰς ἀνάμνησιν, εἰκεν ἀναπέμπειν (32) ἡμᾶς τῆς ἐν τῷ ἔκτῳ προγραφῆς· ὥστε εἶναι (33) τὰ παρόντα· Εἰς τέλος, καὶ ἐν ὕμνοις ὑπὲρ τῆς ὁδοῦς. Πάντων γὰρ ἂν εἴη τούτων παραστατικὸν τὸ, Εἰς ἀνάμνησιν. Ἄλλ' ἐπεὶ διεξιόντες τὰ ἐν τῷ ἔκτῳ ὑποπεσόντα, εἰς τὴν προγραφὴν εἰρήχαμεν, εἰς τὴν ἐκείνων ἀνάμνησιν καὶ ἡμεῖς ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀπέλωμεν (34). Δοκεῖ δὲ μοι (35) ὁ Δαβὶδ ἐν διαφόροις καὶ πολλοῖς περὶ τοῦ πραχθέντος αὐτῷ πλημμελήματος ἐξομολογησάμενος, ἰδίως τὸν παρόντα ψαλμὸν ἀψωρίκεναι εἰς ἀνάμνησιν, ὡς αἰ καὶ διαπαντός φέρειν αὐτὸν ἀνὰ στόμα· κερήσθαι δὲ αὐτῷ αὐτ' ἐπωδῆς, ἐπὶ θεραπείᾳ τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς. Ἰκετηρίαν γὰρ ἀναπέμπει τῷ Θεῷ, δι' ἧς ἀποστρέφει μὲν τὴν ὀργὴν τὴν πᾶσι τοῖς ἁμαρτάνουσιν ἐπιρητημένην, ἰλάσκειται δὲ τὸν ἀγαθὸν Κύριον ταῖς μεθ' ὑπερβαλλούσης ἐξομολογησέως φωναῖς. Λέγων δὲ (36), Κύριε, μὴ τῷ θυμῷ σου ἐλέγξῃς με, οὐ τὸν ἐλεγχον παραιτεῖται, ἀλλὰ τὸν μετὰ θυμοῦ· καὶ τὸ, Μηδὲ τῇ ὀργῇ σου παιδεύσῃς με, οὐ φεύγει τὸ παιδεύθηναι, διχα

sumpta sunt, integre et incorrupte ita legitur, εἰς τὴν ἐκείνων ἀνάμνησιν καὶ ἡμεῖς ἀναπέμψομεν τὸν ἐντυγχάνοντα. Nos quoque in recordationem eorum lectorem remillemus.

(35) Ita mss. At editio nostra Paris. ex operarum indiligentia, μὴ. Ibidem septem mss., ἐν διαφόροις, ἐν πολλοῖς. Editi, διαφόροις καὶ πολλοῖς. Apud Eusebium vero, διαφόρως ἐν πολλοῖς, optime. Rursus hoc ipso loco Colb. septimus cum Eusebio, πολλοῖς περὶ τοῦ πραχθέντος, recte. Editi et alii mss., πολλοῖς περὶπραχθέντος, male. Quem errorem hinc ortum esse patet, quod librarii, omisso semel articulo, vocem περὶ cum voce 'πραχθέντος conjungere coacti sint.

(36) Sic quatuor mss. cum editione Basil. et cum Eusebio. Deest δὲ in editione Paris.

ἐν ὁργῇ τῆς παιδείας τυχεῖν ἀξιοί· ὥς εἰ καὶ ἱερῶν ἀντι-
 τας, τὰ διὰ καυτήρος καὶ σιδήρου καὶ πικρῶν ἀντι-
 δότων προσφέροντι βοηθήματα ἐπὶ θεραπείᾳ πάθους
 ἀποκειμένου, λέγοι· Μὴ διὰ πυρός με θεραπείης,
 μηδὲ διὰ σιδήρου καὶ τομῶν, διὰ δὲ ἡπίων καὶ πρσο-
 τέρων φαρμάκων· ὁ γὰρ τοιοῦτος οὐ τὴν θεραπείαν
 ἀρνεῖται, ἀλλὰ τὸ ἐπιπονὸν τῶν βοηθημάτων. Πολ-
 λάκις δὲ εἴρηται, ὡς ὁργὴ καὶ θυμὸς τοῦ Θεοῦ λεγό-
 μενα (37) ἐν ταῖς θεοπνεύστοις Γραφαῖς, οὐ πάθῃ
 σημαίνει· παντὸς γὰρ πάθους ἀλλότριον τὸ θεῖον·
 κατὰ μεταφορὰν δὲ τὰ τοιαῦτα εἰσὼν ὀνομάζειν ὁ
 τῆς Γραφῆς λόγος, ὡς καὶ ὀφθαλμοῦ Θεοῦ, καὶ ὠτα,
 καὶ χεῖρας, καὶ δακτύλους, καὶ πόδας, καὶ τὰ λοιπὰ
 μέλη· ἅπερ ὡς πρὸς ἀνθρώπους χρησίμως οἰκονο-
 μεῖται, συγκατιὼν τῇ τῶν ἀκρωμένων ποιότητι (38).
 Οἷον οὖν καὶ τὰς ἐπαγομένας τιμωρίας τοῖς ἁμαρ-
 τάνουσιν κατὰ Θεοῦ κρίνει, σκυθρωπὰς οὖσας καὶ
 ἀλγυνὰς τοῖς πάσχουσιν, ὥσαντι ἐξ ὁργῆς καὶ θυμοῦ
 ἐπαγομένας ὑποτυπῶνται. Τοῦτο δὲ διδάσκει καὶ ὁ
 ἱερὸς Ἀπόστολος, λέγων· Κατὰ δὲ τὴν σκληρότητα
 σου καὶ ἀμετανόητον καρδίαν θησαυρίζεις σεαυτῷ
 ὁργὴν ἐν ἡμέρᾳ ὁργῆς, καὶ ἀποκαλύψεως καὶ
 δικαιοκρασίας τοῦ Θεοῦ, ὃς ἀποδοῦναι ἐκάστη
 κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. Ὡς εἰ τις καὶ τὰς ἐκ τοῦ νόμου
 τῷ ἀνδροφόνῳ ἐπιτηρημένας κολάσεις, ὁργὴν καὶ θυ-
 μὸν ὀνομάζοι, οὐκ ἀληθῶς τοῦ νόμου θυμουμένου καὶ
 ὀργιζομένου, τοῦ δὲ κολαζομένου ὁργὴν τοῦ νόμου
 τὴν τιμωρίαν ὑπειληφότος. Ἡδὲ καὶ οἱ τὰς κολά-
 σεως διακονοῦντες κατὰ τῶν ἀσεβῶν πονηροὶ δαίμο-
 νες, αἵ τε (39) ὑπηρετικαὶ δυνάμεις τοῦ Θεοῦ, αἱ τοι-
 αῦται καὶ ὁργὴ καὶ θυμὸς ὀνομάσθησαν. Οὕτω γοῦν
 εἴρηται ἐν τῷ περὶ τῆς δεκαπλήγου (40) τῆς κατ'
 Αἰγυπτίων ἐπαχθείσης λόγῳ τὸ, Ἀπέστειλεν ἐπ'
 αὐτοὺς ὁργὴν καὶ θυμὸν, ἀποστολὴν δὲ ἀγγέλων
 πονηρῶν. Οὕτως διεξί λλεχται τοῦ Θεοῦ, τὰ διὰ
 τῶν δεξιῶν καὶ ἀγαθῶν δυνάμεων τοῖς ἀξίοις χορη-
 γούμενα. Ἰκετεύει τοίνυν ὁ Δαβὶδ μὴ διὰ πονηρῶν
 δυνάμεων ἐλεγχθῆναι, μηδὲ δι' ἀποστολῆς ἀγγέλων
 πονηρῶν παιδευσθῆναι, διὰ λόγων δὲ σωτηρίων καὶ
 μαθημάτων ὠφελίμων. Καὶ ἄλλως δὲ ἀντιβολεῖ μὴ
 τηρηθῆναι εἰς ἡμέραν ὁργῆς, καὶ ἀποκαλύψεως, καὶ
 τὸν παρόντα βίον, πρὸ τῆς τελευτῆς, ἀπολήψεσθαι τὰ ἁμαρτήματα. Καὶ ἔτυχέ γε τοῦ σκοποῦ· φαίνε-
 ται γοῦν δίκην δεδικῶς, δι' ὧν ἔπαθε, πρὸ τῆς τελευτῆς. Καὶ ἄλλως δὲ αὐτὸς ἐαυτὸν ἐτιμωρεῖτο πνε-
 ραῖς ὑποβάλλων κολάσεις ἐν τοῖς τῆς ἐξομολογήσεως τρόποις.

2. Ὅτι τὰ βέλη σου ἐνεπάγησάν μοι, καὶ ἐπ-
 ὀστήριξας ἐπ' ἐμέ τὴν χεῖρά σου. Οὐκ ἔστιν ἱσχύς
 ἐν τῇ σαρκί μου ἀπὸ προσώπου τῆς ὁργῆς σου.
 Οὐκ ἔστιν εἰρήνη ἐν τοῖς ὀστέοις μου ἀπὸ προσ-
 ὴπου τῶν ἁμαρτιῶν μου. Ὁ μὲν μέγας ἀθλητῆς Ἰὼβ,
 παντοῖος ὑπομείνας πειρασμοῦ, οὐκ ἤγνόει πόθεν
 αὐτῷ τοῦτο ἐγένετο· διὸ εἶπε· Βέλη γάρ Κυρίου

A plam morbum curandum offerenti dicat: Ne mihi
 ignem, ne ferrum, ne sectiones ad medelam admo-
 veas, sed dulcia miltioraque remedia. Talis enim
 non medelam abnuil, sed curationis acerbitem.
 Saep̄ autem diximus, iram et furorem Dei in divi-
 nitus traditis Scripturis non animi motus signifi-
 care; nam ab omni perturbatione alienum numen
 est; sed per translationem hæc solent in Scriptura
 nominari, quemadmodum oculi Dei, aures, manus,
 digiti, pedes et reliqua membra: quæ ipse hominibus
 utiliter dispensat, auditorum qualitati se attem-
 perans. Sic igitur etiam inflicta ex Dei iudicio
 peccantibus pœnas, quæ sane molestæ acerbæque
 patientibus sunt, quasi ex ira et furore invectas
 adumbrat. Hoc autem et sacer Apostolus docet, di-
 cens: Secundum autem duritiam tuam et impietatem
 cor thesaurizas tibi iram in die iræ, et revelati-
 onis iustitiae Dei, qui reddit unicuique secundum
 opera ejus³⁷. Ac si quis pœnas quæ ex lege impen-
 dent homicidæ, iram ac furorem appellet, non quod
 revera lex ira et furore corripiatur, sed quod qui puni-
 tur, legis supplicium iram esse putet. Jam vero
 maligni quoque demones qui suppliciorum impiis
 illatorum ministri sunt, ac virtutes Dei administræ,
 ira et furor vocantur. Ubi itidem sermo habetur de
 decem plagis contra Ægyptios immissis, dictum est
 similiter: Misit in eos iram et furorem, immissio-
 nem per angelos malos³⁸. Sic dextera Dei dicta
 sunt ea, quæ per dexteram et bonas potestates di-
 gnis subministrantur. Supplicat igitur David ne a
 malignis potestatibus coarguatur, neve immissione
 angelorum malorum corripiatur; sed salutaribus
 verbis, utilibusque disciplinis. Atque rursus rogat ne
 servetur ad diem iræ, revelationisque, et iusti judi-
 cii Dei, sed jam hic in præsentī vita et ante mortem
 peccata eluat. Et sane voti fuit compos. Nam pœnas
 dedisse palam est; per ea quæ passus est, ante
 obitum. Quin et ipse de se 364 pœnas sumpsit,
 dum se per confessionis modos supplicii variis sub-
 jecit.

3. Quoniam sagittæ tuæ infixæ sunt
 mihi, et confirmasti super me manum tuam. Non est
 sanitas in carne mea a facie iræ tuæ. Non est pax
 ossibus meis a facie peccatorum meorum. Sane ma-
 gnus ille athleta Job tentationes omnis generis per-
 pressus, non ignorabat undenam hoc sibi eveniret.
 Quapropter dicebat: Sagittæ enim Domini in cor-

³⁷ Rom. II, 5, 6. ³⁸ Psal. LXXVII, 49.

(37) Sex mss., λεγόμενον. Editi cum Eusebio ut in textu.

(38) Sic editi. Apud Eusebium vero, νηπιότητι, simplicitati, et ita legendum esse arbitramur.

(39) Legitur in quatuor mss. αἱ δὲ. Ibidem duo mss., τοιαῦται δὲ.

(40) Editio Paris., τοῦ δεκαλόγου, male. Editio Basil. et quatuor mss., τῆς δεκαλόγου, non melius, nisi quod id ad veram Scripturam magis accedit. Eusebius denique, τῆς δεκαπλήγου, bene et emendate: quam lectionem ut certam in textum insere-
 re non dubitavimus.

pore meo sunt, quarum ira meum ebibat sanguinem³⁵. David autem, non in corpore velut Job percussus, sed in ipsa anima vulnere letali confossus, non ait quemadmodum Job, *Sagittæ enim Domini in corpore meo sunt*; sed, *Quoniam sagittæ tuæ infixæ sunt mihi, et confirmasti super me manum tuam*. Job vero manum Domini memorat, his verbis: *Manus enim Domini est quæ tetigit me*³⁶. Dicit etiam Domino diabolus: *Mitte manum tuam, et tange omnia quæ habet*³⁷. Et rursum: *Mitte manum tuam, et tange carnes ejus et ossa ejus*³⁸. Verum alia quedam manus erant, et aliæ sagittæ quæ ipsius carnem ac bona corporea attingebant: hic autem, quia David anima egrotabat, se telis aliis confossum, et manu alia attactum significat. Porro sagittæ hic memoratæ mihi videntur esse spirituales, imo vero ipsa Dei verba, quæ pungebant, ac vulnerabant ipsius animam, et de conscientia ipsa sumebant supplicium, eamque castigabant. Vir enim hic totus cum esset, totque a Deo bona consecutus, tamen turpe factum patravit. Fortasse autem etiam ipsum diabolum, et ignita illius maligni tela, affectum excitantia et amatoria, quæ ipsum ad concupiscentiam uxoris Uriæ incenderunt, significat: de quibus hæc monita dat Apostolus: *Accipite armaturam Dei, ut possitis ignea omnia maligni tela extinguere*³⁹. Quoniam enim incrimis inventus David, ignitis maligni telis non resistebat, jure in anima sauciat, concupiscentia correptus est. Quemadmodum autem Job diaboli sagittas, immissa videlicet corpori suo ulcera, quia permissu Dei acciderant, sagittas Domini vocavit, dicens: *Nam sagittæ Domini in corpore meo sunt, quarum furor ebibat meum sanguinem*⁴⁰: ita verisimile est ideo Davidem hic sagittas Domini nominasse, quia ex Domini concessu inimicus eum oppugnabat, ut edisceret non dicere: *Non movebor in æternum*. Quia enim Dei gratia fultus, magna aliquando de se senserat, ita ut arroganter diceret: *Ego autem dixi in abundantia mea: Non movebor in æternum*⁴¹; ideo jure tentatori traditus est, qui animam ejus adortus, majus ei quam Jobo damnum intulit. Sermones autem quibus ad memoriam revocatur justum Dei judicium, et quibus ira peccantibus impendens edocetur, sagittis sunt puctiores: quippe pungunt conscientiam, sauciantque ipsam, et stimulant. **365** Sane sic dixeris Davidem sacris hisce ac divinis sagittis confossum, reprehensionem ex furore adhibitam, et castigationem ex ira Dei illa-

A ἐν τῷ σώματι μου ἔστιν, ὡς ὁ θυμὸς αὐτῶν ἐκπί-
νει μου τὸ αἷμα. Ὁ δὲ Δαβὶδ, οὐ τὸ σῶμα πληγὴς
ὁμοίως τῷ Ἰὼβ, αὐτὴν δὲ τὴν ψυχὴν καιρίαν τρα-
θεῖς, οὐχ ὁμοίως τῷ Ἰὼβ φάσκει· Βέλῃ γὰρ Κυρίου
ἐν τῷ σώματι μου εἰσὶν (41)· ἀλλ', Ὅτι τὰ βέλῃ
σου ἐνεπάγησάν μοι, καὶ ἐπεστήριξας ἐπ' ἐμὲ τὴν
χειρὰ σου. Ὁ δὲ Ἰὼβ μνημονεύει τῆς χειρὸς Κυ-
ρίου, λέγων· Χεὶρ Κυρίου ἐστὶν ἡ ἀφαιμένη μου.
Καὶ ὁ διάβολος τῷ Κυρίῳ λέγων, Ἀπόστειλον τὴν
χειρὰ σου, καὶ ἄψαι πάντων ὧν ἔχει, ἑφασκε (42).
Καὶ πάλιν· Ἀπόστειλον τὴν χειρὰ σου, καὶ ἄψαι
τῶν σαρκῶν αὐτοῦ καὶ τῶν ὀστέων αὐτοῦ. Ἀλλ'
ἑτέρα τις ἦν χεὶρ, καὶ ἑτέρα βέλῃ τῶν σαρκῶν αὐτοῦ
καθικνούμενα καὶ τῶν σωματικῶν (43) ὑπαρχόντων.
Ἐνταῦθα δὲ, ἐπειδὴ περ τὴν ψυχὴν αὐτὴν νενοσήκει
ὁ Δαβὶδ, ἑτέρα βέλῃ καθικέσθαι αὐτοῦ σημαίνει, καὶ
ἑτέραν χεὶρα ἡρῆσθαι αὐτοῦ. Καὶ μοι δοκεῖ τὰ ἐνταῦθα
λεγόμενα βέλῃ, λογικὰ εἶναι, μᾶλλον δὲ αὐτοῦς τοῖς
τοῦ Θεοῦ λόγους, νύττοντας καὶ τιτρώσκοντας αὐτοῦ
τὴν ψυχὴν, καὶ τὴν συνειδήσιν αὐτὴν (44) τιμωρου-
μένους καὶ κολάζοντας· ἔπει τοσοῦτος ὢν ὁ ἀνὴρ, καὶ
τοσοῦτων τετυχηκὼς ἀγαθῶν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, αἰσχροῦ
πράξει ἑαυτὸν ἐξέδωκε. Μήποτε δὲ καὶ αὐτὸν τὸν
διάβολον, καὶ τὰ τοῦ πονηροῦ πεπυρωμένα βέλῃ, τὰ
παθητικὰ καὶ ἐρωτικὰ, εἰς ἐπιθυμίαν ἐξάψαντα τῆς
τοῦ Οὐρίου γυναικὸς, σημαίνει· περὶ ὧν καὶ ὁ Ἀπό-
στολος διδάσκει, λέγων· Ἀναλάβετε τὴν πανοπλίαν
τοῦ Θεοῦ, πρὸς τὸ δυνάσθαι πάντα τὰ βέλῃ τοῦ
πονηροῦ τὰ πεπυρωμένα ὀφέσαι· ἐπειδὴ γὰρ
ἄφρακτος εὐρεθεὶς, οὐκ ἀντίσχε πρὸς τὰ τοῦ πονη-
ροῦ πεπυρωμένα βέλῃ, εἰκότως τὴν ψυχὴν τραθεῖς,
ἤλω τῇ ἐπιθυμίᾳ. Ὅσπερ δὲ ὁ Ἰὼβ (45) τὰ τοῦ διαβόλου
βέλῃ, τὰ ἔλκεν τὰ ἐπιτεθέντα αὐτῷ κατὰ τοῦ σώματος,
ἐπειδὴ κατὰ συγχώρησιν ἐγίνετο τοῦ Θεοῦ, βέλῃ
Κυρίου ὠνόμασεν, ἐπὶ τῶν· Βέλῃ γὰρ (46) Κυρίου ἐν
τῷ σώματι μου ἔστιν, ὡς ὁ θυμὸς αὐτῶν ἐκπίνει
μου τὸ αἷμα· οὕτως εἰκὼς καὶ τὸν Δαβὶδ ἐνταῦθα βέλῃ
Κυρίου εἰρηκέναι, ἔπει κατὰ συγχώρησιν τοῦ Κυρίου
κατεστρατεύσατο αὐτοῦ ὁ ἀντίπαλος, ἵνα μάθῃ μὴ
λέγειν· Οὐ μὴ σαλευθῶ εἰς τὸν αἰῶνα. Ἐπει γὰρ
τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ δυναμούμενος, μέγα ἐφ' ἑαυτῷ
ἐφρόνησέ ποτε, ὡς ἀπαυδαδίασθαι καὶ εἰπεῖν·
Ἐγὼ δὲ εἶπον ἐν τῇ εὐθηνίᾳ μου· Οὐ μὴ σαλευθῶ
εἰς τὸν αἰῶνα· τούτου χάριν εἰκότως παρεδόθη τῷ
πειράζοντι, ὅς τῆς ψυχῆς αὐτοῦ καθαψάμενος, μει-
ζόνως αὐτὸν ἢ τὸν Ἰὼβ ἐξημίωσεν. Οἱ δὲ λόγοι, τῆς
δικαιοκρασίας αὐτοῦ ὑπομνηστικοί, καὶ τῆς ὀργῆς τῆς
τοῖς ἀμαρτάνουσιν ἐπηρημένης διδασκαλικοί (47),

³⁵ Job vi, 4. ³⁶ Job xix, 21. ³⁷ Job i, 11.
³⁸ Psal. xxix, 7.

(41) *Elon*. Forte ἔστιν, ut paulo superius. Edit. Eusebio. At editi. βιωτικῶν.

(42) Sic editi. Verbum ἑφασκε deest in Reg. ter-
tio.

(43) Ita quatuor mss. cum editione Basil. et cum Eusebio. At editi, βιωτικῶν.

(44) Duo mss., αὐτῶν. Statim tres mss., τοσοῦ-
τος ἦν. Subinde editi, τετυχηκὼς ἀγαθῶν· sed vox ἀγαθῶν deest in nostris quatuor mss.

(45) Ita editi. Illud, ὁ Ἰὼβ, in nostris quatuor mss. non legitur. Ibidem Reg. secundus, βέλῃ τὰ ἐπιτεθέντα τῷ Ἰὼβ κατὰ, etc.

³⁹ Job ii, 5. ⁴⁰ Ephes. vi, 13, 16. ⁴¹ Job vi, 4.

(46) Sic Colb. primus et Reg. tertius. Deest γὰρ in editis. Nec ita multo post quatuor mss. συγχώρησιν τοῦ Κυρίου. Editi vero συγχώρησιν Θεοῦ.

(47) Editi et nonnulli mss., διδασκαλία, ὡς. Hand emendate. Reg. tertius cum Colb. sexto, pro διδασκαλία, habet διδασκαλίας· sed nihil inde opis affer-
tur. Horum genuinum parentem Eusebium secuti sumus, apud quem legitur ita, uti edidimus. In de-
legendis autem errorum causis qui delectantur, in eo hic erratum esse videbunt, quod ex διδασκαλί-
α a libris effectum sit διδασκαλία, ὡς.

βελῶν εἰσιν ὀξύτεροι, τὴν συνείδησιν νύττοντες, τι-
πρώκοντές τε καὶ κεντούντες αὐτήν. Καὶ οὕτως
εἰποὺς ἂν τὸν Δαβὶδ τοῖς ἱεροῖς τούτοις καὶ θεοῖς
κεντούμενον, εὐλόγους παρατεῖσθαι τὸν διὰ θυμοῦ
ἐλεγχον, καὶ τὴν δι' ὀργῆς τοῦ Θεοῦ παιδεύαν. *Μὴ*
γὰρ τῷ θυμῷ σου, φησὶν, ἐλέγξῃς με, Κύριε, μὴδὲ
τῇ ὀργῇ σου παιδεύσῃς με. Διὰ τί; Ὅτι τὰ βέλη
σου ἐνεπάγησάν μοι. Προσλαβόντα (48) γὰρ τὴν
ὀργὴν καὶ τὸν θυμὸν τὰ παρὰ σοῦ καθικόμενα βέλη
ἱκανῶς με τιμωρεῖται, καὶ αὐτάρκως με κολάζει. Διὸ
Ὅτι τὰ βέλη σου ἐνεπάγησάν μοι, ἢ, καθίσκεται

5. Καὶ ἐπεστήριξας ἐπ' ἐμὲ τὴν χεῖρά σου.
Χεῖρα δὲ Κυρίου καθαψαμένην αὐτοῦ νόησον (49),
καὶ τὴν ἐπὶ τοῦ Ἰωβ^δ δεδλωμένην. Αὕτη δὲ ἡ χεῖρ
τοῦ Κυρίου πάντα τὸν οἶκον τοῦ Δαβὶδ ἐκ βάθρων
ἔσεισε, τὸν μὲν πρωτότοκον αὐτοῦ τῶν παίδων τὸν
Ἀμνὸν ἔρωτι τῆς ἀδελφῆς ἐκμήνασα, πυρώσασα δὲ
τὸν Ἀδессαλὼμ τῇ κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ ὀργῇ, ὡς ἀν-
ελεῖν τὸν Ἀμνὸν, ἔπειτα καὶ αὐτῷ (50) ἐπαναστῆναι
τῷ πατρὶ· καὶ τὰ λοιπὰ δὲ πάντα διὰ τῆς ἱστορίας
παριστάμενα, ἢ δηλωθεῖσα χεῖρ. Χεῖρ σου καθήψατό
μοι διὰ τῶν ἐπαλλήλων συμφορῶν. Ἰκετεύω, φησί,
μὴ ἄλλω θυμῷ ἐλεγχθῆναι, μὴδὲ χεῖρονι ὀργῇ παι-
δευθῆναι. Καὶ οὐ μόνον ταῦτα, ἀλλὰ καὶ (51) τὰ ἐπι-
λεγόμενα, ἃ διδάσκει ἐξῆς λέγων· *Ὁὐκ ἔστιν ἱσχύς*
ἐν τῇ σαρκὶ μου ἀπὸ προσώπου τῆς ὀργῆς σου·
οὐκ ἔστιν εἰρήνη ἐν τοῖς ὀστέοις μου ἀπὸ προσ-
ώπου τῶν ἁμαρτιῶν μου. Ἐγὼ, φησί, προλαβὼν,
οὐδὲ περιμένειν· ὥς μοι τις ἐξωθεν τὸ σῶμα κολά-
σῃ. ἔλκει πονηρῷ ἑμαυτὸν ἐτιμωρησάμεν, καὶ τὴν
σάρκα μου, δι' ἣς πέπρακται μοι τὸ ἁμάρτημα, κολά-
σεται (52) παρέδωκα. τιμωρούμενος ἑμαυτὸν καὶ
κολάζων παντοίας κολάσεται. Τοῦτο γὰρ ἐδύλου καὶ
δι' ἐτέρων, λέγων· Ἐταπεινῶν ἐν νηστείᾳ τὴν
ψυχὴν μου, καὶ ἡ σὰρξ μου ἡλλοιώθη δι' ἑλαϊον,
καὶ ἐπελαθόμην τοῦ φαγεῖν τὸν ἄρτον μου· ἀπὸ
φωγῆς τοῦ στεναγμοῦ μου ἐκολλήθη τὰ ὀστά
μου τῇ σαρκὶ μου. Καὶ, Λούσω καθ' ἑκάστην
νύκτα τὴν κλίτην μου, ἐν δάκρυσι μου τὴν
στρωμνὴν μου βρέξω. Οὕτως οὖν καὶ νῦν φησιν·
Ὁὐκ ἔστιν ἱσχύς ἐν τῇ σαρκὶ μου ἀπὸ προσώπου
τῆς ὀργῆς σου. Ἀντὶ δὲ, τῆς ὀργῆς, συμφώνως δ
τε Ἀκύλας καὶ ὁ Σύμμαχος, ἀπὸ προσώπου ἐμ-
βρημῆσέως σου, ἡρμήνευσαν. Ἀπῆρκει γάρ μοι,
φησὶν, ἢ ἀπὸ τῶν σῶν θείων Γραφῶν ἐμβρίμης,
καὶ ἢ διὰ τοῦ σοῦ προφήτου Νάθαν ἀπειλή. Διὸ ἀπὸ
προσώπου τῆς ἐμβριμῆσέως σου ἑμαυτὸν οὕτως ἐτι-
μωρησάμεν, ὡς κολάσαι τὴν ἑμαυτοῦ σάρκα, καὶ τὰ
ὀστά μου μὴ ἔχειν εἰρήνην Ἀπὸ προσώπου τῶν
ἁμαρτιῶν μου. Ἀνθ' οὗ ὁ Σύμμαχος, Διὰ τὰς ἁμαρ-

A tam jure recusasse. *Ne enim, inquit, in furore tuo ar-*
guas me, Domine, neque in ira tua corripias me. Quam-
obrem? Quoniam sagittæ tuæ infixæ sunt mihi. Nam te-
la abs te immissa, quæ iram et furorem præverterunt,
sufficienter de me supplicium sumunt, ac satis me
castigant. Quare supplex petit, ne aliam iram aut
furorem experiatur, Quoniam sagittæ tuæ infixæ
sunt mihi; aut secundum Symmachum, Attingunt
me.

ἰκετεύει, μὴ ὀργῆς ἐτέρας μὴδὲ θυμοῦ πειραθῆναι,
μον, κατὰ τὸν Σύμμαχον.

3. Et confirmasti super me manum tuam. Mannum
autem Domini ipsum ferientem, eam quæ in Jobo
declarata est intellige. Hæc autem Domini manus
e fundamentis excussit omnem Davidis domum,
cum Ammonem quidem, filioem natu maximum,
sororis amore insanientem reddidit, Absalonem
vero in fratrem ira accendit, adeo ut Ammonem
neci traderet, et posthac in patrem ipsum rebella-
ret. Sed et reliqua omnia in historia prodita, ma-
nus sunt quæ hic indicata est. Manus tua tetigit
me per calamitates alias aliis succedentes. Sup-
plicio, inquit, ut ne alio furore arguar, neve ira pe-
jori corripiar. Nec hæc solum, sed ea etiam quæ
subjunguntur, et quæ docet, exinde dicens: *Non*
est sanitas in carne mea a facie iræ tuæ: non est
pax ossibus meis a facie peccatorum meorum. Ego,
inquit, præverti, nec expectavi ut quis externus
meum corpus castiget, ulcere malo excruciaui me
ipse, meanique carnem per quam a me admissum
peccatum est, supplicii tradidi, ultionem de me
sumens, ac me omnis generis cruciatibus puniens.
Hoc enim aliis quoque verbis indicabat, dicens:
Humiliabam in jejuniis animam meam¹; et: Caro
mea immutata est propter oleum²; et: Oblitus sum
comedere panem carni meæ³; et: Lavabo per singulas
noctes lectum meum, lacrymis meis stratum meum
rigabo⁴. Sic itaque et nunc ait: Non est sanitas in
carne mea a facie iræ tuæ. Porro pro, Ira, Aquila
et Symmachus, A facie fremitus tui, similiter inter-
pretati sunt. Satis enim, inquit, mihi erat fremitus
ille qui divinis tuis Scripturis enuntiat, et com-
minatio per prophetam tuum Nathan facta. Quare
a facie fremitus tui ita multavi me ipsum, ut car-
nem meam castigaverim, et ossa mea non habeant
pacem, A facie peccatorum meorum: pro quo Sym-
machus, Propter peccata mea, interpretatus est.
VERS. 5-7. *Quoniam iniquitates meæ supergressæ*
sunt caput meum, et sicut onus grave gravatæ sunt

¹ Psal. xxxiv, 13. ² Psal. cviii, 24. ³ Psal. ci, 5, 6. ⁴ Psal. vi, 7.

(48) Editi et mss. παραλαβόντα. Sed cum illud, παραλαβόντα, huic loco convenire vix possit, emendat Combefisius, legitque παραβόντα cuius conjecturam, si vel unus ms. faveret, amplecteremur haud inviti. Ita edidimus, uti editum invenimus in Commentariis Eusebii.

(49) Colb. primus cum Reg. secundo, νόει.

(50) Ita editi cum Reg. quarto. Alii tres mss, αὐ-

τόν. Statim Reg. tertius cum Colb. sexto, παρεσταμένα.

(51) Ita Reg. secundus. Editi cum aliquot mss. addunt διὰ.

(52) Reg. tertius, κολάσει. Mox Reg. secundus, δι' ἐτέρων λόγων ἐταπεινῶν. Ibidem Colb. sextus, ἐν νηστείαις.

*super me. Putruerunt et corruptæ sunt cicatrices meæ, a facie insipientiæ meæ. Miser factus sum, et curvatus sum usque in finem valde. Quandoquidem, ait, hæc a me perpetrata sunt, ob id Miser factus sum, et curvatus sum usque in finem, et tota die contristatus ingrediebar. Jam vero per hæc declarat quæ passus sit, et quomodo de seipso pœnas sumpserit, non de uno peccato accusans se, sed de multis acervatim, iisque tantis, ut neque **366** inus abscondantur in anima sua, neque intra corpus lateant, sed ipsum supergressa sint, adeo ut omnibus jam nota sint ac perspecta. Igitur in principio sermonis, ipse sui ipsius erat accusator; idque coram omnibus, ut in ipso illud impleri posset: Justus accusator est sui ipsius, præveniens quemcunque hominem accusatorem. Ipse quidem sese condemnavit, sed omne inimicorum os oppilavit, cum nihil aliud adversus eum nec dicere possent. Docet autem nos hic sermo, ut ne nostra ipsorum mala obtegamus: neque peccata tanquam nigredinem quamdam ac putredinem in imo animæ recessu contineamus, cauterio notam conscientiæ inurentes. Quemadmodum in febribus. Et vero febris, dum intro et in penitissimis partibus serpit, morbum graviolem efficit: si vero in apertum prodit, spem declinationis ostendit: sic et animæ contingit. Quin etiam aliud quid expertum se fuisse docet David, dicens: Sicut onus grave gravatæ sunt super me. Nam ejus facinora gravabant ipsius conscientiam, ita ut ob animi generositatem ac candorem, illa ferre non posset. Qui enim præfractus est, et induratus, secundum duritiam suam, et impœnitens cor, congerit sibi ipse iram in die iræ, quippe qui peccatum peccato adjungat, suæque adaugcat mala. Cum enim venerit peccator in profundum malorum, contemnit: contra, vir probus etiam si semel aliquando lapsus fuerit per quamdam diaboli subreptionem, maximopere gravatur ejus conscientia, ut nec tacere, nec suum malum occultare valeat. Ex abundantia enim cordis os loquitur ¹⁰. Hinc cum silentium ei intolerandum esset, ea quæ ipsum premebant, patefecit, dicens: Sicut onus grave gravatæ sunt super me, videlicet iniquitates meæ. Et rursus: Putruerunt cicatrices meæ a facie insipientiæ meæ. Insipientiam autem, insipientem actionem ab insipientia ortam nominat. Omne enim peccatum per insipientiam admittitur; virtus autem cum sit ipsa prudentia, quæcumque secundum ipsam sunt, hæc laude ac virtute digna declarat. Sed et ea quæ ex prudentia sunt, pariunt animæ sanitatem; insipientia vero vulnera ac vibices infert. Qui igitur in peccatis perseverant, gaudentque in ipsis et dele-*

Α τίας μου. Ὅτι αἱ ἀνομίαι μου ὑπερῆσαν τὴν κα-
γαλίην μου, ὥστε φορτίον βαρὺ ἐβαρύνθησαν ἐπ' ἐμέ. Προσώλεσαν καὶ ἐσάπησαν οἱ μώλωπές μου, ἀπὸ προσώπου τῆς ἀφροσύνης μου. Ἐταλαιπώρησα, καὶ κατεκάμφθην ἕως τέλους σφόδρα (53). Ἐπειδὴ τὰδε μοι, φησί, πέπραχται, διὰ τοῦτο ἔταλαιπώρησα, καὶ κατεκάμφθην ἕως τέλους, καὶ ὅλην τὴν ἡμέραν σκυθρωπάδων ἐπορευόμην. Διὰ τούτων δὲ παρίστησιν ἃ πέπονθε, καὶ ὅπως ἑαυτὸν ἐτιμωρεῖτο, οὐ μίαν ἑαυτῷ κατηγορίαν ἀμαρτίαν, ἀλλ' ἀθρόως πολλὰς, καὶ τοσαύτας, ὥς μὴδὲ ἔυδον κρύπτεσθαι ἐν τῇ ἑαυτοῦ ψυχῇ, μὴδὲ εἶσω τοῦ σώματος λανθάνειν, ἀλλ' ὑπερβεβηκέναι αὐτοῦ (54), ὥστε καὶ πᾶσιν αὐτὰς γνωρίζεσθαι. Αὐτὸς γοῦν ἦν κατήγορος ἑαυτοῦ ἐν πρωτολογία, καὶ παρὰ τοῖς πᾶσιν, ὥς ἂν πληρωθεῖ ἐπ' αὐτῷ· Δίκαιος ἑαυτοῦ κατήγορος, φθάνων πάντα ἀνθρώπων κατήγορον. Αὐτὸς μὲν ἑαυτὸν κατέκρινε, πᾶν δὲ ἐχθρῶν ἀπέφραττε στόμα, μὴ ἔχοντων ἑτέρων τι κατ' αὐτοῦ λέγειν. Διδάσκει δὲ ἡμεῖς ὁ λόγος μὴ κρύπτειν τὰ ἑαυτῶν κακὰ, μὴδὲ, ὥσπερ τινὰ μελανίαν καὶ σῆψιν, κατὰ βάθους τῆς ψυχῆς συνέχειν τὰ ἀμαρτήματα, τὴν συνείδησιν καυτηριαζομένους. Ὡς περ ἐπὶ τῶν πυρετῶν, εἴσω μὲν καὶ κατὰ βάθους χωρῶν ὁ πυρετός, μείζονα τὴν νόσον ἐργάζεται, προκόψας δὲ εἰς τοῦτο φανὲς, ἐλπὶδα παρακμῆς ὑποφαίνει: οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ψυχῆς ἂν γένοιτο. Καὶ ἄλλο δὲ τι διδάσκει περὶ ἑαυτὸν γενοὺς ὁ Δαβὶδ, λέγων: Ὡσεὶ φορτίον βαρὺ ἐβαρύνθησαν ἐπ' ἐμέ. Ἐβάρι γὰρ αὐτοῦ τὴν συνείδησιν τὰ τετολμημένα αὐτῷ, ὥς μὴ δύνασθαι βαστάζειν αὐτὰ δι' εὐγένειαν καὶ εὐγνωμοσύνην ψυχῆς. Ὁ μὲν γὰρ ἀτεράμνων καὶ ἀπόσκληρος, κατὰ τὴν σκληρότητα ἑαυτοῦ (55) καὶ ἀμετανόητον καρδίαν, θησαυρίζει ἑαυτῷ ὀργὴν ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς, ἐπισπώμενος ἀμαρτίαν ἐφ' ἀμαρτίας, αἷζων τὰ ἑαυτοῦ κακὰ. Ὅταν γὰρ ἔλθῃ ἀμαρτωλὸς εἰς βάθος κακῶν, κατασφραγίζει· ὁ δὲ εὐγνώμων, εἰ καὶ ἄπαξ ποτὲ ὀλισθήσῃ κατὰ τινα τοῦ διαβόλου συναρπηγὴν, δεινῶς βαρεῖται τὴν συνείδησιν, ὥς μὴ δύνασθαι σιγᾶν, μὴδὲ κρύπτειν τὸ ἑαυτοῦ κακόν. Ἐκ περισπύματος γοῦν καρδίας τὸ στόμα λαλεῖ. Ὅθεν μὴ φέρον τιμωρῶν, ἐξέφηνε τὰ συνέχοντα αὐτὸν, λέγων: Ὡσεὶ φορτίον βαρὺ ἐβαρύνθησαν ἐπ' ἐμέ· ὅθλον δὲ, ὅτι αἱ ἀνομίαι μου. Καὶ πάλιν· Προσώλεσαν οἱ μώλωπές μου ἀπὸ προσώπου τῆς ἀφροσύνης μου. Ἀφροσύνην δὲ ὀνομάζει τὴν ἀφρονα πρᾶξιν ἐξ ἀφροσύνης γενομένην. Πᾶν γὰρ ἀμάρτημα κατὰ ἀφροσύνην γίνεται· ἀρετὴ δὲ οὕσα ἡ φρόνησις, πάντα τὰ κατ' ἑαυτὴν πραττόμενα ἐπαίνοιο καὶ ἀρετῆς ἄξια ἀποφαίνει. Ἀλλὰ καὶ ὕψις ἐστὶ τῇ ψυχῇ ποιητικὰ τὰ κατὰ φρόνησιν γινόμενα· ἡ δὲ ἀφροσύνη τραύματα καὶ μώλωπας ἀπεργάζεται. Οἱ μὲν οὖν

Prov. xviii, 17. * Rom. ii, 5. * Prov. xviii, 5.

¹⁰ Matth. xii, 34.

(53) Ita Colbertini primus et sextus et Reg. quintus cum editione Basil. At deest σφόδρα in editis et in uno aut altero ms. et apud LXX.

(54) Reg. secundus, αὐτὰς. Mox quatuor mss., παρὰ τοῖς πᾶσιν ἑαυτόν. Vox ἑαυτόν deesse quidem

hic aliquid certo indicat: sed quid desit, cum ex mss. nihil adjuvemur, dicere non possumus.

(55) Reg. tertius, αὐτοῦ. Statim idem codex, ἐφ' ἀμαρτίαις. Subinde tres mss. εἰς βάθος. Editi βάθος.

ἐπὶ τοῖς ἀμαρτήμασιν ἐπιμένοντες, χαίροντες ἐπ' αὐτοῖς καὶ ἐνθόμιοι, χοίροις εἰκόσιν ἐγκυλιόμενοις βορβόρῳ· ὁ δὲ εἰς ἀπαξ ὀλισθήσας, ἔπειτα ἀναλαβὼν ἑαυτὸν, καὶ (56) τὴν μιαν ἐκείνην πρᾶξιν ὡς δυσώδη καὶ ἀκάθαρτον βελύσσειται. Τοιοῦτόν τι πεπονθὼς ὁ Δαβὶδ, ὑπὸ συναίσθησώς ὕγιος ὁμολογεῖ, λέγων· Προσώλεσαν καὶ ἐσάπησαν οἱ μὴλωπές μου ἀπὸ προσώπου τῆς ἀρροσύνης μου. Ἐπεὶ τοίνυν ὑπερήρθησαν αἱ ἀνομίαι μου πληθυνθεῖσαι, καὶ τῆς κεφαλῆς ἀνώτεραι γενόμεναι (57) ἐδαρύνθησαν ἐπ' ἐμὲ, καὶ προσώλεσαν καὶ ἐσάπησαν· τούτου χάριν ἱατροῦν ἑμαυτὸν, Ἐταλαιπώρησα, καὶ κατεκάμωθην ἕως τέλους· καὶ οὐδὲ πρὸς μίαν ἡμέραν, οὐδὲ πρὸς βρυχίαν ὦραν, ἀλλὰ Πᾶσαν ἡμέραν σκυθρωπάων ἐπορευόμην, ἥ, κατὰ τὸν Σύμμαχον, σκυθρωπὸς περιεπάτου· οὐκ ἀδιαφορῶν ἐπὶ τῶν πεπραγμένων μοι, οὐδ' οἷα βασιλεὺς ἐπαιρόμενος, διὰ τὸ μηδὲν κριτῇ ὑποκίεσθαι· διὰ δὲ τὸν οὐν φόβον καὶ τὴν σὴν ἐμβρίμνησιν, ὅλην τὴν ἡμέραν σκυθρωπάων ἐπορευόμην.

4. Ὅτι αἱ ψοαὶ μου ἐπλήσθησαν ἐμπαιγμάτων, καὶ οὐκ ἔστιν ἱσχύς ἐν τῇ σαρκὶ μου. Ἐκακώθην καὶ ἐταπεινώθην ἕως σφόδρα, ὠρυνόμην ἀπὸ στεναγμοῦ τῆς καρδίας μου. Κύριε, ἐνταῖον σου πάσα ἡ ἐκθυμία μου, καὶ ὁ στεναγμὸς μου ἀπὸ σοῦ οὐκ ἀπεκρύβη. Ἀντὶ τοῦ, αἱ ψοαὶ μου ἐπλήσθησαν ἐμπαιγμάτων, ὁ Ἀκύλας, ὅτι ἐπληρώθησαν αἱ λαγόνες ἀτιμίας (58), ὁ δὲ Σύμμαχος, ὅτι αἱ ψοαὶ μου ἐπλήσθησαν ἀτιμίας, ἐκδέδωκα σιν. Καὶ διὰ τοῦτο εἰς ὑπόμνησιν ἔλθων τῆς αἰσχρᾶς καὶ ἀτίμου πράξεως, τῷ ἐβρώσθαι αὐτῷ τὸ τῆς ψυχῆς αἰσθητήριον, ταῦτα ἔλεγε· Προσώλεσαν καὶ ἐσάπησαν οἱ μὴλωπές μου ἀπὸ προσώπου τῆς ἀρροσύνης μου. Διὰ τί δὲ προσώλεσαν, ἑπάγει, λέγων· Ὅτι αἱ ψοαὶ μου ἐπλήσθησαν ἐμπαιγμάτων, ἥ, αἱ λαγόνες μου ἀτιμίας· ἠνέκατο δὲ διὰ τούτων τὸ εἶδος τῆς αἰσχρᾶς πράξεως. Εἰτα ἑαυτὸν ἀνακτώνμενος ἔλεγεν· Οὐκ ἔστιν ἱσχύς ἐν τῇ σαρκὶ μου. Ἐπειδὴ γὰρ αἱ ψοαὶ μου ἐπλήσθησαν ἐμπαιγμάτων, διὰ τοῦτο, φησὶν, εἰς μετάνοιαν τῶν πεπραγμένων ἔλθων, τὴν ἑμαυτοῦ σάρκα κολάζω καὶ τιμωροῦμαι διὸ φημι· Οὐκ ἔστιν ἱσχύς ἐν τῇ σαρκὶ μου· ὡς ἂν δυνήσθῃ ποτὲ κατορθώσας εἰπεῖν· Εἰ καὶ ὁ ἔξω ἡμῶν ἄνθρωπος φθίσεται (59), ἀλλ' ὁ ἔσω ἀνακαιοῦται. Καὶ ἀνωτέρω δὲ ἔλεγεν· Οὐκ ἔστιν ἱσχύς ἐν τῇ σαρκὶ μου, καὶ οὐκ ἔστιν εἰρήνη ἐν τοῖς ὀστέοις μου. Εἴτα ἑπάγει· Ἐκακώθην καὶ ἐταπεινώθην ἕως σφόδρα. Τοῦτο δὲ ἑτέρως ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἐδήλου, φησας· Ἐταλαιπώρησα, καὶ κατεκάμωθην ἕως τέλους. Ἴδιον ἀνδρῶν συνετῶν, τὸ μὴ ἐπαίρεσθαι ἐπὶ τοῖς κατὰ πρόληψιν καὶ συναρπαγῇν ἀμαρτανόμενοις, ἀλλ' αἰδεῖσθαι καὶ ἐρυθρῆν, καὶ τὴν συνειδήσιν πληττεσθαι, καὶ ταπεινοῦσθαι. Ὁ μὲν γὰρ Δαβὶδ πρὸς τούτοις ἐπιλέγει·

11 II Cor. iv, 16.

(56) Reg. secundus. ἑαυτὸν, οὗτος.

(57) Editi, γινόμεναι. At quatuor mss. γενόμεναι.

(58) Ita quatuor mss. At editi, αἱ λαγόνες μου ἀτι-

ctantur, porcis sese in luto provolventibus sunt con-

similes : qui vero semel lapsus, postea ad se re-

versus est, jam improbam illam actionem ut fetidam

et impuram abominatur. Tale quid passus David,

ex sana conscientia confitetur, dicens : *Putruerunt*

et corruptæ sunt cicatrices meæ a facie insipientiæ

meæ. Cum igitur meæ iniquitates multiplicatæ, su-

pergressæ sint, ac capite superiores factæ, gravatæ

sint super me, et putruerint et corruptæ sint ; pro-

pterea medens mihi ipsi, *Miser factus sum, et cur-*

vatus sum usque in finem. Atque neque ad unum

diem, neque ad brevem horam, sed *Omni die con-*

tristatus ingrediebar. Aut juxta Symmachum, *Tri-*

stis obambulabam; quippe qui circa ea quæ a me

patrata sunt, non essem indifferens, nec elatus

essem ut rex, propterea quod iudici nulli subessem ;

at vero ob tuum timorem et tuam indignationem,

tota die contristatus ingrediebar.

367 4. VERS. 8-10. Quoniam lumbi mei impleti sunt illusionibus, et non est sanitas in carne mea. Afflictus sum et humiliatus sum nimis, rugiebam a gemitu cordis mei. Domine, ante te omne desiderium meum, et gemitus meus a te non est absconditus. Pro hoc, Lumbi mei impleti sunt illusionibus, Aquila quidem, Quoniam impleta sunt illa mea ignominia, Symmachus vero, Quoniam lumbi mei impleti sunt ignominia, interpretati sunt. Et eam ob causam, turpis ac ignominiosus facinoris recordatus, obfirmato animæ suæ sensu, hæc dicebat : *Putruerunt et corruptæ sunt cicatrices meæ a facie insipientiæ meæ.* Cur autem putruerint, addit, dicens : *Quoniam lumbi mei impleti sunt illusionibus,* vel, *Ilia mea ignominia.* Per hæc autem innuit turpis faciei speciem. Deinde resarciens sese, aiebat : *Non est sanitas in carne mea.* Quoniam enim lumbi mei impleti sunt illusionibus, idcirco, inquit, pœnitens faciei, castigo plectoque carnem meam. Quapropter dico : *Non est sanitas in carne mea.* Ut aliquando queat emendatus dicere : *Licet is, qui foris est, noster homo corrumpatur; tamen is qui intus est, renovatur* 11. Sed et superius aiebat : *Non est sanitas in carne mea, et non est pax ossibus meis.* Deinde subdit : *Afflictus sum et humiliatus sum valde.* Hoc autem paulo ante aliter expressit, his verbis : *Miser factus sum, et curvatus sum usque in finem.* Virorum prudentium proprium est, de peccatis per præoccupationem et subreptionem admissis non efferrī, sed pudore affici, et erubescere, et conscientia pungi, ac humiliari. His igitur David subjungit : *Rugiebam a gemitu cordis mei.* Aut secundum Aquilam : *Fremebam a fremitu cordis mei.* Non enim ut multis notus fiam, labiis confiteor : verum intus in ipso

μίας ἐκδέδωκε. Καὶ διὰ. Reg. secundus cum editione Basil., διὰ τούτων.

(59) Colbertini primus et sextus, διαφθίσεται. Mss. quatuor mss., εἴτα ἐπιλέγει.

corde, oculis clausis, tibi soli abscondita conspicienti ostendo meos gemitus, atque in meipso rugio. Neque enim longis sermonibus mihi opus erat ad confessionem: siquidem cordis mei gemitus, et transmissi ex intimo animi sensu ad te Deum questus ad confessionem sufficiebant. Quin etiam desiderium coram te, Domine, bonum erat, et hoc ipsum meam salutem spectabat. Etenim, cum cupidus essem malorum, tum coram te meum desiderium non erat; sed hoc tempore, quo omnia facio humiliatus, et rugiens a gemitu cordis mei, teque Deum servatorem ac medicum assequi desiderans, coram te est desiderium meum, nec suspiriorum meorum causam ignoras. Compertum enim ac perspectum est tibi, me suspiria humanitatem tuam decentia emittere; quandoquidem peccatoris mortem non vis, sed poenitentiam ipsius.

σου ἐστὶν ἡ ἐπιθυμία μου, καὶ τὴν αἰτίαν τῶν ἐμῶν στεναγμῶν οὐκ ἀγνοεῖς. Οἶσθα γάρ, ὅτι πρόποντα τῇ σου (61) φιλανθρωπῶς στεναγμὸν ἀναπέμπω· ἐπεὶ μὴ βούλλῃ τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ὡς τὴν μετάνοιαν αὐτοῦ.

5. Quapropter dico: *Et gemitus meus a te non est absconditus.* Vens. 11 13. *Cor meum conturbatum est, dereliquit me virtus mea, et lumen oculorum meorum, et ipsum non est mecum. Amici mei et proximi mei adversum me appropinquaverunt, et steterunt. Et qui juxta me erant, de longe steterunt; et vim faciebant qui querebant animam meam. Et qui inquirebant mala mihi, locuti sunt vanitates, et dolos tota die meditabantur.* 368 Cum in titulo significaverit, psalmum in recordationem esse, jure præterita reputat, et quæ sibi jam olim confugerant, in memoriam revocat. Docet autem qualem in conditionem per peccati lapsum devenierit, cuius gratia totam hanc confessionem edit. *Miser igitur factus sum, et curvatus sum, et contristatus ingrediebar, et humiliatus sum, et rugiebam a gemitu cordis mei. In hæc omnia incidi: quippe per aliquod tempus Cor meum conturbatum est, et dereliquit me virtus mea, et lumen oculorum meorum, et ipsum non est mecum.* Nam peccati tempore, intelligendi vis quæ præditus erat, non parvam perpessa est perturbationem, confusa et obscurata ab eo qui ei peccati auctor fuerat, adeo ut etiam in insipientiam delaberetur. Quapropter superius dixit: *Patruerunt et corruptæ sunt cicatrices meæ a facie insipientiæ meæ.* Conturbatum est itaque cor ejus, quando in insipientia fuit, et a virtute prudentiæ excidit, atque insipientiæ opera patravit. Tunc autem et dereliquit eum virtus ipsius. Non enim amplius dicere poterat: *Omnia possum in eo qui me confortat Christo* 11, victus scilicet a cupiditate, ac

11 Philip. iv, 13.

(60) Sic quatuor mss. At editi, ἐν ἑμαυτῷ. Statim iidem mss., ἐπιδεικνύω. Paulo post Reg. secundus, ἐν ἐμοὶ ὠρυόμενος.

(61) Codices tres σῇ. Mox duo mss., βούλει.

(62) Colb. sextus, ἐξεβιάσαντο.

(63) Editi et nostri mss., ἀναπέμπεται, illuc remittitur. Sed cum non videamus remitti hic lectorum ad inscriptionem psalmi, vix, meo quidem iudicio, dubium esse potest, quin ea lectio in falsis

A ὠρυόμενῃ ἀπὸ στεναγμοῦ τῆς καρδίας μου, ἢ, κατὰ τὸν Ἀκύλαν, Ἐδρυχόμενῃ ἀπὸ βρυγμοῦ τῆς καρδίας μου. Οὐ γὰρ ἵνα τοῖς πολλοῖς φανερὸς γένωμαι, τοῖς χεῖλεσιν ἐξομολογούμαι· ἔνδον δὲ ἐν αὐτῇ τῇ καρδίᾳ, τὸ ὄμμα μύων, σοὶ μόνῳ τῷ βλέποντι τὰ ἐν κρυπτῷ τοῦς ἑμαυτοῦ (60) στεναγμοὺς ἐπιδεικνύω, ἐν ἑμαυτῷ ὠρυόμενος. Οὐδὲ γὰρ μακρῶν μοι λόγων χρεῖα ἦν πρὸς τὴν ἐξομολόγησιν· ἀπήρκουν γὰρ οἱ στεναγμοὶ τῆς καρδίας μου πρὸς ἐξομολόγησιν, καὶ οἱ ἀπὸ βάθους ψυχῆς πρὸς σὲ τὸν Θεὸν ἀναπεμπόμενοι ὀδυρμοί. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐπιθυμία καλὴ οὕσα ἐναντίον σου ἦν, Κύριε, καὶ αὕτη δὲ ἦν ἡ περὶ τῆς ἑμαυτοῦ σωτηρίας. Ὅτε μὲν γὰρ κακῶν γέγονα ἐπιθυμητής, οὐκ ἐναντίον σου ἦν ἡ ἐπιθυμία μου· νυνὶ δὲ, ὅτε πάντα πράττω ταπεινούμενος καὶ ὠρυόμενος ἀπὸ στεναγμοῦ τῆς καρδίας μου, καὶ σοῦ τοῦ Θεοῦ σωτήρος καὶ ἱατροῦ τυχεῖν ἐπιθυμῶν, ἐναντίον

5. Διὸ φημι· Καὶ ὁ στεναγμὸς μου ἀπὸ σοῦ οὐκ ἀπεκρύβη. Ἡ καρδία μου ἐταράχθη, ἐγκατέλιπέ με ἡ ἰσχὺς μου, καὶ τὸ φῶς τῶν ὀφθαλμῶν μου, καὶ αὐτὸ οὐκ ἔστι μετ' ἐμοῦ. Οἱ φίλοι μου καὶ οἱ πλησίον μου ἐξ ἐναντίας μου ἤγγισαν καὶ ἔστησαν. Καὶ οἱ ἐγγιστά μου ἀπὸ μακρόθεν ἔστησαν· καὶ ἐξεβιάσαντο (62) οἱ ζητοῦντες τὴν ψυχὴν μου· καὶ οἱ ζητοῦντες τὰ κακά μοι ἐλάλουν ματαιότητας, καὶ δολιότητας ὅλην τὴν ἡμέραν ἐμελέτησαν. Προέπισσηνόμενος ἐν τῇ προγραφῇ, ὡς ἄρα εἴη εἰς ἀνάμνησιν, εἰκότως ἀναπεμπάζεται (63), καὶ τῇ μνήμῃ τὰ πάλα αὐτῷ συμβεβηκότα ἐπαναλαμβάνει. Διδάσκει δὲ ἐν οἷς γέγονεν, ἐν τῷ τῆς ἁμαρτίας ὀλισθήματι περιπεσόν· οὐ χάριν καὶ τὴν πᾶσαν ποιεῖται ἐξομολόγησιν. Ἐταλαιπώρησα ὄνρ, καὶ κατεκάρμυθον, καὶ σκυθρωπάσθω ἐπορευόμενῃ, καὶ ἐταπεινώθην (64), καὶ ὠρυόμενῃ ἀπὸ στεναγμοῦ τῆς καρδίας μου. Εἰς πάντα ταῦτα ἐλήλυθα· ἐπειδὴ γὰρ καιρῷ τινι Ἡ καρδία μου ἐταράχθη, καὶ ἐγκατέλιπέ με ἡ ἰσχὺς μου, καὶ τὸ φῶς τῶν ὀφθαλμῶν μου, καὶ αὐτὸ οὐκ ἔστι μετ' ἐμοῦ. Κατὰ γὰρ τὸν τῆς ἁμαρτίας καιρὸν, οὐ μικρὰν ὀπείμεινεν αὐτοῦ ταραχὴν τὸ διανοητικὸν, συγχυθὲν καὶ σκοτωθὲν ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας ἐνεργοῦντος, ὡς καὶ εἰ; ἀφροσύνην πεσεῖν. Διὸ καὶ ἀνωτέρω ἔλεγε· Προσώλεσαν καὶ ἐσάπησαν οἱ μῶλωτές μου ἀπὸ προσώπου τῆς ἀφροσύνης μου. Ἐταράχθη τοίνυν ἡ καρδία αὐτοῦ, ὅτε ἐν ἀφροσύνῃ ἐγεγόνει, καὶ τῆς μὲν κατὰ τὴν φρόνησιν ἀρετῆς ἐξέπιπτεν, ἔργα δὲ ἀφροσύνης ἔπραττε. Τότε δὲ καὶ ἐγκατέλιπεν αὐτὸν ἡ ἰσχὺς αὐτοῦ· οὐκέτι γὰρ οἶός τε ἦν λέγειν· Πάντα

ponenda sit. Restituendum igitur censuimus hunc locum ex Eusebio. apud quem ἀναπεμπάζεται editum invenimus. Hoc est, *præterita reputat*. Certe nominis similitudo ut fefellerat librariorum, ita ipsum interpretem Eusebii fessellit, qui sic vertit, *illuc remittitur*. Ibidem duo mss., τὰ παλαιά. Rursus hoc ipso in loco Reg. secundus, ἐπαναλαμβάνων.

(64) Reg. secundus, ἐταπεινώθην ἕως σφόδρα.

ισχύω ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντί με Χριστῷ, νικηθεὶς ὑπὸ τοῦ πάθους καὶ ἐξατονήσας. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν κατορθούτων· τὸ πνεῦμα πρόθυμον, ἡ δὲ σὰρξ ἀσθενής· ἐπὶ δὲ τῶν νικωμένων ἡ σὰρξ καταπαίρεται καὶ κατισχύει, ἀτονεῖ δὲ καὶ ἐξασθενεῖ ἡ ψυχὴ. Τότε οὖν, φησὶν, ὅτε ἡμάρτανον, ἡ καρδία μου ἐταράχθη, καὶ ἐγκατέλιπέ με ἡ ἰσχύς μου, καὶ ἄλλο τι χαλεπὸν περὶ ἐμὲ γέγονε (65). Τὸ γὰρ φῶς τῶν ὀφθαλμῶν μου (τοῦτο δὲ ἦν τὸ προφητικὸν Πνεῦμα, τὸ φωτίζον αὐτοῦ τῆς ψυχῆς τὴν ὁρασιν), καὶ αὐτὸ οὐκ ἦν μετ' ἐμοῦ, καταλείψαν με καὶ ἀναχωρήσαν, Ἐπεὶ εἰς κακότεχνον ψυχὴν οὐκ εἰσελεύσεται σόφια, οὐδὲ κατοικήσει ἐν σώματι κατὰ χρεω ἁμαρτίας. Ἄγιος γὰρ Πνεῦμα παιδείας σφύζεται δόλος, καὶ ἀπαραστήσεται (66) ἀπὸ λογισμῶν ἀσυνέτων. Ἀναχωρήσαν τοίνυν ἀπ' αὐτοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἔρρημον αὐτὸν κατέλειπεν μετὰ τὸ παραχθῆναι αὐτοῦ τὴν καρδίαν, καὶ ἐξατονήσαι αὐτοῦ τὴν ἰσχύν. Τότε γὰρ καὶ τὸ φῶς τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ ἔρρημον αὐτὸν εἴσεν. Ἀλλὰ καὶ οἱ πρότερον αὐτοῦ φίλοι, καὶ οἱ πλησίον αὐτοῦ, οἱ τὸν πάντα χρόνον αὐτῷ συνόντες, ἑάσαντες αὐτὸν, Μακρόθεν ἔστησαν, οὐκέτι αὐτῷ συνεῖναι βουλόμενοι, πόρρωθεν ἀποκλιαιόμενοι, ὡς ἔοικε, φίλου συμφοράν. Τίνες δὲ ἦσαν, ἀλλ' ἢ οἱ ἐπὶ τοῖς προτέροις αὐτοῦ ἀγαθοῖς χαίροντες, ἄγγελοι δηλαδὴ ἀγαθοὶ καὶ λειτουργοὶ Θεοῦ, τῇ τῶν ἀνθρώπων συγχαίρειν εἰσθότες σωτηρίᾳ· εἰ γὰρ, ἐπὶ ἁμαρτωλῷ μετανοοῦντι, ἐν τοῖς οὐρανοῖς γάρᾳ γίνεται· Καὶ παρεμβάλεῖ ἄγγελος Κυρίου κύκλῳ τῶν φοβουμένων αὐτόν. Καὶ οὗτοι οὖν πάντες οἱ τοῦ Θεοῦ φίλοι, κατὰ τὸν τῆς ἁμαρτίας αὐτοῦ καιρὸν ἀνεχώρουν ἀποστρεφόμενοι· οὐ μὴν πάντῃ αὐτὸν κατέλειπαν, μακρὰν δὲ ἐστῶτες ἐπέστενον· ὃ δὲ καὶ αὐτὸ (67) διδάσκει, λέγων· Οἱ φίλοι μου καὶ οἱ πλησίον μου ἐξ ἐναντίας μου ἤγγισαν, καὶ ἔστησαν. Καὶ οἱ ἔγγιστά μου, ἀπὸ μακρόθεν ἔστησαν. Ὡν μακρὰν μου γενομένων, ἄλλοι τινὲς οἱ τὴν ἁμαρτίαν ἐνεργοῦντες πλησίον μου γενομένοι, ἐξεδιάζοντο, καὶ τῆς ἐμῆς ψυχῆς κατέπαιζον. Διὸ ἐπαύει, λέγων· Ἐξεδιάζοντο οἱ ζητοῦντες τὴν ψυχὴν μου· καὶ οἱ ζητοῦντες τὰ κακὰ μοι (68) ἐλάλησαν ματαιότητας, καὶ δολιότητας ὅλην τὴν ἡμέραν ἐμελέτησαν. Πάλαι γὰρ οὗτοι διψῶντες τοῦ ἐμοῦ αἵματος, καὶ ἐκ μακρῶν χρόνων εὐχόμενοι θεάσασθαι μου τὴν πώσιν, ὡσανεὶ καιροῦ λαβόμενοι, ὅτε εἶδον καταλείψασάν με (69) τὴν ἰσχύν μου, καὶ τὸ φῶς τῶν ὀφθαλμῶν μου ἀναχωρήσάν μου, τοὺς τε φίλους μου καὶ τοὺς πλησίον μου μακρὰν μου γενομένους· παραχρῆμα ἐπιπηδήσαντες ἐξεδιάζοντο τὴν ψυχὴν μου, καὶ ὡς ἀν' ἐχέλουκα, Ἐλάλησαν ματαιότητας, ἔδον ὑποβάλλοντές μου τὴ ψυχὴν ματαίους λόγους· ἀλλὰ καὶ σὺν δόλῳ θέλγοντες καὶ ἀπατῶντες, ὡς ἐπὶ ἀγαθοῖς ἐδεύοντο, καθέλοντές με εἰς τὴν ἁμαρτίαν. Διὸ ἐπάγει (70)· Καὶ δολιότητας ὅλην τὴν ἡμέραν ἐμελέτησαν.

¹² Matth. xxvi, 41. ¹³ Sap. i, 4, 5. ¹⁴ Luc. xv, 7. ¹⁵ Psal. xxxiii, 8.

(65) Colb. primus, ἐγένετο.

(66) Codices tres, ἐπαναστήσεται. Mox editi, τοίνυν αὐτοῦ. Reg. secundus, τοίνυν ἀπ' αὐτοῦ, bene. Haud longe tres mss., καταλείποιτε. Subinde Reg. tertius, ἐξατονήσαι αὐτοῦ τὴν ψυχὴν.

(67) Unus mss., αὐτός.

A viribus destitutus. Etenim in iis, qui ex virtutis præscripto agunt, Spiritus quidem promptus est, caro tamen infirma¹²; in iis vero, qui vincuntur, effertur caro, et invalescit, anima vero languet ac debilitatur. Tunc igitur, ait, cum peccavi, cor meum conturbatum est, dereliquitque me virtus mea, et aliud quiddam grave mihi accidit. Lumen enim oculorum meorum (hoc autem erat propheticus Spiritus, qui visum animæ ipsius illustrabat), et ipsum non erat mecum: me quippe dereliquerat ac recesserat, Quia in malevolam animam non introibit sapientia, nec habitabit in corpore subdito peccatis. Spiritus enim sanctus disciplina effugiet dolum, et auferet se a cogitationibus, quæ sunt sine intellectu¹³. Itaque simul ut Spiritus sanctus ab illo recessit, reliquit eum desolatum, posteaquam conturbatum fuerat cor ejus, ac fractæ fuerant illius vires. Tunc enim et lumen oculorum ejus ipsum dereliquit desolatum. Imo etiam qui antea amici et proximi ejus erant, qui cum ipso omni tempore vixerant, eo relicto, De longe steterunt, cum nollent ultra cum ipso degere, sed procul, ut videtur, amici calamitatem deplorabant. Quinam autem illi, nisi qui de prioribus ejus bonis lætabantur, videlicet angeli boni ac ministri Dei, qui de hominum salute una gaudere solent? Quippe ob peccatorem penitentem gaudium in cælis exoritur¹⁴: Et castra metabitur angelus Domini in circuitu timentium eum¹⁵. Et hi igitur omnes Davidis amici, peccati ipsius tempore recesserunt aversantes; non tamen penitus illum deseruerunt, at longe stantes lugebant. Docet sane id ipsum, dicens: Amici mei et proximi mei adversum me appropinquaverunt, et steterunt. Et qui juxta me erant, de longe steterunt. Quibus procul me positis, alii quidam peccati auctores juxta me stantes, vim faciebant, et animæ 369 illudebant meæ. Ideo subdit: Vim faciebant qui quærebant animam meam: et qui inquirebant mala mihi, locuti sunt vanitates, et dolos tota die meditabantur. Hi namque olim sitientes sanguinem meum, atque a longis retro temporibus peroptantes ruinam videre meam, quasi opportunitatem nacti, cum viderent virtutem meam me dereliquisse, et lumen oculorum meorum a me recessisse, amicos quoque meos et meos proximos procul a me remotos, confestim irruentes vim faciebant animæ meæ; atque, utpote malevoli, Locuti sunt vanitates, intus sermones vanos animæ meæ suggerentes, imo etiam dolose demulcentes, ac decipientes, quasi me ad bona inescabant, dum in peccatum me traherent. Idcirco subjicit: Et dolos tota die meditabantur.

(68) Ita multi mss. At editi, διὸ ἐπιλέγει, ἐξεδιάζοντο οἱ ζητοῦντες τὰ κακὰ μοι, haud integre.

(69) Sic Colb. primus cum Reg. secundo. Deerat μέ in editis.

(70) Ita mss. Editi vero, διὸ καὶ ἐπ. Reg. secundus διὸ ἐπιλέγει.

6. Vens. 14, 15. *Ego autem tanquam surdus non audiebam, et sicut mutus non aperiens os suum. Et factus sum sicut homo non audiens, et non habens in ore suo redargutiones.* Postquam qui quærebant animam meam, invenerunt ipsam, tum demum inventæ illuserunt, ac meis malis insultantes irruerunt; postea vanitates et dolos tota die loquebantur. Ad hæc mihi, meis amicis desolato, nihil suppetebat quod dicerem, quippe qui essem pudore repletus; quapropter tanquam surdus non audiebam. Imo ille ego qui quondam eram eloquentissimus, et præsentē sapientia instructus, factus sum tanquam surdus nequaquam audiens, et sicut mutus non aperiens os suum. Si quidem nullus mihi sermo ad defensionem succurrebat, nec ullo pacto inimicos, semel ab ipsis victus, alloqui valebam; sed eram *Ut homo non audiens, et non habens in ore suo redargutiones.* Arguebar enim ipse, non autem arguebam, nec mihi verecundia coperto inerat loquendi libertas. Vens. 16, 17. *Quoniam in te, Domine, speravi, tu exaudies, Domine Deus meus.* Quia dixi: Ne quando supergaudeant mihi inimici mei: et dum commoventur pedes mei, super me magna locuti sunt. Hæc utique mihi acciderunt. Quapropter factus sum tanquam surdus non audiens, et sicut mutus non aperiens os suum: et sicut homo non habens redargutiones; quare ad inimicos, tanquam ab his victus, nihil dicebam. Verum non propterea de meipso desperavi, at liberum collegi me ipse: qui a peccato quidem velut a morte resilerim, ac confessionis remediis ulcus meum sanaverim. Quin et meas cicatrices ab insipientia mea putrefactas postulo curari. Ideo *In te, Domine, speravi:* mihi quippe non fidens, neque ullam aliam præter te spem præ oculis habens, hunc curationis modum mihi præscripsi. Cum igitur speraverim, Domine, spes autem non confundat¹⁷; ideo exaudi, quia vis tu misericordiam, neque vis mortem peccatoris, sed poenitentiam ipsius¹⁸. Quia speravi in te, obsecro obtineam tuum auxilium: *Nequando supergaudeant mihi inimici mei.* Nondum enim omnino gavisī sunt; supergaudebunt autem, nisi tuam consequar misericordiam: sed ne supergaudeant mihi inimici mei, **370** qui jam antea cum commoverentur pedes mei, magna locuti sunt: ad te confugi, ac dico: *Non confundar in æternum¹⁹, neque irrideant me inimici mei²⁰.* Et rursus dico: *Ad te, Domine, clamabo, ne silens a me, nequando taceas a me, et assimilabor descendentibus in lucem²¹.* Et reliqua quæ in aliis psalmis a me va-

6. Ἐγὼ δὲ ὡσεὶ κωφὸς οὐκ ἤκουον, καὶ ὡσεὶ ἀλαλὸς οὐκ ἀνοίγων τὸ στόμα αὐτοῦ· καὶ ἔγενόμην ὡσεὶ ἄνθρωπος οὐκ ἀκούων, καὶ οὐκ ἔχω (71) ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ ἐλεγμοὺς. Ἐπειδὴ οἱ ζητοῦντες τὴν ψυχὴν μου, εὑρον αὐτήν, εἰδ' εὐρόντες καταπαίζον, ἐπέβησαν δὲ ἐπιτωθάζοντες τοῖς ἐμοῖς κακοῖς· εἶτα ἐλάλουν ματαιότητας καὶ δολιότητας ὅλην τὴν ἡμέραν. Ἐπὶ τούτοις ἐγὼ ἔρημος γεγονώς τῶν ἐμαυτοῦ φίλων, οὐδὲν εἶχον λέγειν, αἰσχύνῃ πεπληρωμένος· διὸ ὡσεὶ κωφὸς οὐκ ἤκουον· ἀλλ' ὁ πάλας λογιώτατος, καὶ τῇ παρουσίᾳ σοφίᾳ σεσοφισμένος γέγονα ὡσεὶ κωφὸς (72) οὐκ ἀκούων, καὶ ὡς ἀλαλὸς οὐκ ἀνοίγων τὸ στόμα αὐτοῦ. Οὐδεὶς γάρ μοι λόγος ἦν πρὸς ἀπολογία· οὐδ' εἶχον τινα τοῖς ἐχθροῖς προσφθέγγεσθαι, ἀπαξ ὑπ' αὐτῶν νενικημένος· ἀλλ' ἤμην ὡς ἄνθρωπος οὐκ ἀκούων, καὶ οὐκ ἔχω ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ ἐλεγμοὺς. Ἡλεγχόμην γὰρ αὐτὸς, ἀλλ' οὐκ ἤλεγχον, οὐδὲ εἶχον παρήρησιαν, αἰσχύνῃ κεκαλυμμένος. Ὅτι ἐπὶ σοί, Κύριε, ἤλπισα, σὺ εἰσακούσῃ, Κύριε ὁ θεός μου. Ὅτι εἶπον, μήποτε ἐπιχαρῶσί μοι (73) οἱ ἐχθροί μου· καὶ ἐν τῷ σαλευθῆναι πόδας μου, ἐπ' ἐμὲ μεγαλορρήμονησαν. Τὰ δὲ (74) συμβεβηκότα μοι ταῦτα. Διὸ γέγονα ὡσεὶ κωφὸς· οὐκ ἀκούων, καὶ ὡς ἀλαλὸς οὐκ ἀνοίγων τὸ στόμα αὐτοῦ, καὶ ὡσεὶ ἄνθρωπος οὐκ ἔχων ἐλεγμούς· διὸ οὐδὲν πρὸς τοὺς ἐχθροὺς ἔλεγον, ὡς ἂν ὑπ' αὐτῶν νενικημένος. Οὐ μὴν διὰ τοῦτο ἀπέγνων ἐμαυτοῦ· συνῆγον δὲ πάλιν ἐμαυτὸν, τῆς μὲν ἀμαρτίας ὡς θανάτου ἀποπηδήσας, τοῖς δὲ τῆς ἐξομολογήσεως φαρμάκοις τὸ ἐμαυτοῦ (75) ἔλκος ἰόμενος. Καὶ τοὺς προσοξέσαντάς μοι μὴ ὡς ἀπὸ τῆς ἀφροσύνης μου, θεραπείας τυχεῖν ἀξιώ. Διὸ Ἐπὶ σοί, Κύριε, ἤλπισα· οὐ γὰρ ἐμαυτῷ θαρρῶν, οὐδὲ ἄλλην τινὰ ἐλπίδα θέμενος (76) πρὸς ὀφθαλμῶν ἡ σέ, τὰ τῆς ἰάσεως ὑπέγραφον ἐμαυτῷ. Ἐπειδὴ οὖν ἤλπισα, Κύριε, ἡ δὲ ἐλπίς οὐ κατασχύνει, διὰ τοῦτο εἰσάκουσον, ὅτι θελήτης ἐλέους εἶ σὺ, καὶ οὐ βούλει τὸν θάνατον τοῦ ἀμαρτωλοῦ, ὡς τὴν μετάνοιαν αὐτοῦ. Διότι ἤλπισα ἐπὶ σέ, ἰκετεύω τῆς παρὰ σοῦ βοηθείας ἐπιτυχεῖν, *Μὴ ποτε ἐπιχαρῶσί μοι οἱ ἐχθροί μου.* Οὐπω μὲν γὰρ παντελῶς ἐχάρησαν· ἐπιχαροῦνται δὲ, εἰ μὴ τύχοιμι τοῦ σοῦ ἐλέους· ἀλλ' ἵνα μὴ ἐπιχαρεῖσάν μοι οἱ ἐχθροί μου, οἱ ἥδη καὶ πρότερον ἐν τῷ σαλευθῆναι πόδας μου μεγαλορρήμονησαντες, ἐπὶ σέ κατέφυγον, καὶ φημί· *Μὴ κατασχυνθεῖν εἰς τὸν αἰῶνα, μηδὲ καταγέλασάτωσαν μου* (77) *οἱ ἐχθροί μου.* Καὶ πάλιν φημί· Πρὸς σέ, Κύριε, κεκράξομαι, μὴ παρασιωπήσης ἀπ' ἐμοῦ, μὴ ποτε παρασιωπήσης ἀπ' ἐμοῦ, καὶ ὁμοιωθῶμαι τοῖς καταβαίνουσιν εἰς λάκκον. Καὶ τὰ λοιπὰ ἐν τοῖς ἑτέροις

¹⁷ Rom. v, 5. ¹⁸ Ezech. xviii, 23, 32. ¹⁹ Psal. xxx, 1. ²⁰ Psal. xxiv, 5. ²¹ Psal. xxvii, 1.

(71) Ita Colb. sextus cum editione Basil. At nostra editio Paris., ἔχω. Statim idem codex, καταπαίζων.

(72) Editi et mss. nonnulli, ὡσεὶ κωφὸς καὶ ὡς, non integre. At Reg. tertius ut in contextu, bene.

(73) Sic mss. tres. Editi, μὲ.

(74) Cod. 476, τὰδε.

(75) Duo mss., ἐαυτοῦ.

(76) Reg. secundus, θεώμενος. Statim Colbertini primus et sextus cum Reg. tertio, κατασχύνεται.

(77) Sic Reg. secundus. Editi et mss. nonnulli, μὲ. Illud quod mox sequitur, μήποτε παρασιωπήσης ἀπ' ἐμοῦ, deest quidem in editis, sed in mss. reperitur.

ψαλμοῖς διαφόρως μοι λελεγμένα (78), ἐν τῇ πρὸς σὲ ἱκετηρίᾳ συνάγων, τῆς παρουσίας βοηθείας τυχεῖν ἀξιώ. Εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα σαλευθῆναι μου συνέβη τοὺς πόδας, καθ' ὃν καιρὸν ἡ καρδία μου ἐτάραχθη, καὶ ἐγκατελίπετέ με ἡ ἰσχύς μου, καὶ τὸ φῶς τῶν ὀφθαλμῶν μου οὐκ ἦν μετ' ἐμοῦ, ἀλλ' οὐ πάντῃ περιστράπην, οὐδὲ πτώμα ἐπεσον τοιοῦτον, οἷον οἱ ἀποστάται (79) γενόμενοι. Ἐπειδὴ ἐν αὐτῷ ἐκείνῳ τῷ καιρῷ, ἐν τῷ σαλευθῆναι τοὺς πόδας μου, ἐπ' ἐμὲ ἐμεγαλορρήμονησαν οἱ ἐχθροί μου, ἵνα μὴ μειζώνας ἐπικροτήσωσι κατ' ἐμοῦ, ἐπὶ σὲ κατέφυγον ὥς ἐπὶ λιμένα σωτηρίας, τὸν καὶ τὰ ἀνίστα παρὰ ἀνθρώποις τῆς ψυχῆς πάθῃ λάσασθαι δυνάμενον.

7. Ὅτι ἐγὼ εἰς μάστιγας ἔτοιμος, καὶ ἡ ἀληθδὼν μου ἐνώπιόν μου ἔστι διαπαντός. Ὅτι τὴν ἀνομίαν μου ἐγὼ ἀναγγεῖλῶ καὶ μεριμνήσω ὑπὲρ τῆς ἁμαρτίας μου. Καταρχὰς εἰπὼν (80), Μὴ τῷ θυμῷ σου ἐλέγξῃς με, ἐπὶ τοῦ παρόντος φησὶν Ὅτι ἐγὼ εἰς μάστιγας ἔτοιμος. Οὐχοῦν τὴν μὲν ὀργὴν παρατεῖται καὶ τὸν θυμὸν, ἔτοιμος δὲ μαστίζεσθαι εἶναι λέγει· οἷδε γὰρ, ὅτι Ὁρ ἀγαπᾷ Κύριος παιδεύει, μαστιγοῖ δὲ πάντα υἱὸν ὃν παραδέχεται. Αἰὶ καὶ (81) ἔφερερ γενναίως τὰς μάστιγας τὰς διὰ τῶν ἐπαλλήλων συμφορῶν μετὰ τὸ ἁμάρτημα συμπεδηχίας αὐτῷ, ἃς ἡ ἱστορία τῶν Βασιλείων περιέχει. Καὶ ἡ ἀληθδὼν μου ἐνώπιόν μου ἔστι διαπαντός. Οἱ μὲν γὰρ πολλοὶ λήθην ποιοῦνται τῶν προτέρων ἁμαρτημάτων, ἀδιαφοροῦντες ἐπ' αὐτοῖς, καὶ καταφρονοῦντες, ὡς μηδεμιὰς ἐκδικήσεως γεννησομένης· ὁ δὲ τὸ δικαστήριον τοῦ Θεοῦ πρὸ ὀφθαλμῶν διαπαντὸς ἔχων, καὶ πεπεισμένος, ὅτι πάντες παραστησόμεθα τῷ βήματι τοῦ Χριστοῦ, ἵνα κομίσωται ἕκαστος τὰ διὰ τοῦ σώματος πρὸς ὃ (82) ἔπραξεν, εἴτε ἀγαθὸν, εἴτε φαῦλον· ἐν ἀγωνίᾳ καθέστηκες πάντοτε, καὶ τὴν ἀληθδὼν τὴν ἐν τῇ ἑαυτοῦ ψυχῇ, ταύτην λάσασθαι φροντίζων, αὐτὸς ἑαυτοῦ κατηγορεῖ διὰ τῶν πρὸς τὸν Θεὸν ἐξομολογήσεων. Διό φησιν· Ἡ ἀληθδὼν μου ἐνώπιόν μου ἔστι διαπαντός, ὅτι τὴν ἀνομίαν μου ἐγὼ ἀναγγεῖλῶ, καὶ μεριμνήσω ὑπὲρ τῆς ἁμαρτίας μου. Πιστὴς δὲ ψυχῆς καὶ ἀκριβὺς πεπεισμένης περὶ τῆς κρίσεως τοῦ Θεοῦ τυγχάνουσιν αἱ τριαῦται φωναί. Οἱ δὲ ἐχθροί μου ᾤοντο, καὶ κεκραταῖονται ὑπὲρ ἐμὲ· καὶ ἐπληθύνθησαν οἱ μισοῦντές με ἀδίκως. Οἱ ἀνταποδιδόντες μοι κακὰ (83) ἀντὶ ἀγαθῶν, ἐνδιέβαλλόν με, ἐπεὶ κατεδίωκον ἀγαθωσύνην. Μὴ ἐγκαταλίπῃς με, Κύριε ὁ Θεός μου, μὴ ἀποστής ἀπ' ἐμοῦ. Πρόσχες εἰς τὴν βοήθειάν μου, Κύριε τῆς σωτηρίας μου. Πάντων τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ μέμνηται, τῶν ἐπὶ τὴν ἁμαρτίαν αὐτὸν κατασφάραντων, ἱκετεύει τε καὶ παρακαλεῖ μὴ ἀποστήναι αὐτοῦ τὸν Κύριον. Ἐώρα γὰρ τοὺς ἐχθροὺς ἐπὶ καὶ νῦν περὶ αὐτὸν ἐστῶτας

A riis modis relata sunt, in hac supplicatione ad te directa colligens, auxilium praesens assoqui cupio. Nam tametsi contigit, ut maxime commoti fuerint pedes mei eo tempore quo cor meum conturbatum est, et dereliquit me virtus mea, et lumen oculorum meorum non erat mecum; non tamen penitus eversus sum, neque in talem ruinam delapsus sum, in qualem ii, qui abs te prorsus descecerant. Quia eo ipso tempore, cum commoverentur pedes mei, adversus me magna locuti sunt inimici mei ne majorem in modum contra me streperent, ad te tanquam ad salutis portum confugi, qui in hominibus vel insanabiles animi morbos curare vales.

7. VERS. 18, 19. Quoniam ego in flagella paratus sum, et dolor meus in conspectu meo semper. Quoniam iniquitatem meam ego annuntiabo, et cogitabo pro peccato meo. Postquam initio dixit: Ne in furore tuo arguas me, nunc ait: Quoniam ego in flagella paratus sum. Itaque iram quidem ac furorem deprecatur, paratum vero se esse ad flagella dicit. Novit enim quod Quem diligit Dominus, corripit, flagellat autem omnem filium quem recipit⁸². Quamobrem etiam strenue pertulit flagella, quae per calamitates alias aliis succedentes post peccatum ipsi acciderunt, quaeque complectitur Regnorum historia. Et dolor meus in conspectu meo est semper. Multi quidem priorum peccatorum obliviscuntur, nullam eorum habentes rationem, ac ea contemnentes, quasi nulla futura sit ultio; qui vero iudicium Dei jugiter habet ob oculos, creditque certo fore, ut omnes coram Christi tribunali sistamur, ut reportet unusquisque ea, quae sunt per corpus, juxta id quod fecit, sive bonum, sive malum⁸³, is in anxietate continuo versatur, et hunc animae suae dolorem sanare studens, per suos ad Deum confessiones se ipse accusat. Ideo ait: Dolor meus in conspectu meo est semper, quoniam iniquitatem meam ego annuntiabo, et cogitabo pro peccato meo. Tales porro sunt voces animae fiduae, et quae sibi certissime persuaserit iudicium Dei futurum. VERS. 20-23. Inimici autem mei vivunt, et confirmati sunt super me: et multiplicati sunt qui oderunt me inique. Qui retribuunt mihi mala pro bonis, detrahebant mihi, quoniam sequebar bonitatem. Ne derelinquas me, Domine Deus meus: ne discesseris a me. Intende in adjutorium meum, Domine salutis meae. Omnium inimicorum suorum reminiscitur, qui eum ad peccatum pertraxerunt: et supplicibus verbis orat ac precatur Dominum, ut ne ab ipso discedat. Videbat enim inimicos etiam nunc circa se stantes, imminentesque sibi; nec priore 371 in ipsum audacia contentos. Quapropter sollicitus ne

⁸² Prov. iii, 12; Hebr. xii, 6. ⁸³ II Cor. v, 10.

(78) Codices duo, λεγόμενα. Statim unus mss. μοι συνέβη.

(79) Reg. secundus addit, μου. Aliquanto post editio Paris., πόδας μου, καὶ ἐπ' ἐμὲ. Deest καὶ in tribus mss., nec dubium quin abesse debeat.

(80) Reg. tertius, εἰπὼν Κύριε.

(81) Sic in duobus mss. Deerat καὶ in editis. Ibidem Reg. tertius, ἔφερερ γενναίως τὴν ἀγωνίαν καὶ τὰς μάστιγας. Sirenue ferebat vindictam et flagella.

(82) Ita Reg. secundus cum Coisl. Editi, &

(83) Codices tres, πονηρά.

iterum in eosdem incidat, vigilanter admodum ait : *Inimici autem mei vivunt.* Non enim mortui sunt, neque ubi semel in me quidvis moliti sunt, abierunt. Quapropter scriptum est : *Ne beatum dixeris virum ante mortem ipsius* ²⁴. Vivunt; imo vero numero aucti, confirmati sunt super me. Multiplicati sunt enim qui oderunt me, et qui retribuebant mihi mala pro bonis : qui necdum desinunt me calumniari, quod bonam salutaremque viam persequar, meae invidentes salutis. Quamobrem supplico ac rogo ne derelinquas me, Domine. Neque enim solus possum adversus tot ac tantos resistere. Tu igitur, Deus meus, ne discedas a me. sed adsis mihi adiutor meaeque salutis custos.

ἀποστής ἀπ' ἐμοῦ, πάρεσθ δέ μοι βοηθός, καὶ φύλαξ

IN PSALMUM CXV.

1. Vers. 1, 2. *Credidi, propter quod locutus sum; ego autem humiliatus sum nimis. Ego autem dixi in excessu meo: Omnis homo mendax.* Fides sermonibus qui de Deo fiunt, praeat : fides, non demonstratio. Fides, quae animum ad assensionem trahit magis, quam methodi, ratione innixae : fides, quae non necessariis geometriae illationibus, sed Spiritus sancti opera gignitur. *In nomine Jesu Christi Nazareni, surge et ambula* ²⁵. Hanc vocem consequatur opus per Spiritum. Ex hoc miraculo a spectatioribus necessario admissa est Unigeniti divinitas. Utra res, dic mihi, magis ad assensum cogit, propositionumne nexus congruam conclusionem secum attrahentes, an potius tantum miraculum evidenter conspectum, omnem humanam virtutem exsuperans? Attamen etiamnum isthaec non probantur, neque Spiritus opera sermoni qui de Deo est fidem faciunt, sed artificiosae demonstrationes, spem in mundanae sapientiae persuasionibus collocantes, non in forti et clara Spiritus revelatione, quam, per eos qui in simplicitate cordis citra curiositatem credunt Deo, ob multorum salutem ostendit. Sed utinam et mihi contingat digne credere, ut nunc magnae huic Dei Ecclesiae verba quinque in mente mea dicam. Atque nemo hunc irrideat sermonem, quasi nos sine ulla probatione ad assentiendum iis quae dicimus, audientes inducamus. Necesse est enim disciplinæ cuiusvis principia citra ullam probationem tradi discantibus; cum fieri non possit,

²⁴ Eccli. xi, 30. ²⁵ Act. iii, 6.

(84) Editi, καὶ μηδέ. Vocula καὶ in tribus mss. non invenitur.

(85) Editi, μοι. At quatuor mss., μου. Reg. secundus, μου τὴν σωτηρίαν.

(86) Reg. secundus, δυνάμεις. Sed ad marginem apposita est et lectio alia, μεθόδους.

(87) Sic editio Basil. cum tribus mss. et cum sacro textu. Editio vero Paris. cum mss. nonnullis, ἔγρετο. Mox editio Paris., ἐκ τοῦ θαύματος γάρ. Sed deest γάρ in editione Basil. et in multis mss.

(88) Coll. quartus, πρὸς.

(89) Reg. secundus, τὰ αὐτά.

(90) Illud, διὰ τῶν ἐν ἀπλότῃ καρδίᾳ ἀπεριεργάστως πεποιθότων Θεῷ, sic conversum abul veterem

καὶ ἐπιχειμένους, μηδὲ (84) τῇ προτέρᾳ κατ' αὐτοῦ τὴν ἀρχομένους. Διὸ ἀγωνιῶν μὴ καὶ δεύτερον τοῖς αὐτοῖς περιπέσῃ, σφόδρα ἐγρηγορώτως φησὶν· Οἱ δὲ ἐχθροὶ μου ζῶσιν. Οὐ γὰρ τεθνῆκασιν, οὐδὲ ἀπαξ ἐνεργήσαντες παρήλθον· διὸ γέγραπται· Μὴ μακαρίσῃς ἄνδρα πρὸς τελευτῆς αὐτοῦ. Ζῶσιν· ἀλλὰ καὶ κεκραταίωνται πλείους ὄντες ὑπὲρ ἐμέ. Ἐπληθύνθησαν γὰρ οἱ μισοῦντές με, καὶ οἱ ἀνταποδιδόντες μοι κακὰ ἀντὶ ἀγαθῶν· οἵτινες οὐπω καὶ νῦν παύονται ἐνδιαβάλλοντές με, ἐπεὶ τὴν ἀγαθὴν καὶ σωτήριον ὁδὸν μεταδιώκω, διαφρονούμενοι μου (85) τῇ σωτηρίᾳ. Τοῦτου χάριν ἱκετεύω καὶ δέομαι, μὴ ἐγκαταλίπῃς με, Κύριε· μόνος γὰρ πρὸς τοσοῦτους οὐχ οἷός ἐστι· ἂν εἴην ἀντέχων. Σὺ οὖν, ὁ Θεός μου, μὴ τῆς ἐμῆς σωτηρίας.

B

EIE TON PIE' ΨΑΜON.

1. *Ἐπίστευσα, διὸ ἐλάλησα· ἐγὼ δὲ ἐτυχεῖν νόθην σφόδρα· ἐγὼ δὲ εἶπα ἐν τῇ ἐκστάσει μου· Πᾶς ἄνθρωπος ψεύστης.* Πίστις ἡγείσθω τῶν περὶ Θεοῦ λόγων· πίστις, καὶ μὴ ἀπόδειξις. Πίστις, ἡ ὑπὲρ τὰς λογικὰς μεθόδους (86) τὴν ψυχὴν εἰς συγκατάθεσιν ἔλκουσα· πίστις, οὐχ ἡ γεωμετρικαῖς ἀνάγκαις, ἀλλ' ἡ ταῖς τοῦ Πνεύματος ἐνεργείαις ἐγινωμένη. *Ἐν τῷ ὄνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Ναζωραίου, ἔγειραι* (87) καὶ περιπάτει. Ταύτῃ τῇ φωνῇ ἐπηκολούθει τὸ ἔργον διὰ τοῦ Πνεύματος. Ἐκ τοῦ θαύματος ἀναγκαῖα ἡ παραδοχὴ τῆς θεότητος τοῦ Μονογενοῦς ταῖς ὁρῶσιν ἐγένετο. Τί ἀναγκαστικώτερον εἰς (88) συγκατάθεσιν (εἰπέ μοι); προτάσεων πλοκαὶ τὸ συμπέρασμα ἀκόλουθον ἑαυταῖς ἐφελκόμεναι, ἢ θαῦμα τοσοῦτον ἀναργῶς ὁρώμενον, πᾶσαν ἀνθρώπου δύναμιν ὑπερβαῖνον; Ἄλλ' οὐχὶ καὶ νῦν ταῦτα (89) εὐδοκίμει, οὐδὲ τὰ τοῦ Πνεύματος ἔργα τὸν περὶ Θεοῦ λόγον πιστοῦται· ἀλλ' ἐντεχνοὶ ἀποδείξεις, ἐν τῷ πιθανῷ τῆς τοῦ κόσμου σοφίας ἐχούσαι τὴν ἐλπίδα, οὐκ ἐν τῷ ἰσχυρῷ καὶ ἀναργεῖ τῆς τοῦ Πνεύματος ἀποκαλύψεως, ἣν, διὰ τῶν ἐν ἀπλότῃ καρδίᾳ ἀπεριεργάστως πεποιθότων Θεῷ (90), τῆς σωτηρίας ἐνεκεν τῶν πολλῶν ἐπιδείκνυται. Ἄλλ' εἴθε χάρις γένοιτο πιστεῦσαι ἀξίως, ἵνα λαλήσω νῦν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ τῇ μεγάλῃ ταύτῃ πέντε λόγους ἐν τῷ νοί μου. Καὶ μηδεὶς καταχλευάζῃ τὸν λόγον, ὡς ἀβασανίστως ἡμῶν εἰς τὴν ὑπὲρ ὧν λεγόμεν συγκατάθεσιν τοὺς ἀκούοντας ἐναγόντων (91). Ἀνάγκη γὰρ ἐκάστης μαθήσεως ἀνεξετάστους εἶναι

D

interpretem videmus : *Per eos qui suam omnem fiduciam in simplicitate cordis in Deum projecerunt, etc.* Sed, nisi me fallit animus, melius ad mentem scriptoris interpretabere : *Per eos qui in simplicitate cordis citra curiositatem credunt Deo.* Etenim πεποιθέναι scriptori idem esse quod πιστεῦσαι, ex iis quae sequuntur obscurum non est. Subjungit enim : Ἄλλ' εἴθε χάρις γένοιτο πιστεῦσαι ἀξίως· *Sed utinam et mihi contingat digne credere.* Scriptori igitur, quisquis est, hoc dicit : Quemadmodum usu venit, ut non pauci in simplicitate cordis citra curiositatem credant Deo : utinam et mihi quoque hoc idem contingat.

(91) Coll. quartus, ἀναγόντων.

τὰς ἀρχὰς τοῖς μανθάνουσιν· ἐπεὶ ἀμύχανον τοὺς A
περὶ τὰ πρῶτα ζυγομαχοῦντας δινηθῆναι ὁδῷ καὶ
τάξει προσελθὲν εἰς τὸ τέλος. Καὶ τοῦτο ἂν μάθος
παρ' αὐτῶν τῶν ἐξωθεν. Εἰ γὰρ μὴ συγχωρήσεις
τὰς πρῶτας ἀρχὰς τῷ γεωμέτρῳ, ἀμύχανον αὐτὸν
τὰ ἐφεξῆς (91') συμπεράνασθαι. Καὶ τῆς ἀριθμη-
τικῆς ὁ τοῖς πρῶτοις καὶ στοιχειώδεσιν ἐνιστάμενος,
τὴν εἰς τὸ πρῶτον ὁδὸν διακόπτει. Ὁμοίως δὲ καὶ λα-
τρικαὶ ἀρχαὶ λατρικῶς ἀναπῶδευκτοι. Καὶ ὅπως, ἐν
ὁποιωδὴ ποτὶ ἐπιτηδεύματι τῶν ὁδῶν καὶ τάξει προ-
ϋντων ἐπὶ τὸ τέλος, ἀδύνατον τῶν πρῶτων ὑπο-
θέσεων ἀποδείξεις ἐπιζητεῖν· ἀλλ' ἀνάγκη τὰς τῶν
λογικῶν τεχνῶν ἀρχὰς ἀνεξετάστως παραδεξάμενοι,
τὸ ἐκ τῶν ὑποτεθέντων (92) ἀκόλουθον ἐν τοῖς ἐφεξῆς
ἐπιθλέπειν. Οὕτως δὴ οὖν καὶ τὸ τῆς θεολογίας μυ-
στήριον, τὴν ἐκ τῆς ἀδασανίστου πίστεως ἐπιζητεῖ B
συγκατάθεσιν. Πιστεῦσαι γὰρ δεῖ, φησὶν, ὅτι ἐστὶ
θεὸς, οὐχὶ ζητῆται, οὐδὲ ζυγομαχῆσαι τὸ τί ἐστὶ.
Καὶ ὅπως, εἰ ἡ πίστις ἐλπιζομένην ἐστὶν ὑπόστασιν
πραγμάτων, καὶ ἐλεγχος οὐ βλεπομένην, μὴ φανεί-
κει ἰδεῖν ἥδη τὰ μακρὰν ἀποκείμενα, μηδὲ τὰ ἐπι-
ζόμενα ἀμφίβολα καταστήσῃς, διὰ τὸ μήπω αὐτῶν
δύνασθαι κατὰ τὴν γνῶσιν ἐφάπτεσθαι.

2. Ταῦτα μὲν οὖν καθόλου περὶ πίστεως διὰ τοὺς
λογομαχοῦντας καὶ ἐν ῥήμασι κενοῖς ἔχοντας τὴν
ἐλπίδα. Δοκεῖ δέ μοι ὁ ἐν χερσὶ ψαλμὸς ὡς πρὸς τὴν
προάγουσαν ἐν τῷ κατώτῳ ψαλμῷ διάνοιαν ἀκολου-
θίαν ἔχειν. Εἶπε γὰρ ἐκεῖ· *Εὐαρσστήσω τῷ Κυρίῳ*
ἐν χώρα ζωόντων. Ἐπεὶ οὖν περὶ μὴ βλεπομένης
χώρας διαλέγεται, ὡς σαφῶς ἐπιστάμενος, τὴν αἰτίαν C
ἀποδίδωσι τοῦ περὶ τῶν ἀδῶλων διορισμοῦ, λέγων·
Ἐπίστευσα, ὅτι ἐστὶ τις χώρα ζώντων· διὸ ἐλά-
λησα, ὅτι *Εὐαρσστήσω ἐν αὐτῇ τῷ Κυρίῳ.* Ὅπως
δὲ, ἡ ἀνευ πίστεως ἐπὶ τὸ λαλεῖν ἐρχομένη ψυχὴ δια-
κινῆς ληρήσει, κατ' οὐδενὸς ὑποκειμένου τὸν λόγον
προάγουσα. Ἀρχὴ τοίνυν λόγου ἔμφρονος, πίστις
ἰσχυρῶς τῇ καρδίᾳ τοῦ λαλοῦντος ἐνιδρυμένη. Ἐπει-
τα, πῶθεν ἡμῖν δυνατόν τὸ περὶ τὴν πίστιν τέλειον
κατορθοῦν, ἐφεξῆς ἐπάγει, λέγων· *Ἐγὼ δὲ ἐταπει-
νώθην σφόδρα.* Ὁ γὰρ μὴ ταπεινώσας ἑαυτοῦ τὴν
διάνοιαν, μηδὲ κατὰ μίμησιν τοῦ Ἀποστόλου λέγων
τὸ, *Ἀδελφοί, ἐγὼ ἑμαυτὸν ὀκνῶ λογιζομαι κατει-
ληφέναι,* ἀλλὰ περινοῶν οὐσίας Θεοῦ κατέληψεν, καὶ
τῷ ἰδίῳ λογισμῷ ἔκμετρῶν τὰ ἀνέφικτα, καὶ τοσοῦτον
λογιζόμενος εἶναι τὸν Θεόν, ὅσον αὐτὸς τῷ λογισμῷ
περιέλαβεν· καὶ ὅπως, ὁ τὸν οἰκεῖον νοῦν μέτρον
τῶν ὄντων ποιοῦμενος, οὐ λογιζόμενος, ὅτι ῥᾶν ἐστὶ
κοτύλη μικρὰ τὴν πᾶσαν θάλασσαν ἔκμετρεται, ἢ
τῷ ἀνθρωπίνῳ νῷ τῆς ἀφάρτου μεγαλειότητος τοῦ
Θεοῦ περιεράξασθαι, εἰκὴ φυσιοῦμενος καὶ ἐπαίρ-
μενος τῇ ματαιότητι τοῦ νοῦς αὐτοῦ, οὐ δύναται λέ-
γειν τὸ, *Ἐπίστευσα, διὸ ἐλάλησα·* ἐπειδὴ οὐδὲ τὸ
ἐφεξῆς ἐπάγειν αὐτῷ δυνατόν, τὸ, *Ἐγὼ δὲ ἐταπει-
νώθην σφόδρα·* τύφῃ γὰρ καὶ ἀλαζονείᾳ συζῇ, καὶ

ut ii, qui circa prima principia litigant, via et ordine
procedere valeant ad finem. Ilique vel ex ip-sis ex-
ternis disciplinis tibi licet discere. Etenim si geo-
metræ prima non concesseris principia, ea quæ
sequuntur concludere nequit. Et qui arithme-
ticæ principiis 372 ac elementis se opponit, viam
ad ulteriora intercipit. Similiter autem neque a
mēdicis medicinæ principia possunt demonstrari.
Et in summa, in quacunque professione quæ via et
ordine ad finem procedat, primarum propositionum
demonstrationes non queunt inquiri; sed necesse
est, ut is qui artium ratione inanixarum principia,
sine probatione admisit, id quod ex jam positis
consequens est, in his quæ deinde sequuntur in-
spiciat. Sic sane etiam theologiæ mysterium assen-
sum ex fide probationis experite requirit. *Credere*
enim oportet, inquit, quia est Deus 20: non querere,
neque cum contentione expendere quid sit. Ac
tandem, si fides rerum quæ sperantur substantia est,
et earum quæ non videntur argumentum 21: ne
contende jam videre quæ procul sunt reposito:
neque ea quæ sperantur, ambigua statuas, propter
ea quod nondum eorum cognitionem attingere
potuisti.

2. Et quidem isthæc de fide propter eos qui ver-
bosa et contentiosa disceptatione arguantur, atque
in verbis inanibus spem collocant, dicta generatim
sint. Cæterum psalmus qui in manibus est, cognati-
onem cum præcedenti sententia psalmi superioris
habere mihi videtur. Dixit enim illic: *Placebo Do-*
mino in regione vivorum 22. Cum igitur de regione
quæ non videtur, disserat, tanquam clare sciens,
suæ de obscuris assertionis rationem reddit, di-
cens: *Credidi* quamdam esse viventium regionem:
propter quod dixi: Placebo in ipsa Domino. In uni-
versum autem, anima quæ citra fidem loqui aggre-
ditur, inaniter garriet, quandoquidem ad nullum
fundamentum refert sermonem. Itaque initium ser-
monis prudentis est fides in corde loquentis firmiter
insidens. Deinde continenter subiungit, quia ratione
perfectionem fidei assequi possimus, dum ait: *Ego*
autem humiliatus sum nimis. Qui enim mentem
suam non humiliat, neque ad imitationem Apostoli
dicit: *Frates, ego me nondum arbitror comprehen-*
disse 23; imo vero qui de essentia Dei comprehen-
denda cogitat, ac propria ratiocinatione incompre-
hensibilia metitur, et Deum arbitratur esse tan-
tum, quantum ipse ratione assecutus est: et uno
verbo, qui propriam mentem, universorum mensu-
ram statuit, non intelligens facilius esse ut parva
cotula totum admetiatur mare, quam ut mente hu-
mana inenarrabilem Dei maiestatem complectatur,
frustra inflatus et ob mentis suæ vanitatem elatus,
non potest dicere illud: *Credidi propter quod locu-*
tus sum; cum ne id quidem quod sequitur, posset

20 Hebr. xi, 6. 21 ibid. 1. 22 Psal. cxiv, 9. 23 Philip. iii, 13

(91') Sic mss. quatuor. Colb. quartus, ἐξῆς. Editi, τὸ ἐφεξῆς.

92) Colb. quartus, ὑποθέσεων.

subungere, *Ego autem humiliatus sum nimis.* In fastu enim et in superbia vitam degit, verbisque inanibus exsultat, intereadam fidei robur nequaquam possidet. Deinde non deprimit solum semetipsum, sed etiam omne simul hominum genus sibi agnatum ac naturæ socium. VERS. 2. *Ego enim, inquit, dixi in excessu meo: Omnis homo mendax.* Quare qui fide non adjutus, sed ex se sermonem aggressus est, utpote industria humana ad veritatem comprehendendam confidens, mendax est; quippe qui multum a veritate aberret.

373 3. Cæterum ait dixisse se hunc sermonem in excessu. Quis autem est hic excessus? Sive quia undecunque humanam naturam consideraram, et nuncubi inter homines aliqua esset veritas perscrutatus eram, cum tamen citra Dei auxilium nusquam eam invenire possem, attonitus factus ob rem inopinatam, exclamavi: *Omnis homo mendax.* Sive in excessu illo quem coram Anchus confinxit, comitalem morbum insaniamque simulans: postquam intellexi me eo devenisse angustie, ut declinandi periculi ab hostibus impendentis causa contra meam ipsius conscientiam mentirer, et quæ non essent fingerem: tunc dixi: *Omnis homo mendax,* etsi tamen non ex proposito, neque in detrimentum proximorum, sed omnino ob calamitosas quasdam causas ad mendacium confugi. Atqui pugnantia non loquitur Propheta, uti nonnulli sophistæ ipsum coarguere conantur, dum dicunt in circutionis probrum Prophetam incidisse. Si enim omnis homo mendax, David autem sit quoque homo; erat utique et ipse mendax; si vero mendax, ei in his quæ affirmat fides adhibenda non est. Quod si hic sermo verus non est, atque homo omnis non est mendax, Davidem etiam mendacii crimine absolvemus. Verum si non mentitur, credamus ipsi in illis quæ enuntiat; credentes vero rursus cogemur non credere. Quare si verum dicat David, solvit sermonem suum, ut qui et homo sit, et non mentiat: contra, si mentitur, ex se habet unde fidem nullam inveniat. Quis enim attendet mentienti? Quare cum semel pronuntiari omnem hominem esse mendacem, mentiat David ut suum confirmet sermonem: aut si verum ipse dicit, dissolvit assertionem. At hæc quidem ludificantium sunt, et eorum, qui verborum strophis ac versutiis oblectantur coram imperitis: veritas vero ipsa nequaquam sic se habet. Dicuntur siquidem homines, qui humanis adhuc affectibus distinentur: sed qui carnis affectionibus jam sublimior effectus est, et per mentis perfectionem ad statum transiit angelorum, hic cum de rebus humanis loquitur, a cæteris utique se ipse secernit.

(92*) Nostra editio Paris. ex typographorum oscitantia pro ἐρχόμενος habet ἀρχόμενος.

(93*) Ita septem mss. At editi, ἐξεδόγησε, *clamavit.*

(93*) Sic editio Basil. cum quinque mss. At editio Paris. et unus aut alter ms., ὑποκρινόμενος. Hunc locum prolixis notis illustrare Ducæus et

διακρίνους ῥήμασιν ἐπαγάζεται, τὸ ἐκ τῆς πίστεως ἰσχυρὸν μὴ κεκτημένος. Εἶτα οὐχ ἑαυτὸν ταπεινοὶ μόνον, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν ὁμοῦ τὴν συγγενὴ ἑαυτῷ καὶ κοινωνὸν τῆς φύσεως ἀνθρωπότητα. Ἐγὼ γὰρ εἶπα, φησὶν, ἐν τῇ ἐκστάσει μου· Πᾶς ἄνθρωπος ψεύστης. Ὅστε ὁ μὴ ἐκ πίστεως βοηθούμενος, ἀλλ' οἰκοθεν ἐπὶ τὸν λόγον ἐρχόμενος (92*), ταῖς ἀνθρωπίναις παρασκευαῖς πρὸς τὴν κατάληψιν τῆς ἀληθείας θαρρῶν, ψεύστης ἐστὶ, παραπολὺ τῆς ἀληθείας ἐκπίπτων.

3. Τοῦτον δὲ φησὶν εἰρηκέναι τὸν λόγον ἐν τῇ ἐκστάσει. Τίς δὲ ἐστὶν ἡ ἐκστασις; Ἦτοι ὅτι περιβλεψάμενος τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, καὶ διερευνησάμενος, εἰ ποὺ τίς ἐστὶν ἐν ἀνθρώποις ἀλήθεια, μηδαμῶς ταύτην εὖρεῖν δυνηθεὶς ἀνευ τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ βοηθείας, ἐκθαμβος γενόμενος ἐπὶ τῷ παραδόξῳ τοῦ πράγματος, ἐξεδόγησα (93), ὅτι Πᾶς ἄνθρωπος ψεύστης· ἢ ἐν τῇ ἐκστάσει ἐκείνῃ, ἣν κατεστηματοσάμην ἐπὶ τοῦ Ἀγγού, ἐπιληψίαν καὶ παραφορὰν ὑποκρινάμενος (93*), ἐπειδὴ εἶδον εἰς ἀνάγκην ἐλθόντα ἑμαυτὸν τοῦ καταφεύσασθαι ἑμαυτοῦ, καὶ ἀναπλάσασθαι τὰ μὴ ὄντα, ὑπὲρ τοῦ τὸν ἀπὸ τῶν πολεμίων κίνδυνον ἐκφυγεῖν, τότε εἶπον, ὅτι Πᾶς ἄνθρωπος ψεύστης· καὶ μὴ κατὰ προαίρεσιν, μηδ' ἐπὶ κακῷ τῶν πλησίων, ἀλλὰ πάντως διὰ τινος περιστάτικας αἰτίας καταφεύγων ἐπὶ τὸ ψεύδεσθαι (94). Οὐ μὴν ἑαυτῷ περιπίπτει κατὰ τὸν λόγον ὁ Προφήτης, ὥσπερ τινὲς τῶν σοφιστικῶν ἐπιχειροῦσιν αὐτὸν διελέγειν, τῷ κατὰ περιτροπὴν ἐλέγχῳ ἐμπεπτωκέναι (94*) λέγοντες τὸν Προφῆτην. Εἰ γὰρ πᾶς ἄνθρωπος ψεύστης, ἄνθρωπος δὲ καὶ ὁ Δαβὶδ· ψεύστης ἦν καὶ αὐτὸς δηλονότι· εἰ δὲ ψεύστης, οὐ πιστευτέον αὐτῷ περὶ ὧν ἀποφαίνεται. Μὴ ὅντος δὲ ἀληθοῦς τοῦ λόγου τούτου, μηδὲ ὄντος παντὸς ἀνθρώπου ψεύτου, ἀφήσομεν καὶ τὸν Δαβὶδ τῆς τοῦ ψεύδους αἰτίας (95). Εἰ δὲ οὐ ψεύδεται, πιστεύομεν αὐτῷ περὶ ὧν ἀποφαίνεται· πιστεύοντες δὲ, πάλιν εἰς τὴν τοῦ ἀπιστεῖν ἀνάγκην περιαχθισόμεθα. Ὅστε εἰ μὲν ἀληθεύει Δαβὶδ, λύει τὸν ἑαυτοῦ λόγον, καὶ ἄνθρωπος ὢν, καὶ μὴ ψευδόμενος· εἰ δὲ ψεύδεται, αὐτὸθεν ἔχει τὸ μὴ πιστεῦσθαι· τίς γὰρ προσέξει ψευδολογοῦντι; Ὅστε ἐπειδὴ ἅπαξ ἀπεφῆνατο πάντα ἄνθρωπον εἶναι ψεύστην, ψευδέσθω Δαβὶδ, ἵνα τὸν λόγον πιστώσῃται· ἢ ἀληθεύων αὐτὸς, παρέλυσεν τὴν ἀπόφασιν. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν παιζόντων ἐστὶ, καὶ ταῖς τῶν λόγων στροφαῖς ἐπαγαλλομένων πρὸς τοὺς ἀπείρους· τὸ δὲ ἀληθὲς οὐχ οὕτως ἔχει. Ἀνθρώποι γὰρ λέγονται οἱ τοῖς ἀνθρωπίνους ἐν παθήμασι κατεχόμενοι· ὁ δὲ ὀφηλότερος ἦδη τῶν σαρκικῶν παθημάτων γενόμενος, καὶ διὰ τὴν τοῦ νοῦ τελείωσιν πρὸς τὴν τῶν ἀγγέλων κατάστασιν μετελθὼν (95*), οὗτος ὅταν περὶ τῶν ἀν-

Combesius: quas qui curiosi sunt, legere poterunt.

(94) Reg. secundus, ψεύσασθαι.

(94*) Codices duo, ἐκπεπτωκέναι

(95) Regii secundus et sextus, τὴν τοῦ ψεύδους αἰτίαν.

(95*) Ita mss. octo. Editi, ἀνελθών.

ὁρωπίνων διαλέγεται, ἐαυτὸν ὑπεξαίρειται τῶν λοιπῶν δηλονότι. Ἀφευδῆς γὰρ ὁ εἰπὼν· Ἐγὼ εἶπα· Θεοὶ ἐστε, καὶ υἱοὶ Ὑψίστου πάντες· ὁμοίως δὲ ὡς ἄνθρωποι ἀποθνήσκετε. Θεοὶ ἐστε. Πάντως δὲ εἰ τι νι ἄλλῳ (96), καὶ τῷ Δαβὶδ ἡ τοιαύτη προσηγορία πρέπουσα. Καὶ γὰρ καὶ υἱὸς Ὑψίστου, ὁ διὰ τῆς ἀρετῆς ὡκειωμένος Θεὸς, καὶ οὐκ ἀποθνήσκων ὡς ἄνθρωπος, ἀλλὰ ζῶντα ἔχων ἐν ἑαυτῷ τὸν Θεόν (96').

4. Ἐγὼ οὖν εἶπον, φησὶν, ἐν τῇ ἐκστάσει μου· Πᾶς ἄνθρωπος ψεύστης. Ἀκουέτωσαν οἱ τῇ μὲν σαρκὶ διὰ τῶν παθημάτων συμπεφυρμένοι, τὸν δὲ νοῦν ἑαυτῶν ὑπεραίροντες τῶν ὑπερκοσμίων· ὦν τοὺς λογισμοὺς καθαιρεῖν, καὶ τὸ ὕψωμα τῆς καρδίας αὐτῶν τῆς κατεπαιρομένης τοῦ Θεοῦ, κοινὸς ἔστω σκοπὸς πᾶσι τοῖς ἀντιποιοιμένοις τῆς εὐσεβείας. Τὶ ἀνταποδώσω τῷ Κυρίῳ περὶ πάντων ὧν ἀνταπέδωκέν μοι; Ποτήριον σωτηρίου λήψομαι. Εἰς αἰσθητὴν ἐλθὼν τῶν μυρίων παρὰ τοῦ Θεοῦ δωρεῶν, ὅτι ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παρήχθη· ὅτι ἀπὸ τῆς γῆς διαπλασθεὶς, λόγῳ τετίμηται, ἐν ᾧ καὶ τὴν εἰκόνα φορεῖν δύναται τοῦ ἑπουρανίου· ἔπειτα καὶ πρὸς τὴν ὑπὲρ τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων οἰκονομίαν ἀπιδὼν, ὅτι ἑαυτὸν ὁ Κύριος ἔδωκε λύτρον ἀντὶ πάντων (97) ἡμῶν, ἐπαπορεῖ, καὶ ζητεῖ ἐν πᾶσι τοῖς ὑπάρχουσιν αὐτῷ, τί ἄξιον ἐξέσθῃ δῶρον τῷ Δεσπότη. Ἦ οὖν, φησὶν, ἀνταποδώσω τῷ Κυρίῳ; Οὐ θυσίας, οὐδὲ ὀλοκαυτώσεις, οὐδὲ τὴν ἐκ τῆς νομικῆς λατρείας θεραπείαν, ἀλλ' αὐτὴν πᾶσαν (97') τὴν ἑμαυτοῦ ζωὴν καὶ διὰ τοῦτο, φησὶ, Ποτήριον σωτηρίου λήψομαι, τὸ ἐν τοῖς ἀγῶσι τοῖς ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας πάθος, τὸ μέχρι θανάτου πρὸς τὴν ἁμαρτίαν ἀντικαταστήναι, ποτήριον λέγων. Τοῦτο δ' ἂν εἴη ὅπερ αὐτὸς ἰδίδασκεν ὁ Σωτὴρ ἐν ταῖς Εὐαγγελίαις· Πάτερ, εἰ δυνατόν, παρελθέτω τὸ ποτήριον τοῦτο· καὶ πάλιν τοῖς μαθηταῖς· Ἀβραάμ περὶ τὸ ποτήριον, ὃ ἐγὼ μέλλω πίνειν (98); ἐξήλθον δὲ τὸν θάνατον, ὃν κατεδέχετο ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου σωτηρίας. Διὰ τοῦτο, φησὶ, Ποτήριον σωτηρίου λήψομαι· τούτεστι, ἐλθὼν ἐπὶ τὴν διὰ τοῦ μαρτυρίου τελεωσιν ἐρχομαι, ἀνάπαυσιν ψυχῆς καὶ σώματος, οὐκ ἀλληθῶς (98') τιθέμενος τὰ ἐν τοῖς ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας ἀγῶσι προσαγόμενα κολαστήρια. Ἐμαυτὸν οὖν, φησὶ, θυσίαν προσοίσω καὶ προσφορὰν τῷ Κυρίῳ, ἐπειδὴ πάντα μικρότερα τίθεμαι τῆς ἀξίας τοῦ εὐεργετήσαντος. Καὶ ταύτας τὰς ἐπαγγελίας ἐτοίμως ἔχει ὑπὸ μάρτυρι παντὶ τῷ λαῷ ἀποτίσαι. Τὰς γὰρ εὐχὰς μου ἀποδώσω ἐναντίον παντὸς τοῦ λαοῦ αὐτοῦ. Ἔτα προτροπὴ πρὸς τοὺς ἀκροατὰς ὑπὲρ τοῦ μὴ καταπλαγῆναι τὸν θάνατον. Τιμιος, φησὶν, ἐναντίον Κυρίου, ὁ θάνατος τῶν ὁσίων αὐτοῦ. Μὴ ὀκνήσητε, φησὶ, πρὸς ἀγῶνα τὸν καλὸν, οἱ ἄνθρωποι, μηδὲ ἀποδειλιάσητε πρὸς (99

A Mendacii enim expers est, qui dixit: Ego dixi: Dii estis, et filii Altissimi omnes; vos autem sicut homines moriemini⁹⁶. Dii estis. Omnino autem si cui alteri, etiam ipsi Davidi appellatio huiusmodi competit. Nam et filius Altissimi est, qui per virtutem conjungitur Deo, nec moritur ut homo, sed vivente in semetipso habet Deum.

4. Ego igitur, inquit, dixi in excessu meo: Omnis homo mendax. Audiant ii, qui etiamsi carni quidem per libidines ac vitia commisti sint atque affixi, tamen mentem suam ad coelestia extollunt: quorum cogitationes, ac cordis contra Deum se effluentis altitudinem demoliri ac subvertere, communis scopus sit eorum omnium, qui virtutem amplectuntur. VERS. 3, 4. Quid retribuam Domino pro omnibus quae retribuit mihi? Calicem salutaris accipiam. Innumerorum Dei 374 donorum conscius factus, quod ex nihilo esset in lucem productus: quod ē terra formatus, ratione excultus, qua etiam ejus qui coelestis est imaginem ferre posset: deinde ad Dei quoque dispensationem pro humano genere factam respiciens, quod Dominus semetipsum dederit redemptionis pretium pro omnibus nobis, inops est consilii, et in his omnibus quae ipsi suppetebant quaerit quodnam donum Dominus dignum reperiret. Quid igitur, inquit, retribuam Domino? Non sacrificia, non holocausta, non legalis cultus observationem, sed ipsam meam vitam omnem. Et eam ob causam, Calicem, inquit, salutaris accipiam, laborem quem in pietatis certaminibus pertulit, et constantiam qua ad mortem usque peccato restitui, calicem appellans. Hoc ipsum autem fuerit, quod Salvator ipse in Evangelis docuit: Pater, si possibile est, transeat calix iste⁹⁷. Et rursus ad discipulos: Potestis bibere calicem, quem ego bibiturus sum⁹⁸? Significabat autem mortem quam pro mundi salute passus est. Ideo, inquit, Calicem salutaris accipiam; hoc est, siliens ad martyrii contendo consummationem, quandoquidem supplicia in pietatis certaminibus illata, animae et corporis requiem, non dolorem duco. Me ipse igitur, inquit, victimam et oblationem offeram Domino: quoniam omnia beneficientis dignitate puto esse inferiora. Atque hasce promissiones teste omni populo persolvere paratus sum. VERS. 5. Vota enim mea reddam in conspectu omnis populi ejus. Deinde adhortatur auditores, ut ne formident mortem. VERS. 6. Pretiosa, inquit, in conspectu Domini mors sanctorum ejus. Nolite, ait, segnes esse ad hunc praeclarum agonem, vos homines, neque timeatis mortem, non

⁹⁶ Psal. LXXI, 6, 7. ⁹⁷ Matth. XXVI, 39. ⁹⁸ Matth. XX, 23.

(96) Sic editi et mss. nonnulli. Alii quidam mss., τῶν ἁλίων.

(96') Regii secundus et sextus, Χριστόν. Ibidem duo mss., εἶτα.

(97) Haec in Catena Corder. Origeni tribuuntur: in qua tamen pro πάντων legitur πολλῶν, pro multis. Quomodo scripserit auctor, non dicam quidem: sed affirmare possum in nostris mss. πάντων con-

stanter legi.

(97') Sic quinque mss. At editi, ἀλλὰ τὴν πᾶσαν.

(98) Codices quatuor, ὃ ἐγὼ πίνω. Reg. quartus, μέλλω πίνειν.

(98') Ita editio Basil. et mss. septem. Editio Paris., ἀλληθῶς.

(99) Regii secundus et sextus omittunt πρὸς.

enim interitus est, sed vitæ occasio; non est integra deletio, sed transitus ad honorem. Criterum apud homines avaros quidam lapilli, floridis coloribus fulgentes, vocari solent pretiosi: at vere *Pretiosa res est mors sanctorum ejus*. Cum anima vitam puram agens, a carnis sordibus libera, macule aut rugæ expers, ex laboribus pro pietate exaltatis gloriam adeptâ, justitiæ corona redimita, ac per hæc omnia virtutis pulchritudine præfulgens, stiterit sese Domino atque universorum judici, gratiæ splendorem pretioso omni lapide lucidiorem possidens, quomodo hujus hominis mors coram Domino non fuerit pretiosa? Ne igitur sanctorum virorum ex hac vita exitum lugeamus, sed potius ortum, et eorum in hanc vitam ingressum. Nam introitus in hunc mundum adjunctam habet ignominiam sordium fetorisque et earum rerum, quarum ne aspectum quidem facile ferre posset ullus eorum, qui vitæ nobis auctores sunt. Per talia enim necessitate naturæ constitutus est carniæ nativitatibus ingressus. Contra, exitus et is qui hinc fit abscessus pretiosus est et illustris; non omnium hominum, sed eorum, qui sancte et juste hanc vitam transegerunt. Pretiosa igitur est mors, non pretiosus hominum ortus. *Seminatur enim, inquit, in ignobilitate, surgit in gloria: seminatur in corruptione, surgit in incorruptione*³². Compara itaque mortem nativitati; ac eum qui liberatus est ignominia, lugere desinas. Cum Judaice interirent, abominanda erant cadavera: ubi contigit mors pro Christo, reliquiæ sanctorum ejus sunt pretiosæ. Antea dicebatur sacerdotibus et Nazaræis³³: *Non contaminabimini super ullo mortuo*; et: *Si quis tetigerit cadaver, immundus erit usque ad vesperam*; item, *Lavabit vestimenta sua*. Nunc autem qui martyr ossa tetigerit, ex insidente in corpore gratia quamdam sanctitatis participationem accipit. Pretiosa est igitur in conspectu Domini mors sanctorum ejus. Ne pretiosissimis vilissima præferre, neque male commutetis, vitam caducam statui corruptionis experti ac felici præponentes. Siquidem præter ignominia affectiones, quibus voluptarii plerique subiecti sunt, adhuc etiam vitæ necessitates, magnanimitatem animæ frangentes, ipsam veluti redigunt in servitutem, dum ad carnis famulatum illam detrahunt. Ubi autem servitus, illic esse et ignominiam liquet. Fugienda igitur est vita, cui ignominia conjuncta est.

σύρουσαι. Ὅπου δὲ δουλεία, ἐκεῖ δὴλον ὅτι καὶ ἀτιμία. Φευκτέον οὖν τὴν ζωὴν, ἣ τὸ ἀτίμιον καταπέφυκεν.

5. Nihil, inquit, perago magni, dum tibi Domino retribuo me ipsum. Nam servus tuus cum sim,

³² I Cor. xv, 43, 42. ³³ Levit. xi, 39, 40.

(99*) Reg. sextus, τίμιος. Editio nostra et alii mss., τίμιον.

(100) Desideratur τῶν. Edit.

(1) Colb. quartus, γενέσεως ἀναγκαῖως.

(2) Ex illis, τίμια τὰ, etc., occasionem cepit librarius ita scribendi in margine Reg. sexti: Ὅτι δὲ τίμια τὰ λείψανα τῶν ἁγίων. Reliquias sancto-

τὸν θάνατον· οὐ γὰρ φοβῶ ἐστιν, ἀλλὰ ζωῆς ἀφορμή· οὐκ ἀφανισμός ἐστι παντελής, ἀλλὰ μετέδρασις πρὸς τιμὴν. Παρὰ μὲν οὖν τοῖς ἀνθρώποις τοῖς φιλοπλούτοις λιθιδία τινα, ἀνθρώποις χρώμασιν ὑπολάμποντα, τίμια πέφυκεν ὀνομάζεσθαι. Τίμιον (99*) δὲ ἀληθῶς ὁ θάνατος τῶν ὁσίων αὐτοῦ. Ὅταν ψυχὴ καθαυμένη τῷ βίῳ, ἐλευθέρᾳ τῶν τῆς σαρκὸς μολυσμάτων, μὴ ἔχουσα σπῖλον ἢ ῥυτίδα, ἐκ τῶν ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας ἀγώνων δεδοξασμένη, καὶ τὸν τῆς δικαιοσύνης ἀναδοξασμένη στέφανον, ἐκ πάντων τούτων ὑπεράμπουσα τῷ κάλλει τῆς ἀρετῆς, παραστῇ τῷ Δεσπότη καὶ κρίτῃ τῶν ὄλων, παντὸς λίθου πολυτελοῦς διαυγεστέρην τὴν ἐκ τῆς χάριτος φαιδρότητα κεκτημένη, πῶς οὐχί τίμιος τοῦ τοιοῦτου ἀνθρώπου ἐναντίον Κυρίου ὁ θάνατος; Μὴ τοίνυν ὀδυρώμεθα τὰς ἐντεῦθεν ἐξόδους τῶν ὁσίων ἀνδρῶν, ἀλλὰ μάλλον τὰς γενέσεις; καὶ τὰς εἰς τὴν ζωὴν ταύτην παρόδους. Ἡ μὲν γὰρ εἰς τὸν κόσμον τοῦτον εἰσόδος, δι' ἀτιμίας ἐστὶ ῥύπου καὶ δυσωδίας, καὶ ὧν οὐδ' ἂν τὴν θέαν εὐκόλως ἀνασχέτο τις (100) τῆς ζωῆς ἡμῶν καθηγουμένων· διὰ γὰρ τῶν τοιούτων ἡ πάροδος τῆς σαρκίνης γενέσεως τῇ τῆς φύσεως ἀναγκαίᾳ (1) νομοθετεῖται. Ἡ δὲ ἐξόδος καὶ ἡ ἀπαλλαγὴ ἡ ἐντεῦθεν, τίμια καὶ περιφανής· οὐ πάντων ἀνθρώπων, ἀλλὰ τῶν ὁσίων καὶ δικαίων τῶν ἐνταῦθα βίον διενεγκόντων. Τίμιος οὖν ὁ θάνατος, οὐχί τίμια τῶν ἀνθρώπων ἡ γένεσις. Σπείρεται γὰρ, φησὶν, ἐν ἀτιμίᾳ, ἐγείρεται ἐν δόξῃ· σπείρεται ἐν φοβρᾷ, ἐγείρεται ἐν ἀεθαρσίᾳ. Σύγκρινον τοίνυν τῇ γενέσει τὸν θάνατον, καὶ πῦσαι ὀδυρόμενος τὸν τῆς ἀτιμίας ἀπαλλασσόμενον. Ὅτε Ἰουδαϊκῶς ἀπέθνησκον, βδελυκτὰ ἦν τὰ θνησιμαῖα· ὅτε ὑπὲρ Χριστοῦ ὁ θάνατος, τίμια τὰ (2) λείψανα τῶν ὁσίων αὐτοῦ. Πρὸ τούτου ἐλέγετο τοῖς ἱερεῦσι καὶ τοῖς Ναζωραίοις τὸ, *Οὐ μανθίσεσθε* (3) *ἐπ' οὐδενὶ τεθνηκόσι*· καὶ τὸ, *Ἐάν τις ἄψῃται νεκροῦ, ἀκάθαρτος ἔσται ἕως ἐσπέρας*· καὶ τὸ, *Πλυνεῖ ἑαυτοῦ τὰ ἱμάτια*. Νυνὶ δὲ ὁ ἀψάμενος ὁσίων μάρτυρος, λαμβάνει τινα μετουσίαν ἁγιασμοῦ ἐκ τῆς τῷ σώματι παρεδρευούσης χάριτος. Τίμιος οὖν ἐναντίον Κυρίου ὁ θάνατος τῶν ὁσίων αὐτοῦ. Μὴ προτιμᾶτε τῶν πολυτιμῶν τὰ ἀτιμώτατα, μηδὲ κακοὶ συναλλάχται γίνεσθε, τὴν φειρομένην ζωὴν τῆς ἀφθάρτου καὶ μακαρίας καταστάσεως προτιμῶντες. Ἄνευ γὰρ τῶν παθημάτων τῆς ἀτιμίας, οἷς οἱ πλείστοι τῶν φηλθόνων ὑποκείνται, ἔτι καὶ αἱ κατὰ τὸν βίον χρεῖαι, τῆς ψυχῆς τὸ μεγαλοφύες κατακάπτουσαι, οἰονεὶ δουλοῦνται αὐτήν, πρὸς τὴν ὑπερσίαν τῆς σαρκὸς καταπέφυκεν.

5. Οὐδὲν (4), φησὶ, μέγα ποιῶ, ἑμαυτὸν σοὶ ἀποδίδους τῷ Δεσπότη. Δούλος γὰρ ὢν σὸς, σοὶ προσάγω

rum honorare oportet.

(3) Sic codices. sex. Editi vero cum Colb. septimo, μανθήσεται. Illud quod statim sequitur, ἕως ἐσπέρας, ex quatuor mss. addidimus. Ibidem mss. non pauci, αὐτοῦ τὰ.

(4) Ita mss. sex cum editione Basil. At editio Paris., οὐδὲν οὖν.

τὸ σὸν κτῆμα. Πάντως γὰρ τοῦ κτισαντος δοῦλον ὑπάρχει τὸ ἐκτισμένον (5). Ὡστε οὐ προαιρέσει δοῦλος μόνον, ἀλλὰ καὶ φύσει. Υἱὸς γὰρ εἰμι τῆς παιδείας σου, ἣν νηπιάζουσιν (6) καὶ κομιδῇ παῖδα παραγαγὼν ὁ ἔχθρὸς, καὶ ἀποστήσας τῆς σῆς δουλείας, δοῦλον τῆς ἁμαρτίας ἐποίησεν. Ἀλλ' ἐπιστρέφω καὶ ἐπανατρέφω πρὸς τὸν ἐξ ἀρχῆς δεσπότην, καὶ ἐπιγινώσκω τὴν ἀρχαίαν δουλείαν. Διέρρηξας τοὺς δεσμούς μου. Ἐπειδὴ με τῶν δεσμῶν τῆς ἁμαρτίας ἡλευθέρωσας, κατελθὼν εἰς ἄδου, καὶ λύσας τὴν ἀνθρωπότητα (7) δεσμῶντιν οὔσαν τοῦ θανάτου, καὶ ἐν ταῖς ἀφύκτοις εἰρκταῖς τοῦ ἄδου κατεχομένην, διὰ τοῦτο σοὶ ὅσω, οὐχὶ τετράποδα διχηλοῦντα καὶ μηρυκίζαντα, οὐδὲ πτηνὰ καθαρὰ, ἢ σμειβαλιν ἀναπειποιημένην ἐλαίῳ, ἢ λίθον διαφανῆ, ἢ τὸ τῆς συνθέσεως ἐκεῖνο θυμίαμα (ταῦτα γὰρ σοὶ παρὰ τῆς γῆς προσφέρεται τῷ δεσπότην)· ἀλλ' ὃ ἐστὶν ἐμὸν ἴδιον κτῆμα, καὶ καρδίας γέννημα τῆς ἐμῆς, τὴν σὴν δοξολογίαν ἐξ αὐτῆς ἀνοίσω, ὥσπερ ἀπὸ θυσιαστηρίου τινὸς τῆς ἐμαυτοῦ διανοίας. Καὶ λειτουργήσω σοὶ τὴν τῆς αἰνέσεως θυσίαν, μυρίων ὀλοκαυτωμάτων προτιμωτέραν σοὶ τῷ ἀπροσδεῖ καὶ τελείῳ Θεῷ, ὃς οὐκ ἀπαιτεῖ σωματικὰς θυσίας, ἐν αἷς πλεονεκτοῦσιν οἱ εὐπορώτεροι, ἀλλὰ τὴν ἀπὸ (8) διαθέσεως καὶ καρδίας ἀληθινῆς ἐξομολόγησιν, ἥς μέτεστι πᾶσιν ἐξ ἰσοῦ τοῖς βουλομένοις. Τὰς εὐχὰς μου τῷ Κυρίῳ ἀποδώσω ἐναντίον παντὸς τοῦ λαοῦ αὐτοῦ. Θύων δέ σοι τὴν αἴνεσιν, οὐχ ὡς ἐπαισχυνόμενος (9), λάθρα που καὶ ἐν παραβόλῃ ὅσω, φεύγων τὰς μέμψεις τῶν ἀσεβῶν· ἀλλὰ πάνδημόν τινα θυσίαν ἐπιτελέσω, τὸν λαὸν ὅλον κοινῶν τῆς λατρίας παραλαβὼν (10). Τόπος δὲ ἡμῖν τῆς θυσίας ἀποδεχθήσεται τὰ μέσα καὶ περιφανέστατα τῆς Ἱερουσαλήμ. Ἀκούσατε, οἱ τὴν Ἐκκλησίαν καταλιμπάνοντες, καὶ ἐν οἴκοις κοινοῖς συστρεφόμενοι (11), τὰ ἅγια τοῦ τιμίου σώματος ἀπορρήγματα, ὅτι χρὴ τὰς εὐχὰς ἀποδιδόναι ἐν μέσῳ τῆς Ἱερουσαλήμ· τουτέστι, τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ. Οὐδὲ γὰρ κατὰ τὴν παλαιὰν λατρίαν ἴδιον ἐξῆν ἐκάστῳ πηγνυσθαι θυσιαστήριον, ἀλλ' ἐν ἀποδέδεικτο τοῖς θυσιάζειν προαιρουμένοις (12). Σὺ δὲ ἀνταγείρεις τῷ τῶν πατέρων θυσιαστηρίῳ βωμόν, καὶ πῦρ ἀνάπτεις ἀλλότριον ἐπ' αὐτοῦ, μὴδὲ τῷ παλαιῷ (13) παραδείγματι σφρονιζόμενος, ἀνθρώπους κατεφθαρμένους τὸν νοῦν ἐπισπώμενος, καὶ συμμεινῶν αὐτοῖς ἑαυτὸν. Ὡς φύγῃτε τὴν μίμησιν, ὁμεις ὁ λαὸς τοῦ Κυρίου (14),

A tuam tibi possessionem offeto. Omnino enim res create Creatoris servæ sunt. Quare non voluntate solum, sed natura etiam sum servus. Filius enim sum ancillæ tuæ, quam parvulum ac prorsus infantem seduxit inimicus; et postquam eam a tua servitute removit, ipsam effecit peccati servam. Verum revertor et recurro ad primum Dominum, veteremque agnosco servitutem. Vans. 7. *Dirupisti vincula mea.* Quandoquidem tuo in infernum descendens a peccati vinculis me liberasti, atque humanam naturam mortis astrietam vinculis, et in inferni carceribus, unde evadere non datur, detentam, exsolvisti, idcirco tibi sacrificabo non quadrupeda divisam ungulam habentia et ruminantia, neque volatilia munda, aut similaginem oleo subactam, aut thus lucidum, aut compositum illud thymia (hæc enim tibi Domino a terra offeruntur), sed quæ est mea peculiaris possessio, et qui est mei cordis fetus, glorificationem tuam ex ipso tanquam ex aliqua meæ mentis ara offeram. Vans. 8. *Et sacrificabo tibi hostiam laudis,* innumeris holocaustis pretiosiore, tibi, inquam, nullius rei indigo, et perfecto Deo, qui corporalia sacrificia quibus ditiores abundant, minime requiris, sed confessionem ex affectu et ex corde vero proficiscentem, cujus omnes qui volunt, particeps ex æquo sunt. *Vota mea Domino reddam in conspectu omnis populi ejus.* Cum enim tibi sacrificabo laudem: non velut erubescens, candelum et in abscondito loco sacrificabo, impiorum oburgationes fugiens: sed publicum quoddam sacrificium faciam, adhibito ad cultus consortium 376 populo omni. Cæterum sacrificii locum constituemus mediam et perquam conspicuam Jerosolymam. Vos qui derelinquitis Ecclesiam, et in profanis domibus conventus agitis, vos qui misera pretiosi corporis fragmenta estis, audite quod preces ac vota persolveri oporteat in medio Jerosalem; hoc est, Ecclesiæ Dei. Neque enim juxta veterem cultum collibet licebat propriam construere aram: sed unica iis qui sacrificare vellent designata est. Tu tamen aram contra patrum aram extruis, et super ipsam alienum incendis ignem. Neque veteri exemplo sapiens factus, allicis homines mente corruptos, teque una cum ipsis coinquinans. Quorum exemplum fugite, vos Domini populus; nec a parte eorum qui salvi sunt, separemini, per-

(5) Colbertini primus et quintus cum Reg. quarto, ἐκτισμένον, καὶ υἱὸς τῆς παιδείας σου. Sed cum verba illa, καὶ... υἱὸς, etc., statim legantur, ipsa huic loco male annexa fuisse a librariis credere par est.

(6) Codices quatuor pro νηπιάζουσιν habent νηπίαν οὔσαν. Monere hunc locum de Eva accipiendum esse cum res ipsa loquatur, non multum necesse putamus.

(7) Recte, ut solet, notavit Ducas, voce ἀνθρωπότητα non omne genus hominum comprehendere, sed quosdam duntaxat. Ejus notam legas suadeo.

(8) Ita sex mss. At vocula ἀπὸ deest in editione Paris.

(9) Ita mss. septem. Editi vero, αἰσχυνόμενος.

(10) Illa, ἐν αἷταις οἴκου Κυρίου ἐν μέσῳ σου Ἱερουσαλήμ, post vocem παραλαβὼν, in editione Paris. et in Colb. quinto leguntur: sed cum in editione Basil. et in aliis septem mss. desint, ipsa pro additamentis liberiorum habuimus, delevimusque.

(11) Sic Regii secundus, tertius, quartus et sextus cum duobus Colbertinis et cum Coisl. Editi vero, ἀναστρεφόμενοι, versantes.

(12) Reg. secundus, βουλομένοις.

(13) Auctorem, dum scriberet illa, μὴδὲ τῷ παλαιῷ, etc., ad caput decimum Levitici respexisse vident qui non omnino rudes sunt Scripturarum.

(14) Colb. quartus, Θεοῦ.

severantes in fide, perfecti in præceptis Domini, cui gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

IN PSALMUM CXXXII.

Audi beatus Davidem, qui dicit per psalmum (vers. 1) : *Ecce nunc quid bonum, vel quid jucundum, nisi habitare fratres in unum?* Etenim non suis solum recte factis gaudebat : sed etiam aliorum æquitate oblectabatur. Quare ipse quodam in loco, alacritatem eorum qui ad cultum reddendum festinant, circumspiciens, per Psalmistam dicebat : *Lætatus sum in iis qui dixerunt mihi : In domum Domini ibimus. Stantes erant pedes nostri in atriiis tuis, Jerusalem* ²⁹. Omnino igitur eam quæ in unum sit præsentiam cum viderit, fraternoque affectu delectaretur, clamabat, dicens : *Ecce nunc quid bonum, vel quid jucundum, nisi habitare fratres in unum?* Causa quæ ex divino præcepto fratres ad consensum atque concordiam adducit, incredibilem habet bonitatem : ab hac autem bonitate ne jucunditas quidem divisa est. Singuli enim qui adsumus, amore proximi fruentes, in multa voluptate constituti sumus. Quare et convenienter dicebat : *Quid bonum, vel quid jucundum, nisi habitare fratres in unum?* Vers. 2. *Sicut vnguentum in capite quod descendit in barbam, barbam Aaron.* Quippe cum gratia superne e cælo a Salvatore in Ecclesiam diffunditur, animæ sanctorum choragi munus, idque incorporeum et spirituale, jure sortiantur. Vers. 3. *Sicut ros Ærmon qui descendit super montes Sion.* Quemadmodum enim ros qui descendit in montem Ærmon, multum efficit splendoris ; ita et spiritualis ros invisibili modo super montes Sion descendens, hoc item facit. Ille undelibet fiebat congressus fratrum, nullitatemque animabus earum accommodatam assererat. De ³⁷⁷ hoc, opinor, divino rore, qui sancti Spiritus operationibus comparatur, disserens Isaïas, ait : *Ros enim tuus medela est ipsis* ³⁸. Ros igitur Ærmon, qui descendit super montes Sion : quoniam ibi mandavit Dominus benedictionem, vitam. Multis in locis promisit Deus, sicut dixit Moyses : *Atque custodiet Dominus testamentum et misericordiam, sicut juravit patribus tuis, et diliget, et benedicet te, et multiplicabit progeniem ventris tui, et fructum terræ tuæ.* Et subjunxit, dicens : *Vitam usque in sæculum* ³⁹. *Ecce nunc quid bonum, vel quid jucundum, nisi habitare fratres in unum?* quemadmodum et vocati estis. Unus Dominus, una fides,

³⁸ Psal. cxxi, 4, 2. ³⁹ Isa. xxvi, 19. ⁴⁰ Deut.

(15) Hæc interpretatio psalmi centesimi tricesimi secundi in codice antiquissimo RR. Patrum S. Basilii tribuitur Basilio. Sed quantum fas est judicare de opusculo ita brevi, videtur potius fetus esse hominis, qui eruditione et fecundia Basilio Magno longe inferior erat. Alii melius judicabunt.

(16) Illud, ἀλλ' ἢ τὸ, hoc loco supplendum est, ut patet ex consequentibus.

(17) Dubium non est, quin pro Ψαλμοῦ legi de-

καὶ μὴ χωρισθείητε τῆς μερίδος τῶν σωζομένων, διαμένοντες ἐν τῇ πίστει, τελειούμενοι ἐν ταῖς ἐντολαῖς τοῦ Κυρίου, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

EIS TON PAB' ΨΑΜΟΝ (15).

Ἀκούε τοῦ μακαρίου Δαβὶδ λέγοντος διὰ τοῦ ψαλμοῦ. Ἰδοὺ δὲ, τί καλὸν, ἢ τί τερπνόν, (16) κατοικεῖν ἀδελφούς ἐπὶ τὸ αὐτό; Οὐ μόνον γὰρ ἐπὶ τοῖς οικείοις κατορθώμασιν ἔχαιρεν, ἀλλὰ καὶ τῇ τῶν ἄλλων ἐπευφραίνετο εὐνοίᾳ· ὥς ποὺ αὐτὸς, τὴν σπουδὴν τῶν ἐπὶ τὴν λατρίαν σπουδόντων θεασάμενος, διὰ τοῦ Ψαλμοῦ (17) ἔλεγεν· Εὐφράνθητε ἐπὶ τοῖς εἰρηκόσι μοι· Εἰς οἶκον Κυρίου πορευσόμεθα. Ἐστῶτες ἦσαν οἱ πόδες ἡμῶν ἐν ταῖς αὐλαῖς σου, Ἱερουσαλήμ. Πάντως οὖν ἐπὶ τὸ αὐτὸ τὴν παρουσίαν ἰδὼν, καὶ τῇ ἀδελφικῇ διαθέσει τερπθεὶς, ἰδὼς, λέγων· Ἰδοὺ δὲ, τί καλὸν, ἢ τί τερπνόν, ἀλλ' ἢ τὸ κατοικεῖν ἀδελφούς ἐπὶ τὸ αὐτό; Ἡ μὲν ὑπόθεσις τῶν ἀδελφῶν συγκροτήσεως ἐκ θελοῦ προστάγματος ἀνυτέρβλητον εἶχε τὸ καλόν· τοῦτο δὲ τοῦ καλοῦ οὐδὲ τὸ τερπνόν κεχώριται. Ἐκαστοὶ γὰρ τῶν παρόντων ἀπολαύοντες τῆς ἐκ τοῦ πλησίον ἀγάπης ἐν πολλῇ καθεστήκειμεν τῇ θυμῷ. Ὅστε καὶ ἀκολούθως ἔλεγεν· Τί καλόν, ἢ τί τερπνόν, ἀλλ' ἢ τὸ κατοικεῖν ἀδελφούς ἐπὶ τὸ αὐτό; Ὡς μύρον ἐπὶ κεφαλῇ τὸ καταβαίνον ἐπὶ πόρῳ, τὸν πόρῳ τὸν Ἀαρών. Τῆς χάριτος ἀνωθεν ἐξ οὐρανοῦ παρὰ τοῦ Σωτῆρος ἐπὶ τὴν Ἐκκλησίαν ἐκχεομένης, εὐχότως μεταλαμβάνουσι τῆς ἀσωμάτου καὶ πνευματικῆς χορηγίας (18) αἱ τῶν ἁγίων ψυχαί. Ὡς δρόσος ἢ Ἀερμών, ἢ καταβαίνουσα ἐπὶ τὰ ὄρη Σιών. Ὅσπερ γὰρ ἡ δρόσος ἢ ἐπὶ τὸν Ἀερμών κατιοῦσα ὄρος, πολλὴν αὐτὸ (19) ποιεῖται τὴν λαμπρότητα· οὕτως καὶ ἡ νοητὴ δρόσος ἀοράτως κατιοῦσα ἐπὶ τὰ ὄρη Σιών, ἐνθα ἡ συνέλευσις τῶν πανταχόθεν ἀδελφῶν ἐγγίνετο, τὴν ἀνάλογον ταῖς ψυχαῖς αὐτῶν περιεποιεῖ ὠφέλειαν. Περὶ ταύτης οἶμαι τῆς θαλάσσης δρόσου, τῆς ἀπεικασμένης ταῖς ἐνεργείαις τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἡ Ἥσας διαλεγόμενος φάσκει· Ἡ γὰρ δρόσος ἢ παρὰ σοῦ, λαμὰ αὐτοῖς ἐστίν. Ἡ δρόσος οὖν Ἀερμών, ἢ καταβαίνουσα ἐπὶ τὰ ὄρη Σιών· οὗ ἐκεῖ ἐρετελλετο Κύριος τὴν εὐλογίαν, ᾧ. Πολλαχοῦ ἐπηγγελάτο ὁ Θεός, ὥς εἶπε Μωϋσής· Καὶ διαφυλάξει Κύριος τὴν διαθήκην καὶ τὸ ἔλεος, ὥς ὤμωσε τοῖς πατράσι σου, καὶ ἀγαπήσει σε, καὶ εὐλογήσει σε, καὶ πληθυνεῖ τὰ ἔκγονα τῆς κοιλίας σου, καὶ τὸν καρπὸν τῆς γῆς σου. Καὶ ἐπήνεγκε λέγων Ζωὴν ἕως τοῦ αἰῶνος. Ἰδοὺ δὲ, τί καλόν, ἢ τί τερπνόν, ἀλλ' ἢ τὸ κατοικεῖν ἀδελφούς ἐπὶ

vii, 12, 13.

beat ψαλμοῦ, per psalmum : et ita superius emendate legitur.

(18) Pro χορηγίας suspicatus sum legi debere χορηγίας per simplex ο, quanquam, ut verum fatear, ea ipsa vox χορηγία non parum mihi suspecta sit. Malim simpliciter χάρις, animæ sanctorum incorporeo atque spiritali gaudio jure perfundi.

(19) Αὐτό. Forte αὐτῷ, nempe τῷ ὄρει Ἀερμών. Edit.

τὸ αὐτό; καθὼς καὶ ἐκλήθητε. Εἰς Κύριος, μὴ πλῆστις, ἔν βαπτισμα· εἰς Θεὸς καὶ Πατὴρ, ὁ ἐπὶ πάντων καὶ διὰ πάντων καὶ ἐν πᾶσιν. Ἰδοὺ δὴ, τί καλόν, ἢ τί τερπνόν, ἀλλ' ἢ τὸ κατοικεῖν ἀδελφούς ἐπὶ τὸ αὐτό; οὐκ ἐν οἴκῳ μόνον σωματικῷ, ἀλλὰ καὶ ἐν τούτῳ τῷ ἁγίῳ καὶ πνευματικῷ. Ὁ γὰρ οἶκος μου, φησὶν, οἶκος προσευχῆς κληθήσεται. Ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς τοῦ αὐτοῦ μύρου κατεξιδώθημεν οἱ φωτισθέντες. Ἐμύρισε γὰρ πάντας ἡμᾶς τῇ δικαιοσύνῃ αὐτοῦ Χριστὸς ὁ Σωτὴρ ἡμῶν· δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα καὶ μεγαλοπρέπεια εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

²² Ephes. iv, 5, 6. ²³ Matth. xxi, 13.

MONITUM.

Commentarius ille, de quo nobis nunc proloquendum, si non aliunde, at merito tamen antiquitate commendatur. Nam inter doctos salis convenit id opus aut ad quartum sæculum pertinere, aut ad id ætatis proxime accedere. Hæc autem interpretatio ut in vulgatis, ita in mss. quoque imperfecta est, neque in his, neque in illis ultra caput decimum sextum Isaia extenditur. Fuit tamen aliquando tempus, cum exstaret integra, si fides est Possevino: qui, cum veteres libros Messanensis bibliothecæ recenset, ita scribit App. pag. 37, ad calcem operis: *Copiosissima in Isaiam prophetam D. Basilii interpretatio. Opus integrum et rarum in sol.* Quod si explanatio in reliqua Isaia capita ita erat copiosa in hoc Messanensi libro, ut est pars ea, quam in priora sexdecim capita habemus; non video qui fieri potuerit, ut volumine uno tanta commentariorum moles comprehenderetur. Utut hæc sunt, ea de re ad nostrum procuratorem generalem in curia Romana scripsimus: sed nihil certi didicimus. Nunc igitur rumoris nescio quid superest duntaxat Messanæ, famosissimos tres codices manu exaratos olim e bibliotheca Reverendorum Patrum ordinis Sancti Basilii a quodam Siciliæ prærege alio exportatos fuisse, ob idque fieri potuisse, ut Basilianus ille codex cum aliis duobus ablatus sit. Sed cum neque Possevinus neque quisquam alius dicat hunc se librum aut vidisse, aut legisse, non est quod de eo quærendo multum laboremus: eo magis, quod verisimillimum sit talem librum nunquam exstitisse.

Imperfectum illud in Isaiam Commentarium jam a longo tempore Basilio Magno tributum fuisse constat. Inter alios numerabimus Maximum martyrem, Joannem Damascenum, Symeonem Logothetam, Antonium Melissam, Tarasium patriarcham Constantinopolitanum, et auctorem Scholiorum Græcorum in Epistolas apostolicas. Quod si recentiores quoque, qui ejus operis Basilium Magnum auctorem faciunt, recensere aggredieremur, dies nos deficeret et charta. Celebres sunt Tilmannus, Ducæus, Combessius, Natalis Alexander, Dupinus, Tillemontius, Lequienus et alii prope innumeri. Contra, pauci sunt qui aliter sentiant, iique in litteris non ita magnæ auctoritatis, excepto Petavio viro longe doctissimo: qui nullum quidem argumentum ad suam opinionem probandam protulit, sed asseveranter tamen pronuntiavit id opus Basilii non esse. Ejus autem verba hæc sunt tom. III *Theol. dog.*, lib. 1, c. 2, n. 4: *Rursus auctor Commentariorum ad Isaiam, qui Basilio solent inscribi, nec sunt tamen illius, videtur etiam corporatos angelos facere.* Quam quidem sententiam amplexus sim, satis intelligitur vel ex eo loco, ubi hunc Commentarium edendum curavi (a): sed argumenta ipsa, quæ ad eam comprobandam adduxi, legas velim in Præfatione suo ordine et loco.

(a) Id est inter dubia. Ex argumentis tamen a D. Prud. Marano allatis in *Vita Basilii*, inter genuina annumerandus est; sed ut ordinem a D. Jul. Garnerio institutum servemus, quem inversum moleste ferrent eruditi, nihil mutamus. EDIT. PATR.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ

ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΡΟΦΗΤΗΝ ΗΣΑΙΑΝ.

ΠΡΟΟΙΜΙΟΝ (20-21).

B

378 ENARRATIO

IN PROPHETAM ISAIAH.

PROCEMIUM.

1. Εἰδοῦσθε μὴ γενέσθαι τὴν φωνὴν ὁμῶν χει-

²² Matth. xxiv, 20.

(20-21) Antiquus codex Combef.: Βασιλείου τοῦ μεγάλου ἐξηγήσις εἰς τὸν προφήτην Ἰσαΐαν, προοίμ. Reg. secundus: Τοῦ Βασιλείου τοῦ μεγάλου, etc.,

1. Orate ne fiat fuga vestra hieme vel Sabbato²².

προοίμιον. Editi: Λόγος α', inepte. Non enim hic primus est sermo eorum quos auctor, quisquis est, in prophetam Isaiam conscripsit: sed quoddam est

Advertendam est Deum non fecisse hiemem aut Sabbathum reprehensibile; scriptum est enim: *Etatem et ver tu finxisti ea*⁴¹. Verum in hieme sumus, cum carnis cupiditates imperium obtinent in nobis. Itaque sic intelligendum est dictum illud evangelicum, nimirum ut non fiat fuga nostra, cum vitia in nobis dominantur, aut cum per inertiam vitam nostram traducimus. Nam id nobis significat per Sabbathum; ut benedictionem illam consequamur: *Beatus servus tite, quem cum venerit Dominus, intenerit vigilantem*⁴². Estote prudentes sicut serpentes⁴³; forsitan ob id, quod prudenter ac sapienter detrahat senectutem. Etenim ubi jam exuenda est pellis, in locum angustum, quique undique corpus prorsus obstringat, immittit se ipsum, atque ad eum modum transmittens sese, senectam exuit. Forsan igitur et nos vult hic sermo per aretam ei strictam viam ingredienti exuere veterem hominem, ac novum induere, ut nostra quoque, velut aquilæ, juvenia renovetur. Magna quidem atque adeo prima dos, quæque animam summe purgatam requirat, divini afflatus esse capacem ad prophetandum mysteria Dei. Proxima vero secundum illam, et ipsa quidem non mediocrem aut vulgarem diligentiam desiderans, audire quid sibi velint ea quæ dicuntur a Spiritu, nec aberrare a dictorum sententia, sed recta ad illam deduci via a Spiritu, quo auctore scripta est prophetia, gubernaturque intellectus eorum, qui cognitionis donum acceperunt. Unde et Dominus addidit, dicens: *Qui habet aures ad audiendum, audiat*⁴⁴. Præterea propheta quoque Joel [Osce]: *Quis sapiens, et intelliget hæc? intelligens, et cognoscet ea*⁴⁵? Et Apostolus eo loco quo de charismatibus loquitur, quoddam esse donum ait prophetiam, quoddam discretionem spirituum⁴⁶. Nam qui sese dignum exhibet instrumentum, per quod Spiritus operetur, is propheta est. Porro qui vim eorum quæ denuntiantur prudenter percipit, is donum habet discernendorum spirituum. Quapropter et Corinthiis præscribens: *Prophete autem, inquit, duo aut tres dicunt, et ceteri dijudicent*⁴⁷.

2. Est autem donum hoc adeo magnum, ut Dominus comminetur sese ablatum e Judæa prophetam,

⁴¹ Psal. LXXIII, 17. ⁴² Matth. XXIV, 46. ⁴³ Matth. X, 16. ⁴⁴ Matth. XI, 45. ⁴⁵ Ose. XIV, 10. ⁴⁶ I Cor. XII, 10. ⁴⁷ I Cor. XIV, 29.

proœmil genus non ita scite consarcinatum. Sunt qui existant partem proœmil illius ad Basilium Magnum non pertinere. Sed tantum abest ut ego de eo cum illis contendere velim, ut proœmium totum ejus non esse facile concedam. De ipso opere, an Basilii sit, in Præfatione satis copiose disputavimus. ipso initio uterque Combef., *μη γενέσθαι*. Reg. secundus, *δὴ μη γενέσθαι*. Editi denique, *εὐχασθαι* μὲν δὲ *μη*, etc.

(22) Reg. secundus, *Σαββάτω*. Statim post illa, *ἐποίησεν ὁ Θεός*, additur in editis et in Reg. secundo, *οὐδὲ ἔκτισεν*; sed quin hæc expungi debeant, non valde admodum dubitamus, cum prorsus *παρέλθον* videantur. Accedit etiam, quod in utroque Combef. deest constet.

Ἀ μῶρος ἢ Σαββάτου (22). Σημειωτέον οὖν, ὅτι χειμῶνα ἢ Σάββατον ψεκτὸν οὐκ ἐποίησεν ὁ Θεός· γέγραπται γάρ· *Θεός καὶ ἔαρ σὺ ἐπλάσας αὐτά*. Ἐν χειμῶνι δὲ ἔσμεν, ὅταν τὰ πάθη τῆς σαρκὸς δυναστεύῃ ἐν ἡμῖν. Οὕτω τοίνυν νοητέον τὸ εὐαγγελικὸν βῆλὸν, *μη γενέσθαι ἡμῶν τὴν φυγὴν*, ὅταν τὰ χεῖρονα ἐν ἡμῖν κρατῇ, ἢ ἔσταν ἀργία τὴν ζωὴν ἡμῶν παραπέμπωμεν. Τοῦτο γὰρ ὑποβάλλει νοεῖν διὰ τοῦ Σαββάτου, ἵνα τύχωμεν τῆς εὐλογίας ἐκείνης· *Μακάριος ὁ δοῦλος ἐκεῖνος, ὃν ἐλθὼν ὁ Κύριος εὐρήσῃ γρηγοροῦντα*· *Γίνεσθε φρόνιμοὶ ὡς οἱ δράκοντες* (23)· τάχα διὰ τὸ φρονίμως καὶ συνετῶς ἀποφύεσθαι (24) τὸ γῆρας. Καὶ γὰρ ἐπειδὴν ἀποδύεσθαι δέη τὴν λεβηρίδα, στενὴν τόπῳ καὶ ἀκριβῶς προσφίγγοντι αὐτοῦ τὸ σῶμα ἐπιδούς ἑαυτὸν, οὕτω διεῖρων (25) ἑαυτὸν, ἀποδύεται τὸ γῆρας. Τάχα οὖν καὶ ἡμᾶς βούλεται ὁ λόγος διὰ (26) τῆς στενῆς καὶ τεθλιμμένης ὁδοῦ πορευομένους ἀποδύεσθαι μὲν τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, ἐνδύσασθαι δὲ τὸν νέον, ὥστε καὶ ἡμῶν αὐτῶν ἀνακαινισθῆναι, ὡς αὐτοῦ, τὴν νεότητα. Μέγα μὲν καὶ πρῶτον χάρισμα, καὶ ψυχῆς ἀκρῶς κεκαθαυμένης δεόμενον, χωρησά τὴν θείαν ἐμπνοίαν πρὸς τὴν προφητευσίαν τὰ τοῦ Θεοῦ. Δεύτερον δὲ μετ' ἐκεῖνο, καὶ οὐδὲ αὐτὸ μικρὰς οὐδὲ τῆς τοχούσης ἐπιμελείας δεόμενον, τὸ κατακούειν τοῦ βουλῆματος τῶν λεγομένων ὑπὸ τοῦ Πνεύματος, καὶ μὴ παραστοχάζεσθαι τῆς διανοίας τῶν λεγομένων, ἀλλ' εὐθυδῶως ἐπ' αὐτὴν ὀδηγεῖσθαι ὑπὸ τοῦ οικονομῆσαντος Πνεύματος γραφῆναι τὴν προφητείαν, ὀδηγούντος καὶ τὴν διάνοιαν τῶν ὑποδεξαμένων τὸ τῆς γνώσεως χάρισμα. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Κύριος ἐπέφερε, λέγων· *Ὁ ἔχων ὦτα ἀκοῦειν, ἀκούετω*. Καὶ ὁ προφήτης δὲ ὁ Ἰωὴλ· *Τίς σοφός* (27), *καὶ συνήσκει ταῦτα*; *καὶ συνετὸς*, *καὶ ἐπιγινώσκει αὐτά*; Καὶ ὁ Ἀπόστολος ἐν τῇ περὶ χαρισμάτων τόπῳ, τὸ μὲν τι χάρισμα προφητείας φησὶ, τὸ δὲ διάκρισιν πνευμάτων. Ὁ μὲν γὰρ παρέχων ἑαυτὸν ἄξιον ὄργανον τῇ ἐνεργείᾳ (28) τοῦ Πνεύματος, προφήτης ἐστίν· ὁ δὲ τὴν δύναμιν τῶν ἀπαγγελλομένων συνετῶς ἐκδεχόμενος, τὸ χάρισμα ἔχει τῆς διακρίσεως τῶν πνευμάτων. Διὸ καὶ Κορινθίοις διατάσσων, *Προφῆται δὲ, φησὶ, δύο ἢ τρεῖς λαλεῖτωσαν, καὶ οἱ ἄλλοι διακρίνετωσαν* (29).

2. Καὶ οὕτω μέγα, ὅτι ἐν ἀπειλῇ καίτοι ἀφελεῖν Δ Κύριον ἀπὸ τῆς Τουδαίας προφήτην, καὶ στοχαστὴν,

(23) Reg. secundus, *ὁ δράκ.*

(24) Sic Regii primus, secundus et tertius. Editi, ἀποδύεσθαι. Mox codices tres, ἀποδύεσθαι. Editi, ἀποδύσασθαι.

(25) Reg. secundus et tertius, διεῖρων, recte. Reg. primus, διείρας. Editi, διείρων.

(26) Sic tres mss. At editi, βούλεται ὁμοίως διὰ, etc. Statim duo mss., ἀποδύεσθαι. Alter, ἀποδύσασθαι. Editi, ἀποδύσασθαι.

(27) Illa, τίς σοφός, etc., non invenimus quidem apud Joëlem: sed apud Oseam leguntur XIV, 10.

(28) Reg. secundus, τῆς ἐνεργείας. Editi cum utroque Combef., τῇ ἐνεργείᾳ.

(29) Reg. secundus, καὶ ἄλλοι διακρίνοντες διακρίσεις καὶ.

καὶ βασιμαστὸν σύμβουλον, καὶ συνετὸν ἀκροατὴν. Ἡμεῖς δὲ εὐχεσθαι χρὴ λαβεῖν τὸ τῆς σοφίας; καὶ τὸ τῆς γνώσεως καὶ τὸ τῆς διδασκαλίας χάρισμα, ὥστε πάντα ὁμοῦ συνδραμόντα, τῷ ἡγεμονικῷ ἡμῶν ἐντυπῶσαι τὴν πάσης τῆς προφητευσμένης ἀληθείας μόρφωσιν. Ἔστι δὲ τοῦ μὲν λόγου τῆς γνώσεως χρεῖα πρὸς τὸ θεωρεῖν τοῦ Πνεύματος τὰ ἀπόρρητα· τοῦ δὲ λόγου τῆς σοφίας, πρὸς τὸ κατὰσκευάσαι καὶ ἐξεργάσασθαι τὰ συνεστραμμένως ἐν βραχυλογίαις ἐκδομένα· Ἰδιον γὰρ τῆς σοφίας τὸ ἐκτείνειν λόγους. Ἐξέτεινα γὰρ, φησὶ, λόγους (30), καὶ οὐ προσείχετε. Ἐπειτα τὸ τῆς διδασκαλίας χάρισμα εἰς οικοδομὴν τῶν ἀκούοντων. Χρὴ τοίνυν τῇ ψυχῇ τοῦ μέλλοντος προφητεύειν τὴν ἐπιτηδεύοντα προῦποκατεῖναι ἐκ τοῦ ἐφ' (31) ἡμῖν κινήματος, ἵνα ὁ ἐν τοῖς ὅλοις λόγος τὰς ἀρμονικώτερας ψυχὰς ἐκλεγόμενος, ἐν αἷς οὐδὲ μικρόν τι κίνημα τοῦ παθητικοῦ τῆς ψυχῆς ἀσύμφωνόν ἐστι πρὸς τὸν λόγον κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς ἐνυπαρχούσης εὐαρμοστίας, τὴν ἐκ τοῦ θεοῦ Πνεύματος ἐνεργεῖαν ἐπαγάγῃ. Οὐ μόνον δὲ ἡ τῶν παθῶν καταστολὴ ἀναγκαῖα εἰς τὸν εὐτρεπισμὸν τῆς ὑποδοχῆς τοῦ Πνεύματος, ἀλλὰ καὶ τὸ μέτρον τῆς περὶ τὴν πίστιν διαθέσεως, καὶ τὸ συμφέρον αὐτοῦ τε τοῦ ὑποδεχομένου (32) τὴν χάριν, καὶ τῶν κατὰ καιρὸν ἀκούοντων, ἥ καὶ εἰς ὕστερον μεθεξόντων τῆς ἐκ τῶν προφητῶν ὠφελείας. Δίδονται γὰρ, φησὶν, ἐκάστῳ ἡ φανέρωσις τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸ συμμέτρον· καὶ πάλιν· Κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς πίστεως. Ἀνέφικτον μέντοι (33) τὸ τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει παραστήσαι τὸν λόγον τῆς διαφόρου ἐνεργείας παρὰ τοῦ θεοῦ Πνεύματος τοῖς ἀξίοις ἐγγινόμενης· καθ' ὃν ὁ μὲν προφητεῖαν πιστεύεται, καὶ ταύτην ἐπὶ τοσούτῳ. Ὁ δὲ χάρισμα λαμβάνει, καὶ ταῦτα τηλικαῦτα (34)· καὶ ἄλλος ἐνεργήματα δυνάμεων μειζόνων ἢ μικροτέρων. Ταῦτα γὰρ μόνος οἶδεν ὁ τῇ ἐκάστου ψυχῆς ἀξίᾳ ἐνατενίζων, καὶ τοῖς ἀθεωρητοῖς τῆς δικαιοσύνης μέτροις διαίρων ἐκάστῳ τὰ πρὸς ἀξίαν.

3. Πῶς προφητεύουν αἱ καθαραὶ καὶ διαυγεῖς ψυχαί; Οἰονεὶ κάτοπτρα γινόμενα τῆς θείας ἐνεργείας, τὴν ἐμφασιν τραπὴν καὶ ἀσύγχυτον καὶ οὐδὲν ἐπιθολομένην ἐκ τῶν παθῶν τῆς σαρκὸς ἐπεδείκνυντο. Πᾶσι μὲν (35) γὰρ παρέσσι τὸ ἅγιον Πνεῦμα· ἀλλὰ τοῖς μὲν καθαρεύουσι τῶν παθῶν τὴν ἰδίαν ἐμφαίνει δύναμιν· τοῖς δὲ τὸ ἡγεμονικὸν συγκεχυμένον ἔχουσιν ἀπὸ τῶν τῆς ἁμαρτίας σπιλῶν, οὐκέτι. Δεῖ δὲ πρὸς τῇ καθαρότητι καὶ τὸ ὁμαλὸν τῆς εὐσταθοῦς (36) καταστάσεως ἐπιδείκνυσθαι. Οὐ γὰρ ὁ ἀνωμάλως ἔχων περὶ σωφροσύνην, καθαρὸς· ἀλλ' ὁ τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς ὑποτάξας τῷ Πνεύματι. Ὡστερ γὰρ αἱ τῶν προσώπων ἐμφάσεις οὐκ ἐν πάσαις ταῖς ὕλαις γίνονται, ἀλλὰ ἐν ταῖς λευκότητά τινα καὶ διαφάνειαν πεκτημέναις· οὕτως οὐκ ἐν πάσαις ταῖς ψυχαῖς ἡ

A et conjectorem, et admirandum consultorem, **379** et auditorem intelligentem⁴⁰. Nobis vero precandum ut accipiamus sapientiae, ac scientiae, neque non doctrinae donum, ut omnia simul concurrentia formam omnis veritatis quae prophetia continetur, in principali animi nostri parte imprimant. Opus est autem sermone scientiae ad contemplanda Spiritus arcana: sermone vero sapientiae, ad apparanda et excolenda ea quae contorte ac paucis sunt prolata. Siquidem sapientiae proprium est producere sermonem. Ait enim: *Produxi sermones, et non attenditis*⁴⁰. Præterea doctrinae donum pertinet ad edificationem audientium. Itaque ex liberi arbitrii motu in anima ejus qui sit prophetaturus, præjaceat necesse est quædam habilitas, ut verbum illud quod est in omnibus, dum magis compositos deligit animos, in quibus nec exiguus affectuum animi motus dissonat cum ratione juxta analogiam præcedentis aptitudinis, divini Spiritus inducat efficaciam. Neque vero solum requiritur affectuum sedatio, ut quis ad suscipiendum Spiritum paratus sit et aptus, verum etiam quidam in animo erga fidem modus, utilitasque, tum hujus qui gratiam accipit, tum illorum qui in tempore audiunt: aut eorum etiam qui in posterum ex prophetis fructum percipienturi sunt. *Datur enim, inquit, unicuique manifestatio Spiritus ad utilitatem*⁴⁰; ac rursus: *Secundum rationem fidei*⁴¹. Sane supra naturæ vires est, exhibere rationem modumque diversæ operationis, quæ a Spiritu divino accidit in his qui merentur. Juxta quam huic prophetia committitur, et id quidem ad certum modum. Alius accipit dona sanationum, atque ea ad certam mensuram; alius vero operationes virtutum, majorum aut minorum. Enim vero solus ista novit qui cujusque animæ meritum penitus intuetur, et invisibilibus justitiæ mensuris quæ ex merito sunt, unicuique distribuit.

3. Quomodo prophetabant puræ ac pellucidæ animæ? Nempe eæ velut specula factæ divinæ operationis, imaginem integræ inconfusamque ei nulli ex parte affectibus carnis turbatam representabant. Nam omnibus quidem adest Spiritus sanctus: sed iis qui puri sunt affectibus, peculiarem exhibet virtutem; at vero iis quorum mens peccati sordibus perturbatur, minime. Oportet autem præter puritatem, constantis animi æquabilitatem exhibere. Neque enim qui inæqualis est animi circa castitatem, purus est, sed qui carnis potulantiam subjecit Spiritui. Quemadmodum enim vultuum imagines non in qualibet materia redduntur, sed in his duntaxat quæ levorem ac perluciditatem quamdam obtinent; ita non in quibuslibet mentibus

⁴⁰ Isa. III, 2. ⁴¹ Prov. I, 24. ⁴² I Cor. XII, 7. ⁴³ Rom. XII, 6.

(34) Aquila, Symmachus et Theodotio pro λόγους ediderunt, χεῖρά μου, manum meam.

(35) Reg. secundus, ἐν.

(36) Idem codex, δεχομένου.

(37) Ita quatuor mss. At editi, μὲν.

(34) Reg. secundus, δὲ τηλικαῦτα.

(35) Sic mss. tres. Drest μὲν in editis.

(36) Reg. secundus cum utroque Combef., εὐσταθοῦς. Editi, εὐπειθοῦς.

operatio Spiritus, sed in iis quæ nihil habent obliquum, nihil obortum. Candida quidem nix, verum imagines intuituum non representat, propterea quod inæqualis est, e concreta spuma constans. Lac altum, at non recipit imagines, eo quod et ipsi exiguæ quæpiam insint bullulæ. Contra, in aqua licet nigra relucet **380** forma ob levorem. Ita videlicet vitæ inæqualitas nequaquam idonea est ad suscipiendam divinam operationem. Ergo cum anima omni virtutis studio dedita ex vehementi in Deum amore, perpetuo Dei memoriam sibi impressam servat; atque hoc modo Deum velut in se ipsa inhabitantem reddit; ex vehementissima in Deum intentione et arcano amore, numine afflata, digna prophetiæ dono evadit, Deo divinam virtutem impertiente, animique oculos aperiente, ad intelligendas quas velit speculationes. Quapropter et prophetæ ante videntes vocabantur: propterea quod futura perinde quasi præsentia fuissent, prospicerent. Sed magis inducemur ad intelligendum prophetium afflatum ex visis, quæ in somnis accidunt. Quemadmodum enim visis principali animi parti impressis, urbes aut regiones magnitudine ac pulchritudine præstantes, aut animalia supra naturam conspicimus: aut etiam verborum aliquorum memoriam, quæ auribus hausta sint, sæpenumero oblitivimus; cumque tam multa, tamque nova spectemus in nobis et audiamus, haud jam vere quidquam corporeo sensu videmus, neque audimus: iidem et divinorum ac beatorum virorum mens, aliquando quidem per apertam visionem, aliquando vero per somnium impressis imaginibus, divinis sermonibus ac visis impletur, cum neque per oculos imagines eorum quæ videntur, revocarit, neque per aures aeris ictum, a vocis edendæ instrumentis profectum, acceperit. Neque enim sublimis ille thronus, et elevatus, aliquid erat foris subsistens; neque rursus in eo sedens, quem vidit Isaias ³²: neque ille electricus ab ilibus sursum, igneus autem ab ilibus deorsum, qui apud Ezechielem describitur ³³, erat specie humana. Sed horum mens majore quadam virtute in earum rerum, contemplatione morabatur, Spiritu divinam naturam per ænigmata representante.

4. Vident autem prophetæ non futura solum, verum etiam quæ in rebus præsentibus sunt abilita. Quemadmodum ait Paulus: Si vero prophetetis, ingreditur autem aliquis infidelis, aut indoctus, occulta cordis illius manifesta fiunt ³⁴. Aut quemad-

³² Isa. vi, 1. ³³ Ezech. viii, 2. ³⁴ I Cor. xiv, 24.

(37) Sic codices tres. Editi vero, ἐγκοπτόντων.

(38) Ita antiquus Combefisii codex et Reg. secundus. Alter Combef. cum editis, μέλαινα.

(39) Reg. secundus, ἐνοικον ἐν αὐτῇ.

(40) Basilii, si tamen ejus hæc sunt, male accipit id quod legitur I Reg. ix, 9, ut recte ac prudenter adnotavit Combefisius. Etenim illud, ἐμπροσθεν, voci ἐκάλουντο, non voci βλέποντες, jungendum esse nemo, qui locum Scripturæ legerit, inficiabitur. Quare optime interpretatus est Symma-

A τοῦ Πνεύματος ἐνέργεια, ἀλλ' ἐν ταῖς μηδὲν σχολιδὺν ἐχούσαις, μηδὲ στράγγαλιώδεσ. Ἡ χιών λαμπρά, ἀλλ' εἰκόνας τῶν ἐγκοπτόντων (37) οὐ δείκνυσι, διότι τραχεῖά ἐστιν ἐκ πεπηγότων ὕδρων συγκεκλιμένη. Τὸ γάλα λευκὸν, ἀλλ' οὐ παραδέχεται τὰς εἰκόνας, διότι καὶ αὐτῷ μικραὶ τινὲς εἰσι πομφόλυγες. Ὑδατι δὲ καὶ μέλανι (38) μορφή ἐμφαίνεται διὰ λειότητα. Οὕτως ἄρα τὸ ἀνώμαλον τοῦ βίου πρὸς ὑποδοχὴν θείας ἐνεργείας ἀνεπιτήδεον. Ὅταν οὖν ψυχὴ πάσῃ ἀσκήσει ἀρετῆς ἐαυτὴν ἐπιδοῦσα, τῷ σφοδρῷ περὶ Θεοῦ φιλήτρῳ διηνεκῶς μνήμῃν Θεοῦ ἐντυπωθεῖσαν αὐτῇ διασώζη, καὶ τούτῃ τῷ τρόπῳ οἷον εἰ ἐνοικον αὐτῇ (39) τὸν Θεὸν εἶναι κατασκευάσῃ· ἐκ τῆς πρὸς τὸν Θεὸν σφοδροτάτης ἐνατενίσεως, καὶ τοῦ ἀρρήτου φιλήτρου θεοφορουμένη, ἀξία τοῦ κατὰ τὴν προφητείαν χαρίσματος γίνεταί, διδόντος Θεοῦ δύναμιν τοῦ Θεοῦ, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς ψυχῆς διανοίγοντος εἰς κατανόησιν ὧν βούλεται θεαμάτων. Διὸ καὶ οἱ προφηταὶ ἐμπροσθεν (40) βλέποντες ἐκάλουντο, παρὰ τὸ ὡς παρόντα τὰ μέλλοντα προσεῖν. Προσαχθισόμεθα δὲ μέλλον εἰς τὸ ἰδεῖν τὸ προφητικὸν κίνημα ἐκ τῶν κατ' ὅναρ φαντασμάτων. Ὅσπερ γὰρ ἐν ταῖς καθ' ὕπνον φαντασίαις τοῦ ἡγεμονικοῦ τῆς ψυχῆς ἡμῶν τυπούμενου, πόλεων ἢ τόπων μεγέθει (41) καὶ ἀλλοίαις διαφερόντων, ἢ ζώων ὑπὲρ τὴν φύσιν γινόμεθα θεαταί· ἢ καὶ λόγων τινῶν μνήμην διὰ τῆς ἀκοῆς ἐμπροσθέντων, πολλάκις παρακατέχομεν· καὶ τοσούτων περὶ ἡμᾶς θεαμάτων τε (42) παραδόξων καὶ ἀκουσμάτων ὄντων, οὐτε τι εἰδομεν κατὰ ἀλήθειαν σωματικῇ αἰσθῆσει, οὐτε ἡκούσαμεν· οὕτω καὶ τὸν τῶν Θεῶν καὶ μακαρίων ἀνδρῶν (43) νοῦν, ποτὲ μὲν ὕπαρ, ἄλλοτε δὲ ὄναρ τυπούμενον, λόγων τε Θεῶν καὶ θεαμάτων πληροῦσθαι· οὐτε δι' ὀφθαλμῶν τὰς εἰκόνας τῶν ὄρωνμένων ἀναμαζόμενον, οὐτε δι' ὠτων αἶρος πληγὴν ἐκ τῶν φωνητικῶν ὀργάνων προελθοῦσαν ὑποδεξάμενον. Οὐ γὰρ ἐξωθεν τι ὑποκείμενον ἦν ὕψηλός θρόνος καὶ ἐπιηρμένος· οὐδὲ ὁ ἐπ' αὐτοῦ καθήμενος (44), ὃν εἶδεν ὁ Ἡσαίας· οὐδὲ ἀνθρωποειδὴς, ὁ ἡλέκτρινος μὲν τὰ ἀπὸ ὀσφύος ἄνω, πύρινος δὲ ἀπὸ ὀσφύος ἐπὶ τὰ κάτω, ὁ παρὰ τῷ ἱεζεκιήλ· ἀλλ' ὁ μὲν νοῦς αὐτῶν, δυνάμει κρείττονι (45), ἐν θεωρίᾳ τούτων ἐγένετο, δι' αἰνιγμάτων τοῦ Πνεύματος τὴν Θεῶν φύσιν παραδεικνύοντος.

4. Ὅρῳσι δὲ οἱ προφηταὶ οὐ τὰ μέλλοντα μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν παρόντων τὰ λανθάνοντα, ὡς φησι Παῦλος· Ἐὰν δὲ προφητεύητε, εἰσέλθῃ δὲ τις ἄπιστος ἢ ἰδιώτης, τὰ κρυπτά τῆς καρδίας αὐτοῦ φανερά γίνονται· ἢ ὡς ὁ Ἐλισσαῖος· Οὐχὶ ἡ καρ-

chus, dum ita scripsit, τὸν γὰρ προφήτην τότε ἐκάλουν κατὰ τὸ ἀρχαῖον, ὁρῶντα, Nam eum qui tunc propheta erat, vocabant antiquitus, Videntem.

(41) Sic tres mss. Editi vero, μεγέθει, male.

(42) Reg. secundus, θεαμάτων τε καὶ παραδόξων.

(43) Sic Reg. secundus. Editi cum duobus mss., ἀνδρῶν καὶ μακαρίων.

(44) Reg. secundus, καθεζόμενος.

(45) Ita Regii primus, secundus et tertius. Editi, κρείττων.

δια μου ἐπορεύετο μετὰ σοῦ, ἡνίκα ἀνέστρεψεν ὁ ἀνὴρ, μετὰ τοῦ ὄμματός αὐτοῦ, εἰς συνάντησίν σοι (46); Ἔστι δὲ προφητεία καὶ ἡ δι' ὀνείρων πρόγνουςις, ὡς τῷ Ἰωσῆφ ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ τῷ Δανιὴλ ἐπὶ τῆς Βαβυλωνίας, ἰδεῖντο. Πῶς οὖν καὶ Φαραὼ, καὶ Ναβουχοδονόσορ; Ὅτι περὶ τῶν κοσμικῶν καταστάσεων τοὺς κράτουντας ἰδεῖ προβλέπειν, ἵνα πιστεῦνται. Πῶς δὲ καὶ Βαλαὰμ προφητεύει καὶ Καΐφας; Ὅτι κάκεινοι τοὺς πειθομένους εἶχον· καὶ ὁ μὲν ὡς ἀρχιερεὺς, ὁ δὲ ὡς μάντις. Οὐ γὰρ ψυχῆς καθαρότης ἐνταῦθα, οὐδὲ διαύγεια νοῦ ἐνορῶντος Θεοῦ, καὶ τὴν ἐκείθεν δύναμιν ἐπισπῶντος (47)· ἀλλ' οἰκονομικῶς ἐν αὐτοῖς ὁ λόγος, οὐ κατὰ τὴν ἀξίαν, ἀλλὰ πρὸς τὸν καιρὸν. Ζητήσεις δὲ εἰ τὰ παρὰ (48) τῷ Ἠσαΐα καὶ τῷ Ἰεζεκιήλ ὁπτασθῆναι εἰσὶ, διὰ τοιῶνδε φαντασιῶν ἐωραμέναι, ἧ θεολογίαί, δι' αἰνιγμάτων τοῦ Πνεύματος τὰ τῆς θεότητος ἡμῖν ἰδιώματα καταγγέλλουσαι (49);

Jusmodi phantasias conspекte, an potius rerum tuis proprietates nobis significans?

5. Φασι δὲ τινες ἐξεστηκότας αὐτοὺς προφητεύειν, ἐπικαλυπτομένου τοῦ ἀνθρωπείου νοῦ παρὰ τοῦ Πνεύματος. Τοῦτο δὲ παρὰ τὴν ἐπαγγελίαν ἐστὶ τῆς θείας ἐπιδημίας, ἐκφρονα ποιεῖν τὴν θεόληπτον, καὶ ὅτε πλήρης γέγονε τῶν θεῶν διδαγμάτων (50), τότε καὶ τῆς οἰκείας ἐξίστασθαι διανοίας, καὶ ἄλλους μὲν ὠφελοῦντα δι' ἑαυτοῦ, αὐτὸν δὲ τῆς ἐκ τῶν ἰδίων λόγων ἀπολείπεσθαι ὠφελείας. Ὅλως δὲ, τίνα λόγον ἀκούσθων ἔχει, ἐκ τοῦ τῆς σοφίας Πνεύματος μεμνηνόντι παραπλήσιον γίνεσθαι, καὶ ἐκ τοῦ τῆς γνώσεως Πνεύματος τὸ παρακολουθητικὸν ἀποβάλλειν (51); Ἄλλ' οὐτε τὸ φῶς τυφλότητα ἐμποιεῖ, ἀλλὰ τὴν ἐκ φύσεως ἐνυπάρχουσαν ὀρατικὴν δύναμιν διεγείρει· οὐτε τὸ Πνεῦμα σκότῳ ἐμποιεῖ ταῖς ψυχαῖς, ἀλλὰ πρὸς τὴν τῶν νοητῶν θεωρίαν τὸν ἀπὸ τῶν τῆς ἁμαρτίας κηλίδων καθαρεύοντα νοῦν διανίστησι. Πονηρὰ μὲν οὖν δύναμιν συγχυτικὴν εἶναι διανοίας, ἐπιβουλεύουσαν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει, οὐκ ἀπίθανον· Θεοῦ δὲ Πνεύματος παρουσίαν ταυτὸ τοῦτο λέγειν ἐνεργεῖν, ἀσεβές. Ἐπειτα, εἰ σοφοὶ οἱ ἅγιοι, πῶς οὐκ ἐπικολοῦθον τοῖς προφητευομένοις; Σοφὸς γὰρ, φησὶ, νοήσκει τὰ ἀπὸ τοῦ ἰδίου στόματος· ἐπὶ δὲ χεῖλεσι φορεῖ ἐπιγνώμοσύνην. Εἰ δὲ οὕτως ἐξέστη (52) Ἰσαὰκ ἐπὶ τῇ εἰσόδῳ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, καὶ Δαβὶδ εἶπεν ἐν τῇ ἐκστάσει αὐτοῦ, διὰ τοῦτο τὴν παραφορὰν καταψεύδονται τῶν ἁγίων, γινωσκέτωσαν τὴν ἐκπληξιν ἐκστασιῶν εἰρησθαι· ὡς τὸ, Ἐξέστη ὁ οὐρανός, καὶ

modum Elisæus: Nonne cor meum ambulabat tecum, cum reverteretur vir cum curru suo tibi obviam? Est autem et prophetia, cum aliquid per somnium præseitur, quemadmodum Joseph in Ægypto et Daniel in Babylone revelatio facta est. At quomodo igitur et Pharaon et Nabuchodonosor futura præseierunt? Nempe de mundanarum rerum statu oportebat dominos prævidere, uti his fides haberetur. Quomodo vero etiam Balaam prophetat et Caiphas? Nimirum quod hi quoque habebant quibus imperabant: hic quidem tanquam sacerdotum princeps, ille vero, tanquam vates. Neque enim hic puritas animi fuit in causa, neque mentis illustratio Deum contemplantis, atque inde virtutem haurientis: sed certa quadam dispensatione illis contigit sermo, non pro merito, sed pro temporis opportunitate. Quæres autem, an ea quæ leguntur apud Isaiam et Ezechielem, sint visiones per divinæ doctrinæ, per Spiritus ænigmata divinitatis

5. Porro sunt qui dicant eos furore ac insania correptos prophetare, humana mente a Spiritu absorpta. Verum id abhorret a professione divinæ præsentis, ut amentem reddat, qui a numine corripitur, cumque plenus divinorum decretorum esse cœperit, tum a sua ipsius mente excidat, et qui aliis ex sese præbeat utilitatem, ipse ex propriis sermonibus nihil capiat emolumenti. In summa, quæ ratione consentaneum est, ut quis per sapientiæ Spiritum, similissimus insano evadat, ac ex intelligentiæ Spiritu vim amittat intelligendi? Quin potius neque lumen cæcitate parit, verum videndi facultatem a natura insitam expergeficit: neque Spiritus tenebras inducit animis, sed ad contemplationem rerum intelligibilium, mentem a peccati maculis puram excitat. Non quidem dissimile veri est, improbam potestatem, naturæ humanæ insidiantem, confundere mentem: sed idipsum per Spiritus divini præsentiam effici, dicere impium est. Ad hæc, si sapientes sunt sancti, quomodo eorum quæ vaticinio edebant, intelligentiam non sunt assecuti? Sapiens enim, inquit, intelliget quæ ab ore proprio proficiuntur: in labiis autem portat intelligentiam. Quod si quoniam Isaac in ingressu filii sui obstupuit, et quoniam David dixit in excessu suo: ob id fingunt sanctos mentis suæ D compotes non esse; noverint admirationem ac stu-

⁴⁶ IV Reg. v, 26. ⁴⁷ Prov. xvi, 23. ⁴⁸ Gen. xxvii, 33. ⁴⁹ Psal. cxv, 2.

(46) Codices duo, σου. Mox uterque Combef., ὡς τῷ Ἰωσῆφ..... καὶ τῷ Δανιήλ. Editi, ὡς ὁ Ἰωσῆφ... καὶ Δανιήλ.

(47) Reg. secundus, ἐνταῦθα, οὐδὲ νοὺς ἀνθρώπων ὁ ὢντων Θεοῦ, καὶ τὴν ἐκείθεν δύναμιν σπῶντων, Neque mens hominum intuentium Deum, indeque virtutem haurientium. Regii primus et tertius non aliter atque editi, nisi quod pro ἐπισπῶντος habeant σπῶντος.

(48) Sic Reg. primus. Duo alii mss., εἰ παρὰ. Editi, εἰ αὐτὰ παρὰ.

(49) Regii primus et secundus, καταγγέλλουσαι. Editi, καταγγέλλοντος, non ita recte.

(50) Reg. secundus, χαρισμάτων.

(51) Codices tres, ἀποβάλλειν. Non longe hinc Reg. secundus, τυφλότητα ποιεῖ. Subinde idem codex, Πνεῦμα τὸ ἅγιον.

(52) Illud, ἐξέστη, potest nonnunquam ita accipi, ut quadam mentis alienationem significet. Vulgata, Expavit Isaac stupore vehementi. Aliquanto post Reg. tertius, διὰ τοῦτο τὴν περιφορὰν, haud emendate.

porem appellatum esse mentis excessum. Cujusmodi est illud: Obstupuit cœlum, et horruit terra⁵⁵. Porro fatendum est a communibus principiis profectos nos ea quæ secundum litteram contraria sunt, in Deo non intelligere. Quale est juxta communes acceptiones, divinam naturam, bonam, iræ exper-

6. Quare si Scriptura Deum irasci, iræ affici, aut poenitere, aut præter meritam aliquo uti dicat; quid sibi velit verba quærendum est; ac sollicite cogitandum quomodo ea restituere possimus. Non autem oportebit præclaras de Deo opiniones subvertere. Atque ad eum modum citra offensam in Scripturis versabimur, dum et ex iis, quæ facile percipi possunt, adjuvabimur, et ab iis quæ sunt intellectu difficiliora, non offendemur. Quod si quis illud divinæ Scripturæ vitio vertat, quod non doceat, neque producat ea quæ prodesse possint, is perpendat universam rerum mortalium ordinationem, non solum in 382 spiritualibus, verum etiam in inferioribus, atque ad vitam pertinentibus negotiis; consideretque eam vim, quæ gubernat universa, brutis animalibus facilem ad vitam inendam occasionem tribuisse, alimentum ulro præbens, operimentum sponte agnatum, e pilis aut plumis indumenta: hominem autem solum, nudum producens; rationem omnium illorum vice dedit, per quam artes repetitæ sunt, quibus illa sibi suppeditet, puta, architectura, textoria, agricultura, æraria fabrica; quandoquidem quod deerat corporibus, id animus per rationis copiam supplet. Quemadmodum igitur opifex noster in his commoditates vitæ nobis haud invidens, omnia una nobiscum similiter brutis produci ac procreari non permisit; sed velut ingenii exercitium rerum necessariarum inopiam nobis excogitavit: itidem et in Scripturis data opera voluit esse obscuritatem ad mentis nostræ utilitatem, vim ipsius ac virtutem excitans. Primum quidem, ut his occupata, a deterioribus avocetur. Deinde quod quæ labore parata sunt, ea, nescio quo pacto, magis amantur, quæque longo tempore contingunt, constantius permanent. Porro quæ facile parantur, his non perinde avidè fruimur. Negligitur enim rerum obviarum copia, neque ulla custodia dignas ducit, qui possidet. Quapropter et somniorum obscura et involuta est ratio, ita ut non mediocrem desideret animi sagacitatem, habentque insomniorum ænigmata plurimum affinitatis cum iis quæ in Scriptura allegoricè et arcano sensu significantur. Unde et Joseph et Daniel per prophetiæ donum somnia dignoscebant, quandoquidem ipsa per se cogitationis vis non satis valet ad verè indaginem. Denique accedit huc quod vitæ quoque puritas requiritur, ut ad navandam virtuti morali operam, id quod in Scripturis obvolutum est, dignoscamus. Requiritur autem præter

A ἡ γῆ ἔφριξε. Χρὴ δὲ ἀπὸ τῶν κοινῶν ἐννοῶν ὠρμημένους, περὶ Θεοῦ τὰ ἐναντιούμενα, ὅσον ἐπὶ τῇ λέξει, ὁμολογεῖν, μὴ νοεῖν. Οἶον, κατὰ τὰς κοινὰς προλήψεις ἐστὶ (53) τὴν θείαν φύσιν ἀγαθὴν, καὶ ἀόρητον, καὶ δικαίαν ὁμολογεῖν.

6. Ἐὰν οὖν ὀργιζόμενον, ἢ λυπούμενον, ἢ μεταμολόμενον, ἢ μὴ κατ' ἀξίαν τινὲ χρώμενον ἡ Γραφή λέγει, ζητεῖν προσήκει τὸ τῆς λέξεως βούλημα, καὶ μεριμνᾶν, τίνα τρόπον ἀποκαταστήσῃ δινηθῶμεν· οὐχὶ δὲ ἀνατρέπειν τὰς ἀξιολόγους περὶ Θεοῦ ὑπολήψεις. Καὶ οὕτως ἀπροσκόπως ἐντευζόμεθα ταῖς Γραφαῖς, ἀπὸ μὲν τῶν εὐλήπτων ὠφελούμενοι, ἐκ δὲ τῶν ἀσαφιστέρων οὐ παραβλαπτόμενοι. Ἐὰν δὲ τις ἐγκλητῇ τῇ θείᾳ Γραφῇ, ὥς οὐ διδασκαλικῇ οὐδὲ ἐνεργητικῇ τῶν ὠφελισθῆναι δυναμένων, καταμάνθανετω πᾶσιν τὴν τῶν ἀνθρωπίνων διακόσμησιν, οὐκ ἐν τοῖς πνευματικοῖς μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ὑποδεεστέροις καὶ τοῖς κατὰ τὸν βίον πράγμασιν· ὅτι τοῖς μὲν ἀλόγοις εὐκόλως ἔδωκε τὴν πρὸς τὸ ζῆν ἀφορμὴν· τρώφας αὐτομάτους, καὶ σκέπην αὐτοῦ· καὶ τὰ ἐκ τριχῶν καὶ πετρώων ἐνδύματα ἡ τὰ σύμπαντα οἰκονομοῦσα δύναμις ἔχαρίσατο· τὸν δὲ ἀνθρώπον γυμνὸν παραγαγούσα, λόγον ἔδωκεν ἀντὶ πάντων, δι' οὗ αἱ τε (54) ποριστικαὶ συνέστησαν τέχναι, οἰκοδομικῇ, ὀφαντικῇ, γεωργίᾳ, χαλκευτικῇ· τὸ τοῖς σώμασιν ἐνδόν ἀναπληρούσης τῆς ψυχῆς τῇ παρουσίᾳ τοῦ λόγου. Ὡςπερ οὖν ἐν τούτοις, οὐχὶ βασκαίνων ἡμῖν πρὸς τὸ ζῆν ἀφορμῶν, παραπλησίως τοῖς ἀλόγοις συναπογεννηθῆναι πάντα ὁ δημιουργὸς ἡμῶν οὐ συνεχώρησεν, ἀλλὰ τὴν ἐνδειαν τῶν ἀναγκαίων, γυμνάσιον ἡμῖν τῆς διανοίας ἐμήχανησάτο· οὕτω καὶ τὴν ἐν ταῖς Γραφαῖς ἀσάφειαν ἐπ' ὠφελείᾳ τοῦ νοῦ, διεγείρων αὐτοὺς τὴν ἐνέργειαν, ἐπετήδευσε. Πρῶτον μὲν, ἵνα τούτοις ἐνασχολούμενος τῶν χειρόνων ἀφέλκῃται· ἔπειτα ὅτι τὰ πόνῳ κτηθέντα μᾶλλον πως ἀγαπᾶται, καὶ τὰ διὰ μακροῦ χρόνου προσγεγόμενα μονιμώτερον παραμένει· ὣν δὲ ῥῆδιά ἡ κτήσις, οὐ περισπούδαστος ἡ ἀπώλεις. Εὐκαταφρόνητος γὰρ ἡ τῶν προχείρων παρουσία, καὶ οὐδεμιὰς φυλακῆς ἀξιουμένη τοῖς ἔχουσι. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ τῶν ὀνείρων φύσις ἀσάφης καὶ πλαγία, καὶ οὐ μικρὰς δεομένη τῆς ἐκ τοῦ νοῦ ἐντρεχείας· καὶ πολλὴ συγγένεια πρὸς τὰ ἐκ τῶν ὀνείρων αἰνίγματα τοῖς κατὰ ἐπίκριψιν ἐν τῇ Γραφῇ δηλουμένοις. Ὅθεν καὶ Δ' Ἰωσήφ καὶ Δανιὴλ τῷ προφητικῷ χαρίσματι τὰ ὀνείρατα διεγίνωσκον, ἐπειδὴ οὐκ αὐτάρκη τὰ τῶν ἐννοῶν πρὸς τὴν θήραν τῆς ἀληθείας. Πρὸς δὲ τοῦτο χρεῖα τῆς ἐν τῷ βίῳ καθαρότητος, ὥστε καὶ πρὸς τὴν τῆς ἡθικῆς ἀρετῆς ἐπιτήδευσιν τὸ ἐν (55) ταῖς Γραφαῖς κεκαλυμμένον διαγνωσθῆναι. Χρεῖα δὲ πρὸς τῇ καθαρότητι τοῦ βίου καὶ τῆς ἐν ταῖς Γραφαῖς διατριβῆς, ἵνα τὸ σεμνοπρεπὲς καὶ μυστικὸν τῶν θείων λογίων ἐκ τῆς συνεχοῦς μελέτης ἐντυπωθῇ τῇ ψυχῇ. Ὅτι δὲ βίου ὅλου δεῖται ἡ τῶν θείων λόγων μελέτη, συν-

⁵⁵ Jerem. 11, 12.

(53) Ita Regii primus et tertius. Deest ἐστὶ in editis. Reg. secundus, τοῦτ' ἐστὶ τὴν θείαν.

(54) A7 r°. Forte. αἱ γε. Edit.

(55) Editi, ἐπὶ. At mss. tres, ἐν.

ἰστησιν (56) ὁ Μωϋσείως βίος· ὃς ἐπὶ μὲν τῇ πρώτῃ A
 τεσσαρακονταετηρίδι ἐπαίδευσθη τὰ Αἰγυπτίων, ἐπὶ
 δὲ τῇ δευτέρᾳ τεσσαρακονταετηρίδι ἐπὶ προφάσει
 τοῦ ποιμαίνειν ἐπὶ τὰς ἐρημίας ἀναχωρήσας, τῇ
 θεωρίᾳ τῶν ὄντων ἀποσχόλασε. Καὶ οὕτω λοιπὸν τῆς
 τοῦ Θεοῦ ἐπιφανείας ἀξιώσεις μετὰ τὴν δευτέραν
 τεσσαρακονταετηρίδα, ἄκων, ὑπὸ τῆς φιλανθρωπίας
 τοῦ Θεοῦ, πρὸς τὴν τῶν ἀνθρώπων ἐπιμέλειαν κατ-
 ἠνέχθη. Καὶ οὐδὲ τότε διηνεκῶς τῷ πρακτικῷ παρ-
 ἔμενε βίῳ, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν ἐποπτικὸν ἐπανήκει
 πολλάκις. Ὅθεν καὶ εἰς τὴν Αἰγυπτιακὴν εἰδωλομα-
 νίαν ὅλα ὑπνέχθη (57) τὰ πλήθη, τῷ Θεῷ συνόντος τοῦ
 ἁγίου ἀνδρός ἐν τῷ ὄρει.

contemplativam revertebatur. Unde et ad Ægyptiacum idolorum cultum universa inducta est multitudo, viro illo sancto in monte cum Deo colloquente.

7. Τοιοῦτος δὲ τις καὶ ὁ Ἠλίας, τὸν τῶν ἀνθρώπων B
 ὄχλον ἀποδιδράσκων, καὶ περὶ τὰς ἐρημίας φιλοχω-
 ρῶν. Εἰ τοίνυν τοῖς ἁγίοις μετὰ πάσης εὐσταθείας
 τοῦ ἡγεμονικοῦ ἐπονεῖτο τῆς ἀληθείας ἡ ζήτησις,
 πῶς οὐκ ἔλογον τοὺς καρποὺς τῶν μυρίων καμάτων
 ἀνευ τινὸς πραγματείας ἐπιζητεῖν; Τῆραι γὰρ καὶ
 Ἠλίαν, μεθ' ὅσας ἀναχωρήσεις καὶ ἡσυχίας καὶ κα-
 μάτους ἰδεῖν Θεὸν ἡξιώθη (58). Ὑπόθεσις τοῦ βιβλίου,
 ἡ φανερά, καὶ αὐτὸθεν ληπτή. Ἐπειδὴ κατὰ χρόνους
 γέγονεν ὁ προφήτης, ἐν οἷς ἐπλεόνασεν ἡ κακία, τὰ
 μεγέθη τῶν ἀποκειμένων αὐτοῖς κακῶν διηγείται,
 καὶ τὴν αἰτίαν τῆς ὀργῆς τοῦ Θεοῦ προτάσσει, ἵνα
 εἰς μετάνοιαν αὐτοὺς ἀναγάγῃ. Πρῶτον μὲν ἀρχεται
 τῶν κατὰ τῆς Ἰουδαίας λόγων· ἐπειδὴ, κατὰ τὸν
 Πέτρον, Ὁ καιρὸς ἦν τοῦ ἀρξασθαι τοῦ κρίμα ἀπὸ
 τοῦ οἴκου τοῦ Θεοῦ· φυσικῶς γὰρ τοῖς οἰκειοτά-
 τοις μάλιστα χαλεπαίνομεν, ὅταν εἰς ἡμᾶς ἐξαμαρ-
 τάνωσι. Καὶ ἐν τῷ Ἰεζεκιήλ, ὁ Κύριος προστάτ-
 τει (59) κολάζεσθαι τοὺς ἡμαρτηκότας, Ἀπὸ τῶν
 ἀγίων μου ἀρξασθε, φησί. Διὰ τοῦτο ἀπὸ τῆς ἐκλε-
 κτῆς τοῦ Θεοῦ χώρας ἤρξατο, καὶ ἀπὸ τῆς πόλεως
 ἐν-ἣ τὸ ἁγιαστήριον, ἀπαγγέλλων τὰ ἐπικείμενα,
 δευτέρον Βαβυλῶνος, εἰτα τῆς Μωαβίτιδος, εἰτα Δα-
 μασκοῦ, πέμπτον Αἰγύπτου, εἰτα τῆς ἐρήμου, εἰτα
 τῆς Ἰδουμαίας, εἰτα τῆς φάραγγος Σιών, εἰτα Τύ-
 ρου, εἰτα τῶν τετραπύλων. Ἐφεξῆς τούτοις ἐστὶ τὰ
 περὶ τὸ τεσσαρεσκαίδεκατον ἔτος τῆς βασιλείας Ἐζε-
 χίου γεγεννημένα· μεθ' ἃ προφητεῖαι εἰσιν ἀνευ τινὸς
 προγραφῆς (60), πάθη τῆς Ἰερουσαλὴμ καὶ τῆς Ἰου-
 δαίας προαγγέλλουσαι, καὶ τὰ περὶ τῶν ἐν τῇ δια-
 σπορᾷ, καὶ περὶ τῆς τούτων ἐπανόδου, μετὰ τὸ ἐκ-
 πληρωθῆναι τὴν δίκην, καὶ τὰ περὶ Χριστοῦ πάθη τῇ
 προφητείᾳ ἐνεσπαρμένα· ἐκάστου τῶν καθ' ἱστορίαν
 λεγομένων, καὶ τοῦ μυστικοῦ συγκαταπεπλεγμέ-
 νων (61).

vitæ puritatem assidua in Scripturis exercitatio; ut
 majestas atque arcanum divinorum eloquiorum per-
 petua meditatione animo imprimatur. Cæterum, ad
 divinorum verborum exercitationem, totam vitam im-
 pendi oportere Moysis vita demonstrat: qui quidem
 primis quadraginta annis Ægyptiis disciplinis institu-
 tus est; alteris autem annis quadraginta hoc prætextu
 tanquam pasturus oves, in solitudines secedens, re-
 rum contemplationi operam dedit. Atque ita deinceps
 post hos quadraginta annos Dei visione dignus habi-
 tus, invitatus, per Dei in homines studium, ad hominum
 curam descendit. Quanquam ne tum quidem assidue
 in negotiali vita perseveravit, verum subinde ad

7. Hujusmodi fuit et Elias, hominum tumultum
 fugiens, et in desertis versari gaudens. Quare si
 sancti cum omni animi constantia, ad vestigandam
 veritatem elaborarunt; an non absurdum est innum-
 merabilem laborum fructus nullo negotio velle ac-
 quirere? Etenim Eliam **383** observa, post quantos
 secessus, quanta otia, quantos sudores, promeruit vi-
 dere Deum. Argumentum hujus libri patet, atque
 ex se ipso percipitur. Quoniam propheta iis temporibus
 vivebat, quibus exsuperabant vitia: magnitudi-
 nem malorum quæ illos manerent, exponit, ac di-
 vine iræ causam proponit, ut eos provocet ad
 poenitentiam. Exorditur autem primum ab his ser-
 monibus, qui ad Judæam pertinebant. Quandoquidem,
 juxta Petrum, Tempus erat ut inciperet judi-
 cium a domo Dei⁶⁰. Nam natura iis maxime, qui
 nobiscum necessitudine sunt conjuncti, succense-
 mus, quando in nos peccaverint. Et in Ezechiele
 Dominus jubens punire qui deliquerant, A sanctis,
 inquit, meis incipite⁶¹. Ideo ab loco Deo delecto cæpi,
 atque ab ea civitate in qua sanctuarium erat,
 denuntians quæ ipsis impenderent, deinde de Baby-
 lone, postea de Moabitide, deinde de Damasco,
 quinto loco de Ægypto, deinde de deserto, deinde
 de Idumæa, deinde de valle Sion, deinde de Tyre,
 deinde de quadrupedibus. Sub hæc sequuntur ea
 quæ acciderunt anno decimo quarto regni Ex-chiæ;
 post quæ prophetiæ sunt absque ullo titulo prænun-
 tiantes mala Hierusalem, et Judææ: item res eo-
 rum qui essent in dispersione, et de eorum reditu,
 posteaquam expleta esset vindicta: item quæ spe-
 ctant ad Christum, in omni prophetia inspersa. Ni-
 mirum unumquodque quod juxta historiam dicitur,
 et id quod mysticum sensum habet, inter se conne-
 ctuntur.

⁶⁰ I Petr. iv, 17. ⁶¹ Ezech. ix, 6.

(56) Reg. secundus, δείκνυσιν. Ibidem tres mss., ἐπὶ μὲν τῇ.

(57) Reg. secundus, ὑπνέχθη. Aliquanto post Reg. secundus, τοῖνυν τοὺς ἁγίους. Editi et duo alii mss., τοῖς ἁγίοις.

(58) Reg. secundus, κατηξιώθη. Ibidem Idem Codex, ἡ ὑπόθεσις τοῦ βιβλίου φανερά, rectius. Alii duo mss. cum editis ut in contextu. Statim Reg.

secundus, ἐν οἷς ἐπλεόναξεν.

(59) Ita mss. tres. Editi, προτάσσειν.

(60) Reg. secundus, γραφῆς. Hoc ipso in loco idem codex, Ἰδουμαίας προαγγ.

(61) Ita Regii primus et tertius. Editi, καὶ τῷ μυστικῷ συγκαταπεπλεγμένον. Reg. secundus, καὶ τοῦ μυστικοῦ συγκαταπεπλεγμένου.

INITIUM SERMONIS.

A

APXH TOY PHTOY (62).

8. CAP. I, VERS. 1.—Visio quam vidit Isaias filius Amos, quam vidit adversus Judæam, et adversus Jerusalem, in diebus Ozia, et Joatham, et Achaz, et Ezechia regum Juda. Ex sensuum nostrorum organis visus est, cui insit res sensibiles percipiendi vis efficacissima. Quæ enim formidabilia sunt nequaquam possit quis auditu internosse perinde ac visu: neque alia facultas est, quæ peræque ut visus, cupienda apprehendat. Quapropter eorum, quæ vera sunt, speculatio, visio appellata est, ob evidentiam et certam cognitionem. Unde propheta vocabatur etiam *videns*, et ante *videns*. Siquidem in Amos didicimus dixisse Amasiam: *Videns, egredere, recede in terram Juda; et ibi prophetabis*⁶². Quin etiam Samuel in Regnorum libro dictus est ante *videns*. Vocabatur enim, inquit, propheta, ante *videns*⁶³. Nam quatenus futura prævidebant appellabantur ante *videntes*, quatenus vero Dei consilia speculabantur, nuncupati sunt *videntes*.

9. Itaque nostri muneris est, mentis curam habere, ut per idonea exercitia perfectionem **384** adepta, perspicax evadat. Dei vero donum est, cum Spiritus sanctus lucem suam nobis infundit ad intelligenda ejus mysteria. Verum visione præmissa, verborum enuntiationem subjunxit; ut ostenderet se nequaquam ea auditu percipisse. Imo verborum sententiam animo impressam fuisse enuntiat. Nobis namque voce opus est ad nostras cogitationes indicandas: Deus vero, ipsam eorum qui digni sunt mentem attingens, consilii sui in ipsis imprimit cognitionem. Cur patrem addidit? Ut ostendat illud prophetiæ donum a Patre fuisse ad se transmissum. *Quam vidit adversus Judæam*. Quid sibi vult hæc iteratio? Nimirum voce quidem priore visionem communem, posteriore vero jam visionem peculiarem designat quæ et qualis sit visio isthæc, et ad quem spectet. Itaque sermones quos vidit propheta, erant spectabiles, id est, mente cerni poterant, juxta illud quod in Exodo dictum est: *Omnis populus videbat vocem*⁶⁴. Similiter autem præfati sunt et alii prophetae. *Visio Abdia: hæc dicit Dominus Deus Idumææ*. Au-

8. Ὅρασις, ἣν εἶδεν Ἡσαίας νῆος Ἀμώς, ἣν εἶδε κατὰ τῆς Ἰουδαίας, καὶ κατὰ τῆς Ἱερουσαλήμ, ἐν ἡμέραις Ὀζίου, καὶ Ἰωάθαμ, καὶ Ἀχάζ, καὶ Ἐζεκίου (63) βασιλέων Ἰούδα. Τῶν παρ' ἡμῖν αἰσθητηρίων τὸ ἐνεργεστάτην τὴν κατὰληψιν ἔχον τῶν αἰσθητῶν, δρασὶς ἐστίν. Οὕτε γὰρ τὰ φοβερά δι' ἀκοῆς δυνατόν ἐστι γνωρίσαι, ὥς δι' ὁράσεως· οὕτε τῶν ἐπιθυμητῶν ἄλλῃ τις οὕτως ἀντιλαμβάνεται δύναμις, ὥς ἡ δρασὶς. Διότι καὶ τῶν ἀληθῶν θεωρία, διὰ τὸ ἐναργὲς καὶ ἀναμφίβολον, δρασὶς προσήγορεύεται (64). Ὅθεν καὶ ὁ ὄρων ἐκαλεῖτο ὁ προφήτης, καὶ ὁ ἐμπροσθεν ὄρων. Ἐν μὲν γὰρ τῷ Ἀμώς μεμαθήκαμεν, ὅτι εἶπεν Ἀμασίας· Ὁ ὄρων, βάδιζε καὶ ἐκχώρησον εἰς γῆν Ἰούδα, κακεῖ προφητεύσεις. Ἐμπροσθεν δὲ ὄρων ὁ Σαμουὴλ εἰρηγίται ἐν ταῖς Βασιλείαις· ἐκαλεῖτο γὰρ, φησὶν, ὁ προφήτης ὁ ἐμπροσθεν (65) βιβλίων. Καθ' ὃ μὲν γὰρ ἐπιδραπτικὸν τοῦ μέλλοντος ἦσαν, ἐμπροσθεν ὄρωντες ἐχρημάτιζον· καθ' ὃ δὲ θεωρητικὸν τοῦ θεοῦ βουλήματος ἦσαν, ὄρωντες προσηγορεύοντο.

9. Ἡμέτερον μὲν οὖν ἔργον, ἐπιμέλειαν ποιεῖσθαι τοῦ νοῦ, ἵνα γένηται διορατικὸς (66) διὰ τῶν καταλήλων γυμνασιῶν τελειούμενος· Θεοῦ δὲ δωρεὰ, ἐλλάμψαι ἡμῖν τὸ Πνεῦμα πρὸς τὴν τῶν μυστηρίων αὐτοῦ κατανόησιν. Ὅρασιν δὲ προτάξας, λόγων ἀπαγγελίαν ἐπήγαγεν, ἵνα δείξῃ, ὅτι οὐ δι' ἀκοῆς ἐδέξατο, ἀλλὰ τῷ νῷ ἐντυπωθεῖσαν τοῦ λόγου τὴν διάνοιαν ἐξαγγέλλει. Καὶ γὰρ ἡμῖν φωνῆς μὲν χρεῖα πρὸς τὸ σημεῖναι ἡμῶν τὰ νοήματα· ὁ δὲ Θεός, αὐτοῦ τοῦ ἡγεμονικοῦ τῶν ἀξίων ἀπτόμενος, τὴν τοῦ ἰδίου βουλήματος γῶσιν αὐτοῖς ἐντυποῖ. Τίς (67) ἢ τοῦ πατρὸς προσθήκη; Ἰνα δείξῃ, ὅτι πατρικὸν αὐτῷ τῆς προφητείας τὸ χάρισμα. Ἐν εἶδε κατὰ τῆς Ἰουδαίας. Τί βούλεται ἡ ἐπανάληψις; Ὅτι μὲν διὰ τοῦ πρώτου, τὸ κοινὸν τῆς ὁράσεως, διὰ δὲ τοῦ δευτέρου, τὸ ἰδικὸν ἦδη σημαίνει, τίς καὶ ποταπὴ, καὶ τίνι διαφέρουσα ἐστὶν ἡ δρασὶς. Λόγοι οὖν ὁρατοί, τοῦτέστι νῷ θεωρητοί (68), οὓς εὐρακέν ὁ προφήτης, κατὰ τὸ ἐν τῇ Ἐξόδῳ εἰρημένον, ὅτι Πᾶς ὁ λαὸς εὐώρα τὴν φωνήν. Προοιμιάσαντο δὲ καὶ ἄλλοι προφῆται παραπλησίως· Ὅρασις Ἀβδίου· τάδε λέγει Κύριος ὁ Θεός τῇ (69) Ἰδουμαίᾳ· Ἀκοήν ἤκουσα παρὰ

⁶² Amos vii, 12. ⁶³ I Reg. ix, 9. ⁶⁴ Exod. xx, 18.

(62) Hic titulus est editorum: Λόγος β', non quidem levi errore, sed necessario. Nam cum initio proemii typographus apposuisset: Λόγος α', consequens fuit ut hic apponeret: Λόγος β'. Antiquior codex Combef.: Τέλος τοῦ προοιμίου, καὶ ἀρχὴ τῆς προφητείας, finis proemii, et initium prophetiæ. Alter Combef. nullum præfati titulum. Pro titulo in Reg. secundo leguntur illa: Ἀρχὴ τοῦ ῥητοῦ, Initium sermonis. Illud hic quasi prætereuntes notabimus, quod in antiquioribus mss. pro εἶδεν scribi soleat ἰδεν.

(63) Editi, Ἐξελίου. At LXX et Eusebius et Procopius cum tribus mss., Ἐζεχίου. Mox antiquior codex Combef. cum Reg. secundo, ἐναργεστάτην, cui insit rerum sensibilibus percipiendarum facultas evidentissima. Editi cum Reg. tertio, ἐνεργεστάτην, fa-

cultas efficacissima.

(64) Reg. secundus, προσαγορεύεται.

(65) Aliquanto ante jam monimus, p. 380, noi. c, vocem ἐμπροσθεν aliter accipi quam debet: nunc monemus eam eodem plane modo atque hic usurpata inveniri apud Procopium, pag. 5. Hoc ipso in loco Reg. secundus, ὁ τὰ ἐμπροσθεν.

(66) Reg. secundus, δραστηκός, efficax.

(67) Reg. secundus, Τίς δὲ.

(68) Regi primus, secundus et tertius, θεωρητοί. Editi, θεωρητικοί. Mox idem tres mss., κατὰ τὸ ἐν Ἐξόδῳ. Editi, ἐν τῇ.

(69) Editi, Κύριος τῇ. At mss. tres cum LXX ut in contextu.

Κυρίου, καὶ περιοχὴν εἰς τὰ ἔθνη ἐξαπέστειλε. Καὶ ἐπὶ τὸν Ναούμ· Ἀἷμα Νινευὴ· βιβλὸν ὁράσεως Ναούμ τοῦ Ἐλεσαίου (70). Καὶ ἐπὶ τοῦ Ἀμβακούμ· Τὸ αἷμα δ' εἶδεν Ἀμβακούμ ὁ προφήτης. Καὶ ὁ Μαλαχίας αἷμα εἶπεν ἄνευ τῆς ὁράσεως, οὕτω λέγων· Ἀἷμα λόγου Κυρίου ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ ἐν χειρὶ ἀγγέλου αὐτοῦ. Καὶ τοῖσιν διὰ τοῦ λήμματος ἐμφαίνειν, ὅτι οὐκ ἄφ' αὐτῶν ἔχουσι τῆς προφητείας τὴν δύναμιν, ἀλλὰ λαβόντες· ὥστε τὸ λῆμμα ἴσον δύνασθαι τῷ, δῶμα παρὰ Θεοῦ. Οὗτοι μὲν οὖν ὁράσεις εἶναι τὰ βιβλία φασίν· οἱ δὲ λοιποὶ προφητῆται λόγους ἀκηκοέναι παρὰ Θεοῦ φασιν. Ὁ λόγος γάρ, φησὶ, Κύριον, ὃς ἐγενήθη πρὸς Ὁσηὲ τὸν τοῦ Βεηρί ἐν ἡμέραις Ὁζίου καὶ Ἰωάθαμ καὶ Ἀχάζ καὶ Ἐζεκίου βασιλέων Ἰούδα· καὶ ἐν ἡμέραις Ἰεροβοάμ υἱοῦ Ἰωᾶς βασιλέως Ἰσραὴλ. Ἀρχὴ λόγου Κυρίου πρὸς Ὁσηὲ. Ἐν δὲ τῷ Ἀμώς· Λόγοι Ἀμώς, οἱ ἐγένοντο ἐν Ἀκκαρὶμ ἐκ Θεοκονέ, οὃς εἶδε περὶ Ἰερουσαλήμ (71) ἐν ἡμέραις Ὁζίου βασιλέως Ἰούδα, καὶ ἐν ἡμέραις Ἰεροβοάμ βασιλέως Ἰσραὴλ, πρὸ δύο ἐτῶν τοῦ σεισμοῦ. Ἀντίτραπται (72) ἡ τάξις ἐνταῦθα ὡς πρὸς τὸν Ἡσαΐαν. Ἐκεῖ μὲν ὁρασίς προτέτακται, καὶ λόγοι ἐπήχθησαν· Ἀκουε, οὐρανέ· ἐνταῦθα δὲ, λόγων προκειμένων, ὁρασίς ἐπηκολούθησε· Λόγοι γάρ Ἀμώς, οὐχὶ (73) ὁρασίς Ἀμώς, οὐχὶ οὗς ἤκουσεν, ἀλλὰ, οὗς εἶδεν. Ἐν δὲ τῷ Μιχαΐ· Καὶ ἐγένετο λόγος Κυρίου πρὸς Μιχαΐαν τὸν Μωρασθεῖ, ἐν ἡμέραις Ἰωάθαμ καὶ Ἀχάζ καὶ Ἐζεκίου βασιλέων Ἰούδα, ὅπερ ὦν εἶδε περὶ Σαμαρείας καὶ Ἰερουσαλήμ (74)· καὶ, Λόγος Κυρίου ὃς ἐγενήθη πρὸς Ἰωῆλ τὸν τοῦ Βαθουῆλ· καὶ, Ἐγένετο λόγος Κυρίου πρὸς Ἰωνᾶν· καὶ, Λόγος Κυρίου ὃς ἐγενήθη πρὸς Σοφονίαν τὸν τοῦ (75) Χουσί υἱὸν τοῦ Γοδολλοῦ τοῦ Ἀμορίου τοῦ Ἐζεκίου, ἐν ἡμέραις Ἰωακίμ τοῦ υἱοῦ Ἀμώς, βασιλέως Ἰούδα. Ἰδιότροπος δὲ καὶ ἡ τῶν χρόνων ἐπισημείωσις καὶ ἡ τοῦ λόγου ὑποδοχὴ παρὰ τῷ Ἀγγαίφ εἴρηται. Ἐν τῷ δευτέρῳ γάρ, φησὶν, ἔκει ἐπὶ Δαρείου τοῦ βασιλέως, ἐν τῷ μηνὶ τῷ ἕκτῳ, μὲν τοῦ μηνός, ἐγένετο λόγος Κυρίου ἐν χειρὶ Ἀγγαίου τοῦ προφήτου. Δοκεῖ δὲ μοι τὸ ἐνταῦθα εἰρημένον, Ἐν χειρὶ, ἴσον δύνασθαι τῷ παρὰ τοῖς ἄλλοις ἀναγεγραμμένῳ αἷματι. Καὶ ἐπὶ τοῦ Ζαχαρίου δὲ· Ἐν τῷ ὀγδόῳ μηνὶ ἔτους δευτέρου ἐπὶ Δαρείου ἐγένετο λόγος Κυρίου πρὸς Ζαχαρίαν τὸν τοῦ Βαραχίου υἱὸν Ἀδδῶ (76), τὸν προφήτην.

A ditum auditi a Domino; et munitionem in gentes misit⁶⁸. In Nahum quoque: Assumptio Ninive, liberationis Nahum Elcesai⁶⁹. Et in Ambacum: Assumptio quam vidit Ambacum propheta⁷⁰. Malachias quoque visione silentio prætermissa, Assumptionem dixit, sic loquens: Assumptio verbi Domini super Israel in manu angeli ejus⁷¹. Porro per assumptionem ostendere videntur, non a se ipsis prophetiæ facultatem habere, sed ipsam accepisse; adeo ut assumptio idem significet ac donum a Deo acceptum. Illi igitur aiunt libros esse visionis: cæteri vero prophetæ se suos sermones a Deo audivisse dicunt. Ait enim: Verbum Domini quod factum est ad Osee filium Beer in diebus Ozæ et Joatham et Achaz et Ezechie regum Juda, et in diebus Hieroboam filii Joas regis Israel. Initium sermonis Domini ad Osee⁷². In Amos vero: Sermones Amos, qui facti sunt in Accarim ex Thecus, quos vidit de Jerusalem in diebus Ozæ regis Juda, et in diebus Hieroboam regis Israel, ante duos annos terræ motus⁷³. Ordo hoc loco inversus est, habita ratione verborum Isaïæ. Illic quidem præponitur visio, subjunguntur vero sermones. Audi, cælum. Hic autem, sermonibus præpositis, subsecuta est visio. Nam Sermones Amos: quippe non visio Amos: non quos audivit, sed, Quos vidit. In Michæa autem: Et factus est sermo Domini ad Michæam Morasithen, in diebus Joatham, et Achaz, et Ezechie regum Juda, super his quæ vidit de Samaria et Jerusalem⁷⁴; et: Sermo Domini qui factus est ad Joel filium Bathuel⁷⁵; et: Factus est sermo Domini ad Jonam⁷⁶; et: Sermo Domini qui factus est ad Sophoniam filium Chusi filii Godolia filii Amorii filii Ezechie, in diebus Josia filii Amos regis Juda⁷⁷. Atque etiam peculiari quadam ratione apud Aggæum tempus notatur, et de sermonis acceptione facta est mentio. Ait enim: In secundo anno Darii regis, mense 385 sexto, una mensis, factus est sermo Domini in manu Aggæi propheta⁷⁸. Dictum hoc, In manu, mea quidem sententia eundem intellectum habet ac assumptio, quod vocabulum ab aliis scriptum est. At vero in Zacharia: Octavo mense anni secundi sub Dario, factus est sermo Domini ad Zachariam filium Barachia, filium Addo, prophetam⁷⁹.

⁶⁸ Abd. 1, 1. ⁶⁹ Nahum 1, 1. ⁷⁰ Habach. 1, 1. ⁷¹ Malac. 1, 1. ⁷² Ose. 1, 1, 2. ⁷³ Amos 1, 1. ⁷⁴ Mich. 1, 1. ⁷⁵ Joel 1, 1. ⁷⁶ Jon. 1, 1. ⁷⁷ Soph. 1, 1. ⁷⁸ Agg. 1, 1. ⁷⁹ Zach. 1, 1.

(70) Ita tres mss. et editio Romana. Editi, τοῦ Ἐλεσαίου.

(71) Apud LXX legitur, ὅπερ Ἰερουσαλήμ, super Jerusalem: at, Hieronymo teste, Aquila, Symmachus et Theodotio verterunt, ἐπὶ Ἰσραὴλ, super Israel. Nec aliter Vulgata, Quæ vidit super Israel.

(72) Editi, ἀντίτραπται. Reg. tertius cum altero mss., ἀνέτραπται. Regii primus et secundus, ἀντίτραπται: et ita legi oportere credidimus.

(73) Uterque Combef. æque ac duo alii mss., οὐχὶ γάρ: sed vocula γάρ in vulgatis non legitur, et fortasse melius. Mox mss. non pauci cum LXX, τὸν

Mωρασθεῖ. Editi, Μωρασθεῖ.

(74) Ita Regii primus, secundus et tertius cum Colb. et cum LXX. Editi vero, Ἰσραὴλ.

(75) Sic mss. multi. Deest τοῦ in editis. Aliquanto post mss. quatuor, υἱὸν Ἀμώς, et ita legitur interpres, filii Amos. Editio Romana, cui consentit Vulgata, υἱὸν Ἀμών, filii Amon. Statim mss. ἰδιότροπος. Editi, ἰδιότροπως, hand recte.

(76) Editi et mss. et LXX, quibus consentit Hieronymus, habent, υἱὸν Ἀδδῶ, filium Addo. Theodoretus vero et Complut., uti jam notavit Nobilius, υἱὸν, filii. Vulgata quoque, filii Addo.

10. In diebus Oziae et Joatham et Achaz et Eze-
chiae. Tempus observare necesse fuit, ut compertum
esset, ante quantum temporis praedicta post quan-
tum temporis evenerint, et quod Dei providentia
magis exuberavit tum cum exuberavit morbus.
Plurimi enim eodem fere tempore inter se con-
currebant: Osee in diebus Oziae et in diebus Jero-
boam: Michaeas in diebus Joatham et Achaz: So-
phonias in diebus Josiae filii Amos. At reliquorum
nonnulli quidem prophetiarum suarum tempora
minime assignarunt: alii vero Barbarorum adno-
tarunt regna, ut quae essent magis nota, quod tunc
rerum potirentur. Aggaeus et Zacharias, Abdiasque
et Nahum, Ambacum, Jonas et Malachias de tempo-
ribus mentionem non fecere: imo plures ne parum
quidem meminere. Et fortasse illi, utpote ex illu-
stribus patribus oriundi, poterant esse acceptiores.
Qui enim sanguine sunt clariores, il majorem im-
petrant fidem: qui vero ex obscuris et ignobilibus
parentibus erant nati, praetermissi silentio sunt.
Amos tamen ille, qui inter duodecim numeratur,
nequaquam Isaiae pater est. Neque enim pronuntia-
tio eadem est, neque eadem notio huic voci sub-
jecta est. Illud enim densiore spiritu pronuntiatur,
hoc tenuiori. Quin etiam diversa est significatio.
Nomen enim patris Isaiae et vocis proprietates indicat
firmamentum, virtutem et fortitudinem: at vero
prophetiae nomen sermonem durum sonat. Porro
prophetia Osee Isaiae videtur esse antiquior; pro-
pterea quod dictum est: *Principium verbi Domini
ad Osee*. Sciendum quidem est hunc eundem
Oziam dictum fuisse et Azariam. In priore enim
Paralipomenon libro Ozias est dictus: in secundo
autem Regnorum, Azarias, ex eodem tamen patre
et matre. Nimirum ejus mater erat Chalia; pater
autem Amasias. Tempus etiam regni est idem, anni
quingentes duo. Prophetarunt autem sub Ozia
Isaia, Osee et Amos. Sed quia legitur, *Principium
verbi Domini ad Osee*, num primus vaticinari coepit?
Et quia Amos ante duos annos terrae motus prophe-
tavit, nunquid vaticinatus est ante visionem Isaiae,
in qua ait: *Et elevatum est superliminare*?

77 Ose. i, 1. 78 Isa. vi, 64.

(77) Sic uterque Combef. At in editis et in duo-
bus m. s. pro 'Ιεροβοάμ legitur 'Ιωάθαν. Aliquanto
post rursus quatuor mss., ubi 'Αμώς. Editi, ubi
'Αμών.

(78) Editi, 'Αδδίας δέ. At mss. quatuor, 'Αδδίας
τε. Alter Combef., 'Αδδίου τε. Statim Reg. secun-
dus, οὐκ ἐπεμνήσθησαν.

(79) Editi, οὐ μὴν οὐδέ. Deest οὐδέ in quatuor
mss.

(80) Sic uterque Combef. et alii duo. Editi, xa-
τά, rectius.

(81) Reg. secundus, ἐν μέν. Ubi notandum, quae
citantur e primo libro Paralipomenon, reperiri in
secundo xxvi, 1. Item, quae citantur e libro secun-
do Regnorum, ea legi in quarto xiv, 21. Combefi-
sius pro ea qua Basilium colebat observantia, ne
tanto viro tantum σφάλμα μνημονικὸν ascriberet,
librarios uno ejus erroris incusavit: sed ego, cum
satis sit errorum, quorum non immerito librarii

10. Ἐν ἡμέραις 'Οζίου καὶ 'Ιωάθαν καὶ 'Αχά-
ζ καὶ Ἐζεχίου. Ἡ τῶν χρόνων παρατήρησις ἀναγ-
καία, ἵνα φανῇ, τὰ πρὸ πόσου χρόνου προρρήθέντα
μετὰ πόσον χρόνον ἀπῆλθον, καὶ ὅτι, ὅτε ἐπλεόνασεν
ἡ ἀσθένεια, ὑπερπερίσσευσεν ἡ παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐπι-
μέλεια. Σχεδὸν γὰρ οἱ πλείστοι συνέδραμον ἀλλήλοις
κατὰ τὸν χρόνον. Ὡστὲ ἐν ἡμέραις 'Οζίου, καὶ ἐν
ἡμέραις 'Ιεροβοάμ (77) Μιχαίας ἐν ἡμέραις 'Ιωά-
θαν καὶ 'Αχάζ. Σοφονίας ἐν ἡμέραις 'Ιωσίου υἱοῦ
'Αμώς. Τῶν δὲ λοιπῶν οἱ μὲν ἀχρόνως ἀνέγραψαν
τὰς προφητείας, οἱ δὲ τὰς τῶν βαρβάρων βασιλείας,
ὡς γνωριμωτέρας διὰ τὸ κρατεῖν τεχνικαῦτα, παρ-
εσημείωσαν. Ἀγγαῖος καὶ Ζαχαρίας, 'Αδδίας τε (78)
καὶ Ναούμ, καὶ Ἀμβακούμ, Ἰωνᾶς καὶ Μαλαχίας
τῶν χρόνων οὐκ ἐμνήσθησαν, ἀλλ' οὐδὲ οἱ πλείους
πατέρων. Καὶ τάχα οἱ μὲν ἐξ ἐπισήμων πατέρων
ἠδύναντο εὐπαράδεκτοι γενέσθαι. Πιστότεροι γὰρ οἱ
γνωριμώτεροι· οἱ δὲ ἀσήμων γονεῶν παρεσιωπήθη-
σαν. Οὐ μὴν (79) οὗτος. Ἀμώς, ἐν τοῖς δύοισι συν-
ταγμαμένοις ἔχουμεν, πατὴρ ἐστὶ τοῦ 'Ησαίου· οὗτε
γὰρ ἡ ἐκφώνησις ἡ αὐτὴ, οὗτε τὸ ὑπὸ τῆς φωνῆς ση-
μαινόμενον· τὸ μὲν γὰρ δασυτέρῳ τῷ πνεύματι ἀνα-
φωνεῖται, τὸ δὲ φιλοτέρῳ. Καὶ τὰ δηλούμενα διά-
φορα· τὸ μὲν γὰρ τοῦ πατρὸς 'Ησαίου ὄνομα, καὶ
(80) τὸ τῆς φωνῆς ἰδίωμα, στερέωσιν καὶ δυνάμει
καὶ ἰσχύϊ ἐμφαίνει· τῷ δὲ τοῦ προφήτου, λόγος
σκληρὸς δηλοῦται· πρὸ δὲ τοῦ 'Ησαίου ἔρχεται εἶναι
ἡ προφητεία τοῦ Ὡστὲ, διὰ τὸ εἰρησθαι· Ἀρχὴ
λόγου Κυρίου πρὸς Ὡστὲ. Γνωστὸν μέντοι, ὅτι ὁ
'Οζίος οὗτος ὁ αὐτὸς καὶ Ἀζαρίας εἰρηται· ἐν (81)
γὰρ τῇ προτέρᾳ τῶν Παραλειπομένων 'Οζίος εἰρη-
ται, ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ τῶν Βασιλειῶν Ἀζαρίας. Πλὴν
καὶ πατὴρ τοῦ αὐτοῦ, καὶ μητὴρ· ἡ μὲν γὰρ μή-
τηρ Χαλία (82), ὁ δὲ πατὴρ Ἀμασίας. Καὶ χρόνος
τῆς βασιλείας ὁ αὐτὸς· πεντήκοντα δύο ἔτη (83).
Ἐπὶ 'Οζίου προσφύττευεν Ἡσαίας, Ὡστὲ καὶ Ἀ-
μώς. Ἀλλ' ἐπειδὴ, Ἀρχὴ λόγου Κυρίου πρὸς
Ὡστὲ, μήποτε πρῶτος; ἤρξατο προφητεύειν; Καὶ
ἐπειδὴ ὁ Ἀμώς πρὸ δύο ἐτῶν σείσμου, μήποτε πρὸ
τῆς ὁράσεως τοῦ 'Ησαίου, ἐν ᾗ φησὶ· Καὶ ἐπλήρη
τὸ ὑπέρθυρον;

D auctores haberi debeant, malo culpam in ipsum au-
ctorem, quam in librarios transferre. Fit quidem
non raro, ut librarii vocem unam pro alia scri-
bant: sed hoc fere contingit tum, cum voces inter
se similes sunt et affines: id quod hic nullum locum
habere vident, opinor, omnes. Ibidem codices tres
Duc. et Reg. tertius et Coll. itidem tertius, πατὴρ
τοῦ αὐτοῦ. Editi, πατὴρ αὐτοῦ.

(82) Editi et Fr. et Anglic. et Reg. tertius, Χα-
λία. At vero in H. et J. et Coll. tertio et apud Pro-
copium pro Χαλία legitur Χανάα. aut Χανᾶ. A qui-
bus omnibus longe dissident LXX, apud quos IV
Reg. xv, 2, editum invenitur, Ἰεζεχία ἐξ Ἱερουσα-
λήμ, *Hiechelia de Jerusalem*.

(83) Sic codices H. et J. cum Coll. tertio. Ed. ii
et A. et F. cum Reg. tertio, πεντηχοστῷ δευτέρῳ
ἔτει. Lege Duc. Hoc ipso in loco mss. tres, προσ-
φύττευεν. Editi cum aliis tribus, προσφύττευεν.

11. Ἄκουε, οὐρανέ, καὶ ἐνωτίζου, γῆ, ὅτι Κύριος ἐλάλησεν. Ἐπειδὴ κατὰ γενεὰν πονηρὰν ἢ προφητεία ἐγένετο, οὐκ ἔχων ἐν τοῖς ἀνθρώποις τοὺς ἀκούοντας, οὐρανῷ καὶ γῇ διαλέγεται. Ἐπὶ γὰρ τούτων τῶν μαρτύρων ὁ νόμος ἐδόθη, Μωϋσέως εἰπόντος· Διαμαρτύρομαι ὑμῖν σήμερον τὸν τε οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· καὶ πάλιν· Πρόσεχε, οὐρανέ, καὶ λαλήσω· καὶ ἀκουέτω γῆ ῥήματα ἐκ στόματός μου. Ἐπερπεπεν οὖν τοὺς ὅτε ἐδόδοτο ὁ νόμος παραληφθέντας μάρτυρας, τοὺς αὐτοὺς κληθῆναι ἐπὶ τῷ ἐλέγχῳ τῆς παραβάσεως τοῦ νόμου. Ἐκκλησιάζετε γάρ, ψοῖ, πρὸς μὲ τοὺς συνάρχους ὑμῶν, καὶ τοὺς πρεσβυτέρους ὑμῶν, καὶ τοὺς κριτάς, καὶ τοὺς γραμματοεισαγωγεῖς, ἵνα λαλήσω εἰς τὰ ὦτα αὐτῶν, καὶ διαμαρτύρομαι (84) αὐτοῖς τὸν τε οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Παρατετήρηται δὲ ὅτι ἐναντίας ἔχει ὡς πρὸς τὴν φῶν ὁ λόγος ἐνθάδε. Ἐκεῖ μὲν γάρ· Πρόσεχε, οὐρανέ, ἢ κατὰ τὰς ἄλλας ἐκδόσεις, Ἐνωτίζου, οὐρανέ, καὶ ἀκουέτω γῆ· ἐνταῦθα δὲ· Ἄκουε, οὐρανέ, καὶ ἐνωτίζου, γῆ. Ὅτι ὅταν μὲν τὰ ὑψηλὰ φρονῇ ὁ λαὸς, καὶ Θεοῦ μὴ ἀποστή, ὡς ἐκ τοῦ σύγγεγυς ὄντος (85) τὸν οὐρανὸν προσκαλεῖται, καὶ ἐντίθεσθαι εἰς τὰ ὦτα τοὺς λόγους παρακαλεῖ· τοῦτο γάρ ἐστι τὸ, Ἐνωτίζου. Ὅταν δὲ μακρυνθῇ τῶν οὐρανίων, ὡς μακρὰν ὄντι αὐτῷ διαλέγεται· Ἄκουε, οὐρανέ.

12. Τὸ αὐτὸ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς. Διὰ τοῦτο Μωϋσῆς μὲν ὡς ἐγγὺς ἔχων τὸν οὐρανὸν, διὰ τὴν προκοπὴν τοῦ λαοῦ, Πρόσεχε, οὐρανέ, ἢ, Ἐνωτίζου, ὡς οἱ λοιποὶ (86). Ἡσαίας δὲ, ἐν ἀμαρτίαις ὄντος τοῦ λαοῦ, καὶ τὰ γῆνα φρονούντος, ὡς σύγγεγυς τὴν οὐσαν, τὴν γῆν (87) εἰς τὰ ὦτα τοὺς λόγους δέχεσθαι ἐπιτάσσει· τοῦτο γάρ ἐστι τὸ ἐνωτίζεσθαι. Ἡ μετανομικὸς οὐρανὸν μὲν τοὺς ἐν τῷ οὐρανῷ κατοικοῦντας· ὡς πόλιν λέγομεν τοὺς ἐν τῇ πόλει, καὶ γῆν τοὺς ἐν αὐτῇ πάντας· πρὸς τὸ μὴ ἐντεῦθεν περιελκυσθῆναι ἡμᾶς ἐμψυχα νομίσεν τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Οὕτω γὰρ καὶ θρόνος Θεοῦ λέγεται ὁ οὐρανός, ἐκ τοῦ τὰς ἐπουρανίων (88) δυνάμεις παγίως ἐν αὐταῖς τὴν τοῦ Θεοῦ γνῶσιν ἐνιδρυμένην ἔχειν. Καὶ ἡ γῆ, ὑποπόδιον, διὰ τὸ τοὺς ἐπὶ γῆς ἀνθρώπους τὰ τελευταῖα τῶν περὶ Θεοῦ μολὶς χωρῆσαι δύνασθαι. Κατὰ τοῦτο εἰρηται· Ἀνὴρ πανοῦργος (89), θρόνος αἰσθήσεως· θρόνος δὲ ἀτιμίας, γυνὴ μισοῦσα δίκαια. Ὡς περ καὶ αἰσθήσεως θρόνος, ὁ αἰσθητικὸς καὶ ἐμψυχον· οὕτως Θεοῦ θρόνος, ὁ χωρῆσας τὰ ἀνωτάτω περὶ Θεοῦ διηγήσεως. Ὅτι Κύριος ἐλάλησε. Φοβερὸν τὸ παρακροῦν τῶν τοῦ Θεοῦ λόγων.

⁷⁹ Dent. iv, 26. ⁸⁰ Dent. xxxii, 1. ⁸¹ Deut. xxxi, 28. ⁸² Prov. xii, 23.

(84) Codices tres una cum LXX, διαμαρτύρομαι. Editi et Reg. primus cum Bibliis Complut., διαμαρτύρομαι. Statim duo mss., λόγος ἐνθένδε.

(85) Reg. secundus et Coll. tertius, ὄντος. Targum Deus sit in propinquo. Editi cum duobus aliis mss., ὄντος.

(86) Editi, οἱ λοιποὶ ἐρμηνευταί. Vox ἐρμηνευταί deest in mss.

(87) Σύγγεγυς τὴν οὐσαν, τὴν γῆν. Forte idem, τὴν σύγγεγυς οὐσαν, τὴν γῆν, vel, delecto

PATROL. GA. XXX.

11. VERS. 2. Audi, cælum, et auribus percipe, terra, quia **386** Dominus locutus est. Quandoquidem prophetia hæc edita est tempore reprobræ generationis, nec in hominibus haberet auditores, cælum et terram alloquitur. Est enim data lex coram his testibus, dicente Moyse: Contestor vobis hodie cælum et terram⁷⁹; et rursus: Attende, cælum, et loquar; et audiat terra verba ex ore meo⁸⁰. Decebat utique testes eosdem qui cum lex daretur assumpti fuerant, tunc ad exprobrandam legis violationem acciri. Convocate enim, inquit, ad me tribunal vestrarum principes, et seniores vestros, et iudices, et magistros, ut loquar in aures eorum, et contestor eis cælum et terram⁸¹. Observatum autem est cantico hunc sermonem esse contrarium. Illic enim, 'Attende, cælum, aut juxta alias editiones, Auribus percipe, cælum, et audiat terra. Hic vero, andi, cælum, et auribus percipe, terra. Nam cum sublimia sapit populus, nec semotus a Deo est, cælum tanquam propinquum attestatur, et ut sermones in aures indugat, adhortatur. Hunc enim sensum indicat illud: Auribus percipe. Quando vero longe abest a cælestibus, ipsum alloquitur veluti procul remotum. Audi, cælum.

12. De terra etiam idem sentiendum. Quapropter Moyses quidem quasi in propinquo habens cælum, ob populi profectum ait: Attende, cælum, vel, Auribus percipe, ut reliqui. Isaias autem, populo in peccatis manente, et ad terrena animam intendente, terram uti proximam auribus sermones excipere jubet. Nam auribus percipere id sonat. Aut metonymice cælum quidem dicimus cæli habitatores; quemadmodum civitatem civitatis incolas, et terram omnes in ipsa commorantes nuncupamus: ne inde adducamur, ut cælum et terram animata esse arbitremur. Sic enim et cælum dicitur esse Dei thronus, quod cælestes illæ virtutes cognitionem Dei firmiter in se ipsis insidentem habeant. Terra iudem dicitur scabellum, propterea quod homines, in terra degentes, extrema quæ de Deo prædicantur, capere vix valeant. Dicitum est juxta illud: Vir astutus, thronus sensus⁸²; thronus autem ignominia, mulier odio habens quæ justa sunt. Quemadmodum thronus sensus est vir, qui cordatus est et prudens; ita Dei thronus est ille, qui supremam enarrationem de Deo habitam intellexit. Quia Dominus locutus est. Negligenter Dei sermones audire, res est formidanda.

articulo, σύγγεγυς οὐσαν τὴν γῆν. Edit.

(88) Codices duo, οὐρανίων.

(89) Apud LXX Prov. xii, 23, pro πανοῦργος legitur, συνετός, vir intelligens. Sed scholiastes apud Nobilium, aut potius interpres quidam, ut ex Hexaplis discimus, hac ipsa voce πανοῦργος usus est. Suspiciatur doctissimus vir Montfauconius, Aquilam et Theodotionem sic vertisse potuisse, cum non aliter verterint Gen. iii, 1. Vulgata quoque Homo versutus.

13. *Filios genui et exaltavi, ipsi autem spreverunt me.* O studium erga homines! Allegat jura sua Dominus, ut post certissima argumenta, decernat quæ iusta sunt ac debita. *Filios genui et exaltavi.* Ex anima et corpore compositus homo est: caro ex terra, anima cælestis existit. Quoniam igitur ipsi cum utroque affinitas inest et cognatio, coram iis quæ ei maxime propria sunt, peccatum coarguit. *Filios genui et exaltavi.* Generationis duæ species sunt. Una quidem, quæ 387 fuerit secundum Deum forma, quæ ex operibus, exque susceptis dogmatis perficitur: hunc ad modum Paulus per Evangelium jam lapsos pertrahit⁸³, configuratque, et ipsos ad pietatem reformat. Est autem altera quædam, nempe introitus in hanc vitam, ut est illud: *Hic liber generationis cæli et terræ*⁸⁴. Utramque igitur generationem ipsis objicit; et exprobrat quod ex nihilo conditi, et ad Dei imaginem facti (hoc enim est genitos esse et exaltatos), neque ut Creatori egere gratias, neque ut patri similes sese exhibuere: sed in vitium conversi spreverunt Deum: diabolum vero patrem suum effecerunt. *Omnis enim qui facit peccatum, ex diabolo genitus est*⁸⁵. Atque Dominus ipse iniquis ait: *Vos ex patre vestro diabolo estis*⁸⁶. Sane grande crimen et insinulatio, eum qui filius est, et corporalem ortum consecutus est, ingratum esse erga suum genitorem. Cæterum odio intolerabili est dignus, qui usque adeo exaltatus, ut consors cælestium fieret, nec sic tamen perseverat in charitate erga beneficii huius auctorem.

14. *Vers. 3. Cognovit bos possessorem suum, et asinus præsepe domini sui: Israel autem me non cognovit, et populus me non intellexit.* Bovi et asino confertur Dei contemptor. Quandoquidem *Dum in honore esset, non intellexit, comparatus est iumentis insipientibus, et similis factus est illis*⁸⁷. Tales autem sunt qui non ratione, sed libidine vitam instituunt, præ insipientia ad belluinam vitam abrepti. Jam vero in exprimenda similitudine, ea animalia quæ una cum hominibus nutriuntur, quæque nota sunt assumpsit, ut pudore afficiamur, quippe qui simus ipsis et insipientiores, et eam quam a brutis animantibus accipimus benevolentiam, Conditori nostro ipsi minime rependamus. Bos enim, qui in agris colendis nobis adjutor traditus est, vocem nutritoris sui novit, eumque qui sibi pabulum afferre solet, agnoscit. Asinus autem sponte naturæ ad consueta stabuli sui loca festinat. Quod si brutis animalibus tanta inest habitudo cum suo providore,

13. *Υἱὸς ἐγέννησα καὶ ὕψωσα, αὐτοὶ δὲ με ἠθέτησαν.* Ὁ τῆς φιλανθρωπίας! Δικαιολογεῖται ὁ Δεσπότης, ἵνα μετὰ τὰς ἀποδείξεις ἐπαγάγῃ τὰ πρὸς ἀξίαν. *Υἱὸς ἐγέννησα καὶ ὕψωσα.* Σύνθετος ὁ ἄνθρωπος ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος· ἡ σὰρξ ἀπὸ τῆς γῆς (90), ἡ ψυχὴ οὐρανία. Ἐπεὶ οὖν πρὸς ἀμφοτέρω αὐτῷ ἡ συγγενεὶά ἐστιν, ἐπὶ τῶν οικειοτάτων αὐτοῦ τὴν ἁμαρτίαν ἐλέγχει. *Υἱὸς ἐγέννησα καὶ ὕψωσα.* Γενέσεως εἶδη δύο. Ἡ μὲν, ἡ κατὰ Θεὸν μόρφωσις, ἐξ ἔργων καὶ παραδοχῆς δογμάτων ἐπιτελουμένη· ὡς γινώσκει Παῦλος διὰ τοῦ Εὐαγγελίου, καὶ τοὺς ἐκπέσσοντας ὠδίνει, καὶ διαμορφοὶ ἀναπλάσσειν αὐτοὺς εἰς εὐσέβειαν· ἡ δὲ τίς ἐστιν, ἡ εἰς τὸν βίον εἰσόδος, ὡς τὸ, *Αὕτη ἡ βίβλος γενέσεως οὐρανοῦ καὶ γῆς*. Ἀμφοτέρας οὖν αὐτοῖς προφέρει (91), καὶ ὁνειδίζει, ὅτι ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς γένεσιν ἀχθέντες, καὶ κατ' εἰκόνα Θεοῦ γενόμενοι (τοῦτο γάρ ἐστι τὸ καὶ γεννηθῆναι καὶ ὠφθῆναι), οὕτε ὡς Κτίστη ὑψαριστήσατε (92), οὕτε ὡς πατρὶ ἑαυτοὺς ὁμοιωσατε· ἀλλὰ διὰ τῆς πρὸς τὸ χεῖρον τροπῆς ἠθέτησαν μὲν τὸν Θεὸν, πατέρα δὲ ἑαυτῶν ἐποίησαν (93) τὸν διάβολον. *Πᾶς γὰρ ὁ ποιοῦν τὴν ἁμαρτίαν, ἐκ τοῦ διαβόλου γηγέννηται* καὶ ὁ Κύριος δὲ τοῖς πονηρευομένοις φησὶν· Ὑμεῖς ἐκ τοῦ πατρὸς ὑμῶν τοῦ διαβόλου ἐστέ. Μεγάλη μὲν οὖν κατηγορία, καὶ τὸν υἱὸν ὄντα καὶ τῆς σωματικῆς γενέσεως τετυχηκότα, ἀγνώμονα εἶναι περὶ τὸν γεννησαντα· ἀφορήτου δὲ μίσους ἄξιός ἐστι καὶ ὠφθῆναι τῷ (94) γενέσθαι τῶν οὐρανίων μέτοχος, καὶ μηδὲ οὕτως ἐπιμένων τῇ πρὸς τὸν εὐεργέτην ἀγάπῃ.

14. *Ἔγνων βοῦς τὸν κτησάμενον, καὶ ὄνος τὴν φάτνην τοῦ κυρίου αὐτοῦ. Ἰσραὴλ δὲ με οὐκ ἔγνων, καὶ ὁ λαὸς με οὐ συνῆκε.* Βοῦ καὶ ὄνου συγκρίνεται ὁ ἀθετήσας Θεόν. Ἐπειδὴ γὰρ *Ἐν τιμῇ ὦν, οὐ συνῆκε, παρασυρθεὶς λήθη τοῖς κτήρεσι τοῖς ἀνοήτοις, καὶ ὁμοιωθὲν αὐτοῖς*. Τοιοῦτοι (96) δὲ εἰσιν οἱ μὴ κατὰ λόγον, ἀλλὰ κατὰ πάθος ζῶντες, ἐκ τῆς ἀλογίας πρὸς τὸν κτηνώδη βίον ὑποφερόμενοι. Τὰ σύντροφα δὲ τοῖς ἀνθρώποις καὶ γινώμιμα πρὸς τὴν εἰκόνα παρέλαβεν, ἵνα αἰσχυνώμεθα, καὶ τούτων ὄντες ἀπυνετώτεροι, καὶ μηδὲ τῆς παρὰ τῶν ἀλόγων εὐνοίας τυγχάνομεν, ταύτης αὐτοὶ τῷ κτίσαντι ἡμᾶς μεταδιδόντες. Βοῦς μὲν γὰρ, ὁ συνεργὸς ἡμῖν εἰς γεωργίαν παραδοθείς, καὶ φωνῆς τοῦ τρέφοντος ἐπαισθάνεται, καὶ τὸν συνήθως αὐτῷ προσφέροντα τὴν τροφὴν ἐπιγινώσκει· ὄνος δὲ αὐτομάτως ἐπὶ τοῖς τῆς καταλύσεως συνήθεις τόποις ὄρμηξ. Εἰ οὖν τοῖς ἀλόγοις τοσαύτη πρὸς τὸν ἐπιμελούμενον ἡ συνήθεια, πόσον ἡ λογικὴ φύσις τῆς πρὸς τὸν Θεὸν ἀγά-

⁸³ Galat. iv, 19. ⁸⁴ Gen. v, 1; ii, 4. ⁸⁵ I Joan. iii, 8. ⁸⁶ Joan. viii, 44. ⁸⁷ Psal. xlviii, 13.

(90) Sic mss. quatuor. Deest τῆς in editis. Mox mss. duo cum Eusebio, ἀμφοτέρω αὐτῶν. Alii duo mss. perinde atque editi, αὐτῷ. Lege Πραξίον.

(91) Reg. primus et alii duo προφέρει. Editi cum Reg. tertio, προσφέρει.

(92) Editi et quatuor mss., ὑψαριστήσατε . . . ὁμοιωσατε. Reg. secundus, ὑψαριστήσαν . . . ὁμοιωσαν. Et fortasse præstat ita legi ob ea quæ sequun-

tur verba, ἠθέτησαν . . . ἐποίησαν. Hoc ipso in loco quinque mss., στροφῆς. Editi, τροπῆς.

(93) Sic mss. quatuor. Editi, ἐποίησαντο. Mox duo mss., γεγέννηται.

(94) Ita mss. quatuor. Editi, τοῦ.

(95) Editi, Ἰσραὴλ μὴ δὲ ἔγνων. At mss. ut in contextu.

(96) Sic aliquot mss. At editi τοιοῦτο.

πῆς τὸ μέτρον ἀπαιτηθήσεται; Παρατῆραι δὲ, ὅτι ὁ βούς πλείονα τὴν σύνεσιν ἔχειν παρὰ τὸν ὄνον μαρτυρεῖται. Ὁ μὲν γὰρ αὐτὸν ἔγνω τὸν κτησάμενον (97), ὁ δὲ τὴν φάνην μόνον· δεικνύντος τοῦ λόγου, ὅτι τὸ γαστρομάργον ζῶον τὸν τῆς ἡδονῆς μόνον γνωρίζει τόπον, ὁ δὲ ἔχει τινὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ καλοῦ καὶ ὠφελίμου σύνεσιν. Διόπερ ὡς ἀνοικεῖς ἐχόντων τῶν ζώων πρὸς ἄλληλα, ἐν δευτερονόμιῳ ἀπηγόρευται (98) ἀροτριῆν Ἐν μίσχῳ καὶ ὄνῳ ἐπὶ τὸ αὐτό· τούτεστι, τὸ γαῦρον (99) τῆς ψυχῆς καὶ φιλόπονον, τῷ φιλήδονῳ καὶ παθητικῷ μὴ συζεύξῃς. Οὐ γὰρ τῶν βούων μέλει τῷ Θεῷ· ἀλλὰ δι' ἡμᾶς πάντως ἐγράφη. Ἀλλαχοῦ δὲ πάλιν συνέζευχται. Μακάριος γὰρ ὁ σπεύρων ἐπὶ πᾶν ὕδωρ, οὗ βούς καὶ ὄνος πατεῖ· τούτεστι, ὁ τῷ διδακτικῷ λόγῳ τὸ τε φιλόπονον τῆς ψυχῆς ἐπεγείρων, καὶ τὸ φιλήδονον αὐτῆς θεραπεύων. Ὡς περ γὰρ τὸ ζῶον ἀχθοφορικόν, οὕτω καὶ τὸ ἐπιθυμητικόν τῆς ψυχῆς τῷ βάρει τῆς ἀμαρτίας καταπεφρότισται.

voluptatibus deflectatur, emendat ac cohibet. Quemadmodum enim asinus animal est gestandis oneribus uatum, sic et vis animæ concupiscens peccati pondere deprimitur

15. Καὶ βούς μὲν τὸν κτησάμενον ἔγνω, Ἰσραὴλ δὲ με (1) οὐκ ἔγνω τὸν κτίσαντα· καὶ ὄνος τὴν φάνην τοῦ κυρίου αὐτοῦ ἐπέγνω, Ἰσραὴλ δὲ με οὐ συνῆκε. Καὶ φάνηται μὲν πολλοί, ἀλλ' ὅμως ὁ ὄνος τῆς τοῦ κεκτημένου αὐτὸν φάνης οὐκ ἀποσφάλλεται. Θεὸς δὲ εἷς, καὶ ὁ ἀγνώμων λαὸς ἐπὶ τοὺς μὴ ὄντας θεοὺς ἀποπλανᾶται. Ἐμὲ οὐ συνῆκε. τὸν δι' οὐρανοῦ γνωριζόμενον, τὸν διὰ γῆς καὶ θαλάσσης δεικνύμενον (2)· τὸν διὰ ἡλίου, καὶ σελήνης, τὸν διὰ τῶν ἀστέρων, τὸν διὰ πάσης τῆς κτίσεως καταστηνόμενον. Οἰκειῶς δὲ τῇ μὲν τοῦ βουὸς εἰκόνι ὁ Ἰσραὴλ ἀποδόδοται, τῇ δὲ τοῦ ὄνου ὁ ἀπλὸς λαός. Ὅση γὰρ βοὶ πρὸς ὄνον ἡ διαφορὰ, τοσοῦτον τοῦ Ἰσραὴλ, ὅς ἐρμηνεύεται ὁ ὄρων Θεὸν, πρὸς τὸν ἀπλῶς λαὸν χρηματίζοντα τὸ διάφορον.

16. Οὐκ ἔθνος ἀμαρτωλὸν. λαὸς πλήρης ἀμαρτιῶν, σπέρμι πονηρὸν, violi ἀντρομοί! Ἐθνος καὶ λαὸς πολλαχοῦ συνεζευγμένως λέγεται· ὡς τὸ (3), Ἐν πολλῷ ἔθνεϊ, ὁδὸς βασιλέως· ἐν δὲ ἐκλείψει λαοῦ, συντριβὴ δυνάστεως· καὶ τὸ, Ἰρα τί ἐφρύσαν ἔθνη, καὶ λαοὶ ἐμελέτησαν κενά; Νυνὶ δὲ ἀπὸ τοῦ ἔθνους εἶναι ἀμαρτωλὸν ἀρξάμενον, κατὰ (4) τὴν ἐν πονηρίᾳ αὐξησιν γίνονται λαὸς πλήρης ἀνομιῶν, καὶ ἀπὸ τοῦ σπέρμα πονηρὸν εἶναι, ἐπὶ τὸ

A quanta dilectionis in Deum mensura repositenda est a rationali natura? [Observa autem, bovem juxta testimonium illud majorem præ asino obtinere intelligentiam. Ille namque ipsum novit possessorem: hic vero præsepe solum. Ostendit autem Scriptura animal ventri indulgens, solum agnoscere voluptatis locum. Bos vero quamdam ipsius honesti atque utilis habet cognitionem. Itaque tanquam nihil inter se affinitatis habeant hæc animalia, vetitum est in Deuteronomio arare In bove et asino in idipsum⁹⁷; id est, eam animi partem, cui inest vigor strenuitasque, cum ea, quæ voluptatibus et affectibus gaudet, ne copulaveris. Non enim de bobus cura est Deo⁹⁸: sed profecto nostra causa id scriptum est. Contra tamen, alio loco copulantur.

B 388 Beatus enim qui seminat super omnem aquam, ubi bos et asinus calcatur⁹⁹: hoc est, qui sermone ad docendum appposito vim animæ strenuam ac laborum patientem exsuscitat, atque eam ipsius partem quæ

15. Et quidem bos suum possessorem cognovit; Israel autem non cognovit me, qui ejus conditor sum; et asinus præsepe agnovit sui domini; Israel autem me non intellexit. Atque multa quidem præsepia sunt, nec tamen asinus a sui possessoris præsepi aberrat. Sed licet unus sit Deus, tamen populus beneficiorum immemor post eos, qui non sunt dii, deerrat. Me non intellexit, quem cælum commonstrat, quem terra et mare declarant, quem sol et luna, stellæ et omnes res create indicant. Porro Israel ut convenienter per bovis similitudinem exprimitur, ita per asini comparisonem simplex populus. Quanta ergo inter asinum et bovem differentia est, tanta intercedit dissimilitudo inter Israel, qui Deum videns interpretatur, et vobulum simpliciter nuncupatum.

16. Vers. 4. Væ genti peccatrici, populo pleno peccatis, semini nequam, filiis sceleratis! Gens et populus plerumque conjunctim dicuntur, puta: In gente multa, gloria regis: in defectu autem populi, contritio principis⁹¹. Item illud: Quare fremuerunt gentes, et populi mediati sunt inania⁹²? Nunc autem cum cæperit gens esse peccatrix, propter sceleris progressum populus iniquitatum plenus evaserunt; et qui ante fuerant semen nequam, filii iniqui jam

⁹⁷ Dent. xxi, 10. ⁹⁸ I Cor. ix, 9. ⁹⁹ Isa. xxxii, 20. ⁹¹ Prov. xiv, 28. ⁹² Psal. ii, 1.

(97) Reg. secundus, κτήσαντα.

(98) Sic mss. At editi, ἐν δευτερονόμιῳ ἀπηγόρευται, corrupte.

(99) Ait eruditissimus vir Ducreus, legisse se in aliquibus mss. et apud Procopium, ἐνεργόν. Sed Combefissius, homo non plus justo credulus, ea de re dubitare videtur, dum hoc loco ita scripsit: Ἐνεργόν putat Duc. se legisse, loco τοῦ, γαῦρον. Utut hæc sunt, illi ipsi codices Regii, quos contulit Ducreus, quorum primus fuit Francisci primi, alter Henrici secundi, constanter cum aliis tribus mss. et cum editis habent, γαῦρον. Scio quidem legi apud Procopium, pag. 40, τὸ ἐνεργόν τῆς ψυχῆς, nec dif-

fiteor eam lectionem altera mihi videri præstantiorē: sed contra auctoritatem nostrorum mss. et editorum quidquam immutare ausus non sum.

(1) Ita mss. non pauci. Deest me in editis. Mox Reg. secundus, ἐπέγνω, ὁ λαὸς δὲ με. Subinde quinque mss., κεκτημένου. Editi, κτησάμενου.

(2) Editi, δεικνύμενον. At mss. quinque δεικνύμενον. Mox tres mss., τῶν ἀστέρων. Alii duo cum editis, ἀστέρων.

(3) Sic mss. quinque. Editi, ὡς ἐν τῷ.

(4) Reg. tertius, μετά, post incrementum. Statim tres mss., πλήρης ἀνομιᾶς.

facti sunt. Ut enim qui sit in virtute progressus, a minoribus ad majora capit incrementum; ita malitiæ effusio, sumpto a minoribus initio, ad aliquid immedicabile devolvitur. Porro semen inter et filios inest etiam secundum ipsam naturam cognatio in-gens et convenientia. A semine enim ad hoc pro-greditur natura, ut generentur filii. Nec id modo secundum generationes corporeas: sed et juxta animæ processum, qui per doctrinæ semina efficitur; quandoquidem qui doctrinam exceperit, eo usque proficiunt, ut doctoribus suis fiant consimiles. Et idcirco filii appellantur, sive filii regni, cum susceptis salutaribus seminibus, per ea perficiuntur; aut gehennæ filii, si ob perversam et impro-bam doctrinam perditioni destinantur. Magna au-tem objurgatio est, totam gentem vocari peccatri-cem, ac si ne unus quidem in ipsa quidpiam recti operis patraret: item, cum populus peccatis plenus dicitur, quasi nullum non genus iniquitatis et fla-gitii ab ipso exerceatur, adeo ut etiam ipsa vitia secum pugnantis et contraria inveniantur, ceu dic-tum est: *Repletos omni iniquitate*⁹³. Et illud: *Nondum enim completa sunt peccata Amorrhæorum*⁹⁴. Quin etiam ab ipso Salvatore dictum est: *Et vos implete mensuram patrum vestrorum*⁹⁵.

389 17. *Semini nequam.* Zizanium, quod ab ini-mico hominē purū frumento inspersum est, jam adultum filius iniquus evasit, cum filius sit perdi-tionis, filiusque gehennæ. Quapropter et commise-ratione digni sunt, qui cum essent filii Altissimi, facti sunt filii iniqui; qui cum in generatione magis divina manere debuisse, facti sunt semen nequam. Cæterum inveterata malitia iis qui pri-mum ipsa inferti sunt, interitum parit. Extrema namque malitia secum ipsa pugnat. *Dereliquistis Dominum, et irritastis sanctum Israel.* Quodnam datur majus malitiæ argumentum, quam a bono de-scendere? quæ iisdem pravitas major quam bonum ac mitem exasperare? Quin et de iisdem apud Jere-miam coarguuntur. *Me enim dereliquerunt fontem aquæ vivæ*⁹⁶. Verum pro ratione et modo hujusce defectionis unusquisque sibi ipse, cum remuneratio fiet, iræ mensuram recondit. *Alienati sunt retror-sum.* Hoc ex editione Theodotionis appositum est, quasi a Deo abalienari quodam in vitium lapsu, si interpretetis, idem sit atque eum derelinquere. Quemadmodum enim is qui ad perfectionem con-tendit, in anteriora progreditur, ita peccator retro

γενέσθαι υἱοὶ ἄνομοι. Ὡς γὰρ ἡ κατ' ἀρετὴν προκο-πὴ ἀπὸ τῶν ἐλαττόνων ἐπὶ τὰ μείζων (5) τὴν αὐξήσιν ἔχει· οὕτως ἡ τῆς κακίας χύσις ἀπὸ τῶν ὑποδεεστέ-ρων τῶν ἐξ ἀρχῆς ἐπὶ τὸ ἀνήκεστον φέρεται. Σπέρμα δὲ πρὸς υἱοὺς πολὺ τὸ ἀκόλουθον καὶ κατ' αὐτὴν τὴν φύσιν ἔχει. Ἀπὸ τοῦ σπέρματος γὰρ εἰς τὸ υἱοὺς (6) γενέσθαι προκόπτει, οὐ μόνον κατὰ τὰς σωματικὰς γενέσεις, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ἐν ψυχῇ αὐξήσιν, ἐκ τῶν τῆς διδασκαλίας σπερμάτων εἰς τὴν πρὸς τοὺς διδάξαντας ἐξομολογίαν τῶν ὑποδεξαμένων τὰ διδάγ-ματα προκοπτόντων, καὶ διὰ τοῦτο υἱὼν χρηματι-ζόντων, ἥτοι υἱὼν τῆς βασιλείας, ὅταν τὰ σωτήρια δεξάμενοι (7) σπέρματα, κατ' αὐτὰ τελειοῦνται, ἢ τῆς γενένης υἱὼν, ἅν ἐκ πονηρῶν διδαγμάτων τῇ ἀπωλείᾳ προσοικειῶνται. Μεγάλῃ δὲ κατηγορίᾳ, ὅλον ἔθνος ἁμαρτωλῶν χρηματίζειν, ὡς μηδὲν ἐν αὐτῷ κατορθοῦν· καὶ λαὸν πλήρη ἁμαρτιῶν, ὡς πᾶν εἶδος ἀνομίας (8) ἐπιτηδεύσθαι παρ' αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ τὰ τῆς κακίας πρὸς ἑαυτὴν ἐναντιώματα εὐρίσκεισθαι, καθὼς εἴρηται· *Πεπληρωμένους πάσης ἀδικίας*· καὶ τὸ, *Ὁδὴν γὰρ ἀνατεπλήρωται αἱ ἁμαρτίαι τῶν Ἀποββαλῶν*· καὶ παρὰ τοῦ Σωτῆρος δέ· *Πληρώσατε καὶ ὑμεῖς τὸ μέτρον τῶν πατέρων ὑμῶν*

17. *Σπέρμα πονηρὸν.* Τὸ παρὰ τοῦ ἐχθροῦ ἀν-θρώπου τῷ καθαρῷ σίτῳ ἐπισπαρὲν ζιζάνιον, ὃ εἰς τελειώσιν ἔλθον υἱὸς ἐγένετο ἄνομος, υἱὸς ὢν ἀπ-ωλείας καὶ υἱὸς (9) γενένης. Διὰ τοῦτο καὶ θρόνου ἀξιοῦνται οἱ, ἀντὶ τοῦ υἱοὶ Ὑψίστου εἶναι, υἱοὶ γινώ-μενοι ἄνομοι, καὶ ἀντὶ τοῦ μέναι ἐν (10) τῇ θειοτέρᾳ γεννήσει, σπέρμα γινόμενοι πονηρὸν· πλὴν ὅτι ἡ ἐν ἔθῳ πονηρία αὐτῶν, πρῶτον τῶν ἐχόντων ἐστὶ φθαρτικὴ· τὸ γὰρ ἔσχατον ἐν πονηρίᾳ καὶ πρὸς ἑαυτὸ ἐστὶν ἀσύμφωνον. *Ἐγκατέλιπτε (11) τὸν Κύριον, καὶ παρωξύνετε τὸν ἄγιον τοῦ Ἰσραὴλ.* Τίς μείζων κακίας ἀποδείξις, ἢ ἡ τοῦ ἀγαθοῦ ἐγκατά-λειψις; καὶ πονηρίας ὑπερβολή, τὸ παρωξύναι τὸν ἀγαθὸν καὶ πρᾶον (12); Τὸ αὐτὸ δὲ καὶ παρὰ τῷ Ἱερεμίᾳ κατηγοροῦνται· *Ἐμὲ γὰρ ἐγκατέλιπον πηγὴν ὕδατος ζωῆς.* Κατὰ δὲ τὴν ποσότητα τῆς ἐγκαταλείψεως, τὸ μέτρον ἕκαστος ἑαυτῷ θησαυρίζει τῆς ἐν τῇ ἀνταποδόσει ὀργῆς. *Ἀπηλλοτριώθησαν εἰς τὰ πάλιν.* Τοῦτο ἀπὸ τοῦ (13) Θεοδοτίωνος προσ-ετέθη, οἷον ἐρμηνεία τοῦ ἐγκαταλιπεῖν, τὸ ἀπαλ-λοτριῶσθαι τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς ἐπὶ τὸ χεῖρον ἀποπτώ-σεως. Ὡς περ γὰρ ὁ τελειούμενος τοῖς ἐμπροσθεν ἐπακτείνεται, οὕτως ὁ ἁμαρτάνων εἰς τὸ κατόπιν

⁹³ Rom. i, 25. ⁹⁴ Gen. xv, 16. ⁹⁵ Matth. xxiii, 52. ⁹⁶ Jerem. ii, 13.

(5) Editi et duo mss., τὸ μείζων. Alii tres, τὰ μεί-ζω.

(6) Colbertini primus et tertius, υἱός. Editi cum Reg. secundo, τοὺς υἱοὺς. Regii primus et tertius ut in textu.

(7) Reg. secundus, δεξαμένους. Ibidem mss. quin-que, τελειοῦντα. Editi, τελειώντα.

(8) Sic editi cum duobus mss. Am tres, ἁμαρ-τίαι. Mox mss. duo, ἐναντιώματα ἐνευρίσκεισθαι.

(9) Ita editi et mss. nonnulli. Vox υἱός in utro-

que Combef. deest. Non longe hinc duo mss., θρη-νοὺς ἀξιοῦνται.

(10) Editi cum duobus mss., ἐπὶ. . . ii tres, ἐν. Nec ita multo post mss. quinque, πρῶτον. Edni, πρῶτων.

(11) Legitur in mss. nonnullis, ἐγκατέλιπετε.

(12) Ita editi et duo mss. Alii tres, ἄγιον.

(13) Sic mss. At editi omittunt, Τοῦτο. Iste Duce

ἀναποδίξει (14), μακρύνων ἐαυτὸν τοῦ Κυρίου, καὶ Ἀ
διὰ τοῦτο ἀπολλύμενος. Ἰδοὺ γὰρ, φησὶ, οἱ μακρί-
νοντες ἐαυτοὺς ἀπὸ σοῦ, ἀπολούνται. Οὕτως οὖν
βιώσωμεν, ὡς μηδέποτε τὰ παρελθόντα κρείττονα
εἶναι τῶν μελλόντων ἢ τῶν ἐνεστηκότων. Τοῦτο γὰρ
καὶ ὁ Ἐκκλησιαστής ἀπαγορεύει· Μὴ εἰπῃς, ὅτι
ἡμέραι αἱ πρότεραι ἀγαθαὶ ἦσαν ὑπὲρ ταύτας·
ὅτι οὐκ ἐν σοφίᾳ ἐπηρώτησας περὶ τούτου. Ἐάν
γὰρ αἱ προάγουσαι ἡμέραι βελτίους ὦσι τῶν μετὰ
ταῦτα, λεχθήσεται ἡμῖν (15)· Τσαῦτα ἐπάθετε εἰκῇ,
ἀμαυρουμένων τῶν καλῶν ὑπὸ τῆς ἐν τοῖς ὕστερον
ἀμελείας. Ὁ γὰρ Ἰεζεκιήλ φησιν· Ἐν τῷ ἀποστρέ-
ψαι δίκαιον ἐκ τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ, καὶ ποιη-
σαι ἀδικίαν κατὰ πάσας τὰς ἀνομίας ἃς ἐποίησεν
ὁ ἀνὴρ· πᾶσαι αἱ δικαιοσύναι ἃς ἐποίησεν, οὐ
μὴ μνησθῶσιν· ἐν τῷ (16) παραπτώματι αὐτοῦ ᾧ
παρέπεσε, καὶ ἐν ταῖς ἁμαρτίαις αὐτοῦ αἷς ἡμαρ-
τεν, ἐν αὐταῖς ἀποθαρῃται.

18. Τί ἐτι πληγῆτε, προστιθέστες ἀνομίας; Τὸ
λεγόμενον τοιοῦτόν ἐστι· Ἐπὶ ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν
παιδεύων ὑμᾶς, ἐμαστίζον. Μὴ μετανοοῦσιν, ἀλλ'
ἐτι ἐξαμαρτάνουσιν ἐπὶ ἡγῶν αἱ καὶ προστίθουν τὰς
μάστιγας, ὡς πᾶν μέρος τοῦ σώματος ἀπὸ τῶν ἐν
νοουθεσίᾳ πληγῶν καταλήφθαι. Τοῖς μὲν λάσιμα
ἁμαρτάνουσιν ἀπειλεῖ ὁ λόγος, ἐπισκέπτεσθαι ἐν
ῥάβδῳ τὰς ἀνομίας αὐτῶν, καὶ ἐν μάστιγι τὰς ἀδι-
κίας αὐτῶν· τοῖς δὲ ἀνιάτως ἔχουσι λέγει· Τί ἐτι
πληγῆτε; Πάσας διεξελθυότες τὰς πληγὰς, πασῶν
κατεφρονήσατε τῶν ἐπιστρεπτικῶν μαστίζων· συν-
τριμμὸς ὑμᾶς μένει. Ἀπορουντος ἡ φωνὴ καὶ ἀπο-
γινώσκοντος τὴν διόρθωσιν, ὡς ἐν τῷ Ἰεζεκιήλ (17)·
Ὁ Κύριός μου ἀποστρίσεται ἀπὸ σοῦ, καὶ οὐ θυμω-
θήσεται ἐπὶ σοί. Τῶν δὲ περιστατικῶς συμβαι-
νόντων τινὰ μὲν ἁμαρτημάτων ἕνεκα γίνεται, τινὰ
δὲ εἰς διόρθωσιν τοῦ ἤθους τῶν πειραζομένων, ἀλλὰ
δὲ ὑπὲρ τοῦ ἐκτριβῆναι τοὺς ἀπεγνωσμένους, ὡς ἐπὶ
τοῦ Φαραῶ. Τούτοις οὖν ὡς ἀπεγνωσμένοι οὐκέτι
πληγαί, οὐδὲ μάστιγες, ἀλλ' ἀφανισμὸς ἀπειλεῖται.
Πᾶσα κεφαλὴ εἰς πόρον, καὶ πᾶσα καρδίᾳ εἰς λύ-
πην. Τί ἐτι πληγῆτε, ὧν καὶ τὰ σώματα καὶ αἱ
ψυχαὶ μεμαστίζονται, καὶ οὐδαμῶς ἡ διόρθωσις, πά-
σης κεφαλῆς ὀδυνομένης καὶ πάσης καρδίας σκυθρω-
παζούσης (18); Οὐ πάντως τὸ μέλος τοῦ σώματος
λέγει τὴν κεφαλὴν, ὡς περὶ αὐτὴν μόνην τῆς ὀδύνης
ἐστηρικμένης, ἀλλὰ Πᾶσα κεφαλὴ, ἀντὶ τοῦ τὸν καθ'
ἓνα ἄνθρωπον, κατὰ τὴν συνήθειαν τῆς Γραφῆς. Λά-
θετε (19) γὰρ ἀπαρχὴν πάσης συναγωγῆς Ἰσραὴλ,
κατὰ συγγενείας, κατὰ δῆμους, κατ' οἴκους πα-
τριῶν, κατὰ ἀριθμὸν ἐξ ὀνόματος αὐτῶν, κατὰ
κεφαλὴν αὐτῶν. Ἐπειδὴ γὰρ ὅλον τὸ ἔθνος ἁμαρ-
τωλόν, καὶ πᾶς ὁ λαὸς πλήρης ἀνομιών, διὰ τοῦτο

pedem refert, submovens sese a Domino, et ob id
disperit. Ecce enim, inquit, qui elongant se a te,
peribunt⁹⁷. Ad hunc igitur modum vitam nostram
instituamus, ut quæ præterierunt, nunquam me-
liora futuris existant aut præsentibus. Id ipsum
enim interdicit Ecclesiastes : Ne dixeris, quia dies
priores erant boni super hos : quia non in sapientia
interrogasti de hoc⁹⁸. Si enim dies priores poste-
rioribus sunt meliores, dicetur nobis : Tanta passi
estis frustra, siquidem vestra bona opera præ sub-
sequente negligentia ad nihilum redacta sunt. Ait
enim Ezechiel : Justus si averterit se a justitiis suis,
et fecerit iniquitatem juxta omnes iniquitates quas
fecit iniquus : omnes justitiæ quas fecit, non memora-
buntur in delicto suo in quod prolapsus est, et in vec-
catis suis quæ peccavit, in ipsis morietur⁹⁹.

18. VERS. 5. Quid adhuc percutiamini, adjicientes
iniquitatem? Quod dicitur, est hujusmodi : Flagellis
vos cædebam, pro peccatis vestris castigans vos.
Cum vos haud pœniteret, imo cum magis delinque-
retis; inducebam semper et multiplicabam flagella,
ut quælibet corporis pars plagis ad corrigendum
idoneis operiretur. Certe, quando delinquentium
peccatis remedium afferri potest, interminatur
Scriptura fore ut visitet Dominus eorum iniquitates
in virga, et eorum injustitias in verberibus¹; sed
his qui insanabiliter peccaverunt dicit : Quid adhuc
percutiamini? Experti plagas omnes, omnia quibus
castigati fuistis flagella contempnistis. Contritio
vos manet. Hæc vox est deficientis et de correc-
tione desperantis, quemadmodum in Ezechiele :
Zelus meus recedet a te, et non irascar adversum
te². Porro ex iis calamitatibus, quæ eveniunt, aliæ
quidem accident ad puniendâ peccata, aliæ ad mo-
res eorum qui tentantur emendandos, aliæ ad eos
qui desperantur atterendos, ut in Pharaone. Itaque
his 390 tanquam desperatis non jam plagas aut
flagella, sed interitum minatur. Omne caput in la-
bore, et omne cor in tristitia. Quid adhuc percutia-
mini vos, quorum tum corpora tum animæ flagris
concia sunt, nec tamen correcti estis? quippe ca-
put omne dolore cruciatur, et cor omne mœrore
afficitur. Profecto corporis membrum per caput
non intelligit, tanquam ipsi soli insideret dolor :
sed juxta Scripturæ consuetudinem, per omne ca-
put, homo quilibet significatur. Accipite enim primi-
tias omnis synagogæ Israel, secundum cognationes,
secundum populos, secundum domos patriarum, se-
cundum numerum ex nomine eorum, secundum ca-

⁹⁷ Psal. LXXII, 27. ⁹⁸ Eccle. VII, 11. ⁹⁹ Ezech. XVIII, 24. ¹ Psal. LXXXVIII, 33. ² Ezech. XVI, 42.

(14) Reg. secundus, ἀναποδίξεται.

(15) Editi, ὅμην. At quinque mss., ἡμῖν.

(16) Editi, ἀλλ' ἐν τῷ. At mss. quinque ut in con-
textu.

(17) Codices tres, Ἰεζεκιήλ φησιν.

(18) Editi et duo mss. σκυθρωπευούσης. Alii
tres, σκυθρωπαζούσης.

(19) Sic omnes nostri mss. et Anglie. cum editis.
At LXX, λάθετε ἀρχὴν, Sumite principium. Vulgata
Tollite summam.

put eorum³. Nam cum tota gens peccatrix sit, populusque omnis peccatis plenus, ob id ad omnes pervenit supplicium, et omne cor mœret, quoniam in captivitatem ob peccata sua abductus populus est. **VERS. 6.** *A pedibus usque ad caput non est in eo sanitas, neque vulnus, neque livor, neque plaga tumens.* Hanc vocem, caput, pro toto accepit homine. *A pedibus usque ad caput non est in eo sanitas: neque vulnus, neque livor, neque plaga tumens;* propterea quod ob unumquodque peccatum invecta sunt flagella ab eo qui ipsorum curam suscipiebat. Deinde, cum vulnus, continuitatis corporis sit dissolutio, discissa in exigua aliqua parte connexione, sitque livor plagæ vestigium subcruentum, cum ex duritie et asperitate cædentis contunditur corpus, hocque vestigium in aliqua parte imprimitur; cum itidem phlegmone tumor ignitus sit, quando scilicet humores in infirmam ac debilem partem confluent, et male affectam calore naturæ contrarie accendunt; quid de his dicit Scriptura, qui toti infirmitate prorsus correpti sunt? Non ut vulnus, inquit, non ut livor, non ut plaga tumens: ita ægritudo vestra vos occupavit; sed conjunctim ingruit vobis malum, ita ut confusa sint omnia, adeoque sint vulnus, livor, et plaga. *Non est malagma imponere, neque oleum, neque ligamenta.* Quandoquidem hæc ægritudo, vulnere, livore ac plaga tumente pejor est; non est malagma imponere tanquam ad plagam, neque oleum, ut ad vulnera. Non jam, inquit, opus est hisce remediis: quippe majora sunt symptomata quam ut hisce medicamentis cedant. Itaque vulnera sunt Ecclesiæ schismata: vibices vero corda sunt subdola et fallacia: phlegmone autem animi est elatio, ex insulsa opinione intumescens, atque ob eam rem efferentis sese adversus Christi scientiam. Porro malagma est sermo mansuetudinis lenitatisque conjunctus, qui vanas deprimit elationes: oleum vero, sermo est quo fraudulenta, subdola et aspera simulate falsoque loquentium verba leniuntur cum misericordia et commiseratione. Ligamentum tandem sermo est, quo simul retinentur.

19. VERS. 7. *Terra vestra deserta, civitates vestrae succensæ igni: regionem vestram coram vobis alieni devorant: et desolata est, eversa a populis alienis.* Quandoquidem desperavit de correctione, interitum interminatur. Cæterum isthæc tempore **391** Isaia non contigerunt: sed futura quasi jam facta enarrare Scriptura solet, uti est illud: *Dederunt in escam meam fel, et in siti mea potaverunt me aceto*⁴. Enimvero cum esset sibi persuasum, fore ut quæ prædicta sunt, contingant; tanquam ea sint indubi-

³ Num. 1, 2. ⁴ Psal. LXXVIII, 52.

(20) Editi et duo mss., ἀγομένου. Alii tres mss., ἀπαγομένου.

(21) Ita Regii primus et tertius. Editi, μὴ εἶναι. Illud, μὴ εἶναι, omnino deest in aliis tribus mss.

(22) Reg. secundus, τραῦμα. Mox duo mss., ὀγκουμένη... ἐπαρουμένη. Editi cum duobus aliis

A καὶ ἡ κόλασις ἐπὶ πάντας ἐφθασε, καὶ πᾶσα καρδία λυπηρὰ, εἰς αἰχμαλωσίαν ἀγομένου (20) τοῦ λαοῦ διὰ τὰ ἁμαρτήματα. Ἀπὸ ποδῶν ἕως κεφαλῆς οὐκ ἔστι ἐν αὐτῷ ὁλοκληρία, οὔτε τραῦμα, οὔτε μώλωψ, οὔτε πληγὴ φλεγμαίνουσα. Τὸ, Κεφαλή, ἐπὶ ὅλου ἔλαβε τοῦ ἀνθρώπου. Ἀπὸ ποδῶν ἕως κεφαλῆς οὐκ ἔστι ἐν αὐτῷ ὁλοκληρία, οὔτε τραῦμα, οὔτε μώλωψ, οὔτε πληγὴ φλεγμαίνουσα· διὰ τὰς ἐφ' ἐκάστῳ ἁμαρτήματι παρὰ τοῦ ἐπιμελουμένου αὐτῶν ἐπενεχθείσας μάστιγας. Εἶτα ἐπειδὴ τραῦμα λύσις ἐστὶ τῆς τοῦ σώματος συνεχείας, κατὰ μικρὸν τι μέρος τῆς συναφείας διακοπείσης· καὶ ὡς ὁ μώλωψ ἴχνος ἐστὶ πληγῆς ὑπαίμων, θλασθέντος τοῦ σώματος ἐκ τῆς ἀντιτιπίας τοῦ πλήξαντος, καὶ τοῦτο δὲ κατὰ τι μέρος συνίσταται· καὶ ἡ φλεγμονὴ ὄγκος ἐστὶ πυρῶδης, συρρέοντων ἐπὶ τὸ ἀσθενῆσαν μέρος τῶν ὕδρων, καὶ τῇ παρὰ φύσιν θερμασίᾳ φλεγόντων τὸ πεπονηθός· ὁ λόγος τί φησι περὶ τῶν ὧλων δι' ὅλου τῇ ἀσθενείᾳ κατελημμένων; Ὅτι οὐχ ὡς τραῦμα, φησὶν, οὐδὲ ὡς μώλωψ, οὐδὲ ὡς πληγὴ φλεγμαίνουσα, οὕτως ὁμῶν ἡ ἀρρώστια ἤφαστο, ἀλλὰ ἡνωμένως ἐπικείται ὁμῶν τὸ κακόν, ὡς πάντα εἶναι συγκεχυμένα, καὶ τραῦμα εἶναι (21), καὶ μώλωπα, καὶ πληγὴν. Οὐκ ἔστι μάλαγμα ἐπιθεῖναι, οὔτε ἔλαιον, οὔτε καταδέσμονες. Ἐπειδὴ ὑπὲρ τραῦμα καὶ μώλωπα καὶ πληγὴν φλεγμαίνουσιν ἡ ἀρρώστια ἐστίν, οὐκ ἔστι μάλαγμα ἐπιθεῖναι, ὡς πρὸς τὴν πληγὴν, οὐδὲ ἔλαιον ὡς πρὸς τὰ τραύματα. Οὐ χρεῖα, φησὶ, τῆς ἀπὸ τούτων βοηθείας· μείζονα γὰρ τὰ συμπτώματα ἢ ὥστε τούτοις ἐνδοῦναι. Τραύματα (22) μὲν οὖν ἐστὶ τὰ ἐν Ἐκκλησίᾳ σχίσματα· μώλωπες δὲ, αἱ ὑποουλὸι καρδίαι· φλεγμονὴ δὲ, ἑπαρσις ψυχῆς ἐξ ἀλόγου οἰήσεως ὀγκουμένης, καὶ διὰ τοῦτο ἐπαρουμένης κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Χριστοῦ. Μάλαγμα μὲν οὖν ἐστὶν ὁ μετὰ πράξεως καὶ ἐπεικειάς ταπεινωτικὸς τῶν ματαίων φυσιώσεων λόγος· ἔλαιον δὲ, ὁ μετὰ οἴκτου καὶ συμπαθείας τὸ δολερὸν καὶ ὑποουλὸν καὶ τραχὺ τὸν ἐν ὑποκρίσει ψευδολόγων καταλαβάνων· κατὰδεσμος δὲ, λόγος ὁ τὰ πρὸς διάστασιν ἐπειγόμενα συγκρατῶν.

ea quæ ad dissensionem festinabant, coercentur et

19. Ἡ γῆ ὁμῶν ἐρημος, αἱ πόλεις ὁμῶν πυρκαυστοὶ· τὴν χώραν ὁμῶν ἐνώπιον ὁμῶν ἀλλότριαι κατεσθίουσιν αὐτήν, καὶ ἡρῶνται καταστραμμένη ὑπὸ λαῶν ἀλλοτρίων. Ἐπειδὴ ἀπέγνω τῆς διορθώσεως, ἀπειλεῖ τὸν ἀφανισμόν. Ταῦτα δὲ οὐκ ἐπὶ τῶν χρόνων Ἰσαίου γέγονεν· ἀλλὰ σύνθετος τῇ προφητείᾳ τὰ μέλλοντα γίνεσθαι ὡς ἤδη γενόμενα λέγειν, ὡς τὸ, Ἐδωκαν εἰς τὸ βρώμά μου χολὴν, καὶ εἰς τὴν δίψαν μου ἐπέτισάν με ὄξος. Διὰ γὰρ τὴν ἐπὶ τῇ ἐκβάσει τῶν προαγορευθέντων (23) πεπο-

mss., ὀγκουμένης... ἐπαρουμένης.

(23) Colb. primus, προσαγορευθέντων. Mox Colb. tertius, ἐκδησομένη. Alii duo mss., ἐκδησομένη. Editi denique cum aliis duobus mss., ἐκδησομένων, recte.

ῥησιν, ὡς ἀναντιρρήτως ἐκδησομένων, τὸ μέλλον
 ἔσσεσθαι τῷ παρελθόντι συνάπτεται. Συμβέθηκε δὲ
 ταῦτα ἐπὶ τῆς εἰς Βαβυλῶνα αἰχμαλωσίας, τὴν τε
 γῆν κενωθῆναι τῶν οἰκητόρων, καὶ τὰς πόλεις ἐμ-
 πρησθῆναι, καὶ ὑπὸ τῶν ἐκ τῆς Μηδείας ἀποστα-
 λέντων ἐπὶ τῶν τὴν χώραν ἐσθίεσθαι, βλεπόντων τῶν
 καταλειφθέντων (24)· ὅτε καὶ ἐγένετο πᾶσα ἡ χώρα
 κατεστραμμένη ὑπὸ λαῶν ἀλλοτρίων. Κατὰ δὲ τὰς
 ὑψηλοτέρας ἐννοίας, τὰς ἡμῖν προσοικειούσας τὰ
 παλαιά· "Ὅταν ἀποστῶμεν ἀπὸ Θεοῦ τοῦ ἡμετέρου,
 καὶ διαπειτάσωμεν τὰς χεῖρας ἡμῶν πρὸς θεὸν ἀλλό-
 τριον, παραδιδόμεθα ἀλλοτρίοις τοῖς ἐρημοῦσιν ἡμᾶς
 καὶ καταστρέφουσιν. Ἐξέστι γὰρ θεωρῆσαι πάντα
 τὰ ἀπειλημένα συμβαίνοντα τοῖς ἀμαρτάνουσιν. Ἡ
 γῆ ὕμῶν ἐρημος. Γῆν πολλὰχού τὴν ψυχὴν ὁ λόγος
 λέγει τὴν ὑποδεχομένην τὰ τοῦ λόγου σπέρματα,
 ὡς ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ δεδιδαγμένα ἐκ τῆς παραβολῆς
 τοῦ Κυρίου, ὅτι τὰ μὲν ἔπασεν ἐπὶ τὴν γῆν τὴν κα-
 λὴν, τὴν δεκτικὴν μαθημάτων θείων, καὶ πρὸς καρ-
 ποφορίαν εὐθετον. Ἐρημος δὲ, ἡ σοφίαν μὴ ἔχουσα,
 μὴδὲ λόγον, μὴδὲ κατὰ δικαιοσύνην βιοῦσα, μὴδὲ ἐν
 ἀληθείᾳ πορευομένη. Αἱ πόλεις ὕμῶν πυρρίκανστοι.
 Πόλις ἐστὶ σύστημα ἀνθρώπων ἐκ διαφόρων ἐπιτη-
 δευμάτων ἐπὶ κοινωνίᾳ βίου συγκεκροτημένων· ὅπερ
 διὰ τὸ πολλὴν ἔχειν τὴν ἐν τοῖς ἔργοις ματαιότητα,
 ξύλα, χόρτον (25) καὶ καλὰμην, ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς
 κρίσεως καταπίμπρται, καὶ γίνεσθαι τὰ συστήματα
 τῶν ἀσεδῶν πυρρίκανστα. Τὴν χώραν ὕμῶν ἐνώπιον
 ὕμῶν ἀλλότριοι κατεσθίουσιν, ὅταν ἐκ προτέρου
 βίου καὶ πολιτείας ἀγαθῆς πεπληρωμένης τῆς ψυχῆς
 τῶν καρπῶν τοῦ Πνεύματος, ἀγάπης, χαρᾶς, εἰρήνης,
 μακροθυμίας, χρηστότητος, ἐπιπεσόντες ἀλλότριοι
 λογισμῶν καταναλίσκωσι τὰ προπεποιημένα. Ἀλλὰ
 ἐὰν καὶ ἐν τῇ πράξει τῶν κατὰ τὸν βίον τὸ πρακτι-
 κὸν τῆς ψυχῆς ἐκδοτὸν δώμεν δαιμονίους ἀκαθάρτους,
 γίνεσθαι ἡ γῆ ἡμῶν κατεστραμμένη ὑπὸ ἀλλοτρίων.
 Θεοῦ γὰρ γεωργίον, Θεοῦ οἰκοδομὴ ἔσμεν. Ἔως
 ἔσμεν (26) κλίματα, μένοντα ἐν τῇ ἀμπέλῳ τῷ Χρι-
 στῷ, φέροντα τοὺς καρποὺς τοὺς ἐπιβάλλοντας ἡμῖν,
 Θεὸν ἔχοντες γεωργόν· ἐὰν δὲ ἀποστῶμεν τῆς ζωο-
 ποιού ῥίζης, τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως, ξηραίνόμενοι
 βαλλόμεθα ἔξω, καὶ καίμεθα· καὶ ἡ ἐκ τῆς διδα-
 σκαλίας οἰκοδομὴ ἡμῶν, παρὰ τὸ καθήκον βιούντων,
 καταστρέφεται. Ἐὰν γὰρ μὴ ἐπιμένωμεν τῷ θεμελίῳ
 τῶν ἀποστόλων, ἀποικοδομοῦντες τὰ τίμια, ὡς μὴ
 ἔχοντες θεμέλιον καταρτήγνυμεθα, καὶ γίνεσθαι τὸ
 πῦμα ἡμῶν μέγα· οἶονε γὰρ κατεσθίει σωφροσύνην
 μὲν ἡ ἀκολασία, καὶ τὸ ἀπλοῦν (27) ἐν μεταδόσει ἡ
 φιλαργυρία, καὶ τὸ ἀγαπητικὸν ἡ φιλεχθρία. Ἐλεεινὸν
 οὖν τὴν εὐθηνούσαν τῇ τῶν ἀγαθῶν καρποφορίᾳ
 ψυχὴν κατὰ βρωμα γίνεσθαι τοῖς ὑπεναντίοις, οἳ οὐκ
 ἀρκοῦνται ἡμῶν τῇ ἐρημοῦσιν, ἐὰν μὴ καὶ τὴν κα-
 τατροπὴν ἐπαγάγωσιν. Ἡ μὲν γὰρ κατατροπὴ ἐκ

A tantar eventura, futurum cum præterito connectit.
 Porro hæc contigerunt tum cum in Babylonem ab-
 ducti sunt captivi: siquidem terra suis exhausta est
 habitatoribus: civitates fuerunt igni succensæ, et
 ab iis qui ex Media missi erant colonis devorata re-
 gio est, his ipsis qui fuerant derelicti, id cernen-
 tibus; itidem cum regio omnis subversa est ab
 alienis populis. Sed juxta sublimiorem intelligen-
 tiam res antiquæ nobis adaptantur. Quando defici-
 mus a Deo nostro, manusque nostras expandimus
 ad deum alienum, alienis qui nos devastant ac ever-
 tunt, tradimur. Nam advertere licet minas omnes
 intentatas peccatoribus accidere. *Terra vestra de-*
serta. Plerisque locis Scriptura terram vocat ani-
 mam semina verbi suscipientem, uti parabola Do-
 mini sumus in Evangelio edocti: quod videlicet
 alia semina ceciderunt in terram bonam, doctrinæ
 divinæ capacem, atque ad fructum ferendum ido-
 neam. At vero *deserta* ea est quæ sapientiam non
 habet nec doctrinam, nec vitam instituit juxta ju-
 stitiam, neque in veritate ambulat. *Civitates vestrae*
igni succensæ. Civitas hominum cœtus est, ex diver-
 sis moribus et institutis ad communem vitam societa-
 tem conflatus: qui propterea quod in operibus suis
 multum habeat vanitatis, ligna scilicet, fenum et
 stipulam, in judicii die comburitur, atque hæc im-
 piorum societates igne succenduntur. *Regionem*
vestram coram vobis alieni devorant tum cum, anima
 per priorem vitam et rectam agendi rationem re-
 pleta Spiritus fructibus, charitate, gaudio, pace,
 patientia, benignitate*, advenientes alienæ cogita-
 tiones pristinos labores absument. Quod si in ge-
 rendis vitæ negotiis, agentem animi vim impuris
 dedamus dæmoniis, terra nostra ab alienis eventu-
 tur, quippe Dei agricultura, Dei ædificatio sumus†.
 Quandiu sumus palmites in vite manentes, fructus
 qui nos deceant, Christo afferentes: Deum habemus
 agricolam. Si vero desciverimus a vivificante ra-
 dice, ab ea nempe quæ in Christum est fide, arefac-
 projicimur foras, et comburimur. Atque illa nostra
 doctrinæ ædificatio, si indecore vivimus, subverti-
 tur. Nam nisi in fundamento apostolorum perseve-
 remus, sumptuosa ædificia construentes, quasi nullo
 subnixa fundamento ruimus, nosterque casus haud
 D exiguus est. Etenim quasi devorat intemperantia
 temperantiam, avaritia liberalitatem in rebus com-
 municandis sitam, odii studium vim ac facultatem
 diligendi. Itaque res est miseranda, animam bonos
 fructus ubertim producentem, inimicorum fieri pa-
 bulum, quibus non satis est nostra vastitas, nisi et
 ruinæ nostræ fuerint auctores. Enimvero ex pravis
 documentis nascitur ruina, eorum qui errore sedu-
 cuntur 392 anima solo quasi allisa. Vastatio vero,

* Matth. xiii, 3 seqq. † Galat. v, 22. ‡ I Cor. iii, 9.

(24) Editi, καταληφθέντων. At mss. aliquoti, κατα-
 λειφθέντων.

(25) Nonnulli mss., ξύλα καὶ χόρτον.

(26) Reg. secundus, ἔως μὲν οὖν ἔσμεν.

(27) Vox ἀπλοῦν hoc loco liberalitatem significa-

re videtur. Nec desunt qui dicant vocem ἀπλό-
 της pro beneficentia quoque atque liberalitate poni
 Epistola secunda ad Corinthios. viii, 2, et rursus in
 eadem ix, 11 et 13.

civium priorum est privatio. Hoc autem facile fit in humana natura. Vide enim mihi quempiam juvenem a puero pudicis honestisque moribus educatum, alacriter et studiose ad precationum domos prodeuntem, pro sua virili parte beneficium, æterni iudicii memorem, amplectentem doctrinæ sermonem: deinde illum considera in stuprum aliquod prolapsum; quomodo post pudicitie jacturam, fructuumque vastationem, omnimoda illum deinceps ruina maneat. Jam mala conscientia non hunc sinit ad precationis locum proficisci, quippe quia in fidelium ordine non consistit: ab eo siquidem excidit; nec tamen in desolentium loco stat, siquidem erubescit. Hinc oritur in precatione segnitie, ac fictas excusationes ad inquisitores fallendos comminiscitur. Quispiam, inquit, urget me, atque adeo non opperiri cœnæ celebrationem; et ob eam causam antifidelium precationem rursus se subducit, quamlibet excusationem effingens. Deinde sensum ob consuetudinem meditatur apostasiam, et ad integram perditionem deducitur. In summa, malignis potestatibus peculiare est, nunquam prius ab illis quos justitiæ fructibus vacuos reddiderint secedere, quam eosdem illis qui circa cognitionem versantur erroribus imbuant.

20. VERS. 8. *Derelinquetur filia Sion, sicut tabernaculum in vinea, et sicut pomorum custodia in cucumerario.* Argumentum justii iudicii Dei exhibet similitum retributio. Derelinquit Dominum, ob eam causam derelinquetur filia Sion. Suam tamen erga illam servat adhuc benignitatem, filiam nominat, rursus ipsam appellans priore nomine, quod ante obtinebat quam se abalienasset. *Derelinquetur sicut tabernaculum in vinea.* Ad custodiam fructuum in vineis nascentium signatur tentoria. Cum ergo vinea propriis fructibus exuberat, omni studio ac diligentia curatur tentorium; ut ex eo custos sedulo prospiciat, ne, qui in via prætereunt, fructus ejus decerpant. Cum autem vinea infructuosa est, vineæ munimenta consequenter negliguntur. Quamobrem Israeliticum populum derelictum iri interminatur, utpote qui consentaneum fructum non ferat. Timendum itaque nobis est ne infructuosi simus, ut ne Dei inspectione destituamur. Spiritus sanctus est, qui nos custodit. Itaque cum anima fructus æternis apothecis dignos proferit, tum atast custo-

των πονηρῶν (28) διδαγμάτων γίνεται, ὅσον ἐδαφίζομένης τῆς ψυχῆς τῶν ἀποσταλλομένων· ἡ δὲ ἐρήμωσις στέρησις ἐστὶ τῶν προπεποιτευμένων. Τοῦτο δὲ βραδίως γίνεται περὶ τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν. Ὅρα γὰρ μοι νέον τινὰ ἐκ παιδὸς τετραμμένον ἐν βίῳ σεμνῷ, εἰς οἶκον ἀπαντῶντα τῶν προσευχῶν φιλοπόνως, τῆς κατὰ δυνάμιν εὐποιίας· μὴ ἀμελοῦντα, μεμνημένον κρίματος αἰωνίου, ἀντεχόμενον λόγου διδασκαλίας, εἰτα ὀλισθήσαντα εἰς τὴν πορνείαν, πῶς μετὰ τὸν ἀφανισμόν τῆς σωφροσύνης, καὶ τὴν ἐρήμωσιν τῶν καρπῶν, λοιπὸν καὶ ἡ παντελής αὐτοῦ καταστροφή ἀκολουθεῖ. Οὐκ ἄγει δὲ (29) αὐτὸν ἡ πονηρὰ συνείδησις εἰς τὸν τόπον τῆς προσευχῆς, διότι ἐν τῇ τάξει τῶν πιστῶν οὐχ ἔστηκεν· ἐξέπεσε γὰρ· ἐν δὲ τῇ τῶν (30) ὑποκλιόντων χώρᾳ οὐκ ἴσταται, αἰσχύνεται γάρ. Ἐντεῦθεν ὁκνος εἰς προφάσεις πεπλάσμεναι (31) ἐπινοῶν πρὸς τοὺς ἐπιζητοῦντας. Ὁ θεὸς δὲ με, φησὶ, ἐπείγει, καὶ οὐκ ἀναμείνω τὴν συνάξιν· καὶ διὰ τὸδε πάλιν πρὸς τῶν πιστῶν εὐχῆς ὑπεξῆλθεν, ὅτι ἂν τύχῃ πλασάμενος. Εἰτα ἐκ τῆς κατὰ μικρὸν συνηθείας μελέτῃ αὐτοῦ πρὸς ἀποστασίαν ἐγγίνεται (32), καὶ εἰς παντελὴ ἀπώλειαν περιάγεται. Καθόλου δὲ, ἴδιον τῶν πονηρῶν δυνάμεων, μετὰ τὸ ἐρήμους ἀποδείξαι τῶν καρπῶν τῆς δικαιοσύνης, μὴ ἀφίστασθαι πρὶν ἂν καὶ τοῖς κατὰ τὴν γνῶσιν σφάλμασι περιβάλωσιν.

20. Ἐγκαταλειφθήσεται ἡ θυγάτηρ Σιών, ὡς σκηνὴ ἐν ἀμπελῶνι, καὶ ὡς ὀπωροφυλάκιον ἐν σικυνηράτῳ (33). Ἀποδείξιν τῆς τοῦ Θεοῦ δικαιοκρασίας ἔχει ἡ τῶν ὁμοίων ἀντίδοσις. Ἐγκατέλιπε (34) Κύριον, διὰ τοῦτο ἐγκαταλειφθήσεται ἡ θυγάτηρ Σιών. Ἐτι δὲ ἔχεται τῆς φιλάνθρωπίας, θυγατέρα ὀνομάζει, ἐκ τοῦ προτέρου αὐτὴν ὀνόματος ἀνακαλῶν, ὃ εἶχε πρὶν ἀλλοτριωθῆναι. Ἐγκαταλειφθήσεται ὡς σκηνὴ ἐν ἀμπελῶνι. Εἰς φρουρὰν τῶν ἐν ταῖς ἀμπελοῖς καρπῶν αἱ σκηναὶ πῆγνυνται. Ὅταν μὲν οὖν εὐθηνῇ τοῖς οἰκείοις καρποῖς ἡ ἀμπελος, σπουδάζεται ἡ σκηνή, καὶ πάσης ἀξιοῦται ἐπιμελείας, ὥστε ἀπ' αὐτῆς κατοπτεῦειν (35) τὸν φυλάκα· μήποτε ἐργῶσιν αὐτὴν οἱ παραπορευόμενοι τὴν ὁδόν. Ὅταν δὲ ἄκαρπος ᾖ, ἀμελεῖται ἀναγκαίως τῆς ἀμπελοῦ τὰ φυλακτήρια. Διὰ τοῦτο τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ τὴν ἐγκατάλειψιν ἀπειλεῖ, ὡς μὴ καρποφοροῦντος τὰ ἐπιβάλλοντα. Φοβηθῶμεν οὖν εἶναι ἄκαρποι, μὴ ἐγκαταλειφθῶμεν ὑπὸ τῆς ἐπισκοπῆς τοῦ Θεοῦ (36). Τὸ φυλάσσειν ἡμᾶς, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιόν ἐστι. Ὅταν μὲν οὖν καρποφορῇ ἡ ψυχὴ ἀξία τῶν αἰωνίων ἀπο-

(28) Ita mss. quatuor. Editi, μοθηρῶν.

(29) Reg. secundus, μὲν γάρ.

(30) Dubium non est quin horum Commentariorum auctor, dum ita scriberet, ἐν δὲ τῇ τῶν, etc., ad antiquum poenitentiae publicae ritum respexerit. Nam inter alios illius gradus ipsa quoque desolentium statio numerabatur.

(31) Sic Colbertini primus et tertius cum Reg. secundo. Editi vero et duo alii mss., πεπλάσμεναι. Vox συναξίς, quæ mox sequitur, non solam corporis et sanguinis Domini participationem, sed totam mysteriorum celebrationem significat. Lege Duc.

(32) Ita quinque mss. At editi, γίνεται.

(33) Sic editi et tres mss., nec aliter legitur apud

LXX et apud Procopium. At legitur in duobus mss. et apud Eusebium, σικυνηράτῳ. Vocem σικυλάτον alibi reperiri jam dudum monuerat Nobilius. Velim compares quæ in hunc locum scripsere antiquissimi tres interpretes, horum Commentariorum scriptor, et Hieronymus.

(34) Ita quinque mss. Editi vero, ἐγκατέλιπε. Ibidem tres mss., καταλειφθήσεται.

(35) Ita codices quinque. Editi, κατοπτεῦσαι.

(36) Apud Eusebium pro illis, ὑπὸ τῆς ἐπισκοπῆς τοῦ Θεοῦ, legitur ὑπὸ τῆς ὁρχῆς τοῦ Θεοῦ, ad verbum, *Ne deseramus ab ira Dei.* Sed quanto præstet lectio alia, nemo, opinor, non videt. Lege Præfationem, num. 66.

θηκῶν, παραμένει καὶ φυλάσσει, καὶ πόρρωθεν ἀπαίρει τὰς τοῦ μονιῶ τοῦ ἀγρίου ἐπιβουλὰς. Ὄταν δὲ σταφυλὴν χολῆς γεωργῇ, καὶ βότρυν πικρίας ἐκφέρῃ, ἐγκαταλιμπάνει τὴν ἀκαρπον ψυχὴν, καὶ τότε ὑπὸ παντὸς λογισμοῦ θηριώδους καὶ πάσης ἀλόγου ἐπιθυμίας καταπατεῖται (37). Πολλὰ γὰρ δὲ τροπικῶς ἀμπελῶνα τὸν Ἰσραὴλ ὁ λόγος προσαγορεύει, ὡς τὸ, "Ἀμπελὸν ἐξ Αἰγύπτου μετήρας· καὶ, Ἀμπελῶν ἐγενήθη τῷ ἡρασιμμένῳ· καὶ, Ἐρὼ δὲ ἐφύτευσά σε ἀμπελὸν καρποφόρον, πᾶσαν ἀληθινήν. Εἰ δὲ ὁ Ἰσραὴλ ἀμπελῶν, σκηνὴ δὲ τῆς ἀμπελῶ ταύτης ὁ οἶκος τάχα ὁ τοῦ ναοῦ· σκηνῶμα γὰρ δόξης ἐλέγετο, καὶ Σκηνῶμα οὐ (38) κατεσκήνωσεν ἐν ἀνθρώποις. Ἔως μὲν οὖν ὅτε ἐποίει καρπὸν πολὺν, καὶ ἡ σκηνὴ διὰ τὴν τῶν καρπῶν φυλακὴν συνειστήκει· ἐπεὶ δὲ ὁ (39) φυτεύσας αὐτὴν ἔμεινε τοῦ ποιῆσαι σταφυλὴν, ἐποίησε δὲ ἀκάνθας, αἷς τὸν Κύριον ἐστεφάνωσαν, καὶ ἐστράφη πᾶσα εἰς πικρίαν (ἐποίει γὰρ σταφυλὴν χολῆς καὶ βότρυν πικρίας, διὰ καὶ εἰς τὸ βρώμα ἔδωκεν τῷ Κυρίῳ χολήν), διὰ τοῦτο ἐγκατελείφθη ἡ σκηνὴ τοῦ ἀμπελῶνος. Ἰδοὺ γὰρ, φησὶν, ἀφίσταται ὁ οἶκος ὁμῶν ἔρημος. Τότε ἐπληρώθη ἡ ἀπειλὴ αὕτη· Ἐγκατελείφθη γὰρ, Ὡς σκηνὴ ἐν ἀμπελῶνι· ἐξ ἐκείνου λοιπὸν καὶ ταῖς νεφέλαις ἐνετείλατο τοῦ μὴ βρέξαι ἐπὶ τὸν ἀμπελῶνα. Διὰ τοῦτο οὐκέτι προφῆται παρ' αὐτοῖς, οὐκέτι οὐρανία χάρις, ἀλλὰ γέγονεν εἰς χέρσον καὶ καταπάτημα. Οἱ τε γὰρ φραγμοὶ τοῦ λαοῦ (40) ἐκείνου καθηρέθησαν, ὁ ὑπερασπισμὸς τῶν ἁγίων δυνάμεων, καὶ τὴν ἐργάσωνται κατὰ τὸν νόμον, εἰς ἀπώλειάν ἐστι.

21. Διὰ τοῦτο νῦν μὲν (41) Τρυγῶσιν οἱ παρὰ πορεύοντες τὴν ὁδόν· καὶ ὅς ἐκ ὄρνυμ ἑλυμήνατο, καὶ μονιὸς ἄγριος κατερεμήσατο· νῦν δὲ αἱ ἀόρατοι δυνάμεις καταπατοῦσιν αὐτούς. Καὶ ὡς ἐπωροφυλάκιον ἐν γλυκύνῳ. Εἰς φυλακὴν τῶν σικύων τὰ φυλακτήρια τῆς ὁπώρας κατασκευάζεται. Σικυήλατον οὖν ἐστὶ τόπος προσκαίρων καὶ ὀλιγοχρόνιων καρπῶν οἰστικὸς (42), τέρψιν τυχὰ μᾶλλον ἢ ὠφέλειαν παρεχομένων. Τοιοῦτος δὲ καὶ ὁ νόμος, ὀλιγοχρόνιον ἔχων τὴν χρῆσιν. Πρόσκαιρος γὰρ ἡ λατρεία, καὶ πρὸς ὀλίγον ἀνθήσασα, εἴτα τῇ ἀληθινῇ

A ditque, et singularis feri⁹ insidias procul abigit: cum vero uvam fellis et botrum amaritudinis⁹ producit, infructuosam animam deserit, et tum a quavis cogitatione belluina, et a quavis insulsa cupiditate conculcatur ac proleitur. Plerumque autem Scriptura Israel vineam tropice nuncupat; ut, 393 Vineam ex Aegypto transtulisti¹⁰; et: Vineam facta est dilecto¹¹; et: Ego autem plantavi te vineam fructuosam, totam veram¹². Quod si Israel vinea fuerit, fortassis hujus vineæ tabernaculum erit templi domus. Dicebatur enim gloriæ tabernaculum, et Tabernaculum ubi habitavit in hominibus¹³. Donec itaque multum fructum protulit, tabernaculum ad fructuum custodiam substitit. Sed, posteaquam qui plantavit eam, exspectavit ut faceret uvam; fecit autem spinas¹⁴, quibus Dominum coronarunt, et ubi conversa est tota in amaritudinem: faciebat enim uvam fellis et botrum amaritudinis, quapropter et in escam Domino fel dedere¹⁵; ob hoc derelictum est tabernaculum vineæ. Ecce enim, inquit, redi-
B quebitur vobis domus vestra deserta¹⁶. Tunc impleta est illa comminatio: quippe derelicta est, Sicut tabernaculum in vinea: exinde vero nubibus mandavit ne pluerent super vineam¹⁷. Idcirco non ultra prophetae apud illos sunt, non cœlestis gratia; sed conversa est in terram incultam, et in conculcationem. Enimvero sublatae sunt et dejectæ populi illius sepes, nimirum sanctarum virtutum tutela; ac etiamsi quidpiam secundum legem agant, id illis in perniciem vertitur.

C 21. Quamobrem nunc quidem vindemiant qui prætergrediuntur viam; et aper de silva devastavit, et singularis ferus depastus est¹⁸: nunc vero invisibiles potestates ipsos conculcant. Et sicut pomorum custodia in cucumerario. In autumnum exstruuntur munimenta ad asservandos cucumeres. Itaque cucumerarium locus est continens fructus fugaces, et parum diuturnos, qui potius delectationem quamdam præbeant, quam utilitatem. Talis autem lex erat, cujus usus brevi tempore permansit. Si quidem cultus ipsius fuit temporarius, ac parum diu

⁹ Psal. LXXIX, 14. ¹⁰ Dent. XXXII, 32. ¹¹ Psal. LXXIX, 9. ¹² Isa. v, 1. ¹³ Jer. II, 21. ¹⁴ Psal. LXXVII, 60. ¹⁵ Isa. v, 4. ¹⁶ Matth. XXVII, 54; Psal. LXXVIII, 22. ¹⁷ Matth. XXIII, 58. ¹⁸ Isa. v, 6. ¹⁹ Psal. LXXIX, 45, 44.

(37) Rursus pro illo, καταπατεῖται, corrupte apud Eusebium legitur, καταπεσείται. Et in quamvis concupiscentiam irrationabilem decedit. Velim iterum legas Præfationem, num. 66.

(38) Editi et duo mss. cum Eusebio, ου. Alii tres mss., ο.

(39) Sic in duobus mss. et apud Eusebium. Alii duo mss., ἐπειδὴ δὲ ὁ. Editi, ἐπειδὴ ὁ. Mox in editis legebatur, ἡ δὲ ἐποίησεν ἀκάνθας· sed codicum aliquorum testimonio et Eusebii auctoritate freti, paulo aliter edidimus. Statim mss. quinque, πᾶσα, et ita quoque editum invenimus apud Eusebium. Editi, πᾶσαν, non recte.

(40) Sic editi et quinque mss. At in Regio secundo et in Eusebii Commentariis legitur, ναοῦ, sepes templi.

(41) Ita Reg. secundus cum Colbertinis primo et tertio, nisi quod duæ illæ voculae, νῦν μὲν, in Colbertinis desiderantur: at editi et alii tres mss.,

ἀπώλειάν ἐστι, καὶ ὡς ὅπ. omisiss intermediis.

(42) Monet Combefisius, se in uno ms. pro οἰστικὸς legisse εἰστικὸς, id quod ipse ita interpretatur, erecta domuncula, casula. Sed, nisi valde fallor, nodum vir doctus in scirpo quaerere videtur, dum multis probare conatur, pro οἰστικὸς legi potius debere οἰκιστὸς, aut οἰκιστὸς· quarum vocum primam sic ipse reddidit, locus tabernaculi et umbraculum: alteram, hoc modo, misercula domus ac tugurium. Nam, ut ne interim dicam eas quas finxit voces Græcas et earum quoque interpretationem absonum quiddam et alienum præ se ferre, vox οἰστικὸς sententiam satis idoneam efficit. Sic igitur interpretari licet: Cucumerarium locus est ferens fructus, etc., aut, locus est continens fructus, etc. Quare vocem οἰστικὸς retinere non dubitavimus: eoque magis, quod quinque mss. auctoritate nitatur. Hic monere juvat, modo legi in mss., σικυήλατον, modo σικυήλατον.

floruit : deinde statum illum cum vero ac solidiore cibo, nimirum cum Evangelii doctrina commutavit. Sion igitur derelinquitur, eritque sicut pomorum custodia, seu locus quo autumnales fructus asservantur. Poma autem non solidus et constans cibus sunt, sed mollis et fugax. Talis autem lex erat, quæ cultus speciem, non ipsam veritatem habebat, eoque exemplar est et umbra coelestium. Quia vero vineæ comparatur uniuscujusque anima, ut in psalmo: *Uxor tua sicut vitis abundans*¹⁹; item Dominus ait: *Ego vitis, vos palmites*²⁰; verendum est ne ad nos etiam perveniat isthæc comminatio, si quando non idoneos edimus fructus. Fortassis enim corpus tabernaculum est, et in quo inhabitat Spiritus sanctus. An nescitis, quod corpora vestra templum sunt habitantis in vobis Spiritus sancti²¹? Anima vero vinea est²², a qua reposcitur fructuum ubertas, plantatione primigenia et Dei agriculture digna: quippe plantata est vera, ad imaginem **394** veri Dei condita. Jam vero paulatim excolitur sui conditoris providentia, qui palmitem fructum ferentem purgat, ut plus afferat fructus²³. Etenim si nos addixerimus parandæ vitæ puritati, ad expurgandas animi perturbationes Deus ipse fert suppetias; studium nostrum, nostramque erga bonum honestumque propensionem perficiens. Quemadmodum igitur putatur vitis, nimium eluxuriari prohibita: sic et animæ studium erga res vanas circumcidimus, omnem ejus vim ac facultatem ad fructus bonorum operum producendos colligimus; ut ne silvescens et eluxurians in hoc ostentationis mundo ad gratiam hominum captandam suam omnem exhauriat facultatem, dum quasi circa folia et capreolos, mundi scilicet figuram, sese occupat. Quin et circumfoditur anima, ac cuncta adjacentia ad suum nutrimentum sibi vindicat, sicque ad excipiendam Spiritus doctrinam se ipsa præparat. Quemadmodum enim vitis, quæ non foditur, meatibus destituitur, neque ex aqua utilitatem ob terræ adjacentis densitatem capit: pari ratione anima quæ non exuit se his corporalibus, quæque præ eorum pondere minime respirat, infecunda permanet, terrenorum pondere depressa; et ob id, supernum auxilium non accipiens, infructuosa manet. Porro ab infructuosa anima Spiritus sanctus se

¹⁹ Psal. cxxvii, 5. ²⁰ Joan. xv, 5. ²¹ I Cor. vi, 19.

(43) Sic mss. At editi, ἀπατήλῃ, corrupte.

(44) Dissident inter se mss. et editi. Regii primus et secundus cum duobus aliis, ψυχῆς... περιχοπτομένη... ταμειούμενοι. Reg. tertius, ψυχῆ... περιχοπτομένη... ταμειούμενη. Reg. quartus, ψυχῆ... περιχοπτομένη... ταμειύει. Editi denique, ψυχῆ... περιχοπτομένη ταμειύεται.

καὶ στερεωτέρῃ τροφῇ τῇ κατὰ τὸ Ἐδαγγέλιον διδασκαλίᾳ τὴν πολιτείαν μεταπαρέδωκεν. Ἐγκαταλειφθήσεται οὖν ἡ Σιών, καὶ ὡς ὀπωροφυλάκιον, τὸ φυλακτήριον τῆς ὀπώρας. Ἡ δὲ ὀπώρα οὐχὶ στερεὰ τροφή καὶ μόνιμος, ἀλλ' ἀπατῇ (43) καὶ πρόσκαιρος. Τοιοῦτος δὲ ὁ νόμος, μέμημα ἔχων λατρείας, οὐκ αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν· διότι ὑπόδειγμά ἐστι καὶ σκιά τῶν ἐπουρανίων. Ἐπεὶ δὲ καὶ ἡ καθέκαστον ψυχὴ ἀμπελῷ παρεικάζεται, ὡς ἐν ψαλμῷ· Ἡ γυνὴ σου ὡς ἀμπελος ἐσθρηνούσα· καὶ ὁ Κύριος, Ἐγὼ, φησὶν, ἡ ἀμπελος, ὑμεῖς τὰ κλήματα· μήποτε καὶ εἰς ἡμᾶς φθάνη τὰ ἡπειλημένα, ὅταν μὴ ἀποδίδωμεν τοὺς ἐπιβάλλοντας ἡμῖν καρπούς. Τάχα γὰρ σκηνὴ μὲν ἐστὶ τὸ σῶμα, ᾧ ἐνοικεῖ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Οὐκ οἴδατε γάρ, ὅτι τὰ σῶματα ὑμῶν τοῦ ἐν ὑμῖν ἁγίου Πνεύματος ἐστίν; Ἀμπελῶν δὲ ἡ ψυχὴ, τὴν καρποφορίαν ἀξίαν τῆς ἐξ ἀρχῆς φυτείας καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ γεωργίας ἀπαιτούμενη. Ἐφυτεύθη γὰρ ἀληθινῇ κατ' εἰκόνα τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ γενομένη· γεωργεῖται δὲ ταῖς κατὰ μέρος ἐπιμελείαις τοῦ κτίσαντος, ὅς τὸ μὲν καρποφοροῦν καθάρει, ἵνα πλεονα καρπὸν φέρῃ. Ἐὰν γὰρ ἑαυτοὺς ἐπιθῶμεν τῇ καθαρότητι τοῦ βίου, συλλαμβάνεται ἡμῖν πρὸς τὴν ἀπὸ τῶν παθῶν κάθαρσιν ὁ Θεός, τελειῶν τὴν περὶ τὸ ἀγαθὸν σπουδὴν καὶ προθυμίαν. Ὅσπερ οὖν κλαδεύεται ἀμπελος, ἀπὸ τῆς ἐν τοῖς περιτοῖς φορᾶς κωλυομένη· οὕτω καὶ ψυχῆς τὴν περὶ τὰ μάταια σπουδὴν περιχοπτομένη (44), πᾶσαν αὐτῆς τὴν δύναμιν ἐπὶ τὴν τῶν σπουδαίων ἔργων καρποφορίαν ταμειού- **C** μνοι μήπως ὀλομανήσασα ἐν τῷ ἐπιδεικτικῷ κόσμῳ, πρὸς τὴν τῶν ἀνθρώπων ἀρέσκειαν τὴν ὅλην ἑαυτῆς δύναμιν ἐκκένωση, οἷον ἐπὶ φύλλα καὶ ἑλικας, τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου, ἀσχοληθεῖσα. Ἀλλὰ καὶ σκάπτεται ἡ ψυχὴ πάντα εἰς τὴν ἰδίαν τροφὴν οἰκείουσα τὰ παρακείμενα, καὶ οὕτως ἑαυτὴν εὐτρεπίζουσα πρὸς τὴν ὑπόδοχὴν τῶν διδαγμάτων τοῦ Πνεύματος. Ὅσπερ γὰρ μὴ σκαφεῖσα ἀμπελος ἀδιάπνευστος ἐστὶ, καὶ τῆς ἐκ τοῦ ὕδατος ὠφελείας διὰ τὴν πυκνότητα τῆς παρακειμένης γῆς ἀνεπίδεκτος· οὕτως ἡ μὴ ἀποσχευασαμένη τὰ σωματικὰ ψυχῇ, καὶ ἐκ τοῦ βάρους αὐτῶν ἀναπνεύσασα, ἄγονος διαμένει τῷ βάρει τῶν ὀλικῶν πεπιλημένη (45), καὶ διὰ τοῦτο, τῆς ἀνωθεν μὴ μεταλαμβάνουσα βοηθείας, ἀκαρπος μένει. Τῆς δὲ ἀκάρπου ψυχῆς ἀφίσταται μὲν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· πίπτουσι δὲ οἱ **D** φραγμοί, αἱ τῶν ἀγγέλων βοηθίαι· εἰσπίπτουσι δὲ οἱ ξένοι οἱ διοδεύοντες ἡμᾶς, αἱ τῶν περὶ τὴν γνῶσιν ἀμαρτημάτων ἐνεργητικαὶ δυνάμεις· τὰ τε πάθη προκαταλαβόντα (46) λυμαίνει, ὅς δίκην ἀλόγιστα ὁρμώντος, καὶ καλινδουμένου ταῖς δυσωδίαις. Καὶ τότε πληροῦται ἐπὶ τὴν τοιαύτην ψυχὴν τὸ, Ἐγκαταλειφθήσεται ἡ θυγάτηρ Σιών, ὡς σκηνὴ ἐκ

²² Jerem. ii, 21. ²³ Joan. xv, 2.

(45) Reg. secundus et duo alii mss., ἐπειλημένη, *detenta*. Alii duo mss. cum editis, πεπιλημένη, *depressa*. Sensus eodem redit.

(46) Sic mss. sex. Editi προκαταλαμβάνοντα. Statim sex mss., ὁρμώντος καὶ καλινδουμένου, nisi quod desit in tribus conjunctio καὶ. Editi, ὁρμώντος κυλινδουμένου.

ἀμπελῶνι. Ἀλλὰ καὶ ὡς ὁπωροφυλάκιον ἐν σικυη-
ράτῳ. Οἱ μὴ τὰ δῶρα τῆς θείας ἀποθήκης καρποφοροῦν-
τες, ἀλλὰ τοῖς εὐφθάρτοις καρποῖς τοῦ κόσμου τούτου
ἐπαγαλλόμενοι· οἱ πλοῦτῳ πεποιθότες· οἱ δόξῃ
ἐπαίρομενοι (47)· οἱ ἐπ' εὐγενείᾳ προγόνων, ἢ εὐεξίᾳ
σωματικῇ μέγα φρονούντες, σικυηράτῳ εἰκασιν,
ἄτροπον καρπὸν γεωργοῦντες, φυσθήματος ἀλαζονικοῦ
ὑποπιμπλῶντα, καὶ ὄγκῳ καταλῶ τὴν ψυχὴν ἐξοιδάινειν
καὶ ὑπερφυσᾶσθαι παρασκευάζοντα. Ὡς ἐπιέμενος ὁ
ἐπιθυμητῆς λαός, ἐτάφην ἐν ἐρήμῳ (48). Ἐκλαίον γάρ,
ψησὶ, μνησθέντες τῶν σικυῶν, καὶ τῶν πεπόνων, τῶν
Αἰγυπτιακῶν βρωμάτων, ἀ οὐκ ἂν φάγοι Ἰσραηλι-
της, ὁ τῷ οὐρανῷ ἄρτον τῷ μάνῃ τρεφόμενος· ὃν
ἐξουθενοῦντες (49) οἱ τότε, τῶν κρομμύων ἐπιθύμουν.
Ἄ μὴ πάθωμεν καὶ ἡμεῖς τὸν ἡδονικὸν βίον τοῦ λο-
γικοῦ προτιμῶντες. Κρομμύοις γάρ τῷ ὄντι καὶ
σχορδόσι αἱ διὰ τοῦ σώματος ἥδοναι προσεοίκασι,
πολύ μὲν τὸ δριμύ καὶ ἐρεθιστικὸν παρεχόμεναι,
δυσωδίαν δὲ χαλεπὴν καὶ δυσέκνιπτον ἐναφρίσαι τῷ
βίῳ, οἷς ἂν ἐγγίνονται, δακρύων δὲ πλῆθος τοῖς
δεχομένοις (50) αὐτὰς προξενούσαι. Ἐν ταῖς ἀπειλαῖς
δὲ ἐστὶ καὶ τὸ ὡς πολιορκουμένην πόλιν ἐγκαταλει-
φθήσεσθαι. Περικαθέζονται (51) ἡμᾶς οἱ πολέμιοι,
ἐπιτιροῦντες ἡμῶν τὴν ἀνεσίαν, ἵνα ἀφυλάκτοις ἡμῖν
ἐπιθῶνται. Ὡς περ οὖν ἐκ πολιορκηθεῖσα πόλις, διαρ-
πασθέντος τοῦ πλοῦτος τοῦ ἐναποκειμένου αὐτῇ, οὐ
πύλας ἔχει κεκλεισμένας, οὐ φύλακας ἐπὶ τῶν τει-
χῶν ἀγρυπνοῦντας· οὕτω ψυχὴ τῶν ὑπαρχόντων (52)
αὐτῇ παρὰ τῆς θείας δωρεᾶς θησαυρῶν ἐκκενωθεῖσα,
ὡς ἀναξία λοιπὸν τῆς θείας φρουρᾶς ὑπερορᾶται. Διὰ
τοῦτο εἴρηται τὸ, Πάσῃ φυλακῇ τίθει σὴν καρ-
δίαν. Πρὸς οὖν τὸ (53) οὕτω γρηγορεῖν καὶ νήφειν,
εὐχόμεθα ἵνα καὶ διὰ τοῦ αὐτοῦ ἐπαγρυπνεῖν ἡμῶν
τῇ φυλακῇ ζητῶμεν ἵνα μὴ νυστάξῃ μηδὲ ὑπνώσῃ ὁ
φύλασσων τὸν Ἰσραὴλ. Ἐὰρ γὰρ μὴ Κύριος φυλάξῃ
πόλιν, εἰς μάτην ἡγρούνηται ὁ φύλάσσων. Ὅταν
δὲ διὰ τὴν ἐρημίαν τῶν ἀγαθῶν ἔργων ἐγκαταλεί-
πη (54) ἡμῶν τὴν φρουράν, ἔτοιμοι εἰς διαρπαγὴν
καὶ αἰχμαλωσίαν καὶ ἀπαγωγὰς τοῖς πολεμίοις ἐκκεί-
μεθα (55).
qui custodit²¹. Cæterum ubi nostram dereliquerit

A corrumpunt. Atque tunc circa ejusmodi animam
impletur illud : *Derelinquetur filia Sion, sicut ta-
bernaculum in vinea. Sed, Et sicut tugurium in cu-
cumerario.* Qui fructus proferunt divina apotheca
indignos, imo qui de mundi hujus fructibus corru-
ptioni obnoxii gloriantur : qui confidunt in divitiis :
qui de gloria effervunt : qui de majorum suorum
nobilitate, vel de bona corporis habitudine super-
biunt, hi ad cucumerarium similitudine accedunt,
fructum producentes nihil edulem, qui superbo flatu
adimplet, efficitque ut inani timore turgat anima,
ac supra modum inflatur. Quorum rerum desiderio
cum teneretur concupiscens populus, in deserto
sepultus est. Flebant enim, ait Scriptura²², memo-
res cucumerum, et peporum, eduliorum Ægyptia-
corum, quæ sane nunquam Israelita ille comederit,
qui cælesti pane, nimirum manna, enutritur, quem
qui tunc fastidiebant, concupiscebant cepas. Porro
isthæc nobis vitam voluptariam ei quæ ratione
regitur præferentibus nequaquam accidunt. Nam
revera voluptates corporeæ cepis assimilæ sunt
et alliis : multum quippe 395 acrimoniæ et irrita-
menti creant ; ac graveolentiam intolerabilem et fere
illutibilem ex imo immittunt iis in quos grassatæ
fuerint, multumque lacrymarum conciliant suis
assectatoribus. Est autem et illud in comminationi-
bus, derelictum iri ut civitatem expugnatam. Nos
obsident hostes, nostram desidiam observantes,
ut nos incantos adoriantur. Quemadmodum igitur
expugnata civitatis portæ, direptis quæ in ea re-
condebantur divitiis, non jam obserantur, nec am-
plius in mœnibus vigilant excubiæ : sic anima the-
sauris ex divino munere obtentis denudata, tanquam
divina jam custodia sit indigna, despicitur. Qua-
propter dictum est illud : *Omni custodia serva cor
tuum*²³. Itaque præterquam quod ita vigilamus, ac
sobrii sumus, precamur ut et quoniam ipsi nostræ
custodiæ advigilamus, idcirco efflagitemus, ut ne
dormitet, neque dormiat qui custodit Israel²⁴. *Nisi
enim Dominus custodierit civitatem, frustra vigilat*

custodiam propter inopiam ac vacuitatem bonorum
operum, sumus direptioni expositi admodum, et ab hostibus in captivitatem carceremque abduci-
mur.

²¹ Num. xi, 5. ²² Prov. iv, 23. ²³ Psal. cxx, 4. ²⁴ Psal. cxxvi, 1.

(17) Codices tres, ἐπεριδόμενοι innixi. Alii tres D
codices cum editis, multo melius, ἐπαίρομενοι, *ela-
ti*. Ibidem duo mss., ἢ ἐπ' εὐγ. Alii et editi, οἱ ἐπ'
εὐγ.

(48) Editi et tres mss., ἐτάφην ἐν ἐρήμῳ, unde
Tilmanus, *In eremo nutritus est*, pessime. At H. et
J. cum Colbertinis primo et tertio, ἐτάφην ἐν ἐρή-
μῳ, *In deserto sepultus est*, optime. Ita enim legi-
tur Numer. xi, 34 : "Οτι ἔθαψαν τὸν λαὸν τὸν ἐπι-
θυμητῆν, *Quia illic sepelierunt populum concupito-
rem*. Hic locus, ut observat Duceus, recte et emen-
dare legebatur apud Procopium, pag. 16.

(49) Ita Reg. secundus et alii quinque. Editi vero
ἄρτον μάνῃ τρεφόμενος ὃν ἐξουθενούσιν. Mox nostri
sex mss. βίον τοῦ λογικοῦ. Editi, βίον τοῦ λογιστι-
κοῦ.

(50) Editi cum tribus mss., δεχομένοις. Alii tres

mss., προσδεχομένοις.

(51) Reg. secundus, περικαθέζονται γάρ. Statim
editi cum tribus mss., ἀφυλάκτοις ἡμῖν. Alii tres
mss., ἀφυλάκτως.

(52) Codices quinque, ὑπαρχόντων, et ita quoque
legitur in Reg. primo prima manu. At hic codex
cum editis secunda manu, ἐνυπαρχόντων.

(53) Alii mss., τῷ, rectius : alii, τῷ. Editi, μὲν
οὖν τῷ. Mox quinque mss., εὐχόμεθα. Editi et Colb.
primus, εὐχόμεθα, bene. Subinde mss. sex, διὰ τοῦ
αὐτοῦ. Editi, αὐτοῦ.

(54) Codices quatuor, ἐγκαταλίπη.

(55) Editi et quatuor mss., ἐκκείμεθα. At Colber-
tini primus et tertius, ἐσόμεθα, sed ita tamen, ut
Colb. tertius emendatus sit, habeatque in margine,
ἐκκείμεθα. Aliquanto post Reg. secundus, καὶ ὅλως
ὁ λαός.

22. *Vetus. 9. Et nisi Dominus Sabaoth reliquisset A nobis semen, quasi Sodoma fuisset, et quasi Gomorrha similes essemus. Genis tota si peccatrix est, universusque populus plenus est iniquitatibus, et omnes filii iniqui sunt, quodnam semen est Israeli derelictum quod impediens ne Sodomorum et Gomorrhæ pœnas ac supplicia pertulerit? Nam quod ipsi Israeli inerat semen, semen erat nequam, nec salutem præstabat, sed interitu erat dignum. Quale igitur illud erat? An non id de quo in promissionibus Abrahæ dictum est: Tibi dabo et semini tuo²²? Non enim dixit, inquit, Et seminibus, quasi in multis: sed quasi in uno: Et semini tuo, qui est Christus²³. Hoc itaque semen eos, qui pro merito eorum quæ in vita gesserant, Sodomorum supplicia pati, et igni ac sulphure ob nequitiam Sodomiticæ mensuræ haud impari consumi debuissent, suo ipsius adventu liberavit. Verumtamen etiam post admissum in Christum peccatum, Reliquæ quidem secundum electionem gratiæ salvæ factæ sunt²⁴: ceteri vero excæcati sunt, et subversioni traditi, uti ait Amos: Subverti enim vos, sicut subvertit Dominus Sodomam et Gomorrhæ, et ne sic quidem conversi estis ad me, dicit Dominus²⁵. Quanquam sæpe minatus est, sæpe pepercit: postea tamen in cor haud penitens calamitates operibus eorum dignas invexit. Siquidem in quodam propheta, ad vindictam quidem ob populi iniquitatem propendet: sed cunctatur ob suam³⁹⁶ erga homines benignitatem. Quid statum tibi, Ephraim? quid faciam tibi, Juda? Quasi Adama ponam te, et sicut Sæbaim²⁶. Utraque autem ad Sodomiticam pentapolin pertinet. Deinde per exsuperantiam clementiæ suæ subjungit: Conversum est cor meum in eodem: conturbata est penitudo mea. Nequaquam faciam juxta iram furoris mei²⁷. Attamen ubi ad extremam delapsi sunt prævaricationem, templum quidem igni conflagravit, civitas autem tota tradita igni est; ac ipsi fame, peste, seditione, mutuisque insidiis sunt consumpti. Porro ex omni Israel pars quæ in Christum credidit, salva facta est: quandoquidem in*

22. *Kal ei mē Kúrios Sabaoth ékakatéliepen hēm̄n spérma, ós Sodoma ár égerthēmen, kal ós Gomórra ár ómōiōthēmen. El̄ olon tō éthnos ámar-
tōlōn, kal ólos ó laós plērhēs ánomiōn, kal pántes uiol̄ ánomoi, pōion énapéithē spérma tō 'Israhēl, tō kōlōusan tã Sodómōn kal Gomórras autōn úpomeínai pathēmata; Tō mēn gár énuπάρχον spérma tō 'Israhēl, spérma hēn ponhērōn, oūkl̄ swtērias áitiōn, ál̄l' áπωleias áziōn. Pōion oūn hēn tōuto; mēποτε περί οῡ εἰρήται ἐν ἐπαγγελίαις τῷ 'Αβραάμ τῷ, Σοὶ δάσω καὶ τῷ σπέρματί σου (56); Οὐ γὰρ εἶπε, φησί, Καὶ τοῖς σπέρμασιν, ὡς ἐπὶ πολλῶν· ἀλλ' ὡς ἐπὶ ἐνὸς, Καὶ τῷ σπέρματί σου, ὅς ἐστι Χριστός. Τοῦτο οὖν τὸ σπέρμα, τοὺς, ὅσους ἐπὶ τῇ ἀξίᾳ τῶν βεβιωμένων, ὀφειλοντας παθεῖν τὰ Sodómōn, kal πυρὶ kal θείῳ ἐκτριβῆναι διὰ τὴν κακίαν φθάνουσιν εἰς τὸ Sodómητικὸν μέτρον, τῇ παρ' ἐαυτοῦ παρουσίᾳ ἐκώλυσεν. 'Αλλ' ὅμως καὶ μετὰ τὴν εἰς Χριστὸν ἁμαρτίαν, Τὸ μὲν λείμμα (57) κατ' ἐκλογὴν χάριτος ἐσώθη, οἱ δὲ λοιποὶ ἐπωρώθησαν, οἱ καὶ παρεδόθησαν τῇ καταστροφῇ, ὡς φησὶν 'Αμώς· Κατέστρεψα γὰρ ὑμᾶς (58), καθὼς κατέστρεψε Κύριος Σόδομα καὶ Γόμορρα, καὶ οὐδὲ οὕτως ἐπεστρέψατε πρὸς μὲ, λέγει Κύριος. Καίτοι πολλὰκις ἀπειλήσας, πολλάκις ἐφέλεστο· ὕστερον δὲ ἐπήγαγε τῇ ἀμετανόητῳ καρδίᾳ τὰ ἀξία τῶν ἔργων πάθη. 'Εν γὰρ τινι προφήτῃ ὁρμᾶ μὲν πρὸς τὴν ἐκδίκησιν διὰ τὴν ἀδικίαν τοῦ λαοῦ, ἐπέχει δὲ διὰ τὴν οἰκτίαν φιλανθρωπίαν. Τί σε διαθῶ, 'Εφραῖμ; τί σοι ποιήσω, 'Ιούδα; 'Ὡς 'Αδάμ θήσομαι σε, καὶ ὡς Σέβωμ· αὐτὰ δὲ εἰσι τῆς Sodómητικῆς πένταπολεως. Εἴτα ὑπερβολῇ φιλανθρωπίας εὐθὺς ἐπάγει· Μετέστρεψέ η̄ καρδίᾳ μου ἐν τῷ αὐτῷ (59), συνεταράχθη ἡ μεταμέλειά μου. Οὐ μὴ ποιήσω κατὰ τὴν ὀργὴν (60) τοῦ θυμοῦ μου. 'Αλλ' ὅμως ὅτε εἰς τὴν ἐσχάτην παρανομίαν ἐξέπεσαν, κατέπερθη μὲν τὸ ἱερὸν, ἡ δὲ πόλις πᾶσα πυρκαυστος γέγονε, λιμὴ δὲ καὶ λοιμὴ, καὶ στάσις καὶ ἐπιθουλὰς ταῖς κατ' ἀλλήλων ἐξανηλώθησαν. Τὸ μέντοι μέρος τῶν πιστευσάντων εἰς Χριστὸν διεσώθη, ἀπὸ τοῦ 'Israhēl ἐν ὅλοις εὐρεθείσης τῆς ἐκλογῆς·*

²² Gen. xv, 18. ²³ Galat. iii, 16. ²⁴ Rom. xi, 5.

²⁵ Amos iv, 11. ²⁶ Ose. xi, 8. ²⁷ ibid. et 9.

(56) Ita mss. At editi, σπέρματί σου ὡς ἐστὶ Χριστός. Sed illa, ὅς ἐστι Χριστός, e glossemate fluxisse credi merito possunt.

(57) Editi et Colb. primus cum utroque Combef., λείμμα, assumptio: quæ lectio, etsi insolita est, non videtur tamen Combefisio violenta, eique satis probatur. At Colb. secundus et Reg. quartus cum sacro textu, λείμμα, reliquæ. Ibidem Regii primus, secundus, tertius et quartus cum Colbertinis primo ex secundo et cum editis, ἐσώθη· pro qua voce in Vulgata Græca simpliciter et sine ullo additamento legitur, γέγονεν. Fortasse in mentem venire alicui possit, non aliter Vulgatæ auctorem legisse, quam ἐσώθη, cum sic interpretatus sit Rom. xi, 5, Reliquæ salvæ factæ sunt. Aut potius, interpretes ille credi potest scriptum in veteribus libris reperisse, γέγονε σωζόμενον. Nec mirum videbitur hominibus, in hoc studiorum genere tritis, vocem σωζόμενον in textu sacro deesse, cum non raro librarii vocem aliquam inter scribendum omitant.

(58) Editi, ὁρμᾶς, φησί. Deest φησί in mss. Mox mss. quinque, ἐπεστρέψατε. Editi, ἐπιστρέψετε. Subinde quatuor mss., καίτοι. Editi, καὶ τὰ

(59) Quod ait Combefisius, putare se, a Λαα interpretibus scriptum non fuisse, ἐν τῷ αὐτῷ, sed ἐν ἐμαυτῷ, in me ipso, de eo dubitari vix posse arbitramur. Atque hoc, ut idem ille vir doctissimus observavit, eo probabilius videri debet, quod Vulgatæ auctor ita legisse putandus sit, cum verterit Osee xi, 8, Conversum est in me cor meum. Quoniam tamen et in editis et in nostris mss. perinde atque apud LXX legitur, ἐν τῷ αὐτῷ, nec licet nobis quidquam in sacris paginis mutare, ad verbum interpretati sumus, in eodem.

(60) Reg. secundus cum Colb. itidem secundo, ὀργήν. Editi et aliquot mss., ὀργήν. Nec ita multa post mss. quatuor, ἐξέπεσαν. Alii duo mss., cum editis, ἐξέπεσαν. Vox collectiva λαός facit ut scriptura utraque ex æquo possit admitti.

ὑπερ ὡς ζύμη γενόμενον τοῖς ἔθνεσι, πάντας πρὸς ἅπαντας οἰκείαν ἐλκυσεν ὁμοιότητα· ὥστε καὶ ἀπ' ἐκείνου καὶ Ἰσραὴλ χρηματίζεται καὶ λαὸν Κυρίου, καὶ εἶναι τὸν ἐν τῷ κρυπτῷ Ἰουδαίῳ (61), καὶ τῶν πνευματικῶν ἐπαγγελιῶν κληρονόμον, τὸν ἐξ ἐθνῶν πεπιστευκότα. Ἐπεὶ δὲ Σδόμα ἐρμηνεύεται *ἐκκλισις*, Γόμορρα δὲ *στάσις*, καὶ τοιοῦτόν τινα νοῦν ὑποβάλλει ἡ ἐρμηνεία τῶν ὀνομάτων, ὅτι εἰ μὴ ἦλθε τὸ σπέρμα ὃ ἐπήγγελτο, οὐδὲν ἐκώλυεν ἡμᾶς εἰς παντελῇ ἀπώλειαν ἐκπεσεῖν, ἐκκλιναντας ἀπὸ τοῦ Θεοῦ. Καὶ εἰ μὴ εἰρήνῃ ἡμῖν ἐπεφάνη ἐξ ὕψους, ἡ ὑπερέχουσα πάντα νοῦν, ἕκαστος ἀν' ὑπὸ τῆς ἰδίας στάσεως καὶ τοῦ ἐνοικοῦντος αὐτῷ πολέμου (62) ἐξανηλώθημεν. Τὰ γὰρ πάθη τῆς ἁμαρτίας, καὶ πᾶσαι αἱ κατὰ ἀλογίαν κινήσεις, θορύβους ἀσιγήτους καὶ στάσιν ἀδιάλλακτον ἐμποιοῦν πεφύκασι ταῖς ψυχαῖς.

23. Αἰσθημένη (63) οὖν τῆς ὠφέλειας ἐκ τῆς τοῦ Σωτήρος παρουσίας, ὅς ὡς σπέρμα μικρὸν διὰ τῆς ἀνθρωπείας σαρκὸς ἐνέπεσεν ἡμῶν τῷ βίῳ, ταῦτα λέγει ἐν εὐχαριστίας εἰδεῖ ἡ Ἐκκλησία· Ἀκούσατε λόγον Κυρίου, ἄρχοντες Σοδόμων· προσέχετε νόμον Θεοῦ, λαὸς Γομόρρας· ἵνα δεῖξῃ, ὅτι ἡ τοῦ σπέρματος τοῦ ἐγκαταλειφθέντος αὐτῇ παρὰ Κυρίου Σαβαὼθ παρουσία, αἰτία αὐτοῖς γέγονε τῆς σωτηρίας (64). Ἐπεὶ, ὅσον τὸ ἐπ' αὐτοῖς, τοῖς παθήμασι τῆς Σοδομηνῆς (65) ὑπόδοικοι ἦσαν, ἄρχοντας αὐτοῦς Σοδόμων καὶ λαὸν Γομόρρας προσαγορεύει ὑπὲρ τὴν κακίαν τῶν ἀρχόντων· διὰ τὸ οἰοῦν μνηρό-πολιν μὲν εἶναι τῆς πονηρίας τὰ Σδόμα, ταύτης δὲ αὐτῆς κατὰ κακίας ὑπερβολὴν ὑπερέχειν τοὺς ἀρχοντας. Διὰ τί δὲ ἀρχοντες Σοδόμων, ἢ διότι καθάπερ ἐκείνοι παρητοῦντο τὸν τὰ δίκαια κρίνοντα Λῶτ, ὅτε ἐξαίρεσθαι τοὺς παρ' αὐτῷ ἐπιξενωθέντας ἐπτοῦδαζε, λέγουσιν· Εἰσηλθετε παροικεῖν, μὴ καὶ κρίσιν κρίνειν· οὕτω καὶ οὗτοι τὸν δίκαιον κριτὴν παρητοῦντο, κρίζοντες· Σταυροῦ, σταυροῦ (66)· αἶρε ἀπὸ τῆς γῆς τὸν τοιοῦτον· Πολλῶν δὲ μερίζων ἐνταῦθα ἡ μοχθηρία. Οἱ μὲν γὰρ εἰς ξένους καὶ μηδὲν ἡδικοῦσας ἡσέλγιον, οἱ δὲ εἰς τὸν τὰ μεγάλα αὐτοῦς καθ' ὑπερβολὴν (67) εὐεργετήσαντα· κακείνοι μὲν εἰς ξένους, οὗτοι δὲ τὸν εἰς τὰ ἴδια ἐλ-

A paucis inventa electio est: quæ portio velut fermenti vicem inter gentes explens, omnes sui ipsius similes effecit, ita ut ex illa populus Domini etiam Israel vocetur, siquæ quisvis qui ex gentibus crediderit, in abscondito Judæus, ac spiritualium hæres, promissionum. Sed præterquam quod sonat, si Sodoma interpreteris, *declinationem*, Gomorrha vero *seditionem*, etiam ejusmodi sensum nobis exhibet horumce nominum interpretatio: quod nisi semen quod promissum fuerat, venisset, nihil vetuisset quominus nos in integram incidissemus perditionem, quippe qui declinassetus a Domino. Et nisi pax nobis ab alto affluisset, *Quæ exsuperat omnem ædsum*²³, fuisset singuli a propria rebellionem et ab inhabitante in nobis bello consumpti. Nam cupiditates ex peccato oriæ, omnesque commotiones a ratione alienæ, obstrepentes tumultus seditionemque implacabilem solent animabus parere.

23. Ecclesia igitur utilitatis ex Salvatore adventu perceptæ conscia, qui velut exiguum semen vitæ nostræ illapsus est per humanam carnem, in modum actionis gratiarum hæc dicit: (VERS. 10) *Audite verbum Domini, principes Sodomorum: attendite legi Dei, populus Gomorrhæ*; ut ostendat, seminis ejus, quod ei a Domino Sabaoth relictum erat, adventum eis salutis fuisse causam originemque. Quoniam, quantum in eis situm erat, Sodomine urbis malis erant obnoxii; ipsos, cum essent principibus pejores, principes Sodomorum et populum Gomorrhæ appellat, quod Sodoma esset veluti nequitie metropolis, ejusque principes exsuperantia iniquitatis superarent. Porro quid est quod vocentur Sodomorum principes? An quia quemadmodum illi repellebant a se et aversabantur Lot justa decernentem, cum eos quos hospitio receperat, ipsorum manibus eximere conaretur (dicebant nimirum: *Ingressus es ut advena, num etiam ut iudicium judices*²⁴?), ita et hi rejiciebant æquum iudicem, **397** clamantes: *Crucifige, crucifige*²⁵, ejusmodi virum tolle e terra? Hoc autem scelus multo majus est. Etenim illi quidem libidine acti, in hospites nihil de se male meritos furebant: hi vero cum impetunt, a quo erant beneficii maximis affecti. Illi

²³ Philipp. iv. 7. ²⁴ Gen. xix. 9. ²⁵ Luc. xxiii. 21.

(61) Sic quatuor mss. At editi, τῶν ἐν κρυπτῷ Ἰουδαίων, corrupte. Statim duo mss., ἐπεὶ δὲ. Editi et quatuor mss., ἐπειδὴ Σοδ. Subinde editi, ἐκκλισις. At quinque mss., ἐκκλισις, et ita quoque apud Procopium legitur.

(62) Codices duo, ἐν αὐτῷ. Drest ἐν in aliis mss. et in editis. Ibidem in Reg. secundo, pro πολέμου legitur, πολέμου.

(63) Editi, αἰσθανομένη. At quinque mss., αἰσθόμενη.

(64) Reg. secundus, Σαβαὼθ αἰτία αὐτῇ αὐτοῖς γέγονε σωτηρίας ὑπόθεσις, etc. Sed, ut dicam quod sentio, emendatio hæc ejus esse videtur, qui, quod perspicere aliquid hoc loco deesse, huic malo, quantum in se fuit, mederi conatus est. Rem autem ei male cecidisse, vel ex ipsa interpretatione constabit. Sic enim ad verbum licet vertere: *Seminis causa, ipsa eis fuit salutis causa, seu origo*, id quod

D male sonat per se, nec ad rem pertinet. Maluimus igitur vocem *παρουσία* addere, non codicum quidem manu scriptorum freti ullo testimonio, sed Combessii conjecturam secuti.

(65) Codices tres, Σοδομηνῆς. Reg. secundus, Σοδομηνῆς. Editi, παθήμασι τοῖς Σοδομικοῖς. Max aliquot mss., προσαγορεύει. Subinde tres mss., διὰ τὸ. Editi cum Reg. tertio, διὰ τοῦ.

(66) Codices quinque, σταυρὸν, σταυροῦ. Editi, diverso accentu, σταυροῦ, σταυροῦ· quæ scriptura inter variantes lectiones in Novo Testamento Oxoniensi legitur Luc. xxiii. 21. Illud quod sequitur, ἀπὸ τῆς γῆς, in tribus mss. desideratur.

(67) Sic editi. At quinque mss., αὐτοῖς οὐδὲν ἔχοντα ὑπερβολὴν, nescio quo sensu. Mox editi et mss. οὗτοι δὲ τὸν εἰς τὰ· sed auctor, quicunque ille fuit, aut scripsit, εἰς τὸν, aut particulam εἰς subaudivit.

in peregrinos, hi vero in eum qui in propria venit, suere contumeliosi: illi quidem in angelos, hi vero in Deum. Quare principum Sodomiticorum nomen jure ac merito consecuti sunt. Attamen Deus in ipsos beneficus ad utiles suos sermones audiendos adhortatur, populumque his principibus subditum, et propter improbam doctrinam appellatum Gomorrhæ populum, ad præbendam legi attentionem inducit, dum solertioribus præcipit, ut audiant; insipientibus, ut attendant; vel, ut auribus percipiant, sicut cæteri interpretati sunt. Porro quanta est sermonem inter et legem differentia, tanto discrimine audire et auribus percipere inter se dissident. Est enim lex justorum et injustorum regula; quæ quidem agenda sunt, imperans, ea vero quæ minime sunt facienda, prohibens: quam servat vulgus, tametsi ejus ignorat utilitatem. Sermo autem reddit etiam rationem, cur quædam sint constituta. Et maxime sermo noster, sublimi spiritalique sensu legem explicans, nuda et legali observatione nobilior est ac præstantior. Audire autem et auribus percipere, quid inter se differunt? Quod audire mentis est, uti Dominus indicat, dum nos ad dictorum sententiam probe intelligendam exstimulat: *Qui habet aures audiendi audiat* ²⁷: at vero auribus percipere est auribus nudum ingerere sonum. Quapropter populus in Exodo ait: *Omnia quæcunque dixerit Deus, faciemus, et audiemus* ²⁸: tametsi consentaneum magis fuerat, ut dicerent: *Audiamus et faciamus*. Profecto facere ejus est, qui vel crassissima sit mente præditus, puta Sabbathum observare juxta corporalem sensum, ab escis abstinere, die octavo circumcidi, atque ter in anno in templo interesse: sed horum rationes assequi, id sane fuerit viri perfecti jam, ac multum scientia provecti. Ferunt autem hanc unam fuisse causam, quæ hujus temporis populum ad insidias prophetæ struendas impulerit. Jam vero nunquid ideo vocati sunt Sodomorum principes, quod improbis imperarent, an quia ipsi essent improbi? Potest enim quis improbis imperans, ipse a subditorum nequitia esse immunis, Quod si de populo quidem obtinisset, fortassis locum aliquem posset habere ambiguitas. Nunc autem quia populus vocatus est Gomorrhæ populus, populus minus quam ipsius principes culpandus est: nimirum Sodoma pentapoli præfuisse ostendit Scriptura, eamque in iniquitate obtinuisse primatum et de omnibus malis longe cæteros superasse. His-

²⁷ Matth. xi, 15. ²⁸ Exod. xxiv, 3.

(68) Editi et tres mss., προκαλείται. Alii duo, προσκαλείται.

(69) Reg. secundus et Colb. itidem secundus, τὸ αὐτοῦ.

(70) Lexiur in duobus mss., ὅτε. Ibidem aliquot mss., ὡφελώς. Editi, ὡφελών. Rursus hoc ipso in loco quatuor mss., φιλῆς κατ' αὐτὸ τὸ γράμμα. Editi, κατὰ τὸ γράμμα.

(71) Editi et Colb. primus secunda manu et recenti, ποιήσωμεν καὶ ἀκουσώμεθα, et ita quoque editum invenimus apud LXX. At alii quatuor mss., ποιήσωμεν καὶ ἀκουσώμεθα, *Faciamus et audiamus*. Sta-

θόντα· κάκεινοι μὲν εἰς ἀγγέλους, οὗτοι δὲ εἰς τὸν Θεόν. Διὰ τοῦτο δικαίως τῆς τῶν Σοδομιτικῶν ἀρχόντων προσηγορίας ἤξιώσανται. Ἄλλ' ὅμως τούτους εὐεργετῶν ὁ Θεός, εἰς τὴν τῶν ὡφελῶν αὐτοῦ λόγων ἀκοὴν προκαλείται (68)· τὴν δὲ ὑπὸ τούτων ἀρχόμενον λαὸν, καὶ ἐκ τῶν πονηρῶν διδασμάτων Γομώρρας λαὸν χρηματίζοντα, εἰς τὴν τοῦ νόμου προσοχὴν ἐπιστρέφει· τοῖς μὲν ἐντρεχεστέροις τὸ ἀκοῦσαι προστάσων, τοῖς δὲ ἀσυνέτοις τὸ προσέχειν, ἢ τὸ ἐνωτίζεσθαι, ὅπερ ἑτεροὶ ἐκδεδώκασιν. Ὅση δὲ λόγου πρὸς νόμον διαφορά, τοσαύτη καὶ τοῦ ἀκοῦειν πρὸς τὸ ἐνωτίζεσθαι. Ὁ μὲν γὰρ νόμος κανὼν δικαίων ἐστὶ καὶ ἀδίκων, προστατικὸς μὲν ἔν ποιητέον, ἀπαγορευτικὸς δὲ ὧν οὐ ποιητέον· οὐ φυλακτικὸς ἐστὶν ὁ πολὺς, καὶ τὸ ἐν αὐτῷ (69) ὡφέλιμον ἀγνοῇ. Ὁ δὲ λόγος καὶ τῆς αἰτίας ἐστὶν ἀποδοτικὸς καθ' ἣν τάδε τινὰ διατέτακται. Καὶ μάλιστα ὁ (70) καθ' ἡμᾶς λόγος, ὡφελῶς τὸν νόμον καὶ πνευματικῶς ἐξηγούμενος, τιμωτέρως ἐστὶ τῆς φιλῆς κατὰ τὸ γράμμα παρατηρήσεως. Τί δὲ τὸ ἀκοῦειν τοῦ ἐνωτίζεσθαι διαφέρει; Ὅτι τὸ μὲν ἀκοῦειν διανοίας ἐστὶν, ὡς δηλοῖ ὁ Κύριος διεγείρων εἰς τὸ συνετῶς κατακούειν τοῦ βουλήματος τῶν λεγομένων· Ὁ ἔχων ὦτα ἀκούειν, ἀκούετω· τὸ δὲ ἐνωτίζεσθαι, ψλὴν τὸν ἥχον ἐντίθεσθαι τοῖς ὡσὶ. Διὸ καὶ ὁ λαὸς ἐν τῇ Ἑξῶδῳ φησὶ· Πάντα, ὅσα ἐὰν εἴπῃ ὁ Θεός ποιήσωμεν, καὶ ἀκουσώμεθα (71). Καίτοιγε ἀκολουθότερον ἦν εἰπεῖν· Ἀκουσώμεθα καὶ ποιήσωμεν· ἀλλὰ τὸ μὲν ποιῆσαι παντός ἐστὶ τοῦ παχυτάτου τὴν διάνοιαν, ὅσον τηρῆσαι σωματικῶς τὸ Σάββατον, καὶ ἀπέχεσθαι (72) βρωμάτων, καὶ περιτεμεῖν τῇ ὀδῇ, καὶ τὸ τρις τοῦ ἐνιαυτοῦ ὀφθῆναι ἐν τῷ ναῷ· τοῖς δὲ λόγοις τούτων ἐπιβαλεῖν, τοῦ τελείου ἥδη καὶ ἐπὶ πολλῷ διαβεβηκότες τῇ γνώσει. Φασὶ δὲ μίαν ταύτην αἰτίαν εἶναι τὴν κινήσαν εἰς τὴν κατὰ τοῦ προφήτου ἐπισουλὴν τοὺς τότε. Οἱ δὲ ἀρχόντες Σοδόμων πότερον διὰ τὸ πονηρῶν ἀρχεῖν προσηγορεύθησαν, ἢ διὰ τὸ πονηροὶ εἶναι; Δύναται γὰρ τις κακῶν ἀρχων αὐτοὺς ἀπὸ τῆς κακίας τῶν ἀρχομένων. Ἄλλ' εἰ μὲν περὶ τοῦ λαοῦ ἀπεσιωπήθη (73), συχρὶν ἀνείχε τινα χώραν ἢ ἀμφιβολία· νῦν δὲ τῷ λαῷ Γομώρρας ὁ λαὸς ὠνομάσθαι (74), τὸ ἥττον ψεκτὸν τοῦ λαοῦ παρὰ τοὺς ἀρχοντας αὐτῶν, τοῦ λόγου δηλοῦντος διὰ τὸ προκαθεῖσθαι τὰ Σόδομα τῆς πενταπόλεως, καὶ αὐτὴν ἔχειν τὰ οἰοῦντα ἀρχεῖα τῆς πονηρίας, καὶ τῆς ἐν πᾶσι κακοῖς ὑπεροχῆς ἡξιώσθαι. Ἀρχοντας δὲ Σοδόμων ἡ ἱστορία οὐ παραδέδωκε πλὴν τῶν βασιλέων τῶν ἡγετηθέντων. Διὰ μέντοι τὸν πεπαρρησιασμένον τούτων

tim editi et duo mss., ἀκουσώμεθα καὶ ποιήσωμεν. Reg. primus, ἀκουσώμεθα καὶ ποιήσωμεν.

(72) Codices aliquot, ἀποχεῖσθαι. Ibidem quinque mss., περιτεμεῖν. Editi, περιτέμνειν. Nec ita multo post mss. quinque, τούτων ἐπιβαλεῖν. Editi, ἐπιβάλλειν.

(73) Editi, ἐσιωπήθη. At quinque mss., ἀπεσιωπήθη.

(74) Codices quatuor, τὸ λαὸς Γομώρρας ὁ λαὸς ὠνομάσθαι, nisi quod in uno post illud, ὁ λαὸς, addatur, ὅλος. Reg. secundus, διὰ τῷ λαῷ ... ὠνομάσθαι. Editi, διὰ τὸ λαὸς ... ὠνομάσθαι.

τῶν ἀδικούντων Ελεγγον, ὁ Ἀπόστολος φησι περὶ τοῦ Ἰσαίου· Ἀποτολμᾷ καὶ λέγει. Χρήσται δέ ποτε τοῦτοις ὁ ἐν δόγμασιν ὑγίει καὶ ἀνεπιλήπτῳ βίῳ τυγχάνων πρὸς ἀρχόντας Ἐκκλησιῶν παρανόμως βιούντας (75), καὶ λαὸν ἐκκλίνοντα καὶ ἀχρείως πολιτευόμενον.

versus Ecclesiarum principes vitam flagitiosam ducentes, necnon adversus populum aberrantem ac inutiliter conversantem.

24. *Τί μοι πλῆθος τῶν θυσιῶν ὑμῶν; λέγει Κύριος.* Ἐν τῶν οφειδόντων ἀκουσθῆναι παρὰ τῶν ἀρχόντων, καὶ παρὰ τοῦ λαοῦ φυλαχθῆναι, τὸ, *Τί μοι πλῆθος τῶν θυσιῶν ὑμῶν; Θυσίαι ἀσεβῶν βδέλυγμα Κυρίῳ* (76). Πῶς δὲ διὰ θυσιῶν τῶν ἐν πλῆθει προσαγομένων ἀνευ ἀξιολόγου μετανοίας ἐλπίζετε εὐρήσκειν τινὰ ἀπολύτρωσιν ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν; Οὐ γὰρ ἐν αἵματι ζῶων, οὐδὲ ἐν σφαγαῖς ἐπιβωμίαις, ἀλλ' ἐπὶ καρδίᾳ συντετριμμένῃ Θεὸς ἰάσκειται· *Θυσία γὰρ τῷ Θεῷ πνεῦμα συντετριμμένον.* Τὸ αὐτὸ δὲ καὶ πρὸς τοὺς ἐν δαπάναις μὲν ἀφειδεῖς, μὴ μετανοούντας δὲ διὰ τῶν ἔργων, ἀρμόσει λέγεσθαι. Διὰ τοῦτο οὐχὶ καθόλου θυσίας παρατεῖται ὁ λόγος, ἀλλὰ τὰς Ἰουδαϊκάς. *Τί γὰρ μοι πλῆθος, φησὶ, τῶν θυσιῶν ὑμῶν;* Καὶ τὸ μὲν πλῆθος ἀποπέμπεται, μίαν δὲ θυσίαν ἐπιζητεῖ. Αὐτὸς ἕκαστος ἑαυτὸν προσάγει (77) τῷ Θεῷ, παριστῶν ἑαυτὸν θυσίαν ζῶσαν, εὐάρεστον τῷ Θεῷ, διὰ τῆς λογικῆς λατρείας θύων τῷ Θεῷ θυσίαν αἰνέσεως. Ἐπειδὴ δὲ τὸ πλῆθος τῶν κατὰ τὸν νόμον θυσιῶν ὡς ἀχρεῖον ἐκδέχεται, μία θυσία προσεδέχθη ἐπ' ἐσχάτων τῶν αἰώνων εἰς ἀθέτησιν τῆς ἀμαρτίας ἀνερχομένη. Ὁ γὰρ *Κ* Ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ ἦρε τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου, ἑαυτὸν ἀνερχομένην προσφορὰν καὶ θυσίαν εἰς ὁσμὴν εὐωδίας.

25. *Πλήρης εἰμί* (78). Ἐνταῦθα καλῶς ἔχει περι-ορισθῆναι τὴν ἀνάγνωσιν, καὶ ἀπὸ ἄλλης ἀρχῆς ἀρξασθαι τῶν (79) ἐξῆς. Τὸ μὲν γὰρ πεπληρωθῆαι τῆς ἰδίας μακαρίστητος, καὶ ἀνεπιδεῶς ἔχειν ἑαυτοῦ, περιπεδῶσται τῷ Θεῷ· τὸ δὲ τῆς ἀπὸ τῶν ὀλοκαυτωμάτων κνίσσης καὶ τοῦ αἵματος τῶν σφαζομένων πεπληρωθῆαι λέγειν, ἀνάξιον τοῦ Θεοῦ. Πλήρης οὖν ἔστιν· Ἀρ' οὐ τοῦ πληρώματος (80) ἡμεῖς πάντες ἐλάβομεν, καὶ ἐν ᾧ κατοικεῖ πᾶν τὸ πλῆρωμα τῆς θεότητος σωματικῶς. Δαίμοσι μὲν γὰρ (81) διὰ τὸ φιλήδονον καὶ ἐμπαθεῖς αἱ θυσίαι φέρουσι· τινὰ ἡδονὴν καὶ χρεῖαν, ἐκθυμώμεναι, διὰ τῆς καύσεως ἐξατμιζομένου τοῦ αἵματος, καὶ οὕτω διὰ τῆς τοιαύτης λεπτοποιήσεως εἰς τὴν σύστασιν αὐτῶν ἀναλαμβάνον-

⁷⁵ Rom. x. 20. ⁷⁶ Prov. xv. 8. ⁷⁷ Psal. l. 19. ⁷⁸ Joan. i. 16. ⁷⁹ Coloss. ii. 9.

(75) Ita quatuor mss. At editi cum Reg. primo, παρανομοῦντας, καὶ κακῶς βιούντας. Hoc ipso in loco Reg. secundus, ἐκκλίναντα.

(76) Editi, παρὰ Κυρίῳ. Deest παρὰ in tribus mss. et in editione Romana.

(77) Tres mss., ἐπιζητεῖ, ἦν αὐτὸς ἕκαστος ἑαυτὸν προσάγει. Unus ms., προσάγει· alter, προσάγει. Sed cætera in utroque ms. leguntur ut in contextu.

(78) Illud, Πλήρης εἰμί, hic et apud Procopium absolute ponitur, nec ad aliud quidquam refertur.

toria autem de principibus Sodomorum non facit mentionem, **398** nisi quod regum devictorum commeminat. Atqui propter libertatem illam qua redarguuntur isti iniqui, de Isaia ait Apostolus ⁷⁵: *Audet et dicit.* Cæterum is cujus sana est doctrina et vita inculcata, poterit nonnunquam hac coarguendi licentia uti ad-

versus Ecclesiarum principes vitam flagitiosam ducentes, necnon adversus populum aberrantem ac inutiliter conversantem.

24. *Vers. 11. Quid mihi multitudo sacrificiorum vestrorum? dicit Dominus.* Ex his quæ a principibus debuerant audiri, et a populo observari, hoc unum est: *Quid mihi multitudo sacrificiorum vestrorum? Sacrificia impiorum abominatio sunt Domino* ⁷⁶. Quomodo autem per victimas affatim oblatas sine condigna pœnitentia speratis vos aliquam animarum vestrarum redemptionem esse assecuturos? Non enim animalium sanguine, neque impositis aræ sacrificiis, sed contrito corde Deus placatur: siquidem *Sacrificium Deo spiritus contritus* ⁷⁷. Porro id ipsum non inepte dicitur ad eos quoque qui ingentes impensas faciunt, nec tamen per opera agunt pœnitentiam. Quamobrem non omnino Scriptura rejicit sacrificia, sed tantum Judaica. *Quid enim, inquit, mihi multitudo sacrificiorum vestrorum?* Et quidem reprobat multitudo; unam vero requirit hostiam. Unusquisque Deo offerat se ipse, exhibens sese hostiam viventem, acceptam Deo, per rationalem cultum Deo laudis sacrificium immolans ⁷⁸. Cum autem legalium victimarum multitudo tanquam vana rejecta sit, approbata est et oblata ultimis temporibus ad delendum peccatum hostia una. Etenim Dei Agnus abstulit mundi peccatum ⁷⁹, se ipsum offerens oblationem et hostiam in odorem suavitatis ⁸⁰.

25. *Plenus sum.* Hic abs re non fuerit lectioni finem imponere, exque alio principio quæ sunt deinceps dicenda inchoare. Deum enim decet vel maxime, sua plenum esse beatitudine, nec ullius præter se egere: asserere autem ipsum holocaustorum nidore et occisarum victimarum sanguine plenum esse, Deo indignum est. Est igitur plenus, *De cujus plenitudine nos omnes accepimus* ⁸¹, et in quo *Inhabitabit omnis plenitudo divinitatis corporaliter* ⁸². Porro dæmones, utpote voluptatibus affectibusque indulgentes, ex victimis non nihil capiunt voluptatis ac emolumentum. Quippe dum incenduntur, sanguis per adustionem convertitur in vaporem, sicque in ejusmodi minutas partes resolutus, in eorum

⁷⁵ Rom. xii. 1. ⁷⁶ Joan. i. 29. ⁷⁷ Ephes. v. 2.

Plenus sum. Similiter et in Vulgata: *Plenus sum. Holocausta arietum ... nolui.* Sed non ita apud LXX, ubi sic legitur: *Πλήρης εἰμί ὀλοκαυτωμάτων χριῶν.* *Plenus sum holocaustis arietum.* Ultimam hanc lectionem et apud Eusebium et in aliquot mss. reperiri statim adnotabimus.

(79) Ita quinque mss. At editi, τὰ.

(80) Editi, πληρώματος αὐτοῦ. Vox αὐτοῦ in aliis quatuor mss. desideratur.

(81) *Δαίμοσι μὲν γὰρ.* Lege Præfationem.

substantiam subit. Omnino enim toti vaporibus aluntur, non quod eos mandant, aut injiciant in ventrem; sed perinde ut animalium pili, ungues et quæcunque sunt ejus generis, ad suam totam constituendam substantiam alimentum excipiunt. Quapropter avide gaudent nidoribus, ac fumum ex thure prodeuntem tanquam sibi ad alimoniam accommodatum exsorbent. **399** Et fortasse in animalibus inest aliqua cum demoniorum corporum proprietatibus necessitudo. Porro qui volis demonum explendis student, alii aliud offerunt, tanquam eis ad alimoniam accommodatius. Atqui vox isthæc Deo convenit, *Plenus sum*. Nihil ergo desidero, sed omnia penes me sunt. Bonum siquidem est, quod omnia appetunt. Deus autem vere bonus est. Sum sors et origo plenitudinis. *Nonne enim celum et terram ego impleo? dicit Dominus* ⁴⁷; et: *Domini est terra, et plenitudo ejus* ⁴⁸. Quocirca et ipse indigus sum nullius, et ad quos accedo, iis confero plenitudinem. Implentur a me sancti. *Stephanus plenus gratia, et fortitudine, faciebat prodigia, et signa magna in populo* ⁴⁹. Quin et Paulus post acceptam fidei cognitionem plenus Spiritu sancto reversus est in Jerusalem ⁵⁰. Per hanc plenitudinem Abraham quoque erat senior et dierum plenus ⁵¹. Et in populo qui revertitur, dies pleni invenientur ⁵².

26. *Holocausta arietum, et adipem agnorum, et sanguinem taurorum, et hircorum nolo*. Et hæc pertinent ad sermonem qui auditur, et ad legem quæ auribus percipienda est. Considera autem num pugnent isthæc cum Moysis lege, eique non adversentur: siquidem illic requiruntur holocausta, hic vero rejiciuntur. Sed qui fieri potest ut non prætereat a lege iota unum, aut unus apex, donec omnia fiant ⁵³? Num forte indicat Scriptura, corpus quidem legis interseri, sed illud spiritali ac sublimi intelligentia esse exponendum? Non enim, inquit, animal ipsum arietem ullo modo expetivi: sed mentem animæ moderatricem, sollicitudinibus terrenis haud

⁴⁷ Jer. xxiii, 24. ⁴⁸ Psal. xxii, 1. ⁴⁹ Act. vi, 8. ⁵⁰ Matth. v, 18.

(82) Unus Combef., δι' όλων. Editi et aliquot mss., δι' όλων. Mox Reg. secundus, διὰ μαθήσεως. Subinde quinque mss., τριγες των ζώων. Editi, τριγες πάντων ζώων. Nec ita multo post unus ms., τροφήν καταδέχονται.

(85) Reg. tertius, υπερασπίζονται, valde amant, excipiunt, exsorbent. Editi et quatuor mss., υπερασπίζονται, defendunt protegent; id quod alienum est, nec ad rem pertinet.

(84) Reg. secundus, εκλαμβάνοντες. Ibidem unus e Combef., τότε φδε ως.

(85) Reg. secundus, ἀληθώς.

(86) Auctor cum scriberet illa, Καὶ ἐν τῷ, etc., respexit ad versiculum decimum psalmi septuagesimi secundi, ubi sic legitur: Διὰ τοῦτο ἐπιστρέψετε ὁ λαός μου. Ideo revertetur populus meus, etc. Aut cum Vulgata, Ideo convertetur populus meus. Plura qui cupit, Nobilii notas legat.

(87) Ita Colb. primus cum Reg. secundo. Editi cum uno ms., ολοκαύτωμα των κριών. Regii primus et tertius, ολοκαυτωμάτων κριών, ubi supplendum reliquit libarius, πλήρης εἰμι, plenus sum holocaustis arietum.

μένου. Ὅλοι γὰρ δι' όλων (82) τρέφονται τοῖς ἀντοῖς, οὐ διὰ μαθήσεως καὶ κοίλας· ἀλλ' ὡς αἱ τριγες των ζώων, καὶ δυνεις, καὶ ὅσα τοιαῦτα, εἰς ὅλην ἐαυτῶν τὴν οὐσίαν τὴν τροφήν καταδέχεται. Διὰ τοῦτο λίχνως περὶ τὰς κνίσσας ἐπτόνγνται, καὶ τὸν ἐκ τοῦ λιθανωτοῦ καπνὸν ὡς ἐπιτρίβειον αὐτοῖς εἰς τροφήν ὑπερασπίζονται (83). Καὶ τάχα ἔστι τις ἐν τοῖς ζώοις πρὸς τὰς ιδιότητες των δαιμονικῶν σωμάτων οἰκειώσεις. Καὶ οἷγε τὸ βούλημα αὐτῶν ἐκλαθόντες (84), τότε τῷδε ὡς οἰκειότερον εἰς τροφήν προσκομίζουσι. Θεῷ δὲ πρόπουσα φωνὴ τῇ, Πλήρης εἰμι. Οὐδενὸς οὖν ἐφέμει, ἀλλ' ἐμμαντοῦ τὰ πάντα. Τὸ ἀγαθὸν γὰρ ἔστι, οὐ πάντα ἐφίεται. Ἀγαθὸς δὲ ἀληθινῶς (85) ὁ Θεός. Πηγὴ εἰμι πληράτης. Οὐχὶ γὰρ τὸν εὐρατὴν καὶ τὴν γῆν ἐγὼ πληρῶ; λέγει Κύριος· καὶ, Τοῦ Κυρίου ἡ γῆ, καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς. Διὰ τοῦτο αὐτὸς τέ εἰμι ἀνεκδέξῃς, καὶ οἷς ἂν προσγένωμαι, τὴν πληρότητα ἐπάγω. Ἀπ' ἐμοῦ πληροῦνται οἱ ἅγιοι. Στέφανος πλήρης χάριτος, καὶ δυνάμειος, ἐποίει τέρατα καὶ σημεῖα μεγάλα ἐν τῷ λαῷ. Καὶ Παῦλος μετὰ τὴν ἐπίγνωσιν πλήρης Πνεύματος ἁγίου ὑπερέτρεψεν εἰς Ἱερουσαλήμ. Ἐκ ταύτης τῆς πληρώσεως καὶ Ἀβραάμ ἦν πρεσβύτερος καὶ πλήρης ἡμερῶν. Καὶ ἐν τῷ ἐπιστρέφοντι λαῷ ἡμέραι πλήρεις εὐρεθῆσονται (86).

26. Ὁλοκαυτώματα των κριών (87), καὶ στέαρ ἀρνῶν, καὶ αἷμα ταύρων, καὶ τράχω οὐ βούλομαι. Καὶ ταῦτα τοῦ λόγου ἐστὶ τοῦ ἀκουσμένου, καὶ τοῦ νόμου (88) παραδεχθῆναι ταῖς ἀκοαῖς ὀφειλόντος. Σκόπει δὲ εἰ μὴ ἀντινομοθετεῖ ταῦτα καὶ ἀντιδιατάσσεται τοῖς διὰ Μωσέως· εἴπερ ἐκεῖ μὲν ἐπιζητεῖ, ἐν ταῦθα δὲ ἀποστρέφεται. Καὶ πῶς ἴδωτα ἐν ἡ μὲν κεραία οὐ μὴ παρέλθῃ ἐκ τοῦ νόμου, ἕως πάντα γένηται; Ἡ μήποτε ὁ Ἀδύος παρίστησιν, ὅτι τὸ μὲν σωματικὸν τοῦ νόμου παρεντάσσει, πνευματικῶς δὲ καὶ ὑψηλῶς ἐν μεγαλοῖα προστήκεν αὐτὸ (89) ἐξηγεῖσθαι; Οὐ γὰρ κρινὸν τὸ ζῶον πάντως, φησὶν, ἐπεζητήσα (90), ἀλλὰ τὸν νοῦν τὸν ἡγεμονικὸν τῆς ψυ-

⁵⁰ Act. ix, 26. ⁵¹ Gen. xxv 8. ⁵² Psal. lxxii, 40.

(88) Auctor est nobis Combefissius, ut illa, καὶ ταῦτα τοῦ λόγου, etc., emendemus suo ipsius periculo, legamusque: Ταῦτα μὲν τοῦ λόγου ἐστὶ τοῦ ἀκουσμένου, οὐ τοῦ νόμου· quæ verba sic ipse interpretatur, Sunt hæc sermonis qui audiuntur (spiritualis intelligentia et evangelicæ perfectionis), non legis, quæ auribus suscipienda ac percipienda. Sed viri alioqui doctissimi iudicium, reclamantibus libris omnibus tum excusis tum manu exaratis, sequi non libuit.

(89) Editi, ὅτι τὸ σωματικὸν... πνευματικῶς καὶ... αὐτόν. Reg. quartus, ὅτι τὸ μὲν σωματικὸν... πνευματικῶς δὲ καὶ ὑψηλῶς... αὐτά. Unus e Combef. codicibus, αὐτό. Combefissius hunc locum sic legendum putat: ὅτι ὁ τὸ σωματικὸν· scilicet, nisi me fallo, voluit scribere, ὅτι τὸ τοῦ νόμου σωματικὸν ὁ. Partim secuti sumus Reg. quartum, partim codicem Combef. qui habet, αὐτὸ προστήκεν.

(90) Codices duo, ἐξεζητήσα. Mox editi, ταῖς μερίμναις περὶ τὰ γήινα. Regii primus et tertius, ταῖς γήιναῖς μερίμναις περὶ τὰ γήινα· id quod pleonasmus redderet. Statim quinque mss., ὅλον ἐπιζητῶ. Editi, ὅλον

χῆς, μὴ μεριζόμενον ταῖς γήναις μερίμναις, οἶονε διὰ πυρὸς καθαρθέντα καὶ δόκιμον ἀποδειχθέντα ὄλον ἐπιζητῶ ἐμὶ ἀναπεμφθῆναι· οὐδὲ στέαρ ἄρνων ἀποκινεῖσθαι πυρὶ πρὸς τὸ λεπτότατον, ἀλλὰ τρόπον ἀπλότῃ ἀπὸ τῆς ἀνάκου ψυχῆς ἐμοὶ ἀνατίθεσθαι· καὶ οὐχὶ αἷμα ταύρων καὶ τράγων προσχεῖσθαι (91) τῇ βάσει τοῦ θυσιαστηρίου· ἀλλὰ τὸ ἐπιθυμητικὸν καὶ θυμοειδὲς τῆς ψυχῆς διὰ φιλοπόνου προσευχῆς, καὶ τῆς εἰς τὰ ἅγια προσεδρεύας ἐξαναλίσσεσθαι. Τῆρει δέ, ὅτι οὐχὶ πᾶν αἷμα εἶπε μὴ βούλεσθαι, ἀλλὰ τὸδε τὸ αἷμα, τὸ ἐκ τῶνδε τῶν ζώων. Αἷμα γὰρ τὸ ἐπ' ἐσχάτων τῶν αἰώνων ἐκχυνόμενον εἰς ἄφρον ἀμαρτιῶν, ὃ καὶ κρεῖττον λαλεῖ παρὰ τὸ τοῦ (92) "Ἀβελ, οὐκ ἂν εἶπε μὴ βούλεσθαι· ἀλλὰ μετατεθῇσι τὰς θυσίας ἐπὶ τὸ πνευματικόν, ἐπειδὴ καὶ ἱερουσῆνης μεταθέσεις μέλλει γίνεσθαι. Εἰ γὰρ παραιτεῖται τὸς σωματικὰς θυσίας, παραιτεῖται δηλονότι τὸν κατὰ νόμον ἀρχιερέα. Πῶς γὰρ τελειωθῶσι τὰς χεῖρας οἱ κατὰ νόμον ἀρχιερεῖς, τὸν κριτοῦ τῆς ὁλοκαυτώσεως, ὃ ἐπετίθεσαν τὰς χεῖρας, μηκέτι προσαγομένου· πῶς δὲ βαντισθῶσιν οἱ μηκέτι διὰ τοῦ αἵματος βαντιζόμενοι; Οὕτως οὖν ἀμφοτέρα ἴσταιται, καὶ ὁ κατὰ Μωυσέα νόμος, καὶ ἡ παρεισαγωγὴ τοῦ κρεῖττονος. Ἐκβάλλονται τοίνυν οἱ ἐκ τοῦ σπέρματος 'Ααρὼν, ἵνα ὁ κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδὲχ ἀντισέληθῃ. Οὐκέτι αἱ τοῦ ἐνδελεχίσμου θυσίαι· οὐκέτι αἱ (93) κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ Ἰασημοῦ· οὐκέτι ἡ σποδὸς τῆς θαμνάλεως καθαρίζουσα τοὺς κακοκινούμενους. Μία γὰρ θυσία, ὁ Χριστὸς, καὶ ἡ κατ' αὐτὸν νέκρωσις τῶν ἁγίων. Εἰς βαντισμὸς, τὸ λουτρὸν τῆς παλιγγενεσίας· ἐν ἀμαρτίας λυτήριον, τὸ ἐκχυθὲν ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τοῦ κόσμου αἷμα. Διὰ τοῦτο ἀθετεῖ τὰ πρῶτα, ἵνα τὰ δεύτερα στήσῃ. Οὐδ' ἂν ἔρχοιτο ὁρθῆναι μοι. Ἀπὸ κοινοῦ τὸ (93'), οὐ βούλομαι. Οὐ μόνον τὸν περὶ θυσιῶν νόμον ἀθετεῖ, ἀλλὰ καὶ τὸν περὶ τοῦ δεῖν ὁρᾶσθαι πᾶν ἄρσενικὸν τρεῖς τοῦ ἐναντιοῦ ἐνώπιον Κυρίου. Ἐπεὶ οὖν οὐ μεταβλήθησαν (94) ἀπὸ τοῦ ἀδικοῦ εἶναι καὶ σχολία ἔχειν τὰ ἐπιδοῦλια, ἐξέβαλεν αὐτοὺς τῶν ἑαυτοῦ ὀφθαλμῶν. Ὁφθαλμοὶ γὰρ Κυρίου ἐπὶ δικαίους· καὶ, *Εὐθὺς ἔειπε* τὸ πρόσωπον αὐτοῦ. Ὁργὴν δὲ τὴν εἰς οἰκίας ἐμπαίνει δεσπότης, τὸ ἀφαιρεῖσθαι τὴν παρῆρσιν αὐτῶν τῆς ἐνταύσεως· τὸ δὲ εἰς τρεῖς (95) τὴν περὶ Θεοῦ θεωρίαν ἐκτείνεσθαι, δηλοῖ τὴν ἐν Τριάδι τῆς θεολογίας ἐπίγνωσιν. Διὰ τοῦτο δὲ ἄρβενας ὡς ἀξίους τῶν θεῶν ὀφθαλμῶν προτίμῃσεν, ἐνδεικνύμενος, ὅτι συντόνους ψυχὰς παγίως καὶ κραταιῶς ἐπιτελούσας τὰ δόγματα, ἀλλὰ οὐχὶ

A distractam, quasi per ignem purgatam, et quæ se probam ostenderit, offerri mihi totam cupio. Neque agnorum adipem exopto in tenuissimos nidores fumosque igni resolvi, sed morum simplicitatem candoremque mihi ab anima innocente consecrari. Neque expostelo, ut ad altaris crepidinem affundatur taurorum aut hircorum sanguis; sed ut ea animæ pars in qua iræ cupiditasque existunt, per strenuam precationem, ac per perseverantem in locis sanctis commorationem, assumatur. Ceterum observa eum non dixisse sese nolle sanguinem quolibet, sed certum quorundam animalium sanguinem. Nam qui sanguis in his ultimis temporibus in remissionem peccatorum effusus est, qui et melius loquitur quam sanguis Abelis⁹¹, hunc se nolle non dixit: sed 400 hostias cum spiritali cultu commutat: quandoquidem futura erat sacerdotii translatio⁹². Etenim, si corporeas repudiavit hostias, rejicit profecto legalem pontificem. Quomodo enim pontifices isti legales consecrarent manus suas, cum aries, cui manus imponebant, non amplius in holocaustum offeratur? quomodo vero aspergerentur ii qui per sanguinem non amplius purgantur? Hac itaque ratione stat utrumque, tum lex Mosaisca, tum melioris introductio. Excluduntur igitur qui sunt ex Aaronis semine oriundi, ut istis succedat sacerdos secundum ordinem Melchisedech⁹³. Non jam amplius iuge illud sacrificium⁹⁴, non jam hostiæ illæ quæ offerebantur in die propitiationis, non amplius cinis javenæ mundat inquinatos⁹⁵. Una enim hostia, Christus; atque ea quæ secundum ipsum est; sanctorum mortificatio. Una aspersio, lavacrum regenerationis; una peccati expiatio, sanguis pro mundi salute effusus. Ob id abrogat ac rejicit prima, ut secunda statuat. *VERS. 12. Neque veniat, ut appareatis mihi.* Ex communi subaudiendum est illud: *Nolo.* Non legem solum abrogat sacrificiorum, sed eam rescindit, qua oportebat masculinum omne ter in anno apparere in conspectu Domini. Quia ergo iniqui esse non desierant, neque obliquis destiterant consiliis, eiecit eos ab oculis suis. *Oculi enim Domini super justos*⁹⁶. Et: *Æquitates vidit vultus ejus*⁹⁷. Domini autem in famulos ira indicatur, cum ab ipsis aufertur interpellandi fiducia: cum vero Dei conspectui masculus ter sistitur, id agnitionem divinæ doctrinæ ad Trinitatem pertinentis demonstrat. Ob hoc autem mares prætulit tanquam

⁹¹ Hebr. xii, 24. ⁹² Hebr. vii, 12. ⁹³ Hebr. v, 40. 16. ⁹⁴ Psal. x, 8.

⁹⁷ Dan. xi, 31. ⁹⁸ Hebr. ix, 13. ⁹⁹ Psal. xxxiii,

ἀναζητῶ. Ibidem Reg. tertius, ἀναπεμφθέντα. Coll. secundus, ἀναπεμφθῆναι, *concoqui*.

(91) Ita quatuor mss. Reg. tertius, *προχεῖσθαι*. Editi, *προσχεῖσθαι*.

(92) Ubi legitur in editis, *παρὰ τὸ*, scriptum reperimus in Coll. secundo et apud Procopium, *παρὰ τὸ τοῦ*. Alii duo mss., *παρὰ τοῦ*. Reg. secundus cum altero ms. et cum sacro textu, *παρὰ τόν*. Mox quinque mss., *ἐπὶ τὸ πνευματικόν*. Editi, *τὸν πνευματικόν*.

(93) Reg. secundus, *γὰρ αὐτὸ*. Mox tres mss., *ἡμέραν τοῦ Ἰασηρίου*. Alii duo mss. et editi, *τοῦ Ἰα-*

σμοῦ, nec aliter legitur Levit. xiiii, 27. Illud, ἀπὸ κοινοῦ, quod aliquanto post sequitur, indicat vocem aliquam ex serie orationis supplendam esse.

(93') *Τὸ. Forte, τοῦ. Edit.*

(94) Editi cum Regio tertio, *μεταβλήθησαν*. Alii tres mss., *μεταβλήθησαν*. Reg. primus utramque lectionem præfert, hanc in contextu, illam in margine, manu recentiore.

(95) Editi cum tribus mss., *τρεῖς*. Alii duo mss., *τρεῖς*. Statim Reg. secundus, *θεολογίας γινώσκιν*. Nec ita multo post quinque mss., *ἐνδεικνύμενος*. Editi, *δεικνύμενος*.

divinis conspectibus dignos, ut ostenderet quod Scriptura animas constanter viriliterque dogmata expientes requirat, non autem molles, inconstantes, aut effeminatas. Quapropter *Ter in anno*, inquit, *apparerebunt omne masculinum coram me* ⁹¹; quod ipsum quoque corporali modo a carneo Israele oblatum repudiat.

27. *Quis enim requisivit hæc de manibus vestris?* Quæ sint hæc corporalia legis sacrificia, expressit. Indicatur videlicet aries qui totus comburebatur, adeps agnorum, taurorum hircorumque sanguis, et corporalis in templum occursus, tanquam si oculis divinis ad videndum accessu eorum opus esset, nec aliter ad longe dissitos pervenirent. Hæc, inquit, abjecta adeo et terrena quis exquisivit de manibus vestris? Vides quanta vi et necessitate mentem legis spiritali quodam sensu compellamur interpretari. Si quis enim verba legis consteatur a Deo quidem esse data, sed hæc quæ nunc sunt, a Deo non requiri dicat; clare et sine ulla controversia mentem nostram ad spiritualem legis contemplationem attollere nos cogit; cum tantum non clamet et obtestetur: *Misericordiam volo, et non sacrificium: et scientiam Dei magis quam holocaustum* ⁹².

401 Et: *Si annuntiatum est tibi, homo, quid bonum, et quid Dominus querat a te, nisi ut facias iudicium, et diligas misericordiam, et paratus sis ambulare cum Domino Deo tuo* ⁹³? Et: *Immola Deo sacrificium laudis* ⁹⁴. Atque omnis de sacrificiis et holocaustis doctrina in his verbis quæ ad misericordiam et dilectionem attinent, contineri videtur; cum lex tota in his dictis summam comprehendatur: *Diligas proximum tuum sicut te ipsum* ⁹⁵. Quin et ea loca quæ ad dies festos spectant, eidem expositionis generi subjunguntur; ita ut et pascha nequaquam nos celebremus *In sermone malitiæ, et nequitia, sed in azymis sinceritatis et veritatis* ⁹⁶. Si quidem ad vesperum, hoc est, in consummatione sæculi vera illa ovis Christus immolatur, cujus caro vere est cibus ⁹⁷: ita ut non habitemus soium in tabernaculis stato dierum numero, sed omni tempore incolatus nostri, veram præstolantes patriam, cujus artifex et conditor est Deus ⁹⁸, atque adeo Pentecosten agamus expletis septem hebdomadibus: hoc est, de vita desperemus tanquam in die extrema constituti.

⁹¹ Exod. xxxiii, 17. ⁹² Ose. vi, 6. ⁹³ Mich. vi, 8. ⁹⁴ Joan. vi, 56. ⁹⁵ Hebr. xi, 40.

(96) Editi, *παρὰ τοῦ σαρκίνου*. At quinque mss., *παρὰ τοῦ σαρκίνου*. Vox *παρὰ* non placet Combefisio, pro qua ait legendum esse *περί*: sed, ut notavimus, nec editi, nec mss. ejus emendationi favent. Aliquantum post Reg. secundus, *ἔδειξεν ὅποια*.

(97) Sic quinque mss. Editi, *γενόμενα οὐ*, *φησὶν*, *ἐκζητεῖ*.

(98) Editi, *βιάσεται*. At mss. aliquot, *βιάζεται*.

(99) Editi, *ἀναγγελοῦ*. Duo mss., *ἀναγγέλη*. Alii tres cum LXX, *ἀνγγέλη*. Editi favet Vulgata, *Indicabo tibi, o homo*. Statim tres mss. cum LXX, *ἀλλ' ἢ τοῦ*. Duo alii mss., *ἀλλ' ἢ τό*. Editi, *παρὰ σοῦ, ἢ τό*.

A ἀπαλὰς καὶ εὐκόλους καὶ ἐκτεθλυμένας ὁ λόγος ἐπιζητεῖ. Διὰ τοῦτο, *Τρίς τοῦ ἐνιαυτοῦ*, φησὶν, *ὀφθαλμοὶ παρ' ἀρρενικῶν ἐνώπιόν μου*: ὁ καὶ αὐτὸ σωματικῶς παρὰ τοῦ σαρκίνου (96) Ἰσραὴλ ἀτόμενον παρατεταί.

27. *Τίς γὰρ ἐξεζήτησε ταῦτα ἐκ τῶν χειρῶν ὁμῶν;* Ἐδείξε ποῖα ταῦτα, τὰ σωματικά τοῦ νόμου, τὴν κρίν τὴν ὀλοκαυτούμενον, καὶ τὸ στέαρ τῶν ἀρνῶν, καὶ τὸ αἷμα τῶν ταύρων καὶ τράγων, καὶ τὸ τῷ σώματι ἀπαντῶν εἰς τὸν ναὸν, ὡς τῶν θείων ὀφθαλμῶν προσεγγισμοῦ δομένων εἰς τὸ ἰδεῖν, ἄλλως δὲ μὴ φθονόντων ἐπὶ τοὺς πόρρω. Ταῦτα, φησὶ, τὰ οὕτω ταπεινὰ καὶ γήινα τίς ἐξεζήτησεν ἐκ τῶν χειρῶν ὁμῶν; Ὅρᾳς δὲσιν βίαν καὶ ἀνάγκην ἐπάγει πνευματικῶς πως ἐκλαμβάνειν τοῦ νόμου τὸ βούλημα. Et γὰρ παρὰ Θεοῦ μὲν ὁμολόγηται δεδόσθαι τοῦ νόμου τὰ ῥήματα, ταῦτα δὲ νῦν γινόμενα οὐ φησὶν ἐκζητεῖν (97) ὁ Θεός, σαφῶς καὶ ἀνατινθήτως ἀνάγειν ἡμῶν τὸν νοῦν ἐπὶ τὴν πνευματικὴν θεωρίαν τοῦ νόμου βιάσεται (98): *μονονοῦχὴ κρᾶζων καὶ διαμαρτυρόμενος*: *Ἐλεον θέλω, καὶ οὐ θυσιαν*: καὶ ἐπιγνώσιν Θεοῦ μᾶλλον ἢ ὀλοκαυτῶσιν. καὶ τὸ, *Εἰ ἀνγγέλη* (99) *σοι, ἄνθρωπε, τί καλόν, καὶ τί Κύριος ἐκζητεῖ παρὰ σοῦ, ἀλλ' ἢ τὸ ποιεῖν κρίμα, καὶ ἀγαπᾶν ἑλεον, καὶ ἐτοιμάζεσθαι τοῦ πορεύεσθαι μετὰ Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου*: καὶ τὸ, *Θῶσον τῷ Θεῷ θυσιαν αἰρέσεως*. Καὶ ἔοικεν ὁ πᾶς (1) περὶ θυσιῶν καὶ ὀλοκαυτωμάτων λόγος ἐν τῷ περὶ ἐλέους καὶ ἀγάπης ἐμπεριέχεσθαι λόγῳ· ἐπεὶ καὶ ὁλος ὁ νόμος ἀνακεφαλαιοῦται ἐν τῷ, *Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν*. Καὶ ὁ περὶ τῶν ἑορτῶν δὲ τόπος τῷ αὐτῷ εἰδει, τῆς ἐξηγήσεως ὑπαχθήσεται· ὥστε καὶ τὸ (2) *πάσχα μὴ ἑορτάζειν ἡμᾶς*: *Ἐν ζύμῃ κακίας καὶ πορνείας, ἀλλ' ἐν ἀζύμοις εὐκρινείας καὶ ἀληθείας*: θυομένου πρὸς ἑσπέραν, τούτέστιν ἐπὶ συντελείᾳ τοῦ αἵωνος, τοῦ ἀληθινοῦ προδότη Χριστοῦ, ὃ ἡ σὰρξ ἀληθῶς (3) ἐστὶ βρώσις· καὶ κατοικεῖν ἐν σκηναῖς οὐχὶ τακτὸν ἡμερῶν ἀριθμῶν, ἀλλὰ πάντα τὸν χρόνον τῆς παροικίας ἡμῶν, ἀναμένοντας τὴν ἀληθινὴν πατρίδα, ἥς τεχνίτης καὶ δημιουργὸς ὁ Θεός, καὶ πεντηκοστὴν ἄγειν ἐπὶ τὰ ἑβδομάδων συντελουμένων· τούτέστιν, ὡς ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ ὄντας ἀπεγνωσμένους τοῦ βίου (4).

⁹⁵ Psal. xlix, 14. ⁹⁶ Matth. xix, 19. ⁹⁷ I Cor. v, 8.

(1) Reg. secundus, *ἔοικεν πᾶς ὁ*. Ibidem mss., *θυσιῶν καὶ*. Deest καὶ in editi. Rursus hoc ipso in loco Reg. secundus, *περὶ ἐλέου*. Nec ita multo post tres mss., *πλησίον σου, ὡς εαυτόν*.

(2) Sic mss. quatuor. Editi, ὡς τό. Reg. tertius, ὡς καὶ τό. Aliquantum post Reg. secundus, *συντελείᾳ τῶν αἰώνων*.

(3) Ita Colbertini duo. Alii tres mss. Regii ἀληθῆς, *verus est cibus*. Editi, ἀληθείας. Mox uterque Combefisii codex cum Reg. secundo, οὐχὶ τακτὸν ἡμερῶν ἀριθμῶν. Editi, οὐχὶ τακτῶν ἡμερῶν, ἀλλὰ, *hand emendate*.

(4) Reg. secundus, *τὸν βίον*.

28. *Πατεῖν τὴν αὐλὴν μου οὐ προσθήσεσθε.* A Φοδερὰ ἀπειλὴ τοῖς αἰσθανομένοις, ἀλλὰ τῶν ἐκ τῆς Ἐκκλησίας τινὲς πρὸς τὴν ζημίαν ταύτην ἀναισθητοῦσι, καὶ οἱ μὲν δυνάμενοι ἀπαντᾶν, βραθυμοῦσιν (5)· οἱ δὲ δι' ἀμαρτήματα καταδικασθέντες, ἀδιαφοροῦσιν. Ἐνδείκνυται δὲ ὁ λόγος τὴν ὑβριστικὴν εἰσοδὸν τῶν κατηγορουμένων, ὡς καταπατοῦντων τὰ ἅγια. Ὁ μὲν οὖν τέλειος εἰς αὐτὰ φθάνει τὰ ἅγια τῶν ἁγίων εἰσω τοῦ καταπατάσματος, τοῦτέστι διαβᾶς τὰ σωματικά, γυμνῇ τῇ θεωρίᾳ τῶν θείων νοημάτων ὁμιλήσει (6)· ὁ δὲ ὑποδίστοτος, ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ τοῦ κατὰ τὴν τῶν σωματικῶν λατρείαν διακονικοῦ (7) ἐράφεται. Ὁ δὲ ἄρτι εισαγόμενος εἰς τὴν εὐσέβειαν, τῇ αὐλῇ μόνῃ ἐντυχεῖν ἐπιτρέπεται· ὁ δὲ καὶ ταύτης ἀπαισθημένος, ἔξω ἐστὶ τῶν τόπων τῆς εὐσέβειας. Ἠλίος οὖν ὁ κίνδυνος, καὶ ὁ δοκεῖ τις ἔχειν, καὶ τοῦτο (8) ἀφαιρεθῆναι· Ὁ μόντοι ἅγιος ὑπεραγαπῶν τὸν Θεόν, πάντα τὰ τοῦ Θεοῦ σύμβολα ὑπερασπάζεται (9), λέγων· *Ἐπιποθεῖ καὶ ἐκλείπει ἡ ψυχὴ μου εἰς τὰς αὐλὰς τοῦ Κυρίου.* Οἶδε γὰρ ὅτι ἄλλως ἀδύνατον ἐξανθήσαι, καὶ ἀρχὴν λαβεῖν εἰς καρποφορίαν, μὴ ἐν ταῖς αὐλαῖς γενόμενον τοῦ Κυρίου. Εὐεργετῶν δὲ αὐτοῦς ὁ Θεός, τῆς Ἰουδαϊκῆς αὐλῆς αὐτοῦς ἐξοικίζει, ἵνα τῇ αὐλῇ τῶν Χριστῶν προδάτων προσφύγωσι, καὶ γέννηται μία ποίμνη, εἰς ποιμὴν.

29. *Ἐὰν φέρητέ μοι σμιῖδαλιν, μάταιον θυμίαμα βδελυγμὰ μοι ἐστὶ* (10). *Τὰς νεομηνίας ὑμῶν, καὶ τὰ Σάββατα ὑμῶν, καὶ ἡμέραν μεγάλην οὐκ ἀνέχομαι.* Nηστειὰν καὶ ἀργίαν καὶ τὰς εορτὰς ὑμῶν μισεῖ ἡ ψυχὴ μου. Σαφῶς παρωθεῖται (11) τὴν σωματικὴν ἐκδοχὴν, ἐπαγγελλόμενος νόμον Θεοῦ, καὶ εἰς προσοχὴν κατὰ μεγάλων ὀνειδῶν τοὺς τε ἄρχοντας καὶ τὸν λαὸν διεγείρας. Οὐδὲν μὲν γὰρ παρ' ἑαυτοῦ ἀπαγγέλλει, τὰ δὲ παλαιὰ διαγράφει, τοῦτον λέγων εἶναι νόμον Θεοῦ καὶ διαταγὴν Θεοῦ (12), τὸ μὴδὲν γίνεσθαι τῶν νῦν τελουμένων. *Ἐὰν φέρητέ μοι σμιῖδαλιν, μάταιον.* Πολλαχοῦ χρῆται ἐπὶ τῶν θυσιῶν τῇ σμιῖδαλει· ποτὲ μὲν ἀκατάσκευον ἐλαίου μόνου ἐπι-

28. *Calcere atrium meum non adjicietis.* Terribilis est intelligentibus isthæc comminatio, sed quidam Ecclesiæ alumni nullo hujus damni sensu tanguntur, et quibus licet occurrere, si segnes sunt: quibus autem ob peccata indicta multa est, si id nihil curant. Cæterum hic sermo ob oculos ponit eorum qui coarguuntur, aditum contumeliosum, tanquam conculcarent sancta. Qui igitur perfectus est, ad ipsa usque Sancta sanctorum penetrat intra velamen, hoc est, ubi corporalia transcenderit, nude et aperta divinæ sententiarum contemplationi vacabit: qui vero inferior est, is in domo Dei sacrarium ob corporale obsequium attinget. Qui autem recens ad excolendam pietatem introducitur, solum adire atrium permittitur: contra, qui ab eo exclusus est, is extra pietatis loca manet. Quantum igitur impendat periculum, ne id etiam quod quis habere videtur, ab ipso auferatur! Sane qui sanctus est, quique summe Deum diligit, omnia Dei signa ac symbola amat et amplexatur, dicens: *Concupiscit et deficit anima mea in atria Domini* 42. Novit enim ille aliter fieri non posse, ut flores producat, fructusque afferre incipiat, nisi versetur in atris Domini. Porro Deus in hos beneficus, ex Judaico atrio ipsos expellit, ut ad ovile ovium Christi confugiant, et fiat unum ovile, unus pastor 70.

29. *Vers. 13, 14. Si tuleritis mihi similitam, vanum: thymiama abominatio mihi est. Neomenias vestras, et Sabbata vestra, et diem magnam non fero: jizjunium et otium et neomenias vestras odit anima mea.* 402 Corporalem interpretationem perspicue rejicit, Dei legem professus; atque ad attentionem post acres objurgationes principes populumque excitat. Nihil quidem a se ipso annuntiat; sed antiqua proscribitque vetera, dicens hanc legem Dei esse, hanc Dei esse ordinationem, ut nihil eorum que hactenus peragebantur, fiat. Si tuleritis mihi similitam, vanum. In sacrificiis sæpenumero adhibetur similitago. Aliquando quidem incondite citraque ullum apparatus cum sola olei infusione, ali-

40 Psal. LXXXIII, 3. 70 Joan. x, 16.

(5) Ita Colbertini primus et secundus cum Reg. secundo. Editi, καὶ οἱ μὴ δυνάμενοι ἀπαντᾶν ἀθυμοῦσιν, vitiose. Regii primus et tertius, quos contulit Combefissius, καὶ οἱ μὲν δυνάμενοι ἀπαντᾶν ἀθυμοῦσιν: at doctissimus vir pro μὲν legit μὴ, ob idque vertit: *Et quibus non licet occurrere, mærore afficiuntur.*

(6) Sic mss. At editi, ὁμιλήσαι.

(7) Ita editi et uterque Combefissii codex. Alii duo mss. Colbertini, Θεοῦ τοῦ κατὰ τὴν τῶν σωματικῶν λατρείαν διακονουμένου, et ita quoque legitur in Reg. secundo, nisi quod pro σωματικὴν habeat σωματικῶν. Vix autem dubitari posse arbitramur, quin legi oporteat διακονικοῦ, cum in omnibus mss. scriptum sit Θεοῦ· τοῦ. Nemo enim non videt voculam τοῦ postulare, ut necessario legatur διακονικοῦ.

(8) Codices tres, τοῦτο.

(9) Ita alter Combef. cum Reg. secundo et cum Colbert. item secundo. Alii duo mss. et editi, ὑπερασπίζεται.

(10) Illa, ἐὰν φέρητε, etc., aliter apud LXX et

apud Eusebium interpunguntur: siquidem vox μάταιον in utrisque jungitur cum voce sequente θυμίαμα· *Vanum thymiama abominatio est mihi.* At hic et apud Procopium vox μάταιον ad id, quod præcedit, refertur: *Si tuleritis mihi similitam, id erit vanum.* Nec secus in Vulgata, *Ne offeratis ultra sacrificium frustra. Incensum abominatio est mihi.* Statim major pars mss., νεομηνίας. Editi, νεομηνίας. Subinde aliqui mss., ἀργίαν καὶ τὰς νεομηνίας ὑμῶν μισεῖ. Editi cum duobus mss., ἀργίαν καὶ τὰς εορτὰς ὑμῶν μισεῖ. Legitur utrumque apud LXX: *Ἀργίαν καὶ τὰς νεομηνίας ὑμῶν καὶ τὰς εορτὰς ὑμῶν μισεῖ, etc. Otium et neomenias vestras et solemnitates vestras odit anima mea.*

(11) Codices tres, παρωθεῖται ἐπὶ τῷ. Alii duo cum editis, παρωθεῖται. Infra tres mss. οὐδὲν μὲν γάρ. Dnest γάρ in editis et in duobus aliis mss.

(12) Illa, καὶ διαταγὴν Θεοῦ, et Reg. secundo et ex duobus Colbertinis addidimus. Ibidem editi, τὸ μὴδὲ γίνεσθαι τό. At quinque mss. ut in contextu, nisi quod in aliquibus legatur, γενέσθαι. Subinde duo mss., μόνον ἐπιχεθέντος.

quando vero absque oleo, ut in zelotypia ⁷¹ : nonnunquam lagana : nonnunquam azymi panes : interdum sola erat massa, subacta oleo similagine. Nunc vero similaginis illius usum abrogans, plurimam sacrificiorum partem abolevit. Quid igitur hæc ejus dicta sibi volunt? Quod licet alia sub sermonis involuero significantur, vos, mente legislatoris posthabita, studium omne operamque in rerum corporalium vanitate ponitis. Oportebat enim ut frumentum pro eo sermone, qui in seminis modum animabus vestris inseritur, acciperetis, utque ex eo mundana omni cogitatione nudato secundum se, in incorporeo ac puro Dei cultu uteremini. Atque hæc est spiritualis similago, videlicet is qui de Deo habetur sermo a corporali intelligentia discretus. Itaque hæc similia corporali sensu intellecta, atque Judaico more oblata, est vanum quiddam : thymiama vero jam quoque abominatio est Domino. Nam revera est quidpiam execrabile, si a Deo permissionem quamdam thymiamatis quo per olfactum voluptatem aucupetur, existimemus præcipi, nec intelligamus corporis sanctimoniam quæ animi temperantia et castitate comparatur, Domino esse thymiama, pari inter se temperatione ac sedate compositis animæ partibus. Sume enim, inquit, tibi suavitates, stacten, onycha, galbanum boni odoris, et thus pellucidum ⁷². Hæc quatuor cum quatuor elementis ex quibus corpora constant, habent cognitionem. Stacte quidem ad aquam refertur : onyx ad terram propter ariditatem : galbanum ad ignem propter calorem : thus tandem ad aerem propter pelluciditatem. *Æquale æquali erit* ⁷³ : hoc est, impetus, ex intemperie coortos et in absurdas cupiditates erumpentes refrenans, ad æquabilem temperaturam revocabis. Et confundes ex his minutim ⁷⁴, hoc est, quod in anima carneum est, crassumque, et materiæ immersum, destruens, id ipsum spirituale efficere studebis. Et ita pones contra testimonium in tabernaculo, **403** unde innotescam tibi inde ⁷⁵. Cum enim quis ad perfectam permissionem pervenerit, et contusus fuerit; tum dignus erit qui in sancta introducatur, atque ad Dei cognitionem accedat. Pones enim ea, inquit, contra testimonium, unde innotescam tibi inde. Hoc autem prohibitum fuit,

⁷¹ Num. v, 15. ⁷² Exod. xxx, 34. ⁷³ ibid. ⁷⁴ ibid. 36. ⁷⁵ ibid.

(13) Ita mss. quatuor. Reg. tertius, ἡμῶν. Editi, ἡμῶν. Nec ita multo post uterque Combessii codex, αὐτῶν κεχρησθαι. Alii tres mss., αὐτῶν χρησθαι. Editi, αὐτῶν καὶ χρησθαι.

(14) Sic quinque mss. At editi, ὅντι οὐκ εἶναι. Mox tres mss. σύνθεσιν διατεταχέναι. Alii duo mss., προστεταχέναι.

(15) Ita mss. aliquot. Deest φησὶ in editis. Statim duo mss. Regii et LXX, χαλδάνην ἡδυσμου. Alii duo Colbertini secunda manu et recentiore, ἡδυσμου. quæ vox si non melior, certe significantior est. Haud longe aliquot mss., τὰ σώματα. Deest articulus in editis.

(16) Sic mss. sex. Editi, ἰσως. Mox iidem illi sex

αὐθιγόντος, ποτὲ δὲ ἀνευ ἐλαίου; ὥς ἐπὶ τῆς ζηλοτυπίας· ἄλλοτε λάγανα· ἄλλοτε ἄζυμα· ἄλλοτε μόνον φύραμα, ἀναπειτοιμημένης ἐλαίου τῆς σμιβάλειω. Νῦν ταύτης τὴν χρῆσιν καταύσας, τὸ πλεῖστον μέρος τῶν θυσιῶν διέγραψε. Τί οὖν ἐστὶν ὃ λέγει; "Ὅτι ἄλλα τοῦ λόγου αἰνισσομένου, ἀφέντες τὸ βούλημα τοῦ νομοθέτου, τὴν πᾶσαν πραγματείαν περὶ τὴν ματαιότητα τῶν σωματικῶν ἐπιδείκνυσθε. Ἐδεῖ γὰρ τὸν οἶτον εἰς τὸν λόγον μεταλαμβάνειν σπερματικῶς ὁμῶν (13) ἐγκείμενον ταῖς ψυχαῖς, καὶ πάσης αὐτὸν χρωμικῆς ἐννοίας ἀπογομνῶσαντας, αὐτῶ χρησθαι καθ' ἑαυτὸν ἐν τῇ ἀδύῳ καὶ καθαρᾷ θεραπείᾳ Θεοῦ. Καὶ τοῦτο ἐστὶ πνευματικὴ σμιβάλης, λόγος περὶ Θεοῦ σωματικῆς ἐννοίας κεχωρισμένος. Ἡ μὲν οὖν σωματικῶς νοουμένη καὶ προσφερομένη κατὰ τὸν Ἰουδαϊκὸν τρόπον σμιβάλης, μάταιον· τὸ θυμίαμα δὲ ἥδη καὶ βδελυγμὰ ἐστὶ τῷ Κυρίῳ. Βδελυκτὸν γὰρ τῷ ὄντι τὸ οὐκ εἶναι (14) τὰς διὰ ὁσφρήσεως ἡδονὰς τὸν Θεὸν θερμῶμενον, τὸ θυμιάματος τὴν σύνθεσιν προστεταχέναι, καὶ μὴ νοεῖν ὅτι θυμίαμα Κυρίῳ ὃ ἐν σώματι ἁγιασμός, ὑπὸ τῆς κατὰ ψυχὴν σωφροσύνης ἐπιτελούμενος· ἰσοκρατῶς ἐχόντων καὶ ἀστασιάστως πρὸς ἄλληλα τῶν μερῶν τῆς ψυχῆς. Ἀδὲ γὰρ, φησὶ (15), σεαυτῶ ἡδύσματα· στακτήν, ὄνυχα, χαλδάνην ἡδυσμου, καὶ λίβανον διαφανῆ. Τέσσαρα ταῦτα πρὸς τὰ τέσσαρα στοιχεῖα, ἐξ ὧν τὰ σώματα σύγκειται, τὴν ὁμοιότητα ἔχοντα· ἡ μὲν στακτή πρὸς τὸ ὕδωρ· ὃ δὲ ὄνυξ διὰ τὸ ἐξηρὸν πρὸς τὴν γῆν· ἡ δὲ χαλδάνη διὰ τὴν θερμότητα πρὸς τὸ πῦρ· ὃ δὲ λίβανος διὰ τὸ διαφανὲς πρὸς τὸν ἀέρα. Ἰσως (16) ἐστὶ· τούτεστι, τὰς ἐκ δυσκρασίας γινόμενας ὁρμὰς εἰς ἐπιθυμίας ἀτόπους κολάζων ἐπανιώσεις. Καὶ συγκλύσεις ἐκ τούτων λεπτόν· τούτεστι, πνευματικὸν ποιῆσαι φιλοπονήσεις, ἐξαφανίζων τῆς ψυχῆς τὸ τῆς σαρκὸς παχὺ καὶ ὕλῳδες. Καὶ οὕτω θήσεις ἀπέναντι τοῦ μαρτυρίου ἐν τῇ σκηνῇ (17), ὅθεν γνωσθήσομαι σοὶ ἐκεῖθεν. Ὅταν γὰρ ἐγγένηται τῇ ἀκριβοῦς κοινωνίᾳ, καὶ ἀπολεπτυνῇ, τότε ἀξιός ἐστι εἰσφέρεισθαι εἰς τὰ ἅγια, καὶ τῇ γνώσει τῇ περὶ Θεοῦ προσεγγίζειν. Θήσεις γὰρ αὐτὰ, φησὶν, ἀπέναντι τοῦ μαρτυρίου, ὅθεν γνωσθήσομαι σοὶ ἐκεῖθεν. Τὸ δὲ τοιοῦτον ἀπηγόρευται ἑαυτῶν τινα ποιεῖν εἰς ἀπόλαυσιν· τούτεστιν, ἑαυτῶ (18) ἐπιγράφειν τὰ κατορθώματα, ἀλλ' ἐπὶ τὸν Θεὸν τῶν καλῶν τὴν αἰτίαν ἀνάγειν. Τοιοῦτον ἦν θυμίαμα Παῦλος ὃ λέγων (19)·

mss., γινόμενας. Editi, γενομένας.

(17) Editi et Reg. tertius, τῆς σκηνῆς τῆς ἀληθείης. Alii tres mss., τῆς σκηνῆς. Denique tres alii ut in contextu.

(18) Codices tres, ἀπηγόρευται ἑαυτῶν τινα ποιεῖν εἰς ἀπόλαυσιν, τούτεστιν μὴ δὴ ἑαυτῶ. Alii tres mss., ἀπαγορεύεται, etc., ut supra. Editi, ἀπαγορεύεται ἑαυτοῦ τινα ποιεῖν ἀπόλαυσιν, τούτεστιν ἑαυτῶ. Coll. prius in margine, manu recenti, οὐ δὲ, non oportet quæquam sibi præclara facinorosa vindicare.

(19) Ita mss. plerique omnes. Editi, ὁ Παῦλος λέγων.

Χριστοῦ εὐωδία ἐσμὲν· καὶ πάλιν· Χάρις τῷ Θεῷ A
τῷ πάντοτε θριαμβεύοντι ἡμᾶς, καὶ τὴν ὁσμὴν
τῆς γνῶσεως αὐτοῦ γανερῶντι ἐν ἡμῖν (20).
referat. Tale erat thymiamma Paulus, qui dicebat: *Christi bonus odor sumus* 76. Et rursus: *Gratia*
autem Deo qui semper triumphat nos, et odorem notitiæ suæ manifestat in nobis 77.

30. Τὸ δὲ σωματικὸν θυμίαμα, καὶ τοῖς κατὰ τοὺς
μυκτῆρας πόροις ἐμπίπτον, καὶ τὴν αἴσθησιν συγ-
κινούν, βδέλυγμα τῷ ἁσωμάτῳ εἰκῶτως νενόμισται.
Νουμηνίας δὲ πρεπούσας αἰωνίους ἔτεσι παρὰ τῶν
συνετῶν νοεῖσθαι ὁ λόγος βούλεται· οὐ τὴν διὰ τῶν
τριάκοντα ἡμερῶν τῆς σελήνης ἀποκατάστασιν, ἐπικα-
ταλαμβανούσης τὸν ἥλιον, καὶ πάλιν ἀρισταμένης.
Ἄλλ' ἐπειδὴ ὁ ἄφρων ὡς σελήνη ἀλλοιοῦται,
τὴν πρὸς τὸ φῶς ἐπάνοδον, ὅπερ ἐξέλιπεν ὁ ἄφρων
καὶ τὴν διὰ μετανοίας (21) εἰς τὸ ὄρχαλον ἀποκατά-
στασιν ἐορτὴν ἡγεῖσθαι τὸν φιλάδελφον καὶ συμπαθῆ
ὁ λόγος βούλεται· οἶονε νομηνίαν ἀγων τὴν ἀρχὴν
τοῦ ἐν φωτὶ βίου· ἐπειδὴ ἐξέλιπε μὲν τὸ φῶς διὰ τὴν
εἰς τὸ χεῖρον τροπὴν (22), ἐπαλινδρόμησε δὲ πάλιν
πρὸς αὐτὸ διὰ τῆς ἐπιστροφῆς. Ἐξῆς ἂν εἴη περὶ
τῶν μισουμένων Σάββατων εἰπεῖν τὸ, Μὴ αἰρεῖν βά-
σταγμα, καὶ μὴ ἐξέρχεσθαι ἀπὸ τοῦ τόπου αὐτοῦ·
καὶ, Μὴ καίειν πῦρ ἐν πάσῃ τῇ κατοικίᾳ αὐτῶν·
ταῦτα τὸ ἀδύνατον εἰς τήρησιν καὶ ἀκριθεῖ φυλακὴν
αὐτῶν ἐμφαίνοντα, ὑπόδικον ποιεῖ τῇ κατὰ τὸν
σωματικῶς ἀκούοντα. Μὴ κινεῖσθαι γὰρ ἀπὸ τοῦ τό-
που ἀμείχανον, καὶ πᾶν τὸ ἐπαίρομενον καὶ ἐλαφρό-
τατον ἦ (23), βάσταγμα λέγεται, ὡς ἱμάτιον, ἢ ἄρ-
τος, ἢ τι τῶν ἀναγκαίων. Ἀλλὰ καὶ πῦρ καίειν οὐ κε-
λεύει· τούτέστιν, ὑπὸ τῶν παθῶν τῆς σαρκὸς μὴ
ἀναφλέγεσθαι (24)· μὴ ἐπαίρειν δὲ βάσταγμα· τού-
τέστι, μὴ τῷ βάρει τῆς ἀμαρτίας καταφορτίζεσθαι,
καὶ τῆς ἐν Θεῷ διαμονῆς μὴ μεθίστασθαι, ἐδραῖον
μένοντα καὶ ἀμετακίνητον ἐν τῇ πίστει. Οὕτω δὲ τε-
λειοῦντας τὰ Σάββατα, οὐκ ἐν τῇ τῶν κακῶν ἀργίᾳ,
ἀλλ' ἐν τῇ ἀποχῇ τῶν καθήκοντων, εἰκῶτως ἀποστρέ-
φεται, καὶ οὐκ ἀνέχεται αὐτῶν ὡς ψευδῶν. Τοιαῦτα
γὰρ εἰσι (25) τὰ παρὰ τῷ προφήτῃ ταλανιζόμενα
Σάββατα· Οὐαὶ οἱ ἐγγιζότες καὶ οἱ ἐραπτόμενοι
ψευδῶν Σαββάτων. Σάββατα δὲ ἀληθῆ, ἢ ἀποκει-
μένη ἀνάπαυσις τῷ λαῷ τοῦ Θεοῦ· ἅπερ διὰ τὸ ἀλη-
θινὰ εἶναι ἀνέχεται ὁ Θεός. Καὶ φθάνει γὰρ ἐπ' ἐκεί-
να τὰ Σάββατα τῆς ἀναπαύσεως, παρ' ᾧ ὁ (26)
κόσμος ἐσταύρωται, ἀποστάς δηλονότι τῶν κοσμικῶν,
καὶ ἐπὶ τὸν ἴδιον τόπον τῆς πνευματικῆς ἀναπαύ-
σεως καταντήσας, ἐν οἷς ὁ γινόμενος οὐκέτι κινήθη-
σεται ἀπὸ τοῦ ἰδίου τόπου, ἡσυχίας καὶ ἀταραξίας
περὶ τὴν κατάστασιν ἐκείνην ὑπαρχούσης. Καὶ πῦρ

ut ne quis sibi quidpiam ejusmodi ad usum suum
conficeret: hoc est, ne sibi ipsi praelara facinora
adscribat: sed ea ad Deum bonorum causam

referat. Tale erat thymiamma Paulus, qui dicebat: *Christi bonus odor sumus* 76. Et rursus: *Gratia*
autem Deo qui semper triumphat nos, et odorem notitiæ suæ manifestat in nobis 77.

30. At vero thymiamma corporale, quodque na-
rium meatibus illabatur, et sensum commovet,
optimo jure ei qui incorporealis est, habitum est
pro abominatione. Quin et neomenias quæ annis
æternis dignæ sint, vult Scriptura a prudentibus
intelligi, non autem lunæ circuitum triginta diebus
peractum, cum assequitur solem, et rursus se ab
eo submovet. Quia vero *Stultus ut luna mutatur* 78,
significat Scriptura hunc ad lucem ab insipiente
desertam reditum, hancque per poenitentiam ad
pristinum statum redintegrationem, ei qui fratrum
sit amator eorumque dolorem doceat, eum festum
diem esse, perinde ac si neomeniam celebret, ni-
mirum vitæ in luce agendæ principium. At post-
quam stultus lucem per suam ad pejus mutationem
dereliquit: rursus per conversionem ad ipsam re-
currit. Deinde illud de Sabbatis odio habitis licet
dicere: Ne quis portet sarcinam, et ne exeat a loco
suo 79: et, ne ulli accendant ignem in omni habi-
tatione sua 80: hæc cum non possint observari, et
tamen secundum ipsam litteram palam sit ea esse
accurate observanda, eum utique qui ea corporali
sensu intelligit, maledictioni obnoxium reddunt.
Etenim fieri nequit, ut quis e loco suo non movea-
tur: item omnē id quod portatur, tametsi est le-
vissimum, sarcina dicitur, exempli causa, vestis,
vel panis, vel quælibet res necessaria. Quin etiam
jubeat, ut ne ignem accenderent: hoc est, ne quis
sinat se a carnis cupiditatibus exuri: rursus ne
quis tollat sarcinam, id est ut ne pondere peccati
degravetur, nec in Deo permanere supersedeat,
sed firmus immotusque in fide perseveret. Sabbata
autem qui sic perficiunt, non ut ab improbis ope-
ribus desistant, sed ut abstineant discendantque a
suo officio, hos merito aversatur Deus, nec ipsa
Sabbata tolerat tanquam mendacia et falsa. Enim-
vero deflentur a propheta ejusmodi Sabbata: *Vae*
qui appropinquant et attingunt Sabbata mendacia 81
Sesposita autem Dei populo requies Sabbata vera
sunt, quæ quod vera sint, grata habet Deus. Et
certe cui mundus crucifixus est, is ad illa spiritualis
requietis Sabbata pervenit, cum a rebus mundanis
recesserit, atque ad proprium 404 quietis locum

76 II Cor. II, 15. 77 ibid. 14. 78 Eccl. xxvii, 12. 79 Exod. xxxv, 3. 80 Jerem. xvii, 27. 81 Amos vi, 3.

(20) Editi cum tribus mss., ἐν ἡμῖν. Alii tres
omittunt ἐν.

(21) Editi, ἀλλοιοῦται τὴν πρὸς τὸ φῶς ἐπάνοδον ὁ
ἄφρων, καὶ τὴν διὰ μετανοίας· quod cum vitiosum
sit, putavit Combefisius illud, ὁ ἄφρων, expungen-
dum esse, tanquam inepte repetitum, et explenda
sensui a Tilmano additum. Sed vir doctus aliter
judicasset, si codices suos legisset attentius, in qui-
bus, et in aliis quatuor, ita legitur, uti edidimus.

(22) Codices tres, τὸ χεῖρον τροπὴν· lege τὰ. Mox
tres mss., ἐξῆς ἂν. Editi cum Reg. tercio, ἐξ ἧς ἂν.
Subinde tres mss., φέρειν βάσταγμα. Ibidem mss.,

καὶ μὴ ἐξέρχεσθαι. Deest καὶ in editis.

(23) Sic mss. aliquot. Editi, ἦν.

(24) Ita quinque mss. At editi, ἀναφλέγεσθαι, haud
recte. Aliquanto post aliqui mss., ἐν τῇ πίστει οὕτω
τελοῦντας. Deest ἐν in excusis libris.

(25) Aliquot mss., ἐστὶ. Mox nonnulli mss., καὶ
οἱ ἐφ. Deerat οἱ in editis. Statim aliqui mss., Σάβ-
βατα δὲ ἀληθινὰ ἢ προκειμένη, *proposita requies*.

(26) Sic nonnulli mss. Abest ὁ ab editis. Alter
Combef., παρὰ ὁ. Hoc ipso in loco duo mss., καὶ
ἀποστάς.

accesserit: quibus in Sabbatis qui versatus fuerit, non amplius movebitur a suo loco. Quandoquidem quies tranquillitasque in illo statu consistit. Neque ignem accendit in aeterna habitatione, propterea quod materiam quæ ignem accendit, non asserat, ligna, fenum, stipulam. Nec tollet sarcinam is, vatur, imo vere in Sabbatis deliciarum acturus

οὐ καύσει ἐν τῇ αἰωνίᾳ (27) κατοικήσει, διὰ τὸ μὴ ἐπιχομίζεσθαι ὕλην πῦρ ἀνάπτουσαν, ξύλα, χόρτον, καλάμην. Καὶ βάσταγμα οὐκ ἀρεῖ ὁ μὴ ἔχων τὸ βαρὺ φορτίον τῆς ἀνομίας αὐτῷ ἐπιλείμενον, ἀλλ' ὅπως Σάββατα τρυφερά ἀναπαύσεται.

qui nullo peccati pondere sibi impendente prægratium est.

31. Porro pro magna die interpretes reliqui reddiderunt, *vocatam*. Theodotio quidem, *Vocatam convocatam non fero*: Symmachus v. rō, *Vocatam convocationem non feram*. Unde existimamus non unam diem peculiarem dictam fuisse magnam, sed omnem quæ *vocata* appellatur. Ait enim de azy-
mis: *Prima celebris, quia sancta erit vobis*²²; et: *Dies septima vocata sancta erit vobis*²³; et: *Dies septima novorum, quando offeretis hostiam hebdomadam, celebris sancta erit vobis*²⁴; et rursus: *Decima septimi mensis hujus, celebris sancta erit vobis*²⁵. Itaque plurimos dies eodem nomine nuncupatos, imo omnes fere celebres leges solemnitates per unam et eandem vocem aversari videtur. His igitur rejectis, qualem recipit et probat? Illam de qua dictum est: *Diem Domini magnam*²⁶, quam non producit hic sol sensibilis, sed quam exorients iustitiæ sol illustrabit: quæ una erit et continua, cui non succedit nox, sed ad omne ævum sese extendit. Vere igitur et proprie magna est dies illa. Attamen Judæus carnalis in his magnam quærit, quas beatus Jacob parvas esse et malas affirmavit²⁷. Cæterum quatuor sunt eorum quæ commemoratae sunt differentiae: alia vana, quæ scilicet ritu Judaico observantur: abominanda alia: alia intoleranda: quarto alia sunt odiosa, quibus et ipsum Iudæorum jejuniū adjungitur. Quemadmodum igitur et in cæteris declaratum est aliquid esse rejectaneum, aliquid vero Deo acceptum: ita accidit et in jejuniis. Hanc quidem escarum abstinentiam quæ fit ad ostentationem, Domini anima odio prosequitur, proptereaquod hæc præcepta: *Ne teigeris, neque gustaveris, neque contrectaveris*²⁸, finem habent: quæ vero ad carnis petulantiam servituti addicendam adhibetur, hanc diligit Deus, quandoquidem sanctimoniam per carnis afflictionem perficit. Nec tamen per se satis est alimentorum abstinentia ad commendandum jejuniū: sed etiam conjungenda est reliqua vitæ ratio in sermonibus, in colloquiis, et in eo con-

31. Ἀντὶ δὲ τῆς μεγάλης ἡμέρας οἱ λοιποὶ ἐκδεδώκασι, *κλητήν*. Ὁ μέντοι (28) Θεοδοσίω, *Κλητήν ἐπικλητόν οὐκ ἀνέχομαι*: ὁ δὲ Σύμμαχος, *Κλητήν ἐπικλησίον οὐκ ἀνέχομαι*. Ὅθεν λογίζομεθα μὴ μίαν ἐξαίρετον μεγάλην εἰρησθαι· ἀλλὰ πᾶσαν τὴν προαγορευθεῖσαν (29) *κλητήν*. Περὶ γὰρ τῶν ἀζύμων φησὶν, *Ἡ πρώτη ἐπικλητός, ὅτι ἁγία ἔσται ὑμῖν*· καὶ, *Ἡ ἡμέρα ἡ ἐβδόμη κλητὴ ἁγία ἔσται ὑμῖν*· καὶ, *Τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἐβδόμῃ τῶν νέων, ὅταν προσφέρνητε θυσιάαν τῶν ἐβδομάδων, ἐπικλητός ἁγία ἔσται ὑμῖν*· καὶ πάλιν, *Τῇ δεκάτῃ τοῦ ἐβδόμου μηνὸς τούτου, ἐπικλητός ἁγία ἔσται ὑμῖν*. Ἔοικεν οὖν διὰ μᾶς φωτὸς πολλὰς παρατεῖσθαι ἡμέρας τὰς τῷ αὐτῷ νόμῳ κεχρημένας, καὶ σχεδὸν πάσας τὰς ἐπισήμους ἑορτάς ἐν τῷ νόμῳ. Ταύτας οὖν παρατινόμενος, πόλιν (30) δέχεται; Περὶ ἧς εἰρηται· *Τὴν ἡμέραν Κυρίου τὴν μεγάλην*, ἣν οὐχὶ ὁ αἰσθητὸς οὗτος ἥλιος ποιήσει, ἀλλ' ἀνατολὴ τοῦ τῆς δικαιοσύνης ἡλίου καταφωτίσει, ἥ τις μὴ ἔσται καὶ διηνεκής, διάδοχον νύκτα μὴ ἔχουσα, ἀλλὰ τῷ αἰῶνι παντὶ συμπαρεκτεινομένη. Ἀληθὺς μὲν οὖν καὶ κυρίως μεγάλη ἡ ἡμέρα ἐκεῖνη: Ὁ δὲ σωματικὸς Ἰουδαῖος ἐν ταύταις ζητεῖ (31) τὴν μεγάλην, περὶ ᾧ ὁ μακάριος Ἰακώβ ἀπεψήνατο, ὅτι μικραὶ καὶ πονηραὶ εἰσι. Τέσσαρες δὲ εἰσι τῶν μηνονομευθέντων διαφοραί· τὰ μὲν ἐστὶ μάταια, τῶν γινομένων Ἰουδαϊκῶς· τὰ δὲ βδελυκτά· τὰ δὲ οὐκ ἀνεκτά· τέταρτον (32) ἐστὶ τὰ μισητά· ἐν οἷς καὶ ἡ νηστεία ἐστὶ τῶν Ἰουδαίων. Ὅσπερ οὖν καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων εἶναι μὲν τι τὸ ἀπόβλητον, εἶναι δὲ τι τὸ εὐπρόσδεκτον τῷ Θεῷ ἰδεῖν οὐ δύναται· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς νηστείας. Τὴν μὲν πρὸς ἐπίδειξιν γινομένην ἀποχὴν τῶν βρωμάτων, ἐν τῷ, *Μὴ ἀψῆ, μηδὲ γεύσῃ* (33), *μηδὲ θίγῃς*, τὸ τέλος ἔχειν, μισεῖ ἡ ψυχὴ τοῦ Κυρίου· τὴν δὲ ἐπὶ τῷ δουλαγωγῆσαι τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς παραλαβανομένην ἀγαπᾷ, διὰ τοῦ ὕπνωσμου τῆς σαρκὸς τὸν ἁγιασμὸν κατορθοῦσαν. Οὐκ ἐξαρκεῖ δὲ καθ' ἑαυτὴν ἡ ἀποχὴ τῶν βρωμάτων πρὸς τὸ ἐπαινετὴν ποιῆσαι τὴν νηστείαν· ἀλλὰ δεῖ καὶ τὴν λοιπὴν ἀγωγὴν προσεῖναι (34), ἐν τε λόγοις καὶ ἀνα-

²² Num. xxviii, 18. ²³ ibid. 25. ²⁴ ibid. 26. ²⁵ Coloss. ii, 21.

(27) Reg. secundus et Coll. primus, ἐν τῇ αἰωνίᾳ καὶ οὐκ ἐν τῇ αἰωνίᾳ, in aeterna et propria habitatione.

(28) Sic quinque mss. Editi vero, μὲν γὰρ. Mox mss., οὐκ ἀνέχομαι. Nostra editio Paris., οὐκ ἀνέχομαι. Lege Ducæum.

(29) Codices quatuor πᾶσαν αὐτὴν προσαγ. Reg. tertius, ἀλλὰ πᾶσι τὴν προσαγ.

(30) Uterque Combefisii codex cum duobus aliis, πόλιν. Editi cum duobus aliis mss., πόλιν.

(31) Codices sex, ζητεῖ. Editi vero, ἐπιζητεῖ. Ibidem quatuor mss., περὶ οὗ ὁ. Alii duo mss. et editi, περὶ οὗ ὁ. Haud longe uterque codex Combef. et

alii quatuor, τῶν μηνονομευθέντων. Editi, τῶν προμνημονευθέντων.

(32) Editi, τέταρτον δέ. Abest δὲ a sex mss. Mox iidem illi sex mss., ὥσπερ οὖν καὶ. Editi, ὥσπερ γὰρ καὶ.

(33) Illud, μηδὲ γεύσῃ, in prius editis desiderabatur. Ibidem mss., ἔχειν. Editi, ἔχει. Subinde quatuor mss., διὰ τοῦ ὕπνωσμου. Alii duo mss. et editi, διὰ τὸν ὕπνωσμον.

(34) Codices bonnulli, προσεῖναι. Alii cum editis, προσεῖναι.

(35) Num. xxix, 7. ²⁶ Joel ii, 31. ²⁷ Gen. xlvii, 9.

στροφῶν, καὶ τῇ πρὸς τοὺς ὠφελεῖν δυναμένους συν-
ουσίᾳ· ὥστε τὸ κατὰ τὰ βρώματα παρακολούθημα
εἶναι τῆς ἀσκήσεως. Τὰ πολλὰ μὲν οὖν κατὰ νοῦν
ἐνεργούντος τοῦ σπουδαίου, καὶ περὶ τὴν τῆς ἀλη-
θείας θῆραν ἐσχολαχότος, ὀλιγάκις δὲ πρὸς τὴν ἐπι-
μέλειαν τῆς σαρκὸς καταβαίνοντος, εἴτα μετὰ τὸ λει-
τουργῆσαι τὰ ἀναγκαῖα τῷ σώματι, ἐκ τῶν ἐπιτυ-
χόντων ἀπραγματεύτως διαιτῶμενον, εὐθὺς ἀπο-
πιδνῶντος τῆς ἀσχολίας τῶν ἀνωφελῶν, καὶ εἰς τὴν
προηγούμενην αὐτοῦ ζωὴν ἀνατρέχοντος. Ἡ γὰρ τοι-
αύτη ἀγωγὴ πᾶσαν ἀφορμὴν, δι' ἣς τρέφεται τὸ φρό-
νημα τῆς σαρκὸς, ἐξαίρει, ὥς μηκέτι καταδυνα-
στεύειν τοῦ πνεύματος, μηδὲ ποιεῖν τὰ οἰκεία ἔργα
τὴν σάρκα, πορνεῖαν, ἀκαθαρσίαν, πάθος, ἐπιθυμίαν
κακῆν. Νεκρώσαντες (35) οὖν αὐτῶν τὰ μέλη τὰ ἐπὶ
τῆς γῆς, καὶ διὰ λόγων ἐπιπληκτικῶν καταστέλ-
λόντων τὰ πάθη, καὶ διὰ τῆς ἀποχῆς τῶν βρωμάτων
νηστεύωμεν νηστεῖαν δεκτὴν εὐάρεστον τῷ Κυ-
ρίῳ (36). Ἔστι μὲν οὖν καὶ ἡ ἀποχὴ τῶν βρωμάτων
κωλυτικὴ τῶν κατὰ γαστέρα ὀρέξεων, καὶ τῶν ὑπὸ
γαστέρα. Καὶ ὁ φιλόπονος δὲ χρησίμως τοῦτοις ἐνδια-
τρίφει, ἔχων ὑπόδειγμα (37) τὸν Ἡλίου βίον, τὸν
Μωσέως, τὸν Δανιὴλ, τὸν Ἰωάννου, καὶ τὸν τῶν
λοιπῶν ἁγίων, Ὁν οὐκ ἦν ἄξιος ὁ κόσμος, οἱ πε-
ρὶ ἡλθον ἐν μηλωταῖς, ἐν αἰγείοις δέρμασιν, ὕστε-
ρόν μιν, θλιβόμενοι, κακουχομένοι. Ἀλλ' οὕτω
τὸ ἐν ἀποχῇ βρωμάτων εὐτονον, ἱκανὸν εἰς τελείωσιν,
ἐὰν μὴ καὶ ἡ ψυχὴ ἐν παντελεῖ ἀποχῇ τῶν τρεφόντων
κακίαν ὑπάρχη. Ὅσπερ γὰρ διπλοῦς ὁ ἄνθρωπος, ἐκ
ψυχῆς συνεστῶς καὶ σώματος· οὕτω καὶ αἱ τροφαὶ
διπλαῖ, κατὰλληλοι τῇ ἑκατέρου συστάσει τυγχάνου-
σαι, εὐτονώτερον πρὸς τὰς οἰκείας ἐνεργείας ἀποτε-
λοῦσι τὸ (38) τρεφόμενον. Ὅσπερ γὰρ ἐν τοῖς γυμνα-
στικοῖς αἱ ἀθλητικαὶ τροφαὶ μετὰ τῶν καταλλήλων
γυμνασίων τοῖς σώμασι προσαγόμεναι, ὅσον κατα-
κρατοῦνται ὑπὸ τῆς τῶν τρεφόμενων δυνάμεως,
τοσοῦτον εἰς εὐεξίαν μέλζονα τὸ σῶμα ἐξαίρουσι, καὶ
προσθήκῃ αὐτοῦ γίνονται διὰ τοῦ (39) εἰς τὴν τοῦ
σώματος ἀναλαμβάνεσθαι σύστασιν· οὕτω καὶ ἐν τῇ
τῆς εὐσεβείας ἀσκήσει τὰ τῆς πίστεως δόγματα, καὶ
οἱ διορθωτικοὶ λόγοι τῶν ἡθῶν, συνεχῶς προσαγόμε-
νοί τῇ ψυχῇ, καὶ ταῖς κατὰ μικρὸν αὐτὴν προσθήκαις
αὐξήοντες, δυνατωτέραν αὐτὴν καὶ φιλοπονωτέραν εἰς
τὸ μειζνῶν καὶ τελειοτέρων τῶν ἐν δόγμασι διδα-
γμάτων ἐπορεύεσθαι παρασχεύουσιν.

32. Ἀπὸ τῆς οὖν (40) ἐν τῷ κρυπτῷ νηστείας φυ-
λακτέον ἡμῖν, τῆς κατὰ δικαίαν κρίσιν μισεῖσθαι
λεγομένης ὑπὸ τοῦ Κυρίου, περὶ ἣς καὶ ὁ προφήτης
ἀπεύχεται, λέγων· Οὐ λιμοκτορήσει Κύριος ψυχὰς

⁹⁹ Colos. iii, 5. ¹⁰⁰ Hebr. xi, 37, 38. ¹⁰¹ Prov. x, 3.

(35) Editi, νεκρώσαντα. At quinque mss., νεκρώ-
σαντες.

(36) Ubi legimus in editione Paris., τῷ Θεῷ, legi-
tur in mss., τῷ Κυρίῳ.

(37) Editi, ὑπογραμμόν. At regii primus et tertius
et alii tres uti in contextu.

(38) Ita quatuor mss. Editi vero et Reg. tertius,
τὸν Illum hominem magis alacrem efficiunt. Scri-

A gressu, qui cum his qui prodesse possunt habetur :
ita ut hæc ciborum abstinentia pium vitæ genus
comitetur. Itaque viri probi est multa in mente
versare, atque veritati indagandæ operam dare,
et raro ad carnis curam descendere; deinde post-
quam corpori subministravit necessaria vilibus ali-
mentis nullo negotio parandis vescens; repen-
tino a rerum inutilium occupatione sese subtra-
hit, et ad pristinum vitæ genus recurrit. Etenim
hoc vitæ genus occasionem omnem e medio tol-
lit, qua carnis **405** nutriatur petulantia : adeo
ut non amplius in spiritum exerceat tyranni-
dem, neque caro opera sibi propria perficiat,
fornicationem, immunditiam, libidinem, concu-
piscenciam malam⁹⁹. Nostra igitur ipsorum mem-
bra quæ sunt super terram, mortificantes, per-
que sermones objurgatorios qui cupiditates coer-
ceant, ac per ciborum abstinentiam, jejunemus
jejunium Domino acceptum gratumque. Enim-
vero ventris et rerum venerearum appetentiam
refrenat ciborum abstinentia. Porro qui in tole-
randis laboribus strenuus est, in his se utiliter
exercebit, exemplum habens vitam Eliæ, Moysis,
Danielis, Joannis, et reliquorum sanctorum, Quibus
non *Agnus erat mundus*, qui circueverunt in melotis,
in pellibus caprinis, egentes, angustii, afflictii¹⁰⁰.
Sed strenua alimentorum abstinentia haud satis est
acquirendæ perfectioni, nisi anima ab his quæ ma-
litiæ nutriunt, prorsus abstineat. Quemadmodum
enim duplex est homo, constans anima et corpore :
ita et duplices sunt cibi, qui cum sint utriusque
substantiæ alendæ accommodi, id quod his enutri-
tur ad propria sua opera exserenda validius for-
tiusque efficiunt. Quemadmodum enim in exercita-
tionibus gymnasticis athleticis victus inter idonea
exercitia corporibus subministratus, quanto magis
subigitur, tanto corpus ad præstantiorem ac vege-
tationem evehit habitudinem, eique sit accessio, pro-
ptereaquod in corporis substantiam transeat : ita et
in pietatis exercitatione fidei dogmata, nec non
sermones ad mores emendandos idonei, continuo
animæ exhibiti, atque paulatim quibusdam incre-
mentis ipsam augentes, robustiorem eam et in sub-
eundis laboribus magis alacrem reddunt; ut majo-
rem perfectioremque dogmatum doctrinam compa-
ret.

32. Itaque a jejunio quod in occulto est, caven-
dum nobis est, quod justo judicio dicitur a Domino
odio haberi, quod et propheta deprecatur, dicens :
Non interficiet fame Dominus animas justorum¹⁰¹.

plura utraque admitti potest.

(39) Ita sex mss. At editi, τὸ, sensu non dissi-
mili. Aliquanto post duo mss., οἱ ὀρθωτικοί.

(40) Ἀπὸ τῆς οὖν, etc. Hoc est, Cavendum a
jejunio interioris hominis, a jejunio verbi divini to-
tiusque cælestis doctrinæ : qua de inedia scriptor
mox disserebat.

Siquidem non de corporali fame loquitur (alioqui A dixisset, corpora justorum), sed de animarum inedia. Non enim interficiet fame animas justorum: alioquin hoc pacto in beatorum vita futura esset contrarietas, quandoquidem Paulus in his de quibus gloriatur id enumerat: *In jejuniis saepe* ²²; item illud: *In fame et siti* ²³. Famem autem a justis deprecatur. Verum singula hæc præstat juxta sublimiorem inediae intelligentiam interpretari. Ejusmodi est et illud: *Non vidi justum derelictum, nec semen ejus querens panem* ²⁴. Meminimus enim Eliæ, qui a Sidomide petivit panem ²⁵: quin et semen Jacobi in Ægypto panes quærebat. Quod si vitaverimus abjectam et humilem intelligentiam, jam evanescet ea quæ in verborum repugnantia sita est ineptia. Ejusmodi igitur jejunia jejunabant Judæi, fame eneantes interiorem suum hominem, quod ad ipsos pervenisset comminatio illa, quæ dicit: **406** *Ecce dies veniunt, dicit Dominus, et inducam super terram hanc famem: non famem panis, neque sitim aquæ; sed famem audiendi verbum Domini* ²⁶. Itaque jejunia odisse se dicit Dominus, eorum, qui animum suum cōsticiunt quidem tabe præ salutarium ac vivificantium documentorum inedia: sed pinguescunt præter modum saginantque exteriorem hominem. Quemadmodum enim in libræ momento, quando laux altera deorsum vergit, ea quæ huic obversa est, attollitur: pari ratione in homine id ipsum fieri quisvis advertere potest. Cum enim pinguescit caro, contingit mentem fieri quodam modo infirmiore; extenuari vero sæpenumero carnem, dum mens iterum bona habitudine gaudet. Et id ipsum est quod ait Apostolus, quod, quantum corrumpitur exterior homo, tantum renovatur interior ²⁷. Item illud: *Quando infirmor, tunc potens sum* ²⁸. Nam fuliginosæ quædam exhalationes ex copioso et pingui alimento emissæ, densæ nubes instar infusam animæ a Spiritu sancto illustrationem intercipiunt. Quocirca et Moyses ad Dei contemplationem mente ascendens, quadraginta dies a cibo potuque perseveranter abstinuit; quippe qui statuisset ut princeps animæ suæ facultas perturbationis omnis expers persisteret. Similiter Elias, Deum quæsiturus, æquali temporis intervallo escas fastidivit, ne qua menti a cibis offunderetur caligo. At e contrario Dominus ex mortuis resurgens, et ad cælos rediens, cibos degustavit, suscitati corporis naturam astruens: cum autem ex indulgentia sese accommodaret

²² II Cor. xi, 27. ²³ ibid. ²⁴ Psal. xxxvi, 25. ²⁵ II Cor. xii, 10.

(41) Sic Reg. secundus cum Colb. iidem Secundo. Uterque Combefisii codex et Reg. quartus cum LXX, ψυχὴν δικαίων, animam justam. Editi, ψυχὴν δικαίων. Idcirco autem edendum curavimus, ψυχὰς δικαίων, quod statim ita in omnibus mss. constanter legatur: quippe verisimile nobis sit, scriptorem utroque loco modo eodem locutum fuisse.

(42) Sic mss. At editi, δὲ ἂν καὶ ἐναντίωμαι. Πρὸς, etc. Mox Colb. secundus, ἀπαριθμεῖ. Reg. secundus, ἀπαριθμεῖται. Conatur scriptor Paulum et Salomonem inter se conciliare, qui, si de eadem fame

δικαίων (41). Οὐ γὰρ περὶ τοῦ σωματικοῦ λιμοῦ λέγει (ἢ γὰρ ἂν εἶπε, σώματα δικαίων), ἀλλὰ περὶ τοῦ ψυχικοῦ. Οὐ γὰρ λιμοκτονήσκει ψυχὰς δικαίων οὕτω δ' ἂν καὶ ἐναντίωμαι ἦν πρὸς (42) τὸν τῶν μακαρίων βίον, εἴπερ Παῦλος μὲν ἐν τοῖς καυχήμασιν ἀριθμεῖ τὸ, Ἐν νηστείαις πολλάκις, καὶ τὸ, Ἐν λιμῷ καὶ δίψει. Τὸν δὲ λιμὸν ἀπεύχεται τοῖς δικαίοις. Ἀλλὰ βέλτιον τοῦτων ἕκαστον κατὰ τὸν ὑψηλότερον περὶ ἐνδείας νοῦν ἐξακούειν. Τοιοῦτόν ἐστι καὶ τὸ, Οὐκ εἶδον δικαιοὺς ἐγκαταλελειμμένους, οὐδὲ τὸ σπέρμα αὐτοῦ ζητοῦν ἄρτους. Μερνήμεθα γὰρ Ἠλίου ζητήσαντος ἄρτον παρὰ τῆς Σιδωνίας· ἀλλὰ καὶ τὸ σπέρμα Ἰακώβ, τοῦ δικαίου, ἄρτους ἐζητεῖ (43) εἰς Αἴγυπτον. Ἐὰν δὲ φύγωμεν τὴν ταπεινὴν ἔννοιαν, καὶ ἡ ἐν τοῖς ἐναντιώμασιν ἀτοπία συνδιαλυθήσεται. Ταύτας οὖν ἐνηστευον τὰς νηστείας οἱ Ἰουδαῖοι, λιμοκτονούντες ἑαυτῶν τὸν ἑσῶ ἄνθρωπον, διὰ τὸ φθάσαι ἐπ' αὐτοῖς τὴν λέγουσαν ἀπειλήν, ὅτι Ἰδοὺ ἡμέραι ἐρχονται, λέγει Κύριος, καὶ ἐπάξω (44) ἐπὶ τὴν γῆν ταύτην λιμὸν, οὐ λιμὸν ἄρτον, οὐδὲ δίψαν ὕδατος, ἀλλὰ λιμὸν τοῦ ἀκούσθαι λόγον Κυρίου. Ταύτας οὖν τὰς νηστείας μισεῖν λέγει ὁ Κύριος (45), τῶν ἐκτεχνόντων μὲν ἑαυτῶν τὸν νοῦν ἐν ἀπορίᾳ τῶν σωτηρίων καὶ ζωοποιῶν διδαγμάτων, ὀπερπαιόντων δὲ καὶ κατασαρκούντων τὸν ἑσῶ ἄνθρωπον. Καὶ γὰρ ὥσπερ ἐν ζυγοῦ βοτῇ, ὅταν βαρῇται τὸ ἔτερον, ἀνυψοῦνται πῶς τὸ ἀντικείμενον· οὕτω καὶ ἐπὶ ἀνθρώπῳ (46) συμβαίνει ἰσοίτις ἂν. Σαρξὶς μὲν γὰρ πληθυνομένης, συμβαίνει τὸν νοῦν πῶς ἀσθενέστερον γίνεσθαι· τοῦ νοῦ δὲ πάλιν εὐεκτονότες, τὴν σάρκα πολλάκις καταλεπύνεσθαι. Καὶ τοῦτο ἐστὶν ὃ φησιν ὁ Ἀπόστολος, ὅτι ὅσον ὁ ἑσῶ ἄνθρωπος διαφθείρεται (47), τοσοῦτον ὁ ἑσῶ ἀνακαίνυται· καὶ τὸ, Ὅταν ἀσθενῶ, τότε δυνατός εἰμι. Τῆς γὰρ θαυμάσιος καὶ παχείας τροφῆς αἰθαλώδεις τινὲς ἀναθυμιάσεις ἀναπεμπομένηαι, νεφέλης δίκην πυκνῆς τὰς ἀπὸ τοῦ ἁγίου (48) Πνεύματος ἐγγινομένας ἐλλάμψεις εἰς τὸν νοῦν διακόπτουσι. Διὸ καὶ Μωϋσῆς πρὸς θεωρίαν Θεοῦ ἀναβαίνων διὰ τοῦ νοῦ, ἄσιτος καὶ ἄποτος ἡμερῶν τεσσαράκοντα διετέλεσεν, ἀθόλωτον διαμένειν αὐτῷ τὸ ἡγεμονικὸν διοικούμενος. Ἠλίας τε ὁμοίως, ὅτε ἐμελλεν ἐκζητεῖν τὸν Θεόν, ἐν ἰσῷ χρόνῳ τῶν τροφῶν ὑπερεῖδεν, ὥστε μηδεμίαν τῇ νῦν γενέσθαι ἀπὸ (49) τῶν τροφῶν ἐπισκότησιν. Ὁ μὲντοι Κύριος ἐναντίως ἀναστὰς μὲν ἀπὸ νεκρῶν, καὶ πρὸς τοὺς οὐρανούς ἐπανιών, τροφῆς ἔψατο, τὴν φύσιν τοῦ σώματος τοῦ ἀνισταμένου πιστούμενος· συγκα-

²⁶ III Reg. xvii, 11. ²⁷ Amos viii, 11. ²⁸ II Cor. iv,

sermonem haberent, pugnantia loquerentur.

(43) Sic quinque mss. Editi vero, ἐζητήσεν.

(44) Ita quinque mss. At editi, ἐπάγω.

(45) Editi cum tribus mss., ὁ Κύριος. Alii tres, ὁ Θεός.

(46) Ita Reg. secundus. Supple. τοῦτο. Ibidem editi et reliqui mss., ἀντικείμενον. Σαρξὶς μὲν, etc.

(47) In duobus mss. legitur, φθείρεται.

(48) Deest ἅγιον in aliquibus mss. Ibidem sex mss., ἐγγινομένας ἐλλάμψεις. Editi, γινομένας.

(49) Sic mss. aliquot. Deest ἀπὸ in editis.

ταβαίνων δὲ τοῖς ἀνθρώποις ἐνήστευσε, δεικνύς ὅτι τῷ μέλλοντι πρὸς τοὺς ἀγῶνας τῶν πειρασμῶν ἀποδύσθαι ἀναγκαῖα ἡ ἀσκησις. Οἷον γὰρ παι-
 ροτριβεῖ πρὸς τὴν νίκην ὁ τοῦ σώματος ὑπωπια-
 σμός. Οὐχ οὕτω μέντοι χρηστέον τῇ σαρκί, ὥστε
 παραλῦσαι αὐτῆς τὸν φυσικὸν τόνον διὰ τὴν ἐν-
 δειαν (50), οὐδὲ εἰς παντελῆ ἀπραξίαν, ἥπου καὶ
 ἀπαρakoλoυθησίαν, τὸν νοῦν ὑπὸ τῆς ἀγαν ἐκλύσεως
 ἐκδιάσασθαι.

33. Ἐπειδὴ δὲ ἐκελεύσθημεν, παρόντος τοῦ νομ-
 φίου, μὴ νηστεύειν τὴν ἀπὸ τοῦ λόγου νηστείαν, ὡς
 μὴ τρεφομένον τῷ ἄρτι τῷ ἐξ οὐρανοῦ καταβάντι,
 καὶ ἀποστρεφόμενον τὴν βρώσιν τῆς σαρκὸς τοῦ
 Κυρίου, ζωῆς οὖσαν αἰτεῖν, τὴν τοιαύτην νηστείαν
 μισεῖν ὁ Κύριος λέγει. Ἐν τῶν μισουμένων ἐστὶν
 ὑπὸ Κυρίου καὶ ἡ ἀργία, ἀπραξία τις οὖσα τῶν καθ-
 ἡκόντων. Καὶ τοῖς γε πάσης ἐροτῆς ἐπακολού-
 θημα ἡ ἀργία, διὰ τὸ ταῖς κληταῖς προσκεῖσθαι τὸ,
 Πᾶρ ἔργον λατρεῦντων οὐ ποιήσετε· καὶ διὰ τὸ ἐν
 ταῖς ἐροταῖς σχολῇ ἀπὸ τῶν κατὰ τὸν βίον ἀγοντας
 ἰδῶσαν ἀποτίαν ἐπιτελεῖν, δικαίως μισητὴν ἀργίαν
 ἀγεῖν ἐλέγοντο. Πῶς δὲ οὐ μισητὴν ἡ ἀργία, μύρμη-
 κος καὶ μελίσσης χείρωνα ποιοῦσα τὸν ἀνθρώπον,
 ὅς γε καὶ ἐξ ἀρχῆς πλάσθεις, ἐτέθη εἰς τὸν παρά-
 δεισον ἐργάζεσθαι καὶ φυλάσσειν αὐτόν; Ὅστε τὸ
 πρῶτον καὶ οἰκειότατον τῷ ἀνθρώπῳ (51), ἡ περὶ τὰ
 ἔργα σπουδῇ, καὶ οἷον παρὰ φύσιν αὐτῷ ἡ ἀργία,
 ἣν μισεῖν εἶπεν ὁ Κύριος. Ἀλλὰ πῶς ἡμᾶς ἀρεῖν
 βολεται; Μὴ ἐργαζομένους τὴν βρώσιν τὴν ἀπολ-
 λυμένην· μὴ ὀφθαλμοὺς ἀφρεῖν ἐπὶ τὰ μάτια· μὴ
 ἀκοὴν μάταλον τοῖς ὡσὶ παραδέχεσθαι· τὰς χεῖρας
 ἀποσεῖσθαι ἀπὸ ὧρων· μὴ ὀρεῖς ἔχειν τοὺς πόδας
 ἐκχέαι αἷμα, καὶ πάσας ἐνὶ λόγῳ τὰς σπουδὰς τὰς
 περὶ τὸ σῶμα μὴ ἐνεργεῖν.
 pedes ad effundendum sanguinem: et uno verbo, sic
 mus.

34. Οὐκέτι ἀνήσω τὰς ἀμαρτίας ὑμῶν. Ἀπει-
 ρηχότος φωνῇ πρὸς τὰς συνεχεῖς ἐπὶ κακίαν ὑπο-
 στροφάς τοῦ εὐεργετουμένου (52). Οὐκέτι ἀνήσω.
 Πολλάκις προσεκαλεσάμην εἰς μετάνοιαν. Ἐδόξατε
 ὑπακοῦειν, εἴτα ἐπαλινδρομήσατε. Ἀπογνοὺς ὑμῶν
 τῆς ἀμετανοήτου καρδίας, οὐκέτι ἀνήσω ὑμᾶς τῆς
 ὀφειλομένης ὑμῖν καταδίκης. Οὐ γὰρ ὁ εἰπὼν, Ἥμαρ-
 τον, εἴτα ἐπιμένων τῇ ἀμαρτίᾳ, οὗτος ἐξομολογεῖται·
 ἀλλὰ ὁ, κατὰ τὸν φαλμὸν, εὐρὼν τὴν ἀμαρτίαν αὐ-
 τοῦ, καὶ μισήσας. Τί γὰρ ὄφελος τῷ ἄρρωστοῦντι ἢ
 παρὰ τοῦ (53) ἱατροῦ ἐπιμέλεια, ὅταν τὰ φάρμακα

A hominibus, jejunabat, ut hanc exercitationem el
 necessarium esse ostenderet, qui ad agones tenta-
 tionum sustinendos esset sese exuturus. Enimvero
 ad victoriam nos veluti erudit corporis afflictatio.
 Attamen non ita utendum est carne, ut propter
 inedia naturalis ejus vigor frangatur; neque per
 nimiam debilitatem eo adigenda, ut prorsus iners
 evadat, aut mentem assectari non possit.

33. Sed quia jussi sumus, praesente sponso,
 sermonis jejunium non jejunare, cum tunc non nu-
 triremur pane qui de caelo descendit, ac cibum
 carnis Domini aversaremur, quae est causa vitae,
 odisse se ejusmodi jejunium ait Dominus. Unum ex
 his, quae odio prosequitur Dominus, etiam est iner-
 tia, quae eorum quae ad nostrum officium pertinent
 intermissio quaedam est. Et quidem otium omnem
 diem festum sequi videtur, ideo quod celebritatibus
 adjunctum sit illud: Omne opus servile non facietis:
 item quoniam qui in festis a rebus ad vitam perti-
 nentibus otium agebant, dum nihil non absurdum
 perficerent, merito odiosum otium agere diceban-
 tur. Quomodo autem non odio habendum esset
 otium, quod hominem efficit formica et ape pejo-
 rem, 407 qui tamen statim atque ab initio fuerat
 conditus, positus est in paradiso, ut operaretur et
 custodiret illum? Quare studium in labores et
 opera, primum et maxime proprie homini conve-
 nit: atque inertia, quam Dominus odisse se asserit,
 est veluti naturae ipsius contraria. Caeterum quo-
 modo nos vult otiosi? Ita ut non operemur cibum
 qui perit, nec attollamus oculos ad vana, neque
 inanes fabulas excipiamus auribus: ita ut manus a
 muneribus amoveamus: ita ut non veloces habeamus
 ut non omne nostrum studium corpori impenda-

34. Non ultra dimittam peccata vestra. Haec vox
 est spem abjicientis ob assiduum ad malitiam re-
 ditum populi beneficiis cumulati. Non ultra dimittam.
 Invitavi vos crebro ad poenitentiam. Visi esis ob-
 temperare, subinde iter vestrum relegistis. Post-
 quam cor vestrum impoenitens me ex spe deturba-
 vit, non amplius remittam vobis debitam multam.
 Enimvero qui dicit, Peccavi, et postea in peccato
 perseverat, hic nequaquam confitetur: sed potius ia
 est, qui ubi, juxta psalmum, peccatum suum de-
 prendit, illud odit. Quid enim emolumenti affert

Matth. ix, 15. 1 Levit. xxiii, 7. 2 Gen. ii, 15. 3 Psal xxxi, 5.

(50) Editi cum tribus mss., τὴν ἐνδειαν. Alii tres
 mss., τῆς ἐνδειας. Hoc ipso in loco duo mss., οὐδὲ
 ὥστε. Subinde ubi recte et emendate legimus in
 editis et in quinque mss., τὸν νοῦν, perperam scri-
 bitur in altero codice Combelsiano τοῦ νοῦ. Quando
 de Combelsio mentionem habuimus, notam quam
 hoc loco apposuit, exscribere non pigebit. Ejus
 igitur haec sunt: Quam doctrinam in veris suis Asce-
 ticis tantis urget Basilus, ut et in libro De virgini-
 tate; vere mitissimus monachorum legislator et ca-
 rissimus, ubique sui simillimus. Sed qui veram Ba-

sili doctrinam perspectam habere voluerit, ei au-
 ctor sum, ut non indiscriminatim ex his fontibus
 hauriat. — Lege, ut in ms. Combels., ἀπαρako-
 λουθησάν τοῦ νοῦ. MARAN.

(51) Editi et duo mss., τῷ ἀνθρώπῳ. Alii quatuor,
 τῶν ἀνθρώπων. Statim tres mss., ἣν καί.

(52) Reg. primus et editi, εὐεργέτου, corrupte.
 Reg. tertius cum aliis tribus, εὐεργετουμένου, emen-
 date.

(53) Sic mss. aliquot. Deest τοῦ in editis.

agrote medici cura, quando is qui adversa valetudine conflictatur, suae vitae exitalia conquirat? Sic qui adhuc peccat, nihil ei utilitatis accedit ex peccatis condonatis: neque qui impurus est, quidquam percipit lucri ex remissis impudicitiae vitis. Quomodo autem animae peccata remittuntur? Cum videlicet virtus animae dominata, atque illam totam suis sermonibus imbuens, ei in habitum contrarium invidiam et odium concitat: adeo ut oblata ei occasione aliena rapiendi, ultro ad honorandam amplectendamque juris aequitatem animum appellat, etiamsi facile ei esset hanc injuriam facere, eamque, utpote sine testibus commissam, tanquam maximum malum a se depellere. Qui sic in se affectus est, a prioribus delictis potest absolvi. Porro ad hunc modum temperantia in anima habitum firmitatemque adepta, intemperantiam libidinemque profligat. Verum temperantem continentemque, non eum dicimus, in quo prae senio vel morbo, aut alio quopiam casu extincti sint libidinis appetitus. Huic enim insidet quidem vitium ipsum: actio vera praepeditur per organorum infirmitatem. Sed continentia vera, est facultas cognitionis conciliatrix, quae in intimo animae recessu impressa, intestina turpium motuum vestigia delet. Qui sibi sic medetur, eo quod habitum affectui ac peccandum propendenti contrarium recuperat, ei utile est veniae donum ac conducibile. Haec vero sententia interminatur fore, ut prorsus repudiet eos, qui postquam a multis casibus sese erexerunt, utpote a Deo ob suum in homines **408** amorem velut manu educti, tum demum infirmitati succumbunt. Haec vox, *Non amplius*, nobis indicat jam saepenumero similia flagitia prius fuisse condonata. Si quidem fieri nequit, ut quis sine venia quae a Deo concedatur, vitae secundum virtutem instituendae sese dedat. Idcirco ejus qui sapienter vitam nostram dispensat, mens est voluntasque, ut his qui in peccatis quibusdam versatus est, et deinde ad saniores vitae rationem pollicetur sese recepturum, finem imponat praeteritis, factoque post peccata initio quodam, quasi per poenitentiam reviviscat. Contra, qui isthaec promittit sine ulla intermissione, et jugiter ab his excidit, illum velut penitus desperatum a sua clementia excludit.

35. VERS. 15. Cum extenderitis manus, avertam oculos meos a vobis. Qui specie tenus et simulate orant, manus quidem expandunt, non tamen Dei oculos habent ad eorum precationem intentos. Ceterum hic orandi modus sanctis fuit familiaris, ut didicimus ex Davide dicente: *Expandi ad te manus*

(54) Unus e Combefisianis codicibus, λογισμοῖς. Editi et reliqui mss., λόγοις. Ibidem, ubi legitur in editis, διαλαβὴν, scriptum reperitur in quatuor mss., διαβολήν. Sed neutra vox placet Combefisio; mavultque legere, διαμονήν, habitum firmum et constantem. Neque his contentus est, sed profert non pauca, ut eam scripturam approbet. At nobis res tanti non videtur, ut plus in ea laboris ac diligentiae ponamus. Alter Combefisii codex, καταβαλοῦσα, διαβαλεῖν αὐτὴν πρὸς, etc. Denique Reg. se-

αῖ τῆς ζωῆς ὁ κάμων ἐπιτηδεύη; Οὕτως οὐδὲν ὠφέλιος ἀδικημάτων συγχωρουμένων τῷ ἔτι ἀδικοῦντι, καὶ ἀκολαστημάτων ἀφιεμένων τῷ ἔτι ἀκολασταίνοντι. Ἀλλὰ πῶς ἀφίεται ψυχῆς ἁμαρτήματα; Ἐπειδὴν ἡ ἀρετὴ κρατήσασα τῆς ψυχῆς, καὶ ὅλην αὐτὴν τοῖς οἰκείοις λόγοις (54) καταλαβοῦσα, διαβολὴν αὐτῇ πρὸς τὴν ἐναντίαν διάθεσιν ἐμποιῇ· ὥστε ἐν μὲν καιρῷ πλεονεξίας ἐκουσίως ὀρμᾶν ἐπὶ τὴν τοῦ Ἰσου τιμὴν, καὶν ῥάδιον ἢ τὸ ἀδικεῖν, καὶν (55) ἁμάρτυρον, ὡς μέγιστον κακὸν ἀποφεύγειν· οὕτω διακείμενον ὑπὸ τῆς ἐν αὐτῷ ἔξεως, δυνατόν ἀφεθῆναι τῶν προτέρων ἀδικημάτων. Κατὰ ταῦτα δὴ καὶ ἡ σωφροσύνη ἔστιν καὶ πῆξιν λαβοῦσα ἐν τῇ ψυχῇ, ἀπολύει τῶν ἀκολαστημάτων. Σωφρονα δὲ λέγομεν, οὐχ ὅτι ἀπεμαρῶνθησαν ὑπὸ γήρως, ἢ νόσου, ἢ ὑπὸ ἄλλου τινὸς συμπτώματος αἱ τῆς ἀκολασίας ὀρέξεις. Τούτῳ γὰρ ἡ μὲν κακία ἐνυπάρχει· ἡ δὲ ἐνέργεια ἐκ τῆς τῶν ὀργάνων ἀσθενείας παραποδίζεται. Ἀλλὰ σωφροσύνη ἐστὶν ἀληθὴς ἐπιστημονικὴ δύναμις, ἐντυπωθεῖσα τῇ ψυχῇ διὰ βάθους, καὶ τὰ ἐνυπάρχοντα ἔχνη τῶν αἰσχυρῶν κινήματων ἐξαφανίζουσα. Τῷ οὕτως αὐτὸν ἐξωμένην, διὰ τοῦ ἀναλαμβάνειν τὴν ἐναντίαν τῇ ἁμαρτητικῇ διάθεσιν, καὶ ἡ παρὰ τῆς συγχωρήσεως χάρις ὠφέλιμος. Ὅ δὲ λόγος ἐνταῦθα τοὺς ἀπὸ πολλῶν πτωμάτων πολλάκις διαναστάνας ἐκ τῆς κατὰ φιλανθρωπίας χειραγωγίας, εἰτα ὕστερον ὑπὸ τῶν ἀσθενειῶν κρατηθέντας, ἀπειλεῖ παντελῶς ἀφήσειν. Ἐνταῦθα τὸ, Οὐκ ἐτι, ἔμφρασιν ἡμῖν παρέχει τοῦ πολλάκις ἦδη πρότερον ἐπὶ τοῖς ὁμοίοις συγκεχωρηκέναι. Χωρὶς γὰρ τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ ἀφέσεως, ἐπιτιδόναι τινὰ αὐτὸν τῷ κατ' ἀρετὴν βίῳ, ἀμήχανον. Διὰ τοῦτο ὁ σοφῶς ἡμῶν οἰκονομῶν (56) τὴν ζωὴν, τὸν ἐν τισιν ἁμαρτίαις ἐξετασθέντα, εἰτα ἀνατρέχειν ἐπὶ τὸν ὑγιῇ βίῳ ἐπαγγελλόμενον, βοῦλεται πέρατι μὲν ὀρίξειν τὰ παρελθόντα, ἀρχὴν δὲ τινὰ ποιῆσθαι μετὰ τὰ ἁμαρτημένα, οἰονεὶ διὰ τῆς μετανοίας ἀναβιώσκοντα· συνεχῶς δὲ ταῦτα ἐπαγγελλόμενον, καὶ συνεχῶς αὐτῶν ἀποπίπτοντα, ὡς παντελῶς αὐτὸν (57) ἀπεγνωσμένον τῆς φιλανθρωπίας ἐκκλείει.

35. "Ὅταν ἐκτελέητε τὰς χεῖρας, ἀποστρέψω τοὺς ὀφθαλμοὺς μου ἀπ' ὑμῶν. Οἱ μέχρι σχήματος προσευχόμενοι τὰς μὲν χεῖρας ἐκτελούνουσι, τοὺς δὲ θεοὺς ὀφθαλμοὺς ἐπιβλέποντας αὐτῶν εἰς τὴν προσευχὴν οὐκ ἔχουσι. Πάλιν δὲ τοῦτο σύνθετος τοῖς ἁγίοις τὸ σχῆμα τῆς προσευχῆς, ὡς παρὰ Δαβὶδ με-

cundus, καταβαλοῦσα μεταβολὴν αὐτῇ, etc.

(55) Editi, καί. At sex mss., καὶν. Hoc ipso in loco duo mss., ὡς μέγιστον κακὸν ἀποφυγῆν. Statim Reg. secundus, ἐν αὐτῷ.

(56) Sic tres mss. At editi, διὰ τοῦτο σαφῶς οἰκονομεῖ τὸν, haud recte. Ibidem gravi mendo in editis et in uno codice Combefisiano legitur, ἔτι τισιν ἁμαρτίαις.

(57) Sic mss. aliquot. Editi, αὐτῶν.

μαθήκαμεν λέγοντος· *Διεπέτασα πρὸς σέ τὰς χεῖρας μου*· καὶ, *Ἐπαρσις τῶν χειρῶν μου θυσία ἐσπερινή*· Μωϋσέως δέ, πολεμουμένου τοῦ Ἰσραὴλ μέχρις ἡλίου δυσμῶν, ἐν τῇ ἐκτάσει τὰς χεῖρας ἔχοντος. Καὶ πρὸς ταῦτα δὲ τὸ (58) ἀποστολικὸν, ἐν παντὶ τόπῳ προσεύχεσθαι τοὺς ἀνδρας, ἐπαίροντας ὁσίους χεῖρας. Τὰχα δέ τι καὶ βαθυτέρον ὁ λόγος παραδολοῖ· ὅτι ὁ τὰ μεγάλα καὶ οὐράνια καὶ ὑψηλὰ ἐργαζόμενος, οἷον ἐκ διηρμένην ἔχων τὴν πρακτικὴν δύναμιν, ἐπαίρειν τὰς χεῖρας λέγεται· ὁ δὲ ταπεινὰ καὶ γῆινα καὶ τῇ φόρῳ ὑποκείμενα ἐνεργῶν, κάτω βεπούσας καὶ καταβεβλημένας τὰς χεῖρας ἔχει. Τοῦτο καὶ ἡ κατὰ Μωϋσέα παραινίσσεται ἱστορία, ὅτι διὰ τὸ τοὺς προκόπτοντας μὴ ἐξομαλίζειν τὰς πράξεις, ἀλλὰ ποτὲ μὲν κρεῖττον βιοῦν, ποτὲ δὲ δι' ἀτονίαν ἐκλύεσθαι καὶ ἀσθενέστερον ἐνεργεῖν, τῆς ἀνθρωπίνης καταστάσεως σύμβολα ἦν τὰ τότε γινόμενα. Εἰ μὲν γὰρ ἐπῆρε τὰς χεῖρας, ἐνίσχυεν (59) ὁ Ἰσραὴλ· ὅτε δὲ καθῆκε τὰς χεῖρας, κατίσχυεν (60) Ἀμαλὴκ. Τοῦτέστι, καταπιπτούσης μὲν ἡμῶν τῆς δραστηκῆς δυνάμεως, ἰσχύει τὰ ἀντιπαλαίοντα ἡμῖν· ὑψουμένης δὲ καὶ διαιρομένης, δυνατώτερον (61) γίνεσθαι τὸ θιροατικὸν ἐν ἡμῖν, ὅπερ Ἰσραὴλ λέγεται. Τῆρε δὲ, ὅτι ἐνταῦθα οὐκ εἰρήνηται, Ὅταν ἐπαίρητε τὰς χεῖρας (62)· ἄλλ', Ὅταν ἐκτείνητε. Ἐπαίρει μὲν γὰρ ὁ τὰ ἀνω ζητῶν, ἐκτείνει δὲ ὁ τῆς εἰς τὰ σωματικὰ βοηθείας ἐπιδεόμενος. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἐκτασις πολλάκις κατὰ διάθεσιν παρὰ τῶν νηπίων πρὸς τροφὸς ἢ μητέρας γίνεται, δεικνύς τῶν εὐχομένων τὸ ἀδιάθετον, οὐκ εἶπεν, Ὅταν ἐκτείνητε πρὸς μέ· ἄλλ' ἀπλῶς, Ὅταν ἐκτείνητε, φησί, τὰς χεῖρας (63), ἀποστρέψω τοὺς ὀφθαλμούς μου· καὶ τὴν αἰτίαν ἐπάγει, Ὅτι αἱ χεῖρες ὑμῶν τοῦ αἵματος πληρεῖς.

36. Καὶ ἐὰν πληθύνητε τὴν δέησιν, οὐκ εἰσακούσομαι. Οἱ ἐν μὲν τῷ βίῳ μηδὲν κατορθοῦντες, ἐν δὲ τῇ παρατάσει τῆς προσευχῆς νομιζόντες δικαιούσθαι, τοῦτων ἀκούεωσαν τῶν ῥημάτων. Οὐ γὰρ ἀπλῶς τὰ ῥήματα τῆς προσευχῆς ὠφελεῖ, ἀλλὰ τὸ μετὰ (64) σπουδαίας διαθέσεως ἀναπέμπεσθαι. Ἐπεὶ καὶ ὁ Φαρισαῖος ἐδόκει πληθύνειν τὴν δέησιν. Ἀλλὰ τί φησιν ὁ λόγος; Σταθελὸς δὲ ὁ Φαρισαῖος, ταῦτα πρὸς ἑαυτὸν προσηύχετο, οὐχὶ πρὸς τὸν Θεόν· ἐκπαύετο γὰρ πρὸς ἑαυτὸν (65), ἐπειπερ ἐν ἀμαρτίᾳ τῆς ὑπερηφανίας ἐγίνετο. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Σωτὴρ, Προσευχόμενοι δὲ, φησί, μὴ βαττολογῆτε ὡς καὶ οἱ ἔθνη· δοκεῖτε γὰρ, ὅτι ἐν τῇ πολυλογίᾳ αὐτῶν εἰσακουσθήσονται. Μὴ οὖν ὁμοιωθῆτε αὐτοῖς· καὶ τὸ, Ἐκ πολυλογίας (66) οὐκ ἐκφεύξῃ

A meas¹; et: *Elevatio manuum mearum sacrificium vesperinum*². Quin etiam Moyses, Israele ad usque solis occasum pugnante, manus extendebat³. Accedit et illud Apostoli, qui vult viros in omni loco orare, sustollentes puras manus⁴. Forte autem sententia isthæc abstrusius quiddam indicat: nimirum cum quispiam magna cœlestiaque et sublimia operatur, et quasi vim agendi habet in sublimi erectam, is attollere manus dicitur; qui autem abjecta ac terrestria aut corruptioni obnoxia efficit, hic manus humi reptantes habet ac dejectas. Hoc etiam nobis innuit Moysis historia; quippe quæ tunc fiebant, conditionis humanæ erant symbola, quod ii qui proficiunt, non pari ratione ac tenore operantur: sed modo melius vivunt, modo vero ob imbecillitatem franguntur, suasque languidius exserunt actiones. Etenim si Moyses attolleret manus, vincebat Israel: quando vero eas demittebat, prævalebat Amalec. Hoc est, nostra facultas actiosa si quando fatiscit ac prosternitur, in nos prævalent adversariæ potestates: e contrario, si ea sublata in altum sit et erecta, vis nostra vivendi, quæ Israel dicitur, vires majores resumit. Observa autem hic non esse dictum, Cum sustuleritis manus: sed, Cum extenderitis. Siquidem qui querit sublimia, sustollit: extendit vero, qui ad comparandas res corporales auxilium rogat. Quia vero infantes sæpenumero ad nutrices et matres præ suo erga ipsas affectu manus extendunt, rogantium stuporem ostendens, non dixit, Cum extenderitis ad me; sed ait simpliciter, Cum extenderitis manus, avertam oculos meos; et rationem subjungit: Quia manus vestræ sanguine plenæ sunt.

36. Et si multiplicaveritis supplicationem, non exaudiam. Qui nulla virtute vitam suam ornarunt, nihilominus tamen sese existimant in precum suarum longitudine justificari, verba hæc audiant. Non enim precum verba simpliciter prolata juvant, sed si cum vehementi affectu depromantur. Nam et Phariseus multiplicare videbatur deprecationem. Sed quid ait Scriptura? *Stans autem Phariseus, hæc apud se 409 orabat*⁵, non apud Deum: respiciebat namque ad se ipsum, siquidem in superbiæ peccato versabatur. Quapropter et Salvator ait: *Orantes autem nolite multum loqui sicut ethnici: putant enim quod in multiloquio suo exaudiantur. Nolite ergo assimilari eis*⁶. Et illud: *Ex multiloquio non effugies peccatum*⁷. Oportet igitur querere re-

¹ Psal. LXXVIII, 10. ² Psal. CXL, 2. ³ Exod. XVII, 12. ⁴ 1 Tim. II, 8. ⁵ Luc. XVIII, 11. ⁶ Matth. VI, 7, 8. ⁷ Prov. X, 19.

(58) Ita sex mss. At vero editi, Καὶ πρόσταγμα δέ.

(59) Sic mss. aliquot. Reg. primus cum editis, ἐνίσχυεν.

(60) Mss. nonnulli, ἐνίσχυεν.

(61) Sic quinque mss. At editi, δυνατὸν.

(62) Editi et Reg. primus; χεῖρας ὑμῶν. Deest ὑμῶν in quinque mss. et apud LXX.

(63) Editi et tres mss., χεῖρας ὑμῶν. Rursus de-

est ὑμῶν in aliis tribus mss.

(64) Editi cum tribus mss., μετὰ. Alii tres mss., ἀπὸ. Aliquanto post sex mss., σταθελὸς δέ. Abest δέ ab editis.

(65) Editi et tres mss., αὐτόν. Alii tres mss., ἑαυτόν.

(66) Codices duo, ἐν πολυλογίᾳ δέ. Mox Colb. secundus, διακισσύνῃ αὐτοῦ.

gnum Dei, et iustitiam, non autem corporalia et terrena. Eam ob causam psalmus: *Unam petii a Domino, hanc requiram: ut inhabitem in domo Domini*¹⁰.

37. *Nam manus vestrae sanguine plenae. Hoc est causae, quod Deus oculos avertat, cum extenderint manus, quod ipsa supplicationis symbola ad irritandum illum sint occasiones. Quemadmodum si quis dilectum alterius filium occiderit, ac manus suas adhuc ex caede cruentatas ad infensum sibi patrem exporrigat, dexteramque efflagitet amicitiae, exposcatque veniam; nonne sanguis filii in ipsius interfectoris manu apparens patrem injuria affectum acrius exasperat? Nunc ejusmodi sunt Judaeorum preces; siquidem cum extendunt manus, admissum in Unigenitum Filium scelus Deo et Patri revocant in memoriam, atque per singulas extensiones suas ipsorum manus sanguine Christi plenas ostendunt. Enimvero qui in sua caecitate perseverant, caedis paternae sunt haeredes. Sanguis enim ejus, inquit, super nos, et super filios nostros*¹¹.

58. *Vers. 16. Lavamini, mundi estote. Videtur quodammodo Scriptura, quod ad verba attinet, continere contrarietatem, ac veluti mendacii ejuspiam Deum accusare. At enim: Non amplius dimittam peccata vestra. Item illud: Si multiplicaveritis deprecationem, non exaudiam vos. Nunc quasi illi essent sanabiles, Lavamini, ait, mundi estote. Nimirum in superioribus quidem demonstratur legem iis, qui se eundem ipsam vivere volunt, salutem praestare non posse; in iis vero verbis altera ad salutem via ostenditur. Atque illud quidem sensibile legis Mosaicae institutum abrogat: hoc vero vitae evangelicae praemonstrat exordia. Si tuleritis similitam, vanum: thymiamam, abominatio: adipem agnorum et sanguinem tauroorum nolo. Quid ergo fecerimus? quid sumus oblaturi? Num forte eo, quod corporalia rejiciuntur obsequia, ad festos dies sumus transituri, ac per eos cultum exhibebimus? Neomenias vestras, et Sabbata, et diem magnam non fero. An non jejunabimus? Sed jejunia vestra odit anima mea. Reliquum est igitur, ut more Judaico supplicemus, ac secundum legem preces effundamus? Sed, si multiplicaveritis supplicationem, non exaudiam vos; et si extenderitis manus, non moveor supplicatione; sed ob effusum sanguinem ad iram provocor. Quid igitur nobis faciendum est? Quomodo te propitium sumus reddituri? quonam pacto sanguinem abstergemus? Lavamini, mundi estote. Ita est, inquit; meminimus enim, quid de lavacro dixerit Moyses.*

¹⁰ Psal. xxvi, 4. ¹¹ Matth. xxvii, 25.

(67) Codices duo, προτεινοίτο.

(68) Editi et Reg. tertius, λούσαθε καὶ καθάρσθαι. Particula καὶ in aliis quinque mss. desideratur.

(69) Ita Regii primus, tertius et quartus. Alii duo mss., Μὴ τάχα τὰς, etc. Editi denique, Μὴ τάχα διὰ τὰς ὀλίγας ἀπέστρεπται. Reg. corrupte. Mox duo mss., λατρεύσωμεν. Editi cum tertio, λατρεύομεν.

ἀμαρτίας. Χρὴ οὖν αἰτεῖσθαι τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν δικαιοσύνην· ἀλλὰ μὴ τὰ σωματικὰ καὶ ἐπιγεια. Διὰ τοῦτο ὁ ψαλμὸς· Μίαν ἡτεσάμην παρὰ Κυρίου, ταύτην ζητήσω, τὸ κατοικεῖν με ἐν οἴκῳ Κυρίου.

37. Αἱ γὰρ χεῖρες ὑμῶν αἱματος πλήρεις. Τοῦτο ἐστὶ τὸ αἷτιον τοῦ ἀποστρέφειν τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ Θεοῦ, ὅταν ἐκτανθῶσιν αἱ χεῖρες, διότι τὰ τῆς ἱκετηρίας σύμβολα παροξυσμοὺ εἰσιν ἀφορμαί. Ὡς περ ἂν εἰ τις υἱὸν τινος φονεύσας ἀγαπήτῃ, εἴ τι ἡμαχμένος ἐκ τοῦ φόνου τὰς χεῖρας ἔχων, προτείνῃ (67) αὐτὰς τῷ πατρὶ χαλεπαίνοντι, δεξιὰν φίλας αἰτῶν, καὶ συγγνώμην ἔχειν παραιτούμενος· ἄρ' οὐχὶ φανερὸν τοῦ τέκνου τὸ αἷμα ἐν τῇ χειρὶ τοῦ παιδοφόνου μάλλον εἰς ὀργὴν τὸν ἡδικημένον ἐγείρει; Τοιαῦται νῦν εἰσιν αἱ τῶν Ἰουδαίων εὐχαί, ὅταν ἐκτείνωσι τὰς χεῖρας, τῆς εἰς τὸν μονογενῆ Υἱὸν ἀμαρτίας ἀναμνησκόντων τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα, καὶ καθ' ἑκάστην ἑκτασιν τὰς χεῖρας ἑαυτῶν τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ πλήρεις ἐπιδεικνύντων. Οἱ γὰρ ἐπιμένοντες τῇ πωρώσει, τῆς πατρικῆς μισοφονίας κληρονόμοι ὑπάρχουσι. Τὸ γὰρ αἷμα αὐτοῦ, φασὶν, ἐφ' ἡμῶς, καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ἡμῶν.

58. Λούσασθε, καθάρσθαι (68) γένεσθε. Δοκεῖ πως ἐναντιωμα ὡς πρὸς τὸ ῥητὸν ὁ λόγος ἔχειν καὶ οἰνεῖ ψευδολογίαν τινὰ τοῦ Θεοῦ κατηγορεῖν. Εἶπε γὰρ, ὅτι Οὐκέτι ἀνήσω τὰς ἀμαρτίας ὑμῶν· καὶ τὸ, Ἐὰν πληθύνητε τὴν δέσιν, οὐκ εἰσακούσομαι ὑμῶν. Νῦν ὡς ἱασίμων ὄντων ἐκείνων, Λούσασθε, καθάρσθαι, φησὶ, γένεσθε. Ὅτι ἐν μὲν τοῖς ἄνω τὸ ἀδόνατον τοῦ νόμου εἰς σωτηρίαν τοῖς βουλευμένοις κατ' αὐτὸν βιοῦν ἀπελέγχεται· ἐν τούτοις δὲ ἑτέρα ὁδὸς εἰς σωτηρίαν δεικνύται. Κἀκεῖνο μὲν ἀθετεῖ τὴν κατὰ τὸν Μωϋσέως νόμον αἰσθητὴν πολιτείαν τοῦτο δὲ τῆς εὐαγγελικῆς ζωῆς τὰς ἀρχὰς ὑποδείκνυσιν. Ἐὰν φέρητε σερμίδαλιν, μάταιον· θυμίαμα, βδέλυγμα· τὸ στέαρ τῶν ἀρνίων, τὸ αἷμα τῶν ταύρων οὐ βούλομαι. Τί οὖν ποιήσωμεν; τί προσενέγκωμεν; Μὴ τάχα, διὰ τὰς ὀλίγας ἀπεστρέφθαι; (69) θεραπεῖας, ἐπὶ τὰς ἑορτὰς μεταδύμεν, διὰ τούτων λατρεύσομεν; Τὰς νεομενίας ὑμῶν, καὶ τὰ Σάββατα, καὶ ἡμέρας μεγάλων οὐκ ἀνέχομαι. Οὐκοῦν νηστεύσομεν; Ἀλλὰ τὰς νηστείας ὑμῶν μισεῖ ἡ ψυχὴ μου. Ὑπόλοιπον οὖν ἱκετεύειν. Ἰουδαϊκῶς, καὶ προσεύχεσθαι κατὰ τὸν νόμον; Ἀ.Λ.β' ἔὰν πληθύνητε τὴν δέσιν, οὐκ εἰσακούσομαι ὑμῶν· καὶ ἔὰν ἐκτείνητε τὰς χεῖρας, οὐ θυσωπούμαι τὴν ἱκεσίαν, ἀλλὰ παροξύνωμαι ἐπὶ τῷ αἵματι. Τί οὖν ποιήσωμεν; Πῶς σε ἰλεώσμεθα; πῶς τὸ αἷμα ἀπονιφώμεθα (70); Λούσασθε, καθάρσθαι γένεσθε. Ναί, φησὶ· μεμνήμεθα γὰρ Μωϋσῆς τί εἶπε περὶ λουτροῦ. Ὁ γὰρ ἀψάμενος, φησὶ, τινὲς τῶν ἀκαθάρτων, καὶ μιανθεῖς, πλυνεῖ τὰ ἱμά

Alter ms., λατρεύωμεν.

(70) Editi, ἀπονιφώμεν. At quinque mss., ἀπονιφώμεθα. Reg. primus, ἀπονιφώμεθα. Ibidem editi, λούσασθε καὶ. Voculam καὶ deesse in multis mss. jam notavimus. Rursus hoc ipso in loco quatuor mss., μεμνήμεθα γὰρ καὶ. Deest γὰρ in editis. Mox e duobus mss. vocem φησὶ addidimus.

τια, καὶ λούσεται τὸ σῶμα ὑδατι, καὶ καθαρὸς ἔσται. Ἀλλ' οὐκ εἶπε· Λούσασθε ἐφ' ἐκάστῳ μολυσμῷ, ἀλλὰ Λούσασθε μόνον (71). "Εν βάπτισμα, μία κάθαρσις. Ἐκεῖ πλυνεῖ τὰ ἱμάτια, καὶ λούσεται τὸ σῶμα ὑδατι· ἐνταῦθα ἀφέλετε τὰς πονηρίας, οὐχὶ τὸν βύπον, ἀπὸ τῶν ψυχῶν, οὐκ ἀπὸ τῶν ἱματίων. Μηκέτι περιεργάζου λίθον καὶ χαλδάνην καὶ θύγα καὶ στακτὴν, μηκέτι ἀναζητεῖ δάμαλιν ἀκριδῶς πυρρᾶν, ὡς μηδεμίαν ἑλλην τινὰ χρᾶν ἔχειν, ἃς τρεῖς μόλις ὁ σύμπας χρόνος τῆς νομικῆς λατρείας ἤνεγκε. Μὴ νήστευε Ἰουδαϊκῶς. Μὴ ἐμποδίζου (72) ἐν ταῖς ἀργίαις. Ἐνός σοι χρεῖα ἀπλοῦ καὶ συντόμου, οὗ αὐτοὶ ὑμεῖς ἐστε κύριοι. Τί οὖν ἐστὶ τοῦτο; Μάθετε καλὸν ποιεῖν. Οὗ παντελῶς νῦν ἀπειθῶς καὶ ἀπαιδεύτως ἔχετε. Ἐπεὶ οὖν διδασκτὸν τὸ καλόν, ὁ δὲ νόμος ὑμᾶς (73) οὐκ ἐδίδαξεν (ἐκδέδληται γὰρ αὐτοῦ ὡς οὐ καλὰ τὰ διδάγματα), πᾶσα ἀνάγκη λοιπὸν, ἐπὶ τὸ εὐαγγελικὸν διδασκαλεῖον καταφυγεῖν. Νόησόν μοι τὴν μέθοδον τῆς οἰκονομίας τοῦ λόγου ἀπὸ ὑποδείγματος ἐναργεῶς. Ἐστὼ τις τῶν πολυτελῶν καὶ πλουσίων, καὶ τὰ παρασκευασθέντα αὐτῷ ποικίλα τὰ πρὸς τὴν διαίταν· ἐχέτω δὲ οὗτος πρὸς μὲν τὰ λοιπὰ δυσ-ἀρέτως, πρὸς ἔν δὲ μόνον ἐπιτηδεύων· εἴτα καθ' ἑκάστον αὐτῷ τῶν ἀβουλήτων ἀποπεμπομένων (74), εἰς ἀνάγκην ἀγέτω τοὺς θεραπεύοντας εἰς ἐκεῖνο ἔλθειν τὸ κατὰ φύσιν λανθανόντως ἐπιζητούμενον· οὕτω καὶ νῦν πάντων ἐφεξῆς ἐκδεδλημένων τῶν νομικῶν, ἀναγκαιῶς ἢ παραδοχῇ τοῦ εὐαγγελίου κατασκευάζεται. Λούσασθε. Καὶ τί τὸ κέρδος; Ἴνα καθαροὶ γένησθε. Εἰς τί δὲ χρεῖα καθαρότητος; Ἴνα τὸν Θεὸν ἴδῃτε. Ἀρ' οὖν ἐξαρχεῖ λουσάμενόν με καὶ τὴν ἐπὶ τοῖς προτέροις λαβόντα συγχώρησιν ἡσυχάζειν; ἢ τίνος καὶ ἐτέρου χρεῖα;

59. Ἀφέλετε τὰς πονηρίας ἀπὸ τῶν ψυχῶν ὑμῶν ἀπέραντι τῶν ὀφθαλμῶν μου. Ἡ μὲν γὰρ διὰ λουτροῦ κάθαρσις τῆς φιλανθρωπίας ἡρτῆται τοῦ Δεσπότη· ἡ δὲ τῆς πονηρίας ἀπόθεσις ἔργον τῆς ἡμῶν αὐτῶν ἐπιμελείας ἐστίν. Ἴνα δὲ μὴ μόνῃ τῇ ἀπὸ τοῦ λουτροῦ χάριτι ἐπελπίζοντες (75), ἀπρακτοὶ μέινωμεν ἀπὸ τῶν ἐντολῶν, διὰ τοῦτο ἐπισυνάπτει πᾶσαν τοῦ βίου τὴν συναγωγὴν· Ἀφέλετε τὰς πονηρίας ἀπὸ τῶν καρδιῶν (76) ὑμῶν. Οἴονε! ἐκρίζωσατε ἀπὸ τοῦ ἡγεμονικοῦ τὰς πονηρὰς ἐννοίας, ὡς μήτε λόγον, μήτε τι ἔργον ἀπογενᾶσθαι τῶν μοθηγῶν. Ἀπέραντι τῶν ὀφθαλμῶν μου. Ἐπειδὴ πολλὰ τῶν κατὰ τὸν Ἰσραὴλ βίον παρὰ τῶν ἑξω τῆς πίστεως ἐπιτηδεύεται, οἷον ἀποχὴ τῶν ἐν συνουσίαις καὶ βρωμάτων ἡδοναῖς, καὶ τὸ ἐν ᾗθει εὐσταθὲς καὶ

¹¹ Num. xix, 7.

(71) Ita mss. tres. Deest μόνον in editis et in aliis quibusdam mss. Illa quæ mox sequuntur, ἐνταῦθα ἀφέλετε, etc., sic intelligi debere videntur: Hic auferte nequitias, non sordes eas quæ contrahuntur ex contractu rerum immundarum. Cordis maculas tollite, non vestimentorum.

(72) Μὴ ἐμποδίζου. Hoc est, Cave te implices in otio, quod in diebus festis observatum oportuit. Nec ita multo post quatuor mss., χρεῖα ἀπλοῦ καὶ. Alii duo mss. cum editis, χρεῖα τοῦ καὶ. Subinde qua-

A Qui enim, inquit, tetigerit quidpiam eorum quæ immunda sunt, et pollutus fuerit, lavabit vestimenta, et lavabitur corpus aqua, et mundus erit. Atqui non dixit: Lavamini ob unamquamque immunditiam, sed tantum Lavamini. Baptisma unum, una purgatio. Illic lavabit vestimenta, et lavabitur corpus aqua¹²: hic auferte nequitias, non sordes, ab animabus, non a vestimentis. Non amplius thuris, galbani, onychis, et stactes satagas, non jam juveneam inquiras prorsus rusam, adeo ut nullum alium habeat colorem, quales tres totum cultus legalis tempus vix tulit. Ne jejunes Judaico ritu. Ne te implices in otio. Re una simplici ac compendiarie opus tibi est, quæ penes vos est. Quid tandem est hoc? (vers. 17.) *Discite bonum facere.* Cui præcepto prorsus nunc rebelles estis, ipsiusque estis rudes. Quia igitur bonum doctrina potest comparari, nec tamen lex vos docuit (nam documenta ejus tanquam non bona repudiata sunt), tum demum ad scholam evangelicam confugere necesse est omnino. Rationem qua verbum dispensatur, ex claro exemplo velim advertas. Sit quispiam eorum qui ingentes impensas faciunt, affluuntque divitiis, cui multa ac varia ad victum apponantur: hic autem, quantum ad cætera attinet, fastidioso sit animo, et esca unica duntaxat commode vescatur: deinde singulis quæ ei non sapiunt, rejectis, famulos eo necessitatis adigat, ut ad illud quod naturaliter et occulte expetebat, deveniant: eundem ad modum etiam nunc omnibus legalibus ordine rejectis, necessarie Evangelii aditus susceptio. *Lavamini.* Ecquid lucri? Ut mundi evadatis. Quid autem munditia opus est? Ut Deum videatis. Satisne igitur fuerit ablutum me esse et accepta priorum delictorum venia in otio degere? an aliud quicquam requiritur?

39. Auferte malitias ex animabus vestris ab oculis meis. Expurgatio quidem quæ per lavacrum fit, a Domini erga nos benignitate dependet: sed cum nequitia deponitur, id nostræ ipsorum diligentiae ac curæ effectus est. Cæterum in sola lavacri gratia spem ponentes, mandata non perficiamus, idcirco omnem vitæ rationem simul jungit: *Auferte malitias ex cordibus vestris.* Tollite velut radicitus a mente malas cogitationes, ut neque sermonem, neque parvum ullum opus ingeneret. *Ab oculis meis.* Quoniam multa quæ a vita probe instituta proficiunt, sunt ab iis qui a fide alieni sunt, qualis est concubitus et voluptatum epularium abstinentia, morumque constantia et tranquillitas: haud contentus est his verbis, *Auferte malitias*; sed at-

tuor mss., τοῦτο, μάθετε. Editi, τοῦτο, τὸ μαθετε.

(73) Sic tres mss. At editi cum aliis duobus mss., ἡμᾶς.

(74) Sic Reg. primus, optime. Editi et quinque alii mss., ἀποπεμπομένος, pessime.

75) Ubi in excusis legitur, ἐλπίζοντες, scribitur in mss., ἐπελπίζοντες, aut ἐφελπίζοντες.

(76) Ita mss. sex. Editi, ψυχῶν. Bene quidem: sed reclamant veteres libri, ut notavimus.

textu illud : *Ab oculis meis*; tanquam actio nulla convenienter queat perfici, nisi cum pietate quæ erga Christum est, fiat. Aut quoniam Pater videt in abscondito¹³, dicit : *Ab oculis meis*, nimirum a locis quæ Deus **411** intuetur ; ut non modo ab actionibus nequitiam auferamus, sed etiam a cogitationibus. Hoc autem fit per perfectam caritatem eo quod *Caritas*, juxta Paulum, *non cogitat malum*¹⁴. ἀπὸ τῶν διαλογισμῶν. Τοῦτο δὲ διὰ τῆς τελείας ἀγάπης, οὐ λογίζεται τὸ κακόν.

40. Vers. 17. Discite bonum facere. Enimvero moralis scientia haud perspicua est, neque ex se cunctis exposita et aperta : siquidem bona facere per doctrinam discimus. *Juste enim*, inquit, *quod justum est, persequeris*¹⁵. Hoc est, cum justitiæ sermonibus justam perficies actionem. Quemadmodum enim aliquid confici potest, quod ad artem medicam pertineat, quamquam id non ex medicinæ regulis conficitur : ratione consimili potest quis quidpiam justum efficere, licet non juste. Exempli causa, ipse herbarum usus est quidpiam quod ad artem medicam pertinet : sed dum aliquid ex medicinæ præcepto agitur, ratio et herbarum vim, et morbi qualitatem, tempus, mensuram, et utendi modum considerat. Scientiam autem inter et casum intercedit discrimen. Nam qui secundum artem operatur, eadem semper efficit, quandiu rationi adhæserit : qui autem temere et casu agit, ei non semper conducibilia se offerent : sed si hodie dedit salutem, aliquando per eadem remedia etiam nece[m] attulit. Hunc ad modum et rei laudabilis ac bonæ tractatio ex scientiæ præceptis effecta, æquabiliter exseritur, quoad ratio hæc intus manens singulis quæ sunt præsens erit. Declarat autem in aliis locis Scripturæ necessariam esse rerum agendarum scientiam, dum dicit : *Omnis qui non didicerit justitiam super terram, veritatem non faciet*¹⁶. Quid et David timorem divinum intel¹⁷ ea quæ disci possunt collocat, dicens : *Venite filii, audite me, timorem Domini docebo vos*¹⁸.

41. Exquirite judicium. Christi videlicet ; secundum quod judicat nos, atque pro meritis nobis mercedem rependit : quod nisi exquiramus, nisi præ oculis habeamus, in bonorum operum exercitatione perseverare non possumus. Etenim, si quæ in judicio sunt tremenda, nobis prædicantur ; eorum cogitatio pietatem docet. Aut quia non expendetur, nihil non judicabitur, cum nihil maneat in judicatum, nihilque temere et fortuito accidat. Cum consilio enim, inquit, omnia fac¹⁹. Et, *Cogitationes ju-*

ἀτάραχον, οὐκ ἤρκεσθη τῷ εἶπέν, Ἀφέλετε τὰς ποτηρίας, ἀλλὰ προσέθηκε τὸ, Ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν μου, ὡς οὐδεμιὰς πράξεως καθηκόντως ἐπιτελεῖσθαι δυναμένης, εἰ μὴ μετὰ τῆς εἰς Χριστὸν εὐσεβείας γένοιτο. Ἡ ἐπειδὴ ὁ Πατὴρ βλέπει ἐν τῷ κρυπτῷ, Ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν μου, ἀπὸ τῶν ὁπῶν λέγει, τῶν ὑπὸ Θεοῦ βλέπομένων· ἵνα μὴ μόνον ἀπὸ τῶν πράξεων αὐτὴν περιέλωμεν, ἀλλὰ καὶ ἀγάπης περιγίνεται· διότι Ἡ ἀγάπη, κατὰ τὸν Παῦ-

40. Μάθετε καλὸν ποιεῖν. Οὐ γὰρ σαφὲς ὁ ἡθικὸς λόγος, οὐδὲ πᾶσιν αὐτόθεν ἐκκειμένος (77), εἴπερ διδασκτὸν ἐστὶ τὸ ποιεῖν τὰ καλὰ. Δικαιῶς γάρ, φησὶ, τὸ δίκαιον διώξεις. Τουτέστι, μετὰ τῶν περὶ δικαιοσύνης λόγων τὴν δικαίαν πρᾶξιν ἐπιτελέσεις. Ὡς γὰρ ἐστὶ τι ποιῆσαι λατρικόν, ἀλλ' οὐκ λατρικῶς· οὕτως ἐστὶ τι ποιῆσαι δίκαιον, καὶ μὴ δικαίως. Οἷον λατρικὸν μὲν, αὐτὴ ἡ τῆς βοτάνης χρῆσις· λατρικῶς δὲ, ὁ λόγος καὶ τὴν δύναμιν τῆς βοτάνης, καὶ τοῦ πάθους τὴν ιδιότητα, καὶ τὸν καιρὸν, καὶ τὸ μέτρον, καὶ τὸν τρόπον τῆς χρήσεως ἐπισκεμμένως. Διαφέρει δὲ τὸ κατ' ἐπιστήμην τοῦ αὐτομάτου. Ὁ μὲν γὰρ κατὰ τὴν τέχνην ποῖων, ἀεὶ τὰ αὐτὰ ποιήσει, ἕως ἂν ἐξη (78) τὸν λόγον· ὁ δὲ αὐτομάτως, οὐκ ἀεὶ συντρέχοντα ἔξει τὰ ὠφελοῦντα, ἀλλ' εἰ σήμερον ἔστωσε, τοῖς αὐτοῖς ποτε καὶ διέφθειρεν. Οὕτω καὶ ἡ τοῦ καλοῦ πραγματεία (79) κατ' ἐπιστήμην ἐνεργουμένη ὁμαλῶς ἀποδίδεται, ἕως ἂν ἐνοικῶν ὁ λόγος οὕτως ἐκάστῳ τῶν γιγνομένων ἐπιστατῇ. Δεικνυσὶ δὲ ἐν ἄλλοις τὸ ἀναγκαῖον τῆς τῶν ποιητῶν μαθήσεως, εἰπὼν· Πᾶς ὃς οὐ μὴ μάθῃ δικαιοσύνην ἐπὶ τῆς γῆς (80), ἀλήθειαν οὐ μὴ ποιήσει. Δαβὶδ δὲ καὶ τὸν φόβον τὸν θεῖον ἐν τοῖς διδασκοῖς τίθεται, λέγων· Δεῦθε τέκνα, ἀκούσατέ μου, φόβον Κυρίου διδάξω ὑμᾶς.

41. Exquirite judicium. Quid et David timorem divinum intel¹⁷ ea quæ disci possunt collocat, dicens : *Venite filii, audite me, timorem Domini docebo vos*¹⁸.

41. Εκζητῆσατε κρίσιν· ἦτοι τὴν τοῦ Χριστοῦ, καθ' ἣν κρίνων ἡμᾶς, ἀποδίδωσιν ἡμῖν τὰ κατ' ἀξίαν, ἣν ἔαν μὴ ἐκζητῶμεν, μηδὲ πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχωμεν, ἐπιμένειν τῇ ποιήσει τῶν καλῶν οὐ δυνάμεθα. Παιδαγωγὸς γάρ ἐστι πρὸς εὐσεβείαν ἡ ἐννοια τῶν κεκρυμμένων ἡμῖν φοβερῶν ἐν τῇ κρίσει. Ἡ ὅτι πάντα ἐξητασμένα καὶ κεκριμένα (81) ἐσται, μηδενὸς ἀκρίτως, μηδὲ ὡς ἐτυχὲ γιγνομένου. Μετὰ βουλῆς γάρ, φησὶ, πάντα ποιεῖ (82) καὶ, Λογισμοὶ δικαίων κρίματα. Χρὴ οὖν ὥσπερ δικαστὴν τὸν λόγον τὴν

¹³ Matth. vi, 6. ¹⁴ I Cor. xiii, 5. ¹⁵ Deut. xvi, 20. ¹⁶ Isa. xxvi, 10. ¹⁷ Psal. xxxiii, 12. ¹⁸ Eccli. xxxii, 24.

(77) Editi et Reg. tertius, ἐγκαίμενος. Alii quinque mss., ἐκκαίμενος. Mox unus ms., εἴπερ διδασκτὸν.

(78) Unus ms., ποιήσει ὡς ἂν ἔχων.

(79) Colbertini duo et unus Reg., πρᾶξις. Alii tres mss. cum editis, πραγματεία. Mox unus ms., ὡς ἂν ἐνοικῶν ὁ.

(80) Illud, ἐπὶ τῆς γῆς, in quibusdam mss. et apud LXX ponitur post vocem δικαιοσύνην· in editis vero et in uno ms. post verbum ποιήσει collocatur. Statim editi cum tribus mss., ἐν τοῖς διδα-

σκοῖς. Alii tres mss., ἐν τοῖς διδασκτικοῖς.

(81) Unus et Combessianis et alii quatuor, κεκριμένα. Editi et Reg. tertius, κεκρυμμένα.

(82) Ita Henr. et Joens. cum Reg. quarto et cum utroque Colbertino. Editi vero et codex Fr. I, cum quibusdam Anglicis, πάντα ποιεῖ, omnia facit. Scriptorem, cum ita locutus est, respexisse ad illa Ecclesiastici, Ἄνευ βουλῆς μηθὲν ποιήσης, vere et recte judicaverunt doctissimi viri Ducæus et Combessius. Ubi notandum hanc Ecclesiastici sententiam in Vulgata legi xxxii, 24, apud LXX vero xxxv, 24.

ζυνωτάτω χώραν παρ' ἡμῖν λαχόντα, ἕκαστα κρίνουν καὶ ἐξετάζειν, τὰ τε λεκτέα, καὶ τὰ πρακτέα, καὶ μὴν καὶ ταῖς (83) συγκαταθέσει τῶν πραγμάτων, καὶ ταῖς ὁρμαῖς τῆς ψυχῆς μετὰ ἀκριβοῦς ἐπικρισεως ἐπιτρέπειν (84). Τοῦτο γάρ ἐστιν ὃ φησιν ὁ Παῦλος· *El γὰρ ἑαυτοὺς ἐκρίνομεν, οὐκ ἂν ἐκρινόμεθα. Ῥύσασθε ἀδικούμενον.* Ἐπειδὴ διττὸν τὸ ἀδικεῖσθαι· ἢ γὰρ εἰς τὰ σωματικὰ ἀδικοῦνται τινες, οἷον εἰς χρήματα καὶ τὰ λοιπὰ τῶν ἐκτὸς, ἢ εἰς αὐτὴν τὴν ψυχὴν· ἀδιορίστως δὲ προστετάγμεθα τὸν ἀδικούμενον ῥύεσθαι· ἰστέον ὅτι πλειονὸς ἔσμεν σπουδῆς χρεῖσθαι τοῖς εἰς τὰ καιριώτατα βλαπτομένοις, τοὺς καταδυναστευθέντας παρὰ τοῦ διαβόλου, καὶ αἰχμαλώτους (85) παρ' αὐτοῦ κατεχομένους ἀνταγμιλωτίζον· πάσῃ σπουδῇ· καὶ ἄγειν αὐτῶν τὰ νοήματα εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ. Πειρατέον δὲ καὶ ἀπὸ τῶν σωματικῶν ἀδικημάτων ἐξαίρεῖσθαι τοὺς καταδεστέρους, ὅταν ἄρπαξι (86) καὶ βίαια περιπεσόντες, ὥσπερ ὑπὸ χειμάρρου τῆς βίας αὐτῶν παρασύρνται, οὐς ἄρα μὴ ἐξαρκούντες, τοῖς τῆς παρακλήσεως λόγοις τὴν ὑπομονὴν αὐτοῦ τῶν ἐπιπόνων παρασκευάζωμεν, μηδεὶς μὲν φειδόμενοι τῶν ἐφ' ἡμῖν (87)· ἀποτυγχάνοντες δὲ τῶν κατὰ πρόθεσιν, διὰ τοῦν τῆς φιλαδελφίας τὸ συμπαθεῖς ἐπιδεικνύμενοι.

42. *Kρίνατε ὄρφαν.* Διὰ τὸ εὐκαταφρόνητον τῆς ἡλικίας, οὔτε εἰς κρίσιν ἀγαγεῖν τοῖς ὄρφανοῖς τοὺς ἀδικούντας ῥάδιον. Κρίνατε οὖν τοῖς ὄρφανοῖς τοῖς ἐστερημένοις τῶν συνηγόρων, παρ' ἑαυτῶν αὐτοῖς τὸ ἐκ τῆς ἡλικίας ἐνδὲον ἀναπληρώσατε· ὥσπερ ἔχειν τὸ καύχημα τοῦ Ἰωβ· *Ἐγὼ ἤμην πατὴρ ἀδυνάτων.* Μήποτε δὲ πνευματικώτερον ἐστὶ τῆς λέξεως τὸν νοῦν διηγῆσθαι. Ἐπειδὴ τῶν εἰς Χριστὸν πεπιστευκότων καὶ τὴν κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον πολιτεῖαν ἀσπαζομένων πατὴρ λέγεται ὁ Θεός, ἐάν τις διὰ τῆς παραδόσεως τοῦ νόμου ἀλλοτριωθεὶς τοῦ Θεοῦ, οἷον εἰ ἀπορφανισθῇ (88) τῆς προνοίας αὐτοῦ, κρίσει δικαίᾳ καὶ ἐπιστημονικῇ· εἰς τὴν πρὸς Θεὸν οἰκείωσιν αὐτὸν ἀποκαταστήσαι σπουδασόν, μήτε ἀκρίτως συγχωρῶν, μήτε ἀσυμπαθῶς τῇ ἀποτομίᾳ κατ' αὐτοῦ κεχρημένος· ἀλλὰ καὶ κρίνατε αὐτῶν τοὺς ὠφελίμους τρόπους τῆς μετανόας ὑποτιθέμενοι (89). Καὶ ἐπειδὴ πᾶς ὁ ποιῶν τὴν ἁμαρτίαν ἐκ τοῦ διαβόλου γεγέννηται, εἰ

A *storum, judicia* 19. Oportet itaque rationem, quæ tanquam iudex supremum in nobis locum sortita est, singula dijudicare et expendere, tum quæ dicenda, tum quæ agenda sunt, atque etiam de rebus comprobandis, et de vehementioribus animæ motibus diligenti iudicio regendis arbitrium sibi vindicare. Hoc enim est quod ait Paulus: Si enim nos ipsos iudicarem, non 412 utique iudicaremur 20. *Liberate oppressum.* Quia duplex est injuria: aliqui enim vel in rebus corporeis, puta in pecuniis et in reliquis bonis externis, vel in ipsa anima afficiuntur injuria: indistincte sumus jussi liberare oppressum. Sciendum est studium majus nos adhibere debere in liberandis iis qui letaliter læduntur; debere quoque eos qui tyrannide diaboli opprimuntur, et ab illo captivi detinentur, nostra omni opera vicissim in captivitatem redigere, necnon ipsorum mentem Christi obsequio subicere. Tentandum autem est, ut ii qui infirmiores sunt, a corporalibus injuriis eximantur, cum nimirum incidunt in rapaces et in violentos, et ab ipsorum violentia tanquam a torrente trahuntur: quos liberare si non possumus, consolatoriis verbis auctores ipsis simus ut patientiam in adversis servant, nihil non molientes eorum, quæ nostræ sunt potestatis. Quod si nec istuc ex voto nobis successerit, certe ex fraterna caritate commiserantem animum ostendamus.

42. *Judicate pupillo.* Nimirum quia hæc ætas haud difficulter contemnatur, nec orphanis facile sit eos, qui in se injuri sunt, in iudicium vocare. *Judicate ergo orphanis,* qui sunt patronis destituti: quod ipsis desit per ætatem, id vos ipsi supplete, adeo ut cum Job de hoc gloriari possitis: *Ego eram pater impotentium* 21. Ne forte dictionis sensus potest modo magis spiritali explicari. Quandoquidem Deus dicitur eorum pater, qui in Christum crediderunt, quique evangelicum amplexati sunt institutum, si quis se abalienaverit a Deo per legis violationem, tanquam orbatus sit ipsis providentia, iudicio justo et scientia prædito nava operam, ut necessitudinem cum Deo instauret; nec citra iudicium ipsi indulgeas, neque contra ipsum immisericorditer nimiam adhibeas severitatem: sed talem judicate, utiles poenitentiae modos ipsi suggerentes. Et quoniam quisquis facit peccatum, ex diabolo natus est 22,

19 Prov. xii, 5. 20 I Cor. xi, 31. 21 Job xxix, 16. 22 I Joan. iii, 8.

(83) Unus Anglicus codex et Henr. cum utroque Colbertino tā τε λεκτέα, καὶ μὴ, καὶ ταῖς, etc., quæ dicenda sint, quæ non dicenda. Ait eruditissimus vir Duceus scribi in codice Fr. I., λεκτέα: in quo tamen perinde atque in aliis duobus Regiis, δεκτέα, non λεκτέα legi constat. Hinc est, quod interpret vetus, qui eo exemplari usus fuerat, ita interpretatus sit: *Exploret quæ acceptanda sint.* Editi et unus duntaxat Anglicus uti in contextu.

(84) Post verbum ἐπιτρέπειν suppleas oportet κρίσιν, aut διαίταν. Has enim voces non raro suppiendas esse docet Henricus Stephanus in *Thesaur.*

(85) Auctor, cum scriberet illa, καὶ αἰχμαλώτους, etc., respexisse videtur ad dictum Pauli,

II Cor. x, 5.

(86) Ubi in editis et in uno Combef. corrupte legitur, ἄρπαζειν, emendate in altero Combef. et in aliis quatuor codicibus scriptum reperitur, ἄρπαξι.

(87) Ita uterque Combef. et alii quatuor. Editi τῶν ἐφ' ἡμῶν.

(88) Reg. secundus, οἷον ἀπορφανισθεὶς. Mox duo Colbertini cum Reg. secundo, αὐτὸν ἀποκαταστήσαι. Editi cum uno ms., αὐτοῦ. Haud longe editi, ἀποτομίσαι τῇ κατ' αὐτοῦ. Deest τῇ in mss.

(89) Colb. primus, αὐτῶν ὑποτιθέμενοι. Nec ita multo post tres mss., διαβόλου γεγέννηται. Alii duo cum editis γεγέννηται.

si quis sese ab illa maligni patris affinitate sponte sua submoverit, atque ad piam doctrinam accedat ita ut in Christo Jesu regeneretur per Evangelium: is velut feliciter orbat, ab his qui dispensant communia, convenienti cura juvetur. Enimvero orbitatem quamdam utilem esse ostendit psalmus, dum precatur ut Judæ filii maligno orbentur. Hoc enim pacto sensum rationi consentaneum continere comperietur Scriptura, dum dicit: *Fiant filii ejus orphani*⁹⁰, ut ne habeant malignum vitæ doctorem, furis proditorisque dedecus ac infamiam excipientes ob avaritiæ morbum. *Et justificatæ viduam*. Porro sexus ille præ infirmitate in multis vitæ rebus accipit detrimentum. Patet enim et exposita est viduitas cuius ipsam volenti incessere infirmitas: huic omnino opem ferre, jus debitum ipsi rependentes, et maxime si vere vidua sit, humano patrocinio destituta; et si omnem in **413** Deo spem colloceat, ac perseveret in deprecationibus, adeo ut per pium vitæ genus ab omni macula pura in corde permaneat. Quoniam autem in plerisque Scripturæ locis de hominis anima tanquam de sua sponsa loquitur Deus: si vidua fuerit, ac propter suam a Christo defectiōnem per idololatriam spiritualibus stupris fuerit inquinata, eaque affinitate spoliata, quam cum sponso Verbo contraxerat, hanc per penitentiae iudicium castigatam oportet justificari. Aut quoniam Israelis secundum carnem Ecclesia vidua est, servitutis legalis iugo liberata, ita ut non jam vocetur adultera, viro alteri copulata, nempe Christo despondenti eam sibi ad salutem; et hæc ipsa, ubi evangelicam iustitiam a Christo allatam didicerit, a nobis justificari debet.

43. Vers. 18. Et venite, et disciplemus, dicit Dominus. Etsi fuerint peccata vestra ut purpura, quasi nivem dealbabo; etsi fuerint ut coccinum, quasi lanam dealbabo. Ejusmodi sententias plerumque in Scriptura reperimus, quasi Deus pari jure cum hominibus in iudicium descendat. Tale namque est et illud: *Ipse Dominus veniet ad iudicium cum senioribus populi sui et cum principibus ejus*⁹¹. Item illud, quod sic se habet in Michæa: *Audite nunc ver-*

⁹⁰ Psal. cviii, 9. ⁹¹ Isa. iii, 14.

(90) Editi, επιβαλλούσης. At quinque mss., επιβαλλούσης. Scriptor per eos qui dispensant omnia, non alios intellexisse videtur, quam Ecclesiæ præfectos.

(91) Codices quinque sunt xaf. Deest xaf in editis. Ibidem nonnulli mss., ο ψαλμός. Alii cum editis, ο ψαλμός.

(92) Sic uterque Combef. Editi, ελαττούμενων προσώπων. Statim tres mss., ευεπίδατος. Alii duo et editi, ευεπίδατον. Subinde quatuor mss., ης παντοίως αντιλαμβάνεσθαι, τὸ οφειλόμενον δικαίον αποδίδοντας· ubi ante verbum αντιλαμβάνεσθαι suppleendum esse deest satis liquet. Editi et Reg. primum ut in contextu.

(93) Ita quinque mss. At editi, η χήρα η.

(94) Nonnulli mss., Θεού.

τις εκουσίως τῆς συγγενείας ἐκείνης ἐαυτὸν ἠλλοτρίωσσε τοῦ πονηροῦ πατρὸς, καὶ προσέρχεται τῇ κατ' εὐσέβειαν διδασκαλίᾳ, ὥστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ἀναγεννηθῆναι διὰ τοῦ Εὐαγγελίου, ὡς μακαριστῶς ὁφρανισθεὶς, τῆς ἐπιβαλλούσης (90) ἐπιμελείας παρὰ τῶν οἰκονομούντων τὰ κοινὰ τυγχάνειτω. Ὅτι γὰρ ἐστὶ (91) τις ὁφρανία λυσιτελῆς, ὁ ψαλμὸς δεινυσοί, τοῖς Ἰουδα τέκνοις τὴν ἀπὸ τοῦ πονηροῦ στέρξιν ἐπευχόμενος. Οὕτως γὰρ τὸ εὐλογον ἢ εὐχὴ φανήσεται· ἔχουσα, ἢ λέγουσα· *Γεννηθήτωσαν οἱ υἱοὶ αὐτοῦ ὁφρανοί*· ἵνα μὴ ἔχωσι πονηρὸν τοῦ βίου διδάσκαλον· διὰ τὴν νόσον τῆς φιλαργυρίας τὰ τοῦ κλέπτου καὶ τοῦ προδότου καταδεξάμενοι ὀνειδῇ. Καὶ δικαιώσατε χήραν. Καὶ τοῦτο δι' ἀσθένειαν ἐν πολλοῖς τῶν κατὰ τὸν βίον ἐλαττούμενόν ἐστι πρόσωπον (92). Εὐεπίδατος γὰρ τοῖς βουλομένοις ἀδικεῖν ἢ χηρεῖα· ἥς παντοίως ἀντιλαμβάνεσθαι, τὸ οφειλόμενον δικαίον ἀποδίδόντας αὐτῇ, καὶ μάλιστα εἰάν ὄντως ἢ χήρα (93) μεμονωμένη ἀπὸ τῆς τῶν ἀνθρώπων ἐπιμελείας· πᾶσαν δὲ τὴν ἐλπίδα ἐπὶ τὸν Θεὸν ἔχουσα καὶ προσμένουσα ταῖς δεήσεσιν, ὡς καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ ἀπὸ πάσης κηλίδος διὰ τὴν ἀσκήσιν καθαρεύειν. Ἐπειδὴ δὲ ὡς περὶ νύμφης ἐαυτοῦ τῆς τοῦ ἀνθρώπου ψυχῆς πολλαχοῦ τῆς Γραφῆς ὁ Θεὸς διαλέγεται, εἴη ἂν χήρα καὶ ἡ δι' ἀποστασίαν Χριστοῦ (94) διὰ τῆς εἰδωλολατρίας νοητῶς ἐκπορευούσα, καὶ τῆς τοῦ νυμφίου Λόγου συναφείας ἐστερημένη, ἣν δεῖ δικαιοῦσθαι διὰ τὸ τῆς μετανοίας δικαίωμα παιδευομένην. Ἡ ἐπειδὴ ἡ (95) κατὰ σάρκα Ἰσραὴλ Ἐκκλησία χήρα ἐστίν, ἐλευθερωθεῖσα τοῦ ζυγοῦ τῆς κατὰ νόμον δουλείας, ὥστε μηκέτι μοιχαλίδι χρηματίζειν, γενομένην ἀνδρὶ ἐτέρῳ τῷ καθαρμοζομένῳ αὐτὴν εἰς σωτηρίαν Χριστοῦ· καὶ ταύτην δικαιοῦσθαι χρὴ παρ' ἡμῶν, τὴν κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ δικαιοσύνην μαρτάνουσιν.

43. Καὶ δεῦτε, καὶ διαλεχθώμεν. (96), λέγει Κύριος. Καὶ ἐὰν ὦσιν αἱ ἀμαρτίαι ὁμῶν ὡς φοινίκων, ὡς χιόνα λευκανῶ· ἐὰν δὲ ὦσιν ὡς κόκκινον, ὡς ἔριον λευκανῶ. Πολλαχοῦ τῆς Γραφῆς τοιαύτας ἔχομεν λέξεις, ὡς ὁμοτίμως τοῦ Θεοῦ τοῖς ἀνθρώποις εἰς κρίσιν συγκαταβαίνοντος. Τοιοῦτον γὰρ ἐστὶ καὶ τὸ, Αὐτὸς ὁ Κύριος ἤξει εἰς κρίσιν μετὰ τῶν πρεσβυτέρων τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, καὶ μετὰ τῶν ἀρχόντων αὐτοῦ· καὶ τὸ ἐν τῷ Μιχαῖα οὐ-

(95) Reg. tertius et alter ms., ἢ. Editi, δ. Ad verbum interpretes vetus: *Vel quandoquidem Israel secundum carnem, Ecclesia vidua est.* A quibus non ita multum abluunt hæc Procopii verba: *Εἰποὶς δ' ἂν χήραν καὶ τὴν κατὰ σάρκα τῶν Ἰσραηλιτῶν Ἐκκλησίαν· Possis etiam Ecclesiam Israelitarum secundum carnem, viduam appellare.* Obscurum non est, ut notavit Duceus, Commentarii auctorem dum statim ita loquitur, γενομένην ἀνδρὶ, ἐτέρῳ τῷ, etc., ad Apostoli dictum alludere, II Cor. xi, 2: *Ἠομοσάμην γὰρ ὁμᾶς ἐνὶ ἀνδρὶ· Respondi enim vos uni viro.*

(96) Editi cum Reg. primo et tertio, διαλεχθώμεν, *Disputemus*; nec aliter scripsit Eusebius. Apud LXX vero et in quatuor mss. legitur, διελεγχθώμεν, *arguamur*.

τως ἔχον (97)· Ἀκούσατε δὴ λόγον Κυρίου. Κύριος εἶπεν, Ἀνάστηθι, κρήθητι πρὸς τὰ ἔρη· ὅτι κρίσις τῷ Κυρίῳ πρὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ, καὶ μετὰ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ διαλεχθήσεται. Λαός μου, τί ἐποίησά σοι; ἢ τί ἐλύπησά σε; ἢ τί παρηνώχλησά σοι; ἀποκρίθητί μοι. Καὶ πρέπον γέ ἐστι τὴν θέαν κρίσιν μὴ τυραννικὴν εἶναι, ἀλλὰ κοινωνικὴν (98) μᾶλλον τῶν ἐν ἀνθρώποις δικαστῶν, τὸπον ἀπολογίας τοῖς δικαζομένοις παρεχομένην· ἵνα βλέπων τις τὴν δίκην σαφηνιζομένην αὐτῷ, καὶ ἐπὶ τῇ κολάσει, συνευδοκῇ τοῖς ἀναντιρρήτοις κρίμασι τοῦ Θεοῦ, ὡς κατὰ πᾶσαν δικαιοσύνην προσαχθεῖσιν (99) αὐτῷ συντιθέμενος· ἵνα καὶ τὴν ἀρεσιν τῶν συγχωρουμένων θεωρήσῃ, λόγῳ καὶ τάξει περὶ αὐτὸν γιγνομένην. Ταῦτα δὲ προσωποποιεῖ ἡ Γραφή, οὐχ ὡς πρὸς ἕκαστον ἡμῶν πεύσεις προσάγειν, καὶ ἀποκρίσεις ἐπάγειν μέλλοντος τοῦ κυρίου, πρὸς τὸν δικαζόμενον· ἀλλ' ἵνα μέριμναν ἡμῖν ἐμποιήσῃ, καὶ μὴ ἀμελετήτως ἔχωμεν τῆς ἀπολογίας. Εἰκὸς δὲ, ὅτι ἀφ' αὐτῶν τινὶ δυνάμει ἐν ῥοπῇ καιροῦ πᾶσα (1) ἡ κατὰ τὸν βίον ἡμῶν πραγματεία, ὅσον ἐν τινι πίνακι τῷ μνημονευτικῷ τῆς ψυχῆς ἡμῶν ἐντυπωθήσεται. Καὶ οὕτως ἀκουσόμεθα τοῦτο καὶ νῦν· Ἐκύκλωσαν αὐτοὺς τὰ διαβούλια αὐτῶν· ἀπέραντι τοῦ προσώπου μου ἐγένοντο. Καὶ αἱ ἐν τῷ Δανιὴλ δὲ βίβλοι φερόμεναι, τί ἄλλο δηλοῦσιν, ἢ τὸ ἀνακινεῖσθαι Κύριον ἐν τῷ μνημονευτικῷ τῶν ἀνθρώπων τοὺς περὶ τῶν πεπραγμένων τύπους, εἰς τὸ μνημονεῦειν ἕκαστον τῶν ἰδίων, ἵνα βλέπωμεν δι' αὐτὰ κολαζόμεθα;

44. Μετὰ οὖν τὸ λούσασθαι, καὶ ἀποκαθαρθῆναι τοῦ ἐκ τῶν ἁμαρτιῶν ῥύπου, καὶ ἀφελεῖν τὰς πονηρίας ἀπὸ τῆς ψυχῆς ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ Θεοῦ, καὶ παύσασθαι ἀπὸ τῶν πονηριῶν, καὶ τὴν ἐπιστήμην τῶν καλῶν ἔργων ἀναλαβεῖν, καὶ ἐκζητήσαι κρίσιν, καὶ ῥύσασθαι ἀδικούμενον, καὶ κρίνειν ὀρφανῷ, καὶ δικαιῶσαι τὴν χήραν· τότε ἐπὶ τὸ διελγῆθαι καλεῖται, ἐπαγγελίαν λαμβάνων, ἢ ὡς χιών, ἢ ὡς ἔριον λευκανθήσεται. Οὕτως αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ τὸ λουτρὸν οὐκ ἐξαρκεῖ πρὸς τὴν χιώνος ἢ (2) ἔριου λευκότητα τὸν λουσάμενον ἀγαγεῖν, ἀλλὰ καὶ πράξειςιν χρεῖα καὶ ἐπιμελείας οὐ τῆς τυχοῦσης. Ὡστε τὸ μὲν λουτρὸν καθαρότητος ἐστὶ τῆς ἀπὸ ῥύπου ποιητικόν· ἡ δὲ κρίσις τοῦ ὀρφανοῦ, καὶ ἡ δικαιοσύνη τῆς χήρας, καὶ τὴν ἴσα χιόνι ἢ ἔριον λευκότητα προσεφείλ. Δύναται γὰρ καὶ φοινικοῦν τι ὑπάρχον καθαρὸν μὲν εἶναι, μὴ μὲν λευκασμοῦ ἔξωσθαι. Ἐπειδὴ δὲ τὸ μὲν φοινικοῦν ὑδαρῶς πεφοίνικται, τὸ

²² Mich. vi, 1-5. ²³ Ose. vii, 2.

(97) Editi et duo mss., ἔχον. Alii tres mss., ἔχωμεν. Ibidem mss. quatuor, ἀκούσατε δὴ. Editi, ἀκούσατε δέ. Statim duo mss., καὶ κρήθητι.

(98) Apud Procopium et in duobus mss. non secus ac in editis legitur, κοινωνικὴν. At in duobus Colbertinis scribitur, κανονικὴν· cui lectioni, nisi valde fallor, nominis similitudo occasionem dedit. — Ἀλλὰ κοινωνικὴν μᾶλλον τῶν ἐν ἀνθρώποις δικαστῶν, verte, sed magis commune et æquabile quam apud iudices qui inter homines sunt.

PATROL. GR. XXX.

Abum Domini. Dominus dixit: Exsurge, judicare apud montes: quia iudicium Domino adversus populum suum, et cum populo suo disceptabit. Popule meus, quid feci tibi, aut quid contristavi te, aut in quo molestus fui tibi? responde mihi²². Et certe divinum iudicium decet non esse tyrannicum, sed potius aliquid habere commune cum his, qui inter homines sunt iudices, purgationis præbens locum iudicandis; ut dum videt quis sententiam adversum se clare pronuntiata, etiam dum puniatur, iudiciis Dei quibus contradici non potest, assentiat, eisque tanquam secundum omnem iustitiam in se prolatis æstipuletur, ut etiam contempletur condonatorum delictorum veniam, sibi ratione et ordine concessam. Scriptura autem repræsentat hæc per personam populi, non quod iudex unumquemque nostrum sit interrogaturus, aut responsa ei qui iudicandus est, daturus sit, sed ut sollicitos nos reddat, ne etiam nostram negligamus purgationem. Verisimile est autem, ineffabili quadam virtute in temporis momento quamlibet vitæ nostræ actionem veluti in tabula quadam, quæ rerum præteritarum memoriam animæ nostræ exhibeat, esse imprimendam. Atque hoc sic intelligemus etiam nunc: Circumdede-
Bderunt eos cogitationes suæ: contra faciem meam factæ sunt²³. Quin etiam qui in Daniele habentur libri, quid aliud indicant, quam quod Dominus in hominum memoria speciem imaginemque factorum eorum excitaturus est, ut unusquisque suarum reminiscatur actionum, ut ipsi cernamus cur plectamur?

C 414 41. Quamobrem postquam ablutæ, purgatæque sunt peccatorum sordes, et nequitie ex anima coram Dei oculis sunt ablutæ, finisque iniquitatibus impositus, et assumpta est bonorum operum scientia, ubi exquisitam fuit iudicium, et oppressus liberatus est, ubi iudicium orphano prolatum, et iustificata est vidua, tunc ad disceptandum vocatur is cui promittitur fore, ut sicut nix, aut sicut lana dealbetur. Neque adeo ipsum per se lavacrum sufficit, ut lotum perducatur ad nivis vel lanæ albare: sed requiruntur et opéra et diligentia non medio-
Dcris. Lavacrum igitur mundat a sordibus: latum vero de orphano iudicium, viduæque justificatio alborem conficiunt nivis aut lanæ nihil disparem. Potest enim et id quod puniceus est coloris, purum esse, et tamen hoc idem potest candore non donari. Sed quia purpura diluto rubore imbuta est, coccinum vero altius et ad satietatem usque infici-

(99) Uterque Colb., προσαχθεῖσαν. Editi et mss. nonnulli, προσαχθεῖσιν.

(1) Editi, πᾶσα ἡμῶν. Vox ἡμῶν in tribus mss. desideratur. Mox quatuor mss., τῷ μνημονευτικῷ. Alii duo mss. cum editis, μνημονικῷ. (Vide Ad-denda.)

(2) Codices duo, χιώνος καὶ τὴν. Statim aliquot mss., ἀλλὰ καὶ. Deest καὶ in editis. Subinde duo mss., χιόνι καὶ ἔριον.

lur rubore; illa quidem cum nive, hoc vero cum lana cognationem habere censetur. Itaque cum rubro colore nostra comparantur peccata, quod animas perimant. Et quemadmodum in tincturis, quod multoties et cum multo labore tinctum est, tincturam firmitus inhaerentem, et quæ vix elui queat, excipit: quod autem superficie tenus et perfunctorie coloratum est, tincturam quæ amoveri et abstergeri facile possit habet, ita et anima imbuta, et in peccato mali habitudine constituta, quamdam peccati maculam vix debilem et quasi inustam in se imprimit. Sed, dum minus et quasi in tenuiori superficie inhaeret malo, colore debiliore infecta est, itemque leviori peccato deformata, quandoquidem pro peccatorum ratione plus aut minus accedit coloris. Cæterum cur ad exprimendam rerum albarum similitudinem nix et lana assumptæ sunt? Quod lana suapte natura alba cum sit, si diligenter præparata, magis alba quam pet se erat, redditur. Jam vero et hominis vita per rerum divinarum meditationem perficiens naturæ subsidia, ad auctiorem ac multo cumulationem virtutem progredi potest. Et certe nix, quæ pro subjecto habet aquam, aeris accessione inalbescit tum, cum præ ventorum violentia humor in nubibus contusus per vehementem motum in spumam intumescit, et cum per aeris refrigerationem addensatus accepta concretione et gravitate, naturali impetu deorsum fertur. Hunc ad modum et anima, quæ naturales facultates tum sua ipsius opera, tum sancti Spiritus ope auxit et provexit, in iusto Dei iudicio splendore ex Dei gratia sanetis præstito digna efficitur.

45. VERS. 19, 20. *Et si volueritis, et exaudieritis me, bonam terram comeditis: si autem nolueritis, neque exaudieritis me, gladius vos devorabit.* Hinc maxime ostenditur liberum humanæ naturæ arbitrium. Enim vero hoc ipsum quod hic 415 subditur, cum omnibus sententiis prioribus congruere arbitramur. Etenim, si desciveritis, inquit, a cultu qui est secundum litteram occidentem, si loti fueritis, et mundi effecti, deinceps vitæ rationem vobis propositam servaveritis, venietis ad iudicium, in tanta et tanta bonorum copia constituemini, ac promissis perfruemini deliciis: ejus gladii qui ad puniendum interimendumque destinabatur, pabulum non eritis. Et quidem iis, qui indigno et abjecto modo audiunt, dantur terrenæ promissiones in obedientiæ mercedem: contra, iis, qui spiritualiter Scripturæ sensum exau-

A δὲ κόκκινον βαθυτέρον ἐστὶ καὶ κατακόρως ἐρυθρὸν, τὸ μὲν πρὸς χιόνα, τὸ δὲ πρὸς ἔριον λευκὸν τὴν ἀναλογίαν ἔχειν ἐκρίθη. Ἐρυθρὰ μὲν οὖν χρᾶς παρεικάζονται αἱ ἁμαρτίαι ἡμῶν, διὰ τὸ φονικαὶ (3) εἶναι τῶν ψυχῶν. Καὶ ὥσπερ ἐν τοῖς βάμμασι τὸ μὲν πολυλάκις καὶ φιλοπόνως καταδαφέν, μονιμωτέραν πως καὶ ἀνέκπλυτον (4) τὴν βαφὴν καταδέχεται, τὸ δὲ ἐπιπολαῖως καὶ ἐκ τοῦ παρατυχόντος ἐπιχωρσθὲν, εὐκίνητον ἔχει καὶ εὐαπόπλυτον τὴν βαφὴν· οὕτω καὶ ψυχὴ ποιωθείσα ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας, καὶ ἐν ἔξει τοῦ κακοῦ γενομένη, δυσκίνηπτον καὶ οἰονεὶ ἔγκεικαυμένον τὸν ἐκ τῶν ἁμαρτημάτων ἀνεμάξατο σπῆλλον. Ἐπ' ἑλαττον δὲ, καὶ οἰονεὶ ἐπιπολαιότερον προσδιατρέψασα τῷ κακῷ, ὑδαρέστερον ἐχρώσθη (5) καὶ κατεσπιλώθη τῷ ἁμαρτηματι, κατὰ τὴν τῶν ἁμαρτημάτων ἀναλογίαν ἐπὶ πλέον ἢ ἐπ' ἑλαττον τῆς χρᾶς ἐπελθούσης. Διὰ τί δὲ τῶν λευκῶν χιῶν καὶ ἔριον εἰς τὴν εἰκόνα παρελήφθη; "Οτι φυσικῶς λευκὸν ὑπάρχον τὸ ἔριον, ἑαυτοῦ ἐξ ἐπιμελείας λευκότερον γίνεται. Καὶ ἑνθρώπου τοίνυν ὁ βίος τὰς φυσικὰς ἀφορμὰς ἐξ ἀσκήσεως τελειῶν, ἐπὶ πολλὴν προελθεῖν τῆς ἀρετῆς δύναται. Καὶ ἡ χιῶν τοίνυν, ὕδωρ οὖσα τῷ ὑποκειμένῳ, τῇ τοῦ ἀέρος προσθήκῃ λευκῇ γίνεται, ὅταν ἐκ τῆς τοῦ πνεύματος βίας τὸ ἐν ταῖς νεφέλαις ὕγρον ἀνακοπόμενον ὑπὸ μὲν τῆς σφοδρᾶς κινήσεως εἰς ἀφρὸν ἐξοιδάινει, ὑπὸ δὲ τῆς ἐν τῷ ἀέρι ψύξεως συμπηγνύμενον, σύστασιν λαβόν τινα καὶ βάρος, τῇ φυσικῇ ῥοπῇ φέρεται πρὸς τὸ κάτω. Οὕτω καὶ ψυχὴ, τὰς φυσικὰς ἀφορμὰς (6) οἰκεία τε ἀσκήσῃ, καὶ τῇ βοήθειᾳ τοῦ Πνεύματος συναυξήσασα, ἀξία γίνεται ἐν τῇ δικαίᾳ τοῦ Θεοῦ κρίσει τῆς χάριτι τοῦ Θεοῦ δεδομένης (7) λαμπρότητος τοῖς ἁγίοις.

45. Καὶ ἐὰν θέλητε, καὶ εἰσακούσθητέ μου, τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς φάγεσθε· ἐὰν δὲ μὴ θέλητε, μηδὲ εἰσακούσθητέ μου, μάχαιρα ὑμᾶς κατέδεταί. Τὸ αὐτεξούσιον ἐντεῦθεν περισιῶν μάλιστα τῆς τῶν ἀνθρώπων φύσεως. Πᾶσι γὰρ τοῖς προκειμένοις ἡγοῦμεθα τὴν ἐπαγωγὴν ταύτην ἀρμόζειν. Ἐὰν γὰρ ἀποστήτε, φησὶ, τῆς κατὰ τὸ ἀποκτεῖνον γράμμα λατρείας, ἐὰν λούσησθε (8), καὶ καθαροὶ γενόμενοι, πρὸς τὸ ἐφεξῆς ἀποδώτε τὴν ἐκτεθεισάν ὑμῖν πολιτείαν, ἥξετε εἰς κρίσιν, ἐν τοσῷδε ἢ τοσῷδε περισσίᾳ γενήσεσθε, καὶ τῆς ἐν ἐπαγγελίᾳ τρυφῆς ἀπολαύσετε (9), τῆς χολαστικῆς καὶ φθαρτικῆς μαχαίρας κατὰβρωμα οὐκ ἔσεσθε. Τοῖς μὲν ταπεινῶς ἀκούουσι γίνεσθαι ἐπαγγελίαι τῆς ὑπακοῆς μισθὸς δίδονται· τοῖς δὲ πνευματικῶς τοῦ βουλήματος τῆς Γραφῆς ἐπακούουσι (10) γῆς ἀγαθὰ τῆς πνευματικῆς λέγεται, ἣν

σατα. Alii tres mss., συναυξηθεῖσα.

(7) Reg. tertius, τῆς χάριτος τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ δεδομένης. Alii duo mss., τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ δεδομένης. Alii tres, τῆς χάριτι δεδομένης. Varias lectiones notasse contenti, nihil in prius editis immutavimus.

(8) Sic mss. aliquot. Editi, λούσασθε.

(9) Sic tres mss. At editio nostra Paris. cum aliis tribus mss., ἀπολαύσθητε.

(10) Sic Reg. secundus et uterque Colb. Editi vero et alii tres mss., ὑπακούουσι. Aliquanto post Reg. secundus et uterque Colb., ἐμψυχος νοεῖται. Alii tres mss., ἐμψυχος νοητή. Editi, ἐμψυχος καὶ

(3) Reg. quartus et Colb. secundus cum uno Combef., φονικαί. Alii tres mss. cum editis, φονικαί· quæ primo aspectu pusilla mutatio quam longe interpretem a sensu auctoris abduxerit, ex illius verbis perspicui potest. Sic enim verterat: *Rubro quidem colori peccata nostra conferuntur, quod sint rubri colores præ animarum (sic).*

(4) Codex Fr. 1, ἀνέκπεμπτον, non ita recte.

(5) Sic Regii primus, tertius et quartus. At in editis et in Reg. secundo pro ἐχρώσθη legitur ἐχράνθη. Denique uterque Colb., ἐχροάνθη.

(6) Sic nostri sex mss. At editi, ταῖς φυσικαῖς ἀφορμαῖς. Ibidem editi cum tribus mss., συναυξή-

οἱ μακαριζόμενοι πραεῖς κληρονομήσιν λέγονται. Ὁμοίως καὶ μάκαιρα ἐμφυχος νοεῖται, περὶ ἧς εἰρηται, ὅτι ἐμεθύσθη ἀπὸ αἵματος τραυματιῶν· καὶ ἐν τῷ οὐρανῷ φάγεται κρέα. Τὸ γὰρ στόμα Κυρίου ἐλάλησε ταῦτα. Τάχα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ ἐνεργήσαν ταῦτα γραφῆναι, στόμα νῦν εἴρηται, παρὰ τὸ καὶ ἐκ στόματος τοῦ Θεοῦ λέγεσθαι προεληλυθέναι. Ὡστε σε μὴ καταφρονητικῶς ἀκούσαι τῶν ἀπειλῶν, τὸ ἀψευδὲς στόμα ἐπεμαρτύρατο ἡμῖν ὁ λόγος τοῦ Κυρίου, τὸ ταῦτα λαλήσαν. Τίς δὲ οὕτω ταπεινὸς καὶ σάρκινος τὴν διάνοιαν, ὥστε τὰ εἰς ἀντίδοσιν τῆς εὐπειθείας (11) παρὰ τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ τεταμιευμένα τοῖς ἀνθρώποις, βρώματα εἶναι νομίζειν, καρποὺς τῆς γῆς εἰς φθορὰν δεδομένους τῇ ἀποχρήσει; Ἀλλὰ θηλονόντι, κατὰ τὴν παραβολὴν τοῦ Εὐαγγελίου, τὸ ἐν τῇ καλῇ γῇ σπέρμα καρδία ἐστὶ καλὴ καὶ ἀγαθὴ, ἀκούουσα τοῦ λόγου, καὶ κατέχουσα καὶ καρποφοροῦσα ἐν ὑπομονῇ. Ἀξίον οὖν ἐπαγγελίας Θεοῦ, ἡ τῶν ἡδίστων καρπῶν τῆς καρδίας ἀπόλαυσις. Καρποὶ δὲ καρδίας, τὸ ἐν θεωρίᾳ τοῦ Θεοῦ κάλλους τερπνόν. Οὗτοι δὲ οἱ καρποὶ ἐκ τῆς εἰς τὸ Πνεῦμα σπορᾶς γεωργοῦνται, θεριζόμενοι εἰς ζωὴν αἰώνιον, ὣν ὁ συνάγων ἐν ἀγαλλιάσει τὰ ὀράγματα, κατατρυφᾷ τοῦ Κυρίου, λαμβάνων παρ' αὐτοῦ τὰ αἰτήματα. Πρῶτον μὲν τοῖς θελήσει δέξαι, καὶ τότε εἰσακούσαι, ἵνα τὸ ἐφ' ἡμῖν ἀκατανάγκαστον ᾖ. Καὶ πάλιν· Ἐὰν μὴ θέλητε, μὴδὲ εἰσακούσγητέ μου. Ἐκ τοῦ μὴ θελήσει, τὸ μὴ εἰσακούσαι. Οὕτω πᾶσα μακαριότης, καὶ ἡ ἐν κολάσει ἐν τοῖς ἐπιτίμοις διαγωγὴ ἐκ τοῦ ἐφ' ἡμῖν ἤρτηται.

46. Πῶς ἐγένετο πόρνη πόλις πιστὴ Σιών, πλὴν κρισεως; ἐν ᾗ δικαιοσύνη ἐκοιμήθη ἐν αὐτῇ, νῦν δὲ φονευταί. Θαυμαστικὴ ἡ ἐπαπόρησις, πολὺ τὸ ἐκπληκτικὸν ἐμφαίνουσα ἐπὶ τῷ παραδόξῳ, περὶ τοῦ τίνα τρόπον ἡ πιστὴ πόλις καὶ πλήρης κρισεως, ἐν ᾗ δικαιοσύνη ἐπανεπαύσατο (12), αὕτη ἐγένετο πόρνη καὶ φονευτῶν οἰκητήριον. Πῶς γὰρ οὐ θαύματος ἄξιον λυπηροῦ, πόλιν ὅλην ἀπὸ τῆς ἐν πίστει καθαρότητος εἰς τὴν ἐκ πορνείας ἀκαθαρσίας μεταπεσεῖν; ὅπου γὰρ καὶ μίαν ψυχὴν ἀπὸ τοῦ παγίως πιστεύειν εἰς τὴν ἐξ ἀπιστίας πορνείαν περιτραπήναι (13), τῶν παραδόξων. Πότε δὲ ταῦτα κατηγορεῖται, ἡ ὅτε πονηρὰ γενεὰ καὶ μοιχαλὶς γενομένη, τὴν διακύψασαν ἐξ οὐρανοῦ καὶ ἀναπαυσάμενην ἐν αὐτῇ δικαιοσύνην ἐφόνευσαν, τὸν Χριστὸν καὶ Κύριον ἡμῶν; Ὁ καὶ ἐπιτείνει τὸ θαῦμα, καὶ μεῖζον ποιεῖ τὸ παράδοξον, εἰ ὅτε ἡ δικαιοσύνη παρῇν, ὑπερεπλεόνασεν ἡ ἀδικία. Καὶ ταῦτα ἐπολεῖ, τοὺς ὑγιεῖς περὶ κρισεως λόγους οὐκ ἀγνοῦσα. Τοῦτο γάρ ἐστι τὸ (14-15), Πλήρης κρισεως. Σημειωτέον δὲ, ὅτι μήτηρ

¹⁷ Matth. v, 4. ¹⁸ Jer. xlvi, 10. ¹⁹ Isa. xxxiv, 5.

νοητή· ubi credimus particulam καὶ additam fuisse ab aliquo, qui aptam idoneamque sententiam efflicere vellet.

(11) In editis corrupte legebatur εὐπειθείας· unde Tilmannus: In compensationem felicissimæ illius iucunditatis. At sanam veramque scripturam exhibent unus Combef. et alii quatuor mss. in quibus omni-

A diunt, acervantur terræ spiritualis bona; quam qui prædicantur mites, dicuntur esse hæreditate possessuri ¹⁷. Pari ratione gladius quoque animatus intelligitur, de quo dictum est: Inebriatus est sanguine vulneratorum ¹⁸; et, In cælo comedet carnes. Os enim Domini locutum est hæc ¹⁹. Fortassis ipse Spiritus sanctus, quo auctore isthæc scripta sunt, nunc os dictus est, propterea quod etiam ex Dei ore processisse dicitur. Itaque, ne tu illas comminationes contemptim audias, isthæc ab ore veraci prolata fuisse sermo Domini nobis testatus est. Quis autem animo est ita abjecto carneoque, ut bona illa pro obedientiæ præmio hominibus servata, escas esse existimet; nimirum terræ fructus, qui ideo dati sunt, ut usu corrumpantur? Sed profecto, secundum parabolam evangelicam, satum in bona terra semen, cor est probum ac bonum, audiens verbum, illudque retinens, et fructum afferens in patientia ²⁰. Itaque res Dei promissione digna, fructio est suavissimorum fructuum cordis. Fructus autem cordis sunt ipsa oblectatio, quæ in contemplatione divinæ pulchritudinis versatur. Porro hi fructus ex satione quæ in Spiritu est, colliguntur, demessi in vitam æternam, quorum manipulos qui congerit in exultatione, se oblectat in Domino, cum petita ab ipso accipiat. Oportet quidem prius velle, et tum exaudire, ut id quod in nostra situum est potestate, nulli sit obnoxium necessitati. Et iterum: Si nolueritis, neque exaudieritis me. Ideo non exaudierunt, quod noluerunt. Sic beatitudo omnis, et quæ in cruciatu et molestiis traducitur vita, a nostra pendet voluntate.

46. VERS. 21. Quomodo facta est meretrix civitas fidelis Sion, plena iudicii? in qua iustitia dormivit, nunc autem homicidæ. Percontatio admirationis plena, ingentem stuporem ingenerans inauditæ rei causa: quomodo civitas fidelis, et iudicii plena, in qua iustitia requievit, eadem facta sit meretrix, et homicidarum domicilium. Quo enim pacto tristi non esset admiratione dignum, civitatem totam a fidei puritate in stupri impuritatem incidisse? quandoquidem cum vel una anima a firmitate fidei ad infidelitatis stuprum invertitur, id inter res stupendas numerandum est. Quandonam vero hæc illi obijciuntur, nisi tum cum generatio prava et adultera effecta iustitiam, cælo dilapsam, et in se ipsa conquiescentem, nempe Christum et Dominum nostrum interemit? Hoc et admirationem auget, paradoxumque reddit majus, quod cum adesset iustitia, tunc magis abundavit injustitia. Atque hæc faciebat, quanquam sanos de iudicio sermones non ignorabat. Hoc enim sonant hæc verba, Plena ju-

bus, pro εὐπειθείας scribitur, εὐπειθείας, pro obedientiæ præmio.

(12) Uterque Colb., δικαιοσύνη ἀνεπαύσατο.

(13) Colb. secundus, παρατραπήναι.

(14-15) Ita quinque mss. Deest τὸ in editis et in Reg. primo.

dicii. Observandum autem est stupri matrem esse infidelitatem. Quis enim vel malam admittat cogitationem, vel malum perficiat, si Deum credat ubique esse locorum, adesse his quæ sunt, unicuique interesse actioni, ac cordium consilia intraspicere? Sed rati vel Deum non inspicere, vel non curare ea quæ aguntur; sic homines ad impia patranda facinora animum conferunt. Quin etiam et de Ecclesia hoc interdum dicitur (quod absit, ut dicatur de nostra): *Quomodo facta est meretrix civitas fidelis Sion?* cum videlicet, repudiato et rejecto fidei sermone, cui ab exordio cœu matrimonio conjuncta fuerat, secundum Patrum traditionem, qui eam exhibuerunt uni viro virginem castam multa, et diversa recipit sermonis semina ab his, qui mysteriorum sanctimoniam velut stupro contaminant, ac impietatis disseminant dogmata ad corrumpendas animas. Jure ac merito de hac Ecclesia dicitur illud: *Quomodo facta est meretrix civitas fidelis Sion?* Angeli enim sancti, quibus concedita est Ecclesiarum prefectura, rerum antiquarum non ignari, ac præsentium inspectores, adversum hos cum admiratione sunt dicturi: *Quomodo facta est meretrix civitas fidelis?* Quippe quæ per suum stuprum simul homicidas etiam aggregaverit, homicidas non corporum, sed animarum: qui dolo ac fraude vitam adimunt simplicioribus, atque perinde ac quodam gladio, sermone per mundanam sapientiam ad suadendum instructi, lethalia animabus vulnera inferunt. Tum causam reddit cur effecta meretrix sit, quæ prius fuerat fidelis.

47. VERS. 22. *Argentum vestrum non probatum.* Hoc est, sermo fidei adulterinus est et falsa nota signatus, quippe qui integram et accuratam regię imaginis figuram non servet. Quod enim hunc sensum præ se ferat ænigma, quodque argentum nuncupet fidei sermonem, cum plurimis ex locis, tum maxime ex hoc ostenditur: *Eloquia Domini, eloquia casta: argentum igne examinatum, probatum terræ*³⁰. Perscrutemini igitur cordium vestrorum recessus. Omnia, quæso, circumspecte in retrusis et abditis apothecis, necubi sit drachma adulterina; hoc est, necubi sit dogma eimentitum, non ex Spiritu notatum propriis characteribus veritatis, quos per prophetas et apostolos nobis largitus est, sed

³⁰ Psal. xi, 7.

(16) Uterque Colb., αὐτόν. Editi et duo mss. ut in contextu. Ibidem quinque mss., τῶν γιγνομένων. Editi cum uno mss., γιγνομένων.

(17) Codices tres, ἀπὸ τῆς. Editi vero cum aliis tribus mss., ἀπὸ τῆς, recte.

(18) Pro illo, τῶν μυστηρίων, legitur in utroque Colbertino τοῦ μυστηρίου.

(19) Ita emendavimus ex quinque mss. In editis vitiose legitur, τούτοις.

(20) Editi et nostri sex mss., ἡκονημένοι. Neque tamen Combefisius tanto hoc librorum inter se consensu adduci potuit, ut eam scripturam probaret. *Lego, inquit, ἡκονημένοι, nec Ducæo possum acquiescere, qui de personis exponit, ἡκονημένοι, instructi.* Hactenus vir doctus quidem: sed qui sibi

ἐστὶ πορνείας ἢ ἀπιστίας. Τίς γὰρ πιστεύων εἶναι πανταχοῦ τὸν Θεόν, καὶ παρῆναι τοῖς γινομένοις, καὶ ἐκάστη πράξει παρῆσθαι, καὶ ταῖς βουλαῖς τῶν καρδιῶν ἐνορᾶν, ἢ τὴν ἐννοίαν τὴν ποιηρὰν παραδέχεται, ἢ τελεσιουργεῖ τὸ κακόν; Ἀλλ' ἢ μὴ ἐφ' ὅρῳ τὸν Θεόν, ἢ μὴ μέλειν αὐτῷ (16) τῶν γιγνομένων ὑπολαμβάνοντες, οὕτως ὁρῶσι πρὸς τὰς ἀνοσίας πράξεις οἱ ἄνθρωποι. Λέγεται δέ ποτε καὶ ἐπὶ Ἐκκλησίας (ὅπερ ἀπέλθῃ (17) λεχθῆναι ἐπὶ τῆς ἡμετέρας) τὸ, *Πῶς ἐγένετο πόρνη πόλις πιστὴ Σιών*; ὅταν ἀποβάλλουσα τὸν λόγον τῆς πίστεως, ᾧ ἐξ ἀρχῆς, κατὰ τὴν παράδοσιν τῶν Πατέρων, συνενυμφεύθη, τὴν παραστησάντων αὐτὴν ἐνὶ ἀνδρὶ παρθένον ἀγνήν, πολλὰ καὶ ποικίλα παραδέχεται τοῦ λόγου σπέρματα παρὰ τῶν τὴν σεμνότητα τῶν μυστηρίων (18) ἐκπορνευσάντων, καὶ ἐπὶ διαφθορᾷ τῶν ψυχῶν τὰ δόγματα τῆς ἀσεβείας διασπειρόντων. Λεχθήσεται καὶ ἐπ' αὐτῆς δικαίως τὸ, *Πῶς ἐγένετο πόρνη πόλις πιστὴ Σιών*; Οἱ γὰρ ἄγιοι ἄγγελοι, οἱ τῶν Ἐκκλησιῶν τὰς προσηλασίας πεπιστευμένοι, γινώριζοντες τὰ ἀρχαῖα, ἀφορῶντες καὶ πρὸς τὰ νῦν, πρὸς τούτους (19) ἐροῦσι θαυμαστικῶς· *Πῶς ἐγένετο πόρνη πόλις πιστὴ*; Ἐκ τῆς πορνείας αὐτῆς καὶ φονεῦτὰς συναθροίσασα· φονεῦτὰς, οὐχὶ σωματῶν, ἀλλὰ ψυχῶν· ἐν δολιότητι καὶ ἀπάτῃ τὴν ζωὴν ἀφαιρουμένους τῶν ἀπλουστέρων· οἶονε ἔχει τιτὶ τῷ λόγῳ διὰ τῆς τοῦ κόσμου σοφίας εἰς πειθαιολογίαν ἡκονημένοι (20), θανάσιμα τραύματα ταῖς ψυχαῖς ἐμποιοῦσιν. Εἴτα ἡ τῆς αἰτίας ἀπόδοσις, δι' ἣν αἰτίαν ἐγένετο πόρνη ἢ πρότερον πιστὴ.

47. Τὸ ἀργύριον ὑμῶν ἀδόκιμον. Τουτέστιν, ὁ τῆς πίστεως λόγος παρατετυπωμένος ἐστὶ καὶ παράσημος (21), τὸν ἀκριβῆ χαρακτήρα τῆς βασιλικῆς εἰκόνης μὴ διασώζων. Ὅτι γὰρ εἰς τοῦτο φέρεται τὸ ἀνιγμα, καὶ ἀργύριον ὀνομάζει τὸν λόγον τῆς πίστεως, πολλὰ χθὲν δείκνυσθαι· καὶ μάλιστα ἐκ τοῦ, *Τὰ λόγια Κυρίου, λόγια ἀγνὰ· ἀργύριον πεποιημένον, δοκίμιον τῇ γῇ* (22). Ἐρευνήσατε οὖν ὑμῶν τὰ ταμεῖα τῶν καρδιῶν. Πάντα μοι περισκέψασθε ἐν ταῖς κρυπταῖς ἀποθήκαις, μὴ που κίβδηλος ἢ δραχμὴ· τούτέστι, μὴ που δόγμα παραπεποιημένον, οὐκ ἐκ τοῦ Πνεύματος σημειωθὲν ἐν τοῖς ἰδίους αὐτοῦ τῆς ἀληθείας χαραγμασιν, ἀ διὰ προφητῶν ἡμῖν καὶ ἀποστόλων ἐχαρίσατο, ἀλλ' ὑπὸ ἀνθρώπων ἐπιθεῶν ὑπὸ τῆς ἰδίας ἐπι-

plus justo confidit. Nos igitur codices mss. cum Ducæo sequi malimus, quam Combefisii conjecturam quamlibet bonam. Hos enim tutiores arbitramur, et fideiiores. Ibidem mss., ἐμποιοῦσιν. Editi, ἐμποιοῦσαν. Rursus hoc ipso in loco tres mss., εἴτα ἢ. Deest ἢ in editis.

(21) Ita sex mss., nisi quod verbum ἐστὶ in quibus mss. desideratur. Editi, παρατετυπωμένος, τόν.

(22) Editi et unus Combef., δοκίμιον ἐν τῇ γῇ. At in altero Combef. et in aliis quatuor mss. perinde atque apud LXX legitur ita ut edidimus. Aliquanto post duo mss., ἢ δραχμή. Colb. primus, ἢ δραχμή. Deest ἢ, sive ἢ, in editis et in aliis tribus mss.

νοίας λαθραίως καὶ δυσφωράτως (25) παρακοπτόντων· ἐλτὰ ἀλλότρια νομίσματα, τὴν τοῦ ἐχθροῦ μορφήν περιειμένα, τοῖς βασιλικοῖς θησαυροῖς ἐπισάγοντες, τὴν τε μέγαν πλοῦτον διέφθειραν, καὶ ἀμφιβολίαν τῆς ἐκλογῆς τοῖς πολλοῖς (24) ἐνεποίησαν. Ὀλίγοι γὰρ οἱ δόκιμοι τραπέζιται. Ὀλίγοι οἱ πάντα δοκιμάζειν δυνάμενοι, καὶ τὰ μὲν καλὰ κατέχειν, ἀπὸ δὲ παντὸς εἶδους πανηροῦ ἀπέχεσθαι.

48. *Οἱ κάπηλοι σου μίσγουνσι τὸν οἶνον ὕδατι.* Ἀκούσατε μὲν καὶ φιλοῦ τοῦ ῥήματος (25), οἱ τὸν οἶνον πωλοῦντες· καὶ μὴ δολοῦτε τὴν κρίσιν. Οὐ γὰρ παιδιὰ τὸ πρᾶγμα· ἀλλὰ κακὸν τῆς μεγίστης κατηγορίας ἡξιωμένον. Πλὴν ἀλλ' ἐπὶ τὸν πνευματικὸν νοῦν ὁ λόγος ἐπιτίγεται. Οἶνός ἐστιν εὐφραίνειν καρδίαν ἀνθρώπου, τοῦτέστι τὸν νοῦν καὶ τὸ ἡγεμονικὸν τῆς ψυχῆς, τὰ διδάγματα τῶν Γραφῶν, διὰ τῶν ἁγίων ἀποστόλων καὶ προφητῶν εἰς εὐφροσύνην αἰώνιον οἰνοχοοῦντος ἡμῖν τοῦ Πνεύματος. Ἀπερ οἱ πολλοὶ καπηλεύοντες, τὸν λόγον ἐξυδαροῦσιν (26), ἐπιμιγνύντες τὸν ἑαυτῶν νοῦν ἐπιθλασθῶς τοῖς ἀκούουσι. Καταχαριζόμενοι γὰρ αὐτῶν ταῖς ἡδοναῖς, καὶ διὰ τῆς χρηστολογίας κολακεύοντες, αὐτῶν τὰ πάθη τρέφουσιν εἰς ἀπάλειαν· τὸ αὐστηρὸν καὶ εὐτονον καὶ ὠφελίμως ἐπιστῦφον τῶν Γραφῶν ὑπεκλύοντες, φιλανθρωπίας τινὰς ἀπαιδεύτους, καὶ συγχωρήσεις ἀμαρτημάτων ἀκρίτους, καὶ τοιαῦτά τινα κειχαρισμένα τοῖς πολλοῖς ἐπὶ καταστροφῇ τῶν ἀκούοντων διεξιδόντες, ἐπὶ πλεον τῶν φιληθόνων τὰς ψυχὰς ἐκδηλοῦσιν.

49. *Οἱ ἀρχοντές σου ἀπειθοῦσιν.* Ἡμεῖς οἱ κάπηλοι, ἡμεῖς (27) καὶ οἱ ἀρχοντες, οἱ διὰ τὸ ἀπειθεῖν καὶ μὴ πιστεύειν πρῶτοι ποιοῦντες τὰς πόλεις τὰς πιστὰς μεταπίπτειν εἰς τὰς πορνείας. Πρὸς γὰρ τὸ τῶν κρατούντων ἥθος πλάττεσθαι πέφυκεν, ὥς τὰ πολλὰ, τὸ ἀρχόμενον· ὥστε ὅποιοι ποτ' ἂν οἱ ἄγοντες ὦσι, τοιοῦτον ἀνάγκη καὶ τὸ ἀγόμενον εἶναι. Ἐπειδὴ (28) οὐν ποτε τῆς πιστῆς πόλεως οἱ ἀρχοντες ἦσαν ἀπειθοῦντες, συνεξομοιωθεῖσα αὐτοῖς καὶ ἡ πόλις, ἀποθεμένη τὸ εἶναι πιστὴν, μετέπεσεν εἰς πορνείαν. Μὴ γενώμεθα καὶ (29) ἡμεῖς ἀπειθεῖς, καὶ ἀπιστία ἡμῶν οὐ κυριεύσει. *Οἱ ἀρχοντες ὑμῶν ἀπειθοῦσι.* Ἀηολότι Θεῷ ἀπειθοῦσιν, ἐκκλίνοντες ἀπ' αὐτοῦ, καὶ τοῖς διατεταγμένοις ὑπ' αὐτοῦ μὴ ἐμμένοντες. Ἐν δὲ τοῖς προσταγμασιν ἦν (30) τὰς χειρὰς ἀποσεῖσθαι ἀπὸ δώρων, μὴ συντρέχειν τοῖς κλέπτουσιν· οἱ δὲ ὑπὸ φιλαργυρίας, αἰσχροῦ κέρδους χάριν, κοινῶν κλεπτῶν ἐγένοντο.

²¹ Psal. ciii, 15.

(25) Uterque Colb. et Reg. secundus, δυσφορ-
τάως. Ibidem tres mss., προσκοπτόντων.

(24) Codices aliquot, τοῖς πολλοῖς. Deest τοῖς in
editis. Quod mox sequitur, ὅλοι γάρ, etc., illu-
stratur in notis Ducei.

(25) Editi et mss. nonnulli, τοῦ ῥήματος. Alii
quidam mss., τοῦ ῥήτου. Mox Colb. secundus, τὴν
ἀκρίσιν.

(26) Ita uterque Combef. et alii quatuor mss.

A quod signatum fuerit ab insidiosis viris, qui prae
sua **417** astutia latenter et quodam artificio de-
prehensu difficili nummos adulterinos eundunt: qui
aliena numismata inimici formam circumferentia
in regales thesauros exportant, ac ingentes corrup-
punt divitias, et in causa sunt cur multi quid sit
eligendum, dubitent. Pauci enim probi trapezitae.
Pauci sunt qui cuncta possint explorare, retinere
bona, et ab omni specie mala sibi temperare.

48. *Caupones tui vinum aqua miscent.* Audite nu-
dam ipsam verborum sententiam ac litteram, qui
venditis vinum, et ne dolo hanc vitietis creaturam.
Res enim illa non ludus est, sed malum reprehensionem
maxima dignum. Ceterum Scriptura nos pro-
mouet ad spiritalem sensum. Est vinum letificans
cor hominis²¹, id est, mentem, et principalem ani-
mae partem, cum scilicet per sanctos apostolos et
prophetas Scripturarum documenta, ceu vinum, ad
aeternam iucunditatem percipiendam nobis Spiritus
infundit. Quae dum cauponantur multi, Scripturam
aquosam reddunt ac dilutam, suam ipsorum intelli-
gentiam ad auditorum perniciem immiscentes. Ete-
nim, dum eorum obsequuntur voluptatibus, ac per
blandiloquentiam assentantur, illorum vitia nu-
triant ad ipsorum exitium: siquidem severitatem
vigoremque et frenum Scripturarum utiliter astrin-
gens enervantes, et imperitam quamdam erga ho-
mines benignitatem, et veniam peccatorum nullo
adhibito iudicio concessam, et alia id genus bene-
ficia multis collata ad audientium ruinam exponen-
tes, voluptariorum animum magis ac magis effemi-
nant.

49. *VERS. 25. Principes tui infideles.* Nos hi cau-
pones, nos et hi principes sumus, qui priores ob
infidelitatem incredulitatemque in stuprum civitates
fideles impellimus. Enimvero subiecti ad mores eor-
um qui rerum potiuntur, plurimum sese confor-
mare solent: ita ut quales tandem fuerint duces,
eum etiam qui ducitur, talem esse necesse sit. Quo-
niam igitur civitatis fidelis principes erant quan-
doque infideles, ipsa etiam civitas his assimilata,
fidelitatem exuens, in stuprum incidit. Ne efficiamur
nos quoque inobsequentes, et in nobis haud
dominabitur perfidia. *Principes vestri non obtempe-
rant.* Nimirum non obediunt Deo, deflectentes ab
ipso, et in praeceptis ejus non permanentes. Porro
inter ea praecepta illud erat, ut manus suas execu-
terent a muneribus, ne una eum furibus accurre-
rent: hi vero ob avaritiam, turpis lucri gratia, fa-
cti sunt furum participes.

Editi vero, ἐξυδαροῦσιν.

(27) Uterque Colb. et Reg. secundus, ὑμεῖς οἱ
κάπηλοι, ὑμεῖς, etc. Vos estis caupones, vos estis
quoque principes. Vocula xal deest in pervulgatis.

(28) Uterque Colb., ἐπεὶ.

(29) Particula xal ab editis et a tribus mss. abest:
sed ex aliis tribus addita est.

(30) Sic in utroque Combef. et in aliis tribus mss.
legitur. Editi, δέον ἔν.

50. Haud plane fures intelligendi, qui marsu-
pia excindunt, aut qui in balneis vestes furantur;
sed potius si qui cum præfecti fuerint exerciti-
bus, vel cum in civitates ac nationes usurparint princi-
patum, alia quidem clanculum surripiant, alia vero
vi aperta publiceque eripiant, ii fures sunt. Cum
autem is qui habetur Ecclesiæ præses, a talibus
aliquid accipit, sive ad suos privatos usus per spe-
ciem honoris ad se ob præfecturam 418 pertinen-
tis, sive nomine atque simulatione rerum in Eccle-
sia pauperibus distribuendarum, furti efficitur par-
ticipes. Nimirum cum fures coarguere, admonere,
et ab ea iniquitate avocare debuisset; ipse manum
porrigit facile ad munera, et eum ipsum prædicat
beatum, quem magis oportuerat eo magis odisse, quo
majora furatur. Imo ipse illum laudat, comitatur
deducitque, et ad fores versans eas apprehendit
manus, quibus similiter clam et publice surrepta
sunt omnia. Plane si hæc peragimus, socii furum
nominamur. Quamquam necesse est nos totius
mundi, ipsiusque fastus inæqualitatem proterere:
cum tamen in tribunalibus parvos fures a magnis
punitos videmus, famulos quidem odio habemus ob
ejusmodi furta, hos vero admiramur. Illos quidem
quia fures sunt, aversamur; hos vero, quia ex furtis
congerunt divitias, attoniti suspicimus. Quanam
alia causa coarguuntur principes?

51. *Diligentes munera.* Apposite admodum dictum
est: *Diligentes munera*: non autem, Accipientes
munera. Sic enim quæ ex officii ratione in vitæ so-
cietate tribuuntur, fuissent vituperata. Sed, *Dili-*
gentes munera, hoc est, accipiendi cupiditate inta-
bescentes. Coarguuntur autem principes, quod di-
lectionem sanctam effundant circa hæc evanida et
terrestria. Siquidem Dominum Deum oportet diligere
ea tota virtute, quæ nobis inest ad diligendum. Di-
ligendus insuper proximus: sunt quoque et inimici
diligendi, ut simus perfecti, imitantes benignitatem
Patris nostri, qui in cælis est; qui solem suum
oriri facit super bonos et malos²². Porro nefas est
in alia perperam consumere vim diligendi. Quod si
malum est, præter ea quæ memorata sunt, diligere
aliud quidvis: qui argentum eodem modo diligit,
quo Dominum Deum diligere debet, nimirum ex
toto eorde suo, et ex tota anima sua, et ex tota
mente sua²³: ille cum Domino servire deberet,
servit mammonæ, cum dilectionis mensuram Deo
debitam in argentum transferat. Idcirco avaritia fit
idololatria, quod munera, quæ Domino Deo offe-
runtur, ad terrena exportarit. Jussi igitur sumus

²² Matth. v, 45. ²³ Matth. xxii, 37.

(31) Editi cum tribus mss., ἡγεμονίας. Alii tres,
ἡγεμονίαν.

(32) Editi et mss. nonnulli, βιάζονται. Alii duo,
βιάζονται. Mox mss. tres, λαμβάνων δέ. Editi et alii
duo mss., λαμβάνει δέ. Subinde sex mss., ὁ νομιζό-
μενος. Editi, ὁ ὀνομαζόμενος, qui appellatur prin-
ceps. Haud longe Colb. primus, διὰ τὴν προστα-
σίαν.

50. Οὐ πάντως κλέπτας νοητέον τοὺς βαλαντιοτό-
μους τούτους, ἢ ἐν τοῖς λουτροῖς λωποδουτούντας·
ἀλλὰ καὶ τινες στρατοπέδων ἡγεμονίαν (31) πιστευ-
θέντες, ἢ πόλεων καὶ ἐθνῶν ἀρχὰς παραλαμβάνον-
τες, τὰ μὲν λάθρα ὑφαίρωνται, τὰ δὲ δημοσίᾳ βιά-
ζονται (32). Λαμβάνων δὲ παρὰ τῶν τοιούτων ὁ νο-
μιζόμενος ἀρχὸν τῆς Ἐκκλησίας, ἦτοι εἰς ἰδίαν
αὐτοῦ ἀπολαύσιν ἐπὶ προφάσει τῆς ἐπιβαλλούσης
αὐτῷ τιμῆς διὰ τῆς προστασίας, ἢ ἐπὶ λόγῳ τῆς τῶν
πωχευόντων ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ οἰκονομίας, κοινωνός
ἐστι κλοπῆς· ἀντὶ τοῦ ἐλέγχειν, καὶ νοουθετεῖν, καὶ
ἀφιστῆναι τῆς ἀδικίας τοὺς κλέπτοντας, ῥαδίως ὑπα-
έχων τὴν χεῖρα τῷ λήμματι, καὶ μακαρίζων αὐτόν·
δὲον μειζόνως αὐτὸν μισεῖν, ὅσῳ μείζονα κλέπτει, ὃ
δὲ ἐπαινοῖ αὐτὸν δορυφορῶν καὶ παραπέμπων, καὶ
περὶ τὰς θύρας στρεφόμενος, καὶ τῶν χειρῶν ἀπτό-
μενος, οἷς πάντα ἡμῶν ἴδια καὶ δημοσίᾳ διεκλάπη.
Τῷ ὄντι ταῦτα ποιεῦντες, κοινωνοὶ κλεπτῶν ὀνομα-
ζόμεθα. Δείον καταπατεῖν ἡμᾶς τὴν ἀνωμαλίαν τοῦ
κόσμου παντός καὶ τῶν ἐν αὐτῷ φαντασιῶν· ὅταν
ἴδωμεν ἐν τοῖς δικαστηρίοις τοὺς μικροὺς κλέπτας
ὑπὸ τῶν μεγάλων κολαζομένους, καὶ τοὺς μὲν οἰκέ-
τας μισοῦμεν διὰ ταῦτα, τούτους δὲ θαυμάζομεν.
Τοὺς μὲν γὰρ, ὅτι κλέπται εἰσιν, ἐκτρεπόμεθα· τοὺς
δὲ, ὅτι πλουτοῦσιν ἐκ τῆς κλοπῆς, ἐκπλησσοῦμεθα. Τί
ἄλλο κατηγοροῦνται οἱ ἀρχόντες;

51. Ἀγαπῶντες δῶρα. Πάνω ἀκριβῶς εἴρηται τὸ.
Οἱ ἀγαπῶντες δῶρα, οὐχί, λαμβάνοντες δῶρα.
Οὕτω γὰρ ἂν καὶ τὰ καθήκοντος ἐν ταῖς τοῦ βίου.
κοινωνίαις διδόμενα διεβέβλητο· ἀλλ', Ἀγαπῶντες
δῶρα, τοῦτέστι προστετηκότες τῇ ἐπιθυμίᾳ τῇ τοῦ
λαμβάνειν. Κατηγορία δὲ τῶν ἀρχόντων, περὶ τὰ
φθαρτὰ καὶ τὰ γήινα τὴν ἱερὰν ἀγάπην ἐκκεχυμέ-
νην (33) ἔχειν. Κύριον γὰρ τὸν Θεὸν ἀγαπᾶν δεῖ πάσῃ
τῇ ἐνυπαρχούσῃ ἡμῖν πρὸς τὰ ἀγαπᾶν δυνάμει, καὶ
ἀγαπᾶν καὶ τὸν πλησίον, καὶ ἀγαπᾶν καὶ τοὺς
ἐχθροὺς, ἵνα ὦμεν τέλειοι, μιμούμενοι τὴν χρηστό-
τητα τοῦ ἐν οὐρανοῖς Πατρὸς, τοῦ τὸν ἥλιον ἐαυ-
τοῦ (34) ἀνατέλλοντος ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς. Εἰς
ἄλλα δὲ τὴν τοῦ ἀγαπᾶν δυνάμιν παραναλίσκειν οὐ
συγκεχώρηται. Εἰ δὲ πονηρὸν ἐστὶ καὶ ὁτιοῦν ἀγαπᾶν
παρὰ τὰ εἰρημένα· ὁ ἀγαπῶν ἀργύριον οὕτως, ὡς ἀγα-
πᾶν ὡφελεῖ Κύριον τὸν Θεόν, ἐξ ὅλης τῆς καρδίας αὐτοῦ
καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας
αὐτοῦ, ὁ τοιοῦτος ἀντὶ τοῦ δουλεῦναι τῷ Κυρίῳ, δουλεύει
τῷ μαμμωνᾷ, τὸ τῷ Θεῷ ὀφειλόμενον τῆς ἀγάπης μέ-
τρον ἐπὶ τὸ ἀργύριον μεταθείς. Διὰ τοῦτο γίνεται ἡ
πλεονεξία εἰδωλολατρεία, ἐπειδὴν τὰ Κυρίῳ τῷ Θεῷ
προσφερόμενα δῶρα ἐπὶ τὰ γήινα μετενέγκῃ (35).

(33) Ubi corrupte in excusis ex oscitantia ope-
rarum legitur ἐκκατομένην, legi oportet ἐκκεχυ-
μένην, uti habent uterque Combef. et alii qua-
tuor mss.

(34) Sic nostri sex mss. At editi, αὐτοῦ.

(35) Reg. secundus et uterque Colb., μετενέγκω-
σις.

Προσεταιγμένα οὖν μὴ ἀγαπᾶν τὰ δῶρα, ὥστε τοῦ-
των ἕνεκα πολλὰ τῶν ἀπηγορευμένων συγχωρεῖν τοῖς
προσίουσι. Καθόλου δὲ οὐδὲ τὰ τοιαῦτα δῶρα ἀγα-
πᾶν ἡμῖν ὁ λόγος δίδουσι, οὐδὲ ἐμπαιθῶς διακαίεσθαι
περὶ αὐτά· ἀλλ' ὡς ἀναγκαίαν αὐτῶν τὴν λειτουργίαν
ὑποδεχόμενοι (36). Ἀμήχανον γὰρ τὸ, Ἐξ ὅλης
καρδίας, μερισμὸν τινα εἰς ἕτερον ἐπιδέξασθαι.
Ὡς περ γὰρ ἐν ἀγγελίῳ πεπληρωμένῳ τινὸς ὕγρου,
ὅσον ἂν ἐκρυθῇ πρὸς τὰ (37) ἔξω, τοσοῦτον ἀνάγκη
τῆς πληρώσεως ἀποδεῖν· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ψυχῆς,
ὅσον ἂν αὐτῇ κενωθῇ τῆς ἀγάπης ἐφ' ἃ μὴ προσήκει,
τοσοῦτον ἐνδέειν ἀνάγκη πρὸς τὸν Θεόν. Ὁ δὲ ἀπαξ
ὀρμησας ἀγαπᾶν ἀργύριον, πᾶσαν ἔχει μετακενοῖ (38)
τὴν ἀγάπην. Ὁ γὰρ ἀγαπῶν ἀργύριον, οὐ πλη-
σθήσεται ἀργυρίῳ.

52. Διώκοντες ἀνταπόδομα. Μέγιστον κατηγό-
ρημα ἀρχόντος, πρόχειρον εἶναι πρὸς ἄμυναν, καὶ
παντὶ τρόπῳ ἐπινοεῖν κατὰ τῶν λευπηκότων τὴν τῶν
ὁμοίων ἀντιδοσιν. Πῶς γὰρ διδάξει ἕτερον μηδενὶ
κακὸν ἀντὶ κακοῦ ἀποδιδόναι, ὃ πάντα ποιῶν εἰς τὸ
ἀμύνασθαι καὶ ἀντιλυπεῖσθαι τὸν βλάψαντα· μὴ μι-
μούμενος τὴν πραότητα τοῦ Δαβὶδ λέγοντος· *Εἰ ἀν-
ταπέδωκα τοῖς ἀνταποδιδούσι μοι κακὰ· μήτε δὲ
τοῦ Ἱερουσαλὴμ μεμνημένος, ὅτι Ἀγαθὸν ἀνδρὶ, ὅταν
ἀρῇ ζῆλον ἐκ νεότητος αὐτοῦ· καθίσταται κατα-
μύνας, καὶ σιωπήσεται, ὅτι ἦρκεν ἐφ' ἑαυτῷ* (39).
Δώσει τῷ παλόντι αὐτὸν σιαγὸνα, χορτασθήσεται
ἐνεδισμῶν. Τί δὲ δεῖ λέγειν περὶ τῶν τοῦ Κυρίου
ἐξαγαγμάτων, ὅπως αὐτὸν καταφρονοῦσιν οἱ διώκον-
τες ἀνταπόδομα· τοῦ Κυρίου λέγοντος· *Εἰς τίς σε
ραπίσῃ εἰς τὴν δεξιάν σου σιαγὸνα, στρέψον αὐτῷ
καὶ τὴν ἄλλην*. Παντὶ μὲν οὖν κατηγόρημα τὸ διώ-
κειν ἀνταπόδομα· μάλιστα δὲ ὅταν ἀπὸ τῆς ἀρχοντι-
κῆς ἐξουσίας τοῦτο ποιῇ τις· δέον ἔργῳ (40) διδάσκα-
λον τῶν ἀπὸ τῆς ὑπομονῆς καλῶν γίνεσθαι τῷ λαῷ.
Οἷον γὰρ θέαμα! πῶς σεμνὸν καὶ θαυμασίον καὶ μι-
κροῦ τὴν φύσιν τὴν ἀνθρωπίνην ἐκβαῖνον (41), πολλὰ
λοιδορηθέντα καὶ που καὶ πληγὴν δεξάμενον ἐπὶ
κόρβης, καὶ ἄλλα μυρία παθόντα, καὶ λόγῳ (42) καὶ
ἔργῳ πρὸς τὴν ἐσχάτην ἀτιμίαν φερόντων (43)· μὴ
ὑπερξέσαι θυμῷ, μηδὲ διαναστῆναι πρὸς ἄμυναν,
ἀλλὰ πρῶως καὶ ἀοργήτως ἀναστάντα, προσεύξασθαι

A non diligere munera; ita ut horum causa his qui
nos adeunt, multas res prohibitas permittamus. In
summa autem neque ejusmodi diligere dona neque
studere nos ipsis sinit Scriptura: sed eorum offi-
cium obsequiumque uti necessarium suscipiamus.
Etenim illud, *Ex toto corde*, in aliud dividi nequit.
Quemadmodum enim in vase liquoris alicujus pleno,
quantum ex eo foras defluerit, tantum ad comple-
mentum desit necesse est: ita et in anima, quantum
dilectionis erga ea quæ amata non oportuit, exha-
ustum fuerit, tantum ei ad Deum diligendum deesse
necesse est. Qui enim semel in animum induxerit
diligere argentum, dilectionem omnem illic absumit.
Qui enim diligit argentum, non implebitur ar-
gento³⁶.

B 52. Persequentes retributionem. Maxima 419 in
principem accusatio est, expeditum esse et para-
tum ad vindictam, atque omnibus modis esse inten-
tum, ut iis qui ipsi molestiam confecerunt, par pari
referat. Quomodo enim alium edocebit ut nemini
malum pro malo rependat, dum ipse non nihil mo-
litor, ut vindictamumat, ac sua vice lædentem
afficiat molestia? haud imitans Davidis mansuetu-
dinem, qui ait: *Si reddidi retribuentibus mihi
mala*³⁷. Neque etiam commemorat Jeremiæ: *Bonum
viro, cum portaverit jugum a juventute sua: sedebit
singulariter, et silebit, quia tulit super se. Dabit
percutienti se maxillam, saturabitur opprobrii*³⁸.
Quid autem de Domini documentis dicendum est,
quomodo ea aspernentur qui persequuntur retribu-
tionem? quandoquidem Dominus ait: *Si quis impe-
gerit atapam in dexteram maxillam, obverte illi et
alteram*³⁹. Itaque quisquis persequitur retribu-
tionem, arguendus; maxime autem cum quis id ipsum
per potestatem sibi ut duci convenientem efficit,
quandoquidem opera pretium fuisset, ut ille re ipsa
populum suum patientiæ bona docuisset. Quale
enim spectaculum, quam præclara res est et admi-
ratione digna, quæque propemodum naturam hu-
manam superat, si is qui multis impetitus est con-
viciis, aut forte etiam in maxilla plagam accepit, et
innumera alia perpessus est mala, quanquam non-

³⁶ Eccle. v. 9. ³⁷ Psal. vii, 5. ³⁸ Thren. iii,

27-30. ³⁹ Matth. v, 39.

(36) Uterque Combef. et alii tres mss., ὡς ἀνα-
καίαν αὐτοῦ τὴν λειτουργίαν ὑποδεχόμενον. Editi,
ὡς ἀναγκαίαν αὐτῶν τὴν λειτουργίαν ὑποδεχόμενος.
Reg. secundus uti in contextu. Nec ita multo post
editi, Ἐξ ὅλης καρδίας ἀγαπᾶν τὸν Θεόν. Sed illud,
ἀγαπᾶν τὸν Θεόν, in sex mss. deest. Ibidem uterque
Colb. et Reg. secundus, μερισμὸν τινα. Vox ultima
in editis desiderabatur.

(37) Uterque Colb., τό. Mox editi et tres mss.,
ὅσον ἂν αὐτῆς. Reg. secundus cum utroque Colb.,
ὅσον ἂν αὐτῇ, rectius. Statim tres mss., ἐφ' ἃ μὴ δεῖ.

(38) Sic quinque mss. Editi vero, ἔχει μετακινεῖ,
etc. *Ille transfert dilectionem omnem: quæ lectio,
si faverent mss., valde nobis probaretur.*

(39) Regii tertius et quartus, ἐφ' ἑαυτῷ, Codex
Fr. primi, ἐφ' ἑαυτοῦ. Alii tres mss., ἐφ' ἑαυτόν.
Editi, ἐπ' αὐτῷ, tulit super se, nempe jugum: quam
vocem addit Ambrosius in Psal. centesimum deci-
mum octavum, hoc modo: *Sedebit singulariter, et*

silebit: quia tulit jugum verbi. Ibidem tres mss.,
παλόντι αὐτὸν σιαγὸνα, χορτασθήσεται, nec aliter
legitur apud LXX. Alii tres mss., σιαγὸνα αὐτοῦ. At
in reliquis consentiunt cum prioribus. Editi, παλόντι
αὐτῷ σιαγὸνα αὐτοῦ. Reg. secundus, χορτασθήσεται
ἐνεδισμῶν.

(40) Uterque Colb. cum Reg. secundo, ἔργῳ.
Alii duo mss. et editi, ἔργων. Ibidem tres mss., τῶν
ἀπὸ τῆς ὑπομονῆς καλῶν. Alii tres mss. cum editis,
τῶν ἐν ὑπομονῇ καλῶν.

(41) Ita sex mss. At editi, ὑπερβαῖνον.

(42) Itege, ut ap. Symeonem Logothetam, p. 561,
τῶν λόγῳ pro καὶ λόγῳ. Et innumera alia et dictis
et factis ad extremam ignominiam tendentia. MARAN.

(43) Colb. primus secunda et recenti manu cum
editis, φέροντα. At sex mss., φερόντων. Neutra qui-
dem lectio multum nobis probatur: sed eam quæ
multorum mss. auctoritate innitur, sequi non du-
bitavimus.

pulli ipsum ad extremam ignominiam præcipitem A agunt, minime tamen præter modum ira effervescent, neque excitetur ad vindictam, sed mansuete et absque iracundia erigens se, preces pro suo conviciatore alibiheat: ita ut peccatum etiam ei condonetur ob præterita, atque in posterum convenienti Dei cura dignus habeatur, adeo ut proterve et petulantius agere desinat. Nunc vero nos principes inter cætera peccata, et illud maxime peccamus, persequimur nempe retributionem, neque pari mensura vices rependimus: sed ultra modum nos ipsos ulciscimur, nec indignamur solum si quapiam contumelia fuerimus vexati, sed si honore non afficimur: imo etiam eos ducimus inimicos, qui nobis minus honoris tribuerint, quo nos ipsos dignos esse existimamus.

55. *Orphanis non judicantes, et iudicio viduæ non B attendentes.* Reliqua quæ spectant ad orphanum, et viduam, jam in superioribus dicta sunt. Hic autem considera hæc verba, *Non attendentes*, quantam in principe arguant arrogantiam, quomodo etiam ipsum illo iudice iniquitatis agrestiore esse demonstrent: siquidem hic post multas preces, tametsi alioqui nulla tangebatur commiseratione, at certe propter vehementem viduæ importunitatem se attentum exhibuit iudicio, quippe qui illius molestia ulterius defatigari caveret²⁵. Porro de his habitus est sermo, quasi generatim iudicio viduæ attendere nollent.

420 54. *VERS. 24. Propterea hæc dicit Dominator Dominus Sabaoth: Væ potentes Israel.* Eā est C Scripturæ proprietas, ut ad hunc modum figuret dictionem. Cum dixisse debuisset, Potentibus, dixit, *Væ potentes*. Nimirum eam vocem quæ in durissimis cruciatibus emittitur, ait potentibus Israel congruere, qui paulo post tormentum gravissimum erant passuri. Neque id conjectura a propheta pronuntiata est, sed secundum sententiam ab ore mendacii experte profectam. Potentes autem iidem intelligendi sunt, qui principes: qui præterquam quod non obediunt Deo, amant et munera, et persequuntur retributionem, ac reliqua de quibus insimulantur. Væ potentibus, et iis qui non obediunt. Enimvero infirmioribus fortassis dabitur venia. *Exiguo enim conceditur misericordia; potentes autem potenter tormenta patientur*²⁶. Et, *Cui commendaverunt multum plus petent ab eo*²⁷. Quapropter væ et divitibus, quia cum potentes sint ad sublevandos pauperes, opum potentia non sunt usi ad quod acceperant eas. Quod si quis ingenii acrimonia alio solertior, ea vi naturali atque facultate non utatur ad res divinas perquirendas: huic quoque

ὕπερ τοῦ ὀδριστοῦ· ὥστε καὶ τὴν ἐπὶ τοῖς φθάσσαι αὐτῷ ἀμαρτίαν συγχωρηθῆναι, καὶ πρὸς τὸ ἐξῆς τῆς περὶ αὐτοῦ παρὰ Θεοῦ ἐπιμελείας ἀξιωθῆναι, ὥστε ἀσελγαίνοντα παύσασθαι! Νῦν δὲ ἡμεῖς οἱ ἀρχόντες μετὰ τῶν ἄλλων κακῶν καὶ τοῦτο μάλιστα ἀμαρτάνομεν, διώκοντες ἀνταπόδομα, οὐδὲ ἴσῳ τῷ μέτρῳ ἀντιδιδόντες, ἀλλὰ μεθ' ὑπερβολῆς ἀμυνόμενοι, οὐκ ἐὰν ὀδρισθῶμεν μόνον, ἀλλ' ἐὰν μὴ καὶ τιμηθῶμεν παροξυνόμενοι: ἐχθροὺς ἡγούμενοι καὶ τοὺς ἑλαττον ἡμᾶς τιμώντας (44), ὧν ἀξίους ἑαυτοὺς ὑπελήφαμεν.

nos ipsos ulciscimur, nec indignamur solum si quapiam contumelia fuerimus vexati, sed si honore non afficimur: imo etiam eos ducimus inimicos, qui nobis minus honoris tribuerint, quo nos ipsos dignos esse existimamus.

53. *Ὀρφανοῖς οὐ κρίνοντες, καὶ κρίσει χήρας οὐ προσέχοντες.* Τὰ λοιπὰ εἰρηται καὶ ἐν τοῖς κατηγόροις, τὰ περὶ ὀρφανῶν (45) καὶ χήρας. Ἐνταῦθα δὲ ἐπίστησον τῷ, *Ὁὐ προσέχοντες*, πόσῃ ἐμφανίᾳ ἀλαζονείαν τοῦ ἀρχόντος, ὅπως αὐτὸν καὶ τοῦ κριτοῦ τῆς ἀδικίας ἀγριώτερον δείκνυσιν· εἰ γὰρ ὁ μὲν μετὰ πολλὰς ἐντειλῆς, εἰ καὶ ἄλλως ἀσυμπαθῆς ἦν, ἀλλὰ διὰ τὸ φιλόδοκον τῆς χήρας προσέσχε τῇ κρίσει, τὸ ἐπιπλεῖον ὑπὸ αὐτῆς κοποῦσθαι περισταμένος. Περὶ δὲ τούτων εἰρηται, ὡς (46) καθόλου κρίσει χήρας προσέχειν μὴ καταδεχομένων.

54. *Διὰ τοῦτο τάδε λέγει ὁ Δεσπότης Κύριος Σαβαώθ· Ὁὐαὶ οἱ ἰσχύοντες Ἰσραὴλ.* Ἰδιωμα τῆς Γραφῆς, οὕτω σχηματίζειν τὴν λέξιν. Ἀντὶ τοῦ, τοῖς ἰσχύουσιν, *Ὁὐαὶ οἱ ἰσχύοντες*, εἶπε· τὴν ἐπὶ δυσσομονήτοις πόνεας (47) ἐκπεμπομένην φωνὴν ταύτην ἀρμόζειν λέγων τοῖς μικρὸν ὕστερον ἐν βασιλῶν δυσφορωτάτῃ γεννησομένοις· τοῖς ἰσχύουσι τοῦ Ἰσραὴλ. Καὶ τοῦτο οὐ στοχαστικῶς εἰρηται παρὰ τοῦ προφήτου, ἀλλὰ κατὰ ἀπόφασιν τὴν ἀπὸ τοῦ ἀφαιδουῶς στόματος προελθούσαν. Τοὺς ἰσχύοντας δὲ τοὺς αὐτοὺς νοητέον τοῖς ἀρχουσιν (48)· οἱ πρὸς τῷ ἀπειθεῖν τῷ Θεῷ, καὶ ἀγαπωτὴ δῶρα, καὶ διώκουσιν ἀνταπόδομα, καὶ τὰ λοιπὰ ἃ κατηγοροῦνται. Ὁὐαὶ τοῖς ἰσχύουσι καὶ ἀπειθοῦσι. Τοῖς γὰρ ἀσθενεστέροις τάχα συγγνώμη. Ὁ γὰρ ἐλάχιστος συγγνωστός ἐστιν ἑλέους. *Δυνατοὶ δὲ δυνατῶς ἐτασθήσονται* καὶ, ὡς πολλὸν παρέθετο, περισσώτερον ἀπαιτήσουσιν αὐτόν. Διὰ τοῦτο καὶ τοῖς πλουσίοις οὐαὶ, ὅτι ἰσχύοντες εἰς τὸ παραμυθεῖσθαι τοὺς πένητας, οὐ κέχρηται τῇ δυνάμει τοῦ πλοῦτος εἰς ἃ εἰλήφασιν. Καὶ εἰ τις ἐτέρου τὴν διάνοιαν ἐντρεχέστερος, μὴ ἀποχρητῇ τῇ ἰσχύϊ τῆς φύσεως πρὸς τὴν τῶν θεῶν ἐρευναν· καὶ τούτω οὐαὶ, ὅταν ἀπαιτῇται κατὰ

²⁵ Luc. XVIII, 5. ²⁶ Sap. VI, 7. ²⁷ Luc. XII, 48.

(44) Uterque Colb., τιμήσαντας.

(45) Pro ὀρφανῶν legitur in utroque Colb. et in Reg. secundo, ὀρφανῶν. Statim quatuor mss., ἐπίστησον τῷ. Editi et duo mss., ἐπίστησον τῷ.

(46) Pro ὡς scribitur in tribus mss., ὅτι.

(47) Editi, τοῖς πόνοις. Deest τοῖς in mss.

(48) Legitur quidem in editis et in nostris sex mss. magno consensu, τοῖς ἀρχουσιν· sed Combe-

fisias, quod putet ita petere syntaxim, legi iubet, τοὺς ἀρχοντας. Ego autem cur statim dicto obediens simus, causam non video ullam. Etenim voces ὁ αὐτός et ἴσος apud Græcos sæpe dativo conjungi constat: quod alicuando imitati sunt Latini. Notum est illud Horatianum: *Invitum qui servat, idem facit occidenti*. Ibidem mss. nonnulli, πρὸς τῷ, optime. Alii quidam libri veteres et editi πρὸς τῷ, male.

τὴν ἀναλογία τῶν δεδομένων τὸ ἔργον. Καὶ εἰ τινες δὲ προστασίας ἐκκλησιαστικῆς ἐπιληγμένοι, μὴ κοσμοῦσι τὸ ἔργον τῇ προποσῇ τῷ ἐπαγγέλματι πολιτεία, καὶ τοῦτοις οὐαί. Οὐ παύσεται γὰρ μου ὁ θυμὸς ἐν τοῖς ὑπεναντίοις. Ὑπεναντίοι Θεῷ, οἱ ἀντιβαίνοντες αὐτοῦ τοῖς προσταγμάσιν· οἵτινες ἐφ' ὅσον εἰσιν ὑπεναντίοι, οὐ παύσεται ὁ λεγόμενος θυμὸς τοῦ Θεοῦ κατ' αὐτῶν. Ἐπιμένοντες μὲν γὰρ ταῖς πονηρίαις, ἐξάπτομεν ἐφ' ἑαυτοὺς τὸν θυμὸν τοῦ Θεοῦ (49), οἷον πυρὶ ὕλην τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν παρατιθέντες, κατὰ τὸ εἰρημένον, ὅτι Πῦρ ἐκκέκτανται ἐκ τοῦ θυμοῦ μου. Πανσαμένον δὲ ἡμῶν τῆς ἀμαρτίας, Κρίσιν ἐκ τῶν ἐχθρῶν μου ποιήσω. Ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, φησὶν, οὐ μὴ κηθῇ· ὁ δὲ ἀπιστῶν, ἤδη κέκριται. Τῆς οὖν κρίσεως αἵτιοι οἱ ἐχθροὶ, κατὰ τὸ εἰρημένον· Διὰ ταῦτα ἔρχεται ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τῆς ἀπειθείας. Ἐπειδὴ δὲ εἶπεν, ὅτι Οὐ παύσεται μου ὁ θυμὸς ἐν τοῖς ὑπεναντίοις, ἵνα μὴ ἀκριτον τὴν ἐπὶ τοὺς παροξύνοντας ὀργὴν εἶναι τοῦ Θεοῦ νομίσωμεν. Εἰ γε (50) καὶ θυμοῦμαι ἐν τοῖς ὑπεναντίοις· ἀλλ' ὅμως οὐκ ἀκριτῶς ἐπάξω αὐτοὺς τὰς κολάσεις, ἀλλὰ κεκριμένας κατὰ τὴν ἀξίαν καὶ τὸ μέτρον τῶν ἐπταισμένων· τοῦτέστι τὸ, Κρίσιν ἐκ τῶν ἐχθρῶν μου ποιήσω. Ἐχθροὶ δὲ τῷ Θεῷ (51), οἱ τὰ ἀδικα πράσσοντες. Ἐχθρὰ τῷ ἀγαθῷ ἡ πονηρία· ἐχθρὰ τῷ δικαίῳ ἡ ἀδικία· τῷ ἀγίῳ ἡ ἀκαθαρσία· τῇ ἀληθείᾳ τὸ ψεῦδος. Ἐπὶ τοῦτοις οὖν οὐ παύσεται (52) ὁ θυμὸς, ἕως ἂν ὦσιν ὑπεναντίοι· οὐδὲ ἀκριτον αὐτοῖς ἐπάξειν ἔφη τὴν κολάσιν.

53. Καὶ ἐπάξω τὴν χεῖρά μου ἐπὶ σέ, καὶ πορώσω σε εἰς καθαρὸν. Ὅρα τὸ ἀγαθὸν τέλος (53) τῆς δικαίας κρίσεως, καὶ τῶν κατὰ τὴν κρίσιν προσγομένων κολάσεων. Οὐ παύσεται μου ὁ θυμὸς· κρίσιν ποιήσω· ἐπάξω τὴν χεῖρά· πορώσω. Καὶ τί; Ἴνα καθαρὸν ἀποδείξω. Οὕτω θυμοῦται ὁ Θεός, ἵνα εὐεργετήσῃ τοὺς ἀμαρτωλοὺς. [Οὐ γὰρ εἰς ἀφανισμόν κολάζει· ἀλλὰ παιδεύει εἰς ἐπανόρθωσιν. Ἐπάγει δὲ τὸ πῦρ τοῦτο ἐπὶ τὸ (54) ἐξαφανίσαι τὸ διὰ τῶν πεσυρωμένων βελῶν τοῦ διαβόλου ἐμβληθὲν τῇ ψυχῇ, τῇ μὴ ἐχούσῃ τὸν θυρεὸν τῆς πίστεως, ἣ ἐμπεσὼν, κατασθέννυσι (55) τοῦ πονηροῦ τὰ τοξεύματα, καὶ γίνεται τὸ θεῖον πῦρ, πυρὸς ἐτέρου καθάρσιον (56), τοῦ εἰς ἀνοήτους καὶ βλαβεράς ἡμᾶς ἐπιθυμίας ἐκκαλοῦτος. Διὰ τοῦτο φησὶν αὐτὸς ὁ Κύριος· Εἰσπορεύεται (57) ὡς πῦρ χωρευτήριον, καὶ ὡς πόα πλυνόντων, καὶ καθίεται χωρευτῶν, καὶ καθαρῶν, ὡς τὸ ἀργύριον, καὶ ὡς τὸ χρυσίον. Καὶ τί τὸ ἐντεῦθεν ὄφελος; Ἐσσοῦται, φησὶ, τῷ Κυρίῳ (58)

va quia quæstus ab eo repetetur pro ratione donorum. Quin etiam si qui acceptis ecclesiasticis præfecturis, munus suum non cohonestant eo vitæ instituto, quod sua dignum sit professione, his quoque vae. Non cessabit enim furor meus in adversariis. Adversarii Dei ii sunt, qui ejus oblectantur præceptis: qui quandiu sunt hostes, furor Dei memoratus adversum ipsos non cessabit. Nam, dum immoratur nostris nequitiiis, adversum nos ipsos Dei incendimus furorem, quasi igni materiam, nimirum peccata nostra, apponentes, juxta illud dictum: Ignis accensus est ex furore meo⁴¹. At vero ut primum peccatis finem imposuerimus, Judicium de inimicis meis faciam. Qui enim, inquit, credit in me, non judicatur: qui autem non credit, jam judicatus est⁴². Itaque judicii auctores inimici sunt secundum illam sententiam: Propter hæc venit ira Dei in filios diffidentia⁴³. Idcirco autem dixit: Non cessabit furor meus in adversariis, ut ne Dei iram adversum eos qui ipsum irritant, temerariam et judicii expertem esse existimemus. Etiam si ira inciter contra adversarios; non tamen indicta causa pœnas illis infligam, sed eas cum judicio pro merito et delictorum mensura ipsis irrogabo: hoc est, Judicium de inimicis meis faciam. Cæterum Deo sunt inimici, qui perpetrant iniqua. Nequitia bono est inimica: inimica æquitati iniquitas: sanctitati impuritas: veritati mendacium. Ob hæc igitur non conquiescet furor meus, quoad fuerint inimici: atque dixit se non sine judicio de ipsis pœnas exacturum.

55. VERS. 25. Et inducam manum meam in te, et inflammabo te ad purum. Considera justii judicii et pœnarum cum judicio illatarum bonum finem. Non cessabit furor meus; judicium faciam; extendam manum; 421 inflammabo. Et qua de causa? Ut purum reddam. Ita irascitur Deus, ut beneficia in peccatores conferat. Non enim ad interitum plectit, sed castigat ad emendationem. Immittit autem ignem hunc ad eum ignem abolendum, qui ignitis diaboli jaculis in animam clypeum fidei haud habentem injectus est: in quam cum cecidit, exstinguit nequissimi tela, ignisque divinus altius ignis sit expurgatio qui nos ad absurdas noxiasque cupiditates incendebat. Quapropter Dominus ipse ait: Ingreditur quasi ignis conflatorii, et quasi herba lavantium: et sedebit confans, et emundans, sicut argentum, sicut et aurum⁴⁴. Ecquid hinc emolumenti? Erunt, ait, Domino offerentes sacrificium in justitia⁴⁵. Et auferam omnes iniquos abs te. Confertur ingens

⁴¹ Deut. xxxii, 22. ⁴² Joan. iii, 18. ⁴³ Ephes. v, 6. ⁴⁴ Malach. iii, 2. ⁴⁵ ibid.

(49) Illud, τοῦ Θεοῦ, ex tribus mss. addidimus.

(50) Codices duo, εἰ δέ.

(51) Uterque Colb. et Reg. secundus, τοῦ Θεοῦ. Alii tres mss. cum editis, τῷ Θεῷ.

(52) Rursus uterque Colb. et Reg. secundus, παύεται. Editi vero cum aliis tribus mss., παύεται.

(53) Editi τέλος φησὶ· sed illud, φησὶ, deest in antiquis libris.

(54) Codices quatuor, τῷ. Alii duo cum editis, τό.

(55) Scriptum reperitur in quibusdam mss. κατασθέννυσι.

(56) Sic quinque mss. At editi cum Reg. tertio, καθαρτήριον.

(57) Pro εἰσπορεύεται legitur in tribus mss., ἐκπορεύεται.

(58) Codices tres, ἔσονται γὰρ τῷ Κυρίῳ. Alii tres, ἔσονται, φησὶ, τῷ Θεῷ. Editi uii in contextu.

beneficium animæ, quæ perverse præsentium causa abalienata est a Deo, cum ab ea auferuntur iniqui. Idcirco Ecclesiæ statuta eos qui in prohibitis peccatis sunt deprehensi, a reliquo corpore separant, ne paululum fermenti conspersionem totam corrumpat⁴⁶. Itaque Dei boni est e populo tollere iniquos. Non enim iniqui una cum sanctis sancta ingredientur, siquidem ventilabrum est in manu Domini⁴⁷. Sed qui nunc a populo segregantur ut iniqui, ea quæ sunt, tranquille ferunt, haud intelligentes isthæc eorum esse figuram, quæ in tremendo Dei iudicio eventura sunt. Quam autem exitiosum sit iniquos ab ea quæ eis fuit cum sanctis Christi membris societate non separari, Apostolus declaravit, cum Corinthios increpuit quod non luxissent, ut ab ipsis auferretur qui perpetrarat malum⁴⁸. Αποστόλος ἐδήλωσεν, ἐπιτιμῶν Κορινθίοις, διότι οὐκ ἐάνθρωποι.

56. Vers. 26. *Et instituum iudices tuos sicut prius.* Quare omissis regibus meminit iudicum, etiamsi inter reges nonnulli principatum in populum obtinuerint cum laude? An quoniam iudicum administrationi liberior erat, quæ ad eos snapte natura pertinebat, quod populus suis regeretur legibus, Deumque solum regem agnosceret: in posterum vero ex propria illorum temeritate atque amentia, instituti sunt reges? Quamobrem tum cum cumularentur beneficiis, operæ pretium erat ipsos ad statum felicem reverti. Ea de causa libertatem ipsis largiens non reges, sed iudices institutum se esse pollicitus est. *Non enim rex erat in Israel, sed unusquisque quod erat rectum in oculis suis, faciebat*⁴⁹. An quia non amplius erat tempus regum post adventum veri Regis, ideo iudices prioribus haud impares daturum se promisit? nimirum Domini discipulos, de quibus dictum est: *Sedebitis super duodecim thronos, iudicantes duodecim tribus Israel*⁵⁰.

57. *Et consiliarios tuos sicut ab initio.* Rursus hic eorum libertate servata, ait præbitorum se non præfectum, sed consiliarium. Proprium namque regis est imperare subjectis: consilarii vero, utilia et conducibilia persuadere iis qui consilio utuntur. Nam unusquisque quid opus⁴²² sit deceatque, per se deprehendere non potest. Quamobrem beneficus Deus dat consiliarios, non autem dominos. Itaque et qui libet nostrum se non ut principem, sed ut consiliarium populo a Domino datum esse existimet. Itaque propheta omnes, conducibilia suadentes, fuere consilarii, et ante eos Moyses. Quare Deus, in populum beneficus, prioribus consiliariis pares alios exci-

προσάγοντες θυσιᾶν ἐν δικαιοσύνῃ. Καὶ ἀρελὼ πάντας ἀνόμους ἀπὸ σοῦ. Μεγάλη εὐεργεσία ψυχῇ, τῇ παρὰ τὴν αἰτίαν (59) τῶν κακῶς προϊσταμένων εἰς Θεοῦ ἀλλοτριώσιν ἐκπεσοῦσθ, τὸ ἀφαιρεθῆναι αὐτῆς τοὺς ἀνόμους. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ περὶ τὴν Ἐκκλησίαν τύποι τοὺς ἐν ἀπηγορευμένοις παραπτώμασιν εὐρεθέντας χωρίζουσι τοῦ λοιποῦ σώματος, ἵνα μὴ μικρὰ ζύμη ὅλον τὸ φύραμα δολώσῃ. Ὅστε κατὰ ἀγαθὸν Θεὸν ἐστὶ τὸ ἀφελεῖν ἀνόμους ἀπὸ λαοῦ. Οὐ γὰρ οἱ ἄνομοι συνεισελεύσονται τοῖς ἀγίοις εἰς τὰ ἅγια, ἐπεὶ περ τὸ πῦρον ἐν τῇ χειρὶ τοῦ Κυρίου. Ἄλλ' οἱ νῦν ὡς ἄνομοι χωρίζονται τοῦ λαοῦ, πρῶτως φέρουσι τὰ γινόμενα, οὐ νοοῦντες, ὅτι τύπος ταῦτα τῶν ἐν τοῖς φοβεροῖς κρίμασι τοῦ Θεοῦ γενησομένων. Ἡλικὴ δὲ βλάβη τὸ μὴ ἀφαιρεῖσθαι τοὺς ἀνόμους τῆς πρὸς τὰ ἅγια μέλη τοῦ Χριστοῦ ἐπιμιξίας, ὅ

56. Καὶ ἐπιστήσω τοὺς κριτὰς σου ὡς τὸ πρότερον. Διὰ τί ὑπερβάς τοὺς βασιλεῖς, τῶν κριτῶν ἐμνήσθη; καίτοι καὶ ἐν βασιλεύειν ἦσαν τινες, οἱ ἐπαινετῶς ἀρξάντες τοῦ λαοῦ. Ἦ ἐτι κατὰ τοὺς κριτὰς πολιτεία ἐλευθεριωτέρα ἦν, κατὰ φύσιν αὐτοῖς ὑπάρχουσα, αὐτονομουμένου τοῦ λαοῦ, καὶ Θεὸν μόνον βασιλέα γνωρίζοντος· ἡ δὲ τῶν βασιλέων κατὰστασις ὕστερον ἐκ τῆς ἰδίας ἀβουλίας αὐτῶν ἐπαγένετο. Ἐδεῖ οὖν εὐεργετουμένους ἐπὶ τὴν μακαρίαν κατὰστασιν ἐπανελεῖν. Διὰ τοῦτο οὐχὶ βασιλεῖς, ἀλλὰ κριτὰς ἐπιστήσειν ἐπηγγεῖλατο, χαρίζομενος αὐτοῖς τὸ ἐλευθέρειν. Οὐ γὰρ ἦν βασιλεὺς ἐν Ἰσραὴλ, ἀλλ' ἕκαστος τὸ εὐθὲς (60) ἐν ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ ἐποίει. Ἦ ἐπειδὴ οὐκέτι βασιλέων καιρὸς ἦν μετὰ τὴν ἐπιδημίαν τοῦ ἀληθινοῦ Βασιλέως, κριτὰς ἐπηγγεῖλατο παρέξειν παραπλησίους τοῖς πρότερον, τοὺς (61) μαθητὰς τοῦ Κυρίου, περὶ ὧν εἴρηται, ὅτι Καθίσετε ἐπὶ δώδεκα θρόνους, κρίνοντες τὰς δώδεκα φυλὰς τοῦ Ἰσραὴλ.

57. Καὶ τοὺς συμβούλους σου ὡς τὸ ἀπαρχῆς. Πάλιν ἐνταῦθα τὸ αὐτεξούσιον αὐτοῖς διασώζων, οὐχὶ τὸν προτάσσοντα, ἀλλὰ τὸν συμβουλευόντα αὐτοῖς ἐφη παρέξεσθαι. Βασιλεὺς μὲν γὰρ ὄντων, ἐπιτάσσειν τοῖς ἀρχομένοις· σύμβουλος δὲ, πείθειν ὑπὲρ τῶν συμφερόντων τοὺς βουλευομένους (62). Οὐ γὰρ αὐτάρχης ἕκαστος ἀφ' ἑαυτοῦ εὐρίσκειν τὸ δέον. Διὰ τοῦτο εὐεργετῶν ὁ Θεὸς συμβούλους, ἀλλ' οὐχὶ ἐξουσιαστὰς δίδωσιν. Ὅστε καὶ ἡμῶν ἕκαστος μὴ ὡς ἀρχοντα ἑαυτὸν, ἀλλ' ὡς σύμβουλον παρὰ Κυρίου δεδομένον τῷ λαῷ λογίζεσθω. Πάντες οὖν οἱ προφῆται, οἱ τὰ συμφέροντα παραινέσαντες, σύμβουλοι· καὶ πρὸ πάντων Μωσῆς. Παραπλησίους οὖν τοῖς ἀπ-

⁴⁶ I Cor. v, 6.] ⁴⁷ Matth. iii, 12. ⁴⁸ I Cor. v, 2.

(59) Pro vulgata lectione, τῇ αἰτίᾳ, e codicibus mss. edendum curavimus, τὴν αἰτίαν.

(60) Ἐκαστος τὸ εὐθὲς, etc. Unusquisque rectum... faciebat. Ita quoque in Vulgata Judic. xvii, 6, et xxi, 24: Unusquisque quod sibi rectum, etc. Apud LXX vero utroque in loco pro voce ἕκαστος vox ἀνὴρ ponitur: ἀνὴρ τὸ εὐθὲς, etc. Vir quod erat rectum... faciebat. Vocem utramque conjunxit Theodoretus, ἀνὴρ ἕκαστος τὸ ἀρεστόν.

⁴⁹ Judic. xvii, 6; xxi, 24. ⁵⁰ Matth. xix, 28.

(61) Codex Fr. 4 cum editis, παρὰ τοὺς. Deest παρὰ in aliis quatuor codicibus, rectius.

(62) Variant hoc loco libri veteres. Regii primus et tertius, τοὺς βουλευομένους, Consilarii est persuadere volentibus. Alii duo mss., quorum unus prima manu, alter secunda, perinde ut editi, τοὺς βουλευομένους. Colb. primus et Reg. secundus, τοὺς συμβουλευομένους.

αρχῆς συμβούλους (63) ἀναστήσειν, εὐεργετῶν τὸν λαόν, ὁ Κύριος ἐπαγγέλλεται, τοὺς ἀποστόλους καὶ εὐαγγελιστάς, οἷος ἦν ὁ Παῦλος σύμβουλος, ὁ διάκονος τῆς Καινῆς Διαθήκης, λέγων· *Γνώμην δὲ διδωμι, ὡς ἡλεημένος ὑπὸ Κυρίου*. Μεγάλη δὲ εὐεργεσία συμβούλου φρονίμου καὶ εὐνοϊκῶς ἔχοντος παρουσία, ἀναπληροῦντος τὸ τῆς συνέσεως ἑλλείπον τῶν βουλευομένων. Ὅσον δὲ ἀπὸ τῆς συμβουλῆς ὕψους, δείχνουσι μάλιστα Μωϋσῆς, ὁ πάσης Αἰγυπτίων σοφία παιδευθεὶς (64), ὁ τῷ Θεῷ διαλεγόμενος, ὡς ἂν εἰ τις λαλήσῃ φίλος φίλῳ. Οὗτος ἔλαβε γνῶμην παρὰ τοῦ πενθεροῦ αὐτοῦ Ἰοθὴρ, ὥστε καταστήσῃ (65) χιλιάρχους καὶ ἑκατοντάρχους καὶ δεκάρχους ἐπὶ τῷ κρίνειν τὸν λαόν. Καὶ Δαβὶδ δὲ συμβούλῳ ἐχρήσατο τῷ Χουσί, δι' οὗ διεσκέδασε στρατηγικὴν γνῶμην τοῦ Ἀχίθφελ. Καὶ ὅλως ἱερὰν τι πρᾶγμα ἡ συμβουλή, γνῶμης ἐνωσις, ἀγάπης καρπός, ταπεινοφροσύνης ἀπόδειξις. Ἀλαζονεία γὰρ δεινὴ, τὸ μηδενὸς οἶσθαι χρῆζειν, ἀλλ' ἑαυτῷ προσέχειν ὡς μόνῳ τὰ κράτιστα βουλευσάσθαι δυναμένῳ. Ἡμεῖς δὲ ὀκνοῦμεν ἑαυτοὺς ἐπιδοῦναι τοῖς τὰ δέοντα εἰσηγουμένοις, καὶ αἰσχυρόμεθα τοὺς συνεωτέρους ἡμῶν κατὰ τὸν βίον ὁμολογεῖν. Ἐπειτα ὁ τὸν σύμβουλον ἀναμένων, καὶ τοὺς ἰδίους λογισμοῖς καιρὸν δίδωσιν, ἐν χρόνῳ πλείονι μετὰ βασιάνου καὶ προσοχῆς ἀνιχνεύσαι τὸ δέον.

58. Καὶ μετὰ ταῦτα (66) κληθήσῃ πόλις δικαιοσύνης, μητρόπολις πιστῆ Σιών. Ἐδείξεν εἰς ποῖον καταλήγουσι τέλος αἱ κατὰ μέρος εὐεργεσίαι. Ἀντὶ γάρ τοῦ τῶν φονευτῶν εἶναι πόλιν, πόλις δικαιοσύνης· καὶ ἀντὶ τοῦ πόρνη πόλις, μητρόπολις· τούτῃ ἐστι, καὶ ἄλλαις (67) καθηγούμενῃ πρὸς σωφροσύνην. Καὶ πάλιν πιστῇ, ὅπερ ἦν πρὸ τοῦ βεβηλώσθαι ἐκ τῆς πορνείας. Ἡ οὖν τοῖς πρέπουσιν ἑαυτῇ κόσμοις κεκοσμημένη, συμβούλοις τε καὶ κριταῖς, ἡ ἐν Χριστῷ Ἐκκλησία, μητρόπολις ἂν χρηματίζοι, ὡς ἀποικίας τινὰς τοῦ κατὰ Θεὸν βίου παρ' ἑαυτῆς ἀποστέλλουσα. Μετὰ γὰρ κρίματος σωθήσεται ἡ αἰχμαλωσία αὐτῆς, καὶ μετὰ ἑλεμμοσύνης. Οὐδὲν ἐν τοῖς ἄνω περὶ πολεμίων αἰσθητῶν, οὐδὲ περὶ αἰχμαλώτων εἰπὼν, τὴν ἀποκατάστασιν αὐτῆς αἰχμαλωσίας ἄρεσιν λέγων, ὑποβάλλει ἡμῖν νοεῖν, ὡς ἐκαστοῦ ἡμῶν ὑπὸ ἁμαρτίαν γινόμενου, ὅταν κατακυριευθῶμεν ὑπὸ τοῦ ἔχθρου, ὁλοεὶ δέσμοι (68) τῆς ἁμαρτίας γινόμενοι, καὶ ἀπαγόμενοι ὑπὸ τοῦ πονηροῦ εἰς τὸ παραστήσῃ τὰ μέλη ἡμῶν δοῦλα τῇ ἀνομίᾳ εἰς τὴν ἀνομίαν. Διὰ τοῦτο κριταὶ σῶζοντες (69), ὡς

A taturum se pollicetur, nempe apostolos et evangelistas; qualis consiliarius erat Paulus, Testamenti Novi administer, dicens: *Consilium autem do, tanquam misericordiam consecutus a Domino* ⁶¹. Ingens autem beneficium praesentia est prudentis ac benevoli consiliiarii, cum intelligentiae prudentiaeque inopiam in iis qui consilium capiunt suppleat. Quanta autem sit consilii utilitas, ostendit vel maxime Moyses, omni Aegyptiorum sapientia eruditus ⁶²; qui alloquebatur Deum, perinde ac si quis amicus cum amico loqueretur ⁶³. Hic a socero suo Jothor accepit consilium, ita ut constituerit tribunos, centuriones et decuriones, qui populum judicarent ⁶⁴. Quin et David Chusi usus est consiliario, per quem dissipavit militare consilium B Achitophel ⁶⁵. Et in summa, sacra quaedam res est consilium, voluntatum est consensio, fractus dilectionis, humilitatis argumentum. Intoleranda namque arrogantia est, existimare se nullius egeere: sed sibi attentum esse quasi solus sibi optima quaeque possit suadere. Non autem veremur iis qui de officio moneant, nos ipsos subjicere, imo pudet nos confiteri illos in vivendi ratione nobis esse prudentiores. Ad haec qui exspectat consilium, ratiocinationibus suis locum dat, ut tempore diuturniori ea quae decent, cum examine et attentione investiget.

58. Et post haec vocaberis civitas justitiae, metropolis fidelis Sion. Docuit in quem exitum singula beneficia desinant. Nam ex homicidarum civitate civitas fiet justitiae, et ex civitate meretrice fiet metropolis: hoc est, viam aliis etiam ad continentiam commonstrabit. Et rursus fidelis evadet: id quod prius erat quam meretricio opere contaminaretur. Itaque ea quae in Christo est Ecclesia convenienti sibi cultu adornata; nimirum consiliariis et iudicibus, appellari metropolis poterit, ut quae ex se veluti quasdam vias secundum Deum instituendae colonias emitat. Vers. 27. Nam cum judicio salvabitur captivitas ipsius, et cum misericordia. Cum nullam in superioribus de inimicis sensibilibus, aut de captivis mentionem fecerit, et tamen cum ejus restitutionem ceu liberationem captivitatis nuntiet, suggerit nobis ut intelligamus nos, unoquoque nostrum in peccatum incidente, cum videlicet dominatur nobis inimicus, peccati esse veluti servos atque a maligno induci ut praebemus membra nostra serva iniquitati ad

⁶¹ I Cor. vii, 25. ⁶² Act. vii, 22. ⁶³ Exod. xxxiii, 11. ⁶⁴ Exod. xviii, 21, 22. ⁶⁵ II Reg. xvii, 14.

(63) Nostra editio Paris. cum tribus mss. παραπλησίως οὖν τοῖς ἀπαρχῆς συμβούλοις. Alii tres, παραπλησίως οὖν, etc. Sed Combefissius suo more emendat, legitque, συμβούλους· quam scripturam secuti sunt, qui ultimam editionem Parisiensem adornandam curarunt. Et nos quoque, nisi obesset veterum librorum auctoritas, eam sequi non dubitarem.

(64) Editi cum tribus mss., παιδευθεὶς. Alii tres, πεπαιδευμένος.

(65) In vulgatis libris legitur καταστήσῃ αὐτόν·

sed vox αὐτόν in nostris sex mss. deest. Aliquantulum post mss. nonnulli, συμβούλῳ ἐχρήτο.

(66) In quinque mss. pro ταῦτα scribitur τοῦτο.

(67) Ubi in editis legitur, ἄλλαις, scriptum invenimus in quinque mss., ἄλλοις· quae lectio si recipitur, subintelligas oportet, λαοῖς. Statim uterque Colb., ὅπερ ἦς, quod eras. Editi et alii mss., ὅπερ ἦν.

(68) Codices tres, δέσμοι ὑπὸ. Ibidem sex mss., γινόμενοι. Editi, γενόμενοι.

(69) Sic tres mss. At editi et tres alii mss., σώζονται.

Iniquitatem⁵⁸. Quocirca iudices salutis auctores fuerē, uti Barac, Samson, Gedeon, et Jephthe pugnantes pro 423 populo, ipsumque ab hostibus liberantes. Idcirco consiliarii quæ ad salutem pertinerent, suadebant, ut civitatis hujus captivitas efficeretur digna quæ salutem consequeretur: hoc est enim *salvari cum judicio*, id est, iudicio et examine adhibito. Deinde quoniam si iniquitates observaverit, sustinebit nemo, connexit misericordiam iudicio, ut misericordiæ temperatura iudicii severitatem mitigaret. Itaque per iudicium addita civitas est captivitati: sed revocata est per misericordiam.

59. VERS. 23. *Et conterentur iniqui et peccatores simul*. Postquam ii qui sua in pristinum statum reintegratione digni sunt, consecuti fuerint salutem cum iudicio et misericordia: qui prorsus sunt iniqui, et in peccato perseverant, *Conterentur simul*. Alii quidem, quod *Evanuerunt in cogitationibus suis*⁵⁹: alii vero, quod per legis violationem Deo dedecus inferunt. Iniqui autem ii sunt, qui nullo pacto divinis legibus obtemperant, sive ab ipsis defecerint, sive ne initio quidem ad ipsas accesserint; peccatores vero ii sunt, qui volentes peccant post acceptam veritatis cognitionem⁶⁰. Forte autem et quos suis Deus afflicti beneficiis, volens eosdem in novitate vitæ ambulare, conterit ipsorum veterem hominem. Quapropter *Deo sacrificium est spiritus contritus*⁶¹. Siquidem mundi spiritus qui peccatum admisit, conteritur, ut postquam rectus factus fuerit, renovetur in visceribus⁶². Et conteritur brachium peccatoris, hoc est, peccati vis effectrix, ut quaeratur peccatum illius, et non inveniat⁶³. Ejusmodi est et illud: *Ego occidam, et vivere faciam: percutiam, et ego sanabo*⁶⁴. Occidet enim flagitiose viventem, ut mala vita jam expurgata, novam ei tribuat.

60. *Eam ob rem Conterentur iniqui et peccatores simul*, ut refractarii et inobsequentes esse desinant. *Et qui dereliquerunt Dominum, consumentur*. Nimirum peccatum illud quo derelinquitur Dominus, non amplius perpetrabitur. Tale est et illud Psalmi: *Consumetur jam nequitia peccatorum*⁶⁵. Quemadmodum si quis adhortetur medicum, ut finem imponat morbo languentium, aut per artem suam obstat ne serpat putredo. Hæc autem consumptio non omnino integram abolitionem significat: sed vim et impetum eorum qui taliter agunt, impedit. Etenim Paulus vaticinans de filio perditionis Thessalonicensibus dicit: *Quem Dominus Jesus consumet spiritu oris sui, et destruet illustratione adventus sui*⁶⁶. Nam si consumptio, omni-

Α Βαράχ, καὶ Σαμψών, καὶ Γεδεών, καὶ Ἰεφθάς, ὑπερμαχοῦντες τοῦ λαοῦ, ἐξαιρούμενοι ἀπὸ τῶν πολεμίων. Διὰ τοῦτο σύμβουλοι τὰ πρὸς σωτηρίαν ὑφ'ηγοούμενοι, ἵνα ἀξία γένηται ἡ αἰχμαλωσία αὐτῆς σωθῆναι· τοῦτο γάρ ἐστι τὸ μετὰ κρίματος σωθῆναι, τούτεστι κεκριμένως καὶ ἐξητασμένως. Ἐἴτα ἐπειδὴ ἐὰν ἀνομίας παρατηρήσῃ (70), οὐδεὶς ὑποστήσεται, συνῆψε τὴν ἐλεημοσύνην τῷ κρίματι, ἵνα τὸ τῆς κρίσεως ἀκριβὲς πραῦνθῇ τῇ ἐπικράσει τῇ τοῦ ἐλέους. Διὰ μὲν οὖν τὸ κρίμα παρεδόθη τῇ αἰχμαλωσίᾳ· διὰ δὲ τὸν ἔλεον ἀνεκλήθη.

59. Καὶ συντριβήσονται οἱ ἄνομοι καὶ οἱ ἁματωλοὶ ἅμα. Μετὰ τὸ τοὺς ἀξίους τῆς ἀποκαταστάσεως ἐπὶ τὰ ἐξ ἀρχῆς μετὰ κρίματος σωθῆναι, καὶ μετὰ ἐλέους, οἱ πάντῃ ἄνομοι, καὶ οἱ ἐπιμένοντες τῇ ἁμαρτίᾳ, *Συντριβήσονται ἅμα*. Οἱ μὲν, ὅτι ἔματαιώθησαν ἐν τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν· οἱ δὲ, ὅτι διὰ τῆς παραβάσεως τοῦ νόμου τὸν Θεὸν ἀτιμάζουσιν. Εἰσὶ δὲ ἄνομοι μὲν, οἱ παντελῶς ἀνέγκοι τῶν θείων νόμων, ἢ ἀποστατήσαντες αὐτῶν, ἢ μὴδὲ τὴν ἀρχὴν προσελθόντες· ἁμαρτωλοὶ δὲ, οἱ ἐκουσίως ἁμαρτάνοντες μετὰ τὸ λαβεῖν τὴν ἐπίγνωσιν τῆς ἀληθείας. Τάχα δὲ καὶ οὗς εὐεργετᾷ ὁ Θεός, βουλόμενος αὐτοὺς ἐν καινότητι ζωῆς περιπατεῖσαι, συντρίβει αὐτῶν τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον. Διὰ τοῦτο *Θυσία τῷ Θεῷ πνεῦμα συντριμμένον*. Συντρίβεται γὰρ τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου τὸ ἐνεργῆσαν τὴν ἁμαρτίαν, ἵνα τὸ εὐθὲς ἐγκαινιωθῇ τοῖς ἐγκάτοις. Καὶ συντρίβεται (71) ὁ βραχίον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, τούτεστιν ἡ πρακτικὴ τῆς ἁμαρτίας δύναμις, ἵνα ζητηθῇ ἡ ἁμαρτία αὐτοῦ, καὶ οὐ μὴ εὐρεθῇ. Τοιοῦτόν ἐστι καὶ τὸ, Ἐγὼ ἀποκτενῶ, καὶ ἔτι ποιήσω· πατάξω, καὶ γὰρ ἰάσομαι (72). Ἀποκτενεῖ γὰρ τὸν κακῶς ζῶντα, ἵνα μετὰ τὴν κάθαρσιν τῆς χειρόνος ζωῆς, τὴν καινὴν αὐτῷ χαρίσται.

60. Διὰ τοῦτο *Συντριβήσονται οἱ ἄνομοι καὶ οἱ ἁματωλοὶ ἅμα*, ἵνα παύσωνται ἀνυπότακτοι εἶναι (73) καὶ παρακούντες. Καὶ οἱ ἐγκαταλιπόντες τὸν Κύριον συντελεσθήσονται. Οἰοῦναι, οὐκέτι ἡ τοῦ ἐγκαταλείπειν τὸν Κύριον ἁμαρτία ἐνεργηθήσεται. Τοιοῦτόν ἐστι καὶ τὸ παρὰ τῷ ψαλμῷ· *Συντελεσθήτω δὴ πορνεία ἁμαρτωλῶν*. Ὅπως ἂν εἴ τις ἱατρὸν παρακαλοῖ συντελεσθῆναι τὴν νόσον τῶν ἀρρωστούντων, ἢ τὴν νομὴν τῆς σφύρας κωλυθῆναι διὰ τῆς τέχνης. Οὐ πάντως δὲ ἡ συντέλεια τοῦ παντελοῦς ἀφανισμοῦ ἐστὶ σημαντικὴ· ἀλλὰ τῆς κατὰ τὴν ἐνεργείας τῶν ἐνεργούντων κωλυτικῇ. Καὶ γὰρ ὁ Παῦλος, περὶ τοῦ υἱοῦ τῆς ἀπωλείας προφητειῶν Θεσσαλονικεῦσιν ἐφη· Ὅρ ὁ Κύριος Ἰησοῦς ἀναλώσει (74) πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ, καὶ κα-

⁵⁸ Rom. vi, 19.⁵⁹ Rom. i, 21.⁶⁰ Hebr. x, 26.⁶¹ Psal. l, 19.⁶² ibid. 12.⁶³ Psal. x, 15.⁶⁴ Deut. xxxii, 39.⁶⁵ Psal. vii, 10.⁶⁶ II Thess. ii, 8.

(70) In tribus mss. legitur, παρατηρή· in aliis tribus perinde atque in excusis, παρατηρήσῃ. Haud procul tres mss., τῇ ἐπικρατήσει. Alii tres mss. et editi, τῇ ἐπικράσει.

(71) Codices tres, συντρίβεται. Editi vero et Reg. primus, συντριβήσεται. Mox quinque mss., καὶ μὴ. Editi cum uno ms., καὶ οὐ μὴ.

(72) Illa, πατάξω, καὶ γὰρ ἰάσομαι, desunt quidem in pervulgatis: sed adjecta sunt e Reg. secundo et ex utroque Colbertino.

(73) Sic mss. quinque. Editi, ὄντες.

(74) Regii primus et secundus, ἀνελεί· quæ lectio adnotatur in Novo Testamento Oxoniensi. Alii quatuor mss., ἀνέλοι. Editi, ἀναλώσει.

αργήσει τῇ ἐπιφάνειᾳ τῆς παρουσίας αὐτοῦ. A El γὰρ ἡ ἀνάλωσις (75) παντελὴς ἐστὶν ἀφανισμός, πῶς ὁ μηκέτι ὢν καταργεῖται; Ἀλλὰ δηλονότι τὸ ἐν τῷ ἀνόμῳ ψεύδος τῷ πνεύματι τοῦ σόματος τῆς ἐπιφάνειας ἐξαφανίζεται, καὶ οὕτω καταργηθήσεται τῇ ἐπιφάνειᾳ τῆς παρουσίας τοῦ Χριστοῦ (76). Πολλαχοῦ δὲ τετηρήκαμεν, ὅτι αἱ κακίαι ἐξαφανίζονται, οὐκ αὐταὶ αἱ οὐσίαι, αἷς συμβεβήκασιν· ὡς ἐν τῷ, Καὶ εἰδὼν ἁμαρτωλῶν ἀφανιεῖ· καὶ, Ὅδὸς ἀσεβῶν ἀπολείπεται.

61. Δίδοι αἰσχυρθῆσονται ἀπο τῶν εἰδώλων αὐτῶν, ἃ αὐτοὶ ἠβούλοντο. E Εὐεργεσία μεγάλη, καὶ τὸ αἰσχυρθῆναι ἐπὶ πράγματι, ᾧ πρὸ τούτου ἐπηγάλλετο, ὅπως (77) ἀναισθησίας τὸ ἐν αὐτῷ αἰσχυρὸν συνιδεῖν μὴ δυνάμενος, ἀλλὰ τὴν δόξαν ἔχων ἐν τῇ αἰσχύνῃ αὐτοῦ. Τὸ οὖν αἰσχυρῆσθαι ἀπὸ τῶν εἰδώλων ἐπ' ἀγαθῷ τῶν αἰσχυνομένων ἐνεργεῖται. "Ὅπερ οὐκ ἄλλως γίνεται, ἢ εἰς ἔννοιαν ἐλθόντων τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ τῶν τέως εἰδωλολατρῶντων (78). Τότε γὰρ ἐγκαλύπτεται, εἰς συναίσθησιν ἐλθὼν τοῦ ἀτόπου, ὁ τοῖς ἀφύργοις ὡς δυνάμει εἰς τὸ σώζειν ἔχουσι προσηχόμενος. Καὶ πᾶς δὲ ὁ φιλήδονος, ᾧ περ ἂν ἡ δεδουλωμένος τῶν ἀπηγορευμένων, τοῦτο θεοποιήσας, ὅσον εἰδωλὸν τι ἔχει ἐν ναφ̄ βεβήλῳ τῇ ἑαυτοῦ καρδίᾳ καθιδρυμένον (79), ἀεὶ συνὼν αὐτῷ διὰ τῆς φαντασίας, καὶ τὰς εἰκόνας τοῦ ἐπιθυμητοῦ ἐν ἑαυτῷ περιφέρων. Ὅσον ὁ φιλόπλουτος, ὅπου ὁ θησαυρὸς αὐτοῦ, ἐκεῖ ἔχων τὴν καρδίαν; τῷ ἐκ τῆς πλεονεξίας εἰδῶλῳ λατρεῖ. "Ὁ γαστρίμαργος τὰς ἐν βρώμασιν ἐπιθυμίας δεδουλωμένος, θεὸν ἔχει τὴν ἑαυτοῦ κοιλίαν. C Ἐπικατάρτος δὲ ἄνθρωπος ὅστις ποιήσει (80) γλυπτὸν ἢ χωνευτὸν, βδέλυγμα Κυρίῳ. Μακάριοι δὲ οἱ κατὰ τὴν συμβουλὴν Ἰακώβ περιπαροῦντες ἑαυτῶν θεοὺς ἄλλοτρίους, καὶ ἀλλάσσοντες στολὰς, ἀναβαίνοντες εἰς Βαβυλῶν· τούτεστιν, εἰς οἶκον Θεοῦ, τοῦ ποιῆσαι ἐκεῖ θυσιαστήριον τῷ Θεῷ. Ἀποθώμεθα οὖν τὰ ἄλλότρια τοῦ Θεοῦ εἰδῶλα, καὶ ἀλλάξωμεν τὰς στολὰς, ἐκδυόμενοι τὴν παλαιὰν ἀνθρωπίνον, καὶ ἐπὶ πρότερον τὰ ἐνώτια τὰ ἐν τοῖς ὥσιν ἡμῶν (81) ἀποθώμεθα, τούτεστιν τὰ παλαιὰ διδάγματα οἷς ἐκαλλωπιζόμεθα. Ταῦτα διὰ τὸ, Αἰσχυρθῆσονται ἀπὸ τῶν εἰδώλων αὐτῶν, ἃ αὐτοὶ ἠβούλοντο. Οὐδὲ γὰρ μὴ βουλόμενός τις ἔχει τὰ εἰδῶλα τὰ προαποδεδομένα (82) ἡμῖν· διότι ἐπιθυμήσαντες τῶν παθῶν, οὕτω θεοποιούμεν αὐτά.

62. Καὶ ἐπρηχύνθησαν ἐπὶ τοῖς κήποις αὐτῶν.

A moda extinctio est, quomodo destrueretur qui jam non esset? Sed certe ejus qui iniquus est mendacium spiritu oris veritatis e medio tollitur, sique claritate adventus Christi destruetur. Cæterum non raro observavimus quod malitiæ deflentur, non tamen ipsa earum in qua factæ sunt substantia: uti in hoc loco: Et viam peccatorum disperdet⁶²; et: Iter impiorum peribit⁶³.

61. VERS. 29. Quare confundentur ab idolis suis, quæ ipsi volebant. Beneficium ingens, confundi quempiam ob rem de qua gloriabatur antea, si præ sensus inopia quid in eo esset turpitudinis intelligere non poterat, imo in suo dedecore gloriam reponebat. Confundi igitur ab idolis in rem est eorum qui confunduntur. Quod sane non aliter fit, nisi ii qui hactenus idola coluerant, ad veri Dei pertingant cognitionem. Tunc enim qui rebus inanimatis quasi salutis conferendæ facultatem habentibus preces adhibuit, is postquam stultitiæ hujus factus est conscius, pudore afficitur. Porro voluptarius omnis, cuicunque tandem servierit eorum quæ interdicta sunt; id ipsum tanquam idolum quoddam in deos referens, illud in templo profano, in suo scilicet corde collocatum retinet: huic namque adest semper cogitatione, atque in se ipso circumfert rei concupitæ imaginem. Pari ratione avarus, ubi thesaurus ipsius est, illic cor habet⁶⁴, et avaritiæ idolum colit. Heluo ciborum appetitionibus serviens, deum sibi præstituit ventrem. Maledictus autem homo quisquis faciet sculptile aut fusile, abominationem Domino⁶⁵. Beati vero ii sunt, qui juxta consilium Jacob⁶⁶ excussis a se diis alienis, et immutatis stolis ascendant in Bethel, hoc est, in domum Dei, ut illic struant aram Deo. Quamobrem a nobis executiamus inimica Deo idola, et stolas commutemus, veterem hominem exuentes, prætereaque prius in aures, quæ nostris auribus insunt, deponamus, id est, doctrinas priscas in quibus nobis assentabamur. Hæc dicta sunt propter illud: Confundentur ab idolis suis quæ ipsi volebant. Nemo enim invitus explicata jam a nobis idola habet: quapropter quibus ducimur cupiditatibus, eas sic deorum numero ascribimus.

62. Et confusi sunt super hortis suis, quos concu-

⁶⁰ Psal. cxlv, 9. ⁶¹ Psal. i 6. ⁶² Matth. vi, 21. ⁶³ Deut. xxvii, 15. ⁶⁴ Gen. xxv, 3.

(75) Legitur corrupte et in editis et in quibusdam mss., ἡ ἀλώσις: quam lectionem secutus Tilmanus verterat: Si enim captivitas. Sed recte e suis codicibus H. et J. emendavit doctissimus vir Duceus, legitque, ἡ ἀνάλωσις.

(76) Pro illo, τοῦ Χριστοῦ, scriptum in quibusdam mss. invenimus, αὐτοῦ.

(77) Sic quatuor mss. cum uno Combefisiano. Editi οὐκ ὕπὸ ἀναισθησίας: sed vocula μὴ ante vocem δυνάμενος eo in codice non legitur.

(78) Uterque Colb. et Reg. secundus, ἐλθόντος ..

τοῦ... εἰδωλολατρῶντος: sed vulgatam lectionem tuentur alii tres mss.

(79) Sic quinque mss. At editi et Reg. primus, καθιδρυμένον.

(80) Editi et duo mss., ποιήσῃ. Alii quatuor mss.

ποιήσει, et ita quoque legitur apud LXX.

(81) Vox ἡμῶν ex tribus mss. addita est.

(82) Sic mss. quatuor. Editi et duo mss., προαποδιδόμενα. Statim in duobus mss. pro ἐπρηχύνθησαν scriptum reperitur ἐπισχυρῆσαν. Biblia Sixti, ἡσχυρῆσαν: nonnulli mss. cum editis, ἐπαισχυρῆσαν.

scierunt. Nomen horti deprehendimus in utramque partem usurpatum, sicut in Genesi quidem juxta Aquilam: *Et plantavit Dominus Deus hortum in Edem*⁷⁰. Sed e contrario terra Egypti, cum culparetur, appellata est hortus oleribus consitus. Iterum horti sit mentio cum vituperatione, ubi Achab ad efficiendum olerum hortum hereditatem Nabuthæ Israelitæ concupisceret⁷¹. Ecclesiastes contra cum laude meminit horti, dicens: *Feci mihi hortos, et pomaria*⁷². Quin etiam benedictus est hortus, in quo fuit monumentum, quod in Domini corpore temporariam mortis dispensationem excepit. Hic quidem in malam partem acceptus est, ut qui confusionem pudoremque incutiat concupiscentibus. Et sane videtur nunc de lucis loqui, qui ad idolorum ornatum ab his qui decepti sunt, undelibet plantantur: per quos intelligi oportet vitiosa studia et externas simulationes, quibus nostra obumbramus vitia. Quemadmodum si quis se **425** in voluptatibus volutans, simularet castitatem; vel si quis pecuniarum servituti mancipatus, magnanimus videri studeat: ob quæ confundentur concupiscentes, quando cordium nostrorum consilia revelabuntur.

65. VERS. 30. *Erunt enim quasi terebinthus quæ abjecit folia, et velut hortus non habens aquam.* Quod attinet ad nativam verborum significationem, videtur de iis hortis verba facere, quorum desiderio tenebantur isti idolorum cultores: nimirum futuri erant terebintho suis foliis spoliata et orto aquæ penuria exsiccato inamœniore. Quod autem spectat ad sensum moralem, est ejusmodi. Qui per externum fucum gloriam aucupantur ab hominibus, postquam ea quæ abscondita sunt, relecta fuerint, cum fuerint omnia nuda et aperta⁷³, nec jam ulla in obscuro delituerit creatura, tum evanescente eorum errore, deforme admodum spectaculum præbeant, ita ut ipsi compareantur quercui. Ita enim reddiderunt alii interpretes terebinthum: quippe et in Genesi quercum et terebinthum eandem esse arborem didicimus⁷⁴. Erunt igitur foliis jam amissis terebintho vel quercui consimiles, quæ id, quod antea latebat sub foliis, sit ob oculos positura. Nam adornata est spissiore foliorum coma, atque ramorum ejus asperitas eleganti eorumdem colore contegitur. Et quidem, inquit, quercu ejusmodi erunt inamœniore, cum comperta fuerint quæ per vitam gesserunt. *Et vero sicut hortus aquam non habens.* Talis et utique etiam fuerit Israel, folia quidem habens peræque ac quercus, legis videlicet umbram,

αὐτὸν ἐπεθύμησαν. Ἐπαμφοτέρα (85) παραληφθεῖσαν τοῦ κήπου τὴν προστηροῦσαν εὐρίσκομεν, ὡς ἐν μὲν τῇ Γενέσει κατὰ τὸν Ἀκύλαν· Καὶ ἐφύτευσε Κύριος ὁ Θεὸς κήπον ἐν Ἐδέμ. Πάλιν δὲ ἡ γῆ Αἰγύπτου διαβαλλομένη κήπος εἴρηται λαχανίας. Πάλιν ψεκτὴ μνήμη κήπου, ἡνίκα Ἀγαθὸς ἐπεθύμει τὸν κλῆρον Ναβουθαὶ (84) τοῦ Ἰσραηλῆτου κήπον λαχάνων ποιῆσαι. Ἐπαινεντὼς δὲ μέμνηται ὁ Ἐκκλησιαστής λέγων· Ἐποίησά μοι κήπους καὶ παραδείσους. Ὡλλόγηται δὲ ὁ κήπος, ἐν ᾧ τὸ μνημα, τὴν πρόσκαιρον τοῦ θανάτου οἰκονομίαν ὑποδεξάμενον ἐν τῷ σώματι τοῦ Κυρίου. Ἐνταῦθα μέντοι διαδέβληται ὡς αἰσχύνῃν προξενῶν τοῖς ἐπιθυμήσασιν. Καὶ ἔοικε γὰρ νῦν τὰ ἄλλα λέγειν τὰ τοῖς εἰδώλοις εἰς κόσμον παρὰ τῶν ἡπατημένων περιφουτούμενα, ἅπερ (85) χρή νοεῖσθαι τὰς πεπλανημένας ἐπιτηδεύσεις, καὶ τοὺς ἐξωθεν σχηματισμοὺς, οἷς τὰ πάθη ἡμῶν ἐπισκιάζομεν. Οἷον εἰ τις ἐν ἡδοναῖς καλινδούμενος, σεμνότητά σχηματίζοιτο, καὶ εἰ τις δεδουλωμένος χρήμασι, μεγαλόψυχος εἶναι δοκεῖν ἐπιτηδεύει, οἷς ἐπαισχυνθήσονται οἱ ἐπιθυμήσαντες, ὅταν αἱ βούλαι τῶν καρδιῶν ἡμῶν ἀποκαλύπτωνται.

65. Ἔσονται γὰρ ὡς τερέβινθος ἀποβεβληκυῖα τὰ (86) φύλλα, καὶ ὡς παράδεισος ὕδωρ μὴ ἔχων. Ὡς μὲν πρὸς τὸ ρητὸν, δοκεῖ περὶ τῶν κήπων λέγειν τῶν ἐπιθυμητῶν τοῖς εἰδωλολατροῦσιν, ὅτι ἀτερπέστεροι ἔσονται τερέβινθου γυμνωθείσης, καὶ παραδείσου ἀποξηρανθέντος ὑπὸ (87) ἀνυδρίας. Ὡς δὲ πρὸς τὸν ἡθικὸν νοῦν, ὅτι οἱ τῷ ἐξωθεν σχηματισμῷ τὴν παρὰ τῶν ἀνθρώπων δόξαν θηρώμενοι, μετὰ τὴν φανέρωσιν τῶν κρυπτῶν, ὅταν γένηται πάντα γυμνά καὶ τετραχλησμένα, καὶ μηκέτι ἢ μηδεμία κτίσις ἀφανῆς, ἀμρότερον ἔσονται θέαμα, τῆς νῦν περὶ αὐτοὺς ἀπάτης ἀφανισθείσης, ὥστε δροῦ τὸ κατ' αὐτοὺς παρεικάζεσθαι. Οὕτω γὰρ οἱ ἄλλοι τὴν τερέβινθον ἐκδεδώκασιν, ἐπεὶ καὶ ἐν τῇ Γενέσει τὴν αὐτὴν καὶ δροῦν καὶ τερέβινθον μεμαθήκαμεν. Ἔσονται οὖν ὅμοιοι τερέβινθῳ ἥτοι δροῦ, μετὰ τὴν τῆς κόμης ἀπόθεσιν, τὰ ὑπὸ τῶν φύλλων τέως καλυπτόμενα προδοικύνωσι. Πυκνότερα (88) γὰρ τῇ κόμῃ τῶν φύλλων κεικόσμηται, καὶ τῇ ἐκ τούτων εὐχροίᾳ τὸ τραχὺ τῶν κλάδων αὐτῆς συσκιάζεται. Καὶ ταύτης οὖν ἔσονται, ψηαῖν, ἀτερπέστεροι, μετὰ τῶν βεβωμένων τὸν ἔλεγχον. Καὶ ὡς παράδεισος δὲ (89) ὕδωρ μὴ ἔχων. Τοιοῦτος δ' ἂν εἴη καὶ ὁ Ἰσραὴλ, φύλλα μὲν ἔχων παραπλησίως δροῦ, τὴν ἐκ τοῦ νόμου σκιάν, ἣν ἀπέβαλεν ἀφ' ἑαυτοῦ ἐν τῷ πληρώματι τῶν καιρῶν. Καὶ ὡς παράδεισος πεφουτευμένος παρὰ

⁷⁰ Gen. 11, 8. ⁷¹ III Reg. 21, 2. ⁷² Eccle. 11, 5.

⁷³ Hebr. 14, 15. ⁷⁴ Gen. 22, 4-9.

(85) Ἐπαμφοτέρα, in utramque partem, hoc est, in bonum et malum. Lege Ducavum. Mox uterque Colbert., εὐρήχαιμεν.

(84) Sic mss. nonnulli. Editi, Ναβουθαί.

(85) Sic mss. quatuor. Editi, 3. Mox Reg. secundus et uterque Colb., τὰς πεπλασμένας ἐπιτηδεύσεις. Editi et tres alii mss. ut in contextu.

(86) Editi, αὐτοῦ τὰ. Vocem αὐτοῦ delevisimus,

librorum mss. siue secuti.

(87) Editi cum duobus mss., ὑπὸ. Alii quatuor mss. ἀπὸ. Haud longe tres mss., οὗτοι οἱ τῷ. Alii mss. cum editis, ὅτι οἱ τῷ.

(88) Nonnulli mss., Πυκνῇ τε.

(89) Scriptum reperitur in duobus vel tribus mss., δὲ εἰσιν.

Κυρίου, διὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς κτίσιν· ἀποξηρανθεὶς δὲ, διὰ τὸ ἀπολωλεκέναι τὸ ἐν τοῖς ὀστέμασι ζωτικόν. Φιλοτιμητέον τοίνυν πιστεύειν ἀληθινῶς εἰς Χριστὸν, ἵνα ποταμοὶ πνευματικοὶ ἐκ τῆς κοιλίας ἡμῶν ῥέωσι (90), μὴτε ἀτερπεῖς, μὴτε ἀκάρπους ἡμᾶς συγχωροῦντες γενέσθαι.

64. Καὶ ἔσται ἡ ἰσχὺς αὐτῶν ὡς καλάμη στυπ-
πέου, καὶ αἱ ἐργασίαι αὐτῶν, ὡς σπινθήρες πυ-
ρός. Ἐντεῦθεν ὅλως, ὅτι (91) ἐκάστω τὰ ἔργα αἰτία
τῶν ἐν κολάσει πόνων γενήσεται· ἐκ τούτου ἡμῶν καὶ
ἐπιτηδεύουσιν καὶ παρασκευάζοντι, καὶ τὰ πάθη
τῆς ψυχῆς ὥσπερ σπινθήρας πυρὸς εἰς ἑαψὶν τῆς
ἐν γένῃ φλογὸς ἐπαγομένῳ ὡς καὶ ὁ καταξηραίνον-
μενος ἐν τῇ φλογὶ πλούσιος ὑπὸ τῶν ἰδίων ἡδονῶν
κατεφύσσεται. Κατὰ γὰρ τὴν ἀναλογίαν ὧν δεχόμεθα
βελῶν ὑπὸ τοῦ πονηροῦ (92), τῆς εἰς πλὴν ἡ ἐλατ-
τον καύσεως μετέξομεν. Καὶ κατακαυθήσονται οἱ
ἄνθρωποι καὶ οἱ ἁμαρτωλοὶ ἅμα, καὶ οὐκ ἔσται ὁ
σβέσων. Δις ἥδη συνήφθησαν ἀλλήλοις ὑπὸ τῆς προ-
φητείας οἱ ἄνθρωποι καὶ οἱ ἁμαρτωλοὶ (93)· ἄνω μὲν
καὶ συντριβήσονται οἱ ἄνθρωποι καὶ οἱ ἁμαρτωλοὶ·
ἐνταῦθα δὲ· Καὶ κατακαυθήσονται. Μῆδεις αὐτὸν
ἐξαπατάτω ἀπαιδεύτοις λόγοις· ὅτι εἰ καὶ ἁμαρτωλὸς
ἀλλὰ Χριστιανός. Οὐκ ἐμπεσοῦμαι οὐδὲν εἰς γένναν,
ὅπου οἱ εἰδωλόλατται. Βοηθήσει μοι αὐτὸ τὸ ὄνομα
τοῦ Χριστιανοῦ, εἰ καὶ τὰς ἐντολάς αὐτοῦ παρέβην.
Ἄκουε γάρ, ὅτι Κατακαυθήσονται οἱ ἄνθρωποι καὶ
οἱ ἁμαρτωλοὶ ἅμα. Ἀμφοτέροις τὰ τῆς καύσεως
αἰτία. Στυππέου, καλάμη ἐν ἀμφοτέροις, τουτέστιν
εὐκατάλητος ζωὴ καὶ φλογὸς δεστική. Σπινθήρ
δικαίως ψυχὴν (94) ἐμπυρεῖται καὶ τούτω κακείνῳ
νῦν μὲν ὡς ἐν σποδιᾷ κεκαλυμμένος, καθίστον ὑπὸ
τῶν τῆς σαρκὸς σκεπασμάτων περικαλύπτεται·
ἀναφθίσκει δὲ ὑπὸ τῆς θείας κρίσεως, ἐν τῇ ἡμέρᾳ
τῆς ἐκδικήσεως ἐκ τῶν ἐλέγχων ἀναβριζόμενος καὶ
ἐξαπτόμενος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β' (95).

65. Ὁ λόγος ὁ γενόμενος πρὸς Ἡσαΐαν υἱὸν
Ἀμώς, περὶ τῆς Ἰουδαίας καὶ περὶ Ἱερουσαλὴμ.
Μετά τὴν περιγραφὴν τῆς προτέρας ὁράσεως ἐγένετο
οὗτος ὁ λόγος πρὸς Ἡσαΐαν υἱὸν Ἀμώς. Διὰ τοῦτο
ἐκεῖ μὲν Ὁρασις, ἐνταῦθα δὲ Λόγος· Ὅτι ἡ μὲν
παρὰ τοῦ Θεοῦ δύναμις κατὰ τὴν τοῦ Πνεύματος
χάριν τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ διδομένη μία. Γνωσις γάρ
ἐστὶ τῶν ἀγνωσμένων, δι' ἀποκαλύψεως καὶ φωτι-

⁷⁸ Joan. vii, 38.

(90) Codices quinque, ῥέωσι. Editi vero, ῥεύ-
σονται.

(91) Pro ὅλως, ὅτι, habent aliquot mss. δηλονότι.

(92) Editi cum tribus mss., πονηρὸς. Alii tres
mss., διαβόλος· quam vocem prioris declarationem
esse arbitramur. Aliquanto post mss. omnes, κατα-
καυθήσονται. Editi, καυθήσονται.

(93) Codices duo, ἁμαρτωλοὶ ἅμα. Ibidem Reg.
secundus ἄνω μὲν. Statim duo mss., ἐνταῦθα δὲ.
Voculae μὲν et δὲ in editis desiderabantur.

(94) Duceus in tribus codicibus scriptum reperit,
ἐκείνῃ ψυχῇ, justorum animam: quam scripturam

A quam a se excussit in plenitudine temporum. Et
quasi hortus arboribus a Domino consitus per crea-
tionem primam: sed arefactus est, quod vita-
lem dogmatum sensum disperdiderit. Itaque ut in
Christum vere credamus, danda opera est: ut spi-
ritualia flumina de ventre nostro fluant⁷⁸, neque
inamēnos, neque infructuosos nos effici sinamus.

64. Vers. 51. Et erit fortitudo illorum ut calamus
stuppæ, et opera eorum, ut scintillæ ignis. Hinc
comptum est futurum esse ut opera in causa sint
cur supplicii pœnæ ab unoquoque perferantur:
quandoquidem nos ipsos ustioni reddimus idoneos,
atque animæ vitia tanquam ignis scintillas ad ac-
cendendam gehennæ flammam exsuscitamus: quem-
admodum et dives ille in flamma arefactus, a pro-
priis voluptatibus torrebatur. Etenim pro ratione
jaculorum quæ a maligno exceperimus, plus aut
minus exuremur. Et comburentur iniqui et peccato-
res simul, et non erit qui exstinguat. Jamjam semel
et iterum simul conjuncti sunt iniqui et peccatores
a prophetia: superius quidem, Et conterentur iniqui
et peccatores: hic vero, Et comburentur. Nemo se
ipse seducat insulsis his verbis: Tametsi peccator
sum, at certe sum Christianus. Non igitur incidam
in gehennam, in quam præcipitantur idololatæ.
Ipsam Christiani nomen erit mihi adjumento, etiam-
si præcepta Christi violaverim. Audi enim: Com-
burentur iniqui et peccatores simul. Quod ultionis
causa est, id ipsum utrisque convenit. 426 Reper-
itur in utrisque stuppæ calamus, hoc est vita quæ
facile exurit, flammamque suscipit. Jure et hujus
et illius animam incendit scintilla, quæ quidem
nunc tanquam in cinere oblecta est, dum carnis
tegumentis velatur: incendetur vero a divino judicio,
cum in die vindictæ criminationibus excitabitur ac-
cendeturque.

CAPUT II.

65. Vers. 1. Verbum quod factum est ad Isaia-
m filium Amos, de Judæa et de Jerusalem. Postquam
descripta est prior visio, factum est hoc verbum ad
Isaiam filium Amos. Jam vero quam ratione illic
quidem legitur Visio, hic autem Verbum? Quoniam
una quidem est virtus, quæ a Deo per Spiritus gra-
tiam sanctis ipsius tribuitur. Est enim earum re-
rum quæ ignorabantur cognitio, per revelationem

et nos quoque in Regiis primo et quarto et in utro-
que Colb. invenimus. Sed existimat vir eruditissi-
mus, e codice Anglic. ita emendandum esse, ut pro
δικαίων legatur, δικαίως, merito. Ejus autem judi-
cium eo libentius sequimur, quod hanc ipsam le-
ctionem in nostro quoque Regio tertio invenimus.
Ibidem codices H. et J. et tres alii, ἐμπυρεῖται.
Editi cum Regiis primo et tertio, ἐμπυρεῖται.

(95) In tribus mss. pro titulo legitur, Ὁρασις β'.
Tum in ipsis verba Scripturæ in modum alterius
tituli ponuntur. Paulo aliter in aliis codicibus scri-
ptum titulum invenimus: sed de his plus satis.

et illustrationem cordibus sanctorum infusa, sed A pro diversitate eorum circa quæ versatur cognitio, id quod revelatur, vel visio, vel verbum dicitur. Illic quidem præsentia declarabantur, malitia populi, abalienatio a Deo, ingratus animus in beneficium; hic vero prænuntiatur futurum; idcirco apponitur Verbum (Vers. 2), *Quia erit in novissimis diebus*. Atqui certe neque illic oculis percipitur visio; neque hic auribus cognitio, sed Spiritus est illustratio in corde, qui aut exhibet præsentia, aut futurum prædicit. Rursus autem et hic sermo est de Judæa et Jerusalem. Attamen de aliis etiam nationibus nonnihil annuntiaturus est: non enim Judæorum duntaxat Deus est, sed et gentium. Nam unus est Deus, qui justificabit circumcisionem ex fide, et præputium per fidem⁷⁶: sed initio et primo ordine commemoravit suæ portionis. Quæres autem, num ob aliquem sensum qui disquisitionem postulet, nomen Domini modo addatur verbo, modo additamentum illud Domini desit, exempli causa, *Verbum Domini, quod factum est ad Osee filium Beeri*⁷⁷; hic vero, *Verbum quod factum est ad Isaiam*. Quin et de visione dicitur apud Ezechielem: *Aperti sunt caeli, et vidi visionem Dei*⁷⁸; at vero apud Isaiam: *Visio quam vidit Isaias*. Et apud Jeremiam: *Verbum quod factum est ad Jeremiam*⁷⁹. Etenim cum sermonem haberent ad populum inobsequentem et contradicentem, quique prorsus a Deo desciverat, nomen Domini silentio præteribant, cautione hac utentes, ut sermones ipsorum exciperentur. Nam quoniam Deo curæ non esse arbitrabantur res humanas, eos irridebant, qui uti ex persona Dei apud ipsos concionabantur, sicut Jeremias indicat, dicens: *Tota die perseveravi subsannatus*⁸⁰.

66. *Quia erit in novissimis diebus manifestus mons Domini, et domus Dei in summitatibus* 427 *montium*. Dies novissimi dicuntur ii, qui hujus sæculi propinqui sunt consummationi. Nam et præterfluentis temporis natura æque ac iste mundus qui corruptioni obnoxius est durat. Verumenimvero affinitatem cum rebus visibilibus habet atque cognationem. Abit quidem una cum iis quæ intereunt: una cum iis quæ sunt atque existunt, subsistit: expectatur speraturque una cum iis quæ adhuc futura sunt. Quoniam igitur dies, noctes, menses, anni et temporaria spatia a sole lunaque et firmamenti motu ortum habent, his corruptis, etiam temporis subsequi finem necesse est. Itaque una cum mundi hujus consummatione futurus est mons Domini manife-

σμοῦ ταῖς καρδίαις τῶν ἁγίων ἐγγινομένη· κατὰ δὲ τὴν τῶν πραγμάτων διαφορὰν περὶ ἧς ἡ γνώσις, ἡ δρασίς, ἡ λόγος τὸ ἀποκαλυπτόμενον λέγεται. Ἐκεῖ μὲν γὰρ τὰ παρόντα ἐδεκνυτο· ἡ κακία τοῦ λαοῦ, ἡ ἀλλοτριώσις ἀπὸ Θεοῦ· τὸ περὶ τὸν εὐεργέτην ἀχάριστον· ἐνταῦθα δὲ τὸ μέλλον προαγορεύεται. Διὰ τοῦτο Λόγος, *Ὅτι ἔσται ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις*. Οὐτε μέντοι ἐκεῖ δι' ὀφθαλμῶν ἡ δρασίς, οὔτε ἐνταῦθα δι' ὠτῶν ἡ γνώσις· ἀλλὰ φωτισμός ἐστιν ἐν καρδίᾳ παρὰ τοῦ Πνεύματος, ἡ τὰ παρόντα δεικνύσας, ἡ προαναφωνοῦντος τὸ μέλλον. Πάλιν μέντοι καὶ ἐνταῦθα περὶ τῆς Ἰουδαίας καὶ περὶ Ἰερουσαλὴμ. Μέλλει μὲν γὰρ τι καὶ περὶ τῶν ἄλλων διηγεῖσθαι ἐθνῶν· οὐ γὰρ Ἰουδαίων μόνον ὁ Θεός, ἀλλὰ καὶ ἐθνῶν. Ἐπειπερ (96) εἰς ὁ Θεός, ὃς δικαιοῦσι περιτομὴν ἐκ πίστεως, καὶ ἀκροβυστίαν διὰ τῆς πίστεως· ἀλλὰ προηγουμένως καὶ ἐν τῇ πρώτῃ τάξει τῆς μερίδος ἑαυτοῦ μέμνηται. Ζητήσεις δὲ, εἰ μὴ κατὰ τινὰ νοῦν βασάνου δέομενον, πῇ μὲν πρόσκειται τῷ λόγῳ τὸ (97) τοῦ Κυρίου, πῇ δὲ ἄνευ τῆς προσθήκης τῆς τοῦ Κυρίου οἶον, Λόγος Κυρίου ὃς ἐγενήθη πρὸς Ἰσὴν τὸν τοῦ Βερεθῆ· καὶ ἐνταῦθα· Ὁ Λόγος ὁ γενόμενος πρὸς Ἰσάϊαν. Καὶ περὶ τῆς δράσεως, παρὰ μὲν τῷ Ἰεζεκιήλ (98)· *Ἦνοιχθησαν οἱ οὐρανοί, καὶ εἶδον δράσιν Θεοῦ*· παρὰ δὲ τῷ Ἰσάϊᾳ· *Ὁρασίς ἦν εἶδεν Ἰσάϊας*. Καὶ παρὰ τῷ Ἰερεμίᾳ· Ὁ Λόγος ὁ γενόμενος πρὸς Ἰερεμίαν (99). Ὅτι ἐπειδὴ λαὸς ἀπειθεῖ καὶ ἀντιλέγοντι καὶ πάντῃ ἀποσταθάντι τοῖς (1) Θεοῦ διελέγοντο, ἀπεισιώπων τὸ ὄνομα Κυρίου, οἰκονομοῦντες τὸ παραδεχθῆναι αὐτῶν τοὺς λόγους. Διὰ γὰρ τὸ οἰεσθαι μὴ μέλειν (2) τῷ Θεῷ περὶ τῶν ἀνθρωπίνων, ἐμυκτηρίζον τοὺς ὡς ἐκ προσώπου τοῦ Κυρίου διαλεγόμενους αὐτοῖς, ὡς ὅλοι Ἰερεμίας λέγων· *Ὁλην τὴν ἡμέραν διετέλεσα μυκτηρίζομενος*.

66. *Ὅτι ἔσται ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις ἐμφανὲς τὸ ὄρος Κυρίου, καὶ ὁ οἶκος τοῦ Θεοῦ ἐκ ἄκρων τῶν ὄρων*. Ἐσχαταὶ ἡμέραι αἱ (3) προσεγγίζουσαι τῇ συντελείᾳ τοῦ χρόνου τούτου λέγονται. Συναπαρτίζεται γὰρ τῷ φθαρτῷ τούτῳ κόσμῳ καὶ ἡ τοῦ χρόνου φύσις τοῦ παραρρέοντος. Οἰκείως γὰρ ἔχει καὶ συγγενῶς τοῖς βλεπομένοις· συναπερχόμενος μὲν τοῖς φθειρομένοις, συνυφιστάμενος δὲ τοῖς γινομένοις· συμπροσδοκώμενος δὲ καὶ συνελπιζόμενος τοῖς ἐτι μέλλουσιν. Ἐπεί οὖν ἡμέραι καὶ νύκτες, καὶ μῆνες καὶ ἐνιαυτοί, τὰ (4) χρονικά διαστήματα, ἀπὸ ἡλίου καὶ σελήνης καὶ τῆς φορδῆς τοῦ στερεώματος τὴν γένεσιν ἔχουσιν, ἀνάγκη τῇ τούτων φορδῇ καὶ τοῦ χρόνου τὸ τέλος ἐπεσθαι. Πρὸς οὖν τῇ συντελείᾳ τοῦ κόσμου τούτου ἐμφανὲς τὸ ὄρος τοῦ Κυρίου

⁷⁶ Rom. iii, 29, 30. ⁷⁷ Ose. i, 1. ⁷⁸ Ezech. i, 1.

⁷⁹ Jer. i, 2. ⁸⁰ Jerem. xi, 7.

(96) Codices quatuor, εἴπερ.

(97) Sic mss. tres. Abest τὸ ἀβ editis.

(98) Codices tres, δράσεως τοῦ Ἰεζεκιήλ. Alii mss. cum editis uti in contextu.

(99) Aliter in editione Romana legimus, nempe hoc modo: Τὸ ῥῆμα τοῦ Θεοῦ, ὃ ἐγένετο ἐπ' αὐτόν. Unde fortassis poterit aliquis suspicari Commentarii au-

ctorem memoria lapsum esse.

(1) Addidimus τοῦ e mss. nonnullis

(2) Operarum incuria factum est, ut in prior editione Paris., pro μέλειν legatur, μέλλειν.

(3) Sic mss. nonnulli. Deest articulus in editis.

(4) Uterque Colb. et Reg. secundus, ἐνιαυτοὶ καὶ σημεῖα τὰ.

ἔσται, καὶ ὁ οἶκος τοῦ Θεοῦ ἐπ' ἄκρων τῶν ὄρεων. **A** Καὶ ὁ μὴ μόνῃ τῇ λέξει δουλεύων, καὶ ψιλῶ τῷ γράμματι παριστάμενος, ἀναγκασθήσεται μὴ ἀναπομένειν τοῖς αἰσθητοῖς. Πῶς γὰρ τότε ἐμφανήσεται (5) τὸ ὄρος Κυρίου; πῶς δὲ ἐπ' ἄκρων τῶν ὄρεων ὁ οἶκος γενήσεται τοῦ Θεοῦ; ὅτε γὰρ ἄλλου δρους γένεσιν, οὔτε δευτέρου οἴκου κατασκευὴν ἐπ' ἄλλων κορυφῶν (6) ἐσομένην ὁ σάρκινος Ἰσραὴλ ἀναμένει· τὸ δὲ Σιών ὄρος, καὶ ὁ ναὸς καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς προφητείας τοῦ Ἠσαίου ἐφαίνεται. Τί οὖν τὸ λεγόμενον; Ὅχι ὅτι ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις ἐμφανῆ ταῦτα γενήσεται· ἀλλ' ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις, εἰς ἀθέτησιν τῆς ἀμαρτίας, ἡ μεγάλη καὶ ὑψηλὴ περὶ τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων οἰκονομία φανήσεται. Τὸ γὰρ μυστήριον, τὸ ἀποκεκρυμμένον ἀπὸ τῶν αἰώνων, ἐπὶ τῇ συντελείᾳ τῶν χρόνων ἐφανερώθη. Ὅρει δὲ ἡ τοῦ Κυρίου κάθιστος ἐπὶ γῆς παρεικάσθη, διότι τὸ ὄρος γῆ ἐστὶν ὑψηλὴ. Καὶ ἡ σὰρξ δὲ, ἡ τοῦ Κυρίου, γῆ κατὰ τὴν κοινὴν φύσιν ὑπάρχουσα, διὰ τῆς συναφείας τῆς πρὸς Θεὸν ἀνυψώθη. Καὶ ὁ οἶκος τοῦ Θεοῦ, ἐπ' ἄκρων τῶν ὄρεων, ἡ Ἐκκλησία ἐστὶ κατὰ τὴν τοῦ Ἀποστόλου φωνήν. Εἰδέναι γὰρ, φησί, Πῶς δὲ ἐν οἴκῳ Θεοῦ ἀναστρέψουσι, ἥτις ἐστὶν Ἐκκλησία Θεοῦ ζῶντος· ἥς (7) οἱ θεμελίοι εἰσιν ἐν τοῖς ὄρεσι τοῖς ἁγίοις· ὥκοδομηταὶ γὰρ ἐπὶ τῷ θεμελίῳ τῶν ἀποστόλων καὶ προφητῶν. Ἐν τῶν ὄρεων (8) ἦν καὶ ὁ Πέτρος, ἐφ' ἧς καὶ πέτρας ἐπηγγελάτο ὁ Κύριος οἰκοδομήσειν αὐτοῦ τὴν Ἐκκλησίαν. Τὰ γὰρ ὑψηλὰ καὶ διηρμένα φρονήματα, καὶ ὑπερνεστηχότα τῶν γῆινων, εἰκότως ὁρη προσαγορεύεται. Πέτρα δὲ ὑψηλὴ ἡ ψυχὴ τοῦ μακαρίου Πέτρου ὀνόμασται, διὰ τὸ παγίως ἐνεβρίμωσθαι τῇ πίστει, καὶ στεῖρῶς καὶ ἀνενδότως ἔχειν πρὸς τὰς ἐκ πειρασμῶν ἐπαγομένας πλῆγας. Πάντες οὖν οἱ χωροῦντες τὴν τῆς θεότητος γνῶσιν, διὰ τὸ μέγθος τοῦ νοῦ, καὶ τῶν ἀπὸ τοῦ νοῦ πράξεις, τετελειωμένοι τῷ ὕμει βίω, τὰ ἄκρα εἰσὶ τῶν ὄρεων ἐφ' ὧν οἰκοδομεῖται (9) ὁ τοῦ Θεοῦ οἶκος.

67. Καὶ ὑψωθήσεται ὑπεράνω τῶν βουνῶν. Καὶ οἱ βουνοὶ γῆλοφοὶ τινὲς εἰσὶν εὐπερίγραπτον ἔχοντες τὴν ἀπὸ γῆς ἐπανάστασιν, τῶν μὲν ταπεινῶν ὑπερέχοντες, τῶν δὲ ὑψηλοτάτων ἀπολειπόμενοι. Ἐπεὶ οὖν ἀσυνείκαστος ἡ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον τοῦ Κυρίου ὑπεροχὴ, πρὸς πάντας ὁμοῦ τοὺς ἐν οἴκοις (10) δῆποτε διαφανέντας κατορθώμασι· διὰ τοῦτο ὑπεράνω τῶν βουνῶν εἶναι τὸ ἐμφανὲς γεννησόμενον τοῦ

stus, et domus Dei in cacuminibus montium. Atque dictioni uni qui non servit, nec adheret nudæ ac simplici literæ, cogetur rebus sensibilibus non immorari. Quomodo enim tunc mons Domini fiet conspicuus? quo item pacto domus Dei collocabitur in montium-cacuminibus? Neque enim carnalis Israel ortum expectat aliterius montis: neque secundam domus fabricam præstolatur aliis cacuminibus superimponendam: mons autem Sion ac templum etiam vaticinantis Isaiæ tempore conspiciebatur. Itaque quid sibi volunt hæc verba? Non quod conspicua futura hæc sint in novissimis diebus: sed quod magna et alta de hominum salute dispensatio ad delendum peccatum in novissimis diebus fiet manifesta. Siquidem mysterium illud a sæculis absconditum, consummatione fuit patefactum⁶⁷. Cæterum Domini in terram descensus fuit monti comparatus, quod sit mons terra in altum edita. Quin et Domini caro cum per communem naturam terra sit, sua cum Deo conjunctione evecta in altum est. Et domus Dei, in montium cacuminibus sita, Ecclesia est juxta Apostoli sententiam. Sciendum est enim, inquit, Quomodo oporteat versari in domo Dei, quæ est Ecclesia Dei viventis⁶⁸, cujus fundamenta sunt in montibus sanctis⁶⁹; est enim ædificata supra fundamentum apostolorum et prophetarum⁷⁰. Unus ex his montibus erat et Petrus, supra quam petram pollicitus fuerat Dominus suam se ædificaturum Ecclesiam⁷¹. Verum enimvero sublimes et elati animi et a terrenis sese sustollentes, jure optimo montes appellantur. Anima autem beati Petri vocata est sublimis petra, propterea quod firmas in fide radices egerit, constanterque et foris iter plagas in tentationibus illatas petulerit. Quicumque igitur divinitatis cognitionem perceperit, ob mentis et earum actionum quæ ex ea proficiuntur amplitudinem, saniore vita consummati, vertex sunt montium, in quibus Dei domus exædificatur.

67. Et elevabitur super colles. Colles autem sunt tumuli quidam qui in aliquantam a terra altitudinem modico ambitu circumscriptam insurgentes, **428** humilibus quidem locis sunt sublimiores, altissimis vero depressiores. Quoniam igitur Domini præstantia juxta humanitatem, comparisonem nullam cum illis qui quibusvis facinoribus præclaris inclauerint, admittat: ea de causa dictum est fore,

⁶⁷ Colos. i, 26. ⁶⁸ I Tim. iii, 15. ⁶⁹ Psal. lxxxvi, 1. ⁷⁰ Ephes. ii, 20. ⁷¹ Matth. xvi, 18

(5) Sic mss. tres. Alii duo, ἐφανήσεται. Editi ἐμφανισθήσεται.

(6) Dissident inter se veteres nostri libri. Alii habent, ἐπ' ἄλλων κορυφῶν, aliis cacuminibus: alii, ἐπ' ἄλλων οἴκων, aliis domibus. Equidem non inficias iverim, posse lectionem utramque admitti. Mihi tamen nescio quomodo verisimilius sit, legi debere, ἐπ' ἄλλων κορυφῶν.

(7) Sic mss. aliquot. Nostra editio, οἷς. Mox et in editis et in Reg. primo corrupte legitur, ἐπὶ τῶν θεμελιωτῶν· at in aliis multis mss. emendate scribitur, ἐπὶ τῷ θεμελίῳ τῶν, etc. Vident, opinor, omnes, in eo peccasse librarium, quod vocem τῶν

voci θεμελίῳ incaute conjunxerit.

(8) Legitur in nostra editione, ὡρῶν· quod mendum tributum nolo typographis, sed librario, qui codicem Fr. 1 exscripsit. At et in Ducanensis et in nostris codicibus servata est vera et germana lectio, ὄρεων.

(9) Ita sex mss. At editi, ὥκοδομηται.

(10) Editi, τοὺς ἐν οἷς. Reg. primus, τοὺς ἐν οἷς. Alii duo mss., τοὺς ἐν οἷς. Denique alii tres, τοὺς ἐν οἷς. Nec aliter legitur apud Procopium, ita loquentem pag. 42: Πρὸς πάντας ὁμοῦ τοὺς ἐν οἷς δῆποτε διαφανεστάτους κατορθώμασι.

ut mons Domini supra colles clarus ac manifestus A fiat. Amplioris enim gloriæ præ Moyse dignus est habitus, quanto ampliore honorem habet is qui contraxit domum, quam ipsa ⁸⁸. Quanto rursus præstantior est quam Abraham ipse? Abraham, inquit, exultavit ut videret diem incarnationis: et vidit, et gavisus est ⁸⁷. Et Abrahamus quidem dedit decimam Melchisedech ⁸⁸: Melchisedech autem Domini typus erat. Isthæc protulimus in medium, ut præstantiam Domini corporalem ostenderemus. Absit enim ut nos gloriam divinitati demus, ob eam, qua rebus subjectis præstat, excellentiam! Dispensatio quidem naturæ humanæ iis qui inter homines exstitero iusti, antecellit: peccatum enim solus non fecit ⁸⁹; majestas autem et magnificentia divinitatis elevata supra cælos est. Et venit ad eum omnes gentes. Sermonis progressus apertius detegit prophetiam: indicat nempe gentes ad Christi agnitionem concursuras. Venient enim ad fidem gentes omnes per prædicationem vocatæ. Prædicabitur enim hoc Evangelium in universo orbe ⁹⁰; et evangelicus apostolorum sonus in omnem terram exivit ⁹¹.

68. Vers. 3. Et ambulabunt, inquit, gentes multæ. Cave præterea sine ullo examine accuratam hujus sententiæ intelligentiam. Qua ratione illic quidem dictum est, Venient omnes: hic vero, ambulabunt, non omnes, sed, multæ. Quia vox illa, venient, refertur ad fidem: hæc vero, ambulare, ad vitæ institutum. Quoniam igitur confitemur omnes fidem, nec tamen omnes juxta præcepta vivimus: ea de causa venient quidem omnes gentes: ambulabunt vero multæ. Quod autem verbum istud, ambulare, pro vita quæ legi consentiat sumatur, liquet. Beati, inquit, immaculati in via, qui ambulant in lege Domini ⁹². Sed cum, Dominus dicat: Pauci sunt qui inveniunt viam ⁹³, quomodo nos gentes multas dicimus esse ambulaturas? Quia gentes omnes secundum proprium quarumlibet gentium numerum facile enumerari possunt: homines vero, qui in gentibus sparguntur, multi sunt. Hic igitur Scriptura ait gentes quidem multas, sed non omnes vitam evangelicam amplecti, etiamsi Christi se nomine insigniant omnes. Neque vero quoniam gentes multæ numerantur, continuo homines singuli qui communi gentis appellatione comprehenduntur, hunc penitus numerum sequuntur. Possunt enim gentes numerari, Cappadocum, aut Galatarum, Armenorum, Syriorum, aut Ægyptiorum, sic, ut tot esse dicantur.

Κυρίου δρος ἐλέχθη. Μελχισεκ γὰρ δόξης παρά Μωϋσῆν ἡξίωται, καθόσον μείζονα (11) τιμὴν ἔχει τοῦ οἴκου ὁ κατασπενδύσας αὐτόν. Ὅσον δὲ μείζων τοῦ Ἀβραάμ; Ἀβραάμ, φησὶν, ἡγαλλιάσατο, ἵνα ἴδῃ τὴν ἡμέραν τῆς ἐνανθρωπήσεως; καὶ εἶδε, καὶ ἐχάρη. Καὶ Ἀβραάμ μὲν δεκάτην ἔδωκε τῷ Μελχισεδέχ· Μελχισεδέχ δὲ τύπος ἦν τοῦ Κυρίου (12). Ταῦτα, ἵνα τὴν συμπατικὴν ὑπεροχὴν παραστήσωμεν. Μὴ γένοιτο γὰρ ἡμᾶς τὴν θεότητα ἐκ τῆς πρὸς τὰ δοῦλα ὑπεροχῆς δοξάζειν! Ἡ μὲν γὰρ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον οἰκονομία, ὑπὲρ τοὺς ἐν ἀνθρώποις δικαίους· ἀμαρτίαν γὰρ οὐκ ἐποίησε μόνος· τῆς δὲ θεότητος ἐπὶ ῥῆθι ἡ μεγαλοπρέπεια ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν. Καὶ ἤξουσιν ἐπ' αὐτό (13) πάντα τὰ ἔθνη. Προῦν ὁ λόγος γυμνοτέρων ἐκφαίνει τὴν προφητείαν, τὴν συνδρομὴν τῶν ἐθνῶν τὴν ἐσομένην ἐπὶ τὴν ἐπιγῶσιν τοῦ Χριστοῦ ὑποφαίνων. Ἡξοῦσι γὰρ κληθέντα διὰ τοῦ κηρύγματος ἐπὶ τὴν πίστιν πάντα τὰ ἔθνη. Κηρυχθήσεται γὰρ τὸ Εὐαγγέλιον τοῦτο ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ (14)· καὶ, Εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ εὐαγγελικὸς φθόγγος τῶν ἀποστόλων.

68. Καὶ πορεύσονται, φησὶ, ἔθνη πολλὰ. Τὴν ἀκρίβειαν τῆς λέξεως μὴ παραδράμης· ἀβασανίστως. Πῶς ἐν μὲν τῷ, Ἡξοῦσι πάντα, εἰρηται· ἐν δὲ τῷ, Πορεύσονται, οὐκέτι πάντα, ἀλλὰ, πολλὰ; Ὅτι τὸ μὲν, Ἡξοῦσιν, ἐπὶ τοῦ πιστεύειν τέτακται· τὸ δὲ πορεύεσθαι, ἐπὶ τοῦ πολιτεύεσθαι. Ἐπεὶ οὖν τὴν μὲν πίστιν ὁμολογοῦμεν πάντες, οὐκέτι δὲ πάντες κατὰ τὰς ἐντολὰς πολιτευόμεθα (15), διὰ τοῦτο Ἡξοῦσι μὲν πάντα τὰ ἔθνη πορεύσονται δὲ πολλὰ. Ὅτι δὲ τὸ πορεύεσθαι ἐπὶ τοῦ (16) βιοῦν κατὰ τὸν νόμον λαμβάνεται· Μακάριοι, φησὶν, οἱ ἄμωμοι ἐν ὁδοῖ, οἱ πορευόμενοι ἐν νόμῳ Κυρίου. Ἀλλὰ πῶς τοῦ Κυρίου εἰπόντος, ὅτι ὀλίγοι εἰσὶν οἱ ἐδρίσκοντες τὴν ὁδόν, ἡμεῖς λέγομεν ἔθνη πολλὰ πορευθήσεσθαι; Ὅτι πάντα τὰ ἔθνη κατὰ τὸν ἴδιον ἀριθμὸν τῶν ἐθνῶν εὐαριθμητά, οἱ δὲ ἐν τοῖς ἔθνεσιν ἀνθρωποὶ πολλοί. Ἐνταῦθα οὖν ὁ λόγος φησὶν, ὅτι πολλὰ μὲν ἔθνη κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον βιοῦν καταδέχεται (17), οὐχὶ πάντα· κἂν πάντες ἑαυτοὺς ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ ὀνομάζωσιν. Οὐ μὴν ἐπειδὴ πολλὰ ἀριθμεῖται τὰ ἔθνη, ἥδη καὶ οἱ καθ' ἓνα ἀνθρωποι, ὅσοι τῇ κοινῇ προσηγορίᾳ τοῦ ἔθνους συμπεριλαμβάνονται, πάντως ἀκολουθοῦσι τῷ ἀριθμῷ. Δύναται μὲν γὰρ ἔθνη ἀριθμῆσθαι, τὸ Καππαδοκῶν, καὶ Γαλατῶν, καὶ Ἀρμενίων, ἢ Σύριον, ἢ Αἰγυπτίων, ὥστε λέγεσθαι τοσάδε εἶναι ἔθνη τὰ πορευόμενα ἐν

⁸⁸ Hebr. iii, 3. ⁸⁷ Joan. viii, 56. ⁸⁸ Gen. xiv, 20. ⁸⁹ I Petr. ii, 22. ⁹⁰ Matth. xxiv, 14. ⁹¹ Psal. xlviii, 5. ⁹² Psal. cxviii, 1. ⁹³ Matth. vii, 14.

(11) Ita sex mss. At editi, πλεονα. Aliquanto post ex aliquibus mss. verbum φησὶ addidimus.

(12) Pro Κυρίου scriptum offendimus in aliquibus mss., Χριστοῦ.

(13) Editi et mss. nonnulli, ἐπ' αὐτόν. At Reg. quartus et Colb. primus et editio Romana, ἐπ' αὐτό, nempe δρος. Venient ad illum montem, rectius. Mox tres mss., Πολλὰ προῦν.

(14) Nostri sex mss. simpliciter, ἐν τῷ κόσμῳ.

(15) Editi cum tribus mss., πορεύόμεθα. Alii tres,

πολιτευόμεθα. Hoc an illo modo auctor scripserit, nescio quidem: sed non dubito, quin utraque scriptura admitti possit.

(16) Pro illo, ἐπὶ τοῦ, scriptum reperimus in aliquibus mss., ἐπὶ τῷ.

(17) Codices quatuor, καταδέχεται. Nec ita multo post mss. quatuor, ὀνομάζωσιν. Editi cum uno mss., ὀνομάζουσιν. Subinde aliquot mss., οἱ καθ' ἓνα ἀνθρώπων.

τῷ νόμῳ Κυρίου· οὐ μὴν καθ' ἕνασιν ἔθνος τοὺς ἁμαρτωλοὺς ἀνθρώπους συμφώνως τὸν τῆς πολιτείας σκοπὸν καταδέχεσθαι. Ὡς μὲν οὖν πρὸς τὰ ἑβδομήκοντα δύο ἔθνη, ἣ ὁπόσα δὴποτε κατὰ τὴν οἰκουμένην ἅπασαν ἀριθμούμενα, πολλὰ τὰ πρὸς τὸν νόμον τῶν ἐν τῇ ζωῇ πορεύωντων ὡς δὲ πρὸς τὸν νόμον τῶν ἐπὶ γῆς ἀνθρώπων ἀριθμῶν, ὅλγοι οἱ σωζόμενοι· οὕτω καὶ (18)· τὸ Εὐαγγέλιον ἀληθεύει, καὶ ἡ προφητεία οὐ μάχεται. Πάντα τὰ ἔθνη δουλεύουσιν αὐτῷ, προσκυνήσουσι δὲ ἀπὸ (19) τῶν πολλῶν ὅλγοι· Πάντες, φησὶν, οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς. Καὶ ὁ Σοφονίας· Ἡξοῦσι τοῦ δουλεύειν αὐτῷ ἐπὶ ζυγὸν ἔνα.

69. Καὶ ἐροῦσι· Δεῦτε καὶ ἀναβῶμεν εἰς τὸ ὄρος τοῦ Κυρίου, καὶ εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ. Οἱ προκείμενοι τῇ γνώσει, οἷοναὶ προκαταλαβόντες τὰ ἄνω, προκαλοῦνται εἰς τὴν ὁμοίαν ἑαυτοῖς ἀνάβασιν τοὺς ἐπὶ ἐμφυλοχωροῦντας (20) περὶ τὰ κάτω, καὶ ταῖς ταπειναῖς τοῦ βίου μερίμναις προσδιατρίβοντας. Ὁ συνεγερθεὶς τῷ Χριστῷ, καὶ τὰ ἄνω ζητῶν, καλεῖται τοὺς τὰ ἐπίγεια φρονούντας, καὶ χειραγωγείτω αὐτῶν τὰ νοήματα πρὸς τὰ ἄνω. Ἐπεὶ διπλὴ τίς ἐστὶν ἡ σωματικὴ πρὸς τὸ ὄρος σχέσις· νῦν δὲ ἐκ τῆς ἀκρωλείας καταβαινόντων ἐπὶ τοὺς πρόποδας, κατὰ τὴν διάφορον τοῦ σώματος σχέσιν, καὶ τῆς παρ' ἡμῶν ἐνεργείας διαφορὰς ἐκτελουμένης. Μήποτε δὲ τὸ διπλοῦν τοῦτο (21) τῆς ἐπινοίας καὶ τῆς εἰκονομίας τῆς ἀνθρωπότητος ἐφαρμόζει, ὥστε νοεῖν ἡμᾶς ὄρος τὴν ἐνανθρώπησιν· νῦν μὲν τῆς σαρκὸς διὰ τῆς πρὸς Θεὸν συναφείας εἰς οὐρανὸν ὑψουμένης, νῦν δὲ τῆς θεότητος διὰ τῆς πρὸς τὸ ἀνθρώπινον κοινωνίας ἐπικαταβαιούσης τοῖς ὧδε (22).

70. Δεῦτε καὶ ἀναβῶμεν. Προσβῶμεν τῷ ὕψει τῆς θεολογίας, ἀπὸ τοῦ πάθους ἀρχόμενοι (23). Καὶ εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ. Ἀνωτέρω μὲν ὁ οἶκος ἀπλῶς εἴρηται τοῦ Θεοῦ, ἐνταῦθα δὲ, οἶκος τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ. Τίς οὖν ἡ αἰτία; Ἡ γὰρ κεκ' ἐλείπει, ἣ ἐνταῦθα παρέλκει. Ἀλλ' οὐδὲν ἀργὸν τῶν τοῦ Πνεύματος. Δείκνυσι γὰρ ὁ λόγος, ὅτι αἱ μὲν πρῶται συγκαταθέσεις κατὰ τὰς κοινὰς περὶ Θεοῦ προλήψεις γίνονται· τὸ δὲ ἀκριβὲς τῆς πίστεως τελεοῦται, τρανουμένης ἤδη ἐν ταῖς καρδίαις τῶν προκοπόντων ἐπὶ τὴν γνῶσιν τῆς ἰδιότητος (24) τοῦ Θεοῦ. Διὰ τοῦτο τοῖς μὲν εἰσαγομένοις εἰς γνῶσιν ἀπλῶς εἴρη-

“Psal. LXXI, 11. “Ibid. “Soph. III, 9. “Coloss. III, 1, 2

(18) Ita emendavimus e quibusdam mss. In prius editis mendose legitur, κατὰ.

(19) Inter voculas illas, δὲ ἐπὶ τὸ, adverbium πάλιν in tribus mss. invenitur. Mox editi cum tribus mss., ἥξουσι, φησὶ. Deest φησὶ in aliis tribus mss.

(20) Uterque Colb. et Reg. tertius, φιλοχωροῦντας.

(21) Ita ex tribus mss. emendavimus. Legitur corrupte in excusis, Μήποτε οὖν τὸ διπλοῦν τοῦτο.

(22) Ἐπικαταβαιούσης τοῖς ὧδε, Ad nostra descendit. Ejus verbi exemplum a Thesauri auctore queri notat Combefisius.

(23) Pro ἀρχόμενοι legitur in aliquibus mss., ἀρξάμενοι. Ejus loci hæc est sententia : Ex humili ad ubilimia ascendamus. Hoc est : A natura humana,

tur gentes, quæ in Domini lege ambulent : neque 429 tamen concordī animo ab hominibus quos unaquaque gens complectitur, illam vivendi rationem admitti dixeris. Et vero quod attinet ad septuaginta duas gentes, aut quotquot numerantur per universum orbem, multæ sunt, quæ in hujus vitæ via gradiuntur : quod autem spectat ad integrum hominum in terra viventium numerum, pauci sunt qui salutem consequantur ; adeo verum est Evangelium, nec pugnat prophetia. Omnes gentes servient ei²⁴, adorabunt vero e multis pauci : Omnes, inquit, reges terræ²⁵. Et Sophonias : Venient ut serviant ei sub jugo uno²⁶.

69. Et dicent : Venite et ascendamus ad montem Domini, et ad domum Dei Jacob. Qui in cognitione progressum faciunt, quasi jam superna occupantes, eos qui adhuc rebus infimis inhaerent, atque humilibus vitæ sollicitudinibus immorantur, ad ascensum suo ipsorum ascensui similem invitant. Qui cum Christo resurrexit, et quæ sursum sunt querit²⁷, provocet eos qui terrena sapiunt, eorumque animos ad superna velut manu ducat. Cum duplex sit ad montem habitudo corporalis : nunc quidem a montis radicibus ad verticem ascenditur, nunc vero ab ejus vertice ad imam partem descenditur, juxta corporis et actionis, quam nos varie absolvimus, diversam habitudinem. Fortasse autem duplex isthæc allegoria ac consideratio conveniet etiam humanæ naturæ dispensationi ; ita ut humanitatem assumptam montem esse intelligamus, cum caro per suam cum Deo conjunctionem modo ad cælum usque erehatur : modo vero divinitas utpote ad naturæ humanæ participationem sese demittens, ad nostra descendat.

70. Venite et ascendamus. Accedamus ad theologię fastigium, sumpto a passione initio. Et ad domum Dei Jacob. Superius quidem domus simpliciter dicta est, Dei : hic autem, domus Dei Jacob. Quid igitur causæ ? Aut enim illic vox hæc desit ; aut hic redundat. Verum nihil otiosum est in Spiritus sancti verbis. Ostendit enim Scriptura, primas assensiones fieri per communes Dei prænotiones ; perfici vero plenam et integram fidem, cum jam in eorum qui cognitione proficiunt cordibus proprietates Dei detegitur. Quapropter iis quidem qui introducuntur ad hanc cognitionem, dictum est sim-

quæ passa est, ascendamus ad naturam divinam, quæ pati non potest. Neutem scriptoris, assecutus non fuerat Tilmannus, dum sic verterat : Ad sublimitatem theologię progrediamur, sumpto exordio a repressione perturbationum animi.

(24) Codex Fr. 1. et Reg. quartus cum editis, τῆς ἀδιότητος. Hinc Tilmannus, Sempiternæ Dei naturæ. Paulo melius alter Combef. et apographum Anglicum in margine, τῆς ἀγιότητος, sanctitatis Dei. At veteres libri II. et J. et uterque Colb. et ipsum apographum Anglicum in contextu veram lectionem ἰδιότητος illibatam servarunt. Addita litterula una, quod non raro evenit, sententiam totam corruerat. Lege Ducæum.

placiter, domus Dei : contra iis qui jamjam instructi sunt, dictum est, cujusnam Dei sit domus, nempe Dei Jacob, cui se ipse familiarem praeiit. Ego enim, inquit, sum Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Jacob. Hoc mihi est nomen æternum²⁵. Et enim, ut hos sanctos honore nulli unquam oblivioni tradendo afficeret, eorumdem servorum suorum nomina sibi aptavit, adeo ut quoties Dei fieret mentio, toties et illorum mentio conjungeretur. **430** Quamobrem iis, qui jam accedere, hoc signum veluti Dei peculiare adjecit, dicens : Et ad domum Dei Jacob. Sed, quoniam Jacob est insuper supplantatoris et athletæ nomen (Jacob siquidem supplantator appellatur ob suam adversus obnitiencia luctam²⁶ : postea vero oblenta victoria præmii loco nomen Israel accepit²⁷), qui adhuc proficit, tunc ediscit domum Dei Jacob, nimirum ea quæ inferiora sunt, quæque captum ipsius non superant : sed tandem aliquando Deum etiam Israelis docebitur, cum via et ordine sint ei dispensandæ traditiones perfectiones.

71. Et annuntiabit nobis viam suam, et ambulabimus in ea. In montem nisi ascendamus, nequam annuntiabit nobis viam suam. Quod si non annuntiet nobis, quoniam pacto ambulabimus? Hoc est, si Evangelium non exceperimus, quomodo ex ipsius præscripto vivemus? Qui autem desiderant viam discere, utique nondum ipsam novere. Qua igitur ratione ascenderimus in montem, vix ignari? Nimirum hæ voces, Venite et ascendamus, propositum studiumque indicant festinantium; at ostendunt concupita nondum ab ipsis obtineri. Verum enimvero quosdam eorum qui nunc ad fidem properant, sese invicem alloqui atque adhortari crediderimus. Agedum avocemus animum a rebus humi repentibus; agite ea quæ coelestia sunt, sapiamus: ingrediamur in domum Dei. Illic docebitur viam, qua per perfectionem ad finem omnibus generatim propositum sinus perventuri.

72. Ex Sion enim exiit lex, et verbum Domini ex Jerusalem. Interroga concisum hominem, Judæum videlicet secundum carnem, de qua lege loquatur, de quo verbo. Num de ea lege quæ per Moysen data est? Sed quomodo illam ex Sion prodiisse ostendunt? Neque enim Moyses terram promissæ hereditatis ingressus est: situs autem est in Judæa Sion. Itaque juxta ipsos errat Scriptura, ut quæ aliud nomen loco alterius referat: etenim pro Sina aut Choreb protulit Sion. Atqui de sancta lege sermone habet. De quanam? quando lata? ubi con-

ται, οἶκος Θεοῦ, τοῖς δὲ στοιχειωθείσι λοιπὸν καὶ, τίνος Θεοῦ, οὗ τοῦ Ἰακώβ, ὃ ἐχαρίσατο τὴν πρὸς αὐτὸν οἰκειότητα. Ἐγὼ γάρ, φησὶν, ὁ Θεὸς Ἀβραάμ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰσαὰκ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰακώβ. Τοῦτό μοι ἐστὶν ὄνομα (25) αἰώνιον. Ἦν γὰρ αἱ μνημόνευστον ποιήσῃ τὴν τιμὴν τοῖς ἁγίοις, συνήζεν ἑαυτῷ τὰ τῶν δούλων ὀνόματα· ὥστε ὁσάκις ἂν γένηται μνήμη Θεοῦ, τοσαυτάκις κἀκείνων τὴν μνήμην συναναφέρεσθαι. Τοῖς οὖν προσελθούσιν ἤδη τὸ οἶοναι γνώρισμα τοῦ Θεοῦ προσέθηκεν εἰπὼν· Καὶ εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ. Ἄλλ' ἐπειδὴ καὶ Ἰακώβ ἐστὶ τοῦ περνιστοῦ (26) καὶ ἀγωνιστοῦ ἐστὶν ὄνομα (Ἰακώβ γὰρ περνιστὴς προσαγορεύεται διὰ τὴν πρὸς τὰ ἀντικείμενα πάλην· ὕστερον δὲ μετὰ τὴν νίκην ἄθλον ἔλαβε τὸ Ἰσραὴλ ὀνομάζεσθαι), ὁ ἐστὶ προκόπτων, τῷ· μανθάνει τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ, τὰ ὑποδεέστερα καὶ ἑαυτῷ ἐφικτά· ὕστερον δὲ ποτε καὶ τὸν Θεὸν τοῦ Ἰσραὴλ διδαχθήσεται, ὅδῳ καὶ τάξει τῶν τελειωτέρων παραδόσεων οἰκονομουμένων περὶ αὐτόν.

71. Καὶ ἀναγγελεῖ ἡμῖν τὴν ὁδὸν αὐτοῦ, καὶ πορευσόμεθα ἐν αὐτῇ. Ἐὰν μὴ ἀναβῶμεν εἰς τὸ ὄρος, οὐκ ἀναγγελεῖ ἡμῖν τὴν ὁδὸν αὐτοῦ. Ἐὰν μὴ ἀναγγελεῖ ἡμῖν, πῶς πορευσόμεθα; Τοῦτέστιν, ἐὰν μὴ δεξιόμεθα τὸ Εὐαγγέλιον, πῶς βιωσόμεθα κατ' αὐτό (27); Οἱ δὲ ἐπιζητοῦντες μαθεῖν τὴν ὁδὸν, δηλονότι οὐκ ἤδεισαν. Πῶς οὖν ἀναβαίνωμεν εἰς τὸ ὄρος, τὴν ὁδὸν ἀγνοοῦντες; Ἡ τὸ, δεῦτε καὶ ἀναβῶμεν, τὴν πρόθεσιν καὶ τὴν σπουδὴν τῶν ἐπιγομένων ἐμφαίνει· οὕτω μέντοι παρίσταισι τῶν ἐπιθυμητῶν τὴν ἐπίτευξιν. Ἠγησάμεθα (28) γάρ τινος τῶν νῦν ἐπὶ τὴν πίστιν ἐπιγομένων ἀλλήλους (29) προσφωνεῖν καὶ παρορμᾶν· δεῦτε ἀποστῶμεν τῶν χαμερπῶν· δεῦτε φρονήσωμεν τὰ οὐράνια, εἰσελθώμεν εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ. Ἐκεῖ μαθησόμεθα τὴν ὁδὸν, δι' ἧς ἐπὶ τὸ κοινῶς προκειμενον ἅπασι πέρας διὰ τῆς τελειότητος καταντήσωμεν.

72. Ἐκ γὰρ Σιών ἐξελεύσεται νόμος, καὶ λόγος Κυρίου ἐξ Ἱερουσαλὴμ. Ἐρώτησον τὸν τῆς κατατομῆς ἄνθρωπον, τὸν κατὰ σὰρκα Ἰουδαῖον, περὶ τοῦ νόμου λέγει, καὶ τοῦ λόγου. Τοῦ διὰ Μωϋσέως δοθέντος νόμου; Ἀλλὰ πῶς οὗτος ἀπὸ Σιών, δεικνύωσαν. Μωϋσῆς γὰρ οὐκ εἰσῆλθεν εἰς τὴν γῆν τῆς κατασχέσεως· τὸ δὲ Σιών ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ. Ἐσφαλταὶ οὖν κατ' αὐτοὺς ἡ Γραφή, ἀντὶ ἄλλου ὀνόματος ἄλλο λέγουσα· ἀντὶ γὰρ τοῦ Σινὰ ἢ τοῦ Χωρὲθ, τὸ Σιών εἰρηκεν. Ἀλλὰ περὶ ἁγίου νόμου λέγει. Ποίου; τοῦ τότε (30) δοθέντος; τοῦ ποῦ γεγραμμένου; Καὶ λόγος

²⁵ Exod. iii, 6, 15. ²⁶ Gen. xxv, 25. ²⁷ Gen. xxxii, 24-28.

(25) Codices tres, Τοῦτό μοι, φησὶν, ὄνομα. At LXX, Τοῦτό μοι ἐστὶν ὄνομα.

(26) Auctor, cum scriberet illa, ἐστὶ τοῦ περνιστοῦ, etc., ad Oseam respexisse videtur, 12, 3, apud quem ita legitur: Ἐν τῇ κοιλίᾳ ἐπτερνισσε τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ· In utero supplantavit fratrem suum.

(27) Editi et mss. aliquot, κατ' αὐτό. Alii quidam mss., ἐν αὐτῷ, non ita recte.

(28) Pro ἡγησάμεθα edendum curavimus e mss. nonnullis, ἡγησώμεθα.

(29) Ita uterque Colb. et Reg. secundus. Editi et mss. nonnulli, ἀλλήλους.

(30) Pro τότε scripsimus, ποτε, fidem multorum mss. secuti. Ibidem antiqui libri H. et J. et duo Colbertini, ἢ ποῦ γεγραμμένου.

ἐκ τῆς Ἱερουσαλήμ. Τὸν προφητικὸν λέγει (51). Ἀλλὰ πανταχοῦ τῆς Ἰουδαίας γεγέννηται, οὐκ ἐν τῇ Ἱερουσαλήμ δὲ μόνον, καὶ κατὰ τὸν Ἰσραὴλ· ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ· καὶ ἐν Νινευῇ, καὶ πολλαχοῦ τῆς γῆς. Ἀγγέσθωσαν οὖν ὑπὸ τῆς ἀληθείας, καὶ καταδεχέσθωσαν τὴν τοῦ Κυρίου νομοθεσίαν, ἀπὸ τοῦ σκοπευτηρίου γινομένην (32), ἀπὸ τῆς σαρκὸς τῆς θεοφόρου, ἀφ' ἧς ἐπισκόπει τὰ κατὰ ἀνθρώπους πράγματα. Καὶ λόγος Κυρίου ἀπὸ Ἱερουσαλήμ. Ἐκεῖθεν γὰρ ἀρξάμενον εἰς πάντα τὸν κόσμον ἐπεσπάρη τὸ κήρυγμα.

73. Καὶ κρινεῖ ἀνὰ μέσσω τῶν ἐθνῶν. Ὁ Θεὸς ἐν μὲν συναγωγῇ θεῶν σὰς, θεοὺς διακρινεῖ· ἐν δὲ τοῖς ἔθνεσι Κρινεῖ ἀνὰ μέσσω τῶν ἐθνῶν. Τοῖς μὲν γὰρ ἁγίοις τὸ διακρίνεσθαι πρέπει εἰς τὴν τῆς ἀξίας αὐτοῦ ἐπίγνωσιν· τοῖς δὲ μάτην βεβιωκόσι τὸ κρίνεσθαι. Μήποτε δὲ ἐντεῦθεν δείκνυται τὸ διάφορον εἶναι τῶν ἔξω (33) τῆς εὐσεβείας ἐθνῶν τὴν κόλασιν, ἀλλὰ μὴ μίαν καὶ τὴν αὐτήν. Καθ' ὃ μὲν γὰρ ἐκπεπτῶκασι τῆς ἐπιγνώσεως τοῦ Θεοῦ, πάντες βασάνων καὶ κολάσεων ἄξιοι· καθ' ὃ δὲ διάφορα αὐτῶν τὰ κατὰ τὸν βίον ἐπιτηδεύματα, ἐν τε τοῖς πάθεσι τῆς ἀτιμίας, καὶ ἐν ταῖς εἰς τοὺς πλησίον πονηρίαις, δεῖται κρίσεως κατὰ τὸν ἐθνῶν τῆς διαλαμθανούσης περὶ τῶν εἰς τοὺς πέλας πεπλημμελημένων. Καὶ ἐλέγξει λαὸν πολύν. Ἵνα δείξῃ ἡμῖν τὸ δίκαιον καὶ ἀναντιρρήτον τῆς δικαίας κρίσεως ἐπήγαγε (34) τὸ, Καὶ ἐλέγξει λαὸν πολύν. Ἐλέγξω γὰρ σε, φησὶ, καὶ παραστήσω κατὰ τὸ πρόσωπόν σου. Ἐνταῦθα μὲν οὖν μάρτυρας παριστᾷ ὁ κατηγορὸς εἰς ἕλεγχον τῶν ἐγκλημάτων τοῦ κατηγορουμένου, ἐν δὲ τῷ τῶν κρυπτῶν δικαστηρίῳ αὐτὰ τὰ πράγματα ἡμῖν παρίσταται ἐν τῷ ἰδίῳ σχήματι, ἐκάστης ἀμαρτίας παρισταμένης τοῖς ἡμαρτηκόσιν. Ἐκεῖ μὲν οὖν ἕλεγχος εἰς σύστασιν τῆς δικαιοκρατίας παραλαμβάνεται, ἐνταῦθα δὲ εἰς διόρθωσιν τῶν ἐφ' οἷς ἐλέγχεται. Ἐφ' ᾧ τὸν Τιμόθεον χρῆσθαι ὁ Ἀπόστολος παραινεῖ. Πᾶς μέντοι ἕλεγχος, ἐναργῶς καθάπτομενος τοῦ ἐλεγχομένου, ἱσχυρῶς αὐτὸν βασανίζει, παριστὰς τὸ αἶχος τοῦ ἀμαρτήματος, ὥστε μέγала εὐεργετεῖν τὸν ἀναίσθητοντα τῶν ἰδίων πταισμάτων (35) εἰς τὴν συναίσθησιν ἁγῶν καὶ μεταμέλειαν ἀληθινήν. Ποῖον γὰρ τραῦμα σωματικὸν οὕτω δριμύτιαν ἐμποιεῖ τὴν ὁδύνην, ὅποιαν βάσανον ἐμποιεῖ τῇ ψυχῇ λόγος πληκτικὸς, καθ' ἡκούμενος τοῦ συνειδότος τῶν ἐνεχομένων τῇ αἰσχύνῃ D τὴν κακίως πεπραγμένων (36);

dine et opprobrio rerum male gestarum premuntur, conscientiam perstringit?

A scripta? Et verbum ex Jerusalem Propheticum verbum dicit. At ubique in Judæa factum est, non autem solum in Jerusalem, et in Israel: sed in captivitate etiam, inque Ninive et in plerisque terræ locis. Strangulentur igitur a veritate, sancitæque a Domino legem recipiant, quæ e specula exorta est, nempe a carne Deum gestante, e qua quasi e specula res humanas observabat. Et verbum Domini ex Jerusalem. Prædicatio enim ducto illinc initio in omnem mundum dispersa est.

73. Vrs. 4. Et judicabit inter gentes. Deus in deorum quidem synagoga stans, deos dijudicabit²; sed in gentibus judicabit inter gentes. Sanctis enim convenit in ipsius dignitatis agnitione discerni: B Iis vero qui vanam vitam duxerint, iudicari. 431 Sed forte hinc patet diversum esse, non unum et idem, nationum a pietate alienarum supplicium. Quatenus enim a Dei cognitione exciderunt, tormentis digni sunt ac pœnis omnes: quatenus vero illorum vivendi ratio comperitur diversa, sive in ignominie cupiditatibus, sive in admissis adversus proximos flagitiis, opus est contra gentes iudicio Dei: in quo delicta contra proximos patrata expendantur. Et arguet populum multum. Justi illius iudicii æquitatem evidentiamque nobis ut ostendat, subiunxit: Et arguet populum multum. Arguam enim te, inquit, et statuum contra faciem tuam³. Illic igitur testes producitur accusator ut reum obiectis criminibus convincat, at vero in illo rerum absconditarum iudicio res ipsæ nobis coram sistentur in propria specie, quandoquidem singula peccata iis qui peccaverint, ponenda ob oculos sunt. Illic igitur reprehensio ad comprobandum iudicii æquitatem adhibetur; hic vero ad emendanda ea, quorum quivis arguitur. Quamobrem Timotheum admonet Apostolus⁴, ut hac arguendi ratione utatur. Et quidem reprehensio omnis palam eum qui reprehenditur perstringens, ipsum vehementer torquet, cum peccati delegat turpitudinem: ita ut eum qui nullo delictorum suorum sensu tangebatur, non mediocri afficiat beneficio: quippe ad eorum conscientiam et ad veram pœnitentiam ipsum deducat. Quale enim corporis vulnus creat acrem dolorem ejusmodi, ejusmodi cruciatum animæ parit sermo oburgatorius, eum eorum qui turpitudine et opprobrio rerum male gestarum premuntur, conscientiam perstringit?

² Psal. LXXXI, 1, 2. ³ Psal. XLIX, 21. ⁴ II Tim. IV, 2.

(51) Τὸν προφητικὸν λέγει. Monet Combefisius, hanc esse responsionem Judæorum, quam confligit Basilium, non ipsius Basilii assertionem.

(52) Sic mss. plerique omnes. Editi, γινομένην. Hic imitatus est Commentarii auctor Basilium, qui in psalmum LIX dixit et ipse Domini carnem, θεοφόρον. Subinde mss. nonnulli, ἐπισκοπεῖ. Alii quidam et editi, ἐπισκόπει.

(53) Ita sex mss. Vocula ἔξω ab editis aberat.

(54) Editi, ἐπήγαγε καὶ. At mss. aliquot uti in contextu. Statim ubi in excusis legitur, παρίστησιν,

in veteribus nostris libris scribitur, παριστᾷ, et sic scripsimus.

(55) Editi, ὥστε μάλα εὐεργετεῖν τὸν ἀναίσθητοντα τῶν ἰδίων ἀμαρτημάτων. At nostri sex mss. uti in contextu. Hoc ipso in loco uterque Colb. et Reg. secundus, μεταμέλειαν ἀληθινήν. Alii tres mss. cum editis, μεταμέλειαν ἀλγεινὴν, ad pœnitentiam asperam.

(56) Ita emendandum censuimus ex nostris sex mss. In editis legitur, βεβιωμένων, eodem sensu. Nec ita multo post iidem nostri sex mss., μεταβάλλειν. Editi, μεταβάλλειν.

74. *Et confringent gladios suos in aratra, et lanceas suas in falces. Hic est obijurgationum finis peripilis, ad pacificum et tranquillum statum belli amatores ac tumultuum auctores transferre. Cuius autem compertum est ac perspectum, Christi legem ac sermonem, eam pacis ac concordiae causa sit et origo, iis qui longe et prope erant positi, parem annuntiassent. Itaque et Iudaei et gentes belli deponere instrumenta: tum quae in congressu et in pugnis cominus commissis ac statariis adhiberi solent, quae vocavit propheta gladium: tum quae ad vindictam eminens sumendam caduntur; quae aut esse hastas et lanceas. Immo haec ferramenta in instrumenta agriculture accommodata a verbo quod de Jerusalem egressum est, voluit immutari. Quamobrem exitiosus ille gladius idoneus est, qui vitia semina animabus ratione praeditis per sapientiam insita praearet: quippe qui sit conversus in aratrum, quod ea quae obdurerant, emollit, avellit spinas, et ea quibus gratia coelestis incolumis servetur, praestat. Lancea autem, cuius est eminens impetere ac propellere, in id vertenda erat, 432 cui inest facultas cominus colligendi, societatemque conciliandi. Nam ejusmodi falces cogunt in unum dispersa, et in unum eundemque manipulum spicas astringunt. Est igitur rationalis quaedam messis, ad quam colligendam opus sit idoneis instrumentis, de qua dictum est: *Levate oculos vestros, et videte quia regiones albae sunt* *. Nemo igitur bella sciens, ad hanc messem aptus est. Sed suos discipulos ad hanc segetem demetendam emisit, de quibus ait: *Messis quidem multa, operarii autem pauci* *. Itaque hujusmodi messoribus, utpote instrumentum belli in cordibus suis non gestantibus, potestatem dedit afferendi pacem domibus, quas essent ingressuri *.*

75. *Et non accipiet gens contra gentem gladium. Quandiu quidem instar ignis deserviret mundanae sapientiae sermo, gentes in se invicem insurgebant, quippe quae sermonis gladium valde exacutum, eumque meditatione ac rerum probabilium specie fulgentem in se invicem distringerent. Sed ubi primum advenit pax nostra *, Deoque gloria in altissimis, et in terra pax annuntiari coepit *, tum omne simul mendacium veritas ad silentium redegit. Quemadmodum enim, aquila alicunde in conspectum desuper veniente, avium loquacium garrulitas de repente conticuit, ita non amplius alii aliorum*

A 74. *Kal συγκόψουσιν τὰς μάχαιρας αὐτῶν εἰς ἀροτρα, καὶ τὰς ζιβύνας αὐτῶν εἰς δρέπανα. Τοῦτό ἐστι τὸ εὐχρηστον τέλος τῶν ἐλέγχων, μεταβαλεῖν πρὸς εἰρημικὴν κατὰστασιν τοὺς φιλοπολέμους καὶ παραχῶδεις. Ἀπὸ παντὶ, ὅτι ὁ Χριστοῦ νόμος καὶ (37) λόγος, τὸ εἰρημικὸν καὶ συμβατικὸν ἔχων, εἰρήνην ἐκτρυφε τοῖς μακρὰν καὶ τοῖς ἐγγύς· ὥστε καὶ τοὺς Ἰουδαίους καὶ τοὺς ἐξ ἐθνῶν καταθεμένους τὰ πολεμιστήρια, τὰ τε πρὸς τὴν ἐκ τοῦ σύνεγγυς ἐν τοῖς συστάδῃν γινομένοις (38) ἀγῶσι συμπλοκὴν, ἅτινα εἶπε μάχαιραν, καὶ τὰ πρὸς ἀμυναν τὴν διὰ μακροῦ παρεσκευασμένα, ἅτινα εἶναι δόρατα καὶ ζιβύνας φησὶ· ταῦτα (39) δὲ εἰς τὰ τῆς γεωργίας ἐργαλεῖα μετασκευάζειν τὸν λόγον τὸν ἐκ τῆς Ἱερουσαλὴμ, ὥστε τὴν φθαρτικὴν μάχαιραν σπερμάτων ζωοποιῶν, τῶν ἐκ τῆς σοφίας ἐγγινομένων ταῖς λογικαῖς ψυχαῖς, εἶναι παρασκευαστικὴν· ἀροτρον γενομένην ἀπαλύνον τὰ πεπωρωμένα (40), ἀκάνθας ἀνατρέπον, οὐρανίας χάριτος φυλακτηρίων (41) ποιητικόν. Ἡ δὲ ζιβύνη, τὸ πόρρωθεν κατακοντίζον, καὶ ἀπωθούμενον εἰς τὸ συνακτικὸν ἐκ τοῦ σύνεγγυς, καὶ κοινωνίας συνδετικόν. Τοιαῦται γὰρ αἱ δρεπάναι, συνάγουσαι τὰ διεσκορπισμένα, καὶ εἰς κοινωνίαν δράγματος συνδέουσαι τοὺς ἀστάχους. Ἔστιν οὖν τι καὶ λογικὸν θέρος, εἰς ὃ χρεῖα τῶν ἐπιτηδείων ὀργάνων, περὶ οὗ εἴρηται ὅτι, Ἐπάρατε τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν, καὶ ἴδετε ὅτι αἱ χώραι λευκαὶ εἰσι· οὐδεὶς οὖν πολεμοποιὸς πρὸς τὸν θερισμὸν ἐπιτήδειος. Ἀλλὰ τοὺς ἰδίους μαθητὰς πρὸς τὸν θερισμὸν τοῦτον ἀπέστειλε, περὶ ὧν καὶ εἶπεν· Ὁ μὲν θερισμὸς πολλός, οἱ δὲ ἐργάται ὀλίγοι. Τοῦτοις οὖν τοῖς θερισταῖς, διὰ τὸ μὴ ἔχειν πολέμου ὄργανον ἐν ταῖς καρδίαις, ἔδωκε δύναμιν τοῦ ἐναφίεσθαι (42) εἰρήνην τοῖς οἰκοῖς, εἰς οὓς ἀν εἰσέλθωσιν.*

75. *Kal οὐ λήψεται ἔθνος ἐπ' ἔθνος μάχαιραν. Ἔως μὲν ἐνηργεῖτο διαπύρως ὁ τῆς τοῦ κόσμου σοφίας λόγος, ἀλλήλων τὰ ἔθνη κατεπανίσταντο, σφοδρῶς ἠκονημένην τῇ μελέτῃ καὶ τῇ πιθανότητι σπλῆθουσιν τοῦ λόγου τὴν μάχαιραν ἀλλήλοις ἀντεπιφέροντες. Ἐπειδὴ δὲ ἦλθεν ἡ (43) εἰρήνη ἡμῶν, καὶ κατηγγέλῃ δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἅπαν ὁμοῦ τὸ ψεῦδος τῇ ἀληθείᾳ ὑπεσιώπησεν. Ὅσπερ ὀρνέων λάλων πολυφωνία ἀθρόως κατεσιγάσθη, αὐτοῦ ποθεν αὐτοῖς ἐπιφανέντος ἀκνοθεν· οὐκέτι τοὺς ἀλλήλων καταβάλλουσι λόγους· ὁ μὲν, μὴ εἶναι πρόνοιαν τὸ παράπαν, ὁ δὲ μέχρι σελήνης προ-*

* Joan. iv, 35. * Luc. x, 2. * Matth. x, 12. * Ephes. ii, 14. * Luc. ii, 14.

(37) Sic mss. quatuor. Editi et unus ms., καὶ ὁ. (38) Editi et duo mss. γενομένοις. Alii quatuor, γινομένοις.

(39) Ita nostri sex mss. At editi, ταῦτας. Mox iidem illi sex mss., μετασκευάζειν. Editi, μετασκευάζειν.

(40) Uterque Colb. et aeg. quartus cum duobus Ducaenis, ἀποπλύνον τὰ πεπωρωμένα. Unus codex Combef. et Anglie. una cum editis, τὰ πεπωρωμένα, haud recte. Ibidem tres mss., ἀκάνθας ἀνασπών. Alii tres cum editis, ἀκάνθας ἀνατρέπον, haud

dissimili sensu.

(41) Editi et veteres libri H. et J. et Colb. primus, φυλακτηρίων. At Codex F. et Anglie. et Regii tertius et quartus cum Colb. secundo, φυλακτηρίων, recte. Aliquanto post editi cum tribus mss., συνακτικόν. Alii tres, συνεκτικόν.

(42) Colb. primus, τοῦ ἐπαφίεσθαι. Mox quatuor mss., εἰσέλθωσιν. Alii duo et editi, ἔλθωσιν. Nec ita multo post duo Colbertini, κατεπανίσταντο.

(43) Ita quinque mss. Deest articulus in editis.

διήκειν αὐτὴν λέγων· οὐκέτι περὶ ψυχῆς· ὁ μὲν θνητὴν, ὁ δὲ (44) ἀθάνατον ἀποφαινόμενοι. Τὰ περὶ εἰμαρμένης, ὁ μὲν πάντων αὐτὴν κρατεῖν· ὁ δὲ μὴ εἶναι αὐτὴν τὸ παράπαν. Ἐπειδὴ δὲ ἦλθεν ἡ μωρία τοῦ κηρύγματος, καὶ ὁ ἐσταυρωμένος δοξάζεται, καὶ ἀνάστασις πιστεύεται (45), καὶ κρίσις ἐλπίζεται· τὴν πρὸς ἀλλήλους πόλεμον τὰ ἔθνη καταλύσαντα, τὴν ἡσυχίαν ἀγει. Φοβοῦμαι δὲ μὴ θεαταὶ λοιπὸν τοῦ ἡμετέρου πολέμου γίνωνται. Καὶ ἐπειδὴ πρὸ τούτου ἅπας ὁ βίος αὐτοῖς· ἐν τῇ τῶν ματαίων λόγων μαθήσει καταναλίσκετο (46) ὡς τῆς διαλεκτικῆς πολεμικῆς οὗσης διαλόγου (47)· Οὐ μὴ, φησὶν, μάθωσιν ἐτι πολεμεῖν· ἀντὶ τοῦ, οὐκέτι τοῖς διδασκάλοις τῆς λογομαχίας προσδιαιρέθουσιν.

76. Καὶ νῦν, οἶκος τοῦ Ἰακώβ, δεῦτε καὶ πορευθῶμεν τῷ φωτὶ Κυρίου. Δευτέρα κλήσις (48), ἐπὶ τὰ τελειότερα προκαλουμένη τοὺς εὐεργετούμενους. Μετὰ γὰρ τὸ ἀναβῆναι εἰς τὸ ὄρος Κυρίου, καὶ ὑπερκεῖναι τὰ γῆνα· οἷον καθαρωτέρας μεταλαβόντα αὐγῆς (49), φωτὶ ἔστιν ἐντυχεῖν θεῷ, φωτίζοντι ψυχῆς ὑφ' αὐτοῦ εἰς κατανόησιν τῶν μακαρίων καὶ νοητῶν θεαμάτων καὶ θεῶν (50) θεωρημάτων. Ὁμοιον τοῦτω καὶ τὸ παρὰ τῷ Ψαλμῷδ'· Προσέλθετε πρὸς αὐτόν, καὶ φωτίσθητε· καὶ τὰ πρόσωπα ὁμῶν οὐ μὴ καταισχυνθῇ. Οὐ καταισχύνεται γὰρ ἐφ' οὗς ἂν σημειωθῇ τὸ φῶς τοῦ προσώπου Κυρίου. Ὁ δὲ τὰ παύλα πράσσων, μισεὶ τὸ φῶς. Ἐπειδὴ (51) δὲ ὁ οἶκος τοῦ Ἰακώβ φῶς αὐταρχεῖ τὴν ἐκ τοῦ νόμου διδασκαλίαν καὶ αὐτὸν ὑπέλιπεν ἡπατημένως (52) ὁδηγὸν εἶναι τυφλῶν, φῶς τῶν ἐν σκότει, διορθούμενος αὐτῶν τὴν ἀγνοίαν ὁ λόγος φησὶ· Δεῦτε καὶ πορευθῶμεν, μὴ τῷ προφητικῷ, μὴ τῷ νομικῷ φωτὶ, ἀλλὰ, τῷ φωτὶ τοῦ Κυρίου. Καὶ γὰρ καὶ λύχνοι χρήσιμοι, ἀλλὰ πρὸ ἡλίου· ἀστέρες τερπνοὶ, ἀλλ' ἐν νυκτί. Εἰ δὲ γελοιός, ἡλίου λάμποντος, ὁ λύχνος αὐτῷ παραφαίνων (53), πολλῷ γελοιότερος ὁ, εὐαγγελίου κηρυσσομένου, τῇ σκιᾷ τῇ νομικῇ παραμένων.

77. Ἀνῆκε γὰρ τὸν λαὸν αὐτοῦ, τὸν οἶκον τοῦ Ἰσραὴλ. Χαλεπωτάτη ζημία ἡ ἀπὸ Θεοῦ ἐγκατάλειψις. Οἶονε ἀπὸ ἰσχυρᾶς κατοχῆς χειρῶν, τῇ ἀνέσει τῶν δακτύλων, οἷς τέως περιεδέδρακτο (54) τις τοῦ

A sermones ac sententias convellunt. Alter quidem ullam omnino negabat esse providentiam; alter vero ipsam contendebat ad lunam usque sese extendere. Nec ultra disceptatur de anima. Hic quidem affirmabat eam morti obnoxiam, ille vero immortalem esse statuebat. Hæc de fato movebantur quæstiones: alius quidem id rerum omnium potiri, alius ipsum nullo modo existere asserebat. Sed, quia advenit prædicationis stultitia¹⁰, atque crucifixo datur gloria, quia resurrectio creditur, speraturque iudicium, gentes, mutuis bellis sedatis, otium agunt. Vereor autem ne tandem gentiles ipsi belli nostri fiant spectatores. Jam vero cum omnis eorum vita antea in vanorum et inutilium sermonum disciplina consumpta fuerit (siquidem sermocinatrix dialectica pugnis et rixis gaudet), Non ultra, ait, discent bellum gerere; ac si diceret: Magistris contentionis verborum non amplius operam dabunt.

B 76. VERS. 5. Et nunc, domus Jacob, venite, et ambulemus lumine Domini. Secunda est vocatio quæ beneficiis affectos ad perfectiora invitât. Post quam enim ascendit quis in montem Domini, evasitque terrenis superior, huic licet velut jam prioris lucis participi, divinum lumen assequi, quæ illustrati animæ oculi beata spiritualiaque spectacula ac divinas contemplationes percipiunt. Huic sententiæ et apud Psalterem aliquid simile reperias: Accedite ad eum, et illuminamini: et facies vestra non confundentur¹¹. Non confunduntur enim super quos signatum fuerit lumen vultus Domini¹². Quæ autem mala 433 agit, odit lucem¹³. Quoniam verò domus Jacob doctrinam legis sufficiens sibi lumen esse, seque ducem cæcorum esse falso arbitrata est, lucem videlicet eorum qui in tenebris ambulant, Scriptura eorum ignorantiam corrigens ait: Venite et ambulemus, non prophetico, non legali lumine, sed, lumine Domini. Etenim sunt etiam usui lucernæ, sed ante solem; stellæ jucundæ, sed in nocte. Quod si is ridiculus censetur, qui, sole exsplendescente, lucernam, sibi prælucentem teneret, multo magis ridiculus est, qui, prædicato Evangelio, in legali umbra commoratur.

77. VERS. 6. Dimisit enim populum suum, domum Israel. Deseri a Deo damnum est gravissimum. Perinde ac si manus validæ ac fortes aliquid detinerent, ac digitis quibus quispiam rem hactenus

¹⁰ I Cor. i, 21. ¹¹ Psal. xxxiii, 6. ¹² Psal. iv, 7. ¹³ Joan. iii, 20.

(41) Sic quinque mss. At Reg. primus, quem semper secuti sunt typographi, oi δὲ. Haud longe tres mss., ci δὲ μὴ εἶναι. Alii tres cum editis, ὁ δὲ.

(45) Editi et tres mss., ἀνάστασις καὶ κρίσις πιστεύεται τὸν· sed hunc locum ex aliis tribus mss. emendavimus.

(46) Editi e Reg. primo, καταναλίσκετο. Alii quinque mss., καταναλίσκω.

(47) Uterque Combef. et alii tres mss. conjunctim, τῆς διαλόγου. Editi vero et Colb. secundus duabus vocibus, διὰ λόγου.

(48) Editi et Codex Fr. 1, ἡ λύσις, corrupte. At multi alii mss., κλήσις, emendate. Ibidem quinque

D mss., προκαλουμένη. Editi et Reg. primus, προσκαλουμένη.

(49) Pro αὐγῆς legitur in excusis, αὐτῆς, incuria operarum.

(50) Editi cum tribus mss., νοητῶν καὶ θεῶν. Alii tres mss. ita, ut in contextu legitur. Mox tres mss., παρὰ τῷ ψαλμῷ.

(51) Sic quinque mss. At editi cum Reg. primo, ἐπεὶ.

(52) Reg. quartus, ἡπατημένως.

(53) Editi cum tribus mss., παραφαίνων. Alii tres mss., παρεμφαίνων.

(54) Codices tres, περιεδέδρακτο. Alii tres cum editis, περιεδέδρακτο.

suspensam apprehendunt solutis, ipsam, utpote a se non amplius retentam ac conservatam, præcipitem agi sineret: ita non jam populum a Deo retineri sententia isthæc indicat. Ea autem quæ sequuntur, ob quasnam causas Dei manibus quis dimittatur, edocent: *Quia repleta est ut ab initio regio eorum auguriis, ut ea quæ alienigenarum.* Vides quantum malum auguratio sit. Est in causa cur is, qui in ipsa studium ponit, Dei providentia ac cura destituatur. Attamen perique Christianorum huic aures accommodant, id nihili ducentes subauditant, captantque rumores, et ad symbola ac signa mentem appellant. Sternulavit quispiam, inquit, loquente me: profecto id aliquid significat. Me aliquis a tergo vocavit, etiam id ipsum impedimento mihi est. Impingitur pes egredientis alicui offendiculo: vestimentum detentum fuit. Imo vero nonnulli qui valde clari sunt ac celebres, quique iudicem a cælo affuturum, præstolantur, tanquam nihil sua interesset, in hæc vitia incidunt. Sed audi populum qui hæc curiosa consecraretur, abjectum esse. Siquidem in lege Mosaisca auguria, divinationes, omina atque auspicia tanquam demonum inventa vitio olim vertebantur. Non enim, inquit, hariolabimini, neque auspicabimini¹³. *Gentes enim, inquit, quas Dominus Deus disperdet a facie sua, illæ divinationes et vaticinia audient: tibi autem non sic dedit Dominus Deus tuus¹⁴.* Absurdum enim fuerit, eum qui ex Dei legibus ac institutis consiliorum suorum rationem inire potest, ad decernendum de rebus agendis sibi in consiliarios bruta animalia adhibere: imo vero ne in consiliarios quidem, sed potius iis uti magistris atque legislatoribus. **434** Ac quidem avis quæ periculum sibi impendens et ob oculos positum non novit, tibi est futurum prædictura. Et certe illa e nido avolans, escam pullis suis comparatura, plerumque re infecta rediit: tamen inanis ille avis motus tibi est loco vaticinii veracissimi, tibi quæ futurum detegit. Quod si demonum opera fraudulenter circumvolant, ne tu, quæso, sedeas, hisce demonum fallaciis intentus, neque sis diabolicis manibus in exitum propendentem, modis omnibus ea

78. Sed et corvi crocitantés, et aquilæ lugentes ob prædiæ inopiam, cor supersticiosum perterrefaciunt: et tanta est inimici in hominem petulantia, ut si vel felis apparet, vel canis caput exserit, vel mane occurrit homo, quamvis ex amicissimis, cuius aut oculus, aut dextrum crus vulneratum sit, resiliat, pedemque referat, et plerumque oculos¹⁵ Deut. xviii, 40, 42. ¹⁴ ibid. 44.

(55) Sic tres mss. At editi cum aliis tribus, ἐπτάρη. Docte et fuse ostendit Duceus sternutamenta inter ineptias ominantium numeranda esse.

(56) Editi, πάλαί μὲν. Deest μὲν in nostris sex mss.

(57) Editi et Reg. primus, quo usi sunt typographi, ἐπὶ τὴν, ὁ ὕψος καί. At mss. quinque uti in contextu, nisi quod in tribus scriptum sit, ἐξολοθρεύει, disperdit. Statim mss. nonnulli, δέδωκε Κύριος.

(58) Pro olim edito συμβούλους invenitur in sex mss., συμβούλους.

A κατεχομένου, ἀφῆκεν αὐτὸ τῆς ἰδίας συντηρήσεως ἐκπεσεῖν· οὕτως ὁ λόγος ἐμφαίνει ἀπεριγράπτου ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τὸν λαὸν εἶναι. Διὰ ποίας δὲ αἰτίας ἀφίσταται τις τῶν χειρῶν τοῦ Θεοῦ, τὰ ἐφεξῆς διδάσκει· *Ὅτι ἐνεπλήσθη ὡς τὸ ἀπαρχῆς ἡ χώρα αὐτῶν κληδονισμῶν, ὡς ἡ τῶν ἀλλοτρίων.* Ὑψὲς ἤλκων κακὸν τὸ κληδονίζεσθαι. Ἐξω τῆς παρὰ Θεοῦ ἐπιμαλείας ποιεῖ τὸν προσέχοντα αὐτῇ. Πολλοὶς δὲ τῶν Χριστιανῶν ἀδιάφορον ὠτακουστέιν, καὶ φήμας θηρᾶσθαι, καὶ συμβόλους προσέχειν. Ἐπταρὲ (55) τις, φησὶν, ἐπὶ τῷ λόγῳ, καὶ τὸδε σημαίνει. Κατόπιν μὲ τις ἀνεκάλεσε· καὶ ἐμπόδιον τοῦτο. Ὁ ποὺς προσέπειτασεν ἐξόντος· τὸ ἱμάτιον ἐνεσχέθη. Καὶ τῶν πάντων γνωρίμων καὶ τῶν ἀναμενόντων κριτὴν ἐκ τῶν οὐρανῶν τινες τοῖς ἀδιαφόροις τοῖς βλαβεροῖς περιπίπτουσιν. Ἄλλ' ἀκούε, ὅτι ἀπεβρίφη ὁ λαὸς ὁ ταῦτα περιεργαζόμενος. Πάλαί (56) γὰρ καὶ ἐκ τοῦ Μωυσέως νόμου, κληδόνες, καὶ μαντεῖαι, καὶ οἰωνισμοί, καὶ ὀρνιθοσκοπία διαβέβληται, ὡς δαιμόνων εὐρέματα. Οὐκ οἰωνοῖσθε γὰρ, φησὶ, οὐδὲ ὀρνιθοσκοπήσαθε. Τὰ γὰρ ἐθνη, φησὶν, οὐκ Κύριος (57) ὁ Θεὸς ἐξολοθρεύσει πρὸ προσώπου αὐτοῦ, οὗτοι κληδόνων καὶ μαντεῶν ἀκούσονται· σοὶ δὲ οὐχ οὕτως ἔδωκε Κύριος ὁ Θεὸς σου. Ἀποπον γὰρ, τὸν ἔχοντα τὴν ἐκ τῶν δικαιοματιῶν τοῦ Θεοῦ συμβουλίαν, πρὸς τὴν ὑπὲρ οὐ πρακτέων σχέψιν συμβούλους ἑαυτοῦ παραλαμβάνειν τὰ ἄλογα, μέλλον δὲ οὐδὲ συμβούλους (58), ἀλλὰ διδασκάλους χρῆσθαι καὶ νομοθέτας. Καὶ τὸν μὲν ἑαυτοῦ κίνδυνον παρακείμενον καὶ ἐν ὀφθαλμοῖς ὄντα οὐκ εἶδεν (59) ὁ ὄρνις· σοὶ δὲ τὸ μέλλον προαγορεύει, καὶ τῆς μὲν καλῆς ἀποπτάς, τροφὴν πορίσαι τοῖς νεοσσοῖς, ἀπρακτος ἐπαυλῆθε πολλάκις· σοὶ δὲ μαντεῖον γέγονεν ἀψευδές, καὶ τοῦ μέλλοντος ἀποκάλυψις ἡ ματαία τοῦ ὄρνιθος κίνησις. Εἰ δὲ ἀπὸ δαιμόνων ἐνεργείας ἀπατηλὰ περιπέτονται, μὴ μοι καθέξω δαιμόνων ἀπάταις προσεχηνῶς, μὴδὲ γίνω διὰβολικαῖς ἐκδοτος ἐνεργείαις· ὅς ἐπεὶ δὴν ἀπ᾽ ἁλῆς ψυχὴν εὐάγωγον εἰς ἀπώλειαν, πάντα τρόπον αὐτῇ παραχρῶμενος (60), οὐκ ἀνίτηται.

operibus deditus: qui cum semel arripuerit animum, ipsam non dimittit.

D 78. Ἀλλὰ καὶ κρύζοντες κόρακες, καὶ ἀλύνοντες ἀετοὶ δι' ἀπορίαν θήρας, τὴν δεισιδάιμονα καρδίαν πτήσσουσι· καὶ τοσαύτη τοῦ ἐχθροῦ ἡ εἰς τὸν ἀνθρώπον ὕβρις, ὥστε καὶ γαλὴ παραφανείσῃ, καὶ κύων διαχύψας, καὶ ἀνθρώπος ἐπιφανείσῃ ἔωθεν, καὶ τῶν εὐνουστάτων ἡ, ὀφθαλμῶν δὲ ἡ σκέλος δεξιὸν πεπληγῶς (61), ἀπεπλήγησε, καὶ ἀπετράπη, καὶ ἀπεκα-

(59) In aliquibus mss. scriptum invenimus, οἶδεν. Mox mss. nonnulli, προαγορεύσει.

(60) Alii mss., παραχρῶμενος· alii cum editis, παραχρῶμενος. Mox tres mss., κρύζοντες, vociferantes: sed dubium non est quin alia lectio, cum corvorum propria sit, præferri debeat. Ibidem post vocem κόρακες adduntur illa, ἐπὶ δὲ τοῦ κλάζειν λέγεται, sed quid sibi velint hæc verba, non satis intelligo.

(61) Ita quinque mss. At editi, ἡ πεπληγῆς.

λύφατο πολλάκις τοὺς ὀφθαλμούς. Τί ἐλεεινότερον τοῦ τοιοῦτου βίου, πάντα ὑποπτεύειν, ὑπὸ πάντων ἐμποδίζεσθαι, δέον πανταχόθεν αὐτοῦ τὴν ψυχὴν πρὸς θεὸν ἐπανάγειν (62); "Ὅταν ὁρῇς ὀρνίθας διαπετομένους τὸν ἀέρα, μὴ τὰ σχήματα τῶν πτήσεων περιεργάζου, εἰ κύκλους ὑπὲρ κεφαλῆς ἡμῶν περιγράφουσιν, ἢ ἀντιπρόσωποι φέρονται, ἢ ἐκ τῶν κατόπιν ἐπίπτανται, ἢ πρὸς τὰ πλάγια μεταβαίνουνσι. Ταῦτα καταλιπὼν, τοῦ Δημιουργοῦ τὴν ἐπ' αὐτοῖς σοφίαν καὶ διακόσμησιν θαύμασον· πῶς βάρος τοσούτου δι' αἶρος φέρεται· πῶς ἡ ἀπαλὴ τοῦ αἶρος φύσις δχημα γίνεται τῷ περὶ· πῶς τῇ μὲν ἐκτάσει τῶν πετρῶν ἐπινήχονται τῷ αἶρι, τῇ δὲ οὐρᾷ ὡς πηδάλῳ τὴν πτῆσιν αὐτῶν ἀπευθύνουσι· πῶς ὅσα βαδίζειν ἐστὶν ἀνεπιτήδεια, τῷ περὶ τὴν χρεῖαν τῶν ποδῶν ἐκπληροῖ. "Ὅσα νηκτικά (63), ὅσα ἀρπακτικά, πρέπουσαν τῷ βίῳ τὴν κατασκευὴν ἔχει (64) τοῦ σώματος. Τοῖς μὲν γὰρ ὄργανα πρὸς τὴν ἀρπαγὴν, οἱ ὄνυχες· τοῖς δὲ οἰονεὶ κῶπαι οἱ ὀμένες εἰς τὸν ποδῶν· ὥστε τῷ πλάτει τῆς βάσεως ῥῆον διωθεῖσθαι τὸ ὕδωρ κατὰ τὴν κίνησιν. Πάντα γέμει τῆς σοφίας τοῦ Θεοῦ· πάντα γὰρ ἐν σοφίᾳ ἐποίησεν. "Ὁ δὲ μικρόψυχος, καὶ ταπεινὰ φρονῶν (65), τὰς τῶν ἀλόγων κινήσεις τῷ ἰδίῳ σκοπῷ συναρμύζειν ἐπιχειρῶν, καταλιπὼν θεόν, δαίμοσιν ἐπιβούλοις ἐκδοτον ἔδωκεν (66) αὐτὸν, οἱ τῷ κρατεῖν τοῦ αἶρος ὥδε καὶ ὥδε στρέφειν ἐπινοοῦντες τοὺς ὀρνίθας, ἀθεράπευτον τὴν ἀπάτην τῶν ἀνοήτων συνέχουσι. Ταῦτα εἰ καὶ παρεκδοτικώτερον εἴρηται, ἀλλ' οὐκ ἀρχήσως ὁ λόγος τῇ ἐκ τοῦ ῥητοῦ ἀφορμῇ εἰς θεραπείαν τῶν ἀνοήτων ἐχρήσατο. Σημειωτέον δὲ ὅτι τὸν κληδονισμόν ἰδίον ἐπιτήδευμα τῶν Φυλιστιαίων ἢ Γραφῇ παραδίδωσι, τούτεστι τῶν Παλαιστίνων· τούτους γὰρ καὶ μόνους ἀλλοφύλους ἔθος αὐτῇ ὀνομάζειν. "Ὅσπερ γὰρ Χαλδαῖοι γενεθλιαγοῖαν, καὶ Αἰγύπτιοι φαρμακείας καὶ ἐπαοιδάς, καὶ Κρήτες οἰωνιστικὴν· οὕτω καὶ οἱ ἀλλόφυλοι τὸν κληδονισμόν ἰδιώσαντο. Πρὸς οὖν τὰ ἴδια αὐτῆς κακὰ ἐπανῆλθεν ἡ χώρα, γενομένη ὡς τὸ ἀπαρχῆς.

admodum enim Chaldaei praedictionem et notationem et incantamenta, Cretes auspicandi artem: ita et allophyli divinationem sibi peculiariter vindicant. Itaque ad mala sibi propria rediit regio illa, ad statum pristinum redacta.

79. Καὶ τέκνα πολλὰ ἀλλόφυλα ἐγενήθη (67) ἐν αὐτῇ. "Ὅταν πόλις, ἔθνη μοχθηρὰ παραδεξαμένη, κατ' αὐτὰ βιοῦν ἔληται, τοῖς ἐπιγινομένοις λοιπὸν ὥσπερ νόμος γίνεται τὸ τῶν πατέρων ἀμάρτημα, καὶ εὐθὺς ἐκ γενέσεως ἀλλόφυλα ἐστὶ τὰ τέκνα, ὑπὸ τῆς πονηρᾶς ἀγωγῆς ἀλλοτριούμενα τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ. Ἐπεὶ δὲ καὶ οἱ καρποὶ τῆς ψυχῆς τέκνα πολλάκις λέγονται, εἶποι ἄν τις τὸν παρὰ τὸ βούλημα τῆς θείας

A obtegit. Quid magis miserandum quam hoc vivendi genus, quo nihil non suspectum habetur, suntque omnia impedimento, cum potius animam suam undelibet ad Deum reducere deberet? Cum videris aves per aerem volantes, ne curiosius volatus modum rationemque explores: num scilicet circulos super caput nostrum describant: an in obversam faciem ferantur; utrum a tergo advolent, an in obliquum deflectant. His omissis, renitentem in ipsis Conditoris sapientiam ordinationemque admirare: qui fiat ut moles tanta per aerem feratur: quomodo liquida aeris natura pennis fiat vehiculum: quomodo aerem tranent passis alis; cauda vero quasi gubernaculo volatum suum dirigant; qua ratione quaecunque ad incedendum non sunt idoneae, vicem pedum alis suis suppleant. Quaecunque aves sunt natatiles, quaecunque sunt rapaces, sortitae sunt corporis constitutionem vitae suae idoneam atque convenientem. Aliis quidem data sunt instrumenta rapinae accommodata, ungues scilicet: in aliis vero veluti remorum loco reperiuntur pedum membranæ; ut per plantarum latitudinem juxta modum impressum aqua facilius propulsetur. Nihil non est plenum Dei sapientia: siquidem omnia in sapientia fecit¹³. Qui tamen parvi est animi, quique abjecta et humilia sapit, animantium motus ad suum propositum accommodare molitur, ac Deo derelicto insidiosis daemionibus mancipatum se praestat et addictum: qui cum in aere dominentur, volueribus ut hac et illuc se circumagant auctores sunt, faciuntque ut error insipientium sanari non possit. Quanquam plus æquo digressus hæc retuli, ea tamen, occasione ex ætatis arrepta, ad medelam insipientibus adhibendam non inutiliter oratione complexi sumus. Advertendum autem est quod Scriptura tradat divinationem Philisthaeis, hoc est, Palestinis, peculiare exercitium esse: solet enim hosce solos nominare alienigenas. Quemadmodum enim Chaldaei praedictionem et notationem cujusque vitae ex natali die, Aegyptii veneficia et allophyli divinationem sibi peculiariter vindicant.

435 79. Et filii multi alienigenae facti sunt in ea. Cum sceleratos mores civitas est amplexa, vulque secundum eos vitam instituere; postmodum parentum flagitium tanquam lex ad posterum transit, statimque ab ipso natali filii sunt alienigenae, ob improbam vitae rationem alienati a populo Dei. Cum autem et fructus animae nuncupentur multis in locis filii; dicere quis possit eum, qui

¹³ Psal. ciii, 24.

(62) Editi, ἐπαναγαγεῖν. At mss. sex, ἐπανάγειν. Statim Colb. primus, εἰς τὸν ἀέρα.

(63) Editi cum Reg. tertio, νηκτά. Alii quinque mss., νηκτικά.

(64) Alii mss., ἐπέχει· alii cum editis, ἔχει.

(65) Colb. primus, ταπεινοφρονῶν.

(66) Editi cum tribus mss., ἐπιβούλοις ἐκδοτον ἔδωκεν. Alii tres, ἐπιβούλοις ἐκδέδωκεν, omissa voce

ἐκδοτον, quæ alioqui non ita necessaria esse videtur.

(67) Editi et Reg. tertius et Colb. secundus, ἐγενήθη, facti sunt; et ita quoque edium invenitur apud LXX. At alii quatuor mss. e nostris perinde acque nonnulli Bibliorum codices, ἐγεννήθη, nati sunt. Aliquanto post nonnulli mss., βιοῦν ἔλοιτο. Hoc ipso in loco Colb. secundus, τοῖς ἐπιγεννωμένοις λοιπῶν

præter divinæ Scripturæ sensum sermones haud sanos collegerit, exceperitque a quibusvis a pietate alienis, filios alienigenas genuisse.

80. VERS. 7. *Repleta est enim regio eorum argento et auro, et non erat numerus thesaurorum illorum. Divitiarum studium quam grave sit peccatum, ex eo liquet, quod in tantorum scelerum catalogo numeretur. Nam una cum auguriis et filiis alienigenis, qui forte in Israel ob multiplicata stupra procreati fuerant, hoc etiam numeratum est, nempe impletam fuisse regionem argento et auro. Verumenimvero pia ac religiosa anima ex divitiis ansam arripit benefaciendi, quatenus eas impertitur ac communicat; animæ vero libidinosæ et corporis amanti, voluptatis impuritalisque occasio sunt. Panperitas namque dux est et magistra ad pietatem; contra, divitiæ sunt petulantia procacitatisque occasio et causa. Quod si gens integra de opum copia accusatur, secum velim reputent divites, quomodo pro suis sint rationem reddituri. Si quis vero existimet ob aliquem prætextum qui videatur rationi esse consentaneus, sese non ideo peccare, quod dives sit; meminerit is evangelici præcepti, quo clare congerere*¹⁶

81. VERS. 8. *Et repleta est terra abominationibus operum manuum eorum. Sanctos ubique observavimus, cum in bellicis conflictibus, tum in reliquis vitæ necessitatibus equorum usum fuisse aversatos. Quamobrem hic etiam equorum usus una cum cæteris criminationibus recensitus est. Cum enim velit Deus a suo ipsius præsidio eos dependere, illosque inter bellum gerendum nequaquam spem reponere in suis ipsorum armis: et ea de causa hoc vetat, dicens: Ne unquam tibi multiplices equum*¹⁷: qui tum accusabantur, tanta equorum cingebantur multitudine, ut numerum etiam superaret. Porro aut id hyperbolice accipiamus, aut existimemus ideo dictum fuisse non esse curruum numerum, quod vilia et præsertim ingloria nullo numero in Scriptura habeantur. Observa enim in Numeris¹⁸ non recenseri mulierem, veluti infirmam: non puerum, tanquam aspernabilem, exceptis primogenitis et Levitarum liberis; non servum, propter inquam sibi ignominiam; non eum qui commisti est generis, propter diversitatem. Itaque hac ratione currus male comparatos ac possessos non numerari ducimus.

82. *Et repleta est terra abominationibus operum manuum eorum. Gentilium mores, sumpta a divinationibus origine, per avaritiam et insanum* **436** *equorum studium in idololatriam imperegere. Nam quod a Dei consilio defecerint, ac vaticiniis sese præbuerint attentos: quod non Deo, sed instabi-*

A Γραφῆς συλλεξάμενον ἀπὸ τῶν ἐξωθεν τῆς θεοσεβείας λόγους οὐχ ὑγιεῖς, καὶ παραδεξάμενον αὐτοὺς, τὰ τέκνα ἀλλοφύλα ποιείσθαι.

80. *Ἐνεπλήσθη γὰρ ἡ χώρα αὐτῶν ἀργυρίου καὶ χρυσίου, καὶ οὐκ ἦν ἀριθμὸς τῶν θησαυρῶν αὐτῶν. Ἥλκον ἀμάρτημα τὸ φιλοπλουτεῖν, ὅτι ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν τηλικούτων ἀμαρτημάτων ἐτάχθη. Μετὰ γὰρ κληδονισμῶν καὶ τέκνων ἀλλοφύλων, τῶν ἐκ τοῦ πληθυνθῆναι τὴν πορνείαν γεννωμένων (68) τάχα ἐν τῷ Ἰσραὴλ, συγκατηρήθηται καὶ τὸ ἐμπλησθῆναι τὴν χώραν ἀργυρίου καὶ χρυσίου. Θεοσεβεῖ μὲν γὰρ ψυχῇ ἀφορμὴ πρὸς εὐποιαν κατὰ τὴν μεταδοτικὴν κοινωνίαν ὁ πλούτος γίνεται· φιληδόνῳ δὲ καὶ φιλοσωμάτων ἐφόδιον τρυφῆς καὶ ἀκολασίας γίνεται. Πενία μὲν γὰρ παιδαγωγὸς ἐστὶν εἰς εὐσέβειαν, πλοῦτος δὲ ὑβρεῶς ἐστὶν ἀφορμὴ. Εἰ δὲ ὅλον ἔθνος ἐγκαλεῖται περιουσίαν χρημάτων, σκοπεῖταισαν οἱ πλουτοῦντες, πῶς ὑπὲρ τῶν οἰκείων ἀπολογησονται. Ἐὰν δὲ τις οἴηται ἐκ τινος εὐλόγου προφάσεως νομιζομένης πλουτῶν μὴ ἀμαρτάνειν, ἀνανησθήτω τοῦ εὐαγγελικοῦ προστάγματος, σαφὲς ἀπαγορεύοντος μὴ θησαυρίζειν ἑαυτοῖς ἐπὶ τῆς γῆς.*

B evidentique prohibemur thesauros in terra nobis

81. *Καὶ ἐνεπλήσθη ἡ γῆ Ἰσραὴλ, καὶ οὐκ ἦν ἀριθμὸς τῶν ἀρμάτων αὐτῶν. Πανταχοῦ παραιτησάμενους τοὺς ἁγίους τετηρήκαμεν τὴν τῶν Ἰσραὴλ χρῆσιν, ἐπὶ τε τῶν πολεμικῶν παρατάξεων, καὶ ἐν ταῖς λοιπαῖς κατὰ τὸν βίον χρεαίαις. Αἱ δὲ καὶ ἐνταῦθα τοῖς λοιποῖς κατηγορήμασι καὶ ἡ τῶν Ἰσραὴλ συγκατηρήθηται. Τοῦ γὰρ Θεοῦ βουλομένου τῆς παρ' αὐτοῦ βοηθείας αὐτοὺς ἐξηρητῆσθαι, καὶ μὴ ταῖς οἰκείαις παρασκευαῖς αὐτοὺς ἐπιπλῖζειν ἐν τοῖς πολέμοις, καὶ διὰ τοῦτο ἀπαγορεύσαντος, Μὴ ποτε πληθύνῃς σεαυτῷ ἵππων· οἱ τότε ἐγκαλούμενοι τοσοῦτον τι πλῆθος ἵππων περιεβάλλοντο, ὥστε καὶ ἀριθμὸν ὑπερβαίνειν. Τοῦτο δὲ ἦτο ὑπερβολικῶς ἐκδεξόμεθα (69), ἢ παρὰ τὸ τὰ φαῦλα καὶ ἄλλα ἄτιμα μὴ ἀριθμεῖσθαι ἐν τῇ Γραφῇ, νομισώμεν εἰρησθαι τὸ μὴ εἶναι ἀριθμὸν τῶν ἀρμάτων. Τῆρε γὰρ, ὅτι ἐν Ἀριθμοῖς οὐ γυνὴ ἀριθμεῖται, ὡς ἀσθενής· οὐ παῖδιον, ὡς εὐκαταφρόνητον, πλὴν πρωτοτόκων καὶ Λευιτικῶν (70)· οὐ δοῦλος, διὰ τὸ ἄτιμον· οὐχ ὁ ἐπίμικτος, διὰ τὸ ἄλλοτριον. Οὕτως οὖν καὶ τὰ κακῶς κτηθέντα ἄρματα ἐξω εἶναι τοῦ ἀριθμοῦ λογίζόμεθα.*

82. *Καὶ ἐνεπλήσθη ἡ γῆ βδελυγμάτων τῶν ἔργων τῶν χειρῶν αὐτῶν. Τὰ ἐθνικὰ ἐπιτηδεύματα ἀπὸ κληδονισμῶν τὴν ἀρχὴν λαβόντα, διὰ φιλαργυρίας καὶ ἱππομανίας προκόβαντα, εἰς εἰδωλολατρίαν ἐξώκειλε. Διὰ γὰρ τὸ ἀποστήναι συμβουλίας Θεοῦ, καὶ κληδοῖαι προσέχειν, διὰ τὸ μὴ ἐπὶ Θεὸν πεποθε-*

¹⁶ Matth. vi, 19. ¹⁷ Deut. xvii, 16. ¹⁸ Num. iii, 15, 40.

(68) Ita Co. o. secundus et Reg. i. i. idem secundus. Editi vero et tres mss., γενομένων. Mox quatuor mss., συγκατηρήθηται. Editi, συγκαταριθμεῖται.

(69) Colb. secundus cum Reg. secundo, ἐκλεξώ-

μεθα. Alii duo mss., ἐκδεξόμεθα.

(70) Ubi in editis legitur, Λευιτικῶν, scribitur in aliquibus mss., Λευιτικῶν.

ναι, ἀλλ' ἐπὶ τῇ τοῦ πλοῦτου ἀθλότητι· διὰ τὸ τοῖς
 ψευδέσιν εἰς σωτηρίαν ἵπποις, ἀλλὰ μὴ τῷ δυνατῷ
 συντρίβειν πολέμους, ἐπιστηρίζεσθαι· ἐκ τοῦ ἀκολού-
 θου προήλθον εἰς τὸ ἐμπλήσαι τὴν γῆν αὐτῶν βδε-
 λυγμάτων. Πᾶσα μὲν οὖν πρᾶξις, ἡ παρὰ τὸν ὀρθὸν
 λόγον ἐνεργουμένη, βδελυγμὰ ἐστὶ τῷ Θεῷ. Ὡς (71)
 οἱ στομαχῶντες καὶ εὐανάστρεπτοι τὰ μυσάρια τῶν
 θαμάτων ἐκτρέπονται· οἶον, περιττωμάτων ἐκβολὰς,
 καὶ ἕλκη δυσώδη, καὶ τὰ τοιαῦτα· οὕτω καὶ αἱ κατὰ
 ἀκαθαρσίαν ἐνεργεῖαι βδελυγμὰ εἰσι τῷ ἁγίῳ. Ἐπειδὴ
 κυρίως τὰ εἰδωλα βδελύγματα (72) λέγειν ἔθος τῇ
 Γραφῇ, πᾶσαι αἱ μοχθηραὶ φαντασίαι κατὰ ἀναζω-
 γραφήσιν ἐναποτυπούμεναι τῇ ψυχῇ, βδελύγματα
 εἰσι πληροῦντα τὴν χώραν· τουτέστι, τὴν εὐρυχω-
 ρίαν πᾶσαν τοῦ λογιστικοῦ τῆς ψυχῆς. Καὶ προσ-
 εκύνησαν οἱ δάκτυλοι αὐτῶν. Ὡς ἐπεὶ νομίζουσιν τὸ ὑπ' αὐτοῦ
 ὑπερβολῆς (73) μανίας! Θεὸν νομίζουσιν τὸ ὑπ' αὐτοῦ
 γενόμενον, καὶ μὴ συνορᾶν τὴν ἀτοπίαν τοῦ γινομέ-
 νου. Εἰ μὲν γὰρ τὴν ὕλην θαυμάζεις, τί δῆποτε καὶ
 τὸν ἀτύπωτον χαλκὸν ἢ λίθον οὐ προσκυνεῖς; Εἰ δὲ
 διὰ τὴν τέχνην, τὰς χεῖρας σαυτοῦ προσκυνεῖς (74),
 τὰς ἐπιβαλοῦσας αὐτῇ τὴν μορφήν, ἢ τὰ ὄργανα δι' ὧν
 ἀπήρτισας. Πόσῃν δὲ καὶ τὴν ἄνοιαν ἔχει τὸ ἐν τοσαύτῃ
 χρόνῳ τριβῇ, καθ' ἣν ἐγλύφετο, ἢ ἐκφυέετο τὸ ἀφίδρυ-
 μα, μὴ λαβεῖν ἔννοιαν τοῦ γινομένου; Τοῦτο γὰρ
 ἐμφανίζει τὸ (75), Καὶ προσεκύνησαν οἱ δάκτυλοι αὐ-
 τῶν. Ἐπειτα μέντοι καὶ τῶν δύο τὸ
 ἔτερον ἐλέσθαι ἀναγκασθῆσεται, ἢ μὴ ἔσιν Θεὸν
 πρὶν μορφῶσαι δι' ἑαυτοῦ, ἢ γηράσαι τὸν προὔπαρ-
 χοντα, διὰ τὸ (76) ἐπιθεθῆναι ἐτέρου. Ἐπικατ-
 ἀρατος δὲ πᾶς ἄνθρωπος, ὅστις ποιήσει γλυπτὸν
 ἢ χυτευτὸν, ἔργον χειρῶν τεχνίτου.

83. Καὶ ἐκνύσεν ἄνθρωπος, καὶ ἐταπεινώθη
 ἄνθρωπος. Σχετλιαστικῶς ἡγοῦμαι ταῦτα εἰρησθαι, οὐ
 φέροντος τῶν ἀνθρώπων τὴν τῆς ἀξίας κατὰπτωσιν.
 Ὑπένυψε, φησὶ, τῷ εἰδώλῳ (77) ὁ ἄνθρωπος εἰς
 προσκύνησιν, τῶν ἐπὶ γῆς ζώων τὸ τιμιώτατον, τὸ
 μετὰ ἀγγέλους ἐν λογικοῖς τεταγμένον, ὃ τῇ εἰκόνι
 τοῦ Θεοῦ τιμιωμένος, ὃ τῇ τοῦ λόγου δυνάμει τέχνας
 ἐξευρών. Τὰ (78) ἐν τῇ γῇ ἐπιγινούς, φυτῶν καὶ ριζῶν
 καὶ καρπῶν δυνάμεις, θαλάσσης κατατολήμας,
 ἀέρος φύσιν, ἀνέμων γένεσιν, ἀστέρων θέσιν, κινή-
 σεis τούτων, ἀποστήματα, συνδρομάς, τὴν ἐπὶ γῆς
 διακόσμησιν, τὰς πόλεις, τοὺς νόμους, τὰς στρα-

litati divitiarum considerint : quod in equis ad sa-
 lutem fallacibus¹⁹, non in eo qui bella potest con-
 terere, fuerint innixi; inde consequens fuit illos
 eo devenisse, ut terram suis abominationibus com-
 plerent. Omnis igitur actio præter rectam ratio-
 nem patrata, Deo est abominatio. Quemadmodum
 enim qui stomacho, ejusque facili dissolutione la-
 borant, sordida spectacula aversantur; exempli
 causa, excrementorum ejectamenta, ulcera gra-
 veolentia, nec non alia id genus : sic et impuræ
 obscenæque actiones sancto sunt abominatio.
 Quandoquidem Scripturæ mos est idola proprie
 abominaciones appellare, vitiosæ omnes imagina-
 tiones instar picturæ ejusdam animo impressæ,
 abominaciones sunt regionem implentes; hoc est,
 omnem amplam capacitatem rationis animæ. Et
 adoraverunt quæ fecerunt digiti eorum. O quam
 summa stultitia fuerit, id quod quis fecerit, Deum
 existimare, nec rei factæ intelligere ineptiam!
 Etenim, si materiam demiraris, cur etiam æs in-
 forme aut lapidem non adoras? Quod si id facis
 propter artem, tuas ipsius manus quæ æri formam
 indidere, aut certe instrumenta quibus eam for-
 mam absolvisti, adora. Cæterum quanta quoque
 insipientia est in tanto temporis spatio, quo ex-
 sculperetur, aut constaretur statua, ad rei factæ
 cognitionem haud pervenisse? Nam indicat sen-
 sam hunc illud : Et adoraverunt quæ fecerunt di-
 giti eorum. Denique eo necessitatis adigetur, ut
 alterum e duobus eligat : vel ut Deum ante non
 habuerit, quam illum ipse formasset : vel ut ideo
 alterius indiguerit, quod prior consenuerit. Male-
 dictus autem homo omnis, quisquis faciet sculpitila
 aut fusile, opus manuum artificis²⁰.

83. VERS. 9. Et incurvavit se homo, et humiliatus
 est vir. Hæc per commiserationem a propheta di-
 cta fuisse puto, quod homines a sua dignitate la-
 psos esse ferre non posset. Incurvavit se, inquit,
 homo ad adorandum idolum, quanquam erat ani-
 malium in terra præstantissimum, secundum an-
 gelos in rationalibus collocatum : qui Dei imagine
 cohonestatus, vi rationis artes excogitavit. Qui
 terrena novit, plantarum scilicet radicumque et
 fructuum virtutes; qui mare nequaquam extin-
 guit; qui aeris cognovit naturam, ventorum ori-
 ginem, stellarum situm, harum motus, intervalla,

¹⁹ Psal. xxxii, 17. ²⁰ Deut. xxvii, 15.

(71) Sic quinque mss. At editi, ὥσπερ γάρ. Mox Reg. quartus, στομαχῶντες καὶ εὐανάστρεπτοι.

(72) Alii mss., βδελύγματα. Alii cum editis, βδελύ-
 γματα. Aliquanto post tres mss., βδελύγματα εἰσι.
 Alii duo cum editis, βδελύγματα. Lege Ducæum.

(73) Ita uterque Colbertinus. Editi, ὑπερβολῇ.
 Mox Colb. secundus, τὸν ὑπ' αὐτοῦ.

(74) Editi, προσκυνεῖς, adoras. Uterque Colberti-
 nus et Reg. secundus cum uno Combef., προσκύνει,
 adora. Vere et recte judicavit Combessius, id em-
 phasim habere, atque per ironiam dici.

(75) Ita quinque mss. At editi et Reg. primus, καὶ
 τό. Nec ita multo post duo mss., ἀναγκασθῆναι.

(76) Editi, διὰ τοῦτο, non recte. Partim habent
 mss., διὰ τοῦ partim, διὰ τό.

(77) Hæc verba, Ὑπένυψε, etc., edita sunt a no-
 bis eo ordine, quo in duobus mss. inveniuntur. Pau-
 lo aliter disponuntur in editione Parisiensi. Reg.
 secundus et Colb. primus, φησὶν, εἰς προσκύνησιν
 τῶν εἰδώλων. Hoc ipso in loco editi et quatuor mss.,
 καὶ ἐπὶ γῆς ζῶων τό. At Reg. primus ut in textu,
 bene.

(78) Editi et tres mss., τὰ. Alii tres, τὰς. Paulo
 post editi, ἀστέρων θέσιν. At mss. partim cum ipsis
 conveniunt, partim ab eisdem dissident. Alii enim
 habent, ἀστέρων θέσεις· alii, ἀστέρων θέσιν.

concursum, terræ ornatum et ordinem, civitates, leges, exercituum præfecturas, artes, tum quæ ad vitam agendam necessariae sunt, tum quæ ornamēto et ostentationi subserviunt: ille ipse ante idolum procidit, tanquam ab eo salutem rogaturus, adeo ut animatus ab inanimato, et ratione præditus a sensus experti petat. Is a cujus manu subduntur animalia: ad cujus servitutem redacta sunt cuncta animalia per Deum hæc nobis subicientem, qui in hoc nos ad suam imaginem condidit, quod aquatilibus dominemur simul et terrestribus: ille ipse animantis unius ratione destituti, aut deformis aliquis mulieris, aut viri turpissimi simulacro ne astare quidem pari jure ac conditione audeat, nedum uni brutorum animalium viribus præstantium se sistat: sed cum timore vultuque in terram demisso coram adest, ut qui ob admissum in cælum scelus indignus sit qui oculos ad cælestem attollat.

84. *Et incurravit se homo, et humiliatus est vir.* B Mali accessio est, virum qui ad principatum aptior est, qui perfectior est intelligentia, qui fortius validiusque agit, hunc eundem dignitatis suæ oblitum, idolo sese submisisse. Cum imago sit Dei et gloria, caputque sui ipsius habeat Christum, substravit se infra idolum, quanquam homo est. Hæc est calamitas gravissima. Etenim si puer esset, si mulier esset; huic quidem propter ætatem, mulieri vero ob naturalem infirmitatem venia aliqua concedi posset. Nunc vero humiliatus est vir, quod omnem ignominie modum mensuramque superat. *Et non dimittam eos.* O comminationem! Nunquid isthæc, *non dimittam eos*, propter æternum supplicium dicta sunt? Nam dum vaticinantur, dum apud se ipsos filios alienos multiplicarent, dum argenti congerendi amore percellerentur, dum equestrem apparatus instruerent, speranda et expectanda venia erat: cum autem in idololatriam malorum maximum incidunt, cumque propriæ dignitati non attendentes, honorem honori Dei non imparē simulacro tribuunt, *non dimittam eos.* Atque hoc ipsum beneficii loco efficit bonus ille. Cum enim venia petulantie occasio sit atque libidinis, *non dimittam eos*; ut afflictio saltem ipsos Dei meminisse cogat. Comminatio igitur minime est noxia: imo vero non dimitti, documentum est salutare. Non enim te, inquit, dimittam, neque te derelinquam²¹.

85. VERS. 10. *Et nunc ingredimini in petras, et*

²¹ Jos. 1, 5.

(79) Ita nostri sex mss. At editi, ὁ ἔμφυχος τῷ ἀφύχῳ ὁ λογικὸς τῷ ἀνασθητῷ.

(80) Ita uterque Combef. et alii quatuor. Editi, μνήματι. Nec ita multo post editi, αἰσχίστου ὅς οὐδέ. Sed voculam ὅς inde sustulimus, librorum veterum auctoritate innixi.

(81) Ita sex mss. At editi, ἀναγεῖναι. Mox editi et duo mss., οὐρανόν. Alii quatuor, οὐδάνων, paulo melius.

(82) Additur particula ὃ ante vocem ἐπίτασις in Colb. primo. Ibidem in Reg. tertio, pro νοήσαι legitur, φρονήσαι, prudentia præstantiorem.

(83) In aliis mss. scribitur, αἰωνίαν· in aliis, αἰώ-

ηγίας, τῶν τεχνῶν τὰς τε πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαίας, καὶ τὰς πρὸς καλλωπισμὸν καὶ ἐπίδειξιν· οὗτος ὑπέπεσεν εἰδῶλῳ, ὡς τῆς παρ' αὐτοῦ δεόμενος σωτηρίας· ὁ ἔμφυχος, τοῦ ἀφύχου· ὁ λογικὸς, τοῦ ἀνασθητοῦ (79). Ὁ θηρία ὑπὸ χεῖρα λαθῶν, ὃ πάντα ὑποτέτακται εἰς δουλείαν τὰ ἄλογα, διὰ τὸν ὑποτάξαντα ἡμῖν Θεόν, ὃς ἐν τούτῳ ἔδωκεν ἡμῖν τὸ κατ' εἰκόνα, ἐν τῷ κατακυριεύειν τῶν τε ἐνὶ ὕδρῳ ὁμοῦ καὶ τῶν χειρσαίων· οὗτος οὐκ ἐνὶ τῶν ἀλόγων τῶν ἐν ἰσχυρὶ διαφερόντων, ἀλλὰ μιμήματι (80) ζώου ἐνὸς τῶν ἀλόγων, ἦπου καὶ γυναικὸς τινος ἀσχήμονος, ἣ ἀνδρὸς αἰσχίστου οὐδὲ παρεστάναι πολὺ ἀπὸ τοῦ Ἰσού· ἀλλὰ φεβούμενος, καὶ εἰς τὴν γῆν κεκυφώς, ἄξιός ὢν μὴδὲ ἀναγεῖναι (81) πρὸς τὸν οὐρανόν, διὰ τὴν εἰς τὸν οὐρανὸν ἀμαρτίαν.

84. *Kal êkynphêr ânthrôpos, kal êtapainôthê ânhr.* Ἐπίτασις (82) τοῦ κακοῦ, ἀνδρα τὸν ἀρχικώτερον, τὸν τελειότερον ἐν τῇ νοήσει, δυνατώτερον ἐν ταῖς πράξεσι, τοῦτον τοῦ ἰδίου ἀξιώματος· ἐπιλαθόμενον ταπεινωθῆναι ὑπὸ τῷ εἰδῶλῳ. Ὁ εἰκὼν καὶ δόξα Θεοῦ ὑπάρχων, ὁ κεφαλὴν ἔχων ἑαυτοῦ τὸν Χριστὸν, ἐταπεινώθη ὑπὸ τῷ εἰδῶλῳ· καὶ ταῦτα ἀνὴρ. Τοῦτό ἐστι τῆς συμφορᾶς τὸ χαλεπώτατον. Εἰ γὰρ παιδίον, εἰ γὰρ γυνή, ἦν ἂν τις τῇ μὲν ἐκ τῆς ἡλικίας, τῇ δὲ ἐκ τῆς κατὰ φύσιν ἀσθενείας συγγνωμῇ. Νῦν δὲ ἀνὴρ ἐταπεινώθη, ὁ πᾶσαν ὑπεραίρει αἰσχύνῃς ὑπερβολῇ. *Kal oû mē ânhrôw autôus.* Ὡς τῶν ἀπειλουμένων! Ἄρα μὴ διὰ τὴν αἰωνίαν (83) κόλασιν ταῦτα, *Oû mē ânhrôw autôus*; Ἔως γὰρ ἐκκληθονίζοντο, ἕως ἀλλότρια τέκνα ἐπλήθυναν (84) παρ' ἑαυτοῖς, ἕως ἐπόνητο εἰς ἀργύριον, ἕως ἱππικὸν ἐξηρτύοντο, ἦν ἐλπίς καὶ ἀνέστεως προσδοκία· ἐπειδὴ δὲ εἰς τὴν εἰδωλολατρίαν τὸ ἔσχατον τῶν κακῶν ἐκπεπώκασι, καὶ τοῦ ἰδίου ἀξιώματος μὴ αἰσθανόμενοι, τῷ εἰδῶλῳ τὰς ἰσοθέους τιμὰς ἀπονέμουν, *Oû mē ânhrôw autôus.* Καὶ τοῦτο (85) ἐπ' εὐεργεσίᾳ ὁ ἀγαθὸς ἐνεργεῖ. Ἐπεὶ γὰρ ἡ ἀνεσις ἀκολασίας ἐστὶν ἀγορμὴ (86), *Oû mē ânhrôw autôus*· ἵνα ἡ θλίψις γούν ἀνάγκην αὐτοῖς τῆς τοῦ Θεοῦ μνήμης παράσχῃ. Ὡστε οὐκ ἀπειλὴ βλαθερά, ἀλλὰ παιδαγωγία σωτήριος τὸ μὴ ἀνεθῆναι. Οὐ μὴ γάρ σε ἀνῶ, φησὶν, οὐδ' οὐ (87) μὴ σε ἐγκαταλίπω.

85. *Kal nûn eisêltheτε εἰς τὰς πέτρας, καὶ κοῦ-*

νιον. Haud longe tres mss., ἀνῃσαι, male. Alii tres mss. cum editis, ἀνῃσω, recte.

(84) Ubi in editis legitur, ἐπλήθυνον, scriptum invenimus in quatuor mss., ἐπλήθυον· in aliis vero duobus, ἐπληθύνοντο.

(85) Sic mss. quinque. At nostra editio Paris. cum Reg. primo, τοῦτον, non satis emendate.

(86) In quatuor mss. scriptum reperitur, ἀρχή, sitque libidinis principium. Nec ita multo post aliquot mss., μνήμης παράσχῃ.

(87) Ita sex nostri libri veteres. Editi vero, οὐδέ.

cum suaderi putares, adjecit illud: *Oculi Domini sublimis, homo autem humilis*. Nihil eorum quæ infra geruntur, laet eum, qui e sublimi despectat, cum sub ejus aspectum veniant omnia, nihilque illius oculis tenebras offendat. *Humilis autem homo*; qui vel se ipse pro nihilo ducit, cum se divinæ majestati comparat, vel qui arrogantem superbientemque spiritum deposuit per modestiam, vel tandem qui per peccatum a pristina sua celsitudine se ipsum dejecit. *Et humiliabitur altitudo hominum*. In superioribus suam humiliabat celsitudinem homo, ac reprehensione erat dignus: siquidem *Incurvavit se homo, et humiliatus est vir*. Hic vero humilitas est perutilis. Cum enim vanus deponitur fastus, cumque ab elatione et a superba celsitudine, necnon a vana de se existimatione ad proprium meritum et conditionem reditur, hæc est **439** humilitas laudabilis. Nam, si confugerint quipiam ad petram, ac sperantes resurrecturos se cum Christo, in terra corpus suum sibi subdant, altitudines ab insipientia natæ concidunt, præcepsque ruit vana sua de se ipsis opinio: vera autem testificatio celsitudinis Deo soli ab ipsis defertur.

87. *Et exaltabitur Dominus solus in die illa*. Veluti ad notam diem, et quæ in confesso sit apud omnes, Scriptura nos remittit. *In die illa*, nempe dierum omnium ultima, quam neque nox intercidit, neque tempus circumscribit: cui neque principium, neque finem lux corporea præbet, sed una est sui similis, immobilis, vespere carens, successioni haud obnoxia. Itaque *in die illa exaltabitur Dominus solus*, cum omnis superborum elatio ac fastus concidet. Cæterum omnem beatarum virtutum claritatem præstantissimus gloriæ illius splendor vincit et obscurat. Sive fuerit propheta, sive apostolus, sive fuerint sanctæ et cælestes potestates; ubi primum exsplenduerit vera illa celsitudo, omnia humilia et abjecta censebuntur. Idipsum quod dicitur tibi, quæso, sînge ab exemplo quodam ex sæculi usu desumpto. Sit aliqua operariorum hominum civitas, qui ex opere quotidiano vix vitæ necessaria sibi comparent: sint rursus hic aliqui aliis supramodum pauperibus opulentiores, qui interim ab istis mendicis prædicentur beati, ac suspiciantur. Deinde rex quispiam in hanc adveniat civitatem, regum omnium ditissimus, qui multum habeat auri argentique, et multos lapides pretiosos, alios regali ornamento intextos alios ad ostentationem expositos. Sit vestium illius immensa quædam pulchritudo ac copia singulari. Superet numerum famulorum satellitumque turma: impensam faciat inenarrabilem. Ea sit camelorum et mulorum divitias sarcinasque exportantium multitudo, quæ numerari non possit.

τὴν ἀπὸ Θεοῦ ἀναχώρησιν συμβουλευεῖν, ἐπήγαγε τὸ, *Οἱ ὀφθαλμοὶ Κυρίου ὑψῆλοι, ὁ δὲ ἄνθρωπος ταπεινός*. Τὸν ἐξ ὕψους ἀποσκοπεύοντα οὐδὲν τῶν κάτω λανθάνει, πάντων ὑπ' ὕψιν ὄντων, καὶ μηδενὸς ἐπισκοτοῦντος τοῖς ὀφθαλμοῖς. *Ταπεινός δὲ ἄνθρωπος*, ἢ ὁ τῇ συγκρίσει τῆς τοῦ Θεοῦ μεγαλοπρεπείας τὸ μηδὲν ἑαυτὸν λογιζόμενος· ἢ ὁ διὰ μετριοπάθειαν τὸ ἀλοζονικὸν ἀποθέμενος φρόνημα· ἢ ὁ διὰ τῆς ἀμαρτίας ἐκ τοῦ προτέρου ὕψους ἑαυτὸν καταρρίψας. *Καὶ ταπεινωθήσεται τὸ ὕψος τῶν ἀνθρώπων*. Ἐν τοῖς κατόπιν τὸ ὕψος ἐταπεινοῦτο, καὶ κατηγορίας ἄξιος ὁ ἄνθρωπος· *Ἐκνύσῃ γὰρ ἄνθρωπος, καὶ ἐταπεινώθη ἄνθρωπος*. Ἐνταῦθα δὲ ὠφέλιμος ἡ ταπεινώσις. Ἡ γὰρ ἀπόθεσις τοῦ ματαίου φρονήματος, καὶ ἡ ἀπὸ τοῦ ἐπάρατος καὶ ὕψους ἀλαζονικοῦ καὶ οἰήματος διακένωσις πρὸς τὴν οἰκίαν ἀξίαν ἐπάνοδοις, ταπεινώσις ἐστὶν ἐπαινετὴ. Τῶν γὰρ προσφυγόντων (95) τῇ πέτρῃ, καὶ ἐν τῇ γῇ ἑαυτῶν ποιησάντων τὸ σῶμα ἐν ἐλπίδι τῆς μετὰ Χριστοῦ ἀναστάσεως, πίπτει μὲν τὰ ἐξ ἀλογίας ὕψωματα, καὶ ἡ περὶ ἑαυτῶν ὑψηλότης αὐτῶν ματαία· ἀναπέμπεται δὲ παρ' αὐτῶν μόνῳ τῷ Θεῷ ἡ ἀληθὴς μαρτυρία τοῦ ὕψους.

87. *Καὶ ὑψωθήσεται Κύριος μόνος ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ*. Ὡς ἐπιγινωσκομένην ἡμέραν, καὶ ὑπὸ πάντων ὁμολογούμενην ὁ λόγος ἡμᾶς ἀναπέμπει. Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, τῇ ἐσχάτῃ πασῶν ἡμερῶν, ἣν οὔτε νῦν διακόπτει, οὐ χρόνος περιορίζει, οὐ σωματικὸν φῶς ἀρχὴν αὐτῇ παρέχει καὶ τέλος, ἀλλὰ μία ἐστὶν ὁμοία πρὸς ἑαυτὴν, ἀκίνητος, ἀνέσπερος, ἀδιάδεκτος. Ἐν οὖν τῇ ἡμέρᾳ (96) ἐκείνῃ ὑψωθήσεται Κύριος μόνος· ὅτε πεσεῖται μὲν πᾶν ὑπερηφάνων φρόνημα· πᾶσα δὲ λαμπρότης τῶν μακαρίων δυνάμεων τῇ ὑπερβολῇ τῶν μαρμαρυγῶν τῆς δόξης ἐκείνης ἐναφηνίζεται. Κἂν προφήτης ἦ, κἂν ἀπόστολος, κἂν ἅγιοι δυνάμεις ὡσι καὶ ὑπερκόσμοι· ἐκφανέντος τοῦ ἀληθινοῦ ὕψους, πάντα ταπεινὰ λογισθήσεται. Νόησόν μοι ἀπὸ τίνος τῶν κατὰ τὸν βίον ὑποδείγματος τὸ λεγόμενον. Ἔστω τις πόλις χειροτεχνῶν ἀνδρῶν ἐν τῇ ἐφ' ἡμέραν (97) ἐργασίας μολις τὰ ἀναγκαῖα τὰ πρὸς τὸν βίον ποριζομένων· εἶναι δὲ τινὰς ἐνταῦθα τῶν καθ' ὑπερβολὴν πενήτων εὐπορωτέρους, μακαριζομένους· εἰτα ἐπιδημῆσαι τινὰ τῇ πόλει βασιλεῖα, πάντων βασιλέων πλουσιώτατον, πολὺν μὲν τὸν χρυσὸν ἔχοντα, πολὺν δὲ τὸν ἀργυρον, πολλοὺς δὲ λίθους τῶν πολυτιμῶν, τοὺς μὲν ἐν τῷ κόσμῳ τῷ βασιλικῷ ἐπικειμένους, τοὺς δὲ εἰς ἐπίδειξιν προβεβλημένους, ἐσθῆτός τι κάλλος καὶ πλῆθος (98) ἀμύχανον, οἰκετῶν καὶ δορυφόρων πλῆθος ἀριθμὸν ὑπερβαῖνον, δαπάνην ἀμύθητον, καμήλων καὶ ἡμιόνων ἀμύθητόν τι χρῆμα τὸν πλοῦτον σκευαγαγούστων, ἱκποὺς χρυσῷ καὶ τάπησιν ἀλουργοῖς κατακεκοσμημένους, τοῖς

(95) Editi, προσφυγόντων. At mss. sex, προσφυγόντων.

(96) Editi, οὖν ἡμέρᾳ τῇ. At mss. sex uti in contextu. Ibidem tres mss., ὅτε πεσεῖται. Alii mss. cum editis, ὅτι.

(97) Editi, τῇ ἐφ' ἡμέρᾳ. Reg. tertius, ἐκ τῆς

ἐφ' ἡμέρας. Alii quatuor mss., ἀνδρῶν ἐφ' ἡμέραν. Reg. quartus ita, ut edidimus.

(98) Illud, καὶ πλῆθος, ex quatuor mss. addidimus. Aliquanto post sex mss., χρῆμα τὸν πλοῦτον σκευα. Editi, χρῆμα τῶν πλοῦτον σκευα. Id quod fortasse melius videri poterit

μὲν ὑπηρετοῦντας, τοὺς δὲ προπομπεύοντας. Τί ἂν ἐπὶ τῇ τοῦτοῦ (99) θέᾳ παθεῖν τὸν πτωχὸν δῆμον ἐκείνον, τὸν τῶς τὰ μικρὰ θαυμάζοντα τοὺς ἐαυτῶν ὑπερέχοντας; οὐχὶ αἰσυνθῆναι μὲν ἐπὶ τῇ οικείᾳ κρίσει, πάντων δὲ καταφρονῆσαι τῇ πρὸς τὸ ὑπερέχον συγκρίσει, μόνῳ δὲ δόξαν καὶ πλοῦτον τῷ ἀληθῶς πλούσιῳ προσμαρτυρεῖν; Οὕτω τοίνυν ὅσον ἀποκρύπτεται τὸ ὕψος καὶ τὸ μέγεθος τῆς σοφίας καὶ τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ, πολλὰ δόξει εἶναι τὰ ὑψηλὰ καὶ μεγάλα παρὰ τοῖς ἐν ἐσχάτῃ πτωχείᾳ καθεστηκόσιν· ἐπὶ δὲ ἐκφανῆ τὸ ὄντως σοφόν, καὶ τὸ ἀληθινῶς δυνατὸν, οὐδεὶς οὔτε σοφός, οὔτε δυνατός (1) λογισθήσεται. Οὕτω ποτὲ καὶ Μωϋσῆς ἰσχυρόφωνον καὶ βραδύγλωσσον ἑαυτὸν ὠμολόγει, ἐπειδὴ Θεοῦ λαλοῦντος πρὸς αὐτὸν ἤκουσε. Καὶ Ἀβραάμ ὅτε Θεὸν εἶδεν, ἑαυτὸν (2) γῆν καὶ σποδὸν ὠμολόγει. Οὐδεὶς οὖν ἀξιούμενος ἐνορᾶν τῇ τοῦ Θεοῦ ἀγαθότητι καὶ σοφίᾳ, δυνήσεται ἢ ἑαυτῷ ἢ ἄλλῳ σοφίαν ἢ δυνάμιν μαρτυρῆσαι. Οἱ γὰρ ἅνθρωποι πάντες οἷον (3) φῶς εἰσι λυχνιαῖον ἐν μεσημβρίᾳ σταθῆρᾷ ὑπεραυγαζόμενον τῷ ἡλίῳ. Διὰ τοῦτο ὑπερυψώσεται Κύριος μόνος ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ.

alteri sapientiam vel potentiam vindicare poterit. Sancti enim omnes quasi lumen sunt lucernarum in meridie ferventissima et clarissima: quod majori solis luce oblunditur ac superatur. Quamobrem supra modum exaltabitur Dominus solus in die illa.

88. Ἡμέρα γὰρ Κυρίου (4) ἐπὶ πάντα ὑβριστὴν καὶ ὑπερήφανον. Τάχα πρώτη ἁμαρτία ὕβρις καὶ ὑπερηφάνια· εἴπερ ὁ διάβολος ἐξυθρίσας τῷ κόρῳ τῶν περὶ αὐτὸν ἀγαθῶν ἀπέστη Θεοῦ, καὶ συναπέτισεν αὐτῷ τὰς ἀντικειμένας δυνάμεις, λέγων· Ἐπάνω τῶν ἀστέρων θήσομαι τὸν θρόνον μου· καὶ καθίσω ἐν ὄρει ὑψηλῷ ἐπὶ τὰ ὄρη τὰ ὑψηλὰ τὰ πρὸς βορρᾶν. Ἀναθήσομαι ἐπάνω τῶν νεφελῶν (5), ἔσομαι ὅμοιος τῷ Ὑψίστῳ. Διὰ τοῦτο ἐνταῦθεν καὶ ἡ ἐκδίκησις ἀρχεται. Καὶ εἰ τις μέντοι τυφωθείς εἰς κρίμα ἐμπέπτωκε τοῦ διαδόλου, μετὰ τοῦ ἀρχηγοῦ καὶ οἰανὲς δημιουργοῦ τῆς ὑπερηφανίας καταδικασθήσεται· Κύριος γὰρ ὑπερηφάνους ἀντιτάσσειται. Ἐοικέ πως ἀρχὴ τῆς ὑπερηφανίας ἡ ὕβρις εἶναι. Ὁ γὰρ διαπτύων τοὺς ἄλλους, καὶ (6) τὸ μηδὲν ἡγούμενος, ἀλλὰ τοὺς μὲν πτωχοὺς, τοὺς δὲ δυσγενεῖς, τοὺς δὲ ἀμαθεῖς ὑπολαμβάνων, ἐκ τῆς ὕβρεως ταύτης εἰς τὸ μόνον ἑαυτὸν οἰεσθαι εἶναι σοφόν, συνετὸν, εὐγενῆ, πλούσιον, δυνατὸν ὑποφέρεται (7)· ἀρχὴν πρὸς τὸ ὑπερηφανεύεσθαι τὴν ὑπερφάν λαμβάνων. Τοῦτο γάρ ἐστι τὸ ὑπερηφανεύεσθαι, τὸ ὑπερφαίνεσθαι τῶν πολλῶν ἐπιχειρεῖν. Ἐν δὲ τῷ τοῦτο (8) ποιεῖν, ἐξουδενοῖ μὲν τὸν πλησίον,

Habeat equos auro stragulisque purpureis exornatos, quorum alii inserviant, alii vero pompæ præcant. Eo rege conspecto, quo affectu tangi putas inopem illum populum, cui hactenus fuerant admirationi ii qui se essent paulo præstantiores? Nonne existimas eum suo ipsius iudicio confundendum esse ac pudore suffundendum? Annon ob institutam cum maioribus divitiis comparisonem omnes parvi facturus est? Nonne ei soli qui vere dives est, gloriam et divitias suo testimonio est attributurus? Ad hunc igitur modum quândia celsitudo ac magnitudo sapientiæ virtutisque Dei absconditur, multa iis qui in extrema 440 paupertate constituti sunt, videbuntur esse excelsa ac magna: sed simul atque vera sapientia, veraque potentia sese in conspectum dederit, nemo aut sapiens, aut potens reputabitur. Ita et Moyses quondam cum Deum audisset ad se loquentem, hæsitantium linguæ ac loquendi tarditatem qua laborabat, confitebatur ²². Quin et Abraham quando Deum vidit, se prostitebatur terram esse ac cinerem ²³. Nemo igitur eo quod dignus habeatur qui videat Dei bonitatem ac sapientiam, aut sibi aut

Sancti enim omnes quasi lumen sunt lucernarum in meridie ferventissima et clarissima: quod majori solis luce oblunditur ac superatur. Quamobrem

88. Vens. 12. Dies enim Domini super omnem contumeliosum et superbum. Fortassis primum peccatum contumelia fuit ac superbia: siquidem diabolus, bonorum quibus dotatus fuerat fastidio, contumeliosum se præbens descivit a Deo, secumque adversarias potestates adduxit ad defectionem, dicens: Super astra ponam solium meum, et sededo in monte excelso super montes excelsos, qui sunt ad aquilonem. Ascendam super nubes: ero similis Altissimo ²⁴. Ea de causa illinc initium ducit vindictæ. Enimvero, si quis fastu elatus ac tumens, in diaboli iudicium inciderit, una cum principe et quasi superbiz opifrice condemnabitur: Dominus enim superbis resistit ²⁵. Videtur quodam modo contumelia origo esse superbiz atque principium. Nam cæteros qui aspernatur, ac pro nihilo eos ducit, alios quidem egenos, alios vero ignobiles, alios autem inscios esse ratus, per hanc contumeliam eo devenit, ut se solum existimet esse sapientem, intelligentia præditum, nobilem, divitem, potentem: quippe superbendi initium ex aliorum contemptu sumit. Conniti namque ut aliis plurimis videaris præstantior, hoc ipsum superbia est. Porro, dum id efficit, nihili

(4) Editi et mss. nostri, Κυρίου. Sed apud LXX vox Σαβαώθ additur, quæ quoque in Valgata exprimitur: Quia dies Domini exercituum super omnem superbum.

(5) Editi, νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ. Sen. aud. τοῦ οὐρανοῦ, cum in nostris mss. et apud LXX non legatur, delevimus.

(6) Sic libri veteres. Editi vero, ἄλλους ο.

(7) Codex H., ὑπερφέρεται.

(8) Editi, ἐν δὲ τούτῳ, non recte. At mss. plerique omnes, ἐν δὲ τῷ τοῦτο, bene. Ibidem mss. nonnulli, ἐξουδενεῖ. Haud ita multo infra Reg. primus et editi, διὰ τοῦτο καὶ ἡ. At deest καὶ in reliquis mss.

²² Exod. iv, 10. ²³ Gen. xviii, 27. ²⁴ Isa. xiv, 13, 14. ²⁵ I Petr. v, 5.

(99) Editi, τοῦτων. At sex mss., τοῦτοῦ. Mox velim animadverteras illud, τὰ μικρὰ, locum occupare non suum: siquidem ante vocem ὑπερέχοντας poni debuerat. Alioquin enim ridicula ac falsa diceretur, cum populus quemvis seipso præstantiorem non parum, sed valde admodum miraretur. Haud longe quinque mss., τῇ οικείᾳ. Editi et Reg. primus, τῇ ἰδίᾳ.

(1) Editi, δυνατός τις. Abest τις a nostris mss.

(2) Vocem ἑαυτὸν e nostris mss. addidimus.

(3) Editi, οἰοεῖ. Sed variant libri veteres. Alii habent, οἷον alii, ὥς. Statim mss. aliquot, μεσημβρίᾳ σταθῆρᾷ. Codex Fr. 4 cum editis, σταθῆρᾷ.

sum suaderi putares, adjecit illud: *Oculi Domini sublimis, homo autem humilis*. Nihil eorum quæ infra geruntur, laet eum, qui e sublimi despectat, cum sub ejus aspectum veniant omnia, nihilque illius oculis tenebras offendat. *Humilis autem homo*; qui vel se ipse pro nihilo ducit, cum se divinæ majestati comparat, vel qui arrogantem superbientemque spiritum deposuit per modestiam, vel tandem qui per peccatum a pristina sua celsitudine se ipsum dejecit. *Et humiliabitur altitudo hominum*. In superioribus suam humiliabat celsitudinem homo, ac reprehensione erat dignus: siquidem *Incurvavit se homo, et humiliatus est vir*. Hic vero humilitas est perutilis. Cum enim vanus deponitur fastus, cumque ab elatione et a superba celsitudine, necnon a vana de se existimatione ad proprium meritum et conditionem reditur, hæc est **439** humilitas laudabilis. Nam, si confugerint quipiam ad petram, ac sperantes resurrecturos se cum Christo, in terra corpus suum sibi subdant, altitudines ab insipientia natæ concidunt, præcepsque ruit vana sua de se ipsis opinio: vera autem testificatio celsitudinis Deo soli ab ipsis defertur.

87. *Et exaltabitur Dominus solus in die illa*. Veluti ad notam diem, et quæ in confesso sit apud omnes, Scriptura nos remittit. *In die illa*, nempe dierum omnium ultima, quam neque nox intercudit, neque tempus circumscribit: cui neque principium, neque finem lux corporea præbet, sed una est sui similis, immobilis, vespere carens, successioni haud obnoxia. Itaque *in die illa exaltabitur Dominus solus*, cum omnis superbiorum elatio ac fastus concidet. Cæterum omnem beatarum virtutum claritatem præstantissimus gloriæ illius splendor vincit et obscurat. Sive fuerit propheta, sive apostolus, sive fuerint sanctæ et cælestes potestates; ubi primum exsplenduerit vera illa celsitudo, omnia humilia et abjecta censebuntur. Idipsum quod dicitur tibi, quæso, finge ab exemplo quodam ex sæculi usu desumpto. Sit aliqua operariorum hominum civitas, qui ex opere quotidiano vix vitæ necessaria sibi comparent: sint rursus hic aliqui aliis supramodum pauperibus opulentiores, qui interim ab istis mendicis prædicentur beati, ac suspiciantur. Deinde rex quispiam in hanc adveniat civitatem, regum omnium ditissimus, qui multum habeat auri argenti-que, et multos lapides pretiosos, alios regali ornamento intextos alios ad ostentationem expositos. Sit vestium illius immensa quædam pulchritudo ac copia singularis. Superet numerum famulorum satellitumque turba: impensam faciat inenarrabilem. Ea sit camelorum et mulorum divitias sarcinasque exportantium multitudo, quæ numerari non possit.

(95) Editi, προσφυγόντων. At mss. sex, προσφυ-
γόντων.

(96) Editi, οὐν ἡμέρα τῇ. At mss. sex uti in con-
textu. Ibidem tres mss., ὅτε πεσεῖται. Alii mss. cum
editis, ὅτι.

(97) Editi, τῇ: τῇ: ἐφημέριον. Reg. tertius. ἐκ τῆς

τὴν ἀπὸ Θεοῦ ἀναχώρησιν συμβουλευεῖν, ἐπήγαγε τὸ, *Οἱ ὀφθαλμοὶ Κυρίου ὑψηλοί, ὁ δὲ ἄνθρωπος ταπεινός*. Τὸν ἐξ ὕψους ἀποσκοπεύοντα οὐδὲν τῶν κάτω λανθάνει, πάντων ὑπ' ὧν ὄντων, καὶ μηδενὸς ἐπισκοτοῦντος τοῖς ὀφθαλμοῖς. *Ταπεινός δὲ ἄνθρωπος*, ἢ ὁ τῇ συγκρίσει τῆς τοῦ Θεοῦ μεγαλοπρεπείας τὸ μηδὲν ἑαυτὸν λογιζόμενος· ἢ ὁ διὰ μετριοπάθειαν τὸ ἀλοζονικὸν ἀποθέμενος φρόνημα· ἢ ὁ διὰ τῆς ἀμαρτίας ἐκ τοῦ προτέρου ὕψους ἑαυτὸν καταρρίψας. *Καὶ ταπεινωθήσεται τὸ ὕψος τῶν ἀνθρώπων*. Ἐν τοῖς κατόπιν τὸ ὕψος ἐταπεινοῦτο, καὶ κατηγορίας ἄξιός ὁ ἄνθρωπος· *Ἐκνύς γὰρ ἄνθρωπος, καὶ ἐταπεινώθη ἀνὴρ*. Ἐνταῦθα δὲ ὡφέλιμος ἡ ταπεινώσις. Ἡ γὰρ ἀπόθεσις τοῦ ματαίου φρονήματος, καὶ ἡ ἀπὸ τοῦ ἐπάμματος καὶ ὕψους ἀλαζονικοῦ καὶ οἰήματος διακένου πρὸς τὴν οἰκίαν ἀξίαν ἐπάνοδος, ταπεινώσις ἐστὶν ἐκινετή. Τῶν γὰρ προσφυγόντων (95) τῇ πέτρῃ, καὶ ἐν τῇ γῇ ἑαυτῶν ποιησάντων τὸ σῶμα ἐν ἐλπίδι τῆς μετὰ Χριστὸν ἀναστάσεως, πίπτει μὲν τὰ ἐξ ἀλογίας ὀνόματα, καὶ ἡ περὶ αὐτῶν ὑπόληψις αὐτῶν ματαία· ἀναπέμπεται δὲ παρ' αὐτῶν μόνῃ τῷ Θεῷ ἡ ἀληθὴς μαρτυρία τοῦ ὕψους.

87. *Καὶ ὑψωθήσεται Κύριος μόνος ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ*. Ὡς ἐπιγινωσκομένην ἡμέραν, καὶ ὑπὸ πάντων ὁμολογουμένην ὁ λόγος ἡμᾶς ἀναπέμπει. Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, τῇ ἐσχάτῃ πασῶν ἡμερῶν, ἣν οὕτε νῦν διακόπτει, οὐ χρόνος περιορίζει, οὐ σωματικὸν φῶς ἀρχὴν αὐτῇ παρέχει καὶ τέλος, ἀλλὰ μὲν ἐστὶν ὁμοία πρὸς ἑαυτὴν, ἀκίνητος, ἀνέσπερος, ἀδιάδεκτος. Ἐν οὖν τῇ ἡμέρᾳ (96) ἐκείνῃ ὑψωθήσεται Κύριος μόνος· ὅτε πεσεῖται μὲν πᾶν ὑπερηφάνων φρόνημα· πᾶσα δὲ λαμπρότης τῶν μακαρίων δυνάμεων τῇ ὑπερβολῇ τῶν μαρμαρυγῶν τῆς δόξης ἐκείνης ἐναφανίζεται. Κἂν προφήτης ἦ, κἂν ἀπόστολος, κἂν ἄγαι δυνάμεις ὡς καὶ ὑπερέκσμοι· ἐκφανέντος τοῦ ἀληθινοῦ ὕψους, πάντα ταπεινὰ λογισθήσεται. Νόησόν μοι ἀπὸ τινος τῶν κανὼν τὸν βίον ὑποδείγματος τὸ λεγόμενον. Ἔστω τις πόλις χειροτεχνῶν ἀνδρῶν ἐν τῆς ἐφ' ἡμέραν (97) ἐργασίας μολὶς τὰ ἀναγκαῖα τὸ πρὸς τὸν βίον πορίζομένων· εἶναι δὲ τινὰς ἐνταῦθα τῶν καθ' ὑπερβολὴν πενήτων εὐπορωτέρους, μακαριζομένους τῶς ὑπὸ τῶν πτωχεύοντων καὶ ἀποβλεπομένων· εἰτα ἐπιθυμῆσαι τίνα τῇ πόλει βασιλεῖα, πάντων βασιλείων πλουσιώτατον, πολὺν μὲν τὸν χρυσὸν ἔχοντα, πολὺν δὲ τὸν ἀργυρον, πολλοὺς δὲ λίθους τῶν πολυτιμῶν, τοὺς μὲν ἐν τῷ κόσμῳ τῷ βασιλικῷ ἐπικειμένους, τοὺς δὲ εἰς ἐπίδειξιν προβεβλημένους, ἐσθλῶς τι κάλλος καὶ πλῆθος (98) ἀμύχανον, οἰκετῶν καὶ δορυφόρων πλῆθος ἀριθμὸν ὑπερβαῖνον, δαπάνην ἀμύθητον, καμῶν καὶ ἡμιόνων ἀμύθητόν τι χρῆμα τὸν πλοῦτον σκευαγωγούντων, ἱππους χρυσῷ καὶ τάπησιν ἀλουργοῖς κατακεκοσμημένους, τοῖς

ἐφημέρας. Alii quatuor mss., ἀνδρῶν ἐφ' ἡμέραν. Reg. quartus ita, ut edidimus.

(98) Illud, καὶ πλῆθος, ex quatuor mss. addidimus. Aliquanto posi sex mss., χρῆμα τὸν πλοῦτον σκευα. Editi, χρῆμα τῶν πλοῦτον σκευα. Id quod fortasse melius videri poterit

μὲν ὑπερητοῦντας, τοὺς δὲ προπομπεύοντας. Τί ἂν ἐπὶ τῇ τούτου (99) θέα παθεῖν τὸν πτωχὸν δῆμον ἐκείνον, τὸν τέως τὰ μικρὰ θαυμάζοντα τοὺς ἐαυτῶν ὑπερέχοντας; οὐχὶ αἰσχυνοῦνται μὲν ἐπὶ τῇ οἰκειᾷ κρίσει, πάντων δὲ καταφρονῆσαι τῇ πρὸς τὸ ὑπερέχον συγκρίσει, μόνῳ δὲ δόξαν καὶ πλοῦτον τῷ ἀληθῶς πλουσίῳ προσμαρτυρεῖν; Οὕτω τοίνυν ὅσον ἀποκρύπτεται τὸ ὕψος καὶ τὸ μέγεθος τῆς σοφίας καὶ τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ, πολλὰ δόξει εἶναι τὰ ὑψηλὰ καὶ μεγάλα παρὰ τοῖς ἐν ἐσχάτῃ πτωχεῖα καθεστηκόσιν· ἐπὶ δὲ ἐκφανῇ τὸ ὄντως σοφόν, καὶ τὸ ἀληθινῶς δυνατόν, οὐδεὶς οὔτε σοφός, οὔτε δυνατός (1) λογισθήσεται. Οὕτω ποτὲ καὶ Μωυσῆς ἰσχυρόφωνον καὶ βραδύγλωσσον ἐαυτὸν ὠμολόγει, ἐπειδὴ Θεοῦ λαλοῦντος πρὸς αὐτὸν ἤκουσε. Καὶ Ἀβραάμ ὅτε Θεὸν εἶδεν, ἐαυτὸν (2) γῆν καὶ σπένδον ὠμολόγει. Οὐδεὶς οὖν ἀξιούμενος ἐνορᾶν τῇ τοῦ Θεοῦ ἀγαθότητι καὶ σοφίᾳ, δυνήσεται ἢ ἐαυτῷ ἢ ἄλλῳ σοφίαν ἢ δύναμιν μαρτυρῆσαι. Οἱ γὰρ ἅγιοι πάντες οἶον (3) ὥς εἰσι λυγνισίον ἐν μεσημβρίᾳ σταθῆρᾷ ὑπεραυγαζόμενον τῷ ἡλίῳ. Διὰ τοῦτο ὑπερυψωθείσεται Κύριος μόνος ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ.

alteri sapientiam vel potentiam vindicare poterit. Sancti enim omnes quasi lumen sunt lucernarum in meridie ferventissima et clarissima: quod majori solis luce obtunditur ac superatur. Quamobrem supra modum exaltabitur Dominus solus in die illa.

88. Ἡμέρα γὰρ Κυρίου (4) ἐπὶ πάντα ὑδριστῇ καὶ ὑπερηφανοῦν. Τάχα πρώτη ἁμαρτία ὕβρις καὶ ὑπερηφανία· εἴπερ ὁ διάβολος ἐξηυρίσας τῷ κόρῳ τῶν περὶ αὐτὸν ἀγαθῶν ἀπέστη Θεοῦ, καὶ συναπείτησεν ἐαυτῷ τὰς ἀντικειμένας δυνάμεις, λέγων· Ἐπάνω τῶν ἄσטרων θήσομαι τὸν θρόνον μου· καὶ καθίσω ἐν ὄρει ὑψηλῷ ἐπὶ τὰ ὄρη τὰ ὑψηλὰ τὰ πρὸς βορρᾶν. Ἀναθήσομαι ἐπάνω τῶν νεφελῶν (5), ἔσομαι ὅμοιος τῷ Υἱίστῳ. Διὰ τοῦτο ἐνταῦθεν καὶ ἡ ἐκδίκησις ἀρχεται. Καὶ εἰ τις μέντοι τυφωθείς εἰς κρίμα ἐμπέπτωκε τοῦ διαβόλου, μετὰ τὸ ἀρχηγῶ καὶ οἰσινε δημιουργῶ τῆς ὑπερηφανίας καταδικασθήσεται· Κύριος γὰρ ὑπερηγάνους ἀντιτάσσεται. Ἔοικε πως ἀρχὴ τῆς ὑπερηφανίας ἡ ὕβρις εἶναι. Ὁ γὰρ διαπτύων τοὺς ἄλλους, καὶ (6) τὸ μηδὲν ἡγούμενος, ἀλλὰ τοὺς μὲν πτωχοὺς, τοὺς δὲ δυσγενεῖς, τοὺς δὲ ἀμαθεῖς ὑπολαμβάνων, ἐκ τῆς ὕβρεως ταύτης εἰς τὸ μόνον ἐαυτὸν οἰσθαι εἶναι σοφόν, συνετὸν, εὐγενῆ, πλούσιον, δυνατόν ὑποφέρεται (7)· ἀρχὴν πρὸς τὸ ὑπερηφανεύεσθαι τὴν ὑπερφάν λαμβάνων. Τοῦτο γάρ ἐστι τὸ ὑπερηφανεύεσθαι, τὸ ὑπερφαίνεσθαι τῶν πολλῶν ἐπιχειρεῖν. Ἐν δὲ τῷ τοῦτο (8) ποιεῖν, ἐξουθενοῖ μὲν τὸν πλησίον,

A Habeat equos auro stragulisque purpureis exornatos, quorum alii inserviant, alii vero pompæ præeant. Eo rege conspecto, quo affectu tangi putas inopem illum populum, cui hactenus fuerant admirationi ii qui se essent paulo præstantiores? Nonne existimas eum suo ipsius iudicio confundendum esse ac pudore suffundendum? Annon ob institutam cum maioribus divitiis comparisonem omnes parvi facturus est? Nonne ei soli qui vere dives est, gloriam et divitias suo testimonio est attributurus? Ad hunc igitur modum quandia celsitudo ac magnitudo sapientiae virtutisque Dei absconditur, multa iis qui in extrema 440 paupertate constituti sunt, videntur esse excelsa ac magna: sed simul atque vera sapientia, veraque potentia sese in conspectum B dederit, nemo aut sapiens, aut potens reputabitur. Ita et Moyses quondam cum Deum audisset ad se loquentem, hæsitantium linguæ ac loquendi tarditatem qua laborabat, confitebatur 22. Quin et Abraham quando Deum vidit, se profitebatur terram esse ac cinerem 23. Nemo igitur eo quod dignus habeatur qui videat Dei bonitatem ac sapientiam, aut sibi aut

Sancti enim omnes quasi lumen sunt lucernarum in meridie ferventissima et clarissima: quod majori solis luce obtunditur ac superatur. Quamobrem supra modum exaltabitur Dominus solus in die illa.

88. VERS. 12. Dies enim Domini super omnem contumeliosum et superbum. Fortassis primum peccatum contumelia fuit ac superbia: siquidem diabolus, bonorum quibus dotatus fuerat fastidio, contumeliosum se præbens descivit a Deo, secumque adversarias potestates adduxit ad defectionem, dicens: Super astra ponam solium meum, et sedabo in monte excelso super montes excelsos, qui sunt ad aquilonem. Ascendam super nubes: ero similis Altissimo 24. Ea de causa illinc initium ducit vindicta. Enimvero, si quis fastu elatus ac tumens, in diaboli iudicium inciderit, una cum principe et quasi superbiæ opitice condemnabitur: Dominus enim superbis resistit 25. Videtur quodam modo contumelia origo esse superbiæ atque principium. Nam cæteros qui aspernatur, ac pro nihilo eos ducit, alios quidem egenos, alios vero ignobiles, alios autem inscios esse ratus, per hanc contumeliam eo devenit, ut se solum existimet esse sapientem, intelligentia præditum, nobilem, divitem, potentem: quippe superbiendi initium ex aliorum contemptu sumit. Conniti namque ut aliis plurimis videaris præstantior, hoc ipsum superbia est. Porro, dum id efficit, nihili

(4) Editi, mss. nostri, Κυρίου. Sed apud LXX vox Σαβαώθ additur, quæ quoque in Vulgata exprimitur: Quia dies Domini exercituum super omnem superbum.

(5) Editi, νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ. Sen. . . . . τοῦ οὐρανοῦ, cum in nostris mss. et apud LXX non legatur, delevimus.

(6) Sic libri veteres. Editi vero, ἄλλους ο.

(7) Codex H., ὑπερφέρεται.

(8) Editi, ἐν δὲ τῷ τοῦτο. non recte. At mss. plerique omnes, ἐν δὲ τῷ τοῦτο, bene. Ibidem mss. nonnulli, ἐξουθενεῖ. Haud ita multo infra Reg. primus et editi, διὰ τοῦτο καὶ ἡ. At deest xaf in reliquis mss.

(99) Editi, τούτων. At sex mss., τούτου. Mox velim animadvertas illud, τὰ μικρὰ, locum occupare non suum: siquidem ante vocem ὑπερέχοντας poni debueral. Alioquin enim ridicula ac falsa diceretur, cum populus quemvis seipso præstantiorem non parum, sed valde admodum miraretur. Haud longe quinque mss., τῇ οἰκείᾳ. Editi et Reg. primus, τῇ ἰδίᾳ.

(1) Editi, δυνατός τις. Abest τις a nostris mss.

(2) Vocem ἐαυτὸν e nostris mss. addidimus.

(3) Editi, οἰσινε. Sed variant libri veteres. Alii habent, οἶον· alii, ὥς. Statim mss. aliquot, μεσημβρίᾳ σταθερᾷ. Codex Fr. 4 cum editis, σταθῆρᾷ.

quidem facit proximum, se ipsum vero jactat. Est insuper superbia origo contumelia, superbia itidem malus fons est, et origo superbia; superbia est contumeliae fetus. Quapropter vindicta exercebitur in omnem contumeliosum et superbum. Siquidem peccata quæ quamdā inter se cognitionem habent, pari ratione puniuntur. Inducet ergo vindictam ille Domini dies celeberrimus in omnem contumeliosum et superbum. Nos autem, qui sumus commiseratione digni, tota die in iis malis versantes, ne intelligimus quidem qualia sint mala, quæ sunt a nobis admissa: *Maledicti regni Dei hæreditatem non accipient*²³. Nos tamen maledicimus, atque inter conviciandum non animadvertimus verba istihæc quæ nunc profero, mihi esse in die Domini obijcienda, meamque viam interseptura, atque instar muri futura esse, quem nemo transcendere potest. Quis nostrum se ipse supra modum non effert? quis proximum non aspernatur? Contumelia autem est quid majus quam maledicentia. Hæc enim duntaxat linguæ est dedecus et probrum; contumelia vero aliquid reipsa ad ignominiam eorum qui contumelia lacessuntur, molitur. Qui quidem elatus est, potest hodie, si velit, ad humilium abjectionem **441** descendere; periculum vero fuerit ei qui nunc humilis est, ne ad superbiorum elationem transferatur. Enimvero cum quis se credit ad humilitatis pertigisse apicem, id ipsum elati animi argumentum est, et præter modum efferrī adversus eum qui in peccatis versari videtur, gravis est superbia, quam passus fuit adversus

89. Et super omnem excelsum et sublimem. Vitis eidem excelsus obnoxius est atque sublimis, ut qui affectu tantummodo a contumelioso et superbo differat. Hic namque adversus ceteros contumeliam superbiamque adhibet; ille vero, etiam cum solus est, plus æquo se ipsum effert, animique vanitate se sustollit, ac erigit. Atque ut intelligas quis sit prorsus sublimis, tui ipsius reminiscere, qualis in juvenutis tuæ vanitate fueris: si quando usquam dum solus tibi vacares, vitæ rationem ac studia attendisti; quam facile mentis cogitatione a principatu in principatum, a dominatu in dominatum concurrentes, comparares divitias, domos exstrueres, seponeres aurum et argentum, prædia colligeres, ex quibus singulis annis tot tantaque tibi redirent talenta, haberes famulos innumeros, artes omnis generis, proventus ex his emergentes, armenta equorum, ovillos greges boumque armenta, opes ex his provenientes, uxorem, liberos, ac eorum sobolem; affligeres amicos beneficiis: te de inimicis vindicare, principatum obtineres civitatum, deinde et gentium; ac tandem regnum occupares. Vides quemadmodum ejusmodi animus præ levitate sua elatus sit et sublimis? Nusquam constitit, sed ultra id quod

²³ I Cor. vi, 40.

(9) Editi et duo mss., ὑπερέχει. Alii quatuor mss., ὑπεραίρει, rectius.

(10) Editi et Reg. primus ἀργύριον. Sed in aliis

ἑαυτὸν δὲ ἀποσεμνώνει. Καὶ ἔστιν ἡ ὕβρις ὑπερηφάνιας ἀρχή, καὶ ἡ ὑπερηφάνια κακὸν ἐγγονὸν ἐστὶ τῆς ὕβρεως. Διὰ τοῦτο ἡ ἐκδίκησις ἐπὶ πάντα ὑβριστὴν καὶ ὑπερήφανον. Αἱ συγγενεῖς γὰρ ἁμαρτίαι ὁμοiotρώπως κολάζονται. Ἐπάξει οὖν ἡ διαθήκητος ἡμέρα τοῦ Κυρίου τὴν ἐκδίκησιν ἐπὶ πάντα ὑβριστὴν καὶ ὑπερήφανον. Ἡμεῖς δὲ οἱ ἄλεινοι, πᾶσαν ἡμέραν ἐν τοῖς κακοῖς τοῦτοις στρεφόμενοι, οὐδὲ συνίμεν ὅποια κακὰ ἁμαρτάνομεν. Λοιδόροι βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσιν. Καὶ ἡμεῖς λοιδοροῦμεν, ἐν αὐτῷ τῷ λοιδορεῖν μὴ συνιέντες, ὅτι ταῦτα ἃ νῦν ἀφίημι ῥήματα ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Κυρίου ἀντιστήσεται μοι, καὶ διακόψει μου τὴν ὁδόν, καὶ ὥσπερ τειχίον γενήσεται ὑπερβαθῆναι μὴ δυνάμενον. Τίς ἡμῶν ἑαυτὸν οὐχ ὑπεραίρει (9); τίς τὸν πλησίον οὐ διαπτύει; Ἡ δὲ ὕbris πλέον τί ἐστὶ τῆς λοιδορίας. Ἡ μὲν γὰρ γλώσσης ἐστὶ μόνον ἀτιμία· ἡ δὲ ὕbris καὶ τὴν διὰ τῶν ἔργων ἐπ' αἰσχύνῃ τῶν ὑβριζομένων ἐπίνοιαν ἔχει. Δυνατὸν μέντοι σήμερον βουληθέντι τῷ ὕψηλῳ καταλθεῖν εἰς τὴν τῶν ταπεινῶν ταπεινώσιν· καὶ τῷ νῦν μέντοι ταπεινῷ κίνδυνος ἀντιμεταστήναι εἰς τὸ τῶν ὑπερηφάνων ὕψωμα. Αὐτὸ γὰρ τὸ ὑπολαθεῖν περὶ ἑαυτοῦ εἰς τὸ ἄκρον τῆς ταπεινώσεως ἐληλυθέναι, ὑψώματός ἐστιν ἀφορμή, καὶ τὸ τοῦ σφόδρα δοκούντος ἐν ἁμαρτίαις εἶναι κατεπαρῆναι, ὑπερηφάνια δεινὴ, ἣν ἐπαθεν ὁ Φαρισαῖος κατὰ τοῦ τελωνοῦ.

publicanum Phariseus.

89. Καὶ ἐπὶ πάντα ὕψηλόν καὶ μετέωρον. Τῆς αὐτῆς κακίας ἐστὶ καὶ ὁ ὕψηλός καὶ μετέωρος, διαφέρων πρὸς τὸν ὑβριστὴν καὶ ὑπερήφανον τῇ σχέσει μόνον. Ὁ μὲν γὰρ κατ' ἐτέρων τῇ ὕβρι καὶ τῇ ὑπερηφάνιᾳ χέχρηται· ὁ δὲ, καὶ μόνος ὢν, ἑαυτὸν ὑπεραίρει, καὶ μετεωρίζει τῇ ματαιότητι τοῦ νοῦ, καὶ ἀνυψοί. Καὶ ἵνα μοι νοήσης τὴν ἀκριβῆς μετέωρον, ἀνάμνησον σεαυτὸν ἐν τῇ ματαιότητι τῆς νεότητός σου, εἴ ποτε κατὰ σεαυτὸν γενόμενος ἑλαβες ἐννοίαν τοῦ βίου, καὶ τῶν ἐπιτηδευμάτων· πῶς εὐκόλως κατὰ τὴν φαντασίαν τοῦ νοῦ ἐπέδραμες ἀρχὰς ἐξ ἀρχῶν, δυναστείας ἐκ δυναστειών, πλοῦτον περιεβάλλου, οἰκίας ὠκοδόμησας, χρυσὸν καὶ ἄργυρον (10) ἀπέθου, κτήσεις συνήγαγες, τόσα καὶ τόσα τάλαντα κατ' ἔτος προσκομιζούσας, οἰκέτας ἔσχατος μυρίους, τέχνας παντοδαπὰς, τὰς ἐκ τούτων προσόδους, ἀγέλας ἵππων, ποίμνια καὶ βουκόλια, τὰ ἐκ τούτων χρήματα, γυναῖκα καὶ παῖδας, καὶ τούτων τὰ ἔκγονα (11), φίλους εὐεργέτησας, ἐχθροὺς ἡμῶν, ἡρέας πόλεων, εἴτα ἐθῶν, τὸ τελευταῖον καὶ ἐθασλευσας. Ὅρα πῶς ὑπὸ κορυφότητος ὁ τοιοῦτος νοῦς ὕψηλός ἐστι καὶ μετέωρος; Οὐδαμοῦ ἐστήρικται, ἀλλ' ὑπὲρ τὰ ἀδύνατα, ὑπὲρ τὴν φύσιν φέρεται. Ἀπαιλεῖται οὖν καὶ τοῖς μετέωροις τὰ φοβερά τῆς ἡμέρας. Ἀμαρτία γάρ

quinque mss. ἄργυρον legitur.

(11) Pro ἔκγονα aliquot mss. habent, ἔγγονα.

ἔστι, φησὶν, ὁ μετεωρισμός. Ἄκουε γὰρ τοῦ (12) Κυρίου λέγοντος· Καὶ μὴ μετεωρίσεσθε. Καὶ ὁ μακάριος Δαβὶδ ἐν τοῖς κατορθώμασι ἀριθμεῖ τὸ μὴ μετεωρισθῆναι, μὴδὲ ὑψωθῆναι. Κύριε γὰρ, φησὶν, οὐχ ὑψώθη ἡ καρδία μου, οὐδὲ ἐμετεωρίσθησαν οἱ ὀφθαλμοί μου. Ἔστι μέντοι καὶ ἐπαινετὴς ὑψωθῆναι, ὅταν μὴ μικροπρεπὴς ᾖ, μὴδὲ ταπεινὰ μεριμνῶν, ἀλλὰ διεγχευμένος τὸ φρόνημα, καὶ τῷ ἀναστήματι τῆς ἀρετῆς ὑπὸ μεγαλοψυχίας καὶ μεγαλονοίας κεκοσμημένος. Τὸ τοιοῦτον ὕψος τῆς γνώμης ἀποδεκτὸν, τὸ ἀταπεινῶτον ἐν θλίψεσι, τὸ ὑπερφρονεῖν τῶν ἐπὶ γῆς. Τοιοῦτος ὁ τὸ πολίτευμα ἔχων ἐν οὐρανοῖς, ὁ τὴν καρδίαν ἐποσημένην ἔχων εἰς τοὺς ἐκεῖ θησαυρούς. Καὶ ἔοικε τοῦτο τὸ ὕψος τῆς διανοίας, πρὸς τὴν ἐκ τοῦ τύφου ἐπαρσιν, τὴν αὐτὴν ἔχειν διαφορὰν (13), ἣν ἀληθινὴ εὐεξία πρὸς τὴν ἐξ ὕδρου γινομένην τῆς σαρκὸς ἐπανάστασιν. Ὁγκωταὶ μὲν γὰρ τὸ σῶμα. ἀλλ' ὑποῦλόν ἐστι καὶ νοσεῖ.

Intumescit quidem ac turget corpus, sed subter

90. Καὶ ἐπὶ πᾶσαν κέδρον τοῦ Λιβάνου τῶν ὑψηλῶν καὶ μετεώρων. Ποία κακία, φησὶ, τῆς κέδρου, ὅτι καὶ τὸ ταύτης ὑψηλὸν, ὅπερ ἐκ φύσεως αὐτῇ πρόσσειναι, εἰς ἐξέτασιν ἀγεται; Διὰ τί δὲ ὅλως καὶ ταῖς ἐν τῷ Λιβάνῳ κέδροις ἀπειλεῖ τὴν ἡμέραν ὁ λόγος; Ὅτι μὲν οὖν περὶ ἐμφύχων ὁ λόγος τῶν πεφυσιωμένων, καὶ μετὰ ἀναισθησίας ἐχόντων τὴν ἐπαρσιν, οὐδεὶς ἀντερεῖ. Ἀλλὰ διὰ τί κέδροι; καὶ διὰ τί, τοῦ Λιβάνου; Αἱ κέδροι φυτὸν εἰσιν, ἀχρήστων καρπῶν οἰστικά, εἰς (14) ὕψος μῆκιστον αὐξανόμεναι, καὶ ἀεὶ ἐπιδιδοῦσαι κατὰ τὴν προσθήκην τοῦ χρόνου, οὔτε γηρῶσαι ῥαδίως, οὔτε εὐκόλως κατασηπόμεναι· ὁ δὲ Λιβάνος ὄρος εἰδωλολατρίας τὸ παλαιὸν ἦν. Ἵνα οὖν τὰς ἐκεῖ ἐμφιλοχωρούσας (15) ὀλεθρίους δυνάμεις ἐνδείξῃται ἡμῖν, κέδρους ὠνόμασε τοῦ Λιβάνου τὰ ὑψώματα τῆς πονηρίας, τὰ ἐπαυρόμενα κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ, περὶ ὧν καὶ ὁ ψαλμός φησιν, ὅτι Συντρίβει Κύριος τὰς κέδρους τοῦ Λιβάνου. Δύναται δὲ τὰ ἐν ἀνθρώποις ἀλαζονικά ῥῥηθῆναι ἀνευ αἰτίας τινὸς ἀκολουθοῦν πρὸς τὴν φυσικὴν ἐπαυρόμενα διὰ τῶν κέδρων αἰνίσσεσθαι. Ἔστι γὰρ καὶ ἐν φυσίωσει ἡ πιθανὴ τις αἰτία τὴν ἐπαρσιν ἐμποιοῦσα, ἡ πάντῃ ἄλογος. Οἷον (16), φρονεῖ τις ἐφ' ἑαυτῷ δι' ἐγκράτειαν· φρονεῖ διὰ σωφροσύνην, φρονεῖ διὰ τὸ ἐν ταῖς προσευχαῖς ἐπίμονον· κακῶς μὲν ποιεῖ παρ' ὃ εἰ φρονῶν, πλὴν ἀλλ' ἔχει ἀκολουθίαν τὸ ὕψωμα. Ὁ τοιοῦτος ὑψηλὸν μὲν ἐστὶ φυτὸν, ἀλλ' ἐγκαρπον· ὁ δὲ ἀνευ ἐργασίας τινὸς ἀγαθῆς, ἡ διὰ πλοῦτον, ἡ δι' εὐγένειαν, ἡ διὰ σώματος ἰσχύον μετεωριζόμενος, κέδρος ἐστίν, ἀκάρπῃ ζωῇ καὶ ἀν-

A fieri potest, ultra naturæ conditionem fertur. Itaque quæ sunt in die illa formidanda, sublimibus interminatur. Nam, inquit, elatio, peccatum est. Audi enim Dominum dicentem : *Et nolite in sublime tolli* ³⁷. Et beatus David inter virtutes, et præclara facinora enumerat, si quis se in sublime non evehat neque sustollatur. *Domine enim, inquit, non est exaltatum cor meum, neque elati sunt oculi mei.* ³⁸ Potes tamen laudabiliter exaltari, cum animum non despondes, neque vilia aut abjecta curas, sed expectato animo et alacri, atque virtutis sublimitate per animi excelsum ac magnitudinem ornatus es. Talis animi elatio commendatur, si animus in afflictionibus non abjicitur, si terrena contemuntur. Talis est, cujus est conversatio in cælis, cujus cor thesauris illic reconditis inhiat. Porro idem videtur interesse discrimen inter hanc animi celsitudinem et superbiam elationem, quod inter corporis habitudinem ac carnis tumorem ex aqua intercute profectum intercedit.

agrum est et morbosum.

90. VERS. 13. *Et super omnes cedros Libani excelsas et sublimes.* Dixerit quispiam : Quodnam vitium inest cedro, ob quod et ipsius altitudo sibi a natura indita ad examen adducatur? Cur etiam prorsus diem illam cedris Libani Scriptura comminatur? Nemo it inficias quin sermo de anima ⁴⁴² præditis habeatur, qui tument ac turgescunt, ac sensus experies sese efferunt. Sed ecquid cedri? et quam ob causam cedri Libani? Cedri arbores sunt, quæ fructus usibus haud idoneos ferunt, crescuntque in amplissimam altitudinem, et pro temporis progressu semper augmentur, vix senescunt, vixque putrescunt : Libanus autem olim mons erat idololatriæ. Itaque ut exitiosas potestates illic commorantes nobis indicaret, altitudines nequitie, adversus Dei scientiam se attollentes ³⁹, cedros Libani nominavit, de quibus ait psalmus : *Confringet Dominus cedros Libani* ⁴⁰. Porro superba hominum ingenia citra ullam æquam rationem ad tumorem usque elata per cedros possunt significari. Enimvero etiam in animi tumore aut elatio gignitur ex speciosa aliqua causa, aut ratione nulla nitiitur. Exempli gratia, quispiam sibi nimium arrogat propter continentiam : seipse ob temperantiam effert, jactat se ob suam in precibus perseverantiam : plane perperam agit, dum præterquam quod decet, gloriatur : verumtamen rationem prætextumque habet elatio. Qui ejusmodi est, arbor quidem est excelsa, sed fructifera; qui vero sine bono ullo opere sese ex-

D tollit, puta, vel propter divitias, vel generis splen-

³⁷ Luc. xii, 29. ³⁸ Psal. cxxx, 4. ³⁹ II Cor. x, 5. ⁴⁰ Psal. xlviii, 5.

(12) Addita est e quibusdam mss. particula γάρ. Reg. primus, ἀκούσον, τοῦ.

(13) Ita nostri sex mss. At editi, ἐπαρσιν, διαφορὰν λαβεῖν. Statim tres mss., ἐξ ὕδρου. Alii quidam mss. cum editis, ἐξ ὕδρων. Subinde unus ms., ὀγκοῦται.

(14) Editi et tres mss., καρπῶν, αἱ καὶ εἰς, haud recte. Reg. tertius, καρπῶν οἰστικά εἰς· quod

quidem per se mendosum est, sed ita tamen, ut ad veram lectionem proxime accedat. Regii primus et quartus, καρπῶν οἰστικά, fructuum feraces, optime.

(15) Editi et duo mss., ἐφιλοχωρούσας. Alii quatuor, ἐμφιλοχωρούσας.

(16) Ita tres libri antiqui. Deest οἷον in editis et in aliis quibusdam mss.

dorem, vel ob corporis robur, cedrus est, cum de vita infructuosa et inutili superbiat. Jam vero cur adjunctum est, *Libani*? Quia sicut arbores in montibus fixæ alienam accipiunt altitudinem: ita qui obtinent divitias aut potestatem, aut majorem gloriam, rebus nihil ad se pertinentibus ad præbendam suæ elationi occasionem abutuntur. Quin et laudantur cedri: *Saturabuntur ligna Domini, cedri Libani, quas plantavit* ⁴¹. Imo ad dandam Deo gloriam ligna fructifera cedrique omnes admittuntur ⁴²; ut ostendatur nihil esse suapte natura malum nihilque a Deo alienatum, sed singula ex se in causa esse cur a Deo aut abscedant, aut cum ipso conjungantur. Ideo et adhibita ad construendum templum cedri, ex Libano, uti historia docet, fuerant exportatæ, quod possit idololatria in sanctitatem transmutari. Quocirca modo quidem confringitur cedrus, cum a Libano non separatur: modo vero cum relicta vetustate, evadit digna cui sanctitas conferatur. Uno verbo animalium indoles, speciesque arborum ad variam mentis humanæ affectionem designandam assumuntur.

91. *Et super omnem arborem glandis Basan*. Arboris alius sit mentio, ut ostendat humanam vitam conminationis judicio fore obnoxiam. Nam indoles inhumana, inflexibilis, omnibus obnitens et adversa, ex communi more quercui ⁴⁴³ comparatur. Arbor autem illa fructum quidem affert, sed porcino esui idoneum. Quapropter nominavit ignominia arborem: siquidem Basan ad ignominiam denotandam usurpant. Quorum igitur gloria uberem ignominia fructum parit, etiam in illos dies Domini impinget. Quin et idololatriam vocari ignominiam deprehendimus, uti in tertio Regnorum libro Elias ad Achaab loquitur: *Et nunc mitte, et congrega ad me omnem Israel in montem Carmeli, et prophetas ignominia: et prophetas lucorum: quodringentos viros manducantes mensam Jezabel* ⁴². Quia igitur Arbor omnis quæ non facit fructum bonum, exciditur, et in ignem mittitur ⁴⁴, arboribus etiam ignominia, diem Domini tanquam horrendam et formidabilem interminatur

⁴¹ Psal. ciii, 16.

⁴² Psal. cxlviii, 7.

⁴³ III Reg. xviii, 19.

⁴⁴ Matth. iii, 10.

(17) Dissidere inter se hoc loco libros veteres notum est: nec mirum videri debet, si alius aliter legat. Duceus codicum suorum H. et J. et Vulgatæ, atque Procopii auctoritate fretus, legi debere putat, *ξύλα τοῦ πεδίου, ligna campi*: sed reclamant Combefistius, atque sibi videri potius legendum esse, *ξύλα τοῦ Κυρίου, ligna Domini*, ob fidem videlicet codicis F. 4, et psalms non paucorum, et exemplaris Hebraici. Præterea viro erudito licebat Symmachi, Hieronymi, Theodoret, Regii tertii, Colbertini secundi, quintæ et sextæ editionis testimonium proferre ad idem ostendendum. Vicissim Duceus opinionem suam auctoritate LXX interpretum Eusebii et Regii quarti confirmare poterat. Nec illud silentio prætereundum, in Colbertino primo scriptum reperiri secunda et recentiori manu, *ξύλα τοῦ δρυμοῦ, ligna nemoris*. Hic quoque monere juvat, illa, ὁ Ἑβραῖος καὶ οἱ λοιποὶ, τοῦ Κυρίου, τελεῖ-
χας, quæ apud Nobilium in motum scholii le-

ονήτω ἐπαγαλλόμενος. Διὰ τί δὲ καὶ τοῦ Λιβάνου; Ὅτι ὡς περ τὰ ἐπὶ τῶν ὄρων πεπηγότα φυτὰ ὕψει ἄλλοτρίῳ συγκέχρηται, οὕτως οἱ πλοῦτον, ἡ δύναμιν, ἡ δόξαν προγόνων ὑποβαλλόμενοι, τοῖς κατ' οὐδὲν προσήκουσιν εἰς ἀφορμὴν τῆς οἰκίας ἐπάρσεως ἀποκέχρηται. Εἰσὶ μέντοι καὶ ἐπαινούμεναι κέδροι· Χορτασθήσεται τὰ ξύλα τοῦ Κυρίου (17), αἱ κέδροι τοῦ Λιβάνου, ὡς ἐφύτευσε. Καὶ εἰς τὴν δοξολογίαν παραλαμβάνεται ξύλα καρποφόρα, καὶ πᾶσαι κέδροι· ἵνα δεῖξηται, ὅτι οὐδὲν τῇ φύσει πονηρὸν, οὐδὲ ἡλλοτριωμένον Θεοῦ, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἐαυτῶν αἰτίαν ἕκαστα ἡ ἀφίσταται ἀπὸ (18) Θεοῦ, ἡ προσοικειοῦται αὐτῷ. Διὰ τοῦτο καὶ αἱ εἰς κατασκευὴν τοῦ ναοῦ συντελέσασαι κέδροι ἐκ τοῦ Λιβάνου ἦσαν κατακεκομισμέναι (19), τῆς ἱστορίας παραδεικνυούσης, ὅτι δυνατὸν ἐξ εἰδωλολατρίας εἰς ἀγασμὸν μεταβαλεῖν. Διὰ τοῦτο ποτὲ μὲν συντρίβεται κέδρος, ὅταν ἀχώριστος ἡ τοῦ Λιβάνου· ποτὲ δὲ, ὅταν καταλιποῦσα τὰ ἀρχαῖα, ἀξία τοῦ ἀγιάζεσθαι γένηται. Καθόλου μέντοι καὶ τὰ τῶν ζώων ἦθη καὶ τὰ τῶν φυτῶν εἶδη εἰς τὸ ποικίλον τῆς προαιδέσεως τῶν ἀνθρώπων λαμβάνεται.

91. Καὶ ἐπὶ πᾶν δένδρον βαλάνου Βασάν. Ἄλλου φυτοῦ μνήμη, πρὸς ἐνδείξιν ἀνθρωπεῖου βίου ὑποπεσεῖν ἀπειλουμένου τῇ κρίσει. Τὰ γὰρ σκληρὰ ἦθη καὶ δύσεικτα, ἀντιτύπως πρὸς πάντα καὶ ἀντιβατικῶς διακειμένα, καὶ ἡ κοινὴ συνήθεια δρῦ παρ-
εἰκάζει. Φέρεται δὲ τὸ δένδρον τοῦτο καρπὸν, ἀλλὰ χοίρων τροφήν. Διὰ τοῦτο δένδρον αἰσχύνῃς ὠνόμασε· τὸ γὰρ Βασάν εἰς τὴν αἰσχύνην μεταλαμβάνουσιν. Ὡς οὖν ἡ δόξα τῆς καρποφορίας αἰσχύνῃ ἐστὶ, καὶ ἐπὶ τούτοις (20) ἔσται ἡ ἡμέρα τοῦ Κυρίου. Καὶ δὴ καὶ τὴν εἰδωλολατρίαν αἰσχύνῃ εὐρομεν λεγομένην, ὡς ἐν τῇ τρίτῃ τῶν Βασιλειῶν Ἡλίας λέγει πρὸς τὸν Ἀχαάβ· Καὶ νῦν ἀπόστειλον καὶ συνάθροισον πρὸς με πάντα Ἰσραὴλ εἰς ὅρος τὸ Καρμὴ-
λιον, καὶ τοὺς προφήτας τῆς αἰσχύνῃς, καὶ τοὺς προφήτας τῶν ἁλῶν, τετρακοσίους ἄνδρας ἐσθίοντας τράπεζαν (21) Ἰεζάβελ. Ἐπὶ οὖν πᾶν δένδρον μὴ ποιῶν καρπὸν καλόν, ἐκκόπτεται, καὶ εἰς πῦρ βάλλεται, ἡ τοῦ Κυρίου ἡμέρα καὶ τοῖς

D guntur, ipsa esse verba antiquissimi interpre-
tis Eusebii. Aquila et Theodotio, ut scribit Du-
ceus, utrumque amplexi sunt, *ξύλα τοῦ πεδίου Κυρίου, ligna campi Domini*. Nos nihil quidquam in
contextu mutandum censuimus. Hoc ipso in loco
uterque Colb. et duo Regii, ἐφύτευσας. Editi et Re-
gii primus et tertius, ἐφύτευσε.

(18) Ita uterque Colbertinus et Reg. secundus. De-
est ἀπὸ in reliquis mss. et in excusis.

(19) Prior editio Paris. et quinque mss., κατακε-
κομισμέναι, exornatæ, inepte. Posterior editio et
Colb. secundus, κατακεκομισμέναι, exportatæ, apte:
et ita legerat Tilmanus.

(20) Colb. secundus, τούτους. Haud longe aliquot
mss., εὐραμεν λεγομένην.

(21) Illud loquendi genus, ἐσθίοντας τράπεζαν,
manducantes mensam, Hebraismus est; idemque va-
let, atque id quod in Vulgata legitur, comedunt de
mensa.

δένδροις τῆς αἰσχύνης ὡς φοβερά ἀπειλεῖται. Διὰ (22) τοῦτο καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Βαβυλῶνος ὧν προσηγορεύεται. ὧν δὲ ἐρμηνεύεται *διαφραξίς*· ὡς τῶν ἔργων τῆς αἰσχύνης τὴν ὁδὸν ἡμῖν τῆς σωτηρίας ἀποφρασσόντων. Πόρνοι γάρ, καὶ μοιχοί, καὶ μαλακοί, καὶ ἀρσενοκοῖται, καὶ πάντες τῆς αἰσχύνης ἐργάται ὑπὸ τοῦ ὧν βασιλεύοντος, τοῦ τὴν ἀπὸ Θεοῦ διακοπὴν ἐνεργούντος· ὃν συντρίβει ὁ Κύριος ἐπ' ἐλευθερίᾳ τῶν κρατουμένων. Ἐξομολογεῖσθε γὰρ τῷ Κυρίῳ, ὅτι χρηστός, τῷ πατάξαντι βασιλεῖς μεγάλους, καὶ ἀποκτείναντι βασιλεῖς κραταίους, τὸν Σηὼρ καὶ τὸν Ὠρ.

92. Καὶ ἐπὶ πᾶν ὄρος, καὶ ἐπὶ πάντα βουνόν, καὶ ἐπὶ πάντα πύργον ὑψηλόν. Ὡς περ τὰ ὄρη πρὸς τοὺς βουνούς τὴν κατὰ μέγεθος ἔχει διαφορὰν, τῷ δὲ λοιπῷ τὰ αὐτὰ ἀλλήλοις ἐστίν· οὕτω καὶ αἱ (23) ἐναντίαι δυνάμεις τῇ μὲν προαιρέσει ἀλλήλαις εἰσικασί, τῷ δὲ μεγέθει τῶν ἀδικημάτων διενηνόχασιν. Εἰκότως οὖν καὶ κατὰ τούτων ἡ (24) ἡμέρα Κυρίου Σαβαὼθ ἐνστήσεται. Τί δὲ βούλεται τὸ, Καὶ ἐπὶ πάντα πύργον; Ὁ πύργος ἐστὶν ὑψηλὸν σκοπευτήριον πρὸς φυλακὴν πόλεως, καὶ γινώσιν ἐφ' ὧν πολέμικῶν ἐπιτήδειον. Τοιοῦτος ἡμῖν δέδοται καὶ ὁ νοῦς, φυλακτικὸς τῶν ἀγαθῶν, προρατικὸς τῶν ἐπιβούλων. Τοῦτον οὐ χρὴ ἐν ἑαυτῷ οὐδὲ διὰ τῶν γηίνων τὴν εἰς οὐρανὸν ἄνοδον πραγματεύεσθαι. Καταβαίνει γὰρ ὁ Κύριος πρὸς αὐτὸν κάτω πεσόντα διὰ τὸ φρόνημα, καὶ τὴν πρὸς τὸ κακὸν αὐτοῦ συμφωνίαν διασπᾷ ἐπ' εὐεργεσίᾳ καὶ σωτηρίᾳ. Περὶ τῆς τοῦτο οἰκοδομῆς κελεύει ἡμᾶς ὁ Κύριος καθίσαντας ψηφῆσαι, εἰ ἔχομεν τὰ πρὸς ἀπαρτισμὸν, ὡς δηλοῖ αὐτὴ ἡ σύμφρασις τοῦ Εὐαγγελίου. Τὸν οὖν ὑψηλόφρονά νοῦν, καὶ ὑπέρογκον, καὶ πάντας ἐξευτελίζοντα, καὶ ἑαυτὸν μαγαρίζοντα φοβεῖσθαι ὁ λόγος τὴν ἡμέραν Κυρίου βούλεται. Καὶ ἐπὶ πᾶν τεῖχος ὑψηλόν. Πάλιν τεῖχος ἐρυμὰ ἐστὶ πρὸς φυλακὴν πόλεων πεποιημένον, καὶ τὰς προσβολὰς τῶν πολέμων ἀποκρουόμενον· οὕτως εἰσὶ τινες καὶ λόγοι, οἱ μὲν ἐκ τῆς ἀληθείας αὐτῆς περιεχόμενοι ἡμῖν, τὸ ἀκαθαίρετον τῶν σωτηριῶν δογματῶν διατηροῦντες· οἱ δὲ ἐκ τῆς ἐξωθεν ἐπινοίας πρὸς ὀχύρωσιν ψεύδους καὶ φυλακὴν ματαιότητος ἐπιτετηδευμένοι. Ἡ γὰρ τῆς διαλεκτικῆς δύναμις τεῖχος ἐστὶ τοῖς δόγμασιν, οὐκ ἔωσα αὐτὰ εὐδιάρπαστα εἶναι καὶ εὐάλωτα τοῖς βουλομένοις. Διὰ τοῦτο τὰ μὲν τῆς Ἱερουσαλὴμ τεύχεα ἀνάγραπτά ἐστιν ἐπὶ τῶν χειρῶν τοῦ Κυρίου· τὰ δὲ Ἱερουζουλῶν ὑπὸ Ἱησοῦ καθαιρεῖται, φωνὴ μόνῃ διαλυόμενα. Ἄνω μὲν οὖν μόνα τὰ ὑψηλὰ κατηγορεῖται· ἐνταῦθα δὲ καὶ τὰ ἰσχυρὰ τινὰ μετὰ τοῦ ὕψους ἔχοντα· τὴν ἐν ταῖς ἀποδεικτικαῖς μεθόδοις πιθανότητα ἐπὶ πολλὴν κραταιωθείσαν καὶ ὑψωθείσαν τεύχος ὑψηλὸν τροπικῶς λέγοντος τοῦ προφήτου, καὶ

A Scriptura. Quare et rex Basan Og appellatus est. Og autem interpretantur *obstructionem*, quod turpitudinis opera salutis nobis viam praecludant⁹². Scortatores enim, adulteri, molles, et qui concumbunt cum masculis, omnesque ignominiae operarii Og ipsi eos a Deo praecedenti ac separanti, ceu regi subijciuntur; quem conterit Dominus, ut ii, quibus dominatur, liberentur. *Confitemini enim Domino quoniam bonus qui percussit reges magnos, et occidit reges fortes, Seon et Og*⁹³.

92. VERS. 14, 15. *Et super omnem montem, et super omnem collem, et super omnem turrim excelsam. Quemadmodum montes a collibus magnitudine discrepant, sed in reliquis omnino inter se conveniunt: ita et contrariae potestates proposito quidem et consilio sibi invicem sunt consimiles, sed scelerum magnitudine differunt. Merito igitur dies Domini Sabaoth illos invadet. Quid autem hoc sibi vult: Et super omnem turrim? Turris specula est eminens ad tuendam civitatem, et ad bellicos incursus cognoscendos accommodata. Mens quoque ejusmodi concessa, nobis est, bonorum custos, et quae insidiantes prospiciat ac deprehendat. Hanc neque per se neque per res terrenas ascensum ad caelum moliri oportet. Ad ipsam enim ob fastum deorsum prolapsam descendit Dominus, ac beneficii et salutis ergo, hanc ipsius cum malo necessitudinem conspirationemque dissipat. Jubet de hujus aedificii fabrica Dominus, ut sedentes computemus, an ea quibus opus est ad perficiendum, habeamus, uti ipsum Evangelii consilium declarat⁹⁴. Vult igitur Scriptura ut hanc Domini diem formidet ac metuat animus ille, qui de se alte sentit ac ultra modum intumescit, quique aspernatur omnes, et se ipse praedicat beatum. Et super omnem murum excelsum. Rursum murus septum est ac munimen ad custodiendas civitates, et ad hostiles impetus propulsandos exstructum: ita sunt et sermones quidam, quibus ab ipsa veritate praecingimur et munimur, qui vim salutarium dogmatum inexpugnabilem tuentur: alii vero ab externa astutia ad corroborandum mendacium et ad retinendam vanitatem magna cum diligentia sunt excogitati. Vis namque dialectices, dogmatum est murus, quae ea a quibuslibet qui vellent, facile interverit, aut facile expugnari non sinit. Quapropter muri quidem Jerusalem manibus Domini descripti sunt⁹⁵: at Jerichontinae civitatis moenia solo clamore diruta, a Jesu evertuntur⁹⁶. Superius quidem ea sola quae excelsa erant, reprehensa sunt: hic vero ea*

⁹² I Cor. vi, 10. ⁹³ Psal. cxxxv, 1, 17-20. ⁹⁴ Luc. xiv, 28. ⁹⁵ Isa. xlix, 16. ⁹⁶ Jos. vi, 20.

(22) Editi, Καὶ διὰ. At deest καὶ in mss. nonnullis; nec dubium quin melius absit.

(23) Sic mss. aliquot. Vocula αἱ in editis desiderabatur. Mox quidam mss., ἀλλήλαις. Alii cum editis, ἀλλήλοις. Mox editi, ἀλλήλας διενηνόχασιν· sed inde vocem ἀλλήλας sustulimus, tum quod eo loco

otiosa sit, tum quod in nostris sex mss. non repetitur.

(24) Sic mss. nostri omnes. Aberat articulus ab editis. Statim quinquae mss., ἐνστήσεται. Editi vero et Reg. primus, ἐκστήσεται. Subinde mss. nonnulli, φυλακὴν πόλεων.

etiam quæ aliquod robur celsitudini conjunctum a καθαιρεθῆσθαι αὐτὸ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Κυρίου δι-
nata sunt, coarquantur. Nimirum propheta vim δεικνυμένου.
persuadendi in argumentis demonstrativis sitam, multum invalescentem et in sublime exurgentem
tropice murum excelsum nuncupat, et eum in Domini die asseverat eversum iri.

93. Vers. 16. *Et super omnem navem maris. Eni-*
gnata sunt ad exercendam mentem nostram pro-
posita, ut ne oscitanter audiamus Scripturam, neve
animum in terram desigamus. Postquam de animo
alta cogitante, nec de se demisse aut humiliter sen-
tiente sermonem habuit, consequenter juxta idem
allegoriæ genus etiam de corporibus loquitur. Non
enim dies illa Domini inanimatis navibus formida-
bilis est et extimescenda, sed iis, qui per sua
corpora in amaro hujus vitæ fluctu jactantur. Quem-
admodum enim navigia onere degravata non nisi
ægre vehi possunt, ac facile subeunt naufragium :
ita et corpora quæ plurimis ac uberibus deliciis ad
corpulentiam vergunt, per voluptatem voragini
perditionis innatantia, maris naves appellantur. Vice
versa collaudantur navigia, quibus utuntur qui ad
operationem in aquis multis faciendam in mare
descendunt²⁵, et de quibus in psalmo ad divinas
laudes celebrandas composito dictum est : *Illic*
*naves pertranseunt*²⁶. Quæ enim naves mare traji-
ciunt, nec in eo permanent, nec fluctibus immer-
guntur, illæ laudantur : atque adeo qui in carne
degunt, nec militant secundum carnem, sed hujus
vitæ calcant fluctum, eoque superiores fiunt, ope-
rationem in aquis multis faciunt. Ejusmodi sunt
quicumque se in hac vita demittunt, ut aliquos eo-
rum qui in profundo demersi sunt, lucentur. Qua-
propter Domini opera noverunt, ut qui operum
Domini et rerum in profundo²⁷ admirationem mo-
ventium intelligentiam pro operationis mercede
repperint. *Et super omnem aspectum pulchritudinis*
navium. Audiant isthæc qui in ornando corpore
studium ponunt, ac in his spectandis curiosius in-
morantur. Nec enim navium aspectus noxius est :
sed noxia est corporis quod concupiscitur contem-
platio. Erit igitur dies Domini super omnem aspe-
ctum pulchritudinis navium. Quamobrem qui vide-
rit mulierem ad concupiscendum, in corde suo
mœchatus est²⁸. Quin et mulier quæ ideo se exor-
nat, ut libidinoso incontinentium desideria ad se

445 94. Vers. 17. *Et humiliabitur omnis homo.*

Hisce verbis Scriptura declaravit, omnia quæ antea
allata sunt, in enigmate et abscondite fuisse de
hominibus dicta. Siquidem post contumeliosum et
superbum, post excelsum et sublimem, post om-
nem cedrum Libani, post omnem arborem glandis

²⁵ Psal. cvi, 25. ²⁶ Psal. ciii, 26. ²⁷ Psal. cvi, 24.

²⁸ Matth. v, 28.

(25) Sic tres libri veteres. Alii tres, τοῦ μὴ ἀργῶς
ἀκούειν. Nostra vero editio Paris., τοῦ μὴ ἀργῶς
ἀκούμεν· ubi voculam, τοῦ, παρέλκειν constat. Reg.
secundus, μὴ οὖν ἀργῶς.

(26) Particulam γάρ, quæ in excusis legitur, au-
ctoritate quinque mss. delevimus.

(27) Notat Combefissius, interpretem legisse, τρο-
φήν, atque eam scripturam sibi magis probari. Cer-
te et nobis quoque magis placet : quoniam tamen

93. Καὶ ἐπὶ πᾶν πλοῖον θαλάσσης. Αἰνίγματ' ἐστὶ
πρὸς τὴν γυμνασίαν τοῦ νοῦ ἡμῶν προβεβλημένα, μὴ
ἀργῶς ἀκούμεν (25) τῆς Γραφῆς, ἵνα μὴ χαίμεν τὸν
νοῦν καταβάλλομεν. Εἰπὼν (26) περὶ τοῦ νοῦ τοῦ τὰ
ὕψηλ' ἀφρονούντος, καὶ μὴ τοῖς ταπεινοῖς συναπαγο-
μένου, ἀκολουθῶν ἐν τῷ αὐτῷ εἰδεῖ τῆς ἐπικυρήψεως
καὶ περὶ σωμάτων διαλέγεται. Οὐ γὰρ φοβερὰ τοῖς
ἀψύχοις πλοίοις ἡ τοῦ Κυρίου ἡμέρα, ἀλλὰ τοῖς
διὰ τῶν σωμάτων ἐν τῷ ἀλμυρῷ κλύδωνι τοῦ βίου
τούτου σαλευομένοις. Ὡς περὶ γὰρ τὰ πλοῖα καταβα-
ρυνόμενα τῷ φόρτῳ, δυσάγωγ' ἐστὶ, καὶ εὐκόλ' α
πρὸς ναυάγιον· οὕτω καὶ τὰ σώματα, ὅσα πολλῇ καὶ
θαφιλῇ τῇ τρυφῇ (27) εἰς πολυσαρκίαν καταπεφόρ-
τισται, διὰ φιληδονίαν, τῷ βυθῷ τῆς ἀπωλείας ἐπι-
νηχόμενα, πλοῖα θαλάσσης λέγεται. Ἔστι μέντοι καὶ
ἐπαινούμενα πλοῖα τὰ ὑπηρετοῦντα τοῖς καταβαίνου-
σιν εἰς τὴν θάλασσαν ἐπὶ τῷ (28) ποιῆσαι ἐργασίαν
ἐν ὕδασι πολλοῖς, καὶ περὶ ὧν ἐν τῷ ψαλμῷ τῆς
δοξολογίας εἰρηται, ὅτι Ἐκεῖ πλοῖα διαπορεύονται.
Τὰ γὰρ διαβαίνοντα τὴν θάλασσαν πλοῖα, ἀλλὰ μὴ
ἐναπομένοντα αὐτῇ, μηδὲ καταβαπτίζόμενα τοῖς κύ-
μασιν, ἐπαινεῖται· καὶ οἱ ἐν σαρκὶ δὲ ζῶντες, καὶ
μὴ κατὰ σάρκα στρατευόμενοι, καταπατοῦντες τὸν
κλύδωνα τοῦ βίου, καὶ ὑψηλότεροι αὐτοῦ ὄντες, ποιοῦ-
σιν ἐργασίαν ἐν ὕδασι πολλοῖς· ὅσοι (29) συγκατα-
βαίνουσι τῷ βίῳ ἐπὶ τῷ κερδῆσαι τινὰς τῶν βεθυ-
θισμένων. Διὰ τοῦτο εἶδον τὰ ἔργα Κυρίου,
μισθὸν τῆς ἐργασίας τὴν σύνεσιν τῶν ἐργων Κυρίου
καὶ τῶν ἐν τῷ βυθῷ θανάσιων λαμβάνοντες. Καὶ
ἐπὶ πᾶσαν θέαν πλοίων κάλλους· Ἀκούεωσαν οἱ
περὶ τὸν κάλλωπισμὸν τοῦ σώματος ἔχοντες, καὶ οἱ
περὶ τὴν τούτων θέαν περιέργως ἐσχολακτοῦντες. Οὐ
γὰρ ἡ τῶν πλοίων θέα βλαβερὰ· ἀλλ' ἡ πρὸς ἐπιθυ-
μίαν τοῦ σώματος κατανόησις. Ἔσται οὖν ἡ ἡμέρα
Κυρίου ἐπὶ πᾶσαν θέαν πλοίων κάλλους, διότι ὁ ἐμ-
βλέψας γυναῖκα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι, ἐν τῇ καρδίᾳ
αὐτοῦ ἐμολχεύετο· καὶ ἡ κάλλωπιζομένη γυνὴ πρὸς
τὸ τὰς ἐπιθυμίας ἐφ' ἑαυτὴν (30) τῶν ἀκολάστων
κινῆσαι, ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῆς ἤδη ἐμολχεύεται.

alliciat, jam in corde suo adulterium commisit.

94. Καὶ ταπεινωθήσεται πᾶς ἄνθρωπος. Ex
τούτων εἰδείξεν ὁ λόγος, ὅτι τὰ προάγοντα πάντα ἐν
αἰνίγματι καὶ περικεκαλυμμένως περὶ ἀνθρώπων
εἰρητο (31). Μετὰ γὰρ τὸν ὕβριστὴν καὶ ὑπερήφανον,
καὶ μετὰ τὸν ὑψηλὸν καὶ μετέωρον, μετὰ πᾶσαν
κέρδον τοῦ Λιβάνου, μετὰ πᾶν δένδρον βαλάνου Ba-

scriptum invenimus in nostris mss., τρυφῇ, idcirco
quidquam mutare in vulgatis nolimus.

(28) Editi, τό. At sex mss., τῷ.

(29) Pro ὅσοι scripsit Procopius, ὅτε, id quod
cuipiam fortasse rectius videri poterit.

(30) Alii mss., ἐφ' ἑαυτήν. Alii cum editis, ἐφ'
ἑαυτῇ.

(31) Editi, εἰρηται. At sex mss., εἰρητο.

σάν, μετὰ πάντα πύργον ὑψηλόν, μετὰ πᾶν τεῖχος ὑψηλόν, μετὰ πᾶσαν θεάν πλοίων κάλλους· τότε φησὶ· *Ταπεινωθήσεται πᾶς ἄνθρωπος·* τούτέστι, πᾶσα ἰδέα τῶν ἐν ἀνθρώποις κακῶν καταπεσεῖται. Εἰσῆχθημεν δὲ ὡς περ εἰς κοινὸν διδασκαλεῖον τὸν κόσμον (32) τοῦτον οἱ ἄνθρωποι, καὶ ἐκελεύσθημεν, νοῦν τε λαβόντες, καὶ ὀφθαλμοὺς εἰς κατανόησιν ἔχοντες, οἶον ἀπὸ γραμμάτων τινῶν τῶν κατὰ τὴν οἰκονομίαν καὶ διοίκησιν τοῦ παντὸς τὸν Θεὸν ἀναγνῶναι· ἵνα οἱ θέλοντες περὶ τὴν τῆς ἀληθείας ζητήσιν καταγίνεσθαι, ἐξ ὧν εἰλήφασιν ἀφορμῶν, ἱκανῶς παρασκευασμένοι, καὶ τῆς πρόσωπον (33) πρὸς πρόσωπον θεάς τῶν καλῶς ζητηθέντων ἀξιωθῶσιν, ἢ παραπολὺ τῆς ἀληθείας παρενεχθέντες, ἐπ' αὐτῆς τῆς ἀληθείας ἐπὶ τῷ ψεύδει καταισχυθῶσιν· *Ὅτι γινόντες τὸν Θεόν, οὐχ ὥς Θεὸν ἐδόξασαν, ἢ ὑψοποίησαν.* Τῶν μὲν γὰρ ἁγίων ὁ νοῦς οὐχ ὀρεῖ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀκούει τῆς κτίσεως τὰ περὶ δόξης Θεοῦ διηγουμένης· *Οἱ οὐρανοὶ γὰρ* (34), φησὶ, *διηγοῦνται δόξαν Θεοῦ.* Οἱ δὲ τῶν φαινομένων πλεόν μὴδὲν συνιέντες, *Ἐματαιώθησαν, καὶ ἐσεβάσθησαν, καὶ ἐλάτρευσαν τὴν κτίσιν παρὰ τὸν κτίσαντα.*

95. Καὶ ὑψωθήσεται Κύριος μόνος ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ. Φωτὸς ἀναφανέντος, ἀφανίζεται σκότος, καὶ ὕψους παρούσης, τὰ ὑψηλὰ τῆς νόσου πέπτυνται· καὶ ἀληθείας ἀποδειχθείσης, τοῦ ψεύδους τὸ φῶς ἐλέγχεται (35). Καὶ τοῦ ἀληθινῶς ὑψηλοῦ γνωρισθέντος, ὅσον ἐστὶν ὑπὲρ πάντα νοῦν ὑψηλόν καὶ μετέωρον· καὶ πάσης τῆς ἀληθινῆς θεωρίας καταληφθείσης, τὸ πρότερον ὑψηλὰ καὶ μετέωρα (36) εὐκαταφρόνητα δόξει. Μόνῳ οὖν Θεῷ τὸ ἀληθινῶς ὑψηλόν καὶ μέγα παρὰ πάσης λογικῆς φύσεως μαρτυρηθήσεται, τῶν τῶς ἡπατημένων τὰς ἐπὶ τοῖς καθέκαστον ψευδοδοξίας ἀποθεμένων.

96. Καὶ τὰ χειροποίητα πάντα κατακρῦψουσιν, εἰσενέκκωντες εἰς τὰ σπήλαια, καὶ εἰς τὰς σχισμὰς τῶν πετρῶν, καὶ εἰς τὰς τρώγλας τῆς γῆς, ἀπὸ προσώπου τοῦ ὀρθοῦ Κυρίου, καὶ ἀπὸ τῆς δόξης τῆς ἰσχύος αὐτοῦ, ὅταν ἀναστῇ θραῦσαι τὴν γῆν. Ἐπειδὴ πολλάκις ἡ Γραφὴ ὁμοίως περὶ τῆς ἐν σαρκὶ ἐπιδημίας τοῦ Χριστοῦ, καὶ περὶ τῆς ἐν τῇ κρίσει διαλέγεται, καὶ περὶ τῶν δύο παρουσιῶν ἐπιπεπλεγμένως ἀπαγγέλλει ἐνίοτε· ἡγοῦμεθα τὰ νυνὶ ταῦτα περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως λέγεσθαι· εἰ καὶ ὅτι μὴδὲ πρὸς τὰ μέλλοντα καὶ προσδοκώμενα ἀπάδει τῶν προκειμένων ἡ ἔννοια. Μετὰ γὰρ τὴν τοῦ Χριστοῦ ἐπιδημίαν ἡ περὶ τὰ χειροποίητα σπουδὴ παρέρρηβηται. Οὐκ ἐστὶ μὲν ἀγαματοποιοὶ σπουδάζον-

A Basan, post omnem turrim excelsam, post altum omnem murum, post omnem aspectum pulchritudinis navium, tum subjungit : *Humiliabitur omnis homo* ; hoc est, omnis species malorum in hominibus decidet. Porro nos homines in mundum quasi in communem scholam sumus introducti, atque tum mente donati, tum oculos ad intelligendum habentes, Deum tanquam ex quibusdam litteris per dispensationem gubernationemque universi exaratis cognoscere jussi sumus : ut qui vellent veritatem indagare, iis quæ accipere subsidiis abunde instructi, digni fierent qui facie ad faciem res recte disquisitas contemplerentur ; vel si longe a veritate aberrarent, coram ipsa veritate ob iocundiciū confunderentur : *Quoniam cum cognovissent Deum,* B *non sicut Deum glorificaverunt, aut gratias egerunt* ⁸⁴. Mens enim sanctorum non videt modo, sed audit etiam creaturam ea quæ ad Dei gloriam pertinent edisserentem : *Cæli enim, inquit, enarrant gloriam Dei* ⁸⁵. Hi vero præter ea quæ ob oculos sunt posita, nihil intelligentes, *Vani facti sunt, et ea quæ condita sunt, Conditor præterito, venerati sunt ac coluerunt* ⁸⁶.

95. *Et exaltabitur Dominus solus in die illa.* Evanescent tenebræ, luce exoriente : simulatque adest sanitas, desinunt morbi molestiæ : apparente quoque veritate mendacii natura arguitur. Idem cum is qui vere excelsus est, omnemque intellectum excelsum ac sublimem superat, innotuerit, cumque apprehensa fuerit omnis vera contemplatio : quæ prius excelsa censebantur et sublimia, videbuntur esse contemnenda. Itaque ubi primum ii qui hactenus fuerant decipiti, falsas suas de rebus singulis opiniones deposuerint, natura omnis ratione prædita veram celsitudinem magnitudinemque Deo uni convenire testabitur.

96. VERS. 18, 19. *Et manufacta omnia abscondent, inferentes in speluncas, et in scissuras petrarum, et in foramina terræ, a facie timoris Domini, et a gloria fortitudinis ejus, cum surrexerit ad percutiendum terram.* Quandoquidem Scriptura multis in locis pari ratione de Christi in carnem adventu, atque de eo quo ad iudicium venturus est, sermonem facit, etiam nonnunquam de utroque adventu C *conjunctim loquitur* : quæ nunc occurrunt, de assumpta humanitate dicta esse arbitramur, etiamsi eorum quæ proponuntur sensus non etiam alienus sit ab iis, quæ futura sunt ac sperantur. Enimvero post Christi adventum, studium quod ad manufacta conferebatur evanuit. Non jam in aliquo nu-

⁸⁴ Rom. i, 21. ⁸⁵ Psal. lxxviii, 1. ⁸⁶ Rom. i, 22, 25.

(32) Editi, εἰσῆλθομεν... εἰς τὸν κόσμον. At quinque mss. uti in contextu.

(33) Vocem πρόσωπον ex quinque mss. adjecimus.

(34) Rursus voculam γάρ addidimus, secuti fidem librorum quorundam veterum.

(35) Editi et tres mss., πέπτυνται... ἐλέγχεται. Alii tres mss., νόσου ἐλέγχεται... φύσις γνωρίζεται. Ali-

quanto post, ubi legitur in editis et in aliquot mss., ὅσον ἐστίν, Ducæus in codice F. scriptum invenit, ὅς ἐστιν· quam scripturam tuentur quoque Regii tertius et quartus; nec dubium habemus quin auctor ita scripserit.

(36) Editi, μεγάλα. At nostri sex mss. μετέωρα in quorum tribus hoc tamen vitii est, quod inepte πρότερον legatur pro πρότερον.

mero ponuntur statuarii, et quaecunque antiquitus colebantur, 446 non jam ipsis par studium imperitur: sed in speluncas, cavernas, et abstrusissima loca dejecta sunt. Quae enim eatenus delituerant in ignorantiae tenebris, ea, luce exorta, viderunt, lignum videlicet tanquam lignum, et lapidem ut lapidem. Neque jam ex forma hisce rebus circumposita in errorem inducuntur, sed ex propria ipsarum natura eas agnoscunt. Nam Christi adventus qui universo orbi est salutaris, daemonibus fuit terrori; et nunc loca adeo decantata ceu fallaciae officinas dereliquerunt. Non amplius Delphi: non amplius oracula: atque conticescit quidem mulier fatidica: bibitur vero fons Castalius; et tamen qui bibunt, sanam retinent mentem, fugit Amphiarus; Amphiloehus nusquam apparet, abolitae statuæ, sed et invisibiles potestates a facie timoris Domini et a gloria fortitudinis ejus recessere. Ex quo crux neminatur, fugata idola sunt. Porro phantasmata eorum qui mendaciis, tum de Deo, tum de re quavis in questionem adducta excogitatis, fidem adhibent, si cuilibet animæ fuerint insculpta, sunt etiam idola. Atque quandiu vis et explanatio veritatis non intelligitur, sua quisque figmenta veneratur, ac colit: posteaquam autem celsitudo et præstantia ejus qui plane verus ac verax est illuxerit, tunc sua quique dogmata ideo condemnantes, quod eorum animo fallaces species objectæ essent, jam mendacii imagines mente conceptas delere festinant, ipsas veluti in speluncis et foraminibus recondentes. Quippe jam ex hac ipsa vi et efficacia vident terribilem Dei et ad abolendas cunctas res corporeas, et veluti ad conferenda terrena virtutem ac fortitudinem; quod fit ut spiritalia manifestentur. Quin et oportet ipsam ejus qui terrestris est imaginem deleri, ut imago ejus qui coelestis est videndam se præbeat. Itaque falsas de Deo opiniones qui habent, spiritalem quamdam in se ipsis idololatriam exsuscitantes, ea quæ non sunt, tanquam si essent, animo sibi fingunt; atque se ipsi obnoxios reddunt maledictioni, quæ dicit: *Maledictus omnis homo qui faciet sculptile et fusile, abominationem Domino, opus manuum artificis, et ponet illud in*

97. VERS. 20, 21. Die enim illa ejiciet homo abominaciones suas argenteas et aureas, quas fecerunt ad adorandum vana, et vespertiliones: ad intrandum in cavernas firmæ petrae, et in scissuras petrarum, a facie timoris Domini, et a gloria fortitudinis ejus, cum surrexerit ad conterendam terram. Recondi

⁹⁷ Deut. xlvii, 15.

(57) Alii mss. cum editis, Χριστοῦ, alii, Κυρίου.

(58) Uterque Colb. et Reg. secundus, Ἀμφιάρως. Alii tres mss., Ἀμφιάρως: quod idem esse nemo non videt; perinde ac si quis diceret usitate, λαός aut Attice, λαός. Editi, Ἀμφιάρω.

(59) Ita sex mss. Editi vero simpliciter, τετυπωμένα.

(40) Ita quatuor mss. præter unum Combessianum. Vox ὄντως in editis deerat. Statim editi, ψευ-

ται, οὐδὲ ὅσα ἦν ἐκ παλαιῶν θεραπεύόμενα τῆς ἰσῆς ἐπιτυγχάνει σπουδῆς, ἀλλ' ἐν σπηλαίοις, καὶ ταῖς ὀπαῖς, καὶ τοῖς ἀφανεστάτοις παρερρίφη τόποις. Εἶδον γάρ, τοῦ φωτὸς ἀναλάμψαντος, καὶ ἐν τῷ σκότει τῆς ἀγνοίας τέως διαλανθάνοντα, τὸ ξύλον ὡς ξύλον, καὶ τὸν λίθον ὡς λίθον· οὐκέτι ἐκ-τοῦ περιειμένου χαρακτῆρος αὐτοῖς ἀπατώμενοι, ἀλλ' ἐκ τῆς ὑπαρχούσης φύσεως ἐπιγινώσκοντες. Φοβερά γὰρ δαίμονιν ἡ σωτήριος τῷ κόσμῳ παντὶ τοῦ Χριστοῦ (37) ἐπιδημία· καὶ καταλελοίπασιν νῦν τοὺς περιδοήτους τόπους, τὰ τῆς ἀπάτης ἐργαστήρια. Οὐκέτι Δελφοί, οὐκέτι τὰ χρηστήρια· καὶ σιωπῇ μὲν ἡ πρόμαντις, πίνεται δὲ ἡ Κασταλία, καὶ σωφρονοῦσιν οἱ πίνοντες· φυγὰς δὲ ὁ Ἀμφιάρως (38)· ὁ Ἀμφιλόχος οὐδαμοῦ, καὶ τὰ ἀφιδρύματα ἐξηφάνισται· καὶ αἱ ἀόρατοι δυνάμεις ὑποκεχωρήκασιν ἀπὸ προσώπου τοῦ φόβου Κυρίου, καὶ ἀπὸ τῆς δόξης τῆς ἰσχύος αὐτοῦ. Ἀφ' οὗ ὀνομάζεται ὁ σταυρὸς, ἐφυγαδεύθη τὰ εἰδωλα. Εἰδωλα μέντοι ἐστὶ καὶ τὰ ἐκάστη τῇ ψυχῇ ἐντετυπωμένα (39) φαντάσματα τῶν τὰ ψευδῇ ὑπολαμβανόντων, εἴτε περὶ Θεοῦ, εἴτε περὶ οὐτινοσοῦν τῶν ζητουμένων. Καὶ ὅσον μὲν ἡ ἐνέργεια καὶ ἡ τῆς ἀληθείας φανέρωσις οὐ νοεῖται, ἕκαστος περιέπει τὰ ἴδια ἀναπλάσματα· ἐπὶ δὲ τὸ ὕψος καὶ ἡ ὑπεροχὴ τοῦ ὄντως (40) ὄντος ἀληθοῦς ἐκφανῇ, τότε ἕκαστος τῶν ἰδίων δογμάτων κατεγνώκως, ὡς ψευδῶς αὐτοῦ τῆς ψυχῆς φαντασιουμένης, ἐξαφανίσει σπουδάζει τὰ τοῦ ψευδούς νοήματα, οἷον ἐν σπηλαίοις καὶ τρώγλαις ἐγκατακρύψας αὐτὰ (41)· ὁρῶν λοιπὸν ἐκ τῆς ἐνεργείας αὐτῆς τὰ φοβερά τοῦ Θεοῦ, καὶ ὅτι, ἐπὶ τῷ ἐξαφανίσει τὰ ὕλικὰ πάντα, καὶ οἷον ἐθαύσαι τὰ γήινα, ἵνα τὰ πνευματικὰ φανερωθῇ, καὶ δεῖ τὴν εἰκόνα τοῦ ῥοῦχοῦ ἐξαφανισθῆναι, ἵνα ἡ τοῦ ἐπουρανίου ἀναφανῇ. Ὅστε καὶ οἱ ψευδεῖς περὶ Θεοῦ ὑπολήψεις ἔχοντες, τινὰ νοητὴν εἰδωλοκρατείαν εἰδωλοποιούντες ἐν αὐτοῖς, τὰ μὴ ὄντα ὡς ὄντα ἔχουσι· καὶ ὑπόδοχοι οὗτοι γίνονται (42) τῇ κατάρτῃ τῇ λεγούσῃ· Ἐπικατάρατος πᾶς ἄνθρωπος ὃς ποιήσει γλυπτὸν καὶ χωνευτὸν, βδέλυγμα Κυρίῳ, ἔργον χειρῶν τεχνίτου, καὶ θήσει αὐτὸ ἐν ἀποκρύφῳ.

homo qui faciet sculptile et fusile, abominationem Domino, opus manuum artificis, et ponet illud in

97. Τῇ γὰρ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐκβαλεῖ ἄνθρωπος τὰ βδέλυγμα αὐτοῦ τὰ ἀργυρᾶ καὶ τὰ χρυσᾶ, ἃ ἐποίησεν προσκυνεῖν τοῖς ματαίοις, καὶ ταῖς τυκτερίσι· τοῦ εἰσελθεῖν εἰς τὰς τρώγλας τῆς στερεῆς πέτρας, καὶ εἰς τὰς σχισμὰς τῶν πετρῶν, ἀπὸ προσώπου τοῦ φόβου Κυρίου, καὶ ἀπὸ τῆς

δος. At quinque mss., ψευδῶς.

(41) Editi, αὐτοῖς, gravi mendo. At quinque mss., αὐτὰ, emendate. Paulo post quinque mss., ἐνεργείας αὐτῆς. Editi, ταύτης.

(42) Vox γίνονται in nostris sex mss. desideratur: quorum in tribus pro οὗτοι legitur, αὐτοί. Statim editi et tres mss., πᾶς ἄνθρωπος· sed vox prior in aliis tribus mss. non invenitur, neque apud LXX.

δδξ
τὴν
ἐλέγ
σχυν
λει
τὰ
τα
ζων
ψεῦδ
δὲ ν
συγγ
ζῶν
ἡλίο
δαίμ
γοντ
κτε
ὀμέ
δαίμ
δὲ τ
τῶν
καὶ
ἀσφ
Γοι
ἔνθ
φύσ
ἔχον
ποι
δρ
δαίμ
γού
τες
δὲ
παύ
εἰσε
εἰς
πολ
πίσ
τῶ
ζόμ
σκέ

μν
τοῖς
το,
μετ
ἀνθ
κατ
σθε

(
Edi
(
lis.
(
κα
sun
πα

δόξης τῆς ἰσχύος αὐτοῦ, ὅταν ἀναστῇ θραῦσαι τὴν γῆν. Ἐν τοῖς κατόπιν λόγοις κατακρύπτεσθαι ἐλέγεται τὰ εἰδωλα, νῦν δὲ ἐκβάλλεσθαι· διότι ἐπαίσχυθηται πρότερον δαὶ τῷ ψεύδει (43), εἴτα ἐκβάλλειν αὐτὸ ἐκ τῆς καρδίας. Ἐκβάλλει οὖν τὰ εἰδωλα τὰ ἀργυρεῖα ὁ τοὺς ἐν πάσῃ πιθανότητι κατασκευάζοντας τὸ ψεύδος λόγους τῶν χρυπτῶν ἑαυτοῦ ἐξορίζων· καὶ τὰ χρυσᾶ, ὁ τοὺς ἐν τῇ διαγωγῇ περὶ τοῦ ψεύδους ἐγγινόμενους (44) τύπους ἐξαφανίζων. Ταῖς δὲ νυκτερίσι προσκυνεῖ ὁ τὴν τῶν δαιμόνων δύναμιν συγγενὴ οὖσαν τῇ σκότει θεοποιῶν. Ἡ γὰρ νυκτερίς ζῶν ἐστι νυκτὶ φίλον καὶ σκότει ἐνδιαιτούμενον, αὐγὴν ἡλίου μὴ φέρον, ἐν ἐρημίαις φιλοχωροῦν. Τί δὲ οἱ δαίμονες; Οὐ τοιοῦτοι; ἐρημοποιοὶ, τὸ ὥς ἀποφεύγοντες τὸ ἀληθινόν, τὸ τοῦ κόσμου παντός; Ἡ νυκτερίς καὶ πτηνόν ἐστι, καὶ οὐκ ἐπτερίζεται, ἀλλ' ὑμένι σαρκίνῳ διαπέταται τὸν ἀέρα. Τοιοῦτοι καὶ οἱ δαίμονες, ἀσώματοι μὲν (45) εἰσιν, οὐκ ἐπτερίζονται δὲ τῷ θεῷ πόθῳ, ἀλλ' οἶονε ἀπσαρκιωθῆσαν, ταῖς τῶν ὀλικῶν ἐπιθυμίαις προστετηχότες. Ἡ νυκτερίς καὶ πτηνόν ἐστι καὶ τετράποδον, ἀλλ' οὐτε ποσὶν ἀσφαλῶς ἐστήρικται, οὔτε τὴν πτῆσιν βεβαίαν ἔχει. Τοιοῦτοι δὲ καὶ οἱ δαίμονες, οὔτε ἄγγελοι εἰσιν, οὔτε ἄνθρωποι· τῶν μὲν τὴν ἀξίαν ἀπολέσαντες, τῶν δὲ τὴν φύσιν μὴ ἔχοντες (46). Καὶ ὁδόντας ἔχουσιν, ὅπερ οὐκ ἔχουσιν ὄρνια· ἀμυντικοὶ δὲ καὶ οἱ δαίμονες, ὅπερ οὐ ποιοῦσιν ἄγγελοι. Ἀλλὰ καὶ οὐκ ὠστοκοῦσιν ὥσπερ οἱ ὄρνια, ἀλλ' εὐθύς ζῶα τίχτουνται. Τοιοῦτοι δὲ καὶ οἱ δαίμονες, εὐθύς καὶ σὺν πολλῷ τῷ τάχει τελεσιουργοῦντες τὴν πονηρίαν. Ὅστε οἱ δαίμονες προσκυνουῦντες, νυκτερίσι τροπικῶς εἰρηγνῆται προσκυνεῖν. Ὅταν δὲ τις ἀποθῇται τὴν ματαιότητα τῶν εἰδώλων, καὶ παύσεται προσκυνεῖν ταῖς νυκτερίσι, τότε ζητήσει εἰσελθεῖν εἰς τὰς τρώγλας τῆς στερεᾶς πέτρας, καὶ εἰς τὰς σχισμὰς τῶν πετρῶν. Οἶμαι, ὅτι τρώγλαι αἱ πολλαὶ μοναὶ, αἳ κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως ἐκάστη διηρηνται· καὶ σχισμὰ (47) πετρῶν, τὸ πάθος ἐστὶ τοῦ σώματος αὐτοῦ· ὃ οἱ σωζόμενοι προσφυγεῖν καὶ ἐγκατακρυφθῆναι αὐτοῦ τῇ σκέπῃ εὐχονται.

98. Παύσασθε ἀπὸ ἀνθρώπου, ὃ ἀναπνοὴ ἐν (48) μυκτῆρι αὐτοῦ· ὅτι ἐν τίνι ἐλογίσθη αὐτοῖς; Ἐν τοῖς ἀντιγράφοις τῆς κοινῆς ἐκδόσεως οὐ κεῖται τοῦτο, ἀλλ' ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ κείμενον, ἐκ τῶν λοιπῶν μετεκομίσθη. Ὁ δὲ νοῦς τοιοῦτός ἐστι· Φείσασθε τοῦ ἀνθρώπου, προσκαλεῖσθαι αὐτῷ, καὶ στρατεύεσθαι κατ' αὐτοῦ, ὡς τοιαύτης ἐστὶ κατασκευῆς οὕτως ἀσθενούς, ὥστε τὴν ζωτικὴν ἀναπνοὴν ἔχειν ἐν τῷ

(43) Ita sex mss., nec aliter scripsit Procopius. Editi vero, τὸ ψεύδος.

(44) In aliquot mss. legitur, ἐγγενομένων.

(45) Vocula γάρ ante μὲν additur in mss. nonnullis.

(46) Uterque Colb. et Reg. secundus, ἔχοντες, καὶ ἡμίονους παρεικάσθησαν, Et mulis comparati sunt, seu, similes facti sunt : sed illa, καὶ ἡμίονους παρεικάσθησαν, nihil esse nobis videntur nisi mera

A idola indicabat superior sententia, nunc vero ea ejici dicuntur. Nam prius oportet ob mendacium pudore affici, deinde id ex corde ejicere. Itaque qui eos sermones eliminat, qui omni verisimilitudinis genere mendacium fallaciamque concinnabant, is ex oculis suis penetralibus idola argentea ejicit : at vero ablegat aurea, qui species mendacii animo informatas delet. Adorat autem vesperationes, qui daemonum potestatem 447 tenebris plane cognatam et affinem pro Deo habet. Est enim vesperatione animal noctis amans, versans in tenebris, solis splendorem non ferens, et in desertis locis perlibenter inhabitans. Ecquid autem daemones? Annon ejusmodi sunt? nonne vastitatis sunt opifices? cum veram totius mundi lucem aversentur? Vespertilio B est et volucris, nec tamen pennis instructa est, sed membrana carnea per aerem volat. Ejusmodi sunt et daemones, incorporeales quidem, sed divini amoris pennis destituntur : imo rerum carnalium desiderii dediti, veluti carnis naturam induerunt. Vespertilio et volatilis est et quadrupes; nec tamen pedibus tuto fulcitur, nec validi est volatus. Ejusmodi autem sunt et daemones : neque angeli, neque homines sunt : illorum siquidem dignitatem amiserunt, horum vero natura non donantur. Quin et dentes habent vesperationes, aves aliae non item; daemones etiam ad vindictam sunt parati; id non efficiunt angeli. Vespertiones insuper avium ritu ova non edunt, sed statim pariunt animalia. Tales C sunt et daemones; actutum et cum plurima celeritate nequitiam perficiunt. Quare qui adorant daemones, per metaphoram dicti sunt vesperationes adorare. Sed ubi quispiam exuerit idolorum vanitatem, atque vesperationes colere ac venerari desierit, tunc in foramina solidae petrae et in scissuras petrarum ingredi studebit. Mansiones multas per petrarum foramina designari arbitror, quae juxta fidei quae in Christum est analogiam, singulis distribuantur : at vero petrarum scissurae passionem ipsius corporis denotant, ad quam qui salutem sunt consecuturi, confugere, seque sub ejus tegumento abscondere exoptant.

98. VERS. 22. Quiescite ab homine, cui spiratio in nare ejus : quia in quo reputatus est ipsis? In D exemplaribus communis editionis minime apponuntur haec verba : sed cum in Hebraico reperiantur, ex reliquis interpretibus huc translata sunt. Hic est autem sensus : Cavete ab homine, ne cum eo luctemini, ne adversus eum bellum inferatis, qui talis est constitutionis usque adeo infirmæ, ei ut sit in

additamenta librariorum.

(47) Editi, σχίσμα. At nostri sex mss., σχισμα.

(48) Editio nostra Paris., ἐν τῇ· sed præterquam quod nullus articulus in nostris mss. reperitur, editum oportuerat, ἐν τῷ. Hic, ut alibi non raro, reperias scitu digna in notis Ducari. Ibidem Regii illi quos Ducæus contulit libri, cum aliis tribus, ἐν τίνι; per interrogationem.

inare vitalis respiratio, qua vel modice detenta, A
existere jam desinit. Itaque hisce virtutibus quas
per translationem nominavit vespertiones, præ-
scribere videtur, ut deinceps ab iis quas hominibus
struunt insidiis abstineant: qui infirmi quidem
secundum carnem sunt, apud Deum vero inter eos
qui honorabiles sunt recensentur: atque adeo eo-
rum quæ ad ipsos spectant, nihil non disquisitum est.

CAPUT III.

448 99. VERS. 1. Ecce igitur Dominator Dominus
Sabaoth auferet a Judæa et a Jerusalem validum
et validam. Postquam Judaicus populus improbum
consilium inivit adversus Dominum: ipse ex infir-
mitate carnis ab eis crucifigens, vivens vero ex vir-
tute Dei Patris⁵⁰, infirmitatem illis reliquit. Morie-
mini enim, inquit, in peccatis vestris⁵¹: nobis autem
largitus est resurrectionis virtutem. Qui enim cre-
dit in me, etiamsi mortuus fuerit, vivet⁵². Siquidem
increduli præ sua erga crucem incredulitate infir-
mantur: justi vero cum fiducia dicunt: Omnia
possum in eo qui me confortat Christo⁵³. Qui igitur
non possidet Christum virtutem Dei, huic non inest
robur. Quare auferet Dominus ab Jerusalem et Ju-
dæa validum et validam; cujusmodi erat Sarra,
robusta videlicet et tanti viri Abrahamæ moderatrix,
juxta præceptum Domini dicentis: Omnia quæcun-
que dicet tibi Sarra, audi ipsam⁵⁴. Qualis erat Re-
becca quæ hospitalitatis causa aquam hausit⁵⁵,
fuitque robusta propter virtutem: Debbora dux
exercitus⁵⁶: Jael quæ strenuam et fortem se
ostendit⁵⁷: Anna cujus preces sunt exaudivit⁵⁸:
Elisabeth quoque, quæ vaticinata est⁵⁹. Neque ro-
busi, neque robustæ jam reperiuntur. Atque infir-
mitatis subjunctæ causa est, quod non sit apud ipsos
robur panis et robur aquæ. Quemadmodum enim
corpora nostra convenientibus alimentis roboran-
tur: ita quiddam est etiam, quod pascit animam,
eique vehemens in res bonas honestasque studium
indit. Quid igitur hoc sibi vult? Id quod dixit Do-
minus: Caro mea verus est cibus: et sanguis meus,
verus est potus⁶⁰. Quibus autem hæc non suppetunt,
iis desit robur panis et robur aquæ. Ubi autem in-
firma alimenta, ibi eos qui his enutrientur, con-
similes effici necesse est.

100. Cæterum absit ut Ecclesia peccatis Jerusa-
lem sit obnoxia, adeo ut ab ea auferatur qui potens
sit in omni opere bono et sermone ad propugna-
dam veritatem idoneo; qui iidem potens sit in
jejunis, potens in precationibus; fortis in tenta-

⁵⁰ II Cor. xiii, 4. ⁵¹ Joan. viii, 24. ⁵² Joan. xi, 25. ⁵³ Philipp. iv, 15. ⁵⁴ Gen. xxi, 12.
⁵⁵ Gen. xxiv, 19. ⁵⁶ Judic. iv, 9. ⁵⁷ ibid. 17. ⁵⁸ I Reg. i, 20. ⁵⁹ Luc. i, 42. ⁶⁰ Joan. vi, 56.

(49) Titulus nullus in nostris mss. invenitur. Editi,
dē. At mss., δῆ.

(50) Alii mss., ἐκείνοις ἐναφῆκεν. Alii, ἐκείνοις
ἀφῆκεν, Editi, αὐτοῖς ἐναφῆκεν.

(51) Editi, τῇ διαβολῇ. Sed præterquam quod vox
διαβολῇ in mss. non legitur, eam vocem prorsus re-
dundare vel cæco apparet.

(51') Partim habent mss., ἀφῆκεν. partim, ἀφ-
εῖλε, et ita quoque in excusis legitur. Mox Reg. se-

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

99. Ἴδὸν δὴ (49) ὁ Δεσπότης Κύριος Σαβαὼθ
ἀφελεῖ ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας καὶ ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ
ἰσχύοντα καὶ ἰσχύουσιν. Μετὰ τὸ βουλευσασθαι
τὸν Ἰουδαϊκὸν λαὸν βουλὴν πονηρὰν κατὰ τοῦ Κυ-
ρίου, ὁ σταυρωθεὶς παρ' αὐτῶν ἐξ ἀσθενείας τῆς
σαρκικῆς, ζήσας δὲ ἐκ δυνάμεως ἀναφῆκεν (50). Ἐναποθαρεῖσθε
γάρ, φησὶ, ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν· ἡμῖν δὲ τὸ δυνα-
τὸν τῆς ἀναστάσεως ἐχαρίσατο. Ὁ γὰρ πιστεύων
εἰς ἐμὲ, κἀν ἀποθάνῃ, ζήσεται. Οἱ μὲν γὰρ ἀπι-
στοι ἐνασθενοῦσι τῇ (51) διὰ τὸν σταυρὸν ἀπιστίᾳ·
οἱ δὲ δίκαιοι μετὰ πεποιθήσεως λέγουσι· Πάντα
ἰσχύω ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντί με Χριστῷ. Ὁ οὖν μὴ
ἔχων τὸν Χριστὸν τὴν τοῦ Θεοῦ δύναμιν, τὴν ἰσχύον
οὐκ ἔχει. Διὰ τοῦτο ἀφελεῖ (51') Κύριος ἀπὸ Ἱερου-
σαλὴμ καὶ ἀπὸ Ἰουδαίας ἰσχύοντα καὶ ἰσχύουσιν,
ὅποια ἦν Σάρρα, ἰσχύουσα καὶ ἀρχουσα τοῦ τηλικούτου
Ἀβραάμ, κατὰ πρόσταγμα τοῦ Κυρίου ἐπόντος, Πάντα
ἔσα ἐρεῖ σοι Σάρρα, ἄκουε αὐτῆς. Ὅποια Ῥεβέκκα,
διὰ φιλοξενίαν ἀντιλοῦσα, καὶ ἐνισχύουσα διὰ τὴν
ἀρετὴν· Δεββώρα στρατηγούσα· Ἰαήλ ἀριστείου-
σα (52)· Ἄννα εἰσακουσμένη· καὶ Ἐλισάβετ προφη-
τεύουσα. Οὐκέτι ἰσχύοντες, οὐδὲ ἰσχύουσαι. Καὶ ἡ
αἰτία τῆς ἀσθενείας ἐπῆχται· διὰ τὸ μὴ εἶναι παρ'
αὐτοῖς ἰσχύον ἄρτου καὶ ἰσχύον ὕδατος. Ὅσπερ γὰρ τὰ
σώματα ἡμῶν ταῖς καταλλήλοις τροφαῖς ἐνδυνα-
μοῦνται· οὕτως ἐστὶ τι καὶ τὸν ψυχὴν τρέφον, καὶ
παρέχον αὐτῇ τὴν περὶ τὰ καλὰ εὐνοσίαν. Τί οὖν
ἐστὶ τοῦτο, ὃ εἶπεν ὁ Κύριος, ὅτι Ἡ σὰρξ μου
ἀληθὴς ἐστὶ βρῶσις (53), καὶ τὸ αἷμά μου ἀλη-
θὴς ἐστὶ πόσις; Οἷς δὲ ταῦτα μὴ πρόσθεν, ἰσχύς
ἄρτου καὶ ἰσχύς ὕδατος οὐκ ὑπάρχει. Ὅπου δὲ αἱ
τροφὰι ἀσθενεῖς, ἐκεῖ ἀνάγκη καὶ τοὺς τρεφομένους
εἶναι τοιούτους.

100. Ἀλλὰ μὴ γένοιτο παθεῖν τὴν Ἐκκλησίαν τὰ
ἁμαρτήματα τῆς Ἱερουσαλὴμ, ὥστε ἀφαιρεθῆναι
αὐτῆς (54) ἰσχύοντα ἐν παντὶ ἔργῳ ἀγαθῷ καὶ λόγῳ
τῷ ὑπὲρ τῆς ἀληθείας, ἰσχύοντα ἐν νηστείαις, ἰσχύον-
τα ἐν προσευχαῖς, ἰσχύοντα ἐν πειρασμοῖς, ἰσχύον-

cundus, Ἰούδα, et a Juda.

(52) Uterque Colb. et Reg. secundus, ἀρχου-
σα, non ita recte.

(53) Ubi in editis βρῶμα legimus, scriptum re-
peritur in quinque veteribus libris, βρῶσις.

(54) Ita sex mss. At editi, αὐτοῖς. Aliquanto post
editi et tres mss., ἰσχύοντα ἐν πειρασμοῖς. Alii tres
mss., ἐν πείρῃ.

τα ἐν ὑπομονῇ, ἐν ταπεινοφροσύνῃ, ἐν τῷ καφα-
λαίῳ τῶν ἐντολῶν, τῇ ἀγάπῃ· ὁμαίως δὲ καὶ ἰσχύου-
σαν ἐν ἀφθαρσίᾳ, ἐν σεμνότητι, ἐν ἐλεημοσύνῃ,
ἐν τῇ προσεδρίᾳ τῶν δεήσεων, ἐν τοῖς κόποις τῆς
ἀγρυπνίας· μηδὲ τὴν τοῦ ἄρτου καὶ ὕδατος ἰσχύν
τῆς τροφικωτάτης τοῦ λόγου δυνάμεως τὴν ἀφορμὴν
ἀφαιρεθῆναι· ὥς ἐπέλειπεν Ἰουδαίους ἡ ἰσχὺς τοῦ
προφητικοῦ πνεύματος, καὶ κατὰ διψοὶ λόγου τυγχά-
νουσιν, ἐπιθυμοῦντες λόγου (55) Θεοῦ, καὶ μὴ ἔχον-
τες. Ἀφῆκε γὰρ Κύριος ἰσχύν ἄρτου καὶ ἰσχύν ὕδα-
τος. Ἔστι μὲν οὖν τις καὶ παρ' ἡμῖν τροφή, ἰσχύν
μὲν οὐκ ἐντιθεῖσα, ἀποσπῶσκειν δὲ οὐκ ἐπιτρέπου-
σα· ὅποιαν Παῦλος τοῖς ἐτι νηπίοις ἐν Χριστῷ Κο-
ρινθίοις παρασκευάζει. Ἔστι δὲ καὶ λάχανα ἀσθε-
νούντων τροφή· ἔστι δὲ καὶ τελείους ἐπιτήδειον ἡ
στερεὰ τροφή, τῶν διὰ τὴν ἐξίτην τὰ αἰσθητήρια γε-
γυμνασμένα ἔχόντων πρὸς διάκρισιν καλοῦ τε καὶ
κακοῦ. Καὶ ἐάν ποτε ἀπορῇ Ἐκκλησία τῶν στερεὰ
καὶ εὐτονα δόγματα καὶ πεπληρωμένα τοῦ Θεοῦ νοῦ
παραδιδόντων, γνώρισμά ἐστι τοῦ ἀφαιρεῖσθαι (56)
αὐτῆς τὴν ἰσχύν τοῦ ἄρτου. Ἔστι δὲ καὶ ἐν ὕδατι
ἰσχὺς καὶ ἀσθένεια, καθὰ φησιν ὁ Κύριος· Πᾶς ὁ
πίνων ἐκ τοῦ ὕδατος τούτου, διψήσει πάλιν· ὃς
δ' ἂν πῖνῃ ἐκ τοῦ ὕδατος, ὃ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, οὐ
μὴ διψήσει (57) εἰς τὸν αἰῶνα. Ὡς περὶ δὲ τὴν στε-
ρεάν τροφήν κατὰ προσηγορίαν λόγον προσφερόμε-
θα, τὴν δὲ ὑγρὰν ὥστε δχημα γενέσθαι τῇ ἐξηρᾷ, καὶ
χειραγωγῆσαι αὐτὴν πρὸς τὴν ἀνάδοσιν· οὕτως ἂν
εἴη καὶ ἐν τῇ τροφῇ τῆς ψυχῆς. Ὁ μὲν νοῦς, ἡ πρῶ-
τη καὶ οἰκειοτάτη τροφή τῆς ψυχῆς· ὃ δὲ λόγος, διὰ
τῆς οἰκειᾶς ἐνεργείας ὁδοποιῶν τοὺς δόγμασι, τὴν
ἀνάληψιν ἐργάζεται. Ἀνοίξαι δὲ δεῖ τοὺς ὀφθαλ-
μοὺς, ἵνα τούτου τοῦ ἄρτου ἐμπλησθῶμεν καὶ τοῦ
ὕδατος. Διδόνοίξον γάρ, φησὶ, τοὺς ὀφθαλμοὺς σου,
καὶ ἐμπλησθήσῃ (58) ἄρτων. Καὶ ἐν Γενέσει δέ-

401. *Γίγαντα καὶ ἰσχύοντα, καὶ ἄνθρωπον πο-
λεμιστὴν καὶ δικαστὴν.* Ἐπὶ καλοῦ τεταγμένην
τὴν τοῦ γίγαντος προσηγορίαν ἐνταῦθα εὗρομεν (59),
καὶ εἰ που, κατὰ τὸ σπάνιον. Ὡς τὸ, Ἀγαλλιῶσεται
ὡς γίγας δραμεῖν ὁδόν. Ἀφελὶ οὖν γίγαντα (60).
Τοὺς ἔχοντάς τινα ἐκ φύσεως προτερήματα, καὶ κατὰ
τὴν σύγκρισιν τῆς σαρκὸς πολλῶν (61) διαφέροντας,
εἰς ἀνάληψιν ἐπιστήμης, ἢ εἰς ἀσκησιν ἀρετῆς, τού-
τους ἡγοῦμεθα γίγαντας λέγεσθαι· ἰσχύοντας δὲ τοὺς
ἐκ τῆς ἰδίας ἐπιμελείας καὶ μελέτης τὸ ἐκ φύσεως
ἀγαθὸν τελειώσαντας. Οὐκέτι παρὰ Ἰουδαίους πολε-
μισταί· οὐδὲ γὰρ ἐναριθμοῦνται τοῖς στρατιωτικοῖς
καταλόγοις· ἀλλ' οὐδὲ δικαστῆς· παρεδόθησαν γὰρ
δικασταὶς αἰχμαλωτεύσασιν αὐτοὺς, διὰ τὸ ἐκλείπειν
ἄρχοντα (62) ἐξ Ἰούδα. Ἐκαστα μέντοι τῶν ἐκεί-

⁵⁵ 1 Cor. iii, 2. ⁷⁰ Joan. iv, 15. ⁷¹ Prov. xx, 17. ⁷² Genes. xxi, 19. ⁷³ Psal. xviii, 6.

(55) Editi, λόγον. At quatuor mss., λόγου.

(56) In aliquibus mss. scriptum reperitur, ἀφ-
ῆσθαι.

(57) Editi et duo mss., διψήσει. Alii tres mss.
rum sacro textu, διψήσῃ.

(58) Reg. secundus et uterque Colb., ἐμπλησθή-
σῃ, impleberis.

(59) Reg. tertius, ἤρξαμεν. Alii quidam mss., εὗ-

tionibus, fortis in patientia, in humilitate, in præ-
ceptorum summa, eharitate scilicet. Pari ratione
absit etiam, ut auferatur ea quæ integritate, morum
gravitate, elemosynis, assiduitate orandi, nec non
vigiliarum labore valeat. Absit ut auferatur robor
panis et aquæ, subsidium scilicet quo sermo maxime
nutritur : quemadmodum spiritus prophetici vis
deseruit Judæos, atque adeo siti sermonis conflictan-
tur, cum Dei sermonem exoptent, nec tamen illum
habeant. Abstulit enim Dominus robor panis, et ro-
bur aquæ. Est quidem et apud nos nutrimentum
quoddam, 449 quod quamquam robor non præstat,
tamen emori non sinit ; cujusmodi alimentum Co-
rinthiis adhuc in Christo parvulis appenit Paulus ⁵⁵.
Quin etiam olera infirmorum sunt cibus, esca autem
solida perfectis et integris convenit, quandoquidem
habitu quodam sensus eorum ad discretionem boni
et mali sunt exercitati. Quod si unquam Ecclesia
laboret penuria eorum quæ dogmata firma solida-
que et sensu divino plena tradant, id ab ea robor
panis auferri ostendit. Quin etiam inest in aqua ro-
bur et infirmitas, uti ait Dominus : *Omnis qui bibit
ex aqua hac, sitiet iterum : qui autem biberit ex
aqua, quam ego dabo ei, non sitiet in æternum* ⁷⁰.
Quemadmodum autem primo ordine sumimus so-
lidum cibum, humidum vero ideo capimus, ut sicco
sit vehiculum eique viam paret ad digestionem : ita
quoque sit in alimento animæ. intelligentia quidem
prima est et maxime propria esca animæ : sermo
vero sua vi et efficacia dogmatis iter præmuniens,
facit ut ea percipiantur. Jam vero aperiendi sunt
oculi, ut pane isto et aqua satiemur. *Aperi, inquit,
oculos tuos, et implere panibus* ⁷¹. In Genesi vero,
Aperi sunt oculi Agar, et vidit aquam ⁷².

*Hρόλησαν τῆς Ἀγάρ οἱ ὀφθαλμοὶ καὶ εἶδε τὸ
ὕδωρ.*

401. *Vers. 2. Gigantem et fortem, et virum bel-
latorem et judicem.* Gigantis nomen in bonam par-
tem usurpatum hic deprehendimus, et sicubi in-
venitur, id sit perraro. Exempli causa : *Exsultabit
ut gigas ad currendam viam* ⁷³. Auferet igitur gigan-
tem. Arbitramur gigantes dici eos, qui eximias
quasdam a natura dotes obtinent, quique ad exci-
piendam scientiam sive ad excolendam virtutem,
habita corporis ratione, e vulgo præstant : fortes
vero eos qui suomet studio et exercitatione accep-
tum a natura bonum perfecerunt. Nulli jam apud
Judæos, bellatores ; neque enim jam albo militari
conscriptiuntur : imo neque judex ullus ; traditi sunt
enim hisce judicibus, qui eos redegerunt in capti-
vitatem, propterea quod ex Juda dux defecerit. Quæ-

ραμεν. Ibidem quinque mss., καὶ εἵπου. Editi e
Reg. primus, εἵπου καὶ.

(60) In tribus mss. legitur, γίγαντας, auferet gi-
gantes.

(61) Editi, πολλῶν. At mss. nonnulli, πολλῶν.

(62) Regii primus tertius et quartus, ἄρχον-
τας, duces.

cunque autem minæ adversus illos ob suam in Dominum incredulitatem intentatæ sunt, eadem et nobis, si simus increduli, intendi possunt. Desunt siquidem et nobis bellatores, qui, arrepta Domini armatura omni, sese fortiter diaboli insidiis opponant, cum infidelitas oppræsserit nos, simusque adversariis traditi. Sed obsecremus Dominum, ut ne a nobis tollatur bellator, vir fidei lorica communitus: salutis indutus galeam præcipuas corporis ipsius partes tegentem, cujus pedes in præparationem Evangelii firmi sint et stabiles⁷⁴: cujus gladius sit districtus, et ad ulciscendum omnem inobedientiam paratus⁷⁵: et uno verbo, qui, ut bonus Christi miles⁷⁶, afflictionum Evangelii participes sit, nec vitæ negotiis implicetur, ut ei qui se in militiam delegit, placeat.

102. Habet autem Ecclesia et iudices, qui possint fratrem fratri reconciliare, a quibus judicatur⁴⁵⁰ et mundus; qui angelos etiam judicabunt. Quapropter si quando fuerint multiplicati vaniloqui et mentium corruptores⁷⁷, docentes quæ non oportet, domos totas torpæ lucra gratia subvertentes⁷⁸; nec tamen in Ecclesia adfuerit qui talibus os obturet, et eorum altitudinem se adversus scientiam Dei extollemem evertat⁷⁹; scire oportet derelictam eam esse ob multiplicatam suam inobedientiam. Quod si nullus est sapiens qui possit inter fratrem et fratrem dijudicare⁸⁰, sed præ sanctorum penuria judicentur ab infidelibus, hoc etiam desertionis est signum: abstulit enim Dominus et iudicem. Et prophetam, et conjectorem. Ad Joannem uque prophetia omnis penes Judæos stetit; sed ab illo tempore eis defuit. Nec est ullus apud ipsos qui legis sensum modo spiritali interpretetur, ob eam quæ Israeli contigit cæcitas. Sed benignitate ejus qui posuit in Ecclesia primum apostolos, deinde prophetas⁸¹, nunc in Ecclesia donum prophetiæ reperitur. Quamobrem si quando introierint infideles et idiotæ, neque tamen coarguantur, neque dijudicentur, illud etiam denotat derelictionem. Si enim, inquit, prophetis, intret autem quis infidelis vel idiota, convincitur ab omnibus, dijudicatur ab omnibus: occulta cordis ejus manifesta fiunt⁸². Propheta igitur est qui juxta Spiritus sancti revelationem futurum prænuntiat: conjector vero, qui per scientiam quam ex similibus rebus simul collatis comparavit ob eventuum præteritorum experientiam futura conjectat. Puta, si quispiam dicat: Si perpetraverimus flagitia Sodomorum, simili atque illi pœna plectemur. Aut: Si nos non secus ac Ninivitas pœnituerit, perinde atque illi misericordiam consequemur.

⁷⁴ Ephes. vi, 14. ⁷⁵ II Cor. x, 6. ⁷⁶ II Tim. ii, 3. ⁷⁷ ibid. 4. ⁷⁸ Tit. i, 10, 11. ⁷⁹ II Cor. x, 5. ⁸⁰ I Cor. vi, 5. ⁸¹ I Cor. xii, 28. ⁸² I Cor. xiv, 24, 25.

(63) Iidem veteres illi quos mox nominavi libri, καταρατῆ. Statim nonnulli mss. et editi, ἀλλὰ δεόμεθα. Alii tres mss., δεώμεθα, rectius.

(64) Editi et mss. nonnulli, μετά. Alii quidam mss., μεταξὺ.

(65) Ita edidimus, uti in nostris sex codicibus scriptum invenimus. Editi, ἀφελεῖ, auferet.

Α νοῖς διὰ τὴν εἰς τὸν Κύριον ἀπιστίαν ἀπειληθέντων, δυνατὸν καὶ ἐφ' ἡμῶν γενέσθαι, ἐὰν ἀπειθῶμεν. Ἐπιλείπουσι γὰρ καὶ ἡμᾶς πολεμισταί, οἱ ἀναλαβάνοντες τὴν τοῦ Κυρίου πανοπλίαν, καὶ ἰστάμενοι γενναίως πρὸς τὰς μεθοδείας τοῦ διαβόλου, ὅταν κατακρατῆσθαι (63) ἡμῶν ἡ ἀπιστία, καὶ παραδοθῶμεν τοῖς ὑπεναντιοῖς. Ἀλλὰ δεόμεθα τοῦ Κυρίου, μὴ ἀρθῆναι ἀφ' ἡμῶν πολεμιστὴν, ἄνδρα τῷ θώρακι τῆς πίστεως ὠχυρωμένον, καὶ τὴν περικεφαλαίαν τοῦ σωτηρίου σκέπουσαν αὐτοῦ τὰ καίρια περικείμενον, καὶ τοὺς πόδας ἐν ἐτοιμασίᾳ τοῦ Εὐαγγελίου ἡσφαλισμένον· ἐσπασμένον δὲ καὶ τὴν μάχαιραν ἐτοιμῶς ἔχοντα ἐκδικῆσαι πᾶσαν παρακοήν· καὶ τὸ ὅλον, ὡς καλὸν στρατιώτην Χριστοῦ, συγκακοπαθοῦντα τῷ Εὐαγγελίῳ, μὴ ἐμπλεκόμενον ταῖς τοῦ βίου πράγματαις, ἵνα τῷ στρατολογῆσθαι ἀρέσῃ.

102. Ἐχει δὲ καὶ δικαστὴς ἡ Ἐκκλησία τοὺς δυναμένους ἀδελφὸν μετὰ (64) ἀδελφοῦ συμβιβάζσαι· ἐφ' ὧν καὶ ὁ κόσμος κρίνεται, οἱ καὶ ἀγγέλους κρινούσιν. Ἐὰν οὖν ποτε πληθυνθῶσι ματαιολόγοι· καὶ φρεναπάται, διδάσκοντες ἃ μὴ δεῖ, ἀνατρέποντες ὅλους οἴκους αἰσχροῦ κέρβους χάριν· καὶ ὁ ἐπιστομίζων ἐν Ἐκκλησίᾳ τοὺς τοιοῦτους μὴ ᾗ, μὴδὲ καθαιρῶν αὐτῶν τὰ ἐπαίρμενα ὑφώματα κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ, εἰδέναι δεῖ, ὅτι διὰ τὸ πληθυνθῆναι τὴν παρακοήν αὐτῆς ἐγκαταλείπεται. Καὶ ἐὰν μηδεὶς ᾗ σοφὸς ὁ δυνάμενος κρίνειν ἀναμέσον τοῦ ἀδελφοῦ, ἀλλ' ἐπὶ τῶν ἀπίστων κρίνονται δι' ἀπορίαν ἅγλων· σημεῖον καὶ τοῦτο ἐγκαταλείψεως· ἀφελεῖ (65) γὰρ Κύριος καὶ δικαστὴν. Καὶ προφητήν, καὶ στοχαστήν. Πᾶσα προφητεία παρὰ Ἰουδαίοις μέχρι Ἰωάννου· τὸ δὲ ἀπ' ἐκείνου ἐπιλείπειν αὐτούς. Καὶ ὁ τοῦ νόμου δὲ πνευματικῶς στοχαζόμενος τοῦ βουλήματος παρ' αὐτοῖς οὐκ ἔστι, διὰ τὴν πώρωσιν τὴν γενομένην τῷ Ἰσραὴλ. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ χάρισμα ἔστι προφητικὸν, διὰ τὸν θέμενον ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ πρῶτον ἀποστόλους, δεῦτερον προφήτας. Ἐὰν οὖν ποτε εἰσέλθωσιν ἄπιστοι ἢ ἰδιῶται, καὶ μὴ ἐλεγχθῶσι (66), μὴδὲ ἀνακριθῶσι, γνώρισμα καὶ τοῦτο ἐγκαταλείψεως. Ἐὰν γάρ, φησὶ, προσητεῦντε, εἰσέλθῃ δὲ τις ἄπιστος ἢ ἰδιώτης, ἐλέγχετε. ὑπὸ (67) πάντων, ἀνακρίνεται ὑπὸ πάντων, τὰ κρυπτὰ τῆς καρδίας αὐτοῦ φανερά γίνονται. Οὐκ οὖν προφήτης μὲν ἔστιν, ὁ κατὰ ἀποκάλυψιν τοῦ Πνεύματος προαγορεύων τὸ μέλλον· στοχαστὴς δὲ, ὁ διὰ σύνεσιν ἐκ τῆς τοῦ ὁμοίου παραθέσεως διὰ τὴν πείραν τῶν προλαβόντων τὸ μέλλον συντεμαριόμενος. Ὁ λέγων (68), Ἐὰν ποιήσωμεν τὰ Σοδόμων, ὅμοια ἐκείνοις πεισόμεθα. Ἡ δὲ, Ἐὰν μετανοήσωμεν ὡς οἱ Νινευῖται, παραπλησίως ἐκείνοις ἐλεηθῶμεθα.

(66) Coll. primus, διελεγχῶσι.

(67) Nostra editio, ἀπό. At sex mss., ὁπό. Statim tres mss., καὶ τὰ κρυπτὰ.

(68) Editi, λέγων ὅτι. Deest ὅτι in nostris sex mss. Haud longe quinque mss., ἐλεηθῶμεθα. At nostra editio et Reg. primus, ἐλεησόμεθα.

103. Καὶ πρεσβύτερον. Ἐν τοῖς ἀπαιλουμένοις Α ἔστι καὶ ἡ τοῦ πρεσβυτέρου ἀφαίρεσις, ὡς ὄφελος οὐ μικρὸν ἐκ τοῦ παρῆναι παρέχοντος. Ἄρ' οὖν ὁ ὅπως οὖν (69) τῆς προεδρίας ἀξιοθεῖς, καὶ ἐγκαταλείγεις τῷ πρεσβυτέρῳ, οὗτος πρεσβύτερος; ἢ ὁ φέρων τὸν χαρακτήρα τοῦ πρεσβυτέρου ἀνεγκλήτως (70), μάλιστα μὲν ἀπείρατος γυναικός; Εἰ δὲ ἄρα κατὰ τὸν τοῦ Κυρίου νόμον μίᾳ γυναικὶς ἀνὴρ, τέκνα ἔχων πιστὰ, μὴ ἐν κατηγορίᾳ ἀσωτίας ἢ ἀνυπότακτα, μὴ αὐθάδης, μὴ ὀργίλος, μὴ πάροινος, μὴ αἰσχροκερδής· ἀλλὰ φιλόξενος, φιλάγαθος, σώφρων, ὁσιος, δίκαιος, ἐγκρατής, ἀνεχόμενος τοῦ κατὰ τὴν διδαχὴν (71) πιστοῦ λόγου, ὡς δυνατὸς εἶναι καὶ παρακαλεῖν ἐν τῇ υἱαινοῦσῃ διδασκαλίᾳ, καὶ τοὺς ἀντιλέγοντας ἐλέγχειν· οὗτος πρεσβύτερος, ὃν ἀπὸ τοῦ ἀμαρτάνοντος λαοῦ ἀφαιρεῖται Κύριος. Ὡς ἰσχύοντα καὶ (72) ἰσχύου- B σαν, ὡς ἰσχὺν ἄρτου καὶ ἰσχὺν ὕδατος, ὡς πολεμιστὴν, ὡς δικαστὴν, οὕτω καὶ πρεσβύτερον. Ὅταν οὖν ἴδῃς ὄντας μὲν τινὰς ἀξιόους τοῦ ἐγκατατάσσεσθαι τοῖς πρεσβυτέροις, λαμβάνοντας δὲ, ἢ ἀμελουμένους, καὶ ἀντ' αὐτῶν τοὺς ἀναξιόους προβεβλημένους· γίνωσκε, ὅτι ἀπὸ τοῦ τοιοῦτου λαοῦ ἀφεῖλεν ὁ Κύριος πρεσβύτερον. Ἠλίχιου δὲ ἐστὶ χρεῖα τραπεζίου, ὥστε μὴ διαλανθάνειν αὐτὸν τὸν (73) ἐν τοῖς δοκιμον, ἔδειξεν ὁ Θεὸς τῷ μεγάλῳ αὐτοῦ θεράποντι Μωϋσεὶ τὴν τῶν τοιούτων ἐκλογὴν ἐπιτρέψας. Συνάγαγε γάρ μοι, φησὶ, ἑβδομήκοντα ἄνδρας ἀπὸ τῶν πρεσβυτέρων τοῦ Ἰσραὴλ, οὓς αὐτὸς σὺ ὀidas, ὅτι οὗτοι εἰσι πρεσβύτεροι τοῦ λαοῦ· καὶ συνάξεις αὐτοὺς ἐπὶ τὴν σκηνὴν τοῦ μαρτυρίου, καὶ στήσονται ἐκεῖ μετὰ σοῦ· καὶ ἀφελῶ C ἀπὸ τοῦ πνεύματος τοῦ ἐπὶ σοί, καὶ ἐπιθήσω ἐπ' αὐτοὺς, καὶ συναυτιλήψονται μετὰ σοῦ τὴν ὁρμὴν τοῦ λαοῦ τούτου, καὶ οὐκ ὀσεις αὐτοὺς σὺ μόνος.

104. Τοῦτους δὲ χρὴ εἶναι προσήκοντας καθ' ἡλικίαν, πολλῶν μὲν πεπειραμένους διὰ τὸν χρόνον, καὶ τὸ εὐσταθὲς τῶν ἡθῶν ἐκ τῆς ἐπανουούσης αὐτοῖς πολιᾶς ὑποφαίνοντας. Δόξα γὰρ πρεσβυτέρων, πολιὰ (74). Εἰ δὲ που καὶ ἐν ἡλικίᾳ νέᾳ πρεσβυτικὴν εὐρεθεῖν φρόνημα, οὐκ ἀτιμαστὸν τὸ δῶρον, ἀλλὰ πιστευτὸν τῷ λέγοντι· Πολιὰ δὲ ἐστὶ φρόνησις ἐν ἀνθρώποις. Πλεῖον γὰρ τῷ ὄντι εἰς πρεσβυτέρου σύστασιν τῆς ἐν θριβί λευκότητος, τὸ ἐν φρονήσει πρεσβυτικόν (75). Μήποτε γὰρ τοῦτο βούλεται καὶ ὁ λόγος· Ἀπὸ προσ- D ὤπου πολιῷ ἐξαναστίσῃ, καὶ τιμήσεις πρός-

103. Et seniore. Inter cetera minatur ablatu- rum se etiam seniore, ut qui sua praesentia non parum offerat emolumentum. Num igitur quisquis quoquo modo praesulis dignitatem adeptus est, et presbyterorum caetui ascriptus, presbyter est ac senior? an potius is, qui presbyteri insigne characteremque citra ullam reprehensionem praese fert, maxime si uxorem non duxerit? Rursus si juxta Domini legem ⁶⁹ sit unius uxoris vir, filios habens fideles, qui lasciviae non accusentur, aut qui non sint intractabiles: si non sit superbus, non iracundus, non violentus, non turpi lucro deditus: sed hospitalis, bonorum amans, sobrius, sanctus, justus, continens, tenax ejus qui secundum doctrinam est fidelis sermonis, ut potens sit etiam exhortari in doctrina sana, et contradicentes convincere: hic presbyter ac senior est, quem aufert Dominus a delinquente populo. Ut validum et validam, ut robur panis et robur aquae, ut bellatorem, ut judicem, ita et seniore. Itaque cum videris quosdam qui sint quidem digni qui in ordinem presbyterorum cooptentur, sed delitescant aut negligantur, et eorum ⁴⁵¹ loco videris offerri indignos, Dominum ab ejusmodi populo presbyterum abstulisse scias. Quali autem trapezita opus sit, ut cognoscat quis in iis probus sit, Deus magno suo famulo Moysi ostendit, permissio ipsi talium delectu. Congrega enim, inquit, mihi septuaginta viros de senioribus Israel, quos tu ipse nosti, quod hi sunt seniores populi, simulque adduces eos ad tabernaculum testimonii, et stabunt illic tecum: et auferam de spiritu qui in te est, et imponam super eos: et sustinebunt tecum impetum populi hujus, et non portabis eos tu solus ⁷⁴.

104. Oportet autem hos esse aetate provecctos, adeo ut multa sint temporis diuturnitate experti, atque ex canitie in ipsis efflorescente constantiam morum ostendant. Gloria enim seniorum, canities ⁷⁴. Attamen si quando comperietur in aetate juvenili senilis prudentia, donum hoc haudquaquam aspernabile: sed habenda fides est ei qui dicit: Canities autem est prudentia in hominibus ⁷⁵. Nam revera plus confert ad senioris ac presbyteri commendationem senectus mentis, quam crinium albor. Fortasse enim hoc etiam isthaec sententia

⁶⁹ Tit. i, 6-9. ⁷⁴ Num. xi, 16, 17. ⁷⁵ Prov. xx, 29. ⁷⁶ Sap. iv, 9.

(69) In mss. nonnullis legitur, ὁ ὅπως δὴποτε.

(70) Reg. primus, πρεσβυτέρου ἀνεγκλήτου, presbyteri inculpato. Alii tres mss., ἀνεγκλήτος, inculpatus sit. Editi et duo mss., ἀνεγκλήτως, citra ullam reprehensionem. Aliquanto post mss. nonnulli, ἢ ὀργίλος.

(71) Ita sex mss., non secus ac textus sacer. Editi, διδασκαλίαν.

(72) Editi et quinque mss., καὶ ὡς. At Colb. primus, καί, recte. Nam voculam ὡς hic non convenire perspicuum est.

(73) Uterque Colb. et Reg. secundus, διαλανθάνειν αὐτοὺς τὸν, corrupte. Alii tres mss., αὐτὸν τὸ, etc., quid in iis probum sit. Nostra editio, αὐτὸν

τόν, quis in iis probus sit. Sive τὸν, sive τὸ legeris, apta et idonea sententia efficitur.

(74) Reg. secundus et duo Colbertini, πρεσβυτέρων πολιὰ, canities gloria est seniori. Alii tres mss., πρεσβυτέρων πολιὰ. Editi et LXX, πρεσβυτέρων πολιὰ, in numero multitudinis. Πολιὰ, non πολιὰ, edere libuit. Nam praeterquam quod ita in nostris mss. legatur, eodem plane modo scripsere quoque antiquissimi tres interpretes, Aquila, Symmachus et Theodotio.

(75) Regii primus et quartus, πρεσβυτερικόν. Alii quatuor mss. et editi, πρεσβυτικόν. Apud LXX vero legitur, πρεσβεῖον, honorem senectutis.

vult: *A facie cani exsurgēs, et honorabis faciem senioris* ⁷⁷. Etenim si quis, ad exemplum sapientis Danielis, corpore quidem juvenis sit, mente vero canus, is potiori jure pluris aestimandus est quam qui corporis canitiem cum animo impuro circumferunt, quales erant illi Babylonis seniores diebus malis inveterati. Quare et ad Danielelem cum adhuc puer esset, et ætate sensibili junior, sed spiritali prudentiæ canitie cohonestatus, donum transiit presbyterii. Non enim mentiebantur qui dicebant: *Veni, et sede in medio nostrum: quia tibi dedit Deus honorem presbyterii* ⁷⁸. Hunc ad modum nunquam contingit, ut juvenes majori honore digniores inveniantur quam seniores, qui oscitanter sequiturque vitam traducunt. Illi igitur apud Judæos seniores ementito nomine sic vocabantur. Abstulit enim Deus, ut bellatorem et prophetam, ita et seniore a Judæorum populo. Oret autem Ecclesia, ne a se auferatur presbyter ac senior, qui hoc dignus sit nomine. Id autem quanti sit faciendum didicimus in Abrahamo. Nam in superioribus generationibus enumerantur multi, qui longiorem quam ipse vitam egerunt. Vixit enim Adam nongentis et triginta annis: Mathusala nongentis et septuaginta annis vixit, et mortuus est: vixit Noe nongentis annis; tamen nemo illorum senior. At Abraham fuit senior Sarre testimonio, quæ dicit: *Nondum quidem mihi contigit hactenus: dominus autem meus senior* ⁷⁹. Erat autem senior, quod virtus animi ipsius canitie ornauerat.

105. VERS. 3. *Et principem super quinquaginta*. Interminatur Dominus exercituum ablaturum se a **452** Judæis cum reliquis etiam principem super quinquaginta. Qua de causa hoc dicit? Quod ordinatam omnem eorum gubernationem administrationemque, toto per partem designato, confundi ac permisceri sinat. Etenim de consilio Jothor ⁸⁰, Moyses tribunos, centuriones, principes super quinquaginta, et decuriones constituit, ut ipsi pondus populi sustinerent, minoraque judicija in se reciperent eorum, quibus opus esset iudicio. Minatur fore, ut ordo ille ac status eis auferatur. Quapropter interminatur principem super quinquaginta, bellatorem, judicem, conjectorem, prophetam ac seniore ab eis ablatum iri.

106. *Et admirabilem consiliarium*. Consilium non parum affert utilitatis ac emolumentum ad vitam hominum instituendam, quod nemo unus sit sibi satis ad omnia perficienda, sed ad ea quæ conducibi-

πον πρεσβυτέρου. Ἐὰν γὰρ τις ᾗ, κατὰ τὸν σοφὸν Δανιὴλ, νέος μὲν τὸ σῶμα, πολὺς δὲ τὴν φρόνησιν, δικαιότερος προτιμᾶσθαι τῶν τὰς σωματικὰς πολιὰς ἐν ἀκολάστῳ τῇ πραιρείσει προφερόντων, κατὰ τοὺς ἐπὶ τῆς Βαβυλωνίας πρεσβυτέρους, τοὺς πεπαλαιωμένους ἡμερῶν κακῶν. Αἰδὸ καὶ ἐπὶ τὸν Δανιὴλ παιδάριον ὄντα, καὶ νεώτερον κατὰ τὴν αἰσθητὴν ἡλικίαν, τὴν δὲ νοητὴν πολιὰν ἐπὶ τῆς φρονήσεως ἔχοντα, μετῆλθε τοῦ πρεσβυτερίου τὸ χάρισμα. Οὐ γὰρ ἐψεύδοντο λέγοντες· Δεῦρο, καὶ κάθισον ἐν μέσῳ ἡμῶν· ὅτι σοὶ ἔδωκεν ὁ Θεὸς τὸ πρεσβυτερίον. Οὕτως ἐνδέχεται ποτε, πρεσβυτέρων βελούμους καὶ ἡμελημένους βιούντων προτιμότερους εὐρίσκεισθαι νέους. Ψευδύνουν τοίνυν οἱ παρὰ Ἰουδαίους πρεσβύτεροι. Ἀφεῖλε γὰρ ὁ Θεός, ὡς πολεμιστὴν καὶ προφήτην, οὕτω καὶ πρεσβύτερον ἀπὸ τοῦ λαοῦ αὐτῶν (76). Ἡ δὲ Ἐκκλησία εὐχέσθω, μὴ ἀφαιρεθῆναι αὐτῆς πρεσβύτερον, τὸν τῆς προσγορίας ἀξίον ταύτης. Τοῦτο δὲ ἡλίκων ἐστίν, ἐπὶ τοῦ Ἀβραάμ μεμεθήκαμεν· ὅτι πολυχρονιώτεροι μὲν αὐτοῦ πολλοὶ κατηρίθμηνται ἐν ταῖς ἀνω γενεαῖς· ἔζησε δὲ Ἀδὰμ ἑννεακόσια καὶ τριάκοντα ἔτη, καὶ ἔζησε Μαθουσάλα ἑννεακόσια καὶ ἑξήκοντα ἔτη, καὶ ἀπέθανε· καὶ ἔζησε Νῶε ἑννεακόσια ἔτη· καὶ πρεσβύτερος ἐκείνων οὐδεὶς. Ἄλλ' Ἀβραάμ πρεσβύτερος κατὰ τὴν μαρτυρίαν Σάρρας, λεγούσης· Οὐπω μὲν μοι γέγονεν ἕως τοῦ νῦν· ὁ δὲ κύριός μου πρεσβύτερος. Πρεσβύτερος δὲ ᾗ διὰ τὴν πολιώσαν αὐτοῦ τὴν ψυχὴν (77) ἀρετὴν.

C 105. Καὶ πεντηκόνταρχον. Ἀφαιρήσαιν μετὰ τῶν λοιπῶν ἀπειλεῖ Κύριος Σαβαὼθ καὶ πεντηκόνταρχον (78) τῶν Ἰουδαίων. Τί τοῦτο λέγων; Ὅτι πᾶσαν τὴν εὐτακτον περὶ αὐτοὺς οἰκονομίαν καὶ διοίκησιν ἀφίξει συγχυθῆναι, ἀπὸ μέρους τὸ ὅλον λέγων. Χιλιάρχων γὰρ καὶ ἑκατοντάρχων καὶ πεντηκόνταρχων καὶ δεκάρχων, κατὰ τὴν συμβουλὴν Ἰωθάρ, ὅτῳ Μωϋσέως καταστάτων· ὥστε διαδοσάξιν αὐτοὺς τὸν λαόν, καὶ τὰ ἥσσονα κρίματα τῶν δεομένων κρίσεως ἐφ' αὐτοὺς ἀναδέχεσθαι, ἢ ἀπειλὴ αὐτοῖς ἐστὶ, τὴν διακόμησιν ταύτην ἀφαιρεθῆσεσθαι. Διὰ τοῦτο ἀφαιρεθῆσεσθαι αὐτῶν καὶ πεντηκόνταρχον ἀπειλεῖ· πολεμιστὴν, καὶ δικαστὴν, καὶ στοχαστὴν, καὶ προφήτην καὶ πρεσβύτερον (79).

D 106. Καὶ θαυμαστὸν σύμβουλον. Πολλὸ τὸ ἀναγκαιὸν καὶ χρησίμῳ ἐκ τῆς συμβουλῆς τῷ βίῳ τῶν (80) ἀνθρώπων, διὰ τὸ ἓνα μηδὲνα ἑαυτῷ ἐξαρκεῖν πρὸς πάντα, ἀλλὰ δεῖσθαι κοινωνῶν πλέον κατὰ τὴν τῶν

⁷⁷ Levit. xix, 32. ⁷⁸ Dan. xiii, 50. ⁷⁹ Gen. xviii, 12. ⁸⁰ Exod. xviii, 21.

(76) Reg. secundus et utorque Colb., λαοῦ αὐτοῦ, ab ipso populo. Animadvertas velim quæ mox auctor narrat de annis Mathusala et de ætate Noe, ea non omnino consentire neque cum LXX, neque cum Vulgata.

(77) Sic editi. At sex nostri mss., διὰ τὴν πολιώσαν αὐτοῦ τῆς ψυχῆς.

(78) Illud, καὶ πεντηκόνταρχον, additum est ex quatuor libris veteribus.

(79) Alii mss. habent, πρεσβύτην. Alii cum editis, πρεσβύτερον.

(80) Editi, τῷ βίῳ τῶν τῶν. At mss., βίῳ τῶν. Statim quinque mss., διὰ τὸ ἓνα μηδὲνα ἑαυτῷ. Reg. quartus, διὰ τὸ μηδὲνα. Editi, διὰ τὸ ἓνα μηδὲ ἑαυτῷ· ubi hoc solum vitii est, quod post μηδὲ syllaba va typographis exciderit. Subinde Reg. secundus et duo Colbertini, κοινωνῶν πλείονων, pluribus adiutoribus.

συμφορόντων ἐκλογὴν, ἥ κατὰ τὰς ἐνεργείας τὰς
σωματικὰς. Ὅποτε ἀσυμβούλευτος ἄνθρωπος πλοῖον
ἐστὶν ἀκυβέρνητον, ὡς ἔτυχε ταῖς φοραῖς τῶν πνευ-
μάτων ἐκδεδομένον. Εἰ τοίνυν ἐν ταῖς περὶ τῶν τυ-
χόντων σκέψεις συμβούλους παραλαμβάνομεν (81),
ὅταν ὑπὲρ ψυχῆς καὶ τῶν διαφορόντων αὐτῇ βου-
λευόμεθα, πῶς οὐχὶ τοὺς θαυμαστοὺς συμβούλους
ἐπιζητητέον ἡμῖν; Ἰουδαῖοι τοίνυν ἀφ' οὗ τὸ πονη-
ρὸν συμβούλιον ἐποίησαντο τὸ πῶς παραδώσουσι (82)
τὸν Κύριον, ἀφείλαν αὐτῶν ὁ Κύριος τὸν θαυμαστὸν
σύμβουλον, οὗ τὰς μὲν συμβουλὰς ἐθαύμαζον. Ἐξ-
επλήσσοντο γὰρ ἐπὶ τῇ διδασκῇ αὐτοῦ· ταῖς δὲ παρ-
αινέσειςιν οὐ προσείχον. Πῶς δὲ οὗ θαυμαστός σύμ-
βουλος, ὁ ἀντὶ τοῦ, Ὁρθαλμὸν ἀντὶ (83) ὀφθαλ-
μοῦ, συμβουλευόν, τῷ ραπίζοντι τὴν δεξιὰν σιαγόνα,
στρέφει αὐτῷ καὶ τὴν ἄλλην· μὴ ὀργίζεσθαι, μὴ (84)
δικάζεσθαι, μὴ ἐπιθυμεῖν τῶν αἰσchrῶν, ἐχθρὸν μὴ
ἡγεῖσθαι, ἀλλ' ἀγαπᾶν τοὺς μισοῦντας, μὴ μεριμνᾶν
περὶ τῶν φθαρτῶν· μὴ μετεωρίζεσθαι τὴν διάνοιαν,
μὴ ζητεῖν παρὰ Θεοῦ τὰ μικρὰ· ἐν οὐρανῷ τὴν καρ-
δίαν ἔχειν, ἐκεῖ μετατιθέντα τοὺς θησαυροὺς, Θεῷ
συνεῖναι, φιλάδελφον εἶναι, συμπαθεῖ, κοινωνικὸν ὦν
ἔχει, μὴ ἐν βρώμασι τὸ μισρὸν, ἀλλ' ἐν καρδίᾳ καὶ
προαιρέσει τίθεσθαι; Τοῦτον τὸν τὰ τοιαῦτα συμ-
βουλευόντα, οὕτω θεῖα καὶ θαυμαστά, διὰ τὸ μὴ
δεχθῆναι παρ' αὐτῶν, ἀφείλαν ὁ Κύριος (85). Οὐκέτι
οὖν θαυμαστός παρ' αὐτοῖς σύμβουλος. Εὐξόμεθα δὲ
μὴ ἀποστερηθῆναι θαυμαστοῦ συμβούλου τὴν Ἐκ-
κλησίαν ταύτην, ἵνα, ἐπειδὴν καταλάβῃ τινὰ καιρὸς
τῆς ὑπὲρ τῶν ἀναγκαίων βουλῆς, ἀπαντήσας εἰς τὸν
οἶκον τοῦτον τὸ κοινὸν τῶν ψυχῶν βουλευτήριον,
εὐρῃ (86) λόγον παρακλήσεως, ὁδὸν τι φῶς πρὸς τὴν
εὐρεσιν τῶν ἀναγκαίων ταῖς ψυχαῖς ἐμποιοῦντα. Ὁ
δὲ, παρούσης συμβουλῆς ἀγαθῆς, τῷ θελήματι τῆς
καρδίας αὐτοῦ πορευόμενος τῆς ματαίας, ὁμοίος ἐστὶ
τῷ Ῥοδόμῃ, ὃς ἀτιμάσας τὴν σὺζουσαν γνώμην τῶν
πρὸςθετέρων, ἠκολούθει τοῖς νεωτέροις τοῖς συνεκ-
τραφεῖσιν αὐτῷ, δι' οὓς καὶ τῶν δέκα φυλῶν τῆς
βασίλειας ἐξέπεσεν.

consilium bonum habeat ad manum, is assimilis est Roboam, qui seniorum salutari consilio spreto, juniores secum educatos secutus est, quorum opera imperium in decem tribus amisit ⁴⁵³.

107. Καὶ σοφὸν ἀρχιτέκτονα. Μετὰ τὸ ἀρθῆναι
ἀπὸ τῶν Ἰουδαίων τὴν ὠφέλειαν τοῦ θαυμαστοῦ
συμβούλου, ὃς ἐδείκνυτο ὦν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς
Χριστὸς, ἦρθη ἀπ' αὐτῶν καὶ ὁ σοφὸς ἀρχιτέκτων,
καὶ ἐγένετο ἀπόστολος ἐθνῶν, ὁ Ἑβραῖος ἐξ Ἑβραίων,
ὁ κατὰ νόμον Φαρισαῖος, Παῦλος δοῦλος γενόμενος
Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὃν ἐδίωκε (87). Τίς ἡ τῆς ἀρχιτε-
κτονικῆς αὐτοῦ ἐπιστήμης ἀπόδειξις; Αὐτὸς γὰρ φη-
σιν· Ὁς σοφὸς ἀρχιτέκτων θεμέλιον τέθεικα. Οἱ
μαὶ δὲ, οἱ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀρχιτεκτονεῖ Ἐκ-
κλησίαν Θεοῦ, κατ' αὐτὸν τὸν Παῦλον λέγοντα· Συν-

⁸¹ Matth. xxii, 35. ⁸² Levit. xxiv, 20. ⁸³ Matth. v, 39. ⁸⁴ III Reg. xii, 10 seqq. ⁸⁵ Philipp. iii, 5.

⁸⁶ I Cor. iii, 10.

(81) Ita sex mss. At editi, συμπαράλαμβάνομεν. Nec ita multo post mss. multi, βουλευόμεθα. Editi et Reg. tertius, βουλευόμεθα.

(82) Sic veteres quinque libri. Editi vero et Reg. primus, παραδῶνται.

(83) Editi et Reg. primus, ἀντὶ τοῦ. Abest τοῦ ab aliis quinque mss.

Alia sunt eligenda magis adjutoribus indigeat, quam ad corporales actiones producendas. Itaque homo consiliario carens, navis est suo destituta gubernatore, temereque exposita agitationibus ventorum. Jam vero si in quaestionibus de rebus levioris momenti habitis adhibemus consiliarios: cum de anima et de rebus emolumentum aliquod ipsi afferentibus inimicus consilium, nonne inquirendi sunt nobis admirabiles consiliarii? Ex quo igitur Judæi pravam constituere consilium, quonam pacto Dominum tradituri essent, Dominus consiliarium admirabilem, cujus consilia illis erant admirationi, ab ipsis abstulit: Mirabantur enim in doctrina ejus ⁸¹, nec tamen animum attendebant ad ejus monita. Nonne consiliarius ille erat admirabilis, qui loco illius mandati, *Oculum pro oculo* ⁸², id dat consilii, ut si quis dexteram tuam maxillam percusserit, obvertas illi et alteram ⁸³: ut ne irascaris, ne ligites, ne turpia concupiscas; ne ullum existimes tibi inimicum, quin potius ut eos, qui te odio habent, diligas; qui monet ut ne quisquam de rebus corruptioni obnoxius sit sollicitus, ne mente efferatur, ne parva a Deo petat, ut in caelo, transmissis illuc thesauris, cor habeat, ut cum Deo versetur, fratres amet, alienis commoveatur calamitatibus, alios eorum quæ possidet faciat participes, ut ne putet in cibis inesse quidquam pollutum, sed in corde et in animi proposito? Qui ejusmodi consilia adeo divina et admirabilia dabat, eum ideo Dominus abstulit, quod ipsum non acceperint. Itaque non est jam apud ipsos admirabilis consiliarius. Cæterum precemur, ne Ecclesia hoc admirabili consiliario destituatur, ut cum occasio petendi de rebus necessariis consilii sese cuipiam dederit, ad hanc domum, commune animarum consilium, veniens, inveniat verbum consolatorium, quo veluti lux quædam animabus ad invenienda ea quæ sibi conducunt, afferatur. Porro qui vani sui cordis voluntate fertur, etiamsi est Roboam, qui seniorum salutari ⁴⁵³ consilio

107. Et sapientem architectum. Postquam a Judæis utilitas submoita est admirabilis consiliarii, qui declaratus est esse Dominus noster Jesus Christus, ab iisdem quoque ablatus est sapiens architectus, et factus est gentium apostolus, Hebræus ex Hebræis, secundum legem Phariseus ⁸⁴, Paulus Jesu Christi, quem persequeretur, servus effectus. Quodnam est argumentum ejus qua pollebat scientiæ architectonicæ? Certe ait ipse: *Ut sapienter architectus fundamentum posui* ⁸⁵. Arbitror autem et a Spiritu sancto ceu ab architecto Ecclesiam Dei

(84) Veteres quatuor libri simpliciter, μή. Editi vero et duo mss., μηδέ.

(85) In aliquibus mss. scriptum offendimus, ὁ Θεός.

(86) Habent mss. nonnulli, εὐροι.

(87) Editi, ἐδίωξε. At mss. quatuor, ἐδίωκεν.

ædificari, secundum Paulum ipsam, qui dicit: *Α οικοδομείσθε* (88) *εις κατοικητήριον τοῦ Θεοῦ ἐν Πνεύματι*· καὶ τὸ διὰ τῆς ἐπιχορηγίας τοῦ Πνεύματος συνοικοδομείσθαι καὶ αὐξῆσαι εἰς ναὸν ἅγιον ἐν Κυρίῳ. Τοὺς οὖν ἀποβάλλοντας τὸν θαυμαστὸν σύμβουλον, τὸν Θεὸν Λόγον, ἐρήμους ἐποίησε τοῦ σοφοῦ ἀρχιτέκτονος, τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Διὰ τοῦτο μὴ ἔχοντες τὸν συναρμοζοῦντα αὐτοὺς καὶ συμβιβάζοντα, λελυμένοι εἰσὶ καὶ ἐσχισμένοι ἀπ' ἀλλήλων, γενέσθαι ναὸς Θεοῦ διὰ τῆς πνευματικῆς οἰκοδομῆς μὴ δυνάμενοι. Ἀλλ' ἡμεῖς εὐξιώμεθα, ἔχειν τὴν Ἐκκλησίαν τὴν ἐπιχορηγίαν τοῦ Πνεύματος, ὥστε ἀναδείκνυσθαι ἡμῖν τοὺς πνευματικούς ἀρχιτέκτονας, ὅποιοι ἦν ἡ Βεσελεήλ, ὃν ἐνέπλησεν ὁ Θεὸς Πνεῦμα θεῖον, Πνεῦμα συνέσεως καὶ ἐπιστήμης, ἀρχιτεκτονεῖν κατὰ πάντα τὰ ἔργα τῆς ἀρχιτεκτονίας. Καὶ συνετὸν ἀκροατὴν. *Β* Εἰ κατὰ τὴν Σολομώντα, Λόγος πολυτελής (89) *εις οὓς εὐήκοον*, ὅπου λόγος οὐκ ἔστιν, οὐδὲ ἀκοῆς χρεῖα. Ἐπεὶ οὖν ἦρθῃ ὁ θαυμαστὸς σύμβουλος, ἀκολούθως συναφρῆθῃ καὶ ὁ συνετὸς ἀκροατής. Ὅπου γὰρ ἀργύριον οὐκ ἔστι, τραπέζις ἀργεῖ. Αὐτηρὸν δὲ καὶ ὅταν λόγος μὲν ἦ πλήρης νοημάτων, καὶ κατὰ πραγμάτων φερόμενος, ὁ δὲ συνετὸς αὐτῶν ἐπαισθάνομενος μὴ παρῇ, τῷ μὴ ἔχειν τὰ ὅσα τῆς ψυχῆς, ἃ ὁ Κύριος πρὸς τὴν τῶν ἰδίων λόγων ἀκρόασιν ἐπιζητεῖ, λέγων· Ὁ ἔχων ὅσα ἀκούειν, ἀκούετω.

408. Καὶ ἐπιστήσω νεανίσκους ἀρχοντας αὐτῶν, καὶ ἐμπάιξαι κυριεύουσιν αὐτῶν. Διπλῇ τιμωρίᾳ, καὶ ἀφαιρεθῆναι τὰ αγαθὰ, καὶ παραδοθῆναι τοῖς χειρόσι. Μετὰ γὰρ τὸ ἀφελεῖν τὸν Δεσπότην Κύριον ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας καὶ ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ ἰσχύον ἄρτου καὶ ἰσχύον ὕδατος, γίγαντα καὶ ἰσχύοντα, καὶ ἄνθρωπον πολεμιστὴν, καὶ δικαστὴν, καὶ στοχαστὴν, καὶ πεντηκόνταρχον, καὶ θαυμαστὸν σύμβουλον, καὶ σοφὸν ἀρχιτέκτονα, καὶ συνετὸν ἀκροατὴν· τότε ἠπειλήσεν ὁ λόγος αὐτοῖς ἐπιτεμφθεῖσθαι νεανίσκους ἀρχοντας· οὕτω χαλεπωτάτην οἶδε τιμωρίαν, ὑπὸ νεανίσκων ἀρχεσθαι καὶ διοικεῖσθαι πόλιν. Κοῦφον γὰρ ἡ νεότης καὶ εὐκίνητον πρὸς τὰ φαῦλα· ἐπιθυμίαι δυσκάθεκτοι, ὄργαι θηριώδεις, προπέτειαι, ὕβρεις (90), ὑπερηφανίαι καὶ φυσιώσεις, σύντροφα τῇ νεότητι πάθη· φθόνοι πρὸς τὸ ὑπερέχον, ὑπόψιαι πρὸς τὸ οἰκεῖον. Μυρίων κακῶν ἐσθὲς συνέξουσται τῇ νεότητι· ὧν πάντων ἀνάγκη ἀπολαύειν τοὺς ἀρχομένους, διότι τὰ τῶν ἀρχόντων κακὰ συμφοραὶ τοῖς ἀρχομένοις γίνονται. *Ε*πιστήσω νεανίσκους ἀρχοντας αὐτῶν. Τὰ μὲν αγαθὰ ἐνικῶς ἀπηγγέλλετο, ἰσχύοντα καὶ ἰσχύουσιν, πολεμιστὴν, δικαστὴν, προφήτην, στοχαστὴν, πεντηκόνταρχον (91), θαυ-

408. *Κ*αὶ ἐπισησὼ νεανίσκους ἀρχοντας αὐτῶν: derisores dominabuntur eis. Duplex est pœnæ genus, et bonis privari, et tradi deterioribus. Posteaquam enim Dominator Dominus abstulit ab Iudæa et ab Jerusalem robur panis et robur aquæ, gigantem fortem, hominem bellatorem, judicem, conjectorem, principem super quinquaginta, admirabilem consiliarium, sapientem architectum et prudentem auditorem: tunc minata est Scriptura, fore ut ipsis adolescentes principes mitterentur: adeo noverat hanc pœnam gravissimam, cum ab adolescentibus regitur administraturque civitas. Est enim adolescentia levitati obnoxia et ad flagitia prona: cupiditates effrenatæ, belluinæ iræ, petulantia, contumelia 454, superbia et arrogantia, vitia sunt una cum juventute enutrita. Excitatur invidia adversus virtutem præstantissimam, suspiciones habentur adversus domesticos. Innumerabilem malorum turba juventutem comitatur, quorum omnium consortes esse subditos necesse est. Quippe principum vitia calamitates sunt subditorum ac cruciatus. Imponam adolescentes principes eorum. Bona quidem numero singulari expressit,

⁸⁷ Ephes. II, 22. ⁸⁸ Exod. xxxi, 3. ⁸⁹ Prov. xxv, 12. ¹ Matth. xi, 15.

(88) Veteres quinque libri, συνοικοδομείσθε. Editi vero et Reg. primus, et Procopius, pag. 64, συνοικοδομείσθαι.

(89) Apud LXX, pro πολυτελής legitur, σοφός. Λόγος σοφός εἰς εὐήκοον οὓς, *Sermo sapiens in aurem obedientem*: in quo quid scriptorem deceperit, facile, opinor, intelliget qui verba antecedentia legere voluerit. Hæc autem sunt, εἰς ἐνώτιον χρυσοῦν καὶ Σάρδιον πολυτελής δίδεται, in auream in aurem

etiam Sardium pretiosum ligatum est. Videtur enim interpres ille vocem πολυτελής ab una periodi parte μνημονικῶς ἀμαρτήματι in alteram transtulisse.

(90) Editi, ὕβρις. At sex mss., ὕβρεις. Mox quinque mss., φθόνοι. At Reg. primus, e quo grave illud erratum in nostram editionem transit, habet, φθόνων.

(91) Ita libri sex antiqui. Editi, πεντηκόνταρχον, καὶ τὰ λοιπὰ, θαυμαστόν. Illud, καὶ τὰ λοιπὰ, etiam,

μαστών σύμβουλον, σοφὸν ἀρχιτέκτονα, τὸν συνετὸν ἀκροατὴν· τῶν δὲ κακῶν ἡ ἀπειλὴ εἰς πλῆθος ἤβησε· *Νεανίσκους ἀρχοντας, καὶ, Ἐμπαῖται κυριεύσουσιν ὑμῶν.* Οὐχ ὁ τὴν ἡλικίαν νέος κατηγορεῖται, ἀλλ' ὁ νεαρὸς τοῦ ἥθους. Οὐ γὰρ ὁ τῷ χρόνῳ ἐλλείπων πάντως ψεκτός· ἀλλ' ὁ κατὰ πάθος ζῶν. Ὅποιος ἦν ὁ Ῥοβοάμ, περὶ οὗ γέγραπται, ὅτι *Καὶ Ῥοβοάμ ἦν νεώτερος, καὶ δειλὸς τῇ καρδίᾳ.* Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Ἐκκλησιαστής, *Οὐαὶ σοι, πόλις, φησὶν, ἥς ὁ βασιλεὺς σου νεώτερος, καὶ οἱ ἀρχοντές σου πρὸς ἐσθλούς.* Οὐ γὰρ ὁ τὴν ἡλικίαν (92) νέος, ἀλλ' ὁ τὴν ψυχὴν ἀτελής, νεώτερος καὶ ἐνταῦθα λέγεται. Ἐπεὶ τὸ γε τῆς ἡλικίας ὅτι οὐκ ἐμπόδιον τῷ βουλομένῳ ἔστιν κατ' ἀρετὴν, ἐν τοῖς πρὸς Ἱερεμίαν λόγοις ὁ Κύριος ἐδειξεν, εἰπὼν *Μὴ λέγῃς· Ὅτι νεώτερός εἰμι.* Οὐ γὰρ ἠρνήσατο αὐτὸν (95) εἶναι νεώτερον· ἀλλ' ἔφη, μὴ εἶναι ἐμπόδιον αὐτῷ τὴν νεότητά διὰ τὴν τελειώσιν τῆς ψυχῆς· *Ὅτι πρὸς πάντας, πρὸς οὓς ἐὰν ἐξαποστελῶ σε, πορεύσῃ.* Τῷ γὰρ φρονήματι ἐώρακα πρεσβυτικὸν τυγχάνοντα (94), ὁ βλέπων τὴν σεμνότητα τῆς ἐν τῷ κρυπτῷ πολιτῆς.

ibis. Ego enim, qui canitie quæ in occulto est

gravitatem video, ipse te conspexi mente et pruden-

dentia senem.

109 *Ἐμπαῖται δὲ κυριεύσουσιν*· τῶν παραστησάντων ἑαυτοὺς δοῦλους τῇ ἀμαρτίᾳ. Ἐὰν γὰρ γένηται κύριος αὐτῶν ὁ κοινὸς ἐχθρὸς, οὐχὶ ὡς ἰδίοις κέχρηται, ἀλλὰ παρακέχρηται ὡς ἄλλοις. Ἐμπομπεῖται (95) γὰρ τῷ παγιδευθέντι ὑπὸ τῆς ἀμαρτίας ὁ κοινὸς ἡμῶν πολέμιος, ἐπεμβαίνων καὶ καταπειρόμενος ἡμῶν, καὶ οὐχ ἡμῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῦ Κυρίου ἡμῶν, οὗ ἀπεστασάσεν ἡμᾶς, καὶ δημοσιεύων ἡμῶν τὴν ἀσημοσύνην, οὐ παύεται θριαμβεύων τοὺς αἰχμάλωτους, καὶ ἐμπαῖζων τοῖς ὑποχείροις. Ἐπειδὴ γὰρ αὐτὸς πεποιεῖται εἰς τὸ ἐγκαταπαίζεσθαι (Τοῦτο γὰρ ἐστίν, φησὶν, ἀρχὴ πλῶσματος Κυρίου, πεποιημένον ἐγκαταπαίζεσθαι ὑπὸ τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ· καὶ ὁ ψαλμὸς (96)· *Δράκων οὗτος ἐν ἐκλάσας ἐμπαῖζειν αὐτῷ*), περιτρέψας ἡμῖν ἅπερ αὐτὸς πάσχειν ὤφειλεν, κυριεύει ἡμῶν διὰ τῶν ἐμπαιγμῶν. Ὅθεν ὁ τῆς ἐκ (97) τοῦ διαβόλου ἐνεργηθείσης εἰς αὐτὸν ἀμαρτίας αἰσθόμενος, *Ὅτι αἱ ψαῖαι μου, φησὶν, ἐπλήσθησαν ἐμπαιγμάτων.* Καὶ σχεδὸν ὥσπερ ὁ Σαμψὼν λάφυρον γινόμενος διὰ τῆς πορνείας τοῖς ἀλλοφύλοις, ἀποτυφλωθεὶς παρ' αὐτῶν, προήχθη τοῦ ἐμπαιχθῆναι (98)· οὕτω καὶ

A puta validum, validam, bellatorem, judicem, prophetam, conjectorem, principem super quinquaginta, admirabilem consiliarium, sapientem architectum, prudentem auditorem; e contrario ea quæ intentantur mala in pluralem numerum exercere: nimirum, *Adolescentes principes, et, Derisores dominabuntur vobis.* Non is qui ætate est juvenis, sed qui juvenis est moribus, insimulatur. Non enim is, cui deficit ætas, est continuo culpandus, sed qui vitam agit cupiditatibus addictam. Ejusmodi erat Roboam, de quo scriptum est: *Et Roboam erat junior, et timidus corde*². Quare et Ecclesiastes: *Væ tibi, inquit, civitas, cujus rex tuus junior, et principes tui mane comedunt*³. Non enim qui ætate juvenis, sed qui secundum animam imperfectus est, B etiam hic dicitur junior. Nam quod ætas minor impedimento non sit ei, qui ex præscripto virtutis vivere voluerit, ostendit Dominus cum allocutus est Jeremiam, dicens⁴: *Noli dicere, Quia junior sum.* Nec enim negavit esse juniorem: sed dixit, juveniam ei non esse impedimento propter animi perfectionem: *Quia ad omnes ad quos misero te, gravitatem video, ipse te conspexi mente et pruden-*

109. *Derisores autem dominabuntur*, eis videlicet qui sese peccatū addixerint servituti. Etenim si communis inimicus evadat eorum dominus, jam non quasi propriis mancipiis utitur, sed abutitur tanquam alienis. Nam hic noster communis hostis eum quem irretivit peccato, ceu in pompa ostentat, insultatque, et se adversum nos effert; nec adversus nos solum, sed etiam adversus Dominum nostrum, a quo nos impulsu ipsius defecimus: atque turpitudinem nostram detegens, de captivis triumphare, ac subditos illudere non cessat. Nam quoniam destinatus est irrisioni (*Hoc enim, inquit, est principium formationis Domini, factum ut illuderetur ab angelis ejus*⁵: et psalmus: *Draco iste, quem formasti ad illudendum ei*⁶), ea quæ pati debuerat, in nos rejiciens, dominium in nos per suas illusiones habet. Unde qui sentiebat peccatum, quod diaboli opera admiserat, dicebat: *Quoniam lumbi mei impleti sunt illusionibus*⁷. Et sere quemadmodum Samson alienigenis ob stuprum præda effectus, atque ab eis excecatus, 455 eo adductus est ut sibi illuderetur⁸: sic quoque quemcunque

² II Par. xiii, 7. ³ Eccle. x, 16. ⁴ Jer. i, 7. ⁵ Job xl, 49. ⁶ Psal. ciii, 26. ⁷ Psal. xxxvii, 8. ⁸ Jud. xvi, 25.

si a mss. non abesset, ita tamen per se otiosum est, ut exercitati in his rebus homines, ob eam solam causam, ni fallor, statim delendum judicarent.

(92) Colb. primus, ὁ τῇ ἡλικίᾳ.
(93) In tribus mss. legitur, ἐαυτὸν, male. Nam hoc loco Dominus, non Jeremias loquitur. Mox tres mss. æque ac LXX, πρὸς πάντας οὓς. Editi et duo mss., ὅτι πάντας πρὸς οὓς. At Reg. tertius melius, magisque ex præscripto grammatices, πρὸς πάντας πρὸς οὓς.

(94) Ita recte emendavit Duxerus e suis codicibus II. et J., quibus uterque Colbertinus adjungi debet. At tres Regii mss. et editi corrupte habent, πρεσβυτικῷ τυγχάνοντι.

(95) Reg. quartus, ἐκπομπεῖται. Infra Colb. primus, ἡμῶν τὴν ἀσχύνην. Haud longe aliquot mss., ἐμπαῖζων τοὺς ὑποχείριους. Alii quidam mss. cum editis, τοῖς ὑποχείριους.

(96) In aliquibus mss. scriptum invenimus, καὶ ὁ ψαλμὸς.

(97) Editi et Reg. primus, Ὅθεν ἐκ τῆς· quod cum palam vitiosum sit, emendare de suo non dubitavit Combefisius. Ait igitur legendum esse, ἐμπαιγμῶν, ὥσπερ ἐκ τῆς. Sed conjectura illius nihil opus est, cum hic locus satis commode ex quinque mss. sanari possit: in quibus omnibus constanter legitur, ἐμπαιγμῶν, ὅθεν ὁ τῆς ἐκ.

(98) Editi, ἐμπαιχθῆναι παρ' αὐτῶν. Sed illud,

excācaverit peccatum, is ab alienigenis illuditur. Hos autem irrisores non comminatur Dominus se esse perinde institutum, atque adolescentes principes: sed ait hosce derisores ipsis volentibus esse dominaturos, quod suis quisque operibus se ipse eorum dominio subiciat. Fortasse igitur, quod ante crucem Domino illudere illum crucifixuri, recentiori Romanorum imperio traditi sunt, eisque dominati sunt derisores, qui apud se veritatem minime habebant. Quod si Ecclesiam ab iis qui sua versutia adulterant verbum, et per simulationem mendacium dicunt: gubernatam conspexeris: scias ipsi dominari derisores, qui blandiloquis ac persuasibilibus verbis simpliciores decipiunt.

110. VERS. 5. *Et configet populus, homo ad hominem, et homo ad proximum suum.* Palam enarrat propheta quæ facta sunt ante extremam illam Ierosolymorum expugnationem, post quam dispersi sunt. Non amplius sermonem profert per ænigmata prophetica, sed nude et perspicue ipsas res gestas narrat, cum scilicet inter se congressi seditione et cæde civitatem implevere, neque a suis hostibus ipsos undique obsidentibus ad concordiam quæ necessaria erat, sunt adducti: sed extrema sibi metuentes, civitate tantum non capta, disiectis muris, hostibus ingredientibus, in se invicem domini ac primatus obtinendorum studio invaserunt. Atque hæc ideo patiebantur, quod ablatus esset ab eis propheta, conjector, senior, et admirabilis consiliarius: contra, supra ipsos constituti essent adolescentes principes, eisque dominarentur derisores. Et invehatur puer in senem, inhonoratus in honoratum. Quæ sunt perturbationis confusionisque propria enarrat. Nam seditionis proprium est, nihil ut discernatur: sed ut puer seni molestum se præbeat, et in ejus documenta invehatur. Et qui inhonoratus est ob inustum sibi per ignominie vitia dedecus, honestior majorique reverentia dignior, quam qui honorabilis est, volet haberi. Metuo autem ne isthæc ad nos etiam pertingant, et ne hæc ipsæ prophetiæ hac ætate impleantur, qua pueri ætate juvenes, moribus juniores, adoriuntur Ecclesiæ presbyteros, neque sacra illorum ministeria admittunt, neque congruum debitumque Ecclesiæ ordinem servant. Quin etiam cum qui male vixerunt, probis reipublicæ administratoribus inferunt

παῖς, ὃν ἂν ἀποτυφλώσῃ ἡ ἀμαρτία, ἐμπαίζεται παρὰ τῶν ἀλλοτρίων. Τούτους δὲ τοὺς ἐμπαίζοντας οὐκ αὐτὸς ἐπιστήσιν ὁ Κύριος ἀπειλεῖ, ὡς περ τοὺς νεανίσκους ἀρχοντας, ἀλλ' ἀφ' ἐαυτῶν (99) ἔφη κυριεύσειν, ἐξ ὧν ἂν ἕκαστος ἐαυτῷ διὰ τῶν ἔργων τὸ κυριεῦθῃν παρ' αὐτῶν ἐπισπάσῃται. Τάχα οὖν διὰ τὸ ἐμπαίζειν τῷ Κυρίῳ πρὸ τοῦ σταυροῦ τοὺς μέλλοντας σταυροῦν, παρεδόθησαν νεωτέρᾳ ἀρχῇ τῇ τῶν Ῥωμαίων ἐμπαίχεται δὲ κατεκυρίευσαν αὐτῶν, οἱ τὴν ἀλήθειαν μὴ ἔχοντες παρ' ἐαυτοῖς. Κἀν Ἐκκλησίαν δὲ ἴδῃς ὑπὸ τῶν ἐν πανουργίᾳ δουλοῦντων τὸν λόγον ἀγομένην, καὶ ὑπὸ τῶν ἐν ὑποκρίσει ψευδολόγων, γίνωσκε ὅτι ἐμπαίχεται κυριεύουσιν αὐτῆς, οἱ διὰ τῆς χρηστολογίας καὶ πιθανολογίας ἐξαπατῶντες τοὺς ἀκαριασιέστερους.

110. Καὶ συμπεσεῖται ὁ λαὸς, ἄνθρωπος πρὸς ἄνθρωπον, καὶ ἄνθρωπος πρὸς τὸν πλησίον αὐτοῦ. Ἀντικρὺς τὰ πρὸ τῆς ἀλώσεως Ἱεροσολύμων, τῆς τελευταίας ταύτης μετ' ἣν τῇ διασπορᾷ παρεδόθησαν, διηγεῖται ὁ προφήτης: οὐκέτι δι' αἰνιγμάτων προφητικῶν προάγων τὸν λόγον· ἀλλὰ γυνῶς καὶ ἀναφανδὸν αὐτὰ τὰ πράγματα διηγούμενος· ὅτε συμπεσόντες ἀλλήλοις, στάσεις καὶ φόνου τὴν πόλιν ἐνέπλησαν, οὐδὲ ὑπὸ τῶν περιστοιχισμένων αὐτοῖς (1) πολεμίων εἰς τὴν ἀναγκαίαν ὁμόνοιαν συνελαινούμενοι, ἀλλὰ περὶ τῶν ἐσχάτων ἀγωνιῶντες, τῆς πόλεως ἥδη λαμβανομένης, τῶν τειχῶν καταρρίπτωμένων, τῶν πολεμίων εἰσχεομένων, ὑπὸ φιλαρχίας καὶ φιλοπρωτείας ἀλλήλοις ἀντεπήσαν (2). Καὶ ταῦτα ἔπασχον διὰ τὸ ἀρθῆναι ἀπ' αὐτῶν προφήτην, καὶ στοχαστὴν, καὶ πρεσβύτερον, καὶ θαυμαστὸν σύμβουλον· ἐπιστῆναι (3) δὲ αὐτοῖς ἀρχοντας νεανίσκους, καὶ ἐμπαίχτας αὐτῶν κυριεύσαι. Καὶ προσκόψει τὸ παιδίον πρὸς τὸν πρεσβύτερον, ὁ ἄτιμος πρὸς τὸν ἔντιμον. Ἐπεξέρεχται τοῖς τῆς συγχύσεως ἰδιώμασιν. Ἴδιον γὰρ στάσεις, τὸ μὴδὲν διακρίνειν· ἀλλὰ καὶ τὸν παῖδα δυσαρεστεῖσθαι τῷ πρεσβύτῃ, καὶ προσκόπτειν αὐτοῦ τοῖς διδάγμασι· καὶ ὁ ἄτιμος διὰ τὸ ἐν πάθει (4) ἀτιμίας ἐνυδρίσθαι, σεμνότερον ἐαυτὸν βουλήσεται νομίζεσθαι τοῦ τιμίου. Φοβοῦμαι δὲ μὴ καὶ ἐφ' ἡμᾶς φθάνῃ (5) ταῦτα, καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος καιροῦ ὧσιν αἱ προφητεῖαι αὗται· ὅτε παῖδες νέοι τὴν ἡλικίαν, νεαρώτεροι τὸν τρόπον, τοῖς πρεσβυτέροις τῆς Ἐκκλησίας προσκόπτουσι, μῆτε τὰς λειτουργίας αὐτῶν προστιέμενοι, μῆτε τὴν πρέπουσαν εὐταξίαν τῆς Ἐκκλησίας (6) φυλάσσοντες. Καὶ ὅταν δὲ οἱ κακῶς βεβιωκότες κατὰ τῶν εὐ-

παρ' αὐτῶν, in nullo ms. legitur; ob idque inde tollendum censuimus. Ibidem editi, παῖς, ὃν ἀποτυφλώσῃ. At sex mss. uti in contextu. Nec ita multo post aliquot mss., ὑπὸ τῶν ἀλλοτρίων.

(99) Editi et Reg. primus, quo, ut jam monuimus, usi sunt typographi, ἐφ' ἐαυτῶν. Alii quinque mss., ἀφ' ἐαυτῶν. Ibidem aliquot mss., κυριεύειν. Hoc ipso in loco editi corrupte, ἐξ ὧν ἀναγκάστως. At uterque Combef. et Reg. quartus emendate, ἐξ ὧν ἂν ἕκαστος.

(1) Ita nostri sex libri veteres. Editi, αὐτοῦς. Aliquanto post Colb. primus, ὑπὸ φιλαργυρίας καί.

(2) Unus codex Combef. et alii quatuor, ἀντεπήσαν Editi, ἀντέπασαν.

(3) Libri quidam veteres, ἐπιστήσιν.

(4) Sic mss. nostri omnes. Editi, ἐν πάθει. Statim Colb. primus, ἐαυτὸν βουλεύσεται.

(5) Sic Reg. primus. Alii quinque mss., φθάσει. Editi, φθάσῃ. Haud longe mss. tres, ὧς εἶναι αἱ προφητεῖαι αὗται, et ita quoque habent editi et unus ms., nisi quod vocula αἱ in ipsis desideratur. Reg. quartus, ὧς εἶναι προφητεῖαι ταῦτα. Reg. tertius ut in contextu.

(6) Reg. quartus, τῇ Ἐκκλησίᾳ.

πολιτεύων στρατεύονται, οἱ ἄπιοι τοῖς ἐντίμοις προσκόπτουσιν. Ἡ γὰρ οὐχ ὀρώμεν ἄνδρας καθ' ἐκάστην ἡμέραν ἀπὸ μέθης καὶ γαστριμαργίας, ἀπὸ τῶν χαμαιτυπιῶν ἀνισταμένους, καὶ περὶ Θεοῦ διαλεγόμενους, καὶ κρίνοντας τοὺς τιμίους τοῦ λαοῦ;

111. Ὅτι ἐπιλήψεται ἄνθρωπος τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, καὶ τοῦ πλησίον τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, λέγων· Ἰμάτιον ἔχεις, ἀρχηγὸς ἡμῶν γενοῦ, καὶ τὸ βρώμα τὸ ἐμὸν ὑπὸ σὲ ἔστω. Σαφῶς καὶ ταῦτα ἐπὶ τὴν καιρὸν φέρει τῆς Ἰουδαϊκῆς ἀλώσεως, ὅτε ἐκτετηχότες λιμῶ, ὡς καὶ εἰς ἀλληλογραφίαν (6^a) αὐτοὺς ἐκπεσεῖν, τοῖς δοκοῦσιν εὐπορεῖν προσηχόμενοι, τὰς προστασίας αὐτῶν ἐπικαλοῦμενοι. Ἰμάτιον ἔχεις, ἀρχηγὸς (7) ἡμῶν γενοῦ. Ὁ ἀληθὺς ἄρχων οὐκ ἐκ τῶν ἐξωθεν συμβόλων γνωρίζεται, οἷον πορφύρας, γλαμίδος, καὶ διαδήματος· ἀλλ' ἐκ τοῦ ἔχειν τὴν ἀρχικὴν ἀρετὴν. Ὁ γὰρ ἀρχόμενος ὑπὸ τῶν ἡδονῶν, καὶ ἀγόμενος ἐπιθυμίαις (8) ποικίλαις, δοῦλος ὢν τῆς ἁμαρτίας, ἀνεπιτήδεός ἐστι πρὸς τὸ ἀρχειν. Ἐν ταῦθα μέντοι ἡ μαρτυρία τοῦ δύνασθαι ἀρχειν οὐκ ἀπὸ τοῦ τὴν ψυχὴν κεκοσμηθῆναι, ἀλλ' ἀπὸ τῆς τῶν ἱματίων περιβολῆς. Ἀλλ' ἡμεῖς εὐδόμεθα, τοὺς ἀρχοντας τῶν Ἐκκλησιῶν, καὶ καθηγουμένους τοῦ λαοῦ μὴ ἐκ τῆς ἐξωθεν περιβολῆς, καὶ τοῦ ἐπιφερομένου (9) σχηματισμοῦ τὴν μαρτυρίαν ἔχειν, ἀλλ' ἀπ' αὐτῆς τῆς ἀληθείας, ὥστε λέγειν ἡμᾶς· Οὐκ ἐπειδὴ τὸ ἐξωθεν σου κεκόσμηται, καὶ ἱκανῶς σοι πλάσμα τῆς εὐσεβείας κατωρθώται, ἀλλ' ἐπειδὴ σου τὴν ψυχὴν ἐνέδυσεν ὁ Θεὸς ἱμάτιον σωτηρίου, καὶ χιτῶνα εὐπροσώτης, καὶ παντὶ πλούτῳ σε ἐμαγάλωσεν, ἀρχηγὸς ἡμῶν γενοῦ, ὅπως ἂν ἀπὸ τῆς ἐν λόγῳ καὶ σοφίᾳ καὶ ἐργοῖς ἀγαθοῖς πείρουσας εὐθηνίαν ἡμῖν (10) ἐκ τῆς σῆς διακονίας τῶν πνευματικῶν εὐρωμεν ἀπολαύσεων. Καὶ τὸ βρώμα τὸ ἐμὸν ὑπὸ σὲ ἔστω, τουτέστι, τὸ στοματικόν ὑπὸ σὲ ἔστω.

112. Καὶ ἀποκριθεὶς ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκεῖνῃ εἶπεν· Οὐκ ἔσομαι ἀρχηγὸς ὑμῶν (11). Οὐ γὰρ ἔστιν ἐν τῷ οἴκῳ μου ἄρτος, οὐδὲ ἱμάτιον. Ἐτι τὰ κατὰ τὴν στάσιν, ὡς πρὸς τὴν ἱστορίαν, ὁ λόγος ἀνίσσεται, τὴν εἰς ἔρχατον πῶσιν τοῦ λαοῦ διηγούμενος, ὡς μηδὲ μέγχις ἐνδὲς ἱματίου εὐπορούντων, τῶν εἰς προστασίαν παρ' αὐτῶν ἐλχομένων. Δείκνυσι δὲ τὸ στασιαστικὸν τῆς στάσεως τῶν πραγμάτων (12), τὸ μὴ ἐκ συμφώνου, μηδὲ ἐκ συμποίας πάντας ὁρμᾶν ἐπὶ τὴν ἐκλογὴν τοῦ δυναμένου ζογεῖν αὐτῶν, ἀλλ'

A bellum, tum inhonorati adversus honorabiles insurgunt. Enimvero nonne quotidie viros cernimus, qui ex ebrietate et ingluvie, et lupanari egredientes, de Deo sermonem habent, ac eos qui ex populo sunt honorandi, iudicant?

111. Vers. 6. Quia apprehendens homo fratrem suum, et propinquum patris sui, dicens: Vestimentum habes, princeps esto noster, et cibus meus sub te sit. Aperte et isthæc spectant ad Judaici excidii tempus, quando fame tabescentes, ita ut etiam 456 alii alios manducarent, in partes transibant eorum qui opulentiores videbantur, atque ut sibi præessent, rogabant. Vestimentum habes, princeps esto noster. Qui vere princeps est, non ab externis insignibus dignoscitur, uti purpura, paludamento, et diademate, sed ab imperatoria qua præditus est virtute. Qui enim subditur voluptatibus, ac variis cupiditatibus ducitur, servus cum sit peccati, ad imperandum idoneus non est. Ille quidem testimonium, quo imperandi facultas designatur, non ab animi ornatu, sed a vestimentorum cultu desumitur. Atqui oremus nos, ut Ecclesiarum principes populique duces neque ab exteriori amictu, neque ab eo quem præ se ferant habitu, sed ab ipsamet veritate testimonium habeant, ita ut dicere possimus: Non quod quæ in te extrinsecus apparent, ornata sint, aut pietatis larva a te multum exulta sit, sed quod animam tuam vestimento salutaris tunicaque lætitiæ Deus induit, omnique divitiarum genere te magnificavit, princeps sis noster, ut per abundantiam in sermone et sapientia et operibus bonis reconditam nobis ex tuo ministerio comparemus spiritualium deliciarum copiam. Et cibus meus sub te sit, hoc est tritici mensura sub te sit.

112. Vers. 7. Et respondens in illa die dicit· Non ero princeps vester. Non enim est in domo meus panis, neque vestimentum. Adhuc ea quæ in illa seditione gesta sunt, quod ad historiam attinet, significat Scriptura: ut nimirum enarrat extremum populi excidium, ita ut ne unum quidem indumentum suppeteret iis, quos ad principatum trahabant. Hoc autem tumultuosum rerum in seditione gestarum statum ostendit, quod omnes communi consensu et concordibus animis ad eligendum eum qui ipsis præ-

^a II Tim. III, 5. ^b Isa. LXI, 10.

(6^a) Ἀλληλογραφίαν. Interpres legisse videtur, ἀλληλογραφίαν, quod et magis consentaneum est. Edit.

(7) Colb. primus, στρατηγός, imperator. Ibidem post vocem γενοῦ, in excusis adduntur illa, καὶ τὸ βρώμα τὸ ἐμὸν ὑπὸ σὲ ἔστω· quæ verba cum in nostris sex mss. non inveniuntur, delere non dubitavimus. Ibidem Reg. primus, ὁ ἀληθὺς ἄρχων, verus princeps.

(8) Editi et Reg. primus, ἐπιθυμίαις πολλαῖς καὶ sed quin illud, πολλαῖς καί, expungi debeat, dubium non habemus. Nam hæc verba et in sacro textu et in quinque mss. pariter desiderantur.

(9) Ita mss. omnes. Editi, καὶ τοῦ ἐπιφανοῦς, neque ab apparente habitu. Nec ita multo infra

nostri sex anss., τὸ ἐξωθεν. Editi, τὰ αὐτὸν ἐξωθεν.

(10) Ubi in editis legimus, ἡμεῖς, in nostris sex codicibus scriptum reperitur, ἡμῖν. Illud quod mox sequitur, ὑπὸ σὲ ἔστω, additum est e libris veteribus.

(11) Vox ὁμῶν deest quidem in editis: sed in utroque Colb. invenitur. Ibidem editi, ἐστὶ μοι. At vocem μοι, nostrorum codicum omnium fidem sequi, expunximus.

(12) Legitur et in editis et in mss. omnibus, τῶν πραγμάτων. Combessius tamen, ut sæpe alias, vulgata lectione non contentus, ait sibi videri legendum, τὸ πρᾶττόμενον. Haud longe mss. nonnulli, πάντα ὁρμᾶν.

esse posset, non concurrerent, sed unusquisque quemlibet obvium assumeret, non eum qui esset electione dignus, sed qui sibi familiaris esset ac necessarius; non eum qui salvos ipsos ac incolumes servare posset, sed qui sanguinis necessitudine ipsum coniungeret. *Apprehendet enim, inquit, homo fratrem suum, et domesticum patris sui.* Absit certe ne id fiat in tribuendis Ecclesiarum praefecturis: ita ut quilibet quemlibet eligat, eum nempe qui nuptialibus indumentis careat, qui sit decenti cultu destitutus, qui spiritualium egeat alimentorum: et qui in domo sua, hoc est, in arcano cordis sui secusso panem verum ac viventem nequaquam habet, qui possit cor hominis confirmare¹¹. Nunc autem timeo ne, ut olim in Judaica seditione erant qui seipsos arbitrarentur indignos, qui ceteris praeficerentur, utpote suae ipsorum paupertatis conscii, ita hoc tempore sint nonnulli, qui licet Christum et miserationis viscera¹² induti non sint, secundum Apostolum¹³, si quis tamen eos promoveat, non contradicant: et si promoveat nemo, plurimum se intrudunt. Nam principatum ambiunt non pauci, sua ipsorum opera creati, praesentem claritudinem consecrantes, futurum vero iudicium nequaquam praevidentes. Atqui non ejusmodi fuit Moyses, sed in omnibus obediens ac morigerus, quando ad populum mittebatur, aiebat: *Obsecro, Domine, elige alium quem milles*¹⁴. Ex quo factum est ut Deus ipsum urgeret quasi pertinacius, utpote qui hac ipsa recusatione et suae infirmitatis confessione se primatu dignum ostenderet. Quapropter egregia est admonitio illa: *Ne quas fieri iudex, ne forte non possis auferre iniquitates*¹⁵. Attamen recusationem eorum, qui a seditionis ad excipiendum principatum compellebantur, generalem non fuisse declarat sermo propheticus. Non enim simpliciter ait: *Non ero princeps*; sed cum adiectione, *Non ero princeps populi huius*; atque causam subiunxit.

113. VERS. 8, 9. *Quia dissoluta est Jerusalem, et Judaea concidit, et linguae eorum cum iniquitate, his quae Domini sunt, non obtemperant.* Jerusalem enim, quae hactenus per Domini manum fuerat concordiae vinculo colligata, nunc dissoluta est et repudiata. *Et Judaea concidit*, subductis ejus fulcimentis. Ac calamitates quidem nonne tales sunt? Quae vero diligentia ab eis adhibita est ad se reddendos Deo gratos, et quod studium ad poenitentiam agendam ostensum est, ut inde affalgeret spes finem malis intentatis impositum iri? Atqui *Linguae eorum his, quae Domini sunt, non obtemperant, nec inobsequen-*

A *εκαστον τοῦ προστυχόντος* (13) ἐπιλαμβάνεσθαι, καὶ μὴ τὸν ἄξιον αἰρεῖσθαι, ἀλλὰ τὸν αὐτῷ οικεῖον· μὴ δὲ τὸν σώξειν θυνάμενον, ἀλλὰ τὸν κατὰ γένος αὐτῷ διαφέροντα. *Ἐπιλήφεται γάρ, φησὶν, ἄνθρωπος τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, καὶ τοῦ οικείου τοῦ* (14) *πατρὸς αὐτοῦ.* Ὅπερ ἀπείη ἐν ταῖς τῶν Ἐκκλησιῶν προστασίαις γενέσθαι, ὥστε τὸν τυχόντα τοῦ τυχόντος ἐπιλαμβάνεσθαι, καὶ τὸν ἀποροῦντα γαμικῶν ἐνθυμάτων, καὶ κόσμου τοῦ πρέποντος ἐστερημένον, πτωχεύοντα βρωμάτων πνευματικῶν, καὶ οὐκ ἔχοντα ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ, τούτέστιν ἐν τῇ κρυπτῇ τῆς καρδίας αὐτοῦ, ἄρτον ἀληθινὸν καὶ ζῶντα, θυνάμενον στηρίζειν τὴν καρδίαν ἀνθρώπου. Νῦν δὲ φοβοῦμαι, μὴ ἐν μὲν τῇ Ἰουδαίᾳ στάσει ἦσαν τινες οἱ ἀναξίους ἑαυτοὺς ἐτέρων ἀρχεῖν ἡγούμενοι, διὰ τὴν συναίσθησιν τῆς ἐνυπαρχούσης αὐτοῖς πτωχείας· ἐπὶ δὲ τῶν παρόντων, κἂν μὴ ὥστις τινες ἐνδεδυμένοι Χριστὸν, μὴδὲ σπλάγχνα οικτιρμοῦ, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, κἂν (15) ἐπιλάβηται τις, οὐκ ἀντιλέγουσι, κἂν μὴ ἐπιλάβηται, εἰσπυθύνονται πολλοί, σπουδαρχαὶ δὲ πολλοί (16) αὐτοχειροτόνητοι, τὴν παρούσαν λαμπρότητα διώκοντες, τὴν δὲ μέλλουσαν κρίσιν μὴ προσορώμενοι. Ἄλλ' οὐ Μωϋσῆς τοιοῦτος· ἀλλ' ὁ πάντα εὐπειθὲς καὶ εὐήκοος, ὅτε ἀπεστέλλετο πρὸς τὸν λαόν· *Δέσμοι, φησὶ, Κύριε, προχειρίσαι ἄλλον ὢν ἀποστελεῖς.* Δι' ὃ καὶ οἶνετε φιλονεικότερον ἀντιέσθαι αὐτοῦ τὸν Θεὸν κατεσκευάσεν (17), αὐτῇ τῇ παραίτησιν καὶ τῇ ὁμολογίᾳ τῆς ἀσθενείας τὸ ἄξιον εἶναι τοῦ προσεσθάναι δεικνύς. Διὸ καλῶς ἔχει τὸ παραγγέλλειν· *Μὴ* (18) *ζητεῖ γενέσθαι κριτῆς, μήπως οὐκ ἰσχύσεις ἐξάραι ἀδικίας.* Ὁ μέντοι προφητικὸς λόγος τὴν παραίτησιν τῶν ἐλκομένων ἀρχεῖν ὑπὸ τῶν στασιαζόντων οὐ καθόλου φησὶ γεγενῆσθαι. Οὐ γὰρ εἶπεν ἀπλῶς, *Οὐκ ἔσομαι ἀρχηγός*, ἀλλὰ μετὰ προσθήκης, *Οὐκ ἔσομαι ἀρχηγός τοῦ λαοῦ τούτου*· καὶ τὴν αἰτίαν ἐπηγάγεν.

113. *Ὅτι ἀρείται Ἰερουσαλήμ, καὶ ἡ Ἰουδαία συμπτέπτωκε, καὶ αἱ γλώσσαι αὐτῶν μετὰ* (19) *ἀνομιᾶς τὰ πρὸς Κύριον ἀπειθοῦσιν.* Ἡ γὰρ τέως συνεχομένη ὑπὸ τῆς χειρὸς (20) τοῦ Κυρίου Ἰερουσαλήμ τῷ δεσμῷ τῆς συναφείας, ἀνείται νῦν καὶ ἐκβέβηται. Καὶ ἡ *Ἰουδαία συμπτέπτωκε*, τῶν στηριγμάτων αὐτῆς ὑφαιρεθέντων. Καὶ οὐχὶ τὰ μὲν πάθη τοιαῦτα; ἐπιμέλεια δὲ τίς τοῦ εὐαρεστῆσαι Θεῷ, καὶ σπουδὴ εἰς μετάνοιαν, ὥστε ἐντεῦθεν ἐλπὶδα εἶναι παυθῆσθαι τὰ δεινὰ; Ἄλλ' αἱ γλώσσαι αὐτῶν τὰ πρὸς Κύριον ἀπειθοῦσιν, καὶ οὐκ ἀπλῶς ἀπειθοῦσιν, ἀλλὰ μετὰ ἀνομιᾶς· ὥς, διὰ τὸ τὴν καρ-

¹¹ Psal. ciii, 15. ¹² Coloss. iii, 12. ¹³ Exod. iv, 13. ¹⁴ Eccl. vii, 6.

(13) Ita mss. omnes. Editi, τοῦ προστυχάνοντος.

(14) Editi, οικείου. At mss. aliquot, οικείου τοῦ. (15) Libri veteres, Ἀπόστολον, κἂν. Editi, Ἀπόστολον, ἐνδεδυμένα, κἂν.

(16) Editi, εἰσπυθύνονται πολλοί, καὶ οὐκ ἀντιλέγουσι, πολλοὶ σπουδαρχίδαι, πολλοί, haud recte. At hunc locum e mss. emendavimus.

(17) Ita sex libri veteres. Editi vero, παρεσκευάσεν.

(18) Editi, τὸ μὴ. Deest τό in mss. Statim quatuor mss., οὐκ ἰσχύσεις.

(19) In editis pro μετὰ legitur μεσσίαι, non librorum quidem vitiū, qui diligenter scripsere μετὰ, sed typographorum.

(20) Libri aliquot veteres, τῶν χειρῶν. Mox mss. nonnulli, αὐτῆς ἀφαιρεθέντων.

διὰν ἡλλοτριῶσθαι ἀπὸ Θεοῦ, καὶ ἀνυπότακτον εἶναι τοῦ Θεοῦ νόμου, τῆς γλώσσης αὐτῶν, δέον μελετᾶν νυκτὸς καὶ ἡμέρας τὸν νόμον Κυρίου, ἀντιλεγούσης καὶ ἀπειθούσης. Τίνος οὖν ἄρξω, φησί; Τῆς Ἱερουσαλήμ; Ἀλλὰ ἐκδέσθεται καὶ ἀνείται. Τῆς Ἰουδαίας; Ἀλλ' οὐκέτι ἔσθηκεν ὀρθή· συμπεπτώκε γάρ. Τῶν μετανοούντων; Ἀλλ' ἀπειθοῦσι ταῖς γλώσσαις αὐτῶν. Τάχα τοίνυν διὰ τὴν προϋπάρχουσαν δόξαν, σεμνὸν τὸ ἄρχειν τῶν τοιούτων. Ἀλλ' Ἐταπεινώθη, φησὶν, ἡ δόξα αὐτῶν, καὶ ἡ ἀσχυρὴ τοῦ προσώπου αὐτῶν ἀντέστη αὐτοῖς. Τοῦτέστιν, οὐδὲ παρρησία αὐτοῖς ἀνανεῖται πρὸς τὸν Θεόν, διὰ τὸ τὴν ἀμαρτίαν (21) μὴ τὴν τυχοῦσαν εἶναι, ἀλλὰ τῇ Σοδομιτῶν ἀξίαν εἶναι παραβάλλεσθαι, ἣν οὐχὶ λάθρα οὐδὲ ἐπασχυνόμενοι πεποιθήκασιν, ἀλλ' οἷον ἐπαγχαλόμενοι (22) τῇ ἐργασίᾳ τῶν πονηρῶν, ἀνῆγγεῖλαν πᾶσι καὶ ἐνεφάνισαν· ὥσπερ ἐκεῖνοι, ἐπὶ τὰς παρανόμους ἡδονὰς ὀρμῶντες, οὐχὶ ῥήματι (23) εὐπροσώποις τὴν ἀσέλγειαν συνεκάλυπτον. *Ποῦ γὰρ εἰσι, φησὶν, οἱ ἄνδρες οἱ εἰσελθόντες παρὰ σοί; Ἐξάγαγε αὐτοὺς πρὸς ἡμᾶς, ἵνα αὐτοῖς συγγενώμεθο.* Ἐκεῖνην ἐμιμήσαντο τὴν ἀμαρτίαν. Τὴν γὰρ ἀμαρτίαν αὐτῶν, ὡς Σοδόμων (24), ἀνῆγγεῖλαν καὶ ἐνεφάνισαν. Ταῦτα ὁ ἐντυχὼν τῇ ἱστορίᾳ διηγουμένη τὰ πρὸ τῆς καταστροφῆς Ἱερουσαλὴμ πάθῃ, τῆς προηγουμένης τὸ ἐναργὲς ἐκπλαγῆσεται. Δύο τοίνυν αἰτίαι παραιτήσεως εὐλόγου τῶν εἰς προστασίαν ἐλκομένων τοῦ λαοῦ, ἡ οἰκία αὐτοῦ ἀδυναμία, καὶ ἡ τῶν πραγμάτων δυσκολία, δυσδιωρθῶτων ὄντων τῶν λαῶν διὰ τὴν πολλὴν χύσιν τῆς ἀμαρτίας· ἅπερ ἀμφοτέρω ὁ προκείμενος περιέχει λόγος· περὶ μὲν τῆς ἰδίας ἀδυναμίας, τοῦ τὴν ἀρχὴν ἐξομνυμένου, λέγοντος· *Οὐκ ἔσται ἄρτος ἐν τῷ οἴκῳ μου, οὐδὲ ἱμάτιον*· τὸ δὲ τοῦ λαοῦ ἀνάτατον, ἐκ τοῦ εἰπεῖν· *Οὐκ ἔσομαι ἄρχων τοῦ λαοῦ τούτου, ὅτι ἀρείται Ἱερουσαλὴμ, καὶ ἡ Ἰουδαία συμπεπτώσει, καὶ αἱ γλώσσαι αὐτῶν μετὰ* (25) *ἀνομίας τὰ πρὸς τὸν Κύριον ἀπειθοῦσι.* Τὴν γὰρ ἀνομίαν αὐτῶν ὡς Σοδόμων ἀνῆγγεῖλαν καὶ ἐνεφάνισαν. Οὐδὲ γὰρ Σοδομίτας εἰς ἀν' ἐγένετο δυνατός περισώσασθαι, ἀλλ' ἐχρηζον δικαίων δέκα (26) ἐλάχιστον, τῶν ἐξαίτουμένων αὐτούς.

114. Οὐαὶ τῇ ψυχῇ αὐτῶν, ὅτι βεβούλευνται βουλήν πονηράν καθ' ἑαυτῶν, εἰπότες· *Δήσωμεν τὸν δίκαιον, ὅτι δύσχερτος ἡμῖν ἔστι. Τάινυν τῶ γεννήματα τῶν ἔργων αὐτῶν φάγονται.*

¹¹ Gen. xix, 5.

(21) Editi, ἀμαρτίαν αὐτῶν. Vox αὐτῶν in nostris mss. non reperitur.

(22) Variant inter se libri antiqui. Habent tres, ἐνθαλλόμενοι, alii tres, ἐναγαλλώμενοι, exultantes.

(23) Reg. quartus, ῥήματι μόνον.

(24) Editi et quatuor mss., ὡς Σοδόμων. Alii duo, ὡς Σόδομα. Aliquanto post editi et unus ms., καταπλαγῆσεται. Alii quinque mss., ἐκπλαγῆσεται.

(25) Jam nonuimus legi debere, quemadmodum in mss. legitur, μετὰ, non μετὰ.

(26) Editi καὶ τό. Vocula καὶ in mss. nusquam

A *tes sunt* simpliciter, sed *cum iniquitate*. Nam lingua eorum cum nocte ac die legem Domini meditari debuisset, contradicit ac refragatur, quod alienatum a Deo sit cor eorum, neque legi divinæ subditum Cui ergo, inquit, imperabo? Jerusalem? Sed ejeta est et dissoluta. An Judææ? Sed non amplius stat recta: siquidem collapsa est. Iisne qui poenitentiam agunt? Sed linguis suis imperium detrectant. Fortasse igitur ob pristinam gloriam gloriosum fuerit in hos imperium habere. Sed *Humiliata est*, inquit, *gloria eorum, et confusio vultus eorum resistit eis*. Hoc est, nulla eis relinquatur fiducia oculos sustolendi ad Deum, quod peccatum eorum non qualecunque sit, sed dignum quod crimini comparetur Sodomitarum, quod neque clanculum, neque pudori suffusi admisere. Imo quasi de flagitiis perpetratis gloriantes, ea nuntiaverunt omnibus ac prodiderunt, perinde atque illi in scelestissimas libidines festinantes, lasciviam suam speciosis verbis non occultarunt. *Ubi enim sunt*, inquit, *viri qui ingressi sunt apud te? Educ illos ad nos, ut coeamus cum eis* ¹⁰.

Peccatum illud sunt imitati. Nam peccatum suum, quemadmodum peccatum Sodomorum vulgatum fuerat, evulgaverunt ac prodiderunt. Quisquis in historiam eas quæ ante Jerosolymitanum excidium acciderunt calamitates enarrantem inciderit, evidentiam perspicuitatemque prophetiæ admirabitur. Duplex itaque 458 speciosæ illius detractionis ratio suppetebat iis, qui imperium in populum accipere compellebantur, propria imbecillitas, ac difficilis rerum status, quandoquidem populus vix ad frugem bonam redire poterat, ob plurimam peccatorum congeriem: quod utrumque hic sermo complectitur. Nam qui recusat principatum, de sua ipsius infirmitate dicit: *Non est panis in domo mea, neque vestimentum*; populi vero malum insanabile ostendit, dum dicit: *Non ero princeps populi hujus, quia dissoluta est Jerusalem, et Judæa concidit; et lingue eorum cum iniquitate his quæ Domini sunt, non obtemperant. Iniquitatem enim suam quasi Sodomorum divulgant ac proaiderunt*. Neque enim servare poterat unus aliquis Sodomitas, sed decem saltem iustis egebant, qui eorum poenam deprecarentur.

114. VERS. 10. *Væ animæ eorum, quia inierunt consilium malum contra se, dicentes: Alligemus iustum, quia inutilis est nobis. Itaque fructus operum suorum comedent*. Posteaquam tandem advertisset

comparat. Quod ait hoc loco Combessins, verborum illorum, δέκα τὸ ἐλάχιστον, etc., hunc esse sensum, decem minimum egebant, qui expeterent, in eo insigniter hallucinatum esse arbitramur. Neque satis intelligimus quid sibi velit illa, quæ vir eruditissimus addidit ad approbandam suam interpretationem, Cum unus id præstaret Abraham. Igitur verbum ἐξαίτεσιν hic non debet sumi pro eo quod est expetere: sed idem valet, quod poenam deprecari. Respiciebat scriptor, quisquis est, ad verba Genes. xviii, 32.

propheta populum instar Sodomorum sine ullo pudore ad peccatum præcipitem ferri, ita ut ne occulte quidem aut abscondite peccarent, imo cum plurima audacia et impudentia sese gerentes, ex ignominiosis facinoribus gloriarentur, ipsos deslens, hæc verba profert: *Væ animæ eorum, quia inierunt consilium malum adversum se, dicentes: Alligemus justum, quia inutilis nobis est. Consilia adversus justos inita in consultantium capita retorquentur: quemadmodum tela jacta a solidis ac repulso præditi corporibus in suos jaculatores resiliunt. Eam ob rem ait: Inierunt consilium adversum se, dicentes: Alligemus justum, quia inutilis nobis est. Judæi autem adveniente Domino hæc faciebant: quippe ipsum ligatum deduxere ad Caipham¹⁶. Ligabant manus, quæ ipsos beneficiis cumulerant, nec justitiæ serebant præsentiam, quod malitiam aboleat et exterminet. Est enim justitia injustis ac iniquis molesta, perinde atque sol lippientibus. Quapropter ait: *Fructus operum suorum comedent. Illorum autem operum fetus sunt captivitas, dispersio, templi eversio, lapsus a gloria, confusio vultus eorum, per quam eis non licet oculos ad Deum, ob impium facinus in Unigenitum admissum, tollere. Itaque fiducia priorem perdidit, quippe qui nec prophetas, nec cultum habeant: Verbo autem ligato, ligata veritate, luce ligata, justitia ligata, ligato Salvatore, ligato medico, liberatore ligato, quæ omnia Christus est juxta variam quæ de eo habetur notionem, privati sunt lumine, privati sunt verbo, privati sunt veritate, in iniquitate degunt, morbo insaniabili laborant. Ili sunt fructus operum eorum quos comedunt.**

115. VERS. 11. *Væ iniquo! Mala pro operibus manuum* 459 *ejus evenient ei.* Hæc de divino iudicio, quod unicuique pro merito mercedem rependit, dicta fuisse arbitramur. Quod si ideo *Væ iniquo*, dicitur, quod *Mala pro operibus ipsius evenient ei*: cujus malitia ad opus usque non processit, sed in arcano cordis recessu consummata est, nonne ei indiget poena, ita ut *Væ* ipsi etiam adaptari possit? Aut ubi quod in malitia perfectum est, retulit; quod minus est, id tibi proportionem servata reliquit excogitandum. Est enim perfecta malitia, cum quis et voluntate peccat et factis: dimidia vero mali pars est, cum peccatum in animi proposito manet. Itaque qui cogitatione peccat, non omnino remansurus est

¹⁶ Joan. XVIII, 28.

(27) Editi et Reg. primus, τῶν βεβουλευμένων. Alii quinque mss., βουλευομένων. Paulo post mss. nonnulli, πρὸς τοὺς ἀφέντας.

(28) Colb. primus, αὐτὸν, φησὶν, ἀπήγαγον· quæ vox ἀπήγαγον reperitur quoque in duobus aliis codicibus.

(29) Regii duo et Anglicus unus, τὴν περὶ αὐτοῦ. Codex Fr. 1, τὴν περὶ αὐτοῦ συμβουλίαν καί. At Henricianus et Anglici alii, et uterque Colb.

A Ταῦτα λοιπὸν ὁ προφήτης μετὰ τὸ ἰδεῖν τὸν λαὸν παραπλησίως Σοδόμοις ἀπερρυθρίσαντα πρὸς τὸ ἁμαρτάνειν, ὡς μὴδὲ μετὰ ἐπικαλύψεως καὶ ἐπικρύψεως πταίνει, ἀλλ' ἐπαρρησιάζεσθαι ἀναισχύντως, καὶ ἐπισεμνύνεσθαι τοῖς αἰσχροῖς, ἀποθρηγῶν αὐτοὺς, φησὶν· *Ὁὐαὶ τῇ ψυχῇ αὐτῶν, ὅτι βεβούλευνται βουλὴν πονηρὰν καθ' ἑαυτῶν, λέγοντες· Δήσωμεν τὸν δίκαιον, ὅτι δύσχρηστος ἡμῖν ἐστίν.* Αἱ κατὰ τῶν δικαίων βουλαὶ ἐπιστρέφουσιν ἐπὶ τὰς κεφαλὰς τῶν βουλευομένων (27). ὥσπερ ἀπὸ στεβρῶν καὶ ἀντιτύπων σωμάτων τὰ προσπεσόντα βέλη πρὸς τοὺς ἀφέντας ἐπάνεισι. Διὰ τοῦτο φησὶν· *Ἐβούλευσαντο βουλὴν καθ' ἑαυτῶν, εἰπόντες· Δήσωμεν τὸν δίκαιον, ὅτι δύσχρηστος ἡμῖν ἐστι.* Ταῦτα δὲ ἐποιοῦν οἱ Ἰουδαῖοι ἐν τῇ ἐπιδημίᾳ τοῦ Κυρίου· B δῆσαντες γὰρ αὐτὸν ἤγαγον (28) πρὸς Καϊάφαν. Ἐδέσμων τὰς χεῖρας τὰς εὐεργετούσας, οὐ φέροντες τῆς δικαιοσύνης τὴν ἐπιδημίαν, διότι πονηρίας ὑπέρχεν ἀφανιστικῇ. Δύσχρηστος γὰρ τοῖς ἀδικουσὶν ἡ δικαιοσύνη· ὥσπερ ὀφθαλμῶσιν ὁ ἥλιος. Διὸ φησὶ· *Τὰ γεννήματα τῶν ἔργων αὐτῶν γράονται.* Ταῦτα δὲ ἐκείνων τῶν ἔργων τὰ γεννήματα, ἡ αἰχμαλωσία, ἡ διασπορά, ἡ καταστροφή τοῦ ναοῦ, ἡ ἀπὸ τῆς δόξης κατὰπτωσις, ἡ αἰσχρὴ τοῦ προσώπου αὐτῶν, οὐκ εἴσω αὐτοὺς πρὸς Θεὸν ἀναβλέπειν, διὰ τὴν εἰς τὸν Μονογενῆ ἁμαρτίαν. Ἀπώλεσαν οὖν τὴν προτέραν παρρησίαν· μὴτε προφήτας, μὴτε λατρείαν ἔχοντες· δῆσαντες δὲ τὸν Λόγον, δῆσαντες τὴν ἀλήθειαν, δῆσαντες τὸ φῶς, δῆσαντες τὴν δικαιοσύνην, δῆσαντες τὸν Σωτήρᾶ, δῆσαντες τὸν λατρὸν, δῆσαντες τὸν ἐλευθερωτήν· ἀπερ πάντα ἐστὶ, κατὰ ποικίλῃν τὴν περὶ αὐτοῦ (29) ἐπίνοιαν, ὁ Χριστός. Ἐστέρηται φωτὸς, ἐστέρηται λόγος, ἐστέρηται ἀληθείας· ἀδικία συζῶσιν, ἀνίατα νοσοῦσιν. Ταῦτα C (30) ἐστὶ τὰ γεννήματα τῶν ἔργων, ἃ ἐσθίουσιν.

115. *Ὁὐαὶ τῷ ἀνόμῳ! Πονηρὰ κατὰ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ συμβήσεται αὐτῷ.* Περὶ τῆς θείας κρίσεως, τῆς ἀνταποδοδούσης ἐκάστῳ τὰ πρὸς ἑαυτὸν, ταῦτα εἰρησθαί φαιεν. Εἰ δὲ διὰ τοῦτο *Ὁὐαὶ τῷ ἀνόμῳ*, ὅτι *Πονηρὰ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ συμβήσεται αὐτῷ*, ᾧ μὴ προεχώρησεν εἰς ἔργον ἢ ἀδικίαν, ἀλλ' ἐν τῷ κρυπτῷ τῆς καρδίας συνετελέσθη· ἄρα οὐκ ἐπαχθίσεται ἡ κόλασις, ὥστε ἐφαρμόσαι τὸ *Ὁὐαὶ καὶ αὐτῷ*; *Ἦ τὸ τέλειον εἰπὼν ἐν κακίᾳ, σοὶ νοεῖν τὸ λείπον ἐξ ἀναλογίας κατέλιπε.* Τελεῖα μὲν γὰρ κακία, τὸ καὶ γνώμη καὶ πράξις ἁμαρτάνειν (31)· ἡμῖς δὲ τοῦ κακοῦ, ἐπὶ τῆς ὁρμῆς τῆς κατὰ διάνοιαν στήναι τὴν ἁμαρτίαν. Οὐ πάντῃ οὖν ἀτιμώρητος ὁ κατὰ διάνοιαν ἁμαρτάνων, ἀλλ' ὅσον ἔλλειπε, D

uti in contextu.

(30) Ita libri veteres. Editi, ταῦτα δέ.

(31) Totum illud, Τελεῖα μὲν γὰρ κακία τὸ καὶ γνώμη καὶ πράξις ἁμαρτάνειν, ex Henriciano et ex apographo Anglico addendum esse, et textui inserendum, jam inonuerat eruditissimus vir Ducaeus. Monemus nos hæc ipsa verba reperiri quoque in aliis duobus Regiis et in utroque Colbertino.

τοῦ κακοῦ, τοσοῦτον αὐτῷ τῶν πόνων ὑφαιρεθῆσεται. Οὐαὶ οὖν τῷ ἀνθρώπῳ, ὅτι πονηρὰ αὐτῷ κατὰ τὰ ἀνομήματα, καὶ κατὰ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ συμβήσεται αὐτῷ (32)· διότι αἱ χεῖρες ὀργανά εἰσι τῆς ἐννοίας. Ὡς ἂν οὖν κινή τὸ κατάρχον, οὕτω κινεῖται τὸ ἐνεργούν.

116. Λαὸς μου, οἱ πράκτορες ὑμῶν καλαμῶνται ὑμᾶς, καὶ οἱ ἀπαιτοῦντες κυριεύουσιν (33) ὑμῶν. Ἀνακαλουμένου τὸν λαὸν ἡ φωνή, καὶ συναλγούντος τοῖς κακουμένοις, Λαὸς μου. Πρὶν δῆσαι τὸν δίκαιον, πρὶν τὴν χρῆσιν αὐτοῦ παρατίθασθαι, τί πεπόνθατε; Νῦν (34) κατάρχειοι γεγέννησθε πολλῶν ὀφλημάτων. Διὰ τοῦτο τοῖς εκπράσσουσιν ὑμᾶς (35) τὴν ὀφειλὴν ἐκδοτοὶ γεγέννησθε· οἱ ἐπειδὴ δράγματα ἐν ὑμῖν οὐχ εὐρίσκουσιν, οὐδὲ καρπῶν εὐθνήαν, καλαμῶνται ὑμᾶς μικροὺς καὶ εὐτελεῖς, κατακτείνουσιν καρποὺς τῶν φυγῶν ὑμῶν (36) ἐκλέγοντες. Τοιοῦτοι δὲ ἔσμεν, μικροπρεπῶς καὶ εὐτελεῶς καὶ ἀκάρπως μετανοοῦντες. Ὁ γὰρ σπείρει ἄνθρωπος, τοῦτο καὶ θερίσει. Ὁ τοίνυν τῇ ἀξιολόγῃ μεταμελεῖα πλουσίως σπείρων εἰς τὸ Πνεῦμα, ἐλεημοσύνην, εὐσπλαγγνίαν, ἱκεσίαν, δικαιοσύνην, δάκρυον διηγεκῆς· οὗτος σπείρων ἐν δάκρυσιν, ἐν ἀγαλλιάσει θερίσει, αἶρων τῆς μετανοίας τὰ δράγματα, ὥστε τῷ πράκτορι ὅλον ἀποτίσαι τὸ χρέος. Ὁ δὲ μεταμελεῖς (37) τῶν προσημαρτημένων μικρὰ σπείρων, ἐν ἐλεημοσύνῃ, ἐν προσευχῇ, ἐρημον καρποῦ καλὰ μὴν τρέφον, οὐδὲ ταύτην ὑπὸ τοῦ πράκτορος ἔχειν συγχωρηθήσεται. Τίς δὲ ὁ πράκτωρ οὗτος, ἐκ τῆς κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον παραινέσεως διδασκώμεν, τοῦ Κυρίου λέγοντος· Ὡς γὰρ ὑπάρχεις μετὰ τοῦ ἀντιδικου σου ἐπ' ἄρχοντα, ἐν τῇ ὁδῷ δὲς ἐργασίαν ἀπαλάσθαι αὐτοῦ· μήποτε κατασύρῃ σε πρὸς τὸν κριτὴν, καὶ ὁ κριτὴς σε παραδῶ τῷ πράκτορι· καὶ ὁ πράκτωρ σε βάλῃ εἰς φυλακὴν. Νόησον γὰρ ἐκεῖ τὸν ἀντιδικόν καὶ τὴν ὁδόν· εἴτα τὸν ἄρχοντα τὴν προσεστώτα τοῦ ἀντιδικου ἡμῶν. Ὁδὸς μὲν γάρ, ὁ βίος ἡμῶν· ἀντιδικὸς δὲ, ἡ ἀντιπαλαίουςα ἡμῖν δύναμις καὶ παρεπομένη τῷ βίῳ, πάσῃ μεθοδεῖα μηχανωμένη ἐκτρέφει ἡμᾶς τῆς πρὸς θεὸν ἀγούσης ὁδοῦ· ἄρχων δὲ, ὁ τοῦ κόσμου τούτου ἄρχων, περὶ οὗ ὁ Κύριος εἶρηκε· Νῦν ἔρχεται ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου, καὶ ἐν ἐμοὶ εὐρήσει (38) οὐδέν. Ἄλλ' ἐν μὲν τῷ Κυρίῳ εὗρεν οὐδέν, διότι Ἄμαρτιον οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὐρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ· τῷ πεπειραμένῳ κατὰ πάντα καλὸ ὁμολόγητα, χωρὶς ἁμαρτίας.

A inultus : sed quantum deficit a malo, tantum ei pœnarum remittetur. Væ igitur iniquo, quia ei mala secundum iniquitates et secundum opera manuum ejus evenient, quod manus organa sunt cogitationis. Quoquo igitur modo moveatur id quod principium est, eodem movetur id quod exsequitur.

116. VERS. 12. *Popule meus, exactores vestri demetunt vos, et exigentes dominantur vobis.* Vox isthæc, *Popule meus*, est adhortantis populum, et male affertos miserantis. Priusquam alligassetis justum, priusquam eo uti recusassetis, quid passi fueratis? Jam debitis multis obstricti estis. Idcirco traditi estis in manus exigentium a vobis debita, qui cum neque manipulos, neque uberes fructus apud vos inveniant, in modum spicilegii exiguos vos atque viles demetunt, confractos animarum vestrarum fructus colligentes. Sumus autem ejusmodi, si cum pusillo abjectoque animo ac sine fructu pœnitentiam agimus. *Quod enim seminat homo, hoc et metet* ¹⁷. Qui igitur eleemosynam, commiserationem, obsecrationem, justitiam, lacrymas assiduas per præclaram laudabilemque pœnitentiam in Spiritu abundanter seminat, hic seminans in lacrymis, metet in exultatione ¹⁸; atque manipulos pœnitentiæ auferet, adeo ut exactori debitum omne exsolvat. Quem vero pœnitet peccatorum ante commissorum, si exigua quæpiam seminat in eleemosyna et in precatione; is vacuum fructu stipulam nutriens, ne hanc quidem retinere permittetur ab exactore. Quis autem iste sit exactor, edoceamur per evangelicam admonitionem, dicente Domino : *Cum enim vadis cum adversario tuo ad principem, in via da operam ut libereris ab eo, ne forte pertrahat te ad judicem, et judex tradat te exactori, et exactor mittat te in carcerem* ¹⁹. Profecto hic consideres velim adversarium et viam, postea principem, qui adversario nostro præfectus est. Via quidem, nostra vita est : adversarius vero, virtus est nobis oblectans, vitæque sociæ, quæ nullas **460** non excogitat insidias, quibus nos a via ad Deum deducente abducat : princeps autem est ipse mundi hujus princeps, de quo Dominus dixit : *Nunc venit princeps mundi hujus, et in me non inveniet quidquam* ²⁰. Sane in Domino quidem nihil invenit, quia *Peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus* ²¹; licet tentatus fuerit per omnia pro similitudine, absque peccato ²².

¹⁷ Gal. vi, 8. ¹⁸ Psal. cxxv, 6. ¹⁹ Luc. xii, 58.

²⁰ Joan. xiv, 30. ²¹ I Pet. ii, 22. ²² Hebr. iv, 15.

(32) Sic libri quatuor veteres. Aberat αὐτῷ ab editis. Illa quæ statim leguntur, ὥς ἂν οὖν, etc., Quoquo modo moveatur id quod principium est, eodem movetur id quod exsequitur, sic intelligenda esse puto : Quoquo modo moveatur causa prima, eodem quoque movetur instrumentum. Et vero instrumentum tale est, ut, quod a prima causa excogitatum est, exsequatur.

(33) Editi et Reg. primus, κυριεύουσιν, dominantur. At in aliis quinque mss. et apud LXX legitur, κυριεύουσιν, dominantur.

(34) Hic locus ita interpungitur, ut punctum in

aliis mss. ponatur ante voculam Νῦν, in aliis post eandem.

(35) Editio prior et Reg. primus, ἡμᾶς, male. Alii quinque mss., ὑμᾶς, bene.

(36) Regii duo cum editis, ἡμῶν. Alii quatuor mss., ὑμῶν, rectius.

(37) Editi et codex Fr. 1, ἐπιμελεῖα, vitiose. Alter Combesii codex et alii nonnulli, μεταμελεῖα, recte.

(38) Apud Joannem xiv, 31, paulo alter, οὐκ ἔχει, non habet. Notandum tamen, vocem εὐρήσει notari et ipsam in Novo Testamento Oxoniensi. Quin

117. Cum igitur in nobis invenerit multa, nos A multis peccatorum quorum auctor est vinculis pertractos, quibus nosmetipsos obstrinximus, tradet iudici. Iudex autem cui iudicium omne dedit Pater³³, nos criminibus multis ab adversario et ab ultore coargutos apprehendens, tradet exactori exigendis pœnis præsinito; qui nos mittit in carcerem, hoc est, in supplicii locum, flagris immanissimis pro rebus vel minimis et pro peccatis a nobis cum contemptu patris reprecens ac exigens pœnas. Quocirca consilium dat Dominus, ut dum in via cum adversario sumus³⁴, demus operam ut ab illo liberemur, hoc est, ea efficiamus opera, quibus ab inimico valeamus liberari; nec unquam inducamur, ut adventum extremæ illius horæ expectemus, quæ princeps astans nos perscrutabitur: qui si multa quæ sui ipsius impulsu patrata fuerint, in vita nostra invenerit, tradet nos iudici, coarguens nos, nec negare nos sinens, ut qui nobis revocaturus in memoriam sit locum in quo peccatum admisimus, quod esset nobiscum, et una nobiscum malum conficeret; item modum quo deliquimus, atque eum quo peccavimus affectum. Itaque interea dum agendi habemus potestatem, navemus operam, ut ab adversario liberemur. Et exigentes dominantur vobis. Pauperes multo ære alieno oppressos in servitutem redigunt exactores. Et quidem operæ pretium est nihil debere: proximum autem fuerit, æris alieni dissolvendi non deesse facultatem: sin minus, cum rationes repetentur, servum esse necesse est omnino. Hæc dicta sint propter illud: Exactores vestri demetunt vos, et exigentes dominantur vobis.

118. Popule meus, qui beatos vos prædicant, decipiant vos, et semitam pedum vestrorum turbant. Qui adolescentibus subijciuntur, et derisorum subduntur dominio, qui instar spicilegii demetuntur ab exactoribus, et addicuntur servituti, quod non habent unde solvant, atque ob nimiam inopiam amisere libertatem, ii profecto digniores sunt qui commoveant miserationem, quam ut beati prædicentur. Qui igitur tales beatos prædicat, adulatoris partes agit; præter decorum ad captandam gratiam loquens, eos decipit, nec mediocriter nocet, cum sensum peccatorum adimat; atque, dum ob beatitudinem immerito attributam decipiuntur, semita pedum eorum conturbatur. Quapropter calamitates quidem provocant ad humilitatem, beatitudinis vero felicitatisque prædicatio tumorem parit et 461 superbiam. Dixit autem generatim, Popule. Nimi-

³³ Joan. v, 22. ³⁴ Luc. xii, 58

ei Theodorus Beza, ut monet Duceus, ita quoque in duobus exemplaribus legerat, οὐχ εὐρήσει, non inveniet.

(39) Editi et quinque mss., τότε. At Reg. tertius, ὁπότε.

(40) Editi et tres mss., τρόπου δ, et ita quoque scribitur in Colb. secundo, prima manu. Reg. quartus, cui favet Colb. secundus, secunda manu, τρόπος δν. Alter Combefisii codex, τρόπος ὅ. Mox editi et Reg. primus, ἡμαρτάνομεν. Alii quinque mss., ἡμαρτομεν.

117. Ἐπειδὴν οὖν εὐρη ἐν ἡμῖν πολλὰ, πολλὰς ἡμᾶς σειραῖς, αἷς ἐαυτοὺς κατεδήσαμεν, τῶν ἐαυτοῦ ἁμαρτιῶν ἐπισυρόμενοι, παραδώσει τῷ κριτῇ. Ὁ δὲ κριτὴς, ὃς πᾶσαν κρίσιν ἔδωκεν ὁ Πατήρ, παρὰ τοῦ ἔχθρου καὶ ἐκδικητοῦ ἐλεγχθέντας ἐπὶ πολλοῖς ἐγκλήμασι παραλαβὼν, παραδώσει τῷ πράκτορι τῷ ἐπὶ τῶν κολάσεων τεταγμένῳ· ὃς βαλεῖ εἰς τὴν φυλακὴν· τουτέστιν, εἰς τὸν τόπον τῆς κολάσεως, δι' ἐπιπόνων μαστίγων ἀπαιτῶν καὶ ἐκπράσων μέχρι καὶ τῶν μικροτάτων καὶ μετὰ καταφρονήσεως παρ' ἡμῶν ἁμαρτανόμενων. Διὸ συμβουλεύει ὁ Κύριος, ἔω; ἔσμεν ἐν τῇ ὁδῷ μετὰ τοῦ ἀντιδίκου, δοῦναι ἐργασίαν ἀπηλλάχθαι αὐτοῦ, τουτέστι ποιεῖν τὰ ἔργα πρὸς ἀπαλλαγὴν τοῦ ἔχθρου, καὶ μὴ ἀναμένειν ποτὲ ἀχθῶμεν, ὁπότε (39) ἔλθῃ ἡ τελευταία ὥρα· ἐν ᾗ ἐπιστάς ὁ ἄρχων διερευνησεται ἡμᾶς· ὃς ἐὰν πολλὰ τῶν ἐαυτοῦ ἐν τῷ βίῳ ἡμῶν εὐρη, παραδώσει ἡμᾶς τῷ κριτῇ, ἐλέγχων ἡμᾶς, καὶ τὴν ἀντην μὴ συγχωρῶν, ὑπομνηστικῶν ἡμᾶς τοῦ τόπου ἐν ᾧ ἐποιούμεεν τὴν ἁμαρτίαν, ὡς μεθ' ἡμῶν ὑπάρχων, καὶ συνεργῶν ἡμῖν τὸ κακὸν, τοῦ τρόπου δ (40) ἐπετηδεύσαμεν, τῆς διαθέσεως μεθ' ἧς ἡμαρτομεν. Ἔως οὖν ἔσμεν κύριοι τοῦ ἐργάζεσθαι, δώμεν ἐργασίαν ἀπηλλάχθαι τοῦ ἀντιδίκου. Καὶ οἱ ἀπαιτοῦντες κυριεύουσιν (41) ὡμῶν. Οἱ τοὺς πένθητας πολλοὺς ὀφλήμασιν ὑποκειμένους ἀπαιτοῦντες, ἔλκουσιν εἰς δουλείαν. Καλὴν μὲν οὖν, μὴ ὀφισκάνειν· δεύτερον δὲ, τὸ μὴ ἀπορεῖν πρὸς τὴν διάλυσιν τοῦ ὀφλήματος. Εἰ δὲ μὴ, πᾶσα ἀνάγκη, δούλον εἶναι τῶν ἐπαγομένων αὐτῷ ἀπαιτήσεων. Ταῦτα διὰ τὸ, Οἱ πράκτορες ὡμῶν κυ- 4 λαμῶνται ὡμᾶς, καὶ οἱ ἀπαιτοῦντες (42) κυριεύουσιν ὡμῶν.

118. Λαός μου, οἱ μακαρίζοντες ὑμᾶς, πλανῶσιν ὑμᾶς, καὶ τὴν τρίβον τῶν ποδῶν ὡμῶν ταράσσουσιν. Οἱ ὑπὸ νεανίσκων ἀρχόμενοι, καὶ ὑπὸ ἐμπαικτῶν κυριεύμενοι, οἱ ὑπὸ τῶν πρακτόρων κα- 4 λαμῶμενοι, καὶ διὰ τὸ ἀπορεῖν πρὸς τὴν διάλυσιν εἰς δουλείαν ἀγόμενοι, καὶ τὴν ἐλευθερίαν ὑπὸ τῆς ἀγαν πένιας ἀπολωλεκότες, τοῦ ἐλεεῖσθαι ἀξίως πράσσουσι μάλλον ἢ τοῦ μακαρίζεσθαι. Ὁ οὖν μακαρίζων τοὺς τοιοῦτους, κολακὸς ποιῶν ἔργον, κατὰ χαρίζομενος παρὰ τὸ προσήκον, πλανᾷ βλάπτων οὐ μέτρια, τὴν ἐπὶ τοῖς ἁμαρτήμασιν αἰσθησὶν ἀφαιρούμενος· τῶν δὲ ἀπατωμένων ἐπὶ τῷ παρὰ τὴν 4 ἀξίαν μακαρισμῷ καὶ ἡ τρίβος τῶν ποδῶν συνταράσσεται. Διότι αἱ μὲν θλῆψεις ἐπὶ ταπεινώσειν προκαλοῦνται· ὁ δὲ μακαρισμὸς φουσιῶσιν ἐμποιεῖ. Καθ- 4 ὅλου δὲ εἶπεν, Λαός· δηλῶν, ὅτι οὐχὶ οὗτος μόνον ταπεινῶς διαχείμενος (43), ὡς ἐν τοῖς ἀπρηριθμημέ-

(41) Reg. primus, κυριεύουσιν.

(42) Editi, ἀπαιτοῦντες ὡμᾶς. Vox ultima in nostris sex mss. non invenitur. Ibidem Reg. primus rursus, κυριεύουσιν.

(43) Sic emendatum reperi in margine mei libri: sed, ut verum fatear, non notavi quia auctoritate quoque testimonio id fecerim. Mihi tamen est persuasissimum, me non conjectura ductum; sed fide alicujus codicis innixum, ita castigasse. Vulgatam lectionem nunc ascribam, quæ hæc est: Καθόλου δὲ καὶ πᾶς ὁ λαός, οὐχὶ οὗτος μόνον ὁ οὕτω ταπεινῶς

νοις εἶναι παθήμασιν· ἀλλὰ πᾶς οὖν ὁ καθόλου λαός, τῷ ἄθροισμα εἶναι ἀνθρώπων ἐκ διαφόρων ἐπιτηδεύματων καὶ ἡλικιών καὶ βίων συνελεγμένους, ὅρ' ἓνα πίπτειν μακαρισμὸν ὁμοτίμως οὐ δύναται. "Αλλαι γὰρ ἄλλως (44) ἔβαι· ἕκαστον συμφορὰ κατατρώγουσι· τὸν μὲν τὰ τοῦ γήρους ἐπίπονα· τὸν δὲ τὰ τῆς δουλείας κακὰ· ἄλλον πένια· ἐτέρους οἰκείων (45) ἀποβολή· ἄλλους νόσοι. Πῶς οὖν οὐκ ἀπατηλὸς ἐστὶν ὁ μακαρισμὸς ὁ λαῷ παντὶ προσαγόμενος; Ὁ μόντοι Κύριος, εἰ καὶ πλῆθος ἐμφαίνει διὰ τοῦ μακαρισμοῦ· *Μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι· καὶ, Μακάριοι οἱ πεινῶντες· καὶ, Μακάριοι οἱ κλαίοντες*· ἀλλὰ τῷ (46) πρὸς παρόντας ἀποτεινέσθαι δείκνυσιν τὸ εὐαρίθμητον τῶν μακαριζομένων. Ἀπλὸν γὰρ, ὅτι περὶ τῶν μαθητῶν ἐποιεῖτο τὸν λόγον, τῶν δεδιδαγμένων τὴν ἐπαινετὴν ταπεινοφροσύνην, καὶ κατὰ τὴν πρὸς αὐτὸν ἐξομώσιν, τὸν δι' ἡμᾶς πτωχεύσαντα, τὴν ἐν τῷ φρονήματι πτωχεῖαν ἀνεληφόρων. Διὰ τοῦτο φησιν, ὅτι *Ἰμετέρας ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν*· καὶ τὸ, *Μακάριοι οἱ πεινῶντες νῦν, ὅτι αὐτοὶ χορτασθήσονται*. Εἰ δὲ στενὴ ἡ ὁδός, καὶ ὀλίγοι οἱ εὐρίσκοντες αὐτήν, πῶς δυνατόν πολλοὺς εἶναι τοὺς μακαριζομένους; Ὡστε πάντως ὁ λαὸς ὅλον μακαρίζων, πλανᾷ καὶ ταράσσει αὐτὸν, μὴ ἔων ὁδεύειν εἰρηνικῶς. "Ἐστὶ δὲ ῥάδιον ἀλῶναι τῷ πάθει τῶν ἐπαινῶν τοὺς μὴ προσέχοντας, ὑπὸ φιλαυτίας ἐκάστον ῥαδίως ταῖς ἐκ τῶν κολακειῶν ἀπάταις ὑπαγομένου· ἀνδρὸς δὲ ὠφελιμέου (47), μήτε ταῖς καχηγορίαις τινῶν ὑποπίπτοντα ταπεινοῦσθαι, μὴδὲ συστήλλεσθαι παρὰ τοῦτο, μήτε ὑπὸ ἐπαινῶν ἀγνοίᾳ τῶν καθ' ἑαυτὸν ἐξοιδάινειν ῥαδίως καὶ φυσιοῦσθαι. "Ἐπεὶ δὲ τρίτος ἐστὶν ἡ προτετριμμένη καὶ διωδευμένη (48) ὑπὸ τῶν προλαβόντων ὁδός, ὁ μὴ ἔων εἰς αἴσθησιν ἔλθειν λυπηρὰν τοὺς ἀπολείπομένους τοῦ ζήλου τῶν προσαγόντων, ἀλλ' ὡς κατορθούντας μακαρίζων τοὺς ἀμαρτάνοντας, τὴν τρίτον τῶν ποδῶν αὐτῶν συνταράσσει.

ῥυμ studio deficiunt, morbo ac tristi sensu affici non sinit, imo vero delinquentes quasi recte se gererent, prædicat beatos, is semitam pedum eorum conturbat.

419. Ἀλλὰ νῦν καταστήσεται εἰς κρίσιν Κύριος, καὶ στήσεται εἰς κρίσιν τὸν λαόν αὐτοῦ. Πάντα κρίσει θεὸς καὶ συνέσει κατὰ τὴν δυσδιήγητον σοφίαν ἐπιμερίζεται ἕκαστῳ πρὸς τὴν ἀξίαν· τὰ τε νῦν ἐπαγόμενα, τὰ τε κατὰ τὸν μέλλοντα αἰῶνα. "Ἐπεὶ οὖν τοιαῦτα, φησὶν, ἠνόμησεν ὁ λαός, τοιαῦτα δὲ αὐτῷ ἐτήγαγεν ὁ Κύριος. Διὰ τὸ οἰνεῖ ἀποδειχθῆναι ὀφείλειν (49) τὰ περὶ τῆς δικαιοσύνης τοῦ

⁴⁴ Matth. v, 3. ⁴⁵ ibid. 6. ⁴⁷ ibid. 5. ⁴⁸ II Cor. viii, 9. ⁴⁹ Matth. v, 3. ⁵⁰ ibid. 6. ⁵¹ Matth. vii, 14.

διακείμενος, ὡς ἐν τοῖς ἀπρηριθμημένοις εἶναι παθήμασιν· ἀλλὰ καὶ πᾶς λαός τὸ ἄθροισμα εἶναι ἀνθρώπων.

(44) Pro ἄλλους scripsimus ἄλλως, non quod vox ἄλλως nobis magis ardeat, sed quod sex codicum auctoritate fulciatur.

(45) Editi et quatuor mss., οἰκείων, *necessarium amissio*. At uterque Combelisii codex, οἰκῶν, *adium jactura*; et ita legit vertitque Tilmannus. Statim in editis legitur, νόσοι· sed scriptum reperitur in nostris sex codicibus, νόσοι.

(46) Editi, τό. At mss., τῷ. Illud quod mox se-

rum ostendit non modo cum populum qui ita depressus est ut in malis enumeratis versetur, sed in universum quemvis populum, utpote qui sit cætes hominum, ex diversis studiis atq; vitæ institutis collectus, unum et idem beatitudinis genus ex æquo assequi non posse. Aliæ enim alio modo, et suæ quemque calamitates direxant; hunc quidem senectæ incommoda, hunc vero servitutis miserie: alium paupertas, cæteros necessarium amissio, alios morbi affligunt. Quomodo igitur beatitudinis prædicatio populo omni attributa, sacata non est et captiosa? Dominus autem etiamsi multitudinem declarat in beatitudinibus designandis, *Beati pauperes spiritu*⁴⁴, et, *Beati qui esuriunt*⁴⁵, et, *Beati qui lugent*⁴⁷; tamen eo quod eos qui præsentibus

aderant alloqueretur, eos qui beati prædicantur, facile numerari posse docet. Planum est enim, eum de discipulis sermonem habuisse, qui laudabilem edocti fuerant humilitatem, atque ad similitudinem ejus qui propter nos egenus factus est⁴⁸, paupertatem spiritus erant amplexi. Quamobrem ait: *Vestrum est regnum cælorum*⁴⁹; et illud, *Beati qui nunc esuriunt, quia ipsi saturabuntur*⁵⁰. Quod si angusta est via, et pauci sunt qui inveniant eam⁵¹, qui fieri potest ut multi sint qui prædicentur beati? Itaque quisquis omnem omnino populum prædicat beatum, seducit ipsum et conturbat, nec illum tranquille incedere sinit. Facile autem est iis qui minime sunt attenti laudum affectu ac studio capi, cum unusquisque assentationum fallaciis præ sui ipsius amore haud difficulter seducatur. Est autem viri provecta virtute præditi nequaquam dejecti, conviciis quorumdam succumbentem, neque ob id animo contrahi, neque facile præ laudibus intumescere ac inflari sui ipsius statum ignorantem. Quia vero semita iter est jam tritum, et ab iis qui præcesserunt confectum; quisquis eos qui a decessorum

419. VERS. 13. *Sed nunc constituetur in iudicium Dominus, et sistet in iudicium populum suum.* Omnia divino iudicio ac prudentia unicuique pro merito distribuuntur juxta inenarrabilem sapientiam; tum ea quæ nunc temporis inferuntur, tum quæ in futuro sæculo reservantur. Quoniam igitur, inquit, talibus sese iniquitatibus obnoxium præstitit populus, tales item ei irrogavit pœnas Dominus. Quasi

quitur, τὸν λόγον, in nostris sex mss. non invenitur; neque tamen quidquam defendendum censuimus.

(47) Editi et Reg. primus, ὠφελίμου. Alii quatuor mss. cum uno Combelisiano, ὠφελιμέου. Ibidem editi et duo mss., κατηγορίας, *accusationibus*. Alii quatuor mss., καχηγορίας, *conviciis*. Probat'ur quidem nobis utraque lectio: sed eam selegimus, cui plures codices favent.

(48) Editi et mss. nonnulli, διωδευομένη. Alii quidam mss., διωδευμένη.

(49) Editi, ὠφέλις. Reg. tertius, ὠφέλει. At in aliis quatuor mss. legitur, ὠφελίην.

quæ ad Dei justitiam pertinent oculis subijci debeant, quod videlicet iniquitatum mensuram vindictæ magnitudine non superarit, ideo dictum est : *Sed nunc constituetur in iudicium Dominus* : ut particula *nunc* distinguatur a futuro sæculo. Aut forte illud, *nunc*, apud nos quidem minimum et individuum temporis momentum significat : **462** sed in Deo, juxta significationem vocis *nunc*, adjacent et astant omnia. Nihil enim apud ipsum præteritum est, nihil futurum : sed cuncta sunt præsentia, et quæ procul a nobis futura expectantur, tanquam jam præsentia a divinis oculis conspiciuntur, ita ut in Deo illa temporis pars *Nunc ævum* etiam futurum complectatur. Cum igitur, quantum ad Deum attinet, non longe absit definitum iudicii tempus, vocem hanc *nunc* ad universale iudicium referri duximus. *Constituetur* autem in iudicium. *Declarat* rationes justitiæ suæ, juxta quas ob ipsa opera æquam in sumendis ejusmodi suppliciis vicem adhibet : sic ut ii etiam qui condemnantur, pronuntiatio adversum se iudicio tantquam justissimo assentiantur.

120. *Et sistet in iudicium populum Israeliticum. (Quicunque enim in lege peccaverunt, per legem judicabuntur* ²²). Nequaquam autem sententiam parem prolaturus est in reliquos populos. Nam *Quicunque sine lege peccaverunt, sine lege etiam peribunt* ²³. Et, *Impii non resurgent in iudicio* ²⁴, sed in condemnatione. Iudicium autem est penes omnem legislatorem in eos qui secundum legem ab eo scriptam judicantur, cum et ea quæ acta sunt, et legislatoris voluntas inter se comparantur. Quapropter ait etiam Dominus : *Sermo quem locutus sum, ipse vos judicabit* ²⁵ : quippe cogitationes sibi invicem adversantur, tum ea quæ a Domino suggeritur, tum ea quæ ad peccatum invitat. Nam, juxta Osee ²⁶, circumdabunt unumquemque cogitationes ipsius. Videbimus enim simul omnia opera nobis per memoriam veluti astantia, atque ex adversa facie cum propriis formis menti nostræ objecta, præsit unum quodque vel gestum, vel prolatum est. Postquam enim Dominus, quod ad gentium a se assumptarum curam attinet, ea omnia quæ muneris illius sunt, omnino præstitisse se ostendit, tum dicitur vincere, cum apud nos judicatur ²⁷. Sane haud putandum est multum temporis consumptum iri, ut se quisque cum actionibus suis conspiciere valeat ; quippe animus vi inexplicabili, momento temporis, tum iudicem, tum quæ divino iudicio conjuncta sunt, sibi ipse finget, sibi que repræsentabit omnia, ac velut in speculo, eorum quæ gesta sunt formas acie mentis contuebitur.

²² Rom. II, 12. ²³ ibid. ²⁴ Psal. I, 5. ²⁵ Joan. XII, 48. ²⁶ Ose. VII, 2. ²⁷ Psal. I, 6.

(50) Ita Reg. quartus. Deest τό in aliis quinque mss. et in pervulgatis.

(51) Veteres quatuor libri. συμπεριλαμβάνειν.

(52) Editi et quinque mss., καθώς : sed pro καθώς in Reg. quarto rectius legitur, καθ' οὗς.

A Θεοῦ, ὅτι οὐχ ὑπερέβη τὸ μέτρον τῶν ἀδικημάτων ἐν τῷ πλήθει τῆς τιμωρίας, εἰρηται τὸ (50), Ἄλλα τὸν καταστήσεται εἰς κρίσιν Κύριος : ἵνα τὸ τὸν τοῦτο τῷ μέλλοντι αἰῶνι ἀντιδιαστέλληται. Ἡ μήποτε τὸ, τὸν, ἐφ' ἡμῶν μὲν τὸ ἀκαριαῖον καὶ τὸ ἀδιαίρετον τοῦ χρόνου σημαίνει : ἐπὶ δὲ Θεοῦ πάντα κατὰ τὴν τοῦ, τὸν, αἰσθησιν παράκειται. Οὐδὲν γὰρ αὐτῷ παρήλθεν, οὐδὲ μέλλει, ἀλλὰ πάντα ἐνέστηκε, καὶ τὰ πόρρωθεν ἡμῖν προσδοκώμενα, ὡς ἦδη παρόντα ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ὀφθαλμοῦ καθορᾶται, ὥστε ἐπὶ Θεοῦ τὸ, τὸν, καὶ τὸν μέλλοντα αἰῶνα, συμπεριλαμβάνειν (51). Ἐπεὶ οὖν οὐ μακρὰν ἐστὶν ὡς πρὸς τὸν Θεὸν, ὁ ὠρισμένος τῆς κρίσεως καιρὸς, ἐπὶ τὴν καθολικὴν κρίσιν ἀναφέρεσθαι τὸ τὸν ἐξειλήφαμεν. *Καταστήσεται δὲ εἰς κρίσιν*, ἐξαπλῶν τοὺς λόγους τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ, καθ' οὗς (52) ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς ἔργοις δικαίαν ποιεῖται τῶν τοιῶνδε καλᾶσεων τὴν ἀνταπόδοσιν, ὥστε καὶ τοὺς καταδικαζομένους συντίθεσθαι τὴν κατ' αὐτῶν ἀποφανθεῖσαν κρίσιν ὡς δικαιοτάτην.

120. Καὶ στήσει εἰς κρίσιν τὸν λαὸν τὸν Ἰσραηλιτικὸν ("Ὅσοι γὰρ ἐν νόμῳ ἡμαρτοῦ, διὰ νόμου κριθήσονται), τοὺς δὲ λοιποὺς λαοὺς οὐκέτι· διότι "Ὅσοι ἀνόμως ἡμαρτοῦ, ἀνόμως καὶ ἀπολοῦνται· καὶ, Οἱ ἀσεβεῖς οὐκ ἀναστήσονται ἐν κρίσει, ἀλλ' ἐν κατακρίσει. Παντὶ δὲ νομοθέτῃ (53) πρὸς τοὺς κατὰ τὸν ὅπ' αὐτοῦ γεγραμμένον νόμον κρινόμενους κρίσις ἐστὶν ἐν τῇ παρεξετάσει τῆς τε πράξεως καὶ τοῦ βουλήματος τοῦ νομοθέτου. Διὸ καὶ ὁ Κύριος, Ὁ λόγος, φησὶν, ἐν ἐλλάλησα, αὐτοῦς ὁμῶς κρίνει· ὅτι οἱ λογισμοὶ ἀλλήλοις ἀντικαθίστανται· ὃ τε παρὰ τοῦ Κυρίου ὑποβλήθεις, καὶ ὁ πρὸς τὴν ἁμαρτίαν ἐκκαλεσάμενος. Κατὰ γὰρ τὸν Ὡσηέ, κυκλώσει ἕκαστον τὰ διαβόλεια αὐτοῦ. Ὁφόμεθα γὰρ ἅμα πάντα οἰονεῖ παρεστῶτα ἡμῖν τὰ ἔργα διὰ τῆς μνήμης, καὶ φαινόμενα ἀντιπρόσωπα τῇ διανοίᾳ ἡμῶν μετὰ τῶν ἰδίων τύπων, ὡς ἕκαστον πέπραχται, ἢ ὡς λελάηται. Ἐπειδὴν γὰρ ἐπιθεῖξῃ τὰ καθ' ἑαυτὸν πάντα ἀνελλιπῶς πεποιηκῆτα περὶ τὴν ὧν εἰληφεν ἔθνων ἐπιμέλειαν ὁ Κύριος, νικᾶν λέγεται ἐν τῷ κρίνεσθαι πρὸς ἡμᾶς. Οὐ μὴν χρόναυς γε προσήκει νομίζειν καταναλωθῆσεσθαι εἰς τὸ ἕκαστον ἰδεῖν ἑαυτὸν μετὰ τῶν ἑαυτοῦ πράξεων, καὶ τὸν κριτὴν καὶ τὰ ἀκόλουθα τῷ θεῷ δικαστηρίῳ ἀφάτω δυνάμει ἐν ῥοπῇ καιροῦ φαντασιουμένου τοῦ νοῦ, καὶ πάντα ἀναζωγραφούντος ἑαυτοῦ, καὶ οἰονεῖ ἐν κατόπτρῳ τῷ ἡγεμονικῷ ἐνορῶντός τοὺς τύπους τῶν πεπραγμένων.

(53) Hic, ut sæpe alias, graviter offenderunt operæ, quæ cum ex mss. edendum esset, παντὶ δὲ νομοθέτῃ, aliud cogitantes edidere tamen πάντα ἢ νομοθετῇ.

121. Αὐτὸς Κύριος εἰς κρίσιν ἤξει μετὰ τῶν ἀρχόντων τοῦ λαοῦ, καὶ μετὰ τῶν ἀρχόντων αὐτοῦ. Πῶς (54) καὶ σφοδρότερον τὴν συγκίνησιν ὁ λόγος ἐμφαίνει ἐν τῷ, Αὐτὸς Κύριος εἰς κρίσιν ἤξει; Ἐπὶ μὲν γὰρ τοῦ λαοῦ εἴρηται τὸ, Καταστήσεται (55) εἰς κρίσιν Κύριος, καὶ στήσῃ εἰς κρίσιν τὸν λαόν αὐτοῦ· ἐπὶ δὲ τῶν πρεσβυτέρων καὶ τῶν ἀρχόντων τὸ, Αὐτὸς Κύριος εἰς κρίσιν (56) ἤξει. Πρῶτον μὲν, ἵνα διδαχθῶμεν, ὅτι ἕκαστος ἐν τῷ ἰδίῳ τάγματι κριθεῖσθαι, ὁ λαὸς, οἱ πρεσβύτεροι, οἱ ἀρχόντες. Ὁ μὲν γὰρ ἐλάχιστος, συτηγαστός ἐστιν ἐλέους· δυνατοὶ δὲ δυνατῶς ἐτασθίσονται. Δῆλον δὲ, ὅτι εἰς κρίσιν ἐρχόμενος, οὐκ ἐπὶ τῷ κρίναι, ἀλλ' ἐπὶ τῷ διακρίναι (57) ἤξει. Οὐ γὰρ τοῦ κρίνοντός ἐστι μετὰ τῶν κρινομένων ἔρχεσθαι πρὸς τὴν κρίσιν, ἀλλὰ τῶν κρινομένων μετ' ἀλλήλων ἀπαντᾶν πρὸς τὸν κρίνοντα. Ἐλθὼν δὲ εἰς κρίσιν μετ' αὐτῶν, εὐθὺς καὶ ἐγκαλέσει ἐλεγχτικῶς, λέγων· Ὑμεῖς δὲ τί ἐνεπυρίσατέ μου τὸν ἀμπελῶνα, καὶ ἡ ἀρπαγὴ τοῦ πτωχοῦ ἐν τοῖς οἰκοῖς ὑμῶν; τί ὑμεῖς ἀδικεῖτε τὸν λαόν μου (58); Βουλευσώμεθα, εἰ πρεσβύτεροι καὶ οἱ ἀρχόντες τοῦ λαοῦ, τί ἀποκρινώμεθα τῷ ἐγκαλοῦντι· μάλλον δὲ εὐξώμεθα, μὴ ἐφευρεθῆναι τὰ ἄξια τοῦ ἐγκαλεῖσθαι τὰ τοιαῦτα. Δῆλον γάρ, ὅτι πρὸς ἡμᾶς ὁ λόγος· τοὺς μὲν ἐν πρεσβυτερίῳ, τοὺς δὲ ἐν μείζονι τιμῇ τοῦ λαοῦ προσεστώτας. Ἐπίστευσα ὑμῖν ἀμπελον εὐθηνούσαν, πᾶσαν ἀληθινὴν, εἰς τὸ ποιεῖν αὐτὴν τοὺς δέοντας καρποὺς διὰ τῆς ἐπιμελείας ὑμῶν· ὑμεῖς δὲ οὐ μόνον ἀπεχερώσατε αὐτὴν, ἀλλὰ καὶ προσεπνήσατε. Τοῦτο δὲ γίνεται, ὅταν πρὸς τῷ (59) μὴ διδάσκειν τὰ δέοντα, εἴη καὶ τὸν ἐκ τῆς δυσσεβείας ἐμπρησμὸν, οἷόν τινα φλόγα ἔρπουσαν πανταχοῦ, καὶ αἶε τὰ συνεχθῇ ἐπιλαμβανομένην, καὶ εἰς τὴν ἀμπελῶνα παραδεξώμεθα. Οἱ τα (60) τέως θάλλοντα καὶ εὐθηνούγτα τὰ κλήματα ξηρὰ καὶ ἀπρεπῆ καὶ ἀκαρπα ἐπιδεικνύοντες, καὶ οἱ τὰ ἐκ τῶν πεπυρωμένων βελῶν τοῦ διαβόλου ἐγγινόμενα πάθη μὴ σθεννύντες, ἀλλὰ τῇ ἐκλύσει τοῦ βίου τοῦ καθ' ἐαυτοὺς πολλὰ γίνεσθαι συγχωροῦντες, ἐμπυρίζουσι τὸν ἀμπελῶνα. Ἀλλὰ καὶ ὁ διὰ τῆς ἡδείας πλεονεξίας πολλοὺς εἰς τὴν τῶν ἀλλοτρίων ἐπιθυμίαν προκαλούμενος, ἐμπυρίζει τὸν ἀμπελῶνα. Ἐπισυνάπτει γοῦν τὸ, Καὶ ἡ ἀρπαγὴ τοῦ πτωχοῦ ἐν τοῖς οἰκοῖς ὑμῶν. Ὡστε καὶ οἱ ἀδικον κτήσιν ἀπὸ ἀρπαγῆς καὶ βίας συλλέγοντες, αἰτίαν τοῦ ἐμπρησμοῦ τῷ ἀμπελῶνι παρέχουσιν, ἐκ τοῦ πονηροῦ ὑποδείγματός τοῦ κατὰ τοὺς προσεστώτας καὶ τοῦ λαοῦ παντὸς εἰς τὴν κατ' ἀλλήλων πλεονεξίαν παι-

⁵⁴ Sap. vi, 7.

(54) Editi, ἐνταῦθα πῶς. Vox prior in mss. non invenitur. Hoc ipso in loco editi et Reg. secundus, σφοδρότερον. Alii quinque mss., σφοδρότερον.

(55) Sic Combefisii codices et nostri. Editi, καταστήσει.

(56) Additum est e libris quatuor veteribus illud, εἰς κρίσιν.

(57) Editi et Anglic., διακρίθηναι, sed ut iudicio contendat, vel iudicio experiatur. At uterque Combefisianus cum utroque Colbertino et cum Reg. quarto, διακρίναι, sed ut discernat inter iudicandos, et suum cuique pro merito reddat. Totum illud, ἀλλ' ἐπὶ τῷ

121. VERS. 14. Ipse Dominus in iudicium veniet cum senioribus populi, et cum principibus ejus. Acriorem quodam modo commotionem Scriptura indicat his verbis: Ipse Dominus in iudicium veniet. De populo quidem dictum est: Constituetur in iudicium Dominus, et sistet in iudicium populum suum. At vero de senioribus principibusque dicitur: Ipse Dominus in iudicium veniet. Primum quidem, ut doceamur fore, ut suo quique ordine iudicemur, populus, seniores, principes. Exiguo enim conceditur misericordia: potentes autem potenter examinabuntur⁵⁴. Liquet autem in iudicium venientem, non ad iudicandum, sed ad discernendum venire. Non enim est **463** iudicis cum iis qui iudicantur, ad iudicium venire: sed eorum est, qui iudicandi sunt, simul collectos iudicem adire. Cum autem ad iudicium cum ipsis venerit, statim eos coarguet, modo objurgatorio dicens (VERS. 15): Vos autem, utquid incendistis vineam meam, et rapina pauperis in domibus vestris? utquid vos injuria afficitis populum meum? Seniores ac populi principes, quid simus ei in jus vocanti responsuri, perpendamus: imo vero precemur, ut in nobis talia minime inveniantur, quæ reprehensione digna sint. Compertum est enim, hæc verba ad nos spectare, quorum alii cooptati sunt in presbyterorum ordinem, alii vero in honore et gradu majori constituti, populo præsent. Concedidi vobis vineam sterilem, totam veram, ut cura vestra ac diligentia fructus idoneos ederet: vos autem non ei solum intulistis vastitatem, sed ipsam etiam incendistis. Id autem contingit, cum præterquam quod non docemus quæ officii sunt ac muneris, etiam ex impietate incendium quasi quamdam flammam ubique serpente, et perpetuo partes contiguas invadentem, in vineam inducimus. Qui virentes hactenus uberesque palmites reddunt aridos, deformes, infructuosos, et qui vitia ex ignitis diaboli jaculis nata non exstinguunt. Imo etiam suæ vitæ privatæ intemperantia vitiiis multis dant locum, hi vineam incendunt. Quin etiam qui per stolidam avaritiam ad aliena bona concupiscenda multos invitat, is incendit vineam. Adjungit igitur illud: Et rapina pauperis in domibus vestris. Itaque qui injustas opes rapina et vi colligunt, vineæ incendio causam ansamque dant exemplo pravo, quo omnis etiam populus alii aliorum bona præfectorum imitatione concupiscere edocentur. Seniores igitur ac principes, qui per sanam doctri-

διακρίναι, sive διακριθῆναι, ut in Colb. primo, ita, Ducæo teste, in Henriciano desideratur.

(58) Antiqui tres libri, τὸν ἀμπελῶνα μου, injuria afficitis vineam meam. Mox mss. nonnulli, ἀποκρινώμεθα.

(59) Editi et tres mss., τό. Alii tres, τῷ.

(60) Editi, ἡ τὰ. Nec emendatioribus sunt codices tres, in quibus legitur, εἴτα· sed in aliis duobus emendate scriptum invenimus, εἰ τὰ. Statim editi, ξηρὰ καὶ ἀπρεπῆ. At uterque Combef., ξηρὰ καὶ ἀπρεπῆ.

nam ac per bona vitæ private exempla non excolimus vineam, horum accusabimur. Nec immerito sumus audituri illud : *Et rapina pauperis in domibus vestris*; si quæ concessa sunt pauperum sublevandorum causa, domi retineamus, atque spoliemus indigentes.

122. VERS. 15. *Quid vos injuria afficitis populum meum, et vultum pauperum confunditis?* Mos est iis qui injuriam inferunt, et spoliant, ut, cum a læsis expostulantur, contumeliis et conviciis ipsos confundant, vilipendentes ac plagas comminantes, eosque tanquam litigandi cupidos traduentes. Itaque non solum ait, Injuria afficitis pauperem, qui facile potest spoliari, cuique utpote auxiliis destituto haud difficulter parantur insidiæ, sed et addit : *Confunditis vultus pauperum.* Pudorem quo ex illata injuria affici debueratis, tyrannide vestra in pauperes refunditis. Subornantes testes, mercede conductis patronos, corruptis iudices, donec præter reliquam iniquitatem pudorem etiam ex sycophantia ortum in pauperes transuleritis. Sed et alias incurrimus in crimen, cum ob paria delicta pauperes acriter lacessimus : qui scilicet prodamus **464** quidem eorum peccata, probroque omni adhibito, Deique zelo in pauperes ostenso, hoc pacto vultus ipsorum confundamus. Quia vero nonnulli pauperes dicuntur beati⁶⁹, qui pietatis causa aspernati sunt omnia, atque acquirendarum Dei divitiarum spe educti, mundanas opes nihili æstimarunt; quando ii qui male præsumunt populo, cum hujusmodi pauperes beatos prædicare debuissent, eos calumniant, vilipenduntque, et commendabilem eorum humilitatem contemptui habent, tum merito objurgantur, maxime si seniores sint aut principes, siquidem sanctorum pauperum vultibus incutiant pudorem. Joannes erat hujusmodi pauper, domum non habens, non famulum, non bovem aratorem, non agellum, non lectum, non panem. Talis Elias erat. Ejusmodi erant sancti omnes, qui Circuierunt in melotis, in pellibus caprinis, egentes, angustii, afflictii⁶⁰.

123. VERS. 16, 17. *Hæc dicit Dominus : Pro eo quod elevatae sunt filiae Sion, et ambulaverunt erecto collo, et in nutibus oculorum, et gressu pedum simul trahentes tunicas, et pedibus simul ludentes : et humiliabit Deus principes filias Sion.* Etsi verba isthæc res quaspiam majoris momenti potissimum significant, tamen quæ dicuntur, continent etiam in se ipsis quiddam populis utile, et moribus corrigendis accommodum. Refrenant enim mulierum lascivarum vitam, quæ habitu, aspectu, incessu amictuque suam ad stuprum proclivitatem produnt. Cum enim ob

δοτριδουμένου. Πρεσβύτεροι οὖν καὶ ἄρχοντες, οἱ μὴ διὰ τῆς ὑγιεινούςσης διδασκαλίας καὶ τῶν κατὰ τὸν βίον βίον ἀγαθῶν ὑποδειγμάτων τὸν ἀμπελῶνα γεωργούντες, ταῦτα ἐγκληθησόμεθα· εὐλόγως δὲ καὶ ἀκουσόμεθα τὸ, *Καὶ ἡ ἀρπαγὴ τοῦ πτωχοῦ ἐν τοῖς οἴκοις ὁμῶν*, ἐὰν τὰ εἰς λόγον τῆς ἀναπαύσεως τῶν πενήτων διδόμενα, ἐν τοῖς οἴκοις ἔχωμεν, ἀποστειρόντες τοὺς ἐνδεδεῖς.

122. *Τι ὑμεῖς ἀδικεῖτε τὸν λαόν μου, καὶ τὸ πρόσωπον τῶν πτωχῶν καταισχύνετε;* Ἔθος τοῖς ἀδικοῦσι καὶ ἀποστεροῦσιν, ἐπειδὴν ἐγκαλῶνται παρὰ τῶν ἡδικοημένων, ὕβρεσι καὶ λοιδορίαις καταισχύνειν αὐτοὺς ἐξευτελίζοντες, καὶ πληγὰς ἀπειλοῦντες, καὶ ὡς φιλοπράγμονας διαβάλλοντες. Οὐ μόνον οὖν φησιν, Ἀδικεῖτε τὸν πένητα, εὐδιάρπαστον ὄντα, καὶ εὐεπιβούλευτον, διὰ τὴν ἐρημίαν· ἀλλὰ καὶ, *Καταισχύνετε τὰ πρόσωπα τῶν πτωχῶν.* Τὴν ὑμῖν προσήκουσαν ἐκ τῆς ἀδικίας αἰσχύνην, ταύτην ἐκ τῆς τυραννίδος ὁμῶν τοῖς πτωχοῖς περιτρέπετε, μάρτυρας ἀναπαίθοντας, συνηγόρους μισθούμενοι, τοὺς δικάζοντας παραπειθόντες, ἕως ἂν πρὸς τῇ λοιπῇ ἀδικίᾳ καὶ τὴν ἐκ τῆς συκοφαντίας αἰσχύνην τοῖς πένησι περιστήσῃτε. Γίνεται δὲ καὶ ἄλλως ἡμέτερον τὸ ἐγκλημα, ὅταν ἐν τοῖς ὁμοίοις πταίσμασι τῶν μὲν πενήτων σφοδρῶς καταπατώμεθα (61), δημοσιεύοντες μὲν αὐτῶν τὰ πταίσματα, καὶ μηδενὸς ὀνειδῶς φειδόμενοι, ἐνεπιδεικνύμενοι δὲ τὸν τοῦ Θεοῦ ζῆλον τοῖς πένησι, καὶ ἐκ τούτου τὰ πρόσωπα αὐτῶν καταισχύνομεν. Ἐπεὶ δὲ εἰσὶ τινες πτωχοὶ μακαρίζμενοι, οἱ διὰ τὴν θεοσέθειαν πάντων καταφρονήσαντες, καὶ ἐπ' ἐλπίδι τοῦ κατὰ Θεὸν πλοῦτου, τῆς κοσμικῆς περιουσίας ὑπεριδόντες, οἱ κακῶς προεστῶτες τοῦ λαοῦ, ἀντὶ τοῦ μακαρίζειν τοὺς οὕτω πτωχεύοντας, διαβάλλοντες, καὶ ἐξουθενοῦντες, καὶ τὴν ἐπαινετὴν αὐτῶν ταπεινοφροσύνην ἐξευτελίζοντες, εἰκότως ἐγκαλοῦνται· μάλιστα ἂν πρεσβύτεροι ὦσιν ἢ (62) ἄρχοντες, ὡς τὰ πρόσωπα τῶν ἁγίων πτωχῶν καταισχύνομεν. Ὅποιος ἦν πτωχὸς Ἰωάννης, μὴ οἶκον ἔχων, μὴ οἰκέτην, μὴ βούν ἀροτῆρα, μὴ γῆδιον, μὴ κλίνην, μὴ τράπεζαν, μὴ ἄρτον. Ὅποιος ἦλθας. Ὅποιος τῶν ἁγίων ἕκαστος, οἱ *Περιῦλλον ἐν μηλωταῖς, ἐν αἰγείοις δέρμασιν, ὑστερούμενοι, θλιδόμενοι, κακονχοῦμενοι.*

123. *Τάδε λέγει Κύριος· Ἀπὸ ὧν ὑψώθησαν αἱ θυγατέρες Σιών, καὶ ἐπορεύθησαν ὑψηλῶ τραχήλῳ, καὶ ἐν νεύμασιν ὀφθαλμῶν, καὶ τῇ πορείᾳ τῶν ποδῶν ἅμα σύρουσαι τοὺς χιτῶνας, καὶ τοῖς ποσὶν ἅμα κυλίζουσαι· καὶ ταπεινώσει ὁ Θεὸς ἀρχούσας θυγατέρας Σιών.* Εἰ καὶ μελιζονά τινα προηγουμένως ἐμφαίνει ὁ λόγος, ἀλλ' ὅμως ἔχει τι καὶ αὐτόθεν τοῖς πληθεσι χρήσιμον καὶ ἐπιστρεπτικὸν τὰ λεγόμενα. Συστέλλει γὰρ ἀκόλαστων γυναικῶν τὴν ζωὴν, καὶ σχήματι, καὶ βλέμματι, καὶ βαδίσματι, καὶ στολῇ τὴν πρὸς πορείαν εὐκόλιν ἐπι-

⁶⁹ Matth. v, 3. ⁶⁰ Hebr. xi, 37.

(61) Veteres aliquot libri, σφοδρῶς καταπατώμεθα. Ibidem Reg. quartus, δημοσιεύοντες μὲν. Deest μὲν in editis et in aliis mss. Subinde idem codex, ἐπιδει-

κνύμενοι δέ. Editi vero et alii mss., ἐπιδεικνύμενοι μὲν. (62) Veteres quinque libri, ἦ. Editi et Reg. primus, οἱ.

δεικνυμένων. Ὅταν γὰρ ἐπὶ τῷ κάλλει τοῦ σώματος A
μεγαλοφρονοῦσαι ὑπεραίρωσιν ἑαυτὰς τῶν λοιπῶν,
ματαιῶ φροῦνῶν καὶ κεχρημέναι, καὶ ἐταιρόμεναι
πράγματι ταχὺ ἀπανθῶσιν καὶ ἀπορρέοντι· εἴτα
ὕψηλὸν μὲν τὸν τραχήλον φέρουσιν, ὑπὲρ τοῦ πᾶσιν
αὐτῶν τὰ πρόσωπα εἶναι καταφανῆ. Ἡ μὲν γὰρ
σεμνὴ γυνὴ καὶ κοσμία, εἰς γῆν κατανεύουσα ὑπὸ
αἰδοῦς, ἐπὶ τὸ (63) κάτω καθελκόμενον ἔχει τὸ πρόσω-
πον· ἡ δὲ πολλοὺς ἄγρευσαι τῇ παγίδι τοῦ κάλλους
προαιρουμένη, πορεύεται ὑψηλῶ τραχήλῳ. Καὶ ἐν
νεύμασιν ὀφθαλμῶν. Γυναικὸς πορνείας πνεύσεως
τὸ κατηγόρημα, περιεργὰ βλέπειν τῷ ὀφθαλμῷ, τὴν
ἀσέλγειαν τῆς ψυχῆς καταμηνύειν τῷ βλέμματι,
ἐμμειδίαν, τοῖς ὀφθαλμοῖς ἐρεθίζειν πορνικῶς, ἰόν-
τινα φθαρτικὴν ἐξαποστέλλειν τοῖς ὅμμασιν· ὅποιον
δὲ τι καὶ ὁ περὶ τοῦ βασιλίσκου κατέχει λόγος, ὃν
φασὶ καὶ ἐκ μόνης τῆς ὀφθαλμοῦ διαφθεῖρειν τοὺς θεαθέν-
τας. Δικαίως οὖν ἀγανακτεῖ ὁ λόγος κατὰ τῶν πο-
ρευομένων ὑψηλῶ τραχήλῳ· τουτέστιν, ἀπερυσθια-
σμένων προσώπων, καὶ ἐν νεύμασιν ὀφθαλμῶν. Τὸ δὲ
ὕψηλόν τοῦ τραχήλου, δείγμα τοῦ μηδὲ τῷ ζυγῷ τῆς
σωφροσύνης ὑποκείσθαι· ἀδύνατον δὲ καὶ χλιδῶ-
σης, τὸν χιτῶνα ἐπισυρομένην βαδίζειν, καὶ τὸ βά-
δισμα μὴ κατὰ ψῶσιν ποιεῖσθαι, ἀλλὰ πρὸς ῥυθμὸν
ἐκμελῇ ἐπιτετιγμένον ἐκλύττω. Ἄντι οὖν τούτων
Ταπεινώσει ὁ Θεὸς ἀρχούσας θυγατέρας Σιών.
Ἐπειδὴ ἐκούσως τὸ ταπεινὸν οὐχ εἶλοντο, ἀλλ' ἐπο-
ρεῦθησαν ὑψηλῶ (64) τραχήλῳ, ταπεινώσει, φησὶ,
τὰς ἀρχηγούς αὐτῶν, τὰς θυγατέρας (65) Σιών.
Ἐτι καὶ νῦν ἐξέστιν ὁρᾶν πολλαχοῦ τὰς Ἰουδαίας C
γυναῖκας τοῖς ἐκάστου ποσὶν ἐπιπαιζούσας, καὶ μὴ
ἐντροπομένας τὴν τοῦ προζήτου φωνήν. Εἶθε δὲ μὴ (66)
καὶ τῆς Ἐκκλησίας αἱ θυγατέρες τὰ αὐτὰ ἐγκα-
λοῖντο. Πολλὰ γὰρ ὡς ἐν πλήθει ἐπὶ τῶν προσ-
ιόντων τῷ θείῳ λόγῳ, ἐν ταῖς ἡμέραις τῶν ἑορτῶν,
οὐκ εἰδῆναι εὐφροσύνην πνευματικὴν, παιδιαῖς
ἀσέμνοις ἑαυτὰς ἐπιδιδούσαι, κώμοις καὶ μέθαις
ἐγκαλινδοῦνται· καὶ μὴ τηροῦσαι τὸ παράγγελμα τὸ
λέγον, ὅτι *Οἱ ὀφθαλμοὶ σου ὀρθὰ βλέπέτωσαν*·
ὀπολοῦσαι (67) τὸ ὅμμα καὶ παρεκκλίνουσαι, δείγμα
πονηρᾶς ἐκφέρουσι προαιρέσεως. Πολλαχοῦ δὲ τὰ
νεύματα τῶν ὀφθαλμῶν διαβέβληται· ὡς ἐν Παροι-
μίαις ἐπὶ τοῦ κακοῦ παρατετήρηται, ὅτι *Ὁ δὲ αὐτὸς
ἐννεύει μὲν ὀφθαλμῷ. σημαίνει δὲ ποδὶ· καὶ πάλιν·
Ὁ ἐννεύων ὀφθαλμῷ μετὰ δόλου, συνάγει* D
ἀνδράσι λόπας· καὶ τὸ, Οἱ μισοῦντές με δωρεάν,

corporis pulchritudinem ac elegantiam nimium sibi
arrogantes, sese supra ceteras efferunt, fastu inani
utuntur atque de re cito marcescente et evanescente
gloriantur : deinde collum in sublime erectum fe-
runt, ut earum vultus valeant omnium oculis spec-
tari. Nam quæ pudica est mulier et bene morata,
defixis præ pudore in terram oculis, faciem habet
deorsum demissam : quæ autem pulchritudinis suæ
laqueo captare ac venari multos in animum induxit,
incedit surrecto collo. Et in nutibus oculorum. Ac-
cusatio est in mulierem stuprum anhelantem con-
flata, cum videlicet ea oculis curiosis aspiciens,
obutibus suis impuritatem animæ declarat, atque
subridens, meretricie oculis suis prolucit ac provo-
cat, dum aspectu ipso exitiosum quoddam virus
jaculatur. Sane simile quiddam narrat rumor de
basilisco, quem ferunt solo intuitu interficere spe-
ctatores. Jure igitur ac merito sententia isthæc ad-
versus eas quæ arrecto collo, hoc est, invêrecundo
vultu, et in nutibus oculorum incedunt, indigna-
tionem præfert. Cæterum colli elatio indicat mulie-
rem continentie jugo nequaquam subijci. Cum autem
ita incedit, ut tunicam trahat, hinc inaccess non
secundum naturam, sed ad numerum inconcinnum
dissolute ac studiosius perficiatur, id efferentis sese,
et in deliciis viventis indicium est. Itaque ob eam
rem *Humiliabit Deus principes filias Sion*. Quoniam
non sponte sua 465 amplexæ sunt humilitatem, sed
ambulaverunt collo elato, humiliabit, inquit, illarum
duces, filias Sion. Licet etiamnum multis in locis
videre Judæas mulieres, uniuscujusque pedibus
ludentes, quæ hanc prophete vocem minime re-
vereantur. Atque utinam Ecclesiæ quoque filiabus
hoc idem exprobrari non posset! Multæ enim tan-
quam catervatim in oculis eorum qui in diebus fe-
stis verbum divinum audituri accedunt, lætitiæ
spiritualis ignare, inhonestis ludis vacant, ac in
conviviis lascivis atque in ebrietate volutantur, nec
admonitionem illam observant, quæ dicitur : *Oculi tui
recte videant* 41 ; nempe dum in obliquum detor-
quent oculos ac deflectunt, pravæ voluntatis argu-
mentum ac specimen præbent. Multis autem locis
in malam partem accepti sunt oculorum nutus, uti
in Proverbiis observatum est de homine nequam :
Ipse autem innuit quidem oculo, pede vero signifi-
cat 42. Et rursus : Qui innuit oculo cum dolo, con-

41 Prov. iv, 25. 42 Prov. vi, 13.

(63) Ita mss. multi, tum a viris eruditissimis Du-
cæo et Combefisio, tum a nobis ipsis collati. Editi
et codex Fr. 1, ἐπὶ τῷ.

(64) Codices duo, ἐν ὕψηλῳ.

(65) Editi et collati a Ducæo libri H. J. et A., τὰς
ἀρχούσας τῶν θυγατέρων· a quibus in eo solum duo
Colbertini differunt, quod pro ἀρχούσας habeant,
ἀρχηγούσας. At uterque Combef. et Reg. quartus, et
apographum Anglicum, τὰς ἀρχηγούς αὐτῶν, τὰς
θυγατέρας. Mutasse Ducæum lectionem veram falso
conqueritur Combefisius. Nos rem totam eruditiorum
judicio permitimus. Statim Reg. secundus et uter-
que Colb., τὰς Ἰουδαίας γυναῖκας. Vox ultima in

excusis deerat.

(66) Vere et docte emendavit hunc locum Ducæus
e suis codicibus H. J. et A., quibus libris adjungi
possunt et alii quatuor, ubi similiter legitur, εἶθε δὲ
μὴ, etc. At codex Fr. 1, εἶθε δὲ μὴ... ἐνεκαλοῦντο·
quem codicem secutus Tilmannus, sic verterat.
An non filie etiam Ecclesiæ ob eadem in jus vocatæ
sunt? Hoc exemplo, ut aliis multis, quantas tenebras
vel eruditissimis hominibus exigua scripturæ varia-
tio offundat, edocemur.

(67) Editi, ὀπολοῦσαι. male. At uterque Combef.
cum aliis duobus, ὀπολοῦσαι. Nec ita multo post
duo mss., τὰ ἐννεύματα.

gregat viris tristitia⁴³. Item illud: Qui oderunt me gratis, et annuntiant oculis⁴⁴. Quin et aliquando ad viros pertingunt istiusmodi crimina, qui inferiores superbo quidem animo aspernantur, gestu vero supino habituque et superciliorum nictatione superbiam detegunt: qui et fastoso et elato gradu numerose incedentes, arrogantiam suam, vestibus ad malleolos usque demissis, declarant: quos tandem ad ludos immoderatos animum suum adjuungentes manet intentata ruina, ipsos a celsitudine per humilitatem dejectura.

124. Et Dominus revelabit habitum eorum. Hunc habitum superbium, ad intemperantiam omnemque impudicam cogitationem incautorum animis ingenerandam compositum revelabit Dominus, cum, patefactis arcanis, carnis quidem auferentur integumenta, anima vero nuda et sola una cum turpitudinis operibus proferetur in medium⁴⁵. Atque etiam in hoc saeculo ad eorum quibus istud contingit, utilitatem revelatur interdum habitus, ita ut rebus quae antea multos latebant, denudatis, atque peccatorum turpitudine ad plurimorum cognitionem perveniente, hi ipsi qui prius latitantes in malo persistebant, jam pudibundi convertantur ac resipiscant. Quamobrem fucatum simulatumque habitum revelare, munus Domini est. Quare si qui nostrum qui in dignitate et honore constituimur, vitam indecoram per simulationem contegunt, metuant eum qui nostrum habitum revelaturus est, atque cordium nostrorum consilia patefacturus, adeo ut peiores cogitationes in ejusque animo conceptae ob omnium oculos ponantur⁴⁶. Circumdabunt enim unumquemque nostrum cogitationes ipsius⁴⁷. Quin et actiones nos circumstant, eaque suis notis insignitae, pudorem probrumque aeternum nobis inferentes, quandoquidem sermoni doctrinaeque deprehenduntur contrariae: ita ut qui praedicat non furandum, is furti inveniat reus: qui dicit non mœchandum, is suam cum adulteris portionem habere comperiatur⁴⁸: qui 466 abominatur idola, idem non sibi temperet a sacrilegio. Nihil enim occultum est, quod detegendum non sit: nihil absconditum, quod revelandum non sit⁴⁹.

125. VERS. 18. In die illa auferet Dominus gloriam vestimenti eorum, et ornatum earum. Quandoquidem rebus quae ad usum fuerant concessae, utebantur contra decori rationem, Auferet Dominus gloriam vestimenti earum, quo in suum et occurrentium malum amiciebantur. Itaque omnem occultentem vestimenti cultu abutentem, eo spoliatum iri minitatur. Quoniam, inquit, incedebant etiam simul turpicas trahentes, quasi non uterentur vestimento,

⁴³ Prov. x, 40. ⁴⁴ Psal. xxxiv, 19. ⁴⁵ I Cor. iv, 5. ⁴⁶ ibid. ⁴⁷ Ose. vii, 2. ⁴⁸ Psal. xlix, 18. ⁴⁹ Luc. viii, 47.

(68) Vox ταπεινωσης hoc loco notam et solitam significationem non habet: sed sumi videtur pro animadversione, qua Deus superbos punit, eosque deprimit.

(69) Sic uterque Combef. et alii mss. non pauci.

καὶ διατεύοντες ὀφθαλμοῖς. Φθάνει δὲ ποτε καὶ ἐπ' ἄνδρας τὰ τοιαῦτα ἐγγλήματα, τοὺς φρονήματι μὲν ἀλαζονικῶς ὑπερφρονούντας τῶν ὑποδεστέρων, ὑπτιάζοντας δὲ τῷ σχήματι, καὶ τῷ νεύματι τῶν ὀφρύων τὴν ἀλαζονείαν ἐνδεκνυμένους, σοβαρῶς δὲ καὶ διττομένῳ βαδίσματος εὐρυθμῶς βαίνοντας, τὸ ἱμάτιον καθιέντας, μέχρι τῶν σφυρῶν, ἀλαζονείαν ἐνδεκνυμένους, καὶ παιδιαῖς ἑαυτοὺς ἀμέτροις ἐκδεδωκότας, οὓς μένει τὸ ἀπειληθὲν πτώμα τὸ διὰ τῆς ταπεινώσεως (68) τῆς ἀπὸ τοῦ ὕψους.

124. Καὶ Κύριος ἀνακαλύψει τὸ σχῆμα αὐτῶν. Τοῦτο τὸ σχῆμα τὸ ὑπερφανον, καὶ πεποιημένον πρὸς ἔκλυσιν (69) καὶ πᾶσαν ἀκόλαστον ἐννοίαν, ταῖς καρδίαις τῶν ἀφυλάκτων ἐνεργαζόμενον, ἀνακαλύψει Κύριος, ὅταν ἐν τῇ φανερώσει τῶν κρυπτῶν τὰ μὲν τῆς σαρκὸς παραπετάσματα περιαιρεθῇ, γυμνῇ δὲ καὶ καθ' ἑαυτὴν μετὰ τῶν ἔργων τῆς ἀσχημοσύνης παραδειγματίζεται ἡ ψυχὴ. Ἐνεργεῖται δὲ ποτε καὶ ἐν ταῦθα ἡ ἀποκάλυψις τοῦ σχήματος ἐπὶ καλῶ τῶν περὶ οὓς ἡ ἐνέργεια, ὥστε γυμνωθέντων. Ἄ τῶς πολλοὺς διαλανθάνει, καὶ εἰς γινώσκιν τοῖς πολλοῖς ἐλθοῦσης τῆς ἐπὶ τοῖς ἀμαρτήμασιν ἀσχημοσύνης, ἐπιστρέψαι καταιδεσθέντας τοὺς τῶς διὰ τὸ λανθάνειν ἐπιμένοντας τῷ κακῷ. Τοῦ Κυρίου οὖν ἔργον, ἀνακαλύψαι τὸ σχῆμα τὸ ἐπίπλαστον, καὶ κατεσχηματισμένον. Ὅστε καὶ εἴ τινες ἡμῶν τῶν τιμωμένων προσχήματι βίον ἀπεμον ὑποκρύπτουσι, φοβηθῆτωσαν τὸν ἀνακαλύπτειν ἡμῶν τὸ σχῆμα μέλλοντα, καὶ φανεροῦντα τὰς βουλὰς τῶν καρδιῶν ἡμῶν, ἐν ταῖς πάντων προκεισθαῖς ὅψει τοὺς ἐν ἑκάστῳ γινόμενους χεῖρονας λογισμοὺς. Κυκλῶσαι γὰρ ἕκαστον ἡμῶν τὰ διαβούλια αὐτοῦ, καὶ αἱ πράξεις ἐν τοῖς ἰδίοις γνωρίσμασι περιστήσονται, αἰσχύνῃ καὶ ὀνειδισμῷ αἰώνιον ἡμῖν ἐπάγουσαι, ὅταν ἐλέγχωνται ἐναντίως ἔχουσαι πρὸς τὸν λόγον ὥστε τὸν κηρύσσοντα μὴ κλέπτειν, κλοπᾷ ἐπερίσχεσθαι τὸν λέγοντα μὴ μοιχεύειν, ἐν τοῖς μοιχοῖς ἔχοντα τὴν μερίδα φωρᾶσθαι τὸν βδελυστόμενον τὰ εἰδωλα, ἱεροσυλίᾳ τοῦτον μὴ ἀπεχόμενον. Οὐδὲν γὰρ κρυπτόν, ὃ οὐ φανερωθήσεται οὐδὲ κεκαλυμμένον (70), ὃ οὐκ ἀποκαλυφθήσεται.

125. Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκεῖνῃ ἀφελεῖ Κύριος τὴν δόξαν τοῦ ἱματισμοῦ αὐτῶν, καὶ τὸν κόσμον αὐτῶν. Ἐπειδὴ παρὰ τὸ πρέπον ἐχρήσαντο τοῖς δεδομένοις εἰς χρήσιν, Ἀφελεῖ Κύριος τὴν δόξαν τοῦ ἱματισμοῦ αὐτῶν, ὃν ἐπὶ κακῶ ἑαυτῶν καὶ τῶν ἐντυγχανόντων αὐταῖς περιβάλλοντο (71). Ὅστε πᾶσα γυνὴ κακῶς κεχρημένη τῇ περιβολῇ τῆς ἐσθῆτος, τὴν (72) ἀφαίρεισιν ἀπειλεῖται. Ἐπειδὴ καὶ ἐπορεύοντο, φησὶν, ἅμα σύρουνται τοὺς χιτῶνας, ὡς μὴ χρώμε-

ἔδῃ, ἔλκυσιν, incuria operarum.

(70) Regii tertius et quartus, κατακαλυμμένον.

(71) Major pars codicum nostrorum, περιεβάλλοντο.

(72) Uterque Colb. et Reg. secundus, ἐσθῆτος,

ναὶ τῷ ἱματισμῷ, ἀλλὰ παραχρώμεναι, ἐκελύσθησαν γυμνωθῆναι τῆς δόξης τοῦ ἱματισμοῦ. Ἀφαιρεῖται μέντοι καὶ ἀφ' ἡμῶν τὴν δόξαν τοῦ ἱματισμοῦ, ἐὰν ἀναξίως αὐτῷ κεχηρμένοι φανώμεν, καταπατοῦντες αὐτόν, καὶ τῶν σαρκίνων μολυσμάτων ἀναπιμπλάντες. Τίς δὲ ἐστὶν οὗτος ὁ ἱματισμός, ἡ τὸ ἐνδύμα τῶν ἁγίων, ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός; Ὅσοι γὰρ εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε, Χριστὸν ἐνεδύσασθε, ὃν ἀφαιρεῖ Κύριος ἀπὸ τῶν διὰ τοῦ ἁμαρτάνειν τὸ σῶμα καταπατοῦντων, καὶ τὸ αἷμα τῆς διαθήκης κοινὸν ἡγουμένον (73). Τοῦτου τοῦ ἱματισμοῦ σύμβολα ἦν τὰ ἱμάτια τοῦ Ἰσραὴλ, τὰ μὴ κατατριβέντα, καθὼς γέγραπται ἐν Δευτερονομίῳ, ὅτι *Τὰ ἱμάτια ὑμῶν οὐ κατετριβή, καὶ τὰ ὑποδήματα ἐν τοῖς ποσὶν ὑμῶν οὐκ ἐπαλαιώθη*· ἐπεὶ καὶ τὰ ὑποδήματα σύμβολα ἦν τῆς ἐτοιμασίας τοῦ Εὐαγγελίου τῆς εἰρήνης. Ἦν γὰρ δίδωκε Διαθήκην Καινὴν (74) Χριστὸς Ἰησοῦς, μένει καινὴ, μηδέποτε παλαιούμενη. Ὅσον γὰρ χρώμεθα τούτῳ καὶ τοῖς ὑποδήμασι, τοσούτῳ καινότερα γίνεσθαι, ἀεὶ προσφάτου καὶ νέας ἐπιγινομένης ἡμῖν τῆς ἐτοιμασίας τοῦ Εὐαγγελίου ἐν τῇ προκοπῇ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως. Καὶ τοὺς κοσμοὺς (75). Ἀφαιρήσειν ἀπὸ τῶν καλλωπιζομένων γυναικῶν διὰ τοῦ προφήτου ὁ Κύριος καὶ τοὺς κοσμοὺς. Οὐ πάντῃ δὲ ἡ τοῦ κοσμοῦ λέξις τῇ Ἑλληνικῇ συνηθείᾳ καθωμίληται, ὅθεν οὐδὲ ὁ νοῦς αὐτῆς πρόδηλος. Πλὴν ἡμεῖς ἐν τῇ κατασκευῇ τῆς ἀρχιερατικῆς ἐσθῆτος εὐρόντες χιτῶνα κοσμηθέν, ἔχοντα ῥοίσκους καὶ κώδωνας, ἀποδέσμους τινὰς τῶν κροσσῶν, ἐνοήσαμεν τοὺς κοσμοὺς συναπληρωμένους τοῖς κώδωνι τοῖς χρυσοῖς, καὶ τοῖς ῥοίσκοις ἀπὸ τῶν ἄκρων, οὓς ἐμμελῶντο καθ' ὑπερβολὴν τρυφῆς καὶ αἱ θυγατέρες Σιών ἐν τῇ περιβολῇ τῆς ἰδίας αὐτῶν ἐσθῆτος· δι' ὧν ἐνυδρίζον (76) τοῖς ἱερατικοῖς ἱδρώμασιν, ὑακίνθινα καὶ κόκκινα ἐγκομβώματα κροσσῶν ἀπληρημένα τοῦ λώματος περιφέρουσαι.

126. Καὶ τοὺς μηνίσκους, καὶ τὸ κάθεμα, καὶ τὸν κόσμον τοῦ προσώπου αὐτῶν. Κατ' εἶδος ἐπεξεργεῖται τῷ γυναικίῳ κόσμῳ, τὸ περίεργον τοῦ καλλωπισμοῦ διασύρων. Ἀφελεῖ γὰρ Κύριος (77) καὶ τοὺς μηνίσκους καὶ τὸ κάθεμα. Σαφέστερόν δὲ τοὺς μηνίσκους ἕτερος ἐξέδωκεν, εἰπὼν, καὶ τοὺς μυριάδας· καὶ ἀντὶ τοῦ καθέματος εἰπὼν *χαλαστά*. Μηνίσκος τοίνυν κόσμος ἐστὶ χρυσοῦς περιτραχήλιος, κυκλωτέρως ἀπειργασμένος, ὃν περιτιθέμεναι αἱ γυναῖκες, γυμνὸν ἐπιτρεδούσαι προδεικνύουσαι τὸν τράχηλον, καὶ ἀναισχύτως ἀπογυμνῶν, ὃ συγκαλύπτειν εὐσημονέστερον. Καὶ τὸ κάθεμα κόσμος τίς ἐστι, καὶ αὐτὸς καθ-

A sed quæ abuterentur, ideo jussæ sunt vestimenti gloria privari. Aufert quidem et a nobis vestimenti gloriam, si eo deprehendimur indigne uti, illud conculcantes, atque carnalibus inquinamentis complentes. Hoc autem vestimentum quoddam est, nisi sanctorum indumentum, ipse Dominus noster Jesus Christus? *Quicumque enim in Christo baptizati estis, Christum induistis* ⁸⁰; quem ab iis aufert Dominus, qui corpus proculcant per peccatum, et testamenti sanguinem pro polluto ac communi habent ⁸¹. Indumenti hujus figura erant Israelitici populi vestes, nequaquam detritæ, uti scriptum est in Deuteronomio ⁸²: *Vestimenta vestra non sunt vetustate consumpta*. Enimvero hæc etiam calceamenta symbola erant ac figura præparationis Evangelii paucis ⁸³. Nam Novum Testamentum quod Jesus Christus tradidit, novum perseverat, nec est unquam antiquandum. Nam quo magis hoc vestimento calceamentisque utimur, eo utraque fiunt recentiora, quandoquidem fide quæ in Christum est proficiente, præparatio Evangelii recens semper ac nova in nobis succedit. *Et cosymbos*. A mulieribus nimio cultu exornatis cosymbos etiam ablaturum se Dominus per prophetam comminatur. Hoc autem *cosymbi* vocabulum non valde admodum Græco usu est receptum, unde minime perspicua est illius intelligentia. Quia tamen in vestis pontificiæ apparatu tunnicam cosymbis ornatam et malis punicis ac tintinnabulis instructam reperimus ⁸⁴, *cosymbos* existimavimus quosdam esse simbriarum nodos, una cum tintinnabulis aureis et malis punicis ab extremis vestimenti partibus dependentes, quos etiam filie Sion præ suo nimio luxu imitabantur in sui vestimenti ambitu. Quo pacto peculiarem vestium sacerdotum prærogativam dedecorabant, cum circumferrent nodosa simbriarum ornamenta ab ima vestis ora pendentia, eaque hyacinthina et coccinea.

126. VERS. 19. *Et lunulas, et monile demissum, ornatum faciei earum*. Mundum muliebrem singulariter percurrit, atque id quod in hoc ornatu superfluum est, reprehendit. Aufert enim Dominus *et lunulas et monile demissum*. Alius autem interpretatus est clarius, pro lunulis **467** dicens, *et torques*; dicensque loco monilis demissi, *et catenulas*. Lunula igitur aureum est ornamentum collo circumpositum, orbiculatim effectum, quod cum sibi adaptant mulieres, student collum nudum palam ostendere, et ea quæ convenientius tegerentur, impudenter denudare. At *monile demissum* quidam mun-

⁸⁰ Gal. iii, 27. ⁸¹ Hebr. x, 29. ⁸² Deut. xxix, 5.

⁸³ Ephes. vi, 10.

⁸⁴ Exod. xxviii, 33, 34.

προδοκῶ αὐτῆς τὴν, *Itaque omnis mulier quæ vestimenti cultu abutitur, ejus ademptionem expectet*. Nond contemnenda sectio. Alii tres mss. cum editis uti in contextu.

(73) Sic libri quinque veteres. Editi et Reg. tertius, ἡτρησμένον.

(74) Vocem Καινὴν, quæ in editis desiderabatur, suppeditare antiqui tres libri.

(75) De significatione ejus vocis, κόσμος, ut

fuse, ita diligenter disputat Duceus: cujus, qui harum rerum curiosi sunt, eruditissimam notam legant suadeo. Illud quod non longe legitur, καὶ τοὺς κοσμοὺς, ex antiquis tribus libris addidimus.

(76) Reg. quartus, ἐνυδρίζον. Colb. primus, ἐνυδρίζουσι. Alii quidam mss. et editi, ἐνυδρίζουσαι.

(77) Sic veteres quinque libri. Vox Κύριος in editis deerat.

duus est, et ipse quidem demissus, et ad pectus usque descendens, levibus ac laxatis quibusdam cate-
nulis dependens; qui ut omnibus sit conspicuus, pectus decenter tegi non posse omnino necesse est. *Et ornatum faciei earum.* Sunt et colores quidam a mulieribus ad decorandam faciem valde exquisiti, albus, rubens, et alius niger. Albus albitudinem ementitur corporis; rubens in genis efflorescit; niger in modum lunæ in cornua curvata circum oculos supercilia depingit: quem ipsum etiam Dominus ablaturum se interminatur. Hæc quidem dicit, ne virorum circumveniat continentia, neve ejusmodi picturis miserabiles oculi juvenum corripiantur. Alioqui tunc auferentur isthæc, cum omnia coram iudice sistuntur nuda et aperta; quandoquidem concidet supercilium, gena præ se feret tristitiam, color lividus erit præ timore. Itaque et ornatum aufert Dominus, Vers. 20: *Et compositionem ornatus gloria*, materiam videlicet ornatui insequentem ipsaque artis opera ac inventa. Et quoniam ne uno quidem ornatu licet usque adeo efferrī, aut ejus causa inflari, at omnibus tamen simul junctis cogitatio superba accedit, Dominus minatur se etiam ornatus compositionem ablaturum. Qualis autem est ornatus, talis est utique et gloria de eo nata. Atqui corporis ornatus vanus est et inanis: proinde gloria quoque ex illo emergens, interitura est, nec subsistere potest.

127. *Et chlidones, et armillas, et reticula.* Totus quidem qui recensitus est mundus, mulieris deliciis deditæ studium est, hoc est, voluptariæ ac gaudii indulgentis: potissimum tamen *chlidones* quod conveniunt nomine cum voluptate, hinc fortasse brachiis circumponebantur. Armillæ autem sunt, quæ in manuum extremitate aptabantur omnibus spectandæ. Aliquando tamen in bonam partem acceptæ sunt armillæ; exempli causa, cum senior dominus sanctam Rebercam exornaret⁷⁸. Siquidem par erat illam, utpote patriarchæ contubernio usuram, ab eo cujus opera erat despondenda, in antecessum practicam mentis dotem erudiri. Quapropter armillis aureis, id est, eximiis actionibus manus ipsius condecorabat⁷⁹. Decem vero aureorum erat pondus earum, quod capitibus decem tota legis observatio concluditur⁸⁰. *Et inaxres* singularum dachmarum pondus habentes, quia fide unum Deum proficiente par est obedientiam exornari. Hic tamen

⁷⁸ Gen. xxiv, 22. ⁷⁹ ibid. ⁸⁰ Deut. x, 4.

(78) Editi, καθειμένος. At quinque mss., καθιέ-
μενος.

(79) Editi, μέλαν, ὄν. At nostri sex mss. una voce, μελανόν· sed, nisi valde fallor, duabus voci-
bus legi præstat, μέλαν ὄν.

(80) Sic mss. nostri omnes. Editi, τῶν ἀνθρώπων. Aliquanto post, ubi in editis legitur, πρίστανται, ve-
teres tres libri habent, πρίστανται· alii tres, πα-
ρίστανται.

(81) Editi, ἐμπλόκιον· et ita quoque apud LXX
editum invenimus: at nostri sex mss., ἐμπλόκια.

(82) Quod ait scriptor, *chlidones* nomine cum vo-
luptate convenire, id vere a Græco dici potuisse con-

A ιέμενος (78) μέντοι καὶ ἐπικαταβαίνων τῷ στήθει, χαλαρῶν τινων ἀλύσεων ἀπηγορευμένους, ὥς ἵνα προ-
φαίνηται, πάντως ἀνάγκη μὴ δὲ τὰ περὶ τὸ στήθος·
εὐσημῶνως συνεστιάσθαι. Καὶ τὸν κόσμον τοῦ προσ-
ώπου αὐτῶν. Ἔστι τινὰ καὶ χρώματα πρὸς κόσμον
ταῖς γυναῖξιν ἐπιτετηθευμένα τοῦ προσώπου· λευκόν
τε, καὶ ἐρυθρόν, καὶ ἕτερον μέλαν ὃν (79). Τὸ μὲν
λευκότητα τοῦ σώματος καταψεύδεται· τὸ δὲ ἐρυθρόν
ταῖς παρειαῖς ἐπανθεῖ· τὸ δὲ μέλαν μηννοειδῶς τὰς
ὀφρὺς τοῖς ὀφθαλμοῖς περιγράφει· ὃν καὶ αὐτὸν
περιαιρήσειν ὁ Κύριος ἀπειλεῖ, ἵνα μὴ κλέπτηται,
φθίσιν, ἢ σωφροσύνη τῶν ἀνδρῶν (80), μὴ δὲ ταῖς
ζωγραφίαις ταύταις ἐλεεινοὶ νεωτέρων ὀφθαλμοὶ συναρ-
πάζωνται. Ἡ τότε ἀφαιρεθῆσεται ταῦτα, ὅταν γυμνὰ
πάντα παρίσταται τῷ κριτῇ, ὅτε ὀφρὺς συμπεπιτω-
κυῖα, παρειὰ κατηφής, χρώμα πελιδνὸν ὑπὸ τοῦ φέ-
θου. Ἀφαίρει οὖν καὶ τὸν κόσμον ὁ Κύριος, καὶ τὴν
σύνθεσιν τοῦ κόσμου τῆς δόξης· οἰοεὶ καὶ τὴν
ὕλην τὴν κοσμοῦσαν, καὶ αὐτὴν τὴν ἐκ τέχνης ἐπι-
νοίαν. Καὶ ἐπειδὴ ἐνὶ μὲν οὐκ ἔστιν ἐπαρθῆναι το-
σοῦτον, οὐδὲ φουσιωθῆναι ἐπ' αὐτῷ, ὁμοῦ δὲ πᾶσι
συγκειμένοις τὸ ἀλαζονικὸν ἐπιγίνεται φρόνημα, καὶ
τὴν σύνθεσιν τοῦ κόσμου ἀφαιρήσειν ὁ Κύριος ἀπει-
λεῖ. Ὅποιος δὲ ὁ κόσμος, τοιαύτη δηλονότι καὶ ἡ ἐπ'
αὐτῷ δόξα· σωματικῆς δὲ κόσμος, καὶ μάταιος·
φθαρτὴ οὖν καὶ ἡ ἐπ' αὐτῷ δόξα καὶ ἀνυπόστατος.

127. Καὶ τοὺς χλιδῶρας, καὶ τὰ ψέλλια, καὶ τὰ
ἐμπλόκια (81). Ὅλος μὲν ὁ κατηρηγμένος κόσμος
C χλιδῶσης γυναικός ἐστιν ἐπιτήδευμα, τοὔτεστι, τρυ-
φῶσης καὶ διακεχυμένης· ἐξαιρέτως δὲ οἱ χλιδῶ-
νες (82) παρόνυμοι ὄντες τῆς τρυφῆς, τάχα τοῖς
βραχίοσι περικειμένοι. Ψέλλια δὲ ἐστὶ τὰ τοῖς ἄκροις
τῶν χειρῶν κατὰ τὸ προφανὲς προβαλλόμενα (83).
Ἔστι δὲ ποτε καὶ ἐπὶ καλοῦ παρελθόμενα τὰ
ψέλλια, ὥς ὅτε τὴν ἀγίαν ῥεδέκταν ὁ πρεσβύτερος
τῆς οἰκίας κατεκόσμη. Ἐδὲ γὰρ μὴν μέλλουσιν
συννοικεῖν τῷ πατριάρχῃ, ὑπὸ τοῦ μηνστευομένου
αὐτὴν τὸ πρακτικὸν τῆς ψυχῆς προκατεσκευθῆναι. Διὰ
τοῦτο ψέλλιοις χρυσοῖς κατεκόσμη τὰς χεῖρας, τοὔ-
τεστι πράξεσι τιμίαις. Δέκα δὲ χρυσίων (84) ὅλην
αὐτῶν· διότι ἐν δέκα κεφαλαίοις ἡ πᾶσα τῆρησις
τοῦ νόμου συμπεραίουται. Καὶ ἐνώτια ἀνὰ δραχμὴν
D ὅλης ἔχοντα· ὅτι τὴν ὑπακοὴν τῇ εἰς ἕνα θεὸν πίστει
προσῆκε κεκοσμηθῆναι. Ἐνταῦθα μέντοι περιαιρεῖ-
ται (85) τὰ ψέλλια, διὰ τὰς ἐπιαιρούμενας τῷ κόσμῳ

stat. cum voluptas Græce dicatur, χλιδή. Unde
χλιδῶνες, hoc est, brachialia, monilia, et alia ejus-
dem generis, ideo sic appellabantur, quod mulieres
χλιδῶσαι, seu voluptati dedunt, iis uti solerent. Sub-
inde editi ei Reg. primus, ἀ τοῖς. Alii quidam mss.,
τὰ τοῖς.

(83) Ita antiqui sex libri. Editi, περιβαλλόμενα.
Statim editi, οἰκίας· Ἀδραάμ· sed vox ultima in mss.
non legitur, ob idque eam inde sustulimus.

(84) In editis et apud LXX legitur, χρυσῶν· at in
nostris sex codicibus, χρυσίων.

(85) Antiqui tres libri, περιαιρεῖται, tollit armillas.

τῶν φελλίων· καθόλου ἡμῖν ἐνδεκνυμένου τοῦ λόγου, ἔτι ὁ ἐπὶ τῷ δεδυνῆσθαι τὰ χρεῖττονα ὑψηλοφρονήσας ἐγκαταλείπεται (86) ὑπὸ τῆς συνεχόσης αὐτὸν ἐπισκοπῆς. Τὸ δὲ ἐμπλόκιον εἰκοί τι εἶναι συγκαταπλεκόμενον ταῖς θριξίν, εἰς τὸ τῇ παρ' αὐτοῦ εὐχροίᾳ διεγείραι τῶν τριχῶν τὴν χράαν. Καὶ μηδενὶ ταῦτα μικροπρεπῇ νομίσθω. Οὐ γὰρ σεμνότεροι τοῦ Πνεύματος ἡμεῖς, ὥς ἀπαξιῶν τὰς ἐν τῇ Γραφῇ λέξεις διερευνᾶσθαι. Μεμαθήκαμεν γὰρ ἐν τοῖς Ἀσμασι, τῆς ἐπαινουμένης νύμφης καὶ τὸ ἐμπλόκιον σεμνυόμενον· *Κεφαλὴ γάρ σου*, φησὶν, *ὡς ὁ Κάρμηλος, καὶ ἐμπλόκιον* (87) *κεφαλῆς σου*, ὡς *πορφύρα*.

128. *Καὶ τὰ ἐνώτια, καὶ τοὺς δακτυλίους.* Ἐπαινέτην μὲν τὴν χρῆσιν ἐνωτίων ἐν τῇ μνηστειᾷ τῆς Ῥεθέκκας ἐδιδάχθημεν, σύμβολον τοῦ ἀγαθὰ μέλλειν αὐτῇ διδάγματα περὶ τῆς ἐν τοῖς νοητοῖς ἀληθείας ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Ἀβραάμ γενομένην παραδοθήσεσθαι (88)· κατηγορούμενα δὲ αὐτὰ πολλοῦ κατελιφάμεν. Πρῶτον μὲν, ἐκ τοῦ, ὅτε ἀναβαίνειν ἔμελλον εἰς Βεθλῆλ, προσταχθῆναι παρὰ τοῦ Ἰακώβ τὰς γυναῖκας περιελίσθαι αὐτὰ μετὰ τῶν θεῶν τῶν ἀλλοτρίων, ὡς ἐμποδίου ὄντος ἐκ τῆς εἰδωλολατρείας, καὶ τῆς τῶν ἐνωτίων χρήσεως, πρὸς τὸ ἀνελθεῖν εἰς τὸν οἶκον τοῦ Κυρίου· Βεθλῆλ γὰρ οἶκος Θεοῦ ἐρμηνεύεται. Ἐπειτα ἐν τῇ Ἐξόδῳ καταστασιασθεὶς ὑπὸ τοῦ λαοῦ ὁ Ἀαρὼν εἰς τὸ ποιῆσαι εἰδωλον, ὡς ἐπιτηδεῖαν ὕλην εἰς κατασκευὴν τῶν ἀπηγορευμένων τὰ ἐνώτια ἐξελέξατο. *Περὶέλατο* (89) γὰρ πᾶς ὁ λαός, φησὶ τὰ ἐνώτια τὰ χρυσᾶ, τὰ ἐν τοῖς ὤσιν αὐτῶν, καὶ ἤνεγκαν πρὸς Ἀαρὼν, καὶ ἔπλασεν αὐτὰ μόσχον χωρευτόν. Ἀλλὰ καὶ Γεδεὼν ἐκ τῶν σκύλων τῶν Ἰσραηλιτικῶν λαβὼν τὰ ἐνώτια παρὰ τοῦ λαοῦ, Ἐποίησεν αὐτὰ εἰς Ἐροῦδ, καὶ ἔστησεν αὐτὸν (90) ἐν τῇ πόλει. Καὶ ἐξαπὸρρευσε πᾶς Ἰσραὴλ ὀπίσω αὐτοῦ ἐκεῖ, καὶ ἐγένετο τῷ Γεδεὼν καὶ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ εἰς σκάνδαλον. Καὶ ταῦτα νῦν τὰ ἐνώτια διὰ τὸ συνεπαίρειν τὸ φρόνημα τῶν θυγατέρων Σιών διαθέδληται. Καὶ τὰ περιπόρφυρα, καὶ τὰ μεσσοπόρφυρα. Τὸν ἐν τῇ ἐσθῇ κόσμον τῶν καλλωπιζομένων γυναικῶν περιεργον διαβάλλει, πορφύραν ποτὲ μὲν κατὰ τὰ ἄκρα παρυφαινότων, ποτὲ δὲ κατὰ τὸ μέσον αὐτὴν ἐντιθέντων. Δόλου δὲ σύμβολον ἢ πορφύρα τὴν κατὰ φύσιν χράαν ἐπικαλύπτουσα, καὶ τὸ οἰκτεῖον ἄνθος προφαίνουσα, κατὰ τοὺς ἐν ἐπιφαιεῖα φαιδρούς, ἐν δὲ τῷ βάθει τὸ κακὸν συστιάζοντας. Ὅπερ καὶ τὰ ἄκρα τοῦ βίου, καὶ τὸ μέσον ἐπέχη (91), φευκτόν. Διόπερ καὶ τὰ περιπόρφυρα παραιτεῖται ὁ λόγος.

A adimuntur armillæ, 468 propterea quod gloriarentur de earum ornatu. Uno verbo hisce verbis edocemur eum, qui ob præstantiores quibus dotatus est facultates effertur, a custodia se conservante destitui. Videtur autem *reticulum* ornatus quidem fuisse capillis intertextus, ut eximio suo colore capillis colorem excitaret. Hæc autem parvipendat nemo. Nos enim non sumus Spiritu sancto graviore, ut voces in Scriptura positas perscrutari fastidiamus. Didicimus enim in Canticis, *reticulum* quoque sponsæ, quæ laudabatur, commendatum fuisse: *Nam caput tuum, inquit, sicut Carmelus, et reticulum capitis tui in purpura* 20.

128. VERS. 20. Et in aures, et annulos. Novimus quidem inaurium usum in Rebecæ sponsalibus fuisse laudatum. Quod erat argumento documenta eidem domum Abrahæ ingressæ de rerum spiritualium veritate tradenda esse. At in aures fuisse sæpe condemnatas deprehendimus. Primo quidem id ex hoc liquet, quod cum mulieres essent ascensuræ in Bethel, eas jussit Jacob in aures una cum diis alienis ablegare 22. Nam idololatria et inaurium usus erant impedimento, ne ascenderent in domum Domini: quippe si Bethel interpreteris, sonat domum Dei. Deinde Aaron in Exodo populi seditione ad conflandum idolum adactus, in aures tanquam materiam faciendis rebus prohibitis idoneam delegit. Abstulerunt enim, inquit, omnis populus in aures aureas quæ in auribus earum erant, et attulerunt ad Aaron, et formavit illas vitulum fusilem 23. Quin et Gedeon postquam ex Ismaelitarum spoliis in aures a populo accepit, Fecit eas in Ephud, et statuit illud in civitate. Et fornicatus est omnis Israel post illud illic, et factum est Gedeoni et domui ejus in scandalum 24. Atque in aures istæ nunc dantur crimini, quod animus filiarum Sion inde effertur. VERS. 21. Et prætextas, et vestes ex media parte purpureas. Vestium ornamentum quod a mulieribus gloriam ex his aucupantibus adhibetur, tanquam superfluum perstringit. Aliquando quidem illæ purpuram attexebant ad extremum, aliquando vero parti mediæ eam inserebant. Cæterum doli fallaciæque figura purpura est quæ nativum colorem tegat, proprium vero florem in medium proferat, haud aliter atque illi, qui in speciem lata sunt fronte, intus vero malum occultant. Quod sane fugiendum est sive extremum vitæ, sive medium occupet. Quare et prætextas purpureas Scriptura rejicit.

20 Cant. vii, 5. 22 Gen. xxxv, 4. 23 Exod. xxxii, 3, 4. 24 Judic. viii, 27.

(86) Codices aliquoti, ἐγκαταλείπεται.

(87) Apud LXX pro ἐμπλόκιον legitur πλόκιον, Et *plicum capitis tui*.

(88) Nostra editio et Reg. primus, παραδοθήσεται, haud emendate. Alii quatuor mss., præter Combellianum, παραδοθήσονται. Ibidem pro αὐτοῦ e multis mss. edī oportuerat, αὐτὰ.

(89) Veteres quatuor libri, περιέλατο. Editi cum duobus aliis mss., περιέλιοντο. Statim nostri

sex mss., ἔπλασαν αὐτὰ, *formarunt*. Editi non secus ac LXX, ἔπλασεν, *formavit*. Subinde quidam mss., τῶν Ἰσραηλιτῶν. Alii et editi, τῶν Ἰσραηλιτικῶν.

(90) Editi et Reg. secundus, αὐτῷ. Codex. Fr. 1, αὐτῷ. Alter Combellisii Codex et alii tres, αὐτό.

(91) Editi et Reg. primus, ἀπέχη. Alii quatuor, ἐπέχη.

129. *Vers. 22. Et indumenta quæ sunt per domum, et pellucida Laconica.* Immodicam luxuriam deliciarumque copiam declarat hæc sententia, dum ait recondita domi indumenta præ nimia tenuitate esse pellucida. Sumptus enim ad ostentationem factus pro scopo gratiam hominum ac benevolentiam sibi proponit. Cum autem quis etiam nemine spectante, privatim domi degens, pellucidis **469** vestibus amictur, id rerum nostro usui concessarum abusus perquam immodicum esse ostendit. Itaque indumenta Lacænarum imitabantur, quæ cum inter saltandum plane nudari nolint, tanquam id sit indecorum, lineam vestem quam tenuissime contextam induunt, per quam obijciant spectanda quæ virorum oculis non conspici oportebat. *Vers. 23. Et byssina, et hyacinthina, et byssum, cum auro et hyacintho intertexta.* Jam vero immodestam vitam agentes et præ immodico luxu sanctis insultantes filie Sion, etiam vestem circumferebant similitudine ad indumentum sacerdotale accedentem⁶²: vestimenta scilicet byssina et hyacinthina gerebant, qualibus ceu symbolis elementorum ex quibus omnia constant, induti sacerdotes, introibant in sancta seorsum, Deo pro mundo supplicaturi. Byssus quidem pro terra, hyacinthus pro aere, purpura pro aqua, coccinum pro igne ponitur. Hæ autem mulieres harumce rerum ornatu non contentæ, ad varietatem efficiendam et ad majorem ostendendam magnificentiam, aurum cum iis contexerunt. *Et theristra accubitoria.* Theristrum videtur esse indumentum æstivum, ita ut et tegere videretur, nec tamen in æstu gravaret: quemadmodum et in Genesi didicimus Rebeccam obviam Isaac euntem, theristro fuisse indutam⁶³. Quæ autem nunc Scriptura vituperat, vocantur theristra, quæ videlicet ad discumbendum præ nizio voluptatis studio lectis iusternebantur. Sed dictionem hanc, *cataclita*, ne reddidere quidem interpretes alii. Quapropter tanquam quæ nullum sensum exhiberet, notata obelo est.

130. *Vers. 24. Et erit pro odore suavi pulvis: et pro zona funico cingeris, et pro ornatu capitis aureo calvitium habebis propter opera tua.* Pars voluptatis suavis est odor, quandoquidem incensis quibusdam unguentis insciant aerem, suavemque sibi halitum reddunt. His igitur mulieribus voluptate perfusus et odorem jucundum olfactui accersentibus, ab eo cui minas intentat, pulvis retribuetur. Pulvis

129. *Kai ta epiblēmata ta kata tēn oikian* (92), *kai ta diaphanē Laconika*. Ὑπερβολὴν ἀσωτίας καὶ τρυφῆς ἀπειθοῦς ὁ λόγος ἐμφαίνει, τὰ ἐπιβλήματα τὰ κατ' οἶκον διαφανῆ λέγων εἶναι τῇ ὑπερβολῇ τῆς λεπτότητος. Τὸ γὰρ πρὸς ἐπιδείξιν δάπανηρόν, ἔχει σκοπὸν τὴν ἀνθρωπαρέσκειαν· τὸ δὲ καὶ μηδενὸς ὁρῶντος ὅψ' αὐτοῦ διάγοντα κατὰ τὴν οἰκίαν διαφανῆ περιβάλλεσθαι, πᾶσαν ὑπερβολὴν παραχρησεως τῶν πρὸς χρῆσιν συγκεχωρημένων ἡμῖν ἐπιδείκνυται· ὥστε μιμῆσθαι τὰ τῶν Λακαίνων (93) ἐπιβλήματα· αἱ κατὰ τὴν ὁρῆσιν τὸ φανερώς γυμνοῦσθαι ὡς ἄσμενον παραιτούμεναι, ὑπερβάλλουσιν λεπτότητι λινὴν ἐσθῆτα περιβάλλόμεναι, δι' αὐτῆς φαίνουσιν ἃ κρύπτειν ἔδει τὰς τῶν ἀρρένων ὀψεις. *Kai ta byssina, kai ta hyakinthina, kai tēn bysson sōn chrusō kai hyakinthō sygkathusasmēna*. Ἡδὲ καὶ τῆς ἱερατικῆς ἐσθῆτος μιμήματα, ἐν τῇ ἀπέμνω αὐτῶν (94) ζωῇ δι' ὑπερβολὴν τρυφῆς ἐμπαροinouσαι τοῖς ἁγίοις, αἱ θυγατέρες τῆς Σιών περιφέρουσι, byssina καὶ hyakinthina, ὅποια ἔκεινοι (95) σύμβολα τῶν στοιχείων περιβαλλόμενοι, ἐξ ὧν τὰ πάντα συνέστηκεν, εἰσῆσαν εἰς τὰ ἅγια δι' αὐτῶν, ὑπὲρ τοῦ κόσμου τὸν Θεὸν ἠελούμενοι. Βύσσης μὲν γὰρ ἀντὶ τῆς γῆς· ἡ δὲ ὑάκινθος ἀντὶ τοῦ ἀέρος· καὶ πορφύρα ἀντὶ τοῦ ὕδατος, καὶ τὸ κόκκινον ἀντὶ τοῦ πυρός· αἱ δὲ οὐκ ἑξαρκούμεναι (96) τῷ ἐξ αὐτῶν κόσμῳ, καὶ χρυσὸν αὐτοῖς συγκαθύφαινον, ὑπὲρ ποικιλίας καὶ πολυτελείας· πλείονος. *Kai theristra kataclita* (97). Ἔοικε τὸ θέριστρον ἐπιβλημα εἶναι θερινόν· ὡς καὶ περιβάλλειν δοκεῖν, καὶ μὴ βαρύνειν ἐν τῷ καύσωνι· ὡς καὶ ἐν τῇ Γενέσει μεμαθήκαμεν τὴν Ῥεβέκκαν ἐν τῇ συναντήσει τοῦ Ἰσαὰκ περιβαλλομένην τὸ θέριστρον. Ἄ δὲ νῦν διαβάλλει ὁ λόγος, θέριστρα λέγεται, τὰ ἐν τῷ κατακλίνεσθαι δι' ὑπερβολὴν τρυφῆς ταῖς κλίναις ἐπιβαλλόμενα. Καί τοι τὸ, *kataclita*, οὐδὲ ἐκδεῶσασιν οἱ λοιποί. Διὸ καὶ ὠβελίσται, ὡς οὐδένα νοῦν ἐμφαίνειν.

130. *Kai estai antē osmēs hēdeias, koniortēs· kai antē zōnēs, schoutrō zōsē, kai antē tou kosmon tēs kēsallēs tou chrusou* (98), *palakroma ēxeis diā ta ērga sou*. Μέρους τρυφῆς ἐστὶ καὶ τὸ ἐν ταῖς ὀσμαῖς ἡδὺ, φαρμάκος τισὶν ἐκθυμωμένοις καταφαρμακεύοντων τὸν ἄερα, καὶ ἡδεῖαν αὐτοῖς μηχανωμένων ἀναπνοῇ. Ταῖς οὖν διαχευόμεναις ὅψ' ἡδονῆς, καὶ ὀσμῇν ἡδεῖαν μηχανωμέναις τῇ ὀσφρῇ-

⁶² Exod. xxviii, 5. ⁶³ Gen. xxviii, 14.

(92) Sic in quinque mss. et in editione Romana legitur. Additur αὐτοῦ in editis et in Reg. primo post vocem οἰκίαν.

(93) Nostri sex mss., τῶν Λακώνων. Hinc suspicari quispiam possit, Tilmannum de suo edidisse, Λακαίνων· cum tamen Lacænae Graece potius dicantur Λακωνίδας. Hoc ipso in loco editi et Reg. primus, ἃ κατὰ. Alii quinque mss., αἱ κατὰ, recte.

(94) Antiqui sex libri, ἀπέμνω. Editi, ἔαυτων.

(95) Codex Fr. 1 et editi, ἔκεινα, male. Alii quinque mss. præter Henricianum et Anglicum, ἔκεινοι,

bene. Lege Ducæum.

(96) Ita libri antiqui omnes. Editi, ἀρκούμεναι.

(97) Notat Ducæus, interpretem, quod in Bibliis Plantinianis et Germanicis legisset, θέριστρα κατάκλειστα, vertisse, *theristra clausa*: sed optime iudicavit Ducæus e suis codicibus legi oportere, θέριστρα κατάκλιτα, *theristra accubitoria*. Iudicium viri eruditissimi adjuvat, quod ita quoque in aliis quatuor mss. legatur.

(98) Editi libri, τοῦ χρυσοῦ. At sex mss. et editi Romana, τοῦ χρυστεῦ.

σει, κονιορτός ἀντιδοθήσεται (99) ὑπὸ τοῦ ἀπειλοῦν-
τος. Αεττή δέ ἐστι γῆ ἡ κόνις, ἀναπεποιημένη πρὸς
τὸν ἀέρα, δυσκολίαν τινα περὶ τὴν ἀναπνοὴν καὶ
ἀηδίαν πολλὴν ἐμποιοῦσα διὰ τὴν ἐμφραξιν. Μύροις
μὲν γὰρ καὶ θυμιάμασιν ἐπιτέρεται ἡ ψυχὴ (1),
ἀλλὰ μύροις τοῖς πνευματικοῖς· ὁποῖος ἦν ὁ λέγων·
Χριστοῦ εὐωδία ἐσμέν· καὶ, Χάρις τῷ Θεῷ τῷ
τὴν ὁσμὴν τῆς γνώσεως αὐτοῦ παρέρουντι ἐν
παντί τόπῳ. Τοιαύτης ἀντελαμβάνετο ὁσμῆς ἀπο-
πνεούσης τοῦ Ἰακώβ ὁ πατὴρ Ἰσαάκ· Ἰδοὺ ὁσμὴ
τοῦ υἱοῦ μου, ὡς ὁσμὴ ἀγροῦ πλήρους, ὃν ἐνλό-
γησε (2) Κύριος. Καὶ αἱ ἐν τῷ Ἄσματι δὲ νεάνιδες
αἰσθόμεναι τῆς οὐρανίου εὐωδίας τοῦ Λόγου, ἔλεγον·
Εἰς ὁσμὴν μύρων σου δραμοῦμεν. Καὶ τὸ ἀρχιερα-
τικὸν δὲ χρίσμα μύρον ἦν καλὸν καὶ τερπνὸν, ἀδελ-
φῶν συναφείᾳ παραικάσθαι ἄξιον. Τὸ τοιοῦτον μύ-
ρον τεχνίτου δέσται, ἀπὸ Θεοῦ λαβόντος τὴν μυρεψι-
κὴν τέχνην, εἰς τὸ ποιῆσαι χρίσμα ἁγίον, ὃ οὐκ
ἀναθήσεται εἰς σάρκα ἀνθρώπου. Ὅταν μέντοι πρὸς
ἀκολασίαν τὴν ἡδὴ τῆς ὁσμῆς ἐπιτηδεύηται, ἐμφράσ-
σεται ὑπὸ τοῦ κονιορτοῦ ὁ πόρος τῆς αἰσθήσεως,
εὐεργετοῦντος τοῦ ταῦτα αὐτοῖς οἰκονομοῦντος Κυρίου.
Τάχα δὲ ἐπεὶ ἐν τῷ ναῷ ἦν τὰ ἡδύσματα τῆς ὁσμῆς,
τό τε μύρον τῆς χρίσεως, καὶ τὸ θυμίαμα τῆς συν-
θέσεως· κανερίφῃ δὲ ὁ ναὸς, καὶ ἔστι νῦν ἐν κόνιᾳ,
ἀνατραπεῖς καὶ κάτω κείμενος, ἀντὶ τῆς ποτε ὁσμῆς
τῆς ἡδέας κατὰ τὴν νομικὴν λατρείαν, νῦν (3) κονι-
ορτός ἐστι διὰ τὰς πορευθείσας ὑψηλῶ καὶ ἀνυπο-
τάκτῳ τραχίλῳ ψυχᾷ· οἷς καὶ εἴρηται· Ἰδοὺ ἀφίε-
ται ὁμῖρ ὁ οἶκος ὁμῶν ἔρημος. Ἐξεστί μέντοι αὐ-
ταῖς, ἐὰν βούλωνται, ἐκτιναζαμένους τὸν χοῦν,
ἀναπλησθῆναι τῆς εὐωδίας Χριστοῦ κατὰ τὴν παρ-
αίνεσιν τοῦ λέγοντος· Ἐκτιναξαι τὸν χοῦν σου, καὶ ἀρδύσῃθι, Ἰερουσαλὴμ, καὶ ἐνδυσαὶ τὴν
δόξαν τοῦ βραχίονός σου.

131. Καὶ ἀντὶ ζώνης σχοινίῳ ζώσῃ. Ζώννυνται μὲν
τὴν ὁσφύν ἐν ἀληθείᾳ ὁ κατὰ Θεὸν ζωννύμενος. Ὅποιος
ἦν ὁ Πέτρος, ἐκτείνων τὰς χεῖρας, καὶ ζωννύμενος
εἰς τὸν ὑπὲρ Χριστοῦ πόλεμον ὑπὸ τῶν εἰς τὸ ὑπὲρ
τῆς ἀληθείας αὐτὸν μαρτύριον μέχρι θανάτου προ-
καλουμένων. Ὁ μὲν οὖν ἅγιος περιζώννυνται δύνα-
μιν· Ὁ Θεὸς γάρ, φησὶν, ὁ περιζώνων με δύ-
ναμιν· ὁ δὲ ἀπολέσας τὴν ζώνην ταύτην, τῷ δε-
σμῷ τῶν ἰδίων ἁμαρτιῶν ζώννυνται· διότι Σειραῖς
τῶν ἰδίων ἁμαρτιῶν ἑκατὸς σφιγγέται. Ὡς σύμ-
βολον ἦν τὸ ἐκ σχοινίων φραγέλλιον, ἐξελαύνον τοῦ
ιεροῦ τοὺς βεβηλοῦντας τὰ ἅγια, δεικνύντος τοῦ Κυ-
ρίου, ὅτι ἐκάστῳ μάλιστα αἱ οἰκεῖαι πλοκαὶ τῶν
ἁμαρτιῶν γίνονται, καὶ μαστίσκειται σχοινίοις ἁμαρ-
τιῶν τοῖς περιπλεκόμενοις αὐτῷ· Ἀντὶ δὲ τοῦ κό-
σμου τῆς κερφαλῆς τοῦ χρυσοῦ (4), σφαλάρωμα

A autem est tenuis terra, aeri commista, quæ dum
meatus obstruit, quamdam respirandi difficultatem
et molestiam multam creat. Et quidem unguentis ac
suffliti delectatur anima, sed unguentis spiritualibus;
cujusmodi erat qui dicebat: *Christi bonus odor su-*
mus ⁹⁹. Et, *Gratia Deo qui odorem notitiæ suæ ma-*
nifestat in omni loco ⁹⁸. Odore ejusmodi fragante
Isaac Jacobi pater recreabatur: *Ecce odor filii mei,*
sicut odor agri pleni, cui benedixit Dominus ⁹⁶. Quin
et in Cantico adolescentulæ cœlestem gratumque
Verbi odorem sentientes, dicebant: *In odorem un-*
guentorum tuorum curremus ⁹⁷. Sed et pontificium
chrisma unguentum erat bonum et oblectans ⁹⁵, di-
gnum quod fratrum concordie compararetur ⁹⁶.
Ejusmodi unguentum **470** indiget artifice, qui ac-
cipiat a Deo artem unguentariam, ut chrisma sanctum
conficiat, quod in carnem hominis nequaquam
ascendet ⁹⁹. Quando igitur suavitas odoris insigat
ad libidinem, meatus sensui inserviens oppilatur
pulvere, quod sit Domini hæc eis largientis benefi-
cio. Fortasse autem, quod in templo erant odorum
condimenta, unctionis videlicet unguentum, et com-
positionis thymiaia; dirutum autem est templum,
jacetque nunc in pulvere, eversum et humi dejectum,
pro grato odore juxta legalem cultum olim fragante
nunc pulvis est, ob eas animas, quæ erecto et in-
tractabili collo ambulare, quibus dictum est:
Ecce relinquitur vobis domus vestra deserta ⁹¹. At-
tamen si voluerint, licet eis, excusso pulvere, suavi
Christi odore compleri, secundum admonitionem
ejus qui dicit: *Excute pulverem tuum, et surge, Je-*
rusalem, et induere gloriam brachii tui ⁹².

131. Et pro zona funiculo cingeris. Qui quidem
secundum Deum cinctus est, ejus lumbus in veritate
cingitur. Ejusmodi erat Petrus, qui expandebat
manus, et ad bellum pro Christo sustinendum ab iis
accingebatur, qui eum ad mortem usque causa tes-
timonii veritatis provocabant. Sanctius itaque cir-
cumcingitur virtute: *Deus enim, inquit, qui circum-*
cingit me virtute ⁹³; at zonam hanc perdidit, cingitur
vinculo peccatorum suorum, quod *Catenis peccato-*
rum suorum unusquisque constringitur ⁹⁴. Quorum
delictorum symbolum erat flagellum illud e funi-
culis contextum, quo expulsi sunt e templo ii qui
sancta profanabant ⁹⁵. Ostendebat enim Dominus
proprius peccatorum nexus ceu flagella unicuique
inesse, et suis quemque peccatorum funiculis se
circumplectentibus flagellari. *Pro ornatu autem ca-*

⁹⁶ II Cor. II, 15. ⁹⁸ ibid. 14. ⁹⁹ Gen. xxvii, 27.
⁹⁷ Exod. xxx, 32. ⁹¹ Luc. xii, 35. ⁹² Isa. lii, 2.

⁹³ Cant. i, 3. ⁹⁴ Exod. xxx, 25. ⁹⁵ Psal. cxxxii, 1, 2.
⁹⁶ Psal. xvii, 35. ⁹⁷ Prov. v, 22. ⁹⁸ Joan. ii, 15.

(99) Ita nostri sex libri antiqui. Editi vero, ἀντι-
δοδοθήσεται.

(1) Veteres aliquot libri, ἡ ψυχὴ. Deerat articu-
lus in vulgatis.

(2) Editi, εὐλόγησεν ὁ· at articulus in nostris
sex mss. non legitur. Ibidem quinque mss., καὶ αἱ
ἐν. Editi et Reg. primus, καὶ ἐν. Rursus hoc ipso

in loco sex mss. νεάνιδες αἰσθόμεναι. Editi, αἰσθη-
νόμεναι.

(3) Voculam νῦν ex nostris sex mss. addidimus.
Nec ita multo infra vulgati libri, εἴρηται τό. At in
mss. omnibus deest τό.

(4) Editi, χρυσοῦ. At mss. quinque, χρυσίου.

pitit̃ aureo, calvitium habebis propter opera tua. A Quemadmodum illæ præ nimia rerum ad odoratum continentium sollicitudine requirentes quæ erant præter naturam, ab his quæ ex natura sunt, exciderunt; hæc enim aeris simplicis aspiratione contentæ, sed unguentis suffimentisque eum imbuentes, postmodum ne aerem quidem purum, sed pulverem permixtum spiritu duxerunt: hunc ad modum propterea quod in nativo capillorum ornatu, mulieribus pro velamine dato⁷⁴, non permansere, sed reticulis quibusdam capillos implicantes, ad fastidium usque se ipsæ adornabant, ornamento etiam naturali spoliatae sunt, atque amissis crinibus (quo ornatu ceu proprio nativæque ab ipsâ natura vestitæ mulieres sunt) eadem factæ sunt spectaculum foedissimum. Etenim, si foedum est mulieri tonderi aut radi⁷⁵; quanto utique foedius fuerit ipsam deturpari calvitio, quod tamen eis quæ sua venustate male utuntur, deformitatem utiliter inducit? Pro tunica autem clavatae purpureæ circumcingeris sacco. Id quoque sancit Dominus in commodum earum quæ⁷⁶ 471 suum decorem ostentant, hancque fieri jubet permutationem. Quandoquidem vestis purpurea mollietiei et jactantiæ materia est et occasio: saccus vero contritionis humilitatisque comparandæ facultatem præbet. Et qui purpura indutus est, abjicere se in terram, Deumque adorare fastidit, cavetque ornatui, ne scilicet vestis suæ color deformetur: qui vero amictus est sacco, omnem locum sibi ad adorandum idoneum esse ducit.

132. VERS. 25. Et filius tuus pulcherrimus, quem dilexisti, gladio cadet. Præstiterit iis, qui pravis moribus essent informandi, præripi morte ante adolescentiam quam diutius educatione mala a parentibus imbui. Habebas igitur filium, aut corpore pulcherrimum, aut qui maternis oculis talis esse videretur. Ille in ipsa juventute et in ætatis flore morietur. Et hinc malum augetur, quod nequaquam morte sponte proveniente, aut naturali, sed violenta sublatus e medio est, utpote per manum hostilem gladio sauciatus. Et fortes vestri gladio cadent. Et hæc dum patietur, ne ulciscendi quidem facultas ei suppetet. Nam ulcisci interfectos, eisque qui mœorem conficiunt, vices rependere, in malis solatium est. At ne hoc quidem penes te erit. Qui enim ætate vigent, morituri sunt in bello omnes, adeo ut relinquenda sit ætas inutilis sola et imbellis, quæ cum auxilio sit destituta, ad omnia mala toleranda valde est exposita, quæ ei inferre visum fuerit hostibus. VERS. 26. Et humiliabuntur et lugebunt thecæ ornatus vestri. Thecæ auri et argenti, vestisque sumptuosæ et pre-

⁷⁴ I Cor. xi, 15. ⁷⁵ ibid. 6.

(5) Antiqui duo libri, ἐπέμειναν. Ibidem duo mss., ἐν πλοκίοις. Alii duo mss. cum editis unica voce. ἐμπλοκίοις, bene.

(6) Reg. quartus, τὸ χεῖρσθαι.

(7) Reg. quartus, αἰσχροῖς: sed in ora illius ipsius libri legitur, μοχθηροῖς.

(8) Veteres quidam libri, ἀντιπεριβαλεῖν.

ἔξεις διὰ τὰ ἔργα σου. Ὡς περ ἐπὶ τῆς κατὰ τὰ ὀσφραντὰ περιεργίας τὰ παρὰ φύσιν ἐπιζητοῦσαι, καὶ τῶν κατὰ φύσιν ἐξέπιπτον· οὐκ ἀνεχόμεναι γὰρ ἀναπνεῖν ψιλὸν ἀέρα, ἀλλὰ μύροις αὐτὸν καταχρῶν- νῦσαι καὶ θυμιάμασιν, ὕστερον οὐδὲ καθαρὸν ἀέρα, ἀλλὰ κονιορτῷ τοῦτον ἀναμειγμένον ἀνέπνεον· οὕ-τως ἐπειδὴ τῷ ἐκ τῆς φύσεως κόσμῳ τῶν τριχῶν, ὅς ἀντὶ περιβολαίου δέδοται ταῖς γυναῖξιν, οὐκ ἐπ- ἔμενον (5), ἀλλὰ ἐμπλοκίοις τισὶ τὰς τρίχας συγκα- ταπλέχουσαι, φορτικῶς· ἐαυτὰς ἐκαλλῶπιζον, καὶ τοῦ κατὰ φύσιν κόσμου ἀπεστερήθησαν, καὶ ἐγέ- νοντο ἄωρότατον θέαμα ἐν τῇ ἀποβολῇ τῶν τριχῶν, ὅς οἰκείος καὶ συγγενῆς κόσμος παρ' αὐτῆς τῆς φύ- σεως ταῖς γυναῖξιν περιεβλήθηται. Εἰ γὰρ αἰσχροὺν γυναῖκα τὸ χεῖρσθαι (6) ἢ ξυρᾶσθαι, πόσω δὴ πού αἰσχίον, φαλάκρωμα ἔχειν, ἐπὶ συμφέροντι τὴν δυσ- μορφίαν ἐπάγον ταῖς κακῶς τὴν ὥραν διαθεμέναις; Ἀντὶ δὲ τοῦ χιτῶνος τοῦ μεσοπορφύρου περιζώση σάκκον. Καὶ τοῦτο ἐπὶ συμφέροντι τῶν ὠραϊζομένων οἰκονομῶν ὁ Κύριος τὴν μεταβολὴν ταύτην γενέσθαι προστάσει. Διότι ἡ μὲν πορφύρις ἀβρότητος καὶ ἀλαζονείας ἐστὶν ἀφορμὴ· ὁ δὲ σάκκος συντριμμοῦ καὶ ταπεινώσεως ἐστὶν ἐφόδιον. Καὶ ὁ μὲν τὴν ἀλουρ- γίδα περικαίμενος, πεσὼν εἰς γῆν καὶ προσκυνεῖν τὸν θεὸν κατοκνεῖ, φειδοὶ τοῦ κόσμου, μὴ τῆς ἐσθῆτος τὸ ἄνθος διαλυμῇνται· ὁ δὲ τὸν σάκκον περικαίμενος, πάντα τόπων ἐπιτήδειον ἑαυτῷ εἰς προσκύνησιν τίθεται.

C 133. Καὶ ὁ υἱός σου δ' ἀλλήλως, ὃν ἠγάπησας, μαχαίρᾳ πεσοῦνται. Τοῖς ἐν ἡθραὶ μοχθηροῖς; (7) μέλ- λουσιν ἀνατρέφεσθαι, λυσिताέστερον πολλῶν προαπελ- θεῖν τῆς ἀκμῆς, ἢ ἐπὶ πλεόν τῆς πονηρᾶς τῶν γο- νέων ἀγωγῆς ἀναπύμπλασθαι. Υἱὸν οὖν ἔσχεας, ἦτοι τῷ σώματι κάλλιστον, ἢ τοῖς μητρικοῖς ὀφθαλμοῖς τοιοῦτον φαινόμενον. Οὗτος ἐν αὐτῇ τῇ ἀκμῇ καὶ τῷ ἄνθει τῆς ἡλικίας τεθνῆσκει. Καὶ ἡ ἐπίτασις τοῦ κακοῦ, οὗ τὸν αὐτόματον, οὐδὲ τὸν ἐκ τῆς φύ- σεως θάνατον, ἀλλὰ βιαίως ἐκ πολεμίας χειρὸς, τραυματίας μαχαίρᾳ. Καὶ οἱ ἰσχυρότεροι ὁμῶν μα- χαίρᾳ πεσοῦνται. Καὶ ταῦτα παθοῦσα, οὐδὲ τὴν πρὸς τὸ ἀμύνασθαι δύναμιν ἔξει. Παραμυθία γὰρ ἐν κακοῖς τὸ ἐπαμύνασθαι τοῖς ἀνηρημένοις, καὶ τοῖς ἰσχυ- ροῖς ἀντιπεριβάλλειν (8) τοῖς λελυπηκότας. Σοὶ δὲ οὐδὲ τοῦτο ὑπάρξει. Οἱ γὰρ ἐν ἡλικίᾳ πάντες τελευτή- σουσιν ἐν πολέμῳ, ὥστε τὴν ἀχρηστον ἡλικίαν πε- ριλειφθῆναι· ἢ διὰ τὸ ἀσθὲντος εἶναι, εὐκολός ἐστι (9) πάντα παθεῖν, ἅπερ ἂν δοκῇ τοῖς πολεμίοις. Καὶ ταπεινωθήσονται καὶ κενθήσουσιν αἱ θῆκαι τοῦ κόσμου ὁμῶν. Χρυσίου καὶ ἀργυρίου (10) θῆκαι,

(9) Colb. secundus, ἔσται.

(10) Sic quinque mss. Αἱ editi, χρυσοῦ καὶ ἀργύ- ρου. Nec ita multo post, ubi in excusis legitur, πο- λυτίμων, scriptum invenimus in quinque codicibus, βαρυτίμων. Sed si paulo diversa est scriptura, ea- dem plane sententia est.

καὶ ἐσθῆτος πολυτελοῦς, καὶ λίθων βαρυτίμων, ἕως ἂν ἔχη τὰ κειμήλια, πολλῆς ἀξιοῦται σπουδῆς καὶ ἐπιμελείας· ἐν οἴκοις ὄχυροὶς ἀποκειμένα (11) ἐπὶ ὑψηλῶν τόπων, καὶ μοχλοὶ, καὶ κλεῖς, καὶ σφραγίδες, καὶ φύλακες, καὶ πάντα τὰ πρὸς ἀσφάλειαν καὶ φυλακὴν ἐπινοούμενα· ἐπειδὴν δὲ κενὰ τῶν κειμήλιων (12) ἀποδε:χθῇ, ἡμελημένα καὶ παραρρίπτου-
μενα παρορᾶται. Ταῦτα καὶ ἡμᾶς ὡφελείτω, ὅτι ψυχαί, αἱ δεξάμεναι τῷ θεῷ λόγῳ τὴν δωρεάν, ἀποθήκαι γεγόνασιν τῶν τιμῶν τοῦ ἐν τοῖς θεοῖς θησαυροῖς ἀποκεισθαι ἄξια· ἐπειδὴν δὲ κενὰ τῶν θεῶν κόσμων ἀποδε:χθῶσι, ταπεινωθήσονται ἀπορρίφεισθαι, ἀχρηστίαν καταγινώσκεισθαι. Διὰ τοῦτο Ἰσχυρώ-
θη (13), φησὶν, Ἰσχυρίας, ὡς σκευὸς, οὗ οὐκ ἐστὶ χρεία. Ἦνα οὖν μένωμεν ἐν ταῖς βασιλικαῖς ἀποθήκαις, μὴ προδῶμεν τοῖς κλέπταις τὸν πολυτίμη-
τον μαργαρίτην, ὃν ἐπιστεύθημεν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ' (14).

133. Καὶ ἐπιλήψονται ἐπτά γυναῖκες ἀνθρώπου ἑνός, λέγουσαι, τὸν ἄρτον ἡμῶν φαγόμεθα, καὶ τὰ ἱμάτια ἡμῶν περιβαλούμεθα, πλὴν τὸ ὄνομά σου κεκλήσθω ἐφ' ἡμᾶς· ἄφελε τὸν ὀνειδισμὸν ἀφ' ἡμῶν. Ὡς πρὸς τὸ ῥητὸν, δοκεῖ διλογίη ἀνδρῶν ἐκ πολέμων ἢ νόσων ἐπιγενομένων τῷ λαῷ κατ' ὀργὴν τοῦ θεοῦ ὁ λόγος σημαίνειν, ὥστε ὑπὲρ τοῦ μὴ ἄγονον εἶναι μὲδὲ στεῖραν, ἅπερ ἐν κατάρξ τοῖς πόλει λελόγισται, ἀπερὸν ῥητὴν τὰς γυναῖκας καὶ ἑνὸς ἀνδρὸς πλείους ἐπιλαμβάνεσθαι, καὶ τὸν ἐπὶ τῇ προστασίᾳ πλείωνων γυναικῶν ἀγῶνα αὐτοῦ παραμυθουμένης λέγειν. Τὸν ἄρτον ἡμῶν φαγόμεθα, καὶ τὰ ἱμάτια (15) ἡμῶν περιβαλούμεθα. Ἀφελὶς οὖν τὴν ἐπὶ τῷ πορισμῷ ἀναγκαίαν μέριμναν, τὸ ὄνομά σου χρῆσον ἡμῖν εἰς τὸ διαφυγεῖν ἡμᾶς τὸν ἐπὶ τῇ ἐρημιά ὀνειδισμὸν. Τὸ μὲν κατὰ λέξιν, τοῦτο· ἡ δὲ ὑπόνοια καὶ ἐπὶ μειζόνων ἔρευναν προκαλεῖται ἡμῶν τὸν νοῦν. Ὡς οὖν ἐν τόπῳ δυσθεωρήτῳ καὶ πολὺ τὸ ἐπισκιασμένον ἐκ τῆς ἀσφαλείας ἔχοντι, τοιαύτη τις ἡμῖν περὶ τῶν ἐπτά γυναικῶν ἔννοια ὑποπίπτει, ὅτι πολλὰ καὶ ὁ βίος οὗτος καὶ ὁ κατὰ σάρκα Ἰσραὴλ ἐπὶ τοῦ (16) ἐπτά λαμβάνονται. Ὁ μὲν περὶ τὰ ἐν γενέσει πράγματα χρόνος, διότι ἀπὸ ἐπτά ἡμερῶν ἀνακυκλουμένων πληροῦται. Ὅθεν καὶ ὁ μετὰ τὴν κατάστασιν ταύτην αἰὼν, ὀργὴν εἴρηται ἐν τῇ Γρα-

tiosorum lapidum, quandiu supellectili pretiosa repleantur, studio multo atque diligentia asservantur, seponunturque in tutis aedium parlibus et in excelsis locis. Atque adhibentur vectes, claves, sigilla, custodes, ac tandem omnia, quæ ad munimen et custodiam sunt excogitata. Sed postquam capsæ istæ supellectili sunt exinanitæ, jam neglectæ et derelictæ, contemptui habentur. Hæc et nobis prosint: quippe eæ animæ, quæ verbi divini donum acceperunt, pretiosarum rerum factæ sunt apothecæ, dignæ utique quæ in divinis thesauris recondantur. Cum autem deprehensæ fuerint divinis ornamentis vacuæ, humiliabuntur utpote abjectæ, et de inutilitate damnatæ. Eam ob rem Inutilis, inquit, factus est Jechonias, sicut vas, cujus nullus est usus⁷⁸. Itaque ut maneamus in regalibus apothecis, pretiosam hanc margaritam nobis concreditam furibus ne prodamus.

CAPUT IV.

133. VERS. 1. Et apprehendent septem mulieres hominem unum, dicentes: Panem nostrum manducabimus, et vestimentis nostris operiemur: cæterum nomen tuum vocetur super nos: aufer opprobrium a nobis. Ad litteram quod attinet, 472 sententia isthæc virorum paucitatem quæ in populo ex bellis, aut morbis ob Dei iram contigerat, videtur significare. Itaque ne qua infecunda aut sterilis esset, quod utrumque apud veteres maledicto fuit obnoxium⁷⁹, mulieres plures omni pudore posito apprehendunt virum unum, atque molestiam quam ei illud in plures mulieres regimen exhibere potuisset, solaturæ dicunt: Panem nostrum manducabimus, et vestimentis nostris operiemur. Ea igitur sollicitudine quæ ad quæstum faciendum necessaria est, omissa nomen tuum nobis commoda, ut solitudinis nostræ probrum effugiamus et dedecus. Hæc est utique nativa et propria verborum significatio: sensus autem figuratus ad majora investiganda mentem nostram invitat. Quemadmodum igitur si versaremur in loco quem conspiciere vix possis, quemque tenebræ multæ operiant ob obscuritatem; aliquid ejusmodi de his septem mulieribus cogitamus, nimirum quod et vita hæc, et is qui secundum carnem est Israel per septenarium numerum plerumque desi-

⁷⁸ Jerem. xxii, 28. ⁷⁹ Deut. vii, 14.

(11) Antiqui quinque libri, ἀποκείμεναι. Editi soli, ἀποκείμενα. Aliquanto post editi, ὡς ἡμελημένα, recte, ut nobis quidem videtur. Putamus igitur hæc ita intelligenda esse, quasi scriptum fuisset, ἕως μὲν ἂν ταῦτα πράγματα ἔχη, etc., quandiu res ejusmodi pretiosam supellectilem includunt etc. Quod cum non animadvertenter librarii, pro ἀποκείμενα scripserunt, ἀποκείμεναι, ut vox ἀποκείμεναι ad vocem θῆκαι referri posset. At vocula ὡς in quinque mss. deest.

(12) Sic nostri libri veteres. Editi vero, τῶν τιμῶν κόσμων, pretiosis ornamentis.

(13) Apud LXX, pro ἰσχυρώθη legitur ἡτιμώθη, inhonoratus. Ibidem vetus Combellii codex cum aliis tribus, σκευὸς οὗ. Alter et editi, σκευὸς ὧν, corrupte.

(14) Titulus nullus in mss. positus est. Hand longe quinque mss., καὶ τὰ ἱμάτια. Editi, καὶ τὸ ἱμάτιον.

(15) Hic veteres duo libri rursus, καὶ τὸ ἱμάτιον. Statim editi, πορισμῷ τῶν ἀναγκαίων. At mss. quinque ut in contextu.

(16) Libri quinque antiqui, ἐπὶ τοῦ. Editi, ἐπὶ τῶν.

gnetur. Tempus quidem in rebus initio creandis in-
sumptum significatur, quia septena dierum conver-
sione ac circuitione completur⁹⁰. Unde et æterni-
tas statum hunc secutura, in Scriptura dicta est
Octava. Hinc psalmi pro octava⁹¹, id est, pro sæ-
culo huic temporis successuro. Sed et qui in mani-
festo sunt Judæi⁹², et ipsorum regimen sæpe de se-
ptenario numero accipiuntur. *Da*, inquit, *partem*
*ipsis septem, et quidem ipsis octo*⁹³. Nam Testamen-
tum, tum Vetus, tum Novum, testimonium accipere
debent, quod veniant a Deo, unamque mutuum so-
cietatem ineant ac concordiam. Itaque mulieres se-
ptem adumbrant Vetus Testamentum. Apprehendet
hominem unum, Dominum, qui non unus est ex
multis, sed tamen unus est. Dicunt, *Panem nostrum*
comedemus, hoc est, in nostro substantiæ modo ma-
nebitur. Etenim futurorum erimus umbra⁹⁴, cœ-
lestiumque imagines. Vocetur duntaxat nomen Christi
in Veteri Testamento, ut inutilitatis opprobrium
auferatur. Sed et Israelis synagoga, ea qua detine-
batur lege destructa, jam libera facta, et cui velit
nupta⁹⁵, potest vocari non adultera⁹⁶, tametsi ad spon-
sum Verbum accedit, eique veluti amatorio

134. Dictum autem est a quibusdam, mulieres
septem septem esse spiritus, quos paulo post enu-
meraturus est ille ipse propheta, tanquam requie-
turos super eum, qui ex radice Jesse ceu flos erat
erupturus: spiritum, inquam, sapientiæ et intellectus,
spiritum consilii et fortitudinis, spiritum scientiæ et
pietatis, spiritum timoris Dei⁹⁷. Qui quidem spiritus
propterea quod declinarent omnes, simulque fierent
inutiles⁹⁸, nec haberent in quo anianter requiesce-
rent, apprehendunt Domini hominem, ac ea quæ
sunt scripta, implent. Nam spiritus scientiæ et pie-
tatis vacat, et otiosus manet tum, cum non est qui
intelligat, 473 aut exquirat Deum⁹⁹. Atque id
virtutibus quasi probro est et dedecori, neminem
reperiri qui eas amplectatur, sed eas, anima quæ
ipsas suscipiat deficere, esse tanquam viduas.
Quia enim sua ipsarum pulchritudine capere nemi-
nem possunt, sed permanent in solitudine, per hoc
et virtutes ipsæ quasi perstringi videntur. Qui au-
tem in se ipso omne virtutis genus summe et perfe-
ctissime erat demonstraturus, is aufert ab eis op-
probrium et ignominiam. Et quoniam ab iis etiam,
qui Deum ignorabant, scientiam, intelligentiam,
consilium, fortitudinem, sapientiam, pietatemque
excoli compertum est, postulant Christi nomen su-
per se invocari.

135. VERS. 2. In die autem illa splendet Do-
minus in consilio cum gloria super terram, ut exal-
tet et glorificet quod derelictum est ex Israel. Isthæc

⁹⁰ Gen. 11, 2. ⁹¹ Psal. vi, 1, et xi, 1. ⁹² Rom. 11, 28. ⁹³ Eccle. xi, 2. ⁹⁴ Coloss. 11, 17. ⁹⁵ 1 Cor. vii, 39.
⁹⁶ Rom. vii, 5. ⁹⁷ Isa. xi, 1-3. ⁹⁸ Psal. xiii, 3. ⁹⁹ ibid. 2.

(17) Veteres tres libri, μένον. Statim editi,
ἐσόμεθα καὶ τύπος τῶν. At illud, καὶ τύπος, in no-
stris mss. non legitur, ob idque deletum est.

(18) Antiqui duo libri, κεκλήσθω. Alii tres cum
editis, ἐπι κεκλήσθω.

9) Editi, γινόμενη. At mss. quinque, γενομένη.

A φῆ· καὶ ψαλμοὶ ὑπὲρ τῆς ὀγδόης, ἀντὶ τοῦ, ὑπὲρ
τοῦ μετὰ τὸν χρόνον τοῦτον αἰῶνος. Πολλαχοῦ δὲ καὶ
οἱ ἐν τῷ φανερῷ Ἰουδαῖοι, καὶ ἡ κατὰ αὐτοὺς πολι-
τεία ἐπὶ τοῦ ἐπτά λαμβάνονται. Ἀδὲς μερίδα, φησὶ,
τοῖς ἐπτά, καὶ γε τοῖς ὀκτώ· ὥς καὶ τῆς Παλαιᾶς
Διαθήκης ὀφειλοῦσας λαβεῖν τινα μαρτυρίαν ἀπὸ τοῦ
Θεοῦ ἔκειν, καὶ τῆς Καινῆς, καὶ εἰς μίαν ἀλλήλαις
ἐλθεῖν συμφωνίαν. Αἱ οὖν ἐπτά γυναῖκες, ἡ Διαθήκη
ἡ Παλαιά· ἐπιλήφεται ἀνθρώπου ἐνδὲς τοῦ Κυρίου,
ὅς οὐχ εἰς τῶν πολλῶν ἐστίν, ἀλλ' εἰς ἐστὶ· λέγουσαι,
ὅτι τὸν ἄρτον ἡμῶν φαγόμεθα, τοῦτο ἐστὶ μενούμεν
(17) ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου μέτρου τῆς ὑποστάσεως. Σκιά
γὰρ ἐσόμεθα τῶν μελλόντων, καὶ εἰκόνας τῶν ἰπου-
ρανίων. Μόνον τὸ τοῦ Χριστοῦ ὄνομα κεκλήσθω (18)
τῇ Παλαιᾷ, ἵνα ὁ ὀνειδισμὸς τῆς ἀχρηστίας ἀφαιρεθῇ.
B Δύναται δὲ καὶ ἡ συναγωγὴ Ἰσραὴλ, ἀποθανόντος
τοῦ νόμου ἐν ᾧ κατεῖχετο, ἐλευθέρα γενομένη (19),
πρὸς τὸ ᾧ θέλει γαμηθεῖσα, μὴ χρηματίζειν μοιχα-
λῆς, τῷ νυμφίῳ λόγῳ προσελθούσα, καὶ οἶονεῖ ἐρωτι-
κῶς ἀντεχομένη αὐτοῦ, λέγειν· Τὸ ὄνομά σου κεκλή-
σθω ἐφ' ἡμᾶς.

ad sponsum Verbum accedit, eique veluti amatorio
vocetur super nos.

134. Εἴρηται δὲ τισιν, ὅτι αἱ ἐπτά γυναῖκες ἐπτά
πνεύματά εἰσιν, ἃ μικρὸν ὑστέρων ὁ αὐτὸς οὗτος προ-
φήτης καταριθμεῖσθαι μέλλει, ὥς ἐπαναπαύόμενα
ἐπὶ τὸν ἐκ τῆς ρίζης Ἰεσσαὶ ἐξανθήσειν μέλλοντα·
πνεῦμα σοφίας καὶ συνέσεως, πνεῦμα βουλῆς καὶ
ισχύος, πνεῦμα γνώσεως καὶ εὐσεβείας, πνεῦμα φό-
C βου Θεοῦ· ἅπερ διὰ τὸ πάντας ἐκκλίνειν, καὶ ἅμα
ἀχρειωθῆναι, οὐκ ἔχοντα ᾧ ἐπαναπαύσεται ἀγαπη-
τῶς, τοῦ κατὰ τὸν Κύριον ἀνθρώπου λαβόμενα, ποιεῖ
τὰ ἀναγεγραμμένα. Ἀργεῖ γὰρ τὸ πνεῦμα τῆς γνῶ-
σεως καὶ τῆς εὐσεβείας ἐν καιροῖς, ὅτε οὐκ ἐστὶν ὁ
συνών, οὐκ ἐστὶν ὁ ἐκζητῶν τὸν Θεόν· καὶ οἶονεῖ
ὀνειδὸς ἐστὶ ταῖς ἀρεταῖς τὸ μηδένα εἶναι τὸν ἀν-
τεχόμενον αὐτῶν, ἀλλ' οἶονεῖ χρεῖν αὐτὰς ἀπορίᾳ
τῆς ὑποδεχομένης αὐτὰς ψυχῆς. Τὸ γὰρ μηδένα δυ-
νηθῆναι εἶναι τῷ οἰκείῳ κάλλει, ἀλλ' ἐναπομένειν τῇ
ἐρημίᾳ, ὥσπερ καὶ τῶν ἀρετῶν δοκεῖ καθάπτεσθαι.
Ὁ δὲ ἐν αὐτῷ (20) πᾶν εἶδος ἀρετῆς κατὰ τὴν ἀκρὰν
τελειώσιν ἐπιδεικνύει μέλλον, ἀφαιρεῖ τὸν ὀνειδι-
σμὸν ἀπ' αὐτῶν. Καὶ ἐπειδὴ καὶ παρὰ τοῖς ἀγνοοῦ-
σι τὸν Θεὸν δοκοῦσιν ἐπιτηδεύεσθαι γνῶσις, καὶ
D σύνοσις, καὶ βουλὴ, καὶ ἰσχύς, καὶ σοφία, καὶ
εὐσέβεια, ἀξιοῦσι τὸ Χριστοῦ ὄνομα ἐπι κεκλήσθαι
αὐταῖς.

135. Τῇ δὲ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐπιλάμψῃ ὁ Κύριος
ἐν βουλῇ μετὰ δόξης ἐπὶ τῆς γῆς, τοῦ ὀνόματι
καὶ (21) δοξάσαι τὸ καταλειφθὲν τοῦ Ἰσραὴλ.

(20) Antiqui quinque libri, ταυτῶ. Editi, αὐτῶ·
quæ de Christo Domino accipienda esse, satis, nō
sollor, a quovis intelligitur.

(21) Editi et Reg. tertius, καὶ τοῦ. Alii quatuor
mss., καί.

Συνάβει ταῦτα τοῖς προαποδομομένοις. Οὐ γὰρ ἐπιλά-
 θοντο αἱ ἐπὶ τὰ γυναῖκες ὡς (22) ἀνδρὲς, οὗτος ὡς Κύ-
 ριος ἐπιλάμψει. Ἐπειδὴ γὰρ ἀντεποιήθησαν τοῦ τὸ
 ὄνομα αὐτοῦ κεκληθῆσαι ἐπ' αὐταῖς, ἀποδεχόμενος αὐ-
 τῶν τὴν προθυμίαν ὁ Θεὸς, ἐπιλάμψει αὐταῖς ἐν
 βουλῇ μετὰ δόξης ἐπὶ τῆς γῆς· τούτεστι, κεκριμένως
 καὶ βεβουλευμένως, τὸ ἐκ τῆς κρίσεως ἀγαθὸν χαρι-
 ζόμενος, καὶ οὐκ ἀβουλεύτως, οὐδὲ ἐκκεχυμένως.
 Ἡμέρα δὲ αὕτη (23) ἐστίν, ἐν ἣ ἐπιλάμψει ὁ Θεὸς
 ἐν βουλῇ μετὰ δόξης· αὕτη ἔν αὐτὸς ποιεῖ ὁ ἕλιος τῆς
 δικαιοσύνης, ὁ Κύριος ἡμῶν, ὁ διδάσκων περὶ ἑαυ-
 τοῦ, ὅτι ἕως ἐστὶν ἐν τῷ κόσμῳ, φῶς ἐστὶ τοῦ
 κόσμου· διὸ καὶ παρῆναι, ἐργάζεσθαι ἕως ἡμέρα ἐστὶ.
 Σημειωτέον δὲ, ὅτι κατ' ἑλλην καὶ ἄλλην ἐπίνοιαν
 καὶ ἡμέρα λέγεται ὁ παρὼν βίος, καὶ νύξ ἡ τῆς κρί-
 σεως ἡμέρα. Καὶ πάλιν, νύξ μὲν, ἡ παρούσα κατὰ
 στασις, ἡμέρα δὲ, ὁ προσδοκώμενος αἰὼν. Τὸ μὲν γὰρ,
 Ἐργάζεσθε (24) ἕως ἡμέρα ἐστὶ, σαφῶς εἰς τὸν βίον
 τοῦτον φέρει τὸν πεφωτισμένον τῇ Χριστοῦ ἐπιγνώ-
 σει· τὸ δὲ, Ἐρχεται νύξ, περὶ τοῦ μέλλοντος αἰῶ-
 νος εἴρηται, διὰ τὸ σκυθρωπὸν καὶ ἐπίπονον τῶν
 ἐν ἀμαρτίαις εὐρισκομένων τῆς προσηγορίας ταύτης
 ἀξιουμένου. Καθὼ καὶ ὁ προφήτης πρὸς τοὺς ἐν ἐρ-
 γοῖς μὲν πονηροῖς ὄντας, ἐπειγόντας δὲ τὴν ἡμέραν
 τῆς ἀναταπώσεως, Ἰνα τί ὑμῖν, φησὶν, ἡ ἡμέρα
 Κυρίου; Καὶ αὕτη ἐστὶ σκότος, καὶ οὐ φῶς. Ἐμ-
 παλιν δὲ καὶ (25) ὁ Ἀπόστολος νύκτα μὲν λέγει τὸν
 βίον τοῦτον, καὶ διὰ τὴν ἐν αὐτῷ σύγχυσιν, καὶ τὴν
 ἐκ τῆς σαρκὸς καὶ τῶν βιωτικῶν φροντισδῶν ἐγγινο-
 μένην (26) τῷ νῷ, ὡς τὰ πολλὰ, ἐπισκότησιν· ἡμέραν
 δὲ, τὸν χρόνον τῆς ἀναστάσεως, ἐν τῇ λέγει· Ἡ
 νύξ προσέκυψεν (27), ἡ δὲ ἡμέρα ἤγγικε. Καθ' ὅπο-
 τέραν οὖν ἐὰν βουληθῇς ἐκδοχὴν, ἐπιλάμψει ὁ Θεὸς ἐν
 βουλῇ μετὰ δόξης ἐπὶ τῆς γῆς. Ἐπεὶ οὖν μετὰ βού-
 λης ἐπιλάμψει, ἑαυτοὺς ἀξίους ποιήσωμεν πρὸς τὸ
 χωρῆσαι τὸν φωτισμὸν αὐτοῦ, ὥστε τὸν κατὰ ἀναλο-
 γίαν τῆς ἐν ἐκάστῳ ἐπιτηδεύοντος τὴν ἑλλὰμψιν χα-
 ριζόμενον, ἐν μείζονι τῇ κατὰ τὴν ψυχὴν ἡμῶν προ-
 θυμίᾳ, μείζονα καὶ τελειότερα καὶ τὰ παρ' αὐτοῦ
 παρασχῆν. Καὶ ὑψώσει (28) τὸ καταλειφθὲν τοῦ
 Ἰσραὴλ· τούτεστιν, ἐπάνω ποιήσει τῶν ὑλικῶν, καὶ
 τῇ θεωρίᾳ προσάξει τῶν ἀσωμάτων τὰ κατ' ἐκλογὴν
 χάριτος λείμμα τοῦ Ἰσραὴλ. Εἰ δὲ καὶ τὴν δόξαν, ἣν
 δοξασθήσονται οἱ ἅγιοι, κατὰ τὸ ἀρέσκον τῇ Γραφῇ
 ποθεῖς μαθεῖν, νόησόν μοι τὴν περὶ τὸ ἡγεμονικὸν
 τῶν τὰ μέγιστα καὶ θεῖα θεωρούντων ἱεροπρεπῆ κα-
 τάστασιν, ὅποια ἦν περὶ Μωϋσέα, ὅτε κατηξιώθη ἐν

A cum iis quæ superius tradita sunt, concinunt. Quem
 enim mulieres septem apprehenderunt uti virum,
 ille effulgebit tanquam Dominus. Nam quia nomen
 ipsius super se vocari desideravere, Deus deside-
 rium earum comprobans, illucescet ipsis in consi-
 lio cum gloria super terram; hoc est certo iudicio
 et consilio, non inconsulte aut effuse id quod ex
 iudicio bonum est tribuens. Dies autem ipsa est, in
 qua fulgebit Deus in consilio cum gloria. Dies est
 ipsa, quam facit ipse Sol iustitiæ⁹⁰, Dominus
 noster, qui hoc de seipso docet, se quandiu est in
 mundo, mundi esse lucem: quocirca admonebat
 ut operarentur donec dies est⁹¹. Adnotandum
 autem est, juxta aliam et aliam notionem, diem
 dici etiam præsentem vitam, noctem vero iudicii
 diem. Et rursus, nox quidem præsens est status,
 dies vero, illud quod speratur sæculum. Nam illud,
 Operamini donec dies est, clare ad hanc vitam re-
 fert utpote Christi cognitione illustratam; hoc autem,
 Venit nox⁹², dictum est de futuro sæculo, quod ob
 eorum qui in peccatis deprehenduntur mœstitiā
 ac laborem, sic appellatum est. Quemadmodum et
 propheta eos compellat qui licet in operibus flagi-
 tiosis versarentur, nihilominus tamen diem remun-
 erationis urgebant: *Ut quid, inquit, vobis dies Do-*
*mini? et ipsa est tenebræ, et non lux*⁹³. Rursus au-
 tem et Apostolus noctem quidem vocat hanc vitam
 ob tumultum ipsius et perturbationem, itemque ob
 tenebras plerumque a carne et a sæculi hujus solli-
 citudinibus menti offusas; diem vero vocat resur-
 rectionis tempus, cum dicit: *Nox progressa est, dies*
*autem appropinquavit*⁹⁴. Itaque utraque significatione
 acceperis, illucescet Deus in consilio cum gloria su-
 per terram. Quoniam igitur cum consilio illucescit,
 nosmetipsos reddamus dignos qui ejus splendorem
 suscipiamus, sic ut qui singulis, prout idonei sunt, ful-
 gorem suum largitur, pro majori animæ nostro stu-
 dio dona etiam majora perfectioneque subministrat.
 Et exaltabit quod derelictum est ex Israel; hoc⁹⁵
 est, reliquias Israelis secundum electionem gratiæ⁹⁶,
 supra terrena et crassa attollet, atque ad rerum
 incorporearum provehet contemplationem. Quod si
 gloriam, qua afficiendi sunt sancti, discere cupis
 juxta Scripturæ placitum; excogita, quæso, sacrum
 D illum statum, in quo mens animusque eorum qui
 magna ac divina contemplantur, consistit. Qualis
 erat Moysis status tum cum dignus habitus est, qui

⁹⁰ Malach. iv, 2. ⁹¹ Joan. ix, 4. ⁹² ibid. ⁹³ Amos v, 18. ⁹⁴ Rom. xiii, 12. ⁹⁵ Rom. xi, 5.

(22) Vocem ἐνός, quæ in editis voci ἀνδρός ad-
 juncta erat, auctoritate nostrorum quinque codicum
 delevimus. Mox Colb. secundum cum Reg. itidem
 secundo οὗτος ὡς Κύριος ἐπιλαμβάνεται, καὶ ἐπι-
 λάμψει. Hic uti Dominus apprehenditur, et illucescet.

(23) Sic veteres aliquot libri. At editi, αὐτῆς.

(24) Sic Regii secundus et quartus. Alii tres mss.,
 et editi, ἐργάζεσθαι· ubi præterea notandum, vocu-
 lam ἕως in editis deesse, sed ex multis mss. addi-
 tam fuisse. Subinde quinque mss., ἐπιγνώσει. Editi,
 γνώσει.

(25) Addita est conjunctio καὶ ex quinque libris

antiquis.

(26) Editi, ἐπιγινωσκόντων. At mss. ut in contextu.

(27) In Vulgata Rom. xiii, 12, legitur *nox præ-*
cessit: sed non desunt qui existiment erratum esse
 librorum, qui, quod aut parum attenti essent,
 aut ignari, levi æque ac facili mutatione ex *pro-*
cessit effecerunt *præcessit*. Statim tres mss., ἐπι-
 λάμψει. Reg. secundus, ἐκλάμψει. Editi vero et
 R. g. tertius, ἐπιλάμψει.

(28) Editi, ὑψώσει καὶ δοξάσει. At quinque mss.,
 ὑψώσει.

Deum conspiceret ⁹⁶. Quoniam igitur affulgebit A
Deus in consilio cum gloria, his duobus duo ad-
junxit, nimirum, *ut exaltet et glorificet*: quo intel-
ligas munus esse consilii exaltare gloriæ vero
glorificare.

136. VERS. 3. *Et erit, quod reliquum fuerit in Sion*
et quod relictum fuerit in Jerusalem, sancti vocabun-
tur omnes scripti ad vitam in Jerusalem. Reliquiæ
Israelis secundum electionem gratiæ ⁹⁷, vocabuntur
sancti, et conscribentur ad vitam in Jerusalem, il-
lustrati Dei adventu, et gloria ipsius exaltati. Sancti
vocabuntur hi, quos sibi ipsi reliquit Deus, quod
imitati sint eos qui non curvaverunt genu ante
Baal ⁹⁸. Quāquam autem ratione alios quidem in Sion,
alios vero in Jerusalem? Quia in iis qui ad salutem
pertingunt, discrimen est: quandoquidem unus-
quisque in suo ordine ⁹⁹ bonis a Deo paratis frui-
turus est, eorumque futurus est particeps. Sed quo-
niam pauci sunt qui salutem consequantur ¹⁰⁰, non
plurali, sed singulari numero sensum reddidit Scri-
ptura. Non enim dixit: Qui fuere relictī; sed, *Quod*
relictum est. Id autem quod derelictum est in Sion,
videtur ordo esse deterior, veluti dimissus ab iis qui
in anteriora festinant: qui autem ordo perfectior
est, pro operum merito sedem in ipsa Jerusalem
videtur obtinuisse. Quin et historia ipsa suggerit
nobis ordinum differentiam, ex eo quod Sion civitas
vetus sit et deterior; Jerusalem vero regia civitas
sit, in qua viget sanctimonia. Certe hi omnes scri-
bentur ad vitam in Jerusalem, atque beatus est quis-
quis habebitur dignus, qui conscribatur in Jerusa-
lem. Etenim viventium librum in quo scripti sunt
Christi discipuli, in illa Jerusalem reperiri conde-
cet. *Gaudete enim, inquit, quod nomina vestra scri-*
pta sunt in celis ¹. Quoniam autem verbis his, *Scripti*
in Jerusalem, adjungitur illud, *In vitam*; necessarium
fuerit scire utrum sint quidam qui scribantur qui-
dem, sed non ad vitam, juxta Jeremiam dicentem:
Qui recesserunt, in terra scribantur ². Itaque juxta
hunc sensum duæ intelligi possunt descriptiones:
una quidem eorum est qui ad vitam, altera autem
eorum qui scribuntur ad perditionem. Atque sæpe
contingit Scripturæ permutatio, uti cum a virtute
ad malitiam dilabimur. Nam verba hæc: *Deleantur*
de libro viventium, et cum justis non scribantur ³;
item isthæc: *Dele et me de libro tuo* ⁴; dicuntur de
quibusdam tanquam jam digni essent habiti qui in
Dei libro conscriberentur.

137. VERS. 4. *Quia abluet Dominus sordes filiorum D*
et filiarum Sion, et sanguinem Jerusalem purgabit
ex medio eorum, in spiritu judicii et in spiritu com-
bustionis. Verba hæc idem perspicue **475** prænun-
tiant, quod Joannes de Domino dixit: *Ipse est qui*
vos baptizabit in Spiritu sancto et igne ⁵; de se ipso

⁹⁶ Exod. xxxiii, 14, 25. ⁹⁷ Rem. xi, 5. ⁹⁸ Ill Reg. xix, 18; Rom. xi, 4. ⁹⁹ I Cor. xv, 23. ¹⁰⁰ Matth.
xx, 16. ¹ Luc. x, 20. ² Jer. xvii, 13. ³ Psal. lxxviii, 29. ⁴ Exod. xxxii, 32. ⁵ Matth. iii, 11.

(29) Antiqui duo libri, ελαμψεν.

(30) Editi, Καὶ ἔσται καὶ. At mss. aliquot, Καὶ
ἔσται.

θεωρία τοῦ Θεοῦ γενέσθαι. Ἐπεὶ οὖν ἐπιλάμ-
ψει (29) ὁ Θεὸς ἐν βουλῇ μετὰ δόξης, πρὸς δύο
ταῦτα δύο ἐπήγαγε, τὸ ἐνδοῦσαι, καὶ δοῦναι· ὡς
νοεῖσθαι βουλῆς μὲν ἔργον τὴν ὑψωσιν, δόξης δὲ τὸ
δοῦναι.

136. Καὶ ἔσται τὸ (30) ὑπολειφθεὶς ἐν Σιών, καὶ
τὸ καταλειφθεὶς ἐν Ἱερουσαλὴμ. ἄγιοι κληθή-
σονται πάντες οἱ γραφέντες εἰς ζωὴν ἐν Ἱερουσα-
λὴμ. Τὸ κατ' ἐκλογὴν χάριτος λείμμα τοῦ Ἰσραὴλ
ἄγιοι κληθήσονται· καὶ ἐγγραφήσονται εἰς ζωὴν ἐν
Ἱερουσαλὴμ οἱ φωτισθέντες τῇ ἐπιφανείᾳ τοῦ Θεοῦ,
καὶ ὑψωθέντες τῇ δόξῃ αὐτοῦ. Οὗτοι ἄγιοι κληθήσυν-
ται, οὓς καὶ κατέλιπεν αὐτῷ ὁ Θεός, κατὰ μίμησιν
τῶν μὴ καμψάντων γόνα τῇ Βάαλ. Διὰ τί δὲ τοὺς
μὲν ἐν Σιών, τοὺς δὲ ἐν Ἱερουσαλὴμ; Ὅτι καὶ τῶν
σωζομένων ἐστὶ διαφορά, ἐκάστου ἐν τῷ ἰδίῳ τάγμα-
τι τῆς ἀπολαύσεως τῶν παρὰ Θεοῦ ἀγαθῶν μετέχον-
τος. Ἐπειδὴ δὲ ὀλίγοι οἱ σωζόμενοι, οὐ πληθυντικῶς,
ἀλλ' ἐνικῶς ὁ λόγος ἐξέδωκεν. Οὐ γὰρ εἶπεν, Οἱ κα-
ταλειφθέντες, ἀλλὰ, Τὸ καταλειφθεὶς. Ἔοικε δὲ τὸ
μὲν ὑπολειφθεὶς ἐν Σιών, τὸ ὑποδεέστερον εἶναι τάγμα,
οἶονεῖ ἐναφεθὲν ὑπὸ τῶν ἐπιειγομένων εἰς τὸ ἐμ-
προσθεν· τὸ δὲ τελειότερον, διὰ τὴν τῶν ἔργων
ἀξίαν (31), τῆς ἐν αὐτῇ τῇ Ἱερουσαλὴμ καθιέρωσεως
ἡξιώσθαι. Ὑποβάλλει δὲ ἡμῖν καὶ ἡ ἱστορία τῶν τα-
γμάτων τὸ διάφορον, ἐκ τοῦ τὴν μὲν Σιών τὴν ἀρ-
χαίαν εἶναι πόλιν, καὶ ὑποδεεστέραν· τὴν δὲ Ἱερου-
σαλὴμ, τὴν βασιλεύουσαν, ἐν ἣ τὸ ἅγλασμα. Πάντες
μέντοι οὗτοι (32) γράφονται εἰς ζωὴν ἐν Ἱερουσα-
λὴμ· καὶ μακάριος ὁ τῆς ἐν Ἱερουσαλὴμ καταγρα-
φῆς ἀξιούμενος. Ἐν ἐκείνῃ γὰρ ἔοικεν εἶναι τῇ
Ἱερουσαλὴμ ἡ βίβλος τῶν ζώντων, ἐν ἣ γράφονται οἱ
μαθηταὶ τοῦ Χριστοῦ. Χαίρετε γὰρ, φησὶν, ὅτι τὰ
ὀνόματα ὑμῶν γεγραμμένα ἐστὶν ἐν τοῖς οὐρανοῖς. C
Ἐπειδὴ δὲ πρόσκειται τῷ, Οἱ γραφέντες ἐν Ἱερου-
σαλὴμ, τὸ, Εἰς ζωὴν, ἐπιτεῖσθαι ἀναγκαῖον, μήπο-
τέ εἰσὶ τινες οἱ γραφόμενοι μὲν, οὐκ εἰς ζωὴν δὲ,
κατὰ τὸν Ἱερემίαν λέγοντα· Ἀφεςτε καὶ ἐπὶ τῆς
τῆς γραφῆσεως· ὥστε κατὰ τοῦτο δύο τινὰς κατα-
γραφὰς νοεῖσθαι· τῶν μὲν εἰς ζωὴν, τῶν δὲ εἰς ἀπ-
ώλειαν· καὶ εἶναι πολλάκις καὶ μεταβολὴν τῆς Γρα-
φῆς, ὅταν καὶ ἡμεῖς εἰς κακίαν ἀπὸ ἀρετῆς μεταπέ-
σωμεν. Τὸ γὰρ, Ἐξάλειψθησαν ἐκ βίβλου ζών-
των, καὶ μετὰ δικαίων μὴ γραφῆσεως· καὶ τὸ,
Ἐξάλειψον καμὲ ἀπὸ τῆς βίβλου σου· ὡς ἦδη
τῆς ἐν τῇ βίβλῳ τοῦ Θεοῦ καταγραφῆς ἡζυμένων λέ-
γεται.

137. Ὅτι ἐκπλυνεῖ Κύριος τὸν ῥύπον τῶν υἱῶν
καὶ τῶν θυγατέρων Σιών, καὶ τὸ αἷμα Ἱερουσα-
λὴμ ἐκκαθαριεῖ ἐκ μέσου αὐτῶν, ἐν πνεύματι κρι-
σεως, καὶ ἐν πνεύματι καύσεως. Τρανῶς τὰ αὐτὰ
τῷ Ἰωάννῃ ὁ λόγος προαγορεύει, περὶ τοῦ Κυρίου
λέγοντι, ὅτι Αὐτὸς ὑμᾶς βαπτίσει ἐν Πνεύματι

(31) Reg. quartus, ἀξίωσιν.

(32) Editi, μὲν τοιοῦτοι. At mss. tres ita, ut edi-
dimus.

ἀγίῳ καὶ πυρὶ· περὶ δὲ ἑαυτοῦ, ὅτι· Ἐγὼ μὲν ὕμῃς βαπτίσω ἐν ὕδατι εἰς μετάνοιαν. Ἐπεὶ γοῦν (33) ἀμφοτέρα συνήψεν ὁ Κύριος, τὸ τε Ἐξ ὕδατος εἰς μετάνοιαν, καὶ τὸ Ἐκ Πνεύματος εἰς ἀναγέννησιν (34), καὶ ὁ λόγος αἰνίσσεται ἀμφοτέρα τὰ βαπτίσματα. Μήποτε τρεῖς εἰσιν αἱ ἐπίνοιαί τοῦ βαπτίσματος, ὃ τε τοῦ ρύπου καθαρισμὸς, καὶ ἡ διὰ τοῦ Πνεύματος ἀναγέννησις, καὶ ἡ ἐν τῷ πυρὶ τῆς κρίσεως βάσανος, ὥστε τὸ μὲν ἐκπλύνειν πρὸς τὴν ὥδε ἀποθεσιν τῆς ἁμαρτίας λαμβάνεσθαι· τὸ δὲ πνεύματι κρίσεως, καὶ πνεύματι καύσεως, πρὸς τὴν ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι διὰ τοῦ πυρὸς δοκιμασίαν. Δέονται δὲ αἱ μὲν κατ' ἄνοιαν ἁμαρτία, οἷον δὲ ρύπος τις οὖσαι, τὴν ἐπιφάνειαν τῆς ψυχῆς ἀφανίζουσαι, καὶ τῷ φυσικῷ κάλλει αὐτῆς λυμαινόμεναι, τοῦ ἐκ τῆς πλύσεως καθαρισμοῦ· αἱ δὲ πρὸς θάνατον ἁμαρτίαι τῶν ἐκουσίως ἐξαμαρτανόντων, μετὰ τὸ λαβεῖν τὴν ἐπίγνωσιν, αἷμα προσαγορεύονται, δεόμεναι τῆς ἐν τῷ καύματι κρίσεως. Ἐπεὶ οὖν ὁ ἐξομολογούμενος καὶ πλυθῆναι ἀξιῶ καὶ καθαρισθῆναι, καὶ τὴν μὲν ἀνομίαν πλύσεως φησι δεῖσθαι, τὴν δὲ ἁμαρτίαν καθαρισμοῦ, λέγων· Ἐπὶ πλεῖον πλυνόν με ἀπὸ τῆς ἀνομίας μου, καὶ ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας μου καθάρσον με. Οἱ μὲν πάντῃ ἀνήκοοι τῶν θείων μαθημάτων, πρὶν μαθεῖν τὸν λόγον ἡμαρτηκότας, οἷον ἐβρωπωμένοι, τοῦ ἀπὸ τοῦ ὕδατος δέονται καθαρισμοῦ· οἱ δὲ μετὰ τὸ λαβεῖν τὴν ζωὴν ἐπιβουλευόντες ἑαυτοῖς, αἷματι (35) ὄντες ἔνοχοι, τοῦ ἐκ τοῦ πυρὸς δέονται καθαρισμοῦ. Ἔστι δὲ καὶ ἀπλούστερον ἐκλαβεῖν. Ὅτι τὰ μὲν ἐπιπόλαια τῶν ἁμαρτημάτων (36) ρύπων τινὲς ἔοικε· τὰ δὲ διὰ βάθους ἐκ διαθέσεως τῆς πρὸς τὸ κακὸν τῶν πλημμελούντων ἁμαρτανόμενα αἷματι παρεικάσσεται. Διὸ καὶ ἐκ μέσου τῶν ἡμαρτηκόντων διὰ τῆς τοῦ πνεύματος καύσεως ἐκκαθαρίζεσθαι τὸ αἷμα λέγεται.

138. Καὶ ἦξει, καὶ ἔσται πᾶς τόπος τοῦ θρονῶν Σιών, καὶ πάντα τὰ περὶ κύκλῳ αὐτῆς σκιάσει νεφέλη ἡμέρας, καὶ ὡς καπνοῦ (37), καὶ ὡς φωτὸς καιομένου νυκτός, πᾶσι τῇ δόξῃ σκεπασθήσεται. Καὶ ἔσται εἰς σκιάν ἀπὸ καύματος, καὶ ἐν σκέπῃ, καὶ ἐν ἀποκρύφῳ ἀπὸ σκληρότητος καὶ ὕδατος. Μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ λουτροῦ κάθαρσιν, καὶ τὴν ἐκ μετανόιας ἀποκάθαρσιν (38), ἦξει, φησί, καιρὸς, ὅτε πᾶς τόπος οἰκειωθήσεται τῷ ὄρει Σιών· τουτέστιν, ὅληδς, καὶ τῶν οὐρανίων εἶναι σκοπευτικὸς καταξιώθησεται. Μετὰ τὸ ἐπιλαβέσθαι ἀνδρὸς (39) τὰς ἐπὶ γυναῖκας, καὶ ἐπιλάμψαι Κύριον μετὰ δόξης ἐν βουλῇ, τοῦ ὠφῶσαι καὶ δοξάσαι τὸ καταλειφθὲν τοῦ

* Matth. III, 11. * Psal. L, 4.

(33) Codices aliquoti, οὖν.

(34) Combefisius putat aliquid post vocem ἀναγέννησιν deesse; et de suo confidenter addit, καὶ ἐκ πυρός, et ex igne. Nec satis habuit id fecisse; præterea paulo superius pro illo, ὁ Κύριος, ait legendum, ὁ πρόδρομος, præcursor. Illic, ut alibi passim, sibi multum iribuit vir aliqui doctissimus: nos inaudaces libentius libros tuum manu exaratos tum typis descriptos sequimur.

(35) Editi, ἑαυτοῖς, αἵματι. At uterque Combef. et alii tres, ἑαυτοῖς, αἷματι.

A autem ait: Ego quidem vos baptizo in aqua in poenitentiam*. Quoniam igitur utrumque conjunxit Dominus, illud, Ex aqua in poenitentiam: item illud, Ex Spiritu in regenerationem; etiam baptismum utrumque designat Scriptura. Equidem haud scio an tres sint baptismatis acceptiones, expurgatio sordium, regeneratio per Spiritum, et ea quæ in igne iudicii sit probatio: adeo ut ablutio quidem de ea peccati depositione, quæ hoc tempore sit, accipiat, hæc vero dictiones, spiritus iudicii, et spiritu combustionis, ad probationem per ignem in futuro sæculo exigendam referantur. Sed admissa per ignorantiam peccata, cum sint veluti sordes quedam, quæ animæ superficiem corrumpunt, ejusque nativam deformant pulchritudinem; expurgatione quæ per lavationem accessura sit indigent: quæ vero ad mortem ducunt peccata, eorum, qui post acceptam cognitionem voluntarie delinquant, sanguis vocantur, ac ustionis iudicio egent. Quisquis igitur constitetur, seque abluere postulat et expurgari, fatetur suam quidem iniquitatem lotura, peccatum vero expurgatione indigere, cum ait: Amplius lava me ab iniquitate mea, es a peccato meo munda me*. Qui certe de divinis documentis nihil omnino audire, si priusquam verbum discerent, peccavero, ii uti sordibus operiti indigent ut per aquam purgentur: qui vero post acceptam vitam sibi ipsi insidiantes, reddunt se sanguini olivinos, necesse est, hos purgari per ignem. Quin et illud simplicius potest explicari. Siquidem sita in superficie delicta inilia sunt sordibus quibusdam: peccata vero ex delinquentium affectu in malum propendenti alte impressa, sanguini comparantur. Quapropter expurgandus dicitur sanguis de medio etiam eorum qui peccavero per spiritus ustionem

138. VERS. 5. Et veniet, et erit omnis locus montis Sion, et omnia quæ in circuitu ejus sunt, obumbrabit nubes per diem, et tanquam fumo, et tanquam luce ardente per noctem; omni gloria protegetur. Et erit in umbram ab æstu, et in protectionem, et in absconsionem ab asperitate et pluvia. Postquam facta purgatio est per lavacrum, et post expurgationem quæ sit per poenitentiam, tempus, inquit, veniet, cum locus omnis cum monte Sion necessitudinem affinitatemque habebit: hoc est, erit sublimis, ac dignus idoneusque efficietur, ex quo spectentur cælestia. Posteaquam apprehenderint virum mulieres septem, et illuxerit

(36) Reg. primus, τῶν ἁμαρτιῶν. Statim editi et unus ms., παρεικάσσονται. Alii tres mss., παρεικάσσεται.

(37) Ita veteres quatuor libri; nec aliter apud LXX aut apud Eusebium legitur. Antiquus Combefisii codex, καπνός. Editi, καπνόν. Mox editi, καὶ πᾶσι. Vocula καὶ in mss. non reperitur.

(38) Veteres tres libri, καὶ τὴν ἐκ τοῦ πυρὸς ἀποκατάστασιν, post redintegrationem quæ fit per ignem. Lectio optima.

(39) Addita est vox, ἀνδρός, ex Reg. quarto.

Dominus cum gloria in consilio, ut exaltet et gloria afficiat reliquias Israelis; cumque sordibus filiarum Sion ablutis, ac sanguine de medio eorum expurgato, sancti vocati fuerint, **476** tum ea quæ in circuitu Jerusalem sunt, obumbrabit nubes per diem, ita ut umbram suppediet ad coercendum æstum, protegatque ab asperitate ac pluvia; et lux accensa occupet noctem, sitque gloria quasi fumus quidam qui omnia apprehendit. Arbitramur autem hæc promitti iis qui requie fuerint digni. Nam cum in domo Patris mansiones multæ sint⁷, diversæque conditionum distributiones reserventur in illa hereditatis terra, quam possessuri mites sunt⁸, compertum est aliquos quidem in splendore visionis Dei, aliquos vero sub tegmine cælestium virtutum requieturos, alios denique in gloria ex illa luce quasi ex fumo resiliente occultatum iri. Fortasse autem ipsi Sion lux affulgebit, atque loca ei circumjecta per diem illustrabit nubes, quæ non aliunde quam ab ipso lumine suum ortum trahit. Quemadmodum fumus ab igne, ita a lumine habet existentiam nubes, sub qua qui degent, magna sunt fruituri gloria, quod ab ipsa nube illustrentur, quæ in æstu quidem se expandit supra capita eorum, eisque sua umbra gratam affert oblectationem: deciditibus vero asperis imbribus, vicem supplet densi ac solidi umbraculi, et magnopere protegit eos, qui opus habent quodam latibulo, et sua ipsius densitate obtutus arcet. Ejusmodi erat nubes lucida, quæ in Domini transfiguratione discipulos obvolvit⁹. Cum autem nubis quies ac velut concretio signum sit serenitatis; ejus qui tunc erit status tranquillitatem per ipsius nubis umbraculum indicat. Equidem ut adhuc clarius percipiamus quid sit illud, *In absconsionem relamenti esse*, induci aliquo ejusmodi exemplo possumus. Sit unus aliquis qui ab adversariis quæretur, sed custodiatur a familiaribus suis in cubiculo quodam inventu perquam difficili. Sane consimile quiddam erga sanctum a divina illa nube ipsum protegente effici putandum est, ne facile in illum invadere possint inimici. Dicta sunt isthæc, ut dilucidius cognoscatur auxilium iis qui in circuitu Sion versantur traditum eo consilio, ut eos interdiu obumbraret nubes, qua ab æstu protegantur, utque noctu lux ignis accendatur, eos illustratura, atque adeo utroque tempore ab insidiantibus tuti sint et securi.

⁷ Joan. xiv, 2. ⁸ Matth. v, 4. ⁹ Matth. xvii, 5.

(40) Similiter copulam καὶ adjecimus ex mss. quibusdam. Illud, αὐτῶν ἐκ μέσου, verti potest, *de medio eorum*, aut, *de medio eorum*. Potest enim hic locus vel de filiabus solis, vel de filiis simul et filiabus intelligi.

(41) Sic veteres quatuor libri. Editi vero et Reg. tertius, κληρονομοῦσιν. Illud, δὴλον ὅτι, quod hoc loco legitur, ex Reg. quarto additum est.

(42) Pro γέννησιν evidimus ex quatuor mss., γένεσιν.

(43) Sic quatuor mss. At editi, ὅφ' ἦν. Mox quatuor mss., ἀπολαύουσιν.

(44) Editi, τοῦ σκιασμοῦ. At quinque mss., τοῦ

Ἰσραὴλ· ὅτε καὶ ἅγιοι ἐκλήθησαν, διὰ τὸ ἐκπλυθῆναι τὸν ῥύπον τῶν θυγατέρων Σιών, καὶ (40) ἐκκαθαρισθῆναι τὸ αἷμα αὐτῶν ἐκ μέσου, τότε σκιασεὶ τὰ περι κύκλῳ τῆς Ἱερουσαλὴμ νεφέλη ἡμέρας, ὥστε παρασχεῖν σκιάν ἀπὸ καύματος, καὶ σκέπην ἀπὸ σκληρότητος καὶ ὕετος· τὴν δὲ νύκτα ὑπὸ φωτὸς κατέχεσθαι καιομένου, καὶ εἶναι τὴν δόξαν οἰοῦναι καπνὸν τινὰ τὰ πάντα ἐπιλαμβάνουσιν. Λογιζόμεθα δὲ ταῦτα ἐπαγγέλλεσθαι τοῖς ἀξίοις τῆς ἀναπαύσεως. Διότι πολλῶν μονῶν οὐσῶν ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Πατρὸς, καὶ διαφόρου κληροδοσίας ἀποκειμένης ἐν τῇ γῇ τῆς κληρονομίας, ἣν κληρονομήσουσιν (41) οἱ πρᾶεῖς, δὴλον, ὅτι τινὲς μὲν ἐν τῇ φαίδροτῃ τῆς τοῦ Θεοῦ ἐπιφανείας, τινὲς δὲ ὑπὸ τὴν σκέπην τῶν οὐρανίων δυνάμεων ἀναπαύσονται, καὶ ἄλλοι ἐν τῇ δόξῃ τῇ ἀπὸ τοῦ φωτὸς ὡς ἀπὸ καπνοῦ καλυφθήσονται. Τάχα δὲ αὐτῇ μὲν τῇ Σιών ἐπιλάμψει τὸ φῶς· τὰ δὲ περὶ κύκλῳ αὐτῆς ἐπιλάμψει νεφέλη ἡμέρας, ἥτις οὐκ ἄλλοθεν ἔχει τὴν γένεσιν (42), ἢ ἀπ' αὐτοῦ τοῦ φωτὸς· ὥσπερ καπνὸς ἀπὸ πυρὸς. οὕτως αὕτη ἀπὸ τοῦ φωτὸς τὴν σύστασιν ἔχουσα, ὅφ' ἦν οἱ (43) διαιτώμενοι μεγάλῃ τῆς δόξης ἀπολαύσουσιν, ὡς ὅφ' αὐτῆς τῆς νεφέλης καταλαμπόμενοι, ἐν καύματι μὲν ὑπερῆπλωμένης τῶν κεφαλῶν αὐτῶν, καὶ ἡδεῖαν ἐκ τοῦ ἐπισκiasμοῦ (44) παρεχομένης ἀναπνοήν· θυμῶν δὲ σκληρῶν καταρρέγγυμενοι, τὴν τῶν στεγανῶν σκεπασμάτων χρεῖαν ἀναπληρώσης, καὶ τοὺς διαλαβεῖν δεομένους ἱκανῶς περισκεπούσης, καὶ τῇ πυκνότητι τῇ παρ' αὐτῆς διειργούσης τὰς θύεις. Ὅποια τις ἦν κατὰ τὴν μεταμόρφωσιν τοῦ Κυρίου ἡ φωτεινὴ νεφέλη τοὺς μαθητὰς περιστελλασα (45). Ἐπειδὴ δὲ ἡ στάσις καὶ ὁδὸν ἡ σύμπτυξις τῆς νεφέλης νηνεμίας ἐστὶ σημεῖον, τὸ ἀτάραχον τῆς τότε καταστάσεως διὰ τῆς κατὰ τὴν νεφέλην (46) σκέπης ἐνδείκνυται. Ἐτι ὑπὲρ τοῦ τρανότερον ἰδεῖν, τί ἐστὶ τὸ, Ἐν ἀποκρύφῳ σκέπης γενέσθαι, τοιοῦτον τινὶ παραδείγματι προσαχόμεθα. Ἐστω τις ζητούμενος μὲν ὑπὸ τῶν πολεμίων, ὑπὸ δὲ τῶν οἰκείων ἐν τινὶ οἰκίσκῳ δουρερέτῳ φρουρούμενος. Τοιοῦτον οὖν τὴν νοστήσιν γίνεσθαι περὶ τὸν ἅγιον, ὑπὸ τῆς θείας ἐκείνης νεφέλης σκεπαζούσης αὐτὸν, πρὸς τὸ μὴ εὐεπιχειρητὸν εἶναι τοῖς πολεμίοις. Τοσαῦτα, εἰς τὸ σαφέστερον νοηθῆναι τοῖς κύκλῳ Σιών τὴν γινομένην βοήθειαν, εἰς τὸ ἡμέρας μὲν σκιάζειν αὐτοὺς τὴν νεφέλην, ἵνα βυθῶσιν ἀπὸ καύματος· νυκτὸς δὲ, φῶς πυρὸς αὐτοῖς κατέσθαι, φωτίζον (47) αὐτούς· ἀμφοτέροις δὲ τοῖς καιροῖς τὴν ἀπὸ τῶν ἐπιβουλευόντων ἀσφάλειαν ὑπάρχειν αὐτοῖς.

ἐπισκiasμοῦ.

(45) Antiqui quatuor libri, περιστάτα, *discipulos circumdedit*. Editi et Reg. tertius, περιστελλασα, *obvolvit*. Ultra scriptura melior sit, alii judicabunt. Interim vulgatam retinimus.

(46) In nostris quinque mss. non, κεφαλῶν, uti in editis, sed νεφέλην legitur. Vox κεφαλῶν, si libri antiqui faverent, non parum nobis placeret. Hoc ipso in loco Reg. tertius et editi, ἐστὶν ὑπὲρ τούτου. Alii quatuor mss., ἐτι ὑπὲρ τοῦ, bene. Subinde tres mss., σκέπης γίνεσθαι.

(47) Editi, φωτίζειν. At quinque mss., φωτίζον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

A

CAPUT V.

139. Ἄσω δὴ (48) τῷ ἡγαπημένῳ ἄσμα τοῦ ἀγαπητοῦ μου τῷ ἀμπελῶνι μου. Τὰ ἄσματα πάντα φαιδρύτεραν δοκεῖ περιέχειν πραγμάτων κατάστασιν. Ἡ ἐν τῇ Ἑξέδῳ ᾠδὴ ἄσμα ἐστὶν ἐπινίκιον. Ἄσωμεν τῷ Κυρίῳ· ἐνδόξως γὰρ δοδῶξασται. Τὸ ἄσμα τῶν ἁσμάτων ἐπιθαλάμιός ἐστιν ᾠδὴ, δραματικῶς (49) πεπλεγμένη. Ἐνταῦθα δὲ ἀπειλὴν ὁ λόγος ἔχει τὴν κατὰ τοῦ ἀμπελῶνος κατὰ τὴν δικαίαν κρίσιν τοῦ Θεοῦ ἐπαγομένην. Μήποτε δὲ καὶ αὐτὰ τὰ φοβερά, τῷ πρὸς τέλος χρηστὸν ἀναφέρεσθαι, προπόντως ἐγκατετάχθη ταῖς ἁμασί; Πρόσωπον δὲ τὸ ἀπαγγέλλον τὴν ᾠδὴν ἐστὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὅπερ ᾄδει τὸ ἄσμα τῷ ἡγαπημένῳ ἀμπελῶνι. Ἔστι δὲ τὸ ἄσμα τοῦτο τοῦ ἀγαπητοῦ. Τίς δὲ ὁ φύσει ἀγαπητός, ἢ ὁ Μονογενής, τὸ αὐτοάγαθον (50), οὗ πάντα ἐφίεται, οὗ ἡ ἀγάπησις φυσικῶς καὶ ἀρρέτως ταῖς πάντων τῶν λογικῶν διανοίαις ἐνέσταται; Ἐπεὶ οὖν κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου φωνὴν, ὁ Παράκλητος ἐκ τοῦ Μονογενοῦς λαμβάνει πάντα, καὶ ἀναγγέλλει ἡμῖν, καὶ τὴν ᾠδὴν τοῦ ἀγαπητοῦ φησὶν εἶναι, ὡς παρ' αὐτοῦ λαβὼν. Ἡ δὲ αὐτὴ ᾠδὴ μετανοοῦντι μὲν τῷ ποτε ἡγαπημένῳ ἀμπελῶνι ἄσμα ἐστὶν· ἐπιμένοντι δὲ τῇ ἀμαρτίᾳ θρῆνος γίνεται καὶ οὐαί, καθάπερ ἐν τῷ Ἰεζεκιήλ μεμασθῆκαμεν, ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ βιβλίου μέλος καὶ θρῆνον γεγραμμένον, καὶ οὐαί. Καὶ ὁ τοῦ Κυρίου λόγος εἰς ζωὴν αἰώνιον καὶ ἀπολαύσιν οὐρανίων ἀγαθῶν προκαλοῦμενος, μέλος ἦν πρὸς εὐρυθμον καὶ ἐμμελῆ κίνησιν καὶ τὴν κατ' ἀρετὴν ἐνέργειαν τὰς ψυχὰς διεγείρων. Τὸ δὲ Ἰωάννου κήρυγμα, εἰς μετάνοιαν τοὺς ἀπειθεῖς ἐπιστρέφον, θρῆνος ἦν, λύπην εἰς σωτηρίαν ἀμεταμέλητον (51) ἐργαζόμενος. Εὐρίσκοντο δὲ οἱ Ἰουδαῖοι, διὰ τὴν πώρωσιν τῆς καρδίας, μήτε τοῖς χρηστοῖς προτερόμενοι εἰς ζωὴν, μήτε ὑπὸ τῶν στυγνοτέρων ἐναγρόμενοι εἰς μετάνοιαν. Οὕτω δὴ καὶ τὸ ἐν χειρὶ ἄσμα καὶ ἔβαινον ἔχει τῆς ἀρχαίας εὐγενείας καὶ τῆς περὶ αὐτῶν (52) τοῦ Θεοῦ ἐπιμελείας, καὶ ἔλεγχον τῆς παρούσης κακίας, καὶ ἀπειλὴν τῶν ἐπαχθησομένων δεινῶν. Καὶ ὅμως τὸν ἀπειθὴ λαὸν οὕτε ἐκεῖνα πρὸς τὴν οἰκείαν ἀξίαν ἀνακαλεῖται, οὕτε ταῦτα συστήλαι καὶ σωφρονέστερον ποιῆσαι δύναται.

140. Ἀρχεται δὲ τῶν ἐγκωμίων τῆς παλαιᾶς εὐγενείας. Ἀμπελῶν ἐγενήθη τῷ ἡγαπημένῳ, ἐν κέρατι, ἐν τόπῳ πλουσίῳ. Ἀμπελῶνα λέγει τὸν λαὸν τοῦ Ἰσραὴλ. Ἀμπελον γὰρ, φησὶ, ἐξ Αἰγύπτου μετήρας. Καὶ ἐν τῷ Ἱερειμῆα διὰ τῆς αὐτῆς εἰκόνος

159. Vers. 1. Cantabo dilecto canticum dilecti mei vinea mea. Cantica omnia laetorem rerum statum videntur complecti. Quæ in Exodo reperitur ode, canticum est ob partam victoriam compositum. Cantemus Domino: gloriose enim magnificatus est ¹⁰. Canticum Canticorum nuptiale est carmen, dramatico opere per textum. Hic autem Scriptura minas continet, ex justo Dei iudicio in vineam intentatas. Numquid autem illa ipsa tremenda quæ intentantur, quod in bonum ⁴⁷⁷ finem referantur, convenienter relata sunt inter cantica? Quæ autem persona canticum illud pronuntiat, Spiritus sanctus est, qui vineæ dilectæ carmen canit. Hoc autem dilecti canticum est. Quis vero natura carissimus, nisi Unigenitus, illud ipsum bonum, quod appetunt omnia, ejus amor in animis omnium qui sunt ratione præditi, naturali ineffabili modo est impressus? Quoniam igitur juxta Domini vocem, Paracletus ab Unigenito accipit omnia, et annuntiat nobis ¹¹, hoc canticum ait dilecti esse, tanquam ab ipso acceptum. Eadem autem ode vineæ olim dilectæ, canticum est, si pœniteat: sed si in peccato persistat, sit lamentum et væ; quemadmodum in Ezechiele didicimus scriptum fuisse in eodem libro carmen, lamentum, et væ ¹². Quin et Domini sermo ad vitam æternam et ad bonorum celestium fructum invitans, carmen erat, quod animas ad numerosum concinnumque motum et ad operationem virtutis consentaneam excitabat. At vero Joannis prædicatio, qua inobsequentes convertebantur ad pœnitentiam, erat lamentatio, quæ ad salutem conferendam mœrorem haud pœnitendum pariebat ¹³. Judæi autem, præ cordis duritia, neque verbis benignioribus comperiebantur ad vitam provocari, neque austerioribus ad pœnitentiam adduci. Atque adeo canticum, quod in manibus est, tum prisæ illius generositatis et ejus quam Deus pro ipsis gessit curæ laudem complectitur, tum præsentem eorum malitiam exhibet, et infligenda mala comminatur. Neque tamen illa populum inobsequentem ad propriam dignitatem revocant: neque hæc ipsum compescere aut prudentiorem reddere potuerunt.

140. Sumit autem exordium ab antiquæ nobilitatis laudibus. Vineam facta est dilecto, in cornu, in loco pingui. Vineam dicit populum Israeliticum. Vineam enim, inquit, de Ægypto transtulisti ¹⁴. Et in Jeremia probrum infertur populo per eandem si-

¹⁰ Exod. xv, 1. ¹¹ Joan. xvi, 14. ¹² Ezech. ii, 9. ¹³ II Cor. vii, 10. ¹⁴ Psal. lxxix, 19.

(48) Titulum nullum in mss. invenimus. Sed tamen prophetica illa, ἄσω δὴ, et cætera, ad modum tituli in Reg. quarto leguntur.

(49) Fortassis monere juvabit, dramaticum opus illud esse, in quo personæ solæ agunt, absque poetæ interlocutione.

(50) Veteres quinque libri una voce, αὐτοάγαθον. Editi duobus, αὐτὸ ἀγαθόν.

(51) In Vulgata II Cor. vii, 10, ita legitur, Quæ enim secundum Deum trisitia est, pœnitentiam in salutem stabilem operatur. Hinc fortasse suspicari

quispiam possit, interpretem legisse, aut potius legere sibi visum fuisse, ἀμετάκλητον, ad salutem stabilem, cum legendum tamen esset, ἀμεταμέλητον, ad salutem haud pœnitendam. Et quidem vox una alteri ita similis est, ut interpretem in hoc facile labi potuisse nemo non videat.

(52) Codices si non plures, at tres tamen. περὶ αὐτόν· ita si leges, suppleas oportet, ἀμπελῶνα, aut λαόν. Editi vero cum Reg. secundo, περὶ αὐτῶν, hoc est, Ἰουδαίων.

militudinem: *Ego autem plantavi te vineam fructiferam totam veram. Quomodo conversa es in amaritudinem, vitis aliena* ¹³? In cornu, in loco pingui. De terra loquitur ab Israelitico populo occupata, patribus eorum juxta Dei promissionem data ¹⁴. In cornu, in loco pingui. Summa laus est paucis comprehensa. Cornu est altius firmitusque reliquo omni corpore: quod simul ornamentum affert capiti, et simul loco est armorum ad propulsandas injurias idoneorum. Sed sicum est et exsuccum. Unde animalium cornigerorum catuli non ad matris cornu feruntur, sed nemine docente mammam requirunt, locum videlicet humidum ac pinguem. Cum igitur Scriptura doceat Judæorum regionem ad utrumque idoneam esse ac sufficientem, tum ad tuendos eos ab hostibus, tum ad incolas alendos, utrumque simul junxit, *In cornu, in loco pingui*, hoc est, et in terra solida, et in qua plurimum est alimenti. Jam vero sunt qui dum sententiam hanc interpretantur, attingant intelligentiam reconditiorem. Nimirum sicut cornutorum animalium caput in ipsorum ortu primum erumpit, ultimum tamen absolvitur, atque tum demum enascentibus cornibus sero ornamentum suum recipit, ita et Israel qui primus gentium omnium ad Dei accitus est familiaritatem ac benevolentiam (*Factus est enim, inquit, populus Domini, pars ejus, funiculus hereditatis ejus Israel* ¹⁵), post omnes perfectionem suam consumptionemque est consecuturus. Nam ubi plenitudo gentium introierit, tunc omnis Israel salvus fiet ¹⁶.

141. Ejusmodi autem fama obtinuit, quæ per traditionem non scriptam in Ecclesia servatur, nimirum Judæam primum habitatorem Adam habuisse, qui postquam e paradiso ejectus fuisset in ea sedem posuit ¹⁷, bonorum eorum quibus exutus fuerat jacturam mitigaturus. Itaque excepit etiam prima mortuum hominem, cum Adam ibi muletæ satisfecerit. Quamobrem os capitis nudatum carne quæ defluxerat, illius ætatis hominibus novum ac insolens spectaculum esse videbatur. Et quia in hoc loco deposuere calvariam, Calvarie locum appellarunt. Verisimile autem est Noe sepulcrum ducis mortalium omnium haud ignorasse, adeo ut post diluvium rumor iste ab ipso divulgatus sit. Eam ob causam Dominus mortis humanæ primitias perscrutatus, in memorato Calvarie loco necem pertulit ¹⁸, ut quo in loco hominum interitus initium accepit, inde regni vita originem suam traheret, et quemadmodum mors invaluit in Adam, ita in Christi morte infirmaretur ¹⁹. Quapropter et

A ονειδίζεται ὁ λαός· Ἐγὼ δὲ ἐφύτευσα σε ἀμπελον καρποφόρον πᾶσαν ἀληθινήν. Πῶς ἐστράφης εἰς πικρίαν· ἢ ἀμπελος ἢ ἀλλοτρία; Ἐν κέρατι, ἐν τόπῳ πλινι. Περὶ τῆς γῆς λέγει τῆς κατασχεθείσης ὑπὸ τοῦ Ἰσραὴλ, κατ' ἐπαγγελίαν Θεοῦ τοῖς πατράσιν αὐτῶν δεδομένης (53). Ἐν κέρατι, ἐν τόπῳ πλινι. Μέγα ἐγκώμιον ἐν βραχεῖ. Τὸ κέρας ὑψηλότερόν ἐστι τοῦ παντός σώματος καὶ στερεώτερον, ὁμοῦ μὲν κόσμον παρέχον τῇ κεφαλῇ, ὁμοῦ δὲ καὶ ὅπλον ὑπάρχον ἀμυντήριον. Ἀλλὰ ξηρόν ἐστι καὶ ἀνικμον. Διὰ τοῦτο καὶ τὰ γεννώμενα ὑπὸ τῶν κερασφόρων ζώων, οὐκ ἐπὶ τὸ κέρας ὁρμᾷ τῆς μητρὸς, ἀλλὰ τὴν θηλὴν ἀδιδάκτως ἐπιζητεῖ, τὸν ὑγρὸν τόπον καὶ πλιννα. Δεικνύς οὖν ὁ λόγος, ὅτι ἡ χώρα τῶν Ἰουδαίων πρὸς ἀμφοτέρᾳ ἐστὶν αὐτάρκης, καὶ φυλαχὴν τὴν ἀπὸ τῶν πολεμίων, καὶ διατρέφει τοὺς ἐνοικοῦντας, ἀμφοτέρᾳ συνήθει, Ἐν κέρατι, ἐν τόπῳ πλινι· τοῦτέστιν, ἐν (54) στερεῇ καὶ τροφίμῃ. Ἀπτονται δὲ ἤδη τινὲς καὶ βαθύτερου λόγου ἐν τῇ ἐξηγήσει τοῦ ῥητοῦ τούτου· Ὅτι ὥσπερ ἡ κεφαλὴ τῶν κερασφόρων ζώων πρώτη προκύπτει κατὰ τὴν γέννησιν (55)· τελευταῖα δὲ πληροῦται, καὶ ὅτε ποτε τὸν ἴδιον κόσμον ἀπολαμβάνει κατὰ τὴν ἐκφυσὶν τῶν κεράτων· οὕτω καὶ ὁ Ἰσραὴλ πρῶτος πάντων τῶν ἐθνῶν εἰς οἰκείωσιν Θεοῦ κληθεὶς (Ἐγενήθη γάρ, φησὶ, λαὸς Κυρίου, μερὶς αὐτοῦ, σχολίσμα κληρονομίας αὐτοῦ Ἰσραὴλ), μετὰ πάντας μέλλει τῆς τελευτώσεως ἀξιόσθαι. Ὅταν γάρ τὸ πλήρωμα τῶν ἐθνῶν εἰσέλθῃ, τότε πᾶς Ἰσραὴλ σωθήσεται.

C 141. Λόγος δὲ τίς ἐστι καὶ τοιοῦτος κατὰ τὴν ἀγγραφὴν μνήμην (56) ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ διασωζόμενος· ὡς ἄρα πρῶτον ἡ Ἰουδαία ἔσχεν οἰκήτορα τὸν Ἀδὰμ, μετὰ τὸ ἐκβληθῆναι τοῦ παραδείσου ἐν ταύτῃ καθιδρυθέντα, εἰς παραμυθίαν ὧν ἐστερήθη. Πρώτῃ οὖν καὶ νεκρὸν ἐδέξατο ἀνθρώπων, ἐκεῖ τοῦ Ἀδὰμ τὴν καταδίκην πληρώσαντος. Καινὸν οὖν ἔδοξε εἶναι τοῖς τότε θέαμα, ὁστέον κεφαλῆς, τῆς σαρκὸς περιβρῦσεως, καὶ ἀποθέμενοι τὸ κρανίον ἐν τῷ τόπῳ, κρανίου τόπον ὀνόμασαν. Εἰκὸς δὲ μὴδὲ τοῦ Νῶε τοῦ ἀρχηγοῦ πάντων ἀνθρώπων ἀγνοῆσαι τὸν τάφον, ὡς μετὰ τὸν κατακλυσμὸν ἀπ' αὐτοῦ διαδοθῆναι τὴν φήμην. Διόπερ ὁ Κύριος τὰς ἀρχὰς τοῦ ἀνθρωπίνου (57) θανάτου ἐρευνήσας, εἰς τὸν λεγόμενον κρανίου τόπον τὸ πάθος ἐδέξατο, ἵνα ἐν ᾧ πότῳ ἡ φθορὰ τῶν ἀνθρώπων τὴν ἀρχὴν ἔλαβεν, ἐκεῖθεν ἡ ζωὴ τῆς βασιλείας ἀρξῇται· καὶ ὥσπερ ἴσχυσεν ἐν τῷ Ἀδὰμ ὁ θάνατος, οὕτως ἀσθενήσῃ (58) ἐν τῷ θανάτῳ Χριστοῦ. Διὰ τοῦτο καὶ Ἐν κέρατι, ὡς κατὰ τοῦ ἐχθροῦ ἀμυντήριον ἔχοντι τὸν σταυρὸν τοῦ Χριστοῦ· καὶ, Πλινι, ὡς μετὰ

¹³ Jerem. ii. 21. ¹⁴ Gen. xii. 7. ¹⁵ Deut. xxxii. 9. ¹⁶ 1 Cor. xv. 22.

(53) Antiqui duo libri, δεδομένης.
(54) Sic Reg. secundus cum Colb. secundo. In editis pro ἐν legitur καὶ. Mox Combefisii codex antiquior ἀπτονται ἤδη.

(55) Ita ex quinque mss. emendavimus. Editi, τὴν γένεσιν.

(56) Veteres quinque libri, μνήμην. Editi vero γνῶμην. Statim Regii primus et quartus et editi,

¹⁷ Rom. xi. 25. ¹⁸ Gen. iii. 23. ¹⁹ Matth. xxvii. 33.

ὡς ἄρα πρῶτῃ ἡ Ἰουδαία ἀνθρώπων ἔσχεν οἰκήτορα, etc. At Reg. secundus et Colb. itidem secundus uti in contextu, rectius. Fabulae et nugæ. Vide Hieronymum.

(57) Antiqui duo libri διόπερ καὶ ὁ ... τοῦ ἀνθρωπίνου.

(58) Veteres libri, ἀσθενήσῃ. Editi, ἀσθενήσῃ.

τὼν παραδείσων τῶν κατὰ πάσης τῆς ὕψ' ἡλίω τῶν A
πρωτείων ἡξιωμένω.

142. Καὶ φραγμὸν περιέθηκα, καὶ ἐχαράκω-
σα (39), καὶ ἐφύτευσα ἀμπελον Σωρήχ· καὶ ὠκο-
δόμησα πύργον ἐν μέσῳ αὐτῆς, καὶ προλήνιον
ὄρυξα ἐν αὐτῇ. Οὐ πάνυ τι ἡ ἀκολουθία τῆς λέξεως
τῇ φύσει τῶν πραγμάτων ἔπεται. Πρώτερον γάρ ἐστι
τὸ φυτεῦσαι τοῦ χαράκωσαι· εἴπερ οἱ χάρακες εἰσι
βοήθεια τῇ ἀμπελῷ πρὸς τὸ ἀνέχειν ἀπὸ τῆς γῆς
τοὺς καρπούς. Ἡ μήποτε ἐκ προνοητικῆς γεωργίης
παρὰ τὴν πρώτην κατασκευὴν πάντα προεπτεπίσας,
ὕστερον ὄρχεται τῆς φυτείας; Διὰ τοῦτο πρῶτον πε-
ριφράσσει, εἰτα χαρακοί, εἰτα φυτεῖαι ἀμπελον· οὐ
τὴν τυχοῦσαν, ἀλλὰ Σωρήχ, ὅπερ Σύμμαχος ἐποίησεν
Ἐκλεκτήν. Τίς οὖν ὁ φραγμός, ἡ δηλονότι αἱ ἐντο-
λαί; ἃς πρὸ τοῦ ἀγαγεῖν εἰς τὴν γῆν τῆς κατασχέ-
σεως (60), ἔδωκε τῷ λαῷ; Ἐἴτα δύναμις αὐτοῖς ἐδόθη B
παρὰ Θεοῦ, κρατεῖν τῶν ὑπεναντιῶν, καὶ ἐξολοθρεῖν
τὰ προενοικήσαντα ἔθνη. Ὅπερ χάρακας εἶπε, διὰ τὸ
ὕψηλούς ποιεῖν καὶ περιφανεῖς, τοὺς καρπούς ἐγεί-
ροντας ἀπὸ τοῦ πτώματος, πρὸς τὸ μὴ πάντῃ (61)
εὐεπιχειρήτους εἶναι. Μετὰ τοῦτο ἡ φυτεία τῶν ἐκ-
λεκτῶν· διὰ τὸ ἐκ σπέρματος εἶναι Ἀβραὰμ καὶ
Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ τῶν ἐκλεκτῶν τοῦ Θεοῦ. Ὁ δὲ
πύργος ὁ οἰκοδομηθεὶς ἐν μέσῳ τοῦ ἀμπελώνος, δη-
λονότι (62) ὁ ναὸς ἐστὶν ἐν μέσῳ τῇ Ἰουδαίᾳ καθιερ-
μένος· προλήνιον δὲ, αὐτὴ ἡ συναγωγὴ τῶν Ἰου-
δαίων, διότι ληνὸς μὲν κυρίως ἡ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλη-
σία, ἐκ τῆς πανταχόθεν συλλογῆς κακοσμημένη, δι'
ἣν καὶ τὰ ἐπιλήνια ἄσματα (63) παρὰ τῷ Ψαλμῶδι
ῥῥεται· προλήνιον δὲ, καὶ ἡ προπαρασκευὴ ἡ διὰ τοῦ
νόμου, καὶ προμελέτησις εἰς εὐσέβειαν· καὶ καθὼς C
μὲν εἰς ἐνότητά ἄγει, ληνὸς, καθὼς δὲ προπαρασκευὴ
τελειωτέρων, ἐστὶ προλήνιον. Ἐμμεῖνα τοῦ ποιῆσαι
σταφυλὴν, ἐποίησε δὲ ἀκάνθας. Ἀκούουθον ἦν
ἐπὶ τῇ φυτεῖᾳ τῇ ἐκλεκτῇ, καὶ τῇ ἐπιμελείᾳ τῇ
τοσαύτῃ, τοὺς καρπούς γλυκεῖς ἀποδίδοσθαι. Τὰ γὰρ
τέκνα τοῦ Ἀβραὰμ τὰ ἔργα τοῦ Ἀβραὰμ ἀπαιτεῖ-
ται. Ἀλλ' ἀντὶ τῆς προσδοκηθείσης σταφυλῆς ἐποίη-
σεν ἀκάνθας· τοῦτέστιν, ἀντὶ τοῦ εὐφραίνειν καὶ
ἀναπαύειν, ἔτοιμος (64) πρὸς τὸ κατακτενεῖν καὶ
καταξάλλειν καὶ αἱμάσσειν τοὺς πλησιάζοντας. Τίνα
γὰρ τῶν προφητῶν οὐκ ἀπέκτειναν, κατὰ τὴν ἐν τῷ
Εὐαγγελίῳ παραβολὴν; Οὐ μόνον δὲ, οἶμαι, κατὰ τὸ
φονικὸν ἀκάνθας ἐγκυλοῦνται πεποιτημένοι, ἀλλ' ὅτι
καταλιπόντες τὸ εἶναι φιλόθεοι, φιλήδονοι μᾶλλον γε-
γόνاسι, καὶ ταῖς μερίμναις τοῦ βίου οἰοῦνται ἀκάνθαις D

In cornu, veluti arma ad vim hostis propulsandam idonea habente, crucem videlicet Christi: et Pin-
guit, veluti primas post paradisum inter omnes regiones quæ sub sole sunt, obtinenti.

142. VERS. 2. Et sepem circumposui, et vallavi,
et plantavi vineam Sorech: et edificavi turrin in
medio ejus, et protorcular fodi in ea. Non admodum
cum natura rerum cohæret sententiæ series. Prius
enim plantatur vinea, quam vallatur: siquidem
pedamenta viti sunt auxilio, ad fructus e terra eri-
gendos. Cæteroqui numquid agricola providus, ubi
omnia ad primum apparatus attinentia adornavit,
tum demum plantare aggreditur? Quocirca primo
circumsepit, deinde vallat, postea plantat vineam
non qualemcunque, sed Sorech, quam vocem Sym-
machus interpretatur Electam. Quænam est igitur
sepes, nisi illa utique præcepta quæ ante dedit po-
pulo²², quam eum in terram possidendam induce-
ret? Deinde eis a Deo tradita facultas est, qua su-
perarent hostes, ac gentes, quæ illic prius habita-
verant, penitus tollerent²³. Quod ipsum vallos
appellavit, quod hos²⁴ sublimes efficerent ac
conspicuos, fructus levantes ne caderent, et ne ullo
modo ad prædam essent expositi. Secundum hoc
sequitur plantatio electorum, utpote qui prodierint
ex semine Abraham, Isaac, et Jacob, electorum
Dei. Turris autem in medio vineæ ædificata, utique
est templum in media Judæa collocatum: protor-
cular vero ipsa est Judæorum synagoga: quando-
quidem torcular propriè dicitur Dei Ecclesia, ex
cælu undelibet convocato adornata, cujus gratia
Psaltes epilenia cantica cecinit. Quin etiam pro-
torcular²⁵, præparatio est per legem exhibitâ, et an-
tecedens quædam pietatis exercitatio. Et quidem
torcular est, quatenus adducit ad unitatem: protor-
cular vero, quatenus præparat ad perfectiora. Ex-
spectavi ut faceret uvam: fecit autem spinas. Conve-
niebat plantationi huic electæ, tantæque cura ex-
cultæ, ut dulces ederet fructus. Enimvero ab Abrahæ
filiis Abrahæ opera repetuntur²⁶. Sed pro exspe-
ctata uva spinas fecit; hoc est, cum exultare et
recreare debuisset eos qui accedunt, eosdem pun-
gere, lancinare ac cruentare parata est. Quem enim
prophetarum non occiderunt, juxta evangelicam
parabolam²⁷? Meo quidem judicio non accusantur
solum quod spinas fecerint per suam ad eadem pro-
clivitatem, sed quod Deum amare desincentes, vo-
luptatem magis amavere, ac vitæ hujus curis tan-
quam spinis animum suffocarent²⁸. Quemadmodum

²² Exod. xx, seqq. ²³ Num. xxi, 25. ²⁴ Psal. viii, 1. Lxxx, 1. ²⁵ Joan. viii, 39. ²⁶ Matth. xxiii, 37.
²⁷ Luc. viii, 14.

(59) Admonere abs re non fuerit, verbum χα-
ράκωσαι hoc loco sumi pro eo quod est, palis, seu,
pedamentis firmioribus vineam alligare. Lege Com-
bellium.

(60) Jure optimo reprehendit Duceus Tilmannum,
qui cum vertere debuisset, in terram possessionis,
verterat tamen, in terram promissionis. Et vero vox
κατάσχαις possessionem, non promissionem, signi-
ficat; nec aliter hoc vocabulum redditur Psalmo ii,

8: Dabo tibi gentes hereditatem tuam, et possessio-
nem tuam terminos terræ.

(61) Editi, παντί, cuivis. At nostri quinque mss.,
πάντῃ, omnino.

(62) Reg. quartus, ὅλον ὅτι.

(63) Epilenia cantica ea sunt, quæ inter premen-
das uvæ cani solerent.

(64) Veteres quinque libri, ἔτοιμος. Editi, ἔτοι-
μον.

autem spina non fert uvam, ita nec sarmentum spinas producit. Eam ob rem ait Dominus : Numquid colligunt de spinis uvas²⁷? Judæi tamen pro uvis proferunt spinas.

143. VERS. 3. *Et nunc, homo Juda, et habitatores Jerusalem, judicate inter me et inter vineam meam.* Si Domini vinea domus Israel est, et homo Juda novella planta dilecta; quomodo coram vinea adversus vineam lis intenditur? Numquid vult Scriptura ob evidentiā oburgationum atque perspicuitatem, eos adversum se ipsos adhibere judices? Fecit et hoc Nathan adversum David tum, cum eum constituit propriæ iniquitatis judicem²⁸. Illud autem summam ostendit benignitatem, quod Deus cum famulis suis pari conditione in judicium venit. Quin et simul hinc demonstratur justitia, quod qui condemnantur, juris evidentie ac perspicuitati contradicere non possint. *Judicate, inquit, inter me et vineam meam.* Et dicite quid factum non sit eorum, quæ huic conducere poterant ad proferendos fructus? VERS. 4. *Quid enim, inquit, faciam vineam meam, et non feci ei?* Quid non præstiti eorum, quæ mihi ad eam curandam facere me decebat? Nonne pinguis locus est, idemque munitissimus? nonne sepes, nonne valli, annon plantatio perquam eximia, annon turris, annon protorcular adhibita sunt? nonne factum est quicquid quis in medium potest proferre? Cæterum putandum 480 est Scripturam hæc adversum nos etiam dicere: qui ad edendos justitiæ fructus²⁹ vocati, incidimus præ nimio divitiarum studio in tentationem laqueumque et insulas atque noxias cupiditates, quæ demergunt homines in exitum et interitum³¹. *Expectavi ut faceret uvam, fecit autem spinas.* Operæ pretium fuit eandem repetere sententiam. Etenim qui superiore loco pronuntiabat canticum, dicebat: *Expectavi ut faceret uvam*: hic vero eos alloquitur coram quibus judicatur: *Judicate inter me et inter vineam meam.* Nimirum, Ferte judicium de hoc, *Expectavi ut faceret uvam, fecit autem spinas.*

144. VERS. 5. *Nunc autem annuntiabo vobis quia faciam vineam meam.* Proprium est ejus quod Deus in homines habet studii, nequaquam silentio pœnas irrogare, sed eas prænuntiare, utpote qui per minas peccatores provocet ad pœnitentiam: qua agendi ratione usus est erga Ninivitas Jonæ opera³². Nec tacite exitium perniciemque induxit Israeli peccanti:

²⁷ Matth. vii, 16. ²⁸ II Reg. xii, 5. ²⁹ Jac. iii, 18.

(65) Sic mss. nonnulli. At editi, δὲ.

(66) Veteres quinque libri, ἰσοτύπον. Editi, ὁμότυπον, eadem plane sententia. Mox editi, ὡς οὐδὲ τῶν. Reg. secundus et duo Colbertini, ὡς οὐδὲ οὐδὲν τῶν. Alii tres mss., ὡς οὐδὲν τῶν.

(67) Ait Combefisius, Basilium sine dubio scripsisse, τῇ ἐπεργασίᾳ, executioni juris, non τῇ εὐεργεσίᾳ, uti in libris prius editis legitur. In quo mirari subit, homini cæteroque doctissimo sua ita placuisse, ut lectionem comminisceretur, cum ei in suis codicibus esset ad manum lectio alia, ex qua

τὸν νοῦν συνεπνίγοντο. Ὡςπερ δὲ (65) ἀκάνθα σταφυλὴν οὐ φέρει, οὕτως οὐδὲ κληματὶς ἀκάνθας. Διὰ τοῦτο ὁ Κύριος, Μῆτι συλλέγουσι, φησὶν, ἀπὸ ἀκανθῶν σταφυλὶς; Ἀλλ' ὅμως οἱ Ἰουδαῖοι ποιοῦσιν ἀντὶ σταφυλῶν ἀκάνθας.

143. Καὶ νῦν, ἄνθρωπος τοῦ Ἰούδα, καὶ οἱ ἐνοικοῦντες Ἱερουσαλὴμ, κρίνατε ἐν ἐμοὶ καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ ἀμπελῶνός μου. Εἰ ὁ ἀμπελὼν τοῦ Κυρίου οἶκος τοῦ Ἰσραὴλ ἐστὶ, καὶ ἄνθρωπος τοῦ Ἰούδα νεόφυτος ἡγαπημένος· πῶς ἐπὶ τοῦ ἀμπελῶνός δικάζεται κατὰ τοῦ ἀμπελῶνός; Ἡ διὰ τὸ ἀναντίρρητον τῶν ἐλέγχων αὐτοῖς βούλεται καθ' ἑαυτῶν δικασταῖς ὁ λόγος χρῆσθαι; Ὁ καὶ ὁ Νάθαν ἐπὶ τοῦ Δαβὶδ ἐποίησεν, αὐτὸν δικαστὴν καθίσας τοῦ ἰδίου ἀδικήματος. Τὴν δὲ ὑπερβολὴν τῆς φιλανθρωπίας συνίστησι τὸ εἰς ἰσοτύπον (66) κρίσιν τὸν Θεὸν τοῖς ἑαυτοῦ οἰκέταις συγκαταβαίνειν. Ὁμοῦ δὲ καὶ τοῦ δικαίου ἀπόδειξιν ἔχει, ὡς οὐδὲ οὐδὲν τῶν καταδικαζομένων ἐχόντων ἀντιλέγειν τῇ ἐναργείᾳ τοῦ δικαίου (67). Κρίνατε, φησὶ, μεταξὺ ἐμοῦ καὶ τοῦ ἀμπελῶνός μου. Καὶ εἴπατε, τί τῶν πρὸς καρπογονίαν αὐτῷ συντελούντων οὐχὶ γεγέννηται; Τί γάρ, φησὶ, ποιήσω τῷ ἀμπελῶνι μου, καὶ οὐκ ἐποίησα αὐτῷ; Τί τῶν ἐπιβαλλόντων μοι περὶ τῆς εἰς αὐτὸν ἐπιμελείας οὐχὶ πεποίηκα; Οὐ τόπος πίων καὶ καρτερὸς ὁ αὐτός; οὐ φραγμός; οὐ χάρακες; οὐ φυτεία εὐγενεστάτη; οὐ πύργος, οὐ προλήνιον; οὐχὶ ὁ τι ἂν εἴπῃ τις; Ταῦτα μέντοιγε νομιστέον λέγεσθαι ὑπὸ τοῦ λόγου καὶ πρὸς ἡμᾶς· οἱ κληθέντες ἐπὶ τῷ ποιεῖν τοὺς καρποὺς τῆς δικαιοσύνης, ὑπὸ φιλοπλουτίας ἐμπίπτομεν εἰς πειρασμὸν, καὶ παγίδα, καὶ ἐπιθυμίας ἀνοήτους καὶ βλαβερὰς, αἵτινες βυθίζουσι τοὺς ἀνθρώπους εἰς ὀλεθρον καὶ ἀπώλειαν. Ἐμεῖνα τοῦ ποιῆσαι σταφυλὴν, ἐποίησε δὲ ἀκάνθας. Ἐχει τι ἀναγκαῖον ἢ ταυτολογία. Ἐν μὲν γὰρ τοῖς ἀνω ὁ τὴν φθὴν ἐπαγγέλλων ἔλεγεν, Ἐμεῖνα τοῦ ποιῆσαι σταφυλὴν· ἐνταῦθα δὲ πρὸς τοὺς, ἐφ' ὧν κρίνεται, ποιεῖται (68) τοὺς λόγους· Κρίνατε ἐν ἐμοὶ καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ ἀμπελῶνός μου· τὸ, Ἐμεῖνα τοῦ ποιῆσαι σταφυλὴν, ἐποίησε δὲ ἀκάνθας.

144. Νῦν δὲ ἀναγγεῖλω ὑμῖν τί ποιήσω τῷ ἀμπελῶνι μου. Ἰδίον τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας, τὸ μὴ σιωπῇ τὰς κολάσεις ἐπάγειν, ἀλλὰ προκηρύσσειν διὰ τῶν ἀπειλῶν προχαλουμένου εἰς μετάνοιαν τοὺς ἡμαρτηκότας· ὡς πεποίηκε Νινευίταις διὰ τοῦ Ἰωνᾶ. Καὶ τῷ Ἰσραὴλ ἡμαρτηκότῃ οὐ σιωπῇ ἐπήγαγε τὸν ἀφανισμόν, ἀλλὰ κινῶν εἰς τὴν ὑπὲρ τοῦ λαοῦ ἰκεσίαν

³¹ I Tim. vi, 9. ³² Jon. iii, 4.

eadem plane sententia effici posset. Nam in Regiis primo et tertio, quos is, quem dixi, vir eruditissimus contulit, ita scriptum reperitur, τῇ ἐπεργασίᾳ τοῦ δικαίου, juris executioni, juris actioni. Quid jam sentiam ipse, paucis aperiam. Censeo igitur ex Reg. quarto et ex utroque Colbertino legendum esse, τῇ ἐναργείᾳ τοῦ δικαίου, juris evidentie atque perspicuitati. Quæ scriptura ita apta mihi videtur et huic loco conveniens, ut quemquam, qui eam improbet, re-pertum iri non putem.

(68) Nostri sex mss., ποιῆται. Editi, ποιεῖ.

τὸν αὐτοῦ θεράποντα, προεκήρυσσε, λέγων· Καὶ
 ῥῆν ἄγε με, καὶ (69) ἐξαλείψω τὸν λαὸν τοῦτον.
 Παραπλησίως δέ τι καὶ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ περὶ τῆς
 κατὰ τὴν συκῆν παραβολῆς μαμαθήκαμεν, τοῦ δεσπό-
 του αὐτῆς λέγοντος τῷ γεωργῷ· Ἰδοὺ τρία ἔτη ἐρ-
 χομαι ἐπὶ τὴν συκὴν, ζητῶν καρπὸν ἐν αὐτῇ, καὶ
 οὐχ εὗρισκω (70). Ἐκκοψόν αὐτήν. Ἴνα τί καὶ
 τὴν γῆν καταργεῖ; Τοῦτο δὲ εἰπὼν, ἐρεθίζων μὲν
 τὸν γεωργὸν εἰς τὴν ὑπὲρ αὐτῆς ἐπιμέλειαν, διεγεί-
 ρων δὲ τὴν ἀκαρπον ψυχὴν εἰς τὸ ποιεῖν τοὺς ἐπι-
 βάλλοντας αὐτῇ καρπούς. Ὁ δὲ λέγομεν, σαφέστερον
 παρὰ τῷ Ἱερεμίᾳ ἔστιν εὐρεῖν. Ἰδοὺ γάρ, φησὶ, ὡς
 ὁ πηλὸς τοῦ κεραμείου, οὕτως ἔστέ ὅμοιοι ἐν ταῖς
 χερσὶ μου, οἶκος Ἰσραὴλ, λέγει Κύριος. Πέρας
 λαλήσω ἐπὶ ἔθνος ἢ ἐπὶ βασιλείαν, τοῦ ἐξῆραι
 αὐτοὺς καὶ ἀπολλύειν· καὶ ἐπιστρέψῃ τὸ ἔθνος
 ἐκεῖνο ἀπὸ τῶν κακῶν αὐτῶν, καὶ μετανοήσω
 περὶ τῶν κακῶν, ὧν ἐλογισάμην τοῦ ποιῆσαι αὐ-
 τοῖς. Καὶ πέρας λαλήσω ἐπὶ ἔθνος καὶ ἐπὶ βασι-
 λείαν (71), τοῦ ἀνοικοδομῆσθαι καὶ τοῦ καταρ-
 τεύεσθαι· καὶ ποιήσουσι τὰ πονηρὰ ἐναντίον μου,
 τοῦ μὴ ἀκούειν τῆς φωνῆς μου· καὶ μετανοήσω
 περὶ τῶν ἀγαθῶν, ὧν ἐλάλησα, τοῦ ποιῆσαι αὐ-
 τοῖς. Οὕτως οὖν καὶ ἐνταῦθα δεχόμεθα τὴν πρὸ ῥή-
 σιν, οὐκ ἀπόφασιν τοῦ πάντως ἐκθεσομένου, ἀλλ'
 ἀπειλὴν ἐπιστροφῆς ἐμποιούντος ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας.
 Τί οὖν ἔστιν ἡ ἀπειλὴ;

145. Ἀφελῶ τὸν φραγμὸν αὐτοῦ, καὶ ἔσται εἰς
 διαρπαγὴν. Καὶ καθελῶ τὸν τοίχον αὐτοῦ, καὶ
 ἔσται εἰς κατωδάτημα. Καὶ ἀρήσω τὸν ἀμπελῶνά
 μου, καὶ οὐ μὴ τμηθῇ, οὐδὲ μὴ σκαζῇ, καὶ ἀνα-
 θίσεται εἰς αὐτὸν ὡς εἰς χέρσιν ἀκανθα. Καὶ
 ταῖς νειφέλαις ἐντελοῦμαι τοῦ μὴ βρέξαι εἰς αὐ-
 τὸν ὕετόν. Ὁ γὰρ ἀμπελὼν Κυρίου, οἶκος τοῦ Ἰσ-
 ραὴλ ἐστὶ, καὶ ἄνθρωπος τοῦ Ἰουδα νεφύτιον
 ἡγαπημένον. Ἐμεῖνα τοῦ ποιῆσαι κρίσιν, ἐποίη-
 σε δὲ ἀνομίαν, καὶ οὐ δικαιοσύνην, ἀλλὰ κταν-
 ρήν. Ἀναλαβόντες τοῖνον καὶ καθ' ἑκάστον τῶν
 ἡμελημένων ἐξετάσαντες καὶ βασανίσαντες αὐτῶν τὸν
 νοῦν, ἐρευνήσωμεν μήτι (72) καὶ ἡμῶν ἀπτεται τὰ
 λεγόμενα. Καθελῶ, φησὶ, τὸν φραγμὸν αὐτοῦ. Προ-
 ῆκει μὲν τὰς νομικὰς ἐντολὰς φραγμὸν ὑπονοῆσαι,
 ἥτοι τὸν Ἰσραὴλ, ἐκ τῆς πρὸς Ἐφεσίους Ἐπιστολῆς
 τοῦ Παύλου λέγοντος, ὅτι Αὐτὸς ἔστιν ὁ τὸ μεσό-
 τοίχον τοῦ φραγμοῦ λύσας, τὸν (73) νόμον τῶν
 ἐντολῶν ἐν δόγμασι καταργήσας. Τὸ γὰρ αὐτὸ
 ἐδόκει καὶ φυλακτήριον εἶναι τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ κωλυ-
 τικὸν τῆς ἐπιμιξίας καὶ τῆς ἐνώσεως τῶν λαῶν, διὰ
 τὸν βαρὺν ζυγὸν τοῦ νόμου ἀποκονοῦντος εἰς τὴν πα-
 ραδοχὴν τοῦ λόγου τῆς εὐσεβείας. Ὁ οὖν ἐν δόγμασι,
 τούτέστιν, ἐν θεωρήμασιν ὑψηλοῖς τὴν σαρκίνην καὶ

A sed famulum suum ad fundendas pro populo preces
 excitans, his verbis prædixit: Et nunc dimitte me,
 et delebo populum hunc²². Rursus simile quiddam in
 Evangelio etiam per parabolam a sicu sumptam su-
 mus edocti; quippe dominus ejus dicit agricolæ:
 Ecce anni tres sunt ex quo venio ad hanc ficum, qua-
 rens fructum in ea, et non invenio. Succide illam.
 Uiquid etiam terram occupas²³? Hoc autem dice-
 bat tum ut agricolam incitaret ad eam accurandam,
 tum ut animam infructuosam ad producendos fru-
 ctus sibi convenientes exstimularet. Quod autem
 dicimus, id licuerit manifestius deprehendere apud
 Jeremiam: Ecce enim, inquit, sicut lutum figuli, sic
 estis vos in manibus meis, domus Israel, dicit Domi-
 nus. Ad summam loquar super gentem aut super re-
 gnum, ut auferam illos, et disperdam: et convertetur
 gens illa a malis suis, et poenitebit me malorum quæ
 cogitaveram facere eis. Et od summam loquar super
 gentem et super regnum, ad reedificandum ei plan-
 tandum; et facient mala coram me, non audiendo
 vocem meam; et poenitebit me bonorum, quæ locutus
 fueram, ut facerem eis²⁴. Ad hunc igitur modum
 etiam hic accipimus hanc prædictionem, non velut
 rei certo eventuræ denuntiationem, sed ceu com-
 minationem ejus qui a peccato advocat. Quid igitur
 est, quod interminatur?

145. Vers. 5-7. Auferam sepem ejus, et erit in
 direptionem. Et diruam maceriam ejus, et erit in
 conculcationem. Et dimittam vineam meam, et non
 putabitur, neque sodietur, et crescet in ea tanquam
 in inculta terra spina. Et nubibus mandabo ne plu-
 ant super eam pluviam. Nam vinea Domini domus
 Israel est, et homo Juda, novella plantatio dilecta.
 Expectavi ut faceret judicium, fecit autem iniqui-
 tatem, et non justitiam, sed clamorem. Itaque resump-
 tis expensisque singulis comminationibus, et earum
 sensu diligenter explorato, perscrutemur utrum
 quæ dicuntur nos etiam attingant. Auferam, inquit,
 sepem ejus. Par est sepem hanc, præcepta legalia
 aut Israellem interpretari, juxta Pauli ad Ephesios
 Epistolam, dicentis: Ipse est 481 qui medium pa-
 rietem macerie solvit, legem mandatorum decretis
 evacuans²⁵. Nam idem ille paries medius et Israel
 custodire, et permissionem conjunctionemque po-
 pulorum impedire videbatur, quod reformidarent ob
 grave legis jugum pietatis sermonem excipere. Qui
 igitur in decretis, hoc est, in altis sublimibusque
 contemplationibus carnem et humilem legalis lit-
 teræ observationem abrogavit, is medium parietem
 macerie solvit, non quod populum suum derelique-

²² Exod. xxiii, 10. ²³ Luc. xiii, 7. ²⁴ Jerem. xviii, 6-10. ²⁵ Ephes. ii, 14, 15.

(69) Editi, καὶ θυμωθεῖς, et ita quoque apud
 LXX legitur: sed in nostris sex mss. vox θυμω-
 θεῖς deest.

(70) Veteres tres libri, καὶ οὐχ εὗρισκω. Alii tres,
 καὶ μὴ εὗρισκων. Statim editi et duo mss., καταργεῖ.
 Alii tres, καταργεῖ.

(71) Codices tres, καὶ ἐπὶ βασιλείαν. Alii duo

cum editis, καὶ βασιλείαν.

(72) Codex unus, μὴ πως. Aliquanto post duo
 mss., φραγμὸν νοῆσαι. Ibidem nostri sex mss., ἥτοι
 τὸν. Editi, ἢ καὶ τὸν.

(73) Reg. quartus, καὶ τὸν. Vocula καὶ neque in
 editis, neque in aliis quatuor mss. legitur.

rit absque circummunitione, sed quod in uno ovili illud includeret, ut fiat unus grex, unus pastor³⁷. Nunc igitur Scriptura minatur Deum maceriam esse diruturum, id est munimentum omne ab Israele ablatum. Et fortasse cum per angelos in manu mediatoris data lex sit³⁸, ipsam etiam custodiam angelorum terminos Israelis tuentium sublaturum se indicat. Fortassis etiam cum unusquisque nostrum qui habeat sanctum angelum castrametantem in circuitu timentium Dominum, in peccatis versatus, intentata huic plagae futurus est obnoxius; et muro privabitur, tutela videlicet sanctarum virtutum, quae quidem quandiu adfuerint, eos quos ipsae custodiunt, inexpugnabiles servant. Anima autem omnis quae hoc praesidio destituitur, obijcitur hostibus ad direptionem, hoc est, adversariis virtutibus, et ad conculcationem ejus qui gloriabundus dicit: *Postquam perambulavi terram, adsum*³⁹. Tale quiddam et psalmus de vinea dicit: *Uiquid destruxisti maceriam ejus*⁴⁰? Et, *Devastavi eam oper de silva*⁴¹. Qui enim consilio et virtute angelorum communiti non sunt, ii stolidis absurdisque commotionibus exponuntur, suntque excipiendis porcis idonei ob peccati graveolentiam in ipsis redundantem, cum magis ac magis peccati caenum commoveant, eaeque in eo volunt. Aliquid etiam ejusmodi narrat Apostolus: *Et sicut non probaverunt Deum habere in notitia, tradidit illos Deus in passionem ignominiae, ut faciant ea quae non conveniunt*⁴². Hoc est, qui rationis custodiam rejiciunt, ii patent belluinis cogitationibus et daemonibus improbis, qui ipsis eis auctores sunt impuritatis. Et quidem pertigit ad Israel comminatio tum, cum ob peccatum adversus Dominum admissum traditi gentibus, eisque permisi, facti sunt in direptionem atque in conculcationem hostium.

ἀμαρτίας ἔκδοτοι τοῖς ἔθνεσιν ἀφ' ἐθεντες (76), εἰς μίτων.

146. Deinde ait: *Et diruam maceriam ejus, et erit in conculcationem*. Collata a se in populum beneficia superius cum recenseret, aiebat: *Sepem circumposui, et edificavi turrim*: hic vero, *Auferam sedem ejus; et diruam murum*, pro turri, ut putat, dicens murum, quoniam turris muris quatuor inter se per angulos conjunctis constat; ita ut illic solus murorum vineae ambitus per turrim sit intelligendus, ut inaccessa esset hostibus atque inexpugnabilis. Quin et evertitur murus noster, cum per socordiam ignaviamque reddiderimus nos tutela divinatorum dogmatum indignos. Deus quidem justo turris est a 482 facie inimici⁴³: sed a peccatore ob derelictionem omnis custodia et totius arcis propugnaculum auferitur. *Et dimittam vineam meam*,

³⁷ Joan. x, 16. ³⁸ Galat. iii, 19. ³⁹ Job i, 7. ⁴⁰ Psal. lxxix, 15. ⁴¹ ibid. 14. ⁴² Rom. i, 28. ⁴³ Psal. lx, 4.

(74) Colb. secundus, περιλαμβάνει.

(75) Editi et unus ms., ἔρχεται. Alii tres, ἔκχαιτο. Codex alius, καίται.

(76) Nostra editio et Reg. primus, ἀφ' ἐθεντες. Alii quique mss., ἀφ' ἐθεντες.

(77) Editi et tres mss., νοῆσθαι. Alii tres, νοῆσαι.

ταπεινὴν τοῦ νομικοῦ γράμματος παρατήρησιν καταργήσας, αὐτὸς ἔλυσε τοῦ φραγμοῦ τὸ μεσοστοichon, οὐκ ἀπερίφρακτον καταλιμπάνων τὸν ἑαυτοῦ λαόν, ἀλλὰ μιᾷ περιλαμβάνων (74) αὐλήν, ἵνα γένηται μία ποιμνὴ, εἰς ποιμνὴν. Νῦν οὖν ἀπειλεῖ ὁ λόγος καθαιρῆσιν τὸν φραγμόν· τούτεστι, πᾶν φυλακτήριον τοῦ Ἰσραὴλ περιαιρῆσιν. Καὶ τάχα ἐπειδὴ δι' ἀγγέλων ἐδόθη ὁ νόμος ἐν χειρὶ μεσίτου, καὶ τὴν τῶν ἀγγέλων φυλακὴν, τῶν φρουρούντων τὰ ὅρια τοῦ Ἰσραὴλ, περιαιρῆσιν αἰνίττεται. Μήποτε δὲ καὶ ἡμῶν ἕκαστος ἔχων ἀγγελὸν ἅγιον τὸν παρεμβάλλοντα κύκλῳ τῶν φοβουμένων τὸν Κύριον, ἐν ἀμαρτίαις ἐξετασθεὶς, ὑπόδικος γένηται τῇ ἀπειληθείσῃ πληγῇ, καὶ γυμνωθῇ τοῦ τείχους καὶ ἀπὸ τῶν ἁγίων δυνάμεων ἀσφαλείας· αἵτινες, ὅσον ἂν παρῶσι χρόνον, ἀκαθαιρέτους διασώσουσι τοὺς παρ' αὐτῶν φρουρουμένους. Γυμνωθεῖσα δὲ πᾶσα ψυχὴ τῆς ἀσφαλείας ταύτης, ἐκκεῖται (75) εἰς διαρπαγὴν τοῖς ἐχθροῖς, τούτεστι ταῖς ἀντικειμέναις ἐνεργείαις, καὶ εἰς καταπάτημα τοῦ ἐγκαταχωμένου καὶ λέγοντος, ὅτι Ἐμπεριπατήσας τὴν οἰκουμένην παρέμει. Τοιοῦτόν τι καὶ ὁ ψαλμὸς περὶ ἀμπέλου φησὶν· Ἰνα τί καθεῖλες τὸν φραγμόν αὐτῆς; καὶ, Ἐλυμήνατο αὐτὴν ὅς ἐκ ἐρυμοῦ. Οἱ γὰρ μὴ πεφραγμένοι λόγῳ καὶ δυνάμει ἀγγελικῇ, ἔκδοτοι εἰσι τοῖς ἀλόγοις κινήμασι· καὶ διὰ τὴν πλεονάζουσαν ἐν αὐτοῖς τῆς ἀμαρτίας δυσωδίαν, ἐπιτήδριοι εἰσι χοίρων ὑποδοχῆς, ἐπὶ πλεόν τῆς ἀμαρτίας τὸν βόρβορον ἀνακινούντων, καὶ ἐγκαλινδουμένων αὐτῷ. Τοιοῦτόν τι καὶ ὁ Ἀπόστολος λέγει· Καὶ καθὼς οὐκ ἐδοκίμασαν τὸν Θεὸν ἔχειν ἐν ἐπιγνώσει, παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς εἰς πάθη ἀτιμίας, ποιεῖν τὰ μὴ καθήκοντα. Τούτεστιν, οἱ τὴν ἐκ τοῦ λόγου φυλακὴν ἀποβάλλοντες, ἔκδοτοι εἰσι τοῖς βοσκηματώδεσι λογισμοῖς, καὶ πονηροῖς δαιμονίοις τοῖς τὰ ἀκάθαρτα ἐνεργούσιν. Ἐπὶ μέντοι τοῦ Ἰσραὴλ ἐφθασεν ἡ ἀπειλή, ὅτε διὰ τὴν εἰς τὸν Κύριον διαρπαγὴν ἐγένοντο καὶ καταπάτημα τῶν πολε-

146. Εἰτά φησι· Καὶ καθελὼ τὸν τοίχον αὐτοῦ, καὶ ἔσται εἰς καταπάτημα. Ἐν τοῖς ἄνω διηγουμένους τὰς παρ' ἑαυτοῦ εἰς τὸν λαόν εὐεργεσίας, Φραγμόν, φησὶ, περιέθηκα, καὶ ὑποδομήσα πύργον· ἐνταῦθα δὲ, Ἀφελὼ τὸν φραγμόν αὐτοῦ, καὶ καθελὼ τὸν τοίχον, ἀντὶ πύργου, ὡς οἶμαι, τὸν τοίχον λέγων· ἐπεὶ καὶ ὁ πύργος τέσσαρές εἰσι τοῖχοι κατὰ γωνίας ἀλλήλοις συναπτόμενοι· ὥστε κακεῖ πύργον νοεῖσθαι (77) τὴν ὕψλην τοῦ ἀμπέλωνος τῶν τοίχων περιβολῇ, πρὸς τὸ ἀνέμβατον αὐτὸν εἶναι καὶ ἀνεπιχείρητον τοῖς ὑπεναντίοις. Καὶ ἡμῶν δὲ τοίχος καθαιρεῖται, ὅταν ἀναξίους ἑαυτοῦς τῆς ἐκ τῶν θείων δογμάτων φυλακῆς, διὰ βραθυμίας ποιήσωμεν. Τῷ μὲν γὰρ δικαίῳ πύργος ἐστὶν ὁ Θεὸς ἀπὸ προσώπου ἐχθροῦ, τοῦ δὲ ἀμαρτωλοῦ (78) διὰ τὴν ἐγκατάλειψιν

(78) Antiqui sex libri, τοῦ δὲ ἀμαρτωλοῦ. Editi, τῷ δὲ ἀμαρτωλῷ. Statim editi et tres mss., ὀχυρώματος προβολῇ. Reg. tertius, περιβολῇ, castri ambitus. Reg. quartus cum Colb. primo, προσβολῇ, minus recte.

παραίρεται πάσα ἀσφάλεια καὶ παντὸς ὀχυρώματος· **A** καὶ ἀνίσω τὸν ἀμπελῶνά μου, καὶ οὐ μὴ τμηθῇ, οὐδὲ μὴ σκαφῇ. Ἐντεῦθεν ὁ λόγος· ὅτι ἡ ἀνεσις τῶν ἁμαρτωλῶν κατὰ ἐγκατάλειψιν γίνεται. Ὡς γὰρ προνοεῖται, ὁ λόγος φησὶν· Οὐ μὴ σε ἀνῶ, οὐδ' οὐ μὴ σε ἐγκαταλείπω (79)· ὧν δ' ἂν παντελῶς ἀπογνῶ, τοὺτους ἀνέτους ἀφίρῃσι ποιεῖν τὰ θελήματα τῆς σαρκὸς καὶ τῶν διανοιῶν αὐτῶν, ὡς τῆς παιδευτικῆς ἀνωφελοῦς αὐτοῖς ἐσομένης. Ἀνίσω οὖν, φησὶ, τὸν ἀμπελῶνα. Καὶ τί (80) τὸ ἐντεῦθεν αὐτῷ συμβαῖνον; Οὐ μὴ τμηθῇ, φησὶν, οὐδὲ μὴ σκαφῇ ἔτι. Ὅσπερ γὰρ οἱ τὴν ἀμπελον τέμνοντες, συνέχουσιν αὐτῆς τὴν δύναμιν, ὥστε τεταμειυμένης καὶ σπυρρῶνως, διὰ τῆς τῶν ἀναγκαίων φορᾶς, προέλ- ναι· οὕτω καὶ ψυχὴ ἐπικαμπτομένη ταῖς θλίψεσιν, οἷον ἐκ συστέλλεται καὶ ταπεινοῦται λυσιτελῶς, καὶ πρὸς τὴν οἰκίαν αὐτῆς ἐπιμέλειαν ἐπανάγεται, τὸ ἀναγκαῖον καὶ ὠφέλιμον ἐν τοῖς πράγμασιν αἰρου- μένη· ἡ δὲ ἀπεθείσα ἀνετος, οἷον τις ἀμπελος ἀτη- μέλητος, ὀλομανεῖ καὶ ἐκχεῖται περὶ τὰ ἄχρηστα καὶ ἀνωφελῆ, πρὸς τὴν τῶν πολλῶν ἀπάτην πᾶσαν τὴν τῶν ἔργων ἐπιδοεῖν ποιομένη. Ὁ γὰρ τῶν φθαρ- τῶν τὴν ἐργασίαν ποιοῦμενος ὁμοῦς ἐστὶν ἀμπελῶν, ξύλα καὶ φύλλα (81) καὶ ἑλικας ἐκτρεφούση, οἶνον δὲ εὐφροσύνης ποιητικὸν, εἰς ἀποθήκας βασιλικὰς ἀποτεθῆναι δυνάμενον, μὴ (82) ποιοῦση.

147. Ὁ οὖν ἀνεθελὶς ἀμπελῶν δύο πάσχει δεινά· οὔτε τέμνεται, φησὶν, οὔτε σκάπτεται. Εἰρηται τί τὸ μὴ τέμνεσθαι, τούτεστι μὴ κατακορυφίσθαι ταῖς περιστάσεσιν, ὅπερ ἐπ' ὠφελείᾳ τῶν ὀλιγομένων οἰκο- νομεῖται. Σκάπτεται δὲ ὁ πᾶσαν τὴν περιχειμένην (83) αὐτῷ ὕλην διδασκόμενος πρὸς τὴν οἰκίαν ὠφελίαν λαμβάνειν (84). Οἷον, ἀσκαφὸς ἐστὶν πλοῦσιος ὁ τῷ βάρει τῶν γῆινων τὴν ψυχὴν πιεζόμενος· πρὸς δὲ οὔτε δετὸς οὐράνιος καταβαίνει· οὐ γὰρ ἐφικνεῖται τῆς ῥίξης, πολλὰς ἐπ' αὐτῆς (85) συμπεφορημένης τῆς ματαιότητος. Ὁ μέντοι τῷ κατανυκτικῷ λόγῳ ἀποσκευασάσθαι τὸν ὅχλον τῶν γῆινων πραγμάτων καὶ φθαρτῶν διδασκαίᾳ, καὶ ἀναπνεῦσαι μὲν ἀπὸ τῆς συνοχῆς, ἐκκαλύψαι δὲ αὐτοῦ τὰ κρυπτά, ἀνατρέψαι δὲ τὰς τῆς πικρίας ῥίξας, καὶ οἷον ἐξηρᾶναι διὰ με- τανοίας, οὕτως ἐστὶν ὁ σκαφεῖς. Διόπερ καὶ ἡ τῶν ἀκανθῶν χύσις κολύεται· τούτεστιν, αἱ μέριμναι τοῦ βίου τούτου οὐδεμίαν ἐξουσι χῶραν ἐν τῇ ἀνατροφῇ τῶν γῆινων. Ἐτι πρὸς τὸ, μὴ τμηθῆναι, καὶ τὸ ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίῳ εἰρημέον παραλη- πτόν· Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀμπελος ἡ ἀληθινή, καὶ ὁ Πατήρ μου ὁ γεωργός ἐστι. Πᾶν κλῆμα ἐν ἐμοὶ μὴ φέρον καρπὸν, αἶρει αὐτὸ, καὶ πᾶν τὸ καρπὸν φέρον, καθαίρει αὐτὸ, ἵνα καρπὸν πλεονα φέρῃ.

“ Jos. 1, 5. “ Rom. xiii, 14. “ Joan. xv, 1, 2.

(79) Vetēres quinque libri, οὐδ' οὐ μὴ σε ἐγκατα- λείπω. Editi, οὐδὲ μὴ σε ἐγκαταλείψω, neque te dere- linquam.

(80) Reg. quartus, Καὶ τί. Deest τί in vulgatis.

(81) Editi mirifice depravantur, in quibus sic le- gimus, ξυλαμπέλω καὶ φύλλα. At quinque mss., ἀμ- πέλω, ξύλα καὶ φύλλα, optime.

(82) Vetēres quinque libri, μὴ. Editi, οὐ.

(83) Editi, παραχειμένην. At quinque mss., περι- χειμένην.

A et non putabitur, neque fodietur. Liqueat inde eorum qui peccant dimissionem fieri per derelictionem. Ait enim Scriptura de iis quibus providet: Non te deseram, neque te derelinquo⁴⁴; e contrario de quibus prorsus desperat, hos ad carnis et cogitationum suarum desideria explenda liberos dimit- tit⁴⁵, quod eis profutura non sit animadversio. **D**imittam igitur, inquit, vineam. Ecquid ei posthac contingit? Non, inquit, putabitur, neque fodietur amplius. Quemadmodum enim qui vitem putant, astringunt continentque ejus virtutem, sic ut necessaria profundens, certa temperatione et moderate procedat: ita et anima afflictionibus incur- vata, quasi contrahitur, humiliaturque utiliter, et ad curam sui ipsius habendam revocatur, ut quā in rebus peragendis id quod utile est et conduci- bile, eligat. E diverso, quæ dimissa est libera, perinde atque vinea quampiam neglecta eluxuriatur, seque in res vanas et inutiles effundit, atque omnia sua opera ostentat, quo plures in errorem pelliciat. Qui enim opera patrat corruptioni obnoxia, is vineæ consimilis est, ligna, folia et capreolos enu- trienti, vinum autem non producenti, quod jucunditatem creet, quodque possit in regalibus apothecis recondi.

147. Vineae igitur derelicta, mala duo patitur: neque putatur, inquit, neque foditur. Dictum est quid sit non putari, hoc est, calamitatibus minime vexari, id quod ad utilitatem eorum qui afficiuntur, decernitur. Qui autem omni materia sibi circum- posita uti docetur ad suum ipsius commodum, is foditur. Exempli causa, dives cujus anima rerum terrenarum pondere premitur, et ad quem non dilabitur cœlestis pluvia, fossus non est. Neque enim imber ob multam vanitatem in anima congestam ad radicem usque pertingit. Quisquis autem ex sermone contritioni ciendæ idoneo didicit terrestrium fluxarumque rerum turbam exuere, ab angustia et a coarctatione respirare, ocella sua detegere, amaritudinis radices evertere ac veluti per penitentiam arefacere, is fossus est. Quare et impeditur fusio spinarum et accretio; hoc est, locum nullum habituræ sunt hujus vitæ sollicitudines in terrenorum eversione. Insuper ad explicandum quid sit, non putari, assumendum est quoque id quod dictum est in Joannis Evangelio: Ego sum vitis vera, et Pater meus agricola est. Omnem palmitem in me non ferentem fructum tollit, et omnem qui fert fructum, purgat eum, ut fructum copiosorem afferat⁴⁶. Malus

(84) Nostri sex libri veteres, λαμβάνειν. Editi ve- ro, ἀποβάλλειν, ad suum ipsius commodum materiam abjicere. Quo autem in libro ita scriptum invenerint typographi Parisienses, nescio: sed certo scio in illis ipsis codicibus, quibus ad editionem suam adornandam usi sunt, etiamnum constanter legi, λαμ- βάνειν, ad suum ipsius commodum materia uti. Ibi- dem editi, ὁ πλοῦσιος. Articulus in mss. deest.

(85) Editi, ἐπ' αὐτήν. At quinque mss., ἐπ' αὐτῆς. Aliquantum post tres mss., ἀκανθῶν φύσις.

igitur rei familiaris administrator ait : *Federe non valeo* ⁴⁷, bonus autem ac prudens rei familiaris administrator scite circumfodiet, hoc est, sua omnia emovebit, atque **483** principali suæ vitæ accommodabit. Ostendit nimirum quod quemadmodum terra quæ ab radice solvitur, sit plantæ alimentum, et ea quæ ei incumbit, comprimit illam et degravat : sic et opum exsuperantia divitibus incumbens, eorum animas demergit, alienata vero a possessoribus, et indigentibus distributa, tunc eorum sit propria. Sed ex eo quod neque putata vinea sit, neque fossa, consequens est ut in ea tanquam in terra inculta crescant spinæ. Servator noster eos qui sese hujus vitæ curis ac sollicitudinibus implicant, ait esse terram spinas producentem, quæ quidem excipit verbi fructum, sed illum spinis suffocat ⁴⁸. Itaque ingens curarum turba invadit in animam incultam. Eam ob causam ait : *Crescent in ea tanquam in inculta terra spinæ*.

148. Observa autem prophetam superius quidam dixisse : *Expectavi ut faceret uvam : fecit autem spinas* ; hic vero addidit : *Et crescent*. Etenim magnam quamdam malitiam, et illius fusionem late serpentem indicat Scriptura, per spinarum ascensum accretipnemque. Deinde quoniam prava sunt vineæ germina, ab ea tollitur pluvia : quandoquidem ejus, ut par erat, adjumento usa non est. Quare et nos cum occasione nobis a Deo data non ad bonum utimur, nobis adimitur cœleste præsidium. Quod si Israel vinea est, manet inculta, non solum quod Domino non attulerit fructus sibi congruentes, sed quod servos prius ad se missos ceciderit, obruerit lapidibus et occiderit, ac postremo in ipsum heri filium manus ad necem injecerit ⁴⁹. Fuerunt autem spinarum nomine ⁵⁰ insignitæ hæc omnes pravæ et injustæ actiones : quæ terræ maledictæ fetus cum sint, jure ac merito nubes in vineam talia profertentem non pluere jussæ sunt. Ecquæ tandem nubes, ecquis imber ? Conemur physicis rationibus ad nubes spectantibus ad eorum quæ dicta sunt, intelligentiam pertingere. Est igitur nubes aer crassus ex humidis vaporibus et terra excitatis constans, dein sursum ventis evecus, simulatque eorum ope in justum acervum congregatus est, et ex humore sibi insperso gravitas sufficiens accessit, tunc in terram guttatim labitur. Hæc quidem est imbrum natura, qui suam originem trahunt a terra, ac iterum per aera in terram delabuntur. Ejusmodi erant et prophætæ, qui a communi quidem natura oriundi, sed propter animæ puritatem virtute Spiri-

A 'Ο μὲν οὖν κακὸς οἰκονόμος, *Σκάπτειν*, φησὶν, οὐκ ἰσχύω· ὁ δὲ ἀγαθὸς καὶ φρόνιμος οἰκονόμος ἐπιστημόνως περισκάψει· τούτέστιν, ἀνακινήσει πάντα τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ, καὶ τῇ προηγουμένῃ ἑαυτοῦ (86) ζωῇ προσοικειώσει· δεικνύς, ὅτι ὡς περ ἡ γῆ, ἀφισταμένη μὲν τῆς ρίζης, τροφῇ τοῦ φυτοῦ γίνεται, ἐπικειμένη δὲ αὐτῇ. θλίβει αὐτὴν καὶ βαρύνει· οὕτω καὶ ἡ τῶν χρημάτων περιβολή, ἐπικειμένη μὲν τοῖς πλουτοῦσι, βυθίζει αὐτῶν τὰς ψυχὰς, ἀλλοτριουμένη δὲ τῶν ἐχόντων εἰς τὴν τῶν θεομένων μετάδοσιν, τότε αὐτῶν οικεῖα γίνεται. Ἀκολουθεῖ δὲ τῷ μὴ τέμνεσθαι, μὴ δὲ σκάπτεσθαι, τὸ ἀναβαίνειν ὡς εἰς χέρσον ἀκάνθαν. Τοὺς ἐνεχομένους ταῖς τοῦ βίου μερίμασι ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ἐξητεν εἶναι γῆν ἀκάνθαν· ἐκφύουσιν, δεχομένην μὲν τὸν τοῦ λόγου καρπὸν, συμπνίγουσαν δὲ ὑπὸ τῶν ἀκάνθων. Εἰς οὖν (87) τὴν ἀγεώρητον ψυχὴν πολλὸ τὸ πλῆθος τῶν μεριμνῶν. Διὸ φησιν· Ἀναθήσονται εἰς αὐτὸν ὡς εἰς χέρσον ἀκανθαί.

148. Τῇρσι δὲ, ὅτι ἄνω μὲν εἶπεν· Ἐμεῖρα τοῦ ποιῆσαι σταφυλὴν, ἐποίησε δὲ ἀκάνθας· ἐνταῦθα δὲ προσέθηκε τὸ, *Καὶ ἀναθήσονται*. Μέγεθος γάρ τι (88) τῆς κακίας, καὶ τὴν ἐπὶ πολλὸ χύσιν ὁ λόγος ἐμφαίνει διὰ τῆς τῶν ἀκάνθων ἀναβάσεως. Ἐπειδὴ πονηρὰ τῆς ἀμπέλου τὰ βλαστήματα, αἰρεται αὐτῆς ὁ ὑετός· ἐπειδὴ περ οὐκ εἰς δέον ἐχρησάτο τῇ παρ' αὐτοῦ βοηθείᾳ. Ὅστε καὶ ἡμεῖς ὅταν ταῖς παρὰ τοῦ Θεοῦ δεδομέναις ἡμῖν ἀφορμαῖς μὴ εἰς ἀγαθὸν κεχρημένοι ὦμεν, ἀφαιρεῖται ἡμῶν ἡ ἐξ οὐρανοῦ βοήθεια. Εἰ δὲ ἀμπέλων ὁ Ἰσραὴλ, ἀγεώρητος μένει διὰ τὸ μὴ ἀποδίδοναι τοὺς ἐπιβάλλοντας αὐτῷ καρποὺς τῷ δεσπότῃ· ἀλλὰ πρότερον μὲν τοὺς ἀπεσταλμένους δούλους δεῖραι καὶ λιθοβολῆσαι, καὶ ἀποκτείνειν, ὕστερον δὲ καὶ αὐτῷ τῷ υἱῷ τοῦ δεσπότη τοῦ τὰς χεῖρας εἰς φόνον ἐπιβάλεῖν. Αὐταὶ (89) δὲ πᾶσαι αἱ πονηραὶ καὶ ἀδικοὶ πράξεις ἀκανθαί εἰσιν ὠνομασμέναι· διὰ τὸ γῆς κατηραμένης εἶναι βλαστήματα, εἰκότως ἐντολὰς λαμβάνουσιν αἱ νεφέλαι τοῦ μὴ βρέχειν ἐπὶ τὸν τὰ (90) τοιαῦτα ἐκφέροντα ἀμπέλωνα. Τίνες οὖν αἱ νεφέλαι, καὶ τίς ὁ θυμὸς ; Ἐκ τῆς περὶ νεφῶν φυσιολογίας πειραθῶμεν εἰς ἐννοίαν τῶν εἰρημνῶν ἔλθειν. Ἔστι τοίνυν ἡ νεφέλη ἀήρ παχύς ἐκ τῆς ὑγρᾶς κατὰ γῆν ἀναθυμιάσεως συνιστάμενος, εἴτα μεταωρισθεὶς τοῖς ἀνέμοις, ὅταν λάβῃ παρ' αὐτῶν ἀξιόλογον ἄθροισμα, καὶ τὸ ἐκ τῆς ἐν-εσπαρμένης αὐτῷ (91) νοτίδος βάρους ἰκανὸν ἐγγίνηται, τότε σταγόνας εἰς τὴν γῆν ἀφίησι. Καὶ αὕτη τῶν θυμῶν ἡ φύσις, ἀπὸ γῆς τὴν ἀρχὴν ἐχόντων, καὶ δι' αἶρος πάλιν ἐπὶ τὴν γῆν φερομένων. Τοιοῦτοι ἦσαν καὶ οἱ προφῆται, ἐκ μὲν τῆς κοινῆς φύσεως

⁴⁷ Luc. xvi, 3. ⁴⁸ Luc. viii, 14. ⁴⁹ Matth. xxi, 35-39. ⁵⁰ Gen. iii, 18

(86) Veteres quinque libri, ἑαυτοῦ. Editi, αὐτοῦ.

(87) Illa, τις οὖν, etc., aut ἄλλειπτεινῶς dici, aut trunca esse nemo, ni fallor, homo diffitebitur. Suppleas igitur oportet verbum ἀναβαίνει, aut aliud, quod magis placuerit.

(88) Sic veteres quatuor libri. Editi vero ἐπὶ τῇ. Statim Reg. tertius, λόγος ἐκφαίνει.

(89) Editi, Αὐταί. At quinque mss., αὐταί. Mox editi, αἱ διὰ τὸ. At in quinque mss. deest αἱ.

(90) Veteres quinque libri, ἐπὶ τὸν τὰ. Deest τὰ in excusis.

(91) Editi, αὐτῶν. Antiqui tres libri, αὐτῇ. Alii duo, αὐτῷ, ἀέρι videlicet, melius. Statim sex mss., ὡς ἀφίησι. Editi, ἐνίησι.

ὠρμημένοι, διὰ δὲ καθαρότητα ψυχῆς τῇ δυνάμει τοῦ Πνεύματος ὑπερυψούμενοι, καὶ λόγων γονίμων σταγόνας ταῖς ψυχαῖς ταῖς ἀγαθαῖς καὶ καρποφόροις ἐνταάζοντες. Τοιοῦτος ἦν Μωϋσῆς, λέγων· Προσδοκάσθω ὡς θεὸς τὸ ἀπόφθεγμα μου· καὶ πάλιν· Ὡς (92) ὁμοῖος ἐπ' ἀγρωστειν, καὶ ὥσει ριζὸς ἐπὶ χόρτον. Αὗται οὖν αἱ οὐράνιοι δυνάμεις ἐντολὴν λαμβάνουσι τοῦ μὴ βρέχειν ἐπὶ τὸν ἀκανθοφόρον ἀμπέλωνα, τὸν ταῖς ἀκάνθαις ταῖς οἰκείαις στεφανώσαντά μου τὸν Δεσπότην. Διὰ τοῦτο νῦν σιωπῇ ἐστὶ παρὰ τῇ συναγωγῇ ἐκείνῃ λόγου Θεοῦ, καὶ οὐκ ἔστιν ἐτι προφήτης, οὐδὲ ἀρχων, οὔτε ἡγούμενος, ἀλλ' αἰθρία δεινὴ καὶ ἀνέφελος, τῆς πάλαι κατάρας ἐπ' αὐτῆς βεβαιουμένης· ὅτι, Καὶ ἔσται σοι ὁ οὐρανός (93) ὑπὲρ κεφαλῆς σου χαλκοῦς, καὶ ἡ γῆ ὀποκάτω σου σιδηρὰ· καὶ πάλιν· Δῶν ὁ Κύριος τὸν θεὸν τῆς γῆς σου κοριορτὸν, καὶ χυθὶ, ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβήσεται ἐπὶ σέ, ἕως ἂν ἐκτριψῇ σε. Οὐκέτι γὰρ αἱ νεφέλαι αἱ πνευματικαί· καὶ οὐκέτι προφήτης, τῆς ἐντολῆς τοῦ Κυρίου βεβαίως φυλαττομένης. Κἂν αἱ νεφέλαι δὲ βρέχειν λέγονται, οὐδὲν ἥττον ὁ Κύριος ἐστὶν ὁ βρέχων. Οὐκ ἔστι γὰρ, φησὶν ὁ προφήτης, ὁετίζων ὥσπερ σὺ. Καὶ πάλιν ἐκ προοίμιου τοῦ Θεοῦ εἰρηται· Καὶ βρέξω ἐπὶ πόλιν μίαν, ἐπὶ δὲ πόλιν μίαν οὐ βρέξω· μερὶς μία βραχίσσεται, καὶ μερὶς, ἐφ' ἣν οὐ βρέξω, ξηρανθήσεται· οἰκονομοῦντος τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ τὴν μερίδα τῶν χειρῶν μὴ βραχύναι, ὑπὲρ τοῦ ξηρανθῆναι ἐν αὐτῇ τὰ τῆς πονηρίας βλαστήματα. Σαφὺς παρέρσσει τὸ βούλημα (94) τοῦ λόγου, ὅτι ἀμπέλωνα τὸν Ἰσραὴλ λέγει, περὶ ὃν γενήσεται τὰ ἐπαγγελλόμενα καὶ προσηρημένα ἡπειληται.

149. Καὶ ἄνθρωπος τοῦ Ἰουδα, νεόφυτον ἡγασμένην. Δηρέθη ἡ προσηγορία τοῦ Ἰακώβ εἰς τὸν Ἰσραὴλ καὶ Ἰουδαν, πρότερον μὲν ἐπὶ τοῦ Δαβὶδ, μετὰ τὴν τελευτὴν τοῦ Σαούλ, μερισθέντος τοῦ λαοῦ εἰς τὸν υἱὸν Σαούλ καὶ τὸν Δαβὶδ· ὕστερον δὲ ἐπὶ τοῦ Ῥοβοάμ, ὅτε Ἱεροβοάμ ἀπέστησε τὰς δέκα φυλάς υἱὸς Νάβατ, ὃς ἐξῆμαρτε τὸν Ἰσραὴλ. Διὰ τοῦτο καὶ νῦν διπλῆς ἔτυχε τῆς προσηγορίας. Φαίνεται δὲ ἐκ τῆς τετάρτης τῶν Βασιλειῶν πλείον ἀμαρτιῶν (95) ὁ Ἰσραὴλ, διὸ καὶ τάχιον ἡχμαλωτίσθη. Καὶ ἐν τῷ Τεξεκιηλ ἐννεμήκοντα μὲν καὶ τρεῖς (96) ἡμέραι ἐπὶ τῶν ἀμαρτιῶν τοῦ Ἰσραὴλ ἀριθμοῦνται, τεσσαράκοντα δὲ ἐπὶ τοῦ Ἰουδα. Διὰ τοῦτο καὶ ἐνταῦθα ὁ μὲν ἀκανθοφόρος ἀμπέλων οἶκος τοῦ Ἰσραὴλ γίνεται, ὁ δὲ τοῦ Ἰουδα ἄνθρωπος, οὐκέτι ἀμπέλων, ἀλλὰ νεόφυτον, οὐ κεχρησμένον, ἀλλ' ἡγαπημένον. Τίς δὲ ὁ

aus in sublimē erecti, animabus bonis et frugiferis vitalium verborum guttas instillabant. Talis erat Moyses, dicens: *Exspectetur ut pluvia, eloquium meum*⁹¹; et rursus: *Quasi imber super gramen, et quasi pluvia nivalis in herbam*⁹². Præcipitur itaque cœlestibus istis virtutibus, ne in vineam spiniferam pluant, quæ Dominum meum suis spinis coronavit. Quare in synagoga illa nunc siletur Dei verbum, nec est amplius propheta, neque princeps, neque dux⁹³: sed sudum grave, nubibus nullis obductum: quippe pronuntiata olim adversus eam **494** maledictio confirmatur. Nimirum, *Et erit tibi cœlum super caput tuum, aneum: et terra sub te ferrea*⁹⁴. Et rursus: *Dei Dominus pluviam terræ tuæ pulverem: et pulvis e cœlo descendet super te, quoadusque attriverit te*⁹⁵. Non enim amplius exstant nubes spirituales: neque amplius reperitur propheta: siquidem firme ac constanter servatur Domini præceptum. Etsi nubes pluiere dicuntur, nihilominus tamen qui pluit, Dominus est: Non est enim, ait propheta, qui pluat, sicut tu⁹⁶. Et iterum de persona Dei dictum est: *Et pluam super unam civitatem: super unam autem civitatem non pluam: pars una irrigabitur: et pars, super quam non pluerō, aresecit*⁹⁷. Sanxit nimirum Deus bonus, ne irrigetur deteriorum pars, ut in ea germina exarescant malitiæ. Perspicue sensum exhibuit dicti bujus, nempe vineam Israel vocari, cui et quæ prænuntiata sunt et prædicta, eventura esse minuitus est.

149. Et homo Juda, novella planta dilecta. Appellatio Jacob dispartita est in Israel et Judam. Nam primum quidem Davide post Saulis mortem regnante divisus est populus in filium Saulis et ipsum David⁹⁸: postea vero sub Roboam, quo tempore Jeroboam filius Nabot, quo auctore peccavit Israel, tribus decem ad defectionem impulit⁹⁹. Quare etiamnum duplicem sortitur appellationem. Constat autem ex quarto Regnorum libro amplius peccasse Israel, unde citius quoque deductus est in captivitatem. Et in Ezechiele, pro peccatis Israel, nonaginta tres dies numerantur; pro Judæ vero peccatis, quadraginta¹⁰⁰. Quapropter et hic spinifera quidem vinea domus Israel est: at Judæ domus, homo, non vinea, sed novella planta, nequaquam inculta, sed dilecta. Quisnam vero sit homo ille ex

⁹¹ Deut. xxxii, 2. ⁹² ibid. ⁹³ Dan. iii, 38. ⁹⁴ Dent. xxviii, 23. ⁹⁵ ibid. 24. ⁹⁶ Jerem. xiv, 22. ⁹⁷ Amos iv, 7. ⁹⁸ II Reg. ii, 10. ⁹⁹ III Reg. xii, 20. ¹⁰⁰ Ezech. iv, 5, 6.

(92) Editi, Ὡς. At quinque mss., Ὡς. Nec ita multo infra editi et unus ms., αἱ οὐράνιοι. Alii quatuor, αἱ οὐράνιοι.

(93) Apud LXX et in tribus mss. legitur, οὐρανός. Hoc ipso in loco nostri mss. omnes habent, κεφαλῆς. Editi, κεφαλῇ. Statim duo mss., ὅτεν αὐτοῦ τῆς.

(94) Libri veteres, τὸ βούλημα. Editi, τὸ βούλευμα.

(95) Editi, ἀμαρτιῶν. At quinque mss., ἀμαρτιῶν.

(96) Putare se ait Combefissius, illud, ἐννεμήκοντα καὶ τρεῖς, Nonaginta tres, mendosum esse, nec a Basilio profectum: cuius nos iudicio subscribimus haud inviti: sed ab ipso dissentimus, in eo quod culpam derivet in librum, nos in ipsum Commentarii scriptorem: quem a Basilio alium esse, ex Præfatione constabit. Hunc Ezechielis locum et docti et copiose interpretans Hieronymus, docet Bibliorum exemplaria multum inter se discrepare: cuius verba cum proluxiora sint, referre nolui; sed fontem ipsum adeas suadeo.

Juda oriundus, vltia florenti præditus ac vere dilectus, facile cognosci potest a quovis, qui talia contemplari noverit : *Expectavi ut faceret judicium : fecit autem iniquitatem, et non justitiam, sed clamorem.* Cum, juxta Salomonem, *Cogitationes justorum sint judicia* ⁹¹, exigitur a nobis, ut cum judicio faciamus omnia, nihil vero citra judicium. Et quidem vitam sine judicio et inconsiderate actam comitantur iniquitates. Nam qui minime sequitur rectam rationem, nec judicat quid agendum sit, aut non agendum ex data legis regula, is patrat iniquitatem ; nec facit justitiam, sed clamoris, tumultusque et confusionis est auctor. Quamobrem quies eorum qui judicantur judicia justa sequitur, cum ea quæ decreta sunt, constanti tranquilloque animo excipiant : contra clamor, tumultusque seditiosus eorum, qui ob injustitiam indignantur, judicia injusta comitatur. Ad hunc autem clamorem quod attinet, Apostolus etiam admonet, dicens : *Omnis* **485** *clamor et tumultus tollatur a vobis, cum omni malitia* ⁹². Est autem et clamor bonus, qualem stans in templo Christus emisit ⁹³ ; quali usus est et David, cum diceret : *Vox mea ad Dominum clamavi* ⁹⁴. Nec quidquam est miri, si idem nomen ad res contrarias designandas sit usurpatum, si videlicet modo tumultuosum quidpiam et turbulentum significet, modo vero altam magnamque coelestium dogmatum vocem. Profecto in præsentī dictione clamor cum eo qui a Sodomis et Gomorrha ascendit ⁹⁵, affinitatem habet.

150. VERS. 8-10. *Væ, qui conjungunt domum cum domo, ei agrum ad agrum admovent, ut a proximo auferant aliquid. Nunquid habitabit soli super terram ? Audita enim sunt hæc in auribus Domini Sabaoth. Nam si fuerint domus multæ ; in desertum erunt, magnæ et pulchræ, et non erunt qui habitent in eis. Ubi enim operantur decem juga boni, faciet lagunculam unam. Et qui seminat artabas sex, faciet mensuras tres. Deficient nunc ii, qui plura concupiscentes, quæ sunt proximorum, resecant ; qui neque suis prædiis ruri sitis neque suis facultatibus domi reconditis contenti, sed in agris metandis vicinorum fines invadentes, suosque transgredientes, et interclusas vicinorum domos sibi ascribentes, inexplibili sua avaritia in angustum coacti, in suis sese finibus continere minime possunt : quin et specioso illo prætextu ad exsatiandam suam avaritiam abutuntur,*

A ἐξ Ἰουδα ἀνατείας ἀνθρώπος, ἀκμάζων τῇ ζωῇ καὶ ἀληθινῶς (97) ὑπάρχων ἀγαπητὸς, οὐ χαλεπὸν ἰδεῖν τῷ ἐπισταμένῳ τὰ τοιαῦτα θεωρεῖν. Ἐμεῖνα ἴσα ποιήσῃ κρίσει, ἐποίησε δὲ ἀνομίαν, καὶ οὐ δικαιοσύνην, ἀλλὰ κραυγὴν. Ἐπεὶ περ, κατὰ τὸν Σολομῶντα, Λογισμοὶ δικαίων κρίματα· ἀπαιτούμεθα (98) πάντα κρίσει ποιεῖν, καὶ μηδὲν ἀκρίτως. Ἐπεταί μέντοι τῇ ἀκρίτῳ καὶ ἀνεξετάστῳ ζωῇ τὰ ἀνομία. Ὁ γὰρ μὴ ἐπόμενος τῷ ὀρθῷ λόγῳ, μηδὲ κρίνων τὸ πρακτέον, καὶ μὴ κατὰ τὸν δεδομένον ἐκ τοῦ νόμου κανόνα, ἀνομίαν (99) ποιεῖ, καὶ οὐ δικαιοσύνης ἐστὶν ἐργάτης, ἀλλὰ κραυγῆς καὶ θορύβου καὶ συγχύσεως αἵτιος. Διότι τοῖς μὲν δικαίοις κρίμασιν ἡ ἡσυχία τῶν κρίνομένων ἀκολουθεῖ, εὐσταθῶς καταδεχομένων τὰ ὀριζόμενα· τοῖς δὲ ἀδίκοις κραυγὴ καὶ θόρυβος στασιαστικῆς, ἀγανακτούντων (1) ἐπὶ τῇ ἀδικίᾳ. Περὶ δὲ τῆς κραυγῆς ταύτης καὶ ὁ Ἀπόστολος παραινέει, λέγων· Πᾶσα κραυγὴ καὶ θόρυβος ἀρθῆτω ἀπὸ ὑμῶν, σὺν πόσῃ καλίᾳ. Ἔστι δέ τις καὶ κραυγὴ ἀστεία, ἣν ὁ Κύριος ἐστὼς ἐν (2) τῷ ἱερῷ ἐκραξεν· ἥ καὶ Δαβὶδ ἐκέχρητο, λέγων· Φωνῇ μου πρὸς Κύριον ἐκέκραξα. Καὶ οὐδὲν θαυμαστὸν, τὸ αὐτὸ ὄνομα ἐπὶ τῶν ἐναντίων τετάχθαι, καὶ σημαίνειν νῦν μὲν τὸ παραχῶδες καὶ σεσοδημένον, νῦν δὲ τὸ μεγαλόφωνον καὶ μεγαλόφους τῶν οὐρανίων δογμάτων. Ἐπὶ μέντοι τῆς παρουσίας λέξεως, ἡ κραυγὴ συγγενῆς ἐστὶ τῇ ἀπὸ Σοδόμων καὶ Γομόρρας ἀναβαινούσῃ.

C 150. Οὐαὶ οἱ συνάπτοντες οἰκίας πρὸς οἰκίας, καὶ ἀγρὸν πρὸς ἀγρὸν ἐγγίζοντες, ἵνα τὸν πλησίον ἀφελῶνται τι. Μὴ οἰκίσετε μόνοι ἐπὶ τῆς γῆς ; Ἠκούσθη γὰρ εἰς τὰ ὦτα Κυρίου Σαβαὼθ ταῦτα. Ἐὰν γὰρ γένηνται οἰκίαι πολλαί, εἰς ἐρημὸν ἔσονται, μεγάλαι (3) καὶ καλὰι, καὶ οὐκ ἔσονται οἱ ἐνοικοῦντες ἐν αὐταῖς. Οὐ γὰρ ἐργῶνται δέκα ζεύγη βοῶν, ποιήσει κεράμιον ἓν. Καὶ ὁ σπείρων ἀρτάβας ἑξ, ποιήσει μέτρα τρία. Ταλανίζονται νῦν οἱ διὰ τὴν τοῦ πλείονος ἐπιθυμίαν τὰ τῶν πλησίων παρατεμνόμενοι (4), καὶ μήτε ἐν ἀγροῖς ταῖς οἰκίαις ἀρκούμενοι στήθῃ, μήδε ἐν ταῖς οἰκίαις ἀρκούμενοι τοῖς (5) ἑαυτῶν, ἀλλὰ παρορίζοντες μὲν τοὺς πέλας ἐν τῇ γεωργουμένῃ, προσπεριβαλλόμενοι δὲ τὰ τῶν γειτόνων οἰκήματα, ὑπὸ τῆς οἰκείας πλεονεξίας στενοχωρούμενοι, καὶ μένειν ἐν τοῖς οἰκείοις ἔργοις οὐκ ἀνεχόμενοι, ἀλλ' εὐλόγῃ δὴ ταύτῃ κατακα-

⁹¹ Prov. xii, 5. ⁹² Ephes. iv, 31. ⁹³ Joan. vii, 37. ⁹⁴ Psal. cxli, 2. ⁹⁵ Gen. xix, 13.

(97) Antiqui sex libri, καὶ ἀληθινῶς. Editi, καὶ ἀληθῶς.

(98) Veteres tres libri, ἀπαιτούμεθα δέ.

(99) Editi cum tribus mss., ἀνομίαν. Alii tres ἀναρτίαν.

(1) Nostri mss. omnes, θόρυβος στασιαστικῆς, tumultus seditiosus. Editi, θόρυβος, στασιαστικῶς ἀγανακτούντων, quippe quia tumultuose indignantur.

(2) Veteres sex libri nostri, ἐστὼς ἐν. Editi, στάς. Statim tres mss., Δαβὶδ κέχρηται.

(3) Colbertinus primus, ἔσονται οἰκίαι μεγάλαι. Illud, quod mox sequitur, ποιήσει κεράμιον ἓν, interpretans Hieronymus, ita scribit : Pro laguncula, quam soliti LXX translulerunt : omnes alii datum interpretati sunt... In sterilitate ergo nimia quæ sequetur captivitatem, decem jugera vinearum facient datum, id est, tres amphoras.

(4) Regii duo, περιτεμνόμενοι.

(5) Editi, ταῖς. At mss. nostri omnes, τοῖς· ubi arbitramur suppleri debere illud, ὑπάρχουσι, suis facultatibus.

χρημένοι προφάσει πρὸς τὴν ἀμετρον φιλοκτημοσύνην, τῷ (6) δοκεῖν προσεχῇ καὶ συνημμένα εἶναι τὰ τῶν γειτόνων. Πρὸς οὗς ἐλεγχτικώτατα ὁ λόγος ἀπήντησεν, εἰπὼν· *Μὴ οἰκῆσετε μόνοι ἐπὶ τῆς γῆς*; Εἰ γὰρ οἱ γείτων οὗ τὴν ἐχομένην γῆν γεωργῶν ἀπαρθεῖναι δίκαιος, δηλονότι, τοῦτου ἐκβληθέντος, ἑτερός σοι πάλιν γείτων ἀναφανήσεται, καὶ τὸ αὐτό σοι (7) πάλιν καὶ πρὸς ἐκεῖνον λέγειν ἡ πλεονεκτικὴ καρδιά υποβάλλει, εὐλογον ὑποδεικνύουσα (8) εἶναι σεαυτοῦ ποιήσασθαι τὰ πλησιόχωρα. Ὅταν δὲ κἀκεῖνος γυμνωθεὶς ἀπέλθῃ τῶν ἰδίων, καὶ γένηται μέρος τῆς σῆς κτήσεως ἡ τοῦ τρίτου χώρα· πάλιν ἄλλος γείτων, ἄλλαι σπουδαί, ἀποδιώξαι μὲν τῶν ὑπαρχόντων ἐκεῖνον, ἑαυτοῦ δὲ ποιήσασθαι τὰ τοῦ τετάρτου γείτονος. Τίς οὖν ἔσται σοι ὁρος τῆς ἐπιθυμίας τοῦ πλείονος; Πυρὶ γὰρ ὅμοιος ἡ πλεονεκτικὴ καρδιά, διὰ τῆς καιομένης ὕλης πορευομένη, καὶ τὰ μὲν φθειρόντι, τὰ δὲ ἐπερχομένῳ. Ἦπου καὶ θάπερ τοῦ ἐμπρησμοῦ σβέσις γίνεται ἡ ἀπορία τῆς ὕλης, οὕτω καὶ τὴν πλεονεκτικὴν καρδίαν καὶ τὸν ἀπλήρωτον ὀφθαλμὸν ἐκεῖνο ἔσται μόνον, τὸ μηδὲνα ἔχειν τὸν συνοριζόμενον τοῖς κτήμασι. Πόρρωθεν οὖν ἡμῖνος ὁ λόγος τὸ πάθος, οἷον ἐπάρδων τῇ φιλοκτημονίᾳ ψυχῇ, ταῦτα φησι· *Μὴ οἰκῆσετε μόνοι ἐπὶ τῆς γῆς*; *remedium eminus afferens, animum divitiarum cupidum veluti carmine demulcens, profert isthæc*: *Nunquid habitabilis soli super terram?*

151. Εἰ γὰρ ἐπιθυμεῖς τῶν τοῦ γείτονος, γείτων δὲ σοι πάντως οὐ λείπει· ἀνάγκη σε δηλονότι· ἐπὶ τὰ ἔσχατα φθάσαι τῆς κατ' ἡμᾶς οἰκουμένης. Εἰ δὲ τοῦτο ἀμήχανον, ἀπὸ τῆς πρώτης ἐννοίας παῦσον σεαυτοῦ τὴν πρὸς τὸ κακὸν ὁρμήν, ὡς ἀνθρώπε, ἀρκούμενος οἷς παρέλαβες, ἐπιμένον οἷς ἔχεις, εἰδὼς, ὅτι καὶ μεγέθη οἰκῶν, διὰ τὸ ἐξ ἀδικίας συστήναι, ἔρημά ἐστι τῶν οἰκητόρων, καὶ πλῆθος χώρας (9), ἐκ πλεονεξίας περιβληθέν, ἄγονον πολλάκις τῶν καρπῶν ἀπεδείχθη. Προλαμβάνει γὰρ πολλάκις τὴν μέλλουσαν κρίσιν ἡ θαῖα δίκη, καὶ ἤδη τὰς ἀδικίας πεπορισμένας οἰκίας, εἰς ἀχρηστον περιστῇσιν (10), ἀπὸ τῆς πολυανθρώπου οἰκῆσεως καὶ τῆς λαμπρᾶς εὐθηνίας, ἔρημους τὸν οἰκητόρων ποιοῦσα. Πολλάκις γοῦν (11) ἔγνωμεν διὰ γένῃ ἀρδὴν ἀφανισθέντα, ὡς ἀπορία τῶν διαδεχομένων καταβρύχῃ πρὸς γῆν τὰς μεγαλοφυεῖς καὶ ὑπερηφάνους τῶν οἰκημάτων κατασκευάς. Ἀλλὰ καὶ ὅσοι μετὰ παρορισμοῦ τῶν πλησίων τοὺς ὅρους τῶν οἰκείων κτήσεων ὑπερεξέτειναν, διὰ τὸ ἀπὸ στεναγμοῦ τῶν ἡδικημένων συμπεπορίσθαι τὰς κτήσεις, πάντως ἀλλότριον τῆς θείας ἀπεδείχθησαν εὐλογίας· ὥστε ἐνθα δέκα ζεύγη βοῶν εἰργάσατο, μόγις κεράμουν ἐν τρυγῇ (12)· καὶ ἐνθα ἐξ ἀρτάβαι κατ᾽σπάρησαν, τρία μέτρα συνάγεσθαι τῶν καρπῶν, ἅπερ ἐστὶ πολλοστῆμόριον τῶν σπερμάτων.

(6) Veteres quinque libri, τό. Editi et Colb. primus, τῷ.

(7) Editi, καὶ τοῦτό σοι. At nostri sex mss., καὶ τὸ αὐτό σοι.

(8) Veteres quinque libri, ὑποδεικνύουσα. Editi cum Reg. tertio, ὑποδεικνύουσα. Hoc ipso in loco sex mss., ποιήσασθαι. Editi, ποιῆσαι. Statim sex mss., ἀπέλθῃ. Editi, ἀπελασθῇ, pro ἀπελασθῇ, ejectionis.

A quod vicinorum prædia u. pote contigua, et suis conjuncta, sui ipsorum juris esse videantur. Quibus Scriptura obsistit verbis perquam objurgatoriis, cum ait: *Nunquid habitabitis soli super terram?* Si enim a vicino terram quam colit, ideo æquum est auferri, quod tibi contigua sit: profecto, eo ejecto, comparietur rursus alter tibi vicinus esse. Atque denovo avarum cor tibi suggeret, ut hoc idem etiam adversus illum dicas: suadet scilicet, fore, ut fiat aliquid rationi consonum, si tibi terram finitimam vindices. Postquam autem abierit ille, bonis suis spoliatus, et tertii ager possessionis tuæ partem effecerit: iterum adest vicinus alius: jam nascuntur aliæ curæ, quomodo illum quidem a suis prædiis abigas, ac quarti hujus finitimi bona tibi assumas. Quem ergo finem huic tuæ cupiditati plura habendi imposuitur es? Etenim cor avarum igni consimile esse videtur per accensam materiam evaganti, alia quidem depascenti et corruptenti; in alia vero involanti ac insilienti. Profecto sicut materiæ inopia incendium exstinguit: ita et cor immodica cupiditate acquirendi flagrans, oculusque inextinguibilis eo dumtaxat coercetur, quod neminem habeat suis possessionibus confinem. Itaque Scriptura morbo huic

151. Etenim si quæ sunt vicini concupiscas, vicinus autem non sit utique tibi defuturus; necesse omnino fuerit ut ad terræ hujus nostræ habitabilis extrema pertingas. Quod si id fieri non potest, tuam ipsius ad malum proclivitatem, priori tuo consilio solam reprime, o homo, iis quæ accepisti, contentus, iis quæ possides, immorans: præsertim cum noveris magnas illas res, quod per injustitiam constructæ sunt, destitui habitatoribus; amplamque regionem, quæ ex avaritia circumjaceat, infructuosam non raro ostendi. Nam justitia divina sæpe futurum illud judicium anticipat, jamque domos inique comparatas nullius frugis reddit, et licet prius ab habitatoribus multis frequentarentur, splendidaque opum copia replerentur, desertas inhospitalasque efficit. Novimus sane integras familias non raro fuisse penitus e medio sublatas, ita ut deficientibus successoribus, in terram ruerent magnificæ illæ ac superbæ ædificiorum structuræ. Imo etiam quicunque usurpatis proximorum agris, limites possessionum suarum plus æquo extenderunt, eo quod possessiones illæ non sine gemitibus eorum qui injuria affliciebantur, fuerant acquisitæ, facti sunt omnino a divina benedictione alieni. Unde ubi decem boum juga araverant, vix laguncula

(9) Veteres sex libri, χώρας. Editi, ἀγρῶν, paulo melius, sed sine ulla auctoritate.

(10) Nostri sex mss., περιεστῇσιν. Editi, περιστώσα.

(11) Editi, οὖν. At sex mss., γοῦν.

(12) Ubi in editis legitur, τρυγῇ, τρυγῇ, in nostris sex veteribus libris scribitur, τρυγῇ, τρυγῇ. Aliquantum post nostri sex mss., ἔχει μὲν οὖν. Deest οὖν in vulgatis.

una vindemiabitur, et ubi sex artabæ fuerant seminatæ, vix tres fructuum mensuræ colliguntur : quæ seminum pars est minima.

152. Et quidem sententia isthæc ex se multum A habet utilitatis. Sed quis, si studiosus est et laborum patiens, ex hac prophetia juxta mysticum et reconditum sensum considerata emolumentum majus percipere potest. Etenim per uniuscujusque domum dogmata actionesque possunt intelligi ob densum adunatumque artificium, quod in opinionibus de unoquoque dogmate habitis reperitur. Eam ob causam, quemadmodum in domo fundamentum reliquæ structuræ supponitur : ita et in dogmatibus quædam bases sunt ac principia prima, quibus innixi dogmata sua disseminant ; et quæ sequuntur, ordine et conjunctim principiis primis connectunt. Quicumque igitur fidei dogma, quod pro fundamento ac principio habet Dominum nostrum Jesum Christum, cum dogmatibus alienis et a pietate remotis consociant, ii sunt qui per Scripturam deservunt ceu rem indecoram peragentes, quippe qui domum domui conjungant. Quod enim pietatis dogmata domus appellata sint, Dominus ipse per parabolam nos edocuit, dicens : *Omni sibi audit verba mea hæc, et facit ea, assimilabitur viro sapienti, qui ædificavit domum suam supra petram* 66. Sed et Paulus nōs in priore ad Corinthios Epistola docere videtur, quemlibet eorum qui Christum 487 crediderunt, sibi ipsi ædificare domum. *Fundamentum enim aliud, inquit, nemo potest ponere, præter id quod positum est, quod est Jesus Christus. Si quis autem superædificat super fundamentum hoc, aurum, argentum, lapides pretiosos, ligna, fenum, stipulam* 67. Quoniam autem ex iis, qui dogmata concinnant, alii quidem risu et ludibrio digna sentientes rem ædificant veluti ludicram et deridiculum, alii vero honestiores, res serias ac laudabiles struunt : Michæas domos eorum qui ridiculos præbent, demoliens, ait : *Qui in Geth, ne magnificemini : et qui in Acarim, nolite reædificare ex domo in derisum vestrum* 68. Et rursus ille ipse pravos doctiores increpans, dicit : *Audite nunc hæc, duces domus Jacob, et reliqui domus Israel : qui abominamini iudicium, et omnia recta pervertitis : qui ædificatis Sion in sanguinibus, et Jerusalem in iniquitatibus* 69. Quisquis enim dogmata aliena comminiscitur, ædificat Sion, hoc est, suam ipsius speculam, in sanguinibus : et qui constituit

152. Έχει μὲν οὖν πολὺ καὶ αὐτὸθεν τὸ ὠφέλιμον ἡ λέξις· δυνατόν δὲ τῷ φιλοπόνῳ κατὰ ἀναγωγὴν ἐπὶ πλεον ἄγειν τὸ ἀπὸ τῆς προφητείας χρῆσιμον. Δύναται γὰρ οἰκία ἐκάστου νοεῖσθαι τὰ δόγματα καὶ αἱ πράξεις, διὰ τὸ πυκνὸν καὶ ἡνωμένον τῆς ἐν τοῖς νοήμασι κατασκευῆς, περὶ ἐκάστου δόγματος. Διότι (13), ὥσπερ ἐν οἰκίᾳ θεμέλιος ὑπόκειται τῇ λοιπῇ κατασκευῇ· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν δογμάτων ὑποθέσεις τινεὶ εἰσι καὶ πρῶται ἀρχαί, οἷς ἐπερείδόμενοι δογματίζουσι, τὰ ἐφεξῆς ἀκολουθῶς καὶ συναφῶς ταῖς· πρῶταις ἀρχαῖς συναφαινόντες. Ὅσοι οὖν τὸ τῆς πίστεως δόγμα, ὅπερ ἔχει θεμέλιον καὶ ἀρχὴν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, δόγμασιν ἀλλοτρίοις καὶ ξένοις τῆς θεοσεβείας ἐπισυνάπτουσιν, οὗτοί εἰσιν οὗς ὁ λόγος δδύρεται παρὰ τὸ καθήκον ποιοῦντας, ἐν τῷ συνάπτειν οἰκίαν (14) πρὸς οἰκίαν. Ὅτι γὰρ οἰκία τὰ τῆς θεοσεβείας ὀνόμασται δόγματα, αὐτὸς ὁ Κύριος διὰ τῆς παραβολῆς ἡμᾶς ἐδίδαξε, λέγων ὅτι, Πᾶς ὅστις ἀκούει μου τοὺς λόγους (15) τούτους, καὶ ποιεῖ αὐτούς, ὁμοιωθήσεται ἀνδρὶ φρονίμῳ, ὅστις ψυχοδόμησε τὴν οἰκίαν αὐτοῦ ἐπὶ τὴν πέτραν. Ἔοικε δὲ καὶ ὁ Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους πρώτῃ διδάσκειν ἡμᾶς, ὅτι ἕκαστος ἑαυτῷ οἰκίαν οἰκοδομεῖ τῶν εἰς Χριστὸν πεπιστευκότων. Θεμέλιον γὰρ, φησὶν, ἄλλον οὐδεὶς δύναται θεῖναι, παρὰ τὸν κείμενον, ὃς ἐστὶν Ἰησοῦς Χριστός. Εἰ δὲ τις ἐποικοδομεῖ ἐπὶ τὸν θεμέλιον τούτον, χρυσόν, ἄργυρον (16), λίθους τιμίους, ξύλα, χόρτον, καλὰ μὲν. Ἐπειδὴ δὲ τῶν κατασκευαζόντων τὰ δόγματα οἱ μὲν ἡλώτος καὶ χλεύης ἄξια φρονούντες, οἱ οὖν γέλωτα οἰκοδομοῦσιν· οἱ δὲ ἀστείτεροι, σπουδαῖα κατασκευάζουσιν· ὁ Μιχαῖας καθαιρῶν τὰ οἰκήματα (17) τῶν καταγελᾶστων, Οἱ ἐν Γέθ, φησὶ, μὴ μεγαλύνεσθε· καὶ οἱ ἐν Ἀκαρὶμ, μὴ ἀνοικοδομεῖτε ἐξ οἴκου κατὰ ἡλώτα ὄμων. Καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς ἐπιπλήττων μογηροῖς διδασκάλοις, φησὶν· Ἀκούσατε δὴ ταῦτα, οἱ ἡγούμενοι οἴκου Ἰακώβ, καὶ οἱ καταλαιοποι οἴκου Ἰσραὴλ, οἱ βδελυσσόμενοι κρίμα, καὶ πάντα τὰ ὀρθὰ διαστρέφοντες, οἱ οἰκοδομοῦντες Σιών ἐν αἱμασι, καὶ Ἱερουσαλὴμ ἐν ἀδικίαις. Πᾶς (18) γὰρ ὁ τὰ ἀλλότρια κατασκευάζων δόγματα, οἰκοδομεῖ τὴν Σιών, τούτεστι τὸ ἑαυτοῦ σκοπευτήριον, ἐν αἱμασι· καὶ οἱ συνιστὰς ἐκκλησίαν πονηρευομένων, οἰκοδομεῖ τὴν Ἱερουσαλὴμ ἐν ἀδικίαις. Εἰ οὖν

66 Matth. vii, 24. 67 I Cor. iii, 11, 12. 68 Mich. i, 10. 69 Mich. iii, 9, 10.

(13) Editi, Καὶ διότι. Deest καὶ in utroque Combesii. et in aliis quatuor codicibus. Nec ita multo post editi, αὶ ἀρχαί. Illud, αὶ, neque in Combesianis, neque in nostris mss. legitur. Hoc ipso in loco excusi, αἷς ἐπερείδόμενοι. At nostri sex mss., οἷς, δόγμασι videlicet.

(14) Editi, οἰκίαν· ὅτι. At libri veteres uti in contextu.

(15) Antiquus Combesii codex, λόγους καὶ. Ejusdem codex recentior et alii quidam cum editis omittunt καὶ.

(16) Veteres aliquot libri, χρυσόν, ἄργυρον.

(17) Editi et duo mss., καθαιρῶν τὰ οἰκήματα. fastum et arrogantiam cohibens. Alii tres mss., καθαιρῶν τὰ οἰκήματα, fastum et arrogantiam mundans. Alter, καθαιρῶν τὰ οἰκήματα, fastum et arrogantiam intuens. Quæ omnia quin vitiosa sint, dubitari vix potest. Molius igitur sequi Colbertinum primum, qui, ut verum fateamur, non prima quidem manu, sed antiqua tamen habet, καθαιρῶν τὰ οἰκήματα, demoliens domos. Combesiius, conjectura duntaxat ductus, ita legendum jam judicaverat.

(18) Libri veteres, Πᾶς. Nostra editio, Ὁ πῶς.

δύο ἔστιν εἶδος οἰκοδομῶν (19)· τὸ μὲν ἀγαθὸν, τὸ ἐπὶ τὴν πέτραν, καὶ ἐπὶ τὸν θεμέλιον τοῦ Χριστοῦ· τὸ δὲ ἕτερον φαῦλον, ὃ καὶ καταγέλαστον ἔστι καὶ ἀπωλείας αἴτιον (20), εἰκότως ὁ λόγος ταλανίζει τοὺς τὴν ἀγαθὴν οἰκίαν τῇ φαυλοτέρᾳ συνάπτοντας, καὶ οἷον ἐμιγνύντας τὰ ἀμικτα. Ἐπιστήσεις δὲ, μήποτε πάντες ἄνθρωποι, ὃ τι ποτ' οὖν περὶ ἀληθείας δογματίζοντες, ὑγίεισι τισὶ καὶ ἀληθείᾳ τοῖς προκατεilahmμένοις κατὰ τὰς κοινὰς ἐννοίας καὶ ἐνεσπαρμένοις ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ, καλὴν ἔχοντες οἰκίαν, ὅταν σφαλόμενοι τῆς ἀληθείας, ἀλλότρια τῆς θείας διδασκαλίας ἐκ τῆς ἐξωθεν ἀπάτης ἐπεισάγωσιν, οἷον οἰκίᾳ καλῇ συνάπτουσιν οἰκίαν τὴν χείρωνα. Καὶ ταῦτα μὲν εἰς τὸν περὶ τῆς οἰκίας λόγον.

reus promunt, animadvertas, inquam, num veluti domi pulchræ deteriore adjungant. Et hæc quidem dicta sunt de domus vocabulo.

153. Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἅγιος οὐ μόνον Θεοῦ ἔστιν οἰκοδομῆ, ἀλλὰ καὶ Θεοῦ γεωργίον, ὡς ὁ μακάριος Παῦλος φησι· καὶ ἡ αὐτὴ ψυχὴ (21) θεμελιώται ὡς οἰκία, καὶ ἐρρίζωται ὡς φυτὸν (Ἐν ἀγάπῃ γὰρ, φησὶν, ἐρρίζωμένοι καὶ τεθεμελιωμένοι)· φέρε καὶ περὶ τοῦ κατὰ τὸν ἀγρὸν προσεγγισμοῦ διαλάδωμεν, ὃν οἱ φαῦλως ποιοῦντες καὶ ἐσφαλμένως, τῇ ἐγκειμένη κατακρίσει ὑπόδικοι γίνονται. Ὅσα οὖν περὶ γεωργίας εἴρηται, ὡς συγγενῇ τοῖς προκειμένοις συνεξετάσωμεν. Ἔστι μὲν οὖν ἀστεία φυτεία, ἡ κατὰ τὸν Σολομῶνα λέγοντα· Ἐφύτευσά μοι ἀμπέλωνα, ἐποίησά μοι κήπους καὶ παραδείσους, καὶ ἐφύτευσα ἐν αὐτοῖς εὖλον πᾶν καρποῦ. Ἔστι δὲ τις φυτεία, ἣν οὐκ ἐφύτευεν ὁ οὐράνιος Πατήρ, ἥτις καὶ ἐκρίζουται κατὰ τὴν ἀπειλὴν τοῦ Κυρίου. Αὕτη δὲ ἡ φυτεία ἐκ (22) φυτοῦ Σοδόμων τὴν ἀμπελον ἔχει, καὶ τὴν κληματίδα ἐκ Γομόρρας, καὶ σταφυλὴν χολῆς γεωργεῖ, καὶ βότρυν πικρίας φέρε τοῖς κεκτημένοις. Θυμὸς δρακόντων ὁ οἶκος αὐτῶν, καὶ θυμὸς ἀσπίδων ἀνίατος (23). Ὁ οὖν καταφυτεύσας τὸ αὐτοῦ ἡγεμονικὸν πάσῃ καρποφορίᾳ πνευματικῇ, καὶ τοῖς ἐκ φύσεως ἐρρίζωθεῖσιν αὐτῷ πρὸς ἐπίδειξιν καρπῶν δικαιοσύνης παρὰ τοῦ κτείσαντος ἐπιδαλὼν τὰ ἐκ τοῦ πονηροῦ γεωργοῦ, οὗτός ἐστιν ὁ διὰ τὸν ἀπηγορευμένον προσεγγισμὸν ἀγροῦ πρὸς ἀγρὸν ὑπὸ τοῦ λόγου ταλανιζόμενος. Διὰ τοῦτο καὶ ἀπειλεῖ αὐτῷ τὴν ἀφορίαν, ὡς μὴ ἐξοίσοντος ἀναλογούντα τῇ διδασκαλίᾳ τῇ περὶ αὐτὸν τὰ τῶν καρπῶν ἐπίδειγματα. Οὗ γὰρ ἐργῶνται δέκα ἐνὶ γῇ βοῶν, ποιήσει κεράμιον ἕν. Ἡ μὲν λέξις τὴν ἐγγώριον συνθήειαν λέγει τῶν κατὰ τὴν Φοινίκην διὰ βοῶν ἀροτριώντων τὴν ἀμπελον· ὁ δὲ λόγος ἐνδείκνυται περὶ τῶν ἐπαμφοτεριστῶν, καὶ τῶν ἐναντίων δογμάτων ἐφαπτομένων, καὶ συναπτόντων πρὸς ἄλληλα, ὧν ἀκαρποὶ εἰσιν αἱ ψυχαί.

alterum alteri connectunt : quorum animæ infructuosæ sunt ac steriles.

154. Οὐαὶ οἱ ἐγερόμενοι τὸ (24) πρῶτον, καὶ τὸ

eccliesiam maligne agentium, ille exstruit Jerusalem in injustitiis. Itaque si duo sunt ædificiorum genera : alterum quidem bonum, in petra et in Christi fundamento stabilitum, alterum vero malum, et irrisionem afferat et perniciem, jure optimo eos luet Scriptura, qui domum bonam cum deteriore conjungunt, et quodammodo quæ non possunt permisceri, permiscunt. Velim autem animadvertas, num omnes homines qualiacunque de veritate dogmata tradiderint, ex cogitationibus quibusdam sanis et veris, iisque juxta communes notiones præconceptis, sibi que ab opifice rerum inspersis, domum pulchram habentes, cum a veritate aberrantes ex errore externo aliquid a divina doctrina alienum et abhorrens promunt, animadvertas, inquam, num veluti domi pulchræ deteriore adjungant. Et hæc quidem dicta sunt de domus vocabulo.

153. Quoniam autem sanctus non Dei solum ædificatio est, sed Dei etiam agricultura, uti beatus Paulus ait⁷⁰; et quoniam eadem anima fundata est ceu domus, ac radicata tanquam planta (In charitate enim, inquit, radicati et fundati⁷¹): agedum etiam de agri ad agrum admotione disseramus; quam qui malitiose et cum errore præstant, subjectæ multæ sunt dicta, utpote iis quæ ad manum sunt confinia, simul executiamus. Sane elegans est et proba plantatio, illa scilicet Salomonis, qui ait : Plantavi mihi vineam : feci mihi hortos et pomaria, et plantavi in eis lignum omne fructus⁷². Contra, plantatio quedam est, quam non plantavit Pater cœlestis, quæ et eradicatur, juxta Domini comminationem⁷³. Hæc autem plantatio habet vitem ex Sodomorum plantario consitam, et palmitem ex Gomorrha exportatum; profert itidem uvam fellis, atque suis possessoribus racemum edit amaritudinis. Furor draconum vinum eorum, 488 et furor aspidum insanabilis⁷⁴. Qui igitur mentem suam omni plantatione fructus omninis generis ferenti, eaque spiritali consevit, atque in facultates naturales, quæ in ipso a Conditor ad fructus justitiæ proferendos radicatæ sunt, injectit nequissimi agricolæ semina, hic ipse est, qui ob interdictam agri ad agrum admotionem miser a Scriptura prædicatur. Quapropter ei etiam interminatur sterilitatem, ut qui fructuum specimina doctrinæ sibi traditæ convenientia editurus non sit. Ubi enim arant decem juga boum, faciet lagunculam unam. Littera quidem patriam Phœnicum consuetudinem docet, qui cum bobus arant vineam; sensus vero eos indicat, qui in utramque propendunt partem, ac contraria amplectuntur dogmata, et

154. Vers. 11, 12. Væ iis qui mane surgunt, et sice-

⁷⁰ I Cor. III, 9. ⁷¹ Ephes. III, 17. ⁷² Eccl. II, 4, 5. ⁷³ Matth. XV, 13. ⁷⁴ Deut. XXXII, 33.

(19) Codices quinque, οἰκοδομῶν. Editi vero et Reg. primus, οἰκοδομῶν.

(20) Editi et Reg. primus, ἀξιον, excidio dignum. Alii quinque mss., αἴτιον, afferens perniciem.

(21) Editi, ψυχῇ καὶ. Particula καὶ in mss. non

invenitur.

(22) Editi, ἐκ τοῦ. At sex mss., ἐκ.

(23) Veteres sex libri, ἀνίατος. Editi, ἀνίατον, res est insanabilis.

(24) Antiqui duo libri, τῷ.

ram persequuntur, qui exspectant vesperam : vinum enim comburet eos. Nam cum cithara, et psalterio, et tympanis, et tibiis, vinum bibunt : opera vero Domini non respiciunt, et opera manuum ejus non considerant. Apostolici dicti explanationem illa ipsa prophetiae pars continet : nam illie inquit : *Ebriosi regnum Dei non possidebunt* ⁷⁵ : hic autem : *Va iis qui mane surgunt, et siceram persequuntur*. Etenim potionem quamlibet quae temulentiam facere potest, siceram vocare solent Hebraei. Itaque qui, juxta Proverbium ⁷⁶, mox adveniente die, ad pocula et phialas conjiciunt suos oculos, circumspiciuntque ubi fiant computationes, et circumferunt oculos in tabernas ac cauponas, quique sese invicem ad computationem delucentes, omne animi studium sollicitudinemque in ejusmodi curis consumunt, ii desistentur a propheta. Hi quidem nullum sibi tempus reservant ad mira Dei opera considerata, neque ad coelum neque ad ejus decorem suspiciendum oculis suis otium suppeditant ut ex eorum ornatu perveniant ad Conditoris cognitionem ⁷⁷ : sed tapetibus diversis et floridis peripetasmatis adornant convivii locum, atque inane quoddam studium vanamque diligentiam in parandis poculis adhibent. Quippe vasa refrigerando vino accommoda, rhyta, phialas, poculum hederaceum, crateres, et alia id genus nomina ac figuras pro ebrietatis apparatu fingunt atque comminiscuntur : quasi haec vasorum varietas ab eis removeret satietatem, et immutatio poculorum diversitasque idoneam ad bibendum exercitationem ipsis praeberet. Deinde vicissim sibi invicem propinantes atque potus certamen instituentes, quem modum ad suam ipsorum ignominiam praetermittunt ? Victi, victores, inebriantur omnes.

155. Præterea autem sunt qui praesint conviviis : sunt et principes pincernarum et architriclini, et in re inordinata ordo est, et quaedam in re incomposita compositio. Obrunntur vino praefecti, ministri vino merguntur : complentur **489** omnia risoribus et temulentis, spectaculum oculis Christianorum miserandum. Postea vero, quemadmodum in domibus mundanis potentiam auget satellitum gravitas : ita etiam temulentiae tanquam reginae obsequium quoddam in orbem praestantes, cultu impensiore dedecus ejus obtegunt. Ad haec coronae, flores in convivio conspersi, unguenta, thymiamata et innu-mera quaedam oblectamenta extrinsecus adhibita

A σίκερα διώκοντες, οἱ μένοντες τὸ ὄψε· ὁ γὰρ οἶνος αὐτοὺς συγκαύσει. Μετὰ γὰρ κithάρας, καὶ ψαλτηρίων, καὶ τυμπάνων, καὶ αὐλῶν, τὸν οἶνον πίνουσι, τὰ δὲ ἔργα Κυρίου οὐκ ἐμβλέπουσι, καὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ οὐ κατανοοῦσι. Τῆς ἀποστολικῆς λέξεως τὴν ἐξηγήσιν τὸ παρὸν τοῦτο μέρος τῆς προφητείας περιέχει· ἐκεῖ μὲν γὰρ φησι· Μέθυσοι βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσιν· ἐνταῦθα δέ· Οὐαὶ οἱ ἐγχειρόμενοι τὸ πρῶν, καὶ τὸ σίκερα διώκοντες (25). Σίκερα γὰρ πᾶν τὸ δυνάμενον μέθην ἐμποιεῖσαι πόμα τοῖς Ἑβραίοις ὀνομάζειν σὺνθεσις. Οἱ οὖν εὐθὺς ἀρχομένης τῆς ἡμέρας, κατὰ τὴν Παροιμίαν, ἐπὶ τὰ ποτήρια καὶ τὰς φιάλας διδόντες ἑαυτῶν τοὺς ὀφθαλμοὺς, καὶ περισκοποῦντες ποῦ πότοι γίνονται· οἶνοπωλεία καὶ καπηλεία περι-
B αθροῦντες, καὶ ἀλλήλους ἐπὶ τὰ συμπόσια παραλαμβάνοντες, καὶ πᾶσαν τῆς ψυχῆς τὴν μέριμναν περὶ τὴν τῶν τοιούτων φροντίδα καταναλίσκοντες· οὗτοι ὑπὸ τοῦ προφήτου καταθρονοῦνται. Οἱ καιρὸν μὲν οὐδένα ἑαυτοῖς πρὸς τὴν τῶν θαυμασιῶν τοῦ Θεοῦ κατανόησιν παρέχουσιν, οὐδὲ διδῶσι σχολὴν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἀνανεῦσαι πρὸς οὐρανὸν, καὶ τὰ ἐν αὐτῷ κάλλη, ὥστε ἐκ τῆς τούτων διακοσμῆσεως τὸν γενεσιουργὸν ἐννοεῖν, ἀλλὰ καὶ (26) κοσμοῦντες ἑαυτῶν τὸ συμπόσιον τάπησι ποικίλοις καὶ ἀνθινοῖς παραπετάσμασι, περιττὴν δὲ τινα σπουδὴν καὶ ἐπιμέλειαν εἰς τὴν τῶν ἐκπομάτων παρασκευὴν ἐπιδείκνυνται, ψυκτῆρας, καὶ ῥυτὰ, καὶ φιάλας, καὶ κισσῶδιον, καὶ κρατῆρας, καὶ τὰ τοιαῦτα ὀνόματά τε καὶ σχήματα τῇ παρασκευῇ τῆς μέθης ἐπινοοῦντες· ὥς ἂν τὸν τῶν ἀγγέλων διάφορον, τὸν κόρον αὐτοῖς ὑποκλέπτοι, καὶ ἡ τῶν ἐκπομάτων ὑπαλλαγή (27) καὶ μεταβάσις ἱκανὴν αὐτοῖς εἰς τὸ πίνειν διατρίβην ἐμποιῇ. Εἴτα ἀντιπροπίνοντες ἀλλήλοις, καὶ εἰς τὴν ὑπὲρ τοῦ πίνειν ἅμιλλαν καθι-
C στάντες (28), τίνα ὑπερβολὴν εἰς αἰσχύνην καταλείπουσιν ; Οἱ ἡττώμενοι, οἱ νικῶντες, πάντες μεθύου-
D σιν.

155. Συμποσίαρχοι δὲ τινες ἐπὶ τούτοις, καὶ ἀρχιοινοχοὶ καὶ ἀρχιτετρίκλινοι, καὶ τάξις ἐν ἀταξίᾳ, καὶ διάθεσις ἐν ἀκόσμῳ πράγματι. Μεθύουσιν οἱ ἐπιστάται· μεθύουσιν οἱ ὑπηρέται· πάντα γελώντων καὶ μεθύοντων γέμει, ἔλεινόν θάμα Χριστιανῶν ὀφθαλμοῖς. Εἴτα μέντοι, ὥσπερ ταῖς ἀρχαῖς ταῖς ἐξωθεν ἢ σεμνότης τῶν δορυφόρων τὴν δυναστείαν παρ-
D αῖζει· οὕτω καὶ τῇ μέθῃ οἷον βασιλίδι θεραπείαν τινὰ περιστήσαντες, τὸ ἐπονείδιστον (29) διὰ τὸ ὑπερβάλλον τῆς σπουδῆς περιστέλλουσι. Στέφανοι ἐπὶ τούτοις καὶ ἄνθη κατασκευαζόμενα τῷ συμποσίῳ, καὶ μύρα καὶ θυμιάματα, καὶ μυρία τινὲς ἐξωθεν θυμηδαὶ προσμυχανώμεναι, πλείονα τὴν ἀσχολίαν τοῖς

⁷⁵ I Cor. vi, 10. ⁷⁶ Prov. xxiii, 51. ⁷⁷ Sap. xiii, 5.

(25) Editi et quinque mss., διότι γὰρ μέθυσοι, φησι, βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσιν, ἐνταῦθα δὲ δείκνυται ὅτι οἱ ἐγχειρόμενοι τὸ πρῶν καὶ τὸ μεθύσιμα διώκοντες· in quibus hoc incommodi est, quod secunda periodi pars perfecta non sit, nec suis numeris absoluta. At Reg. quartus uti in contextu, melius. Haec ab Eusebio ita mutuatus est scriptor Commentarii, ut ea paululum immutaverit.

(26) Antiqui tres libri, ἀλλὰ καὶ. Deest καὶ in per-

vulgatis.

(27) Colb. primus, μεταλλαγή.

(28) Veteres sex libri, καθιστάντες. Editi, καθιέντες. Ibidem iidem illi codices, τίνα ὑπερβολὴν εἰς αἰσχύνην καταλ. Editi verò, τίνα εἰς αἰσχύνης ὑπερβολὴν καταλ., haud recte.

(29) Editi, τὸ ἐπονείδιστον αὐτῆς. At vox αὐτῆς in nostris sex mss. non reperitur.

ἀπολλυμένοις παρασκευάζουσιν, ἰσθόρροπον αὐτοῖς (30) τῇ παρούσῃ φαιδρότῃ τὴν αἰώνιον κόλασιν προξενούντα. Εἴτα πόρρω προϊόντος τοῦ πότου, αὐλοὶ καὶ κιθάραι καὶ τύμπανα, κατὰ μὲν τὴν ἀληθειαν ἀποθρηνοῦντα τοὺς ἀπολλυμένους, κατὰ δὲ τὴν ἐπιτήδευσιν τῶν μεθύοντων, ὥστε αὐτοῖς πάσας τῆς ψυχῆς τὰς ἡδονὰς τῇ μελωδίᾳ διεγερθῆναι· ὥς οὐκ ἀρκούντος τοῦ οἴνου τῇ παρ' αὐτοῦ θερμότητι σμῆνος ἐπιθυμιῶν τῇ ἀθλίᾳ ψυχῇ τοῦ πίνοντος ἐπεγεῖραι. Ἄλλ' ἵνα πᾶσαι αὐτοῖς αἱ αἰσθήσεις ὑπὸ τῆς ἡδονῆς καταγοητευθεῖσαι κατέχωνται· αἱ μὲν ἀκοαὶ καταυλοῦνται, αἱ δὲ ὀσφρήσεις ὑπὸ τῶν ἀναθυμιωμένων (31) πληροῦνται, τὸ στόμα τῇ παρῶν τοῦ οἴνου ὑπηρετεῖ· ὀφθαλμοὶ βλέπουσι τὰ γινόμενα, μᾶλλον δὲ παραβλέπουσι, τὴν ἀκρίβειαν τῆς αἰσθήσεως ὑπὸ τῆς μέθης ἀφρημένοι. Δι' αἱ εἴρηται τὸ, Οὐαὶ (32) οἱ ἐγειρόμενοι τὸ πρωί, καὶ τὸ σίκερα διώκοντες, οἱ μένοντες τὸ ὄψε, καὶ διημερεύοντες ἐν τούτοις, ὥς μηδένα καιρὸν αὐτοῖς παρέχειν τὰ ἔργα Κυρίου ἐμβλέπειν, καὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ κατανοεῖν. Πότε γὰρ διδαχθῶσι περὶ Θεοῦ; Τὸ πρωί; Ἄλλ' εὐθὺς ἐξαναστάντες ἀπὸ τοῦ ὕπνου, τὸ σίκερα διώκουσιν. Ἄλλὰ μεσοῦσης ἡμέρας; Ἄλλὰ τότε δὴ μάλιστα αὐτοῖς αἰσθῆσιν καὶ ἐπίδοσιν ὁ πότος ἔχει. Ἄλλ' ἐσπέρας; Ἄλλ' ἔτι πίνουσι· καὶ ἡ μὲν ἡμέρα αὐτοὺς ἐπιλείπειν, ἡ δὲ μέθη οὐκ ἐπιλείπει. Ἄλλὰ μάλιστα δὴ τῆς νυκτός, ὥς ἰδίως (33) αὐτοῖς διαφερούσης, ἀντέχονται.

156. Οὐαὶ οὖν οἱ ἐγειρόμενοι τὸ πρωί, καὶ τὸ σίκερα διώκοντες, οἱ μένοντες τὸ ὄψε. Εἴτα τὴν αἰτίαν τοῦ δύνασθαι αὐτοὺς διαρκεῖν ἐν τῷ πότῳ ὁ προφήτης φησὶν, Ὁ γὰρ οἶνος αὐτοὺς συγκαύσει (34), τὴν αἰτίαν λέγων καθ' ἣν ἀπλήρωτος αὐτοῖς ἐστὶν ἡ τοῦ πίνειν ἐπιθυμία. Ὅτι ἐπειδὴν πολὺς, φησὶν, ὁ ἄκρατος εἰσχυρῇ, πλεονα τὴν θερμότητα ἐπεισαγαγὼν τῷ σώματι, τὴν φυσικὴν ἱκμάδα τοῦ πίνοντος καταφύσσει. Εἴτα, οἶμαι, αὐτὸς αὐτῷ ὁ οἶνος ὑπέκκαυμα γινόμενος (35), ὁ παραδὼν τὴν εὐρυχωρίαν παρασκευάζει τῷ εἰσένει. Ὡς περὶ δὲ αἱ χαράδραι, ἐπιβρέοντες μὲν τοῦ ὕγρου, πληρεῖς εἶναι δοκοῦσι, παρελθόντες δὲ, ξηραὶ καὶ λιθῶδεις καὶ ἀνικμοὶ καταλείπονται· οὕτω καὶ τὰ τῶν μεθύοντων σώματα ἀποχαραδρωθέντα τῇ ἀμετρίᾳ τοῦ οἴνου, καὶ τὴν ἐκ φύσεως ἱκμάδα προσκατασύρει. Οἱ μένοντες τὸ ὄψε. Διὰ τοῦτο μένουσι, φησὶ, τὸ ὄψε· Ὁ γὰρ οἶνος αὐτοὺς συγκαύσει. Τὸ δὲ ἐκ τοῦ οἴνου πῦρ, ἐγγινόμενον τῇ σαρκί, ἔξαμμα γίνεται τῶν πεπυρωμένων βελῶν τοῦ ἔχθρου. Τὸν μὲν γὰρ λογισμὸν, καὶ τὸν νοῦν ὁ οἶνος καταβαπτίζει, τὰς δὲ ἐπιθυμίας καὶ τὰς ἡδονὰς ὥσπερ ἔλαιον φλόγα ἐξάπτει. Ὡς τε τὸ εἰρημένον ἐστὶ, Ὁ οἶνος αὐτοὺς συγκαύσει, οὐκ ἐπὶ

⁷⁸ Ephes. vi, 16.

(30) Editi et mss. nonnulli, αὐτοῖς. Alii quidam, αὐτοῖς. Mox nostri sex mss., αἰώνιον κόλασιν. Editi, αἰώνιον.

(31) Antiqui sex libri, ἀναθυμιωμένων. Editi, ἀναθυμιάσεων.

(32) Nostri sex mss., δι' αἱ εἴρηται τὸ, οὐαί, etc. Alii editi, διὰ τοῦτο οὐαί. Aliquanto post quinque

A homines perditos magis exercent, eisque supplicium æternum præsentī hilaritati haud impar accersunt. Deinde convivio longius progrediente, tibiæ, citharæque et tympana præparantur: quæ re quidem ipsa lugent perituros, sed ex ebriosorum instituto eo spectant ut sint oblectationi, per hanc modulationem omnes in se suscilent animi voluptates: quasi cupiditatum turmis in misera potoris anima excitandis proprius vini calor satis non esset. Inno vero, ut omnes eorum sensus præstigiis voluptatum decepti detineantur: aures tibiæ concantu demulcentur, olfactus suffimentis odoramentisque completur; os subservit transeunti vino; intuentur oculi quæ sunt: vel potius sensus, vigore ac acumine per ebrietatem ablato, aliter ac sunt vident. Quapropter dictum est: *Væ iis qui mane surgunt, et siceram persequuntur*, qui exspectant vesperam et totos dies in his versantur, ita ut nullum sibi servant tempus ad opera Domini perspicienda et ad opera manuum ejus intelligenda. Ecquando enim de Deo possent edoceri? *Manc?* Sed simul atque e somno auscitati sunt, siceram persequuntur. Num media die? Sed tum vel maxime inter illos augentur ac invalescunt compositiones. Nunquid vespere? Sed adhuc bibunt: et dies quidem illos deficit, nec tamen ipsos deserit ebrietas. Maxime autem per noctem, tanquam ad ipsos peculiari jure attinentem, dediti computationibus sunt.

156. *Væ igitur iis qui mane surgunt, et siceram persequuntur, qui exspectant vesperam.* Dein propheta declarat cur possint convivio immorari: *Vinum enim eos comburet.* Causam affert cur eis insit inexplebilis bibendi libido. Nimirum postquam, inquit, multum sit meri infusum, cum in corpus calorem majorem inducat, nativum potatoris humorem torrefacit. Deinde, opinor, cum ipsi sibi ipsi sit incitamentum, vinum, quod præcessit, ingredienti locum ampliorem parat. Quemadmodum autem torrentium alvei videntur esse pleni, intereadum unda effluit: posteaquam vero pertransierit, sicci, lapidiosi et aridi permanent: sic etiam temulentorum corpora per nimium vinum excavata et effossa exsiccantur, atque ad se humorem naturalem trahunt. *Qui exspectant vesperam.* Ob hanc causam, inquit, exspectant vesperam: *Vinum enim eos comburet.* Ille autem ignis, qui a vino excitatur, in carnem introductus, accendit ignita jacula inimici⁷⁸. Vinum enim rationem submergit et mentem; itemque cupiditates ac voluptates inflammat, perinde atque oleum flammam accendit. Unde 490 verba isthæc, *Vinum eos comburet*, non accipimus solum pro bibendi avidi-

mss., καιρὸν αὐτοῖς. Editi, αὐτοῖς.

(33) Antiqui tres libri, ὥς ἰδίως. Editi, ὥς ἰδία.

(34) Editi, αὐτοῖς, φησὶ, συγκαύσει. At mss. quinque, αὐτοὺς συγκαύσει.

(35) Veteres quinque libri, γινόμενος. Editi, γινόμενος.

tate, sed pro reliqua etiam corporis inflammatione. Subinde Scriptura ineptiam stoliditatemque majorem exhibens, progreditur: *Nam cum cithara, inquit, et psalterio, et tympanis, et tibis, vinum bibunt.* Enimvero juvenes quidam citharistæ animo malo cum oculis ebrietatem anhelantibus irruentes, tibicinesque et fidicinæ flagitiose formam colentes, chori insuper ac concentus improborum quorundam, quorum corpora ob intemperantiam fracta sunt et enervata, communi illa modulatione emollientes animos, ad omnem turpitudinem voluptatemque iniquam hosce temulentos provocant. Quid autem inde evenit? Ut opera Domini non respiciant, et opera manuum ejus non considerent. Jam vero verbum illud, *respicere*, rerum quidem visibilibus perceptionem per oculos transmissam indicat: hoc vero, *considerare*, eam quam mens assequitur contemplationem exhibet. Quoniam igitur invisibilia Dei, a creatura mundi, per ea, quæ facta sunt intellecta, conspiciuntur⁷⁹; is qui non respicit ad opera, ne ad eam quidem quæ mente comorari potest intelligentiam deducitur.

157. Quid igitur sibi vult id quod dictum est? Videlicet ebrietatem impietatis causam esse et originem; cum menti qua maxime Deus agnosci potest, tenebras offundat. Manuum autem opera, et quæ in futurum rependuntur vices, sunt ignis ille, et cruciatus in inferno paratus⁸⁰, lingua perarida exiguae guttæ levamen expetens, flamma undelibet circumdans, quæ ne æstium quidem in visceribus accensum per aeris respirationem sinit refrigerari⁸¹. Pro tibicinibus qui aderant, adest gemitus; pro ebrietate immodica, desideratur aquæ gutta: quippe quoniam caro ebriosorum igne in camino cruciatur; pro impudicis spectaculis intersunt profundæ tenebræ; pro cupiditate irrequieta, irrequietus vermis accedit⁸². Itaque qui in temulentia mentem suam submergunt, isthæc manuum opera considerare non possunt; et quia non prævident cruciatus, qui ipsos exspectant, jure ac merito luget illos Scriptura, quasi jam in hæc mala incidissent. Audiant hæc qui loco Evangeliorum in ædibus suis citharas retinent ac lyras. Nimirum ipsos, tanquam si jam periissent, revocat propheta, atque per commiserationem ex charitate oriam exitium eorum ac ruinam deflet.

158. *Væ, inquit, iis qui cum cithara, et tibis, et tympanis, et psalmis, vinum bibunt.* Lyra autem auro et ebore exornata in alta quapiam ara uti statua quædam ac dæmonum idolum a te reponitur. Atque misera aliqua mulier cum discere debuisset manus ad fustum admovere, eas præ serviutis ne-

A τὴν εἰς τὸ πίνειν ἐπιθυμίαν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τὴν λοιπὴν τοῦ σώματος πύρωσιν ἐκδεχόμεθα. Εἴτα παρ' αὐτῶν τὴν ἀποτίαν ὁ λόγος πρόβεισι· Μετὰ γὰρ κιθάρας, ψαλμῶν, καὶ ψαλτηρίου, καὶ τυμπάνων, καὶ αὐλῶν, τὸν οἶνον πίνουσι. Κιθαριστὰί γάρ τινες νέοι, οἱ κακῶς παραπεσόντες μεθύουσιν ὀφθαλμοῖς· καὶ αὐλητρίβες καὶ ψάλτραι, κακῶς τὴν ὥραν διατιθέμεναι· καὶ χοροὶ καὶ συνῳδία (36) κακῶν πρὸς τὸ ἐκλυτον διατεθρομμένοι τὰ σώματα, καὶ ἐπὶ τῇ πανδήμῳ μουσικῇ τὰς ψυχὰς κατακλύνοντες, πρὸς πᾶσαν αἰσχρὰν καὶ παράνομον ἡδονὴν τοὺς ἐν τῇ μέθῃ διερεθίζουσιν. Ἐκ δὲ τούτου τί συμβαίνει; Τὰ ἔργα Κυρίου μὴ ἐμβλέπειν, καὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ μὴ κατανοεῖν. Ἀλλὰ τὸ μὲν ἐμβλέπειν τὴν δι' ὀφθαλμῶν κατὰληψιν τῶν ὁρατῶν ὑποφαίνει, τὸ δὲ κατανοεῖν τὴν διὰ τοῦ νοῦ θεωρίαν τῶν ἀοράτων παραίστησιν. Ἐπεὶ οὖν τὰ ἀόρατα τοῦ Θεοῦ, ἀπὸ κτίσεως κόσμου, τοῖς ποιήμασι νοούμενα, καθορᾶται· ὁ μὴ ἐμβλέπων τοῖς ἔργοις, οὐδὲ πρὸς τὴν διὰ τοῦ νοῦ νόησιν ὁδηγεῖται.

157. Τί οὖν ἐστὶ τὸ λεγόμενον; Ὅτι μέθῃ ἀθεότη-
τος ἐστὶν ἀρχή, σκότισος οὕσα τοῦ διανοητικοῦ, δι'
οὗ μάλιστα ὁ Θεὸς ἐπιγινώσκεισθαι πέφυκεν· ἔργα δὲ
χειρῶν, καὶ ἡ προσδοκωμένη ἀντίδοσις, τὸ πῦρ ἐκεῖ-
νο, καὶ ἡ ἐν ᾧδου κώλασις, γλῶτσα κατάξηρος μικρᾶς
βανίδος παραμυθίαν ἐπιθυμοῦσα, φλῆξ πανταχόθεν,
οὐδὲ ἀέρος ἀναπνοὴν ἀναψύχειν τὸν καύσωνα τὸν ἐν
τοῖς σπλάγχνοις ἔωσα. Ἀνθ' ὧν αὐληταὶ (37), ὁ στε-
ναγμός· ἀντὶ τῆς ἀμέτρου μέθης, ἐπιθυμία σταγόνος,
τῆς σαρκὸς τῶν μεθύοντων ἀποτηγανισομένης ἐν τῇ
καμίνῳ· ἀντὶ τῶν ἀσελγῶν θεαμάτων, τὸ σκότος τὸ
βαθύ· ἀντὶ τῆς ἀκοιμήτου ἐπιθυμίας, ὁ ἀκοιμήτος (38)
σκώληξ. Οἱ οὖν ἐν τῇ μέθῃ τὸν νοῦν ἑαυτῶν καταθυ-
θίσαντες, κατανοεῖν ταῦτα τὰ ἔργα τῶν χειρῶν ἀδύ-
νατοῦσι· καὶ διὰ τὸ μὴ προβλέπειν τὰ ἀναμένοντα
αὐτοὺς, εἰκότως ὥς ἦδη ἐν αὐτοῖς ὄντας τοῖς δεινοῖς
ὁ λόγος ὁδύρεται. Ἀκουέτωσαν τούτων οἱ ἀντὶ τῶν
Εὐαγγελίων τὰς κιθάρας καὶ τὰς λύρας ἐπὶ τῶν οἴ-
κων (39) φυλάσσοντες, ὅτι ὥς ἦδη ἀπολωλότας ὁ προ-
φήτης ἀνακαλεῖται, ἐκ τῆς κατ' ἀγάπην συμπαιδείας
θρηνῶν αὐτῶν τὴν ἀπώλειαν.

158. *Ὁὖαι, φησὶν, οἱ μετὰ κιθάρας, καὶ αὐλῶν, καὶ τυμπάνων, καὶ ψαλμῶν, τὸν οἶνον πίνοντες.* Σοὶ δὲ χρυσὴ καὶ ἐλέφαντι πεποικιλμένη ἡ λύρα, ἐφ' ὀψήλου τινος βωμοῦ ὥσπερ τι ἄγαλμα καὶ εἰδω-
λον δαιμόνων ἀνάκειται· καὶ γυνὴ τις ἀθλία, ἀντὶ τοῦ
τὰς χεῖρας ἐρείδειν πρὸς ἀτρακτον διδασθῆναι, διὰ

⁷⁹ Rom. i, 20. ⁸⁰ Matth. xxv, 41. ⁸¹ Luc. xvi, 21. ⁸² Marc. ix, 43.

(36) Editi et tres mss., συνῳδία. At Combefisii
foles recentior, συνῳδία.

(37) In illis, ἀνθ' ὧν αὐληταί, etc., aut vitii ali-
quid inest; aut, qui mos est scriptoris, ἑλλειπτικῶς
dicta sunt. Aliorum erit ea de re judicium.

(38) Nostri sex mss., ὁ ἀκοιμήτος. Editi, ὁ ἀθά-
νατος.

(39) Editi, οἴκων. At quinque mss., οἴκων. Sta-
tini iidem illi quinque mss., κατ' ἀγάπην. Editi,
κατὰ τὴν ἀγάπην.

τὴν ἐκ τῆς δουλείας ἀνάγκην ἐπὶ λύραν ἐκτείνειν (40) ἡ δὲ διδάσθῃ παρὰ σοῦ, ἰσως καὶ μισθοὺς τελείαντος, τάχα καὶ προαγωγῇ τινι γυναικὶ παραδόντος, ἢ μετὰ τὸ πᾶσαν ἀσέλγειαν ἐν τῷ ἰδίῳ σώματι ἀπαθῆναι, ταῖς νέαις προκαθῆται τῶν ὁμοίων διδάσκαλος. Ὑπὲρ ἧς σοι ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως διπλοῦν τὸ κακὸν ἀπαντήσεται, ὧν τε αὐτὸς ἀσελγαίνει, καὶ ὧν ἀθλίαν ψυχὴν διὰ πονηρῶν διδαγμάτων ἀπληροποίησας τοῦ Θεοῦ. Εἶτα παρίσταται τῇ λύρᾳ καὶ ἐπιβάλλει τοῖς φθόγγοις τὰς χεῖρας· γυμνὸς ὁ πῆχυς, ἀναιδὲς τὸ πρόσωπον. Εἶτα ἐπέστραπται τὸ συμπόσιον ἅπαν, καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ πάντων (41) ἐκεῖ φέρονται, καὶ ὅτα ὑποσιωπῇ τοῖς κρούμασι, καὶ καταστέλλεται μὲν ὁ θόρυβος ἐκεῖ κατασιγάσεται δὲ ὁ γέλω, καὶ τῶν ἀσελγῶν ῥημάτων ἡ ἄμιλλα. Ἐφησυχάζουσι (42) δὲ οἱ κατὰ τὸν οἶκον ἅπαντες τῇ ἀκολάστῳ μελωδίᾳ κατακλυόμενοι. οὐχ ἡσυχάζει δὲ ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίᾳ, οὔτε ὑποσιωπῇ ταῖς τοῦ Ἐαγγελίου φωναῖς, ὁ ἐκεῖ σιωπῶν. Εἰκότως. Ὁ γὰρ ἐκεῖ σιωπῇ ἐπιτάσσων ἐχθρὸς, οὗτος ἐνταῦθα τὸν θόρυβον ὑποβάλλει. Ἐλεεινὸν θέαμα σῶφροσιν ὀφθαλμοῖς, μὴ ἰστουργεῖν γυναῖκα, ἀλλὰ λυρῶδεῖν (43)· μὴ ὑπὸ ἰδίῳ γνωρίζεσθαι ἀνδρὸς, ἀλλ' ὑπὸ ἄλλων ἀποδλέπεσθαι· πάνδημον (44) εἶναι· μὴ ψαλμὸν ᾄδειν ἐξομολογήσεως, ἀλλὰ ἄσματα πόρνῃς· μὴ Θεὸν ἱκετεύειν, ἀλλ' ἐπὶ τὴν γέννηαν ἐπιγίγασθαι· μὴ εἰς Ἐκκλησίαν Θεοῦ (45) σπουδάζειν, ἀλλὰ συνεκβάλλειν ἑαυτῇ καὶ ἐτέρους. Ἐχθρὰ μὲν ταύτῃ ἔρια· στήμονα δὲ κατάγειν, ἢ κρόκην στρέφειν, οὔτε οἶδεν, οὔτε θέλει. Μεθύουσι δὲ συνοῦσα, τὰ ἐκείνων ἐπιτηδεύει. Ὅντως ἰσὺν ἀράχνης ὑφαίνουσιν, οἷον ἐν στήμοσι τισι ταῖς ἐντεταμέναις νευραῖς τὰς χεῖρας ἑαυτῶν ἐπιβάλλουσαι, πυκνὰ δὲ τὸ κέντρον οἷον κερκίδα ὧδε καὶ ὧδε μετακινῶσασαι, πέρας οὐδὲν τῆς ἐνεργείας ἐπιδεικνύουσι. Τῶν μὲν γὰρ τεχνῶν ὅσαι κατὰ τὸν βίον ἀναγκαῖαι, καὶ τὸ τέλος ὀφθαλμοῖς ἔγκειμενόν (46) ἔστιν, οἷον τεκτονικῆς τὸ βάθρον, οἰκοδομικῆς οἰκία, ναυπηγικῆς τὸ πλοῖον, ὑφαντικῆς τὸ ἱμάτιον, χαλκευτικῆς ἡ μάχαιρα· τῶν δὲ ματαιοτεχνῶν (47), οἷον κιθαριστικῆς, ἢ ἔρχηστικῆς, ἢ αὐλητικῆς, ἢ ἄλλων τοιούτων, παυσάμενης τῆς ἐνεργείας, τὸ ἔργον (48) συναφανίζεται· καὶ ὧντως,

A cessitate ad lyram admoveere a te edocta est : qui fortasse et mercedem persolvisti, qui fortasse et ipsam cuiusdam mulieri lenæ tradidisti : quæ posteaquam in proprio corpore **491** libidinem omnem explevit, præsidet mulieribus junioribus, operum similium magistra. Mulieris hujus gratia in die iudicii duplicem daturus es poenam : tum quod ipse lascivus es, tum quod per improba documenta animam infelicem a Deo abalienasti. Deinde atque cum lyra, admoveitque manus ad sonos depromendos ; nudus apparet cubitus, vultus impudens conspicitur. Tum convertitur convivium omne ; conjiciuntur illuc omnium oculi ; aures tacitæ sono pulsati instrumenti præbentur. Atque ut illic cohibetur tumultus, ita quoque risui ac verborum lascivorum certamini silentium injungitur. Favent autem omnes et acquiescunt in domo, impura ista modulatione inescati : sed in Ecclesia Dei non conticescit, neque vocem Evangelii silentio audit, qui illic silet. Nec mirum. Nam inimicus qui ibi indicit silentium, ille tumultum et perturbationem hic suggerit. Castis oculis et pudicis spectaculum est miserabile, mulierem texturæ non operam dare, sed lyra canere : non a proprio viro cognosci, sed respici ab aliis quasi esset mulier publica ; non confessionis psalium decantare, sed cantilenas meretricias ; non Deo supplicare, sed properare ad gebennam ; non ad Ecclesiam Dei studiose contendere, sed secum et alios inde avocare. Huc invisæ sunt lenæ, atque deducere stamen, aut tramam intorquere neque scit, neque vult. Sed quia versatur cum temulentis, eorum studia sectatur. Ordiantur utique araneam telam. Nimirum ad fides contentas quasi ad stamina quædam manus suas admoveantes, et lyrae centrum quasi radium huc et illuc crebro transferentes, nulum operis sui finem ostendunt. Verum enim vero finis artium quarumcunque quæ ad hanc vitam traducendam sunt necessariae, oculis spectandus obijciuntur. Exempli causa artis lignariæ fluis scamum est : architectonices, domus : artis compingendarum navium, navigium ipsum : texturiæ, vestis :

(40) Sic Reg. quartus. Illud, ἐπὶ λύραν ἐκτείνειν, et in aliis mss. et in editis desideratur. Nec ita multo post sex mss., προαγωγῇ τινι γυναικί. Editi, προαγωγῇ ταύτῃ γυναικί. Ibidem editi, ἢ. At mss. ἢ.

(41) Sic uterque Colb. et Reg. secundus. Alii tres mss., πάντες.

(42) Veteres duo libri, ἐφησυχάζουσι. Nostra editio, ὑφησυχάζουσι.

(43) Colbertinus primus secundis curis, ἀλλὰ λυρῶδεῖν.

(44) Illa, ὑπὸ ἄλλων ἀποδλέπεσθαι πάνδημον, etc., sic verterat interpretes vetes : Sed ab aliis publicam inspectari meretricem, non modulari, etc., quam interpretandi rationem verbis asperimis reprehendit Combefissius. Neque tamen apte videtur ipse vertisse, cum ita scripsit : Publico conventu non confessionis psalium decantari, sed cantilenas meretricias. Nam ex eo, si viveret, libens quærerem quid sibi vellet vox εἶναι· ad quam virum peritissimum constat non attendisse. Vident enim omnes eum in-

terpretatum esse, quasi simpliciter scriptum esset, πάνδημον μὴ ψαλμόν. Hinc facile mihi persuaderi posset, duas has voces, πάνδημον εἶναι, e margine in textum irrepsisse, nec aliud quidquam esse, quam superiorum verborum declarationem. Librarii igitur, quasi vererentur ne quis a mente scriptoris defleceret, primum in ora libri addiderant illud, πάνδημον εἶναι, ut moneretur lector mulierem quæ ab aliis conspicitur, ipsam cujuscunque viri mulierem esse, et ad omnia paratissimam : sed postea id ipsum contextui assutum est.

(45) Veteres aliquot libri, ἐπὶ τὴν γέννηαν πέμπεσθαι . . . . Κυρίως.

(46) Habent mss. nonnulli, ἐκκείμενον pro ἐγκείμενον.

(47) Editi, ματαιοτεχνῶν. At mss., ματαιοτέχνων, non recte.

(48) Antiqui tres libri τὸ ἔργον τούτων, hoc opus. Statim Reg. secundus et uterque Colbertinus, ἀνεστὶν τρυφῆς. Alii mss. et editi, τρυφῇ.

artis ferrariae, gladius. Sed quod ad artes vanas A pertinet, ceu sunt artes citharam pulsandi, vel saltandi, vel tibia canendi, vel aliarum id genus: desinente ipsa actione, simul quoque opus ipsum perit: et vero, juxta apostolicam vocem, horum finis est interitus⁴⁹. Hæc a nobis necessario inquisita sunt adversus eos, qui ob plurimam in voluptate capienda molliem per cœnam, sive temporibus, ut putant, hilaritatis et lætitiæ, nuptiarum scilicet 492 aut epularum, tibias citharasque et choros adhibent: ut cum a divina Scriptura reprehendi vituperarique ejusmodi studia noveritis, timore impendentium malorum, certe in posterum flagitiosam vitæ vestræ consuetudinem in melius permittetis. Sed si rursus verborum horum intelligentiam juxta aliam acceptionem diligenter perscrutemur, etiam aliud quidpiam animabus nostris opportunum et utile invenire possumus.

459. *Væ*, inquit, *iis qui mane surgunt, et scieram* B *persequuntur*. Hoc est, *væ* iis, qui simul atque ignorantia tenebræ introductione cognitionis Dei discussæ sunt, exorto ipsis Sole justitiæ cum prius scelerati et impii essent, jam pii ac religiosi audiunt, atque in Dei Ecclesiam admittuntur, et tamen sic carnis vitii vincuntur, ut de mente deiciantur ac deturbentur; perinde atque illi qui præ ebrietate sunt obcæcati. Tales igitur miseros deflet Scriptura, qui post acceptam Dei doctrinam sese libidinum ac cupiditatum ebrietati dedunt. Novit siquidem esse qui se absque vino plerumque inebriant, cum dicat: *Væ qui ebrii estis absque vino*⁵⁰. Quemadmodum enim vinum ultra necessitatem aut bibentis facultatem haustum rationi consuevit tenebras obducere: sic etiam affectiones cupiditatis, aut tristitiæ aut iræ, cum in mentem dominatum habuerint, eos qui ipsis sunt obnoxii, efficiunt amentes. Miseri igitur, imo ter miseri, qui se non solum ineunte vita in temulentiam immergunt, sed etiam expectant vesperam; id est, qui ad usque vitæ occasum cupiditatibus ac vitiis se ipsi addicunt. Et quidem uno modo illustratio ex Dei cognitione in cordibus enascens, *mane* vocatur: sed hoc idem fit alio modo, juxta quem, constituta jam et perfecta ratione, vitam rationalem auspicamur. Nam utrovīs modo vita prior caligo atque nox est; sive nondum absoluta perfectaue ratio sit, et anima immersa sit in dementia, sive mens ob suam a Deo abalienationem profundis tenebris velata sit et oblecta.

160. Itaque *Væ* iis, qui *surgunt mane*, id est qui juventutis insipientia recens exuta cum turbulentis animi motus rationis vi strenue oppugnare deberent, ab iis contra subvertuntur, vitiisque ceu quamdam ebrietatem sectantur. Isti plane miserrimi qui

κατὰ τὴν ἀποστολικὴν φωνήν, τὸ τέλος τούτων ἀπωλεία. Ταῦτα τοῖς διὰ πολλὰν ἀνεσιν τρυφῆς-χρωμένοις παρὰ δεικνόν, ἥτοι συνεχῶς, ἢ ἐν οἷς ὑπολαμβάνουσι καιροῖς εὐφροσύνης γάμων, ἢ ἐστιάσεων, αὐλοῖς καὶ κιθάραις, καὶ χοροῖς, ἀναγκαίως ἡμῖν ἐξήταται (49). ἵνα τὴν ἐκ τοῦ θεοῦ λόγου διαβολὴν πρὸς τὰς τοιαύτας ἐπιτηδεύσεις καταμαθόντες, φρόν τῶν ἐπηρητημένων δεινῶν, πρὸς γοῦν τὸ ἐφεξῆς τὴν πονηρὰν τοῦ βίου ὁμῶν συνήθειαν εἰς τὸ βέλτιον μεταβάλῃτε (50). Ἔστι δὲ καὶ τὴν διάνοιαν τῶν ῥητῶν καθ' ἑτέραν ἐκδοχὴν βασανίσαντας, εὐρεῖν τι καὶ ἑτερον ὠφελούην ἡμῶν τὰς ψυχάς.

159. *Ὀυαὶ*, φησὶν, *οἱ ἐγειρόμενοι τὸ πρωῒ, καὶ τὸ σίκερα διώκοντες*. Τοῦτέστιν, οἱ ἅμα τῇ λυθῆναι αὐτοῖς τὴν ἐκ τῆς ἀγνοίας σκότον διὰ τῆς εἰς θεογνωσίαν εἰσαγωγῆς, ἀνατελλαντος αὐτοῖς τοῦ ἡλίου τῆς δικαιοσύνης, ἀντὶ τῶν προτέρων ἀνόμων καὶ ἀσεβῶν (51) θεοσεβεῖς χρηματίσαντες, καὶ ἐγκαταλεγέντες Ἐκκλησίᾳ θεοῦ· οὕτως ὑπὸ τῶν παθῶν τῆς σαρκὸς κατακρατούμενοι, ὥστε ἐξίστασθαι τῶν λογισμῶν καὶ ἀνατρέπεσθαι ἐξίσου τοῖς ὑπὸ μέθης ἐσκοτισμένοις. Τοὺς οὖν τοιοῦτους ὁ λόγος ταλανίζει, τοὺς μετὰ τὴν τοῦ θεοῦ διδασκαλίαν ἐπιδίδοντας ἑαυτοὺς μέθῃ παθῶν. Οἶδε γὰρ μεθύοντας καὶ χωρὶς οἴνου· πολλὰκις, ὁ λέγων· *Ὀυαὶ οἱ μεθύοντες ἄνευ οἴνου*. Ὡς περ γὰρ ὁ οἶνος πλείων τῆς χρείας ἢ τῆς δυνάμεως τοῦ πίνοντος εἰσαρρεῖς, σκότωσιν ἐπάγειν τῷ λογισμῷ πέφυκεν· οὕτω καὶ πάθῃ ἐπιθυμίας, ἢ λύπης, ἢ θυμοῦ, κατακρατήσαντα τοῦ λογισμοῦ, ἐκφρονας ποιεῖ, τοὺς ὑπ' αὐτῶν κατεχομένους. Ἀθλοὶ οὖν καὶ τρισάθλοιοι οἱ μὴ μόνον ἀρχομένου τοῦ βίου τῇ μέθῃ βεβαπτισμένοι, ἀλλὰ καὶ μένοντες τὸ ὄψ'· τοῦτέστιν, οἱ μέχρι τῶν θυσμῶν τῆς ζωῆς πάθεσιν ἑαυτοὺς παραπέμποντες. Καθ' ἓνα μὲν οὖν τρόπον ὁ ἐκ τῆς ἐπιγνώσεως τοῦ θεοῦ φωτισμὸς ἐγγινόμενος ταῖς καρδίαις *πρωῖα* λέγεται· καθ' ἑτερον δὲ, καθ' ὃν (52) ἀρχόμεθα τῆς λογικῆς ζωῆς, συμπληρωθέντος τοῦ λόγου. Καθ' ἑκάτερον γὰρ σκοτία νῦν ὁ πρότερον βίος, ἥτοι τοῦ λόγου μήπω τεταλειωμένου, καὶ τῆς ψυχῆς ἐν ἀλογίᾳ βεβαπτισμένης, ἢ διὰ τὴν ἀπὸ θεοῦ ἀλλοτρίωσιν, σκότῳ βαθεῖ τῆς διανοίας κεκαλυμμένης.

D

160. *Ὀυαὶ οὖν οἱ ἐγειρόμενοι τὸ πρωῒ, τοῦτέστιν οἱ ἄρτι τὴν ἐκ τῆς νεότητος ἀνοιαν* (53) ἀποθέμενοι, καὶ ἀντὶ τοῦ διὰ τῆς τοῦ λόγου δυνάμεως εὐτόνως καταπαλαίειν τὰ πάθῃ, ἀνατρεπόμενοι παρ' αὐτῶν, καὶ οἷον τινα μέθην τὰ πάθῃ μεταδιώκοντες. Ταλα-

⁴⁹ Philipp. iii, 19. ⁵⁰ Isa. xxviii, 1.

(49) Editi, ἐξέτασθη. At sex mss., ἐξήτασαι.

(50) Editio nostra, βίου ἡμῶν συνήθειαν εἰς τὸ βέλτιον μεταβάλλεται, corrupte. At uterque Combef. et alii quatuor mss. uti in contextu, recte.

(51) Veteres quatuor libri ita, ut edidimus. Alii duo cum editis, ἀνομιῶν καὶ ἀσεβειῶν, loco priorum

scelerum atque impietatum. Statim mss. nonnulli, εἰς ἐκκλησίαν.

(52) Antiqui sex libri, καθ' ὃν. Editi, καθό. Aliquanto post quatuor mss., μήπω. Editi, μήποτε.

(53) Editi, ἀνοιαν. At mss. sex, ἀνοιαν. Nec ita multo infra Reg. quartus, ταλανέστατοι.

νώτατοι μὲν γάρ οἱ, ἀρχομένου τοῦ βίου, καὶ λήγον-
τος, τῆς τοιαύτης μέθης μὴ ἀπολήγοντες. Διαφοραὶ
δὲ πολλαὶ τῶν μεθύοντων. Οἱ μὲν γὰρ εὐθὺς μετὰ
τὸν ὄρθρον τῆς μέθης ἐπαύσαντο, οἱ δὲ ἐπὶ μικρὸν
προσλθόντες ἔληξαν, οἱ δὲ ἐπὶ πλεον παρατείναν (54).
Καλὸν μὲν οὖν τὸ, ἅμα τῷ ἐγερθῆναι, ζητῆσαι τὸ νη-
φαλῶς ζῆσαι καὶ λερατικῶς, ἵνα ἄξιοι γενώμεθα τῆς
εἰς τὰ ἅγια εἰσόδου, οἶνον καὶ σίκερα μὴ πίνοντες.
Γέγραπται γάρ· *Καὶ ἐλάλησε Κύριος τῷ 'Ααρὼν,
λέγων· Οἶνον καὶ σίκερα οὐ μὴ πῖσθε, σὺ, καὶ
οἱ υἱοὶ σου μετὰ σοῦ, ἥρῃκα ἂν εἰσπορεύσθε εἰς
τὴν σκηνὴν τοῦ μαρτυρίου.* Ἐπεὶ δὲ δύσκολον ἐν
ἀνθρώπου φύσει κατορθωθῆναι τὸ ἀναμάρτητον· Δεύ-
τερος, φησὶ, πλοῦς (55) εὐθὺς μετὰ τὴν πρωΐαν ἀνα-
στῆναι ἀπὸ τῆς μέθης. Τῶν δὲ χρονιζόντων ἐν οἶνοις,
καὶ τῶν ζητούντων ποτὶ πότοι γίνονται, ἀσφαλὲς ἐστὶν
ἡ διάνοια περὶ τὴν τοῦτων ἔρευναν, ὥστε μὴ δύνασθαι
ἐμβλέπειν τοῖς ἔργοις Κυρίου μηδὲ κατανοεῖν τὰ
ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ. Ἀλλὰ κιθάρα καὶ ψαλτήριον
τὴν μέθην αὐτοῖς συνεπιτείνει, τὰ εὐρήματα τοῦ 'Ιου-
θάλ, τοῦ ἐκ τῆς γενεαλογίας Κάιν καθήκοντος·
*Ἐλάβε γὰρ ἑαυτῷ, φησὶ, Λάμεχ δύο γυναῖκας·
ὄνομα τῇ μιᾷ, Ἀδδὰ, καὶ ὄνομα τῇ δευτέρᾳ, Σελ-
λά. Καὶ ἔτεκεν Ἀδδὰ τὸν 'Ιωθὴλ. Οὗτος ἦν πα-
τήρ (56) οἰκούντων ἐν σκηναῖς κτηνοτρόφων.* Καὶ
ὄνομα τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ 'Ιουθάλ· οὗτος ἦν ὁ κατα-
δείξας ψαλτήριον καὶ κιθάραν. Τοιαύτης ἦν κιθά-
ρας καὶ μουσικῆς ὁ Λάβαν οἰκεῖος, μεθ' ἧς ἐβούλετο
παραπέμπειν τὸν 'Ιακώβ. Εἰ γὰρ ἀνῆγγελλέας μοι,
ἐξαπέστειλα ἂν σε μετὰ εὐφροσύνης, καὶ μετὰ
μουσικῶν τυμπάνων καὶ κιθάρων. Ἀλλ' ἀπεδί-
δρασκεν ὁ πατριάρχης, ὡς ἐμπόδιον οὔσαν πρὸς τὸ
ἐμβλέπειν τοῖς ἔργοις Κυρίου, καὶ κατανοεῖν τὰ ἔργα
τῶν χειρῶν αὐτοῦ.

161. Ἀλλὰ καὶ τοῦ Ναβουχοδονόσορ ἐπὶ τοῦ ἐγκαί-
νισμου τῆς εἰκόνας, σάλπιγγος, καὶ σύριγγος, καὶ κι-
θάρων, καὶ σαμβούκης, καὶ ψαλτηρίου, συμφωνίας,
καὶ παντὸς γένους μουσικῶν συνηχούντων, οἱ μὲν
λαοὶ, καὶ αἱ φυλαὶ, καὶ αἱ γλώσσαι κατέπιπτον· οἱ
δὲ τὸν Βαβυλωνίων οἶνον πίνειν πόρρωθεν (57) μὴ
ἀνασχόμενοι, καὶ τὴν τρυφὴν βδελυξάμενοι τῆς βασι-
λικῆς τραπέζης, οὔτε πεσόντες προσεκύνησαν, καὶ
κατεφρόνησαν πάσης ἀνθρωπίνης δυναστείας, καὶ
αὐτὴν δὲ κατέσθεσαν τὴν δύναμιν τοῦ πυρός. Εἰ δὲ
ἀμάρτημά ἐστι τὸ μὴ βλέπειν τὰ ἔργα Κυρίου, καὶ
τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ μὴ κατανοεῖν, ἐπάρωμεν
τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς διανοίας ἡμῶν, καὶ (58) εἰδῶμεν
τοὺς δημιουργικοὺς λόγους τῶν ἔργων τοῦ Θεοῦ, καὶ
τοῦ μεγέθους τῆς καλλονῆς τῶν κτισμάτων, ἀνάλογον

A ineunte et desinente vita non supersedent ab ejus-
modi temulentia. Ebrii autem multiplicis sunt ge-
neris. Alii enim statim post aurora ortum desie-
runt ab ebrietate; alii paululum progredientes,
fecerunt finem; alii diutius eam prorogarunt. Ex-
pedit igitur, ut, statim atque experrecti sumus,
sobrie et sacerdotum more vitam degere studea-
mus; quo efficiamur digni, qui ingrediamur sancta,
vinum et siceram non bibentes. Scriptum namque
est: *Et locutus est Dominus ad Aaron, dicens: Vi-
num et siceram non bibetis, tu, et filii tui tecum, cum
intrabitis in tabernaculum testimonii* ⁵⁴. Quoniam
autem difficile est peccatum non admitti in natura
humana, dicit: Navigatio secunda est illico post
diluculum ab ebrietate exsurgere. Sed qui immo-
rantur in vinis, ac sciscitantur ubi potationes fiant,
eorum animus sic in iis investigandis occupatur,
493 ut opera Domini inspicere, aut opera manuum
ejus considerare non queat. Imo eorum ebrietatem
adagent cithara et psalterium: quæ inventa sunt
Jubalis, qui ex Caini genere ortum habet. *Accepit
enim sibi, inquit, Lamech duas uxores: nomen uni
Adda, et nomen altari Sella. Et peperit Adda Jobel.*
*Hic erat pater habitantium in tentoriis, pascentium
pecora. Et nomen fratri ejus, Jubal. Hic fuit qui
adinvexit psalterium et citharam* ⁵⁵. Citharæ ac mu-
sices istiusmodi fuit amantior Laban, quacum Ja-
cob deducere volebat. Si enim indicasses mihi, dimi-
sissem te cum lætitia, et cum musicis, tympanis et
cithara ⁵⁷. Sed patriarcha aversatus est musicam,
ut quæ impedimento sibi futura esset, quominus
inspiceret opera Domini, et opera manuum ejus
consideraret.

161. Quin etiam cum dedicaretur Nabuchodonoso-
sor imago; tuba, fistula, cithara, sambuca, psalterio,
symphonia et omni musicorum genere resonanti-
bus, populi utique, et tribus et linguae sese proster-
nebant: qui vero jam pridem vinum Babylonium
bibere recusarant, quique fuerant execrati mensæ
regiæ delicias non a loraverunt prostrati, sed hu-
manum omnem potentialium contempserunt, imo etiam
ipsam ignis vim exstinxerunt ⁵⁸. Quod si peccatum
est non inspicere opera Domini, nec considerare
opera manuum ejus, sustollamus mentis nostræ
oculos, et rationes operum Domini creatrices in-
tueamur; atque ex magnitudine pulchritudinis crea-
turarum, rerum conditarum opificem cum opificio
suo proportionem quamdam ac convenientiam ha-

⁵⁴ Levit. x, 9. ⁵⁵ Gen. iv, 19-21. ⁵⁷ Gen. xxxi, 27. ⁵⁸ Dan. iii, 7 sqq.

(54) Veteres quinque libri, παρέτειναν. Editi, πα-
ρέτεινον. Haud procul quinque mss., νηφαλῶς ζῆ-
σαι. Editi νηφαλῶς ζῆν.

(55) Colb. primus, πλοῦτος, male. Illud, δεύτερος
πλοῦς, ab aliis aliter usurpatum esse, patet ex Ari-
stotele *Ethic.* lib. ii, cap. 8. Ejus hæc sunt: Ἐπὶ
οὖν τοῦ μέσου τυχεῖ, ἄκρως χαλεπὸν, κατὰ τὸν δεύ-
τερον, φασὶ, πλοῦν, τὰ ἐλάττωτα ληπτέον τῶν κακῶν,
Itaque difficile cum sit medium plane attingere, per

secundam navigationem, inquirunt, mala minima eli-
genda sunt. Ibidem sex mss., ἀναστῆναι. Editi, ἀπο-
στῆναι.

(56) Editi, ὁ πατήρ. In nostris sex mss. deest arti-
culus. Legi potest caput iv *Genes.* ubi Jubalis genus
descriptum invenitur.

(57) Sic libri antiqui; at editi, πόρρωθεν πῖνιν.

(58) Editi, ὀφθαλμοὺς ἡμῶν καὶ, inutile. At uter-
que Colb. et Reg. secundus uti in textu.

lentem intelligamus⁹⁹. Et quoniam *Invisibilia Dei* a creatura mundi, per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur⁹⁹; sensibilis creaturarum perceptio, fortasse dicta est visio; spiritualis vero rerum cœlestium comprehensio, contemplatio ac consideratio appellata est. Quapropter, inquit, *Opera Domini non respiciunt*; hoc est, res sensibiles oculis non monstrant: *Neque opera manuum ejus considerant*; hoc est, mentis vi invisibilium comprehensionem non exquirunt. Cæterum quo illud diluculi nomen magis adhuc nobis innotescat, cognoscamusque relictum a tenebris diluculum ipsum esse, sive tenebræ illæ proficiantur ex juventutis dementia, sive ex Dei ignoratione in animis innascentur, primus in veritatem introitus diluculum vocatur. Velim autem colligas multa prophetarum de diluculo aut de prima luce loca, quo per complurium comparationum proposita sententia effulgeat. Exempli causa, *Mittebam diluculo prophetas*⁹⁹; item: *Mane exaudies vocem meam*⁹⁹; et: *Mane astabo tibi et videbo*⁹⁹; et: *De nocte mane consurgit spiritus meus ad te Deus*⁹⁹; et: *Deus, Deus meus, ad te a prima luce vigilo*⁹⁹; et: *In matutinis interficiebam omnes peccatores terræ*⁹⁹; item: *Ad vesperum demorabitur fletus, et ad matutinum lætitia*⁹⁹. Qui fit igitur, ut prophætæ convenienter huic Dei in homines beneficentiæ mittantur mane? Quia omnis sermo, a Deo veniens, venit ad nos **494** qui Dei audire voluntatem possumus; quippe non eos qui puerili inscitia detrahunt, sed eos quibus insunt jam naturales notiones ad discernendum bonum et malum, reprehendit. Itaque de his loquitur Scriptura, qui ubi primum oculos ad comparandam intelligentiam intenderunt, et quasi mentis lumina a priore ignorantia erexere, atque lucem aliquam cordis obtutibus acceperunt, in ipsos illabitur Dei sermo, qui quæ agenda sunt, et quæ præstant, discernit. Notio eadem subjecta est his etiam psalmi verbis: *Mane exaudies vocem meam: mane astabo tibi*⁹⁹.

162. Quandiu enim anima nostra versatur in nocte, necdum exortus est sol, non potest exaudiri a Deo. Postquam vero a Dei ignoratione expurgata anima obtulerit præces, in splendore rationalis spiritualisque diei constituta, tum demum Deum vocis suæ auditorem habet. Propterea dicit: *Mane astabo tibi, et videbo*⁹⁹. Quod si vis Deo sisti, improbo nulli negotio intersis, sed fac quæ Moysi præscripta sunt¹: Tu autem ibi sta coram me, firmus, inconcussus,

τοῖς δημιουργηθεῖσι τὸν τῶν ποιημάτων γενεσιουργὸν καθορίζωντες. Καὶ ἐπειδὴ τὰ δόρατα τοῦ Θεοῦ, ἀπὸ κτίσεως κόσμου, τοῖς ποιήμασι κοσμήματα καθορᾶται· ἡ μὲν αἰσθητῇ τῶν ποιημάτων ἀντιληψίς ὁρασίς τάχα εἴρηται· ἡ δὲ νοητῇ τῶν ὑπερκοσμίων κατὰληψις νόσις προσήγορεύεται. Διὰ τοῦτο, τὰ ἔργα, φησὶ, τοῦ Κυρίου οὐκ ἐμβλέπουσι· τούτέστι, τοῖς αἰσθητοῖς διὰ τῶν βλεῶν οὐ προβλέπουσι. Καὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ οὐ κατανοοῦσι· τούτέστι, διὰ τῆς τοῦ νοῦ ἐνεργείας τὴν κατὰληψιν τῶν ἀοράτων οὐκ ἐκζητοῦσιν. Ἵνα δὲ ἐτι μᾶλλον ἡμῖν τὸ τῆς πρωίας δυνάμει τρανωθῇ, ὅτι ἡ ἀπὸ σκότους ἐπάνοδος, εἴτε τοῦ κατὰ τὴν ἐκ τῆς νεότητος ἀλογίαν, εἴτε τοῦ τῆς ἀγνώστου τοῦ Θεοῦ ταῖς ψυχῇς ἐγγινομένου, ἡ πρώτη εἰσόδος εἰς τὴν ἀλήθειαν πρωία λέγεται. Συνάξεις δὲ τὰ πολλὰ τοῦ τῶν προφητῶν περὶ πρωίας, ἡ περὶ ὁρθρου, ὑπὲρ τοῦ τῆς πλειόνων παραθέσει φανήναι τὸ προκείμενον. Οἶον, Ἀπέστελλον ὁρθρον τοὺς προσφῆτας· καὶ τὸ, Πρωὶ εἰσακούσῃ τῆς φωνῆς μου· καὶ τὸ, Πρωὶ παραστήσομαι σοι καὶ ἐπόψομαι· καὶ (59) τὸ, Ἐκ νυκτὸς ὁρῶντι τὸ πνεῦμά μου πρὸς σέ, ὁ Θεός· καὶ, Ὁ Θεός, ὁ Θεός μου, πρὸς σέ ὁρῶντι· καὶ τὸ, Εἰς τὰς πρωίας ἀπέκτεινον πάντας τοὺς ἁμαρτωλοὺς τῆς γῆς· καὶ τὸ, Ἐσπέρως ἀλλοιῶσθαι καὶ εἰς τὸ πρωὶ ἀγαλλιάσθαι. Πῶς οὖν, ἐπιβαλλόντως τῇ τοῦ Θεοῦ ἐνεργείᾳ εἰς ἀνθρώπους γινομένη, πρωὶ ἀποστέλλονται οἱ προσφῆται; Ὅτι πᾶς λόγος, ἀπὸ Θεοῦ ἐρχόμενος, ἡμῖν τοῖς δυναμένοις κατακοῦνεν τοῦ Θεοῦ (60) βουλήματος ἐρχεται, τῶν ἐν παιδικῇ ἀνολίᾳ ὄντων οὐ καταπτόμενος· ἀλλὰ τῶν ἐχόντων ἤδη τὰς φυσικὰς ἐννοίας πρὸς διάκρισιν καλοῦ τε καὶ κακοῦ. Περὶ τούτων οὖν ὁ λόγος, ὅτι ἅμα τῷ παρακούειν αὐτοὺς εἰς τὴν νόσιν, καὶ οἰοεὶ ἐπάραι ἀπὸ τῆς πρὸ τούτου ἀγνοίας τοὺς τῆς ψυχῆς ὀφθαλμοὺς, καὶ δέξασθαι τινα αὐγὴν τοῖς τῆς καρδίας ὀφθαλμοῖς, συνεισπίπτειν δὲ τοῦ Θεοῦ λόγος, τὰ πρακτέα καὶ τίμια (61) διορίζων. Τοῦ αὐτοῦ ἔχεται νοῦ καὶ τὸ τοῦ ψαλμοῦ· Τὸ πρωὶ εἰσακούσῃ τῆς φωνῆς μου· τὸ πρωὶ παραστήσομαι σοι.

162. Ἔως μὲν γὰρ νῦν ἡ περὶ τὴν ψυχὴν ἡμῶν, καὶ μήπω ἐπανάτελη ὁ ἥλιος, οὐκ ἔστιν ἐπακουσθῆναι ὑπὸ Θεοῦ· ἐπειδὴ δὲ ἀποκαθαρθείσα ψυχὴ τῆς περὶ Θεοῦ ἀγνοίας, ἀνεγέγκη δεήσεις, ἐν τῇ λαμπρότητι τῆς λογικῆς καὶ πνευματικῆς ἡμέρας γενομένη, εἰσακούοντα ἔχει τῆς φωνῆς τὸν Θεόν. Διὰ τοῦτο φησι· Τὸ πρωὶ παραστήσομαι σοι, καὶ ἐπόψομαι. Εἰ γὰρ μέλλεις παρίστασθαι τῷ Θεῷ, μὴδὲν πονηρῶ παρίστασο πράγματι, ἀλλὰ ποιεῖ τὰ τῷ Μωϋσεὶ προσ-

⁹⁹ Sap. xiii, 5. ⁹⁹ Rom. i, 20. ⁹⁹ Jerem. 25, 4. Lxii, 2. ⁹⁹ Psal. c, 8. ⁹⁹ Psal. xxix, 6. ⁹⁹ Psal. v, 4, 5.

⁹⁹ Psal. v, 4. ⁹⁹ ibid. 5. ⁹⁹ Isa. xvi, 9. ⁹⁹ Psal. 4, 5. ⁹⁹ ibid. ¹ Exod. xxxiii, 21.

(59) Veteres tres libri hic et infra, ἐπόψομαι, καὶ. Reg. primus, καὶ ἐπόψαι μὲ. Editi, καὶ ἐπόψη μὲ. In quibus ita quoque inferius legitur.

(60) Nostri mss. omnes, Θεοῦ. Editi, Θεοῦ. Statim mss., ἀνολί. Editi, ἀγνοία, haud dissimili sensu.

(61) Nostri sex mss. et editi, τὰ πρακτέα καὶ τίμια. Sed Combefisius homo linguæ Græcæ peritissimus locum hunc emendandum censuit. Ipsum

audiamus: Τὰ πρακτέα καὶ τὰ μὴ διορίζων. Sic meo periculo legas, non ut editi et mss., καὶ τίμια, decoquitque interpres. Quæ conjectura mihi quidem perplacet: sed contra auctoritatem omnis generis librorum quidpiam innovare mihi religio est. Haud longe editi, τὸ ἐκ τοῦ ψαλμοῦ. Vocula ἐκ in nostris sex mss. deest. Subinde editi, γὰρ ἐάν. Duo mss., γὰρ ἂν. At neque ἐάν, neque ἂν in aliis quatuor mss. legitur.

τεταγμένα· Σὺ δὲ αὐτοῦ στήθι ἐνώπιόν μου, ἔδρατος, καὶ ἀσάλευτος, καὶ ἀμετακίνητος, τῇ πίστει παριστάμενος αὐτῷ, ἵνα δίκιος γένῃ τοῦ κατοπτθεῖν τὰ τῆς ἀληθείας θεάματα. Παραστήσομαι σοι, φησί, καὶ ἐπόψομαι. Ἔως μὲν γὰρ ἂν θεωρητικός τις ᾗ τοῦ ἐν τοῖς ὁρατοῖς ἐμφαινόμενου κάλλους, φυσικός τις ἢ φυσιολόγος προσαγορεύεται· ἐπειδὴν δὲ ταῦτά τις ὑπερβᾷ αὐτῷ παραστῇ τῷ Θεῷ, μετὰ τὸ γινῶναι τίνα τρόπον τὰ πάντα ἐστὶ καλὰ λίαν, καὶ ἀπὸ τοῦ ἐν τούτοις κάλλους ἐπὶ τὸ ὄντως καλὸν καὶ ἐράσμιον ἀναδραμεῖν, οὐ ἡ θέα μόναις ταῖς ψυχαῖς καθαφαῖς φαίνεται· τότε ἐπὶ τὰ τῆς φυσιολογίας ἀνώτερα προκόψας, τὰ καλούμενα παρὰ τισι μεταφυσικά (62), ἐποπτικὸς γενέσθαι δύναται. Ἐπειδὴν οὖν, φησί, σοὶ παραστῶ, καὶ αὐτῇ τῇ περὶ σοῦ θεωρίᾳ διὰ τοῦ νοῦ προσεγγίσω, τότε τὴν ἐποπτικὴν ἐνέργειαν διὰ τοῦ κατὰ τὴν γινώσκιν φωτισμοῦ ἀναλήψομαι. Συνάδει δὲ τούτῳ τὸ εἰρημένον, ὅτι *Οἱ οὐρανοὶ διηγούνται δόξαν Θεοῦ*· οὐχ ὅτι φωνὴν αἰσθητὴν ἀφίεισι (63) ταῖς ἀκοαῖς ἡμῶν, ἀλλ' ὅτι οἱ τοῖς λόγοις τῆς τοῦ κόσμου συστάσεως ἐγγυμασάμενος, καὶ γνωρίσας ἀπάντων τῶν κατ' οὐρανὸν τὴν διάθεσιν, διὰ τούτων, ὁλοκλήρως φωνὴν ἀφίεντων, τὸ μεγαλεῖον τῆς δόξης τοῦ πεποικηκότος αὐτοὺς διδαχθήσεται. Πρὸς τοῦτο καὶ ὁ προφήτης ἡμᾶς διανίστησι λέγων· *Ἀναβλέψατε τοῖς ὀφθαλμοῖς ὑμῶν, καὶ ἴδετε τίς κατέδειξε πάντα ταῦτα*. Τὸ γὰρ ὑψηλῶς θεωρῆσαι, τὸ ἀναβλέψαι ἐστὶ, καὶ τὸ διὰ τῶν ὁρωμένων τῇ τοῦ πεποικηκότος ἐννοίᾳ προσαχθῆναι. Τὸ δὲ ἐκ νυχτὸς ὀρθρίζειν πρὸς τὸν Θεόν, τοιοῦτόν ἐστιν· ὅταν ἡ νύξ προκόψῃ, ἡ δὲ ἡμέρα ἐγγίσῃ, καὶ ὥς ἐν ἡμέρᾳ εὐσχημόνως περιπατεῖν ἀρξώμεθα, ἀποθέμενοι τὰ ἔργα τοῦ σκότους, κόμους καὶ μέθας, κολίτας καὶ ἀσελγείας, τότε δυνάμεθα λέγειν τὸ, *Ἐκ νυχτὸς ὀρθρίξει τὸ πνεῦμά μου πρὸς σέ, ὁ Θεός*. Εἶτα καὶ δηλοῖ διὰ τοῦ ἐπιφερομένου, τί ἐστὶ τὸ ἐν αὐτῷ ποιοῦν τὸν ἄνθρωπον· *Δίδει φῶς*; φησί, τὰ (64) *προσταγμάτά σου ἐπὶ τῆς γῆς*. Φῶς γάρ ἐστι τὰ προσταγμάτα, λύοντα τὸ τῆς ἀγνοίας σκότος· διὸ καὶ *Ἡ ἐντολὴ Κυρίου τηλαυγής, φωτίζουσα ὀφθαλμούς*.

163. Τὸ δὲ ἐν τῷ ἑκατοστῷ ψαλμῷ εἰρημένον, ὅτι *Εἰς τὰς πρωίας ἀπέκτενον* (65) *πάντας τοὺς ἁμαρτωλοὺς τῆς γῆς*, παντὶ που δηλόν, ὅτι ἐν αἰνίγματι κεκαλυμμένως εἴρηται. Οὐ γάρ, ὅτι καθ' ἑκάστην ἀρχὴν τῆς ἡμέρας αἵματι ἀνθρώπων τὰς χεῖρας ἐμολυνόμεν· οὐ τοῦτο φησιν ὁ λόγος. Τοῦτο γὰρ πρὸς τῷ ἐναγεῖ ἐστὶ καὶ τὸ ἀπίθανον ἔχει. Πῶς γὰρ πάντων ἡδύνατο καθ' ἑκάστην πρωίαν αὐτόχειρ γενέσθαι τῶν ἁμαρτωλῶν τῆς γῆς; Οὐ γὰρ πάντων περιγίνεσθαι δυνατόν ἦν ἓνα, πολλῶν (66) τῶν ἐξ-

immoles, fide astans ei, ut dignus evadas, qui veritatis contemplationem perspectam exploratamque habeas. Astabo, inquit, tibi, et videbo. Quādiu enim quis pulchritudinem in rebus visibilibus ententem contemplatur, dicitur physicus ac naturæ explorator; sed cum quispiam isthæc transcendens, Deo ipsi astiterit, postquam cognoverit qua ratione omnia sint valde pulchra, et ex horum pulchritudine sese erexit ad id quod vere pulchrum est et amabile; cujus visio se solis animabus puris conspiciam ac spectandam exhibere solet: tunc ad ea progrediens quæ disciplinam physicam superant, quæque a quibusdam vocantur metaphysica, jam inspector fieri potest ac speculator. Itaque ubi, inquit, astitero tibi, et mente accessero ad te contemplandum, tunc illam inspicendi vim recipiam per scientiæ illustrationem. Cæterum cum hoc consentiunt verba isthæc: *Cæli enarrant gloriam Dei*: non quod ad aures nostras emittant vocem sensibilem, sed quod qui in iis meditandis rationibus quibus constitutus mundus est, exercitatus fuerit, et per cælos, quasi vocem edentes, cælestium omnium rerum dispositionem ac ornatum cognoverit, addiscat magnificentiam gloriæ ejus, qui condidit cælos. Propheta etiam ad id nos invitat dicens: *Sursum aspice oculis vestris, et videte, quis ostendit hæc omnia*. Etenim alte speculari, est sursum aspicere, atque per visibilia ad Conditoris cognitionem adduci. Illud autem, de nocte mane ad Deum consurgere, ejusmodi aliquid sonat: nimirum cum nox progressa fuerit, dies autem appropinquarit, et sicut in die composite ambulare cœperimus, operibus tenebrarum abjectis; commensationibus, ebrietatibus, cubilibus et lasciviis: tunc possumus dicere: *De nocte mane consurgit spiritus meus ad te, Deus*. Deinde quid in ipso diluculo efficiat, ostendit etiam verbis sequentibus: *Quia, inquit, præcepta tua lux sunt super terram*. Quippe lux sunt præcepta, quæ ignorantiam tenebras excutunt; eoquæ *Præceptum Domini lucidum, illuminans oculos*.

163. Compertum est autem omnibus ac perspectum, quod in psalmo centesimo dictum est: *In matutinis interficiebam omnes peccatores terræ*, id in ænigmate tecte dictum fuisse. Non enim unoquoque diei initio sanguine humano inquinabam manus. Hoc nequaquam significat Scriptura. Id enim, præterquam quod detestandum est, adhuc etiam incredibile est et absurdum. Quomodo namque unoquoque diluculo manu propria potuisset omnes terræ peccatores interimere? Neque enim fieri

¹ Psal. xviii, 2. ² Isa. xl, 26. ³ Rom. xiii, 12, 13. ⁴ Isa. xxvi, 9. ⁵ ibid. 6. ⁶ Psal. xviii, 9.

(62) Editi et Reg. primus, μετὰ τὰ φυσικά. Alii tres mss., μεταφυσικά, bene. Ibidem editi, καὶ ἐποπτικός. At vocula καὶ in mss. non legitur.

(63) Veteres quinque libri, ἀφίεισι. Editi et Reg. primus, ἀφίεισι. Paulo post Combefisii codex recentior cum editis, ἀπάντων κατ' οὐρανόν. Alter Combefisii codex et alii quatuor, ἀπάντων τῶν κατ' οὐρανόν.

(64) Editi et Reg. primus, φῶς ἐστὶ τὰ. Alii tres mss., φῶς φησι τὰ.

(65) Editi, ἀπέκτενον. At mss. sex, ἀπέκτανον, nec aliter scribitur apud LXX.

(66) Editi et Reg. tertius, περιγενέσθαι δυνατόν ἦν πολλῶν. Alii quidam mss. uti in contextu. Mox editi et recentior Combefisii codex, et τὸ εἰκός. Interpres: *Estne hoc veritati consentaneum*. Alter Com-

poterat, ut unus omnibus evaderet superior : quandoquidem, ut constat, multi sunt qui delinquant : et si bello eos superasset, utique diluculo uno omnes simul occidisset ; sed non unoquoque diluculo ipsis sua manu intulisset mortem. Quid igitur hoc sibi vult : *In matutinis interficiebam omnes peccatores terræ, ut disperderem de civitate Domini omnes operantes iniquitatem* ? Dicta isthæc magis scite magisque apposite intelligamus ; ut ne, quod nefas est, prophetica coarguamus oracula. Civitas Domini, coagmentum est et constitutio officii humani : peccatores vero terræ non alii sunt, quam ii de quibus loquitur Servator : Ab intimis, A corde exeunt cogitationes malæ, invidiæ, cædes, adulteria, furta, falsa testimonia *, et his similia. Qui autem se ipse expurgat, istos terræ peccatores ex terrena carne prædeuntes, per quamlibet Dei cogitationem ex sua structura fugat et ejicit. Itaque lux prima et diluculum ad unumquemque salutiferi dogmatis exortum nascuntur in anima, in qua delendæ sunt et exterminandæ omnes cogitationes iniquitatem operantes. Etenim nisi primi illi animæ ad nequitiam motus abscondantur, necesse fuerit cogitationes ad opus procedere. Verbi gratia, terræ peccator cogitatio est adulterium suggerens, quæ efficit ut quis mulierem intueatur ad eam concupiscendam *. Proinde nisi tollatur ex anima, veluti gladio quodam, sermone cupiditates abscindenti et exterminanti, et nisi id fiat diluculo, hoc est, ubi primum sese detexerit : post adulterium in corde conceptum, hominem detrudet in peccatum alio gravius, illum C quippe ad ipsum corporis actum imoellet.

164. Arbitramur his consona esse isthæc Jeremiæ verba : *Maledictus qui facit opera Domini negligenter, et qui subtrahit gladium 496 suum a sanguine* ¹⁰. Quisquis enim maledicti hujus acerbiter evitari vult, gladium suum spirituale ab effundendo sanguine ejusmodi peccatorum nunquam cohibere debet. Tale igitur est et quod nunc dicitur de diluculo. Væ illi, qui licet post primam ætatem exactam, ratione in ipso exoriente, a tenebris et ab ignorantie nocte emergerit, tamen simul ut excitatus est a somno, sicceram sectatur. Ex iis autem qui a turbulentis affectibus devicti sunt et dejecti, alii in cupiditatis temulentia permansere ; alii expurgata D mente, mundum ornatumque visibilibus respiciunt ;

* Matth. xv 19. * Matth. v 28. ¹⁰ Jerem. xlviii, 10.

bessii codex et alii nonnulli, ὡς τὸ εἶδος, ut verisimile est, ut constat. Edidimus quidem, ὡς τὸ εἶδος, ob auctoritatem veterum quorundam librorum : sed fatendum tamen, nobis videri potius legendum, εἰς τὸ εἶδος, uti hodieque legitur in Commentariis Eusebii, unde hæc ad verbum sumpta esse in Præfatione docebamur.

(67) Veteres duo libri, ἐγίνετο. Et hic quoque edili, ἀπέκτεινον. At mss., ἀπέκτεινον.

(68) Nostri sex mss., δὲ. Edili, δέ.

(69) Monere non pigebit, totum illud, καθ' ἐκαστην ἐννοιαν, et reliqua usque ad has voces, τοῦ ἀποκαλύοντος ἡμῖν, εὐθὺς μεταβαλλομένους. in

A αμαρτανόντων ὄντων, ὡς τὸ εἶδος· καὶ εἰ πολὺ μᾶλλον κατεκράτησεν, ἐν μῇ πάντως· ἂν ἀπέκτεινε πρῶτα τοὺς σύμπαντας· ἀλλ' οὐχὶ καὶ καθ' ἐκαστην πρῶταν αὐτόχειρ αὐτῶν ἐγένετο (67). Τί οὖν ἐστὶ τὸ, *Εἰς τὰς πρῶτας ἀπέκτενον πάντας τοὺς ἀμαρτωλοὺς τῆς γῆς*, τοῦ ἐξολοθρεῖσθαι ἐκ πόλεως Κυρίου πάντας τοὺς ἐργαζομένους τὴν ἀνομίαν ; Συνετώτερον τῶν λεγομένων ἐπακούσωμεν, ἵνα μὴ κατηγορήσωμεν τῶν προφητικῶν λόγων, ὃ μὴ θέμις. Πόλις τοῦ Κυρίου, ἡ σύστασις ἐστὶ τῆς ἀνθρωπίνης κατασκευῆς· ἀμαρτωλοὶ δὲ γῆς, οὐκ ἄλλοι τινὲς εἰσιν, ἢ περὶ ὧν φησὶν ὁ Σωτὴρ· ὅτι ἐσθθεν, *Ἐκ τῆς καρδίας ἐξέρχονται διαλογισμοὶ πονηροὶ, φθόνοι, φόνοι, μοιχεῖαι, κλοπαί, ψευδομαρτυρίαι, καὶ τὰ τοῦτοις ὅμοια*. Τούτους δὲ (68) τοὺς τῆς γῆς ἀμαρτωλοὺς, τοὺς ἐκ τῆς γῆνης σαρκὸς προϊόντας, καθ' ἐκαστην ἐννοιαν (69) τὴν περὶ Θεοῦ ἐξαφανίζει ἐκ τῆς βίᾱς συστάσεως (70) ὁ αὐτὸν ἐκκαθαίρων. Πρῶτα οὖν καὶ ὁρθρος ἐν ψυχῇ καθ' ἐκαστην σωτηρίου δόγματος ἀνατολὴν γίνεταί· ἐν ἣ ἐξαφανίζεσθαι δεῖ πάντας τοὺς ἐργαζομένους τὴν ἀνομίαν λογισμούς. Εἰ γὰρ μὴ τὰ πρῶτα πρὸς πονηρίαν κινήματα τῆς ψυχῆς ἐκτιμῶσιν, ἀνάγκη εἰς ἔργον προχωρεῖν τὰς ἐνθυμήσεις. Οἷον, γῆς ἀμαρτωλὸς ἐστὶν ὁ τὴν μοιχεῖαν ὑποβάλλων λογισμὸς· ὅστις ἐνεργεῖ τὸ ἐμβλέψαι γυναῖκα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτῆς. Ἐάν οὖν μὴ ἀποκτανθῇ ἐκ τῆς ψυχῆς, οἶονεῖ ξίφει τινί, τῇ τμητικῇ λόγῳ καὶ ἀφανιστικῇ τῶν παθῶν, καὶ τοῦτο γένηται ἐν πρῶτῳ, τούτεστι, κατὰ τὴν εἰς τὸ φανερόν ἀποκάλυψιν· μετὰ τὴν ἐν καρδίᾳ μοιχεῖαν, καὶ ἐπὶ τὴν μέλζονα ταύτης ἀμαρτίαν προῖκει τὸν ἀνθρώπον, πρὸς τὴν διὰ τοῦ σώματος ἐνέργειαν αὐτὸν ἐκκαλοῦμενος.

164. Τούτῳ συμφωνον ἡγοῦμεθα εἶναι τὸ παρὰ τοῦ Ἱερεμίου λεγόμενον· *Ἐπικατάρατος ὁ ποιῶν τὰ ἔργα Κυρίου ἀμελῶς, καὶ ἀφαιρῶν μάχαρὰν αὐτοῦ ἀπ' αἵματος*. Δεῖ γὰρ τὸν μέλλοντα φεῦγειν τὸ τῆς κατάρας βαρὺ, μηδέποτε ἀναπαύειν τὴν πνευματικὴν μάχαρὰν ἀπὸ τοῦ κατὰ τῶν τοιοῦτων ἀμαρτωλῶν αἵματος. Τοιοῦτον οὖν ἐστὶ καὶ τὸ νῦν εἰρημένον περὶ τοῦ πρῶτ. Οὐαὶ τῷ ἀπὸ σκότους καὶ τῆς ἐν ἀγνοίᾳ νυκτός, μετὰ τὴν πρώτην ἡλικίαν, τοῦ λόγου ἐν αὐτῷ ἀνατελιαντος, ὁμοῦ τῷ διαναστῆναι ἐκ τοῦ ὕπνου, τὸ σίκερα διώκοντι. Οἱ δὲ ὑπὸ τῶν παθῶν νικηθέντες, οἱ μὲν ἔμειναν ἐν τῇ μέθῃ τοῦ πάθους, οἱ δὲ ἀποκαθηράμενοι τὸν νοῦν, ἐμβλέπουσι μὲν τῷ κόσμῳ τῶν ὁρατῶν, κατανοοῦσι δὲ τὰς τῶν νοητῶν

Reg. primo non legi ; ob idque a Tilmanno qui eo codice usus fuerat, Latine redditum non fuisse. Sed hæc ex mss. Anglicis cum interpretatione Richardi Montacutii editioni Parisiensi accessisse a typographis didicimus. Neque sane illud omittendum, quæ Richardus Montacutius in suis codicibus reppererat, eadem et in nostris quoque, si Regium primum excipias, reperiiri.

(70) Edili, συνειδήσεως, ex sua conscientia. At quinque mss., συστάσεως, ex propria structura : quam lectionem si nihil aliud verisimilem redderet, certe auctoritas Eusebii, apud quem ita legitur, eam satis confirmaret.

ὑποστάσεις καὶ οὐσίας. Τὰ μὲν γὰρ ὁρατὰ ἐναντι-
σεως δεῖται· διὰ τοῦτο Ἐμβλέπουσι· τὰ δὲ νοητὰ
χρηῖται λόγου διεξοδικοῦ· διὸ εἰρηται, *Κατανοοῦσι*.
Πλὴν ὅτι πρῶτον δεῖ ἐμβλέψαι τοῖς ἔργοις Κυρίου·
καὶ τότε εἰς τὸ κατανοῆσαι αὐτὰ προσελθεῖν. Ὅποιος
ἦν ὁ περὶ (71) αὐτοῦ λέγων· Αὐτὸς γὰρ μοι ἔδωκε
τῶν ὄντων γνῶσιν ἀψευδῆ, εἰδέναι σύστασιν
κόσμου, καὶ ἐνέργειαν στοιχείων, ἀρχὴν καὶ τέλος
καὶ μεσότητά χρόνων, τροπῶν ἀλλαγὰς, καὶ με-
ταβολὰς καιρῶν, ἐνιαυτῶν κύκλους, καὶ ἀστέρων
θέσεις, φύσεις ζώων, καὶ θυμὸς θηρίων, πνευμά-
των βίας, καὶ διαλογισμοὺς ἀνθρώπων, διαφορὰς
φυτῶν, καὶ δυνάμεις ῥιζῶν.

165. Τὸν αἰχμάλωτος ὁ λαὸς μου ἐγενήθη, διὰ
τὸ μὴ εἰδέναι αὐτοὺς (72) τὸν Κύριον· καὶ πλῆθος
ἐγενήθη νεκρῶν διὰ λιμὸν ἄρτου, καὶ δίψος (75)
ὑδατος. Ταῦτα καθ' ἱστορίαν δυνατόν τυχεῖν τῆς
ἐξηγήσεως ἐπὶ τῶν καιρῶν τῆς ἐσχάτης πολιτορίας
τῶν Ἰουδαίων· τῶν μὲν εἰς αἰχμαλωσίαν ἀπαχθέντων,
τῶν δὲ ἐν λιμῷ καὶ δίψει διασπαρέντων. Καὶ ἡ αἰτία
σαφὴς, δι' ἣν ταῦτα πεπόνθασιν· ὅτι ἐπιδημήσαντα
αὐτοῖς τὸν Κύριον οὐκ ἐπέγνωσαν (74). Ὅστε δὲ καὶ
ἡμῖν οἰκισθῆναι τὴν ἐκ τῆς λέξεως παραίνεσιν.
Ἐκεῖνα λέγομεν, ὅτι οἱ διώκοντες τὸ μέθυσμα, καὶ
μετὰ τῆς ἀπηγορευμένης μουσικῆς τὸν οἶνον πίνον-
τες, καὶ θεάματα μὲν ἀτόποις τὰς ὕψεις ἐνασχολοῦν-
τες, τοῖς δὲ ἔργοις Κυρίου ἐμβλέπουν μὴ ἀνεχόμενοι,
διὰ τὸ φιλήθοναι εἶναι μάλλον ἢ φιλόθεοι, αἰχμάλωτοι
γίνονται καὶ ὑποχέρι τοῖς ὑπανταντοῖς. Ἀλλὰ καὶ
ἐλθὼς ἐν αὐτοῖς νεκρῶν ἐγενήθη διὰ λιμὸν, καὶ
ὑδατος ἀπορίαν. Οἱ γὰρ τὴν ἐπιβάλλουσαν ταῖς ψυ-
χαῖς τροφὴν μὴ προσέμενοι, νεκροὶ γίνονται τοῖς
παραπτώμασι, καὶ οἱ ἐπὶ ὑδατος ἀναπαύσεως μὴ
ἐκτρεφόμενοι, μηδὲ ζητοῦντες πλεῖν ἐξ ἐκείνου τοῦ
ὑδατος περὶ οὗ φησι πρὸς τὴν Σαμαρείτιν ὁ Κύριος,
ὅτι Ὅς ἂν πίη ἐκ τοῦ ὑδατος οὗ ἐγὼ δώσω αὐτῷ,
οὐ μὴ διψήσῃ (75) εἰς τὸν αἰῶνα· οὗτοι γίνονται
νεκροί. Ἄκουε γὰρ, ὅτι πλῆθος νεκρῶν ἐγενήθη, οὐ
διὰ λιμὸν μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ δίψαν ὑδατος· ἐπειδὴ
ἀπ' ἐκείνου ἐπινεν τοῦ ὑδατος, οὐ καὶ ἡ Σαμαρείτις·
Ὅς γὰρ ἂν πίη, φησὶν, ἐκ τοῦ ὑδατος ἐκείνου, διψήσει
πάλιν· οὐκ ἐπινεν δὲ ἐκ τοῦ ὑδατος τοῦ ἀλλομένου εἰς
ζωὴν αἰώνιον. Προτρεπτικὸν δὲ τοῦτο ἐπὶ τὴν γνῶσιν.
Εἰ γὰρ διὰ τὸ μὴ εἰδέναι τὸν Κύριον αἰχμάλωτοι
γίνονται, ζηλωτέον ἡμῖν τὸ τῆς γνώσεως χάρισμα.
Τάχα δὲ (76) ἡ ἀληθὴς νέκρωσις οὐ διὰ λιμὸν ἄρτου,
οὐδὲ διὰ δίψαν ὑδατος τούτου τοῦ αἰσθητοῦ, ἀλλὰ διὰ
λιμὸν τοῦ ἀκοῦσαι λόγον Κυρίου ταῖς ψυχαῖς τῶν

A ac earum rerum quæ sola ratione capi possunt,
substantias considerant et essentias. Visibilia nam-
que indigunt contenta oculorum acie; ob id *Respiciunt*:
quæ vero ratione sola queunt intelligi, expansa et
fusa ratiocinatione egent: quapropter dictum est :
Considerant. Sunt tamen primum respicienda Domi-
ni opera, atque tunc ad ea considerata progre-
diendum est. Ejusmodi erat, qui de se ipso dixit :
Ipse enim dedit mihi horum quæ sunt scientiam
veram, ut sciam mundi dispositionem, et virtutem
elementorum; initium et finem et medietatem tempo-
rum, conversionum permutationes, et mutationes
temporum, annorum cursus, et stellarum situs, na-
et cogitationes hominum, differentias plantarum, et

165. Vers. 15. *Igitur captivus populus meus factus*
est, eo quod ipsi non cognoverint Dominum: et mul-
titudo mortuorum fuit propter famem panis, et sitim
aquæ. Hæc secundum historiam de tempore extremæ
Judeorum obsidionis possunt explicari; quando aliis
in captivitatem abductis, alii fame et siti interierunt.
Et causa cur hæc fuerint perpassi, clara est et
manifesta, quod Dominum cum ipsis diversantem
non cognovere. Quare animadversio in his verbis
contenta nobis etiam potest accommodari. Ist hæc
dicimus, quod qui consecrantur ebrietatem, vinumque
ad musicos concentus interdictos bibunt, et oculos
suos occupant in spectandis turpibus spectaculis, no-
luntque opera Domini respicere, eo quod volupta-
tum et deliciarum magis quam Dei sint amatores,
captivi sunt, et in servitutem rediguntur ab inimicis
suis. Quin etiam inter ipsos mortuorum fuit multi-
tudo, propter famem et aquæ penuriam. Etenim
escam animabus convenientem qui non accipiunt,
moriuntur per peccata: et qui ex aqua refectionem
¹¹ *non enutriuntur, neque de illa aqua bibere sata-*
gunt, de qua locutus est Dominus ad Samaritanam:
Qui biberit ex aqua quam ego dabo ei, non sitiet in
æternum ¹²; hi ipsi mortui sunt. Audi enim hanc
mortuorum multitudinem contigisse non ob famem
solum, sed etiam propter aquæ sitim, eo quod ab
illa biberent aqua, unde et 497 mulier illa Sa-
maritana biberat: Quisquis enim, inquit, biberit
ex illa aqua, sitiet iterum ¹³; de aqua autem in
vitam æternam saliente ¹⁴ non biberant. Cæterum
id nos invitat ad intelligentiam comparandam.
Etenim si, propterea quod non cognoverunt Domi-
num, abducuntur captivi, nobis studio omni ad-
nitendum est ut intelligentiæ cognitionisque donum
consequamur. Fortassis autem mors vera non ob

¹¹ Sap. vii, 17-20. ¹² Psal. xxii, 2. ¹³ Joan. iv, 15. ¹⁴ ibid. ¹⁵ ibid. 14.

(71) Veteres aliquot libri, ὁ περὶ. Vocula ὁ in edi-
tis desideratur.

(72) Editi, αὐτοῦ. At mss. quinque, αὐτοῦς.

(73) Antiqui tres libri, ἄρτου καὶ δίψος. Editi
ἄρτου καὶ δίψαν· ubi notari potest, vocem ἄρ-
του neque in duobus aliis codicibus, neque apud
LXX, aut apud Eusebium inveniri.

(74) Codices tres, ἐγνώσαν. Hoc ipso in loco

quinque mss., Ὅστε δὲ καὶ. Abest δὲ ab excusis.

(75) Editi et Reg. tertius, οὐ μὴ διψήσῃ. Alii
quidam mss., διψήσῃ. Aliquanto post antiquus
Combesii codex et alii quatuor, ἀπ' ἐκείνου ἐπι-
νον, nec aliter legerat interpretes. At editi, οὐκ ἐπι-
νον.

(76) Editi, δὲ καὶ. Vocula καὶ in quinque mss.
deest.

famem panis, neque ob huiusce sensibilis aquae sitim, sed propter famem audiendi verbum Domini ¹⁸; in eorum qui non auscultant animas grassatur. Non enim in pane solo vivit homo, sed in omni verbo quod procedit de ore Dei ¹⁹. Ob hanc causam Dominus non interficiet fame animas iustorum ²⁰, et: Junior fui: etenim senui, et non vidi justum derelictum, nec semen ejus quærens panes ²¹; et: Filii thalami nuptialis, quandiu cum illis est sponsus, non possunt jejungere ²². Ubi autem fames et sitis grassantur, ibi quoque mors. Quapropter ne pereamus fame, celestem conquiramus panem, et ne siti aduramur, inquiramus aquam illam de qua Dominus dixit: Si quis biberit ex aqua illa quam ego dabo ei, non sitiet in æternum ²³.

166. Vers. 14, 15. Et dilatavit infernus animam suam, et aperuit os suum, ut non cesset. Et descendit inclyti, et magni, et divites, et pestilentes ejus, et qui exsultat in ea. Et humiliabitur homo, et dedecorabitur vir, et oculi sublimes humiliabuntur. Nobis ut poneret ob oculos ingentem pereuntium multitudinem, infernum affirmavit os suum dilatare. Quemadmodum fieri solet in animalibus, quæ præ ingenti fame et inedia escam avidè rapiunt, atque ecce inhiantia os dilatant: ita, inquit, et infernus os suum reddere dictus est amplius atque capacius. Fortasse autem nobis hic sermo indicat communem quemdam locum qui sit in intimis terræ visceribus collocatus, sitque obscurus ab omni parte et tenebrosus, sedem esse inferni, docetque forte, foramen quoddam ad terræ concava pertingere, per quod animabus ad gravissimam pœnam damnatis patet descensus: quod foramen, ut valeat suscipere universos, ob eorum qui intereant multitudinem, amplius ait esse factum ac latius. Neque enim animal quoddam est infernus, neque potestas quædam mortuis præfecta, juxta fabulosum ethnicorum commentum. Illi igitur propterea quod non cognoverint Dominum, in captivitatem redacti, et fame ac siti spiritualis alimentum marcescentes, cum inclytis et magnis et divitibus et pestilentibus descendunt in infernum. Sunt autem tria quæ peccatoribus intentantur; captivitas, mors, descensus in infernum. Captivitas quidem ipse est a pristina vita lapsus, per dolum fraudemque inimici, qui nos de paradisi beatitudine deturbavit: mors vero abalienatio est a præcepto vitam largiente: descensus denique ad infernum, est a Deo separatio, quæ ob plurimam peccatorum congeriem et affectionem, 498 summò bono adversantem contingit. Nam ut iustus una cum Christo jam consurrexit, atque una cum ipso sedit in cælestibus: ita injustus jam captivus et

¹⁸ Amos viii, 11. ¹⁹ Matth. iv, 4. ²⁰ Prov. x, 5.

(77) Antiqui tres libri, *μόνον*.

(78) Veteres duo libri, *ἄρτον τὸν ἐπιούσιον, panem quotidianum*. Paulo post editi, ὃ ἐγὼ. At quinque mss., οὗ ἐγὼ.

(79) Illud, καὶ ὁ ἀγαλλιώμενος ἐν αὐτῇ, et qui exsultat in ea, apud LXX nequaquam legitur.

ἀνηκῶν ἐγγίνεται. Οὐ γὰρ ἐπ' ἄρτῳ *μόνῳ* (77) ζήσεται ἄνθρωπος, ἀλλὰ ἐπὶ παντὶ *ρίμῳ* ἐκπορευομένῳ διὰ στόματος Θεοῦ. Διὰ τοῦτο Οὐ λιμοκτονήσει Κύριος ψυχὰς δικαίων· καὶ, Νεώτερος ἐγενόμην· καὶ γὰρ ἐγήρασα, καὶ οὐκ εἶδον δίκαιον ἐγκαταλελειμμένον, οὐδὲ τὸ σπέρμα αὐτοῦ ζητοῦν ἄρτους· καὶ, Οἱ υἱοὶ τοῦ θυμῶνος, ὅσον μετ' αὐτῶν ἐστὶν ὁ θυμῶς, οὐ δύναται νηστεύειν. Ὅπου δὲ λιμὸς, καὶ δίψα, ἐκεῖ καὶ ἡ νεκρότης. Ἵνα οὖν μὴ λιμοκτονῶμεν, ζητήσωμεν τὸν ἄρτον τὸν ἐπουράνιον (78), μὴδὲ τῷ δίψῃ καταφυγόμεν, ζητήσωμεν τὸ ὕδωρ περὶ οὗ εἶπεν ὁ Κύριος, ὅτι Ἐάν τις πίη ἐκ τοῦ ὕδατος οὗ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, οὐ μὴ διψήσῃ εἰς τὸν αἰῶνα.

166. Καὶ ἐπλάτυνεν ὁ ᾄδης τὴν ψυχὴν αὐτοῦ καὶ διήνοιξε τὸ στόμα αὐτοῦ, τοῦ μὴ διαλιπεῖν. Καὶ καταβήσονται οἱ ἐνδοξοὶ, καὶ οἱ μεγάλοι, καὶ οἱ πλούσιοι, καὶ οἱ λοιμοὶ αὐτῆς, καὶ ὁ ἀγαλλιώμενος ἐν αὐτῇ (79). Καὶ ταπεινωθήσεται ἄνθρωπος, καὶ ἀτιμασθήσεται ἄνθρωπος, καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ οἱ μετέωροι ταπεινωθήσονται. Ἵνα τὸ ἄδρὸν τῶν ἀπολλυμένων ὁ λόγος ἡμῖν παραστήσῃ πλατύνειν ἐφ' ἃν βῇ τὸ στόμα αὐτοῦ. Ὅσπερ ἐπὶ τῶν ζώων, ὅσα λάθρως ὑπὸ πολλῆς ἐνδείας τὴν τροφὴν διαρπάζει, καὶ πλατύνει τὸ στόμα περιτενόμενον τῇ τροφῇ· οὕτως, φησί, καὶ ὁ ᾄδης τὸ αὐτοῦ στόμα εὐρυχωρότερον ποιεῖν εἴρηται. Τάχα δὲ ἡμῖν ὁ λόγος ἐνδείκνυται κοινὸν τινα τόπον ἐν τῷ ἐσωτάτῳ τῆς γῆς, ἐπίσκιον πανταχόθεν, καὶ ἀλαμπῆ, τὸ τοῦ ἔδου χωρίον εἶναι· στόμιον δὲ τι ἐπὶ τὰ κοῖλα καθήκον, δι' οὗ τὴν χάθοδον εἶναι ταῖς πρὸς τὸ χεῖρον κατεγνωσμέναις ψυχαῖς· ὃ διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἀπολλυμένων, ὥστε ὑποδέεσθαι πάντας, εὐρυχωρότερόν φησι γεγενῆσθαι. Οὐ γὰρ δὴ ζῶν τι ὁ ᾄδης, οὐδὲ δύναμις τις ἐπιτεταγμένη (80) τοῖς ἀποθνήσκουσιν, κατὰ τὴν μυθοποιάν τῶν ἔξωθεν. Οἱ οὖν διὰ τὸ μὴ εἰδέναι τὸν Κύριον, αἰχμάλωτοι γενόμενοι, καὶ λιμῷ καὶ δίψῃ τῆς πνευματικῆς τροφῆς ἐκταχέντες (81), εἰς ἔδου καταβαίνουσι, μετὰ τῶν ἐνδόξων, καὶ μεγάλων, καὶ πλουσίων, καὶ λοιμῶν. Τρία δὲ ἐστὶ τὰ περὶ τοῦς ἀμαρτάνοντας ἀπειληθέντα· αἰχμαλωσία, καὶ νέκρωσις, καὶ εἰς ἔδου χάθοδος. Αἰχμαλωσία μὲν γὰρ ἐστὶν ἡ ἀπὸ τῆς προηγούμενης ζωῆς κατὰπτωσις, κατὰ ἀπάτην τοῦ ἐχθροῦ ὑπεξάγοντος τῆς ἐν τῷ παραδείσῳ μακαριότητος· νέκρωσις δὲ, ἡ τῆς ζωοποιοῦ ἐντολῆς ἀλλοτρίωσις· εἰς ἔδου δὲ κατὰβασις, ὃ διὰ τὴν πολλὴν τῆς ἀμαρτίας χύσιν, καὶ τὴν ἐναντίαν τῷ ἀγαθῷ (82) διάθεσιν, ἀπὸ Θεοῦ γινόμενος χωρισμὸς. Ὅσπερ γὰρ ὁ δίκαιος ᾄδης συνηγέρθη Χριστῷ, καὶ συνεκάθισεν ἐν τοῖς ἐπουρανίοις· οὕτως ὁ ἀδίκος αἰχμάλωτος ᾄδης καὶ νεκρὸς, καὶ εἰς ἔδου διὰ τῶν

¹⁹ Psal. xxxvi, 25. ²⁰ Marc. ii, 19. ²¹ Joan. iv, 15.

(80) Editi cum duobus mss., ἐπιτεταγμένη. Alii tres mss., ἀποτεταγμένη.

(81) Veteres quinque libri, ἐκταχέντες. Editi, ἐνταχέντες.

(82) Editi, τῶν ἀγαθῶν. At quinque mss. in contextu.

πρὸς θάνατον ἀμαρτημάτων καταβεβηκώς λέγεται. Διαφορὰς δὲ ταγμάτων καταβαινόντων εἰς τὸν ᾗδην ὁ λόγος ἀπρηριθήσατο. Πρῶτον τοὺς ἐνδόξους· οὗτοι (83) δ' ἂν εἴεν οἱ ἐν ὑπολήψει τινὶ δεξιᾷ, οὐ πάντως ἔχοντες τῷ ἐπιφανομένῳ σχήματι τὴν ἐκ τοῦ βίου μαρτυρίαν ἀκολουθοῦσαν· εἴτα οἱ μεγάλοι, οἱ ἐν δυνάμει τινὶ καὶ ἀρχῇ τῶν πολλῶν ὑπερέχοντες· καὶ οἱ πλούσιοι, οἱ πολὺ πλῆθος χρημάτων ἀδίκον περιβεβλημένοι, ἢ οἱ ἀκόρεστον τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ πλείονος ἔχοντες· καὶ οἱ λοιμοὶ αὐτῆς, ὅσοι δίκην νόσου φθοροποιῶν κατὰ διάδοσιν ἐπινεμομένης, τοὺς προσιώντας (84) αὐτοῖς διαφθείροντες, ἥτοι ἐκ μοχθηρᾶς διδασκαλίας, ἢ ἐκ τοῦ κατὰ τὴν ἀμαρτίαν ἐρεθισμοῦ, λοιμοὶ δικαίως προσαγορεύονται· οἷτινες καταβαίνουσιν εἰς τὸν ᾗδην. Καὶ ὁ ἀγαλλιώμενος, φησὶν, ἐν αὐτῇ (85). Οὗτος δ' ἂν εἴη ὁ ἐν σαρκὶ Ἰουδαῖος, τῇ γῆν Ἱερουσαλὴμ ἐναγαλλιώμενος, πρὸς δὲ τὴν ἀποκειμένην τοῖς ἁγίοις τοῦ Θεοῦ (86) μακαριότητα μὴ βλέπων. Τῆρε· δὲ, ὅτι τὸ, Ἐν αὐτῇ, κατὰ τὴν κοινήν συνήθειαν εἴρηται. Ὡς καὶ ἐπὶ τῶν (87) ἰδιωτικῶν οἰκῶν πολλάκις τοὺς ὑπερέχοντας αὐτοὺς προσαγορεύεσθαι ὑπὸ τῶν ἐνοικούντων σύνηθες. Τοιοῦτόν ἐστι καὶ τὸ, Οἱ θεμέλιοι αὐτοῦ ἐν τοῖς ὄρεσι τοῖς ἁγίοις. Καὶ ὁ τοῖνον ἀγαλλιώμενος ἐν αὐτῇ, εἰς ᾗδου καταβήσεται.

157. Καὶ ταπεινωθήσεται ἄνθρωπος, φησὶ, καὶ ἀτιμασθήσεται ἄνθρωπος. Οὐ τόπω (88) παθεῖν ἐστὶ τὴν ταπεινώσιν, ὅσον ἐν προαιρέσει. Ὑψοῦται μὲν γὰρ ὁ δικαίος τῷ οὐρανίῳ φρονήματι, ταπεινοῦται δὲ ὁ ἀσεβής διὰ τὴν πρὸς τὰ κάτω συμπάθειαν. Ὁ μὲν γὰρ κοινὸς ἄνθρωπος, ὁ μόνος (89) τοῖς κοινοῖς τῆς φύσεως πλεονεκτημασιν ἐπληρούμενος, μὴ ζῶν κατὰ τὴν ἐνυπάρχουσαν αὐτῷ ἐκ τῆς πρώτης κατασκευῆς δύναμιν, ταπεινοῦται· ὁ δὲ ᾗδην καὶ ἐν προκοπῇ τινὶ γενόμενος, καὶ ἄξιος ᾗδην τοῦ ἀνὴρ χρηματίζειν, ἐπειδὴν καταμαλακισθεὶς ἐνδῶ πρὸς τὰ πάθη, ἀτιμασθήσεται. Διὰ τοῦτο ὁ μὲν Ἀνθρώπος ταπεινωθήσεται, ὁ δὲ Ἀνὴρ ἀτιμασθήσεται· ὅτι ὁ μὲν τὸ (90) κοινὸν οὐκ ἐφύλαξεν, ὁ δὲ καὶ τὸ ἐξ ἀσκήσεως αὐτῷ περιγόμενον ἀγαθὸν διὰ τῆς ἐπὶ τὸ χεῖρον τροπῆς ἐξη-

A mortuus esse, atque in infernum descendisse dicitur ob lethalia peccata. Porro varios ordines eorum qui ad inferos descendunt, recensuit Scriptura. Primum enumerat inclitos; hi autem sunt, qui quadam existimatione sibi comparata, vitæ testimonium exteriori habitudini conveniens neulquam habent: deinde numerantur magni, qui in potestate quadam et in principatu constituti vulgo præstant: tum divites qui ingentem divitiarum copiam injuste acquisierunt, aut qui inextplebili opum majorum desiderio tenentur: postremum ejus pestilentes, qui instar mortiferi ejusdam morbi per vices serpentis, eos qui ad se accedunt corrumpentes, aut ob pravam doctrinam, aut ob quemdam fomitem et incitabulum peccati, jure ac merito nominantur pestilentes.

B Hi sunt qui descendunt in infernum. Et qui, inquit, exsultat in ea. Hic ille fuerit Judæus ipse secundum carnem, qui in terrestri Jerusalem exsultat, nec ad beatitudinem sanctis Dei præparatam respicit. Illud autem, In illa, dici observabis juxta vulgatam consuetudinem. Ita et in privatorum domibus, solent ipsi sæpe ab iis qui eas incolunt, vocari præcellentes ac superiores. Ejus generis est et illud: Fundamenta ejus in montibus sanctis¹¹. Igitur qui etiam in ea exsultat, in infernum descendet.

167. Et, inquit, humiliabitur homo, et dedecorabitur vir. Non æque loco humiliari contingit, ac animo. Exaltatur quidem justus cœlesti animi sensu, impius vero terrenorum studio affectuque humiliatur. Homo quidem vulgaris qui de solis communibus naturæ dotibus effertur, si secundum virtutem sibi a prima conditione insitam nequaquam vivit, humiliatur: sed qui jam progressum aliquem fecerit, jamque fuerit dignus qui vir appelletur, is si emollius et fractus cupiditatibus et vitis sese mancipaverit, dedecorabitur. Quapropter Homo humiliabitur, et vir dedecorabitur: quippe ille communia non custodivit; hic vero utpote conversus ad improbitatem, etiam eo bono quo. I usu exercitioque sibi comparaverat mulctatus est. Homo qui-

¹¹ Psal. LXXXVI, 1.

(83) Veteres quinque libri, οὗτοι. Editi, αὐτοί.

(84) Editi, τοὺς πλησιόντας. At mss. quinque, τοὺς προσιώντας.

(85) Editi, καὶ ὁ ἀγαλλιώμενος οὐκ ἐστὶ, φησὶν, ἐν αὐτῇ, quæ interpres ita reddiderat, Et nemo relinquitur qui in ea gloriabitur. Sed si ita est, non cohererebit oratio. Scriptor enim, si sibi constare vult, hoc dicat oportet, fore ut, qui in terrestri Jerusalem gloriatur, is cum aliis non paucis in infernum descendat. Sed hunc locum ex quatuor mss. restitimus. Neque non etiam lectio Regii tertii probari potest, in quo ita scriptum invenimus, καὶ ὁ ἀγαλλιώμενος, φησὶν, ἐν αὐτῇ· siquidem duas has voces, ἀγαλλιώμενος et ἀγαλλόμενος, idem plane valere norunt vel infantes.

(86) Illud, τοῦ Θεοῦ, alio loco in tribus mss. ponitur, nempe post vocem μακαριότητα, ad Dei beatitudinem. Ibidem editi, ἐμὲ λέπων. At quinque mss., βλέπων.

(87) Illa, Ὡς καὶ ἐπὶ τῶν, etc., obscura cum sint et intellectui difficilia, mirum videri non debet, si

diverse a viris doctissimis Montacutius et Combefisius vertantur. Ille ita interpretatur est: Quemadmodum in familiis privatorum patres ac matres familias, ipsos sæpe nominari moris est, ab omnibus qui pertinent ad familias easdem: hic hoc modo, Ut eorum, qui præcellere nomine, ab iis, qui eas colunt, appellentur. Nos quibus neutra interpretatio placebat, aliter quidem interpretati sumus: sed fortasse non felicius.

(88) Ubi in editis et in quinque mss. legitur, Οὐ τόπω παθεῖν, ait vir conjecturarum amantissimus Combefisius, fortasse legendum esse, Οὐχ ὅπως παθεῖν. Ut ut hæc sunt, receptam lectionem retinimus. Aliquanto post Colb. secundus, ταπεινοῦται δὲ ὁ ἀνὴρ ἀσεβής.

(89) Veteres aliquot libri, ὁ μόνος. Statim editi, κατὰ τὴν πρώην ἐνυπάρχουσαν αὐτῇ ἐκ τῆς. At quinque mss. ut in textu.

(90) Veteres quinque libri, ὁ μὲν τό. Editi, ὁ μὲν τοι.

dem humiliatur: *Oculi enim Domini sublimis, homo autem humilis* ²²: vir vero dedecoratur, tanquam qui Deum, violatis ejus præceptis, ducat pro nihilo. Nam qui eum nihili faciunt, afficiuntur ignominia, uti didicimus in primo Regnorum libro, Domino dicente: *Glorificantes me glorificabo, et qui spernunt me, ignominia ipsis inuretur* ²³. Vir igitur dedecorabitur ⁴⁹⁹ per suum ipsius peccatum: dedecus enim et infamiam infert peccatum. *Resurgent enim*, inquit, *hi in vitam æternam, et isti in opprobrium et dedecus æternum* ²⁴. Cum enim honor dignitatis sit remuneratio; dignitas vero, virtutis præmium; sanctis quidem tum honor, tum dignitas tribuitur, impii vero contraria recipiunt. Honorat enim dignos Deus. Nam ipse est id quod vere honorandum est, honoremque tribuit: quare qui ignominia notatur, honorem nequit assequi. Unumquemque autem dedecorant turpitudinis ac infamiae vitia, coram omni creatura exposita. *Et oculi*, inquit, *sublimis humiliabuntur*. Quicunque animo sursum erecto, auctorem horumque omnium sunt intuiti, ii oculos habent sublimis, utpote qui super omnia corpora mentem suam attollant. Sed si postea ob falsas opiniones et ingens terrenarum rerum studium, nihil eorum quæ magna sunt, possint amplius contemplari, imo dediti sint toti corporeis deliciis voluptatibusque, jure optimo dicuntur humiliari.

68. Vers. 16. *Et exaltabitur Dominus Sabaoth in judicio*. Hoc est, per æquam retributionem eorum quæ sunt prius commemorata, exaltatur Dominus Deus in judicio; adeo ut ex iis, quæ ad Dei gloriam et honorem faciunt, hoc unum sit, judicium videlicet, quod de impiis per ratione et merito operum a judice profertur. Quare et in ipso judicio altitudo sapientiæ potestatisque Domini conspicitur. Quemadmodum enim qui sapientiam ordinis rerum cælestium speculantur, in stellarum situ, motu, atque in mutua ipsarum habitudine effulgentem, jam intelligunt sapientiæ ejus magnificentiam, sic ut dicere valeant: *Sapientiæ ejus non est numerus* ²⁵; pari modo qui judicii respiciunt rationes, iis non minori futura est admirationi hæc judicii sapientia et prudentia; nec non æquitas illa, qua vel pro minimis et minutissimis unicuique meritam mercedem rependit ²⁷. Fortasse ergo singulis rebus bene gestis Deum exaltamus; adeo ut exaltetur per temperantiam nostram, exaltetur quoque per justitiam nostram. Cum autem hæc perficiantur Dei auxilio, ubi nos susceptos erexerit, sua nos ope sufficiens ac firmans, tum dicimus: *Exaltabo te, Domine, quoniam suscepisti me* ²⁸. Sunt autem multæ Dei

²² Isa. II, 11. ²³ I Reg. II, 30. ²⁴ Dan. XII, 2. ²⁵ Psal. CXLVI, 5. ²⁷ Matth. XVI, 27. ²⁸ Psal. CXLVI, 5.

(91) Editi, καὶ εἰς. At quinque mss. καί.

(92) Ita mss. quinque. Editi vero, τῷ ὑπὲρ πάντων.

(93) Codices quinque, ἐγγινόμενον. Editi, γινόμενον. Aliquanto post mss. nonnulli, δυνάμειος τοῦ

μῶθη. Ὁ μὲν γὰρ ἄνθρωπος ταπεινῶνται· Ὁ γὰρ ὀφθαλμοὶ Κυρίου ὕψιλοι, ὁ δὲ ἄνθρωπος ταπεινός· ὁ δὲ ἄνθρωπος ἀτιμάζεται, ὡς ἐξουθενῶν τὸν Θεὸν διὰ τῆς τῶν ἐντολῶν παραβάσεως. Οἱ γὰρ ἐξουθενῶντες αὐτὸν ἀτιμασθήσονται, ὡς ἐν τῇ πρώτῃ τῶν Βασιλειῶν ἡκούσαμεν τοῦ Κυρίου λέγοντος· *Τοῖς δοξάζουσίν με δοξάσω, καὶ οἱ ἐξουθενούντές με ἀτιμασθήσονται*. Ἀτιμασθήσεται οὖν ἄνθρωπος ὑπὸ τῆς ἰδίας ἁμαρτίας· ἀτιμοποιεῖ γὰρ ἡ ἁμαρτία. Ἀρασθήσονται γὰρ, φησὶν, οὗτοι εἰς ζωὴν αἰώνιον, καὶ οὗτοι εἰς ἐνεδίσιμον καὶ (91) αἰσχύνην αἰώνιον. Ἐπειδὴ γὰρ τιμὴ ἐστὶ γέρας ἀπόδοσις, γέρας δὲ ἐστὶν ἄθλον ἀρετῆς· τοῖς μὲν ἁγίοις καὶ τιμὴ καὶ γέρας ἀπονέμεται, τοῖς δὲ ἀσεβέσι τὰ ἐναντία. Τιμὰ μὲν γὰρ ὁ Θεὸς τοῖς ἀγίοις. Αὐτοὺς γὰρ ἐστὶ τὸ δόντως τίμιον, καὶ τιμῆς παρεκτικόν· διότι οὐ δύναται τὴν τιμὴν περιποιῆσαι ὁ ἡτιμωμένος. Ἀτιμάζει δὲ ἕκαστον τὰ πάθη τῆς αἰσχύνης, ἐπὶ τῆς κτίσεως πάσης ἀνακαλυπτόμενα. Καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ, φησὶν, οἱ μετέωροι ταπεινωθήσονται. Ὅσοι ἐπάραντες εἰς ὕψος ἑαυτῶν τὴν διάνοιαν, εἶδον τὸν καταδείξαντα ταῦτα πάντα, οὗτοι ἔχοντες μετέωρους τοὺς ὀφθαλμούς, τῷ ὑπεράνω πάντων (92) σωματίων ἀγαγεῖν τὴν διάνοιαν· εἶτα διὰ ψευδοδοξίας, καὶ τῆς πολλῆς περὶ τὰ ὕλικά προσπαθείας, οὐδὲν ἐτι τῶν μεγάλων θεωρεῖν ἠνέσχοντο. ἄλλ' ὅλοι γινόμενοι τῆς σωματικῆς ἀπολαύσεως, ταπεινωθῶσι δικαίως λέγοντα

168. Καὶ ὑψωθήσεται Κύριος Σαβαὶθ ἐν κριματι. Τούτεστι, κατὰ τὴν δικαίαν ἐπὶ τῶν προειρημένων ἀνταπόδοσιν, ὕψεται Κύριος ὁ Θεὸς ἐν κριματι· ὡς ἐν τῶν εἰς δόξαν Θεοῦ συντεινόντων εἶναι καὶ τὸ ἐπὶ τοῖς ἀσεβέσι κρίμα κατὰ τὴν ἀξίαν τῶν ἔργων ἐγγινόμενον (93) παρά τοῦ κριτοῦ· ὥστε καὶ ἐν τῇ κρίσει θεωρεῖσθαι τὸ ὕψος τῆς συνέσεως καὶ τῆς δυνάμεως τοῦ Κυρίου. Ὡς γὰρ οἱ θεωροῦντες τὴν σοφίαν τῆς διατάξεως τῶν οὐρανίων, κατὰ τὴν τῶν ἀστέρων θέσιν καὶ φορὰν καὶ σχέσιν ἣν ἔχουσι πρὸς ἀλλήλους, τῆς συνέσεως αὐτοῦ τὸ μεγαλεῖον νοοῦσιν, ὥστε ἂν δύνασθαι εἰπεῖν, *ὅτι τῆς συνέσεως αὐτοῦ οὐκ ἔστιν ὁρίσθαι*· οὕτως οἱ βλέποντες τοὺς τῆς κρίσεως λόγους, οὐχ ἥττον θαυμάσονται τὸ ἐν τῇ κρίσει σοφὸν καὶ συνετὸν, καὶ μέχρι τῶν λεπτοτάτων ἀνταποδοτικῶν ἕκαστω τοῦ πρὸς ἀξίαν. Τάχα οὖν καὶ ἕκαστον κατόρθωμα ὕψομεν τὸν Θεόν· ὥστε ὕψοῦσθαι αὐτὸν ἐν τῇ σωφροσύνῃ ἡμῶν, καὶ ὕψοῦσθαι αὐτὸν ἐν τῇ δικαιοσύνῃ ἡμῶν. Ταῦτα δὲ ἐπειδὴ διὰ τῆς συνεργίας (94) τοῦ Θεοῦ κατορθοῦνται, ὅταν ὑπολαβὼν ἡμᾶς ἀνορθώσῃ, ὑπερεῖδων ἡμᾶς τῇ συνεργίᾳ τῇ παρ' ἑαυτοῦ, καὶ στηρίζων, τότε λέγομεν· Ὑψώσω σε, Κύριε, *ὅτι ὑπέλαβές με*. Πολλὰ δὲ αἱ ὕψωσεις τοῦ Θεοῦ, ἧ τε κατὰ γνῶσιν καὶ συνέσιν· καὶ ἡ κατὰ τὴν διέθεσιν τῶν μεγαλειῶν αὐτοῦ, καὶ

Θεοῦ.

(94) Antiqui duo libri, διὰ τῆς ἐνεργείας, per virtutem Dei efficacem. Statim mss. quinque, ἐπορθώσῃ. Editi, ἀνορθώσῃ.

κατὰ τὴν τῶν κριμάτων αὐτοῦ θεωρίαν. Αὐτὸ εἴρηται περὶ τοῦ δικαίου, ὅτι Αἱ ὑψώσεις τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ λάφυρῳ αὐτοῦ. Εἶτα ἐπειδὴ τῇ κατὰ θεωρίαν ὀρθότητι τὸ ἐν τῇ πράξει εὐτονον συντέτακται· Καὶ δομῶσαι διστομοί, φησὶν (95), ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῶν, τούτεστι λόγοι ἐκτέμνοντες τῆς ψυχῆς καὶ ἐκρίζουντες τὰ πάθη. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Κύριος Σαβαὼθ Κύριος λέγεται τῶν στρατιῶν· τότε αἱ στρατιαί, αἱ λειτουργοῦσαι αὐτῷ κατὰ τὸν τῆς κρίσεως καιρὸν, ὑψώσουσι καὶ δοξάσουσιν ἐπὶ τῷ δικαίῳ καὶ ἀπαρалоγίστῳ κρίματι. Τοιοῦτον δὲ τι ὑπονοοῦμεν, ὅτι κρινομένου τοῦ Κυρίου μετὰ τῶν ἀνθρώπων (Ἀὐτὸς γὰρ Κύριος ἔξει εἰς κρίσιν μετὰ τοῦ λαοῦ), μόνος ὁ Κύριος ὑψωθήσεται, οὐδενὸς δικαιουμένου κατενώπιον (96) αὐτοῦ. Τίς γὰρ ὁ συνεσταζόμενος ταῖς ἀπὸ τοῦ κτίσαντος ἡμᾶς εὐεργεσίαις, καὶ ποικίλαις ὁσαὶ οικονομίαις φθανούσαις κοινῶς ἐπὶ πᾶν τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος, ἀποδοῦναι τὰ ἴσα καὶ ἄξια τῶν εἰς αὐτὸν ἐθακότων ἀπὸ τῆς δωρεᾶς τοῦ Κυρίου δυνήσεται; Δύπερ ἀποροῦσιν οἱ ἄγιοι, Τί ἀνταποδώσω τῷ Κυρίῳ, λέγοντες, περὶ (97) πάντων ὧν ἀνταπέδωκέ μοι;

Quid retribuam Domino pro omnibus quæ retribuit mihi 33?

169. Καὶ ὁ Θεὸς ὁ ἅγιος δοξασθήσεται ἐν δικαιοσύνῃ. Ἀκολουθεῖ τῷ ὑψωθῆναι ἐν κρίματι τὸ δοξασθῆναι τὸν ἅγιον ἐν δικαιοσύνῃ. Οἱ πεθεωρηκότες αὐτὸν ὑψούμενον ἐν τοῖς (98) κρίμασιν, οὗτοι καταλαμβάνουσι τὴν δόξαν τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ. Καὶ βοσκηθήσονται οἱ διεσπασμένοι ὡς ταῦροι, καὶ τὰς ἐρήμους τῶν ἀπειλημένων ἄγρες φάγονται. Ὁ γινόμενος αἰχμαλωτὸς λαὸς διὰ τὸ μὴ εἶδεναι τὸν Κύριον, καὶ τῷ περὶ τὸ μέθυσμα ἡμαρτηκέναι, τρόπον βουκολίου βοσκηθήσεται. Οἱ δὲ αὐτοὶ οὗτοί εἰσιν οἱ διεσπασμένοι, κατὰ τὸν τοῦ αἰχμαλωτίζεσθαι αὐτοῦς καιρὸν. Ἀπλὸν δὲ, ὅτι ἐπειδὴν ἡττηθῶμεν ἐν τῷ πολέμῳ ὑπὸ τῶν ἀντικειμένων ἐνεργειῶν, αἰχμαλωτιζόμενοι ὑπ' αὐτῶν, ὥσπερ λάφυρα (99) μετὰ τὴν νίκην, διαρπαζόμεθα. Διαρπασθέντες δὲ, οὐκέτι τὰ τῶν λογικῶν ἴδια εἰς τροφὴν τὴν ἑαυτῶν παραλαμβάνομεν, ἀλλ' ὑπὸ ἀλόγων κινήματων, ὡς ἔτυχε, φερόμενοι, τρόπον ταύρων ἐν τῇ ἐρημίᾳ τοῦ βίου τοῦτου διάζομεν. Διὰ τοῦτο δὲ οὐκ εἴπε, βοῶν, ἀλλὰ ταύρων, ὅτι αἱ μὲν βόες ἀλλήλαις συναγελάζονται, οἱ ταῦροι δὲ διὰ τὸ θυμοειδὲς ὀργίλως ἔχοντες πρὸς ἀλλήλους, διεσπασμένοι (1) ἀπ' ἀλλήλων νέμονται. Ἐπειδὴ δὲ μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν πολλὰ εἰκὸς ἐρημοῦσθαι, τῷ ὑπὸ τῶν πολεμίων ἀπῆχθαι τοῖς οὐκ ἡτορᾶς, διὰ τοῦτο φησι· Καὶ τὰς ἐρήμους τῶν ἀπειλημένων ἄγρες φάγονται. Οἰονεὶ γὰρ, κατὰ ἱστορίαν, ἐπὶ τῆς Βαβυλωνίας ἀποληφθέντες κατεῖχοντο οἱ ἀνάστατοι ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας κατὰ τὴν

A exaltationes : alia sit per cognitionem et intelligentiam, alia vero, dum enarrantur magnifica ejus opera, et dum ejus judicia contemplamur. Quapropter de justo dictum est : *Exaltationes Dei in gutture ejus* 32. Deinde, quoniam vis actionis ac firmitas per rectam contemplationem constituitur, subjungit : *Et gladii ancipites in manibus eorum* 33, hoc est, sermones, qui cupiditates animæ ac turbulentos motus abscindant, ac radicitus evellant. Sed quia Dominus Sabaoth Dominus dicitur exercituum; tunc exercitus ei tempore judicii famulantes, ipsum sunt exaltatori, atque affecturi gloria, ob justum et verax judicium. Aliquid tale futurum esse opinamur, cum Dominus descendet in judicium 500 cum hominibus (*Ipse enim Dominus venit in judicium cum populo* 34), nempe Dominum solum exaltatum iri 35, nemine justificato coram ipso. Quis enim, ejus vita existit ad Conditoris nostri beneficentiam, et ad varias illas dispensationes quæ ad omne genus hominum generatim pertingunt, rependere poterit quod æquum sit, et bonis a se ex Domini dono acceptis dignum? Quamobrem sancti hærent ac dubitant, dicentes :

169. Et Deus sanctus glorificabitur in justitia. Postquam exaltatus est in judicio, consequens est ut sanctus glorificetur in justitia. Qui cum sunt contemplati in judiciis exaltatum, ii gloriā justitiæ ejus comprehendunt. Vers. 17. *Et pascentur direpti tanquam tauri : et deserta eorum, qui capti sunt, agni comedent*. Populus in captivitatem adductus, eo quod Dominum non cognoverant, et inciderant in ebrietatis peccatum, ad modum armentorum pascentur. Hi autem ipsi fuere eo tempore direpti, cum facti sunt captivi. Planum est autem nos, ubi victi fuerimus in bello, ac superati ab adversariis potestatibus, atque ab ipsis in servitutem redacti, tunc post victoriam tanquam exuvias diripi. Cum autem fuerimus direpti, ea quæ rationalium sunt propria, non amplius in nostrum cibum assumimus, sed motibus, ut fors tulerit, vesanis et belluinis abrepti, instar taurorum in vitæ hujus solitudine ætatem degemus. Atque eam ob causam non dixit boves, sed tauros, quod boves inter se gregatim viventibus, tauri ob animum ad iracundiam primum ira in se invicem excandescentes, disjuncti et a se invicem separati pascentur. Quoniam autem verisimile erat loca plurima post captivitatem desertum iri, cum ab hostibus abducendi essent incolæ, idcirco ait : *Et deserta eorum, qui capti sunt, agni comedent*. Nam, juxta historiam 36, in Babylone veluti inclusi detine-

33 Psal. cxlix, 6. 32 ibid. 31 Isa. iii, 14. 30 Isa. ii, 11. 29 Psal. cxv, 12. 28 Il Paral. xxxvi, 20; IV Reg. xxv, 11.

(95) Editi, διστομοί φησιν. Illud φησὶν in quinque mss. non invenitur.

(96) Veteres quinque libri, κατενώπιον. Editi, ἐνώπιον.

(97) Editi, ἀντί. At mss. quinque, περί, nec aliter fuit editum apud LXX

(98) Legitur in aliquibus mss., τοῖς. Editi, ἐν

τοῖς. Illa, quæ non ita multo post occurrunt, καὶ βοσκηθήσονται, etc., longe diversa sunt ab iis quæ et in Hebraico exemplari, et in Vulgata leguntur.

(99) Veteres duo libri, λάφυρον.

† (1) Editi, διεσπαρμένοι. At quinque mss. uti in contextu.

bantur ii, qui ob expeditionem a Nabuchodonosore adversum se susceptam a Judæa fuerant expulsi. Terram igitur ad eos qui capti et præ belli necessitate detenti fuerant, pertinentem, jam in ovium pabulum redactam, agni, inquit, depascant, quod nullas servet antiquæ habitationis reliquias, sed profundum tenerumque gramen ex hominum penuria enutriet. Fortasse autem hic sermo etiam sensu prophetico indicat, quod cum mandatorum divinorum violatores ex antiqua sua in locis sanctis habitatione ejecti sint et expulsi; nos, qui ob peccatum eorum ad salutem per divinam dispensationem vocati sumus, agni quidam ob recentem nostrum in fide ortum appellati, in eorum qui capti sunt locis pascamur, spiritali rationalique eloquiorum Dei alimento tanquam tenero quodam gramine perfruente. Quin et Dominus nuper per fidem natos, agnos appellavit, cum Petro dixit: *Simon Bar Jena, diligis me? Pasce agnos meos* ³⁵.

170. VERS. 18, 19. *Væ his, qui trahunt peccata quasi funiculo longo, et quasi jugi corrigia vitulae, iniquitates, qui dicunt: Cito appropinquent quæ faciet, ut videamus; et veniat consilium sancti Israel ut cognoscamus. Nobis ipsi tum cum peccamus, vincula conficimus et funiculos, quibus vinciamur: quippe juxta multitudinem vel magnitudinem peccatorum, vel majora vel minora animabus nostris lora nectimus, quibus, secundum Jeremiam ³⁶, vincti sumus ac colligati. Quicumque igitur vincuntur carnis sensu, ii terrenis vinculis constringuntur; quibus manus eorum ac pedes cum ligati fuerint, post justam judicis sententiam, ipsi utpote damnati ejiciuntur in tenebras exteriores ³⁷. Ligantur quidem manus ob facta, pedes vero, ob incessum. Nam reipsa unusquisque stringitur peccatorum suorum catenis, ita ut membra singula quæ peccatum admiserint, proprio quodam et peculiari vinculo frenentur et astringantur. Væ igitur, inquit, iis, qui trahunt peccata quasi funiculo longo, hoc est, qui delicto priori secundas, tertias, et alias gradatim impietates, injustitias, lascivias connectunt. Nam oportebat eos qui prius in peccatis fuerant deprehensi, statim post primam vitiatorum implicationem sua ipsorum peccata delere, nedum malis alia adjungerent connecterentque. Fieri quidem non potest ut non peccet humana natura: quandoquidem non est justus in terra, qui faciat bonum, et a peccato abstinereat ³⁸. Fieri tamen potest, ut de peccato per proclivitatem vel per insidiatoris nostri impulsu commisso, confestim mutata sententia agamus poenitentiam, nec*

Α τοῦ Ναβουχοδονόσορ ἐπιστρατεῖαν γενόμενοι. Τὴν οὖν χώραν τὴν διαφέρουσαν τοῖς ἀπειλημένους καὶ κατεχομένους ὑπὸ τῆς τοῦ πολέμου ἀνάγκης μηλόδοτον ὑπὸ πολλῆς ἐρημίας γενομένην ἄρνες, φησὶν, ἐπινεμήσονται, διὰ τὸ μηδὲν λείψανον παλαιᾶς οἰκήσεως φέρειν, ἀλλὰ βαθεῖαν καὶ ἀπαλὴν ἐκ τῆς τῶν ἀνθρώπων ἐρημίας τὴν πόαν ἐκτρέφειν. Τάχα δὲ καὶ προφητικῶς ὁ λόγος αἰνίσσεται, ὅτι τῶν παραβεβηκότων τὰ θεῖα προστάγματα ἐκβληθέντων τῆς παλαιᾶς αὐτῶν ἐν τοῖς ἁγίοις διαγωγῆς, ἡμεῖς οἱ τῷ παραπτώματι αὐτῶν πρὸς τὸ σωθῆναι οἰκονομηθέντες, ἄρνες τινὲς διὰ τὸ (2) εἰς τὴν πίστιν ἀρτιγενεῖς ὀνομαζόμενοι τοῖς τῶν ἀπειλημένων τόποις ἐπινεμόμεθα, τῆς πνευματικῆς καὶ λογικῆς τροφῆς τῶν λογίων τοῦ θεοῦ, οἷον τινος πᾶς ἀπαλῆς ἀπολαύοντες. Καὶ ὁ Κύριος δὲ τοὺς ἀρτιγενεῖς κατὰ τὴν πίστιν ἄρνας προσηγόρευσεν, ἐν τῷ λέγειν Πέτρῳ· *Σίμων Βάρ Ἰωῆ, φιλεῖς με; Βόσκα τὰ ἀγρία μου*.

170. Οὐδὰ οἱ ἐπισπόμενοι τὰς ἁμαρτίας ὡς σχοινίῳ μακρῷ, καὶ ὡς ζυγοῦ ἱμῶντι δαμάλειω τὰς ἀνομίας (3)· οἱ λέγοντες· Τὸ τάχος ἐγγισάτω ἡ κοίτη, ἵνα ἴδωμεν· καὶ ἐλθέτω ἡ βουλὴ τοῦ ἀγίου Ἰσραὴλ, ἵνα γινώσκωμεν. Οἱ ἁμαρτάνοντες δεσμοὺς ἑαυτοῖς καὶ σχοινία οἷς διδόμεθα κατασκευάζομεν, κατὰ τὴν ἀναλογίαν τοῦ πλῆθους ἢ μεγέθους τῶν (4) ἁμαρτημάτων, ἢ μείζονα ἢ μικρότερα ἑαυτοῖς τῶν ψυχῶν τὰ δεσμὰ πλέκοντες, ὑφ' ὧν κατὰ τὸν Ἱερემίαν δέσμοι ἐγενόμεθα. Οἱ οὖν κεκρατημένοι ὑπὸ τοῦ φρονήματος τῆς σαρκὸς, οὗτοι γιγνόμενοι δεσμοῖς εἰσι κατελιγμένοι, ὑφ' ὧν, μετὰ τὴν δικαίαν τοῦ χριτοῦ ἀπόφασιν, δεθέντες χειρῶν καὶ ποδῶν, οἱ καταδικασθέντες ἐκβάλλονται εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον· χειρῶν μὲν, διὰ τὸ πρᾶκτικόν, ποδῶν δὲ, διὰ τὸ πορευτικόν. Σεῖραις γάρ, τῷ ὄντι, τῶν ἰδίων ἁμαρτιῶν ἕκαστος σφίγγεται, ὥστε ἕκαστον τῶν ἐνεργησάντων τὴν ἁμαρτίαν μελῶν ἰδίῳ τινὶ δεσμῷ κολαζόμενον κατασφίγγεσθαι. Οὐδὰ οὖν, φησὶν, οἱ ἐπισπόμενοι τὰς ἁμαρτίας ὡς σχοινίῳ μακρῷ· τούτεστιν, οἱ συνείροντες τῷ προτέρῳ πταίσματι ἐσώτερα καὶ τρίτα (5), καὶ καθέτης, ἀπεθήματα, καὶ ἰδιόκηματα, καὶ ἀκολαστήματα. Ἐδεῖ γὰρ τοὺς προληφθέντας ἐν ταῖς ἁμαρτίαις, ἀντὶ τοῦ σωρεύειν καὶ ἐπισυνάπτειν τοῖς κακοῖς ἕτερα, εὐθύς ἀπὸ τῆς πρώτης τῶν κακῶν πλοχῆς καταλύειν τὰ ἁμαρτήματα. Μὴ ἁμαρτεῖν μὲν γὰρ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, ἀμύχανον· διότι οὐκ ἐστὶ δίκαιος ἐπὶ τῆς γῆς, ὅς (5') ποιῇσαι ἀγαθόν, καὶ οὐχ ἁμαρτήσεται. Δυνατὸν δὲ, ἀπὸ τοῦ ἁμαρτεῖν κατὰ προπέτειαν ἢ συναρπαγὴν τοῦ ἐπιβουλεύοντος ἡμῖν, εὐθύς μεταβαλλομένους μετανοεῖν, καὶ μὴ ἐπισωρεύειν κακὰ κακοῖς. Ὅσπερ γὰρ

³⁵ Joan. xxi, 15. ³⁶ Thren. iii, 54. ³⁷ Matth. xxii, 13. ³⁸ Psal. xiii, 5.

(2) Uterque Colb., διὰ τὸ μηδέ.

(3) Sic libri veteres. Editi vero, ἁμαρτίας αὐτῶν ὡς... δαμάλειω τὰς ἁμαρτίας.

(4) Editi, κατὰ τὴν ἀναλογίαν τὸ τῆς πτώσεως τοῦ πλῆθους. Uterque Colb., κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς πίστεως ἢ μεγέθους τῶν, etc. Reg. secundus brevius

quidem, sed satis apte, κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς πτώσεως ἢ μείζονα, pro ratione casus, etc. Denique vetus Combefisii codex et Reg. quartus ita, ut in contextu videre licet.

(5) Veteres quinque libri, τρίτα. Editi, τρίτα.

(5') "Og. Editi, ὡς. Eo. r

οι τὰς σχοίνους πλέκοντες, δαπανᾶσθαι λοιπὸν μέλλοντος τοῦ συγκλωθομένου, ἔτερον παρεμβάλλουσι, μὲν γὰρ οὗτοι (6) καὶ παραύξοντες· οὕτω καὶ οἱ τοῖς κακοῖς ἐμβαθύνοντες, πρὶν τὴν προτέραν ἀμαρτίαν συντελεσθῆναι, δευτέρως ἀρῶνται, κακείνη πάλιν ἐπισυνάπτουσιν ἑτέραν. Καὶ οὕτως ὁλος αὐτοῖς ὁ βίος (7) δι' ἀμαρτιῶν προῖων, πλεκομένην τινὶ δοικε σχοινίῳ μακρῷ· καὶ τὸ προλαβὼν συνδεδεμένον ἔχων, καὶ τὸ ἀεὶ παρὼν εἰς τὴν τοῦ προάγοντος ὁμοιότητα συναπτόμενον. Διὰ τοῦτο, *Οὐαί, φησὶν, οἱ ἐπισπώμενοι τὰς ἀμαρτίας ὡς σχοινίῳ μακρῷ*. Νοήσωμεν καὶ ἀπὸ παραδείγματος τὸ λεγόμενον. Ἔστω τις περὶ τὴν ἀμαρτίαν τῆς ἀκολασίας ἐπερωμένος. Σκόπει, διὰ πόσων ἑαυτῷ τῶν ἐν τῷ μέσῳ τὴν ἀμαρτίαν ἐπισπᾷται τῆς ἀσελείας· πρῶτον μὲν τὸ σῶμα ἑαυτοῦ τοιῶσδε σχηματίζων, περιχειρόμενος μὲν τοιῶσδε τὰς τρίχας, περιβαλλόμενος δὲ τὴν ἐσθῆτα τοιῶσδε, καὶ ταύτην οὐ τὴν τυχοῦσαν, ἀλλὰ πρὸς καλλωπισμὸν ἐπιτετηδευμένην, μέχρι ζώης, μέχρι ὑποδημάτων τὸ περιεργον τῆς περὶ αὐτὸν φιλοκαλίας ἐπιδεικνύμενος· εἴτα χρήματα συμπορίζων, ὥστε δι' αὐτὴν ἐξωνήσασθαι τὴν ὥραν τῆς ἐρωμένης· εἴτα προμηστριάς ἑαυτῷ (8) προαγωγὸς περινοῶν, βήματα ἐπιτεδεύων φοροποικίᾳ, συντυχιῶν ἀφορμὰς ἑαυτῷ κατασκευάζων, πότους (9) καὶ συμπόσια, ὁμιλίας μακράς. Διὰ τοσούτων, ὅσων τῶν ἐν τῷ μέσῳ, τὸ κακὸν τῆς πορνείας προσάγων ἑαυτῷ· οὕτως ἐστὶν ὁ ἐπισπώμενος τὴν ἀμαρτίαν ὡς σχοινίῳ μακρῷ· καὶ πᾶσα, ἀπαξυπλῶς εἰπεῖν, ἡ κατὰ τοῦ (10) πλησίου κακία, μὴ ἐκ τοῦ περιτυχόντος ἐπιτελουμένη, ἀλλὰ ἐκ βουλῆς καὶ ἐνεδράς διὰ μακρῶν κατασκευῶν συντελουμένη, σχοινίον ἐστὶ μακρὸν, δι' οὗ καὶ πόρρω κειμένης ἐπισύρονται ἑαυτοῖς τὰς ἀμαρτίας οἱ ἀνθρώποι. Οὕτως δὲ μακρὰ ὄντα τὰ σχοινία ταῦτα, δυσδιάλυτά εἰσι, διὰ τὸ ἐν κακίαις εὐτονον τῶν ἀμαρτανόντων, καὶ σφοδρῶς ἑαυτοῖς καὶ πυκνῶς ἐπιπλεκόντων τὰ ἀμαρτήματα.

171. Διὰ τοῦτο φησι· Καὶ ὡς ζυγοῦ ἱμάντι δαμάλεως. Οἱ γὰρ ζυγόμενοι οὐδὲ ὑπὸ τῶν ἰσχυροτάτων ζευγῶν καὶ βιαίως ἐπισπώμενων τὰ βάρη εὐκόλως διαρρήγνυνται. Ἐπέτεινε δὲ τὴν ἰσχὺν ὁ λόγος, τὸν ἱμάντα τοῦ ζυγοῦ ἐκ δαμάλεως εἶναι λέγων· τοῦτο ἐστὶν, ἀπὸ ἰσχυροτάτου ζώου, οὔτε διὰ πόνων οὔτε διὰ χρόνων ἡσθενηκότος. Οὐαὶ οὖν οἱ καὶ μακράς τινας κατασκευὰς πρὸς τὸ ἀμαρτάνειν ἐπιτεθεύοντες,

A mala malis cumulemus. Quemadmodum enim qui funes nectunt, cum futurum est ut materia quæ netur deficiat, aliam attexunt, eam longiorem effecturi: ita etiam quicunque immerguntur in malorum profundo, priusquam peccato priori impositus finis sit, adoriuntur secundum, eique iterum aliud connectunt. Atque hoc pacto tota ipsorum vita per peccata progrediens, ad tortum quemdam et longum funiculum similitudine accedit: quippe et quod præteritum est, utpote colligatum et connexum, retinet, et quod semper præsens est, instar præcedentis annectitur. Quamobrem ait, *Væ his, qui trahunt peccata quasi funiculo longo*. Mutuemur hujus sententiæ intelligentiam etiam ab exemplo. Sit unus aliquis ad incontinentiæ peccatum propensus. Observa jam per quot media ad se pertrahat impuritatis peccatum. Primo quidem certo modo corpus suum componit; peculiari ratione circumtenduntur ipsius crines; speciali quadam veste amicitur, eaque non vulgari, sed ad ornamentum elegantiamque concinnata; imo vel in ipsa zona calcementisque immodicum elegantiae ac formæ studium ostendit. Deinde suppeditat pecunias, quibus emat amicæ pulchritudinem. Denique animum intendit ad lenas sibi conciliandas: adornat verba quæ ad corruptelam inducant: **502** congregandi sibi parat occasiones, compositiones, convivia, prolixas confabulationes. Qui per tot modos intermediis stupri sibi malum adsciscit, hic est qui attrahit peccatum quasi funiculo longo: atque, ut uno verbo dicam, omnis malitia haud fortuito adversus proximum admissa, sed consulto et insidiosè per longas molitiones consummata, funiculus longus est, quo peccata licet longe dissita ad se pertrahunt homines. Atque hoc pacto longi illi funiculi sunt soluti difficillimi, ob peccantium in mala impetum, et ob vehementem crebramque peccatorum suorum implicationem.

171. Eam ob rem dicit: *Et quasi jugi corrigia vitulae*. Lora enim, quibus jugum alligatur ad temonem, ne a fortissimis quidem boum paribus, vel magna vi onera trahentibus, facile disrumpuntur. Robur autem et vim intendit Scriptura, cum jugi corrigiam affirmat e vitula fieri, hoc est, ex animali fortissimo, necdum laboribus aut ætate debilitato. Væ igitur qui prolixos quosdam appa-

(6) Unus Comber. et alii quatuor, αὐτό. Alter Combessii codex cum editis, αὐτῷ.

(7) Editi, ὁ αὐτοῖς βίος. Veteres aliquot libri, αὐτοῖς ὁ βίος. Statim editi et Reg. secundus, καὶ τὸ προλαβὼν. Alii quinque mss., προλαβὼν. Subinde editi, καὶ τὸ ἀεὶ παρὼν. At nostri sex mss., παρὼν.

(8) Ita mss. nostri omnes. Editi, ἑαυτοῦ.

(9) Ea qua utimur editio et nostri sex mss. πότος: quod cum vitiosum esse animadvertent typographi, proprio Marte in posteriori editione Parisiensi pro πότοι edidere πότους. Hos sequi non dubitavimus, tum quod sensus ita exigere videatur, tum quod hæc lectio in Colbert. secundo manu satis

antiqua addita sit. Haud longe mss. nostri, προσάγων ἑαυτῷ. Editi, ἑαυτοῦ. Subinde mss., τὴν ἀμαρτίαν. Editi, τὰς ἀμαρτίας.

(10) Rursus proprio quidem Marte, sed recte tamen et accurate hunc locum emendarunt typographi. Nam ubi eorum cura integre et incorrupte in editis legitur, κατὰ τοῦ, in iis codicibus quibus usi sunt, corrupte scriptum reperitur κατὰ τὸν. Hoc idem vitium inest similiter in Commentario Procopii, ubi pag. 81 sic legitur: καὶ ἄπερ δὲ κατὰ τὸν πλησίον. Velim et hæc macula quoque, si unquam opus Procopii rursus in lucem prodeat, inde a typographis tollatur.

ratus diligenter adhibent ad peccandum, et maxime si eos constanter fortiterque perficiunt. Attamen fieri potest, ut is, qui peccato victus est, sequatur Christum, iis qui in vinculis sunt, dicentem: *Exite, et iis qui in tenebris, ut revelentur*²². Victi autem e carcere exeuntes, atque ex tenebris ad lucem veram oculos per penitentiam attolentes, sequuntur Christum, confitentes quidem, sed manicis compediti, donec per bona opera transmutati, fiant digni qui ab ipso iis qui prius inenodabilia putabantur vinculis solvantur. Illi autem, peccatis attritis, divinoque iudicio contempto, plerumque verbis suis accelerant minas, quasi nihil sint sibi nociturae, ac dicunt: *Cito appropinquent quae faciet, ut videamus; et veniat consilium sancti Israel, ut cognoscamus*. Atqui funiculus ille longus est, qui peccatum longe remotum attrahit. Liqueat enim talia dici ab iis, qui venturo saeculo non habent fidem, sed aspernantur comminationes. Quisquis enim Christi reformidat tribunal, ac iuventutis peccata revocat in memoriam, fastidiose iudicium urgere non audebit. Contra, precatur utique sibi terminum longiorem ac remotiorem, quo diuturniori tempore suam ipsius animam a peccatorum sordibus expurgare possit. Porro Achitophel²³ et Judas²⁴, sicut et inconsultae ad futura festinationis evidens exemplum praebere, qui quod mala praesentia futuris atrociora, et opprobria hominum cruciati gehennae intolerabiliora esse arbitrarentur, laqueo, quam morte sponte naturae providenti, vitam finire maluerunt. Etenim, si venturo saeculo adiunxissent fidem, minime sibi mortem suspendio conscivissent: imo etiam licet vitae molestis afficerentur; si tamen supplicia futura iudicassent⁵⁰³ praesentibus esse formidabiliora, vitam hanc tolerare non dubitassent. Ejusmodi erat Job, cum diceret: Utinam meisum possem manu conficere, ac certe deprecatus alterum, et faciet mihi hoc. Nam et his verbis ostendebat gravitatem plagae atque acerbitem, et adversus eas ipsas quas sibi strabat insidias cavebat sibi. Etenim qui se ipsi per vim de medio tollunt, damnantur homicidii. Quia vero etiam apud Paulum invenimus dici a quibusdam: *Faciamus mala, ut veniant bona*²⁵, existimamus hanc etiam agendi rationem finem esse peccatum grave inducentem. Aiunt enim ejusmodi quoque sententiam animos Iudaeorum subisse, ex multa morum perversitate: quip-

A καὶ ταύτας εὐτόνως καὶ ἰσχυρῶς. Δυνατὸν μέντοι, γενόμενον δέσμιον ἁμαρτίας, ἀκολουθήσαι Χριστῷ, τῷ ἐρῶντι τοῖς ἐν δεσμοῖς· Ἐξέλθετε, καὶ τοῖς ἐν τῷ σκότει, ἀποκαλυφθῆναι (11). Ἐξεληθέντες δὲ ἀπὸ φυλακῆς οἱ δέσμιοι, καὶ ἀπὸ τοῦ σκότους τῷ ἀληθινῷ φωτὶ διὰ τῆς μετανοίας ἐμβλέψαντες, ἔπονται Χριστῷ ἐξομολογούμενοι, δεδεμένοι ἐν χειροπέδαις, ἕως ἂν ἐκ τῆς τῶν ἀγαθῶν μεταβολῆς ἄξιοι γένωνται τοῦ λυθῆναι ὑπ' αὐτοῦ τῶν ἀφύκτων τέως νομιζομένων εἶναι δεσμῶν. Οὗτοι δὲ, οἱ ἐπισπώμενοι τὰς ἁμαρτίας, καὶ καταφρονούντες τῆς θέας κρίσεως, ἐπειγούσι πολλάκις τῷ λόγῳ τὰ ἀπειλούμενα, ὡς μηδὲν (12) πεισόμενοι παρ' αὐτῶν, καὶ λέγουσι· Τὸ τάχος ἐργασάτω ἡ ποιήσει, ἵνα ἴδωμεν· καὶ ἐλθέτω ἡ βουλὴ τοῦ ἀγίου Ἰσραὴλ, ἵνα γνῶμεν. Ἀλλὰ τοῦτο σχοινίον μακρὸν, τὴν πόρρω κειμένην ἁμαρτίαν ἐπισυρόμενον. Δῆλον γάρ, ὅτι ἀπιστοῦντες περὶ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, καὶ καταφρονούντες τῶν ἀπειλουμένων, τοιαῦτα λέγουσιν. Οὐ γὰρ ὁ φοβούμενος τὸ τοῦ Χριστοῦ δικαστήριον, καὶ ἀναλαμβάνων τῇ μνήμῃ τὰ ἐκ νεότητος ἡμαρτημένα (13), τολμήσει καταφρονητικῶς ἐπισπεύδειν τὴν κρίσιν. Τὸ ἐναντίον μὲν οὖν, καὶ προθεσμίας αὐτοῦ μακροτέρας ἐπιζητεῖ, πρὸς τὸ (14) ἐν πλείονι χρόνῳ δυνηθῆναι τὴν αὐτοῦ ψυχὴν ἀπὸ τοῦ ῥύπου τῶν ἁμαρτιῶν ἀποσμηξαι. Τοῦ δὲ (15) ἀλόγως ἐπιγέσθαι πρὸς τὰ μέλλοντα, ἀπόδειξις Ἀχιτόφελ καὶ Ἰούδας· οἱ διὰ τὸ βαρύτερα κρίνειν τὰ παρόντα τῶν μετὰ ταῦτα, καὶ τὸν ἐν ἀνθρώποις ὀνειδισμόν τῆς ἐν γένει κολάσεως, τὸν δι' ἀγχόνος θάνατον τοῦ αὐτομάτου προετίμησαν. Οὐκ ἂν γὰρ πιστεύοντες περὶ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος ἀπηγγονίσαντο, ἀλλ' εἰ καὶ δυσηρεστοῦντο τῷ βίῳ, προσετίθεσαν ἔν τοις ἐνταῦθα, φοβερώτερα κρίνοντες τῶν παρόντων τὰ μέλλοντα. Ὅποιος ἦν ὁ Ἰωβ, λέγων· Ὅφελον δυναμὴν (16) ἑμαυτὸν χειρώσασθαι, ἢ δεσθεῖς γε ἐτέρου καὶ ποιήσει μοι τοῦτο. Ἐκ τῶν τοιούτων γὰρ καὶ τὸ τῆς πληγῆς δύσφορον ἐνεδεικνυτο, καὶ τὸ περὶ τὴν αὐτοῦ ἐπιβουλὴν εὐλαδὲς διεσώζετο. Τοῖς γὰρ βιαίως αὐτοὺς ὑπεξάγουσι, κατὰ χρίσιν ἀνδροφονίας ἐπίκειται. Ἐπεὶ δὲ καὶ παρὰ τῷ Παύλῳ εὐρήκαμεν ὡς λεγόμενον ὑπὸ τινων τὸ, *Ποιήσωμεν τὰ κακὰ, ἵνα ἔλθῃ τὰ ἀγαθὰ*, ἡγοῦμεθα κακείνην τὴν ἐπιτήδευσιν σχοινίον εἶναι ἁμαρτίας μεγάλης ἐπακτικόν. Λέγεται γὰρ γεγονέναι ἐκ τῆς πολλῆς διαστροφῆς καὶ τοιαύτη τις γνώμη παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις, ὅτι ἐπειδὴ ἡ φθορὰ προσδοκᾶται τῷ πλήθει τῆς ἁμαρτίας γενήσεσθαι, φέρε ποιήσωμεν τὰ κακὰ, καὶ τὸ ἔσχατον μέτρον τῆς ἀδικίας πληρώσωμεν, ὥστε ἐπιλθεῖν

²² Isa. XLIX, 9. ²³ II Reg. XVII, 23. ²⁴ Matth. XVII, 5. ²⁵ Rom. III, 8.

(11) Editi et tres mss., ἀποκαλυφθῆναι. Uterque Colb., ἀποκαλύφθητε. Reg. secundus, ἀνακαλύφθητε.

(12) Editio nostra, ὡς μηδέ. Veteres aliquot libri, ὡς μηδέν.

(13) Editi, τὰ νεότητος ἡμαρτημένα. At mss. nonnulli, τὰ ἐκ νεότητος ἡμαρτημένα. Alii quidam, τὰ ἐκ νεότητος ἁμαρτήματα.

(14) Antiqui duo libri, πρὸς τὸ. Editi, πρὸς τῷ.

(15) Ita mss. omnes. Editi vero, τὸ δέ.

(16) Editi, ἐδυνάμην. At nostri sex mss., οὐνγίμην. Hunc Jobi locum invenire non potui. Fortasse in mentem cupiam venire poterit, verba quidem Jobi non esse, sed periphrasim quamdam, qua interpretes significare voluerit, Jobum mortem et tumulum sibi cupidius precatum esse.

τὴν ἀλλαγὴν (17) τῶν παρόντων, καὶ ἐν τῇ βελτίονι A pe cum prae peccatorum multitudine interitus καταστάσει γενέσθαι τὰ σύμπαντα. expectaretur et exitium, dicebant: Ageilum, faciamus mala, et extremam iniquitatis adimpleamus mensuram: ita ut veniat rerum praesentium immutatio, et universa in meliori statu constituentur.

172. Οὐαὶ οἱ λέγοντες τὸ πονηρὸν καλὸν, καὶ τὸ καλὸν πονηρὸν· οἱ τιθέντες τὸ σκότος φῶς, καὶ τὸ φῶς σκότος· οἱ τιθέντες τὸ γλυκὺ πικρὸν, καὶ τὸ πικρὸν γλυκὺ. Τελείου δέ ἐστι τοῦ διὰ τὴν ἕξιν γεγυμνασμένα ἔχοντος τὰ αἰσθητήρια, διακρίνειν δύνασθαι τὴν τοῦ καλοῦ φύσιν ἀπὸ τοῦ πονηροῦ· καὶ δοκίμου τραπεζίτου, τὸ καλὸν κατέχειν, ἀπὸ δὲ παντὸς εἰδους πονηροῦ ἀπέχεσθαι· διεφθαρμένον δὲ ἔχοντος τῆς ψυχῆς τὸ κριτήριον, ἐνηλλαγμένας τὰς μορτυρίας περὶ τῆς ἑκάστου ἀξίας ἀποδίδοναι. Καὶ εἴκοι πολλή τις εὐχέρεια εἶναι τῇ ἀνθρωπείᾳ (18) φύσει πρὸς τὸ τὰ ἐναντία δοξάζειν τῇ περὶ ἑκάστον ἀληθείᾳ. Καὶ εἶθε B ἐπὶ μόνους τοὺς ἔξω τῆς κατὰ τὰς Γραφὰς πίστεως ἔφθανεν ἡ διαφωνία αὕτη· οἱ ἰσοπαλεῖς λέγοντες εἶναι τοὺς περὶ ἑκάστου πράγματος λόγους, καὶ πᾶσαν ἐνάργειαν (19), τὸ ὅσον ἐφ' ἑαυτοῖς, εἰς ἀμφιβολίαν ἄγουσι· μέλανα εἶναι τὸν ἀργυρον, ἐκ τοῦ τοῦ ὄν ἀφίησι, καὶ μέλανα εἶναι τὸν ἥλιον, ἐκ τοῦ (20) μεταλίνειν τὰ σώματα οἷς ἂν ἐπὶ πλείον προσομιλήσῃ, λέγοντες· καὶ ἐκ τῶν τοιούτων τὸ τῆς ἐποχῆς κατασκευάζουσι δόγμα, ὡς τῆς αἰσθήσεως παραλογισμοὺς ἐχούσης, καὶ οὐχ οἷα ἐστὶ τῇ φύσει καταλαμβανούσης τὰ πράγματα, ἀλλ' ὑπὸ μὲν ζωγραφίας ἀπατωμένων τῶν ὀφθαλμῶν· ἐπὶ δὲ τοῦ τραχήλου τῆς περιστεράς· ἄλλοτε ἄλλας χροὰς μεταλαμβάνοντων πρὸς τὰς ἐκκλίσεις (21) τοῦ ζώου, καὶ τὰς πρὸς C τὴν ἀκτῖνα σφύσεις, συμμεταβαλλομένης τῆς ὁψέως. Διὰ τοῦτο ἐπιστήσαντες τῇ διὰ τῶν ὀφθαλμῶν καταλήψει, οὕτε τῇ ἡμέρᾳ συντίθενται, οὕτε τὴν νύκτα ὁμολογοῦσιν, ἐκ δὲ τοῦ ἀκολουθοῦ καὶ εἰς ἀθεότητα ἐκπίπτουσι (22), μῆτε εἰ προνοίᾳ Θεοῦ διοικεῖται τὸ πᾶν, μῆτε εἰ αὐτομάτως φέρεται συντιθέμενοι. Ἰδοὺ δὲ ἂν πολλοὺς καὶ τῶν πεπιστευκότων τοῖς νομικοῖς καὶ προφητικοῖς γράμμασι, τῇ περὶ ἑκάστον ἐνστάσει μετὰ πιθανότητος ἀπομαχομένους πρὸς τὴν ἐνάργειαν (23), ὥστε σαθροῦσθαι καὶ διασαλεύεσθαι τὸ ἐν τοῖς δόγμασιν ἀληθές. Ἀλλὰ πιστεύειν μὲν εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν ὁμολογοῦσὶ τινες, εὐρίσκονται δὲ

172. VERS. 20. Vae qui dicitis malum bonum, et bonum malum: qui ponitis tenebras lucem, et lucem tenebras: qui ponitis dulce amarum, et amarum dulce. Est autem perfecti viri, cujus sunt sensus per habitum exercitati, naturam boni a malo distinguere posse⁴¹; itemque solertis mensarii, quod bonum est, retinere, atque ab omni mali specie abstinere⁴²: sed qui corruptam habet iudicandi facultatem, ejus est de uniuscujusque meritis instabilia testimonia proferre. Atque magna quaedam facilitas humanæ naturæ inesse videtur ad versantia uniuscujusque rei veritati comminiscendi. Et utinam ad eos solos qui a Scripturarum fide sunt extranei, pervenisset isthæc discrepantia. Qui dum dicunt sermones de re quolibet habitos ejusdem ponderis esse ac momenti, omnem, quantum in ipsis est, evidentiam in ancipiti collocant. Aiunt videlicet argentum esse nigrum propter rubiginem, qua perfunditur, ipsumque solem nigrum esse, quod ea corpora quibus diutius immoratur, nigrescant. Atque ex hujusmodi rationibus suum de assensionis retentione dogma struunt, tanquam fallatur sensus, nec res quales natura existunt, apprehendat. Sed ut per picturam decipiuntur oculi; ita in columbæ collo alios et alios colores recipiunt, prout varie flectitur animal, exque radii ac lucis objectu conspectus mutatur. Quapropter cum animum intendunt ad eam quæ per oculos fit perceptionem, neque diem esse statuunt, neque consententur noctem, atque exinde prolabantur in impietatem: neque convenit inter illos utrum Dei providentia gubernentur omnia, an temere et fortuito ferantur. Quin et videas plurimos etiam ex iis, qui legalibus et prophetis 504 Scriptoris credidere, animo quodam in rebus singulis propugnandis obstinato cum verisimilitudine perspicuitati ac evidentiae reluctari, sic ut dogmatum labascant veritas et concutiat. Imo nonnulli credere se quidem confiten-

⁴¹ Hebr. v, 14. ⁴² I Thess. v, 22.

(17) Editi et Reg. primus, τὴν διαλλαγὴν. At quinque mss., τὴν ἀλλαγὴν. Statim tres mss., γενέσθαι τὰ συμπώματα. Ibidem in editis legitur, Καὶ οἱ. Sed pro illo, Καὶ οἱ, in nostris sex codicibus scriptum invenimus. Οὐαὶ οἱ.

(18) Editi et Reg. tertius, ἀνθρωπίνῃ. Alii quinque mss., ἀνθρωπείᾳ.

(19) Editi nostri sex mss., ἐνάργειαν, nec aliter legit interpret, cum veritat, omnemque vim operatoriam. Neque tamen magnus ille librorum omnium consensus facit, ut ita legi oportere putem. Imo mihi persuasissimum est mendum esse librorum, qui, cum scribendum esset, ἐνάργειαν, incaute scriperint, ἐνέργειαν. Atque ea, de re eo minus dubitari posse arbitror, quod non raro accidat, ut in duabus his vocibus exscribendis offendant librarii, et aliam alia commutent. Ejus rei cum multis exemplis, unum duntaxat proferre libet, quod sese quasi αὐτομάτως offerre videtur. Nam non ita multo post, D ubi et in editis et in tribus mss. legitur, ἀπομαχομένους πρὸς τὴν ἐνέργειαν, non dubium est quin ex aliis tribus mss. legendum sit, ἀπομαχομένους πρὸς ἐνάργειαν, pugnantem adversus evidentiam. Sed quid plura? cum hic legi debere, πᾶσαν ἐνάργειαν, nemo negaturus sit, nisi qui et ipse πρὸς τὴν ἐνάργειαν ἀπομάχεσθαι voluerit.

(20) Sic antiqui aliquot libri. Nostra editio, ἐκ τῶν.

(21) Editi, ἐκκλίσεις. At quinque mss., ἐκκλίσεις. Reg. primus, ἐκκλήσις, pessime.

(22) Ita mss. omnes. Editi, ἐκπίπτουσι. Mox Reg. secundus et Colb. primus, Θεοῦ διοικεῖ.

(23) Editi et tres mss., πρὸς τὴν ἐνέργειαν, adversus vim agendi, pessime. At uterque Colb. et Reg. secundus, πρὸς τὴν ἐνάργειαν, adversus evidentiam, optime. Legas velim quæ paulo ante de simili mendio diximus.

tur in Jesum Christum, nec tamen inveniantur *Perfecti in eodem sensu, aut in eadem sententia*⁴⁶, sed in discordias maxime inter se repugnantes dividuntur. Alii quidem ob simplicitatem, alii vero nec pauci ob principatus studium ac inanem gloriam, vulgo ostendere volunt quam sint sapientes, quamque cognitione cæteris præsent. Quapropter referta sunt omnia hominibus dissidentibus inter se dogmataque pugnantia tradentibus: quippe suo quisque dogmati tuendo præfracte insistit, atque alterius placita evertere et confutare acerrima contentione conatur. Utinam autem ii qui doctrinam apostolicam observasse, atque ab apostolis per traditionem accepisse se Evangelii prædicationem gloriantur, ostenderent per suam circa dogmata concordiam se unius Ecclesiæ Christi partes esse. **B**

173. Nec vero ad scientiam solum et ad doctrinam, sed ad opera etiam extendit se isthæc perturbatio: siquidem *Sunt viæ viri quæ videntur esse rectæ: novissima tamen earum spectant in fundum inferni*⁴⁷; et, *Est justus qui perit in justitia sua, et impius qui manet in malitia sua*⁴⁸. Etenim, si quid contemplatu difficile est, ad id genus pertinet vera justitia. Ideo et Salomon isthæc tanquam inter se paria ac æqualia simul enumerat, his verbis: *Animadvertas et parabolam et obscurum sermonem, dictaque sapientum, et ænigmata*⁴⁹: intelligas justitiam veram, et judicium dirigas⁵⁰. Multi igitur raptim et festinanter pronuntiant judicia mutationi obnoxia; quippe qui antequam res pateant per idoneam ratiocinationem multamque investigationem, temere ac nimis properato, dogmati cuilibet assentiantur. Potest autem nativa dialectices vis ac facultas, ut opinio est, hæc præstare, nimirum distincte rerum naturas dividere: manifesta ac plana facere quæ ejusdem sunt generis: discernere quæ sunt contraria. Quamobrem qui sibi erat conscius se divina hæc dialectica præditum esse, aiebat: *Jucundum sit tibi eloquium meum*⁵¹. Qui enim rixas et jurgia excitant atque animo contentioso aggrediuntur negotia, eorum dialectice jucunda non est, sed exasperat. Cum autem sint trium conjugationes, lucis et tenebrarum, boni et mali, amari et dulcis, hæcne unum sunt subjecto, an a se invicem genere differunt? Nam ex intelligentia simpliciore compertum est et exploratum, referri malum ad morum **505** pravitatem. Bonum autem, ut definitur, est id quod commendandum est et lau-

⁴⁶ I Cor. i, 10. ⁴⁷ Prov. xvi, 25. ⁴⁸ Eccle. vii, 16.

(24) Recentior Combefisii codex, διὰ φιλαργυρίαν, et ita legisse putandus est Tilmannus, qui verterit, *per aviditatem cumulanda pecunia*. Editi tamen et alii quinque mss., διὰ φιλαρχίαν, ob principatus studium, rectius. Haud longe quinque mss., ἐνεπιβεβηκυσθαι. Editi et Reg. quartus, ἐπιβεβηκυσθαι.

(25) Antiqui sex libri, γνῶσιν ἔχουσι. Vox ἔχουσι operarum diligentiae interciderat. Malum tamen ἔχουσι, quam ἔχουσι.

(26) Sic mss. nostri omnes. Editi, οἱ καυχοῦνται.

μὴ Κατηρτισμένοι ἐν τῷ αὐτῷ νοί, καὶ ἐν τῇ αὐτῇ γνώμῃ, ἀλλ' εἰς τὰς ἐναντιωτάτας διαφωνίας ἀποσχισόμενοι· οἱ μὲν διὰ ἰδιωτισμὸν, οὐκ ὀλίγοι δὲ καὶ οἱ διὰ φιλαρχίαν (24) καὶ κενοδοξίαν, ἐνεπιβεβηκυσθαι θέλοντες τοῖς πολλοῖς ὡς ἀρα εἰεν σοφοί, καὶ ὑπὲρ τοὺς ἄλλους τὴν γνῶσιν ἔχουσι (25). Διὰ τοῦτο πάντα μαχομένων ἄλλήλοις καὶ ἀντιδογματιζόντων πεπληρωται· ἐκάστου φιλονεικῶς τῷ ἰδίῳ δόγματι παρισταμένον, καὶ μετὰ διατάσεως· σοφοδότης τὰ τοῦ ἐτέρου ἀνατρέπειν καὶ διελέγγειν βιαζόμενον. "Ὁφελον δ' οἱ αὐχύντες (26) τὴν ἀποστολικὴν διδασκαλίαν τετηρηκέναι, καὶ κατὰ διδοχὴν ἀπ' ἐκείνων τὸ κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου παρεληφέναι, διὰ τῆς περὶ τῶν δογμάτων ὁμοφωνίας ἐδείκνυσον, οὗτοι μὲν εἰσι μέρη (27) τῆς Χριστοῦ Ἐκκλησίας.

173. Οὐκ ἐπὶ τὴν γνῶσιν δὲ μόνον φθάνει αὕτη ἡ παραχῇ, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τὰς πράξεις· εἰπερ εἰσὶν οὗτοι ἀνδρὸς δοκοῦσαι ὀρθαί εἶναι, τὰ δὲ τελευταῖα αὐτῶν (28) βλέπει εἰς πυθμένα ἡδονῆς καὶ, "Ἔστι δικαῖος ἀπολλόμενος ἐν δικαίῳ αὐτοῦ, καὶ ἀσεβὴς μένων ἐν κακίᾳ αὐτοῦ. Εἰ γάρ τί ἐστι δυσθεώρητον, τούτου τοῦ γένους ἂν εἴη καὶ ἡ ἀληθὴς δικαιοσύνη. Διὸ καὶ ὁ Σολομὸν ὡς ὁμῶς ταῦτα ἄλλήλοις συναριθμεῖ, λέγων· *Νοῆσαι τε παραβολὰς καὶ σκοτεινὸν λόγον, ῥήσεις τε σοφῶν καὶ αἰνίγματα· νοῆσαι δικαιοσύνην ἀληθὴ καὶ κρίμα κατευθύναι*. Πολλοὶ οὖν κατὰ συναρπαγὴν παρηλλαγμένας τὰς κρίσεις ἐκφέρουσι, πρὸ καταλήψεως τῆς ἐξ ἰκανοῦ λόγου καὶ ἐπὶ πλείον ἔρευνηθέντος ἐγγινομένης (29), ἀβασανίστως κατὰ προπέτειαν τὰς περὶ ἐκάστου δόγματος· ῥιπτοῦντες συγκαταθέσεις. Ἡ δὲ τῆς διαλεκτικῆς φύσις μάλιστα πεπίστευται ταῦτα παρέχειν δύνασθαι· διαιρεῖν εὐκρινῶς τὰς τῶν πραγμάτων φύσεις, καὶ τὰ ὁμογενῆ γνωρίζειν, καὶ τὰ ἐναντία διακρίνειν. Διόπερ συνειδώς (30) ταυτὴν τὴν θεῖαν διαλεκτικὴν ἔχοντι, ἔλεγε τὸ, *Ἠδυνθείη σοὶ ἡ διαλογία μου*. Ἡ γὰρ τῶν ἐριστικῶν καὶ φιλονεικῶς ἐπιφανόντων τοῖς πράγμασι διαλεκτικὴ οὐχ ἡδεῖα, ἀλλὰ παραπικραίνουσα τις ἐστὶ. Τριῶν δὲ συζυγιῶν οὐσῶν, φωτὸς καὶ σκότους, καλοῦ καὶ πονηροῦ, πικροῦ καὶ γλυκεροῦ, πότερον ἔν ἐστι τῷ ὑποκειμένῳ ταῦτα, ἢ κατὰ γένος ἄλλήλων ἀποδιέστηκεν (31); Ὡς μὲν οὖν πρὸς τὸ ἀπλούστερον σαφές, οὗτοί τινες πονηρὸν ἐπὶ τῆς τῶν ἡθῶν μογηρίας τέτακται· καλὸν δὲ ὀρίζονται ἀγαθὸν ἐπαινετόν. Πάλιν, σκότος μὲν, ἀπρὸς ἐστερημένος φωτός· φῶς δὲ, οὐσία (32) διαλυτικὴ σκότους. Πάλιν, γλυκὺ μὲν ἐστὶ λεϊότης

⁴⁹ Prov. i, 6. ⁵⁰ ibid. 3. ⁵¹ Psal. ciii, 34.

(27) Vox μέλη hoc loco magis arrideret; sed cum in editis et in nostris sex mss. legatur μέρη, quidquam mutare nefas duximus.

(28) Editi, αὐτῆς, male. At mss. nonnulli, αὐτῶν.

(29) Veteres aliquot libri, ἐγγενομένης.

(30) Editi, ὁ συνειδώς. At in nostris sex mss. articulus desideratur.

(31) Ita mss. omnes. Editi, διέστηκεν.

(32) Procopius ut alia permulta, illa illa, φῶς δὲ οὐσία, etc., ab auctore nostro mutatus est. Sed nescio quomodo contigit, ut mirifice sedata sint verba

χυμοῦ ἢ χυλοῦ τὴν γευστικὴν ἡδύνοσα αἰσθῆσιν· πικρὸν δὲ ἐστὶ γευστὸν ἐκτραχύνον τὴν γεῦσιν. Κατὰ μὲν οὖν τὴν ἀπλουστέραν νόησιν, τοσοῦτον διέστηκε ταῦτα ἀλλήλων. Τίς οὖν οὕτως ἐκφρων, ὡς ἐν νυκτὶ βαθεῖα ἐστὼς, φῶς ὀνομάζειν τὸ σκότος, καὶ συγκεχυμένον αὐτῷ τῶν ὀφθαλμῶν ἐν τῷ σκότει, ὡς ὑπὸ φωτὸς καταλαμπόμενος διακρίσθαι; Τίς δὲ τῇ γεύσει τῶν πικρῶν ἀγγυνομένος, ὡς ἐπὶ (35) γλυκύτητος ἡδονῇ διάκειται; Τὸ δὲ αἰσθητὸν κάλλος τίνι τῶν ὀφθαλμοῦς ἐχόντων οὐκ εὐγνωστον; "Οτι ἐν τῇ πρὸς ἄλληλα τῶν μερῶν (34) συμμετρίᾳ μετὰ τῆς ἐπιφανομένης εὐχροίας αὐτομάτῳ τινὶ καὶ φυσικῇ ὁλκῇ προσοικεῖται τοὺς ἐντυγχάνοντας· καὶ μέντοι καὶ τὸ αἰσχρὸν αὐτόθεν ποιεῖ (35) τὴν ἀποστροφὴν τοῖς ὁρώσιν.

Convenientiam bono colori emicanti conjunctam conciliat, et vice versa deformitas suapte natura suos a se spectatores avertit

174. 'Αλλ' εἰκεν οὐ περὶ τῶν κατὰ τὴν αἰσθῆσιν B γυνωρίμων ὁ λόγος εἶναι, ἀλλ' εἴπερ Ἡ ἐντολὴ Κυρίου ἐπὶ λαοῦ, φωτίζουσα ὀφθαλμοὺς, καὶ λύχνος τοῖς ποσὶ τοῦ δικαίου ὁ λόγος ἐστὶ τοῦ Θεοῦ (36), ὁ μὴ κατὰ ἀρετὴν ζῶν, ἀλλὰ τοῖς ὕλοις πάθεισιν ἐγκυλόμενος, οὗτος ἂν εἴη ὁ τὸν ἐν κακίᾳ βίον ὥσπερ τι φῶς ὑπερασπαζόμενος, τὸν δὲ κατὰ τὴν ἐντολὴν τοῦ Κυρίου οἶόν τι σκότος ἀποστρεφόμενος. Καὶ ὁ τὰ γλυκέα τῷ λάρυγγι τοῦ δικαίου λόγια (37) τοῦ Θεοῦ, ὑπὲρ μέλι ὄντα τῇ νοητῇ αὐτοῦ γεύσει, διὰ τὸ ἐπιπονόν τῶν προσταγμάτων ἀποστρεφόμενος, συγκατατιθέμενος δὲ τῷ λείῳ τῆς ἡδονῆς, οὗτος ἂν λέγοι τὸ πικρὸν (38) γλυκὺ, καὶ τὸ γλυκὺ πικρὸν. Κατὰ ταῦτα δὴ καὶ περὶ τοῦ καλοῦ ἐστὶ διανοεῖσθαι, ὅτι τὸ ἀληθινὸς καλὸν τὸ ἐν τῇ ψυχῇ σύμμετρόν ἐστι κατ' ἀρετὴν διακειμένη. Μεσότης γὰρ καὶ συμμετρία τις C ἢ ἀρετὴ· αἱ δὲ ἐφ' ἑκάτερα τὴν ἀρετὴν ἐκβαίνουσαι ὑπερβολαὶ καὶ ἁλλείψεις, ἀμετρία (39) καὶ αἵσχος. Οἶον· ἡ μὲν ἀνδρεία μεσότης, ὑπερβολὴ δὲ περὶ ταύτην θρασύτης, καὶ ἔνδεια ταύτης δειλία. Οὐκοῦν κάλλος μὲν ψυχῆς, τὸ κατ' ἀρετὴν σύμμετρον· αἵσχος δὲ, αἱ ἀπὸ κακίας ἐγγινόμεναι ἀμετρίαι. Τοῦτους οὖν ταλανίζει ὁ λόγος, τοὺς τὴν μὲν κακίαν ὡς ἀγαθὸν αἰρουμένους, τὴν δὲ ἀρετὴν ὡς πονηρίαν ἀποφεύγοντας. Ἐξιστασέον δὲ καὶ τὴν αἰτίαν δι' ἣν ἐπὶ μὲν τοῦ καλοῦ τὸ, λέγοντες, εἴρηται· ἐπὶ δὲ τοῦ φωτὸς, καὶ τοῦ γλυκέος οὐκέτι, λέγοντες, ἀλλὰ, τιθέντες. Οὐαὶ γὰρ οἱ λέγοντες τὸ καλὸν πονηρόν· καὶ, Οὐαὶ οἱ τιθέντες τὸ σκότος φῶς (40).

⁸⁸ Psal. xviii, 9. ⁸⁹ Psal. cxviii, 105. ⁹⁰ ibid. 105

Procopii, quæ hoc modo leguntur pag. 83 : φῶς δὲ οὐσία διαχυτικὴ σκότους. Vitium cum perspiceret homo sagacissimus Curterius, apte quidem emendavit, cum in margine scripsit, διαχυτικῆς, sed, opinor, non vere. Dubium enim non habeo quin Procopius ut cætera, ita vocem διαλυτικῆς ab interprete nostro sumpserit, pariterque scripserit : φῶς δὲ οὐσία διαλυτικὴ σκότους, lux autem substantia est, quæ tenebras dissolvit.

(35) Nostri sex mss., ὡς ἐπὶ. Editi, ὡς ὑπὸ. Mox iidem codices et totidem, ὅτι ἐν τῇ. Editi, ὅ ἐν τῇ.

(34) Editi et Reg. tertius, τῶν μελῶν. At quinque

A dabile. Rursus; tenebræ aer est luce privatus : e diverso lux substantia est, quæ dissolvit tenebras. Iterum dulce laxitas est humoris aut succi, quæ exhilarat gustus sensum : amarum vero est id quod dum degustatur, gustum exasperat. Itaque juxta simpliciolem et magis obviam intelligentiam isthæc adeo multum inter se dissident. Quis igitur ita demens est, ut in profunda nocte constitutus, lucem vocet tenebras, et interea dum ejus oculis tenebræ offunduntur, sit perinde affectus, ac si luce illustraretur? Quis itidem de rei amarulentæ gustu dolens, ita afficitur, quasi ex dulcedine caperet voluptatem? Jam vero a quonam qui oculos habeat internosci facile non potest sensibilis pulchritudo? Nimirum pulchritudo per mutuam quamdam partilicio quodam ultroneo et naturali obvios sibi

B 174. Et quidem non videtur esse sermo de rebus quæ sensu percipiuntur : sed cum *Præceptum Domini lucidum sit, illuminans oculos* ⁸⁸, et *lucerna pedibus justi verbum Dei sit* ⁸⁹, quisquis non vivit ex virtutis præscriptio, sed terrenis et corporeis volutatur affectibus, utique ille ipse fuerit qui vitam malitiosam veluti lucem aliquam amplectitur, vitam vero præceptis Domini congruentem uti tenebras quasdam aversatur. Et qui ob mandatorum difficultates eloquia Dei fastidit, licet sint justifaucibus et spirituali ejus gustui melle dulciora ⁹⁰, si assentiat voluptatis lenitati; ille dixerit amarum dulce, et dulce amarum. Sane eodem etiam modo sentiendum est de bono, cum id quod vere est bonum, sit quædam in anima erga virtutem bene affecta mediocritas. Virtus enim quiddam est medium ac mediocritas. Cum autem ex alterutra parte a virtute deflectitur, sive excedendo, sive deficiendo, oritur inconcinnitas deformitasque. Exempli causa, fortitudo mediocritas quædam est : quod autem in ea redumat, audacia; quod autem deficit, timiditas vocatur. Itaque animæ pulchritudo mediocritas quædam est in virtute sita : sæditas vero, excessus sunt vel defectus a malitia emergentes. Quamobrem Scriptura eos miseros prædicat, qui malitiam veluti bonum probant ac consecrantur, virtutem vero tanquam improbitatem declinant. Cæterum inquirendum etiam est quam ob causam de bono dictum sit : *Qui dicitis*; de luce vero et de dulci non am-

D

mss., τῶν μερῶν.

(35) Veteres sex libri, ποιεῖ. Editi, ἐμποιεῖ.

(36) Editi, τοῦ Κυρίου. At mss. omnes, τοῦ Θεοῦ.

(37) Ita mss. nostri. At editi paulo aliter, καὶ εἰ γλυκέα ... τὰ λόγια. Haud longe editi, ὁ συγκατατιθέμενος. Sed articulus in nullo codice legitur.

(38) Illa, τὸ πικρὸν, etc., edidimus ita, uti in veteribus libris scripta invenimus. At in editis inverso ordine leguntur.

(39) Libri aliquot veteres, ἀμετρία.

(40) Totum illud, καὶ, Οὐαὶ οἱ τιθέντες τὸ σκότος φῶς, ex veteribus quinque libris additum est.

plius nec verba, *Qui dicitis*, usurpata sint, sed *A* isthæc, *Qui ponitis*. Væ enim qui dicitis bonum malum; et, Væ qui ponitis tenebras lucem; et, Væ qui ponitis dulce amarum. Num igitur 506 docet Scriptura nos in primis vitæ institutis eligendis per solam rationem in errorem delabi: sed cum devenimus ad ipsa opera, nec tamen post experientiam a malo recesserimus, tum nos nobis ipsis quasi quasdam operum metas præstituerunt, ac immota malitiæ opera reddere? Quisquis enim ab intemperantia voluptateque ad temperantiam sese non convertit, amarum sibi dulce ponit. Et qui vitam quæ ex Evangelio instituenda est, fugit, imo qui belluinam et rationis expertem vitam amplectitur, sibi ponit lucem tenebras. Qui autem his patrocinator, ac audacter impudenterque loquitur de ineptis et absurdis actionibus, ille est qui dicit bonum malum, juxta Apostolum, qui non illos solum reprehendit, qui hæc faciunt, sed eos etiam qui assentiunt facientibus ⁵⁵. Rursus is ponit lucem tenebras, qui lucernam ponit subter modium, aut occultat vase quodam, nec eam ponit super candelabrum ⁵⁶. Quamobrem verba illa dicere bonum malum, usurpata sunt ad designanda dogmata: hæc vero, *ponere lucem tenebras*, consuetudinem per actus acquisitam significant.

175. VERS. 21. *Væ qui intelligentes estis in vobismetipsis, et coram vobis ipsis scientes*. Sanenon illi solum his verbis coarguuntur qui offendunt in actionibus, sed etiam ii, qui in incredulitate et ignorance Domini nostri Jesu Christi detinentur. Qui enim non credit veræ luci, ⁵⁷ sed se ipse facit diaboli filium ⁵⁸, is vocat lucem tenebras, et tenebras lucem. Quemadmodum igitur lux Dominus est ⁵⁹, ita et dulcedo est iis qui ipsum solerter et scite degustant: cum ipsis delicias suaves ac omni animi jucunditate refertas præbeat. Quare qui eo degustato, expertus jam est dulcissimam hanc et suavissimam delectationem, dicit: *Gustate et videte quoniam suavis est Dominus* ⁶⁰. Itaque qui non credit in Dominum Jesum, dicit dulce amarum. Rursus, qui non credit in Dominum, is neque cum veræ pulchritudinis natura consentit, neque admittit ipsius contemplationem. Nam ea quæ divinæ naturæ propria est pulchritudo non in concinna membrorum proportionem, nec in eximio quopiam colore, qui in corpore efflorescens creet oblectamentum, sed in sola mente maxime expurgata dignoscitur, juxta psalmum, dicentem: *Specie tua, et pulchritudine tua* ⁶¹. Quisquis igitur suis ipsius oculis decoris divini fulgore minime excipit, hic dicit bonum malum. Hoc autem negato rejectoque, contrario utique assentitur. Etenim, si Dominus lux

καὶ, οὐαὶ οἱ τιθέντες τὸ γλυκὺ πικρὸν. Μήποτε οὖν ὁ λόγος ἐνδεκνυται, ὅτι παρὰ τὰς πρῶτας τοῦ βίου αἰρέσεις, διὰ τοῦ λόγου μόνου σφαλλόμεθα, γινόμενοι δὲ ἐν ταῖς πράξεσι, καὶ μὴδὲ μετὰ (41) τὴν πείραν ἀριστάμενοι τοῦ κακοῦ, ὅλον ὄρουσιν ἑαυτοὺς τῶν ἔργων τιθέμεθα, ἀκίνητα τιθέντες τῆς κακίας τὰ ἔργα; Ὁ γὰρ ἀπὸ ἀκολασίας καὶ φιληδονίας μὴ μετατιθέμενος εἰς σωφροσύνην, τίθησιν ἑαυτῷ τὸ πικρὸν γλυκύ. Καὶ ὁ φεύγων μὲν τὴν κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον ζωὴν, τὸν δὲ κτηνώδη καὶ ἀλογον βίον αἰρούμενος, τίθησιν ἑαυτῷ τὸ φῶς σκότος. Ὁ μέντοι συνηγορῶν τούτοις, καὶ ἐμπαρόρησιαζόμενος ταῖς ἀτόποις πράξεσιν, οὗτός ἐστιν ὁ λέγων τὸ καλὸν πονηρὸν, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, μεμψόμενον τοῖς οὐ μόνον ποιοῦσιν αὐτὰ, ἀλλὰ καὶ συνευδοκοῦσι τοῖς πράττουσι. Τίθησι δὲ τὸ φῶς σκότος ὁ τὸν λύχρον τιθεὶς ἐπὶ τὸν μόδιον, ἢ καλύπτων τῷ σκεύει, καὶ μὴ τιθεὶς αὐτὸν ἐπὶ τὴν λυχνίαν. Τὸ μὲν οὖν, λέγειν τὸ καλὸν πονηρὸν, ἐπὶ τοῦ δογματίζειν παρεληπτὰ: τὸ δὲ, τιθέναι φῶς σκότος (42), ἐπὶ τοῦ διὰ τῶν πράξεων ἐθισμού.

175. *οὐαὶ οἱ συντετοὶ ἐν ἑαυτοῖς, καὶ ἐνώπιον ἑαυτῶν (43) ἐπιστήμονες*. Ἀπτεται δὲ ταῦτα οὐ μόνον τῶν κατὰ πράξεις σφαλλομένων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐν ἀπιστίᾳ, καὶ τῇ ἀγνωσίᾳ τῇ εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν κατεχομένων. Ὁ γὰρ μὴ πιστεύων εἰς τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ἀλλὰ ποιῶν ἑαυτὸν υἱὸν τοῦ διαβόλου, οὗτος λέγει τὸ φῶς σκότος, καὶ τὸ σκότος φῶς. Ὡςπερ οὖν φῶς ἐστὶν ὁ Κύριος, οὕτω καὶ γλυκύτης ἐστὶ τοῖς ἐπιστημόνως αὐτοῦ γενομένοις: ἤδεια παρέχων καὶ πάσης θυμῆδρας γέμουσαν τὴν ἀπόλαυσιν. Διὰ τοῦτο ὁ γευσάμενος αὐτοῦ, καὶ ἐν πείρᾳ γενόμενος τῆς ἡδίστης καὶ προσηνοῦς ἀπολαύσεως, λέγει: *Γεύσασθε, καὶ ἴδετε ὅτι χρηστός ὁ Κύριος*. Ὁ τοίνυν μὴ πιστεύων εἰς τὸν Κύριον Ἰησοῦν λέγει τὸ γλυκὺ πικρὸν. Ὁ δὲ μὴ πιστεύων εἰς τὸν Κύριον, οὐδὲ τῇ τοῦ (44) ἀληθινοῦ κάλλους συντίθεται φύσει, οὐδὲ καταδέχεται τὴν θεωρίαν αὐτοῦ. Οὐ γὰρ ἐν τῇ εὐαρμοσίᾳ τῶν μελῶν, οὐδὲ ἐν εὐχρόᾳ τινὶ τῇ ἐπανθούσῃ τῷ σώματι, τὸ τερπνὸν ἔχοντι: ἀλλὰ μόνῃ τῇ διανοίᾳ τῇ καθ' ὑπερβολὴν κεκαθαρμένη τὸ κυρίως καλὸν ἐν τῇ θεῇ φύσει γινώσκειται κατὰ τὸν ψαλμὸν, τὸν λέγοντα: *τῇ ὀραυτῇ σου, καὶ τῷ κάλλει σου*. Ὁ οὖν τὰς ἀστραπάς τοῦ θεοῦ κάλλους τῷ ἑαυτοῦ ὀφθαλμῷ μὴ παραδεχόμενος, οὗτος λέγει τὸ καλὸν πονηρὸν: ἐν δὲ τῇ τοῦτο ἀρνήσει, συντίθεται δηλονότι τῷ ἐναντίῳ. Εἰ γὰρ φῶς ὁ Κύριος, σκότος δηλονότι ὁ ἀντικείμενος: εἰ γλυκεῖα ἡ φύσις

⁵⁵ Rom. i, 32. ⁵⁶ Matth. v, 15. ⁵⁷ Joan. i, 9. ⁵⁸ I Joan. iii, 10. ⁵⁹ Joan. viii, 12. ⁶⁰ Psal. xxxiii, 9.

⁶¹ Psal. xlii, 5.

(41) Ubi ex quinque mss. edidimus, μετὰ, legitur in editis, κατὰ, non ita recte.

(42) Hæc duæ voces, φῶς σκότος, in nostris sex mss. desunt. Fortasse hic, ut alibi sæpe, ellipsi usus fuerat interpres: sed si ita est, quod debeat, id ad-

dicere typographis visum est.

(43) Editi et Reg. tertius, αὐτῶν. Alii quinque mss., ἑαυτῶν.

(44) Editi, οὐδὲ τοῦ. At quinque mss., οὐδὲ τῇ τοῦ.

εἰς ἀληθείας, πικρὸν δηλονότι τὸ ψεῦδος. Ἐν οὖν τῇ ἀρνήσει τοῦ Θεοῦ, συγκατάθεσις γίνεται τοῦ ἐναντίου. Ἐπεὶ οὖν οὐκ ἔστι μετοχὴ δικαιοσύνης καὶ ἀδικίας (45) οὐδὲ κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος· οὐδὲ συμφώνησις Χριστοῦ πρὸς Βελιάρ· χωριστέον ταῦτα ἀλλήλων. Μεγάλης οὖν καὶ ἀκριβοῦς τῆς προσοχῆς χρεια, πρὸς τὸ μὴ παραλογισθέντας ἡμᾶς τὸν μετασχηματιζόμενον εἰς ἄγγελον· φωτὸς ὡς φῶς λογισσάσθαι· μὴδὲ τῇ πικρότητι τῆς κακίας ἐνευφραίνόμενον (46), γλυκύτητος δόξαν τῷ φιληδόνῳ βίῳ προσμαρτυρησάι· μὴδὲ σωμάτων κάλλει τὴν ψυχὴν δουλωθέντας, ἐν τούτῳ λογιζέσθαι εἶναι τοῦ ἀληθινοῦ κάλλους τὴν φύσιν.

176. Οὐαὶ οὖν (47) οἱ συνετοὶ ἐν ἑαυτοῖς, καὶ ἐνώπιον ἑαυτῶν ἐπιστήμονες. Δύναται ταῦτα λέγεσθαι περὶ τῶν ἑαυτοῦς δεδοκῆκτων (48), οἳ εἶεν συνετοὶ καὶ ἐπιστήμονες, μὴ ὄντων δὲ τοιούτων. Δύναται δὲ καὶ περὶ τῶν ἐχόντων μὲν κατὰ ἀλήθειαν τὸ τῆς συνέσεως καὶ ἐπιστήμης χάρισμα· μὴ κοινωνούντων δὲ καὶ ἐτέροις. Σοφία γὰρ κεκρυμμένη, καὶ θησαυρὸς ἀφανής, τίς ὠφέλεια ἐν ἀμφοτέροις; Οἱ οὖν τοιοῦτοι ἐνώπιον ἑαυτῶν (49) εἰσιν ἐπιστήμονες, οὐχὶ δὲ καὶ ἐνώπιον ἐτέρων· ὡς ὁ τὸ τάλαντον κρύψας παρ' ἑαυτοῦ. Ἄλλ' οὐδὲ ἐνώπιον Θεοῦ ἐπιστήμων, ὁ μὴ εἰς δόξαν Θεοῦ τῇ ἐπιστῇ κατακεχρημένος (50). Καὶ τρίτη δ' ἂν τις τοιαύτη εἶναι δοκοῖ ἐκδοχὴ τῶν συνετῶν, καὶ ἐπιστημόνων. Οἱ μὲν ἀπὸ Θεοῦ ὄντες τοιοῦτοι, οἱ αἰσθανόμενοι τῆς παρ' αὐτοῦ δωρεᾶς· οἱ δὲ μὴ ἀναφέροντες ἐπὶ τὸν Θεὸν τὴν αἰτίαν τῆς συνέσεως, ἑαυτοῖς δὲ τὰ (51) κατορθώματα ἐπιγράφοντες, συνετοὶ εἰσιν ἐν ἑαυτοῖς καὶ ἐνώπιον ἑαυτῶν ἐπιστήμονες. Πρὸς οὗς εὐκαιρον εἰπεῖν· Τί δὲ ἔχεις ὃ οὐκ ἔλαβες; Εἰ δὲ καὶ ἔλαβες, τί καυχᾶσαι ὡς μὴ λαβὼν; καὶ τὸ, Ἐὰν μὴ ὁ Κύριος (52) οἰκοδομήσῃ οἶκον, εἰς μάτην ἐκοπίασιν οἱ οἰκοδομοῦντες. Λέγεται τοίνυν τῶν οἶον εὐπαρακολουθησία ψυχῆς, ὁξέως εἰς ἐν συναγωγῆς τὰς τῶν πραγμάτων ἐννοίας· ἥτις κατὰ τὸν ἀπαρτισμὸν τῶν ἐν ἡμῖν λογικῶν σπερμάτων συνίστασθαι πέφυκεν. Ἡ ἔστι σύνεσις ἐντρεχέια διανοίας εὐπαρακολουθήτως τῷ ἐκάστῳ (53) πράγματι οἰκεῖον καὶ πρέπον (54) ἐξευρίσκουσα· ἐπιστῇ δὲ, ἕξις ἐν

A est, profecto qui contrarius est caligo est et tenebrae. Si dulcis est veritatis natura, amarum procul dubio fuerit mendacium. Itaque dum negatur Deus, assensus præbetur ejus adversario. Quoniam igitur nullum est consortium justitiæ cum injustitia, nulla communio luci cum tenebris, nulla concordia Christo cum Belial⁴⁵, isthæc a se invicem sunt separanda. Eam ob causam magna diligentique opus est attentione, ut ne falsis rationibus decepti, eum qui se in lucis angelum⁵⁰⁷ transfigurat⁴⁶, lucem esse arbitremur; ne quis vitii amaritudine delectatus, dulcedinis dignitatem vitæ voluptariæ ascribat; neve animam corporeæ pulchritudinis servituti addicentes, in ea constitui existimemus veræ pulchritudinis naturam.

176. Væ igitur qui intelligentes estis in vobismet ipsis, et coram vobis ipsis scientes. Possunt hæc de iis dici, qui sibi videntur esse intelligentes ac scientes, quamvis tales non sint. Possunt autem et de iis accipi, qui vere dono intelligentiæ ac scientiæ præditi sunt, sed cæteros illius non faciunt participes: Sapientia enim occulta, et thesaurus non comparsa, quæ utilitas in utrisque⁴⁷? Itaque qui sunt ejusmodi, coram se ipsis sunt scientes, nequaquam vero coram aliis, uti erat, qui apud se absconderat talentum.⁴⁸ At neque sciens est coram Deo qui non ad gloriam Dei usus est scientia. Quinetiam videtur esse prudentium et scientium tertia quædam acceptio. Qui quidem Dei ope tales existunt, donum illud ab eo esse agnoscunt: qui autem intelligentiæ causam et originem in Deum non referunt, imo qui sibi ipsis quæ præclare gesserint, ascribunt, ii in semetipsis sunt intelligentes, et coram se ipsis scientes; adversum quos opportunum fuerit dicere: Quid autem habes quod non accepisti? Si autem accepisti, quid gloriaris quasi non acceperris⁴⁹? et illud, Nisi Dominus ædificaverit domum, in vanum laboraverunt qui ædificant⁵⁰. Dicitur itaque intelligentia, veluti facilis quædam ac prompta animæ comprehensio, rerum notitias in unum statim colligentis: quæ per perfectionem seminum in nobis reconditorum et a ratione proficiscentium fieri ac conflare solet. Vel intelligentia est animi solertia et sagacitas, quæ celeriter et expedite id

⁴⁷ II Cor. vi, 14, 15. ⁴⁸ II Cor. ii, 14. ⁴⁹ Eccli. xx, 32. ⁵⁰ Matth. xxv, 25. ⁵¹ I Cor. iv, 7. ⁵² Psal. cxxvi, 1.

(45) Veteres aliquot libri, καὶ ἀνομιὰ.

(46) At Combefisius, malle se ἐνευφραίνόμενος, ut cum reliquis numero consentiat hæc vox: malim et ego, sed cum et in editis et in omnibus mss. legatur, ἐνευφραίνόμενον, nihil immutavi. Haud longe editi τοῦ φιληδόνου βίῳ. At sex mss. τῷ φιληδόνῳ βίῳ.

(47) Voculam οὖν addidimus ex tribus codicibus. Hoc ipso in loco editi et mss. nonnulli, αὐτῶν. Alii quidam mss., ἐαυτῶν.

(48) Editi, et Reg. primus, τῶν ἑαυτοῦς δοκούντων. Reg. quartus, τῶν ἑαυτοῦς οἰομένων. Reg. tertius, τῶν ἑαυτοῦς δεδοκῆκτων. Alii tres mss. uti in contextu.

(49) Veteres aliquot libri, ἐνώπιον ἑαυτῶν. Mox editi, καὶ ἐτέρων. At voculam καὶ delevimus, fidem

D codicum trium secuti.

(50) Editi, τὴν ἐπιστῇμιν καταδεχόμενος, qui non recipit scientiam. At quinque mss. ita, ut in contextu legitur. Ibidem duo mss., τοιαύτη εἴη ἐκδοχή.

(51) Illud, τὰ, adjectum est ex quinque codicibus.

(52) Editi, ὁ Θεός. At nostri sex mss., ὁ Κύριος. Haud longe ex quinque mss. vocem οἶον addidimus. Nec illud omittendum, quod in Reg. tertio legatur, εὐπαρακολουθησία ψυχῆς.

(53) Editi et duo mss., τῷ ἐκάστῳ. Alii quatuor, τῷ ἐκάστῳ.

(54) Illud, καὶ πρέπον, huic nostræ editioni ex duobus mss. accessit. Nec ita multo post duo mss., τῶν τοιούτοις αἰτιῶν. Alius codex, τῶν τούτοις

quod rebus singulis proprium sit ac conveniens, A inveniāt. Scientia autem habitus est in se stabilis et firmus, ac ratione immutabilis. Sciens vero ille est, qui contemplationes ad consequendam beatitudinem conducentes comprehendit, quatenus eas jam habitu firmiterque in se ipso continet. Sapientia autem dicitur scientia esse divinarum et humanarum rerum, et causarum ipsarum. Quoniam autem sapientia ipsa Christus est ⁶⁰, eum dicemus sapientem, qui participatione Christi quatenus sapientia est, jam exstat perfectus. Quispiam autem intelligens esse noscitur per perfectionem seminum intelligentiæ in nobis manentium. Quispiam vero sciens est, quatenus contemplationes ad beatitudinem comparandam attinentes comprehendit, cum jam illas habitu et stabiliter in seipso continet. Invenimus autem in Exodo oraculum, quod de architeetis dicit: Implebo eos Spiritu **508** divino intelligentiæ et scientiæ ⁶². Quapropter vae ei qui intelligentiæ et scientiæ causam et originem Deo non attribuit. Nemo igitur sibi vindicet res tantas, nec scientem, nec intelligentem, nec sapientem esse se dicat: sed cum sapientia, divinarum humanarumque rerum scientia sit, harum causam Spiritui sancto ascribat. Egredietur enim virga de radice Jesse, et flos de radice ascendet. Et requiescet super eum Spiritus Dei, spiritus sapientiæ et intellectus ⁷⁰, etc.

177. Vers. 22. *Vae fortes vestri, et qui bibunt vinum, et potentes qui miscent siceram.* Lex et sacerdotibus mox sancta ingressuris usu vini ac siceræ interdictum ⁷¹, et iis quoque qui vocantur Nazaræi, ut dictum est in Numerorum libro, hoc modo: *Locutus est enim Dominus ad Moysem, dicens: Loquere filiis Israel, et dices ad eos: Vir aut mulier qui magnopere voverit votum purificandi puritatem Domino, a vino et siceræ temperabit* ⁷². Et in Proverbiis Salomon ait: *Potentes iracundi sunt, vinum non bibant, ne bibentes obliviscantur sapientiæ* ⁷³. Nam divini verbi administratos, ac eos quibus hominum concedita est cura, prorsus ab iis quæ mentem perturbant, abstinerere par fuerit. Posteaquam enim multum introierit meri, quasi tyrannus quidam ad arcem ascendit, atque nihil non iniquum imperans, a summo vertice irrequietos in anima tumultus excitat. Imo ratione ipsa in servitutem primum redacta, omnem concinnitatem ex disciplina ortam confundit perturbatque, et risus indecoros, vocem turbulentam, procaces iras, cupiditates effrenatas, stimulum ac furorem ad omnem iniquam voluptatem provocantem exsuscit-

⁶⁰ I Cor. I, 24. ⁶² Exod. xxxi, 3. ⁷⁰ Isai. xi, 1, 2.

αἰτῶν. Ibidem editi, ἐπεὶ δέ. At mss. sex, ἐπειδὴ δέ.

(55) Nostra editio, συνέχει. At uterque Combef. et alii quatuor mss., συνέχουσιν.

(56) In editis et in Reg. tertio legitur, μηδέ· in aliis vero codicibus, μήτε. Haud procul editi et unus ms., ἐπειδὴ ἢ. Alii quinque mss., ἐπειδὴ περ ἢ. Subinde editi, ἀνατίθεται, haud recte. Libri antiqui, ἀνατίθεται, et ita legit interpretes.

(57) Sic codices quinque. Editi vero et unus co-

δευτὴ τὸ βέβαιον ἐχουσα, ἀμετάπτωτος ὑπὸ τοῦ λόγου. Ἐπιστήμων δέ, ὁ κατὰ τὸ ἐμπεριειληφέναι τὰ ἀναγκαῖα τῶν εἰς μακαριότητα θεωρημάτων, καθὼς ἡδὴ ἐκτικῶς καὶ βεβαίως συνέχει ἐν ἑαυτῷ. Σοφίαν δέ φησιν εἶναι ἐπιστήμην θεῶν καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων, καὶ τῶν τούτων αἰτιῶν. Ἐπειδὴ δὲ αὐτοσοφία ὁ Χριστός ἐστι, σοφὸν ἐροῦμεν τὸν κατὰ μετοχὴν Χριστοῦ, καθὼς σοφία ἐστὶ, τετελειωμένος. Ὁ δὲ συνετὸς νοεῖται κατὰ ἀπαρτισμὸν τῶν ἐν ἡμῖν τῆς συνέσεως σπερμάτων. Ὁ δὲ ἐπιστήμων, κατὰ τὸ ἐμπεριειληφέναι τὰ ἀναγκαῖα εἰς μακαριότητα θεωρήματα, μετὰ τοῦ ἡδὴ ἐκτικῶς καὶ παγίως συνέχειν (55) ἐν ἑαυτῷ. Ὑπορμεν δὲ ἐν τῇ Ἐξόδῳ τὸν χρηματισμὸν λέγοντα περὶ τῶν ἀρχιτεκτόνων, Ἐμπλήσω αὐτοὺς Πνεῦμα θεῶν συνέσεως καὶ ἐπιστήμης. B Διὰ τοῦτο, οὐαὶ τῷ μὴ ἀνατιθέντι τὴν αἰτίαν τῆς συνέσεως καὶ τῆς ἐπιστήμης Θεῷ. Μηδεὶς οὖν ἑαυτῷ λαμβανέτω τὰ τηλικαῦτα, μήτε (56) ἐπιστήμονα ἑαυτὸν, μήτε συνετὸν λέγων, μήτε σοφόν. Ἐπειδὴ περ ἡ σοφία ἐπιστήμη ἐστὶ θεῶν καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων, τῷ ἀγίῳ Πνεύματι τὴν τούτων αἰτίαν ἀνατίθεται. Ἐξελεύσεται γὰρ ῥάβδος ἐκ τῆς ρίζης Ἰεσσαί, καὶ ἄνθος ἐκ τῆς ρίζης ἀναθήσεται. Καὶ ἀναπαύσεται (57) ἐπ' αὐτὸ Πνεῦμα Θεοῦ, πνεῦμα σοφίας, καὶ συνέσεως, καὶ τὰ ἐξ ἧς.

Spiritus Dei, spiritus sapientiæ et intellectus ⁷⁰, etc.

177. Οὐαὶ οἱ ἰσχυρότερες ὁμῶν, καὶ οἱ πλόντερες τὸν οἶνον, καὶ οἱ δυνατοὶ οἱ κινῶντες τὸ σίκερα. Καὶ τοῖς ἱερεῦσιν ἀπαγορεύει ὁ νόμος, εἰσερχομένους εἰς τὰ ἅγια, οἶνον καὶ σίκερα κεχεῖσθαι (58)· καὶ τοῖς καλουμένοις Ναζαρίοις, ὡς εἰρηται ἐν τοῖς Ἀριθμοῖς, τοῦτον τὸν τρόπον Ἐλάλησε γὰρ Κύριος πρὸς Μωυσήν, λέγων Ἀλάλησον τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ, καὶ εἰπὲς πρὸς αὐτούς· Ἀνὴρ ἡ γυνή, ὃς ἂν μεγάλως ἐδῇται εὐχὴν ἀφαιρῆσθαι ἀγνείαν Κυρίου, ἀπὸ οἴνου καὶ σίκερα ἀγνισθήσεται. Καὶ ἐν ταῖς Παροιμίαις ὁ Σολομὼν φησιν· Οἱ δυνατοὶ θυμῶδες εἰσιν, οἶνον μὴ πινέτωσαν (59), ἵνα μὴ πίνοντες ἐπιλάβωνται τῆς σοφίας. Πρέπει γὰρ τοῖς θεραπευταῖς τοῦ θεοῦ λόγου, καὶ τοῖς τὴν τῶν ἀνθρώπων ἐπιμέλειαν ἐγκρατευσμένοις, πάντῃ ἀπέχεσθαι τῶν ἐμποιοῦντων θάλασιν τῷ ἡγεμονικῷ. Ἐπειδὴ γὰρ πολὺς εἰσπέσῃ ὁ ἀκρατος, οἷόν τις τύραννος ἐπὶ τὴν ἀκρόπολιν ἀναδραμὼν, ἀπὸ τῆς ἀκρας κορυφῆς ἀσιγήτους βορῶδους ἐμποιεῖ τῇ ψυχῇ, οὐδενὸς παρανόμου φειδόμενος ἐπιτάγματος· ἀλλ' αὐτὸν δουλωσάμενος πρῶτον τὸν λογισμὸν, πᾶσαν τὴν τε ἐκ παιδεύσεως ἐνυπάρχουσαν διακόσμησιν συγχεῖ καὶ κατ-

⁷¹ Lev. x, 9. ⁷² Num. vi, 1-5. ⁷³ Prov. xxxi, 4, 5.

dex ἐπαναπαύσεται. Ibidem editi, ἐπ' αὐτῷ. At veteres libri ita inter se dissentiant, ut in tribus uti apud LXX legatur, ἐπ' αὐτόν· in aliis vero tribus ἐπ' αὐτό, ἄνθος, videelicet

(58) Antiqui tres libri, μὴ κεχεῖσθαι, inepte.

(59) Codex unus, πινέτωσαν. Aliquanto post mss. quatuor, τοῖς τῶν. Editi, τοῖς. Subinde editi, πάντῃ ἀπέχεσθαι. At uterque Combef. et alii quatuor mss., πάντῃ.

αράσσει, γέλωτας κινῶν (60) ἀπρεπείς, φωνὴν Ἀ
 θορυβίωδην, ὀργὰς προπετείς, ἐπιθυμίας ἀχαλινώτους,
 οἰστρον καὶ μανίαν ἐπὶ πᾶσαν παράνομον ἡδονήν.
 Διὰ τοῦτο μὴ πινέτωσαν (61) οἱ δυνάσται οἶνον, εἴτε
 οἱ ἀρχὴν τινα πεπιστευμένοι, καὶ δημοσίων πραγμά-
 των οἰκονομίαν· εἴτε οἱ διὰ τὴν ἀκμὴν τῆς ἡλικίας
 ἐν δυνάμει ὄντες σωματικῇ. Οἱ γὰρ τοιοῦτοι, φύσει
 τυγχάνοντες πρὸς τὰς ὀργὰς (62) εὐερίθιστοι, ἐπει-
 δὲν καὶ τὸ τοῦ οἴνου προσλάβωσιν ἔξαμμα, οἶόν τινα
 φλόγα ἀφρόνῳ χορηγίᾳ τῆς καιομένης ὕλης ἐπὶ τὸ
 μέγα ἐξαίρουσιν. Ἐπεὶ δὲ Ὁ μὲν ἐλάχιστός σὺν-
 γνηστός ἐστιν ἐλέους· δυνατοὶ δὲ δυνατῶς ἐτα-
 σθήσονται· διὰ τοῦτο οὐαὶ τοῖς ἰσχύουσιν ἀπὸ τῆς
 τοῦ οἴνου βλάβης καὶ τοῦ σίκερα. Ὡ γὰρ πολὺ παρ-
 ἔθεντο, περισσότερον ἀπαιτήσουσιν αὐτόν.

178. Εἰ οὖν ἐγχεχερίσται σοι οἰκονομία μυστη-
 ρίων, λόγος σοφίας, δύναμις γνώσεως· σὺ δὲ οἶνω
 βεβαπισμένην τὴν ψυχὴν περιφέρεις· πῶς οὐκ δι-
 καίως ὑδύρεται σε ὁ προφήτης; Ὅτι ἔχων ἰσχὺν
 πνευματικὴν, ἀσθενῇ αὐτὴν ποιεῖς τῇ ἀμετρίᾳ τοῦ
 οἴνου. Καὶ ὁ (65) ὁποιοῦδήποτε πάθει τῆς ψυχῆς κε-
 κρατημένος, οἶον· εἰς μέθην ἐναχθεὶς κατὰ τὴν ἐγ-
 γενομένην αὐτῷ ὑπὸ τοῦ πάθους ἔκτασιν, πίνειν
 οἶνον λέγεται, καὶ κινῶν ἑαυτὸν σίκερα· ὅπερ ἐρμη-
 νεύμενον ἐγνώμεν μέθυμα· τὸ γὰρ ἀπαρakoλούθη-
 τον ὁμοίως καὶ ἀπὸ λύπης, καὶ ἀπὸ φόβου, καὶ (64)
 ἡδονῆς, καὶ ἐπιθυμίας ἐγγίνεται τῇ ψυχῇ, τοῦ λο-
 γισμοῦ κεκρατημένου ὑπὸ τοῦ πάθους· ὥστε ἡμεῖς
 οἱ δυνάσται, οἱ τὴν προστασίαν τοῦ λαοῦ ἐγχεχερι-
 σμένοι, καὶ ἐπὶ ποσὸν ὑπὸ τοῦ πάθους κρατώμεθα,
 καὶ δοκῶμεν αὐτὸ (65) κατακινῶντες τῷ λογισμῷ,
 χαλινοῦν τῷ λόγῳ καὶ ἐπέχειν, οὐκ ἐξω ἔσμεν τοῦ
 ταλανίζεσθαι ἐπὶ τοῖς τοιοῦτοις. Μέθη γὰρ δεινὴ,
 φιλοδοξία (66), καὶ φιλαρχία. Δεινὸν μέθυμα φόβος,
 δεινὸν ἢ ὑπόκρισις, καὶ ἡ τοῦ πλησίον καταλαλιά·
 οἷς μεθυθεῖσα ἡ ψυχὴ ἐπιλανθάνεται τῆς σοφίας.
 Οὐδὲν γὰρ οὕτω συγγεῖ· τὰ ἀπὸ σοφίας θεωρήματα,
 ὥς τοῦτο τὸ πάθος καὶ πᾶσα ἁμαρτία. Πῶς δὲ ὁ ἔχων
 σοφίαν θυμώδης ἐστίν; Ὅτι οὕπου τὸν ἀπαθὴ λέγει,
 ἀλλὰ τέως περὶ τοῦ μετριοπαθοῦς διαλέγεται. Καθὰ
 καὶ ἐν ἐτέροις λέγει· Ἀφ' ὧν αὐθημερὸν ἐξαγγέ-
 λει ὀργὴν, σοφὸς δὲ ταμεύεται κατὰ μέρος. Τε-
 ταμειυμένος οὖν τὴν ὀργὴν προφέρειν λέγει τὸν λό-
 γισμῷ (67) ἠνιοχοῦντα τὸ πάθος, καθ' ὃ εἴρηται·
 Ὅργιζεσθε καὶ μὴ ἁμαρτάνετε. Ὁ δὲ Κύριος τὰ
 τελειότερα διατάσων, φησὶν ἐκτεμεῖν καθόλου τὸ
 πάθος, οὐκ κολάζειν κελεύει.

Dominus autem qui jubet perfectiora⁷⁹, ait vitium illud esse penitus abscindendum, non temperandum ac castigandum.

⁷⁴ Sap. vi, 7. ⁷⁵ Luc. xii, 48. ⁷⁶ Prov. xii, 16. ⁷⁷ Prov. xix, 14. ⁷⁸ Psal. iv, 5. ⁷⁹ Matth. v, 29.

(60) Illud, κινῶν, ex Reg. quarto additum est.

(61) Veteres aliquot libri, μὴ πινέτωσαν.

(62) Editi et Reg. primus, πρὸς τὰς ὀργὰς. Alii quinque mss., πρὸς τὰς ὀργὰς. Statim Regii primus et quartus, προσλάβωσιν ἔξαμμα, acceperint impetum: quæ scriptura alicui librario cum non ita multum placeret, in margine Regii primi sapienter addidit, ἴσως ἔξαμμα. Et vero ἔξαμμα legi oportere ex editis et ex aliis quatuor mss. discimus.

(63) Ita quinque mss. At in editis æque ac in Reg.

lat. Quamobrem non bibant vinum potentes, neque ii quibus principatus quidam, aut rerum publicarum administratio concedita est, neque ii qui ob ætatis vigorem corporeis viribus pollent. Enimvero qui sunt ejusmodi, utpote suapte natura ad iras proni, postquam fomes etiam vini et incitamentum accessit, suppeditata abunde materia, quæ apta est ustioni et idonea, velut flammam quamdam in sublime attollunt. Quoniam autem *Exiguo conceditur misericordia*; potentes vero potenter tormenta patientur⁷⁵; idcirco vix fortibus ob acceptum a vino et a sicera detrimentum. Cui enim multum traditum est, amplius ab ipso reposcetur⁷.

B 178. Itaque, si commissi tibi sit mysteriorum dispensatio, sermo sapientiæ, facultas scientiæ, tu tamen animum vino immersum circumferas, nonne jure optimo te deslet ac lamentatur propheta? Nam cum penes te sit vis spiritualis, eam vini intemperantia reddis imbecillum. Et qualicunque tandem succubuerit quis perturbationi animæ, is tanquam in ebrietatem inductus, per hanc mentis alienationem ex vitio ortam, bibere vinum, et sibi siceram miscere dicitur: quod nomen novimus si interpretemur ebrietatem significare. Nam ratione vitiosis affectibus 509 inserviente, pari modo et tristitia, et timor, et voluptas, et cupiditas, ineptias ac stupiditatem in anima procreant. Nos itaque potentes, qui populo sumus præfecti, si vel minimum vitio succumbamus, licet rationis temperamentum adhibentes, vitium ratione frenare ac inhibere videamur, nihilominus tamen ob hujusmodi causas dicimur miseri. Nam gloriæ vanæ cupido et principatus studium, gravis ebrietas est. Gravis temulentia est invidia, hypocrisis et ea quæ adversus proximum fit obtreectatio: quibus malis inebriata anima obliviscitur sapientiæ. Nihil enim sic obturbat et confundit contemplationem sapientiæ, ut vitium illud, ac peccatum omne. Quo autem pacto sapiens fuerit iracundus? Quia nondum de eo loquitur, qui affectibus sit prorsus immunis, sed hactenus de eo disserit, cujus affectus exstant mediocres. Quæmadmodum et alibi dicit: *Insiptens eadem die prodit iram*⁷⁶: sapiens vero eam reservat per partes⁷⁷. Itaque qui ratione cupiditatem ac vitium frenat, ab eo iram parce et moderate proferri dicit; sicut scriptum est: *Irascimini*

primo deest articulus.

(64) Uterque Colb., καὶ ἀπὸ.

(65) Editi, αὐτῷ. At uterque Combef. et alii quatuor, αὐτό.

(66) Editi et Reg. primus, καὶ φιλοδοξία. Illud, καὶ, in aliis quinque mss. deest.

(67) Editi et Reg. primus, τὸν λογισμὸν. Alii quinque mss., τὸν λογισμῷ, eum qui ratione frenat, optime.

179. VERS. 23. *Va is qui iustificat impiū pro muneribus, et iustitiam iusti auferunt.* Perspicua est hæc sententia, quæ condemnat eos, qui pro tribunali sedentes, ob suum in mammonam studium corrumpunt iudicium rectum, faventque cuilibet ob munera accepta **: qui itidem impium, iustum appellantes, iustum iniustitiæ damnant. Ratio enim pecuniarum desiderio præoccupata, trutina est, quæ suo pondere momentum libræ deprimit. Attendamus igitur diligentius nobis ipsis, ne forte impium quempiam sive hominem, sive sermonem iustificemus, adducti videlicet ad hos approbandos per collatum quoddam in nos beneficium, nequando in miseriis intentatas incidamus. VERS. 24. *Propter hoc, sicut uretur stipula a carbone ignis, et comburetur a flamma accensa, radix eorum quasi lanugo erit, et flos eorum quasi pulvis ascendet.* Noluērunt enim legem Domini Sabaoth, sed eloquium sancti Israel irritaverunt. Interminatur hæc sententia comburendas esse peccatorum radices, ac in lanuginem comminandas, floremque ipsorum tanquam pulverem ascensurum. Quæ nunc inferuntur pari ratione ac quæ prius tradita sunt intelligamus. Postquam enim superius disseruit de iis, qui immodico vino usi sunt, eosque qui in iudiciis munera accipiunt, reprehendit, nunc eorum radices uti stipulam a carbone ignis **510** comburendas esse. affirmat. Calamus autem planta est radici debili innixa, extima superficie lævis, intus inanis et vacua : quæ inæqualiter recipiens incrementum, frequentibus intercipitur geniculis, quod virtus qua increscit, infirma cum sit, plantam istam modo plano et æquali augere non possit, sed intermediæ cuiusdam stabilitatis indigeat. Quapropter perficitur geniculum tum, cum virtus illa quiescit. Nam ubi paululum emersit, exinde subsidit, sicque longiore mora geniculum efficit. Deinde rursum vis illa geniculo tanquam basi quadam ac fundamento usa, se rursum exserit; et dum ita semper interquiescit, plantam absolvit. Ta-

** I Reg. viii, 3.

68) Hic editi et mss. inter se plane consentiunt. Nam veteres illi quos Duceus et Combefisius contulere libri non secus ac nostri habent, *φλογὸς ἀνημμένης, flamma accensa*. Quare errasse videtur Nobilius, cum apud Basilium perinde atque apud Procopium legi affirmavit, *φλογὸς ἀνειμένης, flamma resoluta*. Equidem, ut verum fatear, si liceret sequi quæ meliora videntur, libentius legerem, *ἀνειμένης, resoluta*, quam *ἀνημμένης, accensa*; nec enim diffitebor vocem *ἀνειμένης* voce *ἀνημμένης* hoc loco mihi videri longe commodiorem. Ait enim non ita multo post interpretes, *carbonem esse* πῦρ γεώδες, hoc est, *ignem terrestrem*, qui post flammæ transitum, ut ipse loquitur, in crassiore materia remanet. Flammam autem quæ transit, et cui successit πῦρ γεώδες, hoc est, *ignis terrestris et crassior*, constat non proprie amplius vocari posse *ἀνημμένην, accensam*, sed potius dici debere *ἀνειμένην, resolutam*, et, ut ita dicam, *extinctam*. Utui hæc sunt, nihil in contextu, reclamantibus omnis generis libris, ausus sum mutare. Addam duntaxat, ut apud Procopium, ita apud LXX, *ἀνειμένης* legi. Ibidem, ubi in editis et

179. *Ὅσαί οἱ δὲ καὶ οὐκ ὄντες τὸν ἀσθεὲν ἐκτελεῖ δόμων, καὶ τὸ δίκαιον τοῦ δικαίου αἰρῶντες.* Σαφὲς τὸ ῥητὸν, κατακρίνον τοὺς ἐν τοῖς δικαστηρίοις, διὰ τὴν πρὸς τὸν μαμωνᾶν φιλίαν, ἀφανίζοντας μὲν τὸ εὐθὺ τῆς κρίσεως, προστιθεμένους δὲ τῇ δωροδοκίᾳ· καὶ τὸν μὲν ἀσθεὲν δίκαιον ὀνομάζοντας, τὸν δὲ δίκαιον ἐπ' ἀδικίᾳ καταδικάζοντας. Λογισμὸς γὰρ φιλαργυρίᾳ προσηλυμμένος τρυτάνη ἐστὶν ἐπὶ τὸ βαρὺ τοῦ κανόνος τὴν ῥοπὴν καταφέρουσα. Ἐπιμελέστερον δὲ ἑαυτοῖς προσέχωμεν, μήποτε ἀσθεὲν τινα ἢ ἀνθρωπον ἢ λόγον δικαιώσωμεν, κατὰ τὴν πρὸς ἡμᾶς χάριν προσαχθέντες αὐτῶν τῇ συγκαταθέσει, μήποτε ὑποπέσωμεν τῷ ἐγκειμένῳ ταλανισμῷ. Διὰ τοῦτο *ὁ τρόπος καθήσεται καλὰ μὲν ὑπὸ ἀνθρώπου πυρός, καὶ συγκαυθήσεται ὑπὸ φλογὸς ἀνημμένης* (68), ἢ *ῥίζα αὐτῶν ὡς χροὺς ἔσται, καὶ τὸ ἄνθος αὐτῶν ὡς κοριοὶ ὅτις ἀναβήσεται*. Οὐ γὰρ ἠθέλησαν τὸν νόμον Κυρίου Σαβαὺθ, ἀλλὰ τὸ λόγιον τοῦ ἁγίου Ἰσραὴλ παρώχυναν. Ἀπειλεῖ ὁ λόγος συγκαυθήσεσθαι τὰς ῥίζας τῶν ἀμαρτωλῶν, καὶ εἰς χροὺν (69) λεπτοποιηθήσεσθαι, καὶ τὸ ἄνθος αὐτῶν ὡς κοριοὶ τὸν ἀναβήσεσθαι. Ἀκολουθῶς τοῖς προαποδεδομένοις νοήσωμεν τὰ ἐπαγόμενα. Περὶ γὰρ τῶν οἶνων κεχρημένων ἀμέτρως ἐν τοῖς κατόπιν διαλεχθεῖς, καὶ τοὺς τὰ δῶρα λαμβάνοντας ἐν ταῖς κρίσεσι διαβάλλων (70), νῦν συγκαυθήσεσθαι τὰς ῥίζας αὐτῶν λέγει, ὡς καλὰ μὲν ὑπὸ ἀνθρώπου πυρός. Ἔστι δὲ ὁ κάλαμος φυτὸν ἐπὶ ἀσθενούς τῆς ῥίζης βεβηχός, λεῖτον μὲν τὴν ἐξωθεν ἐπιφάνειαν, διάκενον δὲ τὰ ἔνδον, ἀνώμαλον δὲ τὴν αὐξησιν, γόνασι πυκνοῖς διελημμένον, διὰ τὸ ἀσθενὲ οὖσαν τὴν δύναμιν, ὅφ' ἥς (71) αὖξεται, μὴ δύνασθαι ὁμαλῶς αὖξαι τὸ φυτὸν, ἀλλὰ δεῖσθαι τίνος ἀναπαύσεως ἐν τῷ μεταξὺ διὰ καὶ τὸ γόνυ ἀποτελεῖται τῇ ἐνηρεμῇ τῆς δυνάμεως (72). Ὅταν γὰρ μικρὸν προκύψῃ, εἴτα ἴσταται, καὶ οὕτω τῇ ἐπιπλεῖον ἐπιμονῇ τὸ γόνυ ἀποτελεῖ. Εἴτα πάλιν οἶον βάρυν τι καὶ θεμελίῳ τῷ γόνυ κεχρημένη, ἡ δύναμις πάλιν προκύπτει, καὶ οὕτως αἰετὶ ἀναπαυομένη ἀποτελεῖ τὸ φυτὸν. Τοιοῦτοι

in quatuor mss. perinde atque apud Procopium et apud LXX legitur, ὡς χροὺς ἔσται, *ut lanugo erit, scriptum reperitur in aliis duobus mss. et apud Eusebium, ὡς χροὺς ἔσται, ut pulvis erit.*

(69) Hic rursus quidam mss., εἰς χροὺν. Alii cum editis, εἰς χροὺν.

(70) Editi et unus ms., διαβάλλων. Alii tres, διαβάλλων, ubi Reg. primus et Reg. tertius prima manu habent, διαλαβών, corrupte.

(71) Ita mss. nostri. Editi vero, ὅφ' ἥς.

(72) Illa, διὰ καὶ τὸ γόνυ ἀποτελεῖται τῇ ἐνηρεμῇ, ἢ τῇ δυνάμει, dum ita verteret interpretes, *Ob hoc etiam geniculum tribuit illi natura, supplendo defectui virium*, procul dubio vocem ἐνηρεμῆς hic pro voce ἐρημία sumi arbitrabatur. Nam voce ἐρημία defectum atque destitutionem significari qui non novit, Græcarum litterarum penitus rudis sit necesse est. Sed sua falsus est opinione: Nam ab ἡρεμῇ, quod est *quiescere*, vox ἐνηρεμῆς desumi constat. Hoc igitur dicit scriptor, geniculum perfici, cum glutinosa quadam virtus paulo diutius eodem in loco immoratur, et quiescit.

δὲ οἱ ἀδελφοί, ὅτι οἱ ἄνθρωποι, τὸν ἐκ τούτου καυθῆναι κατακρίνεται μένης· 180. φλογὸς αὐτῶν οἷον πῦρ καταφάνουσι· τῶν σῶσιν δὲ δικαιοσύνης θήσονται τὴν φύσιν ἀπεφῆκεν φιλαργυρίᾳ· εἰδὼς οὖν φύσει· ὁ κοινὸς ἡμῶν αἰ πλεονεξία· τὰ δὲ ἀλλοτρίων ἀναίρεσις· πνεύματι οὐκ ἐκ αὐτῶν αὐτῇ μεναι· καὶ πᾶσι ὡς τὸ δόξαι καταρτίζονται· διδοὺς ἑαυτῶν ὡς ἐν ἡγορίᾳ λογισμῶν ὡς ἐν ἡγορίᾳ· 181. λαὸν αὐτοῦ τὰ δὲ πρὸς ἀπὸ τοῦ ἐν ἡγορίᾳ· τὰ δὲ παρὰ τὸν λόγον· 182. ὅτι οἱ ἄνθρωποι, τὸν ἐκ τούτου καυθῆναι κατακρίνεται μένης· 180. φλογὸς αὐτῶν οἷον πῦρ καταφάνουσι· τῶν σῶσιν δὲ δικαιοσύνης θήσονται τὴν φύσιν ἀπεφῆκεν φιλαργυρίᾳ· εἰδὼς οὖν φύσει· ὁ κοινὸς ἡμῶν αἰ πλεονεξία· τὰ δὲ ἀλλοτρίων ἀναίρεσις· πνεύματι οὐκ ἐκ αὐτῶν αὐτῇ μεναι· καὶ πᾶσι ὡς τὸ δόξαι καταρτίζονται· διδοὺς ἑαυτῶν ὡς ἐν ἡγορίᾳ λογισμῶν ὡς ἐν ἡγορίᾳ· 181. λαὸν αὐτοῦ τὰ δὲ πρὸς ἀπὸ τοῦ ἐν ἡγορίᾳ· τὰ δὲ παρὰ τὸν λόγον· 182. ὅτι οἱ ἄνθρωποι, τὸν ἐκ τούτου καυθῆναι κατακρίνεται μένης· 180. φλογὸς αὐτῶν οἷον πῦρ καταφάνουσι· τῶν σῶσιν δὲ δικαιοσύνης θήσονται τὴν φύσιν ἀπεφῆκεν φιλαργυρίᾳ· εἰδὼς οὖν φύσει· ὁ κοινὸς ἡμῶν αἰ πλεονεξία· τὰ δὲ ἀλλοτρίων ἀναίρεσις· πνεύματι οὐκ ἐκ αὐτῶν αὐτῇ μεναι· καὶ πᾶσι ὡς τὸ δόξαι καταρτίζονται· διδοὺς ἑαυτῶν ὡς ἐν ἡγορίᾳ λογισμῶν ὡς ἐν ἡγορίᾳ· 181. λαὸν αὐτοῦ τὰ δὲ πρὸς ἀπὸ τοῦ ἐν ἡγορίᾳ· τὰ δὲ παρὰ τὸν λόγον· 182. ὅτι οἱ ἄνθρωποι, τὸν ἐκ τούτου καυθῆναι κατακρίνεται μένης· 180. φλογὸς αὐτῶν οἷον πῦρ καταφάνουσι· τῶν σῶσιν δὲ δικαιοσύνης θήσονται τὴν φύσιν ἀπεφῆκεν φιλαργυρίᾳ· εἰδὼς οὖν φύσει· ὁ κοινὸς ἡμῶν αἰ πλεονεξία· τὰ δὲ ἀλλοτρίων ἀναίρεσις· πνεύματι οὐκ ἐκ αὐτῶν αὐτῇ μεναι· καὶ πᾶσι ὡς τὸ δόξαι καταρτίζονται· διδοὺς ἑαυτῶν ὡς ἐν ἡγορίᾳ λογισμῶν ὡς ἐν ἡγορίᾳ· 181. λαὸν αὐτοῦ τὰ δὲ πρὸς ἀπὸ τοῦ ἐν ἡγορίᾳ· τὰ δὲ παρὰ τὸν λόγον· 182. ὅτι οἱ ἄνθρωποι, τὸν ἐκ τούτου καυθῆναι κατακρίνεται μένης· 180. φλογὸς αὐτῶν οἷον πῦρ καταφάνουσι· τῶν σῶσιν δὲ δικαιοσύνης θήσονται τὴν φύσιν ἀπεφῆκεν φιλαργυρίᾳ· εἰδὼς οὖν φύσει· ὁ κοινὸς ἡμῶν αἰ πλεονεξία· τὰ δὲ ἀλλοτρίων ἀναίρεσις· πνεύματι οὐκ ἐκ αὐτῶν αὐτῇ μεναι· καὶ πᾶσι ὡς τὸ δόξαι καταρτίζονται· διδοὺς ἑαυτῶν ὡς ἐν ἡγορίᾳ λογισμῶν ὡς ἐν ἡγορίᾳ· 181. λαὸν αὐτοῦ τὰ δὲ πρὸς ἀπὸ τοῦ ἐν ἡγορίᾳ· τὰ δὲ παρὰ τὸν λόγον· 182. ὅτι οἱ ἄνθρωποι, τὸν ἐκ τούτου καυθῆναι κατακρίνεται μένης· 180. φλογὸς αὐτῶν οἷον πῦρ καταφάνουσι· τῶν σῶσιν δὲ δικαιοσύνης θήσονται τὴν φύσιν ἀπεφῆκεν φιλαργυρίᾳ· εἰδὼς οὖν φύσει· ὁ κοινὸς ἡμῶν αἰ πλεονεξία· τὰ δὲ ἀλλοτρίων ἀναίρεσις· πνεύματι οὐκ ἐκ αὐτῶν αὐτῇ μεναι· καὶ πᾶσι ὡς τὸ δόξαι καταρτίζονται· διδοὺς ἑαυτῶν ὡς ἐν ἡγορίᾳ λογισμῶν ὡς ἐν ἡγορίᾳ· 181. λαὸν αὐτοῦ τὰ δὲ πρὸς ἀπὸ τοῦ ἐν ἡγορίᾳ· τὰ δὲ παρὰ τὸν λόγον· 182. ὅτι οἱ ἄνθρωποι, τὸν ἐκ τούτου καυθῆναι κατακρίνεται μένης· 180. φλογὸς αὐτῶν οἷον πῦρ καταφάνουσι· τῶν σῶσιν δὲ δικαιοσύνης θήσονται τὴν φύσιν ἀπεφῆκεν φιλαργυρίᾳ· εἰδὼς οὖν φύσει· ὁ κοινὸς ἡμῶν αἰ πλεονεξία· τὰ δὲ ἀλλοτρίων ἀναίρεσις· πνεύματι οὐκ ἐκ αὐτῶν αὐτῇ μεναι· καὶ πᾶσι ὡς τὸ δόξαι καταρτίζονται· διδοὺς ἑαυτῶν ὡς ἐν ἡγορίᾳ λογισμῶν ὡς ἐν ἡγορίᾳ· 181. λαὸν αὐτοῦ τὰ δὲ πρὸς ἀπὸ τοῦ ἐν ἡγορίᾳ· τὰ δὲ παρὰ τὸν λόγον· 182. ὅτι οἱ ἄνθρωποι, τὸν ἐκ τούτου καυθῆναι κατακρίνεται μένης· 180. φλογὸς αὐτῶν οἷον πῦρ καταφάνουσι· τῶν σῶσιν δὲ δικαιοσύνης θήσονται τὴν φύσιν ἀπεφῆκεν φιλαργυρίᾳ· εἰδὼς οὖν φύσει· ὁ κοινὸς ἡμῶν αἰ πλεονεξία· τὰ δὲ ἀλλοτρίων ἀναίρεσις· πνεύματι οὐκ ἐκ αὐτῶν αὐτῇ μεναι· καὶ πᾶσι ὡς τὸ δόξαι καταρτίζονται· διδοὺς ἑαυτῶν ὡς ἐν ἡγορίᾳ λογισμῶν ὡς ἐν ἡγορίᾳ· 181. λαὸν αὐτοῦ τὰ δὲ πρὸς ἀπὸ τοῦ ἐν ἡγορίᾳ· τὰ δὲ παρὰ τὸν λόγον· 182. ὅτι οἱ ἄνθρωποι, τὸν ἐκ τούτου καυθῆναι κατακρίνεται μένης· 180. φλογὸς αὐτῶν οἷον πῦρ καταφάνουσι· τῶν σῶσιν δὲ δικαιοσύνης θήσονται τὴν φύσιν ἀπεφῆκεν φιλαργυρίᾳ· εἰδὼς οὖν φύσει· ὁ κοινὸς ἡμῶν αἰ πλεονεξία· τὰ δὲ ἀλλοτρίων ἀναίρεσις· πνεύματι οὐκ ἐκ αὐτῶν αὐτῇ μεναι· καὶ πᾶσι ὡς τὸ δόξαι καταρτίζονται· διδοὺς ἑαυτῶν ὡς ἐν ἡγορίᾳ λογισμῶν ὡς ἐν ἡγορίᾳ· 181. λαὸν αὐτοῦ τὰ δὲ πρὸς ἀπὸ τοῦ ἐν ἡγορίᾳ· τὰ δὲ παρὰ τὸν λόγον· 182. ὅτι οἱ ἄνθρωποι, τὸν ἐκ τούτου καυθῆναι κατακρίνεται μένης· 180. φλογὸς αὐτῶν οἷον πῦρ καταφάνουσι· τῶν σῶσιν δὲ δικαιοσύνης θήσονται τὴν φύσιν ἀπεφῆκεν φιλαργυρίᾳ· εἰδὼς οὖν φύσει· ὁ κοινὸς ἡμῶν αἰ πλεονεξία· τὰ δὲ ἀλλοτρίων ἀναίρεσις· πνεύματι οὐκ ἐκ αὐτῶν αὐτῇ μεναι· καὶ πᾶσι ὡς τὸ δόξαι καταρτίζονται· διδοὺς ἑαυτῶν ὡς ἐν ἡγορίᾳ λογισμῶν ὡς ἐν ἡγορίᾳ· 181. λαὸν αὐτοῦ τὰ δὲ πρὸς ἀπὸ τοῦ ἐν ἡγορίᾳ· τὰ δὲ παρὰ τὸν λόγον· 182. ὅτι οἱ ἄνθρωποι, τὸν ἐκ τούτου καυθῆναι κατακρίνεται μένης· 180. φλογὸς αὐτῶν οἷον πῦρ καταφάνουσι· τῶν σῶσιν δὲ δικαιοσύνης θήσονται τὴν φύσιν ἀπεφῆκεν φιλαργυρίᾳ· εἰδὼς οὖν φύσει· ὁ κοινὸς ἡμῶν αἰ πλεονεξία· τὰ δὲ ἀλλοτρίων ἀναίρεσις· πνεύματι οὐκ ἐκ αὐτῶν αὐτῇ μεναι· καὶ πᾶσι ὡς τὸ δόξαι καταρτίζονται· διδοὺς ἑαυτῶν ὡς ἐν ἡγορίᾳ λογισμῶν ὡς ἐν ἡγορίᾳ· 181. λαὸν αὐτοῦ τὰ δὲ πρὸς ἀπὸ τοῦ ἐν ἡγορίᾳ· τὰ δὲ παρὰ τὸν λόγον· 182. ὅτι οἱ ἄνθρωποι, τὸν ἐκ τούτου καυθῆναι κατακρίνεται μένης· 180. φλογὸς αὐτῶν οἷον πῦρ καταφάνουσι· τῶν σῶσιν δὲ δικαιοσύνης θήσονται τὴν φύσιν ἀπεφῆκεν φιλαργυρίᾳ· εἰδὼς οὖν φύσει· ὁ κοινὸς ἡμῶν αἰ πλεονεξία· τὰ δὲ ἀλλοτρίων ἀναίρεσις· πνεύματι οὐκ ἐκ αὐτῶν αὐτῇ μεναι· καὶ πᾶσι ὡς τὸ δόξαι καταρτίζονται· διδοὺς ἑαυτῶν ὡς ἐν ἡγορίᾳ λογισμῶν ὡς ἐν ἡγορίᾳ· 181. λαὸν αὐτοῦ τὰ δὲ πρὸς ἀπὸ τοῦ ἐν ἡγορίᾳ· τὰ δὲ παρὰ τὸν λόγον· 182. ὅτι οἱ ἄνθρωποι, τὸν ἐκ τούτου καυθῆναι κατακρίνεται μένης· 180. φλογὸς αὐτῶν οἷον πῦρ καταφάνουσι· τῶν σῶσιν δὲ δικαιοσύνης θήσονται τὴν φύσιν ἀπεφῆκεν φιλαργυρίᾳ· εἰδὼς οὖν φύσει· ὁ κοινὸς ἡμῶν αἰ πλεονεξία· τὰ δὲ ἀλλοτρίων ἀναίρεσις· πνεύματι οὐκ ἐκ αὐτῶν αὐτῇ μεναι· καὶ πᾶσι ὡς τὸ δόξαι καταρτίζονται· διδοὺς ἑαυτῶν ὡς ἐν ἡγορίᾳ λογισμῶν ὡς ἐν ἡγορίᾳ· 181. λαὸν αὐτοῦ τὰ δὲ πρὸς ἀπὸ τοῦ ἐν ἡγορίᾳ· τὰ δὲ παρὰ τὸν λόγον· 182. ὅτι οἱ ἄνθρωποι, τὸν ἐκ τούτου καυθῆναι κατακρίνεται μένης· 180. φλογὸς αὐτῶν οἷον πῦρ καταφάνουσι· τῶν σῶσιν δὲ δικαιοσύνης θήσονται τὴν φύσιν ἀπεφῆκεν φιλαργυρίᾳ· εἰδὼς οὖν φύσει· ὁ κοινὸς ἡμῶν αἰ πλεονεξία· τὰ δὲ ἀλλοτρίων ἀναίρεσις· πνεύματι οὐκ ἐκ αὐτῶν αὐτῇ μεναι· καὶ πᾶσι ὡς τὸ δόξαι καταρτίζονται· διδοὺς ἑαυτῶν ὡς ἐν ἡγορίᾳ λογισμῶν ὡς ἐν ἡγορίᾳ· 181. λαὸν αὐτοῦ τὰ δὲ πρὸς ἀπὸ τοῦ ἐν ἡγορίᾳ· τὰ δὲ παρὰ τὸν λόγον· 182. ὅτι οἱ ἄνθρωποι, τὸν ἐκ τούτου καυθῆναι κατακρίνεται μένης· 180. φλογὸς αὐτῶν οἷον πῦρ καταφάνουσι· τῶν σῶσιν δὲ δικαιοσύνης θήσονται τὴν φύσιν ἀπεφῆκεν φιλαργυρίᾳ· εἰδὼς οὖν φύσει· ὁ κοινὸς ἡμῶν αἰ πλεονεξία· τὰ δὲ ἀλλοτρίων ἀναίρεσις· πνεύματι οὐκ ἐκ αὐτῶν αὐτῇ μεναι· καὶ πᾶσι ὡς τὸ δόξαι καταρτίζονται· διδοὺς ἑαυτῶν ὡς ἐν ἡγορίᾳ λογισμῶν ὡς ἐν ἡγορίᾳ· 181. λαὸν αὐτοῦ τὰ δὲ πρὸς ἀπὸ τοῦ ἐν ἡγορίᾳ· τὰ δὲ παρὰ τὸν λόγον· 182. ὅτι οἱ ἄνθρωποι, τὸν ἐκ τούτου καυθῆναι κατακρίνεται μένης· 180. φλογὸς αὐτῶν οἷον πῦρ καταφάνουσι· τῶν σῶσιν δὲ δικαιοσύνης θήσονται τὴν φύσιν ἀπεφῆκεν φιλαργυρίᾳ· εἰδὼς οὖν φύσει· ὁ κοινὸς ἡμῶν αἰ πλεονεξία· τὰ δὲ ἀλλοτρίων ἀναίρεσις· πνεύματι οὐκ ἐκ αὐτῶν αὐτῇ μεναι· καὶ πᾶσι ὡς τὸ δόξαι καταρτίζονται· διδοὺς ἑαυτῶν ὡς ἐν ἡγορίᾳ λογισμῶν ὡς ἐν ἡγορίᾳ· 181. λαὸν αὐτοῦ τὰ δὲ πρὸς ἀπὸ τοῦ ἐν ἡγορίᾳ· τὰ δὲ παρὰ τὸν λόγον· 182. ὅτι οἱ ἄνθρωποι, τὸν ἐκ τούτου καυθῆναι κατακρίνεται μένης· 180. φλογὸς αὐτῶν οἷον πῦρ καταφάνουσι· τῶν σῶσιν δὲ δικαιοσύνης θήσονται τὴν φύσιν ἀπεφῆκεν φιλαργυρίᾳ· εἰδὼς οὖν φύσει· ὁ κοινὸς ἡμῶν αἰ πλεονεξία· τὰ δὲ ἀλλοτρίων ἀναίρεσις· πνεύματι οὐκ ἐκ αὐτῶν αὐτῇ μεναι· καὶ πᾶσι ὡς τὸ δόξαι καταρτίζονται· διδοὺς ἑαυτῶν ὡς ἐν ἡγορίᾳ λογισμῶν ὡς ἐν ἡγορίᾳ· 181. λαὸν αὐτοῦ τὰ δὲ πρὸς ἀπὸ τοῦ ἐν ἡγορίᾳ· τὰ δὲ παρὰ τὸν λόγον· 182. ὅτι οἱ ἄνθρωποι, τὸν ἐκ τούτου καυθῆναι κατακρίνεται μένης· 180. φλογὸς αὐτῶν οἷον πῦρ καταφάνουσι· τῶν σῶσιν δὲ δικαιοσύνης θήσονται τὴν φύσιν ἀπεφῆκεν φιλαργυρίᾳ· εἰδὼς οὖν φύσει· ὁ κοινὸς ἡμῶν αἰ πλεονεξία· τὰ δὲ ἀλλοτρίων ἀναίρεσις· πνεύματι οὐκ ἐκ αὐτῶν αὐτῇ μεναι· καὶ πᾶσι ὡς τὸ δόξαι καταρτίζονται· διδοὺς ἑαυτῶν ὡς ἐν ἡγορίᾳ λογισμῶν ὡς ἐν ἡγορίᾳ· 181. λαὸν αὐτοῦ τὰ δὲ πρὸς ἀπὸ τοῦ ἐν ἡγορίᾳ· τὰ δὲ παρὰ τὸν λόγον· 182. ὅτι οἱ ἄνθρωποι, τὸν ἐκ τούτου καυθῆναι κατακρίνεται μένης· 180. φλογὸς αὐτῶν οἷον πῦρ καταφάνουσι· τῶν σῶσιν δὲ δικαιοσύνης θήσονται τὴν φύσιν ἀπεφῆκεν φιλαργυρίᾳ· εἰδὼς οὖν φύσει· ὁ κοινὸς ἡμῶν αἰ πλεονεξία· τὰ δὲ ἀλλοτρίων ἀναίρεσις· πνεύματι οὐκ ἐκ αὐτῶν αὐτῇ μεναι· καὶ πᾶσι ὡς τὸ δόξαι καταρτίζονται· διδοὺς ἑαυτῶν ὡς ἐν ἡγορίᾳ λογισμῶν ὡς ἐν ἡγορίᾳ· 181. λαὸν αὐτοῦ τὰ δὲ πρὸς ἀπὸ τοῦ ἐν ἡγορίᾳ· τὰ δὲ παρὰ τὸν λόγον· 182. ὅτι οἱ ἄνθρωποι, τὸν ἐκ τούτου καυθῆναι κατακρίνεται μένης· 180. φλογὸς αὐτῶν οἷον πῦρ καταφάνουσι· τῶν σῶσιν δὲ δικαιοσύνης θήσονται τὴν φύσιν ἀπεφῆκεν φιλαργυρίᾳ· εἰδὼς οὖν φύσει· ὁ κοινὸς ἡμῶν αἰ πλεονεξία· τὰ δὲ ἀλλοτρίων ἀναίρεσις· πνεύματι οὐκ ἐκ αὐτῶν αὐτῇ μεναι· καὶ πᾶσι ὡς τὸ δόξαι καταρτίζονται· διδοὺς ἑαυτῶν ὡς ἐν ἡγορίᾳ λογισμῶν ὡς ἐν ἡγορίᾳ· 181. λαὸν αὐτοῦ τὰ δὲ πρὸς ἀπὸ τοῦ ἐν ἡγορίᾳ· τὰ δὲ παρὰ τὸν λόγον· 182. ὅτι οἱ ἄνθρωποι, τὸν ἐκ τούτου καυθῆναι κατακρίνεται μένης· 180. φλογὸς αὐτῶν οἷον πῦρ καταφάνουσι· τῶν σῶσιν δὲ δικαιοσύνης θήσονται τὴν φύσιν ἀπεφῆκεν φιλαργυρίᾳ· εἰδὼς οὖν φύσει· ὁ κοινὸς ἡμῶν αἰ πλεονεξία· τὰ δὲ ἀλλοτρίων ἀναίρεσις· πνεύματι οὐκ ἐκ αὐτῶν αὐτῇ μεναι· καὶ πᾶσι ὡς τὸ δόξαι καταρτίζονται· διδοὺς ἑαυτῶν ὡς ἐν ἡγορίᾳ λογισμῶν ὡς ἐν ἡγορίᾳ· 181. λαὸν αὐτοῦ τὰ δὲ πρὸς ἀπὸ τοῦ ἐν ἡγορίᾳ· τὰ δὲ παρὰ τὸν λόγον· 182. ὅτι οἱ ἄνθρωποι, τὸν ἐκ τούτου καυθῆναι κατακρίνεται μένης· 180. φλογὸς αὐτῶν οἷον πῦρ καταφάνουσι· τῶν σῶσιν δὲ δικαιοσύνης θήσονται τὴν φύσιν ἀπεφῆκεν φιλαργυρίᾳ· εἰδὼς οὖν φύσει· ὁ κοινὸς ἡμῶν αἰ πλεονεξία· τὰ δὲ ἀλλοτρίων ἀναίρεσις· πνεύματι οὐκ ἐκ αὐτῶν αὐτῇ μεναι· καὶ πᾶσι ὡς τὸ δόξαι καταρτίζονται· διδοὺς ἑαυτῶν ὡς ἐν ἡγορίᾳ λογισμῶν ὡς ἐν ἡγορίᾳ· 181. λαὸν αὐτοῦ τὰ δὲ πρὸς ἀπὸ τοῦ ἐν ἡγορίᾳ· τὰ δὲ παρὰ τὸν λόγον· 182. ὅτι οἱ ἄνθρωποι, τὸν ἐκ τούτου καυθῆναι κατακρίνεται μένης· 180. φλογὸς αὐτῶν οἷον πῦρ καταφάνουσι· τῶν σῶσιν δὲ δικαιοσύνης θήσονται τὴν φύσιν ἀπεφῆκεν φιλαργυρίᾳ· εἰδὼς οὖν φύσει· ὁ κοινὸς ἡμῶν αἰ πλεονεξία· τὰ δὲ ἀλλοτρίων ἀναίρεσις· πνεύματι οὐκ ἐκ αὐτῶν αὐτῇ μεναι· καὶ πᾶσι ὡς τὸ δόξαι καταρτίζονται· διδοὺς ἑαυτῶν ὡς ἐν ἡγορίᾳ λογισμῶν ὡς ἐν ἡγορίᾳ· 181. λαὸν αὐτοῦ τὰ δὲ πρὸς ἀπὸ τοῦ ἐν ἡγορίᾳ· τὰ δὲ παρὰ τὸν λόγον· 182. ὅτι οἱ ἄνθρωποι, τὸν ἐκ τούτου καυθῆναι κατακρίνεται μένης· 180. φλογὸς αὐτῶν οἷον πῦρ καταφάνουσι· τῶν σῶσιν δὲ δικαιοσύνης θήσονται τὴν φύσιν ἀπεφῆκεν φιλαργυρίᾳ· εἰδὼς οὖν φύσει· ὁ κοινὸς ἡμῶν αἰ πλεονεξία· τὰ δὲ ἀλλοτρίων ἀναίρεσις· πνεύματι οὐκ ἐκ αὐτῶν αὐτῇ μεναι· καὶ πᾶσι ὡς τὸ δόξαι καταρτίζονται· διδοὺς ἑαυτῶν ὡς ἐν ἡγορίᾳ λογισμῶν ὡς ἐν ἡγορίᾳ· 181. λαὸν αὐτοῦ τὰ δὲ πρὸς ἀπὸ τοῦ ἐν ἡγορίᾳ· τὰ δὲ παρὰ τὸν λόγον· 182. ὅτι οἱ ἄνθρωποι, τὸν ἐκ τούτου καυθῆναι κατακρίνεται μένης· 180. φλογὸς αὐτῶν οἷον πῦρ καταφάνουσι· τῶν σῶσιν δὲ δικαιοσύνης θήσονται τὴν φύσιν ἀπεφῆκεν φιλαργυρίᾳ· εἰδὼς οὖν φύσει· ὁ κοινὸς ἡμῶν αἰ πλεονεξία· τὰ δὲ ἀλλοτρίων ἀναίρεσις· πνεύματι οὐκ ἐκ αὐτῶν αὐτῇ μεναι· καὶ πᾶσι ὡς τὸ δόξαι καταρτίζονται· διδοὺς ἑαυτῶν ὡς ἐν ἡγορίᾳ λογισμῶν ὡς ἐν ἡγορίᾳ· 181. λαὸν αὐτοῦ τὰ δὲ πρὸς ἀπὸ τοῦ ἐν ἡγορίᾳ· τὰ δὲ παρὰ τὸν λόγον· 182. ὅτι οἱ ἄνθρωποι, τὸν ἐκ τούτου καυθῆναι κατακρίνεται μένης· 180. φλογὸς αὐτῶν οἷον πῦρ καταφάνουσι· τῶν σῶσιν δὲ δικαιοσύνης θήσονται τὴν φύσιν ἀπεφῆκεν φιλαργυρίᾳ· εἰδὼς οὖν φύσει· ὁ κοινὸς ἡμῶν αἰ πλεονεξία· τὰ δὲ ἀλλοτρίων ἀναίρεσις· πνεύματι οὐκ ἐκ αὐτῶν αὐτῇ μεναι· καὶ πᾶσι ὡς τὸ δόξαι καταρτίζονται· διδοὺ

ὅς οἱ ἀπὸ τῶν τοῦ κόσμου τούτου πραγμάτων γινώ-
ριμοι, ἐπὶ σαθρᾷ βεβηκότες τῆς βάσεως, διάκονοι
τὸν ἔσω ἄνθρωπον, τῇ ἀνωμαλίᾳ τῶν τοῦ κόσμου
τούτου πραγμάτων συζῶντες. Διὰ τοῦτο ὃν τρόπον
καυθήσεται καλὰ μὴ ὑπὸ ἀνθρακος πυρὸς, οὕτω φησὶ
καταφλεγῆσθαι τὰς ρίζας αὐτῶν ὑπὸ φλογὸς ἀνημ-
μένης.

180. Ἀνθραξ δὲ ἐστὶ πῦρ γεῶδες, μετὰ τὴν τῆς
φλογὸς πάροδον τῇ παχυτέρᾳ ὕλῃ ἐναπομένειν. Ἐπεὶ
οὖν οἱ ἐμπαθῶς ζῶντες οἰκεῖον ἔχουσι τὸ τῶν πα-
θῶν πῦρ, ὡς ὁ πλοῦσιος ἔνδον εἶχε τὴν αἰτίαν τὴν
καταφρῶσσουσιν αὐτὸν τῷ διψεῖν, διὰ τοῦτο τοῖς πί-
νουσι τὸν οἶνον ἀπειλεῖ ὡς οἰνόφυλξιν τὸν ἐκ τῆς καύ-
σεως ἀφανισμόν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ἔνεκεν δώρων τὸ
δίκαιον διαστρέφουσι, καὶ τὴν ρίζαν αὐτῶν συγκαυ-
θήσεσθαι φησιν ὑπὸ φλογὸς ἀνημμένης· ρίζαν λέγων
τὴν φιλαργυρίαν δηλονότι, περὶ ἧς καὶ ὁ Ἀπόστολος
ἀπεφώνητο, ὅτι *Ῥίζα πάντων τῶν κακῶν ἐστὶν ἡ
φιλαργυρία*. Ἀπὸ δὲ τοιαύτης ρίζης ὅποιον τὸ ἄνθος
εἰκὸς ἀναβαίνειν, ἢ κοινορτῶ παραπλήσιον, ἀστάτῳ
φύσει καὶ σκεδαννυμένη εἰς ἀέρα· ἢ μήποτε, ὥσπερ
ὁ κοινορτὸς ἐμποδίζων ταῖς ἀναπνοαῖς, ἐπιβουλεύει
ἡμῶν τῇ ζωῇ· οὕτω καὶ τὰ τῆς φιλαργυρίας ἄνθη,
αἱ πλεονεξίαι, αἱ ἀδίκιαι, τὸ ψεῦδος, αἱ συκοφαντίαι,
τὰ ἄλλα ὅσα τῆς πονηρᾶς ρίζης ἐστὶ βλαστήματα,
ἀναιρετικὰ τῆς ζωῆς ἡμῶν ἐστὶ, τῇ καθαρότητι τοῦ
πνεύματος ἐμποδίζοντα. Σφόδρα δὲ παρατετηρημένως
οὐκ εἶπε, Καὶ ὁ καρπὸς αὐτῶν, ἀλλὰ, *Τὸ ἄνθος
αὐτῶν*. Ἀτελὴ γὰρ τὰ τῆς κακίας βλαστήματα, ἐν
αὐτῇ τῇ βλαστήσει, καὶ τῷ πρώτῳ ἄνθει· ἀφανιζό-
μενα. *Εἶδον γὰρ τὸν ἀσεβῆ ὑπερυψούμενον,
καὶ παρῆλθον, καὶ ἰδοὺ οὐκ ἦν*. Ὁ μὲν οὖν δίκαιος,
ὡς τὸ ξύλον ἐστὶ τὸ πεφυτευμένον παρὰ τὰς διεξ-
όδους τῶν ὑδάτων, διγνεκεῖ τῇ ἐπιρροῇ τῆς ζωῆς
καταρδόμενος· τοῦ δὲ ἀμαρτωλοῦ ἡ ρίζα συγκαυθή-
σεται, *Καὶ τὸ ἄνθος ὡς κοινορτὸς ἀναθήσεται*.
Διότι οὐκ ἠθέλησαν τὸν νόμον Κυρίου (73) *Σα-
βαώθ*, ἀλλὰ τὸ λόγιον τοῦ ἁγίου *Ἰσαὰκ* πα-
ρώξυναν. Νόμον καὶ λόγιον διαφόρους λέγει προ-
φητείας Κυρίου. Διὰ τοῦτο ὡς περὶ ἐμφύχου τοῦ
λογίου ὁ προφήτης φησὶ· *Τὸ λόγιον Κυρίου πα-
ρώξυναν*. Νόμος γὰρ ζῶν καὶ λόγος Θεοῦ ὁ μονογενὴς
Υἱὸς (74), δι' οὗ τὰ πάντα.

181. Καὶ ἐθυμώθη ὁργῇ Κύριος *Σαβαώθ* ἐπὶ τὸν
λαὸν αὐτοῦ, καὶ ἐπέβαλε τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπ' αὐτούς,
καὶ ἐπάταξεν αὐτούς. Καὶ παρωξύνθη
τὰ ὄρη, καὶ ἐγερθήθη τὰ θησιμαῖα αὐτῶν ὡς κο-
πρία ἐν μέσῳ ὁδοῦ. Καὶ ἐν πᾶσι τοῖσι οὐκ
ἀπεστράφη ὁ θυμὸς αὐτοῦ, ἀλλ' ἐστὶ ἡ χεὶρ (75)
ἐνψηλή. Ἡ τῶν ἰσχυόντων καὶ τῶν δυναστῶν ἀμαρ-
τία ὅδον ἐποίησε τῇ ὁργῇ τῇ κατὰ τοῦ λαοῦ κινουμένη
παρὰ Κυρίου. Διὰ τοῦτο πρότερον τὸ, *Ὅτι οἱ
ἰσχυόντες ὑμῶν, καὶ οἱ δυνασταὶ ἐπειτα· Καὶ ἐθυ-*

A les sunt, qui ex hujus mundi rebus illostres eva-
dunt ac conspicui: quippe putri fundamento nixi,
et juxta interiorem hominem vacui, inter munda-
narum rerum inconstantiam ac inaequalitatem vitam
suam traducunt. Eam ob causam, quemadmodum
uretur stipula a carbone ignis, ita radices eorum a
flamma accensa affirmat combustum iri.

180. Est autem carbo ignis, quasi terrestris ac
spissior, qui post materiae transitum in crassiore
materia remanet. Quoniam igitur ii qui inter turbu-
lentos animi affectus vivunt, perturbationum suarum
habent ignem peculiarem, quemadmodum et dives
ille intrinsecus habebat causam, quæ per sitim ip-
sum incendebat, idcirco vinum bibentibus uti vino-
lentis extremum per flammam exitum comminatur.

B Sed quia propter munera etiam Jus pervertunt, ait
radicem ipsorum esse comburendam a flamma ac-
censa; radicem videlicet appellans avaritiam, de qua
et Apostolus hanc sententiam tulit: *Radix omnium
malorum est avaritia* ⁸¹. Qualem autem florem veri-
simile est ab hujusmodi radice emergere, nisi simi-
lem pulveri suapte natura instabili et in aera effuso?
Aut forte, quemadmodum pulvis respirationem im-
pediens, vitæ nostræ molitur insidias; ita et avari-
tiæ flores, inexplebilis pecuniarum cupiditas, inju-
stitiæ, mendacium, calumniæ, et alia quæcunque
radicis pravæ germina sunt, vitam nostram penitus
tollunt, cum spiritus munditiam præpediant. Cæte-
rum prudenter admodum non dixit: Et fructus eo-
rum, sed, *Flos eorum*. Nam imperfecta manent ne-
quitiae germina, et simulatque germinare ac primum
florere cœperint, marcescunt. Vidi enim *impium
superexaltatum: et transivi, et ecce non erat* ⁸². Et
quidem justus veluti lignum, secundum decursus
aquarum consitum ⁸³, continuo vitæ allapsu irriga-
tur: sed comburetur peccatoris radix, *Et flos ut pul-
vis ascendet*. Nam noluerunt legem Domini *Sabaoth*,
sed eloquium sancti Israel exacerbaverunt. Legem et
eloquium appellat diversa Domini nomina. Eam ob
rem propheta de ejusmodi eloquio tanquam animato
ait: *Eloquium Dei irritaverunt*. Est enim lex viva
Verbum Dei, unigenitus Filius, per quem facta sunt
omnia ⁸⁴.

181. VERS. 25. Et indignatus est ira Dominus Sa-
baoth ⁵¹¹ adversus populum suum, et immisit manum
suam super eos, et percussit eos. Et exacerbati sunt
montes, et facta sunt morticina eorum sicut stercus
in medio viæ. Et in omnibus his non est aversus furor
ejus, sed adhuc manus excelsa. Fortium potentium-
que peccatum iræ a Domino adversus populum com-
motæ viam patefecit. Quamobrem priore loco dixit:
Væ foris vestri et potentes; deinde subjungit: *Et
indignatus est ira Dominus adversus populum suum,*

⁸¹ 1 Tim. vi, 10. ⁸² Psal. xxxvi, 35, 36. ⁸³ Psal. i, 3. ⁸⁴ Joan. i, 3

(73) Editi, νόμον τοῦ Κυρίου. At sex niss., νόμον
Κυρίου.

(74) Veteres aliquot libri, Λόγος Θεοῦ, ὁ μονογενὴς
Θεός, Verbum Dei, unigenitus Deus. Editi, Λόγος

Θεός, ὁ Μονογενὴς Θεοῦ, Verbum Deus, Unigenitus
Dei. At Reg. secundus ut in contextu.

(75) Editi, ἀλλ' ἐστὶν ἡ χεὶρ αὐτοῦ. At mss. quin-
que ita, ut edidimus

cum videlicet et ipse ad exemplum præfectorum ver-
saretur in peccatis, essetque dignus, qui flagella fu-
roris ac iræ Domini pateretur. Est autem furor
quædam sanguinis circa cor ebullitio, a quopiam
veluti tumore ex humorum vaporatione circa cor
concreto, nomen sortitus; ira vero est appetitus vin-
dictæ. Itaque furor velociter commovet affectum;
ira vero firmiorem ac perseverantem tristitiæ ex-
pletionem indicat. Credere quidem pium fuerit ac
religiosum, de Deo neutrum proprie dici: sed hæ
voces figuratæ sunt et translate. Non enim pertur-
batio ulla in Deo est, neque adventitia ulla qualitas
cadere potest in ejus essentiam. Verum actio ejus-
modi, quæ in nobis excitatur, appellatur furor. Et
fortasse severa et gravis castigatio ira dicitur; re-
prehensio vero, quæ cogitationes nostras perturbat,
furor nuncupatur. Etenim Deus furore exstimula-
tus, eos quibus succenset, turbat ac confundit, nec-
dum ipsos ullo dignatur sermone, juxta illud dictum,
*In furore suo conturbabit eos*⁸⁵. Qui autem casti-
gantur in ira, hi disciplina censentur digni, prout
dicitur: *Tunc loquetur ad eos in ira sua*⁸⁶. Qui enim
ob peccata redarguitur, nondum est castigatus: qui
autem castigatur, ostendit accedere se jam aliquo
pacto ad scientiam. Itaque, si castigat ira, furor vero
objurgat, ira furori præstat. Quare et Jeremias: *Cor-
ripe nos, Domine, verumtamen in judicio et non in
furore*⁸⁷. Non enim dixit: Et non in ira; quando-
quidem correctio, ex judicio profecta, benignior est
et mitior quam quæ per furem et iram adhibe-
tur. Quisquis enim corripitur in judicio, et a ser-
mone illustratur, ex Dei judiciis emolumentum per-
cepturus est atque utilitatem, cum nihil peragat
extra judicium, imo perficiat omnia cum sano judi-
cio; sic ut nec ipsius cogitationes judicii sint exper-
tes, juxta id quod dictum est: *Cogitationes justorum
judicia*⁸⁸. Et quidem judicii tempore, cum manum
suam populo injecerit, montes etiam dicuntur esse
exacerbandi. Nimirum indicat Scriptura⁸⁹ omnem
simul concurrere creaturam ad ulciscendum pecca-
tores. Quemadmodum enim plagarum Ægyptiacarum
tempore ab omni parte eos invadebat bellum, ab
aere, a terra, ab aqua: sic et modo, cum Dominus
populo manum suam ad ipsum percutiendum inje-
cerit. Quin etiam exacerbandi montes sunt, atque
morticina populi ut stercus per 512 ignominiam
et dedecus in media via jacentia conculcabuntur.
Consideres velim eos qui in peccatis constituti, vitæ
hujus immorantur negotiis, atque proculcantur ab
adversariis potestatibus: quorum cor cum non du-
catur pœnitentia, affirmat Domini sermo iram non
esse ab eis avertendam, sed etiam non manere ma-
num excelsam, id est, erectam ad ultionem sumen-
dam. Quippe manum vocat virtutem vindicem, se-

Λ μώθη ὀργῇ Κύριος ἐπὶ τὸν λαὸν αὐτοῦ, δηλονότι
καὶ αὐτοῦ, κατὰ μέλησιν τῶν προσαυτῶτων, ἐν ἀμαρ-
ταιῶν γενομένου, καὶ ἀξίως ὄντος παθεῖν τὰ ἀπὸ τοῦ
θυμοῦ καὶ τῆς ὀργῆς τοῦ Κυρίου. Ἔστι δὲ θυμὸς (76)
ζῆσις τοῦ περὶ καρδίαν αἵματος, παρὰ τὸ οἶονεῖ ἐξ
ἀναθυμιάσεως τῶν χυμῶν συνιστάμενον ὁδῆμα περὶ
τὴν καρδίαν ὀνομασμένον· ὀργὴ δὲ ἐστὶν ὀρεῖς ἀντι-
λυπῆσεως. Ὅστε τὸ μὲν ὀφείλει ἔχει τοῦ πάθους τὴν
κίνησιν, τὸ δὲ μονιμωτέραν καὶ παρατεταμένην ἐμ-
φαίνει τὴν ἐπὶ τῇ λύπῃ ἐκπλήρωσιν. Ἐπὶ μέντοι
θεοῦ οὐδέτερον αὐτῶν κυρίως λέγεσθαι εὐσεβὲς ἐστὶ
παραδέξασθαι, ἀλλὰ τροπικαὶ αἱ φωναί. Οὐ γὰρ πά-
θος θεοῦ, οὐδὲ αὐτῇ τῇ οὐσίᾳ αὐτοῦ συμβεθετός· ἀλλ'
ἡ περὶ ἡμᾶς τοιάδε ἐνέργεια θυμὸς προσηγόρευται.
Καὶ τάχα, ἡ μὲν ἐπίπονος παιδευσίς, ὀργή· ὁ δὲ τα-
ραχὴν ἡμῶν ἐμποῶν (77) τοῖς λογισμοῖς ἐλεγχος,
θυμὸς προσηγόρευται. Ταράσσει μὲν γὰρ τῷ θυμῷ,
μηδέπω λόγου ἀξίων τοὺς οἷς θυμοῦται ὁ θεός, κατὰ
τὸ εἰρημένον, ὅτι Ἐν θυμῷ αὐτοῦ ταράξει αὐτούς.
Διδασκαλίας δὲ ἐν ὀργῇ οἱ παιδευόμενοι ἀξιοῦνται,
κατὰ τὸ εἰρημένον, ὅτι τότε λαλήσει πρὸς αὐτούς
ἐν ὀργῇ αὐτοῦ. Ὁ μὲν γὰρ ἐλεγχόμενος ἐπὶ τοῖς
ἡμαρτημένοις, οὕτω πεπαιδευταί· ὁ δὲ παιδευόμενος,
ἥδη (78) ἐγγύτητά τινα πρὸς ἐπιστήμην ἐμφαίνει.
Εἰ οὖν παιδεύει μὲν ὀργή, ἐλέγχει δὲ θυμὸς, ἀνυσι-
μώτερον ἢ ὀργὴ τοῦ θυμοῦ. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Ἰερε-
μίας· Παιδεύσον ἡμᾶς, Κύριε, πλὴν ἐν κρίσει καὶ
μὴ ἐν θυμῷ. Οὐ γὰρ εἶπε· Καὶ μὴ ἐν ὀργῇ· πλὴν
χρηστοτέρα ἡ παιδευσίς, ἡ ἀπὸ κρίσεως, τῆς ἀπὸ τοῦ
θυμοῦ καὶ τῆς ὀργῆς. Ὁ γὰρ ἐν κρίσει παιδεύεται,
C φωτιζόμενος ὑπὸ τοῦ λόγου, ὠφεληθῆσεται ἀπὸ τῶν
τοῦ θεοῦ κριμάτων πρὸς τὸ μηδὲν ἀκρίτως πράσ-
σειν, ἀλλὰ πάντα κρίσει ὕγιεῖ ἐπιτελεῖν, ὥστε καὶ
αὐτοὺς ἔχειν τοὺς λογισμοὺς κεκριμένους, κατὰ τὸ
εἰρημένον· Λογισμοὶ δικαίων, κρίματα. Κατὰ μέν-
τοι τὸν καιρὸν τῆς κρίσεως, ὅταν ἐπιβάλῃ (79) τῷ
λαῷ τὴν χεῖρα αὐτοῦ, καὶ τὰ ὄρη παροξυνήσονται
λέγεται· δεικνύντος τοῦ λόγου, ὅτι πᾶσα ἡ κτίσις
συνεπιτίθεται τῇ ἐκδίκησει τῶν ἀμαρτωλῶν. Ὡς γὰρ
ἐπὶ τῶν πληγῶν τῶν Αἰγυπτιακῶν, πανταχόθεν αὐ-
τοῖς ὁ πόλεμος· ἀπὸ ἀέρος, ἀπὸ γῆς, ἀπὸ ὕδατος·
οὕτω καὶ νῦν, ὅταν ἐπιβάλῃ τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπὶ
τὸν λαὸν ὁ Κύριος, τοῦ πατάξει αὐτόν· καὶ τὰ ὄρη
παροξυνήσονται, τὰ δὲ θνησιμαῖα τοῦ λαοῦ, ὡς κο-
πρία διὰ τὴν αἰμίαν ἐν μέσῳ τῆς ὁδοῦ κείμενα,
D καταπατηθήσονται. Νόσθόν μοι τοὺς ἐν ἀμαρτίαις
γενομένους, ἐναπομείναντας τοῖς πράγμασι τοῦ βίου
τούτου, καὶ ὑπὸ τῶν ἀντικειμένων δυνάμεων κατα-
πατουμένους, ὧν διὰ τὴν ἀμετανόητον καρδίαν ὁ λό-
γος τοῦ Κυρίου φησὶν, οὐκ ἀποστραφήσεσθαι τὴν
θυμὸν, ἀλλὰ εἰ μένειν τὴν χεῖρα ὑψηλὴν· τούτέστιν,
ἐπηρμένην εἰς ἐκδίκησιν, χεῖρα λέγων τὴν κολαστι-
κὴν δύναμιν, κατὰ τὸν ἰώβ· Χεὶρ γὰρ Κυρίου ἡ
ἀφ' αὐτῆς μου ἐστὶ καὶ ἐν τούτῳ τοῦ διαβόλου χεῖρα

⁸⁵ Psal. II, 5. ⁸⁶ ibid. ⁸⁷ Jerem. x, 24. ⁸⁸ Prov. xii, 5. ⁸⁹ Sap. v, 18.

(76) Editi, θυμὸς μὲν. Vocula μὲν in nostris sex mss. deest.

(77) Veteres aliquot libri, ποῶν.

(78) Sic mss. sex. Editi, ὁ δὲ πεπαιδευόμενος ἥδη.

(79) Editi, ἐπιβάλῃ. At sex mss., ἐπιβάλλῃ.

έγοντος ἐν τῷ καιρῷ τῆς κολάσεως· Ὁδὸ μὴν δέ, Α
ἐλλὰ ἀποστείλον τὴν χεῖρά σου, καὶ ἀψύει τῶν
ιστῶν αὐτοῦ.

182. Τοιγαροῦν ἀρεῖ σύσσημον ἐν τοῖς ἔθνεσι,
τοῖς μακρὰν καὶ τοῖς ἐγγύς, καὶ συριεῖ αὐτοὺς (80)
ἐκ ἄκρου τῆς γῆς. Καὶ ἰδοὺ ταχὺ κούφως ἔρχο-
νται. Κατὰ μὲν τὸ ῥητὸν δόξει τὴν Ῥωμαϊκὴν δύνα-
μιν τὴν ἐπὶ (81) τῇ ἐσχάτῃ πολιορκίᾳ ἐπελθούσαν τῇ
Ἱερουσαλὴμ ὁ λόγος προφητεύειν. Ἐν ἐκείνῳ γὰρ οἱ
στρατιωτικὸι κατὰλογοι συνεπληροῦντο, ἐκ τε τῶν
μακρῶν ἔθνων καὶ ἐκ τῶν σύγγενος, τῶν περὶ τὴν
Εὐράν καὶ Ἀραβίαν, καὶ ἄλλα ἔθνη, ὅσα παρακεί-
μενα τῇ Ἰουδαίᾳ ἐστρατολογεῖτο παρὰ τῶν Ῥωμαίων.
Γὰρ μὲν οὖν σύσσημον ἐν τοῖς ἔθνεσιν ἤρθη· τούτέστι,
τὸ σημεῖον (82) τοῦ σταυροῦ τοῦ ἀναβεβηθέντος. Καὶ
τὰ μὲν ἔθνη ἐπὶ τὴν πίστιν ἐκλήθη, ἡ δὲ Ἱερουσαλὴμ
τῇ καταστροφῇ παρεδόθη. Οὕτω δὲ ταχὺ καὶ κούφως
ἤρχοντο, τοσαύτην ἔχοντες προθυμίαν εἰς τὸ πολε-
μεῖν, ὥστε καὶ τῶν τροφῶν ἐπιλανθάνεσθαι, καὶ
μηδὲ τὰ σιτηρέσια ἀναμένειν, μηδὲ ἀναπαύσεως
δεῖσθαι, μηδὲ ἀποτιθεσθαι τὸ τῶν πολεμούντων σῆ-
μα. Οὗτοι ὡσπερ στερεὰ πέτρα ἐλογίσθησαν, καὶ τὰ
ἔργα αὐτῶν ὡς καταγιγῶς· ὅμοιοι λέουσι τὴν
ισχύν, καὶ σκύμοις λεόντων τὴν ὀρμὴν· ὣν ἡ βοή
ὡς θαλάσσης κυμαίνουσης, ὅτε· καὶ οὐδὲν ἄλλο ὁ πο-
λεμούμενος λαὸς ἑώρα, ἀλλ' ἡ σκότος σκληρὸν ἐπὶ
τῆς γῆς (83).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

182'. Καὶ ἐγένετο τοῦ ἐνιαυτοῦ οὗ ἀπέθανεν
Ὁζίας ὁ βασιλεὺς, εἶδον τὸν Κύριον (81). Καὶ
ἀπεστάλη πρὸς με ἐν τῶν σεραφίμ. Πρὸς τοὺς ἀπὸ
κτίσεως καὶ καταβολῆς κόσμου ἁγίους δὲ ἀποστέλ-
λονται θεῖαι δυνάμεις, τὸ σαθρὸν τῆς ἀνθρωπίνης
φύσεως ἐπανορθοῦμεναι. Ἀπεστάλη τοίγυν καὶ πρὸς
Ἠσαΐαν, ἐπὶ τῷ περιελθὲν αὐτοῦ τὰς ἁμαρτίας καὶ
καθαρίσαι. Ἀπεστάλη δὲ, ἐπειδὴ ἤκουσεν ὁδορομέ-
νου τὰς ἰδίας ταλαιπωρίας, καὶ ὁμολογούντος τὴν ἐν
λογισμοῖς αὐτοῦ ἁμαρτίαν. Εἶπε γὰρ τὸ, Ὁ τάλαις
ἐγὼ, ὅτι κατανένυγμα· ὅτι ἀνθρώπος ὢν, καὶ
ἀκάθαρτα χεῖλῃ ἔχων, ἐν μέσῳ λαοῦ ἀκάθαρτα
χεῖλῃ ἔχοντος ἐγὼ οἰκῶ. Ταῦτα εἶπε καὶ ὁ Παῦ-
λος· Ταλαιπώρος ἐγὼ ἀνθρώπος, τίς με ρύσεται
ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου τούτου; Εἶπε καὶ
αὐτὸς ὡς τυχὼν θείας ἀντιλήψεως· ἐπάγει· Εὐχα-
ριστῶ τῷ Θεῷ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Εἶπε δὲ τὸ, Ὁ
τάλαις ἐγὼ, διορατικῶς εἰς ἐννοίαν ἑλθὼν τῆς βασι-

cundum Job : *Manus enim Domini est, quæ me te-
tigit* ". Et in ipso hoc libro diabolus tempore casti-
gationis de manu loquitur : *Nequaquam, sed mitte
manum tuam, et tange ossa ejus* ".

182. VERS. 26-30. *Igitur elevabit signum in na-
tionibus longinquis et propinquis, et sibilabit eas ab
extremo terræ. Et ecce cito leviter veniunt. Scriptura
quidem ad litteram videri possit Romanorum exer-
citus prædicere, qui in extrema obsidione Jeroso-
lymam invasit. Nam in hoc apparatu indices mili-
tares complebantur tum ex longinquis, tum ex pro-
pinquis gentibus, nempe ex iis quæ circa Syriam et
Arabiam habitant: quin et aliæ nationes, quæcum-
que adjacent Judææ, a Romanis ad militiam ascri-
bebantur. Erectum est itaque in gentibus illud si-
gnum; hoc est, signum crucis quæ apparuit. Et qui-
dem gentes ad fidem acritæ sunt: Jerusalem vero
ruinæ tradita est et eversioni. Fortasse autem ita cito
et leviter veniebant, quod erat belli gerendi deside-
rium quo ducebantur, ut obliviscerentur commea-
tum, neque operirentur militare stipendium, neque
intermissionem ac laxamentum exposcerent, neque
exercent se militari habitu. Isti quasi solida petra
habiti sunt, et currus eorum quasi procelle. Erant
pares leonibus vi, et leonum catulis impetu; quo-
rum fuit clamor veluti maris æsuantis, quo tem-
pore populus qui oppugnabatur, nihil aliud nisi cras-
sas tenebras in terra sparsas cernebat.*

C

CAPUT VI

182'. VERS. 1, 6. *Et factum est anno, quo mor-
tuus est Ozias rex: vidi Dominum. Et missus est ad
me unus de seraphim. Semper a prima mundi con-
stitutione et origine ad sanctos mittuntur divine
potestates, quæ humane naturæ resarciant infirmi-
tatem. Missus igitur est etiam ad Isaiam unus,
qui ab eo auferret peccata, ipsumque expiaret. Mis-
sus est autem posteaquam (Dominus) eum audivisset
miserias suas desistentem, peccatumque in sua mentis
reconditum confitentem. Dixit enim (Vers. 5): O
miser ego, quia compunctus sum: quia homo cum
sim, et immunda labia habeam, in medio populi im-
munda labia habentis ego habito. Hæc dicebat ei
Paulus: Infelix ego homo, quis me liberabit de cor-
pore mortis hujus? Deinde etiam hic ipse quasi
jam consecutus divinum subsidium, addit: Gratias
ago Deo per Jesum Christum. Dixit autem illud.
O miser ego, postquam regnum Dei qui super solium*

" Job xix, 21. " Job ii, 5. " Rom. vii, 24. " ibid. 25.

(80) Codex Combesisii recentior, καὶ συριεῖ αὐ-
τοῖς.

(81) Editi, τὴν ἐπὶ Οὐεσπασιανῷ ἐν, imperante
Vespasiano. At sex mss. ut in contextu.

(82) Ita mss. Editi, σημεῖον τὸ, id quod ita red-
diderat interpres, signum crucis ejus, qui per eam
declaratus est et designatus. Quia interpretatione
pulchra admodum sententia prorsus corrumpitur.
Nam dubium non est, quin scriptor indicare voluerit
miram illam crucis apparitionem, quam Constantino

Magno in cælo visam fuisse narrat Eusebius lib. i
De vita Const., cap. 28.

(83) Post hæc verba, ἐπὶ τῆς γῆς, nihil invenitur
amplius neque in mss. neque in excusis. Quare cre-
di merito potest scriptor totum caput non absolvisse:
sed ejus capitis finem in comendandum duntaxat re-
degisse.

(84) Coll. primus, Κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνου
ὀψηλου καὶ ἐπηρμένον. Aliquanto post editi, διὰ
Ἰησοῦν Χριστόν. At sex mss., διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ

excelsum et elevatum sedebat, atque mundum adeo vastum gloria sua adimplebat, clare animo perspexisset. **513** Etenim antequam Deum mente perciperet, non comperitur dixisse: *O miser ego*. Nam et Abraham ipse, cum Deus sese ipsi ostendit, tum dixisse refertur: *Ego autem sum terra et cinis*⁸⁵. Similiter etiam et Moyses omni Aegyptiorum sapientia eruditus⁸⁶, et, ut credere par est, hos omnes ingenii dexteritate ac intelligentia exsuperans, linguae hesitantia et tarditate laborare se non advertebat; sed ubi Dominum oracula edentem audivit, tunc loquendi difficultatem ac linguae tarditatem sensit⁸⁷.

183. Vers. 6, 7. *Et in manu sua habebat carbonem, quem forcipe tulerat de altari, et tetigit os meum.* Qui hanc interpretatur sententiam animo Judaico, dicturus est utique Dominum in aliquo civitatis Jerosolymitanae loco fuisse visum, in solio excelso et elevato sedentem: seraphimque in ejus circuitu stetisse, et sumptum ex holocaustorum ara ignem ori prophetae ad labia ejus expurganda ab uno seraphim oblatum fuisse. Nos vero qui quae in lege memorantur, imaginem esse coelestium et umbram credimus, omnem creaturam tum spiritualis, tum sub sensus cadentis eorum et universitatem domum dicimus; illum vero Dei in omnes principatum ac dominium dicimus solum elevatum, seraphim autem, coelestes virtutes. Si enim, quod quidam opinati sunt, duo coeli hemisphaeria alternis vicibus se super terram conspicienda praebent, utroque sex partibus tanquam alis quibusdam ad velocem motum utente, qui fieri potest ut missa sit harum altera, aut ab alia avulsa, quandoquidem continua est coeli natura? Verum, ut cuperam dicere, virtutes coelestes propter summam suam sanitationem habitae sunt dignae, quae throno proxime astarent; quarum una venit ad prophetam. Quemadmodum enim Deus omnium gubernator ad hominum curam e caelo respicere haud fastidit: ita nec particulares illae virtutes ad impertienda hominibus beneficia ministerium suum denegant. Accipit igitur seraphim ille forcipe carbonem ab altari. Tecum reputa quale fuerit altare illud, ad quod aditus ita difficilis erat, ut ne audeat quidem ipsum manu seraphim attingere, sed forcipe ignem in manum accipiat. Et sumpsit carbonem. Accipit ignem in manum. Cujusmodi est hic, qui peccata expiat? Num forte cognationem habet cum eo igne, de quo

λαίας τοῦ Θεοῦ (85) τοῦ καθημένου ἐπὶ θρόνου ὀψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου, καὶ πεκληρωκότος τῆς δόξης αὐτοῦ τὸν τηλικούτον κόσμον. Πρὶν γὰρ ἐννοῆσαι Θεὸν, οὐ φαίνεται εἰπόν (86) τὸ, "Ὁ τάλαις ἐγὼ." Ἐπεὶ καὶ ὁ Ἀβραάμ, ὅτε ὤφθη αὐτῷ ὁ Θεός, τότε ἀναγράφεται εἰρηκώς τὸ, "Ἐγὼ δὲ εἰμι γῆ καὶ σποδός." Οὕτω δὲ (87) καὶ Μωϋσῆς παιδευόμενος μὲν πάσῃ σοφίᾳ Αἰγυπτίων, καὶ ὡς εἰκὸς διαβαίνων πάντας αὐτοὺς τῇ εὐφυίᾳ καὶ τῇ συνέσει, οὐκ ἠσθάνετο ἐαυτοῦ ἰσχυρόνους ἢ (88) βραδυγλώσσου· ὅτε δὲ ἤκουσε τοῦ χρηματίζοντος, τότε τῆς ἀφωνίας αὐτοῦ καὶ τῆς περὶ τὴν γλῶσσαν βραδυότητος ἦτο.

183. Καὶ ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ εἶχε ἀνθράκα, ἐν τῇ λαβίδι ἔλαθεν ἀπὸ τοῦ θυσιαστηρίου, καὶ ἤψατο τοῦ στόματος μου. Ὁ μὲν Ἰουδαϊκῶς ἐξηγούμενος τὸ ῥητὸν, εἶρε, ὡς ἄρα ὁ Κύριος ἐώραται ἐπὶ τῷ κατὰ Ἱερουσαλὴμ τόπῳ, καθημένος ἐπὶ θρόνου ὀψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου, καὶ τὰ σεραφίμ κύκλῳ αὐτοῦ ἐστηκότα· καὶ ἐκ τοῦ θυσιαστηρίου τῶν ὁλοκαυτωμάτων τὸ πῦρ ληφθὲν παρὰ τοῦ σεραφίμ προσηνέχθη (89) τῷ στόματι τοῦ προφήτου, εἰς καθαρισμόν τῶν χειλέων αὐτοῦ. Ἡμεῖς δὲ οἱ παπιστευκότες, ὅτι ὑπόδειγμά τι καὶ σκιά (90) τῶν ἰσχυριῶν ἐστὶ τὰ κατὰ τὸν νόμον, οἶκον μὲν λέγομεν τὸ σύμπαν σύστημα τῆς νοητῆς καὶ αἰσθητῆς κτίσεως· θρόνον δὲ ἐπηρμένον τὴν ἐπὶ πάντων ἀρχὴν καὶ δεσποτείαν τοῦ Θεοῦ· σεραφίμ δὲ τὰς ὑπερκosμικούς δυνάμεις. Εἰ γὰρ, ὅπερ ἐφαντάσθησάν τινες, τὰ δύο τοῦ οὐρανοῦ ἡμισφαίρια ἀνὰ μέρος ὑπὲρ τῆς φαινομένης, ἐξ ἑκατέρων, οἰοῖται τισὶ πτεροῖς, πρὸς τὴν ὄξειαν (91) κίνησιν κεχρημένον, πῶς ἐπεστέλλετο τὸ ἕτερον τούτων, ἢ πῶς ἀπεσπᾶτο ἀπὸ τοῦ ἄλλου, συνημμένης τοῦ οὐρανοῦ τῆς φύσεως οὐσης; Ἀλλ', ὅπερ εἶπον, δυνάμεις ὑπερκosμικαί, τῆς ἐγγυτάτῳ στάσεως διὰ τὴν ἐν ἁγιασμῷ ἀκρότητα κατηξιωμέναι· ὧν ἡ μία ἦλθε πρὸς τὸν προφήτην. Ὡς γὰρ ὁ ἐπὶ πάντων Θεὸς οὐκ ἐπαξίῳ (92) διακύπτειν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ πρὸς τὴν ἐπιμέλειαν τῶν ἀνθρώπων, οὐδὲ αἱ μερικαὶ δυνάμεις τὴν διακονίαν ὑπὲρ εὐεργεσίας τῶν ἀνθρώπων ἀρνοῦνται. Ἐλαθεν οὖν τὸ σεραφίμ ἀπὸ τοῦ θυσιαστηρίου τῇ λαβίδι. Ἐνθυμήθητι πληξὶν τὸ θυσιαστήριον, ὅπως (93) δυσπρόσιτον, ὡς μὴ κατατολμᾶν αὐτοῦ τὸ σεραφίμ τῇ χειρὶ προσάπτεσθαι, ἀλλὰ διὰ τῆς λαβίδος λαμβάνειν τὸ πῦρ εἰς τὴν χεῖρα. Καὶ ἔλαθεν ἀνθράκα. Λαμβάνει τὸ πῦρ εἰς τὴν χεῖρα. Ποδαπὸν (94) τοῦτο τὸ πῦρ, δ' ἀμαρτίας καθαίρει; Ἡ μήποτε συγγενὲς ἐκείνῳ, περὶ οὗ

⁸⁵ Gen. xviii, 27. ⁸⁶ Act. vii, 22. ⁸⁷ Exod. iv, 16.

(85) Antiqui sex libri, τοῦ Θεοῦ. Editi, τοῦ Θεοῦ.

(86) Editi, λέγων. At sex mss., εἰπόν.

(87) Veteres quatuor libri, δέ. Editi, δὴ.

(88) Sic mss. At editi, ἰσχυρόνους καί.

(89) Ita mss. omnes. Editi, προσηνέχθη.

(90) Editi, ὑπόδειγμα καὶ σκιά. At mss. quinque ut in contextu. Statim editi, τῆς τε. Abest τε a mss. nostris.

(91) Veteres quinque libri, ὄξειαν, nec jure dubitari potest quin ita legerit Tilmannus, qui sic in-

terpretatus sit, ad justam motionem. Editi tamen et Reg. tertius habent, ὄξειαν, ad velocem motum, recte.

(92) Nostra editio et codex Fr. 1, οὐ καταξίει. At antiquior Combesii codex et alii quatuor, οὐκ ἀπαξίει.

(93) Nostri sex mss., ὅπως. Editi, οὕτω.

(94) Veteres quinque libri, Ποδαπὸν. Editi, Ποταπὸν. Ibidem uterque Colb. et Reg. secundus, ἀμαρτίας. Alii tres mss. et editi, ἀμαρτίαν.

εἶρηται, ὅτι αὐτὸς ὁμοῖς βαπτίσει ἐν πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρὶ: Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἀνθρώπος πῦρ ἐστίν, τῇ παχυτέρᾳ ἤδη καὶ γεωδεστερᾷ ὕλῃ ἐναπομένειν (μετὰ γὰρ τὸ παραδραμεῖν τὸ ἀνθρώπινον τῆς φλογός, ἢ περὶ τὴν παχείαν ὕλην τοῦ πυρὸς ὁμίλια ἀνθρώποις ὀνομάζονται), τάχα οὖν σημαίνει τὴν ἐν τῇ σαρκὶ τοῦ Κυρίου (95) ἐπιδημίαν. Φησὶ γάρ· Ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο· καὶ ἡ σὰρξ τὸν ἐκ τῆς θεότητος φωτισμὸν ὑποδεξαμένη, κατὰ μὲν τὸ σωματικὸν αἰσθητὴ· κατὰ δὲ τὴν πρὸς Θεὸν ἑνωσιν διαυγής καὶ ἐκλάμπουσα. Ἐκεῖνη δὲ ἡ σὰρξ ἦρε τὰς ἀμαρτίας τοῦ κόσμου, καὶ τὰς ἀνομίας ἡμῶν περιεκάθην· ἦν δὲ ἀνίγματος ἡμῶν ἡ προφητεία παρεστήσα. Nadab μὲν γὰρ καὶ Abiud καταέκαψαν ἀλλοτρίῳ πυρὶ χρησάμενοι· τὸ δὲ σεραφεῖμ ἀπὸ τοῦ ἁγίου πυρὸς, τοῦ ἐν τῷ νοητῷ θυσιαστηρίῳ τῶν ἀληθινῶν ὁλοκαυτωμάτων (96), τὸν ἀνθρώπου ἐλάβεν, οὐχ ἑαυτῷ, ἀλλὰ τῇ λαβίδι. Ἰνα δὲ δείξῃ, ὅτι τὸ πῦρ τὸ οὐράνιον οὐχὶ καίει, ἀλλὰ καθαιρεί, τῇ χειρὶ ὑποδεξάμενον, οὕτω προσάγει τοῖς χεῖλεσι. Συγγενὲς ἦν τούτῳ τῷ πυρὶ καὶ τὸ ἐπὶ τῆς βάτου, ὃ εἶδεν (97) Μωσῆς ἐπικειμένον μὲν τῷ πυρὶ, μὴ κατακαῖον δὲ τὴν βάτον. Τάχα δὲ ἡ λαβὴ ἐστὶν ἡ ἐν ἐκάστῳ ἐνυπάρχουσα ἐπιτηδεύουσα πρὸς τὴν τῶν ἀπὸ Θεοῦ δεδομένων ἀγαθῶν ὑποδοχὴν κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς ἐν ἐκάστῳ ὑπαρχούσης πρὸς τὸ καλὸν οἰκειώσεως.

184. Καὶ ἤκουσα τῆς φωνῆς Κυρίου λέγοντος· Τίνα ἀποστελλῶ (98), καὶ τίς πορεύσεται; Μωσῆς μὲν οὐκ ἐρωτᾷ, ἀλλ' ὥς ἔχων ἔτοιμον, φησὶ· Καὶ νῦν δεῦρο, ἀποστελῶ σε πρὸς Φαραὼ βασιλέα Αἰγύπτου. Πρὸς μέντοι τὸν Ἠσαΐαν φησὶ· Τίνα ἀποστελλῶ, καὶ τίς πορεύσεται; Τίς οὖν ἡ αἰτία; Ὅτι ἐκεῖ μὲν ἐπὶ ἀγαθῷ καὶ εὐεργεσίᾳ (99) τοῦ λαοῦ ἀποστέλλετο Μωσῆς, ἐνταῦθα δὲ σκυθρωπῶν πράγματων διακονία πρόκειται. Διὰ τοῦτο ἐκεῖνον μὲν πρὸς ταχμα, τούτῳ δὲ ἐπ' ἐξουσίας ἀπελθὼν ἡ δουργία· διότι περὶκαμιν οἱ ἀνθρώποι ἀπερ' ἂν ἐνδύνε; ἐλώμεθα, καὶ ἐπίπονα ἦ, καταδέχεσθαι. Διὰ τοῦτο αὐτὸν βούλεται ἐκόντα καταδέξασθαι τὴν ἀποστολὴν ὁ Κύριος. Καὶ ὅτι μὲν χρεῖα τῆς ἀποστολῆς, εἰδείξε, τὸ δὲ εὐθετον εἰς διακονίαν πρόσωπον ἐξ αὐτῆς βούλεται τῆς προθυμίας ἀναφανῆναι. Διὰ τοῦτο Μωσῆς μὲν ἐπὶ περιφάνειαν βίον, καὶ λαοῦ τοσούτου προστασίαν καλούμενος, παραιτεῖται· Τίς εἰμι, ὅτι πορεύσομαι πρὸς Φαραὼ βασιλέα Αἰγύπτου, καὶ (1) ἐξάξω τὸν λαόν ἐκ γῆς Αἰγύπτου; καὶ πάλιν· Δέσμαι, Κύριε, οὐχ ἱκανὸς εἰμι πρὸς τῆς χθὲς οὐδὲ πρὸς τῆς τρίτης ἡμέρας, οὐδὲ ἀφ' οὗ ἤρξω λαλεῖν τῷ θεράποντι (2) σου· καὶ πάλιν· Δέσμαι, Κύριε, προχειρίσαι ἄλλον δυνάμενον ὡς ἀποστελεῖς. Ἠσαΐας δὲ οὐδὲ

dictum est: Ipse vos baptizabit in Spiritu sancto et igni⁹⁷. Sed quia carbo ignis ille est, qui in materia jam crassiore ac magis terrestri remanet (nam ubi flos viresque flammæ pertransiere, reliquæ illæ quæ circa crassam hanc ignis materiam versantur, vocantur carbonēs), fortasse igitur futurum Domini in carne adventum significat. Dicitur enim: Verum caro factum est⁹⁸: atque caro, illustratione divinitatis suscepta, **514** juxta id quidem quod erat corporeum, sensibilis erat; at secundum suam cum Deo unionem, pellucida erat et illuminata. Illa autem caro sustulit peccata mundi⁹⁹, et iniquitates nostras perpurpavit¹; quam in ænigmatē prophetia nobis exhibuit. Nadab quidem et Abiud concremati sunt, utpote alieno igne usi²; seraphim vero ille e sancto igne, in spiritali illa verorum holocaustorum ara posito, non per se, sed cum forcipe carbonem sumpsit. Sed ut ostendat, ignem cælestem non comburere, sed expurgare: hunc manu susceptum ita labiis admoveat. Huic igni ignis ille similis erat et affinis, qui in rubo apparuit; quem vidit Moyses plantæ incumbens, nec tamen rubum exurentem³. Fortasse autem forceps eam facultatem indicat, qua quisque præditus bona a Deo concessa recipere valet, pro ratione ejus qui unicuique ad virtutem inest habitus.

184. VERS. 8. Et audiui vocem Domini dicentis: Quem mittam, et quis ibi? Mosen quidem non interrogat: sed quasi eum jam haberet paratum, ait: Et nunc veni, mittam te ad Pharaonem regem Egypti⁴. At vero ad Isaiam ait: Quem mittam, et quis ibi? Ecqua est causa? Quia illic quidem mittebatur Moyses bonum beneficiumque in populum collaturus: hic autem ministerium proponitur circa res molestas. Quocirca illi infungitur præceptum; huic vero relinquatur obeundi legationis potestas; propterea quod nos homines ea quæ libentes gerenda suscipimus, tametsi ardua, sustinere soleamus. Eam ob causam sponte ab Isaiā vult Dominus hanc legationem recipi. Atque necessitatem quidem ostendit legationis, sed tamen vult, ut ex animi alacritate exploratum sit ac comperit, personam fuisse explendæ administrationi idoneam. Quare Moyses ad splendidissimum vitæ genus et ad tanti populi præfecturam accitus, abnuat et deprecatur: Quis sum, ut pergā ad Pharaonem regem Egypti, et educā populum ex terra Egypti⁵? Et rursus, Precor, Domine, non sum idoneus ante hesternum neque ante tertium diem, neque ex quo capisti loqui ad famulum tuum⁶. Et iterum: Supplico, Domine,

⁹⁷ Matth. iii, 11. ⁹⁸ Joan. i, 14. ⁹⁹ Joan. i, 29. ¹ Hebr. i, 3. ² Lev. x, 2. ³ Exod. iii, 2. ⁴ ibid. 10. ⁵ ibid. 11. ⁶ Exod. iv, 10.

(95) Editi, τοῦ Θεοῦ. At quinque mss., τοῦ Κυρίου. Alius codex, τοῦ Χριστοῦ.

(96) Sic quinque mss. At editi et Reg. primus, ὁλοκαυτωμάτων. Aliquanto post sex mss., οὐχὶ καίει. Editi, οὐ καίει.

(97) Editi, ἰδὼν μὲν. Vocula μὲν in nostris sex mss. deest. Nec ita multo infra editi, Θεοῦ ἐκδομένων. At mss. omnes, δεδομένων.

(98) Libri veteres non hic modo, sed in sequentibus etiam inter se dissident. Alii enim habent, ἀποστελῶ, mittam: alii, ἀποστελλῶ, mitto.

(99) Editi et Reg. primus, ἐπὶ ἀγαθῷ καὶ εὐεργεσίᾳ. Alii quinque mss., ἐπ' ἀγαθῷ καὶ εὐεργεσίᾳ.

(1) Nostri mss., καὶ. Editi, καὶ ὅτι.

(2) Ita libri antiqui omnes. Editi, πρὸς τὸν θεράποντα.

elige alium qui possit, quem mittes ⁷. Isaias autem licet nihil hujusmodi audisset, sed esset solam mittendæ legationis necessitatem edoctus, se ipse libens obtulit, ac præ summo amore et studio injectit sese in media pericula, nec ad ullum malorum quæ sibi erant a populo inferenda, attendit. Observa autem prophetæ accuratam et circumspectam loquendi rationem. Nam ad duas sententias propositas unum adhibuit responsum: *Quem mittam, et quis ibit?*

Ecce ego sum, mitte me. Nec jam adjecit, Et ego ibo: siquidem est: nostri arbitrii et potestatis recipere legationem: confirmare autem ad protectionem, ejus est qui gratiæ largitione nos corroborat, Dei videlicet.

515 Itaque, quantum pertinet ad id quod ex libera voluntate pendeat, dixit: *Ecce ego sum, mitte me*: quod autem erat gratiæ, reliquit Domino. Non enim pollicitus est sese profecturum, utpote suæ ipsius infirmitatis conscius. Audit autem vocem Domini is etiam ejus corporalis auditus ictus non est tum, cum mens eorum quibus Deus consilium summum revelare voluerit, a Deo informatur. Illi enim quorum animus informatur ineffabili quadam virtute, mentem valde attentam ac puram custodientes, sermonem Dei veluti in se sonum edentem possident; etiamsi aer non excipiat formas ullas, neque ad aures transmittat. Nam in prophetæ animo quasi in quodam libro voluntatem suam inscribit Deus: et audire dicitur is, qui in animo divina sensa excipit. Quamobrem postquam dixit propheta: *Ecce sum ego, mitte me*: ad sequentia nihil respondit. Non enim dixit: Ego ibo; propterea quod major fuisset ejusmodi pollicitatio, nec ipsius viribus par. Quod autem sibi non vindicavit, id ei largitus est Dominus. Dixit enim ipsi (Vers. 9): *Vade, et dic populo huic.* Et quidem cum dicit: *Ecce sum ego*⁸; jam confidens tanquam ejus qui est, factus particeps, inter ea quæ sunt se ipse annumerare audeat; atque hoc dixit, postquam labia ipsius fuerant munda. Qui autem in iniquitatibus jacet, et ejus qui est, agnitione non donatur, non potest sibi ipsi testimonium illud reddere: *Ecce sum ego*. Quoniam autem posuit Deus primum apostolos, deinde prophetas⁹: ea de causa et Isaias primum accipit apostolatus munus. Quin et Moyses recensetur inter apostolos. Veni enim, inquit, mittam te ad Pharaonem regem¹⁰. Sed et Jeremias audit: *Ad omnes ad quos misero te, ibis*¹¹.

185. Vers. 9, 10. *Vade, et dic populo huic*: Auditu audietis, et non intelligetis, et respicientes respicientis, et non videbitis. Incrassatum est enim cor populi hujus, et auribus graviter audierunt, et oculos suos clausurunt: ne forte videant oculis, et auribus

τοιοῦτον ἀκούσας, ἀλλὰ μόνην τὴν χρεῖαν διδασχθεὶς τῆς ἀποστολῆς, ἐκὼν ἑαυτὸν ἐπέδωκε, καὶ μέσοις ἐνέβη τοῖς δεινοῖς τῇ ὑπερβολῇ τῆς ἀγάπης, μὴδὲν τῶν μαλλόντων ἐπάγεσθαι αὐτῷ παρὰ τοῦ λαοῦ λογισάμενος. Παρατήρει δὲ τὸ ἀκριβὲς: καὶ περισκεμμένον τοῦ προφήτου. Πρὸς γὰρ δύο λόγους μίαν ποιεῖται τὴν ἀπόκρισιν· *Τίνα ἀποστείλω, καὶ τίς πορεύσεται; Ἰδοὺ ἐγὼ εἰμι, ἀπόστειλόν με.* Οὐκ ἐτι προσέθηκεν· Καὶ ἐγὼ πορεύσομαι. Τὸ μὲν γὰρ δέξασθαι τὴν ἀποστολήν, ἐφ' ἡμῖν· τὸ δὲ δυναμωθῆναι πρὸς τὴν πορείαν, τοῦ δειδόντος τὴν χάριν ἐκ τοῦ ἐνισχύοντος Θεοῦ. Ὅτε, ὁ μὲν τῆς προαιρέσεως ἦν, εἶπεν· *Ἰδοὺ ἐγὼ εἰμι, ἀπόστειλόν με*· ὁ δὲ τῆς χάριτος ἦν, τῷ Κυρίῳ κατέλιπεν. Οὐ γὰρ ἐπηγγεῖλατο πορευθῆσθαι, διὰ τὸ ἐπισθάνεσθαι τῆς ἑαυτοῦ ἀσθενείας.

B Ἀκούει δὲ φωνῆς Κυρίου καὶ ὁ μὴ πληγείς τὴν σωματικὴν ἀκοήν, τοῦ ἡγεμονικοῦ τυπούμενου ἀπὸ Θεοῦ, οἷς ἂν ἐθέλῃ τὸ βούλημα φανεροῦν ὁ Θεός. Ἀφ' αὐτῷ γὰρ τινι δυνάμει φαντασιούμενοι τὸν νοῦν, οἱ ἀπερίσπαστον αὐτὸν καὶ καθαρὸν ἔχοντες, οἷον ἐνηχοῦντα ἑαυτοῖς ἔχουσι τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ· καὶ ὁ ἀήρ μὴ δέξεται τοὺς τύπους, μὴδὲ τῇ ἀκοῇ παραπέμπῃ. Οἷον γὰρ βιβλίῳ τινὶ, τὸ ἑαυτοῦ θέλημα ἐγγράφει ὁ Θεὸς τῇ ψυχῇ τοῦ προφήτου· καὶ ἀκούειν λέγεται· ὅτι τὰ θεῖα νοήματα ὑποδεξάμενος τῇ ψυχῇ. διὰ τοῦτο δὲ (5) τὸ, *Ἰδοὺ εἰμι ἐγὼ, ἀπόστειλόν με*, ὁ προφήτης εἰπὼν, τὸ ἐφεξῆς ἀπεσιώπησιν. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἐγὼ πορεύσομαι, διότι μεῖζον καὶ ὑπὲρ αὐτὸν τὸ ἐπάγγελμα. Ὅπερ οὐκ ἔλαβεν αὐτῷ, τοῦτο ὁ Κύριος ἐχαρίσατο. Εἶπε γὰρ αὐτῷ· *Πορεύθητι, καὶ εἰπὸν (4) τῷ λαῷ τούτῳ.* Ὁ μέντοι λέγων, *Ἰδοὺ εἰμι ἐγὼ*, τεθαβρῆκώς (5) ἦδη, ὡς μεταλαβὼν τοῦ ὄντος, ἐν τοῖς ὁσιν ἀριθμεῖν ἑαυτὸν ἀποτολμᾷ· καὶ τοῦτο εἶπε μετὰ τὸ καθαρῶς ἑαυτὸν τὰ χεῖλη. Ὁ δὲ ἐν ἀνομίαις τυγχάνων, καὶ τῆς ἐπιγνώσεως τοῦ ὄντος μὴ καταξιοῦμενος, οὐ δύναται ἑαυτῷ μαρτυρεῖν τὸ, *Ἰδοὺ εἰμι ἐγὼ*. Ἐπειδὴ δὲ ἔθετο ὁ Θεὸς πρῶτον ἀποστόλους, δευτέρων προφήτας· διὰ τοῦτο καὶ ὁ Ἠσαΐας πρῶτον τὸ τῆς ἀποστολῆς δέχεται χάρισμα. Καὶ Μωϋσῆς δὲ τῶν ἀποστόλων ἐστὶ. Δεῦρε γὰρ, φησὶν, ἀποστελῶ σε πρὸς Φαραὼ βασιλεὺς Αἰγύπτου. Καὶ Ἱερεμίας δὲ ἀκούει, ὅτι πρὸς πάντας οὓς ἂν ἐξαποστελῶ (6) σε, πορεύσῃ.

C *Ἰδοὺ εἰμι ἐγὼ, ἀπόστειλόν με*, ὁ προφήτης εἰπὼν, τὸ ἐφεξῆς ἀπεσιώπησιν. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἐγὼ πορεύσομαι, διότι μεῖζον καὶ ὑπὲρ αὐτὸν τὸ ἐπάγγελμα. Ὅπερ οὐκ ἔλαβεν αὐτῷ, τοῦτο ὁ Κύριος ἐχαρίσατο. Εἶπε γὰρ αὐτῷ· *Πορεύθητι, καὶ εἰπὸν (4) τῷ λαῷ τούτῳ.* Ὁ μέντοι λέγων, *Ἰδοὺ εἰμι ἐγὼ*, τεθαβρῆκώς (5) ἦδη, ὡς μεταλαβὼν τοῦ ὄντος, ἐν τοῖς ὁσιν ἀριθμεῖν ἑαυτὸν ἀποτολμᾷ· καὶ τοῦτο εἶπε μετὰ τὸ καθαρῶς ἑαυτὸν τὰ χεῖλη. Ὁ δὲ ἐν ἀνομίαις τυγχάνων, καὶ τῆς ἐπιγνώσεως τοῦ ὄντος μὴ καταξιοῦμενος, οὐ δύναται ἑαυτῷ μαρτυρεῖν τὸ, *Ἰδοὺ εἰμι ἐγὼ*. Ἐπειδὴ δὲ ἔθετο ὁ Θεὸς πρῶτον ἀποστόλους, δευτέρων προφήτας· διὰ τοῦτο καὶ ὁ Ἠσαΐας πρῶτον τὸ τῆς ἀποστολῆς δέχεται χάρισμα. Καὶ Μωϋσῆς δὲ τῶν ἀποστόλων ἐστὶ. Δεῦρε γὰρ, φησὶν, ἀποστελῶ σε πρὸς Φαραὼ βασιλεὺς Αἰγύπτου. Καὶ Ἱερεμίας δὲ ἀκούει, ὅτι πρὸς πάντας οὓς ἂν ἐξαποστελῶ (6) σε, πορεύσῃ.

D 185. Πορεύθητι, καὶ εἰπὸν τῷ λαῷ τούτῳ· Ἀκοῇ ἀκούετε, καὶ οὐ μὴ συνῆτε (7), καὶ βλέποντες βλέψετε, καὶ οὐ μὴ ἴδῃτε. Ἐπαχύνθη γὰρ ἡ καρδίη τοῦ λαοῦ τούτου, καὶ τοῖς ὡς βαρέως ἤκουσαν, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν ἐκάλμυσαν, μὴ

⁷ Exod. iv, 13. ⁸ Exod. iii, 14. ¹ Cor. xii, 28.

¹⁰ Exod. iii, 10. ¹¹ Jerem. i, 7.

(3) Editi, δὲ ἐπειδὴ. Illud, ἐπειδὴ, abest a nostris sex codicibus; nec, ut opinor, dubitari potest quin melius absit. Subinde Reg. quartus, ἔπειρ δὲ οὐκ.

(4) Editi, καὶ εἶπε. At mss. sex, εἶπον.

(5) Ita quatuor mss. cum utroque Combesisiano. Editi, τεθαβρῆκώς. Ibidem editi, τοῦ ὄντος; δυν-

τος, apte quidem, sed reclamant nostri sex mss. in quibus vox ὄντος deest. Nec ita multo post sex mss. et τοῦτο εἶπε. Deest τοῦτο in vulgatis.

(6) Editi, ἐὰν ἐξαποστελῶ. Veteres tres libri, ἀν ἀποστελῶ. Alii tres, ἀν ἐξαποστελῶ.

(7) Reg. primus, μὴ συνῆτε.

ποτε ἴδωσι τοῖς ὀφθαλμοῖς, καὶ τοῖς ὤσιν ἀκούσωσι, καὶ τῇ καρδίᾳ συνῶσι, καὶ ἐπιστρέψωσι (8) καὶ ἰδῶμαι αὐτούς. Τοῦτο τὸ βῆτὸν ἀνέγραψεν ὁ Λουκᾶς ἐν ταῖς Πράξεσι. Καὶ ἀπεστᾶλη πρὸς με ἐν τῶν σεραφίμ. Ὅτι δύναμις τίς ἐστὶν ὑπερκόσμιος, καθαρτικῆ (9) ἀνομιῶν, διακονίαν πεπιστευμένην, τὸ σεραφείμ τὰ γεγραμμένα παρίστησιν. Ἀπέσταλται οὖν ταῦτα τὰ λειτουργικὰ πνεύματα πρὸς ἡμᾶς τοὺς μέλλοντας κληρονομεῖν σωτηρίαν. Ἐρχεται δὲ οὐκ αὐθεντικῶς οὐδὲ αὐτεξουσίως ἐπισκεπτόμενα ἡμᾶς. Καὶ γὰρ προηγούμενη μὲν αὐτῶν ζωὴ καὶ κατὰ φύσιν, τῇ κάλλει τοῦ Θεοῦ ἐνατενίζειν, καὶ αὐτὸν δοξάζειν διηνεκῶς· περιστατικῇ δὲ τίς ἐστὶν ἐνέργεια ἢ πρὸς ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους ἐπιστροφῇ (10) καὶ ἐπιμέλεια. Διὰ τοῦτο, Ἀπεστᾶλη, φησί, πρὸς με ἐν τῶν σεραφίμ. Ἔοικε δὲ ὁ προφήτης, ὅτε εἶδε τῶν σεραφίμ τὴν ἐνέργειαν, οὐδὲν ἄλλο ποιούντων ἢ ἀγιαζόντων τὸν Θεόν, τότε εἰς συναίσθησιν τῆς ἐν τοῖς ἰδίῳι χειλεσιν ἀκαθαρσίας ἐληλυθέναι, ὅτι καὶ ἀνθρώπινα λαλεῖ, καὶ ἐμόλυνεν ἑαυτοῦ τὴν γλώσσαν πολλᾶκις τοῖς περὶ τῆς μεταϊότητος τοῦ κόσμου ῥήμασι. Τῇ οὖν πρὸς ἐκεῖνα συγκρίσει καταφυγείς, καὶ ὅτι τὰ μὲν οὐδὲν ἕτερον φέγγεται, ἢ τὸν ἀγιασμὸν τῆς θεότητος ἐκδοῦ· αὐτὸς δὲ τὸ πλεῖστον τοῖς ἀνθρωπίνοις πράγμασι τὴν ἑαυτοῦ φωνὴν ἐνασχολουμένην ἔχει· διὰ τοῦτο εἶπεν· Ὁ τάλας ἐγὼ, ὅτι κατανένυγμαί· ὅτι ἀνθρώπος ὢν, καὶ ἀκάθαρτα χεῖλη ἔχων, ἐν μέσῳ λαοῦ οἰκῶ ἀκάθαρτα χεῖλη ἔχοντος. Οὕτω καὶ Μωσῆς τέως οὐκ ἠσθάνετο ἑαυτοῦ ἰσχυροφάνους ὄντος καὶ βραδυγλώσσου, ὅς γε πάσῃ σοφίᾳ Αἰγυπτίων πεπαλθευτο, καὶ διέβαινε πάντας αὐτοὺς τῇ εὐφυλίᾳ καὶ τῇ συνέσει· ὅτε δὲ ἤκουσε τοῦ χρηματίζοντος, τότε εἶδεν ἑαυτοῦ τὴν ἀσθένειαν. Καὶ Ἀβραάμ, ὅτε ὤφθη αὐτῷ ὁ Θεός, τότε εἶπεν αὐτὸν γῆν καὶ σποδόν. Παραπλησίως οὖν τούτοις καὶ ὁ Ἡσαίας, μετὰ τὸ ἰδεῖν τὸν καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὀψήλου καὶ ἐπηρμένου, καὶ θεωρῆσαι τὴν δόξαν τὸν σύμπαντα οἶκον τοῦ κόσμου πεπληρωκυῖαν, καὶ τὰ κύκλῳ αὐτοῦ σεραφίμ μετὰ ἐκπλήξεως ἐκείνην τὴν φωνὴν ἀναφέροντα· τότε ἑαυτὸν ταλαίπωρον προσηγόρευσε, τότε τὴν ἐν τοῖς χειλεσιν ἑαυτοῦ (11) ἀκαθαρσίαν ἐπέγνω· διὸ καὶ ἤξιωθῇ τῆς διὰ τῶν σεραφίμ καθάρσεως. Παρατῆρει δὲ, ὅτι οὐκ ἐπὶ πᾶσαν πράξιν καὶ ἐνέργειαν ἦν αὐτοῦ τὰ παραπτώματα κεχυμένα, ἀλλὰ μέχρι (12) χειλέων καὶ λόγων ὑπῆρχε μόνον συνεσταλμένα.

186. Καὶ ἐν τῇ χειρὶ εἶχεν ἀνθρακα, ὃν τῇ λαβίδι ἔλαβεν ἀπὸ τοῦ θυσιαστηρίου, καὶ ἥψατο

A audiant, et corde intelligant, et convertantur, et sanabo illos. Sententiam hanc retulit in Actibus Lucas ¹². Et missus est ad me unus ex seraphim. Scripturae docent (Vers. 6) seraphim coelestem quamdam virtutem esse, iniquitates expurgantem, cui concredita administratio est. Missi igitur sunt administratorii illi spiritus ad nos, qui sumus futuri haeredes salutis ¹³. Sed non sua auctoritate, aut suo arbitrio veniunt nos invisuri. Etenim praecipua et naturalis eorum vita est, pulchritudinem Dei cum omni attentione contemplari, eique iugiter gloriam dare. Sollicitudo autem et cura erga nos homines adhibita, functio quaedam est adventitia. Quamobrem ait : Missus est ad me unus ex seraphim. Videtur autem propheta cum seraphim famulatum conspicisset, qui nihil aliud agunt nisi quod Deum praedicent sanctum, tunc animadvertisse impuritatem labiis suis insidentem, quod et de rebus humanis fuerat locutus, et verbis ad **516** mundi hujus vanitatem spectantibus saepenumero linguam suam inquinarat. Itaque ob comparisonem cum seraphim illis initam compungitur, quippe quia seraphim aliud nihil loquuntur, nisi quod divinitatis clamant sanctimoniam : contra, ipsius vocem res humanae plerumque occupant. Quamobrem dixit (Vers. 8.) : O miser ego quia compunctus sum : quia homo cum sim, et immunda labia habeam, in medio populi habito immunda labia habentis. Eundem ad modum et Moses non antea intellexerat balbum esse se et tardiloquum : qui tamen omni Aegyptiorum sapientia fuerat eruditus, illosque omnes ingenii acuminis ac intelligentia superarat ¹⁴. Verum cum audivit Deum oracula edentem, tum suam agnovit infirmitatem ¹⁵. Abraham quoque quando Deus se ei exhibuit conspiciendum, tunc confessus est esse se terram et cinerem ¹⁶. Itaque et Isaias perinde atque illi, posteaquam vidit sedentem in solio excelso et elevato, gloriamque contemplatus est totam mundi domum adimplentem, et ubi conspexit seraphim in throni circuitu illam suam vocem cum tremore emittentes, tunc se ipse miserum appellavit, tum laborum suorum cognovit impuritatem, eoque habitus est dignus, qui a seraphim purgaretur. Observa autem, ejus delicta ad quamlibet actionem et operationem nequaquam sese extendisse, sed laborum tenuis et sermonem duntaxat constitisse.

186. VERS. 6, 7. Et in manu habebat carbonem, quem forcipe tulerat de altari, et tetigit os meum.

¹² Act. xxviii, 26, 27. ¹³ Hebr. i, 14. ¹⁴ Act. vii, 22. ¹⁵ Exod. iv, 10. ¹⁶ Gen. xviii, 27.

(8) Ita sex mss. At editi, ἐπιστρέψωσι. Ibidem nostri sex mss., ἰάσονται, sanabo; nec aliter legitur apud LXX. Editi vero et Actorum Graecum exemplar, καὶ ἰάσονται, et sanavi eos.

(9) Editi, καθαρτικὴν. At sex mss. καθαρτικῆ.

(10) Reg. quartus, ἐπιστροφῇ. Alii quinque mss. cum editis, στροφῇ, et ita quoque editum invenimus apud Procopium, pag. 100. Hoc est : Cum aulem convertuntur illi spiritus ad nos, nostrisque cu-

ram suscipiunt, tunc adventitia quodam munere perfunguntur. Quam lectionem recipi posse non negamus quidem : sed quin praestet legi, ἐπιστροφῇ, non dubitamus. Nam haec voces, ἐπιστροφῇ et ἐπιμέλεια, optime inter se conjunguntur; voces, στροφῇ et ἐπιμέλεια, non ita commode.

(11) Antiqui tres libri, αὐτοῦ.

(12) Editi, μετὰ. Uterque Combef. et alii quatuor mss., μέχρι.

Quod quidem ad verbum attinet, videtur sermo esse de templi altari, ex quo seraphim accepit carbonem in suam manum ab altari holocaustorum : at secundum veritatem, propterea quod cultus Judaicus imagini et umbræ celestium exprimendæ subserviret, coeleste quoddam altare intelligendum est ; hoc est, locus expurgandis animis idoneus, unde ignis ille purgans ad virtutes illas sanctitate præditas emittitur. Tali igne cor Cleophae et Simonis incalescebat, Domino eis adaperiente Scripturas ¹⁷. Cor eorum qui spiritu fervent, huiusmodi igni incenditur. Similem ignem accepit Jeremias, ideoque dicebat : *Et factus est ignis in visceribus meis, et dissolutus sum undique* ¹⁸. Multum autem honoris ac reverentiae altari huic exhiberi ex eo ostendit, quod illud sua ipsius manu attingere seraphim non audeat, sed forcipe quasi medio quopiam instrumento utatur. Itaque carbonem intelligamus sermonem verum, qui ignito quodam et objurgatorio modo mendacium expurget eorum, quibus ab illa virtute studiose ac strenue operam suam dante allatus est. Putandum tamque est seraphim manum pro facultate bona suppeditante accipiendam esse. Et dixit (VERS. 7) : *Ecce tetigit hoc labia tua, et auferet iniquitates tuas, et peccata tua perpurgabit*. Dictum id fuisse Isaia **517** soli existimandum non est, sed et omnibus, quos tangit ignitus ac verus sermo, qui prorsus abolet quæ committuntur præter divinam legem, atque peccata expurgat. Excipiamus autem et nos divini Verbi adventum, ut in ore nostro velut insidens, locumque nullum mendacio præbens, expurget labia nostra, et auferat iniquitates nostras. Incredibile autem non est carbonem in verbi naturam mutatum iri, juxta testimonium psalmi dicentis : *Ignitum eloquium tuum vehementer, et servus tuus dilexit illud* ¹⁹.

187. VERS. 8. *Et audiri vocem Domini dicentis : Quem mittam, et quis ibit ad populum hunc ? Et dixi : Ecce ego sum, mitte me*. Quæri jure ac merito potest, cur Moyses missus deprecetur, et cur legatione recusata plurimum reclamet : Isaïas vero tanta cum alacritate sese offerat. Moyses enim nequaquam interrogatur, *Quem mittam ?* sed ipse in propria persona excipit mandatum : *Et nunc, inquit, veni : mittam te ad Pharaonem in Ægyptum, et educes populum meum filios Israel de*

Α τοῦ στόματός μου. Ἔοικε μὲν, ὡς πρὸς τὸ ῥητὸν, περὶ τοῦ ἐν τῷ ναῷ θυσιαστηρίου ὁ λόγος εἶναι, ἀφ' οὗ ἔλαβε τὸ σεραφεῖμ εἰς τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ θυσιαστηρίου τῶν ὀλοκαρπωμάτων ἀνθρακᾶ· ὡς δὲ πρὸς τὴν ἀλήθειαν, διὰ τὸ τὴν τοιαύτην λατρείαν ὑποδείγματι καὶ σκιᾷ τῶν ἐπουρανίων λατρεύειν, ἐπουράγιόν τι χρὴ νοεῖν θυσιαστήριον· τοῦτέστι, χωρίον καθαρισμού ψυχῶν, ὅθεν ἐκπέμπεται ταῖς ἀγιάζομέναις δυνάμεσι τὸ καθάρισον πῦρ. Τοιοῦτῳ πυρὶ Κλεόπα καὶ Σίμωνος ἑκαίετο (13) ἡ καρδία, ὅτε διήνοιγεν αὐτοῖς ὁ Κύριος τὰς Γραφάς. Τοιοῦτῳ θερμαίνονται πυρὶ τὴν καρδίαν οἱ τῷ πνεύματι ζήοντες. Τοιοῦτον ἔλαβε πῦρ Ἰερემίας· διὸ καὶ ἔλεγε· Καὶ ἐγένετο πῦρ ἐν τοῖς ἔγκδοις μου, καὶ παρείμαι πάντοθεν. Ἐμφαίνει δὲ πολλὴν τὴν περὶ τὸ θυσιαστήριον τιμὴν καὶ εὐλάβειαν τὸ μὴ καταβαρῆσαι τῇ ἰδίᾳ χεὶρὶ ἐκράφασθαι τὸ σεραφεῖμ, ἀλλ' οἰοῦναι μεσότητι τινὶ χρῆσασθαι τῇ λαβίδι. Νοήσωμεν οὖν ἀνθρακᾶ λόγον ἀληθῆ, διαπύρως καὶ ἐλεγκτικῶς καθαίροντα (14) τὸ ψεῦδος· οἷς ἂν ἀπὸ τῆς δραστηρίου δυνάμεως προσενεχθῇ. Τὴν γὰρ χεῖρα τοῦ σεραφεῖμ ἐνέργειαν χρὴ νοεῖν ἀγαθῶν παρεκτινῆν (15). Καὶ εἶπεν· Ἰδοὺ ἤψατο τοῦτο τῶν χειλέων σου, καὶ ἀφελεῖ τὰς ἀνομιὰς σου, καὶ τὰς ἀμαρτίας σου περικαθαριεῖ. Οὐ πρὸς μόνον Ἰσραὴλ νομιστέον εἰρησθαι, ἀλλὰ καὶ πρὸς πάντας, ὧν καθάπτεται ὁ διάπυρος καὶ ἀληθὴς λόγος, περιαιρῶν (16) τὰ ἔξω τοῦ θεοῦ νόμου ἐπιτελούμενα, καὶ ἐκ τῶν ἀμαρτητικῶς πραττομένων καθαιρῶν. Δεξιόμεθα δὲ καὶ ἡμεῖς θεοῦ Λόγου ἐπιδημίαν, ἵνα οἰοῦναι ἐγκαθεζόμενος τοῖς στόμασιν ἡμῶν, καὶ μηδεμίαν χώραν παρέχων τῷ ψεύδει, καθάρισθαι ἡμῶν τὰ χεῖλη, καὶ ἀφῇ (17) τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν. Οὐκ ἀπιθάνως δὲ ὁ ἀνθραξ εἰς τὴν τοῦ λόγου φύσιν μεταληφθήσεται, κατὰ τὴν τοῦ φαλμοῦ μαρτυρίαν, λέγοντος· Πενυρωμένον τὸ λόγιόν σου σφόδρα, καὶ ὁ δοῦλός σου ἠγάπησεν (18) αὐτό.

187. Καὶ ἤκουσα φωνῆς Κυρίου λέγοντος· Τίνα ἀποστείλω, καὶ τίς πορεύσεται πρὸς τὸν λαόν τοῦτον ; Καὶ εἶπον· Ἰδοὺ εἰμι ἐγώ, ἀπόστέλλόν με. Ζητήσεως ἄξιον, τί δήποτε Μωσῆς μὲν παραιτεῖται πεμπόμενος, καὶ ἐπὶ πλείστον ἀπομάχεται τὴν ἀποστολὴν παρατούμενος ; Ἡσαΐας δὲ οὕτω προχειρῶς ἐαυτὸν ἐπιδίδωσι. Μωσῆς μὲν γὰρ οὐχὶ ἐρωτᾶται, Τίνα ἀποστείλω ; ἀλλ' αὐτὸς εἰς πρόσωπον δέχεται τὸ ἐπίταγμα· Καὶ νῦν, φησὶ, δεῦρο· ἀποστείλω σε πρὸς Φαραὼ εἰς Αἴγυπτον (19), καὶ ἐξάξεις τὸν

¹⁷ Luc. xxiv, 32. ¹⁸ Jerem. xx, 9. ¹⁹ Psal. cxviii, 40.

(13) Quod ait interpres, *cor Cleophae et Simonis igne ejusmodi incaluisse*, id, nisi valde fallor, ex apocryphis libris sumptum est. Nam cum Cleophas apud Lucam xxiv, 48, solus nominetur, nec quisquam idoneus scriptor alterum discipulum unquam nominavit, nomen illius ignotum esse puto.

(14) Editi, *καθαίροντα*, nec secus legit interpres, qui verterit *ad tollendum e medio mendacium*. At sex mss., *καθαίροντα*, *tim habens purgandi mendacii*, optime. Mox editi, *ἀπὸ τῆς διαβολᾶς δραστηρίου*. At vox *διαβολᾶς* in nostris sex mss. non invenitur.

(15) Editi et tres mss., *πρακτικῇ, bonorum effectoricem*. At uterque Colb. cum Reg. secundo, *παρεκτικῇ*, et ita quoque legitur apud Procopium, pag. 400. Ibidem tres mss., καὶ εἶπε μοι.

(16) Editi et Reg. tertius, *περαιρῶν*. Alii quatuor mss., *περιαιρῶν*, recte.

(17) Veteres aliquot libri, *καθαριεῖ* . . . ἀφ-ελεῖ.

(18) Uterque Colb., *φυλάσσει, servus tuus custodit illud*.

(19) Ita mss. omnes. Editi, *πρὸς Φαραὼ βασιλέα Αἰγύπτου*.

λαὸν μου τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ ἐκ τῆς Αἰγύπτου. Ἡσαίας δὲ, δορίστως τοῦ λόγου τὸν διακονοῦμενον τῇ ἀποστολῇ ἐπιζητοῦντος, αὐτὸν ὑποβάλλει. Τί οὖν φάμεν; Οὐκ ἀπομαχόμεναί εἰσι τῶν ἁγίων αἱ διαθέσεις περὶ τὸ αὐτὸ πρᾶγμα ἐναντίως ἔχουσαι πρὸς ἀλλήλας. Ἄλλ' ὅτι Μωσῆς μὲν ἦδει τὴν ὑπόθεσιν, ἥς ἐνεκεν ἀπεστέλλετο, διὰ τοῦτο ὠκνεῖ πρὸς τε τὸ ἀνένδοτον τῆς καρδίας τοῦ Φαραῶ ἀποδίδειν, καὶ πρὸς τὸ δυσπειθεῖς πάλιν καὶ δυσάγωγον τοῦ λαοῦ. Πείραν γὰρ εἶχε τῆς ἀγνωμοσύνης τῶν Ἰουδαίων, ὅτι καὶ εὐεργετηθέντες ἐφυγάδευσαν αὐτόν. Διὸ καὶ τὴν κακίαν αὐτῶν μὴ φέρων, πρὸς τὴν ἐν τῇ ἐρήμῳ ἡσυχίαν ἀνεχώρησεν, ἐπὶ προφάσει τοῦ ποιμαίνειν, τοὺς τῶν πόλεων καὶ τῶν πολλῶν ἀνθρώπων θορύβους ἀποδιδράσκων. Διὰ τοῦτο φησὶ· *Τίς εἰμι, ὅτι πορεύσομαι πρὸς Φαραῶ, καὶ ὅτι ἐξάξω τὸν λαὸν* (20) ἐκ τῆς Αἰγύπτου; Ὅβτε γὰρ Φαραῶ ἀνευ μεγάλων κακῶν ἐξαποστέλλει τὸν λαόν, καὶ ὁ λαὸς οὐκ εὐκολος μεταχειρισθῆναι, ἀντιθαίνων. αἰ τοῖς πρὸς σωτηρίαν αὐτοῦ ἐπιμελομένοις. Δείκνυσι δὲ τὴν διάνοιαν Μωσέως καὶ τὰ ἐφεξῆς. Ὅτε γὰρ μετὰ τὴν μοσχοποιίαν θεὸς τὴν χάριν τῷ θεράποντι αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς συγχωρήσεως τοῦ ἁμαρτηματος τοῦ λαοῦ ὁ θεὸς, τελευταῖον φησὶ· *Πορεύου, καὶ ὁδήγει τὸν λαὸν τοῦτον, καὶ ἐξαποστελῶ ἀγγελόν μου ἐμπροσθέν σου· τί οὖν Μωσῆς; Δέομαι, Κύριε, εἰ μὴ αὐτὸς σὺ προπορεύῃ* (21) *ἡμῶν, μὴ ἀναγάρῃς ἡμᾶς ἐντεῦθεν*. Τί οὖν ἡ διάνοια τοῦ ἀνδρός; Ὅτι ἁμαρτωλὸς ὁ λαὸς, καὶ χρῆζει τοῦ ἀφιέντος ἁμαρτίας, ὅπερ ἀγγέλοις ἀδύνατον (22). Τιμωροὶ μὲν τῶν ἁμαρτανομένων ἀγγελοι, συγχωρητικοὶ δὲ τῶν πλημμελουμένων οὐκέτι. Διὰ τοῦτο ἐπιζητεῖ αὐτὸν ἔλθειν τοῦτέστιν, ὃ καὶ νῦν φησὶ, *Προχέρισται ἄλλων ὅν ἀποστελεῖς*· τοῦτέστιν, ἔλθέτω ὁ ἀληθινὸς νομοθέτης, ὁ δυνάστης Σωτὴρ, ὁ μόνος ἔχων ἐξουσίαν ἀφιέναι ἁμαρτίας. Ἐπειδὴ δὲ οὐκ ἦλθε τὸ πλήρωμα τῶν καιρῶν, καὶ ἔδει ἐν τοῖς τύποις προεπισθῆναι τὴν ἀνθρωπότητα, διὰ τοῦτο οὐκ εἰσηκούσθη τοῦ προφήτου ἡ αἴτησις. Ἡσαίας μέντοι, μετὰ τὸ ἀφεθῆναι τὰς ἁμαρτίας αὐτοῦ, ἐπειδὴ εἰρηκέν, ὅτι *Ἐν μέσῳ λαοῦ ἐγὼ οἰκῶ ἀκάθαρτα χεῖλῃ ἐχούτος*· εἴτα ἤκουσε· *Τίς πορεύσεται πρὸς τὸν λαὸν τοῦτον*; Νομίσας ἐπὶ τῷ τὰ παραπλήσια κάκεινους εὐεργετηθῆναι ζητεῖσθαι τὸν ἀποστελλόμενον, ὑπὸ περιχαρείας αὐτὸν ὑποβάλλει, ἵνα κάκεινους ἀφεθῶσιν αἱ ἁμαρτίαι. Ἰδοὺ, φησὶν, ἐγὼ, ἀπόστειλόν με. Ὅστε εὐλογος κάκεινου ἡ παραίτησις, καὶ τούτου ἡ προθυμία. Ἀσφαλῆς μέντοι ἡ ἀπόκρισις τοῦ ἁγίου, ὡς ὠφελημένον ἦδη ἐκ τῆς διὰ τῶν ἀνδράκων καθάρσεως. Εἰπόντος γὰρ τοῦ Κυρίου, *τίνα ἀποστελῶ, καὶ τίς πορεύσεται*; πρὸς μὲν τὸ, *Ἀποστελῶ, ἰδοὺ εἰμι ἐγὼ*· πρὸς δὲ τὸ, *Τίς πορεύσεται*, οὐκέτι εἶπεν, ὅτι καὶ (23) πορεύσομαι. Οἶδε γὰρ ὅτι Θεοῦ συνεργοῦ

A terra Aegypti ²⁰. Contra permittit se ipse Isaias, licet sermo suspensis et incertis verbis administrum ad obeundam legationem exposceret. Quid igitur respondemus? Nequaquam pugnant inter se sanctorum animi, quasi forent sibi invicem circa rem eandem adversi. Sed cum novisset Moses causam, ob quam mittebatur, ideo moram trahebat, quod simul et ad cor Pharaonis inflexibile, et ad populum incredulum atque intractabilem respiceret. Erat namque expertus ingratum Judaeorum animum, qui vel beneficiis affectum fugere coegerant. Quocirca non ferens eorum malignitatem, secessit in solitudinis quietem, atque per speciem pascendi gregis, civitatum multorumque hominum tumultus declinavit. Eam ob rem ait: *Quis sum, ut vadam ad Pharaonem, et ut educam populum de terra Aegypti* ²¹? Neque enim Pharaon dimittet populum, nisi attritus gravissimis malis, nec populus facilis est tractatu, imo semper illi qui ipsius saluti consulunt, reluctatur. Ceterum et quae sequuntur, Mosis detegunt animum. Cum enim Deus, constato jam vitulo, gratiam imperivisset famulo suo, ac populi peccatum condonasset, tum demum ait: *Abi, et dux esto populi huius, et mittam angelum meum ante te* ²². Quid igitur Moses? *Obsecro, Domine, nisi tu ipse proficiscaris ante nos, ne nos hinc educas* ²³. Quae igitur erat viri sententia? Populum illum peccatis obnoxium esse, atque indigere eo, qui remitteret peccata, id quod angeli praestare non possunt. Angeli mulctant quidem delinquentes, ac ulciscuntur, delicta vero non queunt condonare. Quamobrem efflagitat ut ipse veniat; hoc est, quod et nunc dicit: *Elige alium quem mittas* ²⁴; hoc est, veniat verus legislator, potens ille Servator, qui solus potestatem habet remittendorum peccatorum ²⁵. Quoniam autem nondum advenerat plenitudo temporum, et hominum genus prius figuris ²⁶ assuesfactum oportuit, idcirco prophetae petitio exaudita non est. Isaias autem post concessam peccatorum suorum veniam, **518** cum dixisset: *In medio populi ego habito, immunda labia habentis*, tum audit: *Quis ibit ad populum hunc? Ratus quæri qui mitteretur ad similia beneficia in eos conferenda, prae immodica laetitia se ipse offert, ut et ipsis peccata relaxarentur. Ecce ego, inquit, mitte me. Itaque et illius excusatio et huius alacer assensus rationibus justis innitebantur. Erat sane sancti huius responsio secura, et omnis periculi expertus, qui jam ex carbonum purgatione opem et praesidium accepisset. Cum enim dixisset Dominus: *Quem mittam, et quis ibit?* ad illud quidem, *Quem mittam*, respon-*

²⁰ Exod. iii, 10. ²¹ ibid. 11. ²² Exod. xxxiii, 34. ii, 7. ²³ Galat. iv, 4. ²⁴ I Cor. x, 11.

(20) Editi, λαὸν αὐτοῦ. Vox αὐτοῦ in mss. non legitur. Statim editi, ἐξαποστελεῖ. At sex mss., ἐξαποστελλει.

(21) Antiqui duo libri, προπορεύσῃ.

²⁵ Exod. xxxiii 15. ²⁶ Exod. iv, 15. ²⁷ Marc.

(22) itegri primus et quartus, οὐκ ἀδύνατον.

(23) Editi et codex Combefisii recentior, ὅτι καὶ τοῦ. Vocula τοῦ in altero Combefisii codice et in aliis quibusdam non reperitur.

dit : *Ecce sum ego* : ad hoc vero, *Quis ibit*, non item respondit : Et ibo. Noverat enim opus esse Deo adiutore ad agendum : quare quod libera erat voluntatis et arbitrii, id obtulit : quod vero indigebat perficiente, id silentio prætermisit. Dictum est autem sæpenumero, quomodo audiat quispiam vocem Domini. Nimirum mens ejus qui ejusmodi dono dignatur, sibi per ineffabilem quamdam virtutem fingit Dei sermonem, insonante iis, qui digni sunt virtute divina, non ad aures corporis, sed ipsam partem præcipuam animi eorum qui purgati sunt, mentem scilicet informantem, ac tacite perceptiones rerum ac species in eis quasi inscribente, id quod aures voce sensibili percussa ad usque nostri animi sensum transmittit. Audivit igitur spiritualem vocem in corde resonantem : B quod et in somnolis fieri contingit. Videmur enim audire, nemine loquente; nec tamen vox sensibilis per aerem defertur ad aures meatus. Sic

188. Vers. 9, 10. *Vade*, inquit, *et dic populo huic* : *Aure audietis, et non intelligetis; et respicientes respicietis, et non videbitis.* Incrassatum est enim cor populi hujus, et auribus suis graviter audierunt, et oculos suos claustrunt, ne forte videant oculis, et auribus audiant, et corde intelligant, et convertantur, et sanabo eos. Beatus Paulus dum Romæ cum Judæis disputaret, sententiam hanc perspicue et evidenter ad tempora adventus Domini referens, in Actis dicebat : *Bene enim Spiritus sanctus locutus est per Isaiam prophetam ad patres vestros, dicens : Vade, et dic populo huic* ²², etc. Et hæc sententia maxime ostendit prophetam cum divino afflatu loquentem : quippe audivit populus Jesu sermonem, nec tamen intellexit; et quanquam patrata ab eo miracula cerneret, ea non videbat. Hæc enim sententia, cum in futurum tempus inclinet, vaticinia ad posteriora tempora spectare indicat; et inde declaratur divini judicii æquitas. Etenim cum Isaias dixisset habere se labia immunda, et de populo pariter subjunxisset : *In medio populi habito immunda labia habentis*, concessum ei fuit veniæ donum, eidemque per unum e seraphim accessit purgatio, populo non item : siquidem pari non movebantur affectu : et propheta et populus. Hic enim vidit 519 Dominum Sabaoth in solio sedentem, atque iis quæ intuitus est, adhibuit fidem : hi vero licet Dominum viderent secum diversan-

²² Act. xxviii, 25, 26.

(24) Nostri sex libri veteres, γραφούσης. Editi, ἐγγραφούσης. Quo autem testimonio ita editum sit, nescio : sed quin præstet ita legi, non dubito. Ibi dem editi et quinque mss., αὐτοῖς. At Colb. primus, αὐτῆς. Paulo post editi, ἅπερ ἡμῖν. At mss. nonnulli, ὅπερ.

(25) Veteres aliquot libri, ἀκούσετε... βλέψετε. Editi, ἀκούσσετε... βλέψετε.

(26) Editi et Reg. primus, βαρέως ἀκούσωσι. Vox prior in aliis quinque mss. deest. Aliquanto post tres mss., ἐπιστρέψουσιν. Hoc ipso in loco tres mss.,

A χρεία πρὸς τὴν ἐνέργειαν· διόπερ ὁ μὲν προαιρέσεως ἦν, τοῦτο ἐπέδωκεν· ὁ δὲ τοῦ τελειούντος ἐχρησε, τοῦτο ἀπεσιώπησε. Πῶς δὲ ἀκούει τῆς φωνῆς Κυρίου, πολλάκις εἴρηται, ὡς ἄρα τὸ ἡγεμονικὸν τοῦ ἀξιουμένου τῆς τοιαύτης χάριτος ἀφάτην τινὶ δυνάμει φαντασιούται λόγον Θεοῦ, τῆς θείας δυνάμεως ἐνηχούσης τοῖς ἀξίοις, οὐ διὰ τῆς σωματικῆς ἀκοῆς, ἀλλ' αὐτὸ τὸ ἡγεμονικὸν τῶν κεκαθαρμένων τὴν διάνοιαν τυπούσης, καὶ οὐκ ἐγγραφούσης (24) αὐτοῖς τὰ νοήματα κατὰ τὸ σιωπώμενον· ὅπερ ἡμῖν διὰ τῆς αἰσθητικῆς φωνῆς πληροσμένη ἡ ἀκοὴ ἐπὶ τὴν συναίσθησιν τῆς ψυχῆς παραπέμπει. Νοητικῆς οὖν ἤκουσε φωνῆς τῇ καρδίᾳ ἐγγενομένης, ὅπερ καὶ ἐν τοῖς ὕπνοις συμβαίνει γίνεσθαι. Ἀκούειν γὰρ δοκούμεν, μηδενὸς φθεγγομένου, ἀλλ' οὐχὶ αἰσθητικῆς διὰ τοῦ

B ἀέρος πρὸς τοὺς πόρους τῆς ἀκοῆς ἐνεχθείσης. Οὕτως οὖν λαλεῖ ὁ Θεός, καὶ οὕτως ἀκούουσιν οἱ ἄγιοι.

igitur loquitur Deus, sicque audiunt sancti.

188. Πορεύου, φησὶ, καὶ εἰπον τῷ λαῷ τοῦτω· Ἀκοῇ ἀκούσετε, καὶ οὐ μὴ συνῆτε· καὶ βλέποντες βλέψετε (25), καὶ οὐ μὴ ἴδητε. Ἐπαχύνθη γὰρ ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου, καὶ τοῖς ὤσιν αὐτῶν βαρέως ἤκουσαν, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν ἐκάμυνσαν, μήποτε ἴδωσι τοῖς ὀφθαλμοῖς, καὶ τοῖς ὤσιν ἀκούσωσι (26), καὶ τῇ καρδίᾳ συνῶσι, καὶ ἐπιστρέψωσι, καὶ ἴδωσιν αὐτοὺς. Τοῦτο τὸ ῥητὸν σαφῶς καὶ ἀναντιρρήτως ἐπὶ τοὺς χρόνους φέρων τῆς τοῦ Κυρίου ἐπιδημίας, ὁ μακάριος Παῦλος εἰλεγεν ἐν ταῖς Πράξεσι, τοῖς ἐν Ῥώμῃ Ἰουδαίοις διαλεγόμενος· Καλῶς γὰρ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐλάλησε διὰ Ἡσαίου τοῦ προφήτου πρὸς τοὺς πατέρας ὑμῶν (27), λέγων· Πορεύθητι, καὶ εἰπον τῷ λαῷ τοῦτω, καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ τοῦτο μάλιστα τὸ ῥητὸν τὸν προφήτην ὡς θεῶθεν ἀποφθεγγόμενον παρὰ σκευάζει· ἐπεὶ περ ἤκουσεν ὁ λαὸς τὸν Ἰησοῦ λόγον (28), καὶ οὐ συνῆκε· καὶ βλέπων τὰ ὕψ' αὐτοῦ γινόμενα τεράστια, οὐκ ἴδωρα. Εἰς μέλλοντα γὰρ χρόνον ἐκκλίνον τὸ ῥητὸν ἐμφανίζει τὴν εἰς ὑστέρους χρόνους τῶν προφητευομένων (29) ἀναφορὰν, καὶ ἐν τούτῳ τὸ εὐλογον τῆς τοῦ Θεοῦ κρίσεως ἀναφαίνεται. Εἰπόντος γὰρ τοῦ Ἡσαίου, ὅτι Ἀκάθαρτα χεῖλη ἔχω· καὶ συνάφαντος καὶ περὶ τοῦ λαοῦ, ὅτι Ἐν μέσῳ λαοῦ οἰκῶ ἀκάθαρτα χεῖλη ἔχοντος, αὐτῷ μὲν ἐδόθη ἡ χάρις τῆς συγχωρήσεως, καὶ ἡ κάθαρσις δι' ἐνὸς τῶν σερραφίμ, τῷ δὲ λαῷ οὐκέτι· ἐπειδὴ οὐδὲ τὴν διέθεσιν ὁμοίαν εἶχον ὅτε προφήτης καὶ ὁ λαός. Ὁ

λάσωμαι, sanem. Subinde editi, ὡς ἐπὶ τοὺς χρόνους. Vocula ὡς in nostris sex mss. deest.

(27) Editi et nostri sex mss., ὑμῶν, ad patres vestros. At in Actis xxviii, 25, legitur, ἡμῶν, ad patres nostros.

(28) Editi, λαὸς τοῦ Ἰησοῦ λόγον. Veteres duo libri, λαὸς τοῦ Ἰησοῦ λόγον. Alii tres, λαὸς τὸν Ἰησοῦ λόγον.

(29) Uterque Colb., τῶν πραγμάτων, docet res ferendas esse, minus recte.

μὲν γὰρ εἶδε Κύριον Σαβαώθ καθήμενον ἐπὶ θρόνου, καὶ ἐπίστευσεν εἰς ἐθεάσατο· οἱ δὲ βλέποντες ἐπιδημοῦντα τὸν Κύριον, οὐκ ἐπίστευον. Καὶ ὁ μὲν ἀκούσας τῶν σεραφίμ, συνῆκε τὴν δοξολογίαν (30) αὐτῶν· οἱ δὲ ἀκούοντες τῶν ῥημάτων τοῦ Σωτῆρος, οὐ κατέδεχοντο. Καὶ τοῦ μὲν ἡ καρδία κατανυγεῖσα, συνήσθετο τῆς ἰδίας ἀμαρτίας· διὸ εἶπεν· Ὁ τάλας ἐγὼ, δίδωμι καταγένημαι· τῶν δὲ ἐπαχύνθη ἡ καρδία, πρὸς τὸ μηδεμίαν λαβεῖν ἔννοιαν ὧν ἡμάρτανον, μηδὲ προσελθεῖν τῷ δυναμένῳ αὐτοῖς ἀφίναί· τὰς ἀμαρτίας. Διὰ τοῦτο ὁ μὲν ἐκαθαρίσθη (31), οἱ δὲ ἀφείθησαν ἐν ταῖς ἀμαρτίαις· ὡς καὶ ὁ Κύριος ἐφ' ἑαυτῶν.

189. Τάχα δὲ τις ἀντιστήσεται ὑμῶν τῷ λόγῳ, διὰ τὸ εἰρηθῆαι, Εἰπον τῷ λαῷ τούτῳ· οὐ προσιόμενος ἐπὶ τοὺς χρόνους τοῦ Σωτῆρος ταῦτα προφητεύεσθαι. Εἰ γὰρ τὸ, Τούτῳ (32), δεικτικὸν ἐστι, οὐδεὶς δὲ τῶν ἀπὸ τοῦ δεικνυμένου λαοῦ ἡμελλεν ἀκοῦειν τοῦ Σωτῆρος, ἢ βλέπειν αὐτοῦ τὰ θαυμάσια· πῶς ἀρμόζει τὸ, Τῷ λαῷ τούτῳ, τοῖς τοσούτοις τοῦ προφήτου μεταγενεστέροις; Ἡμεῖς δὲ ἐξ ἄλλων ῥημάτων προφητικῶν ῥαδίαν λύσιν ἐπινοήσωμεν τῷ προβλήματι. Εἴρηται γὰρ ἐν τινι τῶν δώδεκα· Λαός μου, τί ἐποίησά σοι, ἢ τί ἐλύπησά σε, ἢ τί παρηγόρησά σοι; Ἀποκρίθητί μοι. Δίδωμι ἀνήγαγόν σε ἐκ γῆς Αἰγύπτου, καὶ ἐξ οἴκου δουλείας ἐλυτρώσαίμην σε, καὶ ἐξαπέστειλα ἔμπροσθέν σου τὸν Μωσῆν, καὶ Ἀαρὼν, καὶ Μαρίας. Ὡς περ γὰρ τότε οὐχ ὁ κατὰ τὸν προφήτην λαὸς εἶδε τὴν Αἰγύπτου, ἢ ὠδηγήθη παρὰ τῶν προειρημένων (33), καὶ ὁμῶς αὐτὸς ἐνεδίδεται ὡς ἐπὶ ταῖς ἐργασίαις ταύταις ἀγνωμονῶν· οὕτω καὶ νῦν δέκνυνται μὲν τὸ σύστημα τοῦ λαοῦ τὸ κατὰ τὸν προφήτην· ἐκβαίνει δὲ αὐτῷ τὰ προφητευθέντα κατὰ τὴν γενεάν τῆς τοῦ Κυρίου ἐπιφανείας. Πέφυκε δὲ καὶ ἡ συνήθεια καχεῖσθαι τῷ ποιούτῳ λόγῳ, ὃν καὶ ἀλλοιούμενόν τινες προσαγορεύουσιν εἰώθασιν. Οἷον, τὸν αὐτὸν νοούντες χορὸν τὸν ἐκ τοσούτων ἀνδρῶν συνεστώτα· εἶτα ἐνὸς ὑπεξελθόντος, καὶ ἐτέρου τὸν ἐκείνου τόπον ἀντιπληρώσαντος. ὁ αὐτὸς λέγεται μένειν χορὸς. Καὶ εἰ δεύτερος δὲ ὑπεξέλθῃ (34), καὶ εἰ τρίτος, καὶ τοῦτο ἐπιπολὺ γένοιτο, καὶ ἐκάστῳ ἑτερος ἀντισταχθεῖ τις, κατὰ (35) μικρὸν ὑπαλλοιούμενου τοῦ χοροῦ· οἱ μὲν καθ' ἓνα ζημιώθησαν, ἢ μέντοι προσηγορία τῷ χορῷ ἢ αὐτῇ διασώζεται. Οὕτω καὶ πόλις ἢ αὐτῇ εἶναι λέγεται, καὶ στρατόπεδον τὸ αὐτό· οὐ τῷ τὸν (36) καθ' ἑκα-

tem, minime crediderunt. Et ille auditis seraphim, divinas laudes ab ipsis decantatas intellexit; hi autem verba exaudientes Servatoris, ea non exciperent. Atque eor quidem illius utipote compunctum, proprium sensit peccatum, quapropter dixit: *O miser ego, quia compunctus sum: horum vero cor incrassatum est, ut ne ullo peccatorum suorum sensu tangerentur, neque accederent ad eum, qui ipsis peccata condonare poterat. Quare illo purgato, hi in suis derelicti sunt peccatis, sicut et Dominus ad eos locutus est: Moriemini in peccatis vestris* ²⁹. αὐτοῖς, ὅτι Ἀποθανεῖσθε ἐν ταῖς ἀμαρτίαις ὑμῶν.

189. Forte autem quispiam adversabitur nostrae sententiae, ex eo quod dictum est: *Dic populo huic; nec concessurus est haec vaticinia ad Salvatoris tempora esse referenda. Etenim si vox, Huic, pronomien est demonstrativum, nullus autem ex eo populo qui demonstrabatur, audiretur erat Salvatorem, aut ejus intuiturus miracula; qui fieri potest ut illa, Populo huic, conveniant iis, qui tanto intervallo post prophetam erant victuri? Nos autem ex aliis verbis prophetieis solutionem excogitabimus, qua proposita quaestio enodanda facile sit. Dictum est enim in aliquo e duodecim prophetis: *Popule meus, quid feci tibi, aut quid te contristavi, aut in quo molestus fui tibi? Responde mihi. Quia eduxi te de terra Aegypti, et de domo servitutis redemi te, et misi ante te Moysen, et Aaron, et Mariam* ³⁰. Quemadmodum enim tunc populus qui prophetæ ætate vivebat, non vidit Aegyptum, nec deductus est a prius memoratis ducibus, et tamen hoc ei exprobratur, quod horum beneficiorum sit immemor: ita et nunc ostenditur quidem cæteris populi, qui ætate prophetæ vivebat, sed tamen ea quæ ipse vaticinatus est, tempore illo quo Dominus apparuit, evenere. Quin etiam id in more positum est, ut hæc loquendi ratio usurpetur, quam nonnulli solent variantem appellare. Exempli causa, cum unum et eundem chorum ex certo quodam virorum numero constantem animo sibi repræsentant; uno mox exeunte, et altero illius locum replente, idem chorus dicitur permanere. Quanquam autem alter, aut etiam tertius egrediatur, idque crebrius accidat, et alius quispiam in uniuscujusque locum introducat; mutato pau-*

²⁹ Joan. viii, 21. ³⁰ Mich. vi, 5, 6.

(30) Editi et Reg. primus, τὴν δοξολογίαν. Alii quinque mss., τῆς δοξολογίας. Aliquanto post tres mss., τῆς οἰκίας ἀμαρτίας.

(31) Antiqui sex libri, ἐκαθαρίσθη. Editi, ἐκαθάρθη.

(32) Editi, λαῷ τούτῳ. Sed nostri sex mss. vorem priorem non exhibent. Mox Reg. quartus, τοῦ δεικνυμένου.

(33) Editi et tres mss., τοῦ προειρημένου. At in tribus aliis mss. legitur, τῶν προειρημένων. Procopius, pag. 103, non multo aliter, παρὰ τῶν εἰρημένων.

(34) Antiqui tres libri, ὑπεξέλθοι.

(35) Editi et quinque mss., ἀντισταχθεῖ τῷ κατὰ. At Reg. quartus ut in contextu. Aliquanto post editi et Reg. primus, ἓνα διεκλήθησαν, male. Alii quinque mss., διεκλήθησαν, bene.

(36) Editi, τῷ τούτῳ. At nostri sex mss., τῷ τόν. Illud, τὴν αὐτὴν διασώζεσθαι, quod proxime sequitur. Huic loco maxime convenire non negaverim quidem, sed unde id sumptum sit, nescire me facit. Nam illos ipsos codices, quibus usi sunt typographi, in manibus habeo; nec tamen in his nec in aliis has voces invenire potui.

latin choro, singuli quidem commutati sunt, et tamē choros eandem servat appellationem. Hunc 520 ad modum et civitas eadem, et exercitus idem esse dicitur, non quod singuli permaneant, sed quod cœtus nomen idem servet. Pari ratione nihil prohibet etiam nunc populum qui vivente Isaiā demonstrative conspiciebatur, eundem etiam fuisse qui Domini tempore fuit, non quod singuli supersites fuerint, sed quod commune gentis nomen permanserit.

190. VERS. 11-13. Et dixi, Quousque, Domine? Et dixit: Donec desolentur civitates, eo quod non habitentur, et domus, eo quod non sint homines: et terra derelinquetur deserta. Et post hæc elongabit Deus homines, et qui relictī fuerint, multiplicabuntur super terram. Et adhuc in ea est decimatio: et rursum erit in direptionem, sicut terebinthus, et sicut balanūs, quando exciderit e theca sua. Semen sanctum, fulcimentum ejus. Quandoquidem quæ a Domino exposita sunt Isaiæ, tristia erant ac molesta; ratus judicium illud inexorabile esse, nec vitari posse, quantum certe abesse ab eo tempore, quo isthæc ipsis multa esset insignenda, edoceri postulavit. Cæterum hæc clare pertinent ad imperii Romani tempora. Postquam enim non audierunt Domini verba, nolueruntque ejus miracula viribus humanis majora oculis benevolis intueri, desolatae sunt urbes, quod non habitarentur, et domus, quod non essent homines, et terra relicta est deserta, habitatoribus fame, exsilio, et captivitate interemptis. Quod autem subiungitur, *Post hæc elongabit Deus homines*, id mea sententia refertur ad abalienationem Judæorum a Deo, quibus ex parte contigit cæcitas, ut gentium intraret plenitudo³⁷. Sed *Et qui, inquit, relictī fuerint, multiplicabuntur*. Quinam igitur hi sunt? An ii, de quibus Apostolus dixit: *Reliquiæ secundum electionem gratiæ factæ sunt*³⁸: qui etiam multiplicabuntur super terram, ut inveniantur qui deinceps per omnem terram Evangelium Christi ediscant? Etsi enim id quod omnis Israel inquit, consecutus non est, at certe consecuta est electio eorum³⁹, de quibus dixit Eliæ: *Reliqui mihi septem millia virorum, qui non curvaverunt genua ante Baal*⁴⁰. Illi igitur sunt, de quibus dictum est: *Et adhuc in ea erit decimatio*. Illud autem, *Et rursum erit in direptionem, sicut terebinthus, et sicut balanūs, quando exciderit e theca sua*, ostendit, uti arbitror, Judaicos ritus in evangelicum institutum esse paulatim immutandos. Illi enim sunt iterum ad populationem congregandi, sicut colligitur terebinthi fructus, et sicut balanūs jam ad collectionem maturus. Tunc enim exsolvitur thecæ suæ vinculo, utpote jam progressu temporis concocta, et ad suam perfectionem perducta. Sed etiam fortasse, propterea quod a regione Judaica exciderint, sue-

στον διαμένειν, ἀλλὰ τῇ τὴν προσήγοραν τῷ συστήματι τὴν αὐτὴν διασώζεσθαι. Οὕτως οὐδὲν καλῶς καὶ νῦν τὸν ἐπὶ τοῦ Ἑσαίου δεικτικῶς θεωρούμενον λαὸν τὸν αὐτὸν εἶναι καὶ ἐπὶ τοῦ Κυρίου, οὐ τῇ διαμονῇ τῶν καθ' ἑκάστον, ἀλλὰ τῇ κοινῇ τοῦ ἔθνους ὀνομασίᾳ.

fuisse qui Domini tempore fuit, non quod singuli permanserit.

190. Καὶ εἶπα· Ἔως πότε, Κύριε; Καὶ εἶπεν, Ἔως ἂν ἐρημώωσι πόλεις παρὰ τὸ μὴ κατοικεῖσθαι, καὶ οἶκοι παρὰ τὸ μὴ εἶναι ἀνθρώπους, καὶ ἡ γῆ καταλειφθήσεται ἐρημος. Καὶ μετὰ ταῦτα μακρυνεῖ ὁ Θεὸς τοὺς ἀνθρώπους, καὶ οἱ καταλειφθέντες πληθυνθήσονται ἐπὶ τῆς γῆς. Καὶ ἐπ' αὐτῆς ἔσται τὸ ἐπιδέκατον· καὶ πάλιν ἔσται εἰς προρομήν, ὡς τερέβινθος, καὶ ὡς βάλανος, ὅταν ἐκπέσῃ ἐκ τῆς θήκης αὐτῆς. Σπέρμα ἁγίου, τὸ στήλωμα αὐτῆς. Ἐπειδὴ σκυθρωπὰ τὰ διηγηθέντα ἦν παρὰ τοῦ Κυρίου, ἀπαράιτητον τὴν κρίσιν ἡγούμενος, τὸν τοῦν χρόνον πόσος ἔστιν, ἐν ᾧ ἡ καταδίκη αὐτοῖς αὐτῇ ἐπιτεθήσεται, ἀξιοὶ διδαχθῆναι. Σαφῶς ταῦτα ἐπὶ τοὺς χρόνους τῆς Ῥωμαϊκῆς δυναστείας λοιπὸν ἀναφέρεται. Μετὰ γὰρ τὸ μὴ ἀκοῦσαι τῶν βημάτων τοῦ Κυρίου, καὶ μὴ θελήσαι ἐνδεῖν ὀφθαλμοῖς εὐγνώμοσι τὰ ὑπὲρ ἀνθρώπων αὐτοῦ τεράστια, ἡρημώθησαν αἱ πόλεις, παρὰ τὸ μὴ κατοικεῖσθαι, καὶ οἶκοι, παρὰ τὸ μὴ εἶναι ἀνθρώπους, καὶ ἡ γῆ καταλείφθη ἐρημος, λιμὴ καὶ φυγαῖς καὶ αἰχμαλωσίᾳ τῶν οἰκητῶρων θανατωθέντων. Τὸ δὲ ἐπαγόμενον, ὅτι Μετὰ ταῦτα μακρυνεῖ ὁ Θεὸς τοὺς ἀνθρώπους, ἀναφέρεσθαι μοι δοκεῖ ἐπὶ τὴν τῶν Ἰουδαίων ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἀλλοτριώσιν, ὅς (37) ἀπὸ μέρους ἐγένετο πώρωσις, ἵνα τὸ πληρωμα τῶν ἐθνῶν εἰσέλθῃ. Ἀλλὰ καὶ οἱ καταλειφθέντες, φησὶ, πληθυνθήσονται. Τίνες οὖν εἰσιν οὗτοι; Ἡ περὶ ὧν εἶπεν ὁ Ἀπόστολος, ὅτι Λεῖμμα κατ' ἐκλογὴν χάριτος γέγενεν, οἵτινες καὶ πληθυνθήσονται ἐπὶ τῆς γῆς, τῷ εἰς πᾶσαν (38) τὴν γῆν λοιπὸν εἶναι τοὺς μαθητευομένους τῷ Εὐαγγελίῳ τοῦ Χριστοῦ; Εἰ γὰρ καὶ οὐκ ἐπέτυχεν ὁ ἐπιζητεῖ ὁ πᾶς Ἰσραὴλ, ἀλλ' ἡ ἐκλογὴ ἐπέτυχεν, περὶ ὧν φησὶ τῷ Ἠλίᾳ· Κατέλιπον ἑμὲν αὐτὸν ἑπτακισχιλίους ἄνδρας, οἵτινες οὐκ ἐκαμψάν ῥόνον τῇ Βδαλ. Οὗτοι οὖν εἰσι, περὶ ὧν εἴρηται· Καὶ ἐπ' αὐτῆς ἔσται τὸ ἐπιδέκατον. Τὸ δὲ, Καὶ πάλιν ἔσται εἰς προρομήν, ὡς τερέβινθος, καὶ ὡς βάλανος, ὅταν ἐκπέσῃ ἐκ τῆς θήκης αὐτῆς, δοκεῖ μοι δηλοῦν τὴν κατὰ μικρὸν ἀπὸ τῶν Ἰουδαϊκῶν ἐθῶν ἐπὶ τὴν κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον πολιτείαν μεταβολήν. Πάλιν γὰρ ἔσονται οὗτοι εἰς προρομήν συνηγμένοι (39), ὡς συνάγεται ὁ καρπὸς τῆς τερεβίνθου, καὶ ὡς ἡ βάλανος ἡ ὥριμος ἦδη πρὸς συλλογὴν. Τότε γὰρ ἐκλύεται ἀπὸ τοῦ πρὸς τὴν θήκην δεσμοῦ ἡ πεφθίσα ἦδη τῷ χρόνῳ καὶ τελειωθείσα. Τὰχα δὲ καὶ διὰ τὸ ἐκπεπωκέναι τῆς Ἰουδαϊκῆς χώρας, καὶ ἐν τῇ δια-

Rom. xi, 25. ³⁷ ibid. 5. ³⁸ ibid. 7. ³⁹ ibid. 4; Reg. xix, 18.

(37) Editi, ὅς ἡ. Vocula ἡ in nostris sex mss. derst.

(38) Editi et Reg. tertius, τὸ εἰς πᾶσαν. Alii quin-

que mss., τῇ. Aliquanto post editi, ὁ ἐπιζητεῖ. At sex mss., ἐπιζητεῖ.

(39) Codex unus συνηγμένοι.

σπορὰ γεγενῆσθαι, βαλάνῳ παρεικάζεται ἐκπιπτοῦσα ἔκ τῃς θήκης αὐτῆς. Τὸ δὲ, *Σπέρμα ἁγίον, τὸ στή-
λαιμα αὐτῆς*, ἐκ τῶν Θεοδοτίωνος πρόσκειται (40),
μὴ κείμενον παρὰ τοῖς Ἑβδομήκοντα· ἀξιόλογον
νοῦν ὡς πρὸς τὴν τῶν προαποδεδομένων ἀκολουθίαν
ἔχον (41). Συνάγονται γὰρ οὗτοι ὡς περιβάντης, καὶ
ὡς βάλανος, ἐν τῷ γενέσθαι σπέρμα ἁγίον ἐν τῇ
στάσει καὶ βεβαιότητι αὐτῶν. Ἀκολουθῶς δὲ τοῖς
πολλαχοῦ παρὰ τῇ Γραφῇ καίμένοις καὶ ἐνταῦθα
φαίνεται τὸ χρηστὸν τέλος τῶν ἐπ' εὐεργεσίᾳ κολα-
ζομένων. *Πατάξω γὰρ, φησὶ, κατὰ τὸ ἴσος μου*. Καὶ
αὐτὸς ἀλγεῖν ποιεῖ, καὶ πάλιν ἀποκαθίστησιν. Οἱ οὖν
πρότερον ἀκοῇ ἀκούοντες, καὶ μὴ συνιέντες, καὶ τὰ
ἑξῆς ποιῶντες, μέχρι τοσούτου, ἕως τοῦ μὴ (42)
κατοικεῖσθαι πόλεις, καὶ ἐν τῇ διασπορᾷ γενόμενοι,
ὡς μόλις τὸ ἐπιδέκατον τοῦ λαοῦ περισωθῆναι· οὗτοι
πάλιν πληθυνθήσονται, καὶ πάλιν καρποφορήσουσι,
παρὰ πηλυσίως περιβιθῶ καὶ βαλάνῳ, σπέρμα ἁγίον
φέροντες, ἐν τῷ ἐσθιέναι ἔδρατοι καὶ μὴ μετακινού-
μενοι, καὶ ἐρρίζωσθαι ἐν ἀγάπῃ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ..

191. Καὶ ἐγένετο ἐν ταῖς ἡμέραις Ἀχάζ τοῦ
Ἰωάθαμ τοῦ υἱοῦ Ὀζίου βασιλέως Ἰούδα, ἀνέβη
Ῥαββὴν βασιλεὺς Ἀράμ, καὶ Φακεὲ υἱὸς Ῥομελίου
βασιλεὺς Ἰσραὴλ, ἐπὶ Ἱερουσαλὴμ, πολεμῆσαι
αὐτήν, καὶ οὐκ ἠδυνήθησαν πολιορκῆσαι αὐτήν.
Καὶ ἀνηγγέλη εἰς τὸν οἶκον Δαβὶδ, λέγοντες·
Συνεφώνησεν Ἀράμ πρὸς τὸν Ἐφραῖμ. Καὶ ἐξ-
ἔστη ἡ ψυχὴ αὐτοῦ, καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ,
ἐν τρόπῳ ἐν δρυμὶ ξύλων ὑπὸ πνεύματος σα-
λευθῆ. Ὁ τῆς λέξεως νοῦς τοιοῦτός ἐστι· Δύο βασιλεῖς,
ἐκ τῆς Συρίας, καὶ ὁ τοῦ Ἰσραὴλ, ἀνέβησαν ἐπὶ Ἱερουσα-
λὴμ εἰς πόλεμον, καὶ οὐκ ἠδύναντο πολιορκῆσαι αὐτήν.
Ὁνομα δὲ τῷ μὲν βασιλεῖ Συρίας, Ῥαββὴν, τῷ δὲ βασι-
λεῖ Ἰσραὴλ, Φακεῖ. Ἦδον δὲ ἄγγελοι καταμνηνύοντες
τῷ βασιλικῷ οἴκῳ τὴν συμφωνίαν τῶν βασιλέων, τοῦ
τε Σύρου καὶ τοῦ Ἰσραὴλ. Ὁ γὰρ Σύρος Ἀράμ κατὰ
τὴν δι᾿ ἅλκετον τῶν Ἑβραίων καλεῖται· ὁ δὲ Ἰσραὴλ
Ἐφραῖμ ὀνομάζεται, διὰ τὸ ἐκ τῆς φυλῆς ἐκείνης
ὠρμηθῆναι τὸν τὴν ἀποστασίαν ἐξ ἀρχῆς πεποιηκότα
Ἱεροβοάμ. Κατεπλάγη οὖν ὁ θεὸς βασιλεὺς καὶ ὁ λαὸς
ἅπας ἐπὶ τῇ ἀκοῇ· καὶ οὕτως ἐσείσθη καὶ ἐταράχθη,
ὥστε ὁμοιωθῆναι τὸν κλόνον αὐτῶν ξύλῳ δρυμοῦ,
ἀπὸ σφοδρτάτου πνεύματος ἀνέμων σαλευομένων (43).
Ἦ μὲν οὖν ἀπλὴ διήγησις τῶν ῥημάτων αὐτῇ. Βα-
σανίζων δ' ἂν τις τὸ ῥητὸν, εὐροί τινα οἰκειότητα
πρὸς ἡμᾶς καὶ τὴν οἰκοδομίᾳ τῆς Ἐκκλησίας ἐκ τῶν
ἱστορουμένων. Τίνες οὖν εἰσιν οἱ συμφωνήσαντες ἀλ-
λήλοις βασιλεῖς, κατὰ δύναμιν ἐξετάσωμεν. Ἦγοῦ-

A rinique dispersi, glandi e sua theca decidentilcompara-
rantur. Illud autem, *Semen sanctum, fuscimentum
ejus*, e Theodotionis interpretatione adjicitur, nec
reperitur apud Septuaginta; sed tamen, quod ad eo-
rum quæ prius tradita sunt seriem spectat sensum
habet memoratu dignum. Colliguntur enim hi sicut
terebinthus, et sicut balanus tum, 521 cum per
suam stabilitatem constantiamque semen sanctum
sunt. Cæterum hic, pariter ac in multis Scripturæ
locis, finis eorum qui poenis beneficii loco afficiun-
tur, utilis esse ostenditur. *Percutiam enim, inquit,
et ego sanabo* 22. Et ipse mœrore conficit, ac rur-
sus recreat. Qui igitur prius auditu audiebant, nec
tamen intelligebant, et ea, quæ sequuntur, pa-
trabant, eoque res adducebant, ut civitates non
habitarentur, quique sic dispersebantur ut vix de-
cima populi pars superstes esset ac salva; ii mul-
tiplicabuntur iterum, suntque fructum rursus edi-
turi, perinde ac terebinthus et glans, semen san-
ctum proferentes, propterea quod firmi steterint et
stabiles, nec fuerint transmoti, imo vero in chari-
tate radices egerint.

CAPUT VII.

191. VERS. 1, 2. Et factum est in diebus Achaz
filii Jotham, filii Ozia regis Juda, ascendit Rasin
rex Aram, et Phacee filius Romelie rex Israel, in
Jerusalem, ad præliandum contra eam: et non po-
tuerunt oppugnare eam. Et annuntiatum est domui
David: qui dicebant, Consensit Aram cum Ephraim.
Et stupefacta est anima ejus, et anima populi ejus,
sicut lignum in silen a vento movetur. Is hujus sen-
tentia: sensus est: Duo reges, unus Syriæ, alter Is-
raelitici populi, ascenderunt in Jerusalem ad bellum
gerendum, nec eam expugnare potuerunt. Nomen
regi Syriæ, Rasin: regi vero Israel, Phacee. Ve-
nerunt autem nuntii, qui regiæ domui nuntiarent
conspirationem regum Syri et Israel 23. Syrus enim
juxta Hebraicæ linguæ proprietatem vocatur Aram;
Israel vero nominatur Ephraim, quod ex illa tribu
prodierit Jeroboam qui initio defecit 27. Itaque iis
auditis, percussus timore est et rex, et populus
omnis, et ita commotus fuit et conturbatus, ut eorum
tumulus silvæ ligno quod vehementissimo vento-
rum flatu agitur, conferretur. Et quidem hæc
est verborum simplex narratio. Sed si quis diligen-
tius hanc perscrutetur sententiam, ei ex iis quæ
commemorata sunt compertum erit, nonnihil horum
ad nos et ad Ecclesiæ adificationem pertinere. Qui-
nam igitur sint reges isti, qui inter se conspirant,
pro virili inquirendum nobis est. Equidem qui
sermo per hujus sæculi sapientiam adversus Dei

22 Deut. xxxii, 39. 23 IV Reg. xvi, 5 et seq. 27 III Reg. x, 25; xii, 20.

(40) Veteres duo libri, πρόκειται, non ita recte.

(41) Editi et Reg. primus, ἔχειν. Alii quinque mss., ἔχον, bene.

(42) Antiqui sex libri, ἕως τοῦ. Editi, ἕως οὗ μὴ.

(43) Editi, σαλευομένων, male. Reg. tertius, σα-
λευομένων, nihilo melius. Alii quinque mss., σαλ-
υομένων, optime. Statim editi, τῶν ῥητῶν. At nostri
mss., τῶν ῥημάτων.

scientiam effertur, eum arbitror per Aram significari. Aram enim si quis interpretetur, sonat *sublimem*. Talis autem est sermo principum huius sæculi, cum circa astronomiam, motiones stellarum, conjunctiones, et figuras versetur, causasque humanarum rerum hinc dependere affirmet. Is porro sublimis est tum ob existimationem de se conceptam, tum ob superbum illum fastum, quem is solus qui sanctus est, verbis veritatis evertere ac deprimere novit, siquidem Spiritus sancti virtute deiecit omnem altitudinem sese adversus Dei scientiam extolentem^{38, 44}. Arbitramur autem scientiam, quæ quidem ex susceptis Scripturis divinis hauritur, sed a recto sensu detorta est, falsumque nomen habet, Ephraim vocari⁴⁵. Jeroboam enim ab hac tribu sumpsit originem, qui primus a semine David **522** discidit tribus decem⁴⁶, ac Salomonis factus olim servus fugitivus, abiit in Egyptum, sororemque Thecemina uxoris Pharaonis in matrimonium duxit⁴⁷. Hic et vitulas aureas fluxit, et dies festos e corde suo eruit⁴⁸. Cum igitur gentilis sermo fastu atque arrogantia ob dialecticas argumentationes plenus, societatem cum hæretico et perverso sermone inierit, tunc Aram cum Ephraim dicitur conspirare: quippe ædes Davidis ædificiæque cupit demoliri, et locum veri cultus devastare. Voti tamen compos non sit. Neque enim Jerusalem expugnare poterit, quod lætatur eam ac defendat Dominus. Et fortasse hi ne poterunt quidem inter se conspirare, nisi abundaverit nostrum peccatum. Nam ii etiam qui iuxta historiam in diebus Achaz conspirarant, conspersionem mutuam patefecerunt ob peccatum Achaz, qui non fecit rectum coram Domino, sed filium suum traduxit in igne, et adolebat in excelsis⁴⁹. Attamen malorum regum adversus Ecclesias conatus conturbat Davidis domum, populi que animi stupore percellit, ita ut ob strepitum ex hac turbatione nascentem, ligno infructuoso consimilis sit. Sed benignus Deus, perturbationem eorum sanans, mittit propheticum sermonem, qui e corde populi expellat timorem, dum dicit (Yers. 4:) *Ne timeas, neque anima tua infirmetur a duobus dignis fumigantibus istis*.

192. Vide autem num etiam ex ipsa nominum interpretatione ansam possis arripere ea quæ ad hunc locum spectant, adhuc dilucidius perspicendi.

^{38, 44} II Cor. x, 5. ⁴⁵ III Reg. xi, 26. ⁴⁶ III Reg. xii, 28. ⁴⁷ IV Reg. xvi, 2.

(44) Antiqui sex libri, λόγον. Editi, λόγου.

(45) Editi, καθαιρέσειν. At sex mss., καθαιρεῖν.

(46) Illud, καὶ ἑορτάς, etc., et e corde suo dies festos emisit, ita intelligi debere arbitror: Quos dies festos instituerat, ii sicut erant et commentitii, nec aliunde quam ab illius pravis moribus profecti.

(47) Sic quinque mss. At editi, τῶν.

(48) Editi, εὐθὺς ἐν ὀφθαλμοῖς. At mss. sex ut in contextu. Quantas tenebras vel eruditissimis hominibus offundat vel minima scripturæ mutatio, jam observare multi: quod idem et hic quoque annotari potest. Nam non multo infra, cum interpretes in Reg. primo legisset, καὶ εὐθυμῖα, sic interpreta-

μαι τοίνυν τὴν μὲν ἐπαίρομενον τῇ σοφίᾳ τοῦ αἰῶνος τούτου κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ λόγον (44) δηλοῦσθαι διὰ τὸν Ἀράμ· ἐρμηνεύεται γὰρ ὁ Ἀράμ μετέωρος. Τοιοῦτος δὲ ὁ λόγος τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος τούτου, ἀστρονομίαις προσέχων καὶ κινήσειν ἀστέρων, καὶ συμπλοκαῖς, καὶ σχήμασι, κάκειθεν τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων τὰς αἰτίας ἡρτησθαι λέγων. Μετέωρος δὲ, καὶ διὰ τὴν οἰήσιν καὶ τὸ ἀλαζονικὸν αὐτοῦ ἔπαρμα, ὃ μόνος οἶδε καθαιρεῖν (45) τοῖς λόγοις τῆς ἀληθείας ὁ ἅγιος, τῇ δυνάμει τοῦ Πνεύματος καταβάλλων πᾶν ὕψωμα ἐπαίρομενον κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ. Τὴν δὲ κατὰ παραδοχὴν τῶν θείων Γραφῶν συστάσαν, ἐκτετραμμένην τῆς εὐθείας, καὶ ψευδονομίῳ γνώσειν, Ἐφραίμ ἡγοῦμεθα προσγορεύεσθαι. Ἐπειδὴ ἀπ' αὐτῆς ὥρμητο Ἰεροβοάμ, ὃ πρῶτος ἀποσχίσας τοῦ σπέρματος Δαβὶδ τὰς δέκα φυλάς, ὃς καὶ δραπέτης ποτὲ τοῦ Σολομῶντος γενόμενος, εἰς Αἴγυπτον ἀπῆλθε, καὶ τὴν ἀδελφὴν Θεκεμίναν τῆς γυναικὸς Φαραὼ πρὸς γάμον ἐλαβεν. Ὅς καὶ τὰς χρυσὰς δαμάλεις ἀνέπλασε, καὶ ἑορτάς (46) ἀνέπεμψεν ἀπὸ τῆς καρδίας αὐτοῦ. Ὅταν οὖν ὁ ἐθνικὸς λόγος, ὃ μέγα φρονῶν ἐπὶ διαλεκτικαῖς ἐπιχειρήσεσιν, ἐπιπλακῇ τῷ αἰρετικῷ καὶ παρατετραμμένῳ, συμφωνεῖν λέγεται ὁ (47) Ἀράμ πρὸς τὸν Ἐφραίμ, ἐπιθυμίαν ἔχων καθελεῖν τὰ τοῦ Δαβὶδ οἰκοδομήματα, καὶ ἐκπορθῆσαι τὸν τόπον τῆς ἀληθινῆς λατρείας. Οὐ μὴν γε περιγίνεται τοῦ σκοποῦ. Οὐ γὰρ δυνήσεται ἐκπολιορχῆσαι διὰ τὸν ὑπερασπίζοντα αὐτῆς Κύριον. Τάχα δὲ οὐδὲ δύνανται συμφωνῆσαι οὗτοι, ἐν μὴ ἡ ἀμαρτία ἡμῶν πλεονάσῃ. Ἐπειδὴ καὶ οἱ κατὰ τὴν ἱστορίαν συμφωνήσαντες, ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ Ἀχάζ, τὴν πρὸς ἀλλήλους ἐπεδείκνυντο συμφωνίαν διὰ τὴν ἀμαρτίαν τοῦ Ἀχάζ, ὃς οὐκ ἐποίησε τὸ εὐθὺς ἐνώπιον (48) Κυρίου, ἀλλὰ τὸν υἱὸν αὐτοῦ διηγεν ἐν πυρὶ, καὶ ἐθυμία ἐν τοῖς ὕψοις. Ταράσσει μὲν τὸν οἶκον Δαβὶδ, καὶ ἐξίστησι τὴν ψυχὴν τοῦ λαοῦ, ὥστε καὶ (49) ἀκάρπῳ ἔσῳ προσοικεῖναι, διὰ τὸν ἀπὸ τῆς ταραχῆς ἐγγενόμενον κλόνον, ἡ τῶν πονηρῶν βασιλείων κατὰ τῶν Ἐκκλησιῶν ἐπιχειρήσεις. Ἀλλ' ὅμως ὁ φιλάνθρωπος Θεὸς, θεραπεύων αὐτῶν τὴν ταραχὴν, πέμπει προφητικὸν λόγον, ἐξελαύνοντα τὸν φόβον τῶν καρδιῶν τοῦ λαοῦ, διὰ τοῦ λέγειν· Μὴ φοβοῦ, μηδὲ ἡ ψυχὴ σου ἀσθενεῖτω ἀπὸ τῶν δύο ἐσλῶν τῶν καπιζομένων τούτων.

192. Ὅρα δὲ εἰ δύνασαι καὶ ἐκ τῆς τῶν ὀνομάτων ἐρμηνείας ἀφορμὰς λαβεῖν τοῦ ἐτι τρανότερον τὰ κατὰ τὸν τόπον ἰδεῖν. Ἐρμηνεύεται γὰρ ὁ Ἀχάζ xii, 20; III Reg. xi, 4. ⁴⁷ ibid. 19, juxta. LXX.

Dius est: Et quidem immodica securitas turbavit domum David: quo quid ineptius dici possit, non video. Sed si Tilmannus, horum Commentariorum interpres, ex aliis quinque nostris codicibus pro εὐθυμία legisset, ἐθυμία, eum tam graviter peccatum fuisse, nemo, nisi iniquus, existimabit. Nam facile intellexisset respexisse scriptorem ad illa, quæ IV Reg. xvi, 4, leguntur: Καὶ ἐθυσίασε, καὶ ἐθυμία ἐν τοῖς ὕψοις, Et sacrificabat, et adolebat in excelsis.

(49) Veteres sex libri, ὥστε καὶ Abest καὶ ab exensis. Mox editi, ταραχῆς γενόμενον. Antiqui tres libri, ἐγγενόμενον. Alii tres, ἐγγινόμενον.

κατάσχεσις· Ἰωάθαν, Ἰαὼ συντέλεια (50)· ὁ δὲ Ἀχάζ, ὡς προειπαμέν, μετέωρος· ὁ δὲ Φακεὲ, διάνοιξις· ὁ δὲ Ῥομελίης, μετέωρος περιτομῆς. Συμφωνεῖ οὖν ὁ μετέωρος λόγος, καὶ ὁ ἐπαγγελλόμενος σαφηνισθῆς εἶναι τῶν θεῶν Γραφῶν λόγος. Τοῦτο γὰρ ἐμφανίζει ὁ Φακεὲ, ἐρμηνευόμενος διάνοιξις, οἷον σαφηνισμὸν τῶν ἀποκλεισμένων τῆς Γραφῆς μαρτυριῶν δι' αὐτοῦ (51) ὑπασχούμενος, ὅτι δὲ ἡ κατὰ τῆς Ἱερουσαλὴμ συμφωνία τῶν δύο βασιλέων, τοῦ τε ἐπὶ τῇ σοφίᾳ τοῦ κόσμου φρονούντος, καὶ τοῦ ἐπαγγελλομένου τὰ κεκαλυμμένα τῆς Γραφῆς ἀναπτύσσειν, ἐν δόγμασι καὶ λόγοις ἐναντίως γίνεσθαι, προσδοκούντων ὑποχειρίους λήψεσθαι τοὺς τὰ τῆς Ἐκκλησίας δεδιδυγμένους, ἐκ τῶν ἐφεξῆς ἀποδείκνυνται. Ἐβουλεύσαντο γὰρ βουλὴν πονηρὰν ὁ Ἀράμ (52) καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Ῥομελίου, λέγοντες· Ἀναθίσόμεθα εἰς τὴν Ἰουδαίαν, καὶ συλλαλήσαντες αὐτοῖς, ἀποστρέψομεν (53) αὐτοὺς πρὸς ἡμᾶς. Σαφῶς γὰρ ὁ λόγος παρίστησιν, ὅτι διὰ τῆς ἐν τῷ διαλέγεσθαι παθάνοιτος ἐλπίζουσι τὸν οἶκον Δαβὶδ ἀποστρέψαι πρὸς αὐτούς. Ἐπαγγέλλονται δὲ καὶ βασιλεία καταστήσειν τὸν υἱὸν Ταβεήλ· ἐρμηνεύεται δὲ ὁ Ταβεήλ ἀγαθὸς θεός (54). Ἰδίον δὲ τῶν ἐπιτιθεμένων τῇ Ἐκκλησίᾳ τὸ ὑπασχέσθαι παραδύσειν τὰ περὶ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ· καὶ διὰ τῆς τοιαύτης χρηστολογίας ἐξαπατῶσι τοὺς ἀκραιτέρους. Ὅτι δὲ ταῦτα ἀνίγματα ἐστὶ, διὰ τῆς ἱστορίας πρὸς τὴν νῦν κατάστασιν τῶν Ἐκκλησιῶν φέροντα, σαφῶς ὁ λόγος προὖν ἀπογομνοί, λέγων· Ἐὰν μὴ πιστεύσητε, οὐδὲ μὴ συνῆτε.

193. Καὶ εἶπεν Κύριος πρὸς Ἡσαΐαν· Ἐξελθε εἰς συνάντησιν Ἀχάζ, σὺ καὶ ὁ καταλειφθεὶς Ἰασὺς ὁ υἱὸς σου, εἰς τὴν κολυμηθήσαν τῆς ἁγῶς ὁδοῦ τοῦ ἀγροῦ τοῦ γαργῶος, καὶ ἐρεῖς αὐτῷ· Φύλαξαι σου ἡσυχάσαι, καὶ μὴ φοβοῦ, μηδὲ ἡ ψυχὴ σου ἀσθενεῖτω ἀπὸ τῶν δύο ἐξ ὧν τῶν δαλῶν τῶν κατηγμένων τούτων. Ὅταν γὰρ ὀργὴ τοῦ θυμοῦ μου γένηται, πάλιν ἰδούμαι. Καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Ἀράμ, καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Ῥομελίου, οὗτοι ἐβουλεύσαντο βουλὴν πονηρὰν περὶ σοῦ, λέγοντες· Ἀναθίσόμεθα εἰς τὴν Ἰουδαίαν, καὶ συλλαλήσαντες αὐτοῖς, ἀποστρέψομεν αὐτοὺς πρὸς ἡμᾶς, καὶ βασιλεύσομεν αὐτῆς (55) τὸν υἱὸν Ταβεήλ. Τὰς λέγει Κύριος· Οὐ μὴ μὴν ἡ βουλὴ αὕτη, οὐδὲ ἔσται· ἀλλ' ἡ κεφαλὴ τοῦ Ἀράμ, Δαμα-

scus, si interpreteris, dicitur retentio; Joathan, Iao consummatio; Ozias, fortitudo Iao; Aram, ut supra dictum est, sublimis; Phacee, ad-aptatio; Romelias, elatus circumcissionis. Itaque ei sermo qui sublimis est, et sermo qui se divinarum Scripturarum pollicetur esse explanatorem, inter se conspirant. Nam, Phacee quem interpretantur adaptionem, id indicat: quasi recondita Scripturae testimonia promittat sua ipsius opera explanatum iri. Quod autem duorum regum (tum ejus, qui gloriatur de mundi sapientia, tum ejus, qui se abstrusa Scripturae loca proficitur explanaturum) adversus Jerusalem concordia, existimantur se eos qui res ecclesiasticas edocti sunt, in suam potestatem redacturos, in dogmatis doctrinisque inter se pugnantibus posita sit, ex sequentibus patet. Inierunt enim consilium malum Aram et filius Romelias, dicentes (Vers. 6): Ascendemus in Judaeam, et colloquentes cum eis, avertimus eos ad nos. Nimirum docet perspicue sententia isthac eos sperasse, ut ad se verborum suasionem 523 averterent Davidis domum. Imo etiam pollicentur constituturos se regem filium Tabael. Interpretantur autem Tabael, bonum Deum. Qui autem Ecclesiis moluntur insidias, iis peculiare est polliceri, se ea quae ad Dei Filium spectant, tradituros; atque tali blandiloquentia in errorem pellicunt simpliciores. Haec autem aenigmata esse, quae per historiam adumbrata ad praesentem Ecclesiarum statum pertinent, luculenter ostendit orationis series, his versibus (Vers. 9): Nisi credideritis, non intelligetis.

193. Vers. 3-9. Et dixit Dominus ad Isaiam: Egrederere in occursum Achaz, tu et qui derelictus est Jasub filius tuus, ad piscinam superioris viae agri fullonis. Et dices ei: Observa, ut ileas: et ne timeas: neque anima tua infirmetur a duobus lignis titonium fumigantium istorum. Cum enim ira furoris mei exstiterit, rursum sanabo. Et filius Aram, et filius Romelias, quoniam inierunt consilium malum de te, dicentes: Ascendemus in Judaeam, et colloquentes cum eis, avertimus eos ad nos, et constituemus regem ejus filium Tabael. Haec autem dicit Dominus: Non manebit consilium hoc, neque erit. Sed caput Aram, Damascus; et caput Damasci, Rasin. Sed adhuc sexaginta et quinque annis, deficiet regnum Ephraim de populo, et caput Ephraim Sodomum, et

(50) Ita mss. omnes. Editi, voce Ἰαὼ omissa, Ἰωάθαν συντέλεια. Exscribere libet quae hoc loco in vocem Ἰαὼ annotavit vir eruditissimus Combesius. Sic, inquit, nomen proprium Dei et tetragrammatum antiquum efferebant: novitumque est, quod nunc Jehova multi scribunt et legunt, sere a Galatino. Aliquanto post editi et Reg. primus, proelapsum. Alii quinque mss., προσέλαπεν. Subinde editi, μετέωρος περιτομή. At sex mss., περιτομή.

(51) Editi et Reg. secundus, δι' αὐτοῦ. Alii quinque mss., δι' αὐτῶν.

(52) Editi et tres mss., ὁ Ἐφραΐμ, male. Nam illa, ὁ Ἐφραΐμ καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Ῥομελίου, diversum populum significare cum deberent, unum tamen et eundem significant, Israeliticum scilicet. At uter-

que Colb. et Reg. secundus, ὁ Ἀράμ, a quibus non ita multum dissident LXX, apud quos ita legitur: καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Ἀράμ, etc., et filius Aram et filius Romelias.

(53) Veteres libri tam hic, quam infra, ita variant inter se, ut modo legatur ἀναθίσόμεθα, modo ἀναθίσόμεθα, modo ἀποστρέψομεν, modo ἀποστρέψομεν, modo βασιλεύσομεν, modo βασιλεύσομεν.

(54) Editi et Reg. primus, ὁ Θεός. Alii quinque mss., Θεός.

(55) Quod ait Combesius, in codice Fr. 4 legi, βασιλεύσομεν αὐτοῖς, id non ita esse oculis meis cerno. Nam eo in codice lego. βασιλεύσομεν αὐ-

τῆς.

νην, ἵνα παγέσῃ καὶ ἰδραβεῖσα ἀσάλευτος αὐτοῦ ἡ ζωὴ διαμείνῃ. Διὸ καὶ νῦν μέλλοντα προφητεύειν, καὶ λέγειν τὰ προστασόμενα ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἐξελεῖν ὁ Κύριος ἐπιτάσσει· οὐ μόνον δὲ αὐτὸς, ἀλλὰ καὶ ὁ καταλειφθεὶς Ἰασοῦς ὁ υἱὸς αὐτοῦ. Ἐμφαίνεται δὲ, ὅσον ἐκ τοῦ λόγου, ὅτι ἐκ πολλῶν εἰς αὐτῷ περιελέλειπτο υἱὸς, ὃν καὶ αὐτὸν ἐδοῦλετο ὁ λόγος μὴ ἀπολείπεσθαι τῆς τοῦ πατρὸς ἕξεως, ἀλλὰ συνεξίεναι τῷ πατρὶ, ἐφ' ᾧ προεκαλεῖτο (64) αὐτὸν ὁ Θεός. Ἐπειδὴ δὲ ἐρμηνεύεται Ἰασοῦς ἐπιστρέφω· πᾶσιν ἡμῖν, τοῖς ἐκ μετανοίας βουλομένοις ἐξελεῖν ἀπὸ τῶν πατρῶν τῆς σαρκὸς, ἐνδείκνυται ἡ Γραφή, δύνασθαι μετὰ τοῦ προφήτου γενομένοις, κατορθοῦν τὴν ἑξοδόν. Κελεύεται δὲ ἀνελθεῖν ἐπὶ τὴν ἄνω ὁδὸν τὴν οὖσαν πρὸς τὴν κολυμβήθραν (65) τοῦ ὄγρου τοῦ γναφῆως. Ἔστι μὲν οὖν, καὶ κατὰ τὴν ἱστορίαν, ἐπίσημος ὁ τόπος οὗτος. Γέγραπται γάρ, ὅτι ἀπέστειλε βασιλεὺς Ἀσσυρίων Παψάκην ἐκ Λάχης εἰς Ἱερουσαλὴμ μετὰ δυνάμεως πολλῆς, καὶ ἔστη ἐν τῷ ὁδραγωγῷ τῆς κολυμβήθρας τῆς ἄνω, ἐν τῇ ὁδῷ τοῦ ὄγρου τοῦ γναφῆως. Τάχα δὲ τι καὶ διδακτικὸν ἔχει πρὸς ἡμῶν παιδευσιν ὁ λόγος, ὅτι χρὴ ἀφίστασθαι τῶν ταπεινῶν καὶ χαμᾶι κειμένων, καὶ ἐπὶ τὰ ἄνω ἐπιγεσθαι· ὅπου γενομένοις, ὕδωρ εἰς ἀποκάθαρσιν, καὶ ἀγρὸς γναφῆως, τοῦ τὸν ῥύπον ἀποκαθαίροντος (66), εὐρεθήσεται· ὁ χρησιμεύει ἡμῖν πρὸς τὸ τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ παράγγελμα, λέγοντος· Ἐν παντὶ καιρῷ ἐστῶσάν σου τὰ ἱμάτια λαμπρά. Κελεύει δὲ καὶ ὁ χρηματίζων τῷ Μωϋσεῖ, πλύνειν τὰ ἱμάτια τὸν μέλλοντα ἀκούειν τοῦ Θεοῦ. Καταβάς διαμάρτυραι τῷ λαῷ, καὶ ἀγγισσὸν αὐτοὺς σήμερον καὶ αὔριον, καὶ πλυνάτωσαν τὰ ἱμάτια αὐτῶν· καὶ ἔστωσαν ἔτοιμοι εἰς τὴν ἡμέραν τὴν τρίτην. Ὁ δὲ ἐκεῖ (67) φθάσας, καὶ τὸ τοῦ γάμου ἔνδυμα ἔτοιμον ἔξει, πρὸς τὸ μὴ δεθεῖς χεῖρας καὶ πόδας, ἀπὸ τοῦ νυμφῶνος εἰς τὸ σκότος ῥίπτεσθαι τὸ ἐξώτερον. Εἶπον οὖν, φησί, τῷ Ἀχάζ· Φύλαξαι τὸ ἡσυχάσαι. Τοῦτο δὲ καὶ ἡμῖν χρῆσιμόν ἐστι πρὸς τὸ πάθος φυλακῇ τηρεῖν ἡμᾶς τὴν ἑαυτῶν καρδίαν. Ἐάν γὰρ ἰσχυρὸς φυλάσῃ τὴν ἑαυτοῦ αὐλὴν ἐρηγέρως, ἐν εἰρήρῃ ἐστὶ (68) πάντα τὰ ἐπάρχοντα αὐτοῦ· ὃς καὶ ἡσυχάζει, τὸν ἐχλὸν καὶ τὸν θόρυβον ἀποσεισμένος, καὶ μὴ φοβούμενος τὸν παθητικὸν φόβον, μηκέτι ἀσθενῶν τῇ ψυχῇ, ἀλλὰ τῷ πνεύματι τῆς ἰσχύος καθωπλισμένος

concitatae animi commotiones, nec amplius infirmo

195. Μηδὲ δειλιάσης ἀπὸ τῶν δύο ξύλων τῶν δαλῶν τούτων τῶν καπνίζομένων. Πρόσταγμα ἡμῖν, μὴ δειλιάσῃ ἀπὸ τῶν ἑλληνικῶν πῃθανότητων, καὶ ἀπὸ τῶν παρὰ τοῖς ἑτεροδόξοις (69) δυσφημιῶν, ἅτινά ἐστι δύο ξύλα, μᾶλλον δὲ δύο δαλοὶ, ἀπολέσαν-

A verit ab humanis negotiis, extrinsecus figet suum tabernaculum, ut ipsius vita jam firmata et stabilita, permaneat inconcussa. Quamobrem et nunc Isaiam qui erat vaticinaturus, Deique nuntiaturus praecepta, egredi Dominus jubet; nec Isaiam solum, sed et filium ejus Jasub, qui fuerat derelictus. Palam est autem quantum ex his verbis colligere licet, filium unicum ex multis fuisse ei superatitem: quem ipsum etiam nolebat Scriptura a paternis moribus recedere, sed una cum patre egredi, ut ea ad quae Deus cohortabatur, consciceret. Sed quia Jasub, si interpreteris, idem est ac *convertens*, ostendit Scriptura unicuique nostrum, qui per poenitentiam a turbulentis carnis affectibus exire volumus, posse nos ad hunc exitum pervenire, si modo cum propheta fuerimus. Jubetur autem superiorem viam quae ad piscinam agri fullonis ducit arripere. Ille autem locus etiam per historiam notus est et insignis. Scriptum quippe est⁶⁵, Rhapsæcem ab Assyriorum rege e Lachis in Jerusalem cum ingenti manu missum fuisse, atque ad aquæductum piscinae superioris in via agri fullonis constitisse. Forte etiam in Scripturae verbis documentum aliquod continetur, quod ad morum pertineat emendationem, videlicet quod oportet recedere nos a rebus abjectis humique jacentibus, atque ad superna festinare; quo progressi, aquam ad expurgandum idoneam, et agrum fullonis sordes extergentis sumus inventuri: id quod nobis prodest ad implendum praeceptum Ecclesiastæ, qui dicit: *In omni tempore sint tua vestimenta candida*⁶⁶. Quin et Dominus, cum Moysi oracula ederet, praecepit ut populus Deum auditurus sua lavaret vestimenta. *Descendens testimonium redde populo, et purifica illos hodie et cras, et lavent vestimenta sua; et sint parati in diem tertium*⁶⁷. Qui autem eousque pertigerit, vestem etiam nuptialem præparatam habebit, ut ne, ligatis manibus ac pedibus, e sponsi thalamo ejiciatur in tenebras exteriores⁶⁸. Dic igitur, inquit, Achaz, *Observa ut sileas*. Id autem 525 nobis quoque utile fuerit et opportunum, ut cor nostrum cum omni custodia servemus⁶⁹. Si enim fortis custodiat atrium suum, vigilans, in pace sunt omnia quae possidet⁷⁰: qui etiam turba tumultuque sedatis conquiescit, nec eo timore corripitur, quem parere solent turbulentæ ac

est animo, sed spiritu fortitudinis obarmatur.

195. Neque timeas a duobus lignis thionum istorum fumigantium. Jubemur non metuere a persuasibilibus gentiliū argutiis, neque ab heterodoxorum blasphemis: quæ sunt ligna duo, vel potius thiones duo qui vitali plantæ virtute ac ligni robore desti-

⁶⁵ IV Reg. xviii, 17. ⁶⁶ Eccl. ix, 8. ⁶⁷ Exod. xix, 10, 11. ⁶⁸ Matth. xxii, 13. ⁶⁹ Prov. iv, 23.

⁷⁰ Luc. xi, 21.

(64) Codices nonnulli, προεκαλεῖτο.

(65) Ita sex mss. At editi, πρὸς τὴν κολυμβήθραν.

(66) Libri aliquot antiqui, καθαίροντος.

(67) Illa, Ὁ δὲ ἐκεῖ, etc., *Qui autem eo usque pertigerit*, ita intelligas velim: *Qui se ipse purificaverit, qui vestimenta sua laverit, vel potius, Qui sordes animi abstulerit.*

(68) In aliquibus codicibus scriptum reperitur, ἔσται. Mox quinque mss., ὃς καὶ ἡσυχάζει. Editi vero, ἡσυχάσας. Subinde sex mss., ἀποσεισμένος. Editi, ἀποσεισάμενος.

(69) Ita mss. nostri. At editi, ἀπέτιχοις, eadem plane sententia.

utli, ignis splendore præditi non sunt, sed sunt titiones fumigantes, qui eos a quibus tanguntur denigrant, maculantque, et oculos sibi proxime accedentium provocant ad lacrymas. Quod si no-se vis quantum afferat detrimenti fumus titionum fumigantium, memineris Salomonis, qui dicit: *Sicut uva acerba dentibus est noxia, et fumus oculis: sic iniquitas eis qui utuntur ea*⁷⁰. Enimvero, opinor, peccatum in nequitie actionibus situm, vocatur uva acerba: noxa vero a falsa scientia ortum habens, ac mentis nostræ vinu videndi confundens, fumus dicitur. Cum autem existiterit, inquit, ira furoris mei, rursum sanabo. Hoc est, post plagas emendandi causa inflicta, ubi idoneam ac sufficientem videro emendationem, non sinam eos poenis gravioribus affligi; quasi ægrotis dicat medicus: Ubi primum securo, et admohero cauterium, neque partes setas, neque ulcera ex cauterii unctione remanentia negligam. Postquam enim id fuerit factum, ob quod nascuntur molestiæ, tum denum medelam reliquam inducens, restituam sanitatem.

196. Et filius Aram et filius Romeliæ, quoniam inierunt consilium malum, dicentes: Ascendemus in Judæam et colloquentes cum eis, avertemus eos ad nos, et constituemus regem ejus filium Tabeel. Hæc autem dicit Dominus Sabaoth: Non manebit consilium hoc, neque erit. Siquidem duo sermones a veritate alieni conspirant adversus Ecclesiam, tum filius Aram, seu sermo sublimis, adversus Dei scientiam sese efferens⁷¹, tum filius Romeliæ, seu elatæ circumcisionis sermo, qui scientiæ prætextu, ac doctrinæ altioris specie, a veritate Ecclesiæ Dei advocat: inierunt igitur hi consilium prævum, in eo quod sint Judææ populum allocuti, hoc est, eos, quorum confitens est anima. Etenim Dei confessio transnominatur Judæa, quam suasoriis dialecticæ argutiis avertemus ad nos, pollicentes daturus nos, non alium regem, nisi filium Tabeel, hoc est, filium boni Dei; quem quidem Dei boni filium dicant, ipsum vero non nominant bonum, improbe hanc Evangelii vocem accipientes: *Quid me dicis bonum? Nemo bonus nisi solus Deus*⁷². Cum igitur videris hæreticos pollicentes scientiam, gentilium inducentes sapientiam, bellum Ecclesiæ Dei inferentes; arbitrare filium Aram et filium Romeliæ etiamnum consilium prævum inire. Cæterum, uti tradidimus, adversus malignum illud filii Aram et filii Romeliæ consilium hæc declarat Du-

tes mèn τοῦ φυτοῦ τὸ ζωτικόν, καὶ τοῦ ξύλου τὸ ἐχρῶν, μὴ ἔχοντες δὲ τὸ τοῦ πυρὸς φωτισμόν (70), ἀλλὰ θαλοὶ καπνίζόμενοι, μελαίνοντες μὲν τοὺς ἀπομέμους αὐτῶν καὶ σπιλοῦντες, διακρύβειν δὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν ἐγγιζόντων παρασκευάζοντες. Εἰ δὲ θέλεις νοῆσαι τὴν ἀπὸ τῶν καπνίζομένων θαλῶν βλάβην γινομένην ἀπὸ τοῦ ἐν αὐταῖς καπνοῦ, μνήσθητι τοῦ Σολομῶντος λέγοντος· Ὡςπερ ὁμοῦσι βλαβερόν, καὶ καπνὸς ὁμοῖασι· οὕτω παρανομία τοῖς χρωμένοις αὐτῇ. Οἷμαι γὰρ ὁμοῖα μὲν εἰρησθαι τὴν ἀπὸ τῶν τῆς κακίας πράξεων ἁμαρτίαν, καπνὸν δὲ τὴν ἀπὸ τῆς ψευδωνύμου γνώσεως βλάβην, τὸ δι-ορατικὸν τῆς ψυχῆς ἡμῶν συγχέουσαν. Ὅταν δὲ γένηται, φησὶν, ὁργὴ τοῦ θυμοῦ μου, πάλιν λάσομαι. Τοῦτέστι, μετὰ τὰς ἐπιστρεπτικὰς πληγὰς, ἐπειδὴν ἱκανῶς ἔχουσιν ἰδοὺ τὴν διόρθωσιν, οὐκ ἀφήσω αὐτοὺς ἐν τοῖς σκυθρωποτέροις· ὥσπερ ἂν εἰ καὶ ἰατρὸς λέγοι (71) τοῖς κάμνουσιν· Ὅταν τέμω, καὶ ὅταν καυτηριῶ, οὔτε τὴν τομὴν, οὔτε τὰ ἀπὸ τοῦ καυτηρίου ἔλκη ἀτημέλητα καταλείψω. Ἐπειδὴν γὰρ ἀνυσθῇ τοῦτο, δι' ὃ τὰ ἐπίπονα παραλαμβάνεται, τότε τὴν λειπομένην (72) θεραπείαν ἐπαγαγὼν, εἰς τὴν ὑγίαν ἀποκαταστήσω.

196. Καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Ἀράμ, καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Ῥομελλοῦ, ὅτι (73) ἐβουλεύσαντο βουλὴν πονηράν, λέγοντες· Ἀναθίσόμεθα εἰς τὴν Ἰουδαίαν, καὶ συλλαλήσωμεν αὐτοῖς, ἀποστρέψομεν αὐτοὺς πρὸς ἡμᾶς, καὶ βασιλεύσομεν αὐτῆς τὸν υἱὸν Ταβεήλ. Τάδε λέγει Κύριος Σαβαώθ· Οὐ μὴ μείρη ἡ βουλὴ αὐτῆ, ἀλλ' ἐστὶν. Ἐπεὶ οὖν συμμνησθῶσι δύο λόγοι, οἱ ἔξω (74) τῆς ἀληθείας, κατὰ τῆς Ἐκκλησίας, ὅτε υἱὸς τοῦ Ἀράμ, ὁ μετέωρος λόγος, ὁ ἐπαιρόμενος κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ, καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Ῥομελλοῦ, ὁ λόγος ὁ ἐκ τῆς μετεώρου περιτομῆς, ὃς, προφάσει γνώσεως καὶ ἐμφάσει τῆς περὶ ὕψηλων διδασκαλίας, ἀφίστησι τῆς κατὰ τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ ἀληθείας· ἐβουλεύσαντο τοίνυν οὗτοι βουλὴν πονηράν, ὅτι συνομιλήσαντες τοῖς ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ, τοῦτέστι τοῖς ἐν τῇ ἐξομολογουμένῃ ψυχῇ (ἐξομολόγησις γὰρ Θεοῦ ἡ Ἰουδαία μετονομάζεται [75]), ἦντινα διὰ τῆς ἐν τῇ διαλεκτικῇ πιθανότητος ἀποστρέψομεν πρὸς ἑαυτούς, ἐπαγγελλόμενοι μὴ ἄλλον τινα δώσειν βασιλέα, ἢ τὸν υἱὸν τοῦ Ταβεήλ· τοῦτέστι, τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ· ἂν ἀγαθοῦ μὲν Θεοῦ υἱὸν λέγουσιν, ἀγαθὸν δὲ αὐτὸν οὐκ ὀνομάζουσι, πρὸς ἐπὶ ἡρείαν κερημένοι τῇ τοῦ Εὐαγγελίου φωνῇ· Τί με λέγετε ἀγαθόν; Οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἰς ὁ Θεός. Ὅταν οὖν ἴδῃς ἐτεροδόξους, ἐπαγγελλομένους γνῶσιν, ἐπαγομένους τὴν ἐκ τῶν ἐθνῶν σοφίαν, ἐπιστρατεύοντας τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ, ἐνθυμοῦ, ὅτι καὶ νῦν ὁ υἱὸς τοῦ

⁷⁰ Prov. x, 26. ⁷¹ II Cor. x, 5. ⁷² Luc. xviii, 19.

(70) Sic nostri sex codices, nisi quod in tribus legatur, τὸ ἐκ τοῦ. Editi, ἔχοντες δὲ τοῦ πυρὸς φωτισμόν.

(71) Veteres quinque libri, λέγοι. Editi et Coll. primus, λέγει.

(72) Ita sex mss. At editi, τὴν ἐπομένην.

(73) Editi, ὅτι ἐν τῇ. Vox ἐκείν in mss. non legitur.

Nec ita multo infra Reg. tertius, βασιλεύσωμεν αὐτοῖς.

(74) Editi, οἱ ἔξω. Abest οἱ a nostris sex codicibus.

(75) Monet Ducas, apographum Anglicum habuisse μετωνόμασται. Ejus in hunc locum eruditissimam notam legere possunt studiosi.

Ἀράμ καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Ῥομελίου βουλεύονται βουλὴν πονηράν. Πρὸς δὲ τὴν πονηράν βουλὴν τοῦ, ὡς ἀποδεδώκαμεν, υἱοῦ Ἀράμ καὶ υἱοῦ Ῥομελίου ταῦτά φησιν ὁ Κύριος· ὅτι ἡ μὲν τοῦ Θεοῦ βουλὴ ἐστῆκε καὶ μένει, ἡ δὲ τῶν ἀγωνιζομένων κατὰ τῆς ἀληθείας, οὐ στήσεται, ἀλλὰ πεπτωκυῖα καὶ ἀνατετραμμένη κείσεται. Διότι φησὶ· *Κεφαλὴ τοῦ Ἀράμ Δαμασκός, καὶ ἡ κεφαλὴ Δαμασκοῦ Ῥασίν*. Τοῦτέστιν ἡ τῶν μεταώρων κεφαλὴ ἐναγῆς τις ἐστὶ καὶ αἵματος πλήρης (ἐπεὶ περ ἡ Δαμασκός ἐρμηνεύεται *αἷμα σάκκου*)· σάκκος μὲν οὖν σύμβολόν ἐστι μετανοίας· ὁ δὲ ἐν αἵματι πεφυρμένος οὐκ ἐστὶ καθαρός. Δύναται οὖν λαμβάνεσθαι εἰς τὴν νομιζομένην μετάνοιαν, οὐκ οὔσαν δὲ ἀληθινὴν μετάνοιαν, διὰ τὸ μὴ ἐν ὑγιεὶ δόγμασι γεγενῆσθαι. Κεφαλὴ δὲ πάλιν Δαμασκοῦ, τῆς μὴ καθαρᾶς μετανοίας, ἀλλὰ πεφυρμένης ἐν ταῖς πρὸς θάνατον ἀμαρτίαις, ὁ Ῥασίν λέγεται, σύμβολον ὧν καὶ αὐτὸς οὐδενὸς ὑγιούς, οὐδὲ (76) καθαρῶς δόγματος.

197. Ἀλλ' ἐτι ἐξήκοντα καὶ πέντε ἔτη, φησὶν, ἐκλείψει ἡ βασιλεία Ἐφραὶμ ἀπὸ λαοῦ, καὶ ἡ κεφαλὴ Ἐφραὶμ Σομόρων, καὶ ἡ κεφαλὴ Σομόρων ὁ υἱὸς τοῦ Ῥομελίου. Ἔστιν οὖν ἡ βασιλεία τοῦ Ἐφραὶμ ἑτεροδόξων τις ἐπικράτεια, διὰ τὸ ἐκ (77) τοιαύτης φυλῆς εἶναι τὸν ἀποσχίσαντα τὸν Ἰσραὴλ ἀπὸ τοῦ Ἰούδα. Κεφαλὴ οὖν τοῦ Ἐφραὶμ ἡ Σομόρων, τοῦτέστιν ἡ Σαμάρεια. Καὶ ἡ Σαμάρεια δὲ ἐχθρῶν τινῶν ἐστὶ χώρα, τῶν παραχαραζάντων τὸν ὑγαίνοντα λόγον διὰ τὸ ἀποκλίνειν τοὺς Σαμαρείτας ἀπὸ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ. Ὡς περ δὲ τῆς Συρίας ἦν κεφαλὴ Δαμασκός, Δαμασκοῦ δὲ κεφαλὴ ὁ Ῥασίν· οὕτω Σαμάρεια μὲν κεφαλὴ τοῦ Ἐφραὶμ, Σαμαρείας δὲ κεφαλὴ ὁ υἱὸς τοῦ Ῥομελίου. Κακῶν τινες ἐπιτάσεις καὶ ὑπερβολαὶ διὰ τοῦ λόγου ἡμῖν παραδίδονται, ὥστε μὴ εἶναι δυνατόν τὴν παρὰ τῶν τοιούτων συμφωνίαν ἐπικρατῆσαι, μηδὲ ἰσχύν τινα ἔχειν (78) κατὰ τῶν οἷς ἐπιβουλεύειν ἐπιχειροῦσι. Καὶ ἐὰν μὴ πιστεύητε, οὐδὲ μὴ συνῆτε. Πιστεύσαι μέντοι δεῖ τοῖς Γράμμασιν ὡς περιέχουσι θεῖον νοῦν, καὶ οὕτως ἐλθεῖν ἐπὶ τὴν τῶν ἐγγεγραμμένων σῆναι. Δεῖ γὰρ ὑπερβάντας τοὺς τύπους, οὕτω καταλαβεῖν τὴν τῶν ἐνδειχθέντων ἡμῖν ἀλήθειαν. Πρῶτερον γὰρ δεῖ ἀπλῆ πιστεῦναι πίστει ταῖς Γραφαῖς, ὅτι θεόπνευστοι καὶ ὠφέλιμοι· ἔπειτα λεπτῶς καὶ ἐξεταστικῶς τὸν ἐν ἀποκαίμενον αὐταῖς νοῦν διερευνᾶσαι.

198. Καὶ προσέθετο Κύριος λαλήσαι τῷ Ἀχά, λέγων· Αἰτήσαι σεαυτῷ σημεῖον παρὰ Κυρίου εἰς ῥάθος ἢ εἰς ὕψος. Ἐν μὲν τοῖς κατόπιν διὰ τοῦ Ἠσαίου διδάσκεται, ὅτι χρὴ ποιεῖν ὁ Ἀχά, φυλάσσεσθαι τοῦ ἡσυχάζειν, καὶ μὴ δειλιᾶν ἀπὸ τῶν δύο βαλῶν τῶν καπνιζομένων. Νυνὶ δὲ, ὡς τὴν διὰ τοῦ προφήτου διδασκαλίαν εὐπειθῶς ὑποδεξάμενος, αὐτὸς

A minus, fore videlicet ut stet et 526 permaneat Dei consilium; consilium vero eorum qui decertant contra veritatem, nequaquam stet, sed cadat ac subvertatur. Quapropter ait : *Caput Aram Damascus, et caput Damasci Rasin*. Hoc est, sublimium caput est execrabile, ac plenum sanguinis : quandoquidem Damascus, si interpreteris, sonat sanguinem sacci. Et vero saccus, pœnitentiæ signum est; qui autem conspersus est sanguine, nequiquam est purus. Potest igitur pro apparente pœnitentia accipi, cum alioqui non sit vera pœnitentia, quod in sanis sincerisque dogmatis non agatur. Rursus autem caput Damasci, seu ejus pœnitentiæ, quæ pura non est, sed quæ lethalibus peccatis inquinatur, appellatur Rasin, cum et ipse nullius dogmatis sani aut B puri symbolum sit.

197. Sed adhuc sexaginta et quinque annis, inquit, deficiet regnum Ephraim a populo, et caput Ephraim Somorum, et caput Somorum filius Romelie. Est igitur regnum Ephraim dominatus quidam ditioque heterodoxorum, propterea quod ex hac tribu exortus sit is, qui Israel a Juda discidit⁶². Caput igitur Ephraim est Somorum, id est, Samaria. Est autem Samaria inimicorum quorundam regio, qui doctrinam sanam depravarunt, quod a Judaismo declinarint Samaritæ. Quemadmodum autem Damascus erat Syriæ caput, et Rasin erat Damasci caput : ita Samaria erat caput Ephraim, et filius Romelie erat Samaritæ caput. Malorum accessio quædam nimietasque nobis exhibetur a Scriptura, adeo ut fieri non queat, ut talium conspirationem faciamus irritam, aut vim ullam habeamus ad tuendos eos, quibus insidias struere conantur. Et nisi credideritis, non intelligetis. Oportet utique Scripturis utpote divinum sensum complectentibus fidem commodare, atque hoc pacto ad eorum quæ scripta sunt intelligentiam progredi. Oportet enim ut prætergredientes figuras, tum demum rerum nobis patefactarum veritatem assequamur. Prius namque fides simplex Scripturis est adhibenda, cum sint divinitus inspiratæ ac utiles⁶³ : deinde sensus in ipsis delitescens subtili-

D ter et accurate est pervestigandus.

198. Vens. 10, 11. Et adjecit Dominus loqui ad Achaz, dicens : Pete tibi signum a Domino in profundum aut in excelsum. Quæ quidem conveniebat Achaz facere, ea ab Isaia in superioribus edoceatur, nempe ut ageret silentium, et ne a duobus titionibus fumigantibus metueret. Nunc vero ipse, qui scilicet animo docili et obsequenti prophetæ doctrinam ex

⁶² III Reg. xi, 26; xii, 20. ⁶³ II Tim. iii, 16.

(76) Antiqui tres libri, ὑγιούς καὶ. Statim editi, καὶ ἐκλείπει. Deest καὶ in mss. nostris.

(77) Εὐαί, ἐκ τῆς. Deest τῆς in nostris sex codicibus.

(78) Antiqui sex libri, σχεῖν. Editi, ἐχέιν. Hoc

ipso in loco editi et nostri sex mss., ἐπιχειροῦσι· sed, ni fallor, commodius legeretur, ἐπιχειροῦντων. In his, uti in reliquis, nihil Basilio dignè apprehendo.

cepisset, oraculis divinis dignus habetur. Adiecit enim Dominus loqui ad ipsum Achaz. Et fortasse docemur eum, qui fuerit eruditus ab aliquo, qui divinæ voluntati famuletur, si deinde proficiat, posse et ipsum Domini responsa excipere. Sunt quidem nonnulli, qui citra hominum operam a Deo edocti, potuerunt initio, utpote puri, illustrationes Spiritus suscipere. **527** Ejusmodi erat Abraham, Moses, Elias, Jeremias, et si qui sint his similes. *Et adiecit Dominus loqui.* Adjectio isthæ sermonem connectit cum præcedentibus. Et certe post editum vaticinium quo prænuntiabatur fore, ut rueret Ephraim, hoc est, Israel deficeret, consequens erat, ut propheta tandem prædiceret, quemadmodum venturus esset Emmanuel per intermeratam Virginem. Quid igitur ipsi Achaz præcipit sententia illa? *Pete, inquit, tibi signum a Domino Deo tuo in profundum aut in excelsum.* Signum utique est res conspicua, aliquid in se occulti obsequie indicans. Hunc ad modum Jonæ signum descensum ad inferos, et rursus ex mortuis ascensum ob oculos ponit iis qui mysticam eorum quæ sunt rationem intelligere possunt⁸¹. Oportet autem signum semper adesse, atque in præsentia considerari; sed res ab ipso significata in tria tempora est plerumque disperdienda. Sunt enim præsentia præsentium signa; exempli causa, lumen e domo extens ignem intus accendi indicat. Sunt et præsentia futurorum eventuum indicia, ut est nubium concursus oculis subiectus qui imbrem prænuntiat in terram casurum. Sunt itidem præsentia signa præteritorum, uti sunt carbonum reliquæ, quæ rogum ibi fuisse incensum ostendunt. Ea autem quæ sunt admirabilia, quæque mysticum quemdam sermonem exprimunt, a Scriptura vocantur signa. Quid autem admirabilis aut divinus potest usquam audiri aut conspici, quam ille Dei nostri ex Virgine ortus? Quamobrem a Domino Deo tuo signum pete in profundum, sive in altum; cum nullus alius id præstare valeat. Profecto id quod suapte natura in mundi situ infimus locus obtinuit, terra est; id vero quod supra res quaslibet visibiles eminet, cælum est. Cum igitur Verbum caro factum sit, prophetia isthæ per illas voces, *in profundum*, terram significat et carnem ab ea assumptam: per has vero, *in excelsum*, designat cæleste. Verbum principatu omni et potestate superius, eum videlicet, qui in principio erat apud Patrem, et Deus Verbum erat^{82,83}. Aut forte *profundum* infimas partes significat inferorum, *excelsum* vero regionem cælestem; ut docet nos Apostolus, dicens: *Ne dixeris in corde tuo: Quis ascendet in cælum? Id est, Christum deducere. Aut quis descendet in abyssum? Hoc est Christum ex mortuis revocare*⁸⁴. Quoniam igitur *Qui descendit, ipse est et qui ascen-*

A αξιοῦται τῶν θείων χρηματισμῶν. Προσέθετο γὰρ (79) Κύριος αὐτῷ λαλῆσαι τῷ Ἀχάζ. Καὶ τάχα διδασκόμεθα, ὅτι ὁ διὰ τινος ὑπηρετούμενος τῷ θείῳ βουλήματι μαθητευθεὶς, ὕστερον προκόπτων, δυνήσεται καὶ αὐτὸς ὑποδείξασθαι τοὺς τοῦ Κυρίου χρηματισμούς. Εἰσὶ μέντοι τινές, οἱ μὴ δι' ἀνθρώπων πρότερον μαθητευθέντες Θεῷ, ἀρχῇθεν δεδύνηται, ὡς καθαροὶ, χωρῆσαι τὰς ἐμφάσεις τοῦ Πνεύματος. Ὅποιοι ἦν Ἀβραάμ, καὶ Μωσῆς, καὶ Ἡλίας, καὶ Ἰερεμίας, καὶ εἰ τινες ἐκείνοις παραπλήσιοι. Καὶ προσέθετο Κύριος λαλῆσαι. Ἡ προσθήκη τοῖς προάγουσι συνάπτει τὸν λόγον. Καὶ ἀκούσθων γε ἡν μετὰ τὴν προφητείαν τὴν περὶ (80) τοῦ ἐκλείψειν τὸν Ἐφραὶμ, τούτεστι τὸν ἀποστατήσαντα Ἰσραὴλ, τότε προφητεύεσθαι, τίνα τρόπον ἐπιδημήσει διὰ τῆς ἀμείαντου Παρθένου ὁ Ἐμμανουήλ. Τί οὖν ἐστὶν ὃ προστάσσει τῷ Ἀχάζ ὁ λόγος; Αἰτῆσαι, φησὶ, σεαυτῷ σημεῖον παρὰ Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου εἰς βάθος ἢ εἰς ὕψος. Ἔστι μὲν οὖν σημεῖον πρᾶγμα φανερόν, κεκρυμμένον τινός καὶ ἀφανὸς ἐν ἑαυτῇ τὴν δῆλωσιν ἔχον· ὡς τὸ σημεῖον Ἰωνα τὴν εἰς ἄβυθον κάθοδον, καὶ πάλιν ἐκ νεκρῶν ἀνοδὸν παρίστησι (81) τοῖς δυναμένοις ἐκλαμβάνειν τὸν μυστικὸν λόγον τῶν γινωμένων. Δεῖ δὲ αἰετὶ τὸ μὲν σημεῖον παρεῖναι, καὶ κατὰ τὸ ἐνεστὸς θεωρεῖσθαι· τὸ δὲ ὅπ' αὐτοῦ σημαίνονον πρᾶγμα τοῖς τρισὶ πολλάκις συγκαταμερίζεσθαι χρόνοις. Ἔστι γὰρ καὶ παρόντα παρόντων σημεῖα· ὡς ὁ ἐξὼν ἐκ τῆς οἰκίας καπνὸς τοῦ ἐνδον καιομένου πυρός. Ἔστι δὲ καὶ παρόντα μελλόντων· ὡς ἡ ὀρωμένη τῶν νεφῶν συνδρομή, τοῦ ἐσομένου ἐπὶ τὴν γῆν ὕετοῦ. Ἔτι δὲ καὶ παρόντα παρεληλυθότων· ὡς τὰ τῆς ἀνθρακίδος λείψανα τοῦ κεκαυθῆναι ἐπ' αὐτῆς τὴν πυρκαϊάν. Ἡ μέντοι Γραφὴ τὰ παράδοξα, καὶ παραστατικά τινος μυστικοῦ λόγου σημεῖα καλεῖ. Τί δὲ ἂν παραδοξότερον, ἢ θεϊότερον ἄκουσμα, ἢ θέαμα τῆς τοῦ Θεοῦ ἡμῶν διὰ Παρθένου γεννήσεως; Διὰ τοῦτο αἰτῆσαι παρὰ Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου (ὡς οὐδενὸς ἑτέρου δυναμένου δοῦναι) τὸ εἰς βάθος ἢ εἰς ὕψος σημεῖον. Ἔστι τούτων ἐν τῇ τοῦ κόσμου θέσει τὸ μὲν φύσει λαχόν τὴν κάτω χώραν ἢ γῆ· τὸ δὲ ἀνωτάτω πάντων τῶν ὀρωμένων, ὁ οὐρανός. Ἐπεὶ οὖν ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, ἢ προφητεία, διὰ μὲν τοῦ εἰς βάθος, τὴν γῆν σημαίνει καὶ τὴν ἀπ' αὐτῆς λαμβανομένην σάρκα· διὰ δὲ τοῦ, εἰς ὕψος, τὸν ὑπερουράνιον λόγον, τὸν ὑπεράνω πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας, τὸν ἐν ἀρχῇ ὄντα πρὸς τὸν Πατέρα, καὶ Θεὸν ὄντα Λόγον. Ἡ τάχα βάθος σημαίνει τὰ κατώτατα τοῦ ἄβυθου, ὕψος δὲ τὴν ὑπερουράνιον χώραν, ὡς ὁ Ἀπόστολος ἡμῖν παρίστησι, λέγων· *Μὴ εἴπῃς ἐν τῇ καρδίᾳ σου· Τίς ἀναθήσεται εἰς τὸν οὐρανόν; Τούτεστι Χριστὸν καταγαγεῖν. Ἥτις καταθήσεται εἰς τὴν ἄβυσσον; Τούτεστι Χριστὸν ἐκ νεκρῶν ἀναγαγεῖν.* Ἐπεὶ οὖν ὁ καταβάς αὐτός ἐστι καὶ ὁ ἀναβάς, τὸ εἰς βάθος καὶ εἰς ὕψος σημεῖον περὶ τῆς καθόδου ἀν' εἴη

⁸¹ Matth. xii, 40. ^{82,83} Joan. i, 1. ⁸⁴ Rom. x, 6.

(79) Veteres quinque libri, προσέθετο γάρ. Deest γάρ in excusis et in Reg. primo.

(80) Ita mss. omnes. Editi, τὴν ἐπὶ.

(81) Ita mss. At nostra editio, παρίστησι.

λεγόμενον τῆς τοῦ Κυρίου· Καὶ ὁ ἀναβὰς αὐτός A
ἐστὶν ὑπὲρ πάντων τῶν οὐρανῶν.

199. Καὶ εἶπεν Ἀχάζ· Οὐ μὴ αὐτῶν, οὐδ' οὐ
μὴ πειράσω Κύριον. Ἡ μὲν τοῦ Θεοῦ δωρεὰ με-
γάλη, καὶ πλουσία, καὶ θαυμάσια. Ὁ δὲ Ἀχάζ, ὡς
μήπω δεδιδαγμένος αἰτεῖν τὰ μεγάλα καὶ ἐπουράνια,
παραίτεται ζητῆσαι σημεῖον, ὡς μείζον ὑπάρχον τῆς
ἀνθρωπίνης φύσεως· ἢ ὡς παρὰ τὴν ἐντολὴν μέλ-
λων ποιεῖν, τὴν εἰποῦσαν· Οὐκ ἐκπειράσεις Κύριον
τὸν Θεόν σου. Ἀναγκάως δὲ οἱ περὶ τῶν τηλικού-
των λόγῳ τῷ τότε κεκρατηχότι βασιλεῖ γίνονται, ἵνα
δι' αὐτοῦ εἰς πάντας διαλαληθῇ (82) τὰ προφητευό-
μενα. Ἡσαίας μὲν γὰρ ἀν' ἰσως ἠπιστήθη, ἢ φθόνῳ
τῶν κατ' αὐτὸν ἀνθρώπων, ἢ τῇ λοιπῇ περὶ τὸν βίον
ταπεινώσει, ὡς μὴ δεξιόμενος τῆς ἐπιδημίας τοῦ B
Ἐμμανουὴλ παρὰ τοῦ Κυρίου χρηματισμὸν, ἀλλ' ἐκ
τῆς, ἰδίᾳ καρδίας ἀναπλάσας τὸν λόγον. Ἀχάζ δὲ
οὕτως ἐδέξατο τὴν περὶ τῶν ἐσομένων προφητείαν,
ὡς Λάβαν, ὡς Ἀδιμέλεχ, ὡς Ναβουχοδονόσορ, ὡς
Φαραὼ, ὡς Καϊάφας τὸ τελευταῖον, οὐ διὰ τὴν τοῦ
βίου ἀξίαν, ὅσον διὰ τὴν ἐκ τοῦ ἀζιώματος προσ-
οῦσαν αὐτῷ ἀξιοπιστίαν. Οὐ γὰρ δὴ (83) εὐλα-
δεῖα τινὶ παρητεῖτο τὴν αἴτησιν τοῦ σημείου ὁ
Ἀχάζ. Εἰ γὰρ οὐκ ἦν αὐτῷ συμφέρον, οὐδ' ἀν' ἐπ-
έταξε τὴν ἀρχὴν ὁ Θεός. Διὰ τοῦτο καὶ τὰ ἐπιφερό-
μενα μέμφιν περιέχει, τὴν εἰς τὸν Ἀχάζ. Ἀποστρέ-
ψας γὰρ τὸν λόγον ἐπὶ τὸν (84) Δαβὶδ, Ἀκούσατε
δὴ, φησὶν, οἱ Κόρυθοι. Μὴ μικρὸν ὑμῖν παρ-
έχειν ἀνθρώποις ἀγῶνα; καὶ πῶς Κυρίῳ παρέχετε;
Διὰ γὰρ τούτων πρὸς τὸ ἀπειθεῖς ἔοικε δυσχεραίνειν C
τοῦ Ἀχάζ. Τρανότερον δὲ πως ἐμφαίνει τὴν διάνοιαν
ταύτην ἐτέρα ἐκδοσις (85) εἰποῦσα· Μὴ ὀλίγον ἂν
ὑμῶν μοχθοῦν ἀνδρας, ὅτι μοχθεῖτε καὶ γε τὸν
Θεόν; Πῶς δὲ Θεῷ ἀγῶνα παρέχει ἀνθρωπος, εἴπερ
ἡ ἀγῶνία φόβος ἐστὶ διαπτώσεως; Ἀλλὰ τοῦτο οὐχ
πάθος περὶ τὸν Θεὸν λέγει, ἀλλὰ τὴν ἀντιδιόθεσιν τῶν
ἀνθισταμένων αὐτοῦ τοῖς προστάγμασι διὰ τῆς τοῦ
ἀγῶνος προσηγορίας παρίστησιν.

200. Διὰ τοῦτο δώσει Κύριος αὐτὸς ὑμῖν ση-
μεῖον. Καὶ μὴ αἰτουμένοις, φησὶ, δώσει. Κἂν μὴ εὐ-
ρίσκη τὸν τῆς ὑποδοχῆς ἄξιον, ἀλλ' ὅμως, διὰ τὴν
προωρισμένην οἰκονομίαν τῆς διὰ σαρκὸς γεννήσεως
τοῦ Κυρίου, αὐτὸς, φησὶ, δώσει Κύριος ὁ Θεὸς σημεῖον. D
Ἐδὲ μὲν γὰρ συνεῖναι τὸν Ἀχάζ, ὅτι ἄλλην τὰ ἀν-
θρώπινα διόρθωσιν οὐκ ἐπιδέχεται, εἰ μὴ διὰ μόνης
τῆς τοῦ Θεοῦ Λόγου εἰς ἀνθρώπους ἐπιδημίας, καὶ
αἰτῆσαι τὸ εἰς βάθος ἢ εἰς ὕψος σημεῖον. Ἐπειδὴ δὲ
ἀνάξιον ἔκρινεν ἑαυτὸν, ἀπαιδεύτως ἔχων τῆς τῶν
μεγάλων καὶ οὐρανίων σημεῖων αὐτῆσεως, διὰ τοῦτο

⁸¹ Ephes. iv. 10. ⁸² ibid. ⁸³ Deut. vi. 16. ⁸⁴ Gen. xli. 1. ⁸⁵ Joan. xi. 51.

(82) Sic mss. Editi, διαλυθῇ. Mox nostra editio et Reg. tertius, τῶν κατ' αὐτῶν. Alii quinque mss., τῶν κατ' αὐτόν.

(83) Sic mss. nostri. Vocula δὴ in editis desideratur.

(84) Editi, ἐπὶ τοῦ. At mss., ἐπὶ τόν. Statim ali-

dit⁸¹, signum illud in profundum sive in excel-
sum dici potest de Domini descensu: Et qui ascen-
dit, ipse est super omnes cælos⁸².

199. Vers. 12. Et dixit Achaz: Non petam, neque
tentabo Dominum. Dei quidem donum magnum est,
divesque et largum. Achaz autem ulpote magna et
cælestia exposcere nondum edoctus, quærere si-
gnum recusat, quod id superaret humanam natu-
ram, vel quod exsequi vellet mandatum, quod di-
cit: Non tentabis Dominum Deum tuum⁸³. Sermo-
nes autem qui tantis de rebus habentur, regi qui
tunc imperabat, apposite et utiliter sunt, ut per
ipsum isthæc vaticinia in omnes divulgarentur.
Forte enim vel ob 528 hominum illa ætate degenti-
um invidiam, vel ob reliquam vitæ humilitatem,
fuisset Isaïæ denegata fides, quasi a Domino oracu-
lum non excepisset de Emmanuëlis adventu, sed
confuixisset hunc sermonem, atque e proprio corde
deprompsisset. Achaz autem recepit futurorum
prædictionem sicut Laban⁸⁴, Abimelech⁸⁵, Nabu-
chodonosor⁸⁶, Pharaon⁸⁷, ac tandem sicut Caiphas⁸⁸,
non propter vitæ meritum, sed quod ejus dignitas
eum fide dignum redderet. Non enim reverentia
et religione ulla inductus Achaz refugiebat a pe-
tendo signo. Etenim, si id ei non fuisset conduci-
bile, ne initio quidem hoc ipsi præcepti dedisset
Deus. Quapropter quæ subjunguntur, reprehensio-
nem continent adversus Achaz. Nam sermone in
Davidem deflexo, ait (Vers. 13): Audite nunc, do-
mus David. Nunquid parum est vobis exhibere homi-
nibus molestiam? et quomodo Domino exhibetis? Illis
utique verbis videtur propheta ægerrime tulisse
contumaciam Achaz. Hanc autem sententiam ex-
planatius exprimit editio altera, quæ sic habet:
Nunquid parum a vobis molestia affici viros, quia
molestia etiam afficitis Deum? Quomodo autem ho-
mo facessit Deo negotium, cum ægritudo metus sit
ruinæ atque infortunii? Verum hanc Deo affectio-
nem nequaquam tribuit, sed per illud ægritudinis
vocabulum ostendit animum eorum, qui ejus præ-
ceptis refragantur, adversum esse et insensum.

200. Vers. 14. Propter hoc dabit Dominus ipse
vobis signum. Dabit, inquit, vel non petentibus.
Etiam si non reperiat quemquam dignum qui reci-
piat, nihilominus tamen, ob præfinitam dispensa-
tionem carnalis ortus Domini, ipse, inquit, Domi-
nus Deus dabit signum. Conveniebat enim ut in-
telligeret Achaz res humanas non aliter emendari
posse, nisi per solum Dei Verbi ad nos adventum;
ac peteret signum in profundum, aut in alium.
Quoniam autem sese judicabat indignum, quando-
quidem exposcere magna et cælestia signa non

quot mss., ἀκούσατε δὴ. Vocula δὴ in editis de-
erat.

(85) Hoc loco indicari editionem Aquilæ, vel de Eusebio cognosci potest. Aliquanto post editi, Κύριος αὐτοῖς σημεῖον. Reg. primus, Κύριος αὐτὸς σημεῖον. Alii quinque mss. uti in contextu.

noverat, idcirco ait : *Dabit Dominus ipse vobis signum*; non per aliquem servum, aut ministrum, aut famulum dati, sed ipse per se; ut doni inde declaretur magnitudo. Etenim legem ordinavit per angelos, in manu mediatoris Moysi⁹² : signum vero dedit ipse domui David. Nec jam ipsi Achaz datur, sed omni domui David : quoniam Dominus est ex semine David secundum carnem⁹³; ob idque faustos felixque de Christi adventu nuntius ad totam Davidis cognationem pertinebat.

201. *Ecce Virgo in utero concipiet, et pariet filium, et vocabis nomen ejus Emmanuel.* Reclamant LXX Interpretum editioni Judæi, dicentes non reperiri in Hebræo hoc vocabulum, *Virgo*; sed illud, *Puella*, quasi mulier quæ ætate floret, puella dici possit, mulier vero quæ omnino nuptialis thalami experta est, non item; quibus facile et celeriter respondemus. Si enim signum rei cuiuspiam stupendæ et a communi hominum consuetudine alienæ demonstratio 529 est, quid erat miri si mulier una e multis, quæ cum viro consuetudinem habuisset, fieret pueri mater? Quomodo etiam id quod natum esset ex carnis voluntate, vocari potuisset Emmanuel? Itaque si quod datur, id signum est, sit oportet et ipsa generatio admirabilis et stupenda. Quod si modus quo generatus est puer, fuit communis, neque dicatur signum, neque appelletur Emmanuel. Proinde quæ peperit, si virgo non est, quale existit hoc signum? Et nisi ortus ille foret diviniorem quam vulgi, quomodo jam advenit Emmanuel? Quod autem nomen, *puella*, proprie dicatur de virginibus, patet ex his Deuteronomii verbis : *Quod si in agro invenerit puellam desponsatam, et vim inferens concubuerit cum ea, interficietis hominem solum; et puellæ nihil facietis, quia non est puellæ peccatum mortis. Quia quemadmodum si quis homo insurrexerit adversus proximum suum, et occiderit ipsum: sic res hæc. In campo invenit eam: clamavit puella, et non erat auxiliator*⁹⁴. Itaque quæ clamavit, ulique ante corruptionem virgo erat. Hæc igitur verba, *clamavit virgo*, idem valent atque illa, *clamavit puella*. Et in tertio Regnorum libro Somanitis illa quæ calefaciebat David, quæque virgo erat, nec unquam virum fuerat experta, puella vocatur. *Invenit enim, inquit, Abisac, et adduxerunt eam ad regem: et puella pulchra usque valde, et ministrabat regi, et rex non cognovit eam*⁹⁵. Itaque Emmanuel ex sancta Virgine exortus est, quæ dixerat : *Quomodo erit mihi istud, quoniam virum non cognosco*⁹⁶ Cui angelus : *Spiritus Domini superveniet in te et virtus Altissimi obumbrabit tibi*⁹⁷. Virgo hæc legi purificationis ne-

A φησι· Δώσει Κύριος αὐτὸς ὄψιν σημεῖον· οὐ διὰ τινος ὑπηρέτου, καὶ διακόνου, καὶ λειτουργοῦ διδωσιν, ἀλλ' αὐτὸς δι' ἑαυτοῦ· ἔν' ἐκ τούτου δηλωθῇ τοῦ διδομένου τὸ μέγεθος. Τὸν μὲν γὰρ νόμον διετάξατο δι' ἀγγέλων, ἐν χειρὶ μεσίτου Μωσέως· τὸ δὲ σημεῖον αὐτὸς ἔδωκε τῷ οἴκῳ Δαβὶδ. Δίδοται δὲ οὐκ ἐν τῷ Ἀχάζ, ἀλλὰ παντὶ τῷ οἴκῳ Δαβὶδ· διότι ἐκ σπέρματος Δαβὶδ, τὸ κατὰ σάρκα, ὁ Κύριος· καὶ διὰ τούτου πάσῃ (86) διέφερε τῇ συγγενείᾳ τοῦ Δαβὶδ τὸ περὶ τῆς ἐπιδημίας τοῦ Χριστοῦ εὐαγγέλιον.

201. Ἰδοὺ ἡ Παρθένος ἐν γαστρὶ λήγεται, καὶ τέξεται υἱόν, καὶ καλέσεις (87) τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ. Ἀνθίστανται οἱ Ἰουδαῖοι τῇ ἐκδόσει τῶν Ἐβδομήκοντα, λέγοντες μὴ κείσθαι παρὰ τῷ Ἑβραίῳ τὸ, Ἡ Παρθένος, ἀλλ', Ἡ νεάνις, ὡς δυναμένης νεάνιδος ὀνομάζεσθαι τῆς ἀκμαζούσης καὶ ἡλικίας, οὐχὶ δὲ τῆς ἀπειρογάμου γυναικός· πρὸς οὓς ῥαβδία καὶ αὐτόθεν ἡ ἀπάντησις. Εἰ γὰρ (88) σημεῖον ἐστὶ τεραστίου τινὸς καὶ παρηλλαγμαμένου τὴν κοινὴν συνήθειαν τῶν ἀνθρώπων ἐπιδείξας, τί θαυμαστὸν ἦν, μίαν τῶν πολλῶν γυναῖκα, ἀνδρὶ συνοικοῦσαν, μητέρα γενέσθαι παιδίου; Πῶς δ' ἂν καὶ τὸ ἀπὸ θελήματος σαρκὸς γεννηθὲν Ἐμμανουὴλ προσηγορεύετο; Ὡστε εἰ μὲν σημεῖον ἐστὶ τὸ διδόμενον, παράδοξος ἔστω καὶ ἡ γέννησις. Εἰ δὲ κοινὸς ὁ τρόπος τῆς γέννησεως τοῦ παιδίου, μήτε σημεῖον λεγέσθω, μήτε Ἐμμανουὴλ προσάγορεύεσθω. Ὡστε εἰ μὴ παρθένος ἡ τεκοῦσα, ποῖον τοῦτο (89) σημεῖον; Καὶ εἰ μὴ θειότερα ἢ κατὰ τοὺς πολλοὺς ἡ γέννησις, πῶς ἡ τοῦ Ἐμμανουὴλ παρουσία; Ὅτι μέντοι ἡ νεάνις ἐπὶ παρθένων ἰδίως ὀνομάσθη, ὅλον ἐκ τῶν ἐν τῷ δευτερονόμῳ οὕτως εἰρημένων· Ἐὰν δὲ ἐν τῷ πεδίῳ εἶδῃ τὴν παῖδα τὴν μεμνηστευμένην, καὶ βιασάμενος κοιμηθῇ μετ' αὐτῆς, ἀποκτενεῖτε τὸν ἄνθρωπον μόνον, καὶ τῇ νεάνιδι οὐ ποιήσετε οὐδὲν, ὅτι οὐκ ἐστὶ τῇ νεάνιδι ἁμάρτημα θανάτου. Ὅτι ὡς εἰ τις ἐπαρυστῇ ἄνθρωπος ἐπὶ τὸν πλησίον αὐτοῦ, καὶ φορέυσῃ αὐτόν· οὕτω τὸ πρᾶγμα τοῦτο. Ἐν τῷ πεδίῳ εἶδεν αὐτὴν· ἐδόξεν ἡ νεάνις, καὶ ὁ βουλομένη οὐκ ἦν. Ἡ τοίνυν βούσα πρὸς τῆς φθορᾶς παρθένος ἦν, δηλονότι. Ἰσὺν οὖν δύναται εἰπεῖν, ἐδόξεν ἡ παρθένος, καὶ ἐδόξεν ἡ νεάνις. Καὶ ἐν τῇ τρίτῃ τῶν βασιλειῶν ἡ Σωμανίτις, ἡ συνθάλπουσα τὸν Δαβὶδ, παρθένος οὖσα, καὶ ἀνδρὸς ἀπειρατος (90), νεάνις προσάγορεύεται. Εἶδον γάρ, φησὶ, τὴν Ἀβισάκ, καὶ ἤρπυζαν αὐτὴν πρὸς τὸν βασιλέα, καὶ ἡ νεάνις καλὴ ἕως σφόδρα, καὶ ἐλειτούργει τῷ βασιλεῖ, καὶ ὁ βασιλεὺς οὐκ ἔγνων αὐτὴν. Ἐκ παρθένου τοίνυν ἁγίας ὁ Ἐμμανουὴλ, τῆς εἰπουσῆς· Πῶς ἐστὶ μοι τοῦτο, ἐπεὶ ἄνδρα οὐ γινώσκω; Πρὸς ἦν ὁ ἄγγελος, ὅτι Πνεῦμα Κυ-

⁹² Galat. III, 19. ⁹³ Rom. I, 3. ⁹⁴ Deut. xxii, 23-27. ⁹⁵ III Reg. I, 3, 4. ⁹⁶ Luc. I, 34. ⁹⁷ ibid. 33.

(86) Reg. quartus, καὶ διότι.

(87) Editi et Regii primus et quartus, καλέσεις, vocabis. Alii quatuor mss., καλέσουσι, vocabunt; et ita quoque legitur apud Matthæum I, 23.

(88) Editi et quinque mss., Εἰ γάρ. At Reg. quartus, Εἰ μὴ γάρ.

(89) Reg. quartus, ποῖον τό. Nec ita multo post idem codex, πῶς ἡ τοῦ Ἐμμανουὴλ προσηγορία; Quomodo ei nomen Emmanuel datum est?

(90) Editi, ἀπειρατος. At mss. aliqui, ἀπειρατος. Aliquanto post tres mss., καὶ ἦν νεάνις καλὴ σφόδρα.

ρίου ἐπελευσεται ἐπὶ σέ, καὶ δύναμις Ὑψίστου ἐπισκιάσει σοί. Αὕτη ὑπόδικος οὐκ ἔστι τῷ περὶ (91) καθαρισμοῦ νόμῳ. Γέγραπται γὰρ ἐν τῷ δευτερονόμῳ, ὅτι Γυνή, ἥτις ἂν σπερματισθῇ, καὶ τέκῃ ἄρσεν, ἀκάθαρτος ἔσται ἐπὶ ἡμέρας. Αὕτη δὲ ἐπειδὴ μὴ σπερματισθεῖσα ἐγένετο μήτηρ τοῦ Ἐμμανουὴλ, καθαρὰ καὶ ἁγία καὶ ἀμίαντος ἔστι· καὶ μετὰ τὸ γενέσθαι μητέρα, ἔτι παρθένος διαμένουσα (92). Ἐπειδὴ γὰρ ὁ πρῶτος Ἀδὰμ οὐ τῇ ἐξ ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς συνόδῳ παρῆλθεν εἰς γένεσιν, ἀλλ' ἐκ τῆς γῆς ἀνεπλάσθη· καὶ ὁ ἔσχατος Ἀδὰμ τὴν ἐκείνου φθορὰν ἀνακαινίζων, ἐν τῇ παρθενικῇ μήτρᾳ διαπλασθὲν τὸ σῶμα ἔλαβεν· ἵνα ἐν τῷ ὁμοιώματι γένηται τῷ τῆς ἁμαρτίας διὰ σαρκὸς. Ὑπὲρ δὲ τοῦ τὴν παράδοξον ταύτην γέννησιν μὴ πάντῃ ἀπιστον ἔχειν τοῖς δυσπαραδέκτοις περὶ τὴν θείαν οἰκονομίαν διακειμένους, ἔκτισέ τινα τῶν ζώων ὁ Δημιουργὸς δυνάμενα ἀπὸ μόνου τοῦ θῆλεος, χωρὶς τῆς τῶν ἀρρένων ἐπιπλοκῆς, ἀποτίκτειν. Τοιαῦτα γὰρ ἱστοροῦσι περὶ γυνῶν οἱ τὰ περὶ ζώων πραγματευσάμενοι.

202. Βούτυρον καὶ μέλι φάγεται· πρὶν ἢ γινῶναι αὐτόν, ἢ προσέσθαι πονηρὰ, ἐκλέγεται τὸ ἀγαθόν. Παιδικῇ τροφῇ χρῆται ὁ Ἐμμανουὴλ διὰ τὴν σάρκα, βούτυρον καὶ μέλιτι. Καὶ ὅμως ἐν τῇ τοῦ νηπίου καταστάσει ὑπάρχων, διὰ τὴν ἐνοικοῦσαν αὐτῷ δύναμιν τῆς ἀγαθότητος, πρὸ τῆς κατὰ τὴν ἡλικίαν τελειώσεως, ἀπειθήσει μὲν πονηρίᾳ, ἐκλέγεται δὲ τὸ ἀγαθόν. Διότι ἡ μὲν ἡμετέρα φύσις ἔσθην ἔχει τὴν ἐφ' ἐκάτερα ῥοπήν, καὶ πολλάκις μὲν πρὸς τὸ πονηρὸν, πολλάκις δὲ καὶ πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἀποκλίνει, ὡς ἐπὶ ζυγοῦ, νῦν μὲν ἐπὶ τὰ πάθη τῆς ψυχῆς καταβρέπουσης (93), νῦν δὲ πάλιν ὑπὸ τοῦ λόγου ἀνελχομένης ἐπὶ τὸ βέλτιον. Ἀλλ' οὐχὶ καὶ ὁ Κύριος οὕτως· ἀλλ' ἡ πρὸς τὸ ἀγαθὸν αὐτοῦ (94) οἰκείωσις εὐθὺς ἐκ πρώτης γενέσεως διεφαίνεται. Τί γὰρ γέγραπται; Ὅτι Πρὶν ἢ γινῶναι αὐτόν ἢ προσέσθαι πονηρὰ, ἐκλέγεται τὸ ἀγαθόν. Ἀναδραμῶν δὲ ἐπὶ τὰ ἐν Γενέσει γεγραμμένα περὶ τοῦ γνωστοῦ καλοῦ καὶ πονηροῦ, εὐρήσεις ἐκεῖ τὴν πρὸ τῆς ἁμαρτίας κατάστασιν τοῦ Ἀδὰμ παραπλησίαν οὖσαν τῇ νῦν ἀναγεγραμμένῃ· ὅτι ἐν ἀγνοίᾳ ἦν τοῦ πονηροῦ κατὰ πείραν. Διὸ καὶ ὁ Κύριος ἐν μὲν τῇ παιδικῇ διαθήσει τὸ ἀκέραιον καὶ ἁγρωτὸν ἔτι τοῦ Ἀδὰμ ἐμιμήσατο· ἐν δὲ τῷ ἀθετεῖν τὴν πονηρίαν, τὴν ἐκ τῆς παρακοῆς παρανομίαν ἐπηνωρθώσατο (95).

203. Ἀλλ' ἐπάξει, φησὶν, ὁ Θεὸς ἐπὶ σέ, καὶ ἐπὶ τὸν λαόν σου, καὶ ἐπὶ τὸν οἶκόν σου πατρός σου ἡμέρας, αἱ οὐ πῶ ἦκασιν, ἀφ' ἧς ἀφεῖλεν Ἐφραὶμ ἀπὸ Ἰούδα, τὸν βασιλεῖα τῶν Ἀσσυρίων.

⁹¹ Lev. xii, 2. ⁹² Gen. ii, 7. ¹ I Cor. xv, 47. ² Rom. viii, 3. ³ Gen. ii, 17; iii, 2 sqq.

(91) Editi, περὶ τοῦ. At in mss. deest articulus. Haud longe editi, γυνή ἥτις ἐστὶν. At mss. sex, ἥτις ἂν. Subinde editi, τέκῃ ἄρσενα. Veteres sex libri, ἄρσεν.

(92) Totum illud, καὶ μετὰ τὸ γενέσθαι μητέρα, ἔτι παρθένος διαμένουσα, in suis duobus Regiis codicibus deesse annotavit Ducas: sed has voces additas ex Anglicis fuisse is, quem modo dixi, vir peritissimus admonuit. Nec dissimulare licet, hæc ipsa verba, ut in Ducæi codicibus, ita quoque et in

A quaquam erat obnoxia. Scriptum est enim in Deuteronomio [Levitico]: *Mulier, quæ conceperit semen, et pepererit masculum, immunda erit septem diebus*⁹¹. Hæc autem, cum acta sit Emmanuelis mater sine semine, pura sanctaque et intemerata est; imo, posteaquam effecta mater est, adhuc virgo permansit. Nam, cum primus Adam non ex viri ac femina congressu editus esset in lucem, sed ex terra conformatus⁹²; etiam novissimus Adam corruptionem illius instauraturus¹, formatum in virginali utero corpus assumpsit: ut in similitudine peccati esset per carnem². Sed ne ii, qui ægre admodum incarnationem divinam admittunt, fidem omnino stupendæ huic generationi negarent, animalia quædam, quæ solius feminae opera citra marium copulam parere possent, rerum opifex procreavit. Nam animalium naturam qui consulto perquisiere, talia de vulturibus memoria prodiderunt.

202. VERS. 15, 16. *Butyrum et mel comedet: antequam sciat ipse, aut præligat mala, eliget bonum.* Utitur puerili cibo Emmanuel propter carnem, nempe butyro et melle. Et tamen, licet in statu infantili constitutus, per inhabitantem in se virtutem **530** bonitatis, ante maturam perfectamque ætatem, ut reprobat nequitiam, ita bonum eligit. Quare natura nostra habet æqualem ad utrumque propensionem, et sæpe quidem ad malum, sæpe vero ad bonum quoque deflectit, quemadmodum fit in statera, modo demittente se anima ad vitiosas turbulentasque affectiones, modo eandem attrahente ratione ad melius. At Dominus non item, sed ea quam cum bono habuit necessitudo statim a primo ortu apparuit. Quid enim scriptum est? *Antequam sciat ipse, aut præligat mala, eliget bonum.* Quod si recurras ad ea quæ in Genesi scripta sunt de scientia boni et mali³; illic reperies statum, in quo positus fuit Adamus ante peccatum, ei statui qui nunc describitur consimilem esse, siquidem malum ignorabat utpote illud non expertus. Quapropter et Dominus, cum in habitu quidem adhuc puerili consisteret, id quod in Adamo purum manserat et incorruptum, imitatus est: cum vero reprobat nequitiam, violationem legis ex contumacia partem emendavit.

203. VERS. 17. *Sed, inquit, adducet Deus super te, et super populum tuum, et super domum patris tui dies, qui necdum venerunt, ex quo abstulit Ephraim a Juda, regem Assyriorum.* Sententia hæc signifi-

nostris omnibus desiderari. Et hic observari potest, quod de vulturibus statim dicitur, hoc idem et a Basilio hom. 8 in *Hexæm.* dici, et ab Æliano lib. ii, cap. 46.

(95) Antiqui tres libri, ἀποβρέπουσης. Ibidem uterque Coll., ἐπὶ τοῦ λόγου.

(94) Editi, αὐτοῦ. At sex mss., αὐτῷ.

(95) Editi et quinque mss., ἐπανωρθώσατο. Reg. quartus, ἐπηνωρθώσατο.

care videtur dies postrēmos, post-passionem Domini, cum Jerusalem obsessa est a Romanis. Etenim post Emmanuelis adventum, inducet Dominus super Achaz, et populum ejus, et domum patris ipsius dies, qui nondum venerunt, ex quo separatus est Ephraim a Juda, abductus ab rege Assyriorum in captivitatem. Defecit autem Ephraim a Juda, diebus Jeroboam filii Nabat, qui, Israele in peccatum impulsus, primus fuit auctor defectionis, dicens: *Non est nobis pars in David, neque hereditas in filio Jesse* *. Quapropter Ephraim advocavit regem Assyriorum a Juda adversum se: quippe eum habuit contemptui, nec sivit obsidionem Jerusalem valde ab ipso urgeri. Vers. 18, 19. *Et erit in die illa: sibilabit Dominus muscis: quod dominatur parti fluminis Ægypti; et api, quæ est in regione Assyriorum. Et venient et requiescent omnes in convallibus regionis, et in foraminibus petrarum, et in speluncas, et in omnem fissuram, et in omni ligno.* Descendit, inquit populus meus in Ægyptum, illic habitaturus, atque apud Assyrios vi sunt abducti *. Quare sive quis ex populo in Ægypto sit, sive, apud Assyrios commoretur, prænuntiat eos tempore ortus Emmanuelis esse **531** egressuros, eodemque cum in Judææ regionem jam redierint, in nativis et vacantibus receptaculis esse conquieturos. Ait autem muscas in partem fluminis Ægypti dominium habere, et apes in regione Assyriorum versari, ut adversantium exercitum ostendat vilitatem. Musca siquidem animal est, quod originem suam a stercore sumit, infestum hominibus genus, et sordidum: quarum etiam vita molesta est, et mors exsecrabilis. Tunc parte fluminis Ægypti potentiuntur. Nam Nilus e supernis locis ab Æthiopia ducens originem, modica sui parte qua se in mare exonerat, Ægyptum habet adjacentem: quo in loco quadrupedia omnia, belluæ, reptilia et volatilia pro diis habita

* III Reg. xii, 16. * Gen. xlii, 6. * IV Reg. xv, 29; xvii, 6.

(96) Illud, ἀπ' οὗ, additum est ex nostris sex libris veteribus.

(97) Veteres aliquot libri, ἐν οἴκῳ, in domo. Alii cum editis, ἐν οἴκῳ, in filio.

(98) Typographi, quæ erat eorum diligentia, pro 'Ιούδα ediderunt 'Ισραήλ sed hunc locum ex nostris sex Codicibus restituimus. Vox περιπατήσας, quæ mox sequitur, usque eo displicuit Combefisio, ut ita locutus sit: *monstrum hoc vocis, nullius hic sensus, quidquid effutiat Tilmannus. R. Sch. margine eadem manu, ἀφ' αὐτοῦ κινήσας καὶ ἑαυτοῦ διὰ τὴν ἀποστασίαν. Sicquæ fuerit ἀποστατήσας, sua defectione a Deo: vel etiam a rege Assyriorum, ut est IV Reg. xvi, etc.* Vox περιπατήσας mihi quoque non probatur quidem: sed libens ex Combefisio quævissem, cur librarius, si scribi oportere ἀποστατήσας putasset, non ita scriperit. Aut enim ita scribere debuerat: aut certe, ut ita legeretur, in scholio suo monere, nec tamen monuit, nec aliter scripsit, quam reliqui. Nam in nostris sex codicibus, inter quos Combefisianus numeratur, legi περιπατήσας notavimus. Nihil igitur mutandum in contextu censuimus: nec mirum nobis visum est, si malus auctor male et inepte locutus sit. Dicam tamen, vocem περιπατήσας, si metaphorice sumatur pro eo quod est, contemptui habere, utcumque tolerari posse.

A ἔοικε τὰς τελευταίας ἡμέρας, μετὰ τὸ πάθος τοῦ Κυρίου, ἐκ τῆς τῶν Ῥωμαίων πολιορκίας ἐπελθοῦσης τῇ Ἱερουσαλὴμ, ὁ λόγος αἰνίσσασθαι. Μετὰ γὰρ τὴν ἐπιδημίαν τοῦ Ἐμμανουὴλ, ἐπάξει Κύριος ἐπὶ τὸν Ἀχάζ, καὶ τὸν λαὸν αὐτοῦ, καὶ τὸν οἶκον τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἡμέρας, ἀλλ' οὕτω ἤκασιν ἀπ' οὗ (96) ἀπεμερίσθη τοῦ Ἰούδα, αἰχμάλωτος ἀπαχθεὶς ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῶν Ἀσσυρίων. Ἀπέστη δὲ Ἐφραὶμ ἀπὸ τοῦ Ἰούδα ἐν ἡμέραις Ἱεροβοὰμ υἱοῦ Νάβατ, ὃς ἐξῆμαρτε τὸν Ἰσραὴλ, ὃς πρῶτος καθῆρξε τῆς ἀποστασίας, εἰπὼν· *Οὐκ ἔστιν ἡμῖν μέρος ἐν Δαβὶδ, οὐδὲ κληρονομία ἐν οἴκῳ* (97) *Ἰεσσαί.* Διὰ τοῦτο ὁ Ἐφραὶμ ἀφείλε τὸν βασιλεῖα τῶν Ἀσσυρίων ἀπὸ τοῦ Ἰούδα (98) ἐφ' ἑαυτὸν, περιπατήσας, καὶ μὴ ἐάσας ἐπικεισθαι σφοδρῶς τῇ πολιορκίᾳ τῆς Ἱερουσαλὴμ. Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, *συριεῖ Κύριος μυλίας· ὃ κυριεύει* (99) *μέρους ποταμοῦ Αἰγύπτου· καὶ τῇ μελίσει, ἥ ἔστι ἐν χώρᾳ Ἀσσυρίων. Καὶ ἐλεῶσονται καὶ ἀγαπαύονται πάντες ἐν ταῖς φάραγξιν τῆς χώρας, καὶ ἐν ταῖς τρώλαις τῶν πετρῶν, καὶ εἰς τὰ σπήλαια, καὶ εἰς πᾶσαν βεγνάδα, καὶ ἐν παντὶ ξύλῳ.* Εἰς Αἴγυπτον, φησὶ, κατέβη ὁ λαὸς μου, παροικησάσας ἐκεῖ· καὶ εἰς Ἀσσυρίους βία ἤχθησαν. Διὰ τοῦτο προφητεύει ἐπὶ τῇ γενήσει τοῦ Ἐμμανουὴλ, εἴτε ἐν Αἰγύπτῳ τις εἴη, τῶν ἀπὸ τοῦ λαοῦ, εἴτε ἐν τοῖς Ἀσσυρίοις, ἐξελεύσεσθαι αὐτοὺς, καὶ ἐν τῇ χώρᾳ τῆς Ἰουδαίας γενομένους ἀναπαύσεσθαι ἐν ταῖς αὐτοφύεσι καὶ σχολαζούσαις καταδύσει. Μυλίας μέντοι κυριεύειν μέρους ποταμοῦ Αἰγύπτου, καὶ μελίσει ἐν τῇ χώρᾳ εἶναι τῶν Ἀσσυρίων φησὶ· τὸ εὐτελεὲς ἐνδεικνύμενος τῶν ἀντικειμένων δυνάμεων. Μυλὴ γάρ ἐστι ζῶον ἀπὸ κόπρου τὴν γένεσιν ἔχον, ὀχληρὸν τοῖς ἀνθρώποις γένος καὶ μυστρίν, ὧν (1) καὶ ἡ ζωὴ ὀχληρὰ, καὶ ὁ θάνατος βδελυκτός. Τότε μέρους κυριεύουσι τοῦ ποταμοῦ Αἰγύπτου. Ἄνωθεν γὰρ ἐκ τῶν Αἰθιοπῶν ἀρχόμενος ὁ Νεῖλος, περὶ βραχὺ ἑαυτοῦ μέρος, τὸ πρὸς (2) ταῖς

(99) Editi δ κυριεύσει, quod dominabitur. Et ita quoque in editione Romana legitur: sed aliter interpretatus est Nobilius, qui dominabitur. Duo autem vitia in hac interpretatione animadvertit optimus harum rerum arbiter Combefisius. Primum est, quod Nobilius ita vertit, quasi ὃς legisset: alterum, quod vocem δ ad Dominum falso retulit. Ego facile crediderim hoc ἑλληπτικῶς dictum fuisse, et collectivum quoddam nomen suppleri oportere, puta, γένος, aut aliud consimile, et ita erit: *Quod genus muscarum dominabitur*, etc. Hoc pacto eadem erit sententia editionis Romanæ, quæ cæterorum librorum, in quibus, teste Nobilio, pro δ legitur αὖ, quæ [musca]. Nam ad sensum nihil refert, utrum quis dixerit, *quod genus muscarum dominabitur*, an, *quæ muscæ dominabuntur*. Vocula αὖ apud Procopium quidem legitur, et apud Eusebium: sed hic scripsit κυριεύουσι, quæ dominabuntur, ille κυριεύουσι, quæ dominantur. Nostros sex codices, in quibus constanter legitur, δ κυριεύει, secuti sumus. Ibidem editi et Colb. primus, μέρος. Alii quinque mss., μέρους.

(1) Editi et Reg. primus, μυστρίν δν. Alii quinque mss., μυστρίν, ὧν.

(2) Veteres nostri libri omnes in cæteris quidem consentiant cum excusis: sed in illis vox ἐστὶ δεστ. Hinc suspicati sumus vocem ἐστὶ fortasse

ἐκβολαῖς τῆς θαλάσσης, κατοικοῦσαν ἔχει τὴν Αἴγυπτον· ἐν ᾧ τόπῳ πάντα τὰ τετράποδα, καὶ θηρία, καὶ ἐρπετὰ, καὶ πτηνὰ θεοποιούμενα προσκυνεῖται. Ταύτας οὖν τὰς μυίας, τὸ ἀσθενὲς τῆς ἀντικειμένης δυνάμεως, τῷ συριγγμῷ ἑαυτοῦ ἀφανίζει Κύριος· τούτέστι, τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ ἀφανίζει (3). Καὶ ἐν χώρᾳ τῶν Ἀσσυρίων τῇ μελίσση. Ἔστι δὲ καὶ ἡ μέλισσα μικρὸν ζῶον καὶ ἀσθενὲς, ἀποθνήσκον ἐν ᾧ ἀμύνεται. Ὅμοῦ τε γὰρ ἐνήχε τὸ κέντρον, καὶ συναπέθανε τῇ πληγῇ· καὶ τὸν μὲν τρωθέντα μικρὸν ἐδολαφεν, ἑαυτὴν δὲ τῆς ζωῆς ἀπεστέρησε. Τοιαύτη (4) τῶν πικρῶν ἀνθρώπων καὶ πνευματομάχων ἡ φύσις, μέλζονα κακούντων ἑαυτοὺς διὰ

A coluntur. Has igitur muscas, imbecillitatem scilicet adversarii exercitus, delebit Dominus sibilo suo, hoc est, spiritu oris sui interficiet. Et apī in regione Assyriorum. Est quoque apis parvum animal et infirmum, quod ulciscendo moritur. Nam ubi primum immisit aculeum, ex plaga inflata interit atque eum quidem qui sauciatus est, paululum laedit, sibi vero ipsa vitam adimit. Ejusmodi est natura amarorum hominum et pugnantium adversus Spiritum: qui nequitia sua sibi ipsis majus damnum afferunt, quam quicunque alii ex eorum iracundia recipiant.

τῆς πονηρίας, ἥ ὅσοι ἀν' αὐτῶν τῇ ὀργῇ περιτύχωσιν.

204. Καὶ ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκεῖνῃ ξυρήσει Κύριος τῷ ξυρῷ τῷ μεμισθωμένῳ (5) πέραν τοῦ ποταμοῦ βασιλέως Ἀσσυρίων τὴν κεφαλὴν, καὶ τὰς τρίχας τῶν ποδῶν, καὶ τὸν πώγωνά ἀφελεῖ. Μετὰ τὴν γένεσιν τοῦ Χριστοῦ, πάσης τῆς ἀντικειμένης δυνάμεως, ὡς (6) μυίας καὶ μελίσσης, τῷ πνεύματι τοῦ στόματος τοῦ Κυρίου διασχεδασθείσης, ἐπισυναχθήσονται οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ, καὶ ἐναναπαύσονται ταῖς αὐτοφρεσίαις ὑποδοχαῖς, φάραγι, καὶ χώραις, καὶ ταῖς βαράσι, καὶ τοῖς τοιούτοις. Τὸ δὲ (7), ξυρήσει Κύριος ἐν τῷ μεμισθωμένῳ ξυρῷ τοῦ βασιλέως τῶν Ἀσσυρίων τὴν κεφαλὴν, καὶ τὰς τρίχας τῶν ποδῶν, καὶ τὸν πώγωνά αὐτοῦ ἀφελεῖ· ὅμοιος ὁ λόγος αἰνίσσεται διὰ τοῦ μεμισθωμένου ξυροῦ δύναμιν τινα μισθοφορικὴν, τὴν μέλλουσαν ψιλὴν ἀποδεικνύειν τὴν Ἀσσυρίων βασιλείαν, ἥτις C καὶ τὰ ἐνδοξα αὐτῆς περιαιρήσεται· τούτέστι, τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς αὐτῆς καὶ τὸν πολλὸν καὶ χυδαῖον λαὸν ἐξαφανίσει (8), οὗς τροπικῶς ὁ λόγος τρίχας ποδῶν παρέδωκεν (9). Ἐπειτα μέντοι καὶ αὐτὰ τὰ τιμωτάτα, καὶ τὰ τῆς ἀνδρείας σύμβολα, ὁ πώγων (10) προσγύρευσεν, ὑπὸ τοῦ ξυροῦ τοῦ μεμισθωμένου περιαιρήσεται ἀπειλεῖ. Καὶ τάχα οἱ προσέχοντες τῇ ἱστορίᾳ εὐρήσουσι παρὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς δυνάμεως ταῦτα περὶ τοὺς Ἀσσυρίους γεγενημένα, ὃ ἐκ τῆς γεννήσεως γίνεται τοῦ Ἐμμανουὴλ. Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκεῖνῃ, θρέψει ἄνθρωπος δάμαλιν βοῶν, καὶ δύο πρόβατα. Καὶ ἔσται ἀπὸ τοῦ πλείστον ποιεῖν γάλα, βοῦντων καὶ μέλι φάγεται πῦρ ὁ καταλειφθεὶς ἐπὶ τῆς γῆς. Ἐπειδὴν ἡ

B 204. VERS. 20. Et in die illa radet Dominus novacula mercede conducta trans fluvium regis Assyriorum caput, et pilos pedum, et barbam auferet. Post Christi ortum, adversaria omni potestate spiritu oris Domini instar muscae et apis prosligata, introducentur filii Israel, et requiescent in nativis receptaculis, in convallibus, in regionibus, in fissuris, et in ejusmodi locis. Quod autem attinet ad illud: Radet Dominus in novacula mercede conducta regis Assyriorum caput et pilos pedum, et barbam ejus auferet; videtur haec sententia per novaculam mercede conductam, exercitum quemdam indicare mercede conductum, qui regni Assyriorum tenuitatem erat ostensurus, ejusque gloriam ac claritatem ablaturus, hoc est, dissipaturus capillos capitis ejus, multumque et frequentem populum, quos Scriptura tropice tradidit ac docuit pedum pilos esse. Deinde ipsam etiam supellectilem pretiosissimam, ac fortitudinis insignia, quae barbam appellavit, interminatur per novaculam mercede conductam ademptum iri. Et fortasse qui historiae student, deprehendant res quae de Assyriis praenuntiantur, quaeque in ortu Emmanuelis evenere, ab exercitu Romano adimpleta fuisse. VERS. 21, 22. Et erit in die illa, nutriet homo vitulam boum, et duas oves. Et erit a copia lactis quam facient, butyrum et mel comedet omnis qui derelictus fuerit in 532 terra. Postquam Israel a captivitate liberatus requieverit, rexque qui ei insidiabatur, fuerit ignominia notatus, et a novacula mercede conducta nudatus: tunc, inquit, tanta fu-

⁷ II Thess. II, 8.

delendam esse, et pro ὃ legi debere τὸ πρὸς, etc. Hanc conjecturam non parum adjuvat, quod in Procopii Commentario, quod magna ex parte a nostro sumptum est, ita legatur. Ceterum utro quis modo legerit, non valde laboravimus.

(3) Sic mss. At editi, ἀφανίει.

(4) Editi, τοιαύτη γάρ. Vocula γάρ in mss. deest. Mox mss. nonnulli, ἀνθρώπων καὶ πνευμάτων.

(5) Ita nostri sex mss., novacula conducta. Editi, ξυρῷ τῷ μεμισθωμένῳ, novacula inebriata. Hinc patet postremam lectionem perperam Basilio tribui a Nobilio: sed doctissimum hominem, quem libri typis descripti fefellerent, nemo non excusavit. Quod autem hoc ipso in loco annotavit Nobilius, legi μεμισθωμένῳ in quibusdam libris, id verum esse non negamus. Nam praeterquam quod ita legitur

D apud Eusebium et Procopium, Aquilam ipsum hoc quoque modo scripsisse vel de Hexaplis notum est.

(6) Voculam ὡς ex nostris sex mss. addidimus.

(7) Ita libri veteres. Editi, τὰ τε δὲ καί. Hic rursus mss., ἐν τῷ μεμισθωμένῳ. Editi, ἐν τῷ μεμισθωμένῳ.

(8) Editi, ἐξαφανίσει. At mss. aliquot, ἐξαφανίσει.

(9) Ita mss. omnes. Editi, παραδέδωκεν.

(10) Editi et Reg. primus conjuncte, ἀπώγων, male. Herricianus Ducae codex et alii nonnulli duabus vocibus, ὁ πώγων, quae barbam appellavit, bene. Haud longe editi, μεμισθωμένου. At mss. constanter, μεμισθωμένου. Aliquanto post editi, γενέσκει. A mss. aliquot, γενέσκει.

tura est in regione ubertas, ut vacca una et oves duæ possessori suo sint suppeditorum lactis copiam: ita ut butyri abundantiam ob id habeat, quod omnes terræ illius incolæ butyro nutriendi sint et melle. Fortasse autem magis concedet sensu sublimiore intelligere traditas de animalibus doctrinas. Nam horum verborum loco, Enutriet unusquisque animum laboris tolerantem, et agriculturæ peritum ac studiosum, dixit vaccam, animal scilicet, quod agricolationi idoneum est, nosque juvat: atque pro moribus placidis, mansuetisque et liberalibus, oves per translationem dixit. Quamobrem, ut ab hoc animalis indumenti nobis materia suppetit, ita virtutis amictu optimorum quorumque vita solet exornari. Quoniam igitur nutritur spirituali modo, et adornatur, propterea nutrit vaccam et oves duas. Butyrum et mel appellat ea quæ ad divinam doctrinam introducunt documenta. Quapropter destinatur butyrum et mel ad primum hominis cibum: at ubi his satis enutritus est, ac elementis primis imbutus fuit, tunc superior terrenis effectus, alimenti solidioris ampliorisque et viris digni futurus est particeps, cum studium suum disciplinis spiritualibus impertiat.

ζονος καὶ ἀνδράσι (14) πρεπούσης τροφῆς μεταλήψεται, τοῖς πνευματικοῖς μαθήμασιν αὐτὸν ἐπιδοῦς.

205. VERS. 23-25. *Et erit in die illa, omnis locus ubi fuerint mille vineæ, mille sicolorum, in desertum erunt, et in spinam. Cum sagitta et arcu ingredientur illuc, quoniam desertum et spina erit omnis terra, et omnis mons aratus arabitur. Non superveniet illuc timor. Erit enim præ solitudine et spina pabulum ovis, et conculcatio bovis. Quantum certe fieri potuit in locis arduis et intellectu difficilibus, explicationem non omnino dissantaneam invenisse nos putamus. Vide igitur, num circa hæc oracula excipere possis ejusmodi sensum, videlicet quod qui erant ex circumcissione, sint mille vineæ sicolorum. Vitem namque transtulit ex Ægypto, et ejectis gentibus, plantavit eam; quæ multis fructibus primo allatis, postea neglecta est, quod conversa est in amaritudinem; et destructa est ejus sepes, et facta est in direptionem transeuntibus. Hæc itaque vineæ feraces mutatae sunt in terram desertam et spinis horrentem tum, cum hostilis exercitus vastitate inducta cum innumeris sagittis telisque ipsos invasit. Sunt autem montes arati ipsæ animæ Christi fidem amplexæ, quæ cum prius desertæ essent et agricultura destitutæ, ante Christi adventum jacebant*

* Psal. LXXIX, 9. * Jerem. II 21. * Psal. LXXIX, 13. Isa. V, 5

(11) Antiqui sex libri, εὐτετηρία. Editi, εὐτετησία.
(12) Verborum illorum, ἀντὶ τοῦ εἰπεῖν, etc., hæc, ni fallor, sententia est: Animum laborum tolerantem, appellat vaccam; mores vero mansuetos vocat oves.

(13) Ita mss. nostri. At editi, ὅπο.

(14) Editi, ἀνδρά. At sex mss., ἀνδράσι.

(15) Libri veteres, ἀροτριώμενον. Editi, ἀροτριούμενον.

(16) Vocula μέν addita est ex quatuor codicibus.

ἀνάπαυτις τῶ Ἰσραὴλ θυσθέντι ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας γένηται, ἀτιμωθῇ δὲ ὁ ἐπιβουλεύων αὐτῷ βασιλεὺς, γυμνωθεὶς ὑπὸ τοῦ μεμισωμένου ξυραῦ· τότε, φησι, τοσαύτη κατὰ τὴν χώραν εὐτετηρία (11) γενήσεται, ὥστε μίαν δάμαλιν καὶ δύο πρόβατα τῶ κεκτημένῳ σαφιλὲς χορηγεῖν τὸ γάλα· ὥστε ἔχειν αὐτὸν περιουσίαν βουτύρου, διὰ τὸ πάντας τοὺς κατοικοῦντας ἐπὶ τῆς γῆς βουτύρῳ καὶ μέλιτι τρέφεσθαι. Τάχα δὲ εὐπρεπέστερον ὑψηλοτέραις ἐννοίαις τὰς περὶ τῶν ζώων διδασκαλίαν ἐκδέχεσθαι. Ἀντὶ γὰρ τοῦ εἰπεῖν (12), ὅτι θρέψει ἕκαστος τὸ φιλόπονον καὶ γεωργικὸν τῆς ψυχῆς, δάμαλιν εἶπε, τὸ γεωργικὸν καὶ συνεργὸν ἡμῖν ζῶον· καὶ ἀντὶ τοῦ ἡμέρου καὶ ἐπισιτοῦς καὶ εὐμεταδότου ἡθους, πρόβατα τροπικῶς προσηγόρευσε. Διότι, ὥσπερ ἀπὸ (13) τοῦ ζώου τούτου ἡ ὕλη τῆς σκέπης ἡμῖν ὑπάρχει, οὕτως ἀπὸ τῆς κατὰ τὴν ἀρετὴν περιβολῆς ἡ ζωὴ τῶν σπουδαίων κατακοσμεῖσθαι πέφυκεν. Ἐπεὶ οὖν καὶ τρέφεται πνευματικῶς, καὶ κεκόσμηται, διὰ τοῦτο θρέψει δάμαλιν καὶ δύο πρόβατα. Βούτυρον καὶ μέλι τὰ εἰσαγωγικὰ εἰς τὴν θείαν διδασκαλίαν διδάγματα λέγει. Διότι πρῶτον ἀνθρώπου τροφὴ βούτυρον καὶ μέλι ἐπινενόηται· ὅταν δὲ τοῦτοις αὐτάρκως τραφῇ, μετὰ τὸ στοιχειωθῆναι, τότε ὑπερβάς τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, στερεωτέρας καὶ με-

205. Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, πᾶς τόπος οὗ ἐὰν ᾖσι χίλιαι ἀμπελοὶ, χιλίων σίκλων, εἰς χέρσον ἔσονται, καὶ εἰς ἀκανθάρ. Μετὰ βέλους καὶ τοξεύματος εἰσελεύσονται ἐκεῖ· ὅτι χέρσον καὶ ἀκανθα ἔσται πᾶσα ἡ γῆ, καὶ πᾶν ὄρος ἀροτριώμενον (15) ἀροτριωθήσεται· Οὐ μὴ ἐπέλθῃ ἐκεῖ φόβος. Ἔσται γὰρ ἀπὸ τῆς χέρσου καὶ ἀκάνθης βόσκημα προβάτων, καὶ καταπάτημα βοῶν. Ὡς γε ἐν τόποις δυσθεωρήτοις, ἡγοῦμεθα μὴ πάντῃ ἀπάφθουσιν διηγήσιν εὐρήκεναι. Ὅρα τοίνυν, εἰ δύνασαι τοιαύτην διανοίαν περὶ τῶν ρητῶν ἐκλαβεῖν, ὡς ἄρα μὲν οἱ ἐκ περιτομῆς ἦσαν αἱ χίλιαι ἀμπελοὶ χιλίων (16) σίκλων. Ἀμπελον γὰρ ἐξ Αἰγύπτου μετέφερε, καὶ ἐκβαλὼν ἔθνη, κατεφύτευσεν αὐτὴν· ἦτις εὐθηνήσασα πρότερον, ὕστερον ἡμελήθη (17) διὰ τὸ στραφῆναι αὐτὴν εἰς πικρίαν· καὶ καθηρέθη μὲν αὐτῆς ὁ φραγμὸς, ἐγένετο δὲ εἰς διαρπαγὴν τοῖς παραπορευομένοις. Ἐκεῖναι τοίνυν αἱ ἀμπελοὶ αἱ πολυφόροι ἐγένοντο εἰς χέρσον καὶ (18) ἀκανθῶνας, ὅτε μετὰ μυρίων βελῶν καὶ τοξευμάτων ὁ πόλεμος αὐτοῖς ἐπῆλθε στρατὸς, τὴν ἐρημίαν ἐπάγων. Ὅρη δὲ ἀροτριωμένα εἰσιν αἱ εἰς Χριστὸν πεπιστευκυῖαι ψυχαί· πρότερον μὲν ἐρημοὶ καὶ ἀγεώργητοι· διὰ τοῦτο ἐχέρρευον καὶ

Statim editi, ἀμπελοὶ αἱ χίλιαι. At sex mss., ἀμπελοὶ χιλίων.

(17) In Colb. primo legitur, μετεμελήθη· sed fortasse suspicari quispiam poterit, pro μετεμελήθη legendum esse, μετεβλήθη, Translata est vinea, id quod modo dicebatur.

(18) Editi, καὶ εἰς. At sex mss., καί. Nec ita multo infra, ubi in editis legitur, ἡροτριωμένα, in veteribus libris scriptum reperitur, ἀροσιώμενα.

ἡκανθοφόρου πρὸς τῆς Χριστοῦ ἐπιδημίας· ἐπειδὴ δὲ ἦλθεν εἰς πτώσιν καὶ ἀνάστασιν πολλῶν, καὶ ἐκάλεσε τὰ μὴ ὄντα, ἵνα τὰ ὄντα καταργήσῃ· διὰ τοῦτο οἱ μὲν ἐν περιτομῇ, ἀπολέσαντες τὸ εὐθάλές, καὶ τὸ ἔγκαρπον, εἰς χέρσον μετέβαλον. Τὸ δὲ ἀπὸ τῶν ἔθνων σύστημα, ὅπερ ὁρος ὠνόμασται ἀροτριώμενον, ἀροτριᾶται, ἀπαλλαγὴν πάσης δειλίας καὶ τοῦ ἀπὸ τῶν πολεμίων φόβου. Ὅρος οὖν, ἡ ὑψωθείσα ὑπὸ τῆς τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίας ψυχὴ. Ἐπεὶ οὖν ἦλθεν ὁ Κύριος, ἐξεκλάσθη (19) μὲν ὁ Ἰσραὴλ, κατεφυτεύθη δὲ τὰ ἔθνη, ἵνα τῷ ἐκείνων παραπτώματι ἡ σωτηρία πᾶσιν οἰκονομηθῇ, καὶ ἀδεῶς τοῖς ὄρεσι τούτοις καὶ πρόβατα καὶ βόες ἐννεμόμενα (20) ἀφθονον τὴν παρ' αὐτῶν ὠφέλειαν παρέχωνται. Δηλονότι πρόβατα οἱ χρησιότεροι τὰ ἔθνη, βόες δὲ οἱ πρὸς τὴν ἐργασίαν τῶν ἀναγκαίων φιλαπονώτεροι.

et alacres ad res necessarias efficiendas, per boves designantur.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

206. Καὶ εἶπε Κύριος πρὸς μέ· Λάβε σεαυτῷ τόμον καιροῦ μεγάλου· καὶ γράψον αὐτὸν γραφίδι ἀνθρώπου, τοῦ ὁξέως ἀρονόμην ποιῆσαι σκύλων. Πάρεστι γάρ (21). Καὶ μάρτυρας ποιήσαι πιστοὺς ἀνθρώπους, τὸν Οὐρίαν καὶ Ζαχαρίαν τὸν υἱὸν Βαραχίου. Καὶ προσῆλθον πρὸς τὴν προφητείαν, καὶ ἐν γαστρὶ ἔλαβεν, καὶ ἔτεκεν υἱόν. Καὶ εἶπέ μοι (22) Κύριος· Κάλεσον τὸ ὄνομα αὐτοῦ, Ταχέως σκύλευσον· Ὁξέως ἀρονόμευσον. Διότι πρὶν ἢ γινῶναι τὸ παιδίον καλεῖν πατέρα ἢ μητέρα, λήγεται δύναμις δαμασκού, καὶ τὰ σκύλα Σαμαρείας ἐναντὶ βασιλέως Ἀσσυρίων. Δόξει (23) ἕτερον προσταχθεὶς ὁ προφήτης, ἕτερον πεποιηκέναι. Τί γὰρ κοινὸν ἔχει τὸ, Λάβε σεαυτῷ τόμον καιροῦ μεγάλου, πρὸς τὸ ἐπιφερόμενον, ὅτι καὶ προσῆλθον πρὸς τὴν προφητείαν, καὶ ἐν γαστρὶ ἔλαβεν; Εἰποὶ ἂν οὖν τις, ὅτι οὐχὶ ἀπόδοσις ἐστὶ τοῦ προάγοντος τὸ ἐπιφερόμενον, ἀλλὰ ἀπὸ ἰδίας ἀρχῆς παραδίδοται, ἐκείνου περιγεγραμμένου. Εἰ γὰρ καὶ μὴ πρόσκειται ὅτι ἔλαβεν τόμον τοῦ καιροῦ καὶ μεγάλου, ἀλλὰ προσυπακούεται, ὅτι ἐποίησε τὸ προσταγμένον. Ἀπὸ ἑτέρας δὲ (24) ἀρχῆς νοεῖται τὸ, Καὶ προσῆλθον πρὸς τὴν προφητείαν, καὶ ἐν γαστρὶ ἔλαβεν. Εἰ μὲν γὰρ ἀντέλεγε τῷ προσταγμάτι ὁ προφήτης, ἐγράφη ἂν ἡ ἀντιλογία· ὡς ἐπὶ τοῦ Ἰεζεκιὴλ παραιτουμένου τὸ ἐπὶ βολβίτων ἀνθρωπίνων (25) ὀπτηθέντα ἐσθίειν τὸν ἄρτον. Ἐκεῖ γὰρ ἀρνεῖται, λέγων· Μηδαμῶς, Κύριε Θεὲ τοῦ οὐρανοῦ, εἰ ἡ ψυχὴ μου οὐ μεμάρται ἐν ἀκαθαρσίᾳ, οὐδὲ εἰσελθὼν εἰς τὸ στόμα μου πᾶν κρέας βέβηλον. Διὰ τοῦτο συνεχωρήθη αὐτῷ ἐν βολβίτοις βοῶν

incultae, idcirco sentes ac spinas ferebant; sed quia in ruinam et resurrectionem multorum venit¹¹ et vocavit ea quae non sunt, ut ea quae sunt destrueret¹²: ea de causa qui erant ex circumcissione, viriditate et fertilitate amissis in terram incultam⁵³³ degenerarunt. Illa autem multitudo ex gentibus collecta quae vocatur aratus mons, jam formidine omni immunis, et ab hostium timore liberata, aratur. Mons igitur animus est per Christi doctrinam in sublime evehctus. Postquam igitur venit Dominus, gentes fracto Israele insertae sunt et plantatae¹³, ut eorum lapsu omnibus afferretur salus, tamque oves quam boves in hisce montibus tuto pascentes, plurimum ex sese praestarent emolumenti. Qui utique sunt bonis moribus praediti, significantur ovium nomine; qui vero strenui sunt

B

CAPUT VIII.

206. VERS. 1-4. Et dixit Dominus ad me: Sume tibi tomum novi magni; et scribe ipsum stylo hominis, ut velociter direptionem faciat spoliolum. Adest enim. Et testes fac fideles homines, Uriam et Zachariam filium Barachiae. Et accessi ad prophetissam: et in utero concepit, et peperit filium. Et dixit mihi Dominus: Voca nomen ejus, Cito spolia, Velociter deprædare. Quia antequam sciat puer vocare patrem aut matrem, accipiet virtutem Damasci, et spolia Samariae coram rege Assyriorum. Propheta aliud exsequi jussus, aliud videbitur fecisse. Nam illud, Sume tibi tomum novi magni, quidnam habet commune cum iis quae subsequuntur: Et accessi ad prophetissam, et in utero concepit? Possit igitur dicere quispiam, hanc illationem redditionem non esse superioris sententiae: sed ea finita, proferri illationem a proprio principio pendentem. Licet enim non addatur sumpsisse tomum novi et magni: jussa tamen fecisse subauditur. At illud, Et accessi ad prophetissam, et in utero concepit, ex altero peti principio intelligitur. Etenim si detractasset imperium propheta, haec utique contradictio fuisset literis prodita, uti contigit in Ezechiele, qui panem suum in fimo humano concotum comedere recusavit. Enimvero illo loco negat se id facturum, dicens: Nequaquam, Domine Deus caeli: si anima mea non est polluta in immunditia, neque ingressa est in os meum omnis caro impura¹⁴. Quamobrem in stercore bubulo panes suos conficere concessum ei fuit¹⁵. Hic autem cum non reperitur negatio, silentium utique indicat assensionem, etiamsi testa-

¹¹ Luc. II, 34. ¹² I Cor. I, 28. ¹³ Rom. XI, 17. ¹⁴ Ezech. IV, 14. ¹⁵ ibid. 15

(19) Reg. quartus, ἐξεκλείσθη, exclusus est Israel. Lectio non contemnenda.

(20) Editi et duo mss., ἐννεμόμενα. Alii tres ἐννεμόμενα.

(21) Antiqui tres libri, παρέστη γάρ, Assitit enim. Ibidem editi, μάρτυράς μοι ποιῆσαι. At mss. nonnulli, μάρτυρας ποιῆσαι. Reg. primus, ποιήσων.

Rursus hoc ipso in loco Reg quartus, Οὐρίαν ἱερέα, Uriam sacerdotem.

(22) Ita mss. nonnulli. Deest μοι in xcusis.

(23) Editi, δοξεῖ. At sex mss., δόξει.

(24) Sic mss. Editi vero, ἑτέρας γάρ.

(25) Editi, ἀνθρωπείων. Libri veteres, ἀνθρώπων.

lus non sit sese imperata executum fuisse : quem admodum Osee : *Vade enim, inquit, sume tibi uxorem fornicationis, et filios fornicationis* ¹⁶. Dein Scriptura ipsum iussa perfecisse testificans, subiungit : *Et abiit, et accepit Gomer filiam Debelaim* ¹⁷. Quin et alibi invenire possumus **534** præcepta fuisse expresse data, nec tamen testimonio ullo probari opus, ipsum confectum esse, sed a nobis illud ex eo intelligi, quod qui mandata excipiebant parati essent ad obediendum atque proclives, ut in Ezechiele : *Et tu dormies super latus tuum sinistrum* ¹⁸. Et rursus, *Dormies super latus tuum dextrum* ¹⁹. Non enim subinde additum est eum dormis-
 se super latus dextrum aut sinistrum; sed id prætermissum silentio est; et tamen a nobis intelligitur prophetæ obedientia. Ad hunc igitur modum etiam hic respondere possumus ad quæstionem a nobis agitam quod non aliud iussus facere, aliud fecerit; sed mandato illo peracto, de prophetissa nobis edisserit quæ ex alio pendent principio.

207. Fortasse autem tomus ille novi et magni figura est adumbratio Novi et magni Testamenti, stylo hominis descripti, ex eo quod Evangelii verba sermone humano, qui a multis audiri potest, conscripta sint. Quo in τόμο scriptum est, ut velociter fiat direptio spoliiorum : quandoquidem velox et fulgure omni ocior extitit Evangelii doctrina, quæ ad fines orbis terrarum pertingens, huiusque sæculi principem spoliatus, eos qui ipsius servituti erant mancipati eo adduxit, ut Christo obsequerentur. Direptio autem est spoliiorum distributio : quam curam angelis deus humani generis providis tutoribus concedidit Deus ad custodiam hominum et salutem. Eam ob rem scriptum est, ut velociter directionem faciat spoliiorum. Adest enim Evangelium, quod eum qui pridem e caelo expectabatur, præsentem esse nobis annuntiat. Urias autem, inquit, et Zacharias, eorum quæ in Evangelio scribuntur, testes sint. Est autem Urias sacerdos, legem a Moyse promulgatam sensu allegorico designans; est vero Zacharias propheta. Viget jam Evangelium, utpote legis et prophetarum testimonio confirmatum. Cæterum, Urias, si interpreteris, sonat *Dei illustrationem* : Zacharias vero, *memoriam Dei* : filius vero Barachiz, id est, *benedictionis Dei*. Quos tandem fideles homines ducebat esse testes? Si quis sit a Deo illustratus, Deique memoriam assiduam servet, hic ille erit.

208. Ecquid igitur sibi vult illud, *Et accessi ad*

¹⁶ Ose. 1, 2. ¹⁷ ibid. 4. ¹⁸ Ezech. iv, 4. ¹⁹ ibid. 6.

(26) Antiqui sex libri, ποιήσας. Editi, ποιήσαι.
 (27) Editi, ὡς καί. Abest καί a nostris sex codicibus. Ibidem editi, Ἰεζεκιήλ τό. Illud, τό, in nostris sex mss. dæst.

(28) Uterque Collb., ἡ ἐπὶ.

(29) Antiqui sex libri, ἀπὸ ἐτέρας. Editi, ἀφ' ἐτέρας.

ποιήσαι τοὺς ἀρτοὺς. Ἐνταῦθα μέντοι ἐπιειδὴ ἀπαγό-
 ρευσις οὐκ ἔστιν, ἡ σωτὴρ δηλονότι τὴν συγκατάθεσιν
 δείκνυσιν· εἰ δὲ οὐ μεμαρτύρηται ποιήσας (26) τὸ
 προστεταγμένον· ὥσπερ ὁ Ἰωσή· *Βάδιζε γὰρ, φησί,
 λάβε σεαυτῷ γυναῖκα πορνείας καὶ τέκνα πορ-
 νείας*· εἴτα μαρτυρῶν αὐτῷ ὁ λόγος, ὡς πεποιηκῶτι
 τὸ προστεταγμένον, ἐπιφέρει· *Καὶ ἐπορεύθη, καὶ
 ἔλαβε τὴν Γομὲρ θυγατέρα Δεβελαιμ*. Ἀλλαχοῦ
 δὲ εὐρήσομεν προστάγματα μὲν ἐκφωνηθέντα, τὸ δὲ
 ἔργον μὴ μαρτυρούμενον μὲν γεγενῆσθαι, νοούμενον
 δὲ παρ' ἡμῶν, διὰ τὸ εὐπειθὲς τῶν ἐπιτεταγμένων,
 ὡς (27) ἐπὶ τοῦ Ἰεζεκιήλ· *Καὶ σὺ κοιμηθήσῃ ἐπὶ
 τὸ πλευρόν σου τὸ ἀριστερόν*· καὶ πάλιν· *Κοιμη-
 θήσῃ ἐπὶ τὸ πλευρόν σου τὸ δεξιόν*. Οὐ γὰρ ἐπ-
 ενήνκεται, ὅτι ἐκοιμήθη ἐπὶ τὸ δεξιὸν πλευρόν, ἢ (28)
 τὸ ἀριστερόν, ἀλλὰ παρασεσώπηται· νοεῖται δὲ παρ'
 ἡμῶν ἡ ὑπακοὴ τοῦ προφήτου. Οὕτως· οὐκ ἐνταῦθα
 δυνατόν ἀπολογησασθαι περὶ τοῦ ἐπαπορηθέντος ἡμῖν,
 ὅτι οὐχ ἕτερον προσταχθεὶς, ἀλλο ἐποίησεν· ἀλλ'
 ἐκεῖνο τελείας, ἀπὸ ἐτέρας (29) ἀρχῆς τὰ περὶ τῆς
 προφήτιδος ἡμῖν διαλέγεται.

207. Μήποτε δὲ τύπος ἐστὶν οὗ τοῦ καινοῦ καὶ μεγά-
 λου τόμος τῆς Καινῆς καὶ μεγάλης Διαθήκης, γρα-
 φίδι ἀνθρώπου γεγραμμένη· διὰ τὸ λέξει ἀνθρω-
 πίνη καὶ ἀκούεσθαι δυναμένη παρὰ τῶν πολλῶν,
 γεγράφθαι τοῦ Εὐαγγελίου τὰ ῥήματα. Ἐν ᾧ γέ-
 γραπται τὸ ὁξέως προνομήν ποιῆσαι σκύλων· διό-
 τι ταχεῖα γέγονε, καὶ ἀστραπῆς ὀξυτέρα πάσης, ἡ
 τοῦ Εὐαγγελίου διδασκαλία, ἐπὶ τὰ πέρατα τῆς
 οἰκουμένης διικνουμένη, καὶ σκυλεύουσα τὸν ἀρ-
 χοντα τοῦ αἰῶνος τούτου, καὶ πρὸς τὴν ὑπακοὴν τοῦ
 Χριστοῦ ἀντιμετιστώσα τοὺς αἰχμαλωτισθέντας.
 Προνομή δὲ ἐστὶν ἡ τῶν σκύλων διανομή· ὅπερ τοῖς
 ἐπιμεληταῖς τοῦ τῶν ἀνθρώπων γένους ἀγγέλοις δι-
 ἔδωκεν ὁ Θεὸς εἰς φυλακὴν καὶ σωτηρίαν. Διὰ τοῦ-
 το γέγραπται (30), ὁξέως προνομήν ποιῆσαι σκύλων.
 Πάρεστι γὰρ τὸ Εὐαγγέλιον· τὸν πάλαι προσδοκώ-
 μενον ἐξ οὐρανοῦ, τοῦτον παρόντα ἡμῖν εὐαγγελί-
 ζεται. Μάρτυρες δὲ τῶν γραφομένων ἐν τῷ Εὐαγ-
 γελίῳ ἔστισαν, φησὶν, Οὐρίας καὶ Ζαχαρίας. Ἔστι
 δὲ ὁ μὲν Οὐρίας ἱερεὺς, συμβολικῶς χαρακτηρίζων
 τὴν διὰ Μωσέως παραδεδομένον νόμον· ὁ δὲ Ζαχα-
 ρίας, προφήτης. Μαρτυρούμενον δὲ ὑπὸ τοῦ νόμου
 καὶ τῶν προφητῶν συνίσταται τὸ Εὐαγγέλιον. Ἐρ-
 μινεύεται δὲ ὁ μὲν Οὐρίας, φωτισμὸς Θεοῦ· ὁ δὲ
 Ζαχαρίας, μνήμη Θεοῦ· υἱὸς δὲ Βαραχίου, τῆς
 ἐδολογίας τῆς τοῦ Θεοῦ. Τίνας οὖν ἔπρεπεν εἶναι
 πιστοὺς ἀνθρώπους (31) μάρτυρας; Εἰ τίς ἐστι πε-
 φωτισμένος ἀπὸ Θεοῦ, καὶ μνήμην ἔχων διηνεκῇ
 Θεοῦ.

208. Τί οὖν ἐστὶ τὸ, *Καὶ προσῆλθον πρὸς τὴν*

(30) Editi, γέγραπται τό. Vocula τό in nostris sex mss. non invenitur. Mox ambo Colbertini, παρέστη γὰρ.

(31) Sic antiqui libri omnes. Editi, πιστοὺς ἐν ἀνθρώποις. Aliquanto post mss. nonnulli, εἰ τις ἔσται.

προφητιν; Τουτέστιν, Ἠγγισα τῷ πνεύματι, καὶ τῇ
 προγνώσει τῶν ἐσομένων, τῇ προφητείδι. Κα-
 ἔλαβον γὰρ καὶ οἶονεῖ ἐπιλησίσσα τῇ κατανοήσει τῇ
 προφητικῇ, καὶ εἶδον αὐτῆς τὴν σύλληψιν πόρρω-
 θεν, προανατίνας τῷ χαρίσματι τῆς προφητείας·
 ὅτι ἔτεκεν υἱὸν περὶ οὗ εἶπεν ὁ Κύριος, ὅτι Καλέ-
 σεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ, Ταχέως σκύλευσον, Ὁξέως
 προνόμεισον. Ταχέως ἐσκύλευσε τὸν ἰσχυρὸν, τὸν
 φυλάσσοντα ἑαυτοῦ τὰ κτήματα· τοὺς ὑπὸ τῆς
 ἀμαρτίας πεπραμένους, καὶ κατεχομένους ἐν
 τοῖς δεσμοῖς τοῦ θανάτου. Ἐσκύλευσε μὲν ἔκείνον,
 προνοόμεσε δὲ ταῖς ἰδίαις (32) δυνάμεσι· διαδοὺς
 τοὺς πιστοὺς πρὸς φυλακὴν καὶ φρουρὰν τοῖς ἁγίοις
 ἀγγέλοις, περὶ ὧν καὶ αὐτὸς λέγει, ὅτι Οἱ ἄγγελοι
 ὑμῶν διαπαντὸς βλέπουσι τὸ πρόσωπον τοῦ Πα-
 τρός μου, τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Οὗτος γάρ ἐστιν ὁ
 ὀξέως προνοόμευς, περὶ οὗ γέγραπται· Ἀναβὰς
 εἰς ὕψος ἡχμαλώτισεν αἰχμαλώσιαν, ἔλαβε δό-
 ματα ἐν ἀνθρώποις. Ὅτι δὲ προφητὴς ἡ Μαρία, ἣ
 προσῆλθε κατὰ τὸν προσεγγισμὸν τὸν διὰ τῆς γνῶ-
 σεως ὁ Ἡσαίας, οὐδεὶς ἀντερεῖ, μεμνημένος αὐτῆς
 τῶν (33) ῥημάτων, ἀ προφητικῶς ἀπεφθέγγετο. Τί
 γὰρ φησι; Μεγαλύνει ἡ ψυχὴ μου τὸν Κύριον, καὶ
 ἡγαλλίωσε τὸ πνεῦμά μου ἐπὶ τῷ Θεῷ τῷ σωτήρι
 μου, ὅτι ἐπέβλεψεν ἐπὶ τὴν ταπεινώσιν τῆς δου-
 λης αὐτοῦ. Ἰδοὺ γὰρ ἀπὸ τοῦ νῦν μακαριοῦσί με
 πᾶσαι αἱ γένεαι. Καὶ ὅλοις γε ἐπιστήσας τοῖς ῥήμα-
 σιν αὐτῆς, οὐ διστάσεις αὐτὴν εἰπεῖν καὶ προφητιν.
 Διότι Πνεῦμα Κυρίου ἐπῆλθεν ἐπ' αὐτήν, καὶ δύνα-
 μεις Ὑψίστου ἐπεσκήσεν. Ὅπερ οὖν προσετάχθη
 γράψαι ἐν τῷ τόμῳ τούτῳ, πλησιάσας τῇ προφητείδι,
 γεννηθὲν (34) ἐθεώρησεν. Ἐκεῖ γὰρ εἰρηται· Γράψον
 γρασίδι ἀνθρώπου, ὀξέως προνομήν ποιῆσαι
 σκύλων· ἐνταῦθα δὲ, μετὰ τὸ εἰπεῖν, ὅτι ἐν γαστρὶ
 ἔλαβε, καὶ ἔτεκεν υἱὸν, γέγραπται τὸ, Καὶ ἔπε Κύ-
 ριος· Κάλεσον τὸ ὄνομα αὐτοῦ, Ταχέως σκύ-
 λευσον, Ὁξέως προνόμεισον. Ὅστε διαφόροις
 λέξεσι καὶ ἐπινοίαις τὸ αὐτὸ λέγεται· ἐν τῷ, Ἄλθε
 σεαυτῷ τόμον· καὶ ἐν τῷ, Προσῆλθον πρὸς τὴν
 προφητιν· καὶ οὐδὲν ἀκατάλληλον ἔχει ἡ ἐπαγωγὴ
 πρὸς τὸ προκειμένον. Οὗτος δὲ καὶ ἔλαβε δύναμιν
 Δαμασκοῦ, ὁ ἐκ τῆς προφητείδος γεγεννημένος, καὶ
 τὰ σκύλα τῆς Σαμαρείας. Δύναμις Δαμασκοῦ, οἱ ἀπὸ
 τῶν ἐθνῶν πιστεύοντες· σκύλα δὲ Σαμαρείας, οἱ ἀπὸ
 περιτομῆς πεπιστευότες (35). Διότι Δαμασκὸς μὲν

A prophetissam? Hoc est, Appropinquavi spiritu, et
 futurorum prænotione, ad prophetissam. Adveni-
 enim, atque cognitione velux prope accessi; et in-
 tentis in antecessum per prophetiæ donum oculis,
 procul conspexi illius conceptum. Vidi, inquam,
 peperisse filium, de quo dixit Dominus: Vocabis
 nomen ipsius, Cito spolia, Velociter deprædare.
 Actutum spoliavit fortem, suas ipsius possessiones
 custodientem, eos scilicet, qui sub peccato erant
 venundati **, mortisque vinculis detinebantur. Spô-
 liavit quidem illum: sed prædam quam fecit, vir-
 tutibus suis distribuit; quandoquidem fideles suos
 angelis sanctis custodiendos credidit et asservandos:
 de quibus ipse ait, Angeli vestri semper vident [a-
 ciem Patris mei, qui in cælis est **. Hic est enim,
 qui cito spolia detraxit, de quo scriptum est: Ascen-
 dens in altum, captivam duxit captivitatem, accepit
 dona in hominibus **. Nemo autem 535 negaturus
 est Mariam esse prophetissam, ad quam accessit
 Isaias per cognitionis accessum; si modo ejus verba
 prophetico spiritu prolata revocet in memoriam.
 Quid enim ait? Magnificat anima mea Dominum.
 Et exultavit spiritus meus in Deo servatore meo:
 quia respexit ad humilitatem ancillæ suæ. Ecce enim
 ex hoc beatam me dicent omnes generationes **. Et
 certe omnia illius verba si expendas, nequaquam
 dubitabis quin eam quoque dicat prophetissam,
 cum Domini Spiritus supervenerit in ipsam, et vi-
 tus Altissimi ei obumbraverit **. Quod igitur scri-
 bere jussus est propheta in hoc tomo, simul ut ap-
 propinquavit ad prophetissam, id jam factum vidit.
 Illic siquidem dictum est: Scribe stylo hominis, ut
 velociter direptionem faciat spoliolum; hic autem,
 postquam dixit eam in utero concepisse, ac pepe-
 risse filium, scriptum est: Et dixit Dominus: Voca
 nomen ejus, Cito spolia, Velociter deprædare. Idem
 itaque exprimitur diversis verbis ac sentiis, cum
 dicitur: Sume tibi tomum, et, Accessi ad prophe-
 tissam; illatio isthæc nihil quoque habet cum præ-
 cedenti propositione dissentaneum. Hic autem qui
 natus est ex prophetissa, et virtutem Damasci, et
 spolia Samariæ cepit. Virtus Damasci ii sunt qui
 ex gentibus credunt: spolia vero Samariæ, qui ex
 circumcisione fidem sunt amplexi. Quippe ut Syriæ
 metropolis Damascus est, ita Israelitarum Sama-

** Rom. vii, 14. ** Matth. xviii, 40. ** Ephes. iv, 8. ** Luc. i, 46-48. ** Luc. i, 35.

(32) Veteres aliquot libri, ταῖς οἰκείαις.

(33) Editi, αὐτῆς τῆς. At mss., αὐτῆς τῶν. Ibi-
 dem Colb. primus, προφητικῶς ἀπεφθέγγετο.

(34) Recentior Combelisii codex et Reg. secundus
 cum editis, γεννηθὲν. Alter Combelisii codex et alii
 tres, γεννηθὲν. Statim editi, ἐκεῖ γὰρ εἰρηται γράψαι.
 At sex mss., ἐκεῖτε, fortasse pro ἐκεῖσε.

(35) Procopius, ut alia permulta, ita illud, Δύναμις
 Δαμασκοῦ, etc., a nostro auctore sumpsit. Sed hic
 locus apud nostrum auctorem sanus est et integer:
 apud Procopium vero ita depravatus est, ut ex ejus
 verbis sententia ineptissima efficiatur. Sic enim le-
 gitur pag. 127: Δύναμις δὲ Δαμασκοῦ, οἱ ἀπὸ τῶν
 ἐθνῶν πιστεύοντες· σκύλα δὲ Σαμαρείας, οἱ ἐκ περι-
 τομῆς εἰεν ἀπιστοί· id quod ita veritū Curterius:
 Significat vero Damasci potentia nomine, eos, qui de

gentium numero fidem amplexi sunt; sicut eos per
 Samariæ spolia, qui ex circumcisione infideles re-
 manserunt. Sed qui fieri potest, ut, qui ex circum-
 cisione infideles remanserunt, ii dicantur per Sa-
 mariæ spolia indicari? Quemadmodum enim qui
 inter gentes in infidelitate perstiterunt, ii Damasci
 potentia nomine non significantur: ita qui ex cir-
 cumsione infideles remanserunt, eos constat per
 Samariæ spolia indicari nullo modo posse. Quod
 autem dico, id, si propositum auctoris declaretur,
 magis patebit. Hoc igitur vult Procopius, Damasci
 potentia nomine designari eos, qui relicto gentium
 errore, fidei essent obtemperaturi: contra, per Sa-
 mariæ spolia eos significari, qui e Synagoga ad Ec-
 clesiam transierunt. Dubium igitur non est, quin pro
 ἀπιστοὶ legi oporteat, πιστοί. Docet non alio per

ria²². Ceterum data mandata gestaue fortia ejus, qui ex prophetissa natus est, vice nominum ipsi imponuntur a Domino, perinde ut et nomen Jesus eidem Domino aptatum est ob salutem nobis a Deo impertitam : *Vocabis enim, inquit, nomen ejus Jesus : ipse enim saluum faciet populum suum a peccatis eorum*²³.

209. VERS. 5-8. *Et adjecit Dominus loqui ad me adhuc : Quia non vult populus hic aquam Siloam, quæ quiete fluit ; sed vult habere Rasin et filium Romeliæ regem super vos : ideo ecce adducit Dominus super vos aquam fluminis fortem et multam, regem Assyriorum, et gloriam ejus : et ascendet super omnem vallem vestram, et ambulabit super omnem murum vestrum, et auferet a Judæa hominem, qui poterit caput levare, aut possit perficere aliquid. Et erunt castra ejus, ut impleant latitudinem regionis tuæ. Quid est quod talia populo ninitetur universorum Deus ob aquam Siloam ? Qui etiam fit ut nolit populus aquam Siloam, cum historia eam non tradat morbum, aut aliam aliquam noxam utentibus asserre ? Deinde quomodo etiam sequitur eum qui aquam Siloam non vult, velle Rasin, et 536 filium Romeliæ ? Quæ enim cognatio affinitasque intercedit inter aquam inanimatam, et inter regem imperantem et in subjectos principatum tenentem ? Sed tropice intelligendum est nomen Siloam, quod juxta Evangelii doctrinam interpretantur missum. Etenim in Joannis Evangelio habetur ejusmodi interpretatio : *Vade, lava in Siloam quod est missus*²⁴. Equis igitur est ille missus, et quiete fluens, nisi is, de quo dictum est : *Dominus misit me, et spiritus ejus*²⁵ ? Et rursus : *Non contendet, neque clamabit, neque audietur vox ejus in plateis*²⁶. Itaque qui non recipiunt eum qui missus e cœlis est, ii mansuetudine ejus spreta ad se addiscunt filium Romeliæ, hoc est, sermonem qui doctrinam mendacem ac falsam complectitur, et tamen pollicetur eam per divinas Scripturas demonstrari : accersunt quoque Rasin, qui, si interpreteris, idem valet ac sublimis, qui quoque auditorum a divinarum Scripturarum fide alienum, effert, inflatque, et a fidei fundamento abducit. Aram siquidem ab interpretibus dicitur sublimis. Qui igitur aspernantur firmum sermonem, nec admittunt quod stabile et tranquillum ac sudum est, imo qui dogmata petita ab iis quæ a fide aliena sunt, cum documentis et divina Scriptura depromptis conne-*

²² Isa. vii. 8, 9. ²³ Matth.-i. 21. ²⁴ Joan. ix. 7.

Samariæ spolia significari, quam qui ex circumcisione futuri essent fideles. Verba auctoris nostri velim in contextu legas : quarum ex lectione facile intelligitur Procopii locum eo, quo diximus, modo restituendum esse.

(36) Reg. quartus, Πλὴν τὰ πράγματα, res.

(37) Uterque Colb. et Reg. secundus, ἐφ' ὧμας. Hæc verba, quæ non longe leguntur, καὶ τὴν δόξαν αὐτοῦ, in nostris sex mss. desunt.

μητρόπολις τῆς Συρίας, Σαμάρεια δὲ τοῦ Ἰσραὴλ. Πλὴν τὰ προστάγματα (36) καὶ τὰ ἀνδραγαθήματα τοῦ ἐκ τῆς προφητείας γεννηθέντος, ἀντὶ ὀνομάτων αὐτῶ ἐπιτίθεται παρὰ τοῦ Κυρίου, ὡς καὶ τὸ Ἰησοῦς ὄνομα παρὰ τὴν σωτηρίαν τὴν ἀπὸ Θεοῦ ἡμῖν δεδομένην ἐφηρμόσθη τῷ Κυρίῳ. Καλέσεις γὰρ, φησί, τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν· αὐτὸς γὰρ σώσει τὸν λαὸν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν.

209. Καὶ προσέθετο Κύριος λαλήσαί μοι ἔτι· Διὰ τὸ μὴ βούλεσθαι τὸν λαὸν τοῦτον τὸ ὕδωρ τοῦ Σιλωάμ, τὸ πορευόμενον ἡσυχῇ, ἀλλὰ βούλεσθαι ἔχειν ῥασιν, καὶ τὸν υἱὸν Ῥομελλίου βασιλέα ἐφ' ὧμῶν (37)· διὰ τοῦτο ἀράγει ἰδοὺ Κύριος ἐφ' ὧμας τὸ ὕδωρ τοῦ ποταμοῦ τοῦ ισχυροῦ καὶ τοῦ πολυῦ, τὸν βασιλέα τῶν Ἀσσυρίων, καὶ τὴν δόξαν αὐτοῦ· καὶ ἀναθήσεται ἐπὶ πᾶσαν φάραγγα ὧμῶν, καὶ περιπατήσκει ἐπὶ πᾶν τεῖχος ὧμῶν, καὶ ἀφελεῖ ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας ἄνθρωπον, ὃς δυνατὸς ἐστὶ καταλῆναι αὐτοὺς, ἢ δυνατὸν συντελέσασθαι τι (38). Καὶ ἔσται ἡ παρεμβολὴ αὐτοῦ, ὥστε πληρῶσαι τὸ πλάτος τῆς χώρας σου. Τίνα ἔχει λόγον, τὸν Θεὸν τῶν ὁλῶν, ἐνεκεν ὕδατος τοῦ ἐν τῷ Σιλωάμ, τοιαῦτα ἀπειλεῖν τῷ λαῷ; Πῶς δὲ καὶ οὐ βούλεται (39) ὁ λαὸς τὸ ὕδωρ τοῦ Σιλωάμ, οὐτε νοσοποιοῦν ἰατροῦμενον, οὐτε ἄλλην τινὰ βλάβην τοῖς χρωμένοις παρεχόμενον; Εἴτα καὶ τίς ἡ ἀκολουθία, τὸν μὴ βουλούμενον τὸ ὕδωρ τοῦ Σιλωάμ, βούλεσθαι τὸν Ῥασιν, καὶ τὸν υἱὸν τοῦ Ῥομελλίου; Τίς γὰρ κοινωνία ὕδατι ἀψύχῳ πρὸς βασιλέα κρατοῦντα καὶ ἀρχοντα τῶν ὀπλητῶν; Ἀλλὰ τροπικῶς ἀκουστέον τοῦ Σιλωάμ, ἐρμηνευομένου κατὰ τὴν τοῦ Εὐαγγελίου διδασκαλίαν, ἀπεσταλμένου. Οὕτω γὰρ ἐρμηνεύεται ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίῳ· Ὑπάγε, ρίψαι ἐν τῷ Σιλωάμ, ὃ ἐστὶν Ἀπεσταλμένος. Τίς οὖν ὁ ἀπεσταλμένος, καὶ ἀφορητὴ μέν, ἢ περὶ οὗ εἰρηται, Κύριος ἀπέστειλέ (40) με, καὶ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ; καὶ πάλιν· Οὐκ ἐρίσει, οὐδὲ κραυγάζει, οὐδὲ ἀκουστή γενήσεται ἡ φωνὴ αὐτοῦ ἐν ταῖς πλατείαις. Οἱ τοίνυν μὴ δεχόμενοι τὸν ἐξ οὐρανῶν ἀπεσταλμένον, ὑπερ-ορῶντες μὲν αὐτοῦ (41) τῆς πραότητος, ἐπισκώμενοι δὲ ἑαυτοῖς τὸν υἱὸν τοῦ Ῥομελλίου, τουτέστι λόγον ψευδοδοξίαν περιέχοντα, ἐπαγγελλόμενον δὲ κατὰ τὰς θείας ἀποδείκνυσθαι Γραφάς, καὶ τὸν Ῥασιν, ὅστις ἐρμηνεύεται μετέωρος, καὶ τὸν ἔξω τῆς κατὰ τὰς θείας Γραφάς πίστεως μετεωρίζοντα τὸν ἀκρατὴν, καὶ φουσῶντα, καὶ ἀπάγοντα τῆς κατὰ τὴν πίστιν θεμελιώσεως. Ἀρὰ γὰρ ὁ μετέωρος ἐρμηνεύεται. Τοὺς οὖν καταφρονητικῶς μὲν ἔχοντας πρὸς τὸν εὐσταθὲ λόγον, καὶ μὴ καταδεχομένους τὸ σταθερὸν

²⁵ Isa. xlviii. 16. ²⁶ Isa. xliii. 2; Matth. xii. 19.

(38) Colb. primus, συντελέσθαι τι. Reg. idem secundus, συντελέσεσθαι τι.

(39) Sic libri veteres. Editi, οὐκ ἐβούλετο.

(40) Editi, ἀπέσταλκε. At sex mss. ut in contextu.

(41) Editi, αὐτοῦ. At Reg. quartus, μὲν αὐτοῦ. Nec ita multo post idem codex, Γραφάς καὶ τόν. Alii quique mss. et editi, Γραφάς καὶ ὁ, male.

καὶ γαλήνην, καὶ εὐδοίαν, ἀλλὰ συμπλέκοντας τὰ ἀπὸ τῶν ἑξω τῆς πίστεως τοῖς ἀπὸ τῶν Γραφῶν παρακούμασι, τοῦτοις ἀπειλεῖ ὁ λόγος ἐπάξειν τὸ ὕδωρ τὸ πολὺ καὶ ἰσχυρὸν, τὸν βασιλεῖα Ἀσσυρίων· τοῦτο ἐστὶν, τὸν ἀρχοντα τοῦ αἰῶνος τούτου. Ὅτι γὰρ εἰς τὸν Ἀσσύριον λαμβάνει πολλάκις ἡ Γραφή τὸν ἀντικείμενον, δηλοῦται ἐν τοῖς ἑξῆς τῷ αὐτῷ τούτῳ προφήτῃ· Καὶ ἔσται γὰρ, φησὶν, ὅταν συντελέσῃ Κύριος πάντα ποιῶν ἐν τῷ ὄρει Σιών καὶ ἐν Ἱερουσαλὴμ, ἐπάξει ἐπὶ τὸν τοῦτον τὸν μέγαν τὸν ἀρχοντα τῶν Ἀσσυρίων, καὶ εἰς τὸ ὕψος τῆς δόξης τῶν ἐφ' ὁραλμῶν αὐτοῦ. *Elpe γάρ· Ἐν τῇ ἰσχύϊ ποιήσω* (42), καὶ ἐν τῇ σοφίᾳ τῆς συνθέσεως ἀφελῶ ὄρια ἐθνῶν, καὶ τὴν ἰσχύον αὐτῶν προνομήσω, καὶ σείσω πόλεις κατοικοῦμένας, καὶ τὴν οἰκουμένην ὅλην καταλήψομαι τῇ χειρὶ, ὡς νοσσιάν, καὶ ὡς καταλελειμμένα ὡὰ ἀρῶ· καὶ οὐκ ἔστιν (43) ὃς διαφύξεται με, ἢ ἀντείστη μοι.

210. Τοιοῦτον οὖν καὶ νῦν εἰκαλεῖται τὸν ἀρχοντα τῶν Ἀσσυρίων ὕδωρ (44) ὅτι πολλὰ, χειμάρρου τρόπον, βιαίως καὶ ῥαγδαίως παρασύροντος τοὺς προστυχάνοντας· οὐ οἱ καταξιώνοντες τοὺς πειρασμούς ἀδολοῶς διαθῆναι λέγουσι· *Χειμάρρον διήλθεν ἡ ψυχὴ ἡμῶν, τὸ ὕδωρ τὸ ἀνυπόστατον*. Καὶ τὸ Εὐαγγέλιον δὲ ἐπὶ τῆς παραβολῆς τοῦ αὐτοῦ τούτου ὕδατος μέμνηται, ἐν τῷ παραβαλεῖν τὸν ἀκούσαντα τοὺς λόγους, καὶ μὴ ποιοῦντα, ἀνθρώπῳ ἀνευ θεμελίου οἰκοδομήσαντι τὴν ἑαυτοῦ οἰκίαν· πλημύρας δὲ γενομένης, φησὶν, οὐκ ἀντέσχεν· ἀλλ' ἐπέσειν ἡ οἰκία, καὶ ἐγένετο τὸ πτώμα τῆς οἰκίας ἐκείνης μέγα. Τοῦτο δὲ τὸ ὕδωρ τὰ πολλὰ ἀναθήσεται, φησὶν, ἐπὶ πᾶσαν φάραγγα ὕμῶν. Αἱ δὲ φάραγγες κοιλότερές εἰσι τῆς γῆς. Πῶς οὖν οὐχὶ καταβαίνειν τὸ ὕδωρ, ἀλλὰ ἀναβαίνειν λέγεται; Ὅτι πᾶσα ἡ ἐν ἀνθρώποις κατὰ τὴν ἁμαρτίαν ταπεινωσις ὑψηλότερα ἐστὶ τῶν ἀρχιπηγῶν (45) καὶ τῶν οἰονεὶ ἀρχῶν τῆς πονηρίας. Ἐπειδὴν μέντοι παραδοθῶσι ταῖς ἀντικειμέναις δυνάμεσι, περιπατήσουσιν ἐπὶ πᾶν τεῖχος τῶν ἀποστατούντων· τοῦτέστιν, ἐπὶ πάντα τὰ θυρὰ δόγματα, καὶ ἐπὶ πάντα τὰ δοκοῦντα ἀσφαλίσματα αὐτῶν εἶναι. Διὰ δὲ τὴν ἀπὸ (46) τοῦ Σιλωὰμ ἀποστασίαν, καὶ τὴν πρὸς τοὺς ὀλεθρίους τῶν βασιλέων πρόσκλησιν, ἀπειλεῖ ὁ λόγος ἀφαιρεθῆτεσθαι ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας πάντα ἀνθρώπον δυνάμενον ἐπαίρειν τὴν κεφαλὴν, καὶ τὸν δυνατὸν συντελέσασθαι τι· τοῦτέστι, τὸν τε ἐν τῇ κατὰ τὸν νοῦν θεωρίᾳ ὑψηλόν, καὶ τὸν κατὰ τὴν πρακτικὴν ὁρετὴν δυνατῶς ἐπιτελοῦντα τὰ δόξαντα· ἀλλὰ καὶ καταστρατοπεδεῦσαι τοῦ πλάτους τῆς χώρας τῶν μὴ καταδεχομένων τὸν

A ducatur aqua multa et fortis, rex Assyriorum, hoc est, sæculi hujus princeps. Planum est enim et compertum ex sequentibus ejusdem prophetae verbis, adversarium sæpe per Assyrium a Scriptura intelligi. Ait enim : *Et erit, cum consummaverit Dominus omnia faciens in monte Sion et in Jerusalem, inducet super mentem magnam principem Assyriorum, et super altitudinem gloriæ oculorum ejus. Dixit enim : In fortitudine faciam, et in sapientia prudentie auferam terminos gentium, et fortitudinem earum devastabo. Et commovebo urbes habitatas, et universum orbem comprehendam manu, quasi nidum, et quasi ora derelicta tollam : et non est qui effugiat me, aut contradicat mihi* ³⁰.

B 210. Videtur igitur etiamnum talem dicere Assyriorum principem, ut sit aqua multa in modum torrentis, vi et impetu quosvis obvios secum arripientis : ejus tentationis qui digni sunt qui trans-eant illesi, dicunt : *Torrentem pertransiit anima nostra, aquam intolerabilem* ³¹. Quia et Evangelium in parabola hujus istius aquæ commemorat, ubi sermones audientem, sed non facientem, cum homine domum suam sine fundamento ædificante comparat : *Ingruente autem, inquit, inundatione, non restitit, sed cecidit domus, et facta est ruina domus illius magna* ^{32, 33}. Sed multa hæc aqua ascendet, inquit, super omnem vallem vestram. Valles autem concava sunt terræ. Quare igitur non descendere, sed ascendere aqua dicitur ? Quia omnis hominum objectio ex peccato orta, primis fontibus et veluti nequitie **537** scatebris sublimior est. Sed ubi traditi fuerint adversariis potestatibus, ambulabunt super omnem murum eorum qui defecerint, videlicet super omnia fortia dogmata et super omnia, quæ videbantur eorum esse præsidia. Quoniam autem defecerunt a Siloam, et voluntas eorum in pestilentissimos reges fuit propensior, nominatur Scriptura ablatum iri a Judæa hominem omnem, qui caput attollere, et aliquid perficere queat, hoc est, tum eum qui mentis contemplatione sublimis sit ; tum eum, qui virtute efficitur statuta fortiter exsequatur ; tum eum, qui in latitudine regionis populorum castrametari possit, eorum, qui Siloam non admittunt. Nam, quia latam spatiosamque viam amplexi sunt, digni efficiuntur, qui castra sint adversæ po-

³⁰ Isa. x, 12-14. ³¹ Psal. cxxiii, 5. ^{32, 33} Luc. vi, 49.

(42) Editi, ἐν τῇ ἰσχύϊ μου ποιήσω. Abest μου a nostris sex codicibus. Uterque Colb., ἐν τῇ ἰσχύϊ ποιήσω ὄρη, *In fortitudine faciam mones*.

(43) Nostri sex mss., καὶ οὐκ ἔστιν. Editi, καὶ οὐκ ἔσται.

(44) Nostra editio, ὡς ὕδωρ. Vocula ὡς in mss. non invenitur. Subinde editi, ῥαγδαίως παρασύροντα. At sex mss., παρασύροντος.

(45) Veteres tres libri, τῶν γηγῆνων, *Sublimior est rebus terrenis*. Alius codex, τῶν ἀρχηγῶν, *principibus*. Hoc videtur scriptor dicere, statum hominis, qui in peccatum lapsus sit, abjectum qui-

dem esse, sed ita tamen, ut quodam modo sublimis sit, si videlicet comparetur cum statu demonum, qui totius nequitie principes sunt et architecti.

(46) Editi, ὑπό. At sex mss., ἀπὸ. Statim editi et quinque mss., βασιλέων πρόσκλησιν, nec aliter legerat interpretes, cum sic verierit : *Et accersiverint pestilentes et perniciosos reges*. Sed cum hæc lectio cum syntaxi componi non possit (scripsi-set enim auctor, καὶ τὴν τῶν ὀλεθρίων βασιλέων πρόσκλησιν), eam ob causam ex Colb. secundo pro πρόσκλησιν edendum curavimus, πρόσκλησιν.

testatis, non quod vi ulla coacti sint; sed quod sibi ipsi partem deteriorem delegerint. Quoniam enim non probaverunt Deum habere in notitia: tradidit illos Deus in reprobum sensum, ut faciant ea quæ non conveniunt²⁴.

211. VERS. 9. *Nobiscum Deus. Cognoscite, gentes, et vincimini: audite usque ad extremum terræ. Illud, Nobiscum Deus, refertur utique ad Servatorem. Sic enim in superioribus vocabatur is, qui natus e Virgine est, Emmanuel scilicet, juxta Hebraicæ linguæ proprietatem: quod si interpreteris, sonat, Nobiscum Deus²⁵. Cognoscite, gentes, et vincimini. Crediderim hanc vocem referri ob gaudium eorum, qui cognito Christi adventu crucis virtutem gentibus metuendam esse didicerunt. Eam ob causam, Cognoscite, inquit, gentes, et vincimini, ut pulchra illa et vobis conducibili victoria victi, ad Christi obedientiam captivi deducamini, atque a lege peccati per Christi servitutem liberemini. Quomodo igitur vincunt gentes? Si agnoverint Deum. Adveniente enim luce, tenebræ vincuntur, vinciturque morbus sanitatis accessu. Itaque agnoveritis, gentes, veritatem duntaxat, et illico victoria vobis salutari vincimini. Audite usque ad extremum terræ. Quosnam audietis? Eos qui vobis annuntiant Evangelium. In omnem enim, inquit, terram exiit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum²⁶. Fortes, vincimini; corporeas vires exuite, assumite carnis infirmitatem, ut virtus Dei in infirmitate perficiatur²⁷. Nam, si iterum prævalueritis, iterum* **538** *vincimini. Si quando in te insurrexerit carnis petulantia, eam in servitutem redigere, debellare, ac spiritui subjicere studeas. VERS. 10. Et quodcumque consilium inieris, dissipabit Dominus: et verbum quod loquimini non manebit in vobis, quia nobiscum Deus. Nam perdet sapientiam sapientium, et prudentiam prudentium reprobabit²⁸. Humanum igitur consilium ille magni consilii angelus²⁹ irritum facit, atque hominum sermonem Deus Verbum dissipat. Quorum nihil, inquit, manebit in vobis: quia nobiscum Deus. Utile autem fuerit gentibus tempore persecutionis, confidenter dicere illud: Nam si iterum prævalueritis, iterum vincimini. Qui enim sæpe oppugnarunt Christi Ecclesiam, non raro succubuerunt. Quemadmodum enim flamma accessione materiæ comburendæ magis ac magis attollitur: ita ii qui Ecclesiam evertere conati sunt, semper eam per persecutiones ad majorem gloriam atque potestatem provexerunt.*

212. VERS. 11-14. *Sic dicit Dominus: Forti manui non obsequuntur, itineri viæ populi hujus, di-*

²⁴ Rom. 1, 28. ²⁵ Matt. 1, 23. ²⁶ Psal. xviii, 5. ²⁷ I Cor. xii, 9. ²⁸ Isa. xxix, 14; I Cor. 1, 19.

(47) Antiqui sex libri, γένησεθε. Editi, γένηθε.
(48) Editi et Reg. primus, μεθ' ὑμῶν. Alii mss., μεθ' ἡμῶν.

Σιλωάμ. Διὰ γὰρ τὸ ἐπιδεδωκέναι ἑαυτοὺς τῇ πλατείᾳ ὁδοῦ καὶ εὐρυχωρίᾳ, ἄξιοι γίνονται τοῦ στρατοπέδου εἶναι τῆς ἀντικειμένης δυνάμεως, οὐχὶ πρὸς ἀνάγκην καταδικαζόμενοι, ἀλλ' ἑαυτοὺς ἐλόμενοι τὴν μερίδα τὴν χειρόνα. Καθόσον γὰρ οὐκ ἐδοκίμασαν τὸν Θεὸν ἔχειν ἐν ἐπιγνώσει, παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς εἰς ἀδόκιμον τοῦν, ποιεῖν τὰ μὴ καθήκοντα.

211. Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός. Γρῶτε, ἔθνη, καὶ ἡττάσθε· ἐπακούσατε ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς. Ἀναφέρεται τοῖνυν ἐπὶ τὸν Σωτῆρα τὸ, Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός. Οὕτω γὰρ ὀνομάζετο ἐν τοῖς κατόπιν ὁ ἐκ τῆς Παρθένου γεννώμενος, τῇ Ἑβραϊδὶ διαλέκτῳ, Ἑμμανουήλ, ὅ ἐστι μεθερμηνεύμενος, Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός. Γρῶτε, ἔθνη, καὶ ἡττάσθε. Ἐκ περιχαρείας δοκεῖ μοι ἡ φωνὴ ἀναφέρεσθαι τῶν ἐπεγνωκότων μὲν τὴν Χριστοῦ παρουσίαν, κατανενοηκότων δὲ τὴν δύναμιν τοῦ σταυροῦ φοβερὰν οὖσαν τοῖς ἔθνεσιν. Διὰ τοῦτο, Γρῶτε, φησὶν, ἔθνη, καὶ ἡττάσθε, ἵνα ἡττηθέντες, τὴν καλὴν ἤτταν καὶ συμφέρουσαν ὑμῖν, αἰχμαλωτισθῆτε εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ, καὶ διὰ τῆς εἰς τὸν Χριστὸν δουλείας, ἐλευθεροὶ γένησθε (47) τοῦ νόμου τῆς ἁμαρτίας. Πῶς οὖν ἡττάται τὰ ἔθνη; Ἐν ἐπιγνώ τὸν Θεόν. Ἥττάται γὰρ σκότος τῇ τοῦ φωτὸς παρουσίᾳ· καὶ νικάται νόσος τῇ τῆς υἱολογίας ἐπιδημίᾳ. Μόνον οὖν γινώτε τὴν ἀλήθειαν, τὰ ἔθνη, καὶ εὐθὺς ἡττηθήσεσθε τὴν σωτήριον ὑμῖν ἤτταν. Ἐπακούσατε ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς. Τίνων ἐπακούσατε; Τῶν καταγγελλόντων ὑμῖν τὸ Εὐαγγέλιον. Εἰς πᾶσαν γὰρ, φησὶ, τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐτῶν, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ρήματα αὐτῶν. Ἰσχυρότερος, ἡττάσθε, ἀπόθεσθε τὴν ἰσχὺν τοῦ σώματος, ἀναλάβετε τὴν ἀσθενείαν τῆς σαρκὸς, ἵνα ἡ δύναμις τοῦ Θεοῦ ἐν ἀσθενείᾳ τελειωθῇ. Ἐὰν γὰρ πάλιν ἰσχύσητε, πάλιν ἡττηθήσεσθε. Ἐὰν σοὶ ποτε ἐπαναστῇ τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς, σπουδάσον αὐτὸ δουλαγωγεῖσαι, καὶ καταπαλάτσει, καὶ ὑποτάξαι τῷ πνεύματι. Καὶ ἢν ἂν βουλευθήσθε βουλὴν, διασκεδάσει Κύριος· καὶ λόγον δὲν ἂν λαλήσητε, οὐ μὴ ἐμμελήνῃ ἐν ὑμῖν, ὅτι μεθ' ἡμῶν (48) ὁ Θεός. Διότι ἀπολεῖ τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν, καὶ τὴν σύνεσιν τῶν συνετῶν ἀθετήσκει. Βουλὴν οὖν ἀνθρωπίνην καταργεῖ ὁ τῆς μεγάλης βουλῆς ἄγγελος, καὶ λόγον ἀνθρώπινον ἀθετεῖ ὁ Θεὸς Λόγος. Ὡν οὐδὲν ὑμῖν, φησὶν, οὐ μὴ ἐμμελήνῃ· διότι μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός. Χρήσιμον δὲ ἐν καιρῷ διωγμοῦ θαρρύνοντας λέγειν τοῖς ἔθνεσι τὸ, Ἐὰν γὰρ πάλιν ἰσχύσητε, πάλιν ἡττηθήσεσθε. Πολλὰκις γὰρ ἐπαναστάntες τῇ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίᾳ, πολλὰκις κατέπεσον. Ὅσπερ γὰρ οἱ τῇ προσθήκῃ τῆς ὕλης τῆς καιομένης ἐπὶ τὸ μείζον αἴροντες τὴν φλόγα, οὕτως αἱ οἱ καθελεῖν τὴν Ἐκκλησίαν σπουδάσαντες (49), διὰ τῶν διωγμῶν αὐτὴν εἰς μείζονα δόξης προήγαγον καὶ δυνάμεως.

212. Οὕτω λέγει Κύριος· Τῇ ἰσχυρᾷ χειρὶ ἀπειθούσι, τῇ πορείᾳ τῆς ὁδοῦ τοῦ λαοῦ τούτου, λέ-

(49) Uterque Colb., σπουδάζοντες. Paud longe sex mss., εἰς μείζονα. Editi, μείζον.

γοτες· μήποτε (50) εἴπατε σκληρόν· πᾶν γὰρ ὁ δὲ ἐὰν εἴπῃ ὁ λαὸς οὗτος, σκληρόν ἐστι. Τὸν δὲ φόβον αὐτοῦ οὐ μὴ φοβηθῆτε, οὐδὲ μὴ παραχθῆτε. Κύριον αὐτὸν ἀγιάσατε, καὶ αὐτὸς ἐστὶν σου φόβος· κἄν (51) ἐπ' αὐτῷ πεποιθὼς ᾖς, ἐστὶν σοι εἰς ἀγίασμα· καὶ οὐχ ὡς λίθου προσκόμματα συναντήσεσθε, οὐδὲ ὡς πέτρας πτώματι. Μετὰ τὸ εὐαγγελισθῆναι τὸν λόγον περὶ τῆς τοῦ Ἐμμανουὴλ παρουσίας, καὶ οἰοεὶ ἐπὶ τῇ νίκῃ τῇ κατὰ τῶν ἐθνῶν ἐκείνην τὴν φωνὴν ἀφεθῆναι, τὸ, Γρῶτε, ἔθνη, καὶ ἡττάσθε, μεθ' ἡμῶν (52) ὁ Θεός· τοῦτο ἐπάγει ὁ λόγος, κατακρίνων τὰ ἔθνη, ὅτι Ἀπειθούσι τῇ ἰσχυρᾷ χειρὶ. Χεὶρ δὲ ἰσχυρὰ, ἡ δύναμις ἡ τῶν ὄντων δημιουργικῇ, ἀφ' ἧς συνέστη πᾶσα ἡ κτίσις τῶν ὁρωμένων, καὶ τῶν ὑπὲρ τὰ ὁρώμενα. Δύο γάρ εἰσι τρόποι δι' ὧν εἰς ἐπίγνωσιν Θεοῦ καὶ ἐπιμέλειαν αὐτῶν ἀναχθῆναι (53) δυνάμεθα· ἡ ἐκ τῶν φυσικῶν ἐννοιῶν διὰ τῶν ὁρωμένων πρὸς τὸν Ποιητὴν ἀναβαίνοντες, ἡ ἐκ τῆς διὰ τοῦ νόμου ἡμῖν δεδομένης (54) διδασκαλίας. Οὗτοι δὲ φαίνονται καὶ τῇ ἰσχυρᾷ χειρὶ ἀπειθοῦντες, τούτεστιν ἐκ τῶν καταιγμάτων μὴ ἐναγόμενοι πρὸς τὴν τοῦ ποιήσαντος κατανόησιν, καὶ τῇ πορείᾳ, τούτεστι τῇ ὁδῷ. Ὅδὸς δὲ ἦτοί ὁ Κύριος ὁ εἰπών· Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδός. Ὁ αὐτὸς δὲ καὶ χεὶρ Θεοῦ, καὶ δεξιὰ· Ἡ δεξιὰ γὰρ σου, φησί, Κύριε, δεδοξασται ἐν ἰσχυρί· καὶ, Ἐγὼ τῇ χειρὶ μου ἐστερέωσα τὸν οὐρανόν. Οὐκὼν κατηγοροῦνται οἱ μὴ πιστεύοντες εἰς (55) τὸν Κύριον. Ἡ πορείαν λέγει νῦν τὴν ὁδὸν τοῦ βίου τούτου τὴν κατὰ τὸν νόμον ἡμῖν διατεταγμένην. Ὅτι γὰρ ὁδὸς ἡ διδασκαλία λέγεται, πολλὰ γὰρ ἐστὶ γινώριμον, τοῦ Κυρίου τυφλοὺς ὁδηγοὺς τοὺς διδασκάλους τοῦ νόμου προσαγορεύοντος. Καὶ, Ἐν τῇ ὁδῷ τῶν μαρτυριῶν σου ἐτέρφθη· καὶ, Ἐν τῇ ὁδῷ σου ζήσονται (56)· καὶ, Μακάριοι οἱ ἄμωμοι ἐν ὁδῷ. Καὶ ἀπαξιαπλῶς πλήρης ἐστὶν ἡ Γραφή, ὁλοιορπῶν τινὰ τὴν διὰ τοῦ νόμου προκοπὴν ἐπὶ τὴν τελείωσιν τῆς ψυχῆς ὀνομάζουσα. Καὶ τὴν αἰτίαν ἐπήγαγε τῆς ἀπειθείας. Οὐ δέχονται, φησί, τὰ προστάγματα τῆς ὁδοῦ, οἷς κέχρηται ὁ λόγος· ἀλλ' ἀπειθοῦσιν αὐτοῖς, τὸ σκληρὸν τῶν διατεταγμένων μὴ φέροντες.

213. Ὡς καὶ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ οἱ Ἰουδαῖοι, μὴ ἀνασχόμενοι τῶν τοῦ Κυρίου διδαγμάτων, ἔλεγον· Σκληρὸς ἐστὶν ὁ λόγος οὗτος· τίς δύναται αὐτοῦ ἀκοῦειν; Σκληρὸν τῷ πόρῳ τὸ σωφρονεῖν· σκληρὸν τῷ μεθύσει τὸ ἐγκρατεῦσθαι· σκληρὸν τῷ λοιδῶρι τὸ εὐλογεῖν· καὶ ὅπως παντὶ τραχήλῳ ἐλευθεριάζειν ἐπιθυμοῦντι σκληρὸς ὁ ζυγὸς τοῦ νόμου φαίνεται. Διὰ τοῦτο πολλοὶ, οἱ ἐπὶ τὴν ἀπόλειαν φερόμενοι, διὰ τὸ λείον καὶ πλατὺ τῆς ὁδοῦ· ὀλίγοι δὲ, οἱ ἐπὶ τὴν βασιλείαν, τὸ τραχὺ καὶ ἐπίπονον τοῦ κατ' ἀρε-

A centes: Nequando dicatis durum. Quidquid enim loquitur populus iste, durum est. Timorem autem ejus ne timueritis, neque conturbemini. Dominum ipsum sanctificate, et ipse erit timor tuus; et si in ipso confidas, erit tibi in sanctificationem: neque quasi ad lapidis offensionem acceditis, neque quasi ad petrae ruinam. Postquam prædicatum est verbum de Emmanuelis adventu, et quodam modo ob reportatam a gentibus victoriam emissam est vox illa, Cognoscite, gentes, et vincimini, nobiscum Deus; Scriptura gentes condemnans, subdit illud: Non obsequuntur manui forti, Manus autem fortis virtus est quarumcunque rerum creatrix, per quam omnis creatura visibilis, et ea quæ visibilia transcendunt, constitere. Sunt enim modi duo, quibus possimus adduci ut cognoscamus Deum, suscipiamusque curam nostri ipsorum: si aut cogitationibus naturalibus per visibilia ascendamus ad Conditorum, aut per legis nobis traditæ doctrinam. Illi autem videntur etiam forti manui non obsequi, hoc est, per creaturas ad Conditoris notitiam non deduci⁴⁰; neque itineri obsequuntur, hoc est, viæ. Hæc autem viæ est utique Dominus ipse, qui dixit: Ego sum viæ⁴¹. Quin et ipse est Dei manus et dextera. Ait enim: Dextera tua, Domine, glorificata est in fortitudine⁴². Et, Ego manu mea firmavi cælum⁴³. Qui itaque in Dominum non credunt, increpantur. Vel nunc iter appellat hujus vitæ viam ex lege nobis præscriptam. Viam enim doctrinam vocari, ex multis locis notum est ac perspectum, cum Dominus legis doctores vocet cæcos viæ duces⁴⁴. Et, In viâ testimoniorum tuorum delectatus sum⁴⁵; et, In viâ tua vivam⁴⁶; et, Beati immaculati in viâ⁴⁷. Atque uno verbo, Scriptura testimoniis ejusmodi plena est, in quibus eum progressum quo per legem ad animæ perfectionem contendimus, iter quoddam appellat. Quin etiam subjungit contumaciæ causam. Non recipiant, inquit, viæ præcepta, quibus usa Scriptura est, imo eis refragantur, cum asperitatem non perferant mandatorum.

213. Hunc ad modum etiam in Evangelio Judæi doctrinam Domini non ferentes, dicebant: Durus est hic sermo; quis potest eum audire⁴⁸? Durum est impudico continentem esse; dura est ebrioso temperantia; durum est maledico benedicere; et in universum omni collo libertatis cupido jugum legis durum videtur. Quapropter multi pereunt ob lenitatem viæ et latitudinem: pauci vero ad regnum perveniunt, quippe qui acerbiter laboremque ejus vitæ quæ ex 539 præscripto virtutis instituitur,

⁴⁰ Rom. i, 20. ⁴¹ Joan. xiv, 6. ⁴² Exod. xv, 6. ⁴³ Isa. xlviii, 13. ⁴⁴ Matth. xv, 14. ⁴⁵ Psal. cxviii, 14. ⁴⁶ Psal. i, 37. ⁴⁷ Psal. i, 1. ⁴⁸ Joan. vi, 61.

(50) Uterque Combef. λέγοντος μήποτε.

(51) Editi, καὶ ἐάν. At sex mss., καὶ. Statim sex mss., εἰς ἀγίασμα. Editi, εἰς ἀγιασμόν.

(52) Colb. primus, ἡττάσθε, ὅτι μεθ' ἡμῶν, Vincimini, quod nobiscum sit Deus.

(55) Ita mss. omnes. Editi, ἀναχθῆναι.

(54) Veteres aliquot libri, διδομένης. Aliquanto

post sex mss., μὴ ἐναγόμενοι. Editi, μὴ ἀναγόμενοι.

(55) Nostri sex mss., εἰς. Editi, ἐπὶ.

(56) Editi et quinque mss., ζήσομαι, In viâ tua vivam; nec aliter editum invenitur apud Procopium. At in Reg. tertio et apud LXX legitur, ζήσόν με, Vivifica me.

haudquaquam ferant. Malitia siquidem inescat voluptatis lenitate: virtus vero austeritate disciplinae et labore vitae: eorum qui in ea se exercent, exasperat. *Propter verba laborum tuorum ego custodivi vias duras* ⁴⁹. Tradita nobis ad nostras animas perficiendas praecepta, vias duras appellat. Quid asperius quam, ut quis recepta in maxilla plaga, obvertat percussori et alteram ⁵⁰? Quam ut spoliatus nihil repelat ⁵¹? quam ut ad tribunal tractus, in nica etiam se exuat ⁵²? quam ut benedicat maledictis vexatus ⁵³? quid durius quam verbis contumeliosis appetitum obsecrare, neminem odisse, precari pro persequentibus ⁵⁴? Sed durum illud vivendi genus suavem Abraham patris nostri sinum pro requie nobis apparat. *Beati enim qui lugent, quoniam ipsi consolationem accipient, Beati qui esuriunt et sitiunt iustitiam, quoniam ipsi saturabuntur* ⁵⁵. Et omnis fere vite hujus afflictio aeterna bona conciliat. Quapropter *Euntes ibant et flebant, mittentes semina sua* ⁵⁶. Molestiae siquidem quae nunc ob Dei legem accidunt, semen erunt futurorum bonorum. *Venientes autem venient cum exsultatione, portantes manipulos suos* ⁵⁷. Itaque non obsequuntur gentes itineri populi, dicentes: *Nequando dicatis durum. Quidquid enim loquitur populus, durum est.* Interroga igitur eos, qui idolis assident, quamobrem non accedant ad praedicationis doctrinam. Certe qui inter ipsos magis sunt ingenui ac sinceri, fatentur se illius austeritatem ferre non posse.

214. Deinde subiungit: *Timorem autem ejus ne timueritis.* Hic autem locus bisariam intelligitur. Etenim dicit gentibus, Hunc timorem nequaquam time, quem nunc inscienter metuunt, eo quod se in praestantiori vitae instituto nequaquam exerceant, quasi diceret, Continentiam ne formides: ne metuas fortitudinem: ne pietatem timeas: ne ab ulla perterrearis virtute. Sunt enim cicures virtutes, accessu faciles, suppeditant bona, vitam largiuntur. Aut sermone converso, ad populum ita convertitur: Illi de vobis talia suspicati sunt, vobiscum in legis itinere recusantes conjungi. Vos autem insidias vobis a gentibus paratas ne timueritis: imo Domino in animo versantes, significate ipsum, *Et ipse erit vultus timor.* Hoc maxime ad perfectionem facit, scite

A τὴν βίον μὴ (57) φέροντες. Ἡ μὲν γὰρ κακία δαλεάζει τὴν λείψαν τῆς ἡδονῆς· ἡ δὲ ἀρετὴ σκληραγωγίαις καὶ πόνοις ἐκτραχύνει τὸν βίον τῶν ἀσκουμένων. Διὰ τοῦς λόγους τῶν χειλέων σου ἐγὼ ἐφύλαξα ὁδοὺς σκληρὰς. Σκληρὰς (58) ὁδοὺς λέγει τὰς ἐπὶ τὸν καταρτισμὸν τῶν ψυχῶν ἡμῶν δεδομένας ἡμῖν ἐντολάς. Τί σκληρότερον τοῦ, λαβόντα πληγὴν κατὰ σιαγόνο, στρέφαι αὐτὴν καὶ τὴν ἄλλην; τοῦ, ἀποστερούμενον, μὴ ἀπατεῖν; τοῦ, ἐλκόμενον εἰς δικαστήριον ἐπαποδύεσθαι (59) καὶ τὸν χιτῶνα; λοιδορούμενον εὐλογεῖν; βλασφημούμενον παρακαλεῖν; μηδὲνα μισεῖν; ὑπὲρ τῶν διωκόντων προσεύχεσθαι; Ἀλλὰ ταῦτα τὰ σκληρὰ τὸν ἀπαλὸν ἡμῖν κόλπον τοῦ πατρὸς ἡμῶν Ἀβραὰμ εἰς ἀνάπαυσιν εὐτρεπίζει. Μακάριοι γὰρ οἱ πενθοῦντες, ὅτι αὐτοὶ παρακληθήσονται. B Μακάριοι οἱ πενθῶντες καὶ διψῶντες τὴν δικαιοσύνην, ὅτι αὐτοὶ χορτασθήσονται. Καὶ σχεδὸν πᾶσα ἡ ἐνταῦθα κακοπάθεια πρόξενός ἐστι τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν. Διὰ τοῦτο Πορευόμενοι ἐπορεύοντο, καὶ ἐκλαίον, βάλλοντες (60) τὰ σπέρματα αὐτῶν. Σπέρμα γὰρ ἔσται τῶν μελλόντων ἀγαθῶν αἱ νῦν διὰ τὸν τοῦ Θεοῦ νόμον ἐγγιγνόμεναι θλίψεις. Ἐρχόμενοι δὲ ἡξουσιν ἐν ἀγαλλίσει, αἰρόντες τὰ δράγματα αὐτῶν. Ἀπειθουσιν οὖν τὰ ἐθνη τῇ πορείᾳ τοῦ λαοῦ, λέγοντες· Μήποτε εἴπητε (61) σκληρόν. Ἡμῶν γὰρ ὁ ἐὰν εἴπῃ ὁ λαὸς οὗτος, σκληρόν ἐστιν. Ἐξέτασον οὖν τοὺς τοῖς εἰδώλοις προσκαθεζομένους, τίνος ἕνεκεν οὐ προσέρχονται τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ κηρύγματος. Ὁμολογοῦσι γὰρ αὐτῶν οἱ εὐγνωμονέστεροι, ὅτι τὸ αὐστηρὸν (62) οὐχ ὑποφέρουσιν. C

214. Εἶτα ἐπάγει· Τὸν δὲ φόβον αὐτοῦ μὴ φοβηθῆτε. Τοῦτο δὲ διχῶς νοεῖται. Καὶ γὰρ τοῖς ἔθνεσι λέγει, Μὴ φοβεῖσθε (63) τὸν φόβον, ὃν νῦν ἀπαυδαῖως φοβούνται, μὴ ἐπιδιδόντες ἑαυτοὺς τῇ ἀσκήσει τῶν βελτιῶν· ὥσαντι Ελεγε· Μὴ φοβοῦ τὴν σωφροσύνην· Μὴ φοβοῦ τὴν ἀνδρίαν· μὴ φοβοῦ τὴν εὐσέθειαν (64)· μηδεμίαν τῶν ἀρετῶν φοβηθῆς. Ἡμεροὶ εἰσιν, εὐπρόσιτοι, ἀγαθῶν παρεκτιχαί, ζωῆς πρόξενοι. Ἡ μεταστρέψας τὸν λόγον, πρὸς τὸν λαὸν ἀποτείνεται· ὅτι ἐκεῖνοι μὲν ταῦτα περὶ ὧν ὑπελήφασιν, τὴν πρὸς ὑμᾶς ἑνωσιν διὰ τῆς τοῦ νόμου πορείας μὴ καταδεχόμενοι. Ὑμεῖς δὲ μὴ φοβηθῆτε τὰς καθ' ὧν ἐπιβουλὰς τῶν ἐθνῶν, ἀλλὰ νοήσαντες τὸν Κύριον, ἀγιάσατε αὐτὸν, καὶ αὐτὸς ἔσται σου φόβος. Μέγιστον εἰς τελείωσιν, παιδευμένως

⁴⁹ Psal. xvi, 4. ⁵⁰ Matth. v, 39. ⁵¹ Luc. vi, 30. ⁵² ibid. 5, 6. ⁵³ Psal. cxxv, 6. ⁵⁴ ibid.

⁵⁵ Matth. v, 40. ⁵⁶ Luc. vi, 28. ⁵⁷ Matth. v, 44.

(57) Antiqui quatuor libri, βίου μὴ. Abest μὴ ab D editis et ab aliis duobus codicibus.

(58) In quibusdam mss. legitur, Ἐκκληρὰς δέ.

(59) Veteres aliquot libri, ἐπαποδύεσθαι.

(60) Uterque Colb., αἰρόντες, tollentes semina. Haud procul sex mss., αἰ..... ἐγγιγνόμεναι θλίψεις. Editi, ἡ..... ἐγγιγμένη θλίψις.

(61) Ita sex mss. At editi, εἴπωσι. Nec ita multo post Reg. tertius, ἐξέτασον οὖν τοὺς. Alii quidam mss., ἐξέτασον οὖν τοὺς. Editi, ἐξέτασον οὖν νῦν τοὺς.

(62) Editi, τὸ αὐστηρὸν τοῦ κηρύγματος. Sed illud, τοῦ κηρύγματος, a nostris sex mss. abest; nec exprimi necesse fuit, cum orationis series subaudiendum esse aperte ostendat. Haud longe quatuor

mss., φόβον αὐτῶν οὐ μὴ. Reg. primus, φόβον αὐτοῦ οὐ μὴ. Editi, φόβον αὐτοῦ μὴ.

(63) Editi et duo mss., φοβεῖσθαι. Alii quatuor, μὴ φοβεῖσθε. Mox editi, τοῦτον τὸν φόβον. Vox, τοῦτον, in mss. non invenitur.

(64) Uterque Colb. et Reg. secundus, τὴν εὐγένειαν, ne timeas nobilitatem, inepte. Aliquanto post sex mss., ἀγαθῶν παρεκτιχαί. Editi vero, παρεκτιχοί. Verbum ἀποτεινέσθαι, quod mox sequitur, fere quidem sumitur pro eo quod est, invehī in aliquem: sed hic videtur simpliciter usurpari pro eo quod est et alloqui, convertere sermonem ad aliquem, cum ea quae hoc loco leguntur, potius verba sint alloquentis, quam obijurgantis.

φοβεῖσθαι, καὶ μὴ πάντα καταπτήσσειν, μηδὲ φοβεῖσθαι εἶναι, τὰ ἀδεᾶ δεδοικότες (65). Καταγινώσκει γὰρ τῶν τοιούτων ὁ ψαλμὸς, λέγων· Ἐκεῖ φοβηθήσονται φόβῳ, οὐ οὐκ ἦν φόβος. Κύριον οὖν ἁγίασον, καὶ αὐτὸς ἔσται σου φόβος. Ἐκείνου τὴν παρουσίαν ἐκδέχου, ἐκείνου φόβου τὸ χριτήριον. Φοβερός ὁ ἀποδιδούς ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ· φοβερός ὁ ἐν φωνῇ σάλπιγγος μετὰ (66) ἁγίων ἀγγέλων ἐπιδημεῖν μέλλων ἐξ οὐρανῶν· φοβερός οὐ ἡ ἀπόφασις κόλασις αἰωνία. Ἐὰν οὖν ἡς πεποιθὼς ἐπὶ Κύριον, οὐ συναντήσεις (67) αὐτῷ ὡς λίθου προσκόμματα, οὐδὲ ὡς πέτρας πτώματα. Σαπῶς ὁ λόγος εἰς τὴν πρὸς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν προσκαλεῖται πίστιν. Περὶ τοῦτου γὰρ εἴρηται, ὅτι Ἰδοὺ τίθημι ἐν Σιών λίθον προσκόμματος, καὶ πέτραν σκανδάλου. Οἱ τυφλοὶ, καὶ μὴ δυνάμενοι τὰ ἐν ποσὶ καθορᾶν, προσπατοῦσι τοῖς λίθοις, καὶ οἱ μὴ ἡσαλισμένοι τὰς βάσεις, περιόλισθαίνουσι ταῖς πέτραις. Ὁ τοίνυν μηδεμίαν ἐπιμέλειαν τοῦ διορατικοῦ τῆς ψυχῆς ποιησάμενος, μηδὲ διὰ τῆς διδασκαλίας τῶν Γραφῶν γνωρίσας τὴν τοῦ Κυρίου παρουσίαν, περιπταεῖ τῷ κηρύγματι τοῦ Εὐαγγελίου· καὶ ὁ κατὰ τὴν πίστιν εὐπερίτρεπτος σκανδαλίζεται ἐν τῇ πέτρᾳ, ἥτις ἐστὶν ὁ Χριστός. Σὺ δὲ, φησὶν, ὁ λαὸς, ἐὰν ἡς πεποιθὼς, καὶ τελείᾳ τῇ πίστει ἐρρηγισμένος ἐπὶ τὸν Κύριον· οὐχ ὡς λίθου προσκόμματα τῷ περὶ αὐτοῦ λόγῳ συναντήσῃ, οὐδὲ περισφαλῆσῃ αὐτῷ, ὡς πέτρας πτώματα. Τάχα δὲ πρόσκομμά ἐστιν Ἑλλῆσι, τοῖς τὴν σοφίαν ζητοῦσιν, ἡ μωρία τοῦ κηρύγματος· καὶ πέτρα ἐστὶ σκανδάλου τοῖς Ἰουδαίοις, τοῖς τὰ σημεῖα αἰτοῦσι. Διὰ τοῦτο ἔλεγεν ὁ Παῦλος τὸ κήρυγμα εἶναι Ἰουδαίοις μὲν σκάνδαλον, ἔθνεσι δὲ μωρίαν. Τοῖς δὲ πεπειθόσιν ἐπὶ τὸν Κύριον, καὶ μὴ ἀποδείξει λογικαῖς ὑποβάλλουσι τοῦ κηρύγματος τὴν ἀπλότητα, μήτε διὰ σημείων ἐκπειράζουσι τὴν ἀλήθειαν, Χριστός ἐστι Θεοῦ δύναμις, καὶ Θεοῦ σοφία.

215. Τότε φανεροὶ ἔσονται οἱ σφραγίζμενοι τὸν νόμον, τοῦ μὴ μαθεῖν (68). Καὶ ἐρεῖ· Μενῶ τὸν Θεὸν τὸν ἀποστρέψαντα τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ οἴκου· Ταχὺς, καὶ πεποιθὼς ἔσομαι ἐπ' αὐτῷ. Ἐπὶ (69) τῆς ἀκολουθίας τῶν προαγόντων ὁ λόγος ἡρτηται. Ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ λήψεται, καὶ τέξεται υἱόν, καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ, ὃ ἐστι μεθερμηνεύμενον, Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός. Καὶ πάλιν ὑποβάς λέγει· Μεθ'

ac perite formidare, neque omnia metuere, neque ad omnem strepitum consternari, non timenda timentes. Tales enim damnat psalmus his verbis, *Illic trepidabunt timore ubi non erat timor*⁸⁵. Dominum igitur sanctifica, *Et ipse erit timor tuus*. Prestolare illius adventum, illius formida iudicium⁸⁶. Terribilis est qui unicuique reddet juxta opera ipsius⁸⁷; metuendus ille, qui in voce tube cum angelis sanctis e caelis venturus est⁸⁸; tremendus ille, cujus iudicium supplicium æternum est⁸⁹. Si igitur confidas in Domino, non ad eum quasi ad lapidis offensionem accedes, neque quasi ad petra ruinam. Sententia hæc perspicue adhortatur ad amplectendam fidem in Dominum nostrum Jesum. De eo enim dictum est: *Ecce pono in Sion lapidem offensionis, et petram scandalis*⁹⁰. Qui cæci sunt, et ea quæ ante pedes sunt posita, videre non possunt, offendunt ad lapides; et ii, quorum plantæ non sunt solidatæ, in petras incurrentes prolabuntur. Itaque qui animi vim videndi omnino neglexit, nec Domini agnovit adventum per Scripturarum scientiam, ad Evangelii prædicationem offendit; sed et qui in fide facile subverti potest, in petra, quæ est Christus⁹¹, scandalum patitur. Tu autem, inquit, popule, si habeas fiduciam, atque per fidem integram innitare in Domino; habito de eo sermoni non quasi lapidis offensionis occures; neque in ipsum veluti in petra ruinam impinges. Fortasse autem prædicationis stultitia gentibus sapientiam quærentibus est offendiculum; Judæis vero signa quærentibus petra est scandalum. Eam ob causam Paulus dicebat prædicationem Judæis quidem esse scandalum, gentibus vero stultitiam⁹². Sed qui confidunt in Domino, nec logicis demonstrationibus subjiciunt prædicationis simplicitatem, neque per signa capiunt veritatis experimentum, iis Christus est Dei virtus et Dei sapientia.

215. VERS. 16, 17. Tunc manifesti erunt qui obsignant legem, ne discant. Et dicit: *Expectabo Deum qui avertit faciem suam a domo Jacob, et confidam in eo*. Sermo ex serie eorum quæ præcessere dependet. *Ecce, virgo in utero concipiet, et pariet filium, et vocabunt nomen ejus Emmanuel, quod est interpretatum, Nobiscum Deus*⁹³. Et infra rursus ait: *Nobiscum Deus: cognoscite, gentes, et vincimini*. Deinde orationem ad eos convertit, qui legem ab Emma-

⁸⁵ Psal. xiii, 5. ⁸⁶ Matth. xvi, 27. ⁸⁷ Matth. xiv, 31. ⁸⁸ Matth. xxv, 46. ⁸⁹ Rom. ix, 33. ⁹⁰ I Cor. x, 4. ⁹¹ I Cor. i, 23. ⁹² Isa vii, 14; Matth. i, 23.

(65) Antiqui tres libri, ἀδεᾶ δεδοικότες. Nec ita multo post iidem illi tres mss., φοβηθήσονται φόβον. (66) Editi, μετὰ τῶν. At sex mss., μετὰ.

(67) Veteres quatuor libri, οὐ συναντήσης.

(68) Illa, Τότε φανεροὶ ἔσονται οἱ σφραγίζμενοι τὸν νόμον, τοῦ μὴ μαθεῖν, in editione Romana sic vertuntur: *Tunc manifesti erunt, qui signantur, ut non discant legem*. Nec aliter hæc verba, ut Nobil us monet, interpretatus est Hieronymus. Imo etiam, si ei habenda est fides, ostendunt Basilius et Cyrillus hunc Isaie locum ita verti oportere. Sed ea in re viro doctissimo assentiri non queo. Equidem vocem σφραγίζμενοι sumi posse vel active vel passive non negaverim, qui signantur, aut qui signant: sed, nisi

valde fallor, ita disponuntur prophetae verba, ut sensus patiendi omnino excludi videatur. Nam, ut significatio passiva admitti possit, qui signantur, ut non discant legem, Græca eo ordine legi deberent, Τότε φανεροὶ ἔσονται καὶ σφραγίζμενοι, τοῦ μὴ μαθεῖν τὸν νόμον. Arbitror igitur has duas voces, σφραγίζμενοι et νόμον, ut in Græco exemplari, ita in Latina interpretatione conjungendas esse, hoc modo: *Tunc manifesti erunt, qui obsignant legem, ut ne discant [eam]*.

(69) Editi, ἔσομαι ἐπ' αὐτοῦ. Ἐτι. At sex mss., ut in contextu. Mox iidem illi sex mss., καὶ καλέσουσι. Editi, καὶ καλέσεις.

nuele annuntiatam non excipiunt, imo laborem difficultatemque mandatorum illius declinant. Tunc, inquit, manifesti erunt, qui obsignant legem, ne discant. Sermone enim doctrinæ apud omnes disseminato, nonnulli corda sua emendanti ad recipienda documenta, et sunt veluti terra ferax et secunda, quippe qui amplectantur sermonem, et radicibus altius actis, eum a spinis suffocari non sinant, neque ipsum incustoditum habeant, adeo ut facile queat a diabolo diripi, sed tricesimum et sexagesimum, et centesimum fructum ferant⁶⁶: contra, sunt qui prorsus animum suum occludunt, ut ne excipiant sermonem, imo quasi colligant se atque obsignant, ne veritatis sermo ingrediatur. Hi autem dicuntur obsignari, qui in seipsis formam adversarii ac speciem exprimentes, in seipsis nolunt Christum formari⁶⁷, quique imagine cælestis vitata, in sola terreni imagine oblectantur⁶⁸. Est autem lex obsignata obscuritate, et propterea quod a quibuslibet facile 541 non potest capi: quippe quia necessario studium legis exercitatioque requiritur. Quisquis igitur animum suum non adjungit ad meditationem, nec ignorantia vinculum solvere cupit, is legem obsignare dicitur: qui futurus est manifestus in revelationis die. Manifesti enim erunt qui obsignant legem, ne discant. Quomodo ergo obsignant legem Judei, de quibus dictum est: Tulistis claves et neque ipsi introitis, et eos qui possunt introire prohibetis⁶⁹? Obsignat, ut ne discat, is qui grammaticæ observationis simulatione et nomine mysteria intus recondita non detegit. Et quid dicat, considera: num scilicet sint aperte voces Judaicæ: *Expectabo Deum, qui avertit faciem suam a domo Jacob*. Dicunt hæc Judei: Non credo in Deum; non admitto Emmanuelem: tametsi nunc pro derelicto habeor, aliquando tamen visitationem Dei expectabo qui avertit faciem suam a domo Jacob.

Οὐ πιστεύω εἰς τὸν Θεόν· οὐδέχομαι τὸν Ἐμμανουήλ· εἰ καὶ νῦν ἐγκαταλείμεμαι, ἀλλὰ μενῶ ποτε τὴν ἐπισκοπὴν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀποστρέψαντος τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ οἴκου Ἰακώβ.

216. VERS. 18. *Ecce ego et pueri quos mihi dedit Deus. Et erunt signa et portenta in domo Jacob, a Domino Sabaoth, qui habitat in monte Sion.* Posteaquam objurgati sunt inobsequentes, tum demum Dominus ipse in propria persona loquitur. Illi igitur, inquit, forti manui et itineri viæ populi hujus non obtemperant; sed Dominum, qui avertit faciem suam a domo Jacob, præstolari se simulant. Ego autem eos qui in me credunt, seu recens regeneratos, vetere homine exuto et novo induto⁷⁰, quasi pueros modo genitos⁷¹, tenellos moribus et mali expertes, ac tandem a primis Scripturarum elementis seu a lacte submotos, atque ad perfectiorem my-

Α ἡμῶν ὁ Θεός· γινώτε, ἔδρη, καὶ ἡττάσθε. Εἴτα πρὸς τοὺς μὴ καταδεχομένους τὸ καταγγελλόμενον παρὰ τοῦ Ἐμμανουήλ, ἀλλὰ τὸ ἐπίπονον τῶν παρ' αὐτοῦ διατεταγμένων ἐκκλίνοντας ἀποτείνει τὸν λόγον. Τότε, φησὶ, φανεροὶ ἔσονται οἱ σφραγιζόμενοι τὸν νόμον τοῦ μὴ μαθεῖν. Τοῦ γὰρ λόγου τῆς διδασκαλίας κατασπειρομένου εἰς πάντας, οἱ μὲν ἀνορθοῦσιν ἑαυτῶν τὰς καρδίας εἰς ὑποδοχὴν τῶν διδαγμάτων· καὶ εἰσὶν ὥσπερ γῆ εὐκαρπὸς· οἱ δεχόμενοι τὸν λόγον, καὶ εἰς βάθος ῥιζοῦντες, καὶ μὴ καταπνίγοντες ὑπὸ ἀκανθῶν, μήτε ἀφύλακτον ἔχοντες, ὥς εὐδιάρπαστον εἶναι ὑπὸ τοῦ διαβόλου, ἀλλὰ καρποφοροῦντες ἐν τριάκοντα καὶ ἐξήκοντα καὶ ἑκατόν· εἰσὶ δὲ καὶ οἱ πάντῃ ἀποκλείοντες ἑαυτῶν τὴν ψυχὴν πρὸς τὸ μὴ παραδέξασθαι τὸν λόγον, ἀλλ' οἰοῦνται ἀποδεσμοῦντες ἑαυτοὺς καὶ σφραγιζόμενοι ὑπὲρ τοῦ μὴ ἐπεισελθεῖν τὸν λόγον τῆς ἀληθείας. Σφραγιζεσθαι δὲ λέγονται (70) οἱ τῇ μορφῇ τοῦ ἀντικειμένου ἑαυτοὺς ὁμοιωσάντες, καὶ μὴ καταδεχομένοι ἐν αὐτοῖς μορφωθῆναι Χριστὸν, οἱ παραχαράξαντες τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανοῦ, καὶ μόνῃ χαίροντες τῇ εἰκόνι τοῦ χοίκοῦ. Ἐσφράγισται δὲ ὁ νόμος ἀσφαλεῖς καὶ τῷ (71) τοῦ εὐληκτοῦ εἶναι τοὺς τυχοῦσι, διὰ τὴν ἀναγκαίως ἐπιζητούμενην τοῦ νόμου γυμνασίαν. Ὁ τοίνυν μὴ ἐπιδιδοὺς ἑαυτὸν τῇ μελέτῃ, μηδὲ λύειν τὸν τῆς ἀγνοίας δεσμὸν ἐπιθυμῶν, σφραγίζει τὸν νόμον λέγεται, ὅς φανερωθήσεται ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἀποκαλύψεως. Φανεροὶ γὰρ ἔσονται οἱ σφραγιζόντες τὸν νόμον, τοῦ μὴ μαθεῖν. Πῶς οὖν σφραγίζουσι τὸν νόμον οἱ Ἰουδαῖοι, περὶ ὧν εἴρηται, ὅτι Ἦρατε τὰς κλεῖς, καὶ οὐτε αὐτοὶ εἰσέρχεσθε, καὶ τοὺς δυναμένους εἰσελθεῖν κωλύετε; Σφραγίζει, τοῦ μὴ μαθεῖν, ὁ ἐπὶ (72) προφάσει δὴ τῆς κατὰ τὸ γράμμα τηρήσεως μὴ ἀποκαλύπτων τὰ ἐν τῷ βάθει μυστήρια. Καὶ τί λέγει, σκόπει, εἰ μὴ ἀντικρὺς Ἰουδαῖοι καὶ αἱ φωναὶ· Μεμῶ τὸν Θεὸν τὸν ἀποστρέψαντα τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ οἴκου Ἰακώβ. Ταῦτα λέγουσιν Ἰουδαῖοι·

216. Ἰδοὺ ἐγὼ καὶ τὰ παῖδια, ἃ μοι ἔδωκεν ὁ Θεός. Καὶ ἔσται σημεῖα καὶ τέρατα ἐν τῷ οἴκῳ Ἰακώβ, παρὰ Κυρίου Σαβα὿θ (73), ὃς κατοικεῖ ἐν τῷ ὄρει Σιών. Μετὰ τὸ ἐλεγχθῆναι τοὺς ἀπειθοῦντας, τότε λοιπὸν αὐτὸς ὁ Κύριος ἀπὸ τοῦ ἰδίου προσώπου διαλέγεται. Ἐκεῖνοι μὲν οὖν, φησὶν, ἀπειθοῦσι τῇ ἰσχυρᾷ χειρὶ, καὶ τῇ πορείᾳ τῆς ὁδοῦ τοῦ λαοῦ τούτου· καὶ προσποιοῦνται ἀναμένειν τὸν Κυρίον τὸν ἀποστρέψαντα τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ οἴκου Ἰακώβ. Ἐγὼ δὲ τοὺς εἰς ἐμὲ πιστευούσας, ἄρτι ἀναγεννηθέντας, ἐν τῷ ἀποθέσθαι τὸν παλαιὸν ἀνθρωπὸν καὶ ἀναλεθεῖν τὸν νέον, οἰοῦναι παῖδας ἀρτιγενεῖς, ἀπαλοὺς τὸν τρώπον καὶ ἀπειροχάκους, καὶ ἀπογεγα-

⁶⁶ Marc. iv, 8. ⁶⁷ Gal. iv, 19. ⁶⁸ I Cor. 15, 49.

⁶⁹ Luc. xi, 52. ⁷⁰ Coloss. iii, 9. ⁷¹ I Petr. ii, 2.

(70) Editi et recentior Combessii codex, λέγομεν. Alter Combessii codex et alii quatuor ut in contextu.

(71) Veteres aliquot libri, τῷ. Editi et Reg. quartus, τῷ.

(72) Uterque Colh. et Reg. secundus, ὁ ἐπὶ. Deest δὲ in alijs mss. et in vulgatis.

(73) Veteres aliquot libri, παρὰ Κυρίου Θεοῦ, a Domino Deo.

λαττισμένους λοιπόν ἀπὸ τῶν εἰσπαγωγικῶν λόγων καὶ ἐπὶ τὴν τελειωτέραν τροφήν τῶν μυστηρίων χωροῦντας, τοὺτους προσλαβόμενος, καὶ θάλλων τῷ κόλπῳ τῆς εὐσπλαγχνίας, προσάγω τῷ Πατρὶ. Δι' ἐμοῦ γὰρ ἡ ὁδὸς τῆς πρὸς αὐτὴν ἐπιγνώσεως. Ὅτι δὲ (74) ἐκ προσώπου τοῦ Χριστοῦ εἰσιν οἱ λόγοι, οὐδεὶς ἀντερεῖ τῶν μεμνημένων τῆς πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολῆς. Ἐπρεπε γάρ, φησί, δι' ὅν τὰ πάντα, καὶ δι' οὗ τὰ πάντα, πολλοὺς υἱοὺς εἰς δόξαν ἀγαγόντα, τὸν ἀρχηγὸν τῆς σωτηρίας διὰ παθημάτων τελειῶσαι. Ὁ τε γὰρ ἀγιάζων, φησί, καὶ οἱ ἀγιαζόμενοι (75), ἐξ ἐνὸς πάντες. Δι' ἣν αἰτία οὐκ ἐπαισχύνεται αὐτοὺς καλεῖν ἀδελφοὺς, λέγων. Ἀπαγγελῶ τὸ ὄνομα σου τοῖς ἀδελφοῖς μου· καὶ πάλιν. Ἰδοὺ ἐγὼ καὶ τὰ παῖδια ἃ μοι ἔδωκεν ὁ Θεός.

217. Καὶ ἔσται, φησί, σημεῖα καὶ τέρατα ἐν τῷ οἴκῳ Ἰακώβ. Παρὰ τούτων τῶν παιδίων τῶν ἀναγεννηθέντων ὑπὸ Χριστοῦ δυνατὰ σημεῖα, καὶ τέρατα ἐν τῷ οἴκῳ Ἰακώβ (76) ἐπιτελεσθήσεται. Παιδία ἦσαν οἱ ἀπόστολοι, τῇ κακίᾳ νηπιάζοντες· οἱ πρῶτον μὲν γλῶσσαι λαλοῦντες, ἰδιῶται ἄνθρωποι καὶ Γαλιλαῖοι, πᾶσι φανερὰν ἐποίησαν τὴν ἐπιθεμίαν τοῦ Πνεύματος, καὶ τὴν γενομένην ἐπ' αὐτοὺς τῶν χαρισμάτων διαίρεσιν, καὶ τὸν μερισμὸν τῶν γλωσσῶν. Ἐπειτα γνωστὸν σημεῖον, ὁ ἐπὶ τῇ ὥρᾳ πύλῃ καθεζόμενος χυλός, παρὰ Πέτρου καὶ Ἰωάννου, διὰ τῆς ἐπικλήσεως τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ, ἀρτίπους γενομένος, στερεωθεισῶν αὐτῷ (77) τῶν βάσεων. Ἐφ' ᾧ καὶ ἐπληρώθη ἡ παλαιὰ προφητεία, ὅτι Τότε δλεῖται, ὡς ἔλαφος, ὁ χυλός. Σημεῖον ἦν ἡ δορκάς, ἐκ νεκρῶν ἐγειρομένη. Σημεῖον ἦν αἱ σιδηραὶ πύλαι τῆς φυλακῆς, αὐτομάτως ὑπανοιγόμεναι τῇ ἐξόδῳ τοῦ Πέτρου· τὰ δεσμὰ λυόμενα· καὶ ὅσα ἄλλα διὰ τῶν ἀποστόλων ἐγένετο εἰς φανέρωσιν τῆς θεότητος τοῦ Μονογενοῦς. Ταῦτα δὲ πάντα τὰ σημεῖα καὶ τέρατα παρὰ (78) Θεοῦ ἐστὶ Σαβαώθ, ὃς κατοικεῖ ἐν τῷ ὄρει Σιών. Θεὸν Σαβαώθ τὸν Θεὸν τῶν στρατιῶν νοεῖν προσήκει. Τίς δὲ ἄλλος τῶν στρατιῶν Κύριος, ἢ ὁ λεγόμενος ἀρχιστράτηγος (79) τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ, παρ' οὗ δίδονται τὰ σημεῖα τοῖς παισίν; Ὅτι δὲ παιδία οἱ εἰς Χριστὸν πιστευόντες, ὅλην μὲν καὶ ἐκ τοῦ εἰρηκέναι τὸν Κύριον περὶ τῶν αἰνούωντων αὐτὸν, καὶ λεγόντων, Ὁσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις, πρὸς τοὺς Ἰουδαίους τοὺς εἰπόντας αὐτῷ· Οὐκ ἀκούεις τί οὗτοι λέγουσιν; Ὅτι ἐκ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων καταρτίσω αἰῶνα. Νηπίους γὰρ ἐκεῖ εἶπε τοὺς τέμνοντας τὰ βάλα τῶν φοινίκων καὶ τὰ ἱμάτια στρωννύντας ἐν τῇ ὁδῷ, καὶ τοὺς κράζοντας καὶ δο-

A steriorum escam pergentes, assumo, calefacioque in misericordiae sinu, et Patri offero. Per me enim ad ipsum cognoscendum expedita via est. Haec autem verba in Christi persona pronuntiari, nemo negaverit, qui meminerit Epistolae ad Hebraeos: *Decebat enim, inquit, eum, propter quem omnia, et per quem omnia, qui multos filios in gloriam adduxerat, auctorem salutis eorum per passionem consummare. Qui enim, inquit, sanctificat et qui sanctificantur, ex uno omnes. Propter quam causam non confunditur fratres eos vocare, dicens: Nuntiabo nomen tuum fratribus meis. Et iterum: Ecce ego et pueri quos mihi dedit Deus* 73.

217. Et erunt, inquit, signa et portenta in domo Jacob. Ab hisce pueris a Christo regeneratis fortia signa et portenta in domo Jacob edentur. Infantes erant apostoli, utpote militia pueri 74; qui primum quidem linguis loquentes, homines scilicet idiotae et Galilaei, tamen Spiritus sancti adventum omnibus manifestum reddiderunt; atque donorum divisionem, linguarumque partitionem concessam sibi fuisse ostenderunt 75. Adhuc dilucidum et notum signum est claudus ille, qui ad Speciosam portam sedens, per invocationem nominis Christi a Petro et Joanne perfectam pedum sanitatem obtinuit, firmatis ipsius 542 plantis ac roboratis 76. In quo signo completa est vetus illa propheta: *Tunc saliet, ut cervus, claudus* 74. Signum erat Dorcas, a mortuis excitata 77. Signum fuisse ferreae carceris portae 78, ex se ipsis in Petri egressu adaperatae, vincula soluta, et quaecunque alia, quae ab apostolis gesta sunt ad declarandam Unigeniti divinitatem. Haec autem signa ac prodigia omnia facta sunt a Deo Sabaoth, qui habitat in monte Sion. Par fuerit Deum Sabaoth Deum intelligere exercituum. Quis autem alius exercituum Dominus, nisi qui dicitur princeps militiae virtutis Dei 79, a quo data sunt pueris signa? Hinc autem liquet eos qui in Christum credidere, pueros appellari, quod Dominus causa eorum qui ipsum laudabant, ac dicebant: *Hosanna in altissimis*, Judaeis ei dicentibus, *Non audis quid isti dicunt?* responderit: *Ex ore infantium et lactentium perfecti laudem* 80. Illic enim infantes vocavit eos, qui, caesis palmarum ramis, vestimentisque in via stratis, clamabant, ac eum gloriosis ac honorificis verbis prosequen-

73 Hebr. II, 10-15; Psal. cxi, 25; Isa. viii, 18. 74 I Cor. xiv, 20. 75 Act. II, 4 sqq. 76 Act. III, 2 sqq. 77 Jos. v, 14. 78 Matth. xxi, 15, 16.

(74) Codices nonnulli, ὅτι γάρ.

(75) Ita mss. omnes. Editi, ὁ ἀγιαζόμενος. Statim editi, αὐτοὺς ἀδελφοὺς λέγειν. Ἀπαγγέλω γάρ, φησί, τὸ ὄνομα. At nostri sex mss. ita, ut edidimus.

(76) Editi, τοῦ Ἰακώβ. Abest τοῦ a nostris sex codicibus.

(77) Antiqui sex libri, αὐτῷ. Editi, αὐτοῦ.

(78) Editi καὶ τὰ τέρατα παρὰ τοῦ. Desunt in mss. articuli. Haud longe editi, προσήκει. At sex mss. προσήκων.

(79) Haec verba, ὁ λεγόμενος ἀρχιστράτηγος, etc., qui dicitur princeps militiae, etc., sumpta sunt ex Jos. v, 14. Sed ibi, ut notat Combefisius, videtur potius angelus designari, quam ipse Dei Filius. Quod eodem illo in loco ait vir doctissimus, Eusebium voce ἀρχιστράτηγος libenter uti, id me facile adducit, ut credam huius Commentarii auctorem, ut alia permulta, ita eam vocem ab Eusebio mutuatum esse.

bantur ⁸⁰. Sed et in alio loco ait : *Confiteor tibi, Pater, Domine cæli et terræ, quia abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis* ⁸¹. Eos utique qui fuerant sermone eruditi, et revelatione mysteriorum dignati, afflatu Spiritus, appellat parvulos. Itaque per illud, *Ecce ego et pueri, electos suos significat* : quia *Quæ stulta sunt mundi, elegit Deus, ut confundat sapientes* ⁸². Quisquis igitur deponit veterem hominem, qui juxta erroris concupiscentias corrumpitur ⁸³, induit vero novum, qui renovatur juxta Conditoris imaginem ⁸⁴, is ex mystica Christi sententia puer est.

218. VERS. 19-22. *Et si dixerint ad vos : Quærite ventriloquos, et eos qui de terra loquuntur, vana loquentes, qui de ventre vociferantur : Nonne gens ad Deum suum exquirent? Quid exquirunt de vivis mortuos? Legem enim in auxilium dedit, ut dicant : Non sicut verbum hoc, de quo non est dare munera de eo. Et veniet super vos dira fames; et erit, ut esurieritis, contristabimini, et maledicetis principi, et patriis legibus : et suspicient in cælum sursum. Et in terram deorsum insipient. Et ecce egestas angusta, et tenebræ, afflictio et angustia; et tenebræ; ita ut non videant. Et non deficiet, qui in angustia est usque ad tempus. Qui non excipiunt Evangelii verbum, et quasi stultitiam spernunt illius prædicationem* ⁸⁵, et quibus crux est offensionem, iis cum sumus auctores ut redeant ad hanc agnitionem, vicissim consilia e suo errore deprompta nobis dant, dicentes : Quærite non Dominum, sed ventriloquos, et eos qui de terra loquuntur, vana loquentes. Atque hanc rem testatur experientia. Qui enim addicti sunt idolis, cum sint somniis, divinationibus et demonum oraculis attentis, ii nihili faciunt veritatem, nobisque suadent ut talia expescamus. Nam dæmones **543** efficiunt, ut ii qui experiuntur, ad suam ipsorum perniciem errent. Et quidem nunc quædam rerum imagines in somnis undique suscitant, quibus aut corporearum ægritudinum curatio suggeritur, aut futura prænuntiantur. Res enim hujusmodi cernere possunt dæmones. Ad corporis morbos quod attinet, eos prævident, quod perspicaciori ingenii facultate præditi sint ad agnoscendas materiæ proprietates, quodque herbarum qualitates, et earum vim morbis curandis idoneam norint. Quod vero spectat ad futuros eventus, sæpenumero quæ jam conti-

⁸⁰ Matth. xxi, 8. ⁸¹ Matth. xi, 25. ⁸² I Cor. i, 27.

(80) Ita uterque Combef. et alii quatuor mss. At editi, κατά τὸν μυστικὸν Χριστοῦ λόγον.

(81) Veteres aliquot libri, καὶ ὁλίγως. Hoc ipso in loco voces καὶ σκοτός ex vetustiore Combelsii codice et ex aliis quatuor addidimus; nec aliter editum invenitur apud LXX. Rursus ibidem aliqui mss., ἐμβλέπειν.

(82) Editi et Reg. primus, τὸ κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου. Illud, τοῦ Εὐαγγελίου, in aliis quinque mss. deest.

A ἔσολογούντας αὐτόν. Ἀλλὰ καὶ ἐτέρωθι· Ἐξομολογούμαι σοι, Πάτερ, Κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, ὅτι ἀπέκρυψας ταῦτα ἀπὸ σοφῶν καὶ συνεισῶν, καὶ ἀπεκάλυψας αὐτὰ τοῖς ἡπίοις· νηπίους λέγων τοὺς μαθητευθέντας τῷ λόγῳ, καὶ διὰ τοῦ Πνεύματος τῆς ἀποκαλύψεως τῶν μυστηρίων ἀξιοθέντας. Ἰδοὺ οὖν ἐγὼ καὶ τὰ παιδία, δείκνυσιν τοὺς ἐκλεκτοὺς αὐτοῦ· διότι τὰ μυστὰ τοῦ κόσμου ἐξελέξατο ὁ Θεός. ἵνα καταισχύνη τοὺς σοφοὺς. Πᾶς οὖν ὁ ἀποθέμενος τὴν παλαιὴν ἀνθρωπίνην, τὴν φθειρόμενον κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τῆς ἀπάτης, καὶ ἐνδυσάμενος τὴν νέαν, τὴν ἀνακαινούμενον κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος, παιδίον ἐστὶ κατὰ τὸ μυστικὸν τοῦ Χριστοῦ (80).

B 218. Καὶ ἐὰν εἰπωσι πρὸς ὑμᾶς· Ζητήσατε τοὺς ἐγγαστριμύθους, καὶ τοὺς ἀπὸ τῆς γῆς φωνοῦντας, τοὺς κεκοιτοῦντας, οἱ ἐκ τῆς κοιλίας φωνοῦσιν· Οὐκ ἔσθους πρὸς Θεὸν αὐτοῦ ἐκζητήσουσι; Τί ἐκζητοῦσι περὶ τῶν ζώντων τοὺς νεκρούς; Νόμον γὰρ εἰς βοήθειαν ἔδωκεν, ἵνα εἰπωσιν· Οὐχ ὡς τὸ ῥῆμα τοῦτο, περὶ οὗ οὐκ ἐστὶ δῶρα δοῦναι περὶ αὐτοῦ. Καὶ ἔξει ἐφ' ὑμᾶς σκληρὰ λιμός, καὶ ἔσται, ὡς ἂν πεινάσητε, λυπηθήσεσθε, καὶ κακῶς ἐρεῖτε τὸν ἀρχοντα, καὶ τὰ πάτρια. Καὶ ἀναβλέψονται εἰς τὸν οὐρανὸν ἄνω. Καὶ εἰς τὴν γῆν κάτω ἐμβλέψονται. Καὶ ἰδοὺ ἀπορία στενὴ, καὶ σκοτός, θλίψις (81) καὶ στενοχωρία καὶ σκοτός, ὥστε μὴ βλέπειν. Καὶ οὐκ ἀπορηθήσεται ὁ ἐν στενοχωρίᾳ ὢν ἕως καιροῦ. Οἱ μὴ καταδεχόμενοι τὸν λόγον τοῦ Εὐαγγελίου, οἱ ἐξουθενούντες τὸ κήρυγμα (82) ὡς μωρίαν, καὶ ἐπὶ τῷ σταυρῷ σκανδαλιζόμενοι, ὅταν αὐτοῖς συμβουλευώμεν ἐπανελθεῖν πρὸς τὴν ἐπίγνωσιν, ἀντιπροτείνονται ἡμῖν τὰς ἐκ τῆς ἰδίας πλάνης παραινήσεις, λέγοντες· Ζητήσατε μὴ τὸν Κύριον, ἀλλὰ τοὺς ἐγγαστριμύθους, καὶ τοὺς ἀπὸ τῆς γῆς φωνοῦντας, τοὺς κεκοιτοῦντας. Καὶ τοῦτου μάρτυς ἡ πέτρα. Οἱ γὰρ προστετηκότες τοῖς εἰδώλοις, ὄνειροις καὶ κληδόσι, καὶ μαντείαις δαιμόνων προσέχοντες, καὶ αὐτοὶ τὴν ἀλήθειαν ἐξουθενούσι, καὶ ἡμῖν συμβουλεύουσι τὸ τοιαῦτα ἐξατεῖν (83). Διότι ἐνεργεῖται πλάνης ἐπὶ καταστρεφῇ τῶν πεπειραμένων αὐτοῖς ἐνεργοῦνται παρὰ τῶν δαιμόνων· νῦν μὲν ἐν τοῖς ὕπνοις φαντασίας τινὰς περιστάντων (84), ἢ συμβουλὴν ἐχούσας πάθους σωματικοῦ, ἢ προαγορεύουσας τὸ μέλλον. Δύνανται δὲ τὰ τοιαῦτα συνορᾶν οἱ δαίμονες· περὶ μὲν τὰ τοῦ σώματος πάθη, διὰ τὸ διορατικώτερον εἶναι τῶν ὕλικῶν ἰδιωμάτων, καὶ ἐπεσκέσθαι ποιότητος βοτανῶν, καὶ τὸ ἀπ' αὐτῶν πρὸς τὰ πάθη κατὰλληλον. Περὶ δὲ τῶν

⁸³ Ephes. iv, 22. ⁸⁴ Coloss. iii, 10. ⁸⁵ I Cor. i, 25.

(83) Antiqui sex libri, ἐξατεῖν. Editi, ἐκζητεῖν. Quod Curterius conjectura ductus dixerat, fortasse apud Procopium pag. 139 pro γινόμενων legendum esse πειρωμένων, de eo dubitari vix posse arbitramur. Nam auctor noster, quem passim compilavit Procopius, paulo post ita loquitur, διότι ἐνεργεῖται πλάνης ἐπὶ καταστρεφῇ τῶν πεπειραμένων, etc. Dæmones enim efficiunt, ut ii qui experiuntur, ad suam ipsorum perniciem errent.

(84) Editi, περιστάντων, exhibent et τετρασεν-

μελλόντων πολλάκις προλέγουσι τὰ ἴδη γινόμενα, ἡμῖν δὲ μήπω ἐγνωσμένα, ὡς ἐσόμενα ἡμῖν ἀναγγέλλουσιν. Οἷον εἴ τις καὶ παρ' ἡμῶν (85) ἀκούσας παρουσίαν τινὸς, ταύτην τῷ προσδοκῶντι ὡς μέλλουσιν ἀναγγέλλοι· τὴν ἐκ τοῦ δοκεῖν προφήτης εἶναι δόξαν δι' ἀπάτης θηρώμενος. Οὕτω καὶ οἱ δαίμονες τὰ διατετυπωμένα, τὰ ἀποφάσει Θεοῦ δημοσιευθέντα, ἀνῆγγελλον πολλάκις τοῖς πρὸς ἀπάτην εὐκόλως ἔχουσιν. Ὡς καὶ ἡ ἐγγαστριμύθος τῷ Σαούλ διὰ τῶν δαιμόνων ἀνῆγγελε τὴν μέλλουσαν ἦταν. Δαίμονες γὰρ ἦσαν οἱ κατασχηματίζοντες (86) ἑαυτοὺς εἰς τὸ τοῦ Σαμουὴλ πρόσωπον· οἱ διὰ τὸ ἀκροεῖναι τῆς ἐπὶ τῷ Σαούλ κατακρίσεως, ὡς ἰδίαν ἀπόφασιν τὴν ἐξενεχθεῖσαν παρὰ Θεοῦ διηγούνται. Ἐπὶ οὖν (87) τὰς ἐκ τῶν δαιμόνων ἀπάτας προτρέπονται ἡμεῖς πολλάκις τὰ ἔθνη, λέγοντες· Ἐκζητήσατε τοὺς ἐγγαστριμύθους, τοὺς ἀπὸ τῆς γῆς φωνοῦντας. Οὐδὲ γὰρ τολμῶσιν εἰπεῖν ἐξ οὐρανῶν (88) αὐτῶν εἶναι τὰ βήματα. Ὡς καὶ ἡ ἐν ταῖς Βασιλείαις ἐκείνῃ διαλεγόμενη τῷ Σαούλ ἔλεγε, ὅτι Ὅρῳ ἐγὼ θεοὺς ἀναβαίνοντας ἀπὸ τῆς γῆς. Τοιαύτη γὰρ ἡ τῶν ἐγγαστριμύθων ἐπίνοια· ψυχὰς ἐπαγγέλλονται τετελευτηκότων ἀνάγειν εἰς φανέρωσιν τῶν ἐπιζητουμένων. Ἐῖτα τὴν ἑαυτοῦ γνῶμην ἐπιφέρει, ἣν ἔχει περὶ τῶν τοιούτων ἐπινοίαν, καὶ ἀποφαινεται αὐτοὺς ματαιολόγους, εἰπὼν· Τοὺς κενολογοῦντας, οἱ ἐκ τῆς κοιλίας φωνοῦσιν· ἦτοι ἀπὸ τοῦ θελήματος ἑαυτῶν φθεγγόμενοι. Οὐ γὰρ ἐτέρωθεν διδασθεὶς λέγει, ἀλλὰ ἀναπλάσας ἐν τῇ ἑαυτοῦ καρδίᾳ τὸ ψεῦδος, τοῦ θελήματος τῶν ὁράντων παραστοχαζόμενος λέγει τὰ πρὸς ἀπάτην τῶν ἀνοήτων αὐτῷ χρησι-

219. Ἡ τάχα ἐκ τῆς κοιλίας φωνοῦσιν, ὧν ὁ θεὸς ἡ κοιλία· οἱ πάντα πραγματούμενοι, τῆς ἐν τῷ ἐσθίειν καὶ πίνειν ἔνεκεν ἡδονῆς. Ὅστε οὐκ ἂν τις ἀμάρτοι εἰπὼν ἐγγαστριμύθους καὶ ἐκ τῆς κοιλίας φωνοῦντας τοὺς ὑπὲρ τοῦ τῆν γαστέρα πληρῶσαι διδασκαλίαν σηματοδομένους, καὶ εὐλαβείας ἑαυτοὺς περιτιθέντας μορφήν· οἱ διὰ τὸ μὴ ἀπὸ διαθέσεως τοὺς λόγους προφέρεισθαι, κενολογοῦσιν. Εἰκότως. Ὁ γὰρ μὴ ποιῶν, καὶ διδάσκων, ἀναξιοπιστὸς ἐστὶν εἰς ὠφέλειαν. Τὸ δὲ, Οὐκ ἔθνος πρὸς Θεὸν αὐτοῦ ἐκζητήσουσι· τοιοῦτόν ἐστιν, ὅτι ἕκαστον ἔθνος τῷ ἑαυτοῦ Θεῷ προσάγει τὴν περὶ οὐ βούλεται μαθεῖν ζήτησιν. Καὶ ἐρωτηματικῶς χρῆ τυποῦσθαι τὴν ἀνάγνωσιν πρὸς τὴν σαφήνειαν (89) τοῦ ῥητοῦ· Ὁὐχὶ ἔθνος πρὸς Θεὸν αὐτοῦ ἐκζητήσουσιν; Ὅστε τοὺς (90)

A gere, prædicunt; et quæ nondum ad nostram pervenire notitiam, nobis annuntiant quasi futura. Nec secus ac si quispiam qui ex nobis alicujus adventum audivisset, eum præstolanti tanquam futurum renuntiaret, ut dum propheta esse videretur, inde gloriam per fraudem venetur. Hunc ad modum et dæmones, iis qui facile in errorem induci possunt, ea quæ jam rata sunt et Dei decreto divulgata, plerumque annuntiarunt. Sic et ventriloqua illa ope dæmonum nuntiavit Sauli futuram stragem⁸⁵. Erant enim dæmones, qui induerant Samuelis personam : qui quod audivissent damnatorium judicium in Saulem datum, latam a Deo sententiam uti propriam narrant. Itaque gentes non raro nos eo inducunt ut a dæmonibus B decipiāmur, cum dicunt : Exquirite ventriloquos, qui de terra loquuntur. Neque enim dicere audent, verba sua e cælis esse exportata. Ita in Regnorum libris illa etiam vates quæ cum Saule loquebatur, dicebat : *Video ego deos ascendentes e terra*⁸⁷. Ejusmodi enim est artificium et fraus ventriloquorum : proficiunt se mortuorum animas evocare, ut ea quæ quæruntur, delegantur. Dein propheta snam circa hujusmodi dolos ac fallacias sententiam subjungit, atque hos deceptores pronuntiat esse vaniloquos, dicens : *Vana loquentes, qui de ventre vociferantur*; seu qui ex sua ipsorum voluntate loquuntur. Non enim talis aliunde edoctus effatur, sed confictio in suo corde mendacio, spectatorum animum consiliumque conjectans, ea quæ ad insipientes decipiendos sibi profutura sunt, loquitur. C

219. Aut sorte de ventre loquuntur ii, quorum deus venter est⁸⁸ : qui ob voluptatem ex cibo ac potu nascentem agunt omnia. Quamobrem non aberrarit qui hariosos et ventriloquos eos esse dixerit, qui ob ventrem adimplendum simulant doctrinam, pietatisque formam ac speciem sibi affingunt; qui quod non ex animo proferant sermones, vana loquuntur. Idque jure ac merito. Quisquis enim non facit, etiamsi doceat, omnem sibi adimit fidem, qua utilis esse possit. Illud autem : *Nonne gens ad Deum suum exquirent* ? hoc modo intelligi debet : gens quælibet de re quam vult edoceri, Deo suo quæstionem 544 proponit. Atque sententiæ dilucidandæ causa legendum est per interrogationem, *Nonne gens ad Deum suum exquirent* ? Quare qui a

⁸⁵ I Reg. xxviii, 19. ⁸⁷ ibid. 45. ⁸⁸ Philipp. iii, 19.

tani imagines. At uterque Combes. et alii quatuor mss., περιστώντων, undeliberat ejusmodi visis quasi cingunt et circumdant.

(85) Editi et mss. nonnulli, παρ' ἡμῖν. Alii qui-lam, παρ' ἡμῶν. Mox editi et aliqui mss., τὴν ἐκ τοῦ. At in aliis quibusdam legitur, τὴν τοῦ.

(86) Veteres aliquot libri, μετασχηματίζοντες. Aliquanto post editi et duo mss., ἐπὶ τοῦ Σαούλ. Alii quatuor, ἐπὶ τῷ.

(87) Sic mss. nonnulli. Editi, Ἐπεὶ οὖν πρὸς.

(88) Antiqui sex libri, ἐξ οὐρανῶν. Editi, ἐξ οὐ-
ρανῶν.

(89) Uterque Colb. et Reg. secundus, πρὸς τὴν ἀσάφειαν, ad amovendam verbi obscuritatem.

(90) Editi et mss. nostri, Ὅστε τὰς· quod cum corruptum esse videret Combesius, τοὺς pro τὰς legi debere affirmavit. Sed non animadvertit vir doctissimus, se suam correctionem imperfectam reliquisse. Etenim si quis τοὺς legerit, necesse est ut statim legat, non προσάγουσι, quemadmodum et in editis et in veteribus libris scriptum reperitur, sed προσάγειν. Nam accusandi casus, τοὺς, necessario postulat, ut postea infinitivus subsequatur. Supplementum igitur quod emendandum reliquerat Combe-

nostro cultu alieni sunt, iis quos deos esse posuerunt, quæstiones etiam persolvendas congruenter diis convenienterque proponunt. Etsi enim deos mortuos constituunt, tamen eos interrogant de viventibus. Mortuos autem appellat, aut inanissima idola, puta lapides, ligna, æs et aurum: aut mortuos vocat eos, qui per apostasiam vitam veram amiserunt. Aut forte etiam eorum qui ventriloqui dicuntur ars omnis versatur circa sepulcra, et inde incantamentorum suorum vim ac facultatem mutuatur. Deinde Scriptura idololatrarum insipientiam ægre ferens, ait: *Quid exquirent de vivis mortuos?* Cur tu qui animatus es, adoras lapidem? cur tu qui ratione præditus es, surdum interrogas? Pro filio vivente opem ab eo imploras, qui vitam non habet, qui vita caret, qui nec respirare potest. Tametsi adieris oraculum, tametsi excogites lustrationes, abiisti ad mortuos, qui vel ipsi vitam amiserunt, et tibi ob contumaciam mortem sunt illaturi.

220. *Legem dedit in auxilium, ut dicant: Non sicut verbum hoc, de quo non est munera dare de eo.* Ne multum sis sollicitus de futuro: sed de præsentibus ad tuum commodum statue, et his utere. Quid enim percepturus es emolumenti ex habita prænotione? Utique si quid futurum est boni, etiamsi non prænoveris, eveniet: sin autem quid molesti, quid tibi prodest mœrore ac tristitia in antecessum confici? *Legem accepisti in auxilium.* Magna quidem inerat tibi opportunitas vel ab ipsa natura ad bonum: sed id perliciens Deus, tibi insuper legis quoque concessit adminiculum. Vis de rebus futuris certus esse? Ea quæ lege jubentur, exsequere, bonorumque possessionem expectato. *Honora patrem tuum et matrem, ut bene tibi sit, et eris longævus super terram, quam Dominus Deus tuus dat tibi*⁸⁹. Concupiscis bona? Quæ præscripta sunt observa. Vatem de tua sanitate ne perconteris: sed sustine medicum, qui ad sanitatem recuperandam remedia quorum tu ipse dominus es et arbiter, præscribat. Ecquid discere poteris ab alio? Fatidicus nullus confert immortalitatem: nullus deducit ad cælum. Securus te iudici nemo sistit, nisi lex et ejus accurata observatio: qua impleta, plus æquo futurum ne cures, sed præstolare remunerationem. *Legem igitur dedit in auxilium, ut dicant: Non sicut verbum hoc, de quo non est munera dare de eo.* Hæc autem lex non se habet sicut hoc ventriloqui verbum. Non enim ad fucum faciendum excogitata est, uti illa ejus verba: sed veritatis est magistra. Atque illi quidem vaticinantur ob argentum. Hoc 545 namque ridiculum est, quod qui decipiuntur, pecuniam etiam pro mendacii

A ἔξω τῆς καθ' ἡμᾶς θεραπείας, ἀκολουθῶς τοῖς θεοῖς, οὓς ὑπέθεντο εἶναι θεοὺς, καὶ τὰς ἐπερωτήσεις προσάγειν. Νεκροὺς γὰρ θεοὺς ὑποθέμενοι, αὐτοὺς ἐπερωτῶσι περὶ τῶν ζώντων. Νεκροὺς δὲ λέγει, ἦτοι τὰ ἀψυχα εἰδωλα, λίθους καὶ ξύλα καὶ χαλκὸν καὶ χρυσόν· ἢ νεκροὺς λέγει τοὺς τὴν ζωὴν τὴν ἀληθινὴν διὰ τῆς ἀποστασίας ἀποβεβληκότας. Ἡ τάχα καὶ πᾶσα τῶν ἐγγαστριμύθων λεγομένων ἡ πραγματεία περὶ τὰ μνήματα στρέφεται, κάκειθεν ἔχει τῆς μαγανείας τὴν δύναμιν. Εἴτα δυσανασχετῶν ἐπὶ τῇ ἀνοίᾳ τῶν εἰδωλολατρῶντων ὁ λόγος φησὶ· *Τί ἐκζητήσουσι περὶ τῶν ζώντων τοὺς νεκρούς;* Τί προσκυνεῖς τὸν λίθον, ὃ ἐμψυχός; τί ἐρωτᾷς τὸν κωφόν, ὃ λογικός; Ὑπὲρ τοῦ παιδὸς ἱκετεύεις τοῦ ζώντος τὸν (94) ζῶν οὐκ ἔχοντα, τὸν ζωῆς ἐστερημένον, τὸν ἀπνουν.

B Κἂν εἰς μαντεῖον ἀπέλθῃς, κἂν καθαρμούς περινοῇς, πρὸς νεκροὺς ἀπηλθες, καὶ αὐτοὺς τὴν ζωὴν ἀπολωλεκότας, καὶ σοὶ μέλλοντας διὰ τῆς παρακοῆς τὴν νέκρωσιν ἐμποιοῖν.

220. *Némor dédouner* (92) *εις βοήθειαν, ἵνα εἰπωσιν.* Οὐχ ὥς τὸ ρῆμα τοῦτο, περὶ οὗ οὐκ ἔστι δῶρα δοῦναι περὶ αὐτοῦ. Μὴ πολυπραγμόνι τὸ μέλλον, ἀλλὰ τὰ παρόντα πρὸς τὸ χρήσιμον διατίθεσο. Τί γὰρ ὕψελος ἐκ τοῦ προλαβεῖν σε τὴν γνώσιν; Εἰ μὲν ἀγαθὸν ἔσται (93) τὸ ἐσόμενον, ἤξει, κἂν μὴ προγνώσῃ· εἰ δὲ λυπηρὸν, τί σοι τὸ κέρδος προσδανᾶσθαι; τῇ λύπῃ; Νόμον ἔλαβες εἰς βοήθειαν. Μεγάλη μὲν ἦν σοι καὶ ἡ ἐκ φύσεως ἐνυπάρχουσα πρὸς τὸ καλὸν ἐπιτηδεύτης, ἀλλὰ τοῦτο τελειῶν ὁ Θεὸς καὶ τὴν ἐκ τοῦ νόμου σοι χειραγωγίαν προσέθηκε. Βούλει περὶ τῶν μελλόντων πεπεσθαι; Ποιεῖ τὰ διατεταγμένα κατὰ τὸν νόμον, καὶ ἀνάμεινε τῶν ἀγαθῶν τὴν ἀπόλαυσιν. *Τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα, ἵνα εὖ σοι γένηται, καὶ ἔσῃ μακροχρόνιος ἐπὶ τῆς γῆς, ἧς Κύριος ὁ Θεός σου δίδωσι σοι.* Ἐπιθυμεῖς τῶν ἀγαθῶν; Ποιεῖ τὰ διατεταγμένα. Μὴ ἐρώτα τὸν μάντιν περὶ τῆς υγείας, ἀλλ' ἀνάσχου τοῦ λατροῦ ὁποτιθεμένου τὰ πρὸς υγείαν, ὃν αὐτὸς εἰ κύριος. Τί παρ' ἐτέρου διδάσκη; Οὐδεὶς μάντις ἀθανάσιαν χαρίζεται· οὐδεὶς ἀνάγει πρὸς οὐρανόν· οὐδεὶς σε τῷ κριτῇ ἐν παρόρσεια παρίστησιν (94), ἀλλ' ὁ νόμος καὶ ἡ τοῦτου ἀκριβοῦς τήρησις· ὃν τηρῶν, μὴ πολυπραγμόνι τὸ μέλλον, ἀλλ' ἀνάμεινε τὴν ἀντίδοσιν. *Νόμον οὖν ἔδωκεν εἰς βοήθειαν, ἵνα εἰπωσιν.* Οὐχ ὥς τὸ ρῆμα τοῦτο περὶ οὗ οὐκ ἔστι δῶρα δοῦναι περὶ αὐτοῦ. Οὗτος δὲ ὁ νόμος οὐκ ἔστιν ὥς τὸ ρῆμα τοῦτο τοῦ ἐγγαστριμύθου. Οὐ γὰρ πρὸς ἀπάτην ἐπινενόηται ὥσπερ ἐκεῖνα, ἀλλὰ ἀληθείας ἐστὶ διδάσκαλος. Κάκεινοι μὲν ἐπ' ἀργυρίῳ μαντεύονται. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ κατὰ γέλαστον, ὅτι καὶ ἀργύριον αὐτοῖς ταλοῦσι μισθὸν τοῦ ψεύδους οἱ ἀπατώμενοι. Τοῦτο δὲ τὸ ρῆμα, τουτέστι, τοῦ νόμου, οὐκ ἔστι τοιοῦτον,

⁸⁹ Exod. xx 12.

sisius. Librarium autem an ipsius auctoris menda hæc sint. alii judicabunt.

(91) Editi, τὴν. At mss., τόν, bene. Aliquanto post mss. omnes, καθαρμούς. Editi, καθαρισμούς.

(92) Antiqui sex libri, δέδωκεν, Editi, ἔδωκεν.

(93) Veteres aliquot libri, ἐστι. Mox regii primus, tertius et quartus, κέρδος προσδανᾶσθαι, recte. Alii mss. cum editis, προσδανᾶσθαι.

(94) Ita mss. nostri. Editi, παραστήσει.

ὥστε δῶρα δοῦναι περὶ αὐτοῦ. Οὐδεὶς γὰρ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ ἀποδίδοται. Δωρεάν, φησὶν, ἐλάβετε, δωρεάν δότε. Ὁρᾷς πῶς ἡγανάκτησε Πέτρος ἐπὶ τῷ Σίμωνι, ἀργύριον ὑπὲρ τῆς τοῦ Πνεύματος χάριτος προσκομίσαντι; Τὸ γὰρ ἀργύριόν σου, φησὶ, σὺν σοὶ εἴη εἰς ἀπώλειαν, ὅτι ἐνόμισας τὴν δωρεάν τοῦ Θεοῦ διὰ χρημάτων κτᾶσθαι. Οὐκ ἔστιν οὖν ὁ τοῦ Εὐαγγελίου λόγος ὡς τὰ πωλούμενα ῥήματα παρὰ τῶν ἐγγαστριμύθων. Τί γὰρ ἂν τις δόσῃ (95) ἀξίον αὐτῶν ἀντάλλαγμα; Ἄκουε τοῦ Δαβὶδ ἀπορῶντος, καὶ λέγοντος· *Τὶ ἀνταποδώσω τῷ Κυρίῳ περὶ πάντων ὧν ἀνταπέδωκέ μοι; Οὐκ ἔστιν οὖν δῶρα δοῦναι περὶ τούτου ἀντάξια τῆς ἀπ' αὐτοῦ χάριτος.* Ἐν δώρον δέξιν, ἡ φυλακὴ τοῦ δωρηθέντος (96). Ὁ δούς σοι τὸν θησαυρὸν οὐχὶ τιμὴν ἀπαιτεῖ τοῦ δοθέντος, ἀλλὰ φυλακὴν ἀξίαν τοῦ δεδομένου.

221. Καὶ ἦξει ἐφ' ὑμᾶς σκληρὰ λιμὸς, φησὶ· καὶ ἔσται, ὥς ἂν πειράσγητε, λυπηθῆσεσθε, καὶ κακῶς ἔρεϊτε τὸν ἄρχοντα καὶ τὰ πάτρια. Ὁ πάντα πρὸς σωτηρίαν οἰκονομῶν Κύριος ἐπάγει ποτὲ καὶ λιμὸν ἐπὶ συμπερόντι τῶν παιδαγωγουμένων. Ἐκάκωσα γὰρ σε, φησὶ, καὶ ἐλιμαγχόνησα, ἵνα εὖ σε (97) ποιήσω. Σκληρὰν τοίνυν λιμὸν λέγει τὴν ἀπαρμύθητον, τὴν ἀνεπινόητον (98). Εἰσὶ γὰρ λιμῶν διαφοραί. Αἱ μὲν εἰσι κατὰ ἐπιλειψιν σίτου μόνον γινόμεναι· αἱ δὲ καὶ κατὰ τὴν τῶν λοιπῶν ἀπορίαν τῶν ἐσθιέσθαι δυναμένων. Αὕτη γὰρ (99) ἔστιν ἡ σκληρὰ λιμὸς, ἣν ἐπάγειν ὁ λόγος ἐπαγγέλλεται, ὥστε διὰ τῆς ἐνδείας λύπην ἐμποιῆσαι, σωτηρίαν ἀμεταμέλητον ἐνεργάσασθαι δυναμένην. Ὅταν δὲ λυπηθῶσι κατὰ Θεὸν, τότε κακῶς ἔροῦσι τὸν ἄρχοντα καὶ τὰ πάτρια. Τίς ἔστιν ὁ ἄρχων, ὁ παρὰ τῶν καλῶς λυπουμένων κακηγορούμενος; Ἡ δὴλονότι ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου, ὃν κακῶς ἔροῦσιν ἐκ (1) μετανασας, ὅταν εἰς συναισθήσιν τῆς ἀπ' αὐτοῦ βλάβης ἔλθωσι. Κακηγοροῦσι δὲ καὶ τὰ πάτρια. Πάτρια δὲ τῶν ἐν ἀμαρτίαις ζώντων αἱ τοῦ βίου πραγματεῖαι, αἷς οἱ φιλόδοξοι πάντες ἐμπλέκονται. Πάτριά ἐστι τῷ ἁμαρτωλῷ τὰ ἔργα τῆς σαρκὸς, μοιχεῖα, πορνεία, ἀκαθαρσία, ἀσέλγεια, εἰδωλολατρεία, πάθος, ἐπιθυμία κακῇ. Πάτριά ἐστι δόλος καὶ ψεῦδος, ἐπιβουλή καὶ βραδουργία, καὶ ὑποκρίσεις. Ὁ τοίνυν ἀνανήψας, οἷον ἀπὸ τινὸς μέθης, τῶν τοῦ κόσμου πραγμάτων, κακῶς μὲν ἔρεϊ τὸν ἄρχοντα αὐτοῦ (2), τὸν καθηγησάμενον αὐτῷ πρὸς τὰ τῆς ἀπωλείας ἔργα. Κακῶς δὲ ἔρεϊ καὶ τὰ πάτρια, οἷς συζῶν, τὸν δεδομένον ἡμῖν παρὰ τοῦ Θεοῦ νόμον εἰς βοήθειαν οὐκ ἐδέχετο. Οὐ δύνασαι ὑπὸ τὸν

A mercede eis solvant. Hoc autem verbum, legis scilicet, tale non est, ut munera dentur pro eo. Nam qui Dei gratiam vendat, nemo est. *Gratis accepistis*, inquit, *gratis date* ⁹⁵. Vides quomodo Petrus Simoni pro comparando Spiritus sancti dono pecuniam offerenti succensuerit? *Pecunia enim tua*, inquit, *tecum sit in perditionem*, quoniam existimasti donum Dei pecuniis parari ⁹⁶. Itaque Evangelii sermo non est sicut verba a ventriloquis vendita. Quam enim possit quis rependere remunerationem Evangelii verbis dignam? Davidem audi animi pendentem, ac dicentem: *Quid retribuam Domino pro omnibus quæ retribuit mihi* ⁹⁷? Non est igitur munera dare de eo, quæ ejus dono possint conferri. Unum munus dignum fuerit, si id quod dat custodiatur. Qui tibi hunc thesaurum concessit, dati pretium haud exigit, sed custodiam re data dignam.

221. Et veniet, inquit, super vos dira fames; et erit, ut esurieritis, contristabimini, et maledicetis principi et patriis legibus. Qui omnia ad salutem ordinat Dominus, nonnunquam famem etiam ad utilitatem eorum qui castigantur inducit. Affixi enim te, inquit ⁹⁵, et fame vexavi, ut benetibi facerem. Eam igitur famem dicit diram, quæ nec levare, nec concipi potest. Sunt enim diversæ famis species. Aliæ quidem contingunt sola frumenti inopia: aliæ vero oriuntur ex penuria reliquarum rerum, quæ edi possunt. Hæc autem fames quam inductum iri enuntiat Scriptura, dira est; sic ut per inediam inferatur mœror, qui salutem haud pœnitendam quest operari. Sed cum ea quæ secundum Deum est tristitia ⁹⁶ fuerint affecti, tunc maledicent principi et patriis institutis. Quis iste est princeps, in quem maledictæ congerunt qui bene contristantur? Princeps utique mundi hujus ⁹⁷, cui sunt per pœnitentiam maledictori tum, cum illati ab eo damni sient conscii. Quin et patriis institutis maledicunt. Patria autem instituta eorum, qui in peccatis vivunt, sunt vitæ negotia, quibus gloriæ amatores omnes implicantur. Opera carnis sunt peccatori patria instituta, puta adulterium, fornicatio, immunditia, lascivia, simulacrorum cultus, mollities, concupiscentia mala. Patria instituta sunt dolus, mendaciam, insidia, astutia, hypocrisis. Itaque qui se ex mundi hujus negotiis tanquam ex quadam ebrietate ad bonam frugem recepit, mundi principi qui sibi ad patranda perditionis opera præfuerat, maledicit. Sed et maledicit patriis institutis, secundum quæ cum viveret,

⁹⁵ Matth. x, 8. ⁹⁶ Act. viii, 20. ⁹⁷ Psal. cxv, 12.

⁹⁸ Deut. viii, 5. ⁹⁹ II Cor. vii, 10. ⁹⁹ Joan. xvi, 11.

(95) Colb. primus, δόψ.

(96) Editi, τοῦ δοθέντος. At sex mss., τοῦ δωρηθέντος.

(97) Veteres quinque libri, sc. Editi et Reg. tertius, σοι.

(98) Editi et nostri sex mss., τὴν ἀνεπινόητον. Sed Combelisius, homo ad emendanda ea, quæ emendatione non indigent, paratissimus, ait malle se, τὴν ἀνέχεστον· hoc est, ut ipse interpretatur, famem gravissimam, maximam, insanabilem. Nos, quibus

persuasum sit famem ἀνεπινόητον, quæ scilicet tanta est, ut vix excogitari possit (eam enim vim habet vox ἀνεπινόητον), nihil aliud esse, nisi famem gravissimam, maximam, insanabilem, nihil mutandum censuimus.

(99) Editi, δέ. At sex mss., γάρ.

(1) Editi, οἱ ἐξ. Deest οἱ in nostris sex mss.

(2) Veteres quatuor libri, αὐτοῦ. Editi, ἐξουτοῦ.

legem nobis a Deo in auxilium traditam non susci-
piebat. Non potes Regi 546. vero subesse, nisi
maledixeris huic principi. Eam ob causam te edo-
cuit Ecclesia dicere: *Renuntio tibi, Satana*. Hoc est
maledictum, quod in principem conjicitur. Quod-
nam autem maledictum est, quod adhibetur adver-
sus patrios mores? Illud, *Renuntio et operibus tuis*.
Illi patrii ritus, diaboli opera. Beatus qui rite huic
maledixerit principi. Jam enim ad eum qui verus
est, accedit, et illuminatur. Beatus qui improbaverit
patrios mores antiquos: obtinebit enim patriam
Jerusalem cœlestem⁹⁵, quæ mater est eorum, qui
beato Paulo sunt similes. Patria instituta sunt etiam
pravi mores a parentibus ad nos transmissi. Reli-
quitne tibi pater opes per avaritiam partas? Redde
has injuriam patienti; ne eas tibi ceu proprias
vindices: est nimirum peccati hæreditas. Dereliquit
tibi servum pater, injuste ab ipso in servitutem
redactum? Tu eum libertate dona, et patris cruciatum
reddes leviolem, ei tibi ipse libertatem veram
conciliabis. Sub hæc quid dicit?

222. *Et respicient in cælum sursum, et in terram
deorsum insipient: et ecce egestas angusta, et tene-
bra, ita ut non videant; et non deficiet qui in angu-
stia est usque ad tempus*. Affirmat fore, ut ii qui præ
angustia adducti fuerint ad penitentiam agendam,
sursum respiciant in cælum. Qui prius demittebant
in terram oculos, nec divinarum contemplationum
sublimitatem intelligere poterant, hi a rerum ter-
renarum affectione et studio quasi a vinculo quo-
dam soluti, oculorum suorum liberos obtutus figunt
in cælum, invisibilem ac intelligibilem naturam
contemplant, et locum quo reponi oporteat the-
saurus, considerantes. Dein *Aspicient in terram de-
orsum*. Qui erant elati prius, ac de se magnifice
sentiebant, naturæ suæ vilitatem ex ea quam cum
terra habent cognatione ignoscent. Mirare autem
quam apposite hisce verbis usa sit Scriptura:
quandoquidem dictionem utrique rei convenientem
excogitavit. Cælum enim et terra nobis proponuntur
contemplanda. Dicit quidem de cælo, *Respicient in
cælum sursum*; de terra autem *Aspicient in terram
deorsum*. Deinde præ admiratione tantarum rerum
cognitarum inopes sunt consilii, adducenturque ad
angustias, et mente obæcābuntur; cum stupor qui
ex rebus intellectis orietur, ingentem illam in ipsis
perturbationem excitabit. *Cum enim, inquit, con-
summaverit homo, tunc incipit: et cum quieverit, tunc
animi pendebit*⁹⁷. Nemo novit quot et quanta ignoret,
nisi scientiæ hujus habuerit gustum. Sed tamen he-

A ἀληθινὸν γενέσθαι βασιλέα, ἐὰν μὴ κακῶς εἴπῃς τὸν
ἄρχοντα. Διὰ τοῦτο ἐδίδαξέ σε ἡ Ἐκκλησία λέγειν·
'Ἀποτάσσομαι σοι, Σατανᾶ. Αὕτη τοῦ ἄρχοντος ἡ
κακηγορία. Τίς δὲ ἡ τῶν πατέρων; 'Ἀποτάσσο-
μαι (5) καὶ τοῖς ἔργοις σου. Ταῦτα τὰ πάτρια, ἔργα
τοῦ διαβόλου. Μακάριος ὁ γνησίως κακηγορήσας τὸν
ἄρχοντα. Προσέρχεται γὰρ λοιπὸν πρὸς τὸν ἀληθινόν,
καὶ φωτίζεται. Μακάριος ὁ μεμψάμενος τοῖς πάλαι
πατέροις· εὐρήσει γὰρ (4) πατρίδα τὴν ἀνω Ἱερου-
σαλήμ, ἥτις ἐστὶ μήτηρ τῶν ὁμοίων τῷ μακαρίῳ
Παύλῳ. Πάτριά ἐστι καὶ τὰ ἐκ πατέρων ἡμῶν πονηρὰ
ἔθνη παραδιδόμενα. Ἐκ πλεονεξίας σοι κατέλιπεν ὁ
πατὴρ κτήματα; Ἀπόδος τῷ ἡδικημένῳ· μὴ ὡς
ἰδίων (5) ἀντιποιοῦ· ἁμαρτίας ἐστὶ κληρονομία. Ἀδι-
κῶς καταδουλώσάμενος ὁ πατὴρ ἀφ᾽ ἧς σοι δοῦλον;
B ἂς αὐτῷ σὺ τὴν ἐλευθερίαν, κάκεινῳ (6) κουφοτέ-
ραν ποιήσεις τὴν βάσανον, καὶ σεαυτῷ τὴν ἀληθινὴν
ἐλευθερίαν παρασκευάσεις. Εἰτα τί φησι;

222. Καὶ ἀναβλέψονται εἰς τὸν οὐρανὸν ἄνω,
καὶ εἰς τὴν γῆν κάτω ἐμβλέψονται· καὶ ἰδοὺ
ἀπορία στενὴ, καὶ σκότος, ὥστε μὴ βλέπειν· καὶ
οὐκ ἀπορηθήσεται (7) ὁ ἐν στενοχωρίᾳ ὡν ἕως
καιροῦ. Περὶ τούτων φησὶ, τῶν διὰ τὴν στενοχωρίαν
εἰς μετάνοιαν ἐναχθέντων (8), ὅτι ἀναβλέψονται εἰς
τὸν οὐρανὸν ἄνω. Οἱ πρότερον συγκύπτοντες, καὶ οὐ
δυνάμενοι τὰ ὑψηλὰ κατανοεῖν τὸν θεῶν θεωρημά-
των, οὗτοι, ὥστε ἀπὸ δεσμοῦ τινος, τῆς πρὸς τὰ
γῆινα συμπαθείας λυθέντες, ἐλευθερον ἑαυτῶν τὸ
C ὄμμα πρὸς οὐρανὸν περιάξουσι, θεωροῦντες τὴν τῶν
ἀοράτων καὶ νοητῶν φύσιν, καὶ κατανοοῦντες τὸν τό-
πον ὅπου δεήσει τὸν θησαυρὸν ἀποτίθεσθαι. Εἰτα
'Εμβλέψονται εἰς τὴν γῆν κάτω. Τὸ εὐτελὲς τῆς
αὐτῶν φύσεως ἐννοήσουσιν ἐκ τῆς πρὸς τὴν γῆν συγ-
γενείας οἱ τέως ἐπηρμένοι καὶ μέγα φρονοῦντες ἐφ'
ἑαυτοῖς. Θαύμασον δὲ πῶς παρατετηρημένως ταῖς λέ-
ξεσιν ἐχρήσατο ἡ Γραφή, ἀρμόδυσσαν ἑκατέρῳ πρᾶ-
γματι ἐπινοήσασα τὴν ἐκφώνησιν. Οὐρανὸς γὰρ πρῶ-
D καίται εἰς θεωρίαν, καὶ γῆ. Περὶ μὲν οὖν τοῦ οὐρανοῦ
λέγει· 'Αναβλέψονται εἰς τὸν οὐρανὸν ἄνω· περὶ
δὲ τῆς γῆς· 'Εμβλέψονται (9) εἰς τὴν γῆν κάτω.
Εἰτα ἐπὶ τῷ θαύματι τῆς τῶν τηλικούτων κατανοή-
σεως ἀποροῦνται, καὶ στενοχωρηθήσονται, καὶ σκο-
τωθήσονται τὴν διάνοιαν, τῆς ἐπὶ τοῖς καταληφθεῖσιν
ἐκπλήξεως τὴν μεγάλην αὐτοῖς ταύτην ταραχὴν ἐμ-
ποιούσης. "Οταρ γὰρ συντελεσθῇ, φησὶν, ἀνθρω-
πός, τότε ἄρχεται· καὶ ὅταρ παύσεται, τότε ἀπο-
ρηθήσεται. Οὐδεὶς οἶδεν πόσα (10) οὐκ οἶδεν, ἐὰν μὴ

⁹⁵ Gal. iv, 26. ⁹⁷ Eccli. xviii, 6.

(5) Editi, 'Αποτάσσομαι σοι. Vocula σοι in mss. non invenitur. Mox editi, τὰ ἔργα. Sed in nostris sex mss. non legitur articulus.

(4) Editi, γὰρ ἑαυτῷ. Illud, ἑαυτῷ, a nostris sex mss. abest. Statim editi, πατέρων ἡμῶν. At sex mss., ἡμῶν.

(5) Editi, ἰδίᾳ. Veteres quinque libri, ἰδίων.

(6) Reg. quartus, κάκεινῳ.

(7) Antiqui tres libri, καὶ οὐκ ἀποστερηθήσε-

ται, et non privabitur.

(8) Editi et duo mss., ἐναχθέντων. Alii quatuor mss., ἐναχθέντων.

(9) Editi, Καὶ ἐμβλέψονται. Vocula Καὶ in mss. non invenitur. Statim, ubi in editis legitur ἀποροῦντας, in nostris codicibus scriptum reperitur ἀποροῦνται.

(10) Codex unus cum editis, ὅποσα. Alii quinque, mss., πόσα.

γεῦμα λάβῃ τῆς γνώσεως. Πλὴν ὁ ἀγαθός, Δεσπότης ἁπαστῶν αὐτοῖς τὰ χρηστότερα. Οὐκ ἀπορηθήσεται γὰρ, φησὶν, ὁ ἐν στενοχωρίᾳ ὢν ἕως καιροῦ. Οὐκ εἰς τὸ παντελὲς αὐτὴ ἡ ἀγνοία καθέξει τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων· ἀλλ' ὁ νῦν αὐτῆς ἐκζητῶν τὴν ἀλήθειαν (11), καὶ ὠδίνων αὐτῆς τὴν εὐρεσιν, ὥσπερ ποτε πρόσωπον (12) πρὸς πρόσωπον, καὶ ἀπολήφεται τὸ τῆς γνώσεως τέλειον, ἐπειδὴν ἐνστὴ ὁ καιρὸς τῆς τῶν ὄλων ἀποκαταστάσεως. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ, Ἔως καιροῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

223. Τοῦτο πρῶτον πῖς· ταχὺ ποιεῖ (13), χώρα Ζαβουλὼν, ἡ γῆ Νεφθαλεὶμ, καὶ οἱ λοιποὶ, οἱ τῆς παλαιᾶς, καὶ πέρας τοῦ Ἰορδάνου, Γαλιλαία τῶν ἐθνῶν. Ὁ λαὸς (14) ὁ πορευόμενος ἐν σκότει, ἴδετε φῶς μέγα· οἱ κατοικοῦντες ἐν χάρᾳ καὶ σκιᾷ θανάτου, φῶς λάμψει ἐν ὑμῖν. Τὸ πλείστον τοῦ λαοῦ, ὃ κατήγαγεν ἐν εὐφροσύνῃ σου, καὶ εὐφρανθήσονται ἐνώπιόν σου ὡς οἱ εὐφρανόμενοι ἐν ἀμύτῳ, καὶ ὃν τρέπον οἱ διαφρονοῦντες σκύλα· ὅτι ἀφίρηται ὁ ζυγὸς ὃ ἐπ' αὐτῶν κείμενος, καὶ ἡ βάβδος ἡ ἐπὶ τοῦ τραχήλου αὐτῶν. Τῇ γὰρ βάβδῳ τῶν ἀπαιτούντων διεσκέδασεν, ὡς τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἐπὶ Μαδιάμ. Ὅτι πᾶσαν στολὴν ἐπισυνηγμένην δόλω, καὶ ἡμίτιον μετὰ καταλλαγῆς ἀποτίσονται, καὶ θελήσουσιν, εἰ ἐγένετο πρὸς αὐτοὺς. Ὅτι παῖδιον ἐγεννήθη ἡμῖν, υἱὸς καὶ ἐδόθη ἡμῖν, οὗ ἡ ἀρχὴ ἐπὶ τοῦ ὄμου αὐτοῦ, καὶ καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ, Μεγάλῃς βουλής ἀγγελος. Ἀεὺ γὰρ εἰρήνην ἐπὶ τοὺς ἀρχοντας, εἰρήνην καὶ ὑγίαν αὐτῷ. Μεγάλῃ ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ, καὶ τῆς εἰρήνης αὐτοῦ οὐκ ἔστιν ὅριον. Ἐπὶ τὸν θρόνον Δαβὶδ, καὶ ἐπὶ τὴν βασιλείαν αὐτοῦ, κατορθῶσαι αὐτήν, καὶ ἀντέχεσθαι (15) ἐν κρίματι, καὶ ἐν δικαιοσύνῃ ἀπὸ τοῦ νῦν, καὶ εἰς τὸν αἰῶνα. Ὁ ὕψις Κυρίου Σαβαὼθ ποιήσει ταῦτα. Εὐαγγελισθεσθαι μέλλων τὰ (16) τῆς τοῦ Κυρίου ἐνανθρωπήσεως ὁ λόγος, ὥσπερ τινὰ πρότασιν ὀρέγων πνευματικῆς εὐφροσύνης, οὕτω δεξιόταται τὸν εὐαγγελιζόμενον. Τοῦτο πρῶτον πῖς. Ὁ πίνων πρῶτον (17) εἰς αὐτὸν καταδέχεται τὸ ποτὸν, μετ' ἐπιθυμίας αὐτὸ προσέμενος. Τότε γὰρ μάλιστα καὶ ἡ ἀπ' αὐ-

** I Cor. xiii, 12.

(11) Editi et mss. magno inter se consensu, αὐτῆς ἐκζητῶν τὴν ἀλήθειαν. Sed vox αὐτῆς ita displicuit Combefisio, ut dicat: *Meo periculo emenda, αὐτῇ τὴν ἀλήθειαν*. Ego autem, quod bona ipsius venia dictum sit, vulgatam lectionem tolerari posse arbitror, si modo ex præcedentibus vox γνώσεως suppleatur, *Qui nunc inquiris ejusmodi cognitionis veritatem*.

(12) Editi et Reg. primus, ποτε πρόσωπον, καὶ. Alii quinque mss. uti in contextu.

(13) Vestustior Combefisii codex et alii quatuor, ταχὺ ποιεῖ, cito fac; et ita quoque legitur apud LXX et apud Eusebium. Alter Combefisii liber, ταχὺ πῖς, cito bibe: quam lectionem Basilio tribuit Nobilius. Neutram ejus esse qui dixerit, sanius, ut mihi quidem videtur, judicabit. Statim Reg. tertius, παρὰ τὴν οἰκούντες καὶ. Sed vox οἰκούντες non

A nignus Dominus istis præstantiora pollicetur. Non enim, inquit, deficiet qui in angustia est usque ad tempus. Ignorantia isthæc non perpetuo delinebit hominum genus; sed qui nunc cognitionis perquirat veritatem, eamque comparare laborat, is tunc videbit faciem ad faciem²²; ac scientiæ consequetur perfectionem, cum advenerit tempus, quo instauranda sunt universa. Hoc enim sibi vult dictio illa, *Usque ad tempus*.

B

547 CAPUT IX.

223. VERS. 1-7. Hoc primum bibe: cito fac, regio Zabulon, terra Nephthalim, et cæteri qui maritima, et trans Jordanem, Galilæa gentium. Populus qui ambulabas in tenebris, videte lucem magnam. qui habitatis in regione et umbra mortis, lumen illucescet super vos. Plurima pars populi, quam deduxisti in lætitia tua: et latabuntur coram te, sicut qui lætantur in messe, et sicut hi qui dividunt spolia: quia ablatum est jugum ipsis impositum, et virga, quæ erat super collum eorum. Virgam enim exactorum dissipavit, sicut in die quæ super Madian. Quia omnem stolam collectam dolo, et vestimentum cum commutatione restituent: et cupient, si fiant, esse igne combusti. Quia parvulus natus est nobis, filius et datus est nobis, cujus principatus super humerum ejus. Et vocatur nomen ejus, Magni consilii angelus. Adducam enim pacem super principes, pacem et sanitatem ipsi. Magnus principatus illius, et pacis ejus non est finis. Super thronum David, et super regnum ejus, ut moderetur illud, et patrocinetur in judicio, et in justitia jam nunc, et in sæculum. Zelus Domini Sabaoth faciet hæc. Scriptura jamjam ea quæ ad Domini incarnationem spectant, annuntiatura, quasi quoddam spiritualis lætitiæ specimen præbens, eum qui sit Evangelio imbuendus, alloquitur comiter hoc modo: *Hoc primum bibe*. Qui primum bibi, potum avidè sumptum in seipso recipit. Tunc enim maxime effundere se solet ejus suavitas, cum nec nausea, nec vomitu laborans, imò levamen potus et solatium præ nimia siccitate appetens, hausti liquoris humore se perfundit. Ob id etiamnum qui tanquam

legitur neque in editis, neque in aliis quinque mss., neque apud LXX, neque apud Eusebium.

(14) Editi et Reg. primus, ἐθνῶν καὶ λαός. Alii quinque mss., ἐθνῶν ὁ λαός.

(15) Reg. tertius, καὶ ἀντιλαβέσθαι αὐτῆς.

(16) Editi, τὰ περὶ. Deest περὶ in nostris sex codicibus. Vox πρότασις, quæ mox sequitur, cum sumi solet pro aliqua propositione; hic tamen significare videtur præludium quoddam, seu anticipatum quendam gaudii spiritualis gustum. Tilmanus sic verterat: *Quasi propositionem quendam lætitiæ spiritualis obtendens*: quæ interpretatio cum non probaretur Combefisio, ita ipse interpretatus est: *Quasi adventitium quiddam spiritualis lætitiæ porrigens*. Alii meliora.

(17) Vocem πρῶτον ex tribus mss. addidimus.

populo sitiēti gratiam exspectatam annuntiat, ait : *A* *Hoc primum bibe.* Excipe in animo lætitiā : reconde in eo salutis dogma. Alio inferius ne putaveris, nec quidquam aliud eo præstantius esse existimes. Est ante omnia : nec quidquam abs te excogitari potest, quod sit Conditor tuo prius, aut quod natura sit primogenito omnis creaturæ¹⁸ excellentius. *Primum bibe.* Disce in principio fuisse Verbum¹. Ante principium, nihil ; nihil prius eo qui erat in principio. Ne prius ævum bibas, non intervallum, non locum Filii substantia destitutum, non tempus, non temporis aliquod momentum, non quidquam futile et vanum, quod animus imaginari valeat. *Hoc primum bibe, cito fac.* Non ignave, non segniter, non negligenter, non languide opus aggredere, sed viriliter et studiose. Cujusmodi erat Paulus, qui simul ut bibit fidem, sine ulla temporis mora ad prædicationem accessit : quippe qui carni non acquiesceret, aut sanguini² ; sed tanquam cursor quidam, ubi primum audivit cursus signum, festinabat ad finem, juxta præfixum scopum ad præmium supernæ vocationis contendens³.

ἀνέθετο σαρὰ καὶ αἷματι, ἀλλ' εὐθύς, ὥσπερ τις πρὸς τὸ τέλος ἐπέιγετο, κατὰ σκοπὸν διώκων εἰς τὸ

224. *Regio Zabulon.* Ad hos ipsos propheta confert sermonem, apud quos moratus est Dominus, qui prius in ignorantia tenebris ambulantes, ex oriente lumine vero, *Quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*⁴, viderunt lucem magnam. Nemo autem suspicetur Matthæi et prophætæ verba esse inter se pugnancia, etsi ille quidem dixerit, *Populus qui sedebat in tenebris*⁵ ; Isaiam vero constet dixisse : *Qui ambulabat in tenebris.* Nam in tenebris ambulare idem valet atque in tenebris sedere, cum uterque a proposito fine, similiter aberret, tum qui non movetur, tum qui temere obambulat errabundus. Qui enim sine scopo incedit, ad nullum certum locum vadit ; qui vero in otio detinetur, nequaquam finem assequitur. Hic igitur populus, qui gentium ignorantia obcæcabatur, vidit lucem, non talem, qualis ab igne, aut a stellis, aut a luna, aut a sole, aut a fulgetris oriri solet ; sed vidit lucem magnam, quæ intellectu sensuque præditis affulget, quæ et cum Patre est, et homines illustrat, et angelos efficit splendidos, et sufficit omnibus, imolatus adhuc extendit suos fulgores. Sed in qua regione populus gentium habitabat ? In regione tenebris mortis cooperta. Nam eis impendit veluti nubes densa per idololatriam, donec venit lumen, quod, intercisca et excussa caligine, ipsis splendorem ostendit veritatis. Subinde ad ipsam

τοῦ χάρις ἀναδίδοσθαι πέφυκεν, ὅταν μὴ ναυτιῶν, μηδὲ ἀποβλύζων, ἀλλὰ εἰ ὑπερβολὴν ξηρότητος ἐφιεμένος τῆς ἐκ τοῦ ποτοῦ παραμυθίας, καὶ ταῖς νοτίσι τοῦ ποθέντος (18) ἑαυτὸν διυγραίνει. Διὰ τοῦτο καὶ νῦν ὁ εὐαγγελιζόμενος ὡς δεδιψηκὸς λαὸν τὴν προσδοκωμένην χάριν, ψησί· *Τοῦτο πρῶτον πῖς.* Ὑπόδεξαι τῇ ψυχῇ τὴν εὐφροσύνην· ἐνθου τὸ δόγμα τῆς σωτηρίας. Μὴ δεῦτερον ἄλλου ἡγήσῃ, μηδὲ προτιμότερόν τι τοῦτο νομίσης ἕτερον. Πρὸ πάντων ἐστὶν· οὔτε σοὶ τι πρότερον νοηθῆναι δύναται τοῦ κτίσαντός σε· οὔτε τῇ φύσει τιμωτέρόν τι, τοῦ πρωτοτόκου πάσης κτίσεως. *Πρῶτον πῖς.* Μάθε ὅτι ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος. Οὐδὲν πρὸ ἀρχῆς· οὐδὲν πρὸ τοῦ ἐν ἀρχῇ. Μὴ αἰῶνα προπῆς· μὴ διάστημα· μὴ τόπον ἐρημον τῆς γιού ὑπάρξεως· μὴ χρόνον· μὴ καιρὸν· μηδὲν τῶν κατὰ φαντασίαν ματαίων, δυναμένων τῇ ψυχῇ ἐγγίνεσθαι. *Τοῦτο πρῶτον πῖς· ταχὺ ποίει.* Μὴ χαύνως, μηδὲ καταβεβλακευμένως, μηδὲ ἀσπούδως, μηδὲ ἐκλύτως ἐπὶ τὴν τοῦ ἔργου ἐρχου παραδοχὴν, ἀλλὰ συντόνως καὶ κατεσκευασμένως (19). Οἷος ἦν Παῦλος· ὁμοῦ τε ἐπῖνε τὴν πίστιν, καὶ οὐδένα καιρὸν ἀνεβάλλετο πρὸς τὸ κήρυγμα· ὅς γε οὐδὲ προσδρομεύς, ὁμοῦ τε ἔλαβε τὸ τοῦ δρόμου σύνθημα, καὶ βραβεῖον τῆς ἀνω κλήσεως.

224. *Χώρα Ζαβουλών.* Πρὸς τοὺς αὐτοὺς ἀποτείνεται ὁ προφήτης, πρὸς οὓς ἐπεχωρίσεν ὁ Κύριος, οἵτινες πρότερον ἐν τῷ σκότει τῆς ἀγνοίας πορευόμενοι, ἐν τῇ ἀνατολῇ τοῦ φωτός τοῦ ἀληθινοῦ, *Ὁ φωτίζει πάντα τὸν ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον*, εἶδον (20) φῶς μέγα. Καὶ μηδεὶς οἰέσθω διαφωρίαν ἔχειν πρὸς τὸ προφητικὸν ῥητὸν τὰ παρὰ τοῦ Ματθαίου· εἴπερ ὁ μὲν εἶπεν· *Ὁ λαὸς ὁ καθήμενος ἐν σκότει*· ὁ δὲ Ἰσαίας φαίνεται εἰρηκώς· *Ὁ πορευόμενος ἐν σκότει*. Ἴσον γὰρ δύναται καὶ τὸ ἐν σκότει πορεύεσθαι, καὶ τὸ καθέζεσθαι· διότι τοῦ ἀποκειμένου τέλους ὁμοίως ἀμώτεροι ἀπολείπονται· ὁ μὲν μὴ κινούμενος, ὁ δὲ εἰχὴ περιεργόμενος. Καὶ γὰρ ὁ ἀνευ σκοποῦ βαδίζων, οὐδαμῶς προχωρεῖ, καὶ ὁ ἐν ἀργίᾳ πεπεδημένος (21) οὐκ ἐφικνεῖται τοῦ τέλους. Οὗτος τοίνυν ὁ λαὸς, ὁ ἐν τῇ ἐθνικῇ ἀγνοίᾳ ἐσκοτωμένος, εἶδε φῶς, οὐχ οἷον τὸ ἀπὸ πυρός, οὐδὲ οἷον τὸ ἀπὸ ἀστέρων ἢ σελήνης, οὐδὲ οἷον τὸ ἡλιακὸν ἢ ἀστραπαῖον, ἀλλὰ φῶς μέγα· ὃ καὶ νοητοῖς ἐπιλάμπει καὶ αἰσθητοῖς, ὃ καὶ Πατρὶ σύνεστι, καὶ ἀνθρώπους φωτίζει, καὶ ἀγγέλους φαειρύνει, καὶ πᾶσιν ἐπαρκεῖ, καὶ ἐτι ἑαυτοῦ τὰς αὐγὰς ἔχει ὑπερτεινόμενος πρὸς (22) τὸ πλεῖον. Ὁ δὲ λαὸς ὁ τῶν ἐθνῶν ὥκει ἐν χώρᾳ ποδαπῇ ; Σκιαζομένη ὑπὸ τοῦ θανάτου. Οἷον γὰρ νεφέλη βαθεῖα ἐπέκειτο (23) αὐτοῖς, διὰ τῆς εἰδωλολατρίας, ἕως ἔλθον τὸ φῶς διέκοψε μὲν τὴν ἀχλὺν, ἐφῆλπωσε δὲ αὐτοῖς τῆς ἀληθείας τὸ φέγ-

¹⁸ Col. 1, 15. ¹ Joan. 1, 1. ² Gal. 1, 16. ³ Philipp. 1, 14. ⁴ Joan. 1, 9. ⁵ Matth. 1, 16.

(18) Antiqui tres libri cum editis, τοῦ ποθέντος, humore dati poculi. Alii tres mss., τοῦ ποθέντος.

(19) Uterque Colb., κατεσκευασμένος.

(20) Sic mss. nonnulli. Editi vero et Reg. primus, εἶδε.

(21) Editi et Reg. primus, πεπεδημένος. Hinc

vetus interpres, *Qui etiamnum inerti otio edoctus est vivere.* Alii quinque mss., πεπεδημένος, otio detentus, optime

(22) Antiqui tres libri, ὑπερτεινόμενος ὑπὲρ.

(23) Reg. quartus, ἀπέκειτο.

γος. Εἶτα πρὸς αὐτὸ τὸ τοῦ Κυρίου πρόσωπον μετα-
βαίνει ὁ λόγος. Τί λέγων; Τὸ πλεῖστον τοῦ λαοῦ, ὃ
κατήγαγες (24) ἐν εὐφροσύνῃ σου. Οὐ γὰρ πάν-
τες ἐδέξαντο τὸν λόγον, ἀλλ' οἱ πλεῖστοι ἠκολούθησαν
τῷ καλοῦντι εἰς εὐφροσύνην αἰώνιον, οἵτινες καὶ
εὐφρανθήσονται ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Ὡς οἱ εὐφραι-
νόμενοι ἐν ἀμύτῳ. Ὁ γὰρ σπείρει ἕκαστος, τοῦ-
το καὶ θερίσει. Ἐν οὖν τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἀντάπο-
δόσεως οἱ τὸν λόγον δεξάμενοι, καὶ καρποφορήσαν-
τες (25) κατὰ ἀναλογίαν τῶν ἐνταῦθα αὐτοῖς προκα-
ταβέβλημένων, κομιζόμενοι παρὰ τοῦ δικαίου χριτοῦ
τὰς ἀντιμισθίας, εὐφρανθήσονται. Ὡς οἱ εὐφρανόμε-
νοι ἐν ἀμύτῳ, καὶ ἐν τρέπον οἱ διαιρούμενοι
σκυῖλα. Οἱ μὲν εὐφραίνόμενοι ἐν ἀμύτῳ, ἐκ τῶν ἰδίων
πόνων τὰς ἀρχὰς τῆς εὐφροσύνης ἔχουσιν· οἱ δὲ ἀπὸ
σκυλῶν πλουτοῦντες, ἀθρόαν ὑποδέχονται τοῦ πλού-
του τὴν ἀφορμήν. Διὰ τοῦτο ἀμφοτέρω εἶπεν, καὶ τὰ
ἐξ ἀντιδόσεως ἀγαθὰ, καὶ τὰ ἐκ χάριτος ὑπὸ τοῦ με-
γαλοδωροῦ διδοσθαι μέλλοντα. Ἀφήρηται γὰρ ζυγὸς
ὁ ἐπὶ τῶν ἐθνῶν κείμενος, ἀπεσείσαντο τὸν βαρὺν
ζυγὸν τοῦ τῇ δουλείᾳ τῆς ἁμαρτίας αὐτοὺς ὑποζεύ-
ξαντος, καὶ ῥάβδον τὸν τράχηλον αὐτῶν κατακάμπτον-
τος, ἵνα τὸ ἀποστολικὸν κήρυγμα τῆς ψυχῆς καταβα-
λόντες, μὴ (26) ὑποκυψῶσι τῇ δουλείᾳ τῆς ἁμαρτίας.

225. Τὴν γὰρ ῥάβδον τῶν ἀπαιτούντων διεσκέ-
δαται, ὡς τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἐπὶ Μαδιὰμ. Δεινὸς ἀπαι-
τητῆς ἐφέστηκε τῇ ἀνθρωπίνῃ ζωῇ, ῥαβδίζων, καὶ
ἀπαιτῶν τὰ ἑαυτοῦ θελήματα, ὁ κοινὸς ἡμῶν ἐχθρὸς.
Βούλει μαθεῖν τῆς ῥάβδου ταύτης τὰς πληγὰς; Ἀκούε
τοῦ λέγοντος· Προσώζεσαν καὶ ἐσάπησαν οἱ μώ-
λωπές μου. Δυσώδεις μώλωπας ἐμποιοῖ τῷ πληγέντι
ἡ πονηρὰ ῥάβδος. Ἐννέσθον μοι τινα συνεχόμενον ἐν
ἐπιθυμίαις ποικίλαις, καὶ σφοδρῶς ἐγχεόμενον τῇ
ἀπολαύσει τῶν ἡδονῶν, πῶς ῥαβδίζομένῳ ἔοικε, καὶ
ἀπαγομένῳ πρὸς τὴν ἁμαρτίαν. Οὐκ ἀνίσχιν ἡ ἐπι-
θυμία κέντρα καὶ ὀδύνας ἐμποιοῦσα τῷ ἀκολάστῳ,
ἔως ἂν τὸν ἐκ τῆς ἁμαρτίας μώλωπα τῇ ψυχῇ ἐμ-
ποίῃσῃ, δυσωδίας ἐναφέντα ἐν τῇ τῶν αἰσχυρῶν ἀνα-
μνήσει. Ταύτην τοίνυν τὴν ῥάβδον διασκεδάσει, ὡς
διεσκεδάσε τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν δυναστείαν τῶν Μα-
διηναίων (27) ὧν οἶμαι τῆς ἱστορίας μέμνησθε, ἢ τῆς
κατὰ τοὺς Ἀριθμοὺς, ἢ τῆς ἐν τοῖς Κριταῖς. Ἐν
μὲν γὰρ τοῖς Ἀριθμοῖς φησι· Παρετάξατο ἐπὶ
Μαδιὰμ, καθὰ ἐνετείλατο Κύριος τῷ Μωσεί, καὶ
ἀπέκτειναν πᾶν ἀρσενικὸν, καὶ τοὺς βασιλεῖς
Μαδιὰμ ἀπέκτειναν ἅμα τοῖς τραυματίαις αὐτῶν.
Ἐν δὲ τοῖς Κριταῖς· Ὁ Γεδεὼν ἀπέστρεψεν εἰς
τὴν παρεμβολὴν Ἰσραὴλ, καὶ εἶπεν· Ἀράστη-
τε (28), ὅτι παρέδωκε Κύριος ἐν χερσὶν ἡμῶν τὴν
παρεμβολὴν Μαδιὰμ. Τί δέ ἐστι τὸ, Πάσχα στολὴν
συννηγμένην δόλω, καὶ (29) ἡμίτιον μετὰ καταλ-

A Domini personam transit oratio. Quid enuntiat?
Plurima pars populi, quam deduxisti in lætitia tua.
Non enim omnes exceperunt verbum, sed plurimi
vocatem ad æternam lætitiā secuti sunt, qui et
lætabuntur in conspectu Dei, Sicut qui lætantur in
messe. Quod enim seminat unusquisque, hoc et
metet^a. Itaque in die remunerationis, qui admisierint
verbum, atque pro ratione eorum quæ prius in hæc
vita sibi fuerant concredita, fructus ediderint, a
justo iudice mercedem meritis haud imparē con-
secuti, iidem lætabuntur, Sicut qui lætantur in
messe, et sicut ii qui dividunt spolia. Qui quidem
oblectantur in messe, ex suis ipsorum laboribus
gaudii initium capiunt; qui vero spoliis ditescent,
repentinam opum acquirendarum occasionem non
ciscuntur. Quapropter bona utraque memoravit,
tum quæ remunerationis nomine, tum quæ gratis a
munificentissimo largitore danda erant. Ablatum est
enim jugum gentibus impositum. Excussere grave
jugum ejus, qui ipsos subjecerat peccati servituti,
eorumque collum virga incurvabat, ut apostolicam
prædicationem in anima fundantes, se jam peccati
servituti non submitterent.

225. Virgam enim exactorum dissipavit, sicut in
die quæ super Madian. Imminet mortalium vitæ
exactor gravis, feriens virga, exigens a nobis, 549
ut suam ipsius voluntatem exsequamur, communis
ille inimicus noster. Vis nosse hujusce virgæ pla-
gas? Addi eum, qui dicit: Putruerunt et corruptæ
sunt cicatrices meæ^c. Mala illa virga graveolentes
vibices ei qui cæsus est, inurit. Finge tibi animo
quempiam variis cupiditatibus obnoxium, ac fruen-
dis voluptatibus valde deditum: quodam modo
consimilis videbitur ei, qui percussus virga est,
atque ad peccatum adductus. Non desinit libido sti-
mulos admoveere impudico, eumque dolore afficere;
donec peccati vibicem quæ per turpium recorda-
tionem tetrum ac fœdum odorem exhalat, animo
impresserit. Dissipabit igitur hanc virgam, perinde
ut principatum et imperium Madianitarum dissipa-
vit: quorum, puto, historias meministis; sive eam,
quæ in Numeris, sive eam quæ in libro Judicum
legitur. Ait quidem in Numeris: Instructa acie
pugnarunt adversus Madian, sicut præcepit Domi-
nus Moysi, et occiderunt omne masculinum, et reges
Madian interemerunt una cum vulneratis eorum^d.
In libro autem Judicum: Gedeon reversus est in ca-
stra Israel, et dixit: Surgite, quia tradidit Domi-
nus in manus nostras castra Madian^e. Quid autem
est, restituere Omnem stolam collectam dolo, et ve-

^a Gal. vi, 8. ^b Psal. xxxvii, 6. ^c Num. xxxi, 7, 8.

^d Jud. vii, 15.

(24) Codex idem. κατήγαγες.

(25) Antiqui duo libri, καρποφοροῦντες.

(26) Vocula μὴ dicit quidem et in editis et in nostris codicibus: sed eam ex Eusebio, unde frag-
mentum illud sumptum est, addendam esse censui-
mus Lege Præfationem.

(27) Editi et Reg. primus, τῶν Μαδιηναίων. Alii

quatuor mss., τῶν Μαδιηναίων.

(28) Editi et recentior Combefisii codex, ἀνάστη-
θητε, male. Alter Combefisii codex, ἀνάστητε, recte.
Mox editi et quinque mss., ἐν χερσὶν ὑμῶν. At in
Reg. primo et apud LXX legitur, ἡμῶν.

(29) Uterque Colb. et Reg. secundus, καὶ πᾶν

stimentum cum commutatione? Hoc dici arbitror, quod ii qui grave peccati jugum imponentes, virgaque conterentes ad peccatum adigunt, stolam dolo collectam et vestimentum cum commutatione sint restituri. Qui homines spoliarent, eosque dolose suis denudarent vestimentis, ea cum commutatione restituent. Cum enim communis ille inimicus nos in suam redegerit potestatem, vestimenta quamdam deformitati nostrae venustatem afferentia a nobis auferunt. Christianorum autem indumentum, quod peccati nostri turpitudinem contegit, fides est Christi. Quicunque enim in Christo baptizati estis, Christum induistis¹⁰. Ille enim inimicus noster ante fidem quæ in Christum est, humanam denudabat turpitudinem, ut qui cogitationes nostras quibus nostra vita ornabatur, auferret, atque nuditatem nostram proderet. Quoniam igitur dolose fraudulentique exspoliavit, idcirco omnem stolam collectam dolo, et omne vestimentum cum commutatione restituet. Non enim solum ea quæ nobis fuere adempta, recipimus; sed etiam accedente Christi agnitione evadimus meliores. *Induit enim me, inquit, vestimento salutari, et tunica latitiæ*¹¹. Omnem igitur stolam collectam dolo, hoc est, clanculum demptam, cum commutatione restituent. *Et cupient, si fiant, esse igne combusti: quia parvulus natus est nobis.* Malignæ potestates post Domini adventum clamabant: *Quid nobis et tibi, Fili Dei? Venisti huc ante tempus torquere nos*¹². Tunc malent igne fuisse combusti, quam condemnari Christi in carne præsentia.

μῆλλον, ἢ ὅπῃ τῆς ἐν σαρκὶ Χριστοῦ ἐπιφανείας καταχρῆσθαι.

226. Quia parvulus natus est nobis, filius et datus est nobis, cujus principatus factus est super humerum ejus. Et vocatur nomen ejus, **550** Magni consilii angelus. Quot jam didicimus Domini nomina superius audivimus. Ecce Virgo in utero concipiet, et pariet filium: et vocabunt nomen ejus Emmanuel¹³. Illic vocatur nomen ejus, Magni consilii angelus. Illic ipse est, qui magnum consilium a sæculis absconditum, generationibus aliis haud declaratum patefecit¹⁴. Illic annuntiavit et detexit in gentibus suas ipsius impervestigabiles divitias, ut fierent gentes coheredes et concorporales¹⁵, videlicet hujus ipsius, cujus imperium est super humerum ejus; hoc est, regnum et potestas in cruce. In crucem enim exaltatus, omnes ad se ipsum traxit¹⁶. *Adducam enim pacem super principes, pacem et sanitatem ipsi. Magnus principatus ejus, et pacis illius non est finis.* Hinc palam est hæc in Patris persona fuisse dicta.

λαγῆς ἀποτίσειν; Οἶμαι λέγεσθαι, ὅτι οἱ τὸν βαρὺν ἐπιτιθέντες τῆς ἀμαρτίας ζυγὸν, καὶ ῥάβδῳ συντρίβοντες, συναναγκάζουσι πρὸς ἀμαρτίαν· οὗτοι τὴν μετὰ δόλου ἐπισυνηγμένην στολὴν καὶ τὸ ἱμάτιον μετὰ καταλλαγῆς ἀποτίσουσιν. Οἱ λωποδύτησαντες τοὺς ἀνθρώπους, καὶ δόλῳ αὐτοὺς γυμνοῦς τῶν σκεπασμάτων ἀποδείξαντες, μετὰ καταλλαγῆς ἀποτίσουσιν. Ὅταν γὰρ λάβῃ ἡμᾶς ὑπὸ τὴν αὐτοῦ ἐξουσίαν ὁ κοινὸς ἐχθρὸς, ἀφαιρεῖ ἡμῶν τὰ ἱμάτια, τὰ τοῖς ἀσχημοσιν ἡμῶν εὐσχημοσύνην περιτιθέντα (30). Ἱμάτιον δὲ Χριστιανῶν, σκέπον τὸ ἀσχημον ἡμῶν τῆς ἀμαρτίας, ἡ εἰς Χριστὸν πίστις. Ὅσοι γὰρ εἰς Χριστὸν ἐδασπόησθε, Χριστὸν ἐνεδύσασθε. Ἦν δὲ καὶ πρὸ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως γυμνῶν τὴν ἀνθρωπεῖαν ἀσχημοσύνην ὁ ἐχθρὸς ἡμῶν, τὰς ἐννοίας ἡμῶν, αἷς ἡ ζωὴ ἡμῶν κατεκοσμεῖτο, περιαιρῶν, καὶ τὴν γύμνωσιν ἡμῶν δημοσιεύων. Ἐπεὶ (31) οὖν δολερὰς ἐπινοίας ἀπημφίσεις, πᾶσαν στολὴν ἐπισυνηγμένην δόλῳ, καὶ πᾶν ἱμάτιον μετὰ καταλλαγῆς ἀποτίσει. Οὐ γὰρ μόνον ἀπολαμβάνομεν, ἀ ἀφηρήμεθα, ἀλλὰ καὶ τῇ προσθήκῃ τῆς εἰς Χριστὸν ἐπιγνώσεως βελτιούμεθα. Ἐνέδυσσε γὰρ με (32), φησὶν, ἱμάτιον σωτηρίου, καὶ χιτῶνα εὐστροφύτης. Πᾶσαν οὖν στολὴν ἐπισυνηγμένην δόλῳ, τούτέστι, λαθραίως ὑφαίρεισαν, μετὰ καταλλαγῆς ἀποτίσουσι. Καὶ θελήσουσιν, εἰ ἐτέρωτο (33) πυρίκαυστοι, ὅτι καὶ οὐδὲν ἐγεννήθη ἡμῖν. Αἱ πονηραὶ δυνάμεις μετὰ τὴν τοῦ Κυρίου ἐπιδημίαν ἐκραζόν· Τί ἡμῖν καὶ σὺ, γιὰ τοῦ Θεοῦ; Ἥλθες ὥδε πρὸ καιροῦ βασανίσαι ἡμᾶς; Τότε αἰροῦνται γενέσθαι πυρίκαυστοι

226. Ὅτι παῖδιν ἐγεννήθη ἡμῖν, υἱὸς καὶ ἐδόθη ἡμῖν, οὗ ἡ ἀρχὴ ἐγεννήθη ἐπὶ τοῦ ὄμου αὐτοῦ. Καὶ καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ, Μεγάλης βουλῆς ἄγγελος. Πόσα ἤδη ὀνόματα ἐδιδάχθημεν τοῦ Κυρίου, ἀνώτερον ἡκούομεν. Ἴδού ἡ Παρθένος ἐν γαστρὶ λήψεται, καὶ τέξεται υἱόν, καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ. Ἐνταῦθα καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ, Μεγάλης βουλῆς ἄγγελος. Οὗτος ὁ τὴν μεγάλην βουλὴν τὴν ἀποκεκρυμμένην ἀπὸ τῶν αἰώνων γνωρίσας (34), τὴν ἐτέραις γενεαῖς μὴ φανερωθείσαν. Οὗτος ὁ ἀναγγελίας καὶ φανερώσας τὸν ἀνεξιχνίαστον αὐτοῦ πλοῦτον ἐν τοῖς ἔθνεσιν, εἶναι τὰ ἔθνη συγκληρονόμα καὶ σύσσωμα αὐτοῦ γὰρ τούτου, οὗ ἡ ἀρχὴ ἐστὶν ἐπὶ τοῦ ὄμου αὐτοῦ, τούτέστιν, ἡ βασιλεία καὶ ἡ δύναμις ἐν τῷ σταυρῷ. Ἐπὶ τοῦ σταυροῦ γὰρ ὕψωθεις, πάντας εἰλκυσε πρὸς αὐτόν. Ἄξω γὰρ εἰρήνην ἐπὶ τοὺς ἀρχοντας, εἰρήνην (35) καὶ ὕψιν αὐτῷ. Μεγάλῃ ἡ ἀρχὴ

¹⁰ Gal. iii, 27. ¹¹ Isa. lxi, 40. ¹² Matth. viii, 29. ¹³ Isa. vii, 14. ¹⁴ Col. i, 26. ¹⁵ Ephes. iii, 6. ¹⁶ Joan. xii, 32.

(30) Editi, περιτιθέντα. At sex mss., περτιθέντα, optime.

(31) Veteres quinque libri, Ἐπεὶ. Editi vero et Reg. primus, Ἐπὶ.

(32) Sic mss. omnes. Typographi σε pro με incaute ediderant.

(33) Editi, ἐγενήθησαν. At mss. sex, ἐγένοντο.

(34) Sic Reg. tertius. Vox γνωρίσας in editis et

in aliis quinque mss. desideratur. Subinde duo mss., Οὗτος ὁ ἄγγελος καὶ φανερώσας. Alii duo, Οὗτος ὁ ἀγγελίας. Editi denique cum aliis duobus, Οὗτος ὁ ἀναγγελίας. Ibidem tres mss., ἀνεξιχνίαστον αὐτοῦ.

(35) Vox εἰρήνην addita est ex tribus codicibus.

αὐτοῦ, καὶ τῆς εἰρήνης αὐτοῦ οὐκ ἔστιν ὅριον. Ἐκ τούτου παρίσταται, ὅτι ἐκ τοῦ πατριχοῦ προσώπου ἐστὶ τὰ λεγόμενα. Διὰ τὸ εἰρηνοποιῆσαι αὐτὸν διὰ τοῦ αἵματος τοῦ σταυροῦ αὐτοῦ, εἶτα τὰ ἐπὶ τῆς γῆς εἶτε τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, εἰρηται τὸ, Ἄξω γὰρ εἰρήνην ἐπὶ τοὺς ἀρχοντας, καὶ ὕψους αὐτῶ. Οἶμαι τὸ τῆς ἀναστάσεως δεικνυσθαι διὰ τούτου μυστήριον. Ἐπειδὴ γὰρ ἐσταυρώθη ἐξ ἀσθενείας, ζῇ δὲ ἐκ δυνάμεως Θεοῦ, διὰ τοῦτο ὕψος ἔχει αὐτῶ λέγεται (36), ἐπὶ τὴν ἀσθένειαν τῆς σαρκὸς, ἐν ὑπὲρ ἡμῶν ἀνελήφει. Καὶ τῆς εἰρήνης αὐτοῦ οὐκ ἔστιν ὅριον. Εἰρήνην, φησί, δίδωμι ὑμῖν, οὐ καθὼς ὁ κόσμος δίδωσιν, ἐγὼ δίδωμι ὑμῖν. Διὰ τοῦτο οὐκ ἔστιν ὅριον τῆς εἰρήνης αὐτοῦ· ἐπειδὴ (37) ὑπερκόσμιόν ἐστι τὸ δῶρον. Εἰ γὰρ ἐκ τοῦ κόσμου ἦν, συναπρητίσθη ἂν τῇ τοῦ κόσμου συστάσει. Νῦν δὲ ὁ δεξιόμενος αὐτοῦ τὴν εἰρήνην καὶ φυλάξας εἰς τὸν αἰῶνα χρόνον τοῖς ἐκ τῆς εἰρήνης καλοῖς συμβιώσεται. Ἡ Σολομῶντος εἰρήνη γεγραμμένοις ἔτεσι περιωρίζεται· ἡ δὲ παρὰ τοῦ Κυρίου εἰρήνη τῷ αἰῶνι παντὶ συμπαρεκτείνεται, ἀπεριόριστος οὖσα καὶ ἀτερμάτιστος (38). Πάντα γὰρ ὑποταγῆσεται αὐτῷ, καὶ πάντα ἐπιγνώσεται τὴν αὐτοῦ δεσποτελίαν· καὶ ἐπειδὴ γίνονται ὁ Θεὸς τὰ πάντα ἐν πᾶσι, καθησυχασθέντων τῶν θορυβούντων ταῖς ἀποστασίαις, ἐν εἰρηνικῇ συμφωνίᾳ τὸν Θεὸν ὑμνήσουσιν (39). Ἐπὶ τὸν θρόνον Δαβὶδ, καὶ ἐπὶ τὴν βασιλείαν αὐτοῦ, κατορθῶσαι αὐτήν. Διὰ τὸ εἰρησθαι, ὅτι οὐκ ἐκλείψει ἀρχὼν ἐξ Ἰούδα, καὶ ἡγούμενος ἐκ τῶν μνηρῶν αὐτοῦ, ἔως ἂν ἔλθῃ τὰ ἀποκείμενα αὐτῷ, πάντες (40) σχεδὸν ὁμοφώνως, ἐκ σπέρματος Δαβὶδ εἶναι τὸ κατὰ σάρκα τὸν Κύριον, καταγγέλλουσιν. Ἐπὶ οὖν τὸν θρόνον Δαβὶδ, καὶ τὴν βασιλείαν αὐτοῦ καθήσεται, ὥστε κατορθῶσαι αὐτήν, καὶ ἀντέχεσθαι αὐτῆς ἐν κρίματι καὶ ἐν δικαιοσύνῃ. Τὰ κρίματά σου, φησὶν, ἀδυσσος πολλή· καὶ ἡ δικαιοσύνη σου ὡς ὄρη Θεοῦ. Οὕτε οὖν τὰ κρίματα καταληπτὰ, οὔτε ἡ δικαιοσύνη κατ' ἀξίαν τοῦ ὕψους θεωρητῇ. Καὶ ταῦτα ποιήσει ὁ ζῆλος Κυρίου Σαβαώθ. Ζηλώσας ἡμᾶς τοὺς ἀπολλυμένους τῇ ἀγνοίᾳ, δέξεται, ὕψος τὴν ἐν ἀνθρώποις (41) οἰκονομίαν. Ὁ οὖν ζῆλος Κυρίου Σαβαώθ, τοῦ Θεοῦ τῶν στρατιῶν, ᾧ πᾶσα δύναμις ὑποτάσσεται, οὕτως ταῦτα ποιήσει.

227. Λόγον (42) ἀπέστειλε Κύριος ἐπὶ Ἰακώβ, D καὶ ἦλθεν ἐπὶ Ἰσραὴλ. Καὶ γινώσκονταί πᾶς ὁ λαὸς τοῦ Ἑβραίου, καὶ οἱ καθημενοὶ ἐν Σαμαρείᾳ, ἐφ' ὅρει καὶ ὑψηλῇ καρδίᾳ λέγοντες· Πλήρῃ πεπτόκασι, ἀλλὰ δεῦτε, λαξεύσωμεν λίθους, καὶ κόψωμεν συναμίρους καὶ κέδρους, καὶ οἰκοδομήσωμεν ἑαυτοῖς πύργον. Ἐν τῇ προσηγορίᾳ τοῦ Ἰακώβ καὶ τοῦ Ἰσραὴλ δύο πραγμάτων ἔννοιαν

¹⁷ Coloss. i, 20. ¹⁸ II Cor. xiii, 4. ¹⁹ Joan. xiv, 27. ²⁰ III Reg. iv, 24. ²¹ I Cor. xv, 28. ²² Gen. xlix, 10. ²³ Psal. xxxv, 7. ²⁴ ibid.

(36) Sic uterque Combef. et alii quidam mss. At editi, αὐτοῦ λέγεσθαι.

(37) Editi, ἐπειδὴ καί. Vocula καί in nostris sex mss. deest. Mox quinque mss., τὸ δῶρον. Absi τὸ ab exensis.

(38) Totum illud, ἀπεριόριστος οὖσα καὶ ἀτερμάτιστος, typographis excederat : sed hunc locum ex nostris sex mss. restituiimus.

A Quoniam pacificavit ipse per sanguinem crucis suae quae in terra, sive quae in caelis ¹⁷, dictum est illud : *Adducam enim pacem super principes, et sanitatem ipsi*. Arbitror resurrectionis mysterium his verbis ostendi. *Nam quia crucifixus est ex infirmitate, vivit vero ex virtute Dei* ¹⁸, ideo ei adduci dicitur sanitas ad curandam infirmitatem carnis, quam pro nobis assumpsit. *Et pacis ejus non est finis. Pacem*, inquit, *do vobis, non quomodo mundus dat, ego do vobis* ¹⁹. Ideo pax illius non accipit finem, quoniam donum quoddam est mundo sublimius. Etenim si esset ex mundo, non magis quam mundus ipse duraret. Attamen qui nunc excepit illius pacem et servavit, is in sempiternum tempus vitam suam in bonis pacis traducet. Salomonis pax certis ac statutis annis ^B circumscribebatur ²⁰ : quae autem pax datur a Domino, ad omne tempus se extendit, cum nec finem nec terminum admittat. Omnia enim ei subjiacentur ²¹, agnoscentque ejus imperium omnia ; et ubi fuerit Deus omnia in omnibus, iis qui per suam defectionem tumultus excitabant indicto silentio, Deum pacifico consensu laudabunt. *Super solium David, et super regnum ejus, ut moderetur illud*. Quoniam dictum est : *Non deficiet princeps ex Juda, et dux de femoribus ejus, donec veniant quae repositae sunt ei* ²², omnes unanimi fere consensu enuntiant Dominum secundum carnem ex semine David oriri. Sedebit igitur *Super thronum David, et regnum ejus, ut moderetur illud, et patrocinetur ei in judicio et justitia*. *Judicia tua*, inquit, *abyssus multa* ²³ ; et, *Justitia tua sicut montes Dei* ²⁴. Neque igitur judicia ejus comprehendere queunt, neque justitia pro dignitate suae celsitudinis potest ulla contemplatione attingi. *Et haec faciet zelus Domini Sabaoth*. Quoniam zelo studioque nos ignorantia preuntes persecutus est, assumet humanam dispensationem, ut nos regno suo asserat. Zelus igitur Domini Sabaoth, Dei exercituum, cui virtus omnis subjecta est, haec faciet.

ὑπὲρ τοῦ περιποιήσασθαι εἰς τὴν ἑαυτοῦ βασιλείαν, τὴν ἐν ἀνθρώποις (41) οἰκονομίαν. Ὁ οὖν ζῆλος Κυρίου Σαβαώθ, τοῦ Θεοῦ τῶν στρατιῶν, ᾧ πᾶσα δύναμις ὑποτάσσεται, οὕτως ταῦτα ποιήσει.

227. VERS. 8-10. Verbum misit Dominus in Jacob, et venit in Israel. Et cognosceat omnis populus Ephraim, et qui sedent in Samaria in contumelia, et elate corde dicentes : *Lateres ceciderunt, sed venite, poliamus lapides, et excidamus sycaminos, et cedros, et aedificemus nobis turrim*. Scriptura nomine Jacob et Israel nobis duarum rerum intelligentiam suggerere videtur, primam imperfectorum institutionem,

(39) Ita sex mss. Editi vero, ἀνυμνήσουσιν.

(40) Editi, πάντες γάρ. Deest γάρ in nostris sex codicibus.

(41) Antiqui duo libri, τὴν ἐν οὐρανοῖς, haud recte. Nec ita multo post tres mss., οὕτως πάντα ποιήσει. Alii duo cum editis, ταῦτα ποιήσει.

(42) Apud LXX legitur, non Λόγον, verbum : sed,

extremam absolutamque virtutis perfectionem. Modus enim quo nomen patriarchæ mutatum est, hunc nobis objicit sensum. Vocatus namque est Jacob in suo ortu, quod fratris calcaneum apprehenderit²⁵ : post luctam vero, præmii loco nomen aliud ei tanquam victori imponitur. Non enim vocabitur ultra nomen tuum Jacob : sed Israel erit nomen tuum²⁶. Missum est igitur verbum ad Jacob, et venit in Israel. Enimvero Verbum se primum ad infirmiores præ misericordia demittit : perspicaciores vero, utilitatem ejus agnoscentes, veluti ipsum rapiunt ; ac eorum ad quos missum erat, socordiam antevertunt. Verbum igitur misit Dominus ad Jacob. Nosti Verbum, quod erat in principio, quod erat apud Deum²⁷? Hoc misit Pater ad Jacob. Agnovit autem ipsum verus Israel, nimirum animæ perspicacior intelligentia præditæ. Et cognovit omnis populus Ephraim, qui prius sedebant in Samaria, in contumelia et elato corde²⁸. Hic est Ephraim, a quo prodiiit defecior Jeroboam, qui, resectis abductisque secum decem tribubus, et aureis juvenis effictis, auctor fuit populo, ut a Dei cultu secederet, idolaque coleret Ægyptiorum²⁹. Qui igitur sedebant in Samaria in contumelia et elato corde, hi veritate cognita exceperunt verbum, quemadmodum et Acta narrant audivisse apostolos quod Samaria verbum receperit Dei³⁰. Subinde describit propheta quanta eorum esset contumelia atque superbia. Nam Davidis partem aspernati, tanquam ejus regnum esset facile evertendum, irridentes dicebant : *Lateres ceciderunt, sed venite, poliamus lapides*. Lateres quidem nominabant constructionem regni filiorum Jesse ; suam vero potentiam suamque ad peragenda vitæ negotia concordiam, firmitatem lapidum inter se commissorum appellabant.

μήν τῆς βασιλείας τῶν υἱῶν Ἰσσαι· λίθων δὲ στεφάνου καὶ τὴν πρὸς τὰ τοῦ βίου πράγματα σύμπνοιαν
 228. *Et excidimus, inquit, sycaminos et cedros ; et loco templi, quod Judæ Salomon construxit³¹, ædificemus nobis turrim*. Similia moliebantur atque ii, qui excelsa turri exstructa cælum pervium et accessum sibi reddere conabantur. Dicebant illi : *Venite, faciamus nobis lateres, et coquamus eos igni³²*. Et rursus : *Venite, ædificemus nobismetipsis civitatem et turrim, cujus vertex erit usque ad cælum³³*. Sycaminus autem arbor est fructuum feracissima, quibus nulla inest qualitas, nisi quis diligenti scarificatione 552 succum quemdam, qui gustatui

A ὑποβάλλειν ἡμῖν ὁ λόγος· εἰκοι· τὴν τε εἰσαγωγὴν τῶν ἀτελεστέρων, καὶ τὴν ἐπὶ τὸ ἀκρότατον τῆς ἀρετῆς τελειώσιν. Τοῦτον δὲ ἡμῖν ὑποβάλλει τὸν νοῦν ὁ τρόπος τῆς μετωνομασίας τοῦ πατριάρχου. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῇ γενέσει, διὰ τὸ ἐπιληφθαι τῆς πτέρνης τοῦ ἀδελφοῦ, Ἰακώβ εἰρηται· μετὰ δὲ τὴν πάλιν, ἀντὶ ἀθλοῦ δίδοται (43) αὐτῷ ἡ προσγορία ὡς νενικηκότι. Οὐ γὰρ κληθήσεται· ἐστὶ τὸ ὄνομά σου Ἰακώβ, ἀλλὰ Ἰσραὴλ· ἔσται τὸ ὄνομά σου. Ἀπεστάλη τοίνυν Λόγος πρὸς Ἰακώβ, καὶ ἦλθεν ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ. Διὰ μὲν γὰρ ἐλεημοσύνην τοῖς ἀσθενεστέρους πρώτοις συγκαταβαίνει ὁ Λόγος· οἱ δὲ διορατικώτεροι, αἰσθανόμενοι τῆς ἀπ' αὐτοῦ ὠφελείας, οἰονεὶ διαρπαζοῦσιν αὐτόν, τὴν πρὸς οὐς ἀπεστάλη νωθρότητα προλαμβάνοντες (44). Λόγον οὖν ἀπέστειλε B Κύριος ἐπὶ Ἰακώβ. Οἶδας τὸν Λόγον τὸν ἐν ἀρχῇ ὄντα, τὸν πρὸς τὸν Θεὸν ὄντα ; Τοῦτον ἀπέστειλεν ὁ Πατήρ ἐπὶ Ἰακώβ. Ἐγνώρισεν δὲ αὐτόν ὁ ἀληθινὸς Ἰσραὴλ, αἱ ψυχὰς αἱ διορατικώτεραι. Καὶ ἐπέγνω πᾶς ὁ λαὸς Ἑφραῖμ, οἱ πρότερον καθήμενοι ἐν Σαμαρείᾳ, ἐφ' ὅδε καὶ ὑψηλῇ καρδίᾳ. Οὗτός ἐστιν Ἑφραῖμ, ἐξ οὗ βλαστήσας ὁ ἀποστάτης Ἰεροβοὰμ, τὰς δέκα φυλάς αὐτῷ συναπέτχισε, καὶ χρυσὰς δαμάλεις ἀναπλάσας, ἀναχωρήσαι τὸν λαὸν ἐπέισε τῆς λατρείας τοῦ Θεοῦ, καὶ λατρεῦειν εἰδωλοῖς Αἰγυπτίων. Οἱ οὖν καθήμενοι ἐν Σαμαρείᾳ, ἐφ' ὅδε καὶ ὑψηλῇ καρδίᾳ, οὗτοι τῆς ἀληθείας ἐν συναισθήσει (45) γενόμενοι, ἐδέξαντο τὸν λόγον, καθὼς καὶ αἱ Πράξεις διηγούνται, ὅτι ἤκουσαν οἱ ἀπόστολοι, ὅτι ἡ C Σαμάρεια δέδεχται τὸν λόγον. Εἶτα διαγράφει αὐτῶν ὁ προφήτης τὴν ὕβριν καὶ τὴν ὑπερηφανίαν ὅση ἦν. Καταφρονούντες γὰρ τῆς μερίδος τοῦ Δαβὶδ, ὡς εὐκαθαίρετον ἐχούσης τὴν βασιλείαν, ἔλεγον ἐπὶ χλεύῃ τὸ, Πλίνθοι πεπτόκασι, ἀλλὰ δεῦτε, λαθεύσωμεν λίθους. Πλίνθους μὲν ὠνόμαζον τὴν οἰκοδομήν τῆς βασιλείας τῶν υἱῶν Ἰσσαι· λίθων δὲ στεφάνου καὶ τὴν πρὸς τὰ τοῦ βίου πράγματα σύμπνοιαν προσηγόρευον.

228. *Καὶ κόψωμεν, φησί, συκαμίνους καὶ κέδρους, καὶ οἰκοδομήσωμεν ἑαυτοῖς πύργον*, ἀντὶ τοῦ ναοῦ, ὃν κατασκεύασε τῷ Ἰούδα ὁ Σολομών. Ὁμοία διανοοῦντο τοῖς δι' ὑψηλῆς πύργου κατασκευῆς ἐπιχειροῦσιν ἑαυτοῖς βάσιμον ποιῆσαι τὸν οὐρανόν. Καὶ γὰρ ἐκεῖνοι ἔλεγον· Δεῦτε, πλινθεύσωμεν ἑαυτοῖς πλίνθους, καὶ ὀπτήσωμεν αὐτὰς πυρὶ· καὶ πάλιν· Δεῦτε, οἰκοδομήσωμεν ἑαυτοῖς πόλιν καὶ πύργον, οὗ ἡ κεφαλὴ ἔσται ἕως τοῦ οὐρανοῦ (46). Ἡ δὲ συκάμινος δέγδρον ἐστὶ πολυφορώτατον καρπῶν οὐδεμίαν ποιότητα ἔχοντων, εἰ μὴ τις ἐξ ἐπι-

²⁵ Gen. xxv, 25. ²⁶ Gen. xxxii, 28. ²⁷ Joan. i, 1. ²⁸ III Reg. xi, 26. ²⁹ III Reg. xii, 20, 28. ³⁰ Act. viii, 14. ³¹ III Reg. vi, 1 seqq. ³² Gen. xi, 3. ³³ ibid. 4.

θάνατον, mortem : quod non aliunde quam ex sermonis ambiguitate evenisse auctor est Hieronymus.

(45) Antiqui sex libri, δίδονται. Editi, δέδοται. Mox editi, ὄνομά σου, φησίν. Abest φησίν a nostris sex codicibus.

(44) Antiquior Combefisii codex et alii quatuor, προλαμβάνοντες, bene. Alter Combefisii codex et e-lill, προλαμβάνοντες, male. Ejus loci sententiam,

teste Combefisio, optime expressit Hilarius in Matth. cap. ix, his verbis : *Quod Israeli parabatur, plebs gentium occupavit*.

(45) Ita nostri sex mss. Editi vero, ἐν αἰσθήσει.

(46) Uterque Colb. et Reg. secundus, ἔσται εἰς τὸν οὐρανόν, erit in cælum. Aliquanto post recentiori Combefisii codex, ποιότητα ἔχον.

μελείας ἀμύξας, ὅπῳ τινι αὐτοῖς ἐπισπάσαιο (47), ἡδονὴν ἐμποιοῦντα τῇ γεύσει. "Ὅθεν ἡγοῦμεθα σύμβολον εἶναι τῆς ἐθνικῆς συναγωγῆς, πληθυνούσης μὲν, ὁλοῦν μειωσαμένης, διὰ τὴν ἐν τοῖς ἐθνικοῖς ἐπιτηδεύμασι συνήθειαν, ἣν ἂν καταμύξαι (48) τις διὰ τοῦ λόγου δυνήθῃ, γλυκανθεῖσα τῇ μεταβολῇ, εἰς εὐχρηστίαν (49) μεταβάλλεται. Καὶ αἱ κέδροι λαμβάνονται μὲν ποτε καὶ εἰς εἰκόνα ψυχῶν μεγάλων, καὶ ἀξιόλογον ἐχουσῶν διαρμα, ἐκ τοῦ διανεστηκέναι τῷ φρονήματι, καὶ τὸ πολίτευμα ἔχειν ἐν οὐρανοῖς· καθῶς ἐδιδάχθημεν ἐν Ψαλμοῖς, νῦν μὲν (50) εἰς τὸν αἶνον τοῦ Θεοῦ παραλαμβάνοντος αὐτάς τοῦ Δαβὶδ, καὶ λέγοντος· *Ξύλα καρποφόρα, καὶ πᾶσαι κέδροι·* πάλιν δὲ· *Χορτασθήσεται τὰ ξύλα τοῦ πεδίου* (51), *αἱ κέδροι τοῦ Λιβάνου, ἃς ἐφύτευσεν.* "Ἡδὲ δὲ καὶ τὰ σκληρὰ καὶ δύσκαμπτα ἦθῃ, τὰ ἐπαιρόμενα κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ, κέδρους ἐγνώμεν λεγόμενα. Διὰ τοῦτο *Συντρίβει Κύριος τὰς κέδρους τοῦ Λιβάνου.* Καὶ οἱ ἐπαιρόμενοι ἐπὶ τῇ ψευδονύμῳ γνώσει, καὶ φαντασιούμενοι ὡς τὰ μυστήρια τοῦ ὑπεράνω Θεοῦ κατελιγφότες, κέδροι λέγονται. Εἶδον γάρ τὸν ἀσεβῆ ὑπερυψούμενον καὶ ἐπαιρόμενον ὡς τὰς κέδρους τοῦ Λιβάνου. Ὃν ἡ ἐξολόθρευσις ταχέια· *Παρήλθον γάρ, καὶ ἰδοὺ οὐκ ἔστιν.* Ταύτας οὖν τὰς κέδρους παρελάμβανον (52) εἰς τὴν τοῦ πύργου κατασκευὴν οἱ πρὸ τῆς ἐπιδημίας τοῦ Λόγου καθήμενοι ἐν Σαμαρείᾳ ἐφ' ὕβρει, καὶ χλευάζοντες τὴν κατὰ τὸν Ἰούδαν θεοσέδειαν, καὶ πλίνθους πεπωκυίας λέγοντες τὰ ἐν δόγμασιν ἐκαίειν οἰκοδομήματα.

229. Καὶ ῥάξει ὁ Θεὸς τοὺς ἐπανισταμένους ἐπὶ ὄρος Σιών ἐπ' αὐτὸν, καὶ τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ διασκεδάσει· *Συρίαν ἂν' ἡλλοῦ ἀνατολῶν, καὶ τοὺς Ἑλλήνας ἂν' ἡλλοῦ δυσημῶν, τοὺς κατεσθλόντας τὸν Ἰσραὴλ ὅλην τῷ στόματι.* Ῥάξει οὖν αὐτοὺς ἐπαγγέλλεται καὶ καταβαλεῖν πάντας τοὺς ἐπανισταμένους τῷ ὄρει Σιών, καὶ διασκεδάσαι αὐτῶν τὴν κατὰ τῆς ἀληθείας ἀσεβῆ συμφωνίαν. Εἰσὶ δὲ οἱ ἐχθροὶ Σύροι καὶ Ἑλλήνες· οἱ μὲν τὰ πρὸς ἀνατολὰς τοῦ ἡλλοῦ κατέχοντες, οἱ δὲ τὰ πρὸς ταῖς δυσμαῖς. Διὰ τοῦτο δὲ διασκεδασθήσονται, ἐπειδὴ κατήσθιον ὅλην τῷ στόματι τὸν Ἰσραὴλ. Στόμα δὲ λέγει νῦν τὴν σοφιστικὴν τοῦ λόγου δύναμιν, ἥ πάσῃ κατεκέρχρητο εἰς τὴν ἐπιβολὴν τῶν ἐν ἀπλότητι

A aff'rat suavitatem, ex eis eliciat. Unde arbitramur hanc arborem symbolum esse synagogæ gentilium, quæ crescit quidem, sed quasi infatuatur ob studiorum gentilium assuetudinem : quam synagogam si quis verbo scarificare potuerit, tum ex hac mutatione dulcedinem nacta, bona evadit et utilis. Sed nonnunquam etiam cedri accipiuntur ad exprimendam imaginem animarum magnarum, atque elatione commendabili præditarum, utpote quæ sublimi animi sensu efferantur, ac in coelis habeant conversationem, uti in Psalmis sumus edocti, Davide interdum ad Dei laudem cedros assumenſe, ac dicente, *Ligna fructifera et omnes cedri* ; rursus vero, *Saturabuntur ligna campi : cedri Libani, quas plantavit* . Quin et mores asperos et inflexibiles, qui se B attollunt adversus Dei scientiam , cedros appellari novimus. Quamobrem *Conterit Dominus cedros Libani* . Item qui efferuntur ob falsam et adulterinam scientiam, sibi que videntur quasi Dei altissimi mysteria comprehendisse, iidem vocantur cedri. Vidi enim, *impium superexaltatum et elevatum sicut cedros Libani* . Quorum celerrima est ruina : *Transivi enim, et ecce non erat* . Has igitur cedros ad exstruendam turrim adhibebant ii, qui ante Verbi adventum sedebant in Samaria in contumelia, quique cultum Deo a Juda exhibitum illudentes, lateres collapsos appellabant innixa in illorum dogmatibus ædificia.

C 229. VERS. 11, 12. Et franget Deus eos, qui insurgunt adversus montem Sion in ipsum, et inimicos ejus dissipabit ; Syriam a solis ortu, et Græcos a solis occasu, devorantes Israellem toto ore. Pollicetur igitur eos omnes, qui adversus montem Sion insurgunt, fracturum esse se ac eversurum, atque impiam eorum in veritatem concordiam dissipaturum. Inimici autem, Syri sunt et Græci. Illi quidem ad ortum solis, hi vero ad solis occasum habitant. Idco autem dissipabuntur, quod Israellem toto ore devorant. Os autem hoc loco vocat vim sermonis captiosam, qua ad insidias iis qui in simplicitate Deo crediderant, instruendas, omnino abutebantur. VERS. 13. In omnibus his non est aversus furor ;

²² Psal. CXLVIII, 9. ²³ Psal. CIII, 16. ²⁴ II Cor. X, 5. ²⁵ Psal. XXVIII, 5 ²⁶ Psal. XXXVI, 35. ²⁷ ibid 36.

(47) Combefisius, ut aliis locis sæpe, ita hic quoque præcipit, ut suo ipsius periculo legamus, non ut in libris legitur, sed ut legendum putat. Ait igitur legi oportere, non ἐπισπάσαιτο, *succum accersat, asciscat* : sed, ἐπιπάσαιτο· id quod ita ipse interpretatur, *Sedulo sacrificans ac lancinans succum aliquem eis inspergat.* Nos autem, qui et in editis et in nostris sex codicibus scriptum invenimus, ἐπισπάσαιτο, contra tot librorum auctoritatem Combefisii obtemperare non potuimus.

(48) Editi et tres mss., *καταμύξαι, si quis compungere possit.* At uterque Colb. et Reg. secundus, *καταμύξαι, si quis scarificare possit, rectius.* Nam hoc pacto vox ἀμύξας voci καταμύξαι respondebit. Itaque qui gentilium animum sancto et spirituali modo sauciat est eorum congregationem scarificare

D dicitur.

(49) Antiqui duo libri, εἰς εὐχαριστίαν, *trale.*

(50) Editi, *νυν μὲν.* At sex mss., *νῦν μὲν*

(51) Editi et quatuor mss., *ξύλα τοῦ πεδίου, ligna campi.* Uterque Colb. perinde atque v et vi editio *ξύλα τοῦ Κυρίου, ligna Domini,* et ita quoque Symmachus edidit. Ibidem editi et duo mss., *ἃς ἐφύτευσεν, quas plantavit.* Alii quatuor, *ἃς ἐφύτευσας, quas plantasti.*

(52) Veteres quatuor libri præter vetustiore Combesisii codicem, *παρελάμβανον.* Alter Combefisii codex, *προσελάμβανον.* Editi, *προσλάμβανον,* haud emendate. Aliquanto post antiquior Combefisii codex ἐν ὕβρει. Subinde editi et nostri sex mss., *ἐπ' αὐτόν.* Ait tamen hoc loco Nobilius, videri Basilium legisse *π' αὐτό, simul.*

sed adhuc manus excelsa. Et populus non est conversus, donec percussus est; et Dominum exercituum non quiesierunt. In his omnibus, quoniam Dei inimici licet castigati nondum compuncti sunt, nondum furor aversus est: sed adhuc manus, seu facultas vindicæ surrecta est adversus eos, quos malitiæ ac nequitiae patratæ nequaquam pœnitel. Quia igitur populus iste non verbis, sed plagis sanatur, scriptum est: *Et omnis populus non est conversus, donec percussus est.* Quamobrem plagæ sunt talibus necessariæ. Nemo igitur curiosius causas afflictionum inquirat et molestiarum; cur ariditas, cur fulmina, cur grando contingat? Hæc eveniunt **553** nostra causa quorum cor pœnitentia haud tangitur, et qui non convertimur nisi prius percutiamur. (VERS. 14, 15.) *Et auferet Dominus ab Israel caput et caudam, magnum et parvum, in una die.* Postquam verbum quod missum est, ad eos pervenit, malum eorum ordinem omnem ait confundendum esse, et auferendos principes inferioresque, eos videlicet qui in potestate constituti valde intumescunt, et eos qui iisdem subiecti sunt. Seniorum, et eorum qui personarum habita ratione judicant, ius ante alios sedendi dedecorabitur. Cæterum qui in populo nullum ordinem aut gradum obtinent, sed suis ipsorum suffragiis duntaxat electi, propheticum donum quod a Spiritu sancto non acceperunt, sibi falso arrogant, ac docent iniqua; cuiusmodi erat ætate Jeremiæ Ananias ⁴⁰, quales etiam erant tempore Michææ pseudoprophetae, in quibus fuit spiritus mendax ⁴¹, qui decepit Achæam, cum eum ad bellum Syris inferendum impulit; ii quoque tanquam caudam ducentes auferentur.

250. VERS. 16, 17. *Sed et qui beatum dicunt populum hunc, et eum inducunt in errorem, et per fraudem facultates exhauriunt. Quapropter neque in adolescentulis, neque in his qui inter ipsos ætate vigent, latibitur Dominus. Neque si quis orphanus in tali populo, neque si qua fuerit vidua, misericordiam consequetur.* Quod enim infirmum est et auxilio destitutum, id commiseratione dignum est: quod vero potens est in malitia et iniquitate, id detestationem meretur et odium. Deinde hoc subiungit, quod nondum avertitur ejus furor, sed adhuc manus ejus excelsa impendat propter eos qui in populo seducunt, et propter seductos; apud quos iniqui sunt omnes et flagitiosi, atque iniqua loquuntur. Hæc autem comminatio nonnullam præfert beneficii speciem: quippe (VERS. 18) *Succendetur iniquitas sicut ignis.* Etenim hominum gratia providit benignus Dominus, ut parata iniquitatis materia e medio pe-

⁴⁰ Jerem. xxviii, 15. ⁴¹ III Reg. xxii, 22.

(53) Ita mss. omnes. Editi vero, εις τὸν Θεόν. Statim unus codex Comberf., θυμὸς αὐτοῦ.

(54) Editi, ἕως οὗ. Vocula οὗ in nostris mss. deest.

(55) Editi, ἐπιθεβήχοντες, male. At mss. sex, ὑπο-

παπίστευκόντων τῷ Θεῷ (53). Ἐπὶ πᾶσι τοῦτοις οὐκ ἀπεστράφη ὁ θυμὸς· ἀλλ' ἔτι ἡ χεὶρ ὑψήλη. Καὶ ὁ λαὸς οὐκ ἀπεστράφη, ἕως ἐπλήρη· καὶ τὸν Κύριον τῶν δυνάμεων οὐκ ἐζήτησαν. Ἐπὶ τοῦτοις πᾶσι, διὰ τὸ μήπω κατανοῦντας μαστιζομένους τοὺς ἐχθροὺς τοῦ Θεοῦ, οὐπω ὁ θυμὸς ἀπεστράφη, ἀλλ' ἔτι ἡ χεὶρ ἡ κολαστικὴ δύναμις ἐπιρμένη ἐστὶν ἐπὶ τῶν μὴ μετανοούντων ἐπὶ τῇ κακίᾳ καὶ πονηρίᾳ ἣ ἐπραξαν. Ἐπειδὴ οὖν ὁ λαὸς οὗτος οὐ διὰ λόγου ἀλλὰ διὰ πληγῆς θεραπεύεται, γέγραπται· Καὶ πᾶς ὁ λαὸς οὐκ ἀπεστράφη, ἕως (54) ἐπλήρη. Διόπερ ἀναγκαῖαι τοῖς τοιοῦτοις αἱ πληγαί. Μηδεὶς οὖν πολυπραγμονεῖται τὰς αἰτίας τῶν σκυθρωποτέρων· διὰ τί αὐχοί, διὰ τί ἐπομβρίαι, διὰ τί σκηπτοί, διὰ τί χάλασαι; Δι' ἡμᾶς τοὺς τὴν ἀμετανόητον καρδίαν ἔχοντας, καὶ μὴ πρότερον ἐπιστρέφοντας, ἐν μὴ πληγώμεν. Καὶ ὡς εἰπὶ Κύριος ἀπὸ Ἰσραὴλ κεφαλὴν καὶ οὐρὰν, μέγαν καὶ μικρὸν, ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ. Μετὰ τὸ φθάσαι ἐπ' αὐτοὺς τὸν Λόγον τὸν ἀπεσταλμένον, πᾶσαν τὴν κακίην αὐτῶν διάταξιν συγχυθῆσθαι λέγει, καὶ περιαιρεθῆσθαι μὲν ἄρχοντας, καὶ τοὺς ἐπομένους, τοὺς τε ἐν δυναστείᾳ μέγα φουσώντας, καὶ τοὺς ὑποδεηκώτας (55). Ἀτιμασθήσεται πρεσβυτέρων προεδρία, καὶ τῶν κατὰ προσωπολήψιν κρινόντων. Οἱ δὲ μηδεμίαν τάξιν ἔχοντες ἐν τῷ λαῷ, αὐτοχειροτόνητοι δὲ καὶ προφητικὴν ἑαυτοῖς ἐπιψευδόμενοι χάρισμα, ὃ μὴ ἔλαβον παρὰ τοῦ Πνεύματος, καὶ διδάσκοντες τὰ ἄνομα· οἷος ἦν ἐπὶ Ἰερεμίου ὁ Ἀνανίας, καὶ ἐπὶ Μιχαίου οἱ ψευδοπροφῆται, ἐν οἷς ἐγένετο πνεῦμα ψευδὲς, ὃ ἐξηπάτα τὸν Ἀχαάμ, προτρέπόμενον ἐπὶ τὸν κατὰ τῶν Σύρων πόλεμον· ἀραιρεθῆσονται καὶ οὗτοι σίσαι τὴν οὐραγίαν τοῦ λαοῦ κατέχοντες.

250. Ἀλλὰ καὶ οἱ μακαρίζοντες τὸν λαὸν τοῦτον, καὶ πλανῶντες αὐτόν, καὶ διὰ τῆς ἀπάτης ἐκκαρπούμενοι. Διὰ τοῦτο οὐτε ἐπὶ τοῖς γεαρίσκοις καὶ ἀκμάζουσιν ἐν αὐτοῖς εὐφρανθήσεται ὁ Κύριος. Οὐτε εἰ τις ὀρφανὸς ἐν τῷ τοιοῦτῳ λαῷ, οὐτε εἰ τις χηρὰ, ἐλεσηθήσεται. Τὸ μὲν γὰρ ἀσθενὲς καὶ ἀβοήθητον, ἐλέους (56) ἔξειον· τὸ δὲ δυνατὸν ἐν κακίᾳ καὶ πονηρίᾳ, ἀποστrophῆς καὶ μίσους. Εἴτα ἐπάγει, ὅτι οὐδέπω ὁ θυμὸς αὐτοῦ ἀποστρέφεται· ἀλλ' ἔτι ἡ χεὶρ αὐτοῦ ὑψήλη ἐπείκειται, διὰ τοὺς πλανῶντας ἐν τῷ λαῷ καὶ πλανωμένους, παρ' οἷς πάντες ἄνομοι καὶ πονηροί, καὶ ἄδικα λαλοῦντες. Ἐχει δὲ τινα ἡ ἀπειλὴ εὐεργεσίας ἔμφρασιν, ὅτι καυθήσεται ἡ ἀνομία ὡς πῦρ. Τὴν γὰρ παράσκειασθαι ὕλην ἐκ τῆς ἀνομίας ἀφανισμῷ παραδοθῆναι ἐπ' εὐεργεσίᾳ τῶν ἀνθρώπων παρὰ τοῦ ἀγαθοῦ Δεσπότης φρονέμῃται. Καὶ ὡς ἄγνωστis, φησί, ξηρὰ βρωθήσεται ὑπὸ πυρός, καὶ καυθήσεται ἐν τοῖς δάσεσι τοῦ δρυμοῦ. Ἔως μὲν ἐγκέχωσται τοῖς γήινοις πάθεσιν

δεδηκώτας, bene. Ibidem editi, ἀτιμασθήσεται. δὲ. Abest δὲ a nostris veleribus libris.

(56) Editi, ἐλέου. At mss. sex, ἐλέους. Nec ita multo post mss. aliquot, ὅτι οὐδέποτε ὁ.

ἡ ψυχὴ, ὡς ἀγρωστὶς τὰ πάθη αὐτῆς, ἐκ τοῦ φρονή-
ματος τῆς σαρκὸς ἐκφυόμενα, διέρπει, δι' ἀλλήλων
τὴν γένεσιν ἐχοντα, καὶ ἄλλα ἐπ' ἄλλοις γεννώμενα (57).
Ὡς γὰρ ἡ ἀγρωστὶς πολυγονώτατόν ἐστιν ἐν βοτά-
ναις, καὶ οὐδαμῶς καταλήγει αὐτῆς ἡ γέννησις, ἀλλ'
αἰετὸ πέρας τῆς πρώτης γενέσεως ἀρχὴ τοῦ ἐφεξῆς
γίνεται· τοιαύτη καὶ ἡ τῶν ἀμαρτημάτων ἐστὶ φύσις·
αὐτὴ ἐαυτὴν διαδέχεται. Καὶ γεννᾷ μὲν ἡ πορνεία
πορνείαν· ἡ δὲ ἐν τῷ ψεύδει συνήθεια ψεύδους γίνε-
ται μήτηρ, καὶ ὁ ἐν κλοπαῖς μελετήσας, κατατολμᾷ
βρδύως τοῦ ἀδικήματος. Ἡ γὰρ προλαβοῦσα ἀμαρτία
ἀφορμὴ ἀμαρτίας (58) γίνεται. Ἐάν οὖν γυμνώσωμεν
τὴν ἀμαρτίαν διὰ τῆς ἐξομολογήσεως, ἐποιήσαμεν
αὐτὴν ξηρὰν ἀγρωστίν, ἀξίαν τοῦ ὑπὸ τοῦ καθαρτι-
κοῦ πυρὸς καταθροῦναι· αὕτη δὲ καλεῖται ἐν (59)
τοῖς δάσει τοῦ δρυμοῦ. Τήρησον ὅσα περὶ δρυμῶν
εἰρηται ἐν τῇ πρώτῃ τῶν Βασιλειῶν. Πολεμούμενος ὁ
λαὸς εἰσῆλθεν εἰς τὸν δρυμὸν, καὶ ἐκλείπει μὴ ἐσθλῶν.
Ἀλλὰ καὶ (60) Ἀβессалὼμ πολεμούμενος εἰς δρυμὸν
εἰσέρχεται. Ἐάν οὖν μὴ γέννηται ὡς ἀγρωστὶς ξηρὰ
ἡ ἀμαρτία ἡμῶν, οὐ βρωθήσεται ὑπὸ πυρὸς, οὔτε
κατακαυθήσεται. Καὶ τὰ δάση τοῦ δρυμοῦ τοὺς ὑπό-
λους λέγει καὶ συνεσκιασμένους τῇ διανοίᾳ, τοὺς ἐν τῷ
κρυπτῷ τῆς καρδίας αὐτῶν πολλὰ τῶν κακῶν συν-
τηροῦντας.

231. Εἴτα ἐπάγει, ὅτι διὰ θυμὸν ὀργῆς Κυρίου
συνέκτανται ἡ γῆ ὀλῃ. Δείκνυσιν, ὅτι τὰ γῆνα τῷ
πυρὶ τῷ κολαστικῷ παραδίδονται, ἐπὶ εὐεργεσίᾳ τῆς
ψυχῆς, καθὰ καὶ ὁ Κύριος ὑποφαίνει, λέγων· Πῦρ
ἤλθοι βαλεῖν ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ ἤθελον ἰδεῖν εἰ
ἦδη ἀνήφθη (61)· Καὶ ἔσται ὁ λαὸς ὡς ὑπὸ πυρὸς
κατακαυμένος ἄνθρωπος. Οὐκ ἀφανισμόν ἀπει-
λεῖ, ἀλλὰ τὴν καθάρσιν ὑποφαίνει, κατὰ τὸ παρὰ τῷ
Ἀποστόλῳ εἰρημένον, ὅτι Εἰ τις τὸ ἔργον κα-
τακαίσεται, ζημιώθησεται· αὐτὸς δὲ σωθήσε-
ται, οὕτως δὲ (62) ὡς διὰ πυρὸς. Εἴτα τὴν κακίαν
τὴν ἐν τῷ λαῷ, καὶ τὴν στάσιν τὴν ἐν αὐτοῖς ἀκα-
τάπαυστον ἦδη, καὶ παντελῶς εἰς τὸ ἀνίστατον προχω-
ρήσαν διαγράφει. Ἀνθρώπος γὰρ τὸν ἀδελφὸν
ἐαυτοῦ, φησὶν, οὐκ ἐλείψει ἕκαστος (63)· ἀλλὰ
προσιόντα ἐπὶ τὸ τίνας τυχεῖν ἀντιλήψας, ἐκκλι-

nitus tolleretur. Et sicut gramin aridum, inquit,
devorabitur ab igne, et accendetur in densitatibus
saltus. Quamdiu terrenis cupiditatibus quasi terra
aggesta opprimitur animus, turbulentis ejus motus
ex carnis petulantia emergentes, tanquam gramin
serpunt, cum alii ab aliis habeant ortum, et alii ex
aliis gignantur. Quemadmodum enim inter herbas
gramen est secundissimum, nec usquam finem facit
gignendi, sed finis ortus prioris semper initium fit
posterioris: ejusmodi est etiam peccatorum natura;
ipsa sibi succedit. Et quidem stuprum stupro gi-
gnitur, et mentendi consuetudo mater efficitur men-
dacii, et quisquis sese exercuit ad furandum, facile
id flagitii patrat. Nam quod præcedit peccatum,
peccandi fit occasio. Itaque si peccatum 554 detex-
erimus per confessionem, effecimus ipsum cent gram-
men aridum, et dignum, quod ab igne purgante
devoretur. Iniquitas autem succeditur in densita-
tibus saltus. Observa quæ dicta sunt in primo Re-
gnorum libro de saltu. Populus bellō vexatus in-
gressus est silvam, nulloque pastus cibo defecit⁴².
Sed et Absalon oppugnatus in saltum introivit⁴³.
Proinde nisi peccatum nostrum fiat sicut gramin
aridum, non devorabitur ab igne, neque succende-
tur. Saltus autem densitates vocat eos, quibus sub-
dolos animus est et lectus: qui in arcano cordis sui
recessu mala plurima detinent.

231. Postea subjungit (Vers. 19): Propter furem
iræ Domini combusta est tota terra. Declarat vicia
beneficii in animam conferendi, terrena igni vin-
dici tradi, quemadmodum et Dominus indicat, di-
cens: Ignem veni mittere in terram⁴⁴: et volui
videre si jam accensus est. Et erit populus sicut
homo ab igne exustus. Non exitium comminatur,
sed innuit expurgationem juxta Apostoli dictum:
Si cujus opus arserit, detrimentum patietur: ipse
autem salvus erit, sic tamen quasi per ignem⁴⁵.
Tum demum populi malitiam, ejusque seditonem
depingit, quæ nullum jam finem habet, eoque pro-
vecta est, ut nullum omnino remedium admittat.
Vers. 20. Homo enim, inquit, fratris sui non mise-
rebitur unusquisque: sed eum, qui ad subsidium
aliquod obtinendum accedit, declinabit ad dexteram,

⁴² I Reg. xiv, 26. ⁴³ II Reg. xviii, 6-9. ⁴⁴ Luc. xii, 49. ⁴⁵ I Cor. iii, 15.

(57) Editi, γενόμενα. At sex mss., γεννώμενα.

(58) Ita mss. omnes. Editi vero, τοῦ ἀμαρτάνειν. Illa, Ἐάν οὖν γυμνώσωμεν, etc., Si igitur detexerimus per confessionem, etc., notatu dignissima judicamus. Nec enim multum refert utrum hic Commentarius Basilii sit, an non; cum ad probandum confessionis usum satis sit, si hoc opus antiquissimum esse constet. Satis autem inter eruditissimos quosque homines convenire video, illud, si non a Basilio, at Basilii tamen ætate compositum fuisse. Lege Præfationem.

(59) Editi, καὶ ἐν. Copula καὶ in mss. deest.

(60) Editi, Ἀλλὰ καὶ ὁ. At hic articulus a nostris sex mss. abest.

(61) Hic inter se dissident editi et mss. et sacer textus. Editi, καὶ τί ἤθελον εἰ ἦδη ἔκἀν; Textus sacer, καὶ τί θέλω εἰ ἦδη ἀνήφθη; Erasmus, Et quid

si jam accensus est? Reg. primus, καὶ ἤθελον εἰ ἦδη διεκᾶν. Colb. secundus cum Reg. itidem secundo, καὶ ἤθελον εἰ ἦδη ἀνήφθη. In aliis duobus mss. deest τί quoque: sed pro ἀνήφθη habent ἔκἀν. Denique Colb. primus optimæ notæ codex, καὶ ἤθελον ἰδεῖν εἰ ἦδη ἀνήφθη, Et volui videre an sit jam accensus. Vulgato, Et quid volo nisi ut accendatur?

(62) Ita nostri sex mss. Abest δὲ ab excusis.

(63) Antiqui tres libri cum editis, ἐλείψει ἕκα-
στος. Vox ultima in aliis tribus mss. non legitur,
neque apud LXX. Ibidem mss. nonnulli, ἐπὶ τὸ.
Alii quidam, ἐπὶ τῷ. Rursus hoc ipso in loco editi
et quinque mss., ἐκκλίνει, declinat. At Reg. tertius,
ἐκκλινεῖ, declinabit; et ita quoque editum apud LXX
invenimus.

hoc est, sit inurbanus : Quia esuriet et comedet a sinistris suis. Is enim cujus facta non sunt dextera, neque laude ac commendatione digna, rebus sinistris et velitis exsatiabitur. Quid igitur sibi velit illud, comedet a sinistris suis, interpretatur propheta. Et non saturabitur, inquit, homo comedens carnes brachii sui. Ferinum quemdam animi statum ostendit, cum narrat fore ut fratres se mutuo vorent, atque in se invicem crudeliter invadant. Vers. 21. Comedet enim Manasse Ephraim : et Ephraim Manasses. Enimvero malitia eos immanes reddit et inhumanos, atque ipsos feris cruda carne vescantibus efficit assimilés, cum insatrabili carnes brachii alterius comedant : quorum finis, integra perditio est et absoluta ; juxta Apostoli dictum : Quod si invicem mordetis et comedetis, videtis ne ad invicem consumamini ⁴⁴. Eundem ad modum isti erga se hostiliter alioquin affecti, tamen ad instruendas in proximum insidias inter se conspirabunt. Añ enim : Simul obsidebunt Judam, id est, confidentes Deo, et eos, qui in eo colendo persisterant. Judas enim, si interpreteris, sonat confessionem. Attamen vitium etiam si secum haud consentiat, nihilominus in virtute **555** oppugnanda consensum aliquem, aliquamque conspersionem ostendit. Exempli causa, audacia et timiditas sibi invicem adversantur, una quidem excedente, altera vero deficiente : sed tamen fortitudini in medio stanti æqualiter repugnant, quasi ipsam utrinque obsidentes. Quamobrem Ephraim et Manasses alter alterius carnes comedere quidem dicuntur : sed obsidere Judam narratur, posteaquam alter alteri se adjunxerit.

CAPUT X.

232. Vers. 1-4. Væ scribentibus malitiam : nam scribentes, malitiam scribunt ; declinantes judicium pauperum, rapientes judicium inopum populi mei : ita ut sit illis vidua in rapinam, et orphanus in direptionem. Et quid facient in die visitationis ? Nam tribulatio vestra e longinquo veniet. Et ad cujus præsidium confugietis ? Et ubi relinquitis gloriam vestram, ut non incidatis in abductionem ? Et sub interfectis cadent : super omnibus his non aversa est ira ; sed adhuc manus excelsa. Sunt nonnulli, qui

⁴⁴ Gal. v, 15.

(64) Editi et recentior Combefisii codex, δέξιος, D pessime. Vetusior ejusdem codex et alii quatuor, ἀδέξιος, optime.

(65) Editi, τὰ δεξιά. Deest in nostris sex mss. articulus. Statim editi, τῶν ἀπηγορευμένων. Abest τῶν ab iisdem mss.

(66) Ita mss. nostri omnes. Editi, ἐπιβαίνοντων.

(67) Editi, ἡ παντελής. Deest ἡ in nostris sex codicibus.

(68) Editi et duo mss., κατὰ τὸν. Reg. tertius, κατὰ τοῦ. Alii tres mss., κατὰ τῶν.

(69) Editi, ἐξομολόγησις αὐτοῦ. Deest αὐτοῦ in nostris sex mss. Notandum præterea, in Reg. secundo pro ἐρμηνεύεται scriptum reperiri, λέγεται. Haud longe editi, ἐν τῇ πρὸς. Deest ἐν in mss. omnibus.

ἢ καὶ εἰς τὰ δεξιά, τούτέστιν, ἀδέξιος (64) γίνεται, ὅτι πεινάσει καὶ φάγεται ἐκ τῶν ἀριστερῶν αὐτοῦ. Ὁ γὰρ μὴ ἐργαζόμενος δεξιά (65) καὶ ἀποδοχῆς ἔξει, οὗτος ἐμπλησθήσεται ἐκ τῶν σκαιοτέρων καὶ ἀπηγορευμένων. Τί οὖν ἐστὶ τὸ, φάγεται ἐκ τῶν ἀριστερῶν αὐτοῦ, ἐρμηνεύει. Καὶ οὐ μὴ ἐμπλησθῇ, φησὶν, ἄνθρωπος ἐσθίων τὰς σάρκας τοῦ βραχίονος αὐτοῦ. Θηριώδη τινὰ κατὰστασιν τῆς ψυχῆς ὑποφαίνει, ἀλληλοφαγίαν τῶν ἀδελφῶν διηγούμενος, ὡμῶς ἐπιβαίνοντων (66) ἀλλήλοις. Φάγεται γὰρ Μανασσὴς τοῦ Ἐφραΐμ καὶ Ἐφραΐμ τοῦ Μανασσῆ. Ἐξαγριοὶ γὰρ αὐτοὺς ἡ κακία, καὶ θηριοὶ ὡμοδόροι ποιεῖ παρεικάζεσθαι, οὐκ ἐμπλαμένους τοῦ ἐσθίειν ἀπὸ τῶν σαρκῶν τοῦ βραχίονος τοῦ ἐτέρου, ὣν τὸ τέλος ἐστὶ παντελής (67) ἀπώλεια, κατὰ τὸ εἰρημένον ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου, ὅτι Ἐὰν ἀλλήλους δάκνετε καὶ κατεσθίετε, βλάπτετε μὴ ἀλλήλων ἀναλωθῆτε. Οὕτω δὲ πρὸς ἀλλήλους ἐχθρῶς διακείμενοι, ὅμως ἐν τῇ κατὰ τοῦ (68) πλησίον ἐπιβουλῇ συμφωνήσουσιν. Ἄμα γὰρ πολιορκήσουσι τὸν Ἰούδαν, φησὶ, τούτέστι, τοὺς ἐξομολογούμενους τῷ Θεῷ, καὶ παραμένοντας αὐτοῦ τῇ λατρείᾳ. Ἰούδας γὰρ ἡ ἐξομολόγησις (69) ἐρμηνεύεται. Πλὴν ἡ κακία πρὸς ἑαυτὴν ἀσύμφωνος οὖσα, τῇ πρὸς τὴν ἀρετὴν μάχῃ ἐπιδείκνυται τινα συμφωνίαν. Οἷον θρασύτης καὶ δειλίας ἀλλήλαις ἀντίκεινται : ἡ μὲν ὑπερβολὴ τυγχάνουσα, ἡ δὲ ἑλλειψις : ἀλλὰ τῇ ἀνδρείᾳ ἐν μέσῳ κειμένη ὁμοίως μάχονται, οἷον ἐκ πολιορκουσῶν αὐτὴν ἐκατέρωθεν. Διὰ τοῦτο Ἐφραΐμ καὶ Μανασσῆ : ἐσθίειν μὲν ἀλλήλων τὰς σάρκας λέγονται, πολιορκεῖν δὲ ὁμοῦ γενόμενοι τὸν Ἰούδαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι'.

232. Οὐαὶ τοῖς γράφουσι πορνείαν· γράφοντες γὰρ, πορνείαν γράφουσιν· ἐκκαλόντες κρίσιν πτωχῶν, ἀρπάζοντες (70) κρίμα πενήτων τοῦ λαοῦ μου· ὥστε εἶναι αὐτοῖς χήραν εἰς ἀπαγὴν, καὶ ὄρφανον εἰς προκομήν. Καὶ τί ποιήσουσιν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἐπισκοπῆς ; Ἡ γὰρ θλίψις ὑμῶν πόρρωθεν ἔξει (71). Καὶ πρὸς τίνα καταφεύξεσθε τοῦ βοηθηθῆναι ; Καὶ ποῦ καταλείψετε τὴν δόξαν ὑμῶν, τοῦ μὴ ἐμπεσεῖν εἰς ἀπαγωγὴν ; Καὶ ὑποκάτω ἀνηρημένων πεσοῦν-

(70) Editi, καὶ ἀρπάζοντες. Vocula καὶ in nostris sex mss. non legitur. Ibidem tres mss., καὶ κρίματα, iudicia. Apud Procopium, pag. 163, pro κρίματα legitur, χρήματα, rapientes pecunias pauperum. Recte an minus, alii quidem iudicabant : puto tamen non defuturos qui suspicentur scripturam non esse cujusquam interpretis, sed mendum librario- rum, qui ex κρίματα effecerint χρήματα, eoque suspicio major fiet, quod in hoc lavi facillimum sit.

(71) Editi, ἔξει. At mss. sex, ἔξει. Hoc ipso in loco editi, πρὸς τίνα πορεύσεσθε, ibitis. Antiqui vero libri omnes, καταφεύξεσθε. Subinde editi et duo mss., εἰς ἀπαγωγὴν. Alii quatuor mss., εἰς ἐπαγωγὴν.

ται. Ἐπὶ πᾶσι τοῖτοις οὐκ ἀπεστράφη ἡ ὁρμή, ἀλλ' ἐστὶ ἡ χεὶρ ὀνύχῃ. Εἰσὶ τινες, οἱ κατακολουθεῖν τοῖς πατράσι καὶ τοῖς παρ' αὐτῶν παραδομένοις δόγμασιν ἀπαξιοῦντες, αὐτοὶ κατάρχειν αἰρέσεων ἐπιθυμοῦσι. Διὸ καὶνοτομίας τινὰς παρ-επινοοῦσι τῷ ὀρθῷ λόγῳ, γράφοντες πονηρίαν καὶ ἀσέβειαν· εἰς οὓς φθάσει τὸ οὐαί, εἰς τοὺς πατέρας τῆς ψευδωνύμου γνώσεως, καὶ συγγραφεὰς τῶν ἀθέων δογμάτων. Οἱ γὰρ τοιοῦτοι τοὺς πωχεύοντας τῇ (72) πίστει συναρπάξουσι, καὶ καταδυναστεύουσι ψυχὰς χηρευούσας τῷ ἀληθινοῦ νομφίῳ τοῦ Θεοῦ Λόγου. Ἀλλὰ καὶ τινὰ ἴδωσιν ἀπορφανισθέντα Θεοῦ διὰ τὴν ἁμαρτίαν, καὶ τοῦτον ὥσπερ λάφυρον ἐαυτῶν ποιοῦνται, κατεπαγγελλόμενοι μὲν αὐτοῖς πᾶσαν ἄδειαν, καὶ τὸν ἐν ἡδονῇ προτείνοντες βίον, εἰ μόνον λάβοιεν αὐτοὺς συντεθειμένους τοῖς δόγμασι τῆς ἀθεότητος· ὅποια ἡ νῦν παραβλαστήσασα τῶν Ἀνομολῶν αἵρεσις· καὶ πόρνοις, καὶ μοιχοῖς, καὶ ἀρσενοχοῖταις, καὶ ἀνδραποδισταῖς, καὶ ἐπιόρκοις, καὶ ψεύστασις συγχώρησιν ἁμαρτημάτων ὑπισχνούμενοι (73), ἐὰν μόνον αὐτοὺς λάβωσι τῇ κατὰ τοῦ Μονογενοῦς βλασφημίᾳ συνερχομένους. Πρὸς οὓς φησιν ὁ λόγος· *Τί ποιήσουσιν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἐπισκοπῆς*; Ἡμέραν (74) λέγει τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐξ οὐρανῶν, ἐν ᾗ ἐπιδημήσει τῷ κόσμῳ, ἀποδιδοὺς ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ· καὶ ἢν ἀπολήφονται τὴν θλίψιν πόρρωθεν ἐπ' αὐτοὺς ἐρχομένην, ὡς γράφοντες (75) πονηρίαν. Πρὸς τίνα δὲ καταφεύξεσθε τοῦ βοηθηθῆναι; Κατὰ γὰρ Θεοῦ ἐγράφατε, τοῦ κρ.νοντος ζῶντος καὶ νεκροῦς. Κατηγορεῖ ὑμῶν ἔσται τὰ ὑμέτερα γράμματα.

255. Εἰτά φησι· *Ποῦ καταλείψετε τὴν δόξαν ὑμῶν*; Οἱ φανητιῶντες, καὶ τῆς ἀνθρωπίνης τιμῆς ἀντερχόμενοι, καὶ αἰρεσιαρχεῖν ἐπιθυμήσαντες, ἵνα ὀνόματος τύχητε, καὶ διὰ τοῦτο λαλήσαντες ἀδικίαν εἰς τὸ ὄψος· ποῦ τότε ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως καταλείψετε τὴν δόξαν ὑμῶν; Ὑποκάτω δὲ, φησὶν, οἱ τοιοῦτοι τῶν ἀνηρημένων ἀσπύνονται. Νῦν προτάτης εἰ τῶν ἐξηπατημένων, καὶ θαυμάζῃ παρ' αὐτῶν, ὄνομα διδασκάλου καὶ καθηγητοῦ περιφέρειν, σεμνυνόμενος παρ' αὐτῶν καὶ μακαριζόμενος· τότε δὲ τούτων αὐτῶν ἀτιμότερος ἔσθι, τῶν ὑπὸ σοῦ πεφονευμένων. Φόνος γάρ ἐστι ψυχῆς, ψευδοδοξίας παραδοχή· Ὑποκάτω οὖν τούτων ἔσθι παπτωκὴς, καὶ τὸ τῶν ἀνηρημένων ὑπὸ σοῦ βάρος ἐπικεῖσεται σοί. Ἐπειδὴ δὲ ἕκαστος ἡμῶν διὰ τοῦ βίου οἰονεῖ χειρόγραφα ἡμῶν γράφοντες, τῷ μνημονικῷ ἡμῶν τοὺς τύπους τῶν πραγμάτων ἐναποσφραγιζόμενοι· τάχα καὶ τοὺς τοιοῦτους ταλανίζει ὁ λόγος, ὡς γράφοντας πονηρίαν. Ἡ μὲν γὰρ καρδία τῶν δικαίων καταγέγραπται, οὐ μέλανι, ἀλλὰ Πνεύματι Θεοῦ ζῶντος· ἡ δὲ τῶν ἀδίκων καρδία οὐ Πνεύματι Θεοῦ ζῶντος, ἀλλὰ μέλανι τῷ συγγενεῖ τοῦ σκότους καὶ ἐχθρῷ τοῦ φωτός. Ὅστε ἕκαστος ἡ ὑπὲρ ἑαυτοῦ

⁷² Psal. LXXII, 8.

⁷³ II Cor. III, 3.

(72) Editi, ἐν τῇ. At vocula ἐν in mss. non invenitur. Statim ita loquitur interpres de hæresi Anomæorum, ut dubitari vix possit quin hic Commentarius quarto sæculo scriptus sit.

(73) Ita nostri sex mss. Editi vero, ὑπισχνουμένην.

A cum patres suos et tradita ab eis dogmata sequi fastidiant, ipsi hæresum cupiunt auctores esse. Quare novitates quasdam comminiscuntur adversus rectum sermonem, malitiam impietatemque scriptis prodentes: ad quos pervenit *oia*, ad patres videlicet falsæ et adulterinæ scientiæ, et ad dogmatum impiorum scriptores. Tales enim eos qui fidei inopia laborant, diripiunt, atque in animas vero illo sponso Deo Verbo viduas tyrannidem exercent; sed et si quempiam Deo orbatum ob peccatum viderint, et tunc sibi quasi prædam vindicant: quippe eis promittunt securitatem omnem, et voluptariam vitam proponunt, si modo eos dogmatis divinitatem oppugnantibus intelligant assentiri. Qualis nunc pullulavit Anomæorum hæresis, qui scortatoribus, adulteris, masculorum concubitoribus, plagiaris, perjuriis ac mendacibus veniam peccatorum pollicentur, si solum suæ adversus Unigenitum blasphemæ socios illos habuerint. Quos alloquitur Scriptura: *Quid facient in die visitationis?* Diem visitationis vocat adventum Domini nostri Jesu Christi e cælis, qua die veniet in mundum, redditurus singulis secundum opera ejusque: quo in adventu, quod malitiam scribant, tribulationem ad se e longinquo venientem excipient. At vero *Ad cujus presidium confugietis?* Etenim adversus Deum scripsistis, vivorum ac mortuorum judicem. Vestris ipsorum scriptis coarguemini.

255. Subinde ait: *Ubi relinquitis gloriam vestram?* Qui inani ostentatione ducimini, qui aucupamini humanos honores, qui ad nomen assequendum hæreseos ejusque auctores esse exoptastis, ob idque iniquitatem locuti estis in altitudinem⁷², ubi tunc in hac judicii die relinquitis gloriam vestram? Ait autem: Tales sub interfectis **556** cadent. Nunc eorum, qui decepti sunt, præfectus es, eisque es admirationi, magistri nomen et ducis circumferens, atque ab eisdem honoraris, predicarisque beatus: tunc autem his ipsis quos tu interfeceris, futurus es abjectior. Occiditur enim anima tum, cum falsa et ementita opinio in ea recipitur. Itaque sub his cades; et pondus eorum, qui a te fuerint interempti, tibi incumbet. Sed quoniam unusquisque nostrum per totam vitam quasi chirographa nostra scribimus, rerum gestarum consignatis imaginibus in nostra memoria; forte etiam tales Scriptura prædicat miseros, tanquam qui scribunt malitiam. Cor quidem justorum conscriptum est non atramento, sed Spiritu Dei vivi⁷³; cor vero iniquorum non Spiritu Dei viventis, sed atramento tenebrarum affini, lucisque inimico. Unusquisque igitur aut dum bona

(74) Vox ἐπισκοπῆς in editis repetitur ante vocem ἡμέραν· sed eam inde sustulimus, nostrorum sex codicum fidem secuti.

(75) Ita mss. omnes. Editi, οἱ γράφοντες.

agit, pro se conscribit: aut dum adversum se chi-
rographa conficit, exarat mala. Est igitur adversum
nos chirographum quoddam nostris manibus scrip-
tum⁵⁵, cum ipsi quæ deteriora sunt, patnaverimus:
est et aliquod chirographum pro nobis scriptum,
cum perfecerimus quæ sunt meliora. Jam vero sunt
etiam nonnulli, qui in conventis litteras corrumpunt,
quique in agris comparandis, in testamentis, in
pignoribus et in variis contractibus scripturæ cha-
racteres adulterant, dum omnia quæcunque littera-
rum specimine firmantur ac constant, conscribunt;
et hi scribunt malitiam, cum ad opprimendos pau-
peres pervertant justum judicium, ac facultates
inopum populi diripiunt; ita ut vidua sit illis in
escam, et orphanus in quæstum. Quidpiam ejusmodi
in bellorum rapinis contingit victoribus, quos com-
monefacit Scriptura: *Quid facient in die visitationis?*
Diem judicii et retributionis quæ pro merito pecca-
torum ab unoquoque commissorum fiet, diem appel-
lavit visitationis; quam istis comminatur hoc modo:
Tribulatio vestra e longinquo veniet. Inspiciamus
autem cur vocem e longinquo sic usurpet. Salus
nostra non longe, sed adest nobis prope; Deus
*enim, inquit, appropinquans ego sum*⁵⁶; et, *Appro-*
pinquabo illis magis quam tunica corporis ipsorum;
et rursus: Mandatum hoc, inquit, quod mando tibi
hodie, non est immensum, neque longe est abs te.
Non in celo sursum est, dicens: Quis ascendet in
cælum, et accipiet illud nobis? Neque trans mare,
dicens: Quis transfretabit nobis trans mare, et excipiet
illud nobis, et audientes illud faciemus? Prope te
*est verbum in ore tuo, et in corde tuo*⁵⁷. Quin et
Dominus noster ait: *Regnum Dei intra vos est*⁵⁸.
Quæ itaque bona sunt ac conciliant salutem, prope
et intra nos sunt: quæ vero adversantur, procul a
nobis veniunt, **557** cum sint extra nos posita. Pecca-
tam enim insitum non est nostræ naturæ, sed postea
intervenit. Quam ob causam tribulationem etiam,
quæ ad delicta plectenda inferunt, e longinquo ven-
tutam esse interminatur propheta.

ἐπὶ τοῖς πλημμελήμασιν ἐπαγομένη, πόρρωθεν ἦξεν
254. VERS. 5-10. Væ Assyriis. Virga furoris mei,
et ira est in manibus eorum. Iram meam in gentem
iniquam mittam, et populo meo præcipiam ut faciat
suavia, et desolationem, et conculcet civitates, et

A συγγράφει, τὰ ἀγαθὰ πράσσειν, ἢ καθ' ἑαυτοῦ ποιῶν
χειρόγραφα, κατατίθεται πονηρά. Ἔστι οὖν τι χει-
ρόγραφον καθ' ἡμῶν χειρογραφούμενον ὑπὸ τῶν
ἡμετέρων χειρῶν, ὅταν πράξωμεν τὰ χείρονα· καὶ
ἐστὶ τι ὑπὲρ ἡμῶν χειρόγραφον, ὅταν πράσσωμεν τὰ
βελτίονα. Ἦδη δὲ τινες, καὶ τὰ ἐν συμβολαίοις
γράμματα (76) βιβλιογραφούντες, καὶ παραποιούντες
χαρακτῆρας γραμμάτων ἐν κτήσεσιν ἀγρῶν, καὶ
διαθήκαις, καὶ υποθήκαις, καὶ συναλλάγμασι ποικί-
λοις, ὅσα διὰ τῆς τῶν γραμμάτων ἀποδείξεως τὴν
σύστασιν ἔχει, γράφοντες· καὶ οἱ τοιοῦτοι πονηρίαν
γράφουσι, διαστρέφοντες τὸ δίκαιον (77) κρίμα ἐπὶ
τῶν πτωχῶν, καὶ διαρπάζοντες τὰ τῶν πενήτων
τοῦ λαοῦ, ὥστε εἶναι αὐτοῖς χήραν εἰς κατάδρωμα,
καὶ ὄρφανον εἰς κέρδος. Οἷα τὰ ἐν ταῖς τῶν πολέ-
μων προνομαῖς τοῖς κρατοῦσι προσγίνεσθαι, οὓς ὑπο-
μιμνήσκει ὁ λόγος, ὅτι *Τί ποιήσουσιν ἐν τῇ ἡμέρᾳ*
τῆς ἐπισκοπῆς; Τὴν τῆς κρίσεως ἡμέραν καὶ τῆς
κατ' ἀξίαν τῶν ἐκάστην πεπλημμελημένων ἀνταπο-
δόσεως, ἐπισκοπῆς εἶπεν ἡμέραν, ἣν τοῦτοις ἀπει-
λεῖ, ὅτι Ἡ θλίψις ὑμῶν πόρρωθεν ἦξει. Νοήσωμεν
δὲ τί λέγει, Πόρρωθεν, οὕτως. Ἡ σωτηρία ἡμῶν οὐ
πόρρωθεν, ἀλλ' ἐγγὺς ἡμῶν ἐστὶ· Θεὸς γάρ, φησὶν,
ἐγγίζω ἐγὼ εἰμὶ· καὶ, Ἐγγὺς (78) αὐτοῖς μάλλον
ἢ ὁ χιτὼν τοῦ χρωτὸς αὐτῶν· καὶ πάλιν· Ἡ ἐν-
τολὴ αὐτῇ, φησὶν, ἣν ἐντέλλομαι σοὶ σήμερον,
οὐχ ὑπέρογκός ἐστιν, οὐδὲ μακρὰν ἐστὶν ἀπὸ
σοῦ. Οὐκ ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω ἐστὶ, λέγων· Τίς
ἀναβήσεται εἰς τὸν οὐρανόν, καὶ λήψεται αὐτὴν
ἡμῖν; Οὐδὲ πέραν τῆς θαλάσσης, λέγων· Τίς
διαπεράσει (79) ἡμῖν εἰς τὸ πέραν τῆς θαλάσσης,
καὶ λάβῃ αὐτὴν ἡμῖν, καὶ ἀκούσαντες αὐτὴν
ποιήσομεν; Ἐγγὺς σοῦ ἐστὶ τὸ ῥῆμα, ἐν τῷ
στόματι σου, καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ σου. Καὶ ὁ Κύριος
δὲ ἡμῶν, Ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, φησὶν, ἐντός
ὑμῶν ἐστὶ. Τὰ μὲν οὖν κρείττονα, καὶ δι' ὧν ἡ σω-
τηρία, ἐγγὺς ἡμῶν ἐστὶ καὶ ἐντός· τὰ δὲ ἐναντία,
ἡμῶν (80) πόρρωθεν ἐρχεται, ἐκτός ἡμῶν τυγχάνοντα.
Οὐ γὰρ τῇ κατασκευῇ ἡμῶν ἐνυπάρχει ἡ ἀμαρτία, ἀλλ'
ὑστερον ἐπιγενένηται. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ θλίψις, ἣ
ἀπειλεῖται παρὰ τοῦ προφήτου.

254. Oda! Ἀσσυρίοις. Ἡ ῥάβδος τοῦ θυμοῦ
μου, καὶ (81) ὀργὴ ἐστὶν ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῶν.
Τὴν ὀργὴν μου εἰς ἔθνος ἄνομον ἀποστελῶ, καὶ
τῷ ἐμῷ λαῷ συντάξω ποιῆσαι σκῦλα; καὶ προ-

⁵⁵ Col. ii, 14. ⁵⁶ Jerem. xliii 25. ⁵⁷ Deut. xxx, 11-14. ⁵⁸ Luc. xvii, 21.

(76) Antiqui tres libri, γραμματα.

(77) Illa, διαστρέφοντες τὸ δίκαιον, etc., afferuntur
in Hexaplis tanquam si cujuspiam interpretis verba
forent. Mihi tamen nescio quomodo verisimilius sit,
verba non esse cujusquam interpretis, neque Aquila-
e, neque Symmachi, neque Theodotionis, neque
cæterorum, sed scholion quoddam esse, aut potius
declarationem verborum Scripturæ, πονηρίαν γρά-
φουσι, scribunt malitiam. Scriptor igitur, opinor,
hoc loco non cujusquam interpretis verba profert:
imo, nisi valde fallor, ipse interpretem agit; quasi
diceret: Mea quidem sententia scribunt malitiam
tum, cum ad opprimendos pauperes pervertunt

justum judicium, cumque facultates inopum diri-
piunt.

(78) Monet Ducæus, se hunc locum diu quæsi-
visse, nec tamen in Scriptura invenisse. Recte ac
prudenter suadet vir doctissimus, ut videamus pro-
verbium, *Tunica propior*. Puto enim vulgare pro-
verbium, non Scripturam sacram hoc loco citari.

(79) Reg. quartus, διαπεράσῃ. Mox editi et quin-
que mss., αὐτὴν ποιήσωμεν. At in Reg. tertio et
apud LXX legitur, αὐτὴν ποιήσομεν.

(80) Editi et quatuor mss., ἡμῶν. Alii duo, ἡμῖν.

(81) Editi, καὶ ἣ. Denique articulus in nostris sex
mss.

ρομήν, καὶ καταπατεῖν τὰς πόλεις, καὶ θεῖναι αὐτάς εἰς κοινοτόν. Αὐτὸς δὲ οὐχ οὕτως ἐνεθυμήθη, καὶ τῇ ψυχῇ οὐχ οὕτω λελόγισται· ἀλλ' ἀπαλλάξει ὁ τοῦς αὐτοῦ καὶ τοῦ ἐξολοθρεῦσαι ἔσθῃ οὐκ ὀλίγα. Καὶ ἐὰν εἰπωσιν αὐτῷ (82). Ἐν μόνος εἰ ἀρχῶν, ἐρεῖ· Οὐκ ἔλαβον τὴν χώραν τὴν ἐπάνω Βαβυλῶνος, καὶ τὴν Χαλάνην, οὗ ὁ πύργος φηκοδομήθη. Καὶ ἔλαβον τὴν Ἀραβίαν, καὶ Δαμασκόν, καὶ Σαμάρειαν. Ὅν τρέπον ταύτας ἔλαβον, καὶ πάσας τὰς ἀρχὰς λήψομαι. Διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἀνομιῶν τοῦ λαοῦ, Ἀσσύριοι αὐτοῖς ἐπάγονται· οὐ διὰ τὴν αὐτῶν δικαιοσύνην, ἀλλὰ διὰ τὴν ὑπερβάλλουσαν τοῦ λαοῦ ἀδικίαν. Ἄλλ' ὅμως καὶ οὗτοι, μὴ νοοῦντες, ὅτι ἀντὶ μάστιγος παιδευτικῆς κατὰ τοῦ τὰ θεῖα νόμιμα παραβαίνοντος λαοῦ δίδονται (83), ἀλλ' ἐφ' αὐτοῖς, ὡς δὴ τινα δυνάμιν κεκτημένους, μεγαλυνόμενοι, ταλανίζονται παρὰ τοῦ λόγου. Οὐαὶ ὑμῖν, Ἀσσύριοι, οἵτινες ῥάβδος ἐστὶ τοῦ θυμοῦ μου, ὄργανον κολαστικόν ἐστε, οὐκ οἰκεία δυνάμει ποιεῖτε, ἀλλὰ τῇ τοῦ κινουμένου ἐνεργείᾳ τοῖς ἀξίοις τοῦ συντριβῆναι ἐπάγεσθε. Καὶ ὀργή, φησὶν, ἐστὶν ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῶν. Τὴν παιδεύουσιν ἐνταῦθα φανερώς ὀργὴν ὀνομάζει, ὡς καὶ ὁ Παλμῶδός· Μηδὲ τῇ ὀργῇ σου, παιδεύσης με. Παῖδευσίς οὖν (84) τοῦ Ἰσραὴλ ἐν ταῖς χερσὶν ἐστὶ τῶν Ἀσσυρίων. Τὴν ὀργὴν μου εἰς ἔθνος ἀνομιῶν ἀποστέλλω. Τὴν κώλασιν τῷ μὴ κατὰ τὸν νόμον τὸν διατεταγμένον αὐτῷ βιοῦν ἀνεχομένῳ λαῷ ἐπάξω. Καὶ τῷ ἐμῷ λαῷ συντάξω ποιῆσαι σκῦλα. Διὰ τὴν φιλανθρωπίαν ἐτι βίον ὀνομάζει λαὸν τὸν ἀνομήσαντα ὁ ἀγαθὸς Θεός. Ὅτι μὲν γὰρ ἠνόμησε, τὴν ὀργὴν ἀποστέλλει (85). Ἐπεὶ δὲ αὐτὸν ἀπαξ εἰλετο διὰ τὴν ἐκλογὴν τῶν πατέρων, οὐκ ἀπαρνέσται αὐτοῦ τὴν οἰκείωσιν. Συντάσσω οὖν, φησὶ, ποιῆσαι σκῦλα καὶ προνομήν, καὶ καταπατεῖν τὰς πόλεις, καὶ θεῖναι αὐτάς εἰς κοινοτόν· ἵνα εἰδῶμεν, ὅτι πάντα ἔσα πάσχοντες σκυθρωπά, ἐκ τῆς θείας διαταγῆς ὑπομένομεν. Οὐκ ἐξ γὰρ ἡμᾶς ἐκδότους ταῖς πονηραῖς καὶ κολαστικαῖς δυνάμεσιν, ἀλλ' αὐτὸς τὰ μέτρα ὀρίζει τῶν κολάσεων (86), στοχαζόμενος τῆς δυνάμεως τῶν θεραπευομένων. Σκῦλα μὲν οὖν ἐστὶ ἐὰν τοῖς νεκροῖς τοῖς πεσοῦσιν ἐν πολέμῳ περιχέμενα· εἴτε ὅπλα, εἴτε ἐσθῆς, εἴτε τις ἕτερος κόσμος· προνομή δὲ, ἡ διανομή τῶν λαφύρων κατὰ τὴν ἀξίαν τῶν κεκρατηκότων διανεμομένη. Ἐκτελεύθησαν οὖν οἱ Ἀσσύριοι σκυλεῦσαι τὸν Ἰσραὴλ, καὶ προνομεῦσαι κοινοτόν.

255. Αὐτὸς δὲ οὐχ οὕτως ἐνεθυμήθη, καὶ τῇ ψυχῇ οὐχ οὕτω λελόγισται· ἀλλ' ὑπερήρθη τῇ διανοίᾳ, οὐχ ὡς διὰ τὰ ἀμαρτήματα τοῦ λαοῦ παραδοθέντος αὐτῷ, ἀλλ' ἐπαρθείς τῇ διανοίᾳ, καὶ ἀπαλ-

fonat eas in pulverem. Ipse autem non sic cogitavit, et in animo non sic reputavit; sed abscedet mens ejus etiam, ut disperdat gentes non paucas. Et si dixerint ei, Tu solus es princeps, respondebit: Non cepi regionem quæ est supra Babylonem, et Chalanen, ubi turris ædificata est. Sed cepi Arabiam, et Damiascum, et Samariam. Sicut has cepi, sic omnes principatus capiam. Propter multitudinem iniquitatum populi, immittuntur in eos Assyrii, non ob suam ipsorum justitiam, sed ob nimiam populi iniquitatem. Attamen et hi cum non intelligerent ascitos se esse adversus populum divinæ legis violatorem loco flagelli ad castigandum destinati, imo cum efferrent se, tanquam maximis pollerent viribus, ideo a Scriptura dicuntur miseri. Væ vobis, Assyrii, qui virga estis furoris mei; qui estis instrumentum, quo pœnæ infliguntur; non agitis vestra virtute; sed vi et opera ejus qui vos movet, inducimini adversum eos, qui digni sunt qui conterantur. Et ira, inquit, est in manibus eorum. Hoc loco castigationem perspicue nominat iram; quemadmodum ait et Psaltes: Neque in ira tua corripias me. Itaque Israelis correctio stat in manibus Assyriorum. Iram meam in gentem iniquam mittam. Animadvertam in populum, qui vitam ad legis sibi constitutæ normam instituere noluit. Et populo meo præcipiam ut faciat spolia. Clementissimus Deus præ sua benignitate populum, licet inique agentem, adhuc suum appellat. Quod enim inique egerit, immitit iram; sed quia ipsum semel elegit ob delectum progenitorum, hunc sibi peculiarem esse et proprium non negat. Jubeo igitur, inquit, ut faciat spolia et depopulationem, et conculcet civitates, et redigat eas in pulverem; ut sciamus quod calamitates omnes, quas perpetimur, ex divino præscripto perferamus. Non enim sinit nos malignis et ultricibus potestatibus mancipatos esse ac deditos; sed ipse, eorum qui curandi sunt consideratis viribus, modum pœnis et cruciatibus imponit. Quæcunque quidem cadaveribus in bello prostratis circumponuntur, spolia sunt, sive arma, sive vestis, sive alius quivis ornatus: præda vero spoliolum esse distributio, pro cuiusque victoris merito divisa. Jussi sunt itaque Assyrii spoliare Israel, et deprædari, et civitates ejus proculcare, et eas in pulverem redigere.

καὶ καταπατῆσαι αὐτοῦ τὰς πόλεις, καὶ θεῖναι εἰς

⁸² IV Reg. xvii, 6. ⁸³ Psal. vi, 2.

(82) Veteres quinque libri, αὐτῷ. Editi vero cum Reg. tertio. αὐτός. Statim apud LXX legitur, καὶ Χαλάνης, Nec cepi regionem quæ est supra Chalanen.

(83) In editis operarum incuria, pro δίδονται legitur δίδονται. Aliquanto post tres mss., δυνάμιν κεκτημένοι.

(84) Editi, et Reg. primus, οὖν φησι. Vox posterior in aliis quinque mss. deest.

(85) Uterque Colb. et Reg. secundus, ἀποστέλλει, iram mittet. Ibidem editi, ἐπειδὴ δέ. At sex mss., ἐπεὶ δέ.

(86) Uterque Colb. et Reg. secundus, τῶν δυνάμεων, haud recte.

mente submovens, putat se non **558** paucas gentes exterminare posse ⁸⁵. Et quoniam subditi blandientes ei et adulantes dicunt: *Tu solus es princeps*; quasi ironice ipsis respondet: *Non cepi regionem quæ est supra Babylonem, nec Chalanen*. Nondum, inquit, obtinui omnium ditionem: declinat meum regnum ea regio quæ est supra Babylonem et Chalane, *Ubi edificata est turris*. Sane antiquam illam turrim dicit, quam extruxerant in campo Sennaar, dicentes: *Venite, edificemus nobismetipsis civitatem et turrim, priusquam dividamur ab invicem, cujus vertex erit usque ad cælum* ⁸⁶. Nomen autem Chalanen non est usitatum et tritum in Scriptura. Eam tamen constructam sitam esse in quopiam loco Babylonii finitimo, cum Babylon nomen suum trahat a linguarum confusione, quas confudit Dominus, conspirationem ad malum patrandum consiliatam dissipaturus. Enimvero nomen hujus loci vocatum fuisse Confusionem, Hebraice vero Babel, docet Scriptura ⁸⁷. *Sed cepi*, inquit, *Arabiam et Damascum, et Samariam*. Sicut has cepi, sic omnes principatus capiam. Quoniam igitur sibi in mentem venit, se in suam potestatem civitates omnes redigere posse; nec tamen intellexit se ab hominibus victoriam reportasse non suis ipsius viribus, sed Dei peccatores plectentis dispensatione, ob id illum exhibet propheticus sermo ceu metu dignum.

236. VERS. 11. Ululate, sculptilia, in Jerusalem, et in Samaria. Quemadmodum enim feci Samariæ, et manufactis ejus, sic faciam Jerusalem, et idolis ejus. Quo pacto ululabunt sculptilia, ex ligno, lapide, aut alia quavis materia constantia, cum ab arte formam ac speciem recipiant hominum aut brutorum animalium, quadrupedum, aut volucrum, aut reptilium, ejusmodi erant statuae et simulacra Ægyptiorum? Ululatus enim vox est lugubris, qua sono quodam haud artefate edito dolorem cordis indicat. Quomodo igitur ululabunt sculptilia? Quia lignis ab humanis manibus formam ac figuram habentibus, aut lapidibus, aut etiam auro et argento, aut ebori, aut reliquis idolis, quæcunque alia sunt ex pretiosa vel vili materia facta, et quæ a gentibus adorantur, latenter assident astantes quidam dæmones, ex impuris sacris voluptatem capientes. Quemadmodum enim in locis macellorum, ubi cruor et sanguis jam corruptus invenitur, canes cupediis dediti commorantur: ita et dæmones gule servientes, voluptatemque ex sanguine ac nidore sacrificiorum captantes, circa aras statuasque sibi con-

λάζας (87) ἀπὸ τῆς ἑαυτοῦ ἐννοίας τὸν ἀληθῆ λόγον οἰεται δυνατόν εἶναι τοῦ ἔθνη ἐξολοθρεῦειν οὐκ ὀλίγα. Καὶ ἐπειδὴ κατακαύοντες αὐτὸν καὶ θαυέοντες οἱ ὑποχείριτοι λέγουσι· *Σὺ μόνος εἶ ἄρχων*· ὥσπερ εἰρωνευόμενος πρὸς αὐτοὺς λέγει· *Ὁὐκ ἔλαβον τὴν χώραν τὴν ἐπάνω Βαβυλωνος, καὶ Χαλάνην* (88). Οὕτω, φησὶ, γέγονα πάντων κύριος· ἐκφεύγει μου τὴν βασιλείαν ἡ χώρα ἡ ἐπάνω Βαβυλωνος, καὶ ἡ Χαλάνη, ὅθ' ὁ πύργος ψυχοδομήθη. Πύργον μὲν οὖν ἐκεῖνον λέγει τὸν ἀρχαῖον, ὃν ἐν τῷ πεδίῳ τῷ Σενναάρ ψυχοδόμησαν, εἰπόντες· *Δεῦτε, οἰκοδομήσομεν ἑαυτοῖς πόλιν καὶ πύργον, πρὸ τοῦ διαχωρισθῆναι ἡμᾶς ἀπ' ἀλλήλων, ὅθ' ἡ κεφαλὴ ἔσται ἕως τοῦ οὐρανοῦ*. Τὸ δὲ τῆς Χαλάνης ὄνομα οὐκ ἐντέτριπται τῇ χρήσει τῆς Γραφῆς. Εἰκάζομεν δὲ περὶ τὴν Βαβυλωνίαν πού κεῖσθαι, ἐπειδὴ ἡ Βαβυλών ἐστὶν ἐπὶ νῦμος τῇ συγχύσει τῶν γλωσσῶν, ἃς συνέχεεν ὁ Κύριος, τὴν πρὸς τὸ κακὸν συμφωνίαν διασπῶν. Φησὶ γάρ ἡ Γραφή, ὅτι ἐκλήθη τὸ ὄνομα τοῦ τόπου ἐκεῖνου σύγχυσις, Ἐβραϊστὶ δὲ Βαβέλ (89). Ἐλαβον δὲ, φησὶν, Ἀραβίαν καὶ Δαμασκὸν καὶ Σαμαρείαν. Ὅρ τρέπον ταύτας ἔλαβον, καὶ πάσας τὰς ἀρχὰς λήψομαι. Ἐπεὶ οὖν ἑαυτῷ ἔλαβε τὸ πάσας δύνασθαι ὑποχειρίους ποιεῖν τὰς πόλεις, καὶ οὐ συνήκειν, ὅτι ἀνθρώπων ἐκράτηεν οὐ δι' οἰκίαν δύναμιν, ἀλλὰ διὰ τὴν οἰκονομίαν τοῦ παιδεύοντος τοὺς ἡμαρτηκότας Θεοῦ περιεγένετο, τοῦτου ἕνεκέν θρήνου αὐτὸν ἄξιον ὁ προφητικὸς τίθεται λόγος.

236. Ὁλολύξατε τὰ γλυπτὰ ἐν Ἱερουσαλὴμ, καὶ ἐν Σαμαρείᾳ. Ὅρ τρέπον γὰρ ἐποίησα Σαμαρείαν, καὶ τοῖς χειροποιήτοις αὐτῆς, οὕτω ποιήσω τῇ (90) Ἱερουσαλὴμ, καὶ τοῖς εἰδωλοῖς αὐτῆς. Πῶς ὀλολύξει γλυπτὰ, ἃ ἐκ ξύλου καὶ λίθου ἢ τινος ἄλλης ὕλης ἐστὶ, μορφώσης αὐτὰ τῆς τέχνης εἰς ἀνθρώπων εἰκόνας, ἢ ζώων ἄλλων τετραπόδων, ἢ πτηνῶν, ἢ καὶ ἔρπετων, ὅσα τὰ τῶν Αἰγυπτίων ἐστὶν ἀφιδρύματα; Ὁλολύγμῳ δὲ ἐστὶ φωνὴ λυπηρὰ, ὀδύνην καρδίας ἀσήμεν τινὲ φθόγγῳ παριστώσα. Πῶς οὖν ὀλολύξει γλυπτὰ; Ὅτι τοῖς ὑπὸ χειρῶν ἀνθρωπίνων (91) μεμορφωμένοις ξύλοις ἢ λίθοις, ἢ πού καὶ χρυσῷ καὶ ἀργύρῳ ἢ ἐλέφαντι, ἢ ὅσα ἄλλα τιμίας ἢ ἀτιμωτέρας ὕλης ἐστὶ παρὰ τοῖς ἔθνεσιν εἰδωλα προσκυνούμενα, τοῦτοις ἐκ τοῦ ἀφανοῦς δαιμονέες τινες προστάντες παρακαθέζονται, τῆς ἀπὸ τῶν μiasμάτων ἡδονῆς ἀπολαύοντες. Ὅσπερ γὰρ τὰ λίχνα κυνίδια περὶ τοὺς τῶν μακέλλων τόπους, ἐν οἷς αἶμα καὶ ἰχώρες, διατρέβουσιν· οὕτω καὶ τὰ λίχνα δαιμόνια, θηρώμενα τὴν ἀπὸ τῶν αἱμάτων καὶ τῆς κνίσσης τῶν θυσιῶν ἀπόλαυσιν, περὶ τοὺς βωμοὺς εἰσέρται, καὶ τὰ ἀγάλ-

⁸⁵ IV Reg. xviii, 24. ⁸⁶ Gen. xi, 4. ⁸⁷ ibid. 9.

(87) Mirari hic subit Combessium, qui tanto mutandi amore flagrat, ut pro ἀπαλλάξας legendum putet ἀπελάσας. Sane non animalivertit vir aliquin Græcarum literarum peritissimus, vocem viamque eadem plane sententia non raro usurpari.

(88) Hic editi, καὶ Χαλάνης. At mss. s^ox, καὶ Χαλάνην.

(89) Editi et Reg. primus, Βαβέλ. Alii tres mss. Regii cum utroque Colh., Ἀμάβ· ubi tamen illud est notandum, quod in margine Regii quarti legitur, Βαβέλ.

(90) Editi, καί. At nostri sex mss., τῇ.

(91) Antiqui sex libri, ἀνθρωπίνων. Editi, ἀνθρώπων. Mox aliquot mss., καὶ ἐλέφαντι.

ματα τὰ αὐτοῖς ἀνακείμενα. Τάχα γάρ που καὶ τρέφεται τὰ ἱέρια σώματα αὐτῶν, ἦτοι καὶ πύρινα, ἢ καὶ ἐξ ἀμφοτέρων τῶν στοιχείων μιχτά. Δείκνυσιν δὲ καὶ ἡ ἱστορία τῶν Βασιλείων, ὅτι προσεδρεύει ἡ δαιμονικὴ δύναμις τοῖς ἐπιφημισθεῖσιν αὐτοῖς ἀγάλμασιν. Ἐλαβον γάρ, φησὶν, οἱ ἀλλόφυλοι τὴν κιβωτὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ εἰσήγαγον αὐτὴν ἐχόμενα (92) Δαγῶν, καὶ ὠρθρωσαν οἱ Ἀζώτιοι τῇ ἐπαύριον, καὶ ἰδοὺ Δαγῶν πεπτωκὼς εἰς τὰ ἐμπροσθεν αὐτοῦ ἐπὶ τὴν γῆν. Οὐκοῦν Δαγῶν μὲν ἦν τὸ δρώμενον ἄγαλμα· ὁ δὲ πίπτων ἐπὶ πρόσωπον, ὁ δαίμων ὁ νικώμενος ὑπὸ τῆς περὶ τὴν κιβωτὸν τοῦ Θεοῦ δόξης· καὶ πίπτων μὲν αὐτὸς ἐπὶ (93) πρόσωπον, συγκαταβάλλων δὲ ἑαυτῷ τὸ χειροποίητον. Διὰ τοῦτο οἱ τὰ εἰδωλόθυτα ἐσθλόντες, κοινωνοὶ τραπέζης λέγονται δαιμόνων. Ἐπειδὴ τὸ σφάγιον, τὸ προσαγόμενον τῷ εἰδώλῳ, προσεμερίσθη τι καὶ εἰς τὸν παρεδρεύοντα δαίμονα, ἐκ τε τοῦ ἐξαερουμένου (94) αἵματος, καὶ ἐκ τῆς ἀναθυμιαμένης πιμελῆς, καὶ τῶν λοιπῶν τῶν ὁλοκαυτωμάτων, λαμβάνοντός τινα μερίδα τοῦ δαιμονίου. Καὶ ὁ ἀπὸ τοῦ ποτηρίου πίνουν, ἅψ' οὐ ἡ σπονδὴ, ποτήριον πίνει δαιμόνιον. Διὰ τοῦτο ὁλολύζει τὰ γλυπτὰ, τούτεστι τὰ ὁμόνυμα τοῖς γλυπτοῖς δαιμόνια. Καὶ ὅταν λέγεται, ὅτι Ἦξει εἰς Αἴγυπτον Κύριος, καὶ σεισθήσεται τὰ χειροποίητα Αἰγύπτου, καὶ ἡ καρδία αὐτῶν ἠττηθήσεται, τὴν αὐτὴν διάνοιαν ἐξηγούμεθα. Τὰ γὰρ δαιμόνια, τὰ προσδιατρίβοντα τῷ περιγίῳ τόπῳ, σεισθήσεται φυγαδεύόμενα, καὶ εἰς τὸν οἰκίον τῆς ἀβύσσου ἀπελαθῆσεται τόπον· ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ τοῦ Κυρίου. Διὰ τοῦτο ἐπισκατάρατος πᾶς ὅστις ποιήσει γλυπτὸν, καὶ (95) χωνευτὸν, ἔργον χειρῶν τεχνίτου, καὶ θήσει αὐτὸ ἐν ἀποκρύφῳ, ὅτι κακὸν ἑαυτῷ θησαύρισμα διὰ τοῦ γλυπτοῦ τὸν ἐπακολουθοῦντα αὐτῷ δαίμονα ἐπηγάγετο, καὶ κατὰραν σύνεικον διὰ τοῦ δαίμονος ἐπεσπάσατο.

237. Καὶ ἔσται, ὅταν συντελέσῃ Κύριος πάντα ποιῶν ἐν τῷ ὄρει Σιών, καὶ ἐν Ἱερουσαλὴμ, ἐπείξει ἐπὶ τὸν τοῦν τὸν μέγαν (96) τὸν ἄρχοντα τῶν Ἀσσυρίων, καὶ ἐπὶ τὸ ὕψος τῆς δόξης τῶν ἐσθαλμῶν αὐτοῦ. Μετὰ τὸ προστάζει τοῖς γλυπτοῖς τοῖς ἐν Ἱερουσαλὴμ καὶ τοῖς ἐν Σαμαρείᾳ ὁλοφυγμένον, καὶ τῇ ἐπ' αὐτοῖς ἀπειλῇ ὅσον καθαρισθείσης λοιπὸν τῆς Ἱερουσαλὴμ, καὶ τοῦ ἀπὸ τῶν εἰδώλων μίσματος ἐλευθερωθείσης, καὶ παιδευθείσης ταῖς πληγαῖς ταῖς κολαστικαῖς, ἃς διὰ τοῦ παραδοθῆναι τοῖς Ἀσσυρίοις ὑπέμενεν (97), τότε λοιπὸν ἀπειλεῖ ὁ λόγος ἐπὶ τὸν ἄρχοντα τῶν Ἀσσυρίων τὴν πληγὴν μεταθήσειν. Ἐπειδὴ γὰρ ὑπερήρθη τῷ φρονήματι, καὶ οὐκ ἐνόησεν, ὅτι ἡ ἐκείνων ἀμαρτία αἰτία γέγονε τῶν

A secretas volutantur. Forte enim nutriuntur etiam eorum corpora, quæ aëria sunt aut ignita, aut ex utroque elemento composita. Quin et Regnorum historia potestatem dæmonicam statuis sibi dedicatis assidere declarat. *Ceperunt enim, inquit, alienigenæ arcem Dei, et intulerunt eam juxta Dagon: et surrexerunt mane Azotii postero die, et ecce Dagon* 559 *in faciem suam corruerat super terram*⁹². Simulacrum itaque quod conspiebatur, erat Dagon; qui vero ceciderat in faciem suam, dæmon erat, a gloria arcæ Dei circumfusa prostratus; qui ipse corruit quidem in faciem, secum vero rem manufactam dejecit ac everit. Hinc qui vescuuntur idolothytis, participes dicuntur mensæ dæmoniorum. Cum enim victima offertur idolo⁹³, portio aliqua etiam assidenti dæmoni destinatur, cum dæmonium et ex sanguine qui velut in aerem versus est, et ex adipe suffumigante, et ex reliquis holocaustis partem quamdam sibi assumat. Qui autem ex calice libamini subserviente bibi, is calicem bibit dæmoniorum⁹⁴. Quamobrem ululabunt sculptilia, hoc est, dæmonia quæ idem nomen atque sculptilia obtinent. Atque cum dicitur fore, ut in Ægyptum Dominus veniat, Ægyptique commoveantur manufacta, et eorum cor deficiat⁹⁵, unum eumdemque sensum esse ducimus. Dæmonia enim, quæ in loco terræ finitimo diversantur, fugata conculcentur; atque Domino adveniente, in abyssi locum sibi proprium ablegabuntur. Quare maledictus quisquis faciet sculptile, et fusile, opus manuum artificis, et ponet illud in abscondito⁹⁶, quia per sculptile comparavit sibi malum thesaurum, dæmonem scilicet huic assidentem, et per dæmonem maledictionem domesticam atque contubernalem accersivit.

237. VERS. 12. Et erit, cum consummaverit Dominus omnia faciens in monte Sion, et in Jerusalem; inducet super mentem magnam principem Assyriorum, et super altitudinem gloriæ oculorum ejus. Postquam sculptilia, quæ erant in Jerusalem et in Samaria, ululare jussa sunt, eisque intentatæ sunt minæ, quasi jam esset expurgata Jerusalem, idolorumque spurcitiis liberata, et erudita ac castigata per ultrices plagas, quas utpote Assyriis tradita pertulit, tum demum comminatur Scriptura⁹⁷ plagam translatum iri in Assyriorum principem. Quoniam enim supra modum elatus animo est, nec animadvertit peccatum illorum causam fuisse et originem tot et tantorum malorum; imo quia

⁹² I Reg. v, 2, 3. ⁹³ I Cor. x, 21. ⁹⁴ ibid. 20. xviii, 19 seq.

⁹⁵ Isa. xix, 1. ⁹⁶ Deut. xxvii, 15. ⁹⁷ IV Reg.

(92) Vox ἐχόμενα hoc loco in modum adverbii posita fuisse videtur.

(93) Editi, etc. At mss. nostri, ἐπὶ.

(94) Interpres cum in editis legisset, ἐξαερουμένου, ita vertit: *Ex sanguine quidem exsiliante*. Sed restituendus locus est ex nostris sex codicibus, in quibus non ἐξαερουμένου, sed ἐξαερουμένου legitur; *ex sanguine, qui, ut ita dicam, in aerem con-*

versus sit.

(95) Editi, ἦ. At sex mss., xai.

(96) Præpositio ἐπὶ in editis et apud LXX legitur ante voces τὸν ἄρχοντα sed cum in nostris sex mss. deest, eam expunximus.

(97) Editi et Reg. tertius, ὑπέμεινε. Alii quinque mss., ὑπέμενεν.

suapte solertia ac virtute Jerosolimam subegiasse arbitratus est, ob hanc arrogantiam, stolidamque celsitudinem elatione animi innixam, *Inducet, inquit, super mentem magnam, super principem Assyriorum, et super altitudinem gloriæ oculorum ejus.* Alius quidem magnus est suapte natura, alter vero ex estimatione quadam, et præstantia ac magnitudine rerum ad se nihil attinentium. Mens autem vere magna ea est, quæ magna contemplatur, quæ ad causas rerum conditarum aciem intendere potest, ex eisque pulchritudinem officii universorum intelligere. Magnus est, qui rerum a Deo factarum administrationem, ejusque providentiam ad minima usque pertingentem mente assequi potest, et inde iusta ipsius judicia considerare. Mens magna ea est, quæ per angelos potestatesque et cunctam celestium gloriam, gloriæ regem et virtutum **560** Dominiū percipit. Vice versa, qui se ipsum jactat beatum, et inflatur, is juxta stultam sui ipsius estimationem sapiens esse ac inanium excogitator justius dicatur, quam magna mente præditus. Attamen cum mos sit Scripturæ, ut vulgi estimationem in rerum nominibus sequatur, magnam appellavit mentem; non quod quidquam quod natura magnum sit, declaret, sed quod rem opinione quadam ac fama ei tributam indicet. Eam ob causam superbiam castigans Dominus, et elationem animi ejus deprimens, vindictam inducturus dicitur super magnam Assyriorum mentem. Sed quoniam opinionem infirmam coarguit, ait se super altitudinem gloriæ oculorum ejus illaturum supplicium. Etenim gloriam, cum vox sit varix significationis, juxta unam notionem definierunt nonnulli, estimationem debilem esse.

258. Potest autem accipi mens magna et prudens pro versuto et versipelli ingenio. Hunc ad modum serpens bestiis, quæ super terram gradiuntur, legitur prudentior⁶²; atque iniquitatis dispensator prudenter egit. Quin etiam Filii hujus sæculi prudentiores filii lucis in generationis sua sunt⁶³. Quid autem vox prudens significet, Paulus nobis in sua ad Corinthios Epistola exposuit, dum ait: *Timeo autem, ne sicut serpens seduxit Evam astutia sua*⁶⁴. Docuit enim vituperabilem prudentiam historię testimonio serpenti tributam fuisse, cum ipse vocem prudentiam in astutiam transmutet. Sic igitur et mens magna vocatur, non ob quidquam laudabile (quemadmodum statuere qui apud Græcos diligenter vim verborum atque significationem perquirunt, adeo ut dicant mentem esse prudentiam

A τοσούτων κακῶν, ἀλλ' ὥσθην ἰδίᾳ ἐπινοία καὶ δυνάμει δεδυνῆσθαι κατὰ τῆς Ἱερουσαλήμ· διὰ ταύτην τὴν ἀλαζονείαν καὶ τὸ ἄλογον ὕψος τῆς κατὰ τὸν νοῦν ἐπάρσεως, Ἐπάξει, φησὶν, ἐπὶ τὸν νοῦν τὸν μέγαν, ἐπὶ τὸν ἀρχοῦν τῶν Ἀσσυρίων, καὶ ἐπὶ τὸ ὕψος τῆς δόξης τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ. Μέγας ὁ μὲν τίς ἐστι κατὰ τὴν αὐτοῦ φύσιν, ὁ δὲ κατὰ τὴν οἰήσιν, καὶ τὴν ὑπερβολὴν (98) τῶν οὐδὲν αὐτῷ προσηκόντων. Νοῦς δὲ μέγας, ὡς ἀληθῶς, ὁ τὰ μεγάλα θεωρῶν, ὁ δυνάμενος τοῖς λόγοις τοῖς δημιουργικοῖς ἐπιβάλλειν, καὶ ἀπ' αὐτῶν τὸ κάλλος τῆς σοφίας τοῦ τεχνίτου τῶν ὅλων κατανοεῖν. Μέγας ὁ τῇ οἰκονομίᾳ τῶν παρὰ Θεοῦ γινομένων (99) καὶ τῇ* μέχρι τῶν λεπτοτάτων διηκούσῃ παρ' αὐτοῦ προνοίᾳ ἐπιβάλλειν δυνάμενος, καὶ ἐντεῦθεν αὐτοῦ τὰ δίκαια κρίματα θεωρεῖν. Μέγας ὁ νοῦς, ὁ διὰ τῶν ἀγγέλων, καὶ τῶν δυνάμεων, καὶ πάσης τῆς περὶ τὸ ὑπερκόσμιον δόξης, τὸν βασιλεῖα τῆς δόξης καὶ Κύριον τῶν δυνάμεων ἐννοῶν. Ὁ μέντοι αὐτὸν μακαρίζων καὶ ὑπεραίρων, οἰησίσφοδός (1) τις καὶ ματαιόφρων μᾶλλον δικαίως ἢ μέγας κατὰ νοῦν ὀνομάζεται. Πλὴν ἀλλ', ἐπειδὴ σύνθετος τῇ Γραφῇ τῇ τῶν πολλῶν οἰήσῃ πρὸς τὰς ὀνομασίας ἀκολουθεῖν, μέγαν εἴρηκα νοῦν, οὐ τὸ τῇ φύσει μεγαλεῖον προσμαρτυρῶν, ἀλλὰ τὸ ἐκ τῆς οἰήσεως ἐπιφημισθὲν αὐτῷ ὀνομάζων. Διὰ τοῦτο κολάζων ὑπερηφανίαν ὁ Κύριος, καὶ ταπεινῶν αὐτοῦ τὴν ὑψηλοφροσύνην, ἐπάγειν λέγεται ἐπὶ τὸν νοῦν τὸν μέγαν τῶν Ἀσσυρίων. Τὴν δὲ ἀσθενῆ ὑπόληψιν ἐξελέγχων, ἐπὶ τὸ ὕψος φησὶ τῆς δόξης τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ ἐπάξειν (2) τὴν κόλασιν. Καὶ γὰρ τὴν δόξαν, πολὺσημον οὖσαν φωνήν, κατὰ ἐν (3) τῶν σημαίνων μένων ὥρισαντό τινες, ἀσθενῆ ὑπόληψιν.

258. Δύναται δὲ ὁ νοῦς ὁ μέγας καὶ ὁ φρόνιμος, ὁ ἀντὶ τοῦ πανούργου λαμβανόμενος. Ὡς, Ὁ ὄφις φρονιμώτερος τῶν θηρίων τῶν ἐπὶ τῆς γῆς· καὶ ὁ οἰκονόμος τῆς ἀδικίας φρόνιμος ἐποίησε. Καὶ, Οἱ υἱοὶ τοῦ αἵματος τοῦτον φρονιμώτεροι ὕπῃ τοῦ τοῦ φωτός εἰς τὴν γενεάν αὐτῶν. Ἡρμηνεύσε δὲ ἡμῖν ὁ Ἀπόστολος τοῦ φρονίμου τὴν ἐννοίαν, ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους, εἰπὼν· Φοβοῦμαι δὲ, μήπως (4) ὡς ὁ ὄφις ἐξηπάτησεν Ἐθὺρ ἐν τῇ παρουρίᾳ αὐτοῦ. Ἐδείξε γὰρ, ὅτι ἡ ἱστορία τὴν ψεχτὴν (5) φρονιμότητα τῷ ὄφει προσμαρτυρεῖ, ἐκ τοῦ αὐτὸν εἰς παρουρίαν μεταβάλλειν τὸ φρόνιμον. Οὕτως οὖν καὶ νοῦς μέγας, οὐ κατὰ τινος ἐπαινετοῦ, ὡς οἱ τὰ παρ' Ἑλλήσι σημαίνόμενα ἀκριβοῦντες ἔταξαν, λέγοντες τὸν νοῦν εἶναι φρόνησιν συνεστραμμένην, ἀλλὰ ψευδωνύμως. Ἡ αὐτὸς αὐτὸν ἐκθαυμάζων, ἢ παρὰ τῶν

⁶² Psal. xliii, 8, 10. ⁶³ Gen. iii, 1. ⁶⁴ Luc. xvi, 8. ⁶⁵ I Cor. xi, 3.

(98) Hunc locum ex nostris sex mss. restituiimus. In prius editis, pro ὑπερβολήν, corrupte legitur, ὀποβολήν.

(99) Editi, γινομένων. At mss. sex, γινόμενων.

(1) Antiquior Combefisii codex et alii quatuor una voce, οἰησίσφοδος. Editi duabus vocibus, οἰήσῃ σφοδρός. Alter Combefisii codex, οἰησίσφοδός. Statim editi, μᾶλλον ἂν. Vocula ἂν in mss. nequaquam

legitur.

(2) Sic nostri sex mss. At editi, ἐπάξει.

(3) Editi, καθ' ἐν. Veteres sex libri, κατὰ ἐν.

(4) Sic mss. At editi, μήποτε.

(5) Codices tres Regii, τὴν ψεχτὴν. Editi, τὴν ψεχτικὴν, male. Nec ita multo post duo mss., ἐπιβάλλειν τὸ φρόνημα.

κολάκων οὕτω προσαγορευόμενος, ὠνόμασαι νῦν παρὰ τῆς Γραφῆς. Οὗτος δὲ ὁ νοῦς ὁ μέγας, ἐπειδὴ οἶδεν, ὅτι τοῦ σοφοῦ, τοῦ γε (6) ἀληθινῶς σοφοῦ, οἱ ὀφθαλμοὶ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ, δοξάζει τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ, ὡς οὐ κάτω βλέπων, οὐδὲ τὰ γῆινα, ἀλλὰ τὰ μετέωρα πολυπραγμονῶν, καὶ τὴν ἄνω διατριβὴν ποιούμενος. Ὅποιοί εἰσιν οἱ παρὰ τοῖς Ἑλλήσι σοφοί· τὸν μὲν βίον ἔχοντες τοῖς αἰσχίστοις τῆς σαρκὸς πάθεσιν ἐγκαλινδούμενον, τὰ δὲ περὶ οὐρανοῦ καὶ ἀστέρων, καὶ τῶν αἰθερίων, καὶ τῶν περὶ τὸν ἀέρα συμπτωμάτων φυσιολογούντες, δόξαν τινὰ ἑαυτῶν τοῖς ὀφθαλμοῖς περιτιθέασιν, rerum ætherearum atque affectionum in aere contingentium disputant, oculos suos quadam gloria circumvestiunt.

239. Εἶπε γάρ· Ἐν τῇ ἰσχύϊ ποιήσω, καὶ τῇ B
σοφίᾳ τῆς συνέσεως ἀφελῶ ὅρια ἐθνῶν, καὶ τὴν ἰσχὴν αὐτῶν προνομήσω. Καὶ σείσω πόλεις καταρριπνύμενας, καὶ τὴν οἰκουμένην ὅλην καταλήψομαι τῇ χειρὶ ὡς ῥοσσίαν, ἢ ὡς καταλειμμένα ὡὰ ἀρώ. Καὶ οὐκ ἔστιν (7) ὃς διαφύξεται με, ἢ ἀντείλη μοι. Νῦν ἐρμηνεύει σαφῶς διὰ τί μέγαν νοῦν εἰργκεν αὐτὸν, καὶ διὰ τί ἐπὶ τὸ ὕψος τῆς δόξης τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ ἀπειλεῖ τὰς κολάσεις ἐπαγαγεῖν, τὸν (8) κόμπον αὐτοῦ τῶν ῥημάτων, ᾧ κέχρηται κατὰ τῶν ὑποδεστέρων, μετὰ πάσης πικρίας αὐτοῖς ἀπειλῶν πᾶν εἶδος ἀφανισμοῦ, ἄμαχον ἑαυτοῦ καὶ ἀνανταγώνιστον λέγων εἶναι τὴν δύναμιν. Ὅς γὰρ κύριος τυγχάνων ὧν βούλεται, καὶ πάντως ἐπιτελέσων τὰ κατὰ πρόθεσιν, οὕτως ἐκόμπαζεν. Ἐπειδὴ πολλή μοι ἐστὶν ἱππικὴ καὶ πεζικὴ δύναμις, καὶ οὐδεὶς ὁ ἀνταίρων, καὶ ἐπειδὴ ἀπρόσιτος ἢ ἐν τοῖς στρατηγικοῖς σοφία μοι πάρεστι, καὶ ἡ σύνεσις ἀνεπίληπτος (9)· διὰ τοῦτο, φησὶν, Ἀφελῶ ὅρια ἐθνῶν, καὶ τὴν ἰσχὴν αὐτῶν προνομήσω. Πάντα γὰρ τὰ ἔθνη τῇ ἑμαυτοῦ ὑποκύπτειν βασιλείᾳ συναναγκάσας, ἕνα τῶν πάντων ποιούμεαι ὄρον, τὴν ἑμὴν ἐπικράτειαν. Νῦν γὰρ ἕκαστον ἰδίους ὁροθεσίαις ἀπὸ τοῦ τέτρου διώρισται. Ἀφελὼν οὖν αὐτῶν τὰ ὅρια, ὑπὸ ἐν σκήπτρῳ τῆς ἑμῆς βασιλείας γενέσθαι τὰ πάντα (10) συναναγκάσω. Καὶ τὴν ἰσχὴν αὐτῶν προνομήσω. Προνομή λέγεται ἢ ἐν τοῖς πολέμοις τῶν ἐαλωκότων εἰς τοὺς κρατοῦντας διανομή, ὅταν ἢ αἰχμάλωτα σώματα, ἢ τινα τῶν βοσκημάτων, ἢ ἄλλα τινὰ τῶν κατὰ τὸν βίον, οἱ κρατοῦντες ἐν ἀλλήλοις διαλαγχάνουσι (11)· καὶ ἕκαστος κατὰ τὴν προσοῦσαν αὐτῷ ὑπεροχὴν τῆς ἐκ τῶν λαφύρων προνομῆς ἀξιοῦμενος, οὕτω μετέχει τῶν ἐκ τοῦ πολέμου. Καὶ τὰς νῦν, φησὶ, καθιδρυμένας παγίως πόλεις (12) σείσω, καὶ κλονήσω τῇ ἑμαυτοῦ δυνάμει,

A contortiam), sed falso et simulate. Aut ita nunc appellata est a Scriptura, quod ipsa sibi esset admirationi, aut quod hoc modo ab assentatoribus vocaretur. Hæc autem mens magna, cum semel novit Sapientis, ejus scilicet qui vere sapiens est, oculos esse in capite ejus⁶⁶, suos laudat oculos, quippe quæ ea quæ humi sunt et terrena, non respiciat, sed scrutetur diligentius sublimia, atque in cælestibus immoretur. Ejusmodi sunt qui apud Græcos habentur sapientes: quorum quidem vita in turpissimis carnis vitiis ac cupiditatibus volutatur, sed tamen cum de natura cæli, stellarum,

239. VERS. 13, 14. Dixit enim: In fortitudine faciam, et sapientia prudentiæ auferam terminos gentium, et fortitudinem earum deprædabor. Et concutiam civitates habitatas, et universum orbem comprehendam manu, quasi nidum, vel quasi ova derelicta tollam. Et non est qui effugiat me, aut contradicat mihi. Nunc plane et luculenter exponit cur principem vocaverit mentem magnam, et cur interminetur se 561 altitudini gloriæ oculorum ejus prænas atque supplicia irrogaturum, nimirum ob verborum jactantiam, quibus usus est adversum debiles et infirmos: siquidem cum omni amaritudine eis interminabatur omne excidii genus, viresque suas affirmabat invictas esse et inexpugnabiles. Etenim ita gloriabatur, quasi ea quæ vellet, in sua essent potestate, et quasi quæ animo destinaret, esset omnino perfecturus. Quoniam mihi multum inest equitatus ac peditatus, nec quisquam reperitur qui resistat, cumque inaccessa in rebus militaribus sapientia, atque incomprehensibile consilium mihi suppetat, ideo, inquit, Auferam terminos gentium, et fortitudinem earum deprædabor. Nam ubi gentes omnes coegero imperio meo se subdicere, unum omnium terminum efficiam, ditionem ac principatum meum. Nunc enim unaquæque gens propriis limitibus divisa est et distincta ab altera. Sublatis igitur gentium terminis, eas omnes vi adigam, ut sub unum regni mei sceptrum redigantur. Et fortitudinem earum deprædabor. Ea spoliolum hostibus ademptorum divisio, quæ a victoribus fit, præda dicitur, cum ipsa victores inter se partiuuntur, sive fuerint corpora captiva, sive pecora aliqua, sive quæpiam alia ad vitam necessaria. Atque unusquisque pro sua dignitate atque præstantia partitionem spoliolum consecutus, hoc pacto rerum

⁶⁶ Ecc. i. ii, 14.

(6) Ita mss. nostri. Editi vero, τοῦ γε.

(7) Sic mss. omnes. Editi, ἔσται, et non erit.

(8) Editi et mss., ἐπαγαγεῖν, τόν· ubi ex superioribus videtur supplenda præpositio διὰ ante articulum τόν.

(9) Codex Fr. 1 cum aliis tribus, ἀνεπίλητος, prudentia nulli oblivioni obnoxia. Alter Combessii codex et Reg. secundus cum editis, ἀνεπίλητος, consilium incomprehensibile. Ille an illo modo legas,

parum refert. Notavimus legi quidem in Reg. secundo, ἀνεπίλητος· sed in ora libri scripti liberrius, ἐν ἄλλοις ἀνεπίλητος.

(10) Antiqui tres libri, τὰ πάντων.

(11) Codices tres, διαλαγχάνωσι. Paulo post Reg. quartus, μετέχη.

(12) Sic uterque Combessii codex et alii. Vox πόλεις in ante editis desiderabatur.

in bello captarum particeps sit. Et nunc, inquit, A urbes firmiter stabilitas concutiam, meaque unius virtute exturbabo, ac orbem universum quasi nidum manu comprehendam. Etenim ecquis labor fuerit pullos involucres ac implumes, in nidis ab avibus quæ eos enutrient, calefactos, manu apprehendere, cum neque pennis, neque pedibus uti ad fugam possint? Deinde contemptum etiam quo homines prosequitur, magis exaggerans, suamque potentiam ultra modum extollens, universum orbem, inquit, ne ut nihil quidem, sed, inquit, quasi ova derelicta sic capiam, Nec est qui effugiat me, aut contradicat mihi.

240. Sane quod ad nativum et proprium verbo- B rum sensum attinet, Assyriorum princeps ideo hæc erat dicturus, quod maxime ob res contra Judæam et Samariam feliciter gestas esserendus animo esset, putaretque eversurum se primo impetu gentes omnes, et futurum esse neminem, qui adversum se attolleret manus⁹⁹, sed omnes gentium terminos sua virtute confusum iri, commovendum illidem esse totum terrarum orbem metu adventus ipsius, et eum qui in manus ejus venturus esset, facilius quam gallinæ pullos a se esse apprehendendum, atque totum qui sub sole est orbem a suo exercitu impetum faciente negotio minori subactum iri, quam si 562 quis ova, quæ avi eadem fonte ac fecundante destituerentur, caperet. Sed quia ejusmodi superbia major est quam ferat humana conditio, putant nonnulli verba hæc ei qui vere superbus est, convenire, qui cervicem adversus Omnipotentem erexit, detrectatoque imperio defecit, et malignos spiritus qui se secuti fuerant, in suam nequitiam atque defectionem impulit. Existimat enim ille se et mentem magnam esse, censeretque speculati se magna, et se universum orbem sub suam ditionem subjecturum comminatur: qui utique ne Domino quidem interroganti, unde adveniret, reformidavit dicere: Postquam circumivi eam quæ sub sole est, et obambulavi universam quæ sub celo exstat, adsum¹⁰⁰. Illic et Domino totius creaturæ ausus est terræ regna ostendere, ac dicere: Hæc omnia mea sunt: nunc igitur si procidens adoraveris me, hæc tibi dabo¹⁰¹. Forte igitur per Assyriorum regem indicat Scriptura sæculi hujus principem. Dominus namque principem sæculi nominat, dicens: Nunc princeps hujus mundi ejicitur foras¹⁰². Et paulo post: Jam non multa loquar vobiscum: venit enim princeps mundi hujus, et in me non habet quidquam¹⁰³. Præterea principes non pauci, et nonnulli gentium præfecti constituti sunt,

καὶ τὴν οἰκουμένην ὅλην καταλῆσθαι τῇ χειρὶ (13) ὡς νοσιάν. Ποῖος γὰρ πόνος, νεοσσούς ἀπτήνας ἐπὶ τῆς καλιᾶς θαλπομένους παρὰ τῶν ἐκτρεφόντων αὐτοὺς ὀρνίθων καταλαβεῖν τῇ χειρὶ μήτε περὶ χρῆσθαι μήτε ποτὶ πρὸς φυγὴν δυναμένων; Εἴτα ἐπιτείνων καὶ τὴν καταφρόνησιν τὴν εἰς τοὺς ἀνθρώπους, καὶ τὴν ἑαυτοῦ (14) ὑπερβαίρων δύναμιν, οὐδὲ ὡς νοσιάν, φησὶ, τὴν οἰκουμένην, ἀλλ' ὡς ὧα, φησὶν, ἐγκαταλείμμενα, οὕτω λήψομαι, Καὶ οὐκ ἔστιν ὃς διαφεύξεται με, ἢ ἀντείστη μοι.

240. Ὡς μὲν οὖν πρὸς τὴν λέξιν, ὁ τῶν Ἀσσυρίων ἀρχὼν ταῦτα ἐρεῖ διὰ τὴν κατὰ τῆς Ἰουδαίας καὶ Σαμαρείας εὐημερίαν ὑπερφυσθεὶς τὴν διάνοιαν, καὶ ἡγούμενος πάντα ἐξ ἐπιδορκῆς αἰρήσειν τὰ ἔθνη, καὶ μηδένα ἔξιν τὸν χεῖρας ἀνταίρωντα, ἀλλὰ πάντα μὲν ὅρια ἔθνων τῇ δυνάμει αὐτοῦ συγχυθῆσθαι, δυνεῖσθαι δὲ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην τῷ φόβῳ τῆς ἐπιθῆμιας αὐτοῦ, τὸν δὲ εἰς χεῖρας ἐρχόμενον εὐαλωτότερον εἶναι νεοσσῶν (13) ὀρνίθος, ῥᾶον δὲ ἀρθῆσθαι τῇ δυνάμει αὐτοῦ ἐφοδεύουσιν τὴν ὑφ' ἡλίῳ πᾶσαν οἰκουμένην, ἣ ὡς ἂν τις λάβοι ὧα, ἔρημα τῆς θαλπούσης αὐτὰ καὶ ζωογονούσης ὀρνίθος. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ὑπερηφανία ὡς περ μελίζων ἐστὶν ἡ κατὰ ἀνθρώπων, πρέπειν τινὲς ἐνόμισαν τὰ ῥήματα ταῦτα τῷ ἀληθῶς ὑπερηφάνῳ, τῷ τραχηλιάσαντι κατὰ τοῦ Παντοκράτορος, τῷ ἀνυποτάκτῳ καὶ ἀποστάτῃ, καὶ εἰς τὴν ἑαυτοῦ κακίαν συναποστήσαντι αὐτῷ (16) τὰ συνεπακολουθήσαντα αὐτῷ πονηρὰ πνεύματα. Ἐκεῖνος γὰρ ἑαυτὸν καὶ νοῦν οἶσται μέγαν, καὶ φαντάζεται τὰ ὑψηλὰ περισκοπεῖν, καὶ ἀπειλεῖ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ὑφ' ἑαυτὸν ποιήσασθαι (17), ὃς γε οὐδὲ τῷ Κυρίῳ ἐρωτήσαντι, πῶθεν πάρεστι, παρητήσατο εἰπεῖν, ὅτι Περιελθὼν τὴν ὑπὸ τὸν ἡλιον, καὶ ἐμπεριπατήσας τὴν ὀπ' οὐρανὸν, ἄρρωμαι. Οὗτος ἐτόλμησε καὶ τῷ Κυρίῳ πάσης τῆς κτίσεως δεῖξαι τὰς βασιλείας τῆς γῆς (18), καὶ εἰπεῖν, ὅτι Ταῦτα πάντα ἐμά ἐστι· νῦν οὖν ἐὰν πασὼν προσκυνήσῃ μοι, σοὶ δώσω. Τάχα οὖν τὸν βασιλέα τῶν Ἀσσυρίων, τὸν ἀρχοντα τοῦ αἰῶνος τούτου, ὁ λόγος αἰνίττεται. Καὶ γὰρ ὁ Κύριος ἀρχοντα ὀνομάζει τοῦ αἰῶνος τούτου, λέγων· Νῦν ὁ ἀρχὼν τοῦ κόσμου τούτου βληθήσεται ἔξω. Καὶ μετ' ὀλίγα· Οὐκ ἐστὶ πολλὰ λαλήσω μεθ' ὑμῶν· Ἐρχεται γὰρ ὁ τοῦ κόσμου ἀρχὼν, καὶ ἐν ἐμοὶ οὐκ ἔχει οὐδέν. Ἐπειδὴ δὲ πολλοὶ ἀρχοντες, οἱ ἐθνάρχαι τινὲς, διατεταγμένοι πρὸς φυλακὴν καὶ διατήρησιν τοῦ ὑφ' ἑαυτῶν ἐκάστου ἔθνους, καθά φησιν ὁ Μωϋσῆς ἐν τῇ ψῆθ'· Ὅτε διεμέρετον ὁ Ὑψίστος ἔθνη,

⁹⁹ IV Reg. xviii, 13 sqq. ¹⁰⁰ Job ii, 2. ¹⁰¹ Matth. iv, 8. ¹⁰² Joan. xii, 31. ¹⁰³ Joan. xiv, 30.

(13) Editi, τῇ ἑαυτοῦ χειρὶ. Unus codex, τῇ χειρὶ μου. Alii mss. simpliciter, τῇ χειρὶ.

(14) Veteres quinque libri, αὐτοῦ. Editi vero et Reg. secundus, ἑαυτοῦ. Aliquanto post editi, καὶ οὐκ ἔσται. At mss. omnes, καὶ οὐκ ἔστιν. Ibidem Reg. primus ἀντείστοι.

(15) Sic mss. At editi, νεοσσῶν.

(16) Veteres quatuor libri, συναποστατήσαντι

ἑαυτῷ. Alii duo cum editis, συναποστήσαντι. Ibidem sex mss., συνεπακολουθήσαντα. Editi, συναποκολουθήσαντα. Librarius aliquis in margine Regii quarti ita scribens, περὶ τοῦ Ἀντιχρίστου, hoc loco de Antichristo sermonem esse admonuit.

(17) Sic mss. Editi vero, ποιήσασθαι.

(18) Antiqui tres libri, δεῖξαι πάσας τὰς βασιλείας. Codex unus, δεῖξαι τὰς βασιλείας πάσης τῆς γῆς.

ὡς διέσπειρεν υἱοὺς Ἀδὰμ, ἐστῆσεν ὅρια ἐθνῶν κατὰ ἀριθμὸν ἀγγέλων Θεοῦ. Καὶ πάλιν ὁ Ἀποστόλος φησὶ· Σοφίαν δὲ λαλοῦμεν, οὐ τοῦ αἰῶνος τούτου, οὐδὲ τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος τούτου· ἀλλὰ λαλοῦμεν Θεοῦ σοφίαν, ἣν οὐδεὶς τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος τούτου ἔγνωκε. Καὶ πάλιν ἐν τῷ Δανιὴλ ἀρχὸν τις Περσῶν, καὶ ἔργων Ἑλλήνων ἀναγέγραπται. Λέγει γὰρ πρὸς αὐτὸν ὁ ἄγγελος· Καὶ ἐγὼ ἦλθον ἐν τοῖς λόγοις σου. Καὶ ὁ ἀρχὼν τῆς βασιλείας Περσῶν εἰστήκει ἐξεναντίας μου. Καὶ ἰδοὺ Μιχαὴλ, εἰς τῶν ἀρχόντων τῶν πρώτων, ἦλθε βοηθῆσαι μοι· καὶ αὐτὸς κατέλιπον ἐκεῖ μετὰ τοῦ ἀρχόντος βασιλείας Περσῶν. Καὶ μετ' ὀλίγα· Καὶ ἐγὼ ἐξεπορεύσασθαι, φησὶ, καὶ ὁ ἀρχὼν τῶν Ἑλλήνων ἤρξατο. Μήποτε οὖν ἐν ἡ ταῦτα ἐκ προσώπου διαβόλου λεγόμενα (19), ἡ ὑπερηφανία αὐτοῦ οὐ κατὰ ἀνθρώπων, ἀλλὰ κατὰ νοητῶν ἢ τιγὼν δυνάμεων γινομένη.

241. Μὴ δοξασθήσεται ἀξίην ἀνευ τοῦ κόπτοντος ἐν αὐτῇ· ἡ ὑψωθήσεται πρὶον ἀνευ τοῦ ἐλκοντος αὐτὴν· ὡσαύτως ἂν τις ἀρῇ βάβδον ἢ ξύλον. Ἐλεγκτικὸς τῆς ὑπερηφανίας τοῦ ἀρχόντος τῶν Ἀσσυρίων ὁ λόγος. Τί φρονεῖς ἐπὶ σεαυτῷ, ὡς κόπτοντι ἔθνη, καὶ καθαιροῦντι τὰς δυναστείας τῶν πόλεων; Ἡ οὕτω γὰρ καὶ ἡ ἀξίην μέγα φρονοῖ, ὡς τὰ ὑπέρρογκα τῶν δένδρων εἰς γῆν καταβάλλουσα, καὶ ὁ πρὶον ὡς τὰ συνεστῶτα καὶ ἡνωμένα τῶν ξύλων διαιρῶν. Ἄλλ' οὐτε ἡ ἀξίην ἀνευ τῶν χειρῶν κόπτεται, οὐτε ὁ πρὶον (20) ἀνευ τοῦ ἐλκοντος αὐτὸν, καὶ εἰς χρεῖαν τινὰ τεχνικῶς καθαιροῦντος τὰ ξύλα δύνανται πρίζειν. Ἐπαινετὸς δὲ εἴπερ ἄρα ὁ τῇ ἀξίῃ κεχρημένος, καὶ ὁ τὸν πρὶονα ἔλκων ἐπιστημόνως. Οὕτως οὐδὲ τὸ ξύλον, ὃ εἰς σκήπτρον μετασχηματίσθη, τὴν τοῦ κρατεῖν ἀξίαν ὀφείλει καρποῦσθαι, ἀλλ' ὁ ταῦτα (21) μεταχειριζόμενος, εἰς σύμβολον τῆς ὑπαρχούσης αὐτῷ δυναστείας. Οὕτως οὖν καὶ γὰρ σε παρέλαβον εἰς τὴν τοῦ λαοῦ τοῦ ἡμαρτηκότος κόλασιν· εἰς ἀξίην καὶ πρὶονα τῇ ὀμότητι σου συγχρώμενος, εἰς τὴν δικαίαν τοῦ λαοῦ καὶ ἐπ' ὀφείλει αὐτοῦ ἐνεργουμένην παιδεύειν. Ὡς οὖν ἐπὶ τῶν δικαστηρίων οἱ δῆμιοι ἐπὶ τῷ (22) κολάζειν τεταγμένοι οὐχὶ κύριοι τιμωρίας εἰσιν, οὐδὲ τῇ ἑαυτῶν ἰσχύϊ ἢ ἐξουσίᾳ τι ποιοῦσιν, ἀλλ' ἅπερ ἂν αὐτοῖς παρὰ τῶν νόμων ἐπιτραπῇ· οὕτω καὶ Ἀσσύριοι, οὐκ ἰσχυρὸν ἔθνος, οὐδὲ ἀπ' ἑαυτοῦ ἐνεργεῖν τι δυνάμενον, ἀλλὰ κατὰ τὸ ἐνδεδομένον (23) αὐτῷ μέτρον παρὰ τοῦ θεραπευτοῦ τῶν ἡμαρτηκόντων, ταῖς ἐπὶ τὸ κακοῦν χέρῃται ἐνεργείας.

242. Καὶ οὐχ οὕτως, ἀλλ' ἀποστελεῖ Κύριος

A ut singulas gentes sibi subjectas custodiant ac tueantur, quemadmodum ait Moyses in Cantico: Quando dividebat Altissimus gentes, quando disseminavit filios Adam, constituit terminos gentium secundum numerum angelorum Dei⁷⁴. Et rursus Apostolus ait: Sapientiam autem loquimur, non sæculi huius, neque principum sæculi huius: sed loquimur Dei sapientiam, quam nemo principum huius sæculi cognovit⁷⁵. Et iterum apud Daniele de principe quodam Persarum, et de Græcorum principe fit mentio. Nam ita Daniele alloquitur angelus: Et ego veni in verbis tuis. Et princeps regni Persarum stetit contra me. Et ecce Michael unus de principibus primis venit ad auxiliandum mihi et ipsum reliqui ibi cum principe regni Persarum⁷⁶. Et aliquanto post ait: Et ego egrediebar, et princeps Græcorum veniebat⁷⁷. Fortasse igitur si hæc dicta sint ex diaboli persona, superbia illius non in homines, sed in spirituales aut eximias virtutes invehitur.

241. VERS. 15. Nunquid gloriabitur securis sine cadente in ipsa? aut exaltabitur serra sine trahente illam? ut si quis tollat virgam, aut lignum. Hæc verba objurgant et coarguunt arrogantiam principis Assyriorum. Cur magnifice de te sentis, quasi tu sis qui cædas gentes, et urbium potentatus demoliaris? Nam alioqui securis etiam ratione pari possit gloriari, tanquam si ingentes et excelsas arbores in terram dejiceret, serra itidem, quasi compacta continua ligna diffunderet. Attamen securis nequaquam credit sine manibus: neque secare serra potest, nisi quis trahat ipsam, et ligna ad aliquem usum solerter conscindat. Cæterum laude utique dignus est et commendatione, tum qui securi utitur, tum qui serram industrie trahit. Sic lignum, quod sceptri formam accepit potestatis atque domini dignitate 563 nequaquam debet frui, sed is qui in manu sceptrum sumit, in signum ejus quem habet principatus. Itaque et ego te similiter ad populam peccatorum plectendum adhibui; ei instar securis ac serræ usus sum tua crudelitate, jure ac merito populum ad ipsius utilitatem puniturus. Quemadmodum igitur carnifices in foro ad poenas exigendas instituti, non pro arbitrio poenas irrogare possunt, nec quidquam agunt potestate sua aut auctoritate, sed ea quæ sibi permittunt leges, exsequuntur, ita et Assyrii non sunt gens fortis ac valida, quæ quidquam ex se ipsa perficere queat, sed quæ juxta modum sibi a peccatorum medico præscriptum, ad poenas infligendas operam suam contulit.

242. VERS. 16, 17. Et non sic, sed mittet Domi-

⁷⁴ Deut. xxxii, 8. ⁷⁵ I Cor. ii, 6-8. ⁷⁶ Dan. x, 12, 13. ⁷⁷ ibid. 20.

(19) Veteres aliquot libri, εἰρημένα.

(20) Antiqui sex libri, ὁ πρὶον. Deerat in vulgatis articulus.

(21) Hic vocem σκήπτρα subaudiendam arbitror, ταῦτα (τὰ) σκήπτρα. Statim editi, εἰς τὴν κατὰ τοῦ. At abest κατὰ a mss. Nec dubium, quin abesse oport-

teat. Subinde editi, πρὶονά τινα. Vox τινα in mss. deest.

(22) Editi, τό. At sex mss., τῷ. Nec ita multo infra editi, ἀπὸ τῶν. Libri veteres, παρὰ τῶν.

(23) Pro ἐνδεδομένον in tribus codicibus scriptum reperitur, διδόμενον.

nus Sabaoth in honorem tuum ignominiam, et in gloriam tuam ignis comburens accendetur. Et erit lumen Israel in ignem, et sanctificabit illum in igne urente: et devorabit quasi fenum silvam. Hæc est stultæ superbiæ merces. Quia te ipsum gloriabundus mentem magnam prædicabas, et efferebaris in altitudine gloriæ oculorum, Mittet Dominus ignominiam in honorem tuum, ignem vero in gloriam tuam. Quoniam enim interminatus es ablaturum te esse fines gentium, habitatas civitates conquassaturum, totum terrarum orbem quasi nidum apprehensurum, et eum quasi ova derelicta sublaturum, nemine omnino effugiente aut contradicente, idcirco Ignis comburens accendetur, et erit lumen Israelis in ignem. Immutabitur, inquit, rerum status; et in splendore, inquit, erit Israel, qui nunc deprimitur, et qui tibi ob peccatum traditus est puniendus. Splendor itaque illius tibi in perniciem et exitium cedit. Erit enim, inquit, lumen Israel in ignem. Atque cum insint igni facultates duæ, una illustrandi, altera comburendi; suavis quidem ignis atque jucunditas permanet apud Israellem, unde illustratur et circumfulget: quod vere in eo acerbum est, et quod excruciat, id pars erit illius superbi, eum ut exurat, atque præ ardore afficiat dolore inconsolabili. Et sanctificabit illum in igne urente, et devorabit quasi fenum silvam. Docet ignis naturam esse purgantem. Sanctificabit enim illum quasi in igne urente. Quomodo autem ignis purificat? Postquam comederit silvam tanquam fenum. Itaque cum Deus noster ignis consumens sit⁷⁸, procul dubio silvam et ea quæ a silva oriuntur vitia consumet; anima non in spiritu, sed in carne immorante. Sciendum autem est, gloriam a fama discerni ab iis qui vocum significatum accurate diligenterque perquirunt. Et dicunt gloriam laudem esse quæ a vulgo tribuitur; famam vero esse laudem, quæ a bonis impertitur. Eundem ad modum dividunt et honorem. Alium quidem affirmant honestum esse; eumque in virum virtutis studiosum cadere, 564 cum amplitudo sit remuneratio; remunerationem autem statuunt quoddam esse virtutis præmium; alium vero esse, qui ob facta non omnino probata a plebe defertur.

243. VERS. 18. Die illa exstinguentur montes, et colles et nemora. Et devorabit ab anima usque ad carnes. Postquam misit Dominus Sabaoth in honorem principis Assyriorum ignominiam, et in ejus gloriam ignem comburentem, luxque Israelis versa est in ignem Assyrio, ut lucis splendore nequaquam sanctificatus purgaretur ignis ustione quæ efficeret

A Sabaoth εις την σην τιμην ατιμω, και εις την σην δόξαν πυρ καιόμενον καυθήσεται. Καί έσται το φώς του 'Ισραήλ εις πυρ, και άγιάσει αυτόν εν πυρί καιομένω, και φάγεται ώσει χόρτον την έλην. Αύτη ή αντιμισθία της άλόγου ύπερηφανίας. 'Επειδή νούν μέγαν έαυτόν άποσεμνύνων έλεγες, και τώ ύψει της δόξης των οφθαλμών επηγάλλου, 'Αποστελεϊ (24) Κύριος ατιμω εις την σην τιμην, πυρ δε εις την δόξαν σου. 'Επειδή γάρ άφαιρείσθαι ήπελεις όρια έθνών, και σείειν πόλεις (25) κατοικουμένας, και καταλήψεσθαι την έλην οικουμένην ως νοσσιάν, και ως ά άγκαταλελειμμένα αίρειν, μηδενός διαφεύγοντος, μηδέ του αντίλεγοντος έντος: διά τουτο Πυρ καιόμενον καυθήσεται, και έσται το φώς του 'Ισραήλ εις πυρ. Περιστραφήσεται, ψησί, των πραγμάτων ή κατάστασης, και εν λαμπρότητι, ψησί, έσται ό 'Ισραήλ ό νυν τέταπτενωμένος, και σοι παραθεδομένος διά την άμαρτίαν εις κόλασιν. 'Η ούν έκείνου περιφάνεια (26) εις άφανισμόν σοι γενήσεται. 'Εσται γάρ, ψησί, το φώς του 'Ισραήλ εις πυρ. Καί δύο ενεργειών ούσων περι το πυρ, της τε φωτιστικής και της καυστικής: το μέν γλυκύ και χαρίεν του πυρός τώ 'Ισραήλ παραμενει, φωτίζον αυτόν και περιλάμπων: το δε πικρόν και κατώδυνον επί τον ύπερηφανον καταμερισθήσεται, καίον αυτόν, και άπαρμυθήτω πόνη διά της καύσεως παραδιδούν. Καί άγιάσει αυτόν εν πυρί καιομένω, και φάγεται ώσει χόρτον την έλην. Δείκνυσι την φύσιν του πυρός, ότι καθαρτική. 'Αγιάσει γάρ αυτόν ως εν πυρί καιομένω. Πώς δε αγιάζει το πυρ; 'Επειδάν φάγη την έλην ως χόρτον. 'Επει ούν 'Ο θεός ήμϊν πυρ καταναλλασκον έστί, καταναλώσει, δηλονότι, την έλην, και τά άπό (27) ύλης έλθόντα πάθη, ού τή μέν εν πνεύματι άλλ' εν σαρκί διατριβούση ψυχή. 'Ιστέον δε, ότι οι άκριβολογούμενοι περι τά σημαινόμενα, την δόξαν άπό του κλέους διώρισαν: και φασι την μέν δόξαν είναι τον άπό των πολλών έπαινον: το δε κλέος, τον άπό των αγαθών έπαινον. 'Ομοίως και την τιμην διαιρούσι, φάσκοντες την μέν άστέλαν τινα είναι, και επί τον σπουδαϊον πίπτειν, γέρας ούσαν άξίωσιν: το δε γέρας άθλον άρετης τίθενται: την δε τινα τιμην παρά των τυχόντων, τοις (28) ού πάνν άποδεκτός γεγενημένοις αντίδοσιν.

D 243. Τη ήμέρα έκείνη άποσεσθήσεται τά όρη, και οι βουνοί, και οι όρυμοί, και καταφάγεται άπό ψυχής έως σαρκών. Μετά το άποστείλαι Κύριον Sabaoth εις την τιμην του άρχοντος των 'Ασσυρίων ατιμω, και εις την δόξαν αυτού πυρ καιόμενον, και μετά το γενέσθαι το φώς του 'Ισραήλ εις πυρ τώ 'Ασσυρίω, ίνα ό μη άγίασθεις εν τη λαμπρό-

⁷⁸ Deut. iv, 24

(24) Codex unus, 'Αποστελλει.

(25) Editi, πόλεις σείσειν. At sex mss., σείειν. Haud longe editi, διά τουτο τό. Deest τό in nostris sex codicibus.

(26) Editi et Reg. secundus, περιφάνεια, bene. Alii tres mss. præter utrumque Combelsianum, ύπερ-

ηφανία, aut ύπερηφάνεια, male. Statim editi, Καί γάρ. Vocula γάρ in nostris sex mss. deest.

(27) Editi, άπό της. At sex mss., άπό. Ibidem Reg. secundus, πάθη-ού τή έν.

(28) Editi, ών τοις. Vox ών, quam παρέλκειν nemo non videt, a nostris sex mss. abest.

τητι τοῦ φωτός, καθαρῇ διὰ τῆς καύσεως τοῦ πυ-
ρός, τῆς ἐνεργουμένης ἐπὶ καθάρσει, καὶ κατεσθίου-
σης ὡς χόρτον τὴν ἐνυπάρχουσαν ὕλην τῶν ἀμαρτη-
μάτων· τότε λοιπὸν, ἀναλωθείσης τῆς ὕλης τῆς ἐξ-
απτώσης τὴν κολαστικὴν φλόγα, παυθήσεται, φησί,
τὰ ὄρη καίμενα, καὶ οἱ βουνοὶ, καὶ οἱ ὄρυμοι, καὶ
λήξει τὸ πῦρ τοῦ ἐμπρησμοῦ κατεσθίων τὰ πάντα, καὶ
ἐπιδοσκόμουν· τὴν μὲν ἀρχὴν ἀπὸ ψυχῆς ποιοῦμε-
νον, φθάνον δὲ ἕως τῶν σαρκῶν. Οὐδενὶ δὲ ἄγνω-
στον (29) ἡ συνήθεια τῆς Γραφῆς, ὅτι τοὺς ἐν προ-
τερήμασι τισι γενομένους, καὶ ὅσον ἐπὶ τῇ κατασκευῇ
πλείον τι τῶν πολλῶν ἔχοντας, ὄρη εἰώθε προσαγο-
ρεῦν καὶ βουνούς. Τοὺς δὲ ἀκάρπους καὶ εἰκὴ ἀλλή-
λοις συμπεφυρμένους (30), οἰοῦναι αὐτόματόν τινα
καὶ ἀτέλην τὴν ζωὴν ἔχοντας, ἀλλ' οὐχὶ ἐκ τῆς φυ-
τείας τοῦ ἀληθινοῦ γεωργοῦ πεφυτευμένους, ὄρυμοὺς
ὀνομάζει. Πάντων μέντοι τὸ πῦρ ἀπτεται, ἀρξάμε-
νον ἀπὸ ψυχῆς, λήγον δὲ ἐπὶ τὰς σάρκας. Τὰ μὲν
γὰρ μέχρι ἐνθυμήσεων στάντα ἀμαρτήματα, ὁποῖόν
ἔστι τὸ μοιχεῦσαι ἐν τῇ καρδίᾳ ἑαυτοῦ, ἐν ψυχῇ ἔστιν
ὡς καὶ ἀξία τοῦ ὑπὸ πυρός καταδρωθῆναι. Τὰ δὲ καὶ
μέχρι τῶν ἔργων φθάσαντα, νεμηθέντων τῶν ἀμαρ-
τημάτων ἐπὶ τὰς διὰ σαρκὸς καὶ πράξεως ἐνεργείας,
ταῦτα ὑπολαμβάνω ἀμαρτήματα εἶναι. Ἀρξάμενοι
μὲν γὰρ ἀπὸ ψυχῆς, λήγοντες δὲ ἐν τῇ καρδίᾳ, οὐ-
δὲ (31) μέχρις αὐτῆς περιορίζονται οἱ πονηροὶ δια-
λογισμοί· ἀλλ' ἐξέρχονται, καὶ οἰοῦναι διακλύπτουσι,
περῶντες τὴν σάρκα, καὶ ἐκφαινόμενοι πρὸς τὰ ἔξω.
Εἰ γὰρ φόνον ἐνεθυμήθη μὲν τις ποιῆσαι, οὐκ ἐπραξε
δὲ, οὐκ ἐξῆλθεν ὁ φόνος ἀπὸ τῆς καρδίας. Καὶ ὁ ἐμ-
βλέψας γυναικὶ πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι, μὴ φείρει, δὲ
τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ, μὴδὲ ποιήσας τὰ μέλη τοῦ Χρι-
στοῦ πόρνης μέλη, οἰοῦναι ὅριον τῆς ἀμαρτίας ἑαυτοῦ
τὴν καρδίαν ἐποίησεν· ὥστε οὐκ ἐξῆλθεν ἀπὸ τῆς
καρδίας τοῦ τοιοῦτου ὁ πονηρὸς διαλογισμός. Οὕτω
καὶ περὶ κλοπῆς ἔστιν εἰπεῖν, καὶ περὶ εἰδωλολατρίας
καὶ φαρμακείας, καὶ ὅσα ἄλλα εἶδη ἀμαρτημάτων,
ὅταν μὴ στέγηται ὑπὸ τοῦ σώματος, ἀλλ' ὡς
περ (32) ὑπὸ ἀγγελοῦ ἀραιοῦ μένοντα, φέρεται πρὸς
τὰ ἔξω.

214. Καὶ ἔσται ὁ ψεύτης, ὡς ὁ ψεύτης ἀπὸ φλο-
γὸς καιομένης. Καὶ οἱ καταλειφθέντες ἀπ' αὐτῶν,
ἔσονται ἀριθμός, καὶ παιδίον γράψει αὐτούς.
Μετὰ (33) τὸν ἐμπρησμόν τὸν ἀπὸ τοῦ πυρός, τοῖς
ὄρεσι καὶ τοῖς βουνοῖς καὶ τοῖς ὄρυμοις ἐγγινόμενον, δ
τὸ εὐαριθμητὸν λέγει τῶν διασωζομένων. Καὶ οὕτω
δὲ, φησὶν, εἰς ἀριθμὸν εὐσημείων περιστήσεται αὐ-

¹⁷ Matth. v, 28. ²⁰ I Cor. vi, 15.

(29) Antiqui sex libri, ἄγνωστον. Editi vero,
ἄγνωστος. Quod quin a typographis factum sit, non
valde admodum dubito. Nam, opinor, verebantur
ne in his vitii aliquid subesset; ob idque eos ἄγνω-
στος pro ἄγνωστον edidisse suspicor: dici tamen
utrumque posse, nemo paulum modo humanior
negabit. Nec Græcos solos, sed et Latinos quoque
neutro genere, cum aliud ex grammaticorum regu-
lis poni debuisset, usos constat, ut ex illo Virgilia-
no notum est, *Triste lupus stabulis*. Aliquanto posi-
editi, πλέον τι. Veteres libri, πλέον τι.

(30) Editi et quinque mss., συμπεφορημένους. At

A purgationem, ac eam quæ aderit peccatorum mate-
riam ac silvam velut fenum depasceret: tum de-
num materia illa et silva, quæ flammam ultricem
accenderet, consumpta et exhausta; ait futurum
esse, ut montes, collesque et nemora desinant com-
buri, et ille incendii ignis qui exedebat et depasce-
batur omnia, quæ accipiat: ubi exordio ab anima
ducto, ad carnes usque pertigexit. Neminem autem
latet eum esse Scripturæ morem, ut montium no-
men et collium iis tribuat, qui quadam gaudent
prærogativa ac dignitate, quique, quod ad supelle-
ctilem et facultates attinet, plebi præstant. At vero
nemora appellat eos, qui nullos fructus edentes, et
fortuito inter se permisti, veluti temerariam quam-
dam ac imperfectam vitam agunt, cum non sint a
vero agricola plantati, nec consiti. Sed ignis per-
vadit omnia: siquidem incipit ab anima, et in ear-
nes desinit. Enimvero peccata quæ cogitatione tenus
constitire, ut contingit cum quis mœchatur in corde
suo, in anima sunt materia ignis depastione digna.
Delicta vero, quæ ad opus usque perveniunt (quippe
hæc delicta carne et actione admittuntur), peccata
propria esse arbitror. Nam pravæ illæ cogitationes
quæ ab anima ducunt initium, et in ipso corde
conquiescunt, ne in eo quidem continentur: sed
egrediuntur, et veluti capite exerto aspiciunt, jam-
que carnem penetrantes, foras prodeunt. Si quia
enim eandem patrare cogitaverit, nec tamen com-
miserit, cædes e corde nequitiam exiit. Et qui
aspexerit mulierem ad concupiscendum eam ¹⁷, nec
C tamen corruperit Dei templum, neque fecerit mem-
bra Christi membra meretricis ²⁰, is suum cor velut
sui peccati limitem ac terminum effecit, sic ut co-
gitatio prava e corde non exsilierit. Licet autem ita
loqui de furto, de idololatria, de veneficio, deque aliis
id genus quibusvis peccatis; quando a corpore non
occultantur, sed tanquam e vasculo laxo et fungoso
effluentia, foras prorumpunt.

214. VERS. 19. Et erit qui fugiet, quasi fugiens a
flamma urente. Et qui relinquentur ex ipsis, erunt
numerus, ei puer scribe eos. Post montes, collesque
et salius ab igne incensos, eos qui salvi et incolu-
mes evaserint, facile esse numerandos dicit. Atque
adeo, inquit, ad numerum qui facile assignari possit,
redigetur eorum numerus: 565 ita ut puerulus

Reg. secundus, συμπεφυρμένους. Lectionem utram-
que recipi posse non dubiteor quidem: mihi tamen
nescio quomodo magis placet scriptura posterior.

(31) Unus Ducei codex, Ἀρξάμενα μὲν ἀπὸ
ψυχῆς, λήγοντα δὲ ἐν τῇ καρδίᾳ, καὶ οὐδέ. Editi ut
in contextu, nisi quod voculam καὶ ante particulam
οὐδέ deleverimus, fidem Hieronymi codicis secuti.

(32) Codex unus, ἀλλ' ὅσον. Statim quatuor mss.,
πρὸς τὸ ἔξω.

(33) Editi, Μετὰ γάρ. Vocula γάρ a nostris sex
mss. abest. Statim editi, Καὶ δέ. Codices quinque,
Καὶ οὕτω δέ.

qui prorsus nihil quidquam numerandi peritus sit, aut scribendi, eos enumerare possit. Forte autem qui fugit ab incendio, vitam pravam evitat per poenitentiam, suaeque conversione carnem, penas et cruciatus sibi asciscens, refugit. Quisquis enim, posteaquam deprehensus est in peccatis, conscius est dignum se esse, qui per virgam et verbera convertatur, jam peccatum tanquam supplicii materiam declinans, fugit quasi a flamma urente. Et tunc qui fuerint derelicti, erunt numerus, non solum quod, uti exposuimus, facile queant numerari, sed etiam quod de caetero sint digni, qui in numerum referantur. Sic in Numerorum libro pueros, mulieres, senes, quotquot per aetatem ad bella obeunda erant inutiles, et promiscuum vulgus, tanquam a populo Israelitico alienum, invenimus nequaquam in numerum poni⁸¹; sed numerari eos qui in bello fortes erant et strenui, a vigesimo anno et supra⁸². Insuper omnes Israelis primogeniti a mense et supra annumerantur⁸³. Pariter etiam Levite a mense et supra, et qui ministrabant sacerdotibus usque ad quinquaginta annos recensentur⁸⁴. Caeterum quis puer, non vir, neque senex, eos qui sunt ejusmodi inscribet? Iudicari eos qui Ecclesiae praeficiuntur, negaverit nemo, eo quod vitam degant in innocentia et integritate, et quod peccata occulta quorum nullus est testis nisi is qui abditos ejusque recessus scrutatur, sibi a peccatoribus concedantur. Illic tales est inscripturus, qui fuerint veluti per peccatum oblitterati ac deleti, eos iterum scribet. Qui fugerint incendium, receperintque expurgationem poenitentia partam quasi ignem, tales is qui inhaerentem malorum materiam absumit, conscribit. Aut fortasse quia scribuntur in libro vitae, et una cum justis inscribuntur ii, qui digni sunt, qui Alussumi dextera numerentur, operae pretium fuerit nosse hunc salvandorum scribam, qui justis fert opem, ac nomina eorum qui a pravis operibus resipiscunt, in celorum libro inserit. Gaudete enim, inquit, quod nomina vestra scripta sunt in caelis⁸⁵. Quisnam igitur puer proborum nomina in caelis scribere potest? Nonne ille, de quo dictum est: *Parvulus natus est nobis, filius et datus est nobis*⁸⁶? Puer ille est, quem adoravere magi;

⁸¹ Num. i, 2, 3; xxvi, 2.

⁸² Num. iii, 40.

⁸³ ibid. 15. ⁸⁴ Num. iv, 3. ⁸⁵ Luc. x, 20. ⁸⁶ Isa.

(34) Veteres aliquot libri, μηδὲ πρὸς τὸ.

(35) Editi et nostri sex mss., τὴν κολάζουσαν σάρκα, carnem castigantem. Sed vox κολάζουσαν jure suspecta videtur Combessio: pro qua non invitus legeret, κολαχέουσαν, carnem blandientem. Ego autem dubium non habeo quin hic locus ex Procopio restituendus sit, apud quem, pag. 470, ita legitur: φεύγει τὴν κολάζουσαν φλόγα, fugit ulticem flammam. Nostrum hoc judicium mirifice confirmant quae non ita multo post leguntur, φεύγει ὡς ἀπὸ φλογὸς καιομένης, fugit quasi a flamma urente. Nam posterioribus his verbis ad priora illa, καὶ τῇ ἐπιστροφῇ τὴν κολάζουσαν, etc., scriptorem nostrum alludere obscurum non est. Ex quo effici videtur, ut pro σάρκα legi oporteat φλόγα: alioquin enim alter locus ad alterum referri non posset. Lectionem vulgatam ob

τῶν τὸ πλῆθος, ὥστε καὶ ὑπὸ παιδίου, μὴ πάνυ τι μηδὲ πρὸς τὸ ἀριθμεῖν, μηδὲ (34) γράφειν ἐμπεῖρους ἔγοντος, δύνασθαι αὐτοὺς ἀπογραφῆναι. Τάχα δὲ ὁ φεύγων ἀπὸ τοῦ ἐμπρησμοῦ, τῇ μετανοίᾳ φεύγει τὸν πονηρὸν βίον, καὶ τῇ ἐπιστροφῇ τὴν κολάζουσαν σάρκα (35) ἀποδιδράσκει. Πᾶς γὰρ ὁ μετὰ τὸ καταληφθῆναι (36) ἐν ἁμαρτήμασι, συναισθόμενος ἑαυτοῦ ἁγίου ὄντος τῆς ἐν ῥάβδῳ καὶ μάστιγι ἐπιστροφῆς, φεύγων τὴν ἁμαρτίαν, ὡς ὕλην κολάσεως, φεύγει ὡς ἀπὸ φλογὸς καιομένης. Καὶ τότε οἱ καταλειφθέντες ἔσονται ἀριθμοὶ, οὐ μόνον διὰ τὸ εὐαρίθμητον, ὡς ἀποδεδώκαμεν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ λοιπὸν ἀξιοὶ εἶναι εἰς ἀριθμὸν ἀναλαμβάνεσθαι. Ὡς ἐν τῇ βίβλῳ τῶν Ἀριθμῶν εὐρήκαμεν, παῖδια καὶ γυναῖκας καὶ γέροντας, ὅσοι τὴν ἀρχιστον ἐν πολέμοις ἔχουσιν ἡλικίαν, καὶ τὸν ἐπιμικτον ὡς ἀλλότριον τοῦ Ἰσραὴλ ἔξω ἀριεμένους τοῦ ἀριθμεῖσθαι, ἀριθμουμένους δὲ τοὺς ἀπὸ εἰκοσαετοῦς καὶ ἐπάνω δυνατοὺς ἐν πολέμῳ. Καὶ οἱ πρωτότοκοι τοῦ Ἰσραὴλ πάντες ἀριθμοῦνται, ἀπὸ μηνιαίου, καὶ ἐπάνω. Ὁμοίως καὶ οἱ Λευῖται, ἀπὸ μηνιαίου, καὶ ἐπάνω: καὶ οἱ λειτουργοῦντες ἱερεῖς ἕως πενήτηκοντα ἐτῶν ἀριθμοῦνται. Ποῖον δὲ παιδίον γράφει τοὺς τοιοῦτους, οὐχ ὁ ἀνὴρ, οὐδὲ ὁ πρεσβύτερος (37); Οὐδεὶς ἀντερεῖ τοὺς προσετώτας ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, διὰ τὸ ἐν ἀκακίᾳ διάγειν, καὶ διὰ τὸ πιστεῦσθαι (38) παρὰ τῶν ἡμαρτηκότων τὰ ἀπόρρητα, ὧν οὐδεὶς μάρτυς, εἰ μὴ ὁ τὰ κρυπτὰ ἐκάστου διερευνώμενος. Οὗτος γράφει τοὺς τοιοῦτους, οἰονεὶ ἐξαλειφθέντας διὰ τῆς ἁμαρτίας: πάλιν ἐγγράφει τοὺς τὸν ἐμπρησμὸν φυγόντας, καὶ τὴν διὰ τῆς μετανοίας κάθαρσιν, οἰονεὶ πῦρ ἀναλωτικὸν τῆς ἐνυπαρχούσης ὕλης τῶν κακῶν, δεξαμένους γράφει τοὺς τοιοῦτους. Ἡ τάχα ἐπειδὴ ἐν βίβλῳ ζωῆς (39) γράφονται, καὶ τοὶ δικαίους συνεγγράφονται οἱ ἀξιοὶ τοῦ ἀριθμεῖσθαι παρὰ τῆς δεξιᾶς τοῦ Ὑψίστου, ἀξιὸν ἔστι νοῆσαι (40) γραφεὰ τῶν σωζομένων, συναναλαμβάνοντα τοῖς δικαίοις, καὶ ἐγκατατάσσοντα τὰ ὀνόματα τῶν ἐπιστρεφόντων ἀπὸ τῶν πονηρῶν ἔργων ἐν τῇ βίβλῳ τῶν οὐρανῶν. Χαίρετε γάρ, φησὶν, ὅτι τὰ ὀνόματα ὑμῶν ἐγγέγραπται ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Ποῖον οὖν παιδίον ἐν τοῖς οὐρανοῖς γράφει τὰ ὀνόματα δύναται τῶν εὐδοκίμων, ἢ περὶ οὗ ἐλέχθη, ὅτι Παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν, υἱὸς καὶ ἐδόθη ἡμῖν, ἔκεινο τὸ παιδίον, ὃ οἱ μάγοι προσεκύνησαν, ἔκεινο,

D veterum librorum auctoritatem retineri posse arbitrati sumus; si prius, quomodo locus corrigi debeat, moneremus.

(36) Sic codices tres. Alii totidem, καταλειφθένται, derelictus est. Editi, προκαταληφθένται.

(37) Antiqui tres libri, οὐδὲ ὁ πρεσβύτερος.

(38) Editi et tres mss., πιστεῦσθαι. Alii tres, ἐμπιστεῦσθαι. Insigne testimonium in his verbis contineri arbitramur: quo, si a praedicta omni opinione liber sit animus, confessionis auricularis antiquitas aperte probari possit.

(39) Sic nostri mss. omnes. Editi, ἐν βίβλῳ ζώντων. Ibidem Reg. tertius, ἐγγράφονται.

(40) Editi, νοῆσαι ἡμᾶς. Sed in nullo codice reperire est vocem ἡμᾶς. Hoc pro in loco Reg. tertius, συγγράφει.

ὁ κατήλθεν εἰς Αἴγυπτον, καὶ ἐπανήλθε πάλιν εἰς τὴν γῆν Ἰσραὴλ; Πολλῶν οὖν ἐπινειῶν οὐσῶν τοῦ Κυρίου ἡμῶν καὶ Σωτῆρος Ἰησοῦ Χριστοῦ (41), ἐν ἑστὶ τῶν κατ' αὐτὸν νοουμένων καὶ τὸ παιδίον ὃ γράφει τοὺς προσερχομένους διὰ τῆς μετανοίας τῇ τοῦ Θεοῦ ἐπιγνώσει.

245. Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, οὐκέτι προστεθήσεται τὸ καταλειφθὲν τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ οἱ σωθέντες τοῦ Ἰακώβ οὐκέτι μὴ πεποιθότες ὦσιν ἐπὶ τοὺς ἀδικήσαντας αὐτοὺς, ἀλλ' ἔσονται πεποιθότες ἐπὶ τὸν Θεὸν τὸν ἄγιον τοῦ Ἰσραὴλ τῇ ἀληθείᾳ. Καὶ ἔσται τὸ καταλειφθὲν τοῦ Ἰακώβ ἐπὶ Θεὸν ἰσχύοντα. Σαφῶς ταῦτα ἐπὶ τοὺς ἀφισταμένους τῆς πονηρᾶς ἐργασίας, καὶ μετατιθέντας ἐπὶ Θεὸν ζῶντα τὴν ἑαυτῶν ἐλπίδα, τὴν ἀναφορὰν ἔχει. Προστιθέμεθα δὲ (42) οἱ ἀμαρτάνοντες τοῖς πολεμοῖς, καὶ πεποίημεν ἐπὶ τοῖς ἀδικοῦσιν ἡμᾶς. Πονηρὸς τις περιέχεται δαιμόνων στρατὸς, διὰ τῶν τῆς ἡδονῆς δολασμάτων τὰς ψυχὰς ἡμῶν καταστρεφόμενος. Τούτοις προστιθέντες, ὥσπερ παῖδες ἀνόητοι τοῖς ἀνδραποδισταῖς, οἱ πολλὰς παίγνιά τινα παιδικὰ προδείξαντες ἐξηπάτησαν τοὺς παῖδας, καὶ πόρρω ποιήσαντες τῶν ὀφθαλμῶν τῶν πατρικῶν, διὰ τῆς ἐν ὀλίγῳ τέρψεως πικρὰν αὐτοῖς κατασκευάσαν δουλείαν. Προστιθέντες (43) οὖν καὶ οἱ τοῖς ἀδικοῦσι, καὶ ἡμεῖς τῷ δολασματι τῆς ἡδονῆς προσέχοντες, μακρύνομεν ἑαυτοὺς ἀπὸ Θεοῦ, καὶ τῇ βαρείᾳ τυραννίδι τοῦ ἀπαραίτητου δαίμονος ἑαυτοὺς ὑποβάλλομεν ὅς ἐπειδὴ κατὰκρίτός ἐστι τῷ αἰωνίῳ πυρὶ, πολλοὺς φιλονεικεῖ ἔχειν τοὺς συγκαταδικαζομένους αὐτῷ. Περὶ οὖν τῶν μετανοούντων φησὶν, ὅτι οὐκέτι προστεθήσονται οἱ καταλειφθέντες καὶ οἱ σωθέντες, οὐδὲ μὴ ἐπελπίσωσιν (44) ἐπὶ τοὺς ἀδικήσαντας, ἀλλ' ἔσονται πεποιθότες ἐπὶ τὸν Θεὸν τὸν ἄγιον τοῦ Ἰσραὴλ τῇ ἀληθείᾳ. Μακάριος, ὁ πάσης ἐλπίδος τὸν κατὰ τὸν κόσμον τοῦτον ἑαυτὸν ἀποστήσας, καὶ μόνῃν ἔχων ἑαυτοῦ ἐλπίδα τὸν (45) Θεόν. Ὡς γὰρ Ἐπικατάρατος ἄνθρωπος, ὃς τὴν ἐλπίδα ἔχει ἐπ' ἄνθρωπον· οὕτως εὐλογημένος ὁ ἐπιστηριζόμενος τῷ Κυρίῳ. Μὴ μέντοι ἀργῶς παρ' ὁδράμης τὴν προσθήκην. Ἐσονται γὰρ, φησὶ, πεποιθότες ἐπὶ τὸν Θεὸν τὸν ἄγιον τοῦ Ἰσραὴλ τῇ ἀληθείᾳ. Οὐ γὰρ ἐπιδέχεται ἐπαμφοτερισμὸν ἡ εἰς Θεὸν ἐλπίς, οὐδὲ καταδέγεται ὁ Κύριος ὀλόκληρον τὴν παρ' ἑαυτοῦ παρέχειν βοήθειαν· τῷ ποτὲ μὲν ἐπὶ χρήματι ἡλπιότι, καὶ ὀξὺν ἀνθρωπίνην καὶ δυνάμει τῇ κατὰ κόσμον, ποτὲ δὲ αὐτὸν ὡς ἐλπίδα ἑαυτοῦ (46) προβαλλόμενος· ἀλλὰ δεῖ ἀληθινῶς ἐπαναπαύεσθαι τῇ παρὰ τοῦ Θεοῦ βοηθείᾳ. Καὶ ἔσται, φησὶ, τὸ καταλειφθὲν τοῦ Ἰακώβ ἐπὶ Θεὸν ἰσχύοντα. Σαφῶς

A ille, qui descendit in Ægyptum, et rediit iterum in terram Israel *. Itaque notiones de Domino nostro et Servatore Jesu Christo multæ cum sint, una earum et illa est: puer est, qui inscribit eos qui per poenitentiam ad Dei cognitionem accedunt.

566 245. VERS. 20, 21. Et erit in die illa, non ultra adjicietur residuum Israel, et qui salvi fuerint ex Jacob non ultra fiduciam habebunt in illis qui ipsos injuria affecerunt; sed fiduciam habebunt in Deo sancto Israel in veritate. Et erit residuum Jacob in Deum fortem. Hæc liquido referuntur ad eos qui se ab opere pravo submovent et spem suam transferunt in Deum viventem. Enimvero cum peccamus, hostibus adjungimus nos ipsos, et in iis qui nobis injuriam inferunt, fiduciam reponimus. Circuit improbus quidam demonum exercitus, qui voluptatis illecebris animas nostras evertat. His adjungimur, perinde ut pueri rudes ac imperiti adjungunt se plagiariis, qui crepundiis quibusdam ostensis plerumque pueros decipere, et procul a parentum oculis abductos, per brevem oblectationem in amaram pertrahere servitutem. Adjunguntur igitur et illi se injuria afficientibus; nos quoque ad voluptatis illicitum mentem appellentes, nosmetipsos quam longissime subducimus a Deo, ac nos acerbæ inexorabilis demonis tyrannidi subjicimus: qui cum sit igni æterno addictus, plures supplicii sui socios habere conatur. Itaque de iis quos poenitet male actorum, dicit, quod ii qui relictæ et salvi fuerint, non jam amplius adjungantur, nec in iis qui in se injuriam jecerint, spem suam collocent, sed Deo sancto Israel in veritate confidunt. Beatus ille est, qui, omni spe rerum mundanarum a se submotus, unicum spem suam in Deum confert. Quemadmodum enim Maledictus est homo, qui spem habet in homine **: ita benedictus est, qui innititur Domino. Verum ne perfunctorie transilias quæ subjunguntur verba: Fiduciam enim, inquit, habebunt in Deo sancto Israel in veritate. Spes enim in Deo posita alternas vices non admittit, nec Dominus sustinet integram suam opem ei ferre, qui modo quidem in pecuniis, et in gloria humana atque in mundi potestate spem suam constituit, modo vero Deum tantam spem sibi proponit: sed oportet ut vere in Dei auxilio conquiescat **. Et erit, inquit, residuum Jacob in Deum fortem. Hæc perspicue ad eas reliquias quas Apostolus reliquias secundum electionem gratiæ vocat. referuntur, uti verba sequentia declarant.

* M. luth. ii, 41 sqq. ** Jer. xiii, 5. ** Rom. xi, 5.

(41) Codex unus, τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ Σωτῆρος Θεοῦ. Nec ita multo post tres mss., γράφει αὐτοὺς προσερχομένους. Alii tres, γράφει τοὺς προσερχομένους.

(42) Sic mss. nostri. Editi vero, γὰρ.

(43) Antiqui sex libri, Προστιθέντες. Editi, Προσ-

τίθενται.

(14) Codices omnes, οὐδὲ μὴ ἐλπίσωσιν, αὐτὸν ἐλπίσωσιν. Editi, οὐδὲ μὴ ἐπὶ ἐλπίσωσιν.

(45) Unus colex, ἐπὶ τὸν. Ibidem editi, Ἐπικατάρατος ἄνθρωπος... ἔχων. At mss. sex uti in contextu

(46) Codex quidam, ἑαυτῷ.

ταῦτα ἐπὶ τὸ παρὰ τοῦ Ἀποστόλου ὀνομασμένον λείμμα κατ' ἐκλογὴν χάριτος τὴν ἀναφορὰν ἔχει, ὡς δηλοῖ τὰ ἐφεξῆς.

216. Vides. 22, 23. *Ei si fuerit populus Israel quasi arena maris, reliquiae eorum salvabuntur. Verbum enim consummans, et abbrevians in iustitia: quia verbum abbreviatum faciet Dominus in toto terrarum orbe. Paucis dictionibus immutatis, Apostolus in sua ad Romanos Epistola usus est hac sententia*⁹⁰. Quod si quispiam causam quaerat, cur alia quidem praetermiserit, alia vero immutaret Apostolus; illud noverit, eum, cum Hebraeus esset, se iis editionibus, quibus nos utimur, serviliter non addixisse: sed cum sententiam aliquam interpretaretur, ut sibi venit in mentem, ita reddidisse. Et quidem videntur etiam alii potius astipulari apostolicae interpretationi. Dicti autem huius is sensus est. Dictum est supra, futurum esse ut puer eos inscribat, 567, qui salvi et incolumes facti fuerint a peccato. Nemo, inquit, hic miretur, si ad paucos redigatur tantus Israelitici populi numerus. Multitudini ne attendas eorum, qui Dei cultores vocantur: quandoquidem Christi nomine insignantur multi, sed in paucis id cognominis constabitur operum testimonio. Si fuerit populus Israel quasi arena maris, reliquiae eorum salvabuntur. Dictum quidem est de priore populo, quod sita non sit salus in multitudine, sed in reliquiis, quae secundum electionem gratiae salutem consequuntur. Ecquis autem est salutis obtinendae modus? Si verbum, inquit, consummes et abbrevies in iustitia. Qui enim totam scripturam legalem ac prophetarum sanctiones compendio Evangelii circumscribit, ac documenta perficit sibi a Domino tradita, hic salvus erit. *Diliges enim Dominum Deum tuum, et diliges proximum tuum sicut te ipsum. In his duobus mandatis universa lex pendet, et prophetae*⁹¹. Qui igitur perficit verbum, et ad actum redigit, idque breviate, ac ipsius latitudinem in paucis praeceptis veluti in summa comprehendit, ille ipse est residuum servatum. *Omnia, inquit, quaecunque vultis ut faciant vobis homines, juxta haec et vos facite illis. Haec est enim lex et prophetae*⁹². Vides in hac naturali notione totum verbum consummatum et abbreviatum in iustitia, *Quia verbum abbreviatum faciet Dominus in toto terrarum orbe. Dixit quidem Apostolus: Faciet Dominus super terram: quocum consentiunt Symmachus et Theodotio: In medio totius terrae. Quidquid enim in lege est observatu difficile et arduum, ne tetigeris, neque gustaveris, neque contrectaveris*^{93, 94}: quae constituta sunt de festis, de diebus, de holocaustis, de purgatione ac propitiatione; omnia collecta sunt

246. *Kal ean rēnetai o laos Israēl ōs ē hē ammos tēs θαλάσσης, τὸ κατάλειμμα αὐτῶν σωθήσεται. Λόγον γὰρ συντελών καὶ συντέμνων ἐν δικαιοσύνῃ, ὅτι λόγον συντετμημένον ποιήσει Κύριος ἐν τῇ οἰκουμένῃ ὅλη. Ὀλίγας λέξεις μετατιθεῖς, τοῦτω τῷ ῥητῷ (47) ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους Ἐπιστολῇ ὁ Ἀπόστολος συνεχρήσατο. Ἐάν τις ἐπιζητῇ τὴν αἰτίαν δι' ἣν τὰ μὲν παρήκε, τὰ δὲ ἐνέλλαξεν ὁ Ἀπόστολος· ἐκεῖνο γινώσκῃτω, ὅτι Ἐδραῖος ὢν οὐκ ἐδούλευσε ταῖς ἐκδόσεσιν, αἷς ἡμεῖς συγκεχρήμεθα, ἀλλ' ἐρμηνεύσας τὸ ῥητόν, ὡς αὐτῷ παρεῖστη, οὕτως ἐκδίδωκε. Καὶ γὰρ φαίνονται καὶ οἱ ἄλλοι μᾶλλον συνδραμόντες τῇ ἀποστολικῇ διηγήσει. Ἡ μέντοι διάνοια τοῦ ῥητοῦ τοιαύτη ἐστίν. Ἄνω εἰρηται, ὅτι καὶ παιδίον γράφει τοὺς διασωζομένους ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας. Ἐνταῦθα μὲν οὖν θαυμάζεται, φησὶν, εἰ εἰς ὀλίγους περιστήσεται ὁ τοσούτος ἀριθμὸς τοῦ Ἰσραὴλ. Μὴ πρόσεχε τῷ πλήθει τῶν ὀνομαζομένων θεοσεβῶν· ἐπεὶ πολλοὶς τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, ὀλίγοις δὲ ἡ τῶν ἔργων μαρτυρία βεβαίη· τὴν προσγορίαν. Ἐάν γένηται ὁ λαὸς Ἰσραὴλ ὡς ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης, τὸ κατάλειμμα αὐτῶν σωθήσεται. Εἰρηται μὲν περὶ (48) τοῦ προτέρου λαοῦ, ὅτι οὐκ ἐν τῷ πλήθει ἐστὶν ἡ σωτηρία, ἀλλ' ἐν τῷ λείμματι τῷ κατ' ἐκλογὴν χάριτος σωζόμενῳ. Τίς δὲ ὁ τρέπος τῆς σωτηρίας; Ὅτι λόγον, φησὶ, συντελών καὶ συντέμνων ἐν δικαιοσύνῃ. Ὁ γὰρ ὅλον τὸ χάραγμα τὸ (49) νομικὸν καὶ τὴν προφητικὴν διάταξιν ἐν τῇ βραχυλογίᾳ τοῦ Εὐαγγελίου περιλαβὼν, καὶ ἐργαζόμενος· τὸ παρὰ τοῦ Κυρίου αὐτῷ ὑποδειχθέν, οὕτως σωθήσεται. Ἀγαπήσεις γὰρ Κύριον τὸν Θεόν σου, καὶ ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν. Ἐν ταύταις ταῖς δυσὶν ἐντολαῖς ὁ νόμος κρέμαται, καὶ οἱ προφῆται (50). Ὁ οὖν συντελών τὴν λόγον, ὁ εἰς ἔργον ἄγων, καὶ συντέμνων αὐτόν, καὶ οἶονε συγκεφαλαιούμενος αὐτοῦ· τὸ πλάτος ἐν ταῖς βραχυτάταις ἐντολαῖς· οὕτως ἐστὶ τὸ κατάλειμμα τὸ σωζόμενον. Πάντα, φησὶν, ὅσα ἂν θέλητε ἵνα ποιῶσιν ὑμῖν οἱ ἄνθρωποι, κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὑμεῖς ποιεῖτε αὐτοῖς. Οὗτος γὰρ ἐστὶν ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται. Ὁρᾷς ἐν τῇ φυσικῇ ἐννοίᾳ ὅλον τὸν λόγον συντελούμενον καὶ συντεμνόμενον ἐν δικαιοσύνῃ· Ὅτι λόγον συντετμημένον ποιήσει Κύριος ἐν τῇ οἰκουμένῃ ὅλη (51). Ὁ μέντοι Ἀπόστολος εἶπε· Ποιήσει Κύριος ἐπὶ τῆς γῆς. Συμφώνως δὲ αὐτῷ Σύμμαχος καὶ Θεοδοῖων· Ἐν μέσῳ πόσεως τῆς γῆς. Τὸ γὰρ δυσπαρατήρητον τοῦ νόμου μὴ ᾤψῃ, μὴδὲ γεύσῃ, μὴδὲ θίγῃς· αἱ περὶ ἑορτῶν διατάξεις· αἱ περὶ ἡμερῶν αἱ περὶ ὁλοκαυτωμάτων (52)· αἱ περὶ κα-*

⁹⁰ Rom. ix, 27, 28. ⁹¹ Matth. xxii, 37, 40. ⁹² ibid. ^{93, 94} Matth. vii, 12.

(47) Sic mss. nostri omnes. Editi, μεταθεῖς τοῦτον τοῦ ῥητοῦ.

(48) Antiqui sex libri, περὶ. Editi, ἐπὶ, non ita recte.

(49) Editi, χάρισμα καὶ τό. At tres mss. simpliciter, χάρισμα τό. Alii tres, τὸ χάραγμα τό.

(50) Antiqui tres libri, νόμος καὶ οἱ προφῆται κρέ-

μνται.

(51) Editi, τῇ οἰκουμένῃ ὅλῃ. Sed hoc loco vox ὅλη in mss. nostris non invenitur.

(52) Editi, τῶν ἑορτῶν... τῶν ὁλοκαυτωμάτων. Sed vocem τῶν, quod in nostris sex mss. non reperitur, in utroque loco delevimus.

θάρασως· αἱ περὶ διασμοῦ πάντα συνετμήθη εἰς ἓν A in unam summam brevem facilemque observatu, n^l
κεφάλαιον βραχὺ καὶ εὐπαράτητον, ὡς μηδεμίαν ulla iis, qui ex præscepto Evangelii non vivunt,
πρόφασιν ὑπολείπεισθαι τοῖς μὴ πολιτευομένοις κατὰ excusatio supersit.

τὸ Εὐαγγέλιον

ENARRATIO IN ALIQUOT LOCA XI ET XII CAPITIS ISAIAE.

247. Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἡ ρίζα τοῦ
Ἰεσσαί, καὶ ὁ ἀνιστάμενος ἄρχειν ἐθνῶν. Τὸν ἐκ
σπέρματος Δαβὶδ Χριστὸν εὐαγγελίζεται ἡμῖν ὁ λό-
γος. Ἐν γὰρ τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, τούτεστιν ἐπὶ τῶν
πάσαι προωρισμένων καιρῶν (53), καὶ ἐν τῷ προδια-
ταγμένῳ χρόνῳ ἔσται ἡ ρίζα τοῦ Ἰεσσαί. Ἄλλα-
χοῦ μὲν ῥάβδον λέγει ἐκ τῆς ρίζης ἀνατελεῖν, καὶ
ἄνθος ἐκ τῆς ρίζης τοῦ Ἰεσσαί ἀναθήσεσθαι, τὴν
ῥάβδον ἐπὶ τῆς ἀρχῆς λαμβάνων, τὸ δὲ ἄνθος, ἐπὶ
τῆς ἐπεράστου καὶ πᾶσι κεχαρισμένης ἐπιδημίας·
καὶ ὅτι ἐν βραχεὶ τὴν χάριν παρὰσχόμενος τῆς ἐναν-
θρωπήσεως, ταχέϊαν, καὶ οἰονεὶ παροδικὴν ποιεῖται
τὴν ἐπιδημίαν· ἐνταῦθα δὲ ρίζαν λέγει τοῦ Ἰεσσαί
ἔσεσθαι. Πρόσχευς τῷ, Ἔσται. Οὐχὶ φησι, Δόξει· οὐ-
δὲ, Δόξει (54) εἶναι, ἀλλὰ κατὰ ἀλήθειαν, Ἔσται. Οὐ
γὰρ φαντασίαν, οὐδὲ οἰήσει τὴν σάρκα, ἀλλ' αὐτῇ
ἀληθεῖ ἀνέλαθεν. Ἔσται οὖν ἡ ρίζα τοῦ Ἰεσσαί·
τούτεστι, τὸ φύραμα τῆς σαρκὸς τὸ ἀπὸ Ἰεσσαί,
ἔσται κατὰ ἀλήθειαν, καὶ ὑποστήσεται. Καὶ ὁ ἀνιστά-
μενος, αὐτὸς (55) καὶ ρίζα καὶ ἀνιστάμενος. Ρίζα
τοῦ Ἰεσσαί· ὅτι ἐκ βασιλικῆς διαδοχῆς ἡ θεοφύρος· C
σὰρξ προσελήφθη. Ὁ δὲ ἀνιστάμενος ἄρχειν ἐθνῶν.
Διὰ τοῦτο τὰ ἔθνη ἐπ' αὐτὸν ἤλπισαν, ὡς δῆλον ἀπὸ
τῆς ἐν τοῖς ἔθνεσι τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας. Ἀναστὰς
γὰρ ἐκ νεκρῶν, ἤρξε τῶν ἐθνῶν, καταλιπὼν τὸν φο-
νέα λαόν. Ἐκείνοις μὲν γὰρ τὸν θάνατον περιεφῆκε,
τοῖς δὲ ἔθνεσι τὴν ἀνάστασιν ἐχαρίσατο. Διότι οἱ μὲν
ἐκραζον· Σταυρωθήτω καὶ. Τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐφ'
ἡμῶν, καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ἡμῶν· οἱ δὲ ἐδέξαντο τὸν
ἐσταυρωμένον, καὶ τῷ αἵματι αὐτοῦ ἐλυτρώθησαν
ἀπὸ τοῦ θανάτου. Καὶ ἔσται, φησὶν, ἡ ἀνάπαυσις αὐ-
τοῦ τιμῇ. Αὕτη ἡ Χριστοῦ ἀνάπαυσις, ἡ τιμῇ (56)
τῶν τιμωμένων αὐτὸν ὡς Λόγον Θεοῦ, καὶ σοφίαν Θεοῦ,
καὶ δύναμιν. Ὁ ἀναπαύων τὸν Χριστὸν, ὁμολογεῖ αὐ-
τοῦ τὴν πρὸς τὸν γεγεννηκότα αὐτὸν ὁμοτιμίαν· τῆς
ἀξίας τὴν κοινωνίαν· τῆς φύσεως τὴν ἐξ αἰδίου ὑπαρ-
ξιν. Οἱ δὲ μεριμνῶντες τί τῶν πρὸς αὐτίαν (57) βή-
ματων ἐξεύρωσιν, οὐ τὰ πρὸς ἀνάπαυσιν τοῦ Χριστοῦ
φθέγγονται. Δύναται μέντοι γε ἡ ἀνάπαυσις λαμβά-
νεσθαι, μὴ μόνον ἦν αὐτὸς ἀναπαύεται παρὰ τῶν

247. (VERS. 10.) Et erit in die illa radix Jesse,
et qui exsurgit, ut imperet gentibus. Verba hæc no-
bis Christum annuntiant ex Davidis semine oriun-
dum. Enimvero in die illa, hoc est, in tempore jam
pridem præstituto ac præfinito, erit radix Jesse.
B Alibi quidem dicit virgam ex radice esse orituram,
et florem ex radice Jesse ascensurum, sic ut acci-
piat virgam pro imperio, et florem pro ipsius ad-
ventu perquam amabili et omnibus gratissimo; et
quia prope diem erat collaturus incarnationis bene-
ficio, exhibet adventum celerem, et quasi tam-
tum non præsentem: hic vero ait futuram esse ra-
dicem Jesse. Attendas velim huic voci, *Erit*. Nam
ait: Videbitur; neque, Videbitur esse, sed vere,
Erit. Non enim secundum speciem aut existimati-
onem, sed re ipsa 568 carnem assumpsit. *Erit*
igitur radix Jesse, hoc est, conspersio carnis ex
Jesse desumpta, erit vere, atque subsistet. Et qui
exsurgit, ipse et radix exsurgens est. Est quidem
radix Jesse, quippe quod ex regia successione caro
deifera assumpta sit: exsurgit vero, ut imperet
gentibus. Eam ob causam in ipso spem suam re-
posuere gentes, uti ex Christi Ecclesia inter gentes
stabilita patet. Postquam enim a mortuis resur-
rexit, homicida populo derelicto, imperium obti-
nuit in gentes. Illis quidem reliquit mortem, genti-
bus vero largitus est resurrectionem: siquidem illi
clamabant: *Crucifigatur* 1-33; item: *Sanguis ejus su-
per nos, et super filios nostros* 36: hi vero cruci-
fixum susceperunt, atque ipsius sanguine a peccato
liberati sunt. Et erit, inquit, *requies ejus honor*.
Hæc Christi requies honor est, ab iis delatus, qui
ipsum honorant tanquam Dei Verbum, Deique sa-
pientiam et virtutem 37. Qui refocillat Christum,
eum esse Patri honore et majestate parem, digni-
tatemque utriusque communem esse, et naturam
utriusque ab æterno subsistere confitetur. E diverso
D qui plus æquo solliciti, aliqua verba excogitarint
ad ignominiam inurendam, iidem ea quæ ab Christi
requiem spectant, non loquuntur. Requies autem

1-33 Matth. xxviii, 23. 36 ibid. 23. 37 I Cor. i, 24.

(53) Sic veteres quinque libri. Editi vero, ἐπὶ
τῷ πάσαι προωρισμένῳ καιρῷ. Mox editi, μὲν
οὖν. Vocula οὖν in mss. non invenitur. Subin-
de quinque mss., ρίζης ἀνατέλλειν. Editi, ἀνατε-
λεῖν.

(54) Ita mss. omnes. Editi, Οὐχί, φασί, δόξα,
οὐδὲ δόξη, haud emendate. Statim Reg. primus
et editi, αὐτῇ ἀληθεῖ. Alii quinque mss., αὐ-
τῇ.

(55) Editi, ὁ αὐτός. Sed in nostris sex mss. deest
articulus. Hunc locum interpunximus ita, uti in
mss. interpunctum invenimus. Alia erat in editis
interpunctio.

(56) Sic mss. omnes. Editi, Αὕτη ἐστὶν ἡ Χριστοῦ
ἀνάπαυσις ἐν τιμῇ.

(57) Editi, ἀτιμίαν φερόντων. Vox posterior a no-
stris sex mss. abest.

potest accipi non modo pro ea requie, qua ipse Dominus refovetur ab iis, qui ipsum gloria afficiunt, verum etiam pro ea, qua diligentes se est recreaturus, sicut scriptum est: Quoniam ego diligentes me glorifico³⁸. Requies siquidem qua refovebit Dominus, honor est qui, juxta justum Dei judicium, pro actorum merito impertietur. Alios enim majori honore dignabitur, alios vero minori: quippe stella a stella differt in gloria³⁹. Et quia multae sunt apud Patrem mansiones⁴⁰, alios in statu praestantiori et altiore, alios in inferiore refocillabit. Sed fruentur omnes requie in honore.

248. (VERS. 11.) *Et erit in die illa, adjiciet Dominus ostendere manum suam. Manus Domini se singulis aetatibus diverse ostendit per eos, qui mirabilium efficiendorum vim et facultatem capere poterunt. Primum quidem edidit prodigia in Aegypto, deinde in eremo, tum aetate Jesu filii Nave, denique tempore judicium et prophetarum, qui magnarum rerum ministri exsisterunt. Nunc autem manus Domini ostendi dicitur in adventu nostri Salvatoris, morbum omnem, omnemque populi languorem et infirmitatem curantis, ac ea quae in Evangelio praedicata sunt, perficientis. Nam Dominus insuper hanc virtutem ostendit, quod signa priora inobsequenti populo ad Dei cognitionem deducendo satis fuisse visa non sint. Ut zelet relictum residuum populi. Eam ob rem adjiciet, ut manum ostendat, ut ad zelum perducatur residuum populi: quas reliquias ait ab hostibus incolumes permansisse. Quin et multitudinem eorum, qui ipsis bellum intulere, recenset, Assyriam, Aegyptum, Babylonem, Aethiops 569, Elamitas, populos solis orientis plagam incolentes, et Arabas. Historia autem his conferta est. Ait quidem de Aethiopibus: Exiit Zarah Aethiops in virtute, et in mille millibus, et curribus trecentis. Et egressus est Asa in occursum, et clamavit ad Dominum, et dixit: Domine, non est impossibile apud te salvare in multis et in paucis. Corroborata nos, Domine Deus noster, quoniam in te confidimus: et in nomine tuo venimus adversus multitudinem plurimam hanc. Domine Deus noster, non praevalent adversum te homo⁴¹. Assyrii vero eos abduxere in captivitatem⁴²; ab initio in servitutem eos addixere Aegyptii⁴³, et Nabuchodonosor rex Babylonis captivos eos duxit⁴⁴. Elamitae autem sunt genus Parthicum, quod cum incolis Mesopotamiae Syriae in Israellem non raro invasit. Arabes tandem gens bellica, nullo non tempore Israelis hostes fuere. His igitur omnibus generoso semini bellum facientibus, alii vincuntur, vincunt alii. Et quia exsistere victores, nullisque laboribus exer-*

δοξαζόντων αὐτὸν ὁ Κύριος, ἀλλὰ καὶ ἣν ἀναπαύσει τοὺς ἀγαπῶντας αὐτὸν, κατὰ τὸ γεγραμμένον, ὅτι Ἐγὼ τοὺς ἐμὲ ἀγαπῶντας δοξάζω. Ἔστι γὰρ ἡ ἀνάπαυσις, ἣν ἀναπαύσει ὁ Κύριος, τιμὴ, ἥτις μετὰ τὴν δικαιοκρισίαν τοῦ Θεοῦ πρὸς τὴν τῶν πεπραγμένων ἀξίαν διανεμηθήσεται. Τιμῆσι γὰρ τοὺς μὲν μείζοσι τιμαῖς, τοὺς δὲ ὑποδεστέροις, ἐπειδὴ ἀσπὴρ ἀστέρος διαφέρει ἐν δόξῃ. Καὶ ἐπειδὴ πολλὰί μοι παρὰ τῷ Πατρὶ, τοὺς μὲν ἐν ὑπερεχούσαις καὶ ὑψηλοτέροις καταστάσει, τοὺς δὲ ἐν ὑποδεστέροις ἀναπαύσει. Πάντες μέντοι διὰ τιμῆς τὴν ἀνάπαυσιν ἐξουσιν.

248. Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, προσθήσει Κύριος τοῦ δεῖξαι τὴν χεῖρα αὐτοῦ. Χεὶρ Κυρίου διαφόρως ἐδείχθη κατ' ἐκάστην γενεὰν διὰ τῶν δυναμένων χωρῆσαι τὴν ἐνέργειαν τῶν θαυμασίων. Πρότερον μὲν γὰρ τὰ τεράστια ἐδείξεν ἐν Αἰγύπτῳ· εἶτα ἐν τῇ ἐρήμῳ· εἶτα κατὰ τοὺς τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ χρόνους· εἶτα κατὰ τοὺς Κριτῶν, καὶ τὰ μέγιστα διακονησαμένους προφήτας. Νῦν δὲ χεὶρ Κυρίου δείκνυσθαι λέγεται κατὰ τὴν ἐπιδημίαν τοῦ Σωτήρος ἡμῶν, πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν θεραπεύοντος ἐν τῷ λαῷ, καὶ ποιούντος τὰ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ κεκηρυγμένα. Ταύτην γὰρ τὴν δύναμιν προσέθηκεν ὁ Κύριος δεῖξαι, ἐπειδὴ τὰ προλαβόντα οὐκ ἐφάνη αὐτάρχη πρὸς τὸ ἐναγαγεῖν εἰς τὴν θεογνωσίαν τὴν ἀπειθούντα λαόν. Τοῦ ζηλώσαι τὸ καταλειθθῆναι ὑπόλοιπον τοῦ λαοῦ. Διὰ τοῦτο προσθήσει τὴν χεῖρα δεῖξαι, ἵνα εἰς ζῆλον ἀγάγῃ (58) τὸν ὑπόλοιπον τοῦ λαοῦ· ὅπερ λείψανον λέγει εἶναι ἀπὸ τῶν πολεμίων περισωθέν. Καὶ ἀπαριθμεῖται τὸ πλῆθος τῶν πολεμησάντων, Ἀσσυρίαν (59), καὶ Αἴγυπτον, καὶ Βαβυλωνίαν, Αἰθίοπας, καὶ Ἑλαμίτας καὶ τοὺς ἀπὸ ἡλίου ἀνατολῶν, καὶ Ἀράβας. Πλήρης ἡ ἱστορία, περὶ μὲν Αἰθίοπων λέγουσα, ὅτι Ἐξῆλθε Ζαράθ ὁ Αἰθίοψ ἐν θυμῷ, καὶ χιλιὰς χιλιᾶσι, καὶ ἄρμασι τριακοσίοις. Καὶ ἐξῆλθεν Ἀσὰ εἰς συνάντησιν, καὶ ἐδόητε πρὸς Κύριον, καὶ εἶπε· Κύριε, οὐκ ἂν ἀντατῇ παρὰ σοὶ σώζειν ἐν πολλοῖς καὶ ἐν ὀλίγοις. Κατίσχυσον ἡμῶν, Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὅτι ἐπὶ σοὶ πεποιθήμεν, καὶ ἐπὶ τῷ ὀνόματί σου ἡλθομεν ἐπὶ τὸ πλῆθος τὸ πολὺ τοῦτο. Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, μὴ κατίσχυσάτω πρὸς σὲ ἄνθρωπος. Ἀσσύριοι δὲ ἦσαν οἱ αἰχμαλωτεύσαντες· καὶ Αἰγύπτιοι οἱ ἐξ ἀρχῆς καταδουλωσάμενοι, καὶ Ναβουχοδονόσορ ἀπὸ τῆς Βαβυλωνίας. Ἑλαμίται δὲ εἰσι τὸ γένος τῶν Παρθαίων, ὃ (60) μετὰ τῶν ἀπὸ τῆς Μεσοποταμίας Συρίας πολλάκις ἐπέθετο τῷ Ἰσραὴλ. Ἀράβες δὲ ἔθνος πολέμιον, πάντα τὸν χρόνον ἐκπολεμώμενον τῷ Ἰσραὴλ. Πάντων οὖν τούτων πολεμούντων τῷ εὐγενεῖ σπέρματι, οἱ μὲν ἡττῶνται, οἱ δὲ περιγι-

³⁸ I Reg. II, 30. ³⁹ I Cor. xv, 41. ⁴⁰ Joan. xiv, 2. ⁴¹ II Paral. xiv, 9-11. ⁴² IV Reg. xv, 29; xvii, 6. ⁴³ Exod. i, 14. ⁴⁴ IV Reg. xxiv, 14.

(58) Editi et Reg. primus, ἀναγάγῃ. Alii quinque mss., ἀγάγῃ.

(59) Codex Fr. 1, πολεμησάντων Ἀσσυρίων quam tam malam lectionem secutum fuisse Tilmannum aggre fert Combefisius. Alii quinque mss. et editi, Ἀσ-

συρίαν, bene. Mox veteres tres libri, Βαβυλωνίαν, Αἰθιοπίαν.

(60) Editi et Reg. primus, οἱ. Alii quinque mss., ὃ, recte. Aliquanto post editi, τὸν Ἰσραὴλ. At mss. sex, τῷ Ἰσραὴλ.

νονται, καὶ διὰ τὸ περιγενέσθαι, καὶ ἐν πολλοῖς Ἀ
πόνοις γεγυμνάσθαι, οἷόν τι ἄθλον λαμβάνουσι τὴν
προσθήκην θεωρῆσαι τῆς δεικνυμένης χειρὸς τοῦ Θεοῦ.
Διὸ καὶ ζηλωτοὶ ἔσονται μετὰ τὰς ἀριστείας καὶ τοὺς
πόρους.

249. Καὶ ἀρεῖ, φησί, σημεῖον εἰς τὰ ἔθνη, καὶ
συνάξει τοὺς ἀπολομένους Ἰσραὴλ, καὶ τοὺς
δισπαρμένους τοῦ Ἰούδα συνάξει ἐκ τῶν τεσσά-
ρων περὶ γῆς γῆς. Ἡ οὖν ῥίζα τοῦ Ἰεσσαί, ὁ
ἀναστὰς ἐπὶ τῷ (61) ἄρχειν τῶν ἐθνῶν, οὗτος ἀρεῖ ση-
μεῖον εἰς τὰ ἔθνη, ἵνα συναχθῶσιν οἱ ἀπολλύμενοι (62)
τοῦ Ἰσραὴλ. Ἦλθε γὰρ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ζη-
τῆσαι καὶ σώσαι τὸ ἀπολωλός. Τοῦτο δὲ ἐστὶ τὸ
σημεῖον, ὃ ἦρεν εἰς τὰ ἔθνη, τὸ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις
λεγόμενον Ὁψονται τὸ σημεῖον τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀν-
θρώπου ὅπερ φῆσις εἶναι τὸν σταυρὸν τοῦ Κυρίου
ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ τοῖς ἀγίοις ὁ κόσμος
ἐσταύρωται, καὶ αὐτοὶ τῷ κόσμῳ ἐν ᾧ καὶ λέγει τοῦ
σημεῖου τὴν δύναμιν. Διὰ τί (63) διὰ σταυροῦ ἡ οἰ-
κονομία τῆς ἐνανθρωπήσεως ἐτελέσθη; Ἰνα ἐκ τῶν
τεσσάρων περὶ γῆς γῆς συναχθῶσιν οἱ σωζόμε-
νοι. Τετραχὴ γὰρ διαιρεῖται τοῦ σταυροῦ τὰ μέρη,
ὥστε ἕκαστον ἀπονεύειν πρὸς τὰ τέσσαρα μέρη τοῦ
κόσμου. Εἴτε οὖν ἵνα πάντα τὰ μέρη διὰ τῶν μερῶν
τοῦ σταυροῦ οἰκονομηθῇ πρὸς σωτηρίαν, διὰ τοῦτο
προετιμήθη ὁ διὰ τοῦ σταυροῦ θάνατος; ἢ ὅτι πρὸ
τοῦ (64) ξυλίου σταυροῦ νοητός τις τῷ κόσμῳ παντὶ
συνεσταύρωται, τῶν τεσσάρων μερῶν τοῦ παντός εἰς
τὸ μέσον συναπτομένων, καὶ τῆς ἐν τῷ μέσῳ δυνά-
μεως πρὸς τὰ τέσσαρα μέρη περατουμένης. Ἀρθέν-
τος οὖν τοῦ σημεῖου τούτου, συναχθήσονται οἱ ἀπολό-
μενοι τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ οἱ δισκορπισμένοι τοῦ Ἰούδα
συναχθήσονται ἐκ τῶν τεσσάρων περὶ γῆς γῆς.
Τούτου ἀρθέντος τοῦ σημεῖου, ἔχοντος δύναμιν καθαι-
ρετικὴν ἀρχῶν καὶ ἐξουσιῶν, ἁπτείας ἐθριαμβεύσεν ἐν
τῷ ξύλῳ, ἀπεκδυσάμενος αὐτὰς, καὶ οἰονεὶ ἄπορρίψας
ὃ εἴχομεν ἀπ' αὐτῶν ὕφασμένον ἡμῶν ἐνδυμα, ἐξεδύ-
σατο τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας, καὶ ἔδειγμάτισεν
ἐν (65) παρρησίᾳ θριαμβεύσας ἐν τῷ ξύλῳ. Διὰ τοῦ-
το Παῦλος ἐκ τῶν ἀπολωλόντων τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ δι-
σκορπισμένων τοῦ Ἰούδα ὑπάρχων, νοήσας τὸ ἀρθέν
ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ εἰς τὰ ἔθνη σημεῖον, προσέδραμε τῷ
σταυρῷ, καὶ ἔλεγεν Ἐμοὶ δὲ μὴ γένοιτο καυχᾶσθαι,
εἰ μὴ ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χρι-
στοῦ. Ἀκολουθεῖ δὲ τῷ συναχθῆναι τοὺς ἀπολομέ-
νους τοῦ Ἰσραὴλ, οἵτινες ἐδασαίευσον ὑπὸ τοῦ
Ἐφραΐμ, καὶ τοὺς δισκορπισμένους τοῦ Ἰούδα, οἵτινες
ὑπὸ τῶν ἐκ σπέρματος Δαβὶδ ἐπολιτεύοντο, τὸ μηκέτι
εἶναι ζῆλον τοῦ Ἐφραΐμ κατὰ τοῦ Ἰούδα, μηδὲ ἀνύειν
ἐπὶ τοὺς τοῦ Ἰούδα ἐχθρούς. Μετὰ γὰρ τὸ ἀρθῆναι τὸ

A citati fuere, velut cujusdam præmil loco id acci-
piunt additamenti, ut manum Dei conspicuam ac
manifestam conspiciant. Quapropter etiam post res
fortiter gestas et labores exantlatis invidia digni
erunt atque æmulatione.

249. (VERS. 12.) Et levabit, inquit, signum in gen-
tes, et congregabit perditos Israel, et dispersos Juda
congregabit ex quatuor alis terræ. Itaque radix
Jesse, seu qui exsurgit ad imperandum gentibus,
hic ille tollet signum inter gentes, ut ii qui perie-
runt ex Israel, in unum aggregentur. Venit enim
Filius hominis quærere, et salvum facere quod pe-
rierat⁶¹. Signum autem quod levavit in gentibus,
hoc ipsum est, cujus sit mentio in Evangeliiis: Vi-
debunt signum Filii hominis⁶²: quod dixeris esse
crucem Domini nostri Jesu Christi, per quam san-
ctis crucifixus mundus est, et ipsi mundo⁶³: qui-
bus verbis enuntiat etiam vim signi atque virtutem.
Quare per crucem œconomia Incarnationis per-
fecta est et absoluta? Ut qui erant salute donandi
ii ex quatuor alis terræ colligerentur. Nam quadri-
fariam dividuntur crucis partes; adeo ut unaque-
que vergat in quatuor mundi partes. Sive igitur ut
singulæ mundi partes ad salutem perducerentur
per crucis partes, ob id mors crucis est honorata:
sive quod ante ligneam illam crucem crucis cu-
jusdam intelligibilis imago ac figura in toto mundo
haberetur; cum quatuor universi partes coirent in
medium, et virtus mediæ ad quatuor partes pertin-
geret. Itaque hoc signo surrecto, congregabuntur
perditi Israel, et dispersi Juda e quatuor alis terræ
colligentur. Erecto signo hoc, cui inest facultas
destruendi principatus et potestates, de quibus
triumphavit in ligno, spoliatis illis, ac vestimento,
quod ipsi nobis texuerant, veluti dejecto; exiit ni-
mirum principatus et potestates, eosque traduxit
confidenter palam triumphans in ligno⁶⁴. Ob id
Paulus, licet inter perditos Israel, et dispersos
Juda numeraretur, simul atque intellexit signum in
nationibus ab Jesu fuisse erectum, 570 accurrit
ad crucem, et dicebat: Mihi autem absit gloriari,
nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi⁶⁵. Jam vero
ex eo quod ut perditos Israel, in quos imperium ha-
buit Ephraim, ita dispersi ex tribu Juda, quos re-
ges ex semine David oriundi gubernavere, collecti
sunt, sequitur non amplius futurum esse ullum ze-
lum Ephraim contra Juda, nec amplius eos, qui ex
Juda sunt, hostes se præstituros. Postquam enim
erectum fuerit signum collectique fuerint perditos
Israel, qui dicitur Ephraim, congregati iidem sue

⁶¹ Luc. xix, 10. ⁶² Matth. xxiv, 30. ⁶³ Galat. vi, 14. ⁶⁴ Coloss. ii, 15. ⁶⁵ Galat. vi, 14.

(61) Veteres aliquot libri, *το.

(62) Editi, οἱ ἀπολλόμενοι. At mss., οἱ ἀπολλύ-
μενοι.

(63) Unus codex cum editis, Διότι. Alii quinque
mss., Διὰ τί.

(64) His verbis, ἢ ὅτι πρὸ τοῦ, etc., sive quoniam
ante ligneam crucem, etc., sua inest obscenitas. Sen-
sum eorum in nostra interpretatione exprimere co-

nati sumus. Hoc enim, ut nobis videtur, dicit scri-
ptor, ante ligneam crucem fuisse aliam crucem my-
sticam, quæ per quatuor mundi partes representata
sit et adumbrata. Sed, ut verum fatear, mysticam
hanc interpretandi rationem suspicor non multis
probatum iri.

(65) Voculam ἐν ex aliquot mss. addidimus.

rint dispersi Juda (Vers. 15) : *Auferetur zelus Ephraim, et inimici Juda peribunt.* διεσκορπισμένους τοῦ Ἰούδα· Ἀφαιρεθήσεται δὲ ὁ ζήλος τοῦ Ἑφραϊμ, καὶ οἱ ἐχθροὶ τοῦ Ἰούδα ἀπολύτῃται.

250. Noveris autem Israellem dici perditum, Judam vero dispersum. Attamen perturbationes prius ob contentionem et seditionem in vita invalescentes, auferuntur per concordiam a Christo allatam : qui quæ in terra, et quæ in cælo sunt, pacificat, atque in se ipso omnia reconciliat⁵⁰. Ob hoc igitur Ephraim non æmulabitur Judam, et Judas non amplius tribulabit Ephraim : quoniam odium, quo se invicem prosequabantur, disperibit. Zelus enim videtur maxime occasionem multis præbere inimicitias inter se gerendi. Nunc autem zelus non bonorum æmulation, sed invidia, quæ ob aliorum res secundas nata est, a Scriptura vocatur. Tunc igitur concordēs facti (Vers. 14), Volabunt in navibus alienigenarum, mare simul prædabuntur. Pulchre nomine maris expressit eos, qui navigant celeriter, motu eorum cum ala collato ; cum scilicet velo pleno per mare advehuntur, vento congruenter ad puppiū aspirante. Prædantur autem mare, draconis et aliorum ei subjectorum victores effecti : quos Christi Apostoli ad veritatis agnitionem translatos jure optimo prædarii ac diripere dicantur : quippe qui spolia prius possessa ab eo qui hominem captivum abduxerat, veluti sua faciunt. Sed maris nomine par est intelligi locum afflictationis et miseriarum, quem alibi didicimus vocari etiam lacrymarum vallem⁵¹. Fortasse autem alienigenarum naves, corpora nostra dicuntur, quod cum animæ constitutione nequaquam consentiant. Caro enim legi Dei non subijcitur⁵², sed concupiscit adversus spiritum⁵³. Quinetiam hi dicuntur Idumæam prædaturi, hoc est, rerum terrenarum potituri, et in Moab manus injecturi. Moab, si interpreteris, sonat, *de patre*. Quare ad ipsos dixit Dominus : *Vos ex patre diabolo estis : et desideria patris vestri vultis facere*⁵⁴. Inijciunt in eos suas manus, ut bonis suis operibus ipsos sibi subjiciant. Deinde Filii Ammon primi obediant. Ammon, quod ad nominis interpretationem attinet, idem valet ac *populus nobiscum*. Forte qui minori malitiæ sunt obnoxii præ iis qui nequitie majoris et latius effusæ rei sunt, parebunt verbo primi.

κίαν ἔχοντες, παρὰ τοὺς πλείονα αὐτὴν καὶ ἐπὶ πλείον χειρὸν ἔχοντας.

⁵⁰ Coloss. I, 20. ⁵¹ Psal. LXXXIII, 7. ⁵² Rom. VIII, 7. ⁵³ Galat. V, 17. ⁵⁴ Joan. VIII, 44.

(66) Veteres aliquot libri, καὶ τὰ. S. alim editi, ἐν αὐτῷ. At mss., ἐν αὐτῷ.

(67) Editi, Ἔοικε γὰρ μάλλον. Veteres duo libri, Ἔοικε γὰρ μάλλον. Alii tres, Ἔοικε γὰρ μάλιστα. Nec ita multo post editi et Reg. primus, νῦν οὐχ ἡ τῶν.

(68) Addita est vocula δὲ ex nostris sex codicibus. Mox editi et recentior Combefisii codex, ὑπ' αὐτῶν, quæ mala lectio, ut fieri solet, interpreti tantas tenebras offudit, ut quidvis potius quam ejus loci sensum expresserit. Sic enim vertit : *Et iis salutari baptismo initiatis, quos apostoli, etc.* Alter

σημείον, καὶ συναχθῆναι τοὺς ἀπολωμένους τοῦ Ἰσραὴλ, ὅστις λέγεται Ἑφραϊμ, συναχθῆναι δὲ καὶ τοὺς

ἀπολωμένους τοῦ Ἰούδα· Ἀφαιρεθήσεται δὲ ὁ ζήλος τοῦ Ἑφραϊμ, καὶ οἱ ἐχθροὶ τοῦ Ἰούδα ἀπο-

250. Κατάμαθε δὲ, ὅτι ὁ μὲν Ἰσραὴλ ἀπολωλέναι λέγεται, ὁ δὲ Ἰούδας διεσπάρθαι. Πλὴν ἀλλὰ τῇ κατὰ Χριστὸν συμφωνίᾳ τοῦ εἰρηνοποιούντος τὰ (66) ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ τὰ ἐν οὐρανῷ, καὶ ἐν αὐτῷ τὰ πάντα ἀποκαταλλάσσοντος, ἀναίρεται τὰ πάθη τὰ πρότερον ἐκ φιλονεικίας καὶ διαστάσεως ἐνδυναστεύοντα τῷ βίῳ. Διὰ τοῦτο οὖν Ἑφραϊμ οὐ ζηλώσει τὸν Ἰούδα, καὶ ὁ Ἰούδας οὐκέτι θλίψει Ἑφραϊμ· ἐπεὶ ἡ ἐν αὐτοῖς πρὸς ἀλλήλους ἐχθρα ἀπολείπεται.

Ἔοικε γὰρ μάλλον (67) ὁ ζήλος γίνεσθαι τοῦ ἐχθραίνειν ἀφορμὴ τοῖς πολλοῖς. Ζήλος δὲ νῦν οὐχ ἡ τῶν καλῶν μίμῃσις, ἀλλ' ἡ ἐπὶ ταῖς εὐπραγίαις βασκανία παρὰ τῆς Γραφῆς εἴρηται. Τότε οὖν ἐν συμφωνίᾳ γενόμενοι, Πετασθήσονται ἐν πλοίοις ἀλλοφύλων, θάλασσαν ἅμα προνομεύσουσι. Διὰ τῆς θαλάσσης καλῶς παρστήτη τοὺς ταχυναυτοῦντας, πτερῷ παρεκκλίσας τὴν κίνησιν· ὅταν πλήρη τῷ Ἰσραὴλ, συμμέτρως τοῦ πνεύματος κατὰ πρύμναν ἱσταμένου, ὑπὲρ θαλάσσης φέρωνται. Προνομεύουσι δὲ (68) θάλασσαν, τοῦ δράκοντος περιγινόμενοι, καὶ τῶν ὑπ' αὐτῷ τελουμένων, οὓς οἱ ἀπόστολοι τοῦ Χριστοῦ εἰς τὴν ἐπίγνωσιν τῆς ἀληθείας μετατιθέντες, διακαίως ἀν' ἐλπίδι προνομεύειν, οἰοῦνται σκύλα ἐαυτῶν ποιούμενοι τὰ προκατεχόμενα ὑπὸ τοῦ αἰχμάλωτου (69) ἀπαγαγόντος τὸν ἀνθρώπον. Θάλασσαν δὲ ἀκουστέον νῦν τὸν τῆς κακώσεως τόπον, ὃν καὶ κοιλίαν τοῦ κλαυθμῶνος ἀλλαγῇ μεμαθήκαμεν. Πλοῖα δὲ ἀλλοφύλων λέγεται τάχα τὰ σώματα ἡμῶν, διὰ τὸ μὴ ἔχειν οἰκείως πρὸς τὴν τῆς ψυχῆς κατασκευήν. Ἡ γὰρ σὰρξ τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ οὐχ ὑποτάσσεται, ἀλλ' ἐπιθυμεῖ κατὰ τοῦ πνεύματος. Οὗτοι δὲ καὶ τὴν Ἰδουμαίαν προνομεύειν λέγονται· τούτέστι, τῶν γῆινων πραγμάτων ἐπικρατεῖν, καὶ ἐπὶ Μωσὲ ἐπιβάλλειν τὰς χεῖρας. Μωσὲς ἐρμηνεύεται, ἐκ πατρὸς. Πρὸς οὖν αὐτοὺς εἰρηκεν ὁ Κύριος, ὅτι Ὑμεῖς ἐκ τοῦ πατρὸς τοῦ διαβόλου ἐστὲ, καὶ τὰς ἐπιθυμίας τοῦ πατρὸς ὑμῶν θέλετε ποιεῖν. Τούτοις τὰς ἐαυτῶν χεῖρας ἐπιβάλλουσιν, ἵνα διὰ τῆς ἐαυτῶν ἀγαθῆς πράξεως ὑποχειρίους αὐτοὺς λάβωσιν. Εἰτα Ἰδοὶ Ἀμμὼν πρῶτοι ὑπακούσονται. Ἀμμὼν (70) ἐρμηνεύεται, λαὸς μεθ' ἡμῶν. Τάχα πρῶτοι ὑπακούσονται τῷ λόγῳ οἱ ἐλάττωνα τὴν κα-

Combefisii codex, ὑπ' αὐτῶν. Alii quatuor, ὑπ' αὐτῶν. Hæc apud Procopium, pag. 189, non multo aliter leguntur, hoc videlicet modo : τοῦ δράκοντος καὶ τῶν ὑπ' αὐτῷ τελούντων περιγενομένων, draconis simul et eorum qui ejus imperio parebant, victores effecti.

(69) In editis corrupte legitur, αἰχμαλώτου. At in nostris sex codicibus integre et incorrupte scriptum reperitur, αἰχμάλωτου.

(70) Alii aliter nomen Ἀμμὼν interpretantur. Quod si quispiam harum rerum studiosus est, varias ejus nominis interpretationes in Ducei notis legere poterit.

251. Εἶτα ἐπιφέρει· Καὶ ἐρημώσει Κύριος τὴν Ἀ θάλασσαν Αἰγύπτου. Ὅσπερ ὁ Ἰεζεκιὴλ Αἰγύπτου ποταμούς εἶναι λέγει, οὗς Φαραὼ πεποιηκέναι ἀλα ζονούεται· οὕτως ὁ Ἡσαίας θάλασσαν Αἰγύπτου ὀνο μάζει, ἥτινα ὁ ἀγαθὸς Θεὸς ἐρημώσει. Εὐεργεσία γὰρ ἡ ἀπὸ μοχθηρῶν πραγμάτων ἐν καιρῷ δεκτὴ (71) ἐπαγομένη ἐρήμωσις. Ὅσπερ δὲ Ἐρημώσει Κύριος τὴν θάλασσαν Αἰγύπτου, καὶ ἐπιβαλεῖ (72) ἐπὶ τὸν ποταμὸν πνεύματι βιαίῳ· οὕτω Καὶ πατάξει τὰς ἐπὶ τῆς Αἰγύπτου φάραγγας· καὶ τότε διαπορεύσεται τις τὸν Αἰγύπτου ποταμὸν ὑποδεξιμέ νος. Τὸ πενιχρὸν σημαίνει τοῦ ὑδατος τοῦ ὑπολει φθέντος τῷ ὕδατι τῷ ποταμῷ. Οὕτω γὰρ ὀλίγον ἔσται, ἢ καὶ παντελῶς ἀποξηρανθήσεται, ὥς μὴδὲ ἰκμάδα ὑπολειφθῆναι, δι' ἣν ἀναγκασθήσεται τις ὑπο λυσάμενος ἐμῆναι τὸν ποταμὸν. Ἡ τάχα δὲ, ἐπειδὴ Μωϋσεὶ καὶ Ἰησοῦ ἐλέγχθη λύσαι τὸ ὑπόδημα τοῦ πο δος, διὰ τὸ τὴν γῆν, ἐφ' ἣ (73) εἰστήκεισαν, ἁγίαν εἶναι· μήτοι αὐτὴν δὲ εἶναι τὴν Αἰγύπτου, ἀλλὰ βέ θηλον, κελεύονται ὑποδεξιμένοι καταπατεῖν τὸν πο ταμὸν, καὶ μὴ ἀποτίθασθαι τὰ ὑπόδηματά. Σηραίνε ται δὲ βιαίῳ Θεοῦ κεκρατημένος πνεύματι. Διὰ τοῦτο ἀνάγειν ἔστι τὸ ἑδραῖον Αἰγύπτου γυνὸν δέξασθαι τὸ ἔγχος τῶν διαπορευομένων ἁγίων. Ὅθεν καὶ οἱ τὸ πᾶσχα ἐσθίοντες, τὰ ὑπόδηματά ἐν τοῖς ποσὶν ἔχειν ἐκελεύοντο. Ὅπου γὰρ ὅτις δάκνουν, καὶ σκορπίος· ἔστω τὰ ὑπόδηματά ἐν τοῖς ποσὶν, ἀσφαλιζόμενα τοὺς πόδας οἷς περιβέβληται· ἐπειδὴ δὲ τις φθάσῃ ἥδη ἐπὶ τὸν ἅγιον τόπον, τότε ὑπολυέσθω ὥς οἱ ἀπό στολοι τοῦ Χριστοῦ, πρὸς οὗς εἰρηταί, μὴδὲ ὑποδή ματά αἶρην. Καὶ ἔσται τῷ Ἰσραὴλ ὥς ἡ ἡμέρα, ὅτε ἐξῆλθεν ἐκ γῆς (74) Αἰγύπτου. Καὶ γὰρ τότε μετὰ ὑποδημάτων παρήλθε τὴν θάλασσαν τὴν Ἐρυ θράν, ἐπειδὴ ἐπετίμησεν αὐτῇ ὁ δυνατὸς, καὶ ἐξ ηρανήθη. Καὶ τὸν Ἰορδάνην παρήλθεν ποδὶ, ἄδροχον τὸ ἔγχος διαφυλάξαντες, τῷ πᾶσαν ἰκμάδα ὑποφεύγειν αὐτῶν τὴν βᾶσιν.

252. Τότε οὖν εἰρεὶ ὁ λαὸς· Εὐλόγησω σε, Κύριε, διότι ὥργισθης μοι, καὶ ἀπέστρεψας τὸν θυμὸν σου, καὶ ἠλέησάς με (75). Ἀφίεται τις πολλάκις, καὶ ἐγκαταλείπεται, διὰ τὸ ἀπαξ ὑποσυρῆναι εἰς τὰ Αἰγύπτια κακὰ, καὶ χρόνον τινα ἀπολαύσαι τῆς ἰδίας ἀβουλίας, ἵνα θερίσῃ ἃ ἔσπειρε κακῶς· ὅς ἐπειδὴν μὴ εἰς τὸ παντελὲς ἐγκαταλειφθῇ, ἀλλὰ τύχῃ τινὸς εὐεργεσίας, ἔρει τὸ, Εὐλόγησω σε, Κύριε, διότι ὥργισθης μοι (76), καὶ ἀπέστρεψας τὸν θυμὸν σου, καὶ ἠλέησάς με. Ὅμοιον ἔστι τοῦτοῦ τὸ, Ὁρ γῆρ Κυρίου ὑπολίσσω, ὅτι ἡμαρτον αὐτῷ, τοῦ δι καύσασαι αὐτὸν τὴν δίκην μου. Καὶ μετὰ τοῦτο ἐξ

251. Postea subjungit (Vers. 15) 571: Et desolabit Dominus mare Ægypti. Quemadmodum Ezechiel ait esse Ægypti fluvios, quos confecisse se gloriatur Pharaon⁵⁵: ita Isaias de mari Ægypti a bono Deo desolando nominatim mentionem facit. Vastitas enim quæ post prava facinora tempore accepto inducitur, beneficii loco habenda est. Sicut autem Desolabit Dominus mare Ægypti, invadetque in fluvium cum valido et vehementi spiritu: sic Et percutiet septem Ægypti valles; tuncque quisvis, vel calceatus, transibit Ægypti fluvium. Significat parum aquæ in aqua fluviali relicium iri. Tanta enim erit aquæ penuria, aut etiam ita omnino exsiccabitur, ut nullos remansurus sit humor, qui quempiam cogat calceos ad fluvium trajiciendum detrahare. Aut fortasse etiam cum dictum sit Moysi⁵⁶ et Jesu⁵⁷, ut pedis calcementum solverent, quod terra in qua stabant, sancta esset, contra quam non esset ejusmodi Ægyptus, sed profana, ideo jubentur calceati conculcare fluvium, nec calceos deponere. Jam vero siccatur violento Dei spiritu retentus ac cohibitus. Quapropter solum Ægypti indignum est, quod nuda excipiat sanctorum transeuntium vestigia. Quare etiam pascha esuri, jubebantur calcementa habere in pedibus⁵⁸. Ubi enim serpens mordax et scorpius, sint oportet in pedibus calcementa, ut pedes, quibus circumposita sunt, tueantur ac communiant. Cum autem quispiam jam pervenerit ad locum sanctum calceos solvat, Christi apostolos imitatus: quibus dictum est, ut ne calcementa quidem gestarent⁵⁹. Vers. 16. Et erit Israeli quasi dies, quando exiit ex Ægypto. Tunc enim cum calcementis transiit mare Rubrum, cum illud increpavit qui potens est, et exaruit⁶⁰. Jordanem insuper pedibus trajecere, vestigiis siccis remanentibus; quippe quod humor omnis pedibus eorum sese subduxisset⁶¹.

252. Tunc igitur dicet populus (CAP. XII, VERS. 4): Benedicam tibi, Domine, quoniam iratus es mihi, et avertisti furorem tuum, et misertus es mei. Derelinquitur quis sæpenumero, et deseritur, quod semel ad Ægyptiaca mala allectus sit, suaque per aliquod tempus fructus sit stultitia; ut ea quæ male sevit, metat: qui cum omnino derelictus non sit, imo beneficium aliquod acceperit, dicet: Benedicam tibi, Domine, quoniam iratus es mihi, et avertisti furorem tuum, et misertus es mei. Sententiæ huic hæc consimilis est: Iram Domini sustinebo, quia peccavi ei; ut et ipse justificet causam meam⁶². Et post hoc edu

⁵⁵ Ezech. xlix, 5. ⁵⁶ Exod. iii, 5. ⁵⁷ Jos. v, 16. ⁵⁸ Exod. xii, 14. ⁵⁹ Luc. x, 4. ⁶⁰ Exod. xiv, 21. ⁶¹ Jos. iii, 17. ⁶² Mich. vii, 9.

(71) In utroque Colb. et in Reg. secundo, pro δεκτῷ vitiose scribitur, δεκτικῷ. Illud autem δεκτῷ, nisi fallamur opinione, bifariam interpretari possumus, ratio tempore: aut, propositio et opportuna tempore.

(72) Editio Romana fusijs, καὶ ἐπιβαλεῖ τὴν χεῖρα αὐτοῦ, Et injiciet manum suam super fluvium.

(73) Editi, ἐφ' ἧς. Codex unus, ἐφ' ἧν. Alii quinque mss., ἐφ' ἧ.

(74) Editi, ἐκ τοῦ. Veteres quinque libri, ἐκ γῆς.

(75) Uterque Colb. et Reg. secundus, καὶ ἡγάπησάς με, Et amasti me. Statim editi, καὶ χρόνον. Conjunctio καὶ in quinque mss. deest.

(76) Editi, μοι. At mss. sex, μοι. Hoc loco uterque Colb. et Reg. secundus habent, καὶ ἡλέησάς με. Et misertus es mei. Statim editi et duo mss., τοῦτο τῷ. Alii quatuor mss., τοῦτο τῷ.

et in finem iudicium. Non enim in finem irascetur, neque in aeternum succensebit⁶⁰. Qui autem dicit: *Benedicam tibi, Domine, quoniam iratus es mihi, et misertus es mei*; is beneficii a Deo accepti conscius, de eo gloriabitur, ac dicit (Vers. 2): *Ecce 572 Deus meus Salvator meus, fiduciam habeo in illo, et non timebo: quia gloria mea, et laus mea Dominus*. Qui ob oculos hominum erogat eleemosynam, nequam dicent hæc, neque hi qui a se mutuo captant gloriam, nec gloriam quæ a solo Deo est, requirunt⁶¹, neque in universoni il qui violant præceptum ejus, qui dicit: *Non efficiamur inanis gloriæ cupidi*⁶². Sed cum Dominus faciat id promissi: *Glorificantes me glorificabo*⁶³; nimirum ei qui Deum rite afficit gloria, gloriam quoque dat Deus. Sic et Moysis facies aspersa gloria est⁶⁴, quod recte dare Deo gloriam nosset. Est autem convenientia gloriam inter et laudem, adeo ut qui probe tribuit gloriam, is etiam recte laudem deferat. Et nemo eorum qui falsas de Deo opiniones conceperunt, suas laudes in psalmis canendis acceptas esse existimiet. Verum enimvero ejusdem cordis est et gloria apposite afficere, et laudibus recte ornare. Quoniam igitur populus qui in Ægypto fuerat derelictus, aiebat: *Benedicam tibi, Domine, quoniam iratus es mihi, et avertisti furorem tuum, et misertus es mei*; hi trajecta Ægypto sunt dicturi: *Non timebo, quoniam gloria mea et laus mea Dominus, et factus est mihi in salutem*.

253. Memineris quoque ejus cantici quod cecinit populus Israel in exitu ab Ægypto, inchoante Maria ac dicente: *Cantemus Domino, gloriose enim magnificatus est*⁶⁵. Itaque veterem illam laudem nunc renovant qui dicunt: *Gloria mea et laus mea Dominus, et factus est mihi in salutem*. Cæterum apte ac convenienter post impertitam Domino laudem (Vers. 3) aquam cum gaudio e fontibus Salutaris haurit quisquis eum recte adorât. Quod si populus idololatriæ arguitur his verbis: *Me dereliquerunt fontem aquæ vivæ*⁶⁶: utique in Deum qui credit, et per eam quæ in ipsum est fidem animam potat dogmatis salutaris, is haurit aquam cum gaudio e fontibus Salutaris. Quanta autem letitia fruantur quotquot digni habiti sunt qui inde hauriant, ex similitudine a Da-

αξει (77) εις τέλος κριμα. Οὐ γὰρ εις τέλος ἐργισθήσεται, οὐδὲ εις τὸν αἰῶνα μνησθῆναι. Ὁ δὲ λέγων, *Εὐλογίσω σε, Κύριε, ὅτι ὠργίσθης μοι, καὶ ἡλέησάς με*: αἰσθανόμενος τῆς εὐεργεσίας τοῦ Θεοῦ, καυχῆσται: ἐπ' αὐτῇ, καὶ φησιν· Ἰδοὺ ὁ Θεός μου, Σωτήρ μου, πεποισθὼς ἔσομαι ἐπ' αὐτὸν, καὶ οὐ φοβηθήσομαι, διότι ἡ δόξα μου καὶ ἡ αἰρεσίς μου Κύριος. Ταῦτα (78) οὐκ ἐροῦσιν οἱ ποιοῦντες τὴν ἐλεημοσύνην ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, οὐδὲ οἱ δόξαν παρ' ἀλλήλων λαμβάνοντες, καὶ τὴν δόξαν τὴν παρὰ τοῦ μόνου Θεοῦ οὐ ζητοῦντες, καὶ ὅπως οἱ παραβαίνοντες τὴν ἐντολὴν τοῦ λέγοντος· *Μὴ γινώμεθα* (79) *κενόδοξοι*. Ἐπειδὴ δὲ ἐπαγγέλλεται ὁ Κύριος, ὅτι *Τὸς δοξάζοντάς με δοξάσω*: δηλονότι ὁ καλῶς δοξάζων τὸν Θεόν, δεδοξασμένος ἐστὶ παρ' αὐτοῦ. Οὕτω καὶ Μωϋσέως ἰδοξάσθη τὸ πρόσωπον, ἐπειδὴ καλῶς ᾔδει δοξάζειν τὸν Θεόν. Συμφωνεῖ δὲ τῇ δόξῃ καὶ ἡ αἰνεσίς· ὥστε ὁ καλῶς δοξάζων, καὶ ὁ γινώσκων αἰνεῖ. Καὶ μηδεὶς οἰεσθῶ τῶν ἐσφαλμένων περὶ Θεοῦ ἐχόντων ὑπολήψεις, ὅτι δεκταὶ αὐτοῦ εἰσιν αἱ ἐν ψαλμοῖς αἰνεσίς. Τῆς γὰρ αὐτῆς καρδίας ἐστὶ δοξάζειν τε ἐπιτετευγμένως (80), καὶ αἰνεῖν ὁμῶς. Ἐπεὶ οὖν ἔλεγε τὸ καταλειφθὲν τοῦ λαοῦ ἐν Αἰγύπτῳ τὸ, *Εὐλογίσω σε, Κύριε, διότι (81) ὠργίσθης μοι, καὶ ἀπέστρεψας τὸν θυμόν σου, καὶ ἡλέησάς με*: οὕτω διαβάλλοντες τὴν Αἰγύπτου ἐροῦσι τὸ, *Οὐ φοβηθήσομαι, διότι ἡ δόξα μου καὶ ἡ αἰρεσίς μου Κύριος, καὶ ἐγένετό μοι εἰς σωτηρίαν*.

253. Μνησθῆναι δὲ καὶ τῆς ᾠδῆς ἣν ἐν τῇ ἐξόδῳ ᾄσαν ὁ λαὸς τοῦ Ἰσραὴλ, ἐξαρχούσης τῆς Μαριὰμ, καὶ λεγούσης· Ἄσωμεν τῷ Κυρίῳ, ἐνδόξως γὰρ δεδοξάσται. Ὡστε (82) τὴν παλαιὰν αἰνεσίαν ἀνανεοῦνται νῦν οἱ λέγοντες· Ἡ δόξα μου καὶ ἡ αἰρεσίς μου Κύριος, καὶ ἐγένετό μοι εἰς σωτηρίαν. Ἀπολούθως δὲ τῇ αἰνεσίᾳ Κυρίου ἀντλεῖ ὕδωρ μετ' εὐφροσύνης ἐκ τῶν τοῦ σωτηρίου πηγῶν ὁ καλῶς αὐτὸν προσκυνῶν. Εἰ ἐγκαλεῖται (83) ὁ λαὸς ὁ εἰδωλολατρήσας, τὸ, *Ἐμὲ ἐγκατέλιπον πηγὴν ὕδατος ζῶντος*: δηλονότι ὁ πιστεύων εἰς Θεόν, καὶ ἐκ τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως τοῖς σωτηρίοις δόγμασι τὴν ψυχὴν ποτιζόμενος, οὕτως ἀντλεῖ ὕδωρ μετ' εὐφροσύνης ἐκ τῶν πηγῶν τοῦ σωτηρίου. Τὴν δὲ εὐφροσύνην, ἥλικη ἐγγίνεται τοῖς κατὰξιοιμένοις ἐκείθεν ἀρῆσθαι (84),

⁶⁰ Psal. cii, 9. ⁶¹ Joan. v, 44. ⁶² Galat. v, 26. ⁶³ I Reg. ii, 50. ⁶⁴ Exod. xxxiv 29. ⁶⁵ Exod. xv, 1. ⁶⁶ Jer. ii, 13.

(77) Antiqui duo libri, ἐξέξω, *educam*. Aliquanto post editi, λέγων ὅτι *εὐλογίσω σε, Κύριε, καὶ ὅτι*. At nostri sex mss. ut in contextu.

(78) Editi, Ταῦτα δέ. Abest δὲ ab omnibus nostris codicibus. Mox codices tres Regii, παρ' ἀλλήλων ζητοῦντες. Ibidem editi, παρὰ μόνου τοῦ Θεοῦ μὴ ζητοῦντες. At quinque mss. ut in textu.

(79) Editi, γινώμεθα. At nostri sex mss., γινώσκον ὅτι. Alii mss., δηλονότι.

(80) Antiqui nostri libri et ille ipse Henricianus, in quo ἐπιτεταγμένως legere sibi visus est Duceus, habent omnes, ἐπιτετευγμένως. Sed is, quem dixi, vir cruditissimus de suo illa correxit, ut pro ἐπιτετευγμένως edendum curaverit, ἐπιτεταγμένως, summa

animi contentione. Nos autem, Combesisium secuti, vocem ἐπιτετευγμένως retinendam censuimus, tum quod fide codicum omnium nitatur, tum quod satis huic loco conveniat. Tilmannus, qui fortasse ἐπιτεταγμένως legisse se putabat, ita interpretatus est: *Ut glorificet Deum obnoxie ac servorum ritu*.

(81) Editi, ὅτι. At sex mss., διότι.

(82) Veteres sex libri, Ὡστε. Editi, Ὡς. Mox editi, ὁ Κύριος. Deest in nostris sex mss. articulus.

(83) Editi, ἐγκαλεῖται δέ. Sed vocula δέ in nullo libro veteri invenitur. Aliquanto post mss. nonnulli, εἰς τὸν Θεόν.

(84) Nostri sex mss., ἀρῆσθαι. Editi, ἀρῶσα-σθαι.

νοήσεις ἐκ τῆς εἰκότος τῆς ὑπὸ τοῦ Δαβὶδ παρελημμένης, ὅτι Ἐδίδθησεν ἡ ψυχὴ μου πρὸς τὸν Θεὸν τὸν ἰσχυρὸν τὸν ζῶντα. Τὸ γὰρ ὑπερέβαλλον τῆς ἐπιθυμίας ἀμήχανόν τινα τὴν εὐφροσύνην ἐμποιεῖ τοῖς ἐπιτυχάνουσι τῶν περισπουδάστων. Καὶ ὁ μελετῶν τὸν νόμον Κυρίου ἡμέρας καὶ νυκτός, περὶ οὗ εἴρηται, ὅτι Στόμα δικαίων μελετήσει σφίαν, ἐρευνῶν τὰς Γραφάς, καὶ διὰ τοῦ ὁρῶς ζητεῖν εὐρίσκων τὸν Κύριον, διὰ τὴν ἐπὶ τῇ εὐρέσει εὐφροσύνην συνιέει τὸ πνευματικὸν βούλημα τῶν Γραφῶν, ἀντλήσει ἔδωρ μετ' εὐφροσύνης. Ὅταν οὖν αὐτοὶ ἐμπλησθῶμεν τοῦ πόντος τῶν ἐκ τοῦ σωτηρίου (85) πηγῶν, τότε καὶ ἑτέρους προσλαμβάνομεν, ἐγκελευόμενοι αὐτοῖς καὶ λέγοντες· Ὑμνεῖτε τὸν Κύριον, βοᾶτε τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Ἡ δὲ βοή φωνὴ ἐστὶ μέγας ἔχουσα, δυνάμειον δι' ἐκνεῖσθαι καὶ πρὸς τοὺς πόρρω (86). Βοᾶτε οὖν· ἀντὶ τοῦ, Μὴ μικρὰ περὶ Θεοῦ φρονεῖτε, ἀλλὰ μεγάλῃ τῇ διανοίᾳ τὰ περὶ αὐτοῦ ἐννοοῦντες, οὕτω θεολογεῖτε, ὥστε καὶ τοῖς μακρὰν οὔσι τῆς σωτηρίας δυνηθῆναι ἐξ-ἀκουστον ὑμῶν τὸν λόγον, διὰ τὸ τρανὴν τῆς διδασκαλίας, γενέσθαι (87). Ἀγνοεῖ δὲ τὸν νοῦν τοῦτον τὰ ἐφεξῆς. Ἀναγγεῖλατε γὰρ, φησὶν, ἐν τοῖς ἔθνεσι τὰ ἔνδοξα αὐτοῦ, εἰπατε αὐτοῦ τὰ θαυμάσια. Δείξατε τοῖς ἀνόητοις τὴν περὶ τὸν κόσμον (88) διάταξιν, ἵνα προσαχθῶσι τῇ ἀγάπῃ τοῦ κτίσαντος τὰ ὅλα Θεοῦ. Ὑμνεῖσατε τὸ ὄνομα αὐτοῦ, ὅτι ὑψηλὰ ἐποίησεν. Ἡ περὶ τῶν ἐν τῷ κόσμῳ θαυμάτων διηγήσασθε, ὅτι ὑψηλὰ καὶ ἀπρόσιτα· ἡ περὶ τῶν ἐν τοῖς οὐρανοῖς δυνάμειον, ὅτι αὐτὸς ἐποίησε τὰ ἐκεῖ ὑψηλὰ· ἡ περὶ τῆς ἐν ἡμῖν χρηστότητος, ὅτι ὑποὶ τοῖς ταπεινωμένοις καὶ συντετριμμένοις τὴν καρδίαν. Κύριος γὰρ ὑποὶ δικαίοις. Ὑψλὸν οὖν ἐποίησε, καὶ ταπεινωθέντα τῇ ἀμαρτίᾳ, τῇ ἰδίᾳ δόξῃ (89) ὑπερύψωσεν.

(90) ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'.

254. Ὅρασις κατὰ Βαβυλῶνος, ἣν εἶδεν Ἠσαίας υἱὸς Ἀμώς. Οὐκ αἰσθητὴ τίς ἐστίν, οὐδὲ διὰ σωματικῶν ὁφθαλμῶν θεωρουμένη αὕτη ἡ ὅρασις, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ νοῦ κατανοουμένη, τοῦ Θεοῦ φωτίζοντος αὐτὴν, καὶ χαριζομένου ὁρᾶν αὐτόν. Τίς ἡ Βαβυλὼν, καὶ τίνα τὰ ἀπαντησόμενα αὐτῇ; Ἀγλὸν δὲ, ὅτι οὐ κατ' ἔκστασιν ἐλάλουν οἱ προφηταί. Οἱ μὲν γὰρ πονηροὶ πνεύμασι κάτοχοι, παραφερόμενοι τὸν νοῦν, τὰς ἐκ τῶν δαιμόνων αὐτοῖς ἐγγινόμενας φαντασίας οὐχ ὁρῶσιν, ἀλλὰ παρορῶσιν. Ὅσοι δὲ δαιμονῶντες (91) ποταμούς· βλέπουσι, καὶ ὄρη, καὶ θηρία τὰ μὴ παρόντα. Καὶ χρώματα δοκεῖ τινα αὐτοῖς παρῆναι, καὶ

¹⁹ Psal. xli, 3. ²¹ Psal. i, 2. ²² Psal. xxxvi, 50.

(85) Pro σωτηρίου, habet uterque Colb., ποτηρίου.

(86) Veteres aliquot libri, πόρρωτέρω.

(87) Codices nonnulli, γίνεσθαι. Mox editi cum aliquibus mss., νοῦν τούτων. Uterque Combef., τούτων.

(88) Ita mss. omnes. Editi, περὶ τοῦ κόσμου.

(89) Vocem δόξῃ ex nostris sex codicibus addidi-

A vide assumpta intelliges. Nimirum, *Sitivit anima mea ad Deum fortem vivum* ¹⁹. Nam desiderium immo-dicum immensam quandam lætitiā iis qui res desideratissimas consequuntur, creat. Quinetiam is qui meditatur legem Domini die ac nocte ²¹, de quo dictum est: *Os iusti meditabitur sapientiam* ²², scrutans Scripturas, et recte querendo Dominum reprensens, ob perceptam de invento lætitiā, spiritalem Scripturarum sensum intelligens, hauriet aquam cum gaudio. Cum igitur nos potu fontium et Salutari scaturientium fuerimus exsatiati, tum et alios nobis adjungemus, et exhortabimur, ipsis dicentes (Vers. 4): *Hymnis celebrate Dominum, clamate nomen ejus*. Est autem clamor sonus cum **573** contentione magna editus, qui etiam ad eos qui procul absunt, pertinere potest. Clamate igitur, hoc est, Non humilia de Deo sentite: imo vero ingenti animo ea quæ ad eum pertinent, cogitantes, sic de rebus divinis disserite, ut vel iis qui longe sunt a salute remoti, sermo vester audiri queat, ob doctrinæ perspicuitatem. Cæterum quæ sequuntur, hunc exhibent sensum. *Annuntiate enim, inquit, in gentibus gloriosa ejus, dicite ipsius mira*. Rudibus et intelligentia minime præditis ostendite apparatus mundi ac ordinem, ut amore Dei universorum conditoris pelliciantur. (Vers. 5) *Hymnis celebrate nomen ejus, quoniam excelsa fecit*. Aut de mundi miraculis hoc narrate, quod excelsa sint et inaccessa: aut de cælorum virtutibus, quod Dominus illic excelsa egerit: aut de ejus in nos benignitate, quod humiles et contritos corde attollat. Dominus enim exaltat justos ²³. Alumi igitur effecit, atque eum qui peccato humiliatus fuerat ac depressus, sua ipsius gloria valde sublimem reddidit.

CAPUT XIII.

254. Visio contra Babylonem, quam vidit Isaias filius Amos. Visio hæc sub sensus non cecidit, neque fuit conspecta corporeis oculis, sed intellecta a mente, Deo eam illustrante, eique videndi vim ac facultatem tribuente. Ecquæ est hæc Babylon, et quæ erant ei obventura? Palam est autem prophetas noxios locutos fuisse tanquam a mente alienos. Nonnulli quidem spiritibus malignis correpti et afflati, de statu mentis dejecti, species sibi a dæmonibus obiectas neutiquam vident, sed videre se falso arbitrantur. Quemadmodum qui corripuntur dæmone, fluvios, montes et belluas licet absentes conspiciunt,

²³ Psal. lxxiv, 11.

mus.

(90) Librarii prius titulum nullum posuerunt: sed ipsis hic apponere visum est. Habent igitur quinque mss.: Ὅρασις γ'. Antiquior Combelsii codex totidem syllabis: Ὅρασις τρίτη. Alius codex Reg.: Ὅρασις γ', λόγος εἰς γ'.

(91) Veteres aliquot libri, οἱ δαιμονῶντες. Statim tres mss., ὅπως ἀνθρώπων.

existimantque colores quosdam sibi presentes adesse et hominum amicorum aut ignotorum species sibi exhiberi: quorum conspectus nihil est nisi error, et mentis perturbata ac vi et facultate sua destituta alienatio quædam. Sed non ita se res habet in sanctis. Ait enim Deus ipse: *Ego visiones multiplicavi*⁹². Cum autem Dominus largitur visionem, animum a se aptatum minime obæceat, imo vero eum illustrat ac Spiritus sancti adventu perspicaciorem efficit. Idcirco enim prophetae vocabantur *Videntes*⁹³, quod per Spiritus se illustrantis præsentiam obtuitus mentis in illis quasi augetur. *Quis igitur fecit videntem et cæcum*⁹⁴? Videntem, nimirum prophetam, quod perspicaci mentis acie futura prospicere valeat; cæcum vero eum intelligit qui sua ipsius nequitia cæcutit, ut ne profani oculi spectacula beatorum intueantur. Quare et Dominus ait: *In judicium ego in hunc mundum veni, ut qui non vident, videant, et qui vident, cæci fiant*⁹⁵.

255. Quæ demum ista Babylon, adversus quam **574** visa est visio? Sane juxta historiam is locus Babylon vocatus fuisse videtur, in quo lingua confusa est eorum, qui dicebant: *Venite, ædificemus nobis ipsi civitatem et turrim, cujus caput erit usque ad cælum*⁹⁶. Deus igitur illuc descendens, confudit linguas; quocirca illius nomen dictum est confusio⁹⁷. Itaque Babylonis locus regio est confusionis, non linguæ solum, sed dogmatum etiam et consiliorum et ejus mentis, quæ hæc videre sibi videtur. Hæc igitur visio adversus Babylonem, Israeli qui a Babylonis direxabatur, veluti consolationem offert. Nam animo pusillo ne essent, et ne de providentia Dei tanquam quæ eos desereret, desperarent, Isaïas in antecessum in prophetia calamitates et molestias Babylonis eventuras narrat, ut ne præsentium tristitia absorberentur, sed futurorum expectatione fierent lætiores. Enimvero vindicta quæ brevi exspectatur, afflictis et oppressis non parum offert levamentum. Adjicitur autem patris nomen in hac prophetia, non ut hoc in nomine cognosceremus patrem, qui in generatione hujus beati minister fuit, sed quia vaticinari ipsum docuit, cum eum sanctiore et priore ac singulari præ cæteris disciplina institutum erudiendumque curaverit. Ea de causa Amos

256. (Vers. 2, 3.) *Super montem campestrum le-*

⁹² Ose. xii, 10. ⁹³ I Reg. ix, 19. ⁹⁴ Exod. iv, 11.

(92) Codex unus, *χαρίζομενος* Θεός.

(93) Colb. primus, *επιπέτασθαι*.

(94) Codices nonnulli, *ὁράται*.

(95) Editi, *Βαβυλώνιος*. At mss. sex, *Βαβυλωνος*.

(96) Libri aliquot veteres, *ἐγκαταλειπούσης*. Nec ita multo infra in utroque Colb. et in Reg. secundo legitur, *σχυθροπῶς* ἤτις *Βαβυλωνίας* διηγῆματα.

Α ὅψεις ἀνθρώπων φιλον ἢ ἀγνοουμένων ἐμφαντάζεσθαι, ὧν οὐδέν ἐστιν ὄρασις, ἀλλὰ παραφορὰ καὶ ἔκστασις τοῦ νοῦ τεθολωμένου, καὶ τὴν ἰδίαν ἐνέργειαν ἀπολωλεκτός. Ἐπὶ μέντοι τῶν ἁγίων οὐχ οὕτως. Αὐτοὺς γὰρ φησὶν ὁ Θεός· Ἐγὼ ὁράσεις ἐπέληθνα. Ὅρασιν δὲ χαρίζομενος ὁ Κύριος (92) οὐκ ἀποτυφλοῖ τὸν νοῦν ἐν αὐτοῖς κατεσκευάσεν, ἀλλὰ φωτίζει αὐτὸν καὶ διαυγέστερον ποιεῖ τῇ παρουσίᾳ τοῦ Πνεύματος. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ οἱ προφῆται ἐρηματίζουν ὁρώντες, διὰ τὸ οἰοῦναι ἐπιτετάσθαι (93) αὐτοῖς τὴν τοῦ νοῦ διάβλεψιν ἐκ τῆς τοῦ φωτίζοντος αὐτοῦς Πνεύματος παρουσίας. Τίς οὖν ἐποίησε βλέποντα καὶ τυφλόν; Βλέποντα δηλονότι τὸν προφῆτην, διὰ τὸ δύνασθαι αὐτὸν τῇ ἐξουσίᾳ τῆς διανοίας προενατενίζειν τῷ μέλλοντι· τυφλὸν δὲ, τὸν διὰ τὴν κακίαν ἀποτυφλωθέντα, ἵνα μὴ ὀφθαλμοὶ βέβηλοι τὰ τῶν μακαρίων ἴδωσι θεάματα. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Κύριος, *Εἰς κρίμα ἐγὼ, φησὶν, εἰς τὸν κόσμον τοῦτον ἦλθον, ἵνα οἱ μὴ βλέποντες βλέπωσι, καὶ οἱ βλέποντες τυφλοὶ γένωνται*.

255. Τίς οὖν ἡ Βαβυλὼν, καθ' ἣς ἡ ὄρασις ἐώρεται (94); Κατὰ μὲν οὖν τὴν ἱστορίαν δοκεῖ Βαβυλὼν κεκλήσθαι ὁ τόπος, ἐνθα συνεχύθη ἡ διάλεκτος τῶν εἰπόντων· Δεῦτε, *κικοδομήσωμεν* ἑαυτοῖς πόλιν καὶ πύργον, ἐν ἣ κεφαλὴ ἔσται ἕως τοῦ οὐρανοῦ. Ἐκεῖ τοίνυν κατελθὼν ὁ Θεός, συνέχευε τὰς γλώσσας· διὰ τοῦτο ἐκλήθη τὸ ὄνομα αὐτῆς σύγχυσις. Χωρὶον οὖν συγχύσεως ἐστὶν ὁ Βαβυλώνος (95) τόπος, οὗ διαλέκτου μόνον, ἀλλὰ καὶ δογμάτων καὶ νοημάτων, καὶ τοῦ δοκοῦντος ταῦτα βλέπειν νοῦ. Ἢ μὲν οὖν ὄρασις κατὰ Βαβυλῶνος, οἰοῦναι παραμυθίαν φέρουσα τῷ Ἰσραὴλ, τῷ κακωθέντι ὑπὸ τῶν Βαβυλωνίων. Ὅστε γὰρ μὴ ὀλιγοψυχεῖσθαι αὐτοὺς, μήτε ἀπογνῶναι τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας, ὥς ἐγκαταλειπούσης (96) αὐτοὺς, παραβῶν τῇ προφητείᾳ ὁ Ἡσαίας τὰ μέλλοντα ἀπαντήσεσθαι, σχυθροπῶς τῇ Βαβυλῶνι διηγείται, ἵνα μὴ καταποθῶσιν ὑπὸ τῆς λύπης τῶν παρόντων, ἀλλὰ ῥέθους γένωνται τῇ προσδοκίᾳ τῶν ἐπερχομένων. Καὶ γὰρ οὐ μικρὰν φέρει ραστώνην τοῖς θλιβομένοις ἡ μετ' ὀλίγον προσδοκωμένη ἐκδίκησις. Πρόσκειται δὲ τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς τῇ προφητείᾳ, οὐχ ἵνα αὐτὸ τοῦτο γινώμεν τὸν τῇ γενέσει τοῦ μακαρίου ὑπηρετησάμενον πατέρα· ἀλλ' ὅτι καὶ προφητείας αὐτοῦ (97) διδάσκαλος γέγονε. φροντίσας αὐτὸν ἀγιοτέρας καὶ καθαρωτέρας καὶ ἐξαιρέτου παρὰ τοὺς ἄλλους ἀνατροφῆς (98) καὶ παιδεύσεως τυχεῖν. Διὰ τοῦτο, ὥσπερ κοινωνὸς τῆς προφητείας συμπαραγράφεται ὁ Ἀμώς.

256. Ἐπ' ἐρῶν πεδινῶν ἄρατι σημείον, ὡς ὁ

⁹⁷ Joan. ix, 59. ⁹⁸ Gen. xi, 4. ⁹⁹ ibid. 9.

(97) Sic mss. omnes. Editi, αὐτοῦ.

(98) Hieronimus codex et alii quatuor, ἀναστροφῆς. At codex F. et A, ἀνατροφῆς· quæ lectio si non aliunde, at satis tamen ex Procopio probaretur: apud quem pag. 200 ita legitur: ἁγίας αὐτοῦ φροντίσας ἀνατροφῆς καὶ παιδεύσεως, quem non parum de sancta sua educatione sollicitum habuisset. Mox mss. nonnulli, συμπεριγράφεται ὁ.

στατε τὴν φωνὴν ἑαυτοῖς (99), παρακαλεῖτε τῇ χειρὶ, ἀνοιξατε, οἱ ἀρχοντες. Ἐγὼ συντάσσω, καὶ ἐγὼ ἄνω αὐτούς. Δείκνυσιν πῶς Βαβυλὼν ἀναίρεται καὶ καταστρέφεται, καὶ αἰχμάλωτος γίνεται ἡ δυναστεία τῶν τὴν σύγχυσιν ἐργαζομένων. Ἐπειδὴ ἐπ' ἑρως τις ἀνέλθῃ μὴ ἀπόκριμνον, μηδὲ ὀχθῶδες, ἀλλὰ πεδινὸν καὶ ὑπτιον, ὥστε ὕψος μὲν ἔχειν διὰ τὸ ἀνάστημα καὶ τὸ ἀπὸ τῆς γῆς ἐπὶ τὸν ἀέρα διάρμα, ἀσφάλειαν δὲ παρέχειν τοῖς ἐφισταμένοις, διὰ τὴν ὑπτιότητα. Τὸ γὰρ πανταχόθεν περιεβρωγὸς καὶ ἀποτεταμημένον ἀκροσφαλεῖς ποιεῖται τὰς στάσεις (1) τῶν ἐπιβαινόντων. Ἵνα οὖν καὶ τὰ ὑψηλὰ περὶ Θεοῦ νοήτε, καὶ ἀσφαλῶς ταῦτα διηγῆσθε (2), διὰ μὲν τὸ ὕψος, ἐπ' ἑρῶς τις ἢ βεδνηκὺς· διὰ δὲ τὴν ἀσφάλειαν ἀπερίτρεπτος διαμένει. Ἐπὶ δὲ τοῦ ἑρῶς τοῦ πεδινοῦ ἄρατε σημεῖον, καὶ ὑψώσατε τὴν φωνήν, παρακαλεῖτε τῇ χειρὶ. Ὁ τὰ περὶ τοῦ σταυροῦ κηρύσσων μεγαλοφώνως (3), αὐτὸς ἐστὶν ὁ ἐπὶ τοῦ ἑρῶς τοῦ πεδινοῦ αἰρων τὸ σημεῖον. Ὁ τὸν περὶ τοῦ πάθους λόγον μεγαλύνει δυνάμενος, οὗτος πληροὶ τὸ πρόσταγμα τὸ προφητικόν· οὐκ ἐν κοιλίᾳ καὶ φάραγι διατρίβων, ἀλλ' ἀναβαίνων ἐπὶ τὸ τοῦ λόγου ὕψος, καὶ ἐπ' αὐτὴν τὴν σοφίαν μετὰ ἐξομαλισμοῦ καὶ σαφηνείας τῶν ἐπαγγελλομένων (4) τὸ κήρυγμα παραδίδούς. Ἐπειδὴ δὲ καθ' ἑτέραν ἐκδοσιν ἀναγινώσκωμεν, Ἐπ' ἑρῶς νεφώδους, δηλονότι τὸ ὕψος ἐτέρῳ λόγῳ παρίσται. Νεφῶδες γὰρ τὴν κορυφὴν ἔχον νέφεσιν ἀεὶ κακαλυμμένην. Τὸ δὲ τοιοῦτον, ὑψηλὸν καὶ ὑπὲρ πάντα ἀνεστηκός. Ὑψώσατε, φησὶ, τὴν φωνήν ἑαυτοῖς (5)· τοῦτέστιν, ἐξ ἑαυτῶν λάβετε τὸ ὕψος τῆς φωνῆς. Τὰς ἐνυπαρχούσας ὑμῖν ἄφορμὰς πρὸς Θεοῦ δοξολογίαν ἐκ τῶν κοινῶν ἐννοίων, ταύτας ἀνακινήσατε (6). Μὴ κάτω βλέπετε, μηδὲ τὰ γήινα σκοπεῖτε. Οὕτω γὰρ ταπεινὴ γίνεται ἡ φωνὴ τῶν ἐκ τῆς γῆς φωνούντων, τῶν κενολογούντων. Ὁ ἀπὸ τῆς ταπεινοποιοῦ λύπης, καὶ ὁ ἀπὸ τοῦ ἀπηγορευμένου φόβου πεθεγγόμενος, οὐχ ὑψοῖ τὴν ἑαυτοῦ φωνήν. Καὶ ὁ ἐπιθυμίας (7) σαρκὸς ἐν τῷ ἀπαγγέλλειν τὸν λόγον κεκρατημένος, ταπεινὴν ἔχει καὶ μὴ δυναμένην ἐπὶ τὸ ἄνω διακύπτειν τὴν ἑαυτοῦ φωνήν. Πῶς οὖν ὑψοῦται· φωνή (8)· Ἐὰν μεγαλοπρεπὴς ᾖ, κατεξανιστάμενος τῶν παθῶν, καὶ κατ' αὐτοὺς τοὺς καιροὺς τῶν πειρασμῶν μὴ ὑποκύπτων

(99) Veteres tres libri, ἑαυτοῖς. Alii tres et editi, D

αὐτοῖς. (1) Antiqui duo libri pro στάσεις corrupte habent τάσεις. Alii quatuor mss. et editi totidem syllabis, στάσεις. Sed et hic quoque Combefisius emendat, atque confidenter, suo periculo legi oportere non στάσεις, sed βάσεις. Ego autem, qui librorum veterum auctoritatem libens sequor, facile crediderim Commentarii scriptorem, hominem omnis elegantiae imperitum, improprie locutum fuisse; et parum apte στάσεις scripsisse, cum gradum, aut vestigium significare vellet.

(2) Editi et Reg. primus, νοήτε . . . διηγῆσθε. At P-nricianus codex et alii quatuor, νοεῖν . . . διηγείσθαι.

(3) Codex unus, μεγαλοφρόνως.

(4) In recentiori Combefisii codice et in Reg. quarto perinde atque apud Procopium, pag. 202, τῶν ἐπαγγελλομένων, promissa praedicat. Alter Com-

A vate signum, exaltate vocem vobis ipsis: consolamini manu, sperite, principes. Ego ordino, et ego duco eos. Ostendit quomodo evertenda Babylon esset atque diruenda, et quomodo imperium eorum qui confusionis fuerant auctores, esset in captivitatem redigendum: nempe ubi primum ascenderit quis in montem non praeceptum, non prominentem, sed campestrem et planum, sic ut altitudinem quidem ex eo habeat, quod sursum attollatur, et a terra in aerem assurgat, sed his tamen qui in eo collocantur, securitatem praestet ob aequatam suam planitiem. Quod enim ex omni parte circumscissum est et praeceptum, id statum eorum qui conscenderint, lubricum et instabilem reddit. Proinde ut excelsa de Deo cogitentur, et eadem into enarrentur,

B stet quis in monte firmus propter altitudinem, permaneatque immobilis propter securitatem. Ceterum Super montem campestrem levate signum, et exaltate vocem, consolamini manu. Qui magna vocis contentione praedicat crucem, ille est qui in monte campestri erigit signum. Qui sermonem ad passionem attinentem magnificare potest; hic adimplet propheticum praeceptum, cum in speluncis 575 et convallibus non commoretur, sed ad sermonis sublimitatem et ad ipsam sapientiam ascendat: siquidem cum aequalitate atque perspicuitate res annuntiandas praedicat. Sed quia juxta alteram editionem legimus: Super montem nebulosum, utique alia loquendi ratione indicat altitudinem. Nebulosum est enim quicquid habet verticem nobis semper cooperum. Quod autem est ejusmodi, est excelsum, et supereminet omnia. Exaltate, inquit, vocem vobis ipsis; hoc est; assumite a vobismetipsis altam et contentam vocem. Quae ex communibus notitiis insita vobis est Dei glorificandi facultas, hanc suscite. Deorsum ne aspiciat, neque terrena intueamini. Vox enim eorum qui ex terra clamant, et vana loquuntur, hoc pacto humilis sit ac demissa. Qui ex tristitia animum demittente, et ex vetito timore loquitur, is suam vocem non exaltat. Item qui in annuntiando verbo a carnis cupiditatibus vincitur, habet humilem et submissam vocem, quae ad superna penetrare non potest. Quomodo igitur at-

beffisii codex cum aliis tribus, τῶν ἀπαγγελλομένων, res annuntiandas praedicat. Potest quidem utraque lectio probari: sed ita tamen, ut prior anteposenda esse videatur. Editionem alteram, quam interpretes hoc loco citat, auctor Vulgatae ob oculos habebat, dum ita vertit: Super montem caliginosum.

(5) Editi et tres mss., αὐτοῖς· nec aliter apud LXX aut apud Eusebium legitur. Alii tres mss., ἑαυτοῖς. Statim editi, ἐξ αὐτῶν. At mss. sex, ἑαυτῶν.

(6) Veteres aliquot libri, ἀνακινήσαντες. Statim editi, καὶ ἀπὸ. Antiqui tres libri, καὶ ὁ ἀπὸ.

(7) Pro ἐπιθυμίαις in aliquot mss. legitur, ἐπιθυμία. Ibidem Reg. primus cum editis, ἐν τῷ ἐπαγγέλλειν. Alii quinque mss., ἐν τῷ ἀπαγγέλλειν, rectius.

(8) Ita veteres aliquot libri. Editi, τῇ φωνῇ, haud recte.

tollitur vox? Si magno et generoso animo insurgas adversus turbulentas animi affectiones, nec ipso tentationum tempore succumbas tentationibus: imo si serves animi elationem et constantiam, tunc exaltabis vocem. Consolatur autem manu is, qui afflictiis et oppressis per bona opera affert consolationem, et animo hilari stipem largitur. Si videris quempiam egestate laborantem, pauperem solare benefica et liberali manu. Enimvero apud animum pusillum et infirmum, erogatio quæ re ipsa fit, consolari potest magis, quam si verbis ad paupertatem fortiter et generose perferendam adhorteris.

257. *Et aperite, inquit, principes.* Solatium manu exhibitum sequitur manus apertio; quam pro munifica et liberali actione usurpare solet Scriptura, ceu cum dicit: *Aperiente autem te manum tuam, omnia implebuntur bonitate*⁹⁰. Aperite igitur domos vestras, et divitiarum vestrarum thesauros aperite hospitibus et egenis. Ne retineatis quæ vobis suppetunt ad afflictorum levamen. Et hoc facite primum, principes, ut exemplo vestro populum etiam pelliciat. Potest autem illud intelligi etiam de Scripturarum apertione, deque locorum quorundam clausorum et obscuriorum explanatione; ut ne quis iudicio adversus Phariseos et Scribas prolato fiat obnoxius: qui cum claves regni habeant, neque ipsi ingrediuntur, et eos qui ingredi possunt, prohibent⁹¹. Itaque principes quibus scientiæ claves concredite sunt, compellat. Paulus sententiæ huic obtemperans aiebat: *Os nostrum patet ad vos, o Corinthii*⁹².

258. (Vers. 3.) *Ego ordino, et ego duco eos.* Agendum nobis est pro virili. Dominus autem est qui eos ducit, et qui unumquemque in Ecclesiæ corpore pro sua dignitate ordinat. *Gigantes veniunt ad implendum furorem meum, gaudentes simul et contumeliis afficientes.* Hæc sententia interminatur fore, ut scelerati quidem et Dei hosies qui ad peccatores ulciscendos missi sunt, adveniant. Ob hoc timentibus se providens, ducit eos in tutam montis altitudinem, atque eos æquata verticis planitie communit. Imo etiam eis signum quo custodiantur, tradit: quippe qui eos submoneat ut instruant se per bona opera, consolenturque manu afflictos, et os aperiant erudiendis discipulis, ut gigantum excursionem effugiant. Gigantes enim ut plurimum accipiuntur in malam partem⁹³. Fortasse autem qui hic gigantes appellantur, eos dilucidius vocat Psalmus angelos malos, dicens: *Misit in eos iram indignationis suæ, indignationem, et iram, et tribu-*

A τοῖς πειρασμοῖς, ἀλλὰ τὸ γαῦρον φρόνημα τῆς ψυχῆς διασωζούσης, τότε ὕψους τὴν φωνήν. Παρακαλεῖ δὲ (9) τῇ χειρὶ ὁ τὴν παράκλησιν τοῖς θλιβομένοις δι' ἔργων ἀγαθῶν προσφέρων, καὶ ἐν ἰλαρότητι τὴν ἐλεημοσύνην ἀποπληρῶν. Ἐὰν ἴδῃς τινὰ ἐπὶ πενίᾳ καταπονούμενον, τῇ μεταδοτικῇ χειρὶ παρακαλεῖ τὸν πένητα. Πλεῖον γὰρ παρὰ ἀσθενεῖ (10) τῇ ψυχῇ ἢ δι' ἔργων μετὰδοσις παρακαλεῖν δύναται, ἢ ἡ διὰ λόγων προτροπὴ τοῦ φέρειν πένιαν εὐγενῶς καὶ ἀταπεινῶτως.

257. Καὶ ἀνοίξατε, φησὶν, οἱ ἄρχοντες. Ἐπειτα τῷ παρακαλεῖν τῇ χειρὶ τὸ ἀνοίγειν τὴν χεῖρα· ὅπερ ἐπὶ τῆς μεταδοτικῆς ἐνεργείας ἔθος ἐστὶ τῇ Γραφῇ. B λαμβάνειν, ὅταν (11) λέγῃ· Ἀνοίξαντος δὲ σου τὴν χεῖρα, τὰ σύμφωνα πλησθήσονται χρηστότητος. Ἀνοίξατε οὖν τοὺς οἴκους ὑμῶν, καὶ τοὺς θησαυροὺς τῆς κτήσεως ἀνοίξατε ἕξοικος καὶ πένησι. Μὴ συνέχετε τὰ προσόντα ὑμῖν εἰς παραμυθίαν τῶν καταπονουμένων. Καὶ τοῦτο ποιεῖτε πρῶτον (12), οἱ ἄρχοντες, ἵνα διὰ τοῦ ὑποδείγματος καὶ τὸν λαὸν ἐναγάγητε. Δύναται δὲ νοηθῆναι καὶ ἐπὶ τοῦ διανοίγειν τὰς Γραφάς, καὶ τὰ κεκλεισμένα ὑποδεικνύναι, ἵνα μὴ τις γένηται τῷ κρῖματι τῶν Φαρισαίων καὶ Γραμματέων ὑπόδικος, οἵτινες ἔχοντες τὰς κλεῖς τῆς βασιλείας, οὕτε αὐτοὶ εἰσέρχονται, καὶ τοὺς δυναμένους εἰσελθεῖν κωλύουσι. Πρὸς οὖν τοὺς ἄρχοντας διαλέγεται, τοὺς ἔχοντας τὰς κλεῖς τῆς γνώσεως. Τοῦτου κατακούσας τοῦ ῥητοῦ ὁ Παῦλος ἐλεγεν· τὸ στόμα ἡμῶν ἀνέφωρε πρὸς ὑμᾶς, Κορινθιοί.

258. Ἐγὼ συντάσσω, καὶ ἐγὼ ἄγω αὐτοὺς. Ἡμεῖς χρὴ ἐνεργεῖν τὸ ἡμῖν δυνατόν. Ὁ δὲ ἄγων αὐτοὺς Κύριός ἐστι, καὶ ὁ κατατάσσων ἕκαστον ἐν τῷ σώματι τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὴν ἰδίαν ἀξίαν. Γιγαντες ἐρχονται πληρῶσαι τὸν θυμὸν μου, χαίροντες ἅμα καὶ ὑβρίζοντες. Ἀπειλεῖ ὁ λόγος πονηρῶν τινῶν καὶ θεομάχων ἐπιδημίαν εἰς ἐκδίκησιν ἀποστελλομένων κατὰ τῶν ἡμαρτηκότων. Διὰ τοῦτο προνοοῦμενος τῶν φοβουμένων αὐτὸν, ἀνάγει μὲν αὐτοὺς ἐπὶ τὸ καρτερὸν ὕψος τοῦ ὄρους, ἐνασφαλίζεται δὲ αὐτοὺς τῇ ὀμαλότητι τῆς κορυφῆς. Αἰδῶσι δὲ αὐτοῖς φυλακτήριον τὸ σημεῖον, ὑποτιθεῖς (13) αὐτοῖς τὴν διὰ τῶν ἀγαθῶν ἔργων παρασκευὴν, παρακαλεῖν τῇ χειρὶ τοὺς θλιβομένους, ἀνοίγειν τὸ στόμα πρὸς διδασκαλίαν τῶν μαθητευομένων, ἵνα φύγῃ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν γιγάντων. Γιγαντες γὰρ, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, ἐπὶ τοῦ χειρονός εἰσι τεταγμένοι. Τάχα δὲ τοὺς ἐνταῦθα γίγαντας ὠνόμασε σαφέστερον ὁ ψαλμὸς ἀγγέλους πονηροὺς, λέγων· Ἐξαπέστειλεν (14) εἰς

⁹⁰ Psal. ciii, 23. ⁹¹ Luc. xi, 52. ⁹² II Cor. vi, 11. ⁹³ Gen. vi, 4; Sap. xiv, 6.

(9) Codices tres, Παρακαλεῖτε, consolamini.

(10) Sic Regii primus, tertius et quartus. Editi vero, γὰρ τὸν ἀσθενῆ. Rectius quidem; sed in nullo veteri libro ita scriptum invenimus.

(11) Uterque Colb. et Reg. secundus, ὅταν τῷ θείῳ.

(12) Sic mss. omnes. Editi, πρῶτοι. Mox nostri sex mss., ἐναγάγητε. Editi, ἐπανάγητε.

(13) Veteres aliquot libri, ὑποτίθεται.

(14) Editi, Ἐξαπέστειλε γάρ. At voculam γάρ expunximus, fide codicum quorundam innixi.

αὐτοὺς ἐρῆν θυμοῦ αὐτοῦ, θυμὸν καὶ ἐρῆν καὶ θλίψιν, ἀποστολὴν δὲ ἀγγέλων πονηρῶν. Διὰ τοῦτο δὲ τοιοῦτοι διάκονοι τοῖς ἄξια κολάσεως (15) πεποιηκόσιν ἐπιτενέονται, ἐπεὶ περ ἀπὸ πολλῆς ὀμότητος, μηδεμίαν ἔχοντες πρὸς τοὺς κολαζομένους συμπάθειαν, μηδὲ οἰκτιρμοῦ σπλάγχνα ἀναλαβεῖν δυνάμενοι ἐπιχαίρουσι τοῖς ἀνθρώποις μαστιζομένοις, καὶ καθυβρίζουσιν αὐτοὺς, οἰκείαν ἀπόλαυσιν ποιούμενοι τὸν πόνον καὶ τὴν ὀδύνην καὶ τὴν λύπην τῶν μαστιζομένων.

259. Φωνὴ ἐθνῶν πολλῶν ἐπὶ τῶν ὄρεων, ὁμοία ἐθνῶν πολλῶν, φωνὴ βασιλέων καὶ ἐθνῶν συνηγμένων. Τάχα τῶν ἐθνῶν τῶν πολλῶν τῶν ἐπὶ τῶν ὄρεων φωνὴ ἐστὶν Ἐκκλησίας. Διὰ τοῦτο καὶ πεδιὸν ὅρος αὐτῇ (16) ἐξελέχθη, ἵνα εὐρυχωρίαν ἔχη πρὸς τὴν συλλογὴν τοῦ πληθους τῶν ἀναβαινόντων ἐπὶ τὸ ὕψος τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ. Εἶδεν οὖν ἐν τῷ ὄρει τῷ πεδιῶνι πολὺ τὸ πλῆθος πολλαχόθεν συνειλεγμένων, καὶ φωνὴν μίαν ἀφιέντων τῆς πίστεως. Καὶ φησι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον διὰ τοῦ προφήτου· Φωνὴ ἐθνῶν πολλῶν ἐπὶ τῶν ὄρεων, ἐφ' ὧν ἦρθη τὸ σημεῖον, Ὅμοια ἐθνῶν πολλῶν. Καὶ μία ἐστὶν ἡ φωνή, καὶ ἔοικε φωναῖς πολλαῖς ἐθνῶν. Μία μὲν, κατὰ τὴν συμφωνίαν τῆς πίστεως· πολλαῖς δὲ φωναῖς ἔοικε διὰ τὸ μερισθῆναι γλώσσας (17) πυρὸς παρὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐφ' ἑκάστον τῶν ἀποστόλων τῶν μελλόντων τοῖς ἐν τῇ οἰκουμένῃ ἔθνεσιν ἐπισπεῖρειν τὸ Εὐαγγέλιον. Φωνὴ βασιλέων, φησι, καὶ ἐθνῶν συνηγμένων. Τάχα δεῖ τὰ μὲν ἔθνη νοῆσαι ἡμᾶς τοὺς πανταχόθεν συνδραμόντας ἐπὶ τὴν κλήσιν· βασιλεῖς δὲ, τοὺς ἐκλεκτοὺς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, οὓς καὶ υἱοὺς βασιλείας ὠνόμασεν ὁ Κύριος. Ἡ τάχα τὸ πλῆθος ἐμφαίνει τῶν γιγάντων, ὅτι φωνὴ ἐστὶ πολλῶν ἐθνῶν, καὶ φωνὴ βασιλέων. Διὰ γὰρ τὸ χαίροντας αὐτοὺς καὶ ὑβρίζοντας τρέχειν ἐπὶ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ θυμοῦ Κυρίου, τεταγμένοι εἰς τὴν διακονίαν, μιμοῦνται πολλῶν ἐθνῶν ἦχον, καὶ βασιλέων τινῶν ἐπηρμένων (18) τῷ φρονήματι, ἀγνοοῦντες ὅτι ὑπηρέται κολάσεως εἰσι, βασανιστὰς τῶν ἀμαρτανόντων· οὐχὶ δὲ οἰκεία ἐξουσίη, οὐδὲ τῷ προσόντι αὐτοῖς ἀξιώματι ταῦτα ἐπάγουσι τοῖς ἀξίοις.

260. Κύριος Σαβαώθ ἐντέταλται ἔθνει ὀπλομάχῳ, ἔρχεσθαι ἐκ γῆς πόρρωθεν, ἀπ' ἄκρου θεμέλιου τοῦ οὐρανοῦ Κύριος καὶ οἱ ὀπλομάχοι αὐτοῦ, καταφθεῖραι πᾶσαν τὴν οἰκουμένην. Κύριος Σαβαώθ ἐντέταλται ἔθνει ὀπλομάχῳ. Μὴ φοβηθῆς τὸν τύποντα, ἀλλὰ παρακάλεϊ τὸν ἐπιτάσσοντα. Διδασκέσθωσαν οἱ εἰδολωλάτραι, οἱ λέγοντες θυσίας προσάγειν (19) δαίμοσι πονηροῖς, ἐκμελιζόμενοι

A laionem, immissionem per angelos malos²⁴. Ideo autem plectendis iis, quorum actiones pœnis dignæ sunt, ministri ejusmodi destinati fuere, quod cum eorum qui torquentur, nullo modo commiserescant, nec misericordiæ viscera induere queant, insulant hominibus qui puniuntur, eosque conviciis insectantur, et in eorum qui plectuntur supplicio, dolore et molestia suam ipsorum voluptatem reponunt.

259. (VERS. 4.) Vox gentium multarum in montibus, similis gentium multarum, vox regum et gentium congregatarum. Forte hæc gentium multarum vox super montes effusa, vox est Ecclesiæ. Quapropter ipsa electa est ceu mons campestris, ut ei ad colligendam multitudinem eorum qui ad sublimitatem cognitionis Dei ascendunt, esset locus amplissimus. Itaque multitudinem magnam in monte campestri vidit, eorum videlicet, qui undique aggregantur, unamque fidei vocem emittunt. Atque dicit Spiritus sanctus per prophetam: Vox gentium multarum super montes, super quos erectum est signum. Similis gentium multarum. Et vox una est, et tamen similis est multis gentium vocibus. Una quidem per fidei consensionem: sed tamen vocibus multis consimilis est, quod cuilibet apostolorum qui Evangelium in gentes totius orbis dispersuri erant, a Spiritu sancto in igneis linguis distributa sit²⁵. Vox regum, inquit, et gentium congregatarum. Forte per gentes quidem eos qui undeliberat ad vocationem concurrunt, a nobis oportet intelligi: per reges vero eos qui sunt in Ecclesia electi, quos et regni filios nominavit Dominus²⁶. Aut forte gigantium indicat multitudinem, quod vox sit multarum gentium, et vox regum. Nam quoniam gaudentes et conviciantes currunt ad implendum Domini furorem, utpote destinati ad ministerium, ideoque gentium plurimarum et regum quorundam mente elatiorum sonum imitantur; quanquam esse se supplicii ministros ac peccatorum tortores ignorent; non enim isthæc merentibus irrogant sua ipsorum auctoritate, aut dignitate quapiam sibi suppetente.

260. (VERS. 5.) Dominus Sabaoth præcepit genti bellicosæ, ut veniret de terra longinqua, a summo fundamento cæli Dominus et bellatores ejus, 577 ad perdendum totum orbem. Dominus exercituum præcepit genti bellicosæ. Percussorem ne timueris, sed obsecra præcipientem. Erudiantur idololatræ, qui affirmant offerre se daemonibus malignis sacrificia, ut eorum mitigent ac demulceant malitiam.

²⁴ Psal. LXXVII, 49. ²⁵ Act. II, 5. ²⁶ Math. XIII, 38.

(15) Codices nonnulli, ἄξια τῶν κολάσεων.

(16) Editi et tres mss., αὐτῇ, mons ei selectus est. Alii tres mss., αὐτῇ, ea electa est. Monere juvat, ubi paulo post corrupte et in editis et in mss. legitur, συνειλεγμένων, legi debere, συνειλεγμένων· ut hæc vox vocis ἀφιέντων respondere possit.

(17) Sic Regii primus, tertius et quartus et editi; sicque apud Procopium legitur, pag. 204. Alii tres mss., γλώσσας, quod dispersitæ essent ique lin-

gue. Ibidem mss. omnes, παρὰ τοῦ. Editi, διὰ τοῦ.

(18) Uterque Colb., ἐπηρμένοι, mente elati. Statim codices nonnulli, ὑπηρέται κολάσεων.

(19) Veteres aliquot libri, θυσίας προσάγαγεῖν. Nec ita multo post Colb. secundus manu recentiore, προσεταγμένον ποιῇ. Subinde duo mss., τῷ ἐνδοξομένῳ.

Dominus eis praecepit. Sive obsequiis tuis illos colas, sive non, quod iussum fuit, id daemon exsequetur: nequaquam fas illi est praescriptos sibi fines praetergredi. Neque remittit de amaritudine, neque a se ei quidquam addit: sed datam mensuram immisericorditer implet. Dominus igitur praecepit genti bellicosae. Arma habent daemones pravi, apparatus armorum iusti adversantia. Etenim suppetit iusto fidei clypeus; at maligni illius clypeus, clypeus est incredulitatis; illi inest rationis gladius, huic dementiae ac temeritatis gladius; ille munitur iustitiae lorica, hic iniustitiae lorica accingitur; illius caput adstringit galea salutis, huic galea perditionis circumponitur; illius pedes prompti sunt et parati ad promulgandum pacis Evangelium⁸⁷, huius pedes ad detegenda mala festinant. Itaque bellicosa genti hisce armis instructae praecepit Dominus. Illi autem sunt a terra longinqua acciti, ut scias eos esse ab hac vita alienos. Hi quidem qui nos juvant in salute comparanda, contubernales sunt et vicini, atque e propinquo impendunt auxilium, angeli videlicet pacis; illi vero ad poenas infligendas assumpti, e longinquo accersuntur: quippe Deus benignus crudelitate eorum ad nostram medelam utitur eo modo, quo medicus sapiens venenum viperae adhibet ad aegros sanandos. Traditur talibus non spiritus, sed caro in interitum, ut spiritus salvus fiat⁸⁸. Quare et Phygellus et Hermogenes⁸⁹ Satanae a Paulo sunt traditi, non in perditionem, sed ut discerent non blasphemare⁹⁰. Quomodo igitur a terra longinqua et a summo caelo bellicosa ista gens advenit? A terra quidem, quod elegerit locum terrae circumjacentem, terrenisque affectibus commisceatur: a summo vero caeli quod ipsa illinc initio exciderit⁹¹.

261. (Vers. 6, 7.) *Uulate. Prope enim dies Domini, et contritio a Domino veniet. Propter hoc omnis manus dissolvetur, et omnis anima hominis formidabit. Quoniam interminatur futurum esse, ut Dominus ipse cum bellatoribus suis veniat ad disperdendum universum orbem, ideo ululatus et lamentum praescripta sunt, ut Dominus his placatus iram inferendam avertat. Elicit enim utrumque benignus Dominus, et minitatur formidanda et mala intentata non irrogat poenitentibus. Lugeatis igitur unusquisque, et propria plangatis peccata, nequando quae fuerunt praenuntiata, 578 vobis eve-*

⁸⁷ Ephes. vi, 15 et seqq. ⁸⁸ I Cor. v, 5. ⁸⁹ II Tim. i, 15. ⁹⁰ I Tim. i, 20. ⁹¹ Apoc. xii, 9.

(20) Tilmannus cum in Francisc. codice legisset, τοῦ δὲ πονηροῦ ὁ θυρεὸς ἐστὶν ἀπιστία, ita vertebat: *reprobi clypeus infidelitas est*. Sed hunc locum recte emendavit Duceus ex Henriciano: quae emendatio eo certior videri debet, quod auctoritate etiam utriusque Colbertini possit confirmari. Velim legas contextum. Fortasse mirari quispiam poterit, daemones hic infidelitatis argui, cum Jacobus Apostolus, ii, 19, dicat eos credere et contremiscere. Sed de ea fide, quae nihil saluti prosit, loquitur Jacobus: interpres vero eam fidem intelligit, quae

αὐτῶν τὴν κακίαν. Κύριος αὐτοῖς ἐντέταται. Κἀν θεραπείης, κἀν μὴ, τὸ προστεταγμένον ποιήσει· ὑπερβαίνειν τὰς ὁδοθεσίας οὐχ οἶδεν τε. Οὔτε ὑφαίρει τῆς πικρίας, οὔτε προστίθισι τι παρ' ἑαυτοῦ, ἀλλὰ τῷ ἐνδοκίμῳ μέτρῳ κέχρηται ἀπαραιτήτως. Κύριος οὖν ἐντέταται εἶναι ὁπλομάχῳ. "Ὅπλα ἔχουσιν οἱ πονηροὶ δαίμονες, ἀπεναντίας διακείμενα τῇ κατασκευῇ τῶν ὅπλων τοῦ δικαίου. Ὁ μὲν γὰρ δικαῖος θυρεὸν ἔχει πίστεως· τοῦ δὲ πονηροῦ ὁ θυρεὸς θυρεὸς ἐστὶν ἀπιστίας (20)· οὗτος μάχαιραν λόγου, ἐκεῖνος μάχαιραν ἀλογίας· οὗτος θώρακι δικαιοσύνης ἡσφάλλισται· ἐκεῖνος θώρακι ἀδικίας ἡμφέσται· τούτου τὴν κεφαλὴν περισφίγγει περικεφαλαία σωτηρίας· ἐκεῖνῳ περιέκειται περικεφαλαία ἀπωλείας· οὗτος τοὺς πόδας ἐτοιμοὺς ἔχει πρὸς τὸ εὐαγγέλιον τῆς εἰρήνης, ἐκεῖνος οἱ πόδες τρέχουσι πρὸς τὴν ἐπαγγελίαν τῶν (21) κακῶν. Ὅπλομάχῳ οὖν εἶναι τούτοις τοῖς ὅπλοις ὡπλισμένῳ ἐντέταται Κύριος. Οὗτοι δὲ καὶ ἀπὸ γῆς εἰσι πόρρωθεν, ἵνα εἰδῆς, ὅτι ἄλλοι οἱ εἰσι τοῦ βίου τούτου. Οἱ μὲν γὰρ συμπονοῦντες ἡμῖν τὰ πρὸς σωτηρίαν, σύνοικοι καὶ γείτονες, ἐγγύθεν παρεχόμενοι τὴν βοήθειαν, ἀγγελιοὶ εἰρηνικοί· οἱ δὲ πρὸς κόλασιν παραλαβανόμενοι, πόρρωθεν ἄγονται, κατακχευόμενοι τῇ ὁμότητι αὐτῶν εἰς θεραπείαν ἡμετέραν τοῦ φιλανθρώπου Θεοῦ, ὡς κατακχεύεται ὁ σοφὸς ἱατρός τῷ ἰψ τῆς ἐχίδνης εἰς τὴν τῶν ἀσθενούντων ἱακίαν. Τοῖς μὲν τοιούτοις παραδίδεται οὐ τὸ πνεῦμα, ἀλλ' ἡ σὰρξ εἰς ὄλεθρον, ἵνα τὸ πνεῦμα σωθῇ. Ἀλλὰ καὶ Φύγελλος καὶ Ἑρμογένης ὑπὸ τοῦ Παύλου παρεδόθησαν τῷ Σατανᾷ, οὐκ εἰς ἀπώλειαν, ἀλλ' ἵνα παιδευθῶσι μὴ βλασφημεῖν. Πῶς οὖν ἀπὸ γῆς πόρρωθεν καὶ ἀπ' ἄκρου τοῦ οὐρανοῦ τὸ ὁπλομάχον τοῦτο ἔθνος ἔρχεται; Ἀπὸ γῆς μὲν, ὅτι ἐλαιο τὸν περίγειον τόπον, καὶ τοῖς γῆνοις πάθεισιν συναναφύρεται· ἀπ' ἄκρου δὲ τοῦ οὐρανοῦ, ὅτι ἐκείθεν αὐτῷ ἡ ἐξ ἀρχῆς πτώσις γέγονεν.

261. Ὁλολύεσθε (22). Ἐγγὺς γὰρ ἡ ἡμέρα Κυρίου, καὶ συντριβὴ παρὰ Κυρίου ἔξει. Διὰ τοῦτο πᾶσα χεὶρ ἐκλυθήσεται, καὶ πᾶσι ψυχὴ ἀνθρώπου δειλιάσει. Ἐπειδὴ ἀπειλὴ πρόκειται, αὐτὸν τὸν Κύριον ἔξειν μετὰ τῶν ὁπλομάχων αὐτοῦ, καταφθεῖραι πᾶσαν τὴν οἰκουμένην, διὰ τοῦτο προστέτακται ὁλολυγμὸς καὶ θρῆνος, ἵνα διὰ τούτων δυσωπηθῇ ὁ Κύριος ἀποστρέφαι τὴν ἐπαγομένην ὀργήν. Ἀμφοτέρω γὰρ ποιεῖ ὁ φιάνθρωπος Κύριος (23), καὶ τὰ φοβερά ἀπειλεῖ, καὶ τοὺς μετανοοῦσιν οὐκ ἐπάγει τὰ ἡπιωτέρευτα. Κλαύσατε καὶ θρηνήσατε ἕκαστος τὰ ἴδια ἁμαρτήματα. μὴ ποτε πάθῃτε τὰ κεκηρυγμένα.

per spem credentes ad salutem perducant.

(21) Codex F., ἐπαγγελίαν, malorum pollicitationem. Alter Ducei codex et alii quidam mss., ἀπαγγελίαν, denuntiationem.

(22) Codices nonnulli, ὁλολύεσθε· et ita quoque editum reperitur apud LXX. Mox editi et Reg. primus, τοῦ καταφθεῖραι. Illud, τοῦ, in aliis quinque mss. non invenimus. Notandum praeterea, in tribus mss., pro καταφθεῖραι, legi, διαφθεῖραι.

(23) Vox Κύριος ex Colb. primo addita est.

Εἰ μὴ ἐβούλετο ὁ Θεός (24) τοῦ ἀμαρτωλοῦ τὴν μετάνοian, διὰ τί ἐκηρύσσετο ἐν Νινευῇ ἡ μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἀπόλειψις; Ἀλλ' ἐπειδὴ εἶδεν αὐτῶν τὸν συντριμμὸν ὃ ἐλεήμων, παρήγαγε τὴν ὀργὴν, καὶ διεσκέδασεν ὥσπερ νέφος. Παρ' αὐτοῦ οὖν τοῦ Κυρίου ἦξει ἡ συντριβὴ, χρησίμως συντρίβοντος τὰ ἀφανισμοῦ ἄξια, ὡς (25) συντρίβει τὸν Σατανᾶν ὑπὸ τοὺς πόδας τοῦ δικαίου, καὶ συντρίβει πολέμους. Κύριος γὰρ συντρίβων πολέμους, Κύριος θρονοῦ αὐτῶ· καὶ, συντρίβει Κύριος τὰς κέδρους τοῦ Λιβάνου· τοὺς μεγαλυνοῦντας καὶ ἀλαζονευομένους καὶ υπεραιρομένους κατὰ τῆς ἀληθείας, Λιβάνου κέδρους προσαγορεύων. Ἐπειδὴ οὖν ἔρχεται συντριβὴ παρὰ Κυρίου, προλαμβάνοντας ἑαυτῶν τὴν μεγαλόφρονα καρδίαν δεῖ (26) συντρίβειν, ἵνα γέννηται θυσιὰ τῷ Θεῷ ἡ ταπεινότης αὐτῆς. Πᾶσα οὖν χεὶρ καὶ ἡ πρακτικωτάτη καὶ ἡ δραστηκωτάτη, ὡς πρὸς Θεὸν καὶ τὰ ἔργα αὐτοῦ, ἐκλυθήσεται· διὸ λέγει· Ἰσχύσατε, χεῖρες ἀναιμῆναι, καὶ γόνατα παραλελυμένα. Μηδεὶς πεποιθὲς δυνάμει πρὸς τὸ ἀμύνεσθαι (27) τοὺς ἐπερχομένους ὀπλομάχους· μηδεὶς ἐπεπιζέτω ταχύτητι ποδῶν, ὡς ἀποδρᾶναι δυνάμενος τὴν ἡμέραν τῆς συντριβῆς, ἐν ᾗ ἔρχονται κατατρεῖραι πᾶσαν τὴν οἰκουμένην.

262. Πᾶσα γὰρ ψυχὴ ἀνθρώπου δειλιάσει. Καλῶς πρόσκειται τὸ, Ἀνθρώπου. Ὅτε γὰρ ἀγγέλων ψυχὴ δειλὴ ὑπόκειται, διὰ τὸ ἀνωτέραν (28) εἶναι τοῦ πάθους τούτου, ὅτε δὲ τῶν ἀλόγων. Οὐ γὰρ ἄπτεται ἡ δειλία τῶν ἀλόγων, πάθος οὐτα τοῦ λογιστικοῦ, καὶ ἑλλειψὶς τῶν τῆς ἀνδρείας δογμάτων. Προήκει μὲν γὰρ ὑπόκειται τὰ ἀλογα· οἱ δὲ λογικοὶ, ἐπειδὴ τὰ μὴ ἄξια φόβου καταπλαγῶσι, τῷ (29) ἐκλείπειν ἐν αὐτοῖς τὸν λόγον, τὸν τὴν εὐτολίαν τῇ ψυχῇ ἐμποιοῦντα πρὸς τὰ δεινὰ, τῷ πάθει τῆς δειλίας ἀλίσκονται. Πολλὸς δὲ ὁ χρόνος, ἀφ' οὗ ἡ ἡμέρα Κυρίου ἐγγίζειν λέγεται, πάντων τῶν προφητῶν διαμαρτυρουμένων (30) αὐτῆς τὴν ἐγγύτητα, ἵνα μηδεὶς ἀναπετικῶς, ὡς χρονοζούσης αὐτῆς, ἀνέτοιμος καταληφθῇ. Ταῦτα καὶ ὁ Σοφονίας διαμαρτύρεται, Εὐλαβεῖσθε, λέγων, ἀπὸ (31) προσώπου τοῦ φόβου Κυρίου, διότι ἐγγὺς ἡ ἡμέρα Κυρίου. Καὶ μετ' ὀλίγα· Ἐγγὺς ἡ ἡμέρα Κυρίου ἡ μεγάλη· ἐγγὺς, καὶ ταχέια σφόδρα. Φωνὴ ἡμέρας Κυρίου πικρὰ καὶ σκληρὰ· ἡ ἡμέρα ἐκείνη, ἡμέρα θλίψεως καὶ ἀνάγκης· ἡμέρα ἀσπρίας καὶ ἀφανισμοῦ, ἡμέρα σκότους (32) καὶ γρόφου, ἡμέρα νεφέλης

A niant. Etenim si Deus nolit peccatoris poenitentiam, quare in Ninive nuntiabatur futurum post tres dies exitium? Verum simul ut misericors vidit eorum contritionem, amovit iram, et veluti nubem dissipavit. Veniet igitur contritio ab ipso Domino, qui utiliter conterit quæ excidio sunt digna, sicut conterit Satanam sub pedibus iusti, aut conterit bella. Dominus enim conterens bella: Dominus nomen illi²²; et: Confringet Dominus cedros Libani²³; arrogantes, superbos, et eos qui adversus veritatem esserunt, cedros Libani appellans. Proinde cum veniat contritio a Domino, oportet ut priores superbum nostrum cor conteramus, ut ejus humilitas Deo fiat hostia et sacrificium. Itaque omnis manus et operosissima et efficacissima, si cum Deo et cum operibus ejus conferatur, dissolvetur; quapropter dicit: Confortamini, manus remissæ, et genua dissoluta²⁴. Nemo invadentes bellatores ulturus, suis viribus confidat; nemo in pedum pernicitate spem reponat suam, quasi illum contritionis diem, in qua accessuri sunt ad disperdendam omnem terram, effugere possit.

262. Omnis enim anima hominis formidabit. Vox, Hominis, apposite adjicitur. Neque enim angelorum anima obnoxia est formidini; cum affectione ista longe sit superior: neque brutorum animalium anima. Non enim bruta animalia attingit formido, cum affectio sit ad aliquid rationale pertinens, sitque consiliorum quæ a fortitudine petuntur, inopia defectusque. Stupori quidem bellum subiacent; sed qui rationis compotes sunt, cum ea quæ non sunt digna timore, expaverint, timiditati; corripiuntur affectu, quod ratio quæ animam adversus mala corroborabat, in eis deficiat. Jam pridem est, ex quo dies Domini appropinquare dicitur, prophetis omnibus ejus appropinquationem obtestantibus, ut ne quis ob ejus dilationem deses et iners manens, deprehenderetur imparatus. Hæc et attestatur Sophonias, cum ait: Trepidate a facie timoris Domini, quia prope est dies Domini²⁵. Et paulo post: Prope est dies Domini magnus; prope, et velox nimis. Vox diei Domini amara et dura; dies illa, dies tribulationis et necessitatis; dies immaturitatis et perditionis; dies tenebrarum et caliginis.

²² Jon. iii, 5. ²³ Judith xvi, 5. ²⁴ Psal. xxviii, 5.

²⁵ Isa. xxxv, 5. ²⁶ Soph. i, 7.

(24) Codices nonnulli, pro Θεός, habent, Κύριος. Statim editi et nostri mss., μετὰ τρεῖς ἡμέρας, post tres dies; et ita quoque hodie apud LXX legitur. Sed, teste Theodoro, Aquila Symmachusque et Theodotus, pro τρεῖς scripserunt, τεσσαράκοντα, quadraginta. Notas Nobilii legas velim, aut Hexapla.

(25) Veteres aliquot libri, δε. Subinde tres mss., πόδας τῶν δικαίων.

(26) Editi et Reg. secundus, προλαμβάνοντας δι' ἑαυτῶν τὴν μεγαλόφρονα καρδίαν γρη. Necesse est ut nostra ipsorum opera cor superbiens conteramus priores. At uterque Combef. cum aliis duobus mss. ut in contextu.

(27) Codices nonnulli, πρὸς τὸ ἀμύνεσθαι.

(28) Sic Regii primus, tertius et quartus; et ita quoque habent alii tres mss., nisi quod in eis ἀνώτερα legatur. Editi, ψυχὰς δειλὰς ὑπόκεινται διὰ τὸ ἀνωτέρας. Ibidem sex mss., αὐτοῦ πάθους τούτου. Editi, πάθους αὐτοῦ.

(29) Veteres aliquot libri, τοῦ.

(30) Codices aliquot, διαμαρτυρουμένων. Alius ms., διαμαρτυρουμένων.

(31) Antiqui tres libri, Εὐλαβεῖσθε λέγων ἀπὸ. Alii tres mss., Εὐλαβεῖσθε ἀπὸ, etc. Editi, Εὐλαβεῖσθαι ἀπὸ, etc.

(32) Codices duo, σκότους.

dies nubes et nebulae; dies tubae et clamoris ⁹⁷. Jam vero etiamsi dies illa qua consummandus est mundus universus, procul abesset: nihilominus tamen peculiaris illa dies exitus uniuscujusque, quae cuiuslibet hominis consummatio est, prope adest: qua ob oculos posita, observandum nobis est, quod ab Isaia dicitur, *Ululate; prope enim dies Domini*; atque habenda fides est ei, qui dicit: *Beati qui lugent* ⁹⁸; item: *Beati qui flent* ⁹⁹. Multi vitae hujus negotia ægre ferentes, accelerant suum exitum, mortemque invocant; ad quos illud Amos non inepte dicas: *Vae desiderantibus diem Domini, et ea est tenebrae, et non lux. Quemadmodum si quis homo fugiat a facie leonis, et incidat in eum ursus, et insiliat in domum, et applicet manus suas ad parietem, et mordeat eum coluber. Num tenebrae dies Domini, et non lux, et caligo non habens splendorem* ¹? Proinde si quis super vitae suae aedificium non extruxerit ligna, aut fenum, aut stipulam, is desideret diem Domini, in qua uniuscujusque opus, quale sit, ignis probabit ². Quod si nemo purus sit ac liber ab interdictis operibus, timeat illum diem. Ait enim: *Si cuius opus manserit, quod superaedificavit, mercedem accipiet: si cuius opus arserit detrimentum patietur: ipse autem salvus erit, sic tamen quasi per ignem* ³.

263. (VERS. 8.) *Turbabuntur legati: et dolores ipsos occupabunt, quasi mulieris parturientis. Et commiserescent alter alterius, et stupebunt; et faciem suam, quasi flamma, mutabunt. Quinam sunt legati qui turbabuntur tum cum dies Domini institerit? Nimirum illi, quos Dominus indicat in parabola quam, cum Jerusalem appropinquasset, retulit iis qui regnum Domini jam esse manifestandum existimabant. Homo enim, inquit, nobilis abiit in regionem longinquam, accipere sibi regnum, et reverti* ⁴. Deinde loquens de decem minis, quas decem servis ad negotiandum distribuit, subiunxit: *Cives autem ejus oderant eum: et miserunt post illum legatos, dicentes: Nolumus hunc regnare super nos* ⁵. Homo quidem nobilis, ille est cujus genus nihil habet commune cum ullo alio, nisi cum eo qui est super omnia Deus ⁶. Quemadmodum nobiles dicimus eos, qui regio sanguine sunt prognati: Ita vere nobiles

A καὶ ἐμύχλης, ἡμέρα σάλπιγγος καὶ κρηνῆς. Κὰν ἡ κοινὴ δὲ ἡμέρα τῆς τοῦ παντὸς κόσμου συντελείας μακρὰν ἦ, ἀλλ' ἡ ἰδίᾳ ἐκάστου τῆς ἐξόδου, ἥτις ἐστὶ τοῦ καθ' ἓνα ἀνθρώπου συντελεία, ἐγγὺς πάρεστιν· ἦν γὰρ πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχοντας, τηρεῖν τὸ παρὰ τοῦ Ἡσαίου λεγόμενον· Ὁλολύετε (53)· ἐγγὺς γάρ ἡ ἡμέρα Κυρίου· καὶ πεθεσθε τῷ λέγοντι· Μακάριοι οἱ πενθοῦντες· καὶ οὐ φῶς. Ὅρ τρέπον ἄν τις ἐκφυγὴ ἀνθρώπος ἐκ προσώπου τοῦ λέοντος, καὶ ἐμπέσῃ αὐτῷ ἡ ἄρκτος, καὶ εἰσπηδήσῃ εἰς τὸν οἶκον, καὶ ἀπερσίῃ τὰς χεῖρας αὐτοῦ εἰς τὸν τοίχον, καὶ δάκῃ αὐτὸν ὁ ὄφις. Οὐχὶ σκότος ἡ ἡμέρα Κυρίου καὶ οὐ φῶς, καὶ γνῶσις οὐκ ἔχωρ φέγγος; Εἰ τις οὖν μὴ ἐπωκοδόμησῃ (54) τῇ οἰκοδομῇ τοῦ ἑαυτοῦ βίου ἔξυλα, ἡ χόρτον, ἡ καλάμην, ἐπιθυμῶν τὴν ἡμέραν Κυρίου, ἐν ᾗ ἐκάστου τὸ ἔργον ὁποῖόν ἐστι τὸ πῦρ δοκιμάσεται. Εἰ δὲ οὐδεὶς καθάρως ἀπὸ ἔργων τῶν ἀπηγορευμένων, φοβέσθω τὴν ἡμέραν ἐκείνην. Εἰ τινα γὰρ, φησὶ, τὸ ἔργον μένει, ὃ ἐπωκοδόμησεν, μισθὸν λήψεται· εἰ τινα δὲ ἔργον κατακαήσεται (55), ζημιωθήσεται. Αὐτὸς δὲ σωθήσεται, οὕτω δὲ ὡς διὰ πυρός.

263. Ταραχθήσονται οἱ πρέσβεις, καὶ ὠδίνες αὐτοὺς ἔξουσιν ὡς γυναικὸς τικτούσης. Καὶ συμφοράσουσιν ἕτερος πρὸς τὸν ἕτερον (56), καὶ ἐκστήσονται· καὶ τὸ πρόσπορον αὐτῶν ὡς φλόξ μεταβαλοῦσι. Τίνες οἱ πρέσβεις ταρασσόμενοι (57), ἦνίκα ἂν συνεπιστῇ ἡ τοῦ Κυρίου ἡμέρα; Ἡ δὲ ὁλονότι ἐκεῖνοι, οὓς ὁ Κύριος διὰ παραβολῶν αἰνίσσεται, ἦν εἶπεν ἐγγὺς γενόμενος τῆς Ἱερουσαλὴμ πρὸς τοὺς δοκοῦντας, ὅτι μέλλει ἡ βασιλεία τοῦ Κυρίου ἀναφαίνεσθαι. Ἀνθρώπος γὰρ, φησὶν, εὐγενὲς ἐπορεύθη εἰς χώραν μακρὰν, λαβεῖν ἐντὺ βασιλείαν, καὶ ὑποστρέψαι. Εἶτα εἰπὼν περὶ τῶν δέκα μνῶν, ἃς ἔδωκε τοῖς δέκα δούλοις εἰς τὸ πραγματεύεσθαι (58), ἐπήγαγεν· Οἱ δὲ πολίται αὐτοῦ ἐμίσουν αὐτὸν, καὶ ἐπεμψάν ἐπιστῶ αὐτοῦ πρέσβεις, λέγοντες, ὅτι Οὐ θέλομεν τοῦτον βασιλεύσαι ἐφ' ἡμᾶς. Εὐγενὲς μὲν οὖν ἄνθρωπος, ὃ πρὸς οὐδένα ἄλλον τὴν κοινωνίαν τοῦ γένους, ἢ πρὸς

⁹⁷ Soph. xiv, 45. ⁹⁸ Matth. v, 5. ⁹⁹ Luc. vi, 21. ¹ Luc. xix, 42. ² ibid. 44. ³ Rom. ix, 5.

(55) Editi et Reg. primus, Ὁλολύετε. Alii quinque mss., Ὁλολύετε. Mox editi et mss. quatuor, καὶ πεθεσθε. Sed vir linguae Graecae peritissimus Combesius optime coniecerat πεθεσθαί legi oportere: ita enim habet Colb. primus, cui consentit et alter Colb. prima manu. Vox γὰρ post verbum πεθεσθαί suppleri debet.

(54) Codices aliquot, ἐπωκοδόμησε.

(55) Sic Reg. secundus et uterque Colbertianus. Alii tres mss. et editi, ἐκείνην. Εἰ τινα γὰρ, φησὶ, τὸ ἔργον κατακαήσεται· quod mutilum erat et de-curtatum.

(56) Sic vetustior Combesii codex et Reg. quar-

⁴ Amos v, 18-20. ⁵ I Cor. iii, 12, 13. ⁶ ibid. 14, 15.

D uns; nec aliter apud LXX legitur. Editi et Reg. primus, συμφοράσουσιν πρὸ συμφοράσουσιν. Alii tres mss., Καὶ συμφοράσουσιν ἕκαστος πρὸς τὸν ἐταίρον. Et commiserescent unusquisque sui sodalis.

(57) Sic mss. Editi mutili, Τίνες οἱ ταρασσόμενοι.

(58) Codices nonnulli, πραγματεύεσθαι. Alii et editi, πραγματεύεσθαι. Nec ita multo post tres mss., πολίται αὐτοῦ. Deest αὐτοῦ in aliis mss., perinde ut in vulgatis. Subinde veteres aliquot libri, βασιλεύειν ἐφ' ἡμᾶς. Ibidem aliqui mss., μὲν οὖν. Deest οὖν in excusis.

τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν κεκτημένους. Ὡς γὰρ εὐγενεῖς λέγομεν τοὺς ἀπὸ αἱματος βασιλικοῦ, οὕτως ἀληθινῶς εὐγενεῖς, ὃ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς τὴν ὑπαρξιν ἔχων. Καὶ ὁ κατὰ τὸν Σωτῆρα (59) ἄνθρωπος εὐγενεῖς ἂν λέγοιτο. Οὐ μόνον γὰρ κατὰ τὴν θεότητα νοούμενος ὁ Κύριος εὐγενεῖς, τὸ καθαρὸν καὶ εὐκρινές καὶ ἀμιγές τῇ φύσει ἐν ἑαυτῷ κεκτημένος· ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον πάντως, γένος ἐκ σπέρματος Δαβὶδ κατὰ σάρκα. Πορεύεται οὖν εἰς χώραν μακρὰν, οὗ τοσοῦτον τῷ τόπῳ διεστῶσαν, ὅσον τῇ καταστάσει τῶν πραγμάτων. Καὶ γὰρ ὁ αὐτὸς Θεὸς καὶ ἔγγυς ἐστὶν ἐκάστῳ ἡμῶν, ὅταν αἱ ἀγαθαὶ πράξεις τὴν πρὸς αὐτὸν οικειώσιν ἡμῖν προξενώσι· καὶ μακρὰν γίνεται, ὅταν ἡμεῖς ἑαυτοὺς διὰ τὸ προσεγγίζεσθαι τῇ ἀπωλείᾳ μακρύνωμεν ἀπ' αὐτοῦ. Οὗτος ὁ εὐγενεῖς, θεασάμενος τὸν κόσμον ὑπὸ τῆς ἀμαρτίας βασιλευμένον, καὶ τῇ πικρᾷ τυραννίδι τοῦ ἐχθροῦ ὑποκαίμενον, ἐλεήσας τὴν ἀναρχίαν, κατεδέξατο αὐτῶν βασιλεύσαι. Δεῖ γὰρ αὐτὸν βασιλεύειν, ἄχρις οὗ ἂν (40) θῇ τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. Ἐπεὶ οὖν ἦλθεν εἰς τὸν περιγίγειον τόπον τοῦτον, τὴν χώραν τὴν μακρὰν οὖσαν τοῦ Θεοῦ, ὥστε λαβεῖν τὴν ἐπὶ τὰ ἔθνη βασιλείαν, κατὰ τὸ εἰρημένον ἐν ψαλμῷ. Ἀΐτησαι παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τῇ κληρονομίᾳ σου· οἱ ὑπὸ τὸν ἄρχοντα (41) τοῦ αἰῶνος τούτου τεταγμένοι, οὐ μόνον ἄνθρωποι, ἀλλὰ καὶ θύναμεις αἱ ὑπ' αὐτοῦ στρατεύμεναι, οὐ κατεδέξαντο αὐτοῦ τὴν βασιλείαν· ἀλλὰ δόντος αὐτοῦ τὰς ἐντολὰς καὶ τὴν ἐργασίαν αὐτῶν, καὶ μὴ ἄργας ταύτας κελεύσαντος ἐπ' αὐτοὺς κατακτεῖσθαι, ἀλλὰ τὴν ἐργασίαν αὐτῶν ἐπισητοῦντος, ἐπεμψαν πρέσβεις ὀπίσω αὐτοῦ, ἀρνούμενοι αὐτοῦ τὴν βασιλείαν.

264. Τίνες οὖν πρέσβεις, ἀλλ' (42) ἢ οἱ τὸν θάνατον ἐνεργήσαντες τοῦ Σωτῆρος; Οἱ νομίσαντες διὰ τοῦ σταυροῦ διακόπτειν αὐτοῦ τὴν ἐπὶ τὸν κόσμον βασιλείαν, οἱ λέγοντες τῷ Πιλάτῳ. Μὴ γράψῃς, ὅτι Ὁ (43) βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων, ἀλλ' ὅτι Ἐκείνος εἶπε, βασιλεὺς εἰμι τῶν Ἰουδαίων. Ἀλλ' ὅμως ἡ πονηρία τῶν κωλύοντων αὐτοὺς μὴ κατέκρινε, τῇ δὲ οικονομίᾳ οὐκ ἐνεπόδισε. Κρατήσας γὰρ τῆς βασιλείας, καὶ διανεμάς τοις δούλοις κατὰ τὴν ἀξίαν τῆς ἐκάστου αὐτῶν ἐργασίας, ἐκέλευεν αὐτοὺς φωνηθῆναι, ἵνα γινῶσι τί ἐπραγματεύσαντο. Καὶ τῷ μὲν πρώτῳ, δέκα μνᾶς προσεργασαμένῳ, ἔδωκεν ἐξουσίαν ἐπάνω δέκα πόλεων· τῷ δὲ δευτέρῳ, πέντε μνᾶς προσπορίσαντι, λέγει· Γίνου (44) ἐπάνω πέντε πόλεων. Τὸν δὲ ἐν σουδαρίῳ ἀπρακτον αὐτὴν ἀποδήσαντα ἀφαιρεθῆναι προσέταξεν. Ὅτε δὲ τὰ περὶ τοὺς

A est, qui ex Patris essentia suam habet substantiam. Sed et Salvator homo nobilis dici potest. Non enim solum secundum divinitatem Dominus nobilis intelligitur, quippe qui in semetipso suapte natura puritatem, sinceritatem et simplicitatem omnis admistionis expertem possideat : sed nobilis etiam est omnino secundum humanitatem, cum sit secundum carnem ex Davidis semine oriundus. Abit igitur in longinquam regionem, non tam loco, quam rerum statu dissitam et remotam. Etenim Deus ipse unicuique nostrum prope adest, cum familiaritatem ejus nobis conciliant actiones bonæ : et longe abest tum, cum perditione appropinquantes, nosmetipsos ab eo elongamus. Nobilis ille mundum peccati imperio subjectum et amarulentæ inimici tyrannidi subditum videns, et statum principe carentem miseratus, rex eorum fieri non recusavit. Oportet enim illum regnare, donec ponat inimicos ejus sub pedibus ejus. Postquam igitur venit in locum hunc terrenum, in regionem videlicet procul a Deo remotam ; ut 580 imperium in gentes accipiat, justa illud psalmi dictum : *Postula a me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam* ; ii qui hujus sæculi principi subiciebantur, non homines solum, sed et potestates sub eo militantes, regnum ipsius non admiserunt. Nam cum dedisset præcepta, ac jussisset ut ea persicerentur, nec apud se otiosa manerent : imo vero cum eorum questum requireret, legatos post illum miserunt, qui ejus negarent imperium ac detractarent.

264. Quinam igitur legati, nisi ii qui mortis Servatoris fuisse auctores? Qui per crucem imperium quod in mundum habet, excindere se posse arbitrabantur, ac dicebant Pilato : *Noli scribere : Rex Judæorum, sed quia ille dixit, Rex sum Judæorum*. Attamen eorum qui prohibebant nequitia ipsos quidem condemnavit, sed Dei consilio non obstitit. Postquam enim potitus fuisset regno, servisque pro cuiusque merito negotia ac munia obeunda distribuisset, vocari illos jussit, ut quem questum fecissent, agnosceret. Et primo quidem, qui fuerat mnas decem lucratus, dedit potestatem super decem civitates : alteri vero qui mnas quinque comparaverat, ait : *Esto super quinque civitates*. At vero mnas jussit auferri ab eo, qui ipsam otiosam in sudario alligarat. Postquam

* I Cor. xv, 25. * Psal. ii, 8. * Joan. xix, 21.

¹⁰ Luc. xix, 13 sqq.

(59) Codex Henricianus et alii quinque mss. cum editis, καὶ ὁ κατὰ τὸν Σωτῆρα, et ita quoque apud Procopium sub finem paginae 208 legitur. Sed Curterius de suo, ut mihi quidem videtur, emendavit, scripsitque, κατὰ σάρκα· id quod ita interpretatur, *Ipsæ, præterea secundum carnem homo, etc.* Hanc conjecturam amplecti poterit qui volet : sed existimo magnam diligentiam quaeri non debere, neque in hoc, neque in Procopii Commentario.

(40) Addita est vocula ἂν ex tribus codicibus.

(41) Antiqui tres libri, τοῦ ἄρχοντος.

(42) Editi et mss. nonnulli, πρέσβεις ἄλλοι. Alii quidam, ἄλλοι πρέσβεις. Reg. tertius ut in contextu.

(43) Veteres aliquot libri cum sacro textu, γράψῃς ὁ.

(44) Editi, Γίνου, φησίν. Vocem ultimam delevisimus, aliquorum librorum fidem secuti. Statim editi, τῷ δὲ ... ἀποδήσαντι. At quinque mss., τὸν δὲ ... ἀποδήσαντα.

autem res quæ ad Judæos spectabant, ordinasset
(*Tempus est enim, inquit, ut incipiat judicium a
domo Dei* ¹¹), tunc inimicos qui ejus recusarant
imperium jussit in medium adductos jugulari ¹².
Sunt certe non pauci, qui nolint in hac vita regnare
super se Christum. Qui enim manciantur impu-
ritati, et ab ira vincuntur, et serviunt avaritiæ,
hi super se Dominum regnare nolunt, atque quod
attinet ad ipsorum voluntatem, detractant ac depre-
cantur ipsius regnum. Dicit de iis Isaias quod sint
turbandi. Dominum enim in secundo adventu cum
viderint ii qui vitam transigere in peccatis, et evan-
gelicos illos regni mores pro nihilo duxere, Turba-
buntur utique, et dolores ipsos occupabunt quasi mu-
lieris parturientis. Significavit per partus dolores do-
loris illius acerbiteriam, qui per peccatorum conscien-
tiam cor eorum pungit ac sauciat. Rtenim partus dor-
lor, acutus quidam dolor est, qui in præcipuis parti-
bus tempore partus corripit parturientes. Et faciem
suam, quasi flamma, mutabunt. Proprium est eorum
qui pudore suffunduntur, et in discrimen aliquod
impingunt inexpectatum, immutare vultus colo-
rem, quippe qui superficie tenus rubore perfun-
dantur, animique affectionem per apparentem illam
immutationem indicent.

265. (VERS. 9.) Ecce enim dies Domini venit imme-
dicabilis, furoris et iræ; ut ponat orbem terræ des-
ertum, et peccatores disperdat ex eo. Superius
quidem dixit: Prope est dies Domini: hic vero,
Dies Domini venit, ut ponat orbem terræ desertum.
Si quis jam tradita diligenter observet, deprehen-
surus est non de eadem die fieri sermonem in utro-
que prophetiæ fragmento. Nam in primo sermo
fit de propria cujusque consummatione, 581 quæ
prope adest: in altero, quod est in manibus, de
universali. Hæc enim ponet orbem terræ desertum,
propter quod infertur (VERS. 10): Et stellæ cæli et
Orion non dabant lucem. Forte autem dies illa pe-
culiariter dicitur dies, quod ipsius status unus sit
et idem. Non enim nocte intercitur, nec eam
circumscribit vespera. Et quia ea quæ in tenebris
latitant, in ipsa die deteguntur, dies illa dies proprie
dicitur. At vero hæc vita nox est, in qua occultan-
tur turpitudinis opera. Unde et ait: Nox progressa
est, dies autem appropinquavit ¹³. Quin et dies illa
dicitur etiam immedicabilis, quod dies furoris sit
et iræ, in qua locus non relinquitur placationi, nec
medela ulla poenæ in ea inflictis afferri potest. Ita-
que ne in illum diem differamus confessiones, sed

¹¹ 1 Petr. iv, 17. ¹² Luc. xix, 27. ¹³ Rom. xiii, 12.

(45) Hic vocem φησι addidimus ex codicibus qui-
busdam.

(46) Veteres quinque libri, Ἐπειδὴν. Editi, Ἐπὶ. Mox editi, τρόπον τῆς πολιτείας. At tres mss., τρόπον τῆς βασιλείας.

(47) Codices tres, τοῦ προσώπου ἐρυθραίνοντες
... ἐπισημαίνοντες.

Ἰουδαίους διετάξατο (Καὶρὸς γὰρ, φησὶ (45), τοῦ
ἀρξασθαι τὸ κρῖμα ἀπὸ τοῦ οἴκου τοῦ Θεοῦ), τότε
καὶ τοὺς ἐχθροὺς, τοὺς ἀνθησαμένους αὐτοῦ τὴν βα-
σιλείαν, ἐκέλευσεν ἀχθέντας εἰς τὸ μέσον κατασφα-
γῆναι. Πολλοὶ γοῦν εἰσιν, οἱ ἐν τῷ βίῳ τούτῳ μὴ
θέλοντες βασιλεύειν ἐφ' ἑαυτῶν τὸν Χριστόν. Οἱ γὰρ
ὕπὸ τὴν πορνείαν τεταγμένοι, καὶ οἱ ὑπὸ τοῦ θυμοῦ
κατακρατούμενοι, καὶ ὑπὸ τῆς πλεονεξίας δεδουλω-
μένοι, οὐ θέλουσιν ἐφ' ἑαυτοὺς βασιλεύειν τὸν Κύριον,
καὶ ὅσον ἐπὶ τῇ ἑαυτῶν προαιρέσει, παραιτοῦνται
αὐτοῦ τὴν βασιλείαν. Περὶ τούτων ὁ Ἡσαΐας λέγει,
ὅτι Ταραχθήσονται. Ἐπειδὴν (46) γὰρ ἴδωσιν ἐν τῇ
δευτέρᾳ ἐπιδημίᾳ τὸν Κύριον οἱ ἐν ἀμαρτίαις ζήσαν-
τες, καὶ τὸν εὐαγγελικὸν τρόπον τῆς βασιλείας ἐξου-
δένωσαντες, Ταραχθήσονται δηλονότι, καὶ ὠδίνες
αὐτοὺς ἐξουσιν ὡς γυναῖκες τικτούσης. Τὸ δὲ
τῆς ἀλγηδόνος, νυκτοῦσης αὐτῶν τὴν καρδίαν, καὶ
κατατιτρωσκούσης ὑπὸ τὴν συνειδήτου τῶν ἀμαρτη-
μάτων, διὰ τῆς ὠδίνος παρέστησε. Καὶ γὰρ ἡ ὠδὶς
δριμύτης τίς ἐστιν ἀλγηδὼν τοῖς καιρωτάτοις μέρε-
σιν, ἐν τῷ καιρῷ τῆς κήσεως ταῖς τικτούσαις ἐγγυ-
νομένη. Καὶ τὸ πρόσωπον αὐτῶν ὡς φλόξ μετα-
βαλοῦσιν. Ἰδίον τῶν διατρεπομένων, καὶ ἀπροσδο-
κῆτῳ δεινῷ περιπεσόντων, καὶ μεταβαλεῖν τὸ χρῶμα
τοῦ προσώπου, ἐρυθραίνοντες κατὰ τὴν ἐπιφάνειαν,
καὶ τὸ τῆς ψυχῆς πάθος διὰ τῆς ἐπιφανομένης με-
ταβολῆς ἐπισημαίνοντες (47).

265. Ἰδοὺ γὰρ ἡμέρα Κυρίου ἔρχεται ἀνίστατος,
θυμοῦ καὶ ὀργῆς· θείναι τὴν οἰκουμένην ἔρημον,
καὶ τοὺς ἀμαρτωλοὺς ἀπολέσαι ἐξ αὐτῆς. Ἄνω
μὲν εἶπεν· Ἐγγὺς ἡ ἡμέρα Κυρίου· ἐνταῦθα δὲ·
Ἡμέρα Κυρίου ἔρχεται, θείναι τὴν οἰκουμένην (48)
ἔρημον. Ὁ ἀκριβῶς τηρῶν τὰ ἀποδοδεόμενα, εὐρήσει
ὅτι οὐ περὶ τῆς αὐτῆς ἡμέρας ἀμφοτέραι αἱ τῆς
προφητείας περιχοπαὶ διηγοῦνται. Ἡ μὲν γὰρ προ-
τέρα περὶ τῆς ἰδίᾳς ἐκάστου συντελείας, ἥτις ἐγγὺς
πάρεστιν· ἡ δὲ ἐν χερσὶ, περὶ τῆς καθολικῆς. Θήσει
γὰρ αὕτη τὴν οἰκουμένην ἔρημον, διὰ τὸ ἐπάγεσθαι,
ὅτι καὶ οἱ ἀστέρες τοῦ οὐρανοῦ καὶ ὁ Ὑπὸ οὐ
δώσουσι φῶς. Τάχα δὲ ἡμέρα λέγεται κυρίως ἐκείνη,
διὰ τὸ ἡνωμένον τῆς καταστάσεως. Οὐ γὰρ διακόπτε-
ται νυκτὶ, οὐδὲ περιγράφει αὐτὴν ἑσπέρα. Καὶ διὰ
τὸ φανεροῦσθαι ἐν αὐτῇ τὰ κρυπτὰ τοῦ σκότους,
ἡμέρα μὲν ἐκείνη κυρίως προσαγορεύεται. Νῦν δὲ ὁ
βίος οὗτος, ἐν ᾧ συγκεκάλυπται τὰ τῆς αἰσχύνης
ἔργα· ὅθεν καὶ, Ἡ νύξ (49), φησὶ, προέκυψεν, ἡ
δὲ ἡμέρα ἤγγικεν. Ἐκείνη δὲ ἡ ἡμέρα καὶ ἀνίστατος
λέγεται, θυμοῦ οὕσα καὶ ὀργῆς, ἐν ᾗ οὐκ ἐστιν ἐξ-
ιλάσασθαι, οὐδὲ εἶον ἰάσασθαι τοὺς προσαγομένους
ἐπ' αὐτῇ (50) πόνοους. Μὴ οὖν ταμεινώμεθα εἰς ἐκεί-
νην τὴν ἡμέραν τὰς ἐξομολογήσεις, ἀλλὰ νοήσωμεν

(48) Codices tres, οἰκουμένην ἔλην.

(49) Nostri sex mss., ἡ νύξ. Deest articulus in
vulgatis.

(50) Editi et mss. nonnulli, ἐπ' αὐτῆς. Alii mss.,
ἐπ' αὐτῇ. Mox mss., ταμεινώμεθα. Editi, ταμεινώ-
μεθα.

τὸ οικονομικὸν τῆς Γραφῆς, φάσθαι Θεοῦ γεννηθῆσαι ἡ βουλομένης, καὶ παιδαγωγῆσαι τοὺς ἐντευξομένους, ἰργάζεσθαι (51), ἕως ἡμέρα ἐστίν. Ἐρχεται ὥδ', ὅτε οὐκέτι οὐδεὶς δύναται ἐργάζεσθαι. Ὁ ἐν τῷ φοιτῇ τῶν ἐντολῶν τοῦ Χριστοῦ περιπατῶν, ἐν ἡμέρᾳ ἐστίν· ὁ παραδεδομένος τῷ σκότει τῷ αἰωνίῳ, ἐν νυκτὶ γενήσεται. Ἐν ἐκείνῃ τῇ νυκτὶ οὐκέτι ἔργον, οὐκέτι ἐξομολόγησις· ἀλλ' αἱ μὲν χεῖρες δεδεμέναι καὶ οἱ πόδες τοῖς δεσμοῖς τῶν ἰδίων ἁμαρτημάτων. Ἀψαντες γὰρ αὐτὸν χειρῶν καὶ ποδῶν, ἐκβάλλετε (52) εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον. Γλώσσα δὲ οὐκέτι ἐξομολόγησιν οὐδὲ αἶνεσιν Θεοῦ λαλήσει, ἀσχολουμένη περὶ τὸν στεναγμὸν τὸν ἐκ τῶν πόνων αὐτῇ ἐγγινόμενον. Διὰ τοῦτο ἔρχεται ἡ ἡμέρα ἐκείνη ἀνιάτος (53).

266. Οἱ γὰρ ἀστέρες τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ὁ Ὀρίων, καὶ πᾶς ὁ κόσμος τοῦ οὐρανοῦ τὸ φῶς οὐ δώσουσι, καὶ σκοτισθήσεται τοῦ ἡλίου ἀνατέλλοντος, καὶ ἡ σελήνη οὐ δώσει τὸ φῶς αὐτῆς. Καὶ ἐντελοῦμαι τῇ οἰκουμένῃ ὅλη κακὰ, καὶ τοῖς ἀσεβέσι τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν. Φανερώς τὴν συντέλειαν διαγράψει καὶ τὴν τοῦ παντὸς μεταποίησιν ὁ προσήτης. Τότε γὰρ ἡλιακὸν φῶς ἐπιλείψει, καὶ ἡ σελήνη σῶμα ἔσται ἀλαμπές, καὶ ὁ Ὀρίων, ὁ φανότατος τῶν ἀστέρων, τὸ φῶς οὐ δώσει· οἱ ἀστέρες τοῦ οὐρανοῦ καὶ ὁ Ὀρίων τὸ φῶς οὐ δώσουσιν, οὐχὶ σκοτιζόμενοι διὰ τὸ καταυγάζεσθαι ὑπὸ τῶν τοῦ ἡλίου ἀνατολῶν· τοῦτο γὰρ καὶ ἐν τῇ νῦν ἡμέρᾳ γίνεται, καὶ παρὰ πᾶσι τοῖς ἐξετάσαι τὰ κατ' οὐρανὸν φαινόμενα ὁμολογεῖται (54), ὅτι οὐχὶ ἀποσβέννυνται οἱ ἀστέρες ἐν τῷ ὑπὲρ γῆν ἡμισφαίριῳ κείμενοι· ἀλλὰ τῷ ὑπεραυγάζεσθαι ταῖς ἡλιακῶς ἀκτίσιν ἐξημαυροῦνται. Ὅπερ καὶ ἐν ταῖς νυκτὶ γίνεται· ταῖς πανσεληνοῖς, περιλαμπούσης τῆς κατὰ τὴν σελήνῃ λαμπρότητος τοῦ ἀστέρος, καὶ οὐκ ἐώσης αὐτῶν τὰς αὐγὰς διαφαίνεσθαι. Οὐδὲν οὖν τοῦτων τῶν κατὰ φύσιν συμβαινόντων ὁ λόγος παρίστην, ἀλλὰ παντελεῖ τῶν ἀστέρων σκότισιν, καὶ τοῦ παντὸς μετακόσμησιν (55). Ἀπὸν δὲ ὅτι Ὀρίωνα λέγει ἡ Γραφή τὸ σύστημα τῶν εἰκοσι καὶ δύο ἀστέρων, ὃν τινες (56) ὀνομάζουσι Βούτην· οὗς οἱ περὶ ταῦτα δεινὸι καταμερίζουσι, καὶ φασὶ τοὺς μὲν τέσσαρας εἶναι τρίτου μεγέθους, ἐννέα δὲ ἐν αὐτοῖς τετάρτου, καὶ τοὺς ἄλλους ἐννέα τοῦ πέμπτου. Κεῖται δὲ τοῦτο τὸ τῶν ἀστέρων (57) ἄθροισμα ἐν τῷ βορείῳ μέρει, ὅπερ καὶ ὑπὸ τῆς Γραφῆς, ὡς ἐν σῶμα, Ὀρίων ὀνομάσται. Ἀστρα δὲ ταῦτα λέγουσι, καὶ οὐχὶ ἀστέρας· ὡς τῶν μὲν ἀστέρων πλῆθος σύστασιν ἐμφαινόντων, ἀστέρος δὲ τοῦ κατ' ἕκαστον λεγομένου. Καὶ τοῦ Ἀρκτοῦρου δὲ μέμνηται ἡ Γραφή, ὃν μεταξὺ τῶν

reputemus nobiscum prudens illud Scripturæ consilium, quæ vult parere nobis et incutere Dei timorem, eosque, qui hæc lecturi erant, donec dies est, ad operandum erudire. Venit nox, quando amplius nemo potest operari¹⁵. Quisquis in lumine mandatorum Christi ambulat, versatur in die : qui æternis tenebris addictus est, in nocte erit. In nocte illa non amplius opus, non amplius confessio : sed manus ac pedes vinculis peccatorum suorum ligabuntur. Etenim manibus ejus et pedibus ligatis, ejicite in tenebras exteriores¹⁶. Nec amplius loquetur lingua confessionem, aut Dei laudem : quippe in luctu quem irrogata sibi supplicia afferent, occupabitur. Eam ob rem venit insanabilis illa dies.

B

266. VERS. 10, 11. Nam stellæ cæli et Orion, et omnis ornatus cæli lucem non dabunt, et obtenebrabitur sole oriente, et luna non dabit splendorem suum. Et mandabo orbi universo mala, et impiis peccata eorum. Consummationem ac totius orbis immutationem aperte describit propheta. Tunc enim deficiet lumen solare, lunaque erit corpus splendoris expers, et Orion stellarum splendidissima lucem non dabit : Stellæ cæli et Orion non dabunt lumen. Non ideo tamen obscurabuntur, quod sint solis ortu illustrandi. Hoc enim etiam in præsentī die accidit, atque in confesso est apud omnes qui res in cælo apparentes observarunt, stellæ in eo hemisphærio quod terra superius est collocatas nequaquam extingui ; sed eas, utpote a radiis solaribus admodum illuminatas, obscurari. Quod itidem contingit in noctibus, cum plena est luna, lunari lumine undelict stellæ illustrante, nec earum splendorem conspici sinente. Itaque nihil eorum quæ naturaliter eveniunt, Scriptura significat, sed integram stellarum obscuracionem, et mundi universi transformationem. Liquet autem illam duarum et viginti stellarum collectionem dici a Scriptura Oriona, quem nonnulli appellant Booten ; quas qui harum rerum periti sunt, dividunt, dicuntque quatuor esse tertie magnitudinis, 582 novem vero ex eis, quartæ, novem autem reliquas, quintæ. Hic autem stellarum globus in boreali parte locatus est, quem Scriptura tanquam unum corpus Oriona vocavit. Aiunt autem hæc esse astra, non stellæ, quod astra indicent multitudinis cujusdam congeriem : contra unaquæque stella privatim, dicatur stella. Quin etiam Arcturi commeminit Scriptura¹⁶, quem inter Orionis partes positum cernimus. Est autem stella subrufa.

D

¹⁵ Joan. ix, 4. ¹⁶ Matth. xxii, 13. ¹⁷ Job ix, 9.

(51) Antiqui duo libri, ἐργάζεσθαι. Alii duo, ἐργάζεσθε, operamini. Statim Reg. secundus, δύναται ἐργάζεσθαι. Subinde editi, τῷ σκότει. At mss., τῷ σκότῳ.

(52) Antiqui duo libri, ἐκβάλλετε. Alius codex, ἐμβάλλετε. Editi, ἐκβάλλετε.

(53) Editi, ἡ ἀνιάτος. At in nostris sex mss. deest articulus.

(54) Codices nonnulli, ὁμολόγηται.

(55) Veteres quidam libri cum editis, μετακόσμησιν. Alii, μεταποίησιν.

(56) Ὁ ὀρίων, etc. Hoc loco Ducæns de siderum discrimine docte disserit. Ibidem editi et tres mss., ὡς οἱ περὶ. Alii tres quoque, οὗς οἱ περὶ.

(57) Codices aliquot, Κεῖται δὲ τούτων τῶν ἀστέρων τό.

Similiter quoque et Pleias nominatur a Scriptura ¹⁷, A perinde atque a gentibus, qui utique hæc arcana ab Hebræis curiose quæsierunt. In Pleiade autem stellæ septem apparent, sibi cohærentes et inter sese adensatæ, non sex, uti arbitrantur nonnulli. Cæterum collocantur in triangulari forma. Quemadmodum igitur hic Orionis : ita Arcturi, Hesperii et Pleiadis nomen deprehendimus in Job, qui ait : *Qui facit Pleiada, et Hesperum, et Arcturum, et cellaria Ausiri* ¹⁸. *Qui igitur numerat multitudines stellarum, et omnibus eis nomina vocat* ¹⁹, tum harum omnium numerum, tum appellationes tenet. Sed paucæ nomen accepere, quarum usum admiserunt quoque gentiles; atque nomina reliqua suapte ingenio atextuerunt, et innumeris nominibus appellant tam fixas quam errantes stellas. Et alias quidem dividunt in duodecim partes; alias vero quæ inhærescunt circulo signifero, per quem suum sol iter conficit, alias itidem, quæ boreali et austrinæ parti insiguntur, uti libuit, vocaverunt.

267. *Et perdam, inquit, injuriam iniquorum, et contumeliam superbiorum humiliabo.* Est Dei optimi opus mala penitus delere, ut suum opificium restitueret, reddatque purum ab omni malitia, atque ab omni infirmitate et vitio liberum ad naturalem statum reducat. Dicitur quidem alio in loco : *Perdam sapientiam sapientium, et prudentiam prudentium reprobabo* ²⁰ : nimirum quod mundi hujus sapientia dum eos qui se excipiunt, decipit, crediturque esse vera, dogmatum ad salutem necessariorum ignorantiam gignit. Interit igitur hæc sapientia, eversa a veritate, si sophismata et suasoria ejus argumenta solvantur, ut quem ipsa præoccupavit, is ab errore et a falsa opinione liberetur. Quamobrem ut morbus a medico profigatur, et tenebræ discutiuntur a sole, ita a Deo optimo destruitur iniquorum injuria, et superbiorum contumelia deprimitur. Eam ob causam Jacob cum fausta filiis suis Symeoni et Levi precaretur : *Maledictus, inquit, furor eorum, quia pervicax : et ira eorum, quia indurata est* ²¹. Vitiosum illum habitum per hanc maledictionem amputat, ut quod in eis residuum esset, id patriarchæ benedictione dignum evaderet. Eundem ad modum et Noe ubi rescivit quid sibi fecisset filius suus junior, dixit : **583** *Maledictus Chanaan* ²². Elsi Cham exhibuis-

A μερῶν τοῦ Ὁρίωνος ὁρῶμεν κείμενον ἀστέρα ὑπὸ κίβρον (58). Παραπλησίως δὲ καὶ ἡ Πλειὰς ὀνομάζεται ὑπὸ τῆς Γραφῆς, ὡς καὶ ὑπὸ τῶν ἑξωθεν, τῶν (59) δηλονότι παρ' Ἑβραίων πολυπραγμονησάντων τὰ ἀπόρρητα. Φαίνεται δὲ καὶ ἐν Πλειάδι ἑπτὰ ἀστέρες συνεχεῖς καὶ καταπεπικνωμένοι πρὸς ἀλλήλους, οὐχὶ δὲ ἑξ, ὅπερ τινὲς οἰοῦνται· κεῖνται δὲ ἐν τριγωνοειδεῖ σχήματι. Ὡς οὖν ἐνταῦθα εὐρομεν τὸ ὄνομα τοῦ Ὁρίωνος, οὕτω τὸ ὄνομα τοῦ Ἀρκτοῦρου καὶ τοῦ Ἑσπερίου καὶ τῆς Πλειάδος ἐν τῷ Ἰωβ, ὅς (60) φησιν· Ὁ ποιῶν Πλειάδα, καὶ Ἑσπερον, καὶ Ἀρκτοῦρον, καὶ ταμεία Νότον. Ὁ οὖν ἀριθμῶν πληθὺν ἀστέρων, καὶ πάντων αὐτοῖς ὀνόματα καλῶν, καὶ τὸν ἀριθμὸν ἔχει πάντων αὐτῶν, καὶ τὰς προσηγορίας. Ὀλίγαι δὲ εἰσιν αἱ ἐκφωνηθεῖσαι, αἷς οἱ Ἕλληνες συγχρησάμενοι, καὶ τὰ λοιπὰ προσύφηναν παρ' ἑαυτῶν, καὶ μυρίαὶ ὀνομασίαι προσαγορεύουσι τοὺς τε ἀπλανεῖς ἀστέρας καὶ τοὺς πλανωμένους. Καὶ τοὺς μὲν διαίρουσιν εἰς δώδεκα μέρη, τοὺς δὲ κατὰ τὸν ζωοφόρον κύκλον, δι' οὗ ὁ ἥλιος τὴν πορείαν ποιεῖται, τοὺς δὲ κατὰ τὸ βόρειον καὶ νότιον μέρος παραπεπηγότας κατωνόμασαν ὡς ἡδουλήθησαν (61).

267. Καὶ ἀπολῶ, φησὶν, ὕβριν ἀνδρῶν, καὶ ὕβριν ὑπερηφάνων ταπεινώσω. Ἀγαθὸν ἔργον ἐστὶ Θεοῦ τὰ φαῦλα ἐξαφανίζειν, ἵνα καθαρὸν ἀπὸ πάσης κακίας τὸ ἑαυτοῦ δημιούργημα ἀποκαταστήσῃ, καὶ ἀπαλλαγὴν ἀπὸ παντὸς ἀβρῶσθηματος εἰς τὸ κατὰ φύσιν ἐπαναγάγῃ. Ἀλλαχοῦ μὲν γὰρ λέγεται· Ἀπολῶ τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν, καὶ τὴν σύνεσιν τῶν συνετῶν ἀθετήσω· καὶ οἷον ἡ τοῦ κόσμου σοφία, ἀπατώσα τοὺς παραδεξαμένους αὐτήν, καὶ νομισθεῖσα εἶναι ἀληθινή, ἀγνοίαν ἐμποιεῖ τῶν πρὸς σωτηρίαν δογμάτων. Ἀφανίζεται οὖν ἡ σοφία ἀνατρεπομένη ὑπὸ τῆς ἀληθείας, λυομένων τῶν σοφισμάτων καὶ τῶν πιθανότητων αὐτῆς, ἵνα ῥυσθῇ ἀπὸ ἀπάτης καὶ ψευδοδοξίας ὁ ὑπ' αὐτῆς προελημμένος (62). Ὡς οὖν ἀπόλλυται νόσος ὑπὸ ἰατροῦ, καὶ ἀπόλλυται σκότος ὑπὸ ἡλίου· οὕτως ἀπόλλυται ὑπὸ τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ ὕβρις ἀνδρῶν, καὶ ὕβρις ὑπερηφάνων ταπεινοῦνται. Διὸ καὶ ὁ Ἰακώβ εὐλογῶν τοὺς υἱοὺς Συμεὼν καὶ Λευὶ, Ἐπικατάρatos, φησὶν, ὁ θυμὸς αὐτῶν, ὅτι αὐθάδης· καὶ ἡ μῆρις αὐτῶν, ὅτι ἐσκληρύνθη (63). Τὴν πονηρὰν ἐξίν τῆς κατάρας ἐξανάλισκει, ἵνα τὸ καταλειπόμενον ἐν αὐτοῖς ἄξιον τῆς εὐλογίας τοῦ πατριάρχου γένηται. Οὕτω δὲ καὶ Νῶε, γνοὺς ὁ ἐποίησεν αὐτῷ ὁ υἱὸς αὐτοῦ ὁ νεώτερος, εἶπεν· Ἐπικατάρatos Χαναάν. Καίτοι Χάμ ἦν ὁ λελοπληγῶς, ἀλλ'

¹⁷ Job ix, 9. ¹⁸ ibid. 9. ¹⁹ Psal. cxlvi, 4. ²⁰ Isa. xxix, 14; 1 Cor. i, 19. ²¹ Gen. xlix, 7. ²² Gen. ix, 25.

(58) Editi et Reg. quartus, ὑπόκιβρον. Henricianus codex et duo Colbertini, ὑπόχειρον. Alter Ducei codex, ὑπόκηρον. Reg. tertius, ὑπόκισρον· quas lectiones omnes pro mendosis habent Duceus et Combefisius. Putat igitur uterque, pro ὑπόκιβρον legi debere ὑπόκυβρον, stella subrufo : in quo mirari subit viros linguæ Græcæ peritissimos non animadvertisse, nihil esse causæ cur quidquam mutaretur, cum speciem rufi coloris voce κίβρος significari constet vel ex lexicis vulgatiorebus.

(59) Codex F., τῶν ἑξωθεν. At in Henriciano et in Anglic. æque ac in duobus Colbertinis repetitur ar-

ticulus, τῶν ἑξωθεν, τῶν, recte.

(60) Codices nonnulli cum editis, ὡς. Alii duo mss., ὅς.

(61) Veteres aliquot libri, ὡς ἡθέλησαν. Aliquanto post editi, ἀγαθὸν ἔργον. At mss. omnes, ἀγαθοῦ.

(62) Editi, προελημμένος. Mellius in utroque Combef. et in aliis quatuor, προελημμένος. Mox ures mss., ἀπὸ ἱατροῦ καὶ διαπόλλυται.

(63) Veteres quinque libri, ἐσκληρύνθη. Editi, ἐσκληρώθη.

ζῶμος οὐκ αὐτῷ καταρᾶται, ἀλλὰ τῷ γεννήματι αὐτοῦ, καὶ τῷ ἔργῳ αὐτοῦ, ὅπερ συμβολικῶς ὀνομάζεται Χαναάν· διότι ἐρμηνεύεται Χαναάν, ὡς σάλορ. Διὰ τὸ οὐκ ἐν κινήσει (64) τὴν ἐξιν γινομένην τὸ πάθος ἐπιτελεῖν, οὐ τῇ διαθέσει καταρᾶται, ἀλλὰ τῷ ἔργῳ τῷ ἀπ' αὐτῆς. Δύσκολον γὰρ τὸ ἐν καρδίᾳ καθαρὸν ἐν ἀνθρώπῳ φύσει διασωθῆναι. ἄλλον δὲ, ὅτι ἀφανίζων τὴν ὕβριν τῶν ὑπερηφάνων, οὐχ ἐν μόνον τῶν κακῶν ἐξαναλίσκει, ἀλλ' ἀπὸ ἐνὸς ἁμαρτήματος διατατικῶς (65) ἐφ' ὅλα τὰ εἶδη τῆς κακίας ἐξακούειν προσήκει τῆς ὕβρεως. Οἱ γὰρ ἄνομοι ἐξυβρίζουσι μὲν εἰς τὸν ναὸν (66), ἐξυβρίζουσι δὲ εἰς τὸν πλησίον, ἐξυβρίζουσι δὲ εἰς τὸ κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος, καὶ διὰ τῆς εἰκόνης ἡ ὕβρις ἀναβαίνει ἐπὶ τὸν κτίσαντα. Ὡςπερ γὰρ ὁ βασιλικὴν εἰκόνα καθυβρίζας, ὡς εἰς αὐτὸν ἐξαμαρτήσας (67) τὴν βασιλείαν κρίνεται· οὕτω δηλονότι ὑπόδικός ἐστι τῇ ἁμαρτίᾳ ὁ τὸν κατ' εἰκόνα γεγεννημένον καθυβρίζων. Ὑβρίζει δὲ πρὸ πάντων καὶ ἑαυτὸν ὁ πόρνος, διὰ τῆς φθορᾶς· ὁ μοιχὸς, διὰ τοῦ ἔργου τῆς αἰσχύνης· ὁ κλέπτης, διὰ τῆς ταπεινῆς καὶ αἰσχρᾶς καὶ ἀνελευθερίας πράξεως· ὁ ψεύστης, διὰ τοῦ ἀρνήσασθαι τὴν ἀλήθειαν· ὁ ἐπίορκος, διὰ τῆς ἀπὸ Θεοῦ ἁλλοτριώσεως. Ὡςπερ πᾶσα ἁμαρτία ὕβρις ἐστὶ, καὶ ὕβρεώς ἐστι βλάβη (68), πρῶτου ἀπομένῃ τοῦ ὕβριστοῦ. Ταπεινώσει δὲ καὶ τὴν ὕβριν τῶν ὑπερηφάνων, διότι καὶ ἡ ὑπερηφάνια ἀδελφὴ τῆς ἀνομίας ἐστίν. Ὁ γὰρ ἄδικος ὑπερηφανεῖ τὴν δικαιοσύνην, καὶ καταπαίρεται αὐτῆς· καὶ ὁ ἀκόλαστος κατὰ τῆς σωφροσύνης λαλεῖ, ὅταν διαπτῇ (69) τὸν ἀκριβῆ ἐν πᾶσι παρατετηρημένον, καὶ τὴν μέχρῃς ὀφθαλμῶν κινήσιν παιδαγωγοῦντα. Ὁ ἄσωτος τὸν ἐν διατῇ μέτριον· ὁ ἄφρων καταχλευάζει τοὺς περικτοὺς ἐν σοφίᾳ, καὶ φιλοπόνως (70) πανταχόθεν ἑαυτοῖς συλλέγοντας τὰ μαθήματα. Ὁ οὖν ἀντιτασσόμενος ὑπερηφάνοις Κύριος, καὶ ταπεινῶν ἁμαρτωλοὺς ἕως γῆς, οὗτος ἐπαγγέλλεται τὴν ὕβριν τῶν ὑπερηφάνων ταπεινώσειν. Ὁ οὖν ταπεινῶν τοὺς ὑπερηφάνους, ῥύεται μὲν αὐτοὺς ἐκ τῆς πρὸς τὸν διάβολον ὁμοιότητος, ὅστις ἐστὶ πατὴρ τῆς ὑπερηφάνιας, ἐνάγει δὲ αὐτοὺς πρὸς τὸ μαθητεύεσθαι τῷ εἰπόντι· Μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πρῶός εἰμι καὶ ταπεινός τῇ καρδίᾳ.

268. Καὶ ἔσονται οἱ ἐγκαταλελειμμένοι ἐντι-

A set molestiam; non tamen ei maledicit; sed ejus germi, ipsiusque operi, quod symbolice nominatur Chanaan: quippe Chanaan, si interpreteris, idem valet ac quasi commotio. Quia igitur habitus commotus et exsuscitatus vitium parit, non affectui, sed operi ex eo prodeunti maledicit. Nam in humana natura difficile servatur cordis puritas. Compertum est autem, eum qui exterminat superborum contumeliam, non unum duntaxat vitium rescindere; sed par est contumeliam ita interpretari, ut ab uno peccato ad omnia nequitiae genera extendatur sensus. Etenim iniqui contumeliam jaciunt in templum, conviciis consecretantur proximum et quod ad imaginem Conditoris factum est, id contumelia vexant, atque contumelia ab imagine ad opificem ascendit. Quemadmodum enim qui contumeliam intorquet in regiam imaginem, perinde condemnatur, ac si peccasset in ipsum regem: ita sane quisquis homini ad Dei imaginem condito facit contumeliam obnoxius est peccato. Præ omnibus vero se ipse contumelia afficit fornicator per corruptionem, adulter per operis turpitudinem, fur per vilem sedamque et illiberalem actionem, mendax quod veritatem inficiatur, perjurus, quod recedit a Deo. Quare peccatum omne contumelia est, contumeliæque germen, et in conviciatorem primum recidit. Quin et humiliabit superbiorum contumeliam, quod superbia soror sit iniquitatis. Iniquus enim justitiam superbe et arroganter despicit, et adversus eam extollitur. Atque impudicus adversus pudicitiam loquitur, cum spernat eum qui se observat in omnibus, et vel ipsum oculorum motum moderatur. Luxuriosus eum contemnit, qui modice et moderate vivit: insipiens eos irridet, qui excellunt sapientia, ac studio magno doctrinam ac scientiam undecunque sibi comparant. Dominus itaque qui superbis resistit²³, et humiliat peccatores usque ad terram²⁴, hic ipso superbiorum contumeliam depressurum se pollicetur. Qui igitur humiliat superbos, idem illos ab ea similitudine quam cum diabolo superbiæ parente habenti, liberat, et eos inducit, ut fiant discipuli ejus, qui ait: Discite a me quia mitis sum et humilis corde²⁵.

268. VENS. 12. Et erunt qui derelicti fuerint, hono-

²³ Jac. iv, 6. ²⁴ Psal. CLXVI, 6. ²⁵ Matth. xi, 29.

(64) Διὰ τὸ οὐκ ἐν κινήσει, etc. Quoniam igitur habitus commotus, etc. Hoc interpres dicit: Deum soboli Chamii, non Chamo maledixisse, quod ejus animus esset commotus, ob idque minus liber, nec ita sui compos.

(65) Editi, διατατικῶς, male. Unus e Combefisianiis διαστατικῶς, haud melius. Alii quinquæ mss., διατατικῶς, bene. Statim editi, ἐξακούειν προσθήκη τῆς ὕβρεως. Veteres libri omnes, ἐξακούειν προσήκει τῆς ὕβρεως. Quid autem hæc sibi velint, vix intelligi potest. Combefisius legit quidem, τὸ τῆς ὕβρεως· sed præterquam quod hæc emendatio aut nihil aut parum afferat lucis, vocula τὸ in mss. nequaquam legitur.

(66) Sic uterque Combef. et alii quatuor mss. Editi vero, εἰς τὸν ναόν. in populum. Hoc ipso in loco editi et aliquot mss., εἰς τοὺς πλησίον. Alii mss.,

εἰς τὸν. Ibidem rursus editi, εἰς τὸν κατ' εἰκόνα. At nostri sex mss., εἰς τὸ κατ' εἰκόνα. Conjunctionem καὶ ante vocem διὰ e Reg. tertio adiecinus.

(67) Codices aliquot, ἐξαμαρτών. Statim mss. nonnulli, ὑπόδικός ἐστι. Subinde editi et recentior Combefisii codex, γεγεννημένον. Alter illius codex et alii quatuor, γεγεννημένον, rectius.

(68) Antiqui duo libri, βλάβη. Ibidem quatuor mss., πρῶτου ἀπομένου τοῦ ὕβριστοῦ. Alii duo mss. et editi, πρῶτου ἀπομένῃ τοῦ ὕβριστοῦ, haud dissimili sensu.

(69) Editi et mss. nonnulli, διαπτῇ. At Regii primus et quartus, ὅταν εἶδῃ, quando videt.

(70) Libri aliquot veteres, καὶ φιλοπόνως. Statim editi, ὁ Κύριος. Deest articulus in nostris sex codicibus.

rali magis quam aurum non coctum : et homo honoratus erit magis quam lapis qui ex Suphir. Postquam inductæ fuerint tentationes magnæ, venerintque beliatores, qui sunt totum terrarum orbem disperdaturi, et ubi depressa fuerit superbia omnis, homines qui e multis tunc invenientur, nihilque læserint animam per initam cum iniquis societatem, sed qui discrimina innumera ac tentamina experti, animi 584 specimen eximium dederint, hi auro omni quod concoctum non fuit, ac omni pretiosissimo lapide qui existimatur in Suphir reperiri, honoratiores futuri sunt. Cæterum nomine Suphir, regionem quamdam in Indorum gente sitam videtur indicare, in qua solent lapides pretiosissimi gigni. Aurum vero non coctum, illud est, quod nihil in se materiæ ambigux et alienæ continet, sed quod simul, ut conspectum est, fidem facit intuentium oculis, probum se esse, et ab ære, aut ab alia quavis admistione purum.

269. VERS. 15. Nam cælum indignabitur, et terra concutietur a fundamentis suis, propter furorem iræ Domini Sabaoth in die illa, qua venerit furor ejus. Creatura omnis una cum Domino movetur ad ultionem de iis qui in ipsum peccavere, expetendam²⁶. Quemadmodum enim cælum obstupescit et inhorret ob inopinatas iniquitates populi, cum Dominum derelinquit²⁷; ita cum delicta eorum qui defecerint, fuerint completa, veneritque retributionis tempus, indignari dicitur, et una cum Dei insurgere. Par autem fuerit per cœli indignationem intelligi 6 horrenda illa mala, quæ ab eo puniendis infliguntur. Nimirum cum offundentur stellis tenebræ, deficietque lux solis, nec luna amplius illustrabitur²⁸; cum fulminibus percurrentibus, horrendo cum fragore ruent tonitrua; cum aer capiti imminens obscurabitur, ita ut cruciatibus eorum qui iræ fuerint traditi, nulla ex parte solatium aut levamen admittat. Creatura enim Conditoris administra, vehementer ad iniquos plectendos exasperatur²⁹, mitigatur vero et demulcetur, ad eos qui suam in ipso fiduciam reposuerint, afficiendis beneficio. Hæc autem contingunt ob furorem iræ Domini. Obtinuit autem mos Scripturæ, ut furorem iræ dicat æstum quemdam, et pœnarum pravis operibus ulciscendis idonearum veluti inflammationem.

270. Terra autem concutietur a fundamentis suis. Declarat, motum illum non futurum esse levem aut vulgarem, adeo ut superficie tenus fiat concussio : sed terræ fundamentum eversum iri, et concussum illum ad omnes terræ partes perventurum. Terræ

A μοι (71) μᾶλλον ἢ τὸ χρυσὸν τὸ ἀπυρρον· καὶ ἄνθρωπος ἔντιμος ἔσται μᾶλλον ἢ ὁ λίθος ὁ ἐκ Σουφείρ. Μετὰ τὸ ἐπαχθῆναι τοὺς μεγάλους πειρασμοὺς, καὶ ἔλθειν τοὺς ὀπλομάχους τοὺς ἐξαφανίζοντας τὴν οἰκουμένην, καὶ μετὰ τὸ ταπεινωθῆναι πᾶσαν ὑπερηφανίαν, τότε οἱ εὐρισκόμενοι ἄνθρωποι ἐκ πολλῶν, μηδὲν βλαβέντες τὴν ψυχὴν ἀπὸ τῆς πρὸς τοὺς ἀνόμους κοινωνίας, ἀλλὰ διὰ μυρίων πειρασμῶν καὶ δοκιμαστηρίων ἐξετασθέντες, βάσανον τῆς ἐαυτῶν προαιρέσεως ἀκριβῆ (72) δεδωκότας, παντὶς ἀπύρου χρυσοῦ ἐσονται τιμιώτεροι, καὶ παντὸς λίθου τιμιωτάτου, ὅς δοκεῖ ἐν τῇ Σουφείρ εὐρίσκεισθαι. Ἔοικε δὲ χώραν τινὰ λέγειν ἐν τῷ ἔθνει τῷ Ἰνδικῷ τὴν Σουφείρ, περὶ ἣν οἱ πολυτιμίητοι τῶν λίθων πεφύκασιν γίνεσθαι. Ἄπυρον δὲ χρυσίον, τὸ μηδεμίαν ἀμφιβολίαν ὕλης ἀλλοτριᾶς ἔχον ἐν ἑαυτῷ, ἀλλ', ὅμοι τῷ (73) φανῆναι, πείθον τὴν ὕψιν τῶν ὁρώντων, ὅτι δοκίμῳ ἔστι καὶ ἀμιγρὲς χαλκοῦ, ἢ τινος ἄλλης ἐπιπλοκῆς.

269. Ὁ γὰρ οὐρανὸς θυμωθήσεται, καὶ ἡ γῆ σεισθήσεται ἐκ τῶν θεμελίων αὐτῆς, διὰ θυμὸν ὀργῆς Κυρίου Σαβαὼθ ἐν τῇ ἡμέρᾳ, ἥ ἂν ἐπέλθῃ ὁ θυμὸς αὐτοῦ. Πᾶσα ἡ κτίσις συγκινεῖται τῷ Δεσπότη ἐπὶ τὴν ἐκδίκησιν τῶν εἰς αὐτὸν ἡμαρτηκότων. Ὡς περ γὰρ ἐξίσταται ὁ οὐρανὸς, καὶ φρίσσει ἐπὶ ταῖς ἀπροσδοκῆσις παρανομίαις τοῦ λαοῦ, ὅταν ἐγκυκαταλείπωσι τὸν Κύριον· οὕτως ἐπεὶ δὲν (74) συμπληρωθῶσιν αἱ ἁμαρτίαι τῶν ἀποστατησάντων, καὶ ἔλθῃ ὁ καιρὸς τῆς ἀνταποδόσεως, θυμοῦσθαι λέγεται καὶ συνδινανίστασθαι τῇ ὀργῇ τοῦ Θεοῦ. Θυμὸν δὲ οὐρανοῦ νοεῖν χρῆ τὰ ἀπ' αὐτοῦ φοβερά ἐπιπίπτοντα τοῖς κολαζομένοις, ὅταν σκότισις μὲν γένηται τῶν ἀστέρων, ἀφεγγῆς δὲ ὁ ἥλιος, καὶ ἡ σελήνη οὐκέτι πεφωτισμένη· ὅταν σκηπτοὶ διατρέχοντες, καὶ βρονταὶ φοβερῶς καταβῶνται ὑπάρχη, ὡς πανταχόθεν ἀπαραμύθητον εἶναι τοῖς τῇ ὀργῇ παραδεδωμένοις τὴν βάσανον. Ἡ γὰρ κτίσις, τῷ ποιήσαντι ὑπηρετοῦσα, ἐπεινέεται μὲν εἰς κόλασιν κατὰ τῶν ἀδίκων, ἀνίσταται δὲ εἰς εὐεργεσίαν ὑπὲρ τῶν ἐπ' αὐτῷ (75) πεποιθότων. Ταῦτα δὲ γίνεται διὰ θυμὸν ὀργῆς Κυρίου. Θυμὸν δὲ ὀργῆς λέγειν τῇ Γραφῇ σύνθητες τὴν ἀναθυμίασιν, καὶ οἶονεὶ ἐξαΨιν τῆς ἐπὶ τῇ ἀνταποδόσει τῶν πονηρῶν ἔργων γινομένης κολάσεως.

D

270. Ἡ δὲ γῆ σεισθήσεται ἐκ τῶν θεμελίων αὐτῆς. Δείκνυσιν, ὅτι οὐκ ἐπιπόλαιος, οὐδὲ συνήθης ὁ σεισμός ἐσται, περὶ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ βρασμοῦ γινομένου, ἀλλ' αὐτὴν τὴν ἔδραν αὐτῆς ἀναστρέφει, καὶ ὁ κλόνος αὐτῆς διόλου βίβεται. Θεμέλια δὲ γῆς

²⁶ Sap. v, 18. ²⁷ Jer. ii, 12. ²⁸ Matth. xxiv, 29. ²⁹ Sap. v, 18-21.

(71) Vox ἔντιμος addita est ex antiquis tribus libris.

(72) Editi, ὡς ἀκριβῆ. Vocula ὡς in nostris sex mss. deest.

(73) Editi et quatuor mss., τὸ. Alii duo mss., τῷ. Infra codices duo cum editis, ἔαν ἐπέλθῃ. Alii

quatuor, ἂν ἐπέλθῃ.

(74) Codices aliquot, ἐπειδὴν οὖν. Ibidem editi, τῶν ἀποστατησάντων. At mss. omnes, τῶν ἀποστατησάντων.

(75) Antiqui duo libri, ὑπ' αὐτῷ. Alii tres, εἰς αὐτόν.

ἄγνωστα ἀνθρώπου φύσει, ὡς μεταβήκαμεν ἐν τῷ (76) Ἰωβ, τοῦ Κυρίου λέγοντος· *Ποῦ ἦς ἐν τῷ θεμελιότην μὲν τὴν γῆν· Ἀπάγγελον δὲ μοι, εἰ ἐπιστάσαι σύνεσιν. Τίς ἐθετο τὰ μέτρα αὐτῆς, εἰ οἶδας· ἢ τίς ὁ ἐπαγαγὼν σπαρτίον ἐπ' αὐτῆς· Ἐπὶ τίνας οἱ κῆκοι αὐτῆς πεπήγασι· Τίς δὲ ἐστὶν ὁ βαλὼν λίθον ῥωγιάϊον ἐπ' αὐτῆς· Ἦπου (77) κατὰ τὴν τῶν ἐξωθεν ὑπόληψιν ἐθεμελίωσεν ὁ Κύριος τὴν γῆν, ἐν τῷ κέντρῳ τῆς περιχοῦσης τὸν κόσμον σφαίρας, ὡς διὰ τὴν ἰσορροπίαν αὐτῆς ἴσον ἀπερχούσης πανταχόθεν τοῦ (78) οὐρανοῦ, βεβηγμέναι ἀσφαλῶς καὶ ἐρηρεῖσθαι ἀκλινῶς. Εἰ δὲ οὕτως ἐστήρικται βεβαίως ἡ γῆ, δηλονότι ἐκ θεμελίων κινουμένη, ἀπὸ τῆς ἀπερχούσης αὐτῆς (79) βάσεως μετατεθῆσεται. Ἐπειδὴ δὲ τὸ θυμοῦσθαι ἰδιὸν ἐστὶ τῶν λογικῶν καὶ ἐμψύχων, ἤδη τινὲς ἐφαντάσθησαν καὶ B τὸν οὐρανὸν ἐμψύχον εἶναι, καὶ λόγῳ κεκρῆσθαι, ὡς δύνασθαι καὶ εἰς ἀγανάκτησιν τῷ Δεσπότη συνδιαναστῆναι. Ἔστι δὲ μυθικὸν ἀνάπλασμα τὸ τοιοῦτον. Πολλάκις γὰρ ἡ Γραφὴ μετωνυμικῶς οὐρανὸν ὀνομάζει καὶ ἐπουράνια ζῶα (80), ὡς ἔθος καὶ παρ' ἡμῶν λέγειν· Ἡ (81) πόλις ἐκβίβηκε πᾶσα· καὶ, Ἡ πόλις ἤτησε παρὰ τοῦ ἀρχοντος τόδε· ἀντὶ γὰρ τῶν ἐνοικούντων τὴν πόλιν λέγομεν. Οὕτως οὖν καὶ ὁ οὐρανὸς θυμοῦται, τῶν οὐρανίων δυνάμεων συντιθεμένων τῇ δικαίᾳ ὀργῇ τοῦ Θεοῦ. Ὡς γὰρ χαρὰ γίνεται ἐν οὐρανῷ ἐπὶ ἐν (82) ἀμαρτωλῶ μετανοοῦντι, οὕτω καὶ παροξυσμὸς καὶ λύπη ἐπὶ τοῖς ἀποστατοῦσι διὰ τῆς ἀμαρτίας τοῦ κτίσαντος.*

271. Καὶ ἐσονται οἱ καταλειμμένοι ὡς δορκάδιον φεῦγον, καὶ ὡς πρόβατον πλανώμενον, καὶ οὐκ ἔσται ὁ συνάγων, ὥστε ἄνθρωπον εἰς τὸν λαὸν αὐτοῦ ἀποτρῴφηναι, καὶ ἄνθρωπον εἰς τὴν χώραν αὐτοῦ διώξει (83). Ὅς γὰρ ἂν ἀλφ, ἡτηθήσεται, καὶ οἱ τινες (84) συνηγμένοι εἰσι, μαχαίρᾳ πεσοῦνται. Καὶ τὰ τέκνα αὐτῶν βιάζονται ἐνὶ οἴκῳ αὐτῶν, καὶ τὰς οἰκίας αὐτῶν προνομεύουσιν, καὶ τὰς γυναῖκας αὐτῶν ἐξοῦσιν. Ἐν τῇ ἐφύδῳ τῶν πολεμίων οἱ μὲν εἰς χεῖρας ἐλθόντες, ἐπ' αὐτῆς τῆς παρατάξεως ἔπεσον (85)· οἱ δὲ διαφυγόντες, ὡς δορκάδιον εἰσι φεύγοντες. Εὐπρόητον δὲ τὸ ζῶδον ἐστὶ καὶ δεῖλόν, καὶ δι' ὀξύτητα τῶν ποδῶν ἐπιπολὺ φεύγον, καὶ οὐχ ἰστάμενον. Ἔσονται οὖν ὡς δορκάδιον,

²⁰ Job xxxviii, 4-6. ²¹ Luc. xv, 10.

(76) Ita mss. ompes. Editi, ἐπὶ τοῦ.

(77) Editi et tres mss. Ἡ ποῦ, aut ubi. Alii tres mss. conjuncte, Ἦπου pro Ὅπου.

(78) Editi, τοῦ οὐν. Vocula οὖν in mss. deest.

(79) Editi, ἀπερχούσης αὐτῷ, haud emendate. At antiqui tres libri, ἀπερχούσης αὐτῇ. Alii itidem tres, ἐνοπερχούσης αὐτῇ.

(80) Veteres tres libri et editi quoque, ζῶα· ubi tamen videtur interpretis legisse, ζῶδια, cum vererit, Scriptura enim plerumque nomen hoc caelum figurate accipit pro caelestibus signis. Scriptor autem Commentarii, quisquis est, nomine caelestium animalium nihil aliud nisi caelestes virtutes intelligit.

(81) Editi et mss. nonnulli, ὅτι ἡ. Sed vox ὅτι in aliis mss. deest.

(82) Editi, ἐφ' ἐνί. At mss., ἐπὶ ἐνί. Nec ita multo infra copulam καὶ ante vocem παροξυσμός, ex no-

A autem fundamenta humanae naturae ignota sunt; uti apud Job didicimus, Domino dicente: *Ubi eras dum jacerem fundamenta terrae? Indica autem mihi si nosti scientiam. Quis posuit mensuras ejus, si nosti? Aut quis induxit funiculum super eam? Super quo circuli ejus compacti sunt? Quis est autem, qui misit lapidem angularem ejus* ²⁰? Num juxta gentilium opinionem, fundamenta terrae locavit Dominus in centro globi mundum circumcingentis, ut ob aequilibrium ejus, distantis scilicet undecunque a caelo, tuto staret, stabilisque maneret et immota? Quod si tam firmiter fixa terra est, utique a suis fundamentis emota, ab ipsa **585** sua sede basique transmovebatur. Sed quia indignatio iis qui ratione et animo praediti sunt, competit; nonnulli olim caelum et animatum esse, et ratione usum esse opinati sunt, sic ut simul cum Domino exaltari posset ad indignationem. At commentum ejusmodi est fabulosum. Nam plerumque Scriptura per metonymiam caelestia animalia caelum vocat, uti et nos dicere solemus: *Civitas omnis egressa est*; et: *Civitas a principe hanc rem petivit*; quippe civitatem loco incolarum nominamus. Itaque ad hunc modum indignatur etiam caelum, cum justae Dei irae assentiuntur caelestes potestates. Quemadmodum enim gaudium est in caelis super uno peccatore poenitentiam agente ²¹; ita quoque indignatio et tristitia est super iis, qui per peccatum a Conditoribus deficiunt.

271. VERS. 11-16. Et erunt residui quasi damula fugiens, et quasi ovis errans, et non erit qui congreget, ita ut homo ad populum suum coneretur, et homo in regionem suam currat. Nam qui captus fuerit opprimetur; et qui congregati fuerint, gladio cadent. Et filios eorum discerpent in conspectu eorum, et domos eorum diripient, et uxores ipsorum habebunt. Qui in manus hostium irrupentium venerint, in ipsa acie cadunt; qui vero fuga sibi consuluerint, hi quasi damula fugiunt. Animal autem illud pavidum est valde et meticulosum, et ob pedum velocitatem procul fugit, nec gradum sistit. Erunt igitur quasi damula et quasi ovis errabunda. Ovis enim ex se nullo modo novit ad pascua pingnia per-

D stris sex mss. addidimus.

(83) Antiqui tres libri, καὶ ἄνθρωπον εἰς τὴν χώραν αὐτοῦ διώξει, et homo in regionem suam currat. Alii tres, καὶ ἄνθρωπον εἰς τὴν χώραν αὐτοῦ διασωθῆναι, et homo in regionem suam saluum se recipiat. In editis vero et apud LXX legitur, καὶ ἄνθρωπος εἰς τὴν χώραν αὐτοῦ διώζεται, Et homo ad regionem suam expelletur. Mihi autem verisimile sit, typographos de suo emendare voluisse: quod ut utilius facerent, ita ediderunt, uti in Bibliis legebatur.

(84) Uterque Colbertinus et Reg. secundus, καὶ εἰ τινες, et si qui sint, etc. Aliquanto post iidem mss., καὶ τὰς οὐσίας αὐτῶν προνομεύουσιν, et opes eorum diripient.

(85) Codices quatuor, ἔπεσαν. Paulo infra uterque Colbertinus et Reg. secundus, ζῶδον ἐστὶ καὶ δεῖλόν. Vox ἐστὶ in editis desiderabatur.

gere, nec tutioribus in locis commorari, aut sibi potum querere, nisi quis adfuerit pastor, qui eam deducat. Itaque qui tunc erunt, fugient quidem perinde atque damæ: destituentur vero auxilio omni, tanquam oves errabundæ; quod nemo sit qui eas ducat. *Et non erit qui congreget.* Imo timidi quidem dispergentur a persequentibus: ii vero qui residui fuerint, vincuntur, opprimunturque ab hostibus: quamvis coire, et auxiliarem quamdam societatem inire possint, tamen gladio interibunt. Deinde miserandas calamitates et ærumnas eorum qui in servitutem fuerint abstracti, in medium profert. Filios eorum discerpt in parentum oculis, diripientque eorum domos, et uxores eorum sibi ipsis contumeliose vindicabunt.

272. VERS. 17, 18. *Ecce suscitabo vobis Medos qui argentum non reputant, nec auro opus habent. Arcus juvenum conterent, et filiorum vestrorum non miserebuntur: neque super filiis tuis parcent oculi eorum.* Longo temporis intervallo interjecto, uti tradit historia, Medi in Assyriorum imperium invasere, Babylonemque evertere. Proinde Isaia prophetia ætatis multis 586 præcessit Israelitici populi captivitatē. Rursus autem post abductum Israelē multis post annis comperiuntur Medi Assyriis bellum intulisse. Itaque captivorum solamen expectatio est vindictæ populum Israelis vexatorem brevi apprehensuræ. *Suscitabo*, inquit, *vobis Medos*, qui neque argento, neque auro flectentur. Neque vos, Babylonii, divitiarum vestrarum copia immunitatem malorum ab ipsis emere poteritis. Neque enim eis pecuniæ sunt admirationi, quod et ipsi sint opulentissimi. Quapropter neque in præliis distrahuntur mortuorum exuviis, neque detinentur in præda agenda, imo ab iis qui capti sunt aliquid accipere, sordidum putant et ignavum. Sed sagittariam artem adolescentium vestrorum conterent, neque ullo modo miserebuntur infantium, neque eis parcent. Medorum autem nomen transumptum significat *a sufficienti*. Qui igitur sufficiens est in omnibus, ac pro merito vicem reddere potest, hic ciet et accersit Medos. Aut forte quoniam Madai Mediæ conditor est²² (hic autem si interpreteris, *sonat dimensionem*), ideo dici possint Medi acciti

²² Gen. x, 2.

(86) Sic mss. quatuor. Alii duo, *ὡς ἄν*. Editi, *διαφεύγοντες*, *φεύγοντες* *μὲν ὡς αἱ*.

(87) Editi et tres mss., *ἀλλ' οἱ μὲν διασπαρῆσονται*. At Colb. secundus uti in contextu.

(88) In mss. quibusdam æque ac in Bibliis legitur, *ἰδοὺ ἐπεγείρω, ecce suscito*. Infra codices duo cum *ditis*, *ἐλεήσουσιν*. Alii quatuor, *ἐλεήσωσιν*.

(89) *Πρὸ πολλῶν γενεῶν, multis ætatis præcessit*, etc. Hic Basilium indiligentiæ accusat Combefisius. Ejus hæc sunt: *Non satis advertisse videtur Basilium. Nam ipsa Isaia ætate translatus est Israel, Achaz rege Juda; ipse quoque Judas non multo post, extincto Ezechia. At si non aliunde, at ex ejusmodi*

καὶ ὡς πρόβατον πλανώμενον. Καὶ γὰρ οὐδεμίαν οἰκίαν σύνεσιν ἔχει τὸ πρόβατον πρὸς τὸ ὁρμῆσαι μὲν ἐπὶ τὰς τροφίμους νομάς, αὐλισθῆναι δὲ ἐν τοῖς ἀσφαλεστέροις, ἢ ποτὶν ἑαυτοῖς ἐκζητῆσαι, ἐὰν μὴ τις ᾗ ὁ ποιμαίνων, καὶ ἐπὶ ταῦτα καθηγούμενος. Ἔσονται οὖν οἱ τότε, διαφεύγοντες μὲν ὡς (86) δορκάδες, ἀβοήθητοι δὲ ὡς τὰ πρόβατα τὰ πλανώμενα, τῷ μὴ εἶναι αὐτῶν ἄρχοντα. Καὶ οὐκ ἔσται ὁ συνάγων, ἀλλ' οἱ μὲν δειλοὶ σπαρῆσονται (87) ὑπὸ τῶν διωκόντων, οἱ δὲ καταλειφθέντες ἡττηθήσονται ὑπὸ τῶν πολεμίων· καὶ δυνηθῶσι συστῆναι, καὶ κοινωνίαν τινὰ βοηθείας ποιήσασθαι· ἀλλ' οὖν μαχαίρᾳ πεσοῦνται. Εἴτα λέγει τὰ ἐλεσινὰ πάθη τῶν ἐξανδραποδιζομένων. Τὰ τέκνα αὐτῶν ῥάξουσιν ἐν τοῖς ὀφθαλμοῖς τῶν γονέων, καὶ τὰς οἰκίας αὐτῶν διαρπάσσονται, καὶ τὰς γυναῖκας ἐφ' ὕβρει πρὸς ἑαυτοὺς μεταστήσουσιν.

272. Ἰδοὺ ἐπεγείρω (88) ὑμῖν τοὺς Ἀἰθίοις, οἱ οὐ λογίζονται ἀργύριον, οὐδὲ χρυσίον χρεῖαν ἔχουσι. Τοξεύματα νεανίσκων συντρίψουσιν, καὶ τὰ τέκνα ὑμῶν οὐ μὴ ἐλεήσωσιν· οὐδὲ ἐπὶ τοῖς τέκνοις σου φείσονται οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν. Πολλοὺς ὑστερον χρόνους, ὡς ἡ ἱστορία παραδεδωκεν, οἱ Μῆδοι τῇ ἀρχῇ τῇ τῶν Ἀσσυρίων ἐπέθεντο, καὶ κατεστρέψαντο Βαβυλῶνα. Ἔστι μὲν οὖν ἡ προφητεία τοῦ Ἡσαίου πρὸ πολλῶν γενεῶν (89) τῆς τοῦ Ἰσραὴλ αἰχμαλωσίας. Πάλιν δὲ μετὰ τὸν Ἰσραὴλ πολλοὺς ὑστερον ἔτεσι φαίνονται οἱ Μῆδοι ἐπιστρατεύσαντες τοῖς Ἀσσυρίοις. Παραμυθία οὖν τῶν αἰχμαλωτιζομένων ἡ προσδοκία τῆς ἐκδικήσεως μετ' οὐ πολὺ (90) καταληφόμενης τὴν λαὸν τὴν κακώσαντα τὸν Ἰσραὴλ. Ἐπεγείρω, φησὶν, ὑμῖν τοὺς Μῆδους, οἵτινες οὔτε ἀργυρίῳ παραπεισθήσονται, οὔτε χρυσίῳ. Οὐδὲ δυνήσεσθε ὑμεῖς, οἱ Βαβυλωνιοὶ, τῇ περισουσίᾳ τοῦ πλούτου ἐξωθήσασθαι παρ' αὐτῶν τὸ μῆδεν παθεῖν. Οὐδὲ γὰρ εἰσιν ἐπιτημένοι περὶ χρήματα, τῇ καὶ αὐτοὶ ὑπερπλουτεῖν. Διόπερ οὐδὲ ἐν τοῖς πολέμοις (91) περιτπῶνται ὑπὸ τῆς νεκροσυλίας, οὐδὲ ἀσχολοῦνται περὶ τὴν λείαν, καὶ τὸ λαμβάνειν παρὰ τῶν ἐλατωκτῶν ἀγενεὶς οἴονται. Ἀλλὰ τὴν τοξείαν τῶν παρ' ὑμῖν νεανίσκων συντρίψουσι, καὶ οὐδένα οἴκτον, οὐδὲ φειδῶ ποιήσονται τῶν νεπίων. Τὸ δὲ Μῆδων ὄνομα μεταλαμβάνομενον σημαίνει ἀπὸ ἱκανοῦ. Οὐκοῦν ὁ ἱκανὸς ἐν πᾶσι καὶ δυνατὸς ἐπάγειν τὰ πρὸς ἀξίαν, οὗτος κινεῖ τοὺς Μῆδους. Ἡ τάχα ἐπειδὴ ὁ Μαδάι κτίστης ἐστὶ τῆς Μηδείας, ἐρμηνεύεται δὲ οὗτος ἐκμέτρησις (92), λέ-

tamen erratis discere poterat vir doctus, hunc Commentarium Basilio Magno tribuendum non esse.

(90) Codices quinque, *οὐ μετ' οὐ πολὺ*. Editi et Reg. primus, *τῆς μετ' οὐ πολὺ*.

(91) Recentior Combefisii codex et duo Colbertini cum editis, *ἐν τοῖς πολεμοῖς, inter hostes*. Alter ejus codex et Reg. quartus, *ἐν τοῖς πολέμοις, in bellis, sive in præliis*.

(92) Veteres quatuor libri præter Combefisianos, *ἐκμέτρησις*. Editi, *ἐκμέτρησις*. Statim codex Fr. et alii duo Regii quoque, *εἰς τὸ κολάζειν ἐν μέτρῳ*. At Henricianus et duo Colbertini, *εἰς τὸ κολάζεσθαι ἐκμέτρωσις*.

γονιτο ἂν οἱ Μηδοὶ ἐπάγεσθαι εἰς τὸ κολάζειν ἐμ-
μέτρως τοὺς κακῶς βεβιωκότας. Διότι ὃ μέτρω ἔκα-
στος ἡμῶν μεμέτρηκεν, ἥτοι ἐν τῷ κατορθοῦν, ἢ ἐν
τῷ ἁμαρτάνειν, ἐν τούτῳ ἢ τὰ τῆς ἀμοιβῆς, ἢ τὰ τῆς
κολάσεως ἀπολήφεται. Τοιοῦτοι δὲ οἱ Μηδοὶ· οὐκ
ἐλεήσουσι τὰ τέκνα τῶν Βαβυλωνίων, οὐδὲ περιποιη-
σάσθαι καταδέχονται (93). Τάχα δὲ τέκνα τοὺς καρ-
ποὺς καὶ τὰ γεννήματα τῆς Βαβυλωνίων ψυχῆς νῦν
φῆσιν ἡ Γραφή. Τοιαῦτα νομίζω εἶναι καὶ τὰ τοῦ
μακαριζομένου παρὰ τῷ ψαλμῷ τέκνα, ἐν ᾧ ἡ μὲν
γυνὴ ἡ (94) σοφία ἐστίν, ἦντινα ἐκζητήσας νόμῳ
ἡγάγετο καὶ σύνοικον ἑαυτῇ ὁ Κύριος (95), γενόμε-
νος ἑραστής τοῦ κάλλους αὐτῆς· οἱ δὲ υἱοί, τὰ γεννή-
ματα τοῦ νοῦ καὶ τῆς σοφίας ἅμα συνελθόντα. Περὶ
τούτων οἶμαι τῶν τέκνων εἰρησθαι ἐν τῷ ρλζ' ψαλμῷ·
Θυγάτηρ Βαβυλῶνος ἡ ταλαίπωρος, μακάριος ὃς
ἀνταποδοῦναι σοι τὸ ἀνταποδομά σου, ὃ ἀντα-
έδωκας ἡμῖν. Μακάριος ὃς κρατήσῃ, καὶ ἐδαφίῃ
τὰ νήπιά σου πρὸς τὴν πέτραν. Ταύτην γὰρ προ-
δίδει τὴν ἡμέραν τῶν ἀνταποδόσεως, καθ' ἣν οἱ
Μηδοὶ κρατήσαντες τῶν Βαβυλωνίων, οὐκ ἐλεήσουσιν,
οὐδὲ ἐπὶ τοῖς τέκνοις αὐτῶν φείσονται οἱ ὀφθαλμοί
αὐτῶν. Σκόπει δὲ, ὅτι ὁ ψαλμὸς μακαρίζει οὐ τὸν
ὅπωςδὴποτε τέκνον Βαβυλωνίων ἀνελόντα (96), ἀλλ'
ὅτι πρῶτον μὲν θέλει τὰ νήπια αὐτῶν ἀφανίσεσθαι,
τὰ ἀρτιγενῆ, μὴ ἐπιτραπέντα ἐλθεῖν εἰς αὐξήσιν, ἵνα
μὴ ἐπὶ πλείον χωρήσῃ τῆς πονηρίας· δεύτερον δὲ,
ὅτι οὐχ οἰωδὴποτε τρόπον ἀναίρεθῆναι. Μακαρίζει
γὰρ τὸν κρατήσαντα (97) καὶ περιγενόμενον τῇ ἑαυ-
τοῦ σοφίᾳ τῆς τεκνογονίας τοῦ συγκεχυμένου νοῦ,
ὅστις ὀνομάζεται Βαβυλωνίος· ἔπειτα δὲ προσαράσ-
σων αὐτὰ τῇ πέτρᾳ. Ἡ πέτρα δὲ καὶ ἐν τούτῳ ὁ
Χριστὸς ἐστίν. Ὁ γὰρ συκρούων τὰ φαῦλα δόγματα
τῷ λόγῳ τῆς ἀληθείας, οὗτός ἐστιν ὁ τὰ Βαβυλώνια
νήπια τῇ πέτρᾳ προσεδαφίζων (98). Εἰ οὖν τέκνα Βα-
βυλῶνος, τὰ τῶν ἑτεροδόξων δόγματα συγγέοντα τὴν
ψυχὴν τοῦ παραδεχομένου· καλῶς τὸ Βαβυλωνίων τέ-
κνον κρατηθὲν, ἐδαφίζοιτο πρὸς τὴν πέτραν.

273. Καὶ ἔσται Βαβυλὼν, ἣ καλεῖται ἐνδοξος
ἀπὸ βασιλέως Χαλδαίων, ἐν τῷ χρόνῳ κατέστρεψεν
ὁ Θεὸς Σόδομα καὶ Γόμορρα· οὐ κατοικήσεται
εἰς τὸν αἰῶνα χρόνος, οὐδὲ μὴ εἰσέλθωσιν εἰς αὐ-
τὴν διὰ πολλῶν γενεῶν, οὐδὲ μὴ διέλθωσιν αὐτὴν
Ἀραβες, οὐδὲ ποιμένες οὐ μὴ ἀναπαύσονται (99)
ἐν αὐτῇ. Καὶ ἀναπαύσονται ἐκεῖ θηρία, καὶ ἐμπλη-
σθήσονται αἱ οἰκίαι ἡχου, καὶ ἀναπαύσονται ἐκεῖ

A fuisse, ut pœnas de iis qui nequiter et perperam
vixerant, exigent cum mensura : quoniam qua in
mensura quisque nostrum dimensus fuerit, sive bene
agendo, sive peccando, in hac aut præmium aut
supplicium recipiet ²³. Tales autem sunt Medi ; non
miserebuntur filios Babyloniorum, neque eos sal-
vos et incolumes servari patientur. Forte autem
fructus fetusque animæ Babyloniorum nunc Scri-
ptura filios appellat. Quin etiam filios ejus qui in
psalmo prædicatur beatus, tales esse arbitror : in
quo mulier quidem sapientia est, quam ambivit,
quamque uxorem duxit, et sibi contubernalem ele-
git Dominus, pulchritudinis ejus amore captus ²⁴ :
filii vero sunt mentis et sapientiæ fetus simul co-
euntes. De his, puto, in psalmo cxxxvi dictum est :
B Filia Babylonis misera, beatus qui retribuere tibi re-
tributionem tuam, quam retribuisti nobis. Beatus qui
tenebit, et allidet parvulos tuos ad petram ²⁵. Præ-
videt siquidem illam vicis rependendæ diem in qua
Medi, Babylonis superatis, misericordia nulla com-
movebuntur, neque ipsorum filiis oculi eorum par-
cent. Attendas autem velim psalmum prædicare
beatum, non eum qui quoquo modo prolem Babylo-
niorum interfecerit : sed primum quidem velle, ut
parvuli eorum recens geniti trucidentur, nec adole-
scere permittantur, ne ad majorem nequitiam per-
veniant ; deinde vero, ut **587** non quoquo modo in-
terimantur. Etenim eum dicit beatum, qui sobolem
mentis confusæ, quæ Babylonis dicitur, tenuerit, et
pro sua sapientia in potestatem suam redegerit, ac
deinceps eos ad petram alliserit. Jam vero hic etiam
petræ nomine intelligendus est Christus. Qui enim
dogmata prava cum verbo veritatis collidit, is Ba-
bylonis infantes allidit ad petram. Proinde si per
Babylonis filios significantur hæreticorum dogmata,
quæ animum excipientis perturbant : jure optimo
filius Babylonius apprehensus, ad petram allide-
tur.

273. VERS. 19-22. Et erit Babylon, quæ vocatur
inclita a rege Chaldaeorum, quemadmodum subvertit
Deus Sodomam et Gomorrhæ : non habitabit in
æternum tempus, neque ingredientur in eam per mul-
tas generationes, neque transibunt per eam Arabes,
neque pastores requiescent in ea. Et accubabunt ibi
bestiæ ; et replebuntur domus sonitu, Et requie-
scent ibi sirenes, et dæmonia ibi saltabunt ; et ono-

²³ Marc. iv, 24. ²⁴ Psal. XLIV, 12. ²⁵ Psal. CXXXVI, 8, 9.

(93) Antiqui sex libri, καταδέχονται. Editi, κατα-
δέχονται, melius.

(94) Articulus additus est ante vocem σοφία ex
libris veteribus.

(95) Editi et tres mss., ὁ δίκαιος, justus pulchritu-
dinis ejus amore captus. At uterque Coll. et Reg.
secundus, ὁ Κύριος, Dominus pulchritudinis ejus
amore captus, ut in textu. Procopius quidem lectioni
priori favet pag. 216, sed tamen posteriorem præ-
stare censuimus, quod scriptor respicere videatur
ad versum 12 psalmi XLIV : Et concupiscet rex de-
corem tuum : quoniam ipse est Dominus Deus tuus,

et adorabunt eum.

(96) Sic codices quinque. Editi et Reg. primus,
τέκνα ἀνελόντα Βαβυλώνια.

(97) Ita mss. omnes. Editi, τὸν κρατήσαντα. Mox
tres mss., ἔπειτα δέ. Deest vocula δέ in vulgatis.
Ibidem editi, προσαράσσωσιν αὐτόν. Reg. primus, con-
tra ac dixit Combefisius, αὐτόν. Reg. quartus, αὐτῷ.
Alii quatuor mss., αὐτὰ, bene.

(98) Veteres aliquot libri, ἐδαφίζονται.

(99) Codices quinque, ἀναπαύσονται. Editi et Reg.
tertius, ἀναπαύσονται.

centauri illic habitabunt: et nidificabunt herinacei in domibus eorum. Cito veniet, et non tardabit; et dies ejus non elongabuntur. Hisce verbis enarrat abjectam Babylonis conditionem. Et quoniam prioris gloriae recordatio agit et commovet vehementius, docet a quali statu ad qualem delapsa sit immutationem. *Et erit, inquit, Babylon, quae vocatur incluya.* Hoc fuit tanquam proprium cognomen, et ab omnibus vocabatur cum additamento illo, *Babylon incluya.* Hanc autem effecerat celeberrimam rex Chaldaeorum, quod, multis eversis ac superatis, captivorum vires in eam transtulisset, eandemque instruxisset mœnibus ingentibus, et magna militum manu instructa aedificiis magnificis amplificasset. Haec igitur subvertetur *Eo modo, quo Deus subvertit Sodoma et Gomorra, et in aeternum tempus non habitabitur.* Forte autem certo tempore circumscribit eversionem ejus ac vastitatem; quare non dixit absolute: *Et subvertetur in aeternum;* sed adjecit, *In aeternum tempus.* Sed et quae sequuntur, indicant perfectam et integram vastitatem non praedicti. Dicitur enim: *Neque ingredientur in eam per multas generationes; quasi solitudo esset per multas generationes permansura, ac postea iterum incolis frequentanda.* *τὴν ἐρήμωσιν. Οὐ γὰρ μὴ εἰσελθῶσιν εἰς αὐτὴν ἐρημώσεως γεννησομένης, μετὰ δὲ ταῦτα πάλιν οἰκίζομένης.*

274. *Neque transibunt per eam Arabes, neque pastores requiescent in ea.* Describit mœstam vastationem isthaec sententia, nimirum tantam fore solitudinem, ut ne pastores quidem in ea reperturi tectum sint, neque inveniendi sint Arabes, qui solitudinem incolant. Qui depopulati ac deprædati omnia, urbes scrutantur et vicos, ii nihil ex ea civitate sperantes, non ingredientur, quod in ea neque incolae adsint, nec quidquam eorum quae ad vitam necessaria sunt, inveniatur. Sed erit, inquit, diversorium bestiarum, ac implebuntur domus echo. Indicat echo vastitatis magnitudinem. Est enim echo vox illa, quae, a solidis et duris corporibus percussa, rursus ad eum qui illam emisit, redit. Haec in desertis 588 quidem locis sonore reflectitur: at in urbibus habitatis aut vicis non sinitur reddi: quippe quae disrupto et interscio aere, ob instrumenta huc illuc translata, et ob sonum e transverso dilabentem frangatur. Illic igitur echo implebuntur domus. Echo signum est solitudinis. *Requiescent autem illic sirenes, et daemonia illic saltabunt, et onocentauri illic habitabunt, et nidificabunt herinacei*

σειρήνες, καὶ δαιμόνια ἐκεῖ ὀρχήσονται καὶ ὀνοκένταυροι ἐκεῖ κατοικήσουσι, καὶ ροσσοποιήσουσιν ἐχῖνοι ἐν τοῖς οἴκοις αὐτῶν. Ταχὺ ἔρχεται, καὶ οὐ χρονεῖ (1)· καὶ αἱ ἡμέραι αὐτῆς οὐ μὴ ἐφελκυσθῶσιν. Ἐπὶ τοῖς διηγεῖται τὴν ταπείνωσιν τῆς Βαβυλῶνος. Καὶ ἐπειδὴ σφοδρότεραν ποιεῖται (2) τὴν ἐνέργειαν [καὶ] ἡ ὑπόμνησις τῆς πρὸ τοῦτου δόξης, δείκνυσιν ἀπὸ οἷας καταστάσεως εἰς οἷαν ἦλθε μεταβολήν. Καὶ ἔσται, φησὶ, Βαβυλῶν, ἡ καλεῖται ἔνδοξος. Ὅσπερ ἴδιον ἐπώνυμον ἐγένετο τοῦτο, καὶ πάντες αὐτὴν μετὰ προσθήκης ὀνόμαζον, Βαβυλῶν ἡ ἔνδοξος. Ἐποίησε δὲ αὐτὴν περιβόητον ὁ βασιλεὺς τῶν Χαλδαίων, τῷ, πολλοὺς καταστρεφάμενος, εἰς αὐτὴν μεταθεῖναι (3) τῶν ἐαλωκότων τὴν δύναμιν, καὶ μεγάλα μὲν αὐτῇ περιβαλεῖν τεῖχη, πολλὴν δὲ στρατιωτικὴν δύναμιν ἐξαρτύσασθαι, λαμπροῖς δὲ οἰκοδομήμασιν αὐτὴν ἐξάραι. Αὐτὴ τοίνυν καταστραφῆσεται. *Ὅρ τρόπον κατέστρεψεν ὁ θεὸς Σόδομα καὶ Γόμορρα, καὶ οὐ κατοικήθησεται εἰς τὸν αἰῶνα χρόνον (4).* Τάχα δὲ περιορίζει τὴν καταστροφὴν αὐτῆς καὶ τὴν ἐρήμωσιν χρόνον τινί· διὸ οὐκ εἶπεν ἀπολύτως, Καὶ καταστραφῆσεται εἰς τὸν αἰῶνα, ἀλλὰ προσέθηκεν, *Εἰς τὸν αἰῶνα χρόνον.* Ἀλλοί δὲ καὶ τὰ ἐφεξῆς, ὅτι οὐ παντελὴ αὐτῆς προαγορεύει (5) διὰ πολλῶν γενεῶν ὥς ἐν πολλαῖς γενεαῖς τῆς

274. *Οὐδὲ μὴ διελθῶσιν αὐτὴν (6) Ἀραβες, οὐδὲ ποιμένες οὐ μὴ ἀναπαύσονται ἐν αὐτῇ.* Σκυθρωπὴν ἐρήμωσιν ὑπογράφει ὁ λόγος· ὅτι οὕτως ἔσται ἔρημος, ὥστε μὴδὲ ποιμέτι σχέπην ἐν αὐτῇ εὐρίσκεισθαι, μὴδὲ Ἀραβας, τοὺς τὴν ἔρημον οἰκοῦντας. Οἱ πάντα λεηλατοῦντες, καὶ ληστεύοντες, διερευνῶνται πόλεις καὶ κώμας, οὗτοι οὐκ εἰσερχόμενοι, διὰ τὴν ἀπόγνωσιν αὐτῆς τῷ μῆτι οἰκοῦντας εἶναι, μῆτε εὐρίσκεσθαι τι τῶν πρὸς βίον. Ἄλλ' ἔσται, φησὶ, κατὰ γῶγιον θηρίων, ἐμπλησθήσονται δὲ αἱ οἰκίαι ἥχου. Ὑπερβολὴν τῆς ἐρημώσεως ὁ ἥχος σημαίνει. Φωνὴ γάρ ἐστίν ἀνακλαμένη ὁ ἥχος, ἀπὸ στερέων (7) καὶ ἀντιτύπων ἐπὶ τὸν προέμενον πάλιν ἐπαναίονσα· ἥτις ἐν μὲν ταῖς ἐρημίαις εὐήχως ἐπανακλᾶται· ἐν δὲ ταῖς οἰκουμέναις πόλεσιν ἢ κώμας, ὑπὸ τε τῶν παραφερομένων σκευῶν τοῦ ἀέρος διακοπτομένου, καὶ ὑπὸ τῆς ἐκ πλαγίου παρεμπιπτούσης φωνῆς καταθραυομένη, ἀποτελεῖσθαι οὐ συγχωρεῖται. Ἐκεῖ τοίνυν αἱ οἰκίαι ἥχου ἐμπλησθήσονται. Ἐρημώσεως σύμβολον ὁ ἥχος. *Ἀναπαύσονται δὲ ἐκεῖ σειρήνες, καὶ δαιμόνια ἐκεῖ ὀρχήσονται, καὶ ὀνοκένταυροι ἐκεῖ κατοικήσουσι, καὶ ροσσοποιήσουσιν ἐχῖνοι*

(1) Illa, Ταχὺ ἔρχεται καὶ οὐ χρονεῖ, reperimur quidem apud LXX. initio cap. xiv: sed verba sequentia, καὶ αἱ ἡμέραι αὐτῆς (alibi αὐτῶν) οὐ μὴ ἐφελκυσθῶσιν, apud eosdem non leguntur. Praeterea monet Nobilius, haec ipsa verba, praeterquam quod apud Procopium asteriscis notentur, a Cyrillo non afferri. Accedit etiam, quod in Eus. bii Commentariis similiter non inveniatur. Mirum autem cuiquam videri non debet, si verba illa, καὶ αἱ ἡμέραι, etc., multis in libris non legantur, cum nihil aliud sint nisi interpretatio varia earundem vocum Hebraicarum. Interpretatio prior, Ταχὺ ἔρχεται καὶ οὐ χρονεῖ, tribuitur LXX Interpretibus in Hexaplis:

posterior, Theodotioni.

(2) Codices aliquot, ποιεῖ. Mox mss. nonnulli, ἀπὸ πόλεως.

(3) Libri veteres, μεταθεῖναι. Ea qua utimur editio, μεταστῆναι.

(4) Ita nostri sex codices. Vox χρόνον in editis desideratur.

(5) Veteres quatuor libri, προαγορεύει. Editi et duo mss., προαγορεύει.

(6) Ille Reg. secundus et duo Colbertini, διελθῶσιν αὐτῆς.

(7) Editi, ἀπὸ στερέων. At nostri sex mss., ἀπὸ στερόνων.

ἐν τοῖς οἴκοις αὐτῶν. Σεῖρήνας ὁ μὲν ἔξωθεν λόγος Α in domibus eorum. Externus quidem sermo tradit παραδίδωκε (8) γυναῖκας τινὰς μελωδοῦσας· ἐνταῦθα δὲ δαιμόνων ἔοικεν ὄνομα εἶναι, διὰ Ἀκύλας τὰς σεῖρήνας στρουθοκαμήλους εἶπε. Φιλήρημον δὲ τὸ ζῶον, καὶ ταῖς ἀγωνιστάταις ψάμμοις, ὡς τὰ πολλὰ, ἐμφωλεῖον. Τὴν οὖν ὑπερβολὴν τῆς ἐρημίας ὁ λόγος διὰ τῆς τῶν στρουθοκαμήλων σκηνώσεως παραδίδωσι. Τοὺς δὲ ὀνοκένταυρους, οὓς εἶπον οἱ Ἑβδόμηκοντα, τριχιῶντας (9) ὠνόμασεν ὁ Ἀκύλας. Δαιμόνων τε γένος ἔοικε περιστῆν, κάθυλον καὶ ἐσχοτισμένον τῇ ἐπιφανείᾳ, ὧν ἔργον ἐστὶ τὸ ἄσφατον (10), καὶ τὸ μηδέποτε ἐστῶσι τοῖς ποσὶ μήτε τῇ διανοίᾳ κεχρῆσθαι. Καὶ ὀνοκένταυροι ἐκεῖ κατοικήσουσι. Καὶ τοῦτο ἕτερον εἶδος δαιμόνων ἔοικεν ἡ Γραφή περιστῆν, ὅπερ Σίειν ὠνόμασαν, αὐτὴν τὴν Ἑβραϊκὴν φωνὴν μεταθέντες (11) οἱ λοιποί. Ἐκεῖ δὲ καὶ ἔχνοι, φησί, τοὺς οἴκους αὐτῶν (12) ποιήσουσι. Πάντα φιλέρημα ζῶα διηγείται ὁ τόπος, ὡς οἰκειωθῆσθαι τῇ Βαβυλῶνι μετὰ τὴν ἐρήμωσιν.

275. Ταχὺ ἔρχεται, καὶ οὐ χρονεῖ, καὶ αἱ ἡμέραι αὐτῆς οὐ μὴ ἐξέλκυσθῶσιν. Ἡπειγμένῃν λέγει τὴν καταστροφὴν τῆς Βαβυλῶνος, καὶ οὐδεμίαν παρτάσιν τῶν ἡπειλημένων. Ἐπειδὴ δὲ ἡπειληται καταστρέφεσθαι Βαβυλῶν ὡς Σόδομα, εἰδέναι ἡμᾶς δεῖ, ὅτι πολλὰ αἱ ἐρμηνεῖαι τοῦ ὀνόματος Σόδμων. Ἐρμηνεύεται γὰρ τὸ αὐτὸ ὄνομα καὶ τύφλωσις, καὶ στεῖρωσις, καὶ ἐστῶσα σιωπὴ, καὶ ὁμοίωμα, καὶ ἐκκλησις (13), καὶ θεμέλιος αὐτῶν. Γέμορρα δὲ μεταλαμβάνεται εἰς μέτρον καὶ εἰς στάσιν. Πάντων δὲ οὐχ ἡγοῦμαι χρῆζειν τὸν βουλούμενον ἐρμηνεύσαι, πῶς ἡ Βαβυλὼν ὁμοίως Σόδομους καταστραφῆσεται. Ἐοικε γὰρ ὁ θεὸς, εὐεργετῶν τοὺς καταστρεφόμενους, καταστρέφειν, ὡς ἱατρός τυφλότητα· καταστροφή δὲ τυφλότητος, ὁράσεως ἀρχή. Καὶ καταστρέφει (14) στεῖρωσιν, ἵνα τὴν ἀγωνίαν ἐξέλκας, χαρίσθαι αὐτοῖς γεννήματα ἔργων δικαιοσύνης. Καὶ τὴν σιωπὴν τὴν ἐκτῶσαν καταστρέφει, ἵνα λόγον ἐμβάλλῃ καρδίαις πρὸς τὸ δοξάζειν τὸν Θεόν. Καὶ Γέμορρα οὖν καταστρέφων (ἐπειδὴ ἀμρότερα ἐρμηνεύεται καὶ μέτρον καὶ στάσις τὰ Γέμορρα), τὴν στάσιν τὴν ἐν αὐτῇ καὶ τὴν ταραχὴν καθαιρεῖ, ἵνα οἱ στασιάζοντες, καὶ ἐν τῇ καταστάσει τῇ ἐναντίᾳ, τῆς εἰρήνης, ὄντες, βελτιωθῶσι. Πᾶς δὲ ὁ τὰ τῆς γενέσεως πράγματα ἀποδεχόμενος, καὶ ἀνάγκην καὶ εἰμαρμένην καὶ πεπωμένην πρεσβέων, καὶ τὸ ὅσον ἐφ' αὐτῷ διὰ τῆς τοῦτων συστάσεως ἀφιστάς τῆς εἰς τὸν Θεὸν πίστεως

sirenes mulieres fuisse suavissime cantantes: sed hic isto nomine indicari videntur daemones; quare Aquilas sirenes struthocamelos dixit. Illud autem animal amens est solitudinis, atque ut plurimum in arenis sterilissimis latuit. Scriptura igitur vastitatis magnitudinem exprimit per struthocamelorum habitationem. Eos autem quos onocentauros Septuaginta dixere, pilosos nominavit Aquilas. Videtur significare quoddam daemonum genus sordidum et aspectu tenebricosum, quorum munus est instabiles esse, nec unquam firmis pedibus aut mente uti. Et onocentauri illic habitabunt. Aliam rursus exhibere videtur Scriptura daemonum speciem, quam reliqui nominavere Siin, ipsam vocem Hebraicam huc transferentes. Quin etiam, inquit, illic herinacei domos suas facient. Animalia omnia quae hic locus narrat habitatura esse in Babylone post vastitatem, solitudinem amant.

275. Cito veniet, et non tardabit, et dies eius non elongabuntur. Ait Babylonis eversionem instare, nullamque fore malorum intentatorum dilationem. Quia vero comminata est Scriptura Babylonicam tanquam Sodoma dirutum iri, sciendum nobis est nomen Sodoma multas admittere interpretationes. Nam idem nomen, si interpreteris, sonat cecitatem, sterilitatem, constans silentium, similitudinem, evocationem et fundamentum eorum. Gomorrha vero accipitur pro mensura et seditione. Verum si quis velit interpretari quomodo Babylon aequae Sodoma funditus delenda sit, nihil ei, opinor, opus est omnibus his interpretationibus. Deus enim eam in modum medici, qui cecitatem curat, videtur evertere, ut beneficiis alliciat eversos. Est autem cecitatis eversio initium videndi: Quin etiam e medio tollit sterilitatem, ut ablegata et expulsa infertilitate, eis fructum operum iustitiae largiatur. Destruit item constans silentium, ut sermonem ad gloriam Deo dandam in corda immittat. Atque adeo cum Gomorrhā evertit (quandoquidem Gomorrha, si quis interpretetur, utrumque sonat, mensuram et seditionem), 589 tum excitatam in ea seditionem ac perturbationem comprimit, ut seditiosi in contrario statu constituti, pacis videlicet, evadant meliores. Ceterum quisquis sideris natalitii vim admittit, atque necessitatem et fatum et exitum fata-

(8) Codices nonnulli, παρέδωκεν.

(9) Ita Combelsiani mss. perinde atque nostri. Vox τριχιῶντας typographis exciderat. Illic desunt paginae aliquot in primo Colbertino codice.

(10) Editi, τὸ ἄσφατον. At mss. plerique omnes, τὸ ἄσφατον.

(11) Codex unus, μετατιθέντες. Vocem Σίειν, quae paulo ante legitur, reperiri quidem apud Procopium Montfauconius in Hexaplis tradit: sed litteram Σ deleri debere censet. Ejus haec sunt: Litteram Σ vult proposuit (Procopius), ut arguitur non solum ex Hebraico hodierno, sed etiam ex Hieronymo, qui sic habet: Pro ulis quocunque omnes ipsum verbum Hebraicum iim, soli LXX onocentauros transtulerunt. Legendum itaque iēiv. Nam, ut paulo ante di-

cebamus, Graeci mem Hebraicum finale saepe terminant per v. Quod si litteram Σ in Procopio deleri oportet: eadem deleatur necesse est et in Eusebio, in cuius Commentario edita quoque est haec vox cum Σ.

(12) Codices duo, ἐχνοι.

(13) Antiqui tres libri, ὁμοίωμα καὶ ἐκκλησις, et ita legisse videtur interpres, qui verterit: similitudinem, declinationem. At Regii secundus et tertius, ἐκκλησις: quam lectionem veram esse satis intelligitur ex eo loco, ubi vox sirenum tam grata esse dicitur, ut evocet et alliciat ad peccatum. Mox duo mss., καὶ θεμέλιοι.

(14) Sic mss. At editi, καὶ καταστρέφειν.

sem statuit, quantumque in se situm est, homines a Dei fide et a pietate in his stabiliendis avocat, is Babyloniorum gesta inclyta vocat. Astrologia enim inventum est Chaldaeorum, qui res aiant a semet-ipsis pendere, non a Deo. Et dum astrorum motui res subjiciunt, providentiam eventuum humanorum moderatricem profigant; adeo ut nihil adsit efficaciae neque precibus neque pietati, sed etiamsi haec res videantur fieri, tamen et ipsae fatali cuidam causae submittantur.

276. Quin et gloriosam quamdam Babylonem vocat quisquis mundi divitias, gloriam, carnis nobilitatem, et cetera his similia laudibus extollit. Enimvero omnia haec confundunt ac perturbant mentem, et digna sunt quae eodem nomine ac Babylon appellentur. Hanc everit Dominus, atque daemonum esseratorum sit domicilium, sive illam pro civitate, sive pro anima confusa ac perturbata velis accipere. Necesse est enim animam Dei contubernio destitutam fieri spiritu reproborum habitationem. Enimvero illic non hospitatur pastor. Non est enim pastoris boni, una cum concedito grege, qui eversus est, habitare. Sed sirenes, inquit, et daemonia, et onocentauri, et herinacei. Proinde cum videris animam confusam et perturbatam, scito illam sonitu esse refertam, quod vox clara et articulate pronuntiata minime in ea reperitur, sed occupet principem animae illius partem tumultus quidam omnis significationis experts, a turbulentis affectibus exortus. Videntur igitur pravae quaedam potestates, dum per vocis illicium et evocationem, voluptatem et oblectamentum creant animabus, quas ad eandem perniciem demulcent suo cantu, venari transequentes. Incertum est utrum vocis suavitas, an alia quaedam ratio daemonum illorum impulsu excitet ad peccatum ac provocet. Hoc tamen certum, eos, qui inescantur voluptate, sui ad veram patriam reducti oblivisci. Quod si videris quoniampiam cui pruriant aures, easque avertat a veritate, et convertatur ad fabulas²⁶, nec sustineat sermonem solidum et efficacem, nec obijurgationem et reprehensionem severam, quae auditorem deducit ad conversionem, perferat: imo qui sermonem ad in-eundam gratiam compositum, et delicias delecta-

²⁶ Il Tim. iv, 3, 4.

(15) Editi, ἤς. At mss. quatuor, οἷ. Ibidem et editi et mss., τὰ ὄντα ἑαυτῶν ἡρτῆσθαι, etc. Sed Combessius more suo mutat, suadetque, ut suo ipsius periculo, pro ἑαυτῶν legamus, οὐρανῶν, a caelis pendere: ait enim illud, ἑαυτῶν, plane stramineum esse. Ego non ausim de meo quidquam emendare; neque id licere puto. Alioquin enim, si joculari fas est, scripta antiquorum non tam a caelis penderent, quam ab emendatore, qui ea suo arbitratu corrigere posset.

(16) Codices duo, καὶ δοκῇ.

(17) Colb. secundus et Reg. itidem secundus, δμοιούνημα.

(18) Kursus Colb. secundus et Reg. secundus, Ἐκεῖ μὲν οὐ ποιμένος κατάλλους, ἱλλεῖ quidem non erit pastoris diversorium. Alii duo mss. ab editis in

καὶ τῆς εὐσεβείας τοὺς ἀνθρώπους, οὗτος τὰ Βαβυλωνίων πράγματα ἐνδοξα ὀνομάζει. Καλδαίων γὰρ εὐρημά ἐστιν ἡ ἀστρολογία· οἱ (15) φασὶ τὰ ὄντα ἑαυτῶν ἡρτῆσθαι, καὶ οὐ τοῦ Θεοῦ· καὶ τῇ τῶν ἀστρονφορᾷ ὑποτιθέμεν τὰ πράγματα, ἐκβάλλουσι πρόνοιαν τὴν οἰκονομοῦσαν τὰ τῶν ἀνθρώπων· ὥς μήτε εὐχὴν, μήτε εὐσεβείαν δύνασθαι τι, ἀλλὰ καὶ ἐν δοκῇ (16) ταῦτα γίνεσθαι, τῷ λόγῳ τῆς εἰμαρμένης καὶ αὐτὰ ὑποκείσθαι.

276. Καλεῖ δὲ ἐνδοξόν τινα Βαβυλῶνα, καὶ πλούτους κοσμικοὺς, καὶ δόξας, καὶ τὰς κατὰ σάρκα εὐγενείας, καὶ ὅσα τοῦτοις ἐστὶ παραπλήσια δοξάζων. Πάντα γὰρ ταῦτα συγχυτικὰ διανοίας, καὶ ἄξια εἶναι ὁμνύμα (17) τῇ Βαβυλῶνι. Ταύτην καταστρέφει ὁ Κύριος, καὶ γίνεται οἰκητήριον δαιμόνων ἐξηγερμένων, εἴτε τὴν πόλιν βούλει λαμβάνειν, εἴτε ψυχὴν συγκεχυμένην. Ἀνάγκη γὰρ τὴν ἐρημωθεῖσαν ἀπὸ τῆς οἰκήσεως τοῦ Θεοῦ οἰκητήριον γενέσθαι πονηρῶν πνευμάτων. Ἐκεῖ μὲν οὖν ποιμὴν οὐ καταλύει (18). Οὐ γὰρ ἐστὶν ἀγαθὸν ποιμένος τὴν πεπιστευμένην ποιμὴν καταστραμμένην ἐναυλιῆσαι. Ἀλλὰ σειρήνες, φησὶ, καὶ δαιμόνια, καὶ ὀνοκένταυροι, καὶ ἐχίνοι. Ὅταν οὖν ἰδῇς ψυχὴν συγκεχυμένην, γίνωσκε, ὅτι ἐνεπλήσθη ἐκείνη ἥχου, διὰ τὸ μηδὲν τετρανωμένον, μηδὲ διεθροωμένον ἐν αὐτῇ εἶναι ῥῆμα, ἀλλὰ θόρυβον ἀσημον, τὸν ὑπὸ τῶν παθῶν ἐπανιστάμενον, κατέχειν τὸ ἡγεμονικὸν τῆς ψυχῆς ἐκεῖνης. Ἐοίκασιν οὖν πονηραὶ τινες δυνάμεις διὰ τῆς κατὰ τὴν φωνὴν ἐκκλήσεως (19), ἡδονὴν ἐμποιοῦσαι ταῖς ψυχαῖς, ὧν καταμελῶδουσιν ἐπ' ὀλέθρῳ, θηρεύειν τοὺς διερχομένους. Εἴτε διὰ φωνῆς ἡ ἡδονῆς, εἴτε δι' ἄλλου τινὸς τρόπου ἐρεθισμοὶ καὶ προκλήσεις πρὸς ἁμαρτίαν διὰ τῶν δαιμόνων ἐκείνων γίνονται, ἀδηλον· πλὴν ὅτι οἱ ὑπὸ τρυφῆς κατακλυόμενοι τῆς πρὸς τὴν ἀληθινὴν πατρίδα ἐπανόδου ἐπιλανθάνονται. Ἐὰν δὲ τινα ἰδῇς κνηθόμενον τὴν ἀκοήν, καὶ ἀπὸ μὲν τῆς ἀληθείας ἀποστρέφοντα αὐτὴν, ἐκ δὲ τῶς μύθους ἐκτρεπόμενον, καὶ εὐτόνου μὲν λόγου μὴ ἀνεχόμενον, μηδὲ ἐλεγχον, μηδὲ ἐπιτίμησιν αὐστηράν, εἰς ἐπιστρέφειαν ἀγούσαν (20) τὸν ἀκροατὴν, ὑπομένοντα φίλον δὲ ὄντα τοῦ πρὸς χάριν καὶ ἡδονὴν ἀπαγγέλλοντος λόγου, νόμισον ὑπὸ σειρήνων κατέχεσθαι τὸν τοιοῦτον, ὑπὸ τῆς χρηστολογίας καὶ εὐλογίας ἐξαπατούμενον. Καὶ δαιμόνια δὲ,

Deo differunt, quod pro καταλύει habeant, καταλύσει.

(19) Antiqui duo libri cum editis, ἐκκλήσεως· id quod ita reddidit interpres, *Per vocum quarumdam infractos modullos*. Velustior Combessii codex et Reg. secundus, ἐκκλήσεως, optime.

(20) Editi, εἰς ἐπιστροφήν ἀνάγουσαν. Codex unus, εἰς ἐπιστρέφειν ἀνάγουσαν. Alii quatuor ut in contextu. Vulgatam lectionem meliorem esse non diffiteor quidem: sed ea nullo codicum testimonio innitur. Mox antiquior Combessii codex, ἀπαγγέλλοντος λόγους, *amicum illius qui ad gratiam et voluptatem sermones profert*. Alii tres mss., ἀπαγγέλλοντος λόγου. Editi cum Reg. primo, ἀπαγγέλλοντος λόγου, *amans sermonis gratiam atque voluptatem promittentis*.

τὰ ποικίλας ἐν ἡμῖν ἐνεργούντα ἀμαρτίας (21), ὀρχεῖσθαι λέγεται· διὰ τὸ τὴν ὀρχησιν παντοδαπὴν εἶναι μελῶν κίνησιν. Καὶ ἐπειδὴ οἱ ὀρχησταί, ἄλλοτε ἄλλα πρόσωπα (22) ἔχοντες, τὴν σκηνὴν καταλαμβάνουσιν· οὕτως οἱ δαίμονες ὡς προσωπεῖοις ἡμῖν κεκρημένοι, νῦν μὲν ὀρχοῦνται τὸν θυμούμενον, νῦν δὲ τὸν ἐπιθυμούντα, καὶ περὶ τὴν τῶν σαρκῶν (23) ἀπλᾶσιν ἐπιποθόμενον, ἄλλοτε τὸν ψευδόμενον καὶ οὕτω γινόμεθα ποικίλα ἐνεργήματα δαιμόνων ὑποδεχόμενοι, κατὰ τὸ βούλημα ἔχειν καὶ τὴν καρδίαν ἑαυτῶν καὶ τὰ τοῦ σώματος μέλη μετατιθέντες. Ὅταν οὖν ἰδῇς νῦν μὲν ἀκράτῃ (24) γέλωτι κατεχόμενον τινα, νῦν δὲ ὑπὸ λύπης τεταπεινωμένον, σπαρασσόμενον ἐν κοπετοῖς καὶ κλαυμοῖς καὶ οἰμωγαῖς· ἐνθυμήθητι, ὅτι ἐν αὐτῷ ὀρχεῖται τις ἄλλα καὶ ἄλλα μεταλαμβάνων σχήματα. Καὶ νῦν μὲν τὸ τῆς φιλαργυρίας εἰσέρχεται δρᾶμα, νῦν δὲ τὸ τῆς κενοδοξίας, ἄλλοτε (25) τὸ τῆς ὑπερηφανίας. Ὅλως δὲ κατασχιρτᾷ τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων, ἐγχορεύων τε καὶ ὀρχούμενος ταῖς εὐκόλοις ψυχαῖς, καὶ πρὸς ἀμαρτίαν εὐμεταβλήτοις. Τὸ δὲ τῶν ὀνοκονταῦρων ὄνομα σύνθετον ἐμφαίνει· τινὰ καὶ ἀλλόκοτον ζῶον σύστασιν· πλὴν ὅτι καὶ αὐτὸ δαίμονός ἐστιν εἶδος, νῦν μὲν ἡμᾶς πρὸς τὰ ἀνθρώπινα ἀποδιδέπειν ποιούντος, νῦν δὲ πρὸς τὰ κτηνώδη κατασύροντος πάθη. Ὁ δὲ ἐχίνος ζῶν ἐστιν ἀντὶ τριχῶν ἀκάνθας ἡμφιεσμένος, δύσληπτος καὶ πανούργος. Ταῦτα πάντα ταχὺ ἤξει ἐπὶ τὴν συγκεχυμένην ψυχὴν, καὶ οὐδεμία παράτασις ἔσται τῶν ἡμερῶν.

difficile captum est et astutum. Omnia hæc cito ventura sunt in animam confusam et perturbatam, nec ulla erit dierum illorum mora.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'

C

277. Καὶ ἐλεήσει Κύριος τὸν Ἰακώβ, καὶ ἐκλέξεται τὸν Ἰσραὴλ. Νομίζω λόγον ἔχειν, τὸ μὲν, Ἐλεήσει (26), τετάχθαι ἐπὶ τοῦ Ἰακώβ, ὅπερ ἔρημάτιζεν ὄνομα μέχρι τῆς πάλης τῆς ἐπὶ τοῦ (27) Ἰακώβ· τὸ δὲ, Ἐκλέξεται, ἐπὶ τοῦ Ἰσραὴλ, ὅπερ ἄθλον ἐπὶ τῇ πάλῃ δέδοται τῷ πατριάρχῃ. Ἐμφαίνει δὲ τὸ μὲν ταπεινότερον ὁ ἐλεούμενος, τὸ δὲ διαφορώτερον ὁ ἐκλεγόμενος. Διόπερ, Ὁ Κύριος ἐλεήσει μὲν τὸν Ἰακώβ, ἐκλέξεται (28) δὲ τὸν Ἰσραὴλ, ὁμοῖον ἐστὶ τοῦτω· Ἰακώβ ὁ παῖς μου, ἀντιλήψομαι αὐτοῦ· Ἰσραὴλ ὁ ἐκλεκτός μου, προσεδέξατο αὐτὸν ἡ ψυχὴ μου. Τὸ μὲν γὰρ Ἰακώβ ἐπὶ τοῦ ἐπιστοιχειουμένου καὶ σωματικοῦ λαμβάνεται, τὸ δὲ Ἰσραὴλ ἐπὶ τοῦ κρείττονος καὶ πνευματικοῦ.

²⁷ Gen. xxxii, 28. ²⁸ ibid. ²⁹ Isa. xlii, 1.

(21) Sic quatuor libri veteres. Editi, τὰ ποικίλας..... εἰς ἀμαρτίας.

(22) Codices nonnulli, προσωπεῖα.

(23) Editi et mss. omnes, τῶν σαρκῶν. Quod ait Combesius, lubentem se lecturum, σαρκικῶν, id satis placet : sed ita tamen, ut magis placeat librorum antiquorum auctoritas. Nec ita multo post editi, καὶ αὐτὰ γενόμεθα. At mss., γινόμεθα.

(24) Vocem οὖν e veteribus libris addidimus. Ibidem mss. nonnulli, ἀκράτῃ.

(25) Editi, ἄλλοτε δέ. Vocula δέ in mss. non legitur. Ibidem Reg. secundus et Colbertinus secundus

tionemque annuntiantem amet, velim putes hunc per blandiloquentiam et assentationem deceptum, a sirenibus detineri. 590 Sed et dæmonia quæ varia in nobis producent peccata, saltare dicuntur, quod saltatio integra sit membrorum agitatio. Et quoniam saltatores, aliis atque aliis indutis personis, veniunt in scenam : ita dæmones nobis ipsis ceu larvis utentes, modo quidem irascentem, modo vero concupiscentem, ac carnalibus voluptatibus inhiantem, modo etiam mendacem saltando repræsentant : atque hoc pacto varias recipimus dæmonum actiones, qui scilicet ex eorum voluntate cor nostrum et corporis membra commutemus. Cum igitur unum aliquem conspexeris nunc risu immodico diffluentem, nunc præ tristitia dejectum et consternatum, atque molestiis, fletibus et gemitibus dilaniatum, tum quæmpiam in ipso saltare cogites, alias atque alias formas sumentem. Et modo avaritiæ, modo inanis gloriæ, modo superbiæ commentum ac fabula exprimitur. Uno verbo, tripudians generi hominum insultat, cum in animabus simplicibus et ad peccatum valde versatilibus choream agit et saltat. At vero onocentaurorum nomen compositam quamdam et monstrosam animalis conformationem significat, nisi quod species sit etiam dæmonis : quo auctore et impulsore nunc quidem in res humanas oculos conijcimus, nunc vero ad brutorum animalium rapimur affectus. Herinaceus autem animal quoddam est, quod vice pilorum amicitur spinis, et quod

CAPUT XIV.

277. VERS. 1. Et miserebitur Dominus Jacob, et eliget Israel. Existimo rationi esse consentaneum, ut verbum, Miserebitur, referatur ad Jacob : quod nomen obtinuit ad eam usque luctationem quam ipse sustinuit²⁷ : vox vero, Eliget, intelligatur de Israel, quod nomen præmii loco patriarchæ post luctamen impositum est²⁸. Qui autem misericordiam consequitur, abjectiorem præfert conditionem : qui vero eligitur, excellentiorem. Quamobrem verbis istis, Dominus miserebitur Jacob, eliget vero Israel, simile est illud, Jacob puer meus, assumam eum : Israel electus meus, suscepit eum anima mea²⁹. Enimvero Jacob pro eo accipitur, qui prima adhuc tractat elementa, quique corporalis est ; sn-

quoque, ὅλα δὲ κατασχιρτᾷ τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων ἐγχορεύοντα καὶ ὀρχούμενα ταῖς, etc. Velim suppleas, δαιμόνια.

(26) Editi, τὸ μὲν ἐλεήσει. At mss. nonnulli, ἐλεήσει, recte. In veteribus libris ne vestigium quidem appareat alicujus tituli.

(27) Codices quinque, ἐπὶ τοῦ. Editi, ἐπὶ τῷ. Ibidem editi, τὸ δὲ ἐκλέξεται. At mss. nostri, ἐκλέγεται.

(28) Veteres quinque libri, ἐλέησε..... ἐκλέγεται. Editi, ἐλέησε..... ἐκλέξεται.

mitur vero Israel pro præstantiori et spirituali. Om-
nino autem Jacob et Israel *Requiescent in terra sua*,
nimirum in terra illa, de qua dictum est: *Beati
mites: quoniam ipsi possidebunt terram*⁴⁹. Terra
hæc non est pars istius, quæ obnoxia est maledicto;
quam qui colit, in doloribus comedit omnibus die-
bus vitæ suæ⁵⁰. Quin etiam Jacobo **591** et Israeli
in terra sua requiescenti advena adjugetur. Qui
terram excolit, hic ille est proselytus advena. For-
tasse hic est gentilis populus, Jacobo adjunctus, quem
tanquam peregrinum et proselytum Scriptura adve-
nam appellat. Cum autem ii qui sunt inferioris con-
ditionis, nec sibi imperare norunt, ducibus impe-
randi scientiam habentibus serviunt, id ipsis est
pro beneficio. Quare in benedictionibus dictum est
Esau: *Et fratri tuo servies*⁵¹. Hoc plane indicat,
quod sequitur (VERS. 2): *Et multiplicabuntur super
terram Dei in servos et ancillas*. Imponitur eis ser-
vitus loco beneficii. *Et erunt captivi qui captivos
ceperant eos*. Illi quidem tyrannice eos abripiebant
in captivitatem, devictos et oppressos servituti dia-
boli addicentes; hi vero clementer et humane ser-
vitutem subeunt, ex diaboli tyrannide ad Christi
servitutem adducti. Israeli vero liberatio duræ illius
servitutis quam apud Babylonios servierat, promit-
titur, atque invitatur ad misericordiam, ut lugeat
Babylonis regem, nec insultet ejus ruinæ, sed eum
desseat tanquam qui pœnas commiseratione et mi-
sericordia dignas sit passurus.

278. VERS. 19, 20. *Quemadmodum vestimentum
sanguine inquinatum, non est mundum: ita neque
tu eris mundus. Quoniam terram meam perdidisti, et
populum meum interfecisti: non manebis in aeternum
tempus*. Hæc adhuc sunt lamentationis partes, qua-
tum Babylonis princeps, tum res illius deflentur.
Postequam enim Lucifer e cælo lapsus in corde
suo dixit: *Ascendam in cælum, ero similis Altissimi*⁵²,
ut compertum fiat ei exploratum, quantum
sancto dissimilis sit ei, qui omni spurcitia et cæde
est contaminatus, vestimento comparatur: quod
quantum ad ipsius naturam attinet, ad hominum
ornatum conficitur, sed quia inquinatum est san-
guine, non amplius usui ulli humano accommodari
potest. Ex hoc palam est, malignum illum non esse
D

⁴⁹ Matth. v. 4. ⁵⁰ Gen. iii. 17. ⁵¹ Gen. xxvii. 40. ⁵² Isa. xiv. 14.

(29) Colb. secundus, "Ὀλος.

(50) Sic uterque Combef. cum aliis tribus. Editi, αὐτός. Nec ita multo infra codices quinque, οὗον πάροικον. Editi, οἰονεί.

(51) Codices duo, ἐστὶ τό. Deest τό in pervulgatis. Ibidem editi, πληθυνθήσεται. At mss., πληθυνθήσονται. Subinde tres mss., πρόσκειται. Alii duo et editi, πρόσκειται.

(52) Sic mss. Editi vero, ἦ.

(53) Editi, τοῦ θρήνου. Articulus in mss. non in-

A "Ὀλος (29) δὲ ὁ Ἰακώβ καὶ ὁ Ἰσραὴλ Ἀναπαύσονται ἐπὶ τῆς γῆς αὐτῶν· γῆς ἐκείνης, περὶ ἧς εἴρηται· Μακάριοι οἱ πραεῖς, ὅτι αὐτοὶ κληρονομήσουσι τὴν γῆν· ἥτις οὐκ ἐστὶ μέρος ταύτης τῆς γῆς τῆς ὑπὸ κατάραν γεγεννημένης· ἦν ἐν λύπαις ἐσθίει πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς αὐτοῦ ὁ ἐργαζόμενος αὐτήν. Προσθεθήσεται δὲ καὶ ὁ γεωὺρας τῷ Ἰακώβ, καὶ τῷ Ἰσραὴλ, ἀναπαυόμενοι ἐπὶ τῆς γῆς αὐτοῦ. Ὁ περὶ τὴν γῆν διαπονούμενος, ὁ προσήλυτος οὗτός (30) ἐστὶν ὁ γεωὺρας. Τάχα οὗτός ἐστιν ὁ ἐξ ἐθνῶν λαός, ὁ προστιθέμενος τῷ Ἰακώβ, ὃν γεωὺραν ἡ Γραφή προσαγορεύει, ὃν πάροικον καὶ προσήλυτον ὄντα. Εὐεργεσία δὲ τοῖς ὑποδεδεσμένοις καὶ ἀρχεῖν ἐαυτῶν μὴ ἐπισταμένοις, τὸ δουλεύειν τοῖς κατ' ἐπιστήμην ἀρχουσι. Διόπερ ἐν εὐλογίαις εἴρηται τῷ Ἡσαΐ· Καὶ τῷ ἀδελφῷ σου δουλεύσεις. Τοῦτο ὅν ἐστι τὸ (31), Καὶ πληθυνθήσονται ἐπὶ τῆς γῆς τοῦ Θεοῦ εἰς δούλους καὶ δούλας. Ἄντ' εὐεργεσίας πρόσκειται αὐτοῖς τὸ δουλεύειν. Καὶ ἔσονται οἱ αἰχμαλῶται οἱ αἰχμαλωτεύσαντες αὐτοὺς. Οἱ μὲν τυραννικῶς ἦγον εἰς αἰχμαλωσίαν, τῇ δουλείᾳ τοῦ διαβόλου ὑποβάλλοντες τοὺς κρατούμενους· οἱ δὲ φιλανθρωπῶς ἀνθυπαύονται τῇ αἰχμαλωσίᾳ, ἐκ τῆς τυραννίδος τοῦ διαβόλου τῇ δουλείᾳ τοῦ Χριστοῦ προσαγόμενοι. Ἐπαγγελία δὲ τῷ Ἰσραὴλ, ἀπαλλαγὴ τῆς δουλείας τῆς σκληρᾶς, ἧς (52) ἐδούλευσε τοῖς Βαβυλωνίοις, καὶ προτροπὴ εἰς εὐσπλαγχίαν, ὥστε λαβεῖν τὸν θῆνον ἐπὶ τὸν βασιλεῖα Βαβυλῶνος, καὶ μὴ ἐπιχαίρειν αὐτοῦ τῷ πτώματι, ἀλλὰ θρηνεῖν αὐτὸν ὡς οἴκτου καὶ ἐλέου C ἁγία πεπονητότα.

278. "Ὁν τρέπον ἱμῶντον ἐν αἵματι περνημέ-
τον οὐκ ἐστὶ καθαρὸν· οὕτως οὐδὲ σὺ ἐση κα-
θαρός. Διότι τὴν γῆν μου ἀπόλεσας, καὶ τὸν λαόν μου ἀπέκτεινας· οὐ μὴ μεῖνῃς εἰς τὸν αἰῶνα χρόνον. Ἐπὶ μέρη θρήνου (53) ἐστὶν εἰς τὸν ἀρχον-
τα Βαβυλῶνος, καὶ τὰ ἐκείνου. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν ὁ ἐκπεσὼν ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ Ἑωσφόρος, ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ· Ἀναθήσεμαι εἰς τὸν οὐρανόν, ἔσομαι ὅμοιος τῷ Ὑψίστῳ· ἵνα δείξῃ πόσον ἀπέχει (34) τῆς πρὸς τὸν ἄγιον ὁμοιώσεως ὁ ἐν πάσῃ ἀκαθαρσίᾳ καὶ μαιφονίᾳ κατεβρωτωμένος, ἱματίῳ παραβάλλε-
ται, ὅταν ἐπὶ τῇ ἑαυτοῦ φύσει, εἰς κόσμον ἀνθρώπου πεποιημένῳ, διὰ δὲ τὸ ἐμφυρῆναι αἵματι, μηκέτι δυναμένῳ εἰς χρῆσιν ἀνθρωπίνην παραδεχθῆναι (55).
D Ἐκ τούτου δῆλον, ὅτι οὐκ ἐν τῇ κατασκευῇ τὸ ἀκάθαρτον ἔχει ὁ πονηρὸς, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐνεφύρη αἵματι, τὴν γῆν ἀπόλεσας τοῦ Κυρίου, καὶ τὸν λαόν (56) ἀποκτείνας διὰ τῆς ἀμαρτίας. Ἦδη καὶ ἀλλαχοῦ ἐγνω-

venitur.

(31) Editi et Reg. secundus, ἀπέχη. Alii quatuor mss., ἀπέχει. Statim duo mss., ἀκαθαρσία καὶ ἀμαρτία, spurcitia et peccato inquinatus.

(55) Nostri quinque libri veteres, παραδεχθῆναι. Editi, παραληφθῆναι· quod quin optimum sit, non dubito; sed unde sumptum, nescio.

(56) Sic uterque Combef. et alii tres mss. At editi, Κυρίου τὸν λαόν καὶ.

μεν ἱματίῳ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν παρεκκαζομένην ὑπ' αὐτοῦ (37) τοῦ προφήτου, λέγοντος πρὸς τοὺς παλαιωμένους διὰ τῆς κακίας· Ἰδοὺ πάντες ὑμεῖς, ὡς ἱμάτιον παλαιωθήσεσθε, καὶ σὺς καταφάγεται ὑμῖς. Δεινὴ δὲ ἡ ἀπειλή, τὸ μὴδὲ εἰς ὕστερον καθάρων ἑσσεσθαι. Ὁ μὲν γὰρ ἐν ἀμαρτίᾳ τινὶ πεφυρμένος τὴν μὲν εἰς τὸ παρὸν καθαρότητα ἀποβάλλει, τῆς δὲ εἰς τὸ μέλλον ἐκ μετανοίας ἐλπίζομένης καθάρσεως οὐκ ἀποστερεῖται. Ἐνταῦθα δὲ ἀπόφασις παντελῶς, τὸ μὴδὲ εἰς ὕστερον ἑσσεσθαι καθάρων, ἐπειδὴ πέφυρται ἐν τῷ αἵματι τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ, ὃν ἐνέκρωσε διὰ τῆς παρακοῆς, ὑποσύρων αὐτὸν ἐπὶ τὴν κακίαν.

279. Τάχα γὰρ, πρὸ τοῦ κτισθῆναι τὸν ἄνθρωπον, τόπος τις μετανοίας καὶ τῷ διαδόλῳ ὑπελείπετο, καὶ ἐδύνατο ὁ τύφος, εἰ καὶ ἀρχαιότερον ἦν νόσημα, ὅμως διὰ μετανοίας αὐτὸν ἐξισαζόμενον θεραπευθεῖς, ἀποκαταστῆσαι αὐτὸν εἰς τὸ ἐξαρχῆς. Ἀρ' οὐ δὲ τοῦ κόσμου ἡ κατασκευὴ, καὶ παραδείσου φυτεία (38) καὶ ἄνθρωπος ἐν αὐτῷ, καὶ ἐντολὴ Θεοῦ, καὶ φθόνος τοῦ διαδόλου, καὶ φόνος τοῦ τετιμημένου, ἀπεκλείσθη αὐτῷ καὶ ὁ τόπος τῆς μετανοίας. Εἰ γὰρ Ἡσαὺ μετανοίας τόπον οὐχ εὔρε, τὰ πρωτοτόκια ἀποδόμνος, τίς τόπος ὑπελείπεται μετανοίας τῷ τὸν πρωτόπλαστον ἀποκτείναντι ἄνθρωπον, καὶ δι' ἐκείνου τὸν θάνατον εἰσενεγκόντι (39); Φασὶ δὲ καὶ τὸν ἐκ τοῦ λυθροῦ τοῦ ἀνθρωπίνου ἐγγινόμενον σπῖλον τῷ ἱματίῳ, μὴδὲν τρῶπῳ δύνασθαι ἀποπλύνασθαι, ἀλλὰ συγγρῆν αὐτῷ τὴν ἁπαξ ἐγγενομένην ἐκ τῆς· ἐν τῷ αἵματι βαφῆς ἀλλοίωσιν· οὐδὲ οὖν (40) ἐκεῖνῳ δυνατόν, ἀποθεμένῳ τὸν ἐκ τοῦ αἵματος σπῖλον, γενέσθαι καθάρων. Τήρησον δὲ τὴν λέξιν ἐμφαντικῶς παριστῶσαν τὸν ἐκ τῆς μαιφονίας ῥύπον. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἐν αἵματι βαφὴν, ἀλλὰ, *Πεφυρμένον*, ἵνα ἐνδείξηται αὐτὸν ἐγκυλιόμενον (41) τῷ φόνῳ τῶν ἀναιρουμένων. Οὗτος τὴν γῆν ἀπώλεσε τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸν λαὸν αὐτοῦ ἀνήρηκεν. Ὁ μὲν οὖν Ναβουχοδονόσορ ἡρῆμωσε τὴν γῆν, ἐκτεμὼν αὐτῆς τὰ καρποφόρα φυτὰ, κώμας τῷ ἀφανισμῷ τοῦ ἐμπρησμοῦ παραδιδούς. Αὐτὸς (42) καὶ τὸν λαὸν τοῦ Ἰσραὴλ, τὸν μὲν ἀπέκτεινεν ἐν μάχῃ, τὸν δὲ αἰχμάλωτον ἀπήγαγεν εἰς τὴν Βαβυλῶνα. Ἦδη δὲ καὶ ὁ μυστικῶς ὀνομαζόμενος Βαβυλώνιος βασιλεὺς ὁ κοσμοκράτωρ τοῦ κόσμου τούτου ἐστίν. Οἰκίῳς γὰρ καὶ τὴν σύγχυσιν τοῦ κόσμου τούτου Βαβυλῶνα ἂν τις προσείποι. Αἰχμάλωτον γὰρ ἐποίησε τὸν λαὸν τοῦ Θεοῦ, ἀπὸ τῆς ζωῆς μεταστήσας εἰς θάνατον· ἡρῆμωσε δὲ τὴν γῆν, τὴν ἐκάστου σάρκα διαφθείρας διὰ τῆς ἀμαρτίας, καθὼς γέγραπται, ὅτι (43) *Κατέφθειρε πᾶσά σὰρξ τὴν ὁδὸν αὐτῆς*.

⁴⁴ Isa. l, 9. ⁴⁵ IV Reg. xxv, 4, sqq.; Jerem. xxix, 1 sqq. ⁴⁶ Gen. vi, 12.

(37) Codices duo, παρ' αὐτοῦ. Mox editi, τοὺς παλαιωμένους. Libri vero antiqui, τοὺς παλαιωμένους.

(38) Editi, παραδείσου φυτεία. Sed vox φυτεία in mss. non invenitur; ob idque eam a typographis additam esse suspicor. Necesse tamen non fuit quidquam adicere, cum vox κατασκευὴ suppleri facile possit. Mox Reg. quartus, καὶ φόνος τοῦ διαδόλου, καὶ φθόνος τοῦ τετιμημένου, diaboli caedes, et invidia illius qui honorabatur.

A et alio in loco humanam naturam ab eodem propheta cum vestimento collatam fuisse novimus, ubi videlicet adversus eos qui in malitia inveterati sunt, ait: *Ecce omnes vos, ut vestimentum inveterascetis, et tinea comedet vos*⁴⁴. Est autem gravis comminatio, fore, ut ne in posterum quidem mundetur. Qui enim inquinatur peccato aliquo, praesentem quidem amittit munditiam, sed expiatione quae deinceps per poenitentiam speratur, nequaquam caret. Illic autem plane pronuntiat, eum ne in posterum quidem mundum fore, cum sit inquinatus sanguine populi Dei: quem ad malitiam adductum, per inobedientiam morti tradidit.

279. Forte enim, priusquam crearetur homo, supererat vel ipsi diabolo aliquis poenitentiae locus. B Atque superbia illa, etiamsi foret morbus ⁵⁹² vetustissimus, si tamen ab ipso sibi ipsi per poenitentiam medente fuisset curata, restituere illum in pristinum statum potuisset. Sed post conditum mundum, post consitum paradisum, post collocatum in eo hominem, post Dei praeceptum, post diaboli invidiam, post illius qui honorabatur caedem, tum ei obstrucit est poenitentiae locus. Si enim Esau jure prioris ortus vendito, nullum invenit poenitentiae locum: equis poenitentiae locus ei relinquitur, qui protoplastum hominem peremit, et per eum mortem invexit? Ferunt autem maculam in vestimento ab humano sanguine impressam nullo modo delergi posse, sed alterationem ex sanguinis tinctura semel contractam, una cum vestimento consenesce: fieri igitur non potest, ut ille sanguineis maculis deletis et abstersis, evadat purus. C Observa autem dictionem sordes ex caede provenientes evidenter exprimentem. Non enim dixit: Vestimentum unctum sanguine, sed, *inquinatum*: id ut ostendat in caede peremptorum fuisse volutatum. Illic perdidit Dei terram, et populum ejus interemit. Et vero Nabuchodonosor terram vastavit, excisis plantis ejus fructiferis, et vicis incendio prorsus consumptis⁴⁵. Quin et ipse populum Israel partim occidit gladio, partim captivum abduxit in Babylonem. Ceterum autem etiam is qui mystice rex Babylonis nominatur, mundi hujus princeps est. Nam mundi hujus confusionem potest quis apte appellare Babylonem. Etenim Dei populum, a vita ad mortem translatus abstraxit in servitutem: terram vero devastavit, uniuscujusque carne per peccatum corrupta, sicut scriptum est: *Corrupti omnes carnem suam*⁴⁶.

(39) Editi, *εἰσαγαγόντι*. At mss. quinque ut in contextu.

(40) Antiqui tres libri, οὐδὲ οὖν. Alii duo, οὐδέν. Editi, οὕτε. Statim quinque mss., *γενέσθαι καθάρων*. Editi, *καθαρῶ*.

(41) Sic mss. omnes. Editi, *ἐγκυλισμένον*.

(42) Editi, *Οὗτος*. At mss. quinque, *Αὐτός*. Haud longe Reg. tertius, *Βαβυλώνιος βασιλεὺς*.

(43) Editi, *ὅτι ἴδεν ὁ Θεὸς ὅτι*. At mss. ita, ut edidimus.

280. Vhrs. 21, 22. *Semen pravum, prapara tuos filios, ut jugulentur peccatis patris tui, ne resurgant, et ne impleant terram civitatibus. Et insurgam in eos, dicit Dominus Sabaoth, et perdam eorum nomen, et reliquias, et semen.* Nec ipse solum non erit mundus, sed successura etiam scelerati illius posteritas una cum ipso bonitate clementissimi Dei delebitur: qui filios, videlicet non tam carnalem prolem, quam operum ex malo habitu proficiscentium fetum e medio tolli permittit. *Semen pravum.* Quod malitiæ non erat pater, sed quod ab alio malitiæ præeunti ortum accepit, atque nequitiam ejus, qui se seminavit, imitatus est, ideo dicitur semen pravum. *Prapara filios tuos, ut jugulentur peccatis patris tui.* Nonnunquam cujuspiam semen dicitur pravum, non quod continuo proveniat ex semine præcedente: sed quod alterius ortui dat initium, seminis nomen accipit. Quemadmodum enim cum mundus fuit conditus, ea quæ primum germinavere, erant quidem semina aliorum, nec tamen ipsa ex aliis seminibus prodire, cum rebus ex semine originem ducentibus essent 593 antiquiora: ita forte etiam nunc semen pravum Scriptura vocat eum, qui nequitiae exemplum primus dedit cæteris, fuitque quasi semen, semetipsum præbens imitandum: non quod hanc subsistendi rationem ab antecessoribus habeat, sed quod posteris suis præverit. Attamen potest quispiam ex semetipso ceu nequitiae auctor et architectus, pravum semen esse; et rursus qui ab improbis magistris edoctus est, pari nomine potest insigniri. Peccator ille vocatus est *Semen Chanaan, et non Juda* 47; non quod carnis genus spurium et ex Chanaan commistum haberet; sed ideo semen Chanaan appellatur, quod æmulatus Chanaan sit. Unusquisque igitur sua ipsius voluntate potest esse aut semen sanctum, aut contrarium. Audi enim Paulum dicentem: *Nam in Christo Jesu per Evangelium ego vos genui* 48; et illud: *Quotquot receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri* 49; et: *Omnes qui faciunt peccatum, ex diabolo nati sunt* 50.

281. Quid autem sibi vult Scriptura, cum præcipit semini nequam, ut filios suos ad eandem pro peccatis patris præparet? Observavimus jam multis in locis, uniuscujusque opera et animæ fetus appellari filios. *Salvabitur enim, inquit, per filiorum generationem, si manserint in fide et dilectione et sanctificatione cum sobrietate* 51. Nam anima, tanquam uxor sponsi qui deceptus non est, salva efficitur,

47 Dan. xiii, 56. 48 1 Cor. iv, 15. 49 Joan. i, 12

(44) Sic uterque Combef. perinde atque nostri codices. Editi fusius ἀναστῶσι, καὶ κληρονομήσωσι τὴν γῆν. Sed cum hæc verba, καὶ κληρονομήσωσι τὴν γῆν, non interpretetur auctor, verisimile mihi sit, librarios ea huc ex suis Bibliis transtulisse. Ibidem tres mss. et editi, γῆν πόλεων, *Impleant terram civitatibus.* Vulgata quoque, *Neque implebunt faciem orbis civitatum.* At in aliis duobus mss. et apud LXX legitur, γῆν πόλεμων, *Et impleant terram bellis.*

280. *Σπέρμα πονηρὸν, ἐτοίμασον τὰ τέκνα σου σφαγῆναι ταῖς ἁμαρτίαις τοῦ πατρὸς σου, ἵνα μὴ ἀναστῶσι (44), καὶ ἐμπλήσωσι τὴν γῆν πόλεων. Καὶ ἐπαναστήσομαι αὐτοῖς, λέγει Κύριος Σαβαώθ, καὶ ἀπολῶ αὐτῶν ὄσπον, καὶ κατάλειμμα, καὶ σπέρμα. Οὐ μόνον αὐτοὺς οὐκ ἔσται καθαρὸς, ἀλλὰ καὶ ἡ διαδοχὴ τοῦ πονηροῦ συναφανισθῆσεται αὐτῷ δι' ἀγαθότητα τοῦ φιλανθρώπου Θεοῦ συγχωροῦντος τὸν ἀφανισμόν τῶν τέκνων, οὐ τοσοῦτον τῆς σαρκίνης (45) τεκνογονίας, ὅσον τῆς τῶν ἀπὸ πονηρῆς ἔξωος ἐπιτελουμένων ἔργων. Σπέρμα πονηρὸν. Ἐπειδὴ οὐκ ἦν πατὴρ τῆς κακίας, ἀλλ' ἐξ ἑτέρου προκαταρξαμένου τῆς κακίας, τὴν γένεσιν ἐληψε, καὶ παποίηκε κατὰ τὴν πονηρίαν τοῦ σπείραντος αὐτὸν, σπέρμα λέγεται πονηρὸν. Ἐτοίμασον τὰ τέκνα σου σφαγῆναι ταῖς ἁμαρτίαις τοῦ πατρὸς σου. Λέγεται δὲ ποτε σπέρμα πονηρὸν τινος, οὐ πάντως ἐκ προαγούσης σπορᾶς γεγόμενον, ἀλλὰ καὶ τὸ αὐτὸ καταρχὸν εἰς τὴν ἑτέρου γένεσιν σπέρμα προσαγορεύεται. Ὡς γὰρ ἐν τῇ κοσμοποιᾷ (46) τὰ πρώτως blastήσαντα, σπέρματα μὲν ἦν ἑτέρων, αὐτὰ δὲ οὐκ ἦν ἐξ ἑτέρων (προσδύτερα γὰρ ἦν τῶν κατὰ σπέρμα τελειούμενων)· οὕτω τάχα καὶ νῦν ὁ λόγος τὸν ἄλλοις εἰς ὑπόδειγμα πονηρίας κατάρχοντα, καὶ οἰνοὶ σπέρμα γινόμενον (47) διὰ τῆς μιμήσεως, σπέρμα πονηρὸν ὀνομάζει οὐχ ὡς ἀπὸ προαγόντων τὴν ὑπόστασιν ἔχοντα, ἀλλ' ὡς τοῖς ἐπιγινομένοις τὴν ἀρχὴν παρεχόμενον. Δύναται δὲ παρ' ἐαυτὸν τις σπέρμα πονηρὸν εἶναι, ἀρχηγὸς τῆς κακίας ὑπάρχων· καὶ πάλιν ὁ πονηροῖς διδασκάλους μαθητευθεῖς, ὁμοίως προσαγορεύεσθαι. Σπέρμα Χαναάν, καὶ οὐκ Ἰούδα, ἤκουσαν ὁ ἀμαρτωλὸς ἐκεῖνος· οὐ τῷ τὸ γένος τῆς σαρκὸς νόθον ἔχειν καὶ ἐπίμικτον ἀπὸ τοῦ Χαναάν, ἀλλὰ διὰ τὴν μίμησιν τοῦ Χαναάν, σπέρμα Χαναάν ὀνομάζεται. Δύναται οὖν ἕκαστος ἐκ τῆς αὐτοῦ (48) προαιρέσεως ἢ σπέρμα ἁγιὸν εἶναι, ἢ τὸ ἐναντίον. Ἄκουε γὰρ Παύλου λέγοντος· Ἐκ γὰρ Χριστοῦ Ἰησοῦ διὰ τοῦ Εὐαγγελίου ἐγὼ ὑμᾶς ἐγέννησα· καὶ τὸ, Ὅσοι (49) ἔλαβον αὐτόν, ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι· καὶ, Πᾶς ὁ ποιῶν τὴν ἁμαρτίαν ἐκ τοῦ διαβόλου γηγενῆται.*

281. Τί δὲ βουλόμενος ὁ λόγος προτάσσει τῷ πονηρῷ σπέρματι, ἐτοίμασαι τὰ τέκνα αὐτοῦ εἰς σφαγὴν ταῖς ἁμαρτίαις τοῦ πατρὸς; Πολλαχοῦ τετηρήκαμεν, τὰ ἐκάστου ἔργα καὶ τοὺς καρποὺς τῆς ψυχῆς τέκνα προσαγορεύεσθαι. Σωθήσεται γὰρ, φησὶ, διὰ τῆς τεκνογονίας, ἐὰν μετρώσιν ἐν πίστει καὶ ἀγάπῃ καὶ ἁγιασμῷ μετὰ σωφροσύνης. Σώζεται γὰρ ἡ ψυχὴ, ὡς γυνὴ τοῦ μὴ ἀπατηθέντος νομφίου,

50 1 Joan. iii, 8. 51 1 Tim. ii, 15.

(45) Codices quinque, τῆς σαρκίνης. Editi, τῆς σαρκινῆς.

(46) Antiqui duo libri, ἐν τῇ κοσμογονίᾳ.

(47) Codices nonnulli, γεγόμενον.

(48) In nostris quinque mss. legitur, αὐτοῦ· in editis vero, ἐαυτοῦ. Haud longe voculam γὰρ post verbum ἄκουε ex duobus mss. addidi.

(49) Editi æque ac textus sacer, Ὅσοι δέ. At par-ticula δὲ in mss. non reperitur.

ἐπειδὴν διὰ τοῦ λόγου καρποφορεῖν ποιήσῃ τέχνα, τὰς ἀγαθὰς πράξεις, ἐὰν ἐπιμείνῃ τῇ ἔξει τῇ ἀγαθῇ, καὶ μὴ ἀμαυρωθῇ ἀπὸ τινων ἐπιγενομένων (50) ἀμαρτημάτων. Οὕτω καὶ ἡμεῖς κατὰ τὸν πνευματικὸν καὶ θεῖον ἀκούοντες νόμον τῆς εὐλογίας λεγούσης, Εὐλογημένα τὰ ἔργα τῆς κοιλίας σου, οὐκ ἄλλο τι νομίζομεν εἶναι, ἢ τοὺς καρποὺς τῆς ψυχῆς. Ἀπὸ γὰρ τοῦ φόβου σου, Κύριε, ἐν γαστρὶ ἐλάβομεν καὶ ὠδινήσαμεν, καὶ ἐτέκομεν πνεῦμα σωτηρίας, ὃ ἐποίησαμεν (51) ἐπὶ τῆς γῆς. Ὁ οὖν ἀφανισμὸς τῶν πονηρῶν ἔργων σφαγὴ τέκνων λέγεται, ἐπ' ὧφελείᾳ γενομένη τοῦ γεννήσαντος πατρὸς. Λαμβάνουσιν οὖν ἔχει φιλανθρωπίαν ἢ κατὰ τὸν τόπον τροπολογία προστάσσουσα τῷ πονηρῷ σπέρματι, κατὰ τὸ ἐνδεχόμενον κουρίσαι ἀπὸ τοῦ βάρους τῶν κακιῶν (52) αὐτῶν. Οἱ γὰρ μεμορφωμένοι κατὰ τὸν πονηρὸν, καὶ υἱοὶ τῆς κακίας γινόμενοι, πάντα τὰ ἔργα τῆς ἐαυτῶν ψυχῆς σφάζειν ὀφείλουσι ταῖς ἀμαρτίαις. Ἐὰν γὰρ μὴ ἀποθάνωμεν τῇ ἀμαρτίᾳ, πῶς ζήσομεν (53) τῇ δικαιοσύνῃ; Ἰνα γὰρ, φησί, μὴ ἀναστῶσι, καὶ ἐμπλήσωσι τὴν γῆν πόλεων. Πονηρὸν γὰρ ἡ ἐπ' ἀνάστασις τῆς κακίας. Διὸ δεῖ αὐτὴν μένειν νεκράν, καὶ μὴ συγχωρεῖσθαι ἐν συστήματι καὶ πλήθει γίνεσθαι. Τοῦτο γὰρ ἐστὶν ἡ πόλις. Πρέπει γὰρ Κυρίῳ Σαβαὼθ ἀπολλύειν (54) τὴν κακίαν δόγμα καὶ ἐγκατάλειμμα καὶ σπέρμα.

282. Μακαρία κατάστασις καὶ ψυχῆς καὶ πολιτείας ἀνθρωπίνης, ἐν ᾗ δόγμα κακίας οὐ χρηματίζει, κατὰ τὸν Ἀπόστολον εἰπόντα· Πορεῖα δὲ καὶ ἀκαθαρσία ἡ ἀσέλγεια (55) μὴδὲ ὀνομαζέσθω ἐν ὁμίᾳ, καθὼς πρέπει ἁγίοις. Δεύτερον δὲ, τὸ ἐγκατάλειμμα γούν μὴ εἶναι. Πολλοὶ γὰρ ἐπιστρέψαντες ἀπὸ πονηρῶν ἔργων, οἶονε τὰς μνήμας τῶν παλαιῶν ἔργων παρακατέχοντες, δι' αὐτῶν πολλὰκις ἀνανεοῦνται τὴν ἡσυχάζουσιν ἀμαρτίαν. Ἰνα οὖν μὴδὲ ἐγκατάλειμμα ᾗ, ἤγοντο τὸ (56) τελευταλὸν σπέρμα μὴ ὑπάρχῃ πονηρὰς διδασκαλίας τοῖς ἐφεξῆς μὴ ὑπολείπεσθαι ἐκ τῆς μιμήσεως τῶν προειληφόντων, Τάδε λέγει Κύριος· Καὶ θήσω τὴν Βαβυλωνίαν (57) ἐρημον, ὥστε κατοικεῖν ἐχθρούς, καὶ ἔσται εἰς οὐδέν· καὶ θήσω αὐτὴν πηλοῦ βάραθρον εἰς ἀπόλειαν. Ἐρημον θήσεσθαι τὴν Βαβυλωνίαν ὁ φιλάνθρωπος Κύριος ἀπει-

A ubi ratione dūce filios edendos curaverit, opera videlicet bona; si modo permanserit in bono habitu, nec a peccatis illis subsequentibus vitietur. Sic et nos qui juxta spiritualem et divinam legem interpretamur benedictionem, quæ dicit, *Benedicti fructus ventris tui* ⁵⁰, nihil aliud quam animæ fructus significari ducimus. Nam a timore tuo, Domine, in utero accepimus, et parturivimus, et peperimus spiritum salutis, quem fecimus in terra ⁵¹. Operum itaque pravorum exstirpatio vocatur filiorum cædes, quæ ob utilitatem patris qui genuit, perpetratur. Hoc igitur loco figurata illa loquendi ratio occultam quādam bonitatem præ se fert, dum præcipit semini nequam, ut deponat (quoad ejus fieri potest) vitiorum suorum onus. Quicumque enim malum illum sibi proposuerunt exemplar, factique sunt malitiæ filii, cunctos animæ suæ fetus, quod ad peccata attinet, debent trucidare. Nam nisi moriamur peccato, quomodo vivemus? *Justitiæ? No* enim, inquit, *resurgant, et impleant terram civitatibus* ⁵⁴. Malum est utique illa vitii rebellio. Quamobrem oportet ut ea maneat mortua, nec cœtum et multitudinem adire sinatur. Hoc siquidem indicat nomen civitatis. Addecet enim Dominum Sabaoth disperdere nomen et reliquias et semen malitiæ.

282. Beatus ille est tum animi tum reipublicæ **594** humanæ status, in quo nomen nequitiae non pronuntiat, juxta Apostolum dicentem: *Fornicatio autem et immunditia aut lascivia ne nominetur quidem inter vos, sicut decet sanctos* ⁵⁵. Rursus autem oportet ut ne supersint quidem reliquiae. Multi enim sunt qui cum se avocant a malis operibus, operum veterum velut retenta memoria, peccatum sopitum et quiescens sæpe per hanc recordationem innovant. Itaque ut ne reliquiae quidem supersint, id est, ne extremum semen pravæ doctrinæ ex majorum imitatione posteris relinqui accidat (Vers. 23), *Hæc dicit Dominus: Et ponam Babyloniam desertum, ut inhabitent herici, et erit in nihilum: et ponam eam sicut barathrum in perditionem. Interminatur benignissimus Dominus Babyloniam red-*

⁵⁰ Deut. xxviii, 4. ⁵¹ Isa. xvi, 18. ⁵² I Pet. ii, 24. ⁵³ Ephes. v, 3.

(50) Editi, ἐπιγενομένων. Illud, καὶ θεῖον, quod D mox sequitur, textui nove ex duobus mss. attributum est. Subinde ubi legitur in editis, τὰ τέχνα, scriptum reperitur in nostris quinque codicibus, τὰ ἔργα.

(51) Hic mirifice dissident inter se libri, tum typis descripti, tum calamo notati. Editi, σωτηρίας σου ἐποίησαμεν. Recentior Combefisii codex et Reg. quartus, σωτηρίας, οὐ ἐποίησαμεν. Reg. tertius, quem sequimur, ὃ ἐποίησας, quem fecisti. Colb. secundus et Reg. secundus, οὐ ἐκυσάμεν. Apud LXX, σωτηρίας σου ἐποίησαμεν, spiritum salutis tuæ fecimus. Antiquissimus interpres Eusebius, σωτηρίας σου, ὃ ἐποίησας, spiritum salutis tuæ, quem fecimus. Vulgata, Peperimus spiritum: salutis non fecimus in terra. Ubi notari potest, codices eos, qui habent, σωτηρίας οὐ ἐποίησαμεν, convenire cum Vulg., si pro οὐ legas οὐ, non. Salutes non fe-

cimus.

(52) Editi, τῶν κακῶν. At mss. quatuor, τῶν κακῶν. Codex unus habet αὐτοῦ pro αὐτῶν quod sequitur.

(53) Codices tres, ζήσομεν.

(54) Libri veteres, ἀπολλύειν. Editi, ἀπολλύναι.

(55) Ita in quatuor mss. legitur. Editi, καὶ ἀσέλγεια. Textus sacer, ἡ πλεονεξία, vel avaritia.

(56) Libri veteres, τὸ ἔργον τὸ· ubi legisse videtur interpres, ἤγοντο, a verbo ἄγειν, cum verterit: Ita demum adducebantur. Ibidem duo mss., μὴ ὁπάροχοι. Nec ita multo post editi, ὑπολείπεσθαι τοῖς ἐκ. Deest τοῖς in utroque Combef. et in aliis nostris codicibus.

(57) Antiqui duo libri, τὴν Βαβυλῶνα. Mox mss. nonnulli, καὶ ἔσται εἰς οὐδέν. Subinde editi, καὶ θήσω εἰς αὐτὴν. At vocula εἰς in nostris quinque mss. deest.

acturum se esse in desertum. Cæterum pravæ habitationis vastatio, vitæque confusio et perturbata abolitio, bonum quoddam est sensu et mente præditis valde exoptandum. Tantam autem minatur fore Babylonis vastitatem, ut homo Babylonius in ea non sit amplius habitaturus, sed sint hericii subrogandi in hominum locum. Est autem animal illud rigidis et acutissimis spinis circumseptum, quod et caput et pedes, cum vult, contrahit, atque perfectam sphaeræ figuram sumit, adeo ut vix possit capi, capite et pedibus intra spiram sese colligentibus, atque superficie spinis undelibet inhorrescente. Hoc utique animal solum, vel quiescens, sibi insidiantes ulciscitur. Qui enim ei injicit manum, graviter pungitur, et quanto magis voluerit quis illud constringere, tanto gravius spinis transfigitur.

283. Forte igitur hominum mores occulte significat, vice Babyloniorum urbem habitantes, inso-ciabiles, longe ab aliorum agendi ratione alienos, et asperiori vitæ instituto gaudentes. Nam animalium species ad exprimendos hominum mores assumi, Petri visione edocti sumus, quandoquidem in vase e cœlis descendente omne animalium genus inerat, reptilium, volucrum et quadrupedum⁸⁵. Indicabat enim Scriptura eos qui a diversis peccatis erant ad fidem adducendi, aut quadrupedibus similes esse ob mores belluinos, aut reptilibus ob venenum, aut volucris ob levitatem et inconstantiam. Forte igitur herinaceus etiam per tropologiam in Scriptura designat homines aliquos; uti serpentes denotant Sadduceos et Phariseos⁸⁷; vulpes, Herodem⁸⁸; equi feminis inhiantes, voluptuarios⁸⁹; oves, simplices⁹⁰; hæduli, inimicos societatis et avaros. Quare et hericio animali quod incolumitalis suæ spem in suis ipsius spinis collocat, par est comparari divites scilicet hujus sæculi, quos dixit Dominus spinis suis suffocare verbum, ac illud infructuosum reddere⁹¹. Redigetur autem Babylon in nihilum, et erit ut luti barathrum. Ad rem sensibilem quod attinet, indicat Scriptura fore, ut fluvius Euphrates, hanc mediam intersecans, 595 nec exitum reperiens per alveum, eamque inundans, ipsam demoliat funditus, convertatque in barathrum non aqua limpida, sed limo refertum. Enimvero qui exacerbant Dominum hujusmodi sine ever-tuntur.

284. Vens. 24, 25. *Hæc dicit Dominus Sabaoth: Quemadmodum dixi, ita erit: et quemadmodum statui, ita manebit: ut disperdam Assyrios in terra mea, et in montibus meis. Et erunt in conculcatione*

⁸⁵ Act. x, 41. ⁸⁷ Matth. iii, 7. ⁸⁸ Luc. xiii, 52. ⁸⁹ Jer. v, 8. ⁹⁰ Matth. x, 46. ⁹¹ Matth. xiii, 23.

(58) Sic mss. omnes. Editi, δὲ διοικήσεως, male.
(59) Sic mss. nostri. Ex δευτέταις in prius editis factum fuerat, ἔξεσι ταῖς. Nec ita multo infra duo mss., ἐκ τῶν σχηματίζον.

(60) Veteres aliquot libri, αὐτῶν.

(61) Codex Regius, quem nominavimus quartum, hic desinit, terminaturque his verbis, πλουσίους τοῦ αἰῶνος τούτου. Mox mss. quatuor, καὶ ἀκαρπον

Α λεί. Πονηρὰς δὲ οἰκήσεως (58) ἐρήμους, καὶ συγκεχυμένου βίου ἀφανισμὸς, γαθὸν περισπούδαστόν ἐστι τοῖς αἰσθανομένοις. Ἐπὶ τοσούτων δὲ τὴν ἐρήμωσιν ἀπειλεῖ τῇ Βαβυλωνίᾳ, ὥστε ἀνθρώπων μὲν Βαβυλωνίων μηκέτι κατοικεῖν, ἐχίνοὺς δὲ ἀντείστασθαι. Ἔστι δὲ τὸ ζῶον τοῦτο σκληραῖς καὶ δευτέταις (59) ἀκάνθαις περιπεφραγμένον, καὶ κεφαλὴν καὶ πόδας συνέλκον, ὅτε βούλεται, καὶ εἰς ἀκριβὲς σχῆμα σφαίρας ἑαυτὸ σχηματίζον, ὥστε δύσληπτον εἶναι, τῆς μὲν κεφαλῆς καὶ τῶν ποδῶν συνεσπαιραμένον, τῆς δὲ ἐπιφανείας πανταχόθεν ἡκανθωμένης. Μόνον γὰρ ζῶον τοῦτο ἡσυχάζον ἀμύσσεται τοὺς ἐπιβουλεύοντας. Ὁ γὰρ ἐπιβαλὼν αὐτῷ τὰς χεῖρας ἀμύσσεται δεινῶς, καὶ ὅσῳ περ ἂν πλέον αὐτὸ (60) βουληθῇ κατασφίγγει, τοσούτω γαλεπώτερον ταῖς ἀκάνθαις περι- Β πείρεται.

283. Τὰχα οὖν ἦθη ἀνθρώπων αἰνίσσεται ἀντὶ τῶν Βαβυλωνίων ἐνοικήσαντα τῇ πόλει, ἀκοινωνήτα, ἀπειδιαστικά, σκληροτέρᾳ τῇ ἀγωγῇ χαίροντα. Ὅτι γὰρ τὰ εἶδη τῶν ζῶων πρὸς τὰ τῶν ἀνθρώπων ἦθη μεταλαμβάνεται, ἐδιδάχθημεν ἀπὸ τῆς ὀπτασίας Πέτρου, ὅτε ἐν τῷ σκεύει τῷ καθιεμένῳ ἐκ τῶν οὐρανῶν πᾶν εἶδος ἦν ζῶον, ἐρπετῶν καὶ πετεινῶν καὶ τετραπόδων. Ἡνίσσετο γὰρ ὁ λόγος τοὺς μέλλοντας ἀπὸ ποικίλων ἀμαρτημάτων τῇ πίστει προστάγεσθαι, τοὺς εἶναι τοὺς ὁμολογούμενους ἢ τετραπόδοις διὰ τὸ κτηνώδες· ἢ ἐρπετοῖς διὰ τὸ ἰσθόλον· ἢ πετεινοῖς διὰ τὸ κοῦφον καὶ ἀστατον. Καὶ ὁ ἐχίνος οὖν ἐστὶ παρὰ τῇ Γραφῇ τάχα τροπολογούμενος ἐπὶ τινος ἀνθρώπου, ὡς οἱ ὅρεις ἐπὶ τοὺς Σαδδουκαίους καὶ Φαρισαίους· καὶ ὁ ἀλώπηξ ἐπὶ τὸν Ἡρώδη· καὶ ἱπποὶ θηλυμανεῖς ἐπὶ τοὺς φιληδόνους· τὰ πρόβατα ἐπὶ τοὺς ἀκακωτέρους τῶν ἀνθρώπων· τὰ ἐρίφια ἐπὶ τοὺς ἀκοινωνήτους καὶ ἀμεταδότους. Ὡς τε καὶ τοὺς ἐχίνοὺς εὐλογον παραβαλέσθαι, ζῶν τὴν ἐλπίδα τοῦ μὴ βλαθῆσεσθαι ἐπὶ ταῖς οἰκείαις ἀκάνθαις ἔχοντι, τοὺς πλουσίους τοῦ αἰῶνος τούτου (61), οὓς ὑπὸ τῶν ἰδίων ἀκανθῶν συμπνίγειν τὸν λόγον, καὶ ἀκαρπον ποιεῖν ὁ Κύριος εἴρηκε. Γενήσεται δὲ ἡ Βαβυλὼν εἰς οὐδὲν, καὶ ὡς πηλοῦ βάραθρον. Ὡς πρὸς τὸ αἰσθητὸν ἐνδείκνυται ὁ λόγος, ὅτι ὁ ποταμὸς ὁ Εὐφράτης μέσσην αὐτὴν διατέμνων, μὴ τυγχάνων τῆς κατὰ ρεῖθρα διεξόδου, ἐλλειμνάζων αὐτῇ, παντελῶς ἀναφανίσει αὐτὴν, καὶ ἀποδεῖξει (62) βάραθρον οὐχ ὕδατος καθαροῦ, ἀλλὰ βορβόρου. Τοιοῦτον γὰρ τὸ τέλος τῆς καταστροφῆς τῶν παροξυνάντων τὸν Κύριον.

284. Τάδε λέγει Κύριος Σαβαώθ· Ὅρ τρόπον εἴρηκα, οὕτως ἔσται· καὶ ὅρ τρόπον σεβούλεμαι, οὕτως μενεῖ· τοῦ ἀπολέσαι τοὺς Ἀσσυρίους ἐπὶ τῆς γῆς τῆς ἐμῆς, καὶ ἐπὶ τῶν ὄρεων τῶν

ποιεῖν. Editi, καὶ καρπὸν μὴ ποιεῖν, quos dixit fructum non ferre. Subinde quatuor mss., ἢ Βαβυλῶν. Editi, ἢ Βαβυλωνία.

(62) Veteres quatuor libri, ἀφανίσει αὐτὴν, καὶ ἀποδεῖξει. Supple, μέλλει, nisi legere mavis, ἀφανίσει..... ἀποδεῖξει. Editi, ἀφανίσει..... ἀποδεῖξει· quorum in altero vitium subesse constat.

ἡμῶν. Καὶ ἔσονται εἰς καταπάτημα, καὶ ἀφαιρε-
θήσεται ἀπ' αὐτῶν ὁ ζυγὸς αὐτῶν, καὶ τὸ κῦδος
αὐτῶν ἀπὸ τῶν ὤμων αὐτῶν. Ὁ μὲν κατὰ σάρκα
Ἰσραὴλ, περὶ τῆς νενομισμένης αὐτοῖς γῆς τοῦ Θεοῦ
εἶναι, καλ' ὁρίων τούτων τῶν γῆινων τῇ αἰσθητῇ Ἰου-
δαίᾳ (63), τὸν λόγον ὑπολαμβάνει ὑπάρχειν τῇ προ-
φήτῃ· καὶ τὴν Ἀσσυρίαν αἰχμάλωτον ἀπάγειν τὴν
Ἰσραὴλ, ζυγὸν δουλείας αὐτοῖς ἐπιθέντα· ἡμεῖς δὲ,
οἱ συνεγερθέντες Χριστῷ (64), καὶ εὐχόμενοι τὰ ἀνω
ζητεῖν, γῆν μὲν ἐνομάζομεν τὴν καρδίαν τὴν καλὴν,
καθὰ παρ' αὐτοῦ δεδογμένα τοῦ Κυρίου, λέγοντος·
Ὁ δὲ ἐπὶ τὴν γῆν τὴν καλὴν σκαπεῖς, οὗτος
ὁ τὸν λόγον ἀκούων καὶ συνίης καρποφο-
ρεῖ (65), καὶ ποιεῖ ὁ μὲν ἑκατόν, ὁ δὲ ἐξήκοατα,
ὁ δὲ τριάκοντα. Καὶ ἄρα οὐν τοῦ Θεοῦ δύνανται χρη-
ματίζεσθαι, ἐν ᾧ εἰς καταπάτημα γενήσονται οἱ Ἀσσύ-
ριοι, ὁ αὐξήσας ἐν τοῖς ἔργοις τοῖς ἀγαθοῖς, καὶ λόγῳ
καὶ γνώσει ὑπὲρ τοὺς ἄλλους ἀνεστηκώς· ἐν τούτῳ
καταπάτημα ἔσονται οἱ ἐχθροί. Καὶ πᾶς ὁ ζυγὸς τῶν
Ἀσσυρίων ἀφαιρεθήσεται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Μέγα μὲν
γὰρ ἱπρόνου, ὡς τοῖς ὤμοις τῶν ἀπὸ τῆς μερίδος
τοῦ Θεοῦ τῶν ἀνθρώπων ἐπιβαίνοντες, καὶ ὑπὸ τὸν
ἴδιον ζυγὸν ποιῶντες τοῦς τῆς δουλείας τοῦ Θεοῦ διὰ
τῶν ἀμαρτημάτων ἀποσπασθέντας. ἔχοντες οὖν τὴν
κατὰ τὸ εἰρημένον ἐλπίδα περὶ τοῦ ἀπολέσθαι μὲν
τοὺς ἐχθροὺς ἡμῶν ἐπὶ τῆς γῆς τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐπὶ
τῶν ὁρίων αὐτοῦ καταπατηθήσεσθαι, καὶ τὸν ζυγὸν
αὐτῶν ἀφαιρεθήσεσθαι, καὶ τὸ (66) κῦδος, ᾧ ἐπ-
εγαυρίων, ὡς καταρχόντες ἡμῶν, καὶ ἐπιβεβηκότας
ἡμῖν, συντριβήσεσθαι (67), πάντα πράττωμεν, ἵνα
τέλειον αὐτῶν τὴν δυναστείαν ἀποσειώμεθα. Ἐάν
γὰρ γενώμεθα ὁρᾶ Θεοῦ, οἱ θεμέλιοι αὐτοῦ ἔσονται
ἐν ἡμῖν, τοῦ λόγου τῆς ἀληθείας καταβληθέντος ἐν
ταῖς καρδίαις ἡμῶν, καὶ τῶν ἀγαθῶν ἔργων ἐποικο-
δομημένων τῇ πίστει (68). Δεῖ δὲ καθαρῶς ἀποτά-
ξασθαι ἡμᾶς τῇ ἀμαρτίᾳ, ἵνα ἐλευθερον τὸν αὐχένα
τοῦ ζυγοῦ ἔχωμεν τῶν Ἀσσυρίων, καὶ συνηθώμεν
γενέσθαι Χριστοῦ ὑποζύγιον. Δύο γὰρ ζυγοὺς οὐ δυ-
νατὸν ἐπικεῖσθαι ἡμῶν τῷ τραχήλῳ· τὸν τοῦ Κυρίου,
καὶ ἀνομίᾳ, ἢ εἰς κοινωνίᾳ φωτὶ πρὸς σκότος;

285. Αὕτη ἡ βουλὴ, ἥν βεβούλευται Κύριος ἐπὶ
τὴν οἰκουμένην ἁλὴν, καὶ αὕτη ἡ χεὶρ ὀψήλη ἐπὶ
πάντα τὰ ἔθνη τῆς οἰκουμένης. Ἄ γάρ ὁ Θεὸς ὁ
ἅγιος βεβούλευται, τίς διασκέδασει; τὴν δὲ χεῖρα
αὐτοῦ τὴν ὀψήλην τίς ἀποστρέψει; Σαφῶς δει-
κνυσιν, οἷ ταῦτα λέγεται περὶ τῶν ἐν ὅλῃ τῇ οἰκου-
μένῃ, καὶ ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν· οὐδεὶς δυνάμενος
διασκεδάσαι ὅπερ ὁ Θεὸς ὁ ἅγιος βεβούλευται, καὶ

A nem, et auferetur ab eis iugum ipsorum, et gloria
eorum ab humeris ipsorum. Israel quidem carnalis
de terra quam Dei esse existimant, deque terrenis
istis montibus in Judæa sensibili sitis, dicta hæc
fuisse a propheta arbitratur; ac fore, ut Israel Assy-
riam abducat in captivitatem; Jugo servitutis Assy-
riis imposito: nos vero, qui consurreximus cum
Christo, novimusque quæsituros nos quæ sursum
sunt⁶³, cor bonum terram nominamus, propterea
sumus edocti ab ipso Domino dicente: Qui vero in
terram bonam seminatus est, hic verbum audiens
et intelligens, fructum affert, et facit, alius quidem
centesimum, alius autem sexagesimum, alius vero
tricesimum⁶⁴. Denique Dei mōns in quo conculcandi
Assyrii sunt, potest appellari is, qui in bonis ope-
ribus progressum facit, æque supra reliquos ser-
mone attollit et cognitione: in hoc isio concul-
candi inimici sunt. Et omne Assyriorum iugum
auferetur per Deum. Etenim non parum gloriaban-
tur, quod in humeros hominum, qui Dei portio
esse censebantur, insillirent, ac eos qui a Dei servi-
tute per peccata defecerant, sub iugum suum redi-
gerent. Itaque cum speremus juxta id quod dictum
est, disperdendos esse inimicos nostros in terra Dei,
et in montibus ejus conculcandos, et iugum ipso-
rum esse auferendum, conterendamque gloriam qua
efferebantur, ut qui in nos haberent dominium,
nosque invasissent; nihil nōn moliamur, ut omnino
excutiamus a nobis eorum imperium. Quod si fue-
rimus montes Dei, ipsius fundamenta erunt in no-
bis⁶⁵: quippe cordibus nostris mandabitur verbum
veritatis, ac bona opera in fide ædificabuntur.
Oportet autem renuntiare nos sincere peccato, ut
liberetur cervix nostra a jugo Assyriorum, Christi-
que jumentum possimus fieri. Nam cervici nostræ
imponi non potest duplex iugum, Christi et Assy-
rii. Quæ enim participatio justitiæ cum iniquitate,
aut quæ societas luci ad tenebras⁶⁶?

καὶ τὸν τοῦ Ἀσσυρίου. Τίς γὰρ μετοχὴ δικαιοσύνης

285. Vers. 26, 27. Hoc est consilium, quod cepit Dominus super universum orbem; et est hæc manus excelsa super omnes gentes totius terræ. Quæ enim Deus sanctus decrevit, quis dissipabit? et manum ejus excelsam quis avertet? Perspicue docet, dici hæc de iis qui sunt in universo orbe, et in omnibus gentibus: sic ut nemo dissipare valeat quod Deus sanctus statuit, nullusque Dei manum pro

Col. iii, 4. ⁶³ Matth. xiii, 25. ⁶⁴ Psal. lxxvi, 4. ⁶⁵ II Cor. vi, 14.

(63) Codices quatuor, τῇ αἰσθητῇ Ἰουδαίᾳ. Editi, τῆς αἰσθητῆς Ἰουδαίας. Quæ scriptura quin melior sit et aptior, non dubitamus: sed, ut diximus, reclamant libri antiqui.

(64) Editi, τῷ Χριστῷ. At in mss. nostris non reperitur articulus.

(65) Sic mss. nostri. Editi vero, οὗτός ἐστιν ὁ τὸν λόγον μου ἀκούων καὶ συνίης, ὃς δὴ καρποφορεῖ.

(66) Editi, καταπατηθήσεσθαι τὸν ζυγὸν αὐτῶν

καὶ ἀφαιρεθήσεσθαι τὸ. At mss. ut in contextu.

(67) Editi, καὶ συντριβήσεσθαι. Deest καὶ in nostris codicibus. Aliquanto post codex unus, δυναστείαν ἀποσειώμεθα. Subinde duo mss., ἐάν γὰρ γινώμεθα.

(68) Antiqui duo libri, ἐν πίστει. Haud longe quatuor mss., ζυγοῦ ἔχωμεν. Editi, ὀψόμεν. Subinde tres mss., ἡμῶν τῷ. Editi et Reg. primus ἡμῖν.

terra et montibus suis propugnantem **596** avertere possit. Simul autem observa ea voce, uti multis in locis ostendimus, rem non raram solum et insolitam significari, cujusmodi est illud: *Quis sapiens, et intelliget hæc* ⁶⁹? Item illud: *Quis fidelis et prudens dispensator* ⁷⁰? Nam hoc loco illud, *Quis dissipabit*? idem valet quod *nemo*. Neque enim cogitare fas est reperiri quemquam, qui dissipare valeat Domini consilium.

286. VERS. 28-30. In anno, quo mortuus est Achaz rex, factum est verbum istud: *Ne latemini alienigenæ omnes, contritum est enim jugum percussentis vos*. Nam ex semine serpentum egredientur setus aspidum, et setus eorum egredientur serpentes volantes. Et pascuntur pauperes per eum: inopes autem homines in pace requiescent: fame vero interficiet seminem tuum, et reliquias tuas interimet. Siquidem omnia, quæ scripsere prophetae, dictata sunt a sancto Spiritu, utique ipsa adnotatio temporis quo edita prophetia est, frustra inserta non est. Quid enim didicisse prodest, hoc verbum eo anno quo mortuus est Achaz Judææ rex, adversus alienigenas factum esse? Itaque hæc est sententia nostra. Quemadmodum scriptum est in Exodo: *Mortuus est rex Egypti, et ingemuerunt filii Israel ab operibus suis, et ascendit clamor, et exaudivit Deus gemitus eorum* ⁷¹. Nam pessimo rege vivente gemitus et querelas suas in Deum effundere non poterant; eos quiquidem cogebat incumbere in opera ardua ⁷², nec ad Deum attollere oculos sinebat. Postquam autem nequam ille sublatus est e medio, tunc par erat plaudere, suique hostis ruinae insultare. Hi autem ingemiscere referuntur præter expectationem. Nimis ostendit Scriptura, quod ipsi præ stupore, quandiu mens corporis amans dominatum habebat ne lugere quidem poenam ob peccatum sibi irrogatam novissent; sed postquam cessarunt vitia, a gemitu initium curationis capiunt, crassis ac corporalibus operibus degravati. Eam ob rem exaudivit eos Deus hominum amantissimus ⁷³. Huic utique enarrationi, simile quidam declaratur et in superioribus Isaie verbis. *Factum est enim, inquit, anno quo mortuus est Ozias rex, vidi Dominum sedentem super solium excelsum et elevatum* ⁷⁴. Regem Oziam fuisse improbum historia prodidit: quandoquidem *Exaltatum est cor ejus ad corrumpendum, et injuste fecit in Domini nomen suum: et intravit in templum Domini ad adolendum super altare, et lepra*

A οὐδενὸς οἴου τε δυνάτος τὴν ὑπέρμαχον χεῖρα τοῦ Θεοῦ τῆς γῆς αὐτοῦ καὶ τῶν ὀρέων ἀποστρέφαι. Ἄμα δὲ παρατήρει τὴν φωνὴν οὗ (69) μόνον ὡς πολλοῦ παρ-
εστῆσθαι ἐπὶ τοῦ σπανίου σημαίνουμένην, οἷον τὸ, *Τίς σοφὸς, καὶ συνήσει ταῦτα*; καὶ τὸ, *Τίς πιστὸς καὶ φρόνιμος οἰκονόμος*; Νῦν γὰρ τὸ, *Τίς διασκεδάσει*; ἴσον ἐστὶ τῷ ὁμοεί. Οὐδὲ γὰρ θεμιτὸν, ἐννοῆσαι τὸ εἶναι τινα δυνάμενον διασκεδάσαι τὴν βου-
λὴν τοῦ Κυρίου (70).

**286. Τοῦ ἔτους, οὗ ἀπέθανεν Ἀχάζ ὁ βασιλεὺς, ἐγενήθη τὸ ρῆμα τοῦτο· Μὴ ἐθρηνώθητε πάντες οἱ ἀλλόφυλοι· συνετρίβη γὰρ ὁ Κύριος τὸ πάλιν τοῦ ὄμας. Ἐκ γὰρ σπέρματος ὄφρων ἐξελεύσονται ἔγγορα ἀσπίδων, καὶ τὰ ἔγγορα αὐτῶν ἐξελεύσονται ὄφεις (71) πετόμενοι. Καὶ βοσκηθήσονται πτωχοὶ δι' αὐτοῦ· πτωχοὶ δὲ ἄνθρωποι ἐπὶ εἰρήνης ἀναπαύσονται· ἀνέλθι δὲ λιμὸς τὸ σπέρμα σου, καὶ τὸ κατὰλειμά σου ἀνέλθι. Εἴπαρ πάντα· Πνεῦματι ἁγίῳ εἰρηται τὰ γεγραμμένα παρὰ τῶν προφητῶν, δηλονότι καὶ ἡ ἀναγραφὴ τοῦ χρόνου τῆς προφητείας· οὐ μάνην παρεμβέβληται. Τί γὰρ ὄφελος ἐκ τοῦ μαθεῖν, ὅτι τοῦτο ἐγένετο τὸ ρῆμα πρὸς τοὺς ἀλλοφύλους τῷ (72) ἐπὶ τῷ ἀπὸθανεν Ἀχάζ ὁ βασιλεὺς τῆς Ἰουδαίας; Λογιζόμεθα οὖν, ὅτι ὡς περ (73) ἐν τῇ Ἐξόδῳ γέγραπται, ὅτι Ἐτελεύτησεν ὁ βασιλεὺς Αἰγύπτου, καὶ κατεστέρασαν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ ἀπὸ τῶν ἔργων αὐτῶν, καὶ ἀνέβη ἡ βοή, καὶ εἰσῆκουσεν ὁ Θεὸς τῶν στεναγμῶν αὐτῶν. Ζῶντος μὲν γὰρ (74) τοῦ βασιλέως τοῦ πονηροῦ, στεναρίζειν πρὸς τὸν Θεὸν οὐκ ἠδύναντο· κατηνάρκαζε γὰρ αὐτοὺς ἐν ἔργοις σκληροῖς, μὴ ἐπιτρέπων ἀνα-
νεύειν πρὸς τὸν Θεόν. Ἐπειδὴ δὲ ἐκποδὸν ἐγένετο ὁ πονηρὸς, τότε δέον κροτεῖν καὶ ἐπιχαιρεῖν τῇ πτώσει τοῦ ἐχθροῦ. Οἱ δὲ ἐκ τοῦ παραδόξου ἀναγράφονται στένειν· ἐνδεικνυμένου τοῦ λόγου, ὅτι ἕως ὁ φιλοσώματος νοῦς ἐπεκράτει, ὑπὸ τῆς ἀναισθησίας οὐδὲ ᾔδεσαν ὀδυρεσθαι τὸ ἐκ τῆς ἀμαρτίας κακόν· ἐπειδὴ δὲ ἔλαβον σχολὴν ἀπὸ τῶν παθῶν, ἀρχονται τῆς θε-
ραπείας ἀπὸ τοῦ στένειν, ἐν τοῖς ὀλέκοις καὶ σωματικοῖς ἔργοις βαρυνόμενοι. Διὸ καὶ ἐπήκουσεν αὐτῶν ὁ φιλάνθρωπος Θεός (75). Ὁμοιον οὖν τῇ διηγήσει ταύτῃ δηλοῦται· καὶ ἐν τοῖς κατόπιν τοῦ Ἡσαίου. Ἐγένετο γὰρ, ὦσι, τοῦ ἐναντιοῦ οὗ ἀπέθανεν Ὁζίας ὁ βασιλεὺς, εἶδον τὸν Κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὕψους καὶ ἐπηρμένου. Πονηρὸς βασι-
λεὺς Ὁζίας (76) ὑπὸ τῆς ἱστορίας παραδίδεται, διότι Ὑψώθη ἡ καρδία αὐτοῦ τοῦ καταρθεῖναι, καὶ ἠδίκησεν ἐν Κυρίῳ Θεῷ αὐτοῦ, καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὸν**

⁶⁹ Ose. xiv, 10. ⁷⁰ Luc. xii, 42. ⁷¹ Exod. ii, 23. ⁷² Exod. i, 14. ⁷³ Exod. iii, 7. ⁷⁴ Isa. vi, 1.

(69) Editi, τὴν φωνήν, τίς, οὐ. Deest τίς in nostris codicibus. Sed tamen hæc vocula aut exprimi debet, aut subintelligi. Statim duo mss. et editi, σημαίνου. Alii duo, σημαίνουμένην.

(70) Codices tres, βουλὴν τοῦ Θεοῦ.

(71) Editi, ὄφεις, ἀσπίδας. Sed vocem, ἀσπίδας inde sustulimus, fidem veterum librorum secuti.

(72) Editi, ἐν τῷ. Vocula ἐν in mss. non invenitur.

(73) Scriptor cum scriberet illa, λογίζομεθα

οὖν, etc., aut somnivit: aut a librariis aliquid præmissum est. Nihil enim respondet voci ὡς περ.

(74) Editi, τὸν στεναγμὸν. Περιόντος γὰρ ἐστὶ. At mss. nonnulli uti in contextu. Aliquanto post duo mss., ἐπεὶ δέ.

(75) Codices duo, Κύριος.

(76) Editi, ὁ Ὁζίας. At in mss. deest articulus. Mox duo mss., παραδίδεται. Subinde duo itidem mss. τοῦ διαρθεῖναι.

ναὸν Κυρίου θυμᾶσαι ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον, καὶ ἐλεπρώθη. Καὶ τότε τοίνυν ἀνατραπέντος τοῦ πονηροῦ ἀρχόντος, καὶ τῶν μισμμάτων θευθερωθείσης πρὸς κατὰ τὸν νόμον λατρείας, τὰ τῆς θεολογίας μυστήρια φανεροῦνται (77) τῷ προφήτῃ. Καὶ ἐνταῦθα τοίνυν τὸν Ἀχάζ οὐ σπουδαῖον ἀρχοντα ὁ λόγος ἀναγράφει ἀποθνήσκοντα, ἵνα δευχθῇ, ὅτι ἐν τῇ τοῦ χειρὸνος ὑποχωρήσει, τὸ ῥῆμα γίνεται πρὸς τοὺς ἄλλοφύλους παρὰ τοῦ εὐεργέτου Θεοῦ. Εὐραμεν γὰρ ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν Βασιλείων, ὅτι οὗτος ὁ Ἀχάζ οὐκ ἐποίησε τὸ εὐθὲς ἐν ὀφθαλμοῖς Κυρίου· καὶ γε υἱὸν αὐτοῦ διῆγεν (78) ἐν πυρὶ κατὰ τὰ βδελύγματα τῶν ἐθνῶν· καὶ ἐθυσίασε καὶ ἐθυμία ἐν τοῖς ὑψηλοῖς. Οὗτος δὲ καὶ ἀπὸ τῶν θησαυρῶν τοῦ οἴκου Κυρίου χρυσίον καὶ ἀργύριον ἀπέστειλε τῷ βασιλεῖ τῶν Ἀσσυρίων, ἐν οἷς οὐ μικρὰ αὐτοῦ κατηγορεῖται ἡ ἀσέβεια περὶ τὰ ἱερὰ χρήματα. Πесоῦσης οὖν τῆς πονηρᾶς δυναστείας, γίνεται τὸ κατὰ τῶν ἄλλοφύλων ῥῆμα. Ἀλλόφυλοι δὲ ἰδίως οἱ Φυλιστιαῖοι γίνονται, οὓς Παλαιστίνους Ἑλληνες (79) ὀνομάζουσιν

287. Ἰστέον δὲ, ὅτι καὶ ἐν τῇ ἐκάστῃ ἡμῶν ζωῇ, ἐπειδὴν ἡ βασιλεύουσα ἐν τῷ θνητῷ ἡμῶν σώματι ἁμαρτία ἀποθάνῃ, τότε γίνεται ὁ λόγος τοῦ Κυρίου ἐν ἡμῖν. Τάχα γὰρ ἐκάστη ἁμαρτία πρὸς ἑαυστον τῶν ἐν ταῖς Γραφαῖς κατηγορουμένων καὶ ὅπως ψευδῶν βασιλείων ἀναλογίαν τινὰ ἔχει, ὡν πολλὰ τοῦ τὰ (80) ὀνόματα δι' ὅλης τῆς Γραφῆς δηλοῦνται· ὡς καὶ νῦν ἐρμηνεύεται ὁ Ἀχάζ κατὰσχεςις· σύμβολον ὡν προκαταλαβόντος καὶ κατέχοντος τὴν ψυχὴν ἡμῶν δόγματος πονηροῦ· οὐ ἀποθάνοντος, ἡ ψυχὴ ἡμῶν ἐλευθερωθεῖσα ἀπὸ τοῦ κατέχοντος, ἱκανοῦται πρὸς τὸ θεωρῆσαι τὸ κατὰ τῶν ἄλλοφύλων ῥῆμα. Ὁ μὲν οὖν πρόχειρος νοῦς οὗτός ἐστι· Μὴ εὐφραίνεσθε, πάντες ἄλλοφύλοι· συνετρίβη γὰρ ὁ ζυγὸς τοῦ παλιντοῦ ὁμᾶς. Μὴ νομίσητε, ὡ Φυλιστιαῖοι, ὅτι, ἀποθάνοντος τοῦ Ἀχάζ, ἐλευθεροί γενήσεσθε τοῦ ἐπιχειμένου ὡμῖν φόβου ἀπὸ (81) τοῦ Ἰσραὴλ· ὥστε μὴ εὐφραίνεσθε ἐπὶ τῷ πτώματι τοῦ βασιλέως. Εἰ γὰρ καὶ συνετρίβη ὁ ζυγὸς, τούτεστιν ἡ δουλεία, ἡ ἐπιχειμένη ὡμῖν παρὰ τῶν καταπατούντων ὑμᾶς καὶ μαστιγούντων διὰ τῆς δυναστείας, ἀλλ' ὅμως ἐκ σπέρματος ὅπως ἐξελεύσεται ἔκγονα ἀσπίδων. Τὴν διαδοχὴν τοῦ Ἀχάζ σημαίνει· ὅτι εἰ ὅπως οὗτος εἶχε πικρίαν, καὶ διὰ τοῦτο ἐπιχαίρετε αὐτὸ τῷ θανάτῳ· ἀναστήσεται ἐφ' ὑμᾶς ἐκ τοῦ σπέρματος τοῦ ὅπως τοῦτο ἔκγονα ἀσπίδων, καὶ πάλιν τὰ ἐκείνων ἔκγονα ἐξελεύσεται (82). Τὸ πικρὸν τῆς διαδοχῆς τῶν ἐφεξῆς βασιλευνόντων ὁ λόγος ἐκ τούτου παρίστην. Ἀσπίδες γὰρ ἔσονται, φησὶ, πετόμεναι, καὶ τὸ λοβόλον τῶν ἑρπετῶν ἔχουσαι καὶ τὸ ταχὺ τῶν πτηνῶν. Εἴτα ἐπειδὴ ἡ ἀκολουθία τῆς γενεαλογίας ἐπὶ τὸν Κύριον φέρει, διακόψας ὁ λόγος τὸ συνεχές, μεταβαίνει ἐπ'

77 II Paral. xxvi, 16 sqq. 78 IV Reg. xvi, 2 sqq.

(77) Antiqui tres libri, φανεροῦνται.
(78) Editi, διῆγαγεν. At quatuor mss., διῆγεν.
(79) Editi, οἱ Ἑλληνες. Deest in nostris mss. articulus.
(80) Editi, ὡν πολλὰ τὰ. At quatuor mss., πολλὰ τοῦ τὰ. Statim tres mss., δηλοῦνται. Editi; δηλοῦνται.

A affectus est 72. Tum demum improbo principe everso, et legis cultu ab inquinamenti purgato ac liberato, prophetae manifesta sunt divini consilii mysteria. Illic igitur refert etiam Scriptura, principem non probum interiisse, ut compertum sit et exploratum, Deum beneficium, vitio subducente se et recedente, ad alienigenas loqui. In quarto enim Regnorum libro invenimus 72 hunc Achaz quod rectum esset in oculis Domini, id nequaquam peregissee: quippe 597 filium suum per ignem tradebat juxta gentium abominationes, offerebatque sacrificia, et in excelsis adolebat. Illic quoque aurum et argentum e thesauris domus Domini misit ad Assyriorum regem: unde ea quae circa sacras pecunias admissa fuerat impietas, parva non fuisse demonstratur. B Diruto itaque principatu improbo, verbum fit adversus alienigenas. Alienigenae autem proprie dicuntur Philisthaei, quos nominant Graeci Palaestinos.

287. Sciendum autem est tum fieri verbum Domini in nobis, cum peccatum quod in nostra uniuscujusque vita dominatur, in mortali nostro corpore mortuum fuerit. Forte enim peccatum quodlibet similitudinem quamdam et congruentiam habet cum unoquoque eorum regum, qui reprehenduntur in Scripturis, quique vituperatione digni sunt omnino: quorum nomina haud raro deleguntur per totam Scripturam. Exempli causa, etiamnum Achaz interpretantur nomine detentionis, quod symbolum sit pravi dogmatis, quod praecupat animas nostras et detinet: quo mortuo, anima nostra a detinente se liberata, efficitur idonea quae verbum illud quod adversus alienigenas sit, contempletur. Itaque hic est sensus obivus: Ne latemini, omnes alienigenae; contritum est enim jugum percutientis vos. Ne existimetis, o Philistaei, vos, Achazo mortuo, a timore qui vobis ab Israele incutitur, fore immunes: quomobrem ne latemini de regis interitu. Etsi enim contritum est jugum, haec est servitus, quae vobis fuit imposita a conculcantibus vos, et pro sua auctoritate flagris cadentibus, tamen ex semine serpentum egredientur setus aspidum. Achazi posteritatem significat. Quod si hic habuit serpentis amaritudinem, ob idque insultatis ipsius morti, insurget in vos ex hujus serpentis semine soboles aspidum: et rursus prodibit illarum proles. Per hunc Scriptura ostendit amaram fore regum sequentium successionem. Volabunt enim, inquit, aspidem, reptiliumque venenum, et volatilium pernicitatem habebunt. Deinde quoniam ad Dominum pertinet genealogiae series, Scriptura, continuatione

(81) Codices duo, ὁπὸ. In Colb. primo, in quo paginas aliquot deesse notavimus, et in aliis quatuor statim legitur, ἡ ἐπιχειμένη. Editi, ἐκχειμένη. Nec ita multo post editi, ὅπως ἐξελεύσονται. At quibus mss., ὅπως ἐξελεύσεται.
(82) Sic mss. omnes. Editi, τὰ ἐκείνων ἔκγονα ἐξελεύσονται.

orationis intercisa, transit ad bonam pollicitationem. *Pascuntur enim, inquit, pauperes per eum.* Equis est qui pascit pauperes, nisi pastor ovium? Mendicos autem dicit non eos qui pecuniis carent, sed eos qui mentis sunt inopes. Hi autem pauperes qui prædicantur ab ipso Domino beati (ait enim: *Beati pauperes spiritu* ⁷²). *In pace requiescent, fame vero interficiet semen tuum.* Disperibit fame alienigenarum semen, et reliquæ eorum e medio tollentur.

288. Qui pravis nutriuntur sermonibus, ii addicuntur esuritioni, ad animarum suarum utilitatem. Nam magistri eos ad nequitiam instruuntis penuria bonæ habitudini animæ occasionem præbet et salutem. Hunc autem sensum recipere potest isthæc sententia: *Letetur nemo, cum jugum* 598 *quod sibi incumbit, atque a percutiente se impositum est, contriverit.* Nam plaga quæ per sermonem infligitur, et exprobratio quæ per ipsum fit, cædens flagris et castigans ejus qui lapsus est conscientiam ob peccata, sit plerumque ei qui jam ad salutem per Christum datam vocatus fuerat, ansa et occasio ad jugum Christi contendendum. Cum enim quispiam non fert molestiam ex reprehensione et objurgatione ortam, instar equi et muli reluctans et rebellis factus, sequæ e Dei servitio eximens, et subjiciens æ peccato, lætitia in Deo fruenda indignus est. Itaque multo præstat patienter tolerare sermonem objurgatorium, quam indigne ferentem jugum ejus qui se percutit, conterepe. Sed qui non contriverint, imo qui visitationem ad erudiendum idoneam sustinuerint, hi ob cordis humilitatem appellati pauperes, per eum pascuntur. Finis siquidem bonæ discipline illa sunt pascua promissa, de quibus Salvator ait: *Ingredietur, et egredietur, et pascua inveniet* ⁷⁴. Quin et propheta dicit: *In pascuis pinguibus pascam eos* ⁷⁵. Itaque inopes homines in pace requiescent, si modo non neglexerint Domini disciplinam, neque animo conciderint, ab ipso correpti. Semen autem alienigenarum interimetur fame, penam ob contritum jugum perferens, alimentorum videlicet penuriam.

289. *Vers. 31, 32. Ululate, portæ civitatum, et clamate civitates turbate, allophyli omnes; quia ab aquilone fumus venit, et non est, ut ait. Et quid respondebunt reges gentium? Quia Dominus fundavit Sion: et per eum salvabuntur humiles populi. Ulu-*

⁷² Joan. x, 14. ⁷³ Matth. v, 3. ⁷⁴ Joan. x, 9. ⁷⁵ Ezech. xxxiv, 14.

(83) Sic Reg. secundus. Editi, βοσκηθήσονται πτωχοί. Aliquanto post mss. quinque, ἐνδεεὶς λέγει. Vox λέγει in editis desiderabatur.

(84) Hic vocem φησὶ ex uno codice addidimus.

(85) Editi, γίνεται, καὶ οὕτω δὲ ἐκλαμβάνειν. At quinque mss. ut in contextu.

(86) Veteres libri omnes, ἐπὶ τοῖς ἡμαρτηκόσι, οἱ peccatores. Editi, ἐπὶ τοῖς ἡμαρτημένοις. Suspicio typographos ipsos de suo pro ἡμαρτηκόσι edidisse ἡμαρτημένους. Putasse enim videntur, id quod res est, hanc lectionem magis convenire. Augēt suspitionem, quod Regius primus, quo usi sunt typo-

graphi, habeat et ipse quoque, τοῖς ἡμαρτημένοις. Ut ut hæc sunt, vulgatam lectionem retinimus.

(87) Sic mss. nostri: ubi vox αὐτόν subaudiri debet. Editi, δουλεύων. Optime quidem: sed mss. non consentiunt.

(88) Reg. tertius codex optimæ notæ idemque antiquissimus, καὶ δὲ αὐτοῦ, et per eum; nec aliter scripsere Eusebius et Procopius. At Regii primus et secundus cum Colb. secundo et cum editis, καὶ διὰ τοῦτο, et ideo. Statim tres mss., καὶ κεκραγέ-
των, Vocula καὶ in vulgatis desideratur.

graphi, habeat et ipse quoque, τοῖς ἡμαρτημένοις. Ut ut hæc sunt, vulgatam lectionem retinimus.

(87) Sic mss. nostri: ubi vox αὐτόν subaudiri debet. Editi, δουλεύων. Optime quidem: sed mss. non consentiunt.

(88) Reg. tertius codex optimæ notæ idemque antiquissimus, καὶ δὲ αὐτοῦ, et per eum; nec aliter scripsere Eusebius et Procopius. At Regii primus et secundus cum Colb. secundo et cum editis, καὶ διὰ τοῦτο, et ideo. Statim tres mss., καὶ κεκραγέ-
των, Vocula καὶ in vulgatis desideratur.

σωθήσονται οἱ ταπεινοὶ τοῦ λαοῦ. Αἱ πόλεις τῶν πόλεων, φησὶν, ὀλοῦνται. Ἐτι πρὸς τοὺς ἄλλοφύλους ἢ ἀπειλή. Καὶ κεκραγέτωσαν πόλεις τεταραγμέναι. Βοῆς ἐμπλησθήτωσαν, φησὶν, ἀπὸ τῆς παραχῆς τῆς ἐκ τοῦ φόβου τοῖς οἰκοῦσιν ἐγγινομένης. Πύλαι μὲν ὀλοῦνται, διὰ τὴν προσαγομένην πολιορκίαν. Αἱ πόλεις δὲ κεκραγέτωσαν, τούτεστιν οἱ ἐν ταῖς πόλεσι κατοικοῦντες. Μὴ μέντοι μηδὲ οἱ κατὰ τὴν χώραν ἄλλοφύλοι ἡσυχάζετωσαν. Ὁ γὰρ ἀπὸ βορρᾶ καπνὸς πάντων ὁμοίως ἀφίεται πόλεων τε καὶ ἐγχωρίων (89). Καπνὸς γὰρ ἔρχεται ἀπὸ βορρᾶ. Τὸ ἀδρανὲς τῶν ἄλλοφύλων παρίστησιν, ὅτι καπνοῦ προσβολὴν οὐ φέρουσι· τοσοῦτον ἀπέχουσι τοῦ τὸ (90) πῦρ τὸ ἀπὸ τῶν ἄλλοφύλων ἐκκαίμενον ὑπομείναι. Καπνὸς ἀπὸ βορρᾶ ἔρχεται· καὶ οὐκ ἔστι τοῦ εἶναι. Οὐκ ἔστι, φησὶν, ἐν ὑποστάσει ἰδίᾳ, οὐδὲ οὐσιώδης αὐτοῦ καὶ σεσωματωμένη ἢ φύσει ἢ τοῦ καπνοῦ. Ἀτμὸς γάρ ἐστι δριμύς, ὑπὸ τῆς τοῦ πυρὸς ἀναφορᾶς ἐκ τῶν ὑποτυπομένων ἀναπεμπόμενος. Τῶν ἄλλοφύλων ὑπὸ τοῦ καπνοῦ ταρασσομένων, ἥτις (91) ἐστὶν ἀνυπόστατος φύσις, τί οἱ βασιλεῖς τῶν ἐθνῶν ἔρρουσιν, ἐν εἰρήνῃ τὸν τόπον Ἰσραὴλ ὀρώντες; Τί ἄλλο γε, ἢ ὅτι Κύριος ἐθεμελίωσε τὴν Σιών, καὶ δι' αὐτοῦ σωθήσονται οἱ ταπεινοὶ τοῦ λαοῦ; Αὐτοὺς τοὺς ἀσεβοῦς θεμελίους τῆς Σιών ἐπῆξατο· αὐτοὺς γάρ ἐστι τεχνίτης καὶ δημιουργὸς ὁ θεὸς τῆς ἀνω πόλεως. Σωθήσονται δὲ ἐν αὐτῇ οὐχ οἱ δυνατοὶ χρήμασιν, οὐδὲ οἱ ἰσχυροὶ τῷ σώματι, οὐδὲ οἱ τὰ πολεμικὰ μεμελετηκότες, ἀλλ' οἱ ταπεινοὶ τοῦ λαοῦ, φησὶ· διότι τὰ ἀσθενῆ τοῦ κόσμου ἐξελέξατο ὁ θεός, ἵνα ἐν αὐτοῖς (92) τὸ ὑπερόβλλον τῆς δυνάμεως αὐτοῦ συστήσῃ.

290. Πλὴν ἀλλ' ἵνα μῆτε τῆς κατὰ θεωρίαν ἐξετάσεως τοῦ ῥητοῦ πάντῃ ἀπολιμπανώμεθα, φέρε, εἴ τινα δυνατόν ἐκ τῆς τῶν ὀνομάτων ἐρμηνείας λαβεῖν ὁδηγίαν εἰς τὴν τῶν λεγομένων περὶνοιαν, πειραθώμεν (93). Τὸ Φιλιστιαίων ὄνομα μεταλαμβάνον ἐύρομεν εἰς τὴν Ἑλλάδα γλῶσσαν, πίπτοντες ποτήματι (94). Ὅρα σὺν εἰ δύναται τροπολογῶν, τοὺς μεθύουσας καὶ πορνοκόπους, τοὺς εἰς τὰς ψυχὰς καὶ τὰ ποτήρια διδόντάς τὴν αὐτῶν ψυχὴν, καὶ ὕστερον γυμνοτέρους ὑπέρου περιπατοῦντας, κατὰ τὴν παροιμίαν, τούτους ὀνομάσαι (95) τοὺς πίπτοντας τῷ ποτήματι, ταυτέστι τῇ ἀμετρίᾳ τοῦ πόματος. Πίπτουσι δὲ οὗτοι τῷ ποτήματι, διὰ τὸ μὴ δύνασθαι

A late, inquit, portæ civitatum. Hæc comminatio adhuc allophyliis intenditur. Et elament civitates turbatæ. Clamore, inquit, compleantur præ iumulu, qui ex timore inter incolas suscitatur. Ululenti quidem portæ propter obsidionem susceptam; civitates vero clament, hoc est, incolæ civitatum. Imo ne allophyli quidem ruri et in agris habitantes, quiescant. Qui enim ab aquilone venit fumus, omnes similiter tum civitates tum rusticanos apprehendet. Ab aquilone enim venit fumus. Ponit ob oculos imbecillitatem allophyliorum: quippe fumi eruptionem non perferunt, nedum succensum ab allophyliis ignem sustineant. Fumus ab aquilone venit, et non est, ut sit. Non, inquit, in semetipso subsistit: nec substantiæ nec corporis rationem natura fumi admittit. Est enim acer vapor, quem e materia suffumigante emissum fert ignis sursum. Quod si turbantur allophyli fumo, quæ natura est non subsistens, quid reges gentium dicturi sunt, Israelis regionem videntes in pace? Ecquid aliud, quam quod Dominus fundavit Sion? et per eum salvabuntur humiles populi? Ipse fundamenta Sion immota et inconcussa substruxit: nam Deus ipse artifex est et 599 conditor supernæ civitatis⁷¹. Salvi autem in ea sient non qui valent pecuniis, non qui fortes sunt corpore, non qui sunt in rebus bellicis exercitati: sed, inquit, Humiles plebis; quandoquidem infirma mundi elegit Deus, ut per ea potestatis suæ præstantiam commendet⁷².

290. Cæterum ne omnino sententiam nanc exploratam et citra contemplationem prætermittamus, agedum, si fieri potest, occasionem quamdam et subsidium ex nominum interpretatione ad maiorem eorum quæ dicta sunt explanationem arripere conemur. Invenimus nomen Philistæum in linguam Græcæ conversum, sonare cadentes potu. Vide igitur num temulentos et impudicos, qui suam ipsorum animam addicunt phialis et poculis, ac postea juxta proverbium pistillo nudiore, appellare possis per tropologiam, cadentes potu, hoc est, potus immoderatione. Hi autem cadunt potu, quod non queant ascendere ad altitudinem regni Dei, Paulo

⁷¹ Hebr. xi, 40. ⁷² I Cor. i, 27.

(89) Editi, καὶ ἐγχωρίων. At uterque Combef. et D alii tres, καὶ ἐγχωρίων.

(90) Sic uterque Combef. cum nostris tribus codicibus. Editi, τοῦτο τὸ πῦρ.

(91) Nostri tres mss. cum utroque Combef., ἥτις. Editi, εἰ τίς, haud recte. Nec ita multo infra editi et mss. nonnulli, καὶ διὰ τοῦτο. Unde interpres: Quamobrem ad salutem proveherentur humiles populi. At Reg. secundus, καὶ δι' αὐτοῦ, Et per eum salutem consequentur humiles populi: quod quin melius sit, dubitari non potest.

(92) Editi, ἐν αὐτῇ. At mss., ἐν αὐτοῖς.

(93) Legitur corrupte in editis, παραθώμεν· sed emendate in nostris quinque codicibus scriptum reperitur, πειραθώμεν.

(94) Codex H. et Colb. primus, πίπτοντες ποτήματι.

τι, haud recte. Reg. primus, πίπτοντες ποτήματι, non rectius. Reg. tertius, πίπτοντες ποτήματι, bene. Editi denique, πίπτοντας ποτήματι. Typographi autem ipsi, opinor, de industria, pro πίπτοντες ediderunt πίπτοντας, quod accusativus casus illis visus sit necessarius esse ad servandas grammaticæ regulas: sed non animadvertunt vocem πίπτοντας hoc loco, quod aium usurpari materialiter indeclinabiliterque; proptereaque necesse non esse quidquam mutare. Lege Duceum. Mox editi et mss. omnes, πορνοκόπους· ubi, ut mihi quidem videtur, legi præstat, πορνοδοσκούς, lenones. Proverbii ejus, quod mox sequitur, mentionem facit Hesychius.

(95) Editi, ὀνόμασι. At quatuor mss., ὀνομάσαι. bene.

luculenter dicente: *Ebriosi regni Dei hereditatem non accipient* ⁹⁶. Sunt enim casus multi, variaeque causae, cor nos ab illa altitudine excludamus, nec pertingamus ad bravium supernae vocationis ⁹⁷: causa autem una haec est, nec minima, bibendi scilicet cupiditas et studium. Horum igitur temulentiorum portae iussae sunt edere ululatum: portae, inquam, per quas merum advectum accersit malorum turmam. Vias igitur, quibus peccatum committitur, jubet Scriptura ad ululatum confugere, adeo ut ore ingemiscat, qui per os peccatum admisit ebrietatis. Civitates autem harum portarum ipsi sunt animae sensus, in quibus pravarum cogitationum conventus, cupiditatum multitudo, crapulae et ebrietates diversantur: quae ob phantasiam a vino in eis excitatam exturbatae et confusae, eam quae intellectum omnem superat ⁹⁸ pacem non habent; imo semper agitantur et commoventur. Eam ob causam clamaverunt. His inferi nunc fumum aquilo, de quo dixit Salomon: *Aquilo durus ventus; nomine autem dexter vocatur* ⁹⁹; hoc est, spiritus durus, qui refractarius ac contumax fuit coram Omnipotente, sumque cor obduravit. Hic quem nonnulli dextrum etiam vocant, ipsis fumum affert, occasionem scilicet materiamque lacrymarum. Quinam autem sunt, nisi hi qui iudicium mentis corruptum habent, et ordine inverso de rebus ferunt sententiam: qui dicunt amarum, dulce; et dulce, amarum: qui ponunt lucem, tenebras: et tenebras, lucem ¹⁰⁰? Hi ab eo qui se in angelum pacis transfiguratur, decepti et subducti, hunc ipsum licet sinistrum et **600** vitandum, vocant dextrum. Aquilonem autem pro adversaria potestate usurpari planum est ex his verbis *A facie aquilonis exardescunt mala* ¹⁰¹: quod dictum est in visione ollae successae. Qui autem sunt huiusmodi, esse desierunt. Nam in eis cum non sit qui vere est: ideo dictum est: *Et non est, ut sit*.

291. *Et quid respondebunt reges gentium? quia Dominus fundavit Sion, et per eum salvabuntur humiles plebis*. Quia igitur nemo est allophylosum qui sunt quidem, sed facti sunt tanquam non sint propter suam ipsorum malitiam: *Deficiant enim*, **D** *inquit, peccatores a terra et iniqui, ita ut non sint* ¹⁰²;

⁹⁶ 1 Cor. vi. 10. ⁹⁷ Philo. iii. 14. ⁹⁸ Philip. iv. 14. ⁹⁹ Psal. ciii. 35.

(96) Veteres quatuor libri et editi, *εἰσχεόμε-
νος*. Portae, per quas merum infusum accersit, etc.,
non ita recte. At Reg. secundus, *εἰσπρόχόμενος*,
Portae, per quas merum advectum accersit, etc., bene.
Mox quinque mss., ταύτας τρέψονται εἰς ὀλοθυγν.
Editi, ταύτας τρέψονται εἰς ὀλοθυγμόν.

(97) Antiqui duo libri cum editis, *οὐκ ἐκλήθη, do-
micia*. Alii tres, *ἀσθητήρια, sensus*. In illis, quae
mox sequuntur, αἰτίνες τετραγαγμένοι, videtur inesse
ἐν ἀλλαγῇ, seu mutatio numeri. Siquidem superius
legitur in singulari, τῆς ψυχῆς, et tamen hic scribi-
tur, αἰτίνες, quae animae.

(98) Codex unus, ἐν κλόνη καὶ ἐν σάλῳ

A ἀναβῆναι εἰς τὸ ὕψος τῆς τοῦ Θεοῦ βασιλείας, δια-
βήδην εἰπόντος Παύλου· *Μέθυστοι βασιλείαν Θεοῦ
οὐ κληρονομήσουσι*. Πολλὰ γὰρ τὰ πτώματα, καὶ
διάφοροι αἱ αἰτίαι τοῦ ἀπὸ τοῦ ὕψους ἡμᾶς κατα-
πίπτειν, καὶ μὴ φθάσκειν ἐπὶ τὸ βραβεῖον τῆς ἀνω
κλησεως· μία δὲ καὶ οὐκ ἐλαχίστη, ἡ περὶ τὸ πίνειν
ἐπιθυμία τε καὶ σπουδή. Τούτων οὖν τῶν μεθυόντων
αἱ πόλαι ὀλοοῦσιν προσετάρχησαν· πόλαι δὲ ὧν ὁ
ἄκρατος εἰσπρόχόμενος (96), τῶν κακῶν τὸν ἐσμὸν ἐπι-
σύρεται. Τὰς οὖν ὁδοὺς, δι' ὧν ἡ ἁμαρτία ἐπιτελεῖ-
ται, ταύτας τρέπεσθαι εἰς ὀλοθυγνὴν ὁ λόγος προσηλά-
σει, ὥστε διὰ στόματος στενάξειεν τὸν τῷ στόματι
ἐπιτελέσαντα τὴν ἁμαρτίαν τῆς μέθης. Πόλεις δὲ τού-
των τῶν πολλῶν αὐτὰ τὰ τῆς ψυχῆς ἐστὶν αἰσθητή-
ρια (97), ἐν οἷς συστήματα πονηρῶν διαλογισμῶν καὶ
πλῆθος ἐπιθυμιῶν καὶ κῶμοι καὶ μέθαι τὰς διατριβὰς
ἔχουσιν, αἰτίνες τετραγαγμένοι καὶ τιθορυθημένοι ἐκ
τῆς ὑπὸ τοῦ οἴνου ἐγγινομένης αὐτοῖς φαντασίας, τὴν
μὲν εἰρήνην οὐκ ἔχουσι τὴν ὑπερέχουσαν πάντα νοῦν·
αἰεὶ δὲ ἐν σάλῳ καὶ κλόνῳ (98) τυγχάνουσι. Διὰ τοῦτο
κεκράγασιν. Ταύταις νῦν φέροι καπνὸν βορέας· περὶ
οὗ εἶπεν ὁ Σολομὼν, ὅτι *Βορέας σκληρὸς ἀνεμος·
ὀρόματι δὲ ἐπιδέξιος καλεῖται*. τούτεστι, τὸ σκλη-
ρὸν πνεῦμα. Ὁ τραχηλιάσας ἐνώπιον τοῦ Παντοκρά-
τορος, καὶ σκληρύνας ἑαυτοῦ τὴν καρδίαν, οὗτος φέ-
ρει αὐτοῖς καπνὸν, δακρύων ὑπόθεσιν, ὃν καὶ ἐπιδέ-
ξιον τινες ὀνομάζουσι. Τίνες δὲ, ἢ οἱ (99) διεφθα-
μένον τοῦ νοῦ τοῦ χρητήριον ἔχοντες, καὶ ἐνηλλαγμένως
τὰς περὶ τῶν πραγμάτων ὁδὰς ἀποφαινόμενοι; οἱ
C φάσκοντες τὸ πικρὸν γλυκὺ, καὶ τὸ γλυκὺ πικρὸν; οἱ
τιθέντες τὸ φῶς σκότος, καὶ τὸ σκότος φῶς; Οὗτοι,
ἀπατώμενοι ὑπὸ τοῦ μετασχηματιζομένου εἰς ἄγγε-
λον φωτός, ἐπιδέξιον αὐτὸν λέγουσι τὸν σκαιὸν καὶ
ἀπόπεμπτον. Ὅτι δὲ ὁ βορρᾶς ἐπὶ τῆς ἀντικειμένης
ἐνεργείας τέτακται, ὅλην ἐκ τοῦ· Ἀπὸ προσώπου
βορρᾶ ἐκαυθήσεται τὰ κακά· ὃ εἴρηται ἐν (1) τῇ
ὁράσει τοῦ λέβητος τοῦ ὑπακαίοντος. Οἱ δὲ τοιοῦτοι
ἐξέπεσαν τοῦ εἶναι. Ἐπειδὴ οὐκ ἐστὶν ὁ ὄντως ὧν
ἐν αὐτοῖς, διὰ τοῦτο (2) εἴρηται· *Καὶ οὐκ ἐστὶ τοῦ
εἶναι*

291. *Καὶ τί ἀποκριθήσονται βασιλεῖς ἐθνῶν;
Ὅτι Κύριος ἐθεμελίωσε Σιών, καὶ δι' αὐτοῦ σω-
θήσονται οἱ ταπεινοὶ τοῦ λαοῦ*. Ἐπεὶ οὖν οὐδεὶς
ἐστὶ τῶν ἀλλοφύλων παρ' οἷς τὸ εἶναι, ἀλλὰ γεγόνα-
σιν ὥς μὴ ὄντες διὰ τὴν ἑαυτῶν κακίαν· *Ἐκλείποι-
σιν* (3) γὰρ, φησὶν, *ἁμαρτωλοὶ ἀπὸ τῆς γῆς*, καὶ

⁹⁹ Prov. xxvii. 16. ¹⁰⁰ Isa. v. 20. ¹⁰¹ Jer. i.

(99) Sic editi et codices tres. Coll. primus, *Τίνες
δὲ εἰσὶν οἱ*. Reg. secundus, *Τίνες δὲ οὗτοι, οἱ*. Hand
longe editi et Reg. primus, καὶ ἐνηλλαγμένοι. Reli-
qui quatuor mss., καὶ ἐνηλλαγμένως.

(1) Codices tres, ἐπὶ. Ibidem duo mss., τοῦ ἐπι-
καίοντος. Rursus hoc ipso in loco quinque mss.,
ἐξέπεσαν. Editi, ἐξέπεσον.

(2) Codex unus, διὰ τοῦτο οὖν. Statim uterque Com-
belf. et alii mss. nostri simul cum editis habent, καὶ
δι' αὐτοῦ σωθήσονται, et per eum salutem consequen-
tur. Aliquanto post editi et Coll. primus, διὰ τὴν
ἑαυτῶν. Alii quatuor mss., διὰ τὴν αὐτῶν

(3) Editi et Reg. secundus, *Ἐκλείπειν*. At in aliis

ἀνομοι, ὥστε μὴ ὑπάρχειν αὐτοῖς· οὐχ ὥς εἰς ἀφανισμόν χωρῆσαι, ἀλλ' ὥς τῆς ἐπισκόπῃς τοῦ Θεοῦ χωρισθῆναι, ὅστις ἐστὶν ὁ ἀληθινὸς ὢν· τί ἐροῦσιν οἱ βασιλεῖς αὐτῶν, τοσαύτην διαφορὰν βλέποντες τῶν τοῦ ἐθνῶν καὶ τῆς Σιών; Ἡ δὴλονότι εἰς συναίσθησιν ἔξουσιν, ὅτι οἱ μὲν κατὰ τὰ ἔθνη περιπατοῦντες, ἐν σάλῳ εἰσι διὰ τὴν ἐαυτῶν κακίαν· οἱ δὲ τὸν νοῦν ἐαυτῶν καθαριζόμενοι ἔχοντες, ὃς ὀνομάζεται (4) Σιών· ἐπειδὴ ἐκεῖθεν ἐστὶ τὸ σκοπευτήριον πάσης φύσεως. Οἷον γὰρ ἀπὸ τίνος ἀκρωρείας τῆς τοῦ νοῦ ὑψηλότητος θεωρεῖται μὲν ὁ κόσμος, καὶ ἡ περὶ τὸν αὐτὸν (5) εὐταξία, καὶ διὰ τούτων ὁ Θεός· θεωρεῖται δὲ τὰ τοῦ βίου πράγματα, καὶ ἡ ἐν τούτοις εὐτέλεια. Ὡς οὖν ὁ νοῦς ὁ βεβαπτισμένος τῷ ὄνῳ, καὶ τοῖς λοιποῖς πάθεισι, πίπτει ὑπὸ τῆς μέθης· οὕτως ὁ καθαρὸς ἔχει θεμελιωτὴν ἐαυτοῦ τὸν Θεόν. Καὶ (6) δι' αὐτοῦ οἱ ταπεινοὶ τοῦ λαοῦ σωθήσονται. Μακάριοι γὰρ οἱ πτωχοί· καὶ οὐαὶ τοῖς πλουτοῦσιν, ὅτι ἀπέχουσι τὴν παράκλησιν αὐτῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ' (7).

292. Τὸ ῥῆμα τῆς Μωαβιτιδος. Συνάγαγε τὰ περὶ τοῦ Μωάβ, ἵνα δυνηθῇς πάσης τῆς κατ' αὐτὸν προφητείας τὸν νοῦν ἐκλαθεῖν. Ἀπὸ μὲν τῆς Γενέσεως, πρὸς τὸν Λῶν, ἐκ τῆς θυγατρὸς τῆς πρεσβυτέρας γεννηνῶτος τὸν Μωάβ· πατέρα Μωαβιτῶν· ἀπὸ δὲ τῶν Ἀριθμῶν, τὰ μετὰ τὸν χαλκοῦν ὄφιν. Ἀπῆραν γὰρ οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ, καὶ παρερέβαλον ἐν Ὀβὼθ· καὶ δεξάρτες ἐξ Ὀβὼθ, παρερέβαλον ἐν τῇ ἐρήμῳ, ἥ ἐστι κατὰ πρόσωπον Μωάβ. Ἐτι (8) καὶ τὰ περὶ τοῦ Βαλάχ, ὃς ἦν υἱὸς Σεπφὼρ, βασιλεὺς Μωάβ. Βουλόμενος διὰ τῆς κατάρας ἐξολοθρεῦσαι τὸν Ἰσραὴλ, ἐξαπέστειλε πρὸς Βαλαὰμ υἱὸν Βεὼρ Παθουρά, τὸν κλωνοσκόπον, τῆς πορνείας καὶ εἰδωλολατρίας σύμβουλον (9), δι' ὃν Ἐβερλιώθη, φησὶν, ὁ λαὸς εἰς τὰς θυγατέρας Μωάβ, καὶ ἐκάλεσαν αὐτοὺς ἐπὶ θυσίαις τῶν εἰδώλων αὐτῶν (10). Ἐξέτασον καὶ τὰ περὶ τῆς Ρούθ τῆς ἐκ τοῦ Μωαβιτικοῦ σπέρματος προστιθεμένης τῇ Ἰσραὴλ, καὶ ἐπὶ τοσοῦτον ἐξευγενομένης, ὥς (11) οὐ μόνον τὸν Δαβὶδ, ἀλλὰ καὶ τὸν Κύριον ἡμῶν ἀπ' αὐτῆς ἀνατελεῖν. Καὶ πειράσῃτι πανταχόθεν εὐρεῖν τὸ ῥῆμα τῆς Μωαβιτιδος, ἐν ᾧ τὰ μὲν ἀπειλητικῶς, τὰ δὲ κατ' ἐπαγγελίαν ἐσχημάτισεν ὁ λόγος. Μετ' ἐπιχαλύψεως δὲ εἰρηται πάντα, ἵνα τὸ κάλυμμα τὸ ἐπὶ τῇ ἀναγκῇ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης κείμενον, ἐὰν λυπηθῶμεν ἀληθινῶς ἐπιστρεφόμενοι πρὸς Κύριον, περιαιρεθῇ ἡμῶν.

Perpositum a nobis auferatur, si modo ad Dominum

A non quod abeant in nihilum, sed quod amoveantur a conspectu Dei, qui ille ipse est, qui vere est: quid dicturi sunt reges eorum, tantam illam gentium et Sion diversitatem videntes? Nonne intelligent eos qui gentium more ambulant, agitari et conturbari ob suam ipsorum nequitiam, eos vero quorum mens purgata est, tranquillos esse et pacatos: quæ mens appellatur Sion, quod inde natura omnis inspicitur. Nam a mentis sublimitate velut a summo vertice et mundus et rectus illius ordo consideratur, et per hæc Deus. Quinetiam res mundi et eorum villitas spectantur. Quemadmodum igitur animus vino aliisque vitis immersus, præ ebrietate cadit: ita animus purus Deum habet suisplius fundatorem. Et per eam humiles plebis salubantur. Beati siquidem pauperes: et vae divitibus, quoniam recipiunt consolationem suam.

CAPUT XV.

292. Verbum Moabitidis. Collige simul ea quæ de Moab scribuntur, ut totius prophetiæ quæ adversus eum profertur intelligentiam possis consequi. Ex Genesi quidem quæ spectant ad Lot, qui ex filia sua natu maiore genuit Moab Moabitarum patrem; ex libro vero Numerorum, quæ post erectum serpentem aheum acciderunt. Nam Profecti sunt filii Israel, et castrametati sunt in Oboth; et abeunt ex Oboth, castrametati sunt in eremo, quæ est contra faciem Moab. Adjicienda sunt etiam quæ referuntur de Balac, qui erat Sephor filius, rex Moab. Hic cum Israelcem vellet perdere per maledictionem, misit ad Balaam filium Beor in Pathura, hærïolum, ejus consilii quod de fornicatione et idololatria datum erat, auctorem, per quem, inquit, Populus cum filiabus Moab pollutus est, ac cum vocaverunt ad sacrificia idolorum suorum. Perstruere etiam quæ scribuntur de Ruth, ex semine prognata Moabitarum, quæ Israeli sociata est, ei ad eam pervenit generis claritatem, ut non David solum, sed etiam Dominus noster ex ea originem traxerit. Atque operam da, ut unde libet eruas Moabitidis nomen, quo figurate in Scriptura exprimuntur alia quidem in comminationis modum, alia vero in modum pollicitationis. Dicta enim sunt omnia obscure, ut velamen lectioni Veteris Testamenti su-

⁷⁷ Matth. v. 3. ⁷⁸ Luc. vi. 21. ⁷⁹ Gen. xix. 37. ⁸⁰ Num. xxv. 1, 2. ⁸¹ Ruth i. 3. ⁸² Matth. i. 5.

quatuor mss. et apud LXX legitur, Ἐκλείποισαν. Aliquanto infra editi et duo mss., ὁ ἀληθινὸς ὢν. Alii tres mss., ἀληθινὸς, rectius.

(4) Sic mss. omnes, Editi, ὁ ὀνομάζεται.

(5) Editi, ἡ περὶ τοῦ κόσμου. At mss. ut in contextu.

(6) Vocem καὶ ex codicibus nonnullis addidimus. Statim Reg. secundus γὰρ φησιν. Ibidem idem codex, οὐαὶ τοῖς πλουτοῖς.

(7) Hic legitur in vetustiori Combessiano et in aliis tribus codicibus: Ὅρασις θ', Visio quarta: apud Eusebium vero et apud LXX: Τὸ ῥῆμα τὸ κατὰ

τῆς Μωαβιτιδος: Verbum contra Moabitidem.

(8) Codex unus, Ἔστι.

(9) Recentior Combessii codex et duo alii mss. cum editis, σύμβολον. Unde interpres, idololatriæ symbolum. Alter Combessii codex et Colb. secundus, σύμβουλον, idololatriæ suadorem, auctorem, optime.

(10) Codex unus cum utroque Combess., καὶ ἐκάλεσαν αὐτοὺς ἐπὶ θυσίαις τῶν εἰδώλων αὐτοῦ, et vocavit eos ad sacrificia idolorum suorum.

(11) Sic uterque Combess. cum aliis tribus codicibus. Editi, ἐξευγενόμενης πρό-

293. VRS. 1. *Noctu peribit Moabitis: noctu enim peribit murus Moabitiidis. Quod noctu irrogatur supplicium, solet esse acerbius. Nam cum cuiuspiam aliquid accidit adversi interdiu, lux ipsa eorum quæ sunt solatium est et levamen: nox vero vel ex se ipsa est quiddam triste et tetricum. Quod si ærumnas et calamitates adjunctas habeat, dolorem et molestiam non parum auget. Tibi igitur velim animo lingas nocturnam hostium irruptionem et inopinam incursionem, mulierum ac liberorum servitutem, opum direptionem, cædem eorum, qui in manus hostium venerint, mœnium eversionem, incendium civitatis. Noctu igitur peribit murus Moabitiidis. Nam mœnium ambitu vastato, necessario etiam simul disperibunt qui sibi in ipsis proponebant securitatem.* VRS. 2. *Dolete igitur, inquit, in vobismetipsis: peribit enim et Deebon, ubi est ara vestra: illo ascendetis ad plorandum. Dolete in vobismetipsis. Beatus est quidem quisquis animam puram consecutus, nullam quæ sibi propria sit, habet mœrendi materiam: sed quoniam charitas non querit quæ sua sunt⁶¹; dolente membro, dolet simul et ipse, simulque affligitur, et flet cum flentibus, juxta Apostolum⁶², multos qui ante peccaverant, nec egerant pœnitentiam lugentem. Qui rursus ait: Tristitia mihi magna est, et continuus dolor cordi meo pro fratribus meis, qui sunt cognati mei secundum carnem⁶³. Quod si quispiam non est ejusmodi, sed in suis volutatur peccatis, hic suimet causa sit mœstus, ut qui ab hoste adversus quem est luctatio, victus fuerit et superatus. Hujus tristitia lætitiā parit ei qui ipsum doctrinæ verbis ad conscientiam revocat. Quemadmodum enim pharmaca quæ urunt et cruciant, ulcera, fœtoremque ex pure effusus, et vulnera corrupta exstergunt, corporaque reddunt magis idonea ad eam quæ suo loco sit obductionem: haud dissimilem sensum habere mihi videtur illud, *Dolete in vobismetipsis*: quod dicitur adversus eos, qui sapientiæ alicujus nomine gloriantur, ejusmodi sunt hæreses præsidēs, noctu pereuntes: quippe Omnis qui mala agit, odit lucem, et non venit ad lucem⁶⁴. Et quoniam qui in nocte versantur, nocte peribunt, noctu etiam excidit 602 eorum murus; hoc est, sophistica munimenta, quibus subsidentes magnam quamdam securitatem ex his obtendere videbantur. Dialectica enim veluti murus tuetur ac servat hæreses falsa scientia innixas; qua collabente, ululens necesse est, qui capti fuerunt ac expugnati. Dolete igitur in vobismetipsis, cum perierint.*

⁶¹ I Cor. XIII, 5. ⁶² Rom. XII, 15. ⁶³ Rom. IX, 2, 3. ⁶⁴ Joan. III, 20.

(12) Codex unus, καθ' εαυτήν μὲν. Mox quinque mss., ἀλγεῖν τὴν ἐπίδοσιν. Editi, τὴν ἐπίτασιν. Subinde quatuor mss., νόησον οὖν. Vocula οὖν in vulgatis desideratur.

(15) Illorum, Ἀνπεῖσθε οὖν, ea est sententia: Lugeite tam ob vestra peccata, quam ob aliena. Unde aliquanto infra dicitur: Ἀνπεῖσθε οὖν ἐφ' ἑαυτοῖς, ἐπεὶ περ ἀπώλοντο, *Dolete in vobismetipsis ob interitum eorum.*

293. *Νυκτὸς ἀπολεῖται ἡ Μωαβίτις· νυκτὸς γὰρ ἀπολεῖται τὸ τεῖχος τῆς Μωαβίτιδος. Πικροτέρα ἢ κόλασις ἢ ἐν νυκτὶ προσαγομένη. Ὁ μὲν γὰρ ἐν ἡμέρᾳ πάσχων τι τῶν περιστατικῶν, αὐτὸ τὸ φῶς ἔχει παραμυθίαν τῶν γινομένων· ἡ δὲ νύξ καὶ καθ' εαυτήν (12) σκυθρωπὸν τι πρᾶγμα· ἐὰν δὲ καὶ πάθῃ προσλάβῃ καὶ συμφορὰς, πολλὴν ποιεῖ τῶν ἀλγεῖν τὴν ἐπίδοσιν. Νόησον οὖν μοι νυκτερινὴν ἐφοδὸν πολεμίων, ἀπροσδόκητον καταδρομὴν, γυναικῶν καὶ παίδων ἐξανδραποδισμόν, χρημάτων διαρπαγὴν, φόνον τῶν εἰς χεῖρας ἀφικνουμένων, τεύχεους καταστροφὴν, ἐμπρησμόν πόλεως. Νυκτὸς οὖν ἀπολεῖται τὸ τεῖχος τῆς Μωαβίτιδος. Τῆς γὰρ τῶν τεχνῶν περιβολῆς ἐρημωθέντες, ἀναγκαῖος καὶ οἱ τὴν ἀπ' αὐτῶν ἀσφάλειαν προβαλλόμενοι συναπολοῦνται. Ἀνπεῖσθε οὖν (13) ἐφ' ἑαυτοῖς, φησὶν· ἀπολεῖται γὰρ καὶ Δαβὼν, οὗ ὁ βωμὸς ὁμῶν· ἐκεῖ ἀναβήσεσθε κλαίειν. Ἀνπεῖσθε ἐφ' ἑαυτοῖς. Μακάριος μὲν ὅστις καθαρὰν ἔχων τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, μὴ ἔχει (14) οἰκτείαν ὑπόθεσιν λύπης· διὰ δὲ τὸ τὴν ἀγάπην μὴ ζητεῖν τὸ ἑαυτῆς, πάσχοντος μέλους, συμπάσχων καὶ αὐτὸς, καὶ συλλυπούμενος, καὶ κλαίων μετὰ κλαίωντων, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, τὸν πενθοῦντα πολλοὺς τῶν προημαρτηκότων, καὶ μὴ μετανοησάντων. Ὅς πάλιν λέγει· Ὅτι λύπη μοι ἐστὶ μεγάλη, καὶ ἀδιάλειπτος ὁδόν τῇ καρδίᾳ μου ὅπερ τῶν ἀδελφῶν μου, τῶν συγγενῶν μου (15) κατὰ σάρκα. Εἰ δέ τις μὴ τοιοῦτός ἐστιν, ἀλλὰ ταῖς ἰδίαις ἁμαρτίαις ἐγκαλινδεσθαι, οὗτος ἐφ' ἑαυτῷ λυπεῖσθω, νικωμένῳ ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ, πρὸς δὲ ὅτι ἐστὶν ἡ πάλιν. Ἡ τοῦτο λύπη εὐφραίνει τὸν τοῖς διδασκαλικοῖς λόγοις ἐνάγοντα αὐτὸν εἰς συναίσθησιν. Ὅς γὰρ τὰ καίοντα καὶ κολάζοντα φάρμακα ἀνακαθαίρει τὰ ἔλκη, καὶ τὴν ἀπὸ τῶν πύων δυσωδίαν, καὶ τὰ διεφθαρμένα τραύματα, καὶ σώματα ἐπιτηδεύοντα ποιεῖ πρὸς τὴν κατὰ τόπον (16) συνούλῳσιν· τοιοῦτον ἔχειν μοι δοκεῖ νοῦν τὸ, Ἀνπεῖσθε ἐφ' ἑαυτοῖς, λεγόμενον πρὸς τοὺς μέγα φρονούντας ἐπὶ τινὶ σοφίᾳ, ὅποιοι εἶδιν οἱ τῶν αἰρέσεων προσεστῶτες, οἱ νυκτὸς ἀπολλύμενοι, διότι Πᾶς ὁ τὰ τραῦτα πράσσων, μισεῖ τὸ φῶς, καὶ οὐκ ἔρχεται πρὸς τὸ φῶς. Καὶ ἐπειδὴ ἐν νυκτὶ ὄντες, νυκτὸς ἀπολοῦνται, νυκτὸς αὐτῶν καὶ τὸ τεῖχος πίπτει· τοῦτέστι, τὰ σοφιστικὰ ὀχυρώματα, οἷς ὑποκαθήμενοι ἐδόκουν ἰκάνην τὴν ἀπ' αὐτῶν ἀσφάλειαν προβεβλήσθαι. Ἡ γὰρ διαλεκτικὴ τὰς αἰρέσεις τῆς ψευδωνύμου γνώσεως, ὥσπερ τεύχος, συντηρεῖ· ἥς διαπεσούσης, ἀλλολῶσιν ἀνάγκη τοὺς ἐαλωκότας. Ἀνπεῖσθε οὖν ἐφ' ἑαυτοῖς, ἐπεὶ περ ἀπώλοντο.*

(14) Antiqui tres libri, μὴ ἐχρη.

(15) Editi et Reg. primus, συγγενῶν. Uterque Collb., συγγενῶν μου. Alii duo mss., συγγενῶν μου τῶν.

(16) Editi, τὴν κατὰ τρόπον. At uterque Combef. et alii tres mss. ut in contextu. Statim editi, τὸ Ἀνπεῖσθαι ἐφ' ἑαυτοῖς ἐπὶ. At mss. tres ita ut edidimus.

294. Ἀπωλείας δὲ ἔξιν καὶ τὸ Δεθβὼν (17), ἐνθα Ἀ
 ὁ ναὸς ὑμῶν φκοδόμητο. Νοοῦμεν τὴν Δεθβὼν, τῇ
 ἐρμηνείᾳ προσέχοντες. Ἐρμηνεύεται δὲ ἡ Δεθβὼν (18),
 ῥύσις αὐτῶν. Ὡς περ οὖν ὁ τῆς ἀληθείας λόγος πά-
 γως ἐστὶ καὶ ἑδραῖος, τεθεμελιωμένος καὶ μὴ μετα-
 κινούμενος· καὶ ἐπὶ τῇ πίστει ἐβρίζωμενος παραβάλ-
 λεται ἀνθρώπῳ θεμελιούμεντι ἐπὶ τὴν πέτραν. Καὶ τὸ
 μάννα δὲ λέγεται εἶναι ὥσει πάγος τῆς γῆς (19), τοῦ
 θαύλου λόγου τὸ συνεστὸς καὶ εὐτονὸν διὰ τῆς πήξεως
 παραδελουόντος. Οὕτω τὰ ἐναντία δόγματα, καὶ αἱ
 συνηγορίαι αὐτῶν πιθανότητες, ῥευστὰ καὶ ἀδέδαια
 ἐστίν, ἐστάναι (20) μὴ θυνάμενα· καὶ ὁ πατήρ τοῦ
 ψεύδους ἐν τῇ ἀληθείᾳ οὐχ ἔστηκε. Τὸ οὖν ἄστατον
 τοῦ ψεύδους, ῥύσις ὀνομάσθη. Ἀνυπεσθώσαν οὖν οἱ τὰ
 τοιαῦτα οἰκοδομοῦντες· οἱ τοὺς περὶ Θεοῦ λόγους
 ἀστάτους ἔχοντες, καὶ ἀστηρίχτους. Τοῦτο γάρ ἐστι
 τὸ θυσιαστήριον, ὃ καταδεικνύσκει εἰς ἀπώλειαν τοῦ
 Δεθβὼν, οὗ ὁ βωμὸς φκοδόμητο. Ἀναβᾶτε οὖν κλαί-
 οντες· οὐχὶ θύοντες, ἀλλὰ μεταμελόμενοι ἐφ' οἷς ποτε
 κακῶς προσήξασθε, ὅτι ἐγένετο ὑμῖν ἡ προσευχὴ
 εἰς ἁμαρτίαν. Ὁ γὰρ τῇ κρίσει λατρεύων παρὰ τὸν
 κρίσαντα, καὶ μὴ προσκυνῶν μὲν Υἱὸν, μηδὲ διὰ τοῦ
 Υἱοῦ τὸν Πατέρα, ἴδια δὲ πηγνὺς δόγματα, καὶ ἐπ'
 ἀλλοτρίων θυσιαστηρίων προσφέρων ἑαυτοῦ τὴν θυ-
 σίαν τῆς αἰνέσεως, ὁ τοιοῦτος κλαίεται, τῆς κατὰ Θεὸν
 λύπης σωτηρίαν αὐτῷ ἀμεταμέλητον προξενούσης.
 Οὐ μόνον δὲ τοῖς ἀπὸ αἰρετικῶν δογμάτων τὴν περὶ
 Θεοῦ δόξαν συνεληχσά ταῦτα εἰρηται· ἀλλὰ καὶ ὅσοι
 τὰ βευστὰ πράγματα ἀποδεχόμενοι (21), ἐπὶ τοῖς
 τοῖς ἔχουσιν τὴν ἐλπίδα, παρακούοντες μὲν τοῦ
 λέγοντος· Πλοῦτος ἐὰν ῥέῃ, μὴ προστίθεσθε καρ-
 διας (22)· ἐπισημνοῦν δὲ περὶ τὴν δόξαν τῆς σαρ-
 κός, ἥτις ἐστὶ χόρτος καὶ ἡ δόξα αὐτῶν ὡς ἄνθος
 χόρτου. Τοιοῦτον δὲ ἐστὶ καὶ τὸ ἐν σαρκὶ καὶ αἵματι
 κάλλος, ἐφ' ᾧ μέγα φρονεῖ ἡ κακώφρων γυνή, παρα-
 βαλλομένη ἐνωτίῳ ἐν ῥινὶ ὄσος. Καὶ ὅπως πᾶσι τοῖς
 ἐσφαλμένοις ἐφαρμόσει τὸ Δεθβὼν ὄνομα, ὡς τοὺς
 ἐσφαλμένους ἢ βίῃ ἢ λόγῳ εἴποι τις ἂν εὐστόχως ἐπὶ
 τοῦ Δεθβὼν ἔχειν τὸ θυσιαστήριον. Κλαίοντες οὖν
 ἀναβαινέτωσαν οἱ ἐπ' αὐτῷ ποτε μέγα φρονούντες.

295. Ἐπὶ Ναβαῦ (23) τῆς Μωαβιτιδος ὀλολύ-
 ζετε. Ἐπὶ πάσης κεφαλῆς φαλάκρωμα· πάντες
 βραχίονες κατατετυμμένοι. Ἐν ταῖς πλατείαις
 αὐτῆς περιβόσασθε σάκκους, καὶ κόπτεσθε ἐπὶ
 τῶν δομάτων αὐτῆς, καὶ ἐν ταῖς ῥυμαῖς αὐτῆς
 πάντες ὀλολύζετε μετὰ κλαυθμοῦ. Ὅτι κέκραγεν

294. Deebon quoque est digna quæ pereat; ubi
 ædificatum est vestrum templum. Ad interpretatio-
 nem cum attendimus animam, quid sit Deebon intel-
 ligimus. Etenim si interpreteris, Deebon idem sonat
 quod *fluxio eorum*. Quemadmodum igitur veritatis
 sermo firmus est et stabilis, fundatus et immotus,
 ita et qui radicans est in fide, comparatur homini
 fundamentum supra petram collocanti¹. Quin et
 manna fuisse dicitur veluti terræ glacies², Scriptura
 divina firmitatem quamdam et soliditatem per con-
 gelationem ostendente; sic dogmata contraria, suasio-
 nesque eorum patronæ, fluxa sunt et instabilia, nec
 consistere queunt; et ipse mendacii pater in veritate
 non stetit³. Itaque mendacii instabilitas fluxio
 nominata est. Doleant igitur qui talia ædificant, et
 a quibus de Deo sermones habentur instabiles et
 infirmi. Hæc est enim ara, adversus quam lata
 sententia est in ruinam Deebon, ubi ædificata est
 ara. Ascendite igitur flentes nequaquam sacrificia
 offerentes, sed pœnitentiam agentes ob preces, quas
 olim male adhibuistis: quippe precatio facta es
 vobis in peccatum. Quisquis enim creaturam coli,
 loco Creatoris⁴, nec adorat Filium, neque Patrem
 per Filium, sed propria sibi struit dogmata, et in
 aris extraneis laudationis suæ hostiam offert, is fleat,
 cum tristitia quæ secundum Deum est, salutem haud
 pœnitendam conciliatura sibi sit. Hæc autem non
 de his solum dicta sunt qui suam de Deo opinionem
 mutati sunt ex hæreticorum placitis: verum etiam
 de quibuscunque, qui res fluxas probantes, suam
 spem in his reponunt, nequaquam ei obtemperantes
 qui dicit: *Divitiæ si affluant, nolite cor apponere*⁵;
 his quoque, qui splendorem carnis et gloriam ultra
 modum admirantur, quæ fœnum est, et gloria eorum
 ut flos feni⁶. Talis est etiam carnis et sanguinis
 pulchritudo, in qua mulier insipiens, quæ compara-
 tur inauri in maribus suis⁷, sese effert. Et in summa,
 omnibus qui in errorem incidunt, accommodari poterit
 nomen Deebon; adeo ut dixerit quis non inepte, eos,
 qui sive vita sive sermone aberrant, in Deebon aram
 habere. Flentes igitur ascendant qui ob id ipsum
 quondam efferebantur

295. Vers. 3-9. Super Nabay Moabitidis ululate.
 Super omne caput calvitium: omnia brachia excisa.
 In plateis ejus circumcingimini saccis, et plangite
 super tecta ejus, et in vicis ejus omnes ululate cum
 ploratu. Quia clamavit Eebon, et Eleale: usque ad
 Jassa audita est vox ejus. Propter hoc lumbus Moa-

¹ Matth. vii, 24. ² Exod. xvi, 14. ³ Joan. viii, 44. ⁴ Rom. i, 25. ⁵ Psal. lxi, 11. ⁶ Isa. xl, ..
⁷ Prov. xi, 22.

(17) Voci Δεθβὼν modo præfigitur articulus femi-
 ninus, modo neuter, non in diversis modo codici-
 bus, sed etiam in uno et eodem libro. Mox Reg.
 secundus, Νοοῦμεν δὲ τὸ Δεθβὼν.

(18) Antiqui duo libri, ἡ Δεθβὼν. Abest articulus
 a vulgatis. Ibidem tres mss., ὄρασις, Deebon visio.
 Alii duo cum editis, ῥύσις, Deebon fluxio.

(19) Editi simul et mss., τῆς γῆς. Sed Combefisius,
 homo ad mutandum semper paratissimus, hunc lo-
 cum ita ex sacro textu emendandum censet, ἐπὶ τῆς
 γῆς, sicut glacies super terram. Sed quid necesse

sit emendare, non video: cum sententia per se sine
 ullo additamento aperta sit. Statim tres mss., πῆ-
 ξεως δηλοῦντες.

(20) Libri veteres, ἐστάναι. Editi, ἰστάναι.

(21) Codex unus, ὑποδεχόμενοι

(22) Antiqui duo libri, καρδίᾳ, Ne adhereatis
 corde.

(23) Editi, Ναβᾶν pro quo in antiquiore Com-
 belfisii libro et in tribus aliis legitur Ναβαῦ nec
 secus editum reperitur apud LXX.

603 clamat : anima ejus cognosceit : cor Moabitidis clamat in se usque ad Segor. Vitula enim trima est in ascensu Luith. Ad te stentes ascendent via Arumim : clamat contritio, et concussio. Aqua Nebrim deserta erit : herba siquidem viridis non erit. Nunquid et sic salvanda est? Inducam enim super vallem Arabes, et capient eam. Attingit enim clamor terminum Moabitidis Gallim, et ululatus ejus. Aqua autem Deebon replebitur sanguine. Inducam namque super Deebon Arabes, et tollam semen Moab, et Ariel, et residuum Adama vittam quasi reptilia in terram. Invitat ad tristitiam quæ secundum Deum est eos², qui per humani intellectus commenta prolapsi sunt in errores : nec se permiserunt Spiritus presidio, ut ululatu prosequerentur terram pestilentium magistorum. Etenim per Nabay tales indicare mihi videtur Scriptura, quod Nabay nomine sessionis interpretentur. Sunt enim nonnulli, qui cum sophismatibus dolosis et fucum facientibus sedent et pravis suis colloquiis nonnunquam corrumpunt bonos mores³. Oportet itaque ut ii qui perversis illorum dogmatibus imbuti sunt, agant pœnitentiam, ululanteque ob eam doctrinam, de qua valde superbiebant. Nam verborum horum, *Super omne ea ut calvitium*, is est sensus, ut debeant magistros suos deserere, accepto ab eis ornamento se spoliare, monita ipsorum ad doctrinam praticam spectantia bono vitæ instituto elevare, et sermone sano quasi resecare, ut brachia omnia sint excisa, hoc est, præcepta practica sano sermone confutentur pravis documentis divisis, et particulatim expensis. Sed quia a pravis deducti fuerunt per viam latam, ideo eos qui probatum vitæ genus sunt amplexi, plangere in plateis jubet, ob suavitatem rerum quibus ad voluptatem pellecti sunt, pœnitentiam agentes, lugentes quidem in platea, inquirentes vero viam angustam et strictam, ut pœnitentia rite peracta, circumcingantur saccis, sumptoque lugubri habitu, efficiant ut per res ipsas visibiles clamet lumbus, in iis locis in quibus aberravere, pœnitentiae suæ vestigia relinquentes. Insuper super omni tecto et in omnibus vicis cum fletu ululare jussi sunt. Nam excelsas et inanes disciplinas vocavit tecta : at cogitationum quasi divisiones viæos Moabitidis dixit.

scopi tñm dñm, òn ois òπλάνθθσαν τόποις τñς μετανοίας òαυτῶν τὰ ἴχνη καταλιμπάνοντες. Καὶ ἐπὶ παντὸς δώματος ἐκελεύσθησαν καὶ ἐν πάσαις ταῖς ρύμαις ὀλοῦζειν μετὰ κλαυμοῦ. Τὰ γὰρ ὑψηλὰ καὶ ὀϊάκενα τῶν μαθημάτων δώματα ὠνόμασε : τὰς δὲ οἶονε διαιρέσεις τῶν νοημάτων ρύμας τñς Μωαβιτιδος.

296. Sive igitur quis ascenderit in altitudines quæ

A Ἐσεδῶν, καὶ Ἐλεαλί· ἕως Ἰουσα ἡγεύσθη ἢ φωνῇ αὐτῆς. Διὰ τοῦτο ἡ ὄσφρς τñς Μωαβιτιδος βοῶ, ἢ ψυχῇ αὐτῆς τρώσεται : ἡ καρδία τñς Μωαβιτιδος βοῶ ἐν òαντῇ ἕως Σηγῶρ. Ἀδμαλις γὰρ τριετής ὅστιν ἐπὶ τñς ἀναβάσεως τñς Λουιθ (24). Πρὸς σὲ κλειότερες ἀναθίσσονται τῇ ὁδῷ Ἀρουριεμ· βοῶ σύντριμμα καὶ σύσσεισμός. Τὸ ὕδωρ τñς Νεβριμ ἐρημὸς ἔσται. Χόρτος γὰρ χλωρὸς ὄνκ ἔσται. Μὴ καὶ οὕτω μέλλει σωθῆναι : Ἐπὶ γὰρ ἐπὶ τὴν γάραγγα Ἀραβας, καὶ καταλήψονται αὐτήν. Συνῆψε γὰρ ἡ βοῇ τὸ ὄριον τñς Μωαβιτιδος τñς Γαλλιμ, καὶ ὀλολυγμός αὐτῆς. Τὸ δὲ ὕδωρ τὸ δεηδὼκ πλησθήσεται αἵματος. Ἐπὶ γὰρ ἐπὶ δεηδὼν Ἀραβας, καὶ ἀρὼ τὸ σπέρμα Μωάβ, καὶ Ἀραήλ, καὶ τὸ κατὰ δειμμα Ἀδαμὰ ἀποστελεῶ, ὡς ἐρετὰ ἐπὶ τὴν γῆν. Ἐπὶ τὴν κατὰ θεὸν λύπην προτρέπει τοὺς ἀπὸ τῶν ἐπινοιῶν τοῦ ἀνθρωπίνου (25) νοῦ ἐσφαλμένους, καὶ μὴ ἐπιδεδοκῶτας ἑαυτοὺς τῇ ὠφέλει τῶ Πνεύματος, ἵνα ὀλοῦξωσιν ἐπὶ τὴν γῆν τῶν λογικῶν διδασκάλων. Τὴν γὰρ Ναβαὺ τοὺτους μοι δοκεῖ ὁ λόγος ἀνίσσασθαι, διὰ τὸ ἐρμηνεύεσθαι τὴν Ναβαὺ ἐγκαθισμένην (26). Εἰσι γὰρ τινες οἱ μετὰ δολίων σοφισμάτων ἐγκαθεζόμενοι, καὶ ταῖς κακαῖς ὁμυλῖαις αὐτῶν ἔσθ' ὅτε φθείροντες ἡθῇ χρηστά. Δεῖ οὖν μεταμελίσθαι τοὺς τοῖς πονηροῖς ἐκείνων μαθητευθέντας δόγμασι, καὶ ὀλοῦζειν ἐπὶ τῇ διδασκαλίᾳ ἐφ' ἣ μέγα ἐφρόνουν. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ, Ἐπὶ πάσης κεφαλῆς φαιδρόκριμα, τὸ τοὺς διδασκάλους ἀποθρόνιζειν, καὶ γυμνοῦς τοῦ ἀπ' αὐτῶν κόσμου ἑαυτοὺς ποιεῖν, καὶ διὰ τῆς ἀγαθῆς πολιτείας ἐξουτελλίζειν τὰς ἐκείνων ὑποθήκας τῶν πρακτικῶν διδασγμάτων, καὶ οἶονε κατατέμναι τῷ ὑγιαί λόγῳ, ἵνα ὥσι πάντες βραχιόνες κατατετμημένοι, τούτεστιν, αἱ πρακτικαὶ ὑποθήκαι τῷ ὑγιαίνοντι λόγῳ εἰς Ἐλεγχον ἀγομεναὶ διὰ τῆς διαιρέσεως, καὶ τῆς κατὰ μικρὸν ἐξετάσεως τῶν κακῶν διδασγμάτων. Ἐπειδὴ δὲ διὰ τῆς πλατείας ὁδοῦ ἤγοντο παρὰ τῶν πονηρῶν, τούτους (27) τὸν βεδατανισμένον βίον προηρημένους κελεύει κόπτεσθαι ἐν ταῖς πλατείαις, ἐπὶ τῇ φυγαγωγίᾳ τῶν πρὸς ἡθῶν φερόντων μεταμελομένων, καὶ κόπτομένων μὲν ἐπὶ τῇ πλατείᾳ, ἐκζητούντας δὲ τὴν στενὴν καὶ τελλιμμένην, ἵνα ὀρθῶς μετανοοῦντες περιζώσωνται σάκκους, καὶ πένθικὸν ἀναλαβόντες (28) σχῆμα, οἶονε διὰ αὐτῶν τῶν ὁρωμένων βοῶν ποιήσῃ.

296. Εἴτε οὖν τις ἐπὶ ὕψωματῶν ἐγένετο ἔπαιρο-

² II Cor. vii, 10. ³ I Cor. xv, 33.

(24) Recentior Combefisii codex et editi, τοῦ Λουιθ. Alii tres mss., τñς Λουιθ. Voces illas, quibus hic nomina propria significantur, aliter in aliis libris scriptas invenimus.

(25) Editi, τοῦ ἀνθρώπου. Uterque Combef. et alii tres, τοῦ ἀνθρωπίνου.

(26) Vocem ἐγκαθισμένην reddidimus sessionem. Ea enim vox ad exprimendum ejus loci sensum satis idonea videtur ; cum obscurum non sit scriptorem

respectisse ad magistros, qui nonnunquam, stantibus discipulis, sedent.

(27) Ita mss. plerique omnes. Editi, παρὰ τῶν πονηρῶν τούτους ἡγεμόνων, haud recte.

(28) Veteres quinque libri, ἀναλαβόντες. Editi, ἀναλαβόντες. Idem conjunctio καὶ ante vocem οἶονε legitur in Reg. secundo. Subinde Reg. tertius, βοῶν ποιήσωσι, bene, ut nobis videtur. Editi et alii mss., ποιήσουσι.

μενων κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ, εἴτε ἐν διαλεκτικῇ τινι λόγων διαιρέσει καὶ προβλημάτων εὐκρινῶς δοκούντων διαλαμβάνειν περὶ ἐκάστου τῶν προκειμένων, ἐκ μετανοίας ὀλουζέτω, ἵνα πληρώσῃ τὸ γεγραμμένον· ἐν ταῖς πλατείαις, καὶ ἐπὶ τῶν θυμάτων, καὶ ἐν (29) πάσαις ταῖς ῥύμαις τοῦ λόγου προστάσσοντος κέκραγεναι. Διὰ τοῦτο δὲ δεῖ ταῦτα γίνεσθαι, ἐπειδὴ κέκραγεν Ἑσεβὼν (30)· Ἑσεβὼν μὲν γὰρ ἑρμηνεύεται λογισμὸς· Ἑλεαλή δὲ, Θεοῦ ἀνδράσις· Ἰασσὰ δὲ, γεγονυῖα ἐντολή. Κέκραγεν οὖν Ἑσεβὼν, τούτεστι, φανερώς διαμαρτυρεῖται, ὅτι ἀνθρώπινοι εἰσι λογισμοί, καὶ οὐ θεῶν μυστηρίων ἀποκαλύψεις· τὰ διδάγματα τῶν Μωαβιτῶν. Καὶ Ἑλεαλή. Καὶ αὕτη διὰ τῶν πραγμάτων κέκραγεν, ὅτι Θεοῦ καταναίοντο οἱ κατεπαίρονται οἱ ἐκείνοις τοῖς μαθήμασιν αὐτοὺς ἐπιδιδόντες. Τοῦτο γάρ ἐστι, Θεοῦ ἀνδράσις, ἡ ἐπὶ τὰ ὄψη (31) τῆς υπερφανίας ἐπαρσις. Καὶ Ἰασσὰ. Εἰ καὶ δοκεῖ γεγονυῖα ἐντολή εἶναι, ἀλλὰ κατὰ ἀλήθειαν οὐκ ἐντολή· σχηματισμὸς δὲ τις περὶ βίον ἀκριβείας, πρὸς πιθανότητα καὶ παραδοχὴν τῶν πονηρῶν (32) ἀπὸ τοῦ πονηροῦ φρονήματος ὑποβαλλομένων διδαγμάτων. Διὰ τοῦτο ἐν τοῖς κατόπιν εἰρηται· Πάντες βραχίονες κατατετμημένοι· ἵνα εἴ τις πονηρὸς διδάσκαλος ἐν ψευδοδοξίαις ἐξαπατῶν τὰς ψυχὰς τῶν ἐπομένων, βίῳ δὲ δοκῶν προσέχειν (33) ἀκριβεστέραν, οἱ μετὰ μεληθέντες ἐπὶ τῷ τοιοῦτῳ διδασκάλῳ αὐτοὺς ἐπιβεδωκέναι, κατακλῶσιν αὐτῶν μὲν τοὺς βραχίονας, τούτεστι, τὸ πρακτικὸν εἶδος τῆς πολιτείας. Ἀποκείρονται δὲ αὐτοῦ οἶοναι κόμην, καὶ ἀλλοτριώσουσι (34) τοῦ αὐτῶν σώματος· διότι ἀντὶ κεφαλῆς εἰσιν οἱ προσεστώτες τοῦ σώματος τῶν Ἐκκλησιῶν. Καὶ νῦν τοῖνυν Ἰασσὰ κέκραγεν· ὅτι δέλεαρ ἐστὶ πρὸς τὴν τῆς ἀληθείας πιθανότητα ἡ κατὰ τὴν πολιτείαν ἐπιδεικνυμένη (35) ἀκρίβεια. Τοῦτο οὖν ἐστὶ τὸ αἷτιον τοῦ ὀλοῦζειν μετὰ κλαυθοῦ, ὅτι κέκραγεν Ἑσεβὼν καὶ Ἑλεαλή ἕως Ἰασσά.

297. Διὰ τοῦτο ἡ ὁσφὺς τῆς Μωαβιτιδος βοᾷ. Ἡ ὁσφὺς πολλὰ τοῦ ἀντὶ τῶν γεννητικῶν λαμβάνεται· Ἐτι γὰρ ἐν τῇ ὁσφὺ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἦν (δηλονότι ὁ Αὐλὶ τοῦ Ἀβραάμ), ὅτε συνήντησεν αὐτῷ Μελχισεδέκ. Καὶ Ἐστῶσαν αἱ ὁσφὺς ὁμῶν περιεζωσμέναι. Νοοῦμεν, ὅτι ἀνίσταται συστήλαι τὰς εἰς γέννησιν ὑπουργούσας ὀρέξεις. Τὸ οὖν πένθος τὸ ἐπικείμενον τῇ Μωαβιτιδί, αἷτιον γινόμενον τοῦ σφύροντος βίου, βοᾷ ἐπὶ τῇ (36) κραυγῇ τῆς Ἑσεβὼν καὶ Ἑλεαλή καὶ Ἰασσά. Ἡ ψυχὴ αὐτῆς, φησὶ, γινώσκειται. Ἡδὲ προκοπὴν τῶν τὰ προσηρμένα ἐπὶ τῇ μετανοίᾳ πεποιηκότων ὁ λόγος ἐμφαίνει. Καὶ,

A se extollunt adversus Dei scientiam¹⁰, sive occupatus fuerit in dialectica quadam partitione verborum et problematum, quæ de singulis rebus propositis distincte tractare videntur, ululet pœnitentia ductus; ut quod scriptum est impleat; quippe in plateis, et super tecta, et in omnibus viris clamorem edi jubet Scriptura. Idcirco autem hæc fieri oportet, quia clamavit; Esebon enim, si quis interpretetur, sonat ratiocinationem, Eleale autem, Dei ascensum; Jassa vero, factum præceptum. Clamavit igitur Esebon, hoc 604 est, Moabitum documenta ratiocinationes humanas esse manifesto declarat, non divinarum mysteriorum revelationes. Et Eleale. Atque hæc reipsa clamavit, eos qui ad illas disciplinas mentem appellant, adversus Deum impudenter agere, seque contra eum efferre. Hunc enim sensum indicat Dei ascensus, seu animus ad superbæ fastigia elatus. Et Jassa. Etsi videtur esse factum præceptum, tamen revera præceptum impletum non est: sed est simulatio quædam diligentie circa vitæ rationem; qua prava documenta ab animo pravo suggesta, suaderi et excipi queant. Eam ob causam dictum est supra Vens. 2: Omnia brachia exciso, ut si quis malus magister opinionibus falsis deceperit sectatorum animas, sed accuratius vitæ institutum amplecti videatur, tamen ii quos pœnituit adhæsisso ejusmodi magistro, resecant sua ipsorum brachia, hoc est, vivendi genus praticum. Cæterum detondent ejus quasi comam, eamque a suo corpore separabunt: quandoquidem qui corpori Ecclesiarum præficiuntur, iidem loco capitis sunt. Itaque clamat etiamnum Jassa, quod ingens studium circa vitæ rationem adhibitum, illicitum quoddam sit ad persuadendam veritatem. Hæc est igitur causa ejulandi cum planctu, quod clamavit Esebon et Eleale usque Jassa

297. Propter hoc lumbus Moabitidis clamat. In plerisque locis lumbus sumitur pro genitalibus membris: Adhuc enim in lumbis patris sui erat, nimirum Levi filius Abraham, quando obviavit ei Melchisedech¹¹. Et, sint lumbi vestri præcincti¹². Intelligimus indicari, appetitus qui generationi subserviunt, reprimendos esse. Luctus igitur Moabitidi imminens, qui causa est et origo continentis et pudicæ vitæ, clamat ob vociferationem Esebon et Eleale et Jassa. Anima ejus, inquit, cognosceret. Jam Scriptura progressum ostendit eorum, qui prædicta per pœnitentiam exsecuti sunt. Et Cor Moabitidis

¹⁰ II Cor. x, 5. ¹¹ Hebr. vii, 10. ¹² Luc. xii, 35.

(29) Codices tres, καὶ ἐπὶ.

(30) Editi, Ἑσεβὼν καὶ Ἑλεαλή ἕως Ἰασσά. Sed Illa, καὶ Ἑλεαλή ἕως Ἰασσά, in mss. non reperiuntur; ob idque delenda judicavimus.

(31) Codex unus, ἐπὶ τὰ ὄψη.

(32) Antiqui tres libri, περιεζωσμένων. Ibidem editi, ἀπὸ τοῦ ἐναντίου, ἀν' animo adverso. At quinque mss., ἀπὸ τοῦ πονηροῦ.

(33) Editi, προσέχειν. Libri veteres, προσέχων.

(34) Editi, ἀποκείρονται: δὲ αὐτοὺς οἶοναι κόμην, καὶ ἀλλοτριώσουσι. At nostri quinque mss. ut in contextu.

(35) Codices aliquot, ἐνδεικνυμένη. Nec ita multo post editi, ὁ ὁσφὺς. At mss., ἡ ὁσφὺς.

(36) Antiqui duo libri, τῆς. Alii tres cum editis, τῇ.

clamat in se usque ad Segor. Est autem Segor is ipse locus ad quem Lot e Sodomis egressus, pervenire potuit. Volebant enim angeli in montem ut conscenderet, eique dicebant: *Salvam fac tuam ipsius animam. Ne respicias retro: nec atas in omni circumjacente regione. In montem te recipe, ne forte simul comprehendaris. Ille autem dixit: Quæso, Domine, ne apprehendant me hæc mala, et moriar. Ecce civitas hæc prope est, ut confugiam ego huc. Nonne parva est? Et vivet anima mea*¹². Eam ob rem vocatum est nomen urbis, Segor: hoc est, parva. Clamat igitur eor Moabitidis usque ad Segor, quæ nunc in Palestinæ sinitibus jacet. Strenuam itaque ac efficacem poenitentiam, sive gravem luctum ob suorum malefactorum plagam editum ob oculos ponens Scriptura, nobis patefacit intervallum, ad quod usque exauditus est Moabitidis clamor. **605** Invitat autem poenitentia, ut quis prius in se ipso clamet, corque suum conterat; deinde etiam ut poenitentia suæ modum audiendum curet, eumque notum efficiat, ad bonum exemplum aliis præstandum. *Vitula enim trima est*, hoc est, perfecta est, quod ad ætatem attingit. Nam trima vitula iam generare, iugoque collum submittere potest. Itaque ut doceat id eorum, qui converti possunt, proprium esse, ut humana ætate perfecti sint et adulti, polleantque ratione, qua se veritatis iugo subicere possint, dixit vitulam trimam. Qui enim per ætatem nondum assecutus est humanam perfectionem, necdum possidet mentem perfectam, sed imperfectus est ob minorem ætatem, neque ab eo exiguntur poenitentia opera. Quapropter et in Genesi Abraham a Deo signum requirente, et dicente: *Dominator Domine, quomodo sciam me hereditatem terræ esse accepturum?* Deus dixit: *Accipe mihi juvenem trimam et arietem trimum*¹³: quippe in tribus annis perfectionem constituebat animalium, et idoneam generandi facultatem eligebat. Sed turturi et columbæ nullum præscripsit temporis spatium¹⁴, quod hæc animalia generare statim incipiant.

298. *In ascensu autem Luthi fletus ascendit. Fletus bonus initium est lætitiæ; et tristitia, quæ secundum Deum est, initium est ascensus, et ejus qui ad superna sit progressus. Quamobrem et Apostolus lætatur causa eorum, qui fuerant contristati, cum videret eos suis ipsius sermonibus ad suorum delictorum conscientiam fuisse adductos, et ad eam quæ secundum Deum est tristitiam inductos*¹⁵, videli-

A *Η καρδία τῆς Μωαβιτιδος βοᾷ ἐν ἑαυτῇ* (57) *ἕως Σηγὼρ*. Ἔστι δὲ ἡ Σηγὼρ αὕτη, ἐνθα Ἀὼτ ἀπὸ Σοδόμων ἐξεληθὼν, φθάσαι δεδύνηται. Οἱ μὲν γὰρ ἄγγελοι ἐδοῦλοντο εἰς τὸ ὄρος ἀναβαίνειν, καὶ εἶπον αὐτῷ· *Σῶζε τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν. Μὴ περιβλέψῃς εἰς τὰ ὀπίσω, μηδὲ στῆς ἐν πάσῃ τῇ περιχώρῳ. Εἰς τὸ ὄρος σῶζου, μήποτε συμπαραληθῇς*. Ὁ δὲ εἶπε· *Δέομαι, Κύριε, μὴ καταλάβῃ με τὰ κακὰ, καὶ ἀποθάνω*. Ἰδοὺ ἡ πόλις αὕτη ἐγγὺς, τοῦ καταφυγεῖν με (58) *ἐκεῖ*. Οὐ μικρά ἐστι; Καὶ ζήσεται ἡ ψυχὴ μου. Διὰ τοῦτο ἐκλήθη τὸ νομα τῆς πόλεως, Σηγὼρ· τουτέστι, μικρά. Βοᾷ οὖν ἡ καρδία τῆς Μωαβιτιδος ἕως Σηγὼρ, ἥτις ἐπὶ (39) τοῖς ὄρεσι ἦδη κεῖται τῆς Παλαιστίνης. Τὴν οὖν ἰσχυράν καὶ εὐτονον μετάνοιαν, ἣ τὸν βαρὺν θρήνον, τὸν ἀπὸ τῆς πληγῆς τῶν κακῶς αὐτῇ πεπραγμένων, ἐνδεικνύμενος ὁ λόγος, τὸ διάστημα ἡμῖν ὑποφαίνει; μέχρι τίνος ἀκουσθὴ γίνεται ἡ βοή τῆς Μωαβ (40). Καλεῖ δὲ ἡ μετάνοια, τὸ πρότερον ἐν ἑαυτῷ τινα βοῆσαι; καὶ ἑαυτοῦ συντερίψαι τὴν καρδίαν· ἔπειτα καὶ ὑπὲρ τοῦ ἄλλοις ἀγαθὸν γενέσθαι ὑπόδειγμα, ἐξάκουστον ἑαυτοῦ κατασκευάσαι, καὶ δημοσιεῦσαι τὸν τρόπον τῆς μετανόας. *Δάμαλις γὰρ τριετής ἐστι, τουτέστι, τέλεια ἐστὶ καὶ* ἡλικίαν. Ἡ γὰρ τριετής δάμαλις ἦδη τοῦ γένειν δύναμιν ἔχει, καὶ τοῦ ὑπάρχειν τὸν τράχηλον τῷ ζυγῷ. Ἵνα οὖν δείξῃ ἰδιον (41) τῶν δυναμένων ἐπιστρέφειν τὸ τετελειώσθαι μὲν κατὰ τὴν τοῦ ἀνθρώπου ἡλικίαν, ἔχειν δὲ τὸν λόγον, δυνάμενον ὑποβαίνειν τῷ ζυγῷ τῆς ἀληθείας, εἴρηκε δάμαλιν τριετή. Ὁ γὰρ μήπω διὰ τῆς ἡλικίας τὸ ἐν ἀνθρώποις τέλειον ἐσχηκώς, μηδὲ τὸν νοῦν ἀπηρτισμένον ἔχων, ἀλλ' ἀτελής ἐστὶ διὰ σμικρότητα, οὐδὲ ἀπαιτεῖται τὰ ἔργα τῆς μετανόας. Διὸ καὶ ἐν τῇ Γενέσει τοῦ Ἀβραάμ ζητούντος σημεῖον παρὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ λέγοντος· *Δέσποτα Κύριε, κατὰ τί γνώσσομαι, ὅτι κληρονομήσω τὴν γῆν;* εἶπεν (42) ὁ Θεός· *Ἀδὲς μοι δάμαλιν τριετίζουσιν καὶ κριὸν τριετίζοντα· ἐν τοῖς τριτὺν ἔτεσι τὸ τέλειον τῶν ζώων καὶ τὸ πρὸς γέννησιν ἐπιτῆδειον ἐκλεγόμενος. Τρυγὸνα δὲ καὶ περιστερὰν χρόνῳ οὐ περιέγραψε, διὰ τὸ εὐθὺς τὰ ζῶα ταῦτα τῆς γεννήσεως ἀρχεσθαι*.

298. *Ἐπὶ δὲ τῆς ἀναβάσεως τῆς Λουῖθ κλαίοντες ἀναβήσονται*. Ἀρχὴ εὐφροσύνης ἐστὶ τὸ κλαίειν καλῶς, καὶ ἀναβάσεως καὶ προκοπῆς τῆς ἐπὶ τὰ ὕψω, ἡ κατὰ Θεὸν γινομένη λύπη. Διὸ καὶ ὁ Ἀπόστολος εὐφραίνεται (43) ἀπὸ τῶν λυπομένων, ὧν εἰς συναίσθησιν ἄγοντας τοὺς ἑαυτοῦ λόγους, καὶ ἐνεργαζομένους αὐτοῖς τὴν κατὰ Θεὸν λύπην μετάνοιαν εἰς σωτηρίαν ἀμεταμέλητον. Οἱ γὰρ κλαίοντες

¹² Gen. xix, 17-20. ¹³ Gen. xv, 8, 9. ¹⁴ ibid. 9.

¹⁵ II Cor. vii, 9.

(37) Codex unus cum editis, ἐν αὐτῇ. Alii quatuor, ἐν ἑαυτῇ. Haud longe nostri mss., καὶ εἶπον αὐτῷ. Editi, καὶ εἶπαν.

(38) Ita uterque Combef. et alii tres codices. Vox *me* in editis desideratur. Nota interrogationis apud LXX ponitur, hoc modo: Οὐ μικρά ἐστι; *Nonne parva est?* Sed nec Duxæus in Regiis suis codicibus, nec nos in nostris talem notam invenimus.

(39) Codices aliquot, ἐν.

(40) Codex unus, τῆς Μωαβιτιδος.

(41) Editi, ὅτι ἰδιον. Vox *ὅτι* in mss. non reperitur.

(42) Veteres quatuor libri, εἶπεν δέ.

(43) Editi, ὑποφράνεται. At mss. quinque, εὐφράνεται.

ἐπὶ τοῖς κακοῖς ἔργοις, καὶ ταῖς κακαῖς αὐτῶν (44) A cet ad poenitentiam ad salutem haud poenitentiam. διανοίσις, οὐκ εἶναι καταβήσονται, οὐδὲ εἰσελεύσονται εἰς τὰ κατώτατα τῆς γῆς· ἀναβήσονται δὲ οἶοναι χειραγωγία τῇ πρὸς τὸ (45) ἀνω ὑψώσει τῇ κατὰ θεὸν λύτῃ κατηρημένοι. *Boā* δὲ σύντριμμα καὶ συσσεισμός. Ὁ γὰρ διελέγξας καὶ καθαφάμενος λόγος συντρίβει τὸ πονηρὸν φρόνημα, καὶ οἷον σάλον τινὰ τοῖς λογισμοῖς τοῖς κακῶς ἐμπεφυκόσιν ἐμποιεῖ, πρὸς τὸ τοὺς μὲν ἐκτριβῶναι, τοὺς δὲ ὑγίει (46) λόγους ἀντισταχθῆναι. διὰ τοῦτο *Karobian* συντετριμμένην καὶ τεταπεινωμένην ὁ θεὸς οὐκ ἐξουδενώσει. Συνεστηκυίας μὲν γὰρ καὶ μηδέπω διασαλευομένης τῆς ἐν τῷ ἁμαρτάνειν ἔξεως, οὕτε κλαύσονται ἁμαρτάνοντες, οὕτε ἀναβήσονται πρὸς τὸ ἄνω· συνετριμμένης δὲ τῆς μοχθηρᾶς διαθέσεως, καὶ οἶοναι σεισμόν τινα καὶ κλόνον ἐπὶ τοῖς πονηροῖς δόγμασι τῆς ψυχῆς παθοῦσης, ἀκουστή γίνεται ἡ βοή, ἐπ' ὠφέλειαν τῶν ἀκούσάντων.

299. Τὸ ὕδωρ τῆς *Nebrim* ἔρημον ἔσται. Τὸ τῆς ψευδοδοξίας ὕδωρ, πρότερον ἀφθόνως καὶ πολὺ ρέον ἐπὶ βλάβῃ τῶν δεχομένων, ἀφανισθήσεται, φησὶ, καὶ ἔρημον ἔσται. Εἰ δὲ ἦν εἰδέναι τὴν δύναμιν τοῦ ὀνόματος, ἐλήφθη ἂν τις ἀφορμὴ πρὸς τὸ μᾶλλον καθιεσθαι τῆς διανοίας τοῦ προφητικοῦ νοῦ, καὶ ἐφαρμόζεσθαι τοῖς πράγμασι τὰ ἐν τοῖς ὀνόμασι σημειώμενα. Πλὴν οἱ ἐναντίον ἐστὶ τὸ ὕδωρ τοῦτο τοῦ ὕδατος τῆς ἀναπαύσεως, ἐφ' οὗ ἐκτρέφει ὁ Κύριος τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ ποιμαίνοντους· καὶ τοῦ ὕδατος, οὗ δίδωσιν ὁ Κύριος τοῖς πιστεύουσιν εἰς αὐτὸν, οὗ ὁ καταβιβάζει πεινῶν, ἔχει ἐν αὐτῷ πηγὴν ὕδατος ἀλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον. Οὕτω δὲ φαῖλον καὶ οὐδενὸς ἄξιον τὸ ὕδωρ τοῦτο, οἱ οὐδὲν ἄλλο ἢ χόρτον ἐκτρέφει (47), ὅς καὶ αὐτὸς οὐκ ἔσται. Τούτέστιν, αἱ ψυχαι, αἱ τὴν πρόσκαιρον ταύτην καὶ ταχὺ μαραινόμενὴν τοῦ κόσμου δόξαν πεπαιδευμέναι, ταχὺ ἀπανθήσουσι, τοῦ οἶοναι ἄρδοντος αὐτὰς λόγος ἐρημωθέντος. *Μὴ* καὶ οὕτω μέλλει σωθῆναι; Δείκνυσιν ὁ λόγος, οἱ μέλλουσα σώζεσθαι ἢ *Μωαβίτις*, ὁδοῖς τισι καὶ ἀγωγαῖς (48) σωθήσεται, καὶ τοῖς ἐπιπονωτέροις παιδευμασιν ἐναχθήσεται εἰς σωτηρίαν. Τὸ γὰρ, *Ἀπολεῖται ἡ Μωαβίτις*, καὶ, *Νυκτὸς ἀπολεῖται*, καὶ ὅσα ἄλλα εἰρηται, πρὸς τοῦτο ἔχει τὴν ἀναφορὰν, οἱ ταῦτα γίνεται πρὸς τὸ σωθῆναι αὐτήν. *Ἐπέξω* γὰρ ἐπὶ τὴν φάραγγα *Ἀραβας*. Οἱ μὲν γὰρ (49) πρότεροι διὰ τοῦ κλαυθμοῦ σωθήσονται· οἱ δὲ τὴν ἀμετανόητον καρδίαν ἔχοντες, διὰ τῆς ἐκ τῶν *Ἀράβων* ἐπαγομένης πληγῆς. *Ἀραβες* δὲ, οἱ ἐσπέριοι. *Ἡ τάχα* αἱ εὐκυαί (50) τῷ σκότῳ δυνάμεις *Ἀραβες* ἐνταῦθα προσσγορεύονται· δι' ὧν ἀποστέλλονται αἱ παιδευτικαὶ πληγαὶ τοῖς τὴν ἀμετανόητον καρδίαν ἔχουσι. *Συνῆψ* ἤρ ἡ βοή τὸ *δριὸν* τῆς *Μωαβί-*

Nam qui lugent ob prava opera, et ob perversas suas cogitationes, non amplius descendent, neque ingredientur in infimas terrae partes: sed ascendent, ea quae secundum Deum est tristitia tanquam adminiculo quodam usi, quo evehant se sursum et attollant. *Clamat autem contritio et concussio*. Sermo enim qui redarguit et objurgat, conerit pravam mentem, et quodammodo cogitationes vitiose insitas exagitat et conculcit, ut ipsae quidem tollantur radicitus, sententia vero quae sana sit introduceatur. Quare *Cor contritum et humiliatum, Deus, non despicies* 17. Nam peccandi habitu stante, necdum concusso, neque flebunt peccatores, neque ascendent ad superiora; sed pravo affectu contrito, et anima veluti concussionem quamdam et perturbationem ob perversa dogmata patiente, auditur clamor, ad eorum qui audiunt utilitatem.

299. *Aqua Nebrim deserta erit*. Nimirum aqua falsa opinionis, quae prius affatim et abunde flebat ad eorum perniciem qui eam excipiebant, e medio, inquit, tolletur, et deserta erit. Quod si daretur vim huius nominis nosse, posset inde arripi occasio aliqua intelligentiam sensus prophetici melius assequendi, et nominum significationem ipsis rebus accommodandi. Ceterum aqua illa aquae refectionis 18 qua quos Dominus a se pastos enutrit, contraria est et adversa, estque aliena ab illa aqua, quam Dominus iis, qui in se credunt, imperit: potus cuius quisquis fuerit dignatus, habet in se fontem aquae salientis in vitam aeternam 19. Ita autem illa aqua mala est et nihili facienda, ut aliat nihil aliud nisi fennum, quod et ipsum non erit. Hoc est animae temporariam hanc et ocellissime marcescentem mundi gloriam sequi edocere, sermone qui eas quasi irrigabat, vastato ac deleta, confestim immarcescent. *Nunquid et sic salvanda est?* Scriptura ostendit futurum esse, ut Moabitibus viis quibusdam ac vitae institutis salva fiat, atque disciplina asperiore perducat ad salutem. Nam illud, *Peribit Moabitibus*, et, *Nocte peribit*, alia quaecunque dicta sunt huc eo referuntur, quod isthaec pro illius salute fiant. *Inducam enim super ullem Arabas*. Consequentur salutem priores quidem fletu suo: alii vero quorum cor poenitens non est, plaga per Arabas inducenda. Ceterum Arabes, occidentales. Aut forte virtutes tenebris similes hoc loco dicuntur Arabes: quarum opera emendatrices vindicesque plagae in eos quorum cor poenitentiam refugit, immittuntur. *Pertigit enim clamor ad terminum Moabitidis Gallim, et ululatus ejus*. Confinium Moabitidis vocatum est Gallim. Sed juxta nominis

17 Psal. l, 19. 18 Psal. xxii, 2. 19 Joan. iv 14.

(44) Codices omnes, αὐτῶν. Editi, αὐτῶν.

(45) Editi, πρὸς τὰ. Alii mss., πρὸς τὸ.

(46) Sic mss. omnes. Editi, ὑγιαίνοντες.

(47) Editi, ἐκτρέφει. Libri antiqui, ἐκτρέφει.

(48) Sic mss. omnes. Editi, καὶ ἀγωγῶ. Statim mss. tres, ἐναχθήσεται. Alius, συναχθήσεται. Editi

cum Reg. primo, ἀναχθήσεται.

(49) Veteres quatuor libri, γάρ. Editi, οὖν.

(50) Editi et quatuor mss., αἱ εὐκυαί. Hinc interprez, familiariter assuetæ tenebris. Alii Reg. secundus, Ἡ τάχα αἱ εὐκυαί, aut forte virtutes tenebris similes.

interpretationem idem valet atque aristinam, de-
sumpto nomine ab animali principe et duce. Quoniam
igitur idem potest esse finis et initium regionis,
nunc Moabitidis regio ab initio appellationem
suam duxit. Et ululatus ejus omnia implevit.

500. Rursus aquam vocat doctrinam: quam ait
esse sanguine plenam, quod mali præceptores rei
sint mortis discipulorum. Quare de sermonibus
exitiis, et qui animas perimunt, cum loqueris tum
opportune uteris prophetica sententia, quæ dixit:
*Aqua autem Deebon replebitur sanguine; inducam
enim super Deebon Arabas, et tollam semen Moab,*
quod minime transit ad meliora, sed inter eos
qui non ingrediuntur in Ecclesiam Domini, reman-
sit. Tolletr semen Moab; Moabitæ namque non
introbunt in Domini Ecclesiam usque ad decimam
generationem, et usque in sæculum. Id Scriptura
comminatur exterminatum iri: quod semen Ariel
vocat. Hebræi autem Ariel nomine leonis in-
terpretantur. Sane et Dominus ipse ait homicidas
ex diabolo esse natos ubi Judæos alloquitur, eorum
animum mortis ipsius cupidum videns: *Vos ex
patre diabolo estis* **, et opera patris facitis. *Ille
homicida erat ab initio.* Et quidem desertores
Ecclesiæ semen sunt Moab; semen vero Ariel ii
dicuntur, qui anhelant fratrum cædem, ac perni-
ciosus sermonibus, animabus eorum mortem affe-
runt. Postea ait: *Residuum Adama*, quod significat
virginalem terram, ex qua formatum est Adami
corpus. *Mittam quasi reptilia in terram*, hoc est,
homines reliquos, qui terrena sapiunt, quod ex sua
malitia ac pravitate geniti sint serpentes, et anima-
lia venenum ejaculantia. Sunt quidem serpentes,
quia eam amisere sublimitatem, 607 in qua fuerant
constituti juxta primam suam conditionem; sunt
vero animalia virulenta, quia exitio sunt occurrenti-
bus. Hos mihi dicit Scriptura. Itaque post priores
illos Moabitas, de quibus dicta sunt meliora, si quis
in terra supersit, et serpenti similis evadat, de quo
dictum est, *Terram comedes omnibus diebus tuis* **;
hic immittitur quasi reptilia. Quisquis autem semi-
nat in carne, comedit terram, et ex carne meli-
corruptionem **.

CAPUT XVI.

301. VERS. 1-5. Num perra deserti est mons filii

** Joan. viii, 44. ** Gen. iii, 14. ** Gal. vi, 8.

(51) In utroque Colb. et in Reg. secundo legitur, τὸ
χωρίον pro τὸ ὄριον, regio Moabitidis. Statim editi,
πεπλήρωκεν ἕως τοῦ φρέατος Ἐλεῖμ, usque ad pu-
teum Elim. Sed illa, ἕως τοῦ, etc., expunximus:
quippe quæ in mss. non inveniuntur.

(52) Noster Reg. secundus, ἔχει. Mox idem co-
dex, διὰ τοῦ ἐνόχου.

(53) Codices aliquot, λόγῳ.

(54) Sic mss. omnes. Editi, μεταναστάν.

Α τὶδος τῆς Γαλλίμ, καὶ ὁλολυγμὸς αὐτῆς. Τὸ ὄριον
τῆς Μωαβίτιδος Γαλλίμ ὀνόμασται. Ὅμως ἐρμηνεύ-
ται κεχωρισμένον, ἐπὶνυμνον τῷ ἡγεμονικῷ ζῳῳ καὶ
ἀρχικῷ. Ἐπεὶ οὖν τὸ αὐτὸ δύναται καὶ πέρας εἶναι
χώρας καὶ ἀρχῆς, τὸ ὄριον (51) τῆς Μωαβίτιδος οὖν
ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τὴν προσηγορίαν εἰληψε. Καὶ ὁλολυ-
γμὸς αὐτῆς πάντα πεπλήρωκεν.

300. Πάλιν τὸ ὕδωρ διδασκαλίαν λέγει (52), ὅπερ
αἵματος εἶναι πλήρως φησι, διὰ τὸ ἐνόχους θανάτου
γίνεσθαι τοῖς διδασκομένοις τοὺς κακῶς καθηγουμέ-
νους. Ὅστε εὐκαίρως περὶ τῶν θλεθρίων λόγων καὶ
ἀπολλύντων τὰς ψυχὰς χρήσῃ ποτὲ τῷ προφητικῷ
ῥητῷ (53) τῷ λέγοντι· Τὸ δὲ ὕδωρ τὸ Δεσθῶν πλη-
σθήσεται αἵματος· ἐπ' αὐτῷ γὰρ ἐπὶ Δεσθῶν Ἀρα-
βας, καὶ ἀπὸ τὸ σπέρμα Μωάβ, τὸ μὴ μεταβαί-
νον (54) ἐπὶ τὰ κρίττονα, ἀλλὰ μέιναν ἐν τοῖς μὴ
εἰσερχομένοις εἰς Ἑκκλησίαν Κυρίου. Σπέρμα τοῦ
Μωάβ. Οὐκ εἰσελεύσονται γὰρ Μωαβίται εἰς Ἑκκλη-
σίαν Κυρίου ἕως δεκάτης γενεᾶς, καὶ ἕως εἰς τὸν
αἰῶνα. Ἐξαίρειν ὁ λόγος ἀπειλεῖ, ὅπερ (55) σπέρμα
τοῦ Ἀριήλ ὀνομάζει. Ἀριήλ δὲ ὁ λέων ἐρμηνεύεται
παρ' Ἑβραίοις. Τοὺς οὖν φονικοὺς καὶ ὁ Κύριος ἐκ
τοῦ διαβόλου γεγενῆσθαι λέγει, ἐν οἷς πρὸς Ἰουδαίους
διαλέγεται, ὁρῶν αὐτῶν τὴν κατ' αὐτοῦ φονύσαν προ-
αίρεσιν· ὅτι Ὑμεῖς ἐκ τοῦ πατρὸς (56) τοῦ δι-
αβόλου ἐστέ, καὶ τὰ ἔργα τοῦ πατρὸς ὑμῶν ποιεῖτε.
Ἐκεῖνος ἀνθρωποκτόνος ἦν ἀπ' ἀρχῆς. Σπέρμα
μὲν οὖν Μωάβ, οἱ ἀποστάται τῆς Ἑκκλησίας. Σπέρ-
μα δὲ Ἀριήλ, οἱ (57) κατὰ τῶν ἀδελφῶν φόνον
πνέοντες, καὶ διὰ τῶν θλεθρίων λόγων τὸν θάνατον
ταῖς ψυχαῖς αὐτῶν ἐμποιοῦντες. Μετὰ ταῦτα φησιν,
ὅτι Τὸ κατάλοιπον Ἀδαμ, ὅπερ σημαίνει γῆν τὴν
παρθενικὴν, ἀφ' ἧς ἐγένετο τὸ σῶμα τοῦ Ἀδάμ.
Ἀποστελῶ ὡς ἔρπετά ἐκ τῆς γῆς, τουτέστι τὸ
κατάλοιπον τῶν ἀνθρώπων, τῶν τὰ γῆνιν φρονούν-
των, διὰ τοῦτο γεγενῆσθαι ἐκ τῆς ἐαυτῶν κακίας
ἐρπετά καὶ ἰοδόλα· ἐρπετά μὲν, τῷ ἀποβαλεῖν τὸ
ὑψος, ἐφ' οὗ κατὰ τὴν πρώτην κατασκευὴν βεβηκότες
ἐτύγχανον· ἰοδόλα δὲ, διὰ τὸ φαρμακὸν τῶν συνώ-
των. Τούτους ἐξαποστέλλειν (58) ὁ λόγος φησὶ. Με-
τὰ οὖν τοὺς προτέρους Μωαβίτας, περὶ ὧν τὰ κρίτ-
τονα εἰρηται, εἰ τις ἐν τῇ γῇ καταλείπεται καὶ ὁμοιού-
ται τῷ ὄφει, περὶ οὗ εἰρηται, ὅτι Γῆν φαγῇ πάσας
τὰς ἡμέρας σου· οὗτος ἐξαποστέλλεται ὡς τὰ ἐρπε-
τά. Γῆν δὲ ἐσθίει ὁ σπείρων εἰς τὴν σάρκα, καὶ ἐκ
τῆς σαρκὸς θερίζων φοβράν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'.

301. Μὴ πέρρα ἐρημὸς ἐστὶ τὸ ὄρος θυγατρὸς

(55) Editi, ὥσπερ. At uterque Combe et alii
tres, ὅπερ.

(56) Codices tres, πατρὸς ὑμῶν.

(57) Editi, οἱ τῆν. Veteres quatuor libri ol. Reg.
tertius, οἱ κατὰ τῶν ἀδελφῶν.

(58) Editi, ἐξαποστέλλειν. At uterque C. lb. et Reg.
secundus, ἐξαποστέλλειν. Mox quinq. mss., καὶ
ὁμοιοῦται, Editi, καὶ ὁμοιωται.

Σιών; Ἐσθὶ γὰρ ὡς πετεινοῦ ἀνιπαμένου νεοῦ. σὺ δὲ ἀνηρημένος, ἔσθι, θυγάτηρ Μωάβ. Ἐπειτα δὲ, Ἀπὺρ, ἀλλοτρία βουλευόν. Ποιεῖτε σκέπη (59) πένθους αὐτῇ διὰ πάντας. Ἐν μεσημβρινῇ σκοτίᾳ φεύζονται ἐξέστησαν. Μὴ ἀχθῆς (60) παροικησού σοι οἱ φυγάδες Μωάβ. Ἐσονται σκέπη οὖν ἀπὸ προσώπου διώκοντος, ὅτι ἦρθη ἡ συμμαχία (61) σου, καὶ ὁ ἀρχὼν ἀπώλετο ὁ καταπατὼν ἀπὸ τῆς γῆς. Καὶ διορθωθήσεται μετὰ ἑλλοίς θρόνος, καὶ καθιεῖται μετ' αὐτοῦ μετὰ τῆς ἀληθείας ἐν σκηνῇ Δαβὶδ, κρήνων καὶ ἐκρήτων κρίμα, καὶ σπεύδων δικαιοσύνην. Ἐτι πρὸς τὴν Μωάβ ὁ λόγος ἐστὶ. Μὴ πέτρα ἐρημὸς ἐστὶ τὸ ὄρος θυγατρὸς Σιών; Ἐλέγχει αὐτῆς τὴν καταφρόνησιν, ἣν κατεφρόνεν τῆς Σιών, πέτραν ὑπολαμβάνουσα (62) εἶναι ἐρημον τὸ ὄρος, ὡς οὐτε μέγεθος ἔχον ἀξιόλογον, οὐτε τὰ ἐκ γεωργίας καλὰ δυνάμενον ὑποδέξασθαι, ὡς μήτε τοὺς οἰκούντας τρέφειν, μήτε τοὺς νεομεινούς αὐτό. Ἡ γὰρ ταῦτα περὶ τοῦ ὄρους ὑπολαβοῦσα (63), καὶ ἐξευτέλισσα αὐτὴν, ὑπερφυσθεῖσα δὲ τῇ ἀλαζονείᾳ, καὶ αὐτὴν μετεωρίσασα τῷ φρυάγματι καὶ τῷ τύφῳ, ἔσθι ὁμοία νεοσσῷ ἐγκαταλειμμένῳ ὑπὸ τοῦ θάλλοντος αὐτὴν πετεινοῦ, ἐπειδὴν ἀναπτῇ τῆς καλιᾶς πτοηθὲν, καὶ ἐρημον καταλείπον τὸ ἐκτρεφόμενον. Τὸ μὲν γὰρ οὐχεται φεύγον, τὸ δὲ εὐάλωτόν ἐστι τῷ βουλομένῳ. Ἀετὸς μὲν γάρ, ἥ εἴ τι ἄλλο τῶν μεγάλων πτηνῶν τῶν ἐπὶ πολλὴν ὕψους ἀπὸ γῆς πεφυκότων, ἔξω ἐστὶ τῆς παρὰ τῶν ἐπιχειρούντων βλάβης· σὺ δὲ ἔσθι ὡς νεοσσός, ἀλλοτρίας βοηθείας εἰς τροφήν ἐπιτεδόμενος (64). Ἄρτι μὲν τοῦ οὐοῦ προκύψας, οὐδὲ βαθεῖ τῷ πτερῷ κατημφισμένος τὸ σῶμα, ἀλλ' ἔτι τῆς ἐτέρωθεν δεόμενος σκέπης πρὸς τὸ ἐν νυκτὶ συνθάπασθαι, καὶ μεθ' ἡμέραν μὴ καταφρύγεσθαι. Τῆς οὖν μητρὸς φυγαδευθείσης, ἀναιρεθῆσθι (65) ἀπὸ τῆς καλιᾶς, ἀδρανὴς μὲν οὖν πρὸς ἀμυναν, ἀδύνατος δὲ πρὸς συγῆν. Ὁ αὐτὸς δὲ ἐστὶν ὁ καὶ σὲ τῆς καλιᾶς καθαιρών, καὶ τὴν σκίπάζουσαν μητέρα ἀποδιώκας. Διήλθον οὖν, οἷα αἱ ὑπὸ τοῦ πονηροῦ καὶ ἀσάτου πνεύματος ἐκτρεφόμεναι ψυχαί, ἐπειδὴν ἐπιτύχωσι τινος γενναίου (66) δι' ἔργων ἀγαθῶν καὶ διὰ τῆς ἐπικλήσεως τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ ἀποδιώκοντος αὐτάς, ἐρημαθεῖται τὴν καλὴν ἐρήμωσιν, εὐληπτότεραί εἰσι πρὸς τὴν ἐν Χριστῷ ἀνατροφὴν, τὴν ἀγούσαν εἰς τελείωσιν. Ἐσθι, θυγάτηρ Μωάβ, ἐλεγχθείσης τῆς περὶ σὲ ἀσθενείας, τὸ καταλείπομενον. Τί ἔσθι, θυγάτηρ (67) Μωάβ;

A Sion? Eris enim sicut avis volantis pullus ablati; eris, filia Moab. Deinde vero, Arnon, plura delibera. Facite tegmen luctui ei semper. In meridianis tenebris fugient; obstupuerunt. Ne abducaris: habitabunt juxta te profugi Moab. Erunt tegumentum vobis a facie persequentis, quia sublatum est commilitium tuum, et princeps perit qui concubabat a terra. Et restaurabitur cum misericordia thronus: et sedebit cum eo cum veritate in tabernaculo David, judicans et quaerens judicium, neque accelerans justitiam. Sermo etiamnum ad Moab spectat. Num petra deserta est mons filiae Sion? Reprehendit ejus contemptum, quo prosequeretur Sion. Nam existimabat montem hunc esse petram desertam, ac si nulla ei ingret amplitudo memoratu digna, neque agricultura bona posset excipere, adeo ut nec incolae nec cultores suos aleret. Tu enim quae ita sentis de eo monte, ac illum aspernaris, quaeque supra modum arrogantia ac fastu turges, ac te ipsa effers cum jactantia et superbia, assimilis eris pullo a fovente se ave destituta, postquam perterritis nido avolarit, alumnus antea custodia derelicto. Nam fugiente ave pullus cuiusvis volenti est capiti perquam facilis. Aquila quidem, aut si qua alia sit magnarum avium, quae sese longe a terra evehere soleant, ab iis qui afferre perniciem conantur, tuta est et secunda; tu vero eris quasi pullus opis alienae indigus ad comparandum alimentum, qui nuper prodit ex ovo, et cujus corpus ne profundis quidem alis est circumvestitum, sed qui adhuc alieno eget tegumento, ut calefiat noctu, et interdiu non torreatur. Matre igitur sibi fuga consulente, e nido detraheris; cum neque repellere injuriam, neque fugere possis. Ceterum erit idem qui et te deturbabit e nido, et qui matrem quae te protegebat, fugabit. Animas igitur a pravo et instabili spiritu enutritas, ubi quempiam, qui eas per bona opera et per invocationem nominis Christi insequatur viriliter, nactae fuerint, bonaque peropportune orbitate orbatæ fuerint palam est fieri expeditiores ad sumendum Christi alimoniam, qua provehantur ad perfectionem. Filia Moab, detecta tua infirmitate, reliquum illud eris. Quid eris, filia Moab? Quid sis, compertum erit et perspectum. Oblita es enim tuae ignobilitatis, nempe te ex patre qui ex furtivis nuptiis originem traxit, progeneratam

(59) Antiqui tres libri, Ποιεῖτε σκηνήν, Facite tentorium. LXX, Ποιεῖτε σκέπη, et fac tegmen. (60) Pro illo, Μὴ ἀχθῆς, legitur apud Procopium et apud Cyrillum, Μὴ ἀπ' ἀρχῆς, Nonne ab initia habitabunt? Et ita quonque habent codices nonnulli.

(61) Ante vocem συμμαχία ex quinque mss. additus est articulus. Aliquanto post uterque Combef. et alii mss., καθιεῖται μετ' αὐτοῦ, sedebit cum ipso. Editi, ἐπ' αὐτόν, in ipso. Ita autem emendasse typographus arbitror: sed quo testimonio correctum sit, nescio; cum in illis ipsis codicibus, quos solos in manibus habuerant, legatur, μετ' αὐτόν.

(62) Veteres quatuor libri, ὑπολαμβάνουσαν. Editi,

quibus Reg. tertius secundis curis favet, habent, ὑπολαμβάνουσα.

(63) Codex unus, ὑπολαμβάνουσα.

(64) Codices tres, δεόμενος.

(65) Recentior Combefisii codex et editi, ἀναιρεθῆσθι, vitiose. Alter Combefisii codex cum aliis tribus, ἀνατρεθῆσθι, optime.

(66) Editi et quatuor mss., γενναίως. Codex alius, γενναίον. Mox editi et quinque mss., ἀποδιώκοντος αὐτάς. Combefisius autem emendat, legitque, ἀποδιώκοντος αὐτῆς, qui hunc spiritum fugit: in quo Combefisium reprehendendum puto, non quod vox αὐτῆς inepta sit, sed quod correxerit de suo.

(67) Editi et Reg. primus, Ἐσθι θυγάτηρ. T: ἔσθι θυγάτηρ; At mss. nonnulli utroque in loco,

esse, tua matre ob noctem et vinum semen pater-
num suffragante ²³

κλοπιμαίων προσελθόντος, νυκτὶ καὶ οἶνῳ πρὸς τὴν τοῦ πατρικοῦ σπέρματος κλοπὴν τῆς μητρὸς σου συγ-
χρησαμένης.

302. Deinde vero, Arnon, plura delibera. Quan-
doquidem nihil tibi, o Arnon, attulere emolumenti
consilia priora, neque profuit de dogmatibus cum
omni philosophia connexis multas quæstiones phi-
losophicas habuisse; multiplica, si videbitur, con-
silia. Videtur per ludibrium et ironiam exhortari
Arnon ad stulta consilia capienda, ut vanis suis
exsatiata consiliis, et eorum edocta inutilitatem,
hoc pacto accedat ad sanam doctrinam. Est autem
Arnon, oppidum Moabiticum, et hoc uno oppido
Scriptura nobis indicat omnem Arabiæ locum. Fuit
autem nomen Arnon antepositum, ob ejus signifi-
cationem ab interpretibus allatam: Arnon siqui-
dem, si interpreteris, sonat illustrationem eorum.
Quoniam igitur ii maxime qui multum efferuntur
ob sapientiæ suæ existimationem, versari in luce
suum animum putant, etiamsi reipsa sint mente
excecati, et alienati a Deo, ideo propheta adversus
eos loquitur, qui se arbitrantur manere in luce
cognitionis et scientiæ.

303. Dein hortatur et admonet: Facite tegmen
luctus ei semper ²⁴. Deusti sunt Nadab et Abiud,
oblato in ara igne alieno. Et qui non recepere ve-
ram lucem, imo qui cum qui se transfigurat in lu-
cis angelum ²⁵, suscipiunt, si intelligant se in falsa
scientiæ opinione versatos fuisse, et aberrasse se
a veritate, necessario semetipsos lugebunt. Eam
ob rem Scriptura transtulit consilium ad eos qui
eorum curam habebant, et dicit: Facite tegmen
luctus ei semper. Qui enim mœrorem creant et mœ-
estiam ob peccata, quæ admittuntur tum in iis quæ
attinent ad vitam, tum in iis quæ ad doctrinam,
sic ut nonnulli ad beatum luctum pertingant, ii faci-
ciunt tegmen luctus. Vidi ego quosdam, qui immo-
dico dolore correpti, includerent se in cubiculo, et
lucis aditu omni obturato, veluti se ipsi per ejus-
modi vitam in tenebris transactam ulciscerentur.
Itaque ne consueta illa quam de sua sapientia ha-
bent existimatio sensus eorum, decepta mente, ob-
turbet, cum ipsa vere sit tenebræ, et tamen lux
esse puletur, ait: Facite tegumentum luctus eis.
Nimirum, ut exclusis hæreticorum erroribus, lu-
mini vero locum detis, quo corda eorum qui in se
credunt, illustret ²⁶.

²³ Gen. xix, 33-37. ²⁴ Levit. x, 1. ²⁵ II Cor. xi, 14.

θύγατερ, bene. Ibidem editi, Μωάβ; τούτέστιν
ὡς περ εἶ. Uterque Combef., Μωάβ; ὅπερ εἶ. Alii
duo mss., ἥς. Hoc ipso in loco quatuor mss., φανε-
ρωθήσῃ. Mox editi, πατὴρ ἐγένου. Vox ἐγένου deest
in nostris quinque codicibus: sed eam, opinor,
addendam esse iudicaverunt typographi; in quo eos
non ita multum reprehendendos arbitrarer, si ea
de re monuissent.

(68) Editi et Reg. primus, συμπεπλεγμένων, de
dogmatibus, quæ conficta sunt ex totius philosophiæ
preceptis. Lectio optima. At alii quatuor codices

Ἄ Ὅπερ ἥς, τούτο φανερωθήσεται. Ἐπελάθου γὰρ τῆς
δυσγενείας αὐτῆς, ὅτι πατὴρ ἐγένου ἀπὸ γάμων

302. Ἐπειτα δὲ, Ἀρνὼν, πλείονα βουλευέου.
Ἐπειδὴ οὐδὲν σε ὥνησε τὰ πρότερα βουλευµατα, ὧ
Ἀρνὼν, οὐδὲ τὸ πολλὰ περὶ δογµάτων τῶν κατὰ πᾶ-
σαν φιλοσοφίαν συμπεπλεγµένων (68) φιλοσοφῆσαι·
πρόσθε, εἰ δοκεῖ, τοῖς βουλευµασι. Δοκεῖ κατὰ τινα
χλεύην καὶ εἰρωνεῖαν προκαλεῖσθαι ἐπὶ τὰ ἀνόνητα
βουλευµατα τὴν Ἀρνὼν, ἵνα κόρον λαβοῦσα τῶν μα-
ταίων αὐτῆς βουλευµάτων, καὶ μαθοῦσα τὸ ἀπ' αὐ-
τῶν ἀνωφελές, οὕτω προσέλθῃ τῇ ὑγαινοῦσῃ διδα-
σκαλίᾳ. Ἔστι δὲ Μωαβιτικὸν χωρίον ἡ Ἀρνὼν, καὶ
ἀπὸ ἐνὸς ὅλων ἡµῖν ἐνδείκνυται τὸν τόπον τῆς Ἀρα-
βίας ὁ λόγος. Προετιμήθη δὲ τὸ ὄνομα τῆς Ἀρνὼν,
διὰ τὴν ἐρμηνευοµένην ἀπ' αὐτοῦ διάνοιαν· ἐρμη-
νεύεται γὰρ ἡ Ἀρνὼν, φωτισµὸς αὐτῶν (69). Ἐπεί
οὖν µάλιστα οἱ πολλὴν ἐκ τῆς οἰήσεως τῆς κατὰ σο-
φίαν ἔπαρσιν πάσχοντες, ἐν φωτὶ οἰονταὶ διάγειν τὸν
αὐτῶν νοῦν, κατὰ ἀλήθειαν ἐσκητισµένοι τῇ διανοίᾳ
ὄντες, καὶ ἀπηλλοτριωµένοι τοῦ Θεοῦ, πρὸς τοὺς ἐν
φωτὶ τῷ (70) ἐκ τῆς γνώσεως ὑπολαµβάνοντας εἶναι
τὴν λόγον ποιεῖται.

303. Εἶτα παραινεί· Ποιεῖτε σκέπην πένθους
αὐτῇ διὰ πάντος. Ναδάβ καὶ Ἀβιδούδ, ἀλλότριον
πῦρ προσενέγκαντες τῷ θυσιαστηρίῳ, κατεφλέγη-
σαν. Καὶ οἱ τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν μὴ δεξάμενοι, ἀλλὰ
τὴν μετασχηματιζόµενον εἰς ἄγγελον φωτὸς τούτου
ὑποδεχόμενοι, ἐὰν αἰσθωνται, ὅτι ἐν φαντασίᾳ μὲν
γνώσεως ἦσαν, ἐσφαλµένοι δὲ τῆς ἀληθείας ὑπάρχον,
ἀναγκαιῶς αὐτοὺς καταπενθίσουσι. Αἰὶ μετῆγα-
γεν ὁ λόγος τὴν παραίνεσιν ἐπὶ τοὺς ἐπιµελουµένους
αὐτῶν, καὶ φησὶ· Ποιεῖτε σκέπην πένθους αὐτῇ διὰ
πάντος. Οἱ γὰρ ἐπὶ τοῖς ἡμαρτημένοις, εἴτε κατὰ
τὴν βίον, εἴτε κατὰ τὴν γνῶσιν, ἐνεργαζόμενοι λύπην,
ὥστε τινὰς ἐλθεῖν ἐπὶ τὸ μαχαρίως πνεθεῖν, οὗτοι
ποιοῦσι σκέπην πένθους. Εἰδὼν τινὰς ἰγὼ τῶν ὑπὸ
λύπης ἀκράτου κατεχοµένων ἀποκλείοντας αὐτοὺς
εἰς οἰκίσκον, καὶ πᾶσαν φωτὸς πάροδον ἀποφράσσον-
τας, καὶ οἰοῦναι τιµωρουµένους αὐτοὺς διὰ τῆς ἐν τῷ
σκότει διαγωγῆς. Ἴνα οὖν μὴ τὸ σύνθηρες, αὐτῶν ἐξ-
απατῶν τὴν διάνοιαν, τῆς σοφίας οἴηµα, κατὰ ἀλή-
θειαν σκότος ὑπάρχον, φῶς δὲ εἶναι φανταζόμενον,
διοχλῇ αὐτῶν ταῖς αἰσθήσεσι (71)· Ποιήσατε, φησὶ,
σκέπην πένθους αὐτοῖς, ἵνα ἐν τῷ ἀποκλείσει τὴν
ἐκ τῶν ἑτεροδόξων (72) ἀπάτην, χώραν δῶτε τῷ ἀλη-
θινῷ φωτὶ ἐλλίσψαι ταῖς καρδίαις τῶν εἰς αὐτὸ πε-

meliores notæ, συμπεπλεγμένων.

(69) Antiqui tres libri et editi, αὐτῶν. Alii duo
mss., ἀπ' αὐτῶν.

(70) Editi, τοῦς. At mss., τῷ. Nec ita multo post
tres mss., τῷ θυσιαστηρίῳ, κατεφλέχθησαν.

(71) Editi, τὰς αἰσθήσεις. At mss., ταῖς αἰσθή-
σεσι.

(72) Nostri quinque mss., ἑτεροδόξων. Editi, ἑτε-
ροδοξούντων. Aliquanto post Reg. secundus, εἰς
αὐτὸ πεπιστευκότων, Editi et alii mss., εἰς αὐτόν.

πιστευχέτων. Πρὶν οὖν ἔλθειν τὴν ἡμέραν Κυρίου, ἐν ᾗ κόψονται πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς, κατὰ τὸ ἐν τῷ Ζαχαρίᾳ εἰρημένον. ὅτι, Μεγαλυνθήσεται ὁ κοπετός (75) ἐν Ἱερουσαλὴμ, ὡς κοπετός βοῶντος· καὶ κόψεται ἡ γῆ κατὰ φυλὰς, φυλὴ οἴκου Δαβὶδ καθ' ἑαυτὴν, καὶ αἱ γυναῖκες αὐτῶν καθ' ἑαυτάς· φυλὴ οἴκου Νάθαν καθ' ἑαυτὴν, καὶ αἱ γυναῖκες αὐτῶν καθ' ἑαυτάς· πᾶσαι (74) αἱ ἀπολειμμέναι φυλαί, φυλὴ καθ' ἑαυτὴν, καὶ αἱ γυναῖκες αὐτῶν καθ' ἑαυτάς· ὅμοις οἱ διδάσχοι τὸν λαὸν καὶ ἐπιστρέφοντες τοὺς ἡμαρτηκότας ἐν παντὶ τῷ τοῦ βίου καιρῷ, Ποιεῖτε σκέπην πένθους αὐτῇ, ἵνα ἐκ τοῦ ὑμετέρου λόγου οἱ ὑπὸ τῆς κακίας πρότερον

A dies Domini, in qua plangent omnes tribus terre juxta id quod in Zacharia dictum est : *Magnus erit plangens in Jerusalem : sicut plangens malograti; et planget terra per tribus; tribus domus David seorsum, et mulieres eorum seorsum; tribus domus Nathan seorsum, et mulieres eorum seorsum : omnes reliquæ tribus, tribus seorsum, et mulieres eorum seorsum* 74; vos qui edocetis populum, atque peccatores in omni vitæ articulo convertitis, *Facite tegmen luctus ei; ut qui prius vitio male afflictabantur, jam ad beatum luctum sermone vestro inducantur.*

κακχωμένοι, εἰς τὸ μακαρίως πενθεῖν ἐναχθῶσιν.

304. Ἐν μεσημβρινῇ σκοτίᾳ φεύξονται. Δοκεῖ B τὸ μεσημβρινὸν τῆς ἡμέρας κατάστημα λαμπρότερον ἔχειν καὶ φανότερον τὸ φῶς. Τῆς οὖν ἀληθείας ἀπὸ κρίσεως κόσμου νοεῖσθαι δυναμένης τοῖς συνετῶς τοῖς λόγοις τῆς κρίσεως ἐπιβάλλουσιν, οἱ ἐν τῷ κόσμῳ ζῶντες καὶ πανταχόθεν ὑπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας περιλαμπόμενοι, νοσοῦντες δὲ τὴν τοῦ Θεοῦ ἀγνοίαν, οὗτοι εἰσιν οἱ ἐν μεσημβρινῇ σκοτίᾳ ὑπάρχοντες· τῶν μὲν πραγμάτων τὴν μεσημβρίαν ἔχοντες, ἐν δὲ ταῖς ψυχαῖς τῶν ἀγνοούντων τῆς σκοτίας ἐνυπαρχούσης. Οἱ τοιοῦτοι οὖν ἐν μεσημβρινῇ σκοτίᾳ φεύγουσιν, ἐξέστησαν· διότι τῆς φαντασίας, ἣν οἱ μεμνηότες φαντασιούνται, οὐδὲν διαφέρει τὰ τῶν τοιούτων δόγματα. Καὶ ἐρμηνεία ἐστὶ τοῦ μεσημβρινοῦ σκότους ἡ ἔκστασις, ἐπεὶ καὶ οἱ πάθει τινὲ λογισμῶν παρενεχθέντες, οὔτε τὸν ἥλιον λάμπειν οἶονται, οὔτε φῶς εἶναι περὶ τὸν αἴρα. Ἐκστασις οὖν ὄντως, καὶ μανία σαφής, οὕτως (75) ἐναργῶν πραγμάτων κηρυσσόντων τοῦ ποιήσαντος ἡμᾶς τὴν δύναμιν, εἰδώλους προσέχειν καὶ πλάσματος, καὶ θεοποιεῖν τὰ μὴ ὄντα, καὶ πολλάκις διὰ δογμάτων αἰρετικῶν ἔξω φέρεσθαι τῆς ἀληθείας, καὶ οἰοῦναι ἐκθάνας τὸ φῶς ἐν τῷ σκότει διαίγειν. Μὴ ἀχθῆς. Προτρέπεται ἡμᾶς ὁ λόγος, μὴ ἀγεσθαι ὑπὸ τῆς πιθανότητος τῶν ἐπεροδῶν· μανία γὰρ σαφής, ἐξεστηκόσιν ἀκολουθεῖν (76). Γινώρισον αὐτοὺς, ὅτι ἐξέστησαν. Ἐξω εἰσι τῆς ὁδοῦ τῆς πρὸς Θεὸν ἀγωγῆς· μὴ χρῆσθαι αὐτοῖς ὁδηγοῖς, μὴ ποτε ἀχθῆς ὑπ' αὐτῶν εἰς κρημνὸν καὶ βάραν. Τυφλὸς γὰρ ἐὰν τυφλὸν ὀδηγῇ, ἀμφότεροι εἰς βόθυνον πεσοῦνται (77).

B 304. In meridianis tenebris fugient. Lux in meridiano diei statu videtur clarior esse et splendidiior. Quapropter cum veritas per mundi creaturas ab iis qui animum suum ad rationes creaturarum percipiendas solerter adiungunt, deprehendi queat et intelligi; qui in mundo degunt, Deique sapientia undique collustrantur, et tamen Dei ignorantia laborant, hi versantur in meridianis tenebris: quippe res quidem meridiem præ se ferunt, sed nihilominus tenebræ in horum ignorarum animis existunt. Tales itaque fuga in meridianis tenebris capta, mente alienati sunt, quod eorum dogmata a phantasia quam sibi insanientes fingunt, nihil differant. Atque tenebras meridianas interpretari licet alienationem mentis: quandoquidem et qui morbo aliquo a sana mente dejecti sunt, neque illucescere solem, neque aerea luce circumfundi opinantur. Itaque rebus adeo claris potentiam Conditoris nostri prædicantibus, fuerit vere mentis alienatio et stultitia manifesta, idolis et signis studio impertire, iis quæ non sunt naturam Dei attribnere, plerumque a veritate abduci per hæretica dogmata, et luce veluti deserta in tenebris diversari. *Ne abducaris.* Adhortatur nos Scriptura, ut ne a suasoriis hæreticorum verbis alliciamur, cum mente alienatos sequi perspicua sit stultitia. Scito illos mentis non esse composites. Declinarunt de via quæ ad Deum perducit: iis ne utaris ducibus, nequando ab ipsis in præcipitium barathrumque deducaris. *Cæcus enim si cæco ducatum præstet, ambo in foveam cadent* 77.

D

305. Παροικήσουσι σοι φυγάδες Μωάβ. Μετὰ ταῦτα δὲ τῇ θυγατρὶ Σιών λέγεται ὑπὸ τοῦ χρηστοῦ (78) καὶ φιανθρώπου Θεοῦ περὶ τῶν Μωαβιτῶν ἐπιστρέφόντων καὶ παροικεῖν μελλόντων αὐτῇ, οἵτινες πάλαι πεφευγότες τὸν Θεόν, ἐπανήξουσιν πρὸς τὸν

305. *Habitabunt juxta te profugi Moab.* Post hæc autem a benignissimo et hominum amantissimo Deo dicitur filiæ Sion de Moabitibus sese ad bonam frugem recepturis, et juxta ipsam habitaturis, qui quidem Deum olim refugerunt, sed reversuri sunt

74 Zach. xii, 11-14. 75 Matth. xv, 14.

(73) Codex unus, ὁ κοπετός σου. Hieronymus docet, uti legitur in notis Nobilii, ita appellari non unam arborem malorum granatorum, id est, mali Punici, sed locum his arboribus consitum. Compl. habet, βοῶν, malorum granatorum.

(74) Editi et duo mss., φυλὴ οἴκου Δαβὶδ καθ' ἑαυτὴν, καὶ αἱ γυναῖκες αὐτῶν καθ' ἑαυτάς. Πᾶσαι. At Regii duo cum Colb. secundo ut in contextu.

PATROL. GR. XXX.

Ibidem tres mss., αἱ ἀπολειμμέναι. Hoc ipso in loco editi, ὅμοις οὖν. Vocula οὖν in mss. non legitur

(75) Editi, ὄντως. Libri veteres, οὕτως.

(76) Codex unus, κατακολουθεῖν.

(77) Veteres quatuor libri, ἐμπεσοῦνται.

(78) Editi et mss. nonnulli, Χριστοῦ, corrupt.e. At Reg. secundus et Colb. iidem secundus, χρηστοῦ, optime.

ad suum ipsorum Dominum; dicitur, inquam: *Habitabit juxta te profugi Moab.* Et protegentur, inquit, hi apud vos, nihil a facie persecutantis peressuri. Qui enim erant aliquando commilitones, hi persecutores fient, cum eo praeliaturi, quod convertentur ad Deum verum. Quoniam igitur facti sunt ut avis avolantis pullus ablati, utique solutus est malo **610** imperio, liberatusque principe pravo, qui omnibus per superbiam et tyrannidem conculcatis interit: quo sublato e medio, vaticinium inducit quæ eventura essent bonæ: *Thronus enim, inquit, et regnum David restaurabitur.* Itaque cum subjiciendi sint omnes Christi imperio juxta hoc dictum: *Oporet illum regnare, donec ponat inimicos sub pedibus ejus*⁷⁷; thronum dixit restauratum iri, quod quæcunque in ejus ditionem redigantur, reparanda sint et instauranda: quod minime fit ob meritum eorum qui potestati ejus ac imperio sunt submittendi, sed per misericordiam ac benignitatem Dei. Ait itaque: *Sedebit David,* hoc est, Christus ipse manu ac potentia idoneus, cum veritate. Et regnabit in tabernaculo, donec judicans judicium ferat de omnibus. Ea autem quæ cum veritate sit sessio abolitionem indicat mendacii. Regnabit vero donec fecerit judicium. Ostendit ejus in omnibus justum judicium, secundum quod non temere de singulis profert sententiam; sed id quod æquum sit ac congruum, inquirat, adeo ut judicium de unoquoque latum perducatur ad bonum exitum: quippe qui festinanter acceleret urgeatque justitiam, nec remisse aut lento gradu, sed cum omni festinatione eam faciat.

306. Vers. 6-8. *Audivimus contumeliam Moab; contumeliosus valde; superbiam ejus sustuli; et contumelia ejus, et ira: non sic divinatio tua, non sic. Ululabit Moab; nam in Moabitis omnes ululabunt. Habitantibus Sedec meditatio, et pudore non suffunderis. Campi Esebon tugebunt.* Hæc ab altero principio cum petantur, ita legenda sunt quasi a prioribus nequaquam pendeant. Scriptura enim quæ non raro efficit ut auditor meliorum narratione recreetur, Deique bonitatem et futurum finem per eam fruendum inspicat, ad convertendos nos minas resumit et supplicia. Indigemus enim plerique hujusmodi terribilibus, ut ne divitis bonitatis et tolerantie contemptis, juxta nostram ipsorum durtiam et cor poenitere nescium, colligamus nobismetipsis iram, in die iræ et revelationis, et justii judicii Dei⁷⁸. Nam aliquid tale invenimus etiam

⁷⁷ 1 Cor. xv, 25. ⁷⁸ Rom. ii, 4.

(79) Antiqui tres libri, τοῦ πονηροῦ. Ibidem recentior Combefisii codex et editi, ὅς ἀπολείται, qui peribit. Alter Combefisii codex cum aliis tribus, ὅς ἀπόλειτο.

(80) Sic mss. plerique omnes. Editi, ὁρθωθήσονται τό. Haud longe R-g. secundus, κατὰ τὸ ἔλεος. Subinde mss. nonnulli, καθίσταται οὖν.

(81) Antiqui tres libri, Βασιλεύει. Aliquanto post editi, ἀποφάνεται περί. Alii quinque mss., ἀποφάνεται.

αὐτῶν Δεσπότην. Παρρηκίσουσί σοι φυγάδες Μωάβ. Καὶ σκεπασθήσονται οὗτοι, φησί, παρ' ὑμῖν, μηδὲν πεισόμενοι ἀπὸ προσώπου διώκοντος. Οἱ γὰρ ποτὶς συμμαχοῦντες, οὗτοι διώκται γενήσονται, πολεμοῦντες αὐτῷ, διὰ τὴν πρὸς τὸν ἀληθινὸν Θεὸν ἐπιστροφὴν. Ἐπεὶ οὖν ἐγένοντο ὡς πετεινοῦ ἀνιπταμένου νεοσσὸς ἀφηρημένος, ἦρθη μὲν τῆς πονηρᾶς προστασίας, καὶ τοῦ μοθηροῦ (79) ἀρχοντος ἡλευθερώθη, ὃς ἀπόλειτο δι' ὑπερφηανίαν καὶ τυραννίδα πατῶν πάντας· ἐφ' ᾧ ἀρθέντι ἐπάγει ἡ προφητεία τὰ ἐσόμενα ἀγαθὰ· Ὁ θρόνος γάρ, φησί, καὶ ἡ βασιλεῖα Δαβὶδ κατορθωθήσεται. Ἐπεὶ οὖν πάντες βασιλευθήσονται ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ κατὰ τὸ εἰρημένον, ὅτι Δεῖ αὐτὸν βασιλεῦν ἕως ἄρ θῇ τοὺς ἐχθροὺς ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ, τὸν θρόνον εἶπει διορθωθήσεται, τῷ (80) διορθώσεως τυγχάνειν τὰ βασιλευόμενα, ὅπερ γίνεται οὐ κατὰ τὴν ἀξίαν τῶν μελλόντων βασιλεύεσθαι, ἀλλὰ κατὰ τὸν ἔλεον καὶ τὴν χρηστότητα τοῦ Θεοῦ. Καθεδεῖται οὖν, φησὶν, ὁ Δαβὶς· τούτέστιν, ὁ ἰκανὸς χειρὶ καὶ δυνάμει ὁ Χριστὸς, μετὰ ἀληθείας. Καὶ βασιλεύσει ἐν σκηνῇ, ἕως ποιήσῃ κρίνων τὴν ἐπὶ πᾶσι κρίσιν. Ἡ δὲ μετὰ ἀληθείας καθέδρα δείκνυσι τὸν τοῦ ψεύδους ἀφανισμόν. Βασιλεύσει (81) δὲ ἕως ποιήσῃ κρίσιν. Τὴν ἐπὶ πᾶσιν αὐτοῦ δικαιοκρασίαν παρίστησι, καθ' ἣν, οὐχ ὡς ἔτυχεν, ἀποφάνεται περὶ ἐκάστου, ἀλλ' ἐκζητῶν τὸ πρέπον καὶ τὸ ἀρμόδιον, ὡς πρὸς τέλος ἀγαθὸν φέρειν ἐκάστῳ τὸ κρίμα, ἡπειγμένως κατασπύδων καὶ καταπειγὼν τὴν δικαιοσύνην· οὐχὶ δὲ ἀνείμνων οὐδὲ βάδην, ἀλλὰ πάσῃ σπουδῇ ἐργαζόμενος αὐτήν.

306. Ἦκούσαμεν τὴν ὕβριν Μωάβ· ὕβριστής σφόδρα· τὴν ὑπερηφανίαν αὐτοῦ ἐξῆρα, καὶ ἡ ὕβρις αὐτοῦ καὶ ἡ μῆρις (82)· οὐχ οὕτως ἡ μαρτυρία σου, οὐχ οὕτως. Ὁλολύξει Μωάβ· ἐν γὰρ τῇ Μωαβιτικῇ πάντες ὀλοήξουσιν. Τοῖς κατοικοῦσι Σεδὲκ μελέτησιν, καὶ οὐκ ἐντραπήσιν. Τὰ πεδία Ἐσεβὼν πενήθσει (83). Ταῦτα ἀπὸ ἐτέρας ἀρχῆς, ὡς μὴ ἡρηγμένα τῶν προτέρων, ἀναγνωστέον. Πολλαχοῦ δὲ ἡ Γραφή διὰ τῶν χρηστοτέρων ἀναπνεῦσαι ποιοῦσα τὸν ἀκροατὴν, καὶ ἐνδείνῃ τῇ χρηστότητι τοῦ Θεοῦ καὶ τῷ κατ' αὐτὴν ἐσομένῳ τέλει, ἐπαναλαμβάνει (84) εἰς ἐπιστροφὴν ἡμῶν τὰς ἀπειλὰς, καὶ τὰ περὶ τῶν κολάσεων. Οἱ γὰρ πλείονες τοιούτων δεόμεθα, ἵνα μὴ τοῦ πλοῦτος τῆς χρηστότητος καὶ τῆς μακροθυμίας καταφρονούντες, κατὰ τὴν σκληρότητα αὐτῶν καὶ ἀμετανόητον καρδίαν, θησαυρίζωμεν ἑαυτοῖς ὀργὴν, ἐν ἡμέρᾳ (85) ὀργῆς καὶ ἀποκαλύψεως

(82) Editi, μῆρις αὐτοῦ. Vox αὐτοῦ a nostris quinque mss. abest. Statim editi, ὀλολύξει τοὺς κατοικοῦσι Σεδέκ. Libri veteres ut in contextu.

(83) Editi, Τὰ πεδία Ἐσεβὼν πενήθησιν, vitiose. Antiqui duo libri, Τὰ παιδία Ἐσεβὼν, pueri Esebon stebunt. Alii tres ita ut elidimus.

(84) Editi, ἐπαναλαμβάνει πάλιν. Vox ultima in mss. non invenitur.

(85) Editi, εἰς ἡμέραν. Veteres quinque libri, ἐν ἡμέρᾳ.

καὶ δικαιοκρισίας τοῦ Θεοῦ. Τοιοῦτον γάρ τι εὐρίσκει·
καὶ παρὰ Ψαλμοῦ· Χρηστὸς Κύριος τοῖς σύμ-
πασιν. Καὶ πολλὰ εἰπὼν περὶ χρηστότητος, ὅτι ὑπο-
στηρίζει τοὺς καταπίπτοντας, ὅτι δίδωσι τὴν τροφήν
ἐν εὐκαρίᾳ· οὐκ ἐν τοῖς κατέληξεν, ἀλλ' ἐπιφέρει·
Φυλάσσει Κύριος πάντας τοὺς ἀγαπῶντας αὐτὸν,
καὶ πάντα τοὺς ἀμαρτωλοὺς ἐξολοθρεύσει. Καὶ
ἐνταῦθα τοῖσιν πολλὴν τοῖς ἐπιστρέψασιν (86) ἐμφή-
ναντα χρηστότητα τὰ εἰρημέγα, ἀπ' ἄλλης ἀρχῆς τὰ
πικρότερα πάλιν ἐπανατίσνεται. ἤκουσαμεν τὴν
ὑβρίν Μωάβ. Ἐπὶ τὸν ἀρχοντα τοῦ κόσμου τούτου,
τὸν πρῶτον τὴν ἀποστασίαν καينوμήσαντα, τὸν
ἐξυδρίσαντα εἰς τὸν χτίστην, τὸν ἐνυδρίζοντα τοῖς
ἀνθρώποις, καὶ καταπατήσαντα αὐτοὺς ὑβρίαι καὶ
ὑπερήφανίαι, εἰρηται ταῦτα. Οὗτος γάρ ἐστιν ὁ καθ-
υδρίζων τοὺς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, τοὺς μὲν ὡς (87) ἀν-
δραποδοῦναι καὶ διὰ τὴν ἀγνοίαν οὐδὲν αὐτὸν διαφέ-
ροντας. Οὗτος ὁ ἐνεργῶν ἐκάστη τὴν λυθορίαν· οὐ-
τος ὁ ἀναπειθὼν τοὺς αἰρέσεων τιναν προσετώτας
ἀδικίαν μὲν εἰς τὸ ὕψος λαλεῖν, εἰ δὲ ποτε εἰς ζήτη-
σιν (88) συγκαταβαίνειν, διδάσκων τὸν μὲν λόγον
μὴ βασανίζειν, ὑδρίζειν δὲ τὸν δυνάμενον ἐλέγγειν
τὴν ἀτοπίαν τῶν δογμάτων αὐτοῦ. Θεραπεύων οὖν
αὐτὸν (89) ὁ Κύριος φησι· Τὴν ὑπερηφανίαν αὐτοῦ
ἐξῆρα. Ὡς γὰρ νόσου ἀφαίρεσις ἐστὶ τὸ πονηρὸν
τῆς ἀλαζονείας πάθος. Ἀλλὰ καὶ ἡ ὑβρις αὐτοῦ,
φησὶ καὶ ἡ μῆτις αὐτοῦ. Ἰδιότης τοῦ Μωάβ τὰ
πάθη ταῦτα· πονηρῶν κτημάτων δεσπότης ὁ Μωάβ,
ὑβρεως μὲν τῆς ἐπ' ἀτιμία τοῦ πλησίον ἐπισπουμένης,
μηνίδος δὲ τῆς ἐμμόνου καὶ παρατεταμένης ὀργῆς.

307. Ἐἴτα ἐπιφέρει· Οὐχ οὕτως ἡ μαντεία (90)
σου, οὐχ οὕτως. Ὁνειδίζει τὴν παλαιὰν ἐπινοίαν
τοῦ Μωάβ, μὴδὲν τῆς τοῦ Βαλαάμ μαντείας δυνά-
μειστος ποιῆσαι τῷ Ἰσραὴλ, ἐπεὶ περ Κύριος ὁ Θεὸς
ἐστρεψε τὸ στόμα αὐτοῦ ἀπὸ κατάρας εἰς εὐλογίαν.
Οὐχ οὕτως, φησὶν, ἡ μαντεία σου, οὐχ οὕτως.
Μετεπέμφατο γὰρ Βαλαάμ υἱὸς Σεπφὼρ βασιλεὺς Μωάβ
τὸν Βαλαάμ τὸν μάντιν, οὗ τὰ μαντεία (91) ἐν ταῖς
χερσὶν ἦν, καὶ εἶπεν· Ἐπάραται μοι τὸν λαὸν
τούτον. Οὐχ οὕτως οὖν ἀπήντησε τὰ μαντεία, αὐτοῦ
ἀποκριναμένου τοῦ Βαλαάμ· Τί ἀράσομαι ὅν μὴ
ἀράται Κύριος; καὶ τί καταράσομαι ὅν μὴ κατ-
αράται ὁ Θεός; Ἐἴτα προφητεύει ὀλολυγμὸν τῇ Μωα-
βίτιδι· Ὁλολύξει (92) γὰρ, φησὶν, Μωάβ· ἐν γὰρ

A apud Psaltem : *Suavis Dominus universis* ³⁰. Et
posteaquam multa de bonitate dixit; quod eos qui
corruunt, suffulciat, deque escam in tempore op-
portuno ³¹, nequaquam in his se contineat, sed subi-
jungit : *Custodit Dominus omnes diligentes se, et
omnes peccatores disperdet* ³². Itaque et hic cum
prolata verba multum ostenderint lenitatis atque
clementie iis qui se convertunt, rursus ab alio
principio intentantur amariora. *Audivimus contumeliam Moab*. Dicta sunt hæc adversus mundi hu-
jus principem, qui primus defecit, qui fuit in con-
ditorem suum contumeliosus, hominesque injuria
afficit et eos per contumeliam ac superbiam pro-
culcavit. Ille est enim qui Ecclesie alumnos tan-
quam si manciparentur servituti, nihilque a servis
per ignorantiam differrent, **611** injuriose tractat.
Ille conviciatur singulis; hic inducit quarumvis
hæresum duces ac perfectos ut in excelsum iniqui-
tatem loquantur ³³: qui si quando ad questionem
expendendam convenient, edocet rationem quidem
non excutere, sed eum qui suorum dogmatum ine-
ptias confutare posset, contumeliis insequi. Dominus
igitur ei medelam adhibens ait : *Superbiam ejus
sustuli*. Nam cum pessimum superbiam vitium au-
fertur, veluti morbus quidam aufertur: sed *Et
contumelia ejus, inquit, et ira ejus*. Vitia illa pec-
liariter ipsi Moab competunt. Possessionum iniqua-
rum dominus est Moab, nempe tum contumeliæ ad
dedecus proximi excogitatæ, tum iræ, ceu perma-
nentis et diu stantis iracundiæ.

307. Deinde addit : *Non sic divinatio tua, non
sic*. Exprobrat velus consilium Moab quod Balaam
divinatio nihil potuisset detrimenti populo Israeli-
tico inferre, quandoquidem Dominus Deus a male-
dictione ad benedictionem os illius deflexerat. *Non
sic, inquit, divinatio tua, non sic*. Accersivit enim
Balaam filius Sephor Moabitarum rex vatem Balaam,
cujus vaticinia in manibus erant, et dixit : *Maledic-
mhi populo huic* ³⁴. Non sic certe evenerant vati-
cinia, ipso Balaam respondente : *Utquid maledic-
cam cui non maledicit Dominus? et quid male pre-
cabor, cui male non precatur Deus* ³⁵? Deinde ulula-
tum prænuntiat Moabitidi. Ait enim : *Uluabit
Moab : nam in Moabitide omnes ululabunt*. Proinde

³⁰ Psal. CXLIV, 9. ³¹ ibid. 14. ³² ibid. 29. ³³ Psal. LXXII, 8. ³⁴ Num. XXIII, 7. ³⁵ ibid. 8.

(86) Codices duo, τοῖς ἐπιστρέφουσιν. Ibidem D Colb. secundus et Reg. secundus, ἐμφήσαντα χρη-
στότητα.

(87) Editi, τοὺς μὲν ὡς. Vocula ὡς in nostris
quinque mss. non invenitur.

(88) Editi, εἰς ζήτησις. At quinque mss., εἰς
ζήτησιν. Combelsius in suo codice Henriciano a
fronte paginae hoc invenit scholii : Τοῦτο πεπνύσθαι
καὶ ὁ Ἰταλὸς καὶ ὁ Νεῖλος. Ἐλεγχόμενοι γὰρ ἐπ'
ἀσεβείᾳ, τοὺς ἐλέγχοντας ὑβρίζον, ἰδὲ contigit ei Italo
et Nilo. Nam cum impietatis coarguerentur, eos qui
coarguebant, insequerentur contumelia. Audiamus
jam virum doctissimum cujus hæc est conjectura :
Videtur, inquit, hic Italus, Michaelis Pselli æmulus,
et ipse φιλοσόφων ὑπατος· cujus exstant opuscula in
Bibl. Reg., cui valde infensa Anna Comnena, ut mi-

rifice Psellum laudat. Nilus vero, quem Maximi anti-
quarius in Reg. magno codice, qui fuit Raphaelis
Dufrenoy, sapius augillat. Huc usque Combelsius.

(89) Editi, θεραπεύων αὐτόν. Deest αὐτόν in no-
stris codicibus. Ille desinit Colb. secundus codex
optimæ notæ et antiquissimus. Locus hic ut intelli-
gatur, supplere debet post vocem πάθος, Postquam
sublatum est vitium superbiæ, tum fit morbi quasi
amotio.

(90) Typographi, quæ erat eorum oscitantia, pro
μαντεία ediderant πονηρία. Mox editi, μὴδὲν τοῦ
Βαλαάμ τῆς μαντείας. At mss., μὴδὲν τῆς τοῦ Βα-
λαάμ μαντείας.

(91) Editi, μαντεία αὐτοῦ. Deest αὐτοῦ in nostris
quatuor codicibus.

(92) Codex unus, ὀλολύξει. Editi, ὀλολύξει.

cum ululatus vox sit dolore plena, a mulieribus ut plurimum gravissimo luctu correptis emissa; ut plagæ inflicte acerbiter, ita eorum qui male afficiuntur infirmitatem ostendit, cum dicit: *Ululabit Moab.*

308. *Habitantibus Sedec meditatio.* Hanc vocem quæ obscura est, explanant reliqui interpretes. Ait enim Symmachus: *Ad exsultantes in muro testaceo loquimini.* Non desunt qui magnifice de se ob dialecticam sentiant, et præsidio ab ea petito tanquam muro inexpugnabili dogmata sua circumcingant. Hi igitur qui letantur, inveniuntur in muro testaceo. Et ut planum fieret, quid sit myrus testaceus, adjecit illud: *Loquimini.* Ecquid autem testa fuerit capto facilius? Qui in fabulis vilibus et pro nihilo ducendis gloriantur, ii in muro testaceo loquentes, oblectantur. Hoc sibi vult illud: *Habitantibus Sedec meditatio.* Et quidem bona est meditatio, meditari legem Domini die ac nocte: sed meditatio Moabitæ mala est et prava, quia erit habitantibus Sedec meditatio. Quicunque ergo fabulas ignominia dignas meditantur, nequaquam pudore afficiuntur. Quare *campi Esebon lugebunt.* Irrogata pro impudentia pœna, infecunditas est camporum Esebon. Est autem Esebon **612** nomen civitatis Moabiticæ, quæ in suburbis sibi circumjacentibus amplum agrum habet: quæ ob flagitiosam incolarum meditationem infecunda erunt et infructuosa, emolumentum nullum colonis suis afferentia. Quod si ex ipsa etiam verbi notione ac intelligentia par sit aliquam arripere occasionem: Esebon, si quis interpretetur, idem valet quod *cogitatio.* Itaque vanarum ac futilium cogitationum multitudo quæ nomine camporum designatur, ideo lugebit, quod impiorum dogmatum pravitas nihil sit sibi profectura.

309. *Vinea Sebama, qui deglutitis gentes, conculcante vineas ejus usque Jazer: ne conjunxeritis: errate per desertum: missi derelicti sunt, transierunt enim mare.* VENS. 9, 10. Et ideo plorabunt quasi ploratum Jazer, vineam Sebama. Arbores tuas deiecit Esebon et Eleale, quia messem tuam et vindemiam tuam conculcabo, et omnia coincident. Et tolletur lætitia et exsultatio de vineis: et in vineis tuis non lætabuntur, neque calcabunt vinum in torcularibus: etenim cessavit. Superius dictum est: *Campi Esebon lugebunt.* Nunc additur: *Et vinea Sebama:* subauditur, lugebit. Itaque unaquæque gens vineam aliquam habere dicitur, sicuti est Sodomorum et

A τῇ Μωαβίτιδι πάντες ἀλλοτρίουν. Ἐπεὶ οὖν ὁ ἀλλοτρίος φωνὴ ὀδυνηρὰ ἐστὶν ὑπὸ γυναικῶν, ὡς τὰ πολλὰ, ἐν πένθει βαρυτάτῃ κεκρατημένοι ἀφιμένῃ, δείκνυσιν καὶ τῆς πληγῆς τὸ ἀγαινόν, καὶ τῶν πασχόντων τὸ ἀσθενὲς ἐκ τοῦ λέγειν, ὅτι Ὀλλοτρίει Μωάβ.

308. Τοῖς κατοικοῦσι Σεδὲκ μελέτησις. Ταύτην τὴν φωνὴν ἀσαφῶς ἔχουσιν οἱ λοιποὶ σαφηνίζουσιν. Ὁ γὰρ Σύμμαχος φησὶ· Τοῖς εὐφραινομένοις ἐν τῷ τείχει ὀστράκινῳ φθέγγασθε (93). Εἰσὶ τινες οἱ μέγα φρονούντες ἐπὶ διαλεκτικῇ, καὶ οἰοῦσι ταῖχος ἀκαθαίρετον τὴν ἀπ' αὐτῆς βοήθειαν τοῖς δόγμασι περιβάλλοντες. Οὗτοι τοίνυν εὐφραινόμενοι, εὐρίσκονται ἐν τῷ τείχει τῷ ὀστράκινῳ. Καὶ ἵνα δείχῃ, τί τὸ ὀστράκινον ταῖχος, προσέθηκε τὸ, φθέγγασθε. Τί δ' ἂν ὀστράκου γένοιτο εὐλαωτότερον; Οἱ ἐν (94) εὐτελέσι καὶ οὐδενὸς λόγου ἀξίοις μύθοις ἀναδρυνόμενοι, οὗτοι εὐφραίνονται ἐν τῷ τείχει τῷ ὀστράκινῳ φθειγόμενοι. Τοῦτό ἐστι τὸ, Τοῖς κατοικοῦσι Σεδὲκ μελέτησις. Ἀγαθὴ μὲν οὖν μελέτησις, τὸ μελετᾶν τὸν νόμον Κυρίου ἡμέρας καὶ νυκτός· πονηρὰ δὲ ἡ τῶν Μωαβιτῶν, ὅτι ἔσται τοῖς κατοικοῦσι Σεδὲκ μελέτησις. Οἱ τοίνυν μελετῶντες ἐπ' αἰσχύνῃς ἀξίοις λόγοις οὐκ ἐντραπήσονται. Διὰ τοῦτο τὰ πεδία Ἐσεβὼν πενήθει, Τιμωρία τοῦ μὴ ἐντρέπεσθαι, ἡ ἀπορία τῶν πεδίων Ἐσεβὼν. Ἔστι δὲ πόλεως ὄνομα Μωαβιτικῆς, εὐρυχωρίαν ἔχουσας ἐν τοῖς περικειμένοις αὐτῇ προαστείσι· ἀ διὰ τὴν πονηρὰν τῶν κατοικούντων μελέτησιν ἀγῶνα ἔσται καὶ ἀκαρπα, οὐδεμίαν ὠφέλειαν τοῖς κατοικοῦσι παρέχοντα. Εἰ δὲ δεῖ καὶ ἐκ τῆς τοῦ ῥήματος διανοίας λαβεῖν τινα ἀφορμὴν· Ἐσεβὼν ὁ διαλογισμὸς (95) ἐρμηνεύεται. Τὰ οὖν πλήθη τῶν ματαίων διαλογισμῶν ἃ πεδία ὠνόμασται, πενήθει, ὡς εἰς οὐδὲν προχωροῦσας τῆς οἰοῦναι πονηρίας τῶν ἀσεβῶν δογμάτων.

309. Ἄμπελος Σεβὰμ, κατακλινόντες τὰ ἔθνη, καταπατήσατε τὰς ἀμπελούς αὐτῆς ἕως Ἰαζήρ. Οὐ μὴ συνάψῃτε· πλανήθητε τὴν ἐρημον· οἱ ἀπεσταλμένοι ἐγκατελείφθησαν (96)· διέδωσαν γὰρ τὴν θάλασσαν. Καὶ διὰ τοῦτο κλαύσονται (97), ὡς τὸν κλανθὸν Ἰαζήρ, ἀμπελος Σεβὰμ. Τὰ δένδρα σου κατέβαλεν Ἐσεβὼν καὶ Ἐλεαλή, ὅτι ἐκ τῷ θρισμῷ σου καὶ τῷ τρυγητῷ σου καταπατήσω, καὶ πάντα καταπεσοῦνται. Καὶ ἀρθήσεται εὐφροσύνη καὶ ἀγαλλίαμα ἐκ τῶν ἀμπελῶν, καὶ ἐν τοῖς ἀμπελῶσι σου οὐ μὴ εὐφρανθήσονται, καὶ οὐ μὴ πατήσωσιν εἰς τὰ ὑπολήνῃα οἴνον· πέπνυνται γάρ. Κατόπιν εἰρηται· τὰ πεδία

(93) Codices F. H. J. cum Colb. primo, φθέγγασθαι. Reg. tertius et editi, φθέγγασθε, nec aliter legitur apud Procopium, pag. 236. Notandum tamen, quod Reg. tertius habeat et ipse paulo post perinde utique alii mss., προσέθηκε τὸ φθέγγασθαι.

(94) Editi, Οἱ οὖν. Pro οὖν in tribus mss. legitur, ἐν.

(95) Editi, οἱ διαλογισμοί. At Regii primus et tertius, ὁ διαλογισμός. Nec ita multo post mss. no-

stri, ἃ πεδία. Vocula ἃ in editis desideratur.

(96) Codex unus, ἐγκατελείφθησαν, circumventi sunt.

(97) Editi et nostri quatuor mss., κλαύσονται, plorabunt. At LXX, Eusebiusque et Procopius, κλαύσομαι, plorabo. Mox editi et duo mss., ἀμπελον Σεβὰμ. Alii duo mss., ἀμπελος, Vinea Sebama. Subinde editi, θρισμῷ καὶ ἐπὶ τῷ. Libri veteres, θρισμῷ σου καὶ τῷ.

Ἐσθὼν πενήθει· νῦν πρόσκειται (98), ὅτι καὶ Ἀμπελος Σεβὰμ· ἀπὸ (99) κοινοῦ τὸ πενήθει. Ἐκάστου τοίνυν ἔθνους λέγεται τις ἀμπελος, ὅσον Σοδόμων καὶ Γομόρρας ἰδιόζουσά ἐστιν ἡ ἀμπελος. Διὸ γέγραπται τὸ, ὅτι Ἐξ ἀμπέλου Σοδόμων ἡ ἀμπελος αὐτῶν, καὶ ἡ κλημάτις αὐτῶν ἐκ Γομόρρας. Οὕτως ἐστὶ καὶ ἡ Αἰγυπτίων ἀμπελος, ἣν πατάσσει ὁ Θεός, κατὰ τὸ εἰρημένον· Ἀπέκτεινεν ἐν χαλᾷ τὴν ἀμπελον αὐτῶν, καὶ τὰς συκαμίνους αὐτῶν ἐν τῇ πάγῃ. Ἔστι δὲ τις ἀμπελος, ἣν ἐφύτευεν ὁ Κύριος. Ἄσω γὰρ τῷ ἡρασιμένῳ ὄσμον τοῦ ἀρασητοῦ τῷ ἀμπελῶνι μου. Ἀμπελὼν (1) ἐγενήθη τῷ ἡρασιμένῳ ἐν κέρατι ἐν τόπῳ πλόνι. Πάλιν ἀμπελὼν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ εἴρηται, ὡς ὁ Κύριος παραστήσει διὰ τῆς παραβολῆς τῶν γεωργῶν, τῶν ἐκλαβόντων μὲν τὸν ἀμπελῶνα, τοὺς δὲ καρποὺς μὴ ἀποδιδόντων. Ἀρθῆσεται γὰρ, φησὶν (2), ἀφ' ὧν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, καὶ δοθήσεται ἔθνοι ποιούντι τοὺς καρποὺς αὐτῆς. Ὅσαί εἰλε· Τὰ θεῖα λόγια ἀφ' ὧν ἀρθῆσεται, ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται, διὰ τὸ μὴ πολιτεύεσθαι ὡς κατὰ τὸ βούλημα αὐτῶν· καὶ δοθήσεται τὰ νοήματα ἔθνοι διὰ τῆς πολιτείας ποιοῦντι τοὺς καρποὺς αὐτοῦ. Ὡς οὖν ἐνταῦθα ἀμπελος ὁ λόγος τῆς ἀληθείας, οὕτως ἀμπελος Αἰγύπτου ὁ λόγος ὁ ψευδὴς ἐμπολιτευόμενος τοῖς Αἰγυπτίοις, παρὰ τοῦ κοσμοκράτορος τοῦ σκότους τοῦτου παραδεδωμένος αὐτοῖς εἰς γεωργίαν, καὶ ἀμπελὼν πεφυτευμένος ἐν Σοδόμοις ὁ πονηρὰ συνήθεια τοῦ βίου ὑπὸ κακῶν τῶν ἐκεῖ μισθαρουμένων τῷ διαβόλῳ ἐκπονούμενος. Οἱ οὖν τὰ ἐκεῖνο μαθόντες, καὶ τὰ τοῦ Κυρίου δόγματα ἀποβάλλοντες (3), ἐξεβρίζωσαν μὲν ἑαυτοὺς ἀπὸ τῆς ἀμπέλου τοῦ Θεοῦ τῆς ἀληθείας, τοῦ εἰπόντος· Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀμπελος ἡ ἀληθινή. Ἠγάγοντο δὲ ἀπὸ Σοδόμων καὶ Γομόρρων τὴν κλημάτιδα, διὸ καὶ γεωργοῦσι σταφυλὴν χολῆς καὶ αὐτῶν, καὶ θυμὸς ἀσπίδων ἀνίστατο

310. Καὶ ἡ (4) τοίνυν λεγομένη ἀμπελος Σεβὰμ, ἐπειδὴ ἐρμηνεύεται τὸ Σεβὰμ ἐπιστροφή, τάχα λόγος τίς ἐστι ἐσχηματισμένος, προσποιοῦμενος μὲν ἔχειν τινὰ εὐλάβειαν καὶ ἀναχώρησιν ἀπὸ τῶν πονηρῶν προσκλήσεων, ἐν δὲ τῷ σχηματισμῷ τούτῳ ὑπαγόμενος πολλοὺς εἰς τὴν οἰκίαν διαστροφῇ. Εὐροῖς δ' ἂν καὶ πολλοὺς τῶν ἑτεροδοξούντων (5) ἐπιστρέπτει καὶ εἰς βίον τεταγμένον προτρεπτικούς λόγους, οὓς τινὰς ἐὰν νοήσωμεν οὐκ ἀληθινῶς ἐπιστρέφοντας, ἀλλ' ἐγκαθέτους ἐπὶ θεοσεβείᾳ τῶν πολλῶν προβαλλομένους· ἐπιφθεγζόμεθα εὐκαίρως, ὅτι τῶν

⁹⁸ Deut. xxii, 52. ⁹⁹ Psal. lxxvii, 47. ¹ Isa. lv, 1. ² Matth. xxi, 33 seq. ³ ibid. 43. ⁴ Joan. xv, 1. ⁵ Deut. xxxii, 52.

(98) Editi et tres mss., πρόσκειται. Ait Combellius, malle se πρόσκειται· sed debuerat antiquiorum suum codicem legere, in quo quod malebat, reperiisset.

(99) Præclara est et erudita Ducæi nota in illud, ἀπὸ κοινοῦ· ejus ignorance viri cæteroquin peritissimi non raro lapsi sunt. Quare eam hic quoque typis mendum non pigebit. Tilmannus, inquit, ediderat, A communi quidem de utraque gente dicitur, quia ingebunt, seque plangent. Hoc est de Eschbon et de Sebama; sed illa phrasis Græca ἀπὸ κοινοῦ nihil aliud sonat, quam verbum πενήθει subau-

A Gomorrhæ propria quædam et peculiaris vinea. Quapropter scriptum est: *Ex vinea Sodomorum, vinea eorum: et palmes eorum ex Gomorrhæ*⁹⁸. Ita quoque quædam est Ægyptiorum vinea, quam percussit Deus, juxta dictum illud: *Occidit in grandine vineam eorum, et moros eorum in pruina*⁹⁹. Est autem vinea aliqua, quam plantavit Dominus. Cantabo enim dilecto canticum dilecti mei vineæ meæ. *Vinea facta est dilecto in cornu, in loco pingui*¹. Rursus regnum Dei appellatum est vinea, uti expressit Dominus in agricolarum parabola² qui quidem curam susceperant colendæ vineæ, sed fructus nequaquam reddebant. *Auferetur enim, inquit, a vobis regnum cælorum, et dabitur genti facienti fructus ejus*³. Ac si diceret: Eloquentia divina B a vobis auferentur, lex scilicet et prophætæ; quippe quia ex illorum mente ac placitis vitam vestram minime instituitis; et eorum intelligentia genti quæ fructum ejus per vitæ institutum faciet, dabitur. Quemadmodum igitur illic vinea dicitur sermo veritatis: ita vinea Ægypti est sermo mendax inter Ægyptios commorans, qui a principe mundi tenebrarum harum eis fuit ad colendum traditus. Vineam quoque in Sodomis plantatam, ea est quæ per flagitiosam vitæ consuetudinem a quibusvis sceleratis illic diabolo operam suam mercede locantibus excollitur. Itaque qui rejectis Domini dogmatibus, diaboli placita discunt, si a vera illa Dei vite sese radicitus avulsere, quandoquidem dicit: *Ego sum vitis vera*⁴. E Sodomis autem et Gomorrhæ sumpserunt suum palmitem: quapropter fructum referunt, 613 uvam scilicet fellis, et botrum amaritudinis; et furor draconum est vinum eorum, et furor aspidum insanabilis⁵.

613 βοτρυν πικρίας· καὶ θυμός ἐστι δρακόντιον ὁ οἶνος

310. Itaque quæ vinea dicitur Sebama (quandoquidem si interpreteris, Sebama idem sonat quod conversio), forte sermo quidam est simulatus, qui quidem nonnihil pietatis et quemdam a pravis illecebris recessum præ se ferre simulat, sed per simulationem hanc non paucos pellicit in suam perversitatem. Invenias etiam complures heterodoxorum libros, qui ad morum emendationem spectant, et ad vitam rite instituendam adhortentur. Quos si intellexerimus non vere conversioni inservire, sed ideo proferri ut insidiæ pietati vulgi struantur, jure

diendum. Plura qui cupit, fontem ipsum adire potest.

(1) Editi et duo mss., τῷ ἀμπελῶνι· ἀμπελῶν. Alius ms. ut in contextu.

(2) Verbum φησὶν e Reg. secundo addidimus.

(3) Editi, ἀποβάλλοντες. At mss., ἀποβαλόντες.

(4) Editi, ἡ νῦν. Vocula νῦν in mss. non reperitur.

(5) Veteres quatuor libri, ἑτεροδοξούντων. Editi, ἑτεροδόξων. Aliquanto post editi, ἀλλ' ἐγκαθέτους. At mss. quatuor, ἀλλ' ἐγκαθέτους, bene.

optimo dixerimus eorum culturam esse vineam Se-
bama : hoc est, doctrinam, ex pietate et ex sana
theologia nequaquam desumptam, sed esse docu-
menta quedam ac praecepta, quibus morum hone-
stas, societasque et liberalitas contineantur. Id
ipsum est vinea Sebama, a Moabitibus excolta : quæ
cum ex se uberes fructus profert, gentes deglutire
dicitur. Hi enim alienorum dogmatum antistites,
per dialecticam in qua sunt exercitati, et per om-
nem verborum peritiam quoslibet philosophiæ ru-
des atque hominum vulgus subigentes, eos quos
capiunt, quasi deglutunt. Proinde ad hos spectat
sententia isthæc : *Vos qui deglutitis gentes*. Post-
quam sermones ejusmodi contempseritis, eos con-
culcate. Non enim poteritis, utpote in his occupati,
conjungere vos ac connectere cum Jazer, quæ si
interpreteris, dicitur *fortitudo*. Fieri igitur non
potest ut excipiat fortitudinem, quam Spiritus
confert recte ambulanti, nisi vineas Sebama
conculcetis. Obliviscamini vestræ solitudinis, nec
amplius in ea permanetis : quin potius ab ea aber-
rantes, eandemque relinquentes, in locis præstan-
tioribus immoremur.

311. *Missi derelicti sunt*. Sunt nonnulli pseud-
apostoli, operarii dolosi, in apostolos Christi
transfigurati, qui sunt derelicti a Deo. Cavete ita-
que decipiant vos, quasi re ipsa viribus polleant :
omni quippe auxilio destituuntur, suntque derelicti.
Sed hi ipsi etiam transierunt mare. Quid autem
hoc sibi velit, ita intelligendum est, nimirum ob id
non immerito deserui aliquos, quod aliquid vituper-
atione dignum egerint, videlicet quod mare trajece-
rint. Meo quidem iudicio mare accipit pro amaris
tentationibus, quæ tentatis accidunt. Tale est enim
illud : *Veni in altitudinem maris*⁴². Enimvero athleta
adversos casus non refugit, neque trajicit mare :
imò iis occurrit, nullamque non adoritur tentatio-
nem. Qui autem, ne persecutiones patiantur, se-
metipsos gentium genio accommodant, neve in cer-
tamē descendunt ac labores exantlent adversus
desideria et appetitus corporis, cedunt voluptatum
illecebris, hi mare trajecerunt. 614 Postea sub-
jungitur : *Ideo plorabo quasi ploratum Jazer, vi-
neam Sebama*. Haud equidem scio an fletus Jazer
fletus sit fortitudinis, quem laudabiliter fient fortis
viri, qui suam in hac vita commorationem lugen-
tes, et de ea dolentes, animæ desiderio feruntur ac
deficiunt in aria Domini⁴⁴. Vel forte quemadmo-
dum defletur fortitudo morbo consumpta, quod ca-
reat qui ea olim fruebatur : ita et fletus vineæ Se-

τοιούτων τὸ γεωργικόν (6) ἐστὶν ἀμπέλους Σεθαμά-
τουτέστιν, ὃν περὶ θεοσεβείας μὲν, οὐδὲ περὶ τῆς
ὀγιούσης θεολογίας διδασκαλία, περὶ σεμνότητος δὲ καὶ
περὶ τοῦ κοινωνικοῦ καὶ μεταδοτικοῦ ὑποθήκαί τινες.
Τοῦτό ἐστιν ἀμπέλους Σεθαμά, ἡ ὑπὸ Μωαβιτῶν γεωρ-
γουμένη, ἥτις, πολλὰ ποιοῦσα τὰ αὐτῆς γεννήματα,
καταπίνειν τὰ ἔθνη λέγεται. Οἱ γὰρ ἄλλοτριῶν δογμά-
των προσεσχηκότες, διὰ τῆς διαλεκτικῆς ἥς γεγενημέ-
νοι τυγχάνουσι, καὶ πάσης τῆς ἐν λόγοις ἱκανότη-
τος, ἡττώντες τοὺς ἀφιλοσόφους καὶ πολλοὺς τῶν ἀν-
θρώπων, οἰοῦνται καταπίνειν τοὺς ἀνισχυμένους.
Πρὸς οὖν τοὺς τοῦ λόγου, ὅτι Ὑμεῖς οἱ καταπι-
νοντες τὰ ἔθνη. Καταφρονήσαντες τῶν τοιούτων λό-
γων, καταπατήσατε αὐτούς. Οὐ γὰρ δυνήσεσθε, ἐκ
τοῦ περὶ ταῦτα ἀσχολεῖσθαι, συνάψαι αὐτούς καὶ
ἐνώσαι τῇ Ἰαζήρ, ἥτις ἐρμηνεύεται ἰσχύς. Ἀδύνα-
τον οὖν ἐστὶν ὑμᾶς τὴν ἰσχὺν τὴν ἐκ τοῦ Πνεύματος
ἐγγινομένην τοῖς ὀρθῶς πορευομένοις ὑποδέξασθαι,
ἐὰν μὴ τὰς ἀμπέλους τὰς Σεθαμά καταπατήσητε.
Ἐπιλάβεσθε (7) τῆς ὀμετέρας ἐρημίας, καὶ μηκέτι
αὐτῇ ἐνδιατρίβετε, ἀλλ' ἀποπλανηθέντες αὐτῆς, καὶ
καταλιπόντες, κρεῖττοσι χωρίοις ἐνδιατρίψατε.

311. *Οἱ ἀπεσταλμένοι ἐγκαταλείφθησαν*. Εἰσὶ
τινες ψευδαπόστολοι, ἐργάται δόλιοι, μετασχηματι-
ζόμενοι εἰς ἀποστόλους Χριστοῦ, οἵτινες ἐγκαταλείμε-
νοι εἰσὶν ἀπὸ Θεοῦ. Μὴ τοίνυν ἐξαπατάτωσαν ὑμᾶς,
ὡς ἔχοντες ἰσχὺν τοῖς πράγμασιν ἀδολφθῆναι γάρ εἰσι
καὶ ἐγκαταλείμενοι. Οὗτοι δὲ αὐτοὶ καὶ διέβησαν τὴν
θάλασσαν. Τί δὲ καὶ τοῦτο αἰνίσσεται, κατανοητέον,
ἀξίως (8) διὰ τοῦτο ἐγκαταλείφθαι τινὰς, ἐπειφικτὸν
πεποιήχαι, τὸ διαβῆναι τὴν θάλασσαν. Δοκεῖ τοίνυν μοι
τὴν θάλασσαν λαμβάνειν εἰς τοὺς πειρασμούς, πικροὺς
τυγχάνοντας τοῖς πειραζομένοις. Τοιοῦτον γὰρ ἐστὶ
ἐν (9), Ἡλθον εἰς τὰ βάθη τῆς θαλάσσης. Οὐκοῦν
ὁ μὲν ἀθλητὴς οὐ φεύγει τὰς περιστάσεις, οὐδὲ δια-
βαίνει τὴν θάλασσαν, ἀλλ' ὁμοῦ χωρεῖ τοῖς τοῖς, καὶ
ὑπέρχεται παντὶ πειρασμῷ. Οἱ δὲ ὑπὲρ τοῦ μὴ
διώκεσθαι τοῖς ἔθνεσι συμπεριφερόμενοι, καὶ ὑπὲρ
τοῦ μὴ ἀγωνίζεσθαι καὶ ποιεῖν κατὰ τῶν σωματικῶν
ὀρέξεων, ἐνδιδόντες πρὸς τὰς ἡδονὰς, οὗτοι διέβησαν
τὴν θάλασσαν. Μετὰ τοῦτο λέγεται : Διὰ τοῦτο
κλαύσομαι, ὡς τὸν κλαυθμὸν Ἰαζήρ, ἀμπέλους
Σεθαμά. Μήποτε οὖν κλαυθμὸς Ἰαζήρ τῆς ἰσχύος
ἐστὶ κλαυθμὸς, ὃν κλαίουσιν μακαριστῶς οἱ ἰσχυροί,
στενάζοντες μὲν τῇ εἰς τὸν βίον παροικίᾳ, καὶ βαρυ-
νόμενοι ἐπ' αὐτῇ, ποθῶντες δὲ τῇ ψυχῇ καὶ ἐκλεί-
ποντες εἰς τὰς ἀλλὰς τοῦ Κυρίου. Ἡ μήποτε ὡς
κλαίεται ἰσχύς ὑπὸ νόσου μαρανθεῖσα, παρὰ τὸ μὴ
παρεῖναι τῷ ποτε αὐτὴν κεκτημένῳ, οὕτω καὶ ὁ

⁴² Psal. LXXIII, 5. ⁴⁴ Psal. LXXXIII, 5.

(6) Editi, ὅτι τοιοῦτον τὸ γεωργικόν. At Reg. se-
cundus et Colbert. primus ita, ut in contextu videre
licet. Nec ita multo post nostri quatuor mss., theo-
λογίας· ὅς τε διδασκαλία περὶ σεμνότητος, καί.

(7) Ita mss. nostri. Editi vero, ἀμπέλους τῆς Σε-
θαμά καταπατήσατε. Ἐπιλάβηθε δέ. Mox editi et
Reg. tertius, ἐνδιατρίψατε. Alii tres mss., ἐνδιατρί-
ψετε.

(8) Editi, ἀξίως τοῦ. Combefisius notat voculam
τοῦ in duobus suis codicibus deesse : in quibus ta-
men perinde ut in reliquis reperiri constat. Sed ta-
men eam voculam delere non dubitavi, cum ipsam
παρέλκειν obscurum non sit. Facile adducor ut
credam pro τοῦ legi oportere po.

(9) Antiqui duo libri, καὶ τό. Aliquanto post editi,
ἐπέρχεται. At mss. nostri, ὑπέρχεται.

κλαυθμὸς τῆς ἀμπέλου Σεβαμὰ γενήσεται ὡς ἀπομα-
ρανθείσης, καὶ πυρὶ μελλούσης παραδίδοσθαι.

312. Μετὰ τοῦτο πρὸς τὴν Μωαβίτιν λέγεται· *Τὰ δένδρα σου κατέβαλεν Ἐσεβὼν καὶ Ἐλεαλή*. Οὐκ οὖν τὰ δένδρα τῆς Μωαβίτιδος ἢ Ἐσεβὼν καὶ Ἐλεαλή κατέβαλε. Τί δὲ καὶ ἀπὸ τούτων δηλοῦται, φέρε κατὰ τὸ δυνατόν παραστήσωμεν. Ἐρήγνυται ἢ μὲν Ἐσεβὼν, *λογισμοί*· ἢ δὲ Ἐλεαλή, Θεοῦ ἀνά-
βασις. Καταβάλλεται οὖν ἀμπελος ἄλλοτρια, καὶ δένδρα ὅσα οὐκ ἐφύτευεν ὁ Πατὴρ ὁ οὐράνιος, καὶ ἀνατρέπεται· ἢ φυτεία τῶν ἑτεροδόξων ὑπὸ λογισμῶν ὁρθῶν καὶ τῆς ἀνόδου τῆς πρὸς Θεὸν οὐρούσης ἡμᾶς δι' ἔργων ἀγαθῶν. Μακάριος οὖν ἀνὴρ οὗ ἐστὶν ἀντίληψις αὐτοῦ (10) *παρὰ σοῦ, ἀναβάσεις σου ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ*. Ὁ οὖν ἔχων ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτοῦ τὰς τοῦ Θεοῦ ἀναβάσεις, καὶ τῶν ἑαυτοῦ λογισμῶν ἐπιμέλειαν ποιοῦμενος, δυνατὸς ἔσται τὰ τῶν ἑτεροδόξων καταστρέφειν δι' ἡγέτας, κακῶς πεφυτευμένα, καὶ ἐπ' ἑλπίῳ καρποφοροῦντα. Ἐπειτὰ φησιν, *ὅτι Ἐπὶ τῷ θερσιμῷ σου καὶ ἐπὶ τῷ τρυγητῷ σου καταπατήσω, καὶ πάντα καταπεσούνται*. Ἐπειδὴ γὰρ ὃν θερρίζει πίτον, καὶ ὃν τρυγᾷ οἶνον, ἐναντίας ἔχουσι τῷ ἄρτῳ τῷ στηρίζοντι καρδίαν ἀνθρώπου, καὶ οἶνον τῷ εὐφραίνοντι καρδίαν ἀνθρώπου· ὡς ἀγαθὸς ὁ Θεὸς πατεῖ, οὐκ ἔων γενέσθαι τροφήν ἢ ποτὸν τοῖς δι' ἄγνοιαν τῆς παρ' αὐτῶν βλάβης ἀδιακρίτως προσφερομένοις. Ἐπὶ οὖν τῷ θερσιμῷ σου καὶ τῷ τρυγητῷ σου καταπατήσω, καὶ πάντα πεσούνται. Δύναται τοῦτο καὶ πρὸς τὸ σωματικὸν οἰκοδομεῖν (11) ἡμᾶς, ὅτι πολλοὶ ἐν ταῖς χερσὶν ἔχοντες τὴν συλλογὴν τῶν καρπῶν, ἀθρόα τινὶ πληγῇ ἢ χαλᾶς ἢ ἐξ ἄλλης τινὸς μάλιστα ἀπώλεσαν τὰ προσδοκώμενα, διὰ τὸ ἀχάριστον καὶ πλεονεκτικὸν τῶν ἀνθρώπων, οὐκ ἔασσαντο τοῦ Θεοῦ εἰς ἀπόλαυσιν αὐτοῖς ἀφικέσθαι (12).

313. *Καὶ ἀρθήσεται εὐφροσύνη καὶ ἀγαλλίαμα ἐκ τῶν ἀμπελώνων· καὶ οὐ μὴ εὐφρανθήσονται, καὶ οὐ μὴ πατήσουσιν οἶνον εἰς τὰ ὑπολήνια· πέπαιται γάρ· Ἡρθὴ μὲν οὖν εὐφροσύνη καὶ ἀγαλλίαμα ἐκ τῶν ἀμπελώνων. Ἀρρήθη ἀπὸ τοῦ Ἰσραὴλ ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐδόθη ἔθνει ποιοῦντι τοὺς καρποὺς αὐτοῦ. Δύναται δὲ καὶ κατὰ τὸ σωματικὸν νοεῖσθαι ἡ λέξις, ὅτι αἱρεται πᾶσα εὐφροσύνη τῶν ἀθρόως ἀφαιρουμένων τὰς ἐπὶ τῇ συγκομιδῇ τῶν γεωργουμένων ἐλπίδας. Ἡ ἐπειδὴ ἀμπελον εἶπαμεν τὸν ψευδῆ λόγον, δύναται δὲ νοηθῆναι (13), ὅτι ἡ ἀπὸ πάσης ψευδωνύμου γνώσεως ἐγ-
γινόμενη τοῖς ἠπατημένοις εὐφροσύνη, ὡς ἀπὸ ἀμπέλου γεωργούσης φαντασίαν εὐφροσύνης, οὐχὶ δὲ ἀληθινὰν ἀφαιρεῖται, ὡς μηκέτι εἶναι τοὺς ἀπατωμένους. Οὐκέτι γὰρ εὐφρανθήσονται ἐπὶ τοῖς ἐλεγχθεῖσιν οἱ πρότερον αὐτὰ θαυμάζοντες, οὐδὲ γεωργήσουσι*

A bama erit, utpote quæ immarcuerit, sitque igni tradenda

312. Deinde adversus Moabitidum dicitur : *Arbores tuas dejecit Esebon et Eleale*. Esebon igitur et Eleale arbores Moabitidis everterunt. Quid autem hisce verbis indicetur, agendum pro virili exponamus. Esebon quidem, quod ad nominis interpretationem attinet, sonat *cogitationem* : Eleale vero, *Dei ascensum*. Itaque vitis aliena, et arbores quas-
cunque Pater celestis non plantavit, dejiciuntur⁴³ : at rectæ ratiocinationes et ascensus qui per bona opera ad Deum nos evehit, plantationem everunt heterodoxorum. Proinde *Beatus vir cujus est auxilium ejus abs te : ascensiones tuæ in corde ejus*⁴⁴. Quisquis igitur in suo corde habet Dei ascensiones, et diligenter suas observat cogitationes, dogmata hæreticorum male plantata, et perniciosos fructus afferentia evertere poterit et expugnare. Deinceps ait : *Messem tuam et vindemiam tuam conculcabo, et omnia concident*. Nam quando quod demetit frumentum, et quod vindemiat vinum, adversantur tum pani qui confirmat cor hominis, tum vino quod lætificat cor hominis⁴⁵ : Deus utpote bonus ea proculcat, nec in cibum aut potum cedere sinit iis qui damnum quod afferunt ignorantes, temere et incon-
sulte essent ea sumpturi. Itaque *Messem tuam et vindemiam tuam conculcabo, et omnia concident*. Hoc etiam ad verbum potest nobis prestare ædificationem, quod non pauci jam fructuum collectionem in manibus habentes, inopina quadam plaga per grandinem vel aliud quodvis flagellum expectatione sua fraudati sint : quippe ob hominum ingrati-
um animi atque avaritiam. eosdem iis perfrui Deus non sinit

313. *Et tolletur lætitia et exsultatio de vineis : et non lætabuntur, neque calcabunt vinum in torcularibus : etenim cessavit*. Et vero sublata est lætitia et exsultatio e vineis. Ab Israelitico populo ablatum est regnum Dei, et datum est genti facienti fructus ejus⁴⁶. Potest etiam hæc sententia accipi ad verbum, eo quod aufertur lætitia omnis ab iis, qui de spe segetis colligendæ subito decidunt. Aut quia vineam diximus esse sermonem mendacem, potest
D intelligi lætitiam ex falsa omni scientia animis deceptorum inditam tolli et auferri, quod a vite profecta sit, quæ lætitia ingenerat speciem, non veritatem, ut ne deinceps inducantur in errorem. Non enim ii lætabuntur amplius ob ea quorum coarguti sunt, qui eadem prius admirabantur : neque uvam Moabiticam excolunt, qui quod damnum 615 ex ea accedit bibentibus, didicerint. Fortasse autem

⁴³ Matth. xv, 13. ⁴⁴ Psal. lxxxiii, 6. ⁴⁵ Psal. ciii, 15. ⁴⁶ Matth. xxi, 43.

(10) Antiqui tres libri, αὐτῷ. Aliquanto post editi, δ' οὖν ἔχον τὰς ἐπὶ τὴν καρδίαν τοῦ Θεοῦ ἀναβάσεις. At mss. ut in contextu : ubi libentius legerem, ἐπὶ τῇ καρδίᾳ, si per veteres libros liceret.

(11) Scriptum invenimus in duobus codicibus, οἰκο-

νομεῖν, ordinare, referre.

(12) Antiqui tres libri, ἀφικέσθαι. Alius codex, ἀφίσθαι, relinqui ad usum.

(13) Codex unus, νοεῖσθαι.

et iocularium nomine animæ prava doctrina im-
buitæ significantur

314. VERS. 11-15. *Ideo venter meus super Moab quasi cithara sonabit, et interiora mea quasi murus quem instaurasti, et erit ad confusionem tui. Et defatigatus est Moab in altariibus, et ingreditur in manufacta sua, ut oret: et non poterunt erueri illum. Hoc verbum quod locutus est Dominus super Moab, quando et locutus est. Itaque propheta: venter super Moab quasi cithara sonabit; hoc est, concinne et modulate edet sonum numerosum; quandoquidem scite et ex artis præceptis eam pulsabit. Ventrem autem appellat id quod Psaltes alibi interiorum nomine designavit: ait enim: Benedic, anima mea, Domino, et omnia interiora mea, nomini sancto ejus¹⁴. Quis namque interioribus suis præcipit ut benedicant nomini Domini, nisi is qui naturæ cogitationum ab intimis præcordiis exeuntium præcipit? quarum duplex est classis. Aliæ enim pravæ sunt, homicidia, adulteria, furta, falsa testimonia, et oculus nequam; aliæ vero sunt probæ et salutaræ, benignitas, temperantia, liberalitas, fausta precatio, testimonia secundum Deum reddita, oculus purus, et his similia. Is igitur cuius interiora omnia parata sunt ad benedicendum nomini sancto Dei, non abs re intimum suum affectum assumit ad gratias Deo persolvendas. Itaque et Isaias habebat sua interiora ceu murum a Deo instauratum. Sic enim per Verbi gratiam sibi datam, qua homo interior innovatur, instructus fuerat et præparatus. Quin et ipsius cogitationes erant tanquam murus inexpugnabilis, adeo ut cogitationibus pravis, aut inimicis ad damnum inferendum circumstantibus aditus nullus daretur. Profuerit igitur nobis isthæc reputantibus, imitari, pariterque cum propheta dicere: *Venter meus ut cithara sonabit, et interiora mea quasi murus quem innovasti. Et erit, inquit, ad confusionem tui, quia defatigatus est Moab in altariibus. Eundem alloquitur. Quid ergo sibi vult**

¹⁴ Psal. cii, 1.

(14) Monere juvat, legi debere, καὶ οὐ μὴ δύνασθαι, ubi legitur, καὶ οὐ μὴ δύνηται: id quod non obscure patet ex sequentibus, aut certe verbum δύνηται, numero multitudinis exprimi debet, sit ut nomen collectivum subaudiatur. Et ita expressum fuit id verbum in editione Romana, poterunt.

(15) Illud, φησὶν, additum est e Reg. secundo.

(16) Editi, ὄνομα Κυρίου. At quatuor mss. ut in textu

(17) Editi, Καὶ Ἥσαϊας, corrupte: ubi emendate in utroque Combef. legitur, Καὶ Ἥσαϊας. Alii duo mss. habent, Καὶ τοῖνυν καὶ Ἥσαϊας. Nec ita multo infra editi et Colb. primus, οὗτος γάρ. At Reg. secundus, οὗτος γάρ.

(18) Illud, καὶ ἔσται, φησὶν, εἰς τὸ ἐντραπήναι σε, Latine reddi vix potest. Nam ut sententia auctoris exprimitur, in interpretatione appareat oportet quasi paradoxum quoddam, quod admirabile sit et præter expectationem omnium. Statim enim subiungit auctor: Τί οὖν βούλεται τὸ τολμηρῶς δοκῶν εἰρησθαι, τὸ, Ἔσται εἰς τὸ ἐντραπήναι σε;

Α Μωαβιτικὴν σταφυλὴν οἱ διδαχθέντες τὴν ἀπ' αὐτῆς ἀκολουθοῦσαν τοῖς πίνουσι βλάβην. Τάχα δὲ καὶ ὑπολήναι εἰσιν αἱ δεχόμεναι τὴν μοχθηρὰν διδασκαλίαν ψυχαί.

314. Διὰ τοῦτο ἡ κοιλία μου ἐπὶ Μωάβ ὡς κιθάρα ἤχησεν, καὶ τὰ ἐντός μου ὡσεὶ τείχος ὃ ἐνεκαίνισας, καὶ ἔσται εἰς τὸ ἐντραπήναι σε. Καὶ ἐκοπίασεν Μωάβ ἐπὶ τοῖς βωμοῖς, καὶ εἰσελεύσεται εἰς τὰ χειροποίητα αὐτῆς, ὥστε προσεύεσθαι: καὶ οὐ μὴ δύνηται (14) ἐξελεῖσθαι αὐτόν. Τοῦτο τὸ ῥῆμα δ' ἐλάλησεν Κύριος ἐπὶ Μωάβ, ὅποτε καὶ ἐλάλησεν. Ἡ κοιλία τοίνυν τοῦ προφήτου ἐπὶ Μωάβ ὡς κιθάρα ἤχησεν: τοῦτέστιν, εὐαρμοσίως καὶ μουσικῶς ἤχον ἀποτελέσει εὐρυθμον, ἀπὸ τῆς ἐπιστήμης τοῦ κρούοντος αὐτὴν τεχνικῶς. Κοιλίαν δὲ λέγει ὁ ἀλλαχοῦ ὁ Παλμῶδης ἐντός εἰρῆκεν· Εὐλόγει γάρ, φησὶν (15), ἡ ψυχὴ μου, τὸν Κύριον, καὶ πάντα τὰ ἐντός μου, τὸ δρομα τὸ ἄγιον αὐτοῦ. Τίς γάρ τοῖς ἐντός αὐτοῦ προτάσσει εὐλογεῖν τὸ ὄνομα Κυρίου, ἢ τῇ φύσει τῶν ἔσωθεν τῶν διαλογισμῶν ἐξερχομένων; ὧν διπλοῦν ἐστὶ τὸ τάγμα. Οἱ μὲν γάρ μοχθηροὶ τυγχάνουσι, φόνου, μοιχείαι, κλοπαί, ψευδομαρτυρίαι, καὶ ὀφθαλμὸς πονηρός: οἱ δὲ ἀπτεῖοι καὶ σωτήριοι, φιλανθρωπία, σωφροσύνη, τὸ κοινωνικὸν καὶ εὐφημον, καὶ αἱ κατὰ Θεὸν μαρτυρίαι, καὶ ὁ ὀφθαλμὸς καθαρὸς, καὶ τὰ ὅμοια τούτων. Ὁ τοίνυν πάντα τὰ ἐντός κατῴρθωται εἰς ἐτοιμότητα τοῦ εὐλογεῖν τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ (16) τὸ ἅγιον, οὗτος καλῶς συμπαραλαμβάνει τὴν ἔξωθεν διάθεσιν εἰς τὴν τοῦ Θεοῦ εὐχαριστίαν. Καὶ Ἥσαϊας (17) τοίνυν εἶχε τὰ ἐντός αὐτοῦ ὡς τείχος ὃ ἐνεκαίνισεν ὁ Θεός. Οὕτω γάρ κατεσκεύαστο ἐκ τῆς εἰς αὐτόν τοῦ Λόγου χάριτος ἀνακαινίζουσης τὸν ἔσω ἄνθρωπον, καὶ ἦσαν αὐτοῦ οἱ διαλογισμοὶ οἰονεὶ τείχος ἀκαθάριστον, ὡς μηδεμίαν δίδόαι παρέρχουσαν τοῖς χεῖροσι λογισμοῖς, μὴδὲ τοῖς περιχαθεζομένοις ἔλθοις εἰς ἐπήρειαν. Καλὸν οὖν ἐστὶ ταῦτα ἐννοήσαντας ζηλωσαὶ καὶ ὁμοίως εἰπεῖν τῷ προφῆτῃ τὸ, Ἡ κοιλία μου ὡς κιθάρα ἤχησεν καὶ τὰ ἐντός μου ὡσεὶ τείχος ὃ ἐνεκαίνισας, Καὶ ἔσται, φησὶν, εἰς τὸ ἐντραπήναι σε (18), ὅτι ἐκοπίασεν Μωάβ ἐπὶ (19) τοῖς βωμοῖς.

D Quid ergo sibi vult illud, Ἔσται εἰς τὸ ἐντραπήναι σε, quod temere dictum videtur? Itaque ex scriptoris sententia verba illa, ἔσται εἰς τὸ, etc., audacia aliquid atque temeritatis præferunt. Oportuit igitur hunc locum ita conversum, ut in interpretatione perspicui posset audacia aliqua atque temeritas. Sic autem interpretari posse credidimus: *Et erit ad confusionem tui*. Nam hoc pacto apparet primo aspectu miri aliquid, quasi videlicet Deus posset confundi, atque pudore affici. Sed vox tui ex sententia scriptoris non debet sumi passive, videlicet pro pudore, quo afficiatur Deus, sed active, pro pudore, quem Deus suis adversariis incutiat. Alii meliora, si tamen rem tanti faciant, ut eam suis curis non indignam iudicent. Interpres vetus sic verterat, *Et erit ut te reverentur*. Ducas vero, *Et erit ut tu reverearis ipsos*: id quod ipse sic explicat, *Eveniet ut illi tibi pudorem incutiant, vel imponant*. Imo ex sententia scriptoris, Deus illis pudorem incutiet.

(19) Nostri quatuor mss., ἐν. Editi, ἐπὶ.

Προς τὸν αὐτὸν ὁ λόγος. Τί οὖν βούλεται τὸ τολμηρῶς A
δοκοῦν εἰρηθεῖναι, τὸ, Ἔσται εἰς τὸ ἐντραπήναι σε;
Διὰ τοῦτο μοι, φησὶν, ἰσχυροὺς ἐχαρίσω ἐνδοθεν τοὺς
διαλογισμοὺς, ὥστε τοὺς νῦν μὴ ἐπιστρέφοντας ἐπὶ
σὲ ἐντραπήναι σε διὰ τῶν ἐλέγχων τῶν προσαγομέ-
νων αὐτοῖς, ἐκ τῆς τῶν δεδομένων μοι λογισμῶν
εὐτονίας. Λέγει οὖν τὸ, αὐτοὺς· ἵνα ὕγιως τῶν ῥη-
μάτων ὁ νοῦς ἀποδοθῇ· Καὶ ἔσται εἰς τὸ ἐντραπή-
ναι αὐτοὺς σε (20). Ὡςπερ γὰρ οἱ ἐν τοῖς πολέμοις
ἀντιπρόσωποι ἐστῶτες, ἕως μὲν ἰσοπαλεῖς δοκοῦσιν
εἶναι, οὐ τρέπονται, οὐδὲ ἐκκλίνουσιν· ἐπειδὴν δὲ
ὑπερέχη αὐτῶν τὸ ἕτερον μέρος, τραπέντες φεύγου-
σιν· οὕτω καὶ ψυχὴ ὑπὸ ἀναδείας παρατεταγμένη
ἔστηκεν, οὐκ ἐντροπυμένη, ἐλεγχθεῖσα δὲ ὑπὸ λόγου
καθαπτομένου αὐτῆς, τρέπεται πρὸς αἰσχύνην. Καὶ
ἐπειδὴ ἐν τῷ κρυπτῷ τοῦ ἀνθρώπου γίνεται ἡ τροπὴ,
ἐντροπὴ προσηγόρευται. Διὰ τοῦτο οὖν ἡ κοιλία ἤχη-
σει, καὶ τὰ ἐντὸς ὡσεὶ τείχος ὃ ἐνεκαίνισεν ὁ Θεὸς
τοῦ προφήτου, ἵνα μεταβάλῃ καὶ ἐντραπῶσι, τοῦ
αἰδεῖσθαι (21) Θεόν, πρότερον οὐκ ἐπιστάμενοι τὴν
ὠφέλιμον αἰσχύνην.

315. Ὅτι ἐκοπίασε Μωὰβ ἐπὶ τοῖς βωμοῖς, καὶ
εἰσελεύσεται εἰς τὰ χειροποίητα, ὥστε προσεύ-
ξασθαι καὶ οὐ μὴ δύνανται ἐξελεῖσθαι αὐτόν. Τὸν
ἐπὶ τέλει ἀφανισμὸν πάσης εἰδωλολατρίας ἐκ τῆς
τοῦ Λόγου (22) ἐπιφανείας προφητεύει νῦν ὁ Ἡσαίας,
ὅτι μάταιοι πάντες οἱ ἐπὶ ταῖς κατασκευαῖς τῶν ναῶν
μόγθοι, καὶ αἱ (23) ἀνωφελεῖς εἰς τὰ χειροποίητα ἐλ-
πίδες. Προσεύχονται γὰρ, φησὶ, Καὶ οὐ μὴ δύναν-
ται ἐξελεῖσθαι αὐτόν. Τοῦτο νῦν ἐπὶ τῆς Χριστοῦ
ἐπιδημίας πεπλήρωται. Ἀντὶ σκοπέλων μὲν γὰρ
ἐσθήκασιν οἱ ναοὶ οἱ περιδόητοι· οὐκέτι δὲ αἱ ἀπὸ
τῶν δαιμόνων ἀπάται, φυγαδευθείσης τῆς ἀντικει-
μένης δυνάμεως διὰ τὸ μυστήριον τοῦ σταυροῦ τοῦ
κατὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην κεκηρυγμένου. Τούτο
γὰρ τὸ ῥῆμα, ὃ ἐλάλησε Κύριος ἐπὶ Μωὰβ, ὅποτε
καὶ ἐλάλησεν. Οἷον ἐπιλόγος ἐστὶ παντὸς τοῦ ῥή-
ματος τοῦ κατὰ τῆς Μωαβιτιδὸς κεκηρυγμένου·
Τούτο τὸ ῥῆμα ὃ ἐλάλησε Κύριος. Προτέτακτο μὲν
γὰρ ἡ λέξις οὕτως ἔχουσα, Τὸ ῥῆμα τὸ κατὰ τῆς
Μωαβιτιδὸς· ἐπιλέγεται δὲ παντὶ τῷ μέρει τῆς πε-
ριοχῆς. Τοῦτο τὸ ῥῆμα, ὃ ἐλάλησε Κύριος ἐπὶ
Μωὰβ, ὅποτε καὶ ἐλάλησε. Τί ἐστίν, Ὅποτε καὶ
ἐλάλησε; Δείκνυσιν τὸ σπάνιον τῆς τοῦ Θεοῦ πρὸς
τοὺς Μωαβίτας γινομένης φωνῆς. Τῷ μὲν γὰρ
Ἰσραὴλ συνεχῶς διαλέγεται, τοῖς δὲ ἔθνεσιν ὡς τὰ
πολλὰ σιωπᾷ, ὡς ἄλλοις τῆς ἑαυτοῦ μερίδος. Οὐ
μὴν παντελῶς ἀποκρύπτει τὸν λόγον, ἀλλὰ καὶ τού-
τους (24) γενοί τῆς ἑαυτοῦ φιλανθρωπίας, ἵνα διὰ
τῆς ἐν ὀλίγοις πείρας πρὸς τὴν τῶν τελείων ἐπιθυ-
μίαν ὁρμῶσιν. Ἐπεὶ οὖν σπανιάκι λαλεῖ τοῖς Μωα-
βίταις, διὰ τοῦτο εἴρηται, ὅτι Τοῦτο τὸ ῥῆμα ὃ ἐλά-
λησε Κύριος, ὅποτε καὶ ἐλάλησεν.

²⁰ Isa. xv, 1.

(20) Editi et Reg. primus, σε αὐτοὺς. Alii duo
mss., αὐτοὺς σου. At Reg. tertius, αὐτοὺς σε, nec
aliter legitur apud Eusebium, quem, ut alias sæpe,
ita et hic a scriptore compilatum esse consta-

(21) Antiqui duo libri, αἰδεσθῆναι.

A illu. l., quod temere dictum videtur, *Et erit ad con-*
fusionem tui? Ideo, inquit, firmas mihi intus cogi-
tationes elargitus es, ut qui se nunc minime con-
vertunt ad te, confundas tu ob argumenta, quæ
sibi ex inditis mihi prævalidis cogitationibus addu-
cuntur. Deest igitur illud, *ipsos*, sic ut sana senten-
tia reddatur, *Et erit ut* 616 *tu ipsos confundas.*
Quemadmodum enim qui in bellis adversa facie
consistunt, quandiu æquo Marte pugnare videntur,
non terga dant, neque pedem referunt, sed cum
pars altera prævaleat, tunc cedentes se in fugam
dant: ita et anima impudenter in acie stabat, nec
reverebatur, sed verbo objurgatorio convicta, in
pudorem et reverentiam vertitur. Et quoniam in
occulta hominis parte hæc conversio efficitur, ἐν-
τροπὴ, sive verecundia vocatur. Ideo ergo venter
sonabit, et interiora quasi murus, quem innovavit
Deus propheta, ut mutentur et confundantur, ad
præstandam Deo reverentiam, ii, qui antea utilis
pudoris erant ignar-

315. *Quia defatigatus est Moab in altaribus, et*
ingredietur in manufacta ad orandum; et non pote-
runt eruere illum. Nunc Isaias omnis idololatriæ
destructionem in fine ex adventu Verbi futuram
vaticinatur, quod omnes in construendis templis in-
sumpti labores vani sint, infructuosaque spes in
manufactis posita sit. Nam, inquit, orabunt, *Et non*
poterunt eruere illum. Hoc jam in adventu Christi
completum est. Illa enim templa olim famosa pro
scopulis habentur: nec ultra illæ demonum falla-
ciæ consistunt, adversaria illa potestate per my-
sterium crucis in toto orbe prædicatum in fugam
versa. **VERS. 13.** *Hoc enim verbum quod locutus est*
Dominus super Moab, quando et locutus est. Quasi
epilogus est totius verbi adversus Moabitidem præ-
nuntiati, nimirum, *Hoc verbum quod locutus est*
Dominus. Præmissa enim fuerat sententia, his ver-
bis expressa: *Verbum contra Moabitidem* ²⁰: totius
vero sententiæ parti in modum epilogi subditur,
Verbum hoc, quod locutus est Dominus super Moab,
quando et locutus est. Quid est hoc, *Quando et locu-*
tus est? Ostendit Deum Moabitis raro fuisse allo-
cutum. Etenim cum Israelitico populo assidue col-
loquitur, a sua portione alienis ut plurimum tacet.
Non quidem omnino occulit sermonem suum, sed
clementiam ac benignitatem suam eis quoque de-
gustandam præbet, ut pauca experti, quæ perfectæ
sunt cum omni studio ac impetu concupiscant
Quoniam igitur rarius loquitur Moabitibus, idcirco
dictum est: *Hoc verbum quod locutus est Dominus*
quando et locutus est.

(22) Rursus duo libri antiqui, Χριστοῦ.

(23) Codex unus, καὶ αὐ. Copula καὶ in editis des-
deratur. Paulo post vocem φησὶ ex uno codice adje-
cimur.

(24) Codex unus, τοῦτοις.

316. VERS. 14. *Et nunc dico : In tribus annis annorum mercenarii, dedecorabitur gloria Moab in omnibus divitiis multis : et relinquetur minimus, et non honoratus. Videtur mihi hisce verbis Moabitidi circumscribere supplicii et pœnarum tempus, quod nominavit tres annos mercenarii. Quia igitur dividitur in tres partes tota temporis natura, plenum atque perfectum tempus exprimere cupiens, dixit annos tres. Itaque In tribus annis annorum mercenarii, dedecorabitur gloria Moab. Quin et in Evangelio infamia mercenario inuritur a Servatore, dicente : Mercenarius autem, et qui non est pastor, cujus non sunt oves propriæ, videt lupum venientem, et fugit, quia mercenarius est, et oves non sunt illi curæ⁸¹. Inquilinus insuper et mercenarius sacerdotis non comedit sancta secundum legem⁸². Moab igitur se 617 ipso stata mercede locavit, et factus est mercenarius. Non enim dilexit Deum : sed ob mercedis opinionem et sui commodi spem, non rei faciendæ studio agebat quod agebat. Tribus ergo annis annorum mercenarii afflictiur ignominia. Quemadmodum ergo pastor mercede conductus, pastor non est : ita etiam quisquis facit eleemosynam ad accipiendam ab hominibus gloriam, recepit suam mercedem⁸³, nec misericors est nec munificus. Item quicumque temperans est ad ineundam ab hominibus gratiam, temperans non est, cum virtutem non quærat, sed gloriam ex ea proventuram venetur. Itaque ii sunt apud Deum inhonorati, qui aliquid ostentationis causa faciunt. Quare et Moab dedecorabitur annis tribus ; hoc est, in omni temporis mensura. Inferetur autem mercenarii dedecus, quod non ex animo, sed simulate et fide munus virtutis expleverit. Dedecoratur autem In omnibus divitiis multis. Enimvero quantum ei existimationis in hac vita inerat, tantum eidem infamiæ et dedecoris pro mercede rependetur, ubi abscondita nostra fuerint revelata. Et qui multas res vanas et infructuosas manibus suis congerit, is dedecoris sibi imprimendi segetem majorem habet ; qui vero lingua mendaci efficit thesaurus, is prosequitur inania, atque in mortis laqueos veniet. Et relinquetur minimus, et non honoratus. Quæ hic describitur animadversio, iis qui ad vitium alendum conspiciunt, loco est doni ac beneficii*

⁸¹ Joan. x, 12, 13. ⁸² Lev. xii, 10. ⁸³ Matth. vi,

316. Καὶ νῦν λέγω· Ἐν τρισὶν ἔτεσιν ἑτῶν μισθωτοῦ (25), ἀτιμασθήσεται ἡ δόξα Μωάβ ἐν παντὶ τῷ πλοῦτῳ τῷ πολλῷ· καὶ καταλειφθήσεται ὀλιγοστός, καὶ οὐκ ἔντιμος. Διὰ τούτων δοκεῖ μοι ὀρίζειν χρόνον κολάσεως τῇ Μωάβ, ὃν ὠνόμασε τρία ἔτη μισθωτοῦ. Ἐπεὶ οὖν εἰς τρία μέρη ἡ πᾶσα τοῦ χρόνου διαιρεῖται φύσις, τὸ τέλειον τοῦ χρόνου παραστήσαι βουλόμενος, τρία εἶπεν ἔτη. Ἐν οὖν τρισὶν ἔτεσιν ἑτῶν μισθωτοῦ, ἀτιμασθήσεται ἡ δόξα Μωάβ. Ὁ μισθωτὸς καὶ ἐν τῷ εὐαγγελίῳ διαβέβληται ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος, λέγοντος· Ὁ δὲ μισθωτὸς, καὶ οὐκ ὢν ποιμὴν, οὐ οὐκ ἐστὶ τὰ πρόβατα ἴδια, θεωρεῖ τὸν λύκον ἐρχόμενον, καὶ φεύγει, ὅτι μισθωτὸς ἐστὶ, καὶ οὐ μέλει αὐτῷ περὶ τῶν προβάτων. Καὶ πάροικος δὲ καὶ μισθωτὸς τοῦ ἱερῆως οὐκ ἔδεται ἅγια κατὰ τὸν νόμον. Ἐξεμίσθωσεν οὖν αὐτὸν ὁ Μωάβ, καὶ γέγονε μισθωτὸς. Οὐ γὰρ ἠγάπησε τὸν Θεόν, ἀλλὰ φαντασίᾳ μισθῶν καὶ ἐλπίδι οἰκίας ὠφέλειας. οὐχὶ δὲ τῇ πρὸς τὸ γινόμενον διαθέσει, ἔπραττεν ὃ ἔπραττε. Τρισὶν οὖν ἔτεσιν ἀτιμασθήσεται ἑτῶν μισθωτοῦ. Ὡς οὖν ὁ ποιμὴν ὁ μισθωτὸς οὐκ ἐστὶ ποιμὴν, οὕτω καὶ ὁ ποιῶν ἐλεημοσύνην εἰς τὸ δοξασθῆναι ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων, ἀπέχει τὸν μισθόν, καὶ οὐκ ἐστὶν ἐλεῆμων οὐδὲ κοινωνικός. Καὶ ὁ σώφρων διὰ τὴν ἀνθρωπίνην (26) ἀρεσκείαν οὐκ ἐστὶ σώφρων, οὐ τὴν ἀρετὴν διώκων, ἀλλὰ τὴν ἀπ' αὐτῆς δόξαν θηρώμενος. Ἀτιμοὶ τοίνυν παρὰ Θεῷ οἱ πρὸς ἐνδειξίῳ τι ποιοῦντες. Ὡστε καὶ ὁ Μωάβ ἐν τρισὶν ἔτεσιν (27) ἀτιμασθήσεται· τούτέστιν, ἐν παντὶ τῷ μέτρῳ τοῦ χρόνου· ἀτιμᾶν δὲ μισθωτοῦ, διὰ τὸ μὴ ἐκ διαθέσεως, ἀλλ' ἐπίπλαστον αὐτῷ εἶναι τὸ ἔργον τῆς ἀρετῆς. Ἀτιμάζεται δὲ Ἐν παντὶ τῷ πλοῦτῳ τῷ πολλῷ. Ὅσον γὰρ αὐτῷ περιῆν τῆς ἐνταῦθα ὑπολήψεως, τοσοῦτον μετὰ τὸ ἀποκαλυφθῆναι ἡμῶν τὰ κρυπτὰ, ἀποδοθήσεται τῆς αἰχύνῃς ὁ μισθός. Καὶ ὁ πολλὴν συνάγων ταῖς χερσὶν ἀκαρπία (28), πλείονα ἔχει ὕλην τῆς ἐπιφερομένης αὐτῷ ἀτιμίας· καὶ ὁ ἐνεργῶν θησαυρίσματα γλώσση ψευδεῖ, μάταια δίδωκει, καὶ ἐλεύσεται ἐπὶ παγίδας (29) θανάτου. Καὶ καταλειφθήσεται ὀλιγοστός, καὶ οὐκ ἔντιμος. Εὐεργεσία τῶν ἐπὶ κακίᾳ συγκεκροτημένων, ἢ ἐντεῦθεν παλδευσις.

MONITUM IN LIBRUM DE VERA VIRGINITATE.

Hoc opus commendat antiquitas. Scriptum est enim quarto sæculo, eidemque nuncupatur Letoio Melitiniensi, ad quem et Gregorii Nysseni exstat *Epistola canonica*. Huc accedit auctoris dignitas, quem

(25) Codex unus, μισθωτῶν, annorum mercenariorum.

(26) Editi, διὰ τὴν τῶν ἀνθρώπων. At mss. tres uti in contextu.

(27) Codex unus, ἔτεσιν ἑτῶν, annis annorum.

(28) Recentior Combefisii codex, ἀμαρτίαν. Unde interpretis vetus : Nam qui numerosam concervat pec-

cati multitudinem. At antiquior Combefisii codex cum Reg. secundo, ἀκαρπία, rectius.

(29) Codex unus, ἐπὶ παγίδα. Mox uterque Combef. cum Reg. secundo, ἔντιμος, εὐεργεσία. Editi, ἔντιμος, ἐπὶ εὐεργεσία, haud emendate. Hic designant omnes tum calamo notati, tum typis descripti libri.

episcopum fuisse declarat hæc salutandi Letoi ratio, ἐπισκόπων ὁμόφως Λητοῖε, *unanimis mihi inter episcopos Letoi*. Sed tamen S. Basilio hæc elucubratio attribui non potest; idque Tillemontius non ut probabilem conjecturam, sed ut rem necessariis exploratam rationibus defendit.

Non solum enim huic scriptori summa est cum Basilio styli dissimilitudo, sed etiam multa pertractat incaute, quæ cum virgineum pudorem imaginibus non decoris inquinare possint, nec semetipsum Basilius, nec lectores in ejusmodi periculum conjecisset. Providit ipse scriptor (n. 65), se in offensionem pluribus venturum, ac reprehensioni occurrit hoc rationis momento, quod virgo, si modo non sit impubis, nihil eorum quæ ad masculi naturam pertinent, ignoret.

Sed petita ex stylo argumenta multis tantum esse non videntur, ut præjudicatas opiniones deponant. Hic autem manifesta est temporum repugnantia, quod nullum prorsus litigandi locum relinquit. Nam Letoius Melitinensis episcopus, cui nuncupatus est liber *De vera virginitate*, pluribus post Basilius mortem annis ad hanc dignitatem pervenit. Ejus decessor Otreius interfuit secundæ synodo œcumenicæ, quæ perhonorificum de illius fide iudicium fecit, eumque in Pontica diœcesi cum Helladio Cæsariensi et Gregorio Nysseno veluti quoddam centrum communionis constituit.

Sensit Dupinus hujus argumenti pondus, nec tamen cessit, sed aut Letolium nondum fuisse episcopum, cum hæc ei nuncupata elucubratio, aut pro Letoio legendum esse *Otreium* existimat. Prima eruditi viri conjectura profligatur ex verbis modo citatis, *unanimis mihi inter episcopos Letoi*. Altera autem ex eo genere est, quod ab omnibus prorsus explodi debeat, et a re critica penitus facessere.

Nihil moror Suidam, qui librum *De virginitate* scriptum a Basilio commemorat. Longe major Gregorii Nazianzeni auctoritas, ejus testimonio Combefisius et Dupinus nituntur. Sed cum Gregorius scripta Basilius laudat, quibus virginitatem vere colere docebat, *Regulas* indicat, quæ nihil prorsus habent, quod non ad optimam excolendæ virginitatis rationem pertineat. Atque etiamsi constaret Basilius singulari opéra *De virginitate* scripsisse; verum illud opus desiderandum esset, minime vero illud, quod in manibus habemus, affingi ei in tam manifesta styli dissimilitudine et temporum discrepantia deberet.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ

ΕΝ ΠΑΡΘΕΝΙΑ ΑΛΗΘΟΥΣ ΑΦΘΟΡΙΑΣ

ΠΡΟΣ ΑΥΤΟΙΟΝ ΕΠΙΣΚΟΠΟΝ ΜΕΛΙΤΙΝΗΣ (50)

LIBER

DE VERA VIRGINITATIS INTEGRITATE,

AD LETOIIUM MELITINENSEM EPISCOPUM.

Α. Οἱ μὲν πολλοὶ τῶν τὸν νομφίον ἡμῶν (51) περιεπόντων Χριστὸν, ὅσους ὁ οὐράνιος ἔρωσ πρὸς τὴν τοῦ καλοῦ κατανόησιν ἔτρωσεν, ἄλλας παρ' ἄλλοις (52) τοῦ καλοῦ τὰς ἰδέας ἀσχομενάς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἰδόντες, οἱ μὲν τῆς παρθενίας ὕμνους, οἱ δὲ τῶν νηστειᾶς τε καὶ χαμευνίας ὑπωπιαζόντων τὸ σῶμα ἐγκώμια, ἄλλοι δὲ τὸ μεγαλόφυχον τῶν πιπρασόντων διὰ τὸν Κύριον τὰ ὑπάρχοντα θαυμάζοντες, τοὺς ἐπαίνους ἐν μακρῷ διεξέρχονται· οὐχ ὅπως ἕκαστον μετιέναι προσήκει τῶν εἰρημένων, ἀναγκαῖον εἶναι διδάσκειν οἰόμενοι, ἀλλὰ τοὺς ἐπαίνους τῶν εἰρημένων εἰς τὴν τοῦ καλοῦ προκοπὴν (53) μόνον ἀρκεῖν

618 J. Plerique cum videant quoscumque ex sponsi nostri Christi cultoribus cœlestis amor ad virtutis contemplationem sauciavit, alios alias virtutis species exercere in Ecclesia; alii quidem virginitatis laudes; alii vero eorum qui jejuniis et chameuniis corpus castigant, encomia; alii autem magnanimitatem eorum admirari, qui facultates vendunt propter Dominum, eorum præconia prolixo sermone prosequuntur: non quomodo unumquodque eorum, quæ diximus, excolendum sit, necessarium existimantes docere, sed solas laudes satis esse ad virtutis profectum ducentes. Ego autem

(50) *Μελιτηνῆς*. Sic reperimus in duobus Regiis codicibus et Colbertino. Habet utraque editio Veneta et Parisiensis, *Μελίτης*. Sic etiam unus ex Regiis codicibus. Duo alii itidem Regii, *Μελιτινῆς*.

(51) *Νυμφίον ἡμῶν*. Editio Parisiensis addit, τὸν ἀθάνατον. Sed hæc desunt in editione Veneta et in quinque veteribus libris.

(52) *Παρ' ἄλλοις*. Tres codices mss., ἐπ' ἄλλοις.

Mox unus ex Regiis, ἐν ταῖς ἐκκλησίαις.

(53) *Εἰς... προκοπὴν*. Legitur, πρὸς... προκοπὴν, ad virtutis incitamentum, in tribus Regiis codicibus et Colbertino. Quæ scriptura etsi prima specie satis commoda videtur, nihil tamen mutandum duxi, quia auctori hujus operis non tam propositum ad virtutem amplectendam hortari, quam iis, qui jam amplexi sunt, præcepta tradere.

tibi, unanimis mihi inter episcopos Letoi, non virginitatis laudem, non vendentium facultates encomium, aut jejuniis corpus macerantium praecordia, sed quid unumquodque horum sit, et quomodo ex cultum ad veram virtutem conferat, velut in aprico exponere in animum induxi: non equidem ut te jampridem horum intelligentiam assecutum, ad recti et honesti considerationem in contemplando virtutum discrimine adducam; sed ut una tecum explanans singula, quali sint natura, non iis solum qui a te reguntur, jamque recti et honesti amorem per te genuinum pectore conceperunt, sed et caeteris qui hanc legent, velut in tabella depictam veram virginitatis pulchritudinem, quomodo et unde et qualibus virtutis coloribus ornatur, accurate ediscendam exhibens, tutius unumquemque exoptatum bonum, quanta potero benevolentia, persequi doceam.

2. Magnum enim quiddam est, revera, virginitas, corruptibili Deo, ut in summa dicam, similem efficiens hominem. Nequaquam autem a corporibus ad animas ipsa progreditur: sed cum animae incorporeae propria sit, per gratam Deo virginitatem animae, incorrupta servat corpora. Veri enim boni anima notionem concipiens, veluti penna quadam ad illud, nempe incorruptione, subvecta, et simili simile, id est, ea tantum quae in ipsa est incorruptione, incorruptibilem Deum digne coli perspicuens, corporis virginitatem, velut ancillam ad suae ipsius pulchritudinis famulatum adsciscit, eamque sibi astantem sine interpellatione ad Deum contemplandum semper habere cupiens, obstrepentes illi corporis voluptates quam longissime repellit. Atque ab iis quidem, quae sub ventre sunt, **619** voluptatibus continentiam, corporeae virginitatis ancillam, corporis autem virginitatem suae ipsius virginitatis ancillam facit, ita ut caetera quidem omnia, et ciborum ab continentiam, et reliquam austeritatem, quae cum voluptatibus per sensus contra corporis virginitatem fluentibus pugnat; sed et ipsam etiam corporis virginitatem, non propter aliud quidquam nisi propter semetipsam studiose exerceat; ut suam ipsius virginitatem incorruptam ab omni mala cogitatione custodiens, similitudinem cum incorruptibili Deo, qui jam in illam, velut in purissimum speculum, gratiarum suarum splendor immittit, ad suam ipsius pulchritudinem et lau-

λογιζόμενοι. Ἐγὼ δὲ σοι, ἐπισκόπων ὁμόφυλε Λη-
τότε, οὐχὶ παρθενίας ὕμνον, οὐδὲ τῶν τὰ ὑπάρχοντα
πιπρασκόντων ἐγκώμιον, ἢ τῶν νηστείας κατατη-
κόντων τὰ σώματα ἑπαινον, ἀλλὰ τί τούτων ἕκαστον,
καὶ πῶς κατορθούμενον πρὸς τὴν ὄντως ἀρετὴν συν-
τελεῖ, ὥσπερ ἐν αἰθρίᾳ ἐπιδείξαι προεθυμήθην· οὐχ
ἵνα σε προλαβόντα (34) τούτων τὴν σύνεσιν, πρὸς τὴν
τοῦ καλοῦ κατανόησιν ἐν τῇ θεωρίᾳ τῆς διαφορᾶς
τῶν ἀρετῶν (35) ἐπιστήσω· ἀλλ' ἵν' ἅμα σοι διαρ-
θρῶν ἕκαστον, οἷόν τι τὴν φύσιν ἐστίν, οὐ τοὺς ὑπὸ
σοῦ μόνον ἔρωτα τοῦ καλοῦ λοιπὸν διὰ σὲ (36) γνή-
σιον ἐν στέρνοισι λαβόντας, ἀλλὰ καὶ τοὺς λοιποὺς
τῶν ἐντυγχανόντων, καθάπερ ἐν πύνακι χρωματογρ-
φηθὲν τῆς ὄντως παρθενίας τὸ κάλλος, πῶς καὶ πόθεν,
καὶ ποίοις τισὶ χρώμασιν ἀρετῆς τοῦτο κοσμεῖται,
ἀκριβῶς καταμαθεῖν παρασχὼν, ἀσφαλέστερον ἕκα-
στον μετιέναι τὸ σπουδαζόμενον καλὸν μετὰ τῆς
ἐνοούσης εὐνοίας (37) διδάξω.

2. Μέγα μὲν γάρ, ὡς ἀληθῶς, παρθενία, τῷ
ἀφθάρτῳ Θεῷ, ὡς ἐν κεφαλῇ εἰπεῖν, ἐξομοιούσα
τὸν ἄνθρωπον. Οὐκ ἀπὸ σωμάτων δὲ ἄρα ἐπὶ ψυχᾶς
αὕτη ὁδεύει· ἀλλὰ ψυχῆς τῆς ἀσωμάτου οὕσα ἐξαι-
ρετος, τῇ ταύτης θεοφιλεῖ παρθενίᾳ ἀφθόρα φυλάττει
τὰ σώματα. Τοῦ γὰρ ὄντως καλοῦ ἡ ψυχὴ φαντασίαν
λαβοῦσα, καθάπερ (38) τινὶ πτερῷ πρὸς αὐτὸ τῇ
ἀφθαρσίᾳ πτερωθεῖσα, καὶ τῷ ὁμοίῳ τὸ ὅμοιον, τῇ
ἐν αὐτῇ ἀφθαρσίᾳ φημί, τὸν ἀφθαρτον Θεὸν θερα-
πεύεσθαι (39) μόνως πρὸς ἀξίαν ἀρθοῦσα, τὴν τοῦ
σώματος παρθενίαν, θεράπειαν εἰς τὴν τοῦ καθ'
ἑαυτὴν κάλλους (40) θεραπείαν ἐπάγεται, καὶ πάρ-
εδρον ἀσχηλῶς πρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ θεωρίαν ταύτην
ἔχειν αἰὲν βουλομένη, τὰς ἐνοχλοῦσας αὐτῇ τοῦ σώ-
ματος ἡδονὰς ὡς πορρωτάτω ἐλαύνει. Τὴν μὲν τῶν
ὑπὸ γαστέρα ἡδονῶν ἐγκράτειαν, τῆς σωματικῆς
παρθενίας θεράπειαν, αὐτὴν δὲ ταύτην τῆς καθ'
ἑαυτὴν, ποιουμένη· ὡς τὰ ἄλλα μὲν ἅπαντα, καὶ
τροφῶν ἐγκράτειαν, καὶ τὴν λοιπὴν σκληραγωγίαν,
μαχομένην ταῖς βερούσαις κατὰ τῆς ἐν σώματι παρ-
θενίας διὰ τῶν αἰσθήσεων ἡδοναῖς· ἀλλὰ καὶ αὐτὴν
τὴν τοῦ σώματος παρθενίαν (41), οὐ δι' ἑτερόν τι, ἢ
δι' ἑαυτὴν φιλοκάλως ἀσχεῖσθαι, ἵνα τὴν ἑαυτῆς παρ-
θενίαν ἀφθόρον ἀπάσης μοχθηρᾶς ἐνοίας φυλάξασα,
τὴν πρὸς τὸν ἀφθαρτον Θεὸν ἐξομοίωσιν, ὥσπερ ἐν
ἀκηλιδῶτι κατόπτρῳ λοιπὸν αὐτοῦ τὰς παρ' ἑαυτοῦ
αὐτῇ ἐναυγάζοντος χάριτας, εἰς κάλλος ἑαυτῆς καὶ
ἑπαινον κατορθωθείσαν κερδήσῃ. Ἐπειδὴ οὖν παρ-
θενία μὲν, τὴν (42) ὄντως φημί, ὡς ἦδη γε ἐν ὀλίγῳ

(34) Προλαβόντα. Quamvis in utraque editione et in plerisque codicibus mss. legatur, προσλαβόντα, longe potior codicis Francisci Primi scriptura, quam a Combefisio adductam secuti sumus.

(35) Τῶν ἀρετῶν. Non recte legitur, τῶν φύσεων, in editione Veneta, quacum tamen consentiunt quinque mss. codices.

(36) Διὰ σὲ. Malim, διὰ σοῦ, opera tua, sive, per te.

(37) Εὐνοίας. Legitur in uno codice Regio, ἐννοίας. In alio, qui fuit olim cardinalis Mazarini, διανοίας. Ibidem unus ex Regiis, ἐπιδείξω.

(38) Καθάπερ. Editio Paris., καὶ καθάπερ. sed

deest conjunctio in editione Veneta et antiquis codicibus.

(39) Θεραπεύεσθαι. Legitur in quinque codicibus mss., θεράπειν. Sic etiam editio Veneta. Sed longe potior vulgata scriptura. Ibidem unus ex Regiis, πρὸς ἀξίαν ὁρώσα.

(40) Κάλλους. Duo Regii codices habent, καλοῦ. Horum in altero legitur ibidem, καθ' ἑαυτῷ, quod positum videtur pro καθ' ἑαυτό.

(41) Παρθενίαν. Duo codices Regii habent, παρθενίαν δι' ἑκείνην. Ibidem duo mss., δι' οὐδὲν ἕτερον.

(42) Τὴν. Editio Veneta, ἢ. Mox codex Mazarinæus, ἐδείξε, et ad marginem, ὑπέδειξε.

φθάσας ὁ λόγος ὑπέδειξε, καὶ προτὼν ἔτι σαφέστερον δειξέι, τοῦ κατὰ ψυχὴν ἀφθόρου κάλλους (δι' ὃ καὶ τὰ σώματος ἐκπονείται καλὰ) ἐστὶν ἐξαιρετός· οἱ δὲ πολλοὶ τῷ ὀνόματι τῆς παρθενίας μόνῳ (43) προσέχοντες, οὐδὲν τι τῆς ἀληθοῦς παρθενίας φροντίζουσι (44)· διὰ τοῦτ' ἀναγκαίως, οἶμαι, τοῖς τὸν ὑπὲρ παρθενίας στέφανον ποθοῦσι λαβεῖν, ὑποφωνήσαι τὰ ἐνόντα σπουδάσω (45), ὥς ἂν μὴ δι' ἀγνοίαν ἀμελήσαντες τοῦ προηγουμένου καλοῦ, προσαναλώσωσι μὲν τῇ τῆς θεραπαίνης δουλείᾳ πάντα τὸν βίον, διὰ δὲ τὸ μηδέποτε τὴν δέσποιναν ταύτης θεραπεύσαι, καὶ τὴν τοῦ σώματος παρθενίαν οὐ κοσμουμένην τῷ τῆς ἐνδοθεν (46) κάλλει, μετὰ πολλοὺς ἰδρωτάς ζημιωθῶσιν. Ἰνα οὖν σαφῶς ἑκαστον τῶν συντεινόντων πρὸς τὸ τῆς ἀληθοῦς παρθενίας κάλλος ὁφθῇ, φέρε, πρὸς τίνα σκοπὸν ἢ παρθένος ἀφορῶσα (47), τὴν ἐαυτῆς παρθενίαν ἀσχεῖ, θεωρήσωμεν. Οὕτω γὰρ ἂν ἐφ' ἐκάστου κινήματος αὐτῆς, εἴτε πρὸς τὸν προκείμενον βάλλει σκοπὸν, εἴτ' ἄλλο προθεμένη, πρὸς ἄλλο δὲ ἀφείστα, τοῦ καθ' ἑαυτὴν σκοποῦ ἀτοχεῖ, ὥσπερ ἐν αἰθρίᾳ ἰδόντες, τὴν ὡς ἀληθῶς παρθένον ἂν καταμάθοιμεν.

5. Ἄνωθεν δὲ, ὡς ἔχει (48) φύσεως τὸ θῆλυ πρὸς τὸ ἄρρεν, εἰ βούλει, ἐπισκεψώμεθα, ἵνα καὶ τὸν τῆς παρθενίας σκοπὸν εὐκρινῶς ἀναφανέντα κατιδῶμεν. Ἐξ ὀλίγων γὰρ τῶν πρώτων ζώων, καθάπερ ἐκ τιῶν πρωτοτύπων σπερμάτων, τὸν κόσμον ὁ Δημιουργὸς πληρῶσαι θελήσας, ἐκάστου μὲν εἶδους ζώων, καθάπερ τινὰ μέλαν ῥίζαν, τὴν τοῦ σωματικοῦ ζώου ἰδέαν ἐξ ἀρχῆς κατεβάλετο (49). Ταύτην δὲ εἰς ἄρρεν τε καὶ θῆλυ, ἀπὸ τοῦ λογικοῦ ζώου ἕως ἐπὶ πᾶν εἶδος ἀλόγου (50), τεμῶν, καὶ τὸ θῆλυ τμήμα τοῦ ἄρρενος· ἐργασάμενος, οἷστρον μὲν ἐκάστῳ τμήματι τῆς πρὸς ἄλληλα συμπλοκῆς ἄρρηκτον τῇ φύσει ἐνέθηκε. Τούτων (51) δὲ τὰ ἀποσχισθέντα ἀλλήλων, ταῖς ἀσχέτοις τοῦ ἔρωτος μίξεσιν ἀλλήλοις συμπλέκων, ἐκ τῆς συμπλοκῆς, ἅπαν εἶδος ζώων ταῖς ἐκ τῶν προαγόντων βλαστάδων γοναῖς, δι' αἰῶνος (52) πληθύνει, *Αὐξάνεσθε*, λέγων, καὶ *πληθύνεσθε*, καὶ *πληρῶσατε τὴν γῆν*. Οὕτω δὲ τὸν κόσμον, φημὶ, ἀφ' ἐνὸς τοῦ Ἀδάμ ἀνθρώπων γένους, καθ' ἅπασαν (53) γῆν, μυρίαὶς ἔθνων διαφοραῖς πεπληρωμένον ἀποδείξει προθέμενος· ἀφ' ἐνὸς δὲ ἐκάστου τῶν ἀλόγων εἶδους, κατὰ τὸν ὁμοῖον τρόπον τετραπύδων τε καὶ ἑρπετῶν, εἰ δὲ πτηνῶν τε καὶ νηκτῶν, καὶ συνόλως ἀπάντων ζώων, ἀμυθήτοις ἰδέαις πλημμυροῦντα ὁφθῆναι θελήσας, τῇ μὲν δυναστείᾳ τοῦ ἄρρενος ὑποτάττει τὸ θῆλυ, τῇ δὲ τοῦ θῆλεος ἡδονῇ, τιθασσεύει τὸ ἄρρεν· τὸ ἂν ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τοῦ ἄρρενος εἰλημμένον, ὡς

• Gen. 1, 28.

(43) Μόνῳ. Unus codex ms., ἔτι μόνον.

(44) Φροντίζουσι. Unus ex Regiis, φροντίζοντες.

(45) Σπουδάσω. Nonnulli codices, ἐσπούδασα.

(46) Τῆς ἐνδοθεν. Unus ex Regiis addit, παρθενίας.

(47) Ἀφορῶσα. Duo mss., ἀφείστα.

(48) Ἄνωθεν δὲ, ὡς ἔχει. Totus hic locus deest in nonnullis mss. codicibus usque ad haec verba, quae leguntur num. 4, Ἐπειδὴ οὖν θεῶν ὄντως καὶ τῆς ἀγράντου, etc.

(49) Κατεβάλετο. Sic editio Veneta et plerique

dem consequatur. Quoniam igitur virginitas, veram illam dico, ut jam breviter praemissa demonstravit oratio, et progrediens adhuc clarius demonstrabit, incorruptae in animi pulchritudinis propria est, propter quam et corporis exercentur praeclare facta; multi autem nomini virginitatis soli attendentes, nullam verae virginitatis curam gerunt; propterea necessario, ut opinor, eos qui virginitatis coronam consequi cupiunt, pro viribus submonere comabor, ut ne inscienter praecipuum bonum negligentes, totam vitam in ancillae cultu consumant, et eo quod nunquam illius dominam coluerint, etiam corporis virginitatem non exornatam interiori pulchritudine post multos sudores amittant. Ut igitur clare singula ad verae virginitatis pulchritudinem attinentia cernantur, age, quodnam ad propositum virgo respiciens, suam ipsius virginitatem exerceat, consideremus. Sic enim in singulis illius motibus, utrum ad propositam collineet scopum, an aliud sibi proponens, et alio jaculans, a suo ipsius proposito aberret, tanquam in serena luce intuentes, quoniam vere virgo sit, cognoscere poterimus.

3. Ab origine autem quomodo ex natura sese habeat femina ad marem, si ita placet, consideremus, ut et virginitatis scopum distincte explanatum conspiciamus. Ex paucis enim primis animantibus, tanquam ex primariis quibusdam seminibus, cum mundum Creator implere vellet; cujusque speciei animalium, quasi unam quamdam radicem, corporalis animalis formam ab initio constituit. Hanc autem ab animali rationali usque ad omnem brutorum animalium speciem, cum in marem et feminam divisisset, ac feminam masculi segmentum effecisset, stimulum mutui complexus unicuique segmento arcanum natura indidit. Haec vero ita a se invicem discissa irrequietis amoris permissionibus inter se complicans, ex complexu omnem animalium speciem ex antecessorum semine germinantem per saecula multiplicat, dum ait: *Crescite et multiplicamini, et replete terram*. Sic mundum, inquam, 620 ab uno ex humano genere Adamo, per universam terram, innumeris gentium varietatibus refertum ostendere volens, et ab uno et ex unaquaque belluarum specie similiter cum innumeris quadrupedum, reptilium, volatilium, natatiliū, et omnium omnino animalium, formis scatentem volens apparere; maris quidem potestati feminam subicit, masculum vero feminae voluptate demulcet. In quo quidem id quod e masculi latere

codices mss. Editio Parisiensis, κατεβάλετο.

(50) Ἀλόγου. Sic editio Veneta et codices mss. Editio Parisiensis, ἀλογον.

(51) Τούτων. Duo mss., τούτω. Alius ad marginem, ταῦτα.

(52) Δι' αἰῶνος. Utraque editio, δι' ἐνός, per unum multiplicat. Sed sequi maluimus sex codices mss., quorum tamen unus ad marginem habet vulgatam lectionem.

(53) Καθ' ἅπασαν. Nonnulli codices, κατὰ πᾶσαν. Mox duo mss., πεπληρωμένον ἐπιδείξει.

sumptum est, uti partem toti a quo sumptum est, A
summissum esse et imperio parere sancivit : ut au-
tem masculus, eam quæ ex se assumpta est, ap-
peteret, ac illius congressum persequendo, per hu-
jusmodi copulam proprium membrum in seipsum
reciperet, naturali quadam necessitate constituit.
Sic duo ex uno, atque iterum ex duobus unum,
masculum et feminam, sapienter ostendit. Atque
inutuum hunc complexum non iis solum, quos prius
dixi, modis præstitit ipsorum corporibus jucundum
et suavem, sed etiam multiplicandæ prolis, quæ
per congressum prælucentibus amoris facibus susci-
tatur, studium ac desiderium ingens insevit. Ma-
sculum quidem agentem utpote prius conditum,
feminam vero patientem tanquam [a maris] parte
avulsam ex ipsa natura efficit. Et ne femina veluti
B
patiens, amoris affectu ad similis generis succes-
sionem impulsâ, auxilio destitueretur, feminam ceu
totum voluptatis medicamentum masculo paravit,
atque violento quodam pondere marem ad ipsam
rapit; non ad masculum pertrahens feminam, sed
per feminæ voluptatem masculum ad ipsam capti-
vum ducens. Quemadmodum enim magnes lapis ar-
canam quamdam vim in ferrum suapte natura sor-
vitus, non ipse rapitur ad ferrum, sed eminens fer-
rum ad seipsum pertrahit: sic feminæ corpus non
enarrabilem quamdam in masculum vim nactum,
ignorante etiam, ut ita quis dixerit, ipsius anima,
maris corpus ultro ad concubitum pertrahit. Voluit
hoc modo opem ferre infirmiori animali rerum opi-
fex, ut sua ipsius voluptate marem incantans, non
solum ob liberorum procreationem, verum etiam
propter ipsum congressus œstrum, masculum de-
fensorem haberet. Eam igitur ob causam: *Relin-*
quet homo patrem suum et matrem: non femina, sed
masculus ab insito stimulo ad feminæ concubitum
impulsus. Et adhærebit uxori vir, inquit, non uxor
viro, et erunt duo in carne una 621. Hoc autem im-
perium femineo sexui in suum dominum largiens
Conditor, ipsam etiam corporis descriptionem ac
formam feminæ molliorem effinxit, ut tactu, aspe-
ctu, motu, membrorum denique mollitie, aspiciens
et aspecta masculum voluptate molliret, sese unde-
libet ad omnem sensuum appulsum afferens.

ὁρῶν καὶ ὁρώμενον, μάλαγμα ἡδονῆς ἢ τῷ ἄρρενι, κατὰ πᾶσαν αἰσθήσειος προσβολὴν πανταχόθεν προσ-

6 Marc. x, 7.

(54) Σοφῶς. Sic tres mss. Editi, σαφῶς, mani-
feste.

(55) Ἄγρων. Ita mss. minus quam editio Paris.,
ἄγρων.

(56) Τὴν δυνάμιν. Duo Regii codices, τὴν ἡδονήν.

ἀν μέρος ὅλη τῷ ἀφ' οὗ ἐλήφθη καταπαθεῖς εἶναι
πρὸς τὴν ἀρχὴν δικαιοσύνας· τὸ δὲ ἄρρεν ποθεῖν τὸ
ἀπ' αὐτοῦ ληφθῆναι, καὶ τὴν πρὸς αὐτὸ διώκον συμπλο-
κὴν, εἰς ἑαυτὸ, διὰ τῆς μίξεως, τὸ οἰκεῖον μέλος
ἀναλαμβάνειν ταῖς τῆς φύσεως ἀνάγκαις μηχανησά-
μενος· τοῦτον δὲ τὸν τρόπον, ἐξ ἐνὸς δύο, καὶ ἐκ δύο
πάλιν ἓν, τὸ τε ἄρρεν καὶ τὸ θῆλυ σοφῶς (54) ἀνα-
δείξας. Καὶ οὐ τὴν πρὸς ἄλληλα συμπλοκὴν μόνον,
διὰ τῶν προειρημένων τρόπων, ἡδεῖαν τοῖς σώμασιν
αὐτῶν ἐργασάμενος, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸ ἐκ τῆς συμ-
πλοκῆς ταῖς τοῦ ἔρωτος λαμπράσι δαδουχοῦμενον γέ-
νος, πολὺ τὸ φίλτρον ἐγκατασπείρας· ἐνεργητικὸν
μὲν τὸ ἄρρεν, ὡς ἂν καὶ κατὰ τὴν δημιουργίαν πρω-
τεῦον· παθητικὸν δὲ τὸ θῆλυ, ὡς ἂν τῆς τοῦ ἄρρε-
νος μοίρας ἀποσπασθῆναι, τὴν φύσιν ἐργάζεται. Καὶ
B
ἵνα μὴ τῷ πρὸς τὴν τοῦ ὁμοίου γένους διαδοχὴν φι-
λτρῷ τὸ θῆλυ ἀγόμενον, ὡς ἂν παθητικὸν, ἀδοθήητον
καταλείπτοιο, ἡδονῆς ὅλον φάρμακον τῷ ἄρρενι τὸ
θῆλυ κατασκευάσας, βίαιοις δόξαις, καὶ ἐπὶ τὴν κα-
ταβολὴν τῆς γονῆς, πρὸς αὐτὸ ἀγει τὸ ἄρρεν· οὐχὶ
πρὸς τὸ ἄρρεν ἄγων (55) τὸ θῆλυ, ἀλλὰ τῇ τοῦ θήλεος
ἡδονῇ τὸ ἄρρεν πρὸς αὐτὸ αἰχμηάτωτον ἄγων. Ὡς γὰρ
ἡ μαγνήτις λίθος ἄρρηκτόν τινα δύναμιν κατὰ τοῦ
σιδήρου ἐν τῇ φύσει λαβοῦσα, οὐκ αὐτὴ ἀγεται πρὸς
τὸν σίδηρον, ἀλλὰ πόρρωθεν πρὸς ἑαυτὴν τὸν σίδη-
ρον ἔλκει· οὕτω τὸ τοῦ θήλεος σῶμα, ἄφραστον κατὰ
τοῦ ἄρρενος τὴν δύναμιν (56) εἰληφὸς, καὶ μὴ εἰδυίας,
ὡς ἂν εἴποι τις, τῆς ἐν αὐτῷ ψυχῆς, τὸ τοῦ ἄρρενος
σῶμα πρὸς τὴν μίξιν αὐτόματον ἔλκει. Οὕτω τῷ
C
ἀσθενεστέρω ζῳῷ τοῦ δημιουργοῦ βοηθήσαι θελήσαν-
τος, ἵνα τῇ ἐνοῦσῃ αὐτῷ ἡδονῇ μαγνητεύον τὸ ἄρρεν,
οὐ διὰ τὴν παιδοποιῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ δι' αὐτὸν τὸν
τῆς μίξεως οἶστρον, ὑπερμαχοῦν αὐτῷ ἔχη τὸ ἄρρεν.
Ἄντι τοῦτου γοῦν, *Kataleíψκει ἄνθρωπος τὸν πα-
τέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα· οὐ τὸ θῆλυ (57), ἀλλ'*
ὁ ἄρρεν, ὑπὸ τοῦ ἐγκειμένου οἶστρου πρὸς τὴν συνου-
σίαν τοῦ θήλεος ἐλαυνόμενος. *Καὶ προσκολληθήσε-*
ται τῇ γυναικί, φησὶν, ὁ ἀνὴρ, οὐχ ἡ γυνὴ τῷ ἀνδρὶ,
καὶ γενήσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν. Ταύτην δὲ
τὴν δυναστείαν κατὰ τοῦ κρατούντος τῷ τοῦ θήλεος
γένει ὁ δημιουργὸς χαρίζόμενος, καὶ αὐτὴν τὴν τοῦ
σώματος πλάσιν τε καὶ ἰδέαν τοῦ θήλεος μαλακωτέ-
ραν εἰργάσατο, ἵνα καὶ ἀφῇ, καὶ βλέμματι, καὶ κι-
νήματι, καὶ τῇ τῶν μελῶν συνόλως ἀδρότητι, καὶ
κατὰ πᾶσαν αἰσθήσειος προσβολὴν πανταχόθεν προσ-

D 4. Ταύτης δὲ τῆς βίας ἐν τοῖς σώμασιν ἡμῶν διὰ
τὴν προειρημένην αἰτίαν ἐνυπαρχούσης, ἡ παρθένο-
ισμὸς μὲν καὶ τὴν αὐτὴν τῇ οὐσίᾳ ψυχὴν, καὶ ἀνδρὶ
καὶ γυναικὶ ἐνυπαρχούσαν θεωροῦσα· τῇ δὲ πρὸς τὸ
θῆλυ τε καὶ ἄρρεν τοῦ σώματος προσπαθεῖα, τὴν μὲν
θῆλυνομένην, τὴν δὲ ἄρρενουμένην γινώσκουσα, ἐκ

Utique vulgarium lectionem habet ad marginem.

(57) Καὶ τὴν μητέρα· οὐ τὸ θῆλυ. Male in edi-
tione Paris., οὐ τὴν μητέρα, οὐ τὸ θῆλυ. Ibidem co-
dices nonnulli, ἀλλ' ὁ ἀρεν.

τε τῆς τῶν σωμάτων, οἷς ἐνδεδένται (58), ἐρωτικῆς συμπολοῦσας, μυρίας ἀναδεχομένας παθῶν ιδέας τὰς ψυχὰς καθορῶσα, ἀποστήσαι μὲν τῆς πρὸς τὸ σῶμα προσπαθείας ταύτην δὲ προθυμεῖται, διακόψαι δὲ τὴν πρὸς τὸ ἄρρην σχέσιν τοῦ θήλεος, ταῖς ἀπὸ τοῦ σώματος πρὸς τὸ οἰκεῖον καλὸν ἀποστροφαῖς ἐπαγγέλλεται. Ταύτην δὲ τὴν ὁδὸν τῆς ἀρετῆς ὁδεύσαι σπουδάζουσα, οὐκ αὐτὴν τοῦ σώματος, ἥντινα πρὸς τὸ ἄρρην ἔχει σχέσιν, λοιπὸν ἐννοεῖ, ἀλλὰ τὴν ἐν αὐτῷ ψυχὴν ἀσώματον οὔσαν (59), τίνα ἔχει πρὸς τὸν ἀσώματον Θεὸν οἰκειότητα, ὅξει τῷ ὅμματι περισκέπτεται, καὶ τοῦ ἀσωμάτου ἔρωτος πολλὰ λαμπρότεραν ἀνάψασα (60) τὴν λαμπάδα, τοῖς ὑπὲρ αὐτοῦ ἰδρῶσι, γυμνὴν καὶ ἀνεπαίσθητον τῶν ἐν ᾧ ἔῃ σώματι ἡδονῶν ἑαυτὴν ἐπιδείξαι σπουδάζει. Ἐπειδὴ οὖν θεῖον ὄντως καὶ τῆς ἀχράντου ψυχῆς ἐξαιρετόν τι χρεῖμα ἡ παρθενία ἐστὶ, τοιαύτη δὲ καὶ ἡ τῶν ἄρρένων τε καὶ θηλειῶν σωμάτων πρὸς ἄλληλα σχέσις, ἡ δὲ (61) παρθένος οὐδὲν τῆς θήλεος ἡδονῆς ἐπιφερομένη ἐκ σώματος μολυσμα, πάντα δὲ τὰ σαρκὸς πάθη ἐκδύσα, καθαρὰν ἑαυτὴν τῷ Θεῷ, οὐ ἔρῃ ἐπαγγέλλεται, παραστήσαι φιλοτιμεῖται· ὁῦλον ὡς βιαστῶν (62) ἄθλον εἶναι τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν γινώσκουσα, βιάσασθαι πρὸς τὸν προκειμένον σκοπὸν τὴν ἑαυτῆς φύσιν ὀφείλει· οὐχὶ τῆς πρὸς τὸν γάμον ἐρεθιζούσης ἐν τῷ τοιῷδε πεπλάσμενῳ σώματι ἡδονῆς μόνον κρατοῦσα, ἀλλὰ πρὸς πᾶν εἶδος ἡδονῆς καρτερῶς ἰσταμένη. Μία γὰρ οὔσα τῷ γένει ἡ ἡδονή, ὥσπερ πηγὴ τις ἀπὸ σαρκῶν ἀναβλύζει, καὶ καθάπερ εἰς πέντε ὁγετούς, τὰς πέντε αἰσθήσεις διαιρεθεῖσα, διὰ τούτων ἐπὶ τὰ αἰσθητὰ ἐνδοθεν ῥεῖ. Ὡς ἕκαστος, διὰ τῆς οἰκειότητος τῶν αἰσθητηρίων ὁπῆς, τὸ ἑαυτοῦ ῥεῖθρον τῷ καθ' ἑαυτὸν αἰσθητῷ σφοδρῶς ἐμβάλλων, πᾶν εἴ τι συγγενὲς ἀποκλύσας πρὸς ἑαυτὸν (63) ἐπισύρειται· ἰλύος τε τῆς ἀπὸ σαρκῶν πληρωθεῖς (64), καὶ χειμάρρου τρόπον ἀντιστρόφως αὖθις ἀπὸ τῶν ἔξω διὰ τῶν αὐτῶν ὁπῶν εἰς τὰς σαρκὸς δόνας ὀβριονόμον ῥέων, τὴν αὐτῆς ψυχὴν κυμαίνων τοῖς πάθεσιν ὑποδρύχιον φέρει. Διὸ ἀναγκαιῶς ἡ παρθένος ὀφείλει ταῖς τῶν αἰσθητηρίων ὁπαῖς τὸν λογισμὸν φρουρὸν ἐπιστήσασα, τὴν τε ἐπὶ τὰ ἔξω τούτων φοράν, οὐκ ἀνέτους ἀπαξιαπλῶς αὐτοῖς ἐπιείσα (65) τὰς διεξόδους, σύμμετρόν τε καὶ ἡρεμαῖον παρέχειν· ἵνα μὴ ἀκωλύτως πρὸς ἃ βούλονται ἐκχεόμενοι, ἐπινηχομένην αὐτοῖς ἔσθ' ὅτε τὴν ψυχὴν πρὸς τὰ οἰκεῖα κυμαίνοντες κατασύρῃσι· καὶ τὸ ἔξωθεν ἐπ' αὐτὴν αὖθις αὐτῶν φερόμενον ῥεῦμα, θλίβουσα ταῖς ὁπαῖς διηθεῖν, καὶ παντὸς ῥύπου καθαρὸν εἰς αὐτὴν παραπέμπειν, ἵνα μὴ τῇ ἀπὸ σαρκῶν ἰλύϊ πλημμυροῦν, ἣν ἐμπαθῶς ἐπισύρατο (66), ὅλην αὐτὴν τοῖς οἰκεῖοις μολύσμασι ταρασσὼν θολώσῃ.

(58) *Ἐνδεδένται*. Sic legerunt interpretes, sicque habent duo codices mss. quibus faveat alii duo, in quibus legitur, *ἐνδέδεται*. Editi, *ἐνδεδύνται*.

(59) *Οὔσαν*. In editione Parisiensi pro hac voce legitur, *ἔχουσα*.

(60) *Ἀνάψασα*. Sic tres codices mss., melius quam editi, *ἀνάψασθαι*. Mox editio Paris., *γυμνὴν τε*. Deest vocula τε in editione Veneta et in mss.

(61) *Δέ*. Vocula ex mss. et editione Veneta addita est. Paulo post unus ex Regiis *πάθη ἐκδύσα*.

μένη.

A amatorio corporum, quibus alligatae sunt, congressu, innumeras recipere affectionum species; animam a corporis affectione semper conatur abducere; feminae vero erga masculum habitudinem, sese a corpore ad decus et ornamentum sibi proprium convertendo, intercidere proficitur. Hoc iter virtutis peragere studens, non jam ipsam corporis erga masculum habitudinem considerat, sed animae, quae in corpore incorporea est, qualis sit cum incorporeo Deo affinitas, veloci oculo intuetur; et incorporei amoris longo splendidiorem faciem accendens, sudoribus pro eo perferendis, nudam et voluptuam corporis, in quo vivit, inexpertam semetipsam exhibere conatur. Cum igitur divinum vere, et intaminatae animae proprium quiddam sit virginitas, ac

B talis masculorum et semineorum corporum inter se habitudo; cumque virgo nullam feminae voluptatis labem ex corpore trahens, ac omnibus carnis affectibus exuta, puram semetipsam Deo, quem se proficitur diligere, exhibere conetur; perspicuum est eam haud ignorantem violentorum premium esse coelorum regnum, vim inferre ad propositum scopum naturae suae debere; ita ut non solum stimulantem ad nuptias in corpore sic efflito voluptatim superet, sed etiam omni voluptatis speciei fortiter resistat. Una enim cum sit genere voluptas, veluti fons quidam a carnibus scaturit, et velut in quinque canales, ita in quinque sensus divisa, per eos ad sensibilia ab intimis fluit. Quorum canalium unusquisque, per proprium sensuum foramen, fluentum suum in suum sensibile vehementer injiciens, quidquid sibi cognatum fuerit abluens ad se pertrahit: et carnali impletus limo, ac torrentis instar, rursus converso motu, ab exterioribus per eadem foramina in carnis vortices celeriter fluit, et animam quatiens perturbationum fluctibus submergit. Quamobrem necessario debet virgo sensuum meatibus rationem custodem praeficiens, cum eorum ad exteriora motum, nequaquam libero illis passim exitu concesso, moderatum ac tranquillum efficere; ne libere quocunque voluerint effusi, tandem aliquando animam ipsis supernatantem, ad ea quae sibi propria sunt agitantes pertrahant: tum etiam eorum fluentum, dum extrinsecus in animam pronum relabatur, constrictis meatibus percolare, et ab omni sorde purum transmittere, ne carnali limo exundans, quem per vitiosos affectus traxit, totam illam suis inquinamentis obturbans contaminet.

(62) *Βιαστῶν*. Sic mss. quatuor. Editi, *βιαστὸν*.

(63) *Ἀποκλύσας πρὸς ἑαυτὸν*. Sic quatuor mss. Editi cum Colbertino, *ἀποκλύσαν πρὸς ἑαυτό*. Sic etiam unus ex Regiis, sed secunda manu.

(64) *Πληρωθεῖς*. Ita mss. quinque. Editi, *πληρωσαν*. Mox duo codices, τὴν ἐξ αὐταῖς. Alii duo, τὴν ἐν ταύταις.

(65) *Ἐπιείσα*. Nonnulli codices, *ἀπειείσα*.

(66) *Ἐπισύρατο*. Unus codex Regius, *ἐπισύρατο*.

622 5. Igitur neque oculos ad omnem passim rerum visibilium aspectum aperiet, ne dum omnem sine discrimine figurarum et formarum speciem adsciscit, suis illam imaginibus perturbent. Quin etiam dum ad aliqua aspicienda aperientur, ob necessarium ad hanc vitam lucis usum, corporis oculi, animæ oculos claudet: ad veri autem luminis, et pulchritudinis, quæ ipsi hoc lumine ostenditur, considerationem, etiam antea clausos diligenter aperiet. Neque aurem omni colloquio sine examine præbebit, sed pravis quidem sermonibus, veluti cuidam graveolentis soporis impulsui eam obserabit; honestis autem et purum stillantibus virtutis laticem, studiose accommodabit. Et gustum quidem suavis semper inhiantem frenabit ratione, ad necessaria autem percipienda sobrie temperabit. Tacitum autem, ut illiberalissimum omnium sensuum quique ceteros omnes propria lævitate ad voluptatem veluti quibusdam præstigiis pellicit, purum ab omni prorsus cupiditatum macula quam accuratissime servabit. Hic enim toto corpore diffusus, per totam illius superficiem, non eam solum quæ extrinsecus apparet, sed eam etiam quæ reconditor est, ad vitiosos contactus tyrannidem in animam exercet. Manus autem maxime, ut opportunissimum quiddam apprehendens, per eas, veluti per quædam retia, omnes capit, quicunque in ea inciderint. Neque etiam immunem a propriis præstigiis reliquit aspectum. Sed ad confusos quidem colores, et asperas figuras, exasperans illum et confundens: ad ea autem quæ lævia sunt, et ad venustatem colore et specie formata decipere valent, eminens eum perfundens et demulcens, suam ipsius potestatem per hunc etiam satis ostendit. Sed et auditum asperis quidem vocibus fugans, mellibus autem per flantem leniter aerem intrinsecus relaxans, quod sui muneris est ad voluptatis opus per hunc etiam perficit. Gustum prætermitto, ut qui omnino illius comes sit. Ad eos quidem saporos, qui secus se habent, constringitur et nauseat; ad eos autem qui suaves sunt, suos ipsius canales inexpleriles aperit. Quid enim et de genitalibus membris dicam? quomodo videlicet insit illis vim ad similis generationem,

5. Οὐκοῦν οὕτω τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς πᾶσαν ἀπλὴν τὴν τῶν ὁρατῶν θέαν (67) ἀναπετάσει, ἵνα μὴ πᾶσαν ἀδιακρίτως χαρακτῆρων τε καὶ μορφῶν ἰδέαν εἰποι κινούμενη, δι' αὐτὸν πρὸς τὰς ἐξ αὐτῶν φαντασίας ταράσσεται. Ἀλλὰ πρὸς μὲν τινα καὶ ἀνεργότων, δι' ἀνάγκην τῆς πρὸς τὸν παρόντα βίον φωταγωγίας, τῶν τοῦ σώματος ὀφθαλμῶν, τοὺς τῆς ψυχῆς ἐπιμύσει· πρὸς δὲ τὴν τοῦ ἀληθινοῦ φωτὸς καὶ τοῦ δι' αὐτοῦ δεικνυμένου κάλλους αὐτῇ κατανόησιν, καὶ μεμυκτότας πρότερον σπουδαίως ἀνοίξει. Οὕτω τὴν ἀκοὴν παντὶ (68) λόγῳ ἀνεξέταστος ὑφέξει, ἀλλὰ πρὸς μὲν τοὺς φαύλους τῶν λόγων, ὥσπερ πρὸς τινα δυσώδους γεύματος (69) φρονᾷ αὐτὴν ὑποφράζει, τοὺς δὲ σπουδαίους καθαρὸν ῥέουσι τῆς ἀρετῆς τὸ νᾶμα, φιλομαθῶς ὑποθήσει. Καὶ τὴν μὲν γεῦσιν πρὸς τὰ ἡδόντα ἀεὶ κεχηνυῖαν ἐγγαλινώσει τῷ λόγῳ, πρὸς δὲ τὴν τῶν ἀναγκαίων μετὰ λήψιν σωφρόνως ἡνιοχῆσει. Τὴν δὲ ἀφῆν, ὡς ἂν (70) ἀνδραποδιστάτην μὲν πασὼν αἰσθησεων οὔσαν, πάσας δὲ τὰς λοιπὰς τῇ οἰκείᾳ λεϊότητι πρὸς ἡδονὴν μαγγανεύουσαν, ἀκηλίδωτον παθῶν ὡς μάλιστα διόλου φυλάξει. Ὅλα γὰρ τῷ σώματι αὕτη παρεκταθείσα, διὰ μὲν τῆς ὁλῆς ἐπιφανείας αὐτοῦ, οὐ τῆς φαινομένης ἐξωθεν μόνον, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐν τῷ βάθει, πρὸς τὰς ἐμπαθεῖς ἀφάς, κατὰ τῆς ψυχῆς δυναστεύει. Τῶν δὲ χειρῶν μάλιστα καταλαβοῦσα τὸ καιριώτατον, διὰ τούτων, ὥσπερ διὰ τινων θηράτρων (71), τοὺς ἐμπροσθέντας ἀγρεύει πάντας. Οὐ μὴν ἔρημον τῆς οἰκείας γοητείας καταλιμπάνει τὴν ἔψιν. Ἀλλὰ πρὸς μὲν τὰς συγκεχυμένας (72) χροὰς καὶ τοὺς τραχεῖς χαρακτῆρας τραχύνουσα ταύτην, ὁμοῦ καὶ συγγέουσα· πρὸς δὲ τοὺς λεῖους τε καὶ πρὸς εὐφυῖαν καὶ χροὰ (73) καὶ σχήματι ἀπατηλῶς μορφωθέντας πόρρωθεν διαχέουσα τα αὐτὴν (74) καὶ λεαίνουσα, τὴν αὐτῆς δυναστείαν, καὶ διὰ ταύτης ἱκανῶς ἐπιδείκνυται. Ἀλλὰ καὶ τὴν ἀκοὴν ταῖς μὲν τραχείαις τῶν φωνῶν φυγαδεύουσα, ταῖς δὲ μαλακαῖς διὰ τοῦ ἐμπνεόντος λεῖως ἄερος ἐν βάθει χαλῶσα, τὸ καθ' ἑαυτὴν πρὸς ἡδονὴν ἔργον καὶ διὰ ταύτης ἀνύει. Ἐὼ γὰρ λέγειν τὴν γεῦσιν, ὡς τὸ ὅλον ταύτης (75) σύντροπον οὔσαν. Πρὸς μὲν τοὺς ἄλλως ἔχοντας χυμοὺς ἐπιστύφεται τε καὶ ἀρδίζεται· πρὸς δὲ τοὺς λεῖους τὰς αὐτῆς δεξαμενὰς ἀπληρώτους ἀνοίγει. Τί γὰρ ἂν τις εἴποι καὶ περὶ τῶν παιδογόνων μορίων (76);

(67) *θέαν*. Addit idem codex, *ἡ παρθέος*. Paulo post editio Paris., *ταράσσεται*, mss. ut in textu.

(68) *παντὶ*. Nonnulli codices, *ἐπαντὶ*.

(69) *Γεύματος*. Sic editio Veneta et mss. quinque. Editio Paris., *ῥεύματος*. Ibidem unus ex Regiis, *ἀποφράζει*, et paulo post, *χαλινώσει*.

(70) *Ἄν*. Deest hæc; vocula in tribus mss.

(71) *Διὰ τινων θηράτρων*. Hæc scriptura editionis Parisiensis videtur præferenda iis quæ in editione Veneta et in codicibus mss. leguntur. Codex Maz. et alius mss., *διὰ τινων αὐτῇ πεφραγμένων ὀπλων*· sed liber Maz. emendatus est, in eoque, pro *ὀπλων* scriptum fuit, *ὀπλῶν*. Reg. tertius, *συναισθῆσαι θηράτρων πεφραγμένων*. Editio Ven. et mss. quatuor, *διὰ τινων αὐτῇ πεφραγμένων ὀπλων θερμότερον τῇ συναισθῆσαι θηράτρων*.

(72) *Συγκεχυμένας*. Quamvis hæc lectio in uno tantum occurrat codice Regio 2879, videtur tamen præferenda vulgatæ, *κεχυμένας*, ac confirmatur his

quæ sequuntur, καὶ συγγέουσα. Hanc conjunctionem addimus ex pluribus mss.

(73) *Καὶ χροὰ*. Hæc desunt in codice Regio 2879.

(74) *Αὐτῇ*. Editio Veneta et tres mss., *ἐαυτῇ*. Paulo post editi, post *δυναστείαν* inserunt, *ἡ ἡδονή*. Sed hæc non legit vetus interpret, non leguntur in optimo codice Regio 2879, quo sæpe utiliter utemur ad hunc librum emendandum. Præterea sensus postulatur, ut hæc expungamus. Hic enim probatur tactum in omnibus sensibus dominari. Sic etiam paulo post legebatur in editione Parisiensi, *τὸ καθ' ἑαυτὴν ἡ ἡδονὴ ἔργον*. Emendavimus ope ejusdem codicis Regii et Venetæ editionis; nec aliter legit interpret Ambrosius.

(75) *Ταύτης*. Duo mss., *ταύτῃ*. Ibidem editio Veneta et mss. quinque, *σύντροπος* ὄσα. Editio Paris., *πρὸς μὲν γὰρ*. Deest ultima vocula in editione Veneta et veteribus libris.

(76) *Τί γὰρ ἂν τις εἴποι καὶ περὶ τῶν παιδο-*

ὧς τὴν δεδομένην αὐτοῖς πρὸς τὴν τοῦ ὁμοιογενεοῦς A
σπορὰν δύναμιν, τοῖς ἐαυτῆς τὸ ὅλον ἐγκαταδεσμένην
φαρμάκοις, τῇ συναισθηθείς τῆς κατὰ τὴν ἀφῆν τοῦ-
των λειότητος, αἰχμαλώτου διὰ τῆς κατ' αὐτὴν ἡδονῆς
ἀγει (77) τὸν ἄνθρωπον. Δι' ἀφῆς οὖν τινος ἐδείχθη,
καὶ ὅπως τὴν ψυχὴν πρὸς ἡδονὴν ἀπατῶσα. Ταῖς γὰρ
τῶν ὁμμάτων βολαῖς, καθάπερ ἀσωμάτοις χερσίν,
ὧν ἂν ἐθέλῃ πόρρωθεν ἀποτμήνῃ, καὶ ὧν ταῖς τοῦ
σώματος χερσίν ἀψασθαι ἐπ' ἐξουσίας οὐκ ἔχει,
ταῦτα ταῖς τῶν ὁμμάτων ἐπιβολαῖς ἐμπαθῶς περιπ-
τούσους, δι' ὧν ἀπαμείβετο τύπων, ὅλον πρὸς τὰς
ἐγγινομένας φαντασίας τὸ σῶμα κυμαίνουσα. Καὶ
ἀκοή τῶν λεῖων φωνῶν δι' ἀφῆς ἀποτμήνῃ, διὰ ταύ-
της τὴν ψυχὴν γοητεύουσα. Καὶ συνελόντι φάναι,
πᾶσα αἰσθήσις (78), ὥσπερ τὸ σῶμα ἐν ᾧ δυναστεύει
κοινὸν, οὕτω καὶ τὴν ἐν τούτῳ ἀφῆν κοινὴν εἰληφύλα,
διὰ ταύτης ἐκαστην τε αἰσθῆσιν πρὸς τὸ οἰκεῖον ἡδῶ,
καὶ δι' ὅλων ὅλον ἐν ἀφῇ καίμενον ἡμῶν τὸ σῶμα
πρὸς τὴν καθόλου ἡδονὴν ποικίλως μοχλεύουσα.

6. Ἐπειδὴ οὖν ἐν πάσαις μὲν ἡ ἀφῆ, μέλιστα δὲ
ἐν γεύσει καὶ τοῖς παιδογόνοις δυναστεύει μύριοις,
καὶ ἑτέρα τῆς ἑτέρας, ὥσπερ ἐν ἀλύσει, ἐξημμένη
τε, καὶ κρατούσα ἀφῆ (79), ἡ μὲν διακονεῖται, ἡ δὲ
διακονῶσα γίνεται, πᾶσαι δὲ γε ἐπὶ τὴν βασιλίδι ἐαυ-
τῶν ἡδονὴν, τὴν τῶν αἰσθήσεων, δι' ἀφῆς, ἐνέργειαν
παράπεμπονται, εἰ καὶ μάλλον τοῖς πάθεσι τὴν
ψυχὴν σωματοῦσι· πρόκειται δὲ τῇ παρθένῳ πάσης
ἡδονῆς σωματικῆς καθαρὸν ἀποδείξαι τὸν νοῦν· διὰ
τοῦτο τὴν μέλιστα σωματοῦσαν ἀφῆν δεῖ τῆς ψυχῆς
ἀποκόπτειν, ὥς ἂν τὸ ὄχημα τῶν κατὰ τὰς ἄλλας αἰ-
σθήσεις ἀφῶν ἀνελοῦσα, συνανέλοι ὥς ἐνὶ χάκειων
πρὸς τὰ οἰκεῖα ἡδέα τὰς ὕλας. Τί οὖν μέλιστα ἐστὶν
δ σωματὸς πρὸς ἀφῆν τὴν (80) ψυχὴν, καὶ τὰς ἐν ταῖς
ἄλλαις αἰσθήσεσιν ἡδονὰς πολυμόρφως (81) βλαστά-
νει; Ἡ ἐν γεύσει τε, φημί, καὶ ἡ πρὸς τὰς συνου-
σίας τὸ σῶμα ἀφῆ ἐμπαθῶς γαργαλλίζουσα. Τούτων
δ' αὐτῶν ἡγεῖται μὲν ἡ τῆς γεύσεως, ἡ δὲ τῆς μίξεως
ἐπεται· ὅτι διὰ τῆς ἐν τῇ γεύσει ἀφῆς, κολακευομέ-
νης πρὸς γαστριμαργίαν ἀπὸ τῆς καταπόσεως, παι-
νόμενόν τε τὸ σῶμα καὶ ὅπῃ τῶν ἐν τῷ βράθει βρασ-
σομένων λεῖων χυμῶν ἀσχετῶς γαργαλιζόμενον, πρὸς
τὴν τῆς μίξεως ἀφῆν οἰστρούμενον φέρεται.

7. Διὸ ἀναγκαῖον τὴν μέλλουσαν τῶν πρὸς τὰς μί-
ξεις ἡδονῶν διὰ παρθενίας κρατεῖν, πολλῶ πλεόν
πρότερον τῆς κατὰ τὴν γεῦσιν ἡδονῆς, ὥς ἐκα-
ντλούσης ἐκείνη (82) τὰς ὕλας, ἀρχουσας δείκνυσθαι.
Ἐκ λογικοῦ γὰρ καὶ ἀλόγου, κατὰ τὸ Ἑλληνικὸν
πρὸς φυσιολογίαν πλάσμα, ὥσπερ τινὰ κένταυρον

A suis ipsius omnino constringentis venereciliis, per sen-
sum eorum lævitatē, quæ tangendo percipitur, esp-
tium sua voluptate ducit hominem. Per quendam
igitur tactum 623 ipse aspectus, ut ostendimus,
animam ad voluptatem pellicit. Nam oculorum icti-
bus, velut incorporeis manibus, quæcumque volue-
rit eminus attingens, et quæ corporis manibus at-
tingere non potest, ea oculorum conjecta libidinose
complectens, per eas quas effingit species, totum
corpus ob introductas imagines fluctibus quatit. Au-
ditus ipse suaves voces per tactum percipiens, per
illum animam incantat. Atque, ut verbo dicam, om-
nis voluptas, ut commune corpus in quo domina-
tur, ita communem in corpore tactum nacta, per
eam singulos sensus ad proprias suavitates, ac to-
tum omnino in tactu constitutum corpus nostrum
ad universam voluptatem varie impellit.

6. Cum igitur in omnibus quidem tactus, præ-
cipue vero in gustu et genitalibus dominetur parti-
bus, ac alter ex altero tactus, velut in catena, aptus
et nexus sit, ac alteri quidem ministretur, alter
autem ministret, omnes autem ad reginam suam
voluptatem, sensuum per tactum operationem trans-
mittentes, adhuc magis animam perturbationibus
quodammodo corpoream efficiant; cumque propo-
situm sit virgini ab omni voluptate corporea puram
exhibere mentem; propterea tactum, qui præcipue
animam corpoream efficit, debet ab anima abscin-
dere, ut vehiculum tactuum ad alios sensus atten-
tium resecans, simul etiam resecet, quantum fieri
potest, eorum ad proprias suavitates materiam.
Quid est igitur, quod maxime corpoream per tac-
tum animam efficit, et sitas in aliis sensibus vo-
luptates variis modis germinat? Tactus, inquam,
tum qui in gustu situs est, tum qui corpus ad co-
itum libidinose titillat. Horum autem ipsorum præit
is qui in gustu situs est, sequitur vero ille qui in
coitu; quia per gustus tactum semper ad ingluviem
voracitate blandiente, corpus pinguescens, et a le-
nibus humoribus intus ebullientibus insuperabiliter
titillatum, ad tactum coitus æstro quodam percitum
fertur.

D 7. Quare necesse est, ut quæ concubitus vo-
luptates virginitate vult superare, multo magis
voluptatis, quæ ex gustu percipitur, ut quæ al-
teri fomenta suppeditet, prius se victricem osten-
dat. Ex rationali enim et irrationali, secundum
Græcorum in physiologia commentum, veluti quem-

γῶνιν μοριων. Sic ope duorum codicum Regiorum
mutavimus quod in editione Veneta et nonnullis
mss. legebatur. Τί γὰρ ἂν τις εἴποι καὶ περὶ... ἔτι
καὶ λέγοι. Editio Paris. Τί γὰρ ἂν τις καὶ περὶ...
ἔτι καὶ λέγοι.

(77) Ἄγει. Unus ex Regiis codicibus, εἰσάγει, et
paulo post, ὧν ἂν θέλοι, ei, ἐγγενομένας φαντασίας.

(78) Πᾶσα αἰσθήσις. Voluptas, seu perceptio per
sensus, hac voce designatur hoc loco, ut ex eo patet
quod singulos sensus ad proprias suavitates per

tactum impellere dicitur.

(79) Ἀφῆ. Sic tres codices mss. multo melius
quam editio Veneta, ἀφῆ, aut Parisiensis, ἀφῆς.

(80) Πρὸς ἀφῆν τὴν. Sic nonnulli codices mss.
Editio, πρὸς τὴν ἀφῆν.

(81) Πολυμόρφως. Unus ex Regiis codicibus, πο-
λυμόρφως.

(82) Ἐκείνη. Legitur in editione Veneta et in
quinque mss., ἐκείνης. Sed preferenda videtur scrip-
tura editionis Paris. quam secuti sumus.

dam centaurum, totum hominem Creator effingens, superiori parti humanam formam a capite usque ad pectus habenti, id quod ab umbilico et lumbis protenditur, velut equi naturam, tum ad ventris voluptates belluarum in morem propensum, tum ad concubitus effrenate proclive, inferius collocans adaptavit: non quod ab irrationali parte rationalem abripi vellet, sed rationali, cui subjecta est pars irrationalis, habenas ad necessarios naturae usus regendos sapientissime committens. Propter hanc igitur datam illi potestatem, quando non ducit, sed ducitur **624** ab irrationali pars rationalis, exprobrans aurigae Scriptura, ut ad irrationalis voluptatem prave e superiori parte dejecto, ait: *Equi insanientes in feminas facti sunt, unusquisque ad uxorem proximi sui hinniebat*⁸². Et alibi per umbilicum et lumbos irrationalis partis in animam dominatum subindicans: *Ecce robur ejus, inquit, in lumbis, et potestas ejus in umbilico ventris*⁸³. Pinguescente enim ex gustu ventre, necesse est, ut subjectae ventri partes, ab exundante humore, qui in intimis effervescit, ad naturales operationes moveantur. Suppeditat enim venter his imminens ea, quibus hae operationes velut aestro incitantur: gula autem e superiori parte materias velut ex fonte profundit. Gustum igitur virgo vincat ante omnia, fontes voluptatum ac inde ad intemperantiam fluentium irritamentorum, e superiori parte sapienter regens; ne dum virginitatem proficitur, ac postea gustui esse immoderate prostruit, imprudens alia perfruendi voluptate virginitatem stulte divendat. Virginem enim et gustum esse oportet virginis; ita ut nulla rerum gulam oblectantium illecebra ad voluptatem corrumpatur, sed incorruptam se in hoc quoque caute custodiat, corpus autem, ut animam ad officia adimplenda ministret, prudenter regat.

8. Non enim oportet, ut dum cavet, ne succumbat gustus voluptati, et scaturientes ex ventre voluptates stringit et attenuat, rursus in contrariam partem corporis usum convertat. *Ne enim declines, inquit, ad dexteram aut ad sinistram*⁸⁴. Quemadmodum enim liberum ad omnes prorsus cibos emittere gustum, vere ob ea quae diximus perniciosum est; sic eum obstruere, ita ut corpus ob debilitatem inutile fiat, omnino a ratione alienum est. Extrema enim vere, ut ait sapiens quidam, in hoc quoque aequalia sunt. Quemadmodum enim ob

⁸² Jerem. v. 8. ⁸³ Job xl. 11. ⁸⁴ Deut. v. 32.

(83) *Υποβεβλημένον*. Sic mss. quinque cum editione Veneta. Paris., *υποβεβλημένον*. Non multo post unus ex Regiis, *πανόφως* *ἀφείλ*.

(84) *Κερωδέρει*. Satis commode editio Paris., *κινωδένει*, neque hanc scripturam sequi dubitarem, si non repugnarent mss. omnes cum Veneta editione. Praeterea utraque scriptura eodem reilit. Non assentior Combelsio ita reddenti: *prave olim evacuavit, dejecerit*.

(85) *Ἐχρημέτιζε*. Plures codices, *ἐχρημέτιζον*.

(86) *Ἰδοὺ*. Codices nonnulli, *ἰδοὺ δὲ*. Statim unus ex Regiis, *ὁσφύ* *αὐτοῦ*.

(87) *Ταύτας*. Nonnulli codices, *ταύτην*.

A συνθεῖς ὁ Δημιουργὸς ὅλον τὸν ἄνθρωπον, τῷ ἀνθρωπομόρφῳ ἀπὸ κεφαλῆς ἕως στέρνων ἀνωθεν μέρει, τὸ ἀπὸ ὀμφαλοῦ καὶ ὀσφύος, καθάπερ ἵππου φύσιν, πρὸς τὰς γαστροὺς ἡδονὰς κτηνώδεις ὑπάρχον, καὶ πρὸς τὰς μίξεις ἀλόγως κινούμενον, κατώθεν φέρων προσήρμωσεν· οὐχ ὑπὸ τοῦ ἀλόγου μέρους τὸ λογικὸν ἐξαπατάσσειν βουλόμενος, ἀλλὰ τῷ λογικῷ ὑποβεβλημένον (83) ἔχοντι τὸ ἄλογον μέρος, ἡνωγεῖσθαι πρὸς τὰς τῆς φύσεως ἀνάγκας πανσόφως ἐφείλ. Διὰ τοῦν ταύτην τὴν δεδομένην αὐτῷ ἐξουσίαν, ὅταν μὴ ἄγῃ, ἀλλ' ἄγεται ὑπὸ τοῦ ἀλόγου τὸ λογικόν, ἐπὶνειδίζων τῷ ἡνιόχῳ ὁ λόγος, ὡς ἂν πρὸς τὴν τοῦ ἀλόγου ἡδονὴν κακῶς ἀνωθεν κενωθέντι (84) φησὶν· *Ἰπποὶ θελυμανεῖς ἐγενήθησαν, ἕκαστος ἐπὶ τὴν γυναικα τοῦ ἀληστοῦ αὐτοῦ ἐχρημέτιζε* (85). Καὶ ἀλλαχοῦ ἀπ' ὀμφαλοῦ καὶ ὀσφύος τὸ ἄλογον κατὰ τῆς ψυχῆς δυναστεύειν ὑπαινισσόμενος· *Ἰδοὺ* (86) *ἡ ἰσχυρὰ αὐτοῦ*, φησὶν, *ἐπ' ὀσφύ*, ἡ δὲ *δύναμις αὐτοῦ ἐπ' ὀμφαλοῦ γαστροῦ*. Παινομένης γὰρ ταύτης ὑπὸ τῆς γεύσεως, ἀνάγκη τὰ ὑπ' αὐτὴν μόρια ὑπὸ τοῦ πλημυροῦντος ὕγρου βρασσόμενον ἐν βάθει, πρὸς τὰς φυσικὰς ἐνεργείας κινεῖσθαι. Χωρηγεῖ μὲν γὰρ ἡ γαστήρ ἐπικειμένη τοῖς πρὸς τὸν οἶστρον τὰ ὑπεκκαίοντα ταύτας (87)· κατὰ ποσιν (88) δὲ ἀνωθεν πηγάζει τὰς ὕλας. Πρώτης οὖν τῆς γεύσεως ἡ παρθένης κρατῆσαι, τὰς πηγὰς τῶν γαστροῦ ἡδονῶν, καὶ τῶν ἐντεῦθεν πρὸς ἀκολασίαν βρουσῶν ἀφορμῶν ἀνωθεν σωφρόνως ἡνωχοῦσα· ἵνα μὴ παρβενεῖν προελομένη, εἴτα πρὸς τὴν γεῦσιν ἀπειδῶς ἐκπορνεύουσα, λάθῃ καθ' ἑτέραν ἀπολαύσεως ἡδονὴν τὴν παρβενεῖν ἀλόγως ἀπεμπολοῦσα. Παρθένη γὰρ καὶ τὴν γεῦσιν εἶναι δεῖ τῆς παρθένης, ὑπὸ μηδεμιᾶς τοῦ ἡδονῶς τὴν κατὰ ποσιν κολακείας πρὸς ἡδονὴν φθειρομένην, ἀλλ' ἀφθορον μὲν καὶ τοῦτ' ἐντυτὴν φρονίμως φυλάττουσαν, πρὸς δὲ τὴν τῆς ψυχῆς εἰς τὰ ἐπιβέβηλιντα ὀπηρεσίαν, τὸ σῶμα ἐμψρόνως ἡνωχοῦσαν.

8. Οὐδὲ γὰρ δεῖ φυλαττομένην ὑποπέσειν τῇ τῆς γεύσεως ἡδονῇ, καὶ τὰς πηγαζούσας ἐκ γαστροῦ ἡδονὰς διὰ τῆς πρὸς τὰ οἷα ἐγκρατείας ἀναστῆλουσάν τε καὶ ἰσχυαίνουσας, εἰς τὸ ἐναντίον αὐτῆς περιτρέπειν (89) τὴν τοῦ σώματος χρεῖαν. *Μὴ ἐκκλίνης* (90) γὰρ, φησὶν, *εἰς τὰ δεξιὰ ἢ εἰς τὰ ἀριστερά*. Ὡς γὰρ τὸ ἀνετον κατὰ πάντων ἀπλῶς ἰδεσμάτων ἀφείλαι (91) τὴν γεῦσιν διὰ τὰ προειρημένα ὡς ἀληθῶς χαλεπὸν· οὕτω τὸ ἀποκλείσαι ταύτην εἰς τὴν ἐξ ἀσθενείας τοῦ σώματος ἀχρησίαν, πατάσσιν ἀλογώτατον. Αἱ ἀκαόητες γὰρ ὄντως (92), ὡς ἐφη τις

(88) *Κατὰ ποσιν*. Unus ex Regiis, ἡ δὲ κατὰ ποσιν τῆς γεύσεως.

(89) *Περιτρέπειν*. Unus ex Regiis ante hanc vocem habet, *νόστις*.

(90) *Ἐκκλίνης*. Sic tres codices mss. melius quam in editis, *ἐκκλίνας*.

(91) *Ἀφείλαι*. Unus codex, *ἀφείλαι*.

(92) *Ὀντως*. Male in utraque editione, οὕτως, contra veterum librorum fidem. Mox editio Paris., κατὰ τοῦτό ἐστιν. Sed deest verbum substantivum in quinque nostris codicibus, quorum duo habebant, ἀνισότητες.

τῶν σοφῶν, καὶ κατὰ τοῦτο ἰσότητες. Ὡς γὰρ διὰ πολλῆος τροφῶν (95) ἀποσιρπτῶν ἡμῶν ὁ ἵππος, φέρει κακῶς ὅπῃ βούλεται τὸν ἥνιοχον· οὕτω δι' ὑπερβάλλουσιν ἐνδεῖαν πρὸς τὴν προκειμένην τῆς ἀρετῆς ὁδὸν ἐμποδίζει. Καὶ ὥσπερ οὐ δεῖ ταῖς πολλαῖς τροφαῖς τοῦτον πιαίνοντα, ταῖς τῶν σιρπημάτων αὐτοῦ ἀταξίαις κακοπαθεῖν τὸν ἥνιοχον, καὶ ἀπανταχοῦ περιφέρεσθαι πρὸς τὴν ζέουσάν τε καὶ δύσκαμπτον αὐτοῦ δύναμιν παντελῶς οὐκ ἀντέχοντα· οὕτως οὐδὲ τὴν ἐπ' ἀρετὴν ὁδὸν σὺν τούτῳ ὁδεύσαι προθέμενον, ὑπερβαλλούσῃ ἐνδεῖα πρὸς τὸ ἀρκεῖον αὐτοῦ, φημί, τὴν δύναμιν καταβαλεῖν (94)· ἵνα μὴ ἐξασθενήσῃ τούτῳ προσδεδεμένος, ἀνήνυτον ὑπὲρ αὐτοῦ ὑπομένη τὸν πόνον· μήτ' ἐγείρῃ ἐξι καταπεσόντα πρὸς τὸν δρόμον δυνάμενος, μήτ' ἀφεῖναι ὑπὸ τῆς πρὸς αὐτὸν φυσικῆς σχέσεως συγχωρούμενος· ἀλλ' αἰὲν μὲν τούτῳ διὰ τὴν κοινωνίαν συστήνειν, καὶ περὶ τὴν ἐπιμέλειαν τῆς ὑγείας αὐτοῦ ποιεῖσθαι ἀναγκαζόμενος· τῷ δὲ μὴ ἔχειν σθεναρὸν τὸν (95) πρὸς τὴν γυμνασίαν τῶν ἐπιβαλλόντων τῷ δρόμῳ ὑπηρετούμενον, δι' ἀμελετησίαν λοιπόν τὰ πολλὰ τῆς οὐκείας ἐπιστήμης ἑαυτοῦ ἐκβάλλων (96). Οὐκοῦν ἐπεὶ δεῖ τὸ συμφερὲς ἡμῶν ὄχημα, μήτε ἀνέντας ἄγαν, μήτ' αὖ πάλιν σφοδρῶς ἐπιτείνοντας, πρὸς τὸν τῆς ἀρετῆς δρόμον προάγειν, διὰ τοῦτο προσήκει καὶ τὴν κατάστασιν, ὥς ἔχει, τοῦ σώματος, καὶ τὰς ποιότητας τῶν τροφῶν θεωρεῖν, καὶ ἀκμάζοντι μὲν τῷ σώματι καὶ θερμῆς φυσικῆς πλεονάζοντι ἐπισχεῖν ἔτι, καὶ διὰ τῶν τροφῶν ἐξωθεῖν τὸ θερμὸν, ἵνα μὴ ἡ πολυχύμοις τροφαῖς τὴν ὁδὸν (97) ἐκ φύσεως πιμελῇ ἐκ προσθήκης αὐξήσαντες, ἢ τῇ τοῦ οἴνου ἐγχευεῖ ζέουσιν τοῦ σώματος τὴν ἀκμὴν ἔτι μάλλον ἐξάψαντες, κατὰ τὸν τῶν Ἑλλήνων σοφῶν, πῦρ ὄντως ἐπὶ πῦρ ὀχετεύωμεν. Ἄλλ' ἀκμάζοντι μὲν καὶ θερμῆς φυσικῆς περιτεύονται τὸ ἐκ πηγῶν καθαρὸν ῥεῖθρον σωφρόνους ἐποχετεύσωμεν, τὴν ἐν τῇ φύσει ζέουσιν φλόγα τῇ τοῦ ὕδατος ἀντιπαθεῖ ἐνῶνται καταμαραινόντες, καὶ πρὸς τὸ ἡμερον τῷ ἐν ἡμῖν λόγῳ (98) κινῶντες· παρηβῶντι δὲ καὶ μαραινόμενῳ τὴν ἐκ τῶν τροφῶν καὶ τοῦ πόματος βοήθειαν σύμμαχον ἐπιστάξωμεν (99)· οὐ τὴν ποσότητα μόνον τῶν τροφῶν ἀπανταχοῦ πρὸς τὴν δύναμιν φρονίμως μετροῦντες, ἀλλὰ καὶ τὴν ποιότητα μάλιστα σοφῶς ἐκικρίνοντες. Οὐδὲ γὰρ τῇ ἐξωθεν φαντασίᾳ τούτων μόνον προσεξόμεν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐν τῷ βάθει δύναμιν τούτων μάλιστα σοφῶς (1) κατοπτεύσωμεν· ὅτι τὸ σπερμάτων μόνον τε, καὶ ὁσπρίων, ἀλλὰ καὶ τῶν λαχάνων ἐστὶν οὐκ ὀλίγα, ἃ οὐ κατὰ τὴν ἐξωθεν δόξαν πρὸς τὴν ἡμερον ἡνίχοντι εἰς τροφὰς σαρκῶν βάθος ἀμύσσοντά τε καὶ κνισμώδεις γαργαλισμοὺς ἐμποιοῦντα, οὐκ ἑλαττον τῶν αὐτῶν φευκτῶν, κατὰ τὸ λεληθὸς ἐπιβολοὶ καὶ ταράσσει τὰ σώματα.

9. Διόπερ οὐδὲ τοῖς ἀλσιν ἀπλῶς καὶ ἀδιαφόρως χρησόμεθα, ὥσπερ ἐνίοις τῶν ἀσκήσει προσεχόντων

(95) *Τροφῶν*. Unus ex Regiis, σιτίων, et mox, ὅπου βούλεται.

(94) *Καταβαλεῖν*. Tres mss., καταβάλλειν. Mox unus ex Regiis, ὑπομένειν.

(95) *Σθεναρὸν τόν*. Quatuor mss. cum editione Veneta σθεναρὸν τό. Alius codex, σθεναρὸν τὸ σῶμα. Ibidem unus ex Regiis, ἐπιβαλλόντων δρόμων.

(96) *Ἐκβάλλων*. Sic duo codices mss., melius

A copiam ciborum recalcitrans equus noster, vitiosa aurigam fert quocunque vult; ita ob nimiam in ediam ad propositum virtutis iter impedimento est. Quemadmodum enim non oportet, ut pluribus cibis illum saginans, inordinatis ipsius saltibus vexetur auriga, et quoquoersum circumferatur, servidis illius et indomitis viribus omnino cedens: ita nec virtutis iter cum eo peragere statutum habenti, nimia inedia, ex qua inutilis fiat, vires ejus dico frangendas: ne illi debilitato alligatus, irritam ipsius causa sustineat laborem; nec jam lapsum erigere ad cursum valens, nec dimittendi, ob naturalem cum eo conjunctionem, facultatem habens, sed semper quidem una cum eo gemere, ac illius valetudinis cura coactus laborare; at eo quod inva-

B lido utatur ad exercitationem officiorum cursus ministro, per desidiam deinceps magnam propriæ peritiæ partem amittens. 625 Quoniam igitur oportet, ut natura conjuncto nobiscum vehiculo, nec nimium relaxantes habenas, nec rursus vehementer retinentes, ad virtutis cursum procedamus; propterea convenit, et statum corporis et qualitates ciborum considerare, ac vicens quidem corpus et naturali calore adhuc abundans cohibere, et per cibos depellere calorem; ne cibis plurimi succi naturalem pinguedinem accessionibus augentes, aut vini infusione fervidum corporis vigorem adhuc magis incendentes, secundum Græcorum sapientem vere ignem igni admoveamus. Sed vigenti quidem et naturali calore redundanti purum ex fontibus laticem temperanter infundamus, fervidam naturæ flammam contraria aquarum vi restinguentes, et cum eo quod lenius est, insita nobis ratione miscentes: senescenti autem et marcescenti adjumentum ex cibis et potu adhibeamus: non quantitatem solum ciborum ubique viribus prudenter metientes, sed maxime qualitatem ipsam sapienter discernentes. Neque enim exteriori tantum illorum speciei attendemus, sed etiam maxime quam vim intus habeant, prudenter spectabimus; quia non solum seminum et leguminum, sed et olerum nonnulla sunt, quæ in cibos adhibita, etsi exterior species utilis videtur, non tamen ascetæ ad placidam gubernationem prosunt, sed et intimas D carnes vellicantia ac pruritus et titillationes efficiunt, non minus quam quæ sua sponte fugienda sunt, latenter corpora inficiunt et perturbant

τῷ ἀσκητῇ καθόλας συμβάλλεται, ἀλλὰ τὸ τῶν σαρκῶν βάθος ἀμύσσοντά τε καὶ κνισμώδεις γαργαλισμοὺς ἐμποιοῦντα, οὐκ ἑλαττον τῶν αὐτῶν φευκτῶν.

9. Quare nec salibus simpliciter ac indifferenter utemur, quemadmodum nonnullos asceticæ vitæ quam editi, ἐκβάλων. Habent iidem codices, αὐτοῦ ἐπιστήμης.

(97) *Τὴν ὁδόν*. Unus ex Regiis, τὴν ἐνοῦσαν (98) *Τῷ... λόγῳ*. Idem codex τοῦ... λόγου, cum le-

nitate insita nobis rationis permiscentes.

(99) *Ἐπιστάξωμεν*. Codices nonnulli, ἐπιστάξωμεν.

(1) *Σοφῶς*. Nonnulli codices, συνετῶς.

studiosos vidimus, qui ob summam abstinentiam omnia quidem rejicerent pulmenta, solis autem cum pane salibus pro omni uterentur condimento. Neque hi nimirum intelligunt sales, cum natura secundi sint, et pruritus corpori pariant, plus ceteris ad libidinem corpora irritare. Quod si in his sumendis debet sapienter ad propositum usum auriga versari, multo magis in arborum fructibus, qualitatibus cum iis quæ manifeste noxia sunt, cognitionem convenit discernere : ita ut ubique solum ad vitam necessarium cibum prudenter adhibeamus, obsoniorum autem exquisitam ad voluptatis illecebras suavitatem repudiemus. Nam si panis eor hominis confirmat¹⁰, non oportet copiosius necessario cibo obsonium adhibere. Nam nec salium, qui panis condimentum sunt, tantum sumimus, quantum panis. Quod si nemo tantum condimenti quantum **626** illius rei, cuius est condimentum assumet; quomodo obsoniorum usum præcipuo cibo copiosorem adhibebit? Non enim hæc panis vere condimenta erunt, sed rursus horum condimentum panis. Ac imprudentem rursus alia ratione gustus aurigam per obsoniorum varietatem ad voluptatem pelliciet : ac inde comperietur, quod per vitæ asceticæ exercitationem fugit, id rursus persequi. Quemadmodum igitur in tetrachordo, ut verbo dicam, bona est harmonia; quoniam ex quatuor elementis, terra et aqua et aere et igne constant nostra corpora, indigenti quidem per cibos semper auxiliabitur, redundantis autem, detrahendo et ad exercitationes ducendo, tyrannidem emolliet : non quantitates solum calidi in nobis et frigidi, sed etiam sicci et humidi qualitates probans. Ac aliis quidem ad quantitatem addens, aliis vero detrahens, et alias intendens, alias vero remittens vitæ instituto qualitates, alias immutans, alias vero, quæ secundum naturam sunt, conservans, sic ab omni dissonantia liberum, apique instructum, revera, tetrachordum corporis nostri ad virtutis concentum, animæ præparabit. Atque hæc quidem de gustus ratione dicta sint propter eos, qui in virginitalis, vel potius in totius virtutis curriculo exercentur.

10. Demonstrant autem, quemadmodum corporis in animam dominatus ad virtutis acquisitionem impedimento est, sic rursus debilitatem, non valente corporis instrumento animæ desideriis ministrare, virtutis cursum suppressere: Non enim magis sarcina carniū, animæ pennas ad ima detrahens, quam

¹⁰ Psal. ciii, 15

(2) *Φυλοκρατεῖν*. Sic Regius codex 2879. Editi, *φυλοκρατεῖν*. Scriptura quam in contextum recepit, confirmatur in notis ad epist. 257, ex pluribus aliis locis.

(3) *Ἐπιπνευσμένην*. Reg. cod. 2879, *ἐπιπνευσμένην*. Mox idem codex satis commode, *δελιάσματα* αποπνύοντας, quæ scriptura longe videtur præferenda vulgatæ, *ὀψονεύοντας*, *obsoniorum exquisitam suavitatem suspectam habentes*.

(4) *Ποσότητι*. Ita mss. quinque. Editi, *ποσότητα*.

A *ἐθεασάμεθα*, δι' υπερβολὴν ἐγκρατείας, ἅπαν μὲν παρωσαμένους προσέφημα, μόνους δὲ τοὺτους μετὰ τοῦ ἄρτου ἀντὶ παντὸς προσφερομένους ἡδύσματος. Οὐ συνίστη δὲ ἅρα καὶ οὗτοι, ὅτι γόνιμοι κατὰ φύσιν ὑπάρχοντες καὶ ὀδαξισμοῦ τῷ σώματι ἐμποιοῦντες, μᾶλλον τῶν ἄλλων πρὸς τὰς μίξεις τὰ σώματα ἐρεθίζουσιν. Εἰ δ' ἐν τοῦτοις δεῖ σοφῶς πρὸς τὴν προκειμένην χρεῖαν τὴν ἡνίοχον διαγίνεσθαι, πολλῷ πλεον τῶν ἀκροδρῶν τὴν πρὸς τὰ ὀμολογουμένως βιάπτοντα συγγένειαν τῶν ποιότητων προσήκει φυλοκρατεῖν (2), ἀπανταχοῦ μὲν τὸ ἀναγκαῖον τῆς τροφῆς πρὸς ζωὴν μόνον φρονίμως ἐγκρίνοντας, τῶν δὲ προσεφημάτων τὴν ἐπιπνευσμένην (3) κολακείαν πρὸς τὰ ἡδονῆς δέλαια ἀποπνύοντας. Εἰ γὰρ ἄρτος καρδίαν ἀνθρώπου στηρίζει, οὐ δεῖ πλεον τοῦ ἀναγκαίου τῆς **B** τροφῆς τὸ προσέφημα ἄλλως προσφέρεισθαι. Ἐπεὶ μὴδὲ τοὺς ὁλας, ἡδύσμα τοῦ ἄρτου ὑπάρχοντας, ἰσοῦς ποσότητι (4) μετὰ τοῦ ἄρτου παραληψόμεθα. Εἰ δὲ οὐκ ἂν τις ἴσων τῷ ἄρτῳ τῷ οὐ παραλαμβάνεται ἄρτουμα προσενέγκοιτο, πῶς ἂν τις πλεονάζουσαν τὴν τῶν προσεφημάτων χρεῖαν, τῆς προηγουμένης τροφῆς παραλάβοι; Οὐκ ἐστὶ γὰρ ἔσται ταῦτα τοῦ ἄρτου ἀληθῶς προσεφημάτα, ἀλλὰ ὁ ἄρτος ἀνάπαλιν τούτων. Καὶ λήσεται πάλιν ἄλλω λόγῳ ἡ γεῦσις κατασφραγισμένη, διὰ τῆς ποικιλίας τῶν ὁλῶν, πρὸς ἡδονὴν τὴν ἡνίοχον· εἴτα ἐντεῦθεν εὐρεθήσεται, ὃ φεῦγε διὰ τῆς ἀσκήσεως, πάλιν διώκων. Οὐκοῦν, ὥσπερ ἐν τετραχόρδῳ (5), συναλόντι φάναι, ἀγαθὴ ἁρμονία, ἐπειδὴ ἐκ τεττάρων, γῆς καὶ ὕδατος, ἀέρος τε καὶ πυρὸς, συνέστηκεν ἡμῶν τὰ σώματα, τῷ μὲν ἐνδέογτι διὰ **C** τῶν τροφῶν αἰὲ βοήθησι, τοῦ δὲ πλεονάζοντος τῇ ὑφαίρεσει, καὶ πρὸς τὰς γυμνασίας ἀγωγῇ, τὴν δυναστείαν μαλάξει· οὐ τὰς ποιότητας μόνον τοῦ ἐν ἡμῖν θερμοῦ τε καὶ ψυχροῦ, ἀλλὰ καὶ τὰς ποιότητας ξηροῦ τε καὶ ὕγρου δοκιμάζων. Καὶ ταῖς μὲν εἰς ποσότητα προστιθείς, τῶν δὲ ὑφαίρων, καὶ τῶν μὲν ἐπιτείνων, τῶν δὲ ἀνιέει διὰ τῆς ἀγωγῆς τὰς ποιότητας, καὶ τὰς μὲν ἐξαλλάσσων, τὰς δὲ κατὰ φύσιν τηρῶν, οὕτω πάσης ἀναρμοστίας ἀπηλλαγμένον, εὐάρμοστον, ὡς ἀληθῶς, τὸ τετράχρῳδον τοῦ σώματος ἡμῶν, φημι, πρὸς τὴν τοῦ καλοῦ μελωδίαν, τῇ ψυχῇ εὐτεπέσει. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἡμῖν εἰς τὸν τῆς γεύσεως τρόπον (6), διὰ τοὺς εἰς τὸν ὑπὲρ παρθενίας δρόμον (7), μᾶλλον δὲ ὑπὲρ αὐτῆς ὅλης ἀρετῆς ἀσκουμένους, εἰρήσθω.

D 10. Ὑποδείκνυσσι δ', ὅτι, ὡς ἡ τοῦ σώματος κατὰ τῆς ψυχῆς δυναστεία πρὸς τὴν τοῦ καλοῦ κτῆσιν ἐμπόδιος γίνεται· οὕτω ἀνάπαλιν ἡ ἀσθενεία, οὐ δυναμένου ὑπηρετεῖσθαι τοῦ σωματικοῦ ὀργάνου ταῖς τῆς ψυχῆς προθυμίαις, τὴν πρὸς τὰ καλὰ δρόμον ἐκκόπτει. Οὐδὲν γὰρ μᾶλλον ἢ μοιλιθὶς (8) τῶν σαρκῶν,

(5) *Ἐν τετραχόρδῳ*. Sic idem Regius codex modo citatus. Editi, *ἐκ τετραχόρδου*. Paulo post idem codex, πρὸς τὰ γυμνάσια.

(6) *Τρόπον*. Mss. *quatuor, τόπων, de gustus loco, sive materia ad gustum pertinente*.

(7) *Διὰ τοὺς εἰς τὸν ὑπὲρ... δρόμον*. Sic Colberginus codex et duo Regii. Editi, *διὰ τοὺς ὑπὲρ... δρόμους*.

(8) *Μοιλιθὶς*. Sic mss. nonnulli. Unus ex Regiis, *μοιλιθὶς*. Editi, *μοιλιθὶς*.

τὸ τῆς ψυχῆς πτερὸν ἐπὶ τὰ κάτω καθάκουσα, ἢ ἡ τοῦ σώματος ἀσθένεια περὶ αὐτὸ ἀσκολοῦσά τε τοῦτο καὶ θλίβουσα οὐκ ἐξ ἑαυτῆς τὰ οὐράνια, ὥς θέλει, ἀνίστασθαι· οὐ τῆς τῶν καλῶν κησεως αὐτὴν δι' ἀδυναμίαν μόνον ἀποστεροῦσα τὴν παρουσίαν, ἀλλὰ καὶ τῶν κτηθέντων ἡδῆ, διὰ τὴν ἐκ τῆς ἀσθενείας ἀμελετησίαν, ἀποσπύδουσα (9) τὸ κάλλος. Ὡς γὰρ παχεῖα γαστήρ (οὐχὶ τῇ κατὰσκευῇ καὶ τῇ φύσει παχεῖα, ἀλλ' εἰς τὴν παχύτητος τροφῶν διὰ γαστριμαργίαν ἀφθονῶς βεῖ, ἐπιβολοῦσα τὸν νοῦν καὶ παχύνουσα) λεπτὸν οὐ τίττει νόα· οὕτως ἢ ἀγαν λεπτή, δι' ἀτονίαν ἔπνουσιν τοῦτον ποιοῦσα, ἐν τῇ ἀσθενείᾳ τοῦ σώματος καὶ τὸν λεπτὸν ἡδῆ τιχτόμενον ἀποσθένουσιν. Καὶ ὅτι οὐ καθάπαξ τὰς μὲν δεῖ τὰς τροφὰς ἀποστρέφεισθαι, τῶν δὲ ἀπλῶς ἐμφορεῖσθαι, ἀλλ' ὅτι προσήκει καὶ τοῖς μὴ μόνον τὴν ποσότητα σωφροσύνη (10) μετρεῖσθαι, δυναμένην διὰ πλῆθος ταυτὸν τοῖς ἐκδεχόμενοις ἐργάζεσθαι· ἀλλὰ καὶ τὴν ποιότητα ἰσοδυναμοῦσαν πολλάκις τοῖς προφανῶς βλαβεροῖς ἐπικρίνειν, καὶ συνόλως, λόγον σέβοντας, λόγῳ καὶ μὴ ἀλογίᾳ ἀσκεῖσθαι.

11. Εἰ δὲ ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν, καὶ διὰ ταύτην τὴν ἐντολὴν τῷ εἰπόντι, *Γυμνός ἤμην, καὶ περιεβάλετέ με, πεινῶντα καὶ ἐθρέψατε, ἀσθενοῦντα καὶ ἐπεσκέψασθε* (11), μετὰ σπουδῆς παρίσταμεθα. Ὑποκρίνεται τὴν ἐντολὴν ὁ ἐτέρῳ μὲν παρίστασθαι προνοοῦμενος, σεαυτὸν δὲ ἀσθενοῦντα ἀνῆλθῶς λυμαίνόμενος. Φανερόν γάρ, ὡς ἐσφαλμένως ἀγαπᾷ τὸν πλησίον, οὐ προνοεῖν προθυμεῖται, ὁ σεαυτὸν μὴ εἰδὼς ἀγαπᾷ. Καὶ πῶς τὴν ἐντολὴν δικαίως πληροῖ ὁ τὴν πρὸς τὸ δοῦλον σῶμα δίκην ὕγιως μὴ δικάσας, ἀλλὰ προφάσει μὲν δουλαγωγίας ὑπωπιλάειν ἐπαγγεῖλόμενος, τῇ δὲ ἀκρίτῳ ὁρμῇ τοῦτο κακῶς ἀναλύσας; Πῶς γὰρ ἐστὶ δοῦλον εἶναι τοῦτο τοῦ δεσποτεύοντος, αὐτὸν τὸν δεσπότην εἰς ὑπηρεσίαν τῆς βίας, ἧς (12) παρ' αὐτοῦ ὑπέμεινεν, εἰληφός; Πῶς δὲ δουλεύσει τῷ δεσπότηι εἰς τὴν τῶν ἀδελφῶν εὐποιίαν, πάντας τοὺς εὖ ποιεῖν δυναμένους εἰς τὴν σεαυτοῦ θεραπείαν δοῦλους παρειληφός; Οὐκ-έτι γὰρ πρὸς τὰ τῆς ἀρετῆς κινήματα τῷ δεσπότηι ὑπηρετῆσαι· ἐν ἀσθενείᾳ δὲ καίμενον, τοῖς λοιποῖς ἔπαισιν εὐποιᾶς εἶναι ὑπόθεσις· οἰκτιζόμενον τὸν δεσπότην ὑπὸ πάντων ἔχον, διὰ τὴν περὶ τοῦτο (13) ταλαιπωρίαν, ἐλεούμενον δὲ τὸν δοῦλον, διὰ τὴν ἀνάσταν τοῦτου αἰκίαν. Οὕτε γὰρ ὁ δεσπότης τῶν σεαυτοῦ ἔργων ἐπιλαθέσθαι λοιπῶν, διὰ τὴν περὶ τοῦτο ἀσχολίαν, ἀλλ' οὕτε ἀναγκασθεὶς διὰ τῆς πρὸς αὐτὸ συνδέσεως, ἐλεύθερος ἀφεθῆναι ἐπίνοιαν ἔχει· οὕτε ὁ δοῦλος ἐστὶ ἐλεύθους, τυγχὼν, ἀνακτῆσθαι τὴν πρέπουσαν πρὸς τὸν δεσπότην δουλείαν· ἀλλ' ὁ ἕτερος τῷ ἑτέρῳ ὑπόθεσις ἀνιάτου κολαστηρίου γενόμενος, τὴν ἀλογίαν ἔχουσι, τοῦ εἰς τὸ δεσποτήριον τοῦτο ἀμφο-

A corporis debilitas in eo curando has pennas detinens et premens, impedimento est quominus ad celestia pro votis avolet; nec eam solum bonorum acquisitione ob imbecillitatem privat; sed et jam partorum, ob certam ex imbecillitate desidiam, pulchritudinem deprædatur. Quemadmodum enim pinguis venter (non constitutione et natura pinguis, sed in quem pinguedo ciborum ob gulam abunde fluit, obtinens mentem et pinguefaciens) tenuem non gignit intellectum: sic qui nimium gracilis est, quasi emortuum illum ob infirmitatem redigens, in imbecillitate corporis etiam eum, qui jam tenuis genitus erat, exstinguit. Illud etiam ostendimus non satis esse alios quidem cibos rejicere, aliis verb simpliciter satiare; sed in his etiam non modo quantitatem, quæ ob copiam idem potest ac non convenientes cibi efflere, temperantia metiendam esse, sed etiam qualitatem, quæ sæpe idem valet ac noxi manifeste cibi, discernendam esse; ac omnino Verbi cultores rationem in asctica vitæ ducem sequi debere, non impetum a ratione alienum.

11. Quod si diliges proximum tuum ut te metipsum, et propter hoc præceptum ei qui dixit: *627 Nudus eram et operuvistis me, esurientemque nutrivistis, et infirmum visitastis* **, studiosè opitulamur. Is simulat observationem præcepti, qui alteri quidem optulari studet, semetipsum autem infirmum crudeliter perdit. Nam qui semetipsum amare nescit, liquet ab eo proximum falso diligi, cui studet providere. Et quomodo præceptum legitime impleat, qui servi corporis causam non recte judicat, sed illud castigare professus per causam redigendi in servitutem, inconsiderato impetu male consumit et perimit? Quomodo enim adhuc servum erit dominus, ipsum dominum ad solatium violentiæ, quam ab eo passum est, servum accipiens? Quomodo serviet domino ad bene aliis faciendum, omnes qui bene facere possunt, ad suam ipsius curam servos accipiens? Non enim jam ad virtutis opera domino ministrabit; sed in infirmitate jacens, cæteris omnibus erit beneficil materia, dominum habens omnium miseratione dignum, ob ærumnosam circa illud operam, ac ipsum etiam servum miserabilem, ob acceptas a domino insanabiles plagas. Nam nec suis jam officiis dominus perfungi potest, circa illud occupatus, nec necessario colligatus eum eo, libere evadendi consilium invenire potest; nec servus, dum adhuc benigne curatur, congruam domino servitutem recuperare: sed cum alter alteri materia insanabilis sit supplicii, probrum dementiae sustinent, et a magistro certaminis, qui ambos huic carceri illigavit, et a spectatoribus inustum, eo quod ad

** Matth. xxv, 36.

(9) Ἀποσπύδουσα. Regiis cod. 2879, ἀποσπύδουσα, et paulo post, τίττει νόον.

(10) Σωφροσύνη. Sic Colbertinus et unus ex Regiis. Editi, σωφροσύνη.

(11) Πεινῶντα. Ἐπεσκέψασθε. Duo veteres li-

brī, πεινῶν, καὶ ἐθρέψατέ με, ἀσθενῶν, καὶ ἐπεσκέψασθέ με.

(12) Ἦ. Cod. Reg. 2879, ἦν.

(13) Περὶ τοῦτο. Idem codex, περὶ ταυτὸ περι-κειμένον αὐτῷ. Et paulo post, τοῦτου ἀδικίαν.

coelestem cursum iste adscriptus, imprudens ob consilium rationis expertus, non modo nihil eorum, quæ ad stadium pertinent, prudenter exerceverit, sed etiam eum, qui ipsi ad cursum servire debuerat, inique oppresserit, ac semetipsum simul cum eo stulte everterit. Quapropter necessario his qui ad virtutem comparandam corpus castigant, iterum clamamus: *Ne declines ad dexteram aut ad sinistram* ⁶⁹¹. Quemadmodum enim ad ingluviem deflectere periculosum est, ita vehementi inedia corpus eo redigere, ut ob imbecillitatem inutile sit, vere est a ratione alienissimum. Non enim ipsa per se abstinentia a ventris voluptatibus bonum est, sed quia ad virtutem comparandam confert. Quod si cuius causa abstinentiam ciborum eligimus, illud vehementiori abstinentia negligimus, in contrarium nobis, ob animum rationis expertem, institui forma vertetur: siquidem non jam ob tabefactum et eversum instrumentum per lectiones et preces assidue versari cum Deo poterimus, aut in fratribus juvandis officium virtutis adimplere. Oportet ergo etiam corporis curam gerere, non propter corpus, sed ut ministerium ad philosophiam habeamus. Fieri enim non potest, ut qui ministerium corporis promptum et expeditum ad philosophiam non habent, hi vel lectionibus philosophiæ comparandæ idoneis pares sint, vel animum in corpore languentem **628** ad precandum convenienter intendant, vel omnino quidquam eorum quæ ad philosophiam attinent, ad suam ipsorum, aut ad eorum, quibuscum vita communis est, utilitatem operentur. Idcirco inquit: *Castigo corpus meum, et in servitutem redigo* ⁶⁹². Insurgere enim volens in dominum ob carnis vigorem, abstinentiæ plagis in servitutem redigo, dominatum cogens agnoscere. Non enim sic illud ferio, inquit, ut immoderatis plagis inutile ad servitutem efficiam, sed id mihi in castigando propositum, ut in servitute redigam ad ministerium domino exhibendum. Qui autem adeo inediis servum verberat, ut non solum inutilis ad domini ministerium, sed et sibi ipse opem ferre non possit; quid aliud semetipsum, nisi servum servi facit? Necesse est enim ut cum jam corpus servire non possit, sed ob debilitatem resolutum sit, dominus ei serviat, quippe qui semper in ministerio illius infirmitati exhibendo laboret, nec jam suorum ipsius muniorum meminisse possit, ac totam vitam in eo curando consumat.

12. Carnis igitur curam gerere non simpliciter prohibuit, sed ad concupiscentias inquit. Quare quod in carnibus concupiscit et voluptates appetit,

⁶⁹¹ Deut. v, 32. ⁶⁹² I Cor. ix, 27.

(14) *Βαλόντος*. Sic tres mss quibus favet Colbertinus, in quo legitur, ἐμβαλόντος. Editi, βάλλοντος. Videntur autem hæc verba suo excidisse loco: nec ullus erit sensus, nisi legamus, παρὰ τοῦ ἀγωνοθέτου τοῦ... βαλόντος.

(15) Τοῦ. Codex Reg. 2879, τοῦ ὄντως. Non multo post idem cod., δεξιὰ, μηδὲ εἰς τὰ.

A τέρους βαλόντος (14), καὶ παρὰ τοῦ ἀγωνοθέτου καὶ παρὰ τῶν θεατῶν σιζομένην· ὅτι πρὸς δρόμον οὐράνιον ὄντας ἀπογραφάμενος, ἔλαθε δι' ἀλογίαν, οὐ μόνον οὐδὲν τῶν πρὸς τὸ στάδιον φρονίμως ἀσκήσας, ἀλλὰ καὶ τὸν πρὸς δρόμον αὐτῇ δουλεύσαι ὀφειλόντα ἀδίκως καταβαλὼν, καὶ ἐπὶ αὐτὸν τούτῳ ἀνοήτως συγκαταστρέψας. Διὸ ἀναγκαίως τοῖς διὰ τὴν τοῦ (15) καλοῦ κτῆσιν ὑπωπιάζουσι τὸ σῶμα πάλιν ὑποφωνοῦμεν. *Μὴ ἐκκλίνῃς εἰς τὰ δεξιὰ ἢ εἰς τὰ ἀριστερά*. Ὡς γὰρ τὸ εἰς γαστριμαργίαν ἐκκλίνειν ἐστὶ χαλεπὸν, οὕτω τὸ διὰ ἐπιτεταμένης κακουργίας (16) εἰς ἀχρησίαν δι' ἀσθενείας τὸ σῶμα καταβαλεῖν, ὡς ἀληθῶς ἀλογώτατον. Οὐ γὰρ δι' αὐτὴν ἡ ἀποχὴ τῶν τῆς γαστρὸς ἡδονῶν ἐστὶ καλὴν, ἀλλ' ὅτι πρὸς τὴν τοῦ καλοῦ κτῆσιν συμβάλλεται. Εἰ δὲ δι' ἡ ἀποχὴν τῶν βρωμάτων ἐγκρίνομεν, τούτου διὰ τῆς ἐπιτεταμένης ἀποχῆς ἀμελήσομεν, εἰς τὸ ἐναντιὸν ἡμῖν, ὑπὸ ἀλογίας, τῆς ἀγωγῆς ὁ τύπος περιτραπήσεται· οὐκέτι μὲν διὰ τὴν σύντηξιν καὶ παρατροπὴν τοῦ ὀργάνου δι' ἀναγνώσμάτων τε καὶ εὐδῶν ὁμιλεῖν τῷ θεῷ δυναμένοις, οὕτε πρὸς τὴν (17) τῶν ἀδελφῶν εὐποιαν τῷ καλῷ ὑπακούειν. Χρηστὴν καὶ σώματος ἐπιμελείαν ποιεῖσθαι, οὐ διὰ τὸ σῶμα, ἀλλ' ὑπηρεσίαν, φησὶ, φιλοσοφίᾳ κτωμένους. Ἀδύνατον γὰρ τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ σώματος εὐήθειαν πρὸς φιλοσοφίαν μὴ ἔχοντας, ἢ ἀναγνώσμασι φιλοσόφους ἀρκέσαι, ἢ τὸν νοῦν ἐνατονῶντα τῷ σώματι πρὸς εὐχὴν δεόντως συντείνειν, ἢ συνόλως τι τῶν φιλοσοφίᾳ ἐπιβαλλόντων εἰς αὐτοῦ καὶ τῶν κοινωνούντων τῷ βίῳ ὠφέλειαν ἐργάσασθαι. Διὸ Ὑπωπιάζω μου τὸ σῶμα, φησὶ, καὶ δουλαγωγῶ. Κατεξανίστασθαι γὰρ δι' ἀκμὴν τῶν σαρκῶν τοῦ δεσπότης βολόμενον τοῖς τῆς ἐγκρατείας ὑποπίοις δουλαγωγῶ, ἐπιγινώσκειν τὴν δεσποτείαν συναναγκάζων. Οὐ γὰρ οὕτως αὐτὸ παῖω, φησὶν, ὥστε ταῖς ἀμέτροις πληγαῖς ἀχρηστον πρὸς τὴν δουλείαν ποιῆσαι, ἀλλ' ὁ σκοπὸς μοι τοῦ ὑπωπιάζειν ἐστίν, ἵνα δουλαγωγῇσω τοῦτο, πρὸς ὑπηρεσίαν τῆς δεσποτείας. Ὅ δὲ εἰς τοσούτον τύπτων ταῖς ἐνδείαις τὸν δοῦλον, ὥστε μὴ μόνον ἀχρηστον πρὸς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ δεσπότης γενέσθαι, ἀλλὰ καὶ αὐτῷ ἀδυνατεῖν ἐπαρκεῖν, τί ἄλλο, ἢ δοῦλον αὐτὸν τοῦ δούλου (18) πεποιθεῖν; Ἀνάγκη γὰρ μηκέτι μὲν δυναμένου δουλεύειν τοῦ σώματος, ὑπ' ἀσθενείας δὲ παρειμένου, τὸν δεσπότην τούτῳ δουλεύειν, ἀεὶ περὶ τὴν ὑπηρεσίαν αὐτοῦ τῆς ἀσθενείας πονοῦμενον, καὶ οὐκέτι μὲν τῶν καθ' αὐτὸν ἔργων μνήμην ποιήσασθαι συγχωρούμενον, πάντα δὲ τὴν βίον τούτου προσδαπανῶντα.

12. Τῆς οὖν σαρκὸς πρόνοιαν μὴ ποιεῖσθαι οὐχ ἀπλῶς ἀπεφῆναι· ἀλλ' εἰς ἐπιθυμίας, φησὶν. Ὡστε τὸ μὲν ἐπιθυμητικὸν καὶ φιλήδονον τῶν σαρκῶν διὰ

(16) *Διὰ ἐπιτεταμένης κακουργίας*. Idem codex, τῇ ἐπιτεταμένῃ κακουργίᾳ.

(17) *Ὅτε πρὸς τὴν*. Deest prima vox in editione Veneta. Legitur in duobus mss., καὶ πρὸς τὴν, quod eodem redit.

(18) *Τοῦ δούλου*. Unus cod., τῷ δούλῳ. Infra legendum, βίον τούτῳ.

τῆς ἀσκήσεως δεῖ ὑποτέμνειν· τὸ δὲ χρεῖωδες, εἰς ἃ ἰδὲν καλὸν κατ' ἡμᾶς οὐ παρίστανται τῷ Θεῷ. Ὁ γὰρ ἔστιν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ βρώσις καὶ πόσις, ἀλλὰ δικαιοσύνη καὶ εἰρήνη καὶ χαρὰ ἐν Ἁγνῷ. Δι' ἃ καὶ ἡ τῶν βρωμάτων ἀποχή μετὰ λόγου παραλαμβάνεται. Ἐπεὶ αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ τὴν ἀποχὴν τῶν βρωμάτων ἀν' ἐξετάσεως, φησὶν· Ὅτε ἐὰν μὴ φάγωμεν, ὕστερόν μεθα, οὐτε ἐὰν φάγωμεν, περισσεύομεν. Ὅτε γὰρ οἱ μὴ ἐσθιόντες πλέον τι ἔχουσι τῶν ἐσθιόντων ἐν ἀρετῇ, κατ' αὐτὸ μόνον τὸ μὴ ἐσθίειν· οὐτε οἱ ἐσθιόντες ἔλαττον τῶν μὴ ἐσθιόντων, κατ' αὐτὸ μόνον τὸ ἐσθίειν, ἐὰν ἡ ἐνδομὴ αὐτῶν ἀρετῇ ἐξισάζηται. Οὐκοῦν πρὸς τὴν ἐν ψυχῇ ἀρετὴν ἀφορῶντας δεῖ τὰ περὶ σώμα πάντα μετείναι. Οὐ γὰρ ὅντα καλὰ καθ' ἑαυτὰ, διὰ τὴν τοῦ καλοῦ ὑπηρεσίαν καλὰ κοσμούμενα γίνονται. Ἵνα γοῦν μὴ ἐμποδίζηται ἡ πρὸς τὸ καλὸν ὑπηρεσία τῇ ἀσθενείᾳ τοῦ σώματος, Οἴνω, φησὶν, ἀλίῳ χρῶδι ἐν στόμαχόν σου καὶ τὰς πυκνάς σου ἀσθενείας. Ὡς γὰρ ζῶντι δι' ἀκμήν καὶ σφριγῶντι τῷ σώματι οὐ δεῖ, καθάπερ ἡδὴ προεῖρηται, πῦρ ἐπὶ πῦρ ὀχετεύειν· οὕτως οὐτε καταψυχομένη τῇ ἀσθενείᾳ, τὸ ψυχρὸν εἶτι καὶ μᾶλλον ἐπιδηλαδῶς ἐπαντελεῖν. Ἀλλ' ὥς ἔχει τὸ κατὰ φύσιν θερμὸν τῷ ὑφαίρειν τὰς ἐξωθεν βλάς ἐκδραπνῶμεν, οὕτω δαπανηθὲν τοῦτο τοῖς πόνοις, καὶ λοιπὸν δι' ἡλικίαν ἡ νόσον σθεννύμενον, ἐξωθεν ἐνδύσματος (19) βοηθοῦντες ἀναληφόμεθα. Εἰρήνης γὰρ δεῖ καὶ ἐν τῷ σώματι· προνοεῖν τῷ ἀσθενοῦντι, τῶν τεττάρων μερῶν ἐξ ὧν ἡρμόσμεθα (20) ἀπανταχοῦ παρισταμένων, ἵνα μὴ ἐκνικησάν ποτε τὸ ἐν ἡμῖν θερμὸν ἢ ψυχρὸν, ἢ ἐν ὅλῳς τι τῶν τεττάρων, πολέμου καὶ ἀναρμοστίας, κατὰ τοῦ ἐξ ἀσθενείας ὁστροῦ (21) τὴν ψυχὴν ἀναπλήσῃ. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν εἰς τὴν μίαν τῶν αἰσθήσεων, τὴν γαῖσιν μόνον, ὑπὲρ τῆς κατὰ σῶμα παρθενίας, συμμέτρως εἰρήσθω. Μεταβάτεον δὲ λοιπὸν καὶ ἐπὶ τὰς ἄλλας αἰσθήσεις, τὴν ἀληθεῖ παρθένον ἰδεῖν προκειμένον ἔχοντας.

13. Ἰστέον (22) ὅν τοις τὴν θεράπαιναν τῆς ὄντως παρθενίας, διὰ τῆς ἀποχῆς τῶν τροφῶν, καὶ τῆς ἄλλης σκληραγωγίας παρθένον φυλάττουσιν, ὅτι δυνατόν παρθένον ἔχοντα σῶμα, μὴ παρθένον ἔχειν τὴν ψυχὴν. Ἰκανὸν γὰρ καὶ (23) βλέμμα τύπους ἐμποιῆσαι τῶν αἰσχυρῶν τῇ ψυχῇ, καὶ λόγος πεφαρμακωμένος (24) πρὸς ἡδονὴν ἐμπεισῶν τῇ ἀκοῇ φθεῖραι πρὸς ἀποκασίαν τὸν νοῦν. Εὐλαβεῖται γοῦν ὁ νυμφαγωγός, μήπως φθαρῇ οὐ τὸ σῶμα, ἀλλὰ τὰ νοήματα τῶν νυμφευομένων Χριστῷ. Διὸ δεῖ τὴν παρθένον πρὸ τοῦ σώματος μάλιστα τηρεῖν τὴν ψυχὴν, οὐ τιμὴ μὲν φυλακῇ ταύτην τηροῦσαν, τινὲ δὲ ἀπλῶς ἀφείσαν,

id id vita aeterna resecari debet : quod autem utile, id virtutis acquisitionem sibi proponenti conservandum. *Esca enim nos Deo non commendat* ²². *Non est enim regnum Dei esca et potus, sed iustitia et pax et gaudium in Spiritu sancto* ²³. Propter quae ipsa ciborum abstinencia cum ratione adhibetur. Siquidem ipsam per se abstinenciam ciborum si consideres, inquit : *Neque si non manducaverimus, deficiamus : neque si manducaverimus, abundamus* ²⁴. Nam nec qui non comedunt, praestant virtute comedentibus, quatenus non comedunt ; nec qui comedunt, inferiores sunt non comedentibus, quatenus comedunt, si intus eorum virtus adaequetur. Oportet igitur, ut ad animae virtutem respicientes, omnia quae corporis sunt exsequamur. Cum enim per se bona non sint, per ministerium, quod virtuti praestant, consequuntur ut bona fiant. Ne igitur impediatur debitum virtuti ministerium infirmitate corporis, *Vino, inquit, modico utere propter stomachum tuum et frequentes tuas infirmitates* ²⁵. Quemadmodum enim effervescenti per aetatem et valido vegetoque corpori non oportet, ut jam praediximus, ignem igni addere ; ita nec frigescenti pra infirmitate frigidum, quod etiam magis perniciosum foret, infundere. Sed quemadmodum illic id quod natura calidum est, subtrahendo extrinsecus materias, consumimus : ita consumptum laboribus, et jam aetate aut morbo fere extinctum, externis fomentis opem ferendo, recreabimus. Pauci enim in corpore providendum est etiam infirmo, cum quatuor partes, ex quibus compaet sumus, ubique circumstant, ne si quando ⁶²⁹ superavit quod in nobis calidum est aut frigidum aut omnino unum aliquid ex quatuor, bello et discordia et orto ex infirmitate caetro animam impleat. Atque haec quidem de uno ex sensibus, nempe gustu solo, super corporis virginitate satis dicta sint. Jam trans-eundum et ad alios sensus, cum veram virginem videre nobis propositum sit.

13. Sciendum est his, qui famulam verae virgin-tatis, per abstinenciam ciborum et reliquam austeritatem virginem custodiunt, fieri posse, ut virginem corpus habeat, qui virginem animam non habet. Potest enim vel aspectus species imprimere tur-pium rerum in anima, vel sermo ad voluptatem conditus in aures incidens, animum impudicitia cor-rumpere. Cavet igitur pronubus ne corrumpatur non modo corpus, sed etiam cogitatio eorum qui Christo desponsati sunt. Quapropter oportet ut virgo ante corpus maxime animam servet, non custodia aliqua illam servans, aliqua vero incustoditam dimittens

²² 1 Cor. viii, 8. ²³ Rom. xiv, 17. ²⁴ 1 Cor. viii, 8. ²⁵ 1 Tim. v, 23.

(19) Ἐραυσμάσι. Sic ope Regii codicis 2879 emendavimus quod legebatur in editis, νάμασι.

(20) Ἡρμόσμεθα. Codices nonnulli, συνηρμόσμεθα. Unus codex, ἡρμόσθη, supplendo σῶμα. Paul post editi, παρισταμένων. Mss. ut in textu.

(21) Πολέμου... ὁστρον. Sic editio Veneta et codices mss. Parisiensis editio, πόλεμον... ὁστρον.

(22) Ἰστέον. Sic mss. codices omnes. Editi, ἴστε.

Mox unus ex Regiis, ἔχοντι σῶμα.

(23) Καί. Coniunctio addita ex mss. et editione Veneta.

(24) Πεφαρμακωμένος. Quatuor mss., πεφαρμαγμένος. Tres alii cum editis consentiunt, quorum tamen duo utramque lectionem exhibent. Mox unus ex Regiis, τοῦ νυμφευομένου.

sed omni custodia cor suum servans, ita ut nec voce illius profuens sermo voluptate auditorem sermonis inficiat: nec rursus extrinsecus ad aures ab aliquo perturbans sermo, cor illius ad cupiditatem exagitet. Idem enim et in aspectu facere convenit, nec aspicentem molliter, ne ejusmodi aspectu voluptatis imagines contra se immittat videntibus: nec extrinsecus misso aspectu contingi se patientem, ne eo, velut ignito quodam jaculo, in corde percussa, ad voluptatis imagines inflammata uratur. *Eris enim, inquit, velut serpens jaculo percussus in jecore* ¹⁶. Sed externum quidem ipsius obtutui respondentem aspectum debet ab anima repellere, suum autem aspectum pudicitiae indicem videntibus exhibere. Potest enim vel palpebrarum curiosior motus stimulare et oestro concitare ad voluptatem, per quam hanc animam concutiant. Ubi enim visae ipsius oculis pulchritudini obtutum acriter desigens, velut in cera, ita in anima voluptate emollita imagines visae formae impresserit; recedit quidem ac seorsum est is a quo imagines profectae; impressa autem animo forma illius, qui visus est, ad opera ipsi convenientia urgens semper, animam imaginibus ludit. Idcirco virgini principio quidem summopere cavendum est, ne cuiquam acriorem inflgat obtutum, aut si inflexerit, contraria vi nitentes imprimi imagines a se repellat, ita ut nulla species corporea diuturnis stimulis imprimatur. Quod si aliquando contigerit, ut imprudens rerum corporearum imagines suscipiat; eas continuis bonarum rerum recordationibus in seipsa delere debet; species a corporea forma, velut in cera, impressas, animi ad divina conversione abolendo, rerum autem sanctarum species assiduam meditationibus inscribendo. Quod si susceptas species permanere integras in animo, tanquam in sigillo, siverit; necesse est, ut animo circa **630** impressam formam occupato, caetera omnia bona virgo despiciat, et ad inhaerentem speciem semper suspensa, libidinose ad perfruendum incitetur. Nec tali quidquam prodest, corpus a cogitationibus incorruptum servare, cum anima immissis in eam per oculos corporeis amoris voluptatibus semper corrumpatur. Metu enim vel pudore nec sine simulatione retinens praconceptam de se exterioris virginis opinionem, eaque nudari indecorum existimans, illam colit et conservat: sed incorporeis cogitationis manibus inseparabiliter complexa eum, quem sibi impressum et in sculptum amat, semper illum secum circumfert; et quae corpore peragere

¹⁶ Prov. vii, 22.

(25) *Ἐση*. Sic mss. et editio Veneta, Parisiensis, *ἔστι*.

(26) *Ἰκανόν*. Sic reperimus in quinque veteribus libris, Editi, *ἰκανή*.

(27) *Καλ*. Sic mss. et editio Veneta. Editio Parisiensis, *διὰ*.

(28) *Σοβεῖ τὴν*. Sic mss. Editi, *σοβεῖται*.

(29) *Καθ' αὐτόν ἔστιν ὁ ποιήσας*. Sic editio Veneta et plerique mss. Parisiensis editio, *καθ' αὐτό ἐστιν ὁ τε τοῦ ποιήσαν*

ἀλλὰ πάση φυλακῇ τὴν αὐτῆς καρδίαν τηροῦσαν· ὡς ἂν μήτε διὰ φωνῆς ταύτης λόγος βύβει, πρὸς ἡδονὴν τὸν ἀκουστὴν τοῦ λόγου φαρμάξει, μήτ' ἐξωθεν αὐτῆς διὰ τῆς ἀκοῆς λόγος παρὰ τινος ἐμπιπὼν, τὴν καρδίαν αὐτῆς πρὸς ἐπιθυμίαν κυμήνῃ. Οὕτω γὰρ καὶ ἐπὶ τοῦ βλέμματος προσήκει ποιεῖν, μήτ' ἐμβλέπουσαν μαλακῶς, ἵνα μὴ ἡδονῆς ἰνδάλματα διὰ τοῦτου τοῖς ὁρῶσι καθ' αὐτῆς ἀποστείλλῃ· μήτε τὸ ἐξωθεν πεμπομένην βλέμμα ὁπτεσθαι αὐτῆς συγχωροῦσαν, ὡς ἂν μὴ καθάπερ τινὶ πεπυρακτωμένῳ βλεῖν τοῦτω τὴν καρδίαν πληθεῖσα, πρὸς τοὺς τῆς ἡδονῆς τύπους διακαιομένη ἀνάπτηται. *Ἔση* (25) γὰρ, φησὶν, ὡς *ἑλαρος τοξεύματι πεπληγὸς εἰς τὸ ἦπαρ*. Ἀλλὰ τὸ μὲν ἐξωθεν ἀντίτυπον τῇ παρ' αὐτῆς θεᾷ δεῖ τῆς ψυχῆς ἀποκροῦσθαι, τὸ δὲ αὐτῆς σωφροσύνης μῆνυμα τοῖς ὁρῶσι παρέχειν. Ἰκανόν (26) γὰρ καὶ βλεφάρων περίεργος κίνησις, μυωπίσαι τε καὶ (27) παροιστρῆσαι πρὸς ἡδονὴν, ὅφ' ἥς ταῦτα σοβεῖ τὴν (28) ψυχὴν. Ὅταν γὰρ τῷ τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτῆς ὀφθέντι καλῶ τὸ ὄμμα ἐμπιπὼς ἐπερίσσεια, καθάπερ ἐν κηρῷ, τῇ ὑπὸ τῆς ἡδονῆς μαλαχθείσῃ ψυχῇ, τοὺς τύπους τῆς ὀφθείσης ἰδέας ἐν αὐτῇ ἀπομάχῃται, ἀνακαχώρηκε μὲν, καὶ καθ' αὐτόν ἐστιν ὁ ποιήσας (29) τοὺς τύπους, ἐναποσφραγισθεῖσα δὲ τῇ διανοίᾳ τοῦ ὀφθέντος ἢ ἰδέας, πρὸς τὰ αὐτῆς ἔργα ἐγκειμένη δει φαντασιεῖ τὴν ψυχὴν. Αὐτὸ δὲ μάλιστα μὲν τὴν ἀρχὴν, μὴδὲν ἀτενὲς τὴν παρθένον ἐπιβάλλειν τὸ ὄμμα, ἢ ἐπιβάλλουσιν, ἀντιτύπῳ δυνάμει τοὺς βιαζομένους ἐντυπωθῆναι χαρακτῆρας αὐτῆς ἀποκροῦσθαι, ὡς ἂν μηδεμίαν σωματικὴν ἰδέαν χρονίαις τῆς συνήθειας ἐπιβολαῖς ἐντυπώσῃται. Ἐάν δὲ που συμβῇ λαθόντας τῶν σωματικῶν (30) ἐγγενέσθαι τοὺς τύπους, ταῖς τῶν καλῶν συνεχέει μνημαῖς τούτους ἐξ αὐτῆς ἀφαιρῶν· τοὺς μὲν παρὰ τῆς σωματικῆς ἰδέας ἐγγραφέντας, καθάπερ ἐν κηρῷ, τῇ ἐπὶ τὰ θεῖα μεταθέσει τοῦ νοῦ ἀπαλείφουσιν, τοὺς δὲ τῶν ἁγίων ταῖς περὶ αὐτὰ πεπονημέναις θεωρίαις ἐγγράφουσιν. Ἐάν δὲ τοὺς ἐγγενομένους αὐτῇ τύπους ἐμμένειν (31) ἀδραστῶς καθάπερ ἐν σφραγίδι τῇ διανοίᾳ ἑσθῇ, ἀνάγκη περὶ τὴν ἐκσφραγισθεῖσαν ἰδέαν τὸν νοῦν ἀσχολοῦμενον, τὰ μὲν ἄλλα πάντα καλὰ παρορᾶν, πρὸς δὲ τὴν τῆς ἐνοούσης ἰδέας φαντασίαν ἐπιτοημένον δει, περὶ τὴν ἀπόλαυσιν αὐτοῦ (32) ἐμπιπὼς καταγίνεσθαι. Καὶ οὐδὲν ὥνησε τὴν τοιαύτην, τὸ σῶμα ἀδιάφορον ταῖς ἐπινοαῖς φυλάσσοσαν, τὴν δὲ ψυχὴν πρὸς τὰς ἀποσταλείσας ἐπ' αὐτὴν διὰ τοῦ βλέμματος τοῦ σωματικοῦ ἔρωτος ἡδονὰς δει φθειρομένην. Φόβῳ γὰρ ἢ αἰδοῖ τῆς προεληφθείας κατὰ τὴν ἐξωθεν παρθενίαν ὁδῆς μεθ' ὑπεκρίσεως ἔχομένη, καὶ τὸ γυμνω-

(30) *τῶν σωματικῶν*. Unus ex Regiis codicibus juveni ad emendandum quod prave in editis legebatur, τῷ σωματικῷ. Idem codex habet, εἰ δὲ ποῦ. Mox quatuor mss. pro ἐξ αὐτῆς habent, ἐν αὐτῇ, Colbertinus, ἐξ αὐτῆς αὐτῇ.

(31) *Ἐμμένειν*. Nonnulli codices, μένειν, et mox, ἐνσφραγισθεῖσαν.

(32) *Αὐτοῦ*. Et editio Veneta et veteres libri consentiunt in hac voce. Editi, αὐτῆς.

θῆναι ταύτης αἰσχύνῃς ἄξιον κρίνουσα, ταύτην μὲν ἀσχοῦσα διασυντηρεῖ, ἀσωμάτοις δὲ χεροὶ περιλαμβάνουσα κατὰ διάνοιαν τὸν ἐρωμένον ἐντετυπωμένον αὐτῇ, μὲθ' αὐτῆς ἀεὶ περιφέρει, καὶ ἂ διὰ σώματος πράττειν, ἕνεκα τοῦ φωραθῆναι, αἰσχύνεται, ταῦτα ταῖς ἐνοιαῖς ποιεῖν οὐκ αἰδεῖται. Ἦν οὐκ ἐτι λοιπὸν οὐδὲ σώματι ἂν τις ὀγῶς λέγοι (33) παρθένον. Ἀνάγκη γάρ τοῦ ἐρωμένου ἀχωρίστως αὐτῇ μιγνυμένου κατὰ διάνοιαν, καὶ τὸ σῶμα τοῖς τῆς ψυχῆς πάθεσι συμμορφοῦσθαι, καὶ συνδιατιθέμενον τοῖς ἐν διανοίᾳ κινήμασι, φθειρομένη τῇ ἐσπορίῃ συνδιαφθείρεσθαι, καὶ ὑπαρ καὶ κατὰ τοὺς ὕπνους τὰ ἐρωτικά ὀνειρωττοῦσθαι, καὶ αὐτὸ ταύτῃ συνονειρώττειν. Τοιοῦτον δὲ πάθος τὴν ψυχὴν κατασχόντος, περιττὴ λοιπὸν καὶ ἡ τῶν βρωμάτων ἐγκράτεια, καὶ ἡ λοιπὴ τοῦ σώματος σκληραγωγία· οὐ τοῦ ἵππου τὸν ἵππια πρὸς τὰ αὐτοῦ σκευήματα φέροντος, αὐτοῦ δὲ τοῦ ἵππεως τῷ ἐνόητι πάθει κακῶς τὸν ἵππου οἰστροῦντος. Ὡς γὰρ ἐπὶ τινων ὑπὸ γήριος παρθένων τὸ σῶμα ὁ νοῦς, ἐκ τῆς προκατασχούσης ἀκολασίας νοσῶν, παρὰ δύναμιν πρὸς τὴν τῆς ἡδονῆς φαντασίαν μοχλεῖται τὸ σῶμα· οὕτως ἐπὶ τῶν ἐμπαθῶς (34) πρὸς ἐρωτα τὴν ψυχὴν γενομένων, καὶ παρειμένον τῇ ἀσκήσει τὸ σῶμα, πρὸς τὰς ἰδίας ἐπιθυμίας ἡ ψυχὴ ἐρεθίζει· οὐκ ἀπὸ τῆς τοῦ σώματος ἀκμῆς ἐπὶ τὴν ψυχὴν διαβεβηκότος τοῦ πάθους, ἀπὸ δὲ τῆς ψυχῆς ἐπὶ τὰ τοῦ σώματος ἰδία κακῶς κινουμένου. Εἰ οὖν βλέμμα τοσούτου πυρὸς ἔναυσμα γίνεται, ἀκούωμεν τοῦ ὑποφωνοῦντος· *Οἱ ὀφθαλμοὶ σου ὄρθα βλέπετωσαν, καὶ τὰ βλέφαρά σου νεύετωσαν* (35) *δικαία, καὶ μὴ συναρπασθῆς τοῖς βλέφαροις, μηδὲ ἀγγρευθῆς τοῖς ὀφθαλμοῖς.*

14. Εἰ δὲ κατὰ τὸν ἀνωτέρω τῆς φάσεως λόγον ἀφ' ἧς ἐστὶν ἡ τοῦ βλέμματος κατὰ τῶν σωμάτων (36) ἐπιβολή· καὶ ὥστερ τοῖς ὀφθαλμοῖσιν ἐπὶ πλεον ἐνατενίσαντες, τῆς νόσου μεταλαμβάνομεν, καὶ ἄλλοις φυσικῶς ὠφελοῦσιν ἐπιβάλλοντες τοὺς ὀφθαλμούς κατὰ τὸ λεληθὸς ὠφελοῦμεθα· καὶ τοῖς τῆς ἡδονῆς ἄρα συμβόλοις (37) ἐπιβάλλοντες τοὺς ὀφθαλμούς, τῆς κατὰ τὴν ἡδονὴν νόσου τὸν νοῦν ἀναπίμπλαμεν, ὥστερ οὖν καὶ τοῖς ὄντως καλοῖς ἐπιβάλλοντες τοῦτερος, διὰ τῶν ὀφθαλμῶν εἰς τὴν ψυχὴν τὴν ὠφέλειαν δεχόμεθα· καὶ (38) ἀποπον μετὰ τοῦ βλέπεσθαι πρὸς νόσον διὰ τῶν ὀφθαλμῶν τὴν παρθένον, ὣν μὴ θαρσεί τῇ χειρὶ ποτε ἄψασθαι, τούτων τῇ τοῦ ὅμματος ἀφ' ἧς ἀδιαφόρως ἐπάπτεσθαι. Προαγωγὸς γάρ, ὡς ἂν εἴποι τις, καὶ προμνήστρια ἡ μὲν διὰ τοῦ ὅμματος ἀφ' ἧς, τῆς διὰ χειρῶν προλαμβάνουσα πέρβρωθεν γίνεται. Αὐτὴ δὲ αὕτη, ἡ διὰ χειρῶν φημι, τῆς κατὰ τὴν συμπλοκὴν θερμότερα θερπάινει· καὶ ἡ τὴν πρῶτην ἀφ' ἧν τοῦ ὅμματος μὴ ψυχροῦσα, οὐκ ἂν τὸ ἐκ αὐτῇ, οὐδὲ τὴν τῶν χειρῶν ἀποφύγοι. Ἡ δὲ τῇ τοιαύτῃ αὐθὺς ἐρωτικῶς ἐμπλακείσα, οὐκ ἂν μολυ-

" Prov. vi, 25; iv, 25.

(33) Λέγοι. Sic nonnulli veteres libri melius quam in editis, λέγει.

(34) Ἐμπαθῶς. Sic Colbertinus et duo alii a Combefisio citati. Editi, ἐμπαθῶν.

(35) Νεύετωσαν. Plures miss, νεύετω. Colbertinus, νεύματα σου νεύετω.

(36) Σώματων. Sic ope nonnullorum codicum emendavimus quod in editis legebatur, ὀμμάτων.

A pudet, ne deprehendatur, ea animo facere non pudet.

Hanc non jam amplius, ne corpore quidem, recte virginem quisquam dixerit. Necesse est enim, cum is quem amat inseparabiliter cum illa misceatur in animo, ipsum etiam corpus ad animæ perturbationes effingi, et cogitationis motibus congruens, cum domina corrupta corrumpi, et cum ea per visum et in somnis amatoria somniant, ipsum etiam somniant. Tali autem morbo animam detinente, inutilis jam et ciborum abstinencia, et reliqua corporis austeritas; cum non equus equitem impetu suo abripiat, sed ipse eques interno cestro prave equum stimulet. Quemadmodum enim in nonnullis, quorum corpus senectute debilitatum, mens ex præcedenti intemperantia ægrotans, ultra vires ad voluptatis

B imaginem corpus sollicitat; ita in his, quorum anima amoris morbo laborat, etiam debilitatum vita ascetica corpus ad proprias cupiditates anima exstimulat: non a corporis vigore in animam transiente morbo, sed ab anima ad ea, quæ corporis propria sunt, prave commoto. Si ergo aspectus tantil incendiis fax est, audiamus eum qui clamat: *Oculi tui recta videant, et palpebræ tuæ annuntiant iusta, et ne abripiaris simul cum palpebris tuis, neque capiaris oculis tuis* 77.

El 14. Quod si, secundum supra expositam naturæ rationem, tactus quidam est oculorum in corpora conjectus; si quemadmodum, dum liippientes diutius intuemur, morbi participes fimus, in ea autem, quæ natura commoda sunt, oculos desigentes latenter juvamus; ita etiam cum in voluptatis signa oculos conjicimus, voluptatis morbo mens oppletur; ac pariter in ea, quæ vere bona sunt, oculos conjicientes, per oculos in animæ utilitatem percipimus; si hæc ita se habent, præterquam quod per oculos morbum virgo concepit, absurdum est ut quæ nunquam manu tangere audeat, ea oculorum tactu 631 indiscriminatum tangat. Ille enim per oculos tactus, leno est, ut ita dicam, et pronubus illius, qui per manus perficitur, eumque procul antevertit. Atque ipse ille qui per manus fit, illius, qui per complexum, calidior est famulus; et quæ primum oculorum tactum non fugit, ea quantum in ipsa est, ne manuum quidem tactum effugiet. Rursus autem quæ ejusmodi tactu libidinose implicata fuerit, non sane ab inquinamentis pura deprehendatur. Quem-

(37) Συμβόλοις. Ita codex Regius, jam sæpe ad contextus emendationem adhibitus. Sic etiam legisse videtur Ambrosius, qui reddit: *Cum voluptatis indicia oculos inficimus*. Editi, ταῖς συμβόλοις, voluptatis congressibus, ut verit Combefisius.

(38) Καί. Redundat hic conjunctio, et ideo prætermissa in interpretatione.

admodum enim cum ignem tangimus, signa ignis per impressas nobis adustiones accipimus, nec fieri potest, ut qui ignem manu tetigit, puram ab illius vi urendi manum ostendat; sed pustula statim post tactum surgentes, ac non sine dolore ferventes ac micantes, ulcera mox eruptura denuntiant, aut jam impressa manus dira cernuntur ulcera: sic fieri non potest, ut qui libidinosum ignem attigerit, puram ab illius signis manum ostendat; sed vel eodem modo ac in manus tactu, pustula clam in corde surgentes, dirae amoris perturbationes, fervent et micant, ac intolerabilibus motibus aestuantes, peccati ulcera protinus eruptura minitantur, aut jam totum cor intus exulceratum ostendunt. Ignis enim accensus est, inquit, in omnibus membris: quodcumque autem invaserit, radicibus perdit. Quare cum in omnibus membris ignis ille accendatur, his qui volunt purum ab exustionibus corpus exhibere, cavendum est a cuiusvis membri tactu, ne accensam in membro vim ignis, per tactum non solum in membro quod tetigerint, sed in toto corpore, ac in ipsa anima suscipiant. Nam si caudam aliquo tantummodo serpentis tangente, caput, etsi in medio positum tantopere distat, tamen ad factum in cauda tactum statim convertitur: et si pedis nostri digito impingente, capilli in capite statim recti eriguntur; certe libidinosus tactus, etiam si in manu tantum fiat, tamen a capite usque ad extremos ungues, ad sensum voluptatis, pro tangentis nutu, pertrahit corpus. Et quemadmodum lapis in cisternae aquam coniectus, non solum adjacentem aquae partem, in quam cecidit, exagitat, sed etiam alios ex aliis orbis excitans, usque ad extrema illos interdum agitando perducit: ita libidinosus aspectus, vel sermo voluptatis effeminatus illecebris, in virginis animam, velut in undam purissimam vehementer illapsus, alias ex aliis amatorias, ut in profundo, excitans cogitationes, percussam illius qui aspectum coniecit, imagine totam animam quatit.

eis tñ tñs parthénou psyhēn, ōsper eis katharōn ūdwr ōs ēn bybō, tēlērwn ēnnōias, ōlhn autēhn prōs tñn

15. Quapropter oportet maxime, ut virgo tum aspectus tum vocis blanditias, quae pestiferæ voluptatis venenum sunt, a propriis sensibus quam **632** longissime repellat; auditum quidem intus casta cogitatione obsecrans, oculos autem ex sexus pudore sciens avertere. Nam si semel per oculos et aures in animam aditum invenient, aliud blandimenti genus, nempe manuum, socium assumentes, quæ suæ sunt profecto temporis progressu perficient. Quemadmodum enim cum militari cohorte adveniens in urbem miles, domum sibi ad habitandum quoquo-versum circueiens inquit, ac vel foribus vi exclu-

A σμάτων καθαρὰ εὐρεθείη. Ὅς γὰρ τοῦ πυρὸς ἀπτόμενοι, τὰ σήμαντρα τοῦ πυρὸς διὰ τῶν ἐγγινομένων (39) ἡμῖν καυστήρων δεχόμεθα, καὶ ἀμύχανον χειρὶ πυρὸς ἐπαφάμενον, καθαρὰν τῆς καυστικῆς ἐνεργείας τοῦτου δεῖξαι τὴν χεῖρα, ἀλλ' ἢ φλυκταίνε; τῇ ἀφῇ ἀθρόως ἐπαναστᾶσαι, καὶ ὀδυνηρὰ ζέουσαι τε καὶ σφύζουσαι, ἑλκὴν βαγῆναι (40) εὐθὺς ἀπειλοῦσιν, ἢ ἤδη φθάσαντα ἐν τῇ χειρὶ πικρὰ ὁρᾶται τὰ ἑλκὴ· οὕτως ἀμύχανον ἐρωτικῷ πυρὶ ἐπαφάμενον, καθαρὰν τῶν τοῦτου σημάτων τὴν ἀφῇ ἐπιδείξει· ἀλλ' ἢ κατὰ τὸ ὅμοιον τῆς κατὰ τὴν χεῖρα ἀφῆς, φλυκταίναι τῇ καρδίᾳ λαθραίως ἐπαναστᾶσαι, τὰ πικρὰ τοῦ ἔρωτος πάθη, ζέουσι τε καὶ σφύζουσι, καὶ ἀσχετοῖς παλμοῖς συνεχόμεναι, τὰ τῆς ἀμαρτίας ἑλκὴ βαγῆναι εὐθὺς ἀπειλοῦσιν, ἢ ἤδη ὅλην ἡλικωμένην ἐν (41) B βᾶθει τὴν καρδίαν δείκνυσιν. Πῦρ γὰρ ἐστὶ καίόμενον, φησὶν, ἐπὶ πάντων τῶν μελῶν· οὐ δ' ἂν ἐπιέλθῃ, ἐκ ριζῶν ἀπόλεσεν. Ὡστε ἐπειδὴ ἐπὶ πάντων τῶν μελῶν ἐστὶ τὸ πῦρ τοῦτο καίμενον, τοῖς προθεμῆναι καθαρὸν καυτήρων τὸ σῶμα δείκνυσιν φυλακτέον ἀπτεσθαι τινος τῶν μελῶν· ἵνα μὴ τὴν ἐπὶ μέλους καίομένην (42) ἐνέργειαν τοῦ πυρὸς, διὰ τῆς ἀφῆς, οὐκ ἐπὶ τοῦ μέρους μόνον οὐ ἤψαντο, ἀλλ' εἰς ὅλον τὸ σῶμα, καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ψυχὴν καταδέξωνται. Εἰ γὰρ τῆς οὐρᾶς τις μόνον τοῦ θραυκῆς ἤψατο, καὶ τοσοῦτον μῆκει ἐν μέσῳ τοῦ σώματος ἡ κεφαλὴ ἀφιστῶσα, ὅμως πρὸς τὴν ἐν τῇ οὐρᾷ γενομένην ἀφῇ εὐθὺς ἐπιστρέφεται· καὶ εἰ τοῦ ἐν τῷ ποδὶ ἡμῶν δακτύλου προσπταίσαντος, αἱ ἐν τῇ κεφαλῇ τρίχες ὁρᾶν εὐθὺς ἐπανίστανται· καὶ ἡ ἐμπαθὴς πάντως (43) ἀφῇ, κἂν ἐν τῇ χειρὶ γένηται μόνον, ἀπὸ κεφαλῆς ἕως ἄκρων δνύχων, ὅμως πρὸς τὴν συναίσθησιν τῆς ἡδονῆς κατὰ τὸ τοῦ ἀψάμενου σύμβολον, συνέλκει τὸ σῶμα. Καὶ ὥς λίθου βολῇ, κατὰ τοῦ ἐν τῇ δεξιαννῇ ὕδατος γινωμένην, οὐ τὸ παρακείμενον μέρος τοῦ ὕδατος καθ' ὃ πέπτωκεν ὁ λίθος μόνον κυμαίνει, ἀλλ' ἄλλους ἐπ' ἄλλοις κύκλους (44) ἐπαναστῆσας, ἕως τῶν ἄκρων τούτους ἐσθ' ὅτε κυμαίνουσα ἀγεῖ· οὕτως ἐρωτικὴν βλέμμα, ἢ λόγος ἡδονῆς τεθλυμένος μελίγματος, σφοδρῶς ἐμπασῶν, ἄλλας ἐπ' ἄλλας (45) ἐρωτικὰς, τοῦ βάλλοντος φαντασίαν πληγείσαν κυμαίνει.

D 15. Διὸ δεῖ μάλιστα τὴν παρθένον τὰς τε διὰ τῶν βλεμμάτων καὶ τῆς φωνῆς κολακείας, τῆς φειροποιου ἡδονῆς φάρμακον οὐσας, τῶν ἰδίων αἰσθήσεων ὥς πορρωτάτω ἐλαύνειν· τὴν μὲν ἀκοὴν ἐνδοθεν σῶφρονι λογισμῷ ἀποφράττουσαν, τοὺς δὲ ὀφθαλμοὺς ἀποστρέφειν κατὰ φύσιν γινώσκουσιν. Ὅτι ἂν ἀπαξ δι' ὀφθαλμῶν καὶ ἀκοῆς ἐπὶ τὴν ψυχὴν πάροδον λάβωσι, καὶ τὴν ἐτέραν λοιπὴν διὰ τῆς χειρὸς κολακείαν συνέριθον προσλαβοῦσαι, τὰ ἐαυτῶν πάντως τῇ χρόνῳ ἐργάζονται. Ὅς γὰρ μετὰ τοῦ στρατιωτικοῦ τάγματος ἐπιστάς τῇ πόλει ὁ στρατιώτης, οἰκίαν εἰς μὲν ἑαυτῷ περιῶν ἐν κύκλῳ ζητεῖ, καὶ ἢ ἀποκλει-

(39) *Ἐγγινομένων*. Nonnulli codices, ἐγγενομένων, et paulo post, φλυκταίναι.

(40) *Βαγῆναι*. Paulo post eadem vox repetitur. In utroque loco sex codices habent, βαγῆσαι. Sed melius Colbertinus cum editis.

(41) *Ἐν*. Propositio addita ex pluribus mss.

(42) *Καιόμενήν*. Ita mss. tex. Editi, καίμενην.

(43) *Πάντως*. Sic codices a Combellsio citati et alii nonnulli. Editi, παντός.

(44) *Κύκλους*. Nonnulli codices, κύκλους.

(45) *Ἄλλας*. Nonnulli codices. ἄλλας. Mox unus, πρὸς τὰς... φαντασίας.

οθεις (46) βίβ' τῆς θύρας, ἡ δὲ ἄλλη τὸν ἐγγὺς παρὰ τοῦ δεσπότου τῆς οἰκίας ἀποσθεις, ἀλλὰ ὅσοι ἐπράπετο· ἡ φθάσας τὴν πρώτην εὐπετὴ ἐπὶ τὰ ἔσω πάρεδον σχεῖν (47), καὶ ἐν τῇ τῶν ὅπλων ἑαυτοῦ, λόγχην ἢ περιεφάλαϊαν ἢ θυρεὸν καταθέσθαι, καὶ διὰ τοὺς ἑταίρους ἐξελθὼν ἔξω εἶναι δοκῇ (48), ἔνδον ἐστὶ τῇ δυνάμει διὰ τοῦ ὅπλου οὐ κατέθετο, ἰδίαν λοιπὸν τὴν οἰκίαν καὶ ἑαυτοῦ καὶ τῶν ἑταίρων, οὗς μεθ' ἑαυτοῦ οὐ μετὰ πολλῆ εἰσπύσεως ποιησάμενος· οὕτως δ' τῆς ἡδονῆς καὶ ἀμαρτίας δεινὸς στρατιώτης, οἰκίαν ἑαυτῷ ἐν κύκλῳ ζητῶν, ἢ τὴν πρώτην εἰσόδον ἀπεκλείσθαι καὶ ἀλλὰ ὅσοι ἐπράπετο· ἡ φθάσας εὐπετὴ διὰ τῶν αἰσθήσεων τὴν πρώτην ἐπὶ τὰ ἔσω πάρεδον σχεῖν, καὶ ἐν τῇ τῶν ὅπλων ἑαυτοῦ (49), τὴν τοῦ βλέμματος λόγχην φημί, διὰ τῶν ὀφθαλμῶν μακρόθεν τειρώσκουσαν, ἢ τὸ κράνος τῆς ἡδονῆς τὸν γόητα λόγον διὰ τῆς ἀκοῆς, ἢ ὥσπερ τινὰ θυρεὸν, τὴν διὰ τῶν χειρῶν ὅλον τὸ σῶμα πρὸς ἡδονὴν συγκινοῦσαν ἀφ' ἑνὲν ψυχῇ καταθέσθαι, καὶ ἔξω δοκῇ εἶναι τῇ ἐργασίᾳ τῆς ἀμαρτίας μηδέπω φθείρας τὸ σῶμα, ἀλλ' ἔνδον ἐστὶ τῇ δυνάμει, διὰ τοῦ καταθέντος ὅπλου φθείρων τὸν νοῦν· καὶ τῆς ἰδίας λοιπὸν ἡδονῆς καὶ τῶν ἑταίρων (50) αὐτοῦ παθῶν, οἰκίαν ἐξαίρετον τὴν δεξαμένην ἐν τῇ τούτων ψυχῇ ποιησάμενος. Ἀποκλειστέον οὖν τὴν πρώτην διὰ τῶν αἰσθήσεων πάρεδον τῷ τῆς σαρκὸς στρατιώτῃ, καθάπερ θύρας ἢ θυρίδας, τὰς αἰσθήσεις πανταχόθεν τοῖς τῆς καρτερίας (51) μοχλοῖς ἐπερείδουσιν· ἵνα μὴ διὰ μίσεως γούν τινος τούτων πανουργότερον ἀναθᾶς, σὺν ἑαυτῷ τὸν θάνατον ἑταίρων ὄντα ἑαυτοῦ εἰσοικίχηται. Θάνατος γάρ, φησὶν, ἀνέβη διὰ τῶν θυρίδων ὕμῶν. Θυρίδες γάρ οὕτως τῆς ψυχῆς αἱ αἰσθήσεις, αἷς ἢ ὥσπερ σώφρων τις γυνὴ, τὸ ἐξωθεν τῶν αἰσθητῶν ὥς ἡ ψυχὴ εἰς κατανόησιν τοῦ ἐπιβάλλοντος ἔργου, ἡρέμα παρανοήσουσα αὐτὰς, ἐναυγάζεται, ἢ σεσοθμένη περὶ τὴν τῶν ἔξω περιέργον κατανόησιν, καθάπερ ἑταῖρα τις ἀκόλαστος, ἐγκύπτει πρὸς τὰ τέρποντά, τὸν αὐχένα κακῶς περιστρέφουσα, καὶ πρὸς τὰ ἡδονα διὰ τούτων ἐμπίπτουσα. Ἀπὸ γὰρ θυρίδων τῶν ἑαυτῆς οἰκῶν ἐγκύπτουσα, ὅν ἂν ἴδῃ τῶν ἀφρόνων τέκνων νεανίαν ἐνδεῇ φρενῶν παραπορευόμενον, ταῦτα λέγει οἷς ἡδὴ διὰ τὸ ἀνάγκη τὸν τε καὶ βέβαιον τῶν αἰσθήσεων, ἑαυτὴν πρὸς ἀκολασίαν ὀλην ἡτρέπισεν. Ἡ δὲ σώφρων ἔνδον, φημί, καθάπερ ἐπὶ ἐστίας, τῆς ἐν μέσῳ καρδίας, τὸν τῶν λογισμῶν τε καὶ αἰσθήσεων θρόνον καθίζουσα, εἴ τι μὲν χρειῶδες πρὸς ἀρετὴν, καθαρὸν παντὸς πάθους βέρον, εἰσδέχεται· εἴ τι δ' ἀχρεῖον καὶ ἀλλότριον ταύτης, ἔξω τῶν θυρίδων ταῖς τῆς φρονήσεως χερσὶν αὐτὰς ἐπερείδουσα, συνετῶς ἀποκλείει. Οὐκοῦν οὐ δεῖ τὴν ἐκ τῆς συμπλοκῆς φεύ-

A sus, aut alia quadam arte a domino domus repulsus, alio se vertit; vel si cœperit primos aditus in interiora faciles habere, ac unum aliquod ex suis militariis instrumentis, lanceam aut galeam aut clypeum deponere, etiam si propter socios exiens foris esse videatur, potentia tamen intus est per instrumentum quod deposuit, propriam jam et sibi et sociis, quos secum paulo post introducturus est, domum efficiens; sic voluptatis et peccati improbus miles, domum sibi in circuitu querens, vel a primo aditu excluditur et alio se vertit; vel si cœperit facilem per sensus primum in interiora aditum habere, ac unum aliquod ex suis instrumentis, aspectus dico lanceam, per oculos eminus vulnerantem, aut galeam voluptatis, id est sermonem per aures incantantem, aut veluti clypeum quendam, manuum tactum, qui totum corpus ad voluptatem commovet, in anima deponere; etiamsi foris esse videatur, quia nondum corpus peccati perpetratione corrupti, at potentia intus est; quippe cum per arma ibi deposita mentem corrumpat, ac animam, quæ unum aliquod ex his suscepit, voluptati suæ ac sociis animi perturbationibus propriam domum effecerit. Claudendus ergo primus per sensus aditus carnis militi, ita ut sensus, veluti januas aut fenestras, undique constantiæ vectibus virgo communiat; ne per unam harum aliquam astu conscendens, secum comitem suam mortem introducat. *Mors enim, inquit, ascendit per fenestras vestras*⁶³. Fenestras enim revera animæ sunt sensus, per quas velut casta quædam mulier, exteriori rerum sensibilibus luce anima ad attentam operis sibi convenientis considerationem, moderate eas aperiens, illustratur; vel proterve se gerens curiosa rerum exteriorum consideratione, velut impudica quædam meretrix, prospicit ad oblectamenta, collum prave contorquens, ac in voluptates per has fenestras delabitur. Nam ex fenestris ædium suarum prospiciens⁶⁴, quemcunque ex insipientibus filiis adolescentem mentis inopem viderit transeuntem, ea loquitur, quibus jam semetipsam ad intemperantiam ob petulantes et errabundos sensus totam instruxit. Quæ autem intus pudica est, in medio cordis, tanquam in domus adytis, cogitationum et sensuum sedem constituens, si quid ad virtutem utile, et ab omni vitio purum affluat, **633** illud admittit: si quid autem inutile et a virtute alienum, extra fenestras, prudentiæ manibus eas obse-rans, sapienter excludit. Non debent igitur qui carnalis copulæ peccatum fugiunt, periculosus, per eas res et in iis rebus quas diximus, implicari lapsi-

⁶³ Jerem. ix, 2. ⁶⁴ Prov. vii, 6.

(46) Ἡ ἀποκλεισθεῖς. Ita mss. quatuor, quibus faveat Veneta editio, in qua legitur, ei. Parisiensis, δ' ἀποκλεισθεῖς.

(47) Πάρεδον σχεῖν. Occurrit infra eadem loquendi ratio. In utroque loco plures codices mss. seculi sumus, quorum lectio videtur præferenda vulgatæ, πάρεδον σχεῖν.

(49) Κάρ... δοκῇ. Sic duo codices mss. melius

quam editi, καὶ... δοκῇ.

(49) Ἐαυτοῦ. Sic nonnulli codices mss. quorum lectionem confirmat eadem supra loquendi ratio.

(50) Τῶν ἐταίρων. Tres mss., τῶν ἐτέρων.

(51) Τῆς καρτερίας. Sic duo Regii codices. Editi, τῆς καρδίας.

fus. Nam vocis et oculorum tactus ad manuum tactum sensim ducit. Ipsi autem omnes hi tactus, velut in catena ex sese invicem nexi, illius tactus, qui est in carnali copula, pronubi sunt. Non solus ergo ille tactus, qui ad carnalem copulam pertinet, sed omne genus multiformis tactus, ex quo omnis species per sensus nascitur, virgini diligenter incorruptum servandum est, ut ab oculis et voce et reliquis voluptatis motibus eminus missas scintillas contrariis pudicitiae flammis extinguens, simul etiam accensam ab illis flammam prudenter exstinguat; vel potius nullas omnino suscipiens voluptatis faces, nunquam prorsus habeat in carnibus succensam voluptatis flammam. Virgo igitur sit virginis et auditus et aspectus, ac tactus etiam et omnis motus. **Ε**ν ταῖς σαρκὶν ἀναφθεῖσαν τῆς ἡδονῆς τὴν πυρκαϊάν. καὶ τὸ βλέμμα, ἔτι δὲ ἡ ἀρὴ καὶ ὁλον τὸ κίνημα.

6. Ornanda autem est veræ virginitalis tota pulchritudo, ut nec naturalem pulchritudinem ostentare studeat, nec illius expert, culta illam exquirat. Indecorum enim profecto est virgini, et ab integritate, quam proficitur, alienum, vel gloriantem de datis a Creatore ad decorem ornamentis, ac superbe ambulanti, ut ita dicam, ob venustatem, plures amatores sui corporis in communem conari ruinam impellere; vel carentem venustate, condimentum voluptatis cernentibus, exquisito corporis cultu, elaborare. Nam nec prima castam exhibet cogitationem, dum de Creatoris opere, tanquam de proprio præclare factio gloriatur, et quod in certamen ne inducatur, a Domino petit: *Ne inducas*, inquiens, nos in *tentationem*⁷⁰, in illud amatoribus trahendis semetipsam aperte conjicit. Neque etiam altera, dum quam non accepit in corpore voluptatis illecebram, eam spuriarum formarum lenocinio in perniciem suam acersit. Utraque autem imprudens datum a Deo bonum præter propositum seopum evertit. Formosa quidem animæ pulchritudinem corporis specie stulte depredatur; quæ autem apparentem corporis deformitatem instar præsidii ad virginitalis custodiam accepit, eam spuris formis, insidias sibi ipsi struens, prave transmutat. Contra oportebat, ut ista temporariam venustatem spernens, corporis pulchritudinem non adversariam animæ pulchritudini, sed potius, si ita usu eveniat, adiutricem efficeret, corporis amatores ad animam transferens: altera vero in veris bonis nihilo inferior, tentationum vacuitate, quam opinata deformitas afferebat, ad tranquille excolendam senii expertem pulchritudinem uteretur, ex quo immortali-

⁷⁰ Matth. vi, 13.

(52) *Σφαλεροῖς*. Ita mss. quinque et alius secunda manu. Editi, σφαλερῶς.

(53) *Μηδέ*. Sic mss. sex. Editio Veneta, μή. Parisiensis, μή οὐκέτι.

(54) *Ἔστω*. Sic duo codices a Combefisio citati et alii nonnulli. Editi, ἔσται. Colbertinus codex, ἡπαθενία οὖν.

(55) *Τῆς ἀληθῶς παρθένου*. Quinque codices

Α γοντας ἀμαρτίαν τοῖς διὰ τούτων τε καὶ ἐν τούτοις σφαλεροῖς (52) ὁλίσθοις ἐμπλέκεσθαι. Ὅτι ἡ μὲν διὰ φωνῆς καὶ βλέμμάτων ἀρὴ ἐπὶ τὴν τῶν χειρῶν λαθραίως ὁδεύει. Αὐτὰ δὲ παῖσι, ὥς ἐν ἀλύσει ἀλλήλων ἐχόμεναι, τῆς κατὰ τὴν συμπλοκὴν ἀφῆς προμνήστριαί γίνονται. Ὅδὲ μίαν οὖν τὴν κατὰ τὴν μίξιν ἀφῆν μόνον, ἀλλ' ὅλον τὸ γένος τῆς πολυμόρφου ἀφῆς, ἐξ ἧς τὸ πᾶν εἶδος διὰ τῶν αἰσθησίων φύεται, τῇ παρθένῳ ἐπιμελῶς ἀφθορόν φυλακτέον· ἵνα τοὺς ἀπὸ ὀφθαλμῶν καὶ φωνῆς καὶ τῶν λοιπῶν πρὸς ἡδονὴν κινήματιον πόρρωθεν πεμπομένους σπινθήρας σωφροσύνης ἀντιπνοῖαις σθενύουσα, καὶ τὴν ἐξ αὐτῶν ἀναποτομένην πυρκαϊάν φρονίμως συναποσβέσῃ· μᾶλλον δὲ ἵνα μήδὲ (53) τὴν ἀρχὴν παραδεξαμένη τῆς ἡδονῆς τὰ ἐναύσματα, μηδὲ ἔχῃ ὅλως ποτὲ **Β** Παρθένος οὖν ἔστω (54) τῆς παρθένου καὶ ἡ ἀκοή

16. Κοσμήσαι δὲ τῆς ἀληθῶς παρθένου (55) δεῖ ὅλον τὸ κάλλος, ἵνα μήτε τῷ φυσικῷ κάλλει ἐμπομπεύειν σπουδάζῃ, μήτε ἀμοιρούσα τοῦτου καλλωπίζεσθαι θέλῃ. Ἀπρεπὲς γὰρ ὡς ἀληθῶς τῇ παρθένῳ, καὶ τῆς ἐπαγγελλομένης ἀφθορίας ἀλλότριον, τὸ, ἡ ἐναδρυνομένην τοῖς δεδομένοις πρὸς εὐφύιαν παρὰ τοῦ πατρὸς χαρακτῆρος, καὶ ἐμπομπεύουσαν, ὥσπερ ἔφην, τῷ κάλλει, πλείονας ἐραστὰς τοῦ σώματος εἰς κοινὸν σπουδάζειν πτώμα κινεῖν, ἢ μὴ εὐστοχῆσαι εὐειδίας (56). Ἄρτυμα ἡδονῆς τοῖς ὁρώσι τὴν ἐπίνοιαν τοῦ καλλωπισμοῦ πραγματεύεσθαι. Οὕτε γὰρ ἡ πρώτη σύφρονα δεκνυσι λογισμὸν, ἐπὶ τῷ τοῦ ποιητοῦ ἔργῳ ὡς ἐπὶ ἰδίῳ κατορθώματι θρυπομένη, καὶ εἰς ὃν μὴ εἰσαχθῆναι ἀγῶνα, διὰ τῆς εὐχῆς τὸν ἀγωνοθέτην παρακαλεῖ, *Μὴ εἰσενέγκης ἡμῶς εἰς πειρασμὸν*, θεομένη, εἰς τοῦτον δι' ὃν τοὺς ἐραστὰς ἐπιστάται, ἐαυτὴν προαγῶς συνωθοῦσα. Οὐδ' ἡ δευτέρα, ὃ μὴ ἔλαβε δέλεαρ ἐπὶ τῆς τοῦ σώματος ἡδονῆς, τοῦτο νόθος μορφαῖς καὶ' ἐαυτῆς μαγγανεύουσα. Λανθάνει δ' ἐκαστέρα τὸ δοθὲν παρὰ τοῦ Θεοῦ καλὸν παρὰ τὸν προκείμενον σκοπὸν διαφθείρουσα. Καὶ ἡ εὐειδὴς τὸ τῆς ψυχῆς κάλλος διὰ τοῦ κατὰ σῶμα ἀτόπω; λυμαινομένη (57), καὶ ἡ τὴν δοκοῦσαν τοῦ σώματος ἀμορφίαν ἐφ' ὅσον φυλακῆς τῆς κατὰ τὴν παρθενίαν λαβοῦσα, εἰς ἐπιβολὴν ἐαυτῆς ταύτης νόθος μορφαῖς κακῶς μεταπλάττουσα. Ἐδεῖ δὲ τὸ ἀνάπαλιν, τὴν μὲν τοῦ προσκαίρου κάλλους καταφρονουσαν, μὴ ἐμπόδιον τὸ τοῦ σώματος κάλλος τοῦ τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ συνεργόν, ἂν οὕτω πᾶσι συμβαίῃ, ποιείσθαι, τοὺς τοῦ σώματος ἐραστὰς ἐπὶ τὴν ψυχὴν μεταφέρονσαν τὴν δὲ μηδὲν ἑλάττων ἐν τοῖς ὄντως καλοῖς φερομένην, τὴν, διὰ τὴν νομιζομένην ἀσιδίαν, ἀσχλησίαν τῶν πειρασμῶν, γαλήνην ἀσκήσεως τοῦ ἀγῆρου κάλλους

mss., τῆς ἀληθῶς παρθένου, αὐτῆς ἀληθοῦς παρθένου.

(56) *Εὐειδίας*. Sic mss. quinque, melius quam editi, εὐδοκίας.

(57) *Λυμαινομένη*. Codex Regius 2879, μολυνομένη, sicque legit Ambrosius qui reddidit, inquinat.

λαμβάνειν, τοῖς μὲν ἀθανάτοις καλοῖς, ὡς ἰδίους κατορθώμασιν, ἐντεῦθεν ἦδη πρὸς τὴν ἑτέραν ἀμύλλωμένην, τοῖς δὲ κατὰ σῶμα ὑπὸ τοῦ χρόνου δειχθησομένην (58), οὐδὲν ἐκείνης διάφορον ἔχουσιν.

17. Οὐδὲ γὰρ τίς ὁ σκοπὸς, δι' ὃν καλλωπίζονται συνιδεῖν ἔστι ταχέως. Εἰ μὲν γὰρ ἵνα τῷ τῆς παρθενίας σκοπῷ συνεργάσωνται, καὶ διὰ τὸ ἐναντίον οὐ ἐπαγγέλλονται, πράττουσι, πλείονας πειρατὰς διὰ τοῦ καλλωπισμοῦ καθ' αὐτῶν ἀτόπως ἀλείφουσαι. Εἰ δὲ ἵνα αὐτὰ τοῦτο (59) καλὰ δόξωσι, φαίνεσθαι βλοῦν, εἰ μὴ μέλλοιεν παρ' ὧν τὴν δόξαν ἀποφύγεσθαι (60) σπουδάζουσι, τοῦ κατ' αὐτὰς νομιζομένου κάλλους ἐμπορεῖσθαι, τὴν περὶ τοῦτου φροντίδα ποιοῦμεναι. Εἰ δ' ἵνα καὶ τύχοιεν οἷς ἀρέσαι σπουδάζουσιν, εἰς τὸ ἐναντίον, φημι, αὐτὰς κατενεχθείσας γυμνῶς ἐπιδείξουσιν, ἐταῖραι ἀντὶ παρθένων ὀφείλουσι ἑκτὸς εἰ μὴ πρὸς τὴν τῶν δύο ἐπιθυμίαν μεσολαβήσασιν διέλκονται, καὶ τῶν ἔξωθεν ἐραστῶν ἐμπορεῖσθαι βουλόμεναι, διὰ δὲ τοῦτο τῆς κοινῆς ἐπιθυμίας τὴν ὅψιν ἥδυσμα γίνεσθαι σπουδάζουσαι, καὶ τῷ ἔνδον ἐραστῇ δι' αἰδῶ ἢ φόβον (61) κρατούμεναι. Οὐδὲ γὰρ οἷόν τε ἔστιν ἀνυπόουλον εἶναι τῶν τοιούτων τὴν γνώμην, καὶ τοὺς ἔξωθεν ἐπὶ τὸ σῶμα διὰ μηχανῆς ἐρεθίζουσιν (62), καὶ τῷ ἔνδον ἐξ ἡμισείας ἀρέσκαιν ἐθέλουσαν. Καὶ οὐκέτι ἔσται λοιπὸν ἡ γνώμη ὁμαλῶς αὐτῇ συμφωνοῦσα· ἀλλ' ὥσπερ ἐν μεταίχμῳ, πρὸς τε τὸν ἔνδον ἐραστὴν, καὶ τὴν ἔξω κακῶς σχιζομένην. Οὐδαίς δὲ δύναται δυσὶ κυρίοις δουλεύειν. Ἡ γὰρ τὸν ἑνα μισήσει, καὶ τὸν ἕτερον ἀγαπήσει· ἢ τοῦ ἐνὸς ἀντιθέσεται, τοῦ ἔξω, καλλωπιζομένη πρὸς τοῦτον, καὶ τοῦ ἔνδον καταφρονήσει. Ἡ δὲ ἀγαμὸς μερμυγῇ τὰ τοῦ Κυρίου, πῶς ἀρέσει τῷ Κυρίῳ· ὥσπερ οὖν ἡ γαμήσασα μερμυγῇ τὰ τοῦ κόσμου, πῶς ἀρέσει τῷ ἀνδρὶ, καὶ μεμέριται καὶ ἡ γυνὴ καὶ ἡ παρθένος. Ἐπεὶ ἀμήχανον καὶ τῷ ἔνδον μερμυγῇ ὅπως ἀρέσῃ, καὶ πρὸς τοὺς ἔξω (63) θεατὰς, ὥσπερ ἐν σκηνῇ, καλλωπίζεσθαι. Ἀλλ' ὥς ὁ ὕψ' ἡλίῳ λαλῶν διδασκάλῳ, οὐδὲν τι τῆς παρακολουθοῦσης σκιᾶς, τὰ κινήματα αὐτοῦ τῶν χειρῶν, καὶ τῆς ὅλης μορφῆς τοὺς τύπους μιμηλῶς δεικνύσης, φροντίσας, ὅλος (64) πρὸς τὴν τοῦ καθηγητοῦ ὁμιλίαν συντέταται· οὕτω καὶ ἡ παρθένος, οὐδὲν τι τῶν τοῦ σώματος εἰδῶν ἂν εὐμορφα ἢ δύσμορφα φαίνεται ταῦτα, καὶ τῶν περὶ αὐτὰ μωκῶν (65) φροντίσματα, ὅλη πρὸς τὸν καθηγητὴν αὐτῆς καὶ νομίῳν ἐπέστραπται, τοῦτο δὲ βλοῦν καθαρωτάτῳ φωτὶ συντόμως λαλοῦσα.

A bus quidem bonis jam aliter aequalis esset, corporeis autem temporis 634 progressu nihil ab illa discreparet.

17. Neque enim quid sibi in exquisito ornatu proponant, cito perspicitur. Nam si ut virginitalis propositum adjuvent, contra sane quam profitentur, sese gerunt, quippe cum plures tentatores exquisito ornatu contra semetipsas absurde excitent. Sin autem ut formosae tantum appareant, videntur absurdum ea de re curam suscipere, nisi si a quibus laudem consequi student, opinata earum pulchritudinis satietatem capturi sint. Quod si ut his persfruantur quibus placere student, in contrariam partem delapsas se esse clare ostendent, meretrices pro virginibus deprehensae: nisi inter duorum amorem medie distrahantur, exterioribus quidem amatoribus perfrai cupientes, et idcirco dantes operam, ut communis cupiditatis condimentum aspectus fiat, sed interno amanti ob pudorem et metum adherentes. Fieri enim non potest, ut saltem mens pura et simplex sit, externos ad corpus machinatione quadam exstimulans, interno autem placere ex dimidio cupiens. Nec jam erit deinceps sententia aequalibilibiter sibi ipsa consentiens: sed tanquam in confinio inter internum amatorem et externos prave scindetur. Nemo potest duobus dominis servire. Aut enim unum odio habebit, et alterum diliget. Aut uni adhaerebit, nimirum externo, cui se ornatu vendit, et internum contemnet. Quae autem innupta est, cogitat quae sunt Domini, quomodo placeat Domino, quemadmodum nupta cogitat quae sunt mundi, quomodo placeant viro: et dicuntur sunt uxor et virgo. Siquidem fieri non potest, ut et interno sollicita sit quomodo placeat, et externis spectatoribus, velut in scena, sese ornatu venditet. Sed quemadmodum qui ad solem alloquitur magistrum, nihil sollicitus de affectante umbra, quae motus illius manuum, et totius formae imagines imitando exprimit, ad praeceptoris colloquium totus est intentus; ita et virgo nihil de corporis simulacris, utrum formosa an difformia videantur, nihil de fociis quibus exagitantur, sollicita, ad praeceptorem et sponsum suum tota convertitur, et cum eo per totam vitam in clarissima laee intente colloquitur. Sollicita enim est quomodo placeat Domino. Talis

17 Matth. vi, 24. 17 I Cor. vii 34.

(58) Δειχθησομένην. Sic mss. septem cum Veneta editione. Parisiensis, δηχθησομένης.

(59) Ἀπὸ τοῦτο. Duo codices, αὐτῷ τοῦτο. Mox legendum, φαίνονται. Alioqui nulla prorsus erit sententia.

(60) Ἀποφύγεσθαι. Sic codices a Combefisio citati et alii nonnulli cum editione Veneta. Editio Paris., ἀποφύγεσθαι.

(61) Δι' αἰδῶ ἢ φόβον. Sic Colbertinus codex cum duobus Regiis. Editio Veneta, δι' αἰδῶ ἢ φόβον. Parisiensis, ἢ αἰδῶ ἢ φόβον [sic].

(62) Ἐρεθίζουσιν. Quamvis quinque veteres li-

bri et editio Veneta habeant, ἐρεθίζουσας et mox ἐθέλουσας [sic]; haec tamen lectio tam parum comoda ut vulgatam mutare noluerim; nisi quod emendavi quod habebat editio Parisiensis, τὸν ἔνδον, et eorundem codicum ac Venetae editionis scripturam restitui.

(63) Ἐξω. Nonnulli codices, ἔξωθεν.

(64) Ὁλος. Haec scriptura, quae in nonnullis codicibus reperta, potior videtur quam vulgata, ὅλος.

(65) Μωκῶν. Non male editio Parisiensis, μωκῶν. Sed tamen restituenda visa est scriptura editionis Venetae, quam sex codices mss. confirmant.

autem placet, qualem ipse illam formare voluit. A Μαριμνῇ γὰρ πῶς ἀρέσῃ (66) τῷ Κυρίῳ. Ἀρέσκει

δὲ τοιαύτη ὅταν αὐτὸς αὐτὴν πλάσαι ἠθέλησεν.

18. Non solum igitur exornari virgo non debet, nec exquisitam formam ad condimentum voluptatis oculi impudici elaborare, sed etiam naturalem corporis pulchritudinem, quantum fieri potest, data opera obumbrare. Nam cum, secundum superiorem sermonem, fomentum **635** sit voluptatis mari femina, et oculo molliori, quam masculus, ad oblectamentum visus efficta, ac canora voce ad pelliciendas aures instructa, membrorum apparenti molliitie, ac uno verbo, tota corporis specie ac motu ad decipulam voluptatis formata, cumque non loquens solum mulier et aspiens, sed et sedens ac ambulans ob insitam in marem illi naturalem potestatem, eum ad se, ut ferrum eminus magnes, attrahat; propterea oportet ut virgo, ne ullo modo voluptatis retibus implicetur providens et cavens, masculinum aspectum et firmam efficiat vocem, ac incessu et omni prorsus corporis motu illecebras voluptatis coerceat; ita ut nec ipsa magis excogitatis ad voluptatem artibus capiatur, nec laqueum aliis ac suæ ipsius animæ propriam corpus instituat, sed ad firmam virtutis speciem semetipsam sapientibus motibus viriliter erigat.

19. Sic igitur femineam voluptatem in semetipsa destruens, et maris ad feminam propensionem rescans, virgines etiam suos progressus efficiet, non lascivientiis continuis progressibus, nec præter convenientem virgini necessitatem in domos semetipsam intrudens. Sed omnis progressus tempus præscriptæ virtutis officio metietur: ac rectorem quidem progrediendi præceptum habebit Domini, tempus autem ex congrua diei hora discernet. Non enim simpliciter propter eum qui dixit: *Infirmus fui, et non visitastis me*⁷², et cætera, materiam dissolutionis et probri præceptum Domini efficiet. Qualibet hora et præter decorum progredi audens, ac intempestive in quolibet vico pluribus sese ostendens, nec præclarum Domini præceptum, opportune eo non utens, in suum ipsius vituperium prave convertet, aut nulla ætatis suæ habita ratione, licenter prodibit, sed juvenilem quidem agens ætatem, in templum Domini solum, nec sola simpliciter progredietur. Præcepto autem Domini necessariis de causis alio vocante, progressui suo ex earum, quibuscum progrediens cernitur, comitatu approbationem conciliabit. Non enim gregariam decet virginem, quæ nu-

18. Οὐ μόνον οὖν οὐ δεῖ καλλωπιζέσθαι τὴν παρθένον, οὐδὲ ἡδυσμα ἡδονῆς βλέμματος ἀκολάστου τὴν ἐπίνοιαν τῆς μορφῆς ἐργάζεσθαι, ἀλλὰ καὶ τὸ φυσικὸν τοῦ σώματος κάλλος συσκιάζειν ὡς οἷόν τε ταῖς ἐπινοαίαις. Ἐπειδὴ γὰρ, κατὰ τὸν ἀνωτέρω λόγον, μάλαγμα ἡδονῆς τῷ ἄρρени τὸ θῆλυ ἐστὶ, καὶ βλέμματι ὑγροτέρῳ τοῦ ἄρρενος πρὸς ἐναγωγὴν (67) ὁφείτω; πεπλασμένον, καὶ φωνῇ λιγυρᾷ εἰς θέλγητρον ὀργανωθὲν ἀκοῆς, καὶ τῇ ἐμφαινόμενῃ τῶν μελῶν μαλακότητι, καὶ συνόλως παντὶ τῷ τοῦ σώματος σχηματὶ τε καὶ κινήματι πρὸς ἀπάτην τῆς ἡδονῆς μορφωθὲν, καὶ οὐ λαλοῦσα γυνὴ μόνον καὶ ὁρώσα, ἀλλὰ καὶ καθημένη πως καὶ βαδίζουσα, διὰ τὴν ἐνοῦσαν κατὰ τοῦ ἄρρενος αὐτῇ (68) φυσικὴν δυναστείαν, ὡς σιδήρον, φημί, πόρρωθεν μαγνήτις, τοῦτον πρὸς ἑαυτὴν μαγγανεύει· διὰ τοῦτο δεῖ τὴν παρθένον, τῷ μηδενὶ τρόπῳ τοῖς τῆς ἡδονῆς δικτύοις ἐμπλακῆναι φυλαττομένην, ἄρρενων τὸν δὲ ἥμα, καὶ στεῖρραν ποιεῖν τὴν φωνήν, τῷ δὲ βαδίσματι καὶ συνόλως παντὶ κινήματι τῷ τοῦ σώματος, συνέχειν τῆς ἡδονῆς τὰ δελέατα· οὐχ ἁλῶσαν, φημί, ἐτι μᾶλλον ταῖς ἐπινοαίαις πρὸς ἡδονὴν ἑαυτὴν, καὶ παγίδα ἑτέροις τε ὁμοῦ, καὶ τῇ ἑαυτῆς ψυχῇ τὸ οἰκεῖον σῶμα ἀρτύουσαν, πρὸς τὸ σὺντονον δὲ τῆς ἀρετῆς εἶδος ἑαυτὴν σώφροσι κινήμασιν ἀνδρείως ὁρροῦσαν.

19. Οὕτω δὲ τὴν τοῦ θῆλεος ἡδονὴν ἐν ἑαυτῇ ἀναίρουσα, καὶ τὴν πρὸς τοῦτο σχέσιν τοῦ ἄρρενος ἀποκόπτουσα, παρθένους ἑαυτῆς καὶ τὰς προόδους ποιῆσεται, οὐκ ἀκολασταίνουσα ταῖς συνεχεῖσι προόδοις, οὐδὲ παρὰ τὴν ἐπιβάλλουσαν παρθένῳ (69) χρεῖαν ταῖς οἰκλαῖς ἑαυτὴν ἐπιπρίπτουσα· ἀπάσης δὲ προόδου καιρὸν, τῆς ὀφειλομένης ἀρετῆς ἐντολὴν ποιουμένη· καὶ ἡνίοχον μὲν τῆς προόδου, τὴν ἐντολὴν ἔχουσα τοῦ Κυρίου, τοὺς δὲ καιροὺς τοῦτον, κατὰ τὸ εὐπρεπὲς μέρος τῆς ἡμέρας ἐγκρίνουσα. Οὐ γὰρ ἀπλῶς διὰ τὸν εἰπόντα, Ἀσθενης ἡμῖν, καὶ οὐκ ἐπεσκεψασθέ με, καὶ τὰ λοιπὰ, ὅλην χυδiasmou τε καὶ φόγου τὴν ἐντολὴν τοῦ Κυρίου ποιῆσεται. Κατὰ πᾶσαν μὲν ὥραν, καὶ παρὰ τὸ πρέπον τῶν προδῶν κατατολμῶσα, ἐν ἀκαιρίᾳ κατὰ πάντα στενωπὸν τοῖς πολλοῖς φαινόμενῃ, οὐδὲ τὸ καλὸν μὲν τῆς τοῦ Θεοῦ ἐντολῆς, ἐπιδειξίως αὐτῇ μὴ κεχηρημένη, εἰς διαβολὴν ἑαυτῆς κακῶς περιτρέφει, ἀδασάνιστον δὲ τὴν ἡλικίαν ἑαυτῆς ἀπλῶς ἐπὶ τὰς προόδους ἀφήσει, ἀλλὰ νέαν μὲν ἐτι ἄγουσα ἡλικίαν, ἐπὶ τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ μόνον, καὶ οὐ μόνῃ ἀπλῶς προελεύσεται. Ἐντολῆς δὲ τοῦ Κυρίου ἐτέρωθι ἀπαρατήτως ἀγούσης, ἀξιόπιστον τὴν ἑαυτῆς ποσειαν ταῖς μεθ' ὧν βαδίζουσα (70) ὁράται, ποιῆσεται.

⁷² Matth. xxv, 43.

(66) Ἀρέσκει. Nonnulli codices, ἀρέσει.

(67) Τοῦ ἄρρενος πρὸς ἐναγωγὴν. Sic editio Veneta et septem mss., nisi quod unus habet, πρὸς ἐπαγωγὴν, duo alii, πρὸς ἀγωγὴν, editio Veneta, προσαγωγὴν. Parisiensis, πρὸς ἀγωγὴν τοῦ ἄρρενος.

(68) Αὐτῇ. Sic mss. quinque. Editi, αὐτῆς.

Mox editio Paris., τοῦτο. Veneta et mss., τοῦτον.

(69) Παρθένῳ. Sic Colbertinus codex et alii nonnulli. Editi, παρθένων.

(70) Βαδίζουσα. Sic uterque codex Combefis. et plures alii. Editi, βασιλίζουσα.

Οὐ γὰρ ἀπλῶς ἀγελαίαν δεῖ τὴν παρθένον, ἀποστρα-
φείσαν τὰ γάμου δεσμὰ, ἀπανταχοῦ μετὰ αὐθεντίας
σοφείσθαι· ὥσπερ διὰ τοῦτο ἀποφυγεῖσαν τὸν γάμον,
οὐχ ἵνα τῷ κρείττονι νυμφίῳ ἀεὶ παρεδρεύῃ, ἀλλ' ἵνα
ἐπ' ἐξουσίᾳ ἔχῃ φοιτᾶν ὅπῃ βούλεται. Οὐδὲ γὰρ ὡς
ἀν μὴ μάρτυρα ἢ κριτὴν ἔχῃ τοῦ βίου τὴν πρὸς ἄνδρα
κοινωνίαν ἀπέφυγεν· οὐδ' ἵνα ἐλευθέρᾳ ζηλοτυπίᾳ
ὑπάρχουσα ἐγκαλινδῇται ἐπ' ἐξουσίας (71) ὥς ἂν
ἐθέλῃ, μηδὲνα ἔχουσα τὸν ἐξετάσσοντα αὐτῆς τὰ κινή-
ματα· ἀλλ' ἵνα τὰς σαρκὸς (72) ἡδονὰς, καὶ τῶν
ὠδύνας, καὶ τὴν πολύμοχθον τῶν βιωτικῶν μεριμνῶν
ἀλγεινὴν φυγοῦσα φροντίδα, ὑπὸ μάρτυρι καὶ ζηλα-
τῷ ἀρετῆς Θεῷ, τὸν ἐαυτῆς πρὸς ἀφαρσίαν βίον
οἰκονομήσῃ. Θεὸς γὰρ εἰμι, φησί, ζηλωτής, ζηλῶν
τὸν ἐπὶ φόρῳ τὸ ἐμὸν ἐν ὁμίῳ κάλλος μοιχεύοντα.
Ἐπεὶ εἰ μέλλοι τὸν πρὸς ἄνδρα συγὸν ἀπορρίψασα,
ἀχρηστός καὶ τῷ βίῳ, πρὸς ὃν εἰς οἰκουρίαν καὶ τε-
κνογονίαν ἐπλάσθη, καὶ τῇ ἐπαγγελλομένῃ παρθενίᾳ
ἐπιφύγοι γίνεσθαι, τὸ ὅλον ζημιά. Καὶ τὴν ψυχὴν
ἀπαιδεύτοις ἐννοίαις, καὶ τὸ τὸ σῶμα ἀνέτοις σκιρτή-
μασι φθείρουσαν (73), πολλῶ ἀιρετώτερον ἀνδρὶ συν-
αφείσαν, τούτῳ πρὸς τὸν βίον ἡμινοχέσθαι, τότε
χρεῖν εἰς βοήθειαν κατὰ τὸν οἶκον ἀμοιβῇ τῆς
προστασίας αὐτῷ ἀντεκτινυνῶσαν, καὶ γηροκόμους
παῖδας εἰς διαδοχὴν τοῦ γένους ἀγαθοῦς παριστῶσαν·
καὶ ἐνὶ γούνι μέρει ταῖς τοῦ ἀνδρὸς ζηλοτυπίαις, ὡς
οἶόν τε, τῷ Θεῷ παρθενεύουσαν, ὡς ὁ τῆς ἀληθείας
λόγος τὰς τοῖς στενωποῖς, καὶ ταῖς οἰκίαις ἀπαιδεύτως
ἐπιπολαζούσας, οὐδὲ παρθένοισι γνωρίζει. Ἀργαὶ
γὰρ μαρτάνουσι περιερχόμεναι τὰς οἰκίας, οὐ
μόνον δὲ ἀργαί, ἀλλὰ καὶ φλόαροι καὶ περίεργοι,
ἀλαοῦσαι τὰ μὴ δέοντα.

20. Εἰ δὲ χήραν ἀνδρὸς ἥδη πείραν λαβοῦσαν, καὶ
ἐφθαλμοῖς ἀνδρῶν ὁμιλεῖν γυμνασθεῖσαν, οὐ δεῖ ἀναί-
δην (74) καὶ γλώσσαν καὶ πόδας πρὸς τοὺς τυχόντας
κινεῖν, ἵνα μὴ (75) τοῖς προειρημένοις ἐγκλήμασι
ὑποπέσῃ· πόσω μᾶλλον δεῖ τὴν παρθένον, τὸν τῆς αἰ-
δοῦς πρὸς ἄνδρα μηδέποτε ἀπαμφοισαμένην χιτῶνα·
σεμνὴν μὲν καὶ παρθένον φυλάττειν τὴν γλῶσσαν,
ἀκριβὲς δὲ τὸ βῆμα πρὸς τὸ ἀναγκαῖον τῆς χρείας
προάγειν· Ἐκεῖνα γὰρ μόνον τῇ παρθένῳ ρητέον, ὅσα
τε ἀκουσθέντα τὸν νοῦν ὠφελήσῃ τῶν ἀκουόντων, καὶ
διὰ τῆς εὐστροφῆς πρὸς αὐτὴν ἀποκρίσεις, πρὸς σύν-
εσιν τῶν θεῶν αὐτῆς τὴν ψυχὴν ἐπὶ μᾶλλον κόσμήσῃ.
Τὸ γὰρ διὰ τῆς γλώσσης φερόμενον ἔξω βεῖθρον τοῦ
λόγου, τῆς πηγῆς ὅθεν βεῖ μαρτύριον γίνεται. Ἐκ
γὰρ τῆς καρδίας ἐξέρχονται διαλογισμοὶ πόνητοί,
φόνοι, μοιχεῖαι, καὶ τὰ ἐξῆς· ἀφ' ὧν καρπῶν τὸ
δένδρον γινώσκειται (76). Καὶ ἡ ἀληθῶς παρθένος,
ὥσπερ ἀπὸ καθαρᾶς πηγῆς τῆς καθαρότητος τῶν
ἡθῶν, ἀθόλωτον πάντων μολυσμάτων δεῖ προχεῖσθαι

A pliarum viacula rejecit, quocunque licenter vag-
ri: quasi idcirco nuptias fugerit, non ut meliori
sponso semper assideat, sed ut licentiam habeat
eundi quo velit. Non enim ut testem aut iudicem
vitae non haberet, cum viro conjunctionem vitavit,
neque ut immunis ab aemulatione quibuscum vellet
volutaretur, neminem habens qui in ipsius motus
inquirat; sed ut carnis voluptates et partus dolo-
res ac laboriosam et molestam rerum ad hanc vi-
tam pertinentium curam fugiens, sub teste et aemu-
latore virtutis Deo suam ipsius vitam ad immorta-
litatem dirigeret. *Deus enim sum, inquit, zelator* ⁷¹,
zelans eum qui adulterio meam in vobis pulchritu-
dinem corrumpit. Nam si projecto mariti iugo, et
vitae inutilis futura sit, propter quam ad domus cu-
stodiam ⁶³⁶ et filiorum generationem creata est,
et virginitati, quam proficitur, dedecus inurat,
damnum undique patitur. Et si animam dissolutis
cogitationibus, et corpus lascivis motibus polluat,
multo optabilius foret, ut viro conjunctis, rectorem
vitae illum haberet, utilem ei operam ad res dome-
sticas adjuvandas, tanquam regiminis mercedem
persolvens, ac solatium senectutis bonos ad succe-
sionem generis exhibens; ac una saltem ex
parte, ob mariti aemulationes, quantum fieri po-
test, virginem se Deo conservans; quemadmodum
veritatis sermo eas, quae per vicos et domos disso-
lute volitant, ne virgines quidem agnoscit. *Ociosam
enim discunt circuire domos: non solum autem
otiose, sed et verbosam, et curiosam, loquentes quae
non oportet* ⁷².

20. Quod si vidua, quae virum experta est, et in
oculis virorum versari assuevit, non debet citra
pudorem et linguam et pedes ad quoscunque mo-
vere, ne iis, quae diximus, criminationibus obnoxia
sit; quanto magis oportet ut virgo, quae verecun-
diae erga virum nunquam exiit tunicam, pudicam
ac virginem custodiat linguam, cauteque gressus ad
necessarios usus moveat? Ea enim tantum a vir-
gine dicenda, quaecunque audita mentem juvabunt
audientium, et aptam illi responsionem elicientia,
ipsius animam ad rerum divinarum intelligentiam
adhuc magis excolent. Quod enim per linguam fo-
ras effertur sermonis fluentum, fontis ex quo fluit,
sit testis. *Ex corde enim exeunt cogitationes malee,
homicidia, adulterii* ⁷³, et caetera: ex quibus fru-
ctibus arbor cognoscitur. Et quae vere virgo est,
ex morum integritate velut ex puro fonte, purum
ab omni inquinamento debet suum leniter profun-
dere sermonem, qui non modo cogitationem neque

⁷¹ Deut. v, 9. ⁷² 1 Tim. v, 15. ⁷³ Matth. xv, 19.

(71) Ἐκ' ἐξουσίας. Sic plerique mss. et editio Veneta, Parisiensis, ἐπ' ἐξουσίᾳ.

(72) Σαρκός. Unus codex, σαρκῶν. Paulo post alius, ζηλωτῇ τῆς ἀρετῆς.

(73) Φθείρουσαν. Sic Colbertinus codex et duo Regii. Editi, φθείρουσα.

(74) Ἀναίδην. Sic duo codices Combesii. et alii plures. Editi, ἀναίδῃ.

(75) Μή. Negatio addita ex pluribus mss. et editione Veneta. Mox nonnulli codices, ἀπημφοισμένην.

(76) Γινώσκειται. Quatuor mss., γνωρίζεται.

ad fallacem voluptatem, neque ad ullam rem perniciosam impellat, sed eam etiam a rationalis mentis animadversione vacuam et otiosam nunquam exhibeat. Quisquis enim ex virginis fonte sermo incorruptus hauritur, eo, ut integritatis poculo, mentem exsatiari oportet, similia verecunde ei, a qua beneficium accepit, vicissim propinquantem. Talem se præbebit virgo, dum loquetur, si tamen aliquando loqui oporteat. Accurate enim considerandum ad quem et quomodo et quando eam loqui decorum videatur. Nam nec sine discrimine coram quibuslibet debet interire virginis sermo, nec rursus coram iis qui veneratione digni sunt, audacter nudari; nec, si careat utilitate, non decenter virginis personæ profundi; neque etiam, si illum ex ore virgineo utilitas necessario eliciat, ostentationis causa extra modum effluere. Sed ubique et personæ et utilitatis et temporis habenda ratio, ita ut cum **637** necessitas coget loqui, multo pauciora, quam audiet, loquatur. Siquidem et natura utilitatem sermonis cum auditu æqua proportionē metiens, duas quidem aures, unam autem linguam effinxit; eo quod oporteat duplum ad disciplinam audire, dimidio autem ad interrogationes breviorē proferre sermonem. Itaque etiam ex naturæ instituto, quibuscum tempestive loquitur virgo, plus multo audiet quam loquatur: omnisque ejus sermo nihil nisi utile audientibus ferens, e labiis progredietur, aut per interrogationem menti doctrinam concilians, ex ore modeste prodibit. Alias autem in arcano tacebit, multo magis quam alii omni tempore orans: *Pone, Domine, custodiam ori meo et ostium circumstantiæ labiis meis* ⁷¹. Et sic os suum cum precibus communiet. Non minus auditum, ne quid extrinsecus ad eum influat mali, excubitis servabit. Mentem etiam ostio obstruet, quiescente tum auditu, tum lingua semper Dominum obsecrans: *Non declines cor meum in verba malitiæ ad excusandos excusationes in peccatis* ⁷².

21. Illud autem his quæ diximus multo vituperabilius, et a virgineo more alienum, ut non solum per domos virgo volitet, sed etiam nuptiarum fiat pronuba. *Honorabiles quidem nuptiæ in omnibus* ⁷³, sed aliis, non virgini convenient. Nec decet ut a propriis semita recedens, in trivis sæculi cum reliqua turba reperiat permista. Alfa enim via nuptias secantium, et alia semita, inquam, virginitatem co-

⁷¹ Psal. CXL, 3. ⁷² ibid. 4. ⁷³ Hebr. xiii, 4.

(77) *Δολιχρόν*. Sic codices Combesii, et alii plures. Editi, *Διέθρον*. Unus codex, *Διέθρον*. Ibidem legendum videtur, *πρὸς μηδὲν ἐπιβλαδὲς*.

(78) *Τούτο*. Sic ope codicis Colbertini emendavimus quod habebant editi, *τούτων*. Refertur enim ad νόημα.

(79) *Τὴν εὐεργέτην*. Sic editio Veneta cum mss. quinque. Parisiensis, *τὸν εὐεργέτην*.

(80) *Τυχόντας*. Nonnulli codices, *συντυχόντας*. Unus codex secunda manu ibidem, *δεῖ φέρεσθαι*.

A αὐτῆς ἡρέμα τὸν λόγον· μὴ μόνον μηδὲν ἐπιβλαδὲς καὶ δολιχρόν (77) πρὸς ἡδονὴν φέροντα τὸ νόημα, ἀλλ' οὐδὲ ἀργὸν ποτε ἀπὸ λογικῆς ψυχῆς τοῦτο (78) δεικνύντα. Πάντα γὰρ τὸν ἀπὸ παρθένου πηγῆς λόγον ἀφθορον ἀρύμενον, καθάπερ ἀφθαρτίας νόματος, δεῖ τὸν νοῦν ἐμφορεῖσθαι, τοῖς ὁμοίοις μετ' αἰδούς ἐξ ἀμοιβῆς τὴν εὐεργέτην (79) ἀντιπροσπίνοντα. Τοιαύτη μὲν ἔσται ἡ παρθένος λαλοῦσα, εἰποτὶ καὶ λαλεῖν ἀναγκαῖον. Ἀκριβοῦτόν γάρ καὶ εἶναι, καὶ πῶς, καὶ πότε ταύτην λαλεῖν πρέπειν ὁρᾶται. Οὐ γὰρ ἀπλῶς πρὸς τοὺς τυχόντας (80) δεῖ φθεῖρεσθαι τῆς παρθένου τὸν λόγον, οὐδὲ πρὸς τοὺς αἰδούς ἀξιούς καλὴν θρασείως ἀπογυμνοῦσθαι· οὐδὲ τὸ χρεῖωδες οὐκ ἔχοντα παρά τὸ ἐπιβάλλον (81) τῷ προσώπῳ τῆς παρθένου προχεῖσθαι· οὐδὲ τῆς χρείας τοῦτον ἐκ παρθενικοῦ στόματος ἀναγκαιῶς καλούσης, διὰ τῆς ἐμπροσούσης πρὸς τὴν χρεῖαν ἀφορμῆς, φιλοτιμώτερον ὅπως εὐλογεῖν. Ἀλλὰ πανταχοῦ καὶ τοῦ προσώπου καὶ τῆς χρείας καὶ τοῦ καιροῦ στοχαστέον, ὅταν ἀναγκάσῃ ἡ χρεῖα λαλεῖν, πολλῶ ἐλάττωνα ὧν ἀκούει λαλεῖν. Ἐπεὶ καὶ ἡ φύσις τὸ χρεῖωδες τοῦ λόγου πρὸς ἀκοὴν δι' ἀναλογίας μετροῦσα, δύο μὲν ὧτα, μίαν δὲ γλῶτταν ἡμῖν ἐξεργάσατο· ὡς θέον, διπλασίονα εἰς παιδείαν ἀκροῖεν, ἡμιολίῳ δὲ πρὸς τὰ ἐρωτήματα συνεισκαλμένον προάγειν τὸν λόγον. Ὡστε καὶ κατὰ φύσιν (82) πρὸς οὓς εὐκαιρῶς λαλεῖ ἡ παρθένος, πλείον ἀκούσεται πολλῷ μᾶλλον ἢ λαλήσει· καὶ πᾶς λόγος αὐτῆς οὐδὲν ἕτερον ἢ ὠφέλειαν τοῖς ἀκούουσι φέρων τῶν χειλέων προελύσεται, ἢ δι' ἐρωτήματος τῷ νῷ παιδεῖαν ἐμπορευόμενος, τοῦ στόματος ἐγκοσμίως προήσεται. Τὰ δ' ἄλλα ἐντὸς μυχῶν ἡρεμήσει, πολλῷ πλείον τῶν ἄλλων διαπάντης εὐχομένη· *Θεοῦ, Κύριε, φυλάχην τῷ στόματι μου, καὶ θύραν περὶ τοῦ στόματος μου*. Καὶ οὕτω μὲν τὸ στόμα αὐτῆς μετ' εὐχῶν ἀσφαλισέται. Οὐκ ἐλάττω δὲ τὴν ἀκοὴν, ὡς ἂν μηδὲν ἐξῶθεν εἰς αὐτὴν βέβηται φαῦλον. Καὶ τῷ νῷ πολυωρήσειεν (83) ἐν ἡρεμίᾳ ἀκοῆς τε καὶ γλώττης αἰὶ θεομένη τοῦ Κυρίου· *Μὴ ἐκκλίνης τὴν καρδίαν μου εἰς λόγους πορνείας, τοῦ προφασίζεσθαι προφάσεις ἐν ἀμαρτίαις*.

21. Ἐπίθογον δὲ πολλῷ πλείον τῶν εἰρημένων, καὶ τοῦ παρθενικοῦ ἥθους ἀλλότριον, τὸ μὴ μόνον ἐπιπολάζειν οἴκοις παρθένου, ἀλλὰ καὶ γάμου προμνήστριαν γίνεσθαι. *Τίμιος μὲν γὰρ ὁ γάμος ἐν πᾶσιν*, ἀλλ' ἄλλοις καὶ οὐ τῇ παρθένῳ προσήκων. Καὶ οὐ δεῖ τῆς ἰδίας τριβῆς ταύτην ἀναχωρήσασαν, ἐν τοῖς τριβείοις τοῦ βίου τῷ λοιπῷ πλήθει συναναφωρομένην εὐρίσκεισθαι. Ἀλλή γὰρ ὁδὸς τῶν τοῦ γάμου χρεατούν-

(81) *Τὸ ἐπιβάλλον*. Male in editis, *τῷ ἐπιβάλλοντι*, quod emendavimus ope quatuor veterum librorum.

(82) *Κατὰ φύσιν*. Legitur, *εἰ φωνεῖ*, in uno codice, cui favent quatuor alii mss. et editio Veneta. In his enim legitur, *εἰ φωνῇ*. Parisiensis editio pro his vocibus habet, *κατὰ φύσιν*, quod quidem satis commodum videtur.

(83) *Πολυωρήσειεν*. Sic quatuor mss. melius quam editi, *πυλωρούσης*.

των, καὶ ἄλλη τρίδος, φημί, τὴν τὴν παρθενίαν τι-
μῶντων. Καὶ μεμέρισται ἡ παρθένος καὶ ἡ γαμή-
σασα. Ἀναχωρητέον οὖν τῶν γαμικῶν ὑποθέσεων τῇ
παρθένῳ· μᾶλλον δὲ μὴδὲ παραβλητέον αὐτῇ τὴν
ἀρχὴν (84). Ἀλλ' αἱ μὲν λοιπαί, ὅσαις ἤρεσε τοὺς
σαρκῶν περιέπειν νυμφίους, προμνηστεύευσάν τε,
ὡς δοκεῖ, τούτων τῶν γάμων, καὶ τὴν περὶ αὐτῶν
σπουδὴν, εἰ ἥδῃ, ἐνδεικνύσθωσαν. Ἡ δὲ παρθένος τὸν
ἐαυτῆς νυμφίον (85) ἀεὶ περιέπουσα (εἰ δοκεῖ καὶ
αὐτῇ ὅλως μνηστεύειν), τοῦτ' ἂν μᾶλλον τὰς ἀχράντους
νύμφας πρὸς ἀφθορίαν προμνηστεύεσθω. Κάκειναι
μὲν περὶ τὸν θνητὸν ποιεῖσθωσαν θάλαμον· αὕτη δὲ
μετὰ τῶν φρονιμῶν ἐμμένῃ λαμπάδι περὶ τὸν Κύ-
ριον χορευέτω, ἢ ἐπομένη τῷ νυμφίῳ, ἢ (86) τῷ οἰ-
κέτῳ ἐντὶ τῆς παρθενίας καὶ ἐτέρας πρὸς παρθενίαν
νυμφεύουσα. Αἰσχύνῃς γὰρ ὡς ἀληθῶς καὶ ὀνειδούς
μαστὸν τῇ παρθένῳ τὸ πρᾶγμα, ὅταν αἱ μὲν προλη-
φθεῖσαι τοῖς γάμοις, ὥσπερ δι' ἀπειρίαν τῶν ἐν οἷς
ἐμελλον γίνεσθαι ἐμπλακεῖσαι ταῖς ὁδύναϊς (87) τῶν
γάμων, τὰς δ' ὕψας τῶν ὁμοίων ἀλγεινῶν πειραθῆναι
εὐνοϊκῶς ἀποτρέπονται, καὶ τὸ ἀχραντὸν τοῦ τε νυμ-
φίου καὶ τῶν ἐκείνῳ νυμφευομένων, κατὰ τε τὸν παρ-
όντα καὶ μέλλοντα βίον, ὡς ἀληθῶς, μακαρίζουσαι,
ἐπὶ παρθενίαν παρακαλῶσιν (88). Ἡ δὲ παρθένος
προμνηστεύειν, φημί, σπεύσῃ τοῖς γάμοις, τὸ ἐναν-
τίον, οἶμαι, δι' ὃν πράττει ἐμφαίνουσα. Ὅτι προλη-
φθεῖσα ἄρα τῇ ὑποσχέσει τῆς παρθενίας, δι' αἰδῶ λοι-
πὸν πρὸς ταύτην σχηματίζεσθαι ἀναγκάζεται. Ἀπο-
δεχομένη δὲ τῇ διαθέσει τὸν γάμον, καὶ μεταμελομέ-
νη τάχα, ὅλας ἀπεστέργειται ἡδονῆς, οἷς πράττει, ἣν
περὶ αὐτὸν ἔχει (89) ἐν ψυχῇ διαθέσειν οὐ μετρίως ἐμ-
φανίει, ὥσπερ γυναικῶς (90) ταῖς γαμουμέναις ἐνδει-
ξασθαι θέλουσα, ὅτι συνήδεται αὐταῖς, ὅλας μέλλουσιν
ἡδονῆς ἀπολαύειν. Μεμερισμένη γοῦν πρὸς τὴν ἐγγα-
μον ἡ παρθένος, τὸν τε βίον, καὶ ὅλον τὸ ἥθος, τὰ
ἐπιβάλλοντα ἔργα τῇ παρθένῳ ἐν παντὶ ἐπιγνώσε-
ται· ἀδιάρθορον κατὰ πᾶν ἔργον τὸ κάλλος τῆς παρθενίας· τηρούσα, ἵνα μὴ ἀδιαφόρως ἐκχεομένη πρὸς τὰ μὴ
πρέποντα οἷς πράττει λυμῆνεται τοῦτο δ' μετιέναι σπουδάζει.

22. Ἀλλ' οὕτω μὲν ἀκριβὲς ἔσται, καὶ λαλοῦσα,
καὶ σωπῶσα, καὶ προῖοῦσα, ἢ ὄντως παρθένος. Δεῖ
δὲ, ὅπερ ἔφη, μὴ ἀπλῶς καὶ ὡς ἔτυχε, μὴδὲ μόνην,
ἀλλὰ κατὰ τὸν προειρημένον σκοπὸν, μετὰ κοσμίῳ
καὶ βίῳ καὶ ἡλικίᾳ γυναικῶν προῖοῦσαν, μηδ' αὖ
μὲν ἐν ἀπρεπέσι στενωποῖς, ἢ ἀγοραῖς, ἐνθα ἀκό-
σμων ἀνθρώπων συμβαίνει τὰς διατριβὰς συγκροτεῖ-
σθαι, ταύτην ὁρᾶσθαι· εὐστοχοῦσαν δὲ τοῦ καιροῦ
τῆς προελεύσεως, τοιαύτην καὶ σχηματὶ καὶ βαδίσμα-
τι, καὶ ὅλῳ τῷ κινήματι παρὰ τῶν ἐντυγχανόντων
ὁρᾶσθαι, ὡς πάντας τοὺς ἀπαντώντας, καθάπερ
ἀγαλμα Θεοῦ προσιδόντας, πλήττεσθαι μὲν πρὸς αἰ-
δῶ πάντως τὴν ὄψιν, σωφρονίζεσθαι δὲ τὸν νοῦν τῇ
τοῦ καλοῦ ὑπομνήσει, σέβειν δὲ τὴν θεάν, καὶ ὡς

A lentium. Et divisae sunt virgo et nupta. Recedendum
igitur a nuptialibus pertractationibus virgini; vel po-
tius ne minimum quidem ei attingendae. Sed aliae qui-
dem, quibus placuit carnales sponso colere, pro-
nuba sint, si libet, ejusmodi nuptiarum, et suam
circa illas sollicitudinem, si id eis cordi est, osten-
dant. Virgo autem, quae sponsum suum semper am-
bit (si omnino ei placet pronuba munus), ei potius
intaminatas sponso ad immortalitatem conjungat.
Ac illae quidem circa mortalem laborent thalamum;
ipsa vero cum prudentibus accensa lampade circa
Dominum choros agat, sponsum sequens cum pro-
prio virginitalis lumine, et alias virgineo foedere co-
pulaus. Turpis enim revera et probri plena res est
virgini, si, quae nuptiis praecupatae sunt, haec tan-
quam nuptiarum doloribus implicatae, nondum facto
eorum, quae ipsis eventura erant, periculo, virgines
deterreant, quominus similes molestias experiantur,
et intaminatum sponsi, et earum, quae illi despon-
santur, tum in praesenti, tum in futura vita, decus
majorem in modum praedicantes ac beantes, ad
virginitatem adhortentur. Virgo autem pronuba esse
studeat, contra quam proficetur, sentire se factis
declans. Scilicet praecupata 638 promisso vir-
ginitatis ob pudorem ad illius jam speciem sese sin-
gere cogitur. Sed animo nuptias eligens, ac forte non
sine poenitentia cogitans quibus privata sit volup-
tibus, quid de nuptiis in anima sentiat, non obscure
factis suis exponit, palam et aperte ostendere nu-
bentibus volens, sese illis gratulari, quod talem per-
cepturae sint voluptatem. Virgo igitur et vita et toto
instituto ab ea quae nupta est, divisa, convenientia
virgini opera semper agnoscat, incorruptam in omni
opere pulchritudinem virginitalis servans, ne indif-
ferenter ad ea, quae non decent, effusa, quod perse-
qui studet, id actionibus suis everiat.

22. Atque ita quidem causa erit et diligens, tum
in loquendo et tacendo, tum in incedendo, quae vere
virgo est. Oportet autem, id quod jam dixi, ut non
indiscriminatim, nec passim, nec sola, sed accom-
modate ad illud quod diximus, propositum, cum orna-
tis et vita et aetate mulieribus progrediens, nusquam
in indecoris vicis aut plateis, ubi inhonestorum ho-
minum deambulationes solent consociari, cernatur;
verum aptum progrediendi tempus eligens, talis et
habitu et incessu et universo motu occurrentibus
videatur, ut quicunque occurrunt, tanquam Dei si-
mulacrum videntes, oculis omnino ad verecundiam
incitentur, mente autem erudiantur virtutis admoni-
tione, ac spectaculum illud in honore habeant, et

μὲν.

(87) Ταῖς ὁδύναϊς. Colb., τῇ ὁδῷ, et pau.o
post, ἀποτρέπουσι.

(88) Παρακαλῶσιν. Duo mss., παρακαλοῦσιν.

(89) Ἦν περὶ αὐτὸν ἔχει. Sic mss. quatuor. Edi-
ti, περὶ αὐτὸν ἔχειν.

(90) Γυναικῶς. Sic codices Combefis. et plures
alii. Editio Paris., γυνή. Veneta, γυνή.

(84) Τὴν ἀρχὴν. Praemittit, ὅλως, editio Paris.
quae vox melius nullo abest ab editione Veneta et
veteribus libris.

(85) Νυμφίον. Editio Paris. addit, Χριστόν, quod
abest ab omnibus mss. et editione Veneta. Paulo
ante nonnulli codices, τὴν περὶ αὐτοῦ σπουδὴν.

(86) Ἡ ἐπομένη ... ἢ. Conjunctionem his addi-
dimus ex pluribus mss. Habet editio Veneta, ἢ ἐπο-

velut Dei, ut dixi, simulacro decedant et venerentur. Quemadmodum enim satyrorum imagines visæ risum cernentibus movent, ac doloris plenæ aliæ imagines animum cernentium et visum impressa tristitiam rerum imagine suffundunt; et quemadmodum nihil horum movetur, cum cernentium visum in suos trahit affectus, sed etsi in immobili videtur imagine, in immobili tamen forma animos viventium commovet, et ad proprios habitus fingit: ita et virgo, cum castitatis imago, vel potius ipsius virtutis simulacrum sit, si tantum cernatur, intuitum oculos debet ad Numinis cogitationem convertere. Percutiat animum impudicus, castitatis pulchritudinem virgineo spectaculo in memoriam revocante. Recordetur aliquis Dei, imaginem, quæ ad studium illius mandatorum excolitur, aspiciens. Atque ut verbo dicam, transformetur occurrentium virgini et aspectus et motus ad virtutis cogitationem: et quicunque cum ea versantur animo compungantur. Nemo autem, quasi satyri aut voluptatis fractam omnino molliæ imaginem cernat, emolliatur ad peccandum, ei quidem quam videt, ad materiam probri spectaculum simulatæ virginitatis, sibi vero ipse ad peccati accessione occursum virginis convertens. Virgo igitur ita sese excolens, ut divinæ imaginis norma in omnibus, ei, ut ita dicam, sculptura evadat, totam se a mundi curis removebit, et a corporeis voluptatibus animam **639** avocabit, totamque mentem ad amorem cœlestium intendens, terrena omnia oblectamenta conculecabit; non magis querens in his, quæ splendida existimantur, deliciari, quam ob arumnas, quas in vita merito trahunt, miseratione digna iudicans.

23. Nam si nuptiæ multiplices, ut ita dicam, mor-
tes, quas hic jam patitur, secum comparando consideret, omnino in se ob propositum præclare agi existimabit. Nam quæ mortalibus nuptiis illigata est, sui ipsius curæ alteram mariti curam adjungens, geminam quamdam in una anima ex conjuncto sibi corpore sollicitudinem sustinet: non jam uno laborans corpore, sed in una anima, ob suum et mariti corpus, semper in morbis discissa. Deinde liberorum hinc orta propagine, simul cum unoquoque nascente, animo scinditur, et qui nunc nascitur, insidentium molestiarum accessio est. Ac bonum quidem maritum nacta, semper illius mortis metu molestias sustinet viduitatis, gravem quamdam animo labem, et præsentem illo et absente, ob inopinatos casus perferens. Contra, si acerbo juncta fuerit viro, tota ei vita supplicium est; et cum nec alium ob castitatis legem, nec mortem viri ob incommoda

A Θεοῦ, ὥσπερ (91) ἔφην, εἰκὼν ὑποχωρεῖν, καὶ ἐνερ-
πισθαι. Ὡς γὰρ σατύρων εἰκόνες ὀφθεῖσθαι γέλωτα
τοῖς θεωροῦσιν ἐκίνησαν, καὶ ὡς κατηφέας γέμουσαι,
Ἕλλαι εἰκόνες τὸν νοῦν τῶν ὁρῶντων καὶ τὴν ὄψιν πρὸς
τὴν τῶν σκυθρωπῶν φαντασίαν συνέχεαν· καὶ ὡς οὐ-
δὲν μὲν τούτων κινούμενον (92) τὴν τῶν ὁρατῶν ὄψιν
πρὸς ἑαυτὸ διατίθεισιν, ἐν ἀκινήτῳ δὲ τύπῳ ὁρώμε-
νον, ἐν τῇ ἀκινήτῳ μορφῇ τὰς τῶν ζώντων διαθέσεις
ὁμῶς μετακινεῖ, καὶ πρὸς τὰς οἰκείας φαντασίας με-
ταρρυθμίζει· οὕτω καὶ ἡ παρθένος σωφροσύνης εἰκὼν,
μᾶλλον δὲ αὐτοαρετῆς ἀγαλμα οὔσα, καὶ μόνον ὀφθεῖ-
σα, τὰς τῶν ὁρῶντων ὁψεις πρὸς τὴν τοῦ θεοῦ ἐν-
νοίαν ἐπιστρέφειν ὀφείλει. Πληγῆται γοῦν τὴν ἀκού-
στον τὴν ψυχὴν, τοῦ τῆς σωφροσύνης κάλλους ἐκ
τῆς παρθενικῆς θέας ὑπομνησθεῖς. Ἀναμνησθῆτω δὲ
B τις Θεοῦ, τὴν πρὸς ζῆλον τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ ἀκού-
μένην εἰκόνα ἰδὼν. Καὶ συνδῶς εἰπεῖν, μεταρρυθμι-
ζέσθω τῶν ἀπαντῶντων (93) τῇ παρθένῳ καὶ βλέμμα
καὶ κίνημα πρὸς τὴν τοῦ καλοῦ φαντασίαν· καὶ
πάντες μὲν οἱ συντυγχάνοντες ἐπιστομυφένθωσαν τὴν
διάνοιαν. Μηδεὶς δὲ, ὥσπερ σατύρῳ ἡ δόνης ὄλην (94)
τεθρυμμένην ὄψιν ἰδὼν, διαχυθεῖ πρὸς ἁμαρτίαν,
ἐφόδιον φόγου μὲν τῇ ὀφθείσῃ, τῆς ὑποφύου παρθενίας
τὴν ὄψιν, ἑαυτῇ δὲ μετ' ὅσον ἁμαρτίας τὴν συντυχίαν
τῆς παρθένου λαβὼν. Οὐκοῦν Θεοῦ εἰκόνας κατὰ
πάντα ρυθμὸν ἑαυτὴν, καὶ, ὡς ἂν εἴποι τις, γλύμμα,
ἡ παρθένος ἀσκήσασα, ὄλην μὲν ἑαυτὴν τῶν τοῦ κό-
σμου φροντίζων ἐξω ποιήσει· τῶν δὲ τοῦ σώματος
ἡδονῶν τὴν ψυχὴν ἀποστήσει, καὶ ὅλον τὸν νοῦν πρὸς
τὸν ἔρωτα τῶν οὐρανίων τεύνασα, τὰ κατὰ γῆν τερπνὰ
C πάντα πατήσῃ· οὐκ ἀποδεχομένη μᾶλλον τούτοις νο-
μιζομένοις λαμπροῖς ἐντροφῶν, ἢ τῆς ταλαιπωρίας
αὐτῆς ἣν ἐν τῇ ζωῇ διαντλοῦσι κατὰ λόγον οἰκτιζο-
μένη.

23. Ἐκ παραλλήλου γὰρ τὰς τῆς γεγαμημένης πο-
λυμόρφους, ὡς ἂν εἴποι (95) τις, κῆρας πρὸς ἑαυτὴν
θεωροῦσα, ὡς ἐντεῦθεν ἥδη ἀπολαύει, πάντως ἑαυτὴν
τοῦ σκοποῦ ἀποδέξεται. Ἡ μὲν γὰρ θνητῷ γάμῳ
ζευχθεῖσα, τῇ δὲ ἑαυτὴν φροντίζει καὶ ἐτέραν τὴν τοῦ
ἀνδρὸς προσλαβούσα, διδυμὸν τινα ἐκ μιᾶς ψυχῆς τὴν
τοῦ συμφυέντος αὐτῇ σώματος φροντίδα ὀφίσταται·
οὐκέτι τῷ ἐνὶ κάμνουσα σώματι, ἀλλ' ἐν μιᾷ ψυχῇ,
πρὸς τε τὸ τοῦ ἀνδρὸς καὶ τὸ ἑαυτῆς, ἐν ταῖς νόσοις
ἀεὶ τεμνομένη. Εἴτα ἐντεῦθεν τὰς τῶν τέκνων παρα-
φύδας βλαστήσασα, ἐχάστω τῶν τικτομένων συναπο-
D σχίζεται τὴν ψυχὴν, τὴν τοῦ ἐπιγενομένου φροντίδα
προσθήκην τῶν ὑπαρχόντων ἀναιρῶν προσλαμβάνου-
σα. Καὶ χρηστοῦ μὲν τυχοῦσα ἀνδρὸς, ἀεὶ τῷ φόβῳ
τοῦ θανάτου τὸ δεινὸν ὀφίσταται τῆς χηρείας, δεινὴν
τινα τηρεδὸνα καὶ παρόντος καὶ ἀποδημούντος διὰ τὸ
ἀδόκητον τῶν συμπτωμάτων κατὰ ψυχῆς δεχομένη.
Πικρὸν δὲ τὸ ἐναντίον ζευχθεῖσα, ὄλην μὲν τὴν ζωὴν

(91) Ὡσπερ. Codices nonnulli, ὥπερ. Mox duo mss., θεωμένοι; ἐκίνησαν.

(92) Κινούμενον. Sic Colbert. et duo Combef. Editi, κινουμένων.

(93) Τῶν ἀπαντῶντων. Sic ope trium codicum emendavimus quod vitiose habebat Parisiensis editio, παρὰ πάντων τῶν ἐν. Editio Veneta habet, τῶν ἀπάντων τῶν.

(94) Ὁλην. Sic mss. tres. Editi, ὅλην. Unus codex, ὅλως. In ora codicis Mazarini legitur in modum scholii: Ὅτι θεῖα ζωὴ τε καὶ ἐμπρακτος εἰκὼν ἡ παρθένος· id quod na interpretatur vir doctissimus Combefisius, Virgo divinum est vivensque ac reale simulacrum.

(95) Εἴποι. Sic mss. codices nonnulli. Editi, εἴπη.

καλαστήριον ἔχει, οὐδὲ ἕτερον (96) δὲ διὰ σωφροσύνην, οὔτε τὸν θάνατον τοῦ ἀνδρὸς διὰ τὸ πικρὸν τῆς χηρείας, οὔτε τὴν ζωὴν διὰ τὸ ἀηδὲς τῆς συμβιώσεως ἐκλέξασθαι δυναμένη, τῷ ἀφύκτῳ δεινῷ ταῖς ἀνιάς ἀεὶ τὴν ψυχὴν κατατέμενται. Εἴτα παῖδας τεκοῦσα, ἢ ἀγαθοὺς γενομένους ὄρᾳ, καὶ μέλιζονα τῆς κατὰ τὸν τόκον ὥδινος τὴν ἐκ τῆς ἀποτυχίας τούτων ὀδύνην διὰ βίου βαστάζει· ἢ φαύλους ἐκδάντας ἰδοῦσα, καὶ τῆς ἀτεχνίας βαρύτερον ἐπὶ τῇ τεχνουργίᾳ τὸ δνειδος φέρει. Ἡ πρὶν εἰς πείραν ἔλθειν τῶν προσηρημένων δεινῶν, ἅμα τε νύμφη καὶ χήρα ἐγένετο. Καὶ ἡ ἄπαις εἰς χηρείαν κατενεχθεῖσα, οὔτε γυνή, οὔτε παρθένος, οὔτε μήτηρ ἐστὶ, πάντων δὲ ὁμοῦ τῶν νομισθέντων ἡδέων ἀπὸ τοῦ γάμου πεσοῦσα, ἐξημιῶται μὲν διὰ βραχείαν ἡδονὴν τὸ κάλλος τῆς παρθενίας (97), τοσοῦτον δὲ γάμου πεπείραται, ὅσον τὸ πικρὸν τῆς χηρείας γνωρίσαι. Ἡ ἐν τῇ χηρείᾳ ὀρφανούς ἀνατρεφόμενη τοὺς παῖδας, ὑπόμνημα τῆς κατὰ τὸν ἄνδρα ὀδύνης τούτους ὄρᾳ· ἀεὶ μὲν ἐν δάκρυσιν, ἀεὶ δὲ ἐν στεναγμοῖς, ἀεὶ δὲ ἐν θλίψει τῆς τούτων ἀνατροφῆς πεφυρμένη, οὐ μόνον οὐδὲν παραμύθιον τοῦ συμβάντος κακοῦ ἀντιέροπον ἔχουσα, ἀλλὰ καὶ συγγενέσι καὶ οἰκέταις καὶ ἐπιτρόποις τῶν παίδων, καὶ αὐτοῖς ἀνδρωθεῖσι πολλάκις τοῖς παισὶ, καὶ πᾶσι συνῶλως τοῖς αἰχίζειν ἐθέλουσι λάφυρον ἔλεεινὸν ἐκχειμένη, οὐδὲν ἕτερον, ἢ δράμα λύπης καὶ πένθους τὴν ζωὴν ἑαυτῆς τῷ βίῳ εἰσνεγκοῦσα. Καὶ (τί γὰρ δεῖ πλέον λέγειν;) δεσπότην μετὰ προικὸς ἢ γυνὴ ὠνούμενη τὸν ἄνδρα, δοῦλη μὲν ἀντὶ ἐλευθερίας ἐστὶ, μικρὰς τῆς κατὰ τὸν γάμον ἡδονῆς τὴν φυσικὴν ἐλευθερίαν ἀπμπολήσασα, θύραν δὲ ἀμυθῆτων ὥδινων, καὶ ὅλην ὑπόθεσιν ἀλγυδόνων (98) ἑαυτῇ τὸν γάμον ἀνοίξασα. Μένει γὰρ ἀρρήκτος κατ' αὐτῆς ἡ ἀρά, κατὰ πάντα γάμον, ὅσπερ ἐπιτάλαμιον, φέουσα· Ἐρ λυπαίς τέξῃ τέκνα, καὶ πρὸς τὸν ἄνδρα σου ἀποστρεφῇ σου, καὶ αὐτὸς σου κυριεύσει. Ἡ δὲ παρθένος τὸν πρὸς τὸν ἄνδρα ζυγὸν ἀπορρήξασα (99), καὶ πρὸς τὸν Κύριον ὅλην δράμουσα, συναπέρρηξεν τῷ ζυγῷ καὶ τὴν ἐκ τῆς κατάρας ὀδύνην. Ἐφυγε γὰρ τὰς ἐπὶ τοῖς τέκνοις ὥδινας, ἔφυγε τὴν πρὸς τὸν θνητὸν ἄνδρα δουλείαν, καὶ συνῶλως ἅπαντα τὰ ἐκ τοῦ γάμου δεινά. Συναπέδρα δὲ τοῖς λοιποῖς, καὶ τὰ πρὸς τὴν πολύχουν τοῦ παρόντος βίου ἁμαρτίαν πολύπλοκα δίκτυα. Πρὸ δὲ πάντων αὐτὴν τὴν ἐκ τῆς συμπλοκῆς τῶν σαρκῶν συμβαίνουσαν φθορὰν πρῶτην φυγοῦσα, ἀφθορὸς ὅλη ἐν ἀσάρκῳ (1) ψυχῇ, τῷ Κυρίῳ νυμφεύεται· οὐκέτι μὲν πρὸς θνητὸν ἄνδρα τὴν ἑαυτῆς ἀποστροφὴν εἶναι ἀνεχομένη, αὐτάρχη δὲ αὐτὴν ἐν εὐσταθείᾳ βίῳ τῷ Κυρίῳ παραδεικνύσα. Τοῦ γὰρ γάμου φθορὰν καὶ ὕβριν τὴν ὑπόθεσιν κατιδοῦσα, καὶ ἐκ τῆς ὑποθέσεως τὸ ὅλον δράμα τοῦ γάμου φρονίμως συνελογίσαστο, καὶ ἀποφυγοῦσα τῶν ἀναρῶν τὴν πρῶτην ὑπόθεσιν, συναπέφυγεν ἅμα καὶ τὴν ἐκ τῆς ὑποθέσεως φουμένην κακίαν. Διὸ ἡ ἀγαμος μεριμνᾷ τὰ τοῦ

⁹⁶ Gen. iii, 16.

(96) Οὐδὲ ἕτερον. Sic duo Combef. Editi, οὐδέτερον.

(97) Παρθενίας. Colb., παρθένου.

(98) Ἀλγυδόνων. Duo mss., ἀλγυδόνος.

A viduitatis, nec vitam ob tedium conjugii eligere valeat, inevitabili ærumnarum malo semper in animo discinditur. Deinde ubi liberos peperit, vel bonos eos esse videt, ac majorem partus doloribus ex eorum jactura molestiam per totam vitam tolerat: vel malos illos esse deprehendit, et sterilitate gravius ex filiorum generatione opprobrium refert. Vel priusquam in experientiam veniret eorum quæ diximus, malorum, sponsa simul ac vidua facta est. Et quæ sine liberis in viduitatem incidit, nec uxor, nec virgo, nec mater est, sed omnibus simul spoliata, quæcunque jucunda ex nuptiis accidere existimantur, amisit quidem, ob brevem voluptatem, virginitalis pulchritudinem, tantum autem de nuptiis degustavit, quantum satis erat ut acerbiter viduitatis perspiceret. Vel in viduitate pupillos enutrients liberos, videt in eis monumentum doloris, quem ex viri morte collegit: ac semper in lacrymis, semper in gemitibus, semper in molestiis eorum educationis permista, non modo nullum habet malo, quod ei accidit, æquale solatium, sed et cognatis, et famulis, et tutoribus puerorum, ac ipsis sæpe etiam pueris ad virilem ætatem perductis, ac omnibus omnino injuriam facere volentibus præda miserabilis exposita, suam ipsius vitam, seu doloris et luctus fabulam, hominibus proponit. Sed quid plura necesse est dicere? Dominum dote mulier emens virum, ancilla sit ex libera, exigua nuptiarum voluptate naturale vendens libertatem ac januam sibi innumerabilium dolorum, ac omnem molestiarum materiam in matrimonio aperit. Manet enim irrevocabilis in illam maledictio, quæ in omnibus nuptiis velut epithalamium canit: *In doloribus paries* **640** *liberos, et ad virum tuum conversio tua, et ipse tui dominabitur* ⁹⁹. Virgo autem, excusso viri jugo, et ad Dominum tota currens, simul etiam excussit imminensem ex maledicto dolorem. Fugit enim partus dolores, fugit exhibendam viro mortali servitutem, ac uno verbo omnia matrimonii incommoda. Simul etiam cum reliquis fugit instructa multis nexibus ad peccatum late in hac vita diffusum retia. Ante omnia autem ipsam corruptionem ex carnali copula primam fugiens, tota incorrupta in anima carnis experte Domino despondetur: nec jam patitur ut sua ad virum sit conversio, sed sese frugi Domino exhibet in vita decenter composita. Matrimonii enim materiam esse corruptionem et virginitalis jacturam intelligens, etiam ex argumento totam fabulam nuptiarum prudenter spectavit, et primam molestiarum materiam fugiens, simul etiam fugit nascentem ex materia pravitate. Quare quæ nupta non est, curat ea quæ Domini sunt, quomodo placeat Domino: quæ autem nupsit, sollicita est de iis quæ sunt mundi, quomodo placeat viro: et divisa

(99) Ἀπορρήξασα. Colb., ἀπορρίψασα.

(1) Ἐρ ἀσάρκῳ. Ita Colb. et duo Combef. Editi, ἐν ἀσάρκῳ.

sunt hæc duo, mulier et virgo. Innupta curat ea quæ Domini sunt, ut sit sancta corpore et spiritu²¹.

24. Igitur sollicitudinem cum ea, quæ de rebus mundi sollicita est, partita, ei quæ viro juncta est mortali, mundanas de rebus corruptibilibus sollicitudines projecit, sibi congruentes sponso suo de rebus immortalibus curas elegit. Quare nihil mundanum curare deprehenditur, ne videatur communem sibi cum altera sollicitudinem facere; sed ab omnibus prorsus pura sæcularibus curis, pura et experte perturbationis mente ad sponsum convertitur. Nec diffidens providæ viri sui potestati, de rebus necessariis, ut illa turbatur: sed et illius in se amoris et sufficienti ad omnia potestati confidens, nihil aliud curat, nisi quomodo illi placeat, et hæc sollicitudine quomodo ei placeat, illius in se benevolentiam adauget. Quid est autem placere virginem Deo, nisi naturalem suam pulchritudinem virtutum cultu semper refulgentem ostendere, et incorruptam illam jugiter servare? Quare Deo placere velle, nihil aliud est, quam semetipsum laudabilem et beatum et similem illi efficere. Ac reperitur quæ sollicita est, quomodo placeat Domino, non ei, cui sollicita est placendi, lucrum per hanc sollicitudinem asferre, sed sibi metipsi, dum circa illum sollicita est, pulchritudinem et corruptionis expertem statum comparare. Quod si tantum virginis lucrum, quæ dum sollicita est quomodo placeat Domino, totam ad se utilitatem convertit, seque beatam efficit; non deest at de rebus mundanis unquam sollicita esse reperitur. Necesse est enim, ut dum sollicita est de his, quæ mundi sunt, curam circa Dominum habendam negligat, seque curatoris suo diffidere arguat. Fieri enim non potest, ut et ei confidat ut ad omnia providenda idoneo, et rerum sæcularium suspensa sit sollicitudine. Sed si sollicita est quomodo placeat Domino, scire omnino debet ipsum etiam sollicitum esse quomodo ei placeat, nulla in re debitor manens. Nam si mulier, quæ virum mortalem vitæ suæ rectorem instituit, suæ circa illum sollicitudinis hanc ab eo vicem accipit, ut is omnium curam suscipiat; multo magis quæ se Deo regendam commisit, et cum eo vivere elegit, uberiorem suæ circa illum sollicitudinis mercedem ab eo omnibus providente accipit. Habes autem pignus fidei ex præcedenti providentia. Nam si nondum placere curantem curæ habuit, ac semetipsum pro ea libenter tradidit, ut eam sanguine suo sanctificaret; multo magis placere cupientem curæ habebit, et cum aliis illi ad veram vitam conducentibus exteriora etiam subsidia in se recipiet.

νόγων, καὶ τὰ ἔξωθεν συγχρεώδῃ (5) εἰς αὐτὸν ἀναλήψεται.

²¹ 1 Cor. vii, 32-34.

(2) Τὴν ... ἐξευγμένην. Legendum, τῇ ... ἐξευγμένην.

(5) Ἐξωθεν. Vocula addita ex mss.

Α Κυρίου, πῶς ἀρέσῃ τῷ Κυρίῳ· ἡ δὲ γαμήσασα, μεριμνᾷ τὰ τοῦ κόσμου, πῶς ἀρέσῃ τῷ ἀνδρὶ καὶ μεμρίσται τὰ τοῦ Κυρίου, ἵνα ἡ ἀγία τῷ σώματι καὶ τῷ πνεύματι.

24. Οὐκοῦν πρὸς τὴν τὰ τοῦ κόσμου μεριμνῶσαν μερισμένην τὴν μερίμναν, τὴν μὲν φθαρτῷ ἐξευγμένην (2) ἀνδρὶ τὰς τοῦ κόσμου ὑπὲρ τῶν φθαρτῶν φροντίδας προσέβριψεν, ἐαυτῇ δὲ τὰς ὑπὲρ τῶν ἀφθάρτων συγγενεῖς οὐσας τοῦ οἰκείου νυμφίου ἀνέθηκε. Διὸ οὐδὲν τῶν τοῦ κόσμου μεριμνῶσα εὐρίσκειται, ἵνα μὴ δόξῃ κοινοποιεῖν ἐαυτῇ πρὸς τὴν ἑτέραν τὴν μερίμναν· ἀλλὰ πασῶν τῶν κοσμικῶν φροντίδων καθαρῶς καθαρεύουσα, καθαρῷ καὶ ἀταράχῳ τῷ νῷ πρὸς τὸν νυμφίον ἐπέστραπται. Οὐδὲ γὰρ (3) ἀπιστοῦσα τῇ ποριστικῇ δυνάμει τοῦ οἰκείου ἀνδρός, περὶ τὰ ἀναγκαῖα ὥσπερ ἐκείνη ταρασσεται· ἀλλὰ καὶ τῇ περὶ αὐτὴν ἀγάπῃ αὐτοῦ, καὶ τῇ εἰς πάντα διαρκεῖ δυνάμει θαρρῶσα, οὐδὲν ἕτερον, ἢ πῶς ἀρέσαι αὐτῷ, φροντίζει, δι' αὐτοῦ τοῦ φροντίζειν πῶς ἀρέσῃ αὐτῷ, τὴν εἰς αὐτὴν εὐνοίαν αὐτοῦ ἐπὶ πλεόν ἄγουσα. Τί δέ ἐστι τὸ ἀρίσκειν παρθένον Θεῷ, ἢ τὸ φυσικὸν αὐτῆς κάλλος ταῖς ἀρεταῖς ἀσκητικῶς ἀεὶ ἀναλάμπον δεικνύναι, καὶ ἀφθαρτον τοῦτο δι' ὅλου φυλάττειν; Ὡστε τὸ τῷ Θεῷ ἐξαρρακεῖσθαι θέλει, οὐδὲν ἕτερον ἐστίν, ἢ αὐτὸν ἐπαινετὸν τε καὶ μακάριον καὶ ὁμοῖόν αὐτῷ ἐξεργάζεσθαι. Καὶ εὐρέθη ἡ μεριμνῶσα πῶς ἀρέσῃ τῷ Κυρίῳ, οὐκ ἐκείνῳ ᾧ μεριμνᾷ ἀρίσκειν διὰ τῆς μερίμνης κέρδος πορίζουσα, ἀλλ' ἐαυτῇ διὰ τῆς περὶ αὐτὸν μερίμνης κάλλος καὶ ἀφθαρσίαν συνάγουσα. Εἰ δὲ τοσοῦτον τῆς παρθένου τὸ κέρδος, καὶ δι' ὧν μεριμνᾷ πῶς ἀρέσῃ τῷ Κυρίῳ τὸ ὅλον ἐαυτὴν ὠφελεῖ, καὶ μακαρίαν ποιεῖ, οὐ δαὶ μεριμνῶσαν αὐτὴν ποτε τὰ τοῦ κόσμου εὐρίσκεισθαι. Ἀνάγκη γὰρ ἐν ᾧ μεριμνᾷ τὰ τοῦ κόσμου, καὶ τῆς περὶ τὸν Κύριον μερίμνης ἀμελεῖν, καὶ ἐαυτὴν (4) ἀπιστοῦσαν τῷ κηδεμόνι ἐλέγχειν. Οὐδὲ γὰρ ἐγγυρεῖ καὶ πιστεύειν αὐτῷ ὥς ἐπάρκειν ἅπαντα δυναμένην, καὶ περὶ τὴν τῶν κοσμικῶν ἐπιτοῆσθαι φροντίδα. Ἄλλ' εἰ μεριμνᾷ πῶς ἀρέσῃ τῷ Κυρίῳ, εἰδέναι πάντως χρή, ὅτι καὶ αὐτὸς μεριμνᾷ πῶς ἀρέσῃ αὐτῇ, κατὰ μὴδὲν ὑπόχρεως ὢν. Εἰ γὰρ θνητὸν ἄνδρα γυνὴ προστάτην τοῦ ἐαυτῆς βίου ποιησαμένη, τῆς περὶ αὐτὸν μερίμνης ἀμοιβὴν παρ' αὐτοῦ τὴν εἰς ἅπαντα κηδεμονίαν ἀντιλαμβάνει, πολλῷ μᾶλλον ἢ Θεῷ τὴν προστασίαν ἐαυτῆς ἐπιτρέψασα, κἀκείνῳ συμβῆσθαι ἐλπομένη, ἀφθονωτέραν τῆς περὶ αὐτὸν μερίμνης τὴν παρ' αὐτοῦ ἀμοιβὴν εἰς πάντα προνοοῦντος ἐκδέχεται. Ἐχεις δὲ τὸ ἐνέχυρον τῆς πίστεως, ἀπὸ τῆς προλαβούσης κηδεμονίας. Εἰ γὰρ μὴδέπω μεριμνῶσης ἀρίσκειν ἐφρόντισε, καὶ αὐτὸν ὑπὲρ αὐτῆς ἐτοίμως παρέδωκεν, ἵνα αὐτὴν τῷ ἐαυτοῦ αἵματι ἀγιάσῃ· πολλῷ μᾶλλον βουλομένης ἀρίσκειν φροντίσει, καὶ μετὰ τῶν λοιπῶν τῶν πρὸς τὴν ὄντως ζωὴν αὐτῇ συντει-

(4) Ἐαυτήν. Sic. mss. duo. Editi, αὐτήν. Inriplures codices habent, ἀρσαν.

(5) Συγχρεώδῃ. Codices duo, χρεώδῃ.

25. Οὐ καταθρόφεται δὲ τοῦ Κυρίου, ὅπερ τὴν Α κατεπέφουσαν χρεῖαν, ὥσπερ φιλήδονος γυνή, τὰ περιττὰ ἀπαιτοῦσα. Οὕτε γὰρ ἐκείνη διδόναι ἀρμόττον, ἢ ἐγκόπτει ἐκείνης τὴν πρὸς τοῦτον ἀρέσκειαν πρὸς τὰ ἡδέα τοῦ σώματος στρεφομένης· οὔτε ταύτῃ συμφέρον ταῦτα λαμβάνειν, τὰ μετεωρίζοντα τῆς περὶ αὐτὸν ἀρεσκείας τὸν νοῦν ἀσχολεῖ (6). 'Αλλ' ὅρον τῆς χρεῖας τὸ ἀναγκαῖον τῆς ἐν σώματι ζωῆς φρονίμως θεμένη, οὐδὲν μὲν πλεον τοῦτων αἰτῆσει. Οὐδὲν δὲ καὶ θλιβομένη ἐν τῇ ἐνδείᾳ (7) τῶν ἀναγκαίων, πολλάκις διὰ πείραν (8) τῆς περὶ αὐτὸν ἀγάπης, μικροψύχως λυπηθῆσεται, ἀλλὰ πάντα στέγουσα, πάντα ἐλπίζουσα, πάντα ὑπομένουσα, προσηλωμένη αὐτῷ ἀνυποκρίτῳ φίλτρῳ, τὴν ψυχὴν ἐν νεκρῷ καὶ ἀναίσθητῳ, τρέπον τινὰ, τῷ ἔξωθεν σώματι ἀπερισπάστως τοῦ κάλλους αὐτοῦ ἐμφορηθῆσεται. 'Ὡς γὰρ ὁ ἐπικαίρου κάλλους ἑρῶν, οὐ τὰ χρήματα μόνον καὶ πάντα τὸν πλοῦτον ἑαυτοῦ ὑπὲρ τοῦ ἔρωτος ἀφειδῶς ἀναλίσκει, ἀλλὰ καὶ τροφῆς καὶ ὕπνου καὶ ἐσθῆτος καὶ σχήματος καὶ ὑπολήψεως πάσης, ἔτι δὲ αὐτοῦ τοῦ σώματος καὶ τῆς ἐν τούτῳ ζωῆς καταφρονῶν ἐνεκεν τοῦ τυχεῖν τοῦ ἔρωτος μόνου, καὶ τελεῖ καὶ οἴκους (9) καὶ τὰ ἐν μέσῳ τολμηρῶς ὑπεραλλόμενος ἅπαντα, κατὰ ξιφῶν μαινόμενος φέρεται, οὐδὲν τι μᾶλλον, εἰ ἀποτυγχάνειν μέλλοι κατὰ τὸ σύνθεσις βαδίζων (10) ἐπὶ τὸν ἔρωτα, τοῦτου φροντίζων, ἢ εἰ δέοι μετασχηματιζόμενον καὶ μετὰ ἀπρεποῦς σχήματος ἔρποντα τυχεῖν τοῦτου μεθ' ἡδονῆς ἀνεχόμενος· οὕτως ὁ ἑρῶν ὄντως Θεοῦ, καὶ μεριμνῶν πῶς τῷ ἔρωμένῳ ἀρέσῃ, οὐ χρημάτων μόνον καὶ πλοῦτου, ἐνεκα τοῦ πληροφροῦσαι τὸν ἐρώμενον διὰ τοῦ ὑπακοῦσαι αὐτοῦ τοῖς τῶν ἐντολῶν ἐπιτάγμασι, καταφρονεῖν ὀφείλει· ἀλλὰ καὶ ἀναγκαίως τροφῆς καὶ ὕπνου καὶ τοῦ ἔξωθεν σχήματος, καὶ τῆς ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ διεφθαρμένης ἀληθῶς ὑπολήψεως, ἔτι δὲ αὐτοῦ τοῦ σώματος καὶ τῆς ἐν τούτῳ ζωῆς ἀμελήσας ἐνεκα τοῦ ἐπιτυχεῖν τοῦ ἔρωτος τοῦ ἐπουρανίου, καὶ τελεῖ τῶν πρὸς αἷμα γενῶν, καὶ οἴκους πατέρων, καὶ τὸν ἐν μέσῳ κόσμον ὑπεράλλεσθαι, καὶ κατὰ ξιφῶν τοῦ μαρτυρίου, ἂν ἀπαντήσῃ, πηδῆσαι, εἰ (11) μὴ μέλλοι ἐν τῷ συνθέσει σχήματι ζῶν τυγχάνειν τοῦ ἔρωτος, καὶ τοῦ πενιχροῦ σχήματος καὶ τοῖς πολλοῖς ἐπονειδίστου βίου μεθ' ἡδονῆς ἀνέχεσθαι, ἵνα τὴν θεῖαν, ὡς ἂν τις εἴποι, μανίαν ὑπὲρ τῆς τοῦ καλοῦ ἀπολαύσεως ἐνθέσμως μανείῃ, τοῦ ὄντως ἔρασμαίου, ὅσον βούλεται, ἀπολαύσῃ. Τοῦτον τὸν ἔραστην πρὸς ἑαυτὸν ἐκ τῶν κατὰ γῆν παθῶν ἀνακαλῶν ὁ ἐρώμενος ἔλεγεν· 'Ἐξελθε ἐκ τῆς γῆς σου, καὶ ἐκ τῆς συγγενείας σου, καὶ ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς σου, καὶ δεῦρο εἰς γῆν ἣν ἂν σοι δείξω. 'Ὁ δὲ, ὡς ἂν ὁ ἐπὶ δεῖν ἰδὼν, προθύμως τε εἴπετο, καὶ ἀλητεῦσιν ἐνεκα τοῦ ἔρωτος

²⁵ Gen. xii, 1.

(6) Τὰ μετεωρίζοντα ... ἀσχολεῖ. Unus ex Regiis, ἢ μετεωρίζοντα ... ἀσχολεῖ.

(7) Ἐνδεία. Editi, ἐνδεία, quod erratum sustulimus ope quatuor mss. Ibidem editi, τριβομένη. Codex Regius, θλιβομένη.

(8) Διὰ πείραν. Idem codex, quo saepe utiliter usi sumus, hanc scripturam suppeditat, quae multo

25. Non utetur Domino ad delicias, ultra urgentem necessitatem, velut voluptaria molier, superflua exposcens. Nam nec ei dare convenit, quæ ipsam ad corporeas suavitates conversam interpellant, quominus ei placeat: nec ipsi utile est ea accipere, quæ mentem occupationibus avocatum Domino placere non sinunt. Sed necessitatis modum rebus ad corporis vitam necessariis prudenter definienti, nihil his amplius petet. Atque etiamsi saepe rerum necessariorum inopia prematur, ut ipsius in illum amor probetur; non tamen pusillo animo contristabitur, sed omnia ferens, omnia sperans, omnia sustinens, affixa illi non simulato amore, anima in mortuo et sensus experte, ut ita dicam, corpore extrinsecus minime distracta, ipsius pulchritudine satiabitur. Quemadmodum enim temporariae pulchritudinis amator, non pecuniam solum ac omnes suas divitias amoris causa non parce absumit, sed etiam cibum et somnum et vestem et habitum ac omnem existimationem, imo ipsum etiam corpus et corporis vitam contemnens, ut solius amoris compos fiat, ac muros et domos et interjecta audacter transiliens omnia, in enses furiosus fertur; ac si consueto ornatu ad amorem vadens, nihil consecuturus sit, nequaquam ea de re sollicitus est, sed potius, si oporteat, mutato habitu et cum indecora specie repentem optatio perfrui, id non sine voluptate perferi; sic qui Deum verè amat, ac sollicitus est quomodo placeat ei quem amat, non pecuniam solum, et divitias, ut placeat ei quem amat adimpledis ejus præceptis, debet contemnere; sed etiam necessarium cibum et somnum et exteriorem habitum, ac eam, quæ vere in hoc mundo corrupta est, existimationem, adhuc etiam corpus et corporis vitam negligens ut cælesti amore perfruat, muros consanguinitatis et patrum domos, et interjectam mundum transilire, et in enses martyrii, si se dederit occasio, irruere, et si in solito degens habitu, compos amoris non sit futurus, pauperem ⁶⁴² habitum et vitam pluribus probrosam libenter perferre, ut divinus; ut ita dicam, insania legitime ad bonum consequendum correptus, quantum cupit, eo qui vere amabilis est, perfruat. Hunc amatorem ad se ex terrenis affectionibus, revocans amatus dicebat: Exi de terra tua, et de cognatione tua, et de domo patris tui, et veni in terram, quam monstravero tibi²⁵. Ille autem, ut jam videns quod desiderabat, prompto ac libenti animo sequebatur, et errores ac exilium amoris causa libenter perfererat, dicens: Quis nos separabit a charitate Dei? an tribulatio, an angustia, an persecutio, an fames, an nu-

melior videtur quam vulgata, δὲ ἀπειράτω.

(9) Καὶ οἴκους. Has voces, quæ deerant in editione Parisiensi, agnoscunt plerique veteres libri et editio Veneta.

(10) Βαδίζω. Sic editio Veneta, melius quam Parisiensis, βαδίζειν.

(11) Εἰ. Legendum. καὶ εἰ.

dias, an periculum, an gladius ²²? Noverat enim eum qui diligit patrem aut matrem plus quam id quod vero bonum est, non esse dignum qui illud consequatur ²³: ac eum qui non renuntiat omnibus quæ possidet, adhuc autem et animæ suæ, non esse dignum qui amicus et amator Domini vocetur ²⁴. Quapropter qui ea tantum curant, quæ ad ipsum pertinent, sincerum suum illius amorem ostendere volentes, *Ecce, aiunt, nos reliquimus omnia, et secuti sumus te: quid erit nobis* ²⁵? Ille autem dignum eorum in se amoris mercedem jam tum illis prædicans, ait: Amen, amen dico vobis, quod vos qui secuti estis me, in regeneratione, cum sederit Filius hominis in sede maiestatis suæ, sedebitis et vos super sedes duodecim, judicantes duodecim tribus Israel. Et omnis qui reliquerit domos, aut agros, aut fratres, aut sorores, aut uxorem, aut filios, propter nomen meum, centuplum accipiet, et vitam æternam possidebit ²⁷. Aequum enim erat ut qui reipsa suum in illum amorem per totam vitam purum exhibuerint, digna sudoribus pro eo emissis præmia recipiant. *αἰώνιον κληρονομήσει*. Ἀκόλουθον γὰρ ἦν τοὺς ἀποδείξαντας (14), ἄξια τῶν περὶ αὐτοῦ ἰδρώτων γὰρ.

26. Oportet ut tali amore flagrans virgo, contemnat quidem voluptates et divitias, et opinatas mundi delicias, conculcans autem temporariam gloriam, et fastum, et corporis pulchritudinem, et vitiosas blanditias, oculo irretito Dominum sequatur, dicens: *Mihi autem adherere Deo bonum est, ponere in Domino spem meam* ²⁸: ita ut omnia, quæ quidem hujus vitæ admiratoribus videntur bona, qualicunque illa nomine appellare quis velit, ridicula dedecora esse ostendat; unicam autem rem, proprium bonum intuens, illud intento oculo sequatur: siquidem illius in se amorem remunerans sponsus, etiamsi ancilla sit et ignobilis, etiamsi pauper et obscura, etiamsi in hoc mundo abjecta et deserta sit, illam nobilitans reginam cælorum efficit, non solum immortalitatis nobilitate naturam insigniens, sed etiam studiose exterioris habitus, in suam sponsam, vario decorans ornatu. Cujus gloriam Psaltes admirans, ad sponsum ait: *Astitit regina a dextris tuis in vestitu deaurato circumdata varietate* ²⁹: ita ut quæ nunc lacera veste et servili habitu vilis existimata est, in regno cælorum regina et nobilis et ornata decorata, regi astans inveniat. Ac profecto absurdum est, ut, cum sponsus ob suum in illam amorem, et nobilitatem et divitias et ignominiam contemnens, extremam Adami paupertatem sustinuerit, ut nos illius paupertate ditaremur ³⁰, sponsa ne paria quidem pro sua immortalitate ei, qui propter ipsam mortuus est, rependat, sed molitie et deliciis diffuset, seque ad mundum acrom-

²² Rom. viii, 35. ²³ Matth. x, 37. ²⁴ Luc. xiv, 33. ²⁵ Psal. xlii, 40. ²⁶ II Cor. viii, 9.

(12) *Θρόνους*. Nonnulli colices, *θρόνων*.(13) *Γυναικα*. Sic mss. tres. Editi, *γυναικας*.(14) *Ἀποδείξαντας*. Nonnulli colices, *ἐπιδείξαντας*.

A ἡδέως ἠλείχτο λέγων· *Τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ; θάψης, ἢ στενοχωρία, ἢ διωγμός, ἢ λιμός, ἢ γυναικός, ἢ κίνδυνος, ἢ μάχαιρα*; Ἦδει γὰρ, ὅτι ὁ φιλῶν πατέρα ἢ μητέρα ὑπὲρ τὸ ὄντως καλόν, οὐκ ἔστιν ἀξιος αὐτοῦ ἀπολαύειν· καὶ ὅς οὐκ ἀποτάσσεται πᾶσι τοῖς ἑαυτοῦ ὑπάρχουσιν, ἔτι δὲ καὶ τῇ ἑαυτοῦ ψυχῇ, οὐκ ἔστιν ἀξιος φίλος καὶ ἐραστής τοῦ Κυρίου καλεῖσθαι. Διὰ τὸ γνήσιον τῆς περὶ αὐτὸν διαθέσεως οἱ τὰ αὐτοῦ μόνον μεριμνῶντες ἐνδείξασθαι θέλοντες, Ἰδοὺ, φασίν, *ἡμεῖς πάντα ἄφηκαμεν, καὶ ἠκολουθήσαμεν σοι· τί ἔσται ἡμῖν*; Καὶ ἀξίαν τὴν ἀμοιβὴν τοῦ περὶ αὐτοῦ φιλεῖν αὐτοῖς ἐντεῦθεν ἤδη ἀνακηρύσσων, φασίν· Ἀμήν, ἀμήν λέγω ὑμῖν, ὅτι ὅμοιοι οἱ ἀκολουθήσαντές μοι, ἐν τῇ καλιγγεσίᾳ, *σταὶ καθ-*

B *λοῖσι* ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ θρόνῳ δόξης αὐτοῦ, καθίσασθε καὶ ὑμεῖς ἐπὶ δώδεκα θρόνους (12), κρίνοντες τὰς δώδεκα φυλάς τοῦ Ἰσραὴλ. Καὶ πᾶς ὅστις ἄφηκεν οἰκίαν, ἢ ἀγροὺς, ἢ ἀδελφούς, ἢ ἀδελφὰς, ἢ γυναικα (13), ἢ τέκνα, ἔκεκεν τοῦ ὀνόματός μου, ἐκατόντα πλάσιον λήψεται, καὶ ζωὴν ἔργῳ τὸν περὶ αὐτὸν ἔρωτα δι' ὅλου βίου καθαρὴν γέρα λαμβάνειν.

26. Τοιοῦτον δὲ ἔρωτα τὴν παρθένον ἐρῶσαν, καταφρονεῖν μὲν ἡδυπαθείας, καὶ τοῦ πλούτου καὶ τῆς νομιζομένης ἐν τῷ κόσμῳ τρυφῆς· πατοῦσαν δὲ τὴν πρόσκαιρον δόξαν, καὶ τύφον, καὶ σώματος κάλλος, καὶ τὰς ἐμπαιθεῖς κολακείας, ἀμεταστρεπτῇ τῷ Κυρίῳ ἀκολουθεῖν, λέγουσαν· Ἐμοὶ δὲ τὸ προσκολληθῆναι τῷ Θεῷ (15) ἀγαθόν ἐστι· τίθεσθαι ἐν τῷ Κυρίῳ τὴν ἐλπίδα μου· πάντα μὲν τὰ νομιζόμενα τοῖς περὶ τὸν βίον τοῦτον ἐπιπονημένοις καλὰ, οἷά περ ἂν τις ὀνομάζειν ἐθέλῃ, αἴσχη καταγέλαστα ἀποφάνουσαν· ἐν δὲ μόνον καλὸν τὸ οἰκεῖον ὀρῶσαν, καχεῖν τεταμένη τῷ ὁμῶς περιέπουσαν· ὅτι καὶ ὁ νυμφίος τοῦ περὶ αὐτὸν ἔρωτος αὐτὴν ἀμειδόμενος, καὶ δούλη, καὶ ἀγενής, καὶ πενιχρά τε καὶ ἀσημος, καὶ ἐν τῷ κατὰ γῆν βίῳ ἀπερρίμμενη ὑπάρχει, διὰ τὴν πρὸς αὐτὸν κοινωνίαν ἐξευγενίζων βασιλῖδα οὐρανῶν ποιεῖ, οὐ τῇ τῆς ἀφθαρσίας εὐγενείᾳ τὴν φύσιν τιμῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ τῇ ἔξωθεν περιβολῇ φιλοτιμότερον, ὡς ἑαυτοῦ νύμφην, ποικίλως κοσμών. Ἦς ὁ ὑδὶκὸς θαυμάζων τὴν δόξαν, πρὸς τὸν νυμφίον φησὶ·

D *Παρέστη ἡ βασίλισσα ἐκ δεξιῶν σου ἐν ἱματισμῷ διαχρύσῳ περιβεβλημένη, πεποικιλμένη*· ὥστε τὴν νῦν βραχέως ἐσθῆτι καὶ δουλικῷ σχήματι εὐτελεῖ νομισθεῖσαν, ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν, βασιλῖδα καὶ εὐγενίδα καὶ κόσμῳ σεμνυνομένην τῷ βασιλεῖ παρεστῶσαν εὐρίσκεισθαι. Καὶ ἀποπον τὸν μὲν νυμφίον διὰ τὸν περὶ αὐτὴν ἔρωτα, καὶ εὐγενείας καὶ πλούτου καὶ αἰσχύνης καταφρόνησαντα, τὴν ἐσχάτην πτωχείαν τοῦ Ἀδάμ ὑπομείναι, ἐν ἡμέρᾳ τῇ ἐκείνου πτωχείᾳ πλουτῆσθαι· τὴν δὲ νύμφην μὴ δὲ τοῖς ἴσοις ὑπὲρ

²⁷ Matth. xiv, 27.²⁸ ibid. 28, 29.²⁹ Psal. lxxii, 28.

(15) Τὸ προσκολληθῆναι τῷ Θεῷ. Hanc locum edidimus ut habetur in editione Veneta et veteribus libris. Editio Paris., προσκολλησθαι τῷ Θεῷ μου.

τῆς εαυτῆς ἀφθαρσίας τὸν ὑπὲρ αὐτῆς ἀποθανόντα ἀμείβεσθαι, ἀλλὰ κατασπαταλᾶν καὶ θρύπτεσθαι καὶ τῷ κόσμῳ (16) συσχηματίζεσθαι, καὶ μὴ τῷ δι' αὐτὴν πτωχεύσαντι κατὰ τὸν βίον συμπτωχεύειν τε ἅμα καὶ ταπεινοῦσθαι (17), ἵνα καὶ εἰς τὸν οἰκεῖον τῆς θεότητος πλοῦτον ἐπανόντι αὐτῷ, ἢ τῷ δι' αὐτὴν πτωχεύσαντι συμπτωχεύασα, κοινωνῶς τε τοῦ πλούτου καὶ τῆς βασιλείας ἐν οὐρανοῖς εὐρεθῇ. Παροράτω τοιγαρὺν πᾶν τὸ ἐν ὀφεί φαινόμενον, καὶ καλοῦ δόξῃ φαντασίαν παρὰ τισιν ἀποφέρεισθαι· μάλλον δὲ τὴν ἀρχὴν μὲν ὁρᾶν ἀξιούτω. Ἀλλ' ἐκστασὶν τινα θέλαν οἷαν ὑπέμεινεν ὃ ἐν τῇ ἐκστάσει εἰπὼν, Πᾶς ἄνθρωπος γένεσθης, ἐπὶ ταῖς αἰσθήσεσι καὶ τοῖς συνδούλοις ἐκ τούτων ἐκστάσα, γυμνῷ, φημί, τῷ νῷ τοῦ καθ' ἑαυτὴν ἔρωτος ἐμπορεῖσθω· μηδამῶς μὲν μὴ βλέμμα, μὴ κίνημα, μὴ λόγον ἑαυτῆς ἐμπαθῶς πρὸς τινα φέρουσα· ὅλας δὲ αὐτῆς τὰς δυνάμεις θεωραπαίνας τοῦ οἰκείου νυμφίου ποιοῦσα. Πανταχοῦ γὰρ ὁρῶν, τὸ ἐνδιέθετον αὐτῆς (18) διὰ πάντων ἀκρι-

27. Καὶ κατ' οὐδὲν δεῖ μέρος τὴν παρθένον μοιχεύεσθαι, μὴ γλώσση, μὴ ἀκοῇ, μὴ ὀφθαλμῷ, μὴ ἄφῃ, μὴ ἄλλῃ τινὶ συνόλως αἰσθῆσει, ἔτι δὲ μᾶλλον τῇ διανοίᾳ· ἀλλὰ τὸ μὲν σῶμα, ὥσπερ τινὰ ναὸν ἢ παστὸν τοῦ νυμφίου, ἔχειν εὐτρεπισμένον, τὴν δὲ ψυχὴν ἐν τούτῳ αὐτῷ νύμφην καθαρὰν συνευνάζειν. Ἀκριβοὶ γὰρ οὗτος οὐ τὰ ἀνθρώπων ὀφθαλμοῖς ὁρώμενα, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐν τῇ διανοίᾳ λαμβάνοντα, καὶ οὐκ ἂν τις μοιχευομένη λάθοι τούτου τὸ ὅμμα. Αἱ μὲν γὰρ θνητοῖς ἀνδράσι συζῶσαι, ἐταν πρὸς κακίαν ὀκσιλασαι τὰ τῆς μοιχείας περιεργάζονται (19) πράγματα, τὰς τε εἰσόδους καὶ τὰς ἐξόδους τῶν ἀνδρῶν ἐπιτηροῦσαι, καὶ τὸ ὅμμα καὶ τὴν ἀκοὴν αὐτῶν ὡς ἐν μάλιστᾳ πανούργως φυλάττουσαι, καὶ τὸ λεληθὸς καὶ λόγον μοιχικὸν καὶ βλέμμα (20) κλέπτουσαι, καὶ τὴν ἀκοὴν καὶ τὴν ὄψιν πρὸς τὴν ἀκόλαστον ἡδονὴν ἐμφοροῦνται. Ἢ δὲ τῷ Κυρίῳ νυμφευομένη, οὐ δυναμένη οὔτε τὴν ὄψιν, οὔτε τὴν ἀκοὴν, οὔτε τὴν παρμόειαν φυγεῖν, ἐν ὀφεί αὐτοῦ ἅπαντα πράττει. Διὸ δεῖ τὴν παρθένον, καὶ μόνῃ τὴν λαλῇ, εἰδέναι, ὅτι ἐν ἀκοαῖς τοῦ νυμφίου λαλεῖ· καὶ πράττει τὴν μόνῃ, μὴ ἀγνοεῖν, ὅτι τοῦτ' ἀκριβῶς οὗτος ὁρᾷ· καὶ ἐννοῇ τι, πεπεισθαι ὅτι ὁξέως τοῦτο κινούμενον ἐπὶ τῆς καρδίας ἐπισκέπτεται. Ποιῆσαι γάρ τις, φησὶν, ἐν κρυφαῖοις, καὶ οὐ γνώσονται; Καὶ πῶς Ὁ φυτεύσας τὸ οὖς, οὐκ ἀκούσεται; ἢ ὁ πλάσας τὸν ὀφθαλμόν, οὐ κατανοεῖ; Ἢ Ὁ παιδεύων ἔθνη, οὐχὶ ἐλέγξει; Ὁ διδάσκων ἄνθρωπον γνώσκει, πῶς οὗτος οὐ τὰ πάντα γνώσεται, ὅτι πάντα γυμνὰ καὶ τετραηλισμένα τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ; Διὰ τοῦτο ὁ μὲν τῆς ἀμαρτίας ἄνθρωπος, τετυφλωμένος ὑπὸ τῆς ἰδίας μοιχηρίας τὸν νοῦν, καὶ ἑαυτὸν ἀπατῶν,

A modet, nec una cum eo, qui propter ipsam pauper factus est, pauper sit et humilis, ut pauper facta una cum eo, qui propter ipsam pauper factus est, eo ad proprias divinitatis divitias revertente, particeps divitiarum et regni in caelis inveniat. Praeterea ergo quidquid oculis cernitur, quamvis boni videatur speciem apud nonnullos obtinere; vel potius ne aspicere quidem omnino dignetur. Sed divinam quamdam exstasim qualem ille experiebatur, qui in exstasi dicebat: *Omnis homo mendax* 11, a sensibus et conservis sentiens, nuda, inquam, mente, congruenti sibi amore satiatur: nullatenus quidem aspectum aut motum aut sermonem suum libidinoso in aliquem ferens, sed omnes suas facultates proprii sponsi ancillas efficiens. Nam cum is ubique cernat, internum illius affectum in omnibus accuratius considerat.

γὰρ ὁρῶν, τὸ ἐνδιέθετον αὐτῆς (18) διὰ πάντων ἀκρι-

27. Nulla enim parte adultera virgo esse debet, non lingua, non auditu, non oculo, non tactu, non ulla alio prorsus sensu, multoque minus animo; sed corpus quidem, veluti templum aut thalamum sponsi, rite compositum habere, ac in eo animam una cum sponso integram sponsam collocare. Accurate enim explorat ille non ea solum quae hominum oculis cernuntur, sed ea etiam quae in animo latent, nec ulla adultera ejus oculos effugerit. Nam quae cum mortalibus viris degunt, cum facto in vitii progressu adulterii molliuntur opera, introitus et exitus virorum observantes, eorumque oculum et aurem, quantum fieri maxime potest, callide explorantes, latenter adulteros sermones et aspectus furantur, ac aure et oculis impudicæ voluptatis satietatem capiunt. At Domini sponsa, cum non possit nec aspectum ejus nec auditum, nec praesentiam effugere, in oculis ejus omnia facit. Quapropter oportet ut virgo, etiamsi sola aliquid loquatur, sciat se in sponsi auribus loqui: etiamsi sola aliquid faciat, non ignoret id ab eo accurate perspicere: etiamsi quid cogitet, persuasum habeat id statim in corde commotum ab eo cognosci. *Faciet enim quis, inquit, in abditiis, et non cognoscam* 12? Et quomodo *Qui plantavit aurem non audiet?* et *qui finxit oculum, non considerat?* *Ami* *Qui corripit gentes, non arguet?* *Qui docet hominem scientiam, quomodo ille non omnia cognoscet* 13, *Cui omnia nuda sunt et aperta* 644 *oculis ejus* 14? Quapropter homo peccati, mente excecatus a propria nequitia, ac semetipsum decipiens, dicat, ut libuerit: *Tenebrae operuerunt me, et parietes in circuitu meo, quis me videt* 15? Quae vero purum sponsi lu-

11 Psal. cxv, 11. 12 Jerem. xxiii, 24. 13 Psal. xciii, 9, 10. 14 Hebr. iv, 13. 15 Eccli. xxiii, 26.

(16) Κόσμος. Parisiensis editio addit τούτω, quod nec in Veneta nec in mss. legitur. Ibidem nonnulli collicis. σχηματίζεσθαι.

(17) Ταπεινοῦσθαι. Hic quoque Parisiensis editio addit, βούλεσθαι, quod alibi non reperitur.

(18) Αὐτῆς. Addit ἑθός eadem editio sine ulla

prorsus auctoritate.

(19) Περιεργάζονται. Sic nonnulli mss. Editi, περιεργάζονται.

(20) Λόγον μοιχικὸν καὶ βλέμμα. Sic ope Regii collicis 2879 emendavimus vulgatam lectionem λόγων μοιχικῶν καὶ βλεμμάτων.

men semper suscipit mente sua, prout dignum est prudentia, quae ipsi inesse debet, ad singula exclamiet: Quia tenebrae non obscurabuntur a te: et nox sicut dies illuminabitur: sicut tenebrae ejus, ita et lumen ejus²¹. Probet igitur suum ipsius aspectum Domini sponsa, et si cernendo placebit, tunc eum confidens movebit. Sin autem minime placebit sponso, semetipsam non decipiat, quia a nullo homine videtur, illum etiam sese existimans latere. Sic etiam consideret sermonem et cogitationes, et membrorum ac digitorum singulos motus. Ac per haec quidem si Domino placeat, moveatur ad singula: secus vero, illius, utpote cernentis, revereatur aspectum. Nam si sollicita est quomodo placeat Domino, nihil debet, quod non illi placeat, facere.

28. Sin autem, quia nullus hominum videt, nuntium aut sermonem immittere audeat; primum quidem, ut per se patet, suipsius accusatrix est, voluntatem latendi accusatricem intus habens pravae conscientiae. Praeterea manifeste deprehenditur erga sponsi dignitatem caecitare. Nam cum incorporeus sit, medius et suspiris et aspectibus et cogitationibus interest; ac subdolum quidem ejusmodi virginis mentem aversatur, seque exteriorem virginitatis opinionem odisse demonstrat: propterea quod, dum deceptis hominum oculis persuadet se per totam vitam ei desponsam esse, nec ipsius sponsa est, nec hominis aperte uxor, sed virginitatis laudem apud homines virginali specie furatur, in sponsi autem oculis, suam apud homines virginitatem ostentans, adultera est. Quin etiam praeter adulterii peccatum, quod in suum ipsius sponsum committit, adhuc etiam imple in illum contumeliosa est, eo quod hominum conspectum magis verendum illius conspectu iudicat, coram illis, propter opinionem, facere indecora non audens, coram illo autem, qui semper adest, impudenter omnia faciens. Igitur ut vidente omnia et audiente sponso, virgo agat omnia.

29. Ac non solum si quis videat, aut audiat, qui non celaturus aut adjutor futurus existimetur, cavebit ne quidquam faciat, quod Domino displiceat: non solum si vir non adsit, sed mulier, eaque puella ex ancillarum numero, nihil aut ad ornatum aut ad humanum amorem audebit, quod Domino displiceat; sed etiamsi ipsa sola sit, nullo prorsus homine praesente, nihil prorsus agere, quod sponso indignum

²¹ SA. CXXXVIII, 12.

(21) Ὡς θέλει λεγέτω. Sic plures mss. Editi, ὡς ὅλη λεγέτω. Codex Maz., ὡς θέλει λέγων. In ora ejus quem mox dixi libri ita legitur: Ἀττιχὴ ἡ λέξις, ἀντὶ λεγέτω.

(22) Δὴ τοῦτο. Sic mss. quatuor. Non male in a in quodam, δὴ τοῦτο. Domino confidens. Habet alius, δὴ διὰ τοῦτο. Editi, διὰ τοῦτο.

(23) Τὸν λόγον, τὴν ἔννοιαν. Unus codex a Combefisio citatus, τὸν λόγον τὴν ἔννοιαν.

ὡς θέλει λεγέτω (21). Σκότος καλύπτει με, καὶ οἱ τοῖχοι κύκλω μου, καὶ τίς με ὀρᾷ; Ἡ δὲ τὸ φῶς τοῦ νομρίου καθαρὸν ἀεὶ εἰς τὸν αὐτῆς νοῦν δεχομένη, τὰ ἔξω τῆς ὀφειλούςτης αὐτῆς προσεῖναι συνέσειως ἐπιφωνεῖτω καθ' ἑκάστον. Ὅτι σκότος οὐ σκοτισθῆσεται ἀπὸ σοῦ· καὶ γὰρ ὡς ἡμέρα φωτισθῆσεται· ὡς τὸ σκότος αὐτῆς, οὕτω καὶ τὸ φῶς αὐτῆς. Δοκιμαζέτω τοίνυν τὸ αὐτῆς βλέμμα τοῦ Κυρίου ἢ νόμφη· καὶ εἰ μὲν ὁρῶν ἀρεσθήσεται, καὶ δὴ τοῦτο (22) θαρροῦσα κινεῖτω. Εἰ δὲ οὐκ ἀρέσκει αὐτῇ, μὴ αὐτὴν ἀπατάτω, ἐπεὶ μηδεὶς τῶν ἀνθρώπων ὀρᾷ, ὅτι κακείνον λανθάνει. Οὕτως ἐπισκοπεῖτω τὸν λόγον, τὴν ἔννοιαν (23), τῶν μελῶν καὶ δακτύλων καθ' ἑκάστον τὴν κίνησιν. Καὶ εἰ μὲν ἀρέσκεται τοῦτοις, κινεῖσθω πρὸς ἑκάστον· εἰ δὲ μὴ, ὡς ὁρῶν τῷ Κυρίῳ, οὐδὲν ὀφείλει τῶν μὴ ἀρεσκόντων ποιεῖν.

28. Εἰ δὲ ὅτι οὐδεὶς τῶν ἀνθρώπων ὀρᾷ, πρὸς τὸ νεῦμα ἢ τὸν λόγον τολμᾷ, μάλιστα μὲν αὐτόθεν αὐτῆς ἐστὶ κατήγορος, αὐτὴν τὴν ἐπίνοιαν τοῦ λανθάνειν κατήγορον τοῦ φαύλου συνειδότος (24) ἔνδον ἔχουσα. Ἐπειτα φανερώς εὐρίσκειται πρὸς τὴν ἀξίαν τοῦ νομρίου τυφλώτουσα. Ἀσώματος γὰρ ὢν, μέσος καὶ ψιθυρισμῶν καὶ βλεμμάτων καὶ νοημάτων ἔσσηκεν· ἀποστρεφόμενος μὲν τῆς τοιαύτης τὴν ὑπουλον γνῶμην, τῆς δὲ πρὸς τοὺς ἔξω φαινομένης παρθενακῆς ὑπολήψεως μιστην ἀποφαίνων· ὅτι τοὺς τῶν ἀνθρώπων ὀφθαλμοὺς ἀπατάτω, ὡς αὐτῇ αὐτὴν (25) διὰ βίου νομπεύουσα, οὗτ' ἐκείνου νόμφη. οὗτ' ἀνθρώπου καθαρῶς ἐστὶ γυνή, ἀλλὰ τὴν παρ' ἀνθρώπων δόξαν ἐπὶ τῇ παρθενίᾳ διὰ τοῦ παρθενακοῦ σχήματος κλέπτουσα, ἐν ὀφθαλμοῖς τοῦ νομρίου, παρ' ἀνθρώποις τὴν παρθενίαν αὐτῆς ἐκπομπεύουσα μοιχεύεται. Καὶ πρὸς τῇ τῆς μοιχείας ἁμαρτία, ἣν εἰς τὸν νομρίον αὐτῆς ἁμαρτάνει, ἐτι καὶ ἀσεβῶς εἰς τοῦτον ὀβριζουσα, ὅτι τὴν ἑνὶ τῶν ἀνθρώπων αἰδεσιμωτέραν τῆς ἐκείνου ἔβλεως ἀποφαίνει· ἐπὶ τούτων μὲν, διὰ τὴν ὑπόληψιν, πράττειν τὰ ἀπρεπῆ οὐ τολμῶσα· ἐπ' ἐκείνου δὲ ἀεὶ παρόντος, ἀναιδῶς ἅπαντα πράττουσα. Ὡς ὁρῶντος οὖν ἅπαντα καὶ ἀκούοντος τοῦ νομρίου, ἡ παρθένος ἅπαντα πράξει.

29. Οὐκ ἔάν μόνον (26) εἰς τις ἀκούῃ ἢ βλέπῃ τῶν νομιζομένων μὴ συγκρύπτειν ἢ συνεργάζεσθαι, φυλαττομένη ποιεῖν τι ἐφ' ᾧ ὁ Κύριος οὐκ ἀρέσκειται· καὶ οὐκ ἔάν μὴ ἀνὴρ, ἀλλὰ γυνή, καὶ τοῦτο κόριον τῶν ὑπηρετουμένων παρῇ, κατατολμῶσά τινας τῶν ἢ πρὸς καλλωπισμὸν ἢ ἀνθρώπων ἐρωτα τῷ Κυρίῳ μὴ ἀρεσκόντων· ἀλλὰ καὶ μόνῃ αὐτῇ ἢ, μηδενὸς ἀνθρώπων παρόντος τὸ σύνολον, πράττειν τι τῶν μὴ

(24) Συνειδότος. Quamvis haec scriptura in solo occurat Colbertino et alio ex Regiis, tamen praefenda videtur vulgatae, τὸ συνειδός.

(25) Ὡς αὐτῇ αὐτὴν. Sic duo Combefisii. et alii plures. Eulii, ὡς αὐτὴν. Mox editi et nonnulli mss., ἐκείνῳ νόμφη. Alii ut in textu.

(26) Μόνον. Sic codex Mazarinus, melius quam editi, μόνος.

ἀξίων τοῦ νυμφίου. οὐκ ἀνεχομένη. Κἀν γὰρ μηδεὶς τῶν ἀνθρώπων ἄλλος παρῇ, ἀλλ' αὐτὴ ἑαυτῇ παρέστιν ἡ παρθένος, καὶ πάντων μᾶλλον ἑαυτὴν ὀφείλει αἰδεῖσθαι. Οὐ γὰρ δὴ τοὺς μὲν ἄλλους ὡς αἰδοῦς ἀξίους φυλάσσεται (27), ἑαυτὴν δὲ ὡς οὐκ ἀξίαν αἰδοῦς ἀτιμάσει. Ἀλλ', ὅπερ ἔφην, πρῶτον ἑαυτὴν καὶ τὴν συνειδήσιν ἑαυτῆς αἰδεσθήσεται, κἀν μονωτάτῃ ὑπάρχῃ, ἔπειτα τὸν παρεστῶτα φύλακα ἀγγελον. Οἱ γὰρ ἄγγελοι αὐτῶν, φησί, διὰ παντὸς βλέπουνσι τὸ πρόσωπον τοῦ Πατρὸς ὑμῶν (28) τοῦ ἐν οὐρανοῖς. Καὶ οὐ δεῖ ἀνθρώπων κρυπτομένην ὄψιν, ἀγγέλου τοῦ τὴν ἐπιμέλειαν τῆς σωτηρίας ἡμῶν πεπιστευμένου καταφρονεῖν· καὶ μάλιστα τὴν παρθένον, νυμφαγωγὸν ὥσπερ τῆς παρθενίας τοῦτον αὐτὸν καὶ φύλακα ἔχουσιν. Πρὸ δὲ τῶν ἀγγέλων αἰδεσθῶ αὐτὸν τὸν νυμφίον τὸν ἀπανταχοῦ παρόντα, καὶ τὸν τοῦτου Πατέρα, τὸ τε ἅγιον Πνεῦμα. Καὶ τί λέγω καθ' ἕκαστον; Τὰ τῶν ἀγγέλων ἀναριθμήτα πλήθη, καὶ μετὰ τούτων, τὰ τῶν πατέρων ἅγια πνεύματα. Οὐδεὶς γὰρ τούτων ἐστὶν ὃς οὐχὶ πανταχοῦ καθορᾷ, αὐτὸς μὲν σώματος ὁμοίᾳσιν οὐχ ὁρώμενος, ἀσωμάτων δὲ βλέμματι περιλαμβάνων εἰς γνώσιν τὰ σύμπαντα. Ὡστε καὶ κατὰ τοῦτον τὸν λόγον, εἰ λανθάνειν βούλεται τοὺς πολλοὺς ἡ παρθένος, πολλῶ πλεον τοῦτους τοσοῦτους τε καὶ τοιοῦτους ὑπάρχοντας, ἢ τοὺς ἀνθρώπους ὡς εἰκὸς αἰδεσθήσεται. Καὶ ἐπειδὴ λανθάνειν τὸ πλήθος τὴν ἀμαρτίαν προελετο, ἀδύνατον δὲ τοὺτους ὄντας πλήθος λανθάνειν, οὐδέποτε (29) τι τῶν μὴ ἐπιβαλλόντων ποιήσει. Τοιαῦτα μὲν οὖν ἐν οἷμαι, ἑαυτὴν ἀσφαλίσεται.

30. Μνημονεύουσα δὲ, ὅτι δεῖ ἡμᾶς φαγερωθῆναι ἔμπροσθεν τοῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ, οὐ πρᾶξαι μόνον τι τῶν αἰσχυρῶν, ἀλλὰ καὶ ἐννοῆσαι φοβηθήσεται. Καθάπερ γὰρ τις ζωγράφος, ἡμῶν ὁ νοῦς, ὥσπερ ἐν πίνακι, τῇ ψυχῇ τὰς ἐννοίας ὡς θέλει μορφοῖ· καὶ ἄφετος μὲν καὶ ἐλεύθερος διὰ τὸ αὐτεξούσιον (30) ὢν, οὐδαμοῦ δὲ, διὰ τὸ ἀσώματον, πρὸς τὴν τῆς γραφῆς φιλοτιμίαν στενωχορούμενος, ἀλλ' ὅσην θέλει εὐρυχωρίαν τόπου εὐρίσκει, ἐγγράφει, φημί, ταῖς ἐννοίαις ἃ βούλεται. Εἴτα ὥσπερ ὁ ζωγράφος ἐν παραθύρῳ ποῦ τὸν πίνακα ποικίλης ἱστορίας πληρώσας, ἀθρόως τοῦτον εἰς μέσον προφέρει, καὶ ἀφελόμενος τὰ ἐξωθεν προκαλύμματα εἰς θέαν ἐν μέσῳ τοῦτον τοῖς πολλοῖς ἀνατίθηναι, οὐκέτι μὲν ἐρμηνεύς τῶν γραφέντων γινόμενος, πᾶσι δὲ τοῖς θεαταῖς καὶ εἰς τὸν ἔπειτα χρόνον τὴν γραφὴν ὡς ἔχει καταμανθάνειν ἐφεῖς· οὕτω καὶ ὁ νοῦς, μετὰ (31) τὴν ἐξέδον τοῦ βίου ὥσπερ τι προκάλυμμα τοῦ κατὰ ψυχὴν πίνακος, ὃν παρ' ὅλον τὸν βίον ταῖς ἐννοίαις κατεζωγράφησε, τὸ σῶμα ἀφαιρεθεὶς, τὰ ἐν ἀπορρήτῳ γραφέντα εἰς φῶς

sit, in animum inducet. Quamvis enim nullus alius hominum adsit, at ipsa sibi metipsi adest virgo, seque omnium maxime debet revereri. Neque enim alios, ut reverentia dignos, cavebit, semetipsam autem, ut reverentia indignam, dedecorabit. Sed, ut dixi, primum quidem semetipsam et conscientiam suam reverebitur, etiamsi omnino sola sit, deinde adstantem custodem angelum. *Angeli enim eorum*, inquit, *semper vident faciem Patris vestri, qui in caelis est* 27. Nec decet, ut hominum conspectui se subducens, angelum, cui cura salutis nostrae credita, contemnat; virgo praesertim, quae hunc ipsum, veluti pronubum virginitalis suae et custodem habet. Prae angelis autem reveretur ipsum sponsum, qui ubique praesens est, ejusque Patrem et sanctum Spiritum. Sed quid percurro singula? Innumerabilia angelorum agmina, simulque patrum sanctos spiritus. Nullus enim eorum est, qui non ubique intueatur; cum ipse quidem corporis oculis non videatur, sed incorporeo oculo circumspiciat omnia. Quare haec etiam ratione, si multos latere vult virgo, hos, qui tot ac tales sunt, multo magis quam homines, ut verisimile est, reverebitur. Et cum ei propositum sit, ut peccatum multitudinem lateat, cumque fieri non possit, ut istos, quorum magna multitudo est, lateat, nihil unquam committit quod non deceat. Talia igitur in praesenti vita circa semetipsam cogitans, undique, opinor, semetipsam communiet.

τῷ παρόντι βίῳ περὶ ἑαυτὴν ἐννοοῦσα, πανταχόθεν,

30. Si autem meminerit nos manifestari oportere coram tribunali Christi, non modo turpe quidquam facere, sed vel cogitare verebitur. Nam instar pictoris mens nostra, velut in tabula, cogitationes in anima ad arbitrium suum informat, cumque soluta sit et libera ob liberum arbitrium, nec usquam ob incorpoream naturam suam, ad picturae magnificentiam angustias patitur, sed quantum cupit loci laxitatem inveniat, depingit, inquam, cogitationibus quaecunque libet. Deinde quemadmodum pictor, postquam secreto in recessu tabulam varia historia complevit, subito illam in medium proferi, ac sublati exterioribus integumentis spectandam in medio multitudini proponit, nec jam est eorum quae pinxit interpres, sed omnibus spectatoribus etiam in futurum tempus picturae, qualis sit, existimandae potestatem relinquit; ita et mens post exitum e vita, ubi veluti quoddam involucrem tabulae, quae animam legit, quamque per totam vitam cogitationibus pinxit, ita corpus ablatum fuerit; tunc quae in

27 Matth. xviii, 10.

(27) *Φυλάσσεται*. Editio Paris., φυλάσσεται. Melius Veneta et plures mss. quos secuti sumus.

(28) *Ἵμῶν*. In uno ex Regiis, ἡμῶν. In ora duorum Regionum legitur instar scholii: "Ὅτι ἐκάστῳ ἀνθρώπῳ ἄγγελος ἔπεται ἀπὸ γενέσεως. Unumquemque hominem angelus sequitur ab ipsius ortu.

(29) *Οὐδέποτε*. Sic mss. multi. Editi, οὐδέποτε. In ora trium codicum legitur illud: "Ὅτι οὐ μόνον

ἄγγελοι τὰ καθ' ἡμᾶς βλέπουνσι, ἀλλὰ καὶ πάντων τῶν ἁγίων αἱ ψυχαί· non solum angeli, sed animae etiam sanctorum omnium res nostras vident.

(30) *Διὰ τὸ αὐτεξούσιον*. Ita mss. quinque. Editi, καὶ αὐτεξούσιος. Unus codex, ὡς αὐτεξούσιος. Paulo post unus ex Regiis, ὅσον θέλει.

(31) *Μετά*. Editi praemittunt, καί, quae conjunctio melius abest a quatuor mss.

καὶ πόθεν παρειαυρεῖς ἦφατο τῆς ἀλλοτριότητος· πῶς τε αὐτὴν τοῦτον πρὸς τὴν παράνομον πράξιν ἡ γυνὴ ἐπέδιδου. Καθάπερ ἐν πίνακι, φημί, κατὰ μέρος ἕκαστα ἀκριβῶς καταγεγραμμένα ὀφθίσεται, καὶ οὐ μόνον τὰ φθάσαντα ἔργα γενέσθαι, ἀλλὰ καὶ μὴ προχωρησάντων τῶν ἔργων, αἱ ἐν τῷ τῆς ψυχῆς πίνακι γενόμεναι (33) ἔννοιαι. Οὐδὲν γάρ ἐστι γραφὴ ἐν ψυχῇ, ἢ ἔννοια περὶ τινος ἐν αὐτῇ τυπωθεῖσα· καὶ οὐδὲν ἐστι φαντασιώδης τε καὶ διεξοδικὴ ἔννοια ἐν ψυχῇ, ἢ γραφὴ τοῖς τῆς φαντασίας χρώμασι τε καὶ μεγέθεσιν, ἔτι δὲ σχήμασιν, ἃ ὁ νοῦς ἐν αὐτῇ κατεξωγράφησεν, ἔγγεγραμμένη. Καὶ ὡς ὁ τὴν σημειογραφικὴν τέχνην μαθὼν, πάντων τῶν σημείων τὰ σχήματα καὶ τὰ ὀνόματα, ἀλλὰ καὶ τοὺς τύπους τῶν ὀκτάδων φέρει καὶ τετράδων ἐν τῇ ψυχῇ τυπωσάμενος, καὶ πρὸς τὴν χρεῖαν τῶν ὑπαγορευομένων διὰ τῆς χειρὸς τὰ ἐν τῇ ψυχῇ ταῖς μνήμαις ἔγγεγραμμένα ἐπὶ τῆς δέλτου δεικνύει· καὶ ἃ μὲν ἔδειξε σημεία τῷ γραφεῖ χαράξας, ἃ δὲ μὴδέπω διὰ χειρὸς δειχθέντα, ἐν τῇ ψυχῇ ὁμῶς ἀπογεγραμμένα ἀποκεῖται· οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ, τὰς μὲν ἐννοίας διὰ σώματος ἐνεργοῦσα, εἰς ἔργον προήγαγε, τὰς δὲ μὴ φθάσασα σώματι ἀποτελεσθείσας ἡμῖν ἐπιδείξει, ἐν αὐτῇ τετυπωμένας φυλάττει, εἰ καὶ μὴ σωματικῶς, ἀλλ' οἰκείῳ ἔργῳ ταύτας καθ' αὐτὴν ἀσωμάτως ἐπιτελοῦσα. Ὡς γὰρ ἔργον σώματος τὸ σωματικῶς τι ἐπιτελεῖται, οὕτω καὶ ψυχῆς ἔργον τὸ ταῖς ἐννοίαις τὰς ἀρεσκουσας φαντασίας τελεσιουργῆσαι ὡς θέλει. Διὸ καὶ τὰς ἐν (34) ἐννοίας ἀμαρτίας μὴ ὡς φαντασίας ἀπλῶς, ἀλλ' ὡς ἔργα ἐν ψυχῇ γινόμενα κατὰ τὸ δίκαιον κρίνεσθαι δεῖ. Ὡς οὖν κἂν μὴ γράφῃ ἡ χεὶρ τὰ σημεία, ὁμῶς τοῖς σχήμασι τῶν σημείων ἡ ψυχὴ διὰ τὴν ἀπανταχοῦ καταγεγράφται· καὶ ὁ ἀποδύσας τὸ σῶμα ἴθι αὐτὴν τῷ λεγομένῳ κομμένῳ πλάσαν καταγεγραμμένην· οὕτω μετὰ τὸ ἀποδύσασθαι ἡμᾶς τὸ σῶμα, πᾶσα ἔννοια ὡς ἐν γραφῇ ἐπὶ τῆς ψυχῆς γεγραμμένη ὀφθίσεται. Καὶ ὥσπερ ὁ μὴ μαθὼν τὰ σημεία, τούτων ἐν τῇ ψυχῇ οὐκ ἔχει ἔγγεγραμέντας τοὺς τύπους· ὁ δὲ μαθὼν, κἂν μὴ γράφῃ ἡ χεὶρ, τοὺς τύπους αὐτῶν τῇ μαθήσει ἐν ψυχῇ ἀπεγράφεται· οὕτω καὶ ὁ μὴ ἐνοήσας τι ἀμάρτημα, τούτου οὐκ ἔχει τὴν φαντασίαν ἐν ψυχῇ γεγραμμένην· ὁ δὲ ἐνοήσας, κἂν μὴ προχωρήσῃ τὸ ἔργον, ὁμῶς ἐν τῇ ψυχῇ ἔχει τὰς φαντασίας τῶν νοηθέντων, ὡς ἐν τινι πίνακι σαφῶς γεγραμμένα. Ἄλλ' ὡς ἔχει ὁ μαθὼν τὰ σημεία, ἀμελεία τοῦ διαγράψεσθαι ταῦτα, λήθῃ αὐτὰ τῆς μνήμης ἂν ἀποβάλῃ, ὡς μηχανὴ λοιπὸν τῷ χρόνῳ μηδεμιᾶς ἀναφέρειν ὀκτάδος σχῆμα, ἢ τύπον, ἢ ὀνομασίαν εἰς μνήμην· οὕτω καὶ ὁ ἐνοήσας ἀτοπα, εἰ ἀμελήσειε τῶν ἐννοιῶν, καὶ ἐφ' ἐτέρας καλλίονας τὸν νοῦν ἀσχυλῆσειε, χρόνῳ ἂν ποτε ταῦτα τῆς μνήμης αὐτοῦ ἐκβαλὼν, τῇ λήθῃ αὐτὰς τοῦ τῆς ψυχῆς πίνακος ἀπαλείψειεν. Οὐδὲν γάρ ἐστι μνήμη, ἢ τύποις ἐννοιῶν, ὡς ἐν ψυχῇ, ὑποζώγραφος. Καὶ πῶς

A attingit : quomodo semetipsam illi mulier ad nefarium opus tradiderit. Velut in tabula, inquam, singula accurate descripta cernentur, nec ea solum quæ ad actum perducta sunt, sed etiam actibus non erumpentibus insitæ in animæ tabula cogitationes. Nihil enim aliud est pictura in anima, nisi cogitatio alicujus rei in ipsa informata : nec aliud quidquam est imaginaria et excurrens cogitatio in anima, nisi pictura imaginationis coloribus, et magnitudinibus atque etiam figuris, quas in ipsa mens 647 depinxit, delineata. Et quemadmodum qui artem notarum didicit, omnium notarum figuras et nomina, atque etiam octadum formas et tetradum in anima impressas habet, et ad usum eorum quæ dictantur, per manum ea, quæ memoriæ inscripta sunt, in tabula ostendit ; atque alias quidem notas stylo figuravit, alie vero nondum manu designatæ, in anima tamen descriptæ servantur : ita et anima alias quidem cogitationes, dum per corpus operatur, ad actum perduxit, alias vero, quas nondum corpore perfectas nobis ostendit, in seipsa formatas servat, nisi non corporaliter, sed proprio opere eas per semetipsam incorporaliter perficit. Quemadmodum enim corporis opus est aliquid corporaliter peragere, ita et animæ opus est placentes sibi imaginationes, arbitrio suo per cogitationem ad actum perducere. Unde et peccata, quæ in cogitatione posita sunt, non ut cogitationes simpliciter, sed ut opera in anima peracta æquum est judicari. Quemadmodum igitur etiamsi notas manus non scribat, notarum tamen figuris tota anima ubique inscripta est, et si quis corpus removeat, totam animam videbit, eo quod dicitur, commento inscriptam : sic postquam corpus exuerimus, omnis cogitatio velut in pictura, ita in anima videbitur inscripta. Et quemadmodum qui notas non didicit, earum in anima nec habet descriptas formas ; qui vero didicit, etiam si manus non scribat, earum formas discendo in anima inscripsit : ita et qui de peccato aliquo non cogitavit, illius imaginem animæ impressam non habet ; qui vero cogitavit, etiam si non procedat opus, tamen in anima imagines eorum quæ cogitavit, velut in quadam tabula, clare descriptas habet. Sed quemadmodum illic qui notas didicit, si eas scribere negligat, obliviscendo illas e memoria abjiciet, ita ut deinceps temporis progressu nullius jam octadis figuram aut formam aut nomen memoria retineat : ita et qui absurda cogitavit, si has cogitationes negligat et in melioribus mentem occupet, hæc temporis progressu e memoria tandem allquando projiciens, obliviscendo ex animæ tabula delebit. Nihil enim aliud est memoria, nisi cogitationum veluti depicta in anima informatio. Et quomodo possimus effugere penas ejusmodi cogitatio-

(33) *Γενόμεναι*. Ita mss. quatuor. Editi, γινόμεναι. Quæ sequuntur restitimus ex uno codice Regio. Habebat editio Veneta, Οὐδὲ γάρ ἐστιν ἐν ψυχῇ ἔννοια. Paris. Οὐδὲ γάρ ἐστιν οὐδὲν ἐν τῇ ψυχῇ ἔννοια. Illud ἐν αὐτῇ ex sex mss. desumptum est pro

eo quod erat in editis, τινός. Rursus hoc loco nonnulli codices et editio Veneta, καὶ οὐδεὶς ἐστι.

(34) *Ἐν*. Præpositio addita ex tribus mss. Illud δεῖ, quod paulo post sequitur, desumptum ex cod. Nazarino.

nom, quarum memoria adhuc in mente mota formas A in tabula vivas omnibus ostendit? Igitur ne turpibus rebus referia mentis nostrae tabula appareat, deleamus oblivione memorias pravaram cogitationum, et earum loco bonarum recordationes informemus; ita ut nequaquam integumento corporis in presens tempus cooperti, postquam illud deposuerimus, turpes quidam ob naevos et probrosi ob picturas omnibus praeceptam de nobis in hac vita opinionem videamur.

32. Fortasse enim illud est quod ait Apostolus: Quorundam hominum peccata manifesta sunt, praecedentia ad iudicium: quosdam et subsequuntur. Nam quae manifesta sunt omnibus hominibus peccata, quibus etiam eos qui videbant ad blasphemiam et similes actiones pravo 648 scandalo incitantur, ea praecedunt. Quae autem ignota sunt hominibus et clam perpetrantur, non ideocirco quod homines lateant, remaneant, sed inseparabiliter eos sequuntur, ut et seipsa et latentem multos auctorem prodentia, tum nescientibus eum hominibus, tum justo iudicio tradant: ita ut miser ille a propriis sceleribus comprehendatur, a manifestis praecedentibus in iudicium tractus, ab occultis autem inseparabiliter associantibus agitur. Atque hanc sententiam exponens Apostolus infert ac dicit: Similiter et bona opera, quae coram hominibus lucent, ut videntes dent gloriam Patri nostro qui in coelis est, manifesta sunt: et quae aliter se habent, abscondi non possunt. Etsi enim nunc ignoretur qualia sint opera nostra, oportet nos manifestari coram tribunali Christi, Qui illuminabit abscondita tenebrarum, et manifestabit occulta consilia cordium. Et tunc laus erit unicuique a Deo, quando recipiemus unusquisque ea quae sunt per corpus; prout gessimus, sive bonum, sive malum.

τοῦ σώματος πρὸς ἃ ἐπραξεν, εἴτε ἀγαθόν, εἴτε φαῦλον.

33. Neque etiam alia praetermittenda intelligendi ratio, quae fortius potest prudentem virginem ad certamina, quae ipsi sustinenda sunt, incitare. Quemadmodum enim admirabilem Paulum, adhuc in corpore degentem, alia praecesserunt opera; multis, qui per ejus doctrinam ac vitam consummati ad aeternam ei vitam praeiverant, praemia illi sudorum, quos pro illis stillaverat, apud justum iudicem Deum praeparantibus; alia vero jam defunctum et cum Christo degentem sequuntur, illis, qui per eum in sacris ejus epistolarum scripturis ad virtutem exercentur, laudes simul et praemia bono illi magistro vincte emittentibus: sic et contra, alia quidem praecedunt peccata, cum hi, qui ex pravis sermonibus

οὐκ ἔτι φεγγεῖν τὰς εὐθύνas ἐκεῖνων τῶν ἐννοῶν, ὧν ἡ μνήμη ἐστὶ κινουμένη ἐν τῇ ψυχῇ, τοὺς τύπους ἐν τῷ πλινκί ζῶντας τοῖς ὀφθαλμοῖς ἐνδεικνύει; Οὐκοῦν ἵνα μὴ αἰσχυρῶν ἀνάπλεως ὁ τῆς ψυχῆς ἡμῶν πλινκί ὀφθῇ, ἀπαλείψωμεν λήθη τὰς μνήμας τῶν φαύλων ἐννοῶν, τῶν ἀγαθῶν δὲ τὰς μνήμας ἀντ' αὐτῶν ἐντυπώσωμεν, ὥς ἂν μὴ κεκρυμμένοι τὰ νῦν τῷ περιβολαίῳ τοῦ σώματος, μετὰ τὴν ἀπόθεσιν τοῦτου, αἰσχυροὶ τινες τοῖς μύμοις, καὶ ἐπονείδιστοι ταῖς γραφαῖς τοῖς πᾶσι παρὰ τὴν κατέχουσαν ἐν τῷ παρόντι βίῳ δόξαν ὀφθῶμεν.

32. Τὰχα γὰρ τοῦτ' ἐστὶν ὃ εἰρηκεν ὁ Ἀπόστολος· Τινῶν ἀνθρώπων αἱ ἀμαρτίαι πρόδηλοι εἰσι προάγουσαι εἰς κρίσιν· τισὶ δὲ καὶ ἐπακολουθοῦσιν. Αἱ μὲν γὰρ πᾶσιν ἀνθρώποις πρόδηλοι αἱ ἀμαρτίαι (35), αἷς καὶ τοὺς ὀφθαλμοῖς εἰς βλασφημίαν καὶ τὰς ὁμοίας πράξεις κακῶς ἐσκαιδάλισαν, προάγουσιν (36). Αἱ δὲ ἀόφρατοι τοῖς ἀνθρώποις καὶ κρυφίως γινόμεναι, οὐ διὰ τὸ τοὺς ἀνθρώπους ἀγνοεῖν, ἀπομένουσιν, ἀλλ' ἀχώριστοι αὐτοῖς ἐπακολουθοῦσιν, ἵν' ἐπιδείξασαι ἑαυτὰς τε καὶ τὸν λανθάνοντα τοῦς πολλοὺς τούτων ἐργάτην, καὶ τοῖς ἀγνοοῦσιν ἀνθρώποις, καὶ (37) τῇ δικαίᾳ κρίσει αὐτὸν παραδῶσιν· ὡς μεσολαβεῖσθαι τὸν δειλαῖον ὑπὸ τῶν οικειῶν κακῶν· ὑπὸ μὲν τῶν προδῆλων προαγόντων εἰς τὴν κρίσιν ἐλκόμενον, ὑπὸ δὲ τῶν ἀόφρατων ἀχώριστως αὐτῷ ἐπομένον ἐπελαυνόμενον (38). Καὶ ἐρμηνεύων τοῦτο τὸ νόημα, ἐπιφέρων φησὶν· Ὅσα αὐτοῖς καὶ τὰ καλὰ ἔργα, τὰ λάμποντα ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ἵνα ἰδόντες δοξάζωσι τὸν Πατέρα ἡμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς, διὸ καὶ ἐστὶ· καὶ τὰ ἄλλως ἔχοντα κρυπτεῖται οὐ δύναται. Δεῖ γὰρ ἡμᾶς φανερωθῆναι τοῖς νῦν ἀγνοοῦμένους ποῖον πράξεον ἔσμεν, ἔμπροσθεν τοῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ. Ὅς φωτίζει τὰ κρυπτά τοῦ σκοτεινοῦ, καὶ φανερώσει τὰς κεκρυμμένας βουλὰς τῶν καρδιῶν. Καὶ τότε ὁ ἔκδικος γενήσεται ἐκάστῳ παρὰ τοῦ Θεοῦ, ὅτε ἀπολαμβάνομεν ἕκαστος τὰ διὰ

33. Οὐ παρασιωπητέον οὖν οὐδὲ τὴν ἑτέραν ἐννοίαν, γεννικώτερον δὲ δυναμένην τὴν συνετὴν παραθένον πρὸς τοὺς ἐπιβάλλοντας ἄλλους ἐλεῖν. Ὡς γὰρ τὸν θαυμαστὸν Παῦλον ἐστὶ ἐν σώματι ὄντα, τὰ μὲν προέλαβεν ἔργα, πολλῶν τῶν διὰ τῆς διδασκαλίας τε καὶ πολιτείας αὐτοῦ τελειωθέντων εἰς τὸν ἐκεῖ βίον αὐτὸν προσηλθόντων, καὶ τὰ γέρα αὐτῷ τῶν ὑπὲρ αὐτῶν καταβληθέντων ἰδρώτων παρὰ τῷ δικαίῳ κριτῇ Θεῷ ἐτοιμασάντων· τὰ δὲ ἀναλύσαντι λοιπὸν καὶ σὺν Χριστῷ γενομένη εἰς τῆς δεῦρο ἐφέπεται, τῶν δι' αὐτοῦ ἐν τοῖς ἱεροῖς τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ γράμμασι πρὸς ἀρετὴν ἀσκουμένων, τοὺς ἐπαίνους ἅμα καὶ μισθοὺς τῷ ἀγαθῷ ἐκεῖνῳ διδασκάλῳ ἐνθένδε πεμπόντων· οὕτω καὶ κατὰ τὸ ἐναν-

11 Tim. v, 24. 12 ibid. 25. 13 II Cor. v, 10. 14 I Cor. iv, 5.

(35) Ἀμαρτίαι. Editio Paris. addit, γινόμεναι, quod nec in Veneta nec in mss. legitur. Mox duo mss., εἰς βλασφημίαν.

(36) Προάγουσιν. Hic quoque delevisimus quod addit scilicet Parisiensis editio, εἰς κρίσιν. Paulo post

codices nonnulli, κρυφαίως.

(37) Καὶ. Deest conjunctio in Regio codice 2879.

(38) Ἐπελαυνόμενον. Sic codices Combef. et alii nonnulli. Editi, ἀπελαυνόμενον.

τίον αἱ μὲν προάγουσιν ἁμαρτίαι τῶν βλαβέντων ἐκ αὐτῶν μοχθηρῶν λόγων ἢ πράξεων, προσηλυφῶτων τε εἰς ἄδου, καὶ τὰ κολαστήρια τοῖς τῆς βλάβης αἰτίοις παρασκευαζόντων ἔχει· αἱ δὲ καὶ ἐπακολουθοῦσι, τῶν καὶ μετὰ τὸν ἑκείνων θάνατον, δι' ἣν κατέλιπον τῷ βίῳ κακίαν, ἐξ αὐτῶν βλαπτομένων. Ὡς γὰρ ἔως τοῦ νῦν ὁ μακάριος Δαβὶδ πρὸς θεοστέδειαν τε καὶ προνοίας ἐπίγνωσιν ὤφειλε, καὶ οἱ ἐξ αὐτοῦ ὠφελοῦμενοι ἐπακολουθοῦσας αὐτῷ πέμπουσιν ἐντεῦθεν ἐπὶ τοῖς οἰκείοις κατορθώμασι τὰς τῶν ἐπαίνων φωνάς· οὕτω Μαρκίων καὶ οἱ λοιποὶ τῶν αἵρετικῶν ἐγκαταστειράντων τῷ βίῳ δόγματα βλάπτουσιν, ἀπάντων τῶν ἐξ αὐτῶν ἐντεῦθεν βλαπτομένων, πικροτέροις τοῖς προκατάρξαντας τῆς κακίας κολαστηρίοις, καὶ πάλαι ὅμως τεθνεώτας, ἔχει παραδιδόντων. Εἰ γὰρ ἔνα, φησὶν, ἐάν τις τῶν μικρῶν σκανδαλίσῃ, τοῦδε τοῦ θανάτου ἄξιός κρίνεται, ὁ τοσούτους, διὰ τοῦ (39) μοχθηροῦ βίου πρὸς διαφθορὰν ἡθῶν καταλειπέναι ὑποδείγματα, ἢ φθοροποιὰ ψυχῶν ἀναφύειν (40) τὰ δόγματα, σκανδαλίζων, καὶ, μετὰ τὸν οἰκεῖον θάνατον, ἀπάντων ἂν τῶν δι' αὐτὸν ἀποθνήσκόντων θανάτων ὑπεύθυνος ἄξιός καὶ δικαίως ἀποφανθῇ, καθ' ἕναστον τῶν δι' αὐτὸν τραυματιζομένων ἢ ἀποθνήσκόντων ἑνταῦθα, κατὰ τὸν ἐκεῖ αἰῶνα τραυματιζομένου τε τοῦ αἰτίου καὶ ἀποθνήσκοντος. Εἰ δὲ καὶ κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον αἱ μὲν προάγουσι πράξεις, αἱ δὲ ἐπακολουθοῦσι· καὶ ὥσπερ αἱ ὑπὸ κακίας ἐπακολουθοῦσαι μείζονι κολάσει τὸν αἵτιον τῶν καθ' ἕναστον βλαπτομένων παραδίδασιν· αἱ δὲ ἀπὸ ἀρετῆς μείζονων καθ' ἕναστον τῶν ὠφελουμένων τε καὶ ἀπὸ κακίας ἐπιστρεφόντων τὸν διδάσκαλον γερῶν ἀξιοῦσι· καὶ ἡ παρθένος ἄρα ἔχει τινὰς καθ' ἑκάτερον ἀρετῆς ἢ κακίας, τὰς μὲν παραγούσας πράξεις, τὰς δ' ἐπακολουθοῦσας· καὶ ἀθλίᾳ μὲν ἑκείνη, ἡ πρὸς τῇ διὰ τὴν οἰκειάν ἁμαρτίαν κολάσει, καὶ διὰ τὸ τῶν ἐτέρων πτώμα, αἷς ὑπέδειξε τοῖς πρὸς ἁμαρτίαν ὀλισθούσιν, αἱ πικροτέρᾳ κολάσει παραδιδόμενη· τρισμαχαρία δὲ ἑκείνη, ἡ πρὸς τοῖς ἰδίοις στεφάνοις καὶ διὰ τὰς ἐκ καὶ μετὰ θάνατον κατὰ τὸν ἐκεῖ αἰῶνα στεφανουμένη.

54. Εἰ οὖν οὐδὲν ἐστὶ κεκρυμμένον ὃ οὐκ ἀποκαλυφθήσεται, διὰ πάντας τοὺς προσηλυφόμενους λόγους ἡ παρθένος καὶ μόνη οὖσα, τῆς (41) ἀναμαρτησίας ἑαυτῆς προσηλίσσεται, οὐ τὰς τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων ὕψεις μόνον, ἀλλὰ πολλῶν πλέον, φημί, τὰς ἑαυτῆς καὶ τῶν ἀπανταχοῦ ὁρόντων ἀγγέλων ἐντρεπομένη. Διὰ τοῦτο γὰρ, φησὶν, ὀφείλει ἡ γυνὴ ἐξουσίαν ἔχειν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς διὰ τοὺς ἀγγέλους. Οὐ γὰρ δεῖ, καὶ ἐν οἴκῳ μόνῃ καθέζεσθαι καθ' ἑαυτὴν ἡ παρθένος, διότι μηδεὶς πάρεστι τῶν ἀνθρώπων, ἀδιαφόρως γυμνοῦσθαι. Πολὺ γὰρ, φημί, ἐπαγωγὸς ἡ φύσις τοῦ θήλεος, πᾶσαν ὥρβена φύσιν καθ' ἑαυτῆς ἐπισπάσασθαι. Καὶ οὐ διὰ τοῦτο μόνον φυλάττεσθαι δεῖ τὰς τῶν δαιμόνων ἐπηρείας, ἀοράτως ἐφεδρευούσας ἡμῖν, αἱ ὑποπτεύουσιν, ἀλλὰ καὶ διὰ τοὺς πᾶσιν, φησὶν, αἰδεσίμους ἀγγέλους ἐξουσίαν ἔχειν ὀφείλει. Ἀνὴρ μὲν γὰρ, ὡς τοῦ ἀγγελικοῦ τρόπου τινὰ ἀξιώματος

* Matth. xviii, 6. * Matth. x, 26. * I Cor. xi, 10.

(39) Τοῦ. Legendum, τό.

(40) Ἀναφύειν. Forte, ἀναφανῆναι. Edit.

A aut actionibus damnum accipere, praeuenit in infernum, et supplicia damni auctoribus illis praeparant; alia vero subsequuntur, nempe eorum, qui etiam ab illis, post illorum mortem, ob relicta saeculo monumenta nequitiae laeduntur. Quemadmodum enim hactenus beatus David ad Dei cultum et providentiae agnitionem juvat, et qui ab eo juvantur, propriis praeclare factis hinc ei laudem voces quas ipsum sequuntur, emittunt: sic Marcion et alii qui haeretica dogmata in hac vita seminare, damnum inferunt, ac omnes, qui ab eis hic laeduntur, gravioribus mali auctores supplicii, etsi jam olim mortui, illic tradunt. Nam si is, inquit, qui unum ex parvulis scandalizaverit, tali morte dignus iudicatur*, qui tot ac tantos scandalizavit, [dum improbae vitae ad corruptelam morum relinquit exempla, aut perniciose animabus pullulat dogmata, mortis omnium, qui propter eum moriuntur, reus jure ac merito iudicetur, ita ut, prout singuli propter eum hic vulnerantur, aut moriuntur, ipse auctor in illa vita vulneretur et moriatur. Quod si 649 etiam secundum hanc rationem aliae quidem praecedunt actiones, aliae vero subsequuntur; si quemadmodum quae ex nequitia consequuntur, majori supplicio, prout quisque laeditur, mali auctores tradunt; ita etiam quae ex virtute consequuntur actiones, prout quisque juvatur aut a vitio revocatur, majoribus praemiis magistrum augent; habetque profecto virgo ex utraque parte, vitio aut virtute, alias quidem praecedentes actiones, alias vero consequentes; misera quidem illa est, quae praeter poenam proprii peccati, etiam ob aliarum casum, quibus in peccatum labendi auctor fuit, semper acerbiori supplicio traditur: at ter beata, quae praeter proprias coronas, etiam propter illas, quae in illius imitatione coronantur, pro singulis post mortem in illa vita coronatur.]

τοῦ πρὸς αὐτὴν ζήλου στεφανουμένης, καθ' ἑκάστην

54. Si igitur nihil est occultum quod non revelabitur*, propter omnes praedictas rationes virgo, etiamsi sola sit, dabit operam ut peccatum effugiat, non solum reliquorum hominum oculos, sed etiam multo magis suos ipsius ac angelorum ubique spectantium reverita. Propterea enim debet, inquit, mulier potestatem habere supra caput propter angelos*. Non enim oportet, ut etiamsi sola domi sedeat virgo, propterea quod nullus adest hominum, indifferenter nudetur. Multum enim statuo esse illecebrarum in feminea natura, ut omnem virilem naturam in semetipsam trahat. Neque ob eam solum causam injurias daemonum, quae nobis invisibiliter insidiantur, cavere debet ac semper suspectas habere; sed etiam ob reverendos omnibus, inquit, angelos potestatem habere debet. Vir enim, cum angelicam quodammodo potestatem habeat.

(41) Τῆς. Sic mss. quatuor. Editi, τὰς. Ibidem unus codex, ἑαυτοῦ· alius, ἑαυτῇ.

nudo capite sodalibus fidenter se ostendat. Mulier autem, quæ multo inferiorem, quam vir, sortita est naturam, potestatem habeat in capite; suam præstantiori submissionem, habendo potestatem in capite, decenter constans. Propterea, inquit, ipsa etiam natura capillis earum caput in vertice contexit, sua sponte docens, non oportere, ut mulier unquam, non solum alio aliquo membro, sed ne capite quidem indifferenter nudetur; et quia solæ interdum, viris absentibus, id facere non verentur, venerabiliorem viris dignitatem adjecit, dicens: propter angelos, qui ubique adsunt et quæ geruntur vident. Revereatur ergo omnis mulier, adhuc autem multo magis virgo angelos, etiamsi sola absque hominibus domi versetur: et cum necessitas incidet curandi corporis, et caput et singula componens opus properet, et quantum fieri potest, operiat membra, ita ut non solum suos ipsius ac angelorum oculos semper revereatur, sed etiam tanquam in proprio exercendæ pietatis sacrario ad pudorem semetipsam studiose exerceat.

35. Quod si ne tum quidem cum sola est, indifferenter nudabitur, multo magis, fratribus in Christo præsentibus, semetipsam et tunica et pudore modeste exornabit; non solum nullum ex membris, quæ veste operienda sunt, nudari temere sinens, sed maxima etiam attentione semetipsam ad damnum vitandum componens, ut non solum ipsa illæsa permaneat, sed etiam qui vident, nullam ex aspectu materiam damni accipiant. *Videntes enim, inquit, filii Dei filias hominum, quod essent pulchræ, descenderunt ad illas*¹. Idonea est enim nudata pulchritudo, ut filios etiam Dei ad voluptatem pellat, et tanquam homines, qui propter eam moriuntur, mortales efficiat. Quare non oportet, ut de sua tantum securitate sollicita, eorum salutis, qui lædi possunt, nullam rationem habeat: sed debet undique et suæ ipsius virginittatis inviolabilem pulchritudinem servare, et iis qui illam vident, lucrum vitæ, non mortem ex peccato conciliare. Etsi enim ipsa confidit virginittatis suæ firmo proposito, debet tamen curam gerere, inquit, ut ne ponat offensionem fratri aut scandalum².

36. Sic igitur virgo et mente et motu et forma ac habitu et gestu, et sola et cum aliis, ad id quod placet sponso suo salubriter composita, cum sponsi amicis eam colloquetur. Non enim ad hominum odium eam ferentes includimus, sed accuratis lineamentis totam a capite usque ad pedes, velut Dei

ων, γυμνῇ τῇ κεφαλῇ τοῖς ψράτοσι θαρσύν ἐπαράσθω. Γυνὴ δὲ ἀνδρὸς πολλῶν ἐλάττω λαχούσα τὴν φύσιν, ἐξουσίαν ἔχουσα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς· διὰ τοῦ ἔχειν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τὴν ἐξουσίαν, τὴν πρὸς τὸ κρεῖττον ὑποταγὴν εὐσχημόνως ὁμολογοῦσα. Διὰ τοῦτο, φησί, καὶ αὐτὴ ἡ φύσις ταῖς θριξὶ τὴν κεφαλὴν τούτων ἀνωθεν ἐπεκάλυψεν, αὐτόθι (42) παιδεύουσα, ὅτι προσήκει γυναῖκα μηδέποτε, οὐχ ὅτι ἄλλο τι τῶν μελῶν, ἀλλὰ μὴδὲ τὴν κεφαλὴν ἀδιαφόρως γυμνοῦσθαι· καὶ ἐπειδὴ μόναι ἀνδρῶν μὴ παρόντων ἐστὶ ὅτε πρὸς τοῦτο καταθαρσύνουσιν, τὸ αἰδουμένω τῶν ἀνδρῶν ἀξίωμα προστέθεικε (43), εἰπὼν, διὰ τοὺς ἀγγέλους, τοὺς ἀπανταχοῦ παρόντας τε καὶ τὰ πραττόμενα βλέποντας. Αἰδεῖσθω οὖν πᾶσα γυνὴ, ἐτι δὲ μᾶλλον ἢ παρθένος τοὺς ἀγγέλους, καὶ μόνῃ ἀνθρώπων ἐν τῷ οἴκῳ ὑπάρχουσα· καὶ ὅταν συμβαίῃ ἀναγκάως ἐπιμαλεῖσθαι τοῦ σώματος, τὰ τε κατὰ κεφαλὴν καὶ τὰ καθ' ἑκάστον περιστέλλουσα, ἐπισπενδέτω τὸ ἐργον· καὶ ὡς οἷον τέ ἐστιν, ἐπιχυρῶνται τὰ μέλη, οὐ μόνον τοὺς ἑαυτῆς ὀφθαλμοὺς καὶ μετὰ τούτων τοὺς τῶν ἀγγέλων ἀεὶ αἰδουμένην, ἀλλὰ καὶ ὥσπερ ἐν οἰκίῳ ἀσκητηρίῳ (44) πρὸς αἰδῶ ἑαυτὴν φιλοκάλως ἀσχοῦσα.

35. Εἰ δὲ οὔτε καθ' ἑαυτὴν οὕσα ἀδιαφόρως ἀπογυμνῶσεται, πολλῶν πλέον, ἀδελφῶν ἐν Χριστῷ παρόντων, ἑαυτὴν καὶ χιτῶνι καὶ αἰδοῖ σωφρόνως κοσμήσει· οὐ μόνον οὐδὲν τῶν μελῶν, ἀ δὲ τῇ ἐσθῇ καλύπτεσθαι (45), παραγυμνοῦσθαι ἀπλῶς ἀφιεῖσα, ἀλλὰ καὶ μάλιστα προσεχῶς ἑαυτὴν πρὸς τὸ ἀδελφὲς περιστέλλουσα· ἵνα μὴ μόνον αὐτὴ ἀνεπηρέαστος μένῃ, ἀλλὰ καὶ οἱ ὁρῶντες μηδεμίαν ἐκ τῆς θέας ὑπόθεσιν βλάβης λαμβάνουσιν. *Ἰδόντες γάρ, φησὶν, οἱ υἱοὶ τοῦ Θεοῦ τὰς θυγατέρας τῶν ἀνθρώπων, ὅτι καλὰ εἰσι, κατηνέχθησαν πρὸς αὐτάς*. Ἰκανὸν γάρ ἐστι παραγυμνούμενον κάλλος, καὶ υἱοὺς Θεοῦ πρὸς ἡδονὴν γοητεῦσθαι, καὶ ὡς ἀνθρώπους διὰ ταύτην ἀποθνήσκοντας θνητοὺς ἀποδείξαι. Διὸ οὐ δεῖ τοῦ ἑαυτῆς ἀδελφῶς μόνον φροντίζουσιν, τῆς τῶν βλαβῆναι δυναμένων καταφρονεῖν σωτηρίας, ἀλλὰ πανταχόθεν καὶ ἑαυτῆς ἀστυλον τὸ τῆς παρθενίας κάλλος φυλάττειν, καὶ τοῖς ὁρῶσιν αὐτὴν (46) κέρδος ζωῆς, καὶ μὴ τὸν ἐξ ἁμαρτίας θάνατον πραγματεύεσθαι. Εἰ γὰρ καὶ αὐτὴ πέποιθε τῷ τῆς παρθενίας ἀπώτῳ, ἀλλ' ὅμως προνοεῖσθαι δεῖ, φησὶ, ὥστε μὴ τιθέναι πρόσκομμα τῷ ἀδελφῷ ἢ σκάνδαλον.

36. Οὕτω δὲ ἡ παρθένος καὶ γνώμης καὶ κινήσεως καὶ μορφῆς καὶ σχήματος, καὶ μόνῃ καὶ μετ' ἄλλων, πρὸς τὸ ἀρέσκειν αὐτῆς τῷ νυμφίῳ ἔχουσα ὕγιως, τοῖς τοῦ νυμφίου φίλοις καθαρῶς ὁμιλήσει. Οὐ γὰρ εἰς μισανθρωπίαν φέροντες αὐτὴν ἀπεκλείσαμεν, ἀλλ' ἀκριβέσι τύποις ὅλην ἀνωθεν ἀπὸ κεφαλῆς ἀκρι

¹ Gen. vi, 2. ² Rom. xiv, 15.

(42) Αὐτόθι. Codices nonnulli, αὐτόθεν.

(43) Προστέθεικε. Editi addunt, τῶν ἀγγέλων, quæ melius desunt in quatuor mss.

(44) Ἀσκητηρίῳ. Corpus virginis intelligit.

(45) Ἀ δεῖ ... καλύπτεσθαι. Sic mss. quatuor. Editi, ἀεὶ ... καλύπτουσα.

(46) Αὐτῇ. Editio Parisiensis præmittit, καὶ, quod sustulimus, quia in editione Veneta et codicibus mss. deest. Paulo post eandem conjunctionem ante αὐτὴν addidimus ex editione Veneta et codicibus mss.

ποδῶν Θεοῦ ἄγαλμα ζωγραφῆσαντες, οὕτω πρὸς τοὺς ἁγίους οἰκίους ἐπιθεῖν πρὸς αὐτοὺς (47), ἵνα καὶ σχήματι, καὶ λόγῳ, νύμφη ἀληθῶς τοῦ Κυρίου ὁφείτω, ὡφελήσῃ τοὺς ἐκείνους. Ὁμιλεῖτω τοιγαροῦν ὡς νύμφη μετὰ αἰδοῦς τοῖς τοῦ νομοφίλου, φημί, ὑπηρέταις, καὶ ὁμιλεῖτω ἀπανταχοῦ τὸ νηφάλιον σώζουσα. Δεῖ γὰρ αὐτὴν ἀκεραίαν μὲν εἶναι ὡς περιστέραν, φρονίμην δὲ ὡς τὸν ὄφιν. Ἐπειδὴ γὰρ αἱ ἐν σώματι ψυχὰ ἀδυνατοῦσαι ἀλλήλαις (48) γυμνῶς περὶ ἀρετῆς ὁμιλεῖν, τοῖς περιειμένους σώμασιν ὁργάνοις πρὸς τὴν φωνὴν καὶ τὴν θέαν ἀναγκάζονται χρῆσθαι, καὶ ὁ μὴ δυνάμενος ψυχῆς ἐνδεδεμένης σώματι κάλλος ἰδεῖν, ἢ λόγῳ (49) ταύτης ἀκοῦσαι, τὸ τοῦ σώματος κίνημα ἐν ᾧ ἐστὶν ὄρα, καὶ τῆς διὰ τούτου φωνῆς ἐπακοῦσαι, τὸ κάλλος αὐτῆς διὰ τούτων ἀναλογίζεται, καὶ οὐ φωνὴ μόνον ἢ καὶ βλέμμα, ὥσπερ ἐν κατόπτρῳ τὸ τῆς ψυχῆς εἶδος δεικνύει· ἀλλὰ καὶ στολισμὸς ἀνδρός, καὶ γέλως, καὶ βῆμα ποδὸς, ἀναγγέλλει περὶ αὐτοῦ. Ἐλαθὼν δὲ τινες ἀπὸ τοῦ ἡδέως ἀκούειν τοῦ μουσικοῦ, μηκέτι μὲν τὸν μουσικόν, ἀλλὰ τὸ ὁρώμενον ὄργανον, δι' οὗ ἀπολαύουσι τῆς τοῦ μουσικοῦ ἐπιστήμης, καταδραχὺ ἀγαπῶντες. Διὰ τοῦτο δεῖ ἀναγκαίως τὴν παρθένον ἀκριβῶς τὴν ἀκοὴν καὶ τὸ ὅραμα τηρεῖν, μήπως λάθῃ ἀντιλαλοῦσης ψυχῆς τὸ δι' οὗ αὐτὴ λαλεῖ ἀγαπῶσα. Δεινὸς γάρ ἐστιν ὁ ζηλοτυπῶν τὴν περὶ τὸ καλὸν ἡμῶν διάθεσιν, διὰ πάντες τρόπου ὑφελὼν μὲν ἡμῶν τὸ ποθοῦμενον, τὸ δὲ ἴδιον πανούργως πρὸς τὸν πόθον ἀνθυπαλλάξαι. Οὐκ ἔστιν ἔλαθόν τινες ἀπὸ τοῦ ἡδέως ἀκούειν τοῦ περὶ ἀρετῆς λόγου, καὶ περὶ τὴν κινουσαν τοῦτον ψυχὴν διακίεσθαι, τῇ συνεχεῖ ἀκοῇ καὶ τῇ θέᾳ ἐντυπωθέντες μὲν τὴν μορφὴν τῶν τοῦ σώματος χαρακτήρων, καὶ τῇ φωνῇ τὴν ἀκοὴν ἀτόπως θελγθέντες· οὐκέτι δὲ τὴν ψυχὴν τὴν διὰ φωνῆς ἐνεργούσαν τὸν λόγον, ἣν τὸ πρὶν ἀγαπῶντες περιεῖπον τὸν ἀνθρώπον, ἀλλὰ τὸ σῶμα τὸ διακονούμενον αὐτοῖς τὰ τῆς ψυχῆς καλὰ λοιπὸν ἀγαπῶντες. Ἀγχιθύρους γὰρ φασὶ καὶ Ἑλλήνας τὰς κακίας εἶναι ταῖς ἀρεταῖς. Ἐκάστη γὰρ ἀρετῆς ὅρυξ τὴν (50) κακίαν ὁμοιοτάτην ἰδεῖν ἐκατέρωθεν παρήρμωσεν, ἐν ᾧ σπουδαῖον περὶ (51) τὴν ἀρετὴν, παρεστὼς ταύτης τὸ πρῶτον τῇ ὀρύξ, καὶ κρούειν ταύτην δοκῶν, ἀνοίγεισιν αὐτῇ ἐνθένδε ἢ ἐνθένδε μίαν τῶν θυρῶν τῆς κακίας, ἐκ τῆς ὁμοιότητος ἀπατηθεὶς, ὡς εἰς τὸν τῆς ἀρετῆς οἶκον εἰσελθεῖν εἰδ' ὑπὸ πάντων ἐπὶ τῇ ἀπάτῃ γελῶμενος, χρόνῳ τε καὶ πειρᾷ μάθη, οὐ μόνον πόρῳ ὑπάρχων ἐκείνης τῆς ἀρετῆς ἥς ποτε κρούειν ἐδόκει τὴν θύραν· ἀλλὰ μήτε τῶν οὐδῶν αὐτῆς τὴν ἀρχὴν ὑπερβάς, μήτε τῇ ὀρύξ, ὡς τὸ πρὶν ἐδόκει, παρεστὼς γούν καὶ κρούων. Οὕτω γὰρ τοὺς μὲν θαρσαλέους βουλομένους εἶναι πρὸς ἀρετὴν θρασεῖς ἀπατήσας ἐδείξε· τοὺς δὲ φοβουμένους τοὺς ἐπὶ

• Matth. x, 16.

(47) Προδύομεν. Sic codices mss. Combefis. et plures alii. Editi, περιάγομεν.

(48) Ἀλλήλαις. Sic mss. quatuor. Editi, ἀλλήλως.

(49) Λόγῳ. Sic editio veneta et sex mss. codices. Editio Parisiensis, λόγῳ.

(50) Τῇ. Codex Maz., τὴν εἰς, sicque legit Am-

simulacrum, informatam, sic ad fidei domestico prudenter adducimus, ut dum et habitu et sermone vere sponsa Domini videtur, colloquentibus proasit. Colloquatur igitur ut sponsa verecunda cum sponsi, inquam, ministris, ac colloquatur ubique sobrietatem servans. Oportet enim simplicem illam quidem esse ut columbam, prudentem vero ut serpentiem. Sed quia illigatae corpori animae, cum non possent nudae de veritate inter se colloqui, corporibus circumstantibus, velut instrumentis, tum ad vocem, tum ad visum coguntur uti; qui non potest animae corpori illigatae pulchritudinem videre aut ratione illam audire, corporis motum in quo illa est, videt, ejusque vocem per illud emissam audiens, pulchritudinem illius ex his dijudicat, nec vox solum et aspectus, velut in speculo, animae speciem demonstrant, sed et anictus viri et risus et pedis incessus illum produnt. Nonnulli autem musico libenter audiendo, brevi imprudentes coeperunt non jam musicum, sed instrumentum quod videtur, per quod musici arte profrauntur, diligere. Propterea necessario oportet, ut virgo accurate auditum et visum custodiat, ne forte pro anima quae loquitur, illud per quod ipsa loquitur, imprudens diligit. Solers enim est, qui nostro boni amoris invidet, omni modo nobis subtrahere id quod desideramus, et quod ipsius proprium est astute ad desiderandum substituire. Sic enim nonnulli, dum libenter audiunt de virtute sermonem, ac animam illum proferentem diligunt, assiduo auditu ac visu imprudentes eo deducti sunt, ut lineamentorum corporis formam in eis imprimerentur, ac eorum auditus voce majorem in modum demulceretur, nec jam animam vocis instrumento loquentem, quam antea diligentes hominem colebant, sed corpus, quod ipsis animae bona ministrabat, deinceps diligerent. Vicina enim esse aiunt etiam Graeci vitia virtutibus. Unicusque enim virtutis januae vitium specie simillimum utrique adaptavit, ut qui virtutis studiosus est, cum primum illius januae atast eamque videtur pulsare, aperta illi hinc aut illinc una ex januis vitii, similitudine deceptus tanquam in virtutis domum introeat; ac deinde ab omnibus ob errorem irrisus, tempore et experientia discat, non solum se longe

esse ab illa virtute, cujus aliquando pulsare januam videbatur, sed ne illius quidem limen omnino supergressum esse, neque illius foribus, ut antea videbatur, astutis easque pulsasse. Sic enim eos qui sibi ad virtutem fidere volunt, temerarios decipiendo ostendit: fugientes temeritatis notam, ignaviae et pusilli animi arguit. Commiserationis studiosos prave ad vitia emollivit: discedentes a tenerioribus

brosius qui vertit simillimam in vitia ferentem utrinque speciem. Idem legit, ἐκάστη γὰρ ἀρετῆς ὀρύξ. Sed quae hic narratur, non unaquaeque virtutis janua efficit, sed ipse salutis nostrae hostis, de quo non multo ante locutus est.

(51) Πειρ. Quatuor mss. codices, ἐπὶ.

affectibus, crudeles et inhumanos effecit: quem admodum etiam eos qui charitatis pulchritudinem persequuntur, falsi nominis charitate in carnis voluptates et vituperatam ab omnibus vitam, indecore conjecit, aut sibi ab hoc probro caventes, fratrum osores effecit, ac omnem illis boni sensum eripuit. Rursus igitur *Ne declines ad dexteram aut ad sinistram* ¹⁰, ne decepta in unam aliquam villi januam incidas; sed mediam incede virtutis viam, ac ubique considerans, quomodo caute, non ut insipiens, sed ut sapiens ambules ¹¹, quia in medio laqueorum incedis, et super pinnas urbium transis ¹², da operam, ut in laqueum prae negligentia non injicias pedem tuum, ne quando ex muro civitatis nostrae delapsa misere pereas.

ἦπως μήτ' εἰς παγίδα που ῥαθυμοῦσα ἐμβάλης τὸν πόδα σου, μήποτε ἀπὸ τοῦ τείχους τῆς πόλεως ἡμῶν πεσοῦσα ἀποθάνῃς κακῶς.

37. Diligendi igitur qui ad sponsum invitant, sed debet dilectio justa esse ac non confusa, ne ministros sponsi, continenter audiendis illorum de sponso sermonibus, æque ac sponsum aliquando diligens, evertat dignitatem sponsi, ac pronubis, æque illos ac Dominum honorans, maximam faciat injuriam. Jam vero imprudentes nonnullæ ministros non æque ac sponsum, sed etiam amplius quam sponsum impie dilexerunt: jamque sponsi, cui desponsatæ fuerant, semel oblita, totæ famulorum sponsi factæ sunt sponsæ, vel potius ne famulorum quidem sponsi, sed alienorum quorundam turpes mulieres evaserunt. Nullum enim carnalem sponsum noster ministerium habere deprehenditur, sed omnes spiritu viventes. Quæ autem non spiritui ministrorum sponsi, sed eorum carnibus sese desponderunt, hæc, ut manifestum est, cum illos a ministerio sponsi **652** alienos esse, tum semetipsas non ministris sponsi, sed alienis servis desponsatas esse, ostenderunt. Debent igitur etiam cum istis caute colloqui, nascentem sensim ex colloquio corpoream consuetudinem prudenter abscindentes, et in colloquendo caventes, ne dum fidenter eum illis, ut cum sponsi famulis, colloquuntur, imprudentes vel eos ad ea quæ non oportet detorqueant, vel semetipsas præter propositum scopum in carnis voluptates absurde dejiciant. Sed charitas habenda proximi, quia *Diliges proximum tuum sicut teipsum* ¹³, ac sponsæ hoc præceptum sibi gratum sponsus tradidit. Certe, inquit, *diliges*, et quatenus uni istorum facis, mihi sponso tuo facis ¹⁴. Sed non debet libidini obnoxia esse charitas, nec nomen charitatis mentiens, re evertere dignitatem veræ charitatis. Quandiu quidem ob amorem sponsi, amare fratres videris, servas et in eum et in illos gravitatem charitatis. Sed si non jam

τῇ θρασυτητί φόγους δειλοὺς καὶ μικροφύχους ἀπήλεγξε. Καὶ τοὺς μὲν συμπαθεῖς εἶναι σπουδαζοντας πρὸς τὰ πάθη κακῶς ἐμαλάνισε· τοὺς δὲ τὸ ἐμπαθεῖς φεύγοντας ἀνήλεϊς καὶ ἀπανθρώπους ἐποίησεν· ὥσπερ οὖν καὶ τοὺς τῆς ἀγάπης τὸ κάλλος μεταδιδόνοντας, ψευδονύμφη ἀγάπῃ, ἥ εἰς σαρκὸς ἡδονὰς καὶ ἐπίφογον πᾶσι βίον ἀπρεπῶς κατηκόντισεν, ἥ εὐλαβουμένους τὸν ἐπὶ τούτοις μῶμον μισαδέλφους καὶ τοῦ καλοῦ ἀναισθήτους ἐποίησε. Πάλιν οὖν *Μὴ ἐκκλίνης εἰς τὰ δεξιὰ ἢ εἰς τὰ ἀριστερὰ*, ἵνα μὴ πλανηθεὶς εἰς μίαν τινὰ τῶν τῆς κακίας θυρῶν ὁλισθήσῃς· ἀλλὰ μέσσην ὁδεύων τὴν ἀρετὴν, καὶ ἀπανταχοῦ βλέπων πῶς ἀκριβῶς περιπατῇς, μὴ ὡς ἄσοφος, ἀλλ' ὡς σοφός, ὅτι ἐν μέσῳ παγίδων περιπατεῖς, καὶ ἐπάνω ἐπάλῃσιν πόλεων διαβαίνεις, προνοοῦ

πόδα σου, μήποτε ἀπὸ τοῦ τείχους τῆς πόλεως ἡμῶν πε-

37. Ἀγαπᾶν οὖν δεῖ τοὺς πρὸς τὸν νυμφίον παρκαλοῦντας, ἀλλὰ δεῖ τὴν ἀγάπην δικαίαν καὶ μὴ συγκεχυμένην ποιεῖσθαι, ἵνα μὴ τοὺς ὑπηρέτας τοῦ νυμφίου, ἀπὸ τοῦ συνεχῶς ἀκούειν αὐτῶν τὰ περὶ τοῦ νυμφίου λαλούντων, ἴσους τοῦ νυμφίου ἀγαπήσασά ποτε, καθέλῃ μὲν τὸ ἀξίωμα τοῦ νυμφίου, τοὺς δὲ νυμφαγωγούς, τῷ τοὺς ἰσοτίμους τῇ δεσπότῃ ἀγειν, ἀδίκησῃ τὰ μέγιστα. Ἦδη δὲ τινες ἔλαθον, οὐκ ἴσα τῷ νυμφίῳ ὑπηρέτας, ἀλλὰ καὶ πλείον αὐτοὺς, ἀσεβῶς ἀγαπήσασαι· καὶ τοῦ μὲν νυμφίου λοιπὸν, πρὸς ὃν ἐνυμφεύσαντο, καθάπαξ ἐπιλαθόμεναι, ὅλαι δὲ τῶν οἰκετῶν τοῦ νυμφίου νύμφαι γινόμεναι, μᾶλλον δὲ οὐδὲ τῶν οἰκετῶν τοῦ νυμφίου, ἀλλὰ ἄλλοις τινῶν γυναικας αἰσχροὶ εὐρεθεῖσαι. Οὐδένα γὰρ σαρκικὸν ὁ νυμφίος ἡμῶν ὑπηρέτην ἔχων εὐρίσκειται, ἀλλὰ πάντας πνεύματι ζῶντας. Αἱ δὲ μὴ τῷ πνεύματι τῶν ὑπηρατομένων τῷ νυμφίῳ, ἀλλὰ ταῖς σαρκὶν αὐτῶν ἑαυτὰς ἀτόπως νυμφεύσασαι, ὅλην ὡς κακείνους ἄλλοτρίους τῆς ὑπηρεσίας τοῦ νυμφίου, καὶ ἑαυτὰς οὐχ ὑπηρέταις τοῦ νυμφίου, ἀλλὰ ἄλλοτρίους δούλους νυμφευθεῖσας ἀπήλεγξεν. Οὐκοῦν καὶ τούτοις ἀκριβῶς ὁμιλεῖτωσαν, τὴν ἐμψυμένην (52) λαθραίως ἐκ τῆς ὁμιλίας σωματικῇ συνήθειαν φρονίμως ἐκτέμνουσαι· καὶ ἐν τῷ ὁμιλεῖν φυλασσόμεναι, μὴ ἐκ τοῦ θαρσεῖν, ὡς τοῦ νυμφίου οἰκεῖν, λάθωσιν, ἢ ἐκείνους πρὸς ὃ μὴ δεῖ ἀποσφίλασαι, ἢ ἑαυτὰς παρὰ τὸν προκείμενον σκοπὸν ἐπὶ τὰς σαρκὸς ἡδονὰς ἀτόπως καταβαλοῦσαι. Ἀλλὰ ἀγάπην δεῖ τῶν πλησίον κεκτῆσθαι, ὅτι Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου, ὡς ἑαυτόν· καὶ τοῦτο ἀρέσκον αὐτῷ ὁ νυμφίος τῇ νύμφῃ παράγγελμα δέδωκε. Καὶ φησιν, ἀγαπήσεις, καὶ ἐφ' ὅσον ἐνὶ τούτων ποιεῖς, ἐμοὶ τῷ σπ̄ νυμφίῳ ποιεῖς. Ἀλλ' οὐκ ἐμπαθεῖ εἶναι δεῖ τὴν ἀγάπην, οὐδὲ ὄνομα αὐτῇ ἐπιψευδομένην (53) ἀγάπης, τῷ ἔργῳ ἀναιρεῖν τὴν ἀξίαν τῆς ὄντως ἀγάπης. Ὅτι ἔως ἂν διὰ τὴν πρὸς

¹⁰ Prov. iv, 27. ¹¹ Ephes. v, 15. ¹² Eccli. ix, 20

¹³ Luc. x, 27. ¹⁴ Matth. xxv, 40.

(52) *Ἐμψυμένην*. Hæc scriptura solius est codicis Colbertini, sed percommode emendat vulgaram lectionem νυμφευομένην, cujus vitium cum perspicere Combes. legendum putabat, μνηστευο-

μένην
(53) *Ἀντὴ ἐπιψευδομένην*. Codex Colbertinus, αὐτὴν προ αὐτῇ. Editio Veneta et codices mss. non nulli, αὐτῇ ἐπὶ ψευδομένης.

τὸν νυμφίον ἀγάπην ἀγαπῶσα φαίνη τοὺς ἀδελφοὺς, A
 σώσεις καὶ τὸ πρὸς ἐκεῖνον καὶ τὸ πρὸς αὐτοὺς τὸ
 τῆς ἀγάπης σέμνον. Ἐπειδὴν δὲ οὐκέτι δι' ἐκεῖνον,
 ἀλλὰ τοὺς δι' αὐτοὺς ἀπὸ τῆς συνηθείας τῆς ἀγα-
 πῶσα, διαφθείρασα καὶ τὴν πρὸς ἐκεῖνον ἀγάπην,
 καὶ ἐμπαθῇ ταύτην ποιήσασα, ψευδώνυμον, καὶ οὐχὶ
 τὴν ἀληθῆ ἔχεις ἀγάπην. Ἀγάπῃ γὰρ σαρκὸς
 πάθη (54) οὐχ ἄπτεται· οὐδὲ ἄλογος ὁσα ὑπὸ συν-
 ηθείας ζώοντες ἀκρίτως τὸ σέμνον ἐαυτῆς ἐπὶ σώ-
 ματα καταφέρει. Ἀλλὰ λογικῇ ὁσα, καὶ ὅλη σοφίᾳς
 μεστῇ, ἐμφορῶνς ἐαυτὴν πρὸς ἀξίαν τοῖς προσώποις
 κατὰ τὸ δίκαιον ταλαντεύει· τοὺς μὲν ὑπέρβειτας
 νυμφίου λογισμῷ δι' ἐκεῖνον τιμῶσα, αὐτὸν δὲ ἐκεῖ-
 νον οὐ διὰ τοῦτους, ὅτι περὶ αὐτοῦ αὐτῇ διαλέγον-
 ται, ἀλλὰ δι' αὐτὸν περιέπουσα· καὶ εἰ τις μὲν
 ἐκεῖνον ἐραστὴς, τοῦτον διὰ τὸ πρὸς ἐκεῖνον φιλετρον
 ἐταίρον νομίζουσα· εἰ δὲ τις τοῦ περὶ αὐτοῦ ἐρωτος
 ἀμελεῖ, οὐκέτι τοῦτον, κἂν αὐτὴν κολακεύῃ, ὥς οἴ-
 κειον ὁρῶσα, ἀλλὰ καὶ μάλιστα ἐκ τῆς κολακείας
 τὴν ἐπιβουλὴν ὑποπτεύουσα, ὅτι ἀμελῶν τοῦ νυμ-
 φίου περὶ ὅν αὐτὴ στήματα, προσποιήτω τῇ περὶ
 τὸν νυμφίον αὐτῆς θεραπείᾳ, δελεάζει (55) μὲν
 ταύτην ὡς συμπονητὴν αὐτῇ πρὸς τὴν ἐκεῖνον ἀρέ-
 σκειαν, ἐφ' ἑαυτὸν δὲ αὐτῆς τὸν ἐρωτα ἐκ τῆς συν-
 εχοῦς ὁμιλίας μεταθεῖναι σπουδάζει, ἐν νυμφαγωγῷ
 ὀνόματι τε καὶ σχήματι μοιχὸς τῆς νύμφης πανούρ-
 γως γινόμενος. Ἐντεῦθεν γὰρ πολλὰ τῷ τῆς ἀγά-
 πης ὀνόματι καταδραχὺ πρὸς τὰ τῆς σαρκὸς πάθη
 ὑπὸ τῆς συνηθείας κατενεχθεῖσαι, πόρναι καὶ μοι-
 χαλίδες καὶ ἀλλότριάς οὐ τῆς τοῦ Κυρίου μόνον νυμ-
 φεύσεως, ἀλλὰ καὶ τοῦ κατὰ σάρκα νομίμου παρὰ
 ἀνθρώπους γάμου παντάπασιν ἀπληγῆθησαν. Παρ-
 θενίαν γὰρ τῷ Κυρίῳ ἐπαγγελάμεναι, εἶθ' ὑπὸ τῶν
 σαρκὸς ἡδονῶν νικηθεῖσαι, τὴν τῆς πορνείας ἀμαρ-
 τίαν γάμου ὀνόματι περιστελλεῖν ἐθέλουσιν· οὐκ
 ἀγνοῦσαι, οἶμαι, κἂν ἀγνοίαν δὴ προσποιῶνται, ὅτι ἡ
 παραβάσα τὰς πρὸς τὸν νυμφίον ἐαυτῆς δεξιὰς,
 οὕτως τοῦτου ἐστὶ νύμφη, ὃν παρανόμως κατέλιπεν, οὗτ'
 ἐκεῖνου, ᾧ διὰ πάθος ἐξέυξεν ἐαυτὴν, κατὰ νό-
 μους γυνὴ δύναται εὐρεθῆναι.

58. Τότε γὰρ νόμιμος (56) καὶ κατὰ τὰς θείας Γρα-
 φὰς συνίσταται γάμος, ὅταν μὴ πάθος ἡδονῆς προκα-
 τάλῃ τοῦ νόμου τὴν χρεῖαν, λογισμὸς δὲ τοῦ τε
 εἰς βοήθειαν ἀναγκαίου καὶ τῆς τῶν παίδων διαδοχῆς
 τοῦ γάμου προσθεὶς τὸν σκοπὸν, τίμιον ὄντως μνη-
 στεύῃ τὸν γάμον. Ὅτε τῶν ἀναγκαίων τοῦ γάμου
 προσηλωτόων τῷ λογισμῷ, καὶ χρητικὸς ἀγίας ἐν
 Κυρίῳ κατὰ νόμους τεθείσης, ἐπακολούθημα τοῦ
 κατὰ τὸν γάμον ἀναγκαίου, ἡ ἐκ τῆς μίξεως ἡδονή,
 μίαν σάρκα τὴν δύο ποιούσας εὐρίσκειται. Ἐπειδὴ
 γὰρ ὁ ἐν ψυχῇ λογισμὸς τὰς ψυχὰς προλαβὼν, κατὰ
 τὸ φαινόμενον ἀναγκαῖον συνῆψεν, εἰκότως προηγω-
 μέναις ταύταις καὶ ἡ τῶν σαρκῶν τῶν ἐν αἷς εἰσὶν
 ἔνωσις ἔνωσις ἡκολούθησεν. Ὅταν δὲ τῶν ψυχῶν
 ἄλλο τὴν ἀρχὴν προθεμένον, αἱ σάρκες δι' ἡδονὴν
 τὰ οἰκία πραγματευσάμεναι, τὰς ἐν αὐταῖς ψυχὰς

A propter illum, sed eos propter semetipsos ex con-
 suetudine diliges, corrumpens illius amorem, ac
 libidini obnoxium efficiens, falso nominatam ac
 minime veram habes charitatem. Caritas enim
 carnis libidines non attingit: nec rationis expert
 ex consuetudine animali gravitatem suam sine
 iudicio transfert in corpora. Sed rationis compos
 ac tota sapientiae plena prudenter semetipsam pro
 merito personarum, ut aequum est, impendit; mi-
 nistros sponsi, ratione propter illum honorans,
 illum autem non propter eos, quia de illo loquentes
 audit, sed propter ipsum colens; ac si quis illius
 amator est, amicum illum ob sponsi amorem exi-
 stimat; si quis autem illius amorem negligit, non
 jam illum, etiamsi assentetur, ut familiarem habet,
 sed maxime ex ejus assentatione insidias suspi-
 catur, propterea quod negligens sponsum, quem
 illa admiratur, simulato ipsius sponsi cultu in-
 escat eam, quasi ipsam adjuvet ut sponso placeat;
 in semetipsam autem illius amorem assidue col-
 loquio transferre conatur, sub pronubi nomine et
 specie adulter sponsae fraudulententer factus. Hinc
 enim multae charitatis nomine paulatim ad carnis
 libidines ex consuetudine et familiaritate delapsae,
 meretrices et adulterae ac non solum a Domini
 sponsalibus, sed etiam a carnali matrimonio apud
 homines legitimo alienae prorsus deprehenduntur.
 Nam cum virginitatem Domino voverint, postea
 carnis voluptatibus victae, stupri peccatum matri-
 monii nomine praetexere volunt: non ignorantes,
 opinor, quamvis ignoracionem pra se ferant, eam
 quae datam sponso suo dexteram violavit, neque
 illius sponsam esse, quem illegitime reliquit, neque
 illius, cui se per libidinem junxit, secundum leges
 uxorem videri posse.

38. Tunc enim legitime et secundum divinas
 Scripturas matrimonium contrahitur, cum 653
 voluptatis amor non praevitt legis necessitatem,
 sed cogitatio necessarii auxilii et liberorum susce-
 ptionis proposita matrimonio vere honorabiles con-
 ciliat nuptias. Cum necessitate matrimonii prius
 animo concepta, et sancto in Domino secundum
 leges jacto fundamento, appendix matrimonii ne-
 cessitatis esse deprehenditur, concubitus voluptas,
 quae carnem duorum unam efficit. Quoniam enim
 animae insita ratio animas in antecessum secundum
 illam, quae apparet, necessitatem conjunxit, merito
 animarum conjunctionem etiam carnium in quibus
 versantur legitima conjunctio consequitur. Sed
 cum animabus aliud sibi ab initio proponentibus,
 carnes ob voluptatem ea quae sibi propria sunt

πελαν καὶ δελεάζει.

(56) Νόμιμος. Colbert. et unus ex Regiis, νομι-
 μως. Non longe vocula δὲ addita e pluribus miss
 Paulo post satis commode legeretur, τότε τῶν ἀναγ-
 καίων.

(54) Πάθη. Sic editio Veneta et sex mss. Pari-
 siensis editio, παθῶν. Codex Mazarinus alia manu,
 πάθος.

(55) Προσποιήτω τῇ ... θεραπείᾳ, δελεάζει. Co-
 dex recentior Combef., προσποιεῖται ... τὴν θερα-

quærentes, animas quæ in ipsis resident, vitio suo emancipatas conjunxerunt, appendix carnis malorum factæ animæ iniquum concubitus reddunt. Cui enim operi nec insita animæ ratio nec lex præiit, illud a conscientia, ut omni ex parte illegitimum, damnatur. Propterea, inquit, *Mulier alligata est legi, quanto tempore vivit vir ejus. Quod si mortuus fuerit vir, libera est cui vult nubat*, non simpliciter, sed tantum in Domino, inquit ¹¹, quia et quæ morte viri libera ad nuptias facta est, non quia liberata est simpliciter, sed in Domino debet nubere. Quid est autem in Domino nuptias contrahere? Non carnis voluptatibus ad concubitus ante pertrahi, sed dijudicando id quod utile ad vitam, eligere nuptias. Propterea etiam necessitatem matrimonii Creator in natura instituit.

39. Quod si hæc ita se habent, ne sese decipiat, loquam, quæ ex virginitate in carnis libidines delapsa est, quia matrimonium illi ad peccatum imputabitur. Primum quidem, quia malam basim, concubitus voluptatem et prævaricationis peccatum sibi ipsa posuit; deinde vero, quod cum libera non esset (non enim mortuus est vir ejus, ut cui vult nubat), vivente immortalis viro adultera vocabitur, mortalem ob carnis libidines in Domini thalamum introducens. Quod enim spectat ad legitimum matrimonium a sponso occupatum, virginitatis habitus, data dexteræ, processus in publicum ob initum cum illo sœdus, coram omnibus testantur eam de illo, ut viro, gloriantem, in publicum, eo quod præoccupata esset a viro, prodiisse. Nam si non prius e paternis thalamis prodiit virgo, quam legitimo viro juncta, eumque dominum et vitæ moderatorem palam agnoscebat, deinceps sub nomine viri, qui eam sortitus est, e paterna domo prodeat; virgo certe prodiit e paternis thalamis, ut legitimi viri sponsam professæ et sub ejus dominatu constituta in publicum prodiret. Quod si testes sunt progressum, qui hæc vident, testes profecto iidem sunt, cuius illa conjuncta, aut ejus viri sponsam professæ, e paternis ædibus in publicum processerit. Quod si hæc nuptiæ et testibus et progressibus et omnibus rebus manifestæ, nec mortuus **654** est vir ejus, talis igitur mœchatur, vivente viro semper adultera, vel potius ad perfruendam voluptatem impudice fornicatur; quia autem vivit vir ejus, nefario adulterio contaminatur. Nec equidem video quomodo illa pro immortalis Deo mortalem ad suam ipsius perniciem hominem complectatur, semper in oculis viri impie in eum se gerens illegitimis amplexibus: aut quomodo homo ille Domini cubile ausus est insane conscendere. Nam ex humanis rebus supplicia sic peccantium existi-

A τῷ κατ' αὐτὰς πάθει δουλευούσας ἰνώσωσιν, ἀκολούθημα τῶν σαρκὸς κακῶν γινόμεναι αἱ ψυχὰι, παράνομον τὴν μίξιν ἐργάζονται. Οὗ γὰρ ὁ ἐν ψυχῇ λόγος καὶ νόμος οὐχ ἡγήσατο ἔργου, τοῦτο παντάπασιν παράνομον ὑπὸ τῆς συνειδήσεως ἐστηλίτευται. Διὰ τοῦτο, φησί, *Γυνὴ δέδεται νόμῳ, ἐφ' ὅσον χρόνον ζῇ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς. Ἐὰν δὲ ἀποθάνῃ ὁ ἀνὴρ, ἐλευθέρη ἐστὶν ᾧ θέλει γαμῆσθαι*: οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ *μόνον ἐν Κυρίῳ*, φησὶν· ὅτι καὶ ἡ τῷ θανάτῳ τοῦ ἀνδρὸς ἐλευθέρη γενομένη (57) πρὸς γάμον, οὐχ ὅτι ἡλευθερώθη ἀπλῶς, ἀλλ' ἐν Κυρίῳ ὀφείλει γῆμαι. Τί δὲ ἐστὶ τὸ ἐν Κυρίῳ τὸν γάμον συστήναι; Τὸ μὴ προϋποσπρῆναι ὑπὸ τῶν σαρκὸς ἡδονῶν πρὸς τὴν μίξιν, ἀλλὰ κρίσει τοῦ λυσitteλοῦντος πρὸς τὸν βίον, ἐλέσθαι τὸν γάμον. Διὸ καὶ τὸ ἀναγκαῖον τοῦ γάμου ὁ Ποιητὴς ἐν τῇ φύσει διατάξατο.

39. Εἰ δὲ ταῦτα τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον, μὴ ἀπατάτω ἑαυτὴν, φημί, ἡ ἀπὸ παρθενίας εἰς σαρκὸς πάθη κατενεχθεῖσα, ὅτι γάμος αὐτῇ εἰς τὸ ἀμαρτήμα λογισθῆσεται. Πρῶτον μὲν, ὅτι κακὴν κρηπίδα τῆς συμπλοκῆς τὴν ἡδονὴν, καὶ τὴν τῆς παραβάσεως ἀμαρτίαν ἑαυτῇ (58) κατεβάλετο· ἔπειθ' ὅτι οὐκ οὐσα ἐλευθέρη (οὐ γὰρ ἀπέθανεν αὐτῆς ὁ ἀνὴρ, ἵνα ᾧ βούλεται γαμῆθῃ), ζῶντος τοῦ ἀθανάτου ἀνδρὸς μοιχαλὶς χρηματίζεται, θνητὸν διὰ πάθη σαρκὸς τῷ τοῦ Κυρίου παστῷ ἐπεισάγουσα. Ὅτι μὲν γὰρ προέληφεν τὰ τοῦ γάμου νόμιμα ὁ νυμφίος, τὸ σχῆμα τῆς παρθενίας, αἱ δεξιά, ἡ ἐπ' ἐκείνῳ πρόοδος ἐπὶ πάντων μαρτυρεῖ, ὅτι αὐτῷ ἀνδρὶ σεμνυνομένη τὰς ἐπὶ τῷ πρεσβυτέρῳ ἀνδρὶ προόδους ἐπέμπειεν. Εἰ γὰρ οὐ πρότερον τῶν πατρῶν θαλάμων πρόεισιν ἢ παρθένος, πρὶν ἢ ἀνδρὶ νομίμῳ συζυγεῖσα, ὑπὸ τούτῳ αὐθέντῃ τε καὶ προστάτῃ τοῦ βίου ἐπιγραφαμένη, λοιπὸν τῷ ὀνόματι τοῦ λαχόντος ἀνδρὸς τοῦ πατρῶου οἴκου προέλθοι, καὶ ἡ παρθένος ἄρα προέλθοι τῶν πατρῶν θαλάμων ὡς ἂν ἐπιγραφαμένη ἔννομον ἑαυτῇ τὸν νυμφίον, καὶ τῇ ὑπὸ τούτῳ προστασίᾳ τὰς εἰς φανερόν προόδους πομπεύῃ. Εἰ δὲ μάρτυρες προδόντες οἱ ταῦτα ὀρώντες, μάρτυρες ἄρα οἱ αὐτοὶ καὶ τίνα ἐξευγμένη ἢ τίνα ἐπιγραφαμένη ἀνδρα, τῶν πατρῶν οἴκον εἰς μέσους προέλθεν. Εἰ δὲ ὁ γάμος οὗτος τοῖς μάρτυσι καὶ ταῖς προόδοις καὶ πᾶσι περιφανὴς, οὐκ ἀπέθανε δὲ, φημί, ὁ ἀνὴρ αὐτῆς· μοιχεύεται οὖν ἡ τοιαύτη, ζῶντος τοῦ ἀνδρὸς διὰ βίου μοιχευομένη· μᾶλλον δὲ δι' ἡδονῆς μὲν ἀπόλαυσιν ἀκολάσεως πορνεύουσα, διὰ δὲ τὸ ζῆν τὸν ἀνδρα παρανόμως μοιχεύουσα. Καὶ οὐχ ὁρῶ πῶς μὲν αὐτῇ ἀντὶ ἀθανάτου Θεοῦ θνητὸν ἐπὶ κακῷ ἑαυτῆς ἀνθρωπὸν περιέπει, ἐν ὀφθαλμοῖς αἰ τοῦ ἀνδρὸς εἰς αὐτὸν ταῖς παρανόμοις μίξεσιν ἀσεβοῦσα· πῶς δὲ ἐκεῖνος ὁ ἀνθρωπὸς τῇ τοῦ Κυρίου κοίτῃ ἐτόλμησε μανιωδῶς ἐπιθεῖναι. Ἐκ γὰρ τῶν ἀνθρωπίνων δεῖ τὴν δίκην οὕτως ἐξαμαρτανόντων

¹¹ 1 Cor. vii, 39.

(57) *Γενομένη*. Sic Combessii codices et plures alii. Editi, *γινόμενη*.

(58) *Ἐαυτῇ*. Sic editio Veneta et mss. Parisien-

sis editio, *ἑαυτοῦ*. Ibidem editi, *κατεβάλετο*, mss. plures ut in textu. Non longe unus ex Regiis, *μοιχαλὶς χρηματίζει*.

στοχάζεσθαι. Τίνας μὲν ἀξία ἡ ἀντί (59) εὐγενοῦς ἄνδρὸς πρὸς δούλον ἑαυτῆς φθειρομένη, καὶ τῇ δεσποτικῇ κοίτῃ τὸν οἰκέτην εἰς ἐπιβουλήν ἐπεισάγουσα; τίνας δὲ ἀξίος ὁ δούλος δεσποινῇ ἑαυτοῦ καὶ κοίτῃ κυρίου ἑαυτὸν ἀσελγῶς ἐπιβρίβας;

40. Ἀλλὰ αἱ σοφαὶ τοσαύτην ἀσέβειαν καθ' ἑαυτῶν διὰ σαρκὸς πάθῃ τολμήσασαι, πρὸς οἷς οὐ δακρύουσι, τόπον ἑαυταῖς κουφότερον τοῖς δάκρυσιν ἐτοιμάζουσαι, ἔτι καὶ ἢν ὑπέσχεον πρότερον παρθενίαν ἀρνοῦνται. Τὴν γὰρ παράδασιν τῆς παρθενίας αἰσχρὰν καὶ ἐπὶ νεκροῦ διὰ τὴν δουλείαν τῆς ἡδονῆς παρὰ πᾶσιν γνωρίζουσαι, τῇ ἀρνήσει τῶ μείζονι κακῷ οἴονται τὴν ἁμαρτίαν παρὰ μὲν τοῦ ἀνθρώπου μὲν, πρὸς οὗς εἰς ἀπολογία τῆς παραδόσεως τὴν ἀρνησιν προτάχονται, αἱ θαυμάσαι αἰδοῦμεναι (60) τὸν δὲ Κύριον, πρὸς ὃν γέγονασιν αὐταῖς αἱ δεξιά, διὰ τὸ εἰς βάθος κακῶν ἐμπεσεῖν, λοιπὸν οὐ φοβοῦμεναι· οὐκ εἰδὼται ἄρα, ὅτι διπλοῦν καὶ παρ' ἀνθρώπου καὶ παρὰ τῷ Κυρίῳ τὸ ἐγκλημα καθ' ἑαυτῶν ἀτόπως κατασκευάζουσι. τῶν μὲν ἐκ τῆς προδεδομημένης παρθενίας, εἰ καὶ ἀρνοῦνται τὸ ὑποχέσθαι ταύτην, τὸ μανιῶδες καὶ ἱταμὸν πρὸς τὰ πᾶσιν ὁμολογούμενα ἀποστρεφόμενων, ἔτι δὲ καὶ μισούντων· τοῦ δὲ, πρὸς οἷς παρέβησαν εἰς τὰς συνήκας τῆς παρθενίας, τὴν ἀντὶ μετανοίας ἀρνησιν πικρότερον εἰς τὸ παρ' αὐτῷ δικαστήριον κρίνοντας. Ἵνα οὖν μὴ ἀγάπης ὀνόματι εἰς τοῦτο τῆς ἁμαρτίας ἐμπέσῃ ἡ παρθένος βάραθρον, ἀπροσπαθῇ τὴν ἀγάπην καὶ καθαρὸν μετιέτω. Οὐ γὰρ χῶραν αὕτη ἔξει προελισθησάτῃ (61) πρὸς ἡδονὴν τὸ προσωπεῖον τοῦ γάμου· οὐδὲ σοφίσασθαι ὀνόματι γάμου τὸν ζῶντα ἑαυτῆς ἄνδρα μὴ ἀπολυμένην δύνησεται, θνητὸν ἐκείνου ἐπὶ μοιχικῇ πράξει μετὰ τοσαύτας τὰς παρ' αὐτοῦ τιμὰς ἀσεβῶς προτιμήσασα. Οὐκ ἄλλοτρίως γὰρ ἂν τις καὶ ἐπὶ τῶν τοιούτων τὸ ἀποστολικὸν ἀναφθέγγεται, ὅτι Ὅταν καταστρηγιάσωσι τοῦ Χριστοῦ, γαμεῖν θέλουσιν, ἔχουσαι κρίμα ὅτι τὴν πρώτην πίστιν ἠθέτησαν· οὐ γάμον, ἀλλὰ μοιχείαν διὰ βίου κακῶς μεθοδεύουσαι.

41. Μηδεὶς οὖν οἰκέτης εἰς τοσοῦτον ἀσεβείας οἰστρογησάτω, ὥς τῆς δεσποτικῆς ἄπεισθαι νύμφης. Μηδεὶς οὕτω μανιῶδες ἱερὸς υἱός, ὥς τῆς ἀχράντου ἱερείας χερσὶν ἀκολάστοις ἐφάπτεσθαι. Μηδεὶς εἰς τοσοῦτον ἀπονοίας ἤκέτω, ὥς τηλικαύτην δίκην τοῖς ἱεροσύλοις ἐπηρητημένην ὀρῶν, μὴ τῶν ἀφύχων ἐκ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου ὕλης πεποιημένων σκευῶν, ἀλλ' αὐτῶν ἐμφύχων καὶ ζώντων ἀναθημάτων ληστρικῇ χειρὶ βεβήλως ἐπιλαμβάνεσθαι. Μᾶλλον δὲ μηδεὶς οὕτως ἔστω ἀνόσιος, ὥς μὴ τὰ ἐν τῷ ναῷ ἄψυχα σκεύη, ἀλλ' αὐτὸν τὸν ναὸν τοῦ Κυρίου, τοῦτέστι τῆς παρθένου τὸ σῶμα, καὶ αὐτὴν τὴν τιμιωτάτην ἀπάντων ἐν τούτῳ ψυχὴν τῆς παρθένου, ἱερώτατον ἐν τῷ ναῷ τοῦ Κυρίου ἀνάθημα, τοῖς ἀκολασίας πυρσὺς βαρβαρικῶς καταφλέξει.

¹⁰ I Tim. v. 11.

(59) Ἡ ἀντί. Duo codices, εἴη ἀντί.

(60) Αἰδοῦμεναι. Quatuor codices, αἰρούμεναι. Unus Combells., ὀρώμεναι.

A manda sunt. Quam enim digna est pœna, quo pro nobili viro cum servo suo corrumpitur, et in herilem lectum servum ad insidias introducti? quæ dignus pœna servus est, qui in dominam suam et in domini cubile impudice irrui?

40. Sed sapientes illæ, quæ talem impietatem contra semetipsas propter carnis libidines perpetrarunt, præterquam quod non lacrymantur, ut mitiorem sibi locum lacrymis præparent, adhuc etiam, quam prius promissere virginitatem, promississe se negant. Nam cum violatam virginitatem in probro ob servitutem voluptatis et ignominia apud omnes esse noverint, inficitatione, quæ majus malum est, videntur sibi peccatum excusare; ac homines quidem, quibus ad excusationem prævaricationis inficitationem obtundunt, mirabiles illæ reverentur; sed Dominum, cui datæ dexterae, eo quod in profundum malorum lapsæ sint, non jam metunt. Non vident profecto, duplex se et apud homines et apud Deum crimen sibi metipsis stulte parare; quippe cum homines ob celebratam prius famam virginitatem, quamvis eam se promississe negent, furorē et impudentiam in iis, quæ omnibus certa et explorata sunt, negandis aversentur atque oderint: Dominus vero additam violentiam virginitatis fœderibus inficitationem pro pœnitentia, acerbius in suo judicio condemnet. Ne igitur sub charitatis nomine in hoc peccati barathrum incidat virgo, libidinis expertem et puram charitatem persequatur. Neque enim, si ad voluptatem delapsa sit, locum in ea habebit larva conjugii: nec nomine conjugii lodi-ficari suum ipsius virum minime soluta poterit, mortalem ei ad facinus adulterii post tot acceptos ab eo honores impie præferens. Non enim absurde de talibus illud Apostoli dicatur: Cum luxuriata fuerint in Christo, nubere volunt: habentes damnationem, quia primam fidem irritam fecerunt: non conjugium, sed adulterium per totam vitam nefarie persequentes.

41. Nulius igitur servus œstro percitus eo impietatis feratur, ut dominicam sponsam tangat. Nemo ita furiosus sit sacrilegus, ut intaminatam sacerdotem manibus impudicis tangat. Nemo eo insanitū deveniat, ut cum tot ac tanta sacrilegis supplicia impendere videat, non inanimata ex auro aut argento vasa, sed animata et viventia donaria manu prædatoria impure arripiat. Vel potius nemo adeo scelestus sit, ut non inanimata in templo vasa, sed ipsum templum Domini, id est, virginis corpus, et ipsam in eo omnium maxime venerabilem animam virginis, sacratissimum in templo Domini donarium, impudicitia facibus barbare succendat. Sed si sua sponte dedit semetipsam virgo, violans initum cum sponso fœdus. ac omnia, et templum

(61) Προελισθησάτῃ. Plures mss., προελισθού-
σῃ.

et donarium et amicitiam cum eo intercedentem et regni consortium ob voluptatem confundens et conculcans, ne tradas te illi ad societatem peccati. Siquidem nec pulcher Joseph dominæ in eum fueranti, semetipsum ad impudicitiam illius explendam tradere voluit¹⁷. Sed etiamsi tu in fœdus conjugii non venires, alteri semetipsam traderet. Ille igitur peccati poenas luat; tu vero te ipsum purum et integrum serva, nec poenæ, quæ pro delicto in Dominum admissio inferretur, particeps efficiare. *Oportet*, inquit, *Filium hominis tradi*¹⁸. *Væ autem illi per quem Filius hominis traditur! conduceret ipsi si natus non esset*¹⁹. Nonne similiter quæ virginitatem ante professæ, deinde mutato proposito cuiuspiam homini fruendæ voluptatis gratia seipsam conjunxit, etiamsi dicat: *Oportet me nubere, quem admodum Filium hominis traditum oportuit*: sed tamen *væ illi, per quem illa fœderibus, quæ cum sponso pepigerat, ruptis et violatis, suam libidinem implet*? Idem enim huic homini, dicere ausim, præstabilius foret, quam si sceleris adversus Dominum ab hac impura patrati socius in iudicio reperiri. Jam vero nonne audis eum adulterari, qui etiam dimissam duxerit²⁰? Etsi enim, inquit, propter culpam fuit dimissa, vivit tamen vir ejus. *ρεθῇ*. Οὐκ ἀκούεις δὲ ὅτι καὶ ὁ ἀπολελυμένην γαμῶν μοιχᾶται; Εἰ γὰρ καὶ ἀπολέλυσται, φησὶ, δι' αἰτίας, ἀλλὰ ζῇ αὐτῆς ὁ ἀνὴρ.

42. Cur igitur molestiam exhibes dimissæ? cur non das tempus tum illi, ut ea in semetipsa emendet, ob quæ dimissa est; tum ei qui dimisit, ut misericordia in resipiscentem motus, rursus ad se revocet suum ipsius membrum, sed præcipis tempus emendationis, vivente viro dimissam in matrimonium ducens? Sine, inquit, ad viventem redeat simul et reeducatur melior facta mulier; vel semper nec viduæ, nec uxoris nomen habens, dimissionis causæ, quam præbuit marito, poenam persolvat. Tu vero, etiam antequam intelligat proprium, ob quod dimissa est, peccatum, raptim iniens cum ea conjugium, audaciorem ad peccata absurde facis; et dum vivente viro semper cum aliena mœcharis, facilitatem illius ad violanda conjugii fœdera absurde confirmas. Nam si dimissam a mortali viro accipiens, impie mœchatur, multo magis impie per totam vitam mœchatur, qui immortalis viri sponsam, nunquam dimissam, corrumpere audeat. Etsi enim semetipsam dimisit ad carnis libidines confugiens, tu vero illam ne tangas. Vivit enim vir ejus, nec vult eam dimittere. Concede illi, ut semetipsam inspicat quonam prolapsa sit, morbum concoquat, carnalem amorem eluat, temporis progressus consideret, quanta audeat facinora: ac profecto redibit ad sponsum. Nam si Christus lux est et resurrectio et incor-

¹⁷ Gen. xxxix, 12. ¹⁸ Luc. xxiv, 7. ¹⁹ Matth.

(62) *Αὐτῇν*. Colbert., *ἐαυτὴν*. Paulo ante delendum, *ἐκρίνεν*.

(63) *Τὸ αὐτό*. Hic editio Parisiensis addit, *εἰ μὴ ἐγεννήθη*, quæ voces nec in Veneta nec in ullo ve-

Ἄλλ' εἰ ἐκοῦσαν ἐπέδωκεν ἑαυτὴν ἢ παρθένος, παρὰ δὲ καὶ νύμφην, καὶ ἀνάθημα, καὶ φίλαν τὴν πρὸς αὐτὸν, καὶ βασιλείας κοινωνίαν δι' ἡδονῆν πάθους συγχέασα τε ὁμοῦ καὶ πατήσασα, μὴ χρήσις τῇ τοιαύτῃ σαυτὸν εἰς κοινωνίαν τῆς ἀμαρτίας. Ἐπεὶ οὐδὲ ὁ καλὸς Ἰωσήφ τῇ δεσποίνῃ ἐπιμανείσῃ αὐτῷ ἑαυτὸν πρὸς τὴν τῆς ἀκολασίας ἀπόλαυσιν χρῆσαι ἠθέλησεν. Ἄλλ' εἰ καὶ μὴ σὺ ἤλθες ἐπὶ τὴν κοινωνίαν τοῦ γάμου, ἄλλω ἑαυτὴν ἐπέδιδωκιν. Ἐκείνος οὖν τὰς ἐπὶ τῇ ἀμαρτίᾳ αὐτοῦ εὐθύνas ἐχέτω: σὺ δὲ σαυτὸν καθαρὸν φύλαττε ἐπὶ τῇ κοινωνίᾳ τῆς εἰς τὸν Κύριον παρανομίας εὐθύνης. Δεῖ, φησὶ, τὸν *Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου παραδοθῆναι*. Οὐαὶ δὲ, δι' οὗ ὁ *Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδεται*. *συνέφερον αὐτῷ εἰ μὴ ἐγεννήθη*. Οὐ κατὰ τὸν ὁμοιον τρόπον ἔκρινεν ἢ πρότερον τὴν παρθενίαν ὑποσχόμενῃ, μεταθεμένην δὲ αὐτὴν (62) ἀνθρώπῳ τινὶ εἰς ἡδονῆς ἀπόλαυσιν ζῆσαι, καὶ λέγει· Δεῖ με γαρνηθῆναι, ὡς τὸν *Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου δεῖ παραδοθῆναι*. ἀλλὰ οὐαὶ, δι' οὗ ἐκείνη τὰς πρὸς τὸν νυμφίον παρὰ δὲ καὶ νύμφην, τὴν ἑαυτῆς ἐπιθυμίαν πληροῖ; Συνέφερον γὰρ ἐκείνῃ τῷ ἀνθρώπῳ (τολμῶ εἰπεῖν) τὸ αὐτὸ (63) ἢ ἵνα κοινωνῶς τῆς εἰς τὸν Κύριον παρανομίας τῆς ἀκολάστου ἐκείνης δικαζόμενος εὐ-

43. Τί οὖν ἐνοχλεῖς τῇ ἀπολελυμένη; τί οὐκ ἐνδίδως καιρὸν καθεῖναι ἑαυτὴν διορθώσασθαι ἐφ' οἷς ἀπελύθη, καὶ τὸν ἀπολύσαντα σπλαγχνισθέντα ἐπὶ τῇ διορθώσει (64), εἰς ἑαυτὸν αὖθις τὸ ἑαυτοῦ ἀνακτήσασθαι μέλος, ἀλλὰ προαρπάξεις τὸν καιρὸν τῆς διορθώσεως, ζῶντος τοῦ ἀνδρὸς τὴν ἀπολελυμένην γαμῶν; Ἔασον, φησὶν, ἢ πρὸς τὸν ζῶντα ἐπανελεῖν ἅμα καὶ ἐπαναχθῆναι καλλίστα γενομένην γυναῖκα, ἢ αἰεὶ μῆτε χήραν, μῆτε γυναῖκα ὑπάρχουσαν, τῆς ἐπὶ τῇ ἀφέσει αἰτίας ἣν παρέσχε τῷ ἀνδρὶ δίκην δίδοναι. Σὺ δὲ πρὶν καὶ συνεῖναι τὸ οἰκεῖον ἐν τῇ ἀπολύσει ἀμαρτήματα, ἀρπάζων τὴν πρὸς αὐτὴν συζυγίαν, τολμηροτέρην πρὸς τὰ ἀμαρτήματα ἀτόπως ἐργάζῃ· ζῶντος μὲν τοῦ ἀνδρὸς αἰεὶ τὴν ἀλλοτριὰν μοιχεύων, εὐκολον δὲ, ὅπερ ἐφην, πρὸς τὰ ἐν τῇ συμβίωσει πταίσματα ἀτόπως ἀσκῶν. Εἰ δὲ ὁ τὴν παρὰ θνητοῦ ἀνδρὸς ἀπολελυμένην λαμβάνων μοιχεύων ἀσεβεῖ, πολλῷ ἀσεβέστερον διὰ βίου μοιχεύει ὁ τὴν τοῦ ἀθανάτου ἀνδρὸς νύμφην μηδέποτε ἀπολελυμένην παραφθεῖραι τολμῶν. Καὶ εἰ ἑαυτὴν γὰρ ἀπολύει τῇ μεταθέσει πρὸς τὰ σαρκὸς πάθη αὐτομολοῦσα, ἀλλὰ σὺ μὴ ἂπτου ταύτης. Ζῇ γὰρ αὐτῆς ὁ ἀνὴρ, καὶ οὐ βούλεται αὐτὴν ἀπολύσαι. Συγχώρησον αὐτῇ ἰδεῖν ἑαυτὴν ὅπῃ ἐγένετο, πέψαι τὸ πάθος, ἐκνῆσαι τὸν ἔρωτα τῶν σαρκῶν, ἐπισκέψασθαι χρόνῳ ἡλίκων τολμᾶν ἐγχεῖρεῖ, καὶ ἀνακάμψαι πάντως πρὸς τὸν

xxvi, 24. ²⁰ Matth. xix, 9.

tere libro leguntur.

(64) *Διορθωθείσῃ*. Hæc scriptura codicum Colbert. et duorum Regiorum videtur præferenda vulgatæ, *διορθώσῃ*.

νυμφίον. Εἰ γὰρ Χριστὸς φῶς, καὶ ἀνάστασις, καὶ ἀφθαρσία, καὶ ζωὴ, καὶ τὰ λοιπὰ ἐκ Πατρὸς ἡμῖν ἀγαθὰ, ἡ Χριστοῦ ἐαυτὴν ἀπολύσασα, τί ἄλλο ἢ ἀπὸ φωτὸς εἰς σκότος, καὶ ἀπὸ ζωῆς εἰς θάνατον, καὶ ἀπὸ ἀφθαρσίας εἰς φθορὰν, ἀπὸ τῆς ἀναστάσεως εἰς τὸ τοῦ ἄδου καὶ θανάτου μέγιστον πῦμα ἐαυτὴν ἢ ἄθλία ἀπέλυσεν; Ἄ ἐπισκεψαμένη πάντως ἡλικίων κακῶν ἐστι βυθὸς, φρίξει μὲν συγχύσεως καὶ κατηφείας γέμοντα τῆς ἁμαρτίας τὸν ζόφον, τὸ δὲ γλυκὺ τοῦ φωτὸς, ἐν ᾧ ἦν πρότερον, πλέον ποθήσει. Καὶ τὸ μὲν φοβερὸν τοῦ θανάτου καὶ εἰδεχθὲς τῆς φθορᾶς κατιδοῦσα, σφοδρότερον ἐπὶ τὴν ζωὴν καὶ τὴν ἀθανασίαν ἐκ τούτων ἀποπηδήσει· εἰς δὲ τὸ τοῦ ἄδου χαλεπώτατον πῦμα ἐγκύψασα, τῆς παρὰ Κυρίου δεδωρημένης (65) αὐτῇ ἀναστάσεως θερμότερον πάντως ἀνθέξεται. Οὐ γὰρ δὴ οὕτως ἐστὶ μανίας ὑπόπλεως, ὥς μὴδὲ τῷ χρόνῳ τοῦ πάθος λωφίσαντος, τοῦ θνητοῦ τὸν ἀθάνατον προτιμῆται· νυμφίον. Τί οὖν τῆς ἀθλίας ἀρπάξεις τὸν ἔλισθον; εἰ τῆς ἐπισκέψεως τοῦ ἁμαρτήματος τὸν καιρὸν προαρπάξεις; τί τῆς βουλῆς τὸν χρόνον ἐκκλείεις (66), ἵνα τὴν μὴ ἀπολελυμένην παρὰ τοῦ Κυρίου γαμήσας, σαυτὸν μὴ ἄνδρα δεΐξης;

43. Ἀνέπαφος οὖν ἔστω πάσης χειρὸς, ἐξοχώτατον τι ἀνάθημα Θεοῦ οὖσα, ἡ παρθένος. Ἄχραντον δὲ αὐτὴν καὶ σώματι καὶ ἐννοίᾳ φυλάττουσα, ἀσφαλῶς, φημί, καὶ τοῖς ἐν Χριστῷ ἀδελφοῖς ὁμιλεῖτω. Πρὸς τοῦτο γὰρ αὐτὴν ἀκριβῶν καὶ ὁ γνήσιος τοῦ Θεοῦ θεράπων φησί· Βούλομαι δὲ πάντας ὑμᾶς φρονίμους μὲν εἶναι εἰς τὸ ἀγαθόν, ἀκεραίους δὲ εἰς τὸ κακόν. Ἡρμοσάμενη γὰρ ὑμᾶς ἐν ἄνδρῳ, παρθένον ἀγνήτην παραστήσει τῷ Χριστῷ· φοβοῦμαι δὲ μήπως, ὥς ὁ ὄρις Εὐαν ἐξηπάτησεν ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτοῦ, οὕτω φθαρῇ τὰ νοήματα ὑμῶν ἀπὸ τῆς ἀπλότητος τῆς εἰς τὸν Χριστόν. Ὅστες πρὸ ἀπάντων δεῖ τὰ νοήματα τῆς παρθένου ἀφθορα δι' ὅλου φυλάττειν. Τῆς ψυχῆς γὰρ ἀφθόρου μενούσης, ἀφθορον καὶ τὸ σῶμα φυλάττεται. Τῆς δὲ ψυχῆς ταῖς μοχθηραῖς ἐννοίαις φθαρείσης, καὶ ἀφθορον δόξῃ μένειν τὸ σῶμα, ἀλλ' οὐ καθαρὰ ἡ ἀφθορία τούτου εὐρίσκεται τοῖς τῶν νοημάτων μολύσμασι· φθειρομένου. Ἀγαπᾶν οὖν δεῖ, ἀλλὰ μετὰ λόγου καὶ κρίσεως ἐμφρονος τὸ ποσὸν τῆς ἀγάπης μετροῦντας (67). Ἡ ἀγάπη γὰρ οὐκ ἀσχημονεῖ· καὶ, Λέλυσαι ἀπὸ γυναικός; μὴ ζῆτει γυναικα. Ἀποπνὸν δὲ σπουδάζοντα λελύσθαι, τῷ ὀνόματι τῆς ἀγάπης τοῖς δεσμοῖς τῶν ἡδονῶν διὰ τῆς συνθηκῆς ἐαυτὸν περιβάλλειν, οὐκέτι λοιπὸν, οὔτε σῶματι οὔτε ψυχῇ λελύσθαι κατὰ τὴν ἐπαγγελίαν δυνάμενον. Οὔτε γὰρ ἡ ψυχὴ λέλυται τοῦ τοιούτου περὶ τὰ πάθη τῆς ζωῆς (68) συνθηκῆς ἀσχολουμένη· οὔτε τὸ σῶμα

A ruptio et vita et cætera nobis a Patre venientia bona: quæ a Christo 656 semetipsam dimisit, quid aliud nisi a luce ad tenebras, et a vita ad mortem, et ab incorruptione ad corruptionem, et a resurrectione ad inferni et mortis gravissimum lapsum semetipsam misera dimisit? Hæc si prorsus consideret quantum sint barathrum malorum, horrebit confusionis ac mæroris plenas peccati tenebras, ac lucis suavitatem, in qua prius versabatur, magis exoptabit. Mortis autem horrorem ac corruptionis deformitatem perspicens, ex his acrius ad vitam et resurrectionem resiliet, ac in inferni gravissimas ruinas oculos injiciens, vehementius concessam sibi a Domino resurrectionem complectetur. Non enim adeo insanix plena est, ut ne tum quidem cum tempore sedatus fuerit morbus, mortali immortalæ præferat. Quid igitur miseræ lapsum properas? cur peccati inspicendi tempus præripis? cur consilii tempus excludis, ut eam, quæ a Domino dimissa non est, uxorem ducens, temetipsum non virum sed adulterum in Domini cubile imple ascendisse arguas?

ἀλλὰ μοιχὸν κοίτῃ Δεσπότης ἀσεβῶς ἐπιβάντα ἀπο-

43. Intacta sit igitur omni manui, quæ præstantissimum quoddam Dei donarium est, virgo. Intaminatam autem semetipsam et corpore et cogitatione custodiens, caute etiam cum suis in Christo fratribus colloquatur. In hoc enim illius diligentiam exacuens verus Dei famulus ait: Volo autem omnes vos prudentes quidem esse in bono, simplices vero in malo²¹. Despondi enim vos uni viro, virginem castam exhibere Christo: timeo autem ne forte sicut serpens Evam seduxit, in astutia sua, ita corrumpantur intelligentiæ vestræ a simplicitate quæ est in Christo²². Quare ante omnia debent cogitationes virginis incorruptæ omnino permanere. Anima enim incorrupta manente, incorruptum etiam corpus servatur. Corrupta autem pravis cogitationibus anima, etiamsi incorruptum videatur manere corpus, non tamen pura est illius incorruptio, cum cogitationum sordibus corrumpatur. Diligendum ergo est, sed cum ratione et iudicio prudenter modus charitatis temperandus est. Nam *charitas non indecore se gerit*²³; et: *Solutus es ab uxore? Noli querere uxorem*²⁴. Absurdum enim est, ut qui solutus esse studet, sub charitatis nomine in voluptatum vincula semetipsum per consuetudinem et familiaritatem coniciat, ac jam nec corpore nec animo secundum professionem solutus esse possit. Nam nec anima soluta est ejusmodi hominis circa affectiones carnalis consuetudinis occupata, nec corpus quod vincula conjuga-

²¹ Rom. xvi, 19. ²² II Cor. xi, 2, 3. ²³ I Cor. xiii, 5. ²⁴ I Cor. vii, 27.

(65) Δεδωρημένης. Codex Colbertinus, δεδομένης.

(66) Ἐκκλείεις. Unus codex, ἐκλύεις.

(67) Μετροῦντας. Editi mendose, μετροῦντος, quod emendavimus ope codicis Colbertini et duorum Regionum.

(68) Ζωῶδους. Hic editionem Parisiensem, cui

duo tantum codices congruunt, nempe Colbertinus et unus Combellis, præferendam tamen ducimus, ita sententiæ serie cogente, editioni Venetæ et quatuor mss., in quibus legitur, ζοφώδους, tetra et obscura consuetudinis, ut reddit vetus interpres, qui proinde non aliter legebat.

hum curarum suscepit. Etsi enim conjugium non appellatur hæc consuetudo, tamen insita illis conjugatorum sollicitudo servos illos corporearum curarum, quibus semetipsos contra rationem illigarunt, **657** non sine probo efficit. Absurdum est autem, ut qui virginalem vitam persequuntur, nuptiarum imitatione stulte implicentur; et quæ præ se ferunt satis sibi esse sponsi sui curam, homines curatores ad suum ipsarum dedecus sibi consociant. Quod si amas illius more qui verus amator intelligitur, cætera omnia contemnere omnino debes, libenter præferens vel nuda super pavementum in qualibet specie paupertatis, amico perfrui, quam studio lautius cum eo vivendi, quæ ad id necessaria sunt ab hominibus exquirentem, divino amore indecore excidere. Nam quæ vivit in deliciis virgo, vivens mortua est ⁴⁴. Non igitur male audiat bonum vestrum virginitatis nomen, sub charitatis intaminatæ nomine carnalibus vitiis dedecoratum. Non enim est charitas affectio subdola, simulatio benevolentiae, voluptas servilis, et animalis propensio; sed benevolentia nullis carnalibus affectibus turbata, quies vitiorum, et sanctificatio in Spiritu sancto. Quod si propter charitatem frater tuus molestia afficitur, non jam secundum charitatem ambulas. Noli tua charitate dissolvere opus veræ charitatis, nec falsi nominis charitate perniciem fratri inferas, in pravam illum suspicionem inducens, propter quem Christus mortuus est. Si quis te, qui scientiam habes veri boni, in idolio accumbentem videat, et pro vera et pura incorruptione illius adumbratum in corpore simulacrum colentem; nonne ipsius conscientia, cum infirma sit, inquinatur, atque ad peccatum audacter patrandum adflicabitur ⁴⁵? Sic autem peccantes in fratres, et percutientes conscientiam eorum infirmam, in Christum peccatis. Quapropter si esca scandalizat fratrem meum, non manducabo carnem in æternum, ne fratrem meum scandalizem ⁴⁶. Nunquid non habemus potestatem manducandi et bibendi? Nunquid non habemus potestatem sororem mulierem circumducendi ⁴⁷? Sed, inquit, non usus sum hac potestate; bonum est mihi mori potius, quam ut quis gloriatiōnem meam virginitate partam reddat inanem ⁴⁸. Tribus ergo Levi seorsum, et uxores eorum seorsum ⁴⁹.

44. Neque his dehortamur quominus diligantur fratres, sed omnes quidem tanquam uterinos diligere concedimus; at uterini ut caute diligantur, consilium danus. Periculum enim est, ne ex consuetudine et fiducia nostra occasionem sumens peccatum operetur in nobis omnem cupiditatem. Idoneum est enim peccatum, ut vel tactu manuum fratris, vel osculo hactenus benevolo petulantiam carnis ad ea quæ ipsius propria sunt, latenter excitet, et cupidi-

⁴⁴ 1 Tim. v, 6. ⁴⁵ 1 Cor. viii, 10 et seq. ⁴⁶ ibid. xii, 13.

(69) *Μιμήμασιν*. Ita Colbertinus et ex Regiis unus alia manu. Editi, *τιμήμασιν*, nuptiarum censibus, ut reddit Combefisius, stulte implicari.

τὰ δεσµὰ τῶν γαμικῶν φροντίδων δεξάμενον. Εἰ γὰρ καὶ μὴ γάμος ἐστὶ τὸ ὄνομα, ἀλλ' ἡ φροντίς τῶν γαμικῶν αὐτοῖς ἐμφυεῖσα δούλους τῶν σωματικῶν φροντίδων, αἷς αὐτοῖς φέροντες ἀλόγως προσέδησαν, ἐπιφύγουσ ποιεῖ. Ἀποπον δὲ παρθενικὸν βίον διώκοντας τοῖς τῶν γάμων μιμήμασιν (69) ἀνοήτως ἐμπλέκεσθαι· καὶ προσποιουμένας τῇ κηδεμονίᾳ τοῦ νυμφίου ἀρκεῖσθαι, ἀνθρώπους κηδεμόνας ἐπὶ φόβῳ αὐτῶν ἐταίριζεσθαι. Εἰ δὲ ἐρᾷς κατὰ (70) τὸν ὄντως νοούμενον ἔραστην, τὰ ἄλλα πάντα παρορᾷ πάντως ὀφείλεις, ἥδεως ἀνεχομένη καὶ γυμνὴ ἐπὶ ἐδάφους ἐν ὁποίῳ δῆποτε στήματι πένιας τοῦ ἐρωμένου τυγχάνειν, ἢ διὰ τὸ ἀνέτως ἐθέλειν αὐτῷ συμβιοῦν, καὶ τὰς πρὸς τοῦτο χρεῖας παρὰ ἀνθρώπων διώκειν, τοῦ θεοῦ ἔρωτος ἀσχημόνως ἐκπίπτειν. Ἡ γὰρ σπαταλῶσα παρθένος, ζῶσα τέθνηκε. Μὴ βλασφημῆσθω οὖν ὁμῶν (71) τὸ ἀγαθὸν τῆς παρθενίας ὄνομα, ἀγάπης τῆς ἀχράντου ὁνόματι σαρκικοῖς πάθεσιν ὑβριζόμενον. Οὐ γὰρ ἐστὶν ἡ ἀγάπη διάθεσις ὑπουλος, καὶ μόρφωσις εὐνοίας, καὶ ἡδονὴ δουλουμένη, καὶ ζωῆς προστάθεια· ἀλλὰ σαρκικῶν ἰδιωμάτων ἀθρόωτος εὐνοία, καὶ εἰρήνῃ παθῶν, καὶ ἁγιασμὸς ἐν Πνεύματι ἁγίῳ. Εἰ δὲ δι' ἀγάπην ὁ ἀδελφός σου λυπεῖται, οὐκ ἐστὶ κατὰ ἀγάπην περιπατεῖς. Μὴ τῇ ἀγάπῃ τῇ σῇ κατὰλυε τὸ ἔργον τῆς ὄντως ἀγάπης· μὴδὲ τῇ ψευδῶν ὁμῶν ἀγάπῃ ἀπόλλυε τὸν ἀδελφόν, πρὸς κακοίῃ ὑπόνοιαν σκανδαλίζων, δι' ὃν ὁ Χριστὸς ἀπέθανεν. Ἐάν τις σε ἴδῃ τὸν ἔχοντα γινώσκιν τοῦ ὄντως καλοῦ ἐν εἰδωλείῳ κατακείμενον, καὶ ἀντὶ τῆς ἀληθείας καὶ καθαρὰς ἀφθορίας, τὸ εἰδωλὸν ταύτης ἐν σώματι κολακεύοντα, οὐχὶ ἡ συνεῖδησις αὐτοῦ ἀσθενὲς οὕσα μολύνεται, καὶ οἰκοδομηθήσεται εἰς τὸ καταθαρσύνειν τῆς ἀμαρτίας; Οὕτω δὲ ἀμαρτάνοντες εἰς τοὺς ἀδελφούς, καὶ τύποντες αὐτῶν τὴν συνεῖδησιν ἀσθενεῖσαν, εἰς Χριστὸν ἀμαρτάνετε. Διόπερ εἰ βρῶμα σκανδαλίζει τὸν ἀδελφόν μου, οὐ μὴ φάγω κρέα εἰς τὸν αἰῶνα, ἵνα μὴ τὸν ἀδελφόν μου σκανδαλίω. Μὴ οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν φαγεῖν καὶ πινεῖν; Μὴ οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν ἀδελφὴν γυναῖκα περιάγειν; Ἄλλ' οὐ κέρρημα τῇ ἐξουσίᾳ ταύτῃ, φησὶ· καλὸν μοι μᾶλλον ἀποθάνειν, ἢ τὸ καυχῆμά μου, τὸ τῆς παρθενίας, ἵνα τις κενώσῃ. Φυλὴ οὖν λευτὴ καθ' ἑαυτὴν, καὶ αἱ γυναῖκες αὐτῶν καθ' ἑαυτάς.

44. Καὶ οὐχὶ ἀγαπᾷν διὰ τούτων τοὺς ἀδελφούς ἀποτρέπομεν, ἀλλὰ πάντας μὲν ὡς ὁμογαστέριους ἀγαπᾷν συγγωροῦμεν· καὶ τοὺς ὁμογαστέριους δὲ ἀγαπᾷν ἀσφαλῶς συμβουλευόμεν. Δέος γὰρ, μὴ ἐκ τῆς συνηθείας καὶ τοῦ θάρρους ἡμῶν ἀφορμὴν λαβοῦσα ἡ ἀμαρτία κατεργάσῃται ἐν ἡμῖν πᾶσαν ἐπιθυμίαν. Ἰκανὴ γάρ ἐστιν ἡ ἀμαρτία, καὶ δι' ἀφῆς χειρῶν ἀδελφοῦ, καὶ διὰ φιλόφρονος τέως φιλήματος, τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς πρὸς τὰ ἴδια λαθραίως ἐγείρει,

12, 13. ⁴⁵ 1 Cor. ix, 4, 5. ⁴⁶ ibid. 12, 13. ⁴⁷ Zach. (70) *Kard*. Præpositio addita ex Veneta editione et quatuor mss. (71) Ὑμῶν. Ita mss. septem. Editi, ἡμῶν.

καὶ τοὺς τῆς ἐπιθυμίας ὀφθαλμοὺς, ὥσπερ τοῦ Ἀδάμ μετὰ τὴν γεῦσιν τοῦ ἡδοντος, πλεόν εἰς τὸ κακὸν διανοῖται. Οὐκοῦν καὶ ἡ ὁμογάστριος ἀδελφή μὴ συνεγῶς ἀφῆς καὶ φιλημάτων τοῦ ἀδελφοῦ ἐμφορεῖσθω, μὴ ἀπὸ τῆς συνεχείας τῷ χρόνῳ (72), φημί. πάθος φυνὲν ἀνακύβη, καὶ μάλισθ' ἔταν καὶ τὸ τοῦ σώματος κάλλος τὰς τοῦ ἔρωτος λαμπάδας ἐν τοῖς ὀφθαλμοῖς τούτων ἐπὶ πλεόν ἐξάπτει. Τῆς γὰρ ἐκ τούτου φλογὸς καὶ ὁ ἔξωθεν λόγος ἀφέλκων, τὰ τῶν καλῶν, φησί, φιλήματα φυλάττεσθαι δεῖ, ὡς τὰ τῶν λοβόλων δηγμματα. Διαχίεται γὰρ, φησὶν, ὁ ἰδὲς τῆς ἡδονῆς διὰ τοῦ φιληματος καθόλου τοῦ σώματος. Διδ, Ἀσπά-ζεσθε, φησὶν, ἀλλήλους ἐν ἀγίῳ φιλήματι· οἷα πνοῇ (75) τοῦ φιληματος τῆς σαρκὸς ἐν τῇ τοῦ ἀγίου Πνεύματος καθαρᾷ εὐωδίᾳ, ταῦτα ἀλλήλοις ἀρμό-ζοντες.

45. Οὐ μεμπέοι δὲ, οἶμαι, καὶ εἰς τοῦτο τῆς ἀκρι-θείας διὰ τὸ ἀμωμον τῆς παρθένου ἐλθόντες. Εἰ μὲν γὰρ μὴ φθάσασα ἦδη ἡ ἀμαρτία, τὰ ἐκ τῆς παλαι-σματα ἐν τοῖς προσώποις τούτοις κατὰ τὸν βίον ἡμῶν ἐκαίνουργησε, καὶ δὴ μέμψους ἀν ἡμεῖς ἴσως παρὰ-τισιν ἄξιον, ὡς ἀκρι τοῦτου τὸν λόγον γυμνάσαντες. Εἰ δὲ πᾶν εἶδος ἀμαρτίας κατὰ τε μητέρων καὶ θυγατέρων διὰ τῶν σαρκὸς ἡδονῶν ἀνομοτομήσαι ἐξίσχυεν (ὥσπερ οὖν καὶ τὸν (74) Ἀμνὸν ἐπὶ τῇ φθορᾷ τῆς ἀδελφῆς ἐσηλίτευσεν), οὐκ ἄξιον μέμψους, οἶμαι, οἱ εἰς τὸ ἀχραντον τῆς παρθένου καὶ ταύτην τὴν προφυλακὴν εἰσηγούμενοι. Ὀλκός (75) γὰρ, φημί, ἡ ἐντεθεῖσα τοῦ φίλτρου τοῖς τῶν ἀρρένων σώμασι πρὸς τὸ θήλεα δύναμις, πάντων ἀλογήσασα κρίσεων, αὐτόματα, ὡς ἀν εἰποι τις, ταῦτα, καὶ ἀν-τιτεινόντων ἐνδοθεν τῶν λογισμῶν, ἀλλήλοις συμπλέ-ξαι. Ὅτι θήλεα μὲν θηλέων ἀπτόμενα σωμάτων, καὶ ἀρρένα πάλιν ἀρρένων, ἀκίνητον ἔχει τὴν φυσικὴν πρὸς ἀλλήλα σχέσιν· πλὴν εἰ μὴ τις κατὰ φαντασίαν τοῦ πρὸς ὃν κατὰ φύσιν τὴν ἐρωτικὴν κίνησιν ἐλαβε, τὴν μνήμην ἐρεθίζόμενος, καὶ πρὸς ἄλλότριον τῇ σχέσει οἱστρου τοῦ πρὸς τὸ οἰκεῖον παρανομήσει (76). Θῆλυ δὲ σῶμα τοῦ ἀρρένου ἐφαπτόμενον, καὶ ἀνάπα-λιν τοῦ θήλεος αὖθις τὸ ἀρρέν, καὶ αἱ ἐν αὐτοῖς ψυχαι λογισμοῖς ταῦτα ἀφορμήσωσι (77), πρὸς τὴν συμπλο-κὴν ὅμως ὑπ' ἀλλήλων κατὰ τὸ λεληθὸς ἐρεθίζεται. Καὶ ὥστε στυπεῖον μὲν στυπεῖου ἀψάμενον, καὶ πῦρ αὖθις λαμπρὸν πυρὸς καθαρῷ, οὐ καπνίζεται· στυπεῖον δὲ πυρὸς ὁσφρανθὲν ταχέως ἀνάπτεται, καὶ οὐ χρεια πολλῆς ἐργωδίας, οὔτε τινὸς τοῦ ἐμ-πνέοντος ἔξωθεν, ἵνα τὸ ἐκ τοῦ στυπεῖου πῦρ ἀνα-λάμψῃ, ἀλλὰ μόνον τε συνεπλάκη, καὶ εὐθὺς ἔχει

A tatis oculos, veat Adami post gustum voluptatis, ad malum magis aperiat. Ergo etiam uterina soror nequaquam assidue tactu et osculis fratris satietur, ne ex consuetudine, temporis progressu, nasceus vitium sese exserat, maxime cum corporis venustas amoris faces in oculis eorum magis accendit. Nam ab ejusmodi flamma etiam profana retrahens doctri- na, pulchrorum, inquit, oscula sunt cavenda, tan- quam venenatorum animalium morsus. Ex osculo enim, inquit, diffunditur venenum voluptatis per to- tum corpus. Propterea, Salutate, inquit, invicem in osculo sancto ⁶⁵⁸, veluti statu carnalis osculi in pura Spiritus sancti fragrantia hæc inter se con- jungentes.

B

45. Reprehendendi autem, opinor, nequaquam sumus, quod eo usque diligentiam, virginitalis integritati consulentes, perducamus. Nam si non jam præcessisset peccatum, nec sua luctamina in his personis adversus vitam nostram deprompsisset, fortasse reprehensione digni apud nonnullos esse- mus, quod eo usque sermonem exercuerimus. Sed si omnem peccati speciem in matres et sorores per carnis voluptates edere potuit (quemadmodum et Amnon ⁶⁵⁹ ob stuprum sororis infamiae notis inussit), reprehensione, opinor, digni non sumus, quod ad virginis integritatem hanc etiam cautionem induca- mus. Satis enim vehemens est, inquam, insitus amoris corporibus masculorum in feminas aculeus, ut ea inter se, omnibus contemptis judiciis, sua, ut ita dicam, sponte, etiam reluctantes intus cogita- tionibus, connectat. Ac feminae quidem dum femi- narum tangunt corpora, ac rursus masculi mascu- lorum, immobilem habent naturalem inter se habi- tudinem; nisi quis, dum ejus memoria secundum imaginationem illius, in quem naturalem accepit amoris motum, pungitur, etiam in alienum, cæstro ad id quod sibi convenit dato sceleste, utatur. Sed femina, dum corpus tangit masculi, aut rursus fe- minæ masculus, quamvis eorum animæ cogitationi- bus hæc communicant, tamen a se invicem ad com- plexum arcano modo stimulantur. Et quemadmodum stappa dum stuppam attingit, aut rursus ignis ruti- lans purum ignem, fumum minime concitant; stappa vero si ignem odoretur, cito accenditur, nec opus est multo labore, nec querendus qui extrinsecus insufflet, ut ex stappa ignis refulgeat; sed tantum

D

⁶⁵⁸ I Petr. v, 14. ⁶⁵⁹ II Reg. xiii, 14. sqq

(72) Τῷ χρόνῳ. Non male Reg. 2879, τοῦ χρό-νου.

(73) Πνοῇ. Ita Colbertinus et unus ex Regiis. Editi, ii, πνοή. Libenter legerem, πνοήν.

(74) Τότ. Articulus additus ex Veneta editione et sex mss.

(75) Ὀλκός. Codex Mazarin., ἰκνή. Mox codex recentior Combells., ἀλογήσασα, κρείσσων καὶ θη-λέων, nihil non spernens, etiam seminarum vi-ctrix.

(76) Παρανομήσει. Hæc scriptura nititur qua-

tuor codicibus mss. Editi, παρανομήσει.

(77) Ταῦτα ἀφορμήσωσι. Restituere malui scrip- turam Venetæ editionis, in qua hæc leguntur, quam sequi Parisiensem, quæ sic habet: τούτων οὐκ ἀφορμήσωσι. Videtur, ut in editione Veneta, legisse Ambrosius. Sic enim reddit: Quamlibet hæc insitæ illis animæ ratione moderentur. Unus ex Regiis co- dicibus, ταῦτα φαρμάσωσι. Hæc temperent. Legi- tur etiam ταῦτα in codice Reg. 2879. Habet idem codex, ἐν ταυτοῖς τοῖς τῆς ψυχῆς λογισμοῖς, legitur etiam, ἐν ταυτοῖς, in editione Veneta.

admota est, ac statim flammam habet relucens: sic femininum corpus, dum masculinum tangit, non multo indiget labore, nec insufflante ad concubitum amore, sed cum naturalem habeant inter se habitudinem, statim ac se contingunt, accensam habent arcano modo voluptatis scintillam. Quapropter, inquit, *Alligabit quis ignem in sinu, vestes autem non comburent? aut ambulabit quis super prunas ignis, et pedes non comburent? Sic non erit innocens quisquis attigerit mulierem*²². Quod si seipsum tradidit Dominus pro sponsa, ut eam sanctificet aquæ lavacro purgationis, illamque ipse sibi ipsi exhibeat gloriosam, maculam non habentem, aut rugam, aut quidquam hujuscemodi, imo, ut sit sancta et inculpata et corpore et spiritu²³: sollicita quoque idcirco esse debet virgo, quomodo placeat Domino, ut sit sancta corpore et spiritu²⁴.

46. Neque alia quidem cavere, ad alia vero sibi fidere indifferenter debet: sed omnes omnino, quæ maculam ei aut rugam inferunt, occasiones longè remove, ut ei corpore **659** sancta sit, nullum ab eo in animam inquinamentum ferens, et spiritu, nulla illum cogitatione infuscans. Non enim a corpore tantum in animam transeunt libidines, sed etiam ab anima initium sumentes, quamvis inter illius corpora inservire non possint, per imaginatorem, quasi per corpora peragantur, cogitatione perficiuntur. Quemadmodum enim qui oleum cum aqua misceat, utriusque gratiam, dum vim inferunt hoc artificio, abolent; id quod in oleo luminosum est aquæ limo turbantes, ac rursus aquæ naturam permistione olei inquinantes: sic qui animam cum corpore per libidines commiscent, quod utrique inest ad vitam utile, prave evertunt: animam, quæ luminosa est et splendida, limo carnalium ex voluptate libidinum totam inquinant, et quod in corpore purum ac nitidum est, hac ratione permiscentes, inutile illud ad vitam efficiunt. Sed quemadmodum commista inter se oleum et aqua naturalem gratiam evertunt: recedente autem eorum tumultu, quietem nacta separantur quidem ab invicem, et in propriam utrumque naturam, dum in semetipsum colligitur, recurrit, ac purum aquæ insidet oleum, aqua vero pellucidum sit illius vehiculum: ita et anima et corpus, si commisceantur inter se mutuis vitis, propriam utrumque naturam ab altero inquinatum corrumpit; sed tranquillitatem nacta, in propriam naturam redeuntia separantur, ac anima quidem, velut auriga, luminosa sua pulchritudine desuper affulgente corpus illustrat; corpus vero, utpote grave, subsidens illius dignitati, vehiculum illius sit ad usus vitæ necessarios.

47. Cum igitur naturam suam ita comparatam esse virgo intelligat, neque iis quæ ex carne oriuntur vitis lumen mentis conturbabit, neque iis quæ

²² Prov. vi, 27-29. ²³ Ephes. v, 25-28. ²⁴ 1 Cor. vii, 32, 34.

(78) *Ἐκατέρω*. Sic codices non pauci. Alii cum editione Veneta, *ἐκατέρω*. Parisiensis editio, *ἐκατέρω*.

A φαινομένης τὰς φλόγας· οὕτω τὸ θῆλυ σῶμα τοῦ ἄρρενος ἐφαπτόμενον οὐ χρεῖαν ἔχει πολλῆς ἐργασίας, οὔτε τοῦ πρὸς τὴν μίξιν ἐμπνέοντος ἔρωτος· ἀλλὰ τὴν φύσικὴν ἔχοντα πρὸς ἄλληλα σχέσιν, ἅμα τε ἡψατο, καὶ εὐθὺς ἔχει ἐντυφόμενον κατὰ τὸ λεληθὸς τῆς ἡδονῆς τὸν σπινθῆρα. Διὰ τοῦτο, φησὶν, Ἀποθήσει τις πῦρ ἐν κόλπῳ, τὰ δὲ ἱμάτια οὐ κατακαύσει; ἢ περιπατήσει τις ἐπ' ἀνθρώπων πυρὸς, τοὺς δὲ πόδας οὐ κατακαύσει; Οὕτως οὐκ ἀθωωθήσεται πᾶς ὁ ἀπτόμενος γυναικός. Εἰ δὲ ἑαυτὸν παρέδωκεν ὑπὲρ τῆς νύμφης ὁ Κύριος, ἵνα αὐτὴν ἁγιάσῃ καθαρίας τῷ λουτρῷ τοῦ ὕδατος, καὶ παραστήσῃ αὐτὸς ἑαυτῷ ἐνδοξον ταύτην, μὴ ἔχουσαν σπῆλον, ἢ ῥυτίδα, ἢ τι τῶν τοιούτων, ἀλλ' ἵνα ᾖ ἁγία καὶ ἄμωμος καὶ σώματι καὶ πνεύματι· καὶ διὰ τοῦτο μεριμνᾷ ἡ παρθένος ὀφείλει, πῶς ἀρέσει τῷ Κυρίῳ, ἵνα ᾖ ἁγία καὶ τῷ σώματι καὶ τῷ πνεύματι.

46. Οὐχὶ τὰδε μὲν φυλάττεσθαι δεῖ, τῶν δὲ κατατολμῶν ἀδιαφόρως ὀφείλει· ἀλλὰ πάσας ἀπαξιαπλῶς τὰς σπιλοῦσας αὐτὴν ἢ ῥυτίδας ἐμποιοῦσας ἀφορμὰς πόρρωθεν ἀναστέλλειν, ἵνα ᾖ ἁγία καὶ τῷ σώματι, μηδὲν ἀπὸ τούτου ἐπὶ τὴν ψυχὴν μόλυσμα φέρουσα, καὶ τῷ πνεύματι, μηδὲν νόηματι τοῦτο θολοῦσα. Οὐ γὰρ ἀπὸ σώματος μόνον ἐπὶ ψυχῇ διαβαίνει τὰ πάθη, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ψυχῆς ἀρχόμενα, καὶ μὴ δυναμένον, φημί, εἶθ' ὅτε ὑπουργεῖν τῶν σωμάτων, κατὰ φαντασίαν, ὡς διὰ σωμάτων ἐνεργούμενα ἐν τῇ διανοίᾳ τελεσιουργεῖται. Ὡς γὰρ οἱ τὸ ὕδωρ μετὰ τοῦ ἐλαίου κυκλώντες, τὴν ἑκατέρω χάριν τῇ ἐπινοίᾳ βιάζοντο, ἀφανίζουσι τοῦ τε ἐλαίου τὸ φωτεινὸς τῷ λιυῶν τοῦ ὕδατος συνταράσσοντες, καὶ τοῦ ὕδατος αὐθις τὴν φύσιν τῇ συμπολοχῇ τοῦ ἐλαίου θολοῦντες· οὕτως οἱ τὴν ψυχὴν τῷ σώματι διὰ τῶν παθῶν συγκυκλώντες, ἑκατέρω (78) τὸ πρὸς τὸν βίον χρεῖωδες κακῶς ἀφανίζουσι, τὴν τε ψυχὴν φωτεινὴν καὶ λαμπράν οὖσαν τῇ λιύτῃ τῶν σαρκικῶν ἐξ ἡδονῆς παθῶν ὅλην θολοῦντες, καὶ τοῦ σώματος τὸ καθαρὸν καὶ διαγῆς τῷ λόγῳ τούτῳ ἀναφύρουσιν, ἀχρεῖον πρὸς τὸν βίον δεικνύοντες. Ἀλλ' ὥσπερ κυκλώμενα μετ' ἀλλήλων ἐκεῖνα τὴν φυσικὴν χάριν ἀπόλλυσιν· ἀναχωρήσαντος δὲ αὐτῶν τοῦ ταραχῆ, ἡρεμίας μεταλαχόντα δίστανται μὲν ἀπ' ἀλλήλων, εἰς δὲ τὴν οἰκίαν ἑκάτερον φύσιν πρὸς ἑαυτὸ συναγόμενον ἀνατρέχει, τὸ μὲν ἐλαίον καθαρὸν τῷ ὕδατι ἐφίξανον, τὸ δὲ ὕδωρ διεσπασμένον τοῦτο γινόμενον· οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα, κυκλώμενα μὲν τοῖς ἐξ ἀλλήλων πάθεσι μετ' ἀλλήλων, τὴν οἰκίαν φύσιν ἑκάτερον παρὰ θατέρου θολοῦμενον διαφθεῖρει· ἡρεμίας δὲ ἀπολαύσαντα, εἰς τὴν οἰκίαν φύσιν χωρισθέντα δίστανται, ἡ μὲν ψυχὴ, καθάπερ ἡνίοχος, τὸ φωτεινὸς ἑαυτῆς κάλλος ἀνωθεν ἐπιλάμπον τῷ σώματι φαίνουσα· τὸ δὲ σῶμα, ὡς ἂν βαρὺ ὑφίξανον μὲν τῇ ταύτης ἀξίᾳ, δχημα δὲ αὐτῇ πρὸς τὴν ἐνταῦθα χρεῖαν γινόμενον.

47. Οὐκοῦν τοιοῦτόν τι συμβαίνειν ἐν τῇ ἑαυτῆς φύσει ἡ παρθένος ἰδοῦσα, οὔτε τοῖς ἐκ σαρκὸς πάθεσι τὸ τῆς ψυχῆς φωτεινὸν συνταράξει, οὔτε τοῖς ἀπὸ

ψυχῆς ἔχουσι τὴν ἀρχὴν συγχεῖν τὸ ἑαυτῆς κάλλος ἀνέξεται· ἀλλ' ἐκάτερον ἐν τῇ ἰδίᾳ χώρᾳ τε καὶ τάξει καὶ χρεια καὶ ἡσυχίᾳ φυλάττουσα, εἰρήνην μὲν τοῖς μέρεσι (79) μετὰ σοφίας βραβεύσει, ἐν ἡρεμίᾳ δὲ μένειν (80) καὶ ψυχὴν καὶ σῶμα κατὰ φύσιν ἀσκήσασα, τὸ ἐξ ἀμφοῖν ἐναρμόνιον εἶδος καθαρὸν ἐπιδείξει, τὸ μὲν φωτεινὸς τῆς ψυχῆς ἀκύμαντόν τε καὶ ἀθόλωτον διόλου φυλάττουσα, τὸ δὲ τοῦ σώματος εἶδος παντὸς κινήματος τοῦ ἐξ ἡδονῶν βορβορώδους καθαρὸν ἀσκητικῶς συντηροῦσα. Σῶμα μὲν γὰρ γαστριμαργίαν καὶ μέθην καὶ τὰς πρὸς συνουσίαν ἡδονὰς βρασσόμενον, κατὰ τοῦ κάλλους τῆς ψυχῆς ἀναδίδωσι· ψυχὴ δὲ ζῆλόν τε καὶ ὀργήν, ὑποκρίσιν τε καὶ ἔχθραν ὑπ' ἀπροσύνης (81) κλονουμένη φέρει κατὰ τοῦ σώματος. Καὶ ἔστιν ὅτε φόβῳ τῶν ἐκ σαρκὸς παθῶν νηστεύει καὶ σκληραγωγίαις τὰ σώματα πρὸς ἴδια τὰ πάθη νεκρῶσαντες, τὰ ψυχῆς ἴδια ἐν νεκρῷ σώματι περιφέρομεν, ὥς αὐτόθεν τὸ χυλεῖον πρὸς τελειότητα φαίνεται, ὅτι (82) τὸ ἕτερον χωρὶς τοῦ ἑτέρου κατορθωθὲν, ἀτελὲς πρὸς τὴν ἀληθεῖ ἀρετὴν τὸ ἔργον ἐλέγχει. Οὕτε γὰρ τὰ σώματος πάθη διὰ νηστεῶν ἐκτεμνόντες, τὴν δὲ ψυχὴν τοῖς ἰδίοις ἐκ ζήλου καὶ ὑποκρίσεως καὶ τῶν ἄλλων παθῶν κινήμασι τεθολωμένην καταλιπόντες, χρήσιμον πρὸς ἀρετὴν τὴν τοῦ σώματος ἀσκήσιν δείκνυμεν. Οὕτε τὴν ψυχὴν τῶν ἰδίων παθημάτων καθάραντες, τὸ δὲ σῶμα ἀφ' ὧν πρὸς τὰς σαρκὸς (83) ἡδονὰς καὶ τὴν λοιπὴν θρόψιν ἀφέντες, καὶ μὴ παρῇ ἢ πρὸς πορνείαν ἀκολασία, τέλειον τὸν πρὸς ἀρετὴν βίον ἡμῶν δεῖξαι οὐ δυνάμεθα. Ἀλλὰ δεῖ τὸν μέλλοντα παντὸς μολυσμοῦ καθαρὸν τὸν τῆς ἀρετῆς δρόμον δείκνυναι, τῷ τε κατὰ ψυχὴν καλῶ προστιθέναι καὶ τὰ τοῦ σώματος ἀγαθὰ, καὶ τοῖς κατὰ τὸ σῶμα ἀσκητικῶς πονηθεῖσι τὰ τῆς ψυχῆς κατορθώματα συμφωνοῦντα δείκνυναι. Οὕτε γὰρ ἀνύπουλος καὶ ἀληθὴς ὁ βίος ἀναδειχθεῖη, ἁρμονίαν τῶν τῆς ψυχῆς τε καὶ σώματος μελῶν καὶ συμφωνίαν πρὸς ἀλλήλα μὴ ἔχοντων. Ἐπειδὴ καὶ ἀμήχανον, οἶμαι, τὰ τε κατὰ ψυχὴν κατορθωθῆναι καλὰ, τῶν κατὰ σῶμα ἐμποδιζόντων· τὰ τε κατὰ σῶμα παρῆναι καλὰ, μὴ προηγουμένων τῶν ἐν ψυχῇ ἀγαθῶν. Ἀλλὰ δεῖ ψυχὴν τε αὐτὴν πρὸς ἑαυτὴν συμφωνήσασαν, καὶ συμφωνον τὸ σῶμα πρὸς ἑαυτὴν λαβοῦσαν, οὕτω τέλειον ἐξ ἀμφοτέρων ψυχῆς τε καὶ σώματος πρὸς ἓνα δρόμον εὐπειθῶς κινουμένων, ἐπιδείξει τὸν μακάριον βίον. Οὐκοῦν ἡ παρθένος, καθάπερ ἑλαιον ὕδατι τὴν ψυχὴν τῷ σώματι καθαρὰν ἀεὶ ἐφιζάνουσαν ἔχουσα, καὶ τῷ φωτὶ ταύτης τὸ ὑποκείμενον σῶμα ἡνιοχοῦσα, ὥστερ τῆς ἀπὸ σώματος ἰλῦος τῶν παθῶν, οὐδὲν ἐξ ἡδονῆς θολερὸν τῷ τῆς ψυχῆς κάλλει ἐπιμίξει (84), διὰ νηστεῶν καὶ ἀσκήσεως τοὺς τε ἀναδιδόμενους ἐξ αὐτοῦ βρασμούς κατὰσσεύσασα, καὶ τοῦ γεώδους αὐτοῦ τὸ πλεῖστον τοῖς τῆς ἐγκρατείας κατορθώμασιν ὑφαγίσασα· οὕτως

A ex anima, pulchritudinem suam infusari patitur; sed utrumque in proprio loco et ordine et usu tranquille custodiens, pacem partibus sapienter conciliabit, ac corpus et animam, ut in quiete secundum naturam maneant, exerceans, ex utroque concordie speciem purissimam ostendet; mentis quidem splendorem pacatum et omnino imperturbatum conservans, corporis autem speciem ab omni coenoso voluptatum motu puram pia exercitatione custodiens. Corpus enim gulam et ebrietatem et concubitus voluptates effervescens contra pulchritudinem animæ depromit; anima vero æmulationem et iram, simulationem et inimicitiam stolte agitata profert adversus corpus. Ac interdum evenit, ut, postquam ob metum carnis vitiorum jejuniis et austeriori vita corpora ad proprias libidines quasi mortua reddiderimus, propria animæ vitia in mortuo corpore circumferamus; unde sua sponte id quod ad perfectionem claudicat, manifestum ac perspicuum est. Alterum enim sine altero comparatum, imperfectum 660 ad veram virtutem opus arguit. Nam nec corporis vitia jejuniis resacantes, animam vero propriis æmulationis et simulationis et aliorum vitiorum motibus perturbatam relinquentes, utilem ad virtutem corporis exercitationem ostendimus. Nec, si animam a propriis vitiis expurgemus, corpus vero liberum ad carnis voluptates et reliquam luxuriam dimittamus, etiamsi non adsit fornicationis impudicitia, perfectam in virtutē vitam nostram exhibere poterimus. Sed oportet, ut qui purum ab omni inquinamento virtutis cursum exhibere vult, animæ bonis etiam corporis adjiciat bona, et susceptis ad corporis exercitationem laboribus consentanea animæ præclare facta ostendat. Neque enim sincera et vera demonstretur vita, si concordiam animæ corporisque membra, et consensum inter se non habeant. Siquidem fieri, opinor, non potest, ut animæ comparentur bona, si corpus obstat; aut corporis, si non præeant animæ bona. Sed oportet ut consentiens ipsa secum anima, ac congruum corpus ad se assumens, sic ex utroque, anima et corpore unum in cursum pasciſce tendentibus, perfecte beatam vitam ostendat. Igitur virgo, velut oleum aquæ, ita animam puram corpori semper insidentem habens, et luce illius subjectum corpus regens, quemadmodum ex luto vitiorum corporis, nihil quod ex voluptate turbidum sit, animæ pulchritudini admiscebit, sed per jejunia et asceticam vitam erumpentes e corpore fervores comprimet, et quod in eo terrenum est magna ex parte continentie laude expurgabit: sic etiam nihil ex animæ vitiis, æmulatione et simulatione, nihil insipientia perturbatum impertiet corpori, sed ab omni furore,

(79) Τοῖς μέρεσι. Cod. Reg. 2879, τοῖς μέλεσι.

(80) Méreiv. Sic plerique mss. codices. Editi, μένον.

(81) Ἑπ' ἀπροσύνης. Sic duo Combesiani codices cum alio, melius quam editi, ἐπ' ἀπροσύνης.

(82) Ὅτι. Sic mss. codices. Editi, ὅτι.

(83) Σαρκός. Sic Colbertinus codex cum editis. Legitur, γαστρός, in quinque aliis codicibus, quorum tamen unus utramque lectionem refinet.

(84) Ἐπιμίξει. Sic plerique mss. codices. Editi, ἐπέμιξε.

et irā, et absurda cupiditate puram et luminosam mentem hominibus ostendet. Quod si purum ab omni vitiorum consortio humanum ex corpore et anima constans instrumentum habere debet, ac utrumque in propria natura suo tranquille perfungens munere, oportet ut ipsa, quemadmodum fluentes in corpus per ventrem turbidos repellit rivos, ita et eos qui in animam fluunt avertat. Sic enim maneat illi utrumque in naturali statu imperturbatum: quippe cum, quandiu vitia obstrepent animae, virginea pulchritudo non possit ullo modo videri intaminata; vel potius, præterquam quod nihil corporis proderit exercitatio, multum etiam probri ex vitiorum perversitate in anima cernatur.

μηδὲν ἐκ τῆς κατὰ τὸ σῶμα ἀσκήσεως ὠφελεῖσθαι, πολλοῦ τοῦ αἰσχύους ἐκ τῆς τῶν παθῶν κακίας ἐν τῇ ψυχῇ ὀρωμένου.

48. Nam si limum e corpore in animam crumpentem, ascetica disciplina ad naturæ necessitatem velut adamussum coercens, animæ vitiiis perturbatur, nihil ei prodest corporis puritas, cum sponsus non possit ob perturbationem vitiorum in tali anima requiescere; vel potius sibi metipsi nocet quæ talis est, quid vere sponso placeat, ob imperitiam non investigans, ac corporeorum præclare factorum mercede semetipsam ob mentis pravitatem defraudans. Nam si propter animæ pulchritudinem corporis integritas exercetur, inutilis est apparens corporis integritas, anima innumeris vitiiis corrupta: Quorum enim corpus, velut instrumentum peccati, accepit diabolus, per illud animam oppugnat. Quorum autem carnem invadere ob continentiam et austeritatem ei non licet, horum sæpe, sine corpore, nudam animam accipiens, perturbationibus in ea excitandis, suum perficit desiderium. Tales enim sunt quæcumque cum jejuniis et chameuniis et reliqua vehementi corporea exercitatione illum a carne abegerint, iracundiæ et furoris et simulationis ac æmulationis perturbationibus eum in anima colunt. Quanto autem corpus anima minus est dignitate, tanto, opinor, peccatum, quod per corpus committitur, eo quod per nudam animam, minus videtur. Illic enim naturalis cibus et appetitus ad gulam aut fornicationem corpus per comites voluptates titillant: hic autem sine ulla corporea voluptate perversitas voluntatis perturbationes contra naturam in animam inducit. Ac profecto si perturbatio est animæ corruptio virginis, perturbatio etiam est animæ, furor et contentio, et cætera omnia quæcumque dixit Apostolus, adhuc autem magis et invidia. Simillimum certe et qui amat et qui invidet dolorem sustinent. Quemadmodum enim amantis animam et

οὐδὲν τῶν ἀπὸ ψυχῆς ἐκ ζήλου καὶ ὑποκρίσεως παθῶν, εὐδὲν ἐξ ἀφροσύνης τεταραγμένον (85) τῷ σώματι μεταδώσει, παντὸς θυμοῦ, καὶ ὀργῆς, καὶ ἐπιθυμίας πάσης ἀτόπου, τὸν νοῦν διεϊδῶ τε καὶ φωτεινὸν τῷ βίῳ δεικνύσα. Εἰ δὲ ἀνεπίμικτον μὲν παθῶν τὸ ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος ἀνθρώπινον ὄργανον ἔχειν ὀφείλει, ἐκάτερον δὲ ἐν τῇ ἰδίᾳ φύσει ἡρεμοῦν τὴν ἰδίαν χρεῖαν δεικνύον, προσήκει αὐτὴν, ὥσπερ τοὺς εἰς σῶμα ῥέοντας διὰ γαστροῦς θολεροῦς ἀποκροῦνται ὄχετος, οὕτω καὶ τοὺς εἰς ψυχὴν ῥέοντας ἀποστρέφειν. Οὕτω γὰρ ἂν μένοι αὐτῇ ἐκάτερον ἐν τῇ φυσικῇ καταστάσει ἀθλόωντο· ὡς ἔως γε ἂν τὰ πάθη ἐνοχλῇ τῇ ψυχῇ, τοῦ παρθενικοῦ κάλλους οὐ δυναμένου ὅν δὴ τρόπον ἀχράντου ὀφθῆναι· μᾶλλον δὲ μετὰ τοῦ

48. Ἐπεὶ ἂν τὸ ἀπὸ σώματος ἀναδιδόμενον εἰς ψυχὴν ἱλυῶδες, διὰ τῆς ἀσκήσεως, ὥσπερ εἰς ὑποστάθμην, τὴν ἀνάγκην τῆς φύσεως καταστείλασα, τοῖς ἐν τῇ ψυχῇ πάθεσι συνταράσσεται, οὐδὲν ὠνησεν ἢ τοῦ σώματος καθαρότης, τοῦ νομφίου μὴ δυναμένου διὰ τὸν τάραχον τῶν παθῶν ἐν τοιαύτῃ ψυχῇ ἀναπαύεσθαι· μᾶλλον δὲ καὶ πολλῶ ἐβλάψεν ἑαυτὴν ἢ (86) τοιαύτη, τὸ μὲν ἀληθῶς ἀρέσκον τῷ νομφίῳ δι' ἀπαιδευσίαν μὴ ἀνιχνεύουσα, διὰ μοχθηρίαν δὲ λογισμοῦ καὶ τὸν ὑπὲρ σωματικῶν κατορθωμάτων μισθὸν (87) ἑαυτὴν ζημιώσασα. Εἰ γὰρ διὰ τὸ τῆς ψυχῆς κάλλος τὴν τοῦ σώματος ἀφθορίαν ἀσκοῦμεν, περιττὴ ἢ δοκοῦσα ἀφθορία τοῦ σώματος, τῆς ψυχῆς μυρίοις πάθεσι φθειρομένης. Ἄν μὲν γὰρ τὸ σῶμα ὄργανον ἀμαρτίας λαθὼν ὁ διάβολος (88), διὰ τοῦτου τῇ ψυχῇ ἐπιτίθεται. Ἄν δὲ τῆς σαρκὸς ἐπιβῆναι δι' ἐγκρατείας τε καὶ σκληραγωγίας (89) οὐκ ἐπετρέπη, τούτων πολλάκις, χωρὶς σώματος, τὴν ψυχὴν γυμνὴν εἰληφώς, οἷς ἐν αὐτῇ ἐργάζεται πάθεσι, τὴν ἑαυτοῦ ἐπιθυμίαν ἀνέι. Τοιαῦται γὰρ εἰσιν ὅσαι νηστείας καὶ χαμευνίας καὶ τῇ λοιπῇ ὑπερτόνῳ κατὰ σῶμα ἀσκήσει τῆς σαρκὸς τοῦτον ἀποδιώξασαι, τοῖς ὀργῆς καὶ θυμοῦ καὶ ὑποκρίσεως ἢ ζήλου πάθεσιν αὐτὸν ἐν τῇ ψυχῇ περιέουσιν. Ὅσῳ δὲ ἔλαττον ψυχῆς σῶμα τῇ ἀξίᾳ, τοσοῦτον ἔλαττον, οἶμαι, τὸ διὰ σώματος ἀμάρτημα τοῦ διὰ γυμνῆς τῆς ψυχῆς καταφαίνεται. Ὅτι ἐκεῖ μὲν φυσικὴ τροφή τε καὶ ὀρεξεις πρὸς τὴν γαστριμαργίαν ἢ πορνείαν τὸ σῶμα διὰ τῶν συντρόφων ἡδονῶν γαργαλίζεται· ἐνταῦθα δὲ ἀνευ τινὸς σωματικῆς ἡδονῆς μοχθηρία προαιρέσεως τὰ πάθη παρὰ φύσιν τῇ ψυχῇ ἐπισπάγει. Καὶ εἰ πάθος ψυχῆς ἢ τῆς παρθένου εἴδορ, πάθος ψυχῆς καὶ ὁ θυμὸς, καὶ ἡ ἐρις, καὶ τὰ ἄλλα πάντα ὅσα εἰρῆχεν ὁ Ἀπόστολος, εἰ δὲ μᾶλλον ὁ φόβος. Ὅμοιοτάτην γοῦν ὁ τε ἐρῶν καὶ ὁ φθονῶν τὴν ἐδύνην ὀφίστανται. Ὡς

(85) *Τεταραγμένον*. Sic mss. quatuor et Veneta editio, melius quam Parisiensis, *τεταραγμένον*.

(86) *Ἡ*. Articulum habent mss. plerique. Deerat in editis.

(87) *Τὸν*... *μισθόν*. Sic mss. quatuor. Editi, τῶν... *μισθῶν*.

(88) *Ὁ διάβολος*. Editio Paris. addit, *ἔχει*, quod cum necessarium non sit, nec in editione Veneta et

in ullo prorsus vetere libro legatur, expungendum visum est.

(89) *Ἐγκρατείας*... *σκληραγωγίας*. Monet Combellisius in suo Regio codice legi, *ἐγκράτειαν*... *σκληραγωγίαν*, quæ scriptura potior videretur. Sed pace viri doctissimi dixerim et in hoc codice Regio et in aliis omnibus ita scriptum esse, ut in editis.

γάρ τοῦ ἐρώντος τὴν ψυχὴν κα. τὸ σῶμα, ἀποτυγχάνοντος τῆς ἐπιθυμίας, τῆκε ὁ ἔρωτος, οὕτως τοῦ φθο-
νούτος καὶ ψυχὴν καὶ σῶμα ὁ φθόνος συντήκει. Οὐ-
δὲν γὰρ μᾶλλον οἱ ἐρώντες ἀποτυγχάνοντες τῆς ἐπι-
θυμίας ὑπὸ τοῦ ἔρωτος, ἢ οἱ φθονοῦντες ἀτυχοῦντες
τῆς ἰδίας ἐπιθυμίας, ὑπὸ τοῦ φθόνου καὶ ψυχὴν καὶ
σῶμα συντήκονται· τοιοῦτόν τι πάθος ἀντικρυς
πάσχοντες, οἷον ἂν κήρινοι ἀνδριάντες ἐν νυκτὶ παρὰ
τῶν κηροπλάστων μορφωθέντες, ἡλίου ἀνατελλαντος
ὑπὸ τῆς ἡλιακῆς ἀκτίνος κατατηκόμενοι πάθοιεν.
Ἐκεῖνοί τε γάρ, ἕως μὲν ἂν ἡ νύξ αὐτοὺς καὶ τὸ
σκότος κατέχη, πεπηγυῖαν ἐν τῇ σκιᾷ ὑπὸ τῆς νυκτε-
ρινῆς αὔρας τὴν μορφήν ὡς ἐπλάσθησαν, ἐν τῷ ἔμ-
φαινομένῳ τοῖς πλάσμασι τόνῳ, καὶ στεβρᾶν τέως
δεικνύουσιν· ἐπιλάμψαντος δὲ τοῦ ἡλίου καὶ τὸν
οἰκεῖον δρόμον ἀνόντος, τὰ μὲν λοιπὰ ἅπαντα τρέ-
φεται ὑπὸ τῆς ἡλιακῆς δυνάμεως, καὶ φωτὸς ἀπο-
λαύει (90)· οἱ δὲ συντακέντες, τὰς τε μορφὰς καὶ τὰ
σχήματα μετὰ τοῦ ἔμφαινομένου ἐκάστῳ τόνου συγ-
χυθέντες, ἠφανίσθησαν. Οἱ τε φθονεροί, ἕως ἂν ἐν τῷ
σκότῳ τοῦ διαβόλου, ὡς ἐν νυκτὶ, πρὸς τὰ τοῦ φθό-
νου ἔργα βουλεύονται, παγίως τέως δοκοῦσι τὰς ἐν-
νοίας, καὶ τὰ σχήματα μετὰ τῶν μορφῶν, ὡς παρὰ
τῷ φθόνῳ ἐπλάσθησαν, ἀλλήλοις δεικνύναι· ἐπειδὴν
δὲ δίκην ἡλίου σπουδαῖος ἀνὴρ πρὸς τὰ τῆς ἀρετῆς
ἔργα ἐωθινὸς ἀνατελεῖ, οἱ μὲν λοιποὶ ἅπαντες, ὅσοι
τοῦ φιλοκάλου τε καὶ φιλοθέου βίου τὸν ἑρπὸν θαυ-
μάζουσι, τοῦ θεοῦ ἔρωτος εἰς γινώσκιν παρ' αὐτοῦ
λαμπρῶς ἐμφορούμενοι, τὰ τῆς ἀρετῆς σπέρματα
τρέφουσιν· οἱ δὲ ἀχέριπτον μὲν αὐτὸν διὰ τὸ θεωρι-
λὲς καθάπερ ἡλίου, λαμπρυνόμενον (91) δὲ τοῖς τῆς
ἡμετέρας ἐργῆς, τὰς τε τῶν σωμάτων μορφὰς ὁμοῦ καὶ τὰς ψυχὰς τοῦ φθόνου γεμούσας ἀθρόως ἐτάκη-
σαν.

49. Γαληναίαν οὖν δεῖ τὴν τῆς παρθένου ψυχὴν, C
καὶ καθάπερ ἐκ τινος καθαρωτάτης πηγῆς τοῦ νοῦ
ταῖς θεαῖς ἐννοαῖς λιμνάζουσιν, ἀκύμαντον εἶναι,
μὴδ' ὑπὸ τῶν ἐξωθεν δι' ἀκοῆς βαλλομένων λόγων
κυμαινόμενῃ, μὴδ' ὑπὸ τῶν ἐμπιπτούσων διὰ τῆς
ἐφέως φαντασιῶν τὴν γαληναίαν (92) κατὰστασιν
φρίσσουσιν· ἐν ὧς ἐν καθαρωτάτῃ κατόπτρῳ, καὶ
ἐαυτῆς τὴν ἰδέαν καὶ τοῦ νυμφίου τὸ κάλλος ὁρῶσα,
τοῦ περὶ αὐτὸν ἔρωτος γνησιώτερον ἐμφορῆται. Διό-
περ οὐ δεῖ οὐθ' ἐτέραν εἶναι τῇ τοῦ ὕδατος τούτου
κατόπτρῳ ἐγκυπτειν, ἵνα μὴ τὴν προϋποῦσαν (93)
ἐπισειοῦσα ἀφανίζῃ· οὐθ' ὑπὸ ὀργῆς ἢ λύπης ἢ τινων
ἐτέρων παθῶν (94) ὅπως κυμαίνεσθαι, ἵνα μὴ ἄλλοτε
ἀλλοίως μορφᾷ τῷ νῷ (95) ἐν τῷ σάλῳ δεικνύῃ·
ἀλλ' αἰεὶ ὡσαύτως καὶ ἐν τῇ κατὰ θεὸν χαρᾷ κεχυ-
μένην, ἀκύμαντον μὲν παθῶν διόλου φυλάττεσθαι,
μηδενὸς δὲ ἐτέρου ἰδέαν ἐν ἐαυτῇ ἢ τοῦ νυμφίου δει-

A corpus, si cupiditalis compos non fiat, tabefacit
amor, ita et invidentis animam et corpus invidia.
Nam qui amanti, cum ab eo quod cupiunt aberrant,
nihil magis ob amorem, quam invidi propriae cu-
piditalis non compotes ob invidiam, et anima et
corpore tabescunt. Tale quidpiam profecto patiuntur,
quale imagines cereæ, quæ noctu a cerariis effictæ,
ubi sol illuxerit, solari radio liquescunt. Illæ enim,
quandiu eas quidem nox et tenebræ detineant,
concretæ in umbra nocturnis auris formam,
prout effictæ fuerunt, in ea soliditate, quæ in ima-
ginibus apparere solet, firmam interim exhibent:
sed illucescente sole et proprium cursum perficien-
te, cætera quidem omnia vi solari nutriuntur, et
luce perfruuntur; illæ vero liquescentes, formis ac
figuris cum soliditate in unaquaque apparente con-
fusus, evanescent. Sic et invidi, quandiu in tenebris
diaboli, velut in nocte, invidiæ opera meditantur,
solidas interim videntur cogitationes et figuras cum
formis, prout ab invidia effictæ fuerunt, inter se in-
vicem demonstrare: sed si vir probus, instar solis,
ad virtutis opera mane affluat, ceteri quidem omnes,
quicunque probæ ac religiosæ vitæ modum
admirantur, ad divini amoris cognitionem abunde
ab eo illustrati virtutis semina nutriunt: invidi au-
tem, cum eum inexcipugnablem quidem instar solis
ob Dei amorem, virtutis autem operibus magis ac
magis conspicuum vident, 662 velut cerei, ut
dixi, et corporum formis et animabus invidia re-
feritis repente liquescunt.

ac velut ex quodam purissimo mentis fonte divinis
cogitationibus stagnantem, fluctu prorsus carere,
neque ab externis, qui per rurem feruntur, ser-
monibus agitatam, neque ab incidentibus per visum
imaginibus de tranquillo statu dejectam: ita ut
velut in purissimo speculo et suam ipsius speciem
et sponsi pulchritudinem perspicuens, illius vero
amore magis impleatur. Quare non oportet ut alius
vultus in hujus aquæ speculum prospiciat, ne vul-
tum jam ibi depictum concutiens aboleat. Neque ira
aut dolore aut aliis perturbationibus agitari pro-
sus debet, ut ne alias atque alias formas, dum agi-
tatur, mente exhibeat; sed semper eodem modo se
habens et divino perfusa gaudio, nullis prorsus
D perturbationum fluctibus agitur, nec ullius alte-
rius speciem, nisi sponsi, in seipsa exhibeat; ita

(90) Ἀπολαύει. Sic plerique veteres libri et Ve-
neta editio. Parisiensis. ἀπολαύσει.

(91) Λαμπρυνόμενον. Legitur in quatuor codici-
bus, ἔλλαμπρυνόμενον.

(92) Γαληναίαν. Legitur, γαληνὴν, in omnibus
mss., uno excepto, qui secunda manu habet, ut editi,
γαληναίαν. Ibidem unus ex Regiis secunda manu,
κατὰστασιν φθείρουσαν. Quæ scriptura etsi percom-
moda videtur, eam tamen in contextum recipere

ausus non sum, quia non satis magna auctoritate
nititur, sed tantum in interpretando secutus sum.

(93) Προϋποῦσαν. Sic mss. sex et Veneta editio.
Parisensis, προενούσαν.

(94) Παθῶν. Parisiensis editio addit, τινός, sine
ulla prorsus auctoritate.

(95) Τῷ νῷ. Sic mss. septem et Veneta editio.
Parisensis, τοῦ νοῦ. Paulo post editi, δεικνύναι. Sex
mss. ut in textu.

ut ille semper in ipsa propriam pulchritudinem tanquam in speculo imprimat, sola autem anima formam illius in suo speculo refulgentem habeat, ejusque formæ pulchritudine ornari velit. Quare præmunens illius animam sapientissimus sermo ait: *Si spiritus potestatem habentis ascenderit super te, locum tuum ne dimiseris*⁹⁶: ne ascendente potenti cogitatione imago locum, ut in speculo, reprensens, etiam nemine præsentem peccati species repræsentet. Sed omnis quidem locus, inquit, in animæ virginis conspectu Christi repletur. Nullus autem omnino locus in ea vacet, quo ascendens curiosa cogitatio reperiat, ubi ea quæ sua sunt, repræsentet. Nullius igitur, ut brevi dicam, sive præsentis sive absentis, speculum sit virginis anima, nisi sancti ipsius sponsi: nec ulla alia forma, præter hanc solam, in ea conspiciatur; nec ulli alii speculum animæ studiose detergat, nisi sponso, ut in eo propriæ pulchritudinis speciem repræsentans, beatam illam efficiat. Nam si quis mortalium in hoc speculo oculos defigat, necesse est ut mens in illius formæ contemplatione occupata, priorum sponsi formam absconditam et elabentem minime jam contempletur. Quemadmodum autem qui adhæret meretrici, unum corpus est; ita qui adhæret Domino, unus est spiritus cum illo⁹⁷, corporis quidem perturbationibus expurgatus, anima autem in eandem formæ signatus pulchritudinem.

50. Neque dum virginem ad veram virginitatem ducimus, ex sponsi exemplo nuptialem ei aliquam cogitationem injicimus; sed ex matrimonii conjunctione, animæ rationalis cum Deo Verbo conjunctionem sapienter demonstramus. 663 Quemadmodum enim corpora per nuptialem conjunctionem eandem voluptates et perturbationes et corruptionem participant, cum in voluptate et perturbationibus et concubitus corruptione per conspirationem ad hoc opus versantur, ita et rationalis animæ per sponsalem cum Deo Verbo conjunctionem, virtute, incorruptione et vitiosorum affectuum vacuitate perfruitur in Spiritu, ut hac vacuitate et incorruptione per sinceram Dei Verbi in ea sanctificanda conspirationem pura evadat. Quare eam quæ Christo per virginitatis promissionem copulata est, ut quæ sapientiæ et Verbo semetipsam per totam vitam desponderit, sapientem convenit ac prudentem esse, ita ut omnis quidem stultitiæ et insipientiæ turpitudinem continua rerum divinarum meditatione ejiciat, sapientiæ autem pulchritudine, cui conjuncta est, mentem exornet. Nam si cui alii beato esse exoptanti, Christi sponsæ maxime convenit, animæ operationes, quæ per sensus sunt, a rebus externis ad interiora omnino revocantem, cum sponso in arcanis mentis thalamis, ut

⁹⁶ Eccl. x, 4. ⁹⁷ I Cor. vi, 16, 17.

(96) *Μόνου*. Sic mss. et editio Veneta. Parisiensis, *μόνον*.

A κύναι· *μόνου* (96) μὲν ἐκείνου ἀεὶ κατοπτριζομένου ἐν αὐτῇ τὸ ἴδιον κάλλος, μόνῃς δὲ τῆς ψυχῆς τὴν τοῦτου μορφὴν ἐν τῷ κατ' αὐτὴν κατόπτρῳ ἐχούσης ἐκλάμπουσιν, καὶ τῷ τῆς μορφῆς αὐτοῦ κάλλει κοσμεῖσθαι θελούσης. Διόπερ ἀσφαλιζόμενος αὐτῆς τὴν ψυχὴν ὁ σοφώτατος λόγος φησὶν· Ἐὰν πνεῦμα τοῦ ἐξουσιάρχοντος ἀναβῇ ἐπὶ σέ, τόποι σου μὴ ἀφῇς· ἵνα μὴ ἀναλθούσης τῆς κατ' ἐξουσίαν ἐννοίας, ἡ φαντασία τόπον, ὥσπερ ἐν κατόπτρῳ, εὐροῦσα, καὶ μηδενὸς παρόντος ἐμφάνῃ τῆς ἁμαρτίας τὰ ἐλθούσα. Ἀλλὰ πᾶς μὲν τόπος, φησὶν, ἐν τῇ ψυχῇ τῆς παρθένου τῆς ὕψους Χριστοῦ πεπληρώσθω. Μηδεὶς δὲ τὸ σύνολον τόπος ἐν αὐτῇ σχολάζετω, ἐνθα ἀναβάσας περιεργὸς ἐννοία εὐροί, ὅπου τὰ ἑαυτῆς κατοπτρίζεται. Μηδενὸς οὖν, συνελόντι φάναι, μὴ παρόντος, μὴ ἀπόντος ἀνθρώπου κατόπτρον ἔστω ἡ τῆς παρθένου ψυχῆ, ἡ τοῦ ἁγίου αὐτῆς νυμφίου· μηδεμία δὲ ἄλλη μορφὴ ἐν ταύτῃ ὁράσθω, ἡ μόνῃ ἐκείνῃ· μηδενὶ δὲ ἐτέρῳ τὸ τῆς ψυχῆς ἔσοπτρον αὐτῇ φιλοκάλως σημῶν, ἡ ὥστε ἐκείνον ἐκλάμποντα τοῦτω τοῦ οἴκειου κάλλους τὴν ἰδέαν, μακαρίαν αὐτὴν ἀπεργάζεσθαι. Ἐὰν γὰρ τὸν θνῆτων τις τῷ κατόπτρῳ τοῦτω ἐγκύπτῃ, ἀνάγκη περὶ τὴν θεάν τῆς τοῦτου μορφῆς ἀσχολουμένην τὸν νοῦν, τὴν προτέραν τοῦ νυμφίου μορφὴν ἐπικεκρυμμένην ὑπεξελθούσαν λοιπὸν μηδαμοῦ θεωρεῖν. Ὡς δὲ ὁ κολλώμενος τῇ πόρῃ ἐν σῶμά ἐστιν, οὕτως ὁ κολλώμενος τῷ Κυρίῳ ἐν πνεύμα ἐστὶ τοῦτω, τὰ μὲν σώματος πάθῃ κεκαθαρμένος, τὴν δὲ ψυχὴν εἰς τὸ αὐτὸ τῆς μορφῆς σφραγισάμενος κάλλος.

C 50. Καὶ οὐχὶ πρὸς τὴν ὄντως παρθενίαν τὴν παρθένον ἀνάγοντες, διὰ τοῦ κατὰ τὸν νυμφίον ὑποδείγματος γαμικῆν τινα ἐννοίαν αὐτῇ ἐμποιούμεν· ἀλλ' ἀπὸ τῆς κατὰ τὸν γάμον ἐνώσεως, τὴν πρὸς τὸν Θεὸν Λόγον τῆς λογικῆς ψυχῆς ἐνωσιν σοφῶς ὑποδείκνυμεν. Ὅτι ὡς τὰ σώματα τῇ γαμικῇ κοινωνίᾳ τῶν αὐτῶν ἡδονῶν καὶ παθῶν καὶ φθορᾶς κοινωνοῦν, ἐν τῇ ἡδονῇ καὶ τοῖς πάθεσι, καὶ τῇ τῆς μίξεως φθορᾷ, διὰ τῆς πρὸς τὴν πρᾶξιν συμπονοίας γινόμενα· οὕτω καὶ ἡ λογικὴ ψυχὴ, τῇ πρὸς τὸν Θεὸν Λόγον νυμφικῇ κοινωνίᾳ, ἀρετῆς καὶ ἀφθαρσίας καὶ ἀπαθείας τῆς ἀληθοῦς ἀπολαύσειεν ἐν Πνεύματι· ἵνα τῇ ἀπαθείᾳ καὶ τῇ ἀφθαρσίᾳ, διὰ τῆς ἐκ τοῦ Θεοῦ Λόγου πρὸς τὸν ἁγιασμὸν αὐτοῦ ἀνυποκρίτου συμπονοίας, καθαρὰ γένηται. Διὸ τὴν Χριστῷ διὰ τῆς κατὰ τὴν παρθενίαν ὑποσχέσεως ἁρμοσθεῖσαν, ὡς ἂν σοφίᾳ καὶ Λόγῳ ἑαυτὴν διὰ βίου νυμφεύουσιν, σοφὴν προσήκει καὶ ἐμφορὰ εἶναι· πάσης μὲν ἀλογίας τε καὶ ἀφροσύνης τὸ ἀλόγος διὰ συνεχὸς τῆς ἐν τοῖς θείοις μελέτης ἐκβάλλουσιν, τῷ δὲ τῆς σοφίας κάλλει, ᾧ ἡνῶται, τὸν νοῦν κοσμουμένην. Ἐπειδὴ εἰ τινι ἄλλῳ μακαρίῳ σπεύδοντι εἶναι, τῇ τοῦ Χριστοῦ μάλαστα νύμφῃ ἀρμόττει, τὰς διὰ τῶν αἰσθήσεων τῆς ψυχῆς ἐνεργείας ἀπὸ τῶν ἐξωθεν ἐπὶ τὰ ἔσω ὅλας (97) συνήθως ἐπιστρέψασαν, τῷ μὲν νυμφίῳ ἐν ἀπορρήτοις κατὰ τὸν νοῦν παστοῖς, ὡς Θεῷ Λόγῳ ἀεὶ ὁμιλεῖν, ἐν δὲ τῷ

(97) Ὅλας. Sic unus ex Regiis codicibus melius quam editi, ὅλα.

νόμῳ αὐτοῦ μαλετῆν ἡμέρας καὶ νυκτός· καὶ τοῖς μὲν νυμφαγωγαῖς, νόμῳ τε, φημί, καὶ Εὐαγγελίῳ, καὶ εἰ τις τούτοις ἐστὶ σύμπανους, τὸ κάλλος τοῦ νυμφίου ἐκδιηγούμενοις εὐφραίνεσθαι· ταῖς δὲ τοῦ Λόγου ἁγίαις τῶν νοημάτων γοναῖς, λογικὴν καὶ σόφην διὰ καὶ μᾶλλον εὐρίσκεισθαι, ἀχρὶς ἂν τῇ πρὸς τὴν σοφίαν ὅλη δι' ὅλου ἐνώσει, ἐν τούτῳ ᾧ κεκόλληται γινωσκόμενη, ἀπὸ μὲν φθορᾶς ἀφθαρτός, ἀπὸ δὲ ἀμαθοῦς ἐμψρων τε, φημί, καὶ σοφῆς ὡς πλευρὰ τοῦ Λόγου ᾧ ἐκολλήθη, καὶ συνελόντι φάναι, ἀπὸ ἀνθρώπου Θεοῦ ἀθάνατος, ὡς ἐκεῖνος ᾧ ἤνωται, τοῖς πᾶσιν ἀναδειχθῇ. Ὡς γὰρ ὁ νυμφίος αὐτῆς καταλιπὼν θρόνους καὶ κυριότητας κατὰ τὸ θνητὸν ἐκολλήθη, ἵνα ἐν αὐτῇ κατὰ συμπάθειαν γεγονώς, εἰς ἀθάθειαν αὐτὴν τὴν αὐτοῦ μεταβάλῃ· οὕτω καὶ αὕτη τῷ δι' αὐτὴν ἀπεκδυσαμένῳ τὰς ἀρχὰς καὶ ἐξουσίας, καὶ αὐτὸν ἀπὸ μορφῆς Θεοῦ εἰς μορφὴν δούλου διὰ τὸ περὶ τὴν νύμφην φίλτρον κενώσαντι, κατὰ τὸ ἀθάνατον κεκολλησθαι ὀφείλει, ἵνα καὶ εἰς τὸν οὐράνιον παστὸν αὐτῷ πρὸς τὸν Πατέρα ἀνόντι συνανέλθῃ. Ἀπὸ τούτου γὰρ, φησὶ, καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα, καὶ προσκολληθήσεται τῇ γυναικὶ αὐτοῦ, καὶ ἑσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν. Ὅπερ ἐρμηνεύουν ὁ εἰς ἀφθαρσίαν ἐπὶ καλῶς προμνηστευόμενος Χριστῷ τὴν νύμφην, φησὶ· Τὸ μυστήριον τοῦτο μέγα ἐστὶ· λέγω δὲ εἰς Χριστὸν καὶ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. Οὐ γὰρ κατελήλυθεν ὁ Χριστὸς, ἵνα προσκολληθῇς τῇ νύμφῃ εἰς γῆν ἀπομένῃ (98)· ἀλλ' ἵνα παραλαβὼν καὶ μεταβαλὼν αὐτὴν, ἐκ γῆς εἰς οὐρανὸς ἀναγάγῃ. Καὶ ἡ Χριστῷ νυμφευθεῖσα, οὐχ ἰωάννην ἔχει αὐτῇ πρὸς τὰ νυμφικὰ λουτρὰ μόνον ὑπηρετούμενον, ἀλλὰ καὶ ἀγγέλους ἀνιούσῃ εἰς τὴν τοῦ Πατρὸς ἐστίαν τὸν ἐπιθαλάμιον ᾔδοντας. Ἀφθόρος οὖν οὐ τῇ πρὸς τὸν ἀφθαρτὸν Λόγον ἐνώσει ἡ παρθένος μένει μόνον, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἔνωσιν γίνεται. Οὐ γὰρ ὡς ὁ τῶν σωμάτων νυμφίος τὴν ἀφθόρον παρθένον τῇ νυμφεύσει φθειρῶν γυναῖκα ποιεῖ· οὕτω καὶ ὁ τῶν ψυχῶν ἡμῶν νυμφίος τὴν ἀφθόρον ψυχὴν τῇ πρὸς αὐτὸν κοινωνίᾳ φθειρῶν νυμφεύεται. Ἀλλ' ἐφθαρμένην διὰ τῶν σαρκικῶν ἡδονῶν παρὰ διαβόλου λαβὼν, καὶ γυναῖκα αὐτοῦ διὰ τῆς φθορᾶς κακῶς γενομένην, τῇ πρὸς αὐτὸν κοινωνίᾳ ἀφθόρον ἐκ γυναικὸς παρθένον ποιεῖ. Ταύτην γὰρ τὴν μυστικὴν νυμφαγωγίαν ἡμεῖς καὶ διὰ τοῦ προφῆτου παιδεύων, πρὸς τὴν αὐτοῦ νύμφην φησὶν· Οὐκ ὡς οἶκόν (99) με ἐκάλεσας καὶ πατέρα καὶ ἀρχηγὸν τῆς παρθενίας σου; Ὡσεὶ ἔλεγε, καὶ ἀρχηγὸν τῆς ἀφθορίας σου. Ὡς γὰρ ἀρχηγός τε καὶ ἀρχὴ τῆς κατὰ τὴν γαμετὴν φθορᾶς ὁ ἀνὴρ, κύριος αὐτῆς διὰ τούτου γινόμενος· οὕτως ἀρχηγός τε καὶ ἀρχὴ τῆς ἐκάστου ἡμῶν ἀφθορίας ἐστὶν ὁ Κύριος, διὰ τῆς ἀφθορίας τε Κύριος ἡμῶν καὶ τὴν ἀρχὴν ἀναδοόμενος (1)· ὃν καὶ οἶκον δεῖ τῆς ἀφθορίας ἡμῶν ἐπιγινώσκειν ἐν αὐτῷ μένοντας καὶ οἰκούντας, διότι

A cum Deo Verbo, semper versari, et in ejus die noctuque lege meditari, et pronubis, legem dico et Evangelium et si quis alius cum eis consentit, pulchritudinem sponsi enarrantibus delectari, ac sanctis Verbi cogitationum fetibus rationalem ac sapientem semper magis magisque inveniri; donec totam se cum tota sapientia conjungens, unum fiat cum eo cui adhæret, atque ex corruptibili incorruptibilis, ex imperita prudens, inquam, ac sapiens, velut costa Verbi cui adhæret, ac uno verbo, ex homine Deus immortalis, tanquam ille cui adhæret, omnibus videatur. Nam quemadmodum illius sponsus, relictis thronis et dominationibus, illius mortaliati agglutinatus est, ut unum cum illa per affectum societatem factus, eam transmutaret in suam ipsius affectuum vacuitatem; ita et ipsa ejus immortalitati, qui propter illam exiit principatus et potestates, et semetipsum ex forma Dei ad formam servi ob amorem sponsæ exinanivit²², adhærere debet, ut et in celestem thalamum cum eo ad Patrem ascendente simul ascendat. Propter hoc enim, inquit, relinquet homo patrem suum et matrem, et adhærebit uxori suæ, eruntque duo in carne una²³. Quod quidem interpretans is, qui ad incorruptionem virtutis causa despondet Christo sponsam, ait: *Mysterium hoc magnum est: dico autem in Christum et in Ecclesiam*²⁴. Non enim descendit Christus, ut conjunctus cum sponsa maneret in terra, sed ut assumens et transmutans eam e terris in cœlos reduceret. Et quæ Christo desponsata est, non Joannem solum habet sibi ad sponsalia lavacra ministrantem, sed etiam angelos epithalamium in Patris domum ascendenti canentes. Incorrupta igitur non solum virgo permanet, dum conjungitur cum incorruptibili Verbo, sed etiam postquam conjuncta est. Non enim, quemadmodum corporum sponsus incorruptam virginem conjugio corrumpens, mulierem fecit: ita et animarum nostrarum sponsus incorruptam virginem, secum conjungendo corrumpens, desponsat. Sed carnalibus voluptatibus a diabolo corruptam accipiens, ejusque uxorem prave factam per corruptionem, secum conjungendo incorruptam ex muliere virginem facit. Hæc enim mystica sponsalia nos etiam per prophetam edocens, ad suam ipsius sponsam ait: *Nonne ut domum me vocasti, et patrem et ducem virginitatis tuæ*²⁵? Quasi diceret, ut ducem incorruptionis tuæ. Quemadmodum enim dux et princeps illatæ uxori corruptionis vir est, dominus illius ob eam rem factus; ita dux et princeps uniuscujusque nostrum incorruptionis Dominus est. Nam per incorruptionem noster Dominus est ac principatu redimitur: quem etiam ut domum incorruptionis nostræ debemus agnoscere, in ipso

²² Philipp. II, 6, 7. ²³ Gen. II, 24. ²⁴ Ephes. v, 32. ²⁵ Jerem. III, 4.

(98) Ἀπομένη. Nonnulli codices, ἀπομένη.

(99) Οἶκον. Monet Nobilius legi in nonnullis libris, οἰκεῖον, tanquam domesticum.

(1) Ἀναδοόμενος. Sic ope trium codicum emendavimus vitiosam lectionem vulgatam, ἀναδοόμενος, imperium renuens.

manentes et habitantes, quia *In ipso vivimus et movemur et sumus* ⁴², ut in eo tanquam in domo virtutis omnis et incorruptionis per totam vitam habitantes, non excidamus incorruptis illius laribus. Quemadmodum enim habitat et ambulat in iis qui digni sunt ⁴³, sic etiam rursus qui digni sunt in eo habitant. Propterea cum nos assumit ex mundi negotiis ad eum venientes et in eo habitantes, providens quominus cadamus, ait : *Manete in me, et ego in vobis* ⁴⁴.

51. Sic autem cum et reliquis rebus magnum quiddam et splendidissimum virginitas intelligatur; hic jam resurrectionis et incorruptibilis vitæ semen quoddam purissimum esse ostenditur. Nam si in resurrectione neque nubant neque nubuntur, sed sunt sicut angeli, sicutque filii Dei ⁴⁵ : qui virginitatem colunt, angeli sunt, in incorruptis carnibus humanam vitam circumferentes, neque angeli quidam obscuri, sed valde insignes. Nam cum angeli sine carnibus in cælo incorruptionem, in loco et natura inviolabili, apud summum omnium regem Deum custodiant; isti in terra carnis voluptatibus agitati, et tentationi diaboli expositi æqualem angelis incorruptionem per virtutem Creatori mirabilius servaverunt. Hic autem maxime virginum admiranda virtus, quod cum femineo circumdatæ sint corpore, impressam ex eo animæ formam virtutis exercitatione repulerint, æqualesque masculis, quemadmodum et anima æquales creatæ sunt, per virtutem videantur. Et quemadmodum illi per virtutis exercitationem ex hominibus in angelorum ordinem transeunt; ita et ipsæ æquali virtutis exercitatione ex mulieribus in eandem ac illi dignitatem traducuntur, ita ut cum in præsentī vita masculis quidem anima æquales sint, sed ob feminei corporis amictum in æqualitate claudicent, in futuro sæculo æquales omnino per virtutem his, qui angeli facti fuerint, et ipsæ reperiantur. Nam si cum æquales angelis declarantur, neque nubunt neque nubuntur; quæ in præsentī vita virtutis exercitatione id consequuntur, hic jam æquales angelis semetipsas omnium iudicio exhibent : quippe cum corporeas masculi et feminae ad concubitum **665** proprietates virtute rescent, ac nudis animabus in terra cum hominibus versentur. Quod si anima ex corpore, in quo degit, nullo voluptatis sensu neque erga marem neque erga feminam ad perturbationes informati, non jam est masculus et femina, non perturbatio et voluptas; sed omnia et in omnibus Christus ⁴⁶, quippe cum mortua quidem sint corpora ob cessantem et otiosam ad proprietates masculi et feminae voluptatem, sola autem anima incorrupte per virtutem in his corporibus degat.

⁴² Act. xvii, 28. ⁴³ II Cor. vi, 16. ⁴⁴ Joan. xv, 4.

(2) *Γαμίζονται*. Colbertinus codex, *ἐγγαμίζονται*.

(3) *ΟΙ*. Editio Parisiensis præmittit *καί*, quæ conjunctio et in mss. deest et in Veneta editione.

(4) *Ἀφθάρτοις*. Sic editio Veneta cum omnibus

A *Ἐν αὐτῷ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν*, ἵνα ὡς οἶκον αὐτὸν ἀρετῆς ἀπάσης καὶ ἀφθαρσίας διὰ βίου οἰκοῦντες, μὴ ἐκπίπτωμεν τῆς ἐν αὐτῷ κατὰ τὴν ἀφθαρσίαν ἐστίας. Ὅς γὰρ ἐνοικεῖ καὶ ἐμπεριπατεῖ τοῖς ἀξίοις, οὕτω πάλιν οἱ ἀξιοὶ ἐν τούτῳ οἰκοῦσι. Διὸ καὶ ὅταν λάβῃ ἡμᾶς ἐκ τῶν κατὰ τὸν κόσμον πραγμάτων εἰσελθόντας εἰς αὐτὸν καὶ ἐν αὐτῷ κατοικοῦντας, τοῦ ἀνεκπτώτου ἡμῶν προνοοῦμενος, φησί· *Μείνατε ἐν ἐμοί, καὶ ἐγὼ ἐν ὑμῖν*.

51. Οὕτω δὲ καὶ τοῖς λοιποῖς ἅπασι μέγα τι καὶ ὑπέρλαμπρον πρᾶγμα ἡ παρθενία νοούμενον, τῆς παλιγγενεσίας ἐστὶ καὶ τοῦ ἀφθάρτου βίου ἐντεῦθεν ἤδη σπέρμα τι καθαρὸν ἀποδείκνυται. Εἰ γὰρ ἐν τῇ ἀναστάσει οὕτε γαμοῦσι οὕτε γαμίζονται (2), B ἄλλ' εἰσὶν ὡς ἄγγελοι, καὶ γενήσονται υἱοὶ Θεοῦ· οἱ (3) τὴν παρθενίαν ἀσχοῦντες ἄγγελοι εἰσιν, ἐν ἀφθάρτοις (4) σαρξὶ τὸν τῶν ἀνθρώπων βίον περιπολοῦντες· καὶ ἄγγελοι οὐκ ἄσχημοι τινες, ἀλλὰ καὶ σφόδρα ἐπιφανέστατοι. Ὅτι ἐκεῖνων ἀνευ σαρκῶν κατὰ τὸν οὐρανὸν τὴν ἀφθαρσίαν καὶ (5) τότε καὶ ἀδιάσπῃ φύσει παρὰ τῷ παμβασιλεῖ τῶν ὧν Θεῷ φυλαττόντων, οὗτοι ἐπὶ γῆς σαρκὸς ἡδοναῖς ἐνοχλούμενοι, καὶ τῇ πείρᾳ τοῦ διαβόλου ἐκκείμενοι, τὴν ἀφθαρσίαν ἰσαγγέλον δι' ἀρετῆς τῷ Ποιητῇ παραδοξότερον διεφύλαξαν. Ἐνθα καὶ μάλιστα τὸ τῶν παρθένων ἂν τις κάλλος θαυμάσειεν, ὅτι θῆλυ περιεῖμεναι σῶμα, τὴν μὲν ἐκ τούτου ἐγγινομένην μορφήν τῇ ψυχῇ διὰ τῆς ἀσκήσεως ἀπεκρούσαντο· ἴσαι δὲ τοῖς ἄρρεσι, καθάπερ οὖν ἴσαι καὶ τὴν ψυχὴν ἐποίηθησαν, διὰ τῆς ἀρετῆς ἀνεφάνησαν. Καὶ ὥσπερ ἐκεῖνοι δι' ἀσκήσεως ἐξ ἀνδρῶν εἰς τὴν ἀγγέλων τάξιν μετέβησαν· οὕτω καὶ αὗται, διὰ τῆς ἀσκήσεως, ἐκ γυναικῶν εἰς τὸ αὐτὸ αὐτοῖς ἀξίωμα μεταβάσαι, ὡς ἐν τῷ παρόντι βίῳ, τῇ μὲν ψυχῇ ἴσας τοῖς ἄρρεσιν οὕσας, τῇ δὲ τοῦ θήλεος περιβολῇ πρὸς τὴν ἰσότητά χυλαουσάς, κατὰ τὸν μέλλοντα αἰῶνα ἴσας κατὰ πάντα δι' ἀρετῆς τοῖς ἀγγέλοις γεγόνωσι καὶ αὐτὰς εὐρεθῇναι. Εἰ γὰρ ὅτι ἰσαγγελοὶ ἀποδείκνυνται, οὕτε γαμοῦσιν οὕτε γαμίζονται, αἱ κατὰ τὸν παρόντα βίον τοῦτο δι' ἀσκήσεως κατορθώσασαι, ἐντεῦθεν ἤδη ἰσαγγέλους ἑαυτὰς τοῖς πᾶσιν ἀπέδειξαν· τὰς μὲν τοῦ θήλεος τε καὶ ἄρρενος πρὸς τὰς μῖξεις, φημί, τῶν σωμάτων ἰδιότητος δι' ἀρετῆς ἐκτέμνουσαι, γυμναῖς δὲ ψυχαῖς κατὰ γῆν τοῖς ἀνθρώποις συζῶσαι. Εἰ δὲ οὕτε πρὸς τὸ ἄρρεν, οὕτε πρὸς τὸ θῆλυ κατὰ τὴν συναίσθησιν τῆς ἐν ᾧ ἐστὶ σώματος ἡδονῆς ἡ ψυχὴ πρὸς τὰ πάθη μορφοῦται, οὐκ ἐνὶ ἄρρεν καὶ θῆλυ, οὐκ ἐνὶ πάθος καὶ ἡδονή· ἀλλὰ πάντα καὶ ἐν πᾶσι Χριστὸς, νενεκρωμένων μὲν τῶν σωμάτων διὰ τῆς ἀνευεργήτου πρὸς τὰ ἰδιώματα τοῦ τε ἄρρενος καὶ τοῦ θήλεος ἡδονῆς, μόνης δὲ τῆς ψυχῆς ἐν ἀφθαρσίᾳ δι' ἀρετῆς συζώσης ἐν τοῦτοις.

mss. Parisiensis, *εὐφθάρτοις*.

(5) *Καί*. Conjunctio addita ex mss. et editione Veneta.

neta.

neta.

52. Καὶ ἀπέσθω μὲν ἡ τοιαύτη τοῦ θεράποντος A τοῦ νυμφίου· εἰ γὰρ μὴ εἴη ζῆ αὐτῆς ἐν σαρκὶ ἡ τοῦ θήλεος ἡδονή. Δεξιούσθω δὲ ἀπλάτως τὸν ἀδελφὸν κατὰ τὴν ἐντολὴν τοῦ Κυρίου, τοὺς πόδας νίπτουσα τούτου· ἄλλον ἐπιμελείας δεόμενον θεραπεύουσα, ἐν νεκραῖς ταῖς τοῦ σώματος χερσὶ νεκροῦ τοῦ σώματος ἀποτέμνη. Ἐπειδὴ γὰρ ἐνέκρωσε τὰ μέλη τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ζῆ οὐκ εἴη αὐτῇ, ζῆ δὲ ἐν αὐτῇ Χριστὸς, ὃ δὲ νῦν ζῆ ἐν σαρκὶ, ἐν πίστει ζῆ· πραττέτω τὰ τῆς ἀρετῆς, Χριστοῦ μόνον ζῶντος ἐν αὐτῇ, καὶ τὰ ἴδια ἐνεργούντος, συνεσταυρωμένον τῇ ἀμαρτίᾳ Χριστῷ καὶ νεκρὸν περιφέρουσα σῶμα. Καὶ πραττέτω τὰ τῆς ἐντολῆς τοῦ νυμφίου, διὰ πάσης πράξεως τὸ τῆς ψυχῆς κάλλος λαμπρότερον ἀναφαίνουσα. Ὅταν γὰρ ἀποτέμνου τοῦ σώματος μὴ συμπαθῇ ἡ ψυχὴ πρὸς τὴν τοῦ ἄρρενος φαντασίαν, B ἀλλ' ἀναισθητῶς τρόπον τινὰ ἀπητται τούτου, νεκρὰ μένει ἐν τούτῳ ἡ ἡδονῇ, οὐ δυναμένη τοῦ ἐξυθνεῖν ἀποτέμνου αὐτὴν πρὸς τὸ οἰκεῖον πάθος ἐγείραι. Οὕτω γὰρ καὶ ἐν τοῖς διωγμοῖς ἐκδοτοὶ παρθένοι, διὰ τὴν περὶ τὸν νυμφίον πίστιν ἀσεβείαν ἀνθρώποις δοθεῖσαι, ἡ καὶ τὰ σώματα ἀφθοροὶ διαφυλάχθησαν, τοῦ δι' ὃν ἐκδοτοὶ γενέσθαι ὑπέστησαν τὸ τῶν ἀσεβῶν ἀνδρῶν ἐπιχειρήμα ἐν ταῖς σαρκὶν αὐτῶν νεκρὸν ἀπελέγξαντος, καὶ ἀφθορα αὐτῶν, φημί, καὶ τὰ σώματα μετὰ τεραστίου δυνάμεως δι' ὅλου φυλάξαντος· ἡ ἐπιχειρηθεῖσαι μὴ συμπαθούσης πρὸς τὴν ἡδονὴν τῆς ψυχῆς, νεκρὰ (6) καὶ τὰ σώματα ἐδόκουν ὑδρίζεσθαι, ἀφθορον τὴν ψυχὴν, οὐ συμμορφουμένην τῇ τοῦ ὑδρίζοντος ἡδονῇ, τῷ νυμφίῳ καὶ C πίστει καὶ παρθενίᾳ λαμπρότερον ἐπιδείξασαι· βουλῆθέντος Ἰωσὺς ἐν αὐτοῖς ἐπιδείξασθαι τοῦ Κυρίου, οἳ τὴν εἰς αὐτὸν ὁμολογίαν προτιμῶσι πάντες τοῦ περὶ σῶμα σεμνοῦ φαινομένου· οὕτε τὴν ψυχὴν πρὸς τὴν ἀρνησιν φθείρασαι, οὕτε τὰ σώματα δι' ὧν οὐ συνεπάθησαν τῇ ἡδονῇ καθ' ὅλου φθαρείσαι. Εἰ γὰρ μὴ τις τὸν ὑπὸ ἐκτόπου μανίας παρθένον ἐφαγισμένον ὑδρίζειν βυβλόμενον φθείρειν διὰ τῆς πρὸς τὴν νεκρὰν μίξεως λέξειεν. Αἰκίζεσθαι μὲν γὰρ ἂν δύναίτο ταύτην, φθείρειν δὲ αὐτὴν οὐδέποτε (7). Ἐαυτὸν μὲν γὰρ φθείρει καὶ φθίρεται· ἀφθορος δὲ ἐστὶν ἡ παρθένος ψυχὴ μὴ παρούσης. Ἡ ὁμοίαι αἱ ἐν τοῖς διωγμοῖς καὶ κατὰ πάσαν περιστάσιν ὑπ' ἀνδρῶν ἐνοχλούμεναι, τὴν κατὰ σάρκα ἐκέρωσιν ἔχουσαι (8), καὶ ὅτι οὐκ ἐν πάσῃ (9), ἀφθοροὶ διαμένουσιν. Ὁ γὰρ προλαβὼν τῆς ἀσκήσεως χρόνος, αὐτάρκως αὐτὰς πρὸς τὴν πείραν ἐγύμνασεν, ἵν' ἐν σαρκὶ ζῶσαι, μὴ κατὰ σάρκα στρατεύωνται. Διὸ καὶ ταῖς λοιπαῖς ὑποφωνοῦσαι πρὸς τὴν ὁμοίαν ἀρετὴν, φασι, *Πνεύματι περιπατεῖτε, καὶ ἐπιθυμίας σαρκὸς οὐ μὴ τελώσῃτε*. Οὐκοῦν ὅσαι τοιαῦται, δεικνύτωσαν, φημί, καὶ διὰ

52. Ac talis quidem sponsi famulum tangat, si quidem non jam vivit in illius carne feminae voluptas. Excipiat autem sine simulatione fratrem, secundum præceptum Domini, pedes illius lavans⁴⁷; alium sollicitudine indigentem curet, mortuis corporis manibus mortuum corpus tangens. Quoniam enim mortificavit membra quæ sunt super terram⁴⁸, nec jam ipsa vivit, sed vivit in ea Christus, et quod nunc vivit in carne, in fide vivit⁴⁹; exercent virtutis opera, Christo solum vivente in illa, et quæ sua sunt peragente, peccato crucifixum cum Christo et mortuum corpus circumferens. Ac perficiat mandata sponsi, per omnem actionem animæ pulchritudinem splendidiorem efficiens. Quando enim tacto corpore minime perturbatur anima ad masculi speciem, sed sine sensu quodammodo illud tangit, mortua manet in eo voluptas, cum non possit id quod extrinsecus tangitur, eam ad propriam voluptatem excitare. Sic enim et in persecutionibus prostituta virgines, ob fidem in sponsum impiis hominibus tradita, vel corporibus incorrupta sunt servata, eo, propter quem tradi non dubitabant, impiorum hominum conatum in ipsorum carnibus irritum ac mortuum reddente, et incorrupta illarum etiam corpora admirabili virtute omnino custodiente, vel vim passæ, non consentiente voluptati anima, quamvis mortua corpora viderentur injuriam pati, incorruptam animam nec ad voluptatem stupratoris conformatam, sponso suo et fide et virginitate splendidiorem exhibuere. In quibus voluit forte Dominus ostendere, eas confessionem omni circa corpus exteriori decori præferre; unde nec animam negando corruperunt, nec corporibus, dum voluptati non consentiunt, ullatenus corruptæ. Nisi quis per immanem insaniam virgini occisæ stuprum inferre volens, corrumpere illam per hunc cum mortua concubitiū dicatur. Nam plagas quidem illi inferre possit, corrumpere vero nequaquam. Sed se ipse corrumpit et corrumpitur; incorrupta autem est virgo anima non præsentē. Huic similes sunt, quæ in persecutionibus aut quolibet tempore molestiam a viris passæ, cum carne sint mortuæ, quidquid passæ fuerint, incorruptæ permanent. Nam præteritum vitæ asceticæ tempus satis eas ad experientiam excitavit, ut in carne viventes, non secundum carnem militent⁵⁰. Idcirco cæteras provocantes ad similem virtutem aiunt: *Spiritu ambulate, et desideria carnis ne perficiatis*⁵¹. Quæ tales sunt, demonstrent **666** etiam hospitio fraternum amorem. Siquidem et Maria pedes Domini deosculans⁵², non ut hominis pedes, sed ut Domini osculabatur, veterem quidem incendii voluptatem pru-

⁴⁷ Joan. xiii, 14. ⁴⁸ Col. iii, 5. ⁴⁹ Gal. ii, 20. ⁵⁰ II Cor. i, 5. ⁵¹ Gal. v, 16. ⁵² Luc. vii, 23.

(6) *Νεκρά*. Codex Mazarinæus, xav. Quæ scriptura valde arripet Combessio, sed cur arripet non video.

(7) *Οὐδέποτε*. Nonnulli codices, οὐδέπωποτε. Mox Colbertinus, ἐστὶν ἡ παρθενία. Ibidem unus ex Regiis, ἡ ὁμοίαι.

(8) *Ἐχουσαι*. Hæc scriptura, quamvis in solo Colbertino et alio ex Regiis reperiat, longe tamen præferenda vulgata, οὐσαι.

(9) *Πάσχωσιν*. Sic plerique omnes mss. Editi, πάσουσιν.

denter in se exstinguens lacrymis et compescens, amore autem in Dominum et sanetis oculis spiritum in anima prudenter accendens. Vivebat igitur spiritu, et spiritu ambulans ⁵³ et circa sponsum omnia pro peccatis suis prudenter gerens. Mortua autem erat peccato, cum maris et feminæ cogitationem in tactu pedum et oculis metu percussa susculisset.

53. Tangat ergo quæ talis est, et erga Dominum præceptum impleat. Ubique autem tangat, etiam quæ talis est, prudenter vigilet, ne forte assiduo contactu paulatim voluptas ex carnibus in ipsam clam subrepat: eique usu inveniat, illius veneno morsæ, quod absit! dicere: Veniente autem voluptate peccatum revixit ⁵⁴: ego autem mortua sum ⁵⁵, et præceptum charitatis, quod est ad vitam, ipsum mihi iuventum est ad mortem. Nam si ipsi angeli cadunt, qui æquales angelis sunt, lapsus multo magis metuere debent, ne forte postquam æquales angelis virginittatis exercitatione fuerint, videntes filius hominum pulchras esse ⁵⁶, ad eas per carnis voluptates delabantur, eisque dicatur: *Ego dixi: Dii esitis et filii Excelsi omnes. Vos autem ad ea quæ carnis sunt delapsi, sicut homines morimini et sicut unus de principibus caditis* ⁵⁷. Quare multo præclarior est virginem suæ ipsius securitati providentem et aliorum offendiculum caventem, undique ab omni commercio prudenter sejunctam esse: ita ut malit inurbanitatis reprehensiones sustinere, quam ad voluptatem aut aliquorum dampnum abstrahi; ac cætera quidem omnia despiciat, solum autem Dominum semper intueatur, et angelis æqualem, inter feminæ et masculi discrimina, integritatis pulchritudinem, a præsentis vitæ ad regenerationis ævum, intaminatam jam nunc ostendat. Virginitas enim vitam nostram de corruptione ad incorruptionem colligit.

54. Primi enim homines ex parvis, ut aïxi; seminibus per mutuas nuptias totam hominibus terram repleverunt. Virginitas autem ea quæ in toto orbe per voluptatis nuptias sata fuere, in cælorum horrea colligit. Hanc enim eorum, quæ ad incorruptionem sata sunt, collectionem indicans Dominus dicebat: *Levate oculos vestros et videte regiones quia jam alba sunt ad messem* ⁵⁸. Nam cum terra prius incolis carens, habitata deinceps fuisset, videns Dominus noster plurimam jam esse hominum spicam ac fetibus in omni regione gravidam, harum spicarum colligendarum jam tempus esse decernit. Quare virginitas, cum secundum naturam perspicat, quemadmodum ad præsentem vitam ferendam humanitatis semina per nuptiarum voluptatem ja-

δεξιώσεως τὸ φιλάδελφον. Ἐπεὶ καὶ ἡ Μαρία τοὺς πόδας τοῦ Κυρίου φιλοῦσα, οὐχ ὡς ἀνδρὸς πόδας, ἀλλ' ὡς Κυρίου ἐφίλει· τοῖς μὲν δάκρυσι τὴν παλαιὰν τῆς πυρκαϊᾶς ἡδονὴν ἐν αὐτῇ φρονίμως κατασθενύουσα τε καὶ μαραινύουσα, τῇ δὲ περὶ τὸν Κύριον διαθέσει καὶ τοῖς ἀγίοις φιλήμασι τὸ ἐν τῇ ψυχῇ πνεῦμα φρονίμως ἀνάπτουσα. Ἐξῆ μὲν οὖν πνεύματι, καὶ πνεύματι στοιχοῦσα, καὶ περὶ τὸν συνέσεως πράττουσα. Νεκρά δὲ ἦν τῇ ἀμαρτίᾳ τὴν τῶν ποδῶν καὶ τῶν φιλημάτων ἐμφόβως νεκρώ-

53. Ἀπέσθω οὖν, φημί, ἡ τοιαύτη, εἴ τις ποῦ ἐστὶ καὶ τοιαύτη, καὶ τὴν πρὸς τὸν Κύριον ἐντολὴν ἐκπληροῦται. Ἀπομένῃ δὲ ἀπανταχοῦ, καὶ ἡ τοιαύτη φρονίμως νηφέτω, μήποτε ἀπομένῃ συνεχῶς κατὰ βραχὺ ἐρῇ ἐκ σαρκῶν εἰς αὐτὴν λαθραίως ἡδονή, καὶ συμβῇ αὐτῇ ὑπὸ τοῦ τοῦ ταύτης δηχθεῖσαν, δὲ μὴ γένοιτο! λέγειν· Ἐλθούσης δὲ τῆς ἡδονῆς ἡ ἀμαρτία ἀνέζησεν· ἐγὼ δὲ ἀπέθανον, καὶ εὐρέθη μοι ἡ ἐντολὴ τῆς ἀγάπης, ἡ εἰς ζωὴν, αὕτη εἰς θάνατον. Εἰ γὰρ καὶ οἱ ἄγγελοι καταπίπτουσιν, οἱ ἰσαγγελοὶ τὸ πῦμα πολλῶ μᾶλλον φοβεῖσθαι ὀφείλουσι, μήποτε κατὰ τὸ ἰσαγγέλους αὐτοὺς τῇ ἀσκήσει τῆς παρθενίας γενέσθαι, ἰδόντες τὰς θυγατέρας τῶν ἀνθρώπων ὅτι καλαί, πρὸς αὐτὰς διὰ τῶν σαρκὸς ἡδονῶν καταδῶσι, καὶ βῇ αὐτοῖς· Ἐγὼ εἶπα· Θεοὶ ἐστέ καὶ υἱοὶ Ὑψίστου πάντες. Ὑμεῖς δὲ ἐπὶ τὰ σαρκὸς ἴδια πάλιν ὁπολισθῆσαντες, ὡς ἄνθρωποι ἀποθνήσκετε, καὶ ὡς εἰς τῶν ἀρχόντων πίπτετε. Ὅστε πολλῶ ἥλλιον τὴν παρθένον τὸ ἀσφαλὲς ἑαυτῇ καὶ ἀπρόσκοπον τῶν ὁρώντων πραγματουμένην, πανταχῶς ἀνεπίμικτον εἶναι· αἰρουμένην τὰς ἐπὶ τῷ ἀδεῖῳ μέμφεις βαστάζειν, ἢ πρὸς ἡδονὴν καὶ βλάβην τινῶν ὑποσύρεσθαι· πάντα μὲν τὰ λοιπὰ παρορώσαν, μόνῃ δὲ τῷ Κυρίῳ δι' ὅλου ἐμδελέπουσαν· καὶ τὸ ἐκ τοῦ θῆλεός τε καὶ ἄρρενος ἰσαγγέλων τῆς ἀφθορίας κάλλος ἀπὸ (10) τοῦ παρόντος βίου εἰς τὸν τῆς καλιγγενεσίας αἰῶνα ἄχραντον ἐντεῦθεν ἤδη δεκνύσαν. Συνάγει γὰρ ἡμῶν ἐκ τῆς φθορᾶς εἰς τὴν ἀφθορίαν ἡ παρθενία τὸν βίον.

54. Οἱ γὰρ πρῶτοι ἐξ ὀλίγων, ὅπερ ἔφην, σπερμάτων τοῖς ἐπ' ἀλλήλοις γάμοις τὴν γῆν ἀνθρωπότητος ὅλην κατέσπειραν. Ἡ δὲ τὰ κατὰ πᾶσαν γῆν διὰ τῆς τῶν γάμων ἡδονῆς ἐσπαρμένα εἰς τὰς τῶν οὐρανῶν ἀποθήκας συνάγει. Ταύτην γὰρ τὴν τῶν ἐσπαρμένων εἰς ἀφθορίαν συναγωγὴν αἰνιττόμενος ὁ Κύριος ἔλεγεν· Ἐπάρατε τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν καὶ ἴδετε, ὅτι ἤδη αἱ χώραὶ λευκαὶ εἰσι πρὸς θερισμόν. Ἀπάσης γὰρ τῆς πρὶν αἰκίητου, οἰκουμένης λοιπὸν γενομένης, πολλὴν ἤδη τὸν τῶν ἀνθρώπων στάχυν καὶ βριθόντα τοῖς ἐκγόνοις κατὰ πᾶν κλίμα ὁ Κύριος ἡμῶν εἰδὼς, συναγωγῆς τῶν σταχύων τούτων καιρὸν εἶναι λοιπὸν δοκιμάζει. Διόπερ ἡ παρθενία κατὰ φύσιν γνωρίσασα, ὅτι ὥσπερ εἰς τὴν τοῦ παρόντος βίου σποράν διὰ τῆς τῶν γάμων

⁵³ Gal. II, 16. ⁵⁴ Rom. VII, 9. ⁵⁵ ibid. 14. ⁵⁶ Gen. VI, 2. ⁵⁷ Psal. LXXI, 6, 7. ⁵⁸ Joan. IV, 35.

(10) Ἀπό. Sic miss. sex. Editi, ὅπο.

ἡδονῆς τὰ σπέρματα τῆς ἀνθρωποτήτος κατεδά-
 λετο, οὕτω καὶ εἰς τὸν ἐκεῖ βίον τὰ σπέρματα τοῦ
 βίου ἡμῶν διὰ τῆς ἀφθορίας ἐντεῦθεν ἤδη καταβάλ-
 λεσθαι, σπουδάζει δι' αὐτῆς καθαρὰ τὰ τῆς ἀφθα-
 ρείας σπέρματα πρὸς τὸν ἀφθαρτον βίον τῷ γεωργῷ
 εὐτρεπίζειν (11). ἀναχαιτίζουσα μὲν εὐτονωτέρῃ
 τῆς ἀφθορείας χειρὶ ἀντιστρέφως τὴν τῶν θηλειῶν
 σωμάτων φυσικὴν πρὸς τὰ ἄββена συμπλοκὴν·
 ἀπαθεῖ δὲ δυνάμει τὸ καθ' αὐτὴν κάλλος τῷ τῆς
 παλιγγενεσίας αἰῶνι λαμπρότερον ἐτοιμάζουσα.
 Προέλαβον γοῦν ἀρετῆς κατορθώματι αἱ παρθένοι
 τὸ μέλλον ἐν τῇ παλιγγενεσίᾳ διὰ τῆς τῶν σωμά-
 των ἐξαναστάσεως μεταβολῆς αὐταῖς δυνάμει Θεοῦ
 κατορθοῦσθαι. Ἐντεῦθεν ἤδη, ὡς οἱ ἄγγελοι, οὕτε
 γαμοῦσιν οὕτε γαμίζονται, ἀλλὰ καὶ ψυχῆς ἀρετῇ
 καὶ σώματος ἀφθορίᾳ ἰσαγγελοὶ οὔσαι. Καὶ ὅτι
 σπέρμα τοῦ ἀφθάρτου βίου τὴν παρθενίαν ὁ Κύριος
 ἡμῶν ἐκ γῆς εἰς οὐρανὸν παραδόξως πεμπομένον
 ἐβουλήθη γενέσθαι, ἐμμελετῆσαι τὰ σώματα ἡμῶν
 τὸ τῆς ἀφθορείας κάλλος διὰ τῆς τῶν παρθένων
 ἀφθορείας ἡδονῆς, δὴλὸν ἐστὶν ἐξ ὧν πάντα
 τῷ νόμῳ πισθεῖς μόνον τὸν γάμον ἀπειπάτο. Ἐδει
 γάρ ἐξ ἀφθόρου παρθένου ἀφθορον καὶ κατὰ σάρκα
 τεχθέντα, μηδὲ τῆς κατὰ τὸν γάμον πειραθῆναι
 φθορᾶς· οὐκ ἀπὸ ἀφθόρου φθορᾶ (12) σώματος διὰ
 τοῦ γάμου, ἀλλ' ἀπὸ ἐφθαρμένων τοῖς γάμοις τῇ
 κατὰ φύσιν ἀφθορίᾳ ἡμῶν ὑπερτωόμενον· καὶ ὡς
 ὁ Ἀδὰμ σπέρμα διὰ τῆς τῶν γάμων ἡδονῆς τοῦ
 παρόντος βίου ἐγένετο, οὕτως αὐτὸν σπέρμα τοῦ
 μέλλοντος αἰῶνος διὰ τῆς κατὰ τὴν παρθενίαν
 ἀφθορείας γενέσθαι· ἵν' ὡς ἐκείνῳ διὰ τῶν γάμων
 σπείραντι (13) ἀνθρώπων τὸν ἐπὶ γῆς βίον ἠκολου-
 θήσωμεν, οὕτω τῷ Κυρίῳ διὰ τῆς παρθενικῆς ἀφθο-
 ρείας σπείραντι τὸν ἐκεῖ αἰῶνα, φρονίμως ἀκολου-
 θήσωμεν. Εἰ δὲ μὴ ἐκ πατέρου καὶ κατὰ τὸν
 παρὰδεδισον καὶ τὸν ἐκεῖ βίον τὸν Ἀδὰμ ἐπισκέψαιο,
 εὖροις ἂν αὐτὸν ἐν μὲν παραδείσῳ μὴ χρεῖαν ἐσχχότα
 γυναικὶ αὐτοῦ τὴν γυναῖκα· μετὰ δὲ τὴν παράβα-
 σιν, καὶ τὸν θάνατον καὶ τὴν ἐκπτώσιν τοῦ παρα-
 δέιτου, τότε τὴν γυναῖκα γινώσκοντα· ἵνα τὸ θνητὸν
 λοιπὸν τῆς φύσεως τῇ διαδοχῇ τῶν παίδων παρα-
 μνησθῇται. Ὡς ἀντιστρέφως τῷ εἰς παράδεισον
 ἀγοντι ἡ παρθένος ἀκολουθήσασα, μετ' ἐκείνου ἀφθο-
 ρος ἐν παραδείσῳ ἤδη τρυφᾷ· φυγοῦσα μὲν τὴν ἐξ
 παραδείσου κατάραν τὴν λέγουσαν· Ἐρ λύπαις
 τέξῃ τέκνα, καὶ τὰ ἐξῆς· οὐ δυναμένη δὲ συνεῖναι
 ἐκεῖ πῶς ἔγνω Ἀδὰμ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ. Οὐδὲ γάρ
 ἐν παραδείσῳ ὄντος αὐτοῦ, ἀλλ' ἐκδηθέντος, τοῦτο
 ἐρρέθη.

55. Οὐχ ὡς παρθενίαν δὲ λοιπὸν τῷ βίῳ νομοθε-
 τοῦντες ταῦτα φασιν· ἀλλὰ ταῖς τὸν κατ' αὐτὴν

55. Matth. xxii, 30. 56. Gen. iv, 1. 57. Gen. iii, 16.

(11) *Εὐτρεπίζειν*. Hæc scriptura editionis Pari-
 siensis nec in Veneta, nec in ullo prorsus vetere
 libro legitur; sed tamen eam expungere nolumus,
 quia necessaria videtur ad contextus emendationem.
 Æque necessarium paulo ante legere, καταβάλλεται,
 non, καταβάλλεσθαι.

(12) *Οὐκ ἀπὸ ἀφθόρου φθορᾶ*. Sic editio Veneta,

PATROL. GR. XXX.

Acta sunt, ita ad futuram vitam semina vite nostræ
 hinc jam per integritatem jaci, conatur per semet-
 ipsam pura integritatis semina ad incorruptam vi-
 tam agricolæ præparare; valida quidem integritatis
 manu retrorsum trahens 667 naturalem semina-
 rum cum masculis complexum, virtute autem asse-
 ctionis experte suam ipsius pulchritudinem rege-
 nationis ævo splendidiorem parans. In anteces-
 sum ergo virtutis merito virgines consecratæ sunt,
 ut futura in regeneratione per resurrectionem cor-
 porum mutatio, Dei virtute in ipsis perficeretur.
 Illic enim tanquam angeli, neque nubunt neque nu-
 buntur, sed et animæ virtute et corporis integri-
 tate æquales angelis sunt⁵⁵. Quod autem voluit Do-
 minus noster ut semen incorruptæ vite virginitas e
 terra in cælum mirabiliter mitteretur, jam nostra
 corpora integritatis pulchritudinem per virginum
 integritatem meditari volens, id inde patet, quod
 cum in omnibus legi paruerit, nuptias renoverit.
 Oportebat enim, ut ex incorrupta virgine incorrup-
 tus etiam carne genitus, nec nuptiarum experiret-
 ur corruptionem: quippe cum nec genitum ex in-
 corrupto, corporis per nuptias corruptioni servire,
 neque etiam ex corruptis matrimonio hominibus
 natum nostræ secundum naturam incorruptioni
 deceret ministrare. Et quemadmodum Adam semen
 præsentis vite per nuptiarum voluptatem exsilit;
 ita et eum semen futuri ævi per virginitatis inte-
 gritatem esse oportebat, ut quemadmodum Adam pri-
 secuti sumus, qui per nuptias humanam in terra
 vitam seminavit, ita Dominum, qui per virginalem
 integritatem futurum ævum seminavit, prudenter
 sequeremur. Quod si non perfunctorie et paradisum
 et vitam illic ab Adamo actam inspexeris, reperies
 sane eum in paradiso opus non habuisse ut cogno-
 sceret suam uxorem: sed post prævaricationem et
 mortem et lapsum e paradiso tunc uxorem cogno-
 visse⁵⁶, ut naturam jam mortalem factam succes-
 sione liberorum consolaretur. Contra virgo enim
 sequens, qui in paradisum ducit, eum eo incorrup-
 ta jam in paradiso deliciatur, fugiens illam male-
 dictionem, qua extra paradisum dictum est: *In*
*doloribus paries filios*⁵⁷, et cætera: nec illic in-
 telligere valens, quomodo Adamus suam cognoverit
 uxorem. Neque enim hoc, cum ipse in paradiso
 esset, dictum est, sed postquam jam fuerat eje-
 ctus.

55. Nec tamen hæc dicimus, quasi jam virginita-
 tem vite hominum instar legis præscribere veli-

Colbert. et unus ex Regiis. In quinque aliis desunt
 hæc verba. Nescio unde Parisiensis editio hauserit,
 ἀφθόρου. Difficillimo Parisiensi loco lucem afferre
 me non posse fateor, nisi legendo, ἀλλ' οὐδ' ἀπὸ
 ἐφθαρμένων.

(13) *Σπείραντι*. Nonnulli codices, σπείροντι. Hæ-
 dem lege, ἀνθρώπων.

mus; sed iis, quæ pretiosam virginitalis margari-
tam mercari instituerunt, purissimum illius nitorem
undique ostendimus. De virginibus autem præceptum
Domini non habeo: consilium autem do, inquit, tan-
quam misericordiam consecutus a Domino⁹²: siquid-
em nec Dominus nostræ naturæ in lege aut in
Evangelio virginitalatem præscripsit. Nam qui talem
masculo ad feminam, et rursus feminæ ad mascu-
lum, qualem initio descripsit oratio, habitum ob
necessitatem matrimonii impressit, ac iis, qui ex
immortalibus mortales facti fuerant, successionem
generis paravit, 668 immortalitatem, ut diximus,
excogitans: quique propterea dixit, *Crescite et
multiplicamini*⁹³⁻⁹⁴, quomodo virginitalatem tunc
præscribere potuisset; cum præsertim ad explen-
dum eorum locum, qui in bellis ob propriam im-
probitatem pereunt, necessariam esse posterorum
multitudinem videret? Ac in lege quidem Moysis
etiam benedictione digna censebatur liberorum
procreatio⁹⁵. Sed postquam floruit undique propriis
fœtibus mundus, ac tanta hominum multitudine
sata est terra, ut non jam caperet nascentium mul-
titudinem, ac impletum est quod de adventu Domi-
ni nostri prædictum fuerat, fore ut homines illius
doctrina prudenter victi, conciderent gladios suos
in aratra et lanceas in vomeres, nec jam sumeret
geas contra gentem ense, nec bellum gerere disce-
rent⁹⁶; præclare virginitas, contra atque hi qui
per corpus corrumpuntur, ex corporibus incorrup-
tionem pullulavit. Virginitalatem tamen, neque per
Moysem præscribit Dominus, masculorum et femineo-
rum corporum naturæ rationem habens, neque eam
in Evangelio præcipit. Sed Moysis legem resumens,
quod deerat ad accuratam virtutem edocet dicens:
*Dictum est: Non mæchaberis. Ego autem tibi dico:
Non concupisces*⁹⁷, et quæ sequuntur. Et cum sede-
ret in monte, a beatitudinibus cœpit os aperire; et
postquam recensuit leges Moysis et omnia ad veram
virtutem intendit, ac ducentia ad salutem præcepta
tradidit⁹⁸; inpleto doctrinæ ministerio, descendit
de monte, nusquam in præceptis virginitali, sive
in Veteri, sive in Novo Testamento præscripta.
Volebat enim præceptum non esse præclarum vir-
ginitatis institutum, sed egregium animæ virtutem
amantis facinus, libera potestate id quod supra
præceptum et supra legem est ex seipsa perficien-
tis. Nam nuptiæ naturæ causa institutæ, et legis
præcepta ad naturam accommodata. Virginitas au-
tem naturam superans, legis servituti non addici-
tur, sed supra legem incorruptionis laudem crea-
tori ac legislatori offeri. Propterea igitur Dominus,
iterum dico, nusquam virginitalatem præcepit; sed
concessit, ut quemadmodum ab incorruptione in-
corruptionem præter naturam immoderata potestate

A πολυτίμητον μαργαρίτην ἐμπορεύεσθαι (14) προ-
θεμέναις τὸ ἀσπίλον τοῦτου πανταχόθεν ὑποδει-
κνύντας. Περὶ δὲ τῶν παρθένων ἐπιταγὴν Κυρίου
οὐκ ἔχω· γνώμην δὲ δίδωμι, φησὶν, ὡς ἡλεημένος
ὑπὸ Κυρίου· ἐπεὶ μὴδὲ ὁ Δεσπότης ἡμῶν τῆς
φύσεως ἐν νόμῳ ἢ ἐν Εὐαγγελίῳ παρθενίαν ἐνομο-
θέτησεν. Ὁ γὰρ τοιαύτην τῷ τε ἄρρηνι πρὸς τὸ
θῆλυ, καὶ ἀνάπαλιν τῷ θῆλει πρὸς τὸ ἄρρην, οὐκ ἀντα-
φύειν ὁ λόγος· ὑπέδειξε, τὴν σχέσιν διὰ τὸ ἀναγ-
καῖον τοῦ γάμου μηχανησάμενος, τοῖς δὲ ἐξ ἀθα-
νάτων θνητοῖς γενομένοις τὴν διαδοχὴν τοῦ γένους
ἐπισκευάσας, τὴν ὡς εἴρηται πρὸς ἀθανασίαν εὐρά-
μενος (15), καὶ διὰ τοῦτο, *Ἀυξάνεσθε καὶ πληθύνε-
σθε*, εἰρηκῶς, πῶς οἶόν τε ἦν παρθενίαν τότε
νομοθετεῖν; Καὶ μάλιστα, ὅτι εἰς ἀναπλήρωσιν τῶν
ἐν τοῖς πολέμοις διὰ τὴν οἰκίαν μοχθηρίαν διαπα-
νωμένων τῶν ἐπιγεννωμένων (16) πληθὺν ἀναγ-
καῖον ἔωρα. Ἄλλ' ἐν μὲν τῷ διὰ Μωϋσέως νόμῳ
καὶ εὐλογίας· ἄξιον τὸ παιδοποιῆσαι ἐνομίζετο.
Ἐπειδὴ δὲ ἡθύνθη μὲν τοῖς οἰκείοις καρποῖς παν-
ταχόσε ὁ κόσμος, καὶ τοσαύτη πληθὺ ἀνθρώπων
κατεσπάρη ἡ γῆ, ὡς μὴδὲ χωρεῖν λοιπὸν τῶν ἐπι-
γεννωμένων τὸ πλήθος, ἐνέστη δὲ καὶ τὸ ἐπὶ τῇ
παρουσίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν προφητευόμενον, ὅτι οἱ
τῇ διδασκαλίᾳ αὐτοῦ φρονίμως πεισθέντες, συγκόψουσι
τὰς μαχαίρας αὐτῶν εἰς ἄροτρα, καὶ τὰς ζιβύνας
εἰς ὀρέπανα, καὶ οὐ μὴ λάβωσιν ἐτι ἔθνος· ἐπ' ἔθνος
μάχαιραν, καὶ οὐ μὴ μάθωσιν ἐτι πολεμεῖν· καλῶς ἡ
παρθενία ἀντιστρέφως τοῖς διὰ σώματος φθειρο-
μένοις· ἐκ σωμάτων τὴν ἀφθορίαν βλαστάνει. Ὁ
νομοθετεῖ δὲ ὁμοῦ, ὅπερ ἔφην, οὕτε διὰ Μωϋσέως
παρθενίαν ὁ Κύριος τῆς τῶν ἀρρένων καὶ θηλειῶν
σωμάτων φύσεως στοχαζόμενος, οὕτε ἐν Εὐαγγελίῳ
ταύτην ἐντέλλεται. Ἀλλὰ τὸν μὲν Μωϋσέως νόμον
ἀνελιφθῶς, τὸ λοιπὸν πρὸς ἀκριβοῦς ἀρετὴν ἐκδιδάσκει
λέγων· *Ἐγρέθη· Ὁ μοιγεύσεις· Ἐγὼ δὲ σοι
λέγω· Μηδὲ ἐπιθυμήσης*, καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ καθ-
ίσας μὲν ἐπὶ τοῦ θρους, ἀπὸ μακαρισμῶν ἀνοίγει
τὸ στόμα· ἐπληθύνθη δὲ τὰ τοῦ Μωϋσέως καὶ ἅπαντα
πρὸς τὴν ἀληθῆς ἀρετὴν ἐπιτείνας, καὶ τὰς πρὸς
σωτηρίαν συντεινούσας ἐντολὰς ἐκδιδάξας, πληροῖ
τὴν διδασκαλίαν, καὶ καταβαίνει ἀπὸ τοῦ θρους·
οὐδαμοῦ ἐν ταῖς ἐντολαῖς παρθενίαν, οὔτ' ἐν Παλαιᾷ,
οὔτε ἐν Καινῇ Διαθήκῃ, νομοθετήσας. Ἐδοῦλετο
γὰρ μὴ ἐπιταγὴ εἶναι τὸ κατόρθωμα τῆς παρ-
θενίας, ἀλλὰ πλεονέκτημα φιλαρέτου ψυχῆς, ἀπὸ
αὐτεξουσίᾳ αὐθεντίας τὸ ὑπὲρ τὴν ἐντολὴν καὶ
ὑπὲρ τὴν φύσιν ἀπ' ἐαυτῆς κατορθώσης. Ὁ μὲν
γὰρ γάμος τῆς φύσεως ἐνεκα, καὶ ὁ νόμος διατά-
σσεται τῇ φύσει τὸ πρόσφορον. Ἡ δὲ παρθενία ὑπερ-
βάσκει τὴν φύσιν, ἀδούλωτος νόμος ἐστίν, ὑπὲρ τὸν
νόμον τῆς ἀφθορίας τὸ κατόρθωμα τῷ ποιητῇ τε
καὶ νομοθετῇ προσφέρουσα. Διὰ τοῦτο οὖν ὁ μὲν
Κύριος, ἐρῶ πάλιν, οὐδαμοῦ ἐνομοθέτησε παρθε-

⁹² I Cor. vii, 25. ⁹³⁻⁹⁴ Gen. i, 28. ⁹⁵ Deut. xxviii, 4. ⁹⁶ Mich. iv, 3. ⁹⁷ Matth. v, 27; Exod. xx, 14. Matth. v, 1 sqq.

(14) *Ἐμπορεύεσθαι*. Nonnulli codices, *ἐμπορεύεσθαι*.

(15) *Εὐράμενος*. Unus ex Regiis, *εὐράμενος*.

(16) *τῶν ἐπιγεννωμένων*. Deerat hæc in editis. Leguntur in omnibus nostris codicibus, quorum tamen nonnulli habent, *ἐπιγεννωμένων*.

νίαν· εἶπε δὲ, ἵνα ὡσπερ ἀπὸ ἀφθαρσίας εἰς φθορὰν παρὰ φύσιν ἀμέτρω· τῇ ἐξουσίᾳ χρησάμενος ἐδιάσθῃ ὁ ἀνθρώπος, οὕτως ἀπὸ φθορᾶς εἰς ἀφθαρσίαν τὴν ἑαυτοῦ φύσιν κρείττονι τῆς φύσεως προαιρέσει βιάσθῃ. Καὶ οὐ νομοθετεῖ μὲν, φημί, οὐδὲ ἐπιτάττει τὸ κατόρθωμα τοῦτο, ἐξαίρετόν τι καὶ ὑπὲρ τὴν φύσιν καὶ ὑπὲρ τὸν νόμον φιλαρέτου ψυχῆς εἶναι γινώσκων. Ἀκούσας δὲ τοῦ πρὸς αὐτὸν εἰρηχότος, *Οὐ συμφέρει γαμήσαι*, τὸ ὑπερφυῆς ἐνδεικνύμενος τῆς παρθενίας, φησὶν· *Οὐ πάντες χωροῦσιν*.

56. Ὡς καὶ ὁ θεότατος· Ἀπόστολος, κατ' ἴχνος ἐπόμενος, τὰ μὲν ἀναγκαῖα πρὸς ζωὴν ἐν ταῖς Ἐπιστολαῖς διατάσσεται· καὶ τὴν Ἐκκλησίαν ἐκάστῳ τάγματι ὡς ἐν σώμα, ἀπὸ κεφαλῆς ἕως ἄκρων, ὡς ἂν τις εἴποι, οὐύχων κοσμεῖ· περὶ δὲ τῶν παρθένων, οὐδὲν μὲν ἀφ' ἑαυτοῦ ἀποφαίνεται· ἐρωτώμενος δὲ, μιμεῖται τὸν Κύριον, καὶ φησὶ· *Περὶ δὲ τῶν παρθένων ἐπιταγὴν Κυρίου οὐκ ἔχω*. Οὐδαμῶς γὰρ εὐρίσκω, οὔτε ἐν νόμῳ, οὔτ' ἐν Εὐαγγελίῳ, τοῦτο τὸ μέγιστον κτῆμα τῆς φιλαρέτου ψυχῆς τὸν Κύριον ἐπιτάξαντα. Ὡς δὲ ὁ Κύριος ἐρωτηθεὶς τὸ μὲν, *Οὐ πάντες χωροῦσι*, τοῖς ἐρωτήσασιν ἀπεκρίνατο, *οὐκ ἔκρυψε δὲ οὔτε τὸ μέγεθος, οὔτε τὴν τρέπον ᾧ ἂν τις κατορθώσῃ παρθενίαν, ἀλλ' ἐπενέγκας τὸ τρίτον εἶδος τῆς εὐνουχίας ὑπέδειξεν*· οὕτω καὶ γὰρ, εἰ καὶ ἐπιταγὴν Κυρίου οὐκ ἔχω, ἀλλὰ γνώμην δίδωμι. Ὅπου γὰρ ὑπὲρ τὴν φύσιν μέλλει γίνεσθαι τοῦτο τὸ κατόρθωμα ἐκτὸς ἐκβάλλεται μὲν ἅπαν δουλοπρεπὲς ἐπιταγῶν· ἐλευθέρᾳ δὲ συμβουλῇ ὑποφωνοῦσα πῶς χρὴ τὸν ἐλεύθερον παντὸς ἐπιτάγματος, κρείττονα ἀπὸ ἐξουσίας γενόμενον, πρὸς ἀφθαρσίαν παραδόξως τὴν φύσιν βιάσασθαι, καίριως (17) εἰσάγεται. Ὡς οὖν ὁ Κύριος τοὺς τρόπους τῆς κατὰ τὴν παρθενίαν εὐνουχίας ἐρωτηθεὶς, οὕτως ὁ μαθητὴς τῆς παρθενίας τὴν συμβουλὴν εἰσηγήσατο λέγων· *Περὶ δὲ τῶν παρθένων ἐπιταγὴν Κυρίου οὐκ ἔχω· γνώμην δὲ δίδωμι ὡς ἡλεημένος ἀπὸ Κυρίου πιστὸς εἶναι*. Νομίζω οὖν τοῦτο καλὸν ὑπάρχειν διὰ τὴν ἐρεστώσαν ἀνάγκην, ὅτι καλὸν ἀνθρώπῳ τὸ οὕτως εἶναι. Δέδεσαι γυναικί· καὶ ἐφθῇς τῷ δεσμῷ τούτῳ πρὸ τῆς γνώσεως τοῦ κατὰ τὴν παρθενίαν καλοῦ προληφθῆναι· μὴ ζῇται λύσιν. Αἰλουσαὶ ἀπὸ γυναικός· μὴ ζῇται γυναικα. Ἀντὶ τῶν, Μὴ ζῇται δεσμὸν δεθῆναι. Ἐὰν δὲ καὶ γαμήσῃς, οὐχ ἡμαρτες. Καὶ ἐὰν γάμῃ ἡ παρθένος, οὐχ ἡμαρτε. Θλίψιν δὲ τῇ σαρκὶ ἐξουσίῳ οἱ τοιοῦτοι, ἀνοίγοντες ἑαυτοῖς διὰ τοῦ γάμου ὁδῶν ἐργαστήριον. Ἐγὼ δὲ ὑμῶν φείδομαι. Τοῦτο δὲ φημι, ἀδελφοί, ὁ καιρὸς συνεσταλμένος ἐστὶ τὸ λοιπόν. Αἱ γὰρ ὥραι λευκαὶ, καὶ ᾗδῃ εἰσὶ πρὸς θερισμὸν λοιπόν· *Ἴρα καὶ ὁ ἐχθρὸς γυναικας ὡς μὴ ἔχοντες ὦσιν*. Οὐχ οἱ μὴ ἔχοντες ὡς οἱ ἔχοντες. Ὡςπερ οὖν ἐνιοὶ μὴ ἔχοντες διὰ παρθενίας ὑπόσχασιν, ὡς ἔχοντες τὴν παρθενίαν (18) ἐνυβρίζουσι. Καὶ οἱ καλότερες, ὡς μὴ καλότερες·

usus homo violenter detrusus est, ita a corruptione ad incorruptionem naturam suam proposito natura meliore, vim quamdam sibi adhibens, perveheret. Nec instar legis præscribit, inquam, nec præcipit hoc institutum, eximiam quamdam, ac supra naturam et supra legem, animæ virtutis studiosæ laudem esse sciens. Cum autem audisset eum, qui ad illum dicebat : *Non expedit nubere* 11; excellentiam demonstrans virginittis ait : *Non omnes capiunt* 12.

56. Quemadmodum et divinissimus Apostolus illius vestigia sequens, quæ quidem necessaria sunt ad vitam in Epistolis præcipit; ac Ecclesiam in unoquoque ordine, velut unum corpus a capite usque ad extremos, ut ita dicam, ungues exornat: de virginibus autem nihil ex seipso pronuntiat; sed interrogatus imitatur Dominum et ait : *De virginibus autem præceptum Domini non habeo* 13. Nusquam enim reperio nec in lege, 669 nec in Evangelio maximum illud ornamentum animæ virtutis studiosæ præscriptum a Domino fuisse. Quemadmodum autem Dominus interrogatus illud quidem, *Non omnes capiunt*, interrogantibus respondit, nequaquam autem abscondit virginittis præstantiam, nec modum quo quis illam consequatur, sed tertium eunuchorum genus ostendit: ita et ego, etsi præceptum Domini non habeo, at consilium do 14. Cum enim supra naturam futura sit hæc virtus, illinc omne expellitur servile præceptum, ac liberali consilio opportune docetur quomodo oporteat eum, qui liber est ab omni præcepto, meliorem ex potestate factum, miram naturæ vim inferre ad incorruptionem. Quemadmodum igitur Dominus virginæ castrationis modos interrogatus aperuit: ita discipulus virginittis consilium induxit, dicens 15: *De virginibus autem præceptum Domini non habeo; consilium autem do* tanquam misericordiam consecutus a Domino ut sim fidelis. Existimo ergo hoc bonum esse propter instantem necessitatem, quoniam bonum est homini sic esse. Alligatus es uxori? ac præoccupatus es hoc vinculo, antequam nosceres virginittis bonum? noli querere solutionem. Solutus es ab uxore? noli querere uxorem. Quasi dicat: Ne queras vinculo ligari. Si autem et uxorem duxeris, non peccasti. Et si nupserit virgo, non peccavit. Tribulationem tamen carnis habebunt huiusmodi, aperientes sibi metipsis per matrimonium dolorum officinam. Ego autem vobis parco. Hoc autem dico, fratres, tempus jam breve est. Nam regiones albæ sunt, jamque ad messem paratæ 16: *Ut ei qui habent uxores, tanquam non habentes sint*. Non dicit, ut qui non habent, tanquam habentes sint. Quemadmodum profecto nonnulli, non habentes propter virginittis professionem, tanquam habentes, virginittati dedecus incurrunt. Et

11 Matth. xix, 10. 12 ibid. 11. 13 1 Cor. vii, 25. 14 ibid. 15 ibid. 25-36. 16 Joan. iv, 35.

(17) Καίριως. Nonnulli codices, χύρμος.

(18) Τῇ σαρκὶ καυθρίαρ. Sic mss. et Veneta editio. Male in Parisiensi, τὴν παρθένον.

qui sent, tanquam non sentes; et qui gaudent, tanquam non gaudentes; et qui emunt, tanquam non possidentes; et qui utuntur hoc mundo, tanquam non utantur. Præterit enim figura huius mundi. Volo autem vos sine sollicitudine esse. Qui sine uxore est, sollicitus est quæ sunt Domini, quomodo placeat Domino. Qui autem cum uxore est, sollicitus est quæ sunt mundi, quomodo placeat uxori; et divisæ sunt mulier quæ nupsit, et virgo. Innupta cogitat quæ Domini sunt, ut sit sancta corpore et spiritu. Quæ autem nupta est, cogitat quæ sunt mundi, quomodo placeat viro. Hoc autem ad utilitatem vestram dico, non ut laqueum vobis injiciam, sed ad id quod honestum est, et quod facultatem præbeat sine impedimento Dominum obsecrandi. Si quis autem turpem se videri existimat super virgine sua, quod sit superadulta, et ita oportet fieri; quod vult faciat: non peccat: jungantur matrimonio; sciat tamen se mortali viro ac mundo, ob fruendam voluptatem maluisse, quam Domino **670** placere. Qui autem statuit in corde suo firmus, non habens necessitatem, potestatem autem habens suæ voluntatis, et hoc judicavit in corde suo servare virginem suam; bene faciet. Igitur et qui jungit matrimonio virginem suam bene faciet; melius est enim nubere quam uri. Et qui non jungit, melius faciet, pro mortali viro, illam Domino despondens.

57. Dominus autem iis, qui matrimonii molestias didicerant, ac difficultatem solvendi conjugalis vinculi ægre ferebant, illudque, *Non expedit nubere*, dicebant, *Non omnes capiunt hoc verbum*, inquit, *sed quibus datum est. Sunt enim eunuchi, qui de matris utero sic nati sunt*²⁷: quicunque scilicet concubitus incitamento, in se, naturæ munere, abscisso, nuptias aspernantur. *Et sunt eunuchi, qui facti sunt ab hominibus*²⁸, doctrina et custodia ad virginitatem servandam adducti: qualis profectio et illa quæ a patre servatur virgo, de quo dictum est: *Qui autem judicavit in corde suo servare virginem suam, bene faciet*²⁹. *Et sunt eunuchi, qui seipsos castraverunt propter regnum cælorum*³⁰: qui quidem aliis præstantiores sunt, quia cum neque a natura ad castitatem adjumenta habeant, neque ab hominibus custodiantur, ipsi semetipsos propter regnum cælorum ad virginitatem exercent, matrimonium ac sæculum propter hoc regnum contemnentes, ac toti ad cupiditatem regni non sine athletico sudore incumbentes. Nam qui ex matre ventris eunuchus est, cum natura sit castus, nullum proprium opus in virginitatis decore ostendere potest; ut qui naturæ, ut dixi, beneficio, non amore virginitatis matrimo-

²⁷ Matth. xix, 40, 11. ²⁸ ibid. 11. ²⁹ I Cor. vii,

(19) Ἀπέσχη. Hic et infra multi codices et Veneta editio, ἀπέσχη.

(20) Ἡ γαμήσασα. Hæc percommode in uno ex Regiis desunt. At prorsus vitiose pro his vocibus habent nonnulli codices, ἡ ἄγαμος.

(21) Μᾶλλον καὶ κόσμος. Hæc desunt in editione Parisiensi. Leguntur in Veneta et Regio cod. 2879,

A καὶ οἱ χαίροντες, ὥς μὴ χαίροντες· καὶ οἱ ἀγο-
ράζοντες, ὥς μὴ κατέχοντες· καὶ οἱ χρώμενοι τῷ
κόσμῳ τούτῳ, ὥς μὴ καταχρώμενοι. Παράγει γὰρ
τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου. Θέλω δὲ ὑμᾶς ἀμε-
ρίμνους εἶναι. Ὁ ἄγαμος μεριμνᾷ τὰ τοῦ Κυρίου,
πῶς ἀρέσχη (19) τῷ Κυρίῳ. Ὁ δὲ γαμήσας μεριμνᾷ
τὰ τοῦ κόσμου, πῶς ἀρέσχη τῇ γυναίκα· καὶ με-
μέρισται καὶ ἡ γυνὴ ἡ γαμήσασα (20), καὶ ἡ παρ-
θέρος. Ἡ ἄγαμος μεριμνᾷ τὰ τοῦ Κυρίου, ἵνα ἡ
ἀγία καὶ σώματι καὶ πνεύματι. Ἡ δὲ γαμήσασα
μεριμνᾷ τὰ τοῦ κόσμου, πῶς ἀρέσχη τῷ ἀνδρὶ.
Τοῦτο δὲ πρὸς τὸ ἡμῶν αὐτῶν συμφέρον λέγω,
οὐχ ἵνα βρόχον ὑμῖν ἐπιβάλλω, ἀλλὰ πρὸς τὸ εὐ-
σχημον καὶ εὐπάρεδρον τῷ Κυρίῳ ἀπερισπάστως.
Εἰ δὲ τις ἀσχημονεῖν ἐπὶ τὴν παρθέρον ἑαυτοῦ
νομίζει, ἐὰν ἡ ὑπέραχμος, καὶ οὕτως ὀφείλει γί-
νεσθαι, δὲ θέλει ποιεῖτω· οὐχ ἀμαρτάνει· γαμή-
τωσαν· γνωσκέτω μέντοι ὡς ἀνδρὶ θνητῷ μᾶλλον
καὶ κόσμῳ (21) ἢ τῷ Κυρίῳ ἀρέσκειν δι' ἡδονῆς
ἀπόλαυσιν ἐπελέξατο. Ὅς δὲ ἐστῆκεν ἐν τῇ καρ-
δίᾳ αὐτοῦ ἑδραῖος, μὴ ἔχων ἀνάγκην, ἐξουσίαν
δὲ ἔχει περὶ τοῦ ἰδίου θελήματος, καὶ τοῦτο κέ-
κρικεν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ τοῦ τηρεῖν τὴν ἑαυτοῦ
παρθέρον, καλῶς ποιήσει. Ὅστε καὶ ὁ γαμήζων
τὴν ἑαυτοῦ παρθέρον, καλῶς ποιήσει· κρείσσον
γὰρ γαμῆσαι (22) ἢ πυροῦσθαι· καὶ ὁ μὴ γαμή-
ζων, κρείσσον ποιήσει, ἀντὶ θνητοῦ ἀνδρός, τῷ
Κυρίῳ ταύτην νυμφεύων.

57. Ὁ δὲ Κύριος πρὸς τοὺς τὰς ἐκ τῶν γάμων ἀη-
δίας καταμαθόντας, καὶ πρὸς τὸ δύσλυτον τοῦ πρὸς
γυναῖκα δεσμοῦ σχετλιάσαντας, καὶ τῷ, *Ὁ συμφέ-
ρει γαμῆσαι*, εἰπόντας, *Ὁ πάντες χωροῦσι τὸν λό-
γον τούτον*, φησὶν, *ἀλλ' οἷς δέδοται. Εἰσὶ γὰρ
ἐνδοῦχοι, οἵτινες ἐκ κοιλίας μητρὸς ἐγεννήθησαν
οὕτως*· ὅσοι φύσεως πλεονεκτήματι τὸ πρὸς τὰς συν-
ουσίας ἐρεθίζον ἐκτετμημένοι, καταφρονοῦσι τῶν γά-
μων. *Καὶ εἰσιν ἐνδοῦχοι, οἵτινες ἐννουχίσθησαν
ὕπὸ τῶν ἀνθρώπων, διδασκαλίᾳ καὶ τηρήσει παρθε-
νεύειν πεισθέντες*· ὥσπερ οὖν καὶ ἡ παρὰ τοῦ πα-
τρὸς τηρουμένη παρθέρος, περὶ οὗ εἶρηται· Ὅς δὲ
κέκρικεν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ τηρεῖν τὴν ἑαυτοῦ
παρθέρον, καλῶς ποιήσει. *Καὶ εἰσιν ἐνδοῦχοι,
οἵτινες ἐννουχίσαν ἑαυτοὺς διὰ τὴν βασιλείαν
τῶν οὐρανῶν*· οἱ καὶ καλλίονες τῶν ἄλλων ὑπάρχον-
τες, διότι οὕτως ἐκ τῆς φύσεως πρὸς σωφροσύνην ἐφ-
ῶδιον ἔχοντες, οὕτως παρὰ ἀνθρώπων κρατούμενοι,
αὐτοὶ ἑαυτοὺς διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν πρὸς
τὴν παρθενίαν ἀσχοῦσι, γάμου μὲν καὶ βίου διὰ ταύ-
την (23) καταφρονούντες, τὸ δ' ὅλον τῆς βασιλείας
μετὰ ἀθλητικοῦ ἰδρώτος ἐχόμενοι. Ὁ μὲν γὰρ ἐκ
κοιλίας μητρὸς ἐνδοῦχος, φύσει σώφρων ὑπάρχων,
οὐδὲν ἴδιον ἔργον ἐν τῷ τῆς παρθενίας κάλλει ἐπι-

et Ambrosii interpretatione.

(22) Γαμήσαι. Ita quatuor mss. Editi, γαμή-
ζειν. Melius enim jungere, quam ut arantur.

(23) Ταύτην. Opus unius ex Regiis emendavi vul-
gatam scripturam in τοῦτον. Habet Regius codex 2879,
τούτων.

δεῖξασθαι ἔχει· φύσεως, ὅπερ ἔφη (24), πλεονεκτῆμα-
τι, καὶ οὐχὶ τῇ πρὸς τὴν παρθενίαν διαθέσει τὸν γά-
μον ἀποστραφεῖς. Ὅσπερ οὖν καὶ ὁ παρ' ἀνθρώπων
εὐνουσίαις τηρήσει τὴν παρθενίαν ἀσχεῖν βιαζόμε-
νος, οὐκ ἴδιον κατόρθωμα τὴν ἀφθορίαν τῆς παρθε-
νίας, ἀλλὰ τῶν τηρούντων δεικνύει· ὁ δὲ ἑαυτὸν εὐ-
νουσίας, ἐξαίρετον ἔργον διὰ τῆς ἐγκρατείας τε καὶ
πρὸς πάντα ἀσκήσεως τὸ τῆς παρθενίας κάλλος
ποιούμενος, ἰδίους καὶ οὐκ ἄλλοις κατορθώμασιν
ἐν τῇ βασιλείᾳ σεμνύνεται. Ἐπισημαίνου (25) δὲ, ὅτι
τὸν ἐν τῷ Ἡσαΐα πρὸς τοὺς εὐνοῦχους λόγον ἀνα-
λαμβάνων, τὴν διαφορὰν παραδίδωσι τῆς εὐνουσίας,
ἐπιμένων τῆς διδασκαλίας τῷ τρόπῳ. Ὡς γὰρ διὰ
Μωϋσέως μὲν τὸ μὴ μοιχεύσαι ἀπλῶς, δι' Εὐαγγελίου
δὲ τὸ πῶς μὴ μοιχεύσαι, καὶ τὸν τρόπον ἀνέπτυξεν·
οὕτω καὶ διὰ Ἡσαΐου μὲν τὸ εὐνουχεῖσθαι, ἐν Εὐαγ-
γέλιῳ δὲ τὸ πῶς, καὶ ὅτι οὐ μονοειδὴς ἡ εὐνου-
χία, ἀλλὰ τρίτον ταύτης εἶδος νοεῖται ὑπέδειξεν·
ὥστε ἕκαστὸν μὲν γενικῶς τὸν εὐνοῦχον, ἐνταῦθα δὲ καὶ
ἰδικῶς ἡμῖν (26) χαρακτηρίζεσθαι. Καὶ οὐ μάχεται
τοῖς ἀνώτερον ἐκτεθεῖσι τὰ εἰρημμένα. Οὐ γὰρ
εὐνουχίαν νομοθετεῖ ἡ ἐπιτάττει ἐν τῷ Ἡσαΐα, ἀλ-
λὰ τῶν ἀξίων γερῶν εἰσιν οἱ ἀγαθοὶ εὐνοῦχοι κη-
ρύττει.

58. Καλῶς δὲ ἔχει αὐτὰ τὰ ρητὰ (27) ἐπισκέψα-
σθαι. Τάδε λέγει Κύριος τοῖς εὐνοῦχοις, τοῖς συ-
λασσομένοις τὰ Σάββατά μου, καὶ ἐκλεγμένοις ἃ
ἐγὼ θέλω, καὶ ἀντεχομένοις τῆς διαθήκης μου·
δώσω αὐτοῖς ἐν τῷ οἴκῳ μου καὶ ἐν τῷ τείχῳ μου
τόπον ὄνομαστόν, κρεῖττον υἱῶν καὶ θυγατέρων.
Ὅρομα αἰώνιον δώσω αὐτοῖς, καὶ οὐκ ἐκλείψει.
Ἐκούσιν οὐχὶ τοῖς κατὰ περίεστιν καὶ ἀπλῶς εὐνοῦ-
χοις τὰ εἰρημμένα ἀγαθὰ ὑποσχεῖται, ἀλλὰ τοῖς συ-
λασσομένοις, φησὶ, τὰ Σάββατά μου, καὶ ἐκλεγ-
μένοις ἃ ἐγὼ θέλω. Σάββατον δὲ οὐκ ἐν ἔργῳ, ἀλλ'
ἐν πράξεως ἀργίᾳ νοεῖται. Σαββατίζειν γὰρ βούλε-
ται τὴν παρθένον, οὐκ ἐν τῷ ἐνεργεῖν τὴν παρθενίαν
φυλάττουσαν, ἀλλ' ἐν τῷ ἀκίνητον πρὸς ἐνέργειαν
μεῖναι τὴν ἀφθορίαν τηρούσαν. Οἷον ἀγαλμα, φησὶ,
θεοῦ ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος ἡ παρθένος ἐπὶ γῆς
ἐκπλασθῇ. Μυστικῶς αὕτη σαββατίζεται, μὴ χεῖρα, μὴ
πόδα, μὴ ὀφθαλμὸν, μήτ' ἄλλο τι τῶν μελῶν, ἀλλὰ
μηδὲ νοῦν φθοροποιὸν τοῦ φυσικοῦ καὶ ἀλλοῦς κινουσα·
ἀλλ' ἐστηκέτω (28) ὡς ἀγαθὸν γλύμμα θεοῦ ἀκίνητον
πρὸς πᾶσαν φαντασίαν τε καὶ ἐπαφήν, δι' ὅλου ἐπὶ
τῆς πέτρας ἐστῶσα· μὴ τις δι' ὀφθαλμῶν ἢ δι' ἀκοῆς,
ἢ δι' ἄλλης τινὸς μῆδ' αἰσθήσεως λαθραῖως παρ-
εκρεῖς, ἢ παρακινήσῃ (29) τοὺς κατ' εἰκόνα θεοῦ
ἐν ψυχῇ χαρακτῆρας, ἢ καὶ συγχεῖας τοὺς ἀρχετύ-
πους ἰδίους τοῦ κακῶς ἐγχαράξῃ· καὶ τὸ μὲν τῆς
ψυχῆς κάλλος οὕτω λυμνῆται, τὸ δὲ σῶμα ὑλικὸν
ὑπάρχον φθοραῖς τισὶν ἐπαφαῖς κηλίδων καὶ μώμων
ἀπανταχοῦ ἀναπλήσῃ. Ἐστηκέτω οὖν πάγιον, φημί,

²¹ Isa. lvi, 4, 5. ²² ibid.

(24) Ἐφην. Pro hac voce, quam omnes nostri codices agnoscunt, habet editio Parisiensis, ἔχην. Venerabilis.

(25) Ἐπισημαίνου. Sic mss. quinque. Editi, ἐπισημαίνουσι.

(26) Ἡμῖν. Hanc vocem addidimus ex quinque

alium fugiat. Quemadmodum etiam et qui ab hominibus colere est eunuchus, cum custodia virginitatem colere cogatur, integritatem virginitalis non propriam suam laudem esse demonstrat, sed eorum qui illum custodiunt. Qui autem semetipsum castravit, hic cum egregium opus esse virginitalis decuit et continentia et accurata in omnibus rebus exercitatione probet, propriis ac non alienis praeclare factis in regno ornatur. Nota autem Christum Isaiam ad eunuchos verba ²¹ resumentem, differentiam eunuchorum ostendere, ita ut in suo docendi more permaneat. Quemadmodum enim per Moysen simpliciter mœchandum non esse: in Evangelio autem quomodo non mœchandum et modum explicuit Dominus: ita et per Isaiam eunuchos quidem esse, in Evangelio autem quomodo, ac non unam esse, sed triplicem eunuchorum speciem demonstravit: ita ut illic quidem generatim eunuchus, hic autem propriis notis nobis designetur. Neque hæc dicta cum iis quæ supra exposuimus pugnant. Non enim castrationem lege sancit aut præcipit in Isaiâ, sed quibus digni sint præmiis boni eunuchi declarat.

58. Præclarum autem fuerit ipsa verba inspicere. Hæc dicit Dominus eunuchis, qui custodiunt Sabbata mea, et eligunt quæ ego volo, et adheret testamentum meo: Dabo illis in domo mea, et intra muros meos locum nominatum, meliorem filiis et filiabus. Nomen æternum dabo illis, et non deficiet ²². Igitur non iis qui casu ac simpliciter eunuchi sunt ejusmodi bona promittit, **671** sed iis qui custodiunt, inquit, Sabbata mea, et eligunt quæ ego volo. Sabbatum autem non in opere, sed in operis cessatione intelligitur. Sabbatum enim vult agere virginem, non ita ut operando virginitalitatem servet, sed ut immobilis ad operationem permanens, integritatem custodiat. Velut simulacrum, inquit, Dei, ex anima constans et corpore, virgo in terra formata est. Mystice ipsa Sabbatum agat, non manum, non pedem, non oculum, neque aliud quidpiam membrum, sed nec mentem naturalis pulchritudinis corrupticem movens; sed stet ut præclara Dei effigies immota ad omnem imaginationem et tactum, perpetuo in petra consistens: ne quis per oculum aut per auditum aut per alium aliquem sensum latenter influens, dimoveat impressas in anima secundum Dei imaginem formas, aut primariis figuris confusus suas proprias prave insculpat; sicque et animæ pulchritudinem corrumpat, et corpus, quod materiale est, per extiales quosdam tactus maculis et navis totum repleat. Stet igitur immobile, inquam, Domini simulacrum, perpetuum agens sabbatum, ut neque dum

veteribus libris.

(27) Τὰ ρητὰ. Nonnulli codices, τὰ ρήματα.

(28) Ἐστηκέτω. Tres codices, ἐνστηκέτω.

(29) Παρακινήσῃ. Sic Colb. et unus ex Regiis, melius quam editi, παρακινῆσται.

per se movetur, naturalium formarum aliquas emoveat, aut eas, dum in ipso motu impingit in aliquos, perfringat; neque ab externa manu agitata naturalis pulchritudine spoliatur.

59. Forte etiam par sabbatismum illud indicat, quomodo virginitas naturaliter simul et mirabiliter acquiri possit. Quemadmodum enim salutis nostrae modum exponens, ait: *Ne dixeris in corde tuo: Quis ascendet in caelum? id est, Christum deducere. Aut quis descendet in abyssum? hoc est Christum a mortuis revocare. Sed quid dicit? Prope te verbum est in ore tuo et in corde tuo*²². Neque opus est te quæ adeo a te remota sunt, caelum aut abyssos perscrutari: sed tu vicino ac prompto utere auxilio. Si enim confitearis in ore tuo Jesum Christum, et in corde tuo credideris, quod Deus illum suscitavit a mortuis, salvus eris²³. Ita et de virginitate dicit: Ne dixeris: Quomodo ascendam in caelum, ut inde virginitatis integritatem deducam? aut quomodo descendam in infernum, ut eam dudum a diabolo corruptam mihi ipsa recuperem? Sed quid dicit? prope te est, inquit, et secundum naturam tecum nascitur virginitas. Neque igitur maria ad eam acquirendam opus est te transfretare, neque immensum aerem pervolare, neque terræ circuitus ea indaganda et vestiganda emetiri, aut e terra evolvendo caelum ad eam invenendam conscendere; sed, ut dixi, omittens remota spatia scrutari, temetipsam considera qualis sis, et eam in te, secundum naturam, invenies latentem. Ac si vis illam apud te inviolabilem permanere, per totam vitam Sabbatum age, hoc est, mane quod nata es. Ne moveas manum ad tactum viri, neque implices quæ non sunt implicata, nec soluta colliges, neque incorrupta membra diversi **672** generis membris implicando corrumpas; sed mane in cubili id quod es, nihil amplius require. Sabbatum age apud temetipsam, nihil faciens quod dissolvat id quod secundum naturam est. Necesse non habes muros et septa transilire, ut virginitatem veneris. Quin etiam, si hæc agas, fortasse amittes virginitatem. Sed in cubili Sabbatum agens, puram temetipsam custodies, sicque facile virginitatem, pretiosissimam possessionem habebis. Non enim inveniendo aut faciendo aliquid novi, eam tibi vindicabis: sed manens intaminata, id quod ex utero nata es virgo bona semper omnibus videberis. Sed si amittas hanc virginitatis possessionem, etiamsi illa omnia facias quæ dixi, caelum et terram, mare et abyssum, ac totum aerem pervageris, nullo illam modo recuperare jam poteris. Quomodo enim quod corruptum est, jam incorruptum fiet? quomodo quæ virum cognovit, tanquam

A τὸ τοῦ Κυρίου ἄγαλμα, σαββατίζον δι' ὅλου, ἵνα μή τις ἀφ' ἑαυτοῦ κινούμενον παρακινήσῃ που, ἢ ἐν τῇ κινήσει τίς προσαραττόμενον παραβραύσῃ τινὰς τῶν φυσικῶν χαρακτηρισμῶν, μήτε παρὰ τῆς ἐξωθεν χειρὸς σαλευόμενον ἀποσυληθῇ τὸ τῆς φύσεως κάλλος.

59. Τὰχα δὲ διὰ τοῦ σαββατισμοῦ καὶ τὸ πῶς ἔστι κτήσασθαι παρθενίαν φυσικῶς τε ἅμα καὶ παραδόξως αἰνίσσεται. Ὡς γὰρ τὸν ὅρον τῆς σωτηρίας ἡμῶν ἐκτιθέμενος, φησί· Μὴ εἴπῃς ἐν τῇ καρδίᾳ σου· Τίς ἀναβήσεται εἰς τὸν οὐρανόν; τοῦτέστι Χριστὸν καταγαγεῖν. Ἡ τίς καταβήσεται εἰς τὴν ἀβυσσον; τοῦτέστι Χριστὸν ἐκ νεκρῶν ἀναγαγεῖν. Ἀλλὰ τί λέγει; Ἐγγύς σου τὸ ρῆμά ἐστι ἐν τῷ στόματί σου, καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ σου. Καὶ οὐ χρεῖαν ἔχεις τὰ οὐτῶ σου μακράν, οὐρανὸν ἢ ἀβύσσους περιεργάζεσθαι· ἀλλὰ τῷ ἐγγύς καὶ σὺ χρῆσαι δεξιῷ βοηθηματι. Ἐὰν γὰρ ὁμολογήσῃς ἐν τῷ στόματί σου Ἰησοῦν Χριστὸν (30), καὶ πιστεύσῃς ἐν τῇ καρδίᾳ σου, ὅτι ὁ Θεὸς αὐτὸν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν, σωθήσῃ. Οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς παρθενίας φησί· Μὴ εἴπῃς· Πῶς ἀναβῶ εἰς τὸν οὐρανόν, ἐκείθεν τὴν τῆς παρθενίας μου ἀφθορίαν καταγαγεῖν; ἢ πῶς καταβήσομαι εἰς τὴν ἀβυσσον, ἵνα ταύτην πάλαι παρὰ διαβόλου φθαρῖσαν ἑμαυτῇ ἀνακτήσωμαι; Ἀλλὰ τί λέγει; Ἐγγύς σου ἐστὶ, φησί, καὶ κατὰ φύσιν σοι συγγεννᾶται ἡ παρθενία. Ὅτε οὖν πελάγῃ εἰς τὴν κτήσιν αὐτῆς χρεῖαν ἔχεις περᾶσαι, οὐτ' αἴρα που ἄπειρον διαπτήναι, οὔτε γῆς περιόδους ἰχνηλατοῦσα ταύτην ἀναμετρήσασθαι· ἢ οὐρανὸν ἐκ γῆς ἀναπτᾶσα, εἰς εὐρεσιν αὐτῆς ἐμβατεῦσαι· ἀλλ', ὅπερ εἴρηκα, ἀψείσα τὰ μήκη (31) περιεργάζεσθαι, σαυτὴν ὡς ἔχεις ἐπισκεψαι, καὶ ἐν σαυτῇ κατὰ φύσιν ταύτην κρυπτομένην εὐρήσεις. Καὶ εἰ βούλει ταύτην παρὰ σοὶ ἄσυχον μένειν, διὰ βίου σαβδατίζε· τοῦτέστι, μένε ὃ ἐγεννήθης. Μὴ κινήσῃς χεῖρα πρὸς ἀφὴν ἀνδρὸς, μήτε πλέξης τὰ ἀπλεκτα, μηδὲ τὰ λελυμένα συνδήσῃς. μηδὲ ἀφθορά μέλη ἑτερογενέσι συμπλέκουσα μέλεισι φθειρῆς· ἀλλὰ μένε ἐπὶ τῆς κοίτης ὃ εἶ, μηδὲν πλέον περιεργάζου. Σαβδατίζε καθ' ἑαυτὴν, μηδὲν ἐνεργούσα τὸ παραλύον τὸ κατὰ φύσιν. Οὐκ ἔχεις τοίχους καὶ περιβόλους ὑπεράλλεσθαι, ἵνα τὴν παρθενίαν θηράσῃς. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν πράττουσα, καὶ ἀπολέσεις ἰσως τὴν παρθενίαν. Ἐπὶ τῆς κοίτης δὲ σαββατίζουσα, καθάρην αὐτὴν φυλάξεις, καὶ οὕτω μὲν εὐκόλως, φησί, τὴν παρθενίαν κτήμα τιμιώτατον ἔξεις. Οὐ γὰρ ἐκφύασά τι ἢ ἐργασαμένη τι καὶνόν, ταύτην περιποιήσεις σαυτῇ· ἀλλὰ μέινουσα ἀχραντος, ὃ ἐκ γαστρὸς ἐγεννήθης παρθένος, ἀεὶ ἀγαθὴ τοῖς πᾶσιν ὀφθήσῃ. Ἀπολέσασα δὲ τοῦτο τῆς παρθενίας (32) τὸ κτήμα, κἂν ἐκείνη πάντα ποιήσῃς· ὃ εἴρηκα, οὐρανόν τε καὶ γῆν, θάλασσαν τε καὶ ἀβυσσον, καὶ αἶρα ὅλον διαπεράσῃς. οὐδὲν τῷ τῷ τοῦτο ἀνακτήσασθαι ἐτι δυνήσῃ. Πῶς γὰρ τὸ φθαρόν ἐτι ἀφθορον γενήσεται;

²² Rom. x, 6-8. ²³ ibid. 9.

(30) Ἰησοῦν Χριστόν. Tres codices, Κύριον Ἰησοῦν.

(31) Τὰ μήκη. Sed editio Veneta et codices mss. Parisiensis editio, τὰ μένη, cum asterisco novum

indicante.

(32) Τῆς παρθενίας. Duo codices, τῆς ἀφθορίας, Duo alii, τῆς ἀφθορίας.

πῶς δὲ τὸ γινῶσιν ἀνδρὸς εἰληφὸς ὡς μὴ εἰληφὸς λογισθῆσται; πῶς δὲ καθάπαξ τὸ τρωθῆν ἐπιθυμία τε καὶ ἡδονὴ καὶ πάθει ὧς ἀπρωτων ἐτι γενήσεται, τῶν σημάτων τῆς φθορᾶς ἐν τῇ ψυχῇ καὶ τῷ σώματι δι' ὅλου μενόντων; Μετάνοια μὲν γὰρ ἀφήσιν ἁμαρτίαν· τὴν δὲ ἐφθαρμένην ὡς μὴ ἐφθαρμένην ποιῆσαι πάλιν ἀδυνατούσα, διὰ βίου ἐδύρεται. Διὸ ἐπειδὴ μέγιστον τοῦτο τὸ κτήμα, καὶ τὸ ἐπαθλον τοῖς κατορθούσιν αὐτὸ ἐνδοξότατον, τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ Κυρίου πισθόντες σάββατισώμεν οὕτως, ὡς ὁ λόγος ἀπ' ἀρχῆς ἕως τέλους ὑπέβαλεν· ὀφραντὸν τε καὶ ἀνέπαφον πίσης κηλίδος τὸ φυσικὸν κάλλος τοῦ θεοῦ· ἀγάλλματος δι' ὅλου τηρούντες. Μὴ μόνον δὲ σάββατιζέτω, ῥησιν, ἡ παρθένος, ἀλλὰ καὶ ἐκλεγέσθω ἃ ἐγὼ θέλω. Γιὰ δὲ ἄλλο ἡ ἀφθορία ὁ Κύριος θέλει; ἢν μετὰ τοῦ σάββατιζέειν ἐκ συγχερίσεως τῆς ἐν τῷ γάμῳ φθορᾶς ἐν τῇ παρθενίᾳ ἐκλεξαμένη, καὶ τῆς πρὸς τὸν Κύριον ἐπὶ ταῖς ἐντολαῖς διαθήκης ἀντεχομένη, λήβεται παρ' αὐτοῦ ἐν τῷ οἴκῳ καὶ ἐν τῷ τείχει αὐτοῦ τόπον ὀνομασθῆν, τὸν κρείττονα υἱὸν καὶ θυγᾶτέρων. Ὡς γὰρ μόνον τοῖς φυλάσσουσιν τὰ Σάββατά μου εὐνοούχοις καὶ ἐκλεγομένοις ἃ ἐγὼ θέλω, ἀλλὰ καὶ ἀντεχομένοις τῆς διαθήκης μου, δώσω τὰ ἐρημένα. Μεμνησθαι οὖν τῆς διαθήκης τοῦ νυμφίου ἡ παρθένος νύκτιον καὶ μεθ' ἡμέραν ὀφείλει, διαθήκης ἣν (33) ὑπὲρ αὐτῆς ἀποθνήσκων ὑπὲρ ἀφθορίας αὐτῆς ἐγγράφως διέθετο. Καὶ μεμνημένη τῆς ἐν τῷ δι' αὐτὴν θανάτῳ αὐτοῦ διαθήκης, ὅτι παρέδωκεν ἑαυτὴν ὑπὲρ αὐτῆς ἵνα αὐτὴν ἀγιάσῃ, παρὰ πάντα τὸν βίον ἀντεχέσθω τῆς διαθήκης αὐτοῦ· τουτέστι, μὴ ἀθετεῖται τὴν ἐπὶ τῷ θανάτῳ αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς σωτηρίας αὐτῆς τελεσθεῖσαν οἰκονομίαν. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἀπεμπαλίσασαν τὴν ἑαυτῆς (34) ἐλευθερίαν, αὐτὴν τῷ ἑαυτοῦ αἵματι ἐξηγόρασε, καὶ ἐξαγοράσας οὐκ ἐλευθερίᾳ μόνον τετίμηκεν, ἀλλὰ καὶ νύμφην ἑαυτῷ ἀρμύρας βασιλίδι ποιῆσαι ὑπερβαλλούσῃ χάριτι κατηξίωσε. Διὰ τοῦτο ἀντεχέσθω τῆς διαθήκης αὐτοῦ· τουτέστιν, ἵνα κοινότερον εἴπω, ὡς περ τινὸς προικίου τῆς πρὸς αὐτὴν διαθήκης αὐτοῦ, ἐγγράφως καὶ νομίμως συστάντος τοῦ γάμου, αἰετ ἀντεχέσθω πρὸς τὰ ἐπερωτήματα καὶ τὰς συνθήκας τῆς συμβίσεως, ἑαυτὴν αὐτῷ ἀμωμον ἐν πᾶσι παρέχουσα, ὡς ἂν ἀξίως αὐτοῦ ἐνταῦθα συζητάσας, καὶ τῶν ἐκεί παρ' αὐτοῦ ἀγαθῶν ἀπολαύσεις.

60. Τοῖς γὰρ φυλάσσουσιν τὰ Σάββατά μου (πάλιν ἐρῶ), φησί, καὶ τοῖς ἐκλεγομένοις ἃ ἐγὼ θέλω, καὶ ἀντεχομένοις τῆς διαθήκης μου, δώσω ἐν τῷ οἴκῳ μου καὶ ἐν τῷ τείχει μου τόπον ὀνομασθῆν, κρείττονα υἱὸν καὶ θυγᾶτέρων. Ὡς γὰρ ἂν μὴ δοκοῖεν ὡς ἀπρωτοὶ τε καὶ ἄγωνοι ἐπονεδιδότω εἶναι, οὕτω μὲν, φησὶν, οἰκίαι τε καὶ φίλοι μου ἔσονται ὡς ἐν τῷ οἴκῳ καὶ ἐν τῷ τείχῳ τοῦ τεύχους (35) μου μένειν. Τοσαύτης δὲ τιμῆς παρ' ἐμοὶ κριθήσονται ἄξιοι, ὡς πᾶσαν εὐγένειαν παιδῶν μὴ δύνασθαι τῷ τόπῳ τῶν ἀξιομάτων αὐτῶν ἀμιλλᾶσθαι. Δώσω γὰρ αὐ-

³³ Isa. LVI, 4, 5.

(33) *Hv.* Nonnulli codices, *ἦς*.

(34) *Ἀπεμπαλίσασαν τὴν ἑαυτῆς*. Sic Colbertinus codex cum duobus Regiis. Alii codices, *ἀπεμπαλίσασα τὴν ἑαυτῆς*. Editio Parisiensis, *ἀπεμπαλίσας τὴν ἑαυτοῦ*. Unde Combefisius de Christo

A non cognoverit, reputabitur? quomodo quod semel vulneratum est cupiditate et voluptate et vitio, quasi integrum rursus fiet, cum signa corruptionis in anima et corpore jugiter permaneant? Pœnitentia enim dimittit peccatum; sed ex corrupta incorruptam iterum facere non valens, per totam vitam lamentatur. Quare cum præstantissima sit hæc possessio, ac præmium his, qui eam consequuntur, longe gloriosissimum, doctrinæ Domini morem gerentes, ita sabbatum agamus, uti hæc oratio ab initio hactenus submonuit, intaminatam et intactam ab omni macula naturalem puritatem divini simulacri perpetuo servantes. Nec sabbatum modo agat, inquit, virgo, sed etiam eligat quæ ego volo. Quid autem aliud nisi integritatem vult Dominus? quam quidem simul cum sabbatismo, in virginitate eligens, præ conjugii corruptione, ac initio eum Domino fœderi in mandatis observandis adhærens, accipiet ab eo in domo et muro ejus locum nominatum, præstantiorem filiis et filiabus. Non enim servantibus solum sabbata mea eunuchis et eligentibus quæ ego volo, sed et adhærentibus testamento meo dabo quæ dieta sunt. Ejus igitur fœderis, quod cum sponso ictum est, noctu dique virgo meminisse debet, fœderis, inquam, quod pro ipsa moriens ad tribuendam ei integritatem scriptis sancivit. Denique niemor fœderis confirmati per mortem quam pro ea pertulit (ut enim ei conferret sanctitatem, pro ea seipsum tradidit), per totam vitam fœdus illius servet, hoc est, ne irritam faciat dispensationem in ipsius morte pro sua salute consummatam. Imo vero quoniam suam libertatem vendiderat, ipsam suo sanguine redemit, redemptamque non libertate solum honoravit, sed sponsam etiam sibiipsi aptatam, reginam constituere beneficio longe præstantissimo dignatus est. Quare custodiat ejus fœdus: hoc est, ut usu communione loquar, quoniam ipsius 673 conjugium velut dos quedam, quæ pro fœdere cum ea inito data sit, scriptis et modo legitimo constat; ideo stipulationes et convictus pacta perpetuo servet, sequæ ei in omnibus exhibeat maculæ omnis expertem: ut cum vitam ipso dignam hic egerit, illic etiam bonis ab eo preparatis perfruat.

60. Nam custodientibus Sabbata mea (rursus repetam) ac eligentibus, inquit, quæ ego volo, et adhærentibus testamento meo, dabo in domo mea et in muro meo locum nominatum, præstantiorem filiis et filiabus. Nam ne videantur ut infecundi et steriles, in opprobrio esse, ita, inquit, familiares et amici mei erunt, ut in domo mea et in muro meo maneant. Tanto autem honore apud me digni habebuntur, ut nulla puerorum nobilitas cum eorum dignitatis loco comparari possit. Dabo enim illis locum, inquit, non habitationis solum,

dictum putans reddebat: *Sua ipse divendita libertate*. Habet editio Veneta, *ἀπεμπαλίσας τὴν ἑαυτῆς*.

(35) *Ἐν τῷ τείχῳ*. Nonnulli codices, *ἐν τῷ τείχῳ*.

sed et progressus ac dignitatis, ita ut omnibus A conspicuus illos magis, quam liberorum successio, dignitatis splendore nobilitet. Et quid amplius, inquit, de mysticis eunuchis habeo dicendum? Dabo illis nomen æternum, quod ipsis ultra filiorum successionem manebit, nec deficiet. Hic enim corpori filii patrum subeunt nomen, quemadmodum extinctam eorum senectute excipiunt vitam, ita deficienti patrum morientium nomini succedentes, illud in seipsis exsuscitant. Deinde lidem, postquam brevi tempore vitam proavorum et nomen quodammodo reparaverint, tamen ipsi quoque ob naturam mortalem prorsus sublatis, progressu temporis deficient, genus sine nomine relinquentes. Quod autem a me cum primorum locorum dignitate dator eunuchis nomen pro omni generis successione, iterum dico, iugiter permanebit, ita ut et ipsi et omnes qui eos videbunt, ex eventu dijudicent, quanto prestantius sit hoc nomen filiis et filiabus, qui expe genus suum et turpitudinis loco et peccati nomine probrosum reddunt. Nomen enim, inquit, pro humano, immortalium angelorum dabo illis, nec deficiet; ita ut cælum et cæli pulcherrimum locum habeant ad habitandum. In præclarissimo autem cæli loco, id est, in domo mea, intra septa mea habitantes, non jam solum angelorum naturam et dignitatem immortalem habeant (semper ipsi sibi vice successorum in sempiterna vita in æternum sufficientes), sed et locum sortiantur inter angelos valde insignem, et nomen propter eximie virtutis splendorem indelebile. Caveant autem, ne quemadmodum ex hominibus et a terra in cælum et angelorum dignitatem ascenderunt, rursus ab angelis et cælo in terram casu maximo decendant. Vidit enim, inquit, eum qui aliquando in cælis coruscabat, ut fulgur, de cælo cadentem ³⁶. Quod cum audiunt, omni ratione cautos esse convenit. His igitur digni præmiis invenientur in regno divini secundum mentem eunuchi. Neque iisdem carebunt qui tyrannica manu in tenera ætate violenter eunuchi facti sunt. Sed si in illa corporea castratione, quæ præter eorum voluntatem ipsis contigit, voluntaria secundum animum castratione semetipsos castraverint, ita ut sabbatum **674** agant ab omni nequitia, eligant ea quæ vult Dominus, et adhæreant testamento mandatorum ejus, virtute nequam in animo infecundi, locum habebunt in domo Domini meliorem filiis et filiabus; nec jam ut lignum aridum ob carnis infecunditatem habebuntur; sed ut virentes plantæ, justitiæ plurimis fructibus undique orvati. *Plantati enim, inquit, in domo Domini videbuntur, in atris domus Dei nostri flore-bunt* ³⁷. Non igitur, dicam iterum, virginitatem instar legis præscripsit, sed libero eam arbitrio

³⁶ Luc. x, 48. ³⁷ Psal. xci, 12.

(36) Τῷ τρόπῳ. Legendum videtur τὴν τρόπῳ.
(37) Οἰκοῦντας. Sic Regius 2879, et Colbert. Alii cum editione Veneta, οἰκοῦντες. Parisiensis, οἰκοῦσιν.

(38) Εἰ ἐν τῷ. Prima vocula, quæ deest in editis, desumpta est ex uno codice Regi9, cui favet hæc

αὐτοῖς τοπον, φησὶν, οὐκ οἰκήσεως μόνον, ἀλλὰ καὶ προκοπῆς καὶ ἀξίας, ὡς πᾶσι περιέλειπον ὄντα, ὑπὲρ τὴν τῶν παιδῶν διαδοχὴν αὐτοῖς τῇ τοῦ ἀξιώματος εὐγενείᾳ σεμνύνειν. Καὶ τί πλέον, φησὶ, περὶ τῶν μυστικῶν εὐνοχῶν ἔχω λέγειν; Ὅνομα αἰώνιον δώσω αὐτοῖς, ὃ ὑπὲρ τὴν διαδοχὴν αὐτοῖς τῶν ἐκγόνων ἀρχίσει, καὶ οὐκ ἐκλείψει. Ἐνταῦθα μὲν γὰρ οἱ τῶν σωμάτων παῖδες, τὸ τῶν πατέρων ὑποδυόμενοι ὄνομα, ὥσπερ σθενυνμένην τῷ γήρῃ τοῦτων διαδέχονται τὴν ζωὴν, οὕτως καὶ τὸ ὄνομα τῶν πρὸς θάνατον φερομένων πατέρων ἐκλείπον ὑπαισύν- τες ἐν αὐτοῖς ζωοποιοῦσιν. Εἴτ' ἐπ' ὀλίγων οὗτοι τὴν τε ζωὴν τοῦ τῶν προπατέρων γένους καὶ τὸ ὄνομα (36) τῷ τρόπῳ παραμυθούμενοι, ὁμοῦ ὑπὸ τῆς θνη- τῆς φύσεως διαφορούμενοι, καὶ αὐτοὶ εἰς τὸ παντε- λές, προϊόντος τοῦ χρόνου, ἐκλείψουσιν, ἀνώνυμον καταλείποντες τὸ γένος. Τὸ δὲ παρ' ἐμοῦ μετὰ τοῦ ἐν πρωτέροις τόποις τοῖς εὐνοχοῖς διδόμενον ὄνομα, ἀντὶ πάσης γένους διαδοχῆς, πάλιν ἐρῶ, διόλου ἀρχέ- σει, ὥστε αὐτοῖς τε καὶ πάντας τοὺς ὁρώντας αὐτοὺς ἐκ τῆς ἐκδόσεως τὴν ὑπερβολὴν ἀποφύνασθαι, ὡς κρεῖττον ὄντως ἔσται υἱὸν καὶ θυγατέρων τῶν πολ- λάκις καὶ ἐπίφογον τὸ γένος. Τὸ δὲ παρ' ἐμοῦ μετὰ τοῦ ἐν νόματι ἀμαρτίας ποιοῦντων. Ὅνομα γὰρ, φησὶν, ἀντὶ τοῦ ἀνθρωπεύου, τὸ τῶν ἀθανάτων ἀγγέλων δώσω αὐτοῖς, καὶ οὐκ ἐκλείψει· ὥστε οὐρανὸν μὲν καὶ τοῦ οὐρανοῦ τὸ κάλλιστον ἔχειν αὐτοῖς ἐνδιαί- τημα. Ἐν δὲ τῷ καλλίστῳ τοῦ οὐρανοῦ, τούτεστι ἐν τῷ οὐκῷ τῷ ἐμῷ, ἐντὸς περιβόλων οἰκοῦντας (37), οὐκ ἀγγέλων μόνον φύσιν λοιπὸν καὶ ἀξίωμα ἀθάνα- τον ἔχειν, ὡς μὴδὲ χρεῖαν ἔχειν διαδοχῆς (ἀεὶ αὐ- τοῖς ἐν ἑαυτοῖς ἐν αἰετῷ βίῃ ἀντὶ διαδόχων δι' αἰῶνος ἀρκοῦντας), ἀλλὰ καὶ τόπον ἔχειν ἐν τοῖς ἀγ- γέλοις ἐπιστημότατον, καὶ ὄνομα διὰ τὴν τοῦ κατορ- θώματος περιφάνειαν ἀνεξάλειπτον. Ἀσφαλιζέσθω- σαν δὲ μὴ ὡς ἐξ ἀνθρώπων καὶ γῆς εἰς οὐρανὸν καὶ ἀγγέλων ἀξίαν ἀνέβησαν, οὕτως ἀπὸ ἀγγέλων καὶ οὐ- ρανοῦ εἰς τὴν γῆν τὸ μέγιστον καταπέσσωσι πτώμα. Εἶδον γὰρ, φησὶ, τὸν ἐν οὐρανοῖς ποτε διαστράπτοντα, ὡς ἀστραπὴν πέσοντα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ. Ὅπερ ἀκούον- τας ἀσφαλιζεσθαι αὐτοὺς παντοῦς προσήκει. Τοιού- των μὲν οὖν ἀξίω γερῶν εὐρεθήσονται ἐν τῇ βασιλείᾳ οἱ κατὰ νοῦν θεοὶ εὐνοχοὶ. Οὐκ ἀποτεύξονται δὲ τῶν ὁμοίων οὐτε οἱ τυραννικῇ χειρὶ ἐν παιδικῇ ἡλικίᾳ βιαίως εὐνουχισθέντες. Ἀλλ' εἰ ἐν τῷ (38) ἀκουσίῳ τῆς κατὰ σῶμα συμμάχης αὐτοῖς εὐνουχίας τὸν ἐκού- σιον κατὰ νοῦν εὐνουχισμόν ἑαυτοῖς εὐνουχίσω- σιν (39), ὡς σαββατίζειν μὲν πρὸς πᾶσαν κακίαν, ἐκλέγεσθαι δὲ ὃ θέλει ὁ Κύριος, καὶ ἀντέχεσθαι τῆς διαθήκης τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ, οὐκ (40) ἀγονοὶ ἀρετῆς κατὰ ψυχὴν εὐρεθέντες, τόπον ἔξουσιν ἐν τῷ οὐκῷ τοῦ Κυρίου κρεῖττονα υἱῶν καὶ θυγατέρων· οὐκέτι μὲν ὡς ξύλον ξηρὸν, διὰ τὴν κατὰ σάρκα ἀπαίδειαν, ὁρώμενοι, ὡς δὲ εὐθαλῆ φυτὰ πολλοῖς τοῖς τῆς

aliorum scriptura, ἐὰν τῷ.

(39) Εὐνουχίσωσιν. Quinque mss. codices, εὐ- νουχίσουσιν.

(40) Οὐκ. Editio Parisiensis præmittit, καί, sed hæc conjunctio deest in Veneta et mss.

δικαιοσύνης καρποὺς πανταχόθεν κοσμούμενοι. *Περὶ* A
τευμένοι γάρ, φησίν, ἐν τῷ οἴκῳ Κυρίου ὁφθήσονται, ἐν ταῖς αὐλαῖς τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἐξαριθήσονται.

61. Οἱ δὲ μὴ νοήσαντες τὸ, *Καὶ εἰσὶν εὐνοῦχοι* c
εἰσιντες ἑαυτοὺς εὐνοῦχισαν διὰ τὴν βασιλείαν
τῶν οὐρανῶν, ἑαυτοὺς ἀπόπας ἡκρωτηρίασαν, αὐτῷ
 τῷ ἔργῳ ἀκολασίαν ἑαυτῶν μακρόθεν κατηγοροῦντες.
 Οἱ γὰρ τὸ ὄπλον τοῦ σαρκικοῦ ἐρώτος ἵνα μὴ παρὼν
 ἐνεργῇ ἀπορρήξαντες, ὅλῳ εἰσιν, ὅτι ὁρμῶσι μὲν
 πρὸς τὴν μίξιν, ἀφοπλίσαντες δὲ ἑαυτοὺς, οὐ τῷ μὴ
 βούλεσθαι, ἀλλὰ τῷ μὴ δύνασθαι δὴ παρθενεύουσιν.
 Ὁ δὲ θεὸς νόμος οὐ τὴν πράξιν, ἀλλὰ τὴν ἔννοιαν
 κρίνει· ὅτι πᾶς, οὐχ ὁ μοιχεύσας τῷ ἔργῳ, ἀλλ' ὁ
 ἰδὼν πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι, ἤδη ἐμοίχευσεν. Ἡ δὲ
 ἀποκοπὴ τῶν μορίων πλείονα τῆς ἐν τῷ ὀφθαλμῷ
 ἐπιθυμίας τὴν μοιχείαν τοῦ ἀποτεμνομένου κατηγο-
 ρεῖ. Ὅτι ἀπιστῶν ἑαυτῷ, εἰ τῆς ἀκολασίας κρατή-
 σει, ἀπέτεμε τοῦτο ᾧ τὴν τῆς ἐπιθυμίας πρᾶξιν
 ἐργάσεται. Μᾶλλον δὲ πεπεισμένος, ὅτι παρόντος (41)
 ἀκρατῶς ἐνεργήσει, ἀφώπλιζε μὲν τῇ τομῇ τῆς ἀκο-
 λασίας τὸ ὄργανον, ἵνα μὴ δοκῇ ὀκολασταίνειν διὰ
 τοῦ σώματος, ἀκολασταίνει δὲ ὅμως τῇ ἐπιθυμίᾳ,
 καὶ ἀκρατῶς πᾶσαν μοιχεύει. Βοᾷ γὰρ καὶ κατὰ τῆς
 ἀκрасίας αὐτοῦ πόρρωθεν τὸ ἐγγεῖρημα. Διὸ μετὰ
 τὴν τομὴν ἀκολασιοτέρους ἂν τις εἴποι γίνεσθαι τού-
 τους. Οὐ δυνάμενοι γὰρ κρατεῖν ἑαυτῶν, εἰτα φοβού-
 μενοι φωραθῆναι ἐπὶ τῷ ἔργῳ, ἵνα ἐξῇ αὐτοῖς ὡς
 βούλονται τῇ ἐπιθυμίᾳ κεχρησθαι, δοῦλοι ὄντες τῆς
 ἡδονῆς, οὐ θέλοντες δὲ κώλυμα τῆς εἰς ἐξῆς καὶ
 αἰετῆ ἀπολαύσεως αὐτοῖς τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ ἔργου γε-
 νέσθαι, ἀποκόλλαντες τὸν ἐλεγχον τῆς ἐνεργείας, ἐλευ-
 θεριάζουσιν ἀκρατῶς πρὸς τὰς μίξεις. Εἰ δὲ ὁ ἐξίφος
 ἐπενεγκῶν τεθωρακισμένῳ τινὶ, καὶ ὁ θώραξ κω- C
 λίσῃ τὴν τε πληγὴν καὶ τὸν φόνον γενέσθαι, ὡς φο-
 νεὺς ὅμως τὴν δίκην ὀφίσταται· καὶ ὁ γυμνῷ δὲ
 ἐπινεγκεῖν θέλων τὸ ξίφος, εἰτα διὰ περιστάσιν τὸ
 ξίφος τῆς χειρὸς ἐκβαλὼν, ὡς φονεὺς κατὰ τὸ δι-
 καιον κρίνεται, ὅτι οὐ τὸ ἔργον ἀλλὰ τὴν βούλησιν
 κρίνει ὁ νόμος· καὶ ὁ ὀπλισμένος ἄρα τῷ παιδογόνῳ
 μορίῳ, καὶ μὴ δυνθῇ (42) ἐγγεیرهσας τὴν τῇ πίστει
 τεθωρακισμένην ὡς βούλεται φθεῖραι, ὡς φθεῖρας
 κολάσεως ἄξιος· ὥστερα οὖν καὶ ὁ γυμνὴν εὐρὴν
 πρὸς φθορὰν, εἰτα ὁρμήσας μὲν πρὸς τὸ ἔργον, ἐκβα-
 λὼν δὲ τῇ τομῇ τὸ ὄπλον, καὶ μὴ γενομένης (43) τῆς
 φθορᾶς, ὡς τὴν φθορὰν ἐργασάμενος κατὰ τὸ δίκαιον
 κρίνεται. Ἐν ᾧ λοιπὸν κάκειν τούτῳ ἐπὶ τῇ ἀκολα-
 σίᾳ οὐκ ἄλλῳγος συγκατηγορουμένη εὐρίσκεται. Πῶς
 γὰρ πιστεῖσόμεν αὐτῇ, ὅτι ἀνώτατο ἂν τὴν τῆς φθο-
 ρᾶς παρὰ τοῦ ἀκολάστου ἐπιφερομένην πληγὴν, μὴ
 παρόντος τοῦ ὄπλου; Ἐνθα μὲν γὰρ πρὸς τὸν ἐκ
 φύσεως ὀπλισμένον ὑπὲρ τῆς ἀφθορίας καρτερώς
 ἀπομάχεται, φανερόν τὸ ἄθλον τῆς σωφροσύνης.
 Ἐνθα δὲ (44) ἀοπλος μὲν ὁ ἀνὴρ, ἀδιάφορος δὲ ἡ

⁴² Matth. xix. 12. ⁴³ Matth. v. 28.

(41) Παρόντος. Hec quatuor codicum scriptura
 potius videtur vulgata, πάντως.

(42) Δυνθῇ. Sic plerique codices. Editi, δυνθ-
 ῇ.

(43) Μὴ γενομένης. Sic plures mss. melius quam

A relinquens, quo digni sint præmio qui naturam supere-
 raverint, mysticæ castrationis exemplo declaravit.
 Οὐκοῦν, πάλιν ἐρῶ, οὐκ ἐνομοθέτησε παρθενίαν, ἀλλὰ τῇ
 φύσιν, τῷ τρόπῳ τῆς μυστικῆς εὐνουχίας ὑπέδειξεν.

61. Qui autem non intellexerunt illud: Et sunt
 eunuchi qui seipsos castraverunt propter regnum cæ-
 lorum ²², semetipsos absurde mutilaverunt, hoc ipso
 facinore lasciviam suam eminens incusantes. Nam
 qui instrumentum amoris carnalis projiciunt, ne, si
 adsit, operetur, eos manifestum est cupiditate qui-
 dem ad concubitum ferri, detractis autem sibi
 armis, non quod nolint, sed quod non possint,
 virginitatem colere. Divina autem lex non actio-
 nem, sed cogitationem judicat; quia quisquis non
 facit mœchatus est, sed vidit ad concupiscendum,
 jam mœchatus est ²³. Membrorum autem genitalium
 exsectio, gravioris adulterii, quam quod per oculo-
 rum concupiscentiam admittitur, exsectum arguit.

B Nam sibiipsi disfidens, an possit lasciviam vincere,
 id abscecidit, quo cupiditatem ad actum esset perduc-
 turus. Vel potius cum persuasum haberet se eo
 præsentē impudice aliquid facturum, sustulit exse-
 ctione instrumentum lascivie, ne videretur per cor-
 pus lascivire, sed tamen luxuriatur cupiditate ac
 impotenter cum qualibet mœchatur. Nam ipsum
 facinus eminens clamat adversus ejus intemperan-
 tiam. Quare post abscissionem, incontinentiores
 illos merito quis dixerit. Nam cum se continere non
 possint, ac præterea metuant ne deprehendantur
 in flagitio, ut licentiam habeant libidine ad arbi-
 trium utendi; servi quidem voluptatis, sed nolentes
 perfectionem operis impedimentum sibi esse futurum
 deinceps ac perpetuæ voluptatis, abscisso actionis
 argumento, licenter insaniunt ad concubitum. Quod
 si qui gladio petit aliquem thorace munitum,
 etiamsi thorax impediatur ictum ac cædem, homici-
 dæ tamen crimen susinet: et qui nudo gladium
 vult infligere, deinde eam gladium et manu excutit,
 ut homicida merito judicatur, quia non opus, sed
 voluntatem lex judicat: sic etiam profecto, qui arma-
 tus genitali membro, etiamsi adortus fidei lorica
 armatam, corrumpere illam ad arbitrium non possit,
 ut corruptor merito punitur; et qui nudam ad stu-
 prum invenit, ac deinde ad ipsum aggreditur, sed
 arma abscissione abjecit, etiam stupro non peracto,
 stupri auctor merito judicatur. Cæterum ipsa quoque
 hac in re crimen impudicitie cum illo sustinet.
 Quomodo enim ei credemus 675 repulsam ab ea
 fuisse stupri plagam, quam infert impudicus, cum
 arma non adsint? Ubi enim adversus eum, qui a
 natura armatus est, fortiter pro integritate dimi-
 catur, manifestum est castitatis certamen. Ubi au-
 tem inermis vir est, ac indifferens cum eo omnibus
 vel potius ex amore voluptatis profluens consuetudo;

editi, γινόμενης. Non multo post editi, κατηγορου-
 μένη. Plures codices ut in textu.

(44) Δέ. Sola Parisiensis editio, γὰρ et διάφορος
 πρὸς τοῦτον.

incerta et dubia illius castitas, ac plurima adversus A
eam suffragia ab omnibus impudicitia accipit. Atque
haec quidem de iis qui integra una cum testibus
genitalia reseruerunt. Jam qui solos testes abscin-
dunt, cum eorum genitalia membra ad statum
virilem et ad coeundi facultatem pervenere, ipsos
aiunt acrius ac impotentius ad concubitum concitari,
nec illos concitari modo, verum etiam citra
periculum, uti ipsis videtur, obvias quascunque
corrumpere. Dicunt enim poros, resectis inferius
testiculis qui a lumbis ac renibus reliquo genitali
membro semen administrant, post resectionem su-
perius oppilari, fervente vero in renibus libidine,
atque ita semen in modum spumae exagitante, virum
ad ejciendam genituram incitari, eundemque, cum
semen ebulliens effundere non queat, eo quod ad
coitus actum sibi servavit, armari. Ubi autem semel
testium castrationem illecebram ad fallendam muli-
erem astute effecit, intemperantius ei commiscetur.
Vir quidem qui naturae est integer, testiculis a su-
perna parte genituram excipientibus, indeque eam
spargentibus, mox semine elapso, resolutaque con-
cupiscentia, interguiescit: sed qui non habet unde
id quod titillat, evacuet, vix impetum remittit,
quoad, ut ferunt, huiusce rabiem fatigatio solvat.
Neque id solum naturae ratio, sed etiam experientia
saeculo nostro testata est: quemadmodum mihi vir
quidam venerabilis, et canitie ac moribus senex
de muliere, quae exomologesim apud eum fecerat,
enarravit. Aiebat enim mulierem sibi dixisse, eunu-
chum, cui a viro sive a domino concedita fuerat,
impudice secum commisceri solitum. Ac aulacior,
aiebat, ad flagitium erat, quod partum, utpote eunu-
chus, non timeret. Neque is solum, sed et alius
quidam ex iis, qui eodem ac nos sentiunt, vir sane
qui non cito mentiretur, narravit virginem quamdam
Ecclesiae canonicae apud se lamentatam esse, quod
eunuchus quidam ejus cubile ascendens, libidinose
eam amplexus esset, totusque toti inhærens, cum
non posset cupiditati satisfacere, dentibus usui-
esset, ferventem in carne concubitus rabiem furenter
morsibus indicans. Addebat castrationis illecebra
virginem, ob simplicitatem, tentatione implicatam
fuisse; sed post experientiam aversatam esse, nec
eoram se solum, sed etiam coram pluribus illata sibi
illius cupiditate inquinamenta deservisse. Verum est
autem duorum hominum testimonium⁴⁵; ut ne plu-
res alios recensentes, præter animi nostri sententiam
prolixiores simus.

τῆς ἐκείνου κατ' αὐτῆς ἐπιθυμίας ὀδύρεσθαι. Καὶ δύο δὲ ἀνθρώπων ἡ μαρτυρία ἀληθὴς ἐστίν, ἵνα μὴ
καὶ ἑτέρους πλείονας καταλέγοντες, παρὰ τὸ ἀρέσκον ἡμῖν μηχανώμεν.

⁴⁵ Math. xviii. 16.

(45) *Ὀιστρεῖσθαι*. Sic mss. Editi, *οιστρεῖσθαι*. Idem paulo post occurrit bis discrimen inter mss. codices et editos.

(46) *Ἐξαφριζούσης*. Sic mss. quatuor. Editi, *ἐξαφανιζούσης*.

(47) *Θαρσύνω*. Sic mss. et editio Veneta. Pari-

πρὸς τοῦτον, μᾶλλον δὲ ἐκ τῆς προσπαθείας πρὸς
ἡδονὴν βέουσα τοῖς πᾶσιν ἡ ὁμιλία, δῆλος μὲν ἡ
σωφροσύνη, πλείστας δὲ τὰς ψυχὰς ἡ ἀκολασία
παρὰ πάντων κατ' αὐτῆς ἀποφέρεται. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν
ἐπὶ τῶν ὅλα ὁμοῦ μετὰ τῶν διδύμων ἀποκοφαιμένων
τὰ μόρια. Τοὺς γὰρ μετὰ τὸ ἀνδρωθῆναι πρὸς συν-
ουσίαν τὰ παιδογόνια μόρια μόνους τοὺς διδύμους
ἀποτεμόντας φασὶ δριμύτερόν τε καὶ ἀσχετον πρὸς
τὰς συνουσίας οἰστρεῖσθαι (45), καὶ οὐκ οἰστρεῖσθαι
μόνον, ἀλλὰ καὶ, ὡς αὐτοῖς δοκεῖ, ἀκινδύνως φθει-
ρειν τὰς προστοχυούσας. Φασὶ γὰρ ὅτι, ἀποκοπέντων
κάτωθεν τῶν διδύμων, οἱ τῆς γονῆς ἀπὸ ὀσφύος καὶ
νεφρῶν ἐπὶ τὸ λοιπὸν μόριον διάκονοι γίνονται,
μύουσι μὲν μετὰ τὴν τομὴν ἄνω οἱ πόροι, ζέουσης
δὲ ἐν τοῖς νεφροῖς τῆς ἐπιθυμίας καὶ τὴν γονὴν οὐ-
τως ἐξαφριζούσης (46), οἰστρεῖται μὲν πρὸς κατα-
βολὴν τῆς γονῆς ὁ ἀνὴρ, καὶ τὸ βρασσόμενον ἀπο-
οχευεῖται σπέρμα οὐκ ἔχων, ὀπλίζεται μὲν τούτῳ ὁ
ἑαυτῷ πρὸς τὰς συνουσίας ἐφύλαξε πρὸς τὴν πρᾶ-
ξιν. Δέλεαρ δὲ τὴν τῶν διδύμων εὐνουχίαν τῇ γυναικὶ
εἰς ἀπάτην δεινῶς ποιησάμενος; ἀκολαστότερον μί-
γνυται. Ὁ μὲν γὰρ κατὰ φύσιν ἔχων ἀνὴρ, διαδεξα-
μένων τῶν διδύμων ἄνωθεν τὴν γονὴν, καὶ πρὸς
σπορὰν ἐντεθεὶν παραπεμφάντων, ἐξῆς ἐκπεσόντος
τοῦ σπόρου διαφορηθεὶς, τὴν ἐπιθυμίαν καταμαρμα-
ίνεται· ὁ δὲ οὐκ ἔχων ὅθεν τὸ γαργαλίζον κενώσῃ,
μόγις τοῦ πόνου ὑφίησιν, ἄχρις ἂν κάματος τοῦτον,
φασὶ, λυσσῶντα ἐκλύσῃ. Ταῦτα οὐχ ὁ τῆς φύσεως
λόγος μόνον, ἀλλὰ καὶ ἡ πείρα δὲ πρὸς τὸν βίον
ἡμῶν ἐμαρτύρητο, ὡς πρὸς ἐμὲ τις τῶν αἰδεσίμων
καὶ πολιτῶν καὶ βίῳ παλαιῶς ἀνὴρ, ἐξομολογησαμένης
πρὸς αὐτὸν γυναικὸς, ἀπεφθέγγετο. Ἐφασκε γὰρ
τὴν γυναῖκα πρὸς αὐτὸν εἰρηκέναι, ὅτι ὁ πεπιστευ-
μένος αὐτὴν παρὰ τοῦ ἀνδρὸς εἶτε δεσπότου εὐνοῦχος
ὡς ἀνὴρ αὐτῇ ἀκολάστως ἐμύγνυτο. Καὶ κατετόλμα,
φῆσι, πλεόν τῆς πράξεως, διὰ τὸ ἄγονον αὐτοῦ τῷ
ἀτοκίῳ θαρσύνει (47). Οὐχ οὕτως δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ
ἑτέρος τις τῶν ὁμοφύλων ἡμῖν, οὐκ ἂν ταχέως φευ-
σάμενος, εἰρηκεν· ὅτι παρθένος τις τῆς Ἐκκλησίας
κανονικῇ πρὸς αὐτὸν ἀπωδύρετο, ὅτι (48) ἐπὶ τῆς
κοίτης αὐτῆς γενόμενός τις εὐνοῦχος, περιεπτύ-
σσετο μὲν αὐτὴν ἐμπαθῶς, καὶ ἐμφύς ὅλος ὅλη, ἐπεὶ
μὴ εἶχεν ὅπως τὰ τῆς ἐπιθυμίας ἐργάσεται, τοῖς
ὁδοῦσιν ἐκέχρητο, ζέουσιν ἐν τῇ σαρκὶ τῆς μίξεως
τὴν λύσσαν τοῖς δῆγμασιν ἀγρίως ἐμφαίνων· ὡς δε-
λέατι (49) τῆς εὐνουχίας, διὰ τὸ ἀπειρόκακον, ἐμ-
πλαχεῖσαν τὴν παρθένον τῷ πειρασμῷ. μετὰ τὴν
πεῖραν ἀποστραφῆναι τε τὴν ἀνθρωπον, καὶ οὐ πρὸς
τοῦτον μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς πλείονας τὰ μολύσματα

σιensis, θαρσύνει.

(48) *Ὅτι*. Editi habent, καὶ ὅτι, sed conjunctio non reperitur in veteribus libris.

(49) *Δελέατι*. Sic codices mss. Parisiensis editio, *δελεάματι δέ*.

62. Συγγνώμης οὖν ἔξειοι, ὡς οἶμαι, ἡμεῖς· οὐκ εἰς τὸ ἀφραντοῦ τῆς παρθένου μόνον προφυλακῆς χάριν ἐκθέμενοι ταῦτα, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ ἀναστεῖλαι πολλοὺς ἤδη τοιοῦτους ἐπιπολάσαντας τῇ Ἐκκλησίᾳ εὐνοῦχους σπουδάζαντας. Φανερόν γάρ, ὅτι δαίμονος μεθοδεία τὸ ἔργον· διότι ὁ μὲν πάλιν (50) βλος παρ' Ἑλλήται τούτους, νυνὶ δὲ παρ' ἡμῖν ἀτόπως ὑπέδειξε (51), καὶ σωφροσύνης μὲν ὄνομα κάλει τὴν τομὴν, κἀνταῦθα τὸ αὐτὸ κατὰ τῆς φύσεως ἐνεωτέρισε. Δεινὸς γάρ ἐστιν ὁ μεθοδεύων ἡμῶν τὴν εἰς τὸν Κύριον πίστιν διὰ τοῦ πιστευθέντος καλοῦ κακίαν ἐργάσασθαι· τὸ αὐτὸ δὲ ἐστὶ μαθεῖν ἐκ τῶν παρελθόντων. Ὡς γὰρ δι' ὧν ἔδει (52) θεοὺ γνῶναι, διὰ τούτων ἀγνοῆσαι τοὺς παρ' Ἑλλήται παρεσκευάσεν (ὁ μὲν γὰρ κόσμος τοῦ κοσμήσαντος πρόκειται μὴνυμα· οἱ δὲ ἀπὸ τοῦ κάλλους τῶν ὁρωμένων οὐχὶ ἀναλόγως τὸ κάλλος τοῦ ποιητοῦ τούτων) (53) ἐδόξα-σαν, ἀλλ' ἐσεβάσθησαν καὶ ἐλάτρευσαν τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα· καὶ ὡς δι' ὧν ἔδει γνῶναι Χριστόν, δι' ἐκεῖνων ἀγνοῆσαι παρεσκευάζει, διὰ τῶν κηρυττουσῶν, φημί. Γραφῶν τὸν Χριστὸν αἰρετικαῖς ἐννοαῖς τὴν ἀγνοίαν τούτου δεινῶς μηχανώμενος· καὶ ὡς τῷ πεπιστευμένῳ ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ ἀπιστίαν τε καὶ ἀρνήσιν τοῦ Χριστοῦ πανούργως ἐν-σπείρει, οὕτω καὶ διὰ τοῦ ὀνόματος τῆς μυστικῆς εὐνοχίας, ὀνόματι σωφροσύνης ἀποκόπους καὶ ἀκολάστους ἐργάζεται. Οὐκοῦν οὐδὲ τούτοις ἀδιαφόρως συναγελάζεσθαι τὴν παρθένον προσήκει. Εἰ γὰρ θή-λειαι θηλείαις ἐπὶ τῆς αὐτῆς κοίτης ἐνδιαθέτως πα-ρεπλεκόμεναι, ζεύσεως αὐτῶν ἐνδοθεν τῆς ἀκμῆς, C πολλὰκις ἐκ τῆς πρὸς ἄλληλα τῶν σωμάτων ἀφῆς, πρὸς ἃ ἐπιδάσθησαν ἔχειν σώματα σχέσιν, τὴν μνήμην διερεθίζονται (ἱκανὸς γάρ ἐστιν ὁ νομοθετῶν ἐν τοῖς μέλεσιν ἡμῶν τὴν ἀμαρτίαν, μέσος τῶν σαρκῶν λα-θραῖως χωρήσας ἐκ τῆς φιλικῆς πρὸς ἄλληλα τῶν θηλέων) (54) καὶ φιλόφρονος ἡδονῆς, ὑποκλέψαι μὲν τὴν φιλόφροναν, τὴν δὲ τῶν σαρκῶν ἄρρενα πανούργως ἐνοσπίραι· πόσω (55) πλέον δεῖ τὰ ἄρρενα σώματα, κἀν εὐνοῦχων ἢ τὴν παρθένον φυλάττεσθαι; Κἀν εὐνοῦχος γάρ ἢ, ἀλλ' ἀνὴρ ἐστὶ τὴν φύσιν.

63. Ὡς γὰρ ὁ βοῦς ὁ κερατιστὴς ἀπεκμηθεὶς τὰ κέρατα, οὐχὶ τῇ ἀφαιρέσει τῶν καράτων ἵππος ἐγένετο, ἀλλ' ἐτι βοῦς ἐστὶ κἀν μὴ ἔχῃ τὰ κέρατα· οὕτω καὶ ὁ ἄρσην (56) ἀποκοφάμενος πάντα τὰ μό-ρια, οὐ τῇ ἀφαιρέσει τούτων γυνὴ ἐγένετο οὕτος· ἀλλ' ἐτι ἄρσην ἐστὶ τὴν φύσιν, κἀν μὴ ἔχῃ τὰ μό-ρια. Καὶ ὡς ὁ κερατιστὴς ἀποκεκομμένος τὰ κέρατα, κερατιστὴς ὅμως ἐστὶ τὸν θυμὸν (παρεκκλίνων γοῦν τὸν αὐχένα, καὶ τὴν κεφαλὴν πρὸς τὴν ὁρμὴν σχη-ματίζων, τὴν ἀπειλὴν ἀσμένως ἐνδείκνυνται· ἀλλὰ

62. Nos igitur ut reor, sumus venia digni, qui hæc exposuerimus, non præmuniende modo virginæ integritatis gratia, sed etiam ut plurimes ejusmodi eunuchos, qui jam in Ecclesia invaluerunt, coercere conaremur. Perspicuum est enim opus illud dæmonis esse astutiam; quandoquidem prior ætas eunuchos apud gentiles, ac etiam nunc apud nos absurde introduxit, easilitatisque nomen, quod tunc hujusmodi exsectioni datum fuerat, idem etiam nunc contra naturam innovavit. Est enim solers is, qui nostræ in Dominum fidei insidiatur, per id quod virtus esse creditur, malum operari, quod ipsum ex præteritis animadvertere in promptu est. Quemadmodum enim ex quibus Deum cognosci oportebat, per ea effecit, ut Deum gentiles ignorarent (mundus enim Creatoris propositum est monumentum; isti autem ex pulchritudine eorum quæ videntur, nequaquam, ut par erat, pulchritudinem illorum opificis glorificaverunt, sed coluerunt et servierunt creaturæ potius quam creatori⁵¹); et quemadmodum per quæ oportebat Christum cognoscere, per ea fecit ut ignoraretur, per Scripturas, quæ Christum prædicant, illius ignoracionem hæreticis sententis astute machinatus: et quemadmodum credito Christi nomi- ni, incredulitatem et negationem Christi vasserrime inievit; ita et per nomen mysticæ astrationis, sub specie temperantiæ, spadones et impudicos effecit. Igitur ne cum his quidem indifferenter congregari virginem convenit. Nam si cum feminæ cum feminis in eodem lecto amanter conjunguntur, effervescente intus illarum cupiditate, sæpe ex mutuo corporum tactu earum imaginatio ad ea corpora, quibuscum ha- bitudinem a natura acceperat, irritatur (idoneus est enim qui legem peccati in membris nostris movet⁵²); ut medius inter carnes latenter obrepens, ex amica et comi seminarum inter se delectatione, subtrahens ortam ex benevolentia voluptatem, masculam car- nium fraudulenter inserat), quanto magis a corpori- bus masculis, etiamsi eunuchorum sint, virgini cavendum? Nam etsi eunuchus est, vir tamen est natura.

63. Quemadmodum enim hos, qui cornu ferit, abscissis cornibus, nequaquam hac cornuum abscis- sione factus est equus; sed adhuc bos est, quamvis non amplius habeat cornua: ita et masculus, cui exsecta sunt genitalia omnia, nequaquam hac exsec- tione factus est femina, sed semper masculus est, quamvis non habeat genitalia. Et quemadmodum hos cornu feriens, abscissis cornibus, ira tamen et furore cornu petit; siquidem inclinans cervicem, et caput ad feriendum componens, minas non sine

⁵¹ Rom. i, 25. ⁵² Rom. vii, 23

(50) Πάλιν. Legendum videtur, πάλας, ut et inter- pres vertit. Edit.

(51) Ὑπέδειξε. Sic nonnulli codices mss. Col- bertinus, ἀπέδειξε. Editi, ἐπέδειξε.

(52) Ἐδει. Sic tres mss. atque hæc scriptura paulo post confirmatur. Editi, ἐδόκει.

(53) Τούτων. Sic plures mss. Veneta editio, τοῦ-

τον. Parisiensis, τοῦτου.

(54) Τῶν θηλέων. Nonnulli codices, τῶν θη- λείων.

(55) Πόσω. Sic codices nonnulli. Editi, πό- σον.

(56) Ἀρσην. Sic habent hoc loco et paulo post mss. plures. Editi, ἄρσιν.

gaudio intentat, atque etiam saepe ferit, irruens ea parte capitis in qua cornu armatus fuerat, ac furori satisfacit hac ferendi specie; sic enim afficitur impetu abreptus, non quasi simpliciter feriat, sed quasi cornu, ut antea, dilaceret: ita et masculus, cui abscissa genitalia, masculus tamen est vitiosa libidine. Idcirco **677** et ipse simili modo sese ad actionem componens, amorem spirat et absurdum furorem. Quin etiam irruens ad complexum, etiam si non corrumpat hac parte virginem, tamen quasi corrumpat, ita cupiditate per imaginationem afficitur. Illam autem ad peccatum vehementius incitans, corrumpit totam mentem, ac ipsum corpus ad stupri actionem aestro percellit.

64. Quare si propositum est virgini incorruptam suam interiorem virginitatem servare, caute semper se gerat etiam in colloquiis cum his hominibus. Nam si admonitionem Sirachi, quae ad integritatem virginis conducit recipimus, *Quasi eunuchus*, inquit, *complectens virginem et ingemiscens* ⁴³; nimirum quia quod vult facere non potest. Item: *Desiderium eunuchi est devirginare puellam* ⁴⁴. Etsi enim matrem, inquit, ob infecunditatem facere non potest, at virginitatem ei vult eripere. Laudari ergo ob castitatem non debent ii, quibus abscissa genitalia. Neque enim equos, quod cornu non feriant laudamus; sed eos quidem, si non calcitent, laudabimus: in boves autem, si cornu non feriant, mansuetudinem merito probamus. Non enim in quo quis non potest, sed in quo, cum possit, ad injuriam potestate non utitur, admirationem habet. Quod si existimant abscissionem genitalium ad removendum ab anima peccatum conducere; eruant etiam oculos, qui multa contra rationem intuentur; praecedant manus simul et pedes: obstruant etiam aures, ut nihil horum instrumentum fiat peccati. Vel si istud quidem absurdum est simul et furiosum, totis membris undeliberet abscissis, reliquum corpus inutile instar trunci, ut dicitur, omnino projicere cum ipsa vitii causa, ac tamen ob imagines per membra prius introductas animo peccare; satius est relicto, ita ut formatum est, corpore, casta, ut supra dictum est, ac temperanti ratione membra omnia regere, virtutem non necessitatis sed voluntatis nostrae praeclarum munus efficientes. Neque vero de omnibus omnino eunuchis ea diximus quae hactenus exposuimus, sed de iis qui, ut sibi licentiam concilient cum feminis ad arbitrium vivendi, semetipsos stulte exsecerunt. Ac generatim de iis, qui mulierum familiaritates persequuntur, haec diximus. Novimus enim quemadmodum viri mulieres sancte tangunt, ita et eunu-

A καὶ ἐπλήξε πολλὰκις ἐπελθὼν τῷ μέρει τῆς κεφαλῆς, καθ' ὃ τῷ κέρατι ὤπλιστο, πληροφορῶν τὸν θυμὸν τῇ φαντασίᾳ τῆς ἐνεργείας· οὕτω γὰρ διατίθεται ὑπὸ τῆς ὀρμῆς συναρπαζόμενος, οὐχ ὥς πλήσσω ἀπλῶς, ἀλλὰ καὶ (57) ὥς τὸ πρὶν τῷ κέρατι διαιρῶν)· οὕτω καὶ ὁ ἄρσεν ἀποκεκομμένος τὰ μόρια, ἄρσεν ὅμως ἐστὶ τῇ ἐπιθυμίᾳ τοῦ πάθους. Διὸ καὶ αὐτὸς κατὰ τὸ ὅμοιον σχηματίζαμενος πρὸς τὴν πράξιν, ἔρωτος πνέει καὶ ἐκτόπου μανίας. Ἀλλὰ καὶ ὁρμῶν πρὸς τὴν συμπλοκὴν, κὰν μὴ φείρῃ τῷ μέρει ἐκείνῳ ἐνοχλῶν τῇ θηλείᾳ, ὅμως αὐτὸς μὲν ὥς φθείρας, τὴν ἐπιθυμίαν οὕτως ὑπὸ τῆς φαντασίας διάκειται. Τὴν δὲ πρὸς τὴν ἁμαρτίαν πικρότερον ἐρεθίζων, φθείρει μὲν ὅλον τὸν νοῦν, καὶ τὸ σῶμα δὲ πρὸς τὴν τῆς φθορᾶς πράξιν οἰστροῖ.

B 64. Διὸ εἴπερ σκοπὸς ἐστὶ τῇ παρθένῳ ἀφθορον ἑαυτῆς τὴν ἐνδομ παρθενίαν φυλάξει, ἀκριβοῦτω καὶ τὰς πρὸς τοὺτους ἀεὶ ὀμιλίας. Εἰ γὰρ καὶ τὴν τοῦ Σιράχ παραίνεσιν συμβαλλομένην εἰς τὸ ἀχραντὸν τῆς παρθένου (58) δεχόμεθα· Ὡς εὐνοῦχος, φησὶ, περιλαμβάνων παρθένον, καὶ στενάζων· πάντως δεῖ τοιοῦτο δύναται ὁ βούλεται πράξει. Καὶ, Ἐπιθυμία εὐνοῦχου ἀποπαρθενῶσαι ρεάνιδα. Εἰ καὶ μητέρα γὰρ, φησὶ, διὰ τὸ ἄγονον οὐ ποιεῖ; ἀλλ' ἀποπαρθενεῦσαι αὐτὴν θέλει. Οὐ τοίνυν ἐπὶ σωφροσύνῃ ἐπαινέσθαι προσήκει τοὺς ἀποκοπομένους τὰ μόρια. Οὐδὲ γὰρ τοὺς ἵππους ὥς μὴ κερατίζοντας ἐπαινοῦμεν, ἀλλὰ τοὺτους μὲν εἰ μὴ λακτίζουσιν ἐπαινέσομεν· τοὺς δὲ βοῦς, εἰ (59) μὴ κερατίζουσι, τῆς ἡμερότητας κατὰ λόγον ἀποδεξόμεθα. Οὐ γὰρ ἐν ᾧ μὴ δύναται τις, ἀλλ' ἐν ᾧ δύναμενος οὐκ εἰς ἀδικίαν κέχρηται τῇ δυνάμει, θαυμάζεται. Εἰ δὲ οἴονται τι τὴν ἀποκοπὴν τῶν μορίων εἰς τὴν τῆς ψυχῆς ἀναμαρτησίαν συμβάλλεσθαι, ἐκκοφάτωσαν καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς, πολλὰ παρὰ λόγον ἐμβλέποντας (60)· ἀκρωτηριασάτωσαν δὲ τὰς χεῖρας ὁμοῦ καὶ τοὺς πόδας· ἐπιδυσάτωσαν δὲ καὶ τὴν ἀκοήν, ἵνα μὴδὲν τούτων ὄργανον γένηται ἁμαρτίας. Ἡ τοῦτο μὲν ὀλογον ἅμα καὶ μανιώδες, ὅλα τὰ μέλη πανταχόθεν περικόψαντας, τὸ δὲ λεγόμενον, κορμὸν δίκην τὸ λοιπὸν σῶμα ἄχρετον ἀπλῶς ἀπορρῆξαι μετὰ τοῦ αἵματος, ὅμως ταῖς προλαβούσαις διὰ τῶν μελῶν φαντασίαις τὴν διάνοιαν ἁμαρτάνειν· ἐάσαντας δὲ (61), ὥς ἐπλάσθη, κατὰ τὸν ἀνωτέρω λόγον, σῶφρονι λογισμῷ ἡνιοχεῖν πάντα τὰ μέλη, οὐκ ἀνάγκης, ἀλλὰ προαιρέσεως ἡμετέρας τὸ κατὸρθωμα τὸ καλὸν ποιούμενους. Οὐ περὶ πάντων δὲ καθόλου εὐνοῦχων τὰ προεκτεθέντα εἰρήκαμεν, ἀλλὰ περὶ τῶν ἐν ἔξουσίᾳ ἑαυτοῖς πραγματεύονται, ὥς θελοῦσιν ἡμιλεῖν γυναῖξιν, ἀποκοφάμενων ἀτόπως. Καὶ καθόλου περὶ τῶν τὰς πρὸς τὸ θῆλυ διατριβὰς μεταδιδόντων ταῦτά φαμεν. Οἶδαμεν γὰρ, ὅτι ὥς ἀγῶς ἔπτονται ἄνδρες γυναικῶν, οὕτω

⁴³ Eccli. xxx, 21. ⁴⁴ Eccli. xx, 1.

(57) Ἀλλὰ καὶ. Conjunctio addita ex pluribus mss.

(58) Τῆς παρθένου. Duo mss., τῆς παρθενίας.

(59) Τοὺς δὲ βοῦς, εἰ. Sic ope codicis Colbertini emendavimus vitiosam lectionem vulgatam; τοὺς δὲ βοῦς. Ibidem hae voces, κατὰ λόγον, desunt in plu-

ribus mss.

(60) Ἐμβλέποντας. Sic plures codices. Edini, βλέποντας.

(61) Δέ. Sic editio Veneta et mss. Parisiensis, δεῖ.

καὶ οἱ εὐνοῦχοι τῷ ἐξ ἀκουσίως (61') συμβεβηκότι αὐ-
τοῖς κατὰ τὸ σῶμα εὐνοουχισμῷ, τὸν ἐκούσιον τῆς ψυχῆς
εὐνοουχισμὸν σώφρονι λογισμῷ αὐτοῦς εὐνοουχισάντες,
καθαρῶς γυναιξὶν ὁμιλοῦσι. Τοῦ δὲ ἀκριβοῦς ἅμα
καὶ ἀχράντου ἕνεκα μαρτυρόμεθα, ὅτι ὡς ἄνδρες
ἦδιον συναναστρέφόμενοι γυναιξί, δικαίως καθ' ἑαυ-
τῶν αἰσχρὰς ὑπονοίας κινεοῦσιν· οὕτω καὶ οἱ εὐνοῦχοι
ταῖς τῶν γυναικῶν διατριβαῖς ἐμφολεῦσιν σπουδά-
ζοντες, οὐ καθαρῶς ἑαυτοῦς ὑπονοιῶν ἀπολύρουσιν.
Οἱ γὰρ τὴν πρὸς τὸ θῆλυ ὁμιλίαν οὐκ ἀδιάφορον, ἀλλὰ
προθυμότεραν ποιοῦμενοι, οὐκ ἀτόπως ἂν ὑπὲρ τῶν
προσεκκεμένων τῆς φύσεως λογισμῶν ἐπὶ τὸ χει-
ρον (62) ἀνδρῶν στηλιτεύονται. "Οτι ἐπ' ἐκείνων μὲν
τὴν ἐξουσίαν τοῦ δύνασθαι πρὸς ὀφθαλμῶν τιθεῖσα αὐ-
τοῖς τὸ ἀποτελέσμα τοῦ ἀμαρτήματος, φόβῳ τοῦ
πώματος, τῆς κατὰ τὴν βούλησιν αὐτοῦς ἀμαρτίας
ἀναστελλεῖ. Ἐνταῦθα δὲ ἡ ἀδυναμία τοῦ ἀποτελέσαι
ὃ βούλονται, τολημρὸς αὐτοῦς πρὸς τὴν ἀπόλαυσιν
τῆς ἐπιθυμίας ποιοῦσα, τὴν ἐκ τῆς βουλήσεως ἀμαρ-
τίαν ἐν αὐτοῖς ἔτι μᾶλλον ἐξάπτει (63).

65. Μηδεὶς δὲ ἐπισκοπεῖται τῷ λόγῳ, ὡς παρὰ τὸ
πρέπον τῷ παρθενικῷ ἦθει εἰς τὴν θεωρίαν τῆς φύ-
σεως τοῦ ἄρρενος ἐμβαθύνονται. Πρῶτον μὲν, ὅτι οὐ-
δεμία οὕτω νηπία ἐστὶ παρθένος, ἥδῳα τῷ σώματι,
ὡς ἀγνοεῖν τι τῶν ἐν τῇ φύσει ἐκείνου, οὐ τῆς πλευ-
ρᾶς ἀπεσπάρθη. Ἔως μὲν γὰρ ἀτελῆ τε καὶ ἁωρὰ
ἐστὶ πρὸς τὴν φυσικὴν ἐνέργειαν τὰ μέλη τοῦ σώ-
ματος αὐτῆς, καὶ δὴ ὁ νόμος τῆς ἀμαρτίας σχολάζει,
καὶ ἀγνοίαν ἴσως ἂν τις εἴποι τῆς φυσικῆς πράξεως
τέως προσεῖναι τοῖς μέλεσιν, εἰ καὶ ὅτι μάλιστα αὐ-
τομάτως (64) ἡ φύσις πρὸς τὸ οἰκεῖον βαδίζει, ὡς ἐπὶ
τῶν ἀλόγων ἔστιν ἰδεῖν, αὐτοδιδάκτω τῇ φύσει εὐστο-
χοῦντων εὐθὺς πρὸς τὰς μίξεις. Καὶ παῖδιά δὲ ἐφω-
ράθη ἐν τῇ ἁωρίᾳ τῶν μελῶν τὴν ἀνδρικὴν μίξιν
μιμομενα. Ἐπειδὴν δὲ ἠβήσῃ ταῦτα, καὶ ἐπιτήδεια
πρὸς τὴν πέφυκε σχέσιν ὀφθῇ, εὐθὺς ὁ νόμος τῆς
ἀμαρτίας ἐσιτήθη, νομοθετῶν μὲν ἑκάστῳ μέλει τὴν
πράξιν, ἀντιστρατεύων δὲ τὰ μέλη τοῦ νόμου τῷ νόμῳ,
καὶ αἰχμαλωτίζων τῷ νόμῳ τῆς ἀμαρτίας διὰ τῶν με-
λῶν ἑκάστον ἄνθρωπον. Καὶ οὐκ ἂν τι τῶν μελῶν,
νόμον ἔχον (65) διδάσκαλον, τῆς πρὸς τὴν πέφυκεν
ἀμαρτίας ἀγνοίαν προφασίσαιτο. Ἀλλὰ τὰ τε χεῖλη
οὐδὲν ἐν τοῖς ἔρωτικοῖς πρὸς τὴν πέφυκεν χρεῖαν, καὶ
ἑκάστον τῶν μελῶν τοσοῦτον τὸ τοῦ ἑτερογενοῦς μέ-
λος γνωρίζει, ὅσον ἑαυτὸ κατὰ φύσιν ἐπίσταται. Ἐπεὶ
οὐκ ἂν οὕτε ἐπεθύμησε τὴν τοῦ μέλους ἐνέργειαν, εἰ
ἠγνόει τὴν φύσιν αὐτοῦ καὶ τὴν χρεῖαν. Ὅποτε οὐκ εὐ-
θύνῃς. Ἄξιοι, τὸ γινωσκόμενον παρὰ ταῖς παρθένοις,
σιωπώμενον δὲ διὰ τὸ ἀναγκαῖον, ἐν καιρῷ ἀναπτύ-
ξαντες. Ἐπειθ' ὅτι εἰ καὶ ἀγνοοῦσι τὴν τοῦ ἄρρενος
ρῦσιν, ὡς ἂν μὴ αὐτὴ ἡ ἀγνοία δέλεαρ γένηται αὐ-

A chos, qui post corporis castrationem non libenter
susceptam, voluntariam animæ castrationem casta
ac temperanti cogitatione sibimetipsis inferunt, pure
cum mulieribus versari. Sed cautionis simul et in-
tegritatis causa contestamur, quemadmodum vir,
qui libenter cum mulieribus versantur, turpes in
semetipsos suspiciones movent; ita et eunuchos
qui in mulierum contubernis latibula sua constituere
volunt, puros semetipsos a suspicionibus non præ-
stare. Nam qui 678 cum mulieribus non indiffe-
renter, sed cupide versantur, non absurde ex
manifestis naturæ rationibus pejus quam viri
vituperentur. Nam in viris facultas qua præditi sunt,
dum eis ante oculos ponit actionem peccati, lapsus
metu eos a peccato, quod voluntate perficitur, adhuc
magis in eis accendit.

65. Nemo autem vellicet hunc sermonem quasi
minus convenienter virgineis moribus in speculatio-
nem naturæ masculi penetret. Nam primo nulla
adeo infans est virgo, modo pubens sit corpore, ut
quidquam ignoret ad naturam illius attinens, cujus
e latere avulsa est 42. Quandiu enim imperfecta et
immatura sunt ad naturalem operationem membra
illius corporis, ac lex peccati ferriatur; forte etiam
quis ignorationem naturalis actionis interim mem-
bris inesse dixerit: etsi quam maxime natura sua
sponte progreditur ad id quod sibi convenit, ut in
brutis videre est, quæ edocia sua sponte natura
statim in concubitus feruntur. Quin etiam deprehensi
sunt infantes membris immaturis virilem concu-
bitum imitari. Cum autem membra pubescunt, ac
idonea videntur ad habitudinem ad quam generata
sunt, statim lex peccati introit, præscribens uni-
cuique membro actionem, membra adversus legem
mentis in aciem educens, per membra unum-
quemque hominem captivum legi peccati addicens.
Nec ullum sane membrum magistrum habens legem,
peccati, ad quod natura fertur, ignorationem præ-
texat. Sed labia sciunt in amatoris robur ad quem
usum natura idonea sint, ac unicuique membro
tantum alterius sexus membrum cognitum est,
quantum semetipsam natura cognoscit. Neque enim
membri actum concupisceret, si ignoraret naturam
illius. Quare digni reprehensione non sumus, si quod
virginibus cognitum est, sed ob necessitatem tace-
tur, id in tempore explicuimus. Deinde vero etiam si
ignorarent masculi naturam, ne hæc ignoratio ipsis

42 Gen. II, 22.

(61') Ἐξ ἀκουσίως. Forte ἐξ ἀκούσιου. Edit.

(62) Ἐπὶ τὸ χεῖρον. Vitiosus prorsus addit edi-
tio Parisiensis, καὶ φερομένων. Hæc enim nec in
Veneta nec in mss. leguntur.

(63) Ἐξάπτει. Hanc scripturam illo tantum co-
dices agnoscunt, quorum in altero servula tantum
mann legitur. Habent alii, ἐνάγει. Sed tamen nihil

visum est mutandum.

(64) Αὐτομάτως. Nonnulli codices, αὐτομάτη.

(65) Τὴν ... ἔχον. Sic Colbertinus. Editio Paris.,
τις ... ἔχων. Veneta habet, ἔχοντα. Quinque codices
mss. τι ... ἔχοντα. Paulo ante legendum videtur, τῷ
νόμῳ τοῦ νοῦ.

peccati illecebra fiat, non absurde ad earum securitatem naturam, ut se habet, consideravimus; ut quemadmodum simplices sunt sicut columbæ, ita etiam prudentes sicut serpens⁶⁶, omnem integritatis suæ injuriam proposita doctrina institutæ caveant. Ad hæc, cum communis virginitatis expurgatricem orationem susceperimus, ut virginibus benevolentiam, ita et masculis debemus: oportebatque, ut illis quid noceat quidque prosit ostendimus, ita et istis ostendere; ut nequaquam castrationis nomini attendentes in contrarium delabantur, sed cognoscentes quid peccet illegitima virilium abscissio, et quis dignus sit Domini approbatione eunuchus, ad veram quidem castrationem animo informantur, ab absurdo autem virilium execrandorum impetu, si multi deinceps in hoc vitium ferantur, sermone cohibiti prudenter reflectantur.

66. Igitur quæ vere virgo est, si tali cum diligentia vitam instituet, ab omni masculi **679** tactu puram se semper custodiet, et cum feminis dormiens, ad seipsam conversa mentem in cælo habebit, eamque extra corpus totam omnino evehens, eadem dicit ac ille qui dixit: Novi memetipsam, sive in corpore nescio, sive extra corpus nescio, Deus scit, raptam esse in paradisum et audisse arcana verba⁶⁷. Nam profecto si vigilem illius erga se amorem sponsus e cælo videat, eique noctis tenebras perspiciat non occasionem esse peccati, sed divini ad colloquendum cum sponso otii, ita ut noctis quidem tenebris circumdetur, quo minus sensus exterioribus rebus perturbentur, sed tota mente illustretur sponsi luce, ac mentis lampadem per totam noctem studiose clam adornet; merito illam rapiet usque ad tertium cælum in paradisum, eique verba ejusmodi loquetur, quæ in corpore quidem adhuc viventibus non enarrabilia esse declaratum est, ei autem, si tantos progressus habeat, ut nesciat utrum in corpore an extra corpus vivat, enarrabilia in mysterio erunt. Illic omnem virginum chorum inveniri volens et precans, ad ea cavenda quæ virginitatis pulchritudinem inquinant, hæc edisserui, non ut his considerandis discamus quomodo oporteat ad ea quæ noceant delabi, sed ut modos lapsuum edocti, quomodo resiliendo declinandi sint perspiciamus. Neque enim eos qui artem medicam ediscunt, magistri, dum venena et omnia uno verbo exitialia considerant, ad horum usum adhortantur, ut noxiorum cognitione ad malitiam animo instructi, pro medicis vitæ pestes evadant; sed ut de iis, quæ naturalem nostram facultatem evertunt, edocti, præcaveant ea contrariis facultatibus, et si corporibus supervenerint, scientia

⁶⁶ Matth. x, 16. ⁶⁷ II Cor. xii, 5.

(66) *Ὅσα*. Nonnulli codices, ὡς αἱ. Paulo ante legendum videtur, αὐταῖς ἀμαρτίας.

(67) *Εἰς*. Præpositio addita ex pluribus mss. Ibi enim nonnulli codices, οὕτω καὶ τοῖς ἀπὸ τοῦ ὁμοίου ὁμοίως.

A ταῖς ἀμαρτίαις, οὐκ ἀλλῶς· εἰς ἀσφάλειαν αὐταῖς τὴν φύσιν ὡς ἔχει θεωρήσαμεν, ἢ ὡς περ ἀκέραιοι εἰσιν ὡσεὶ (66) περισσεύει, οὕτω καὶ ὡς ὁ θεὸς φρόνιμοι οὔσιν, πᾶσαν τὴν κατὰ τῆς ἀφορίας αὐτῶν ἀδικίαν ἐκ τῆς ἐγκειμένης διδασκαλίας ὑποφρονούμεναι προφυλάσσονται. Ἡρὸς δὲ τοῦτοις, ὅτι τῆς κοινῆς παρθενίας καθαρτήριον τὸν λόγον ποιούμενοι, ὡς ταῖς παρθένοις εἰς (67) εὐνοίαν, οὕτω καὶ τοῖς ἄρρεσιν ὀφειλόμεθα· καὶ ἔδει (68), ὡς ἐκείναις τό τε βλέπτον καὶ ὠφελοῦν ὑπεδείξαμεν, οὕτω καὶ τοῦτοις ὑποδείξει· ἵνα μὴ ὀνόματι εὐνουχίας προσέχοντες, εἰς τὸ ἐναντίον ἐκπίπτωσι· ἀλλ' ἐγνωκότες, τὸ ἀμαρτημα ἐκ τῆς παρανόμου ἀποκοπῆς τῶν μορίων, καὶ τὸν ἀποδοχῆς ἀξιούμενον παρὰ τοῦ Κυρίου εὐνοῦχον, ὠφελήθωσι μὲν πρὸς τὴν ἀληθῆ εὐνοχίαν τὸν νοῦν, τῆς δὲ ἀλόγου πρὸς τὴν ἀποκοπὴν τῶν μορίων ὁρμῆς πλεόνους τῇ χρόνῳ ἀτόπως γινόμενοι, ὑπὸ τοῦ λόγου συγφόμενοι φρονίμως ἀνασταλώσιν.

66. Et οὖν τοσαύτη ἡ ὄντως παρθένος συζητεῖται ἀκριβεῖς, ἀπάσης μὲν ἄρρενος ἀφῆς καθαρὰν ἑαυτὴν δι' ὅλου φυλάξει, καὶ μετὰ θηλειῶν δὲ καθυδούσα, πρὸς ἑαυτὴν ἐστραμμένη ἐν οὐρανῷ ἔξει· τὸν νοῦν, καὶ ἐξω τοῦ σώματος ὅλον τοῦτον παντελῶς ποιήσασα, τὰ αὐτὰ ἔρει τῷ εἰπόντι· Οὐδα ἑμαυτὴν, εἴτε ἐν σώματι, οὐκ οἶδα, εἴτε ἐκτὸς τοῦ σώματος, οὐκ οἶδα· ὁ θεὸς οἶδεν, ὅτι ἡρπάγην εἰς τὸν παράδεισον, καὶ ἤκουσα ἄρρητα ῥήματα. Πάντως· γὰρ ἄγρυπνον τὸν περὶ αὐτὸν αὐτῆς ἔρωτα ἄνωθεν ἐξ οὐρανῶν ὁ νομφίος ὁρῶν, καὶ ὅτι τὸ σκότος τῆς νυκτὸς οὐκ ἐφῶδιον ἀμαρτίας, ἀλλὰ σχολῆς θείας (69) τῆς πρὸς αὐτὸν ἡμιλίας ποιεῖται, περιβεβλημένη μὲν τῷ τῆς νυκτὸς σκότῳ, εἰς τὸ μὴ τὰς αἰσθήσεις παρὰ τῶν ἐξωθεν ἐνοχλησθαι· πεφωτισμένη δὲ τῷ τοῦ νομφίου φωτὶ, ὅλον τὸν νοῦν καὶ τὴν ἐκείνου λαμπράδα δι' ὅλης νυκτὸς φιλοκάλως ἐν ἀποκρύφῳ κοσμοῦσα, ἀρπάσει καὶ ταύτην δικαίως· ἕως τοῦ τρίτου οὐρανοῦ εἰς (70) τὸν παράδεισον, καὶ λαλήσει αὐτῇ τοιαῦτα, ἃ τοῖς μὲν ἐν σώμασιν ἐτι ζῶσιν ἄρρητα ἀποπέφανται· ἐκείνη δὲ τοσοῦτον προκοφάσῃ, ὡς μὴ εἰδέναι λοιπὸν εἴτε ἐν σώματι εἴτε ἐκτὸς τούτου ἔχει τὸ ζῆν, ῥητὰ ἐν μυστηρίῳ γενήσεται. Οὐ δὲ καὶ πάντα τὸν τῶν παρθένων χορὸν εὐρεθῆναι βουλούμενός τε καὶ εὐχόμενός· εἰς προφυλάχην τῶν τῆς παρθενίας κάλλος χραίνοντων, διεξῆλθον τὰ εἰρημένα, οὐχ ἵνα τῇ τούτων θεωρίᾳ μάθωμεν πῶς χρὴ πρὸς τὰ βλέποντα ὀλισθαίνειν, ἀλλ' ἵνα τὸν τρέπον τῶν ὀλισθῶν μαθόντες, ἴσωμεν πῶς δεῖ τούτων ἀποτηδύντας ἐκκλίνειν. Οὐδὲ γὰρ τοῖς τὴν λατρικὴν μετιοῦσι, τὰ δηλητήρια καὶ πάντα συνόλως τὰ νοσοποῖα οἱ διδάσκαλοι θεωροῦντες, ἐπὶ τὴν χρῆσιν τούτων αὐτοῖς παρακλεῖσονται, ἵνα τῇ γνώσει τῶν βλαπτόντων πρὸς κακίαν ἐφοδιασθέντες τὸν νοῦν ἀντὶ λατρῶν λυμεῶνες τοῦ βίου δελεχθῶσιν, ἀλλ' ἵνα τὰ φθοροποῖα τῆς φύσεως ἡμῶν δυ-

(68) *Ἔδει*. Sic mss. tres. Editi, ἐτι.

(69) *Σχολῆς θείας*. Nonnulli codices, σχολῆν θείας. Alii, σχολὴν θείαν.

(70) *Εἰς* Colbertinum, καὶ εἰς.

νάμεως μαθόντες, προφυλάττωνται μὲν ταῦτα ἀντιθέ-
τοις δυνάμεσιν, ἐπισυμβάν (71) δὲ πού τοις σώμασι,
διὰ τῆς ἐπιστήμης ἀνέλωσι. Τριῶν οὖν, κατὰ τὸν τρί-
τον τῆς εὐνουχίας τρόπον, ὅτων ἄς ὁ Κύριος ἡμῶν
ὕπεδειξεν ἐπὶ παρθενίαν ἡμᾶς ἀγούσων, δι' ἧς βού-
λεται, φησίν, ὁ δυνάμενος χωρεῖν χωρεῖτω. Ἀποδεκτή
μὲν γὰρ καὶ ἡ διὰ μιᾶς τῶν δύο ταύτην (72) ὀδεύου-
σα· μακαριωτέρα δὲ ἡ διὰ τῆς κρείττονος τρέχουσα.
Πᾶσαι δὲ αἱ δι' ἧς δῆποτε ὁδοῦ ἐπὶ ταύτην ἐλαύνου-
σαι, τοῦ ἀμώμου ἰσως ἐν τῇ ὁδῷ προνοείτωσαν, ἵνα
πάσης κηλίδος καθαρὰν τὴν νύμφην τῷ νυμφίῳ ἀρμόσασαι, τῶν παρ' αὐτοῦ χαρίτων ἐνδοξότερον κατ'
οὐρανὸν (73) ἀπολαύσῃσι.

67. Ταῦτά σοι, ὦ ἱερὰ κεφαλὴ, εἰς κατανόησιν τοῦ
ὄντως ἐν παρθενίᾳ κάλλους, ὡς ὁ καιρὸς ἐνεδίδου, ὑπε-
γράψα, οὐκ ἀπὸ τῶν θείων μόνον, ἀλλὰ, κατὰ τὸν
σοφώτατον Παῦλον, αἰχμαλωτίζειν ἡμᾶς πᾶν νόημα
βουλόμενον εἰς ὑπακοήν τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἀπὸ τῶν
ἐξῴθεν, πάντα τὸν Χριστοῦ μαθητὴν πρὸς ἐγκράτειαν
δυσωπεισθαι βουλόμενος. Καὶ τῶν Ἑλλήνων γὰρ οἱ
σοφοὶ τό τε πολυειδὲς τῆς ἡδονῆς καὶ τὴν πρὸς τοῦτο
μάχην ἡμῖν διὰ μυθικοῦ πλάσματος αἰνιττόμενοι,
ὕδραν, τὴν γενικὴν ἐν τῷ σώματι ἡδονήν, ἔρπον τι
πολύμορφον, ἐν ἑλεί φωλεῦον φυσιολογοῦντες ἀν-
έπλασαν. Καὶ ταύτης τὴν μὲν ἀπλῶς τεκνομένην κε-
φαλὴν τριπλασίονας ἀντὶ τῆς μιᾶς ἐκφύειν παρέδωκαν·
τὴν δὲ καυτῆρι τεκνομένην ἀναρρεῖσθαι καθάπαξ φι-
λοσόφως ὑπέδειξαν. Ὅτι τῆς καθ' ὅλου ἡδονῆς, ἐν
μὲν τῇ τῆς σαρκὸς ὀλικῇ φύσει, ὥσπερ ἐν ἑλεί δει-
C νοῦ τινος ἔρπετο αἰ φωλευούσης, δι' ἐκάστης δὲ αἰ-
σθησεως, καθάπερ τινὰ μιαν κεφαλὴν ἐκ βάθους, τὴν
ὀλικὴν διὰ τε ὀψεως καὶ γεύσεως καὶ τῶν λοιπῶν πο-
λυμόρφως ἡδονῇ (74) ἀνισχούσης, ἐὰν ἐν ἀπολαύσει
τε καὶ κόρῳ, φασί, τοῦ καθ' ἑαυτὴν ἡδέος (75) ἐκά-
στην κεφαλὴν ἐθελήσωμεν τέμνειν, οὐ μᾶλλον τὴν
φανείσαν τεμνομένην, ἢ πλείονας ἀντὶ τῆς μιᾶς τοῦτω
τῆς τομῆς τῷ τρόπῳ βλαστῆσαι ποιήσομεν. Ἐὰν δὲ,
καθάπερ καυτῆρι, τῇ ἐγκρατεῖᾳ τὴν ἀναφανείσαν ἐκ-
τέμνωμεν, ἀδύνατον αὐτὴν εἰς ἅπας σοφῶς ἀναιρή-
σομεν (76). Ὁ μὲν γὰρ τὴν ἐν τῇ γεύσει, φασίν,
ἡδονὴν, φέρε, τῷ παρασχέιν τὸ κατ' αὐτὴν ἡδῶ, κόρῳ
ἀνελεῖν βουληθεὶς, οὐ μᾶλλον ταύτην ἀνείλεν, ἢ διὰ
τῆς ἀπολαύσεως ἀκολαστοτέραν πρὸς τὸ ἐπιθυμούμε-
νον αἰεὶ παρεσκεύασεν. Ὁ δὲ τῷ μὴ δοῦναι τὸ ἡδον,
ὥσπερ πυρὶ τῇ ἐγκρατεῖᾳ ταύτην κολάσας, ὡς ἂν μὴ
τυγχάνουσιν ὧν ποθεῖ ἀνεκέρητον τε καὶ τετηγμέ-
νην (77) καθάπαξ ὑπέδειξε. Καὶ περιττὸς, φασί,
μᾶλλον δὲ ἀδικῶν εἰς ἀσκήσιν ἐκείνος ὁ λόγος ὁ καθ'-
ἅπαξ ἀποφαινόμενος· ὅτι τὸ ἔτοιμον εἰς ἐξουσίαν,
ἀργὸν εἰς ἐπιθυμίαν. Ἀργεῖ μὲν γὰρ ἡ ἐν τῇ γεύσει,

A et arte tollant. Cum tres igitur, pro triplici castra-
tionis modo, vix nobis a Domino ostense ad virgi-
nitatem nos perducant, per quam vult, inquit, qui
potest incendere incendat. Ac laudabilis quidem est
quæ per alteram ex duabus prioribus ad virginita-
tem pergit, sed beator quæ per præstantiorem
currit. Omnes autem quæcumque via ad virginita-
tem tendant, æque intaminate in via esse studeant;
ut cum puram ab omni macula sponsam sponso ap-
taverint, illius donis gloriosius in cælo perficiantur.

B 67. Hæc tibi, o sacrum caput, ad veram virgini-
tatis pulchritudinem considerandam, ut per tempus
licuit, edisserui, non ex divinis solum litteris, sed,
secundum sapientissimum Paulum, qui nos omnem
intellectum ad obediendum Christo captivum vult
ducere **, omnem Christi discipulum ad continen-
tiam volens incitare. Nam et Græcorum sapientes,
dum multiformem voluptatem, et pugnandi cum illa
rationem nobis fabuloso commento indicant, hy-
dram, voluptatem corporis generatim sumptam,
velut serpentem quemdam 680 multiformem in
palude delitescentem ductis ex natura rationibus
sinxerunt. Atque hujus quidem caput uno ictu am-
putatum, triplex ex uno nasci tradiderunt; cauterio
autem resectum, e medio prorsus tolli sapienter os-
tenderunt. Nam cum universa voluptas in carnis
materiali natura, velut in palude horrendus quidam
serpens semper delitescens, per unumquemque
sensem, velut unum quoddam caput ex profundo,
singularem per visum et gustum reliquosque sen-
sus multipliciter voluptatem proferat: si perfructu
ac satietate, aiunt, illius dulcedinis unumquodque
caput velimus amputare; non magis caput, quod
sese exseruit, amputamus, quod amputandi modo
perficimus ut plura pro uno nascentur. Sed si veluti
cauterio, ita continentia, prodiens caput resece-
mus, sapienter a nobis sublatum pullulare prorsus
non poterit. Nam qui gustus, inquit, voluptatem,
exempli causa, concedendo quod ei suave est et sa-
tietate tollere vult, non magis eam tollit, quam per-
fructu intemperantiorem facit ad id quod semper
concupiscit. Qui autem non concedendo quod suave
est, illam continentia tanquam igne coerces, ut mi-
nime compotem eorum quæ concupiscit, invalidam
ac tabefactam prorsus redigit. Ac præpostera, in-
quit, vel potius iniqua in virtutis exercitationem
oratio, quæ sine exceptione pronuntiat, quod para-

** M Cor. x, 5.

(71) Ἐπισυμβάν. Nonnulli codices, ἐπισυμ-
βάνα.

(72) Ταύτην. Sola Paris. editio, πρὸς ταύτην.

(73) Κατ' οὐρανόν. Sic primus ms. Editi, κατ'
ὕδραν.

(74) Πολυμόρφως ἡδονῇ. Sic Colbert. et Reg.
2879, multo aptius quam editi, πολυμόρφων ἡδο-
νῶν.

(75) Τοῦ καθ' ἑαυτὴν ἡδέος. Sic plerique libri

veleres. Editi, τοῦ κατ' αὐτὴν ἡδέως.

(76) Ἀναρρεῖσθαι. Sic plerique mss. Editi, ἀνα-
ρῆσθαι. Paulo post editi, ἡδονὴν φερέτω παρα-
σχέιν τῷ κατ' αὐτὴν ἡδέει καὶ κόρῳ. Non earent na-
vis codices mss. excepto Colbertino, cujus scriptu-
ram, ut aptam ad emendandum contextum, secuti
sumus.

(77) Τετηγμένην. Sic cod. Mazariæus et alius.
Editi, τετηγμένην, excisam.

tam habet perfruendi potestatem, id lentum esse ad concupiscendum. Lenta enim est gustus, exempli causa, voluptas ad id cuius perfruendi potestatem habet: sed cum semper edocta sit eorum, quæ concupiscit, compos intemperanter fieri, insatiabilis ad perfruendum quicquid concupiscit, variis modis abripitur. Quare non sic unumquodque voluptatis caput amputandum esse dicunt, sed per abstinentiam, non concedendo quod suave est.

68. Divinus autem sermo vitulum pro sacerdote apud sapientissimum Moysen mactans, per membra, quorum sit holocaustum, virtutis exercendæ modum naturali ratione ostendit, dum jecoris quidem extremam partem, non totum jecur, et adipem quæ ventrem operit, non ipsum ventrem, tenum autem non adipem modo, sed ipsos etiam cum adipe renes igne consumi jubet. Nam cum jecur organum sit concupiscentiæ (secundum quod et de eo qui prave ad concupiscendum sauciatus est, dicitur, *Eris ut cervus sagitta percussus in jecore* ⁴⁸), veluti extremam partem, singularem ad peccandum concupiscentiam, in qua et bilis reperitur, solam igne consumere, reliquum autem, quod a bili et prava concupiscentia purum est, ad bonarum rerum concupiscentiam servare secundum naturam convenit; ventris autem quod superfluum est, unde ad vitia a ratione aliena pinguescimus, auferendo, quod necessarium est tantummodo servare: in renibus autem, non solum adipem, quæ ingentem **681** copiam generaturæ ad intemperantiam despumat, sed et ipsos renes sacrificare. In his, inquam, sermo divinus aptissime ad naturam et quod ad vitam necessarium, et quod præclarum ad concupiscendum, et quod purum ad temperantiam monstrat. Nam cum sine cibo in corpore vivi non possit, organum cili, ventrem nudum ab omni prorsus ingluvie relinquens, adipem, quæ illum operit, recte aufert. Rursus autem cum fieri non possit, ut quidquam boni assequamur, nisi naturalem illius appetendi facultatem habeamus, malam quidem, inquam, concupiscentiæ speciem, veluti extremam partem cum bili resecat, bonum autem ad virtutes concupiscentiæ genus purum et intactum relinquit. De renibus autem, quoniam nec ad vitam, ut venter, nec ad concupiscentiam necessarij videntur, ut qui singularem ad concubitus concupiscentiam solam suscipiant, non solum, inquam, adipem illorum, sed et ipsos igni tradidit, quia possumus sine renibus, id est, sine nuptiis, vivere et virginitalis institutum angelis æquale etiam nunc, quandiu vivimus, exercere. His omnibus in omni sapientia eruditos decet universæ voluptati, velut hydræ multorum capitum, sapienter resistere, nec per speciem execrandi prodeuntia semper per sensus capita perficere ut

⁴⁸ Prov. vii, 25.

(78) Ἀκρατῶς. Editi præmittunt, καί, quæ conjunctio non reperitur in veteribus libris.

(79) Ἀκόρεστος. Sic plerique codices mss. Editi, ἀκόρετος.

ἄφρα εἰπεῖν, ἡδονὴ πρὸς ἐκείνῳ οὐ τὴν ἐξουσίαν τῆς ἀπολαύσεως ἔχει, ἐξουσιάζειν δὲ ἀκρατῶς (78) ὡς βούλεται ἀπολαύειν ἀεὶ διδασθεῖσα, ἀκόρεστος (79) εἰς ἐξουσίαν πρὸς πᾶν τὸ ἐπιθυμηθὲν πολυμόρφως ἐξάγεται. Διὸ φαίνεται οὐχ οὕτω τέμνειν ἐκάστην τῆς ἡδονῆς κεφαλὴν, ἀλλὰ τῇ μὴ χαρίζεσθαι τὸ ἡδον διὰ καρτερίας προσήκει.

68. Ὁ δὲ θεὸς λόγος τὸν ὑπὲρ ἱερωσύνης μάχον παρὰ τῷ σοφωτάτῳ Μωσῇ σφαγιάζων, διὰ τῶν ὀλοκαυτουμένων μελῶν τὸν τῆς ἀσκήσεως τρόπον φυσικῶς ὑπεδείκνυε· τοῦ μὲν ἥπατος τὸν λοβὸν, καὶ οὐχ ὅλον τὸ ἥπαρ, καὶ τῆς κοιλίας τὸ καλύπτον ταύτην στέαρ, καὶ οὐκ αὐτὴν τὴν κοιλίαν· τῶν δὲ νεφρῶν οὐ τὸ στέαρ μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς σὺν τῷ στέατι τοὺς νεφροὺς ὀλοκαυτοῦσθαι προτάσσων. Ὅτι τοῦ μὲν ἥπατος ὄργανον ἐπιθυμίας ὑπάρχοντος (καθ' ὃ καὶ περὶ τοῦ κακῶς πρὸς ἐπιθυμίαν βληθέντος ἂν εἰρηται, ὅτι Ἑσθ' ὡς ἑλαφος τοξεύματι κεκλιγὼς εἰς τὸ ἥπαρ), καθάπερ λοβὸν, τὴν ἰδικὴν πρὸς ἁμαρτίαν ἐπιθυμίαν μόνην, ἐν ἣ καὶ ἡ χολὴ εὐρίσκεται, ὀλοκαυτοῦν, τὴν δὲ λοιπὴν καθαρὰν χολὴν καὶ μοχθηρὰς ἐπιθυμίας εἰς τὴν τῶν καλῶν ἐπιθυμίαν τηρεῖν κατὰ φύσιν προσήκει, τῆς δὲ κοιλίας τὸ περιττὸν ὅθεν πρὸς ἀλογίαν πεινῶμεθα ἀφαιροῦντας, τὸ ἀναγκαῖον μόνον φυλάττειν· ἐπὶ δὲ τῶν νεφρῶν, οὐ τὸ στέαρ μόνον πολλὸ πλῆθος εἰς ἀκολασίαν ἐξαφρίζον γονῆς, ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς τοὺς νεφροὺς καθαγιάζειν· φυσικώτατα (80), φημί, περὶ τε τοῦ ἀναγκαίου πρὸς ζωὴν, καὶ τοῦ φιλοκάλου πρὸς ἐπιθυμίαν, καὶ τοῦ πρὸς σωφροσύνην καθαροῦ αἰνιζάμενος. Ἐπειδὴ γὰρ ἀδύνατον χωρὶς τροφῆς ἐν σώματι ζῆν, τὸ ὄργανον τῆς τροφῆς, τὴν κοιλίαν, φημί, γυμνὴν ἀνευ πάσης γαστριμαργίας καταλιπὼν, τὸ ἐπικαλύπτον στέαρ αὐτὴν καλῶς ἀφαιρεῖται. Πάλιν δὲ ἐπειδὴ ἀμήχανόν τι τῶν καλῶν ἡμᾶς ἔχειν, μὴ ἐπιθυμίας δύναμιν φυσικὴν πρὸς αὐτὸ κακτημένους, τὸ μὲν φαῦλον εἶδος, φημί, τῆς ἐπιθυμίας, καθάπερ λοβὸν μετὰ τῆς χολῆς ἀποτέμνει, τὸ δὲ καλὸν γένος τῆς πρὸς τὰς ἀρετὰς ἐπιθυμίας καθαρὰν ἀπολείπει. Ἐπὶ δὲ τῶν νεφρῶν, ἐπεὶ οὐτε πρὸς ζωὴν ὡς ἡ κοιλία, οὐτε πρὸς ἐπιθυμίαν ἀναγκαῖοι ὁρῶνται, τὴν μερικὴν πρὸς τὰς συνουσίας μόνην ἐπιθυμίαν ὑποδείξαμεν, οὐ τὸ στέαρ, φημί, μόνον τούτων, ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς πυρὶ παραδίδωσιν, ὅτι δυνατόν ἀνευ νεφρῶν, τούτέστιν ἀνευ γάμων, ζῆν τε καὶ τὸν παρθενίας βίον ἰσάγγελον ἐντεῦθεν ἦδη διὰ βίου ἀσκεῖν. Ἐξ ὧν ἀπάντων ἐν πάσῃ σοφίᾳ παιδευομένους προσήκει πρὸς τε τὴν ὅλην ἡδονὴν, ὥσπερ πρὸς τὴν πολυκέφαλον ὕδραν, ἰσταμένους σοφῶς, οὐ σχήματι τοῦ ἐκτέμνειν τὰς διὰ τῶν αἰσθησεων ἐκκυπτούσας ἀεὶ κεφαλὰς, πρὸς τὴν τῶν πλειόνων βλάστην ἀεὶ αὐτὰς ἐρεθίζειν· ἀλλὰ τῇ καρτερίᾳ καὶ ἐπιτεταμένῃ ἔγκρατειᾳ στερόνως ἐπικαλεῖν· τὰ τε

(80) Φυσικώτατα. Sic tres codices mss. Nonnulli alii cum editione Veneta, φυσικωτάτη. Parisiensis, φυσικωτάτος. Ibidem Colbert. et Maz., φησί.

vero συνεισάχτους non item, quas propterea prohibet omnino.

III. Sed ut in viam regrediamur, cum Basilii decreto adversus extraneas mulieres presbyter quidam septuagenarius, Paregorius nomine, minime parvisset, litteras satis graves ad ipsum dedit sanctus Pater, in quibus ista præ cæteris habet (a) : « Nec primi nec soli, Paregori, sancivimus, ut ne una cum viris habitarent mulieres. Sed lege canonem a sanctis nostris Patribus editum in synodo Nicæna, qui manifeste sancivit extraneas mulieres non esse, ἐξ φανερώς ἀπηγόρευας συνεισάχτους μὴ εἶναι. — Quare præcepimus, sanctorum Patrum decretum sequentes, ut a muliercula separeris. Τοῦτου ἐνεκεν προσετάξαμεν, ἐπόμενοι τῇ διαταγῇ τῶν ἁγίων Πατέρων, χωρισθῆναι σε τοῦ γυναικός. — Ejice igitur illam e tuis ædibus, et in monasterio constitue. — Si ausus fueris citra emendationem sacerdotium tibi vindicare, anathema eris omni populo; et qui te receperint, excommunicati per omnem Ecclesiam erunt. » Hactenus sanctus Doctor. Hujus autem epistolæ Basilianæ meminere ad canonem tertium concilii Nicæni Zonaras et Balsamon, ut ex Beveregii *Pandectis canonum* intelligimus (b) : ubi tamen

(a) Basil., epist. 55, al. 198, Opp. tom. III, pag. 149.

(b) Bevereg., *Pandect. canon.*, tom. I, pag. 62.

A uterque scholiastes Gregorium, non Paregorium, senem illam presbyterum appellant : at ex vetustis collicibus mss. vulgatisque novissimus Basilianorum editor posteriorem lectionem retinuit.

IV. Quæ cum ita se habeant; cum, inquam, magnus Basilius sui episcopatus initio sanctionem adversus mulieres συνεισάχτους ediderit, ac senem presbyterum eam ob causam acriter objurgarit; depositionem præterea minatus atque ipsam etiam excommunicationem tum ipsi tum eum recipientibus, si sacerdotio fungi citra emendationem fuisset ausus : quidni pro concione hoc ipso de argumento verba fecerit sanctus Pater, pravam illam atque indecoram consuetudinem vehementer insectatus; et quidem ea maxime tempestate, quæ istiusmodi B lues totum pene Orientem pervaserat, ut ex variis scriptorum ecclesiasticorum monumentis comperimus? Verum, ut ita sit, viris tamen doctis ac eruditius rem definiendam permittimus. Quod superest, in hujusmodi sermone Basiliano vertendo operam suam posuit Joannes Baptista Galliciolus V. C., qui novam accuratoremque Magni Gregorii operum editionem nobis comparare in dies pergit

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ

ΛΟΓΟΣ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΣΥΝΕΙΣΑΚΤΩΝ.

S. P. N.

BASILII MAGNI

SERMO DE CONTUBERNALIBUS.

683 1. Aggrediamur et nos, precibus sanctorum Christi servorum per Spiritum sanctum ab unigenito Dei Filio Christo Domino nostro roborati, de pietate et modestia habere orationem. De gratia et veritate verba faciamus, magna confirmati gratia. In Christo os aperientes, promamus thesaurum aliquem parvum in corde nostro repositum : parvum quidem, inquam, sensili substantia, sed magnum cognobili natura. Afferamus etiam defæcati auri staterem; et hunc expolientes, quasi in fornace, sincero videlicet sensu, fulgentissimum illum universis vobis ostendamus. Prompta enim mens, et promptus spiritus est, caro autem infirma⁹⁹. Uti

⁹⁹ Matth. xxvi, 41.

1. Ἀρξώμεθα καὶ ἡμεῖς, λαλῆσαι, ταῖς τῶν ἁγίων Χριστοῦ δούλων εὐχαῖς δι' ἁγίου Πνεύματος ὑπὸ τοῦ μονογενοῦς τοῦ Θεοῦ Υἱοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν ἐνδυναμούμενοι, ῥήματα εὐσεβείας καὶ σωφροσύνης. Ἀποφθεγξώμεθα λόγους χάριτος καὶ ἀληθείας ὑπὸ τῆς μεγάλης ἐνδυναμούμενοι χάριτος. Ἀνοίξαντες τὸ στόμα ἐν Χριστῷ προκομίσωμεν θησαυρόν τινα μικρὸν ἐναποκεῖμενον τῇ καρδίᾳ ἡμῶν, μικρὸν μὲν τῇ αἰσθητῇ ὑποστάσει, μέγαν δὲ τῇ νοητῇ φύσει· καὶ προβάλωμεν χρυσίου καθαροῦ στατήρα, καὶ καθαρίσαντες τοῦτον, ὥσπερ ἐν χωνυτηρίῳ, τῷ εἰλικρινεῖ φρονήματι, τηλαυγέστατον πᾶσιν ὑμῖν ἐπιδείξωμεν. Παύθῃμος γὰρ ὁ νοῦς, καὶ

et conferamus invicem ea quæ ab apostolis, cum
 A iis quæ nunc a credentibus fieri consueverunt. Ac
 primum quisnam fuerit scriptor attendamus: et
 utrum per epistolam beatus Apostolus rem indulse-
 rit, vel non potius eos coercuerit, semet ipse
 exemplar exhibens nobis universis. Novimus nimi-
 rum eum cum viris religiosissimis per totum tem-
 pus fuisse conversatum, nec cum turpissimis mu-
 lieribus degisse, ne si istud quidem dicere erube-
 scant. Pudore suffundantur qui se ipsos Petro apo-
 stolorum principi, et regni cælorum clavigero com-
 parant, et dicunt: Si ille habuit dilectam, et nos
 vestigia ejus sectamur. Belle enim vero. Resusci-
 ta tu mihi ergo, quemadmodum ille Tabitham ex
 mortuis per fidem in Dominum nostrum Jesum
 Christum⁸⁸, ut credam tibi, quod et tu Spiritu sis
 plenus, repletus divina virtute. Expelle tu mihi
 dæmones quos ille expulit et morbos, aliasque
 effice curationes, quot effecit ille in nomine Domini
 nostri Jesu Christi: mitto enim reliqua. Hoc cum
 mihi ostenderis, tunc tibi credam, quod non igne-
 sceres ad hanc venenatam bestiam. Annon audis
 quid dicat Dominus noster Jesus Christus: Qui
 intuetur mulierem ex concupiscentia, jam mæchatus
 est eam in corde suo⁸⁹? Fabulæ videntur tibi hæc
 verba Evangelii? Viden? quo pacto non modo
 actum interdixerit, sed et rationem intuitus prohi-
 buerit, sciens scandalo esse animæ hominis illas
 insidias? At tibi morbo affecto lucus ea res videtur.
 Hebetasti enim animum impudentia, veluti larvam
 faciei imponens tuæ. Ignoras namque in quantum
 naufragium incideris. Revertamur ad sanctorum
 prophetarum instituta, quo modo omne tempus vi-
 tæ in montibus et cavernis transegerunt; nedum a
 videnda, verum etiam a cogitanda muliere in li-
 bertatem asserti. Num et hæc tibi nugæ omnino cen-
 seantur? Sentio enim te opinionibus multarum
 inanum rationum animum delinientem tuum. Re-
 voca in memoriam ejectionem e paradiso, ruinam-
 que diluvii, et Sodomorum conversionem (quia ob
 mulierem mala omnia ab initio ad usque finem
 contingunt), Samsonis justæ proditiones, et structas
 adversus Joseph præclarum illum hominem insi-
 dias. Veniat tibi in mentem interitus electi generis
 Judeorum. Et si hæc tibi non persuadent, persua-
 deat sapiens Salomon in hanc sententiam alicubi
 loquens: Vinum et mulier abalienabunt corda sa-
 pientium⁹⁰. Sapientum, inquit, ne et huic opponas
 quidpiam, et abiectionem aliquid sentias de verbo.
 Vinum enim hominem ingrediens, stuporemque
 ebrietatis in illo efficiens, veluti fluvius exundans,
 mentem omnem impetu suo abripit, et in furorem
 hominem impellit. Eadem quæ vinum, agit mulier
 in hominem. Quamobrem paræmiastes comparavit
 vinum cum muliere: et omnes etiam prophetæ cum
 aliis atque aliis malis, et venenatis bellis contule-
 runt genus mulierum, virorum animabus perniciosum.

χωὺν ἐκλαμβάνοντες. Καὶ ἐξετάσωμεν παράλληλα
 τοῖς ἀποστόλοις, καὶ τοῖς νῦν πιστεύουσι τὰ πρα-
 τόμενα. Τίς ἦν ὁ γράφων πρῶτον μάθωμεν, καὶ εἰ
 δι' ἐπιστολῆς ὁ μακάριος Ἀπίστολος ἐπέτρεψε, καὶ
 οὐχὶ μᾶλλον ἐκώλυεν αὐτοὺς, ἑαυτὸν τύπον παρ-
 εχόμενος πᾶσιν ἡμῖν· οἶδαμεν γὰρ αὐτὸν μετὰ ἀν-
 δρῶν εὐλαβεστάτων πάντα τὸν χρόνον ἀναστραφέντα,
 καὶ οὐχὶ μετὰ γυναικῶν ἀπρεπεστάτων διάγοντα·
 οὐτε καὶ αἰδοῦνται τοῦτο λέγοντες. Αἰσχύνην κατα-
 χέεσθωσαν οἱ ἑαυτοῦς Πέτρον τῷ πρωτοστάτῃ τῶν
 ἀποστόλων, καὶ κλειδοῦχῳ τῆς βασιλείας τῶν οὐ-
 ρανῶν συγκρίνοντες, καὶ φάσκοντες· Εἰ ἐκεῖνος
 εἶχε ἀγαπητὴν, καὶ ἡμεῖς τοῖς ἐκείνου ἴχρεσιν
 ἐπακολουθοῦμεν. Καὶ τάχα καλῶς ἔχεις. Ἐγείρων
 μοι γοῦν ὡς αὐτὸς τὴν Ταβιθὰν ἐκ νεκρῶν διὰ τῆς
 πίστεως τῆς εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν,
 B ἵνα πιστεύσω σοι, ὅτι καὶ σὺ πνευματοφόρος εἶ, ἐκ-
 πεπλησμένος θείας δυνάμεως. Ἐξέλασόν μοι τοὺς
 δαίμονας, οὓς ἐκεῖνος ἐξήλασε, τὰς νόσους, καὶ τὰς
 ἐτέρας ἐργασαί θεραπείας, ὅσας ἐπέτελεσεν ἐκεῖνος
 ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ·
 ἐγὼ γὰρ τίλλω. Ὅταν μοι δείξῃς, τότε σοι πιστεύσω,
 ὅτι οὐ πυροῦσαι πρὸς τὸ θεῖον. Ἡ οὐκ ἀκούεις
 τί λέγει ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ὅτι Ὁ ἐμ-
 βλέψας γυναικὶ πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι, ἤδη ἐμολ-
 χευσεν αὐτὴν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ; Ἡ μῦθος σοι
 καταφαίνεται τὰ τοῦ Εὐαγγελίου ῥήματα; Ὅρθως
 ὅπως οὐ μόνον τὸ πράττειν ἐκώλυεν, ἀλλὰ καὶ τὸν
 χαρακτήρα τῆς ὁψews· ὁρᾶν ἀπέτρεψεν, εἰδὼς ὅτι
 C σκάνδαλον τῇ τοῦ ἀνδρὸς ψυχῇ τὸ ἐνεδρὸν; Ἀλλὰ
 σοι τῷ πάσχοντι καίγειον καταφαίνεται τὸ πρᾶγμα·
 ἐπὶ ῥωσας γὰρ σοὺ τὸ φρόνημα τῇ ἀναισχυντίᾳ,
 προσώπειον δίκην τῷ προσώπῳ σου ἐμπεριθέμενος·
 ἀγνοεῖς γὰρ ἡλικίᾳ ναυαγίῳ περιπέπτωκας. Ἐπαν-
 ἔλθωμεν ἐπὶ τοὺς τῶν ἁγίων προφητῶν χαρακτήρας,
 ὅπως τὸν ἅπαντα χρόνον τῆς ζωῆς ἐν ὁρᾷ καὶ
 σπηλαίοις διέτριβον, οὐ μόνον τοῦ ὁρᾶν γυναῖκα
 ἀπαλλασσόμενοι, ἀλλὰ γὰρ καὶ τοῦ ἐνθυμεῖσθαι. Ἡ
 καὶ τοῦτό σοι πάντως λήρος καταφανήσεται; Βλέπω
 γὰρ σε καὶ ἀντιθέσει πολλῶν λόγων κενῶν σεαυτὸν
 παραμυθούμενον. Μνήσθητι τῆς ἐκ τοῦ παραδείσου
 ἐκβολῆς, καὶ τοῦ ὀλέθρου τοῦ κατακλυσμοῦ, καὶ
 τῆς τῶν Σοδομιτῶν καταστροφῆς, ὅτι διὰ γυναῖκα
 πάντα τὰ κακὰ ἐξ ἀρχῆς μέχρι τέλους γίνεται, τῆς
 D τοῦ Σαμψὸν τοῦ δικαίου προδοσίας, καὶ τῆς τοῦ Ἰωσήφ
 ἐκείνου τοῦ ἐναρέτου ἐπιβουλῆς. Μνημόνευσον τῆς
 τοῦ ἐκλεκτοῦ γένους τῶν Ἰουδαίων ἀπωλείας. Εἰ δὲ
 ταῦτά σε οὐ πείθει, Σολομὼν ὁ σοφὸς σε πεισάτω
 ὡδὲ πη λέγων· Οἶνος καὶ γυνὴ ἀποστῆσουσι
 καρδίαν σοφῶν. Σοφῶν, εἶπεν, ἵνα μὴ καὶ τούτῳ
 παρενθῇ τι, καὶ εὐτελῶς φρονήσης περὶ τοῦ ῥητοῦ.
 Ὁ γὰρ οἶνος εἰς τὸν ἄνθρωπον εἰσδύων, καὶ χά-
 ρωσιν μέλῃς ἐν αὐτῷ ἐργαζόμενος, ὥσπερ ποταμὸς
 πλημμυρῶν, ὅλον τὸ φρόνημα τῷ ἑαυτοῦ βουζήματι
 παρασύρει, καὶ εἰς μανίαν ἀγεί τὸν ἄνθρωπον. Τὰ
 αὐτὰ καὶ ἡ γυνὴ τῷ οἴνῳ διαπράττεται κατὰ τοῦ
 ἀνθρώπου. Αἰδὲ δὴ καὶ ὁ παροϊμιστὴς παρεπλήσισε

⁸⁸ Act. ix, 40. ⁸⁹ Matth. v, 28. ⁹⁰ Eccli. xix, 2.

τὸν ὄνον τῇ γυναίκί· καὶ πάντες δὲ οἱ προφῆται διαφόροις κακοῖς καὶ θηρίοις ἰερέσιν παρεπλητίσασιν τὸ γένος τῶν γυναικῶν, τὸ ἀπόλλων τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων.

5. Ἄλλ' οὐδὲ ταῦτά σε πείθει· παῖγνιον γάρ ὡς εἰς A
δοῖκε πάντα σοι καταφαίνεται. Ἐδυσας γὰρ ὥσει
ἀσπίδος κωφῆς τὰ ὠτά σου, μὴ εἰσακούων τῶν
θεῶν Γραφῶν. Καὶ λοιπὸν δὲ καὶ αὐτὸς εἰς θηριώδη
τρόπον μετέλλαξας σου τὴν φύσιν, τῇ τοῦ θηρίου
συνοικίᾳ ὁμότροπος αὐτῇ γενόμενος· ἦς τὰ μὲν
ῥήματα εὐλαλα, καὶ ἡ φωνὴ ἡδεῖα, ἡ δὲ ψυχὴ ἀγρία,
καὶ τὸ φρόνημα δρακόντων, καὶ ἡ προαίρεσις ἐρηπ-
τικῶν, καὶ τὸ βλέμμα πυρίπνου, καὶ τὸ φίλημα
ιοβόλου· καὶ ἄγων αὐτῇ, ὅπως τῇ τῶν λόγων κολα-
κεῖα, καὶ τῇ τῆς προσόψεως ἀπάτῃ, καὶ τῇ τοῦ
φιλήματος προσβολῇ ἐκπτώσῃ τὸ θηρίον τὸν ἰὸν εἰς
τὸν τοῦ ἀθλοῦ λάρυγγα. Παρασύρει γοῦν λοιπὸν τὴν
διάνοιαν, καὶ καροὶ τὸ φρόνημα, καὶ αὐτὸ τὸ ἡγε-
μονικὸν ἀκρωτηριάζει, καὶ ἐξίστησι τὸν νοῦν· καὶ
ὥσπερ τὰ φάρμακα τὰ διδόμενα πρὸς ἀναίρεσιν
τοῖς ἀνθρώποις, σκοτοὶ τὴν σύνεσιν, καὶ ὅλον τὸν
ἀνθρώπον εἰς ἀναισθησίαν παρασύρει τῇ τοῦ θη-
τηρίου ἀποτομίᾳ, τῷ αὐτῷ λόγῳ καὶ ἡ γυνὴ διὰ τοῦ
φιλήματος καταδιάπτει τὸν λογικὸν ἀνθρώπον ἀλόγῳ
ὁρμῇ ὑπαχθέντα, καὶ τὸ διὰ πολλῶν χορδῶν καὶ
ἀρετῶν συγκείμενον κινήτικὸν ὄργανον, τὸ αὐτ-
εξούσιον, τὸ θεοειδὲς τῆς ψυχῆς, δι' ἐνὸς δολεροῦ ῥή-
ματος, ἡ χειλέων συρρίσματος, ἡ ὀφθαλμῶν νεύμα-
τος, ὥσπερ τι ἀψυχον ὄργανον ὥδε κάκεισε ὅπου
βούλεται περιφέρει, καὶ ὥσπερ θάλασσα κυμαί-
νουσα, ὅλον τὸ σῶμα ταῖς αὐτῆς ὁρμαῖς παρασύρει.
Καὶ ἐστὶν ἰδεῖν λοιπὸν τὸν ἀθλιον, τὸν ἐλεεινὸν, τὸν
παντὸς οἴκτου ἄξιον, τὸν συνετὸν ἐν φρονήσει, τὸν
εἰς ἄκρον γραμματικῆς ἐπιστήμης ἐμπειρον, καὶ
σοφιστικῆς τεχνίτην διδασκαλίαν, τὴν λατρικῆς με-
τέχοντα ἐπιστήμης, τὸν παντοῖων ἐμπειρον γραμ-
μάτων, ἡ καὶ τῶν θεῶν λόγων ἀναγνώσει ἑαυτὸν
ἐπιδεδωκότα, καὶ τὸν μονήρη βίον πολλάκις ἐπαν-
ελόμενον, καὶ Ἐκκλησίας προύχοντα, ὥσπερ τι ζῶον
εὐτελὲς σχοινίῳ δεδεμένον, καὶ ὥδε κάκει ῥιπιδόμε-
νον· ἔθηκε γὰρ διὰ τῆς ἐπιπλάστου ἀγάπης, μᾶλλον
δὲ, εἰ δεῖ τάλιθός λέγειν, τῆς αἰσχρᾶς. Καὶ γίνεται
λοιπὸν ἐπιταφίου θρήνου ὁ τοιοῦτος ἄξιος, καὶ ζῶν
κλαιόμενος, καὶ ἀποθανὼν πενθούμενος. Καὶ γὰρ
ζῶν ἀπέθανεν, ὥσπερ ἐν τάφῳ τῷ ἰδίῳ σώματι
κατοικῶν· καὶ ἀποθανὼν, δις αὖς ἀπέθανε, κρίσει
γενένης πρὸς αἰωνίου κολαζόμενος.

4. Τί νῦν λέγεις, ὦ τῶν ἀθλίων ἀθλιώτερε, ὦ τῆς
κακίας γείτον; Ποῦ σου τὰ σεμνὰ βαδίσματα; ποῦ
σου (84) εἰς ἄκρον παιδεία; ποῦ δὲ ὁ τῆς σοφίας
κάματος; ποῦ σου τὸ σεμνὸν τῶν τρόπων; ποῦ τὸ
εὐτακτον; ποῦ αἱ πλειστάκις ἐπιτελεσθεῖσαι ὑπὸ
σοῦ χαμευνῆσαι τῆς φιλοσοφίας χάριν; ποῦ ἡ σύνεσις;
ποῦ τὸ φιλόθεον; ποῦ τὸ φιλόχριστόν σου; Ἄλλὰ
τούτων μακρὰν ἐγένον κακῶ θηρίῳ συνοικήσας, μᾶλ-
λον δὲ ἑαυτὸν εἰς τὸν τῆς ἀπωλείας τάρταρον ἐνέ-
ριψας. Τίς γὰρ σε ἠνάγκασεν εἰς τὸ τῆς παρὰ νο-
μίας ἐργαστήριον εἰσελθεῖν; Τίς δὲ σε ἠνάγκασεν εἰς
τὸν αὐτῆς κόλπον, ὥσπερ εἰς βυθὸν ἀγριανούσης

⁸⁴ Psal. LVII, 5.

(84) Desideratur articulus ἡ. Edit.

5. At neque ista tibi persuadent; ludiera enim
fortasse omnia tibi videntur. Obturasti namque
quemadmodum aspidis surdæ⁸⁴ aures tuas, non ex-
audiens divinas Scripturas: ac præterea tute ipse
ferinum in modum naturam mutasti tuam, feræ
contubernio moribus similis illius effectus; ejus-
quidem verba elegantia sunt, et vox jucunda, ani-
ma vero agrestis, et mens draconem, propositum
serpentinum, obtutus ignem spirans, et osculum
venenum ejaculans: ejus studium omne est, quo
modo fera verborum assentationibus, fraude aspe-
ctus, et osculi impressione venenum in miseri gui-
tur infundat. Abripit ergo acutulum cogitationem,
intellectum obtundit, rationem ipsam obtruncat, et
B mentem percellit. Et veluti medicamina quæ dan-
tur hominibus ut e medio tollantur, veneni acrimo-
nia rationi tenebras offundunt, totumque hominem
in stuporem agunt: haud secus mulier quoque per
osculum male afficit rationalem hominem irratio-
nali impetu delatum, ipsumque multis chordis et
viribus constans mobile organum, arbitrium ipsum,
et divinam animæ imaginem unico doloso verbo,
aut labiorum sibilo, vel oculorum nictu, ceu quod-
dam inanime organum hue illuc, quo vult, circum-
agit, et veluti mare exastuans, totum corpus pro-
prio abripit impetu. Quare licet videre hunc exte-
roquin miserum, hunc infelicem hominem, et omni
dignum misericordia, hunc sapientem intelligentia,
hunc quam maxime grammatica pollentem scientia,
C et sophisticæ magistrum disciplinæ, hunc medicinæ
peritiam callentem, hunc variis imbutum litteris, et
qui se vel divinorum sermonum lectioni dedit, ac
monasticam vitam sæpius fuerit professus, Ec-
clesiæ item præfuerit, ceu vile quoddam jumentum
reste devinctum, et huc illucque exagitatum. Illum
enim devincivit adulterina charitate, atque adeo
turpi, si licet quod verum est dicere. Quamobrem
fit iste funebri lamentatione dignus; ut et vivus
defleatur, et mortuus lugeatur. Vivus enim mor-
tuus erat, proprium corpus quasi sepulcrum inha-
bitans: vita vero defunctus dupliciter mortuus est,
pœna gehennæ ignis æterni damnatus.

4. Quid nunc a.s, o infelicium hominum infe-
licissime, o sceleris contermine? Ubi sunt tui illi
D graves incessus? ubi tua illa summa eruditio? ubi
in sapientiam impensus labor? ubi venerandi mo-
res? ubi modestia? ubi, quas sæpenumero feci-
tūmi cubationes propter philosophiam? ubi intel-
ligentia? ubi pietas in Deum? ubi amor in Chri-
stum? At enim ab hisce rebus longe recessisti male
feræ usus contubernio, atque adeo te ipse in per-
ditionis tartarum præcipientem egisti. Quis enim
coegit te, uti prævaricationis intrares officinam?
Equis vero impulit te, ut sinum illius quasi pro-

et conferamus invicem ea quæ ab apostolis, cum
 iis quæ nunc a credentibus fieri consueverunt. Ac
 primum quisnam fuerit scriptor attendamus: et
 utrum per epistolam beatus Apostolus rem indulse-
 rit, vel non potius eos coercuerit, semet ipse
 exemplar exhibens nobis universis. Novimus nimi-
 rum eum cum viris religiosissimis per totum tem-
 pus fuisse conversatum, nec cum turpissimis mu-
 lieribus degisse, ne si istud quidem dicere erube-
 scant. Pudore suffundantur qui se ipsos Petro apo-
 stolorum principi, et regni cælorum clavigero com-
 parant, et dicunt: *Si ille habuit dilectam, et nos*
vestigia ejus sectamur. Belle enim vero. Resusci-
 ta tu mihi ergo, quemadmodum ille Tabitham ex
 mortuis per fidem in Dominum nostrum Jesum
 Christum²², ut credam tibi, quod et tu Spiritu sis
 plenus, repletus divina virtute. Expelle tu mihi
 dæmones quos ille expulit et morbos, aliasque
 effice curationes, quot effecit ille in nomine Domini
 nostri Jesu Christi: mitto enim reliqua: Hoc cum
 mihi ostenderis, tunc tibi credam, quod non igne-
 sceres ad hanc venenatam bestiam. Annon audis
 quid dicat Dominus noster Jesus Christus: *Qui*
intuetur mulierem ex concupiscentia, jam mæchatus
*est eam in corde suo*²³? Fabulæ videntur tibi hæc
 verba Evangelii? Viden' quo pacto non modo
 actum interdixit, sed et rationem intuitus prohi-
 buerit, sciens scandalo esse animæ hominis illas
 insidias? At tibi morbo affecto lucus ea res videtur.
 Hebetasti enim animum impudentia, veluti larvam
 faciei imponens tuæ. Ignoras namque in quantum
 naufragium incideris. Revertamur ad sanctorum
 prophetarum instituta, quo modo omne tempus vi-
 tæ in montibus et cavernis transegerunt; nedum a
 videnda, verum etiam a cogitanda muliere in li-
 bertatem, asserti. Num et hæc tibi nugæ omnino cen-
 seantur? Sentio enim te opinionibus multarum
 inanum rationum animum delinientem tuum. Re-
 voca in memoriam ejectionem e paradiso, ruinam-
 que diluvii, et Sodomorum versionem (quia ob
 mulierem mala omnia ab initio ad usque finem
 contingunt), Samsonis justi proditiones, et structas
 adversus Joseph præclarum illum hominem insi-
 dias. Veniat tibi in mentem interitus electi generis
 Judæorum. Et si hæc tibi non persuadent, persua-
 deat sapiens Salomon in hanc sententiam alicubi
 loquens: *Vinum et mulier abalienabunt, corda sa-*
*pientum*²⁴. Sapientum, inquit, ne et huic opponas
 quidpiam, et abjectum aliquid sentias de verbo.
 Vinum enim hominem ingrediens, stuporemque
 ebrietatis in illo efficiens, veluti fluvius exundans,
 mentem omnem impetu suo abripit, et in furorem
 hominem impellit. Eadem quæ vinum, agit mulier
 in hominem. Quamobrem paræmiastes comparavit
 vinum cum muliere: et omnes etiam prophetæ cum
 aliis atque aliis malis, et venenatis bellis contule-
 runt genus mulierum, virorum animabus perniciosum.

Ἀ ἡὼν ἐκλαµβάνοντες. Καὶ ἐξετάσωμεν παράλληλα
 τοῖς ἀποστόλοις, καὶ τοῖς νῦν πιστεύουσιν τὰ πρα-
 τόμενα. Τίς ἦν ὁ γράφων πρῶτον μάθωμεν, καὶ εἰ
 δὲ ἐπιστολῆς ὁ μακάριος Ἀπόστολος ἐπέτρεψε, καὶ
 οὐχὶ μᾶλλον ἐκώλυσεν αὐτοὺς, ἑαυτὸν τύπον παρ-
 εχόμενος πᾶσιν ἡμῖν· οἶδαμεν γὰρ αὐτὸν μετὰ ἀν-
 δρῶν εὐλαβεστάτων πάντα τὸν χρόνον ἀναστραφέντα,
 καὶ οὐχὶ μετὰ γυναικῶν ἀπρεπεστάτων διάγοντα·
 οὔτε κἂν αἰδοῦνται τοῦτο λέγοντες. Αἰσχύνην κατα-
 χεῖσθωσαν οἱ ἑαυτοῦς Πέτρω τῷ πρωτοστάτῃ τῶν
 ἀποστόλων, καὶ κλειδοῦχῳ τῆς βασιλείας τῶν οὐ-
 ρανῶν συγκρίνοντες, καὶ φάσκοντες· Εἰ ἐκεῖνος
 εἶχεν ἀγαπῆτην, καὶ ἡμεῖς τοῖς ἐκείνου ἰχθεῖσι
 ἐπακολουθοῦμεν. Καὶ τάχα καλῶς ἔχεις. Ἐγείρων
 μοι γοῦν ὡς αὐτὸς τὴν Ταβιθάν ἐκ νεκρῶν διὰ τῆς
 πίστεως τῆς εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν,
 ἵνα πιστεύσω σοι, ὅτι καὶ σὺ πνευματοφόρος εἶ, ἐκ-
 πεπλησμένος θείας δυνάμεως. Ἐξέλασόν μοι τοὺς
 δαίμονας, οὓς ἐκεῖνος ἐξήλασε, τὰς νόσους, καὶ τὰς
 ἐτέρας ἐργασαὶ θεραπείας, ὅσας ἐπέτελεσεν ἐκεῖνος
 ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ·
 ἐγὼ γὰρ τᾶλλα. Ὅταν μοι δείξῃς, τότε σοι πιστεύσω,
 ὅτι οὐ πυροῦσαι πρὸς τὸ θηρίον. Ἡ οὐκ ἀκούεις
 τί λέγει ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ὅτι Ὁ ἐμ-
 βλέψας γυναῖκα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι, ἥδη ἐμοί-
 χευσεν αὐτήν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ; Ἡ μὴ οὕτως σοι
 καταφαίνεται τὰ τοῦ Εὐαγγελίου ῥήματα; Ὅρξῃς,
 ὅπως οὐ μόνον τὸ πράττειν ἐκώλυσεν, ἀλλὰ καὶ τὸν
 χαρακτήρα τῆς ὁψέως· ὁρᾶν ἀπέτρεψεν, εἰδὼς ὅτι
 σκάνδαλον τῇ τοῦ ἀνδρὸς ψυχῇ τὸ ἐνεδρὸν; Ἀλλὰ
 σοι τῷ πάσχοντι καίγειον καταφαίνεται τὸ πρᾶγμα·
 ἐπὶ ῥωσας γάρ σου τὸ φρόνημα τῇ ἀναισχυνσίᾳ,
 προσώπειν δίκην τῷ προσώπῳ σου ἐμπεριβέμενος·
 ἄγνοεῖς γὰρ ἡλικίᾳ ναυαγίῳ περιπέπτωκας. Ἐπαν-
 ἔλθωμεν ἐπὶ τοὺς τῶν ἁγίων προφητῶν χαρακτήρας,
 ὅπως τὸν ἅπαντα χρόνον τῆς ζωῆς ἐν ὄρεσι καὶ
 σπηλαίοις διέτριβον, οὐ μόνον τοῦ ὁρᾶν γυναῖκα
 ἀπαλλαττόμενοι, ἀλλὰ γὰρ καὶ τοῦ ἐνθυμεῖσθαι. Ἡ
 καὶ τοῦτο σοι πάντως λήρος καταφανήσεται; Βλέπω
 γάρ σε καὶ ἀντιθέσει πολλῶν λόγων κενῶν σαυτὸν
 παραμυθούμενον. Μνήσθητι τῆς ἐκ τοῦ παραδείσου
 ἐκβολῆς, καὶ τοῦ ὀλέθρου τοῦ κατακλυσμοῦ, καὶ
 τῆς τῶν Σοδομιτῶν καταστροφῆς, ὅτι διὰ γυναῖκα
 πάντα τὰ κακὰ ἐξ ἀρχῆς μέχρι τέλους γίνεται, τῆς
 τοῦ Σαμψὼν τοῦ δικαίου προδοσίας, καὶ τῆς τοῦ Ἰωσήφ
 ἐκείνου τοῦ ἐναρέτου ἐπιβουλῆς. Μνημόνευσον τῆς
 τοῦ ἐκλεκτοῦ γένους τῶν Ἰουδαίων ἀπωλείας. Εἰ δὲ
 ταῦτα σε οὐ πείθει, Σολομὼν ὁ σοφὸς σε πεισάτω
 ὡς πῃ λέγων· Οἶνος καὶ γυνὴ ἀποστήσουσι
 καρδίαν σοφῶν. Σοφῶν, εἶπεν, ἵνα μὴ καὶ τοῦτω
 παρενθῇ τι, καὶ εὐτελῶς φρονήσης περὶ τοῦ ῥητοῦ.
 Ὁ γὰρ οἶνος εἰς τὸν ἄνθρωπον εἰσδύνων, καὶ κά-
 ρωσιν μέθης ἐν αὐτῷ ἐργαζόμενος, ὥσπερ ποταμὸς
 πλημμυρῶν, ὅλον τὸ φρόνημα τῷ ἑαυτοῦ ροιζήματι
 παρατύρει, καὶ εἰς μανίαν ἀγεί τὸν ἄνθρωπον. Τὰ
 αὐτὰ καὶ ἡ γυνὴ τῷ οἴῳ διαπράττειται κατὰ τοῦ
 ἀνθρώπου. Διὸ δὴ καὶ ὁ παροιμιαστὴς παραπλησίασε

²² Act. ix, 40. ²³ Math. v, 28. ²⁴ Eccl. xix, 2.

τὸν ὄνον τῇ γυναίκί· καὶ πάντες δὲ οἱ προφῆται διάφοροι κακῶς καὶ θηρίοις ἰσχυροῖς παραπλησιασάν τὸ γένος τῶν γυναικῶν, τὸ ἀπόλλων τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων.

5. Ἄλλ' οὐδὲ ταῦτά σε πείθει· παίγνιον γὰρ ὡς ἂν εἴποιε πάντα σοι καταφαίνεται. Ἐβουσας γὰρ ὡσεὶ ἀσπίδος κωφῆς τὰ ὦτά σου, μὴ εἰσακούων τῶν θεῶν Γραφῶν. Καὶ λοιπὸν δὲ καὶ αὐτὸς εἰς θηριώδη τρόπον μετήλλαξας σου τὴν φύσιν, τῇ τοῦ θηρίου συνοικίᾳ ὁμότροπος αὐτῇ γινόμενος· ἥς τὰ μὲν ῥήματα εὐλαλα, καὶ ἡ φωνὴ ἡδέια, ἡ δὲ ψυχὴ ἀγρία, καὶ τὸ φρόνημα δρακόντων, καὶ ἡ προαίρεσις ἐρπητικῶν, καὶ τὸ βλέμμα πυρίπνουον, καὶ τὸ φιλημα ἰσθόλον· καὶ ἀγὼν αὐτῇ, ὅπως τῇ τῶν λόγων κολακείᾳ, καὶ τῇ τῆς προσόψεως ἀπάτῃ, καὶ τῇ τοῦ φιλήματος προβολῇ ἐκπτώσῃ τὸ θηρίον τὸν ἰὸν εἰς τὸν τοῦ ἀθλοῦ λάφυργα. Παρασύρει γοῦν λοιπὸν τὴν διάνοιαν, καὶ καροὶ τὸ φρόνημα, καὶ αὐτὸ τὸ ἡγεμονικὸν ἀκρωτηριάζει, καὶ ἐξίστησι τὸν νοῦν· καὶ ὥσπερ τὰ φάρμακα τὰ διδόμενα πρὸς ἀναίρεσιν τοῖς ἀνθρώποις, σκοτοὶ τὴν σύνεσιν, καὶ ὅλον τὸν ἀνθρώπον εἰς ἀναισθησίαν παρασύρει τῇ τοῦ δηλητηρίου ἀποτομίᾳ, τῷ αὐτῷ λόγῳ καὶ ἡ γυνὴ διὰ τοῦ φιλήματος καταβάλλει τὸν λογικὸν ἀνθρώπον ἀλόγῳ ὁρμῇ ὑπαχθέντα, καὶ τὸ διὰ πολλῶν χορδῶν καὶ ἀρετῶν συγκαίμενον κινητικὸν ὄργανον, τὸ αὐτοεξούσιον, τὸ θεοειδὲς τῆς ψυχῆς, δι' ἐνὸς δολεροῦ ῥήματος, ἡ χειλέων συρίσματος, ἡ ὀφθαλμῶν νεύματος, ὥσπερ τι ἀψυχον ὄργανον ὧδε κάκεισε ὅπου βούλεται περιφέρει, καὶ ὥσπερ θάλασσα κυμαίνουσα, ὅλον τὸ σῶμα ταῖς αὐτῆς ὁρμαῖς παρασύρει. Καὶ ἐστὶν ἰδεῖν λοιπὸν τὸν ἀθλιον, τὸν ἐλεεινόν, τὸν παντὸς οἴκου ἄξιον, τὸν συνετὸν ἐν φρονήσει, τὸν εἰς ἄκρον γραμματικῆς ἐπιστήμης ἐμπειρον, καὶ σοφιστικῆς τεχνίτην διδασκαλίαν, τὸν λατρικῆς μετέχοντα ἐπιστήμης, τὸν παντοῖον ἐμπειρον γραμμάτων, ἡ καὶ τῶν θεῶν λόγων ἀναγνώσει ἑαυτὸν ἐπιδεδωκότα, καὶ τὸν μονήρῃ βίον πολλὰκις ἐπανελόμενον, καὶ Ἐκκλησίας προδύχοντα, ὥσπερ τι ζῶον εὐτελὲς σχοινίῳ δεδεμένον, καὶ ὧδε κάκει βεπιζόμενον· ἔδωκε γὰρ διὰ τῆς ἐπιπλάστου ἀγάπης, μᾶλλον δὲ, εἰ δεῖ τὰλῃθός λέγειν, τῆς αἰσχρότης. Καὶ γίνεται λοιπὸν ἐπιταφίου θρήνου ὁ τοιοῦτος ἄξιος, καὶ ζῶν κλαίόμενος, καὶ ἀποθανὼν πενθούμενος. Καὶ γὰρ ζῶν ἀπέθανεν, ὥσπερ ἐν τάφῳ τῷ ἰδίῳ σώματι κατοικῶν· καὶ ἀποθανὼν, δις αὖς ἀπέθανε, κρίσει γέννης πρὸς αἰωγίου κολαζόμενος.

4. Τί νῦν λέγεις, ὦ τῶν ἀθλίων ἀθλιώτερε, ὦ τῆς κακίας γείτον; Ποῦ σου τὰ σεμνὰ βαδίσματα; ποῦ σου (84) εἰς ἄκρον παιδεία; ποῦ δὲ ὁ τῆς σοφίας κάματος; ποῦ σου τὸ σεμνὸν τῶν τρόπων; ποῦ τὸ εὐτακτον; ποῦ αἱ πλειστάκις ἐπιτελεσθεῖσαι ὑπὸ σου χαμενυναί τῆς φιλοσοφίας χάριν; ποῦ ἡ σύνεσις; ποῦ τὸ φιλόθεον; ποῦ τὸ φιλόχριστόν σου; Ἀλλὰ τούτων μακρὰν ἐγένεον κακῶ θηρίῳ συνοικήσας, μᾶλλον δὲ ἑαυτὸν εἰς τὸν τῆς ἀπωλείας τάρταρον ἐνέριψας. Τίς γὰρ σε ἠνάγκασεν εἰς τὸ τῆς παρανομίας ἐργαστήριον εἰσελθεῖν; Τίς δὲ σε ἠνάγκασεν εἰς τὸν αὐτῆς κόλπον, ὥσπερ εἰς βυθὸν ἀγριαίνουσας

⁸⁴ Psal. lvi, 5.

(84) Desideratur articulus ἡ. Edit.

5. At neque ista tibi persuadent; ludiera enim fortasse omnia tibi videntur. Oblitasti namque quemadmodum aspidis surde⁸⁴ aures tuas, non exaudiens divinas Scripturas: ac præterea tute ipse ferinum in modum naturam mutasti tuam, feræ contubernio moribus similis illius effectus; ejus quidem verba elegantia sunt, et vox jucunda, anima vero agrestis, et mens draconum, propositum serpentinum, obtutus ignem spirans, et osculuni venenum ejaculans: ejus studium omne est, quo modo fera verborum assentationibus, fraude aspectus, et osculi impressione venenum in miseri guttur infundat. Abripit ergo acutum cogitationem, intellectum obtundit, rationem ipsam obtruncat, et mentem percellit. Et veluti medicamina quæ dantur hominibus ut e medio tollantur, veneni acrimonia rationi tenebras offundunt, totumque hominem in stuporem agunt: haud secus mulier quoque per osculum male afficit rationalem hominem irrationali impetu delatum, ipsumque multis chordis et viribus constans mobile organum, arbitrium ipsum, et divinam animæ imaginem unico doloso verbo, aut labiorum sibilo, vel oculorum nictu, ceu quoddam inanime organum huc illuc, quo vult, circumagit, et veluti mare exæstuans, totum corpus proprio abripit impetu. Quare licet videre hunc extorquin miserum, hunc infelicem hominem, et omni dignum misericordia, hunc sapientem intelligentia, hunc quam maxime grammatica pollentem scientia, et sophisticæ magistrum disciplinæ, hunc medicinæ peritia callentem, hunc variis imbutum litteris, et qui se vel divinorum sermonum lectioni dedit, ac monasticam vitam sæpius fuerit professus, Ecclesie item præfuerit, ceu vile quoddam jumentum reste devinctum, et huc illuc exagitatum. Illum enim devincivit adulterina charitate, atque adeo turpi, si licet quod verum est dicere. Quamobrem fit iste funebri lamentatione dignus; ut et vivos defleatur, et mortuus lugeatur. Vivus enim mortuus erat, proprium corpus quasi sepulcrum inhabitans: vita vero defunctus dupliciter mortuus est, pœna gehennæ ignis æterni damnatus.

4. Quid nunc a.s, o infelicium hominum infelicissime, o sceleris contermine? Ubi sunt tui illi graves incesus? ubi tua illa summa eruditio? ubi in sapientiam impensus labor? ubi venerandi mores? ubi modestia? ubi, quas sæpenumero fecisti humi cubationes propter philosophiam? ubi intelligentia? ubi pietas in Deum? ubi amor in Christum? At enim ab hisce rebus longe recessisti male feræ usus contubernio, atque adeo te ipse in perditionis tartarum præcipitem egisti. Quis enim coegit te, uti pravavicationis intrares officinam? Equis vero impulit te, ut sinum illius quasi pro-

fundum furiosi maris subires? **685** Numnam libertatis carebas arbitrio? Tuo te gladio jugulasti. Quoniam noluisti, antequam morbus vires acquireret, dimittere a te hanc noxam; veritus omnino es, ne secreta tua illa in triumphum ageret expulsa. At quoniam illi committebas secreta, quæ apud te optime reposita erant? Nunquid arcabant te in thesauris sapientiæ tuæ recondita? Deinde, eum qui ab oculo dextero suo scandalum patitur, jubet Hospitator ac Dominus noster Jesus Christus unigenitus Dei Filius, ut per se ipse abscindat membrum quod scandalum parit; et tu rem infestam et inimicam, quæ non modo scandalum sed et mortem infert animæ, non ejicis abs te? Dilecta enim esto per Christum salutatione tenus; quod si animæ obsit, ne salutem ea quidem. Invisat, licet, agrotum; nec tamen bene valenti offendiculo sit, seu tempore angustiae et persecutionis, sive etiam in ecclesia. Quoniam omnes unus sumus in Christo, sed nunc non sumus. Ut quid? quoniam nos renuimus, praeferentes fraternæ dilectioni odium fraternum. Ne scandalum pariatis mundo, o vos qui mulieres in contubernio habetis. Nunquid enim tibi uxorem ducere Scriptura non indulsit? Facti estis et Judæis et gentilibus et Ecclesiae Dei offendiculum. Utrum adversari divinis nitimini Scripturis, ac Dominum exstimulatis? An fortiores estis illo? Respicite infirmitatem vestram, erubescite morbum vestrum, curate vos tempore opportuno, antequam repente quasi fulgur ingeminans contingat adventus ejus; ante flammam ignis, ante tenebras exteriores, ante consummationem, ante vermem qui non moritur. Tremantes dicimus; cum timore audite, nec pro deridiculo res habeatur: filii Dei tartarorum vinculis traduntur propter mulierem.

5. At enim dices: Cum hac habitans, non mihi detrimento est. Si draconi cum aspidē degenti detrimentum nullum est, omnino nec tibi erit. Draco enim qui cum dracena simul degit, mortem accipit sui mercedem convictus: hujusmodi est enim illius feræ feminae natura. Vide ergo, ne quid simile habeat et mulieris negotium. Proferamus et specimen quoddam, ut rationales homines convincamus: Tametsi ignis stipulam non accendit, attamen si vel marem lapidem feminae asperseris, incendium fit. Sed quoniam dicitis, et mulierem posse modeste agere; hoc liquido novi: et vir solus degens honeste agere potest; istud optime compertum habeo. Vir autem cum muliere, malum; et mulier cum viro, vehementius malum. Quod si rursus mulier, consanguineis suis relictis, cum externo homine habere contubernium velit sublestæ charitatis causa; istud enim vero mistio est illicitæ copulae incendium excitantis. Labente enim tempore, ex illo contubernali convictu concepta flamma, materiem incoidunt, et habitaculum exurunt; atque adeo propria comburunt corpora in gehenna perpetuoque supplicio.

6. Dic mihi, valerrima venenata bestia, quæ

Α θαλάσσης εισδύναι; Μὴ γὰρ οὐκ ἦσθα αὐτεξούσιος; Αὐτοκατάκριτον σαυτὸν πεποίηκας. Ἐπειδὴ οὐκ ἠβουλήθης πρὸ τῆς τοῦ πάθους ἀκμῆς ἀπολύσαι ἀπὸ σοῦ τὸ ἀργαλέον, πάντως σου ἡλλαβήθης μὴ σου τὰ μυστήρια θριαμβέσθῃ ἐκδηλεῖσθαι. Τί δὲ αὐτῇ καὶ ἀνετίθου μυστήρια τὰ ἐν σοὶ καλῶς ἀποκείμενα; Μὴ γὰρ στενοχωρίαν παρῆχες σοὶ ἐν θησαυροῖς σοφίας σου φυλαττόμενα; Εἶτα τὸν μὲν ὑπὸ τοῦ ἰδίου δεξιῦ ὀφθαλμοῦ σκανδαλίζόμενον, παρακελεύεται ὁ Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ μονογενὴς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, αὐτὸν δι' ἑαυτοῦ ἐκκόπτειν τὸ σκανδαλίζον μέλος. Σὺ δὲ ἐχθρὸν καὶ ἐναντίον πρᾶγμα, τὸ μὴ μόνον σκανδαλίζον, ἀλλὰ καὶ θανατοῦν τὴν ψυχὴν, οὐκ ἐκβάλλεις ἀπὸ σοῦ; Ἀγαπήτῃ γὰρ ἦτω διὰ Χριστὸν ἕως τοῦ χαίρειν· ἐὰν δὲ βλάβητῃ ψυχῇ, μὴδὲ τὸ χαίρειν αὐτῇ· μόνον ἐπισκέψασθαι ἀσθενοῦντα, καὶ μὴ τὸν ὑγιαίνοντα σκανδαλίσαι; ἢ ἐν καιρῷ θλίψεως, διωγμοῦ, ἢ ἐν ἐκκλησίᾳ· ἐπειδὴ πάντες εἰς ἑσμεν ἐν Χριστῷ, ἀλλὰ νῦν οὐκ ἑσμεν. Διὰ τί; ἐπειδὴ ἡμεῖς οὐ βουλόμεθα, προτιμήσαντες τὴν μισαδελφίαν τῆς φιλαδελφίας. Μὴ σκανδαλίζετε τὸν κόσμον, οἱ τὰς συνεισάκτους ἔχοντες. Μὴ γὰρ γῆμαί σε ἡ Γραφή οὐκ ἐπέτρεψε; Γεγόνατε καὶ Ἰουδαῖοι, καὶ Ἕλλησι, καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ πρόσκομμα. Ἡ ἀντιπίπτειν ταῖς ἀγλαῖς Γραφαῖς ἐπιχειρεῖτε, καὶ παραζηλοῦτε τὸν Κύριον; Μὴ ἰσχυρότεροι αὐτοῦ ἐστε; Ἐμβλέψατε εἰς τὴν ἑαυτῶν ἀσθένειαν, αἰσχύνθητε τὸ ἑαυτῶν πάθος, θεραπεύσατε ἑαυτοὺς ἐν καιρῷ εὐθέτω, πρὶν ἢ ἐξάπινα ὡς ἀστραπὴ ἀθρόα ἔξει ἡ αὐτοῦ παρουσία, πρὶν ἢ πυρφόρος, πρὶν σκότος τὸ ἐξώτερον, πρὶν συντέλεια καὶ σκώληξ ἀκοίμητος. Τρέμοντες λέγομεν· μετὰ φόβου ἀκούετε, μὴδ' ἐν γελῳῳ καταφανήτω τὸ πρᾶγμα· υἱοὶ Θεοῦ, σιραῖς ταρτάρου παραδίδονται διὰ γυναῖκα.

5. Ἄλλ' ἔρεῖς μοι, ὅτι Συνοικῶν ταύτῃ οὐ βλάπτωμαι. Εἰ ὁ δράκων συνοικῶν τῇ ἀσπίδι οὐ βλάπτεται, πάντως καὶ σὺ οὐ βλαβήσῃ· ὁ γὰρ δράκων τῇ δρακαίνῃ συγγινόμενος, θάνατον λαμβάνει τὸν μισθὸν τῆς συμβιώσεως, τοιαύτης φύσεως τυγχάνοντος τοῦ θήλεος θηρίου. Ὅρα γοῦν, μήποτε ὁμοῖον ἐστὶ καὶ τὸ τῆς γυναικὸς πρᾶγμα. Παρὰ τὸ μὴ εἶναι, ἐλέγχοντες τοὺς λογικοὺς ἀνθρώπους· Εἰ τὸ πῦρ τὴν καλάμην οὐκ ἀνάπτει, ἀλλὰ καὶ τὸν ἄρβρον λίθον εἰ σπείσεις τῇ θηλείᾳ, πυρκαϊὰ γίνεται. Ἄλλ' ἐπειδὴ λέγετε καὶ γυναῖκα σωφρονεῖν δύνασθαι· τοῦτο σαφῶς ἐπίσταται. Καὶ ἀνὴρ μένων καθ' ἑαυτὸν εὐσηχημονεῖν δύναται· τοῦτο ἀκριβῶς ἐπίσταται. Ἀνὴρ δὲ μετὰ γυναικὸς, κακὸν· καὶ γυνὴ μετὰ ἀνδρὸς, δεινότερον κακόν. Ἄν πάλιν γυνὴ τὸν ἰδίον ἀποστᾶσα συγγενῶν, ξένῳ ἀνδρὶ συνοικεῖν ἐπιχειρῇ τῆς ἐπιπλάστου ἀγάπης ἕνεκεν, τοῦτο μῆτις λοιπὸν συζυγίας ἀθεμίτου πυρκαϊκὴν ἐργαζομένην. Τῷ χρόνῳ γὰρ ἀναθερμαινόμενοι τῇ ὁμοσκήνῃ συμβιώσει, ἀνάπτουσι τὴν ὕλην, καὶ ἐμπυρίζουσι τὴν οἰκίαν, μᾶλλον δὲ τὰ ἑαυτῶν σώματα καίουσιν εἰς γέενναν καὶ αἰώνιαν κόλασιν.

6. Λέγε μοι, ὦ πολυμήχανον θηρίον, ἡ τὸ τοῦ προ-

βάτου ένδυμα έχουσα, καὶ τὸ τῆς ἀσπίδος φρόνημα **A** ένστερνισμένη· τί περιχρίεις, τί ύποχρίεις σεαυτήν; τί χρώμασιν άλλοτρίοις ἀφύχοις προσλαμβάνεις μορφὴν εἰδωλικήν; τί βασανίζεις σου τὰς τρίχας; τί προσθέτους πλοκάμους, καὶ κορυδαντας ἐπὶ κεφαλῆς άλλοτρίων προσθεμάτων καὶ νεκρῶν καὶ ἀλόγων ζῶων ἀνιστᾷς, διὰ τῆς κεφαλῆς, καὶ ὅπως, καὶ διὰ τῆς τῶν άλλοτρίων ἱματίων ποικιλίας ἐξαπατῶσα καὶ ἐκμαλάσσουσα καὶ ἐλλεθορίζουσα τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων; Ἡ γὰρ ἀπιστος γυνὴ πολυτρόπους ἀφύχους ὕλας συνάγουσα, καὶ χρωμάτων ποικιλίας διὰ παντοδαπῶν χρωμάτων, καὶ ἀσδόλης καὶ ἀσέστου καὶ βοτάνων, ἃ τῷ ἰδίῳ σώματι ἐξωθέν ἐστι, προσκολλήσασα, πολύμορφον ὥσπερ τι θηρίον, ἐαυτὴν ἀπειργάσατο. Ἡ δὲ πιστὴ γυνὴ, τοῦτων ὀφείλει ξένη τυγχάνειν, καὶ μάλιστα ἡ ἐπαγγελλομένη εἶναι Χριστιανή. **B** Ἡ καταγινώσκεις τοῦ Θεοῦ, ὦ γυναῖ, ὅτι τοιαύτην σε ἔπλασεν; Ἀφες ὡς ἐπλάσθης εἶναι· μηδὲν ἐαυτῇ δι' εὐμηχανίας προσῴθῃ· μὴ γὰρ ἐμπειροτέρα εἶ τοῦ δημιουργήσαντός σε. Τίνι δὲ καὶ ἀρέσαι βουλομένη ταῦτα ποιεῖς; Τῷ ἀνδρὶ; οὐκ ἔχεις ἄνδρα, ὡς γὰρ ἔφη, ὦ παρθένε· εἰ δὲ καὶ ἔχεις, οἷδ' ἐμοὶ σου τὴν πολυμήχανον σύνθεσιν. Τί δελεάσμασι πολυτρόποις ἐργανύσασα τὸ σῶμα, θηρεύεις τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων πρὸς ἀπώλειαν; καὶ πῶς τὸν Χριστὸν ἐπικαλεῖσθαι τολμᾷς, ἡ ἐκκλησίας οὐδὲν πατεῖν, ξοάνων μορφὰς ἀφύχων ἐν ὅλῳ τῷ σώματι διὰ χρυσοῦ τοῦ ἀπολλυμένου φέρουσα, μᾶλλον δὲ πομπευομένη ὑπ' αὐτῶν, καὶ πολλὴν συστοφὴν ἀκολάστων ἀνδρῶν πρὸς τὴν ἐαυτῆς ἐκθεσμον θέαν ἐφελομένην;

7. Ἀλλὰ τίνι ταῦτα λαλοῦμεν; Λογικῷ ζῳῷ ἐρηπ-
στικῶν δρακόντων προαίρεισιν έχοντι. Οὕτε σε αἱ Γρα-
φαὶ πείθουσιν, οὕτε ἡ γένενα φοβεῖ, οὕτε ἡ τῶν ἀν-
θρώπων νοουθεσίᾳ καταλύσσει; Κἂν τὴν ἐαυτῆς φύσιν
αἰδέσθῃ, μετὰβάλῃ σου τὴν ὄψιν, μὴ ἀπεργάζου
ταύτην εἰδωλικὸν χαρακτήρα, μὴ μιμοῦ τὰς τὴν ἑται-
ρικὴν καὶ μοιχαλίαν αἰσχύνῃν ὑπερχομένας. Ἐκείναι
γὰρ τῆς ἀνομίας θυγατέρες τυγχάνουσαι, ἔθος τοιοῦ-
τον πράττειν έχουσι. Σοὶ δὲ τίς τοιαύτην ἐνετίλειτο
τὴν παραγγελίαν; ἄρα ποῖαι Γραφαὶ προφητικαὶ, ἢ
ποῖα Εὐαγγέλια, ποῖαι δὲ ἀποστολικαὶ παραγγελίαι;
Ἐγὼ οἶδα, ὅτι αἱ θεαῖαι Γραφαὶ καὶ τὰς ἐξ ἔθους
ἐχοῦσας τοῦτο πράττειν ἀπείργουσι τοῦ μηκέτι
ἐπιτελεῖν τὰς εἰδωλομόρφους ἐξομοιώσεις. Εἴρηται
μετὰ παρρησίας, ἀλλ' οὐδὲν κατ' ἀξίαν τῶν πραττο-
μένων.

8. Ἀλλ' ἐρεῖ τις· Σκληρὸς δ' ὁ λόγος οὗτος· τίς
δύναται αὐτοῦ ἀκοῦειν; Καὶ τὸ ὑποκριτικὸν καὶ
ἀπεχθέστατον γένος τοῦτο εἰρηκέι ποτε πρὸς τὸν Σω-
τῆρα· ἀλλ' ἴστε ἅπαντες, τίνα αὐτοῖς ἀποκρίσιν ἔδω-
κεν. Οὕτως καὶ ἐνταῦθα· ὁ βουλόμενος κατανοεῖσθαι.
Λόγοι γὰρ σοφῶν, ὡς τὰ βούκεντρα, καὶ ὡς ἡλοι πε-
πυρωμένοι, φησὶν ἡ Γραφή. Νομίζω ἀξιώσιστα ταῦτα
τυγχάνειν, εἰ καὶ μέτρια τῷ λόγῳ, πρὸς τὴν τῶν τὰς
συνεισάκτους ἐχόντων μαλίαν. Ἀνακοπτέτω τοῖσιν ὁ
λόγος· τὸν χρημετισμὸν χαλινοῦ δέξιν, καὶ εἰς τάξιν

vestimentum ovis habes, et aspidis mentem in po-
tore foves: quid te circumlinis? quid te pingis?
quid alienis coloribus inanims speciem captas si-
mulacri? quid torques crines tuos? quid cincin-
nos adscitilos, cirrosque capiti imponis alienorum
ornamentorum, animantium mortuorum et irra-
tionalium; capite, obtutu, atque exoticorum indu-
mentorum varietate decipiens, mulcens et fascinans
animos hominum? Infidelis etenim mulier, alias
atque alias inanimes materias colligens, et fucorum
asciscens varietates, per omnigenos colores
et fuliginem et calcem et herbas (quæ ab ejus cor-
pore extraneæ sunt) veluti bestiam quamdam mul-
tiformem se ipsa efficit. At quæ fidelis est mulier,
ab his procul esse debet, et maxime quæ se Chri-
stianam esse profiteatur. An Deum incusas, o mul-
lier, quod te ejusmodi fecerit? Patere. sis qualis
creata fuisti. Nihil tibi machinamentis asciscas:
neque enim sapientior es conditore tuo. Cui autem
placere satagens isthæc efficis? Viro? at non ha-
bes, ut quidem ais, virgo. Quod si etiam habes,
perpende versutam artem tuam. Quid somitibus va-
riis corpus instruens, venaris animas hominum in
perditionem? Aut qua ratione Christum invocare
audes, vel ecclesiæ solum calcare tu, quæ inanima-
rum statuarum formas toto corpore refers per cor-
ruptibile aurum; atque adeo ab illis in pompam
deduceris, et plurimorum intemperantium homi-
num intuitus ad te turpiter conspiciendam provo-
cas?

7. At cui isthæc loquimur? Animali nempe
ratione utenti, quod reptantium draconum institutum
præ se fert. Nec tibi Scripturæ persuadent,
neque gehenna percellit, neque hominum monita
compungunt? Saltem naturam tuam reverere. Muti
aspectum tuum: neu istum feceris idoli iudicium:
neu imiteris eas, quæ meretriciam sive fornicariam
turpitudinem profitentur. Illæ enim iniquitatis filiae
cum sint, istud facere in moribus habent: tibi vero
quisnam hujusmodi ambitum detulit? Quæ sunt ergo
prophetica Scripturæ, aut quæ Evangelia, quæ
demum apostolicæ obtestationes? Scio ego, divinas
Scripturas, illas etiam mulieres quæ hoc facere
consueverunt, detertere, quominus adhuc idolorum
in se similitudines expriment. Dictum cum liber-
tate est; nihil tamen pro merito eorum quæ
fiunt.

8. At dicet quispiam: *Durus est hic sermo,*
quis potest eum audire ⁸²? Etiam populus ille hy-
pocrita insensissimusque istud aliquando dixit Sal-
vatori. Sed nostis omnes ejusmodi responsum il-
lis dederit. Haud aliter et hic; qui vult compun-
gatur. Sermones enim sapientum tanquam stimuli
boui, et tanquam clavi candentes ⁸³, inquit Scri-
ptura. Arbitror satis hæc valere posse, quamvis
mediocri sermone comprehensa, adversus eorum
stultitiam, qui mulieres in contubernio habent.

⁸² Joan. vi, 61. ⁸³ Eccle. xii, 11.

Inhibeat igitur oratio huiusmodi freni ad instar, et in ordinem cogat infrunitum impetum eorum, qui a muliebri aestu longius abripiuntur. Timor propositus est et tremor, et ignis stridet. Nemo contemnat: tametsi enim quis ferus sit, ab igne domabitur, tametsi mentem quis draconis habeat, tartarus praepratus est: tametsi Sodomiticum cor gerat, ignis coelitus pluit. Caeli enim universi quasi igne locupletati sunt. Nemo loquentis vocem obaudire detrectet, sed quid terroris habeat vis sermonum consideret, Deique iudicium sibi ob oculos ponat: *Judicium quippe sine misericordia, ei qui non fecit misericordiam* ⁵⁸.

9. Nunc tempus est mihi, ut et nonnulla ad vos verba faciam, o viri, qui fratrum inimici estis, at mulierum amici; qui in seculentum seminarum amorem excandescitis, et in puram fratrum charitatem penitus refrixistis. At dices, quod propter Christum hoc facias, curam gerens infirmi vasis. Nae istud novi. Cur ergo fratri tuo pauperi propter Christum idem non praestas; quin imo fratres ceu hostes insidias struentes respicis, et quae revera insidias struunt, tanquam sorores? Sed dices mihi: Qui possum fratrem mecum assumere? illa me fovebat; illa mihi blandiebatur; illa mihi vestes varias **686** praeprabat; placentas, scriblitas, offulas faciebat: illius vox jucunda, et intuitus mollis. Nescis quid cogites. Insanientium haec sunt verba. Illius dulcia verba mox felle amariora inveniuntur tibi; illius mollis aspectus in tartari clausura te contrudit; at fratrum amor regnum tibi comparat celorum. Quid clypeate testudinis subdolum charitatem antefers fratris genuinae charitati? Quid, quod perdit, seclaris, quod salutem affert, rejiciens? Si enim viri Ninivitarum qui ad prophetæ prædicationem crediderunt, surgentes in iudicio condemnabunt eos, qui verbis Domini nostri Jesu Christi dicto audientes esse noluerunt, omnino etiam gentium sapientes, qui philosophiæ navarunt operam, et mulierositatem aversati sunt, condemnabunt eos qui in vera philosophia versantur, et cum intemperantibus mulierculis seipsos implicant, quoniam illi per grammaticam scientiam et rhetoricam facultatem (quæ stultitia est apud Deum) continentiam sectati sunt, tametsi inanibus idolis servirent. Sed et illi qui in stultitiæ stadio currunt, a re huiusmodi temperant, ne respicientes quidem mulierem, corruptibilis præmii gratia. Vos autem qui mysteria rerum celestium noscitis, et futuri sæculi horribilia supplicia præaudistis, honestatem nequamquam servastis, nec continentiam custodistis, stulta ratione abrepti, contubernalia videlicet sodalitate.

10. Et quoniam pacto poterit quis ex vobis Ecclesiæ sollicitudinem gerere, et imbuendis doctrina religionis hominibus aptum in ecclesia habere sermonem, cum ipse in antecessum propriam non expurgarit conscientiam? Ad quem merito dixerit

⁵⁸ Jac. II, 13.

(85) Deesse videtur τῶν ὑπὸ. EDIT.

Α ἀγέτω τὴν ἄλογον ὁρμὴν (85) τοῦ γυναικείου βέματος παρατυρομένων. Φόβος πρόκειται καὶ τρόμος, καὶ τὸ πῦρ ἀπὸ τῆς. Μηδὲς καταφρονεῖται. Κἀν γάρ τις θηριώδης τυγχάνη, ὑπὸ πυρὸς δαμασθήσεται· κἀν γάρ τις δρακοντιώδης τὴν προαίρεσιν, τάρταρος ἡτοιμάσται· κἀν Σοδομιτικὴν καρδίαν περιφέρῃ, πῦρ ἀπ' οὐρανοῦ βρέχει· ἔλοι γὰρ οἱ οὐρανοὶ πυρὶ τεθησαυρισμένοι. Μηδὲς τῆς τοῦ λόγοντος φωνῆς παρακουέτω, ἀλλὰ τῆς τῶν λόγων δυνάμεως σκοπεῖτω τὸ φοβερόν, καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ κρίσιν πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχέτω· Ὡς ἀνέλκος ἡ κρίσις τῷ μὴ ποιήσαντι ἔλεον.

9. Λοιπὸν δέ μοι καιρὸς καὶ πρὸς ὑμᾶς μέτρια εἰπεῖν, ὧ ἄνθρωποι, οἱ τῶν ἀδελφῶν ἐχθροὶ, καὶ τῶν γυναικῶν φίλοι, οἱ εἰς τὴν τῶν γυναικῶν θολερὰν φιλιαν ζῶντες, καὶ εἰς τὴν καθαρὰν τῶν ἀδελφῶν ἀγάπην ψυχρότατοι. Ἄλλ' ἔρεῖς, ὅτι διὰ Χριστὸν αὐτὸ πράττεις προνοούμενος τοῦ ἀσθενοῦς σκεύους. Ναὶ οἶδα. Διὰ τί τοίνυν καὶ τῷ ἀδελφῷ σου τῷ διὰ Χριστὸν πενομένῳ τὸ αὐτὸ οὐ ποιεῖς, ἀλλὰ τοὺς ἀδελφούς ὡς ἐπιδοῦλους ὄρεξ, τὰς δὲ ἐπιδοῦλους, ὡς ἀδελφάς; Ἄλλ' ἔρεῖς μοι· Πῶς δύναμαι τὸν ἀδελφὸν μετ' ἐμαυτοῦ προσλαβέσθαι; ἐκεῖνη με ἐθαλπεν· ἐκεῖνη με ἐκολάκευεν· ἐκεῖνη μοι ἱμάτια ποικίλα κατεσκεύασε, θρυπτὰ καὶ στρεπτοὺς καὶ νεήλατα ἐποίησε· ἐκεῖνης ἡ φωνὴ ἡδεῖα, καὶ τὸ βλέμμα τρυφερόν. Οὐκ οἶδας τί φρονεῖς. Ταῦτα ἐνθουσιαζόντων τὰ ῥήματα. Ἐκεῖνης τὰ γλυκερὰ ῥήματα ὑστερον πικρότερα χολῆς εὐρεθήσεται σοι· ἐκεῖνης τὸ τρυφερόν βλέμμα εἰς ταρτάρου σε κλεῖθρα κατὰγει· ἡ δὲ τοῦ ἀδελφοῦ ἀγάπη βασιλείαν οὐρανῶν σοι προξενεῖ. Τί τὴν τῆς ἀσπιδοχειλῶντος ὑποῦλον ἀγάπην προτιμᾷς τῆς τοῦ ἀδελφοῦ γνησίας ἀγάπης; τί τὸ ἀπὸλλον διώκεις, τὸ σῶζον ἀπωθούμενος; Εἰ γὰρ ἄνδρες Νινευῖται οἱ ἐπὶ τῷ τοῦ προφήτου κηρύγματι πιστεύσαντες, ἀναστάντες ἐν τῇ κρίσει κατακρινούσι τοὺς παρακούσαντας τῶν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ῥημάτων, πάντως που καὶ οἱ τῶν Ἑλλήνων σοφοί, οἱ τὴν φιλοσοφίαν ἀσκήσαντες, καὶ τὴν μίσογυνίαν ἐλόμενοι, κατακρινούσι τοὺς ἐν τῇ ἀληθινῇ σοφίᾳ δυνατάς, καὶ συμπεπλεγμένους γυναικαρίους ἀσώτους· ὅτι ἐκεῖνοι διὰ γραμματικὴν ἔμπειρίαν καὶ ῥητορικὴν δεινότητα, ἥτις μωρία παρὰ τῷ Θεῷ ἐστίν, ἐγκράτειαν ἥσκησαν, καίπερ εἰδώλους ἀψύχοις λατρεύοντες. Ἀλλὰ καὶ οἱ ἐν τῷ τῆς μανίας σταδίῳ τρέχοντες, καταφρονέουσι τοῦ πράγματος, μηδὲ τὸ σύνολον εἰς γυναῖκα ἐμβλέποντες, τοῦ φαρτοῦ βραβεῖου χάριν· ὑμεῖς δὲ τὰ μυστήρια τῶν ἐπουρανίων πραγμάτων ἐπιγνόντες, καὶ τὰ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος φοβερά κτήρια προακούσαντες, τὴν σωφροσύνην οὐκ ἐτηρήσατε, οὐδὲ τὴν ἐγκράτειαν ἐφυλάξατε, ματαίῳ λογισμῷ ὑπαχθέντες τῇ τῶν ὁμοσκήνων ἐταιρείᾳ.

10. Καὶ πῶς τις ἐξ ὑμῶν δυνήσεται Ἐκκλησίας προνοήσασθαι, καὶ τὸν περὶ κατήχησεως λόγον ἐν ἐκκλησίᾳ λαλῆσαι, αὐτὸς μὴ προκαθαρίσας τὴν ἑαυτοῦ συνείδησιν; Πρὸς δὲ ἂν τις εὐλόγως εἴποι·

Ἰσχυριστὰ, ἐκβαλε πρῶτον τὴν δοκὸν ἐκ τοῦ ὀφθαλμοῦ σου, καὶ τότε δυνησὶς ἐκβαλεῖν τὸ κάρφος τὸ ἐν τῷ ὀφθαλμῷ τοῦ ἀδελφοῦ σου. Πῶς δὲ καὶ περὶ σωφροσύνης τοιμήσεις λαλήσαι, αὐτὸς ἰσχυρισμὸν ἀνὴρ δὲ δουλωμένος; ἢ πῶς τὰ περὶ δικαιοσύνης διδάξαι, αὐτὸς ὑπὸ τῆς ἀδικίας κρατούμενος; Θεραπεύεται τοῖνυν πρῶτον τὸ ἐαυτοῦ τραῦμα ὁ τοιοῦτος, καὶ τότε δυνησεται τὸν τοῦ ἀδελφοῦ μῶλωπα λῆσαι, λόγοις θεοῖς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἐπιβρώσας· τὸ γὰρ τῆς ψυχῆς τραῦμα τοῖς ἁγίοις λόγοις παραμυθούμενον κουρίζεται. Παρακάλει τοῖνυν πάντας τοὺς ἀνθρώπους, τοὺς μὲν πωρουμένους, εἰ βούλονται, γαμεῖν ἐν Χριστῷ (γινώσκοντας μέντοι, ὡς μία ἐστὶ ἐκκλησία, πρῶτος δὲ Λάμψων ἐκ τοῦ Κάιν, ἐλάσας αὐτῷ δύο γυναῖκας· τὸ δὲ ἐαυτῷ λαβεῖν ἐστὶ τὸ μὴ κατὰ θέλημα Θεοῦ. Ἡ γὰρ πολυγαμία, γάμου μὲν ἔχει τὸ ὄνομα, ἐστὶ δὲ φιλευπρόσωπος πορνεία)· τοὺς δὲ ἐγκρατειομένους, τελείως ἐν Χριστῷ ἄσκειν, καὶ μὴ τῷ μὲν ὀνόματι φιλοσοφεῖν, τὸ δὲ ἔργον ἐπι κεκαλυμμένως πράττειν. Μηδὲ πάλιν τοῖς τῶν ἀνθρώπων ὀφθαλμοῖς προσέχετε, ὅτι οὐχ ὁρᾶσθε, τοίχων ὑμᾶς πανταχόθεν περικλείοντων· ἀλλὰ τὴν τοῦ Θεοῦ ἀπειλήν φοβήθητε, ὅτι πάντα γυνῆ, καὶ τετραχελωμένα ἐνώπιον αὐτοῦ εἰσι, τὰ ἐν νυκτὶ καὶ ἡμέρᾳ ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων πραττόμενα.

11. Καὶ μοι θαυμάσαι λίαν ἔπεισιν ἐκπληττομένην τὴν ἀναισθησίαν τῶν μυωπαζόντων, πῶς αἱ θήλειαι ἐκουσίᾳ γνώμῃ αὐτὰς εἰς δουλείαν ἐκδεδώκασι, τιμῆς ὑπὸ τοῦ τετιμηκότος ἀγορασθεῖσαι. Πολλὰς γὰρ τις κόρη τοῖς ἰδίοις γονεῦσι μὴ ἐξυπηρετησαμένη, καὶ ἀμοιβὰς δικαίων πόνων μὴ ἀποδεδωκυῖα τοῖς ἐαυτῆς γεννήτορσιν, αὕτη σπουδαία εἰς τὸν ἀγαπητὸν εὐρέθη, καὶ πάντα τρόπον ἀγωνίζεται αὐτῷ ἀρέσαι, καὶ οὐχὶ Θεῷ εὐσεβῶς δουλεύουσα, νύκτωρ τε καὶ μεθ' ἡμέραν ταλαιπωροῦσα, καὶ στολὰς ἐξαλάσσουσα αὐτῷ καὶ κατασκευάζουσα· καὶ πολλὰ ἄλλα πράγματα ἔστιν, ἃ οὐκ ἀγνοοῦμεν, ἀλλὰ νῦν λέγειν οὐ βουλόμεθα· οὐ γὰρ θέμις τὰ κρυφῇ γινόμενα ὑπ' αὐτῶν εἰς μέσον ἄγειν, ἃ καὶ τῷ λέγειν αἰσχρὰ τυγχάνει. Ὁ δὲ λοιπὸν, ὥσπερ τις ἰχθύς ἀμφιβλήστρω κακῷ περιδληθεὶς, διὰ τῶν ἱματίων καὶ τῆς θανατηφόρου ὑπηρεσίας τῆς κατὰ ἀνθρωπαρέσκειαν γινομένης, καὶ οὐ κατὰ θεοσέβειαν, δεδοῦλται τῷ γυναικί, μεθύων τὸ φρόνημα, καὶ κραδαινόμενος ὅλως ἐκλύεται ὑπὸ τῶν γυναικείων ῥημάτων, νύκτωρ τε καὶ μεθ' ἡμέρας καὶ τοῖς λοιπὸν ἐπιγινώσκει, οὔτε ἐὰν κύψῃ τοῦ προσεῦξασθαι, οἷδε τί ποιεῖ, ἐνοπριζόμενος χαρακτηριστῆρα ἐταιρικῆς διαθέσεως. Τὰ ὅμοια δὲ καὶ τὸ γυναικίον συμπάσχει τῷ πάσχοντι. Καὶ Γραφῆς ἀναγινωσκομένης ἀδελποῦσι τὴν διάνοιαν· καὶ ἐν ἐκκλησίᾳ προσομιλίῳ λαλουμένων, οὐκ οἶδας τί ἀκούουσι, τῷ ἀλλήλων αἰσχροῦ πάθει δεδουλωμένοι· οὕτως τοῦ ἔρωτικου καὶ μανιώδους πάθους τὴν ψυχὴν πηροῦντος, ὡς, εἰ δυνατόν, καὶ τῶν ἰδίων ὀνομάτων ἐπιλανθάνεσθαι. Τοσοῦτον ἡ γυνὴ συνοικοῦσα τῷ ἀνδρὶ ἐκτρέπει τὸν νοῦν τοῦ ἀνθρώπου· τοσοῦτον ὁ ἀνὴρ γυναικί

A nonnemo: *Hypocrita, ejice primum trabem ex oculo tuo, et tunc poteris ejicere festucam, quæ est in oculo fratris tui*³⁷. Quomodo vero et de honestate loqui audebis, ipse intemperanti mulierum insania correptus? Aut quomodo ea quæ justitiæ decent, edocere, ipse ab injustitiâ devinctus? Medetur itaque primum qui hujusmodi est, huic vulneri; et tunc poterit fraternæ vibici adhibere medicinam, verbis divinis illius animam corroborans. Animæ etenim vulnus sanctis verbis delinitum, allevatur. Quamobrem hortare omnes homines, eos quidem qui aruntur, ut, si velint, uxorem ducant in Christo (scientes tamen quod una uni formata fuerit, Lamech vero primus, qui a Cain genus ducebat, accepit sibi duas uzores³⁸). Sibi autem accipere, est non secundum Dei beneplacitum. Polygamia namque, conjugii quidem nomen habet, sed honesta fornicatio est), eos vero qui continentiam profitentur, ut perfecte in Christo exerceant, nec verbo quidem philosophentur, rem tamen clandestino perpetrent. Neque rursus animum humanis oculis advertite, quod nempe non videamini, parietibus vos circumquaque concludentibus: sed Dei minas metuite, quod omnia nuda et resupinata coram illo sunt³⁹, quæ interdium et noctu ab hominibus sunt.

11. Ac mihi admirari vehementer subit, dum stoliditate eorum percellor qui tantopere cæcunt: quanam videlicet ratione mulierculæ ultro se ipsæ in servitutem dedant, pretio ab eo qui æstimaverit, coemptæ. Sæpe enim contingit, ut puella quæpiam suis parentibus nequaquam famulata, nec mutuas justorum laborum vices propriis genitoribus reddens, ea studiosa in dilectum inveniat, et omnes nervos intendat ut ei placeat; non tamen Deo religiose deserviat; diu noctuque sollicita, eique indumenta subinde permilians et præparans. (Aliæ sunt item res complures, quas nequaquam ignoramus, sed quas dicere nunc minime volumus: neque enim fas est, ut quæ furtim ab illis sunt, in medium proferantur, cum ea vel dictu sint turpia.) Ille vero quasi quidam piscis malis plagis irretitus, per vestimenta et mortiferum famulatum, qui ea mente exhibetur ut hominibus placeatur, non vero secundum pietatem, captivus cedit mulieri; mente temulentus, ac omnino lapsa-bundus enervatur a muliebri affectu, et nec deinceps orationis tempus cognoscit, nec, si quidem ad orandum procumbat, quid faciat intelligit, imaginem animo versans contubernalis rationis. Quo modo ille afficitur, haud aliter et mulierculæ contingit: et dum Scriptura legitur, cæcutiunt animo; dumque in ecclesia homiliæ habentur, nesciunt quid audiant, turpi affectione invicem captivi, sic amoris furorisque morbo animam obtundente, ut si fieri posset, suorum etiam nominum obliviscerentur. Eousque mulier cum homine convivens, hominis

³⁷ Matth. vii, 3-5; Luc. vi, 41, 42. ³⁸ Genes. iv, 19. ³⁹ Hebr. iv, 13.

mentem evertit : eoque vir cum femina habitans, in insaniam concupiscentiæ mulierem impellit : eoque potest mulier cum viro contubernium habens, vel Dei ipsius memoriæ oblivionem inducere. Facessamus ab gehenna, et igne sempiterno ! Ut quid spirantes adhuc vosmet ipsi in orcum horribilemque tartarum defoditis ? Qui contubernales habetis et cum illis conversamini, dediscite hanc malam doctrinam, quæ interitum propinat, et salutem prodit. Imitemur apostolos ; imitemur prophetas, et per vestigia eorum incedamus, nec nos decipiat feminina esca. Nos ipsi rursus, ne mulierem quasi esca in fraudem inducamus ob inanem gloriam, et superstitiosam humilitatem. Sed omnia secundum veram solidamque humilitatem sobrie a nobis peragantur in Christo ; ut possimus liberari a presenti tempore malo, juxta voluntatem Patris, et Domini nostri Jesu Christi Filii ejus unigeniti : per quem et cum quo gloria, imperium, honor invisibili Patri cum sancto et paracleto Spiritu, nunc, et in omnia sæcula sæculorum. Amen.

A συσχηνὸν πρὸς μανίαν ἐπιθυμίας ἀγει τὴν γυναῖκα τοσοῦτον ἰσχύει γυνὴ ἀνδρὶ συνοικοῦσα, καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ μνήμης λήθην ἐμποιῇσαι. Ἐξελάσωμεν ἑαυτοὺς ἀπὸ γέννης καὶ πυρὸς αἰωνίου. Τί ζῶντες ἑαυτοὺς εἰς ἥδην καὶ φοβερὸν τάρταρον κατορύσσετε ; Οἱ τὰς συνεισάκτους ἔχοντες, καὶ αὐταῖς συνοικοῦντες, ἀπομάθετε τὸ κακὸν μάθημα, τὸ τῆς ἀπωλείας πρόξενον, καὶ τὸ τῆς σωτηρίας προδοτικόν. Μιμησώμεθα τοὺς ἀποστόλους, μιμησώμεθα τοὺς προφῆτας, καὶ κατ' ἔχνος αὐτῶν βαίνωμεν, καὶ μὴ ἡμᾶς ἀπατάτω τὸ τῆς γυναικὸς δέλεαρ· μηδὲ πάλιν γυναῖκα ἡμεῖς αὐτοὶ δελεάζωμεν διὰ τῆς κενοδοξίας, καὶ ἐθελόταπεινοφροσύνης· ἀλλὰ πάντα κατὰ ἀληθινὴν καὶ βεβαίαν ταπεινοφροσύνην συμφρόνως ὅφ' ἡμῶν πραττέσθω ἐν Χριστῷ, ἵνα δυνηθῶμεν ρυθῆναι ἐκ τοῦ ἐνεστῶτος καιροῦ πονηροῦ, κατὰ τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς ἡμῶν, καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ μονογενοῦς αὐτοῦ Υἱοῦ, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ δόξα, κράτος, τιμὴ τῷ ἀοράτῳ Πατρὶ σὺν ἁγίῳ καὶ παρακλήτῳ Πνεύματι, νῦν καὶ εἰς τοὺς σύμπαντας αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

S. BASILII MAGNI 687

RATIONES SYLLOGISTICÆ CONTRA ARIANOS,

Quod Filius in divinis sit Deus (86).

(Interprete Francisco Turriano, S. J. — Ap. CANIS., *Lectiones antiquæ*, ed. Basnagii, tom. I, p. 169.)

I. Si Filius est natura Deus, et Pater est natura Deus, non est alius Deus Filius, alius vero Deus Pater. Sin autem non est natura Deus Filius : Deus dicitur, sicut qui falso dicuntur dii, et non est Deus.

II. Si unus Dominus Filius natura, Dominus autem etiam Pater natura, manifestum est quod non alia natura. Quod si unus Deus Pater, dicitur autem Deus etiam Filius, non alia natura, sed una.

III. Si unus Dominus natura, cum multi θέσει, hoc est, positione seu adoptione vocentur domini, et unus Filius natura, cum multi nominentur filii, qui vocatur positione dominus vel filius ad imitationem ejus, qui natura, vocatur : positione enim nihil dicitur, nisi antecedit, quod natura. Si igitur nos sumus filii Dei θέσει, id est, adoptione, necesse est prius esse natura Filium.

IV. Quæ vere sunt nomina substantiæ, ea notæ sunt eorum, quorum sunt nomina. Proprie autem et vere Pater est Deus et Filius et Spiritus sanctus : eadem igitur substantia sicut et nomina.

V. Si non est generationis unigenitum, sed propter incomparabilem excellentiam est unigenitus,

C Pater etiam est unigenitus, quia incomparabilis est, et omnis creatura non similis, sed dissimilis erit unigenita, multi igitur unigeniti erunt sicut Filius est Dei unigenitus.

VI. Filius non simpliciter est unigenitus, sed a Patre unigenitus ; Filius igitur unigenitus est, et non creatura unigenita.

VII. Si κατὰ μετάθεσιν, id est dimissionem, et permissum Patris, et non secundum naturam creat Filius, nihil aliud quam minor creaturis ab ipso factis, etiam secundum naturam est ; quorum enim non est creator secundum naturam, quomodo creata secundum naturam ?

VIII. Si Deus operatur, sicut nullus alius, et generans, sicut nullus alius generabit ; Deus enim in omnibus, et ad omnia est incomparabilis ut Deus.

IX. Quod fit, non est ex substantia facientis ; quod generatur ex substantia generantis est : non est igitur idem facere et gignere.

X. Si Filius est ex Deo, non est autem tanquam ex Patre, sed tanquam ex causa, causa autem ut simus etiam nos, Deus est, ex ipso enim sunt omnia ; non

(86) Illa argumenta non digessit ipse Basilus, sed ex ipsius operibus ducta sunt et in ordinem reducta. BA N.

igitur aliter Pater Filii, et aliter noster, sed potius A igitur, cum sit splendor Patris, non aliquando, sed coæternus est: cum sit Deus et Pater lumen, sicut

ait David: *In lumine tuo videbimus lumen*²²; et Daniel: *Et lumen ipsius est*²³; et Apostolus: *Qui cum sit splendor gloriæ*²⁴, etc.

XII. Quod est in forma Dei, in substantia Dei est; non enim est aliud forma, et aliud substantia Dei, ne compositus sit. Igitur qui est secundum formam æqualis, et secundum substantiam erit.

XIII. Si genitus minor est eo, qui genuit, non est accusandus, qui genitus est; infirmitas autem est genitoris, aut enim invidens, non fecit æqualem, aut quia non potuit, non genuit similem.

XIV. Si Pater ante Filium erat, omnino Pater alterius erat; sine Filio enim non diceretur Pater.

XV. Si qui Filium cognovit secundum substantiam, cognovit etiam Patrem, *Si me enim, inquit, cognoscere, et Patrem meum cognoscere*²⁵. Igitur *quodovis* est Patri Filius; nihil enim incorporeum ex dissimili substantia cognosci potest.

XVI. Si credere Christum esse Filium Dei habet vitam, non credere necessario habet mortem.

XVII. Quorum sunt eadem ἐνέργειαι, id est operationes, horum etiam substantia una: operatio autem Patris et Filii una, ut illud: *Faciamus hominem*²⁶; et rursus: *Quæ facit Pater, hæc et Filius similiter facit*²⁷; una igitur substantia Patris et Filii.

XVIII. Si cognitio Patris et Filii vita æterna est, necesse est unius etiam naturæ esse; quæ enim diversæ substantiæ sunt, non una cognitione percipiuntur, neque similiter vivificare possunt.

XIX. Si imago Patris vere est Filius, omnis autem imago vel substantiæ est, vel formæ, vel figuræ vel speciei, vel coloris imago: Deus autem in nullo horum est, sed in substantia solum: Filius igitur cum sit imago substantiæ, ejusdem substantiæ est cum Patre.

XX. Si Pater omnino non potest conferri cum Filio, in omnibus autem etiam conferri non potest cum creatura; non aliter cum Filio, aliter autem cum creatura, sed similiter; non igitur est dissimilis Patri, sed et similis creaturæ; et quomodo non est hoc absurdum?

XXI. Si cum dicunt Filium esse creaturam, non tanquam unam ex creaturis dicunt, quare cum nos dicimus esse γέννημα, id est germen, tanquam unum ex germinibus intelligunt?

XXII. Si non gignit Deus, ne fluxionem subeat, neque *κρίσας*, id est, creat, sive facit, ne defatigetur; sin autem creat nihil patiando, multo magis nihil patiando gignit.

XXIII. Si sicut splendor ex omni lumine generatur, sic ex Patre quidem, lumine autem non quandoque, sed sine intercapedine temporis, et coæternæ cum illo, non enim est lumen sine splendore; Filius

igitur, cum sit splendor Patris, non aliquando, sed coæternus est: cum sit Deus et Pater lumen, sicut ait David: *In lumine tuo videbimus lumen*²²; et Daniel: *Et lumen ipsius est*²³; et Apostolus: *Qui cum sit splendor gloriæ*²⁴, etc.

XXIV. Si germen substantia est, ipsorum opinione sicut ingenitum; germen autem Dei est Filius; est igitur substantia Dei.

XXV. Si voluntate, non natura Deus Filium genuit, vel cum voluit semel, deinceps non potuit velle, vel iterum voluit, et iterum genuit. Si autem non est una voluntas ejus, sed diversa, non est simplex; nec unius auctor, sed, ut vult, facit.

XXVI. Si Deus non generat, aut quia non potest omnino, aut quia non vult; sed si quidem non potest, non solum non potest, sed superat eum generativa et perfecta natura; infirmior, inquam, est, quam natura generans et perfecta. Sin autem cum alioqui posset, noluit tamen; quod natura potuit, voluntate cohibuit. Quare etsi nondum genuit, igitur volens generabit aliquando.

XXVII. Si aliquando non fuit Filius, ipsum illud, aliquando, erit post illum, qui generavit, non autem antequam genitus sit; non igitur ante omnia Filius sine Patre, sed post illud, aliquando, reperietur: et quomodo non hoc absurdum est?

XXVIII. Cum nos dicimus Patrem semper, necesse est etiam semper esse Filium. Aiunt illi: Igitur quia semper est Filius, Creator et creatio semper, atque ita erit creatio coæterna Patri et Filio. At qui dicit Creatorem, non simul dicit creationem: non enim cum ædificatore simul est ædificium, neque cum opifice navigii simul est navigium. Creatio enim in creatore est: quod autem creatur, post creatorem est: patrem autem dicere, non posito filio, impossibile est: et qui patrem dixit, non simpliciter dixit, sed alienius patrem dixit.

XXIX. Deus et Dominus, et omnipotens, et Sabaoth, et Adonai, et Eloï dicitur in Scripturis Deus, ingenitus vero nequaquam. Si quis vero hoc concedet, ut ingenitus, et aliis nominibus propositis dicatur, accommodabit hæc Judæis, et omnibus; solis vero Christianis accommodabit dicere Patrem Christi. Si igitur quod solum nos ab aliis separat, falsum est, et non verum; et nomen est θεός, id est, positio, et non res natura, falsa est fides, vana est spes. Cujus enim principium est infirmum, etiam finis est debilis.

XXX. Rursus interrogant Ariani: Existensne, an non existens genitus est Filius? Obscura et rudis interrogatio; quia enim pudet interrogare quando, et in tempore ⁶⁸⁸ dicunt τὸ ὄν, id est, existens. Vicissim igitur interrogandi sunt: Existensne Deus Pater Filium genuit, an non existens Pater? Si enim existens Pater, existentem genuit: sin vero non existens, genitus, et non natura Pater est.

²² Joan. xiv, 7. ²³ Gen. i, 26. ²⁴ Joan. v, 19. ²⁵ Psal. xxxvi, 9. ²⁶ Dan. ii, 22. ²⁷ Hebr. i, 3.

Omniem autem contentionem excludunt divinæ Scripturæ, cum Moyses clare dicat : *Qui est, misit me* ⁶³; et Evangelium : *In principio erat Verbum* ⁶⁴; et non semel erat, sed quater. Et rursus alias : *Qui est ex Deo* ⁶⁵; et : *Qui est in sinu Patris* ⁶⁶; et in alio loco : *Qui est in cælo* ⁶⁷; et in Apocalypsi : *Qui est, et qui erat, et qui venturus est* ⁶⁸; et beatus Paulus : *Qui est splendor gloriæ* ⁶⁹; et : *Cum in forma Dei esset* ⁷⁰; et iterum de Filio : *Qui est super omnia Deus, qui est benedictus in sæcula. Amen* ⁷¹.

XXXI. Si verus est Deus, et lumen, et immutabilis, et bonus, et sanctus, et Dominus, et Filius, hæc autem cum Pater etiam sit, non similiter est hæc, sed *μεζώτερος*, id est magis; erit ergo talis non propter substantiæ præstantiam et excellentiam, sed qualitatibus exsuperationem; substantia enim non dicitur magis, aut minus alia substantia; bonus vero bono, et iustus iusto magis dicitur: igitur eorum qui geniti sunt, eadem est natura cuius est qui genuit, etsi aliter genitus habeat τὸ εἶναι: nec enim Abel qui ex conjunctione viri et mulieris genitus est, diversæ naturæ fuit quam Adam qui non est genitus, sed formatus.

XXXII. Si quod est causa, est majus et differens substantia ab eo, cuius causa est; omnis autem pater est causa, et omnis filius est ex causa: patres igitur majores et differentes substantia sunt a filiis, et non unius substantiæ: at non est verum hoc.

XXXIII. Interrogant Ariani, an Pater, generato Filio, desiderit generare; si respondetur desiisse, in-

A finem habet, inquit, etiam habet principium. Quibus respondebimus, si necesse est, quod desinit, principium habere; et quod principium habet, necesse item habere finem. Igitur angeli et omnia incorporea, quæ cœperunt esse, necesse est desinere esse: at hoc absurdum est. Potest igitur quod cœpit esse, non desinere, et quod desinit, non cœpisse. Quod si non: ipse etiam Filius, si principium habet, et finem habebit, ipsorum opinione.

XXXIV. Eadem est natura eorum, quæ genita sunt, et generantis, quamvis aliter cœperit esse, qui genitus est; non enim Abel natus ex conjunctione, alia natura fuit præter naturam Adæ non generati, sed formati.

XXXV. Quod in incorporeis est unum operatione B et voluntate, dicitur substantia unum. Salvator cum dixit : *Ego et Pater unum sumus* ⁷², uno quopiam eorum, quæ ante scripta sunt, dixit. Igitur si operatione unum dicunt, necesse est, substantia unum dicant; eorum enim, quæ sunt diversæ substantiæ, nunquam erit operatio similis: sin autem voluntate unum, non solum quæcunque Pater vult, necesse est et Filium velle; sed etiam quæcunque Filius vult, necesse est et Patrem velle. Jubebit ergo Filius Patri, de quibus vult, et de quibus jubetur; sin autem solum jubetur, coactus, et non volens ministrat. Si vero neque voluntate, nec operatione sunt unum, sequitur ipsorum opinione, esse unum substantia, id est, ὁμοούσιον Patrem, et Filium, quod C ipsi dicunt, impossibile esse.

Ejusdem S. Basilii contra Eunomium,

Quod ingenitum non substantiam, sed ὑπαρξιν, id est existentiam, declarat.

I. Si ingenitum est substantia, et genitum est substantia, et idcirco non sunt ejusdem substantiæ Pater et Filius, necesse est penitus omnia genita unius substantiæ esse. Sunt igitur genita ὁμοούσια, id est, ejusdem substantiæ cum Filio Dei; et quo-

modo non est blasphemum?

II. Si ingenitum πρὸς τὸν γεννητὸν υἱὸν ἀντιδια-
στελλόμενον est substantia, et increatum πρὸς τὴν
κτίσιν ἀντιδιαστέλλόμενον substantia est; est igitur
ingenitum substantia et increata.

Cætera desunt.

⁶³ Exod. iii, 14. ⁶⁴ Joan. i, 1. ⁶⁵ Joan. viii, 47. ⁶⁶ Joan. i, 18. ⁶⁷ Joan. iii, 13. ⁶⁸ Apoc. i, 4.
⁶⁹ Ilabr. i, 3. ⁷⁰ Philipp. ii, 6. ⁷¹ Rom. ix, 5. ⁷² Joan. x, 30.

EXPOSITIO SS. PP. NN.

MAGNI BASILII ET GREGORII THEOLOGI,

De sancta et orthodoxa fide.

689 Credo in Patrem, et Filium, et Spiritum Sanctum, Trinitatem ὁμοούσιον, inseparatam, indivisam, inconfusam, et incomprehensam unam naturam, et substantiam, et regnum, tres personas. Si autem interrogeris, quid declarent personæ, sive

D hypostases, respondebis, quod personas interpretamur mentem, verbum, et spiritum. Mens generat verbum, et verbum sine spiritu non egreditur; in eo enim agnoscitur Deus vivere, quod generat verbum ἀπὸ θω̄ς. Quod si vis exemplis clarius hoc

discere, audi : Homo habet mentem, et verbum insitum, sive naturale, et spiritum vitalem : egrediens verbum ab homine facit voluntatem ejus, et ab ipso non separatur : sic et Deus Verbum genitus a Patre sine tempore fecit quæcunque voluit Pater tanquam ἐκκοῦστος illi, et ab ipso non est separatus; aut, sicut sol est circulus, et habet medium lumen, et ex lumine procedit radius; et neque unus homo dicitur tres homines, quia sit mens, et verbum, et spiritus; neque unus sol tres soles, quia sit circulus, et lumen, et radius; sed potius unus homo, et unus sol; sic unus Deus est, id est, Pater, et Filius, et Spiritus sanctus, tres unus, et unus tres indivise, et inconfuse. Hæc est autem indivisibilitas, quod Filius non separatur a Patre, sicut neque ab homine separatur verbum, λόγος, sive ratio; aut a sole lumen. Et ut lumen egrediens ex sole illuminat mundum, sic unigenitus Filius et Verbum non separatus a Patre operatus est admirabilia opera, cælum, et terram, et quæcunque in eis sunt : item opus incarnationis supra omnia admirabile; manens enim in Patre, nec separatus ab eo Deus Verbum divino condescensu venit ad nos, et salvavit Israel, et gentes secundum veras promissiones Dei, quas lex et prophetae prædicarunt, et doctrina apostolorum et sanctorum Patrum tradidit. Inconfusio autem est hæc, primum quidem, quia Pater non est Filius, neque unquam erit, neque Filius Pater, neque Spiritus sanctus est Filius, vel Pater, quoniam proprietas cujusque personæ sanctæ, et beatæ Trinitatis immota manet, et servatur, id est, in Patre quidem proprietas ingeni, in Filio autem proprietas geniti, quoniam genitus est a Patre sine tempore, sicut lumen a sole. Simul enim Pater, simul Filius, simul Spiritus sanctus, servata immota cujusque personæ proprietate. Ac de divina quidem et immortalis natura sic sentimus; non enim dicimus, ut fatui gentiles, solem esse Deum, sed tanquam imaginem assimilamus incircumscripse et incomprehense, quoniam Deus est infinitus, et a nemine potest comprehendi. Illud autem dicitur comprehendi non posse, quod experientia cognitionis non potest percipi, ut est divinitas proprie, ut ex universa Scriptura didicimus tum vetere, tum nova : nullus enim a sæculo sanctorum potuit dicere, quæ substantia sit Deus; tametsi insanus Eutolmius hoc ausus est nugari, qui non solum a sanctis doctoribus redarguitur, sed ab ipsa natura et consequentia.

De Incarnatione vero confitemur Dominum nostrum, Jesum Christum unum ex indivisa, atque inconfusa Trinitate duas naturas, et duas energias, duasque naturales voluntates habere, et Mariam Virginem, quæ eum peperit, proprie, et vere Dei matrem esse; neque 690 posse explicari modum Incarnationis præter hoc solum, quod ex Virgine natus est per Spiritum sanctum; Pater enim misit

A Filium salvatorem mundi; Filius autem unigenitus, et Dei verbum beneplacito Patris, et propria voluntate, et Spiritus sancti cooperatione carnem sumpsit mente, et anima, ac ratione præditam, et univit eam cum propria sua persona divina; non enim Pater incarnatus est, neque Spiritus sanctus, sed Verbum, et Filius Dei in propria persona, qui deificavit genus hominum. Caro aliqui corruptibilis, quam sumpsit Dominus noster Jesus Christus, incorrupta mansit per mortem crucis, et resurrectionem; etsi enim cibum gustavit post resurrectionem, non tamen lege corporis, sed œconomice, ut probaret carnem illam esse, quæ erat ante resurrectionem, et non aliam; non enim in ventrem, et intestina, atque in secessum ibat, absit! Imo caro divina post resurrectionem mutata est a materiali in immaterialem, et a passibili in impassibilem; non tamen incircumscripam, aut intangibilem, vel invisibilem, aliqui quomodo visus esset discipulis post resurrectionem? Quomodo dixisset Thomæ: Tange me⁷⁹? Cibus vero, quem sumpsit coram discipulis, si quis quærat, quo abierit, respondemus, sicuti cera appropinquans igni liquefit, et desinit esse; sic cibus ille adhibitus carni incorruptibili et ἀσφάπη Dei resuscitati. Post resurrectionem vero conversatus spatio quadraginta dierum cum discipulis, assumptus est in cælum, videntibus illis, ut Evangelium testatur, et sedit ad dexteram Dei⁸⁰. Sedere autem ad dexteram Dei non declarat aliquid corporeum; Deus enim corporis, et figuræ, et speciei expertus est; sed potius honorem, et gloriam in cælis significat; hanc enim habuit assumptus in cælum homo Dei, id est, caro sumpta : illic enim sancta ejus anima conversationis suæ in terra recordatur, estque rationalis, et intelligens. Insunt præterea sancto corpori ejus suæ proprietates naturales, ut triplex dimensio longitudinis, latitudinis, et profunditatis; item species, qualitas, et quantitas, et alia hujusmodi; non enim amisit hæc assumptus Christus. Non ergo locum habet hic fabula Manichæorum, qui aiunt, quod assumptus Christus in sole posuit suum corpus, et Deus nudus ascendit : id autem stulte probant auctoritate David dicentis : In sole posuit tabernaculum suum⁸¹. Quibus nos respondemus : O insani, et vani! non appellat Propheta tabernaculum solis carnem a Verbo Dei sumptam; quæ cum ipso Filio Dei in cælum ascendit, sed potius tabernaculum solis appellat speciem, et qualitatem orbis solaris, id est, lumen, quod quarto die Deus mundi fabricator in eo posuit : non enim Propheta loquebatur hic de assumptione, sed de creaturis Dei, quemadmodum perpetuo gloriam Dei narrent. Postea vero veniet in novissimo die resurrectionis omnium, quando tuba canet magno clangore, et tanquam ex somno surgent omnes, et aderit Judex animarum justorum et peccatorum, sive ad-

⁷⁹ Joan. xx, 27. ⁸⁰ Marc. xvi, 19; Act. i, 9.

⁸¹ Psal. xvin, 6.

huc viventium tunc, sive jam mortuorum : veniet A habuerint mentem; perpetuum vero supplicium et autem quemadmodum viderunt eum ascendentem æternas tenebras, id est, alienationem a Deo, iis qui cæcam. Regni autem ejus non erit finis, neque terminus, ut ait Vir desideriorum⁸³. Ipsi gloria in sæcula. Amen.

⁸¹ Act. 1, 11. ⁸² Rom. 11, 6. ⁸³ Dan. vi, 26.

MONITUM.

Fragmentum sequens Arabice et Latine legitur p. 226 libri cui titulus: *Eutychius patriarcha Alexandrinus vindicatus, sive Responsio ad Joannis Seldeni Origines, in duas tributa partes, quarum prima est de Alexandrinæ Ecclesiæ originibus, altera de origine nominis papæ; quibus accedit censura in Historiam orientalem Joannis Henrici Hottingeri; omnia ex Orientalium excerpta monumentis, auctore Abrahamo Echellensi Maronita e Libano. Romæ, typis S. Cong. de propag. fide. 1661 in-4.*

D. Basilius in hom. Commemorationis B. Mariæ Virginis de D. Petri initiatione, primatu de cæteris prærogativis hæc habet:

Christus utique Dominus, cui gloria, assumptum B Petrum principem apostolorum, et imposita ei divina manu ordinavit summum sacerdotem super universum habitabilem orbem, et omnes discipulos, ac gentes cunctas, quæ Jesum Christum constituentur. Cumque manum capiti ejus imposuisset Domi-

nus, ecce voces magnæ ab alto exclamantes, ac dicentes: Dignus, dignus, dignus est princeps episcoporum secundum ordinem Melchisedech. Ordinavitque presbyteros, episcopos, diaconos, lectores, hypodiaconos, psaltes, et septem instituit ordines in domo Dei.

Arabici codicis, ubi hæc legitur homilia D. Basilii, exemplar in insula Rhodo exscriptum exstat Parisiis in celeberrima bibliotheca linguarum Orientalium clarissimi viri Gilberti Gaulminii Christianissimi regis libellorum supplicum præfecti.

MONITUM.

691 Putavi non defuturos qui Eunomii opus cum Basilii libris comparare vellent: quod ut facilius fieri posset, hunc libellum hoc loco edendum judicavi. Sed monere juvat, Græca et Latina e clarissimo doctissimoque viro Joanne Alberto Fabricio sumpta esse (87).

(87) *Bibliotheca Græca*, vet. ed., t. VIII, p. 260

ΕΥΝΟΜΙΟΥ ΤΟΥ ΔΥΣΣΕΒΟΥΣ

ΑΠΟΛΟΓΗΤΙΚΟΣ

ΠΡΟΣ ΟΝ ΕΓΡΑΨΕΝ ΑΝΤΙΡΗΤΙΚΟΝ Ο ΜΕΓΑΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ.

EUNOMII IMPII APOLOGIA,

QUAM CONFUTAVIT BASILIUS MAGNUS (88).

[Hic libellus nulla de alia causa descriptus est, quam C ut quale sit hoc scriptum, constet. Etenim quæ de Deo pronuntiat, et eo quod sit ingenuus, et quod Filius sit genitus, et alia quæ nugatur, maxime

(89) Οὗτος ὁ λόγος οὐ δι' ἄλλο τι γέγραπται, ἢ ἵνα δεικνύται ἡ γραφή. Ἄ γὰρ λέγει περὶ Θεοῦ, ὡς ἀγεννητός, καὶ γεννητός (90) ὁ Υἱός, καὶ ἕτερα ὅσα ληρῆ, ἀσεβέστατά εἰσι, καὶ ἐξω τῆς εὐσε-

(88) Interprete Jacobo Fabricio Holsato.

(89) Nota in codice manu exarato ascripta.

(90) Aetii et Eunomii dogmata, ἀγεννητόν non posse

esse simile τῷ γεννητῷ. Vide Epiphanium, hæresi 76.

δοὺς ἡμῶν πιστεως. Πρόσχες γούνη, ὁ ἀναγι-
νώσκων, ἵνα μὴ παρατραπήῃς τῆς εὐθείας
ὁδοῦ.]

1. Τὸ (91) μὲν συκοφαντεῖν καὶ διαβάλλειν τινὰς ἐξ
ἀκολάστου γλώττης καὶ γνώμης ἀγνώμονος, μοχθη-
ρῶν καὶ φιλαπεθημόνων ἔργον εἰδότες· τὸ δὲ τοὺς
ἐκ διαβολῆς εἶναι ὁξάντας πονηροὺς πάσῃ προθυ-
μίᾳ πειράσθαι τὸ ψεῦδος τοῖς ἐλέγχοις ἀποτρέπειν,
ἀνδρῶν σωφρόνων, καὶ μετὰ τῆς ἰδίας εὐδουλίας
τῆν τῶν πολλῶν ἀσφάλειαν περὶ πολλοῦ ποιοιμένων·
ἠγχομέθα μὲν λόγῳ τὴν γνώσιν ἀμφοῖν ἔχοντες,
μῆτε τῆς προτέρας ποτὲ γενέσθαι μοίρας, καὶ τῆς
ὕστερας τὴν πείραν διαφυγεῖν. Ἐπειδὴ δὲ μὴ κατὰ
γνώμην (92) ἐκδοῖναι συνέβη τὸ τέλος, ποικίλως καὶ
πολυτρόπως διὰ τε λόγων καὶ πράξεων παρὰ πολ-
λοῖς κατασκευασθείσης ἡμῶν ψευδοῦς δυσφημίας,
ἀλγεινῆς μὲν ἡμῖν, βλαβεραῆς δὲ τοῖς πιστεύουσιν,
ὅπῃ τινων πονηρῶν καὶ μηδὲν ὀκνοῦντων λέγειν ἢ
πράττειν ἀνθρώπων (93), καὶ τῶν ἀκαριασιτέρων ταῖς
τῶν διαφόρων κατηγορίαις τὴν ἀλήθειαν μετρού-
ντων, οὐ κρίσει τὰς καθ' ἡμῶν διαβολὰς προσιεμέ-
νων· ἡμῖν τε αὐτοῖς λυσitteλεῖν ψῆθημεν πρὸς
ἀπολογίαν, καὶ τοῖς ἀδασανίστως λεγομένοις, πρὸς
ἀσφάλειαν, ἔγγραφον εἰς ὅμᾶς ἐκδοῦναι τῆς ἐαυτῶν
ἐξέως τὴν ὁμολογίαν, εἰ πως διὰ ταύτης τὴν τε προ-
λαβοῦσαν ἀποτρεψαίμεθα βλασφημίαν, καὶ πρὸς τὸ
λοιπὸν τοὺς μὲν πονηροὺς ἀτολμοτέρους, τοὺς δὲ λίαν
εὐχερεῖς ἀσφαλεστέρους παρασκευάσαιμεν, τοῖς μὲν
τὸ ψεῦδος λέγειν ἐπιδεῖς, τοῖς δὲ τὸ πιστεῦν ἀσφα-
λὲς ὑποδείξαντας, συναποδεικνυμένης τῇ παρ' ἡμῶν
ἀληθείᾳ τῆς κατ' ἀμφοῖν κολάσεως. Ἡ γὰρ πρὸς τὸ
ψεῦδος κοινωνία κοινήν ἀμφοτέροις κατεργάζεται τὴν
τιμωρίαν.

in posterum malitiosos illos homines minus audaces, illos vero, qui valde sunt simplices, facileque capiuntur et permoventur, certiores atque confirmatiores reddere possemus: demonstrando iterum illis quidem, quam sit horribile mendacia dicere, falsa que asserere: hisce vero, quam sit periculosum falsa credere, ostensa simul ea quæ a nobis stat veritate, et quæ utrisque metuenda est pœna. Nam mendacii communio communem etiam utriusque conciliet pœnam.

2. Αἰτοῦμεν (94) δὲ πρὸ πάντων ὅμᾶς, τοὺς τε νῦν
ἀκούομενους, καὶ τοὺς εἰς (95) ὕστερον ἐντετυχομέ-
νους, μὴ τῷ πλήθει διακρίνειν ἐθέλειν τῆς ἀληθείας
τὸ ψεῦδος, τῇ πλεονί μοίρᾳ τὸ κρεῖττον συνάπτον-
τας, μῆτε μὴν ἀξιώμασιν ἢ τινων ἀλαζονείᾳ προ-
έχοντας, ἀμυροῦσθαι τὴν διάνοιαν· ἢ τῇ τάξει τῶν
προλαβόντων (96) τὸ πλεονεῖνόμενους, ἀποφράττειν
τὰς ἀκοὰς τοῖς ὕστεροις· τὴν δὲ τοῦ Σωτῆρος· ἡμῶν
Ἰησοῦ Χριστοῦ διδασκαλίαν παντὸς μὲν ἀνθρώ-
πων (97) ἀριθμοῦ, πάσῃ δὲ φιλοτιμίᾳ ἢ φιλονεικίᾳ,
συνηθείας τε αὐτῇ καὶ συγγενείας, καὶ συλλήβδην
εἰπεῖν, πάντων ὅσα τοῖς τῆς ψυχῆς χρητηρίοις ἐπι-
σκοπεῖν εἰσθῆν προτιμήσαντας, τῇ πρὸς τὴν ἀλήθειαν
εὐνοίᾳ κρίνειν τὰ λεγόμενα (98). Μεγίστη γὰρ μοῖρα
πρὸς τὴν τῆς ἀληθείας διάγνωσιν ἢ πρὸς αὐτὴν
οἰκείωσις.

(91) Basilus, lib. i contra Eunom. pag. 269.

(92) Ms. Tenisson., σπουδῆν.

(93) Id., ἀνδρῶν. In mss. vetusto fuit, ἀνῶν, quod significat ἀνθρώπων.

(94) Ita codices Gudii, Lindenbrogii, Tenissonii; licet apud Basilium pag. 210 est, αἰτοῦμαι.

sunt impia, et a sancta, piaque nostra fide aliena. Attende igitur et cave, quicumque hæc legis, ne a recta via abertaris.]

1. Petulanti lingua et mente prava aliis calum-
niando obrectare, cum eorum hominum esse
sciamus, qui improbi odioque digni sunt, vicissim
omni conatu et studio totaque mente in id incum-
bere, ut per calumniam pro malis habiti menda-
cium veris argumentis a se propellant, hominum
honorum esse novimus, et quidem talium, qui cum
sibi privatim bene consultum cupiunt, tum multo-
rum quoque publicam confirmationem magni faci-
unt. Optabamus itaque ut sola speculatione utrum-
que hoc cognitum habere nobis contingeret, et ne-
que cum priori ullum consortium haberemus, et a
posterioris etiam experimento immunes esse posse-
mus. Quia vero finem illum ex animi sententia as-
sequi non licuit, vafre et varie tam verbis quam
factis comparata nobis apud multos mendacii infam-
ia, magno profecto cum dolore nostro, illorum
vero, qui fidem istis habent, damno; cumque hæc
flant a malitiosis et ejusmodi hominibus, qui quid-
vis dicere aut facere non verentur, tum a simpli-
cioribus, qui veritatem ex dissidentium crimina-
tionibus metiuntur, et nullo judicio sparsas contra
nos calumnias admittunt et in manus sumunt: utile
nobis ipsis duximus partim quidem ad nostri defen-
sionem, partim vero etiam ad ea, quæ alias simpliciter
et sine certa probatione dicuntur, confirmanda pro-
beque munienda, ut scripto comprehensam coram
vobis nostræ sententiæ exponeremus confessionem,
si quo pacto per illam tum calumnias anteverentes,
hoc est, prius sparsas et acceptas amoliri; tum vero

2. Petimus autem ante omnia tum a vobis, qui
nunc hæc estis audituri, tum etiam ab illis, qui in
posterum in eadem incident, eaque legent, ne mul-
titudinis ratione habita, secundum eam verum a
falso discernere velitis, majori 692 scilicet parti
id quod melius est, nimirum victoriam et veritatis
testimonium, attribuendo: neve dignitati aut ja-
clantiae quorundam dediti, aciem mentis vobis re-
tundi patiamini: vel, dum plus æquo ordini priorum
doctorum tribuitis, aures posterioribus obturetis.
Quin potius, ut Salvatoris nostri Jesu Christi do-
ctrinam omni hominum numero, omni quoque am-
bitioni vel contentionis studio, omni quoque fami-
liaritati et cognitioni, atque ut summam dicam,
omnibus illis rebus, quæ menti in judicando tene-
bras offundere solent, præferatis, atque ita bene

(95) Εἰς omittit Basil. et Gud.

(96) Ita recte Basil. Tenisson. Lindenbrog. Nam Gud. male, προλαβόντων.

(97) Cod. Tenisson. iterum, ἀνδρῶν.

(98) Verba, τῇ πρὸς τὴν ἀλήθειαν εὐνοίᾳ κρίνειν τὰ λεγόμενα, apud Careum male desiderantur.

erga veritatem affecti, de his quæ dicuntur iudicium feratis. Etenim ad solidam veritatis cognitionem et dijudicationem plurimum facit, si quis ipsius veritatis tanquam domestica familiaritate delectetur.

3. Præterea rogamus, ne nobis indignemini, quod A neque fastus, neque metus rationem ullam habemus, sed omni temporali gratiæ et tranquillitati illam fiduciam animi intrepidi præponimus, quæ propter futurum statum penes fideles est, et illa mala, quæ Deus impiis certo minatur, magis censemus timenda, quam quamlibet terrenam afflictionem, ipsamque adeo temporalem mortem; et sic ipsam veritatem omni velamine destitutam exponimus. *Neque enim, ut cum Apostolo loquar, dignæ sunt afflictiones præsentis sæculi ad eam gloriam quæ aliquando revelabitur*⁹⁹. Neque sane universus hic mundus dignus est, qui conferatur cum illo commodo et dominio, quæ tanquam æquam compensationem propria cuiusvisque anima accipiet: cum ab iis quæ utrinque exspectanda sunt, tum quoad præmia, tum quoad pœnam, longe præsentia superentur.

4. Sed ne, dum hisce diutius justo immoramur, B sermonem nimium producamus, ad ipsam nos convertimus fidei confessionem, ex qua iis, qui nostram velint scire sententiam, promptum et expeditum erit eam agnoscere. Necessarium autem quoque fortassis fuerit nobis, qui de hisce rebus verba facimus, et propriæ sententiæ rationem reddere tenemur, ne temere semel multitudinis nos dedamus opinionibus; sed ut piam illam traditionem, quæ retro cogitando inde a Patribus usque obviavit, velut quamdam amussim ac regulam præmittamus, atque ea deinde ceu exacta iudicii norma uti cuiusvis permittamus ad eorum quæ dicuntur dijudicationem

5. *Credimus in unum Deum, Patrem omnipotentem, ex quo sunt omnia. Et in unum unigenitum Filium Dei, Deum Verbum, Dominum nostrum Jesum Christum, per quem sunt omnia. Et in unum Spiritum sanctum Paracletum, in quo universæ gratiæ distributio juxta proportionem prout expedit unicuique datur sanctorum.*

6. Hæc igitur est illa simplicior confessio, et omnium, quibuscunque hoc curæ est ut videantur vel sint Christiani, communis fides, ut compendio ac generalius aliquanto dicam, omissis cæteris quorum, quia adhuc extra controversiam versantur, mentionem facere superfluum iudicamus. Nos vero si quidem videremus necessario incumbere illis, qui semel ipsas voces ratas habuerunt, et una cum nominibus verum quoque sensum indivulsum tene-

3. Πρὸς δὲ τοῦτοις (99) μὴδ' ἡμῖν χαλεπαίνειν, εἰ τύφου μὲν ἀμελήσαντες καὶ φόβου, τῆς δὲ παραντίκῃ χάριτος καὶ ἀσφαλείας τὴν ὑπὲρ τῶν μελλόντων ἀδειαν προτιμήσαντες, καὶ πάσης ἐπιγείου κακοπαθείας θανάτου τε προσκαίρου φοβερωτέραν τὴν κατὰ τῶν ἀσέδων ὠρισμένην ἀπειλὴν εἶναι κρίναντες, παντὸς ἐπικαλύμματος γυμνὴν ἐκτιθέμεθα τὴν ἀλήθειαν. Ὅβτε γάρ, κατὰ τὸν Ἀπόστολον εἰπεῖν, *ἀξιατὰ παθήματα τοῦ νῦν καιροῦ πρὸς τὴν μέλλουσαν ἀποκαλύπτεσθαι δοξάν*. Οὐδ' ὁ σύμπας κόσμος πρὸς ἀπόλαυσιν (1) καὶ δεσποτείαν, ἰσοῦρόπον ἀντάλλαγμα τῆς ἰδίας ἐκάστου ψυχῆς, πολὺ καὶ ἐκότερον ἀπόλαυσιν τε καὶ κλάσιν ὑπερβαλλόντων τὰ παρόντα τῶν προσδοκωμένων

4. Ἄλλ' ἵνα γε μὴ τοῦτοις ἐπὶ πλεῖον ἐνδιατρίβοντες, πέρα (2) τοῦ μέτρου μηχανώμεν τὸν λόγον, ἐπ' αὐτὴν ἤδη τρεψόμεθα τῆς πίστεως τὴν ὁμολογίαν. Ἐξ ἧς εὐμαρῆς καὶ ῥᾶδιᾳ γένοιτ' ἂν τοῖς βουλομένοις τῆς ἡμετέρας γνώμης κατανόησις. Ἀναγκαῖον δὲ ἴσως τοὺς περὶ τούτων λόγους ποιομένους, καὶ δόξης οικείας εὐθύνας ὑπέχοντας, μὴ ταῖς τῶν πολλῶν ἀμελῶς ἑαυτοὺς (5) ἐκδιδόναι γνώμῃς, τὴν δὲ κρατοῦσαν (4) ἀνωθεν ἐκ τῶν Πατέρων εὐσεβῆ παράδοσιν, ὥσπερ τινὰ γνῶμονα (5) καὶ κανόνα προεκτιθεμένων, ἀκριβεῖ τούτῃ συγχωρεῖν χρῆσθαι κριτηρίῳ πρὸς τὴν τῶν λεγομένων ἐπίκρισιν.

5. *Πιστεύομεν (6) εἰς ἓνα Θεόν, Πατέρα παντοκράτορα, ἐξ οὗ τὰ πάντα. Καὶ εἰς ἓνα μονογενῆ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, Θεόν Λόγον, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, δι' οὗ τὰ πάντα. Καὶ εἰς ἓν Πνεῦμα ἅγιον, τὸν Παράκλητον, ἐν ᾧ πάσης χάριτος διανομή κατὰ τὴν συμμετρίαν πρὸς τὸ συμφέρον ἐκάστῳ δίδεται τῶν ἁγίων.*

6. Ἡ μὲν οὖν ἀπλουστερα καὶ κοινὴ πάντων πίστις, ὅσοις τὸ δοκεῖν ἢ τὸ εἶναι Χριστιανοῖς ἐπιμέλῃς, ὡς ἐν ἐπιδρομῇ κεφαλαιωδέστερον εἰπεῖν, αὐτῇ λειπομένων ἐτι τῶν δευτέρων, ὧν διὰ τὸ τέως ἀναμφισβήτητον (7) παρέλκειν ἡγοῦμεθα τὴν μνήμην. Ἡμεῖς δ' εἰ μὲν ἐρωῶμεν ἐπ' ἀνάγκης εἶναι τοῖς ἀπαξ τὰς φωνὰς παραδεξαμένοις, ἀπαράτρεπτον συνδιασῶμεν τοῖς ὀνόμασι τὴν ἀληθῆ διάνοιαν, ἢ τοὺς ἡμᾶς ἀπεθείας γραφὴν γραφάμενους μετὰ τὴν ὁμο-

⁹⁹ Rom. viii, 18.

(99) Basilii, pag. 211.

(1) Ita rectius mss. pro ὑπόλαυσιν.

(2) Sic ms. Lindenbrog. pro πέρα, quod Caveus edidit.

(3) Al., καὶ αὐτοὺς.

(4) Basilii, pag. 212.

(5) Hæc fidei formulæ etiam Arium Alexandro Alexandrino solum fecisse notat Basilii pag. 212.

(6) Basilii, pag. 212, C. — Whistonius jubet con-

D ferre symbolum quod exstat Constit. apostol. vii, 41.

(7) Ita recte mss. quæ inspexi, licet Whistonius legit ἀμφισβήτητον, vertit enim: *Omitting at present the additional articles which have been controverted*. Sed per τὰ δεύτερα Eunomius intelligit capita posteriora quæ in Symbolo sequebantur de resurrectione et vita æternâ, de quibus nulla tunc erat controversia. Erat autem gravissima de Filio Dei et Spiritu sancto, de quibus verba symboli ascripsit.

λογίαν ταύτην ἐλευθέρους ἀριεπταῖς· τῶν ἐγκλημάτων, καθαρνοούσης αὐτῶν τῆς διανοίας πάσης καθ' ἡμῶν πονηρᾶς ὑπονοίας, τοῦτον ὅρον καὶ πέρας τῶν ἰδίων ἀν' ἐποησάμεθα λόγων, ἀσφαλῆ τὴν ἡσυχίαν ἡμῖν ἐγγυωμένης τῆς ὁμολογίας· Ἐπειδὴ δὲ μήτε διὰ κακόνοιαν ἢ τινα γνώμης μοχθηρίαν ἑτέραν, παρὰτρέπειν καὶ διαφθεῖρειν τὴν ἔννοιαν ἐπιχειροῦσιν, αὐτάρκης πρὸς πίστωσιν τῆς ἀληθείας (οὐ γὰρ ἂν Σαβέλλιος ὁ Λίβυς, καὶ Μάρκελλος ὁ Γαλάτης, καὶ Φωτεινὸς, ἢ τις ἄλλος τῶν τὴν αὐτὴν τούτοις μανίαν μανέντων, συλλόγων ἱερατικῶν καὶ κοινωνίας μυστηρίων, καὶ περιδῶλων ἐκκλησιαστικῶν εἰργοντο), μήθ' ἡμῖν ἰκανὴ πρὸς διάλυσιν τῶν ἐπανεχθέντων ἐγκλημάτων· ἀλλὰ δεῖ τινων ἀκριβεστέρων λόγων πρὸς τὴν τῆς διανοίας ἐξάπλωσιν· πειρασόμεθα, ὡς ἂν οἱ τοῖ τε ὤμεν εἰς τοῦφανὲς ἀνάγειν ἣν αὐτοὶ περὶ τούτων τυγχάνομεν ἔχοντες δόξαν, ἣτοι προτιθέντες τὴν λέξιν, εἰθ' ὑστερον ἐκκαλύπτοντες τὴν ἔννοιαν, ἣ καὶ προκειμέναις ταῖς ἐννοίαις τὰς φωνὰς ἐφαρμόζοντες, οὐ λυμαινομένης τῇ ἀληθείᾳ τῆς κατὰ τὴν τάξιν ταύτην ἐναλλαγῆς, ἀρκούντων δηλαδὴ τῶν αὐτῶν ἡμῖν πρὸς τὴν ἡμετέραν αὐτὴν ἀπολογία, καὶ τὸν τῶν ἡμᾶς γραψαμένων ἐλεγχον.

sententiis aptemus voces : non ut veritatem convellat hæc juxta seriem hanc a me instituta commutatio, sed ut hæc ipsa ita tractata ad utrumque sufficiant, nimirum ut et nostram tueamur apologiam, et eos quoque, qui nos accusarunt, coarguamus.

7. (8) Εἰς τοίνυν κατὰ τὰ φυσικὴν ἔννοιαν, καὶ κατὰ τὴν τῶν Πατέρων διδασκαλίαν ἡμῖν ὁμολόγηται θεός· μήτε παρ' ἑαυτοῦ, μήτε παρ' ἑτέρου γενομένου. Ἐκότερον γὰρ αὐτῶν ἐπίσης ἀδύνατον· ἐπειδὴ γε δεῖ κατὰ ἀλήθειαν τὸ τε ποιοῦν τοῦ γινομένου προὑπάρχειν, καὶ τὸ ποιοῦμενον τοῦ ποιοῦντος εἶναι δευτέρον· μήτε δὲ αὐτὸ ἑαυτοῦ πρότερον ἢ ὑστερον εἶναι δύνασθαι, μήτε ἕτερον τι πρὸ τοῦ Θεοῦ. Ἡ γὰρ ἂν ἐκεῖνο πρὸ τοῦ δευτέρου τὸ τῆς θεότητος ἔσχατον ἀξίωμα. Τὸ γὰρ τοι δυνατόν εἶναι λέγειν ὅφ' ἑτέρου τι γίνεσθαι ἀληθὲς ὃν, ἐπὶ γενητῶν ἂν ἔχοι χώραν, κατὰ τῶν ὑπὸ Θεοῦ γενομένων τάττοιο δικαίως. Οὐκοῦν (9) εἰ μήτε αὐτὸς ἑαυτοῦ, μήθ' ἕτερον τι αὐτοῦ προὑπάρχειν δέδεικται, πρὸ δὲ πάντων αὐτός· ἀκολουθεῖ τοῦτω τὸ ἀγέννητον· μᾶλλον δὲ αὐτός· ἐστὶν οὐσία ἀγέννητος. Περιττὸν μὲν ἴσως καὶ παραλκον δοξεῖ τι· τὰ πολλοὺς ὁμολογούμενα κατασκευάζειν ὡς ἀμφίβολα. Οὐ μὴν ἀλλὰ γε διὰ τοὺς σοφίαν οἰομένους τὴν πρὸς τὰ φανερά μάχην, ἣ πρὸς μέμψιν καὶ συκοφαντίαν παρσκευασμένους, δεῖ τινος ἀκριβεστέρας παρατηρήσεως ἡμῖν.

ita tractare ac si essent dubia. Verum enim vero rem manifestam pugnare, vel etiam propter alios qui ad vellicandum et calumniandum instructi sunt, necesse est ut observatione utamur accuratiore.

8. Ἀγέννητον δὲ λέγοντες, οὐκ ὀνόματι μόνον κατ' ἐπίνοιαν ἀνθρωπίνην σεμνύνειν οἰόμεθα δεῖν, ἀποτινύοναι δὲ κατ' ἀλήθειαν (10) τὸ πάντων ἀναγκαιότατον ὅφλημα τῷ Θεῷ τὴν τοῦ εἶναι ὃ ἐστὶν ὁμολογίαν. Τὰ γὰρ τοι κατ' ἐπίνοιαν λεγόμενα ἐν ὀνόμασι μόνων (11) καὶ προφορᾷ τὸ εἶναι ἔχοντα, ταῖς φωναῖς

A rent, parve necessitate oportere eos, qui nos impietatis accusarunt, post editam hanc confessionem ab intentatis criminibus rursus nos absolvere, purgato nimirum ipsorum animo ab omni prava contra nos suspitione : possemus quidem verborum nostrorum statim finem et terminum hic facere, tutum 693 quietemque spondente nobis eadem confessione. Verum quia neque illis, qui malevolentia aut alio quodam vitio verum sensum pervertere et corrumpere conantur, ad fidem veritati faciendam sufficit (alioqui enim Sabellius Libys, et Marcellus Galata, et Photinus, aut quisquam alius ex illis qui eodem cum ipsis furore insaniverunt, propterea a sacris conventibus et mysteriorum communione, adeoque ecclesiasticis sepius non arcerentur), neque nobis ad illata contra nos crimina dissolvenda sufficiens fuerit : verum opus est exquisitoribus et solidioribus quibusdam rationibus ad sensum veri explicationem : conabimur itaque quoad possumus in manifestam lucem proferre eam quam ipsi tenemus hisce de rebus sententiam, vel ut primum in medium afferamus verba confessionis, et ita deinde ex eis eruamus verum sensum ; vel etiam ut præjectis

7. Unum igitur tam secundum naturalem notionem, quam secundum Patrum doctrinam confessum Deum, qui neque a seipso neque ab alio est factus. Utrumque enim horum æque impossibile. quandoquidem ipsa veritas requirit, ut causa prior sit effectu, et ut factum sit posterius ipso faciente. Nec fieri potest ut unum quidquam et idem sit seipso prius aut posterius, sicut et eadem ratione fieri nequit, ut aliud quidquam Deum antecesserit : alioqui enim hoc ipsum divinitatis dignitatem habuisset ante illud quod posterius est. Hoc, inquam, æque impossibile est. Etenim affirmare fieri posse, ut quod vere est, ab alio factum sit, locum id habet in iis quæ generari et fieri possunt, suoque jure ita dicitur de iis quæ a Deo facta sunt. Quocirca, si nec ipse seipso prior fuit, neque aliud quid ipsum antecessit, ut jam est demonstratum, sique ipse ante omnia exsistit : consequens est ipsum ingentum esse : imo potius ipse est essentia ingenta. Supervacaneum quidem fortassis et abundans nonnullis videbitur, illa quæ apud plerosque sunt in confesso, propter illos qui sapientiam esse censent, contræ

8. Quando autem ingentum dicimus Deum, non arbitramur nomine tenus saltem juxta humanum commentum esse colendum : sed revera hoc maxime necessarium debitum Deo persolvendum, ingenuam scilicet confessionem, quod nimirum ipse sit hoc ipsum quod est. Quæcumque enim voce ali-

(8) Basilii pag. 214.

(9) Apud Basilium, pag. 215, ἔρ' οὖν, et mox, μήτε ἕτερον.

PATROL. GR. XXX.

(10) Basilii pag. 216, ἐκτινύοναι δὲ αὐτῷ.

(11) Ita Basil.; sed mss., μόνους.

quæ hominum artificio excogitata proferuntur, ea cum in solis nominibus et ipsa enuntiatione esse suum habeant, cum ipsis vocibus una dissolvi solent. Deus autem ut qui Deus est et eorum qui tacent, et qui loquuntur, et qui sunt, is, inquam, et erat et est ingenuus antequam rerum natura existeret. Neque tamen secundum privationem est ingenuus; privationes enim naturalium rerum proprie privationes sunt, et ipsis habitibus posteriores. Jam vero neque illa Deo secundum naturam competit generatio, neque ea ratione dicitur ingenuus, quasi prius aliquam sui generationem habuerit, et postea illa sit privatus, quandoquidem valde hoc est impium, et ita impium, ut si id obtineat, omnis de Deo ejusque perfectione vera cogitatio, imo eorum qui hæc comminiscuntur proprius intellectus plane evellatur: dicere nimirum, Deum omnino aliqua re privatum esse, eorum nimirum, quæ sua natura semper ipsi adsunt. Neque enim quis sanæ mentis dixerit quemquam aliqua re ex iis, quæ nunquam neque cogitatione, neque juxta privationem, uti jam partis ingenuum accipi potest; est enim ipse impartibilis: neque ea ratione quasi in ipso aliquid sit diversitatem quamdam habens; simplex enim est et incompositus; neque ita quasi aliud quid sit præter ipsum fuerit illa essentia quæ dicitur ingenua.

9. Ingenuus autem cum sit juxta præmissam demonstrationem, fieri non potest ut generatio aliqua sit in ipso talis, ut propriæ suæ naturæ genitum participem faciat: et necesse etiam est, ut excedat omnem comparisonem ac societatem, quæ institui quidem posset respectu ejus quod genitum est. Si quis enim essentiam hæc communem reddere cum aliqua re alia, vel de hac essentia aliquid alicui impertire voluerit, necessario hoc facere attentabit, vel secundum diremptionem ac partitionem, vel secundum similitudinem ac comparisonem. Utrum autem ex his afferatur, multas profecto secum absurditates, vel potius blasphemias trahet et inferet ipsa assertio. Etenim si dividatur, aut in partes secetur, non amplius illa esse potest ingenua, cum videlicet ipsa illud, quod antea non erat, ex tali divisione fiat: imo hoc pacto corruptionis expers illa esse nequit, siquidem partitio ista totam incorruptibilitatis majestatem labefaciat. Sive etiam com-

A συνδιαιτέσθαι πέφυκεν. Ὁ δὲ Θεὸς καὶ σωπικόντων καὶ λεγόντων, καὶ γενομένων· καὶ πρὸ τοῦ γενέσθαι· τὰ ὄντα, ἦν τε καὶ ἔστιν ἀγέννητος. Ἀλλὰ μὴν (12) οὐδὲ κατὰ στέρησιν· εἴ γε τῶν κατὰ φύσιν αἱ στερήσεις εἰσι στερήσεις, καὶ τῶν ἔξωθεν δεύονται. Οὕτε δὲ κατὰ φύσιν ἦν τις τῷ Θεῷ γένεσις, οὕτε προτέραν ἔχων ταύτην, εἶτα στερηθεὶς γέγονεν ἀγέννητος. Ἐπεὶ καὶ λίαν ἔστιν ἀσθεὲς, ὡς λυμαντικὸν τῆς ἀληθοῦς περὶ Θεοῦ ἐννοίας καὶ τῆς τελειότητος αὐτοῦ, μᾶλλον δὲ τῆς τῶν ἐφευρόντων διανοίας, τὸ λέγειν ὅπως ἐστερηθεὶς τίνος τὸν Θεὸν, δηλονότι τῶν φύσει προσόντων. Οὐ γὰρ ἂν τις εἴποι σωφρονῶν ἐστερηθεὶς τινὰ τίνος τῶν μὴ πρότερον ὑπαρχόντων. Εἰ δὲ (13) μήτε κατ' ἐπίνοιαν, μήτε κατὰ στέρησιν, ὡς ὁ ῥηθεὶς ἔδειξε λόγος, μήτε ἐν μέρει τὸ ἀγέννητον· B ἀμερὲς γάρ· μήτε ἐν αὐτῷ ὡς ἕτερον· ἀπλοῦς γάρ καὶ ἀσύνθετος· μήτε παρ' αὐτὸν ἕτερον· εἰς γὰρ καὶ μόνος αὐτὸς ἔστιν ἀγέννητος· αὐτὸ (14) ἂν εἴη οὐσία ἀγέννητος.

penes ipsum fuerunt, privatum esse. 694 Si vero prolata demonstravit oratio, neque respectu alicujus C 9. Ἀγέννητος δὲ ὢν (15) κατὰ τὴν προλαβοῦσαν ἀπόδειξιν, οὐκ ἂν ποτε πρόσοιτο γέννησιν, ὥστε τῆς ἰδίας μεταδοῦναι τῷ γεννωμένῳ φύσεως (16), ἐκφυγοί τε ἂν πᾶσαν σύγκρισιν καὶ κοινωνίαν τὴν πρὸς τὸ γεννητόν. Εἰ γὰρ τις κοινοποιεῖν πρὸς ἕτερον, ἢ μεταδιδόναι τινὲς τῆς οὐσίας ταύτης ἐδελεῖσθαι, ἢ κατὰ διάστασιν καὶ μερισμὸν, ἢ κατὰ σύγκρισιν τοῦτο κατασκευάζειν ἂν. Ὅπότερον δ' ἂν λέγεται τούτων, πολλαῖς ἀτοπiais, βλασφημίαις δὲ μᾶλλον ὁ λόγος ἐνεχθήσεται. Εἴτε γὰρ διαιροῖτο καὶ μερίζοιτο, οὐκ ἔτι ἀγέννητος; εἴη, ὁ μὴ πρότερον ἦν, τοῦτο ἐκ τῆς διαιρέσεως γινώσκοντες. Ἀλλὰ μὴν οὕτε ἀφθαρτος· τοῦ μερισμοῦ τὸ τῆς ἀφθαρσίας ἀξίωμα λυμαινόμενον. Εἴτε τὴν πρὸς ἕτερον δέχοιτο σύγκρισιν, τῆς συγκρίσεως οὐκ ἐξ ἀκοινωνήτων γιγνομένης, κοινοποιηθήσεται τὸ τῆς οὐσίας ἀξίωμα. Εἰ δὲ τοῦτο, καὶ τοῦνομα, ὥστ' ἐξ ἀνάγκης δεῖν τοὺς τοῦτῳ τῷ λόγῳ βιαζομένους, ἢ τὴν προσηγορίαν ἀκοινωνήτων φυλάττειν βουλομένους, ἀκοινωνήτων ταύτῃ συνδια-

(12) Basil. pag. 221.

(13) Basilus pag. 223.

(14) Fortasse leg., αὐτός, ut pag. 620.

(15) Basilus pag. 228.

(16) Hoc palmarium Eusebii argumentum ac prope unicum, fieri non posse ut ex ingenua divina essentia similis ipsi Filius generetur. Unde quidquid de generatione Filii in sacris litteris dicitur, ille de creatione accipit. Sed non majoris illa argumentatio mihi videtur esse ponderis, quam si neges ab increata divina essentia aliquid potuisse creari ac produci. Deinde, quomodo de re creata dici potest quod sit χαρακτήρ τῆς ὑποστάσεως; Dei? Σοφία et λόγος Patris atque ἰδὸς Ἰδός? proprius Filius et unigenitus: a quo Spiritus sanctus accipit. Quomodo factus est per quem omnia facta sunt, et si quæ quo factum est nihil nec visibile nec invisibile? Hiscetaque et aliis clarissimis Scripturæ testimoniis

D argumentationes metaphysicæ argutias opponere, Eunomii est qui ab Aëlio magistro edoctus essentiam divinam penitus ac perfecte scilicet cognitam sibi habere persuadebat. Τοσούτον αὐτὸν ἐπίσταται καὶ οἶδα, ὥστε μὴ εἰδέναι ἑαυτὸν, ὡς Θεὸν μᾶλλον ἐπίσταται. Tam perspicue Deum qualis sit novi ac tantam illius notitiam sum consecutus... ut ne me ipsum quidem melius quam illum noverim. Aëlius apud Epiphanium LXXVI, pag. 946 et 989. Eunomius ipse majore etiam insolentia apud Socratem IV, 7: Ὁ Θεὸς περὶ τῆς ἑαυτοῦ οὐσίας οὐδὲν πλεον ἡμῶν ἐπίσταται, οὐδὲ ἔστιν αὐτῇ μᾶλλον μὲν ἔκείνῳ, ἤ-τον δὲ ἡμῖν γνωστοκόμενη. Ἀλλ' ὅπερ ἂν εἰδείημεν ἡμεῖς περὶ αὐτῆς, τοῦτο πάντως κάκεινος οἶδεν· ὁ δ' αὖ πάλιν ἔκείνος, τοῦτο εὐρῆσεις ἀπαρallάκτως ἐν ἡμῖν. De sua ipsius essentia Deus nihil amplius scit quam nos, nec illa ipsi quidem notior, nobis autem obscurior etc.

σώζειν καὶ τὴν οὐσίαν. Ἡ ταύτης μεταδιδόναι τινὶ πειρωμένους, μεταδιδόναι καὶ τῆς προσηγορίας, ὡς περ καὶ τῆς οὐσίας. Χωλεῦσι γὰρ ἂν αὐτοῖς ἡ φιλοτιμία, λειπομένην παρέχουσα θατέρῳ μέρει τὴν χάριν, μετὰ τοῦ μὴ δέξιον ἐργάζεσθαι λόγου τὴν διαφορὰν, ἀκριβολογούμενους περὶ τὴν προσηγορίαν, εἰ γε ὁνόματι μόνῳ ὁ μὲν ὑπερέχει, ὁ δὲ ἐλαττοῖτο. Εἰ δὲ τῆς αὐτῆς μεταδιδόναι φωνῆς ὁ τῆς ἀκολουθίας ἀναγκάζει λόγος, μεταδιδόντων φιλοτιμότερον καὶ τῆς ἰσότητος, οὐχ εὐρισκομένου τινὸς ἐν ὧν θήσονται τὴν ὑπεροχὴν.

necesse est, quemadmodum de ipsa faciunt essentia. Claudicaverit enim ipsis, nisi scilicet hoc fecerint, ambitio, quæ alteri parti doni alicujus defectum tribuit; et accedit una, quod neque dignum quid faciunt maiestate Verbi, quando tam subtiles sunt in distinguenda appellatione, si quidem hic quidem solo nomine sit major, alter vero minor. Si vero consequentiæ ratio illos cogit ut eandem utriusque tribuant vocem, largiantur etiam, quod est honorificentius, æqualitatem, cum non invenient ubinam statuere possint illam præminentiam.

10. Οὐ γὰρ δὴ τοῦτ' ἂν εἴποιεν, ὡς κοινή μὲν ἀμφοῖν ἡ οὐσία, τάξει δὲ, καὶ τοῖς ἐκ χρόνου προσθετοῖς, ὁ μὲν ἐστὶ πρῶτος, ὁ δὲ δευτέρος· ἐπειδὴ γε δεῖ προεῖναι πάντως (17) τοῖς ὑπερέχουσι τὸ τῆς ὑπεροχῆς αἴτιον, οὐ συνέξευται δὲ τῇ οὐσίᾳ τοῦ Θεοῦ ὁ χρόνος (18), οὐκ αἶων, οὐ τάξις. Ἡ τε γὰρ τάξις δευτέρα τοῦ τάττοντος, οὐδὲν δὲ τῶν τοῦ Θεοῦ ὧν ἑτέρου τέτακται. Ὅ τε χρόνος ἀστέρων ποία τίς ἐστὶ κίνησις. Ἀστέρες δὲ οὐ τῆς ἀγέννητου μόνον οὐσίας, καὶ νοητῶν ἀπάντων, ἀλλὰ καὶ τῶν πρῶτων σωματικῶν γεγονόσιν ὕστεροι. Περὶ γὰρ αἰώνων τί δεῖ καὶ λέγειν, τῆς Γραφῆς σαφῶς διαγορευούσης, πρὸ τῶν αἰώνων ὑπάρχειν τὸν Θεόν, καὶ τῶν κοινῶν λογισμῶν ἐπιμαρτυρούντων; Οὐ γὰρ μόνον ἀστέρες, ἀλλὰ καὶ κομιδῇ καταγέλαστον, τοὺς ἐν μόνον παραδεξαμένους ἀγέννητον, ἢ προὑπάρχειν τι τοῦτου φάσκειν, ἢ συνοπάρχειν ἑτέρον. Εἴτε γὰρ προὑπάρχοι τι, τοῦτο δικαίως λέγοιτ' ἂν ἀγέννητον, οὐ τὸ δευτέρον· εἴτε συνοπάρχοι, τῇ πρὸς θάτερον κοινῶνίᾳ τοῦ συνοπάρχειν ἑκάτερον, ἀραιρεθήσεται τὸ ἐν μόνον εἶναι καὶ τὸ ἀγέννητον εἶναι, οἷα δὴ μετὰ τῆς οὐσίας ἀποκλήρωσιν τινὰ καὶ περιγραφὴν ἀμφοῖν συνεισαγόντων, συνθήκην τε αὖ, καὶ τὸ τῆς συνθήκης αἴτιον.

fuit: sive una quid exsistere potuit, ratione illius societatis, quam utrumque respectu alterius habet, quia utrumque una fuit, et alterum non sine altero fuit; hinc sane evertetur tolleturque illud quod Deus unum quid sit, et quidem ingentium; id quod perinde est, ac 695 si postquam prius certis officiis quæ distributione per sortem facta circumscripserunt ipsam amborum essentiam; postea illorum quamdam conventionem, ejusque conventionis causam inferant.

11. Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ ἐνυπάρχειν τι ταύτῃ δυνατόν, ὅν οἶός φαιμεν, ἢ ὄγκον καὶ (19) πληκτότητα, διὰ τὸ πάντῃ συνθήκης ἐλευθερον εἶναι τὸν Θεόν. Εἰ δὲ τοῦτον καὶ τῶν τοιούτων τι μήτε ἐστὶ, μήτε ποτὲ γένοιτ' ἂν, εὐαγὲς ἐπινοῆσαι συμπλεγμένον τῇ οὐσίᾳ (20), πόλις ἐστὶ συγχωρήσει λόγος πρὸς τὴν ἀγέννητον ὁμοιοῦν τὴν γεννητὴν; τῆς κατ' οὐσίαν ὁμοιότητος ἢ συγκρίσεως ἢ κοινωνίας μηδεμίαν ὑπεροχὴν ἢ διαφορὰν καταλείπουσης, ἰσότητα δὲ σαφῶς ἐργαζομένης, μετὰ δὲ τῆς ἰσότητος ἀγέννητον ἀποφαινούσης

A parationem quamdam admittat ad aliud, quando quidem nulla comparatio ex illis sit, ubi plane nihil est commune; essentia utique majestas communicationis subibit sortem. Si vero hoc revera ita sit, ergo et nomen ipsum commune erit, ita ut necessario oporteat eos, qui hac ratione urgentur, vel ipsam appellationem incommunicabilem conservare ac tueri. Si vero voluerint eidem essentiam ab omni etiam communicatione sartam tectam conservare, vel si quidquam impertiri de ea alteri conabuntur, perinde aliquid de appellatione largiantur

B 10. Non enim profecto hoc dixerint, quod communis quidem ambobus essentia est, ordine vero et iis quæ ex tempore promanant prerogativis, hic quidem prior, ille vero posterior seu secundus est: quandoquidem in his quæ præminent, præexistere omnino oportet causam ejus præminentia. Essentia autem Dei non competit nec adjunctum est tempus, non ævum, non ordo: ordo enim posterior est ordinante: nihil autem eorum quæ Dei sunt, ab alio est ordinatum; et tempus stellarum quidem motus est; stellæ vero non solum post ingentiam essentiam et omnia intelligibilia; sed etiam post prima corpora exstiterunt, illisque omnibus sunt posteriores. De æonibus autem seu ævo quid attinet dicere, cum Scriptura diserte affirmet, ante sæcula esse Deum²², quod idem communes quoque attestantur ratiocinationes? Neque enim impium tantummodo, sed plane quoque et affatim ridiculum est, si illi qui quidem concedunt unum esse ingentium; nihilominus affirmare non dubitant, vel ante illud exstitisse quid aliud, vel una exstitisse. Sive enim prius quid exsistat, hoc jure meritoque dici poterit ingentium, non illud quod posterius

D 11. Quin imo neque fieri potest ut quidquam huic essentia inest, cujusmodi dicimus esse speciem vel molem aut quantitatem; propterea quod penitus ab omni compositione liber sit Deus. Si vero neque pium est, neque poterit esse unquam; horum et similitum quid comminisci, quod id divina competat essentia, quæ; quæso, ratio concedet amplius, ut substantia ingentia genitam assimilemus? cum similitudo vel comparatio aut societas, quæ est secundum essentiam, nullam præminentiam vel

²² Psal. LXXIII, 12.

(17) Male apud Basilium p. 236, προεῖναι ἐν.

(18) Ms. Lindenbrog. οὐ χρόνος, eodem sensu.

(19) Basilium pag. 233, ἢ.

(20) Basilium addit, τοῦ Θεοῦ.

differentiam relinquat, æqualitatem autem perspicue astruat, una verò cum æqualitate manifestum faciat, assimilatum æque oportere esse ingentum. Nemo autem adeo demens et impie audax esse potest, ut æqualem affirmet Patri Filium, cum ipse Dominus diserte pronuntiet: *Pater qui misit me, major me est*²⁰. Vel ut copulet alteri ex nominibus alterum, utroque contra ad se illud certatim trahente, sibi que appropriante, neque altero ullam societatem respectu alterius admittente. Si enim ingentus, non erit filius: et si filius, non erit ingentus. At quod unus ille cunctorum Deus sit ingentus et incomparabilis, pluribus omissis quæ demonstrationem existimo.

12. Quod autem Filius sit unus et unicus (unicus enim est), allatis in medium sanctorum vocibus, quibus tum genimen tum creaturam prædicant, et per nomina discrepantia essentia etiam discrepantiam manifestam faciunt: possemus ista ratione omni porro cura et labore supersedere. Verum propter illos qui hanc generationem corporalem esse opinantur, et equivocationibus impingunt, necessarium fortassis erit, etiam de his paucis breviterque dicere. Dicimus itaque Filium esse genimen, juxta Scripturarum doctrinam, non aliud quid essentiam intelligendo, item aliud quid quod præter ipsum significetur; sed illum esse hanc hypostasim, quam nomen ipsum significat, ita ut appellatio ipsi essentia veritatem astruat, siquidem essentia non verius quam ipsa appellatione monstratur. Dicimus autem porro hanc substantiam constitutionem; postquam vero genita fuit, exstitisse

13. Si vero alicui hoc ipsum ausu temerario dictum videtur, consideret ipse secum, utrum verum hoc sit an falsum. Si prius, ejusmodi ausus culpa caret proprio istius hominis judicio, quandoquidem nihil rerum verarum, quod suo quidem tempore et modo dicitur, habere culpam potest. Sin vero falsum est, summa profecto necessitate erit, ut quod illis quæ dixi contrarium est, verum putemus. Hoc vero est, Filium genitum esse cum antea existeret, id quod non solum absurditatis vel blasphemiae, sed etiam summæ non potest non esse fatuitatis. Res enim quæ est, quid, quæso, opus habet generatione, nisi ad similitudinem alicujus alterius rei transformetur juxta rerum animatarum naturam? Quæ quidem vere fieri dici possunt cum existant quod sunt, non autem existant ea quæ sunt. Etenim hominis semen non statim ipse est homo, neque lapis domus: sit autem tandem illud quidem homo, hic vero domus. Si vero unum quodlibet eorum quibus assimilari Filii generationem omnium est piissimum, cum non sint prius, tandem tamen quid fiant (non enim fieri dici potest quod

A τὸν ὁμοιούμενον ἢ συγκρινόμενον. Οὐδαὶς δὲ οὕτως ἀνόητος καὶ πρὸς ἀσέβειαν τολμηρὸς, ὥστε ἴσον εἰπεῖν τῷ Πατρὶ τὸν Υἱόν, αὐτοῦ τοῦ Κυρίου διαβήδην εἰπόντος· Ὁ Πατὴρ δὲ πέμψας με, μείζων μου ἐστίν (21)· ἢ συζεύξαι θάτερον τῶν ὀνομάτων θάτερον, ἀνθέλκοντας ἑκατέρου πρὸς ἑαυτὸ, καὶ μὴδ' ἐτέρου προσιεμένου τὴν πρὸς θάτερον κοινωνίαν. Ἄν τε γὰρ ἀγέννητος, οὐχ υἱὸς· ἂν τε υἱὸς, οὐχ ἀγέννητος. Ἀλλὰ ὅτι μὲν εἷς ὁ τῶν ἀπάντων Θεὸς ἀγέννητος καὶ ἀσύγκριτος, πλείονων ὄντων τῶν παραλείμμενων, ἀπορροῦναι ἡγοῦμαι (22) τὰ ῥηθέντα πρὸς ἀπόδειξιν.

licui possent, sufficere hæc quæ jam dicta sunt, ad

12. Ὅτι δὲ καὶ εἷς Υἱὸς (μονογενὴς γὰρ), ἐνὶν μὲν τὰς τῶν ἁγίων φωνὰς παραθεμένους, δι' ὧν υἱὸν καὶ γέννημα καὶ ποίημα καταγγέλλουσι, ταῖς τῶν ὀνομάτων διαφοραῖς καὶ τὴν τῆς οὐσίας παραλλαγὴν ἐμφάνισαντας, ἀπηλλάχθαι φροντίδος (23) καὶ πραγμάτων. Διὰ δὲ τοὺς σωματικὴν τὴν γέννησιν ὑπολαμβάνοντας, καὶ ταῖς ὁμωνυμίαις προσπαλόντας, ἀναγκαῖον ἴσως καὶ περὶ τούτων διὰ βραχείων εἰπεῖν. Γέννημα (24) τοῖνον τὸν Υἱόν φάμεν κατὰ τὴν τῶν Γραφῶν διδασκαλίαν, οὐχ ἕτερον μὲν τι τὴν οὐσίαν νοούντες, ἕτερον δὲ τι παρ' αὐτὴν τὸ σημαινόμενον. Ἄλλ' αὐτὴν εἶναι τὴν ὑπόστασιν ἣν σημαίνει τοῦνομα, ἐπαληθευούσης τῇ οὐσίᾳ τῆς προσηγορίας. Ταύτην δὲ (25) γεγεννησθαι μὲν οὐκ οὕσαν πρὸ τῆς ἰδίας συστάσεως, εἶναι δὲ γεγεννηθεῖσαν πρὸ πάντων, γνώμη τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς.

genitam esse, cum non esset ante propriam constitutionem illam ante omnia, decreto Dei et Patris.

C 13. Εἰ δὲ τῷ δοκεῖ τολμηρὸν εἶναι τὸ ῥηθὲν, ἐπισκεψάσθω παρ' ἑαυτοῦ πρότερον ὡς ἀληθὲς ὃν, ἢ ψεύδος. Εἰ μὲν γὰρ τὸ πρότερον, ἀνυπαίτιος ἡ τόλμα κατὰ τὴν αὐτοῦ κρίσιν, ἐπεὶ περ μὴδὲν τῶν ἀληθῶν ἐν καιρῷ καὶ μέτρῳ λεγόμενον ὑπαίτιον. Εἰ δὲ ψεύδος, ἀνάγκη δῆπου πᾶσα, τούτων τούναντίον ἀληθὲς ἡγεῖσθαι. Τοῦτο δ' ἐστίν, ὅντα γεγεννησθαι τὸν Υἱόν. Ὅπερ οὐκ ἀτοπίας μόνον ἢ βλασημίας, ἀλλὰ καὶ πάσης εὐθελείας ὑπερβολὴν ἂν ἔχοι. Τῷ γὰρ ὄντι (26) τί δεῖ γενέσεως, εἰ μὴ πρὸς ἕτερον τι μεταβρύθμιζοιτο κατὰ τὴν ἐμφύχων τε καὶ ἀψύχων σωματίων φύσιν, ἅπερ γενέσθαι λέγεται· ἂν ἀληθῶς, ὅντα μὲν ἃ ἐστίν, οὐκ ὄντα δὲ ἃ γίνεσθαι; Οὐτε γὰρ τὸ σπέρμα ἀνθρώπου, οὐτε λίθος οἶκος· γίνεσθαι δὲ, τὸ μὲν ἀνθρώπου, τὸ δὲ οἴκος. Εἰ δὲ τούτων ἕκαστον, οἷς καὶ παραβάλλειν τὴν Υἱοῦ γένεσιν πάντων εὐσεβέστατον, οὐκ ὄντα γίνεσθαι (οὐ γὰρ ἐκεῖνο γίνεσθαι ὃ πρότερον ἦν), ποῖαν δέξεται ἱσθὶν ὁ τὸν Υἱόν ὄντα γεγεννησθαι λέγων; Εἰ γὰρ (27) πρὸ τῆς γεννήσεως ἦν, ἀγέννητος ἦν.

²⁰ Joan. xiv, 28.

(21) Huic dicto Basilii pag. 233, opponit Philipp. II, 6, Non rapinam arbitratus est εἶναι ἴσα Θεῷ, esse æqualem Deo.

(22) Basil. p. 253, ἀπορροῦν ἡγοῦμαι καί.

(23) Basilii lib. II, p. 258, φροντίδων.

(24) Basil. p. 242, 244.

(25) Basil. p. 246 et 248.

(26) Basilii pag. 248.

(27) Basil. p. 252.

antea erat) : cuiusmodi, quæso, medicinam admittet, qui Filium, cum ante exstiterit, dicit genitum esse? Si enim ante generationem erat, erat utique ingenuus.

14. Ἀλλὰ πάλαι γε καλῶς ὠμολόγηται μηδὲν ἔτε- A
ρον ἀγεννητον εἶναι παρὰ τὸν Θεόν. Ἡ τοίνυν μετα-
θέσθωσαν τῆς ὁμολογίας, ἕτερον εἰσάγοντες ἀγεννη-
τον· ἢ τοῦτοις ἐμμένοντες παραιτείσθωσαν λέγειν
ὄντα γεγενῆσθαι τὸν Υἱόν· ἐπεὶ μὴδὲ συγχωρεῖ τοῦ
υἱοῦ καὶ τοῦ γεννήματος ἢ προσηγορία πρὸς τὴν
ἀγεννητον. Πᾶσα γὰρ γένοιτο σύγχυσις ὀνομάτων
τε καὶ πραγμάτων, μὴδὲ μὲν οὐσίας οὐσης τε καὶ
λεγομένης ἀγεννήτου, ἐπεισαγομένης δὲ τῷ λόγῳ
πάλιν ἑτέρας, εἴτα ταύτης γεννητῆς ὀνομαζομένης,
Υἱοῦ τε μὴ γεννηθέντος κατ' αὐτοῦ, καὶ Πατρὸς μὴ
γεννήσαντος, ὀνόματα, εἴγε μὴ γεννηθεὶς ἦν. Πλὴν
εἰ μὴ τις, κατὰ τὸν λόγον, κακὸν κακῶ ὠμνος,
μερίζον τὸ ἑλαττον, αὐξήτικὴν ἢ μεταβλητικὴν ἐπι-
νοήσῃ γενεσιν, πρὸς ἅπασιν τοῖς ἄλλοις μὴτ' ἐκείνῳ
καλῶς λογισάμενος, ὡς εἴτε αὐξάνοι τι, προσθήκη
τινὸς τῶν ἑξῶθεν αὐξήσειεν ἄν. Πόθεν οὖν τὸ προσ-
τεθὲν, εἰ μὴ καὶ ἕτερον ὑποβοήμεθα; Ἀλλὰ εἰ μὲν
τοῦτο, πολλὰ τὰ ὄντα καὶ ἀγεννητά ὄντα εἰς συμπλή-
ρωσιν ἐνδὸς ἐπινόειν ἀναγκαῖον. Εἰ δ' ἐκ τοῦ μὴ ὄντος
ἢ αὐξήσις, πότερον ἀμεινον ὁμολογεῖν πᾶν μὴ ὄν γε-
γενῆσθαι γνώμη τοῦ παραγαγόντος, ἢ σύνθετον
λέγειν τὴν οὐσίαν ἐξ ὄντος καὶ μὴ ὄντος; Εἴτε μετα-
βάλλοιτο, μηδενὸς ὄντος εἰς δὲ μεταβληθεῖν, εἰς τὸ μὴ ὄν
ἐξ ἀνάγκης μεταβληθήσεται. Καὶ πῶς οὐκ εὐηθεῖ, ἵνα
μὴ λέγωμεν ἀσεβεῖς, τὸ ὄν εἰς τὸ μὴ ὄν κενωρῆναι
λέγειν; δέον ἀφεμένους τῆς ἀμέτρου ταύτης εὐηθείας,
παρανοίας δὲ μᾶλλον, σωφρόνως παραδέξασθαι τάλη-
θές.

vero dicere, essentiam constare ex ente et non ente, seu ex re aliqua quæ est vel fuit, et non est vel non fuit? Sique transmutatur, nulla re existente in quam possit transmutari, transmutabitur neces-
sario in id quod non est. Et quomodo, quæso, non sit stolidum, ne dicamus impium, affirmare id quod
est, abiisse in aliquid quod non est? Imo vero conveniens est ut missa et abjecta immodica hac stul-
titia aut potius insania, debita modestia id quod verum est acceptetur.

15. Ἀλλὰ οὗτοι μὲν ταῦταις καὶ πολλῶν πλεῖοσι τοῦ-
των ἀτοπίαις ὄντες ὑπόδεικοι λελήθασί σφας αὐτοὺς,
οὐχ ἡμᾶς τὸ μὲν εὐθύναις δικαίως ὑπάγοντες, ἀλλ'
ἀυτοὺς ἀσεθείας ἐγκλήμασιν. Ἡμεῖς δὲ τοῖς ὑπὸ τε
τῶν ἁγίων πάλαι (28), καὶ νῦν ἀφ' ἡμῶν αὐτῶν ἀπο-
δεδειγμένοι· ἐμμένοντες, μήτε τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ
προσιεμένης γέννησιν, ὡς ἀγεννήτου, μήτε διάστα-
σιν ἢ μερισμὸν ὡς ἀφθάρτου, μήτε μὴν ἑτέρας τινὸς
ὑποκειμένης εἰς Υἱοῦ γέννησιν, μὴ ὄντα φανερὰν γεγενῆ-
σθαι τὸν Υἱόν. Οὐ κοινοποιούμεν (29) οὐδὲ τοῦ Μονο-
γενοῦς τὴν οὐσίαν πρὸς τὰ ἐκ μὴ ὄντων γινόμενα,
ἐπεὶ περ οὐκ οὐσία τὸ μὴ ὄν. Τῇ δὲ τοῦ ποιήσαντος
γνώμῃ τὴν διαφορὰν τοῖς πᾶσιν ὀριζόμενοι, τοσαύτην
αὐτῶν νέμεμεν ὑπεροχὴν. ὅσην ἔχειν ἀναγκαῖον τῶν
ἰδίων ποιημάτων τὸν ποιητήν. Πάντα γὰρ δι' αὐτοῦ
γεγενῆσθαι κατὰ τὸν μακάριον Ἰωάννην ὁμολογοῦ-
μεν, συναπογεννηθείσης ἀνωθεν αὐτῶ τῆς δημιουρ-
γικῆς δυνάμεως, ὥστ' εἶναι Θεὸν μονογενῆ πάντων
τῶν μετ' αὐτὸν καὶ τῶν δι' αὐτοῦ γενομένων. Μόνος
γὰρ τῇ τοῦ ἀγενήτου δυνάμει γεννηθεὶς καὶ κτισθεὶς,

²⁷ Joan. 1, 5.

14. Verum vetusta recte habet confessio, quod
nihil præter Deum sit ingenuum. Aut igitur reced-
ant ab illa confessione, et aliud quid proferant
quod 696 sit ingenuum; vel si inherere illi sen-
tentiaæ volent, caveant in posterum ita loqui, quod
Filius cum antea fuerit, genitus sit, quia filii et ge-
nininis appellatio non ingreditur unum et idem
subjectum cum appellatione ingenui. Summa enim
et extrema confusio oriri potest tam nominum quam
rerum, si cum una revera sit et dicatur essentia
ingenua, verbo autem alia præter illam introducatur,
posteaque hæc genita nominetur, Filius autem
non sit genitus juxta ipsorum sententiam, neque
Pater generaverit nomine tenuis, si quidem non
exsistat genitus: præterquam nisi quis, juxta tri-
tum sermonem, malum minus malo curans majori,
excogitaverit aliquam generationem, quæ fiat per
augmentationem, aut transmutationem. Et neque
huc modo præter omnia alia probe ratiocinaretur:
propterea quod si quid augmentetur, necesse sit,
ut auctario aliquo externo augmentum capiat. Unde
igitur poterit esse illa additio, sive id quod apposi-
tum censetur, nisi aliquid aliud prius subjecti loco
ponamus? Atqui si res ita se habet, necesse fuerit
excogitare multa, quæ suum esse in semet habent
et ingenua sunt, ut unum illud perfecte compleant.
Sin verò augmentum illud accedit ex aliqua re quæ
non est, utrum, quæso, præstat confiteri, an quod

C non fuit, id gigni decreto illius qui id produxit, an
seu ex re aliqua quæ est vel fuit, et non est vel
non fuit? Sique transmutari, nulla re existente in
quam possit transmutari, transmutabitur neces-
sario in id quod non est. Et quomodo, quæso, non sit
stolidum, ne dicamus impium, affirmare id quod
est, abiisse in aliquid quod non est? Imo vero conveniens
est ut missa et abjecta immodica hac stultitia aut
potius insania, debita modestia id quod verum est
acceptetur.

15. Verum hi homines non vident hisce et longe
pluribus absurditatibus esse se obnoxios, neque
nos juste in crimen audaciæ ac præsumptionis me-
rito abducere, sed ipsos semet impietatis accusare.
Nos vero in his quæ olim a sanctis Patribus, et
nunc a nobis demonstrata, permanemus: et cum
neque essentia Dei admittat generationem, utpote
quæ est ingenua, neque distantiam, aut partiti-
onem, siquidem est incorruptibilis; cumque nulla
D alia dari possit ad Filii generationem, dicimus Fi-
lium genitum esse cum antea non exsisteret; non
quod communem faciamus essentiam Unigeniti cum
iis, quæ de nihilo facta sunt (siquidem non est
essentia id quod non est), sed ejus qui fecit de-
creto seu sententia, dum differentiam omnibus
rebus definitam assignamus, ipsi tantam præ aliis
omnibus excellentiam tribuimus, quantam quidem
opificem habere necesse est præ propriis quæ fecit
operibus. Etenim omnia per ipsum facta esse ²⁷
secundum beatum Joannem confitemur, congenita

scilicet ipsi ab initio creandi facultate : ut ita sit ^A τελειότατος γέγονεν ὑπουργός (30) πρὸς πᾶσαν δημιουργίαν καὶ γνώμην τοῦ Πατρὸς. Deus unigenitus, respectu omnium earum rerum quæ post ipsum et per ipsum factæ sunt. Cum enim ipse solus ingeniit potentia genitus sit, et creatus perfectissimus, hinc minister fuit in tota creatione et decreto Patris perficiendo.

16. Si vero ideo, quia Pater et Filius vocantur, propterea humanam et corporalem generationem oportet concipere, et ita de ea cogitare, et subducta ratione ex iis quæ ab hominibus sunt operibus, transmutationis nominibus et passionibus Deum subicere, siquidem quoque creator Deus, oportet nos illi sustinere materiam, ut opera, quæ facit, eventum effectumque suum sortiantur, qui Græcorum est error. Homo enim qui ex propria gignit essentia, non sane quidquam struxerit sine materia. Quod si hoc dicere recusant, nominum elocutionem nihil omnino curantes, sique nihilominus servata veritate dignæ **697** de Deo notionis attribuerint soli divine potentie creandi officium et facultatem : quomodo, quæso, locum habere in Deo poterit passio transsubstantiationis et participationis essentia, propter appellationem Patris? Ecquis enim eorum qui recte sentiant, sanave sunt mente, diffiteri potest, quod quædam nomina tantum quamdam habent communionem ratione pronuntiationis et elocutionis, non autem quoad significationem? Ut oculus, qui de homine et Deo dicitur, illius quidem partem quamdam notat, hujus vero interdum auxilium, et custodiam justorum, nonnullamquam ipsam notitiam eorum quæ aguntur.

17. Multa vero, cum magnam habeant, quando pronuntiantur, discrepantiam, eandem tamen oblinent significationem, ut ens, et solus verus Deus. ^C Ergo neque si quando Pater nominetur, statim talem concipere mente operationem debemus, quæ communis ipsi sit cum hominibus, ut simul utrobique hac ratione fluxum aut passionem mente agitemus. Siquidem operatio divina nulli passioni aut affectioni est obnoxia, hominum autem sit cum passione : illa passione caret, hæc cum illa est. Neque si quævis nominetur Spiritus, statim propterea communem habet naturam cum aliis quæ spiritus appellantur. In omnibus autem oportet nos modum et analogiam rationi et unicuique nature consentaneam servare, neque statim indignari, cum Filium creaturam esse audimus, quasi nomen equivocationis ipsam prorsus essentiam communem reddat. Filius enim est ingeniit et non facti genitum et opus. Cælum vero et angeli, et quidquid est præterea creaturarum, hujus operis sunt opera, præcepto Patris per ipsum facta. Sic enim Scripturis sua constabit veritas, et ipsæ ab omni mendaciorum sarthe tectæ conservari poterunt, cum videlicet illæ de Filio pronuntiant, quod factura sit et genimen : prætereaque hoc pacto a sanis ratiocinationibus non deflectemus, dum videlicet neque ullas Deo partes attribuiamus, neque ipsi ad generationem propriam essentiam, ad creationem vero materiam subijcimus, unde existere solet nominum differentia.

18. Si vero Deus, neque dum generat, de propria sua natura genito quidquam impertit hominum more, ingenitus enim est : neque dum creat, ma-

17. Τὰ δὲ πολλὰ, κατὰ τὴν ἐκφώνησιν κεχωρισμένα, τὴν αὐτὴν ἔχει σημασίαν, ὥς τὸ θν, καὶ μόνος ἀληθινὸς Θεός. Οὐκ οὖν οὐδὲ ὅταν λέγεται Πάτερ, κοινὴν ἐννοεῖν χρὴ πρὸς ἀνθρώπους τὴν ἐνέργειαν, ἐπ' αὐποῖν συνεπινοοῦντας ταύτην ῥεῦσιν ἢ πάθος, ἐπεὶ περ ἡ μὲν ἐστὶν ἀπαθής, ἡ δὲ μετὰ πάθος. Οὐδὲ ὅταν λέγεται Πνεῦμα, κοινὴν ἔχει πρὸς τὰ λεγόμενα πνεύματα τὴν φύσιν. Ἐν παντί δὲ τὸ ἀνάλογον σώζοντας, μήτε τὸν Ὑῖον (32) ἀκούοντας ποίημα δυσχεραίνειν, ὥς κοινοποιουμένης ταύτης καὶ τῆς οὐσίας ὑπὸ τῆς τῶν ὀνομάτων κοινωνίας. Ὁ μὲν γὰρ ἐστὶν ἀγεννήτου καὶ ἀποιήτου γέννημα καὶ ποίημα· οὐρανὸς δὲ καὶ ἄγγελοι, καὶ πᾶν ὅπερ ἐστὶν ἄλλο ποίημα, τοῦτου τοῦ ποιήματος ἐστὶ ποιήματα, προστάγματι τοῦ Πατρὸς δι' αὐτοῦ γεγόμενα. Οὕτω γὰρ ἂν ταῖς Γραφαῖς τὸ ἀψευδεῖν φυλάττοιο, ποίημα καὶ γέννημα λεγούσας τὸν Ὑῖον, καὶ τῶν ὀργανόντων ἡμεῖς οὐκ ἐκστησόμεθα λογισμῶν, μήτε μέρη τῷ Θεῷ περιάπτοντες, μήτε μὴν πρὸς μὲν γέννησιν τὴν ἰδίαν οὐσίαν, πρὸς δὲ κτίσιν ὕλην ὑποβάλλοντες, ἐξ ὧν ἡ τῶν ὀνομάτων διαφορὰ γίνεσθαι πέφυκεν.

18. Εἰ δὲ μήτε γένων ὁ Θεὸς τῆς εἰκείας τῷ γεννημένῳ μεταδίδωσι φύσεως κατὰ τοὺς ἀνθρώπους· ἀγέννητος γὰρ· μήτε κτίων ὕλης ἐπιδείχεται τινος,

(30) Basil. pag. 255, 256.

(31) Basilii p. 257, 259.

(32) Basilii pag. 261.

ἀπροσδεῆς ὧν καὶ δυνατός· ἀλόγιστος παντάπασιν ἡ τοῦ κτίσματος παραίτησις. Ἐκ δὲ τούτων καὶ τῶν τοιοῦτων δεικνυμένων (ἐχρῆν) μῆτε πάντῃ τοῖς ὀνόμασι συνεξομοῖον περᾶσθαι τὰς σημασίας, μῆτε μὴν παραλλάττειν παρηλλαγμένων· ταῖς δὲ τῶν ὑποκειμένων ἐννοίαις προσέχοντας, ἀκολουθῶς ἐφαρμόττειν τὰς προσηγορίας, ἐπεὶ μὴδὲ ταῖς φωναῖς πέφυκεν ἀκλουθεῖν τῶν πραγμάτων ἢ φύσις, τοῖς δὲ πράγμασιν ἐφαρμόζεσθαι κατὰ τὴν ἀξίαν ἢ τῶν ὀνομάτων δύναμις. Καταμέμψαιτο δ' ἂν τις οὐχ ἤττον καὶ τοὺς γέννημα μὲν καὶ ποίημα τὸν ὕψιν εἶναι πειθομένους, ἀγέννητον τε καὶ ἀκτιστον τὸν Θεὸν συντιθεμένους, τῇ δὲ τῶν δευτέρων προσθήκῃ, καὶ τῇ κατ' οὐσίαν ὁμοιότητι ταῖς προλαβοῦσαις ὁμολογίαις ἐναντιωμένων. (33) Ὅς ἐχρῆν, εἰ μὲν τις ἦν αὐτοῖς ἀληθείας φροντίς, παρηλλαγμένων τῶν ὀνομάτων, παρηλλαγμένας ὁμολογεῖν καὶ τὰς οὐσίας. Ἡ γὰρ ἂν οὕτω καὶ μόνως τὴν δικαίαν ἐφύλαττον τάξιν, ἑκατέρω τούτων τὴν προσήκουσαν ἀποδιδόντες ὁμολογίαν. Εἰ δὲ μὴ ταύτης ποιοῦνται τίνα λόγον, τῆς γοῦν ἰδίας ἐπινοίας φυλάξαι τὴν ἀκολουθίαν, καὶ μὴ τῆς αὐτῆς φύσεως παραχωροῦντας, ἄλλοτριῶν τῆς ἀρμοζούσης ὀνομασίας, ἀποδεδειγμένους διὰ πάντων ἡμῖν τῶν προλαβόντων αὐτῶν εἶναι τῶν οὐσιῶν σημαντικὰς τὰς προσηγορίας.

neque recedendo ab una eademque natura appellationes a convenientia propria alienarent, cum passim in praecedentibus a nobis sit demonstratum, voces esse essentialium significativas.

19. Εἴποι δ' ἂν τις ἴσως πρὸς ἀντιλογίαν ἡκονημένους, ὡς εἶπερ δεῖ τοῖς ὀνόμασι προσεῖναι, καὶ διὰ τούτων προσάγεσθαι ταῖς τῶν ὑποκειμένων ἐννοίαις, καθὼς μὲν ἀγέννητον καὶ γεννητὸν παρηλλάχθαι φάμεν, καθὼς δὲ φῶς καὶ φῶς, ζωὴ τε καὶ ζωὴ, δύναμις καὶ δύναμις, εἰκέναι. Πρὸς δὲ φάμεν, εὐ βακτηρίᾳ χρώμενοι πρὸς τὴν ἐρώτησιν ἀντ' ἀποκρίσεως κατὰ τὸν Διογένηος ἐπαινήτην· πολὺ γὰρ κυνισμὸς κεχώρηται Χριστιανισμῷ· τὸν δὲ μακάριον Παῦλον ἐζηλωκότας, ὃς φησι δεῖν ἐν πολλῇ μακροθυμίᾳ παιδεύειν τοὺς ἀντιδιατιθεμένους, ὅτι τὴ μὲν ἐστὶν ἀγέννητον φῶς, τὸ δὲ γεννητὸν. Πότερον ἄλλο τι σημαίνει τὸ φῶς ἐπ' ἀγεννητῷ λεγόμενον παρὰ τὸ γεννητὸν, ἢ ταυτὸν ἐκάτερον; Εἰ μὲν γὰρ ἕτερόν τι καὶ ἕτερον, εὐδὴλον, ὅτι καὶ σύνθετον τὸ ἐξ ἑτέρου καὶ ἑτέρου συγκαίμενον. Τὸ δὲ σύνθετον οὐκ ἀγέννητον. Εἰ δὲ ταυτὸν, ὅσον παρήλλακται τὸ ἀγέννητον πρὸς τὸ γεννητὸν (33'), τοσοῦτον παρηλλάχθαι δεῖ καὶ τὸ φῶς πρὸς τὸ φῶς, καὶ τὴν ζωὴν πρὸς τὴν ζωὴν, καὶ τὴν δύναμιν πρὸς τὴν δύναμιν. Ὁ γὰρ αὐτὸς κανὼν καὶ τρόπος πρὸς τὴν ἀπάντων τῶν τοιοῦτων διάλυσιν. Εἰ τοίγυν πᾶν ὅπερ λέγεται τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας σημαντικὸν, ἴσον ἐστὶ κατὰ τὴν τῆς σημασίας δύναμιν τῷ (34) ἀγεννητῷ διὰ τὸ ἀμερὲς καὶ ἀσύνθετον, κατὰ δὲ τὸν αὐτὸν λόγον καὶ τοῦ Μονογενοῦς αὐτῶν (35) τῷ γεννηματι. Παρηλλάχθαι δὲ ταῦτα φασὶ καὶ ἀ-

teria indiget, utpote qui nulla re opus habet, et potens est: omnino rationem nullam habet, quod Filium creaturam dici nolunt. Ex his sane et ejusmodi aliis cum manifestum sit, imo adversarii oculari quasi demonstratione doceantur, non ubivis significationes verbis esse coequandas, neque alternandas esse res sua natura differentes: subjectis autem rebus accurata consideratione adhibita aptas, convenientes et proprias significationes esse applicandas: siquidem natura rerum non ipsas sequi voces solet, sed necesse est ut vocum valor apte et convenienter rebus indatur. Culpaverit sane quis non parum etiam eos, qui quidem Filium progeniem et facturam esse persuasi sunt, simulque ingenuum et increatum Deum fatentur; verum posteriorum assertionum accessione et exaequatione illa quam faciunt ratione essentiae, hisce suis prioribus confessionibus contradicunt. Quos nique deceret, si qua veritatis cura moverentur, cum diversa sint nomina, diversas etiam essentias consisti. Nam vel hac et quidem sola ratione justum servarent ordinem, et sic quoad utrumque horum convenientem ederent confessionem. Si vero nullam prorsus veritatis habeant rationem, saltem priorum commentorum consequentiam observarent, quod si habita ratione nominum in rerum subjectarum considerationem est eundum, quatenus quidem ingenuum et genitum differre dicimus: quatenus 698 vero lumen et lumen, vita et vita, potentia et potentia, non differre, sed ejusdem esse rationis. Cui respondemus, non haculo utentes ad quaestionem loco responsionis, id quod de Diogene refert ejus laudator, cynismus enim multum differt a Christianismo: sed sanctum Paulum imitantes, qui dicit longanimitate adversarios esse erudiendos³³. Respondemus, inquam, quod quaedam lux est ingenua, quaedam vero genita. Utrum vero diversum seu aliud quid lux significat cum de ingenua, quam cum de genita natura usurpatur, vel an unum et idem notat utrobique? Etenim, si quidem diversum quid hic, et diversum illic significat, manifestum inde est, quod etiam compositum quid sit, ex alio videlicet et alio constans. Quod autem compositum est, ingenuum esse non potest. Sin vero, unum et idem utrobique notat, quantum differt ingenuum a genito, tantum etiam differre oportet lumen a lumine, et vitam a vita, et potentiam a potentia. Unus enim et idem hic canon ac modus ad solutionem omnium ejusmodi objectionum adhiberi potest. Si igitur quid-

II Tim. II, 25.

(33) Basil. p. 261.

(33') Basilius pag. 262, τὸ γεννητὸν πρὸς τὸ ἀγέννητον, eodem sensu.

(34) Τῷ. Editi, τὸ. Edit.

(35) Αὐτόν. Forte, ταυτόν. Ed.

quid significativum est essentiae Patris, aequale est vi significationis τῷ ingenito, propterea quod hic partium aut compositionis est nihil : eadem quoque ratione de Unigenito dicendum est, quod et ibi aequale est τῷ genito. At ipsi quoque haec differre dicunt. Quis, quæso, amplius concedet sermonem præminentiam statuere, quod alter altero sit ejusmodi rebus remotis, concessoque quod simplex

τοί. Τίς ἐτι συγχωρήσει λόγον τὴν τῆς οὐσίας ὁμοιότητα προσάγειν, ἢ τινι τὴν ὑπεροχὴν κατὰ τὸ μείζον ὀρίσασθαι. πάντες μὲν ὄγκου, πάντες δὲ χρόνου, καὶ τῶν τοιούτων ἐξηρημένων, ἀπλήρως τε καὶ μόνως οὕτως τε τῆς οὐσίας καὶ νοουμένης ;
essentiae aequalitatem adducere, aut cui aliquam ita major omni quidem mole, omni vero tempore et aliis et una sit et intelligi debeat ?

20. Videntur vero nobis omnino illi qui nullius dominio subditam et omni causa superiorem, et ab omnibus legibus liberam essentiam naturæ genitæ et paternis legibus servienti comparare ausi sunt, neque ullo plane modo universalitatis rerum considerasse naturam, aut si quando hoc faciunt, non puramente de hisce rebus ferre iudicia. Etenim cum nobis duæ sunt distinctæ viæ ad earum rerum de quibus queritur inventionem excogitare : una quidem juxta quam ipsas essentias consideramus, et ita sincera de vocis ratione unumquodque sub censuram nostram vocamus : altera autem quæ fit per indagationem operationum, seu cum per operationes sit indagatio, quam ex ipsis jam factis et absolutis operibus dijudicamus. Tertiam viam quæ neutra sit harum, et quæ præter jam dictas talem essentiae aequalitatem monstret, reperire est impossibile. Nam sive quis disquisitionis initium capere velit ex ipsis essentiis, illa quidem quæ superior est, cum aliter dominium vel ullam generationem neutiquam admittat, et ejusmodi rebus mentem nostram cum amore veritatis accedentem erudiat, quam longissime jubet repellere lege naturæ talem ad aliud comparationem, præbetque occasionem, ut talem mente versemus operationem, quæ conveniens sit essentiae majestati. Sin vero ex opificiis quis iudicium instituere velit, indeque ad essentias feratur : ubi Filium Ingeniti inveniet facturam, Unigeniti autem Paracletum, cumque ex Unigeniti præmentia de operationis differentia edoctus fuerit, indebitam accipit de diversitate, etiam secundum essentiam, demonstrationem, ut non opus nobis sit aliquid operatur, plurimum differt ab eo qui nutu facere", quique adoratur, ab eo qui adorat.

21. Si igitur nullo modo absurdum esse putant, æquali ratione utrisque hæc eadem communicare, nimirum essentiam, operationem, potestatem, nomen, sublatis prorsus nominum et rerum differentis ; 699 pronuntient una opera diserte, duo esse ingenta. Sin vero manifeste hoc impium est, age probent, non illa similitudinis appellatione, qua eæ velamento quodam utuntur, sed certis argumentis, quod omnium confessione impietati datur. Cæterum ne videamur juxta intentatam nobis et in

20. Τὴν ἀρχὴν δὲ δοκοῦσι μοι οἱ τὴν ἀδέσποτον καὶ πάσης μὲν αἰτίας κρείττονα, πάντων δὲ νόμων ἐλευθέραν οὐσίαν, τῇ γεννητῇ καὶ νόμοις πατρικοῖς δουλεύουσῃ συγκρίναι (36) τολμήσαντες, ἢ μὴδὲ ὅλως τὴν τῶν ὄλων φύσιν ἐπισκέφθαι, ἢ μὴ καθαρῶς τῇ διανοίᾳ τὰς περὶ τούτων ποιείσθαι κρίσεις. Δυσὲν γὰρ ἡμῖν τετμημένων ὁδῶν πρὸς τὴν τῶν ζητουμένων εὗρεσιν, μίᾳ μὲν, καθ' ἣν τὰς οὐσίας αὐτὰς ἐπισκοποῦμενοι, καθαρῶς τῷ περὶ αὐτῶν λόγῳ τὴν ἐκαστοῦ ποιούμεθα κρίσιν, θατέρας δὲ τῆς διὰ τῶν ἐνεργειῶν ἐξετάσεως, ἣν ἐκ τῶν δημιουργημάτων καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων διακρίνομεν, οὐδετέραν τῶν εἰρημένων εὗρεῖν ἐμφαινομένην τὴν τῆς οὐσίας ὁμοιότητα δυνατόν. Εἴτε γὰρ ἐκ τῶν οὐσιῶν ποιῶτό τις τῆς ἐπισκέψεως τὴν ἀρχήν, ἢ μὲν (37) ἀνωτέρῳ βασιλείας καὶ πάντῃ γεννήσεως ἀνεπίδεκτος οὖσα, τοῦτοις τε παιδεύουσα τὴν μετ' ἐννοίας προτιοῦσαν διάνοιαν, ἀπωθεῖν ὡς πορρωτάτω παρακαλεῖται νόμῳ φύσεως (38) τὴν πρὸς ἕτερον σύγκρισιν, ἀκόλουθον καὶ προσήκουσαν τῷ τῆς οὐσίας ἀξιώματι παρέχουσαν νοεῖν καὶ τὴν ἐνέργειαν. Εἴτ' ἐκ τῶν δημιουργημάτων σκοποῦμενος (39), ἐκ τούτων ἐπὶ τὰς οὐσίας ἀνάγοιτο, τοῦ μὲν ἀγεννήτου τὸν ὕδιν εὗρίσκων ποίημα, τοῦ δὲ Μονογενοῦς τὸν Παράκλητον, καὶ τῆς τοῦ Μονογενοῦς ὑπεροχῆς (40) τὴν τῆς ἐνεργείας διαφορὰν πιστούμενος, ἀναμφισβήτητον λαμβάνει καὶ τῆς κατ' οὐσίαν παραλλαγῆς τὴν ἀποδείξιν, ἵνα μὴ τρίτον λέγωμεν, ὅτι πάμπλου διενήνοχεν ὁ δημιουργὸν ἔξουσιν τοῦ νεύματι πατρικῷ ποιοῦντος, καὶ μὴδὲν ἀπ' αὐτοῦ ποιεῖν ὁμολογοῦντος, ὃ τε προσκυνούμενος τοῦ προσκυνούντος.

tertium nominare : siquidem qui propria potestate paterno quid facit, et fatetur se nihil a semetipso

21. Εἰ μὲν οὖν μὴδὲν ἀποπον ἡγοῦνται τῶν αὐτῶν ἐπίσης ἐκατέρων μεταδιδόμει τούτων, ὅσον οὐσίας, ἐνεργείας, ἔξουσας, ὀνόματος, ἀνελόντες τὰς τῶν ὀνομάτων καὶ πραγμάτων διαφορὰς, δύο σαφῶς ἀγέννητα λεγέτωσαν. Εἰ δὲ τοῦτο προφανῶς ἀσεβές, μὴ δι' ἐπιχαλύμματος ὁμοιότητος ὀνόματι κατασκευάζεωσαν τὸ πᾶσιν ὁμολογούμενον εἰς ἀσέβειαν. Ἀλλ' ἵνα γε μὴ δοκοῖται κατὰ τὴν ἐπενεχθεῖσαν ἡμῖν καὶ παρὰ πολλοῖς θρυλλουμένην βλασφημίαν ἰδίους πλάσμασι καὶ λόγοις ἐκδιᾶζεσθαι τὴν ἀλήθειαν, ἐκ τῶν

699 Joan. v. 19.

(36) Apud Basil. pag. 267, συγχρίναι.

(37) Basil. pag. 266.

(38) Basil. p. 268.

(39) Basil. pag. 269, 270.

(40) Basil. pag. 269.

Γραφῶν αὐτῶν ποιησόμεθα τούτων τὴν ἀπόδειξιν. Εἰς ὑπὸ νόμου καὶ προφητῶν καταγγέλλεται Θεός. Οὗτος καὶ τοῦ Μονογενοῦς εἶναι Θεός ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος ὁμολογεῖται. Πορεύομαι γὰρ, φησὶ, πρὸς τὸν Θεόν μου καὶ Θεὸν ὁμῶν. Μόνος ἀληθινὸς Θεός, μόνος σοφός, μόνος ἀγαθός, μόνος δυνατός, μόνος ἔχων ἀθανάσιαν. Θορυβεῖσθω δὲ μηδεὶς, μηδὲ ταρασσέσθω τὴν διάνοιαν. Οὐ γὰρ ἐπ' ἀναιρέσει τῆς τοῦ Μονογενοῦς θεότητος, ἢ τῆς σοφίας, ἢ τῆς ἀθανασίας, ἢ τῆς ἀγαθότητος χρώμεθα τοῖς εἰρημένοις, ἀλλ' ἐπὶ διακρίσει τῆς τοῦ Πατρὸς ὑπεροχῆς. Μονογενὴ μὲν γὰρ ὁμολογοῦμεν Θεὸν καὶ τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν, ἀφθαρτον καὶ ἀθάνατον, σοφόν, ἀγαθόν. Ἀλλ' αὐτῆς γε τῆς συστάσεως, καὶ παντὸς, ὅπερ ἐστὶ, τὸν Πατέρα φαμέν αἷτιον, οὐκ ἔχοντα τῆς ἰδίᾳς οὐσίας ἢ τῆς ἀγαθότητος αἷτιον ὡς ἀγέννητον, ταύτην ἡμῖν παρεχόντων τὴν ἔννοιαν τῶν προτεθέν-

trem dicimus esse causam, cum ipse suæ essentiae et bonitatis nullam habeat causam, utpote ingenuum, sicut ea quæ prius sunt proposita, menti nostræ ingenuum considerandum exhibuerunt.

22. Οὐκ οὖν εἰ μόνος μὲν ἀληθινὸς ὁ Θεός καὶ σοφός, ἐπειδὴ καὶ μόνος ἀγέννητος, μονογενὴς Υἱός, ἐπειδὴ μόνος ἀγεννήτου γέννημα, οὐκ ἂν δέ τι μόνον εἴη, κοινοποιουμένης πρὸς ἕτερον δι' ὁμοιότητα τῆς φύσεως. Χρὴ τοίνυν τὴν κατ' οὐσίαν ὁμοιότητα ἀνελόντες, τὴν δὲ τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα δεξάμενοι κατὰ τὸν οἰκεῖον λόγον, εἰς ἓνα καὶ μόνον ἀληθῶς ἐνάγειν τὴν τῶν πάντων αἰτίαν τε καὶ ἀρχὴν, ὑποτεταγμένου δηλαδὴ τοῦ Υἱοῦ τῷ Πατρὶ, τὴν δὲ περὶ τούτων ἔννοιαν ἀκριβῶς διακαθαίροντας, καὶ τὸν τῆς ἐνεργείας τρόπον οὐκ ἀνθρώποιον νομίζειν, εὐμαρῇ δὲ καὶ θεῖον· οὗτοι μερισμὸν ἢ κίνησιν τινα τῆς οὐσίας τὴν ἐνέργειαν ἡγουμένους, ἅπερ ἐπινοεῖν ἀναγκαῖον τοὺς ὑπαγομένους τοῖς Ἑλλήνων σοφίσμασιν, ἐνοούντων τῇ οὐσίᾳ τὴν ἐνέργειαν, καὶ διὰ τοῦθ' ἕμα μὲν τῷ Θεῷ τὸν κόσμον ἀποφαινομένων, οὐδὲν δὲ μᾶλλον ἐκ τούτου τὴν ἀτοπίαν διαφευγόντων. Ἐχρῆν γάρ τοι πρὸς τὴν τῆς δημιουργίας παῦσαν ἀπεδόντας, μηδὲν πρὸς τὴν ἀρχὴν ἀνανεῖν. Οὐδὲ γὰρ ἀντιλήξισιν (41) εἰς τέλος μὴ ἀπ' ἀρχῆς ὁρμώμενον.

tionis, nequaquam principio eam exequiare extollendo. Fieri enim non potest ut sine aliquo desinat esse, quod non ab aliquo principio cœpit esse.

23. Ἀλλ' οὗτοι μὲν μὴδ' ὀγκαινέουσιν ὀφθαλμοῖς τὴν τῶν ὄντων κατανενοηχότας διαφορὰν, μὴτε δίκαιοι κριταὶ γενόμενοι τῶν πραγμάτων, ἀφίσθωσαν· οἱ κακόνους ἐπικρυπτούσης αὐτοῖς τὴν ἀλήθειαν τῆς δίκης. Ἡμεῖς δὲ κατὰ τὰ μικρὰ πρόσθεν ῥηθέντα τὴν ἐνέργειαν ἐκ τῶν ἔργων κρίνοντες, οὐκ ἀσφαλὲς οἴομεθα δεῖν ἐνοῦν τῇ οὐσίᾳ, τὴν μὲν ἀναρχὸν ἀπλῆν τε καὶ ἀτελεύτητον εἰδότες, τὴν δὲ ἐνέργειαν οὐκ ἀναρχον. Ἡ γὰρ ἂν ἦν καὶ τὸ ἔργον ἀναρχον,

A multorum ore versantem blasphemiam propriis argumentis vim velle veritati asserre, jam porro ex ipsis Scripturis illa quæ diximus demonstrabimus. Unus a lege et prophetis perhibetur esse Deus. Et quod is ipse sit Unigeniti quoque Deus, ex ipsius Salvatoris confessione patet. Nam *Vado*, inquit, *ad Deum meum et Deum vestrum* ⁹⁰. Solus verus Deus ⁹¹, solus sapiens ⁹², solus bonus ⁹³, solus potens ⁹⁴, solus habens immortalitatem ⁹⁵. Nemo, quæso, animo tumultuoso et commoto hæc excipiat, nemo in mente perturbetur. Neque enim ideo hoc allato sermone sumus usi, ut Unigeniti divinitatem, vel sapientiam, vel immortalitatem, vel bonitatem tolleremus, sed ad ostendendam differentiam respectu præeminentiæ Patris. Etenim unigenitum confitemur Deum et Dominum nostrum Jesum Christum, incorruptibilem et immortalem, sapientem, bonum. Sed hujus ipsius consistentiæ, ejusque in universum quod est, Pa-

22. Non igitur, siquidem solus ipse est verus Deus, et sapiens, utpote qui solus est ingenuus, unigenitus Filius, qui solus est ingenui progenies, unquam esse solum quid potest, propterea quia ejus natura ob similitudinem cum aliquo altero sit communis. Necesse igitur est, ut sublata omni secundum substantiam similitudine, admissa autem ea quam Filius respectu Patris habere potest, uni et soli vere Deo juxta proprium sermonem omnium quæ usquam sunt rerum causam et principium tribuamus: quoniam videlicet etiam ipse Filius sit subjectus Patri, utque pura omnino his in rebus mente versantes, etiam modum operationis ab omni hominum conditione alienum putemus, facilem tamen et divinum. Non sane, quasi arbitremur partitione aut motu quodam factam esse illam operationem: cujusmodi quid necesse habent cogitare illi, qui Græcorum argutis operationem essentiae unigenitum atque ideo mundum Deo coexistitis dicentium, neque hoc ipso absurditatem fugientium, sunt pellecti. Opor-

D teret enim ipsos respiciendo ad cessationem creationis, nequaquam principio eam exequiare extollendo. Fieri enim non potest ut sine aliquo desinat esse, quod non ab aliquo principio cœpit esse.

23. Verum enim vero hi homines, cum sciant rerum in natura existentium differentiam, nihilominus morbo quodam oculorum laborare videntur, neque sunt æqui rerum judices. Facessant sane, quandoquidem ipsum jus illis ob malitiam veritatem occultat. Nos autem secundum ea quæ paulo prius sunt dicta, habito de operatione ex operibus judicio, non censemus tutum esse illam illi essentiae anire oportere; cum sciamus hanc sine principio, sine com-

⁹⁰ Joan. xx, 17. ⁹¹ Joan. xvii, 3. ⁹² I Tim. i, 17.

⁹³ Matth. xix, 17.

⁹⁴ I Tim. vi, 16.

⁹⁵ ibid. 43.

(41) Ἀντιλήξισιν. Forte, ἂν τι λήξισιν. EDIT.

positione et sine fine esse. Nam, si esset sine principio, etiam ipsum opus esset principii expers, neque sine fine: quandoquidem fieri non potest, quin cessantibus operibus ipsa quoque cesset operatio. Valde enim puerile et infantis mentis est iudicium ingentiam et sine carentem dicere operationem, atque sic illam cum essentia unam eandemque rem esse, cum nullum plane opus fieri possit ingenite et infinite. Si enim hoc **700** quis affirmaverit, alterum ex duobus inde consequens erit: aut operationem Dei esse sine actione, vel opus etiam ipsum esse ingenitum. Si vero utrumque horum omnium confessione est absurdum, verum erit id quod reliquum est, videlicet cum opera initium habeant, operationem etiam non sine principio esse: cumque cessent, eandem etiam non carere fine. Non itaque decet nos aliorum sententiis statim antequam probe examinentur, fidem habere, et ita essentiae operationem unire; sed existimare quod hæc verissima Deoque convenientissima sit operatio, nimirum voluntas, quæ valet et sufficiens est ad rerum omnium tum essentiam tum conservationem, testante hoc ipsum etiam voce prophetica: *Omnia enim quæcunque voluit, fecit* ⁹⁹. Non enim ulla re indiget ad earum rerum, quas esse vult, consistentiam, sed simulatque vult, consistit etiam quodcunque voluit.

24. Quocirca siquidem oratio nostra jam ostendit voluntatem esse operationem, operationem vero non esse essentiam: cumque Unigenitus subsit voluntati Patris non ad essentiam, sed operationem, quæ et ipsa est voluntas: necesse est ut Filius hanc servet et teneat similitudinem. Unde jam porro, cum commode eo provehamur, tenere nos oportet veram quoque rationem, cur imago dicatur. Ipse beatus Paulus exposuit, dicens: *Qui est imago Dei invisibilis, primogenitus omnis creaturæ, quia in ipso creata sunt omnia, tam quæ in cælo quam quæ in terra sunt, visibilia et invisibilia* ⁹⁸. Hanc ob causam est imago. Omnia vero quæ in ipso creata sunt, una cum eo qui primogenitus dicitur, non certe ingentiam quamdam essentiam notant. Non enim eorum respectu essentia est. Ipsam vero operationem per quam Filius, in quo omnia, referre imago ad essentiam non potest, nec gestare imago illam similitudinem potest ratione essentiae, cum sit operatio, quæ ingenta fuit penes Deum in præscientia ante constitutionem etiam primogeniti et omnium quæ per ipsum creata sunt. Quis enim, quæso, qui tum ipsum Unigenitum novit, tum omnia quæ per ipsum facta sunt ⁹⁹, etiam probe cognita habet, non consteatur se eo intueri omnem Patris potentiam? Quo cum respererit beatissimus Paulus, non, Per ipsum, dicit, sed, *In ipso*, et sane addendo *τὸ Unigenitus*, ut ipse cum aliis, quæ per ipsum facta sunt, assumptus, hanc Patris operationem manifestam faceret illis qui hæc contueri valent. Imaginem igitur illum di-

A οὐτ' ἀτελευτήτον, ἐπὶ μὴδ' οὐδὲν τε παυσάμενον τῶν ἔργων ἀπαυστον εἶναι τὴν ἐνέργειαν. Λίαν γὰρ μετράκιωδες, καὶ φρενὸς νηπίας, ἀγέννητον καὶ ἀτελευτήτον λέγειν τὴν ἐνέργειαν, ταυτὸν τῇ οὐσίᾳ τιθεμένων, μηδενὸς τῶν ἔργων ἀγεννήτως γίνεσθαι δυναμένου, μὴτ' ἀτελευτήτως. Ἐκ γὰρ τούτων συμβαίνει (42) δυοῖν θάτερον, ἢ τὴν ἐνέργειαν ἀπρακτον εἶναι τοῦ Θεοῦ, ἢ τὸ ἔργον ἀγέννητον. Εἰ δ' ἐκάτερον τούτων ὁμολογουμένως ἀποπον, ἀληθὲς τὸ λειπόμενον, ἀρχομένων τε τῶν ἔργων, μὴ ἀναρχον εἶναι τὴν ἐνέργειαν, παυομένων τε, μὴ ἀπαυστον. Οὐ χρὴ τοίνυν πειθομένους γνώμας ἐτέρων ἀνεξετάστοις ἐνοῦν τῇ οὐσίᾳ τὴν ἐνέργειαν, ἀληθεστάτην δὲ καὶ Θεῷ πρεπωδεστάτην ἐνέργειαν ἡγεῖσθαι τὴν βούλησιν, ἀρχοῦσαν πρὸς τὰ ἐν εἶναι καὶ σώζεσθαι τὰ πάντα, μαρτυρούσης καὶ προφητικῆς φωνῆς· *Πάντα γὰρ ὅσα ἠθέλησεν, ἐποίησεν*. Οὐ γὰρ ἐπιδέεται τις πρὸς τὴν ὧν βούλεται σύστασιν, ἀλλ' ἅμα τε βούλεται, καὶ γέγονεν ὅπερ ἠθέλησεν.

C **24.** Οὐκοῦν εἰ τὴν μὲν βούλησιν ἀπέδειξεν ὁ λόγος ἐνέργειαν, οὐκ οὐσίαν δὲ τὴν ἐνέργειαν, ὅπερ ἔστι δὲ βούλησει τοῦ Πατρὸς καὶ Μονογενῆς, οὐ πρὸς τὴν οὐσίαν, πρὸς δὲ τὴν ἐνέργειαν. ἥτις ἐστὶ καὶ βούλησις· ἀποσώζειν τὴν ὁμοιότητα τῶν Ἰῶν ἀναγκαῖον. Ἐξ ὧν προσαγομένους δεῖ τὸν ἀληθῆ τῆς εἰκόνος διασώζειν λόγον. Αὐτὸς ὁ μακάριος Παῦλος ἐξηγήσατο, εἰπὼν· *Ὅς ἐστὶν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀόρατου, πρῶτοκος πάσης κτίσεως, ὅτι ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα, τὰ τε ἐν οὐρανῷ, καὶ ἐπὶ γῆς, ὁρατὰ καὶ ἀόρατα*. Διὰ τοῦτο εἰκὼν. Πάντα δὲ τὰ ἐν αὐτῷ κτισθέντα μετὰ τοῦ πρωτοτόκου οὐ τὴν ἀγέννητον οὐσίαν χαρακτηρίζει. Οὐ γὰρ κατὰ ταῦτα ἡ οὐσία. Τὴν δὲ ἐνέργειαν, δι' ἧς ὁ Υἱὸς, ἐν ᾧ τὰ πάντα, οὐ πρὸς τὴν οὐσίαν φέροι ἂν ἡ εἰκὼν τὴν ὁμοιότητα, πρὸς δὲ τὴν ἐνέργειαν ἐναποκειμένην ἀγεννήτως τῇ προγνώσει, καὶ πρὸ τῆς πρωτοτόκου συστάσεως, καὶ τῶν ἐν αὐτῷ κτισθέντων. Τίς γὰρ αὐτὸν τε τὸν Μονογενῆ γινώσκων, καὶ πάντα τὰ δι' αὐτοῦ γεγόμενα καταμαθὼν, οὐκ ἂν ὁμολογήσειεν αὐτῷ θεωρεῖσθαι πᾶσαν τὴν τοῦ Πατρὸς δύναμιν; Πρὸς ὅπερ ἀπιδὼν ὁ μακαριώτατος Παῦλος, οὐ, δι' αὐτοῦ, φησὶν, ἀλλ', *Ἐν αὐτῷ*, καίτοι προσθεὶς τὸ, *πρωτότοκος*, ἵνα τοῖς δι' αὐτοῦ γενομένοις καὶ αὐτὸς συμπαραληφθεὶς, πᾶσι γνωρίζῃ τοῖς ταῦτα συνορᾶν δυναμένοις τὴν τοῦ Πατρὸς ἐνέργειαν. Εἰκόνα τοίνυν φάμεν, οὐχ ὡς ἀγεννήτῳ γέννημα παραβάλλοντες (ἀνάρμοστον γὰρ τοῦτό γε καὶ τοῖς πᾶσιν ἀδύνατον), ἀλλ' Ἰῶν μονογενῆ καὶ πρωτότοκον Πατρὶ, τῆς μὲν Υἱοῦ προσηγορίας τὴν οὐσίαν δηλούσης, τῆς δὲ Πατρὸς, τὴν τοῦ

⁹⁸ Psal. cxiii, 3. ⁹⁹ Coloss. i, 15, 16. ⁹⁹ Joan. i, 3.

γεννήσαντος ἐνέργειαν. Εἰ δὲ τις φιλονεικῶς τοῖς
 ἰσχυρίσιν ἐμμένων μὴ προσέχῃ τοῖς ῥηθείσι τὸν νοῦν,
 ἐκδιδάσκειτο δὲ τὴν τοῦ Πατρὸς προσηγορίαν οὐσίας
 εἶναι σημαντικὴν, μεταδίδωται καὶ τῷ Υἱῷ καὶ τῆς
 ὁμοίας φωνῆς, ἢ προλαβὼν μετέδωκε καὶ τῆς
 ὁμοίας οὐσίας· ἄλλων δὲ ἀμφοῖν ἐκατέρῳ. τῷ τε
 Πατρὶ τῆς Υἱοῦ, καὶ τῷ Υἱῷ τῆς Πατρὸς· ἡ γὰρ τῆς
 οὐσίας ὁμοιότης ταῖς αὐταῖς ὀνομάζειν προσηγο-
 ρίας ἀναγκάζει τοὺς ταύτην περὶ αὐτῶν ἔχοντας τὴν
 δόξαν.

communem cum Filio, quem antea ejusdem etiam essentiae participem fecit : imo potius utramque
 ambobus, Filii scilicet appellationem Patri, et Patris appellationem vicissim Filio tribuat; essentiae
 enim similitudo coget eos, qui hanc de ipsis opinionem habent, iisdem appellationibus ipsos nomi-
 nare.

25. Ἀρχοῦντων δὲ (43) ἡμῖν τοσούτων καὶ περὶ τοῦ
 Μονογενοῦς, ἀκόλουθον ἀν εἴη καὶ περὶ τοῦ Παρακλή-
 του λοιπὸν εἰπεῖν, οὐ ταῖς ἀνεξετάστοις τῶν πολλῶν
 ἀκολουθοῦντας δόξαις, τὴν δὲ τῶν ἁγίων ἐν ἅπασι
 φυλάσσοντας διδασκαλίαν, παρ' ὧν τρίτον αὐτὸ ἀξιώ-
 ματι καὶ τάξει μαθόντες, τρίτον εἶναι καὶ τῇ φύσει
 πεπιστευκάμεν· οὐκ ἐπαμειβομένων ταῖς φύσεσι τῶν
 ἄξιωματων κατὰ τὴν ἐν ἀνθρώποις ταῖς πολιτείας με-
 ταβολὴν, οὗτ' ἐνηλλαγμένης τῆς τάξεως κατὰ τὴν
 δημιουργίαν ἐναντίας ταῖς οὐσίαις, ἀλλ' εὐαρμόστως
 ἐχούσης πρὸς τὴν φύσιν, ὡς μήτε τὸ πρῶτον τῇ τάξει
 δευτέρου εἶναι τὴν φύσιν, μήτε μὴν τὸ φύσει πρῶτον
 δευτέρως ἢ τρίτης λαχεῖν τάξεως. Οὐκοῦν εἴπερ ἦδε
 τῆς τῶν νοητῶν δημιουργίας ἀρίστη τάξις, τρίτον δὲ
 τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὴν τάξιν, οὐκ ἂν πρῶτον εἴη τὴν
 φύσιν, ὅπερ ἐστὶν ὁ Θεὸς καὶ Πατήρ. Ἡ γὰρ ἂν
 εὐθεὶς καὶ περιττὸν τὸν αὐτὸν ποτὲ μὲν πρῶτον,
 ποτὲ δὲ τρίτον ἔχειν χώραν, ἐν τε ἀμφοῖν εἶναι, τό τε
 προσκυνούμενον, καὶ ἐν ᾧ προσκυνεῖται, καθ' ἃ φησιν
 ὁ Κύριος· Πνεῦμα ὁ Θεός, καὶ τοὺς προσκυνούν-
 τας αὐτὸν, ἐν Πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυ-
 νεῖν. Οὐδὲ μὴν ταυτὸν τῷ Μονογενεῖ. Οὐ γὰρ ἂν
 ὑπεριθμύθη τοῦτω ὡς ἰδίαν ἔχων ὑπόστασιν, ἀρχού-
 σης καὶ πρὸ τούτων τῆς τοῦ Σωτῆρος φωνῆς, δι' ἧς
 ἔττερον ἐφ' ἑαυτῶς τὸν ἀποσταλῆσάμενον εἶναι πρὸς
 ὑπόμνησιν καὶ διδασκαλίαν τῶν ἀποστόλων. Οὐδέτε-
 ρον μὲν ἀριθμῶ παρὰ τὸν Θεὸν, ἀγέννητον δὲ. Εἰς
 γὰρ καὶ μόνος ἀγέννητος, ἐξ οὗ τὰ πάντα γέγονεν.
 Ἡ ἄλλο μὲν παρὰ τὸν Υἱὸν, γέννημα δὲ. Εἰς γὰρ καὶ
 μονογενὴς, ὁ Κύριος ἡμῶν, δι' οὗ τὰ πάντα, κατὰ
 τὸν Ἀπόστολον. Ἀλλὰ καὶ τρίτον καὶ φύσει καὶ τάξει,
 προστάγματι τοῦ Πατρὸς, ἐνεργεῖα δὲ τοῦ Υἱοῦ γενό-
 μενον, τρίτῃ χώρᾳ τιμώμενον, ὡς πρῶτον καὶ μεῖζον
 πάντων, καὶ μόνον τοιοῦτο τοῦ Μονογενοῦς ποίημα·
 θεότητος μὲν καὶ δημιουργικῆς δυνάμεως ἀπολειπό-
 μενον, ἀγαστικῆς δὲ καὶ διδασκαλικῆς πεπληρωμέ-
 νον. Τοὺς γὰρ τοὶ πεπιστευκότας ἐνέργειαν εἶναι τινα
 τοῦ Θεοῦ τὸν Παρακλήτον, εἰτα ταῖς οὐσίαις ὑπ-
 αριθμούντας, ὡς λίαν εὐήθεις καὶ πολὺ τῆς ἀληθείας
 ἀπεσχοινισμένους, νῦν διελέγχειν, μακρὰς ἂν εἴη
 σχολῆς.

A cimus, non quod ingenito genitum assimilemus (in-
 conveniens enim et ineptum hoc esset, neque a quo-
 quam præstari potest), sed Filium unigenitum et
 primogenitum Patris dicimus, ubi quidem Filii ap-
 pellatione essentiam denotat, Patris autem gignentis
 operationem. Si vero quis contendendi studio in pro-
 priis permanet opinionibus, et ea, quæ jam dicta
 sunt, sana mente ponderare recusat, violenter au-
 tem instat, Patris appellationem essentiae signifi-
 cativam esse, faciat ille etiam eandem vocem

essentiae participem fecit : imo potius utramque
 appellationem Patri, et Patris appellationem vicissim Filio tribuat; essentiae
 enim similitudo coget eos, qui hanc de ipsis opinionem habent, iisdem appellationibus ipsos nomi-
 nare.

B 25. Cum vero hæc nobis sufficiant de Unigenito,
 consequens fuerit deinceps de Paraclete quoque
 dicere, non sectando multorum opiniones non pro-
 batas aut satis expensas, sed servando in omnibus
 sanctorum doctrinam, a quibus cum didicerimus
 tertium dignitate et ordine, tertium quoque juxta
 naturam revera esse credimus. Non quod dignita-
 tes more hominum usitato in vicissitudine politica,
 naturis hisce etiam per vices contingant, neque
 etiam quasi ordo ita sit permutatus in creatione,
 ut essentia is sit contrarius; sed quod conveniens
 sit ipsi naturæ, ut neque quod primum fuit ordine,
 secundum sit juxta naturam, neque etiam id quod
 primum natura 701 fuit, secundum aut tertium
 sortiatur ordinem. Quocirca siquidem constitutio-
 nis eorum quæ mente tantum percipiuntur, non
 potest non optimus esse ordo : Spiritus sanctus
 cum sit tertium ordine, primum esse non poterit
 natura, id quod est Deus et Pater. Etenim vel
 ineptum et abundans esset, si eundem diceremus
 modo primum, modo tertium tenere locum; unum-
 que et idem esse, id quod adoratur et illud in quo
 adoratur; quemadmodum ipse Dominus dicit : *Deus*
est spiritus, et eos, qui illum adorant, oportet in spi-
*ritu et veritate adorare*⁹⁹. Neque enim unum et idem
 est cum Unigenito; alias enim non haberet nume-
 rum suum post Filium; utpote qui suam quoque
 propriam substantiam habet, sufficiente etiam ad
 horum confirmationem ipsa Salvatoris voce, qua
 manifeste diversum dixit¹ esse eum qui mittendus
 erat ad recordationem apostolorum. Neque sane
 numero quidquam est aliud præter Deum, quasi
 etiam ingenitus quidam : unus enim ipse et solus
 ingenitus est, ex quo omnia facta sunt; aut aliud
 sane præter Filium, progenies, inquam, seu propago
 quædam, unus enim et solus est unigenitus, Domi-
 nus noster, *Per quem sunt omnia*², juxta Apostolum.
 Verum tertium quid est tum natura tum ordine,
 jussu quidem Patris, operatione autem Filii factum;
 tertio loco colitur, quia videlicet ordine et dignitate
 præstat aliis, et unicum tale Unigeniti opus est,

⁹⁹ Joan. iv, 24. ¹ Joan. xvi, 16. ² Coloss., i, 16.

(43) Basilii lib. iii, p. 271 et 276.

deitate quidem et potentia creandi remota, sanctificandi autem et docendi facultate abundans. Illos enim qui Paracletum operationem quamdam Dei esse credunt, et deinde illum essentialis subjungunt tanquam valde insulsos et a veritate longe remotos si nunc refutare vellemus, longa sane mora ad id nobis opus foret.

26. Verum, ne sermonum prolixitate auditores A gravemus, minusve alacres reddamus, paucis eorum quæ diximus vim omnem comprehendentes, dicimus unum et solum vere esse illum verum omnium Deum ingenitum, sine principio, incomparabilem, omni causa superiorem, et omnibus rebus aliis, quod et ipsæ quid, seu substantiæ sunt, causam. Qui non ex communione quadam cum alia aliqua re communicationem rerum constituit, nec antecedit cuncta ordine, nec præstat collatione: ad omnes quidem res respectum quemdam ad collationem quamdam suam habet; sed ratione præeminentiae nullam comparationem essentialis, potentiæ, imperiive admittit: qui genuit et fecit ante omnia unigenitum Deum Dominum nostrum Jesum Christum, per quem omnia facta sunt, quique imago et signaculum est propriæ potentiæ et operationis, neque ei, qui genuit, secundum essentialiam æquiparatur, neque Spiritui sancto, qui per ipsum factus est; illo quidem minor, tanquam factura, hoc vero præstantior, tanquam factor. Et sane quod creatus sit, fide dignus est testis ille qui ab ipso Domino testimonium habet¹, quod ex Deo scientiam suam habeat, Petrus nimirum, cum dicit: Certo igitur sciat universa domus Israel, quod ipsum Dominum et Christum Deus fecit², et ipse qui ex persona Domini inquit, Dominus creavit me in principio viarum suarum³. Quod autem ipse vicissim creavit Spiritum sanctum, hic etiam ostendit qui dicit: Unus est Deus ex quo sunt omnia, et unus Dominus, Jesus Christus per quem sunt omnia⁴; et sanctus Joannes qui dixit: Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est ne quidquam⁵. Ex quibus consequi necesse est, vel ipsum ingenitum dicere, quod impius est; vel si factus est, quod ipse per ipsum factus sit. Tantum enim a Patre constemur genitum esse Filium, subordinatum essentiali sen voluntati: sicut ipse Filius fatetur quod propter Patrem vivat⁶, neque a semet quidquam faciat⁷. Neque tamen dicimus ipsum coessentialiam, neque similis essentiali, siquidem illud generationem et participationem notat essentiali, hoc autem ejusdem exæquationem.

702 27. Neque verogenitus est Pater, neque ingenitus Filius; sed id quod est sine ullo fine, idem etiam ipsum vocari vere fatemur, utpote genimen, filium obsequentem, ministrum perfectissimum, qui ad omnem creationem voluntatemque Patris operam suam præstitit, nimirum ad omnium rerum quæ sunt compositionem, ad distributionem, ad leges hominibus ferendas, ad œconomiam et omnem providentiam: ministro utentem Paraclete ad sanctificationem, ad doctrinam, ad confirmationem fidelium:

26. 'Αλλ' ἵνα μὴ τῷ μῆκει τῶν λόγων ἀποκινήσωμεν τοὺς ἀκούοντας, πᾶσαν ἐν βραχεί τῶν ρηθέντων περιλαβόντες τὴν δύναμιν, φαμέν ἓνα καὶ μόνον ἀληθινὸν εἶναι τὸν τῶν πάντων Θεὸν, ἀγέννητον, ἀαρχόν, ἀσύγκριτον, πάσης αἰτίας κρείττονα, πᾶσι τοῖς οὐσι τοῦ εἶναι αἷτιον· οὐκ ἐκ κοινωνίας τῆς πρὸς ἕτερον τὴν τῶν ὄντων δημιουργίαν συστήσάμενον, οὐ τῇ τάξει τὸ πρῶτον, οὐ συγκρίσει τὸ κρείττον κατὰ πάντων ἀποφερόμενον, ἀλλὰ καθ' ὅπεροχὴν ἀσύγκριτον οὐσίας καὶ δυνάμεως καὶ ἐξουσίας, γενήσαντα καὶ ποιήσαντα πρὸ πάντων μονογενὴ Θεὸν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, δι' οὗ τὰ πάντα γέγονεν, εἰκόνα καὶ σφραγίδα τῆς ἰδίας δυνάμεως καὶ ἐνεργείας, μήτε τῷ γενήσαντι κατὰ τὴν οὐσίαν συγκρινόμενον, μήτε τῷ δι' αὐτοῦ γενομένῳ ἁγίῳ Πνεύματι. B Τοῦ μὲν γὰρ ἐλάττω ἐστίν, ὡς ποῖημα· τοῦ δὲ κρείττων, ὡς ποιητής. Τοῦ μὲν οὖν πεποιθῆσθαι μάρτυς ἀξιόπιστος ὁ παρ' αὐτοῦ τοῦ Κυρίου μαρτυρηθεὶς ἐκ Θεοῦ τὴν γνώσιν ἔχειν Πέτρος, εἰπὼν· Ἀσφαλῶς οὐ γινώσκέτω πᾶς οἶκος Ἰσραὴλ, ὅτι Κύριον αὐτὸν καὶ Χριστόν ὁ Θεὸς ἐποίησε· καὶ ὁ ἐκ προσώπου τοῦ Κυρίου λέγων· Κύριος ἐκτίσέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ· τοῦ δὲ πεποιθῆναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὁ τε εἰπὼν, Εἰς Θεός, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ εἰς Κύριος, Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ ὁ μακάριος Ἰωάννης φήσας· Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν. Ἐξ ὧν ἀκόλουθον ἂν, ἢ ἀγέννητον λέγειν, ἢ περ' ἀσεβές· ἢ εἰπερ γέγονε, δι' αὐτοῦ γεγενῆσθαι. Μόνον γὰρ ὑπὸ τοῦ Πατρὸς ὁμολογοῦμεν γεγενῆσθαι τὸν Υἱόν, ὑποτεταγμένον οὐσίᾳ καὶ γνώμῃ· ἥν τε γὰρ διὰ τὸν Πατέρα, καὶ μὴδὲν ἀφ' ἑαυτοῦ· ποιεῖν αὐτὸς ὁμολογεῖ· μήτε μὴν ὁμοούσιον, μὴδὲ ὁμοιούσιον, ἐπεὶ περ τὸ μὲν γένεσιν καὶ μερισμὸν σημαίνει τῆς οὐσίας, τὸ δὲ ἰσότητα. C

27. Οὗτε δὲ γεννητὸς ὁ Πατήρ, οὔτε ἀγέννητος ὁ Υἱός, ἀλλ' ὅπερ ἐστὶν ἀτελευτήτως, τοῦτο καὶ λεγόμενον ἀληθῶς γέννημα, Υἱὸν ὑπήκοον, ὑπουργὸν τε λειστῶτον, πρὸς πᾶσαν δημιουργίαν καὶ γνώμην πατρικὴν ὑπαρετήσαντα, πρὸς τὴν τῶν ὄντων σύστασιν καὶ διαμονήν, πρὸς νομοθεσίαν ἀνθρώπων, πρὸς οἰκονομίαν, καὶ πᾶσαν πρόνοιαν· ὑπηρετὴν χρωμένον τῷ Παρακλητῇ πρὸς ἁγιασμόν, πρὸς διδασκαλίαν, πρὸς βεβαίωσιν τῶν πιστῶν· ἐπ' ἐσχάτων ἡμερῶν γεννηθέντα ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου, νόμοις

¹ Matth. xvi, 17. ² Act. ii, 36. ³ Prov. viii, 22. ⁴ 1 Cor. viii, 6. ⁵ Joan. i, 3. ⁶ Joan. vi, 58. ⁷ Joan. v, 19.

ἀνθρωπίνους πολιτευσάμενον ὁσίως, σταυρωθέντα, ἀποθανόντα, ἀναστάντα τῇ τρίτῃ τῶν ἡμερῶν, ἀνελθόντα εἰς οὐρανὸν, ἐρχόμενον κρῖναι ζῶντας καὶ νεκροὺς κατὰ δικαίαν ἀνταπόδοσιν πίστεώς τε καὶ ἔργων, βασιλεύοντά τε εἰς τοὺς αἰῶνας, σωζομένης ἐν ἅπασιν πάντοτε τῆς ὑπεροχῆς τοῦ Θεοῦ καὶ μοναρχίας, ὑποτεταγμένου δηλαδὴ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου τῷ Χριστῷ μετὰ πάντων, αὐτοῦ δὲ τοῦ Υἱοῦ καὶ τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, κατὰ τὴν τοῦ μακαρίου Παύλου διδασκαλίαν, ὅς φησιν· Ὅταν γὰρ ὑποταγῇ αὐτῷ τὰ πάντα, τότε καὶ αὐτὸς ὁ Υἱὸς ὑποταγήσεται τῷ ὑποτάξαντι αὐτῷ τὰ πάντα, ἵνα ᾧ ὁ Θεὸς τὰ πάντα ἐν πᾶσι. Τούτων δὲ πάντων ἐκρινῶς μὲν καὶ πλατύτους ἐν ἑτέροις (44) ἡμῖν ἀποδείξιμῶν, ἐν βραχεὶ δὲ νῦν πρὸς ὑμᾶς ὁμολογημένων, εὐχόμεθα τοὺς τε παρόντας ὑμᾶς καὶ πάντας τοὺς τῶν αὐτῶν ἡμῖν μυστηρίων κοινωνοῦντας, μὴ φόγον ἀνθρώπων δεδοίκτας, μήτε σοφίσμασιν ἀπατωμένους, ἢ κολακείαις ὑπαγομένους, κατὰ τὴν ἀληθῆ καὶ δικαίαν κρίσιν ἐπιψήφισασθαι τοῖς εἰρημένους, κρατούσης δηλαδὴ παρὰ πᾶσι τῆς βελτίονος μοίρας, τὸν τε λογισμὸν τῶν ἐνοχλούντων πρόστησάμενους, πάντα θήρατρα καὶ δίκτυα διαφυγεῖν, ἃ τῷ διαβόλῳ κατ' ἀνθρώπων μεμηγάνηται, πολλοὺς φυγεῖν, ἢ δολαφᾶν μεμελετηκότι, τοὺς μὴ πρὸ τῶν ἡδέων τὸ συμφέρον αἰρουμένους, ἢ τὰ παρόντα τῶν μελλόντων ἀσφαλέστερα λογιζομένους· εἰ δ' ἄρα καὶ παρὰ τοῖς νικῆσει τὰ χεῖρω (ἀποστρέψαι δὲ ὁ Θεὸς τοῦ λόγου τὴν πείραν), πρὸς μὲν τὸ ψεῦδος τῶν πολλῶν συμπνόντων, πρὸς δὲ τὴν ἀλήθειαν δισταμένων, τῶν τε ἀρεσάοντων τῷ Θεῷ καὶ κοινῇ συμφερόντων τὴν πρὸς τὸ παρὸν ἀσφάλειαν καὶ δόξαν περὶ πλείονος ποιουμένων· τοὺς γοῦν ἐπομένους, ἀσάλευτον καὶ παγίαν διαφυλάξαι τῷ παραδεδοκῶτι τὴν πίστιν, περιμένοντας τὸ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ κριτήριον, οὗ τύπος μὲν καὶ δόξα καὶ ψεῦδος προῤῥίζως ἠφάνισται, γυμνοὶ δὲ πάσης ἀρχῆς, ἢ θεραπείας ἢ κολακείας οἱ κρινόμενοι, πολυχειρία δὲ καὶ πλοῦτος ἀθνηὴς πρὸς δυσωπίαν, κἂν ἢ λίαν παρὰ ἀνθρώποις εὐδόκιμος. Ἀνδρῶν γὰρ ἐνδόξων πλῆθος, ἐνδὸς πένητος εὐσεβοῦς οὐκ ἀντάξιον εἰς παραίτησιν παρ' ἀληθείᾳ δοκιμαζούσῃ, συναγωνιζομένης μὲν εὐσεβείας κατὰ δικαίαν ἀμοιβὴν τῶν νῦν δι' αὐτὴν καὶ τὸ θανεῖν κέρδος ἡγουμένων, ἀποδιδόντος δὲ τὰ τῶν ἀγώνων ἄλλα τοῦ πάλαϊ καὶ νῦν ἀλλοθετοῦντος Χριστοῦ, τοῖς μὲν ὑπὲρ ἀληθείας πονήσασιν τὴν ἀληθινὴν ἐλευθερίαν καὶ βασιλείαν οὐρανῶν, τοῖς δὲ διὰ κακόνοιαν ταύτην ἀτιμάσασιν τιμωρίας ἀπαραίτητους. Ταῦτ' εἰρησθῶ μὲν ἀμφοτέρω πρὸς ὑμᾶς· ἐκβαίη δὲ πρὸς τὴν βελτίω μοίραν τὸ τέλος.

Christus vero, qui olim et etiamnum præmia certaminibus debita penes se habet et distribuit, largietur illis certe, qui veritatis patrocinando laboraverunt, veram libertatem et regnum cælorum: illis autem qui hanc perversa mente justo suo honore defraudarunt, pœnas inevitabiles. Hæc in utramque partem dicta ad vos sunt; utinam vero finis meliorem in partem eveniat.

¹⁰¹ I Cor. xv, 28.

(44) Notandus hic locus quo ad uberiora sua scripta jam ante illud tempus edita Eunomius provo-

A genitum in diebus ultimis ex sancta Virgine, sancte hic versatum juxta leges humanas, crucifixum, mortuum, redivivum tertia die, reversum in cælum, jamjamque venturum judicare vivos et mortuos, justa retributione fidei et operum facta, regnantem in sæcula; sarta tecta servata ubivis in omnibus præminetia Dei et monarchia: subdito videlicet sancto Spiritu cum omnibus ipsi Christo: ipso vero Filio, Deo ac Patri, juxta beati apostoli Pauli doctrinam, qui dicit: *Postquam enim ipsi omnia subdita fuerint, tunc etiam ipse Filius subdetur ei, qui ipsi prius omnia subdidit, ut Deus sit omnia in omnibus* ¹⁰. Cum autem universa hæc liquido, magisque proluxe alibi a nobis demonstrata, jam vero in brevem ad vos confessionem sint contracta; preceamur tum ut vos qui jam hic adestis, tum etiam ut omnes alii qui hæc mysteria nobiscum communia habent, nullas hominum vituperationes reveriti, nullisve argutiis decepti vel adulationibus illecti, ea quæ jam dicta sunt vero et justo approbetis judicio, apud omnes potiore nimirum parte prævalente, utque ratione tumultuantibus prælata, omnes laqueos retiaque cuncta evitetis, quæ a diabolo hominibus tenduntur eo animo, ut vel multi fugiant veritatem, vel etiam ut non paucos ipse inescet, eos videlicet, qui non præferunt suavitati utilitatem, quive præsentia futuris certiora judicant. Sane vero si contigerit, ut ita etiam apud aliquos pejora prævaleant (averiat autem Deus sermonis hujus conatum, ne scilicet tale quid, quod dixi, tentetur), cum multi soleant conspirare in mendacio, dissidere autem in veritate: cumque plura faciant præsentem conditionem periculo carentem, et sæcularem quietem ac gloriam, quam ea quæ Deo placent, et publice inserviunt utilitati: optamus saltem ut scilicet ii, qui nosmet docentes et monentes sequuntur, immotam et stabilem ei, qui dedit illam, conservent fidem: utque æti expectent Servatoris nostri Jesu Christi judicium, ubi sane fastus, gloria et mendacium radicitus sunt exstirpata, quique illi judicio sistuntur, destituti sunt omni imperio vel veneratione vel adulatione. Præsidia autem ampla et divitiæ exporrigere alienius frontem ibi non valebunt, licet apud homines magnæ prius existimationis fuerint. Hominum enim clarorum multitudo non ibi potior erit uno pio paupere, ut propterea veritatis tum omnia censentis possit evadere censuram: siquidem ibi pietas una pugnabit, prout justa retributio eorum poscit, qui nunc vel niori propter eam lucrum judicant.

cat.—Vide Garnerium in Præfat. tom. I, p. 238 B. Edit.

28. Unus est Deus ingenitus omnique principio A carens, nemini subditus, qui neque ante semet quemquam habuit qui fuerit, nihil enim ante ingenitum esse potest : neque una secum, nam ipse cum ingenitus sit, unus et solus est Deus : neque in semet, simplex enim est et incompressus. Unus autem **703** cum sit, cumque solus sit, et semper sit idem, rerum omnium est Deus, et creator et opifex, primario quidem et modo quodam eximio, ipsius Unigeniti, proprie autem et sigillatim eorum quæ per ipsum sunt facta. Namque ipsum quidem Filium ante omnia, omnemque creaturam solum sua ipsius potentia et operatione et genuit et creavit et fecit : nihil plane de sua substantia communicando ei qui genitus est (corrumpi enim, dividi et in partes secari Deus nequit ; qui vero corrumpi nequit, propriam certe essentiam communem non facit), neque alium in subsistentiam sui similem producendo : ipse enim solum ingenitus est : juxta illam vero ingenitam essentiam, ut aliquid ab ipso generetur fieri nequit : neque igitur propria essentia abusus est, sed sola voluntate genuit : neque ad similitudinem suæ essentiae, sed qualem voluit, talem generavit ; perque hunc primum quidem omnium, majoremque cæteris Spiritum sanctum fecit, propria sane sua potestate et mandato, operatione vero et potentia Filii. Post hunc autem reliqua cuncta in cælo et in terra, visible et invisible, corporea et incorporea per eundem fecit Filium. Unus enim est Deus, ex quo sunt omnia, juxta Apostolum, unusque est Dominus Jesus Christus, per quem sunt omnia ¹¹. Unus igitur est Deus non genitus, non creatus, non factus. Et unus est Dominus Jesus Christus, Dei Filius, genimen ingeniti, non tamen instar unius ex aliis rebus generatis : creatura non creati, non tamen instar unius ex aliis rebus creatis : opus non facti, non tamen instar unius ex aliis rebus factis ; quemadmodum pronuntiatum est a sancta Scriptura : *Dominus creavit me initio viarum suarum, ante sæcula fundavit me, ante omnes colles genuit me* ¹². Et unus Spiritus sanctus, primum omnibusque cæteris majus Unigeniti opus, jussu quidem Patris, operatione vero et potentia Filii factus.

¹¹ I Cor. viii, 6. ¹² Prov. viii, 22-25 ; Eccli. xxiv, 14.

(45) Cavens oñon edidit, sed oñon habet ms. Gud. et Lindenbrog.

(46) ΑΙ. ἔργον.

28. Εἷς ἐστὶ Θεὸς ἀγέννητος καὶ ἀναρχος, οὕτε πρὸ ἑαυτοῦ ἔχων τινὰ ὄντα· οὐδὲν γὰρ πρὸ τοῦ ἀγεννήτου εἶναι δύναται· οὕτε σὺν αὐτῷ· εἷς γὰρ καὶ μόνος Θεὸς ὁ ἀγέννητος· οὕτ' ἐν αὐτῷ· ἀπλοῦς γὰρ καὶ ἀσύνητος. Εἷς δὲ ὢν, καὶ μόνος ὢν, καὶ ἀεὶ ὁ αὐτὸς ὢν, πάντων ἐστὶ Θεὸς καὶ κτίστης καὶ δημιουργὸς, πρῶτως μὲν καὶ ἐξαιρέτως τοῦ Μονογενοῦς, ἰδίως δὲ τῶν δι' αὐτοῦ γενομένων. Τὸν μὲν γὰρ Υἱὸν πρὸ πάντων καὶ πρὸ πάσης κτίσεως μόνον τῇ ἑαυτοῦ δυνάμει καὶ ἐνεργείᾳ ἐγέννησέ τε καὶ ἔκτισε καὶ ἐποίησεν, οὐδὲν τῆς ἑαυτοῦ ὑποστάσεως μεταδοὺς τῷ γεννηθέντι. Ἀφάρτος γὰρ καὶ ἀδιαίρετος καὶ ἀμέριστος ὁ Θεός· ὁ δ' ἀφάρτος τῆς ἑαυτοῦ οὐσίας οὐ μεταδίδωσιν. Οὕτε καθ' ἑαυτὸν ἄλλον ὑπόστησάμενος. Μόνος γὰρ αὐτὸς ἀγέννητος, κατὰ δὲ τὴν ἀγέννητον οὐσίαν γεννηθῆναι ἀδύνατον. Οὕτε οὖν τῇ ἑαυτοῦ οὐσίᾳ ἀπεχρήσατο, ἀλλὰ τῇ βουλήσει μόνῃ· οὕτε κατὰ τὴν ἑαυτοῦ οὐσίαν, ἀλλ' οἷον (45) ἐβουλήθη, ἐγέννησε. Καὶ διὰ τοῦτο πρῶτον μὲν πάντων καὶ μείζον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐποίησεν, ἔξουσίᾳ μὲν ἰδίᾳ καὶ προστάγματι, ἐνεργείᾳ δὲ καὶ δυνάμει τοῦ Υἱοῦ. Μετὰ δὲ τοῦτο τὰ λοιπὰ πάντα τὰ ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς, ὁρατὰ τε καὶ ἀόρατα, καὶ σώματά τε καὶ ἀσώματα διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐποίησεν. Εἷς γὰρ Θεός, ἐξ οὗ τὰ πάντα, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, καὶ εἷς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα. Εἷς οὖν Θεὸς ἀγέννητος, ἀκτιστος, ἀποίητος. Καὶ εἷς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, γέννημα τοῦ ἀγεννήτου, οὐχ ὡς ἐν τῶν γεννημάτων, πῆγμα τοῦ ἀκτίστου, οὐχ ὡς ἐν τῶν κτισμάτων, ποιῆμα τοῦ ἀποίητου, οὐχ ὡς ἐν τῶν ποιημάτων· καθὼς εἴρηται ὑπὸ τῆς ἁγίας Γραφῆς· Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ, πρὸ τοῦ αἰῶνος ἐθεμελίωσέ με. πρὸ δὲ πάντων βουνῶν γεννᾷ με. Καὶ ἐν Πνεύμα ἁγίον, πρῶτον καὶ μείζον πάντων τῶν τοῦ Μονογενοῦς ἔργων (46), προστάγματι μὲν τοῦ Πατρὸς, ἐνεργείᾳ δὲ καὶ δυνάμει τοῦ Υἱοῦ γεγόμενον.

EUSTATHII

IN HEXAEMERON S. BASILII

LATINA METAPHRASIS.

704. * Eustathius Syncreticæ germanæ diaconissæ salutem in Christo.

Religiosus, simulque studiosus animus tuæ germanitatis, dum plenitudinem cælestium nosse desiderat Scripturarum, cunctas bibliothecas ecclesiasticas et earum qui fuerint conditores, crebris lectionibus investigans, pertentandem ad Hexaemeron sancti ac venerabilis episcopi Basilii, Græco sermone ^b conscriptum : quod dum monumentis inserere linguæ Latialis affectat, mihi hanc curam censuit esse mandandam. Sed ego considerans, quia hoc amore potius quam iudicio præcepisti : festinabam quidem simplicibus jussis obsequi, tua commonitus caritate : * sed promittere non audebam, propriam contemplatus infantiam. Itaque gemina cogitatione distractus quid agerem nesciebam : verebar enim si negare maluissem, mentem pie de me ^d præsumptis offendere. Si parere, susceptum officium navare non posse. Quæ cum ita essent, statui magis operam meam fideliter exhibere, quam sermonem pertinaciter excusare : confidens quia si displicuero, dabis veniam quæ iussisti. Non enim meo vitio, sed tuo iudicio, quod evenerit imputabis : mihi satis est peregissem mandata.

HEXAEMERI LIBER PRIMUS.

1. In principio fecit Deus cælum et terram. Conveniens exordium de mundi compositione narraturus assumpsit decorationem gestorum operum, sui faciens sermonis initium. Cæli enim terræque factura referenda est non sponte formata, ut quidam opinati sunt, sed ex Deo causas propriæ * nacta substantiæ. Qualis igitur auditus dignus sit magnitudine relatorum, vel quemadmodum instructus esse debeat animus, ad rerum ejusmodi perceptionem! nimirum qui vitiiis ^f carnalibus est immunis, et ærumnis minime sæcularibus obfuscatus, quin etiam laboriosus et solers, et omnia circumspectans, ut meritam Dei notionem possit attrahere. Sed antequam de verbo-

B rum subtilitate disceptemus, et perscrutemur quanta sit harum vocum significatio, cogitemus quis est qui nos affatur. Nam licet altitudinem cordis historici non valeamus attingere propter imbecillitatem nostri videlicet intellectus : attamen prærogativa loquentis inspecta, ultro ad consentiendum his quæ dicta sunt adducemur. Moyses itaque est editor hujusce scripturæ, Moyses ille qui perhibetur venustus apud * Deum fuisse, cum adhuc maternis uberibus inhiaret, quem adoptavit filia Pharaonis, et regio cultu liberaliter educavit, philosophis Ægyptiorum eruditioni ejus magistris adhibitis (Act. vii, 20), qui fastum tyrannidis exhorruit, et ad humilitatem suo-

* Ita scriptum invenimus in Colb. secundo : Incipit prologus in Hexaemeron beati Basilii Cæsariensis episcopi. Eustathius diaconus (sic) Sindetice germanæ salutem in Christo. Ubi non indignum puto quod notetur, tribui Eustathio dignitatem diaconi quæ ei tamen non tribuitur, neque in editis, neque in duobus aliis mss., neque in iis antiquorum testimoniis, quæ a typographis collecta initio operis leguntur. Quod si quispiam, nisi auctoritas major proferatur, adduci non potest ut credat Eustathium diaconum fuisse, nullam aliam a nobis proferre posse fateamur. Codex Sancti Germani manu recentiore sic habet, Eustathius Syncreticæ germanæ diaconissæ salutem in Christo.

^b Hic in Colb. secundo pro conscriptum corrupte legitur constrictam. Statim sequitur eodem in illo libro quam dum monumentis, etc., quod cum scriberet sive librarius, sive Eustathius ipse, respexisse videtur ad illud, εἰς τὴν ἱεράτητα : quæ loquendi ratio cum femininum genus præ se ferat, feminina quoque voce uti voluit. Illud autem, εἰς τὴν ἱεράτητα, sic accipi oportet, ut suppleatur vox κοσμοποτία. Est enim

adjectivum nomen ἱεράτης. Lege Ducæum.

* Editi, sed permittere, male; Colb. secundus, sed committere, nihilo melius. Codex noster Sancti Germani et Colb. primus, sed promittere, bene.

^d Editi, præsumenti. At nostri tres mss., præsumptis. Codex noster, verebar ne.... offenderem.... non possem. Nec ita multo post editi statui operam. Colb. secundus, statui magis.

* Editi, nata, vitiose. Colb. primus, nacta, emendate. Aliquanto post codex noster, ad rerum ejusmodi acceptionem.

^f Editi, intus carnalibus. At nostri tres mss., qui vitiiis carnalibus, recte et accommodata ad mentem Basilii. Ibidem editi, et ærumnis maxime sæcularibus. At nostri tres mss., et ærumnis minime sæcularibus. quam scripturam veram quidem et genuinam iudico, sed ita tamen, ut vox minime locum occupet non suum. Malim igitur, et ærumnis sæcularibus minime obfuscatus. Illud Basilii, ἀνεπισκόπων μὴ μόνον βιωτικαῖς, exprimere voluit Eustathius.

* Editi, apud Dominum. Colb. secundus, apud Deum. Basilii, παρὰ τῷ Θεῷ.

rum civium se convertit, contentus a afflictari potius A cum populo Dei, quam fructum peccati capere temporalem. Qui amorem iustitiae de ipsa natura sortitus est, quippe qui priusquam plebis acciperet principatum, propter odium nequitiae naturale, usque ad necem videtur improbos persecutus. Qui ab his effugatus est, quibus ipse fuerat opitulatus: qui libentissime tumultibus Aegypti derelictis, ad Aethiopiam profectus est, ibique cæterorum vacuus negotiorum. **705** per annos quadraginta rerum contemplationi dans operam, octogesimumque ætatis agens annum vidit Deum, ut erat homini videre possibile, imo ut nemini potius licuit alii. b secundum testimonium ipsius Dei: *Quia si fuerit propheta quis vestrum Domino, proprie per visum ei cognoscat, et per somnium loquar: sed non ita famulus meus Moyses, qui in omni domo mea fidelis est. Ore ad os colloquar ei: in specie, et non per figuram* (Num. xii, 6-8). Illic itaque qui in potiendis præsentibus Dei conspectibus, c angelis fuerat cœquatus: quæ auscultavit a Deo disserit nobis. Audiamus igitur veritatem verborum, non in persuasionem humanæ sapientie, sed in probatissimis spiritalis doctrinæ sermonibus, quorum finis non audientium laus est, sed discientium salus.

2. *In principio fecit Deus cælum et terram* (Gen. i, 1). Retardat igitur sermonem meum mentis admiratio: cogitans quid primum dicam, vel unde capiam narrationis exordium, arguamne vanitatem sæcularium, aut nostrorum potius prædicem veritatem? Plurima super rerum natura Græcorum philosophi C disputarunt: sed nullus apud eos sermo fixus habetur: et stabilis, priore semper a sequente dejecto. Nihilque nobis operæ pretium est, quæ illorum sunt iustificare: cum ad destructionem propriam sibimet ipsi sufficiant. d Qui enim Deum nescire potuerunt, sapientiam rebus præesse mortalium nullatenus concesserunt, sed familiari ignoratione sublapsi variis omnia definitionibus concluderunt. Propterea multi eorum ad confusam informemque se materiam redegerunt, elementis mundi causas omnium rerum deputantes. Alii atomos, et individua corpora, et tumores, et meatus continere naturam visibilibus tradiderunt: modo concurrentibus sibi levibus illis rotundisque corpusculis, modo recedentibus a se at-

que discretis, ortus obitusque perficere, et in perseverantioribus corporibus complexionem atomorum locatam, validius causas æternitatis exprimere. Vere telam aranæ texit, qui ista describunt: et qui tam vacua inaniaque principia, cælo, terræ, marique conscribunt. Neque enim sciebant dicere: *In principio fecit Deus cælum et terram*: propterea sine e moderamine, et gubernatione, fortuitoque casu, agi et ferri omnia, insito sibi impietatis decepti errore, dixerunt. Quod ne nos quoque pateremur, primis statim suæ narrationis elogiis mundi fabricationis expositor, Dei commemoratione sensus nostros illuminans, dixit: *In principio fecit Deus*. Quam bonus ordo f principium primo posuit: ut non ingentium quidam mundum arbitrarentur. Deinde subdidit, quia fecit: ut ostenderet quia creaturæ opus, pars exigua virtutis est conditoris. Nam sicut figulus, vasis deformatis, nec artem potest amittere, nec virtutem: sic opifex rerum Deus, non uni facturæ sufficientem potentiam possidens, sed e infinitate penitus excedens, solo momento propriæ voluntatis, magnitudinem eorum quæ cernuntur exstruxit. Quod si et principium mundus habet, et factus est; quære quis illi dedit principium, et quis ejus fabricator est. Quod ne humana forsitan cogitatione discutiens, a veritatis tramite deviare: prævenit instruens nos doctrinis, et animis nostris, tanquam signaculum cujusdam custodiæ figens, venerabile mox Dei nomen inseruit dicens: *In principio fecit Deus*. Igitur beata natura, et opulenta bonitas, dilectissimaque cunctis rationem habentibus, ac nimium carissima pulchritudo, princeps omnium quæ sunt, fons vitæ, h intelligibile lumen, inaccessibleis sapientia, *Ipsæ fecit in principio cælum et terram*.

3. Non ergo infecta esse vel improvida quæ videntur opineris, o homo; nec quia circum te discurrunt ea quæ moventur in cælo, nec quod ipsius circuli initium, nostro sensui comprehensibile non habetur, idcirco sine principio esse vertibilibus corporum natura credenda est. Neque enim orbis iste, id est, planum hoc rotundumque schema, quod sub uno puncto continetur, quia nostrum diffugit intellectum, nec unde cœperit, aut quo reciderit possumus invenire: ob hoc etiam non esse compositum debemus asserere, aut quia sensus omnino nostros elabitur, ideo

a Colb. secundus, affligi potius.

b Colb. secundus, secundum testimonium ipsius Dei. Basiliius, κατὰ τὴν μὲντοριαν αὐτῶν τοῦ Θεοῦ, secundum ipsum Dei testimonium. Editi, secundum testimonium ipsius Domini.

c Editi, angelis fuerat æqualis. Codex Sancti Germani quem simpliciter nostrum vocamus, et Colb. secundus, fuerat angelis cœquatus: quod verius puto et melius, cum Græca, ἴσους τοῖς ἀγγέλους ἀξιώσας, aptius exprimi videantur.

d Colb. secundus, qui enim Deum scire non potuerunt.

e Colb. secundus, sine admiratione.

f Editi, principium primum posuit. Codex noster et Colb. secundus, principium primo posuit, bene. Ita prosequitur Eustathius, ut non ingentium quidam

D mundum arbitrarentur: quod cum scriberet, non satis attendit ad vim vocis Græcæ, ἀναρχον. Melius igitur sic interpretabere, ne forent qui arbitrarentur mundum sine principio esse.

g Editi, infinitate potius excedens. At Colb. secundus, infinitate penitus excedens, emendate. Aliquanto post duo mss., instruens nos doctrina. Editi, instruens nos doctrinis. Sed vim verbi προβάλλας non satis expressit interpretes. Malim igitur, hoc nos documento præoccupat.

h Antiqui duo libri et editi, intellectibile nomen, corrupte. Colb. primum, intelligibile lumen, recte. Basiliius, τὸ νοερόν φῶς. Statim editi et Colb. primum, infecta esse. Alii duo mss., infecta. Subinde Colb. secundus, nostro sensu comprehensibile.

revera * minus aliunde cœpisse putabitur. Sic et tu A non quia in semetipsa feruntur ea quæ volvenda circumspicis, 706 et quod planities eorum nullis mediis b interponatur obstaculis, ob hoc sine principio vel fine mundum haberi decipiaris. *Transit enim schema ejus (I. Cor. vii, 31); et, cælum terraque præteribit (Matth. xxi, 31)*: prædicatio autem cunctorum de consummatione sæculi mandatorum, et de reformatione mundi, secundum notationem magisterii spiritalis, ex his quæ in præsentia breviter tradita sunt declaratur. *In principio fecit Deus cælum et terram.* Omnia quæ ex tempore cœperunt, necesse est tempore terminari. Si est initium temporale, de fine * non dubites. Geometrica et arithmetica disciplina, commentitiæque scripturæ, et fabulosa astrologia, id est occupatissima vanitas. Ad qualem igitur terminum concludenda est, cum ii qui circa memoratarum rerum indaginem vacaverunt, cœterum creatori omnium Deo, visibilem hunc mundum esse pronuntiant, ad illius gloriam referentes circumscriptum hunc orbem, corpusque habentem compositum, quæ est incomprehensibilis invisibilisque natura? Qui ne hoc quidem perspicere potuerunt: quia cui singula membra solutioni corruptelæque subjecta sunt, ejus etiam universum corpus iisdem casibus interire necesse est. Sed usque adeo cogitationibus evanuerunt, et excæcatum est irrationabile cor eorum, a dicentesque se esse sapientes, stulti prorsus effecti sunt (Rom. xii, 1), ut etiam quidam eorum sempiternum esse cum Deo polum, et sine principio ac fine haberi, rerumque per partes * institutarum auctorem, dispensatoremque C esse audeant asfirmare.

4. Quibus, ubi, vel quando sapientia sæcularis, formidinem future condemnationis initiet, qui sic acute res vanissimas intuentes, ad concipiendam veritatis prudentiam, sponte cæcati sunt. Alii stellarum intervalla dinumerant, earumque arctos semper lucentes describunt, et quante illarum quæ sub axe moventur australi, a certis quidem suspiciuntur hominibus, nobis autem habentur ignotæ. Vel borealem latitudinem, nec non signiferum circulum mille spatiis dividentes, astrorumque discursus, et præclusiones, et omnium motus principales subtiliter observantes, et post quantum temporis, unaquæque planetarum propriam circuitiorem solet explorare: unam omnium rationem reperire minime potuerunt, ut dicerent Deum mundi totius esse factorem, justoque

A judicio dignam remunerationem cuique pro suis facinoribus tributurum. Qui nec futuræ examinationis intuitu, congruam cogitationem de rerum omnium fine ceperunt: considerantes, quia mundum quoque reformari f necesse est, si ad aliud vite schema animorum status transferendus est. Sicut enim præsens vita cognatam habet mundi hujus naturam: ita et futura animorum conversatio familiarem speciei suæ sumptura est habitum. Sed tantum absunt credere quod hæc vera sint, ut passim de nobis rideant, cum mundi hujus consummationem et reformationem sæculi prædicamus. Sane quoniam naturaliter omnium rerum sunt prima principia, idcirco super his quæ ex tempore cœperunt, scriptor disserens hanc vocem præmisit dicens: *In principio fecit.*

B 5. Erat enim quædam, ut vides, ante hunc mundum * substantia intellectui quidem nostro contemplabilis, sed inaudita relicta est: propterea quod ab his qui imbuebantur propter sensus parvitatem, facile comprehendi non poterat. Erat antiquissima creaturæ ordinatio; illis quæ extra mundum sunt, apta virtutibus, orta sine tempore, sempiterna sibi que propria: in qua conditor omnium Deus opera cuncta constituit, id est, lumen intellectibile conveniens beatitudini amantium Dominum. Rationabiles, invisibilesque dico naturas, et omnium intellectibilium decorationem, quæ capacitatem nostræ mentis excedunt, quorum nec vocabula reperire possibile est. Hæc substantiam invisibilis mundi replevisse sciendum est, sicut docet nos Paulus dicens: *Quia in ipso creata sunt omnia, sive visibilia, sive invisibilia, sive throni, sive dominationes, sive principatus, sive potestates, seu virtutes (Col. i, 16), seu angelorum militiæ, seu archangelorum conventus.* Cum vero necesse erat superduci rebus hunc mundum, qui est præcipue castigatio, et doctrina b humanorum animorum, deinde cunctis quæ oriuntur et occidunt, opportunum domicilium: tunc etiam decursio temporis, simul cum ipso mundo, et animantibus quæ in eo sunt, congenerata dignoscitur: eaque semper urgeatur, et effluit, finemque nequaquam percipit commeandi. Aut non ejusmodi tempus esse dicimus, cuius pars quæ emensa est non videtur, quæ autem ventura est necdum adfuit, quæ vero præsto est, antequam sensui nostro notescat, labebitur? Talis etiam D natura gignentium est, aut crescens videlicet, aut decrescens: cuius stabilitas et fundatio nihil habet

* Colb. secundus, minus alicunde. Statim idem codex, feruntur hæc quæ.

b Editi et duo mss., interpolatur. At Colb. secundus, interponatur; et ita scripsisse Eustathium puto, ob illud Basilii διακοπόμενον. Mox codex noster, et sine fine.

* Editi, non dubitemus. At mss., non dubites. Basilii, ὡς ἀμφιβάλλης. Ibidem mss., commentitiæque scripturæ. Vocula que deest in vulgatis.

d Editi, se sapientes. Colb. secundus, se esse sapientes: quod ad verbum expressum est e Greco, ὡς σοφὸς ἐναι σοφοί.

* Editi, institutarum auctorem. Codex noster et Colb.

secundus auctorem: quam scripturam veram esse et emendatam ex eo intelligitur, quod legamus apud Basilium, αἰτιον. Haud longe editi et codex noster, ad concupiscendam veritatis prudentiam. At Colb. secundus, ad concipiendam, rectius.

f Antiqui duo libri, necesse est. Illud est in editis desiderabatur.

* Vocem substantia addidimus ex Colb. secundo. Nec ita multo post Colb. secundus, opera cuncta. Editi, certa opera: quo in libro insuper pro intellectibile legitur intelligibile. Statim hic ipse codex, et omnium intelligibilium.

b Colb. secundus, humanarum animarum.

certi. ^a Paria fuerunt ergo animantium arbustorum-
que corpora, tanquam vi cuiusdam torrentis ad ne-
cessitatem insitum relegata, et illi motui subjecta, qui
ad ortus obitusque perducit, et ex natura temporis
continetur, cognatam proprietatem rebus mutabilibus
possidente. **707** Hinc consequenter relator exorsus
est, manifeste de mundi constructione nos edocens, in
principio fecisse Deum. Principium autem est quod
ad tempus pertinet, non quod ad ^b antiquitatem re-
spicit, quæ est omnibus rebus anterior. Ergo non se-
cundum eam dixit *In principio fecit Deus*, sed post
illa invisibilia et intellectibilia initium generationis
eorum quæ cernuntur, sensuque comprehenduntur,
enarrat. Dicitur quidem principium, et prima motio:
sicut *principium recti itineris est iusta facere* (Prov.
xvi, 5). Ex iustis enim operibus incitatur ad beate
vivendum. Dicitur etiam principium ejus rei quæ sit
ex aliqua ^c subsistente materia, sicut in domibus
fundamentum, in navibus carina, et secundum quod
dictum est: *Initium sapientiæ timor Domini* (Prov.
i, 7). Etenim tanquam munimentum et fulcimentum
quoddam ad fidei firmitatem, praefertur semper cum
timore religio. Sed et structibilium operum prima
pars principium nuncupatur: sicut sapientia Besele-
hel erga tabernaculi decus. Actuum quoque sit ple-
rumque principium bonus exitus inceptorum: sicut
in largitate misericordiae, sequitur prosperitas Dei, et
in operatione virtutum, finis ille habetur, qui in pro-
missionibus est locatus.

6. Toties igitur nominato principio, considera si
non praesens vox omnibus significatis accommoda-
est. Etenim ex eo tempore quo mundi coepit institutio,
possibile tibi est dicere, si de praesentibus ad prae-
terita ^d repedando, principalem diem mundanae crea-
tionis inquiras: unde temporis motus primus acce-
derit. Deinde quia velut sedes et repagula quaedam,
caelum terraque fundata sunt; et quia est artifex
Verbum, quod decorationem omnium quæ videntur
effecit, sicut vox relati monstrat initium: et quia non
sine ratione, vel frustra formatus est mundus. Quippe
qui utilem necessariumque rebus esset exitum præ-
biturus, si revera animorum rationabilium, sicut di-
ximus, magisterium, et divinae notionis eruditionem,
per visibilia hæc et sensibilia tribuit menti nostræ
regens nos, ut ita dixerim, manu, quo facilius invi-
sibilia contemplerur, sicut dicit Apostolus: *Quia invi-
sibilia ejus, a mundi compositione per ea quæ facta*

sunt, intellecta conspiciuntur (Rom. i, 20). Fortassis
autem propter celeritatem creaturæ, quæ sine ullo
momento temporis est constructa, dictum est: *In
principio fecit*; quoniam individua quædam res est,
et indistincta, principium. Sicut enim initium viæ
necdum via est, et initium domus, necdum domus
est: sic et temporis initium, necdum plenum tempus
est; sed nec exigua pars temporis. Quod si repugnans
forte quispiam principium dixerit esse tempus, sciat
hoc esse divisurum in multiplices portiones, id est in
primam, mediam et extremam. Principium autem
principii querere ridiculum penitus et ineptum est. Et
qui dividit principium, duas necessario faciet pro una
partes, vel potius, plures; ^e quoniam semper illud quod
divisum fuerit, in duas sine dubio scinditur portio-
nes. Ergo ut doceremur simul cum Dei voluntate
mundum sine tempore substituisse, dixit: *In princi-
pio fecit*. Quam rem certi interpretes planius expo-
nentes, dixerunt: *Summatim fecit Deus*, id est brevi
subitoque. Igitur super principio pauca de multis
hactenus disseruisse sufficiat.

7. ^f Sane sciendum quoniam artium omnium, aliæ
factrices, aliæ negotiales appellantur, aliæ contem-
platoriae, et contemplativarum quidem finis est sola
mentis intentio, negotialium autem motus ipse cor-
poris: qui cum desierit, nihil reliqui est, nec ultra
videntibus demonstratur. Nam saltationis et cantuum
nullus exitus est: sed in semetipsam operatio tota
consumitur. In artibus vero factoribus, etiam si labor
actusque cessaverit, manifestum tamen est opus ear-
um, sicut fabrilis, et ^g architecturæ, et texturæ
et his similium, quarum licet artifex præsto non fue-
rit, ratio tamen artis ipsius apparet, possumusque
de opere conspecto peritiam cujusque artificis admi-
rari. Ergo ut certum fieret quia mundus arte perfe-
ctus est, qui cunctorum visibus habetur expositus,
quatenus per eum fabricatoris sui sapientia noscere-
tur: non alia voce Moyses usus est, sed dixit: *In
principio fecit Deus*. Non construxit aut composuit,
sed *fecit*. Quamvis nonnulli eorum qui vana opinione
præventi sunt, sempiternum mundum cum Deo esse
dicentes, nullo modo ab ipso factum concesserunt,
sed tanquam obumbrationem quamdam virtutis esse
divinæ. ^h Ferunt enim eum sponte compositum, et
quamvis Deum ejus haberi fateantur auctorem; ita
tamen fatentur, ut sine voluntate ipsius processisse
confirment, sicut ex corpore umbram, vel ex luce

^a Codex Colb., *paria fuerunt*. Editi et alii duo mss.,
par suit.

^b Editi, *ad antiquitatem perspicit*. Libri veteres,
respicit. Subinde Colb. secundus, et intelligibilia ini-
tium.

^c Colb. secundus, *ex aliqua substantante materia*:
quod fortassis cupiam melius videri poterit et ad
hunc locum accommodatus. Nec ita multo post editi,
sed et instructibilium. Antiqui duo libri, structibilium.
Alius, exstructibilium. Subinde Colb. secundus, signi-
ficatis accommodata, etc.

^d Colb. secundus, *ad præterita repelendo*, haud
dissimili sensu. Aliquanto post idem codex, et sensi-
bilia tribuat. Subinde ille ipse codex, a mundi consti-
tutione.

^e Editi, *cum illud*. Codex noster, *quoniam illud*.
Colb. secundus, *quoniam semper*. Basilii, τοῦ διαπε-
θέντος ἀπὸ τοῦ θεοῦ τελευτήσαντος.

^f Sic Colb. secundus. Vox sciendum abest a vulga-
tis. Mox Colb. secundus, *videntibus demonstratur*; et
ita quoque scriptum invenimus in nostro codice, sed
secunda manu duntaxat. Editi, *visentibus demonstra-
tur*.

^g Editi, *architecturæ et his similium*. Colb. secun-
dus, *architecturæ et texturæ et iis similium*: quæ scri-
ptura quin vera sit dubitari non potest, cum lega-
mus apud Basilium, καὶ ὑφαντικῆς.

^h Editi, *ferunt enim*. Codex noster et Colb. secun-
dus, *ferunt*. Aliquanto post Colb. secundus, *vel ex luce
splendorem*.

fulgorem. Volens itaque huiusmodi errorem propheta corrigere, hac verborum subtilitate potius usus est dicens : *In principio fecit Deus, id est non causam præstitit ut esset solum, sed fecit ut bonus utilem, ut sapiens optimum, ut potens maximum.* Cum enim dicit : Quia fecit, quemdam sine dubio declarat artificem, qui singulorum compositione membrorum, per omnia convenientem sibi et congruum formavit mundum. *In principio fecit Deus cælum et terram.*

708 Ex duobus igitur summatibus elementis, omnium substantiam designat ^a exstructam : cælo quidem privilegia digniora contribuens, terram vero in secundo creaturarum loco constituens ; et si quid aliud est medium, cum principalibus istis una perfectum est. Ita quamvis nihil de aere, vel igne, vel aqua dictum sit : te tamen prudentia propria necesse est intelligere. Primo quidem, quia omnia in omnibus sunt permixta. Siquidem aquam, et aerem, et ignem terræ coherere certissimum est : nam et ex ferro et ex lapidibus ignis per ^b frictionem solet excuti : quæ utique de tellure nascuntur. Et est mirum quomodo dum in memoratis abstrusa est flamma, corporibus habetur innoxia, cum vero fuerit extrinsecus elicitæ, devorat eam materiam in qua fuerat custodita. Aquarum quoque naturam venis subesse terrarum fossore indicant puteorum : quibus etiam aerem esse permixtum ex eo cognoscere possumus, quod cum fuerit humectata tellus, et temperiem solis acceperit, mox vapores exhalat largissimos. Deinde si naturaliter sedem superiorem cælum sortitum est, terra vero habetur inferior ; ob hoc quia quæ leviora sunt feruntur ad cælum, quæ autem ^c gravia sunt devehuntur ad terram. Contraria autem sibi sunt inferna et superna. Quid dicendum est, nisi quia ille qui res disjunctissimas præcepti societate conjunxit, etiam ea quæ medius utriusque elementi locus amplectitur, suo dispensavit arbitrio ? Non ergo quæras de singulis rationem, sed illa quoque quæ silentio Scripturæ præterit, ex his quæ relata sunt debetis advertere.

8. *In principio fecit Deus cælum et terram.* Igitur terrena substantia, et inquisitio singulorum quæ nostris sensibus exposita sunt, tam longum nobis faciunt narrationis affatum, ut multo plures sermones in huiusmodi examinatione disserendi sint, quam in cæteris omnibus quæ explicari possibile est. De qua re nulla penitus commoditas ædificandæ confertur Ecclesiæ, sed super cæli quidem natura contenti simus his quæ retulit Isaias, qui verbis usus simplicibus sufficientem nobis de eo perhibuit intellectum dicens : *Qui firmavit cælum* ^d *sicut fumum* (Isai. LI, 6), id est

^a Editi, designat exstructam. Antiqui libri, exstructam. Statim editi, terram vero secundo in creatura loco. Colb. secundus ut in contextu.

^b Editi, per frictionem. At nostri tres mss., per frictionem.

^c Libri veteres, gravia. Editi, graviora.

^d Editi et duo mss., super fumum, male. At Colb. secundus, sicut fumum, bene. In Græco, ὡς καπνόν.

^e Colb. secundus, nec confidere nos cogitationibus : quo exemplo, ut aliis multis, palam est tota ^e sepe

A qui minime fortem crassamque naturam in cæli compositione substituit. De schemate etiam ejus satis ab eo dictum est, cum glorificatione Dei. *Quis stabilivit cælum, ut cameram* (Isai. XL, 22) ? Eadem etiam de terra senti suademus : minime videlicet discutientes qualis sit ejus substantia, nec conficere ^e nos cogitationibus perscrutantes quid ei subiaceat, nec scrutari naturam qualitatibus vacuam et informem, sed tantum scire nos convenit, quia omnia quæ erga terram videmus, ad hoc solum ut essent ordinata sunt, quibus rebus substantia completeretur. Itaque ad nullum pervenies terminum, si singulas ejus qualitates persequi sermone tentaveris. Si enim discreveris ejus nigrorem, ^f frigiditatem, gravitudinem, densitatem, et eas qualitates quæ sapore gustus comprehensibiles habentur, nihil erit penitus quod telluri subiaceat. Hæc igitur omittentes, nec illud hortamur inquiri, super quid sit terra firmata. Torquebitur enim mens ad nullum certum exitum perveniente discursionis indagine. Sive enim aerem dixeris ejus subesse fundamini : profecto deficiet cogitando, quemadmodum liquida et diffusa natura, tanto pondere depressa substitit ac non potius labitur : undique terræ diffugiens densitatem, ac semper eminentior cum premente consistens. Quod si aquam posueris terræ stabilitati esse subditam, nihilominus percunctari necesse est, quomodo moles tam gravis et spissa, minime sub aqua demergitur, sed ab infirmiore natura, superjectio tanti ponderis sustentatur. Si quidem ipsius etiam aquæ fundamenta quaerenda sunt, C et iterum deficiendum est cum invenire volueris quo fulmine resistente fundus ultimus continetur.

9. Sin autem aliud quoddam validius esse corpus adduxeris, quod terram prohibeat ad ima descendere : cogitare debebis illud quoque ipsum simili fundatum repagulo, quod non sinat inferius decidere quæ portantur. Huic quoque ipsi, si quid contingentes poterimus opponere, denuo aliud subesse munimen : necessario discursura est mens, et ita in infinitum cogitatione ducemur, semper his quæ inveniuntur firmamenti, alia nova quærentes. Et quanto longius sermone progredimur, tanto magis virtutem sustentatricem terræ superducere compellemur : quæ simul omnia quæ superjecta sunt valeat ^g sustentare. Propterea disquisitioni metas debetis imponere : ne quandoque curiositati tuæ, nimis incomprehensibilia pertractanti, verbum Job videatur obsistere, et interrogaris *super quid circuli ejus infixi sunt* (Job. xxxviii, 6). Sed et si unquam in psalmo audieris : *Ego confirmavi columnas ejus* (Psal. LII, 4), compositoriam profecto virtutem ejus, columnas in-

loci alicujus sententiam mutatione unius litterulæ corrumpi. Basilius, ἡδὲ καταρτίζεσθαι τοῖς λόγοις. Subinde idem codex, quibus rerum substantia.

^f Editi, frigiditatem, magnitudinem. Codex noster et Colb. secundus, frigiditatem, gravitudinem, bene Basilius, τὸ βαρὺ. Haud longe Colb. secundus, discussionis indagine. Subinde nostri tres mss., proposeris terrenæ.

^g Colb. secundus, valeat subrectare, propterea inquisitioni metas.

tellige. Quod autem dictum est : *Ipsa super maria fundavit eam* (Psal. xxi, 2), quid aliud scilicet significat, quam quia undique orbem terræ, aquarum natura circumfusa complectitur? Quomodo ergo cum sit aqua fluida, semperque ac decliviora contendere soleat, pendula est, et in neutram diffunditur partem? Illud quoque non reputas, quia non minorem, sed etiam maiorem difficultatem nobis ipsa tellus **709** importat, cum tanto sui pondere librata teneatur in aere. Sed necesse est, sive super se ipsam locatam esse concesseris, sive super aquas eam ferri dixerimus : nusquam nos a pietatis cogitatione discedere conveniet, sed contineri virtute creatoris omnia fateamur. Hæc itaque nos oportet, et nobis ipsis suadere, et sciscitantibus ubi sit ampla, et insustentabilis terræ gravitudo firmata, respondere, dicentes : *Quia terræ fines in manu sunt Dei* (Psal. xciv, 4). Hoc nihilominus, vel nobis ad credendum commodius, vel auscultantibus utilis poterit inveniri.

10. Licet quidam de physicis philosophis ^a tali quadam dispositione commententur terram immobilem permanere. Ferunt enim quod in mundo sita sit, et paribus undique collecta spatiis, ad summitatem usque non habere ; quo magis valeat inclinari, et ob hoc semper in semetipsa consistit, impossibileque esse, ut eam patiat æqualitas circumdata, ullum invenire momentum, in alium flectendi se locum. Mediam autem regionem, non fortuito vel sponte : nec aliqua sorte quæsitam tenere tellurem : sed naturaliter necessarique sibi ejus esse decretam. Cœlesti enim corpore, ulteriorem in superioribus nacti sedem ; quæcunque, inquit, arbitramur pondera de locis summioribus ad ima descendere, in medium congregantur locum ; et in eas stationes totum deduci necesse est corpus in quas singulæ partes coe-rint. Quod si lapides et ligna, cunctaque terrena, semper ad inferiora pelluntur : ibi erit sine dubio propria conveniensque terræ positio. Si vero aliquid de levioribus ex media regione movebitur, ^b id ad superna ferri certissimum est : quoniam familiare est rebus gravissimis ima semper appetere. Ima autem dicimus, medium totius mundi locum. Non ergo mireris, si nusquam se tellus inclinat, ut pote mediam omnium sortita sedem, in qua eam necesse est semper stare, nullatenusque contra naturam, de propriis finibus submoveri. Horum igitur si quid tibi probabile videatur, ad sapientiam creatoris, qui hæc ita disposuit, oportet te hujusmodi transferre

miracula. Neque enim minuetur rerum dignitas maximarum, si quæ sit earum ratio detegamus, aut si secus evenierit, simplicitatem fidei ceteris fieri suadeo documentis.

11. De cœlo quoque si eadem dixeris non peccabis, licet philosophorum multiloquax disputatio ^c plurimum super cœli natura disseruerit. Quorum alii compositum ex quatuor asserunt elementis, ipsumque esse invisibilem, partemque habere telluris, propter insitam sibi duritiem, habere etiam ignis societatem, ex quo quasi perspicuum putatur esse, nihilominus etiam reliquarum portionum permixtiones amplectitur. Nonnulli autem, hujusmodi opinionem contempta, quintam quamdam naturam, in cœli compositione proprio commenti arbitrio, subjunxerunt : ^d quibus videtur ^e corpus æthereum, non aer esse, non terra, non aqua, non ignis nec aliud penitus quod simplex esse credatur, ob hoc videlicet, quod simplicibus familiare est, motum semper habere directum, quorum leviora sursum semper intendunt, graviora vero deorsum labuntur. Sed nec superior aut inferior pars telluris, ^f vertibili motu, idem omnino vel directum erga circuli rotunditatem continet intervallum. Quorum autem naturales motus mutari solent, eorum etiam qualitates ipsas mutabiles esse necesse est. Licet nec de illis principalibus corporibus, quæ vocantur elementa, possibile nobis est credere cœlum fuisse compositum : quoniam ea quæ ex diversa materia construuntur, minime sibi conveniunt, nec possunt sine vi aliqua motum tenere concordem, ut pote singulis partibus, alium atque alium impetum habentibus ex natura, nimioque labore quæ composita sunt, in motu continentur assiduo. Neque enim potest una atque eadem ratio, ^g rebus inter se dissimilibus ac repugnantibus consonare : cum ea quæ levioribus sunt amica, gravioribus contraria judicentur. Nam cum ad superna et cœlestia properamus, pondere terreno deprimimur. Cum autem ad ima demergimur, vim facimus igni, contra naturam suam eum pertrahentes inferius. Elementorum autem distractio in partes ducta diversas ruinæ causas et solutionis importat. Quod enim violenter natura recusante tentatur, celeriter dissipatur : ut pote singulis partibus per quas moles constructa subsistit, ad suum principium redeuntibus. Propter harum igitur opinionum necessitates, ^h secta priorum philosophorum, hi qui postea successere rescissa, proprias assertiones subijcere fe-

^a Editi, *tali quadam dispositione commentantur. Terram immobilem permanere ferunt, quod in mundo sita sit.* At Colb. secundus ita ut edidimus. Basilus, διὰ τὸ τὴν μίαν τοῦ πάντος εἰλημένην χώραν.

^b Editi, *id ad supra ferri.* Libri veteres, *id ad superna ferri.* Nec ita multo post Colb. secundus, *nusquam se tellus.* Vocula se in vulgatis desiderabatur, Subinde Colb. secundus, *earum ratio.* Editi, *eorum, male.*

^c Editi, *plurima.... disseruit.* Colb. secundus ut in contextu.

^d Editi, *corpus æternum*, pessime. Codex noster, *ætherium.* Alii duo, *æthereum*, optime. In Græco, τὸ αἰθέριον σῶμα.

^e Editi et Colb. primus, *vestibuli motu*, gravi mendo.

Alii duo mss., *vertibili motu* : quæ scriptura, quam tolerabilior est, vim tamen non exprimit vocis Græcæ, τῷ κυκλικῷ περιελθόντι, *motu orbiculatim acto.*

^f Editi et duo mss., *rebus interesse dissimilibus.* Colb. secundus, *rebus inter se dissimilibus.* Ibidem editi, *pugnantibus.* Antiqui libri, *repugnantibus.*

^g Editi, *acta priorum* : quod quid sibi velis satis non intelligitur. At nostri tres mss., *secta priorum* : quod nemini non probabitur, si modo vox rescissa, quæ statim sequitur, moveatur loco suo, *secta priorum philosophorum rescissa, hi qui postea successerunt, proprias, etc.* Colb. secundus, *propriam assertionem.* Nec ita multo post Colb. secundus, *siderumque substantia.*

stinarunt : quintam quamdam naturam corporis, ut diximus, in coeli siderumque substantiam subesse **710** firmantes. Alius autem quidam de acrioribus, hæc quidem quæ narravimus cuncta destruxit, proprium vero dogma visus est commendare. De quibus si referre singula maluerimus, similem illis patiemur exorem. Sed eos a semetipsis vicissim dejici relinquamus, et omni illorum contentione postposita, sequamur Moysen dicentem : *In principio fecit Deus cælum et terram*, Condito remque optimum rerum sapientissime formatarum glorificemus, et ex visibilium pulchritudine, illum qui nimis optimus est contempe-

Amur. Et ex magnitudine corporum circumscriptorum metiamur illum infinitum, et maximum, omnemque cogitationem cordis humani suæ virtutis amplitudine transgredientem. Nam licet creaturæ naturam minime comprehendamus, tamen idipsum quod tenuiter nostro subjicitur intellectui, tantum habet admirationis, ut etiam velocissima mens inferior videatur his rebus quæ in hoc mundo habentur exiguæ, debitamque super omnibus laudem Conditori referamus impensius : cui gloria et honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

LIBER SECUNDUS.

1. Modicis mane decursis sermonibus, usque adeo additam altitudinem intellectus invenimus, ut liberet omnino de sequentibus desperare : si enim sanctorum talis introitus est, et vestibulum templi sic decorum et splendidum, ut elegantia suæ pulchritudinis oculis nostræ mentis irradiet, qualia censenda sunt sancta sanctorum ? Quis ergo sit ausus impossibilia contrectare ; aut quis intuebitur ineffabilia, quorum et visus est inaccessibilis, et ratio intellectus ineffabilis ? Tamen quoniam apud justum judicem, et pro solo studio meliorum, nos contemptibilis merces est deputata : minime nos pigeat explorare. Nam quamvis multum dignitate hujusmodi abesse credamur, tamen si voluntatem Scripturæ sequamur, suffragante sancto Spiritu, nec nos improbabilis judicabimur, et nutu gratiæ cœlestis ædificationem aliquam conferemus Ecclesiæ. *Terra autem, inquit, erat invisibilis et incomposita.* Quomodo igitur utrisque elementis, id est cœlo et terra, pari honore constructis, cœlum quidem perfectum fuerat, tellus vero adhuc incomposita est ? Aut quid omnino causæ fuit, quo minus perficeretur, et visibilis non esset ? Igitur terræ plena compositio est propria fecunditas, id est universarum germinatio plantarum, et arborum fructiferarum vel ^a infructiferarum copia, nec non colores odoresque florei, et alia quæ paulo post divino jussu progenita, decoravere tellurem. Quorum quia nondum aliquid exstiterat, merito eam sermo Scripturæ incompositam nominavit. Hæc autem etiam de cœlo imperfecto rite dicemus, ^b quoniam nec ipsum proprium sumpsisset ornatum, ^c quippe quod minime solis adhuc et lunæ fuerat fulgore lustratum, nec choris siderum coronatum. Ita non videberis a veritate deflectere, si etiam cœlum incompositum dixeris. Terram autem ^c invisibilem

B dixit ob duas causas, aut quia necdum spectator ejus processerat homo, aut quia sub aquis, quæ tunc ei supererant, latens, nullo modo cernebatur. Nondum enim aquæ congregatæ fuerant in propriis ^d conceptaculis, quas in unum postea collectas Dominus maria nuncupavit. Invisibile itaque est, vel quod oculis non potest carnalibus comprehendere, sicut mens nostra, vel illud quod natura quidem cerni potest, sed propter obductum sibi velamentum corporis alijus absconditur, sicut ferrum quod in profundo jacet. Hæc itaque ratione nunc invisibilem terram dictam esse putandum est, ^e ut potè quæ aquarum superficie tegebatur. Deinde quia necdum luce constituta, mirum non est si haberetur invisibilis : cum aer ipse splendore carens esset obscurus.

C **2.** Sed obrectatores veritatis, sensu proprio Scripturas minime consequentes, ad suumque arbitrium interpretationem trahentes earum, materiam rerum dicunt per hujusmodi verba monstrari, quæ quasi natura invisibilis et incomposita atque informis erat, et omni-specie schemateque privata, quam assumptam artifex pro sua sapientia conformavit, atque ita per eam omnia quæ videntur effecit. Quam si dixerimus ingenitam, sine dubio ^f cœquari Deo cum in promerendis æstimatur honoribus, et iisdem quibus ille privilegiis digna censebitur. Quo quid sit nefandius ac sceleratius, quam ut res confusa penitusque deformis, pari dignitate prædita iudicaretur qua sapiens et potens nimiumque bonus et omnium conditor Deus ? Deinde si tanta est ut omnem divinam possit capere disciplinam, nihilominus ^g ejus substantiam Dei videbuntur potentia cœquare, si tamen valet tellus cunctam per se Dei sapientiam metiri. Sin autem minor est materia divinæ potentia, et sic in atrociorē blasphemiam eorum sermo ducetur :

^a Illud, vel infructiferarum, addidimus ex Colb. secundo. Basilii, *καρπύων τε καὶ ἀκαρπύων*.

^b Sic mss. duo. Editi, cum nec. Ibidem in Colb. secundo pro rite legitur recte.

^c Antiqui duo libri et editi, invisibilem, ob duas. Colb. secundus, invisibilem dixit ob duas. In Græco, ἀόρατον δὲ τὴν γῆν προσεῖπε.

^d Editi et duo mss., conceptaculis. Colb. secundus, receptaculis. Sed sive hoc, sive illo modo legatur, vox

Græca haud feliciter expressa est. Malim, in proprias congregationes, *εἰς τὰ οἰκίαι συσπύματα*.

^e Libri veteres, utpote quæ. Editi, utpote quod.

^f Colb. secundus, cœquari cum Deo.

^g Rursus Colb. secundus, ejus substantia Dei videbitur potentia cœquari, si tamen valeret tellus, etc. Alia non est sententia. Statim idem codex, sermo duceretur.

quippe qui propter inopiam materiae, inefficacem et otiosum in suis operibus Deum conantur asserere, quos quidem humanae naturae talia sentire decepit indigentia. Sane ^a quoniam apud nos ars unaquaeque erga aliquam adhibitam materiam exercetur, sicut fabrilis circa ferrum, carpentaria circa lignum, et in his **711** aliud est quod subjacet, aliud species, aliud quod formatur ex specie: nam materia est quae extrinsecus assumitur, species quae ex arte producitur, perfectio autem est quae ex utraque componitur, id est de specie atque materia: sic opinantur et de divina operatione, schema quidem mundo de sapientia conditoris ^b allatum, materiam vero extrinsecus creatori fuisse subjectam: atque ita universum mundum esse constructum, qui substantiam quidem possidet aliunde quaesitam, schema vero et figuram, ex Dei virtute perceptam. ^c Hinc illis datur occasio negandi, causis Deum praesse mundanis, et tanquam ^d stipis alicujus rerum geniturae portionem exiguum contulisse: minime valentes, propter intellectus inopiam, ad culmen respicere veritatis. Nec considerarunt quia hic quidem ars post materiam noscitur adhibita, vitae gratia dispensandae. Nam lana quidem fuit anterior, texendi autem usus postea repertus est, ut id quod per naturam minus fuerat suppleretur ex arte; lignum quoque prius fuit, quod ars dolatoria postmodum percipiens, in ususque necessarios formans, commoditatem nobis non parvam contulit. Nam et remum nautis, et agriultoribus ventilabrum, et belatoribus hastam dedit. Deus autem, priusquam fierent quae videntur, omnia mente complexus, volensque in ^e nativitatem producere quae non erant, consideravit qualis mundus esse deberet, ejusque speciei congruam materiam congeneravit. Et coelo quidem deputavit decentem sibi naturam, terrarum vero schemati familiarem debitamque substantiam commodavit. Ignem vero, et aquam, et aerem distinxit ut voluit: et in ordinem deduxit quem singulorum ratio flagitabat. Totum autem mundum, cum esset sui dissimilis, et ex diversitate compositus, inviolabilibus ejusdem concordiae vinculis arctatum, in unam societatem compaginationemque devinxit, ut etiam illa quae multum a se positione distabant, permixtione mutua copulata credantur. Cessent ergo fabulosis

^a Colb. secundus et alter, *sane quoniam*. Editi, *sane quomodo*. Ibidem Colb. secundus, *adhibitam*. Editi, *adhibita*. Rursus Colb. secundus, *ex utraque*. Alii duo mss. et editi, *ex utroque*.

^c Editi et Colb. primus, *ablutum*. Alii duo mss. *allatum*, bene. Basilii, *ἐκχέθει*.

^d Editi, *data occasione grandi, causis, etc.*, male. Colb. primus, *datur occasione grandi, causis, etc.*, nihilo melius. Codex noster et Colb. secundus, *datur occasione negandi, causis, etc.*, optime. Est certe ejusmodi haec lectio, ut confirmatione non indigeat: sed tamen si quam quis requirit, possit confirmari ex illis Basilianis, *ἐκ δὲ τοῦτοῦ αὐτοῦ ὑπάρχει ἀποκρίσθαι*.

^e Editi, *et tanquam stipis*, corrupte. Codex noster et Colb. secundus, *et tanquam stipis*, emendate. In Graeco, *ὡς δὲ ἐράνον τινὸς πληρωτὴν*. Quanquam autem vox *stipis* mihi valde probatur, non propterea tamen putanda est placere mihi per totam: imo mihi persuasissimum est eam manca esse, nec omnibus

A figmentis, ac miserabili suarum cogitationum ^f sensu virtutem mente incomprehensibilem et humanis sermonibus ineffabilem contrectare.

3. *Fecit Deus coelum et terram*, non singula ex dimidia parte, sed integrum coelum et integram terram, id est ipsam substantiam cum specie comprehensam. Non enim schematum repertor est Deus; sed totius naturae creator. Nam respondeant nobis quomodo sibi conveniunt operatrix Dei virtus et passibilis natura materiae, quarum una, quod subjectum est, solummodo sine figura praestitit; altera schematum peritiam possidens, ordinavit oblata, ut utrique quod deerat praeberetur ex altero, Conditori quidem, ut haberet in quo posset artis ^g ostendere scientiam: materiae vero ut informitate deposita, vultum sumeret speciosum. Sed super his hactenus; ad illa vero quae propositimus revertamur: *Terra autem erat invisibilis et incompressa*. Cum diceret: *In principio fecit Deus coelum et terram*, plura reticuit, id est, ignem, aquam, aerem, quae utique passiones quaedam de illis principalibus procreatae sunt, quae omnia, ut pote mundi consummatoria, simul sine dubio processerunt. Sed historicus haec consulto praeteriit, ut nostrum cor acueret ad industriam ex paucis occasionibus capiendam, quae facit nos cogitantes investigare quae desunt. ^h Ergo quoniam minime de aqua dictum fuerat quia fecit eam, dixit autem quod terra invisibilis habebatur, tu tecum reputare debebis quo tegmine terra velata non apparebat, quam nec ignis abscondere poterat, qui utique lucidus potius quam tenebrosus est, nec aer operire, cujus certe natura perspicua est: quippe qui omnium rerum species liquido ⁱ visentibus manifestat. Reliquum est igitur ut intelligamus aquam fuisse summatam telluris obductam; nondum enim in sua conceptacula humoris natura defluerat. Ob hoc ergo non solum invisibilis terra, sed etiam incompressa nominatur. Licet etiam nunc aquarum abundantia impedimento est terrae, quominus fructuum copia miniretur. Haec ergo causa exstitit, ut nec videri possit arida, et haberetur incompressa. Si quidem terrae compositio est suus, ut diximus, naturalis ornatus, id est, segetes in planitie fluctuantes, nec non prata virentia, varioque florum colore splendentia, colles

D suis numeris absolutam. Scriptum oportuerat, *fatentur tamen Deum tanquam collatorem stipis alicujus, etc.* Colb. primus prima manu, *stipis*, secunda, *stipris*. Nec hic solum, sed et alibi saepe, qui corrigere volunt, magis etiam corrumpunt quae emendare voluissent.

^g Editi, *in nativitate*. Codex noster et Colb. secundus, *in nativitate*.

^f Editi, *sensui*. Libri veteres, *sensu*.

^h Editi, *ostentare conscientiam*. Colb. secundus, *ostendere scientiam*. Codex noster, *ostentare scientiam*.

ⁱ Libri impressi, *Ergo cum*. Antiqui duo libri, *Ergo quoniam*.

^j Colb. secundus, *liquido videntibus*. Ibidem idem codex, *aqua fuisse summatam*. Alii duo mss. et editi, *aquam fuisse summatam*, non diversa sententia. Nec ita, multo infra, Colb. secundus, sed *vacua incompressa* nuncupatur.

uberrimi, montiumque vertex arboribus excelsis opaci, quorum nihil habebat terra, parturiens adhuc **712** nativitatem cunctorum propter insitam sibi a Creatore virtutem: sed tempus expectabat, ut præceptione divina conceptus suos proferret ad lucem.

4. Et erant, inquit, tenebrae super abyssum. Rursusque aliae fabularum occasiones, et infandorum figmentorum dantur his qui ad arbitrium suum detorqueant verba Scripturae. Tenebras enim non eo modo quo ^a natæ sunt interpretantur, id est aerem quemdam obscurum, vel locum interfectione alicujus corporis obscuratum; sed virtutem dicunt malignam, vel potius ipsam malitiam habentem ex semetipsa principium, adversariam bonitati Dei, et hanc asserunt tenebrarum esse naturam. Si enim Deus lumen est, inquit, sine dubio repugnans ei virtus obscuritas **B** est secundum rationem sensus, non ex alio quodam mutuata substantiam, sed est malitia sui genitrix, labes animarum, mortis effectrix, prohibita contraria, quam et subsistere, et a Deo ^b factam esse contendunt. Ex hoc igitur quod non impium et profanum dogma fingatur? Qui non lupi raptores, dilanantes gregem Domini, ex hac voce sumentes exordium, simplicibus animabus obripiant? Ilinc Marcionis et Valentini, et execrabilis Manichæorum secta manavit: quam putredinem quis Ecclesiarum nominans non peccabit? Quid longius a veritate secedis, o homo, causas ipse tibi perditionis exquirens, cum sit sermo simplex et omnibus planus? *Invisibilis, inquit, erat terra.* Cur? quia videlicet superjecta illi fuerat abyssus. Abyssus autem qui est intellectus, aqua nimia infinitum habens profundum. Sed scimus, inquit, multa corpora etiam per aquam ^c lucidam plerumque spectari. Quomodo ergo tunc nulla pars terræ per aquas ostendebatur? quoniam lumine carebat, et obscuratus erat adhuc superfusus aquis aer. Nam cum radii solis aquam penetraverint, calculos eos qui habentur in altum sæpe prospicimus: quod certe nullo modo fieri nocte potest. Causa ergo ut esset terra invisibilis, superjectio fuit aquarum. Dicit enim abyssum fuisse, qui retardaret aspectum: et ipsa abyssus obscurata erat. Ergo nec abyssum contrariarum virtutum multitudinem, ut quidam falso

^a Editi et Colb. primus, *quo notæ sunt*. Alii duo mss., *quo natæ sunt*; et ita legendum esse ostendunt Basiliana illa, τὸ γὰρ σκότος οὐχ ὡς πύρην ἐξηγουμέναι. Ibidem Colb. secundus, *quemdam obscuratum.... corporis obumbratum*. Aliquanto post idem codex, *principium adversarium bonitatis Dei*. Subinde hic ille ipse codex, *labes animabus*.

^b Colb. secundus, *factum contemnunt*: sed neque hac, neque vulgata lectione, Græca bene exprimitur. Igitur si quis cupiat sententiam verborum Basilii perspectam habere, ei auctor sum ut ipsum fontem adeat. Rursus Colb. secundus, *fingitur... obripiunt*. Insuper eo in libro pro raptore legitur rapaces.

^c Editi, *lucida*. Codex noster et Colb. secundus, *lucidam*. In Græco, δι' ὕδατος λεπτοτέρου καὶ διαυγοῦς: ubi vocem λεπτοτέρου omissam videmus. Utrius autem culpa id evenierit, interpretis an librarii, nemo, opinor, facile dixerit.

^d Editi, *inaccessabilem rebus conflictum*, male. Antiqui tres libri, *inaccessabilem*. Dispicit autem lectio

A disputant, nec tenebrarum principalem quamdam malignamque substantiam, bonitatemque repugnante esse dicimus. Duo enim proposita sibi per contrarietatem, necesse est alternæ fore perniciose substantiæ, jurgiaque sibi sempiterna parientia; ut pote mutuis inter se pugnandi contentione obligata. Quorum si unum superaverit, sine dubio contraria pars devicta consumitur. Quod si semper æquiparare malitiam bonitati voluerint; ^a incessabilem rebus conflictum corruptelamque subicient, modo superantibus invicem se partibus, modo sibi cedentibus. Verum si malitiam a bonitate superari pronuntient, quæ ratio est ut natura malitiæ non videatur funditus interisse? Sin ^e autem, quod dicere nefas est, miror quomodo non fugiunt, tam sacrilegam blasphemiam proferentes. Sed nos malitiam nascendi principium a Deo non accepisse hac ratione firmamus, quia nihil eorum quæ sibi contraria sunt, potest sui quidpiam generare ^f dissimile. Neque enim vel ex vita mortis origo processit, vel tenebras constat a luce formatas, vel ex ægritudine sanitatem; sed in affectuum mutationibus semper ex contrariis ad contraria translationes efficiuntur. In nativitatibus vero non ex contrariis, sed ex similibus res unaqueque succedit. Ergo, inquit, si neque genitales sunt tenebrae, neque ex Deo factæ, unde illis origo est? Nam quia sint ^g male, nullus audent repugnare vivorum. Quid ergo nos dicimus? Quia malum est non aliqua viva et animata substantia, sed affectus quidam virtutis contrarius, et a bonitate dejectus, et in pravissimorum mentibus collocatus.

5. Quapropter nolo te malum extraneum arbitrari, nec idem principalem naturam nequitiae possidens opinari: sed suæ quisque malitiæ ^h se auctorem esse cognoscat. Eorum enim quæ nobis eveniunt, alia sunt ex natura, id est senectus et languor; alia sponte succedunt, id est fortuiti casus, qui alienis a se plerumque negotiis incursantes vel letitiam nobis afferunt, vel incorem, sicut patenti fodientibus occurrit thesauri latentis inventio; aut ad foris pergentibus fit obviam rabidi canis adventus. Alia vero in nostra sunt potestate: sicut voluptatum tenere ⁱ cupidines, temperare libidines, iracundiam

prior, non quod minus Latina sit, cum aliae multe ejus generis in hac interpretatione reperiantur, sed quod ad vocem Græcam accommodari non possit, ἀπαύστως.

^e Colb. secundus, *sin autem a malitia bonitatem, quod dicere nefas est*. Id plenius quidem esse et clarius fateor; sed vereor ne quid librarius de suo addiderit, cum simpliciter apud Basilium legatur, εἰ δὲ, ὃ μὴ θίμης εἶπεν, θεομάζω, *sin minus, quod dicere nefas est, miror*, etc.

^f Colb. secundus, *consimile*. Ad verbum ita interpretabimur, quia nihil contrariorum a contrario suo generatur. Verba Græca hæc sunt, διὰ τὸ μὴδὲν τῶν ἐναντίων παρὰ τοῦ ἐναντίου γίνεσθαι. Statim Colb. secundus, *a luce firmatas, non ita recte*. Subinde editi, *ad contra*. Libri antiqui, *ad contraria*.

^g Libri veteres, *mala*.

^h Editi, *auctorem*. Colb. secundus, *auctorem*. In Græco, ἀρχηγόν. Idem mendum aliquanto ante emendavimus.

ⁱ Editi, *cupiditates*. At nostri tres mss., *cupidines*.

cohibere; vel instigantem vitare, vel veritatem sequi, vel odisse mendacium, mitem moribus esse vel asperum, humilem vel elatum. Quarum igitur rerum domini habemur, earum aliunde non mutuamur initia. Itaque recognosce quia quod proprie malum est, ex commissis arbitrii liberi caput exordium. Neque enim si malum ex necessitate descenderet, tantus peccantibus legum metus incumberet: aut iudices supplicia

713 criminosis digna statuerent. Hæc mihi dicta sint super eo quod proprie malum est. Aegritudinem vero vel egestatem, aut ignominiam, et alia quæ solent mortificare mortales, necdum in malorum censeo partem ponenda; quia nec eorum contrariæ causæ in maximis bonorum sedibus collocantur: quorum alia sunt naturalia, quæ plerumque nobis videntur utiliter evenire. Quapropter suspectam de moribus narrationem in præsentia compescentes, considerationem potius tenebrarum simpliciter, ac sine ulla calliditate nostris mentibus attrahamus. Flagitat autem sermo scire nos, si tenebræ congenitæ sunt mundo, etsi anteriores putandæ sunt esse quam lux. Quod si ita est, cur deterius res meliore habetur antiquior? Quanquam asseramus has quoque tenebras non ex sui constare substantia, sed esse vitium quoddam in aere, subtracta luce confectum. Et rursus querendum est qua luce locus mundi repente privatus est. Arbitramur enim quia si fuit quidpiam, ante institutionem sensibilis hujus et corruptibilis mundi, profecto in luce fuit. Neque enim dignitas angelorum, nec omnium cælestium militiæ, vel si quid est nominatum, aut incompellabile, aut aliqua rationabilis virtus, vel ministrator spiritus, degere posset in tenebris, sed in luce, et lætitia decentem sibi habitum possidebat. De qua re neminem puto contradicendum. Quisquis ergo lumen illud quod super cælos est in bonorum promissionibus opperitur, de quo Salomon dicit: *Lux iustis semper* (Prov. xiii, 9). Et Apostolus: *Gratias agentes Deo et Patri, qui nos fecit idoneos in portione sortis sanctorum in luce* (Col. i, 12). Si enim damnati in tenebras ultimas abigantur, hi qui remunerationem pro dignis operibus præstolantur, in ea sine dubio luce, quæ est extra mundum, quietis domicilium sortientur. Igitur quia constat factum esse cælum præceptione Dei, subitoque distensum, ac familiari circum ter-

A ram rotunditate conclusum, habens corpus spissum, et adeo validum, ut possit ea quæ extrinsecus habentur ab interioribus separare; ob hoc necessario post se regionem relictam, carentem luce constituit, ut pote fulgore qui desuper radiabat excluso. Tria enim simul oportet in umbra faciendâ concurrere, lucem, corpus, et obscuratum locum. Ergo mundanas tenebras, ex umbra cælesti corporis existisse sciendum est. Tu vero per exemplum manifestum adverte quæ dicimus. Si sub meridianis horis tabernaculum tibi quoddam ex materia densa nimis et opaca fundaveris, in spontaneis te ibidem tenebris collocabis. Tales ergo et illas tenebras esse opinare, non principaliter substitutas, sed processum secutas alterius. Has autem tenebras ferunt abyssso superferri: quia extremitas aeris solita est conjungi corporum speciebus. Sed tunc aqua erat omnibus superfecta, propter quod necessario tenebras super abyssum fuisse relatum est.

6. Et spiritus, inquit, Dei ferebatur super aquam. Sive diffusionem aeris istius, spiritum dicit, percipe scriptorem portiones tibi mundi singulas enumerantem; nam fecisse Deum dicit cælum et terram, aquam et aerem, hunc liquidum atque diffusum; sive, quod verum magis existimo, et quod his qui ante nos fuere probatum est, Spiritum Dei dicit, id est sanctum. Reservavit enim Scriptura, ut præcipuam hujus competenter mentionem nominis declararet: nullumque alium spiritum dictum debemus credere, nisi sanctum, qui beatæ ac venerabilis Trinitatis expletor est, et hunc intellectum capiens, majus tibi subinde commodum conferri reperies. Quomodo ergo hic spiritus aquis superferebatur? dicam tibi non meum sermonem, sed viri cujusdam genere Syri, qui tantum aberat a sapientia sæculi quantum veræ doctrinæ proximus habebatur. Dicebat enim Syrorum vocem facundiorum esse, et propter Hebræicæ linguæ cognitionem, Scripturarum magis sermonibus indulsisse. Sensus itaque dicti illius hoc modo est: *Superferebatur, inquit, Spiritus, hoc est fovebat et vivificabat aquarum naturam, ad similitudinem gallinæ cubantis: vitalem virtutem his quæ fovebantur injiciens.* Hujusmodi ergo ratio quod dixit *superferebatur*, sic interpretatur, id est ad vivificandam D aquarum naturam compellebat. Ex quo sufficienter

* Editi, *necdum*. Colb. secundus, *necdum*. Mox unus codex, in *malorum censeo parte*.

^b Editi, *suspectam*; Colb. secundus, *susceptam*; et ita legi oportere multi fortasse arbitrabuntur. Sed non dubito quin vulgata lectio retinenda sit, cum apud Basilium legamus, *πάσαν οὖν τροπικὴν καὶ δι' ὑποβολῆς ἐν γὰρ τῷ παρόντι καταστρέφουσιντες*. Nemo enim opinor, non videt Eustathium, cum *suspectam* scripsit, exprimere voluisse illud, *καὶ δι' ὑποβολῆς*. Sed ut alibi sæpe, ita hic quoque verborum Græcorum sententiam assecutus non est. Hunc locum ita conversum oportuerat: *Omniem igitur interpretationem, tropis et allegoriis constantem, in præsentia prætermittentes, tenebrarum notionem simpliciter et citra curiositatem, secus Scripturæ secuti, accipiamus.*

* Editi, *aqua iam omnibus*. Colb. secundus, *aqua*

erat omnibus. Aliquanto post idem codex, *super aquas*.

^d Editi, *quod magis existimo*. Colb. secundus, *quod verum magis existimo*. In Græco, *ἀλλοθιότερον*. Ibidem mss. duo cum editis, *præcipuam*. Alius, *præcipue*.

* Antiqui duo libri et editi, *linguæ cognitionem*. Et hic quoque unius litterulæ mutatio pulcherrimam sententiam depravavit. Non enim *cognitionem* legi oportet sed *cognitionem*, ut ex Colb. secundo discipulus, magisque ex verbis Basilii, quæ hæc sunt, *διὰ τὴν πρὸς τὴν Ἑβραϊκὰ γινώσκον*. Rursus Colb. secundus, *magis quæstionibus indulsisse*.

^f Editi, *fovebantur initiatis*. Antiqui duo libri, *injiciens*. In Græco, *ἐναισας*. — Quæ vox ad *δενδρὸς* refertur ita ut sensus sit... ad sim. Gall. *cub. vitalemque virt. his quæ foveantur immittentis*. Edit.

etiam illud quod a quibusdam valde requiritur, ap-
prohabetur potest: quia nec genitali potentia Spiritus
714 sanctus caret.

7. *Et dixit Deus, Fiat lux.* Prima vox Dei naturam
luminis fabricavit, ac tenebras dispulit, mœrorem-
que dissolvit, et omnem subito lætam speciem ju-
cundamque produxit. Polus tunc apparuit, qui erat
interim celatus a Domino; tantaque ejus pulchri-
tudo perclaruit, quantam nunc etiam testificatur
aspectus. Aer autem illustrabat ex ea luce quæ
sibi erat admixta, acutamque penetrationem proprii
fulgoris, ubique per omnes suos terminos intendebat.
Sursum enim ætheri erat cœloque vicinus; latitu-
dine autem boreales simul et australes, easque par-
tes, necnon et occiduas contingebat, quippe cujus
natura lucida est atque perspicua, propter quod
nullas moras aut tempora lux per eum commean-
sustinebat. Sicut enim obtutus nostros, sine ullo
momento temporis, aer mox ad ea dirigit quæ vi-
dentur; ita lucis accessum velociter, et omni celeri-
tate perceptum, per omnes fines suæ complexionis
infudit. Æther quoque venustius^a illuminatum effi-
citur, et aquæ splendiores apparent, non solum
quia lucis candore lustrantur, sed etiam repercus-
sione ejus emicantes, clariorem reddunt aeris effi-
giem. Ita omnia vox divina, grata et honesta consti-
tuit. Nam sicut hi qui olei aspergine perspicuum
sibi profundum maris efficiunt, sic rerum conditor
Deus sui oris afflatu, jucunditatem lucis, mundo re-
pente constituit. *Fiat lux*, dixit Deus: confestimque
præceptio fuit opus, et facta natura est, quia nihil
voluptuosius in fruendo cogitationem poterit subire
mortalium. Sed et si quando vocem sermonemque,
vel præceptionem Dei dicimus, debes advertere non
intentione^b motuque corporis vocem reddentis so-
num quempiam destinari, nec aerem lingua^c verber-
atum, esse Dei sermonem: sed voluntatis suæ mo-
mentum, quoniam propter eos qui docentur utilis
esse censemur, speciatim figurare præceptum. *Et
vidit Deus quia lux bona.* Quibus igitur lucem cele-
brare nos poterimus laudibus, cum tale de sua boni-
tate testimonium a Conditoris meruerit? Licet divina
verba nostros paria oculos de illa judicare compel-
lant, nam sermo non sufficit explicare quantum sen-
sus aciei præveniens attestatur. Si enim pulchritudo
corporea ex^d membris inter se rite compositis, et
ex coloris venustate formatur, quomodo lucem cujus
natura simplex est, sibi per omnia similis, plena
predicatione quod bona sit, possumus explicare?
Ita enim et aurum bonum dicimus, non quia bene

A operatum est, sed quia coloris sui magna nobis
oblectamenta largitur. Similiter etiam stella quæ
vocitatur Antifer, omnium siderum pulcherrima no-
minatur, non propter eximiam compaginationem
membrorum, quæ nulla sunt ei, sed quia lætum ala-
cremque fulgorem nostris impendit obtutibus. Hu-
jusmodi ergo Dei testimonium, non ad hoc solum
respicit quod per se lux bona est et jucunda cernen-
tibus, sed etiam propter utilitatem quæ postmodum
ex ea fuit collata mortalibus, bonam dixit. *Et sepa-
ravit Deus inter lucem et tenebras*, id est incommix-
tam naturam illarum, sibi per contrarietate dis-
parem fabricavit; quippe quas prolixis a se spatiis
et destituit et discrevit, sicut dictum est: *Et vocavit
Deus lucem diem, et tenebras vocavit noctem.*

B 8. Nunc quidem post solis creationem dies appel-
latur, id est aer^e sole illustratus, cum in hemisphæ-
rio quod supra terram est commoratur; nox autem
dicitur terræ obumbratio, quæ sole in occasu con-
dito generatur, tunc autem non solum corporis
motu, sed diffusione principalis luminis, modo se
subducentis, modo denuo reducentis, secundum di-
vinam præceptionem dies fiebat, noxque sequebatur.
Et facta est vespera, et factum est mane dies unus.
Vesperæ igitur nuncupatio, communiter intelligenda
est. Nam et incipiente die, et ad occasum vergente,
nox ei sua vicinitate contigua est: verumtamen ut
nativitatis diurnæ privilegia reservaret, dixit primo
vesperam, dicens quia nox diem comitatur. Nam
antequam lux crearetur, nox non habebatur in mun-
do, sed tenebræ. Obumbratio ergo terræ quam su-
pra diximus intercedens diem nox appellata est: et
C deo novo nomine post generationem vocitata est:
Facta est itaque vespera, et factum est mane: non
dixit dies atque nox, sed vespera et mane, ut voca-
buli videlicet dignitatem parti meliori tribueret.
Nam dies æque vesperam manequæ contingit, et
hanc consuetudinem reperies ubique custodire Scrip-
turam in temporibus numerandis. Dicimus enim
tot dies elapsos esse, nullam facientes noctium men-
tionem, sicut psalmus docet: *Dies annorum nostro-
rum* (Psal. LXXXIX, 10). Et iterum Jacob: *Dies vitæ
meæ breves* et mali (Gen. XLVII, 9). Et alibi: *Omnes
dies vitæ meæ* (Psal. XXII, 6). Ergo quæ tunc histo-
riæ causa relata sunt, pro legibus in posterum valitura
scriptor instituit. *Et fuit vespera, et fuit mane dies unus.*
D Quamobrem non dixit, primus, sed unus? Et^f certe
consequentius fuerat ei, qui dicturus erat de secundo et
tertio, et quarto, primum diem potius appellare quam
unum. Sed hoc dixit, aut mensuram diei simul noctis

compositis et ex venustate formatur.

^a Codex unus, non pro eximia compaginatione.

^e Editi, sole lustratus. Colb. secundus, sole illu-
stratus.

^b Colb. secundus, breves et maligni. Statim editi,
quæ tum historiæ. Libri veteres, quæ tunc historiæ.

^f Editi, quia certe. Antiqui duo libri, et certe. In
Græco, καὶ τότε. Ibidem editi, qui districturus est.
Colb. secundus, qui dicturus erat. Alii duo mss., qui
dicturus est.

^a Colb. secundus, illuminatus efficitur; et ita ex
regulis grammaticis legi oportere putarem, nisi vox
æther esset neutrius generis apud Eustathium, qui
in libro tertio ultra medium sic scripsit, æther au-
tem quis dubitet flammeum esse?

^b Editi, mentione motuque. At nostri tres mss., in-
tentione motuque.

^c Editi, verberatum sermonem. Colb. secundus,
verberatum esse Dei sermonem. In Græco, τὸν θεῶν
λόγον.

^d Colb. secundus, ex membris et coloribus inter se

que definiens, et tempus ^a utriusque conjungens : ut **A** viginti quatuor hore unius spatium diei viderentur efficere, subaudientibus videlicet nobis, quia nuncupatione diei, nox quoque debet intelligi. Unde, etiam si unum ex his fieri longiorem, solstitiali immutatione **715** contigerit, præfixum tamen tempus horarum utriusque complectitur intervalla, tanquam si dixeris viginti quatuor horas ad mensuram unius diei pertinere : vel unum forsitan dixit, ob hoc, quia in cœlo de certis signis in eadem iterum sub uno die processio solis et reversio celebratur. Ita quoties vespera vel mane, secundum solis circuitum, terrarum orbem complectitur, non ampliore tempore quam unius diei spatio, propria solet curricula definire. Vel sicut secretior tradit ratio, Deus cum naturam temporis procrearet, et mensuram ei signaque certa ex diebus constituit intervallis : et per septimanam numerari voluit, eamque semper in semetipsam converti præcepit, motum temporis metientem, rursusque ^b septimanam supplere jussit unius diei spatio, quæ septies in semetipsa reflectitur. Hæc enim ratio est volubili-
um schematum, ut a se incipientia semper in semetipsa ferantur. Quod etiam sæculorum proprium est, quæ per sua se incessanter vestigia revolvendo, terminum nulla ratione percipiunt. Propterea verticem temporis non primum, sed unum nuncupavit diem : ut ex ipsa nuncupatione cum sæculo sibi servaretur afinitas. Rerum enim simplicium, nihilque commune cum aliis habentium, specimen indicans, congrue penitus et decenter nominatus est unus. Et quamvis multa sæcula nobis Scriptura declaret dicens sæcu-

B *lorum esse sæcula*, tamen nec ibi primum, aut secundum, aut tertium sæculum numeratur. Unde causarum potius diversarum actuumque differentias, et non sæculorum circuitus et successiones ac fines datur intelligi. *Dies enim, inquit, Domini magnus et lucidus* (Joel. ii, 11). Et alibi : *Quid vobis querere diem Domini? Qui tamen tenebras habet, non lucem* (Amos v, 18). Sed tenebras eas dixit quæ deputatæ sunt sibi dignis. Nam inocciduum et sempiternum diem illum sermo testatur, quem etiam octavum psalmus appellat : quippe qui extra tempus habetur. Sive ergo diem, sive ^c sæculum, sive septimum dixeris, ex eodem trahitur intellectu, singulariter et non multipliciter declaratur. Itaque ut ad futuram vitam nostra cogitata dirigeret, diem principalem, qui est imago sæculorum, unum non immerito vocitavit, ut pote lumini æquevum. Dico autem sanctum Dominicum qui resurrectione glorificatus est Salvatoris. Et hoc est quod dixit : *Facta est vespera, et factum est mane dies unus*. Sed vesperæ quidem illius narratio occupata, præsentis vespera modum cursui nostræ disputationis imponit. Pater autem veræ lucis, qui diem cœlesti lumine decoravit, et noctem ignis radiis clarescit, qui venturi sæculi requiem merentibus præparavit, corda vestra perlustrèt agnitione veritatis, et intemeratam custodiat vitam vestram, præstans vobis honeste ambulare, quatenus fulgeatis ut sol in claritudine sanctorum suorum, ad exultationem meam in diem Domini, cui gloria et honor, nunc et semper et in sæcula sæculorum. Amen.

^a Antiqui duo libri et editi, *utriusque contingens*. At Colb. secundus, *utriusque conjungens*, et ita scribendum judicavimus ob illud συνάπτων. Mox editi, *videretur efficere*. At nostri tres mss., *viderentur*.

^b Antiqui duo libri et editi, *rursusque septimanam supplere jussit unius diei spatium*. At Colb. secundus ut in contextu. Ibidem codex noster, *qui septies*.

^c Editi et Colb. primus, *sive sæculum, sive septimum dixeris*. Colb. alter, *sive secundum septimum dixeris*. Vetus codex qui apud nos servatur, *sive sæculum*

septimum dixeris : in quibus omnibus vitii aliquid inesse suspicor. Mihi igitur verisimile fit vocem *septimum* loco motam fuisse, eamque reponi debere paulo altius, hoc modo : *Quippe qui extra tempus septimum habetur* : cui conjectura non parum favent Basiliana illa, διὰ τὸ ἔξω καίσθαι τοῦ ἑβδοματικῆς τοῦτου χρόνου. Utut hæc sunt, nihil in contextu mutavimus, fidem librorum antiquorum secuti. Aliquanto post Colb. secundus, ut sol in claritate.

LIBER TERTIUS.

1. Primæ diei opera, vel potius unius, neque enim fas est ei nos detrahare dignitatem quam a Conditor promeruit, cum per se singulariter ederetur, nullatenus aliarum connumerata curricula, ^a cum omnia quæ in ea facta sunt, heri noster sermo disseruit. Et hæc passim dividens, alimoniam matutinam, vespertinamque lætitiā præstitit animis auditorum ; nunc autem ad miracula secundi diei properamus. Hoc autem commemorans, non in referentis potentia colloco quæ dicuntur, sed in Scripturæ gratia, quæ naturaliter possidens intelligendi facilitatem, illis amorem suum cordibus inspiravit, qui persuasioni superflue anteferebant veritatem ; sicut et psalmus veri

D suavitatem demonstrans, ita dicit : *Dulcia faucibus meis verba tua, super mel ori meo* (Psal. cxviii, 103). Heri itaque, quantum possibile fuit, erga verba Domini commorantes vestros sensus delectatione replevimus. In hodiernumque diem festinanter occurrimus, sequentium rerum miracula spectaturi. Verumtamen minime latere nos potuit, quia multi opifices labore suarum manuum vicitantes, circumstant nos, et admonent ut narrationem propositam brevitate stringamus, ne diutius extrahantur ab opere. Quibus hoc respondeo, quia pars modica temporis fenerata Deo, non solum ipsa non deperit, sed cum magnis ab eo rependitur incrementis. Omnes ^b enim res quæ occu-

^a Editi, *cum omnibus*. At nostri tres mss. *cum omnia*. Statim editi, *intelligendi facultatem*. Libri veteres, *intelligendi facilitatem*. In Græco, τὸ συνάπτειν.

Paulo post editi, *quæ persuasioni*. Colb. secundus, *quæ persuasioni* : recte.

^b Editi, *omnes enim res*. Antiqui duo libri, *omnis*

paſſionum cauſas efficiunt, Dominus omnipotens oportune ſcilicet tribuens corporibus fortitudinem, animisque letitiam, nec non facultatem negotiis peragendis, ſi tamen nos ſecularibus præponenda ſpiritualia cenſeamus. Quod ſi forſitan in præſenti vita, remunerationem bene geſtorum recipere non poterimus, **716** futuris tamen ſæculis, copioſos ſine dubio theſauros ſortiemur. Quapropter obſecro vos ut omnes cogitationes mundanas de veſtris mentibus excludatis, et penitus mihi vos integros præbeatis. Neque enim ullum commodum capiet præſentia corporalis; cum mens curis implicata terreſtribus, creditur ^a abſentare.

2. Et dixit Deus : Fiat firmamentum; et ſit ſeparans inter aquam et aquam. Jam quidem heſterno die audivimus verba Domini dicentis : *Fiat lux*, hodie, *Fiat firmamentum*. Plus tamen quiddam videtur habere præſentia. Neque enim verbum in nudo præcepto remanſit, ſed cauſa per quam quæritur firmamenti productio apertius declaratur; id eſt, *ut dividat inter aquam et aquam*. Primo quidem reputemus, diſcutientes quomodo Deus alloquitur, noſtro ne, id eſt hominum more, qui prius future rei formam concipimus intellectu; deinde ex ſubjectis congruas et familiares unicuique ſignificationes colligentes exprimimus, et poſt hoc miniſteriis vocalium officiſſimum cogitata manifeſtantes, per ^b aeris crepitum et articulati ſermonis obſequium, publicamus ſenſum corde conceptum. Et quomodo non inſanire dicendus eſt qui Deum talibus officiis indigere pronuntiat ad explananda quæ cogitat; cum magis pium ſit aſſerere, quia voluntas divina, et prior impetus mentis ejus, Verbum eſt Dei? Quod ideo in ſpecie quadam Scriptura figuravit, ut oſtenderet quia non ſolum fieri voluit creaturam, ſed etiam ^c aliquo cooperante perfecit. Poterat enim ſicut ex initio de omnibus hiſtoricus, et modo referre, quia *in principio fecit Deus cælum*, deinde *fecit lucem*, et poſtea *firmamentum*: nunc autem Deum jubentem et loquentem videtur inducere, nullo nos impediens ſcincino quominus veſtigii ^d indiſſis perducti, ad contemplationem ejus qui eſt ineffabilis veniamus. Quæ enim labore quaſita ſunt, et jocunde percipiuntur, et diligentiffime conſervantur. Nam quorum facilis habetur adeptio, eorum ſine dubio ſaſtidiſſa poſſeſſio eſt, propterea nos ſine dubio rationis ingreſſos, ad explorandum

A dirigit Unigenitum. Et certe vocifero ſermone non erat opus incorporeæ naturæ, cum ^e deſtinatio cogitationis cooperantem latere non poſſet, quippe quibus conſiliorum ſocietas, ex ipſa poteſtate ſuppeditat. Nam vox propter auditum neceſſaria eſt, et auditus propter vocem. Ubi vero nec aer eſt, nec lingua, nec aures, nec tactus aſperior, ad ſenſum capitis reſpercuſſum ſonitum perducendo, ibi nec ſermo neceſſarius eſt, ſed ex ipſa, ut ita dixerim, cardinali cogitatione ſit participatio voluntatis. Sicut ergo prædiximus, ut mens noſtra conſurgeret ad inqueſitionem vultus ejus de quo agimus, prudenter et optime ſchema hujusmodi elocutionis aſſumpſit.

3. Secundo loco quaerendum eſt ſi aliud præter id quod initio factum eſt cælum, firmamentum fuit, quod tamen et ipſum cælum vocitatur; vel ſi certe duo cæli ſunt, quanquam philoſophi de cælo diſputantes tolerabilius ^f acquieſcent linguas ſuas truncandas exponere, quam ut duos cælos eſſe concedant. Unum enim aſſerunt cælum, cujus naturam minime pati confirmant, ut ſecundum vel tertium adjiciatur ei, quoniam, inquirunt, tota cæli ſubſtantia in unius conformatione conſumpta eſt. Singulare namque ferunt corpus eſſe vertibile, certoque ambitu circumſcriptum, quod quia in primi cæli creatione profecit, nihil ^g reliqui eſſe ad ſecundi vel tertii compositionem. Sed hæc dicentes materiam quamdam ingentem Conditori opinantur habitam, ex prima fabuloſitate ſequentium mendacia contextentes. Nos autem rogamus Græcorum philoſophos, non ^h antea noſtra reprehendere, quam inter ſe valeant ipſi tenere concordiam. Nonnulli enim ex hiſ infinitos eſſe cælos aſſerunt, et mundos innumerabiles: quorum quando maleſuadam profeſſionem ſuperaverint acriores, probationibus quibusdam ex geometriæ neceſſitate collectis, rursus affirmare ſe putant, eo quod natura non ſerat, ut aliud cælum præter unum generari potuerit. ⁱ Sed eos tunc magis nos riſu dignos dicimus, maxime quia videntur ſæpe quoque in aqua fieri plurimi, unde dubitandum non eſt de multitudine cælorum, et quod vivida creatrix omnium virtus, in eorum conſtructione ſuffecerit, quorum fortitudinem et magnitudinem, ſi Dei potentiam contemplati fuerimus, non arbitramur diſcrepare a fluxu liquoris, qui cum in vacua vaſa diffunditur, quibusdam interdum reflationibus intumeſcit. Ergo riſibilis eorum penitus pro-

ſim res. Vulgatam lectionem retinendam cenſemus, ſic tamen ut aliquod verbum poſt vocem *omnipotens* ſuppleatur, hoc modo: *Dominus omnipotens ſubmovebit, opportune ſcilicet*, etc. Nam aliquid hoc loco et in editis et in mſs. deſſe vel cæco apparet.

^a Colb. ſecundus, *creditur abſentata*.

^b Idem codex, *per aeris ſpiritum*.

^c Editi et duo mſs., *aliquo operante*. Colb. ſecundus, *cooperante*: verbum pro verbo, cum Græce legatur *διὰ τῆς συνεργίᾱς*.

^d Editi, *indiſſis perducti*. Libri veteres, *perducti*.

^e Editi, *cum deſtinationis cooperantem latere*, etc. At Colb. ſecundus, *cum deſtinatione cogitationis latere*, etc. Ita hunc locum emendare conati ſumus, ut, voce *cooperantem* retenta, pro *deſtinationis* ſcripſerimus

ex Colb. ſecundo, *deſtinatio cogitationis*.

^f Colb. ſecundus, *acquieſcerent*. Nec ita multo poſt idem codex, *in unius conformatione*. Subinde hic ille ipſe codex, *ambitu circumſcriptum*.

^g Editi, *reliqui eſt*. At noſtri tres mſs., *reliqui eſſe*.

^h Vocem noſtra ex Colb. ſecundo addidimus.

ⁱ Editi, *ſed eos tanto magis riſu*. Antiqui duo libri, *ſed eos tunc magis nos riſu*, etc. Aliquanto poſt editi, *et vivida creatrix omnium virtus*. Colb. ſecundus ſecundis curis, *et an creatrix omnium virtus*. Vetus hic noſter codex, *et quod vivida creatrix*, etc. Sed, ut verum fatear, vox quod ſcripta eſt in noſtro hoc libro ſecundis curis; ſic tamen ut addita ſit aut eadem manu, aut certe antiquiſſima. Eam vocem addendam cenſuimus.

positio est, de omnipotentis impossibilitate certantium. **717** Nos autem tantum absumus secundo cœlo discredere: quia et tertium profitemur, cujus beatissimus Paulus non est fraudatus aspectu (*II Cor. xi, 2*). Nam psalmus nominans cœlorum cœlos etiam plurimorum nobis subjicit intellectum. Nec tamen admirabilior ista quæstio, septem illis ^a orbibus videtur, secundum quos ferri septem stellæ, consonanter ab omnibus prædicantur: quos etiam reconditos in se dicunt, exemplo cadorum uno super alium commissorum, et eos contrariis adversus se motibus impulsos, et acuta cum gravibus temperantes, concentum quemdam et harmoniæ melos reddere dulce confirmant. Cujus rei assertores, cum fidem dictorum suorum ratione communis sensus approbare cogantur, hoc dicunt quia per veterem consuetudinem ^b intenti auribus, erga crepitum illum qui ex prima nativitate resonuit, usu quotidiano, oppletarum aurium sensus obscuruit, atque ideo minus harmoniam possumus auscultare, sicut in officina fabrilis, assiduis ictibus operantium contusus hebescit auditus. Verum has sæculariorum ^c meditates astutias illis tractare permittentes, nos ad sermonem redeamus Ecclesiæ. Dictum est itaque a præcessoribus nostris, non esse hanc secundi cœli creationem, sed prioris expositionem. Ibi enim carptim Scriptura retulit cœli terræque facturam; hic curiosius rationem ^d tradidit nobis, qua unumquodque confectum sit elementum. Nos autem dicimus quia quando et nomen aliud, et usus proprius est in secundo, aliud esse necessario illud ^e quod primo factum est cœlum habens naturam validiorem, quæ præstat rebus omnibus utilitatem præcipuam.

4. ^f *Et dixit Deus: Fiat firmamentum, et sit dividens inter aquam et aquam.* Igitur antequam radicem eorum quæ scripta sunt attingamus, experiamur ea quæ nobis obijcienda putamus ab aliis improbare. Sciscitantur namque nos, proponentes, si sphæræ simile habetur firmamenti corpus, sicut visio ipsa testatur, ^g quomodo fluitans aqua, semperque ad inferiora delubricans, poterat in globositate curvati firmamenti consistere? Quid respondemus? quia non omnimodis, quod videtur nobis suspicientibus intrinsecus esse volubile, hoc etiam extrinsecus in sphæræ similitudinem creditur esse formatum. Siquidem lavacrorum marmoreas videmus cameras, interius quidem semirotundo schemate fabricatas, in fastigiis

A vero suis habere planitiem. Cessent ergo super hoc nobis calumniam generare, jactantes quod aqua non possit in superioribus partibus contineri. Reliquum est ut dicatur quæ natura sit firmamenti, et cujus rei gratia intercedere statuta est aquis. Solemne igitur Scripturæ est in causis virtute præstantibus, hæc proferre, velut si dicatur: *Dominus firmamentum meum et refugium meum* (*Psal. xlvii, 5*). Et alibi: *Ego firmavi columnas ejus* (*Psal. lxxiv, 4*). Et: *Laudate eum in firmamento potentie sue* (*Psal. cli, 1*). Et sæculares quidem firmum corpus dicunt, quasi condensatum; et referunt quod ad distinctionem mathematici corporis indicatur; aliud est enim mathematicum, et aliud quod intervallorem prolixitate subsistit, id est, in altitudine et latitudine distensum. Quod autem firmum est, cum sit ^h disjunctum spatiis, etiam duritiam possidet. Sed Scriptura consuevit illud corpus quod est validum nimis et solidum vocare firmamentum, sicut et aerem crassum et concretum eodem solet sæpius appellare vocabulo, cum dicit: *Qui firmavit tonitruum* (*Amos iv, 13*). Spissitudinis enim duritiem, quia spiritus conceptus in nubibus violenterque proruptus efficit sonum tonitrualem, firmationem tonationis appellat. ⁱ Unde nunc quoque arbitramur in aliqua firmissima natura, meatum aquarum lubricationemque consistere, et contentam vocis hujus repagulo sustineri, quoniam de aquarum communium editione nativitatem creditur habuisse, vel certe humori coagulato similem esse convenit æstimare: aut ejusmodi alicui materiæ, quæ ex diffusionis liquoris sumpsit originem, qualis est lapidis natura crystallini, quem ferunt ^j ex aquarum concreione generari. Lapis vero qui proprie lucidam possidet perspicuitatem, et qui secundum suam naturam fuerit sincerus inventus, nec alicujus putredinis admixtione ^k sedatus, nec fundus rimis aliquibus fixus est, aeris similis habetur in colore; sed nulli eorum conferre nos fas est firmamentum. Puerilis enim revera et insipientis est mentis, talem capere de cœlestibus opinionem. Sed neque si omnia in omnibus sunt, id est, ignis in terra, aer in aqua, in aliis alia, nec quia eorum elementorum quæ nostris sensibus subjiciuntur, nihil sociale habetur, vel mediæque, vel contrariarum communiōe causarum: ob hoc etiam arbitrari debemus, firmamentum, aut unum ex simplicibus esse, aut quod ex eis processit esse promiscuum, cum manifeste nobis Scriptura præcipiat nihil sensui nostro

^a Editi, septem illis ordinibus. Codex noster et Colb. secundus, septem illis orbibus. Græce, τῶν ἐντὰ ῥυθμῶν.

^b Antiqui duo libri, intentis auribus. Alius, intenti auribus. Aliud scripsit Basilius, aliud interpres. Quare qui sententiam verborum Basilius nosse cupiet, ipsos fontes Græcos adeat suadeo.

^c Editi, meditatus. At nostri tres mss., meditates.

^d Editi, tradit.... quia. Veteres duo libri ut in contextu.

^e Editi, primo quod. Antiqui duo libri, quod primo.

^f Editi et duo mss., Et dixit Dominus. At Colb. secundus, Et dixit Deus.

^g Editi, quomodo fluctuans aqua semper ad inferiora.

Antiqui duo libri, quomodo fluitans aqua semperque ad inferiora. Alius, quomodo fluitans aqua, semperque ad inferiora.

^h Editi, distinctum spatiis. Veteres libri, disjunctum spatiis.

ⁱ Editi, tunc. Colb. secundus, nunc. Statim idem codex, consistere, et contentam. Vocula et in editis desideratur. Aliquanto post veteres duo libri et editi, aut ejus alicuimodi materiæ. Alius, aut ejusmodi alicui materiæ.

^j Sic mss. duo. At impressi libri, sedatur. Ibidem editi, ruinis alicujus. Codex noster et Colb. secundus, rimis aliquibus: Græce, ταῖς διαπόροις. Subinde Colb. secundus. omne nostri sensui.

ficere amplius quam concessum est opinari. Nec illud nos, quæso, prætereat indiscussum, quod postquam Deus præcepit, dicens : *Fiat firmamentum*, non sine ratione ^a adjecit historicus : *Et factum est firmamentum*. Nam ante *fecit Deus firmamentum*. Et iterum : *Divisit Deus*. Auscultent igitur surdi, et illuminentur ad videndum cæci. Quis autem tam surdus est, quam qui non audit ita palam vociferantem Scripturam? vel quis tam cæcus, nisi qui evidentibus documentis instructus, gloriam Unigeniti non respectat? Et dixit Deus : *Fiat firmamentum*. Hæc vox destinationis indicat causam. **718** Quod autem dixit : *Quia fecit Deus firmamentum*, perfectionis est demonstratio.

5. Nunc in reliqua sermo vertatur. *Et sit dividens inter aquam et aquam*. Infinita erat, quantum datur intelligi, aquarum diffusio, undique alluentium terram, ita ut aliorum etiam elementorum statutos terminos videretur excedere; ^b propterea in sequentibus dicitur abyssus circumdedisse tellurem. Sed multitudinis quidem aquarum causam paulo inferius exponemus. Verumtamen nullus nostrum, sed nec eorum qui valde sunt eruditi et acutissime intuentes ad corruptibilem hanc fluxumque naturam, opinando valebit reprehendere, vel ^c impossibilia vel figmentis quibusdam narrationi conglutinata nos verba proferre; nec exigit probationes per quas possumus astruere super quid aquarum fuerit natura fundata. Ea eniui ratione qua terram aquis graviorem firmantes, in media omnium hanc libratam esse pronuntiant, illam quoque cœlestem aquam, propter naturalem impetum ejus, semper ad ima tendentem, et ^C propter æqualitatem ex omni parte collocatam, necesse est super orbem terrarum stabiliter permanere. Ergo ampla nimis erat aquarum natura, ac non pro terræ dimensionem diffusa, sed multo largius illius ambitum superabat. Ita ex initio magnificentissimus artifex futura prospiciens, sequentium utilitatem ex priorum dispositione constituit. Quæ causa fuit ergo ut aquæ enormitas exuberaret in terris? Quoniam necessaria erat rebus ignis natura, non solum erga dispensationem terrestrium, sed etiam ad perfectionem cunctorum. Etenim brevissima semiplenaque forent omnia, si maximis ac principalibus elementis aliquid minus esset, quæ quidem contraria sibi met,

A atque alternæ substantiæ devoratoria scimus esse. Ignis enim consumit aquam, quando virtute præcellit, aqua vero cum abundaverit exstinguit ignem. Erat ergo necessarium, neque concordare inter se firmiter hæc elementa, nec integra ^d penitus defectione alterius, præbere causam solutionis rerum omnium, ideoque sufficientem gubernator mundi reposuit humoris copiam, ut præscriptos sibi terminos non excedens, ignæ posset edacitati resistere. Deus enim, qui omnia sub ponderationis et mensuræ ordinatione constituit, cui etiam *guttæ imbrium numeratæ sunt*, teste Job (xxxvi, 27), noverat quanto tempore aqua in orbe terrarum permanere deberet, et vel quantam igni alimoniam præpararet. Hæc est aquarum ratio secundum creaturam. Verumtamen usus ignis quam ^B necessarius sit rebus humanis, quis ita vivendi penitus expers habetur, ut hoc non aliter nisi ex ^e doctrinæ traditione cognoverit? Nam non solum eæ artes quæ vitæ humanæ sustentatrices sunt, indigent ignis auxilio, sed arborum etiam germinatio, fructuumque maturitas, et animalium tam terrestrium quam marinarum nativitas, neque principio processisset, neque perduraret in tempora, si caloris beneficium defuisset. Aquarum quoque abundantia valde fuit necessaria, ut incessabiliter et sine intermissione pastum sibi de his ignis attraheret.

6. Intuere denique diligentius creaturam, et invenies vim fervoris cunctis quæ oriuntur et occidunt, potenter hæere. Propterea terris aquæ largissimæ sunt infusæ, ultraque quam videntur sunt extensæ, quæ et fundum telluris attingunt; unde etiam fontibus et puteis largior copia manandi suppeditat, præcipientesque torrentium ^f cursus, ut humor in multis ac diversis videlicet horreis conderetur. Itaque ab Orientis partibus hibernis progreditur Indus fluvius, omnium violentior fluentorum, sicut speculati sunt ii qui situm orbis describere terrarum. De meridionalis autem locis Bactrus effluit et Choaspis, et Araxes, ex quo Tanais, abruptus in Mæoticam transit paludem. Phasis autem de Caucasii exit montibus, et innumerales alii, de ^g regionibus arctoïis ad Euxinum feruntur Pontum. Ab Occidentis vero climatibus æstivis, sub Pyreneo vertice Tartesus, atque Ister, quorum unus in exteriora maria decurrit, alter veniens

^a Editi, *adjacet historicus*. At nostri tres mss., *adjecit*. Haud longe editi, *et factum est firmamentum*. Et iterum Colb. secundus, *Et factum est firmamentum nam et fecit Deus firmamentum*. Et iterum. Codex noster ut in contextu.

^b Editi et Colb. primus, *propterea insubscibilis dicitur*, novo necdum audito loquendi genere. Colb. secundus, *propterea in sequentibus dicitur*. Eustathius expressum voluit illud Basilii, *διὰ τοῦτο γὰρ ἐν τοῖς κατόπιν*, etc. Sed tam longe a scopo aberravit, ut longius aberrari non possit. Nam hæc verba ita reddita oportuerat : *Propterea in superioribus dicitur abyssus*, etc. Neque vero hoc loquendi genus, *ἐν τοῖς κατόπιν*, Eustathio soli, sed et aliis scriptoribus peritissimis errandi causa fuit et occasio.

^c Editi, *impossibilia*. figmentisque quibusdam narrationi conglutinatis. Colb. secundus, *vel impossibilia vel figmentis quibusdam narrationi conglutinata*, ver-

D bosius quidem, sed ita tamen ut exprimatur utcumque illud, ἡ πλασματώδης. Mox editi, *quas possumus*. Libri veteres, *possimus*.

^d Editi, *penitus defectionem*. Nostri tres mss., *defectione*.

^e Antiqui duo libri et editi, *ex doctrinæ traditione*. Colb. secundus, *ex doctrina et ratione*. Statim editi, *hæc artes*. Veteres duo libri, *eæ artes*.

^f Editi, *cursus et humor*. Codex noster et Colb. secundus, *cursus, ut humor*, etc., optime. In Græco, *ὁπὸ τοῦ*.

^g Editi, *de regionibus Arradis* : quæ vox quid sibi velit, ne Mopsus quidem aut Œdipus divinarit. Colb. primus, *de regionibus Arcadis*, non clarius. Alter Colb., *de regionibus arctoïis* : quam scripturam veram esse et sinceram constat ex Græcis illis, ἀπὸ τῶν ἀρκτῶν.

per Europam, digeritur in Pontum. Eos autem quid necesse est enumerare, qui de Riphæis Scythiæ interioris montibus oriuntur? Quorum est Rhodanus, qui cum pluribus aliis navigabilibus fluviis, Galatas et Hesperios, **719** Celtorumque gentem, multasque finitimas præteriens nationes, pelago miscetur Occiduo. Nam eorum qui ex superiore meridie per Æthiopiam descendunt, id est, * Tages, et Nisus, et Cremeas, et Nilus; alii in nostrum mare influunt, alii in citeriorem devolvuntur Oceanum; licet Nilus non sit fluminibus comparandus, quippe qui more pelagi, tempore diffusus æstivo, terram stagnare consuevit Ægyptiam. Ita mundi pars habitabilis aquis tota repleta est, non minus fluctibus æquoreis circumsepta, quam amnibus irrigata, propter ineffabilem sapientiam Conditoris, qui repugnatricem calori naturam, ut esset sufficiens ordinavit. Erit autem tempus quo ignis cuncta torribit, ut testatur Isaïas, loquens ad omnium Dominum Deum: *Qui dicit abyso: Dissipaberis, et omnia flumina tua sicco* (Isai. XLIV, 27). Despecta ergo sapientia sæculari, recipe una nobiscum magisterium veritatis, nullis quidem facundie phaleris exornatum, scientiæ vero ratione potissimum.

7. Propterea: *Fiat firmamentum in medio aquæ, et sit dividens inter aquam et aquam.* Diximus quid significat appellatio firmamenti: id est, non duram fortemque naturam, quæ fulcimine aliquo sustentatur et pondere. Nam multo proprius ejusmodi vocabulum terra meruisset, sed propter substantiam superiorum, quæ subtilis et rara est, nulloque sensu comprehensibilis habetur, firmamentum nuncupavit, comparatione scilicet corporum leviorum, quæ nec visu, nec tactu valemus attingere. Et simul cogita locum quemdam, qui discernit humorem, cujus partem tenuiorem supernis stationibus deputavit, crassiorem vero limosamque inferioribus destinavit, ut illa quæ ex initio facta est temperatio permaneret, aquarum paulatim ^b minutione confecta. Sed tu quidem liquoris amplitudini non discredis, ad ignis autem vim non respectas, qui licet exiguus habeatur in visu, multitudinem tamen aquarum valet expendere. Semper enim trahit ad se subjectas undas, in modum medicatorie cucurbitæ; facileque consumit eas exemplo luminis lucernalis, quod per ^c appositam stuppam lambens oleum mox peredit. Æther autem quis dubitet flammeum esse atque torridum? Quod nisi statutis sibi a Creatore finibus frenzretur, facile cuncta consumeret: quæ res prohibet ut non totus humor qui rebus diversis insertus est calore solis voratus aresceret. Oh hoc cœlestis facta est aqua loco superiore collecta, quam paludes, et fluvii, pelagusque

A surgentibus de se vaporibus exhalant, ut non ardor æthereus omnia quæ subjecta sunt conflagraret. Si quidem solem quoque videmus, æstate stagna leviora brevissimo temporis spatio repente siccare. Ubi ergo est aqua illa? Demonstrent nobis callidi, dubium ne cuiquam potest esse quin fervore solis expensa defecerit? Licet nec calidum solem dicant esse, tanta illis suppeditat in loquendo facultas. Et considerate quo freti documento, rebus evidentissimis adversantur. Quoniam, inquam, candidus ^d color ejus est, et non rubeus, aut puniceus habetur, ob hoc non igneum solem esse contendunt. Calorem autem ferunt ex ^e asperiore ejus circumversione procedere, hoc videlicet argumentantes, ut asserant solem nihil expendere de humore. Sed ego, etiamsi non verum sit quod ob-
B jicitur, non refutabo sermonem, utpote mihi astipulantem. Dicebatur enim propter ignis edacitatem aquarum necessariam esse multitudinem: nihil tamen interest utrum naturalis sit an quæsitus ardor, dummodo circa eandem materiam similes casus exerceat, id est, sive cum inter se ligna fricantur, flamma consurgit, sive sponte succensus ignis, quæ fuerint injecta consumpserit, unus scilicet atque idem exitus ab utroque procedit. Et certe videmus moderatricem sapientiam Dei, solem in alias partes ex aliis transponentem, ut non semper in eisdem commoratus locis, fervoris aviditate mundanum depopuletur ornatum. Sed nunc eum ad Australem zonam, nunc ad signa solstitialia pro temporum mutatione traducit, atque inde in arctoam regionem convertit, ut paulatim per diversa commigrans terrenis fructibus temperamenta custodiat. Videant tamen si non ipsi sibi probantur obsistere, cum mare ideo confirmant incrementis fluvialibus non augeri, quia calore solis absorbetur, unde etiam salsa et amara ejus aqua perficitur, ut pote quæ saporem propriæ dulcedinis, ^f raptu fervoris amittit et ubi leviolem quidem partem secum auferit, graviorem vero et limosam, velut fecem aliquam hic relinquit. Sed qui de mari modo talia disserebant, rursum mutati nullam defectionem fieri liquoris a sole pronuntiant.

8. *Et vocavit Deus firmamentum cælum.* Propria quidem aliud illi conveniens fuerat nomen. Scimus tamen sepiissime cælum dici locum spissum densatumque aeris istius palam nostris obtutibus occurrentem. Cælum autem a cernendo vocari, quod ex Græcorum melius etymologia colligimus, quod οὐρανός appellant, ἀπὸ τοῦ ὀράσθαι, sicut dicit Scriptura, *volatilia cæli* (Psal. viii, 9); et alibi, *volatilia secundum firmamentum cæli* (Gen. i, 20). Tale est et quod dicitur: *Ascendant usque ad cælum* (Psal. cvi, 25).

* Editi et mss., *id est, Tages et Nisus*, male. Quo loco errasse arbitror non librarios, sed Eustathium ipsum, qui cum in exemplari Græco ὅτε Αἰγῶν invenisset, inepte syllabam τε voci Αἰγῶν conjunxit, sicque ex his duabus vocibus effecit unam, Τεαγῶν, unde non mirum si id nomen Latine reddens, scripserit Tages.

^b Nostri tres mss., *minutione confecta*.

^c Editi, *oppositam*. Libri veteres, *appositam*.

^d Antiqui duo libri et editi, *calor ejus*. Colb. secundus, *color*. Græce, τὴν χροίαν.

^e Editi, *ex asperiori ejus circumcursione*. Antiqui duo libri, *ex asperiore ejus circumversione*: quibus verbis Eustathius exprimere voluit Basilianum illud, ἐκ τῆς ταχέως εἶναι περιστροφῆς. Sed in hoc erravit, quod pro ταχέως legerit ταχύτας.

^f Editi, *raptu*: Colb. secundus, *raptu*.

• Et Moyses benedicens tribum Joseph, ex finibus A
 cœli, et mutatione solis, et concursione mensium, et
 ex vertice montium benedictionem dat (*Deut. xxxiii*,
 13); ut pote regione telluris rerum talium copiis abun-
 dante. Sed et in maledictis Israel: *Sit*, inquit, *tibi*
super caput cœlum æneum (*Deut. xxviii*, 23), indicans
 integram siccitatem, atque defectum liquoris aeris per
 quem terrenis fructibus fecunditas optata præstatur.
 Quando ergo de cœlo dicit emitti rorem vel pluviam,
720 aquas intellige, quæ superiore tenere jussæ
 sunt regionem. Conglomeratis enim vaporibus in al-
 tum, et aere ventorum flatibus condensato, exhalatio-
 nes hæ quæ subtiliter nubibus inseruntur, per mutuas
 accessiones guttæ perficiuntur, suoque pondere col-
 lissæ deorsum pelluntur. Hæc est imbrum generatio;
 cum vero fuerit despumatus humor, flaborum vio-
 lentia percussus, cum frigore vehementius indure-
 scit, concretis nebulis, nix gelata defertur ad terram.
 Et omnino ^b secundum ejusmodi rationem, licet tibi
 omnem aquarum expectare naturam, quomodo cir-
 cum aerem qui super nos est congregantur. Nullus
 tamen argumentationi eorum qui de cœlo disputant,
 simplicitatem spiritualium ^c velit conferre sermonum.
 Quantum enim recte viventium mulierum pulchri-
 tudo meretriciæ formositati præponitur, tantum no-
 ster sermo sæculari noscitur prælatum esse doctrinæ.
 Illi enim coactam verbis suasionem soliti sunt af-
 ferre; nos autem nudam ^d fallendi proferimus veri-
 tatem. Sed quid opus est nos commovere certamen,
 illorum mendacia repellentes, cum possimus scri-
 pturas suas sibi met conferentes, sine nostro labore
 illorum expectare conflictum? Qui nec eloquentia
 differentes, nec numero pauciores, nec dignitate de-
 teriores, suis adversariis repugnantes, cum ignem
 omnia torrere penitus ac devorare confirmant, rursus
 de recidivis seminibus, quæ ignis conflagratio dere-
 linquit, causas regenerationis inducunt. Unde ^e etiam
 mundos innumerabiles introducunt.

9. Sed illi utriusque professionis veritate privati,
 hinc inde per inopiam subsidia sui erroris exqui-
 runt. Siquidem et de his aquis quas firmamenti in-

terjectio separavit, occasione allegiarum et sen-
 sus altioris, quasdam nobis figuras obijciunt, dicentes
 spirituales incorporeasque virtutes, mutabiliter ^f in-
 telligi debere pro aquis, et sursum quidem super fir-
 mamentum remansisse digniores, in humilioribus
 autem diversorijis ut pote crassioribus et cœnosis,
 noxias constituisse. Propterea dicunt eas aquas quæ
 super cœlos sunt, laudare Dominum, id est, optimas
 virtutes quæ dignæ sunt, ob suæ meritum puritatis,
 decentibus celebrare laudibus Conditorum. Eas vero
 quæ continentur inferius, spiritus esse pravitiatis af-
 firmant ex altitudine naturali in profundum malitiæ
 devolutos, quos ut turbidos, ac seditiosos, et vitio-
 rum tumultibus fluctuantes, mare propter varietatem
 sui propositi, quod mutatur assidue, nuncupatos. Sed
 nos hujusmodi sermones, ut somniorum conjecturas
 et aniles fabulas omittentes, aquam intelligamus,
 aquam esse veram, separationemque firmamenti, ita
 ut Scriptura tradit, accipiamus. Et si quando laudem
 communi omnium Domino aquæ dicantur offerre,
 non ob hoc ^g æstimanda sunt rationabilis esse na-
 turæ. Neque enim quia *cœli enarrant gloriam Dei*
 (*Psal. xlii*, 1), modis omnibus animati sunt, nec fir-
 mamentum sensibile animal esse putandum est, quia
enuniat facturam manuum suarum. Quod etsi dixerit
 quispiam, cœlos ^h quidem contemplabiles esse vir-
 tutes, firmamentum autem factricem Dei potentiam,
 sermonem quidem nos hujusmodi, quamvis sit com-
 mentitius, tamen non aspernanter admittimus, sed
 verum hunc esse nullatenus patiemur. Nam nec ros,
 aut bruma, vel frigus, aut æstus, quoniam laudare
 omnium creatorem jubentur, ut ait ⁱ Daniel (*Cap. iii*),
 sensibilis esse vel invisibilis intelligenda natura sunt;
 sed consideratio eorum prudenter a sensum habenti-
 bus contemplata, glorificationem perficit Creatoris.
 Non solum enim aqua quæ super cœlos est, tanquam
 cæteris honore præcellens propter insitam sibi ætæ-
 venustatem, laudem dependit Domino; sed idem fa-
 cere etiam quæ in terra sunt invitantur, id est, *dra-
 cones, et omnes abyssi* (*Psal. cxlvi*, 7). Ita nec abys-
 sus, quam in pejorem partem conatur abicere fa-

^a Editi, quia Moyses. Libri veteres, et Moyses.

^b Editi et duo mss., secundum ejus moderationem
 licebit. Colb. secundus, secundum ejusmodi rationem
 licet. Græce, κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἔστι.

^c Colb. secundus, valet conferre. Aliquanto infra
 editi, meretriciæ formositati. Antiqui libri, meretriciæ
 formositati.

^d Veteres duo libri et editi, nudam fallendi proferi-
 mus. Colb. secundus, nudam fallentibus proferimus;
 quam scripturam legenti venit in mentem fortasse
 scripsisse Eustathium, fallendi artibus, librarium vero
 ex his duabus vocibus conflasse unam, fallentibus.
 Ubi aliquanto post legitur, expectare conflictum: ibi
 puto librariorum offensisse, qui pro spectare scripserint
 expectare. Græce, θεωρᾶς καὶ ὁμιλεῖς.

^e Editi et duo mss.: Unde etiam in eorum constru-
 ctione suffecerit, mundos, etc. At Colb. secundus: Unde
 etiam mundos, etc. Quid in vulgatis sibi velit illud,
 in eorum constructione suffecerit, non satis intelligo:
 neque etiam lectione altera bene exprimuntur verba
 Græca: Ὅθεν καὶ ἀπὸ τῶν φθορᾶς κόσμου καὶ παρρηγι-
 σιζ ἐισάγονται.

^f Editi et Colb. primus, mirabiliter intelligi debere
 pro aquis, et rursum. Quibus in verbis illud mirabili-
 ter mirum in modum absonum est, neque hoc rursum
 magis est idoneum; quia tamen librariorum decepti no-
 minum similitudo, quodammodo excusandos puto.
 Legendum igitur ex aliis duobus codicibus, mutabi-
 liter.... sursum, etc. Græce, τροπικῶς... καὶ ἄνω. Li-
 brarios si excusavi, non continuo excuso Eustathium,
 imo eum graviter reprehendo, quod illud τροπικῶς
 inepte verterit mutabiliter, cum vertere debuisset
 tropice, hoc est per tropos et allegorias.

^g Editi, æstimanda sint. Colb. secundus, æstima-
 da sunt.

^h Antiqui duo libri et editi, cœlos quidem non con-
 temptibiles. Colb. secundus, cœlos quidem contempla-
 biles, bene. In Græco, θεωρητικῶς. Haud longe Col-
 bertinus uterque, nos hujusmodi. Illud nos in vul-
 gatis deerat.

ⁱ Editi et duo mss., a Daniel, sensibiles esse vel in-
 visibiles intelligendæ naturæ sunt. Colb. secundus ut
 in contextu.

bricatores allegoriarum, refutabilis æstus atque Psal-
mista : cum et ipsa secundum suam qualitatem hym-
nos **721** potentiae Conditoris emittit.

10. *Et vidit Deus* ^a *quia bonum est firmamentum.*
Non oculorum probatione dixit bonum. Neque enim
corpoream delectationem præstant nobis quæ consti-
tuuntur a Deo, nec ea illorum percipienda voluptas
est quæ videntur jocunda mortalibus; sed ^b bonum
dixit opus quod artis suæ ratione pensatur, et ad
finem futuræ commoditatis intendit. Merito ergo
^c quidem in rationem gignentium manifestam esse pro-
posuit; illa quæ subinde per partes ^d effecta sunt,
opifico suæ virtutis sermone percurrans, ut pote mundi
consummatoria collaudavit. Nam manus et oculus,
cæteraque membra simulacri ænei sparsim projecta
nulli videntur esse bona; cum autem in suum ordi-
nem composita redigantur, speciemque congruæ for-
mationis acceperint, a quolibet imperito facile discern-
untur. At vero elementorum Creator, et ante singu-
lorum compositionem, noverat cuiusque operis bo-
num : singulaque collaudans, cogitationem suæ mentis
ad ^e futurum exitum dirigit formatorum. Talis ergo
nunc quoque artifex singularum partium Deus, as-
sertor et prædicator; sed paulo post omni pariter
mundo, competentem laudem, cum fuerit consum-

^a Editi, *quod bonum est.* Antiqui tres libri, *quia bonum est.*

^b Antiqui duo libri, *sed bonum dixit opus, quod, etc.* Vox opus in editis desideratur.

^c Editi et Colb. primus, *merito ergo quidem in rationem gignentium manifestam esse proposuit* : quibus ex verbis quæ apta sententia effici possit non video. C ^e Alter Colb., *merito ergo quæ destinatione gignentium manifesta esse proposuit*, non melius. Codex noster, *merito ergo quidem in ratione gignentium manifesta esse proposuit*; quod quoque vitiosum esse, negaturum puto neminem, sed sic tamen ut facile emendari possit. Igitur pro *quidem* velim legas *quædam*. Merito ergo *quædam* in ratione gignentium manifesta esse proposuit. Græce, ὁ τοίνυν ἐκαστῇ τῶν σκεπῶν τῶν γενομένων προβήμενος.

^d Editi, *effecta sunt.* Libri veteres, *effecta sunt.* Haud longe editi, *manus et oculos.* Colb. secundus, *manus et oculi.* Codex noster, *manus et oculus.* Subinde Colb.

A ^e *matus, impertiet.* Sed hic jam narratio matutina secundæ diei terminum sortiatur : ut auditoribus studiosius inducias præbeamus, quo inter se conferre quæ dicta sunt, memoriæque beneficio, in intimis cordibus ad utilitatem propriam retinere ^f cuncta procurent, et usu meditationis assidue, doctrinæ cibum ruminantes, post digestionem salubrem, residui flagitent alimenta sermonis. His vero qui vivendi causas manibus exercent indulgentiam medio tempore tribuamus; ut completis operibus animum curarum nexu solum, rursus dapibus exhibeant vespertinis. Interea, Dominus, qui ^g magnifica fecit ex nihilo, et a nobis hæc parva verborum proferri libamina dispensavit, det vobis intellectum suæ veritatis; ut ex visibilibus invisibilem reputetis, et ex magnitudine B ac pulchritudine creaturæ, ^h decentem gloriam Conditoris mens vestra percipiat, ut et in terra, et in aere, et in cælo, et in aquis, et inter diem et noctem, et in omnibus quæ cernuntur benefactoris monumenta certissima capiat. Neque enim aut peccatis tempus dabitur, aut inimico locus suggerendi contraria relinquetur, Domino vestris sensibus adhærente; cui gloria et veneratio, nunc et semper, et per omnia sæcula sæculorum. Amen.

secundus, *passim projecta.*

^e Editi, *ad futurorum exitum.* At nostri tres mss., *ad futurum exitum.*

^f Antiqui duo libri, *cuncta procurent.* Editi, *cuncta percurrunt.* Statim codex noster et Colb. secundus, *usu meditationis assiduo.*

^g Colb. secundus, *magna fecit.* Alii duo mss. et editi, *magnifica fecit.* Græce, τὰ μέγα. Aliquanto post editi, *ut ex magnitudine.* Antiqui duo libri, *et ex magnitudine.*

^h Editi, *decentem gloria Conditoris mensuram percipiat, corrupte.* Colb. secundus, *decentem gloriam Conditoris mens vestra percipiat* : quod cum genuinum esse satis per se pateat, potest tamen confirmari ex Basiliano illo, ἀναλαβάντες, *percipiat, aut mens vestra percipiat.* Aliquanto post editi et duo mss., *et inter diem et noctem.* Colb. secundus, *et in die ac nocte.*

LIBER QUARTUS.

De congregatione aquarum, et apparitione aridæ disputatio.

1. Sunt urbes quædam quarum populi spectaculis mirabilibus a matutino tempore usque ad vespem, proprios oculos pascendo reficiunt : cantus etiam blandos, ^a modulationesque lascivas, luxum nimium generantes, sensibus suis injiciunt, quorum auscultatione diutius oblectati, nullatenus satiantur. Et tamen eos homines multi beatos appellare consueverunt, quia necessaria negotia deserentes, et artes quibus vivendi subsidia comparantur, per desidi-
am et voluptatem statutum sibi tempus vite peragentes,

^a Sic mss. nostri. Illud quæ aberat a vulgatis.

^b Editi et Colb. primus, *approbata pessimis.* Alii duo mss., *approbata turpissimis*; quod magis accom-
modari potest ad vocem Græcam ἀκολάστοις. Ibidem duo mss., *perficit.* Editi, *perfecit.*

inanibus actibus occupantur, ignorantes quia saltatio spectationibus ^b approbata turpissimis, publicum et commune perficit magisterium vitiorum. Lyrica etiam carmina, cantusque tibicinum, et meretriciæ cantiones, cordibus audientium lapsæ, quid aliud quam in-
famiam spectatoribus inolescunt æmulantibus histrio-
nes? Nonnulli autem circensium furiali ardore de-
tenti, noctibus somniantes pro equorum velocitate
contendunt, modo ^c currus rotantes, modo aurigas

^c Editi et duo mss., *currus notantes* : quod quia mendosum sit dubitari non potest. Colb. secundus, *currus rotantes.* Certe Eustathius illud ἄρματα μεταζεν-
γνόντες Latine reddere voluit; sed non ita feliciter reddidit. Melius sic interpretari licet : *Transiungentes*.

in partem aliam transferentes, omnemque prorsus A diurnam cogitationem tempore soporis revolvere non desistunt. Nos autem quos Dominus, qui opifex rerum maximus et valde mirificus habetur, ad demonstrationem suorum operum convocavit, delirare non debemus erga eorum spectacula, nec desides fieri in auscultandis Spiritus sancti sermonibus; sed circumdantes præclaram hanc divini operis stationem, transactaque tempora cogitationibus reputantes, contem-
 plemur 722 cælum quidem levatum ut cameram, sicut dicit propheta (*Isai. xl, 22*), terram autem vastam nimis, immensitate vel pondere in semetipsam consistere fundatam, aeremque diffusum liquidumque natura; congruam et incessabilem spirantibus alimoniam ministrantem, scindentemque se moventibus omnibus, leniterque eodem mollitudinis intercessu; aquam vero altricem corporum, et humano generi nimis utilem constitutam, ac moderate in deputatis sibi conceptaculis permanentem. Quas res, ita se habere, de his quæ recentur lecta sunt approbabis.

2. Et dixit Deus : Congregentur aquæ quæ sub cælo sunt in congregationibus suis, et appareat arida. Et vocavit Deus aridam terram, et congregationes aquarum vocavit maria. Quantas mihi calumnias in his quæ sequuntur objeceris, exigens quemadmodum terra possit invisibilis haberi, colore præsentem, siquidem color omnis sensu comprehenditur visionis, et fortasse tibi non videtur esse sufficiens quod diximus; quia non ad naturam, sed ad nos invisibilis fuisse terra relata est, propter aquarum videlicet injectionem, quæ tunc * omnes terras operuissent. Nunc vero ausculta Scripturam, quomodo seipsam declarat : Congregentur, inquit, aquæ, et appareat arida. Velamentum subducitur, ut conspicua fieret, quæ interim non videbatur. Illud etiam forsitan quis requiret, cur id quod per naturam subest aquis, id est, ut semper ad procliviora contendant, hoc ad præceptionem Creatoris sermo convertit. Donec enim in planitie fuerit aqua recondita, stabilis est, non inveniens quo declinet, ubi vero descendens occurrerit, irrumpente protinus parte priorē, reliqua multitudo consequitur properanter effugiens, quæ præcedit urgente venientis impulsu : tantoque velocior meatus aspicitur, quanto majoris ponderis fuerit aqua quæ confluit, locusque devehior. Si ergo talis natura liquoris est, b differret utique præceptionem qua jussit aquas in unum conceptaculum congregari. Poterat enim sine dubio, propter naturalem impetum in regiones concavas sponte decurrere, priusquam terga compleret : nullus enim terrarum locus sic æqualis est, ut aquarum situs. Deinde, inquit, quo-

modo in unam congregationem jussa est convenire, cum maria esse diversa sciamus, quæ certe multum a se distare noscuntur? Ad illud igitur quod primum quæsitum est, hoc * respondebimus : quia tu quidem post editionem præcepti divini humoris motum cognovisti, et quia circumfluius habetur semperque decurrens. Nam priusquam meatum caperet ex auctoritate cælesti, nec tu eum vidisti, nec ab alio qui viderat didicisti : unde debebis advertere quia vox Dei, naturæ formatrix est, et præceptio quæ tunc data est creaturæ, dispositionem cunctis quæ forent gignenda præbebat. Nam et dies et nox semel factæ sunt, et ex illo usque nunc, sibi met vicibus succedendo, curriculum suorum tempora certis portionibus divisa custodiunt.

3. Congregentur aquæ. d Jussum est aquarum naturam disfluere, et nunquam deficit obsequendo mandatis. Hoc autem dico respiciens ad liquidam aquarum sortem, quarum aliæ semper manant ut fontes et fluvii, aliæ congregatæ sunt et sistentes. Sed mihi nunc de fluentibus sermo est. Congregentur aquæ in congregationem unam. Si quando te * stantem juxta rivum subito cogitatio, reputans cujus impulsu de telluribus aqua progreditur, vel quæ sunt horrea de quibus tam largiter effunditur, aut qui locus ad quem cogitur pervenire, vel quomodo nec illa deficit quæ sequitur, nec ea quæ præcessit exuberat; profecto reperies omnia hæc ex voce prima teneri, unde etiam meatus illi suppetit sempiternus. Quamobrem in omni semper historia memento primæ præceptionis, quæ dicit : Congregentur aquæ. Etenim oportebat eas decurrere properanter, ut devenirent ad propriam regionem : et postquam ventum esset, stare in conceptaculis deputatis, atque ultra non tendere. Propterea est ab Ecclesiaste dictum : In mare fluvii delabuntur, sed mare non superimpletur (*Eccle. i, 7*). Quia et quod aquarum cursus urgetur, et quod mare certis circumscriptum finibus retinetur, primæ præceptionis virtus est : Congregentur aquæ in unam congregationem : ut non scilicet illa quæ influit, expletis conceptaculis superfusa, cunctos similiter terrarum terminos inundaret; idcirco jussa fuit in unam se congregationem redigere. Propterea pelagus ventis sæpe turbatum, ac fluctibus æstuans, in altumque consurgens, ubi littora vicina f tetigerit, fervoris impetum spumando resolvens, mox frangitur atque subducitur. Aut me non timebitis, dicit Dominus, qui arenam terminum pono mari (*Jer. v, 22*)? Etenim mirum est quomodo res omnium quæ in terris * habentur infirmior arena, jussu Dei violentiam maris frenat. Quod si secus esset, quæ ratio vetare poterat Rubrum mare,

batur.

d Colb. secundus, jussa est aquarum natura defluere.

e Editi et duo mss., te stante... reputantem. Colb. secundus, te stante... reputans.

f Colb. secundus, vicina contigerit. Paulo post editi, non timebis. Antiqui duo libri, non timebitis. In Græco, οὐ φοβήσονται.

g Editi, habetur. Libri veteres, habentur.

tes currus. Statim editi et duo mss., diurnam cogitationem. Colb. secundus, diurnam. Græce, τῆς διημέρου.

a Colb. secundus, omnem terram. Mox idem codex, quis requiret. Editi, quæ requiret. Subinde ille ipse codex, velocior remeatus.

b Editi, differet. Libri veteres, differret. Statim Colb. secundus, in unum receptaculum.

c Ita libri veteres. Vox hoc in editis desiderata.

ut non ~~Ægyptum~~ totam, quæ utique devexior habetur, invaderet, proximoque pelago misceretur, nisi præcepto Conditoris esset inhibitum? Nam quia humilior **723** est ~~Ægyptus~~ Rubro mari, certissime docemur ab his qui ~~Ægyptum~~ et Indicum mare conjungere voluerunt, quorum primus est Sesostres ~~Ægyptus~~, secundus Darius Medus. Hæc eo dixi, ut divinæ sanctionis potentiam nosceremus. *Congregentur aquæ in congregationem unam*, id est, altera non procedat ex illa, sed in primo conceptaculo, quæ collecta est teneatur.

4. Deinde cum diceret: *Congregentur in unam congregationem*, docuit quia multe erant aquæ variis divise modis. Loca enim convallia, profundioribus naturaliter cavata spatiis, habebant aquam collectam, nec non etiam campi pleni erant, similitudinem pelagi referentes, aliæque ejusmodi regiones, de quibus omnibus in unam congregationem confluere sunt præceptæ. Et nullus dicat, quia si totam terram, tunc aquarum texerat multitudo, nihilominus ea quoque loca, in quæ postea jussæ sunt aquæ concurrere, repleta tunc erant. Ubi ergo deberet aqua colligi, quæ omnes terrarum partes invaserat? Ad hoc respondemus, quia quando præceptio data est ut in unam congregationem coirent, tunc et susceptionis earum causa processit. Neque enim erat illo tempore mare quod extra Gaddiros est, nec maximum illud, et solis audacibus navigabile pelagus, quod Britannicam insulam, et Hiberos occiduos alluit, habebatur, sed postmodum jussu Dei capacitas sufficiens præparata est, ut aquarum ibidem multitudo conflueret. ^b De qua re quoniam repugnare videtur nostræ mundificationis sermo, dicentibus philosophis, eo quod minime in unam congregationem, sicut experti sumus, aqua collecta est, dicere quidem multa et omnibus nota possemus: ^c sed ne contendere cum talibus ridiculum videatur, quanquam etiam obijcere nobis deberent paludes et stagna, nec non eas aquas quæ colliguntur ex imbris, ut per hæc assertionem nostri sermonis infringerent, sciant tamen quia maximam, perfectamque aquarum omnium concursione, Deus vocavit *congregationem*. Nam et puteus aquæ collectio est manufacta, in profundam cavationem liquore delapso. Non ergo quælibet aquarum conceptacula congregationis illius vocabulum manifestant, sed illa maxima excellensque susceptio; in quem ^d totum elementum repente collatum est. Nam sicut ignis in parvulis ac diversis quibusque materiis est dispersus, perhibens omnibus usum necessarium, totus tamen in æthere continetur, similiterque aer, licet singulis

corporibus sit illapsus, universum tamen orbem terræ complectitur; sic et aquarum natura quamvis variis commissa stationibus teneatur, una tamen est maxima congregatio, quæ omne illud elementum discernit a cæteris. Lacus enim qui circa regiones habentur arctoas, vel in Hellesponto, seu in Macedonia, vel in Bithynia congregationes sine dubio nominantur; sed modo nobis mentio est de illa, quæ reliquis omnibus ita prolixior est, ut terrarum amplitudini cœquetur, et quanquam ^e in minoribus quoque congregationibus aquarum inesse multitudinem nullus obsistat, non tamen illas quis rite maria nuncupabit: quamvis certæ paludes salsugine maris infectæ sint, sicut illa quæ vocatur ^f Asfaltitis in partibus Judææ, vel Serbonitis, quæ inter ~~Ægyptum~~ Palestinamque jacens, ^B deserta contingit Arabiæ. Omnes hæc quidem paludes sunt, unum tamen habetur mare, sicut assertunt qui peragrandi terras omnes obierant. Sed Hyrcanium, Caspiumque lacum quidam in semetipsos circumscriptos esse pronuntiant. Et sane quoniam oportet nos historicorum cosmographiam diligentius intueri, quid de his relatum sit audiamus. Ferunt itaque memoratos lacus occultis quibusdam perforatos cavernis, in mare maximum suos meatus evolvere; unde etiam Rubrum pelagus affirmatur in mare quod ultra Gaddiros habetur effluere. Quomodo ergo, inquirunt, si Deus diversas aquarum stationes, maria vocavit, quoniam in unum conceptaculum convenerunt, et rursus congregationes omnes, id est sinus, quos pro schemate suo terræ circumdatio comprehendit, maria nihilominus appellantur, id est, mare Arctoum, mare Australe, mare Eoum, mare Occiduum, et iterum uniuscujusque pelagi propria nomina sunt, Euxinum, Hellespontum, ~~Ægeum~~, Ionium, Siculum, Tyrrhenum, et alia plurima, quorum omnium singillatim vocabula percurrere longum nimis et operosum est: propterea congregationes aquarum Deus maria nominavit. Sed nos quidem nunc ad hoc prætereuntis ordo sermonis adduxit: ad illud vero quod dudum cœpimus revertamur.

5. *Et dixit Deus: Congregentur aquæ in congregationem unam, et appareat arida.* Non dixit appareat terra, ne iterum eam incompositam demonstraret, ut pote limosam et adhuc ex aquarum inundatione deformem, atque invalidam; simulque ne soli quispiam causam terrenæ siccationis ascriberet, merito natiuitate solis anteriorem telluris ariditatem Creator instituit. Adverſe namque sensu diligentius, quia non solum aqua, quæ superfuerat terræ, sed etiam illa quæ in profundioribus partibus latitabat, famulata

^a Libri impressi, *docemur ab his, quia*. Codex noster et Colb. secundus, *docemur ab his, qui*. Ibidem editi, *Ægyptum*. Colb. primus, *Ægyptum*, bene. Aliquanto post Colb. secundus, *hæc ideo*. Alii duo mss. et editi, *hæc eo*. Mox unus ms., in primo receptaculo.

^b Antiqui duo libri, *De qua re*. Vox ultima deest in vulgatis.

^c Editi, *sed nec contendere talibus*. Vetus codex *nos'er, sed ne contendere cum talibus*. Vox cum addita

est quidem in hoc nostro libro, sed aut eadem manu, aut certe antiquissima.

^d Sic Colb. secundus. Alii duo mss. et editi, in quam. Haud longe Colb. secundus, *providens omnibus usum*.

^e Veteres duo libri et editi, *et quidquid in minoribus*. Alius, *et quanquam in minoribus*.

^f Editi, *Asfaltitis*. Vetus ille noster liber, *Asfaltitis*. Græce, Ἀσφαλτίτις.

præcepto dominantis effluxit. *Et factum est sic.* Sufficit igitur adjectio ista, declarans vocem Conditoris effectui mancipatam; licet relatum sit in multis cosmographiæ codicibus: quia *collecta est aqua, quæ fuerat subter cælo in congregationes suas, et apparuit arida*; quod certe nec reliquorum commentariorum ita esse manifestat editio, nec usus exprimit Hebræorum. Nam revera superflua videretur post testimonium **724** quo asseritur, *quia factum est sic*, rursus de iisdem repetita narratio. *Et vocavit Deus aridam terram, et stationes aquarum^a vocavit maria.* Cur et in præcedentibus dictum est, *congregentur aquæ in congregationem unam, et appareat arida*, cum magis dici debuisset, *appareat terra*; et iterum: *apparuit arida, et vocavit Deus aridam terram*? Quoniam arida videlicet proprietatis est species, designans illud quod naturæ subiectum est; terra vero nuda causæ nuncupatio est. Sicut enim rationabilitas propria est homini, homo autem ipse, vox est significatoria illius animalis, cuius est proprietas, ita terræ propria præcipuaque ariditas habetur. Ergo elementum quod proprie sortitum est siccitatem, terra non immerito nominatur; sicut animal cui proprius est hinnitus equus appellatur. Non solum autem hoc de tellure notandum est, sed etiam in aliis elementis propria cuique qualitas est decreta, per^b quam a cæteris singula discernuntur, et quale sit ipsum manifeste dignoscitur, id est, aqua suam retinens qualitatem, per quam frigida demonstratur, aer habet humiditatem, ignis ardorem. Sed ea quidem ut pote principalia compositarum rerum elementa, secundum rationem quæ dicta est, mente sola possumus contemplari. Ea vero quæ in corporibus^c illapsa sunt, et visui subiiciuntur, conjuncta sibi sibi possident qualitates, nullumque eorum absolutum potest esse vel simplex, quippe quæ oculis comprehenduntur, et sensu. Nam tellus est arida et frigida, aqua humida et frigida, aer calidus et humidus, ignis calidus et aridus;^d atque ita per hæc naturæ potentia provocata facit, ut temperamenti permixtionis alternæ sibi omnia copulentur, vicinoque elemento per sociam qualitatem unumquodque cohereat, et propter insitam singulis communiatem, contrariis misceantur, sicut terra quæ arida est et frigida, connectitur aquis per cognitionem frigiditatis; aeri autem per^e aquam sociatur. Etenim media horum aqua posita, tanquam duarum porrectione manuum, gemina illis qualitate conjun-

^a Editi, *vocant maria*. At nostri tres mss., *vocavit maria*.

^b Editi, *per quam cæteris*. Antiqui duo libri, *per quam a cæteris*. Statim editi, *aqua suam vim retinens*. Codex noster et Colb. secundus, *aqua suam retinens qualitatem*. In Græco, *ποιότητα*. Ibidem Colb. secundus, *demonstrata est*. Nec ita multo post idem codex, *rationem qua dictum est*.

^c Editi, *illapsa sunt*. Colb. secundus, *illapsa sunt*; et ita quoque legitur in veteri nostro libro, sed solum manu secunda. Græce, *καταταρπύμενα καὶ ὑπὸ πίπτει τῇ αἰσθήσει*, quæ vero jam in corporibus digesta sunt, et sub sensu cadunt.

^d Editi, *atque ita natura per hæc potentia*. Antiqui duo libri ut in contextu.

A gitur, id est, per frigiditatem terræ, per humiditatem aeri. Rursusque aer intercessionem suam conciliator naturæ repugnantis efficitur, id est, ignis et aquæ: igni quidem sociatus per calorem, aquæ vero per humorem. Ignis autem quoniam fervidus aridusque natura est, aeri quidem calor interventus coheret, per siccitatem vero terræ communicat; et hoc modo^f quasi circulus quidam et chorus compagipatus, alterutrum sibi convenientibus elementis videtur esse perfectus. Hæc ideo disserui, ut ordo claresceret, propter quem aridam Dominus terram nominavit; et non potius tellurem vocitavit aridam. Siccitas enim non postmodum secuta est, sed erat anterior; quippe quæ sit consummatoria substantiæ ejus, atque ideo jure vocabuli hujus privilegiis honoratur. Unde etiam tellus, ut pote principalis, causas suæ notionis assumpsit.

6. *Et vidit Deus quia bona est aqua.* Non omnimodis speciositatem eam quæ ex vultu maris emicuit, bonam Domino fuisse visam, sermo significat pulchritudine creaturæ; sed ineffabili sapientia, quæ sunt facta intuetur. Nobis enim revera voluptuosum est mare, cum stabili coepit tranquillitate candescere, aut cum lenibus asperatum flabris, purpureum colorem cernentibus^g ostendat; et quando non violentis tellurem verberat fluctibus, sed velut pacificis eam complexibus osculatur. Verumtamen non ita Deo videri bonum mare Scripturam dixisse putandum est; ibi enim *bonum*, non aspectu, sed facturæ ratione censetur. Primo quia fons quidam totius humoris qui terram rigat est mare: quod in oculis diffusum venis, sicut approbant scrupæ defossæque loca, per quæ commeans aqua marina cum aliquibus montuosis obstaculis retardata fuerit, impulsu spiritu quo urgetur perruptis obicibus procedit ad lucem, potabilis jam effecta,^h per defecationem, amaritudinem deposita naturali; itemque fervidam qualitatem recipit, cum per certa quædam metalla transeurrit, et fit non solum calida, sed et ardens. Quod etiam in insulis plurimis et in diversis littoribus maritimis invenimus, siquidem et in mediterraneis ita fieri regionibus constat. Cur autem hoc dixerimus? ut assererem quia tellus omnis per abditas invisibilesque venas, aquis est repleta manantibus quæ trahunt ex mari principium.

D 7. Bonum etiam mare Deo visum est, et propter decursum quem peragit in profundo terrarum, et

^e Veteres duo libri, *per aquam copulatur*.

^f Editi, *currulus pro circulus*, negligentia operarum. Aliquanto post Colb. secundus, *consummatoria substantiæ*. Subinde editi, *verum etiam*. At mss., *unde etiam*. Ibidem Colb. secundus, *principales*.

^g Editi, *ostendat*. At mss. duo, *ostentat*. Statim editi et Colb. primus, *scriptum dixisse*. Alii duo mss. *scripturam dixisse*.

^h Editi et Colb. primus *per defecationem*. Colb. secundus *per adificationem* (sic). Codex noster, *per defezationem*. Quam scripturam veram quidem esse et germanam puto; sed non ita idoneam. Melius, *per percolationem*, cum Græce scriptum sit *ἐκ τῆς ἀρκύσεως*.

receptaculum est fluviorum euncliarumque aquarum **A** quæ in se undique devolvuntur, manens intra terminos suos. Bonum quoque ob hoc, quod aquis aeris **B** fons quidam et origo est. Quæ cum fuerit fota calore solano, deponit humorem subtiliorem per tennes vapores, qui tracti in altiorum locum, frigidique perfecti, ut pote qui nubibus obumbrantur, rores generant atque imbres. Et huic rei nullus erit incredulus, si ad cacabos spumantes fervore respexerit, qui cum repleti aqua fuerint, igne supposito vacui sæpe redduntur; licet ipsa quoque maris aqua, solis decoqui radiis, ut nautici referunt, affirmetur. Nam vapores exhalantes de pelago suscipiunt ^c penicillis, atque ita sitis consolantur ardorem. Bonum nihilominus eo **725** videtur mare, quia constringit insulas, non minus eis munitionem perhibens quam ornatum, et quia **B** classibus invectabilem præstat accessum, divitiarumque causas mercatoribus subministrat; et quia pluri-

^a Colb. secundus, et receptaculum. Vocola et in editis deeat. Hoc est, et propterea quod receptaculum est, etc.

^b Editi, fons quidem. At mss., fons quidam. Statim editi et duo mss., fota. Colb. secundus, cocta, male. In Græco, θαλασσίνα, calefacta.

ma terrarum incolis ignota, navigantium relatione discuntur, multumque penitus vitæ hominum commoditatis ex mari tribuitur. Nam ea quæ nobis exuberant, in alias provincias regionesque transvehimus, et inde rursus quæ minus hic suppeditant apportantur. Sed unde mihi possibile erit maris pulchritudinem designare, ita ut Conditori visum est? Quod si mare bonum atque laudabile est apud Deum, quomodo non cætus Ecclesiæ catholicæ pulchrior iudicetur, in qua ætatum omnium sexuumque diversitas, vocibus glorificatoriis ad Deum fuis similem marinis fluctibus sonum reddit, quæ firmiter in pacis statione fundata, nullius quassationem turbinis sustentat hæretici? Quamobrem perficite vos dignos remuneratione cælesti, decus hujus ordinis conservantes in Christo Jesu, cui gloria nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

^c Pro penicillis legendum esse spongiis, discimus ex exemplari Græco, ubi legitur, σπόνγαις ὑποδεχόμενοι. Haud longe editi, nihilominus Domino. Colb. secundus, nihilominus Deo. In Græcis legimus παρὰ θεῶν.

LIBER QUINTUS.

De herba seu lignis disputatio.

1. Et dixit Deus: Germinet terra herbam pabuli, **A** seminans semen secundum genus, et lignum fructuosum, faciens fructum secundum genus: cuius semen in semetipso est. Consequenter itaque postquam tellus respiravit, eluctata jam pondus aquarum, datum illi præceptum est germinare prius herbam, deinde pabulum: quod etiam modo fieri videmus. Nam vox quæ tunc emissa est, et prima illa præceptio ^a veluti lex quædam naturæ fuit, et inhæsit terræ: creandi fructificandique sibi perhibens in posterum facultatem. Germinet terra. Primum est in generatione nascentium germinatio, deinde cum paulisper emergerit, herba fit, et cum creverit, pabulum habetur. Eademque paulatim pubescens articulatur; et ita usque ad tempestivam maturitatem seminis coalescit. Nam herbosa viridisque species omnibus est communis. Germinet terra herbam pabuli. Per se videlicet tellus **D** germinare præcepta est, nullius indigens adjumento. Quoniam quidam opinantur plantis ac seminibus solem causas prestare crescendi, dum ea quæ de terra pullulant, proprii caloris attractu, ab imis sedibus ad superna producit, idcirco sole antiquior terrene fecunditatis ornatus emicuit, ut occasio venerandi solem, ut pote auctorem nascentium, his qui in errore positi sunt auferretur, si tamen suaderi potuerint quia priusquam ipse creatus est, erat jam terra suis

fructibus decorata; considerantes quod herbis et pabulis sol in nascendo ^b posterior est. Quid ergo dicemus, quia pecoribus quidem Conditor alimoniam reponebat, nostrum vero genus nullius cura dignum provisionis habuerit? Non ita est. Nam qui bubus et equis quis pastum præparavit, ubiores utique tibi divitias, et fruendi copiam ministravit, et subsidia tuæ vitæ per illorum nutrimenta recondidit. Seminum quoque productio quid aliud debet intelligi quam tuæ dispensationis instructio? siquidem olera radicesque palmarum agrestium non sit dubium cibos hominibus ministrare. Quod etsi ^c est aliquod genus herbarum, alienis, non nostris usibus aptatum; tamen id ipsum videtur nostro nihilominus lucro proficere, nobisque omnium seminum commoditas deputata sentitur: et hunc esse profecto constat super his quæ dicta sunt intellectum.

2. Germinet terra herbam pabuli et semen seminans secundum genus. Recte inquit; sic enim et narrationis consequenter ordo constabit, qui nunc sibi quodammodo creditur repugnare; et necessitas naturalis dispensationis implebitur. Primo est enim germinatio, deinceps herba, post hoc pabuli successio; quam mox seminis perfectio comitatur. Quomodo ergo cuncta quæ nascuntur e terra, seminaria esse sermo declarat, cum nec calamus, nec gramen, nec menta,

^a Antiqui duo libri, veluti lex. Vox prior de erat in vulgatis. Græce, ὁ λόγος.

^b Veteres duo libri et editi, posterius est. Alius, posterior est. Mox Colb. secundus, pecoribus quidem.

Vox quidem ab editis aberat. Græce, τοῖς μὲν βοσκήμασι. Subinde Colb. secundus, qui bobus. Alii duo mss. et editi bubus; id quod prisce dicebatur.

^c Illud est ex duobus libris veteribus addidimus.

nec crocus, nec alia plurima nascendi principium A
sortiuntur ex semine? Ad hæc respondemus, quod
• quædam 726 eorum quæ terra producit, in radici-
bus et in fundo creduntur virtutem seminis obti-
nere, sicut calamus post incrementa recentia, rur-
sus aliam sobolem de radice submittit reparationem
stirpis in posterum porrecturam. Hoc autem facit
non solum calamus, sed etiam alia mille, quæ sub
tellure nascentia, redivivam prolem in radice cu-
stodiunt. Unde verum esse probatum est quia uni-
cuique nascentium, aut semen suppetit renovandi
generis, aut vis quædam seminaria sit adjuncta. Et
hoc est quod dicit *secundum genus*. Neque enim ca-
lami progenies potest olearum haberi creatrix; sed
ex calamo calamus alter, per similitudinem cogna-
tionis exoritur, et ita quod de prima generatione
terra produxit, usque nunc posteritatis successione
servatur. *Germinet terra*. Respice quomodo ex parva
voce, et præceptione brevissima tellus arida, steri-
lisque repente parturiens, et ad fetum fructificatio-
nis impulsæ, velut quodam luctuoso amictu depo-
sita, sumptisque lætioribus indumentis, et cultu
proprii decoris exsultans, omnia quæ b jussu cœlesti
conceperat, effundebat. Cupio itaque in tuis sensibus
altius hæere • creaturæ miracula: ut ubicunque
repertus fueris et cuilibet nascentium generi specta-
tor astiteris, magnificam percipias memoriam Condi-
toris, et ante omnia cum videris herbam feni, vel
florem, mox te ad humanæ naturæ convertas ima-
ginem: recordatus Isaïæ sapientis exemplar: Quia
omnis caro tanquam fenum, et omnis gloria hominis
tanquam flos feni (Isai. xl, 6). Etenim vitæ hujus
brevis, et minimum gaudium, et super rebus pro-
speris hilaritudo mortalium, congrue prorsus a pro-
pheta comparata est. Videtur enim hodie quispiam
membris reffectus, facie robustus, ætate primævus,
fremens viribus, atque impetu non ferendus. Hic
sequenti mox die miserabilis invenitur; dum aut se-
nectute frangitur, aut languore tabescit. Alter itidem
spectabilis habetur, et maximarum refertus opibus
facultatum, fultus obsequiis, susceptorum amicorum
etiam simulatorum stipatus examine, nec non para-
sitorum, vel affinium adulatorum circumseptus ex-
cubiis, a quibus omnibus, et procedens, et rediens
invidiam cum vituperatione conquirat. Neque enim
potest hunc morbum declinare qui eminet. Adde
divitiis civilem quoque potentiam, et honores delatos
a principibus, gentium regimenta, militum magiste-
ria, præcones d horrida voce personantes ante se-
ipsum, fasciumque vectores hinc et inde prosequen-

a Nostri tres mss., quia quædam.

b Editi, visu cœlesti. Libri veteres; jussu cœlesti.

c Vocem creaturæ addidimus ex veteri nostro li-
bro. Græce, τῆς κτίσεως τὸ θαῦμα.

d Editi, honorifica voce. Codex noster et Colb.
secundus, horrida voce. Legimus apud Basilium,
μὴν βοῶντα.

e Editi, simplicibus ferentes. At nostri tres mss.,
supplicibus ferentes; et ita scripsisse Eustathium ar-
bitror, qui, ut alibi passim, ita hic quoque vim verbi
Græci male expressit. Ita potius scribere debuerat,

tes, gravissimumque terrorem • supplicibus ferentes:
adde verbera, proscriptiones, auctiones, vincula,
carceres, ex quibus intolerabilis glomeratur formido
subjectis. Quid postea? nox una, et febris accessio,
lateris dolor, pulmonisque suspirium, divulsus ex
hominibus ducit hominem, f totaque ejus scena re-
pente detegitur, et illa tanta potentia velut transac-
tum somnium non videtur. Quapropter tempestive
propheta florum imbecillitati, similitudinem gloriæ
comparavit humanæ.

3. *Germinet terra herbam pabuli, seminans semen
secundum genus*. Usque nunc igitur primæ disposi-
tioni testis est ordo nascentium. Germinatio eni-
omnia quæ generantur antevenit, et si quid de ra-
dice prorumpit, ut crocus et gramen, prius id ger-
minare necesse est, et post hoc fenum viride videri,
atque ita in frugem maturam, stipula jam flavescente
perduci. *Germinet terra herbam pabuli*. Semen igitur
cum ceciderit in solum, et mediocriter humore fue-
rit et calore mollium, mox gremio terræ connecti-
tur, quædam subinde genitiva fomenta suscipiens
et in venas ejus sensim labendo demergitur, sparsa-
que minutissimis fibris tamorem superjectæ telluris
nascendo perrumpit, fundatumque jam firmiter, fa-
cile consurgit toti numero sursum calamos explicans,
quot deorsum radices extenderit. Atque ita teneri-
tudo germinis tepefacta, subjecto vapore, qui tractu
caloris illapsus est per radices, et terræ nutrimentis
adhibetur: partem sui diffundit in culmum, partem
ducit in corticem, partem ministrat in grana, partem
porrigit in aristas. Et hoc modo • concretionem per-
fecta, paulatim ad sui mensuram singula quæque
perveniunt. Ergo sive triticum fuerit, sive legumen,
sive olus, sive arbustum, sufficienter instruere po-
terit tuum sensum, quo possis intueri sapientiam
conditoris artificis: quomodo tanquam genibus qui-
busdam stipula frumenti succingitur, ut crebris com-
pagibus alligata, facilius valeat onus subvectare spi-
carum, cum gravitudine maturitatis inflexæ deorsum
coeperint inclinari. Et propterea calamus avenæ
totus vacuus habetur: quia nullum scilicet gerit
pondus in capite. Triticum autem longæ aliter natura
munivit, cujus grana providenter admodum locavit
in thecis, ut non diripiantur ab avibus. Et ideo ei
rationabiliter aristas causa custodiæ, velut hastas
D apposuit, quarum aculeis minores bestię repellantur.

4. Quid loquar, quidve reticeam, tam copiosos
respicens thesauros creature? est quidem difficilis
assecutio meliorum, sed jactura non tolerabilis omi-
sorum. *Germinet terra herbam pabuli*. Mox cum vi-

subditis ferentes terrorem, cum apud Basilium lega-
mus, τοῖς ἀρχαίοις. Ibidem Colb. secundus, gravi-
simumque. Vox ultima deerat in vulgatis.

f Colb. secundus, totumque ejus schema. Ibidem
idem codex, et tanta. Vocula et in editis desidera-
batur.

g Editi et duo mss., congregatione perfecta, cor-
rupte. Colb. secundus, concretionem perfecta; et ita
legendum esse puto. Legimus apud Basilium τῆς
ἀφ᾽ αὐτοῦ γινόμενης: quod melius ita interpretabere:
accessione facta, perfecto incremento.

ctualibus et perniciose procedunt, id est cum * tritico cicuta, cum reliquis seminibus helleborus, et aconitum, et mandragora, et papaveris succus. Quid 727 ergo? postposita gratiarum actione super munificentia Conditoris, accusamus eum de noxiarum productione causarum? Minime: considerantes illud, quia non omnia propter nostrum facta sunt ventrem; sed nobis quidem deputatæ dapes, tam promptæ quam notæ sunt. Unumquodque vero eorum quæ generata sunt, habent propriam rationem. Neque enim quia taurini sanguinis haustus lethifer habetur, idcirco animal ipsum fieri non oportuit, aut penitus non videri, cujus utique labor, ad varios vitæ nostræ usus valde necessarius æstimatur. Sed tibi quidem sufficet rationabilitas familiaris hominibus, ad declinanda quæ noxia sunt. Etenim si ovibus et capris sensus suppetit naturalis cavendi contraria, solo intellectu discernentibus læsionem: tu cui et sermonis facultas præsto est, et artis medicinæ solertia suppetit, remedia sanitatis explorans, et rerum frequens experientia, malorum nobis effugia demonstrando, difficile, dic mihi, poteris periculosa vitare, quorum nihil est otiose vel inutiliter constitutum? Aut enim pastum ministrant certis quibusque pecudibus, aut nobis egrotantibus solatia conferunt ad salutem. Nam cicutam sturni solent edere: cujus venenum pro qualitate sui corporis dicuntur effugere. Tenuissima enim sunt adjacentia eorum cordi spiramina, priusque illis evenit ut digerant quæ sumpserunt, quam frigiditas ad intima æorum intestina perveniat. Coturnicibus etiam in usu escæ habetur helleborus, huius virus pestiferum nature suæ quadam temperatione devitant; hæc autem omnia nos ipsos quoque juvare creduntur. Ex mandragora enim somnifera medicamina componuntur gravissimis membrorum doloribus profutura. Quidam autem per cicutam molestissimam vescendi rabiem mitigarunt; nonnulli per helleborum diuturna vitia corporis exstinxerunt. Ergo unde putabas Conditori crimen obijcere, inde potius referendæ sibi * laudis augmenta sortiris.

5. *Germinet terra.* Quantam igitur dicit alimoniam sponte in foliis herbarum, et radicibus et seminibus inveniri, vel quantum ex cultu et diligentia conferri, quanquam non continuo præcepit fructum semenque produci, sed germinare prius statuit, et virere tellurem, et tunc maturare semen, ut prima illa præ-

ceptio documentum naturæ fieret ad rationem sequentium. Quomodo ergo secundum genus semina terra producit, cum fulvum triticum serentes, atrum ^d plerumque colligimus? Quod non pertinet ad mutationem generis, sed infirmitatem quandam et languorem seminibus fuisse dicemus. Neque enim desiit esse frumentum quod adustione nigratum est, sicut ex ipsa possumus appellatione cognoscere, quia nimietate frigoris excoctas species, in alium semen et colorem transtulit et saporem. Sicut econtra, si ager secundus exstiterit, et cœli clementia potiat, mox ad pristinum schema revertitur. Lolium vero et cætera adulterina genera, quæ zizania solet nuncupare Scriptura, virtualibus admixta segetibus, non ex tritici corruptione gignuntur, sed ex sua propria nascuntur origine. Horum consideratio illis conferenda est, qui Domini mandata subvertunt, et non sincere verbum monitionis accipiunt; sed maligno magisterio depravati, audent se membris Ecclesiæ salubribus admiscere, ut morbi sui clandestinam perniciem latenter mentibus integris inoleant; licet Dominus perfectionem * credentium in eum merito seminis comparat incrementis, ita dicens: *Ut homo mittat sementem super terram, et ille dormiat, et surgat nocte ac die, messis autem levatur et crescit, ipso nesciente. Sponte enim terra fructifera: primo fenum, postea spicam. Germinet terra herbam* (Marc. iv, 26). Igitur in brevissimo temporis momento, a germinatione tellus incipiens, ut legem Creatoris impleat, per omnes crescendo profecta gradus, mox ad maturitatem quæ nascebantur evexit. Cerneret eo tempore, saltus omnes herbarum viriditate splendere: campos etiam turgidis messibus exornatos, imaginem quodammodo pelagi fluctuantis spicarum motibus æmulari. Omne tunc fenum et omne genus olitorum; et si quid arbutivum vel seminarium est, copiosis super terram fructibus eminebat. Nulla tunc erat desperatio metuenda seminibus: non ignavia culpanda cultorum, non æ aerum intemperantia, non ullius causæ querela corruptelam frugibus apportantis, non condemnatio, quæ fertilitatem posset impedire terrarum. Postea enim delictum exstitit; pro quo sumus additi, ut in sudore nostri vultus panem manducaremus.

6. Inter hæc præcepit quoque agnum nasci fructuosum faciens fructum; cujus semen in seipso est

* Editi, idem cum tritico. Antiqui duo libri, id est cum tritico. Aliquanto post editi, proposita gratiarum actione. At nostri tres mss., postposita, bene. In Græco, ἀγέρτες. Subinde editi, sed nobis quod deputatæ. Colb. secundus, sed nobis quidem deputatæ.

^b Editi, tibi quod sufficet. Colb. secundus, tibi quidem sufficet. Ibidem editi, ad declaranda. At nostri tres mss., ad declinanda. Basilianum illud, πρὸς τὴν ἐνδοξίαν τῶν διδασκάλων, exprimere voluit Eustathius, nec inepte interpretatus est.

^c Editi, laudis argumenta. Libri veteres, laudis augmenta, ita postulante Græco, εἰς προσθήκην ἐνδοξίας. Ibidem editi, et in radicibus. Antiqui duo libri, et radicibus.

^d Colb. secundus, tetrum plerumque.

* Veteres duo libri et editi, credentium merito

Colb. secundus, credentium in eum, merito, etc. Græce, τῶν εἰς αὐτὸν πιστευόντων.

^f Editi et Colb. primus, ut homo mittat. Alii duo mss., sicut homo mittat. Puto autem Eustathium scripsisse aut, ut si homo mittat, aut, sicut si homo mittat: sed voculam si a librariis omissam fuisse. Locus est Marci iv, 26: Quemadmodum si homo jaciât sementem. Paulo post Colb. secundus, temporis spatio.

^g Colb. secundus, non aeris intemperantia. Alii duo mss., et editi non aerum intemperantia. Eustathius vocem Græcam αἰρώ paulo religiosius interpretatus est, cum eam plurali quoque numero reddidit, aerum. Nec ita multo infra Colb. secundus, in se ipso crescit.

sequen-
terra
d ple-
tionem
em se-
rumen-
possu-
rigoris
nstulia
exsti-
stinum
alterina
ra, vi-
corru-
ur ori-
st, qui
erbum
rio de-
us ad-
laten-
us per-
s com-
mittit
et nocte
sciente.
postea
Igitur
natione
et, per
tura-
upore,
scere:
maginem
notibus
olito-
st, co-
la tunc
ignavia
ia, non
appor-
set in-
it; pro-
tus pa-
sci fru-
ipso est
o, etc.
Alii duo
athium
i homo
fuisse.
am^o ja-
temporis
ia. Ali
Eusta-
inter-
ro red-
dus, in

secundum genus et similitudinem. Hujus igitur edi-
tione sermonis omnia confestim memora densabantur,
arbores etiam quibus mos est in altum surgere, id
est, olea, vel cedrus, et cypressus, et pinus, nec
non frutices foliis vestiebantur, et frondibus virgulta.
Quin etiam ^a quæ coronaria vocitantur, roseta dico,
et myrteta, et laureta sub uno temporis momento,
cum ante non essent, singula cum sui proprietate
surgebant: alterum ab altero, manifestissima pro-
batione discretum, et certa designatione productum.
Veruntamen illo tempore rosa sine spina fuit. Nam
postea pulchritudini ejus adjuncta est, ut esset vide-
licet voluptati sollicitudo contigua, reminiscens nobis
peccatum, cujus gratia dumos et vepres gene-
rare **728** terra damnata est. Quæ ^b quidem jubetur et
lignum faciens fructum producere; sed multa ligna
videmus, neque semen, neque fructum ferentia.
Ad hoc dicemus, quia quæ sunt utiliora, man-
dari memoriæ principaliter meruerunt, deinde sub-
tiliter inquirentibus patefiet aut seminarias esse om-
nes arbores, aut similem semini habere virtutem.
Populus enim vel ulmus, et salix et aliae tales, fru-
ctum quidem nullum ^c videntur asferre manifestum;
semen tamen in eis, si quis attentius scrutetur inve-
niet. ^d Subjectum est enim earum foliis granum quod
mischum nuncupare solent hi qui vocabulorum com-
positionibus operam dederunt, hoc vim seminis ob-
tinet. Nam ea quæ de ramorum plantatione nascuntur,
ex semetipsis, quamplurimum radices fundunt. Forsi-
tan et illæ gemmæ quæ de stirpe trudentur, rationem
quamdam seminis habent, quas agricultores avulsas
reparandi causa generis, pastinare consueverunt.
Primo tamen, ut supra diximus, arbores illæ dignæ
memoratu habentur, quæ nostram vitam suis fru-
ctibus sustentantes, atque hominem nutriendos in-
vidiosam ei facturæ erant fruendi libertatem: sicut
vitis quæ vinum generat letificans cor hominis, et
olea fructum fereus, qui vultum exhilarat, in miseri-
cordia. ^e Quanta alia tunc simul emergebant ur-
genter, hæc producente natura. Itaque radix vineæ
habet in circo sarmenta virentia, diffusa per terram:
ex quibus primo germen oritur, quod fit labrusca,
post hoc uva. Sufficit igitur vinea quoque prudenter
inspecta, recordationem tibi naturæ subjicere. Me-
ministi enim dominici sermonis exemplum, quo se
dicit esse vitem, Patrem vero cultorem. Singulos au-
tem nostrum, qui per fidem inserti sumus Ecclesiæ,

^a Editi corinaria pro coronaria, uti in duobus li-
bris veteribus scriptum invenimus. Græce στεφανο-
ποιοντα.

^b Illud quidem additum est ex Colb. secundo.

^c Editi, videntur asferre, manifestum tamen semen:
quæ verba aliter distinguuntur in Colb. secundo;
idque melius, et verbis Græcis convenientius. Lege
contextum.

^d Ex duobus libris veteribus vocem est addidimus.
Ibidem Colb. secundus, et hoc vim seminis.

^e Totum illud, quanta alia tunc simul emergebant
urgenter, hæc producente natura, ex antiquis duobus
libris adjectum est: quorum in uno legitur tamen
corrupte, urgentes: in altero corrupte quoque, ur-
guenter. Græce, ἀντιζυγνός, urgentes.

A sarmenta nuncupavit: ^f provocans nos ad fructifica-
tionem copiosam, ne desidiæ accusati, flammis con-
tradamur æternis. Denique non cessat; ubique an-
imas hominum vitibus comparando. Sic enim dicit.
Vinea facta est dilecto in cornu pingui (Isai. v. 1).
Et iterum: Vineam plantavi, et sepe circumdedi (Math.
xxi, 35), animas videlicet indicans hominum, quas
coelestium mandatorum munitione consepsit: appo-
sita nihilominus angelorum custodia, sicut scriptum
est: Immittit angelum Dominus in circuitu timentium
eum, et eripiet eos (Psal. xxiii, 7). Deinde velut vallos
quosdam quibus fulcremur erexit: constitutis in
Ecclesia, primo apostolis, secundo prophetis, tertio
magistris (I Cor. xii, 28). Atque ita nos exemplis ve-
terum sanctorum suscitans in sublime provexit: nec
omnino passus est mentem nostram humi jacentem,
fieri dignam calcationibus aliorum. Vult etiam nos
velut ^g quibusdam viteis claviculis, id est, amplexi-
bus caritatis astrictos, et proximum quemque dili-
gentes, impetu animi semper ad superiora contem-
dere: similes effectos sarmentis quæ solent paulatim
crescendo, ad summos arborum vertices pervenire.
Exigit nos etiam fossionem pati. Foditur autem mens,
sæcularium depositione curarum; quæ cordibus no-
stris onus grave ^h conficiunt. Ergo qui illecebras cor-
poræ voluptatis abjecerit, et execrabilis ambitum
gloriæ divitiarumque contempserit, tanquam fossio-
nis cultura nitescens, aspirare libere incipit, omni
labe terrene conversationis abstersa. Convenit etiam
nos secundum proverbii rationem, minime luxurian-
tes effluere, id est, non ostentatorie vivere, nec ca-
ptare decus laudis externæ; sed fertiles nos vero de-
monstratore cultori bonorum operum preferentes
industriam. Tu autem sicut oliva fructifera nulla te
spe nudaveris, sed semper habeto fidei viridem vali-
damque constantiam. Ita enim vivacitatem illius ar-
boris, et opulentiam fructuosam videberis imitari:
si uberrime misericordiam omni tempore largiaris.

7. Sed jam redeamus ⁱ ad scrutationem dispositio-
nis artificis. Quanta tunc genera exstiterent lignorum,
quorum quedam secunda sunt, alia projectibilia,
nonnulla navibus fabricandis accommoda, quæ-
dam focis necessaria? Rursus in his ^j varius
spectatur ornatus, quorum et proprietatis inve-
stigatio difficilis habetur et differentia singulorum.
Nam alia profundioribus, alia summis et levibus sunt
D annexa radicibus: alia in altum porrecta, singulis-

^f Veteres duo libri, provocans nos. Vox posterior
ab editis aberat. Ibidem nostri tres mss. ad fructifi-
cationem. Editi ad fructificationem.

^g Editi, quibusdam vitis. Libri veteres, quibusdam
viteis.

^h Antiqui duo libri, confingunt. Alius, conficiunt.
Editi, confingunt. Statim Colb. secundus, et execra-
biles ambitus gloriæ vel divitiarum.

ⁱ Editi, ad scrutationem disputationis artificis. Libri
veteres ad scrutationem dispositionis artificis. In Græco,
πρὸς τὴν ἐργασίαν τεχνικὴν διατάξιν. Paulo ante pro
sed etiam ex antiquis duobus libris scripsimus sed jam.

^j Veteres duo libri et editi, expectatur. Colb. se-
cundus, spectatur. Aliquanto post duo mss., summis
et lenibus.

que defixa stipitibus, alia humiliora; et de ^a stirpibus suis oculos plures fundentia. Et quorum vertices sunt excelsi, eorum radices multiplices et profundiores **729** habentur, in circoque diffusæ: quas velut fundamina quædam natura subiecit, quibus moles superposita valeat sustentari. Quanta etiam diversitas in corticibus est, ^b quorum alii lenes sunt et nitidi, nonnulli nodosi et asperi, alii simplices, certi etiam multis conserti caudicibus? Et quod magis miraberis, senectutis et juventutis humanæ similitudo reperitur in eis. Nam novellorum et pollentium virgultorum deductus et tensus est cortex; senescentium vero rugosus et scaber. Ex his quædam cum fuerint amputata regerminant, alia mox cum truncantur arescunt, tanquam mortem quamdam ex incisionis injuria perferendo. Multis sane probatum est quia exustæ vel incisæ ^c pinus in nemus glandiferum se transformant. Notum est etiam quasdam diligentia cultorum curatas, naturali penitus malitia caruisse. Nam mala punica quæ sunt acidiora, vel amaras amygdalas, hoc modo ferunt posse molliri, si juxta radicem, truncis earum terebratis tædæ cuneus per medium cardinis transfigatur, omnem molestiam saporis incongrui, mutatione dulcedinis exempturus. Idcirco nullus hominum caligine malignitatis ^d offusus de propria salute desperet, sciens quod agricultura quidem pomorum qualitates reducit in melius, labor autem spiritalis potens est omnium morborum superare nequitiam. Et sane tantam in arborum fecunditatibus videmus esse distantiam, quantam nec verbo quidem possumus explicare. Neque enim solum in alterno genere discretio fetuum continetur; sed in singulis etiam plurima diversitas invenitur. Siquidem aliud specimen masculini fructus, aliud feminini, cultorum fertur tradidisse solertia: ^e qui etiam palmas gemini esse sexus affirmant. Nam videtur quomodo apud eos quæ femina nominatur, ramos proprios incurvat ad marem velut concubitum petens, ut possit ex ejus admixtione concipere. Unde ingeniosi agricoltæ, sublatis de maculo certos oculos, feminae dicuntur inserere; et ita quasi coitu desiderato repleta confestim subductis brachiis pristinum recurrit ad statum. Hæc autem de ficis quoque narrantur. Nam quidam plantas agrestes

A hortensibus narratur apponere: nonnulli etiam fructum caprifici domesticis alligant, conferendæ valitudinis causa, quo possint germina sua retinere cadentia. Cujus rei videlicet figura monere nos creditur ut agnoscamus quia oportet plerumque etiam ab alienigenis capere nos fidei documentum, ad professionem bonorum operum declarandam. Si ^f enim videris quempiam de gentilibus aut hæreticis ab Ecclesia Domini segregatum, vitæ morumque cultibus honestatum; eniti debebis impensius, et studium tuum magis ac magis augere quo possis accedere prope illam fructiferam ficum, quæ de societate silvestrium vigorem mutuata secundum, vitia quidem molesti fluxus inhibuit, subsidia vero vicinæ fertilitatis arripuit.

B 8. Igitur si tanta ratio generationis illarum est, ut vix pauca pro multis poterimus exponere, quis omnium fructuum varietates, qualitates schematave percurrat, et quanta in singulis habeatur utilitas, cum sint aliæ quæ sole ^g decoctæ maturescunt, aliæ quæ tegumentorum præsidio defensæ plenescent? Et quomodo eorum quæ mollem fructum ferunt folia fortiora sunt, sicut fici; quorum autem fructus durior habetur membranarum textura ^h tenerior est, sicut nuces: quia ficus videlicet propter imbecillitatem merito flagitat opem majoris auxilii, nucibus autem læsionem facere potuisset densior opacitas foliorum. Pampinus etiam quam rationabiliter multifida formatione perfectus est, ut uva per eam partem quæ legitur, aeris repellat injuriam, per eam vero quæ C patet, fomenta solani caloris excipiat. Nihil itaque fortuitum, nihil irrationabile factum videmus. Est in omnibus ineffabilis quædam mirandaque sapientia. Quæ autem mens aut cûjus facundia sufficiat ⁱ comprehendere cuncta subtiliter, ut et contemplari proprietates valeat, et discernere differentias singulorum, vel latentium penitus causarum secreta rimari? Quomodo unus idemque humor per arbustorum radices attractus, in officia numerosa dispergitur, aliter ipsam radicem nutriens, aliter corticem, aliter truncum, et aliter medullam? et quomodo nunc folium sit, nunc in palmites ramosque formatur, et fructibus præbet alimenta crescenti? Lacrymas etiam quasdam per ramos eadem fundit materia, quarum quanta sit

^a Colb. secundus, et de stipitibus suis oculos, etc. Eustathius exprimere voluit illud Basilii, καὶ οὗτος ἀπὸ τῆς βίτης εἰς πολλὰς ἐκφύσεις διαπορεύει; nec inepte, cum oculus de vite et de arboribus usitate dicatur.

^b Editi, quorum alia lenes et nitida, nonnullæ nodosæ et asperæ, alia simplices, cæteræ etiam multis consertæ caudicibus: quæ scriptura si cui placeat, legat oportet quarum, cum scriptum sit alia, nonnullæ, etc. Antiqui duo libri, ut in contextu. Ibidem Colb. secundus, et quod magis mirabile.

^c Editi et Colb. primus, pinus glandiferum transformant. Alter Colb., pinus in nemus grandiferum se transformant. Codex noster, pinus in glandiferum se transformant. Dubium non est quin legi oporteat uti in Colb. secundo scriptum et invenimus et notavimus; si tamen pro grandiferum ex aliis codicibus legamus glandiferum.

D ^d Colb. secundus, suffusus. Statim editi, primorum qualitates. Libri veteres, pomorum qualitates; nec putandus est Eustathius aliter scripsisse: qu. tamen secus interpretari debuisset, cum legamus apud Basilium, τῶν φυτῶν, arborum. Subinde Colb. secundus, spiritualis potest omnium.

^e Editi, quin etiam. Veteres duo libri, qui etiam: Græce, οἷς καὶ.

^f Editi, si enim videres quempiam de gentibus. Antiqui duo libri uti in contextu legi potest. Nec ita multo post edit., mutuata secundum. At nostri tres mss., mutuata secundum.

^g Libri veteres, decocta.... defensa. Hoc ipso in loco editi, tegumentorum præsidio. Colb. secundus, tegumentorum.

^h Colb. secundus, tenuior est.

ⁱ Editi, comprehendere cunctas. Antiqui duo libri, cuncta.

inter se differentia quis poterit explicare? Alia est enim ^a lacryma schini, alius balsami succus, alius etiam ^a Egyptiis Libycisque ferulis sudor emanat. Fama est quoque quod electrum lacryma sit cujusdam ligni, more lapidis obdurata. Cujus rei testimonio sunt surculi, vel musculæ parvæ, quæ considerantes **730** in electri manantis succo cum gelaretur hæserunt. Et omnino de eorum qualitatibus, nisi qui experiendo doctus fuerit, plenam rationem proferre non poterit: quomodo iterum ex ipso humore, vitis quidem vinum generat, olea oleum. Et non solum hoc mirabile est, quia dulcis hic, et ibi pinguis efficitur: sed quod in ipsis fructibus multiplex admodum ^b saporis mutatione demonstratur. Alia est enim dulcedinis qualitas in uva, alia in malo, alia in ficu, alia in dactylo. Volo ^c itaque te adhuc hoc enucleatius examinare negotium; quomodo labiorum sensui, gustuique placidissimus videtur humor, cum in quibusdam pomis allata maturitate dulcescit, in aliis acerbus hæretur et anxius cum acescit. Contristat autem sensum per amaritudinem nimiam: cum se in absinthio vel in scamonia diffuderit. In quernis vero, vel in corneis pomis, stipticus et durus efficitur; in terebintho autem vel nuce, mollem recipit pingueque substantiam.

9. Sed cur ^d longinqua prosequimur, cum in una eademque ficu, modo amarissimus sit humor in succo, modo dulcissimus in fructu, in vite autem sit acerbus cum germinat, suavis in uva matura? Colorum quoque quantas dicas esse discretionones? Denique si quando florea rura respexeris, videbis eundem liquorem, quomodo puniceus quidem habetur in hoc flore, purpureus autem vel candidus, vel auresus in alio, majoremque rursus odoris differentiam, quam coloris ostendit. Sed jam sentio mihi sermonem in immensa spatia contemplationis aviditate proserpere. Quem nisi vinctum ad necessitatem creaturæ redegeo, dies me profecto deficiet, magnificam vobis sapientiam, ex minorum comparatione pendentem. *Germinet terra lignum fructuosum*

^a Editi, lacryma scini. Codex noster, schini. Græce apud Basilium σχινου.

^b Editi, saporis imitatione. Colb. primus, saporis mutatione. Colb. secundus, saporis mutatio; et ita quoque in veteri nostro libro scriptum est manu secunda. Græce, ἡ παραλλαγή τῆς ποιότητος.

^c Antiqui duo libri, volo itaque te. Illud te in editis desideratur.

^d Editi, longinque prosequimur. Libri veteres, longinqua.

fasciens fructum. Mox ut præceptum est datum, jugamontium arboribus comantia crebrescebant, hortu cernebantur exculi, ripæ fluminum diversis frondium generibus replebantur. Quarum quedam dispositæ sunt mensas exornare mortalium, nonnullæ pabula præbere pecudibus, aliæ medicandi usibus ^e aptantur; et, ut carptim dicam, quæcunque nobis experientia rerum diuturna congestit, undique necessaria colligens, hæc velocissime dispensatio Conditoris, ab initio futura prospiciens generari constituit. Sed tu cum videris domestica, silvestria terrena, aquaria, florea, majorem recognosce per minima, ita tamen ut admirationi propriæ dilectionem Creatoris adjicias, inquirendo quemadmodum certa lignorum facit semper esse virentia, nonnulla quæ rudantur hyberno, et rursus eorum quæ semper virentia sunt, quedam solent folia mutare latenter, ut per hoc nunquam possint propriis frondibus spoliari, sicut ^f est oliva vel pinus; alia sempiternis induta foliis esse præcipit, ut palmam, quibus ex principali germinatione perceptis usque ad extremum finem creditur esse contenta. Illud quoque considera, quomodo arbor ea quæ myrice nominatur, velut ambigui generis est, quippe quæ non minus locis humidioribus quam siccioribus delectatur. Propter quod Hieremias (xvii, 16) mores varios et mutabiles huic virgulto prudenter æquiparat.

10. *Germinet terra.* Igitur parva ista præceptio cogit eam vires proprias ^g quanta habet, singulis annorum curriculis ad informandum genus herbarum, seminum lignorumque producere. Nam sicut turbc pineus, ictu prioris verberis incitatus, curvatis spatii gyros explicat tortuosos, acutoque fundamine semel defixus semetipse circumfert; ita nature ratio ex priore Dei mandato sortita principium, per omne transit ævum, donec ad communem terminum finemque perveniat. Ad quem nos quoque bonorum operum repleti fructibus properemus, ut plantati in domo Domini, floreamus in aula Dei piissimi, in Christo Jesu, cui gloria et honor sit semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

^e Colb. secundus, usibus aptabantur. Sequitur in vulgatis, quia, ut carptim dicam. At in duobus libris veteribus scriptum invenimus ita ut edidimus.

^f Illud est ex antiquis duobus libris addere libuit.

^g Editi cum Colb. primo, quantas habet, singulorum curriculis, pessime. Codex noster et Colb. secundus, quantas habet, singulis annorum curriculis. Græce, καθ' ἑκάστην ἔτους περίοδον. Ibidem editi, ad informandum. Libri veteres, ad informandum.

LIBER SEXTUS.

1. Athleticorum certaminum spectatores, oportet dimicantium valetudinis esse consortes, quod ab editoribus ludorum lustralium facile probabitur, qui congregatos in stadio nudato capite sedere præcipiunt. Propterea, ut mihi videtur, ne non solum spectator intersit unusquisque, sed etiam particeps

sudoris existat. Ita videlicet maximorum atque excellentium spectaculorum quæsitorem, et summa sapientiæ atque ineffabilis auditorem convenit asserere proprias causas ad contemplationem rei propositæ. necumque ^a partiri laboris onus, ut poterit, socium se magis arbitrans astare quam judicem; ne forte

^d Editi et duo mss., partiri laboris hujus, ut poterit. Colb. secundus, partiri laboris onus, ut poterit.

lateat nos veritatis inventio, et mea culpa fiat cum auditoribus commune dispendium. Quorsus hæc dixerim? Quia videlicet proposita nobis est disputatio de mundi **731** compositione, non ex sæculari sapientia nacta principium, sed ex quibus famulum suum Moysen Dominus docuit in specie, non per figuram locutus ad eum. Ergo necesse est maximarum rerum studiosissimos spectatores, ^a non inexercitato animo, questionibus interesse presentibus. Itaque si quando sub serenitate nocturna, ineffabilem siderum pulchritudinem ^b desuspexisti, credo te captum de rerum omnium conditore quæsisse, quis floribus ejusmodi cælum variaverit, et quomodo in iis quæ cernuntur major delectatione probatur utilitas, itemque si interdiu, sobria mente discutiens, considerasti diurna ^c miracula, per visibilibusque rationem, eum qui habetur invisibilis reputasti, omnino promptus ad audiendum venisti, dignum te demonstrans celebritate honesti hujus beatique spectaculi. Quapropter faciam quod solent hi qui urbium peregrinos, manu comprehensos, ^d ad destinata perducunt, id est, ut vos ad occulta miracula maxime hujus civitatis, utpote nescios introducam. In hac igitur urbe sita est antiqua patria nostra, ex qua nos traduxit homicida diabolus, suis sollicitatis illecebris. Hic conspiciens primam hominis generationem, et mortem quæ nos subinde ^e secuta est, quam peperit peccatum, quod est primogenitum vetusti demonis germen; ibi recognoscis hominem, natura quidem terrenum, sed opus esse manu divinam; valetudine multum pecoribus deteriorem, sed animantium inanimatorumque principem constitutum; instrumentis naturalibus imbecillum, sed ad cælum ipsum ope rationis elatum. Si hæc didicerimus, nos quidem ipsos recognoscemus, Deum reminiscemur, Conditorum adorabimus, Domino serviemus, patrem glorificabimus, benefactorem reverebimur, auctorem vite nostræ presentis et future non cessabimus venerari, qui per eas quas largitus est nobis divitias, etiam earum fidem quas promisit ostendit, et qui experimento presentium, illa quoque quæ sperantur affirmat. Si enim temporalia sunt ejusmodi, qualia sempiterna? Si visibilia tam bona, qualia quæ non videntur? Si cæli magnitudo mensuram humanæ mentis excedit, quis sempiternorum naturam sufficiat æstimare? Si ^f corruptioni sol obnoxius, tam bonus et magnus est, mobilitate velox, discursibus ordinatus, habens congruam amplitudinem, qua statutam rebus omnibus mediocritatem

transgredi non queat? Decor autem naturæ velut oculus quidam perspicuus ornamentum mundo perhibet. Si insatiabilis est ejus aspectio, qualis in pulchritudine sol putabitur esse justitiæ? Si cæco jactura est hunc non visere, quantum dispendium patitur peccator, vera luce fraudatus?

2. *Et dixit Deus: Fiant luminaria in firmamento cæli ad illuminandam terram, et dividant inter diem et noctem.* Cælum scilicet et terra præcesserant, lux super his jam fuerat fabricata, dies a nocte discretus, arida jam revelata erat, aqua congregata in stationem sibi deputatam, terra suis erat fructibus repleta; quippe quæ tot herbarum millia germinaverat et variis plantarum generibus abundabat: sol autem necdum erat et luna, ne principem videlicet patremque luminis eum vocarent, vel auctorem e terra nascentium, qui Deum nesciunt, opinarentur. Propterea quarto die dixit: *Fiant luminaria, et fecit Deus duo luminaria.* Quis præcepit? Quis obsecutus est? Num consideras in his duplicationem personarum? ubique igitur dogma Deitatis mystica narratione consertum est historiæ, causaque præsto est creandorum luminariorum *ad illustrandam terram.* Quomodo ergo si lux antecesserat, nunc *ad illuminationem* sol dicitur constitutus? Primo quidem sermonis nostri simplicitas nullum tibi risum moveat, si faciundie vestre non affectamus elegantiam, nec compositiones sequimur clausularum. Non enim consuevimus verborum instructuras, vel euphoniæ pronuntiationis excolere; sed honestam significationem nominum ubique ducimus ^g præponendam. Adverte itaque quomodo per naturam sufficienter quod voluit, declaravit: pro *illuminatione* enim luminaria nominat, quod utique non repugnat his quæ de luce prædicta sunt. Tunc enim natura luminis est producta; nunc autem solanum corpus effectum est, quo superfertur illud primogenitum lumen. Sicut enim aliud est ignis, aliud lucerna, quorum unum illustrandi vim possidet, aliud ministrandi causa luminis, his qui ejus indigent est formatum; sic et mundissimæ illi et sincerissimæ luci pro vehiculis quibusdam luminaria ista subjecta sunt, licet Apostolus (*Phil.* ii, 15) quosdam luminaria mundi nominat. Sed alia est vera lux mundi, ex cuius transfusione lustrati sancti, luminaria fiebant animabus his, quas veritatem docentes, de tenebris eas ignorantie liberabant. Sic et sol iste visibilis illo principali fulgore flammatus elucet.

3. Et nulli videatur incredibile, quod diximus aliud *culta.* Libri veteres ut in contextu.

^h Colb. secundus, *subsecuta est.* Mox ubi in editis legitur *valetudine*, ibi et aliis locis scriptum invenimus in antiquis libris *valitudine*. Subinde editi, *quam promissit.* Noster codex, *quas promissit.*

ⁱ Editi, *si corruptioni obnoxius.* Colb. secundus, *si corruptioni sol obnoxius*, ita postulante Græco *ἡλίου*. Aliquanto post Colb. secundus, *ejus aspectus.*

^k Editi, *quia fecit.* Veteres duo libri, *et fecit.* Græce, *καὶ ἐποίησεν.*

^l Editi, *proponendam.* At nostri tres mss., *præponendam*; et ita legi debere ostendit Basilianum illud *προτιθέναι*. Nec ita multo post Colb. secundus, *cui superfertur.*

^a Antiqui duo libri et editi, *inexercitados.* Alius, *inexercitato.*

^b Veteres duo libri et editi, *pulchritudinem desuspexisti.* At Colb. secundus, *desuper aspexisti.* Verbum *desuspiciere* Latinum non esse scio quidem; sed nescio tamen quomodo legendum sit. Cum enim Eusebii sæpe utatur verbis non Latinis, et hic quoque ejusmodi verbo fortasse usus est. Leget quisque quomodo magis libebit.

^c Editi et Colb. primus, *diurna miracula.* Alter Colb., *divina miracula.* Vetus noster liber, *diurna miracula*; et ita legi oportere patet ex Græcis, *τὰ τῆς ἡμέρας θαύματα.*

^d Editi, *ad destinata producant, idem ut nos ad oc-*

esse luminis splendorem, aliud subjectum luminis corpus, primo quia quæ composita sunt, in duas partes **732** dividuntur, id est, in materiam receptricem, et in eam quæ sibi euerit qualitatem. Sicut ergo aliud est naturalis candor, et aliud quod candescit: sic illa quæ dicta sunt distare a se quidem natura videntur, sed Creatoris virtute conjuncta sunt. Et non mihi dicas impossibile est hæc a ab alterutrum separari; neque enim ego separationem luminis a solano corpore comprehensibilem mihi tibi que confirmo, sed quia nobis opinatione sola divisibilis æstimatur. Plane nutu Conditoris possunt hæc a natura sua facile se jungi. Denique nobis impossibile penitus est ardorem solis a splendore discernere, sed Deus volens famulum suum mirifica visione convertere, sic apposuit rubro flammam, ut solam vim claritudinis ejus, deposita torriditate, monstraret. Sicut et psalmus testatur dicens: *Vox Domini intercedit flammam ignis* (Psalm. xxviii, 7). Unde etiam in retributionibus delictorum quæ in vita contraximus, ratio quædam nos secretior docet partiendam ignis esse naturam: cujus lux ad illuminandos deputabitur justos, ardor autem ad concremandos ^b proficiet peccatores. Licet et de lunæ quoque passionibus facile queamus fidem capere quesitorum, decrescens enim, non toto corpore prorsus expenditur; sed insertam sibi lucem modo deponens, modo recipiens, concretionis et diminutionis propriæ quasdam nobis exhibet fantasias. Nam quia senescente ea minime totum corpus ejus expenditur, testimonio sunt quæ videntur: licet enim tibi aere libero nebulosisque carente vaporibus, spectare lunam deficientem, quando rotunda secundum ^a schema est, quando globus ejus, ex eo latere quod tenebrosus est, tali orbe circumscribitur, quali cum luce plena est. Quem evidenter integrum perfectumque conspiciens, ea manifestatam parte qua fulget. Et non mihi dicas quia lux ejus adventitia est, quoniam minuitur quidem quando contra solem vertitur, crescit autem cum ab eo discesserit. Nam nec nobis hoc modo discutere propositum est, sed quia aliud est ejus corpus, aliud causa luminis. Tale ^d quiddam ergo mihi, et de natura solis intellige, qui ob hoc tan-

^a Suspiciari fortasse possit quispiam vitii aliquid hoc loco subesse; sed in antiquis libris perinde ut in vulgatis legitur eodem modo, hæc ab alterutrum separari. Mihi facile persuaderi posset malum scriptorem Eustathium ita locutum fuisse.

^b Editi et Colb. primus, *perficiet*. Alter Colb., *præficiet*. Vetus noster liber, *proficiet*: quarum vocum nulla verbum Græcum bene exprimi constat. Etenim verbum ἀποτάττωμαι, quo utitur Basilus, longe melius redditum fuisset destinabitur. Aliquanto post Colb. secundus, nam quod senescente ea.

^c Editi, quando rotunda; sed schema est. At Colb. secundus, rotunda secundum schema est: convenienter Græco κατὰ τὸ σχῆμα. Ibidem Colb. secundus, ex eo latere quo tenebrosus est. Subinde mss. duo, et non mihi dicas. Vocula et in editis desiderabatur.

^d Editi, tale quidem. Antiqui duo libri, tale quiddam.

^e Editi, iterumque nudata: quo quid alienius dici possit, non video. Antiqui tres libri, iterumque induta: quam scripturam veram esse et genuinam constat ex illo, καὶ πάλιν ἐνδύεται.

tum discrepare videtur a luna; quod hic quidem susceptam semel insitamque sibi lucem minime deponit, illa vero sæpius exuta, ^e iterumque induta lumen, facile poterit ex se etiam quæ de sole dicta sunt confirmare. Hæc ergo luminaria statuta sunt dividere inter diem et noctem, ^f quorum naturam tunc ab alterna contrarietate destituit, ut erga se irreprehensibiliter haberentur, nullaque communitate tenebris esse possit cum luce. Quod ^g enim est umbra interdiu, hoc obscuritas habetur in nocte. Et sicut omnis umbra de corporibus luminis subjectis emittitur, mane quidem tendens ad occasum, vespere vergens ad Orientem, meridianis se horis ad partem Septentrionis inclinans, nox quoque ipsa, retrorsum lucis radiis repercussa secedit. Cujus quid aliud intelligenda natura est, quam mundi obumbratio? Sicut enim lucido die stantem quempiam sub aurora solis mox umbra comitatur, sic obumbrato aere qui terræ proximus est, nox efficitur, et hoc est quod dicit, *Separavit Deus inter lucem et tenebras*. Nam fere semper obscuritas refugit lucis adventum, quippe quibus ex prima generatione alienatio inter ^h se naturaliter est aptata. Nunc autem solem præcepit spatia diurna peragere, lunam vero cum orbem suum compleverit, moderatricem noctis statuit: pro certe quæ dimensione invicem sibi luminaria ista succedunt. Nam solé procedente, luna si plena est, statim ducitur ad occasum. Rursus autem cum sol cursui suo metas posuerit, hæc incipit exoriri. Sed si secundum alia schemata minime spatio noctis lunare lumen æquiparat, non interest propositæ quæstionis, solum nobis illud asserentibus, quia quando perfecta est luna, noctis obtinet principatum, proprio superans astra fulgore, terramque perlustrans; temporis autem mensuram æqualiter cum sole partitur.

⁴. Et sint, inquit, in signis, et in temporibus, et in diebus, et in annis. Necessarias igitur humanæ vitæ, sicut longior usus docet, signorum notationes et observationes invenies, si tamen non amplius eas quam oportet inquiras. Multa enim super futuris imbris ⁱ possumus discere; plurima quoque de vaporibus terrarum, motibusque ventorum, seu per partes ve-

^f Editi et Colb. primus, *quorum natura tunc ab alterna contrarietate destituit*. Alter Colb. ut in contextu. Ibidem ubi in editis legitur *incomprehensibiliter*, in nostris tribus codicibus scriptum invenimus *irreprehensibiliter*: qua ex interpretatione suspicari licet, inepte legisse Eustathium ἀνίπτως, cum scripserit Basilus ἀνίπτως, sine admixtione.

^g Codex unus, quod enim est umbra in nocte. Mox editi, mane tendens. Libri veteres, mane quidem tendens. Subinde editi, meridianis horis. Colb. secundus, meridianis se horis.

^h Editi et Colb. primus, *est naturaliter aptata*. Alii duo mss., *naturaliter est aptata*. Græce, τὸς ἀλλοτρίως κατὰ φύσιν ἀποτάττω.

ⁱ Editi, possumus dicere. Antiqui duo libri, *discere possumus*. In Græco, ἵσθι μαθῆναι. Nec ita multo post editi, *placide sunt venturi*. At duo mss. *placide sint venturi*. Colb. secundus, *utrum violenti an placidi*, etc. Subinde ubi legimus et in duobus mss. et in vulgatis, *solis*, legitur in Colb. secundo, *solum*.

nientium, seu generaliter ubique spirantium, et utrum A
violenter, an placide sint venturi. Unum itaque ex
demonstrationibus habetur solum, quod ostendit nobis
Dominus, dicens futuram tempestatem cum cœlum
733 ceperit igneo rubore tristari (*Math. xvi, 3*).
Nebulis enim subeuntibus, obfusi radii rutilo sanguineoque colore cernuntur; aeris videlicet densitate talem speciem nostris obtutibus exhibente, qui necdum vi caloris expressus, ^a propter exhalantes subinde vapores, et augmentis aquarum magis magisque crassatus; certissimam tempestatem regionibus in quibus fuerit glomeratus intentat. Similiter etiam fit quando habetur luna circumflua, vel cum solem circumdederit area quæ vocatur, nimirum aquarum multitudinem, aut ventorum fremitus futuros annuntiat, vel cum visi circa eum fuerint discurrentes, ii qui
^b soles contrarii nominantur: profecto casus aliquos ætherei tractus imminere portendunt. Sicut et virgæ illæ quæ in iridis colore sub matutinis nubibus ostenduntur, vehementes pluvias et procellas, aut aliquam omnimodam cœli perturbationem significant. Plurima etiam indicia crescente vel senescente luna, qui huic scientiæ studuerunt notasse dicuntur: asserentes quod aer terræ proximus, necessario pro lune schematibus qualitatibusque vertatur. Nam ^c cum fuerit tertia, si gracilis et minime cornibus obtusis appareat, serenitatem stabilem firmamque declarat. Sin autem rubicunda, pinguisque cornibus habeatur, imbres nimios, australemque violentiam minatur. Horum igitur observatio quantum commoditatis impendat hominibus, quis ignorat? Possunt enim navigaturi intra portum retinere classem, futura pericula prævidentes; viator item cautus effectus ex cœli tristitia, tranquillitatis tempus exspectat; agricultores quoque seminibus et plantis sollicitam diligentiam commodantes, ex memoratis instructi signis opportunitatem congruam præstolantur. Quid, quod ^d solutionis etiam rerum omnium in sole, lunaque et stellis, visenda prodigia Dominus prædicavit dicens: *Sol verietur in sanguinem, et luna non dabit lucem suam* (*Joel. ii, 31; Act. ii, 20*). Verum hæc indicia sunt mundanæ consummationis, ut diximus.

5. Sed illi qui ultra fossam saltus suos conantur extendere, ad rationem genesis cursum propositi ser-

monis inlectunt. Ferunt enim vitam nostram de motu pendere cœlestium; propterea Chaldei notationes astrorum ad casus humanos asserunt pertinere, simplexque dictum Scripturæ quod ait in signis, non ad mutationem videlicet aeris vel temporum qualitatem, sed ad sortem vitæ transferentes humanæ, prout sibi videtur, exponunt; dicentes quorundam discurrentium siderum complexionem, cum ad illas stellas quæ in zodiaco moventur circulo, si ^e secundum tale verbi gratia schema coierint, certam genesisin solere perficere; rursusque si alter habitus illarum fuerit, contraria decreta componit. De quibus non erit fortassis inutile, si aperiendæ quæstionis gratia, paulo superius repetita serie narrationis exordiar. Dico autem non meum quid proprium, sed confutationis illorum causa, suis utar elogiis: ut et ii qui errore præventi sunt, remedia conceptæ læsionis accipiant, et cæteri munimen aliquod, ne similia patiantur, inveniant. Repertores igitur genesiæ rationis diuturnitate temporis experti, quod eos de schematibus multa diffugiant, in angustum penitus temporis redegere mensuram, ut etiam minutissimo intervallo, sicut dicit Apostolus: *In momento, et in puncto* (*1 Cor. xv, 52*), magna sit ^f inter genesisin genesimque distantia, asserentes quod ille qui natus est in hoc puncto rex erit gentium princepsque populorum, maximam potentiam multasque divitias sortiturus; eum autem qui in illo momento creatus est, mendicum, et vagum fore, quotidianique victus causa, diversorum januas obiturum. Ideo namque circulum qui signifer appellatur in ^g duodecim partibus dividunt; quoniam sol per triginta dies egreditur duodecim ^h locum sphaeræ, ejus quæ ἀπλανής, id est, inerrabilis vocitatur. Et rursus unumquodque membrum partium tricenarum per spatia duodena deducunt: quorum singulas iterum portiones in alia sexaginta distribuunt, eorumque sexaginta sexagies portiones enumerant. Hujusmodi ergo nascentium genesisin disponentes, videamus si possunt hanc subtilitatem, sub temporis dimensione servare. Mox enim ut infans processerit ex utero, speculari necesse est obstetricem quæ dicat puer sit an puella quod natum est, et exspectat vagitum quo capiat parvuli viventis indicium. Quanta vis dum hæc aguntur, sexagies dicas transisse mo-

^a Editi et duo mss., *exaltantes*, corrupte. At emendate scriptum invenimus in Colb. secundo, *exhalantes*.

^b Codex unus cum editis *soles contrarii*. Alii duo, *soles contrarii*.

^c Editi cum fuerit tertia. Libri veteres, cum fuerit tertia, ita exigente et sensu, et Græco περί τρίτην ἡμέραν.

^d Editi, *solutiones*. Codex noster et Colb. primus, *solutionis*, bene, cum apud Basilium legamus, τῆς διαλύσεως... σημεῖα, *solutionis signa*. Alter vero Colb. ita habet, *diligentiam commodant ex memoratis instructionibus*. Et jam rerum omnium in sole, etc. Quod ad Græcum quidem facilius accommodari potest, ὅτι δὲ καὶ: sed eo in libro vox *solutionis* desideratur. Codex noster, *præstolantur, siquidem solutionis* etc. Statim uiss. duo, *videnda prodigia*.

^e Editi, *si tale*. Antiqui duo libri, *si secundum tale*. Græce, κατὰ τοιοῦτον σχῆμα. Statim editi, *si aliter*. Colb. secundus, *si aliter*. Subinde Colb. secundus, *repetitam seriem*.

^f Editi, *inter gesim genesimque distantia*. Vetus hic noster liber, *inter genesim genesimque distantia*, recte. In græco, γίνεσθαι πρὸς γίνεσθαι.

^g Antiqui duo libri cum editis, *in duodecim partibus*. Alius, *in duodecim partes*. Quod magis idoneum esse non diffiteor; sed non inde effici puto, ut malus scriptor Eustathius ita scripserit.

^h Editi, *locum sphaeræ*. Codex noster, *locum fere*. Colb. primus, *locum fore*. Alter Colb., *locum speræ*: quæ scriptura ita corrupta est, ut emendari nullo negotio possit. Igitur pro *speræ* legendum est *sphaeræ*. quod cum satis per se perspicuum sit, magis tamen confirmatur ex Basiliano illo, σφαῖρας.

menta. * Itaque dum manifestatur editus puer mathematico, quanta dicimus elapsa esse puncta, dum media responsa redduntur. Quod etsi contigerit extra fores cubiculi stare eum qui nascentis horam colligit, oportet visitari laterculum, ut diligenter, et sine ulla intermissione calculari possit cursus horarum, sive diurni fuerint, sive nocturni. Quantum igitur sexagesimorum numerus, eo ipso tempore præterisse putabitur? Necesse est enim ut inveniatur stella, quæ non solum in quota parte duodecimi spatii, sed etiam in quoto puncto duodecies divisæ portionis assistit, vel potius in quoto momento sexagesimorum reperitur, in quibus diximus decretorum sortem fuisse divisam, aut ut omnino veritas inquiratur, in quoto eorum sexagesimorum ostento, quæ a primis sunt sexagesimis **734**^b reparata. Verum istam sic enucleatam, et incomprehensibilem temporis inventionem, in singulis quibusque planetis fieri, necessarium esse confirmant: ut agnoscatur qualem habitum gesserit adversus erraticas stellas, vel quale inter se schema tenuerint, cum nasceretur infantulus. Nam si hora sollicite non fuerit custodita, contigeritque vel modicum quid de illa subtilissima ratione mutari: prorsus observatio tota confunditur. Sunt quidem risu digni qui hujus inexplicabilis disciplinæ studiis vacaverunt: sed multo magis illi qui avidius in eos inhiant, tanquam scientes aliquid.

6. Itaque solent eventus, et effigies quoque prædicere singulorum, declarantes illum crispo capillo futurum et alacrem; quoniam in ariete posita est ejus hora, talis enim species est ejus animalis; eritque magnæ potentix, quoniam principalis est aries. Præsidalem quoque futurum, et questuosum, quoniam pecus istud sine molestia depositam lanam facile resumit ministrante natura. Qui autem sub tauro creatus est tyrannicus erit, et laboriosus, idemque servilis, taurus enim jugo submittere colla consuevit. Qui vero signo scorpii nascitur, vulnificus habebitur, ut pote similis illi; qui autem sub hora libræ fuerit editus, justus efficitur; propter æquitatem quæ servatur in trutina. Quod his risibilis fieri poterit? Aries igitur ex quo genesim mutuaris hominibus, duodecima pars cœli habetur; in quo si sol constiterit, ætherea signa contingit; libra quoque vel taurus duodecima

A portio est signiferi circuli. Quomodo ergo principales inde causas asserendo vitæ mortalium, de terrenis pecudibus nascentium formas mentes, et dicis munificum fore arietinum hominem: non quia morum ejusmodi pars illa cœli perfectrix est, sed quia natura talis est ovis? Hortaris ergo nos prælata dignitate stellarum, aut potius suadere conaris, per bestias mutas accommodare tibi consensum. Quod si de animalibus assumptas morum proprietates habet polus, ipse quoque subjacet necessitatibus alienis; ^d quippe quia nactus est ex quadrupedibus causarum ducta principia. Si autem hoc dicis ineptum esse, multo illud pronuntiabis ineptius, ut auderes de his rebus assertiones afferre, quæ nihil nobiscum videntur habere commune. Verum hæc illorum argumenta similia sunt * cassibus araneorum, in quibus si culex, aut musca consederit, tenetur innexa; cum autem de fortioribus aliquid inciderit, ipsum quidem mox penetrat, textus vero perumpit invalidus.

7. Tamen his non usquequaque contenti sunt, sed longinquius progrediuntur errantes. Nam res quæ in arbitrii nostri libertate sunt positæ, id est, virtutes aut vitia, cœlestium necessitatibus applicant. Quibus contradicere quamvis risibile sit, tamen quia plures hac ^f seductione prolapsi sunt, congruum mihi videtur non transire silentio. A quibus illud principio in loco postulamus agnoscere: si non diebus singulis millies schemata mutantur astrorum. Semper enim moventur atque ^g discurrunt eæ stellæ quæ planetæ vocantur, quarum aliæ celeribus se vestigiis consequuntur, nonnullæ tardius discurrentes, sub eadem hora sæpius, et aspiciunt se, et absconduntur. Maxima sane vis habetur in genesi, ut ibi dicunt, si aut bona stella respexerit, aut maligna nascentem. Fit autem plerumque ut eo tempore, quæ bona stella præserit, mathematicus non invapiens tempus edicere propter ignoracionem unius minutissimarum, quas supra retulimus portionum, sub cacoæmone illum jacere describat, ut ipsorum sermonibus cogar uti, in quibus est quidem magna dementia, sed major habetur impietas. Nam maligniores stellæ causas nequitix propriæ in suum transferunt conditorem: quibus si ex natura subesset improbitas, conditor profecto malignitatis ^h auctor exstiterit. Sia

* Codex unus, dum manifestatur. Illud dum in editis deerat. Aliquanto post editi et duo mss., dum modice responsa redduntur. Vetis codex noster, secunda quidem manu, sed antiqua, dum media responsa redduntur. Subinde Colb. secundus, inveniet stellam, quæ, etc.

^b Editi et duo mss., reparata. Colb. secundus, reposita, fortasse amputata.

^c Vocem inde ex nostris veteribus libris addidimus.

^d Codex unus, quippe quia. Editi, quippe qui. Mox duo mss., si autem hoc dicis. Editi, si autem dicit. Hoc ipso in loco mss. duo, pronuntiabis. Editi, pronuntiabit.

^e Verbum sunt addidimus ex duobus codicibus. Mox editi, tamen his quæ quaque non contenti sunt. Antiqui duo libri, tamen his non usquequaque contenti

D sunt.

^f Codex unus, hac seducta ratione, prolapsi sunt. Haud longe editi et Colb. primus, illud principii loco. Codex noster, illud principe in loco. Colb. alter unus primo loco. Græce, πρώτον. Ultimas duas lectiones ex æquo voci Græcæ convenire vident, opinor, omnes: puto tamen potius legi debere principe in loco, uti in veteri nostro libro scriptum invenimus. Videtur enim librarius, quicumque ille fuit qui alterum illum codicem Colbertinum scripsit, nonnulla de suo et mutasse, et correxisse, sive, cum scriberet, respexerit ad exemplar Græcum, sive id solo rationi ductu fecerit.

^g Editi, discurrunt stellæ At Colb. secundus, ea stellæ.

^h Editi, actor exstiterit. Colb. secundus, auctor exstiterit.

autem proposito faciente sunt pessimæ, primo quidem animalia quædam putanda sunt arbitrio suo famulanti, absoluteque et libero impetu, ad hoc quod sibi libuerit incitata, siquidem totius modum furoris excedit insimulare res exanimas. Deinde **735** quanta irrationabilitas est, bonum malumve, non pro sua cuiusque dignitate distinguere, sed ex loci qualitate, aut respectu alterius, vel optimum fieri definire, vel pessimum? Et cum paulisper de schemate stella diverterit, suæ propriæ dicitur malignitatis oblita. Sed hæc quidem hactenus sane per singula momenta temporis, ut dicunt, in aliud atque aliud schema se transferunt. In his itaque tot tantarumque mutationum millibus, quanta quotidie natalium regionum decreta formari putanda sunt. Cur ergo non singulis diebus principes procreantur? Aut quare apud illos successio semper paterni custoditur imperii? Quoniam nemo videlicet eventus suorum liberorum refert ad schema stellarum; quippe quibus regnum non genesis lato, sed generis jure defertur. Nonne igitur Joatham generavit Ozias, et de Joatham natus Acham est? Et tamen nullus illorum servilis horam conditionis incurrit. Deinde si virtutum vitiorumque principia non ex arbitrio nostro, sed ex genesis necessitate sortimur, superflui sunt, ut video, latores legum, sequenda nobis vel fugienda mandantes: superflui quoque iudices honestos laudibus exornantes, improbos suppliciis punientes: insons etiam censenda est homicidæ, vel furis audacia, qui etsi cohibere manus proprias a facinore maluissent, minime potuissent, propter indeclinabilem necessitatis impulsu. Vani omnes artifices æstimandi sunt, vite subsidia manuum labore quærentes. Supervacaneus porro sudor agricolarum, quibus copiae fructuum possint etiam non operantibus abundare. Mercator etiam dives efficeretur in otio, cui vel nolenti pecuniam genesis apportasset. Christianorum vero spes, quæ magna est, subolata penitus interisset, quoniam frustra vel iustitia colitur, vel damnatur iniquitas; si omnino nihil ex sententia facere permittitur. Etenim quando genesisica vis, et decretio fatalis incumbit, nullum locum prorsus invenit examinatio iusti iudicii. Hæc quidem adversus illos disseruisse ^b sufficiat. Neque enim aut vos prolixioribus sermonibus indigetis, ut pote mentis sanitate pollentes, aut tempus patitur ulterius limitem disputationis extendi.

8. Sed sermonem magis ad reliqua retorqueamus. Sint, inquit, in signis et in temporibus, et in diebus,

A et in annis. Diximus jam de signis: tempora sane intelligimus esse partes quatuor anni vertentis, id est, ver, æstatem, autumnum, atque hiemem. Hæc si bibet succedendo vicissim pro luminariorum dispositis cursibus temperantur. Hiems enim fit in australibus sole regionibus commorante, nocturnamque opacitatem, circa clima, ^c quod nos habitamus, spatio longiore ducente. Unde fit ut aer terræ proximus frigidus efficiatur, omnesque nebulosi vapores conglomerati, pluvias et nives, glaciesque perficiant. Cum autem de meridiana plaga rediens sol, medium orbem cœli tenerit; tunc diebus ac noctibus tempus æquale distribuit. Quantoque altius a terra subvehitur, tanto magis paulatim componit temperiem, per quam ver procedit, cuius beneficio frutices arboresque frondescunt, et animalia cuncta terrena, vel aquaria, geniali calore stimulata ^d propagationem generis, successione prolis extendunt. Inde sol mox ad æstivam lineam deflectendo, per confinia transit arctoæ, dies nobis longiores efficiens, diutiusque commoratus in aere, ipsum quidem flagrantem reddit ac torridum, tellurem vero perficit sicciorum, unde maturandis seminibus, atque pomis, facultas optata præstat. Eoque tempore habetur ardentior, et umbras meridianas facit breviores, quoniam de alto nimis loco nostram respicit regionem, diesque majores habentur, tunc quando breves sunt umbræ: sicut ^e contra dies parvi sunt, cum fuerint umbræ longiores: quod apud nos qui ^f eteroscii nominamur, id est, alias umbras habentes, et partes habitamus arctoas, ita contingit. Nam sunt quidam qui per integrum biennium singulis annis omnimodo sine umbra sunt cum sub meridiano sole constiterint, quos, quia sol contra ipsum verticem positus æqualibus undique spatiis illuminat, in nullam penitus partem flectere sinit umbras. Nam et putealis apud eos aqua, vix tenuissimum potest ^g in alveum de sole lumen excipere, propter quod eos quidam *ascios*, id est, exumbres appellant. Illi autem qui extra terras odoriferas habitant, in utramque partem mutant umbras. Nam soli qui nostram videntur incolere regionem, adversus austrum semper, id est, ad meridiem umbras creduntur emittere: unde etiam a quibusdam *amphiscii*, ^h id est biumbres nominantur. Verum hæc omnia sole ad partes boreales commeante proveniunt. Ex his considerandum est, quantus radiorum fervor habeatur, et quantos hominibus casus efficiat. Post hæc igitur tempus autumnale succedit, quod frigoris et

^a Editi, animalia quædam putando arbitrio suo famulanti: quod cum aperte vitiosum sit, ex Colb. secundo correximus.

^b Antiqui duo libri, *sufficiet*. Alius codex, *sufficiat*. Statim editi et duo mss., *torqueamus*. Alius codex, *retorqueamus*. Græce, *ἐπαυθίζωμεν*.

^c Illud nos ex duobus libris veteribus addendum iudicavimus.

^d Antiqui duo libri, *propagationem*. Alius, *propaginem*. Aliquanto post editi, *ac aridum*. Libri veteres, *torridum*.

^e Editi, *ætheroscii*. Codex noster, *eteroscii*. In Græ-

co, *καὶ ἡμεῖς τοῖς ἑτεροσίοις, heteroscii*.

^f Antiqui duo libri et editi, in *altum*. At Colb. secundus, in *alveum*. Sic Eustathius Latine reddidit illud Basilii, *διὰ στροπίων στενόν*, cum potius scribere debuisset, *per angusta oræ*. Lege Basilium, hom. 6, num. 8.

^g Editi, *id est umbræ nominantur*. Vetus noster codex, *id est biumbres*. Colb. secundus, *id est biumbres*. Ibidem libri veteres, et quantos. Vocula et deerat in vulgatis. Ibidem editi, *efficit*. At nostri tres mss., *efficiat*.

caloris æquatas obtinens portiones, sine molestia nos
736 tradit adventui a sequentis hibernii, denuo vide-
 licet sole ad australem regionem de aquilonis partibus
 remeante. Hæ sunt vicissitudines temporum, quæ
 soli discursibus famulantes, vitam nostram dispen-
 sare creduntur. *Et sint, inquit, in signis et in diebus :*
 non ut diem faceret sol, sed ut diei moderaretur. Nam
 olim nox et dies, antequam luminaria crearentur,
 effectæ sunt, quod declarat et psalmus dicens : *Posuit*
solem in potestatem diei, lunam, et stellas in potesta-
tem noctis (Psal. cxxxv, 8). Quomodo ^b igitur sol
 habet diei potestatem? quia lucem in se ipse circum-
 ferens, cum ad orbem quem nos habitamus acce-
 rit, solutis tenebris, diem præstat. Non ergo fallitur
 quisquis diem vocitaverit aerem istum, solis radiis
 illustratum, et hanc diurni temporis esse mensuram,
 quod in hemisphærio, ut opinantur, quod supra ter-
 ram est, commoratur. Sed et in annis, inquit, signa
 ista disposita sunt. Cum duodecies igitur spatia sui
 cursus luna peregerit, annum facit : unum tamen in-
 seri sibi flagitat mensem, ut diligentius horarum pos-
 sit colligi perfecta concursio : sicut Hebræi annum
 antiquitus observabant, et Græcorum vetustissimi.
 Annus autem solanus vocatur ordinatio solis, de
 certo signo in eodem rursus per sua se vestigia revol-
 ventis.

9. *Et fecit Deus duo luminaria magna.* Nuncupatio
 igitur magnorum duplex est, quorum una intellectum
 habet absolutum, alia vero est quæ respectu minoris
 illud quod est majus assignat : ut puta magnus equus,
 aut magnus bos. Non enim ex nimia immensitate
 suorum corporum, sed ex comparatione alterius,
 testimonium sortiuntur ejusmodi. Quomodo ergo
 nunc sensum super magnorum appellationem ducamus?
 Sed priorem sine dubio sensum, tanquam mi-
 nora majoribus conferentes, velut formicam, aut
 aliud quoddam animal natura parvum maximorum
 collatione positum; an potius quia pro ingenti
 forma sua merito luminaria magna dicuntur? Et ma-
 gis opinor ita debere intelligi. Non enim quia majora
 sunt aliis stellis magna nuncupantur, sed quia tanta
 amplitudo est orbis illorum, ut fulgor qui ex ipsis
 eradiat, aerem totum sufficienter illuminet, et ^c ubi-
 que porrectus, terras omnes mariæque contingat. Qui
 cum in qualibet poli parte, vel oriendo vel occidendo
 constiterit, cunctorum mortalium visibus æqualiter
 appareat. Cujus magnitudo certissimum habet docu-
 mentum : quia nec ipsorum luminariorum collatione
 latitudo terræ, quanta sit assignatur; ut per hoc sol
 et luna vel minores esse comprehendere valeant, vel
 majores. Nam semper ea quæ eminus posita sunt,
 exigua nostris putantur obtutibus : cum vero juxta

A venerimus, magnitudinem eorum quanta sit facilius
 reperimus. Sol autem nulli unquam, vel longius asse-
 ritur ^d esse, vel propius, ita ex omni parte quæ sub-
 jecta sunt, æqua lance respectat : quem Indi atque
 Britanni similiter intuentur. Neque enim vergens in
 occasum, habitantibus Orientem, de sua quippiam
 magnitudine sentitur amittere; nec in Occidente po-
 sitis, minor apparet exoriens, nec quando medium
 cœli tenet axem, utriusque lateris immutat aspectum.
 Non te ergo brevitæ ejus contemplata decipiat, nec
 quia cubitalis visentibus orbis suus putatur esse, re-
 vera talis haberi putandus est. Semper enim coherere
 solet intervallorum tractui rerum prolixitas spectata-
 rum; aciesque oculorum interjecti spatii longitudinem
 non assequitur intuendo, sed tanquam deficiens ex-
 penditur, et magis æstimatione quam visu, ea quæ
 cernuntur attingit : et ideo pro sua tenuitate res
 parvas existimat esse quæ magnæ sunt, imbecillita-
 tem videlicet suam his quæ conspiciuntur ascribendo.
 Profecto ergo falluntur obtutus, et judicium fidele
 non habent. Recordare namque infirmitatem pro-
 priam, et ex te ipso capies eorum quæ dicta sunt
 argumentum. Itaque si quando ex alto montis vertice
 subjectam camporum planitiem respexisti, nonne
 juga boum tam grandia, vel aratores eorum, formicis
 similes judicasti? Nihilominus etiam dum in excelsa
 specula locatus, oculos in pelagus convertisti, quales
 tibi videbantur insule? Nonne columbarum parvissi-
 marum tibi phantasiam quamdam perhibebant? aut
 naves ingentes, velis ^e tumescentibus candidis pro-
 spectæ procul nigræ putabantur? Ob hoc videlicet,
 quia sensus ut diximus oculorum, aeris distentione
 tenuatus non sufficit comprehendere plenius quæ
 visuntur. Nam et rupium maximarum in altum cava-
 tarum rotunda plenaque putatur aspectio; dum emi-
 nentibus undique marginibus occupata, medium ca-
 vationis locum, non valet visio defectionis attingere.
 Ita nec corporum schemata, qualia sint advertit in-
 tituitus, sed teretes esse turres quæ quadratæ sunt
 opinantur. Certum est ergo, quia in ^f prolixioribus
 intervallis non definitam, sed confusam corporum
 capimus visionem. Sic et magna luminaria, secun-
 dum Scripturæ testimonium, multipliciora sunt quam
 cernuntur.

10. Licet illud quoque magnitudinis eorum sit pro-
 babile documentum, quia cum sint infinitæ numero
 stellæ, fulgor tamen qui procedit ex eis, non potest
 nocturnam scindere densitatem. Sol autem fusa per
 mundum luce, non modo cum visus fuerit, sed etiam
 cum venire speratur et antequam terras illuminet,
 obscuritatem noctis infringit, et superat astra ^g can-
 dore, aeremque terræ proximum, frigore nebulisque

^a Editi et Colb. primus, sequentis hiberni. Alter Colb. sequentis hibernii.

^b Editi, quod igitur. Libri veteres, quomodo igitur. Græce, πῶς οὖν.

^c Addidimus voculam et ex duobus codicibus. Ali-
 quanto post editi et duo mss., mortalium visibus. Colb.
 secundus, mortalium visibus.

^d Colb. secundus habet in contextu aspiciunt; sed

in ora libri scriptum invenimus asseritur.

^e Veteres duo libri, velis tumentes. Alius codex,
 velis tumetibus. Subinde Colb. secundus, rotundi pla-
 nique putantur aspectus.

^f Editi, quia prolixioribus. At duo mss., quia in
 prolixioribus.

^g Colb. secundus, astrorum candorem. Haud longe
 editi, generaretur. Libri antiqui, generatur.

concretum dissolvit, ac discutit : ex quo matutinus ventus, et humor roscidus, quando serenum est generatur. Tellus autem cum sit ampla nimium, quomodo poterat sub uno temporis momento, radiis tota lustrari, nisi de maximo solis orbe lux ei largissima praeberetur? Hic nunc sapientiam Conatoris adverte, quomodo immensitati ejus mediocrem vim fervoris adhibuit : ut nec ardor immoderatus terram possit exurere, nec infructuosam eam denegatio penitus caloris efficeret. His vero consentanea de luna quoque **737** intelligito, cujus corpus cum sit lucidum, non tamen semper magnitudo conspicua est, sed nunc ^a quidem perfecta videtur in globo, nunc semiplena scilicet, sed minuata monstratur, defectumque suum gemina parte designat. Alio enim latere deprehenditur esse tenebrosa, cum crescit, et alio cum senescit. Ratio sane secretior est, dispensationem declarans artificis Conditoris, per quam lunæ varietas, naturæ nostræ nobis exemplum subjicit, eo quod nihil in rebus humanis perseverabile, ^b diutinumque consistat, sed ea quæ de nihilo producuntur, ad aliquid cum adoleverint, ad summamque mensuram suæ fuerint ætatis erecta, paulatim tabescentia dissolvuntur. Ex lunæ ergo consideratione docemur advertere res mortales, et mutabilitates illarum cogitatione capientes, cavere debemus ne rebus elati secundis, affectemus superbiam vel insolentiam, nec confidamus temporali potentie, nec opibus, aut divitiis, quæ nimis incertæ sunt, exaltemur : sed cupiditatem corporis castigemus, quæ maxime habetur instabilis, et diligentiam potius animæ tribuamus, cujus bonum semper manet immobile. Quod si te forsitan luna contristat, sensim deposita luce deficiens ; plus te anima debebit afficere, quæ honorem quem ex divina virtute percepit, amittit intemperantiæ vitio, nunquam firmum propositum servans, sed assidue se vertens, ut pote nullis constantiæ fulta repagulis. ^c Re enim vera secundum proverbium : *Sine voce luna mutatur* (Eccli., xxvii, 12). Opinor autem quod et animalibus creandis, cæterisque omnibus quæ terra producit, non parva confertur ex lunæ mutatione formatio. Aliter namque cum perfecta est, et aliter cum decrescit, eorum corpora disponuntur. Modo enim laxiora videntur et vacua cum senescit, modo integra et repleta cum crescit : quoniam humorem quemdam cum calore permixtum, interius his latenter infundit. Quod ita esse demonstrant ii qui sub divo

A dormientes lucente luna, postquam surrexerint, inveniunt capita sua largissimo rore madentia. Sed et recentes carnes, si sub luna jacuerint, fluida mox putredine corrumpuntur. Idemque significat pecorum cerebrum, vel etiam viscera marinorum animalium, quæ sunt humectiora, nec non arborum medullæ, quæ omnia utique nullatenus sufficeret ad suam luna redigere qualitatem, nisi amplitudine virtutis excelleret, secundum Scripturæ testimonium.

11. Sed et aeris motus, hisdem ipsis commutationibus continetur, sicut lunæ novitas attestatur, quæ ex longa plerumque serenitate subito nubium glomerationes, et perturbationes exsuscitat. Euriporum quoque meatus refluus hoc indicat, ^d vel etiam reciprocatio Syrtium, quæ vicinæ habentur Oceano, quas **B** pro lunæ schematibus concitari locorum accolæ prodiderunt. Euripi etiam in utramque partem soliti sunt propria leniter fluentia convertere, reliquo omni tempore : cum vero luna nascitur, nullomodo possunt quiescere, sed vehementi fervore semper exstuant, donec luna rursus appareat, sedationem commotis turbinibus allatura. Similiter occiduum mare crebros accessus patitur et recessus, modo alluens littora fluctibus, modo destituens. Ita velut quibusdam lunæ spiraminibus retro subducitur, et iterum ejus exundat impulsibus. Hæc igitur disserui ad exprimendam magnitudinem luminariorum, et quia nec usque ad unam syllabam otiosum quid esse potest spiritalium præceptorum, cum certe nihil de secretioribus sermo deprompserit. Multa enim super **C** amplitudine, vel intervallis solis et lunæ, reperire poterit cogitando, qui non desidiose affectiones eorum virtutesque disquirat. Quamobrem oportet accusare suam quemque potius imbecillitatem : ut non magnificentiam creaturæ verbis humanis metiri posse credatur. Sed ex paucis quæ dicta sunt, considerare convenit, quanta et qualia sint illa ^e quæ præterivimus. Non ergo velis oculis lunam, sed ratione potius æstimare, quæ validius quam aspectus, ad inventionem valet veritatis accedere. Fabulæ igitur aniles, atque risibiles ubique percubuerunt : quia magicis carminibus luna sedibus evocata de propriis deducatur ad terram. Primo quidem quomodo potest vi cantuum submoveri, quam ipse firmavit altissimus? Deinde quis eam locus susciperet descendentem? **D** Vis tamen ex parvis indiciis magnitudinis ejus accipere documentum. Civitates igitur quæ in orbe

^a Antiqui duo libri et editi, *nec quidem perfecta videtur in globo, nec semiplena* : quod a librariis aliud cogitantibus scriptum oportuit ; alioquin enim non tam absurda scripsissent. At recte in Colb. secundo ita legitur, *nunc quidem... nunc semiplena*. In Græco, *νῦν μὲν... νῦν δὲ*.

^b Editi et duo mss., *diuturnumque*, corrupte. At emendate legitur in Colb. secundo, *diuturnumque*. Græce, *μακρόν*.

^c Illa Eustathii, *Re enim vera secundum proverbium, Sine voce luna mutatur*, respondent illis Basilii, *τῷ ὄντι γὰρ, κατὰ τὸ εἰρημνέον, ὁ ἄρρον ὡς σελήνη ἀλλοιοῦται*. Vere enim, ut dictum est, Stultus sicut luna mutatur (Eccli., xxvii, 12). Revertamur ad

proverbium Eustathii, quod si cognovissent qui olim proverbium simul colligenda sibi proposuerant, id quoque aliis addere non omisissent. Puto autem novum illud proverbium inde factum esse, quod Eustathius pro ἄρρον legerit ἄρρονος : qua falsa scriptura ubi semel deceptus est, nihil mirum si quidvis potius expresserit, quam quod oportuit.

^d Totum illud, *vel etiam reciprocatio Syrtium, quæ vicinæ habentur Oceano*, quam inepte expressum sit, cognoscere licet ex Basilio homilia 6, num. 11, non longe ab initio.

^e Editi, *quæ præterivimus*. Colb. secundus, *quæ præterivimus*. Statim editi, *primo quod quomodo*. Colb. secundus, *primo quidem quomodo*.

terrarum positæ sunt, longis a se spatiis disjunguntur. Harum plateæ, quæ ad partem respiciunt Orientis, æqualiter omnes lunare lumen excipiunt. His igitur cunctis, nisi coram luna videretur, solos illos qui adversus eam positi sunt angipertos perlustraret, eos autem qui latitudinem illius excedant, ut pote ex 738 transverso venientes, nullo modo visitaret. Quod etiam lucerna domi accensa declarat, quam si plures circumsteterint, umbra illorum qui coram fuerint recta porrigitur, reliquorum verò in utramque flectitur partem. Ita nisi immensitate et amplitudine lunare corpus excelleret, nunquam omnes simul attingeret. Nam cum de solstitialibus exoritur partibus, eos qui septentrionalis axis habitant frigidam regionem æqualiter illuminat, et illos * qui in inferioribus meridiane plagæ solis sub zona versantur æstifera validudine complectens, certissimum propriæ nobis magnitudinis præstat indicium. Quis ergo contradicere potest, astruens non esse corpus ejus immensum, cum per tot taptaque terrarum intervalla tendatur?

* Codex unus, in inferioribus. Vocula in ab editis aberat. Aliquanto post editi, qui t. eo. Antiqui duo libri, qui vero.

A Et de magnitudine quidem solis et lunæ hæc tenemus. Qui vero nobis præstitit intellectum, ut ex minimis creaturæ rebus, infinitam sapientiam cognoscamus artificis, præstet etiam super majoribus nos maximas cogitationes de Conditor percipere, quanquam ejus collatione, sol et luna formicarum credantur habere mensuram. Et ideo licet digna non sint, b ut ex his divinæ magnitudinis contemplatio capiatur, parvis tamen quibusdam caliginosisque parabolis videmur instrui, sicut nonnunquam animalia minora, vel herbas conferre solemus ingentibus. Nunc vero contenti simus serie narratorum; me videlicet agente gratias ei, qui mihi hoc pusillum sermonis exigui munus attribuit: vobis vero largitorem spiritualis alimonie prædicantibus, qui vos velut hordeaceo pane, id est, nostræ vocis tenuitate cibavit in præsentī, pascatque in posterum; pro rata cujusque fidei portione, præstans nobis revelationem Spiritus (I Cor. xii, 7); cui gloria in Christo Jesu, nunc et semper, in sæcula sæculorum. Amen.

b Vocula ut omissa fuerat a typographis: sed eam addidimus, veterum librorum fidem secuti.

LIBER SEPTIMUS.

1. Et dixit Deus: Ejiciant aquæ reptilia animarum vivarum, et volatilia volantia sub firmamento celi. Post * luminariorum formationem, aqua etiam repletur animalibus; ut et hoc ornaretur videlicet elementum. Terra enim jam dudum de propriis gemitibus congruam decus acceperat: cælum quoque stellarum flores assumpserat: et velut geminis oculis, id est, conjunctione maximorum luminum fuerat venustatum. Reliquum erat, ut aquis etiam familiaris decoratio redderetur. Venit b præceptio: confestimque lacus et fluvii pro suo quoque genere vel natura perficiebantur uberrimi, mare quin etiam ita diversorum natarum fetura complevit, ut cænoscere paludes, vadosaque stagna otiosam vel irritam minime vim generandi tenuerint. Ranae etiam et muscae, culicesque inde sine dubio pullularunt. Nam ea quæ modo videntur, transactorum faciunt documentum. Ita omnis aqua cogebatur opificibus * servire præceptis. Nam quorum nec genera quidem quispiam sufficit explicare, eorum vitam mox vegetam, mobili-

lemque monstravit ineffabilis et magnifica Dei virtus, simulque præceptionem, quæ data est aquis, opportunitas vivificationis insequitur. Ejiciant aquæ reptilia animarum vivarum. Nunc primum animalia spirantia, sensusque capacia d generantur. Virgultus enim et arbores quanquam vivere dicuntur, ut pote alendi crescendique nata virtutem, non tamen continuo animantia sunt intelligenda. Et ob hoc dixit: Ejiciant aquæ reptilia. Omne genus igitur natarum, sive quod summis fluctibus superfertur, sive quod in altis gurgitibus diversatur, profecto naturam reptandi sortitum est; dum per aquam * corpus trahitur, quanquam et pedibus nonnulla utantur et gressibus. Et licet multa de illis habeantur ambigua, sicut vituli marini, et crocodili et ranæ et cancri, tamen eis, præcipuus est natus. Propterea, Ejiciant aquæ reptilia. In his igitur brevissimis sermonibus omnia genera continentur. Quid enim non comprehensum est c præcepto creaturæ? Sive illa dixeris

μιουρηχῶ. Ibidem editi, quorum genera. Colb. secundus, quorum nec genera.

d Editi et duo mss., generantur, ut pote, etc. At Colb. secundus ita ut edidimus. Nec dubium quin ita legi oporteat, cum scriptum sit apud Basilium, ποτὰ γὰρ καὶ δένδρα κ' ἔχον ζῆν λογιστά.

e Editi, corpus trahitur, quod et pedibus nonnulla nitantur et gressibus. Colb. secundus ut in contextu. Hoc ipso in loco editi, quia licet multa die illis. Codex noster et Colb. secundus uti edidimus.

f Editi, præcepto creatoris creaturæ: quæ scriptura unde orta sit dictu fortasse difficile non est. Videtur enim librarii esse, qui dubitaret creatoris an creaturæ legi oporteret: qua in dubitatione lectionem utramque simul jungere maluit, ut seligendi facultas penes studiosos esset. Ejusmodi multa sunt exempla, quæ et alii jam notarunt, et quotidie notari possunt, sed

* Editi, prius luminariorum formatione. At nostri tres mss., post luminariorum formationem. Et ita Eustathium, nisi fuerit omnino rudis sacrarum Litterarum, scripsisse arbitror: eoque magis, quod apud Basilium legamus, μετὰ τὴν τῶν φωστῆρων δημιουργίαν.

b Editi, venit præceptio, confestimque lacus et fluvii proprio quique, etc. Colbertinus secundus, venit confestim præceptio qua lacus et fluvii pro suo quique, etc. Colb. primus uti in contextu. Idcirco autem Colbertinus primus potius secuti sumus, quod vocem confestim male in Colb. secundo locari constet ex Basilianis. Lege hom. 7, num. 1, non longe ab initio.

c Colb. secundus, opificis servire præceptis. Sed, ut monuimus, librarius credi merito potest nonnulla de suo corraxisse, elegantie causa aut explanationis. Malim igitur hoc loco vulgatam lectionem, quæ adjectivè sonatur quemadmodum et vox Græca, τῷ θεῷ

quæ catulos pariunt, id est, vitulos marinos, et torpedines, et delphinos, et his similia, sive ovidica nominaveris, qualia sunt omnia pene genera piscium. Et vox quidem præceptionis exigua est, imo non vox, sed potius momentum solum et impetus voluntatis: intellectus **739** vero ejus tam multiplex habetur, quam ipsa piscium inter se potest esse discretio. Quos omnes verbis assequi non minus operosum est, quam si undarum numerum designare coneris: vel ^a quot amphoras habeat pelagus explicare. *Ejicant aquæ reptile.* In his sunt æquorei, littorei, altivagi, petrei, gregales, belluini, immanes minutique pisces, sub eademque virtute præcepti, tam maximi, quam minimi continentur. Itaque cum diceret, *Ejicant aquæ*: demonstravit quanta sit ^b natantium cum aqua cognatio. Denique si paulisper ad terram fuerint educti deficiunt: neque enim suppetit illis spiramen, quo possint auras vitales capere. Nam sicut terrenis animalibus datus aer est, sic piscibus aqua. Et ratio manifesta est, quia nobis videlicet adjacet rarus et patulus pulmo, qui per distinctionem pectoris aerem trahens, interiori calorem ventilando contemperat: illis autem faucium interseptio complicabilis, modo suscipiens, modo diffundens aquam, respirandi explet officium. Est etiam propria sors piscibus propriaque natura, et cibus differens, certaque vivendi conditio. Propterea nihil de aquariis mansuescit, nec patitur hominum se manibus contrectari.

2. *Ejicant aquæ reptilia animarum vivarum.* Uniuscujusque generis originem, nunc velut quoddam semen, præcepit educi, nam multitudine postmodum servavit in sobole, quando eos crescere multiplicarique necesse est. Itaque alterius generis sunt, qui testicutes nominantur, sicut conchæ, pectines, et cochleæ marinæ, ac diversorum ostreorum millia, et alterius ea quæ mollissima nominantur, id est astaci, cercini, et his proxima. Aliud quoque genus est illorum quæ Græce *malacia* vocitantur, id est quorum caro tenerior habetur et laxior, sicut sunt sepie et polypodes, et his similia. In his iterum magna differentia est. Dracones enim et muræne, et anguillæ, quæ in cœnosis fluviis paludibusque nascuntur, venenosis potius serpentibus, quam piscibus pro naturæ similitudine copulantur. Aliud etiam genus est, ovifcorum: et aliud ^c catuligenorum. Facit autem catulos mustella, et asellus, et omnia quæ sine squamis

A sunt, quæ *salatia* Græci nominant. Sed et belluarum pars maxima, et delphini, et phocæ catulos pariunt, quæ fetus suos recenter editos, cum ex aliqua causa territi fuerint, denuo sublapsos in uterum, protegere ac fovere narrantur. *Ejicant aquæ reptilia secundum genus.* Aliud genus est immanium, et aliud minorum piscium. Item in his ipsis multæ differentie, pro generis qualitate divisæ sunt, quibus et vocabula propria sunt, et alimenta discreta, et magnitudo membrorum dispar, et diversa inter se specie separantur. Quis igitur tynnorum speculator tantorum, nobis poterit explicare distantiam, quamquam eos ^d asserunt conspectis piscium maximis gregibus non solum genus, sed etiam numerum posse signare? Quis autem nobis eorum artificum, qui in littoribus habitantes, **B** et in marinis diversorii senescentes, notitiam subtiliter valebit patefacere singulorum? Alios enim pisces noverunt hi qui in mare piscantur ^e Indicum, et alios qui pelagus rimantur *Ægyptium*. Alios etiam sciunt insularum incolæ: et alios Maurusii piscatores. Sed omnes tam tenues, quam majores similiter prima præceptio, et ineffabilis virtus illa produxit. Magna est illis vivendi diversitas, nimia etiam in cujusque generis successione discretio. Multi piscium non incubant suis ovis, sicut aves, nec nidos ædificant, nec cum labore proprios natos enutrient: sed aqua suscipiens ovum, facit animal, manetque in singulis generibus immutabilis ad aliam naturam, inconfusaque progenies, ac non sicut mulorum terrestrium, vel alitum ^f manifestarum stirpem, adulterina corruptit admixtio. Nullus piscium, ex parte dimidia, dentibus est armatus, sicut oves videmus esse et boves, nec ruminat quisquam piscium præter scarum, ut quidam tradiderunt. Cuncti vero pisces acutissima dentium acie condensantur: ut non esca diutius ore subacta difflueret, quæ nisi discepta celeriter utero traderetur, facile immutata, spargeretur a fluctibus.

3. Victus vero alius aliis secundum genus aptatus est. Nam certi limo aluntur: nonnulli herbis quæ nascuntur in aqua, contenti sunt, plurimi autem devoratione satiantur alterna, semperque qui minor est apud eos, majori fit cibus. Et si quando contigerit eum qui minorem cèperat, morsu validioris absumi: in unum uterque alvum posterioris injicitur. Quasi **D** vero nos homines aliud quid agamus, dum inferiores

librarii voculam vel tunc addere solent, *creatoris vel creaturæ*: unde suspicari licet, voculam vel hoc loco a typographis omissam fuisse. Colbertinus uterque, *præcepto creatoris*. Vetus codex noster, *præcepto creaturæ*. Et ita Eustathium putamus Latine reddidisse illud Basilii, τῷ προστάγματι τῆς δημιουργίας: quasi dixisset, *præcepto creationis*, hoc est *præcepto quo usus est Deus ad res creandas*.

^a Editi, vel quo amphoras. At nostri tres mss., vel quot amphoras. Aliquanto post mss. duo, sub eademque. Illud que in vulgatis deest.

^b Editi et Colb. primus, *natantium cognatio*. Alter Colb., *nascentium cum aqua cognatio*. Vetus codex noster, *natantium cum aqua cognitio*. Quæ lectiones falsæ quidem sunt omnes: sed ex eis tamen id capi-

mus emolumenti, ut facile intelligamus legendum esse, *natantium cum aqua cognatio*. Græce, τῶν νεκτῶν πρὸς τὸ ὕδωρ συγγένεια.

^c Editi, *aliud catuligenorum*. Libri veteres, *catuligenorum*.

^d Libri veteres, eos asserant. Aliquanto post editi, *notitia subtiliter*. Antiqui libri, *notitiam*.

^e Colb. secundus, *Indicum*.

^f Colb. secundus, *manifestarum speciem*. Aliquanto post editi, *videmus et boves*. Libri veteres ut in contextu. Scinde editi, *præter scarum*. Colb. primus prima manu, *præter scarum*: quæ scriptura, cum optima sit, non debuerat corrumpi ab imperito librario, qui inepte scripsit, *escarum*. Græce, εἰ μὴ τὸν σκαρῶν. Hoc ipso in loco mss. duo, *quidam prodiderunt*.

* potentia premimus. Aut quid distat a pisce illo novissimo, vir qui divitiarum amore flammatus, captos inopes inexplitis biatibus propriæ rapacitatis absorbit? Alter substantiam pauperis vi sublatam retentabat. Hunc tu minis, ac terroribus circumventum tui fecisti patrimonii portionem, atque ita injusto injustior exstitisti, et raptore rapacior. Cave igitur ne te **740** idem qui pisces eventus excipiat, ^b id est hamus, aut rete, vel cophinus. Nam nos quoque necesse est, nefandis facinoribus inquinatos suprema supplicia non vitare. Præterea imbecillibus etiam animalibus subesse dolos et insidias expertus, malo te callidorum fraudes effugere. Ferunt * namque cercinum ostreae carnem concupiscere: cujus captio difficilis est illi, propter operimenta testarum, quibus mollitudinem carnis ejus natura consepsit unde etiam *testicoria* nominatur. Ergo quia sunt concava, facile ostreae interiores partes complicata defendunt, et ob hoc irrita fit impugnantis aggressio. Quid molitur ergo adversarius? Quando viderit in apricis locis ostream se libenter sub sole ^d pendentem, minutum tenens calculum ei latenter apponit, cujus objectu nequeat sua tegimenta concludere, atque ita quod efficere virtute non valuerat, astu potuit impetrare. Hæc igitur est malitia eorum quibus nec ratio, nec vox ulla suppetit. Sed ego te cupio lucrativa machinamenta cercini contemplatum, abstinere a læsionibus proximorum. Talis est enim qui subdolo animo pergit ad * fratrem: vel propinquorum bona devastat, vel qui alienis calamitatibus oblectatur. Quapropter desine vituperatos æmulari, paupertas enim cum veritate

* Colb. secundus, *per potentiam*. Haud longe editi, *aliter substantiam*. Antiqui libri, *alter substantiam*.

^b Editi, *idem hamus*. Veteres duo libri, *id est hamus*.

* Editi, *ferunt namque cancrum cercinum*: sed vox *cancrum* in duobus mss. deest. Cum autem Eustathius et hic et aliquanto superius et paulo post voce *cercini* utatur, putandus est habuisse librum corruptum, in quo legerit tribus his locis non *καρκίνος*, sed *καρκίνος*: quod ex eo confirmari potest, quod ipse vocem *καρκίνος* voce *cancr* reddiderit, cum non longe ab initio libri sui septimi interpretaretur illud Basilii, *καὶ βάτραχοι καὶ καρκίνοι*. Etenim si omnibus his locis eodem modo legisset, eum eodem quoque modo interpretaturum fuisse probabile duco. Et in Colb. primo deerat quoque primum vox *cancrum*; sed ea deinceps addita est ab aliquo qui exemplar Græcum ob oculos habebat.

^c Editi, *pendentem*. Libri veteres, *pendentem*. Mox editi, *non valeat*. Codex unus, *non valebat*. Alii duo, *non valuerat*.

* Editi, *ad fraudem*. Libri veteres, *ad fratrem*: et

A fuerit, ita proprios aptantes mores. Quos etiam vitare difficile est, propter nequitiam quæ ^f in simulatione latet officii. Hujusmodi homines lupos raptores Dominus appellavit, vestitu se simplices oves esse fingentes (*Matth. vii, 15*). Fuge igitur ejusmodi morum varietatem, et sectare potius veritatem, sinceritatem, innocentiam, quoniam et vipera varia est; propter quod eam Dominus ventre serpente condemnavit. Justus nihil habet fictum sicut Job: propterea Dominus *inhabitare* ^g faciet unius moris in domo (*Psal. lxxvii, 7*). Hoc mare magnum et spatiosum: illic serpentes quorum non est numerus, animalia pusilla et magna (*Psal. cii, 25*). Sed tamen est in his sapiens quadam et moderata dispositio. Non ergo totos pisces debemus arguere, sed etiam certos quosque laudare atque imitari. Nam vide quomodo singula genera regiones sibi detinent deputatas; nullusque alterius fines occupat, sed suis quisque sedibus est contentus. Et certe nullus eis agri mensior habitacula ^h defendenda distribuit, nec murorum circumscriptione signavit, nec terminos posuit observandos: sed omnibus utilitas in commune ⁱ collata est. Hic etenim sinus certum piscium genus nutrit, alter aliud. Et qui in hoc abundanti loco, minus littoribus habentur in aliis: non quod aliquibus montium jugis asperissimis separentur, aut fluviorum interpositis obicibus arceantur a transitu; sed lex naturæ singulis æquabiliter prout usus cujusque postulat, quod necessarium est impendendo, cunctos observatione suæ sanctionis astrinxit.

4. Sed nos tales non sumus: nam et majorum nostrorum fines audacter excedimus, et i saltus transgredimur vicinorum, et domos domibus, et agros agris adjungimus, et aliena jura mutilamus (*Prov. xxii, 26*). Sciunt ^k marini cetus concessum sibi a natura diversorium, quod in extremis pelagi situm est partibus, cui nulla penitus in conspectu terra monstratur, quodque innavigabile penitus habetur. Nam nec quale sit, vel historia referente compertum est, ut pote nemine inde confidente transire. In hoc igitur loco memoratæ bellæ quæ sunt instar montium commorantur, neque urbibus aliquibus, neque insulis infestantes. Ita singula genera in stationibus

ita exigunt Græca, *πρὸς τὴν ἀδελφὸν*.

^f Editi et Colb. primus quo usi videntur typographi, *in similitudine*. Alii duo mss., *in simulatione*, bene. Legitur in Græco, *ἐν τῷ προσώπῳ*. Mox Colb. secundus, *vestimentis se simplices*.

^g Colb. secundus, *facit unanimes in domo*.

^h Editi, *descendenda*. At nostri tres mss., *defendenda*. Statim editi, *circumscriptione*. At Colb. secundus, *circumscriptione*.

ⁱ Editi, *collocata est*. Libri veteres, *collata est*. Paulo post Colb. secundus, *singulis æqualiter*.

^j Libri impressi, *saltus transgredimur vicinorum*. Vetus codex noster et Colb. secundus, *saltus transgredimur vicinorum*.

^k Vetus codex noster, *sciunt marini cetus*. Editi et Colb. primus, *sciunt marini cetus*. Credas librariorum insigniter utroque loco lapsos fuisse: sed tamen id secus est. Cum enim legamus in Græcis, *οἱ δὲ τὰ κῆρα*, dubitari non potest quin Eustathius *κῆρα* verterit ad verbum, *cetus*. Statim pro *situm* in Colb. secundo legitur positum.

quæ catulos pariunt, id est, vitulos marinos, et torpedines, et delphinos, et his similia, sive ovifica nominaveris, qualia sunt omnia pene genera piscium. Et vox quidem præceptionis exigua est, imo non vox, sed potius momentum solum et impetus voluntatis: intellectus **739** vero ejus tam multiplex habetur, quam ipsa piscium inter se potest esse discretio. Quos omnes verbis assequi non minus operosum est, quam si undarum numerum designare coneris: vel ^a quot amphoras habeat pelagus explicare. *Ejiciant aquæ reptile.* In his sunt æquorei, littorei, altivagi, petrei, gregales, belluini, immanes minutique pisces, sub eademque virtute præcepti, tam maximi, quam minimi continentur. Itaque cum diceret, *Ejiciant aquæ*: demonstravit quanta sit ^b natantium cum aqua cognatio. Denique si paulisper ad terram fuerint educti deficiunt: neque enim suppetit illis spiramen, quo possint auras vitales capere. Nam sicut terrenis animantibus datus aer est, sic piscibus aqua. Et ratio manifesta est, quia nobis videlicet adjacet rarus et patulus pulmo, qui per distinctionem pectoris aerem trahens, interiori calorem ventilando contemperat: illis autem faucium interseptio complicabilis, modo suscipiens, modo diffundens aquam, respirandi explet officium. Est etiam propria sors piscibus propriaque natura, et cibus differens, certaque vivendi conditio. Propterea nihil de aquariis mansuescit, nec patitur hominum se manibus contractari.

2. *Ejiciant aquæ reptilia animarum vivarum.* Uniuscujusque generis originem, nunc velut quoddam semen, præcepit educi, nam multitudinem postmodum servavit in sobole, quando eos crescere multiplicarique necesse est. Itaque alterius generis sunt, qui testicutes nominantur, sicut conchæ, pectines, et cochleæ marinæ, ac diversorum ostreorum millia, et alterius ea quæ mollitestia nominantur, id est astaci, cercini, et his proxima. Aliud quoque genus est illorum quæ Græce *malacia* vocitantur, id est quorum caro tenerior habetur et laxior, sicut sunt sepix et polypodes, et his similia. In his iterum magna differentia est. Dracones enim et murænae, et anguillæ, quæ in cœnosis fluviis paludibusque nascuntur, venenosis potius serpentibus, quam piscibus pro naturæ similitudine copulantur. Aliud etiam genus est, ovitorum: et aliud ^c catuligenorum. Facit autem catulos mustella, et asellus, et omnia quæ sine squamis

A sunt, quæ *salapia* Græci nominant. Sed et belluarum pars maxima, et delphini, et phocæ catulos pariunt, quæ fetus suos recenter editos, cum ex aliqua causa territi fuerint, denuo sublapsos in uterum, protegere ac fovere narrantur. *Ejiciant aquæ reptilia secundum genus.* Aliud genus est immanium, et aliud minutorum piscium. Item in his ipsis multæ differentie, pro generis qualitate divisæ sunt, quibus et vocabula propria sunt, et alimenta discreta, et magnitudo membrorum dispar, et diversa inter se specie separantur. Quis igitur tynnorum speculator tantorum, nobis poterit explicare distantiam, quamquam eos ^d asserunt conspectis piscium maximis gregibus non solum genus, sed etiam numerum posse signare? Quis autem nobis eorum artificum, qui in littoribus habitantes, **B** et in marinis diversoriis senescentes, notitiam subtiliter valebit patefacere singulorum? Alios enim pisces noverunt hi qui in mare piscantur ^e Indicum, et alios qui pelagus rimantur *Ægyptium*. Alios etiam sciunt insularum incolæ: et alios Maurusii piscatores. Sed omnes tam tennes, quam majores similiter prima præcepto, et ineffabilis virtus illa produxit. Magna est illis vivendi diversitas, nimia etiam in cujusque generis successione discretio. Multi piscium non incubant suis ovis, sicut aves, nec nidos ædificant, nec cum labore proprios natos enutriunt: sed aqua suscipiens ovum, facit animal, manetque in singulis generibus immutabilis ad aliam naturam, inconfusaque progenies, ac non sicut mulorum terrestrium, vel alitum ^f manifestarum stirpem, adulterina corruptio admixtio. Nullus piscium, ex parte dimidia, dentibus est armatus, sicut oves videmus esse et boves, nec ruminat quisquam piscium præter scarum, ut quidam tradiderunt. Cuncti vero pisces acutissima dentium acie condensantur: ut non esca diutius ore subacta diffunderet, quæ nisi discerpta celeriter utero traderetur, facile immutata, spargeretur a fluctibus.

3. Victus vero alius aliis secundum genus aptatus est. Nam certi limo aluntur: nonnulli herbis quæ nascuntur in aqua, contenti sunt, plurimi autem devoratione satiantur alterna, semperque qui minor est apud eos, majori fit cibus. Et si quando contigerit eum qui minorem ceperat, morsu validioris absumi: in unum uterque alvum posterioris injicitur. Quasi **D** vero nos homines aliud quid agamus, dum inferiores

librarii voculam vel tunc addere solent, *creatoris vel creaturæ*: unde suspicari licet, voculam vel hoc loco ^a typographis omissam fuisse. Colbertinus uterque, præcepto creatoris. Vetus codex noster, præcepto creaturæ. Et ita Eustathium putamus Latine reddidisse illud Basilii, τὸ πρὸς τῇ τῆς δημιουργίας: quasi dixisset, præcepto creationis, hoc est præcepto quo usus est Deus ad res creandas.

^a Editi, vel quo amphoras. At nostri tres mss., vel quot amphoras. Aliquanto post mss. duo, sub eademque. Illud que in vulgatis deerat.

^b Editi et Colb. primus, natantium cognatio. Alter Colb., nascentium cum aqua cognatio. Vetus codex noster, natantium cum aqua cognitio. Quæ lectiones falsæ quidem sunt omnes: sed ex eis tamen id capi-

mus emolumentum, ut facile intelligamus legendum esse, natantium cum aqua cognatio. Græce, τῶν νεκτῶν πρὸς τὸ ὕδωρ συγγένειαν.

^c Editi, aliud catuligenorum. Libri veteres, catuligenorum.

^d Libri veteres, eos asserunt. Aliquanto post editi, notitia subtiliter. Antiqui libri, notitiam.

^e Colb. secundus, Indicum.

^f Colb. secundus, manifestarum speciem. Aliquanto post editi, videmus et boves. Libri veteres ut in contextu. Scinde editi, præter scarum. Colb. primus prima manu, præter scarum: quæ scriptura, cum optima sit, non debuerat corrumpi ab imperito librario, qui inepte scripsit, escarum. Græce, εἰ μὴ τὸν σκαρῶν. Hoc ipso in loco mss. duo, quidam prodiderunt.

* potentia premimus. Aut quid distat a pisce illo novissimo, vir qui divitiarum amore flammatus, captos inopes inexpectatis hiatibus propriae rapacitatis absorbit? Alter substantiam pauperis vi sublatam retentabat. Hunc tu minis, ac terroribus circumventum tui fecisti patrimonii portionem, atque ita injusto injustior exstitisti, et raptore rapacior. Cave igitur ne te 740 idem qui pisces eventus excipiat, id est hamus, aut rete, vel cophinus. Nam nos quoque necesse est, nefandis facinoribus inquinatos suprema supplicia non vitare. Præterea imbecillibus etiam animalibus subesse dolos et insidias expertus, malo te callidorum fraudes effugere. Ferunt * namque certinum ostreae carnem concupiscere: cujus captio difficilis est illi, propter operimenta testarum, quibus mollitudinem carnis ejus natura consensit unde etiam testicoria B nominatur. Ergo quia sunt concava, facile ostreae interiores partes complicata defendunt, et ob hoc irrita fit impugnantis aggressio. Quid molitur ergo adversarius? Quando viderit in apricis locis ostream se libenter sub sole ^d pendentem, minutum tenens calculum ei latenter apponit, cujus objectu nequeat sua tegumenta concludere, atque ita quod efficere virtute non valuerat, astu potuit impetrare. Hæc igitur est malitia eorum quibus nec ratio, nec vox ulla suppeditat. Sed ego te cupio lucrativa machinamenta certini contemplatum, abstinere a læsionibus proximorum. Talis est enim qui subdolo animo pergit ad * fratrem: vel propinquorum bona devastat, vel qui alienis calamitatibus oblectatur. Quapropter desine vituperatos æmulari, paupertas enim cum veritate C maximis opibus a sapiente præfertur. Itaque non præteribo calliditatem fraudulentis furacisque polytopidis, qui cum aliquod saxum porrectis crinibus amplexatur, illius assumit colorem, multique pisces illos imprudentes allapsi, velut ad petram simpliciter se trahentes decipiuntur, facilem sui captionem maligno protinus exhibentes. Tales sunt qui summatibus obsequentes assidue, mentis varietate mutantur; nec in uno proposito perdurantes, alios atque alios se demonstrant, pudicitiam cum castis, luxuriam cum libidinosi exercentes, et omnino ut cujusque mens

A fuerit, ita proprios aptantes mores. Quos etiam vitare difficile est, propter nequitiam quæ ^t in simulatione latet officii. Hujusmodi homines lupos raptores Dominus appellavit, vestitu se simplices oves esse fingentes (Matth. vii, 15). Fuge igitur ejusmodi morum varietatem, et sectare potius veritatem, sinceritatem, innocentiam, quoniam et vipera varia est; propter quod eam Dominus ventre serpente condemnavit. Justus nihil habet fictum sicut Job: propterea Dominus inhabitare ^s faciet unius moris in domo (Psal. lxxvii, 7). Hoc mare magnum et spatiosum: illic serpentes quorum non est numerus, animalia pusilla et magna (Psal. cii, 25). Sed tamen est in his sapiens quadam et moderata dispositio. Non ergo totos pisces debemus arguere, sed etiam certos quosque laudare atque imitari. Nam vide quomodo singula genera regiones sibi detinent deputatas; nullusque alterius fines occupat, sed suis quisque sedibus est contentus. Et certe nullus eis agri mentor habitacula ^b defendenda distribuit, nec murorum circumscriptione signavit, nec terminos posuit observandos: sed omnibus utilitas in commune ⁱ collata est. Hic etenim sinus certum piscium genus nutrit, alter aliud. Et qui in hoc abundanti loco, minus littoribus habentur in aliis: non quod aliquibus montium jugis arperimis separerentur, aut fluviorum interpositis obicibus arceantur a transitu; sed lex nature singulis æqualiter prout usus cujusque postulat, quod necessarium est impendendo, cunctos observatione suæ sanctionis astrinxit.

4. Sed nos tales non sumus: nam et majorum nostrorum fines audacter excedimus; et i saltus transgredimur vicinorum, et domos domibus, et agros agris adjungimus, et aliena jura mutilamus (Prov. xxii, 26). Sciunt ^k marini cetus concessum sibi a natura diversorium, quod in extremis pelagi situm est paribus, cui nulla penitus in conspectu terra monstratur, quodque innavigabile penitus habetur. Nam nec quale sit, vel historia referente compertum est, ut pote nemine inde confidente transire. In hoc igitur loco memoratæ bellæ quæ sunt instar montium commorantur, neque urbibus aliquibus, neque insulis infestantes. Ita singula genera in stationibus

* Colb. secundus, per potentiam. Haud longe editi, aliter substantiam. Antiqui libri, alter substantiam.

^b Editi, idem hamus. Veteres duo libri, id est hamus.

^c Editi, ferunt namque cancrum certinum: sed vox cancrum in duobus mss. deest. Cum autem Eustathius et hic et aliquanto superius et paulo post voce *oercini* utatur, putandum est habuisse librum corruptum, in quo legerit tribus his locis non *καρκίνος*, sed *καρκίνος*: quod ex eo confirmari potest, quod ipse vocem *καρκίνος* voce *cancrini* reddiderit, cum non longe ab initio libri sui septimi interpretaretur illud Basilii, *καὶ βάτραχοι καὶ καρκίνος*. Etenim si omnibus his locis eodem modo legisset, eum eodem quoque modo interpretatum fuisse probabile duco. Et in Colb. primo deerat quoque primum vox *cancrum*; sed ea deinceps addita est ab aliquo qui exemplar Græcum ob oculos habebat.

^d Editi, pendentem. Libri veteres, pendentem. Mox editi, non valeat. Codex unus, non valebat. Alii duo, non valuerat.

* Editi, ad fraudem. Libri veteres, ad fratrem: et

ita exigunt Græca, πρὸς τὸν ἀδελφόν.

^t Editi et Colb. primus quo usi videntur typographi, in similitudine. Alii duo mss., in simulatione, bene. Legitur in Græco, ἐν τῷ προσχηματί. Mox Colb. secundus, vestimentis se simplices.

^s Colb. secundus, facit unanimes in domo.

^b Editi, descendenda. At nostri tres mss., defendenda. Statim editi, circumscriptione. At Colb. secundus, circumscriptione.

ⁱ Editi, collocata est. Libri veteres, collata est. Paulo post Colb. secundus, singulis æqualiter.

^k Libri impressi, saltus transgredimur vicinorum. Vetus codex noster et Colb. secundus, saltus transgredimur vicinorum.

^l Vetus codex noster, sciunt marini cetus. Editi et Colb. primus, sciunt marini cetus. Credas librariorum insigniter utroque loco lapsos fuisse: sed tamen id secus est. Cum enim legamus in Græcis, οἷα τὰ κῆρυ, dubitari non potest quin Eustathius κῆρυ veriter ad verbum, cetus. Statim pro sinum in Colb. secundo legitur positum.

sibi datis a natura, velut in regionibus terrarum larrem proprium incolere coguntur. Certi sane pisces, quasi communi quodam decreto civium, ad exteriora directi, laborem peregrinationis arripiunt, simulque omnes tanquam signo dato ad longinqua discedunt. Nam cum setandi coeperit tempus vigere, alii ex alio sinu, naturæ legibus excitati, profectionem mox ad partes pelagi Borealis intendunt. Quos in revertendo cum videris densissima glomeratione consertos torrentem violentissimum putabis effluere, per ^a Propontidis **741** litus, ad mare commeantes Euxinum. Quis igitur eos exagitat? quæ imperantis auctoritas? quæ edicta proposita statutum illis tempus annuntiant? qui sunt duces eorum? Nonne vides ordinationem divinam cuncta complementem et per hæc etiam parva ^b diffusam? Pisces igitur Dei legibus non repugnant, et homines minime doctrinam recipiunt salutarem. Non spernas pisces, quia muti sunt et irrationabiles, sed verere potius ne et illis ^c irrationabilior æstimeris, præceptionibus Creatoris obsistens. Ausculta pisces, qui tantum quod vocem non emittunt, nam certis significationibus fari videntur, quia propter immortalitatem generis desiderabilem peregrinationem subire coguntur. Hi non utuntur suis sermonibus, sed habent legem naturæ fortiter illis hærentem, et quæ sunt agenda demonstrantem. Pergamus, inquit, ad Borianum pelagus, dulcior enim cæteris æquoribus est ejus aqua, quoniam brevi tempore sol ibidem commoratus, non totas penitus radiis potabiles exhaurit aquas. Nam dulcioribus aquis etiam marina animalia delectantur; unde procul a pelago venientes pisces per fluvios sæpe cernuntur ascendere. Propterea pontum libentius expetunt quam sinus alios, quia magis opportunus est eis ad edendam fovendamque progeniem. Qui cum sufficienter destinata peregerint, catervatim cuncti simul revertuntur ad propria. Quæ autem ratio sit, a ^d tacitis audiamus. Quia humile videlicet est Arctium pelagus et devexum, et ob hoc expositum violentiæ commotionique ventorum: quod tempestatibus exortis, ab imo fundo concutitur, adeo ut arena inferior nonnunquam summis fluctibus misceatur. Sed et frigidum nimis est hiemali tempore, ut pote multis ac maximis annibus repletum. Quo cum fuerint æstivis potiti mensibus, rursus asperitate

A succedentis hiberni deterriti, in altiora maris loca, quæ sunt tranquilliora, se conferunt.

5. Spectavi hæc ego et admiratos sum Dei sapientiam, quia irrationabiles animantes, providæ custodesque salutis habentur propriæ, et intelligunt quid sibi sit conveniens, quid adversum. Nos igitur ^e quid dicemus, qui ratione sumus honestati, promissionibus invitati, spiritualiter eruditi, piscibus irrationabilibus nostra negotia disponentes? Licet illis etiam studium sit scientiæ futurorum. Nos autem infidelitate futuri sæculi depravati, nostram vitam per actus fœdissimos, et illicitas voluptates expendimus. Pisces igitur tot maris intervalla transcurrunt, ut possint invenire quod utile est. Quid tandem tui dicturus es, habens coherentem tibi desidiam, quæ nequitia princeps est? Nullus igitur de ignoracione causetur: naturalis enim nobis insita est ratio, vel in appetendam bonorum familiaritatem, vel in declinandam noxiorum læsionem itaque non recedam ab exemplis animalium marinorum; quoniam hæc nobis exempla proposui mus examinanda. Audivi ego quemdam de littoreis habitatoribus referentem quia maritimus echinus, cum sit vilissimus ac sprebilis, fit index sæpe navigantibus futuræ serenitatis aut hiemis. Nam cum præ-senserit flatus imminere ventorum, sub lapide se collocat, quo velut ^f anchoræ dentē subnixus, quassationem tempestatis evitet. Patiturque se tantisper deprimi pondere superposito, dummodo non jactetur a fluctibus. Hoc cum viderint signum nautici, sciunt mox ventorum fremitum concitandum. Et certe nullus astrologus, aut Chaldeus ortu siderum colligens aeris qualitatem, docuit echinum: sed maris tempestatumque Dominus huic quoque animali exiguo, magnificæ sapientiæ suæ manifesta vestigia signavit. Ita nihil improvidum, nihil prætermisum est apud Deum: cuncta enim speculatur oculus ille insopitus, et omnibus præsto est, remedia salutis portans. Qui si echinum suæ visitationis non reliquit exsortem: te, tuaque o homo non respiciet? *Viri diligite vestras conjuges* (*Ephes. v. 25*). Quod etsi terrarum interjecta prolixitas disjungere vos ad tempus forte videbitur, naturæ tamen fœdus, et benedictionis jugum sit vobis indiscreta conjunctio. Viperam cum sit sævissima serpentium, pergit ad conubium murex, sibilisque

^a Antiqui duo libri, per *Propontide litus*. Alius, per *Propontide litus*. Editi ut in contextu. Satis mihi verisimile sit scripsisse Eustathium per *Propontide litus*: sed aut librarios aut typographos ita correxisse, uti in vulgatis legimus. Ubi paulo ante legitur *glomeracione consertos*, scriptum invenimus in duobus codicibus *glomeracione consertos*.

^b Editi, *diffusa*. At nostri tres mss., *diffusam*. Græce, *καὶ διὰ τὸν μυχὸν τῶν δεικνύτων*.

^c Codex noster et Colb. primus perinde ut editi, *irrationabilior æstimeris*. Alter Colb., *irrationabilior existiteris*: quod expressum est ad verbum e Græcis, *ἀλογώτερος ἢς*. Statim editi, *emittant*. Antiqui libri, *crinitunt*. Ibidem duo mss., *fateri videntur*. Subinde editi, *demonstrationem*. At mss., *monstrationem*.

^d Illud, *κατὰ τὸν σιωπόντων*, Eustathius ita Latine reddidit, a *tacitis*: sed malim, a *tacentibus*, a mutis. Ita habet Colb. secundus, quæ autem ratio sit attentius audiamus. Sed credere par est librarium ea quæ ha-

b debat exemplaria secutum non esse, sed nonnihil mutasse de suo: id quod videtur, ut jam notavi, ali- quibus locis fecisse. Paulo post Colb. secundus habet in contextu *ab imo fundo concutitur*; sed sic tamen, ut vulgatam lectionem in margine præferat.

^e Editi, *quid dicimus*? Antiqui duo libri, *quid dicemus*? Statim editi, *piscibus irrationabilibus*. Velus codex noster cum Colb. secundo, *piscibus irrationabilibus*: quod verius meliusque arbitramur, ob illud Basilii, *τὸν ἐχθρὸν ἀλογώτερον*. Nec ita multo post mss. duo, *venturi sæculi*.

^f Editi et Colb. primus, *velut anchoræ dente*. Alter Colb., *velut anchoræ dente*. Codex noster, *velut anchora edente*. Quarum lectionum quæ aptior sit magisque idonea dicere non queo: cum omnes ex æquo corruptæ esse videantur: illud tamen Basilii, *ὡς ἐπὶ ἐν' ἀγκύρας ἑστῆς*, dum lego, suspicor scripsisse Eustathium *velut anchora stante*, sic ut stans ideam ei fuerit quod *stabilis*.

significans se venisse, provocat eam de profundo maris, ad consortium nuptiale procedere, quæ mox obediens copulatur ei. Quid igitur iste sermo desiderat? quia licet et aspersit vir et moribus habeatur immitis, **742** hunc tamen uxor ferre necessario debet, nullis occasionibus contractam semel dirimens affectionem. At vero dicis illum iracundum esse vel crudelem, sed maritus est; vinolentum, sed conjunctus tibi est per naturam; durum et implacabilem, sed corporis tui pars habetur pretiosior.

6. Audiatur et maritus congruam sibi admonitionem. Vipera pestiferum virus evomit nuptialis causa revertentis; tu feritatem animi, et amaritudinem non deponis, coactus pudore conjugii? Forte autem vipera nobis exemplum alias etiam reperiemus esse conveniens, quia magis adulterium naturæ facit coitio viperae cum muræna. Recognoscant igitur, qui alienis matrimonii insidias parant, quali bestiae comparantur. Itaque unum est semper propositum, quo possit Ecclesia fabricari: et ob hoc hortor, ut cessent libidines flagitiosorum marinis exemplis et terrestribus castigandæ. Hic me sermonem statuere, tam vespertinum tempus, quam corporis cogit infirmitas. Nam plura forent quæ tractatui deberemus adicere, præsertim cum studiosi sint auditores, et super his quæ in mari nascuntur, admiratione dignissimis, vel de ipso mari, quomodo aqua ejus gelatur in salem, vel quomodo lapis ille pretiosus, qui corallius nominatur, herba est dum habetur in pelago, postquam vero in aerem fuerit inde educta, mox mutatur in lapidem. Vel unde vilissimis animantium ostreis, margaritam pretio gravem natura subjicit, ut eam quam reges agnoscere desiderant, per litus et asperas cautes testa inclusam conchæ, pauper piscator inveniat. Unde aurosam lanam maritimæ nutriunt pinnae; vel unde purpuram conchilia ministrant imperatoribus, quæ florum omnium pulchritudinem, venustate proprii coloris exsuperat. ^b *Ejiciant aquæ.* Quid non necessarium factum est? aut quid non optimum, vite nostræ collatum est? quorum pars ministeriis hominum proficit, alia sibi contemplatio mirabilis vindicat creature. Nonnulla terribilia, quæ nostram scilicet desidiam coercerent. *Fecit Deus cetos* ^c *et magnos,* non vero quia ab aliis piscibus exiguis majus est, id-

A circo magnum dicitur, sed quia immanitate membrorum, montibus coequatur excelsis, quod etiam sæpe putatur esse insula, cum se ad summas undas leni natatu sustulerit. Hoc tamen non in littoribus usitatis, aut in locis habitabilibus diversatur, sed ^d antiquum pontum fertur incolere. Tales igitur ad incutiendum nobis timorem atque terrorem belluæ sunt formatae. Cum vero audieris, quia naves ingentes, sinu tumentes velorum, ventoque prospero volitantes in pelago piscis tenuissimus ita retardat ac retinet, ut diutius efficiantur immobiles, velut quibusdam fundatæ radicibus in profundo: nonne et per hoc minimum animal divinæ virtutis accipies documentum? Neque enim solus canis aut xifus, aut balæna formidolosa est; sed etiam pastinacæ aculeus, ^e et certæ defunctæ, lepusque marinus, pari timore caventur; indeclinabilem celeremque portando perniciem. Quæ cum ita sint, maluit te providentiæ Conditoris semper esse pervigilem: quatenus in eum fidens, cunctas subinde noxias pestes effugias. Sed jam de gurgite pelagi remeantes revertamur ad terram. Nam alia nobis ex aliis occurrentia creaturæ miracula, velut quidam fluctus crebris alternisque jactationibus nostrum submersere sermonem. Et ^f sane mirabor, si non sensus noster causis ingentioribus occupatus in terram denuo, sicut Jonas in mare refugiat. Quamobrem videtur mihi disputationis series nostræ, multis implexa miraculorum millibus, ac suæ mediocritatis oblita, similis esse navigantibus in alto, qui ad certum locum cursum minime dirigentes, ignorant quantum spatii velificando peregerint. Quod utique nostro sermoni provenisse probavimus, qui dum per creaturæ tramites latius evagatur, multitudinem relatorum sensu non percipit. Sed quamquam sit cupidus audiendi cœtus astantium, jucundissimaque cordibus eorum videatur dominicorum narratio mirabilium; tamen hic finem facimus disserendi, sequenti die residua senoris soluturi. Nunc vero simul omnes gratias super his quæ dicta sunt referamus: et supplementum eorum quæ minus explicuimus, postulemus, faciatque nos inter ipsas epulas reminisci, quæ vel mane, vel ad vesperam noster affatus exprompsit, eorumque memoriam cohærere vobis, etiam cum somno quiescitis, et suavitatem quam interdum percepistis, noctis

^a Editi, tractui. Libri veteres, tractatui.

^b Editi, ejiciunt aquæ. At duo mss., ejiciant aquæ.

^c Editi, cetos magnos non variis, quia ambaris aliis piscibus, quo nihil ineptius unquam vidi. Nihil emendatioris sunt libri veteres Colbertini. Codex noster secunda quidem manu, sed antiqua tamen, sic habet, non vero quia ab aliis piscibus exiguis, etc. Et hæc lectio videri potest quibusdam mendosa quoque esse: ego tamen aliter de ea judico. Puto igitur voculam ab hoc loco idem valere quod voculam præ, hæc sententia: Magni pisces dicuntur magni non præ exiguis piscibus, sed quod similes sunt montium excelsorum. Particulam autem ab aliquando sumi pro particula præ notissimum est vel ex Luca, cujus illud est xviii, 14: Dico vobis, descendit hic justificatus in domum suam ab illo, hoc est præ illo.

^d Editi et mss., antiquum pontum; sed non dubito

D quin mendum sit librariorum, qui pro Atlanticum scripserunt antiquum Græce, τὸ Ἀτλαντικόν. Statim Colb. secundus, tumentes. Alii duo mss. et editi, tumente.

^e Libri impressi, et hoc per minimum. At mss. duo, et per hoc minimum. Mox editi, xipius. Libri veteres, xifus. In Græco, ξίφις.

^f Editi et Colb. primus, et certæ defunctæ. Alter Colb., et ceres defunctæ. Sed librarii, qui falso sibi persuasissent sermonem hic de novo aliquo piscium genere institui, nodum in scirpo quæsierunt. Vetus noster codex, et certe defunctæ, hoc est et defuncta utique. Legitur apud Basilium, καὶ ταύτας νεκράς.

^g Editi, quia sane. Libri veteres, et sane. Aliquanto post editi et Colb. primus, ad certum locum minime dirigentes. Alter Colb., ad certum cursum minime dirigentes. Liber noster vetus uti in contextu,

quoque ruminare tempore; ut ita liceat vobis dicere, **A** nor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. **Ego dormio et cor meum vigilat** (Cant. v, 2), meditando die noctuque legem Domini, cui gloria et ho-
-Amen.

LIBER OCTAVUS.

743 1. Et dixit Deus: *Efficiat terra animam secundum genus: quadrupedes, et serpentes, et bestias secundum genus. Et factum est sic.* Venit præceptio passim gradiens, et recepit terra proprium^a cursum. Ibi iussit aquas *eficere reptilia animarum vivarum*: hic, *Efficiat terra animam vivam*. Putasne ergo est animata tellus et locus præbebitur vauloquis Manichæis, animam terræ dandi? Non omnimodis, quia dixit, *Efficiat*, quod in ipsa erat, eduxit, sed Deus qui præceptionem dedit, etiam virtutem terræ tribuit educendi. Neque enim cum audisset, ut herbam germinaret feni, et lignum fructuosum, latens intra se videlicet, herbam feni tantum protulit, nec palmas, aut esculos, aut cypressos, in suis abstrusa sinibus, ad superna produxit; sed sermo divinus nascentium profecto creator est. *Germinet terra*, non ut quod habebat, educeret; sed ut quod non haberet assumeret, Deo scilicet operationis ei præbente virtutem. Sic et modo: *Efficiat animam*: non eam quæ recondita erat in terra, sed quæ illi a Deo collata est per mandatum. Deinde in contrarium Manichæis sermo vertendus est. Si enim animam quam habebat tellus eduxit, exanimis ipsa facta est. Sed eorum quidem detestabilitas nota subinde est. Illud sane videamus, cur aquæ iussæ sunt reptilia vivarum animarum producere, tellus autem animam vivam. Arbitramur igitur eo quod natura natantium^c imperfectam quodammodo putatur habere vitam: ob hoc quia crassiores sunt aquæ. Nam denique tardior auditus est animantibus in aqua degentibus, et visus hebetior, ut pote per aquam cernendo, nec ulla apud eos^d memoria, vel opinatio, vel agnitio est proximorum. Declarat ergo sermo divinus, quia vita carnalis aquariorum moderatur animi motionibus. Nam in terrigenis bestiis, quæ vitam perfectionem sortite sunt, animus corporis obtinet principatum. Etenim sensus earum vegetior est, manifesta quoque animalia cum præsentium maximam curam gerant, tunc diligenter memoriam custodiunt transactorum. Unde considerandum est^e quod piscium quidem corpora animata produxit aqua: repti-

^a Editi et mss., *proprium cursum*. Sed non facile adduci potero, ut credam Eustathium ita scripsisse. Mihi nescio quomodo verisimilius sit eum, ex Basiliano illo, τὸν κόσμον, effecisse et scripsisse *cosmum*, hoc est *ornatum*; librarios vero insolentia vocis deceptos, *ex cosmum* effecisse *cursum*.

^b Vox enim ex libris veteribus addita est.

^c Editi et Colb. primus, *perfectam*, reluctante Græco atque renitente. Codex noster, *imperfecta*. Alter Colb., *imperfectam*. Græce, ἀτελής.

^d Editi, *memorialis opinatio vel agnitio proximorum*. Vetus noster codex et Colb. secundus, *memoria vel opinatio vel agnitio est proximorum*: quod expressum est ex Græcis illis, μνήμη... γνώσις... ἐπίγνωσις.

^e Antiqui duo libri considerandum est quia, minus quidem recte, sed ob id potius credi potest Eustathius ita locutus fuisse. Aliquanto post editi, *ipsa quoque*.

lia enim animarum vivarum produxit, ut Scriptura significat, in terrestribus autem anima corpus regens, generari præcepta est, ut pote quæ plus vivificæ virtutis assumpserint, quanquam ipsa quoque terrestria sint irrationabilia, tamen utrumque eorum multa per naturalem vocem super animi passione significat. Nam et letitiam et mororem, et inediam, et separationem suorum, variasque molestias voce declarant, cum aquaria non^f solum muta, sed etiam inimitia sint et indocta, et ad omnem vitæ societatem prorsus hominibus intractabilia. *Recognovit bos possessorem suum, et asinus præsepe domini sui* (Isai. 1, 3), piscis vero nunquam potuit cognoscere nutrimenta præstantem. Intelligit asinus et hominis consuetam vocem, novit iter quod sæpius ambulavit, interdumque dux fit agitatori suo, cum erraverit, ad audiendum ita vehementer acutus, ut nullum ei possit de terrestribus comparari. Camelus habet semper tenacem memoriam malorum; et ad iracundiam gravis, et perseverans est. Denique si fuerit percussus, diu dissimulato dolore, cum reperit opportunum tempus, illatam protinus reponit injuriam. Sed hunc nulla de marinis belluis imitatur. Audite igitur, iracundi homines, qui recollectionem dudum læsionis acceptæ pro virtute maxima affectatis, cui belluæ similes habemini, quando proprium bilem, et tanquam aliquam scintillam cinere sopitam, usque eo retinetis in cordibus, quousque nacti occasionem, stimulos doloris, velut igniculum parvum, fomite nutritum suscitatis in flammam.

2. *Efficiat terra animam vivam*. Cur terra producit animam vivam? ut differentiam discas animæ pecoris hominisque. Et paulo quidem inferius cognoscas quomodo anima sit hominis constituta: nunc vero audi de anima mutorum, quia secundum Scripturam, cunctorum animalium anima sanguis est proprius. Sanguis autem gelatus converti solet in carnem, caro autem corrupta reddit in terram. Merito ergo tabida est anima jumentorum. *Efficiat terra animam vivam*.
D Vide consequentiam^h animæ ad sanguinem, sangui-

Antiqui duo libri, *ipsa quoque*.

^f Editi, *non solum multa*. Libri veteres, *muta*; et ita legi oportere aperte ostendit Basilianum illud, ἀφων. Paulo post vetus noster codex et Colb. secundus, *intractabilia*, bene. Editi et Colb. primus, *tractabilia*, invito Græco, ἀταξίτητα. Subinde duo mss., *potest dignoscere*.

^g Addita est vox *aliquam*, ex libris antiquis. Aliquanto infra Colb. secundus, *sanguis autem congelatus*.

^h In editis et in Colb. primo corrupte legitur *anima ad sanguinem, sanguis ad carnem, caro ad terram*; at emendate in aliis duobus codicibus scriptum invenimus, *animæ ad sanguinem*, etc., ut in contextu. Basiliius scripsit, ψυχῆς πρὸς αἷμα, αἵματος πρὸς σάρκα, etc.; hoc iuso in loco editi repetendo. Libri veteres, *repedando*.

nis ad carnem, carnis ad terram. Iterumque resolvens A hæc, redi repedando per eadem, id est de terra ad carnem, a carne in sanguinem, a sanguine in animam, et invenies quia pecorum animus terra est. Nec eam opineris antiquiorem esse substantiæ corporalis illorum: 744 nec ^a expectare, ut cum corpore dissolvatur. Fuge garrulitates anxias philosophorum, qui asserere non erubescunt suas causasque animas similem tenere speciem. Siquidem profitentur etiam mulieres se quondam, pisces, fruticesque fuisse. Ego autem si fuerunt aliquando pisces, quod non credam; tamen dum ista scriberent, irrationabiliores piscibus habebantur. *Efficiat terra animam vivam.* Quare igitur passim currente sermone, subito non brevi tempore conticuerim, credo mirari nonnullos astantium, quam studiosissimos auditores non arbitror causas ignorare silentii; quippe qui respectu nutuque inter se vicissim, ad memoriam nos eorum, quæ intermissus reduxerunt. Certam enim partem creaturæ non vilissimam pene ^b præterivimus indiscussam. *Efficiant aquæ reptilia animarum vivarum, secundum genus, et volatilia volantia sub firmamento cæli.* ^c Dixeramus superius de natantibus, quantum tempus permiserat vespertinum; hodie transimus ad examinationem terrestrium. Sed interea nos in narratione media volucres effugerunt. Quapropter imitandi sunt nobis obliviosi viatores, qui cum aliquid in mansione reliquerint pretiosum, quamvis maximam partem viæ progrediendo confecerint, revertuntur: dignum laborem suæ negligentia perferentes: ^d sic et nobis per eundem quem venimus callem redeundum est. Neque enim contemptibile est quod omisimus: ut pote quæ tertia portio sit animalium creaturæ. Nam tria genera sunt animantium, terrestrium, volatiliū, marinorum. *Efficiant, inquit, aquæ reptilia animarum vivarum secundum genus, et volatilia volantia sub firmamento cæli secundum genus.* Cur igitur ex elemento maris, avibus quoque nativitatem tribuit? Quia velut affinitas quadam volucris habetur et piscibus. Sicut enim pisces aquam secant motibus alarum in priora tendentes, caudæ vero gubernaculo flexus dirigunt proprios, ita et aves aerem pennis creduntur natando percurrere. Ergo quoniam una proprietates in genere utroque natandi est, ^e eadem illis etiam suppetit ex aqua cognatio. Quorum hæc

^a Illud nec expectare ut cum corpore dissolvatur, non satis intelligo. Videtur omissa fuisse a librariis vocula non: nec expectare ut cum corpore non dissolvatur. Quanto clarius hæc leguntur apud Basilium, cuius hæc sunt, Μὴ νόμιζε πρὸς τὴν εἶναι τῆς τοῦ σώματος αὐτῶν ὑποστάσεως, μηδὲ ἐπιδιαμένουσιν μετὰ τὴν τῆς σαρκὸς διάλυσιν, Cave existimes animam constitutione corporis ipsorum vetustiores esse, aut ipsam post carnis dissolutionem permanere.

^b Editi, præterimus. Antiqui duo libri, præterivimus.

^c Colb. secundus, dixeramus superius de nativitatibus aquatilibus. Statim editi, invitandi sunt. Libri veteres, imitandi sunt, satis accommodata ad Græcum, κατὰ τοὺς ἐπιλήσμονας τῶν ὁδοιπόρων.

^d Totum illud sic et nobis per eundem quem venimus callem redeundum est, addidimus ex nostris codicibus

differentia est, quia nullas alitum sine pedibus esse potest, ut pote qui pascum consequuntur e terra, et ob hoc necessario pedum potiuntur obsequio. Raptoribus autem etiam unguium acies, ad convectandas prædas accommodata est. Nam cæteris tam propter alimoniam quæstum, quam propter aliam vitæ dispensationem pedum ministeria sunt tributa. Paucae vero avium pedes inutiles habent, neque gressui neque venatui opportunos, sicut hirundines, meropesque, quibus esca solo præbatur ex aere. Sed hirundo solet volare depressior, terramque pene contingere, ut per hoc usum pedum videatur explere.

3. Sunt sane multa genera quæ, si quis eo modo voluerit explicare quo nos piscium multitudinem pro parte descripsimus, inveniet unum quidem avium cunctarum generale vocabulum, sed plurimas in his differentias, vel habitus, vel ^f magnitudinis, vel coloris. Nam et morum, et actuum, et victus nimia diversitate distinctæ sunt. Quidam autem affectaverunt nominibus circa eas uti variis, ut tanquam per inusitata sigilla novæ inauditeque nuncupationis proprietas in singulis volucrum generibus ^g agnoscat. Sed nobis sufficiens est significatio, ad qualitatem cuiusque generis contemplandam, ususque communis Scripturæ, quæ mundas immundasque discernit. Aliud enim est genus earum quæ carne vescuntur, aliaque forma, suis congruens moribus: habent enim falcatos ungues, obuncum rostrum, volatum pernitem, quo præda citius capiatur, disceptaque pedibus, facilem cibum suggerat captori. Alia species est earum quæ seminibus nutriuntur, et alia earum quæ pro alimonia percipiunt quidquid casus obtulerit. Et in his rursus maxima differentia est. Quædam enim sunt gregales, exceptis prædatricibus: quarum nulla cum aliis præter coitum sociatur. Aliæ sunt communiter viventes, sicut columbæ, sturni, grues, et graculi: ex quibus quedam sine ducibus habentur, semetipsas regentes, aliæ sub moderamine continentur, ut grues. Est etiam in eis alia discretio, secundum quam certas videmus advenas esse, alias indigenas. Nonnullas hieme compellente, ^h causa pastus, ad peregrina discedere. Plurimas mansuetas fieri, et patientes: exceptis infirmioribus, quæ propter nimiam timiditatem, contræctationem manus nequeunt tolerare. Aliæ inter homines diversantur, iisdem quibus

D Græce, οὕτω καὶ ἡμῖν ὡς εἶναι τὴν αὐτὴν πάλιν βαδιστίον. Mox Colb. secundus, elementum maris; quo exemplo rursus confirmari potest quod diximus, librarium, cum recepta lectio ei non placeret, aliquid identidem de suo immutasse.

^e Editi, et eadem illa etiam. Libri veteres ita ut edendum curavimus. Aliquanto post editi, raptoribus avium etiam. Libri antiqui, raptoribus autem etiam. Nec ita multo infra libri impressi, ad convertendas prædas. At nostri tres mss., ad consecandas prædas.

^f Editi et duo mss., vel magnitudines, vel colores. Alius ms. vel magnitudinis vel coloris, bene. Statim editi, uti ut tanquam. Antiqui duo libri, uti variis, ut tanquam.

^g Hoc loco aliquid omissum est aut a librariis, aut ab Eustathio ipso. Lege homil. 8, num. 3.

^h Editi, causa partus. Antiqui duo libri, causa pastus.

illi domiciliis commanentes, aliæ locis desertis et montibus ⁷⁴⁵ delectantur. Est etiam avibus magna differentia vocum, et sua cuique proprietas. Sunt enim quædam loquaces et garrulæ, aliæ taciturnæ: nonnullæ canoræ atque clamoræ, certæ stridulæ, nullumque penitus habentes cantum. Aliæ naturaliter æmulatrices sunt, vel ex hominum traditionibus eruditæ. Aliæ unicum, nunquamque mutabilem sonum vocis habent. Lascivus est gallus, diligens pavo, libidinosa columba, domesticæque gallina. Dolosus et zelotypus perdix; interdumque venantibus hominibus, ad aliorum captum malitiose consentiens; et omnino multiplex in illis actuum morumque discretio est.

4. Sunt et certa animalia urbana, si tamen urbanitatis est ad unum communemque finem, operationem perducere singulorum: sicut in apibus est videre, quibus communis habitatio, est, et volatus, et unus labor omnibus, et quod maximum est, sub regibus et ducibus una quæque proprium munus exerceat. Nec prius audent campos patentes appetere, quam suum principem viderint volasse. Rex autem apud eas non constituitur a populo, nam sæpe suffragia multitudinis imperitæ solent indignos ad culmen imperiale provehere, nec regnum sorte præstatur. Sunt enim irrationabiles exitus urnæ, quippe quæ sæpius infimo cuique potestatum decernit insignia. Sed nec ex parentum hæreditate imperialia sceptrâ traduntur, quoniam principum liberi per voluptates et delicias facile corrumpuntur, et vecordes efficiuntur ac stulti. Sed naturæ iudicio, qui dignus fuerit, insulas ^a accipit principatus, non minus proceritate membrorum quam lenitate morum cæteris præstans, et habet spicula quædam, sed his ad lationem non utitur aliorum. Ita leges quasdam tacitas eis natura præscripsit, quibus retinentur ad inferenda tormenta supplicibus. Ipse vero apes si secutæ non fuerint instituta regnantium, propria pœnitudine castigantur. Nam si pupugerint aliquem, dimittunt animam cum aculeo simul in vulnere. Audiant hæc Christiani, quibus mandatum est, nulli malum pro malo reponere, sed in bonitate superare malitiam. Quamobrem imitâmini mores ^b apium: quæ nulli molestiam facientes, nec aliena patrimonîa rapientes, fingunt quidem favos constructos ex floribus, mel autem de humore roscido, qui arborum foliis insidet, ore collectum in cereis recondunt cellis. Nam denique liquidius habetur mel, quod primo percipitur, deinde paulatim tempore procedente digestum, ad suam spissitudinem suavitatemque revertitur. Non immerito ergo tantarum laudum apes gloriam consequun-

tur: utpote quas laboriosas et sapientes vocitavit antiquitas. Ita studiose victum proprium reponentes, quarum usus, tam regibus quam privatis remedia salutis impertit. Et sic, quia sic ^c sapienter horrea mellis ædificant. In tenera enim membrana crebras thecas, sibi que contiguas exstruunt: ut earum condensatio tenuissimæ textu compaginationis arctata, et fulta velut quibusdam repagulis opus omne contineat. Unumquodque vero spiramen mutuo strictum nexu sustentatur ab alio, et subtilissima forulorum interseptione discluditur: qui binis, aut ternis super se sunt ordinati tegminibus. Neque enim directas vel simplices cavernarum profunditates efflicere maluerunt, ne sui pondere stipatus humor ^d manaret extrinsecus. Disce quomodo geometriæ affectatio, sapientissimis apibus comparata postponitur. Sex enim angulis totidemque lateribus, cerarum fistulæ continentur, nec tamen erectæ sunt, ne fundus videlicet laboraret, si juncturarum vacuum foret auxilio. Sed inferiores illi sex anguli, sedes et firmamentum quoddam superjectis habentur: quo ^e tolerabiliter pondus superpositum subvectarent, humoremque reconditum in cavationibus singulis conservarent.

5. Quis igitur volatilium valeat diligenter cunctas proprietates exponere? Vel quemadmodum græves excubias vicissim noctu suscipiunt, quarum aliis corpora sopore curantibus, nonnullæ tuitionem illis perhibent vigilando. Quæ cum statutum sibi tempus excubandi peregerint, ipsæ quidem clamore dato, quiescere incipiunt, aliæ vero sorte succedunt. Hunc autem ordinem et in volatu custodiunt, dum diversis vicibus ^f operam ductandi coguntur explere. Ciconiæ sane non procul distant ab his, quibus rationabilis collata prudentia est. Nam uno tempore simul omnes adveniunt, itemque sub uno signo cunctæ pariter ad longinqua discedunt. Suffragantur autem eis cornices, quas et proficiscentes honorifice prosequuntur, et sicut mihi videtur auxilium præstant illis, adversus quasdam volucres pugnaturis. Cujus rei certum est documentum: primum quidem, quia cornix eo tempore penitus non videtur: deinde quod sauciæ redeuntes, manifestissima præliorum signa demonstrant. Quis, rogo, illis hospitalitatis jura mandavit? Aut quis sub combinatione præcepit ut ciconiâs in procinctu positas suæ non destituerent comitatû? Audiant hæc avari homines, qui ^g negata peregrinis adventantibus humanitate, januas suas claudunt, et nec tectis eos succedere noctis aut hiemis tempore patiuntur. Liberalitas vero quæ senibus ciconiis a junioribus exhibetur

^a Editi, accepit. Libri veteres, accipit.

^b Codex unus, apum. Statim Colb. secundus, nec aliena patrimonîa. Alii mss. una cum editis, alia patrimonîa. Aliquanto post Colb. secundus, quod primum percipitur.

^c Editi, Cur sic? quia sic. Colb. secundus, et quia sic sapienter. Liber noster vetus, Et sic, quia sic, etc.

^d Editi et duo mss., maneret, inepte. At Colb. secundus, manaret, satis accommodate ad Græcum verbum, διακρίνει. Ibidem editi, disce quoniam. Libri antiqui, disce quomodo.

^e Editi, quod tolerabiliter. At mss. duo, quo tolerabiliter. Aliquanto post Colb. secundus, aliis corporali sopore cubantibus. Subinde idem codex, ipse quidem. Vox ultima ab editis aberat.

^f Colb. secundus, operam ducendi coguntur implere. Aliquanto post editi, primum, quia. Colb. secundus, primo quidem, quia. Codex noster, primum quidem, quia.

^g Colb. secundus, qui negant. .... humanitatem. Paulo post editi et duo mss., eos succedere. Colb. secundus, eos suscipere. Haud longe editi, patientur. Alii mss., vatiuntur.

sufficeret hominum filios, si mallet advertere, amatores suorum reddere genitorum. Quis enim tam insipiens est, ut non se ^a censeat ignominie notari, cum avibus irrationabilibus cultu postponitur pietatis? Hæc parentes suos ætate confectos pennisque eorum vetustate dejectis, circumstantes, propriis plumis foveant, **746** alimoniamque convectant, et in volatu quod potuerint, hinc inde se supponentes, senectæ lassitudinem consolantur, alarum suarum eas auxilio sustentantes. Quæ res per omnes ubique gentes ita percrebuit, ut hodie remuneratio delati beneficii apud Græcos ἀντιδότης nominetur. Quapropter nemo se penitus obtentu paupertatis excusans, de vita propria desperet, quamvis nullæ domi suppedient facultates, dum ^b ingeniosam contemplatur hirundinem. Illa epim in fabricando nido paleas quidem ore comportat, limum autem pedibus ferre non valens, alarum summitates humectat in fluvio, deinde in cinere volutata, cæmenti usum videtur explere. Paulatimque surculus inter se luto apposito, velut quadam glutine conjungens, suos educat pullos. Quorum si quispiam oculos effoderit, habet eorum mater a natura sibi traditam medicinam, qua mox ad sanitatem festum suorum reducat aspectum. Hæc te videlicet hortabuntur, ne ad ^c improbitatem velis egestatis occasione converti, nec in pessimis artibus spem vivendi collocans, immunis bonitatis exsorsque reddaris, sed ad Deum confugas: qui cum hirundini tam magna donaverit, quanto majora præstabit his qui eum tota mentis intentione implorant? Alcyon avicula est quædam in littoribus marinis setare consuetæ, quæ super ipsam arenam ponit ova, eo tempore quo mare multis gravibusque ventorum flatibus commovetur: sed tamen omnes tunc tempestates procellæque sedantur per integros septem dies, quibus avis memorata cubare narratur: nutriendorumque gratia pullorum, postquam fuerunt de ovis educati, septem dies alios illi Deus magnorum largitor adiecit, quos dies nautici diligentius observantes, alcyonios eos vocant. Hæc tibi præscripta sunt, super remediis indubitanter a Deo salutaribus deprecandis. Quid enim non mirabile fiat tui causa, qui ad imaginem Dei factus es, cum propter avem parvulam maximum formidosumque mare videas tempestuoso tempore fieri tranquillum, divina præceptione frenatum?

6. Turturem ferunt si quando casu aliquo separatur a conjuge, nullatenus coire cum altero, sed memoria prioris connubii perdurante, contractum secundæ copulationis abnuere. Audiant mulieres

A quomodo apud aves irrationabiles continentia viduitatis frequentius nuptiis antefertur. Aquila in educandis pullis propriis injusta fertur esse. Duobus enim procreatis, unum verberibus alarum ^d multatum projicit in terram, alterum retentatum sovet. Ita propter victus inopiam cogitur negare quem genuit, nec tamen eum sinit interire ossifragus, sed assumptum propriis applicat pullis, et studiose nutrit. Tales sunt nonnulli parentes hominum, qui paupertatem causati suos exponunt liberos, vel hæreditatis sortem non æquam constituunt inter eos. Quibus quoniam pares causas præstiterit nascendi, justum esset ut hic vivendi etiam parem tribuerent portionem. Ne veli ergo prædaticum avium mores æmulari, quæ cum viderint pullos suos jam volatui ^e confidentes, de nidis eos præcipientes exturbant atque projiciunt, nullatenus illis curam deinceps impendentes. Laudatur e contra circa natos cornicis affectio, quos et volantes prosequitur, et escam largiter subministrat. Certæ vero volucres, ad nutriendos fovendosque fetus, masculorum juvenine non utuntur. Aliæ sane earum quæ altius volitant steriles omnino sunt, sicut vultures, quos asserunt sine coitu generare, præcipue cum sint longevi. Nam vitam eorum centum annis manere ^f affirmant. Sit igitur hæc tibi pars historie notata de avibus, ut cum videris aliquos cachinnantes, propter ineffabile mysterium catholicæ fidei, quod quasi impossibile sit, alienumque nature virginitatem peperisse, statu virginitatis integro custodite, cogites quia ille qui dignatus est in stultitia predicationis salvare credentes, idem quoque nobis innumerabiles causas ex natura sumptas ad fidelitatem mirabilium præstitit.

7. Ejiciant aquæ reptilia vivarum animarum, et volatilia volantia super terram sub firmamento celi. Volare ideo ^g jussæ sunt super terram, quia victus omnibus e terra suppediat. Sub firmamento autem celi dixit, propter illa quæ supra disseruimus. Cælum autem hic intelligere debemus, a cernendo dictum: Græce enim οὐρανός vocatur ἀπὸ τοῦ ὁρᾶσθαι. Nam comparatione corporis ætherei, aer iste, qui super nos est, ex vaporibus terræ concretus et crassus efficitur. Habes igitur polum decoratum, terram formosissimam, mare opulentissimum, aerem repletum avibus: quæ omnia ex nihilo ad hanc vitam Dei præceptione producta sunt. Et alia multa quæ nunc consulto sermo præterit, ne in hisdem diutius commemoratus, modum disputandi videretur excedere. Tu autem cuncta hæc tecum ipse reputans, et intentæ sapientiam Dei, quæ in omnibus habetur, inquirens,

^a Editi, ut non recenseat. Vetus noster codex, ut non se censeat. Paulo post mss., hodieque. Vocula que deerat in vulgatis.

^b Editi, domi ingeniosam. Libri veteres, dum ingeniosam. Haud longe editi et duo mss., velut quadam glutine. Alius codex, velut quodam glutine; ubi suspicari licet Eustathium ex Græco scripsisse, velut quodam glutine, οἶον x λη τρι.

^c Colb. secundus, ad pravitatem. Aliquanto post

idem codex, tota intentione cordis implorant.

^d Editi, multarum, male. Libri antiqui, multatum.

^e Editi, confidentes, nidis eos præcipientes exturbant ac projiciunt. Libri veteres ita ut edidimus.

^f Antiqui duo libri, confirmant.

^g Colb. secundus, jussa sunt. Si leges jussa sunt, velim subaudias vocem aves. Vocem supra ex nostris codicibus paulo post addidimus. Subinde Colb. secundus, consulto sermone præterii.

nunquam ^a delicias admirando, nec Conditorum glorificando desistas. Habes etiam volatilia nocturna ^b et diurna. Vespertilio enim et nocturne lucifuge sunt.

747 Ergo si quando te minime sopor oppresserit, sufficet te conversationis eorum examinatio, vitæque proprietas ad prædicandam sapientiam Creatoris impellere, quomodo luscina vigilat ovis incubans omni tempore noctis cantilenam trahendo, quomodo etiam vespertilio non minus quadrupes sunt quam pennate, quas etiam solas ex avibus omnibus dentes habere constat; et catulos procreare feruntur; aut in aerē non plumis, sed quadam membrana pellita volare. Est etiam illis mutua inter se magna dilectio per naturam. Nam velut setæ quædam ^c piscatoriæ de alternis hærent nexibus: quod in hominibus utique videmus non facile provenire, quorum nonnulli separati ab aliorum conversationibus singularitate et solitudine delectantur. Quomodo etiam nocturnarum oculis similes habentur sæcularis sapientiæ professores. Nam et illarum aspectus noctibus quidem acrior est, exortio autem sole cæcatur, sicut istorum cum sit acutissimus ad contemplandam vanitatem sensus, erga inquisitionem veræ lucis hebescit. Interdum autem facile tibi est admirationem Conditoris undique attrahere; quemadmodum gallus domesticus homines ad labores compellit et opera, claraque voce proclamans, solem procul advenire significat. Anserum quoque genus, quam vigilans habetur et providum, et cito sentiens quæ tentantur occulte! Ii quondam urbem Romam nocturnis hostium liberasse dicuntur insidiis: quos per ^d occultos aditus latenter ingredi molientes arcemque pervadere, festinanter prodidere clamando. In quo autem genere propria miracula non usquequaque natura demonstrat? Quis vulturibus futuram nuntiat hominum mortem, quos contra se bella gesturos, mox catervæ vulturum prosequuntur, armorumque instructione vel apparatu, qualis sit exitus habendus intelligunt? Quod quidem non procul est rationis humane. Quemadmodum etiam tibi locustarum expeditiones ^e aperiam? Quæ sub uno signo propriis egressæ de sedibus in spatioso campo castra constituunt, et non ante subjecta contingunt, quam datur eis divina præceptio. Quomodo etiam mergus insatiabilem vescendi patitur orexim, per quam vulturibus sui ventris remedia sanitatis ^f acquirit. O virtutis admiratio cœlestis! quæ rabiem famis in usum

A medicaminis reformavit. Quanta quoque ratio est in cantibus cicadarum, quæ sub ardenti sole plus resonant tractu aeris impulsæ, qui per earum pectus illabitur dum respirant? Sed jam sentio sermonem nostrum non minus miraculis volatiliū superari, quam si experirer ipse pernecitatem suam meis pedibus anteire. Sane cum videris apes et vespas, considera quia nullus eis spiritus aut pulmo subest, sed semper ex aere nutriuntur. Denique si oleo tactæ fuerint, continuo perimuntur, utpote præciuis earum spiramentis: et si aceto ^g rursus illas asperseris, reviviscunt, venarum videlicet meatibus patefactis. Ita nihil quod supersit, aut desit nostris utilitatibus, fecit Deus. Iterum si aquariorum genus examinare volueris, invenies in illis aliam dispositionem. Pedes enim non **B** habent fissos ut corvus, nec uncus ut aquila, sed latos atque membraneos, ut natantes facile superferrantur undis, tanquam remis quibusdam pedum nisibus repellentes aquam. Item si consideres quomodo cygnus in altum guttur extendens, ab imo fundo trahit alimoniam, tunc advertere poteris sapientiam Creatoris, ^h qui ob hoc illi longiora colla quam pedes adhibuit, ut tanquam setam quamdam porrigens se in profundum, reconditum possit invenire nutrimentum.

8. Igitur simpliciter inspecta verba Scripturæ syllabæ quædam videntur esse: *Efficiant aquæ volatilia volantia super terram sub firmamento cæli*. Si considerata fuerit vis verborum, tunc Conditoris mirificatio declaratur, qui futuras avium differentias longe prævidit, easque secundum genus a se discrevit. Dies **C** me profecto deficiet, si cuncta vobis aëria miracula referre voluero. Verumtamen terra nos vocat ad inspiciendas bestias, et pecudes ac serpentes. Parata est enim similia piscibus et volatilibus quadrupedum et virgultorum genera demonstrare: *Efficiat terra animam vivam*. Quid dicitis, qui Paulo apostolo de resurrectione non creditis, cum videatis certa de aëreis animantibus figuram propriam commutare, sicut Indiacum vermem, qui est corniger, primo in ⁱ verrucæ se speciem transformantem, deinde fieri bombilionem, nec tamen in eo schemate persistentem, sed membranarum mollioribus: ac latioribus plumescentem aligerum reddi? Itaque vos, matronæ, quando sedetis eorum revolventes opera, id est stamina quæ Seres huc dirigunt ad confectionem vestium delicatarum, **D** reminiscimini hujus animalis refigurationem, ut evi-

^a Editi, deficiet. At nostri tres mss., deficiat.

^b Antiqui duo libri, et diurna. Vocula et ab editis aberat.

^c Editi, piscatoris. Libri veteres, piscatoriæ. Aliquanto post Colb. secundus, nam ut... acutior est... sic et istorum: quam scripturam ex eo suspectam habeo, quod melior sit et aptior. Nam librarius, nisi valde fallor, nonnulla aliquando ad arbitrium emendavit.

^d Colb. secundus, per obscuros aditus.

^e Editi, operum. Libri veteres, aperiam. Græce ἀνοίγωμαι. Mox editi, quam datur tuis divina præceptio. Quomodo autem. Antiqui libri ut in contextu.

^f Codex unus inquiri. Statim mss. duo, ratio est. Illud est in editis desideratur. Subinde duo mss., ex aere. Vocula ex in vulgatis deerat.

^g Editi et duo mss., et si aceto rursus asperseris, respiscunt. At Colb. secundus, et si aceto rursus illas asperseris, reviviscunt, ita postulante et sensu et Græco, ἀναβιβασταί. Aliquanto post duo mss., nec obuncos.

^h Editi, quia ob hoc. At Colb. secundus, qui ob hoc. Ibidem editi, illis longiora. Vetus codex noster, illi longiora.

ⁱ Editi et nostri tres mss., in verrucæ se speciem, vel, in verrucæ speciem: quod, quam absurdum sit et ineptum, nihil attinet dicere. At ejus loci facilis est emendatio. Nam pro verrucæ legendum esse erucæ, si nihil aliud, ipse certe nomen Græcum aperte ostendit, εἰς κάμην, in erucam.

^j Illud ac latioribus addidi, librorum antiquorum fidem secutus: quibus consentiunt Græca καὶ πλάττει.

dens de resurrectione capiat exemplum, et nihil dubitetis de reformatione corporis, quam Paulus exponit. Sed jam sentio me modum disputationis excedere. Etenim si ad multitudinem respexero relatorum, in infinitum videbor sermone prolapsus. Sin autem oculos ad diversitatem creaturæ convertero, **748** nec exordium narrationis arbitror assumpsisse. Verumtamen non est utile vos præterire transcursum. Quid enim facietis usque ad vesperam? A pransoribus certe non urgemini, nec conviviorum apparatus abire nos admonet, quoniam tempus jejunandi est. Quapropter si placet, abstinentiam corporis in voluptas animi convertamus. Sæpius utique corporibus parvius, hos saltem dies deputemus usibus animorum, sicut scriptum est: *Delectare in Domino, et dabit tibi petitiones cordis tui* (Psal. xxxvi, 4). Si divitias amas, opes tibi præsto sunt spirituales, id est, *judicia Dei vera, justificata in semetipsis, desiderabilia super aurum et lapidem pretiosum* (Psal. xvm, 10). Si edax et gulosus es, habes verba Domini dulciora *super mel et favum* (Ibid.). Nunc si dimiseris vos cætumque dissolvero, alii mox vestrum currunt propter aleam, in qua juratio et contentio vehemens, et lucrandi cupiditas habetur, astatque demon obscenus,

* Editi, *perlapsus*. Libri veteres, *prolapsus*. Nec ita multo post Colb. secundus, *judicia Domini*. Subinde mss. nostri, *gulosus es*. Illud es in editis desiderabatur.

^b Editi, *commemoratio loco hujusmodi.... Ecclesia Dei*. Colb. uterque ut in contextu. Aliquanto post Colb. secundus, *ad parvitatatis nostræ possibilitates*.

^c Editi et Colb. primus, *super lava capienda*: quo-

A modo hunc erigens exultatione victoriæ, faciensque adversarium tristem, modo illum alacrem superbumque demonstrans. Quid juvat corpore jejunare, si animus multis pravitatum millibus oneratur? Porro qui non ludit tesseriis, sed vacat, quas non vanitates ex ore depromit, aut quid non percipit auribus exsecrandum? Ita otiositas sine timore Dei magistra nequitie est. Et quidem præsumo aliquid vobis utilitatis ex his quæ locuti sumus acquiri. Quod si secus fuerit, tamen peccato vos vacuos ^b commemoratio loci hujusmodi perficiet. Quantoque plus vos in Ecclesia Domini retentamus, tanto magis a malorum cogitationibus separamus. Sufficientia sunt quæ disse-ruimus apud æquissimum cognitorem, si tamen non ad copiosas creaturæ divitias, sed ad parvitatem nostræ possibilitatis aspexerit, vel ad mensuram ^c super lætitia capienda præsentium. Sit itaque terminus hic matutini convivii, ne ultra modum ingesta satietas fastidium vespertinæ vobis epulationis inficiat. Dominus sane, qui creaturæ suæ copiis cuncta complevit, et qui in rebus omnibus mirabilium suorum nobis ^d æterna monumenta præbuit, cumulet mentes nostras gaudio spiritali in Christo Jesu, cui gloria et honor nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

rum verborum quæ idonea sententia esse possit, alii viderint. Alii duo mss., *super lætitia capienda*. Græce, *εις εὐπορίαν*.

^d Mirari subito vocem *æterna* et in editis et in veteribus libris reperiri, cum scriptum sit apud Basilium, *ἡ ἀρχὴ τὰ ὑπομνήματα καταλείπον*, manifesta monumenta reliquit.

LIBER NONUS.

1. Dicite quæso qualis vobis nostræ sermocinationis matutina visa est mensa. Mihi enim ^a libet comparare tenuitatem nostram egeno cupiampi exhibenti convivium, qui manifestantiam animi sui copiose desiderans ostentare, deficit facultatum retardatus inopia, et ob hoc apparatus pauperem qualiscunque est, largius ministrare molitur, risum de se perhibens invitatis. ita sit ut exprobrationis ignominia liberalitas affectata non cæreat. Tale quiddam est et in nobis, si tamen vos non aliter sentietis: verumtamen ut-
cunque se habent nostra, non extenuabuntur a vobis. Neque enim Hælisæum ut improbum pastorem ^b refutabant illius temporis convivæ (IV Reg. iv, 39): et certe agrestibus eos reficiebat olusculis. Compertas itaque habeo leges quasdam super allegoria, non quas ex meipso confeci, sed quas didici aliorum voluminibus recensitis, per quas hi qui acquiescunt communibus consentire scripturis, aquam dicunt non esse aquam, sed aliam quamdam naturam, pisces quoque vel serpentes, aut bestias, non

pro veritatis ratione, sed pro suo commentantur arbitrio: sicut interpretes somniorum, visis per soporem variis imaginibus, quid futurum sit pro sua voluntate pronuntiant. Ego autem cum audiero fenum, hoc intelligo quod dictum est. Item pisces aut quadrupedes, aut virgulta, quomodo relata sunt, ita percipio: *Neque enim erubescio Evangelium* (Rom. ii, 16). Nam licet hi qui de mundo plura scripserunt, certa de terræ schematibus disputarint, modo eam sphaeræ, modo cylindro, modo circulo similem, et æqualibus undique collectam partibus designantes, et in medio esse cavam. Ad omnes enim hujusmodi opiniones, scriptores cosmographiæ prolapsi sunt, alter alterius dogmata rescindendo. Ego tamen non adducor ut dicam idcirco deteriorem nostram mundificationem videri: quia nihil de schematibus ejus famulus Dei disseruit, et quia non dixit tot millia stadiorum ambitum telluris tenere, vel quod metus non est quantis spatiis obumbratio ejus in aere distenditur, cum sol proprios cursus agit sub terra,

^a Colb. secundus, *mihi enim licet.... egeno cupienti exhibere convivium*. Ibidem editi, *deficit*. Libri veteres, *deficit*. Rursus hoc ipso in loco mss. nostri, et ob hoc Deerat conjunctio et in vulgatis.

^b Editi et mss., *refutabant*: ubi suspicamur scripsisse Eustathium, *repudiabant*: cum scriptum inveniamus apud Basilium, *παρῃσύντο*. Aliquanto post Colb. secundus, *ex me ipse*.

qui cum lunæ propinquaret, luminis ei defectum præstat. De quibus omnibus prudenter ille reticuit, sciens inutilia nobis haberi quæ ad nos minime pertinerent. Ideo ne debemus verba spiritualia viliora esse vanissimis philosophorum assertionibus arbitrarî, et non glorificare potius Deum qui nostram mentem superfluis quidem questionibus liberavit, ad excitandas vero ædificandasque nostras animas proficere cuncta disposuit? Unde videntur mihi quidam rerum ignari, seductionibus pravis et suasionibus falsis eniti, quo possint honestatis quemdam colorem, per argumenta propria, divinis Scripturis obducere. Quod quid aliud intelligendum est, quam sapientiores se esse tales homines verbis spiritualibus profliteri, suaque magis dicta sub prætextu interpretationis astruere? Quapropter ut scriptum est intelligatur: **749** *Efficiat terra animam vivam pecudum et bestiarum et serpentum.*

2. Adverte igitur Dei verbum currens per omnem creaturam. Quod quidem olim cœpit: sed usque nunc operatur et properat ad finem, donec consummationem mundus accipiat. Sicut enim pila cum ab aliquo fuerit impulsæ, cum spatia devexa repererit, ipsa sui volubilitate, locique proclivitate velocius incitata perfertur, nec prius stare poterit, quam ad plana descendat, ita natura rerum Dei præceptione commota, nascentium morientiumque facturam passim penetrans, uniuscujusque generis sobolem per similitudinem sui custodit æqualiter, donec ad statutum terminum valeat pervenire. Equum enim facit equo succedere, et leonem leoni, et aquilam aquilæ, et singulas animantes, sequentium successione servata, usque ad finem rerum omnium exitumque perducit. Nullum enim tempus valebit proprietates animantium commutare, sed tanquam nuper constituta natura sit, ita recens. feriur cum tempore. *Efficiat terra animam vivam.* Hæc præceptio mansit in terra, et nullatenus famulando desinit Conditori. Certa enim ex eorum posteritate quæ prima facta sunt, nasci non dubium est, alia de terra nunc etiam formari et vivificari conspiciamus. Non enim cicadas solum ex imbribus rigata producit, vel alia plurima volatilium millia, quorum maxima pars propter sui tenuitatem vocabulis caret; sed etiam mures et ranas ex terra generari videmus. Denique in Ægyptiacis Thebis, si pluvias largiores æstivo tempore fuderit, mox infinitis muribus regio tota complectitur. Anguillas etiam non aliter nisi de cœno nasci certissimum est, quarum genus nec ovum, nec alter aliquis partus instaurat, sed ut diximus. de limo gignendi sor-

tiuntur originem. *Efficiat terra animam vivam.* Pecudes omnes terrenæ sunt, ob hoc inclinantur ad terram. Sed alia est ^d planta cœlestis homo: qui quantum habitu figuræ, tantum dignitate distat a pecoribus. Illorum facies deorsum flexa, utrumque prospectat, et quod ejus libidini jucundum est, hoc sectatur: tuum vero caput ad cœlum semper erigitur, oculi tui superna respiciunt. Sed si tu quoque corporis te voluptatibus sœdaveris, obediendo luxui ventris, et inferioribus ejus partibus, *comparatus es jumentis insensibilibus, et similis illis factus* (Psalm. XLVIII, 13). At vero tibi alia sollicitudo nimisque decora est querendi sublimia, ubi habetur Christus (Col. III, 1). Convenit enim altius te ferri terrestribus, ut quomodo natus es, ita propriam disponas vitam. Conversatio tua sit in cœlo (Philip. III, 20), vera tibi patria est superior Hierusalem, cives et sodales habes primogenitos ascriptos in cœlo (Hebr. XII, 2).

3. *Efficiat terra animam vivam.* Igitur quadrupedum anima, non olim sub terra reposita, subito tunc ejecta prosiluit, sed simul creata est cum præcepto. Una est illis anima, et decor omnis in figura ^f locatus: proprietatibus variis singulæ discernuntur. Boves graves sunt, et constantes, asini hebetes, calidi equi desiderio feminarum. Lupus indomitus, vulpes dolosa, cervus timidus, laboriosa formica, gratificus canis, et memor amicitiae, singularumque nativitatibus morum etiam qualitates aptate sunt, sicut iracundia congenerata leoni est, et solitudo conversationis, similitumque vitatio. Nam velut tyrannus quidam bestiarum, vitio superbiæ naturalis elatus refugit aliorum consociationem, nec quotidiano cibo pascitur, quamvis reliquias suæ captionis adierit. Huic nimium grande vocis ministerium natura perhibuit, adeo ut certæ quadrupedes cum sint cursu velociores, rugitu ejus pavefactæ deficiant. Torvus est pardus, et acutus in impetu conveniensque animi sui motibus habet corpus. Ursorum segnior natura est, mens aspera, subdola, et non minus setis, quam simulate connecta. Quod si sermonem latius extendentes, voluerimus asserere quanta multis animalibus diligentia conservandæ propriæ salutis sine cujusquam traditione suppeditet, fortasse quidem incitabimur erga studium nostræ munitionis: sed vereor ne in æmulandis quoque bestiis minores esse credamur. Ursus lethali vulnere sæpe transfixus, omnibus utitur machinamentis, ut se curare prævaleat; herba præcipue quadam natura sicciore plagas proprias oppilando. Vulpes etiam frequentius depre-

eum, cum ipsi recepta lectio non probaretur, aliter ad arbitrium scripsisse.

^e Veteres nostri libri, *illarum facies*: ubi, si ita legas, vox pecudum suppleri potest. Mox nostri tres mss., *corporis te voluptate*.

^f Colb. secundus, *locatur*.

^g Editi, *et minus setis*. Libri veteres, *et non minus setis*. Nec ita multo post editi, *fortasse quodam incitabimus*. At Colb. secundus, *fortasse quidem incitabimur*. Legimus in Græco, *ἐννοούμεθα*. Subinde editi, *credamus*. Libri antiqui, *credamur*.

^a Colb. secundus, *ideone ergo*. Ibidem mss. duo, *viliora esse*. Illud esse aberat a vulgatis. Haud longe Colb. secundus *perficere cuncta disposuit*.

^b Editi, *honestatis quondam*. Libri veteres, *honestatis quemdam*. Illud se quod mox sequitur additum est ex libris veteribus. Subinde Colb. secundus, *et cum spatia*.

^c Editi, *desinet*. Libri antiqui, *desinit*.

^d Colb. secundus, *sed aliter est ex natura cœlestis homo*. Sed jam notavimus videri librarium ea quæ habebat exemplaria non semper secutum esse: sed

hensa est, succo pineo sibi remedium contulisse. Testudo autem cum viperiis visceribus ingluviem ventris expleverit, organi medicamine quod est serpentibus contrarium, pestem venenosi cibi fertur effugere. Coluber vero dolores gravissimos oculorum, feniculum depastus exstinguit. Nam præscientia pecudum de futuris cæli mutationibus, ^a quam non rationabilem prudentiam creditur superare? Itaque ovis, impendente hieme, herbam carpit avidius, tanquam reficere se largius indicans ad tolerandam ex futura tempestate penuriam. Boves autem cum diutius inclusi tempore fuerint hiberno, perturbationem aeris naturali præsentientes intellectu, de stabulo foris simul omnes aspiciunt mutantes vultum. Multi sane homines echinum terrestrem captaverunt duplices cavernas **750** in suis fecisse cubilibus, ut cum flatibus aquilonis urgetur, ad australem se conferat partem; iterumque cum notus spiraverit, boreale foramen aperiat. Quid igitur nobis hominibus per hæc signa Scriptura significat? non solum ut per omnia nostri Creatoris quanta sit erga nos indulgentia contemplemur, sed etiam consideremus, quia cum nimia futurorum providentia in mutis pecoribus habeatur, nec utique nos debemus præsentis vitæ voluptatibus contaminare, sed intentionem nostram ad venturum sæculum destinare. Tu ne ergo homo non laborabis in hoc mundo, ut possis tibi subsidia quietis futuræ reponere, cum ^b videas fornicam hiemis memorem, victum sibi studiose tempore ætatis attrahere? Quæ non ideo minus diligens est, quia nondum pericula experitur hiberni, quin potius omni nisu curaque pervigili laborat et operatur, cunctaque discurrendo pertentat, quo possit sufficientia sibi alimenta recondere: mirabilique prudentia prospicit, ne species quæ collectæ sunt corrumpantur. Secat enim dentibus granum, ne incipiens germinare pastum sibi præberet inutilem: semen quoque ipsum si fuerit humectatum vapore ^c telluris, siccatur in solem; nec tamen semper hoc facit, sed cum serenitatem stabilem fore præsenscit. Denique non videbis imbres emitti de nubibus, quousque formica torrendum sub sole semen exponit. Quis igitur sermo comprehendere, quis auditus capere, vel quantum temporis sufficere poterit, ad explananda cuncta mirabilia? Quapropter et nos simul cum propheta dicamus: *Quam magnificata sunt opera tua, Domine! omnia in*

A sapientia fecisti (Psal. ciii, 24). Ergo non proderit nobis illa satisfactio, qua putamus excusare nos posse dicentes, minime litteris didicisse quod expedit, cum legis magisterio naturalis electionem utilium percipisse credamur. Nosti enim tu bonum quod facere debebis in proximum, et malum quod idem nolis ab alio perpeti. Nulla scilicet ars medendi, nec aliquis usus herbarum remedia pecoribus quærenda monstravit, sed naturaliter animal unumquodque novit propriæ salutis consulere, et ineffabilem diligentiam genitiva captare prudentia.

4. Sunt ^d tamen et apud nos genera nonnulla virtutum: quas non ex hominum doctrina, sed ex naturæ traditione sortimur. Sicut enim nulla nos institutio monet odisse languorem, sed spontaneum habemus erga omnia quæ nos contristare creduntur horrorem; sic et animo naturale subest officium noxia declinare. Omne autem ^e malum morbus est animi, virtus autem rationem sanitatis apportat. Unde bene quidam statuerunt, asserentes sanitatem esse motuum naturalium constantiam. Quod etiam in animi vigore profitendo quis non iudicabitur errare? Sui enim semper appetens est naturaliter animus: ideoque laudanda prudentibus est castitas, assequenda iustitia, sectanda sapientia, miranda fortitudo. Quæ res magis animis familiares sunt quam corporibus valetudo. Parentes, diligite filios: filii, nolite parentes exasperare (*Ephes. vi, 4*). Nunquid non hoc idem natura ^f præcepit? Nihil ergo novi Paulus hortatur, sed astringit altius vincula naturæ. Cujus tanta vis est in affectu, ut etiam lupus pro catulis suis pugnet. Quid dicturus est homo, qui et mandatum spernit, et naturam despicit, cum aut juvenis deformat injuriis canitium genitoris, aut pater secundas ^g nactus nuptias liberos ex patrimonio priore contristat? Infucatus est amor ferarum inter parentes et filios, quoniam qui eas creavit Deus quod ^h minus illis in ratione præstitit, sensus beneficio compensavit. Ex quo fit ut præsentibus tot ovium millibus, de mandra laxatus agnus mox matris vocem agnoscat: et ad eam currat exsultans, fontesque lactis inquirat. Quod etsi forte mater sterilior habeatur, ipsa sola contentus ubera præterit aliena, quamvis copiosa sint et referta. Materque nihilominus in tanta multitudine suum recognoscit fetum. Et certe vox una est in diversis, color unus et odor idem, quantum nos videlicet nostro possumus odore colligere: verumtamen

^a Editi et Colb. primus, *quam irrationabilem prudentiam*. Alter Colb., *quantum rationabilem prudentiam*. Vetus noster codex *quam non rationabilem prudentiam*. Hoc est, *rationabilem omnem prudentiam superat*. Verba quæ vertenda sibi proposuerat Eustathius, hæc sunt. *ποιον οὐχι σύνιστι λογικῶν ἀπορροῦσι*. Ibidem Colb. secundus, *imminente hieme*. Haud longe idem codex, nostri *Conditoris aventa*.

^b Colb. secundus, *cum videris*.

^c Colb. secundus, *rore telluris*. Aliquanto post idem codex, *cuncta miracula?*

^d Editi, *tamen apud nos*. Antiqui duo libri, *tamen et apud nos*. Paulo post editi, *institutio movet*. At mss. nostri, *monet*. Neq̃ ita multo infra Colb. secundus,

contristare videntur.

^e Editi, *omne autem nullum morbus*, etc. At nostri tres mss., *omne autem malum morbus*, etc. Paulo post Colb. secundus, *virtus autem sanitates apportat*.

^f Colb. secundus, *præcepit*. Nihil enim novi.

^g Editi et Colb. primus, *secundas nactus naturæ nuptias*. Alter Colb., *secundas nactus nuptias*.

^h Editi et Colb. primus, *quod minus illis irrationabile*. Alter Colb. et vetus noster codex ut in contextu, nisi quod Colb. pro *quod* habeat *quæ*. Græce, *τὴν τοῦ λόγου ἰδέσθω*. Nec ita multo post antiqui duo libri et editi, *copiosa sint et referta*. Alius codex, *copiosa sint et referta*. Haud longe editi, *quanta videlicet*. At Colb. secundus, *quantum nos videlicet*.

est illis acutior intellectus * ab homine : per quem A
cuique suppetit agnitio propriorum. Necdum scilicet
751 catulo dentes formati sunt, et tamen infestantes
conatur ore repellere. Nondum vitulo cornua surrexe-
runt, et novit jam in qua parte futura sibi sint arma
pugnandi. Hæc igitur indicium nobis faciunt, quia
naturalis prudentia doctrinæ traditione non utitur, et
quia nihil inordinatum, vel improvidum habetur in
rebus : sed omnia certissimum specimen in se sapientie
Conditoris ostentant, qui sic instructas pecudes
ad defensionem propriæ salutis instituit. Expers qui-
dem rationis est canis, sed æquiparantem rationi sen-
sum creditur possidere. Nam ea quæ per otium vitæ
longum quidam sedentes vix invenire potuerunt, id
est philosophi sæculares, syllogismorum dico tendi-
culas beneficio naturali canis consecutus, asseritur :
b quia vestigia ferarum sagaciter indagando, cum
vidorit multipliciter intercisas semitas, omnes discursus
interrompit, c vocem tantum articulatam non
emittens : nam per ea quæ agit indicat profecto, quo
bestiæ quæ lustrantur abierint. Nec illum relinquens
inexploratum locum, ubi suspicio nulla vestigii est,
donec omnibus odore repetitis explicatisque fallenti-
bus viis, d cubile reperiet. Quid amplius hi faciunt
in descriptionibus, qui otiose sedentes, pulverem
stylo signant, et ex tribus propositionibus duas aufe-
runt, in illa autem quæ reliqua est inveniunt verita-
tem? Memoria igitur canis erga depensum sibi bene-
ficii, quem non ingratus hominem suo benefactori
pudore confundit, cum etiam dominis interfectis in
loco deserto, multi canes observatione longissima
defecerunt? Alii peremptis dominis indices homicidii
fuerunt, reosque presentavere iudiciis, accusationem
latratu peragentes. Quid igitur dicturi sunt qui crea-
torem pastoremque suum Deum non modo non dili-
gunt, sed etiam maledictos ejus habent amicos, et in
eadem cum illis simul cibantur mensa, largitoreque
epularum sacrilegis blasphemorum sermonibus e lace-
rari patiuntur?

5. Sed nunc ad creaturæ contemplationem redeamus.
Ideo scilicet imbecilliores bestiæ fecundiores
sunt, id est lepores et damæ, ovesque silvestres : ut
non facile deleteretur genus earum, a carnificibus ex-
pensum feris. Hæc autem quæ devoratrices sunt alia-
rum, steriliores habentur. Nam denique leoni vix

leæna fit mater : unguibus enim dum nascitur, vulvam
genitricis exulcerat, sicut vipera quæ non aliter nisi
matris exeso discerptoque ventre procedit, congruam
creatrici mercedem pro tali partu rependens. Ita nihil
in rebus humanis habetur improvidum : nec ulla dili-
gentiæ sibi competentis immunitas est. Quod si stu-
diosius ipsa f pecorum membra discusseris, invenies
nihil illis superfluum dedisse Conditorem, nihil neces-
sarium denegasse. Belluis namque carnisum acutos
dentes apposuit, quoniam talibus opus erat ad spe-
ciem alimonie præfinitæ ministeriis. Eis vero quibus
ex una parte dentes instituit, plurimorum recepta-
cula pabulorum inesse disposuit, ut pars quæ prior
assumpta est de stomacho, denuo decurrat ad dentes,
quo facilius eam possit ruminando conterere, ac sine
labore digerere. Neque enim g sine causa gurgulio-
nem, stomachumque certis animalibus dedit, utpote
necessarios usus præbentem. Camelus igitur idcirco
longum guttur habet : ut coequatum pedibus, facile
escam quam quærit attingeret. Brevis autem humeris-
que suppressa cervix ursorum est, itemque leonis et
tygridis, et similibus ferarum, quibus herbosa non sunt
alimenta, nec habent aliquam necessitatem inclinandi
se ad terram : quippe quæ carne vescuntur. Quid de
promuscide elephanti dicamus, qui cum omnium sit
maximus belluarum, visentibusque terribilis, par fuit
ut membris immanibus formaretur? Quorum magni-
tudini si cervix fuisset æquiparans, immobilis habe-
retur, pondere ipso deorsum curvatus. Nunc autem
paucis ossibus cervices et caput innexum spinæ co-
hæret, habetque promuscidem ministerium sibi colli
longioris explentem, quæ pastum h percipit et aquam
trahit. Pedesque ejus nullis geniculorum conjungun-
tur articulis, ut tanquam columnæ quædam gravita-
tem superjecti ponderis subvectarent. Si enim gra-
cilia nutantiaque ejus fuissent crura, sine dubio
ejectiones juncturarum pateretur assiduas, utpote
non sufficientium molem tantam sublevare, cum sur-
geret. Itaque vides quomodo velut quædam corporeæ
turres belli tempore locantur ante aciem, vel montes
animati opponantur, hostium munimenta rupturi.
Quorum si magnitudini fundamina gressuum non
haberentur æqualia, nullatenus tanta membrisitas
portaretur. Fertur i autem elephantum trecentos
annos et amplius vivere, ministerioque promuscidis

* Antiqui duo libri et editi, ab homine, hoc est præ
homine, uti paulo ante admonui. Colb. secundus, ad
hominem. Sed arbitror ita emendatum esse a librario,
aut ab alio quovis, qui vim vocis ab non intel-
ligeret.

b Codex unus, qui vestigia.

c Editi, vocem tantum articulatam non emittens. At
Colb. secundus, vocem tantum articulatam non emi-
tens. Admonebo præteriens, videri librarium et hic quo-
que aliter atque in suis exemplaribus repererat scripsisse.
Vetus noster codex et Colb. primus, vocem tantum
articulatam non emittens. Suspicio scripsisse quidem
Eustathium, vocem tantum non articulatam emittens;
sed non propterea vim verborum Græcorum expres-
sit. Sunt autem hæc, μονονυχίαν τὴν συλλογιστικὴν φωνήν,
etc., emittens vocem tantum non adjunctam ratiocin-

tionem. Aliquanto post Colb. secundus, quo bestia quæ
lustratur abierit. Græce, τὸ θάπιον. Ibidem editi, nec
illum. Libri veteres, nec illum.

d Editi et duo mss., cubile reperiat. At Colb. secun-
dus, civile reperiat. Ultra lectio magis eligenda sit
nescio : sed probe scio neutram ad Græcam dictionem
accommodari ullo modo posse, cum apud Basilium
scriptum sit, εὐρίσκει τὸ ἀνθρώπου, verum reperit.

e Editi, lacerare. Antiqui duo libri, lacerari.

f Editi, ita pecorum. At duo mss., ipsa pecorum.

g Illud sine causa addidimus ex duobus libris vete-
ribus.

h Editi, percipit. Libri antiqui, percipit. Paulo post
editi, ponderis subjectarent. At nostri tres mss., sub-
vectarent.

i Colb. secundus, ferunt autem.

cibum sibi met, ut diximus, admove; qui velut serpens quidam sinuosus et lubricus, huc atque illuc flectitur. Ita verus est sermo qui asserit nihil minus, nihil superfluum in rerum creatura reperiri. Hanc tamen **752** ipsam belluam tam ingentem Deus subiectam nobis esse præcepit: ut et quod doceretur intelligat, et dum cæditur patiatur, manifeste declarans cuncta nobis ideo fuisse subjugata, quia nos ad imaginem Dei facti sumus, et non solum in maximis animalibus ejus inæstimabilem sapientiam possumus contemplari, sed in minimis quoque bestiolis eadem considerare miracula. Sicut enim non satis admiror magnorum vertices montium quia, cum proximi nubibus habeantur, assiduus flatibus gravissimas perferunt tempestates, vel e contra speluncarum cavationes, quia non solum ventorum fremitus evitare solent, quibus ardua quatiuntur, sed sempiterna etiam ^b temperie gratulantur: sic et in animalium forma, non tantam vastitudinem elephanti stupeo, quantum murem, qui formidolosus elephanto est, vel aculeum subtilissimum scorpium, quem tanquam fistulam quamdam sapientia perforavit artificis, ut per eam virus a se vulneratis injiceret. Sed nullus ob hoc reprehendat Conditorum: quod vitæ nostræ bestias venenosas adhibuit. Ita enim quis et præceptorem insimulabit infantum, qui officia eos disciplinae custodire compellens, lascivias et protervitates illorum minis verberibusque castigat.

6. Quin potius confessionem fidei nobis intelligimus res noxias indicare. Si enim confidis in Dominum, *super aspidem et basiliscum ambulabis, et conculcabis leonem et draconem* (Psalm. xc, 13). Reminiscere namque quomodo Paulus cum ligna colligeret morsu viperæ sauciatus, nihil lesionis accepit: ob hoc scilicet, quod fideli plenus vir illi sanctissimus ^d habebatur. Sin autem fueris infidelis, non tam serpentem metuere debebis, sed infidelitatem propriam, per quam tu te ipse perditioni obnoxium perfecisti. ^e Sed jam sentio me humanæ civitatis debito flagitari, et auditorum voces in cordibus audio mussitantes, eo quod nostra quidem qualia sint doceamus, nosmet vero ipsos ignoremus. Necessarium est ergo, nubem illam quæ hominum sensus caligat eripere: nam revera omnium causarum difficillimum est se ipsum cognoscere. Non enim solus oculus ea quæ extrinsecus habentur inspiciens, seipsum non valet intueri: sed etiam mens ipsa satis acute aliena de-

Alia contemplans, tardior est erga suorum cognitionem vitiorum, unde etiam nunc quoque velociter alienis actibus ^f sermo decursus, obtusior habetur et pigrior ad examinanda quæ sunt: et non tam ex elementorum compositione reputare possumus Conditorum, quam etiam ex nostra ipsorum formatione: si tamen se quisque velit prudenter inspicere, sicut dicit propheta: *Mirificata est notio tua ex me* (Psalm. cxxxviii, 6); id est, dum me ipsum intueor, ineffabilis tuæ sapientiæ disco virtutem. *Et dixit Deus, faciamus hominem.* Ubi sunt nunc Judæi, qui insequentibus velut per quasdam cavernas Deitatis luce fulgente, secundaque persona quæ mystice quidem declaratur, necdum tamen manifeste conspicitur, repugnabant dicentes sibi met ipsum loqui Deum, quoniam ipse dixit et ipse fecit, *Fiat lux, et facta est lux?* Erant quidem in promptu, et nunc quomodo proferuntur ab eis ineptiæ. Quis enim faber ferrarius, aut carpentarius, aut coriorum confector solus in suo consistens ergastulo, cui ^h nullus artis socius præsto est, sibi met ipse dicit, faciamus gladium, vel aratrum compaginemus, aut formemus calceum; et non magis tacitus speciem quam mento destinavi inceptat? Etenim vana garrulitas est, hominum quempiam, velut judicem aut censorem districte sibi met aliquid imperare. Quanquam hi quoque qui Dominum crucifixerunt, quid non dicturi sint, exercitatus ad mendacium linguas habentes, licet præsens vox eorum penitus ora præcluserit? *Et dixit Deus, Faciamus hominem.* Donec igitur minime qui doceretur existeret, in profundo fuit abdita prædicatio Deitatis. Ubi vero cæpit hominis expectari creatio, revelata est fides, et evidenter dogma veritatis emicuit. Ausculta, Judæe Christi repugnator, quomodo socium mundificationis alloquitur, per quem sæcula fecit, qui agit omnia verbo potentie suæ: sed tuus animus verba non recipit pietatis. Sicut enim feræ cum includuntur in caveis, vulvas earum dentibus exedunt, amaritudinem propriam demonstrantes, furor tamen suum nequeunt explere: sic Judæus adversarius veritatis, alligationum coarctatus angustiis, multas asserit esse personas: ad quas Verbum Dei processisse mentitur. Ferunt enim, quod angelis dixerit: *Faciamus hominem.* Judaica verè fictio, suæque digna perfidie fabulositas! Ut unum non recipiant, plurimos constituentur,

^a Idem codex, in rerum natura: sed tamen vulgata lectio in ora libri notatur. Mox ille ipse codex, idem quod docetur.

^b Editi, tempore. Libri veteres, temperie.

^c Libri impressi, ita enim et quis præceptorem insimulabit infantem. Vetus noster codex et Colb. primus ut in contextu. Statim editi et Colb. primus, et vanitates. Alii duo mss., et protervitates. Græce, τὸ ἐκχλίστον. Ibidem mss. duo, intelligamus. Paulo post Colb. secundus, confidis in Deum.

^d Editi, habebatur. Antiqui duo libri, habebatur.

^e Editi et Colb. primus, sed jam sermonem humanæ civitatis, etc. Alii duo mss., sed jam sentio me humanæ, etc., quod verum esse et germanum probat Basilianum illud, ἀλλὰ γὰρ αἰσθάνομαι. Statim mss.

duo, nostra quidem. Vox ultima in editis desiderabatur. Nec ita multo post Colb. secundus, hominis sensus.

^f Antiqui duo libri et editi, decursus. Codex noster, decursis. Ibidem editi et Colb. primus, habetur et pinguior. Colb., habetur non purior. Vetus noster codex, habetur et pigrior; et ita legi oportere satis ostendit illud Basilii, καὶ ἰκνουν πλὴν.

^h Illud in sequentibus respondet his Græcis vocibus, ἐν τοῖς κατόπιν; sed potius vertendum erat in præcedentibus. Mox editi, necdum tum. Antiqui duo libri, necdum tamen. Nec ita multo infra Colb. secundus, in promptu, et tunc quæ.

ⁱ Editi et Colb. primus, nullius. Alii duo mss., nullus. Hoc ipso in loco duo mss., sibi met ipsi

filiumque famolis per participationem dignitatis asciscunt, et ^a conlibertos nostros auctores humane formationis efficiunt, hominisque perfectorem volunt angelis cœquare, cum sit absurdum ut ouelibet factura possit æqualis esse factori. Consideremus quoque sequentia: *Faciamus hominem ad imaginem nostram*. Quid respondes? Nunquid Dei et angelorum una imago est? Nam Patris necesse est eandem esse quam Filii, sic tamen, ut Deo decens intelligatur esse figura, id est, ^b non in habitu corporeo, sed in divina proprietate consistens. Ausculta tu etiam, qui de nova circumcisione progredieris, Judaismi cultum sub Christianitatis simulatione commendans. Cui dicit, *Ad imaginem nostram* (Hebr. 1, 3), nisi illuminationi gloriæ, et titulo paternæ substantiæ, quæ est imago Dei invisibilis? Sux ergo loquitur imagini, quæ dixit: *Ego et Pater unum sumus* (Joan. x, 30); et, *Qui me videt et Patrem meum videt* (Joan. xiv, 9), huic dicit: *Faciamus hominem ad imaginem nostram*. Etenim ubi unitas imaginis est, nihil potest esse dissimile. Non enim dixit ad imagines nostras, sicut et Scriptura testatur: *Fecit Deus, inquit, hominem: non fecerunt*. Prudenter vitavit nunc multitudinem personarum: ut ^c ubi quidem Judæum confunderet, hic ritum gentilitatis excluderet. Ideo commemoravit unitatem, ut et Filium simul esse cum Patre cognosceres: et periculum de

A personarum multitudine declinares. *Ad imaginem Dei fecit hominem*. Rursum cooperantis personam inducit. Non enim dixit: *Fecit ad imaginem suam, sed ad imaginem Dei*. Et in quo quidem dispositum est habere hominem imaginem Dei, vel quomodo ^d recipit similitudinem Divinitatis, in sequentibus Christo sensum largiente narrabitur, nunc vero tantum dixisse sufficiet, quia una imago est. Tibi vero cur incidit in mentem, tam sacrilege blasphemare, ut diceres Filium Patri esse dissimilem? O animum ingratum! similitudinem Dei quam tu ipse sumpsisti, benefactorem tuum habere non pateris. Et tibi quidem proprium vis esse quod de cœlesti gratia percepisti, filio autem similitudinem naturæ insitam, cum genitore non sinis esse communem. Sed jam nobis silentium vespere tempus indicit: dudum ad occasum sole delapso. Quapropter hic nos etiam sermonis ^e curricula terminemus, his contenti quæ dicta sunt. Tantam enim in præsentia disseruimus, quantum intentionem vestram possumus acueri. Plenior vero de propositis quæstionem alias vobis, sancto Spiritu ^f astipulante, reddemus. Ite nunc exsultantes, et pro dapibus copiosis pomisque diversis, memoria relatorum mensas vestras instruite. Confundatur impius, erubescat Judæus, exsulet justus predicationibus veritatis: glorificetur Dominus, nunc et semper et in sæcula sæculorum. Amen.

^a Editi, et cum liberos nostros. Colb. primus, et cum liberos nostros. Vetus noster codex, et conlibertos nostros. Græce, καὶ τοὺς ἐμμοδουλούς. Hæc et reliqua omnia ad finem usque desunt in Colb. secundo.

^b Editi, id est, non habitui corporeo. At nostri duo mss., id est, non in habitu corporeo.

^c Editi et Colb., ut ibi. Vetus noster codex, ut ubi, ^d Codex noster, recepit.

^e Editi, cursum terminemus. Libri veteres, curricula terminemus.

^f Editi stipulante. At nostri duo mss., adstipulante.

MONITUM.

Auctores nobis fuere eruditi quidam homines, ut viri doctissimi Ducæi Notas hoc loco ederemus: sed id tamen incommodi monemus futurum, quod ejus notæ ad nostram editionem sæpius non quadrent nec quadrare possint, ob novam interpretationem.

NOTÆ FRONTONIS DUCÆI

BURDEGALENSIS

SOCIETATIS JESU THEOLOGI.

Basillii Magni Cæsariensis archiepiscopi opera, A quem merito Suidas ἀνδρα ἑλλογιμώτατον, καὶ πάσης παιδείας εἰς ἄκρον ἑλληκχότα, « virum eloquentissimum, et ad apicem omnis eruditionis provec- tum, » fuisse dicit, cum ante annos tredecim Latine tantum Parisienses edidissent, notas illis aliquas attendendas censuimus, quibus ex collatione cum Græco textu loca non pauca in interpretatione restituta sunt vel illustrata, et easdem nunc, cum hæc Græco-Latina pararetur, recenseri et augeri operæ pretium duximus. Nam cum Frobenianam Basiliensem Græcam editionem anni 1552 a viris quibusdam eruditissimis, cum manuscriptis codicibus collatam, et variis lectionibus in margine ornatam, ex Anglia missam acceperant, nova diligentia labores illorum cumulandos curarunt; et libros *adversus Eunomium* ex regis Christianissimi codicibus emendari, novasque varias lectiones in reliquis Basillii libros ex illis colligi: quod dum fit, illud simul animadversum est, num sincere omnia ex archetypis ac bona fide fuissent descripta. Sed quoniam Latina eorumdem operum interpretatio fuerat ab illis in homiliis tantum in *Psalmos*, et paucis commentariorum in *Isaiam* locis recognita et emendata, faciendum illud nobis existimavimus, ut pari studio præcipuas ejus lucubrationes illustrare conaremur, et eorum omnium quæ fuerant a nobis immutata, rationem his Notis redderemus, ac si qua forte eurrente prælo fuissent minus accurate expensa, recenseremus. Cum enim vix possit quis multis annis vitæ suæ unus ex Patribus operum interpretationem emetiri, ne diutius eorum Græco-Latinas editiones Ecclesia requirat, boni profecto consulendum est, si receptæ jam interpretationes ex adverso Græci textus recognitæ collocentur. Quam ad rem commodius exsequendam novo insuper adjuti subsidio sumus, cum immortalis beneficio V. C. Nicolai Fabri τοῦ μακαρίτου vetus Eustathii interpretatio novem homiliarum in *Genesim* prodierit, quem tanta laude Cassiodorus commendat, ut ingenium doctissimi viri facundiæ suæ

viribus eum æquiparasse contendat. Communis igitur harum homiliarum titulus in excusis et mss. est *Εἰς τὴν Ἑξαήμερον ὁμιλία*, vel, ut in Modiceo, τῆς Ἑξαήμερον ὁμιλία πρώτη. Quamobrem vitandus est error Henrici Stephani, qui in *Thesaurō* contendit spatium illud sex dierum, quo conditus fuit mundus, τὸ Ἑξαήμερον hic appellari, unde Basillii tractatus *Εἰς τὸ Ἑξαήμερον* neque enim absolute τὸ Ἑξαήμερον appellant Patres, sed ὁμιλίας *Εἰς τὴν Ἑξαήμερον*, intellige κοσμοποιαν, vel δημιουργίαν, « de creatione mundi, » vel « opificio mundi sex diebus absoluto. » Clemens Alexand. lib. vi *Strom.*: « Ἡ τε γὰρ κοσμοποιία ἐν ἑξ περαιούται ἡμέραις. » Mundi enim creatio sex diebus absolvitur. » Philo Judæus lib. ii *De vita Mosis*: Νόμων ἱερῶν ἀλληγορίαι τῶν μετὰ τὴν Ἑξαήμερον. » Sacre legis allegoria post sex dierum opus. » Hieronymus in *Catalogo*: « Basilius egregios contra Eunomium elaboravit libros, et in *Hexaemeron* homilias IX. » Sophronius Græce interpretatur: Βασίλειος κατὰ Ἑννομίου ἐξαίρετους συνέταξε λόγους, καὶ *Εἰς τὴν Ἑξαήμερον ὁμιλίας θ'.* Item in *Hippolyto*: « Hippolytus scripsit in *Ἑξαήμερον*, » Sophronius, *εἰς τὴν Ἑξαήμερον*. Anastasius Sinaita in præfatione *Explanationum in Genesim*: Περὶ τῶν ἐν τῇ Ἑξαμέρῳ πολλοῖς ἀπορουμένων. « Eorum de quibus dubitatur a multis in *Hexaemero*, id est, in creatione sex dierum. » Photius in *Bibliotheca*: Ἀνεγνώσθη Βασιλείου τοῦ θεσσαλονίκου τὰ *Εἰς τὴν Ἑξαήμερον*. » Legimus beati Basillii opus sex dierum, seu de mundi fabrica. » Vocatur et ipsa homiliarum collectio, sive *Liber de opere sex dierum*, *Ἡ Ἑξαήμερος*, ut a Gregorio Nazianzeno orat. 20: Ὅταν τὴν Ἑξαήμερον αὐτοῦ μεταχειρίζωμαι, μετὰ τοῦ χριστοῦ γίνομαι. » Cum *Hexaemeron* illius in manus sumo, cum creatore conjungor. » Hieronymus epist. 55: « Nuper sanctus Ambrosius sic *Hexaemeron* Origenis compilavit, ut magis Hippolyti sententias Basiliique sequatur. » Bedæ quoque hic titulus est libri in *Genesim*: *Hexaemeron, sive de sex dierum creatione libellus*. Antiquissimus omnium,

quos eius in *Ἑξαήμερον* edidisse constat homilias vel commentarium fuit Rhodon, ut ex Hieronymo discimus in *Catalogo*: «Rhodon Tatiani auditor temporibus Commodi et Severi in *Hexaemeron* elegantes tractatus composuit.» Sophronius, eius in *Ἑξαήμερον* κομῆς ὁμῖλλας συνέταξε. Colligere tamen ex Anastasio Sinaita possumus ante Rhodonom aliquos, dum in librum Geneseos scriberent, allegorice opus sex dierum exposuisse. Sic enim scribit lib. i jam citato: Λαβόντες τὰς ἀφορμὰς ἐκ Παπίου τοῦ πάνου τοῦ Ἱερραπολίτου τοῦ ἐν τῷ ἐπιστηρίῳ φοιτήσαντος, καὶ Κλήμεντος, καὶ Πανταινέτου τοῦ τῆς Ἀλεξανδρέων ἱερέως, καὶ Ἀμμωνίου σοφωτάτου τῶν ἀρχαίων καὶ πρώτων συνυδῶν ἐξηγητῶν εἰς Χριστὸν καὶ τὴν Ἐκκλησίαν πᾶσαν τὴν ἑξαήμερον νοησάντων. «Accepta occasione ex Papia viro clarissimo Hierapolitano, qui discipulus fuit apostoli, qui supra pectus recubuit, Clemente et Pantæno Alexandrino sacerdote, et Ammonio sapientissimo interpretibus vetustis et primis, qui totum sex dierum opus de Christo et Ecclesia intellexerunt.» Interpres legis videtur φησάντος non φοιτήσαντος, quod φοιτητὴν hoc loco sonat, hoc est, discipulum; nam et de eodem Papia Hieronymus in *Catalogo*: «Papianus Joannis auditor Hierapolitanus episcopus in Asia quinque tantum scripsit volumina.»

Col. 3 A 11, *Ψυχὴν πρὸς*. In duobus regis codicibus mss. quorum alter Henrici II, alter Medicæus Henrici Magni fuit κτῆμα, ita scriptum invenimus: *Ψυχὴν ἔχοντα πρὸς τὴν τῶν τηλικούτων*. «Adornatam convenit habere animam eos, qui eam voluerint ad tantarum rerum auscultationem appellere.» Eustathius tamen vetus interpres hoc non agnoscit: solum enim vertit, «vel quemadmodum instructus esse debeat animus.»

Col. 6 A 3. *Profunda sensa*. Janus Cornarius, in editione Basiliensi Frobeniana 1552, interpretatur, «Etiam si scriptoris acumen non assequamur.» At Eustathius ad verbum: «Nam licet altitudinem cordis historici non valeamus attingere, » τῆς βαθεῖας καρδίας μὴ ἐφικώμεθα. quæ locutio Scripturæ familiaris. Jeremiæ xvii, 9: *Βαθεῖα ἡ καρδία παρὰ πάντα, καὶ ἀνθρωπὸς ἐστὶ, καὶ τίς γινώσκει αὐτὸν*; *Profundum cor super omnia, et homo est, et quis cognoscat eum?* Hieronymus ex Symmacho refert, «inscrutabile cor omnium, » et Isaïæ xix, 15, Latine effert: *Vae qui profundo estis corde, ut a Domino abscondatis consilium.* Chrysostomus de proditiōe Judæ, tom. V editionis nostræ Parisiens.: «Ἐκαστον τῶν λεγομένων πολλὴν ἔχει τὴν θεωρίαν, καὶ πολὺ τὸ βάθος τῶν νοημάτων.» In singulis dictis multa est contemplatio, multa profunditas sententiarum. » Et homil. 1 ad Antiochenos: *Ἵδετε πρὸς πόσον βάθος κατηγόμεν τὸν λόγον.* «Vidis in quantam sermonem deduximus profunditatem.»

Ibid. 9. Eustathius, insistens propius verborum sententiæ dixit: «Qui perhibetur venustus apud Dominum fuisse.» Sic ut intelligamus Moysen venustum fuisse apud Deum ipsum, qui nimirum Scri-

A pturæ auctor est, ejus hæc sunt verba Exodi ii, 2: *Ἰδόντες δὲ αὐτὸ ἀστεῖον, ἐκέλευσαν.* Videntes autem eum elegantem, occultaverunt. Interpres Origenis ἀστεῖον elegantem etiam vertit, Aquila ἀγαθόν, bonum, Symmachus ὡραῖον. Vox Hebræa צהור ὡραῖος etiam, id est, pulchre, redditur Græce, III Reg. i, 6. Apostolus item Hebræorum xi, 25: *Ἐκρύβη τὸν ὡραῖον πατέρα αὐτοῦ, διότι εἶδον ἀστεῖον τὸ παιδίον.* Occultatus est mensibus tribus a parentibus suis, eo quod vidissent elegantem infantem. Sic infra, κατὰ τὴν μαρτυρίαν αὐτῆν τοῦ Θεοῦ. Suffragatur etiam Josephus, qui placuisse infantem scribit lib. ii, cap. 5, quod magnus esset ac pulcher, ὁπερηγάπησε μεγέθους τε ἔνεκα καὶ κάλους. Seculus tamen videtur S. Stephani narrationem Basilii; ejus hæc sunt Actor. vii, 20: *Ἐπὶ νήθῃ Μωϋσῆς, καὶ ἦν ἀστεῖος τῷ Θεῷ.* Ubi Vulgata Lat.: *Natus est Moyses, et fuit gratus Deo.* Et inesse potest Hebraismus, ut dicat S. Stephanus Moysen fuisse gratum, festivum ac lepidum, pulchrum Deo, id est eximie pulchrum sicut Jonæ iii, 5: *Ἡ δὲ Νινευὶ ἦν πόλις μεγάλη τῷ Θεῷ.* Erat autem civitas magna Deo. Quemadmodum et ex Hebræo vertitur ad verbum, hoc est, valde magna, quod omnia, quæ magna sunt, dicantur esse Dei, ut Psal. xxxv, 7: *Justitia sicut montes Dei.* Mavult tamen Fr. Ribera noster nihil aliud significare pulchrum Deo, quam pulchrum coram Deo, ut Genes. xxi, 13, dicuntur Sodomitæ peccatores coram Domino, Hebraice, peccatores Domino, in oculis Domini, vel Dei, hoc est, revera, etiam si homines dissentiant. Itaque recte dixit Basilii, ἀστεῖος παρὰ Θεῷ, ut dixerat S. Stephanus, ἀστεῖος Θεῷ.

Col. 7 A 6. *Sed secundum*. Hæc uberius interpretatus erat Argyropylos, sive is qui ejus versionem recensuit. Et ne quis damni se aliquid fecisse suspicetur, poterunt cum Græcis ea conferri quæ sustulimus: «Et se totos permittentes atque accommodantes primæ illi suæ de Deo ignorantie, quæ videmus cuncta ad ortum progredi, hæc ita emergere concluderunt perpeti quadam serie successionis.» Eustathius scripsit: «Sed familiari ignoratione sublapsi variis omnia definitionibus concluderunt.»

Col. 8 C 11. *Ζητεῖται ὁ τῆρ.* Sic editum est ex variis lectionibus Anglic. codicum, quibus adjungunt viri docti τῆς, ut legatur ζητεῖται τῆς, vel ζητήσεται τῆς ὁ τὴν ἀρχὴν. Vulgata lectio Basiliensis editionis ferri potest, cui duo Regii codices suffragantur, ζητεῖται τῆς ὁ τὴν ἀρχὴν, et Eustathius cum Cornario vertens: «Quære quis illi dedit principium, » vel certe scribetur, ζητεῖται τῆς ὁ τὴν. «Queritur, quis sit, qui principium dedit.»

Col. 9 A 14. *Διαφεύγει*. Emendandum ex duobus Regiis codd. διαφεύγει. et contra mox διαφεύγει.

Ibid. B 7. *Μηδὲν μέσος*. Ex iisdem duobus libris et Regiis et Angl. corrigendum μηδὲν μέσος.

cui lectioni astipulatur Eustathius, « Quod planities eorum nullis mediis interpolatur obstaculis. » Quod sequitur, vitiose legebatur antea, τὴν τοῦ κόσμου ἀναρχὸν καὶ ἀτελεύτ., sed restitutus est eorundem librorum auctoritate locus. Paulo post c. 1, Εἰ γὰρ ἀρχήν, horum interpretationem clarius efferendam censuimus.

Col. 12 A 10. Expunximus duas voces addititias, « cum Deo, » quas Græca non requirunt, neque vetus interpres Eustathius agnoscit, « Rerumque per partes institutarum actorem dispensatoremque. » Cicero *Academic. questionum* lib. iv : « Zenoni et reliquis fere Stoicis æther videtur summus Deus, mente præditus, qua omnia regantur. » Idem lib. i *De natura deorum* : « Chrysippus disputat æthera esse eum, quem homines Jovem appellarent. » Idem ait, Platonem in *Timæo* dicere, mundum Deum esse, et cælum et astra, et terram : idemque Platoni tribuit Proclus argumento 20, quem refutat Benedictus Pererius lib. xv *De principiis rerum naturalium*, cap. 4.

Ibid. B 2. Ἀλλ' οἱ τῶν ἀστέρων. Fortasse scribendum, ἄλλοι τῶν ἀστέρων, quod suadet Eustathius vertens : « Alii stellarum intervalla dinumerant. »

Ibid. B 5. Τοῖς μὲν εἰσι φαινόμενοι. Duo Regii τοῖς μὲν εἰσι φανεροί. Eustathius : « In certis suscipiuntur hominibus, nobis autem habentur ignotæ. » Sic enim emendandum pro « suscipiuntur. »

Ibid. B 8. Declinationes. Basiliens., στήριγμοδες καὶ ἀποκλίσεις. Eustathius, πρæclusiones. Quam lectionem secutus Tilmannus ediderat *stationes, exclusiones*, et annotat Argyropyllum legisse ἀποκλίσεις : prout et in duobus Regiis mss. exaratum fuit, ideo *declinationes* interpretati sumus. Est enim *declinatio* apud astrologos stellæ vel puncti eclipticæ distantia ab æquatore versus alterum polorum mundi. Aristoteles de sole agens, *Problem.*, sect. 15, probl. 6 : Ἀπείρους γὰρ ἐγκλίσεις ἐγγράφει αὐτὸν κλιθῆναι : « Cum fieri possit, ut infinito numero inclinetur. » Cleomedes lib. i *Geograph.* : Τοῖς τροπικοῖς πλαγιώτερος, καὶ ἐπὶ πλείον ἐγκεκλιμένος παράκειται : « Tropics vero obliquior, et magis inclinatus accubat. » Sic Basilius ipse infra : Οὐκ ἔχουσιν, ὅπου μᾶλλον ἀποκλιθῇ. Quod sequitur : Ἐπὶ τὰ προηγούμενα κίνησιν, Cornarius vertit : « Motum omnium ad præeuntia ac primordia lia ; » Montacutius, « motum in antecedentia. »

Col. 13 A 6. Ὑπέρχρονος. Ita duo RR. non ut Basiliens., ὑπερχρόνιος. Quanquam utrumque usitatum, ut ἰσόχρονος et ἰσοχρόνιος. Subinde, « quod semper urgetur. » Interpres verterat : « Accedens semper et more fluentis aquæ recedens, nec unquam a cæpto cursu restitans aut conquiescens. » Cornarius propius ad mentem auctoris : « Festinans semper ac præterfluens, ac nusquam a cursu quiescens. Nos Eustathium secuti sumus. »

Col. 15 A 3. Principium vie. Locus est Proverbior. xvi, 5. Paulo post, κρητὶς καὶ βάθρον, « fun-

damentum et gradus. » Eustathius melius expressit, « munimentum et sulcimentum, » et Cornarius, « basis ac fundamentum. » Βάθρον hic non κλίμαξ est, sed θεμέλιος, ἡ ἔδρασμα, « firmamentum, aut fundamentum. » Sic in hac ipsa homilia et pagina, θεμέλιοι τινὲς καὶ κρητίδες προκατεβλήθ.

Col. 18 A 5. In summa. Eustathius : « Summatim, id est, brevi, subitoque. » Cornarius : « In summa fecit Deus, hoc est, coacervatim et brevi. » Κεφάλαιον hic summam numeri vel temporis sonat, qua notione sæpe voces Hebrææ הַשָּׁמַיִם et הַאָרֶץ accipiuntur in Scriptura, et a LXX nunc κεφάλαιον, nunc ἀρχή, nunc συλλογισμός vertuntur, quemadmodum et ab Aquila, Theodotione et Symmacho, quos hic designare videtur Basilius, Numer. iv, 2 : Ἀδὲς τὸ κεφάλαιον τῶν υἱῶν Κανθ.

Accipe summam filiorum Canth. Vulgata quoque Latina « summam » vertit, et interpres Origenis, « numerum ; » Numer. i, 2 : Ἀδὲς ἀρχὴν πάσης συναγωγῆς. Accipite summam omnis congregationis ; Exodi xxx, 12 : Ἐὰν ἀδὲς τὸν συλλογισμόν τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ. Cum accipies computationem filiorum Israel. Sic inferius Basilius dixit : ἐν κεφαλαιῷ παραδεδόσθαι οὐρανοῦ καὶ γῆςποίησιν. At Ecclesiastici xviii, 1, scriptum est : Ὁ τῶν εἰς τὸν αἰῶνα, ἐκτίσας τὰ πάντα κοινῇ. Qui vivit in æternum, creavit omnia simul. Hoc est, pariter vel communiter, inquit Jansenius : ne quis ex hoc colligat omnia simul eodem tempore esse condita, quemadmodum ex eodem loco intel-

lexit S. Augustinus, omnia opera creationis, quæ sex diebus facta commemorantur, simul unoque tempore facta esse, lib. iv *De Genesi ad lit.* cap. 33, neque « simul » temporis identitatem hic designat, sed universa sine exceptione comprehendit. Sed faveret Augustini sententiæ hæc illorum Interpretum ἔκδοσις, cujus videtur habuisse notitiam Acacius in hoc Catenæ Græcorum in *Genesis* loco, qui perperam apud Franciscum Zephyrum Theodoreto tribuitur. Sic enim textus Græcus se habet in codice illustrissimi cardinalis Joeseui : Ἐρωτητίον πάλιν αὐτοῦς, πότερον ἅμα πάντα δεδημιουργηται, ἢ τάξει καὶ ὁδῷ. Καὶ εἰ μὲν τὸ πρῶτον εἴποιεν, δηλον, ὅτι ἅπαντα δεδημιουργήσας κατέπαυσε πάσαι ποτὲ, καὶ ὅσον ἐν αὐτοῖς νῦν ἀργὸς ὢν τυγχάνει. Εἰ δὲ τὸ δεύτερον ἐροῦσι, τὸ τάξει καὶ ὁδῷ δημιουργεῖν, καιρὸς αὐτοῦς μεμνησθαι τοῦ ἐξ ἀρχῆς ὁμολογημένου, ὥς οὐκ ἂν εἴη ἅπειρα τὰ δεδημιουργημένα. « Rursus interrogandi sunt, num omnia simul facta sint, an deinceps et consequenter. Ac si prius quidem dixerint, nemini dubium est, quin Deus omnibus creatis jampridem quieverit, vitam nunc, quantum ad eos attinet, otiosam degens. Sin posterius dixerint, et ordinem ac progressum quemdam in creatione rerum agnoscant, jam meminisse debent, quod initio pro comperto dedere, creata non esse infinita. »

Col. 18 B 14. Συνοπαρχεῖν. Emendandum ex duobus Regiis mss. συνοπάρειν, et παρ' αὐτοῦ συνοπήσαν. Porro illud, αὐτομάτως παρυσποσθῆναι,

vertit Cornarius, « sua sponte substituisse. » Ambrosius lib. 1, c. 5 : « Asseruit enim sua sponte subsistere; » Montacutius : « Una cum illo et simul extitisse. » Rursus quod sequitur : Οὐχὶ αὐτὸ τοῦτο, sic Eustathius : « Id est, non causam præstitit, ut esset solum, sed fecit, ut bonus, utilem. » Ambrosius autem : « Non dixit, quia subesse fecit, non dixit, quia causam mundo, ut esset, præbuit, sed fecit, quasi bonus, quod foret utile. » Justinus ex Platone sic distinguit, τὸν ποιητὴν καὶ τὸν δημιουργόν, « factorem et opificem, » in *Cohortatione ad Græcos* : « Ὁ μὲν γὰρ ποιητής, οὐδενὸς ἐτέρου προσδεόμενος, ἐκ τῆς ἑαυτοῦ δυνάμεως καὶ ἐξουσίας ποιεῖ τὸ ποιοῦμενον· ὁ δὲ δημιουργὸς τὴν τῆς δημιουργίας δυνάμιν ἐκ τῆς ὕλης εἰληφώς κατασκευάζει τὸ γινόμενον. » Factor quidem, nullius alterius indigens rei, suapte virtute et potestate, quod creat efficit : opifex autem opificii sui virtute ex materia accepta opus suum construit. »

Col. 20 A 8. *Ἐκ δύο τῶν ἀρχῶν*. Ita correximus ex duobus Regiis codicibus, ex quibus etiam addendus est articulus τοῦ παντός : mendose antea ex δύο τῶν ἀρχῶν. Eustathius : « Ex duobus summatis elementis omnium substantiam designat extractam. » Cælo nimirum et terra, quæ duo sunt extrema sibi opposita.

Ibid. B 15. *Μὴ ζητεῖ*. In quibusdam Anglicis libris legebatur μὴ ζητεῖν et ἀλλὰ νοεῖν. At duo Regii Francisci vulgatam tuentur lectionem, et Eustathius : « Non ergo quæras de singulis rationem, sed illa quoque, quæ silentio Scriptura præterit ex his, quæ relata sunt, debebis advertere. » Infra, c. 9, συμβουλευόμεν. Basilienis editio συμβουλευόμεν, et ita codex Medicæus Regius. Cornarius interpretatur : « Eadem hæc etiam de terra consulimus, ut ne quis sibi ipsi negotium faciat. » Eustathius ἑαυτοῖς retulit ad nos ipsos : « Eadem etiam de terra sentiri suademus, minime videlicet discutientes, qualis sit ejus substantia, nec conficere nos cogitationibus. » Alter vero codex Regius Henricianus habuit συμβουλευόμεν, quæ potior lectio videtur. « Hæc eadem et de terra nobis ipsis consulamus, ut ne ejus subst. q. illa tandem sit, cur perscrutemur. »

Col. 21 B 12. *Υποθῆς αὐτῶ*. Medicæus et Henric. ὑποθῆς ἑαυτῶ. Quo pacto videtur exaratum offendisse Argyropylos, cum vertit, « statueris tecum. » Eustathius : « Quod si aquam posueris terrenæ stabilitati esse subditam. » Ambrosius lib. 1, cap. 6 : « Aut quomodo si super aquas, non demergatur in aquam gravis ruina terrarum. »

Col. 24 A 4. *Ἐπὶ τῖρος οἱ κρίκοι*. Locus est Job xxxviii, 6, in quem notat Olympiodorus : Οἱ δὲ ἄλλοι βάσεις οἱ κατάπηγες. Κρίκους λέγει τοὺς ἀναθαστακτῆρας. Πρῶτον μὲν ἐκκρεμές ἐστι, φησί· ποιοὶ κρίκοι αὐτὴν φέρουσι; τὴν γῆν δηλονότι, οὐχ ὡς τούτων ὄντων, ἀλλ' ὡς ἀσφαλῶς ὅττω βεβηκυίας αὐτῆς, ὥσπερ ἂν εἰ κρίκοι ᾗσαν ἀνωθεν βαστάζοντες καὶ πεπηγότες. Ἐπειδὴ γὰρ

Α ὁ κρίκος μετέωρον φέρει τὸ σῶμα, τὸ δὲ μετέωρον οὐχ ἔστηκε, διὰ τοῦτο φησι, πεπηγασιν. « Alii vero, bases, pali. Fulera enim ac firmamenta ipsa circulos nuncupavit. Primum enim ea suspensa est, inquit; quinam illam circuli sustinent? terram nimirum : non quasi illi sint uspiam : sed quod ea ita fixa et stabilis maneat, ut si desursum fixis gestaretur circulis. Nam quia circulus vel annulus suspensum corpus sustinet, quod autem suspensum est, non stat, idcirco dixit, fixi sunt. » Annulos intelligit, sive orbes ferreos, quibus conopæa vel tapetes tentoriorum seu velorum sustentantur. At interpretationis Latinæ auctor ex Hebræo vertit, « super quo bases illius solidatæ sunt : » cum quo convenient, quæ ex Aquila, Symmacho vel Theodotione Olympiodorus in medium attulit. Eustathius demum ediderat : « Super quid circuli ejus innixi sunt? »

Col. 26 A 9. *Sin hoc*. Clarius hoc Cornarius, « Sin minus hoc. » et δὲ μὴ. Eustathius, « aut si secus eveherit. »

Col. 27 C 3. *Mane*. Interpres ediderat, « ab usque nimirum diluculo. » Eustathius contentus fuit dicere, « modicis mane decursis sermonibus. » Verisimile namque est mane tempore sacræ συνάξεως, id est, collectæ vel missæ, habitam fuisse concionem ab episcopo unam tempore Quadragesimæ, atque alteram sub ipsam vesperam : hinc illud est homil. 3 : Τὴν μὲν ἑωθινὴν τροφὴν τῶν ψυχῶν, τὴν δὲ ἑσπερινὴν εὐφροσύνην, et homil. 9 : Ἡ ἑωθινή τῶν λόγων τράπεζα. Cæterum illud, δημοτικῶς, c. 6, dilucidius vertit Eustathius, « pari honore constructis. » Cornarius, « utrisque pariter factis, » id est pari jussu, et eodem tempore.

Col. 31 A 5. *Quod si ingenta est*. Argyropylos verterat, ut ex antiquioribus Latinis editionibus admonet Montacutius : « Si igitur hæc ingenta est, nempe materia, de qua prius sermo erat, quam ingentiam philosophi pronuntiabant. » Cornarius iudem : « Si quidem igitur ingenta est hæc, primum quidem æqualem cum Deo senii dignitatem habebit. » Eustathius : « Quam si dixerimus ingentiam, sine dubio cœquari Deo in promerendis æstimatur honoribus. »

D Col. 31 C 7. Melius expressit hæc Cornarius, quam Argyropylos : « Ex hoc autem contingit ipsis negare magnum Deum constitutionis rerum præsidem esse. » Corrigitur porro Eustathius, apud quem legendum : « Hinc illis data occasio negandi causis Deum præesse mundanis, » pro « occasione grandi causis. »

Ibid. D 5. *Ventilabrum*. Hermannus annotarat in hunc locum, legisse Argyropylos ἀροτρον pro πύον, aratrumque veruisse, non ventilabrum : Hesychius : Πύον· ξύλον, ἐν ᾧ διαχωρίζουσι τὸν σίτον ἀπὸ τοῦ ἀχύρου. « Lignum, in quo frumentum a palea separant. » Alii volunt palam ligneam esse, qua semina ex acervo sumentes agricolæ ab una aræ extremitate in alteram contra ventum jactant.

Κυρίου; Καὶ αὕτη ἐστὶ σκότος, καὶ οὐ φῶς. A loco Pauli, II Corinth. xii, 2, ubi scribit Apostolus raptum se usque ad tertium cælum, et ex psalmo cxlviii, 4: tamen in eo cum illo consentiunt alii duo Patres, quod esse duos ex iisdem Scripturæ sacræ locis colligunt, et quod cum illis agnoscit, ex illo genere locutionis, quod numero multitudinis utatur, cum de cælis agit, concludi non posse plures cælos esse: quamobrem immerito reprehendus quibusdam videtur vir doctissimus Benedictus Pererius, quod similia dixerit tradidisse Theodoretum et Justinum, cum Theodoretii hæc verba sint: *Τοιγαρὺν καὶ ὁ τῷ δευτέρῳ διαπιστῶν οὐρανῷ, ἔξω βαίνει τῆς εὐθείας ὁδοῦ, καὶ ὁ πλείων πειρώμενος ἀριθμεῖν, μύθοις ἐπιταί, τῆς τοῦ θεοῦ Πνεύματος διδασκαλίας καταφρονῶν.* Qui igitur non credit

secundum esse cælum, semitam rectam transgreditur: qui vero plures numerare conatur, neglecta divini Spiritus doctrina, fabulis adhæret. Apud Justinum autem: *Ἐκ τῆς ἀκολουθίας οὖν τῶν καίμωνων φωνῶν νοοῦμεν οὐρανὸς κατ' οὐσίαν μὲν δύο, κατὰ διαστήματα δὲ πλείονας.* Ex hisce dictis ergo, quæ posita sunt, consequens est, ut intelligamus cælos substantia quidem duos, interstitiis autem plures. Porro ibidem legetur aptius ἄρκος ἐξ οὐρανοῦ, « panis de cælo, » Joan. vi, 41; quam ἀρκὸς ἐξ οὐρανοῦ, « aquila de cælo: » neque enim tale quidquam in Scriptura occurrit, sed tantum Threnor. iv, 19: *Διώκοντες ἡμῶς ὑπὲρ ἀστούς οὐρανοῦ.* Persequentes nos super aquilas cæli.

Col. 52. C 2. *Περὶ τῶν πρώτων.* Emendanda est inscriptio, licet eam præferant manuscripti quidam, ex oscitantia librariorum, pro περὶ τῶν πρώτων τῆς γενέσεως.

Col. 54 B. 4. *Quam commodarint.* Immutavimus interpretis verba, « quàm fenori tradiderint Deo: » quibus simile illud Cornarii, « quod temporis pars ad usuram tradita non evanescit, » et Eustathii, « pars modici temporis fenerata Deo non deperit. » Ambigua est vox fenerandi, et sæpe de pecunia ad usuram mutuo data usurpatur: at τὸ δανείζεσθαι, Aristophanis Scholiastes τὸ δάνειον distinguit ἀπὸ τοῦ τόκου, « mutuum quodvis, ab eo quod ad usuram datur, » unde libellus Plutarchi: *Περὶ τοῦ μὴ δεῖν δανείζεσθαι.* De vitando ere alieno, recte Latine inscribitur, non ut Gallicis interpretis edidit, « De pecunia mutua ad usuram non accipienda, » vel « De non fenerando. » Sic intelligendum illud psalmi xxxvi, 22: *Δανείζεται ὁ ἀμαρτωλὸς, καὶ οὐκ ἀποτίσκει.* Mutuatur, vel mutuum accipit peccator, et non solvet: et Proverb. xix, 17: *Δανείζει Θεὸς ὁ ἐλεῶν πτωχόν.* Mutuum Deo dat, qui pauperis miseretur. Verbum enim Hebraicum תָּתַן commodato vel mutuo accipere sonat, et fidem mutuanti obstringere.

Ibid. C 12. *Quomodo Deus.* Argyropylos ediderat, « Hoc est: num Deus nostro loquatur more. Et quidem prius a rebus ipsis typus sive adumbratio abstracta se inserit, et imprimitur intellectui sive cogitationi hominis. » Simplicius Eustathius, quem secuti sumus: « Quomodo Deus alloquitur, nostrone, id est, hominum, more, qui prius futuræ rei formam concipimus intellectu. »

Col. 58 A 8. *Ecqua tandem.* Scripserat fortasse interpres: « En quæ tandem; » clarius Cornarius edidit: « Hæc quidem igitur hi qui materiam ingeneratam opifici superinducunt. »

Ibid. B 11. *Nos contra.* Consentiant cum Basilio Theodoretus questione 11, et auctor *Quæstionum* apud Justinum, questione 57, cum ex verbis Mosis colligunt duos esse cælos: quod nimirum dixerit, primo Deum creasse cælum et terram, deinde iussisse, ut fieret firmamentum in medio aquarum. Licet autem plures duobus cælos esse colligere ex

A loco Pauli, II Corinth. xii, 2, ubi scribit Apostolus raptum se usque ad tertium cælum, et ex psalmo cxlviii, 4: tamen in eo cum illo consentiunt alii duo Patres, quod esse duos ex iisdem Scripturæ sacræ locis colligunt, et quod cum illis agnoscit, ex illo genere locutionis, quod numero multitudinis utatur, cum de cælis agit, concludi non posse plures cælos esse: quamobrem immerito reprehendus quibusdam videtur vir doctissimus Benedictus Pererius, quod similia dixerit tradidisse Theodoretum et Justinum, cum Theodoretii hæc verba sint: *Τοιγαρὺν καὶ ὁ τῷ δευτέρῳ διαπιστῶν οὐρανῷ, ἔξω βαίνει τῆς εὐθείας ὁδοῦ, καὶ ὁ πλείων πειρώμενος ἀριθμεῖν, μύθοις ἐπιταί, τῆς τοῦ θεοῦ Πνεύματος διδασκαλίας καταφρονῶν.* Qui igitur non credit secundum esse cælum, semitam rectam transgreditur: qui vero plures numerare conatur, neglecta divini Spiritus doctrina, fabulis adhæret. Apud Justinum autem: *Ἐκ τῆς ἀκολουθίας οὖν τῶν καίμωνων φωνῶν νοοῦμεν οὐρανὸς κατ' οὐσίαν μὲν δύο, κατὰ διαστήματα δὲ πλείονας.* Ex hisce dictis ergo, quæ posita sunt, consequens est, ut intelligamus cælos substantia quidem duos, interstitiis autem plures. Porro ibidem legetur aptius ἄρκος ἐξ οὐρανοῦ, « panis de cælo, » Joan. vi, 41; quam ἀρκὸς ἐξ οὐρανοῦ, « aquila de cælo: » neque enim tale quidquam in Scriptura occurrit, sed tantum Threnor. iv, 19: *Διώκοντες ἡμῶς ὑπὲρ ἀστούς οὐρανοῦ.* Persequentes nos super aquilas cæli.

Col. 61 A 8. *Ἀποτελοῦντος.* Cum antea legeretur ἀποτελοῦντας, emendavit ex Anglicis mss. Montacutius ἀποτελοῦντος, nempe πνεύματος: at duo Regii codices præferbant ἀποτελουμένους φόφους. Cornarius: « Eo quod violenter erumpant strepitus tonitrua efficientes. » Eustathius: « Qua spiritus conceptus in nubibus violenterque proruptus efficit sonum tonitrualem. » Cæterum idem quod de crystalli origine tradit Basilius ex aquæ congelatione nascentis, tradit et Statius in *Epithalamio Stellæ*,

Raraque longævus nivibus crystallæ gelari; et Plinius lib. xxxvii, cap. 2: « Contraria causa crystallum facit gelu vehementiore concreto. Nec alibi certo reperitur, quam ubi maxime hibernæ nives rigent glaciemque esse certum est, unde et nomen Græci dedere. » In quem locum annotat Dalecampius, ex Agricola, lib. vi *De fossilibus*, « falli Plinium, quod crystallus vere fiat ex lapidescente perspicuo succo, quem sub terris, aut inter gelidas rupium venas frigiditas vehemens glaciati et durat. » Diodorus quoque Siculus aliam causam profert lib. ii *Bibliothecæ*: *Τὸς χρυστάλλους λίθους ἔχειν τὴν σύστασιν ἐξ ὕδατος καθαροῦ παγέντος, οὐχ ὑπὸ ψυχροῦ, ἀλλ' ὑπὸ θεοῦ πυρὸς δυνάμει.* « Crystallum ex aqua purissima in glaciem indurata coalescere aiunt, non quidem a frigore, sed divini ignis potentia. »

Col. 62 B 5. *Specularis.* Sic reposuimus, pro « specularii. » In quibusdam Anglicis erat σπῆ-

χλου, ut et in Regiis duobus; mendose. Plinius lib. XXXVI. cap. 22: « Specularis vero, quoniam et hic lapis nomen obtinet, faciliore multo natura, finditur in quamlibet tenues erustas; » et lib. III, c. 31: « Metallis Hispania tota scatet ceterior, et specularibus lapidibus. » Specularis dicitur, ex quo fiebant specularia. Seneca epist. 69: « Quædam nostra demum prodiisse memoria scimus, ut speculariorum usum perlucante testa clarum transmittentium lumen. » In quem locum Lipsius recte monet, specularia quadras sive orbes fuisse fenestris insertos ad lucem immittendam, ventos excludendos, vicem et usum hodie vitreorum, dicta a lapide speculari, idemque Catanzæus in Plinium annotarat. Martialis lib. VIII, epig. 14:

*Hibernis objecta notis specularia puros
Admittunt soles....*

Sed ea exemptitia fuisse tradunt, ut cum liberet auferrentur. Eustathius hoc loco sic emendandus: « Et qui secundum suam naturam fuerit sincerus inventus, nec alicujus putredinis admistione scædatur, nec fundus rimis aliquibus fissus est, aeri similis habetur. » Addidimus apud Argyropyllum « ad fundum, » et « aut fissuris perforatus, » ut Græcus textus exigebat. Cornarius vertit, « neque putredine aliqua exesus, neque segmenta, aut strias in altum productas habens. »

Col. 64 A 6. « Ο μὴ ἐροῶν. » Anglici libri rectius, quam vulgata lectio vel Regii mss. « Ἄλλ' ὁ μὴ ἐνοῶν, » sicut paulo ante ἄλλ' ἢ ὁ μὴ ἀκούων. Eustathius dixit, « Quis autem tam surdus est, quam qui non audit ita palam vociferantem Scripturam, vel quis tam cæcus, nisi qui evidentibus documentis instructus. » Alludit autem ad illa prophetae Isaie XLIII, 19: Καὶ τίς τυφλός, ἀλλ' ἢ οἱ παιδὲς μου, καὶ κυῶτες, ἀλλ' ἢ οἱ κυριεύοντες αὐτῶν; Et quis cæcus, nisi pueri mei, et surdi, nisi qui dominantur illis?

Col. 66 D 3. Ex Pyrenæo. Fidelius expressit mentem auctoris Eustathius: « Ab occidentis vero eimatibus æstivis sub Pyrenæo vertice Tartessus: » tametsi Aristoteles, ex quo ista desumpsit Basilus, dixit, ἐκ τῆς Ἑσπέρης, « ex Pyrenæo. » Quem enim Ptolemæus et alii Bætim appellant, Straboni et Pausaniæ Tartessus est. Atque in Atlanticum quidem mare verum est Tartessum exonerari ortum ex Pyrenæo, sed Istrum seu Danubium ex illo fluere falsum est, ut quod ait Seneca, lib. VI Naturalium quæstionum, illum Europam et Asiam determinare, quod Tanai potius fluvio convenit; sed ista geographica non ita exacte Aristoteles alique philosophi expenderunt, quos dum ἀβασταῖστας sequitur sanctissimus Pater Basilus, multa hic descripsit, quæ ad Ptolemæi potius et Strabonis aliorumque historicorum amussim examinanda sunt. Danubii ergo fontes collocat Strabo in medio silvæ Hercyniæ, quemadmodum et Rheni, lib. VII, quæ silva in Germania est: Ptolemæus autem ejus-

dem caput situm esse vult sub 30 longitudinis gradu, latitudinis vero 46, 20 minuto.

Col. 67 A 2. Quorum est Eridanus. Apud Eustathium legimus, « quorum est Rhodanus, » sed utrumque falsum est, sive Rhodanum sive Eridanum Padumve dicas, ex montibus Riphæis oriri, et in occidentalem Oceanum infundi: nam Rhodanus in mare Mediterraneum non longe a Massilia, Eridanus in Adriaticum sinum devolvitur prope Venetias. Porro ex Alpibus fluere Rhodanum, et per Allobrogum campos lapsum apud Lugdunum cum Arari concurrere, docet Strabo lib. IV, eodemque libro fontes Eridani statuit in finibus Ligurum et Medulorum, quemadmodum et Plinius. Ptolemæus caput ejus juxta Larium lacum collocat sub gradu longitud. 29, m. 20, latitudinis 44, m. 45. Postremo, quod hic dicuntur per Æthiopiam fluentes amnes quidam ἐπὶ τὴν ἔξω τοῖς πλεομένοις ἀποχενοῦσθαι, rectius ἔξω Μεδιæ legimus ἔξω τῆς πλεομένης ἀποχενοῦνται, quod apud Eustathium vertitur, « alii in ceteriorem devolvuntur Oceanum, » ubi corrigendum fortasse « in exteriorem, » qui scilicet est extra Columnas Herculis, et extra mare Mediterraneum, quod navigari solet, ut dixit Aristoteles loco jam citato: « Ὅ τε Χρῆμεις εἰς τὴν ἔξω βεῖ θάλασσαν. » Chremetes in externum mare exoneratur. Ita dixit et Lucianus in *Prometheo*: Καὶ τὴν θάλατταν πλεομένην, καὶ τὰς νήσους κατοικοῦμένας. Mare navigatum, et insulas habitatas. Externum autem mare, ut infra, οὗ γὰρ ἦν ἡ ἔξω Γαδεῖρων θάλασσα.

Ibid. B 3. Qui dicis abyssu. Ita quoque Latine extulit Eustathius: *Qui dicis abyssu: Dissipaberis, et Cornarius, qui non animadvertunt prophetam introduci ad Deum verba facientem; itaque rectius vertes ad sensum Basilii: Qui dicis abyssu. Sin autem spectes prophetæ ipsius textum apud LXX, sine dubio lipsus memoria videtur Basilus, neque jam propheta πρὸς τὸν Θεὸν διαλέγεται, aut ut volunt quidam, προφήτης περὶ τοῦ Θεοῦ, sed potius, πρὸς τὸν λαόν Θεός, populum Deus alloquitur. Itaque recte Vulgata Latina, Qui dico profundo, Desolare. Unde et sequitur Græce: καὶ τοὺς ποταμούς σου ξηρανῶ, et flumina tua arefaciam. Præcessit enim, Hæc dicit Dominus redemptor tuus, et: Memento horum, Jacob. Duo Regii codices constanter legunt πρὸς τὸν Θεόν. Immutavimus illud, « vulgarem quidem sermone, » et substituitimus Vulgatæ Latine versionem: mutuatur enim hoc ab Apostolo, II Cor. XI, 6: Εἰ δὲ καὶ ἰδιώτης τῷ λόγῳ, ἀλλ' οὐ τῇ γνώσει. Nam etsi imperitus sermone, sed non scientia, Eustathius dixit: « Nullis quidem facundie phaleris exornatum, scientiæ vero ratione potissimum. »*

Col. 69 C 10. Μεταθεῖσθαι. Legebatur antea μετατιθέντος, sed ex Anglicis codicibus in margine ascriptum erat μεταθεῖσθαι, quod operæ typographicæ in textum admiserunt, at sequentia particula non item immutarunt: fin duobus Regiis

scriptum offendimus μεταθεῖσθαι, et in sequentibus τροπὰς ἀπάρωντα, σημεῖα μετατιθέντα, et τροπὰς ἀπάρωντα : quæ cum nonnihil sint ἀνακόλουθα, libenter receptam antea lectionem retine-rem. Eustathius quomodo legerit, ex ipsius verbis con- jice. « Et certe videmus moderatricem sapien- tiam Dei, solem in alias partes ex aliis transponen- tem. Sed nunc eum ad australem zonam, nunc ad signa solstitialia pro temporum mutatione tradu- cit. »

Col. 71 B 3. *Ut hæc cæli appellatio.* Non de ap- pellatione cæli agitur, sed de dictione firmamenti : neque recte veritū hoc Eustathius : « Proprie qui- dem illi conveniens fuerat nomen : scimus tamen sæpissime cælum dici locum spissum den- satumque aeris. » Cornarius : « Tanquam proprie quidem alteri appellatione congruente, juxta simi- litudinem vero etiam hoc appellationem transsu- mente. » Hoc vult scilicet, firmamenti appellationem alteri convenire, sed cælum tamen per participatio- nem similitudinis appellari. Cæterum locus ille, πε- τόμενα κατὰ τὸ στερέωμα τοῦ οὐρανοῦ, decerpius est ex Genesi cap. 1, vers. 20, quem ita expressit S. Ambrosius lib. 11, cap. 4 : « Volatilia cæli, et vol- antia super terram secus firmamentum cæli : eo quod volatilia circa superiorem versantia locum terram spectent. » Sed distinguendus est tamen prior locus ex psalmo VIII, 9, *volucres cæli*, a poste- riori ex I Genes. Quartus demum ex Deuteronomii XXXIII, 13, qui sic efferebatur in Basilien- si editione, ἀπὸ ὄρων οὐρανοῦ καὶ ὄρεσσιν, quo pacto et Ambro- sius videtur legisse libro *De benedictionibus patriar- charum*, cap. 11 : Eustathius, *a finibus cæli* : at in Henriciano codice ἀπὸ τῶν ὄρων, *a montibus*, quod et in nonnullis Deuteronomii codicibus scriptum reperiri Flaminius Nobilius testatur : vera est lectio Medicæ libri, quam expressimus, et Romanæ edi- tionis LXX, ἀπὸ τῶν ὄρων, *a fructibus* ; Vulgata Latina, *de pomis cæli et rore*. Vox Hebræa delicias et delicatos fructus significat, unde Pagninus ad verbum, « de delicatis cælorum. » Male igitur Kircherus Augustanus in *Indice Bibliorum He- braico-Græco* vocem istam docuit « montem » si- gnificare, hunc locum citans, cum ὄρων legendum sit, non ὄρεσσιν : tametsi Biblia Germanica Basilien- sia lectionem illam tueantur : quemadmodum et perperam contendit ibidem vocem eandem He- bræam בְּרֵכִי τροπὴν *conversionem* sonare, propter- ea quod in eodem loco dicitur, καθ' ὥραν γεννημά- των ἡλίου τροπῶν, « secundum horam fructuum solis conversionum : » cum tamen illic vox Hebræa הַבְּרֵכִי « proventus » aut « fructus », γεννήματα so- net ; aut τροπὰς, « conversiones », non autem בְּרֵכִי quam « delicias » diximus, aut « delicatos fructus » Pagninum et alios Hebraicæ linguæ peritos inter- pretari.

Col. 74 C 10. *Adversus ecclesiasticos.* Dilucidius Cornarius : « Nobis autem ad ecclesiasticos etiam quosdam sermo quidem est de discretis aquis. »

A Ille est, disputandum adversus eos qui ex Ecclesia sunt, non jam ethnici aut pagani ut illi philosophi, de quibus antea loquebatur. Origenem enim sup- presso ejus nomine taxat, et quasi somnium ani- lemque fabulam expositionem ejus rejicit, ut ad- monet Pererius eruditissimus ordinis nostri theo- logus in Commentario in hunc Geneseos locum. Is enim, quemadmodum refert Epiphanius in *Epist. ad Joan. Hierosolymitanum*, quæ apud Hieronymum est 60, veritatem historię allegorię mendacio deprava- bat, et aquas quæ super firmamentum sunt, non esse aquas, sed fortitudines quasdam angelicæ potesta- tis, et rursus aquas quæ super terram sunt, hoc est sub firmamento, esse virtutes contrarias, id est dæ- mones : et Hieronymus, epist. 61, sextum ejusdem errorem numerat, quod sic paradisum allegorizet, « ut historię auferat veritatem, pro arboribus an- gelos, pro fluminibus virtutes cælestes intelligens. Septimum, quod aquas, quæ super cælum in Scri- pturis esse dicuntur, sanctas supernasque virtutes ; quæ super terram, et infra terram, contrarias et dæmoniacas esse arbitretur. » At contraria sen- tentia fere omnium veterum Patrum est tam Græ- corum quam Latinorum, quos enumerant cum Pe- rerius idem, tum Martinus Delrius item noster in I Geneseos, veras et naturales esse aquas supra cælum sideram, ut Theodoretus quæst. 11, Justinus *Questionum* auctor, quæst. 93, et Gennadius in *Catena*, cujus expressisse verba Beda videtur in libro *De natura rerum*, eas aquas dicens ad refrige- rationem et temperationem ardoris siderum fuisse comparatas. Gennadii verba sunt ex ms. codicis illustriss. cardinalis Joensæi exscripta : Ἰνα οὖν μὴ τοῦτο πάσχω ἀπείποι πρὸς τὴν στάσιν ποτὲ, ἀλλ' ἀράματον ὁμοίως καὶ ἀγῆρω πάντοτε διαμένοι, σοφῶς ὁ ἀριστοτέλης θεὸς τὴν ἀφαίρεσιν ἐπ' αὐτοῦ τῶν ὁδῶν ἐμηχανήσατο, τῆς ἐκ τούτων ἐγγινομέ- νης αὐτῷ καταφύσεως πρὸς τὴν ἐκ τῶν ἀστρῶν ἀν- τιχθισταμένης θερμότητος. « Ne qua igitur calor- is vicinitate solveretur, sed in suo statu semper inde- fessum æternumque duraret firmamentum, sapiens architectus ipse Deus separationem hanc aquarum prudenter excogitavit, ut earum refrigeratione æs- tus siderum ita temperaret, ut neutram in partem laboraret. »

Col. 75 B. 2. *Etsi dicat quis.* Interpres scripserat, « annuntiat, ut astruat aliquis et interpretetur hosce cælum virtutes esse quasdam contemplationi concreatas, firmamentum vero facultates, quæ ope- rose admodum et efficaciter fungantur officio, nempe operatrices. » Emendandum apud Eustathium, « contemplatrices esse virtutes, firmamentum autem factricem Dei potentiam, » pro « contemplabiles vir- tutes ; » et paulo post, « quæ istis dictionibus inest, » non dictionibus, sed rebus inest ratio et consideratio, unde Eustathius veritū : « Sed consideratio eorum prudenter a sensum habentibus contemplata, glo- rificationem perficit Creatoris. » Cornarius optime, « Verum sermo in his speculative acceptus. »

Col. 76 C. 10. Ἐν ἀρχῇ τὸν σκοπόν. Basiliensis editio habuit ἐναρχῇ conjunctim, at Regii duo emendant ἐναρχῇ, et comprobant emendationem Eustathius, dum vertit: « Merito ergo quidem in rationem gignentium manifestam esse proposuit: » quæ licet mendosa indicant hic scribendum, « Qui igitur manifestum eorum quæ sunt, finem sibi prop. » Eodem modo infra, legebatur in Basiliensi edit., ὁρωμένοις ἐν ἀρχῇ, et ex iisdem mss. correctum est ἐναρχῇ, quocirca vertendum est, « manifesta statim exempla, » ut dixit Eustathius, « benefactoris monumenta certissima capiat. »

Col. 79 A 15. Jam vero. Verba Eustathii substituiimus in locum istorum interpretis: « Non desunt, qui vel usque ad insaniam se totos addixerunt equis ad obeunda certamina exercendis, adeo ut in equorum gratiam sibi videantur per somnum negligere. » Atqui non περὶ ἱπποπόρων, « de iis qui equos alunt vel exercent, » sed de iis agitur, qui in factiones divisi spectant certamina, vel in circensibus ipsis decertant: proprie namque de circo ita loquuntur Patres, ut insanire ac furere dicant eos, qui inter spectandum contendunt. Tertullianus *De spectaculis* cap. 16: « Cum ergo furor interdictur nobis, ab omni spectaculo auferimur, etiam a circo, ubi proprie furor præsidet. » Gregorius Nazianz. orat. 27: Περὶ τοὺς ἱππικούς καὶ τὰ θέατρα, καὶ τὰ στάδια, καὶ τὰ κυνηγέσια τοσούτων μεμνημένοι, ὥστε ταῦτα ποιεῖσθαι βλόν. « Circa ludos circenses et spectacula, et cursus, et venationes adeo insaniant, ut hæc pro vita et serio quodam instituto habeant. » Hieronymus in *Vita S. Hilarionis*: « Non circi furoribus, non arenæ sanguine, non theatri luxuria delectabatur. »

Col. 80 C 13. Συναγωγὰς αὐτῶν. Ita legitur in codicibus Regiis mss. et ἐκάλεισε θαλάσσας, non ut in Anglicis θάλασσαν, neque mutantum est aliquidquam, ut volunt, qui rescribunt συναγωγὰς αὐτοῦ. Constantier enim omnes libri excusi et calamo exarati habent αὐτῶν.

Col. 82 B 5. Sequitur. Atqui non ἔπειτα dixit Basilius, sed ἐπὶ τοῦ, unde Eustathius, « Urgente venientis impulsu; » et Cornarius: « Protrudit autem superveniens. »

Col. 84 A 14. Ἐκκλησιαστοῦ. Quidam Anglici habent Ἐκκλησιαστικοῦ, at Gallici cum excusis Ἐκκλησιαστοῦ, recte; est enim locus Ecclesiastæ 1, 7: Ἄντες χειμάρροι. Omnes torrentes vadunt in mare.

Ibid. C. 1 Χαλινούται. Anglici libri addunt vocem θάλασσα, quam nec excusus, neque Regii duo agnoscunt, sed Eustathius: « Jussu Dei violentiam maris frenat. » Porro quod sub finem paginæ profert de Ægypto, quæ mari Rubro sit depressior, ex Aristotele decerptum est 1 *Meteoror.*, c. 14: Ἄλλ' εὗρεν ὑψηλοτέραν οὖσαν τὴν θάλατταν τῆς γῆς, διὸ ἐπαύσατο διορύττων, ὅπως μὴ διαφραγῇ τὸ βεῦμα τοῦ ποταμοῦ συμμειγέσης τῆς θαλάττης. « Sed excelsius mare Rubrum comperit, quam terram Ægypti: »

A pui: quapropter fodere desiit, ut ne immisso mari corrumpere aqua fluvii. » Strabo tamen natione Ægyptius falso id renuntiatum Dario Medo tradit lib. xvii: Καὶ οὗτος δὲ ψευδὲς πισθεὶς ἀπῆκε τὸ ἔργον περὶ συντέλειαν ἤδη γινόμενον. Ἐπίσθη γὰρ μετεωροτέραν εἶναι τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν τῆς Αἰγύπτου, καὶ εἰ διακοπήν πᾶς ὁ μεταξὺ ἰσθμὸς, ἐπαυλοθήσασθαι τῇ θαλάττῃ τὴν Αἰγύπτου. « Ille quoque pene absolutum opus deseruit. Falso enim persuasus est Rubrum mare Ægypto esse sublimius, ideoque si medius Isthmus incideretur, Ægyptum a mari obrutum iri. » Diodorus Siculus lib. 1 vocat διώρυγα χειροποίητον εἰς τὸν Ἀραβικὸν κόλπον, « fossam hominum manibus in sinum Arabicum et Erythræum mare deductam. » Plinius autem quomodo conjungere voluerint hi reges utrumque mare, clarius explicat lib. vi, cap. 29: « Daneon portus, ex quo navigabilem alveum perducere in Nilum primus omnium Sesostriis Ægypti rex excogitavit, mox Darius Persarum, deinde Ptolemæus sequens, qui et duxit fossam latitudine pedum centum, altitudine triginta, in longitudinem triginta septem millium cccc passuum usque ad fontes amarus. Ultra deterruit inundationis metus. » Non dicit ergo Basilius regem ullum perfodisse isthmum, qui pertingit a mari Rubro ad Mediterraneum, sed tantum duo illa maria conjungere voluisse: non quidem ducta ab Arabico ad Mediterraneum fossa, sed ea ducta a mari Rubro ad unum ex ostiis, quibus Nilus in Mediterraneum devolvitur, quod tamen isthmum perfodere appellant historici, licet a mari uno ad alterum fossa non ducatur; atque hoc idcirco monuisse placuit, ne quis memoria lapsus Basilium existimet, aut parum cum eorum narratione consentire, quæ hic tradidit.

Col. 88 A 12. Mare Rubrum. Argyrop. ediderat, « ad id quod trans Gades mare Oceanum tendere, eique conjunctum esse ferunt. » Connecti autem cum Oceano vel mari Atlantico cum ait Basilius mare Rubrum, auctores sequitur non paucos, qui Rubri maris nomine non cum tantum, quem vocat Ptolemæus Ἀράβιον κόλπον, sinum Arabicum intelligit, qui etiam Erythræum mare dicitur, sed totum illud meridionale mare quod ad Indiam usque in orientem, et ad extremas Africæ oras occidentem versus extenditur, quale est quod ait Seneca *Troad.* actu 1:

Et qui renatum prorsus excipiens diem
Tepidum rubenti Tigrin immiscet freto.

Fluvium enim Tigrin exonerari ait in Rubrum mare, cum non in Arabicum sinum, sed in Persicum effluat, quia Rubrum mare appellat australem Oceanum, quemadmodum et Herodotus in *Clio*, Diodorus lib. 11 *Bibliothecæ*, Quintus Curtius lib. vi, Josephus lib. 1, cap. 2 *Antiquitatum*: tametsi Africa antiquis tempore Ptolemæi ultra montes Lunæ esset incognita, neque dum Lusitani extremum ejus promontorium, quod caput Bonæ Spei appellant, navigando superassent.

Col. 88 C 14. In multis. Eisi non reperiuntur

hæc in Hebræo textu, neque in Vulgata Latina S. Hieronymi, minime tamen superflua ea iudicat S. Ambrosius lib. III, cap. 5: « Cum dixerit, quia factum est sic, satis esse putant vocem operatoris ad acceleratæ operationis indicium. Sed quia in aliis quoque creaturis habet et definitionem præceptionis et repetitum operationis vel indicium vel effectum, ideo nos non putamus absurdum id quod perhibetur additum, etiamsi cæteris interpretibus vel veritas doceatur suppetere vel auctoritas. Multa enim a Septuaginta viris Hebraicæ lectioni addita et adjuncta comperimus. » Augustinus etiam *Lib. de Genesi ad litteram imperfecto*: « Ut postea quod dicitur non superfluo additum videatur: sed ut post rationalem et incorpoream operationem intelligeremus etiam corporealem secutam. » Eadem quoque Theodoretus agnoscit, quæst. 12 in *Genes.*, et sibi objicit, cur unam cum dixerit congregationem Scriptura, multas postmodum congregationes aquarum commemoret, quia nimirum una est aquarum congregatio, quoniam inter se maria conveniunt, quædam deorsum per subterraneos meatus decurrentia, alia secundum superficiem terræ: sed plurali numero dixit, quoniam aliud est mare Indicum, aliud Ponticum, et aliud Tyrrhenum, aliud Propontis: « Ἐξωθεν δὲ πάλιν ἐπικρατεῖται τὸ μέγιστον πέλαγος, ὅπερ τινὲς μὲν Ἀτλαντικόν, τινὲς δὲ Ὀκεανὸν ὀνομάζουσιν. » Extra autem rursus adjacet mare maximum, quod nonnulli mare Atlanticum, nonnulli Oceanum appellant. » Extra dixit esse Oceanum, hoc est, extra Gades, non ut interpretes Theodoretus scripsit: « Præter hæc autem omnia. » Sic locutus est hic noster antea, ἢ ἔξω Γαδεῖρων ὄχλασσα, « quod est extra Gades mare, sive ultra Gades externum. » Postremo illa verba, τὰ τοῦτον ἀκριβῆ, usque ad finem periodi non agnoscit Eustathius vetus interpretes, nec a Basilio videntur inter concionandum prolata, præsertim cum dicat Epiphanius libro *De ponderibus et mensuris*, appositum esse obelum Scripturæ dictionibus apud LXX interpretes positum, quæ apud Aquilam et Symmachum non habentur, quod eas Septuaginta ex seipsis apposuerint, non frustra, sed potius in utilitatem: et Hieronymus epist. 89, ad Augustinum, « ubicunque virgule, id est obeli, sunt, significatur, quod Septuaginta plus dixerint, quam habetur in Hebræo. » At non quidquid in Hebræo non habetur, aut apud Aquilam et Symmachum, reprobatur est.

Col. 96 A 4. Τοῦ γεννηῖν αὐτῇ. Sic Basiliens. edit. At Anglice mss. αὐτῆς. Tuentur lectionem editam duo Regii, et Eustathius, « sibi perhibens facultatem. »

Col. 99 A 8. Lictores. Immutavimus illa interpretis, « feruligerosque lictores, » et cum Eustathio qui vertit, « fasciumque vectores, » maluimus Romanorum voces usurpare, qui fascies præferri aiebant a lictoribus. Auctor etiam Vulgatæ Actor. xvi, 35: « Ἀπέστειλαν οἱ στρατηγοὶ τοὺς βαβδούχους. » Miserunt magistratus lictores. Plutarchus in Ro-

A mulo βαβδούχους item appellat Græce lictores Romanorum, ὅθεν οἱ βαβδούχοι λικτώρεις, αἳ τε βάβδοι βάκυλα καλοῦνται. Cruserius interpretatur, « et virgæ, quas gestabant, fascies. » Ad verbum esset, « et virgæ baculi vocantur. »

Col. 105 A 8. Προβληθεῖσιν. In Basiliensi erat βληθεῖσιν. Regii duo præferebant προβληθεῖσι, unde est προβολή supra, τῇ προβολῇ τῶν ἀνθερίων. Ambrosius hæc expressit lib. III, cap. 10: « Haud dubium quia majore proventu: siquidem nec cultoris desidia terrarum destituere poterat ubertatem. » Cæterum quæ paulo post στεφανωματικὰ dixit ποτὰ Argyropylos « quæ ad plectendas corollas faciunt, » interpretatus erat Eustathius, « quæ coronaria vocitantur, » sic enim corrigendum est mendosum illud, « quæ corinaria. » Utitur hac voce Dioscorides lib. I, cap. 9: « Ἀσαρον πόα εὐώδης στεφανωματική. » Herba est odorata et coronaria asaron. » Theophrastus lib. VII, cap. 27, *De caus. plant.*: « Ἐν Αἰγύπτῳ χεῖριστα τὰ ἀνθὴ καὶ τὰ στεφανώματα. » In Ægypto pessimos provenire flores et coronamenta, » scribit, hoc est, folia vel herbas ex quibus coronæ contextuntur. Plin. lib. XXI, cap. 1: « In hortis seri coronamenta jussit Cato. » Postremo quod sub finem paginæ Basilius addit caruisse spinis ante peccatum rosam, repetit etiam Ambrosius loco citato, nec dissentit ab utroque Augustinus lib. I *De Genesi contra Manichæos*, cap. 15. Ubi ait « herbas venenosas ad pœnam vel ad exercitationem mortalium creatas esse, et hoc totum propter peccatum: » sed ut admonet optime doctissimus Pererius noster in *Commentariis in Genesim*, postea maturius et accuratius rem scrutatus retractavit et emendavit lib. III *De Genesi ad litteram*, cap. 18, et contrariam sententiam est amplexus. Certe cum venenosas et exitiales herbas ante peccatum natus asserat Basilius pag. 58, eadem rationes docere possunt, cur etiam ante peccatum spinas cum rosis edere terram Deus voluerit.

Col. 108 C. 6. Παρεμβάλει γὰρ. Interpres scripserat: « Immittet enim se, aut medium constituet angelus Domini. » Et sonat hoc quidem Græce παρεμβάλειν contra alterius rei casus additur, ἐαυτὸν, ὀφθαλμῶν, « insere se, » vel « suspicionem injicere, » sed et « castra locare, » tentoria collocare ordinibus distincta, nullo præsertim alterius vocis casu addito, ut in hoc loco Davidis. Budæus in *Commentariis linguæ Græcæ* profert ex Polybio, lib. III: Τὴν δὲ δύναμιν πρὸ τῆς πόλεως παρεμβάλων, ὠχυρώσατο τάφρην καὶ χάρακα τῇ στρατοπέδῳ. « Cum ante urbem castra metatus esset, fossa et vallo exercitum communivit. Positus enim tentoriorum et metatio ordinatione castrensi constans, παρεμβολῇ dicitur. » Porro quotiescunque vox Græca Septuaginta interpretum vel aliorum Græcorum ambigua est, et duas pluresve notiones habet, ea potissimum amplectenda videtur, quæ cum Hebræo convenit: atqui ex eodem archetypo vertunt Joa. Campensis et Pagninus, « Castra metatur angelus Domini: » et Hieronymus ex eodem

textu Hebræo, «Circumdat angelus Domini,» et in cap. LVY Isaia: unumquemque nostrum habere angelum probans, et hunc versum e Græco citans sic effert: «Circumdat angelus Domini.» Certo Basilium sic intellexisse hunc locum indicant, quæ sequuntur, καὶ οὐνεὶ χάρακας ἡμῶν παρακατέπηξε, θέμενος ἐν Ἑκκλησίᾳ πρῶτον ἀποστόλους, et in homiliis in *Psalmos*, ὅτι ἐπὶ στρατοπέδῳ καὶ παρεμβολῇ πολυανθρώπων παρεικάζεται εἰς ἄγγελος. Apud Eustathium mendose, sicut et in quibusdam Latinis codicibus tempore Augustini, legitur, «Immittet angelum Dominus in circuitu.»

Col. 111 B 3. *Velut quædam muscularum semina.* S. Ambrosius lib. III, cap. 13: «Præjaciunt ramis ejus palmarum quædam velut semina muscularum, quibus illi velut quidam sensus perfruitionis infunditur, et expetiti concubitus gratia repræsentatur.» Sic enim emendandum censeo, cum hic Græce legatur, ἐν συναίσθησιν τῆς ἀπολαύσεως. Cornarius, «semina quædam, quos culices appellant, atque sic velut in sensu fruitionis ac voluptatis illa constitui.» Apud Eustathium quoque depravata est lectio, «sublatos de masculo certos oculos feminæ dicuntur inserere,» ubi forte corrigendum «certos culices;» quemadmodum locum illum expressit Aristotelis I. v *Histor. animal.*, cap. 32, Theodorus Gaza: Οἱ δὲ ἐρινεοὶ ἐν τοῖς ἐρινόεϊς ἔχουσι τοὺς καλουμένους ψήνας· γίνεται δὲ τοῦτο πρῶτον σκληρίκιον, εἴτα περιβράχεντος τοῦ δέρματος ἐκπέτεται, τοῦτο ἐγκαταλείπων ὁ ψήν, καὶ εἰσδύεται εἰς τὰ τῶν σικῶν ἐρινά καὶ διαστομῶν ποιεῖ μὴ ἀποπίπτειν τὰ ἐρινά· «Ficarios culices caprificus generat suis pomis: sit primum vermiculus, mox rupta cute evolat culex, mutataque sede petit ficus immaturas, quibus se insinuans, facit ne decident.» Ita emendatus legitur hic locus in editione Casauboni, et Plinius favet, qui lib. XV, cap. 19, hæc tradit de caprifisco: «Ergo culices parit: hi fraudati alimento in matre putri ejus tæbe, ad cognatam volant.» Hesychius, ψήνες, κωνώπια τὰ ἐν τοῖς ὀλύνθοις γινόμενα, sed idem quoque alio loco ψήνας exponit τὰ σπέρματα τῶν φοινίκων, «semina palmarum.» Etymologus etiam: Ψήνες, αὐτὰ μικρὰ μυῖαι, καὶ ψήνας λέγουσι τὸ σπέρμα τῶν φοινίκων· «Ψήνες sunt parvæ museæ, et ψήνας appellant semina palmarum.» Quibus adducor ut credam caprificorum ψήνας distinguendos esse ab istis palmarum, de quibus agit Basilium, neque culices istos esse, sed florem quemdam vel lanuginem, ut verterat hic Argropylos, «maris florem seu lanuginem immittere.» Confirmat conjecturam nostram Plinius lib. XIII, cap. 4, ubi de palmis agens hæc addit, «ut coitus etiam excogitatus sit ab homine, ex maribus flore ac lanugine, interim vero tantum pulvere insperso feminis.»

Ibid. D 7. *Partim radios.* Interpres scripserat fortasse, «radio solis.» Cornarius, «et radium solis per raritatem large suscipiat.» Ambrosius au-

tem, «et impedimentum non offertur ad recipiendum solis calorem.»

Col. 116 C 10. Ὑπάρχον. Emenda ex duobus Regiis codd. ἐνυπάρχον τῇ γῇ. Illud etiam nunc præceptum quod terræ inest. «Et καθ' ἐκάστην ἔτους περίοδον fidelius expressit Cornarius: «Juxta singulorum annorum circuitum:» apud Eustathium deest vox, «annorum: vires proprias quantas habet singulorum annorum curriculum ad informandum genus herbarum.»

Col. 118 A 11. *Concertantium.* Addimus vocem «athletarum» e Græco, et pro «theatro,» substituiimus «stadio,» quod mendose apud Eustathium legitur, «congregatos in studio.» Quod enim Latinis circus a theatro diversus, id stadium Græcis fuit. Martialis tamen lib. XIV, apophoreto 26, significat se usum tegmine causiæ in theatro, si vela ventus invidisset; et Vopiscus in *Carino* donatos fuisse spectatoribus ludorum publicorum testatur Atrebatricos birros. Umbellis præterea velisque a sole tegebantur Romani; sed Basilium in oriente capitibus nudis in stadio spectatores spectasse testatur. Sed et stadium fuisse Romæ temporibus Constantii principis ex Ammiano Marcellino constat. lib. XVI *Historiar.*, «et Pompeii theatrum et Odæum et stadium.»

Col. 120 D 3. τὸ δόγμα τῆς θεολογίας. Theologie vocabulum apud Græcos interdum minus late patere, quam apud Latinos observat doctissimus Jac. Billius in Scholiis ad orat. VII Gregorii Nazianz. Nam apud Latinos theologie operam dare dicuntur, qui in sacrarum litterarum studio versantur: apud Græcos autem θεολογεῖν dicuntur, qui divinitatis doctrinam sermone vel scripto persequuntur. Ita S. Gregorius orationes, in quibus ex professo de Patris et Filii et Spiritus sancti divinitate verba facit, *De theologia* inscripsit: ita hoc loco Basilium θεολογίας δόγμα vocat «doctrinam de duabus Trinitatis personis.» Sed et θεολογεῖν nihil aliud significare docet, quam θεὸν λέγειν καὶ ὁμολογεῖν, «Deum dicere ac confiteri,» ut epist. 26 idem Gregorius: Φανερώς ἤδη τὸ Πνεῦμα θεολογεῖς· «Palam Spiritum esse Deum profiteris.» Rectius ergo cum Eustathio hic vertes: «Ubique dicitur dogma deitatis mystica narratione conserutum est historiæ;» vel ex Cornario, «Ubique ad historiam theologie doctrina mystice interspersa est.»

Col. 123 C 3. *A corpore luce.* Scripserat fortasse interpres, «luci se opponente;» nam et ita Græca expressit Eustathius: «Sicut enim lucido die statem quemdam sub aurora solis innox umbra comitatur,» et Cornarius: «Quemadmodum enim in die umbra ad id, quod splendorem obstruit, consistit,» quasi dicat, umbram comitari corpus quod sese luci opponit, eamque excludit.

Col. 127 A 1. *Sol vertetur.* Paulo aliter apud prophetam scriptum est, Joelis II, 31: Ὁ ἥλιος μεταστραφήσεται εἰς σκότος, καὶ ἡ σελήνη εἰς αἶμα· Sol con-

vertetur in tenebras, et luna in sanguinem. Illud autem alterum membrum Basilii memoria suggestit ex Evangelio Matthæi xvi, 29: 'Ὁ ἥλιος σκοτισθήσεται, καὶ ἡ σελήνη οὐ δώσει τὸ φῶς αὐτῇ.' Sol obscurabitur, et luna non dabit lumen suum: cui similis locus Ezechielis xxxii, 7: 'Ἡλιος ἐν νεφέλῃ καλύψω, καὶ σελήνη οὐ μὴ φάνη τὸ φῶς αὐτῆς.' Solem in nube tegam, et luna non splendet lumine suo; Vulgata: Et luna non dabit lumen suum.

Col. 127 C 13. *Ἐξήκοντα*. Henricianus codex *ἐξήκοντα* διαίρουσες: a Medicæus *διελόντες*, cum Basiliensi: Montacutius suspiciatur legendum *διελόντες μόρια*, et paulo post *ἑκαστον* πάλιν τῶν *ἐξήκοντα* ἔχεινων μορίων *ἐξηκοντάκις*. At duo Regii præferunt πάλιν τῶν *ἐξηκοστῶν* *ἐξηκοντάκις*. Eustathius, *eorumque sexaginta sexagies portiones enumerant*. Ita paulo post loquitur, τῷ χρόνῳ παραδραμεῖν *ἐξηκοστά*.

Ibid. In Basiliensi edit. erat *ἑκάστην* *τριακοστή* μοῖραν: aberat autem a ms. Regio vox *τριακοστήν*. Eustathii interpretatio mendosa est, in quibus diximus decretorum sortem fuisse divisam. Cornarius aptius, « in quas singulas tricesimæ partes dividi diximus. »

Col. 130 A 12. *Erit etiam*. Interpres verterat: « Faciet etiam omnia animo prompto: denique ad quæstum ingenio solerti. » At *προετιχός* est, qui facile προτεταί, ut apud Aristotelem, μήτε φυλακτικόν, προετικόν δέ, « nec ad custodiendum pertinax, sed ad profundendum facilis ac paratus, » iv *Ethic.*, cap. 2. Cornarius ab auctoris mente non aberravit, « et voluntarius ad dandum, et rursum promptus ad acquirendum. » Eustathius contra interpretatur quasi non προτεταί voverit, sed προστάναί eum, qui sub ariete natus sit, « Præsidalem quoque futurum et quæstuosum. » Sed προετικόν qualem appellavit indicat postea clarius, cum ait, εὐμετάδοτος γὰρ ὁ χριανός. Porro hanc genethliacorum vanitatem iisdem rationibus oppugnat S. Augustinus lib. ii *De doctrina Christiana*, cap. 21, cum ait mathematicos illos, qui dum stellarum positionem, cum quisque nascitur, consectantur, et inde conantur vel actiones nostras vel actionum eventa prædicere, nimis errare, ac vendere hominibus imperitis miserabilem servitutem. « Nam quisque liber, inquit, cum ad ejusmodi mathematicum ingressus fuerit, dat pecuniam, ut servus inde exeat aut Martis aut Veneris, vel potius omnium siderum, quibus illi, qui primi erraverunt, vel bestiarum propter similitudinem, vel hominum ad ipsos homines honorandos imposuerunt vocabula. » Vide etiam Joan. Picum in *Astrolog.* lib. vi, cap. 15, et Jos. Scaligerum in *Notis ad Manilium*, qui ex Aben Ezra refert alias imagines fixisse cælo Persas, alias Indos, alias sphaeræ Barbaricæ auctores. Arabes etiam omnes Ægyptiorum Chaldaeorumque imagines evertisse, omnesque asterismos commutasse tradit Alexan-

A der de Angelis, lib. iv, cap. 23, *Adversus astrologos*.

Col. 134 B 13. *Copia frugum*. Εὐθηνῆσαι dixit notū εὐθνεῖ, ut legisse videtur interpres scribens, « quando recte quidem facturus videtur agricola; » atque εὐθνεῖν « quidem, » ut ait Sophoclis scholiastes, dicitur ἐπὶ τῶν ὀρθουμένων λοξῶν, « cum ea quæ sunt tortuosa, recta fiunt; » at εὐθνεῖν ἐπὶ τῶν εὐτυχούντων, « cum prosperis successibus utimur, cum exuberant res; ut optamus, » ut homil. 3 dicitur ὀρχήστρα εὐθνουμένη θεάμασιν ἀκολάστοις. Eustathius, « quibus copiae fructuum possint etiam non operantibus abundare. » Cornarius, « imo fertilitate abundabit agricola. » Porro eandem astrologorum vanitatem inducere fati necessitatem, et a pietate ac fide homines avocare, pluribus ostendit in Commentario in Isaïæ cap. xiv: Πᾶς δὲ ὁ τὰ τῆς γενέσεως πράγματα ἀποδεχόμενος, καὶ ἀνάγκην καὶ εἰμαρμένην, καὶ πεπωμένην πρεσβεύων.

Col. 135 A 10. *Pro portione*. Κατὰ μέρος mavult doctiss. Montacutius verti « per partes, paulatim. » Cornarius scripsit, « particulariter. » Eustathius, « paulatim componit temperiem. » Porro quæ de ascis et amphiscis affert sub finem paginae Basilii, ex Strabone desumpsisse videtur, cujus interpres his iisdem vocibus utitur. Plinius etiam lib. ii, cap. 73, dixit: « Quibus in locis Indiæ umbræ non sunt, septentrionem non conspici, et ea loca appellari Asciam, nec horas ibi dinumerari. » De Arabibus etiam amphiscis quod subjicit, germanum est illis, quæ ab astronomiæ peritis citantur ex ii Lucani libro:

*Ignotum vobis Arabes venistis in orbem,
Umbras mirati nemorum non ire sinistras.*

« Volunt enim significare, inquit Clavius noster, Arabes citra tropicum Caneri venisse, ubi perpetuæ corporum umbræ in meridie versus septentrionem, hoc est ad dextram mundi partem, nunquam versus austrum ad sinistram partem projiciuntur. »

Col. 137 B 11. *Quatuor anni*. Non, ut interpres, « exactissimum temporum concursum, » τῶν ὥρων συνδρομήν. Eustathius vertit ad verbum, « ut diligentius horarum possit colligi perfecta concursio. » Ita dixit Horatius in *Arte*:

*Qui purgo bilem sub verni temporis horam:
et ode 12 lib. i:*

*Qui mare et terras, variisque mundum
Temperat horis.*

Quod autem ait Hebræos quondam ita metiri solitos annum, ut luna cum suum cursum peregisset, anni effectrix esset, indicat lunares illorum fuisse annos et menses, ac proinde cum duodecim lunationes elapsæ essent, dies tantum cccclv peractos; cumque solaris annus sit dierum cccclv cum quadrante, necesse fuisse mensem intercalarem addere, ut lunares illi anni solaribus æquarentur. Carolus Sigonius lib. iii, cap. 1, *De republica Hebræorum* tradit, eos interposuisse dies illos undecim cum quadrante, secundo et quarto quoque anno

post mensem duodecimum qui dicitur Adar, decimum tertium, quem vocabant Veadar, dierum viginti duorum et viginti trium. « vicibus alternatis habita ratione quadrantis. » Beda vero in lib. *De temporum ratione*, cap. 43, Hebræos ait, qui solos lunares in lege noverant et observabant menses, juxta naturalem lunæ cursum tricenis undetricenisque diebus communium annorum menses duodenos explicuisse, et tertio vel secundo, ubi decebat, anno tertium decimum in fine anni mensem triginta dierum apposuisse embolismum. Non igitur, ut vult Sigonius, secundo et quarto quoque anno mensis viginti duorum aut viginti trium dierum : sed, ut docet Beda : « Colliguntur post tres annos dies undecim, et fiunt dies triginta tres, unde tertio anno fit embolismus seu intercalatio mensis unius triginta dierum ; tres vero qui supersunt dies, adjectis trium annorum sequentium tribus diebus, fiunt triginta sex : quos sex si duobus annis adjeceris qui habent 22 dies, fient dies 28. Propterea post septimum annum non tertio, sed secundo anno fit intercalatio. » De Græcis antiquis audiendus Solinus in *Polyhist.* cap. 3 : « Græci, inquit, singulis annis undecim dies et quadrantem detrahebant, eosque octies multiplicatos in annum nonum reservabant, ut contractus nonagenarius numerus in menses tres per tricenos dies scinderetur, qui anno nono restituti efficiebant dies quadringentos XLIV, ἐμβολίμους, vel ὑπερβάλλοντας nominabant. » Macrobius etiam lib. *Saturnal.*, cap. 43 : « Intercalares statuta ratione commenti sunt, ita ut octavo quoque anno nonaginta dies, ex quibus tres menses tricenum dierum composuerunt, intercalarent. Id Græci fecerunt, quoniam erat operosum atque difficile omnibus annis XI dies et quadrantem intercalare. Itaque maluerunt hunc numerum octies multiplicare, et nonaginta dies, qui nascuntur, si quadrans cum diebus undecim octies componatur, inserere in sex menses distribuendos. » Item Herodotus lib. II : « Ἕλληνες διὰ τρίτου ἔτους ἐμβόλιμον ἐπεμβάλλουσι τῶν ὥρων ἕνεκα. » Græci tertio quoque anno intercalarem mensem introducunt temporum gratia. » Denique secundum quosdam Græcos apud Epiphanium, hæresi LXX, licet tertio quoque anno fiat intercalatio unius mensis triginta dierum, et sexto item anno alterius mensis triginta dierum, tamen octavo anno interjecto tertio item mense concludit : Καὶ οὕτως κατὰ περίοδον ὀκταετηρίδος ἐννενήκοντα ἡμέραι, οἵτινες εἰσι πληρέστατοι ἐμβόλιμοι μῆνες τρεῖς, οἳ γίνονται κατὰ τρία ἔτη μὴν εἰς, καὶ κατὰ δύο ὕστερα ἔτη μὴν εἰς. » Atque ita per octennii circuitum intercalantur dies nonaginta, qui sunt plenissimi menses intercalares tres, et sit in primis tribus annis mensis unus, et in duobus posterioribus annis mensis unus. » Itaque in eamdem summam redit post octo annos nonaginta dierum in tribus mensibus intercalatio. Postremo observa Basilium dixisse Græcorum antiquissimos menses habuisse lunares, et unum intercalasse : propterea

A quod recentiores Græci, ut Athenienses, anni formam C. Cæsaris edicto mutarunt, et Julianum amplexi sunt : habuitque initium suum non solstitiale, sed autumnale et Alexandreum, a mense Octobri, ut ex decreto illorum colligitur quod pro Hyrcano summo pontifice Judæorum ediderunt apud Josephum lib. XIV *Antiquit.*, cap. 16.

Col. 139 A 10. *Peraque contuentur.* Eustathius eodem modo vertit, « similiter intuentur. » Montacutius mavult, « æqualem contuentur, hoc est, ejusdem magnitudinis, » et ita Cornarius, « Britannii æqualem vident. » Itaque locum hic non habet illud Virgilianum : *Æneid.*, vers. 568, populariter dictum :

Nec tam aversus equos Tyria sol jungit ab urbe.

B Col. 143 B. 10. *Euriporum refluxus.* Interpret ita hæc expresserat, ut Euriporum æstum cum Oceani æstu misceret, « et æstus etiam gurgitesve maris reciproci, partim in Euripis, partim in Oceano, quos ordinate consequi ; » distinxit eos Eustathius hoc pacto : « Euriporum quoque meatus reflexus hoc indicat, vel etiam reciprocatio Syrtium, quæ vicinæ habentur Oceano ; » et Cornarius : « Euriporum refluxus, et maris circa Oceanum appellatum reciprocatio ; » distinxit et et Strabo lib. I, pag. 38 : Περὶ μὲν οὖν τῶν πλημμυρίδων καὶ τῶν ἀμπώσεων εἰρήχασιν ἱκανῶς Ποσειδωνίος τε καὶ Ἀθηνόδωρος· περὶ δὲ τῆς τῶν πορθμῶν παλιρροίας εἰπεῖν ἀπόχρη, ὅτι οὐδὲ εἰς τρόπον τοῦ ρωδῆος εἶναι τοὺς πορθμοὺς, ὃ γὰρ κατ' εἶδος· οὐ γὰρ ἂν ὁ μὲν Σικελικὸς δις ἐκάστης ἡμέρας μετέβαλεν, ὁ δὲ Χαλκιδικὸς ἐπτάκις. » Cæterum de maris æstuatione sufficiunt, quæ a Posidonio sunt et Athenodoro dicta. De fretorum autem fluxu ac refluxu, cum ipsi quoque magis physicam causam habeant, hoc dixisse sufficit, non unum esse in universum modum æstus fretis omnibus : alioqui non Siculum bis quotidie mutaretur, Chalcidicum septies. » At libro IX, pag. 278 : Ἐπτάκις μεταβάλλειν φασὶ καὶ ἡμέραν ἐκάστην καὶ νύκτα. » Septies quavis die ac nocte mutari. » Pomponius Mela lib. II, cap. 7 : « Euripum vocant rapidum mare et alterno cursu septies die ac septies nocte fluctibus invicem versis. » Livius tamen lib. D XLXVIII, non septies die, sicut fama fert, temporibus stalis reciprocare scribit, sed temere in modum venti nunc huc nunc illud verso mari. Plinius denique, lib. II *Histor. natural.*, cap. 97, ubi Euripum dixit septies die ac nocte reciprocare, addit : « Æstus idem triduo in mense consistit, septima, octava, nonaque luna. » Ita varia de æstibus maris narrantur, quorum causas diversas profert idem Plinius toto illo capite libri II.

Col. 144 D 1. *Υμᾶς τῆς ἐαυτῶν.* In Basiliensi editione scriptum fuit ἡμᾶς, at interpretes ὑμᾶς legiti. Rursus Basiliensis habuit λόγῳ μετρήτε, et ἀναλογίσαθε, duo vero Regii præferunt ἡμᾶς, et μετρήται, et ἀναλογίζεσθαι. Emendandum videtur ἡμᾶς τῆς ἐαυτῶν, et μετρήτε, et παρ' ἐαυτοῖς ἀναλογίστη-

οθε. Eustathius : « Quamobrem oportet accusare A
suam quemque potius imbecillitatem, ut non magnificentiā creaturarum verbis humanis metiri posse credatur. » Cornarius ad verbum extulit : « Candide igitur oportet nos nostram ipsorum imbecillitatem accusare, ut ne nostra oratione maxima opificia expendatis, sed ex paucis relatis apud vos ipsos supputetis quotiā, » etc.

Col. 147 B 10. *Ranae*, muliones. Omiserant ἐμπίδες Argyropylos et Cornarius : Eustathius « muscæ » vertit. Glossarium ἐμπίς, « muscæ vinaria. » Tilmannus substituit « muliones. » Sunt quidem e culicum genere muliones apud Plinium, libro nimirum xi, c. 18 : sed quaerunt viri docti quis auctor dixerit, ἐμπίδας Græcorum esse « muliones. » Scholiastes Aristophanis in *Nubes* : « Ἐμπίδες, οὓς ἡμεῖς κίωνωπας καλοῦμεν, οἱ δὲ εἶδος κίωνωπος παραποτάμιον ζῶν ἔχοντος. » « Ἐμπίδες, quos nos culices vocamus : alii dicunt ἐμπίδας esse genus culicum, quod juxta flumina solet vivere : » et in *Lysistratam*, « Ἐμπίς κίωνωψ, ἡ εἶδος ζώου παρὰ τοῖς ὕδασι γενόμενον ὁμοιον κίωνωπι, μεῖζον δέ. » « Genus animalis quod juxta aquas nascitur simile culici, sed grandius. » Dalecampius tamen annotat in illum Plinii locum, ἐμπίδας Aristoteli esse muliones, qui onustos in via mulos aestatis tempore divexant. Locus est lib. v *Historiæ animalium*, cap. 19 : Αἱ δ' ἐμπίδες γίνονται ἐκ τῶν ἀσκαρίδων : quem ita interpretatur doctissimus Theodorus Gaza : « Culices muliones ex ascaridibus, hoc est tipulis generantur. »

Ibid. C 12. *Etsi autem*. Hæc substituta sunt in locum istorum verborum ex recognitione Tilmanni : « Et si qua aquatiliū pedum fultoris nituntur et incedunt. Horum enim pleraque sunt amphibia maxime, seu sunt phocæ, crocodili, hippopotami, ranæ, et cancri. In his prærogativa nominis gaudet, quod suapte natura natatilis est, ob id dictum est. » Argyropylos ediderat : « Præcipue tamen his nandi facultas accommodatur. » Hoc nimirum vult Basilus, reptilia dici quæcunque in aquis degunt, licet ex his quædam pedes habeant, quia quæ sunt amphibia, diutius et sæpius in aquis, quam in terra versantur. Ambrosius lib. v, cap. 4 : « Quin etiam cum pleraque pedes habeant, et ambulandi usum, eo quod sint amphibia, quæ vel in aquis vel in terris vivant : tamen cum in alto aquarum sunt, non ambulant, sed natant. » Eustathius aptius mentem exprimit auctoris : « Quia licet multa de illis habeantur ambigua ; tamen eis præcipuus est natatus. » Propterea inter reptilia numerantur.

Ibid. D 5. *Quibus nomenclaturis*. Recte admonet doctissimus Montacutius multo aptius vertisse Argyropylos in prioribus editionibus, quæ nobis nunc ad manum minime sunt : « Non ea quæ ova portant, quæ sunt omnia fere piscium genera : » nam Basilus de solis oviparis loquitur, cum ait, ἀπερ ἐστὶ πάντα σχεδόν, non autem de ζωότοις, viviparis, et oviparis simul, ut videntur si-

gnificare ista Tilmanni verba, « quibus nomenclaturis. » Eustathius quoque melius extulit : « Sive ovifica nominaveris, qualia sunt omnia pene genera piscium ; » et Cornarius : « Non ovipara, quæ ferme sunt omnia piscium genera. »

Col. 149 A 4. *Ὅσα φολιδωτά*. Emendandum ex duobus Regiis φολιδωτά. Cornarius, « squamosa et corticosa, » vertit λεπιδωτά et φολιδωτά, quod Latinus sermo aliud synonymum squamosi non habeat : quod enim est in reptilibus φολίς, id in aquatilibus est λεπίς, Latine « squama » in utrisque. Sic in Epistola S. Ignatii ad Antiochenos, p. 196, legendum, ut nuper emendavimus, τοὺς ὕφεις τοὺς συρομένους, τὰ φολιδωτὰ δρακόντια, τὰς ἀσπίδας, « serpentes super pectus repentes, dracones squamosos, aspides, non φιλόδοξα, dracuncululos pellicum amictu gaudentes : » φολιδωτός vero nidulator, vel qui nidum struit, aut qui latitat, παρὰ τὸ φολεῖν, quod est in lustris latere. Corticosa dixit interpretes, quoniam et Plinio, « quæ animal pariunt, pilos habent ; quæ ova, pennas, aut squamas aut corticem, aut testam, aut testudines, aut cutem puram, ut serpentes. »

Col. 150 A 15. *Gregalia, solivaga*. Antea legebatur, « gregalia, solitaria, ut cete ; » atqui non dixit Basilus gregalia esse solitaria, nec in exemplum solitariorum cete adduxit ; imo tria hæc diversa piscium genera statuit, gregalia, dispersa, cete. Ἀγέλατα καὶ σποραδικὰ Cicero vertit « congregata et solivaga, » *Tusculan*. v. Theodorus Gaza, « gregalia et incivilia : » nam et Aristoteles docet, i *Hist. animal.*, cap. 1, ex gregalibus quemadmodum et ex solitariis quædam esse πολιτικά, « civilia, » quædam σποραδικὰ. Paulo post sustulimus illud, « porro, » ante has voces, « rarum, meatibusque, » ne duæ res diversæ esse videantur, pulmo et viscus rarum. Sic Ambrosius lib. v, c. 4 : « Nobis pulmo per thoracis laxiora penetralia recipit spiritum, et cum sit ipse poris plerisque penetrabilis, interiorum calorem refrigerat. »

Ibid. C 11. *Testis conclusa*. Latine sic exprimere maluimus, quam cum interprete « ostracoderma » dicere ; Cornarius « intacta testa ; » ad verbum esset « ea quibus testa cutis loco est. » Plinius lib. iv *Hist. nat.*, cap. 28, « testis conclusa duris » appellat ; quæ vero Basilus μαλακόστραχα, « contexta crustis tenuibus, » et lib. xi, cap. 37, « ciusta fragili inclusa. » Mollia (denique Græcis sunt μαλάκια. Plinio itidem « mollia, » quæ neque squamas habent neque testas, sed pellem humanæ similem, ut docet Galenus lib. 121 *De alimentis*.

Col. 155 A 2. *Ὡς τοῦτο*. Regii duo libri emendant, ὅς τοῦτον λαβόν, nempe eum qui pauperem spoliaverat.

Ibid. 10. *Effugito aamnatorum*. Argyropylos, « despiciendorum ; » Cornarius, « Fuge imitationes condemnatorum. » Scripsimus, « damnatorum hominum, » ut ad Galat. ii, 11, dixit Apostolus : Ὅτι καταγνωσμένος ἦν. Quia reprehensibilis erat, vertit

auctor Vulgatæ. Sic apud Ciceronem orat. in *Pisonem*: « Quis te miserior? quis te damnatio? » Eustathius denique dixit, « desine vituperatos æmulari. » Cæterum cum polypo comparat fraudulentos, ejusque fraudem eleganter exprimit ex Basilio Ambrosius lib. v, cap. 8: « Qui vadoso in litore petram nactus, affligitur ei, atque ejus nebuloso ingenio colorem subit, et simili specie terga obductus plurimos piscium sine ulla suspitione fraudis allapsos, dum notam non præcavent, et saxum opinantur, cassibus furtivæ artis includit. » Accipitur et polypus pro homine rapaci, quod soleat polypus, quidquid brachiorum flagellis nactus fuerit, aretissime retinere. Plautus *Aulularia*, act. II, scena II, 21:

Ego istos novi polypos, qui ubi quid tetigerint, tenent.

Nonnunquam et cum homine inconstanti confertur, ut apud Nazianzenum orat. 27, pag. 470: « Ἄλλοτε ἄλλος γινόμενος, καὶ πολλὰς μεταλαμβάνων χροὰς ὥσπερ τὰ τῶν πετρῶν οἱ πολύποδες, αἷς δὲ ὁμιλήσωσιν » Alias alios mores induens, ac novos subinde colores assumens, non secus ac polypi petrarum ad quas accesserint, colores referunt. Aristoteles lib. IX *Histor. animalium*, cap. 37, in timorem confert causam non solum mutati coloris, sed etiam effusi atramenti.

Col. 155 B 6. *Terminos æternos.* Locus est Provrb. XXII, 28: *Μὴ μεταίρεις ὄρια αἰώνια ἃ ἔθετο ὁ πατέρας σου.* Ne transfer terminos æternos quos assuerunt patres tui. Propterea immutavimus verba interpretis, « terminos quos posuerunt patres nostri, eosque continenter servandos transferimus. » Non utitur Scripturæ locutione, ut neque Eustathius hoc eodem loco: « Nam, et majorum nostrorum fines audacter excedimus, et saltus transgredimur vitiorum. » Aliud est excedere, vel transire fines, aliud terminos et limites agro positos transferre, et ulterius collocare. Sic Denteron. XIX, 14: *Ὁὐ μετακινήσεις ὄρια τῶν πληθόντων σου, ἃ ἔστησαν οἱ πατέρες σου.* Non commovebis terminos, Vulgata, Non transferes. Quod vero sequitur, *παταπνόμεθα γῆν*, vitiose legebatur in editione Basiliensi posteriori *παταπνόμεν*, quod emendans Cornarius, et restituendum putans *παταπνόμεθα γῆν*, quod ita expressit, « terram secamus, » non ut apud Argyropyllum post Tilmanni recognitionem erat, « terram limitari sectione diducimus. » Ambrosius a nobis stat, lib. v, cap. 10: « Rursus pro singulorum libidine inciditur terra: » denique eandem lectionem duo Regii mss. confirmant.

Ibid. C 10. *Nam cum destinatus.* Apud Argyropyllum scriptum fuit, « ab natura articulus accesserit κινήσεως, alii ab aliis, » etc., quam ob causam substitueram in ultima editione Latina Parisiensi ex Jano Cornario: « Cum enim destinatum tempus motus institerit; » quam lectionem suadere videtur ut admittamus, quod sequitur, *τίς ὁ κινῶν*; « quis est, qui movet? » Postquam autem in

A utroque Regio mss. et in Anglicis offendimus *κινήσεως*, et apud Eustathium, « Nam cum fetandi cœperit tempus vigere, alii ex alio sinu; » plane retinendam censuimus hanc lectionem, cui suffragantur et illa Ambrosii cap. 10: « Sunt tamen aliqua genera piscium, qui non ingenii facilitate loca mutant, sed fovendi partus necessitate, quæ opportuno atque legitimo procurantes tempore. » Suffragatur et Oppianus lib. I *Ἀλυστ.*, vers. 598:

Πολλοὶ δ' ἀπρόσμενοι ξυνήρ' ὁδὸν ὀρμαίνονται, Ἐδξείνον μετὰ Πόντον, ἵν' αὐτόθι τέχρα τέποιεν.

Multi vero congregati communem viam meditantur, Euxinum ad Pontum, ut ibi liberos pariant.

Et Aristoteles lib. VIII *Hist. animal.*, cap. 43: *Διὰ δὲ τὴν τροφήν εἰσπλέουσιν εἰς Πόντον, καὶ διὰ τὸν τόκον.* Τόποι γάρ εἰσιν ἐπιτήδαιοι εἰς τὸ τέλειν, καὶ τὸ πότιμον καὶ τὸ γλυκύτερον ὕδωρ ἐκτρέφει τὰ κύνεα. Tum itaque viciis, tum etiam parvis gratia Pontum subeunt. Sunt enim ibi loca ad partionem aptiora, et aqua dulcior ac potulentior setum melius educat.

Ibid. D 1. *Uti torrentem.* Hoc maluimus, quam quoque interpretes, « uti flumen et per Propontidem et Euxinum Pontum. » Significat *ρεῦμα* undas cum impetu fluentes: quam ob causam Ambrosius vocem Græcam retinuit: « Dicas, si ascendere videas, rheuma quoddam esse, ita prorumpit, fluctusque intersecant per Propontidem in Euxinum Pontum violento impetu profluentes. » Idcirco etiam correximus « per Propontidem in Euxinum Pontum, » quem paulo post absolute Pontum appellat, et Aquilonium mare, *βόρειον πέραος*, quia Propontidi est ad Aquilonem, seu mare boreale. Oppianus lib. I *Ἀλυστ.*, vers. 626:

Ὡς τότε κυριόβουλοι ἄλλος τέμνουσι κέλευθα.

Εδξείνον μετὰ κύμα, περιπλήθει δὲ θάλασσα.

Ita tum infiniti maris secant vias

Euxinum ad fluctum, plenum est autem mare.

Addit doctissimus Montacutius emendationem Isaaci Casauboni, quam tuentur duo Regii codices pag. 67, cap. 4, *ἀλλὰ καὶ ψυχρὰ χειμῶνος ὥρα, πῶς ψυχρὰ*, ut voluit etiam correctum interpretes, « hiemis tempore pergelidum est: » et Eustathius, « sed et frigidum nimis est hiemali tempore. »

Col. 158 D 7. *Quid ipse dices.* Hæc ab interprete male accepta erant, qui perperam interpungendo a præcedentibus ea sejungebat, et cum subsequentibus conjungebat; hoc modo: « Aliud consequatur. Quid ipse dixeris, quæso, qui vitam in otio degis, quod quidem maleficii principium esse nemo qui ignorantiam prætexere possit? » Similis sententia est Ecclesiastici XXXIII, 29: *Πολλὴν γὰρ κακίαν ἐδιδάξεν ἡ ἀργία.* Multam enim malitiam docuit otiositas. Immutavimus et illud, quod sequebatur: « Haud exiguum subit sub ipso tanquam anchora seipsum stabiliens. » Eustathius: « Quo velut anchoræ dente subnixus, quassationem tempestatis eviet. »

Col. 159 B 14. *Quid sibi vult hic.* Argyropyllus, « Quid hæc mea ratio vult? quid portendit? » Melius Eustathius, « Quid igitur iste sermo desiderat? »

Optime Ambrosius lib. v, cap. 7, quem seculi sumus: « Quil sibi vult sermo hujusmodi nisi ferendos esse mores conjugum? » Cæterum quod hoc loco de viperæ cum muræna coitu profert auctor, confirmatur variorum scriptorum testimonio, ut Licinii Maeri apud Plinium lib. xxxii, cap. 2, qui murænas tradit feminini tantum sexus esse, atque ex serpentibus concipere; Oppiani, qui lib. 1 *De piscatione* hæc de serpente:

Ἐτάς δ' ἄρ' ἐπὶ ρηγμῖνος ἐδὴ νόμῳ ἐρρόλῃσας,
Κικλίσκων φιλότῃσ' ὁσῶς δ' ἐσάκουσε κελαινῇ
Ἰσθμῇ μύρανα, καὶ ἔσσοντο θάσσον διστοῦ.
Littore consistens horrendum sibilat ore,
Concubitusque petiit, subito muræna profundo
Excita voce furens, ruit ocior illa sagitta.

Ælianus lib. 1, cap. 50, *De animalibus*, et lib. ix, cap. 66: Μέλινον δ' ἔχεις ὁμιλεῖν μυραίνῃ, ἵνα δέξῃ πρῶτος καὶ πρέπων νομῶν, τὸν δὲν ἀπέμει καὶ ἐκβάλλει, καὶ οὕτως ὁποσποῖσας τὴν νόμῃν παραχαλῇ· οἷον ἐπὶ προγαμῖον τινα ὑμνεῖται ἀναμείψας· Cum proximum est, ut vipera complexu venereo cum muræna jungatur, venenum vomitione ejicit atque expellit, ut blandus decorusque sponsus videatur. Postea edito sibilo, tanquam hymenæo quodam ante nuptias misso, sponsam appellat. Hippolytus tamen Salvianus, *Aquatilium animalium historia* n, opinionem auctorum istorum non probat, primum, quod neque omnino vera credatur a Nicandro in *Theriaciis*, vers. 826:

Εἰ δ' ἔτυμον κελῖν γὰρ σὺν λοβόλοις ἐχέσσει
Θέρυσθαι προλιποῦσας ἄλδς νόμῳ ἡσπείροι-

[σιν;

Fama est, si modo vera, murænam, maris pascuo relicto, in continenti cum venenum jaculantibus viperis coire; secundo quod hæc opinio vulgaris censeatur a Plinio dicente lib. ix, cap. 23: « In sicca littora lapsa vulgus coitu serpentem impleri putat; » tertio quod ea opinio falsa videatur Andreæ cuidam apud Athenæum lib. vii, pag. 312: Ἐν τῷ περὶ τῶν ψευδῶς πεπιστευμένων ψευδὸς φησὶν εἶναι τὸ μύραναι ἔχει μίγνυσθαι προσερχομένην ἐπὶ τὸ τεναγῶδες· οὐδὲ γὰρ ἐπὶ τεναγῶς ἔχεις νέμεσθαι· φιληδοῦντας λιμῶδες ἐρημίας· In libro de iis quæ falso creduntur eos mentiri scribit, qui aiunt murænam in lutulentam maris oram progredientem cum vipera misceri: quæ in cænosis locis non degit, sed loca sola amat, ubi nihil eorum invenitur, quibus fames sedatur; quarto demum, quod cum in quamplurimis maris littoribus frequentissimæ degant murænae nec piscatorum, nec eorum, qui circa littora versantur aliquem invenerit Salvianus ipse, qui semel eas cum viperis viderit concumbentes.

Col. 162 A 41. *Lanam auream*. Ita maluimus ad verbum cum Jano Cornario, quam cum Argyropylo, « vellus aureum, » ne quis ad Colchidum illud spoliū alludi putaret, licet Ambrosius quoque sic extulerit, lib. v, cap. 11: « Aureum etiam vellus aqua nutrit, et lanam in memorati speciem metalli gignunt littora. » Aristoteles lib. v, cap. 15, *Histor.*

A *animal.*: Αὐτὸ δὲ πίνναι ὁρθεῖν φέρονται ἐκ τοῦ βύσσου ἐν τοῖς ἀμυῶδεσι καὶ βορβορώδεσι· « Pinnæ erectæ locis arenosis cænosisque ex bysso, id est villo sive lana illa pinnali, proveniunt. » Ipse Basilus noster homilia *In divites avaros* de hac pinnarum lana locutus est, tametsi locus non satis fideliter ab interprete expressus videtur: Τὰ δὲ ἐκ θαλάττης ἀνθῆ ἢ κόχλος, ἢ πίννα, ὑπὲρ τὸ ἐκ τῶν προδάτων ἔριον· « Flores vero ex mari, conchylium, pinna, lanam ex ovibus excedunt. » Hoc est, tanta copia pretiosorum istorum colorum exquiritur, ut communium ex ovibus lanarum multitudinem superet. Quam Basilus lanam auream, Aristoteles, ratione flavi coloris, byssum appellat, ut notat vir doctus in Athenæi librum v.

B Ibid. C 2. *Ut.... immobile*. Cum a nobis correctus sit textus Græcus, interpretis quoque verba necesse fuit immutari. Sic igitur habuit posterior editio Basilensis: Φυλάσσειν ὥσπερ καταρρίζωθ' ἐν αὐτῷ τῷ πλάγῃ. Henricianus Regius ubi: Φυλάσσειν τὴν ναῦν, ὥσπερ καταρρίζωθ' ἐν, quasi ad τὸ ἰχθυῖδιον referatur; at Medicæus καταρρίζωθ' ἐσσαν habuit, quem secuti sumus, unaque Eustathium veterem interpretem, « naves ingentes ita retardat, ac retinet, ut diutius efficiantur immobiles, velut quibusdam fundatæ radicibus in profundo; » item Ambrosius, lib. v, cap. 10: « Sicut brevis pisciculus echeneis tanta facilitate memoratur navem ingentem statuere, ut quasi radicatam mari hæreere videas, nec moveri. » Oppianus lib. 1 *De piscatione*, vers. 225:

...Κατὰ δ' ἐμπεδον ἐστήρικται.

Ἦντ' ἐν ἀκλύστοισιν ἐεργασμένη λιμένεσσι.

Firmiterque defixa est navis, tanquam in tranquillia inclusa portubus. In quem locum scribens scholiastes ex Rondeletio tradit triremem, in qua cardinalis Turnonius vehebatur nostra ætate Romæ, in medio cursu omnibus admirantibus fuisse inhibitam, ut minus miremur, quod est apud Plinium lib. xxxii, cap. 1: « Ruant venti licet, et sæviant procellæ, imperat furori, et cogit stare navigia. Fertur Actiaco Marte tenuisse navim Antonii: tenuit et Cæli principis navim, et quadringentorum remigum obsequio intercessit, qui quinqueremem trahebant, cum gubernaculo adhereret. » Idem Plutarchus, lib. 11 *Symposiac.*, quæst. 7, de Chæremोनiano, cum in Siculo mari navigaret, καὶ θαυμάσαι τὴν δύναμιν, οὐκ ἄλλῃν βραδύτητα καὶ διατριβὴν παρὰ τὸν πλοῦν ἀπεργασαμένης τῆς ἐχενήδος, « admiratum ejus fuisse vim, cum navigationi haud exiguam tarditatem moramque injecisset. »

Col. 163 C 9. *Deinde ratio*. Argyropyllum vertisse admonet Montacutius, « Deinde ratio Manichæorum in contrarium evertitur. » Apius Cornarius: « Deinde Manichæorum sermo in contrarium ipsis convertitur; » et Eustathius: « Deinde in contrarium Manichæis sermo vertendus est. » Hoc est, ipsorum doctrina de anima, quæ jam terræ inesset, ipsorum dogmatibus adversabitur.

Col. 164 C 13. *Οὕτε γάρ.* Ita Medicæus codex, A at Regius alter, οὕτε γὰρ οὕτε ἤκουσε, βλαστησάτω ἡ γῆ βοτάνην.

Col. 171 C 12. *Nec facile.* Non hoc vult Basilius, gallinas domo non excedere, sed et ipsas ut columbas esse lascivas. Unde Eustathius, «libidinosa columba, domesticaque gallina.» Cornarii potius usurpanda est interpretatio, «Lascivæ sunt columbæ, et domesticæ gallinæ, omni tempore coitus consuetudinem habentes.» Quod sequitur de perdere, obscurius expressit interpretes, dicens eum malitiose in præda agere; Eustathius potius audiendus: «Dolosus et zelotypus perdix, interdumque venantibus hominibus ad aliorum captum malitiose consentiens.» Cornarius item: «Dolosus et zelotypus est perdix, nequiter adjuvans venatores ad prædam.» Meminit et Aristoteles perdicum quorundam, quos θηρευτάς, venatores appellat lib. ix *Histor., animal.*, cap. 8: «Ἐπὶ δὲ τὸν θηρευτὴν πέρδικα ὠθεῖται τῶν ἀγρίων ὁ ἡγεμὼν ἀντιάσας ὡς μαχομένου· τούτου δ' ἀλόγως ἐν ταῖς περκαταῖς, πάλιν προσέρχεται ἄλλος ἀντιάσας τὸν αὐτὸν τρόπον.» Perdicem venatorem dux silvestrium primus invadit, pugnamque obviam conserit: quo capio compede, alter occurrit, tum alius, atque ita singulis dimicatur. » Plinius lib. x, cap. 33, dum Aristotelis interpretem agit, θηρευτὴν appellat indicem vel ut corrigit Turnebus, *illicem*: «Capiuntur quoque pugnacitate ejusdem libidinis contra aucupis illicem exeunte in prælium duce totius gregis. Capto eo procedit alter, ac subinde singuli.» *Ælianus* lib. iv, c. 16, quibus dolis feros illiciat perdicem venator exponit: Προσάγεται δὲ ἄρα ὁ πέρδις καὶ σειρήνας εἰς τὸ ἐφοικόν· ἐστήκεν ἄδων ὁ πρῶτος πρὸ μέλος προκλητικὸν εἰς μάχην ὑποθήγον τὸν ἀγρίον· «Utitur perdix venator illecebris quibusdam ad illiciendos feros; ante retia enim positus cantum edit eos lacescentem ad pugnam.»

Col. 174 B. *Nunquam utitur illo.* Hoc quidem nonnulli de apum rege scripserunt, sed id non dicit Basilius, verum aculeo eo non uti ad ultionem. Itaque amplectenda potius videtur Cornarii versio, quæ sic habet: «Et est quidem aculeus regi, sed non utitur eo ad ultionem.» Eustathius: «Et habet spicula quædam, sed his ad lesionem non utitur cæterorum.» *Ælianus* lib. i, cap. 60: Λέγει μὲν τις λόγος ἀκέντρους εἶναι τοὺς τούτων βασιλέας, λέγει δὲ καὶ ἕτερος καὶ πάνυ ἐρρωμένα τὰ κέντρα συμπεφυκέναι αὐτοῖς, καὶ τεθηγμένα ἀνδρείοτατα· οὕτε δὲ ἐπ' ἀνδρὶ ποτε χρῆσθαι αὐτοῖς, οὕτε ἐπὶ ταῖς μελλεταῖς· «Opinio una est apum reges aculeatos non esse: est rursus altera, eos robore aculeorum peracutorum armatos esse: nunquam tamen eo neque contra hominem, neque contra apes uti.» Plinius lib. xi, cap. 17: «Non constat inter auctores, rex nullumne solus habeat aculeum, majestate tantum armatus: an dederit enim quidem natura, sed usum ejus illi tantum negaverit. Illud constat, imperatorem aculeo non uti.»

PATROL. GR. XXX.

Ibid. C. *Pulchra decoraque.* Locus est Proverbior. vi apud LXX, ubi post versum 6, *Vade ad formicam, o piger.* additur in Græco textu, ἡ πορεύηται πρὸς τὴν μέλισσαν, καὶ μάθῃ ὡς ἐργάτις ἐστί, τὴν τε ἐργασίαν ὡς σεμνὴν ποιεῖται, ἥς τοὺς πόρους βασιλεὺς τε καὶ ἰδιῶται πρὸς ὑψέως προσφέρονται. Quæ S. Ambrosius lib. v, cap. 21, in *Hexaemer.*, Basilli locum Latino exprimens eloquio, sic vertit, *Vade ad apem, et vide quomodo operaria est: operationem quoque quam venerabilem operatur, cujus laborem reges et mediocres ad salutem sumunt.* S. Hieronymus in cap. iii Ezechielis: «Et in Proverbiis de ape dicitur, quanquam hoc Hebræa non habeant exemplaria: *Vade ad apem, et discite, quomodo operatrix sit.*» Hæc absunt a textu Græco Bibliorum Plantinianorum, ut et alia fere omnia, quæ in Hebræo textu non habentur.

Ibid. C 12. *Deinde alia super.* Ὅμοιος quidem cameram, vel tectum, at ὁροφὴ contignationem sive tabulatam sonat: quam ob causam has apum cellulas describens ait ex interpretatione Cornarii Basilius: «Deinde fistulæ hæc his ac ter concameratæ, atque instar contignationum ædium inter se superædificatæ sunt;» et Eustathius: «Subtilissima forulorum interseptione discluditur, qui binis aut ternis super se sunt ordinati tegminibus.»

Col. 178 C 12. *Quin hunc quoque.* Perperam hoc expressit interpretes, quasi nimirum velit auctor aquilam alterum pullum, quem sibi proprium ascevit, tandem ob nutritionis difficultatem abicere, quod de primo tantum intelligendum est, et cum Jano Cornario vertendum, «familiarem sibi facit, propter alimenti difficultatem abdicans, quem generavit.» Eustathius pariter: «Ita propter victus inopiam cogitur negare, quem genuit.» Ambrosius tamen Basilio non assentitur neque auctoribus, quos ille secutus est. Ait enim: «Aquila quoque plurimo sermone usurpator, quod suos abdicet fetus, sed non utrumque, verum unum ex duobus: quod aliqui fieri putaverunt geminandorum alimentorum fastidio: sed id non arbitror facile credendum, cum Moyses tantum testimonium pietatis in pullos suos huic dederit avi, ut diceret: *Sicut aquila protegit nidum suum, et super pullos suos concupivit (Deut. xxxii, 11).*» Tum addit existimandum esse ideo nonnunquam rejici pullum, quod radiis solis objectus intrepidam oculorum aciem non servet, ac proinde quasi degenerem abjici. Tuetur tamen Basilius fides et auctoritas Aristotelis, ex quo ista decerpisse videtur, lib. vi *Histor. animalium*, cap. 6, qui veteris poetæ Mosæi versum citat de aquila:

Ὅς τρία μὲν τίχεται, δύο δ' ἐκλέπει, ἐν δ' ἀλεγεῖται.

Ὡς μὲν οὖν τὰ πολλὰ οὕτω συμβαίνει, ἥδη δὲ καὶ τρεῖς νεοττοὶ ὠμμένοι εἰσιν. Ἐκβάλλει δ' αὐξανομένων τὸν ἕτερον τῶν νεοττῶν ἀγρόμενος τῇ ἐδωδῇ. Τὸν δὲ ἐκκληθέντα δέχεται καὶ ἐκτρέφει ἡ φήνη.

Excludit binos, edit terna, educat unum.

«Sed quamvis magna ex parte sic fiat, tamen et tres

visi aliquando sunt pulli. Alterum in educando expellit tædio nutriendi. Sed pullum ejectum ossifraga excipit atque educat. » Observandum est autem apud eundem Aristotelem plura aquilarum elferri genera, lib. ix *De historia animalium*, cap. 32, ac de tertio earum genere colore nigricante illum subijcere, *ἐκτρέφει δὲ μόνος οὗτος τὰ τέκνα, καὶ ἐξάγει*, « una hæc fetus suos alit, atque educit. » Tum expositis variis aquilarum generibus in commune de illis prædicat, *τρέφουσι δὲ νεοττοὺς*, *ἕως ἂν δυνατοὶ γένωνται πέτεσθαι*: τότε δὲ ἐκ νεοττίας αὐτοὺς ἐκβάλλουσιν. « Alunt suos pullos, donec potestas volandi fiat: tum nido eos expellunt. » Utrumque locum expressit Plinius lib. x, c. 3. Sic enim de aquila quam melænaeton Græci dicunt: « Minima magnitudine, viribus præcipua, colore nigricans; sola aquilarum fetus suos alit; cæteræ, ut dicemus, iugant. » Tum de aquilis cæteris in commune addit: « Pariunt ova terna; excludunt pullos binos; visi sunt et tres aliquando: alterum expellunt tædio nutriendi. » Quod igitur de aquilis in Deuteronomio scriptum est pullos nutrientibus ac foveantibus, ad melænaeton referendum est, præsertim cum scribat Elianus lib. ii, cap. 40: *Ζηλοτυπώτατον εἶναι ζῶον αὐτὸν περὶ τὰ νεόττια*. « ἂν γοῦν θεάσῃται τινα προσόντα, ἐπέλθειν ἀτιμώρητον οὐκ ἐπιτρέπει. » Ex omnibus animalibus maximo studio in fetus suos existere aquilam: quare acriter eum persequitur quem in nidum invasisse conspexerit. » Quæ vero de sævitia quarundam aquilarum in pullos suos alii narrant, in aliud aquilarum genus competunt.

Col. 180 C. *Ὀὐρανὸς, celi*. Desunt hic quædam apud Argyropyllum, neque enim exprimit illa, *τοῦ ἀέρος προσετιρημένον*. Recte Cornarius, « cælo hic urano Græcis ipso aere appellato. » Hic ergo scribendum: « Juxta firmamentum autem cæli, propterea quod, ut ante diximus, aer hic cælum appellatur, hoc est οὐρανός, a verbo ὀράσθαι, quod est *videri*. » Nec ipse Eustathius mentem auctoris expressit: « Cælum autem hic intelligere debemus a cernendo dictum: Græce enim οὐρανός vocatur ἀπὸ τοῦ ὀράσθαι. » Ambrosius, lib. v, cap. 22: « Οὐρανός autem ἀπὸ τοῦ ὀράσθαι, id est a videndo: ideo quod aer perspicuus sit, et ad videndum purior, in aere volitantia genera dixit animantium. » Ab Hippocrate quoque more vulgi dicitur aer, qui supra nos est, usque ad nubium regionem, ut annotat Gorraeus ex Galeno. Alii derivant ab ὄρος. Aristoteles *De mundo*, cap. 6: Οὐρανὸν ἐτύμως καλοῦμεν ἀπὸ τοῦ ὄρον εἶναι τῶν ἄνω. « Uranon ab origine vocis dicimus, quasi terminum extimum supremorum corporum. » Philo Judæus libro *De plantatione Noe*: Τὸν δὲ αἰθέριον ἐν κύκλῳ τόπον ὠχυροῦτο, τῶν ἐνερὸς ὄρον τε καὶ φυλακτήριον αὐτὸν τιθεῖς. « Hæc autem circumquaque munivit aere, extimum hunc terminum pro munimento custodiamque statuens, unde cælum Græcis nominatum videtur. »

Col. 182 C 5. *Per oculos*. Eustathius, « per

ocultos aditus latenter ingredi molientes. » Nam Livius quidem, lib. v, cap. 47, scribit Gallos animadverso ad Carmentis saxum ascensu æquo, sublevantes invicem, in summum evasisse, et Plutarchus in *Camillo*, *περὶ μέσας νόκτας ἐπιδόντες ἅμα πολλοὶ τῆς πέτρας ἐχώρουν ἄνω μετὰ σωπῆς*. « Noctis conticinio multi simul cæperunt silenti agmine petram scandere. » Diodorus Siculus lib. xiv: Τῶν δὲ Καλτῶν τινες κατὰ τῆς πέτρας ἐβήσαν. « Quidam autem ex Gallis in summum rupis evasere. » Attamen Servius quorundam meminit, qui Basilio suffragantur, et per oculos cuniculos ascendisse Gallos volunt, scribens in viii *Æneid.* et in illud,

Galli per dumos aderant, arcemque tenebant:

B « Gallos alii per dumeta, et saxa aspera, alii per cuniculos dicunt conatos esse ascendere. »

Col. 182 D 4. *Ἀρθρώπων κατασκη. Duo Regii*
mss. *παρασκευάσαντος*.

Ibid. D 5. *Ut seleucis avis*. Hæc aliter interpungenda sunt, atque ab interprete digesta occurrunt; iteratur enim interrogatio in textu Græco hæc ratione: « Atque mandatum? quoniam pacto seleucis avis eam insequitur, remedium cladis, insatiabilem a creatore naturam sortita, quo tanta divino benef. perniciose med. tolli possit? » Illustrat hunc locum interpretatione sua et exemplo Ambrosius, lib. v, c. 23: « Locusta, sicut in Exodo legimus, cælestis ultionem offensionis exsequitur, pia sinistra vindictæ: hanc quoque avis devorat seleucis, sic enim Græco avis hæc nuncupatur nomine, data ad remedium malorum, quæ locusta consuevit inferre. » Eustathius Latina dictione utitur: « Quomodo etiam mergus insatiabilem vescendi patitur orexim, per quam vulneribus sui ventris remedia sanitatis acquirit? » Galenus, lib. vi *De locis affectis*, cap. 3: « Ὅς τοῖς ὀμφύροις, ἃ καλοῦσιν ἐν Ἀσίᾳ παρ' ἡμῖν σελευκίαν· ἀτελέαδους γὰρ ταῦτα δι' ὅλης ἡμέρας ἀπλήστως ἐσθόντα διαταχῶς αὐτοὺς ἐκπρίνει. » Ut aviculle, quas nostrates in Asia seleucidas vocant, jugiter enim ac toto die locustas edunt, ac celeriter eas excernunt. » Gesnerus, lib. iii *De avibus*, addit ex Ant. Galat. *De Japygiæ situ*: « De harum avium genere videri avem marinam, quæ in Apulia gaina dicitur, quæ bruchos iis locis nimium abundantes devorat, et ovis eorum fetibusque vescitur: » quod annotare operæ pretium censui, quoniam Ulysses Aldrovandus lib. x, cap. 5 *Ornithologiæ*, meras esse fabulas putat, quæ de seleucide veteres prodiderunt. Zosimus Comes seleuciades appellat aves islas lib. i *Histor.*, pag. 659 edit. Wechel.: Ἀπασι τοῖς ὑπὸ λύμης ἀκρίδων ἐνοχλουμένοις σελευκιάδας παραδίδους, αἱ δὲ ταῖς ἀκρίαι συμπεριπτάμεναι, καὶ τοῖς στόμασι ταύτας δεχόμεναι, παραχρῆμα πλήθος ἀπειρον διέφθειρον. « Quod omnibus a locustarum lue vexatis seleuciades dare solitus fuerit, quæ circum locustas volantes, et rostris eas capientes, infinitam earum multitudinem statim absumebant. » Meminit earum et

Plinius lib. x, cap. 27, et ipse Basilus hom. 7 in A

dilatescentes.

Col. 183 D 8. *Mulieres, sedetis.* Interpres ediderat, « O mulieres, repetitis vicibus ordimini, et retorquetis vestram operationem sedentariam, sila nimirum, » etc. Eustathius, « Itaque, vos matronæ, quando sedetis eorum revolventes opera, id est stamina, quæ Seres huc dirigunt, » Cornarii verba usurpavimus, neque obsecuti sumus doctissimi viri conjecturæ, qui hic legendum censuit, ἀναπνιζόμεναι, « intuentes, » pro ἀναπνιζόμεναι, quippe quod et duo Regii vulgatam lectionem tueantur, et Aristoteles de bombycibus agens hoc eodem verbo utatur, lib. v, c. 19, *Histor. animal.* : Ἐξ δὲ τοῦτου ζώου καὶ τὰ βομβύκια ἀναλίσκουσι τῶν γυναικῶν τινες ἀναπνιζόμεναι, κἀπειτα ὑφαίνουσιν. « Ex hoc animalis genere bombycia illa mulieres nonnullæ retorquendo in filum deducunt, deinde texunt. » Plinius quoque lib. xi, cap. 23, lanificia bombycum scribit humore lentescere, mox in sila tenuari juncæo fuso. Suidas, ἀναπνιζω, ἀναλέγωμαι, ἐκλύω, ἀνακυλίω, « hoc est, fuso circumacto recolligo, ac revolvo. » S. Ambrosius, lib. v, cap. 23 : « Ex hujus filis mollia illa Seres depectunt vellera, quæ ad usus sibi proprios divites vindicantur. » Alludit nimirum ad illud Virgilio in *Georgic.* :

Velleraque ut foliis depectant tenuia Seres.

Sed observandum est quosdam ex veteribus ita lanificii hujus ortum narrare, ut velint Seres Indiæ populos ex foliis et ramis arborum sila depectere hæc serica. Ita Plinius, lib. vi, cap. 17 : « Seres lanificio silvarum nobiles, perfusam aqua depectentes frondium canitiem : unde geminis feminis nostris labor, redordendi illa, rursumque texendi, » Amm. Marcellinus, lib. xxiii : « Apud Seras subluce silvæ, in quibus arborum votus aquarum asperginibus crebris velut quædam vellera mollientes, ex lanugine et liquore mistam subtilitatem tenerimam pectunt. » At Basilus et Ambrosius ab his populis Indiæ mitti sericum ex bombycum lanificio desumptum volunt ; quo pacto etiam Servius, in illum Virgilio locum scribens, vermes illos bombyces in arboribus collocatos fuisse putat, neque lanam arboream admittit, licet alii multi dissentiant historici.

Col. 485 B 7. *Ἐπιθυμητικά.* Duo Regii melius ἐπιθυμητά, ut et psalm. xviii, 11.

Col. 187 A 11. *Matutina.* Non ut interpres scripsit, « quam aurora exoriente primum apparavi. » Ad verbum, « mensa sermonum. » Eustathio, « sermocinationis matutina mensa ; » ne quis forte putaret summo mané concionari solitum Basilium. Porro factum Elisei narratur IV Reg. iii, 39 : sed illud, παραπούοντο, non satis expresserat Argyropylos, « in præbendis epulis vilis habebatur. » Eustathius dixit : « Neque enim Eliseum ut improbum pastorem refutabant illius temporis convivæ. » Insistit vestigiis beati Ambrosii, lib. vi, c. 2 :

« Neque enim Eliseum amici, quasi malum convivam agrestia apponentem olera, refutarunt. »

Ibid. C 14. *An speciem habeat vannii.* Græcam vocem retinuerat Argyropylos, « an licnoeides, et in medio concava. » Cornarius dixit, « vanno ac ventilabro similis. » Eustathius penitus omisit. Sic apud Aristotelem, lib. ii *De celo*, cap. 13, eadem terra dicitur : Πλάτεια καὶ τὸ σχῆμα τυμπανοειδές, « plana et figura tympano similis, » quod unum fuisse ex placitis Leucippi philosophi refert Plutarchus lib. iii, c. 10, *De placitis philosoph.* Democritus vero, διακοιῶν μὲν τῷ πλάτει, κοίλην δὲ τὸ μέσον, « formam disci habere terram in superficie, in medio cavam esse dicebat. »

Col. 191 B 3. *Ut figuratus.* Argyrop. : « Uti forinam te natura insignivit, et tuam vitam disponere velis. In republica cælesti versare. » Eustathius dixit, « quomodo natus es, ita propriam disponas vitam : » sed Cornarius multo fidelius vertit : « velut figuratus es, ita etiam dispone tuam ipsius vitam. » Hoc nimirum vult quod iisdem pene ac plane germanis horum verbis Gregorius Nyssenus ejus frater, orat. 2 in illud, *Faciamus hominem*, ἄνθρωπος οὐκ εἶς εἰς γαστέρα βλέπει, ἀλλ' εἰς τὰ ἄνω. Κεφαλὴ αὐτοῦ ὑψηλὴ, ἵνα τὴν ἄνω βλέπῃ συγγένειαν. Ὀφθαλμοὶ οὐκ εἰς τὴν γῆν νεύοντες. Μὴ τοίνυν ποιεῖ ἑαυτὸν παρὰ φύσιν, μὴ τὰ γῆνα περισκόπει. « Homo non ventrem despicit, sed superiora contuetur. Caput illi sublime est, ut genus cæleste aspiciat. Oculi non tendunt in terram. Quocirca ne vim inferas naturæ tuæ, terram ne spectes. » Cicero, ii *De natura deor.* : « Primum homines humo excitatos celso et erectos constituit, ut deorum cognitionem cælum intuentes capere possint. » Ovid., i *Metamorph.* :

*Os homini sublime dedit, cælumque tueri
Jussit, et erectos ad sidera tollere vultus.*

Illud porro, πολιτεύμα ἔχει ἐν οὐρανοῖς, « in republica cælesti versare, » interpretatus est Argyropylos, non animadvertens fortasse uti Basilium verbis Apostoli, Philippens. iii, 20 : Ἐμῶν τὸ πολιτεύμα ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει. quod Vulgatæ Latine auctor interpretatur, « Nostra autem conversatio in cælis est, » non, ut inepte Beza : « Nostra vero civitas in cælis est : » melius Tertullianus, *De corona militis*, cap. 3 : « Municipatus noster in cælis est ; » et contra Marcionem, lib. iii, cap. 24 : « Utiq[ue] cælesti civitati eam deputat, et municipatum nostrum in cælis esse pronuntians. » Passim tamen apud Patres Græcos pro moribus ejusque privatorum sumitur πολιτεία, vel pro Ecclesiæ disciplina, quamobrem illud Chrysostomi, homil. 75 in *Matthæum*, recte immutatum est nuper sub finem homiliæ : Ἀλλ' οὐδὲν ὀφείλοισιν ἐνταῦθεν εἰς ἀπολογίαν αὐτοῖς, ὥσπερ οὐκ οὐδὲ τοῖς πολιτείας ἐνεκὸν μετανοοῦσι τότε. « Sed nihil utilitatis inde accipiant, quemadmodum neque illi qui eversa civitate respiciunt. » Imo, « quemadmodum nec illi, quos tum vitæ anteactæ penitebat. »

Col. 192 C 7. *Διὰ τὴν ἐκ φύσεως.* Omisit hoc interpres, at non Eustathius, qui vertit eleganter, « vitio superbiæ naturalis elatus refugit aliorum consociationem. » Cornarius, « propter naturæ superbiæ. » Ad verbum, « propter insitam a natura superbiæ. » Immutavimus etiam illud paulo ante εὐχάριστος ὁ κύων, « gratosus canis, » nam εὐχάριστος est « memor beneficii, » non, « qui gratia valet. » Eustathius, « gratificus canis. » Simile illud infra, τὸ δὲ μνημόσυνον τῆς χάριτος τοῦ ζώου εἶναι τῶν ἀγαρίτων πρὸς εὐεργ. οὐ καταλαχ.

Col. 194 B 8. *E stabulis ad ex.* Argyropylos, « lætis aspectibus e stabulis suis egrediuntur, et recta ad vivarum exitus spectant. » At non dicit auctor, hove egredi e stabulis hiemis tempore, sed ex iis prospectare, atque egrediendi cupiditatem præ se ferre : quod quomodo fiat, fusius exponit S. Ambrosius, lib. vi, cap. 4 : « Iidem ubi naturali sensu mutationem cœli collegerint, foras spectant, et ultra præsepia cervices extendunt suas, una omnes specie, ut prodire se velle testentur. » Eustathius denique sic vertit : « De stabulo foris simul omnes aspiciunt mutantes vultum. »

Col. 198 C 7. *Ex his liquet.* Sic interpretati sumus loco illorum, quæ Argyropylos ediderat : « Hæc indicant animantes cunctas istiusmodi natura indociles esse ac doctrinæ rudes. » At enim hic ἀδιδάκτους cum dicit εἶναι τὰς φύσεις, idem significat, ac si αὐτοδιδάκτους appellaret, hoc est, suapte natura facere pleraque animalia res illas omnes, nec opus esse, ut ipsis illæ doctrina vel præceptis aliorum innotescant. Sic locutus videtur Clemens Alexandrinus, lib. iii *Pædagog.*, cap. 8 : Οἱ μὲν διδάχθεντες ἐσώθησαν· οἱ δὲ αὐτοδιδάκτως, ἧ ἐξήλωσαν ἧ ἐξήτησαν ἀρετὴν. « Ex hominibus alii quidem docti servati sunt, alii verosua sponte virtutem vel amplexi sunt vel quæsierunt. » Basilius ipse in Commentario in *Isaiam* : Τὰ γεννώμενα ὑπὸ τῶν κερασφόρων ζώων τὴν θλίψιν ἀδιδάκτως ἐπιζητεῖ. « Cornutorum animalium pulli ubera nullo docente perquirunt. » Eustathius hoc loco vertit : « Quia naturalis prudentia doctrinæ traditione non utitur. » Paulo post D. 3, ταῦτα δεικνύται παρὰ τῆς φύσεως ὁ κύων πεπαιδευμένος, idem Eustathius clarius interpretatur, « ea quæ per otium vitæ longum quidam sedentes vix invenire potuerunt, beneficio naturali canis consecutus asseritur. »

Col. 199 A 14. *Leonis unius.* Addidimus vocem « unius » verbis interpretis, quam et Eustathius omisit : sed agnoscunt Regii duo λέοντος ἑνός. Suffragantur huic sententiæ de leonæ partu unico Herodotus, *Thalia*, p. 232 : Ἡ λέαινα ἔδν ισχυρότατον καὶ θρασύτατον, ἀπᾶς ἐν τῷ βίῳ τίχτει ἐν· τίχτουσα γὰρ συνεχῶς τῷ τέκνῳ τὰς μήτρας. « Leæna, validissimum ferocissimumque animal, semel in vita unum parit : nam una cum fetu uterum emittit. » Egyptii quoque, ut est apud Horum Nilicum, mulierem quæ semel tantum peperit significare volentes, leonæm pingunt. Epiphanius demum hæresi 78 : Εἰ γὰρ

σχύμον λέοντος· Ἰούδας ἀνίσταται Ἰακώβ, λέγων τὸν Χριστὸν, καὶ τοὺς ἐν τῇ Ἀποκαλύψει Ἰωάννου· Ἰδοὺ ἐνίκησεν ὁ λέων ὁ ἐκ φυλῆς Ἰούδα· λέαινη δὲ δευτέρα οὐ γίνεται κύστις· ἄρα οὐκέτι κύστιν οἶδεν ἡ Μαρία, οὐκέτι συνάφειαν σωματίων ἡ ἀγία παρθένος. « Si enim catulum leonis Juda obscure dixit Jacob, Christum dicens, et in Apocalypsi habetur, *Ecce viciit leo de tribu Juda*, leonæ autem non contigit secundus partus : ergo non amplius partum novit Maria, non amplius conjunctionem corporum sancta virgo. » Avicenna causam reddit, citatus a Cœlio Rhodig., lib. xxviii, cap. 9, cur semel pariat ; ob caloris nimietatem. Adversantur tamen eidem sententiæ, et historiæ περὶ μονοτοκίας, primum ipsa Scriptura sacra, quæ plurimum catulorum leonæ meminit, non singulari numero catuli tantum, Job xxxviii, 39 : « Nunquid capies leonæ prædam, et animam catulorum ejus implebis ? » Hieronymus in vii Danielis : « Dicunt qui de bestiis scripsere naturis, leonæ esse ferociore, maxime si catulos nutriant. » Homerus, lib. xvii *Iliados* :

Ἑστῆκει ὡς τίς τε λέων περὶ ὁλοῖ τέκουσιν.

Utque leo in silva stabat, sua pignora circum.

Horat., lib. iii *Carm.*, ode 20 :

Non vides, quanto moreas periculo,
Pyrrhe, Catulæ catulos leonæ.

Plutarchus, lib. *De amore prolis*, citans ex eodem Homeri libro *Iliados* verbum, leonem ait, πρὸς τοὺς κυνηγούς σπένδουσαι περὶ τῶν τέκνων. « Cum venatoribus pacisci de catulis. » Plinius, lib. viii *Histor.*, cap. 16, vulgarem illam opinionem refutat : « Semel autem edi partum lacerato ungulum acie utero in enixu vulgum credidisse video Aristoteles tradit, leonem primo fetu parere quinque catulos, ac per annos singulos uno minus, ab uno sterilesce. » Verba Aristotelis hæc sunt, lib. vi, cap. 31, *De Histor. animal.* : Τίχτει, ὡς ἐπὶ πολὺ δύο, τὰ μέντοι πλεῖστα ἐξ, τίχτει δὲ ἐνίοτε καὶ ἓν. « O ÷δε λεχθεὶς μῦθος περὶ τοῦ ἐκβάλλειν τὰς ὑστέρας τίχτοντα λεγώδης ἐστὶ. » Parit magna ex parte geminos, sed cum plurimos sex catulos, nonnunquam etiam unum. Quod autem de leonæ fertur vulvam cum partu emittere, deliria fabula est. Tum addit, leones Syriæ quinquies in vita parere, primum quinque, post uno subinde pauciores, deinde steriles agere ; sed hoc generativum de omnibus leonibus, lib. iii *De generatione animalium*, cap. 1 et 40, unde Plinius illud accepit, et *Ælianus*, lib. iv, cap. 34, *De animalibus*. Oppianus, lib. iii *Cyneget.*, Philostratus, in *Vita Apollonii*, lib. i, cap. 16, ter leonem in vita parere, prima vice tres, secunda duos, quod si tertio, forte unum. Severus Sulpicius, *Dial.* 1, cap. 9, scribit Nitriæ monachos ad quendam anachoretam pervenisse in deserto Memphi contiguo, qui leonæ catulis quinque cæcis visum restituit, quos in spelunca nutrebat. Idem ferendum est iudicium de altera viperæ historia, seu fabula, quam subjicit hic Basilius ex eodem Herodoti fonte deductam, et ex ejus lib. iii, quam et Horus Apollo,

hieroglyphico 56, Plutarchus, lib. *De garrulitate*, A Plinius, lib. x, cap. 62, Ælianus, lib. i, cap. 25, *De animalibus*, propagarunt. Theophrastus, lib. xv, cap. 16, non catulos viperæ parentis uterum exedere, sed matrem uteri angustis compulsam disrumpi tradit. Nicander item, in *Theriacis*, et Athanasius, quæst. 56 *ad Antiochum*, Epiphanius, hæresi 26. Refellitur hæc historia contraria experientia et auctoritate Aristotelis, lib. v, cap. 31, *Historiæ animalium*, qui de vipera hoc tradit : Τίχται μικρά ἐχιδνα ἐν ὕμεισιν, οἱ περιρρήγνυνται τριτάτοι· τίχται δὲ ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ καθ' ἓν : « Parit catulos obvolutos membranarum, quæ tertia rumpantur : parit autem singulis diebus singulos. » Philostratus, lib. ii *Vitæ Apollonii*, scribit, visam viperam serpentes, quos pepererat, lingua lambere. Albertus Magnus, in *Histor. animal.*, 25, vulgarem sermonem de partu viperæ et ipsum Plinium velut mendacium asserentem irridet, quem recentiores multi sequuntur, ut Pierius, lib. xiv *Hieroglyphicorum*, Brodæus, *Miscellæor.* lib. xxxiii, cap. 11, cardinalis Toletus, in iii Lucæ annot. 22, qui sacros doctores admonet, vulgarem secutos opinionem, eam satis sibi existimantes ad similitudines, quibus utebantur, concinnandas.

Col. 202 B 8. Et quidem sunt. Admonet Argyro-

pylum aptius interpretatum in veteribus editionibus doctiss. Montacutus : « Nunc vero sunt, qui memoriæ prodiderunt trecentis annis et ultra elephantem vivere. » Τινὲς ἰστοροῦσι, dixit, non, τινὲς ἱσασιν. Cornarius : « Nunc autem tradunt aliqui trecentos annos et plures adhuc vivere elephantem. » Eustathius, « fertur autem elephantum trecentos. » Item illud quod sequitur, διὰ τοῦτο συμπληγός, non assertur a Basilio tanquam diuturnitatis vitæ causa, ut interpretis verba sonant, et hæc Ambrosii : « Nunc autem et trecentis et amplius feruntur annis vitam producere, quia omnia sibi ad magnitudinem membra conveniunt; » et hæc Cornarii : « Propter hanc artuum compagem nullo articulo habentem : » sed hoc significant, cum diu vivat, idcirco compactis et non distinctis membris eum præditum esse. Ille ergo scribendum, « his tanto plures, propterea compacta et nullis articulis distincta sunt ejus membra. » De longævitate elephantis Aristoteles, lib. viii, c. 9, *De histor. animal.* : Τὸν δ' ἐλέφαντα ἤην φασιν οἱ μὲν περὶ ἑτῇ διακόσια, οἱ δὲ τριακόσια. « Elephantem alii annos circiter ducentos vivere aiunt, alii trecentos. » Idem Plinius, lib. viii *Histor.*, cap. 10, et Ælianus, lib. xvii, cap. 7.

IN HOMILIAS IN PSALMOS.

Col. 211 B 14. Aut certe. S. Augustinus in Prologo in *Psalmos*, vel quisquis ille est, qui Prologum hunc e Græco Basilii Latine convertit, et S. Augustini tractatibus in *Psalmos* præfixit, quem tamen theologi Lovanienses in manuscriptis codicibus ejus operum non reppererunt, hunc locum ita interpretatus est; non ut Tilmannus, « vel certe morum maturitate nondum incauerunt : » possunt enim maturitate morum etiam non senes pcellere, et juvenilis ætas exprimenda fuit. Cornarius edidit, « quo pueri ætate, aut etiam omnino moribus. » Atque hæc genuinæ sunt et legitimæ homiliæ Basilii in *Psalmos*, ex quibus in Catena Nicetæ Heracliensis et aliis similibus decerpta fragmenta citantur, non item illa scholia in *Psalmos*, falso illi attributa, quæ in Latinis editionibus ad calcem libri subjungebantur, quæque alibi monimus ex homiliis in *Psalmos* B. Joan. Chrysostomi in compendium reductis, et commentario Theodoretii in eosdem *Psalmos* esse consarcinata.

Col. 214 C. Superne attactum. Non hoc vult Basiliius, in superiori parte tangi psalterii chordas, sed in superiori parte concava sonum efformari, ut ex Beda constat in Commentario in *Psalmos* : « Psalterium musicum instrumentum ad modum litteræ Delta, quæ triangulata est, formatum; superne habens ventrem concavum. » Hausit hoc fortasse Beda ex Commentario Hieronymi in psalmum

C xxxii : « Psalterium desursum habet cavamen, prædictio cœlestis vel mandata intelliguntur in sacris, quæ de supernis veniunt : cithara deorsum habet cavamen. » Quin etiam hinc allucet explicatio verbis Joan. Chrysostomi in *Psalmos*, quæ repetuntur etiam ab Euthymio : Ψαλτήριον τῶν ἐνταῦν μὲν ἦν, πλὴν ὀρθιον, καὶ ἀνωθεν εἶχε τῶν φθόγων τὰς ἀφορμὰς. « Psalterium ad id genus instrumentorum pertinet quæ intenduntur; est autem arcum, et superne causas habet, unde voces emittat. » In procemio quod eidem Chrysostomo tribuitur observatum est, quod etiam a plerisque recentioribus, qui Commentarios ediderunt in *Psalmos*, approbatur, quod apud Græcos psalterium, ab Hebræis nāblam dici vel potius נבל nevel : et sane LXX sæpius D Hebræam vocem illam τὸ ψαλτήριον vertunt, ut psalmo lvi, 11, Ἐξεγέρθητι, ψαλτήριον καὶ κιθάρα, Exsurge, psalterium et cithara; et psal. cl, 3, Ἀνεῖτε αὐτὸν ἐν ψαλτηρίῳ καὶ κιθάρᾳ, Laudate eum in psalterio et cithara; in quibus locis prius נבל deinde נננ kinnor ponitur. Sæpius dixi, quia non semper, sed aliquando vice versa, priori loco nevel κιθάρα, posteriori kinnor ψαλτήριον Græce effertur, ut psalmo lxxx, 2, Ψαλτήριον τεπαῖνόν μετὰ κιθάρας, Psalterium jucundum cum cithara : et Genesis iv, 21, ubi Vulgata : « Ipse fuit pater canentium cithara et organo. » LXX. Οὗτος δὲ καταδίστας ψαλτήριον καὶ κιθάραν, Ille fuit

οὗτι οὐκ οὐκ ψαλτήριον καὶ κίθαρα. Hebraice est *kinnoir veghoubab*, quod tertium instrumenti musici genus aliquando *κίθαρις* dicitur, ut hoc Genesis loco, aliquando *ψαλτήριον*, ut Ezechielis xxxiii, 32, *ὡς ψαλτήριον ψαλτήριον*, et psalmo cii, 4, *Ὁργάνον Ὁργάνον*. Quod igitur hoc loco Basilius de forma psalterii narrat, sic accipiendum censeo, ut ei generi musici instrumenti conveniat, quod apud Græcos in usu erat, et *ψαλτήριον* ab eis vocabatur: an vero nablæ conveniat, sive alteri Hebræorum instrumento, non ita certum est, cum nobis non certo constet, an eadem fuerit forma psalterii et nablæ, cum a cithara psalterium distinguant scriptores, et tamen Septuaginta varia Hebræorum instrumenta nunc psalterii expriment, nunc citharæ dictione. Sed ut ad interpretationem redeamus Basili, ea concipienda videtur his verbis Cornarii: « Nam citharæ ac lyra: res ex inferiori parte ad plectrum sonitum edit: hoc vero psalterium concentuum concordia causas ex superiori parte habet. » S. Augustinus demum scribens in psalmum lvi, et in illud, *Exsurge, psalterium*, differentiam illam psalterii et citharæ sic explicat, ut Basili interpretem agat: « Psalterium est organum, quod quidem manibus fertur percutientis, et chordas distentas habet: sed illum locum, unde sonum accipiunt chordæ, illud concavum lignum, quod pendet et tactum resonat, quia concipit aerem, in superiore parte habet. »

Col. 215 B 2. *Ut oculis ultra*. Ὑπερχύπτοντες πόνους dixit, quod alii auctores aliter extulissent, ὑπερχύπτοντες πόνων, ut in veteri lexico, *ὑπερχύπτον του ὕδατος φύλλον*, « folium extra aquam emens. » Budæus tamen in *Commentariis* citat similem locum huius nostri auctoris homil. *De invidia*: « Ὅλος δὲ ὑπερχύψας τῷ λογισμῷ τὰ ἀνθρώπινα, καὶ πρὸς τὸ ὄντως καλὸν καὶ ἐπαινετὸν ἀπιδῶν. » Qui mente et cogitatione se sustulerit supra humana, et ad veram pulchritudinem laudemque se converterit. Male igitur verterat interpretes hoc loco, « ut laboribus, dum in manibus sunt, veluti jam transmissis, tota mente ad bona. » Similem sententiam protulit Chrysostomus homil. 8 *De pœnitentia*, p. 692 edit. Paris: « Ἄν μὲν γὰρ τὸν πόνον ὧς τῶν καθ' ὁρθωμάτων, βαρὺ καὶ φορτικόν· ἂν δὲ τὴν ἀμοιβὴν ὧς, κοῦφον καὶ ῥᾶστον τὸ προκείμενον. » Si enim laborem prospexeris, grave atque onerosum; si vero retributionem consideraveris, leve et facile, quod proponitur. »

Ibid. B 13. *Quam nulla attingit*. Atqui dixerat interpretes, « nulla eam attingit loci permutatio. » Verumtamen non loci tantum, sed nec ullius rei mutationem experitur. Alludit enim ad illud Jacobi i, 17: « Apud quem non est transmutatio, nec vicissitudinis obumbratio; » *οὐκ ἔστι παραλλαγὴ, non est*, inquit Apostolus, non ut interpretes, « non conspicitur. » Quamobrem Cornarius potius sequendus, *Circa quam non est alteratio*. Paulo post « proinde merces. » Omisra fuerant hæc ab interprete, scri-

A pserat enim: « Nam una virtus viri et feminae est, quando par utrique creatio est, honorque similis. Audi Gen. Ergo sequitur par sententia. *Τούτων καὶ ὁ μισθός.* » Cornarius edidit: « Nam et creatio utrisque æqualis, quare etiam merces eadem utrisque. » Sequebatur apud interpretem, « Fiat, inquit Deus, homo: » quod immutavimus, neque enim his verbis concepta sententia hæc in Scriptura reperitur, sed prout elidimus, et Græca Basili verba sonabant. Gen. i, 26, 27.

Col. 222 D. *Sed meliori*. Admonuimus olim *πολιτείας* hic non rempublicam aut civitatem, juxta civitatis sonare, ut Actor. xxi, 28: *Ἐγὼ πολλοῦ κεραιαίου τὴν πολιτείαν ταύτην ἐκτελεσάμην*. Ego multa summa civitatem hanc consecutus sum; sed vitæ rationem et conversationem, ut Ephesior. ii, 12, *ἀπηλλοτριωμένοι τῆς πολιτείας τοῦ Ἰσραὴλ*, alienati a conversatione Israel; quam alibi apostoli *ἀναστροφὴν* appellant, I Petri iii, 2; vel *πολιτευμα*, ut Philippens. iii, 20. Idcirco merito a viro doctissimo emendata est prior versio, « sed superiore ratione ad rempublicam sive sodalitatem studiosam pietatis se recepit: » eodemque modo corrigendus similis apud Chrysostomum locus homil. 75 in *Matthæum*: « Ἀλλ' οὐδὲν ὄφελος ἐντεῦθεν εἰς ἀπολογίαν αὐτοῖς· ὥσπερ οὐκ οὐδὲ τοῖς πολιτείας ἔνεκεν μετανοοῦσι τότε. » Sed nihil inde utilitatis accipient; quemadmodum neque illi qui eversa civitate respiciunt. » Nonnunquam etiam non tam de privata cujusque vita, quam de publica Ecclesiæ disciplina, et cultu Dei usurpatur, ut apud eundem Chrysostom. in *psalm.* xlii: *Τὰ ἅγια τῶν ἁγίων, ἡ λατρεία πάσα, καὶ ἡ πολιτεία τῆς παλαιᾶς νομοθεσίας*; « Sancta sanctorum, omnis cultus, omnisque forma ac ritus legis veteris; » et, *Μάλιστα μὲν καὶ αὐτὸς ὁ τῆς διδασκαλίας τρόπος ἐνηλλαγμένην παρεῖσάγει πολιτείαν*. « Maxime quidem et ipse modus docendi introducit mutatam formam religionis. »

Col. 225 B 3. *Dum æterna*. Αἰώνια verterat interpretes « sæcularia, » qua voce res mundi huius caduci designantur. Cornarius, « ubi æterna secum volutarit. » Subjicit deinde, *ἐκεῖ δουλαγωγίαν σαρκός*, « disciplinam carnis, » ubi substitui posse priorem monitum, « castigationem carnis: » vel « mancipationem, » vel « macerationem. » Sic enim expressit D Latine Vulgate auctor illud Apostoli I Cor. ix, 27: *ὑποκίδω μου τὸ σῶμα, καὶ δουλαγωγῶ*. *Castigo corpus meum, et in servitutem redigo*. Cornarius scripsit, « Hic videt carnis delicias, illic carnis servitutem. »

Ibid. D. *Ut in plerisque aliis*. Aptius Cornarius, « Cum in naturam plerumque consuetudo transeat. » Id enim valet τὰ πολλά, ut infra, καὶ στρατιῶται μὲν ὡς τὰ πολλά τοῖς στρατοπεδάρχαις ἐξομοιοῦνται. « et milites plerumque ducibus assimilari solent. » Huic dicto germanum illud in regula fusius disput. 6: *Ἔθος γὰρ διὰ μακροῦ χρόνου βεβαιωθὲν φύσις ἰσχύον λαμβάνει*. At Gregorius Nazianzenus non φύσιν, sed νόμον aliquando fieri dicit orat. 34: *Ἐπειδὴ χρόνῳ τὸ ἔθος βεβαιωθὲν ἐνομιεσθὲν νόμος*. « Consuetudo

enim temporis longinquitate confirmata pro lege A moribus, quos non magis mutaret, quam eulem habita est. »

Col. 223 D 6. *Ne injicias.* Interpr. « Ne applies oculum tuum. » Verbis usi sumus editionis Romanæ, in quam Nobilius annotavit, Proverb. ix, 18, hæc abesse a Vulgata Latina, sed haberi apud LXX, et citari a sanctis Patribus Cypriano, et Ambrosio et Hieronymo, quibus addi et S. Basilii calculus potest. Apud Cornarium perperam Proverbior. cap. v annotatum erat : sed inversus est ordo verborum Scripturæ, ἀλλ' ἀποπήδησον, μὴ χρονίσῃς ἐν τῷ τόπῳ αὐτῆς, μηδὲ ἐπιστήσῃς τὸ σὸν ὄμμα πρὸς αὐτήν.

Col. 225 D 5. *Εὐρεματίζουσιν.* Oliv. codex habet, συνεματίζουσιν ἐαυταῖς. Anglici συναγαθύνουσιν ἐαυταῖς καὶ τ. β. τῶν περιελεπόντων, « eorum a quibus circumspiciuntur. » Plinius in *Panegyrico* : « Vita principis censura est eaque perpetua : ad hanc dirigimur. » Claudianus, *De quarto Honorii consul.* :

...Componitur orbis
Regis ad exemplum, nec sine inflectere sensus
Humanos edicta valent, quam vita regentis.

Col. 226 D. *Qui potentia.* Græca sonant ex verbis Cornarii, « qui avarum imitatur aut alium, qui ex alia quadam malitia civilem aliquam illustrem potestatem adeptus est, aut gentium imperium habet, aut exercituum dux est. » Omisit interpres, ἐξ ἄλλης τινὸς πονηρίας : et paulo post τοῦ ζηλονοῦμένου perperam expressit, « quem imitatore habet, » cum scribere debuisset, cum Cornario, « ejus quem imitatur. »

Col. 227 A 10. *Etsi autem quæ.* Interpres, « Si autem, quæ cepti dicere de vitandis ante omnia malis, deque professione per bona opera consequenda, hoc sermone non absolvi. » In quibus verbis truncatam fuisse sententiam auctoris lector animadvertit.

Col. 230 A 7. *Irrita faciendo.* Legebatur antea, « in irritando ita strenuam ac fortem operam. » Volaterranus scripserat, « consilium irritavit, atque ita strenuam. » Tilmannus fortasse hoc pacto immutaret : « consilia irritando, » quod Latinum non est. Basilii dicit : διαλύων δὲ τὰς βουλὰς, « consilia vero Achitophelis viri acerrimi et ductandi exercitus peritissimi reddens irrita strenuam ac for. » Porro quod ait, hic Basilii Chusi socium et amicum Davidis filium fuisse Arachi non Jemeni, verum est : sic enim scriptum reperitur II Reg. xvii, 5 : Καλέσατε τὸν Χουσί τὸν Ἀραχί. *Vocate Chusi filium Arachi* : sed dubium est, an ille sit iste Chusi, de quo fit mentio in hujus psalmi titulo : cum hic Hebraice appelletur חֻשִׁי Chus, per Caph, unde Solum Græcum a Nobilio citatum vertit Αἰθίοπος, *Æthiops*, vel potius unus ex tribus antiquis interpretibus, Aquila, Symmacho, et Theodotione, pro Χουσί vertit τοῦ Αἰθίοπος, ut constat ex homilia Chrysostomi in hunc psalmum : at ille alter II libri Regum חֻשִׁי, per Cheth, Chusai dicitur : tametsi Septuaginta utrobique scripserunt Χουσί. Sed Vatablus Saulem putat hic vocari Chus, id est Æthiopem filium Jemini, I Reg. ix, 21, quod atris esset

Æthiops. Et mirum sane Basilium hic dicere neque Chusi, neque alium aliquem in historia Regum filium Jemini reperiri, cum Semel nominetur II Reg. xix, 16, Ἰλδς Γηρά, υἱοῦ Ἰαμελ. Postremo nolet hic lector, quam antiquus error hunc loco adhaeserit in voce ἀρχισταίρος, *Princeps sociorum*, II Reg. xv, 32. Omnino enim probabile videtur, quod suspicatur vir doctissimus Flaminii Nobilius in librum II Reg., duas fuisse voces ὁ Ἀραχί, ἀρχισταίρος, ut habet editio Complutensis, vel ex duabus, Ἀραχί et σταίρος, unam esse conflata ἀρχισταίρος, *Chusi, Arachi filius, socius David*. Sic enim est in Vulgata Latina II Reg. xvi, 16 : *Chusai Arachites amicus David* : unde factum est errore librariorum, ut nomen B Arachi repeteretur, legereturque ὁ Ἀραχί ἀρχισταίρος.

Col. 231 C 3. *Vade in pace.* Hæc addita sunt ex Oliv. et Anglicis, quæ adduntur etiam Lucæ vii, 50 : illud vero, *Fiat tibi, sicut credidisti*, Matthæi viii, 13.

Col. 234 B 4. *Non solum receptio.* Emendandum hunc locum esse monueramus, cum edidisset interpres, « non solum in præmium aliquod boni et mali accipere, sed in actionum principio, ut, *Retribue*, » psal. cxviii, 17. In quem locum et in psalmum cxv scribens Fran. Vatablus admonet, ἔλα verbum Hebraicum, quod retribuere sonat, sumi pro beneficium conferre, et retributionem pro beneficiis quibusve. Euthymius, qui plerumque solet Basilii verba repetere, hic dicit ἀνταπόδοσιν sumi ἀντὶ τῆς ἀποδόσεως, retributionem pro redditione : Τὸ δὲ πρῶτον τῆς ἀνταποδόσεως ὄνομα, καταχρηστικῶς ἀντὶ τῆς ἀποδόσεως εἰληπται. Δόσις μὲν γὰρ ἡ καταρχὴ τῆς εὐποίας ἢ κακώσεως, ἀπόδοσις δὲ ἡ τοῦ τοῦ ἰσού ἀντιμέτρησις, ἀνταπόδοσις δὲ δευτέρα τις καταβολὴ κακῶν ἢ καλῶν ἀπὸ τῶν δόντων εἰς τοὺς ἀποδόντας. « Retributionis nomine primo loco improprie hic usus est, pro redditione. Nam qui bonum aut malum aliquid primus inseri, is dare dicitur : reddere vero is, qui datis parem vicem tribuit : retribuere autem, vel ἀνταποδοῦναι, contra retribuere, is dicitur, qui secundam beneficiorum aut injuriarum vicissitudinem reddit. »

Col. 238 B 14. *Rursus dictum.* Legebatur antea, « Rursus dicit, *Judicio contendet Dominus adversus omnem carnem.* » In Olivarii codice, κριθῆσεσθαι Κύριον. Arbitror tamen Jeremie locum citari cap. xxv, 34, κρίνεται αὐτὸς πρὸς πᾶσαν σάρκα : nam et illum video notari in margine Catene Græcorum Patrum in *Psalmos*, Daniele Barbaro interprete, qui haud satis apposite vertit, « Dominum judicaturum omnem carnem. » Sed et illic et apud Basilium melius fortasse legeretur εἰρηται κρίνεσθαι Κύριον, ut apud ipsum prophetam, cum sequatur hic ἐαυτὸν ὑποβάλλει τῇ κρῖσει, « aeta sunt, *judicio seipsum subjicit.* » Delendum enim est illud, « uniusenjusque. »

Col. 239 D 9. *Multa, inquit.* Imo hoc sibi vul' Basilii : « Multa, inquit, de justitia dici possunt et perfectæ iustitiæ fines comorehensu sunt diffusi

les. » Similem habes locutionem apud Apostolum ad Hebræos, v, 11 : *Περὶ οὗ πολλὸς ἤμιν ὁ λόγος, καὶ δυσσεμνήμευτος λέγειν*. » De quo nobis grandis sermo, et ininterpretabilis ad dicendum. » Paulo post pro γεννητῇ φῶσει aliquando suspicari sumus aptius legi posse γενητῇ, « create naturæ, » quod γεννητῇ « generalam, » vel « generatione productam » sonat : qua ratione, cum de personis Trinitatis agitur, γεννητός, « genitus, » dicitur Filius, non γενητός, « creatus, » et Pater ἀγέννητος, « non genitus : » cum tamen in Oliv. et aliis mss. hic constanter legatur γεννητῇ, nihil mutandum censemus, cum apud Justinum Martyrem ex Aristotele ἀφάρτος καὶ ἀγέννητος ὕλη vel καὶ ἀγέννητος dicatur, incorruptibilis vel ingenua sive increata materia, et in *Exhortatione ad Græcos* : *Τὸν μὲν ἀγέννητον ἄδιον εἶναι λέγοντα, τοὺς δὲ γεννητοὺς ἢ δημιουργητοὺς*. « Ingenitum quidem sempiternum esse, genitos autem sive conditos. » Itaque γεννητά nonnunquam dicuntur, quæ quovis modo procreata sunt.

Col. 243 C 14. *Qui eruit me*. Sic restituimus ex Genesis xlviii, 16. Paulo post illud, « Obliquum non dirigitur, » nonnihil immutatum est a Basilio. Sic enim legitur Ecclesiastæ i, 15 : *Διεστραμμένον οὐ δυνήσεται ἐπισκομηθῆναι*. « Perversum non poterit adornari : » Vulgata Latina, « Perversi difficile corriguntur : » at psalmo cxxxi, 12 : *Ἀνὴρ γλωσσώδης οὐ κατευθνήσεται*. « Vir linguosus non dirigitur. »

Ibid. D 1. *Nam quisquis*. Cornarius, « Qui enim a fortitudine infra declinat, secundum timiditatem pervertitur. » Montacutius vero corrigit, « Qui enim in defectu declinat a fortitudine. Nam et audax declinat a fortitudine, sed in excessu. »

Col. 246 B 1. *Non irascitur*. Verte, « et non iram adducens per singulos dies. » Sic enim ista convertuntur e Græco LXX apud S. Augustinum in *Psalmos*, et in utraque Basiliensi editione legitur, καὶ μὴ ὀργὴν ἐπάγων, primo loco ; secundo vero conjunctio καὶ omittitur, quod fortasse in causa fuit, ut Flaminius Nobilius annotaret apud Basilium non legi καὶ μὴ, sicut apud Theodoretum et Nicephorum : at in ms. Oliv. in utroque loco reperitur.

Col. 266 B 2. *Non fenerabis*. Locus est Deuteronom. xliii, 19, ubi Vulgata Latina, *Non fenerabis fratri tuo ad usuram*. Verbum enim Latinum fenerandi solum mutuum aliquando significat : ut Deuter. xv, 6 : *Fenerabis gentibus multis, et ipse a nullo accipies mutuum* ; quod LXX Græce dixerunt : *Καὶ δανείσεις ἔθνεσι πολλοῖς, σὺ δὲ οὐ δανειῇ*. Hebraicum est דָּנָה. At hoc loco verbum est דָּנָה, quod « mordere » significat, et « arrodere, » et ἐκτοξεῖν, hoc est, « ad usuram mutuum dare. » Quod vero sequitur ex Jeremiæ ix, 6, nonnihil immutatum est ab auctore, cum apud prophetam legatur, *τόκος ἐπὶ τόκῳ, ὁδὸς ἐπὶ ὁδῷ*. Manuscripti cum editis consentiunt. Tertius locus est psalm. lvi, 12. Cæterum in codice Oliv. inscriptio hujus expositionis

A psalmi fuit : *Ὁμιλία κατὰ τοιαύτων, καὶ εἰς τὰ λαιπόμενα τοῦ ἰδ' ψαλμοῦ*.

Col. 270 A 1. *Creditor*. Addendum est, inquit, ut constet esse verba Scripturæ, quæ reperies Proverb. xix, 13 : *Δανειστὸς καὶ χρεωφειλέτου ἀλλήλοις συνελθόντων, ἐπισκ.* « Dum fenerator, inquit, et debitor inter se conveniunt. » Cornarius ex Græco Basilii, « Dum fenerator et debitor inter se obviam venerunt, inspectionem utrorumque facit Dominus. » Excipit hunc locum alter ex eodem libro Proverb. v, 15 : *Bibe aquam ex vasis*. Ex eadem sententia Platonis legem exponit Plutarchus in libello *De vitando ære alieno*, qua vetabat cives suos alienæ aquæ participes fieri prius, quam domi solo usque ad argillam exhausto, aquæ id sterile deprehendissent. Ἀρα δέδεικται περὶ χρημάτων εἶναι νόμον, ὅπως μὴ δανειζονται παρ' ἑτέρων, μηδ' ἐπ' ἀλλοτρίας πηγὰς βαδίσωσι, μὴ πρότερον οἱ αὐτῶν τὰς αὐτῶν ἀφορμὰς ἐξελέξαντες. « Nonne evidens est eam legem ad rem pecuniariam pertinere, ne ab aliis mutuum sumant, alienosque fontes adeant, non ante domi copiis suis examinatis ? »

Col. 274 A 15. *Vasa quoque*. Legit ἐσθίωντων interpret, ut ex Anglicis substitutum est ; magis tamen arridet Basiliensis editionis et codicis ms. Oliv. lectio, ἐστιάωντων, ex qua apud Cornarium, « vasa et supellectilem eorum a quibus convivio excipiuntur. » Eorum enim potius, qui convivio excipiunt, sunt vasa, quam conviviarum.

Ibid. B 11. *Τι πολυπλόκῳ θηρίῳ*. Unde expressit Cornarius, « Quid multiplici bestię teipsum adjungis ? » eodemque modo in Oliv. scriptum fuit. Sane πολυπλόκων etiam meminit Scriptura, Job v, 13, *βουλὴν δὲ πολυπλόκων ἐξεστῆσεν, consilium autem astutorum disiecit*. Sed aptior est lectio Anglic. et interpretis πολυτόκῳ, « secundæ, » quod epithetum nomini et naturæ magis convenit, unde et de leporibus superfetantibus subiicit. Ita psal. cxliii, 16, *τὰ πρόβατα αὐτῶν πολύτοκα, oves eorum fecit*.

Col. 275 A 15. *Liber*. Ἐλευθερον præ se fert etiam ms. Oliv., at emendandum est ἐλευθερός. Ab eadem mente illud est Plutarchi libro jam citato pag. 828 : *Ἡμεῖς δὲ τὴν αὐτάρκειαν ἀισχυρόμενοι καταδουλοῦμεν ἑαυτοὺς ὑποθήκαις καὶ συμβολαίοις, δέον εἰς αὐτὰ τὰ χρήματα συσταλέντας καὶ συσπειραθέντας, ἐκ τῶν ἀχρήστων καὶ περιττῶν κατακοπέντων ἢ παρθέντων, ἐλευθερίας αὐτοῖς ἱερὴν ἰδρύσασθαι*. « Nos dum contentos esse nostris rebus pudet, dandis pignoribus contractibusque subeundis in servitutem nosmet damus, ubi par erat, contractis ad utilia cupiditatibus, inutilia nos et otiosa concidere aut dividere, itaque nobis libertatis sanum extruere. » Sequitur locus apud Basilium partim ad verbum partim imitatione expressus, ex eodem libro Plutarchi descriptus pag. 850 : *Πῶς οὖν διατραφῶ ; Τοῦτο ἔρωταξ, ἔχων χεῖρας, ἔχων πόδας, ἔχων φωνήν, ἀνθρώπος ὢν, ὃ τὸ φιλεῖν ἐστὶ. καὶ φιλεῖσθαι, καὶ τὸ χαρίζεσθαι, καὶ τὸ εὐχαριστεῖν,*

γράμματα διδάσκων, καὶ παιδαγωγῶν: « Dices: At quomodo alar? Hocine, inquam, te rogare equum est, qui habeas manus, pedes, vocem? qui homo sis, qui et amare possis et amari, beneficium accipere et agere gratias? literas docendo, pueros liberaliter formando? »

Col. 282 C 4. *Non enim munda.* Expunximus illa interpretis, « Non enim castæ sunt preces, nec acceptæ. » Spectant enim hæc ad præceptum illud Deuteronomio, xliii, 18: *Ὁὐ προσκοίσεις μίσθωμα πόρνης πρὸς πᾶσαν εὐχὴν. Non offeres mercedem meretricis ad omne votum.* Porro εὐχὴ non est Hebraice *תפלה*, quæ προσευχήν, id est, præcationem, significat, sed *ῥη*, quæ ὁμολογίαν, votum aut promissum, ut Jeremiae xlii, 25: *Ποιήσωμεν τὰς ὁμολογίας ἃς ὁμολογήσαμεν. Faciamus vota, quæ voluimus;* et: *Ἐρεμὴν τὰς ὁμολογίας ὑμῶν. Impletis vota vestra.* Basilii autem verba usurpavit Salomonis Proverbiorum xix, 15: *Καὶ ὁὐχ ἀγνὰ εὐχαί,* ubi altera vox est Hebraea *תהי*, quæ votum item sonat, licet sæpius guttam; unde Symmachus ibidem *σταγόνες* vertit, et Vulgata Latina, et tecta jugiter stillantia litigiosa mulier. Alter locus est Jeremiae xi, 15: *Μὴ εὐχαί καὶ κρέα ἀγαθὰ λαοῦ σου ἀπὸ τοῦ καὶ καρδίας σου, ἣ ταῦτα διαφύξῃ;* ubi quod propheta dixit, aut propter ista effugies? Basilii circumlocutus est: *ἢ τοῦτοις ἐστὶ καθαρός;* « aut per hæc purus eris? » Paulo post *δὲ ἀγίαςμοῦ* interpretes verterat, « per vitæ enim sanctimoniam nobis pervius est ad eum sanctum ac familiaris aditus; » at plus aliquid est olivæ, quam aditum habere.

Col. 286 A 1. *Post hujus vitæ.* Restituimus hanc sententiam, prout a Volaterrano expressa fuerat. Dispensationem enim vocat istius vitæ eursum, in qua scelera permittit, et quasi dissimulat Deus.

Col. 286 C 8. *Præterito creatore.* Scripsimus de levis illis, « præter creatorem, » ne obnoxia esset illa versio censuræ Theod. Bezae, qui merito Erasmus reprehendit hunc eundem locum sic exprientem ad Rom. i, 25, supra eum, qui condidit. Nam qui *παρὰ τὸν κτίσαντα* hoc modo vertit, aut, « præter creatorem, » videtur consilieri homines Deo quoque cultum aliquem exhibuisse, sed ita ut creaturas etiam coleret: at Apostolus vult eos cultum, qui Deo debebatur, ad creaturas transtulisse. Vulgate Latine auctor dixit, *et servierunt creaturæ potius, quam creatori.* Nec aliter Hieronymus apud Origenem in Commentario Epistolæ. S. Hilarius xii *De Trinitate*, et servierunt creaturæ, præterito creatore. Subinde descripsimus, « ordinabitur, » non « ordinabitur; » alludit enim ad illud Lucæ xii, 46: *Καὶ τὸ μέρος αὐτοῦ μετὰ τῶν ἀπίστων θήσει.* Et partem ejus cum infidelibus ponet.

Col. 287 B 11. *Multi enim.* Omiserat corporis statum interpretis, « Plures enim speciem orationis præferre videntur, qui tamen in hac aula. » Stans etiam Phariseus orabat, Lucæ xviii, 41, et Christiani quondam, diebus Dominicis et a Paschate ad

A Pentecosten, stantes, non genibus flexis orabant. Hieronymus in *Dialog. adversus Luciferianos*: « Die Dominico et per omnem Pentecosten nec de geniculis adorare, et jejunium solvere, multoque alia, quæ scripta non sunt, rationabilis sibi observatio vindicavit. » Idem Ambrosius serm. 61 de Pentecoste ex concilio Nicæno can. 20: *Ἐστῶτας ἰδοὺς τῇ ἀγίᾳ συνέδῳ τὰς εὐχὰς ἀποδιδόναι τῷ Θεῷ.* Ut stantes ad orationem vota Domino reddamus. »

Col. 291 A 7. *Qui aspirant.* Emendandum in Græco ex ms. Oliv., *τελειουμένων, « in animas eorum qui jam initiati sunt. »* Cornarius scripsit, « in animis eorum qui jam perficiuntur. » At quod sequitur, *παρὰ τοῦ Κυρίου μετονομασθέντας*, interpretis ediderat, « per metaphoram filii tonitruu appellati; »

B Cornarius, « per translationem appellati; » quasi metaphoram in locum metonymiæ substituerent. Imo hic nominis mutationem intelligi, quam agnovit etiam S. Hieronymus in Danielis: « Porro Dominus in bonam partem nomina mutat antiqua, et ex rebus imponit virtutum vocabula, ut Abram appellaret Abraham, et in Evangelio filii Zebedæi appellati sunt filii tonitruu (Marci iii, 17). » Ejusmodi est argumentum libri Philonis Judæi: *Περὶ τῶν μετονομαζομένων, καὶ ὧν ἕνεκα μετονομάζονται.* « Quare quorundam in Scripturis mutata sint nomina. » Ab eadem mente est illud Gregorii Nazianzeni orat. 19 in laudem Patris, pag. 301: *Οἱ τοῦ Ζεβεδαίου τὸ μεγαλόφωνον, ὃ καὶ βροντῆς υἱὸς αὐτοῦ προσηγόρευσε.* « Filii Zebedæi grandiloquentiam, unde et filii tonitruu appellati sunt; » et orat. 20, pag. 369, commendat etiam τῶν υἱῶν Ζεβεδαίου τὸ μεγαλόφωνον. At licet nimis stolidè Theodor. Beza in Marci iii scribens minus probabiliter a Gregorio dicat id excogitatum, confirmatur tamen auctoritate S. Basilii, qui hac nominum mutatione designari vult Evangelium, quod grandi voce filii Zebedæi promulgarunt, tonitru quoddam esse.

Ibid. B 9. *Rota.* Ezechielis i, 15, sic legitur in Vulgatis Bibliis: *Ἐχόμενος τῶν ζώων τοῖς τέσσασι, καὶ τὸ εἶδος τῶν τροχῶν ὡς εἶδος θαρσεῖς.* Juxta animalia ipsis quatuor, et species rotarum quasi species Tharsis. Annotat vero Flami. Nobiliss in quibusdam libris addi καὶ ἡ ποίησις, aut ποίημα αὐτῶν, quod apud S. Hieronymum in LXX, « et factura earum; » quomodo et hic apud Basilium additur, et requirit Hebræum, ex quo Vulgata Latina, « et aspectus rotarum, et opus earum, quasi visio maris. » Cornarius hic minus apte vertit, « hærens ex quatuor animalibus. »

Col. 295 B 15. *Ut enim in Job.* Quod est in Latina Vulgata Job xxxix, 10: *Nunquid alligabis rhinocerotam ad arandum in loco tuo?* sic apud LXX legimus: *Βουλῆσεται δὲ σοὶ μονόκερως δουλεύσαι.* Volet autem unicornis servire tibi. Quo factum est, ut in Catena Græcorum a Niceta Heracleensi collecta, quæ in Regia bibliotheca servatur, exscriptus fuerit totus hic Basilii locus nonnihil etiam amplificatus: *Ὁδὲ κοιμηθήσεται ἐπὶ πάντης, οὐδὲ ὁρατὶ*

σει κοιλιάς, ἀκολουθῶν σοι, οὐδὲ ἐγκαταλείψεις αὐτῷ τὰ γεώργια, οὐδὲ ἀποκαταστήσει σοι τὸν σπόρον, οὐδὲ συνάξει τὰ ἀλοηθέντα, καὶ πολλὰ περὶ τοῦ ἐλευθεριάζειν τὸ ζῶον, καὶ μὴ ὑπαίκειν ἀνθρώποις, ἐν τούτῳ τῷ μέρει τῆς προφητείας εἴρηται. Neque in præsepi dormiet, neque convales æquabit te sequens, neque illi arva committes, neque tibi sementem restituet, neque ea quæ triturrata sunt in area colliget : et multa de hujus bestię licentia et contumacia, quod humanum contemnat imperium, in hac prophetiæ parte sunt dicta. Cæterum in editione Veneta quæ sequuntur ab illis verbis : « Hujus ergo vis animalis ultrix, » non Basillii sunt, sed Olym-piodori, ut ex eodem Regio codice ms. constat.

Col. 298 B 4. *Facta est flamma.* Vocem « flamma » de suo addidit interpres; Cornarius scripsit : « Facta est enim, inquit, velut spiritus roris sibilans ; » ego malim, « Factus est velut spiritus roris sibilans ; » tantum enim legimus Danielis v, 50 : Ἄγγελος Κυρίου ἐποίησε τὸ μέσον τῆς καμίνου ὡς πνεῦμα ἐρρόσον διασφυρίζον. « Angelus Domini fecit medium fornacis quasi ventum roris susurrantem. »

Ibid. D 3. *Sanctificationis.* Τοῦ ἁγιασμοῦ legit interpres ; at Basiliensis editio præfert τὸν ἁγιασµόν, cui suffragatur ms. Oliv. Corn., « sanctificationem. » Euthymius quoque huic lectioni favet : Συσσεῖται δὲ, φησὶν, οὐ πᾶσαν τὴν ἔρημον, ἀλλὰ τὴν Κάδης· τουτέστι, τὴν ἁγίαν, τὴν ἀπωρισμένην καὶ ἀξίαν αὐτοῦ. Κάδης γὰρ ἁγίαν ἐρμηνεύει καὶ Ἑλληνιστῶν. Conculiet autem non omne desertum, sed desertum Cades : hoc est, sanctum et segregatum et ipso dignum. Cades enim sanctum Græci interpretantur. Quod autem de cervis subjicit viperas devorantibus, testatur etiam Plinius eos serpentes mandere solere, lib. viii, cap. 32 : « Est lis cum serpente pugna : vestigant cavernas, nariumque spiritu extrahunt renitentes ; » et lib. viii, cap. 9 : « extractas cavernis mandentes. » Idem Aelianus lib. iii, cap. 9, *De animalibus*, Ἐλαφος ὄφιν νικᾷ κατὰ τι-νος φύσεως δουρεὶν θαυμαστῆς. « Mirifico quodam munere naturæ cervus serpentem vincit ; » et lib. xiii, c. 35, simile quid de alia purgatione cervorum : Αἰγούσι φυσικοὶ ἄνδρες τὸν ἔλαφον καθάρσεως δέον-μενον σέσει ἐσθλῶν· φαλαγγίων δὲ κνήσµασιν ἐχό-μενον, καρκίνους. « Physici dicunt cervum indigen-tem purgatione seseli comedere, laborantem vero ex phalangiorum morsibus, caneros. » Alia lectio præ se fert σέλινα, sed hanc tuentur Aristoteles lib. ix *Histor.*, cap. 5, et Plinius lib. viii, c. 32.

Col. 302 C. *Alius ex affectu.* Ad verbum et ad mentem propius Cornarius, « Quis ex affectu, quis perite cœlestia inquirat, quis defunctorie summis labris. »

Col. 303 B 10. *Inhabitare.* Legit interpres, quod habet etiam Oliv. κατοικεῖ, non ut Basiliensis edit. κατοικεῖ, « inhabitat, » quo pacto et in quibusdam Bibliis scriptum est ut agnoscit etiam Hieronymus, qui tamen ad verbum ex Hebræo vertit, *Dominus*

A diluvium inhabitat, et citant alii ex Aquila, Κύριος εἰς κατακλυσµὸν ἐκάθισεν, « Dominus in diluvio sedit. » Κατοικεῖν est « habitabile reddere, » κατοικεῖν, « habitare, » quod videtur potius amplexus esse Basilius, cum addat animam fieri κατοικητήριον τοῦ Θεοῦ ἐν Πνεύματι.

Col. 306 A 9. *Adimpleatur*, πληθυνθεῖ. Cornarius fidelius ex I Petri i, 2, *Gratia vobis et pax multiplicetur* : idemque repetitur II Petri i, 2, et Judæ 2. Sub finem homiliæ omisit interpres illud, ἐν εἰρήνῃ, « benedictionis effici in pace participes. »

Ibid. B 6. Τοῦ ἐγκαινισμοῦ. In inscriptionis interpretatione superfluum est illud, « innovatæ, » cum ἐγκαινισμός renovationem sonet aut dedicationem ejusvis rei non modo renovatæ, sed etiam tum primum conditæ atque fundatæ. Paulo post mendosa lectio κατ' ὄργανον, mendosam item peperit versionem apud Cornarium, « Psalterium quidem figurate juxta instrumentum : » emendandum est ex Oliv. καὶ ὄργανον, « Psalterium quidem ac musice adaptatum instrumentum, figurate est structura corporis. » Ita supra psalterium instrumentum appellavit : καὶ σοφῶς διὰ τῆς τοῦ ὄργανου κατασκευῆς ἐνδεστέ-χθαι.

Col. 307 C. *Expuncta.* Observat doctissim. Montacutius Volaterranum scriptum reperisse in suis codicibus, οἱ ἐκβάλλοντες τῆς μνήμης τὸν Θεὸν οἴονεῖ λήθην. Nam Basiliensis editio ad verbum sonat, « ejece et memoria Dei. » Cornarius idcirco edidit, « qui ejece memoria Dei. » Oliv. ms. constanter retinet receptam lectionem, ἐκβλή-θέντες.

Col. 309 B. Ὑψώσκειν. Oliv. et Anglic. Ὑψωσιν ἐπαγγελλέται τῷ Θεῷ, « per bona opera exaltationem Deo pollicetur. » Recepta lectio concinnior est. Citatur initio paginæ sequentis locus Genesis xlix, 25. Verba sunt Jacob benedicens filio suo Joseph.

Col. 354 B 4. *Dum particeps.* Interpres, « quo nutritur, quisquis particeps divini sit verbi, qui panis de cœlo descendit. » Verbi vitæ sit mentio Ephesior. v, 26, secundum Vulgatam; sed Græce tantum est ἐν ῥήματι· panis vero, qui de cœlo descendit Joan. vi, 33.

Col. 355 A 2. *Neque enim illi.* Τεχνῆται dixit, non τέχνηται, ut legisse videtur interpres, « Non enim artes illæ, quæ mediæ sunt, et indifferentis naturæ veram habent laudem; » et Cornarius : « Neque enim artes, quæ in medio versantur, quod vere laudabile est habent. » At exempla, quæ subjicit Basilius, gubernatorum, architectorum, latomorum, sunt artificum, non artium.

Col. 358 D 4. *Pius enim.* Emendandum ex cod. Olivar. πλεῖον γὰρ τι. Cornarius : « Amplius enim quiddam supra simpliciter querere significat exquirere. »

Col. 359 B. *Non sinens.* Imo, ut recte admonet Montacutius, contrarium vult Basilius, « Non quod

nequaquam me patiatur tribulari, sed cum tentatione exitum præbens. » Nec tamen in eo assentior illi, quod ex Anglie. τῷ δύνασθαι substituit, pro τοῦ δύνασθαι, ut erat in Basiliensi editione. Sunt enim ex Apostolo desumpta verba, apud quem ita legitur I Cor. x, 13, τοῦ δύνασθαι ὑμᾶς ὑπερβαίνειν.

Col. 362 A 6. *Et revelare.* Ediderat interpres, « accedere et manifestari velle, » quasi legisset ἀποκαλύπτεσθαι. Propterea ex Cornario rescripsimus, « et revelare. » Jam tamen arderet magis quod legit interpres, si alicujus codicis manuscripti auctoritate fulciretur, cum videatur alludere Basilios ad illud Isaia XLIX, 9, Λέγοντα τοῖς ἐν δεσμοῖς, Ἐξέλθετε, καὶ τοῖς ἐν τῷ σκότει ἀνακαλυφθῆναι : quod Hieronymus vertit : « Diceris his qui in vinculis sunt : Exite ; et qui in tenebris : Revelamini. » Ad verbum esset, « manifestari, » vel certe, « ut manifestentur, » aut « illustrentur. »

Col. 363 A 4. *Castrametabitur.* Scripserat interpres, « Immittet se sive interseret angelus Domini : » nec aliter doctissimus Basilius apud Joan. Damascenum lib. 1 *Parallel.*, cap. 12, hunc Basilii locum proferens. Enimvero in vulgatis etiam lexicis παρεμβάλλειν exponitur « diversi generis milites certo ordine interserere et collocare ; » sed et « tentoria collocare » apud Polybium sonat, et « castrametari, » ut Budæus observat in *Comment.*, ut in III *Historiæ*, τὴν δὲ δύνανται πρὸ τῆς πόλεως παρεμβάλλων, « cum ante urbem castra posuisset. » Usi sunt etiam hoc verbo LXX, ut Numerorum ix, 18 : Διὰ προστάτητος Κυρίου παρεμβάλλουσιν οἱ υἱοὶ τοῦ Ἰσραὴλ. Per præceptum Domini castra collocabunt filii Israel. Joan. Campensis hic vertit ex Hebræo, « Castrametatur angelus, » et S. Hieronymus : « Circumdat angelus Domini in gyro timētes eum. » Omnino autem exigit hanc versionem mens auctoris, qui idcirco postea assimilari castris angelorum dicit, ὅλη στρατοπέδω καὶ παρεμβολῇ παρεικάζεται : quamobrem addidimus, « et angelorum custodia te muniat, » quod omiserat interpres. Repetitur hic locus et exscribitur ab Euthymio in *Commentario*, apud quem perperam vertit interpres : « Nam cum unus numero tantum sit, universo atque integro hostium exercitui resistit. » Εἰς γὰρ ὢν, ὅλη στρατῷ παρεικάσται. « Nam cum unus sit, integro exercitui comparatur. »

Col. 366 A 5. *Suavitatis.* Cornarius itidem, « et hic bonitatis gustus, » quasi legerit, aut corrigendum censuerit, tametsi mss. reluctentur, non χάριτος, sed χρηστότητος, quoniam dixit antea, καὶ ἴδετε ὅτι χρηστὸς Κύριος, et videte quoniam suavis, vel bonus est Dominus : alioquin ad verbum esset, gratiæ arrhabo et qualiscunque, quod sane minus convenit.

Col. 367 B 5. *Qui enim corporal.* Omiserat interpres, σωματικά, corporalia, et paulo post illa omnia

non expresserat, ἥ ἐι ἐκζητοῦντες ἀπετύγχανον τῶν τοιούτων ἀγαθῶν.

Col. 370 A 8. *Vox est magistri.* Cornarius interpretatur, « Benigni præceptoris vox est. » Alii malunt, « interni, » vel, « intus residentis magistri : » sed exponitur tamen ἐνδιαθέτως nonnunquam ἐμπαθῶς, « cum magno affectu, » ut ἐνδιαθέτος διδάσκαλος dicatur, « qui magno affectu complectitur discipulos, » nisi quis malit corrigere ἐνδιαθέτου. Constante tamen Oliv. et alii mss. vulgatam retinent lectionem, sed προσκαλουμένου legit Oliv. non προκαλουμένου, hoc est, « cohortantis. »

Ibid. C 10. *Satisfacere.* Recte Oliv. ἡμῶν corrigi pro ὑμῶν. Cornarius, « et Domino debitum exsolvere, qui pro nobis est mortuus. » Subinde, « ignem aspectu reddentes. » Ita substituit Montacutius, expunctis illis interpretis verbis, « Ignem paratum contuentes. » Cornarius item minus aperte, « igneam faciem præ se ferentes. » Solum enim ex oculis quodammodo emicare ignem innuit. Simile quod assertur ex Aristophane, ἀστραπὰς βλέπειν, « Ex oculis quamdam veluti coruscationem emitte, coruscante aspectu esse. » Homerus Ὀδυσσ. T :

Φρίξας εὐ λοφίην, πῦρ δ' ὀφθαλμοῖσι δεδορκώς.

Valde exhorrens setosa cervice, ignem oculis inspicens.

C Philostratus in *Iconibus*, pag. 771, vestigia relegendi Homeri, ὁρῶ δὲ αὐτὸν καὶ τὴν χαίτην φρίττοντα, καὶ πῦρ ἐμβλέποντα. « Video autem ipsum et setis horrentem, et ignem vibrantibus oculis intinentem. » Ita Gregorius Nazianzenus, orat. 20, p. 261, dixit, μὴ πιθήκειον βλέπῃ, ἀλλὰ βλοσυρὸν καὶ βασιλικόν : « Non simia aspectum, sed torrum quemdam et horridum ac regium præferat, » Sub finem paginae pro μακρὰν ἀποπεσόντας fortasse rectius legeretur μακρὰν ἀπόντας, « longe absunt. » Ibidem immutavimus locum illum interpretis, « qui per baptismum et adoptionem Dei facti sunt domestici. »

Col. 378 A 5. *Nunc igitur potentiam.* Omiserat interpres illud, καὶ τὴν τῶν εὐχῶν ἀντιληπτὴν, Cornarius appellat, « inspectivam nostri potentiam, et precum nostrarum susceptricem : » hoc est, quæ adjuvat preces nostras, ut dicebat Raphael Tobiae cap. xii, 12 : Ὅτε προσήξω σὺν, καὶ ἡ νόμῳ σου Σάρρα, ἐγὼ προσήγαγον τὸ μνημόσυνον τῆς προσευχῆς ὑμῶν. Quando orasti tu, et nurus tua Sarra, ego offerebam memoriale orationis vestrae. Ita citatur ex eodem Basilio in *Lexicis* : πρὸς τὸ ἀντιλαμβάνεσθαι τῆς ἀδελφότητος, ad manum adjutricem porrigendam fraternitati.

Col. 384 A 12. *Quid ovem.* Hæc periodus, usque ad illa verba, « Ad eos item, » a nobis adjecta est, ab interprete prætermissa : locus proxime sequens est Isaia XLII, 18.

Col. 387 B 8. *Qui juvenilibus*. Admonet doctiss. Montacutius fidelius verit, « qui aggredi juvenilia jam potest, vel potius fortia facta. » Cornarius, « fortia jam opera contingere potens. » Sub finem paginæ emendandum ὑπαίρεσιν ὑπομνήν, ut in Oliv., non ut in Basil. ὑπομνήν.

Col. 395 C 3. *Et dedecoris plena*. Addendum, « et deficiens præ filiis hominum : » sic enim apud Isaiam LIII, 3, vertit Hieronymus. *Non habebat speciem neque decorem, sed species ejus inhonorata, et deficiens præ filiis hominum*. Idem Isaiæ locus in eandem sententiam ab Euthymio profertur in hunc psalmum, *παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων*· περὶ τοῦ σώματος λέγει, ὅσον ἦν ἐν τῇ τοῦ πάθους καιρῷ προπληκτιζόμενον, καὶ μαστιζόμενον, καὶ μυρία πάσχον. *Et deficiens super filios hominum* : « De corpore (Christi) loquitur, quale nimirum tempore passionis erat, cum probris et plagis afficeretur, et innumera mala pateretur. » Quod ex Aquila hic profertur, κάλλι· ἐκαλλιπτώσης, apud Eusebium in Catena sic se habet, κάλλι· ἐκαλλιώθης ἀπὸ υἱῶν ἀνθρώπων.

Col. 398 A 5. *Sermonibus*. Περὶ Χριστοῦ, « sermonibus de Christo. » Cornarius dixit, « doctrinis de Christo. »

Col. 406 B 10. *Odi*. Scribendum ex psalmo cxxxviii, 21 : *Oderam, et super inimicos tuos tabescebam*. *Perfecto odio*. Græca enim verba ex Oliv. et Anglic. sunt addita Basiliensi editioni, a qua aberant. In Oliva. tamen legebatur, ἐπὶ τοῖς ἐχθροῖς σου, non, ut in vulgatis Bibliis, ἐπὶ τοὺς ἐχθρούς σου.

Col. 411 D 5. *Perficiunda*. Imo, « perfectæ et acquisitæ virtutis. » Itaque Cornarius propius ad sensum, licet haud satis Latine, « sed quæ in lætitia et exultatione ob virtuosum hoc factum gaudent. » Codex Oliv. constanter vulgatam lectionem retinet ἐπὶ τῇ τοιοῦτῃ κατορθώματι χαίρουσα, ut minus necessaria sit doctissimi viri conjectura, hic emendandum suspicantis ἐπὶ τὸ τοιοῦτο κατορθώμα χωροῦσαι. Exponit enim Basilius, unde illa sit εὐφροσύνη καὶ ἀγαλλίασις, ex conscientia recte factorum seu bonorum operum. Neque interseri opus est, post illa verba οἱ ἀπόστολοι· nam neque codex ms. Oliv. illud addit, neque Catena Græca manuscripta in *Psalmos*, quæ integrum hunc Basilii locum exscriptum exhibet. De apostolis tamen a Basilio intelligitur, et exponitur, ut et ab Euthymio, cujus hæc verba sunt ex Regio ms. codice : Ὅτι οἱ ἀπόστολοι, οἵτινες ἐπανεβήσαν εἰς τὸ ἀξίωμα τῶν πατέρων αὐτοῦ, πατριάρχει τε γινόμενοι, ἐν τῇ γεννήσει διὰ τοῦ βαπτίσματος πάντα τὰ ἔθνη, καὶ ἀξιώθεντες τοῦ προφητικοῦ χαρίσματος : « Filii vero apostoli, qui ad dignitatem patrum ejus provecti sunt, effecti nimirum et ipsi patriarchæ, dum omnes gentes per baptismum genuerunt, et prophetiæ donum obtinuerunt. »

Col. 425 C. *Qui per victoriam*. Hæc est mens Basiliensis editionis, quam Cornarii verbis representa-

vimus; at interpretes ediderat, ex codice fortasse calamō exarato, vertens : « Diluculo, hoc est, victoriam contra mortem die tertia matutina consecit. » Sane in codice Oliva. sic erat, βοηθήσει ὁ Θεὸς τὴν νίκην πρῶτῃ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ τῆς ἀναστάσεως ἐργασάμενος· at in Catena Græca Regiæ bibliothecæ, βοηθήσει αὐτῇ ὁ Θεὸς τῇ πόλει τὸ πρὸς πρῶτῃ πρῶτῃ ὁ τὴν κατὰ τοῦ θανάτου νίκην πρῶτῃς τρίτῃ ἡμέρᾳ τῆς ἀναστάσεως ἐργασάμενος. Quæ utraque lectio enim eo libro, quo usus fuit interpres, convenit. Observandum hic est Basilium legere πρὸς πρῶτῃ πρῶτῃ, non ut in aliis libris Psalmorum βοηθήσει αὐτῇ ὁ Θεὸς τῷ προσώπῳ, « Adjuvabit eam Deus vultu, » et utramque lectionem junxisse Apollinarium in metaphrasi, hoc versu,

Ἐξ ἡοῦς ἐκίκουρον ἔχει παρεκλίσκουρον ὄμμα·
Ab aurora adjutorem habet oculum omnia speculantem.

Idem Apollinarius in Catena Barbari videtur utramque lectionem iterum conjungere, sed merito dubitat Flaminii Nobilius an utraque expositio sit Apollinarii : siquidem in Catena Regia manuscripta alteri auctori tribuitur illa : Πρόσωπων Ἐκκλησίας νοηθεῖν ἂν οἱ ἄγιοι ἀπόστολοι, καὶ οἱ κατὰ διαδοχὴν ἡγούμενοι αὐτῆς, εὐς καὶ νευροὶ πρὸς τὸ δύνασθαι εὐθὺς ἀντιλαμβάνεσθαι τοῦ κηρύγματος· « Vultus Ecclesiæ possunt intelligi sancti apostoli, et qui ordine sibi succedunt ejus præsules, quos etiam corroborat, ut fortiter possint Evangelii prædicationem capessere. »

Col. 435 B 3. *Sapientia*. Locus est Ecclesiastici xx, 32 : « Sapientia abscondita, et thesaurus invisus, quæ utilitas in utrisque? » Quod sequitur, εἰς τὸ ἐτέρων ὠφέλιμον, recto vertērat Volaterranus, « Quamobrem ad aliorum usum. » Tilmannus scripsit « utriusque, » quasi esset ἀμφοτέρων. Cornarius, « quapropter ad aliorum quidem utilitatem. »

Col. 436 B 15. *Ἐναγγέλλω*. Oliv. et Anglic. ἀναγγέλλω, οὐδὲν ἔμδν, οὐδὲν ἀνθρώπ. λέγων.

Ibid. D. *Οὐ νυκλώσει*. Delenda est negatio in Græco, ut in Volaterrani interpretatione a Tilmanno deleta est, cum absit a LXX, et ab Hebræo, et a ms. Oliv. Isaiæ xiii, 9, scriptum est : Ἰδοὺ γὰρ ἡμέρᾳ Κυρίου ἐρχεται, ἀνίας, θυμοῦ καὶ ὀργῆς, θεῖναι τὴν ὀργὴν ἐρημον. « Ecce enim dies Domini venit, insanabilis, furoris et iræ, ad ponendum orbem terræ desertum. » Quod vero sequitur, ex alio propheta desumptum est; Osee vii, 2 : Ἐκνέλωσιν αὐτοὺς τὰ διαβούλια αὐτῶν· *Circumdederunt eos cogitationes eorum*. Paulo post scribē, « Non enim me peccatorum, » οὐ γὰρ πεccστής.

Col. 439 B 11. *Neque enim*. Non dixit ζητεῖ, sed ζητεῖ. Audiendus potius Cornarius, « neque igitur fratrem quære in redemptionem, sed eum qui extendit naturam tuam. » Subjicitur deinde historia Exodi xxxii, 28, et altera, cum διαταχὴν φωνὴν dubiam et hæsitantem emisit vocem, Numeror. xx, 10.

Col. 446 B 9. *Insipientem*. Hæc ita verti mavult Montacutius, ut Græca sonant, « Poterit autem

quispiam dicere, insipientem illum nominari, qui A et nuptiis disputat, aliter disserere compelleris. » Basilius questione de baptismo 4, καὶ ἐλόκληρον τὴν περιχοπὴν ἀναγινώσκοντες. Ita demum legitur in Catena Græca ms. in qua totus hic Basilii locus exscriptus est.

Ibid. C 3. Viginti millia. Corrigendum ex

editione Basiliens. et Oliva. « viginti duo millia. »

Sic enim scriptum est II Regnorum viii, 5: Καὶ ἐπάταξεν Δαυὶδ ἐν τῷ Σύρῳ εἰκοσι δύο χιλιάδας ἀνδρῶν. Et percussit David in Syro viginti duo mil-

lia virorum.

Col. 464 B 8. Τῶν ἀνθρώπων. Oliva. τῶν πα-

τέρων, « paternæ vanitatis. » Non aspernanda va-

ria lectio, cum de gentilibus agatur, qui paternis

superstitionibus adhærebant. Dixit tamen pagina

præcedenti id posse de omni omnino humano

genere intelligi, περὶ παντός τοῦ ἀνθρώπων γέ-

νους.

Col. 470 B 7. Idithum vero consecratam. Ad

verbum e Græco vertit Cornarius, « Idithum da-

tam esse in utilitatem ipsius. » Nam ut scribit

S. Ambrosius in psalm. xxxviii: « Psalmum Da-

vid scripsit, et Idithum viro disciplinis leviti-

cis et sacerdotalibus erudito canendum dedit.

Denique etiam in secularibus scriptis, alii erant

qui scribebant, alii qui in scena vel cantica

vel comædias vel tragædias canere consueve-

rant. » Et Theodoretus in hunc psalmum LXI:

Δῆλον τοίνυν ὡς τοῦ μακαρίου μὲν Δαβὶδ ὁ ψαλμός·

ᾄδετο δὲ ὑπὸ τοῦ Ἰδοῦμ, ὃς χάρου προστατεύων ἐν

τῷ θεῷ καὶ ὕμνει τὸν τῶν ὄλων Θεόν· « Lique

itur psalmum quidem beati Davidis esse, Idithum

vero eum cecinisse, qui chori præfectus cum esset,

Deum universorum in sacro templo laudabat; »

et in psalm. xxxviii: Τοῦ μὲν Δαβὶδ ὁ ψαλμός· τῷ

δὲ Ἰδοῦμ ὡς τὸν τῶν ἁγόντων χορὸν ἐμπιστευμέ-

νη εἰς τὸ ψάλλειν ἐδόθη· « Psalmus quidem Davidis

est, Idithum vero ad canendum datus fuit, cui ca-

nentium chorus commissus erat. » Porro in codice

ms. Olivar. constanter legebatur Αἰμάν, non ut in

Anglic. Αἰθάν, et ita I Paralipom. xxv, 1: Ἀσάφ

καὶ Αἰμάν καὶ Ἰδοῦμ τοὺς ἀναφθεγγόμενους ἐν

κινύραις, καὶ ἐν ῥάβδαις, καὶ ἐν κυμβάλοις· Asaph

et Aiman et Idithum personantes in citharis et in

psalteriis et in cymbalis; atque hoc etiam pacto le-

gendum hoc loco, non, in cymbalis et organis. Basilius

addidit καὶ ἐν τυμπάνοις, quod illic non habe-

tur, illud autem σάλπιγγές τε καὶ κύμβαλα, τοῦ

ἀναφωνεῖν, est ex I Paralipomenon xvi, 42.

Col. 475 A 8. Περιδουμένοι. Ita mss. Anglici

et Olivarianus: retineri tamen potest vetus lectio

edit. Basiliens. περιδουμένα. Cornarius, « plantæ,

quæ a leni aura agitantur. »

Col. 476 C 12. Ol καὶ τὸ φωνεῖν. Angli-

ci mss. οἱ καταφονεῖν. Oliv. οἱ τὸ καταφονεῖν·

sequitur tamen absque ulla præpositionis

additione simplex κατὰ τὴν τοῦ φωνεῖν περιου-

σίαν.

Col. 479 A 7. Delicias. Τρυφῆς legit, ut præfert

quispiam dicere, insipientem illum nominari, qui A et nuptiis disputat, aliter disserere compelleris. » Basilius questione de baptismo 4, καὶ ἐλόκληρον τὴν περιχοπὴν ἀναγινώσκοντες. Ita demum legitur in Catena Græca ms. in qua totus hic Basilii locus exscriptus est.

Ibid. C 3. Viginti millia. Corrigendum ex

editione Basiliens. et Oliva. « viginti duo millia. »

Sic enim scriptum est II Regnorum viii, 5: Καὶ ἐπάταξεν Δαυὶδ ἐν τῷ Σύρῳ εἰκοσι δύο χιλιάδας ἀνδρῶν. Et percussit David in Syro viginti duo mil-

lia virorum.

Col. 464 B 8. Τῶν ἀνθρώπων. Oliva. τῶν πα-

τέρων, « paternæ vanitatis. » Non aspernanda va-

ria lectio, cum de gentilibus agatur, qui paternis

superstitionibus adhærebant. Dixit tamen pagina

præcedenti id posse de omni omnino humano

genere intelligi, περὶ παντός τοῦ ἀνθρώπων γέ-

νους.

Col. 470 B 7. Idithum vero consecratam. Ad

verbum e Græco vertit Cornarius, « Idithum da-

tam esse in utilitatem ipsius. » Nam ut scribit

S. Ambrosius in psalm. xxxviii: « Psalmum Da-

vid scripsit, et Idithum viro disciplinis leviti-

cis et sacerdotalibus erudito canendum dedit.

Denique etiam in secularibus scriptis, alii erant

qui scribebant, alii qui in scena vel cantica

vel comædias vel tragædias canere consueve-

rant. » Et Theodoretus in hunc psalmum LXI:

Δῆλον τοίνυν ὡς τοῦ μακαρίου μὲν Δαβὶδ ὁ ψαλμός·

ᾄδετο δὲ ὑπὸ τοῦ Ἰδοῦμ, ὃς χάρου προστατεύων ἐν

τῷ θεῷ καὶ ὕμνει τὸν τῶν ὄλων Θεόν· « Lique

itur psalmum quidem beati Davidis esse, Idithum

vero eum cecinisse, qui chori præfectus cum esset,

Deum universorum in sacro templo laudabat; »

et in psalm. xxxviii: Τοῦ μὲν Δαβὶδ ὁ ψαλμός· τῷ

δὲ Ἰδοῦμ ὡς τὸν τῶν ἁγόντων χορὸν ἐμπιστευμέ-

νη εἰς τὸ ψάλλειν ἐδόθη· « Psalmus quidem Davidis

est, Idithum vero ad canendum datus fuit, cui ca-

nentium chorus commissus erat. » Porro in codice

ms. Olivar. constanter legebatur Αἰμάν, non ut in

Anglic. Αἰθάν, et ita I Paralipom. xxv, 1: Ἀσάφ

καὶ Αἰμάν καὶ Ἰδοῦμ τοὺς ἀναφθεγγόμενους ἐν

κινύραις, καὶ ἐν ῥάβδαις, καὶ ἐν κυμβάλοις· Asaph

et Aiman et Idithum personantes in citharis et in

psalteriis et in cymbalis; atque hoc etiam pacto le-

gendum hoc loco, non, in cymbalis et organis. Basilius

addidit καὶ ἐν τυμπάνοις, quod illic non habe-

tur, illud autem σάλπιγγές τε καὶ κύμβαλα, τοῦ

ἀναφωνεῖν, est ex I Paralipomenon xvi, 42.

Col. 475 A 8. Περιδουμένοι. Ita mss. Anglici

et Olivarianus: retineri tamen potest vetus lectio

edit. Basiliens. περιδουμένα. Cornarius, « plantæ,

quæ a leni aura agitantur. »

Col. 476 C 12. Ol καὶ τὸ φωνεῖν. Angli-

ci mss. οἱ καταφονεῖν. Oliv. οἱ τὸ καταφονεῖν·

sequitur tamen absque ulla præpositionis

additione simplex κατὰ τὴν τοῦ φωνεῖν περιου-

σίαν.

Col. 479 A 7. Delicias. Τρυφῆς legit, ut præfert

quispiam dicere, insipientem illum nominari, qui A et nuptiis disputat, aliter disserere compelleris. » Basilius questione de baptismo 4, καὶ ἐλόκληρον τὴν περιχοπὴν ἀναγινώσκοντες. Ita demum legitur in Catena Græca ms. in qua totus hic Basilii locus exscriptus est.

Ibid. C 3. Viginti millia. Corrigendum ex

editione Basiliens. et Oliva. « viginti duo millia. »

Sic enim scriptum est II Regnorum viii, 5: Καὶ ἐπάταξεν Δαυὶδ ἐν τῷ Σύρῳ εἰκοσι δύο χιλιάδας ἀνδρῶν. Et percussit David in Syro viginti duo mil-

lia virorum.

Col. 464 B 8. Τῶν ἀνθρώπων. Oliva. τῶν πα-

τέρων, « paternæ vanitatis. » Non aspernanda va-

ria lectio, cum de gentilibus agatur, qui paternis

superstitionibus adhærebant. Dixit tamen pagina

præcedenti id posse de omni omnino humano

genere intelligi, περὶ παντός τοῦ ἀνθρώπων γέ-

νους.

Col. 470 B 7. Idithum vero consecratam. Ad

verbum e Græco vertit Cornarius, « Idithum da-

tam esse in utilitatem ipsius. » Nam ut scribit

S. Ambrosius in psalm. xxxviii: « Psalmum Da-

vid scripsit, et Idithum viro disciplinis leviti-

cis et sacerdotalibus erudito canendum dedit.

Denique etiam in secularibus scriptis, alii erant

qui scribebant, alii qui in scena vel cantica

vel comædias vel tragædias canere consueve-

rant. » Et Theodoretus in hunc psalmum LXI:

Δῆλον τοίνυν ὡς τοῦ μακαρίου μὲν Δαβὶδ ὁ ψαλμός·

ᾄδετο δὲ ὑπὸ τοῦ Ἰδοῦμ, ὃς χάρου προστατεύων ἐν

τῷ θεῷ καὶ ὕμνει τὸν τῶν ὄλων Θεόν· « Lique

itur psalmum quidem beati Davidis esse, Idithum

vero eum cecinisse, qui chori præfectus cum esset,

Deum universorum in sacro templo laudabat; »

et in psalm. xxxviii: Τοῦ μὲν Δαβὶδ ὁ ψαλμός· τῷ

δὲ Ἰδοῦμ ὡς τὸν τῶν ἁγόντων χορὸν ἐμπιστευμέ-

νη εἰς τὸ ψάλλειν ἐδόθη· « Psalmus quidem Davidis

est, Idithum vero ad canendum datus fuit, cui ca-

nentium chorus commissus erat. » Porro in codice

ms. Olivar. constanter legebatur Αἰμάν, non ut in

Anglic. Αἰθάν, et ita I Paralipom. xxv, 1: Ἀσάφ

καὶ Αἰμάν καὶ Ἰδοῦμ τοὺς ἀναφθεγγόμενους ἐν

κινύραις, καὶ ἐν ῥάβδαις, καὶ ἐν κυμβάλοις· Asaph

et Aiman et Idithum personantes in citharis et in

psalteriis et in cymbalis; atque hoc etiam pacto le-

gendum hoc loco, non, in cymbalis et organis. Basilius

addidit καὶ ἐν τυμπάνοις, quod illic non habe-

tur, illud autem σάλπιγγές τε καὶ κύμβαλα, τοῦ

ἀναφωνεῖν, est ex I Paralipomenon xvi, 42.

Col. 475 A 8. Περιδουμένοι. Ita mss. Anglici

et Olivarianus: retineri tamen potest vetus lectio

edit. Basiliens. περιδουμένα. Cornarius, « plantæ,

quæ a leni aura agitantur. »

Col. 476 C 12. Ol καὶ τὸ φωνεῖν. Angli-

ci mss. οἱ καταφονεῖν. Oliv. οἱ τὸ καταφονεῖν·

sequitur tamen absque ulla præpositionis

additione simplex κατὰ τὴν τοῦ φωνεῖν περιου-

σίαν.

Col. 479 A 7. Delicias. Τρυφῆς legit, ut præfert

quispiam dicere, insipientem illum nominari, qui A et nuptiis disputat, aliter disserere compelleris. » Basilius questione de baptismo 4, καὶ ἐλόκληρον τὴν περιχοπὴν ἀναγινώσκοντες. Ita demum legitur in Catena Græca ms. in qua totus hic Basilii locus exscriptus est.

Ibid. C 3. Viginti millia. Corrigendum ex

editione Basiliens. et Oliva. « viginti duo millia. »

Sic enim scriptum est II Regnorum viii, 5: Καὶ ἐπάταξεν Δαυὶδ ἐν τῷ Σύρῳ εἰκοσι δύο χιλιάδας ἀνδρῶν. Et percussit David in Syro viginti duo mil-

lia virorum.

Col. 464 B 8. Τῶν ἀνθρώπων. Oliva. τῶν πα-

τέρων, « paternæ vanitatis. » Non aspernanda va-

ria lectio, cum de gentilibus agatur, qui paternis

superstitionibus adhærebant. Dixit tamen pagina

præcedenti id posse de omni omnino humano

genere intelligi, περὶ παντός τοῦ ἀνθρώπων γέ-

νους.

Col. 470 B 7. Idithum vero consecratam. Ad

verbum e Græco vertit Cornarius, « Idithum da-

tam esse in utilitatem ipsius. » Nam ut scribit

S. Ambrosius in psalm. xxxviii: « Psalmum Da-

vid scripsit, et Idithum viro disciplinis leviti-

cis et sacerdotalibus erudito canendum dedit.

Denique etiam in secularibus scriptis, alii erant

qui scribebant, alii qui in scena vel cantica

vel comædias vel tragædias canere consueve-

rant. » Et Theodoretus in hunc psalmum LXI:

Δῆλον τοίνυν ὡς τοῦ μακαρίου μὲν Δαβὶδ ὁ ψαλμός·

ᾄδετο δὲ ὑπὸ τοῦ Ἰδοῦμ, ὃς χάρου προστατεύων ἐν

τῷ θεῷ καὶ ὕμνει τὸν τῶν ὄλων Θεόν· « Lique

itur psalmum quidem beati Davidis esse, Idithum

vero eum cecinisse, qui chori præfectus cum esset,

Deum universorum in sacro templo laudabat; »

et in psalm. xxxviii: Τοῦ μὲν Δαβὶδ ὁ ψαλμός· τῷ

δὲ Ἰδοῦμ ὡς τὸν τῶν ἁγόντων χορὸν ἐμπιστευμέ-

νη εἰς τὸ ψάλλειν ἐδόθη· « Psalmus quidem Davidis

est, Idithum vero ad canendum datus fuit, cui ca-

nentium chorus commissus erat. » Porro in codice

ms. Olivar. constanter legebatur Αἰμάν, non ut in

Anglic. Αἰθάν, et ita I Paralipom. xxv, 1: Ἀσάφ

καὶ Αἰμάν καὶ Ἰδοῦμ τοὺς ἀναφθεγγόμενους ἐν

κινύραις, καὶ ἐν ῥάβδαις, καὶ ἐν κυμβάλοις· Asaph

et Aiman et Idithum personantes in citharis et in

psalteriis et in cymbalis; atque hoc etiam pacto le-

gendum hoc loco, non, in cymbalis et organis. Basilius

addidit καὶ ἐν τυμπάνοις, quod illic non habe-

tur, illud autem σάλπιγγές τε καὶ κύμβαλα, τοῦ

ἀναφωνεῖν, est ex I Paralipomenon xvi, 42.

Col. 475 A 8. Περιδουμένοι. Ita mss. Anglici

et Olivarianus: retineri tamen potest vetus lectio

edit. Basiliens. περιδουμένα. Cornarius, « plantæ,

quæ a leni aura agitantur. »

Col. 476 C 12. Ol καὶ τὸ φωνεῖν. Angli-

ci mss. οἱ καταφονεῖν. Oliv. οἱ τὸ καταφονεῖν·

Oliv. una cum Angl. At ex Basiliensi ζωῆς Cornarius expressit : « An electa in virtutis exercitio affectione per hujus beneficium consequi æternam vitam. » Paulo post occurrit Epicureorum vel impiorum e circo petita sententia : « Mihi præsentia dentur, » cui similem adjungit in margine Tilmannus ex S. Joan. Chrysostomo, homil. 9 in 11 Epist. ad Corinthios : Καὶ γὰρ πολλῶν ἀκούω λεγόντων τὰ καταγέλαστα ταῦτα ῥήματα· Δός μοι τὴν σήμερον, καὶ λάβε τὴν αὔριον. Ἄν μὲν γὰρ τοιαῦτα ᾗ, φησὶν, οἷα καὶ γὰρ ἐκεῖ, ἐν ἀνθ' ἐνὸς γέγονεν· ἂν δὲ μὴδὲν ὁλως ᾗ, δύο ἀντ' οὐδενός· « Etenim complures audio, qui ridiculis hisce verbis utuntur, Da mihi hodiernum diem, et tu crastinum sume. Nam si talis est in futuro ævo rerum status, qualem dicitis, unum pro uno fuerit : si vero ex iis, quæ de ævo illo commemorantur, nihil omnino est, duo pro nihilo erant. » Quæ doctissimus Billius, lib. i, cap. 14, Observationum, sic exponit : « Sine me præsentis vitæ oblectamentis frui, tu vero futura bona tibi habe. Si enim vera sunt, quæ de iustorum præmiis et iniquorum suppliciis commemorantur, æqua conditione erimus. Nos enim præsentia habebimus, vos futura. Sin falsa et commentitia, nos quidem duplici nomine beati erimus, ut qui et in hac vitâ in omni voluptatum genere versati fuerimus, et in altero ævo nullas pœnas subituri simus; vos contra duplici nomine miseri, ut qui et in hac vitâ magnos labores susceperitis, et in futura nihilo meliore conditione sitis futuri. » Ibidem recte a doctissimo Savilio nuper editum est, ἀλλὰ δύο ἀντ' οὐδενός ἔσται τοῖς δικαίοις, ut conjecerat emendandum idem Billius. Sub finem paginæ pro προσφέρεται συγὰ legitur in Oliv. et Anglic. προφέρεται, « producitur. »

Col. 482 A 14. *Par recipe.* Cornarius, « exspecta æquilibrium. » Montacutius, « exspecta par, » hoc est, ut par pari referatur. Paulo post, « Terminos esne transgressus, » non satis exprimit Scripturæ sensum, ex qua ista desumpta Proverb. xxii, 28, ubi quamvis apud Vulgatæ auctorem legamus, *Ne transgrediaris terminos antiquos* : tamen apud LXX

A aliter, *Μὴ μεταίρῃς ὁρὰ αἰῶνια*, *Noli transferre terminos æternos*, Basilius dixit, *μετέθηκας*. Cornarius, « terminos patrum transposuisti. » Plus enim est loco movere limites agris positos, litem ut discernant arvis, quam deambulando illos transgredi.

Col. 483 B 8. *Ut debitum illis.* Interpres, « ut debitam illis liturgiam expleverim. » Cornarius, « ut et apud illos ministerium impleverim. » Similis Apostoli locutio II Timoth. iv, 5 : *Τὴν διακονίαν σου πληροφόρησον*. *Ministerium tuum imple.*

Col. 487 C 12. *Qui in peccato.* Sic restituimus, cum edidisset interpres : « Qui autem usque ad mortem in aliquo peccato constitutus fuerit. » Non enim hic agitur de eo, qui ad extremum usque vitæ spiritum in peccato fuerit constitutus, sed de eo qui peccatum ad mortem admisit, ejus mentionem facit beatus Joannes Epist. i, cap. v, 16 : *Ἐστὶν ἀμαρτία πρὸς θάνατον*. *Est peccatum ad mortem.* Ex qua etiam Epistola est illud quod sequitur, tametsi nonnihil immutatum, *Ὁ ποιῶν τὴν ἀμαρτίαν, ἐκ τοῦ διαβόλου ἐστίν*. *Qui facit peccatum, ex diabolo est.* Sed in Olivar., *γεγέννηται* legebatur, non *γεγένηται*, quemadmodum et apud Apostolum, *Ὅτι ἐκ Θεοῦ γεγέννηται, Quoniam ex Deo natus est.* Cornarius scripserat hoc loco, « Qui in peccato aliquo mortali hæret. »

Col. 485 C 10. *Ἐχουσιν ἀνατροπὴν.* Additam variam lectionem arripuit typographus, sed verior Basiliensis editionis illa, quam et expressit interpres, et Olivarianus codex confirmavit, *ἀναστροφὴν*, hoc est, οὐ δύνανται ἀναστρέφειν. Ex eodem manuscripto restituimus sequentem locum, *κατὰ χάριν τοῦ μεγάλου*, nam ab excusis aberat *χάριν*.

Col. 493 C 8. *Ἀλήματα.* Ms. Olivar. οὐκ ἐνὶ ἀλήμα· quo pacto scriptum offendisse videtur interpres. In eodem libro legimus *ἐμπορία*, sed ex Anglicis editum est, *ἐμπορεῖται*, quam vocem omiserat Basiliensis editio. Postremo idem codex Oliv. post *Ἰησοῦ* subiciebat, *τῷ Κυρίῳ ἡμῶν*, « Domino nostro. »

IN LIBROS ADVERSUS EUNOMIUM.

Adversus Eunomium hæreticum scripsisse libros D quam enim S. Basilius in coelestem commigravit aliquos S. Basilium testatur S. Hieronymus in *Catalogo scriptorum ecclesiastic.* his verbis : « Basilius Cæsareæ Cappadociæ episcopus egregius contra *Eunomium* elaboravit libros, et *De Spiritu sancto* volumen. » Sophronius vertit, *κατὰ Εὐνομίου ἐξαιρέτους συνέταξε λόγους* sed quot numero fuerint, non satis liquido constat. Ex Photii *Bibliotheca*, numero cxxxix, licet colligere tres primum ab eo fuisse exaratos, quandoquidem totidem libris se adversus illum tueri conatus est Eunomius. Post-

quam enim S. Basilius in coelestem commigravit hæreditatem, et ingenti metu liberatus est Eunomius, suum opus evulgavit, in quod incidentes Theodorus Antiochenus, Gregorius Nyssenus, et Sophronius, πολλὰς αἰκίας λόγων λωβησάμενοι, οὐδὲν ἥττον τοῦ προτέρου, νεκρὸν καὶ πάσης ἀπόζον ἀκαθαρσίας τῷ γεγεννηχότι ἀπέβρεψαν. « Multis verborum plagis, non secus ac priorem illum ejus libellum Basilius, conficientes vulgatum jam et præ impuritate olidum in auctorem suum conjecerunt. » Illustrissimus cardinalis Bellarminus in *Catalogo*

scriptorum ecclesiasticorum ait in secundo Basillii A operum tomo poni libros tres contra Eunomium, sed in editione Antuerpiensi libros quinque, et quamvis duos ultimos libros Erasmus sustulerit, ut indignos Basilio, alios tamen censere Basilio non indignos. Certe idem in suis *De controversiis* libris, ut lib. II *De Christo*, c. 25, citat ex libro quinto tria loca, quibus Ecclesiæ Latinæ sententiam confirmat de processione Spiritus sancti. Ipsa etiam Græca Ecclesia in concilio Florentino, cum pro ea verba faceret Marcus Ephesius, et cum Latinis disputaret, ex libro quinto testimonium profert sessionis 18, p. 436 editionis Romanæ: 'Ο μέγας Βασίλειος ἐν τοῖς πρὸς Εὐνόμιον ἀντιβήτικοις περὶ τῆς ἐκ τοῦ Πατρὸς προόδου τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὸν λόγον ποιοῦμενος τοιαύτῃ φησὶ· Γεννᾷ δὲ Θεὸς οὐχ ὡς ἄνθρωπος, γεννᾷ δὲ ἀληθῶς· Basilii Magnus in sermonibus, quibus Eunomium confutavit, loquens de productione Spiritus sancti ex Patre, his utitur verbis: Generat Deus non ut homo, vere tamen generat. Reperitur locus lib. V. Bessarion quoque Nicænus archiepiscopus in Oratione dogmatica, sive de unione ad Ecclesiam Orientalem, c. 3, pag. 544 Romanæ edit., ex eodem lib. V citat c. 9, pag. 418: « Magnus itaque Basilius consona prædicto doctori dicens, tum Spiritum homini a principio sufflatum, tum a Salvatore discipulis datum, ipsam hypostasim Spiritus fuisse asserit contra Eunomium in capitulo, cui titulus, Quod Spiritus divina natura est. » Ex quibus constat passim apud Græcorum bibliothecas circumferri solitos, et citari quinque istos contra Eunomium libros. Ac, licet in editione Veneta, apud Stephanum Sabium ann. 1535, tres tantum priores excusi fuerint, tamen in Basiliensi posteriore anni 1551 quinque sunt editi, quos etiam Regius codex Henrici II agnoscit, ex quo multa loca emendavimus. Facessat igitur Erasmi censura, et Theodori Beza merito castiganda audacia, qui, cum quatuor libros Latinitate donasset, quintum tamen suppressere ausus est, et quartum postrema sui parte truncare, suppressa ejus partis interpretatione, quæ nimirum catholico ac vero de meritis operum dogmati suffragabatur. Janus Cornarius, et ipse de numero Protestantium, quinque integros Latine convertit, cujus interpretationem cum Beza editione apud Henricum Stephanum an. 1570 comparabimus, sicubi nobis subsidio erunt ad receptam Trapezuntii versionem recensendam. Si quis autem disparitatem styli, et diversam rationem argumentandi in duobus posterioribus libris animadvertens, causas earum requirat: ex Prologo, qui libro quarto præfixus est ab ipso interprete vel ab alio quopiam viro docto, eas discere poterit.

Col. 499 B 11. Alterum dicitur etiam, quod numero tantum diversum est, licet alioqui simile sit; at non dixit ἑτεροῦσιον. Itaque melius Cornarius, « inæqualem esse secundum essentiam. » Optime ad verbum scripseris, « dissimilem secundum substantiam. » Ita paulo post in eodem libro dixit:

Ἀνόμιον κατὰ τὴν οὐσίαν εἶναι τὸν Μονογενῆ τῷ Πατρὶ, « Essentia dissimilem esse Unigenitum Patri. » Unde Anomœi dicti sectatores Aetij. Epiphanius hæresi LXXVI: Ἀνόμοιοι πάλιν τινὲς εἰσιν καλούμενοι, οὗτοι δὲ πρόσφατοι. Ἔχον δὲ ἀρχηγὸν Ἀετίον τινα διάκονον προαχθέντα διὰ τὴν αὐτοῦ φλυαρίαν ὑπὸ Γεωργίου τοῦ Ἀλεξανδρέως. Sunt rursus quidam, qui appellantur Anomœi, hoc est, dissimiles. Hi autem recentes sunt. Habuerunt autem ducem Aetium quemdam diaconum, evectum propter nugas suas a Georgio Alexandrino. Idem corrigendum est infra, « alterius esse substantiæ. »

Col. 505 B 3. Cui nulla persona. Sic ἀπόσωπον veriti placuit, non ut interpres scripserat, « accusatoris persona relictæ. » Cornarius vero edidit, B « apologiæ actum sine persona subit. » Beza, « cui nulla persona subest, » sive accusatoris sive alterius: at paulo post addidit Basilius vocem κατηγορῶν, « accusatorum. » Πρόσωπα κατηγορῶν αἰσχύνηται. Trapezuntius, « accusatorum personas in medium adducere dedecus sibi putavit. »

Ibid. D. Alloquor enim. Interpres, « Habeatur enim mihi pariter ad universum illum cœtum oratio. » Δημότους quoque « ministros publicos » vertebat, sed post iudices non servi publici, aut lictores quivis, aut viatores, verum carnifices subjiendos esse intelligi potuit.

Col. 506 A. Pulsus Eudoxius. In codice Regio legebatur, quod in margine Basiliensis editionis ascripseramus, καὶ ὁ Εὐδόκιος μὲν τῶν ἐν Συρίᾳ. Trapezuntius scripserat ex manuscripto (nam ante annum 1530, quo primum Venetis editi sunt hi libri, et vivis excessit): « tunc e Syria etiam quidam expulsus, Constantinopolim quasi ad tyrannidem pervenit. » Socrates, lib. II *Historiæ eccles.*, c. 34: Τότε δὲ ἐκδηθέντος Μακεδονίου, Εὐδόκιος ἐν δευτέρῳ τὸν Ἀντιοχείας θέμενος θρόνον, τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀναδέχεται (sic legi malim, quam ἀναβεβηκται), τῶν περὶ Ἀχάκιον ἐνθρόνισάντων ἀτόν. « Id temporis vero exturbato Macedonio, Eudoxius sedem Antiochiæ posteriorem ducens Constantinopoli sede episcopus Constantinopolis per Acacium et ejus familiares renuntiatus est. » Nicephorus quoque libro IX, cap. 56, Eudoxium scribit Antiochia occupata propalam Aetii opinionem propugnasse, atque illum adjuvare conatum esse. Vide etiam Theodoretum, lib. II *Histor. eccles.*, c. 25, et c. 27. Ex eodem codice Regio addidimus excuso, post vocem λογογράφος, quæ sequuntur, διὰ τῆς τούτου προατασίας ἰδρῦσαι τὸ δόγμα ἐπιγεγομένου. Ibidem pro « Sardicensis Ecclesia devorata est, » scripsimus e Græco προσπόδη, « propinata est, » et ita Beza, quem tamen admodum imperitum geographiæ fuisse constat, cum hic scripserit in editione Stephanæ, « Sardicensis Ecclesia propinata est. » Atqui Sardica, cujus civis Sardicensis, urbs est Thraciæ mediterranea; Sardis autem vel Sardes urbs Lydiæ ad latus Tmoli montis sita, cujus civis Sardinus vel Sardiensis dicitur. S. Hierony-

mus, in *Catalogo scriptorum ecclesiast* Sardensem A
appellat. « Melito Asianus, Sardensis episcopus
Marco Antonino Vero imperatore, » ubi Sophronius
Μελίτων Ἀσιανὸς Σάρδεων ἐπίσκοπος. Imitatus est
ante aliquot annos ἀνιστορησάν istam Beza sym-
mysta ejus Salmuriensis, qui concilium Sardicense
Gallico idiomate sic extulit, ut Asianam Lydiæ ur-
bem in locum Thraciæ civitatis substitueret, qua
de re a nobis in Elencho ipsius errorum tomo I ad-
monitus est.

Col. 508 D 4. Τοῦτο δὲ ἐστὶ τοιοῦτον. In Basi-
liensi edit. erat, τοῦτο δὲ ἐστὶ τοιοῦτον. Τί δὲ χαλε-
παίνετε μοι : unde Cornarius suam versionem ex-
pressit. « Hoc vero tale quid est. Quid succensetis
mihi, o viri, ad fastigium virtutis progresso ? » Nec
alter Beza : verum in Regio II. legebatur : Τοῦτο δὲ
ἐστὶ τι, μὴ χαλεπαίνετε μοι. Atque hoc pacto scrip-
tum in manuscripto reperisse videtur Trapezuntius,
nec in verbis Eunomii vestigium ullum est
interrogationis. Paulo post scripsimus, « Cum quo
damnatus sit : » Τίτι συγκαταχέριται : non, ut in-
terpres, « ex arrogantia, qua condemnatus est : »
cum diabolo nimirum, in cuius iudicium et con-
demnationem incidit. I Tim. iii, 6 : ἵνα μὴ τυφω-
θεῖς εἰς κρίμα ἐμπίσῃ τοῦ διαβόλου. « Ne in super-
biam elatus in iudicium incidat diaboli. »

Col. 510 C 2. Quod si deprehenderetur. Aliud est
ὀφραῖσθαι, aliud φωραθῆναι. Illud se legisse pntavit
Trapezuntius, cum scripsit, « Quod si suspectus
foret, sine ulla culpa esse videatur. »

Col. 511 B 10. Ἀγνῶστος ἀκοαῖς verterat,
« in liberis aures incidens. » Cornarius aptius, « ne
inexercitatis auribus allapsus sibi ipsi fidem dero-
get. » Beza, « inassuetas aures feriens. » In ms.
erat τὴν ἀσέβειαν, sed emendandum esset ἐαυτοῦ.
« Impietatem suam fide indignam redderet, neque
facile audiendam. »

Ibid. C. Ad institutum. Ἐφ' ᾧ προσήρται, quo-
modo legitur et in Stephanæa editione, ubi hoc
pacto vertit Beza ; sed aptius fortasse legeretur
προσῆρται a verbo προαιρείσθαι. Cornarius rece-
ptam exprimens lectionem, « ad ea quæ prædicta
sunt. » At Trapezuntius ediderat, « ad ea, quæ
volebat, » προαίρεσιν indicans. Paulo post ex Regio
pro ἐπιστάσεως emendandum τὸ ἀπλοῦν τῆς πίστεως,
« simplicitatem fidei, » quam lectionem etiam Ste-
phanæa editio agnoscit.

Col. 513 B 6. Γνώμονα τῆς ἀληθείας. Addidi-
mus ex codice H. τοῖς ἔχθοις τῆς ἀληθείας, quod
etiam in apographo suo legisse Trapezuntius appa-
ret, cum ante primam Venetam editionem hos li-
bros e Græcis manuscriptis Latinitate donaret :
quamobrem nec a Beza neque a Cornario præter-
mitti debuerunt.

Col. 516 A 11. Τὸν Θεὸν ἀγέννητον. Ita scriptum
fuit in Regio, et in edit. Stephanæa, quemadmodum
et in iis quæ sequuntur periodis προσγεγενῆσθαι et
γεγενῆσθαι : quam ob causam vertit Beza, « Deum
non esse factitium, et vel a seipso vel ab alio fa-

ctum esse : » ac re vera ἀγέννητος est « non factitius,
non creatus, non productus : » sed in Basiliensi
posteriore ἀγέννητον excusum fuit, et προσγεγενῆ-
σθαι et γεγενῆσθαι, atque idcirco Trapezuntius
interpretatus est, « et communi omnium conce-
ptione Deum natum non esse : » item paulo post,
« quod ingenuum est, vel a se vel ab alio factum
esse contenderet, » et « qui est ingenuus, neque a
se neque ab alio natum : » aptius dixisset, « neque
ab alio genitum. » Verumtamen in tanta lectionum
varietate animadvertendum est, quod alibi monui-
mus, vocem ἀγέννητος, cum de Deo Patre agitur,
sive cum aliis personis Trinitatis comparatur, nunc
significare ingenuum, hoc est, non generatione
productum, nunc autem, increatum, non factitium,
neque per creationem productum : sæpius tamen
ἀγέννητος vocem hac secunda notione usurpari, quæ
cum simplici v, non cum duplici effertur, ut ἀγέν-
νητος. Vide quæ superius annotata sunt.

Ibid. C 5. Quasi solido. Πονηρὸς καὶ περιττὸς
solertem et prudentem et egregia mente præditum
sonat, ut ceteri interpretes ediderunt, non ut Tra-
pezuntius, « Si densis atque minutis excogitationi-
bus suis redundaret. »

Col. 517 A 6. Pro συνάγειν scripsimus ex Regio
H. συνεισάγειν.

Col. 520 B 9 Ὑφανπαρή. Addidimus ex ms.
H. quæ deesse in Stephanæa Beza apposito asterisco
adverterat, et Trapezuntii versionis insistentis vesti-
giis interpretatus erat, nimirum αὐτῷ ληφθέντος
λόγου πρὸς τὴν κατασκευὴν ἐντεῦθεν χωρεῖ τοῦ τὴν
ἀγεννησίαν οὐσίαν εἶναι. « Iste tamen quasi viam
quamdam ex eo nactus, quod furtim arripuit, eo
progreditur, ut dicat ἀγεννησίαν esse illius essen-
tiam, qui est omnium Deus. » Cornarius aptius edi-
dit, « hinc ad confirmationem procedit, quod inge-
nitum esse essentia siq. » Ἀγεννησίαν Latini Pa-
tres « innascibilitatem » vertunt.

Col. 526 B 9. Et quod ejus propr. Hoc omissum
ab interprete addidimus, qui et scripserat hoc loco,
« neque ad irrationalem dimittens infirmitatem
subduci, » quod legisset fortasse ὑποφέρεσθαι, ut
habuit H. Regius codex pro ἀποφέρεσθαι. Paulo
ante ubi de vite fit mentio, prætermisit illud, κατὰ
τὴν πίστιν, Beza, quod sane mirum, cum illius
symmystæ neglectis operibus, fidei potius curam
gerere videantur. Dixit autem ἐρριζωμένους κατὰ
πίστιν ut Paulus Coloss. ii, 7 : Ἐρριζωμένοι καὶ θε-
βαιούμενοι ἐν τῇ πίστει. Radicati et confirmati in
fide.

Ibid. C 5. Incorruptibilem. Tractat hunc locum
S. Basilii frater Gregorius Nyssenus lib. ultimo
contra Eunomium, nuper Latinitate donato a doctis-
simo viro N. Gulonio, p. 396, eumque adversus
calumnias Eunomii tuetur. Diversis tamen ali-
quando dictionibus nititur, ut ὑπερακρίπτουσαν
πάσης περιγραφῆς εὐρίσκοντας, pro πάσης ἀρχῆς,
quæ verior lectio, ut animadvertit interpres Nys-
seni, scribens, « omnem circumscriptionem vel

omne principium superantem. » Item τοῖς αἰῶσι τὸν νοῦν ἐπιβάλλωμεν, pro τὸν νοῦν ἐπιτείνωμεν, et τοῖς ὀνόμασι τούτοις χρώμενοι, pro τούτοις προσαγορεύοντες. Ibidem correximus illud Trapezuntii, « tunc infinitam ejus in nullum terminum exeuntem incorruptibilem appellamus. »

Col. 526 C 14. *Kal δούδατα*. Rectius in ms. Regio II. δούδατα: quemadmodum et apud Gazam in *Grammatica Graeca* legunt quidam ἀσυδάντως ἔχειν, lib. IV: sed paulo post non ἀσυδάντως, sed ἀσυδάτως scriptum esse observat auctor *Græci Thesauri*, et ex Plutarcho citat de primo frigido: Ἡ μὲν γὰρ κατὰ στέρησιν καὶ ἔξιν ἀντίθεσις πολεμική καὶ ἀσυδάτος: ἔστιν, id est, Turnebo interprete, « Privationis enim et habitus repugnantia hostiliter infesta est, et implacabiliter dissentit. »

Col. 527 B. *Non se ex commentatione*. Hæc verba Eunomii sic immutavimus, cum esset antea: « Nolle cogitationem humanam decorare Deum, cum Ingenitum appellat. » Sed ἐπινοίαν « commentationem » Beza rectius vertit, quam Trapezuntius, « cogitationem, » aut Cornarius, « contemplationem; » cum ἐπινοεῖν sit excogitare, vel comminisci, vel mente concipere solenter aliquid adinveniundo. Sic apud Nysseum Gulonius τῇ ἐπινοίᾳ ἡμῶν ἐπιθεωροῦντων ταῦτα: « dum hæc per commentationem ita contemplamur. »

Ibid. 12. *Quomodo igitur*. Interpres ediderat, « Quomodo igitur non furere te perspicimus, si propriam cuique nominum potestatem inesse non putes, sed contra veritatem; » ἀλήθειαν enim legit, non ἐνέργειαν, quod tamen tuetur ms. H. et editio Stephanæa, in qua omisit Beza illud παρὰ τὴν ἐνέργειαν, quod ita expressit Cornarius, « sed præter efficaciam discernere omnia nomina inter se valere? »

Col. 529 B 9. *Kal ἐν τούτῳ*. H. ms. καὶ ἐν ἐνι τούτῳ, quod agnoscit interpretatio Trapezuntii, ut ante dixit ἐν ἐνι τούτῳ μόνῳ: verie igitur, « atque in hoc uno confessionem persolvat, quod est id quod est: » et in verbis Eunomii, pagina 219, c. 2, ἐν τῇ τοῦ εἶναι ὅ ἐστιν ὁμολογίᾳ, *confitendo id eum esse quod est*.

Col. 531 A 14. *Categoriæ*. Non ut interpres, *De categoriis*, quemadmodum et S. Augustini quidam citant librum *De decem categoriis*, qui in inscriptione habet, *Categoriæ decem ex Aristotelis libro*. Sane quidam librum illum inscripserunt *Ἠρὸ τῶν τοπικῶν*, *Autē topica*, ut ex Simplicio observat amicus noster Robertus Balforeus vir eruditissimus in suis *Commentariis logicis*; nonnulli *De decem categoriis*, seu, ut vertit Boethius, *predicamentis*: tamen apud ipsum Aristotelem et apud Ammonium liber inscribitur *Κατηγορίαι*: de privatione et habitu agit c. 10, de oppositis; et alibi passim. Ibidem ex Joannis viii, 44, scripsimus *ex propriis loquitur*, pro « ex acipso, » *Ἐκ τῶν ἰδίων λαλεῖ*, non ἀφ' ἑαυτοῦ.

Col. 534 B 13. *Si quidem privationes*. Non ut

PATROL. GR. XXX.

A interpres scripsit, « Privatio enim ejus, quod natura inest, privatio est, et posterior habitu. » Aristoteles in *Categoriis* c. 10: Ἐστέρησθαι δὲ τότε λέγομεν ἕκαστον τῶν τῆς ἕξεως δεστικῶν, ὅταν ἐν ᾧ πέφυκεν ὑπάρχειν, ἢ ὅτε πέφυκεν ἔχειν, μηδὲ μὴς ὑπάρχει. « Tum vero dicimus singula, quæ habitum recipere possunt, privata esse, cum in quo natura inesse debet, aut quando natura haberi debet, nullo modo inest. » Exemplum addit de edentulo et cæco: non enim quod dentes non habet, « sed quod non habet, quando habere natura debet, » edentulum dicimus, et cæcum, quod oculos non habet, quando natura habere debet.

Ibid. C 9. *Ὡς πρὸς τὸ ὅλον*. Obscure expressum erat, « pusillam ad totum congrunt. » Cornarius B dixit, « quantum ad totum attinet. »

Col. 536 C 4. *Nullatenus*. Emendandus in Veneta et Basiliensi locus σχολῇ γ' ἀν, ex Regio II. et Stephani editione p. 253. σχολῇ γ' ἀν ἄλλο: sed illius interpres minime sequendus, qui a mento auctoris aberravit, licet eum Stephanus tanquam ἀναμάρτητον sæpe in *Thesauro* laudet: « Nam si essentia inter ea ponatur, quæ non sunt, quidquid præterea dixeris, unum et inane fuerit. » Rectius multo Cornarius: « Si enim essentia inter ea, quæ non sunt, est, nullatenus sane aliud quid eorum, quæ de Deo dicuntur, aderit. » Paulo post immutavimus illud, quod pro his Græcis substituerat Trapezuntius, καὶ αὐτὴν τὴν οὐσίαν τίθεται τὸ ἀγέννητον, « et in ipsa substantia innascibilitatem imposuit, et orationem tanquam ad caput colligens sic conscribit. » Imo ingenitum esse Dei essentiam dicebat, non in essentia Dei esse, Eunomius, ut ex ipso Basilio constat, et Greg. Nysse. libro ultimo *contra Eunomium*, p. 204: Ἀπὸ δὲ τὸ διὰ τῆς μὴ γεγεννηθῆσθαι λέξεως σημαίνοντον οὐσίαν νομίζαν μόνων τῶν ἐκ μανίας παραφερομένων οἰόμεθα: « Ipsam autem quod significatur per verbum *non genitum esse*, existimare essentiam, solum, qui furorē concitantur, esse arbitror. »

Col. 542 A 9. *Invisibilis et orn*. Hoc prætolimus verbis interpretis ex vulgata Latina quæ non e Græcis expressa, sed ex Hebræo, erat inanis et vacua. Vaticana editio ἀόρατος καὶ ἀκατασκάδατος vertit, *invisibilis et incomposita*. S. Augustinus in lib. *De Genesi ad litt.*, inordinata vel imparata Aquila χένωμα καὶ οὐδὲν, inanitas et nihil. Symmachus ἀρὸν καὶ ἀδιεικτόν, iners et indiscernum quiddam: quare nimirum illud chaos apud Ovidium, 1 *Metamorph.*, « rudis indigestaque moles. » Paulo post sub finem pag. ἐμβατεύειν οὐσίαν dixerat interpres. « ipsam se ingressos substantiam Dei jactant: » sed Græcum hoc verbum non simpliciter ingredi, sed pedem inferre, et quasi in possessionem ingredi sonat, ut Coloss. ii, 18: Ἄ μὴ ἐδάχατε ἐμβατεύον: quæ non vidit ambulans. Budæus, in eorum quæ non vidit, possessionem pedem ponens. Sic in *Thesauro* citatur ex Oecumenio vel potius ex Aretha in Acta apost.: Ὁ Κύριος, ὁ τῇ ἀνιδεῖα

ἐμβατεύω. Chrysostomus, lib. II *De sacerdotio*, p. 15 : Οὐχ ἵνα αὐτὸς μάθῃ· πῶς γὰρ ὁ τὰς ἀπάντων καρδίας ἐμβατεύων; « Non quo ipse edocetur : qui enim edoceri studeat is, cui uni mortalium omnium corda sunt pervia? » Itaque non absurde hic interpretatus est Cornarius, « Ipsam Dei universorum essentiam pervestigasse sibi arrogans. »

Col. 544 C 10. Ὑλικὴν τινα. Basiliensem editionem hic emendavimus, vel potius typographicum σφάλμα sustulimus; recte enim erat in Veneta, unde illa videtur expressa, non ἡλικὴν sed ὀλικὴν· mirari tamen satis non possum Bezae stuporem, qui cum in Stephanæa recte excusum cerneret ὀλικὴν, tamen ex adverso Græci textus ediderit: « Præterquam enim quod essentiam Dei cogitabit esse quantitatis alicujus : qua in re cum Græcis consentiet, » quasi nimirum ἡλικὴν legisset, quod ἡλικός « quantum » sonet, non ὀλικὴν, « materialem sive corpoream substantiam : » vide infra τὰς ὀλικαῖς ἐκφαντασίαις τὰς περὶ Θεοῦ. Plutarchus, lib. I *De placitis philosoph.*, c. 7, tradit Anaximandrum voluisse τοὺς ἀστέρας οὐρανίους θεούς, « coelestes esse deos; » Democritum docuisse νοῦν τὸν Θεὸν ἐμποροῦσθαι τὴν τοῦ κόσμου ψυχὴν, « Deum in ignea specie, mundi animam; » Stoicos Θεὸν ἀποφαίνεσθαι πῦρ τεχνικὸν ὁδῶ βαδίζον ἐπὶ γένεσιν κόσμου, « Ignem artificiosum via ingredientem ad mundi procreationem; » Epicurum denique ἀνθρωποειδεῖς πάντας τοὺς θεούς, « omnibus diis humanam formam tribuere, » ut solebant etiam ethnici poætæ.

Ibid. 12. A lumbis sursum. Non supra lumbos tantum, ut scriptum erat antea, nam et ita Ezechielis VIII, 2, legitur : Καὶ εἶδον, καὶ ἰδοὺ ὁμοίωμα ὡς εἶδος ἀνδρὸς ἀπὸ τῆς ὀσφύος αὐτοῦ καὶ ἕως κάτω πῦρ, καὶ ἀπὸ τῆς ὀσφύος αὐτοῦ ὑπεράνω αὐτοῦ, ὡς εἶδος ἡλέκτρον· Et vidi, et ecce similitudo viri a lumbis ejus et usque deorsum ignis, et a lumbis ejus, et supra eum, quasi species electri. Citat eundem prophetæ locum simili occasione S. Joan. Chrysost. lib. III *De incomprehensibili Dei natura*, p. 361 : Καὶ μετὰ ταῦτα πάντα βουλόμενος δεῖξαι, οὗτοι οὗτε ὁ προφήτης οὗτε αἱ δυνάμεις ἐκείναι ἀκράτῳ προσέβαλον αὐτῇ τῇ οὐσίᾳ, φησὶν· Αὕτη ἡ ὁρασις ὁμοιότητος δόξης Κυρίου· « Post hæc cum vellet exprimere nec a propheta, nec a virtutibus illis meram ipsam substantiam percipi, illud addidit : Hæc visio similitudinis gloriæ Domini; » ubi verba prophetæ profert ut Basiliius, ἀπὸ ὁράσεως ὀσφύος καὶ ἕως ἐπάνω. In eundem locum etiam Theodoretus, ὃν ἐπὶ τῶν χειροβίμ. εἰθεάσατο, τοῦτον ὁρᾷ δίχα τῶν χειροβίμ. Ποτὲ μὲν γὰρ αὐτῷ φοβερώς, ποτὲ δὲ ἡμέρως ἐπιφαίνεται πάντα πρὸς τὴν χρεῖαν οἰκονομῶν. Αὐτοῦ γὰρ φωνή· Ἐγὼ ὁράσεις ἐπλήθυνα, καὶ ἐν χειρὶ προφητῶν ὁμοιωθῆν· οὐ κατὰ τὴν οὐσίαν ὥσπερ, διὸ καὶ ὁ προφήτης ὁμοίωμα λέγει ἐωραχέναι· « Quem super cherubim contemplatus erat, hunc videt absque cherubim. Interdum enim ipsi formidabilis, interdum mitis apparet, omnia pro utilitate dispensans. Ipsius enim dictum est illud : Ego visiones multiplicavi. et

A in manibus prophetarum assimilatus sum; non secundum essentiam visus sum. Quare propheta quoque similitudinem se dicit vidiisse. »

Col. 546 A 7. Non enim. Sententiam nonnihil diversam extulerat interp. Non enim si inquirimus quid sit, sed si illum esse confitemur, salutem nobis præparat.

Col. 551 A 3. Novam blasphemiam. Ita scripsimus, non ut Trapezuntius, « vanam blasphemiam consolationem excogitans : » tametsi ei suffragabatur Regius H, κενὴν τῆς βλασφημίας παραμυθίαν suggerens : at Veneta, Basiliens. et Stephanæa καινὴν, « novam, » quæ magis quadrat verbo ἐπινοεῖν; ut postea καινὴν τινα τὴν ὁδὸν βλασφημίας ἐπινοῶν· sed in Stephanæa miram inscitiam Beza suam prodit sic interpretans p. 249 : « Postea ipse sibi opitulatur novum blasphemiam remedium comminiscens, quod antecedentia contendant posterioribus occultare. » Ignorasse videtur quid sit ἐπαγωνίζεσθαι, non « opitulari, » sed « certare, » et ἀποκρύπτειν hic idem valere, quod νικᾶν, ut apud eundem Basilium hom. 9 in *Hexaem.* : Αἱ δὲ προγνώσεις τῶν ἀλόγων ζώων τῆς περὶ τὸν ἀέρα μεταβολῆς· ποίαν οὐχὶ σύνεσιν λογικὴν ἀποκρύπτουσιν; « Prænotiones autem brutiorum animalium mutationis aeris quam humanam intelligentiam et prudentiam non superant! » Cæterum Joannis XIV, 9, scriptum est, ἐώρακε τὸν Πατέρα, vidit Patrem : at Joan. XII, 45 : θεωρεῖ τὸν κέκρυπτόμενον, videt eum qui misit me : quæ duo loca miscuit Basilus.

Col. 552 B 9. Ἐν μέσῳ. Mendosam lectionem secutus Cornarius edidit : « Sic in medio sigillo ejus, qui signavit, figura conspicitur. » Idem error et Venetæ edit. et Stephanææ, a quæ se tamen immunem præstitit Beza, « Sic in ipsa quæ sigilli impressione redditur figura, cernitur character qui in illam impressit. » Græce enim illic est ὁ τυπώσας χαρακτήρ, ut legit etiam Trapezuntius, non ut habent reliquæ editiones, ὁ τοῦ τυπώσαντος. Corrigendum igitur ex Regio ms. H. οὕτως· ἐν μὲν τῷ ἀποσφραγίσματι, Paulo post scripsi, « quæ est in utroque identitatem, » non ut Trapezuntius, « in utroque similitudinem, » non enim ὁμοιότητα dixit, sed ταυτότητα· identitatem quoque dixit Cornarius, nec abhorruit ab hac dictione ut Beza, « Nobis videlicet eandem utrobique formam comparantibus : » neque dubitavit H. Stephanus, in *Thesaur.*, ex Aristotele proferens, *Ethicor.* 6, vocem ταυτότης, addere « quasi diceret identitas. » Doctissimus Billius apud Isidorum *Pelusiota* ita verit., epist. 142 lib. II, illud : Προσώπων γὰρ ποιότητι καὶ ὑποστάσειν ἰδιότητι διαστέλλοντες, εἰς ἓνα πάλιν συσταλοῦμεν Θεὸν διὰ τὸ τῆς οὐσίας ταύτης· « Siquidem personarum qualitate atque hypostaseon proprietate distinguentes propter essentiam identitatem, eam rursum in unum Deum contrahemus. » Hoc si fecisset interpretes Justiniani Langus, non ita obscure extulisset locum illum *Quæstionum ad Græcos*, pag. 157 edit. Commel : Ἀναίρουμένου τοῦ ἄλλου καὶ ἄλλου, ἀναίρεθῆσεται ἐξ ἀνάγκης τὸ ταῦτὸν τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς βουλῆς· « Alio atque alio sublato, tolletur necessario et id

quod oem sit essentiae Dei et voluntatis. » Clarius dixisset, « tolletur necessaria identitas essentiae et voluntatis Dei. » Sic in *Expositione fidei*, p. 296 : Τὸ ταῦτὸν τῆς οὐσίας ἀπαγγελάμενοι δεῖξεν· « Cum nos demonstraturos receperimus unitatem sive identitatem essentiae Trinitatis. » Reperitur et apud Isidorum, lib. iv, epist. 228, vox ταυτότης. Ἰνα ἡ παραδείγματα, καὶ μὴ ταυτότης εἴη· « Ut sint exempla, et non rei identitas evadat. » Bessario demum Nicænus apud Aristotelem, lib. iv, c. 9 *Metaphysicorum* ab hac voce non abstinuit : ὥστε φανερόν, ὅτι ἡ ταυτότης ἐνόησε τίς ἐστίν, ἡ πλειόνων τοῦ εἶναι, ἡ ὅταν χρῆται ὡς πλείοσιν· « Quare patet, quod identitas unitas quaedam essentiae est, aut plurium, aut cum ut pluribus utatur. » Perionius dixit, « ejus quod idem est rationem, identitatem vocant. »

Col. 553 B 12. *Ἐκτετραγών*. H. ms. ἐκβάλλωμεν. Et μοι πρῶτος ὁ δὲ ὑστερος, et ita Trapezunt., « priorem et posteriorem. » Et rursus πρῶτος, ὁ δὲ ὑστερος. Item paulo post ἀναγκαῖον ἐντεῦθεν ὀλεται, « emendavimus, ex eodem Regio; cum et Veneta et Bas. et Steph. ἀναγκαῖον perperam editum haberent, et interpres nimis concise, « seipsum extrudens, necessariam se putat suorum dogmatum tradidisse doctrinam. » Male etiam Cornarius, quasi legisset διζδοχὴν, non παραδοχὴν, « Necessarium hinc arbitrantur proprium dogmatum successionem ostendere. » Sed quod praecessit, καὶ τὰ ἀκόλουθα λαβὼν ταῖς ὑποθέσεσσι, recte interpretatus est, « cum ea quae ad constituta argumenta consequuntur assumpserit. » In H. erat τῶν τοιούτων δογμάτων, pro τῶν ἰδίων δογμ.

Col. 556 C 2. *Τοῖς ἐκ χρόνου*. Addidimus ex ms. vocem πρεσβείας, quam et praecedentia repetendam fuisse docent, et interpres se in apographo suo reperisse indicat, cum ait, « et temporis eminentiam. » Idem ms. προταχθεῖσα scriptum exhibuit διαταχθεῖσα, « dispositus. »

Col. 557 C 9. *Ὅσοις*. Quae sequuntur verba, ἐν ἄλλοις κατὰ τούτων, ex varis lectionibus Regii H. sine causa sunt textui inserta, nec ab interprete agnoscuntur : sed paulo post aptius legebatur in eodem H. τί οὖν ἐκείνο τὸ διάστημα. Ibid. infra, *Sed videtur*. Haec immutata sunt, illis ejectis, « Verum ut videtur et magna ingenii vi diem ac noctem quasi stellarum motu putat fieri, et has esse partes. »

Col. 559 C 6. *Et scarabei*. Non « papiliones, » ut scripserat Trapez. Nam παρὰ τὸν χάνθωνα deducitur nomen χάνθαρος, quod scarabeus ex asini stercore nascatur, ut χανθαρός, scarabeus qui frumenta erodit. Post pauca in interpretatione verborum Eunomii haec susulimus, « Atqui dicit nec ut qualitas aut moles, aut quantitas in substantia Dei poterit inherere. Liberum enim ab omni compositione Deum esse necesse est. » Sed in verbis Evangelii legebatur ex ms. H, ὁ πέμψας με Πατὴρ μεῖζων, non ut in excuso ὁ Πατὴρ ὁ πέμψας, et ita collocantur haec verba, cum simul junguntur in Evangelio : nam Joannis quidem xiv, 28, tantum haec habentur, « ὅτι ὁ Πατὴρ μου μεῖζων μου ἐστίν, Quia Pa-

ter meus major me est : illud autem, ὁ πέμψας με Πατὴρ, ascitum est ex αἰῷ Joannis loco, nimirum vel ex Joan. viii, 16 : « Ὅτι μένος οὐκ εἰμι, ἀλλ' ἐγὼ, καὶ ὁ πέμψας με Πατὴρ. » Quia solus non sum, sed ego, et qui misit me Pater ; vel ex xii, 49 : « Ἐξ ἐμαυτοῦ οὐκ ἐλάλησα, ἀλλ' ὁ πέμψας με Πατὴρ. » Ex meipso non sum locutus, sed qui misit me Pater. Cum igitur haec ita junxerit Basilii, fidelis interpretis fuit haec, uti erant in Graecis, Latine convertere, non suppressimere, ut suppressit The. Beza duobus locis, p. 260 et p. 263, scribens tantum, *Pater major me est*. Eundem locum adversus Eunomianos et Arianos tractatum offendes lib. iv, et epist. 141 ad Caesarienses, et apud Athanasium, orat. 2 adversus Arianos, p. 181 : Ἀλλὰ μεῖζων εἶπεν οὐδ' μεγέθει οὐδὲ χρόνῳ, ἀλλὰ διὰ τὴν ἐξ αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς γέννησιν· « Major me est non quidem magnitudine aut aetate, sed quia ex illo ortum habet, » et in libro *De humana natura suscepta*, et apud Hilarium lib. ix *De Trinitate*, et in libro *De synodis*, et Greg. Naz. orat. 4 de theologia. Vide etiam Belarminum card. illustriss., lib. i *De Christo*, cap. 16.

Col. 570 B. *Comparative*. Non, comparisonem majoris, ut ediderat interpres, sed, majus, quod ex comparatione dicitur, et solam diversitatem principii vel originis indicat, quod nimirum essentiam a Patre habent Filii, non Pater essentiam Filii essentia majorem.

Ibid. D. *Tale namque*. Ἀπροσπέλαστον non satis expressum erat hoc modo : « Tale namque incomparabile est, ut ab omnibus pariter distet, et nulli sit accessibile. Quare si aequaliter aliis a Patre Filii deest, aequalis illis est, quibus cum deest. » Ἀπολείπεται hic sonat « abesse ab aliquo vel ab illo distare. Ib. pro συγχρίνοιτο ms. H. legebat συγχρίνεται, et μνημονεύομεν, pro μνημονεύομαι. Subinde ὅπως δέ. Recta lectio, et legitima, quam H. Regius codex suppeditat, τῆς ἐκ φύσεως αὐτῶ ὑπαρχούσης, non ut Ven., Basil. et Stephani editiones, τὴν ἐκ φύσεως αὐτῶ ὑπάρχουσαν αἰσιότητα. Solet enim ex regulis grammatices στερεῶ genitivo rei jungi, qua privatur aliquis, ut στερεῖσθαι κεφαλῆς, στερεῖσθαι τῆς πόλεως, capite vel urbe privari. Beza non satis expressit illud, ἐκ φύσεως ὑπαρχούσης· « Privat ea ipsa insita necessitudine, quae ipsi cum parente intercedit. » Ex eodem Regio codice addendum fuit, quod ab excusis aberat, clausula nimirum illa, quam interpres adjecit Latinitate donatam, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ ἐαυτῶ οὐ γένοιτο λυτρωθῆναι ἡμᾶς χάριτι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ ἀνάρχῳ Πατρὶ δόξα σὺν ἁγίῳ Πνεύματι νῦν, καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν. Tantum illud, ἀνάρχῳ, « principii experte, » vel non legit, vel neglexit interpres.

Col. 573 in titulo : *Περὶ Υἱοῦ*, *De Filio*. Illic titulus est libri hujus in excusis, at in H. ms. *Περὶ Υἱοῦ λόγος δευτερος, ανατροπὴ τοῦ ἀθέλου ἑγγματος τοῦ Εὐνομίου*. « Liber ii de Filio, refutatio dogmatum impii Eunomii. » Subinde : *In scholis ranit*. Διακαλεῖσθαι μεταίστητος, sic interpretatus est Cor-

uarius, quod magis placet, quam quod Trapez., « In A
vanis auditoriis ad meditationem ejus, quod in re
falsa verisimile est; » vel quod Beza, paraphrastem
potius agens, « In ludis, ubi docetur vanitas, ado-
lescentibus proponuntur. » Conservanda fuit locu-
tio Scripturæ similis, Psal. xxv, 4: *Οὐκ ἐκάθισα
μετὰ συνέδριον ματαιότητος, Non sedi cum consi-
lio vanitatis, ubi vox Hebræa est, quam alibi LXX
vertunt ἔργα ἀνθρώπων, Job xi, 11, opera impiorum.*
Hic quoque impiorum vel profanorum gentilium
scholas designat, in quibus sophistarum μελέται,
declamationes exercebant juvenes studiis eloquen-
tiæ. Ib. γέγονεν. Ms. H. ἐγγέγονεν, et pag. 239, δι-
καιότερος. H. et Steph: δικαιότερον. Pag. 238. κατ-
ηγόρους μὴ ὀφειστώτας, *accusatores qui non sunt, aut
subsistunt, diximus, non ut interpretes, accusatores
non constitutos ad pugnam.*

Col. 576. A. Γέννημα. Non ut in excusis γέ-
νημα, quod vulgata lexica non agnoscunt, sed γέν-
νημα, quod genitum est, ut habuit ms. H.

Ibid. B 6. Μεταξύθυμίζοντα legit idem H. ms.

Col. 579 A. *Jonæ filium.* Trapezuntius, intelligimus
Jonam. » Imo filium Jonæ, unde Matthæi xvi, 17,
Μακάριος εἶ, Ἐμὼς Βάρ-Ψωῶ, *Beatus es, Simon
Bar-Jonæ, quod est Joannis i, 42, Ἐν εἰ Ἐμὼς ὁ
υἱὸς τοῦ Ψωῶ, Tu es Simon filius Jonæ.* Itaque hic
locus vulgatam lectionem confirmat, non eorum li-
brorum, qui legunt τοῦ Ἰωάννου vel τοῦ Ἰωαννᾶ,
ut de quibusdam testatur Hieronymus: confirmat
eamdem et Syrus interpres, Matth. xvi. Paulo post
« in seipsum recepit » scripsimus, non ut Trape-
zuntius, « commissam sibi edificationem suscepit, »
ne quis Dominicorum operum præfectum vel archi-
tectum esse designatum existimet Petrum, vel cum
hoc ædificium faciendum locasse; verum super ip-
sum ædificatam fuisse Ecclesiam: *Ἐπὶ ταύτῃ τῇ
πέτρῃ οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν, Matth.
xvi, 18. Et Basilii ipse in cap. 11 Isaie, tom. I,
pag. 427, Ἐκ τῶν ὀρέων ἦν ὁ Πέτρος, ἐφ' ἧς καὶ πέ-
τρας ἐπηγγέλατο οἰκοδομήσειν αὐτοῦ τὴν Ἐκκλη-
σίαν. Et in proæmio De judicio Dei cæteris ait eum
apostolis antelatum fuisse, et Homilia De pæniten-
tia petram fuisse ipsum ait, licet inferiorem altera
petra Christo.*

Col. 586, A 6. *Retinuerunt.* Μετεχώρισαν, « trans-
posuerunt, » vertit Trapezunt., et Cornarius, « trans-
tulerunt; » ad verbum, « transvexerunt; » sed quia
transferri dicitur ex uno idiomate in aliud, quod per
interpretationem exprimitur, et hic Basilii vult ea
nomina sine interpretatione, prout sonabant He-
braice, Græcis characteribus fuisse expressa, pro-
pterea contenti fuimus hoc verbo, « retinuerunt, »
et scripsimus, « Eloī, » non « Eloim, » ut erat an-
tea. Licet enim unum ex decem nominibus Dei, quæ
profert S. Hieronymus, epist. 138, sit *ΕΛΟΙΜ* « Elo-
him, » tamen I Reg. i, 11, scriptum est Ἀδωνὰὶ Κό-
ριος Ἐλωὶ Σαβαώθ, non Ἐλωίμ.

Col. 592 B 14. *Sed ante suam.* Contentus fuera
interpretes dicere, « sed antequam ipsa esset: » ve-

rum cum in verbis Eunomii, οὐκ οὖσαν πρὸ τῆς ἰδέας
συστάσας, verterit, « cum non esset ante subsisten-
tiam suam, » eadem etiam verba hic fuerunt repe-
tenda. Paulo post immutavimus illud: « melioris igno-
ratione aut impotentia hanc fuisse defectum ratio-
cinabuntur. » Hic enim λογίζεσθαι non est ratioci-
nari, sed in ratiocinio vel extra ratiocinium imputare
aliquid, sive acceptum ferre, ut Roman. iv, 5: Ἐλο-
γίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην, *Reputatum est illi ad
justitiam.*

Col. 594 B 3. *Adversarios.* Πρὸς τοὺς αἰτίους ad
verbum est, « ad sups auctores, » ut vertit Corna-
rius, vel ut Beza, « in eorum caput vertatur, qui
sunt ejus auctores. » Interpretatus est Trapezuntius
quasi legisset πρὸς τοὺς ἐναντίους. Tale illud est Psal.
vii, 17: Ἐπιστρέψει ὁ πόθος αὐτοῦ εἰς κεφαλὴν
αὐτοῦ. *Convertetur dolor ejus in caput ejus.* Hiero-
nymus, *Revertetur dolor suus in caput ejus, et su-
per verticem ejus iniquitas sua descendet.*

Col. 596 B 3. Ἐκ μὴ ὄντων. H. ms. τοὺς ἐκ τοῦ μὴ
ὄντος: sed receptam lectionem Stephanæa tuetur,
et concilium Nicænum in Symbolo: Τοὺς δὲ λέγον-
τας, Πρὶν γεννηθῆναι οὐκ ἦν, καὶ ὅτι ἐξ οὐκ ὄντων
ἐγένετο: « Eos autem qui dicunt, Antequam nasce-
retur non erat, et quia ex iis quæ non sunt, factus
est. » Hieronymus *adversus Luciferianos*, « Si quis
dixerit de nullis exstantibus Filium, et non de Deo
Patre, anathema sit. » Cornarius dixit, « ex non ex-
sistentibus Unigeniti essentiam produciunt. » Trape-
zuntius, « ex non esse dicunt Filium: » at non ait ἐκ
τοῦ μὴ εἶναι, sed ἐκ τῶν μὴ ὄντων, quod est, « ex nihilo. »

Col. 598 A 6. *Creaturis ipsum.* Paulo obscurius
erat illud interpretis: in proponendo creaturis glo-
riam ei attestatur. In ejus locum substituvimus verba
Cornarii; Beza vero scripsit: « Gloriam ipsius in eo
demonstratur, quod iis, quæ ab eo condita sunt,
ipsum anteponat. » Verum illud « ab eo, » Græca
non agnoscunt. Hieronymus loco proxime citato
anathematismum in concilio Ariminensi ab Arianis
prolatum sic effert: « Si quis dixerit creaturam
Filium Dei, ut sunt cæteræ creaturæ, anathema sit. »
Filium creaturam non negabant, sed similem cæte-
ris creaturis.

Ibid. B 6. Γεννήσεως scripsi ex Regio H. pro γε-
νέσεως. Trapezuntius, « generatione: » nam et paulo
post Basiliensis habuit, ἐξακουόντων τῆς γεννήσεως.
Postremo sub finem pag. ὑπομνήσομεν, Reginus scri-
bebat ὑπομνήσωμεν, Trapezuntius ita legerat « ad-
moneamus. »

Ibid. C 13. *His duabus.* Totam hanc pericolum
omiserat interpretes Trapezuntius: sed ex aliis eam
restituimus, quam et Reginus agnoscit, ex quo etiam
immutavimus in editione Basiliensi et Stephanæa
illud, εἴπερ ἔχοι τι ταυτῆς ἐξωτέρω. Ms. ἐξωτέρω.
Trapezuntius ita legerat: « Si quid ante se haberet
superius, » Cornarius: « Si quid ultra se haberet, »
Beza ad verbum, sed minus recte: « Si quid extra
sese haberet; » ferri tamen potest ἐξωτέρω: nam et
sequitur τὰ ἐξωτέρω ταύτης.

Col. 600 B. Τῷ ἀνυπερβάτῳ. In Basiliensi et aliis A erat ἀνυπερβάτῳ: sed Regius H. sic habuit, et Trapezuntius, cum insuperabili hoc principio. Sic paulo ante dixit, μὲν ἀνυπερβάτου καὶ ἑτέρας ἀνεκβάτου.

Ibid. B 5. In regione Ausitide. Interpres, « In regione Hus, » atque ita quidem Vulgata Latina Job 1, 4: « Vir erat in terra Hus nomine Job; » sed apud Græcos interpretes legimus, Ἀνθρωπός τις ἦν ἐν τῇ χώρᾳ Αὐσίτιδι, ὃ ὄνομα Ἰώβ. Homo erat in regione Ausitide, cui nomen Job. Chrysostomus, in Caena Nicetæ: Ἀνθρωπὸν εἶναι φησιν ἐν χώρᾳ τῇ Αὐσίτιδι, καὶ τοῦτο μέγα ἐγκώμιον. Τὸ γὰρ ἐν Ἀραβίᾳ οὕτως εἶναι τινα ὁδοκίμον, ἐνθα πάντες διεφθαρμένοι, ἐνθα οὐδὲν ὑπόδειγμα ἦν εὐνομίας, τοῦτο ἦν θαυμάσιον. « Hominem illum in Ausitide regione fuisse dicit, et hoc ingens præconium. Siquidem in Arabia tam probum aliquem reperiri, ubi omnes corrupti erant, ubi nullum exstabat exemplum æquitatis, est admiratione perquam dignum. » Olympiodorus ibidem ab Aus uno ex filiis Esau dictam illam tradit regionem, quam alii in Idumæa, alii in sinibus Arabiæ et Idumææ collocant. S. Hieronymus apud Jeremiam etiam cap. xxv, vertit: « Et cunctis regibus terræ Ausitidis; » et citat ex textu Græco, « Homo quidam erat in regione Ausitidis, quæ Hebraice appellatur Hus; et tamen sciendum hunc versiculum apud LXX non haberi. Eodem modo in Vulgata Ramathaim Sophim scriptum est I Reg. 1, 4, sed Græci efferunt, ἐξ Ἀρμαθαῖμ Σιφά, et ex Armathaim Sipa. » Ibid. ἐχρονον est « temporis expers, temporis nescium, absque tempore, » non ut interpres, « nullo tempore obnoxium. »

Col. 603 A 15. Nam a veritate. Et obscure versa et male interpuncta periodus, mentem auctoris occultabat. « Nam casus a veritate mentis, visus privatio et cæcitas est. » Rursus pro τετύφλωται legisse videtur Trapezuntius, ut erat in H., τετύφωται τῷ ὄντι μηδέν, vel πεφύσσηται, « et inflata nihil intelligit, » et paulo post pro « in sensu phrenetico » reposuimus « in mentis per phrenitidem emolione: » ἐν ἐκστάσει φρενιτικῇ, non αἰσθησῇ. Alii dicunt « furiosis, cum apud se non sunt. »

Ibid. C 8. A questionibus. Restitutus est hic locus ex Regio ms. H., cum antea perperam in Veneta et Basiliensi esset ἀ τῶν γραφῶν οὐδέν. Ex quo extulit Cornarius « quæ nihil absunt ab iis scriptis, quæ ad utramque partem scrupulosam opinionem habent. » At in Stephanæa, ἀ τῶν γραπτῶν οὐδέν. Beza vertit, « quæ nihil prorsus ab iis scriptis absunt, quæ in utramvis partem accipere periculosam est. » Trapezuntius scripserat, « quæ nil ab insolubilibus desunt, cum ad utramque partem periculum ostendant. » Γρίφος et γρίφος proprie rete vel sagenam sonat, et ad quæstiones conviviales ænigmaticas, atque ad alios sermones ænigmaticos extenditur, atque adeo symbola ipsa Pythagorica Athenæus « griphos » appellat. Pollux lib. vi, c. 19, τῶν μέντοι συμποτικῶν ἀνίγγμα καὶ γρίφος « τὸ μὲν παιδικὸν εἶχεν, ὁ δὲ γρίφος καὶ σπουδὴν, καὶ ὁ μὲν

λύσας, γέρας εἶχε κρεῶν τινα περιφορὰν, ὁ δὲ ἀδυνατήσας, ἀλλῆς ποτήριον ἐκτελεῖν. » Computatorum insuper est ænigma et griphus; et illud quidem jocum, hic vero et solertiam habet: atque hunc quidem qui solvebat, carniū aliquod ferculū accipiebat in præmiiū; qui non poterat, salsuginis poculū ebibebat. » Addit scholiastes exemplum suppeditare Samsonis historiam, qui in nuptiis suis proposcit quæstionem de generatione apum. Athenæus lib. x, pag. 457: Τῶν γρίφων ἡ ζήτησις οὐκ ἀλλοτρία φιλοσοφίας ἐστὶ, καὶ οἱ παλαιοὶ τὴν τῆς παιδείας ἀποδείξιν ἐν τοῖς ἐποιοῦντο. « Griphorum perscrutatio aliena non est a philosophia, itaque eruditionis specimen veteres in his statuerunt. » Proferuntur exempla ibidem et pag. 418, ex veterum Comicorum fragmentis. Paulo post immutavimus illud « intellectio- nis natura motibus mentis sine tempore constituta. »

Col. 606 C. Respondeamus. Mendum sustulimus editionis Basiliensis, in qua legebatur ἀποκρινόμεθα, in Veneta vero ἀποκρινόμεθα, « respondeamus: » idem Stephanæa et Cornarius, sed H. ms. ut edidimus. Trapezuntius videtur expressisse ἀποκρινόμεθα: « Respondebimus ergo, imo quoniam non est, erat, non innascibile habens, quod est: ens vero semper et coexistens. »

Col. 607 B 4. Quoque rationem. Adidimus ex ms. H. et ἐννοίαν, quam Trapezuntius « sententiam » verterat, et Cornarius « notionem, » quod Venetam fortasse nactus esset editionem. Stephanæa item ἐννοίαν vertit « cogitationem. » Ex eodem ms. scripsimus ἐπιζητῶν, pro ὑποζητῶν, et locum ab interprete mutilatum pristinae integritati restituvimus: tantum enim scripserat: « Sed cur amentibus contradicendum est? vel si ad aliquid eorum quæ sunt. » Similis locus præcessit.

Col. 610 C 8. Unxisti. Στήλην Latine expresserat interpres « lapidem, » nec aliter Beza, qui vel ex symmysta suo Henr. Stephano discere potuit non quemvis lapidem esse στήλην, sed lapidem titularem, vel signi gratia erectum, vel certe columinam, unde apud historicos Ἡράκλειος στήλαι sunt coluinæ Herculis, et στήλην ἀναγράφειν Bodæo est in cippo proscribere. Vaticana « titulum » vertit: pro cippo enim sumitur, in quo vel sepulcrorum inscriptiones, vel fœderum testimonia et monumenta perscribebantur. Cornarius recte, et ita rescribendum hoc loco, « qui apparui tibi in loco ubi unxisti mihi coluinam. » Nec ita multo post τοῖς οὖσι, καὶ πιστοῖς. Admonendus est lector nunc, Ephesior. 1, 1, apud Apostolum legi, Τοῖς ἁγίοις τοῖς οὖσις ἐν Ἐφέσῳ, καὶ πιστοῖς ἐν Χριστῷ. Sanctis qui sunt Ephesi et fidelibus in Christo. Alium fortasse nactus est codicem Basilius, a quo aberant illa ἐν Ἐφέσῳ, quemadmodum et auctor Vulgatæ vertit ibidem « omnibus sanctis, » quod in Græcō sortē legisset πᾶσι τοῖς ἁγίοις: quamobrem miror equidem audaciam, vel potius impudentiam Bezae, qui meram et inanem argutiam esse dicit, quæ a sanctissimo Patre hoc loco proferuntur. Sed mirum ita majores

suos tradidisse addidit Ecclesiæ doctor Basilius, et ita se in vetustis exemplaribus comperisse: quocirca mirari desino istos τῶν παραδόσεων, traditionum hostes, et novarum religionum architectos inanes argutias accepta a Patribus dogmata nuncupare.

Col. 615 C 6. *Qui commodius.* Ita maluimus cum Cornario vertere, quam cum Trapezuntio, « qui melius Hebraicam linguam tenuerunt, » aut cum Beza, « Hebraicarum vocum significationem adeptos. » Designat enim Aquilam Ponticum, cui tribuit hanc laudem S. Hieronymus, quod verborum proprietatem maxime expresserit, ut epist. 101 ad Marcellam, « Aquila, autem proselytus et contentiosus interpres, qui non solum verba, sed etymologias quoque verborum transferre conatus est. » Et epist. 159: « Aquila, qui verborum Hebræorum diligentissimus explicator est. » Et in XLIX Isaia, vers. 6: « De Aquila non miror, quod homo eruditissimus linguæ Hebrææ, et verbum, de verbo exprimens. » Hunc autem locum Proverbiorum VIII, 22, ita vertisse Aquilam, ut scripserit ἐκτίσας, possedit, ubi LXX dixerunt ἐκτίσας, docet Epiphanius hæresi 69, p. 520: Τὸ δὲ Ἑβραϊκὸν οὐχ οὕτως ἔχει, ὅθεν Ἀκύλας λέγει· Κύριος ἐκτίσας αὐτόν με. Ἀλλ' οἱ γεννῶντες παῖδας λέγουσιν, Ἐκτίσας αὐτὸν ὁ λόγος. « Hebræum autem non sic habet, unde Aquila dicit, Dominus possedit me: semper autem hi, qui filios generant, dicunt, Possedi vel adeptus sum filium. » Intelligit Evam potissimum, cujus hæc sunt verba, Genes. IV, 1, Possedi hominem per Deum, post nativitatem Cain prolata, quæque Basilius ipse in fine paginæ hujus asserti, ubi est verbum ἔκτισεν quod in eodem Proverbiorum loco usurpatur, et quod, ut notat Hieronymus in cap. IV Michææ, significat, possedit, vel habuit. Tractat hunc eundem locum Gregorius Nyssenus lib. I adversus Eunomium, pag. 54 edit. Morelli, apud quem fortassis emendandum ἐκτίσας, pro ἐκτίσας, licet in Regio quoque H. ita scriptum sit apud Basilium.

Col. 618 B 11. *Quamvis nec ab ipsis.* Ms. H. verbum repetebat, quod adjecimus, οὐδὲ τοῦτο τὸ συναρπάσθαι, « quamvis ne hoc quidem, aliquid contulisse, » vel « operam suam adhibuisse Filium ab ipsis concedatur. » Item illud quod sequitur, sic effert idem ms. codex, ὅπου γὰρ αὐτὸν τέλειον ὀνομάζουσι, « siquidem perfectum eum ministrum vocant. » Paulo post immutavimus illud interpretis, Ipse dixit, et facta sunt, quod et Regius ms. et Basiliensis præ se ferrent ἐγενήθησαν: at Stephani editio convenit cum Psalmorum textu, καὶ ἐγενήθησαν, itaque scribendum, ut est psalmo xxxii, 9: Ipse dixit, et facta sunt. Postremo correximus θελήματι μόνον, « sola voluntate creat, » pro θελήματι μόνον, ex eodem ms. H.

Col. 622 C. *Non enim conveniebat.* Hæc ut dilucidiora essent, a nobis ita mutata sunt, expunctis illis, « Cum non oporteat minus impassibilitatem Dei credere. » Sed et inspecto rursus Regio codice

concinnius legi comperi ἀναλλοίωτον οὐσαν παρατιθέναι, « non credere, neque eum fluxa natura, et innumeris obnoxia mutationibus, immutabilem et invariabilem comparare. »

Col. 624 A 2. *Βόλους ὁρόσου, glebas roris,* legimus in editione Stephani, nec aliter in ms. suo Trapezuntius, eaque lectio confirmatur editionis Romanæ auctoritate apud LXX, et Olympiodori in Catena Nicetæ, qui βόλους ὁρόσου exponit τούτοις, τὰς συστάσεις, « hoc est, concretiones: » at Basiliensis editio Basilii βόλους ὁρόσου habuit, quemadmodum et Regius H., unde Cornarius vertit, « guttas roris, » atque huic lectioni suffragantur Biblia Plantiniana ex Complutensibus expressa, et Basiliensis, licet in his perperam versum sit, « jactus roris. » Vulgata Lexica βόλους ὁρόσου exponunt apud Nazianzenum « stillas roris, » ut admonet auctor Græci Thesauri, qui locus est oratione 34, quæ est secunda de Theologia, p. 557, ubi hic ipse Jobi versus in medium affertur, licet doctissimus interpres βόλους legisse videatur, cum « glebas roris » vertit; denique Vulgata Latina favet, « vel quis genuit stillas roris? » Cæterum his verbis abusos fuisse quondam Arianos adversus Catholicos Consubstantialis defensores constat ex Commentario Origeni tributo in Job, ubi hæc recitari jubet apud Homousiastas, sed hæc tamen vocabula « uteri » et « partus » recte admonet in Filio non communicationem et interitum, sed potestatem significare generationemque puram et mundam; et ex Severo in eadem Catena: Ἐτέρως γὰρ τις ὁ τοῦ πατρὸς θεὸν ἀκούει, καὶ ἐτέρως Υἱοῦ, καὶ τούτου Μονογενοῦς, ὅπερ διορίζει τὸν μονοτρόπως γεννηθέντα ἐκ Πατρὸς, καὶ οὐχ αἱ ὁμωνυμιαί παντως τὴν φύσιν τῶν πραγμάτων συνάπτουσι, καθὼς ὀνομάζονται. « Aliter enim Deum pluvie patrem esse audimus, aliter Filii, et hujus quidem Unigeniti, id quod Filium a Patre singulari quodam modo generatum esse declarat, neque rerum omnium, quæ nominibus copulantur, eadem solet esse natura. »

Col. 627 A 12. *Quæ rationi.* Interpres ediderat, « quæ cogitando verisimilia putant, prædicationem Spiritus incredulibilem dicunt: » in quorum locum substituta est interpretatio Cornarii, qui ἀπειθοῦσι D vertit « fidem non adhibent: » nam et Budæus, Ephes. 5, 6, νισθὲς τῆς ἀπειθείας interpretatur filios diffidentiae, vel incredulitatis, prout habet Vulgata Latina, licet Beza malit « homines contumaces, » et tamen ἀπειθεῖν pro « diffidere » et « fidem non habere » præsertim in ecclesiasticis scriptis sumi H. Stephanus agnoscit. Potest autem hoc loco apud Basilium verti cum eodem Beza, « quod his quæ ratione liquent, obsecuti præconio Spiritus sancti immorigeros se præbent. » Nam et ait Apostolus de quibusdam Roman. II, 8: Καὶ ἀπειθοῦσι τῇ ἀληθείᾳ, ubi Vulgata, Qui non acquiescunt veritati: et ad Galatas, III, 1, Τίς ὑμᾶς ἐδούλωκε ἀληθείᾳ μὴ πεθεσθαι; Quis vos fascinavit veritati non obedire? Locus Isaia est cap. V, 21: Οὐαὶ αἱ σὺντα-

τοὺς ἐν ταῦτοις, καὶ ἐνώπιον αὐτῶν ἐπιστήμονες. » *« qui sunt arguti in semetipsis, et coram semetipsis scientes. »* Beza perperam hæc apud Basilium in secunda persona effert, « Væ vobis, qui apud vos sapitis. » Dicendum enim fuisset ἐνώπιον ὑμῶν, non ἐνώπιον αὐτῶν. Paulo post Regius codex insertat ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ παρόντος λόγου, « in principio libri hujus, » sed hæc olent glossema, quod fortassis ex margine in textum irrepsit.

Col. 634 B 4. *Quare sicut.* In ms. H. scriptum fuit τοῦ φωτὸς μεταδόσεις, quo pacto legisse videtur et Trapezuntius, cum sic interpretaretur: « Quare sicut nunquam qui natus est, innascibilitatis erit particeps, sic nunquam ipsi de luce trades: et ita secundum te Unigeniti substantia æqualiter ab ingenito et a luce distabit. » At Joannes omiserat illud, νοεῖσθαι καὶ νομαζέσθαι: alioqui ferri posset etiam hæc lectio, μεταδόσεις. » Igitur sicuti nunquam is qui genitus est, innascibilitatis particeps erit, sic nunquam illi lucem imperties? » Hoc est: « nunquam eum præditum esse lucē concedes? »

Ibid. D 2. *Quibus ipse.* Hæc est lectio Basiliensis editionis: at interpres in apographum incidisse videtur, quod cum codice Regio conspirabat: Οὗτος ἐν πανουργίᾳ δολῶν τὸν λόγον περιεκαλυμμένος τό. » *Quibus ipse per dolosum versutum malitiose suo velamine orationem occultans. »* Δολοῦν λόγον dixit, ut Lucianus δολοῦν τὸν οἶνον, « vinum adulterare: » vel potius ex ipso Apostolo didicit, II Corinth. iv, 2: Μὴ περιπατοῦντες ἐν πανουργίᾳ, μηδὲ δολοῦντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. « Non ambulantes in astutia, neque adulterantes verbum Dei. » Chrysostomus exponit, τοιοῦτοι ὄντες, οἷοι φαινόμεθα, καὶ οὐδὲν ἔχοντες συνεσκιασμένον, καὶ οὐκ ἐν τῷ βίῳ μόνον τοῦτω, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ κηρύγματι. « Qui tales sumus, quales videmur: nec quidquam non modo in vita nostra ac moribus, sed nec in ipsa verbi divini prædicatione tectum atque adumbratum habentes. » Postremo notandum in editione Stephani mutilam esse hanc sententiam: tantum enim est, ἐν πανουργίᾳ τῷ λόγων ἀποκρυφάμενος.

Col. 638 C 11. *Sed evidentia.* Quam addideramus in margine emendationem, in textum non admisit typographus: sic enim est in H., τῇ ἐνέργειᾳ δὲ τῶν γνωρισμάτων, « evidentia indiciorum. » Est enim ea propria laus indiciorum, ut manifesta sint et clara. Verior itaque hæc lectio, quam illa Basiliensis et Stephanæ edit. p. 343, ex qua Beza, « mentibus nostris notionum efficacitate illata. » Sed et videtur ἐνέργειᾳ potius legisse in manuscripto Trapezuntius, qui scripserat, « declaratione autem notionum. »

Col. 659 A 6. *Quæ vocibus.* His maluimus Cornarii verbis uti, quam illis Trapezuntii, « significationes harum vocum differre. » Similis apud Nysenum locutio, lib. iii contra Eunomium, p. 127: Οὐδὲν διὰ τῆς συναφείας τῶν ὀνομάτων εἰς τὴν τῶν σηματομενῶν σύγχυσιν ὑπαγόμεθα. » Per compagem nominum ad significatorum confusionem non

A inducimur. » Quod autem idem Cornarius addit in margine, Job xxxviii, suspicatus videtur alludere Basilium ad illud Job xxxviii, 19, *In qua via lux habet, et tenebrarum quis locus sit; quorum loco apud LXX scriptum est, Ποτὰ δὲ γῆ ἀλλήλα τὸ φῶς, Quali autem in terra diversatur lux; cum eo spectaret potius auctor, I Timoth. vi, 16, Ὁ μόνος ἔχων ἀθανάσιαν, φῶς οὐκ ὡς ἀπρόσιτον, Qui solus habet immortalitatem, et lucem inhabitat inaccessibilem; et psalmo ciii, 2, ἀναβαλλόμενος φῶς ὡς ἱμάτιον, amictus lumine sicut vestimento. Quamobrem satis mirari non possum insciam vel certe oscitantiam Beza, qui tam insolenter auctorem Vulgatæ Latine imperitiae accusat, et hic ἀναβάλλεσθαι φῶς vertit « et lucem emittere, » cum sequatur, ubi περὶ ἀγεννησίας verba sunt, οὐδὲ ἐξωθεν ταυτῷ περικαίμενην ἔχει. » extrinsecus circumvolutam, » quod respondet ei, quod de luce dictum est, « ea Deum amictum esse, non illam emittere. »*

Col. 642 B. *Priorem repello.* Emendandum censeo locum ex fide codicis H., τὴν πρὸς ἕτερον σύγκρισιν, « comparisonem cum altero: » videtur enim comparisonem non cum Filio solum, sed cum quovis altero rejicere, unde pagina sequenti Basilium dixit: Οὐχ ἐκούσιον ἔχουσα ἀσύγκριτον, « non liberum habere, ut nulli possit comparari, » et paulo post ipse Eunomius iterum: Οὐτε τὴν πρὸς ἕτερον σύγκρισιν ἐπιδέχεται. » Nec comparisonem cum altero admittit. » Idem error in editione Steph. corrigendus p. 346.

Col. 643 C. *Unigenito.* Τὸ γεννητόν dixit, non τὸν γεννητόν, ut perperam vertat Beza, « ei eum quem genuit, a sui communicatione inconsulto repellat, » et altero lapsu omisit vocem τοῦ Μονογενοῦς. Sed Trapezuntius quoque emendandus hic fuit; scripserat enim: « Ipsi quoque Unigenito appropinquare non possit. Ac inconsonum quidem in iis quæ ab ipso dicuntur, tantum est. » Ἀπροσπέλαστος est, et ἀπρόσιτος, is ad quem accedere nemo potest, non is, qui ad alios non potest accedere.

Col. 646 A 11. *Quare his qui.* Locus est in Græco mutilus, nec ad eum sanandum satis adjuvat Regius ms. in quo lego, ὡς γε τοῖς ἀντιλέγειν οὐκ ἔχουσιν, ἢ πολλοῦ ἀν τιμησαίμην. Trapezuntius ediderat, similem fortasse nactus lectionem, « Quare his contradicere non possunt, quamvis multi facerem. » Basiliensis editio et Stephan. addunt παρέλκον ἀν εἶη, sed loco suo movent illud οὐδὲν ἔχουσιν. Beza vertit: « Itaque istis qui nihil habent, quod respondeant, supervacaneum fuerit contradicere. » Ita legendum Græcè hic esset, ὥστε τοῖς ἀποκρῖνασθαι οὐκ ἔχουσιν, παρέλκον ἀν εἶη ἀντιλέγειν.

Col. 650 A 9. *Dominum priorem.* Προέλαβε præ se ferebant editiones duæ Basiliensis et Steph. ad quas interpretatio accommodata est. Ita Cornarius: « Non enim profecto quia Dominum hæc blasphemia præoccupavit. » At manuscriptus, quo Trapezuntius est usus, cum Regio consentit: προσέλαβε τῇ

blasφημία. « Dominum quoque ad hanc blasphemiam conjunxit. » Verumtamen creaturam Dominum non dixit primus Eunomius, sed ante ipsum Arius; Spiritum sanctum creaturam primus Eunomius dixit, ut Basilius hic contendit, neque in aliis hæreticorum libris hæc fuerat inventa blasphemia. Male quippe verterat paulo post Trapezunt. ἢ ἐν τοῖς καταληφθεῖσιν. « nisi quod in superstitionibus istorum sermonibus hanc appellationem invenimus. » De blasphemia in Spiritum sanctum non remittenda, vide Matth. xii, 32.

Col. 651 A. *Unius Montani*. Trapezuntius ediderat: « Montanus solus tantum in Spiritum insanivit, et nominibus vituperavit humilibus, ac naturam ipsius tantum extenuavit, ut diceret infamiam afferre factori. » Beza etiam pejus hoc ultimum vertit: « Ut etiam infamiam factori suo dicatur affricuisse: » quasi hoc vellet Basilius, Montanum dici infamiam affricuisse creatori. Epiphanius tamen, hæresi 48, Phrygastas sive Montanistas ait, qui se Montanum quemdam prophetam habere jactabant, de Patre et Filio ac Spiritu sancto similiter sensisse velut sancta catholica sentit Ecclesia, περὶ δὲ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος ὁμοίως φρονεῖν τῇ ἁγίᾳ καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ. Ex Arianis quidam dixerunt Spiritum sanctum non esse Patri et Filio consubstantialem, imo esse Filio minorem; sed de Filio potissimum adversus illos actum est, de Spiritu sancto in concilio ἡ οἰκουμενικῷ Constantino-politano, cujus sectatores Pneumatomachi, sive Spiritus impugnatores, appellati sunt. Philastrius, cap. 21, Eunomianos tradit asseruisse Patrem quidem fecisse Filium, et iterum Filium, qui sit creatura, fecisse Spiritum: quod refutans Basilius hoc loco subjicit, ἐκεῖνο δὲ τίμιν τῶν πάντων ἀδελφῶν; « Illud vero cui non patet, quod nulla Filii operatio a Patre divisa est? » In quem locum annotarat interpres in margine, hic probari Spiritum sanctum ab utroque procedere. Nam ut ait illustrissimus cardinalis Bellarminus, lib. ii, cap. 25, *De Christo*, certe Basilius probans non solum Filium esse causam Spiritus, sed etiam Patrem, quia omnia quæ habet Filius habet Pater, simul docet, imo pro comperto assumit Spiritus causam, ut Græci loquuntur, esse Filium.

Col. 654 B 4. *Conserveare doctr.* Emendavimus ex H. φυλάσσειν διδασκαλίαν, et ἀποσιωπᾶ, cum antea legeretur φυλάσσειν et σιωπᾶ. Sequitur paulo post locus celeberrimus et in tribus conciliis Florentini sessionibus 18, 19 et 20 diligenter excussus, cum inter Latine et Græcæ Ecclesiæ legatos de processione Spiritus sancti disputaretur. Ac Regius quidem codex cum eo consentit, quo usus est interpres, et cum editione Basiliensi, legiturque: Ἀξιώματι μὲν γὰρ δευτερεύειν τοῦ Υἱοῦ παραδίδωσιν ὁ τῆς εὐσεβείας λόγος: at Joannes Latine Ecclesiæ nomine protulit ex vetustissimo codice Basilii Constantinopolj a Nicolao Cusano delato, qui ante sexcentos annos videretur exaratus, testimonium istud ex hoc tertio

A libro *adversus Eunomium*: Ἀξιώματι γὰρ δευτερον τοῦ Υἱοῦ ἐξ αὐτοῦ τὸ εἶναι ἔχον, καὶ ἐξ αὐτοῦ λαμβάνον καὶ ἀναγγέλλον ἡμῖν, καὶ ὅπως τῆς αἰτίας ταύτης ἐξημμένον ὁ τῆς εὐσεβείας παραδίδωσι λόγος· φύσει δὲ χρῆσθαι τρίτῃ, οὔτε παρὰ τῶν ἁγίων διδασκόμεθα, οὔτε ἐκ τῶν εἰρημένων δυνάμεθα συλλογισασθαι κατὰ τὴν ἀκολουθίαν. « Dignitate enim secundum esse a Filio, cum ab ipso esse suum habeat, et ab ipso accipiat, et annuntiet nobis, et omnino ab illa causa dependeat, sermo pietatis tradit: natura vero tertia uti, neque a sanctis edocemur, neque ex dictis ut consequens colligere possumus. » In quem autem finem prolatus sit locus, exponit præsertim sessione 19, p. 449 edit. Romana, idem Joannes: « Volo necessaria demonstratione probare, cum aliquid ex aliquo dicimus, intelligi ex persona, idque demonstro per dictum Basilii, cum ait Spiritum habere suum esse ex Filio, et ab eo dependere tanquam ex causa. Si igitur accipere est habere esse, Spiritus sanctus habet esse, et accipit ex Filio, et ab eo dependet ut ex causa: ergo sequitur, ut si Spiritus sanctus accipit ex Filio, procedat etiam ex ipso. » Opponebat Marcus Ephesius, qui pro Græcis disputabat, additamentum illud a Latinis insertum videri: sed respondit Joannes tam antiquum illum esse librum, ut nullam corruptelæ suspicionem injiciat, cum multos ante annos, quam schisma hoc oriretur ac dissidium Ecclesiarum, exaratus appareret, nec ulla in eo ratura vel depravatio vel manus adjectio deprehenderetur. Addit illustrissimus cardinalis Bellarminus, lib. ii *De Christo*, c. 25, additamentum illud codicis Latinorum esse debere in textu vel certe sensum illorum: « Dicit enim Basilius Spiritum esse secundum a Filio ordine et dignitate, non tamen natura: et probat, quia sicut Filius est secundus a Patre, quia ab illo habet esse, ita quoque Spiritus est secundus a Filio: ubi si non addatur, vel subintelligatur, quod est in nostris codicibus, videlicet Spiritum habere esse a Filio, sicut Filius habet esse a Patre, ratio Basilii nihil concludet, nec illo modo probari poterit Spiritum sanctum esse secundum a Filio, ut Filius est secundus a Patre. »

Col. 655 A 5. *Sermo fortasse*. Ut interpretatio D cum Græco textu conveniret Basiliensis editionis, additum est « fortasse, » et infra: « ut illud concedamus; » sed lectorem tamen admonemus utrumque abfuisse ab interpretatione Trapez., ac proinde, ut verisimile est, a codice ms. quo ille usus est, cum ante primam Basiliensem editionem hos libros verterit: deinde abfuisse quoque a Regio codice illud, ἴσως, licet non absit alterum illud, ἴνα καὶ ὅπως συγχωρήσωμεν· denique in eo legebatur, non εἰ καὶ ὑποβέβηκε, sed εἰ καὶ ὑποβέβηκε, neque καὶ τὸ ἀκόλουθον ἐκείθεν, sed φύσει ἀκολουθοῦν, ἐκείθεν δὲ ὄν. Observandum est præterea, in concilio Florentino ex libris Græcorum ita citari hunc locum p. 475, ut non πρόσθεος, sed πρόσθεος καὶ προταγωνῇ legatur, hoc est, « aditus accessusque

que. » Item post συγχωρήσωμεν, non οὐκέτ' ἂν εἰ-
κότως ὡς ἄλλοτρίως ὑπάρχον φύσεως, sed potius οὐχ
ἕως ἔσται καὶ ἄλλοτρίως εἶναι φύσεως. » non ta-
men sequitur alienæ esse naturæ. » Qua varietate
lectionum animadversa merito contendisse arbitra-
bimur Joannem Provinciale in concilio Florentino
particulam hanc, ἴσως, « fortasse, » quæ in libris
Græcorum additur, itemque illud ἵνα καὶ ὁσως
συγχωρήσωμεν, magnam Basilio notam inurere.
Vult enim in hoc capite Basilio consequentiam re-
fellere, quæ utebatur Eunomius hoc modo : Etsi
tertius est dignitate, non sequi tamen ut natura quo-
que sit tertius Spiritus sanctus. Si ergo ita diceret,
« tradit fortasse pietatis sermo, » mirum videretur,
ipsum de eo dubitare, quod asseverare deberet ad
confutandum Eunomium : nam per notiora debe-
mus ea quæ minus sunt nota ostendere. Addit
etiam eundem in homilia De Spiritu sancto asse-
rere : Φανερώς καὶ ἀποκαλυμμένως τὸ Πνεῦμα
λαμβάνει παρὰ τοῦ Υἱοῦ χωρὶς τινος ἀμφιβολίας.
« Manifeste propalamque Spiritum sanctum a Filio
accipere citra ullam hesitationem. » Tum ex aliis
auctoris nostri locis ex hoc opere contra Eunomium
desumptis hoc fidei dogma probat, quæ subinde
cum occurrent indicabimus.

Col. 658 A. *Castrametab.* Trapezuntius scripse-
rat, *Castrametatur*, ut in præsentī extulit Hierony-
mus ex Hebræo, *Circumdatur angelus Domini in gyro*
timentes eum, quasi esset Græce περιβάλλει : at
editio Veneta omnium prima, et Basiliensis poste-
rior Basili habent, ut LXX, Psal. xxxiii, 8, πα-
ρ-εμβαλεῖ Κύριος, *castrametabitur*, Beza vero per-
peram, *Castra metatus est*.

Ibid. A 10. *Angelorum.* Apud LXX legimus, κατὰ
ἀριθμὸν ἀγγέλων Θεοῦ, juxta numerum angelorum
Dei, et ita Novatianus, lib. De Trinitate, et Rufinus,
libro De Symbolo, et Hieronymus, lib. ii in Mi-
chæam ; Origenes quoque, homilia 28 in Numeros,
« *Filiorum Dei*, vel, ut in aliis exemplaribus legi-
mus, *filiorum Israel* : » quam ob causam suspi-
cantur quidam in quibusdam exemplaribus LXX
interpretum ita scriptum fuisse, ut ex Hebræo Vul-
gata Latina, *filiorum Israel*, nisi forte aliorum
exemplarium nomine ea Biblia intellexit Origenes,
quæ communem Græcam editionem et mistam con-
tinebant ex aliis interpretibus, cum constet Aquilam
et Symmachum Græce edidisse ἀριθμὸν ὡμῶν
Ἰσραὴλ. Beza quoque hic satis attentus non fuit,
nec vidit κατὰ ἀριθμὸν, scriptum fuisse, non καὶ
ἀριθμὸν, verit enim, « *numerum angelorum*. Potuit
tamen, si attentior fuisset, illud etiam animadverte-
re, hic confirmari dogma, quod cogente veritate
confessus est scribens in cap. xviii Matth. 10, an-
gelos hominibus peculiariter adhiberi custodes a
Deo adversus Satanam et impuros spiritus, ut ex
pluribus Veteris præsertim Testamenti testimoniis
liquet : tametsi Calvinus hoc ut profanum et falsum
commentum irridet, scribens in xv Actorum et in
psalmum xc, et in dubium revocat lib. i Institut.,

A c. 14, et in Matth. xviii, 10, in *Harmonia Evangel.*
Confirmat hoc ipsum Severus Catena Græca in Can-
tica Scripturæ : Πᾶσι τοῖς ἔθνεσι διαμερισθεῖσιν ἀπρί-
θμους ἀγγέλους ἐπέστησεν, ἐκάστῳ πρὸς φυλακὴν
ἀφορίσας ἵνα τινά. Καὶ γὰρ εἶναι αὐτοὺς πνεύματα
leitourgiká εἰς διακονίαν ἀποσταλλόμενα διὰ τοὺς
μέλλοντας κληρονομίαν σωτηρίας, πάλιν παρὰ τῶν
ὁμοπνεύστων Γραμμάτων ἀκούομεν : ἐπὶ καὶ ἐκάστῳ
δεδοσθαι πρὸς φυλακὴν ἀγγέλων ἢ τῶν Εὐαγγελίων
πιστοῦται φωνή. « Omnibus gentibus divisus ange-
los secundum eundem numerum præfecit, attri-
buens aliquem unicuique ad custodiam. Etenim
esse ipsos spiritus ministros in ministerium missos
propter eos qui hæreditatem salutis accepturi sunt, »
a Scripturis divinitus inspiratis audimus : quoniam
etiam cuilibet angelum ad custodiam datum fuisse
Evangeliorum vox testatur. »

Ibid. 12. *Restitit mihi.* Ad verbum fuisset, *stetit*
ex adverso mihi, et paulo post, καὶ αὐτὸν κατέλιπον,
et ipsum reliqui cum principe regis (vel regni, ut in
aliis libris legitur, βασιλείας) Persarum. Trape-
zuntius Vulgatæ Latine verba usurpavit, quod ne-
cesse non fuit, cum prophetarum textus secun-
dum LXX convertendus esset e Græco, seu potius
ex S. Hieronymi commentario Italæ versionis textus
consulendus, quod fecit Flaminius Nobilius, cum
Romanam editionem adornaret. In Regio tamen II.
tantum erat μετὰ τοῦ ἀρχοντος Περσῶν, et in Vul-
gata juxta regem Persarum.

Col. 659 B. *Ex attentione.* Immutavimus illa in-
terpretis, « quæ ad obtemperandum, et diligenter,
quæ commissa sunt, curandum, sanctificatione sunt. »
Προσοχὴ enim aliud sonat, aliud ὁπασοχὴ. Beza
vero, qui Trapezuntii versionem emendare inutilis
esse laboris dixit, longius a mente auctoris discessit
scribens, « Spiritus ex eo quod Deo astant, et ex
functionis aux ratione præditi merito non dixeris
natura sanctos esse. » Homines quippe novæ reli-
gionis præcones, qui negant incrementum gratiæ et
sanctificationem mereri nos posse, sententiam Pa-
trum non capiunt, cum sanctificari creaturas studio
et attentione acquisita sanctitate concedunt, ejus-
modi est ille nostri hujus auctoris quæst. 53 *Re-
gular. brevior*. : Ἀγιασμός δέ ἐστι τὸ ἀνακείσθαι τῷ
ἀγίῳ Θεῷ ἐξ ὁλοκλήρου καὶ ἀδιαστάντως ἐν παντί
καὶ ῥῶ διὰ φροντίδος καὶ σπουδῆς τῶν αὐτῶ ἀρεσκόν-
των. Propterea pagina quoque sequenti ἁγιασμὸν,
ἄθλον προκοπῆς καὶ εὐαρεστήσεως esse dicit, quod
interpres verterat, « ita comparata est, ut virtutis
et divinæ dilectionis præmium sanctificatione ha-
beat. »

Ibid. C. *Quibus autem.* Interpretare clarius, « Qui-
bus autem adventitia et aliunde contributa inest bo-
nitas, ea mutabilis sunt naturæ. Neque enim Luci-
fer cecidisset, qui mane oriebatur, neque in terra, »
etc. Isa. xiv, 12.

Ibid. D 5. *Quo pacto tertiæ.* Sic emendatum
a nobis est ex Regio II. in Græco textu, cum in
Basiliensi legeretur πῶς τρίτον; et in Stephanæa

quoque, ac Beza prius interpretatus esset, « quomodo tertium est? » Existimavit corrigendum πῶς τρίτον; quod et Veneta editio præ se fert, sed ita vertendum erat, « quomodo tertius est? » nimirum Spiritus sanctus. Major oscitantia fuit ejus, nec tamen ab Herodoti patrono animadversa, cum sequentem Jeremiæ locum interpretaretur, *Christus Dominus, sub cujus umbrarum ala vivimus*: nam et omisit illud οὐ εἴπαμεν, et ordinem invertit verborum. ita dicens pro « sub umbra alarum. » Quidam apud Jeremiam, Thren. iv, 20: Οὐ εἴπαμεν, 'Er τῇ σκιᾷ τῶν περὶ ὧν αὐτοῦ ἡσώμεθα, sic Latine convertunt: Cui diximus, Sub umbra alarum ejus vivemus. Sed scribendum potius fuisset ut est in Vulgata, Cui diximus, In umbra tua vivemus. In editione Romana rectius, De quo diximus, In umbra ejus vivemus. Sed Hebraismus est in verbis LXX, in quo pronomen ejus παρέλκει, sicut psalm. cxl.iii, 15: *Beatus populus, cujus Dominus Deus ejus*. Itaque Latina locutione, amoto Hebraismo, dicendum esset, *Cujus diximus nos sub umbra alarum esse victuros*. Sic Ambrosius, in psalmum cxviii, *Sub cujus umbra, diximus, vivemus*. Sed vox περὶ ὧν abest ab Jeremiæ textu, ascita ab auctore, cum ejus fortasse menti observaretur illud psalmi lvi, 2: Καὶ ἐν τῇ σκιᾷ τῶν περὶ ὧν σου ἐλπῶ, Et in umbra alarum tuarum sperabo; hoc est, in tegmine, sub protectione, ut in psal. xvi, 8, 'Er σκέπη τῶν περὶ ὧν σου σκεπάζεις με, In tegmine alarum tuarum proteges me. Vulgata, Sub umbra alarum tuarum. Et Isaie xl.ii, 2, In umbra manus suæ protegit me: Ὑπὸ τῆς σκέπης τῆς χειρὸς αὐτοῦ. Sub protectione manus suæ. Cæterum hunc locum passim de Christo Salvatore intelligunt Patres, ut Irenæus, lib. iii adversus Hæreses, cap. 11; Tertullianus in Marcion., cap. 6; Eusebius Caesar., De Demonstr. Evangel. iv, cap. 24; Gregorius Nyss., Contra Judæos, et Ambros., vii in Lucam, cap. 16.

Col. 665 B 10. *Hæc dicit Spir.* Annotandus fuit locus Actor. apostol. cap. xxi, 11, ne quis forte, qui in versionem Bezae incidit, cæcum ducem secutus erret; cujus subtilitas hic frustra fuit. Cum enim se legis non meminisset in Actis Agabum hæc verba protulisse prophetando, *Hæc dicit Spiritus sanctus: Virum cujus est zona hæc*, etc., ad quem locum sine dubio spectant hæc verba Basilii, mutilatum esse locum existimans, sic eum restituere conatus est: *Idcirco clamant prophetae in Veteri Testamento, Hæc dicit Dominus; in Novo autem apostoli, Hæc dicit Spiritus sanctus*. Cornarius etiam indicarat in margine Actor. xv, citari putans illud apostolorum in concilio Hierosolym., *Visum est Spiritui sancto et nobis*: sed hoc ad probandam Spiritus divinitatem sufficit, quod nimirum prophetæ donum distribuat, ut indicant prophetæ, cum ex illius persona loquuntur. Vide librum v, λεγόντων τῶν ἀποστόλων.

Ibid. C 2. *Si quid cum Deo.* Κοινωνεῖ τῷ Θεῷ τὸ

Πνεῦμα. Si quid arcani cum Deo commune habet Spiritus, cum neque alienus ab eo sit, neque peregrinus, profunda judiciorum ejus scrutari potest (1 Cor. ii, 10).

Col. 666 A 14. *Ulpote primum.* Interpres ediderat, ut primum et major omnibus et solus talis unigeniti facturæ: Cornarius nihilo melius, et major omnibus et solus talis unigeniti creatura. Atqui Eunomius nolebat majorem Patre et Filio existimari Spiritum: non igitur majorem omnibus, sed omnium maximum opus, vel omnium maximam creaturam. In verbis Basilii, quæ sequuntur, deerat verbum οὐκ εἶναι, quod ex codice Regio supplevimus, « nec deitatem in nobis habitare videtur credere: » quam ob causam postea citat ex Apostolo, *Spiritus Dei habitat in vobis* (1 Cor. iii, 16).

Col. 667 A 13. *Montium et inexpleri.* Atqui hoc epithetum terræ, non mari tribuit Basilius, quod aliqui poetice Plutarchus etiam usurpat: sed non semper ἀπληστον sonat ἀπληστον vel ἀχόρταστον, « inexplibile, » quin potius alii, tanquam ἀπελάζω deductum, ἀπρόσιτον accipiant, ut Hesychius, et ἀπροσπλάστον, « inaccessum: » sed simplicius est ἀπειρον, « magnitudine immensum: » scribe igitur, « immensæ terræ et infiniti maris. » Cæterum in verbis Eunomii propositis interpres legisse plura videtur, quam sunt in excusis Veneto et Basiliensi libris, nimirum, ἀλλ' οὐκ ἀγέννητός ἐστιν, « sed non est ingenuus, » quod observavit et in margine admonuit doctissimus Montacutius, sed et a Regio quoque ms. aberat. Paulo post emendavimus ex H. et Steph. edit. προσπλάζοντος, expuncto in Basiliensi προσπλέονάζοντος, et in Veneta προσπλέονάζοντες: quo lis, quæ aspici possunt, admoto.

Ibid. B 10. *Quid igitur.* Post verbum « oportet » interrogationis nota collocanda est, ut in Græcis: apud interpretem item immutavimus illud, « per filium præbitum. » In ms. H. pro ζωοποιούν, scriptum erat ζωοποιόν, « vivificum. » Ibid. « credimus spectare » scripsimus, cum legeretur, « credimus fieri, » quod Trapezuntius fortasse calamo exarasset « ferri. » Ita sequenti pag. πρὸς τὴν ἐνανθρωπήσιν τοῦ Κυρίου γέρονσα. Trapezunt. « humanitatem Domini concernens. » Cornarius dixit « ad incarnationem Domini tendens. » S. Ambrosius, Basilii vestigia relegens, ita locum Amos, iv, 13, exponit lib. ii, cap. 7, *De Spiritu sancto*: « Nonne evidenter dictorum testificatur series de istius creatura mundi locutum prophetam? » Hausit ex Didymo, lib. i *De Spiritu sancto*, quibus adde hæc ex Cyrilli Alexandr. commentario in Amos: Πνεῦμά φησιν οὐχὶ τὸ θεῖον καὶ ἅγιον (καὶ ἐν μακροῖς τινεσὶ τῶν τὰ ὀρθὰ διαστρέφειν μεμελετηκότων), ἀλλὰ τοῦτ' ἐστὶ τὸ ἀείριον ἐν καὶ ἐγκόσμιον, « Spiritum nominat non divinum et sanctum (tametsi quidam ita insaniunt, qui recta pervertere conantur), sed hunc aerum et mundanum; » et Theodoret., in Comment.: Ὁς τὸ μανθὸν τοῦ ἀέρος καὶ τὸ χαῦνον εἰς τὴν φρικτὴν

τῆς βροντῆς μεταβάλλει κτύπον, διὰ τῶν ὑπ' αὐτοῦ γεγεννημένων ἀνέμων τοῦτον ἀνακινῶν καὶ συστρέφων. « Qui aerem rarum ac mollem in sonitum horribilis tonitruī convertit, ac ventis a se creatis hunc commovet atque concitat. » Τοῦτο videtur legisse interpres, non τοῦτον, quod ad aerem referendum est, non ad tonitru.

Col. 670 C 5. *Contemptum esse.* Ἀθέτησιν aptius expressit Cornarius, « substantiæ reprobationem, » Th. Beza, « aboleri ipsius hypostasini; » potes etiam vertere, « abrogationem esse subsistentiæ, » hoc est, ideo rejici aut reprobari subsistentiam ejus, quod eum esse creaturam negetur. Postremo illa verba quæ sequuntur ἀξιοθώμεν, aliquando censuimus interpretem de suo adjecisse, quæ a Veneta et Basiliensibus editionibus aberant, et clausula potius alicujus popularis hominæ videntur, quam ἀντιρρόη-
του λόγου sed in Regio II. sunt reperta.

Col. 671 in titulo. Ἀντιρρόητικά. Hic titulus præfigebatur in Regio H. huic libro quarto, et omissis illis, ἐν φ, sequebatur: Ἀπολαὶ καὶ λύσεις. *Refutatio, sive quæstiones et solutiones ex Scripturis divinitus inspiratis, super iis, quæ obijciuntur de Filio in Novo et Veteri Testamento.* Aberat autem a Veneta editione quartus hic et quintus liber; utrumque Regius manuscriptus agnoscit.

Col. 672 A 4. *Λέγεται οὖν.* Conjunctio οὖν aberat a ms. qui conspirat cum eo quo videtur usus interpres; et ex quo illud, ψευδός, correximus, ψευ-
δός. Atque huic interpunctioni sic adaptari versio poterit: « Si vero Filius natura Deus non est, sicut qui falso dii vocantur, dicitur et non est Deus. »

Ibid. 11. *Quod adoptione.* Hoc ita cum aliis duobus interpretibus efferrī maluimus, quam *positione.* Paulus apostolus υιοθεσίαν appellat, ut Ephesior. 1, 3, Προορίσας ἡμᾶς εἰς υιοθεσίαν. *Qui prædestinavit nos in filiorum adoptionem.*

Col. 674 A. *Vere imposita.* Τὰ ἀληθῶς ὀνόματα. Imo, quæ vere sunt nomina, notæ sunt essentiae earum rerum, quarum sunt nomina. Beza vocem ὀνόμας prætermisit. Apud Cornarium perperam editum est, « quæ vero sunt nomina. »

Ibid. 6. *Sed quia incomparabilis.* Hic quoque lapsus cum Cornario communis est, ni fallor, Trapezuntio, quod τὸ ἀσύγκριτον vertit non « incomparabile, » sed « incomparabilis, » ad Patrem referendū: Bezae autem proprius est error, quod τὸ μονογενὲς vertit « unigenitus. » Ut igitur ab utroque lapsu sibi caveat lector, ita scribet: « Si unigenitum esse generationis non est, sed ob id quod sit incomparabile, unigenitus etiam est Pater: est enim incomparabilis. »

Ibid. 9. *Et ὁ Υἱός.* Correxiōnis vitiosam lectionem Basil. ὁ Υἱὸς οὐκ ἀπλῶς, et illam manuscripti, εἰς Υἱός, secuti edit. Steph. Rursus in eodem articulo, pro ὁ Υἱὸς καὶ μονογενὲς ἐστὶ, scripsimus ex

A ms., καὶ Υἱὸς καὶ μονογενὲς, ut exigit ipsa interpretatio Trapezunt. et Bezae.

Ibid. B 2. *Deus enim nec cum ullo.* Immutavimus quod scripserat Trapezunt., « Deus enim ad omnia et per omnia incomparabilis est. »

Ibid. B 14. *Quod in forma Dei.* Dilucidior alia interpretatio ex Steph. 2: Illud in forma Dei, est in essentia Dei: neque enim aliud est forma, aliud essentia Dei. » Respicit enim locum Pauli, Philip-
pens. 11, 6: Qui cum in forma Dei esset, non rapinam. Ab eadem mente illud est S. Athanasii hunc Apostoli versiculum exponentis lib. iv contra Ari-
anos, p. 255: Οὐκ ἐκ μέρους δὲ ἡ τῆς θεότητος μορφή, ἀλλὰ τὸ πλήρωμα τῆς τοῦ Πατρὸς θεότητος ἐστὶ τὸ εἶναι τοῦ Υἱοῦ, καὶ ὁλος Θεός ἐστιν ὁ Υἱός.

R « Non autem ex parte aliqua forma deitatis conficitur, sed ex integra deitate Patris essentia Filii consurgit, et solidus Deus est Filius: » sic illius loci restituenda est versio; et in Orat. contra Sabellii gregales p. 509: Ἄλλ' ὁ ἐκ τοῦ Θεοῦ Θεὸς ἴσα ἔχει τῷ γεγεννηκότῳ κατὰ τὴν φύσιν, ὡς καὶ Παῦλος μαρτυρεῖ, τὰ πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως ἐξηγουμένους. Atqui si Deus ex Deo est, fieri nequit, quin ratione naturæ paria habeat cum genitore suo, ut et Paulus testatur, qui de iis quæ incarnationem præcesserunt, explanationem facit.

Col. 675 A 7. *Quorum eadem.* Emendandus Græcus textus omnium editionum, ex ms. H., ut conveniat cum Trapezuntii interpretatione, ἐνέργεια δὲ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ μία. Unde et in loco Joannis v, 19, præcedit nomen Patris, et sequitur illud Filii. Beza, licet in textu Græco Steph. non aliter legere-
tur atque in Basiliensi, scripsit tamen, « Quorum eadem est actio, eadem quoque est essentia. Patris autem et Filii una est actio. » Atqui ἐνεργείας dixit, non ἐνέργειαν.

Ibid. C 10. *Πρὸς τὸ καὶ ἀδυναμεῖν.* Verterat idem, « Cum ad hoc etiam imbecillitas ipsi insit. » Hoc est, Si non potest generare, et deterioris conditionis est quam generans, « et præterea imbecill. » In membro quod sequitur, pro μή ποτε legitur in ms. H., μή ποῦ ἐγέννησε. Quo pacto et legisse Trapezuntium præ se fert ejus versio, « etsi, nondum genuit; » Beza, « etsi nunquam genuit: » ex
D Stephan. et Basil. μή ποτε.

Ibid. C 13. *Et postea sine.* Scripserat Trapezunt., « vel cum semel voluit, invitatus in posterum est. » Cornarius, « vel cum semel voluerit, de cætero non vult. » Ἀδούλητος non semper passivam habet significationem, ut Suidas docet: Ἀδούλητον κακὸν, ἀθέλητον, ὃ οὐ θέλει τις, καὶ ἀδούλητος, ὃ μὴ βουλόμενος. « Involuntarium dicitur malum, quod quis non vult, et ἀδούλητος, qui non vult: » exemplum ex hoc Basilii loco suppetet.

Col. 678 A 12. *Cum nos asseramus.* Obscurior erat antea sententia auctoris, « Cum nos asseramus Patrem esse semper, necesse est etiam Filium esse semper. Illi dicunt ergo, quoniam. » Sed in locum Græcarum vocum δημιουργός et δημιουργ-

γία, si substituantur ex Cornarii interpretatione A duæ istæ, « opifex et opificium, » potius quam « creator et creatura » vel « creatio » cum Beza vel Trapezuntio, dilucidior erit oratio, quod cum exemplis magis conveniant ædificatoris et navicularii: neque enim illi domum aut navim creare dicuntur: at opifex ædificatorque mundi Deus est etiam Ciceroni, i De natura deorum.

Col. 678 B. *Omnipotens*. Hoc usitatis, quam « Omnitens, » Trapezuntii: sic enim effert Græcam vocem παντοκράτωρ auctor Itale interpretationis, ex qua viri docti nobis restare putant eos sacræ Scripturæ librós, quos ex Hebræo minime vertit S. Hieronymus, ut Sapientiæ vii, 25: Καὶ ἀπέβροια τῆς τοῦ Παντοκράτορος δόξης. Et emanatio quedam est claritatis omnipotentis Dei. Adde quod Septuaginta Græca illa voce usi sunt ad exprimendam Hebræam יְהוָה, Sadai, quæ apud Hebræos unum ex decem Dei nominibus, uberrimum sonat, et eum ejus bonitas per universas creaturas permeat; propterea Job viii, 3, vertitur Ὁ πάντα ποιήσας. Qui omnia fecit; Vulgata, *Omnipotens subvertit*. Idem, cap. xxi, 25: Ἔσται οὖν σὺ ὁ Παντοκράτωρ βοηθός. Erit igitur *Omnipotens auxiliator tuus*. Γενεῖς Σαβαώθ autem jungi solet cum dictionibus Κύριος, vel Θεός, ut dicatur Κύριος Σαβαώθ, « Dominus exercituum, » vel *Deus exercituum*, i Reg. i, 3: Καὶ οὕτως τῷ Θεῷ Σαβαώθ. Et sacrificare Deo exercituum. Isaia i, 9: Εἰ μὴ Κύριος Σαβαώθ ἐγκατέλιπε. Nisi Dominus C exercituum reliquisset.

Ibid. B 11. *Rursus interrogant*. Hic quoque dilucidiorē, opinor, substituiimus versionem ejecit illis verbis, « an cum sit natus est Filius, an cum non sit, » et in iis quæ sequuntur alia emendata: sed et majusculis litteris illa efferenda fuerunt, « Aliquando et In tempore, et Cum esset: » hoc est, « Non audent dicere, an aliquando, » vel « In tempore sit natus vel genitus. »

Ibid. C. 12. *Et qui cum*. Distinximus hæc duo loca ante confusa in unum: alter enim est Hebræorum, i, 3, Qui cum sit splendor: alter Philippens. ii, 6, καὶ ὅς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, quod perperam Beza, Qui cum sit in forma Dei: nam et ipse in textu Epistolæ ad Philippenses et in D Notis suis reddidit Latine, Qui cum esset in forma Dei.

Col. 679 A 5. *Homo enim altero*. Hæc obscure admodum sic ediderat interpres, « homo enim homine magis non dicitur: bonus autem bono, et justus justo. » Hoc nimirum est, quod dicunt philosophi, Substantia non suscipit magis et minus, sed qualitas: unde Aristoteles in Categ.: Οὐκ ἂν ἐπιδέχοντο τὴ οὐσία τὸ πλεον καὶ τὸ ἥττον. Postremo c. ix, ex ms. et Stephan. ἀρξάμενον scripsimus pro ἀρξόμενον, « quod incepit esse, non cessare. »

Ibid. C 13. *Ipsi*. Truncata erat hæc sententia, cum legeretur antea, « quoniam et ipsi jubetur: coactus et nolens ministrat: » sed et illud εἴνε καὶ

ἐπιτάσσεται, melius verbis Cornarii exprimeretur, « siquidem ipsi jubetur. »

Col. 682 C 4. *Et omnia ex opposito*. Interpres scripserat, « et quodcumque ex opposito inter se dividuntur: etiam innascibilitas nascibilitati contraria est. Quare si modus subsistentiæ innascibilitas non est, sed substantia, Pater Filio secundum substantiam contrarius erit. » Porro ad oram loci illius, Dominus nomen tibi, notarat Cornarius, psalm. lxxxii, ejus in versu 19 legimus: Καὶ γνώτωσαν, ὅτι θροῦν σου Κύριος. Et cognoscant, quia nomen tibi Dominus, ubi Hebraice est τὸ τετραγράμματον. Quod autem hoc capite demonstrat Basilius τὸ ἀγέννητον, ingentum vel innascibilitatem non significare substantiam vel essentiam, sed modum essentiae, vel modum existendi personæ, admittunt etiam alii Patres, quos profert noster Gabriel Vasques, Disputat. 137 in i partem S. Thomæ, ut Cyrillus, lib. i *Thesauri*, cap. 4, ejus hic titulus est: Ἀπολογία αὐτολεξεί, ὅτι μὴ τὸ ἀγέννητον οὐσία, μόνον ἐστὶ τοῦ μὴ γεγονέναι τὸν Θεὸν σημαντικόν. « Quod ingentum substantia non est, sed solummodo Deum non esse genitum significat; » et cap. 3 ejusdem libri: Οὐκ ἄρα τὸ ἀγέννητον οὐσίας, ἀλλὰ τοῦ μὴ τοιῶσδε εἶναι τὴν οὐσίαν σημαντικόν. « Non esse igitur ingentum substantiam, sed substantiam non esse tali modo significat; » et Gregorius Nysenus lib. xii *adversus Eunomium*, p. 304: Et τὸ ἀγέννητον θροῦν φασὶ τὴν οὐσίαν σημαίνειν, καὶ μὴ τὸ ἀνευ αἰτίας τὴν ὑπόστασιν ἔχειν, ποιεῖν νόμῳ τὸ ἀνευ αἰτίας εἶναι τὸν Πατέρα συστήσουσι; « Si nomen hoc ingentum substantiam aiunt significare, et non absque causa Patrem subsistentiam habere, quo nomine Patrem absque causa esse constituent? »

Col. 683 B 5. *Sed ipsum substantia*. Αὐτοουσία scripsit typographus, dubitante fortasse correctore, num Basilius potius edidisset αὐτοουσία, quomodo et in Stephanæa legebatur, et Beza vertebat: « Si ingentus non est essentiae nomen, sed ipsamet essentia: » Basiliensis et Regius H., ἀλλ' αὐτὸ οὐσία, « sed ipsum substantia est: » et ita quoque Trapezuntius. Sequebatur apud eundem interpretem, « cum et Filius substantia sit, et ipse ingentus substantia est, et omnis substantia ingenta est; » sed cum in Basiliensi, Steph. et ms. H. scriptum sit, ἀγέννητος καὶ ὁ Υἱός, merito immutavimus, « ingentus etiam erit Filius. »

Col. 687 C 3. *Si quid enim*. In ms. Reg. scriptum offendimus δεστικὸν καὶ ἀνθρωπος τοῦτο· ἴδιον ἐστὶ ἀνθρώπου, quamobrem addita est particula καὶ priori loco, cum abesset a Basiliensi: verum ex Stephanæa potius ita restituendus est textus Græcus: Εἰ τι γὰρ ζῶον λογικόν, θνητόν, νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεστικόν, ἀνθρωπος τοῦτο, καὶ τοῦτο ἀνθρωπος. « Nam si quod est animal rationis particeps, mortale, intelligentiæ et scientiæ capax, homo illud est, et illud est homo. » Porphyrius cap. 3 τῆς Εἰσαγωγῆς hac definitione hominis

contentus fuit, ζῶν λογικὸν θνητὸν ὁ ἄνθρωπος, A
 « animal rationis particeps mortale, homo. » Rationis particeps cum dicitur, ab animalibus brutis, cum vero mortale, ab angelis eum distingui docet.

Col. 689 A 12. *Ἦν ἄρα τὰς*. Vitosas lectionem sic expressit Cornarius, « Erat ergo humilior, quam ut Patri conveniret, creare ea, quæ a Filio facta sunt, » sed emendanda est ex Regio H., οὐκ ἄρα οὐν ταπεινότερον, vel ex Stephan. p. 399, οὐκ ἄρα ταπεινότερ., « Non est igitur humilior aliquid, quam ut Patri conveniat, creare quæ sunt a Filio. » Quod sequitur, οὐ γὰρ ἦν ποτε ἄστροφος, immutavimus ita versum (« non enim erat, quando erat insipiens. »)

Col. 691 A 5. *Quare videtur*. Interpres edidit: B
 « Quare videtur de similitudine ac identitate ipsorum in omnibus et similique substantia, non de creatura ea verba dixisse. » Quid sit ἀπαράλλατος οὐσία, et quomodo Latine a Patribus exprimitur, docet in suis in *Gregorium Nazianzenum* scholiis doctissimus Billius, qui et apud illum, p. 682, vertit, orat. 42, ἡ ἀπαράλλατος εἰκὼν, ὁ τοῦ Πατρὸς ὅρος καὶ λόγος, « illa per omnia similis imago, ille Patris terminus et ratio: » itaque illud Athanasii, disputat. 2 contra Arianos, p. 153, καὶ ἀπαράλλατον ἔσχειν εἰκόνα, sic interpretari potes, « habuimusque per omnia similem sui imaginem: » ut in eodem libro dixit p. 151, καὶ ὁμοῖός ἐστι κατὰ πάντα τοῦ Πατρὸς, « similisque per omnia Patri. » Nec satis exprimunt vim dictionis, qui « non dissimilem, » vel « incommutabilem » vertant; excedunt autem, qui « identitatem » hic addunt.

Ibid. B 7. *Si imago*. Corrigendum in Græco ex ms. H. καθοτιοῦν: sed aliter distinctionem adhibuerat Trapezuntius codex, cum quo etiam Stephanus editio consentit, εἰ εἰκὼν πάντως ὁμοία καθοτιοῦν, καὶ ὁ Υἱὸς ἐστὶν εἰκὼν, « Si omnino imago est in quovis similis, et Filius est imago. » Emendavimus ex eadem et ex ms. κατ' οὐδὲν ὁμοία, et κατὰ πάντα ὁμοῖος: sed in capitulo sequenti mendose in Stephan. et Basiliensi init βλέπων et ἀκούων, pro βλέπων et ἀκούων: ut suggerit H. ms. qui rursus perperam habuit βλέπει, pro βλέπει: unde Trapezuntius, « ut corpus cernet, et ut corpus audiet, (ut ἐνεργήσῃ,) operabitur. »

Col. 694 C 8. *Se diabolum*. Expunximus obscuram versionem, « latent diabolus coherens et non Filium Dei. » Porro hunc locum Jobi xl, 14, de principe demonum quosdam intellexisse constat ex Olympiodoro in Catena Nicetæ: Οἱ μὲν φασιν, ὅτι πρῶτον τοῦτον ἐκτίσεν ὁ Θεός· οἱ δὲ φεύγοντες εἰπεῖν, ὅτι πρῶτον ποίημα τοῦ Θεοῦ τὴν τροπὴν ὑπέμεινε, φασίν, ὅτι οὐ πρῶτος μὴ γέγονε, τὴν πρῶτην δὲ ἀρχὴν παρὰ ἀγγέλοις εἶχεν, εἰς τῶν πρῶτων ἀρχόντων τυγχάνων, κατὰ τὸ, Καὶ ὡς εἰς τῶν ἀρχόντων πλάττεται. « Quidam aiunt hunc primum a Deo creatum esse; alii vero, cum dicere reformident primam a Deo conditam creatu-

ram mutationem passam esse, primum illum ortum esse negant: eidem tamen angelorum principatum delatum esse concedunt, qui unus e primis principibus esset, a quo nec illud dissidet: Et sicut unus de principibus caditis (Psal. lxxxi). » Idem Hieronymus adversus Iovinianum de Lucifero tradit et ejus casu. S. Augustinus lib. in *De Genesi ad litteram*, cap. 10, meminit quorundam, qui ita sentiebant, nec illos notat aut carpit. Gregorius Magnus, homil. 34 *De centum oribus*, quem sequitur S. Thomas, 1 p., quæst. 63, artic. 7, nec tamen alteram opinionem damnari vult, quæ est Damasceni lib. in *De fide orthodoxa*, cap. 4, ex inferioribus nimirum ordinibus fuisse angelos qui lapsi sunt. Sanè quidem locum illum Jobi historico sensu malunt alii de animali quodam terrestri, vel de serpente in humentibus locis degente intelligere, nihilque de principe demonum qui ceciderunt, ex Scriptura certo colligi posse, ut pluribus probat noster Gabriel Vasques in illam S. Thomæ 63 questionem.

Col. 695 C 8. *Cum aperassent*. Aliud est penitentiam agere, aliud respicere, aut vitam mutare, quamobrem delevimus illud Trapezunt., « cum speramus penitentia posse salvari. »

Col. 699 B 8. *Et creatrix*. Ms. H., καὶ ἡ ἀκτιστος οὐσίτης, « et increata divinitas: » at Stephan. et Beza κτίστῃς, « et creatrix deitas, » tametsi fortasse legit Trapezuntius κτίστῃς θεότης. Paulo post ex eadem edit. Stephan. correctum est ἐπὶ τὸ πιστεύειν: « quandoquidem credere nos in eum, vel simul cum eo, vel ante ipsum inveniretur. » Beza perperam πρὸ vertit « post, » et ἡμᾶς omisit.

Col. 702 A 15. *Ipsam petebat*. Truncata hæc fuerant Latine conversa ab interprete, quasi deessent ista, αὐτὴν ἦται. Οὐ γὰρ ἂν ὁ εἶχε λαθεῖν ἐπιζητεῖται, quæ omnes editiones et mss. exhibent. Rursus in fine capituli hujus vocem οἰκονομίας omiserat. De Photino Epiphanius, hæresi 71, qui in concilio Sardicensi eum damnatum asserit, hoc est circa annum Christi 347: Φάσκει ἀπαρχῆς τὸν Χριστὸν μὴ εἶναι, ἀπὸ δὲ Μαρίας, καὶ θεοῦ αὐτὸν ὑπάρχειν, ἐξ ὅτε, φησι, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπλήθυν ἐπ' αὐτὴν, καὶ ἐγεννήθη ἐκ Πνεύματος ἁγίου. « Asserit ab initio Christum non esse, verum a Maria, et hucusque ipsum existere, ex quo Spiritus sanctus, inquit, supervenit in ipsam, et genitus est ex Spiritu sancto. »

Col. 705 A 13. *Creavi*. Ita Cornarius et Beza, rectius quam Trapezuntius, *Possedi hominem*, ut est in Vulgata ex Hebræo, quasi legisset ἐκτησάμην, prout eliderunt etiam LXX, Genesis xli. Regiu. H. habet ἐκτισάμην, et ita certum est edi voluisse Basilium, quod existimaret ita scriptum a LXX. Nam ἐκτησάμην, a præsenti κτάσμαι, possideo sonat, non creo: neque est in usu apud profanos Græcos auctores κτίζομαι, ut significet creo, vel condo. Scriptura quoque verbo κτίζειν activo utitur tantum, ut Sap. ii, 23: Θεὸς κτίσας τὸν

ἀνθρώπων ἐπ' ἀφ' ὅρατος, Deus creavit hominem in incorruptione; et Eccl. xviii, 1: Ὁ ὢν εἰς τὸν αἰῶνα ἔκτισε τὰ πάντα κοινῇ, Qui vivit in æternum creavit omnia simul. Suspicioni tamen locus relinquatur in quibusdam libris Geneseos scriptum offendisse Basilium ἐκτίσας, quandoquidem ita quoque legimus apud ejus fratrem Gregorium Nysenum, lib. ii contra Eunomium, p. 34 editionis Morelli, ubi de humanitate Christi quoque exponitur locus Proverbiorum viii, 22: Ἐκτίσθη γὰρ ἀληθῶς ἐπ' ἐσχάτου τῶν ἡμερῶν ὁ δι' ἡμᾶς καὶ ἡμᾶς γενόμενος. « Creatus enim est vere in novissimis diebus, ille qui propter nos secundum nos natus est. »

Col. 706 A 8. Nam ipsa per se. Αὐτοσοφία scriptissimus ex H. ms., ut antea αὐτοζωή εἶναι οὐ δύναται. Atque in vulgatis Lexicis annotatum est Deum αὐτοζωὴν a Dionysio sæpe nominari, quod per se vivat, et aliis vivendi auctor sit, et a Nazianzeno Spiritum sanctum αὐτοφῶς appellari, quod ipse vero lux sit, et sine eo nemo illuminetur. Ut orat. 37, pag. 610: φωτιστικὸν, ζωτικὸν, μᾶλλον δὲ αὐτοφῶς καὶ ζωή. « qui lucem ac vitam affert, imo, qui ipsamet lux et vita est. » Et a Justino in Quæstionibus ad Græcos Deus dicitur αὐτοπάρατος καὶ αὐτογενής, « per se productus et per se genitus. » In Basiliensi tamen erat et in Steph. ἡ γὰρ αὐτοῦ σοφία οὐκ ἐγένετο. Trapezuntius, « Nam sapientia ejus facta non est: » utraque lectio ferri potest.

Ibid C3. Ex opposito. Ψευδὴς quoque scriptum exhibet Regius codex H., itaque Trapezuntius ex simili textu expresserat, « Qui verus est, ad eos, qui ex opposito falso distinguuntur, dicitur. » At in edit. Stephan. lego πρὸς τοὺς ψευδεῖς ἀντιδιατελλόμενος λέγεται. Nimis compendiose Beza, « Verus falsis opponitur. »

Col. 707 A 7. Si solus. Duas lineas istas adjectum interpretationi, quas omiserat Trapezuntius: tantum enim ediderat, « Si super omnia est Deus, » etc. Et in eadem pagina, cap. 42, totam illam inscriptionem capituli edidimus in Græca etiam Basiliensi secunda et Stephanæa desideratam: « In illud, Non est meum dare vobis (Matth. xx, 23), » quam Regius codex representavit; et satis constat alterius Scripturæ expositionem hanc περιχοπὴν exhibere.

Col. 710 A 9. Eorum igitur. Interpres scripserat: « Eorum igitur qui accipiunt, est, dignos se ad dexteram vel ad sinistram sedere facere: » quæ verba cum aperte catholico dogmati suffragentur de libertate humani arbitrii, deque operum bonorum meritis, insigni plagio dicam, an sacrilegio, a Theodoro Beza suppressa sunt, neque suam interpretationem adjungere Græcis voluit in editione Stephanæa, pag. 421, sed hæc verba tantum appinxit: « Cur hæc ommissa sint, in scholiis dicitur: » quæ scholia ad Kalendas Græcas rejecta sunt, nec usquam, quod sciam, comparuerunt: sed nihil agunt hostes ve-

ritatis, nisi opera cuncta sanctorum Patrum eadem cura exterminant, cum eam illa ubique testentur. Nam et hic ipse Basilius idipsum docet in Sermone de ascetica seu monastica vita: « Custodientibus mandata ejus retributio multa; merces nimirum illa copiosa est et corona justitiae, æterna tabernacula, vita finem nunquam habitura. » Et Homilias in principium Proverb., p. 473: Omnes, qui viam evangelicam incedimus, mercatores sumus, per operum mandatorum nobis possessionem cælestium comparantes. Justinus Apologia 2 pro Christian. : Οἱ δὲ ἀξιόους τῶ ἐκείνου βουλευμάτων ἐαυτοὺς δι' ἔργων δειξάτωσι, τῆς μετ' αὐτοῦ ἀναστροφῆς καταξιοῦσθαι προειληψάμεν, συμβασιλεύοντας ἀφάρτους καὶ ἀπαθεῖς γενομένους. « Qui si dignos se operibus suis illius consilio et voluntati præstiterint, conversatione cum illo dignatum iri scimus, et regnatos cum illo corruptionis ac perpressionis expertes futuros. » Hieronymus, lib. ii contra Jovinianum, ita plane locum hunc Mathæi de petitione filiorum Zebedæi exponit: Non est Filii dare, et quomodo Patris est præparare? Parata, inquit, sunt in cælo diversæ et plurimæ mansiones plurimis diversisque virtutibus, quas non persone accipiunt, sed opera; frustra ergo a me petitis, quod in vobis situm est, quod Pater meus illis paravit, qui dignis virtutibus ad tantam ascensuri sunt dignitatem. Et S. Joan. Chrysostomus in eundem locum, II ad Corinth. v, 10, ex eo colligit nos corporis nostri gloriam bonis operibus merituos, homil. 10: Οὐ γὰρ δὴ πού τὸ διακονησάμενον εἰς τοῦτο, χάριτι τῶν ἀμοιβῶν ἔξω στήσεται, ἀλλὰ μετὰ τῆς ψυχῆς τὰ μὲν κολάζεται, τὰ δὲ στεφανοῦται. « Non enim videlicet id quod ad virtutem vel vitium operam suam subministravit, a præmio vel pœna excludetur: sed una cum anima corpus partim cruciabitur, partim coronam consequetur. »

Col. 710 in titulo: Καὶ οὕτως ὁ κτίσμα. Hæc in titulo adjecta sunt a nobis ex ms. Regio H., interpretationi vero illud ex Cornario adjectum, « aut ea quæ nondum corrupta sunt, corrumpantur, » vel « potius corrumpi debeant. »

Col. 711 A 14. Secundum prophetam. Locus est Amos v, 8, ubi tamen non additur αὐτὰ post μετασχευάζων. Cornarius τῷ Θεῷ veritatem ad Deum. Qui facis omnia, et transmutas ipsa. Quod si oratio prophetæ ad Deum directa intelligatur, recte interpretatur, ὁ ποιῶν, qui facis. In Vulgata est, Facientem Arcturum et Orionem. Sed præcessit in eodem capite versu 4: Quia hæc dicit Dominus domui Israel, Quærite Dominum. Theodoretus in Amos: Θαρρήσατε, φησὶ, τῇ τοῦ Θεοῦ δυνάμει, καὶ ταύτης ἔχουσθε τῆς ἐλπίδος. Εὐπετὶς γὰρ ποιεῖ καὶ σκευάζει, ἃ βούλεται, καὶ ῥάδιον αὐτῷ καὶ τοὺς μεγίστους κινδύνους εἰς εὐθυμίαν μεταβαλεῖν: « Confidite Dei potestati, hancque spem amplectimini. Facile enim facit et transformat, quæ vult, atque ei facile est maxima pericula in tranquillitatem transferre. » In eodem capite, pag. 297, pro ἐτέρῳ παρέχειν

suggerebat idem mss. II. Reg. ἐτέρῳ ὀρέγειν. Illud A autem, ἀπαθανατιζομένον, emendavimus ex eodem, cum antea esset ἀπαθανιζομένον. Quo verbo usus est etiam Herodotus, lib. IV, et quos Gelas ille dicit ἀθανατιζοντας, Arrianus ἀπαθανατιζοντας vocat, id est, qui immortalitate donant, et in deorum numerum referunt. Usus est et Philo *De vita Moysi*, ἀθανατιζεται παρὰ Θεοῦ, « immortalitate perfruitur apud Deum. » Idem verbum etiam restituendum censeo S. Gregorio Nysseno, Basilii fratri, in libro *Catechetico*, cap. 57, pag. 554, et locum ita corrigendum : Καθάπερ γὰρ μικρὰ ζύμη ὄλον τὸ φῶραμα πρὸς ἑαυτὴν συνεξομοιοί, οὕτω τὸ ἀθανατισθὲν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ σῶμα ἐν τῇ ἡμετέρῳ γενόμενον, ὄλον πρὸς ἑαυτὸ μεταποιεῖ καὶ μετατίθῃσιν. « Nam quemadmodum parum fermenti sibi totam conspersionem assimilat : ita corpus nostrum a Deo redditum immortale cum fuerit intra nostrum, totum in se transmutat et transfert. » Alioqui non quadraret comparatio, si θανατισθὲν, « morte affectum » diceretur illud corpus, quod postea τὸ ἀθάνατον σῶμα « immortale corpus » appellatur, ut immortalitatem corpori humano impertiat. Et in fine capitis post illa verba, οὐκ ἄρα κτῖσμα τὸ Πνεῦμα, subiciebat ms. II., καὶ ὅσα μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἐνέργειαν δέκχονσι τῆς ἁγίας καὶ μακαρίας Τριάδος, « Et quaecunque unam et eandem esse operationem sanctæ et beatæ Trinitatis ostendunt : » sed hæc meo iudicio non sunt huius loci vel disputationis.

Col. 714 C 10. *Et deficient.* Hoc a nobis adjectum est ex ms. H. καὶ ἐκλείψουσι, et psalm. ciii, 30, et scriptum *Emittes*, non *Emitte*, licet in quibusdam libris Vulgatæ Latinæ ita legeretur olim, sed LXX ἐξαποστειλεῖς ediderunt, et S. Hieronymus ex Hebræo, *Emittes*.

Col. 716 D 2. *Σημείων.* Hæc verba σημείων καὶ ἱερμάτων τὸ ἐν τι addita sunt per errorem textui Basilienensis editionis ex variis lectionibus Regli codicis : idcirco defendenda : nisi malis retinere τὸ σημείων, ita legendo, *χαρισμάτων*, τὸ σημείων ἐστὶ καὶ τῶν ἱερμάτων, τὸ ἐν τι, καὶ οὐχὶ τὰ ἑα. *Sed quia unum quoddam ex divisione donorum est donum miraculorum, et est donum sanationum, unum quoddam, et non universa.*

Col. 722 C 10. *Dicit enim in proprio.* Hæc omissa fuerant ab interprete : tantum enim ediderat : « præbuisse prophetæ, quoniam dicit Isaias de ipsis, *Excæcavit oculos eorum, et induravit cor eorum.* » Atque ita quidem hæc scripta reperiuntur Joannis xii, 40, apud auctorem Vulgatæ Latinæ, ejusque amat usurpare verba Trapezuntius, ut præcedenti pag. 299, quasi nix dealbuntur, et ut lana alba erunt, ediderat Isaiæ i, 1 : sed quoniam ex Hebræo non e Græco vertit auctor Vulgatæ, interpretatio potius LXX exhibenda est vel Græci textus Novi Testamenti, vel etiam textus auctoris, qui Evangelium mutatis verbis citat, ut hoc loco Basilius, ne censors potius et correctores, quam interpretes agere videamur. Ac Joannis quidem xii,

sic effertur Isaiæ locus : *Τετύφλωκεν αὐτῶν τοὺς ὀφθαλμοὺς, καὶ πεπώρωκεν αὐτῶν τὴν καρδίαν, ἵνα μὴ ἴδωσιν. Excæcavit oculos eorum, et induravit cor eorum, ut non videant ;* Matthæi vero xiii, 14, et Actuum xxviii, 27, eadem citantur, ut apud prophetam Isaiam xi, 9, effertur : *Ἐπαχύνθη γὰρ ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν ἐκάμυνσαν. Incrassatum est cor populi hujus, et oculos suos clauserunt :* at Basilius dixit, τετύφλωνται οἱ ὀφθαλμοί, καὶ πεπώρωται ἡ καρδία, et verba, quibus est usus evangelista, passivo genere extulit, ut LXX apud prophetam extulerant ἐπαχύνθη : quod sine dubio impune non tulisset, si Notas in eum scripsisset Beza, qui librum hunc quintum interpretatione sua dignatus non est, et immerito tamen vellicat auctorem Vulgatæ Latinæ, more suo, quod apud Joannem πεπώρωκε τὴν καρδίαν Latine reddiderit *excæcavit*, πώρωσιν et πώρωσιν suo more confundens, quod plane falsum est : vertit enim, *induravit cor eorum* : neque tamen errasset, si ita vertisset, ut Marci iii, 5, ἐπὶ πώρωσιν, *super cæcitate*, cum, ut enim docere potuit *Theodori Græci* auctor ; πώρος Suidæ sit τυφλός, cæcus, et πώρω, excæco, πώρωσις, τυφλωσις, excæcatio ; quæ ob causam Erasmus quoque apud evangelistas et Paulum edidit ἐπώρωσιν, *excæcavit*, licet alii *obduravit* malint vertere, quod πώρος callum et duritiem sonet, unde et πωροῦν indurare : utraque voce animi obstinati pertinacia et hebetis inscitia designatur.

Col. 724 A 8. *Εἰκόνα.* Emendavimus titulum ex ms. H., cum antea in Basilien. legeretur τὰ κατ' εἰκόνα, τοῦτο δὲ διὰ τοῦ πνεύματος γινόμενα : et in textu capitis expunximus Παύλου δὲ εἰκών, scripsimusque πάντως δὲ ἡ εἰκών, et apud interpretem, « Omnino autem, » pro « Omnium autem. »

Col. 726 B 3. *Cum inhabitationem.* Interpres novam periodum inchoarat, cum nondum conclusio argumenti esset illata, hoc pacto : « Christus in nobis.... Hæc igitur cum dicat, Spiritus inhabitationem Christi habitationem esse affirmet. » Ac licet in Græco videatur aliquid deesse etiam in ms. II., utpote repetitio vocis ἐνοικήσιν, non dubitavit tamen ita vertere Cornarius : quibus verbis Spiritus inhabitationem Christi inhabitationem pronuntiat.

Ibid. B 10. *Sed et imago.* Illius etiam capitis initium mutilatum expresserat interpres, quod subiciemus, ne quis in deterius immutatam interpretationem queratur : « Et imago vera non ex imagine vera sicut nos : propterea assimilat ad imaginem, et efficit, non efficitur, et unctio est, et non inungitur. » Rursus emendavimus infra, « per alienum a deitate, » cum esset antea « per alienam deitatem. » Porro citatur huius capitis titulus ab illustriss. cardinali Bellarmino, lib. II, cap. 25, *De Christo*, ut probetur divinitas Spiritus sancti, ejusque a Patre Filioque processio : cum enim dicat hic titulus, ὅτι εἰκὼν ἀληθῆς καὶ φυσικὴ Θεοῦ καὶ Χριστοῦ τὸ Πνεῦμα : « veram esse

ac naturalem imaginem Dei et Christi Spiritum. » A sapientis indicat Spiritum habere esse a Patre et Filio : non enim est vera et naturalis imago, quæ non producit ab exemplari.

Col. 728 A 4. Τῆς ομοούτητος τῆς θείας. Hæc tres lineas, quæ in Basiliensi desiderabatur, ex H. addidimus, quas et interpres agnoscit.

Ibid. B 2. Διαμένοντα In Regio erat H., δὲ θεότητος εἰς αἰῶνα μένουσαν. » per Divinitatem in seculum permanentem : » et ἀναλαβεῖν, pro ἀναλαβεῖν.

Col. 732 A 6. Διὰ τοῦτο καὶ Θεοῦ. Utitur his verbis, et iis quæ in titulo sunt hujus capitis, idem cardinalis Bellarminus loco jam citato, ut procedere a Filio Spiritum probet. Quomodo enim dici potest sic se habere Spiritum ad Filium, sicut se habet Filius ad Patrem, si Filius quidem a Patre procedit, Spiritus autem sanctus a Filio non procedit? aut quomodo Spiritus est verbum Filii, si ab ipso non procedit?

Ibid. B. Διὰ τὴν μὴ τὸ Πνεῦμα. Eodem modo quintum hunc locum profert in eodem capite lib. II. De Christo, in quo docet Basilius Spiritum ex Deo esse per Filium, sed non dici Filium Filii, ne suspicemur Trinitatem in infinitum multiplicari. Nam si Spiritus diceretur filius Filii, consequens videretur, ut etiam alium filium haberet ipse, et sic deinceps.

Col. 734 C 43. Curiose. Περιεργάζεσθαι venit Trapezunt. « variis curis versare, » quod proprie sonat, *curiose scrutari*, et θεῶς γενέσθαι, « positione factos, » cum postea meminerit τῶν υιοθετουμένων, « adoptivorum; » ideoque « adoptione factos » dici maluimus.

Col. 735 A 5. Tu vero similiter. In concilio Florentino, sessione 18, p. 440 editionis Romanæ, tom. IV Concilior., profertur et diligenter excutitur hic locus, ab his verbis usque ad illa μόρφωσιν κτίσεως, « formationem creaturæ. » Cum enim Marcus Ephesius pro Græcis disputans dixisset : Ὁ μέγας Βασιλεὺς ἐν τοῖς πρὸς Εὐνόμιον ἀντιρρητικοῖς περὶ τῆς ἐκ τοῦ Πατρὸς προόδου τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὸν λόγον ποιοῦμενος τοιᾶδε φησί· Γεννᾷ ὁ Θεὸς οὐχ ὡς ἄνθρωπος. Et τολών τὸ Πνεῦμα ἐξ αὐτοῦ ἀκούοντες, νοοῦμεν ἐκ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ, ἥδη καθαρῶς ἀπεφάνετο ἐκ μόνης τῆς ὑποστάσεως τοῦ Πατρὸς, καὶ οὐκ ἐξ ἄλλης τινὸς ὑποστάσεως εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. » Basilius Magnus in sermonibus, quibus Eusebium confutavit, loquens de productione sancti Spiritus ex Patre, his utitur verbis : Generat Deus non ut homo, vere tamen generat. Si ergo Spiritum ex ipso audientes, intelligimus ex ejus subsistentia, perspicuo jam Basilius pronuntiavit ex sola Patris hypostasi, et non ex alia quadam hypostasi esse Spiritum sanctum : » respondit Joannes Provincialis, qui Latinorum partes tuebatur : Ἐν τούτῳ τῷ κεφαλαίῳ ἐπιγίνεται ὁ μέγας Βασιλεὺς δεῖξαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἶναι ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ οὐχ ἐτέρωθεν, ἔχον ἐξ ἐτέρας οὐσίας· ἐπειδὴ περ ἔκείνοι· ἐπὶ τὸν

λέγοντες τὸ Πνεῦμα κτίσμα· « In hoc capite Magnus Basilius conatur ostendere Spiritum sanctum ex Patre esse et non aliunde, hoc est ex alia substantia : ideo quod inferebant hæretici Spiritum esse creaturam. » Cum igitur mens Basilii fuerit hæc, ut Spiritus sanctus non sit alienæ naturæ, sed ejus quam habet Pater, et Spiritum sanctum non intelligi a Patre esse nisi a substantia Patris et Filii : ex eo concluditur substantiam esse, quæ producit Spiritum sanctum : ac proinde a Filio quoque procedere, cum Patris et Filii sit una substantia. Plura ad hujus loci illustrationem illine peti poterunt; nos solas variantes lectiones persequemur. Nam illud, καὶ ὅτι μὴ γέννησις ἡ τοῦ Πνεύματος, sic refertur illie : Ἐπειδὴ ἡ ἐκπόρευσις τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ γέννησις οὐκ ἐκλήθη· et illud, καὶ περιττονὶ τῶν ἀνθρωπίνων παραδειγμ., ita scribitur, καὶ παραδειγμασιν ἀνθρωπίνους ἀπορῶν ἀνατρέψεις τὰ ἐξ αὐτῶν συνιστάμενα θεῖα δόγματα. Unde constat addendum participium συνιστάμενα textui Basilii, quod agnovisse videtur interpres cum ait, « quæ ex ipsis intelliguntur divina dogmata; » interpres concilii dixit, « quæ per illa cognoscuntur : » et illud, καὶ δέχεσθαι σὺν εὐσεβείᾳ, concilii textus, καὶ πᾶν τὸ λεγόμενον προσδέχεσθαι μετ' εὐσεβείας καὶ οὐκ ἀνοητότατα κατὰ τῆς εὐσεβείας ἐπιχειρεῖν· et interpres ejus, « et non contra pietatem insulsiſsimis uti argumentis : » quibus verbis confirmatur lectio Regii codicis H. καὶ μὴ μωρότατα τὰ τῆς εὐσεβείας σοφίζεσθαι. Rursus, καὶ τὸ γέννημα ἐξ αὐτοῦ ἐκφαίνει, concilii textus, καὶ τὸ γεγεννημένον ἐξ αὐτοῦ ἀναγγέλλει βῆμα ἡ λόγον.

Col. 738 A 4. Quasi humano. Hanc periodum in duas diviserat interpres, et sensum auctoris obscurarat : « Quasi enim proferebatur humana locutione ut per figuram humanam exponatur per ipsum factam esse creaturam. » Quæ sequuntur usque ad finem capituli, decurtata erant in editione Basiliensi hoc modo : Ἐστὶ τὸ Πνεῦμα αἰὶ, καὶ πρὶν γραφῆναι ὑπὸ Μωσέως ἐπιφέρεισθαι αὐτὸ ἐπάνω τοῦ ὕδατος, καὶ ἐκφυσθῆναι αὐτὸ εἰς ζωοποίησιν. Cornarius ad hanc lectionem suam versionem conformarat : « Est et Spiritus semper, etiam antequam scriberetur a Mose ferri ipsum super aquas, et exsufflatum ipsum esse ad vivificationem : » sed Regii codicis lectionem antiquior Trapezuntii versio confirmat.

Col. 739 C 2. Discentibus apostol. Hæc perperam versa sensum auctoris interverterant : « Apostolis ipsis gloriam tribuentibus, hæc dicit Spiritus sanctus. » Quanquam hæc Agabi prophete sunt verba Actuum XXI, 11. Sed hæc confirmant correctionem nostram, qua temerariam interpretationem Beze castigavimus supra, libro II. Paulo post, οὐ συντάσσοντες Trapezuntius « non coordinantes » verterat, pro « componentes, comparantes, » ut II Corinth. X, 12 : Οὐ γὰρ τοιμῶμεν συγκρίναι ἑαυτοὺς τισι· Non enim audemus comparare nos quibusdam ibidem χειραγωγούμενοι ex ms. correximus, « duci, »

cum antea mendose legeretur in Basil. χωρηγού-
μενοι.

Col. 746 B. *Heus vos*. Has duas dictiones adjecimus interpretationi, et in Græcis correximus ὡς οὗτοι, cum antea legeretur in Basil. ὡς οὗτοι, unde Cornarius expresserat, « Non separant solum a dualitate velut isti. » Docent grammatici pronomēn οὗτος cum secunda persona copulatum, et conjunctam habens particulam ὡς, significare tu. Lucianus, μέχρι τίνος, ὡς οὗτος, ὁδυρόμεθα; « Quousque, heus tu, nemus? » ὡς αὐται, « heus vos femine! » Eusebius lib. iii *Historiarum ecclesiast.* cap. 25: Φασι γοῦν τὸν μακάριον Πέτρον θεασάμενον τὴν αὐτοῦ γυναῖκα ἀπαγομένην ἐπὶ θανάτῳ, ἐπιφωνῆσαι ἐξ ὀνόματος προσαιπώντα, Μέννησο, ὡς αὐτῇ, τοῦ Κυρίου. « Aiunt beatum Petrum, cum uxorem suam ad necem abductam conspiceretur, sic eam nomine compellantem dixisse, Heus tu, memor esto Domini. » Refert hoc Eusebius ex Clemente Alexandrino, vii Stromate, sed locus apud istum corrigendus est ex ipso Eusebio; male enim in editione Commeliniana editum est pag. 312: μενήσθω αὐτῇ τοῦ Κυρίου. Paulo post hic emendavimus ex H. ἀγιασμὸν εισηγήσατο, pro ἐπηγήσατο, et οὐχ ὑπερήρηκε, pro οὐχ ὑπερήρηκε. Rursus ex eodem ms. locum sequentem ex parte restituvimus, qui sic habebat in edit. Basilien: Et δὲ καὶ μὴ ὀνομάζων Πατέρα δηλοῖ αὐτὸν ἐν τῷ Γίῳ ὀνόματι, δηλοῖ τε μετὰ τοῦ πατρὸς ὄνομα-
τος καὶ τὸν γεγεννημένον. Trapezuntius interpretatus est: « Quod si Patrem non nominans, cum Patris nomine tamen Filium etiam significat. » Sed idem liber Regius æcuratius inspectus integrum locum sic repræsentat: Et δὲ καὶ μὴ ὀνομάζων Πατέρα, δηλοῖ μετὰ τῆς Γίῳ προσηγορίας καὶ τὸν γεννήτορα, καὶ μὴ ὀνομάζων τὸν γῖον δηλοῖ μετὰ τοῦ πατρὸς ὄνοματος καὶ τὸν γεγεννημένον. « Quod si Patrem non nominans, cum Filii appellatione genitorem quoque significat: et Filium non nominans, cum nomine paterno genitum quoque significat. » At in sequentibus conjecturæ locus dari potest, ut, licet manuscriptus constanter retineat καὶ μεταδίδοται, καὶ νοεῖται, unde Cornarius scripsit, « in suppeditante: ipsum et dator et intelligitur: » tamen suspicemur legendum καὶ μεταδιδόντι νοεῖται, quod Trapezuntius habeat, « in præbente ipsum et dante intelligitur. »

Ibid. D. *Kal ἐν αὐτῷ*. In ms. H. legebatur καὶ ἐν αὐτῷ, quo pacto etiam scriptum est Ep. ad Romanos xi, 36, unde fortasse manavit illa lectio: nam Basilus plene ita legit ἐν αὐτῷ, ut quæ sequuntur ostendunt, cum ad Spiritum sanctum hoc refert ἐν δὲ Πνεύμα ἁγίῳ ἐν ᾧ πάντα. Auctor quoque Vulgatæ Latine sic legisse videtur apud Apostolum: tamen si novo censori Bezae id non probatur, quod finem omnium Dei factorum illic putet significari: sed si quintum hunc Basilii librum interpretari maluisset, quam maligne suppressere, qua ratione defendi lectio illa possit, ex sanctissimo Patre didicisset.

A Col. 747 A 7. *Verum divinus*. Trapezuntius scripserat: « Verum quoniam Spiritus Deus cuncta quæ a Deo per Filium sunt in esse corroborans, ideo et essendi durationem præbet principatus. »

Col. 752 A 11. *Qui dissimiles*. Correximus in Basilien: quod perperam scriptum erat ἀνομοουσιαστῶν, ex Regio qui præferebat ἀνομοουσιαστῶν. Hæreticos enim indicat, qui ἀνόμοιον οὐσαν, dissimilem substantiam Patris et Filii dicebant: ὁμοιούσιος ergo est, qui similem habet substantiam, ὁμοούσιος, qui eandem habet, sed ἀνομοουσίος non reperiuntur, aut ἀνομοουσιασταί dicti. Chrysostomus orat. 3 *De incomprehensibili Dei natura*, ἐπεὶ οὖν ἡμεῖς ἐκτέμνομεν ἄγριον καὶ ἀνήμερον δένδρον τῶν Ἀνομοίων τὴν αἵρεσιν. « Cum itaque nos quoque arborem præcidamus silvestrem atque agrestem istam Anomæorum hæresim. » Hieronymus in *Chronico* ad Olympiadem 286: « Synodus Antiochie a Meletio et suis facta, in qua homousio anomæoque rejecto, medium inter hæc homœousion Macedonianum dogma vindicaverunt. » Ubi nomine Anomæi opinionem Acacii et aliorum de dissimili substantia Christi a Patre intelligit. Homœousianos autem dictos Macedonianos constat ex *Tripartita* lib. iv, cap. 22. Meminit etiam impietatis Anomæanæ epistola 41 Basilii, ubi recte ita emendatum est, cum antea Anomianæ legeretur: nam Eunomiani ab Eunomio sunt hæretici, Anomiani autem nulli.

Ibid. B 8. *Μετὰ ἀπιστίας*. Cornarius hanc lectionem expressit, « quæ cum incredulitate omnibus sunt manifesta, » nec aliter habet H. ms., sed Trapezuntius scriptum offendisse videtur, μετὰ πίστεως, vel μετὰ εὐπιστίας, « cum credulitate aut facilitate credendi, » quod convenit cum eo quod sequitur citatum ex Epist. ad Hebr. xi, 6: *Credere oportet accedentem ad Deum*, et quod est Isaia vii, 9: *Εὰν μὴ πιστεύσητε, οὐδὲ μὴ συνήτε*: Quod si non credideritis, nequaquam intelligetis. Paulo post pro ἀκούσωνι erat in ms. ἀκούσουσι, *ascultabunt*. Et ἐν ἀπιστίᾳ ὑπάρχων reposuimus ex eodem, non ut Basilien: ὑπάρχει.

Col. 754 B 6. *Ὡς ὑπόστασις*. H. ὡς ὑπόστασις, ut præcesserunt ὡς νοῦς, et ὡς δύναμις, et ita interpretatio Trapezuntii exigit, et Cornarius agnovit, « ut substantiæ proprium characterem. » Qui et paulo post melius expressit, « Spiritus imago Filii dictus est, » quam Trapezuntius, « imago Filii dicta est. »

Col. 760 D. *Μὴ μερίσθης*. Ita restituvimus ex ms. H., cum antea Basilien: μὴ μερίσθας τὰ, « non scindens, » et tamen agnovit ita scribendum Cornarius, « Ne partiaris ea, quæ in partes dividi non possunt, » et Trapezunt. « Non partiaris, quæ impartibilia. »

Col. 762 B 12. *Ibi convenerunt*. Duplici mendo laborabat male affectus hic locus, et ab interprete et a typographo. « Ibi obviam fuerunt servi, et unus eorum non est relictus. » At Isaia xxxiv, 15, ita vertitur ex LXX a S. Hieronymo in Commentario:

Ibi obviaverunt sibi cervi, et viderunt facies suas : A unus ex ipsis non periiit. Ἀπόλωτο legunt, non ὑπέλειφθη. Vulgata vero aliud præ se fert : Illuc congregati sunt mihi alter ad alterum. Ille autem alter ex eodem propheta locus est Isa. LVII, 16. Omnem statum, non statum, scripsi, προὐρ πᾶσαν. Tertius est Jobi XXXII, 8, ubi legimus πνεῦμά ἐστιν ἐν βροτοῖς, non ἐν βρονταῖς, in hominibus, non in tonitruis, ut scripserat Trapezuntius, et status autem omninentis, qui me docet. Symmachus etiam vertit ex Hebræo : Ὅτως δὲ πνεῦμα Θεοῦ ἐστὶν ἐν ἀνθρώποις. Vere autem spiritus Dei est in hominibus : nec aliter Vulgata ex Hebræo, in quo vox שָׁמַיִם accipi non potest pro tonitruo; est ergo mendum libraril, qui pro βροτοῖς scripsit βρονταῖς.

Col. 766 B 13. Non quod disceret. Vitio præli antea legebatur, et quid loquar non dices : cum scripsisset fortassis interpres, et non discens, οὐ μανθάνων. at in Regio II quæ sequuntur ita efferebantur : Τοῦτο γὰρ ἦν ἀμαθοὺς καὶ ἀτελοῦς. et Nam id esset ignari et imperfecti.

Col. 768 C. Εὐθυμεῖσθω. Quæ sequuntur ad finem usque libri quinti Contra Eunomium, et constituunt caput decimum septimum, in Basiliensi Græcæ editione posteriori desiderabantur : sed in alium locum translata separatam homiliam efficiebant : Περὶ τοῦ Πνεύματος ἁγίου, et De Spiritu sancto, et in editione Latina Parisiensi an. 1603, p. 223. et Cogitet omnis anima; et in codice Regio ultimum caput libri V, cum hoc titulo, Περὶ Πνεύματος. Trapezuntius quoque subiciebat istud cæteris, et legebat in apographo suo εὐθυμεῖσθω, prout erat in H., sed alter interpres legi! ἐνθυμεῖσθω. Cogitet omnis anima, an tales habeat oculos : sic nimirum ait postea, σκοπεῖτω διάνοια, et mens consideret, et καὶ νοεῖτω τὰ πάντα πληρούμενα, et cogitet omnia spiritu Dei referta esse.

Ibid. C 5. Si quæris. Locus est Isaïæ XXI, 12 : Si quæras, quære : ubi Vulgata Latina, Si quaeritis, quaerite : convertimini, venite. Cæterum in ms. Regio erat, Οἷαίς δὲ τότε, ὅτε μετὰ πίστεως ζητεῖς. Tunc autem habitas, quando cum fide quaeris.

Col. 770 A 12. Reliquisque. Hæc inserta sunt verbis Trapezuntii, quæ et Regius codex agnoscit, et alter interpres, et hæresi et reliquis incantantium ac illicientium muliercularum voluptatibus.

Col. 770 C 8. Sicut enim. In ms. H. φωτίζονται νέφος legebatur, minus recte : sed et interpres paulo obscurius dixerat : Sicut solis radii nubem illuminantes, et ipsam splendere facientes, auriformem ipsi faciem præbentes.

Col. 772 B 10. Οὐ χωρίζεται. Emendavimus in Basiliensi. οὐχ ὀρίζεται perperam antea scriptum pro οὐ χωρίζεται, hæc ab illo non separatur, ut recte Trapezuntius : alter interpres homiliæ separatæ mendosam lectionem secutus hæc in illo non circumscribit : at Cornarius mendum animadverit, et dixit, et non segregatur ab ipso.

Ibid. C 14. Nihil in se. Citatur hic locus a Bessarione Nicæno in oratione dogmatica, edita in concilio Florentino, sessione 20, p. 532, πεφηνέναι ut probetur et manifestari et εἶναι καὶ τὸ ὑπάρχειν δηλοῦν significare esse et æternam subsistentiam et generationem Filii, quandoquidem de Spiritu et æternæ ejus processione dicitur, dicente beato Basilio de Spiritu sancto ἐπὶ τοῦ Πνεύματος καὶ τῆς ὑπαρχτικῆς αὐτοῦ προόδου, quod reperitur in hoc loco, τὸ Πνεῦμα οὐδὲν ἔχον ἐστὶν ἐπίκτητον ἐν ἑαυτῷ ἀλλ' ἀδιῶς πάντα ἔχει. Nil adventitium in se habet, sed æternaliter omnia habet tanquam Spiritus Dei et ex eo manifestatus. Hoc melius exprimit τὸ πεφηνός quam Trapezunt. et existens, vel alter interpres homiliæ, et ex Deo prodiens : unde concludit Bessarion, quod dixit Gregorius Nyssenus, ὡς δὲ Υἱοῦ πέφηνε τοῖς ἀνθρώποις, quod Spiritus per Filium sit manifestatus, eum hominibus notificatum esse temporaliter, et τὸ δὲ Υἱοῦ ἀνθρώποις γνωσθῆναι ἐν χρόνῳ καὶ δὲ Υἱοῦ τὴν ἀδιῶν ὑπαρξιν ἔχειν et quod per Filium æternaliter producat.

Col. 774 A 10. Multi sunt. Restituimus præcedentem locum e Græco; male enim apud interpretem legebatur, et Ac rursus inquit, Docibiles Dei erunt : hunc vero ita Græce conceptum videtur reperisse Trapezuntius, ut est in Regio, πολλοὶ ὦν τοῦτο τὸ θεῖον ἐν ψυχῇ. at interpres alter vice versa Basiliensis editionis textum exprimit : Multum itaque de hoc numine inest animæ rationali, nisi propria ignavia deficere ab illo velit; sed διὰ βραχυτάτην Regius habuit, propter ignaviam illum (Spiritum sanctum scilicet) discedere a se velit.

APPENDIX.

(Opp. t. II.)

Col. 73 C 2. Πρὸς Ἀβραάμ. Additum est ex Anglic. ἐν ὄραματι λέγοντος. quamobrem et adjiciendum verbis interpretis, et Domini conscriptum invenimus in visione dicentis. Gen. xv, 1 : Ἐν ὄρα-

ματι νυκτός λέγων, in visione noctis dicens. Quid habuerit codex Oliv. non exprimimus, quod hæc altera in vsalmum xxviii homilia ab illo abesset.

Ibid. 8. *Et ubi voces.* Restitutus est hic locus ex Scripturæ verbis, cum antea mutilatus esset apud interpretem. Sic enim est Exodi xix. 11 : *Καὶ ἡ νεφέλη ἀπέλθῃ ἀπὸ τοῦ ὄρους.* *Et quando voces et tubæ et nubes discesserint a monte, illi ascendent.*

Col. 75 A 11. *Vox vero illa.* Legisse videtur interpres, *ὁρασις ἦν*, dum vertit, « Vox vero illa, quæ ad populum facta est, visio erat, » non *ὁρατὴ ἦν*, sed *perperam*. Paulo post etiam immutavimus illud, αὐτὴ οὖν ἡ φωνή, quod Latine erat, « Ipsa itaque vox Dei erat super aquas : » neque enim scriptum est, αὐτὴ οὖν ἡ. Sic quoque fideliter expressit mentem auctoris vetus interpres Basilii, cuius verbis utitur Romanum Breviarium tertia die infra octavam S. Joannis Baptistæ mense Junio.

Col. 78 C 9. *Quid est autem.* Fortasse legendum, *τί οὖν ἐστιν ὁ μόσχος ; τί ὁ Λιβάνος ;* « Quid ergo est vitulus ? quid Libanus ? » vel certe, *τί οὖν ἐστιν ὁ μόσχος τοῦ Λιβάνου ;* « Quid ergo est vitulus Libani ? » Quod sequitur, διὰ τοῦ Λιβάνου μορφοῦντες, interpres ediderat, « De Libano dicunt, quod simulacrorum cultores vitulorum imaginuculas, quas sibi in Libano fingunt, sicque eas, » etc. Rursus illud, ὁ μόσχος ὁ διὰ τοῦ Λιβάνου, Cornarius vertit, « aut vitulus thuris ab igne liquescent. » Montacutius, « aut vitulus e Libano effectus per ignem liquefactus. » Antea editum erat, « Aut vitulus est, qui in monte Libano per ignem liquefit, secundum quod dictum est : » nimirum psal. lxxvii, 3, vox Græca Λιβάνος et montem illum Syriæ significat et thus : sed apud Hebræos thus dicitur לבנה Lebonah a candore, mons autem לבן Libanon, quod in eo thus crescat ; auctor Paginus in Lexico Hebraico. Possunt igitur intelligi hæc imaginuculæ vitulorum e Libano effictæ, id est de Libani arboribus, vel ex thure, quod in illo monte crescit, et quod igne potest liquefieri. Paulo post initio sequentis paginæ τὸν ἀρχηγὸν τῆς τῶν χέδρων ἐκάρσεως vertimus : *Principem et auctorem elationis cedrorum.* Quoniam cætri ipsæ cum altæ sint, ea quod supra montem natæ sunt, accedente montis celsitudine conspicuæ magis fiunt, ut ait ipse Basilius citatus in Catena Græcorum in Psalmos.

Col. 83 C 6. *Cantici ad animæ.* Cornarius aptius vertit, « Utereturque ipso pro incentione ad animæ suæ medelam. » Ἐπιρρὴ et ἐπαοιδὴ a Cicerone *cantio*, a Gellio *incentio* vertitur, ab aliis incantatio et incantamentum, hoc est, carmen ad amoliendum aliquid noxium vel certe emolliendum. Plato in *Euthydemo* : Ἡ μὲν γὰρ τῶν ἐπιρρῶν, ἔχων τε καὶ φαλαγγίων, καὶ σκορπίων, καὶ τῶν ἄλλων θηρίων τε καὶ νόσων κήλησις ἐστίν. « Nam ars quidem excantatorum, viperas, phalangia, scorpios, et alia pestifera animalia lenit ac permulcet. » Homerus *Ὀδυσσ.* T, de vulnere Ulyssis,

Δῆσσερ ἐπισταμένως, ἐπαοιδῇ δ' αἶμα κελευνδὸν ἔσχεθεν.

A *Ligarunt scienter, carmine autem sanguinem nigrum represserunt.* dign.

Sophocles in *Ajace*,

οὐ πρὸς λατροῦ σοφοῦ
Θροεῖν ἐπωδὸς πρὸς τομῶντι πῆματι.

Non est sapientis medici incantationem recitare in morbo, qui sectione opus habet. Horatius, Epist. I, lib. I.

Sunt verba et voces, quibus hunc lenire dolorem Possis, et magnam morbi deponere partem.

Col. 103 B 4. *Prædux.* Admonuimus iterandam hic fuisse vocem « fides, » ut in Græcis, in quibus et quæ sequuntur exigunt, ut ita vertatur, « Fides non quæ geometriticis nititur probationibus. »

Col. 106 A 15. *Assensum.* Omisit vocem πίστεως Cornarius sic efferens : « Assensum ex fide

B citra examinationem requirit ; » Montacutius « a fide minime probata et explorata rationibus assensum quærit. » Similis illa sententia S. Joannis Chrysostomi lib. *Contra gentiles* p. 735 edit. Parisiens. Ὁ διαπιστοῦσι τοῖς γεγεννημένοις, καὶ πολλοὶ οὕτως ἀδασανίστως καὶ ἀνεξετάτως. *Qui nullam fidem habent, atque multi de re tota nihil quidquam investigare, nihil examinare laborant.* Idem in hunc psalmum scribens p. 400 : Ὁρᾷς, ὅσον κακὸν ἐστὶ, λογισμοῖς ἐπιτρέπειν τὰ πράγματα τῆς πίστεως, καὶ μὴ τῇ πίστει ; « Vides quantum sit periculum, res fidei permittere rationibus, et non fidei ? » Locus proxime sequens est Hebræor. xi, 6 : Πιστεύσαι γὰρ δεῖ τὸν προσερχόμενον τῷ Θεῷ, ὅτι ἐστὶ. *Credere enim oportet accedentem ad Deum, quia est.* Sub finem paginæ immutavimus illud interpretis « contendendo ad perfectionem per martyrium. » Hic enim τελειώσις consummationem sonat, ut Lucæ xiii, 32 : Ἰδοὺς ἐπιτελῶ σήμερον καὶ αὔριον, καὶ τῇ τρίτῃ τελειοῦμαι. *Sanitates perficio hodie et cras, et tertia die consummor.* Et Sapient. iv, 13 : Τελειωθείς ἐν ὀλίγῳ ἐπλήρωσε χρόνους μακροῦς. *Consummatus in brevi explevit tempora multa.* Theodoretus itidem hæc verba psalmi exponens, decere ait audacter pro Domino mortem subire, et hanc remunerationem pro variis beneficiis dare : Προσῆκει τοίνυν θαρράλως τὸν ὑπὲρ αὐτοῦ καταβέβασθαι θάνατον, καὶ ταύτην δοῦναι τῆς παντοδαπῆς εὐεργεσίας ἀντίδοσιν. Sic apud Apostolum, Hebræor. ii, 10 : Διὰ παθημάτων τελειώσαι, *Per passiones consummare* ; et Hebr. xi, 40 : Ἰνα μὴ χωρὶς ἡμῶν τελειωθῶσι. *Ut non sine nobis consummarentur.* Ita sæpe dicuntur in Martyrologiis viri sancti martyrium consummare, et martyrio consummari.

Col. 107 B. 4. *In conspectum Achis.* Ita quidem apud auctorem Vulgatæ Latine vocatur ille rex, at apud LXX, I Reg. xxi, 14, Ἀγχούς Anchus dicitur, cuius hæc verba sunt ad famulos suos, Ἰδοὺ ἴδετε ἄνδρα ἐπληπτον, *Ecce vidistis virum furiosum* : item, Μὴ ἐλαττοῦμαι ἐπὶ κληπτῶν ἐγώ ; *Num indigeo furemibus ego ?* Chrysostomus, lib. iii *De Providentia*, pag. 257 : Πρὸς τὸν Ἀγχόυς ἀπειθῶν, τοὺς μαινομένους ὑπεκρίνατο. « Ad Anchus profectus, insanum se simulabat. » Atque apud profanos

quidem auctores ἐπιληπτος correptum epilepsia, et comitiali morbo laborantem significat, et ἐπιληπτεῖν eo morbo laborare, ut observat Henricus Stephanus in *Thesouro*; sed fallitur cum ibidem addit ἐπιληπτεσθαι, pro eodem afferri xxi lib. I Regum, vel illi certe falluntur, qui hanc notionem illi verbo in eo loco affingunt. Licet enim alibi vox ἐπιληπτος comitiali morbo laborantem significet, atque etiam a dæmone correptum, ut apud Gregorium Nazianzenum, orat. 18, de sancto Cypriano, p. 280: 'Ο ἄφρων ἐραστής, καὶ σώφρων ἐπιληπτός, « Demens amator, et prudens arreptitius: » non tamen existimandum est, ubicunque ab interpretibus Græcis Veteris Testamenti adhibetur, eam posse illa omnia sonare, si voces Hebrææ, quas illic exprimit, id non ferant. Itaque illic dictio Hebraica פְּסוּחַ furiosum, vel insanum significat, ut IV Reg. ix, 11: *Τὴν δὲ εἰσῆλθεν ὁ ἐπιληπτός οὗτος*. Quid venit insanus iste ad te? et Jerem. xxi, 26: *Καὶ παντὶ ἀνθρώπῳ μαιρομένῳ, Et super hominem insanientem*: et ἐπιληπτεῖσθαι furere est et insanire; sed comitiali morbo laborantem non significat. Quamobrem apud Theod. Balsamoneum commentario in epist. Petri Alexandr. perperam vertit interpres, Τὸν ἐπιληπτον ὑπεκρίθη φεύ-

γων τὸν Σαούλ. « Se epilepsia correptum simulavit fugiens Saul. » Illic ergo scribendum, « simulans me insaniam correptum, aut percutum furore. »

Col. 114 A 13. *Et exsoluta*. Ἀνθρωπότητα vocat non unam aliquam multitudinem, nec universum genus humanum, sed eos homines, quorum res gestæ ac probi mores id promeruerant, ut ab æternis suppliciis immunes essent: itaque ad verbum Cornarius, recte, « Quandoquidem me a vinculis peccati liberasti, dum descendisti ad infernum, et exsolvesti humanitatem vinctam mortis existentem, et in carceribus inferni inevitabilibus detentam. » In Catena Græca in *Psalms* lego κατελθὼν εἰς ἄδην, καὶ λύσας τὴν ἀνθρωπότητα. Porro hanc de descensu animæ Christi ad inferos communem sanctorum Patrum doctrinam frustra a novis Ecclesiæ Christi perduellibus oppugnatam tuetur etiam alibi ut hoc loco Basilii, nimirum in *psalmum* xlii: « Ἀλλὰ κατελθεῖν εἰς ἄδου τῆς περὶ τὴν ἀνάστασιν οἰκονομίας ἐνεχεν: et in *psal.* xlviii: Σαφῶς προφητεύει τὴν τοῦ Κυρίου κάθοδον εἰς ἄδου.

Col. 115 B 12. *Ἐν αὐλαῖς τοῦ*. Hæc ultima psalmi verba ex Oliva. et Anglicis adjecta sunt, cum sua interpretatione quam ea, quæ sequuntur, exponunt.

AD COMMENTARIOS IN ISAIAM.

Col. 131 B. *Videns simul*. Præter eos testes, quos ad vindicandos Basilii commentarios istos in *Isaiam* citat vir doctissimus Codefridus Tilmannus, alios duos laudabo. Tarasius enim Constantinopolitanus patriarcha in epistola ad Adrianum papam, quæ in Jure Græco Romano exstat p. 193, ubi refertur hic locus: Τοῦ Βασιλείου ἐκ τῆς εἰς τὸν Ἰσαΐαν ἐρμηνείας. Νόμον ἔδωκεν εἰς βοήθειαν, ἵνα εἴπωσιν οὐχ ὡς τὸ ῥῆμα τοῦτο. « Legem dedit in auxilium, ut dicant non ut hoc verbum; » et reperies hæc ipsa verba in caput octavum. Alter est auctor scholiorum Græcorum in Epistolas apostolicas, quæ nomine Oecumenii circumferuntur, apud quem hæc ex Photio proferuntur pag. 399 editionis Veron.: Ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τοῦ Ἰσαΐου ὁ ἐν ἀγίοις Βασίλειος δεύτερον ἐπιμνησθεὶς τοῦ ῥήτου, ἐπὶ χαράσει αὐτὸ ἐδέξατο. « In interpretatione Isaïæ sanctus Basilius iterum facta hujus verbi mentione, pro purificatione ipsum accepit. » Habes hunc locum in caput quartum. Cæterum ad hujus Commentarii editionem adornandam præter apographum ex Angliā missum variis lectionibus in margine notatis illustratum, ope duorum codicum Regiorum adjutus sum, quorum alter chartaceus, regis Francisci I, ex quo suam interpretationem effluxit interpres Tilmannus, alter membranaceus, Henrici II insignibus ornatus, tertius etiam ex illustrissimi cardinalis Joëssæi bibliotheca erutus fuit: singulos proprii

characteres F. H. I. et A. designabunt. Illud autem prophetæ Amos habes cap. vii, 12: *Ὁ ὀρῶν, βέδιξ*. Tu qui vides, abi. In quem locum scribens Cyrillus Alexandrinus idem videtur innuere esse nomen τοῦ ὀρῶντος, *videntis et prophetæ*. Ὁρῶντα μὲν γὰρ τὸν προφήτην ἐκάλει, πλὴν οὐκ ἀξιῶσας, οὐδὲ τῷ τῆς προφητείας ὀνόματι κατασεμνύνας αὐτόν. « Videntem enim appellat prophetam: sed enim non honoris causa, neque ut eum prophetiæ nomine veneretur. » Theophylactus in cap. i Nahum: Ἀλλὰ καὶ θρασὶς ὥσπερ κοινὸν τι δοκεῖ εἶναι. Ἐπὶ πάντων γὰρ τῶν τρόπων τῆς προφητείας ὁ νοῦς ἦν ἐλλαμπόμενος τῷ φωτὶ τοῦ Πνεύματος. « Insuper et visio velut commune vaticiniis videtur esse. Siquidem in omnibus prophetiæ formis mens Spiritus lumine illustrabatur. » Sed observandum est in libro I Regum cap. ix, 9, ita conceptis verbis hæc efferrī a LXX: Ὅτι τὸν προφήτην ἐκάλει ὁ λαὸς ἔμπροσθεν, ὁ βλέπων. « Quoniam prophetam vocabat populus antea, Videns. » Illud igitur, ἔμπροσθεν, non cum participio βλέπων junxerunt alii, sed cum verbo ἐκάλει, quasi dicat, olim vel antea sic vocatum fuisse prophetam, « Videntem, » non autem « Antea videntem, » vel « Prævidentem. » Ita S. Hieronymus sive auctor Vulgatæ Latine, « Qui enim propheta dicitur hodie, vocabatur olim Videns: » idem Pagninus ex Hebræo, et Symmachus: Τὸν γὰρ προφήτην τότε ἐκάλουν κατὰ τὸ ἀρχαῖον τὸν ὀρῶντα.

Nam prophetam tum vocabant more antiquo, Videntem. Vox Hebræa non aliter accipitur Ruth. iv, 7: Τοῦτο τὸ δικάλωμα ἐμπροσθεν ἐν τῷ Ἰσραήλ. Hic autem erat mos antiquitus in Israel.

Col. 135 C 2. In priore enim Paralip. Ita quoque legimus apud Procopium, qui Basilii Commentarium plurimis in locis secutus est, p. 6: Ἐν μὲν γὰρ τῇ δευτέρᾳ τῶν Παραλειπομένων Ὀζίας εἰρηται· ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ τῶν Βασιλειῶν Ἀζαρίας· Nam in altero Paralipomenon Ozias nominatur, et in secundo Regnorum Azarias. At memoria lapsus videtur Basilii: sic enim scriptum est II Paralipom. cap. xxvi, 1: Populus Juda filium ejus Oziam constituit regem pro Amasia patre suo; et alter locus de Azaria non est in II Regnorum, sed in IV, cap. xiv, 21: «Tulit autem universus populus Judæ Azariam annos natum sexdecim, et constituerunt eum regem pro patre ejus Amasia.» Quod autem sequitur, πλὴν καὶ πατὴρ αὐτοῦ καὶ μητὴρ, aliter versum fuerat ab interprete, licet in Francisci I libro, quo usus est, legatur quemadmodum et in Henriciano et in Joens. καὶ πατὴρ τοῦ αὐτοῦ καὶ μητὴρ. Interpres ediderat, patris tamen matrisque nomina comperta sunt. Mater autem ejus in Franc. quemadmodum et in Anglie. Χαλὶά dicitur, in H. et I. mendose sicut et apud Procopium Xavaá et Xavá, Chana: sed verius apud LXX, IV Reg. xiv, Ἰερχλία ἐξ Ἰερουσαλήμ, Hiechelia de Jerusalem.

Ibid. 6. Tempus etiam. Hoc quoque fuerat omis- sum ab interprete, qui jungebat ita quod sequitur: Prophetavit vero Isaias anno regni Ozia quin- quagesimo secundo. Legit nimirum, ut prae se ferunt A. F., Πεντηκοστῇ δευτέρῃ εἴτε ἐπὶ Ὀζίου προ- εφήτευσεν. At in H. et I. πεντήκοντα δύο γὰρ ἐτὶ ἐπὶ Ὀζίου προεφήτευσαν: et hæc lectio sanior nunc videtur, atque ita rescribendum et interpungendum est: Καὶ χρόνος βασιλείας ὁ αὐτὸς, πεντήκοντα δύο ἐτὶ. Ἐπὶ Ὀζίου δὲ προεφήτευσαν Ἡσαΐας· Tempus etiam regni est idem, anni quinquaginta duo. Prophetarunt autem sub Ozia Isaias. Suffra- gantur huic emendationi cum ipse Procopii Com- mentarius ex Basilio excerptus, tum Eusebii Chro- nicum, quod initium prophetiæ Isaiæ, Osee, et Amos confert non in annum quinquagesimum se- cundum Ozia regis, sed in decimum septimum circa annum ab Abraham. mccc. Hoc igitur vult Basilii ex eo constare eundem esse Oziam et Azariam, quod Ozia et Azaria idem tempus regni tribuatur, nimirum anni quinquaginta duo. Quod vero sequitur, Sed quia principium, ita clarius ver- tit doctissimus Procopii interpretes Curterius, «An- non vero quia, Principium verbi Domini ad Osee, in Osee legimus, primus et ipse vaticinari cœpit?» Illud tamen, πρὸ τῆς δράσεως τοῦ Ἡσαΐου, ἐν ᾗ φησιν, non est interpretandum, «ante visionem, qua elevatum superliminare dicit,» sed, «in qua dicit elevatum esse,» non a visione, sed ut suspi- catur Basilii a terræ motu, ut inde colligatur Amos, qui prophetavit ante duos annos terræ motus, ante

A Isaiam prophetasse: verumtamen huic conjecturæ obsistit ipse prophetiæ textus, in quo legimus e. vi, 4: Elevatum fuisse superliminare a voce Sera- phim clamantium, Sanctus, sanctus, quemadmodum et Amos, ix, 4, ex apparitione Domini propheta percutiente superliminaria commoventur.

Col. 138 C 13. Vir astutus. Apud scholiasten Græcum in notis Flam. Nobilii legimus quidem Pro- verbior. xii, 23, Ἀρὴ παροῦργος, Vir callidus, at in ipso textu editionis Vaticanæ et aliarum, Ἀρὴ συνετός, Vir intelligens thronus est sensus. Symna- chus vertit, καλῶς γινώσκων, celabit scientiam, et ita Latina Vulgata. Sequentem periodum emenda- vimus, in qua scripserat interpres: «Quemadmo- dum enim se habet sedes sensus, qui sensatus est,» et illam in fine paginæ: «cum igitur inter utrum- que congener quedam.»

Col. 141 A 10. Eum qui sit. Latine convertit in- terpres, quasi legisset in mss. τὸν ἐνεργὸν τὴν ψυχὴν: at nos in eo scriptum offendimus, ut in cæteris et apud Procopium, τὴν ἐνεργὸν τῆς ψυχῆς: et ejus interpres edidit, «id est, eam animi partem, quæ labore et strenuitate gaudet, cum ea, quæ voluptatibus et affectibus, copulare. Non enim.» Ita paulo post Tilmannus ipse τὸ φιλόπονον τῆς ψυχῆς ἐπεγείρων vertit, «exsuscitat vim animæ generosam, ac laborum patientem;» sed alterum membrum non ita feliciter exprimit, καὶ τὸ φιλή- δονον αὐτῆς θεραπεύων: nam hic θεραπεύειν non est «colere,» sed «mederi, sedare» vel «refre- nare,» itaque cum Curterio interpretaberis, «et eam cohibet, quæ voluptatibus delectatur.»

Col. 142 D 1. Nunc autem. Non in prophetæ ser- mone, sed in populi malitia gradum quemdam et progressum factum esse notat Basilii: idcirco ex- punximus illa verba interpretis: «Nunc autem exorsus est ab eo, quod gens ipsa peccatrix sit, gravitatem exaggerans ipso progressu sententiæ. Plenus enim peccatis redditur populus. Et quod ab eo profuit semen, filii efficiuntur iniqui.» Idem habes apud Procopium p. 11, ubi sine dubio ex Basilio emendandum, ἐπὶ τὸ γενέσθαι υἱοὶ ἄνομοι, pro καὶ τὸ γενέσθαι.

Col. 143 D 1. Velut interpret. Ἐπὶ μὲν hoc loco intellige non conversionem ex uno idiomate in aliud, sed «explanationem,» quasi dicat additum esse ab Origene vel a Luciano tanquam expositio- nem verbi ἐγκαταλίπειν, quo usi sunt LXX, nisi forte intelligas Theodotionem Græce sic extulisse verbum Hebræum, quod LXX verterunt ἐγκαταλί- πειν. Nam alioqui fuerant ab Origene sub asteriscis ex Theodotionis interpretatione addita textui Sep- tuaginta, quæ ab illis ex Hebræo non fuerant ex- pressa, ut scribit Hieronymus epist. 89, et Epipha- nius lib. De ponderibus et mensuris. Idem porri Hieronymus in commentario in Isaiam testatur hoc membrum, alienati sunt retrorsum, LXX interpretes non habere. Basilii ex Theodotionis editione additum esse vult, at apud Proco-

plum in margine textus LXX idem Aquilæ tribuitur : quam ob causam Flaminii Nobilii in notationibus in *Isaiam* Procopium dicit hoc Aquilæ tribuere, quamvis revera Procopii commentarius membrum illud non agnoscat : sed animadvertendum est in eo commentario textum ex alio pervetusto codice manuscripto Renati Marchali, qui nunc est illustrissimi cardinalis Ropifucaldii, exscriptum fuisse et Procopii commentario præfixum. Paulo post immutavimus illa interpretis : « Tanta passi estis frustra, bonis op. v. ad. n. r. quod quæ tandem futura erant neglexistis prævidere : » siquidem ἀμέλεια ἐν τοῖς ὑστερον sonat « negligentiam in annis consequentibus exhibitam. »

Col. 146 D 4. *Accipite enim.* Commune hoc omnibus Basilii manuscriptis cum Gallicis tum Anglicis est mendum, *Ἀδδετε γὰρ ἀπαρχήν*, quod interpretes recte expressit, *Accipite primitias* : apud solum Procopium, p. 13, legitur *Ἀδδετε ἀρχήν*, nec fuit causa cur illius interpretes adderet textui ἀπό, cum plane absit a Scripturæ textu Numer. 1, 2, ubi Vulgata Latina, *Tollite summam universæ congregationis.* Sanctus Ambrosius e Græco vertens initio libri *De xlii mansionibus* sic interpretatur : *Accipe summam universæ congregationis filiorum Israel per domos familiarum.* Vox Hebræa non initium tantum, ut vertit doctissimus Procopii interpretes, sed etiam summam et caput sonat, ut vidit Ambrosius vocem ἀρχήν hic ex Hebraismo significare, cui potius assentendum, quam Augustino, qui in locutionibus Hebraicis ἀρχήν sonare putat robor ætatis in populo. Sic et Numer. 1, 49, vertitur eadem vox ἀριθμός, *Καὶ τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν οὐ λήψῃ*, *Et numerum eorum non sumes*; et Exodi xxx, 42, συλλογισμός : *Ἐὰν λάβῃς τὸν συλλογισμὸν τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, Si acceperis computationem filiorum Israel.* Hoc igitur profert Basilius ut probet κατὰ κεφαλὴν idem valere quod, ad unum omnes; delevimus enim in præcedenti periodo, « nomine capitis. Ac si diceret ipsam diutinam immemorationem confirmati doloris. » Putavit se legisse μόνην, ut erat in Anglicis, non, ut duo Regii et Cardinalitius præferebant, περὶ αὐτῇ μόνην, « ipsum solum caput dolorem incumbere. »

Col. 147 C 3. *Corda sunt.* Ediderat interpretes, « vibi-ces autem corda sunt, quæ licet obduxerint cicatricem, subter tamen purulentia et sanie redundant. » Non viderat nimirum, etsi ὑποῦλα ἔλχη dicantur proprie ulcera, quæ cicatricem obduxerunt, sed purulenta sunt subius, tamen metaphorice dici quidvis ὑποῦλον sub quo vitium aliquod latet, sive subdolum et infidum quidvis, ut apud Plutarchum *De fortuna Alexand.* : Φυγῶν ἐνέπλησσε καὶ στάσεων ὑποῦλων τὴν ἡγεμονίαν. *Exsiliis ac discordiis infidis imperium replevit.* Chrysostomus, lib. 1 *De compunctione cordis*, p. 117 : Καὶ ὑποῦλως διακείμενοι τοῖς θυσιαστηρίοις πρόσμην· *ei dolos tantum in corde versantes accedimus ad altare.* Vidit hoc interpretes commentarii Procopii, p. 13 : Ὁ δὲ μύλων

A ἔχθος ἐστὶ πληγῆς ὑφαίμων, ὃ τὰς ὑποῦλους καρδίας δηλοῖ. *Livor autem est plagæ vestigium subcruentum, unde subdola et fallacia corda innuuntur.*

Col. 149 A 14. *Quæcunque enim.* Quæ in hac pagina correctæ sunt, ea paucis indicabimus, neque enim omnium rationem reddere necesse est, nisi sicubi sese afferat occasio similes Patrum sententias illustrandi. Poterunt qui editionem istam cum præcedentibus contulerint, singula quæ sunt emendata cognoscere. Hic ergo illud ἀμαρτάνουσιν ad Judæos retulerat interpretes, « mala illi populo peccanti intenta sunt, licuerit et in nobis ipsis perspicere. » Rursus infra scripserat « edificatio nostra si a doctrina peperderit, nobis minus convenienter vitam hanc exigentibus. »

B Col. 151 B 1. *Qui in arcano.* Ὑποκρίσιν hoc loco necesse non fuit addito epitheto exprimere, in arcano recessu deslere; sed pro simplici κλεινὸν aptius sumas, præsertim cum sequatur ἀσχύνηται γάρ, quod indicat eam potius stationem pœnitentium quæ πρόσκλαυσις, *stetus*, dicebatur, cujus sit mentio in appendice epistolæ canonice Gregorii Thaumaturgi. Sequebatur hic, « quare non jam opperior horam communionis; » atqui σύναξις non ipsam μέθεξιν τῶν ἀγιασμάτων, communionem participationemque sacramentorum significat, sed totum illud, « divinum officium, » quod Latini collectam et missam, Græci etiam ἀγίαν λειτουργίαν appellant, ut adversus Erasmus pluribus ostendimus in nostris notis ad homiliam Chrysostomi 2 adversus Judæos, licet illius patrocinium frustra suscipiant viri docti in novis suis exercitationibus. Neque enim nos negavimus σύναξιν eucharistiam significare, vel potius conventum ad eucharistiam celebrandam coactum, sed σύναξιν ad eam partem sumptionis sacramentorum restringi solere ab ecclesiasticis scriptoribus, constanter negamus. Illud demum quod sequitur, ὅτι ἂν τύχῃ πλάσματος, verterat interpretes, « ut ne deprehendatur ejus simulatio. »

Col. 154 C 1. *Et si forte.* Scripserat Tilmannus, ut hodie ritus quosdam exsequantur olim lege interdictos. Imo etiam si lege præscriptos ritus quis servet, in perniciem id cedit, unde Apostolus Galat. v,

D 2 : *Quoniam si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit.* In periodo sequenti ὅπωρα non autumnum, sed fructus autumnales, vel poma significat. Denique in extremo paginæ verterat interpretes, « complectens studiosam alacritatem perfectorum, » licet in ms. esset τελειῶν, non τελείων.

Col. 156 C 9. *Quemadmodum.* Interpretes ediderat : « Quemadmodum enim vitis per fodicationem non expirans facile evanescit. » At enim διαπνεῖσθαι dicitur non solum quod diffatur et evanescit, sed etiam quod perfatur, aut vento purgatur, ut apud Dioscoridem lib. v, cap. 9, δυσδιάπνευστος dicitur, qui per spirituales meatus ægre transmittitur, ita εὐδιάπνεος, qui perfatur facile capit. Sic Columella, lib. iv, cap. 14, colendas et nudandas

esse vites monet, ut hiberni imbres ad eas transmittantur. Rursus illud, μή ἀποσκευασμένη, vertetur, anima minus recte se componens circa hæc corporalia. At enim ἀποσκευάζεσθαι non est παρασκευάζειν, præparare, componere, sed exornare, vel evacuare, ut Levitici xiv, 36 : Προσάξει ὁ ἱερεὺς ἀποσκευάσαι τὸν οἶκον. Præcipiet sacerdos vacuare domum. Vulgata, ut efferant universa de domo. Similis error sublatus est sub finem paginæ, ἐξοιδάινειν παρασκευάζοντα, « ad hoc componentes animam, ut inani timore superb. turgescat. » Ibidem corrigendum ex Regiis ut in apographo Anglico fuit ὑπερφυσᾶσθαι, pro ὑπερφύσασθαι.

Col. 158 A 14. In eremo nutritus. Vitiosa lectio F. ms. versionem peperit vitiosam ἐτράφη ἐν ἐρήμῳ, quam sequuntur et Anglici mss. Verum in Henriciano et Joeseo scriptum recte ἐτάφη, « sepultus est. » Itaque restituendus est locus ex Procopio pag. 16 : Ὃν ὁ ἐπιθυμήσας ἐπιθυμητὴς πάλοι λαὸς ἐν τῇ ἐρήμῳ ἐτάφη. « Quorum desiderio cum teneretur desiderator populus olim in deserto sepultus est. » Sic enim legimus Numer. xi, 34 : Ὅτι ἐκεῖ ἐθαψατ τὸν λαὸν τὸν ἐπιθυμητὴν, quod Ambrosius lib. DEXII mansionibus interpretatur, mansionem xii, quia ibi sepelierunt populum desideratorem. Interpres quoque Procopii vocem ἐπιθυμητῆς non expressit.

Col. 163 A 11. Sicut cæteri. Hoc quoque miror ab interprete fuisse omissum quod ms. F. ei suggererat, et ab aliis codicibus agnoscitur, atque ab ipsis excerptis Procopii pag. 20 : Ὡς ἀσυνέτοις τὸ προσέχειν, ἣ τὸ ἐνωτισέσθαι, ὡς ἐξέδωκαν ἑτέροι. Populos crassiores et rudiores attendendi, aut, ut alii ediderunt, auribus percipiendi. Tres nimirum interpretes Græcos intelligit, Aquilam, Symmachum, et Theodotionem, quorum versio in Tetraplis cum Septuaginta conjuncta erat. Itaque hoc fragmentum illorum Flaminii Nobilii collectaneis adjungendum est. Paulō post, οὗ φυλακτικὸς ἔστιν, sic extulerat interpres, « ad ejus custodiam, qui attentus est, celeberrimam evadit. »

Col. 179 A 13. Sed omnem omnino. Atqui falsum est omnem omnino diem sic vocatum esse, nempe κλητὴν. Imo hoc vult Basilus non unum quempiam celeberrimum diem rejici, verum omnes celebres. Neque enim omnes omnino dies κληταὶ ἡμέραι sunt dictæ, sed celebriores tantum et solemniores. Ita Levitici xxiii, 35 : Καὶ ἡ ἡμέρᾳ ἡ πρώτη κλητὴ ἁγία ἔσται. Et dies prima vocata sancta erit vobis. Item 25, Αἱ ἑσπέραι Κυρίου, ἃς καλέσετε αὐτάς κλητὰς ἁγίας. Solemnia Domini quæ vocabitis ea vocata sancta. Eadem vox Hebræa קריקו ἐπὶ κλητος vertitur. a LXX, ut Numer. xxviii, 18, Ἡμέρᾳ ἡ πρώτη ἡ ἐπὶ κλητος ἁγία ἔσται, dies prima sancta erit vobis. Vulgata Latina sæpe κλητὴν celeberrimum diem appellat; Isychius, vocalem diem sanctum. Videtur designari hac voce dies convocationis et festivitatis : nam et ita reddit Hieronymus, festivitates alias non feram; quod ad verbum Montanus ex

A Hebræo : Vocare convocationem non potero. Sic ergo scribendum hoc loco : « reddiderunt vocatam, Theodotion autem κλητὴν convocatam, Symmachus vero κλητὴν convocationem non feram : quare non existimamus, etc., sed omnem diem qui vocatus sive celebris appellatur. » Sic apud Procopium legimus hæc in compendium redacta, Ἀντὶ δὲ τῆς μεγάλης ἡμέρας κλητὴν ἐξέδωκαν οἱ λοιποὶ, ὡς μὴ μὴν σημαίνεισθαι, πᾶσαν δὲ τὴν ἐν τῷ νόμῳ καλουμένην κλητὴν.

Col. 182 D 6. Animam justam. Vulgata Latina ex Hebræo : Non affliget Dominus fame animam justi : sed hic ad verbum vertendum erat, animam justorum. Quod vero sequitur, ab interprete omissum, nos interpretati sumus, sed una voce mutilum sic sanandum est ex mss. F. H. I : οὕτω δ' ἂν καὶ ἐναντίωμα ἦν πρὸς τὸν τῶν μαχαρ. Non deprecatur ergo corporis famem, quam inter afflictiones laudibus prosequendas numerat Paulus.

Col. 194 C 1. Res est ejus. Delevimus illa interpretis, « submotio a nobis ipsis requirit acenratam operum exercitationem. » Aberrant enim a sensu auctoris, quem eleganter doctissimus Curtius apud Procopium sic pag. 25 expressit : Ἡ δὲ τῆς τῶν κακῶν ἕξωσις ἀπόθεσις, ἔργον ἡμέτερον, βοηθοῦντος χάνταῦθα Θεοῦ καὶ τοῦς ἐθέλοντας ὁδηγοῦντος πρὸς ἀρετὴν. « Sic scelerum pravos habitus nostra opera exuere, si divino auxilio voluntas nobis ad virtutem dirigatur, possumus. » Alium locum emendavimus paulo infra, ἵνα μὴ μόνον ἀπὸ τῶν. Quem ita expresserat Tilmannus, « ut ne illi adimamus solum ab actionibus suam providentiam, sed ne quidem a inutis confabulationibus. » Vocem αὐτὴν retulit ad Dei providentiam, non ad πονηρίαν, et διαλογισμούς, ad colloquia, non ad cogitationes, ad quas pertinet quod sequitur ex Apostolo, ἡ ἀγάπη οὐ λογίζεται τὸ κακόν. Suffragatur huic interpretationi Procopii paraphrasis : Δεῖ οὖν λογισμὸς καθάριον, οὐ μόνον κακίας ἀποκόπτειν ἐνέργειαν. « Decet igitur animi motus internos purgare, non ipsa modo nequitiae opera. »

Col. 195 D 3. Omnia enim. Ita quidem Anglici mss. et Regius F. πάντα ποιεῖ, quamobrem sane mirum, quod interpres scripserat, « innovabit enim omnia, » quasi legisset μεταβαλεῖ γὰρ πάντα sed inspecto postea Regio altero ms. H. et I. scriptum offendi πάντα ποιεῖ. Rescribendum igitur, Omnia fac cum consilio. Jam vero si quæras, ubi hoc Scriptura dixerit, nihil aliud respondere possum, in consilium adhibito Græco indice sive Concordantiis Kircheri, quam aludere Basilium ad illum Ecclesiastici locum xxxii, 20, Ἄρεν βουλῆς μηδὲν ποιήσης, ubi Vulgata Latina, Sine consilio nihil facias. Est quidem similis alius Prov. xiii, 16, Astutus omnia agit cum consilio; sed hoc a LXX sic effertur, Πᾶς πανούργος πράσσει μετὰ γνώσεως, Omnis astutus agit cum scientia : et in eodem capite vers. 10 : Qui autem omnia agunt cum consilio, reguntur sapientia, Græce est, Οἱ δὲ αὐτῶν ἐπιγνώμονες σοφοί, Qui autem sui ipsorum cognitores, sapientes. Theodotio dixit.

Kal êr συμβουλευομένους σοφία. Et in iis qui consilium adhibent, sapientia. Huc spectabat fortasse doctissimus Curius, cum in margine Commentarii Procopii notabat Proverb. xiii, p. 26, ubi legitur itidem ut in πάντα ποιεῖ, Cum consilio omnia facito. Sequens autem locus est Proverb. xii, 5. Paulo ante cap. 2, illud Basilii, ἡ ἐννοια τῶν κεκηρυγμένων, sic extulerat interpres, « cogitatio arcanorum nobisque formidabilium, quæ in tremendo iudicio se offerent. » At omnes constanter legunt κεκηρυγμένων, non κεκρυμμένων.

Col. 198 A 4. *Quæ acceptanda.* Scriptum exhibet F. et Anglicus unus τὰ τε λεχτέα καὶ μὴ, καὶ ταῖς συγκατ. At alius Anglic. τὰ τε λεχτέα καὶ τὰ πραχτέα, καὶ μὴν καὶ ταῖς συγχ. « Quæ dicenda sunt, quæque agenda. » H. I. τὰ τε λεχτέα καὶ μὴ. « Quæ dicenda sint, quæ nōn dicenda. »

Col. 199 C 1. *Despondenti, καθαρμοζομένῳ.* Venterat interpres, « accommodanti eam sibi ad salutem : » sed cum ad Apostoli locum alludat II Corinth. xi. 2, Ἡρμοσάμην γὰρ ὑμᾶς ἐνὶ ἀνδρὶ, Vulgatæ Latinae verba substituiimus, Despondi enim vos uni viro. Nam nec ipse Beza diffidetur ἀρμόττεσθαι apud Herodotum sumi pro μνηστεύεσθαι, et verbum Hebræum τυγ, cum de omni commoda applicatione dicatur, de ea proprie dici, quæ ad conjugium spectat. Paulo post non satis expressum fuerat illud, ὁμοτίμως τοῖς ἀνθρώποις. « quasi Deus se demittat ad hominum iudicium, imo, quasi pari cum eis iure disceptet. »

Col. 206 A 5. *In celo carnes.* Annotarat antea interpres vel alius quispiam pro οὐρανῷ forsitan legendum ζῆλω, zelo : sed non adverterat verba esse prophetæ Isaie xxxiv, 5 : Ἐμεθύσθη ἡ μάχαιρά μου ἐν τῷ οὐρανῷ. Inebriatus est gladius meus in celo. Apud Procopium similis est ex Jeremia sententia, Ἐμεθύσθη ἀπὸ αἱμάτων τραυματιῶν, Inebriatus est sanguine vulneratorum : ubi cap. xxxiv in margine notavit interpres, cum sit Jeremiæ xlvi, 10 : Καὶ καταφάγεται ἡ μάχαιρα τοῦ Κυρίου καὶ ἐμπλησθήσεται, καὶ μεθύσθησεται ἀπὸ τοῦ αἵματος αὐτῶν. Et devorabit gladius Domini, et saturabitur, et inebriabitur sanguine eorum.

Col. 207 B 12. *Ad probabilem.* Ut in cote secures et gladii acuntur, sic illorum sermo mundana sapientia et rhetoricæ præceptis acuitur : at interpres verborum traiectione hunc sensum obscuriorem reddiderat : « Perinde ac gladio sermone quopiam sapientia mundiali exacuentes, quo per probabilem verisimilitudinem exitalia vulnera inferant. » Rectius ergo scribes, « perinde ac gladio quodam sermone, ad orationis probabilitatem, mundana sapientia instructi exitalia. » Procopius dixit : Τῶν ἀπλουστέρων τὴν ζωὴν ἀφαιρούμενοι, καθάπερ ξίφος τῷ λόγῳ τῆς τοῦ κόσμου σοφίας. « Veluti gladio huius mundi sapientiæ fuco instructi simplicioribus vitam adimunt. » Sub finem paginae pauci probi trapezitæ dicuntur juxta Domini verbum, cuius mentio Constitutionum apostolicarum lib. ii, cap. 36.

A *Γίνεσθε τραπεζῖται δόκιμοι.* Estote probi trapezitæ. I Thessal. v, 21 : Omnia probate, quod bonum est tenet.

Col. 214 C 7. *Quale enim.* Hæc periodus usque ad sequentis paginae lineam quintam decimam pendente sententia protensa in tres diversas fuerat divisa periodos ab interprete hoc pacto : « Quale enim spectac. quam ratione religiosum dici queat et admiratione dignum ? Parum abest tale quid ab hominum natura. Æquum fuerat ut vel multis affectus conviciis, » etc. Non igitur ab hominum natura dicit abesse, imo illius captum excedere, quod nimirum ab ea virtute homines Deo similes efficiantur. Unde Cicero pro Marcello, « Animum vincere, iracundiam cohibere, victoriam temperare, adversarium nobilitate, ingenio, virtute præstantem, non modo extollere jacentem, sed amplificare ejus pristinam dignitatem, hæc qui faciat, non ego eum cum summis viris comparo, sed simillimum Deo iudico ; » et Claudianus De quarto consulatu,

Sola Deos æquat clementia nobis.

Col. 312 B 9. *Ut graviores.* Antea legebatur minus apte, « quod ab eo videret se tanto gravius circumscripti molestiis : » at hic περιστάσθαι non obsideri sonat, sed declinare, aut evitare. Paulo post expunctis Vulgatæ verbis subieciimus interpretationem ad verbum ex Basiliensi editione, Sap. vi, 7.

Col. 219 A 2. *Ob hoc et statuta.* Annotarat interpres in margine, « Attende priscum morem Ecclesiæ : » sed hic mos non satis dilucide erat explicatus ; sic enim erat : « Ob hoc et signa quædam circum ecclesiam statuuntur, quæ deprehensos in interdictis peccatis abarent ingressu et segregant : » quasi nimirum essent effligies quædam aut μορμολυκεῖα, quæ illos abigerent : imo ipsas ecclesiasticas indicat sanctiones. Amant enim hac voce uti hæc notione Basilii et alii auctores ecclesiastici, ut lib. De Spiritu sancto cap. 29 : Καὶ δὴ καὶ παρὰ τῶν πρὸ ἡμῶν πρεσβυτέρων τύπον καὶ κανόνα παρὰ ληφότες. « Et nos etiam forma regulaque a senioribus, qui ante nos vixerunt, accepta. » Et in epist. 4 : Ὑποβέβησθαι τῇ καρδίᾳ τὰς ἐκ τῆς θείας διδασκαλίας ἐγγινομένας διατυπώσεις. « Ut aptum sit admittere disciplinam ex divinis monumentis informatam. » Sic accepit hoc loco τύπους interpres Procopii pag. 35 : Διὸ καὶ τῆς Ἐκκλησίας οἱ τύποι τοὺς ἀπηγορευμένα πλημμελούντας χωρίζουσιν. « Itaque et illæ, quibus Ecclesia utitur, formulæ eos, qui vitia patrarunt, a reliquis separant. » Sed et constitutionem sonat διατύπωσις, ut τύπος, « statutum. » Concilium Sardicense can. 12 : Ἀπαντες οἱ ἐπίσκοποι εἶπον. Ἀρέσκει καὶ αὕτη ἡ διατύπωσις. « Omnes episcopi dixerunt : Placet hæc quoque constitutio. » Basilius, Regula 47 fusius dispart. Περὶ τῶν μὴ δεχομένων τὰ παρὰ τοῦ προσετώτος τυπούμενα. Τὸν δὲ μὴ καταδεχόμενον τὰ παρὰ τοῦ προσετώτος διατεταγμένα. sic enim censeo corrigendum pro διατεταγμένα. « De his, qui nolunt admittere, quæ

per antistitem præscripta sunt. Verum is, qui nolit admittere, quæ antistes perficiunda iusserit. » Concil. Ephesium, can. 1 : Ἐχρῆν μὴ ἀγνοῖσαι τὰ περὶ αὐτῶν τετυπωμένα. » Oportebat non ignorare, quæ de ipsis sunt constituta. » Ita passim in canonibus apostolorum et conciliorum Ancyran, Laodiceni, Gangrensis dicuntur adulteri, sacrilegi, et alii diversis criminibus obnoxii, ἀφορίζεσθαι, κολύεσθαι, ἀνάθεμα γίνεσθαι, vel ad diversos pœnitentium ordines amandari.

Col. 219 C 10. *Sed unusquisque.* Apud LXX legimus Judicum xvii, 6, et xxi, 24 : Οὐκ ἦν βασιλεὺς ἐν Ἰσραὴλ, ἀνήρ τὸ δὲ οὐδὲς ἐν ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ ἔπολε. Non erat rex in Israel : vir rectum in oculis suis faciebat. Utrouque est in Vulgata, *Sed unusquisque, quod sibi rectum videbatur, hoc faciebat.* Scripserat Tilmann. quod placebat oculis suis, quæ locutio familiaris etiam Scripturæ, ut Esther ii, 4, quæ oculis regis placuerit. Et i Reg. xx, 3, *Inveni gratiam in oculis tuis.* Nam quoniam habitus animi oculis maxime se prodit, idcirco pro affectu, sententia, vel iudicio mentis sumitur, ut Deuteron. xv, 9 : *Ne malignetur oculus tuus contra fratrem tuum,* hoc est, ne invidus sis aut immisericors ; ii Reg. x, 3 : *Non honorat David patrem tuum in oculis tuis,* hoc est, tua sententia vel opinione ? Ar. Montanus in Idiotismis.

Col. 223 B 7. *Quine ab initio.* Ἀνομοὶ appellantur hoc loco illi qui legi subjecti non fuerunt, ut Roman. ix, 2 : Τοῖς ἀνόμοις ὡς ἄνομος, ἀλλ' ἔρρομος Χριστῷ. *Iis qui sine lege erant, tanquam sine lege essent, cum in lege essem Christi :* sed illud, τὴν ἀρχὴν, quod adverbii vicem supplet, non advertit interpretes idem valere quod ἀπ' ἀρχῆς, ut Joannis viii, 25 : Τὴν ἀρχὴν οὗτι καὶ λαλῶ ὑμῖν. » Quod ab initio dico vobis. » Scripserat ergo Tilmann., « aut certe, qui ne principium quidem aggressi sunt, ut opere expleant. » Rursus infra pro ἐναργηθήσεται, interpretatus est quasi legisset εὐεργετηθήσεται. » Quasi vero derelinquere Dominum non posthac sit peccatum, ut etiam beneficio afficiatur. » Omnes tamen codices mss. præ se ferunt excusam lectionem, et οὐκ ἐνεργεῖσθαι postea exponit Basilius τοὺς ἐνεργούντας κολύεσθαι. At Chrysostomus, pag. 661, aliter explicat, συντελεσθήσονται. Oὐ δὲ ἀσεβεῖς, φησὶν, ἀπολοῦνται. » Impii vero, inquit, disperibunt. » Sub finem paginæ, ei γὰρ ἡ ἀλώσις, emendandum ex H. et I. ἡ ἀνάλωσις, rejecta lectione A. et F., quam secutus Tilmannus scripserat, *Si enim captivitas.*

Col. 227 A 4. *Hanc horti.* Ἐπαμφοτέρα alicubi reperiri pro ἐπ' ἀμφοτέρα docet auctor Græci Theophrasti, cui loco poterit hoc exemplum adjici, suffragantibus F. et A. mss., nisi obstant alii duo H. et I. qui ἐπ' ἀμφοτέρα scriptum exhibent. Hoc ergo vult Basilius, in bonam nonnunquam partem, nonnunquam in malam accipi in Scriptura vocem ἢ quam Aquila Ponticus, qui sub Adriano imperatore circa annum Christi 125 post Septuaginta primus

A Vetus Testamentum in Græcam linguam ex Hebræo convertit, κήπον Latine reddidit Genesis ii, 8, ubi LXX, παράδεισον, paradisi. Imo ipsi etiam LXX, Deuteronomii xi, 10, eandem vocem κήπον vertunt : Καὶ ποτίξωσι τοὺς ποσὶν ὡς κήπον λαγαρέλας. Et irrigabunt pedibus sicut hortum olerum. Illic enim dicitur terram promissionis longe uberiorem esse Ægypto, quæ διαβαλλομένη, « dum vituperatur, » dicitur esse quasi hortus olerum, quod pedē rigetur, sive labore hominum et fossione, videlicet ex Nilo aquas deducendo per sulcos et fossas : at in terna Chanaan agri sine labore ex cælo pluvia rigentur, quam non habet Ægyptus. Paulo post ὡς πρὸς τὸ ῥητόν versum fuerat, « Quod attinet ad hanc sententiam, » nos, sensum litteralem, sive historicum indicari censuimus, cui opponitur deinde νοῦς ἡθικὸς, sive sensus tropologicus.

Col. 230 C 2. *Scintilla.* Annotarat interpres, pro σπινθήρ δικαίων, quod scriptum est exhibent F. H. I., legendum σπινθήρ πυρός, « ignis. » At verior est A. lectio, δικαίως, « merito, » quamobrem expunximus vocem « justorum, » et ἐλέγχους vertimus « accusationes, » potius quam « argumenta. » In duobus mss. H. et I. ἐμπυρσέεται reperimus, pro ἐμπυρεύεται.

Ibid. D 2. *Una quidem.* Restituimus interpretationem hujus periodi, cum omnes codices in receptam lectionem consentirent, deletis illis, « Quia vis hæc efficax a Deo confertur sanctis. » Confirmat emendationem Procopii interpres, pag. 40 : « Una quidem est Spiritus gratia, virtutem a Deo sanctis viris aliorum quæ ignorantur cognitionem per revelationem cordisque illustrationem præstans. »

Col. 231 C 2. *Quapropter.* Mutillam exhibet hanc periodum Regius codex F. Propterea interpres, qui eo utebatur, integram illam representare non potuit. Διὰ ἐκ προσώπου τοῦ Κυρίου διαλεγόμενοις αὐτοῖς, ὡς ἐηλοῖ. at Regius alter H. et I. suffragantur Anglicis, in quibus tamen corrigendum illud μέλειν, et scribendum μέλειν, ut scripsimus alibi : Μὴ μέλειν αὐτῷ τῶν γινομένων. Aut non eum curare, quæ geruntur ; » hic quoque vertendum est : « Nam quoniam Deum non curare arbitrabantur res humanas, eos subsannabant, qui ex persona Dei apud eos concionabantur, sicut Jeremias indicat dicens : *Tota die perseveravi subsannatus.* » Vulgata Latina Jerem. xx, 7 : *Factus sum in derisum tota die, omnes subsannant me.*

Col. 234 B 10. *Supra fundamentum.* Vitiosa lectio ms. F. imposuit interpreti, quam et operæ typographicæ amplexæ sunt, dum eleganter scriptum codicem Regium quam apographum Anglicum variis lectionibus oneratum sequi maluit : at in eo sicut et in H. I. scriptum offendes, ἐπὶ τῷ θεμελίῳ εὖ ἀποστέλλων, et ἐν τῶν ὁρέων ἦν Πέτρος, Eph. ii, 20. Itaque expunximus illam interpretationem Tilmanni, « Est enim ædificata in apostolis et prophetis, qui ejus fundamentum jecerunt, quorum unus erat Petrus. » Astipulatur nostræ emendationi Pro-

copii interpretēs pag. 41 : « Qui superædificatos super fundamentum apostolorum et prophetarum scribit. » Similis sententia lib. II *Adversus Eunomium* : τὸν διὰ πίστεως ὑπεροχὴν ἐφ' ἑαυτὸν οἰκοδομῆν τῆς Ἐκκλησίας δεξιόμενον. Sic et Augustinus in *psalmum* LXXXVI, fundamenta ejus in montibus, de apostolis et prophetis exponit.

Col. 237 D 1. *Τῆς ἀδιότητος*. Hæc est Regii cod. F. scriptura, quam secutus Tilmann. ediderat, *sempiternæ Dei naturæ* : at apographum Anglic. in margine habuit τῆς ἀδιότητος τοῦ Θεοῦ, *sanctitatis Dei*, in ipso vero textu τῆς ἰδιότητος, cui suffragantur H. et I. Procopius p. 43 : Ἐἴτα προκοπούση τῇ γνώσει τὴν τοῦ Θεοῦ προσθήσομεν ἰδιότητα τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ· « Deinde promouente intelligentia peculiari Dei Jacob adjiciemus discrimen. » Opponit communem notitiam Dei, peculiari et propriæ, quæ scilicet Deus Jacob agnoscitur, et ut ait Apostolus Hebr. XI, 16, *non confunditur vocari Deus eorum*, hoc est, vocari Deus Abraham, Isaac et Jacob, tanquam peculiaris eorum Deus, Exodi III, 5. Itaque aptius hic scribatur, « peculiaris ejus divinitatis. » In eandem sententiam dixit lib. I *Adversus Eunomium* : Τοῖς μὲν ἀγίοις αὐτοῦ ὁ Θεὸς τῷ Ἀβραάμ καὶ τῷ Ἰσαάκ καὶ τῷ Ἰακώβ, ὡν διὰ τὸ εἰς πᾶσαν ἀρετὴν τέλειον καὶ τὸ Θεὸς ὀνομάζεσθαι· et Chrysostomus in *psalm.* CXXXV, pag. 507 : Ὁ Θεὸς Ἰακώβ, ἵνα τὴν οἰκείωσιν παραστήσῃ καὶ τὴν πολλὴν πρὸς αὐτοὺς ἀγάπην· « Deus Isaac et Deus Jacob, ut ostendat familiaritatem et conjunctionem et magnum suum in eos amorem. » Rursus correximus hoc loco versionem illorum, τοῖς δὲ στοιχειωθείσι λοιπὸν καὶ τῖνος Θεοῦ, « eis vero, qui deinceps jam sunt eruditi de Deo; » non enim absolute de Deo, sed cujus Dei peculiariter cognitionem nacti.

Col. 240 D 5. *Τοῦ τότε*. Sic F. At H. I. et Anglic. τοῦ ποτε δοθέντος, ἢ που γεγραμμένου· « Quæ olim data, aut alicubi scripta, et verbum Domini de Jerusalem, propheticum verbum dicit : Verum ubique in Judæa hæc evenisse, non modo in Hierusalem. » Atque hoc Italico caractere scribendum non fuit, neque enim voces hæc sunt prophetæ, sed Basilii, ut constat ex Procopio pag. 44 : Τίς δὲ καὶ ὁ λόγος; Εἰ γὰρ ὁ προφητικὸς, πῶς ἐξ Ἱερουσαλὴμ; « Quodnam autem verbum? Si enim propheticum respondeant, quomodo de Hierusalem prodixisse docebunt? » Hoc vult propheta, in Judæa legem illos habuisse, et prophetarum verbis instructos fuisse ubique locorum. Præterea immutavimus sequentem periodum : « Etenim sanctis congruit discreta illa dijudicatio, ut quique noverint, quid sint promeriti : judicium autem his convenit. » Imo judicari debent, non judicare.

Col. 245 B 1. *Ut gladius ille*. Junxit vocem φθαρτικὴν cum illis duabus ζωοποιῶν σπερμάτων, interpretēs, cum vertit, « gladius ille internectivus vitæ seminum, » vel, « qui vitalia perdit semina; » sed aptius cum altero verbali jungentur eadem duæ voces, ut dicatur, μάχαιρα παρασκευαστικὴ σπερ-

A μάτων· « Ut gladius ille, qui ad interimendum plurimum valet, ad præparanda vivifica semina usui esset, quæ animabus ratione præditis per sapientiam inseruntur, et convertendus. » Astipulator huic emendationi Græcus textus et Latinus interpretēs Procopii, p. 46, « in aratrum jam conversus semina illa vivifica, quæ sapientiæ beneficio rationis participibus animis innascuntur, præpararet. » Quod sequitur, χάριτος φυλακτήριον ποιητικόν, lectio est Regii ms. H et I. Rectius in F. et Anglic. habetur φυλακτήριον ποιητικόν. Postremo πεπωρωμένα commodius hic legetur ex fide duorum Regiorum et textu Procopii, quam cum Anglic. πεπωρωμένα. Ζιβύνη autem simplicius reddetur « lancea, » quam « jaculum ferro præacuminatum, » ne forte adversetur huic additamento interpretis, quod est apud Hesychium et Suidam, ζιβύνη ὀλοσίδηρον ἀκόντιον ἢ λόγχη. « Jaculum prorsus ferreum vel hasta. » Tertullianus, III in *Marcionem*, cap. 21, Græcam dictionem retinuit, *Concident machæras in aratra, et sibynas in falce*. Hebræam vocem, qua usus est Isaias, מַלְחָמָה, nunc δόρυ, ut Michæas IV, 3, nunc σαρκομάστην, ut IV Reg. XI, 40, verterunt LXX : quæ dictio non « pharetram, » ut putavit Kircherus, sed « lanceam » potius significat : verum omisit interpretēs, καὶ ἀπωθοῦμενον, « cuspede perfodiens ac propellens. »

Col. 246 B 15. *Falso arbitrata est*. Ὑπολαμβάνειν hoc loco non est « excipere, » ut putavit interpretēs, sed « arbitrari, existimare, νομίζειν » quod verbum substituendum est ad lacunam illam explendam apud Procopium, qui in suum Commentarium hæc transtulit p. 47 : Τὸ προφητικὸν ἔχειν ἐνδομίζον, τὸ Κυρίῳ προσέθηκεν· « Quoniam autem sufficientem sibi lucem habere se arbitrabantur, qui legali et prophetica illustrarentur, Domini lucem adjecit. » Reliquam hujus periodi sententiam ex collatione cum Græco restituvimus, deletis illis, « qua item luce prævia ignorantiam eorum corrigeret, qui in tenebris sedent. »

Col. 247 A 13. *Sternutavit*. Interpretes ediderat, « Quid hoc innuit sermone? » Non animadverterat inter ineptias ominantium ex τῶν κληδονιζομένων, hanc numerari, ut scilicet ex sternutatione capient auguria. Theocritus eidyllio 7 :

Σιμυχίδα μὲν ἔρωτες ἐπέπταρον·

Simichidæ amores sternutaverunt;

in quem locum Scholiastes annotat sternutamenta quædam utilia esse, quædam noxia, et apud Homerum in bonam partem accipi. Athenæus lib. II : Ὅτι δ' ἱερὸν ἐνδομίζον τὴν κεφαλὴν, δῆλον ἐκ τοῦ καὶ κατ' αὐτῆς ὀμνύειν, καὶ τοὺς γινόμενους ὕπ' αὐτῆς παρµοὺς προσκυνεῖν ὡς ἱερούς· « Quod autem sacrum olim caput existimaverint, indicio est jurandi per ipsum consuetudo, et sternutamenta, quæ ex ipso prodeunt, adorandi. » Xenophon lib. III *De expeditione Cyri*, pag. 300 : Τοῦτο δὲ λέγοντος αὐτοῦ, πᾶρ- νυταὶ τις. Ἀκούσαντες δὲ οἱ στρατιῶται πάντες, μὴ ὁρμῇ προσεκύνησαν τὸν θεόν. Καὶ Σενοφῶν εἶπε·

Δοκεῖ μοι, ὦ ἄνδρες, ἐπεὶ περὶ σωτηρίας ἡμῶν λεγόντων οὐκ ἔστι τοῦ Διὸς τοῦ σωτῆρος ἐφάνη, εὐχασθαι τῷ θεῷ οὕτως : « Hæc eo loquente quidam sternuit. Id cum audissent universi milites, uno impetu Deum adorant. Et Xenophon ait : Quando, milites, nobis de salute loquentibus servatoris Jovis augurium oblatum est, equidem huic Deo votum nuncupandum arbitror. » Propertius lib. II, epist. 3 :

Aridus argutum sternuit omen amor.

Vide Aristotelem, problem. 20; Plinium, lib. XXVIII, cap. 2. Paulo post ἐνεσχέθη legitur in omnibus mss., non ἐνεσχόθη, ut visus est sibi legisse Tilmannus, « Vestimentum discissum est. » Omiserat etiam illa καὶ τῶν πάντων γνωρίμων.

Col. 247 D 1. *Vociferantes.* Sequebatur apud interpretem, « de quorum clamore dicitur : Et deerrantes ac mæsti præ inopia venationis intemperie cordis contrahuntur. » F. κόρακες, ἐπὶ δὲ τοῦ κράζειν λέγεται καὶ ἄλυσοντες. Ac videtur ille quidem existimasse hæc tanquam Scripturæ verba proferri : necdum tamen in ea nobis occurrere post diligentem investigationem potuerunt, nec usquam ea vel cervi vel aquilæ gementes ob inopiam prædæ pulles commemorat; tantum Amos III, 4 legimus : *Et ἐρεῦξεται λέων ἐκ τοῦ δρυμὸς αὐτοῦ θήρ οὐκ ἔχων*; *Si rugiet leo de saltu non habens prædam*? In sequenti autem periodo multa inmutavimus, quæ ab auctoris mente aberrant, de apparitione mustelæ vel canis se discerpentis, vel potius caput exserentis, quæ omitam, quod omnia, quæ correctæ sunt, necesse non sit indicare. Porro similem in superstitiosos habes orationem et adversus omnia apud Ciceronem, lib. I *De divinatione*, sub finem, et paulo post initium libri II : « Crassum non fuisse perituum, si omni paruisset; quæ si suscipiamus, pedis offensio nobis, et abruptio corrigiæ, et sternutamenta erunt observanda. » Et quod ait Basilius, ob inopiam sibi plerumque lugere aves, non ut aliquid mali protendant, simile est illi apophthegmati, quod refert idem Cicero, lib. I *De divinatione* : « Cum Flaminius consul contra Annibalem legiones duceret, ex pullario quæsit, si pulli non pascerentur, quid faciendum censeret; cum ille quiescendum respondisset, Flaminius, Præclara vero auspicia, si esurientibus pullis res geri poterit, saturis nihil geretur. » Vide etiam Plutarchum *Περὶ δεισιδαιμονίας*.

Col. 250 D 2. *Cum sceleratos.* In margine annotarat Tilmannus se, pro πολλὰ ἔθνη, legere πολλὰ ἔθνη, « cum multis gentes, et improbatas moribus assuetas exceperant, elegerunt secundum eas, » etc. At in H. et I. scriptum offendimus, ut habet apographum Anglic. et Procopii textus p. 48, atque ipsius interpretes, apud quem aptius fortasse illa sic vertes, καὶ εὐθύς ἐκ γενέσεως ἀλλότρια γίνεταί τοῦ Θεοῦ, « statimque ab ipsa nativitate alieni a Deo efficiuntur, et alienigenæ appellantur. » Rursus idem interpretes Basillii in margine admonuerat se pro τῆς ψυχῆς conjicere legendum forsitan κοιλίας, aut

A γαστέρος, « ventriculi : » existimans fortasse alludi ad illud psalmi CXXVI, 3 : *Ἡ κληρονομία Κυρίου υἱοῖς, ὁ μισθὸς τοῦ καρποῦ τῆς γαστρός*. *Hereditas Domini filii, merces fructus ventris.* Sed Regii codicis F. lectionem tuentur H. I. et Anglic., atque ipse Procopius, quanquam sententia nonnihil variante : *Ἐπὶ ψυχῆς δὲ τέχνα ἀλλόφυλα οἱ ἀπὸ τῶν ἐξωθεν τῆς θεοσεβείας λόγων καρποί*. « Ad animum autem si referas filios alienigenas, fructus illi fuerint intelligendi, qui de scriptis externis et a pietate alienis colliguntur. »

Col. 251 C 5. *Id fieri.* Rursus conjecturam suam in margine adjunxerat interpres, inserendum videri, « dum dicit lex, Nequando, » etc., et suffragabatur ejus conjecturæ Procopius, apud quem legimus p. 43 : *εἰπόντος τοῦ νόμου, Μὴ πληθυνεῖς σεαυτῷ.* Verumtamen cum additamentum illud neque Regii neque ulli alii codices agnoscant, superfluum videtur : tantum apud interpretem hæc sententia his verbis concipienda est : « Nequando multiplicaveris tibi equum; qui tum reprehendebantur, tantam sibi equorum multitudinem comparaverant, ut numerum supergrederetur. » Pendet enim sententia ab initio periodi τοῦ γὰρ Θεοῦ βουλομένου, « Nam cum vellet Deus, » etc. Porro Deuteronomii XVII, 16, paulo aliter scriptum est de rege sive principe populi : *Ὁδὲ πληθυνεῖ εἰναυτῷ ἵππον.* *Non multiplicabit sibi equum,* hoc est equitatum, ut exponit S. Augustinus in *Locutionibus*. Aliter etiam extulit Procopius, μὴ πληθυνεῖς, « non multiplicabis. » Paulo infra ἐπίμικτον, « miscellaneum et promiscui seminis » vertit; vox Hebræa subtemen et tramam significat, atque etiam vulgus promiscuum, quamobrem et Exodi XII, 38, καὶ ἐπίμικτος πολὺς συναρᾶθη αὐτοῖς, et commistus multus ascendit cum eis, ubi Chaldaeus paraphrastes, « extranei multi, qui non erant Israelitici. » Sunt qui intelligant Ægyptios ad fidem conversos unius Dei.

Col. 254 A 8. *Odiosa spectac.* Legebatur antea, « fastidio sunt, ac vitantur, ceu spectaculo indigni, quasi excrementitiæ erupti. » At hic ἐντρέπεσθαι verbum est medium, non passivum. Cæterum quod hic docet auctor, βδελύγμα solere Scripturam idola vocare, confirmant LXX, cum Hebræam dictionem *הִלָּח* qua hic usus est propheta cum dixit, « terram abominationibus refertam, » vertunt Levitic. XIX, 4 : *εἰδῶλα, idola* : *Ὁὐκ ἐπακολουθήσετε εἰδώλοις*. *Non sequemini idola*; et psalm. xcvi, 7 : *Οἱ ἐγκυανόμενοι τοῖς εἰδώλοις*. *Qui gloriantur in simulacris.* Chrysostomus, in II Isa., p. 677 : *Βδελύγμα δὲ εἰδωθεν ἡ Γραφή καλεῖν τὰ εἰδῶλα*. *ἐντεῦθεν καὶ βδελύγμα ἐρημώσεως λέγεται ὁ ἀνδριάς ὁ ἐπὶ τοῦ ναοῦ ἑστώς*. « Sane Scriptura pro more suo idola vocat abominationem : hinc abominatio desolationis dicitur statua, quæ stat in templo, » Matth. XXIV, 15.

Col. 257 B 3. *Καὶ δῆξεται.* Emendavimus ex textu prophetæ δῆξεται, prout erat etiam in H. et

I. Mendose Anglie. δέξεται, « suscipiet, » itemque F. δέξεται, « ostendet. » Item paulo post scripsimus, « hoc est, in solidum firmamentum, » pro illis verbis interpretis, « hoc est, se substernant solido firmamento fidei. » Mutuatus est hoc ab Apostolo Colossens. II, 5 : Καὶ τὸ στερέωμα τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως ὑμῶν. « Et firmamentum ejus, quæ in Christo est, fidei vestræ. »

Ibid. C 3. *Leporibus*. Expunximus vocem « erina-ceis » huic præfixam : licet in veteri Psalterio et apud S. Augustinum psalmo cLXIII, 18, utrumque habeatur, « petra refugium hericiis et leporibus. » At LXX scripserunt tantum λαγωῖς, *leporibus*, non χοιρογυλλοῖς, *erina-ceis* ; ut testatur Hieronymus in Epistola ad Suniam et Fretel. Certe in omnibus Basilii mss. codicibus λαγωῖς tantum erat : sed in F. paulo post legebatur, ut excusum est τῷ καθαρῷ πρόσκαιρον, « ei qui purus est opportunum, » sive « conveniens, » non « suffugium, » ut addit interpres ; neque enim καταφυγή apte jungi potest cum epitheto πρόσκαιρον, sed ad τὸ μέλι potius referri poterit, vel certe ut scriptum est in Angl., τῷ καθαρῷ πρόσκαιρον, vel ut in H. et I. τὸ καθαρὸν πρὸς κόρον, « purum ad satietatem, » sic ut insertus videatur locus psalmi cIII, « Petra refugium erina-ceis ; » cum ad alium potius Davidis locum hoc spectaret, ubi dicitur puro melle ad satietatem populus pastus esse, psal. lxxx, 17 : Καὶ ἐκ πέτρας μέλι ἐχόρτασεν αὐτούς. Et de petra melle saturavit eos. Nec fuit causa, cur adderet postea vocem « reges, » cum Moyses dixerit tantum, Deuteron. xxxii, 13 : Ἐθήλασαν μέλι ἐκ πέτρας, καὶ ἔλαιον ἐκ στερεῶς πέτρας. Suxerunt mel de petra, et oleum de saxo duro.

Col. 260 A 7. Ἡ δὲ διὰ μετριοπάθειαν. Hoc membrum aberat a F., quam ob causam ab interprete omissum fuit, sed in Anglican. H. et I. reperitur.

Col. 262 C 4. *Ex his verbis contumeliosis*. Mutila erat hæc pericodus in Regio F., quo factum est, ut mancā etiam interpretatione in pepererit, quam restitui-mus, nī fallor, ad mentem auctoris. Tantum enim erat ἀρχὴν πρὸς τὸ ὑπερηφανεύεσθαι τῶν πολλῶν. Sed et in Regio H. pro ὑποφέρεται legebatur ὑπερφέρεται. Interpres inscripserat : « Suum principatum opponit, ut supra cæteros concipiat : anxie contendit, ut superemineat multis. » Imo hoc vult Basilius, initium sumere superbiam ab aliorum contemptu : unde Procopius paraphrasim horum compendiosam texens p. 55 : Προηγείται δὲ τῆς ὑπερηφανίας ἡ ὑβρις· ὁ γὰρ τοὺς ἄλλους διαπτύων, ἀλαζονείαν προοιμιάζεται. « Viam vero munit ad superbiam contumelia : qui enim alios despicit, instituit exordium arrogantiae. » Sic vertendum arbitror locum illum Procopii. Paulo infra integras duas periodos restitui-mus ex Anglie. H. et I., et Latine convertimus, quæ aberant a F., συγγενεῖς γὰρ ἁμαρτίαι, etc. Procopius dixit, τὰ συγγενῆ πτηνμελήματα.

Col. 267 A 2. *Et inutilem*. Delevimus, « et im-

A prudentem, » quod fortasse in apographo legisset interpres ἀνοήτω, pro ἀνονήτω, quod F. H. et alii mss. constanter præferunt : at in versu psalmi cIII, 16, ξύλα Κυρίου legit F., quapropter Tilmannus ediderat *ligna Domini*, quo pacto etiam Symmachus, quinta et sexta editio verterunt : quia tamen H. I. et Procopius habent πεδῖον, *campi*, cum Vulgata Latina sic immutavimus. Aquila et Theodotio utrumque amplexi sunt, ξύλα τοῦ πεδῖου Κυρίου, *ligna campi Domini*.

Col. 267 B 11. *Consuetudo*. Κοινή dixit, non καινή, ut interpres, « consuetudinem insuper vivendi novitate excogitatam, confert querenti. » Imo ut ait Procopius, σκληρὸν ἦθος δημοῖ· καὶ ἀντίτυπον, τοὺς δὲ τοιοῦτους καὶ ἡ κοινή συνήθεια παρεκχάζει δρῶν. « Ipsam morum duritiem perviciaciamque significat : qua qui præditi sunt communi consuetudine cum quereu comparantur. » Notum est illud Homericum Ὀδυσσ. T,

Οὐ γὰρ ἀπὸ δρυὸς ἐσσι παλαιφάτων, οὐδ' ἀπὸ πέτρης.

Nam neque fatidica quereu salus es, neque saxo.

Ad quod alludit Plato lib. viii *De republica* : Ἡ δὲ ἐκ δρυὸς ποθεῖν, ἢ ἐκ πέτρας τὰς πολιτείας γίνεσθαι, ἀλλ' οὐχὶ ἐκ τῶν ἡθῶν τῶν ἐν ταῖς πόλεσι ; « An existimas e quereu aliqua respublicas nasci, aut non potius ex moribus eorum, qui in civitatibus versantur ? » Profert Des. Erasmus chiliad. 4, cent. 8, proverb. 87 : « Ex quereubus nati, » et repetit chiliad. 4, cent. 7, proverb. 96 : « Non e quereu et saxo, » idem Erasmus, immemor eorum, quæ scripserat, sive quis alius, cujus ille opera utebatur ad proverbiorum chiliadas colligendas. Quod autem nullo indicato auctore citat, « et duro robore natos, » est ex Virgilio, viii *Æneid.* 314, 315 :

Gensque virum truncis et duro robore nata,
Quis neque mos neque cultus erat....

Et ex Juvenali, satyra 6 :

Vivebant homines qui rupto robore nati.

Col. 274 B 15. *Et omnem*. Has quinque voces omiserat interpres, sed recepta lectione, quam tuentur A. H. I., verior videtur illa codicis F. Ὅς ἐστιν ὑπὲρ πάντα νοῦν. Ibid. E 4, ἐπιπεπλεγμένως vertit, quasi esset ἐπιπολαῖως, « superficie tenus denuntiat : cum ἐπιπλέκεσθαι sit implicari, permisceri. » Quod ita cepit interpres Procopii pag. 85 : Ἐπιπεπλεγμένως δὲ περὶ τῶν δύο τοῦ Κυρίου παρουσιῶν ἡ Γραφή διαλέγεται. « Mistum autem utrumque Christi adventum prophætæ complexa est oratio. »

Col. 278 B 11. *Figurete*. Scripserat interpres, « allegorice dici possunt vesperiliones : » at enim hoc non dicit Basilius, sed ipsos dæmones vesperiliones potius appellari. Neque enim idololatrias, sed dæmones dixit nocturnis tenebris delectari. Apud Procopium, p. 58, idem sensus elucet ; verum paulo post « juxta analogiam fidei » scripsi, non ut erat antea, « juxta analogiam singulis quibusque in Christum credentibus sunt condistrictæ, » ut appareret auctorem Apostoli verbis uti Roman. xii, 6 : *ET-*

τε προφητεῖαν κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς πίστεως: Sive prophetiam secundum rationem fidei. Porro ultimum illud membrum, « Quiescite ab homine, » admonet Basilium in exemplaribus communis editionis non haberi, sed in Hebraico positum a reliquis interpretibus, diversis nimirum a Septuaginta et Theodotione, translatum esse: quam ob causam in margine annotarat quispiam communem editionem esse Græcis, quæ et Septuaginta interpretum: quod tamen verum non est, si S. Hieronymus credimus, qui in epist. 135: « Ut sciatis aliam esse editionem, quam Origenes, et Cæsariensis Eusebius, omnesque Græciæ tractatores κοινὴν, id est, communem appellant, atque vulgatam, et a plerisque nunc Λουκιανὸς dicitur: aliam Septuaginta interpretum, quæ et in ἐξάτοις codicibus reperitur; » et in Præfatione in lib. Paralip.: « Origenes in editione Septuaginta Theodotionis editionem miscuit, asteriscis videlicet designans, quæ minus fuerant, et virgulis, quæ ex superfluo videbantur apposita. » Sed idem Hieronymus in epistola citata monet inter κοινὴν et editionem LXX hoc esse discrimen, quod communis pro locis et temporibus et pro voluntate scriptorum veterum « corrupta sit editio, ea autem quæ habetur in Ἑσπερίοις, incorrupta sit » Septuaginta interpretum editio. Cum igitur ex textu Isaie qui est apud Procopium, ex veteri codice Renati Marchali desumpto, qui nunc est illustrissimi cardinalis Rupifucaldii, constet, hoc membrum ex Aquilæ Pontici versione esse decerptum, hinc colligimus nonnunquam vocari communem editionem, quam Origenes ex LXX et Theodotione conflavit, ut hoc loco a Basilio: nonnunquam etiam eam, quæ ex omnium interpretum versionibus diversis mista, ut idem Hieronymus indicavit. Idem etiam in Commentario in hunc Isaie locum testatur hoc membrum a LXX prætermissum, in Græcis exemplaribus ab Origene sub asteriscis de editione Aquilæ additum esse. Postremo notandum in duobus Regiis esse ἐν τίνι ἐλογίσθη; non ἐν τινι, in quo reputatus est? cum interrogatione, quod etiam apud Chrysostomum corrigendum in Commentario in Isaiam.

Col. 279 A 14. Fuisse crucifixus. Hæc immutavimus, ut agnoscantur verba Apostoli, II Corinth. xiii, 4: « Nam et crucifixus est ex infirmitate, sed vivit ex virtute Dei. » Item illud, ἐναποθάνεσθαι γάρ, quod verterat Tilman. « Peccatis enim nostris mortuus est, teste Scriptura, » non animadvertens esse verba Christi Joannis xi, 25. Denique tam multa erant emendanda, ut dum currente prælo interpretationem hanc recensemus, quamplurima nos effugerint, cujusmodi est illud quod proxime sequitur, διὰ φιλοξενίαν ἀντλούσα, pro quo annotarat interpretes legendum, ἀνδοῦσα, scripseratque, « studio hospitalitatis mire effloruit. » Atque ἀντλεῖν quidem vulgata Lexica exponunt aliquando « exhaurire laborem, » vel « exantlare; » sed loco accuratius expenso emendandum censemus, « hospita-

latis studio aquam hauriens: » siquidem ita locutus est Rebecca peregrinum Abrahami famulum excipiens, Genes. xxiv, 20: Καὶ τὰς καμήλους σου ποτιῶ, καὶ ὕδρευσομαι. Καὶ ἔδραμεν ἑπὶ τὸ φρέαρ, ἀντλήσαι ὕδωρ. Et camelis tuis potum dabo, et hauriam aquam. Et cucurrit iterum ad puteum, ut aquam hauriret.

Col. 283 C 6. Sed et in Ecclesia. Inciderat in codicem mutilum F. interpres, idcirco et truncatam hanc periodum expressit, « Verum in Ecclesia primatam obtinent apostoli, secundum ordinem prophetæ. » Innuit locum Apostoli, I Corinth. xii, 8. Græce enim erat in ms. F. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ πρῶτον ἀποστόλους, δεύτερον προφήτας. Ἐὰν οὖν ποτε. Quæ vero addita sunt ex Anglicis, Regius H. et I. confirmant.

Col. 289 B 9. Quinquaginta. In duobus Regiis et I, tantum erat ἐνναχόσια, sed Anglican. addit πάντα, vitiose opinor pro πεντήκοντα: sic enim est Genes. ix, 29: Καὶ ἐγένοντο πᾶσαι αἱ ἡμέραι Νῶε ἐνναχόσια πεντήκοντα ἔτη, καὶ ἀπέθανεν. Et facti sunt omnes dies Noe, nongenti quinquaginta anni, et mortuus est. Nec refragatur Latina Vulgata; sed et quod dixit de Mathusala, tribuens illi nongentos septuaginta annos, nonnihil diversum est ab eo quod habent LXX, Genes. v, 27: Καὶ ἐγένοντο πᾶσαι αἱ ἡμέραι Μαθουσάλα, ὃς ἔζησεν, ἑννέα καὶ ἑξήκοντα καὶ ἑννεαχόσια ἔτη, καὶ ἀπέθανεν. Et facti sunt omnes dies Mathusala, quos vixit, nongenti sexaginta novem anni. Postremo cum ambigua esset manuscripti scriptura, ἐξελθὺν legit interpres pro ἐξελθὼν, propterea vertit, « quo uno deinceps nemo senior vixit. »

Col. 290 B 1. Qui loco. Eadem legebantur in F.; ediderat tamen interpres, « qui pro eruto oculo consulit, ut alterum offerat: » at hoc nusquam legimus in Evangelio: sed tantum Matth. v, 39, opponit Christus, Non resistere malo, sed si quis percusserit in dexteram maxillam tuam, præbe illi et alteram: illi legis veteris præcepto Levitici xxiv, 20: Ὁφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ, ὀδόντα ἀντὶ ὀδόντος καθότι ἂν δῶ μῶγον ἀνθρώπου, οὕτω δοθήσεται αὐτῷ. Oculum pro oculo, dentem pro dente; sicut dederit maculam homini, sic dabitur ei; et Deuteronomii xix, 21. Apud Procopium, p. 61: « Qui non jam oculum pro oculo effodere, sed unam maxillam ferienti alteram etiam porrigere consuevit? » Paulo post μετεωρίζεσθαι τὴν διάνοιαν dixit, ut auctor libri II Machabæorum v, 17, de Antiocho rege. Καὶ ἐμετεωρίζετο τὴν διάνοιαν ὁ Ἀντιόχος. Et elevatus est mente Antiochus.

Ibid. 15. Verum in animi propos. Annotarat interpres mutilam esse hanc particulam, quam ita vertebat: « In sumendis eduliis ne sit spurcus, aut scædus, sed cordi suo, ac mentis destinationi imprimat, quia Dominus, » etc. Imo pollutionem non esse vult in cibis, ut Constitutionum monasticarum cap. 26 ait nos a cibis abstinere, non ut Judæorum ritus sequamur, οὐ γὰρ τῶν τοιούτων ἀπεργόμεθα

Ἰουδαῖζοντες, ἀλλὰ τῆς τρυφῆς τὴν πλησμονὴν φεύγοντες, « sed ut deliciarum saturitatem fugiamus; » et Augustinus lib. 50 *Contra Faustum* cap. 5: « Christiani adornandi corporis causa, propter animam ab irrationalibus motibus humiliandam, non quod illa esse immunda credant, non solum a carnibus, verum a quibusdam etiam terræ fructibus abstinent. » Paulo infra citatur locus Proverbi-
rum xxv. 12, verbis nonnihil diversis; ita enim est apud LXX: *Εἰς ἐνὶώτιον χρυσοῦν σάρδιον πολυτάλῃς δέδεσται λόγος σοφῆς εἰς ἐνὶ ἡκούσιν οὗς* In auream in aurem sardium pretiosum ligatum est: sermo sapiens in aurem obediens. Apud Procopium pro « verbum pretiosum, » legimus, « verbum operosum, » vitio fortasse typographi.

Col. 294 B 8. *Vidi enim te.* Emendandum est ex altero Regio H. et I. quod perperam ex F. editum est, unde Latine hæc eduxerat Tilmannus, « Videns enim vidi morum gravitatem in arcana canitie, quæ et senili sensu prædita est: » at vera lectio exigit, τῷ γὰρ φρονήματι ἐώρακα πρεσβυτικὸν τυγχάνοντα ὁ βλέπων τὴν σεμνότητα τῆς ἐν τῷ κρυπτῷ πολιᾶς. Procopius dixit p. 66: Ἐπεὶ καὶ πρὸς Ἱερραλίαν οὕτω διελέγετο, μὴ λέγε, ὅτι νεώτερός εἰμι, δεικνύς μὴ οὖσαν ἐν αὐτῷ νεότητά διὰ τὴν τῆς διανοίας τελείωσιν. Ita explenda est illic ex Basilio lacuna, ut conjecit doctissimus interpres Curterius: « Siquidem et Dominus ipse, cum Jeremiam conveniret, ne se juniorem esse diceret, prohibuit, ut juvenem non esse qui mentis esset senili perfectione præditus, ostenderet. » Dixit Basilius, πολιὰν ἐν τῷ κρυπτῷ, ut Apostolus Roman. ii. 29: Ἀλλ' ὁ ἐν τῷ κρυπτῷ Ἰουδαῖος, καὶ περιτομὴ καρδίας: « Sed qui in abscondito Judæus est, et circumcisio cordis; » et Matthæi vi. 4: Ὁ Πατήρ σου, ὁ βλέπων ἐν τῷ κρυπτῷ. *Pater tuus qui videt in abscondito.* Sub finem paginæ alter locus est a nobis restitutus apud interpretem, expunctis illis, « suamet auctoritate, per quæ singuli sibi possunt asciscere suismet factis, et ab eis arripere potestatem dominandi. » Non enim ait Basilius illusores arrepturos potestatem dominandi, vel eam factis suis sibi ascituros: sed ipsos Judæos potius peccatis suis promerituros, ut iugo barbarorum subiciantur. Verum ex duobus mss. H. et I. emendandum est in Græco: Ἀλλ' ἂν' ἐαυτῶν ἐφη κυριεύσειν, ἐξ ὧν ἕκαστος ἐαυτῷ διὰ τῶν ἔργων, et apud Procopium p. 66: Κυριεύσειν φησὶν ἕκαστος τὸ κυριευθῆναι π. α. δ. τ. ἐργ. ἐπισπωμένον. « Qui ab unoquoque ad dominandi licentiam operibus attrahantur. »

Col. 298 A 11. *In eorum partes.* Omiserat verbum προσεχώρουν interpres, quod aptum est ad factiones et dissidia seditiosorum, qui tempore Hierosolymitanæ obsidionis omnia turbabant, indicanda: vide Josephum lib. v. vi et vii *De bello Judaico*. Rursus χλανίδα « paludamentum » vertimus, non « torquem, » seu amiculum pertenuē ac molliculum, quod ejusmodi ornatus aut vestis principem non

A designet. Porro apud Procopium lacuna est, quæ ex hoc Basilii Græco textu expleri potest, si ita legamus p. 67: Γαμικῶν ἐνδυμάτων, καὶ κόσμου τοῦ πρέποντος ἐστερημένον, πτωχεύοντα βρωμάτων πνευματικῶν. « Qui nuptialibus vestibus careat, qui decenti sit cultu destitutus, et spiritualium ciborum penuria laboret, et verum panem, » etc.

Ibid. C 5. *Τουτέστι, τὸ σιτομέτριον.* Hæc aberant a ms. F.; non item ab H. et I. Idcirco interpretis verbis adjecimus, « hoc est, tritici mensura. »

Col. 299 B 5. *Non contradicant.* Hæc omissa fuerant ab interprete, quæ tres tamen mss. uno consensu exhibent. Ubi notanda probitas illius sæculi, quo sejungebant se ab omni dignitatum ecclesiasticarum ambitu viri sancti, quod et exemplo suo confirmavit S. Joannes Chrysostomus, cum fuga consulens sibi, occultavit se, ne ad episcopatum promoveretur, et librum defensionis suæ ad Basilium socium et contubernalem suum scripsit, quo inter alia difficultates exponit, quibus episcopi munus obsessum est, libris sex *De sacerdotio*, ut tradit Socrates, lib. vi *Histor.*, cap. 3. Testatur etiam idem illud studium fugiendi episcopatus apud veteres epistola illa concilii Valentini ad Foro-Julienens., qua declarant quosdam horrore suscipiendi sacerdotii sese aliquod commisisse delictum esse confessos, cujus gratia possent ab illo depelli. Ambrosius etiam ut dignitatem effugeret, credulus voluit et impudicus videri. Vide Paulinum, in ejus *Vita*, et Baronium, an. 374, 6.

Ibid. 13. *Τὸ ἀξίος εἶναι.* Contrarium elinebat ex his verbis interpres, « docens indignum se esse, qui præsideret: » atqui hoc ipso se dignum esse ostendebat, quod humilis ac modestus esset.

Ibid. D 5. *Μεταί ἀρωγὰς.* Emendandum hic μετὰ ἀνομίας, quæ varia lectio, in margine apographi addita, præferenda fuit alteri; eamque sequitur interpretatio.

Col. 302 A 8. *Cum eorum lingua.* Conjunctum cum verbo ἀντιλέγειν, non cum μελετᾷ, vocem γλώσσης interpres, nec animadvertit apud Davidem linguam dici μελετᾷν, psal. xxxiv. 28: Καὶ ἡ γλῶσσά μου μελετήσῃ τὴν δικαιοσύνην σου. Et lingua mea meditabitur justitiam tuam; et xxxvi. 20: *Os justii meditabitur sapientiam*, ubi perperam in Germanicis Bibliis vertitur, « curabit sapientiam, » non enim est μέλει, sed μελετήσῃ, in quibus locis verbum Hebræum נָחַם non solum « meditari » sonat, sed etiam « musitare: » itaque etiam psalmo cxiii. 15, φωνεῖν vertitur, οὐ φωνήσουσιν ἐν τῷ λάρυγγι αὐτῶν, non clamabunt in gulture suo. Idcirco hic delevimus illa verba interpretis: « ut meditarentur nocte ac die legem Domini, lingua eorum contradicebat. »

Ibid. C 2. *Quod populus.* Cavendum interpreti, ne similitudo vocum eum fallat, ut hoc loco τὸ ἀνίατον, « incurabile malum, » existimavit esse παρὰ τὸ ἀνίαν quod est, « molestiam inferre, »

scripsitque, « populi ægre ferentis, quod responderit. » Atqui ἀνίατον est τὸ ἰᾶσθαι μὴ δυνάμενον, « quod sanari non potest. » Sed sequenti pagina recte hoc animadvertit, ἀνίατον νοσοῦσιν, « insaniabiliter ægrotant. »

Col. 303 B 13. *Significare Christum.* Restituimus hunc locum ex altero Regio H. et Anglicis, in quorum uno legebatur τὴν περὶ αὐτοῦ· at Procopius compendiose, ἃ δὴ ποικίλως ἐπινοεῖται Χριστός· « quibus varie significari Christum intelligimus. » In F. calamo exaratum reperit Tilmannus, κατὰ ποικίλην τὴν περὶ ἑαυτοῦ συμβουλίαν καὶ ἐπινοίαν ὁ Χριστός· « Cuncta faciunt ad multiformem illam contra semet consultationem et molitiones. » Idem paulo post scripserat, « Dimidia enim mali pars constitit intra peccatum in ipso peracri voluntatis affectu : » sed aberat a Regio F. quod alius H. suggestit et apographum Anglicum, quod quia minus eleganter scriptum erat, operæ typographicæ Regium codicem sequi maluerunt, ideoque Græce omiserunt illud, quod interpretis verbis addideram : « Est enim perfecta malitia, cum quis, » etc. Τελεῖα γὰρ κακία τὸ καὶ γνώμη καὶ πράξεις ἀμαρτάνειν· ἤμισυ δὲ τοῦ. Sic enim erat in H. et Anglic. Hinc corrigendus est Procopii Commentarius p. 68, qui hæc in compendium redegit : τὸ τέλειον εἰπὼν ἐν κακίᾳ, σὺ δὲ τὸ λείπον ἐξ ἀναλόγου κατέλιπε. Τὸ γὰρ ἔργον τελειοῖ, ἢ δὲ τῆς διανοίας ὁρμὴ ἀτελής.

Col. 305 C 13. *Kal ἐν ἐμοί.* Hæc aberant ab apographo Anglic. quæ ex reglis mss. F. et H. et I. addidimus. Apud Joannem xiv, 50, tantum habetur : *Kal ἐν ἐμοί οὐκ ἔχει οὐδέν·* Et in me non habet quidquam. Testatur tamen Theodorus Beza in duobus exemplaribus Novi Testamenti fuisse, ut hic legit Basilium, οὐχ εὐρήσει, « non inveniet. » Ita loquebatur et beatus Martinus morti proximus : « Quid adstas, cruenta bestia? Nihil in me funestis reperies. » Severus in *Vita S. Marti*.

Col. 307 D 1. *Semitam.* Hic repetierat interpres hanc sententiam tanquam textus partem, neque cum præcedenti membro conjunxerat ; hoc enim sibi vult auctor, eos, qui præter meritum laudant, semitam pedum conturbare, et ut ait Procopius, Συνέχεον αὐτῶν τὰς ὁδοὺς, ταῖς σκιαῖς ἐναπομείναι κελεύοντες. « Vias eorum confundebant, qui umbris acquiescere jubebant ; » siquidem τὸ μαχαρίζειν, etsi ad verbum nonnunquam sonat beatum reddere vel beatificare, ut ediderat interpres ; plerumque tamen beatum judicare vel prædicare apud profanos etiam auctores significat, unde Aristoteli i *Rhetor.* μαχαρισμός et εὐδαιμονισμός laudationis præcipuæ species sunt. Sic et Ecclesiastici xi, 30 : *Πρὸ τελευτῆς μὴ μαχαρίζῃς μηδέν.* Ante mortem quemquam ne laudes hominem. Vulgata quoque Isaia iii, 12, *Qui te beatum dicunt ipsi te decipiunt.* Vox quippe Hebræa *וְכֹל* non aliud sonat, ut psal. cxliii, 15 : *Ἐμακάρισαν τὸν λαόν,* beatum dixerunt populum : nonnunquam tamen μαχαρίζειν beatum facere interpretatur Italica vetus, ut psal. xl, 2 : *Kal μαχαρίσαι*

A *αὐτὸν ἐν τῇ γῇ.* Et beatum faciat eum in terra. Chaldea versio ibidem, *Et dabit ei beatitudinem in terra.* S. Hieronymus, et beatus erit in terra

Col. 313 A 14. *Non enim est judic.* Lectionem hanc F. ms. exprimebat his verbis Tilmannus, Οὐ γὰρ τοῦ κρίνοντός ἐστι μετὰ τῶν κρίνομένων ἔρχεσθαι πρὸς κρίσιν, ἀλλὰ μετὰ τῶν κρίνομένων μετ' ἀλλήλων α. π. π. χρ. « Non enim interest iudicis, cum jam præjudicatis venire ad iudicium, ut inter se obvii sint iudici. » Verum aptior est ea, quam ex H. I. et Angl. expressimus. Quin etiam in membro præcedenti præferebat F. οὐκ ἐπὶ τῷ κρίναι, ἀλλ' ἐπὶ τῷ διακρίναι· « sed ut alios secernat ; » verum in Anglico est : ἀλλ' ἐπὶ τῷ διακριθῆναι, « sed ut iudicio contendat, » vel « ut iudicio experiatur. » A Regio H. istud ultimum penitus aberat. Ex eodem et I. F. A. addidimus interpretationi pagina sequenti « et mercede conductis, » etc., quæ fuerant prætermissa.

Col. 317 A 8. *Ἐπὶ τῷ κάτω.* Rectius in H. et I. ἐπὶ τὸ κάτω, quod adjectum est apographo Anglico hic mutilo ; sed expunximus a versione sine causa repetitum illud, « terram versus. » Paulo post ubi de basilisco agitur, scriptum erat, « cum solo aspectu corrumpere ; » at διαφθεῖρειν hic est « necare. » Non enim solum inficit, sed interficit. Plinius. lib. xxviii, cap. 4, *Historiæ* : « Basilisci, quam etiam serpentes ipsi fugiunt alios olfactu necantem, qui hominem, vel si aspiat tantum, dicitur interimere, sanguinem magi miris laudibus celebrant. » Idem, lib. viii, cap. 21, narrat, et Cyrenaicam provinciam eum generare xii digitorum non amplius magnitudine ; *Ælianus* etiam lib. ii, cap. 5, *De animalib.*, eum esse palmi longitudine scribit, Σπιθαμὴ δὲ τοῦ βασιλίσκου τὸ μήκος ἐστὶ, καὶ μέντοι καὶ θεασάμενος ὁ τῶν θρῶν μήκιστος αὐτὸν ἐκ τῆς τοῦ φουσηματος προσβολῆς οὕτως ἐστὶ. « Vel serpentum maximus illius aspectu statim expirationis impulsu torrescit. » Sed lib. iii, cap. 31, basiliscum ait viso gallinaceo tremere, et auditio illius cantu, terrore concussum, emori : quam ob causam illi, qui per Africam iter faciunt, gallum itineris comitem sibi adiungunt

Col. Ibid. C 4. *Atque utinam.* Εἴθε δὲ μὴ καὶ τῆς Ἑκκλησίας αἱ θυγατέρες τὰ αὐτὰ ἐγκαλοῖντο· sic legendum ex H. I. A., non ut erat in F. εἴτε δὲ μὴ, et ἐνεκαλοῦντο, unde expressit interpres, « An non filie etiam Ecclesiæ ob eadem in jus vocatæ sunt. » Ex iisdem mss. codicibus correximus paulo ante in Anglico apographo mendosum illud, τὰς ἀρχηγούς αὐτῶν τὰς θυγατέρας Σιών. Sed quamvis recte scriptum esset, paulo post in F. παιδαῖς ἀσέμνοις, se legisse putavit interpres, παιδελας, se dedunt inhonestis disciplinis.

Col. 319 B 10. *Est igitur opus.* Sustulimus notam interrogationis, quam Græca non agnoscunt, et emendavimus ex Reglis quod erat in Anglico, καὶ οὔτινες ἡμῶν τῶν τιμωμένων, et immutavimus illud interpres : « Quod igitur est opus Domini? Revelare habitum ; et itaque inter nos si honore afficiantur

hoc prætextu. » Paulo post annotarat doctissimus A Tilmannus pro καλυφθήσεται in F. corrigendum ἀνακαλυφθήσεται: sed alter Regius et I. et Angl exhibuere scriptum οὐκ ἀποκαλυφθήσεται, ut est Matthæi x, 26, et Lucæ xii, 2.

Col. 322 C 1. *Nexus quosdam*. Κοσμήτους exponit auctor, ἀποδέσμους τινὰς τῶν χροσῶν quos interpretes verterat, « quasdam fasciolas fimbriis assutas, id est, vestes fimbriatas cum appendentibus tintinnabulis. » S. Hieronymus, epist. 150, numerat inter vestimenta sacerdotalia superhumeralia et tunicas κοσμητώας et cidarim, in quem locum scribens Marianus Victorius, docet fimbriatum vestimentum significari, quod Hesychius κοσμητῶν χροσῶν interpretetur, id est, fimbriatum, et Exodi xxviii, ubi Vulgata lineam scriptam transtulit, Græce est κοσμητῶν. alii malunt κοσμητῶν dici tunicam nodis substrictam, et exponunt Exodi xxviii, κόσμητοι τῶν χιτῶνων ἐκ βύσσου, « nodi tunicarum ex bysso. » Certe Pollux lib. ii, cap. 3, κοσμήτην pro crinini nodo accipi admonet, quem κρώδυλον potius Attice vult appellari: Ἐτρεφον δὲ τινες ἐκ πλεῖστου κόμην ἢ κατόπιν ἢ ὑπὲρ τὸ μέτωπον, ποταμοῖς ἢ θεοῖς, καὶ ὀνομάζετο πλοχμὸς ἢ σκόλος ἢ σειρὰ τριχῶν. κοσμήτη δ' οὐκ Ἀττικόν, ἀλλὰ κρώδυλος. « Nutriebant vero comam quidam in obliquum vergentem, aut super tergum, aut super frontem, fluminibus aut diis consecratam, quæ πλοχμός aut σκόλος nominabatur. Non enim κοσμήτη, sed κρώδυλος, Atticorum est. » S. Augustinus in *Quæstionibus in Exodum* lib. ii, quæst. 114: « Tunicam vero cum cornibus honestius putarunt Latini interpretes dici, quam si dicerent, cum cirris, qui bene dispositis ornamento esse vestibus solent. » Cum igitur Exodi xxviii, 35, κόσμητοι sunt nodi tunicarum ex bysso, videntur appellationem tacti ex similitudine ciriorum vel crinini, qui sunt nodi sive nexus capillorum; propterea nexus fimbriarum hic interpretamur. Paulo post ἐγχομώματα χροσῶν vertimus « ornatum fimbriarum, » quod dicat Petrus, Epistola i, 5, ἐγχομώσασθε τὴν ταπεινοφροσύνην, « humilitatem insinuate, » vel « estote intus humilitate ornati: » quod vetus Lexicum ἐγχομώμα exponat δεσμὴν τῶν χειρῶν, « nexum manicarum » sive nodos fimbriarum manicis assutos. Alii malunt ἐγχομώματα dici vestimenta quædam, ut Hesychius κόσμητον esse dicit ἐγχομώμα καὶ περίζωμα Αἰγύπτου, « subligaculum vel amictum Ægyptium. »

Ibid. 15. *Alter quidam*. S. Hieronymus in iii Isaia: « Hæc omnia licet LXX interpretes, Aquila, et Symmachus, ac Theodotus diversis modis interpretentur, nos ut potuimus, vel de Hebræo, vel de ipsorum translatione texuimus. » In textu etiam prophetæ, quem vulgavit doctissimus Joan. Curterius ex vetustissimo codice qui nunc est illustrissimi cardinalis Rupifucaldii, annotatur in margine προμνησκονες, lunulas, Symmachum edidisse μαριάκας, torques, et pro τὰ καθέματα, monilia, χαλαστά, catenulas. Nam et ita legimus apud LXX

II Paralipom. iii, 5, ἐγλυψετ' ἐπ' αὐτοῦ ποίρινας καὶ χαλαστά. Ubi Vulgata Lat.: *Sculpsitque in ea palmas, et quasi catenulas se invicem complectentes*: ad verbum, laxatiles sunt catenæ.

Col. 225 A 10. *Supercilia pingit*. Immutavimus illud interpr.: « Similis lunæ in cornua inflexæ supercilia suo ambitu circum oculos amplectitur. » Significat Basilium, delineari circum oculos supercilia, ut velut in arcum lunata illos ambient. S. Hieronymus ep. 10: « Non habuit stridentes calceos, nec orbes stibio fuliginatos. » Epist. 27: « Turpanda est facies quam cerussa et stibio sæpe depinxi. » S. Joannes Chrysostomus in tractatu a nobis vulgato de S. Josepho: Μέλανι τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑπογράφουσα, « oculos stibio pingebat. » Tertullianus, *De cultu feminarum*, cap. 5: « Quæ genas rubore maculant, oculos fuligine circumlinunt. » Pollux lib. v, cap. 16: Τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑπογράφει, τὰς ὀφρὺς μελαίνει, εἰς γραμμὰς ἡμικυκλίων περιάγει γεωμετρεῖ περίεπισκύνειον. « Oculos subtilis inficit, supercilia denigrat, lineas semicirculares circumducit, frontem dimittitur, » vel potius, « geometriam in superciliis exercet. »

Col. 327, A. 7. *Quod autem nemine*. Aliam sententiam exhibebat edita versio, « Si quidem nemo videt unum aliquem seorsim et privatam degentem vitam vestes luculentas circumjicere per ædes. Hæc enim declarant excessum omnem, quo istæ abutebantur. » Quod autem attinet ad illa Laconica pellucida, S. Hieronymus ait ita LXX esse interpretatos, volentes tenuissimas significare vestes, quibus Lacedæmoniorum, qui fuerunt ad bella promptissimi, et austerioris vitæ, corpora tegebantur; alii referunt ad purpuras Laconicas nitentes et splendentes, quod Laconicas purpuras esse pretiosissimas scribat Plinius, lib. xxxv *Histor.*, cap. 6. Basilus tamen Lacænarum vestes pellucidas fuisse vult, ejusmodi fuerunt Coæ vestes a poetis Latinis celebratæ. Tibullus, eleg. 3, lib. ii:

Ille gerat vestes tenues, quas femina Coa Texuit....

et Horatius, lib. i, satyra 2:

Altera nil obstat, Cois tibi pene videre est Ut nudam....

Propertius, lib. ii, eleg. 1:

Sive togis illam fulgentem incidere Cois.

Coa enim vestis puellarum fuit fama non nimium bona. Plinius, de bombycibus, lib. xi, c. 22: « Telas araneorum modo texunt, ad vestem luxumque feminarum. Prima eas redordiri rursusque texere invenit in Coe vel Co, mulier Pamphyla, ut denudet feminas vestis. » Clemens Alexandrinus hæc de vestitu Lacænarum, lib. ii *Pædagog.*, cap. 10: Οὐδὲ γὰρ ὑπὲρ γόνου καθάπερ τὰς Λαχαίνας ἐστολίσθαι καλόν· οὐδὲν γὰρ μέρος ὅτιον ἀπογομνοῦσθαι γυναικὸς εὐπρεπές. « Neque enim sicut Lacænas virgines supra genu vestiri honestum: nullam enim partem feminæ nudari decorum est. » Lacænas etiam φαυλομυρίδας appellavit Ibycus, quod incessu coxas relegerent, et ἀνδρομανεῖς, quasi insano in viros amore

ardentes apud Plutarchum sub finem *Vitæ Numæ*.

Col. 327 B. 10. *Purpura pro*. Hæc ut Græce desiderabantur in Regio F. et ex H. I. et Angl. suppleta sunt, ita eorum interpretatio Latina textui est addita, ut quatuor elementorum figura perfecta in vestitu sacerdotali appareret, quam etiam exponit S. Hieronymus epist. 128: « Quatuor colores ad quatuor elementa referuntur, ex quibus universa subsistunt. Byssus terræ deputatur, quia ex terra gignitur. Purpura mari, quia ex ejus cochleolis tingitur; hyacinthus aeri, propter coloris similitudinem; eoccus igni et ætheri, qui Hebraice יָסָו *sen* appellatur: et iustum esse commemorant, ut pontifex Creatoris non solum pro Israel, sed pro universo mundo roget. » Theodoretus, de tegminibus tabernaculi agens, quæst. 60 in *Ecclodum*: Τὸν δὲ ὄροφον εἰ-
χὸν ἐξ ὀφασμάτων ποικίλων ἐκ διαφόρων κατεσκευ-
ασμένον χρωμάτων, καὶ ταῦτα δὲ τῶν τεσσάρων στοι-
χείων ἦν τὰ αἰνίγματα. Ὁ μὲν γὰρ ὕακινθος τῷ ἀέρι
προσείκει· τὸ δὲ ῥοδοειδὲς ἡ κοκκοβαφὲς τῷ πυρὶ, τὸ
δὲ ἀλουργικὸν μὲν γὰρ τὴν θάλατταν· ἐκείνη γὰρ τρέ-
φει τὴν κόχλον, ἐξ οὗ τὸ τοιοῦτον γίνεταί χρώμα· ἡ
δὲ βύσσος τὴν γῆν· ἐκ ταύτης γὰρ φύεσθαι λέγεται.
« Tegebantur variis texturis diversis tinctis colori-
bus, qui quidem quatuor elementa subindicabant. Nam hyacinthus ad naturam aeris accedit; rosaceus autem color, seu cocco tinctus, ad naturam ignis; purpureus autem mare denotabat, in quo enutritur concha, unde color ejusmodi sumitur; byssus autem terram referebat, unde nasci dicitur. » Josephus de-
num, lib. III, cap. 8, *Aniquit.*: Τὰ τε γὰρ φάρση ἐκ
τεσσάρων ὑφανθέντα τὴν τῶν στοιχείων φύσιν δηλοῖ.
Ἡ τε γὰρ βύσσος τὴν γῆν ἀποσημαίνει οἷα, διὰ τὸ
ἐξ αὐτῆς ἀνιεῖσθαι τὸν λίνον· ἡ τε πορφύρα τὴν θά-
λασσαν, τῷ πεφοινίχθαι τῆς κόχλου τῷ αἵματι· τὸν
δὲ ἀέρα βούλεται δηλοῦν ἡ ὕακινθος, καὶ ὁ φοινίξ δ' αὖ
τεκμήριον τοῦ πυρός. « Vela quoque e quatuor co-
loribus contexta elementorum naturam designant. Nam byssus terram referre videtur, ex qua lini hoc
genus provenit; purpura vero mare; eo quod con-
chylii cruore sit fucata; aerem vero hyacinthus re-
presentare videtur, sicut puniceus color ignem. »
Merito igitur ordinem dictionum inturbatum re-
stituimus, cum antea sic expressa essent ista, quasi
mulieres essent indute vestimentis, quæ suis colo-
ribus elementa repræsentarent, sed et in Græcis ad-
huc ex Reg. H. corrigendum est et altero Angl. ὁποῖα
ἐκαῖνοι σύμβολα, « indutæ, qualia erant ea, quibus
sacerdotes induti. »

Ibid. 14. *Accubitoria*. Scripsimus *accubitoria*,
et in Græcis κατάκλιτα, quod in eam lectionem
consentiant duo Regii F. H. et I. cum Anglicis. In-
terpres tamen quoniam in Bibliis Plantinianis et
Germanicis apud prophetam legitur θέριστρα κα-
τάκλειστα, verterat, « theristra clausa. » Et vero in
quibusdam etiam Basilii exemplaribus ita legi ad-
monet vir doctissimus Flaminii Nobilius in edi-
tione Romana LXX, quemadmodum et in nonnullis
Isaie prophetæ libris Græcis: verumtamen sine

PATROL. GR. XXX.

A dubio scripsisse Basilium κατάκλιτα indicat ipsa
etymologia, quam affert, quod toralia designentur,
sive tapetes, quibus lecti non lecticæ insterneban-
tur, cum discumberetur, ut apud Virgilium, 1
Aeneid.:

.....Stratoque super discumbitur ostro.

Sic apud Tertullianum, *De pallio*, cap. 3, intelligit
Pamelius illud de pavone: « Quanquam et pavo
pluma vestis, et quidem de cataclitis, imo omni
conchylio depressior, » id est, de accubitis, quibus
ad accumbendum utebantur, tametsi Suidas non tor-
alia, sed κλίνας, lectos, esse vult τὰ κατάκλιτα.
Sed nec illi assentiendum puto, nec aliis qui παρὰ
τὸ κατάκλιτον deducunt illud « cataclitis, » cum
scribendum potius fuisset, de cataclytis: verum
B optime coniecisse doctissimum Theodorum Marci-
lium hic emendandum, de cataclitis, ex Fortunato,
lib. *De vita S. Martini*,

Cycladis aut qualis cataclitis effora vasis,
et libro IV,

Quæ manus artificis cataclitica fila rotavit;

et ex Apuleio, lib. XI, « Eas amœnus lectissimæ
juventutis veste nivea et cataclista renitens se-
quebatur chorus; » non autem ex Tertulliano
corrigendum Apuleium, ut volebat Jo. Mercet-
rius J. C., cum illam emendationem confirmet
hæc lectio Græci textus LXX, ubi θέριστρα κα-
τάκλειστα dicuntur « palliola clausa, » et alia
Senecæ, lib. 1 *De tranquill.*, et Ammiani Marcellini
loca, ex quibus constat commendari potissimum
vestes, quæ ex arculis proferuntur pressæ penden-
tibus ut magis splendeant: neque facile occurrere
possit auctor, qui vestes cataclitas dicat, sed cata-
clita tantum toralia vocantur. In textu etiam Græco
a Curterio edito non κατάκλιτα legimus apud LXX,
sed κατάκλειστα. Ex Hebræo non potest liquere utra
vox sit aptior, quod hoc additum sit Hebræo textui
a LXX, ut ex S. Hieronymo constat, qui habet
tantum « et theristra: » quam ob causam Basilius
ait hic obelo notatam illam dictionem, ab Aquila,
Symmacho et reliquis omissam, ut cætera obelo ju-
gulabantur in editione Origenis, quæ Hebræo fue-
rant addita, sicut antea in illud Genesios annotavi-
mus, « Et congregata est aqua, » homil. 4 in *Hexaem.*

D Col. 330 B 8. *Et incensum*. Scripturæ locum
designavimus, in quo sit mentio olei unctionis et
thymiamatis compositionis, quod Vulgata « thy-
miama aromaticum » vocat. Porro cum hic aliquid
desse arbitraretur interpres, adjecerat aliquot
verba, et unam periodum in duas diviserat: « For-
tasse enim postquam in templo esse cœperunt
voluptuosæ fragrantiae odores, tunc unguentum sa-
cræ unctionis et thymiamata compositionis esse de-
sierunt. In terram enim disiectum. »

Col. 331 C 5. *Ante virilem*. Interpres ediderat,
« præripi morte ante messoriam falcem: » quod
ἀκμήν non animadvertit, non solum aciem sive
cuspidem sonare, sed etiam τὴν νεότητα, juvenitu-
tem, et ἐν ἀκμῇ sive τοῦς ἀκμαζόντας, ætate flo-

rentes, τοὺς ἐν τῇ ἡλικίᾳ καθεστηκυῖς, ut infra Basiliius dixit, οἱ ἐν ἡλικίᾳ πάντες, « qui consistunt in ætatis vigore. » Sed et illic a mente auctoris discessit, emendato codice destitutus et vertens, « ut nulli usui occupasse videantur suæ robur ætatis, aut certe quia auxilio destituti sint, non admodum difficiles ad toleranda omnia : » verum ex Regio et I. restituendum est ἡ δὲ τὸ ἀβόητος.

Col. 334 C 3. Et molestiam. Pro ἀγῶνα αὐτοῦ annotarat Tilman. se legere ἀγῶνιν ἑαυτῶν, scripseratque « proin velle se levare et consolari suam orbitatem dicunt simul plures : » nos contra consensum omnium codicum nihil in Græcis immutavimus, sed in Latinis, ut et paulo post χρῆσον retinuvimus, neque cum illo correximus κακλήσω ἐφ' ἡμᾶς, « invocetur super nos. » Imo, « commoda nobis nomen, ut dicamur uxores talis viri. »

Col. 335 C 11. Cum enim propria. Quæ fuerint a nobis expuncta non exprimemus, sed et hic et in aliis hujus commentarii locis, quæ immutata sint vel emendata, pluribus non exponemus, ne prolixiores sint hæ notæ, tantumque digito velut intento indicabimus eas sententias, quæ cum aliis collatæ editionibus, quid in hac Græco-Latina sit præstitum lectori studioso significabunt. Pagina sequenti scripsimus κρίσεως ἡμέρα pro κρίσεως ex F. H. et paulo post λείμμα pro λήμμα illud κατ' ἐκλογὴν χάριτος, secundum electionem gratiæ, est ad Roman. xi, 5.

Col. 342 A 2. Quando igitur. Omiserat hic integram lineam Græci textus interpres, quam et Regius F. exhibet, et novam periodum inchoarat verba illa vertens, καὶ ὁ λόγος αὐτὸς αὐτῶν, « Quin etiam tacite innuit duas esse species baptismatis, ne quando ad ternionem usque progrediatur baptisma. » Porro illud, πνεῦμα καύσεως, spiritum ardoris, de baptismo etiam exponit Cyrillus Alexandrinus in Commentario : Καύσεως δὲ πνεῦμά φαμεν τὴν ἐπὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος χάριν οὐ δίχα πνεύματος ἐν ἡμῖν γινομένην. « Ardoris vero spiritum dicimus gratiam in sacrosancto baptismo, non absque spiritu nobis ingeneratam. »

Col. 346 C 1. Et male obsequentes. Non animadvertit Evangelii et apostoli Pauli verbis uti Basilium interpres, « maligne obsequentes attentos reddebat, » et, « lamentatio erat impœnitentem conficiens mœrore ac tristitia ad salutem. » Imo ἀμεταμέλητον σωτηρίαν dicit, non hominem impœnitentem, sed salutem ἀμεταμέλητον vel certe μετάρου ἀμεταμέλητον dixit Apostolus, II Corinth. vii, 10, pœnitentiam, cujus nos non pœnitent, ut dona Dei dicuntur ἀμεταμέλητα, Roman. i, 29, atque ita videtur accepisse S. Joannes Chrysost. homil. 13 : Οὐδεὶς αὐτοῦ καταγνώσεται, ἐὰν λυπηθῇ ἐφ' ἀμαρτίαν, ἐὰν πενθήσῃ, καὶ αὐτὸν συντρέψῃ. « Neque enim quisquam unquam sibi eo nomine succensebit, quod ob peccata sese mœrore afflixerit, atque obtriverit. » Infra τὴν γῆν τῆς κατασχέσεως dixit, quod Tilmannus vertit, « promissionis, » quasi κατάρχεσις idem hic valeret, quod

A ὑπόσχεσις vel ἐπαγγελία. cum proprie sit possessio : Psal. ii, 8 : Δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου, καὶ τὴν κατάσχεσιν σου τὰ πέματα τῆς γῆς. Dabo tibi gentes hereditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ : et idem verbum Hebræum κληρονομία vertitur II Paralipom. xxxi, 1.

Col. 356 A 8. Quandoquidem. Hæc quoque prætermissa fuerant ab antiquario seu librario, qui Regium F. exscripsit, restituta ex altero Regio H. et Anglicis, cum versione sua : porro illud ἐν χειρὶ μεσίου est ex Epist. ad Galat. iii, 19. De angelo custode unicuique attributo dictum est alibi, in psalmum xxxiii, 8 : Immittet angelus, vel castrametabitur.

Col. 362 B 1. Non est enim. Locus est Jeremiæ xiv, 22 : Μὴ ἔστιν ἐν εἰδώλοις ἐθνῶν ὑπελίζωρ ; Καὶ εἰ ὁ ὑβρῶς δώσει πλησμονὴν αὐτοῦ, οὐχὶ σὺ αὐτός ; Nunquid est in idolis gentium, qui pluatur ? Quod si cælum dabit satietatem suam, nonne tu es ipse ? Alter autem, Et pluam super unam, nihil discrepat a verbis Amos iv, 7. Tertius demum est Ezechielis iv, 6, nonnihil diversus : illic enim est in Bibliis Basiliensibus et apud Polychronium atque in manuscriptis, quorum meminit Flaminii Nobilius : Καὶ ἐγὼ δέδωκά σοι τὰς δύο ἀδικίας αὐτῶν εἰς ἀριθμὸν ἡμερῶν ἐννεμήκοντα καὶ τριακοσίας ἡμέρας. « Et ego dedi tibi duas iniquitates ipsorum in numerum dierum, nonaginta scilicet et trecentos dies. » S. Hieronymus in eum locum testatur ita LXX edidisse, itemque Aquilam, Symmachum et Theodotionem, licet vulgata exemplaria centum nonaginta annos habeant : at Basiliius, pro nonaginta et trecentos, dixit, « nonaginta tres. »

Col. 366 B 7. Et oculus inexhaust. Interpres scripserat, « quam si definieris tecum nihil omnino possidere. » At συνορίζεσθαι non est hic « defluire apud se, » verum « confinio jungi. » Paulo post in ms. F. perperam scriptum fuit οὐ λήψει, unde Tilmannus verterat, « ipse autem nihil omnino abs te accipiet : » at multo rectius in H. et A. οὐ λείπει, « non deficit. »

Col. 371 A 10. Juxta igitur. Non ut antea erat, « juxta igitur parcemiam, » ne quis profanum esse putet adagium ; est enim apud Salomonem, Proverbior. xxiii, 31 : Εἰ γὰρ εἰς τὰς φιάλας καὶ τὰ ποτήρια ὄψς τοὺς ὀφθαλμούς σου. Si enim in phialas et pocula dederis oculos tuos : Quod vero sequitur τὸν γαστρονομὸν ἐντροεῖν, est ex Sapientia xiii, 5. Ψυκτήρων sit mentio, I Esdr. i, 9.

Col. 371 D 1. Sæcularium. Ταῖς ἔξωθεν dixit, ut ab ecclesiasticis sæculares distinguat, non a Christianis gentiles aut paganas, quemadmodum intellexit interpres, « ut præfectoris istis a Christiana frugalitate abhorrentibus nonnihil accrescat honestatis. » Rursus omiserat illud, τὸ ἐπὶ νελεύσειον περιστέλλουσα, tantum enim scripserat, « quod plane vituperandum est. »

Col. 379 C 6. Ad occasum. Non ut antea erat, « ad retinacula vitæ ; » perperam enim calamo ex

aratumerat in F. μέχρι τῶν δεσμῶν. At emendatum est ex H. et A. μέχρι τῶν θυμῶν τῆς ζωῆς. Δυσμῆ « solis occasum » sonat : transfertur etiam ad vitæ finem. Hesychius et Suidas θυμαῖς βίου, τῷ τέλει ζωῆς.

Col. 382 B 6. Qui ex Caini. Καθῆκοντος dixit, quod καθῆκιν devenire sonet. Procopius dixit καταγομένου, p. 77 : ἃ τοῦ Ἰωβὰλ ἐστὶν εὐρήματα τοῦ ἐκ τοῦ Κάιν καταγομένου, « quorum auctorem illum, qui Caini soboles exstitit, accepimus. » Et annotatur Genes. iv, 17. Nam ex Cain ortus est Henoch, ac deinde ex Henoch Irad, ex Irad Maviaeh, ex quo Mathusael, et ex isto Lamech, cujus filii Jabel et Jubal. Male interpres ediderat, « Jubal qui ex genealogia sibi conveniente, nempe ex Cain prognatus scribitur. »

Col. 386 D 4. Detestandum. Interpres legit in F. πρὸς τῷ ἐναργεῖ, « quod nulli non colliquescit : » melius in H. τῷ ἐναργεῖ ut edidimus : neque enim ἐναργές, « manifestum » est Davidem omnes peccatores terræ interfecisse :

Col. 406 C 1. Valere rationes. Non ut Tilmannus, « qui audent profiteri se esse pares scribendis de unaquaque re libris. » Merito tamen postea in margine addiderat τῆς ἐποχῆς inventorem fuisse Pyrrhonem, qui assensum præberi vetabat. Vide Diogenem Laertium, lib. ix, p. 670 : οὐ γὰρ μᾶλλον τοῦδε ἢ τοῦδε εἶναι ἔκαστον, « neque enim esse quidquam istud potius quam illud. » Omiserat paulo post idem interpres illa verba, quæ Græca suggererat ms. F., « nigrum esse argentum propter rubiginem, quam effundit. » Ibidem οἷς προσομιλήσῃ verterat, « quibuscum ne diutius congregiare familiariter, » licet absit negatio, et ὁμιλεῖν non significet tantum familiariter congregari, sed etiam immorari, versari in re aliqua, ut apud Thucydidem ὁμιλησῶς πολέμῳ, « versatus in bello : » et apud Chrysostomum, homil. 1 De pœnitentia, p. 660 : Καὶ πολλὸν χρόνον ὁμιλήσαντες τῷ πυρί, « atque in igne multo tempore versati : » et lib. i De Providentia, p. 158 : ὡς καὶ ὁμιλῆσαι γάμοις, « ut et uxores ducerent. »

Col. 418 C 11. Non tamen de eo. Tilman.: « Ait enim Scriptura nondum immobilem esse circa tales animæ affectus : quin de eo disserit, » etc., quæ plane a mente auctoris aberrant. Sic restituendus est et apud Procopium locus p. 86 : ὅτι μήπω λέγει τὸν ἀπαθῆ. Sequitur locus ex Proverbiis xii, 16, ubi sic habet : Ἀφρων αὐθήμερον ἐξαγγέλλει ὀργὴν αὐτοῦ, κρύπτει δὲ τὴν ἑαυτοῦ ἀτιμίαν ἀνὴρ παυοῦργος. « Fatuus ipso die indicat iram suam : celat autem suam ignominiam vir callidus. » Apud Procopium legimus ἐξαγγελεῖ, indicabit, prodet, ut apud Nobilium scholium Græcum δηλώσει θυμὸν αὐτοῦ, « patefaciet furorem suum, » et Theodotio γνωρίσει, « notum faciet. »

Col. 419 B 1. Flamma accensa. Φλογὸς ἀνημμένης scriptum exhibent dño Regii codd. F. et H. nec aliter legi apud Cyrillum annotat Nobilius, « a

flamma accensa : » quamobrem sane mirum, quod idem contendit apud Basilium legi, quemadmodum apud Procopium et in edit. Romana, ἀνεμμένης, « a flamma resoluta : » nisi forte illum in errorem impulit interpres Latinus, qui scripserat, « a flamma effusa, » vel alium codicem scriptum nactus est. Vulgata Látina dixit cap. v, 24, « et calor flammæ exurit. »

Col. 428 B 8. Isti quasi. Ilæc ad verbum e Græco sunt expressa, et in locum eorum substituta, quæ interpres adjecerat. Reliquum enim textus capituli quinti verterat prophetæ, et Italico characterè expresserat, nec esse Basilii verba animadverterat illud textus reliquum in compendium redigentis.

Col. 427 D 1. Et ignis versatur. Ita scripsimus, non cum Tilmanno, « aspectus, qui versatur circa concretionem : » non enim ait aspectum flammæ, dici carbonem. Procopius in Isaiam p. 88 : ἄνθραξ δὲ ἐστὶ πῦρ γεωδὲς μετὰ τὴν τῆς φλογὸς πάροδον τῇ παχυτέρᾳ ὕλῃ ἐναπομείναν. « Est autem carbo ignis ille terrenus, qui exstincta flamma solet in crassiore remanere materia. » Non igitur exponit hic Basilii illa verbis ὅπῃ φλογὸς ἀνημμένης, ut videtur existimasse Flam. Nobilius in Notis suis, sed quid sit ἄνθραξ « carbo, » exponit. Quod si vera esset distinctio Isidori, ἄνθραξ hic « pruna, » potius esset. « Pruna est, inquit, quandiu ardet : cum exstincta fuerit, carbo nominatur. Pruna a perurendo dicta est : carbo vero quod flamma caret. » Sed et apud Plinium, lib. xviii, dicitur etiam carbo, quando ignitus : « Et cum carbo vehementer collucet : » et lib. xxxiii, cap. 5 : « Carboni major vis exusto iterumque flagranti. »

Col. 451 A 14. Etiam is cui. Annotarat in margine interpres quiddam se desiderare in exemplari : et merito ; deerat enim vox ἀκοήν, quam tamen ita vertendo expresserat, « vocem Domini non quidem, quæ icerit aurem corporis : sed qua Deus tantum menti eorum per notas adumbrationes imprimit consilium. » Similem habes locum infra : οὐ διὰ τῆς σωματικῆς ἀκοῆς, ἀλλ' αὐτοῦ τὸ ἡγεμονικόν. et apud Procopium p. 102 : « Audit autem vocem Domini, qui mente ab ipso informata resonantis in se verbi sonum auscultat. »

Col. 455 D 2. Ne nos educas. Existimavit interpres se legisse μὴ ἀναγκάστῃς, vel ἀνάγκῃ, dum vertit, proficiscaris nobiscum, nihil necesse nos emigrare, Exodi xxxiii, 15, legimus paulo aliter, εἰ μὴ σὺ αὐτὸς συμπαρεῖ μὲθ' ἡμῶν, μὴ με ἀναγάγῃς ἐντεῦθεν. Si non tu ipse veneris nobiscum, ne me educas hinc. Vulgata cum verbis Basilii consentit : Si non tu ipse præcedas nos, ne educas nos. Paulo post ἀνθρωπότητα intellexit humanitatem a Christo assumendam interpres, scribens, « et ad assumendam a Deo Verbo humanitatem, oportebat typicis figuris præsignari : » aptius tamen genus humanum intelliges. Sic homil. 31, De libero arbitrio : Εἴπερ γὰρ Ἰσχυρὸν ἡ τῆς ἀνθρωπότητος φύσις ἐκτὸς τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος παντοφίας. Interpres Procopii

p. 101 : « Figurisque prius homines assuescere. »

Col. 439 A 1. *Ad illud quidem.* Hic duas omiserat lineas librarius codicem Regium F. exscribens, quas Latine conversas interpretis verbis inseruimus : sed illud τοῦ duabus inclusum virgulis non agnoscit Regius H., neque ipse Procopius p. 101 : καὶ ἐγὼ πορεύσομαι.

Ibid. 443 A 4. *Sed quod toti.* Novam periodum hic inchoarat interpres hoc modo : « Per unum quemque perseverat. Quin et collegio cuique appellatio sua conservetur : » sed emendationem nostram cum manuscriptis, tum Græcus Procopii textus confirmat pag. 104 : « Quod et urbibus ipsis accidere videmus. » Idem interpres Procopii ἀλλοιούμενον λόγον vertit *variatur* vel *mutatur*.

Col. 455 C 8. *Laudatio Dei.* Scripsimus ex duobus Regiis μετωνομάζεται, pro μετωνόμασται, quod habuit apographum Anglic. Apud Græcos Etymologos sive in Lexico de nominibus Hebraicis legimus, Ἰουδαία ἐξομολογουμένη. S. Hieronymus in lib. *De nominibus Hebraicis* : *Juda laudatio sive confessio* ; et epistola 25 : « Si *Juda confessio* interpretatur, confitens autem omnis anima credentis : » et in caput xxvi Isaïæ : « Canticum istud in terra Juda sive Judæa, quod interpretatur utrumque confessio. » ἵππ sonat *gratias agere, confiteri, laudare*. Idem Hieronymus in Ezechielis cap. xlvii : « Damascus sanguis sacci, et osculi sive poculi, » et rursus : « inter Damascus, hoc est, sanguinem cilicii, et confinium Hematum. » Idem in cap. xvii Isaïæ : « Damascus interpretatur, sanguinem bibens, aut sanguis cilicii. » Propterea correximus infra, « Superborum caput est execrabile, ac plenum sanguinis, » non ut scripserat Tilmannus, « caput est quidam sanguinarius : » neque enim homo est, sed civitas Syriæ primaria Damascus, Isaïæ vii, 8, et ita in Vulgata Latina. Rursus emendavimus, « pro poenitentia, quæ existimatur, » non « pro poenitentia solemnī et in more posita. » Licet enim apud Herodianum ὡς νομιζοῦσι Ῥωμαῖοι valeat, ut Romanis mos est, et τὸ νομιζόμενον sit, « quod in more positum est : » cum tamen sequatur οὐκ οὔσαν δὲ ἀληθινήν, melius accipietur, ut sonet νομιζεσθαι existimari, putari, ut in concilio Gangrensi can. 12 : Εἰ τις ἀνδρῶν διὰ νομιζομένην ἀσχησιν περιβολαίῃ χρησται : « Si quis via propter eam, quæ existimatur, exercitationem amiculo utitur. »

Col. 463 A 7. *Quoniam ex semine.* Hæc addita sunt versionī Tilmanni, quoniam et Græca inclusa virgulis aberant a Regio ms. F. et in sequentibus, τὸ διέφερε sic accepit interpres, ut sonaret eminen- tiam, hoc pacto, « domui David, hoc est, Dominus secundum carnem, quod præeminebat in universa cognatione David, idque faustum felixque nuntium est. »

Col. 466 A 5. *Etiā postquam.* Hæc addita sunt versionī Latine ob Græca ex Anglicis codicibus inserta, licet a Regiis duobus abessent : καὶ μετὰ τὸ γενέσθαι μητέρα ἔτι παρθένος διαμένουσα, quæ receptum de perpetua sanctissimæ Virginis matris

virginitate dogma manifeste confirmant. Quod vero de vulturibus feminis subjicit, Ælianus etiam narrat, lib. ii, cap. 46 *De animalibus* : γῦπα δὲ ἀρρενα οὐ φασι γενέσθαι ποτὲ ἀλλὰ, θηλείας ἀπάσας : « vulturem non nasci marem aiunt, sed feminas omnes generari : adversæ austro volant ; vel si auster non spirat, ad eorum ventum oris hiatu se pandunt : spiritus venti influens ipsas implet. »

Col. 469 C 6. *Ἀπόγωνα.* Emendandum ex H. ἀ πόγωνα, « Quæ barbam appellavit, » ut apud Procopium, p. 120 : Καὶ τὸν πόγωνα, τούτεστι τὸν κατὰ φύσιν ἀνθρώποις πρέποντα κόσμον. « Et barbam, hoc est, ornamentum, quod naturaliter homines decet. » Interpres scripserat, « absque barba fore dixit. » Item quæ sequuntur, ἀ ἐπὶ τῆς γενέσεως γίνεται, verterat, « secundum nativitatem nostri Emmanuelis. »

Col. 471 C 9. *Mille vites.* Non, ut Tilmannus ediderat, « mille vites distraherent mille siclis. » Procopius dixit, Πᾶσαν ἀμπελον καὶ σίκλον ἐχρη τιμήν, « Omnem vitem quantumvis sicli pretio æstimatam desertam et incultam fore : » vitem enim aptius reddi ἀμπελον puto, quam vineam, cum mille vites siclis propheta dixerit æstimatas.

Col. 475 A 8. *Propter eorum.* Legerat in ms. F. interpres δι' ἀ τὸ εὐπειθές, ideoque verterat, « vi intelligentiæ fuisse a nobis deprehensum, per quæ non magno negotio, quæ subjecta sunt, persuadentur, » sed receptam lectionem tuentur H. et Angl. et exemplum Ezechielis, quod subjicitur, « propheta vero obedientia a nobis intelligitur. »

Col. 487 A 9. *Ut ei pertrahat.* Ἐλκόμενον dixit, non ἔλκοντα, ut exigebat interpretatio Tilmanni, « nec eum pertrahat ad tribunalia iudicum, qui se exuerit vel tunica. » Alludit nimirum ad illud Matthæi v, 40 : Καὶ τῷ θέλοντι κριθῆναι, καὶ τὸν χιτῶνά σου λαβεῖν, ἄρας αὐτῷ καὶ τὸ ἱμάτιον. Et qui vult tecum in iudicio contendere, et tunicam tuam tollere, dimitte ei et pallium. Rursus quod sequitur βλασφημούμενον παρακαλεῖν verterat, « ut blasphemum cohortetur, et pro eo roget : » atqui hæc expressa sunt ex verbis Apostoli I Cor. iv, 13 : βλασφημούμενοι παρακαλοῦμεν, blasphemamur, et obsecramus.

Ibid. C 4. *Est vero magnum.* Interpres scripserat : « Timor enim Dei maximum est argumentum his, qui adiuntur ad sectandam perfectionem servato tenore disciplinæ. » Illud vero, πάντα καταπτήσσειν, locutio est usurpata etiam a Septuaginta Proverb. xxviii, 14 : Μακάριος ἄνθρωπος, ὃς καταπτήσσει πάντα δι' ἐδράσεις. *Beatus vir qui timet omnia ob cautionem.* Sequitur ibid. locus Isaïæ citatus non ut expressus est a LXX, Isaïæ xxviii, 16 : Ἰδοὺ ἐγὼ ἐμβαλῶ εἰς τὰ θεμέλια Σιών, *Ecce ego immittam in fundamenta Sion* : sed ut citatus est ab Apostolo Roman. ix, 33 : Ἰδοὺ ἐγὼ τίθημι ἐν Σιών.

Col. 494 B 6. *Et Galilæi.* Non solum idiotæ, sed et natione Galilæi, non ut interpres dixerat, « idiotæ quippe homines Galilæi. » Sic Matthæi xxvi, 69 :

Et tu cum Jesu Galilæo eras. Nam et loquela tua manifestum te facit. In quem locum Hieronymus : « Quod unaquæque provincia et regio habeat proprietates suas, et vernaculum loquendi modum vitare non possit; » et Lucæ xxii, 59, nam et Galilæus est. Josephus autem, lib. iii De bello, cap. 2 : Μάχιμοι τε γὰρ ἐκ νηπίων καὶ πολλοὶ πάντοτε Γαλιλαῖοι, καὶ οὕτε δαίλια ποτὲ τοὺς ἄνδρας, οὕτε λοιπὰ πάντα τὴν χώραν κατέσχευε. » Pugnares sunt ab infantia Galilæi, et omni tempore plurimi, neque aut formido unquam viros, aut virorum penuria regiones illas occupavit. »

Col. 499 D 5. Atque illi quidem. In Regio F. lacuna erat, quod duas lineas librarius prætermisisset, quas ex H. et Anglic. restituimus et Græco textui, et interpreti, usque ad illa verba, « qui in errorem pellicuntur. » Cæterum hæc a Tarasio patriarcha citantur in epist. De ordinationibus, p. 193 Juris Græco-Romani : τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ καταγέλαστον. Vide etiam Procopium in hunc locum. Paulo infra affixi vos : hæc alludunt ad illud Deuteronomii viii, 3 : Καὶ μνησθήσῃ πᾶσαν τὴν ὁδόν, ἣν ἤγαγέ σε Κύριος ὁ Θεός σου ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ ἐκώχασέ σε, καὶ ἐλμαγχόνῃσέ σε. Et recordaberis omnis viæ, per quam duxit te Dominus tuus in deserto, et afflixit te, et affecit te fame.

Col. 508 B 8. Accepit signum. Non, « ex compacto indictum curriculum, » ut antea legebatur : σύνθημα enim hic non sonat, « compactum » aut « compositum, » sed ἀφορμῆς σημεῖον, « signum excursionis inchoandæ, » ut apud Virgilium v Aeneid. :

..... signum clamore paratis
Æpitydes longe dedit, insonitūque flagello,

et apud Herodianum lib. ii : Πάντας ἐφ' ἐνὶ συνθήματι συλλαμβάνονταί. » Omnes uno dato signo comprehenduntur. » Procopius, p. 145 : Ἀπομυῖς δὲ ὄν ἀγαθός, ἅμα τῷ συνθήματι πρὸς τὸ τέλος ἠπειγέτο. » Cum vero cursor bonus esset, ad finem dato signo properabat. »

Col. 511 B 7. Induit enim. Corrigendum in Græco textu ex ms. H. F. Ἐνέδωκε γὰρ με, « induit enim me. » Nec aliter Vulgata Biblia Isaïæ lxi, 10, sed pro εὐφροσύνης existimavit interpretes se legisse δικαιωσύνης, itaque scribendum, « et tunica lætitiæ, » ut apud Procopium p. 148.

Col. 515 B 1. Dirimeretur, συναπαρτιζέσθαι idem valet, quod ἀπαρτιζέσθαι, « absolutum reddi, omnibus numeris expleri. » Endæus in Commentar. p. 755, « simul finiri, æqua esse magnitudine. » Hic igitur vertere potes, « simul cum ipsa mundi constitutione. » Procopii interpretes dixit p. 151 : « Quia si ex mundo esset, ab ipsa origine mundi cœpisse necesse sit. » Quæ vero sequuntur apud eundem Procopium, ex Basilio sic emendanda sunt, συνέσται τολύον αὐτὴ τῷ παρ' αὐτῷ δεξαμένῳ μέχρι παντός. » Erit igitur in perpetuum illa una cum eo, qui ab ipso eam acceperit. » Pacis Salomonis fit

mentio III Regum iv, 24 : Et habebat pacem ex omni parte in circuitu.

Col. 515 B 13. Parte enim. Hoc malimus ad verbum, quam illud interpretis, « Portiunculam enim tribus Davidicæ nihili ducentes, tanquam quæ nullo negotio aboleri posset, et opprimi; licet regiam contineret dignitatem. » Neque enim unam tribum possidebat domus David, sed duas tribus, Juda et Benjamin, post defectionem decem aliarum, quæ dixerant II Paralipom. x, 16 : Non est nobis pars in David, neque hæreditas in filio Israel.

Col. 527 B 9. Appropinquabo. Hoc sine interpretatione transilierat Tilmannus, quod mendose in utroque Regio cod. legeretur, μᾶλλον ἢ οὐχ ἤττων, pro μᾶλλον ἢ ὁ χιτών. Verumtamen ope Indicis Græci Kirchmanni diu quæsitus hic locus per singulas voces, nondum nobis occurrit in Scriptura. Vide proverbium, « Tunica propior. »

Col. 531 B 6. Et Samaritam. Sequebatur apud interpretem, « Quemadmodum et hos cepi, et hos ceteros omnes principatus capiam : » sed hæc a typographo sunt omissa, cum ea deleta fuisse a nobis putaret, una cum his, quibus interpretes sequentem periodum expresserat, in duas perperam a se divisam : « Ex quo igitur sibi cepi, reliquas omnes spe præsumit se posse sub jugum pertrahere. Nec interim iste intellexit id confici. »

Col. 538 B 3. Et concutiam. Interpres ediderat, « persuadendo pertraham, » quod in Complutensi editione esset, πείσω, licet in F. legisset σείσω, ut est in reliquis mss. et apud Eusebium lib. iv De Demonst. evang. cap. 9 : quæ vera est lectio, cum et ita Vaticana et Marchali codex habeat, et Hieronymus, « et detraxi quasi potens in sublimi residentes. » Male apud Clementem et Eusebium xiii De præparat. σῶσω, « servabo. »

Col. 540 B 9. Namque ab anima. In Regio F. legebatur, ἀρξάμενα μὲν ὑπὸ ψυχῆς, λήγοντα δὲ ἐν τῇ καρδίᾳ καὶ οὐδὲ μέχρις. Ex quibus Latine expresserat Tilmannus, « ab anima quidem suum ortum ducentia, in ipso autem corde conquiescentia : » sed in altero Regio cod. H. ita erat ut ex Anglicis editum est, nisi quod sublato καί, tantum legebatur, οὐδὲ μέχρις. Apud Procopium, pag. 170, ad hunc locum allgditur, ἀρξάμενον ἀπὸ ψυχῆς τῶν ἐν τῷ νῷ παθημάτων. Paulo post mendose idem F. habuit φρόνον pro φρόνον, itaque in locum invidiæ, « eadem » substituimus.

Col. 551 A 15. Siquidem alii. Male immutarat hæc interpretes, « Siquidem Hebræi videntur propius accedere. » Neque enim Hebræos designat Basilius sed Græcos interpretes Aquilam, Symmachum et Theodotionem, cum ait οἱ ἄλλοι, quemadmodum supra ὅπερ ἕτεροι ἐκδεδώκασιν. Ut in illum locum annotavimus : et infra consentanee respondere Apostolo Symmachum et Theodotionem sub finem capituli istius dixit.

Col. 555 A 5. Glorifico. Non, ut antea erat, « glorificabo : » δοξάζω enim dixit : quanquam in ipso

Scripturæ textu editum est, I Reg. II, 30: *ὅτι ἅλλ' ἢ τοὺς δοξάζοντάς με δοξάσω*. Quoniam nonnisi glorificantes me glorificabo. Quo pacto etiam citatur idem locus infra col. , ὅτι τοὺς δοξάζοντάς.

Col. 558 B 12. Toti mundo. Ad verbum esset, « cum toto mundo crucifixa sit : » quod obscurum est, et a Procopio prætermissum; ex quo tamen immutavimus interpretationem eorum, quæ hunc locum sequebantur, « inque medio efficaci ejus virtute ad fines usque quatuor partium mundi se protendente, » et pagina sequenti addidimus interpretationi, « ex Israel, qui dicitur Ephraim, » expunctis illis verbis, « veri Israelitæ. » Decem enim tribus, quæ familia Davidis defecerant, et Samariam urbem regni primariam constituerant, Israel vocabantur et Ephraim, et domus Joseph, ut Zachariæ x, quod nimirum primi decem tribuum reges ex tribu Ephraim orti essent. Cyrillus in I Osee: *ὅτι ἀκούης τῶν ἁγίων προφητῶν ὀνομαζόντων τὸν Ἰσραὴλ ἦτοι τὸν Ἐφραΐμ, τότε δὴ μοι γέει τοὺς ἐν τῇ Σαμαρείᾳ*. « Cum audis sanctos prophetas nominantes Israel sive Ephraim, Samaritanos intellige. »

Col. 559 C 14. Ammon. Hic lineam integram librarius Regii codicis F. omiserat, quam H. et A. repræsentant. In codice ms. Regiæ bibliothecæ Lexicum Græcum nominum Hebraicorum sic interpretatur, Ἀμμὼν ἐκ τοῦ γένους μου, Ἀμανίτις λαὸς ἡμῶν, « Ammon ex genere meo, Amanitis populus noster; » et Hieronymus in cap. III Nahum, « Moab interpretatur ex patre, junior vero Ammon vel filius generis mei, vel populus noster. »

Col. 562 D 5. Et post hæc educet. Annotarat in margine Tilmannus, « pro τέλος lege τὸ φῶς, » et interpretatus erat, « Faciet judicium meum, et post hoc educet me in lucem : » quasi nimirum substitui vellet ea, quæ apud Michæam prophetam leguntur Mich. VII, 9: *καὶ ποιήσει τὸ κρίμα μου, καὶ ἐξάξει με εἰς τὸ φῶς*. Nos contra codicum Regionum et Anglic. consensum nihil immutandum censuimus, cum sæpe soleat Basilium vel fallente memoria, vel ex aliis prophetis alia verba inferente, nonnihil immutata unius verba præferre. Nam et apud Job legimus XXIII, 7: *Ἐξάγαγοι δὲ εἰς τέλος μου τὸ κρίμα*. Educatur autem in finem judicium meum, et Habacuc. I, 4: *καὶ οὐ διεξάγεται εἰς τέλος κρίμα*. Nec deducitur in finem judicium. Citatur deinde locus ex psalmo CII, 9, ubi Vulgata, neque in æternum comminabitur.

Col. 564 B 7. Ad idem enim. In libro Regio ms. perscriptum fuit δοξάζειν τε ἐπιτεταγμένως, unde interpres extularet, « Ad cor quidem ipsum spectat, ut glorificet Deum obnoxie, ac servorum ritu in psalmodis concinat. » Ἐπιτεταγμένοι sunt in Vulgatis Lexicis « subditi » vel « ministri, » quamobrem ἐπιτεταγμένως videtur existimasse corrigendum esse Tilmannus, atque ita prorsus exhibet scriptum aiter Regius H. Veruntamen series ipsa narrationis

A emendandum suadet ἐπιτεταμένως, quod in usu est, non ἐπιτεταγμένως, neque ἐπιτεταγμένως. Procopius dixit compendiose p. 195: *Ἐνδὲ γὰρ ἄμφο, αἰνεῖν τε καὶ δοξάζειν καλῶς*. « Unius enim utrumque est, gloria et laude recte afficere. »

Col. 565 B 4. Sublevar. Aptius interpretabere, Dominus exaltat justos. Atqui apud Davidem aliter effertur hic locus, ad quem alludere videtur Basiliius, psalmo CXLV, 8: *Κύριος ἀνορθοὶ κατεβράχμενος, Κύριος ἀγαπᾷ δικαίους*. Dominus erigit elisos: Dominus diligit justos. Fortasse observabatur menti auctoris ille alter Proverb. XVIII, 10: *Αὐτῷ δὲ προσδραμόντες δίκαιοι ὑψοῦνται*. Accurrentes autem ipsi justii exaltantur.

Col. 568 D 1. Educandum. Verior hæc lectio F. et A. ἀνατροφῆς, quam illa H. ἀναστροφῆς, « conversatione. » Paulo post in F. et H. οὐδῶδες non οὐρῶδες scriptum fuit, ut in alio apographo. Procopius dixit p. 202: *Μὴ ἀπόκρημνον*, et ejus interpres, « non præruptum aut præcipitem; » sed ὑπὸ τίτητα non satis apte vertit, « humilitatem. » Itaque rescribendum videtur, « sua tamen planitie in eo manentibus securum. » Ibidem pro ἀρροσφαλεῖς existimavit Tilmannus se legisse ἀσφαλεῖς, cum verit, « reddit tutiores his, qui ascendunt stationes, » plane contrario sensu. Postremo pro νοῆτε et διηγῆσθε, legebatur in H. νοεῖν et διηγῆσθαι.

Col. 574 C 3. Reges vero. Interpres scripserat, « reges vero, qui ad pastorale regimen Ecclesiæ eliguntur. » Atqui nihil tale de pastoribus Græca sonant, nec aliter habet Procopius p. 204: *Ἵν τοὺς ἐκλεκτοὺς βασιλεῖς καλεῖ*. « Quorum de numero, qui delecti sunt, reges eos, tanquam regni filios appellat. » Rursus ibidem immutavimus, quod sequebatur, « quia vox gigantum utique gentium multarum voce æquipollent. »

Col. 575 A 10. Infidelitatis. Legebatur in F. πονηροῦ θυρεὸς ἐστὶν ἀπίστια. Tilmannus verterat, « reprobi clypeus infidelitas est: » at in H. erat, ut edidimus: cui suffragatur illud Procopii p. 204: *τοῖς μὲν θυρεὸς ἐστὶ πίστεως, τοῖς δὲ ἀπιστίας*. Alludit ad illud Ephes. VI, 16: *Ἀραλαβόντες τὸν θυρεὸν τῆς πίστεως*. Assumentes scutum fidei. Item paulo post in F. erat ἐπαγγελίαν κακῶν, « malorum pollicitationem, » at H. ἀπαγγελίαν, denuntiationem. Porro illud, ut spiritus salvus fiat, est I Corinth. V, 5. De Phygello mentio fit II ad Timoth. I, 15. Sed dicuntur traditi Satanæ Hymenæus et Alexander I ad Timoth. I, 20.

Col. 582 A 2. Salvator. Non ut antea editum fuit, Et homo gratia Salvatoris dici possit nobilis. Nec aliter legitur in H. quam ὁ κατὰ τὸν Σωτῆρα, sed fortasse rectius apud Procopium, p. 208, ascripta est varia lectio καὶ ὁ κατὰ σάρκα ἄνθρωπος, et ideoque interpres Curterinus vertit: « Ipse propterea secundum carnem homo relato ad Davidem genere nobilis. » Ita sæpe apud Paulum appellari scimus Christum, ἐκ σπέρματος Δαβὶδ κατὰ σάρκα, Roman. I, 3; et ἐγγράμμεν κατὰ σάρκα

Χριστόν, I Corinth. v, 16. Paulo post nonnihil sensus immutatus erat, ὅταν διὰ τὸ προσεγγί-
ζειν, « quoties nos ipsos ab eo elongaverimus, propinquamus perditioni; » at in psalmo LXXXVII, 19,
« qui elongant se a te, peribunt. »

Col. 586 C 15. *Orionem app.* Alium eliciebat sensum Tilmann., « qui vel teste Scriptura Orion nominatus est, quod in unum corpus compactus sit. » At qui nusquam id testatur Scriptura, tantum Orionis meminit Job XXXVIII, 31 : Καὶ φραγμὸν Ὀρίωνος ἤνοιξας. Et septum Orionis aperuisti. Rursus in fine paginæ μεταξὺ τῶν μερῶν, verterat, quasi esset, ἐν μέσῳ τῶν μερῶν, media in parte Orionis. Sed Aratus non inter partes Orionis, verum inter partes Arctophylacis seu Bootæ collocat Arcturum,
..... ὁπὸ ζώῃ δὲ οἱ αὐτὸς
Ἐξ ἁλλῶν Ἀρκτοῦρος ἐλίσσεται ἀμφιδὸν ἀστὴρ.
quod Cicero ita vertit,

*Huic autem subter præcordia fixa videtur
Stella micans radiis Arciurus nomine dicta.*

Idem Aratus ab Arctophylace, seu Boote, distinguit τὸν μέγαν Ὀρίωνα, « magnum Orionem, » quem eundem esse cum Boote hic ait Basilius. Noster vero Clavius in commentariis in *Sphæram* Joannis de Sacrobosco, Bootæ seu Arctophylaci constellationi quintæ tribuit stellas duas et viginti, tertiæ magnitudinis quatuor, quartæ novem, quintæ item novem, quemadmodum hic Basilius, sed Orioni constellationi tricesimæ quintæ impertit stellas numero triginta octo, primæ magnitudinis duas, secundæ quatuor, tertiæ octo, quartæ quindecim, sextæ quinque, nebulosam unam.

Col. 587 A 2. *Qui nimirum.* In F. tantum erat, ἐξωθεν δηλονότι, ex quibus Tilmannus expresserat, « assectantur, puta Hebræi, qui isthæc arcana naturæ anxio labore commentantur; » at in H. ἐξωθεν τῶν παρ' Ἑβραίων δηλονότι πολυπραγμονούντων, et in Anglic. ut edidimus; itaque repetitio articuli sensum immutat. Porro idem H. pro ὑπόκρηρον scriptum exhibuit ὑπόκειρον, Regius alter F. ὑπόκρηρον sed interpretes recte vidit emendandum ὑπόπυρρον, cum « subrufescens » vertit, quod apud Aristotelem reperitur, et interpretatur Plinius « mellei coloris. » Pleiadis meminit Job cap. ix, 9.

Ibid. C 12. *Maledictus.* Etsi Regius F. exhibebat *ἐπικατάρατος Χαναάν*, tamen errore nescio quo scripserat interpretes, « Maledictus Cham. Atqui contristatus erat. » Certe Genesis ix, 25, non aliter legimus, ἐπικατάρατος Χαναάν παῖς, *Maledictus Chanaan puer.* Paulo post emendanda est versio, « sed germini ejus, et operi ipsius, quod figurate Chanaan nominatur : » non enim Græce est διὰ τὸ ἐργον, sed καὶ τῷ ἔργῳ αὐτοῦ.

Col. 598 A 2. *Cum mensura.* Ἐν μέτρῳ præferebat F. Tilmannus, « ad exigendam de his, qui perperam vixerunt, pœnæ diversionem. » Procopius, εἰς τὸ κολάζειν ἐν μέτρῳ τοὺς κακῶς βεβιωκότας, « et ad pœnas digne de sceleratis, et cum mensura exigendas. » At in Regio H. erat ut in A. ἐμμέ-

A τρως, « cum mensura, moderate, » vel ut est in Joann. 34, ἐκ μέτρου, ad mensuram.

Col. 599 B 3. *Quare absolute.* Omiserat hic tres lineas Regius librarius in F., ideoque Tilmannus ex codice mutilo verterat, « quare ea vastitas, quanto esset tempore duratura, absolute non aperuit. Non enim illo. » Rursus infra pro ἀποτελεῖσθαι, ut scriptum fuit in F., existimavit interpretes se legisse ἀπολεῖσθαι, cum vertit, « semel disrupta non sinitur deperire. » Contrario plane sensu : nam in locis habitatis perire dicitur, ut apud Procopium pag. 218 : Εἴωθε παραθραύεσθαι, « unde illam disrupti dissiparique contingit. »

Col. 602 A 10. *Obscenum.* Προχάθυλον in ms. F., emendatius in aliis κάθυλον legebatur, quod tamen ab ὀλακτεῖν, quod est « latrare, » non deducitur : ne cum Tilmanno hic veritas, « oblatrans, » sed τὸ ἐνυλον, ἢ ὀλικόν, ἢ ὀλαῖον, « quod materiale est, » ut πρόστυλον, « quod materiæ adheret, quod carnale est, » ab ὀλῃ quod apud theologos sordes faecesque mundanas significat. Sic interpretes Procopii, δηλῶν κάθυλον καὶ ἐσχοτισμένον δαίμονα, « ut obscenum et caliginosum dæmonem indicaret. » Sic apud Hesychium καθυλομανεῖν est ὀλῃν ἔχειν πολλήν. Quod autem sequitur de onocentauris, hanc esse alteram dæmonum speciem, quam reliqui interpretes nominarunt Hebraica voce Siim, ab Eusebio quoque traditum est citato in editione Vaticana, ἀντὶ τοῦ ὀνοκένταυροι σείειν ἀνέγραψαν, « Et pro onocentauri scripserunt siim : » quod tamen consistere non potest cum eo, quod ibidem ait idem Eusebius, Ἀντὶ τοῦ θηρία σείειν οἱ λοιποὶ ἐρμηνεύται ἐκδεδώκασι, « Pro bestię, cæteri interpretes ediderunt siim : » neque adeo cum ipso textu Hebræo, ex quo Pagninus סִימ siim Latine extulit, bestię silvestres, et pro סִיגִיר seghirim, dæmones, Agias Montanus cum Aquila, pilosi, at Septuaginta ὀνοκένταυροι. Postremo illud, μετὰ τὴν ἐρήμωσιν, vertimus, postquam redacta fuerit in solitudinem, non, ut antea erat, ut locus assimiletur Babyioni in solitudinem redigenda.

Col. 607 A 4. *Terra hæc.* Non dixit, οὐκ ἔχει μερίδα, sed οὐκ ἔστι μέρος : ne locus sit versioni vulgatæ antea, « Terra hæc nullam habet partem cum ea, de qua subjecta maledicto dictum est : In doloribus, » etc. Rursus verterat interpretes, ἰαχὼδ, ὃν γεώρας Γραφή, Jacob, dicto in Scriptura γεώρας, quasi Jacob ipse sit dictus γεώρας. Imo per Jacob intelligit populum Israeliticum, cui qui se adiungit, γεώρας et προσήλυτος, « advena, » dicitur, ut Exodi xii, 19 : Ἐξολοθρευθήσεται ἐν τῇ τοῖς γεώραις καὶ αὐτόχθοσι τῆς γῆς. Peribit inque advenis et indigenis; et in eodem capite, vers. 49 : Νόμος εἰς ἔσται τῷ ἐργωρῷ καὶ τῷ προσήλυτῳ. Lex una erit indigenæ et advenæ. Utrobique est Hebræa vox גֵּר ger, quæ et γεώρας et προσήλυτος vertitur. Proprie γεώρας est ὁ γῆν ὥρων, qui terram custodit. Hesychius, γεώρας, γείτονας ἐξ ἄλλου γένους, καλούμενους, ἢ τοὺς περὶ τὴν γῆν διαπνονου-

μένους. « Γεώρας exponit vicinos ex alia gente, vel eos, qui colenda tellure occupantur. »

Col. 644 B 5. *Pro peccatis*. In Regio utroque ταῖς ἀμαρτίαις lego, non τὰς ἀμαρτίας, ut videtur interpres corrigere voluisse, scribens, « propaginem trucident, nempe peccata : » sed hoc ait Basiliius, « animæ suæ fetus occidant peccatis, » unde subiicit : « Nisi enim ipsi moriamur peccato : » quæ ratione loquitur et Apostolus ad Roman. vi, 2 : *Οἱ τῶν ἀμαρτιῶν ἐκ τῆς ἀμαρτίας*. Qui mortui sumus peccato. Sic dixit antea Basiliius, εἰς σφαγὴν ταῖς ἀμαρτίαις. Paulo post verterat Tilmann., « impleat terram bellis, » quasi legisset in F. πολέμων, qui tamen scriptum exhibuit πόλεων, ut ceteri mss. Vulgata Latina dixit, *neque implebunt faciem orbis civitatum*. At in Vaticana editi. πολέμων, bel-
lis, et annotatur in quibusdam libris legi πολεμίων, hostibus, et Hebraicam vocem significare posse ex sententia Hieronymi civitates et adversarios.

Col. 615 C 5. *Adversus ineptos*. Malletm dixisset « erga simpliciores, » vel « innocentes et minime malos. » Ut in psalmum xxviii dixit : Ὡς πρόβατον διὰ τὸ ἡμέρον καὶ μεταδοτικὸν λέγεται ὁ ἅγιος. « Sic et ovis dicitur sanctus, quia mansuetus, et sua dispartit in commune. » Auctor *Operis imperfecti homil. in Matth.* : « Manifestum est quia oves appellat propter mansuetudinem, non timentes autem Deum lupos propter crudelitatem. »

Col. 625 C 7. *Et idcirco*. Καὶ διὰ τοῦτο scriptum exhibet F., at in fine capitis in Commentario Basilii δὲ αὐτοῦ οἱ ταπεινοὶ τοῦ λαοῦ σωθήσονται, « per ipsum humiles plebis salutem assequuntur, » quo pacto etiam legitur in Vaticana editione et apud Procopium. Quamobrem hic delendum est illud, « salvabuntur populi multi : » nam et in F. fuit scriptum οἱ ταπεινοὶ τοῦ λαοῦ. Sub finem paginæ Palæstinorum etymologia Hebraica traditur, ubi interpres annotarat se scriptum offendisse in Regio F. πίπτοντας ποτήματι, « cadentes pavore, aut metu, » sed se legere et interpretari ποτήματι, « potu, » nam et hic sequitur apud Basilium et in eodem Regio codice, πίπτουσι δὲ οὗτοι ποτήματι. At in altero Regio H. priori loco legitur πτώματι, « lapsu, casu, » posteriore ποτήματι, « potu. » In Græcorum scholiis de vocibus Hebræis occurrit sæpe Φουλιστιμ, ἀλλόφυλοι, θυμαστοί, « alienigenæ, mirabiles. » Hieronymus in psalm. xxviii : « Philistini vero interpretantur *cadentes potione*, hoc est, qui inebriati sunt de calice diaboli, et inebriati ceciderunt. » Augustinus in eundem psalmum : « Alienigenæ in Hebræo dicuntur Philistini, quod interpretatur *cadentes potione*, velut quos fecit ebrios luxuria sæcularis. » Apud Santem Pagninum פלשת Peleseth, Palæstina dicitur regio maritima ad occidentem Judææ, continens quinque præfecturas vel satrapias, et incolæ ejus פלשתים Pelisthim dicuntur, quasi voluntati in cinere : et quidam mystice curis sæculi implicitos exponunt : nam פלש palasch est pulvere aut cinere se involvere. Apud Suidam reperi-

tur et in centuria 5 *Proverbiorum*, 9 : Τυμνότερος ὑπέρου καὶ λεθηρίδος « Nudior pistillo et leberide, » et Τυμνότερος παττάλου, « Nudior clavo, » de hominibus egentissimis.¹

Col. 634 C 13. *Nomine enim*. F. τὴν γὰρ Ναβὰβ. Alter autem Reg. H. Ναβὰυ. Cui suffragatur Vaticana editio, Angl. Ναβὰν, et textus editus cum Procopio, interpres male « Nabo. » Sed verior lectio videtur Ναβὰυ, cujus etymologia et interpretatio explicatu difficilis, etsi annotarat Tilmannus in margine נבא loquela, prophetia, sessio : neque enim in *Thesaurō Hebræo* Pagnini reperio aliud, quam נבא, quæ vox prophetiam seu vaticinium sonat, nusquam sessionem. Sed נבא nago veritatem ἐγκαθίζειν Ezechielis xxxv, 5 : Καὶ ἐνεδάθισας τῷ ὄκω Ἰσραὴλ ὁδῶν : Et tetenderis inimicitias domui Israel : et Ecclesiastici viii, 14, eadem notione usurpatur verbum ἐγκαθίζειν. Ἰνα μὴ ἐγκαθίσῃ ὡς ἐνεδρον τῷ στόματι σου : Ne sedent quasi insidior ori tuo. Vox tamen ipsa ἐγκαθισμός neque in Græcæ lingue *Thesaurō* reperitur.

Col. 638 C 15. *Appetitus, ὁρέξεις*. Male antea errore potius typographi fuit editum « apparentiæ subfer. gen. supprimendæ, » cum scripsisset fortasse interpres « appetentiæ. » Sub finem paginæ deest nota interrogationis in Græco textu excuso, et in utroque Regio ms. supplenda ex serie orationis quam et recte addidit Tilmannus versionī, quemadmodum et in nonnullis Geneseos libris additur, hoc pacto, καὶ ζήσεται ἡ ψυχὴ μου ; Vulgata Latina, *Nunquid non modica est ?* A quibusdam tamen libris abest hæc nota.

Col. 642 A 7. *Sermo enim*. Λόγος δηλοῖ nonnunquam apud Patres idem valet quod, « Scriptura declarat : » propterea verterat interpres, « Scriptura enim simulatque revocit, et acriter perstrinxit improbæ mentis elationem, eam ipsam contritione collidit : » sed de quovis sermone castigatorio hic agitur, non de sola Scriptura, ut antea de Paulo verba faciens dixerat, εἰς συναλσθησὶν ἀγῶντας τοὺς ἐαυτοῦ λόγους. Sub finem paginæ item ediderat, μὴ καὶ οὕτω μέλλει, ut ne sic salva fierent. At hoc loco μὴ interrogat, non negat, ut Matth. vii, 9 : Μὴ λίθον ἐκιδώσει αὐτῷ ; Nunquid lapidem porriget ei ?

Col. 645 A 2. *Nam quoniam*. In H. et I. τῷ αὐτῷ δύναται καὶ πέρας εἶναι χώρας καὶ ἀρχὴ τὸ χωρίον τῆς. Sed consentit cum Regio F. Angl. et Procopius, p. 217, cujus interpretem secuti sumus, expunctis illis Tilmanni verbis : « Nam quando limes esse potest, neque principium et terminus Moabitidis. » Ex eodem Procopio addidimus textui Græco, ἕως τοῦ φρέατος Ἐλεμ. Rursus emendavimus illud, « semen Moab, non ut ad meliora transmigraret, » quod erat Græce in F. τὸ μὴ μεταβαίνειν ἐπὶ τὰ κρείττονα, apud Procopium, pag. 228, τὸ μὴ μεταστάν ἐπὶ τὰ κρείττονα, « quod ad meliora minime transire voluerit. » Vide locum Deuterōn. xxiii, 3. Postremo delevimus in interpretatione Ariel vocem

« Dei; » tantum enim est Græce λέων ἐρμηνεύεται : A in H. E. I. et apud Procopium, licet in margine conjecturam suam ascripserit interpres, Ἰσως λέων Θεοῦ, « Forte leo Dei. » Hieronymus epistola 27 : « Væ tibi, civitas Ariel, id est, *leo Dei*, et quondam fortissima, quam expugnavit David. » Meminit hujus civitatis idem propheta Isaias, c. xxix, 2 : *Circumvallabo Ariel*; sed tibi lego Hebraice אֲרִיֶּל Ariel, hic vero tantum est אֶלֶן, quæ vox leonem sonat, unde Hieronymus vertit, *his qui fugerint de Moab leonem*.

Col. 644 C 7. *Genuerint*. Γεγενῆσθαι dixit, non γεγενῆσθαι, sed emenda διὰ τὸ γεγεν. ex Procopio, cujus interpres edidit, « quando sua ipsi nequicia serpentum naturam et virus assumpserunt. »

Col. 651 A 9. *Iniquitatem*. Male antea, « persuadet antistes hæresum, ut excelso iniqua loquantur. » Locus est psalmo lxxii, 8, ubi Vaticana editio e Græco LXX, ἀδικίαν εἰς τὸ ὕψος ἐλάλησαν, *iniquitatem in altum locuti sunt*. Sequebatur εἰς ζητήσεις συγκαταβαίνοντες. Tilmann : « Si quando eo se demiserint, ut assentiantur propositæ quæstioni. » At συγκαταβαίνοντες non est « assentiri, » sed « eo se demittere. »

Col. 654 A 4. *Nequaquam, Ob hoc*. Non bene expressit emendationem nostram typographus : rescribendum igitur, *nequaquam confundentur. Ob hoc dictum est, Campi Esebon*. Delevimus enim illa interpretis, « nequaquam attingent centrum sive punctum. » Vitiosam enim lectionem codicis F. exprimunt ista, λόγοις οὐ κέντρῳ ποιήσονται. Διὰ τοῦτο τὰ πεδία. Corrigendum fuit ex ipso textu prout et scriptum exhibent H. et I. οὐκ ἐντραπήσονται : dictum enim est a propheta, *καὶ οὐκ ἐντραπήσῃ, et non confunderis*. Apud Cyrillum legitur etiam et apud prophetam, *καὶ οὐκ ἐντραπήσονται τὰ πεδία Ἐσεβὼν. Et non reverebuntur campos Esebon*. Unde fortasse non minus apte verbi posset, *καὶ οὐκ ἐντραπήσῃ, et non reverberis*, et in Commentario Basilii, *Οὐκ ἐντραπήσονται, nequaquam reverebuntur, aut, erubescant*.

Col. 655 D 4. *Subauditur*. Tilmannus ediderat, *A communi quidem de utraque gente dicitur, quia lugebunt, sequē plangent*. Hoc est de Esebon et de Sabama, sed illa phrasis Græca ἀπὸ κοινοῦ nihil aliud sonat, quam verbum περθῆσθαι subaudiendum, quod commune sit, et jungendum cum illis verbis τὰ πεδία Ἐσεβὼν, et cum istis ὁμοῦλος Σεβὰμ. Nam in Vaticana editione, et apud Procopium in textu ista sic interpunguntur : *Οὐκ ἐντραπήσῃ τὰ πεδία Ἐσεβὼν · περθῆσθαι ὁμοῦλος Σεβὰμ. Et non reverberis campos Esebon : vinea Sabama lugebit*. In aliis libris, ut hic apud Basilium, legitur *καὶ οὐκ ἐντραπήσῃ. τὰ πεδία Ἐσεβὼν περθῆσθαι, ὁμοῦλος Σεβὰμ*. Sic apud Olympiodorum, in 11

Ecclesiastæ vers. 16 : *Et δὲ κατὰ κοινοῦ ἐκλήθη τὸ ὄπὸ τὸν ἥλιον* : « Quod si ad utrumque referas illud, *sub sole* : » et apud S. Joan. Chrysostomum, in psalmum cxxvii, v. 6 : *Kal ἰδε τοὺς υἱὸς τῶν υἱῶν σου, εἰρήνην ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ, κατὰ κοινοῦ ἢ εὐχῇ*, sed emendandum est ex Catena Regia in Psalms ms., κατὰ κοινοῦ τὸ ἰδε. Τοῦτο γὰρ μάλιστα ποθοῦσιν. « *Pacem super Israel*. Subaudi, Vide. Hoc enim maxime desiderant. » Librarius, quod hanc locutionem non caperet, pro τὸ ἰδε substituerat, ἢ εὐχῇ, unde interpres verterat, « *Hæc est oratio de communi*. »

Col. 659 C 4. *Ex Spiritu*. Non, *ex Patre*, ut scripserat interpres, quod mendose esset in F. ἐκ τοῦ πρὸς, pro πνε. πνεύματος.

Col. 660 C 9. *Qui ad evitandas*. Συμπεριφέρεσθαι hic ut apud Epictetum idem videtur sonare, quod συνασπρέφεσθαι, « una cum gentibus versari : » nisi malis ita sumi, ut lib. II Machabæorum cap. ix : *συμπεριερχόμεσθαι ὑμῖν, voluntatibus vestris facilem se præbiturum atque assentientem*. Procopius dixit p. 240 : *συγκαθίεις ἐαυτὸν δόγμασιν ἔθνικοις* : « *Ethnicorum dogmata amplectendo*. » Tilmannus scripserat, « quos nulle gentes, nullum tentationis genus persequitur, hi circumferuntur. »

Col. 662 A 11. *Ascensionem*. Addiderat interpres, « disposuit, » et annotarat in margine, « *Defuit in exemplari διέθετο*. » Sed cum in H. et I. deesset illud verbum, a Basilio omissum existimavimus, subaudiente ἐστὶ, « ascensiones sunt : » alioquin immutavit nonnihil verba Davidis psalm. lxxxii, 6 : *ἀναβάσεις ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ διέθετο*. Scholiastes tamen Græcus admonet quosdam punctum figere post αὐτοῦ, ac verbum διέθετο sequentibus jungere, atque ita quoque Theodoretum interpungere Flaminii Nobilii annotavit.

Col. 666 A 2. *Et erit ut revereantur*. Emendandum est, « *Et erit ut tu reverearis, vel ut tu erubescas*. » In editione Vaticana vertitur, *Et erit in confusionem tuam*. Procopii interpres, *et erit ut confundaris* : sed quia Basilius addit αὐτοῖς, in locis qui sequuntur, aptius verbo « revereri, » vel « erubescere » uteris. *Et erit ut tu reverearis ipsos*, hoc est, eveniet, ut illi tibi pudorem incutiant, vel imponant. Postremo pag. 617, *Quanto majorem famæ celebritatem*, substituímus in locum illorum interpretis verborum : « *Quanto enim existimabat superesse sibi luculentiores divitias, tanto merebatur, ut non revelatis arcanis : » ὁπλόηφις enim famam, non opes significat, et ἀποκαλύπτεσθαι revelare, non obtegere, ut Lucæ x, 21 : *Kal ἀπεκάλυψας αὐτὰ ἡγελοῖς*. Et revelasti ea parrulis : et I Cor. xiv, 25 : *τὰ κρυπτὰ τῆς καρδίας φανερά γίνεταί*. *Oculis cordis manifesti sunt*.*

FEDERICI MORELLI,

PROFESSORUM REGIORUM DECANI,

NOTÆ ET ANIMADVERSIONES.

Quod Ulysses Homericus de Diomede fido et in- A
divulso comite deprædicat, merito de Basilio Magno
usurpaverim κατὰ παρῳδῶν.

Πῶς ἂν δὴ Βασιλείου ἐγὼ θελοῖτο λαβόμην,
Οὐ περὶ μὲν πρόφρων κραδίη, καὶ θυμὸς ἀγῆνων
Ἐρ πάντεσσι πόνοισι· φιλεῖ δὲ ἔ Χριστὸς Ἰησοῦς;

Qui magni possem Basilii esse immemor unquam,
Cujus cor alacre et sublimia pectora in omni
Magno opere : unde adamat doctorem hunc Christus
Jesus?

Equidem ab hinc annis XL scriptis ejus gravissimis
libens incumbere cæpi; nec pœnitendum suscepi
laborem, partim in emendendo cod. Germanico,
qua ab interpunctione et fœdis mendis typogr. la-
borabat, partim cum mss. conferendo; partim con-
jecturis non infelicibus medicas adhibendo manus,
ac nœvos tollere et nodos solvere tentando. Etiam
nunc ætate provector idem stadium ultro sum re-
mensus in hac nova et exaggerata editionis Græco-
Latinæ molitione, dum rotam typographicam cur-
rentem animose prosequor.

AD I HOMILIAM IN HEXAEMERON.

Col. 8 B 15. Leg. ὅτι καλῇ. Interpres noster ita
verterat ac si legisset, ὡς καλὴ ἡ τάξις, quasi κατ'
ἐπιφώνημα, ut psalm. viii : Ὡς θαυμαστὸν τὸ ὄνο-
μά σου. Plato in Tim. : Ὁ Θεὸς πᾶν ὅσον ἦν ὁρατὸν
εἰς τάξιν ἤγαγεν ἐξ ἀταξίας.

AD II HOMILIAM IN HEXAEMERON.

Col. 57 B 15. Καὶ διενεχῇ τ. κ. Apud Lucret. l.
II eadem hypothesis proponitur in atomis :

Multa minuta modis multis per mane videbis
Corpora misceri radiorum lumine in ipso,
Et velut æterno certamine prælia pugnasque
Edere turmatim certantia, nec dare pausam
Conciliis et dissidiis exercita crebris.

En ἀπαιστος πόλεμος καὶ διηνεχὴς ἡ φθορὰ, κρα-
τούντων ἐν μέρει καὶ κρατουμένων. Homer. ὁλλύν-
των τε καὶ ὁλλυμένων.

Col. 40 A 5. Ἀεὶ γὰρ τῶν γιν. Epicteti Ἐγχειρι-
δίου princeps divisio, τῶν ὄντων τὰ μὲν ἔστιν ἐφ'
ἡμῖν, τὰ δὲ οὐκ ἐφ' ἡμῖν.

Col. 45 B 6. Συνέβαλλε καὶ ἐξ. τ. τ. ὁ φύσιν,
κατὰ τὴν εἰκόνα τῆς ἐκπαύσεως ἔστ. Plenior
versio, Ad similit. avis, incubantibus ovis, v. Adrianus
in Εἰσαγωγῇ εἰς τὰς θείας Γραφάς, hujusmodi
Hebraici characteris ἰδιώμα ἐπὶ τῆς διανοίας, nun-
cupat ἀπὸ κινήσεως σωματικῶν, vel ἀπὸ τόπων, vel
ἀπὸ στολισμῶν. Ausonius scite æmulatus est in
Ephemeride,

... mistumque duobus

Qui super æthereas volitabat Spiritus undas.

Enimvero ἡ γῆ vox Hebr. a Mose i, 2, Gen. usur-
pata vim habet τοῦ ἐπιφέρεισθαι, συνθάλειν, ἐπώ-
ζειν, agitandi fovendique instar alitis incubantis
supra nidum suum. Ast o ubi nunc gentium Syriaca
illa Pentateuchi μετάφρασις, cujus hic oræco est
Syrus Basilianus!

Col. 44 C 2. Γερηθήτω φῶς. Insigne ac luculen-
tum testimonium magnificentiae hujus orationis Mo-
saicae a Dionysio Longino scriptore Attico antiquo
exhibetur in aureolo lib. Περί φύσεως, his verbis : Ὁ
τῶν Ἰουδαίων θεσμοθέτης, οὐχ ὁ τυχὼν ἀνὴρ, ἐπειδὴ
τὴν τοῦ Θεοῦ δύναμιν κατὰ τὴν ἀξίαν ἐξέφηνεν, εὖ-
θὺς ἐν τῇ εἰσβολῇ, ὁ Θεὸς, φησὶ. Τί; Γερέσθω φῶς.
B Καὶ ἐγένετο.

AD IV HOMILIAM IN HEXAEMERON.

Col. 77 C 10. Εἰσὶ τινες πόλεις κ. Quam vera
sit hæc assertio, docet Basilii nostri amicus et fa-
miliaris Libanius in Monodia super Nicomedia, et
in Orat. πρὸς τοὺς νέους περὶ τοῦ λόγου, quæ hoc
anno a me Græce et Lat. sunt editæ; et B. Au-
gustinus Enarrat. in psal. ciii, ubi scribit, « Vide-
tis quid faciat civitas, ubi abundant spectacula? »
Itemque S. Hilarius in psal. cxviii, octon. He, De
oculis : Qui in theatralibus ludis captivi incubant,
qui circensium certaminibus serviunt.

Col. 80 A 15. Ὅραπ ὅπερ τῶν Ἰαπων μαχ. Ex
Aristophane ἐν Νεφέλαις. Streps.

C

Ὁ δὲ κόμην ἔχωρ
Ἰππάζεται τε καὶ ξυνωρικεύεται,
Ὅρειοπολεῖ δ' Ἰαπων.

Col. 81 D. 5. Πρὸς τὴν βύτην ἀφορῶν τ. Hic
eximie vir eruditionis et sacundiae Joach. Perio-
nius, notione τοῦ ἀφορῶν non percepta, docuit ab-
surda interpretatione, « quam humana parum na-
tura videat interdum, » ut monet Flaccus, qui sen-
tentiam hanc Basilianam admodum illustrat his
versib. Ep. ad Lollium 1 :

Rusticus exspectat dum defluat amnis, at ille
Labiitur et labeitur in omne volubilis avum.

Quis aptius et elegantius τὴν βύτην τῶν ὁδάτων
D μοῖραν exprimat?

Col. 89 A 7. Ὡδέλιςται· ὁ δὲ ὀβελός. Allitum
transverso calamo signum ab Horat. dicitur ad Pis.
Ausonius, Epigr. ad Pacatum, Obelos spuriorum

stigmata vatam vocat. Mirum est tam insignem Basilii nostri animadversionem latuisse eruditiss. ac diligentissimos quosdam viros φιλιερογράφους.

AD V HOMILIAM IN HEXAEMERON.

Col. 103 C 4. Idem notatur a Jo. Chrysost. in Panegyri in S. Thomam.

Ibid. C 4. Ἴν' ἐκ τοῦ ἀφανοῦς τὰς παρ' ἐαυτῶν βλάδας τοῖς ἀκραϊοτέροις ἐμβάλλουσιν. Hoc idem Basil., tom. II, epist. 410, appellat καταπαλίζειν τῶν ἀκραϊοτέρων, eludere minime malos.

Col. 105 B 8. Corr. ῥοδοινία x. Virgil. «rosaria.» Et apud Rei rust. script., ut hic, «roseta, myrthi, laurus.»

Col. 108 A 3. Ὁ ὑποκειμενος τῷ φύλλῳ κόκκος, ὃν μίσχον τινὲς τ. Hinc Hesychium sic emenda: Μίσχος· οὕτω λέγουσιν, ᾧ συνήρηται πρὸς τὸ φυτὸν καὶ ὁ καρπὸς καὶ τὸ φύλλον. Μίσχος ὁ παρὰ τῷ φύλλῳ κόκκος. «Mischum indigetant granum folio adhærens; id videlicet quo fructus et folium connexa sunt plantæ.» Nonne hæc cum Basilianis amice conjurant?

Ibid. A 14. Οἶνον γεννώσα εὐφ. XI Jud. in parabola Joathan. εἶπεν ἄγγελος, ἀφείσα τὸν οἶνον μου, τὴν εὐφροσύνην τῶν ἀνθρώπων. Fremat Anacharsis licet; οἶνον εἶναι ὕδωρ σαπὲν ὑπὸ φλοιοῦ. «Aquam sub cortice putrem.»

Col. 109 D 3. Ἐρέψιμα. Hesychius exponit στεγάσιμα, «ad lect. opus tigilla, tiguave.» Ibid. d. 9. Τὰ μὲν μονόλοπα αὐ. Idem Hesychius μονόλωπα, μονόδεσμα, μονοχίτωνα, explicat. Λωπὸς eidem ἀκρίπολλετ λεπισμῷ. Itaque scribendum potius μονόλωπα, de plantis unica membrana tunicave cinctis Fabius, in *Declam. xiii Paup.*, floribus etiam tunicas tribuit. Λωπὸς tamen amicus quivis dicitur, pallium proprie: unde λωποδύται nuncupati.

Col. 112 A 15. Σπέρματα τῶν ἁρβ. τοὺς λεγ. ψήνας. Hesych. id ita firmat, ut hinc deprompsisse videatur: ψήνας τὰ σπέρματα τῶν ἁρβένων φοινίκων. Mox ἀνορθοῦσθαι πάλ. Libanius in *Encomio palmæ*, p. 3 Gr. edit. nostræ: Ὁ φοινὶξ ὕψου πρό- α.σι, καὶ γῆς ἀνέχει τὰ μέγιστα· καὶ παρ' αὐτὸν, ὡς εἰπεῖν, ἰέναι σπεύδει τὸν οὐρανόν. «Palma in altum se erigit, humoque extollit admodum: et ad ipsum, ut ita dicam, cælum pergere contendit.» Addit idem solam palmam surculum in capite conservare, μόνος κατ' εὐθὺ προΐων ἐπὶ τῆς κεφαλῆς διασώζειν τὴν κεφαλὴν· ex Theophr. lib. iv *Hist.*, c. 23, ubi tamen ἐγκέφαλος legitur non κεφαλῇ. Philo, i *De vita Mos.*, καρδίαν, cor, nominat: Φοινὶξ τὴν ζωτικὴν ἔχει δύναμιν, οὐκ ἐν ῥίζαις, ὥσπερ καὶ τὰ ἄλλα φυτὰ, ἀλλὰ ἀνώψυτον, καρδίας τρόπον, ἐν τῷ μεσαυτάτῳ τῶν ἀκρεμόνων ἰδρυμένην. Paulo post de ficub. οἱ δὲ τοὺς δλύνθους ἐκδήσαντες, τ. Effectum hujus artificii ad causam etiam naturalem refert Hesychius in *ψήνιζων*. Ἔστιν ὁ ψήν εἶδος ζώου ὅμοιον κύνωπι, ὃ εἰσδύεται εἰς τοὺς δλύνθους τῶν σύκων, καὶ πεπαίνει αὐτούς. «Insecti species similis culicis penetrat in grossos ficuum,

itaque ad maturitatem ducit: » hoc insectum Græci ψήνα vocant: hoc etiam in agro Constantinop. ad usum adhiberi, αὐτόπται ἀξιόπιστοι mihi retulerunt.

Col. 115 A 10. Τὴν ἐντερίωνην. Hesychio, ἐντερίωνη, τὸ ἐντὸς τοῦ ἀγρίου σίκου, ἢ τὰ ἐνδον. Ἦτοι τὸ μέσον τοῦ ξύλου καρδία· οἱ δὲ μυελός. De medullis corde, medullaque fructus et ligni, usurpatur.

Ibid. C 8. Leg. ἐν ἀψινθίῳ ἢ σκ. Festive ἀψινθιον apud comicos Gr., quod bibentes illud fastidiant, ob insignem amaritatem, quam hic ἐσχάτην πικρότητα dixit, unde βαθύπικρον nuncupatur; quod scammoniae quoque congruit: de qua Diosc. l. iv, cap. 261. Cic. i *De div.*, Et Georg. Pisides, *Cosmurgiae* vers. 929, ἀσχαμωνίαν vocat:

Τράγοι καὶ τὴν ἀπειτον ἀσχαμωνίαν
Δειπνοῦντες, ἐκπύουσι τὴν ἀσπίαν.

Quod interpretatus olim sum,

Hædi usque difficilem cum edunt scammoniam,
Cibo hoc dolores crudelitatis leniunt.

Ibid. 11. Ἐρ ταῖς Τερεβιnthoῖς. Ex Theophr. iii *De h. p.* Lat. scrib. in *Terebinthis*. Diosc., l. i, τέρεμινθον usurpat. Et Hesych. Τερέμινθος, φυτὸν ἐμπερές τῷ λίνῳ, ἐξ οὗ πλέκουσιν Ἀθηναῖοι παρορμίας. «Stirps est assimilis lino; unde Athenienses necebant monilium appendices.» Sic enim autumo παρορμίας hic accipi, tametsi dictio rara et suspecta sit. A Nicandro τρίμιθος etiam vocatur.

Col. 115 C 5. Quod ad locum Jeremiæ attinet, cap. xvii, v. 6, non μυρίκη in vers. LXX Interp., sed ἀγριομυρίκη legitur, ἔσται ὡς ἡ ἀγριομυρίκη ἢ ἐρ τῇ ἐρήμῳ. De junipero Hebraice lingue peritiores accipiunt τὸ ᾤτις qua dictione rex Psalmographus usus est psal. ci, vel ut Hebr. numerant cii, ubi contrario sensu humiles myricas appellat ταπεινὸς καὶ ἀκραῖος, quorum preces Deus exaudire solet, quomodo olim versum 57 Statii exposuimus e *Sylvia* in *Epulium Domitiani*:

Namque animas (superi) sæpe exaudire minores
Dicuntur....

Quid igitur in causa est cur auctor noster accuratiss. in Scripturis sacris Jeremiæ quidem auctoritatem adhibuerit, Davidici vero hymni non meminerit? Quia nimirum LXX interpr. Græcos duces sequebatur, hi autem in Jeremia vim vocabuli Hebraei expresserant; in Davide vero non item, cum loco μυρικῶν, substituerint τὸ ταπεινῶν. Caterum quod B. Basilius hic proposuit, τὴν μυρίκην τοῖς φιλόδοις συναριθμεῖσθαι, firmatur, in ms. meo eod. τῷ πάνυ παλαιῷ λέξεω, hujusmodi descriptione, Μυρίκη, βοτάνη ἀχρηστος, κυπαρισσοειδής, περιπεφυκυῖα ἐν ποταμοῖς· «Myrice, planta vilis, cupressi specie, innascitur propter flumina.»

AD VI HOMILIAM IN HEXAEMERON.

Col. 117 B. Ἀκροῦτὴν προσήκειν οἰκοθεῖν ἔχων

ἡκ. Plotarch. in dissertat. *Περὶ τοῦ ἀκούειν*, in A
eundem sententiam scribit, οἱ τοῦ μὲν λέγοντος
οἶονταί τι ἔργον εἶναι, τοῦ δὲ ἀκούοντος οὐδέν· ἀλλ'
ἐκεῖνον μὲν ἀξιοῦσιν ἤκειν πεφροντικότεα καὶ παρ-
εσκευασμένον, αὐτοὶ δὲ ἀσχετοὶ καὶ ἀφρόντιδες τῶν
καθηκόντων ἐμβαλόντες καθέζονται, καθάπερ ἀτε-
χνῶς ἐπὶ δειπνῶν ἤκοντες εὐ παθεῖν, πονουμένων
ἐτέρων.

Col. 117 C 4. *Τίς ὁ τοῖς ἀνθρώποις τ. διαποικίλλας.*
Allusum ad versum Homer. *Iliad.* Σ,

*Ἐν δὲ τὰ τεύχεα πάντα, τὰτ' οὐρανὸς ἐστεφάνω-
ται.]*

Hinc est quod Columella in *Horto*, l. 1, « terrestria
sidera flores » vocavit.

Col. 121 A 3. *Οὐ γὰρ τορνεύται λ.* Germana B
lect. *τορνεύται*, quam seculus est interpretes. He-
sych. *τορνεύται*, γλύπτει. *Τορνεύειν*, γλύφειν. Ara-
bes ab hac voce *caelaturam* cusionemque nummo-
rum nominant *toresha*.

Col. 124 A 5. *Ὅταν μάλιστα μηννοειδής τ.* Hoc
est κάλλος νοσηνίας apud Philonem Jud., *De Se-
pien. festor.*, p. 34 edit. et versionis nostræ. Virg.,
Æn. vi, μηννοειδῇ vel σελήνοειδῇ designavit

... quam primo qui surgere mense
Aut videt, aut vidisse putat per nubila lunam.

Macrob., i in *Somn. Scip.*, primam lunæ φάσιν per-
mutationemve exponit, « cum nascitur. » Legitur
et μηννοειδῶς adverb. δίχην σελήνης, in ms. λεξικῶ.

Col. 128 A 7. *Προσηρῆσθαι.* Eodem verbi
tempore observato, maluisse interpretari, « vitam
nostram a cæl. corp. motionum appensam esse, »
ut Aristot. graviter de Deo disserens, l. xii *Sa-
pientia*, ait : Ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ἐκείνης ἤρτηται τὰ
πάντα. « Ab illo principio appensa sunt omnia. »

Pag. 56 A 9. *Οἷς τὸ ἀντιλέγειν ἀλ.* Ex Eveni vel
poetæ epigram. :

*Πολλοῖς ἀντιλέγειν μὲν ἔθος περὶ παντός ὁμοῖον,
ὁρθῶς δ' ἀντιλέγειν, οὐκέτι τοῦτ' ἐν ἔθει.*

Col. 132. B 12. *Ἐκείνων συγχρησασθαι ῥήμ.*
De hisce verbis superioribus accipe, ἐν τῷ κακοδαίμο-
νῇματι κείμενον, quæ castrensia fuisse ἀστρονομι-
κῶν constat ἐκ τῆς δωδεκατόπου, seu octo toporum
cum quatuor cardinibus diagrammate, ubi xii do-
mus ponitur dicta κακοδαίμων, ἀναφορά· in qua
vitia et ægritudines Firmicus collocat, et Manil., l. ii.

Col. 135 B. *Τὸ βασίλειον τῶν ἀστέρων σχῆμα.*
Intelligit τὴν τῶν ζωδίων οὐρανίων κατὰ σχηματι-
σμόν. Vulgo « aspectum » dicunt. Censorinus « con-
spectum. » Græci neotrici βλέψεις. « Consensum
et fœdus » signorum Manilii indigitat, eod. lib.
Mox per γένεσιν γενitura, et τὴν ἀποκύψιν po-
tius innuit, quam σπορὰν ἢ σπέρμιον ζωδίων.

Col. 137. B. *Πῶς οὖν ἔχει τὴν ἐξ.* Plato in *Tim.* :
Νῦν ἡμέρα τε γέγονεν οὕτω, καὶ διὰ ταῦτα ἡ τῆς
μῆρας καὶ φρονιμωτάτης κυκλήσεως περίοδος. Tullius
De univ. : « Nox et dies ad hunc modum, et ob

has causas unum circuitum solis effecit sapientiss.
atque optimum. » Philo, initio primi *Περὶ μοναρ-
χίας*, his verbis illustrat hanc disputationem :
Ἰδόντες ἡλίου μὲν προόδους καὶ ἀναχωρήσεις τὰς
ἐτησίους ὥρας συνισταμένας, ἐν αἷς καὶ ζῶων καὶ
φυτῶν καὶ καρπῶν γενέσεις ὠρισμένων χρόνων πε-
ρίοδους τελεσφοροῦνται· σελήνην δ' ὑπὲρ τὴν καὶ
διάδοχον ἡλίου, νύκτωρ τὴν ἐπιμέλειαν καὶ προστα-
σίαν ἀνελιψοῦσαν, ὧν μεθ' ἡμέραν ἡλίου, καὶ τοὺς
ἄλλους ἀστέρας, κατὰ τὴν πρὸς τὰ ἐπίγεια συμπα-
θειαν, μυρία τῶν ἐπὶ διαμονῇ τοῦ παρόντος ἐνεργούν-
τας τε καὶ δρῶντας, πλάνον ἐπιλανθίσαν ἀνήνυτον,
μόνους εἶναι τοσούτους θεοὺς ὑποσησαντες.

Ibid. B 9. *Σελήνη μὲν ἐπ.* Annus hic non tam
lunaris quam annus dierum ab Hebræis dicebatur,
quod ejus dies explorati essent 365 ; menses nulli
rati essent : sed ad eos dies tanquam ad amussim
menses lunares dirigerentur. Mox meminit ἐμβολί-
μου μηνός, qui mensis intercalaris ἐμβολιματος etiam
dicitur : ἐκβολιμος autem expunctilius. Porro ἀκρι-
βῆς τῶν ὥρων συνδρομή, ad accuratam anni descri-
ptionem in quadrantes refertur, Tecuphas Hebræi
nuncupant. Describitur item ὥρα in cod. meo ms.
τοῦ πάνυ παλ. λεξ. hoc modo, καρπῶν διαφόρων
συνδρομή. Jam vero hic ἡλιακὸς ἐνιαυτὸς brevius a
Platone in *Tim.* ὁπόταν ἡλίου τὸν αὐτοῦ περιέλθοι
κύκλον. Annus, « ubi sol suum totum confecit et
peragravit orbem. »

Col. 141 B 5. *Μικρὰ οὖν ἡ ὄψις ἡμῶν.* Hic ὄψις non
tam ἀντὶ τῆς ὀρατικῆς δυνάμεως, pro vi perspicaci,
usurpatur, quam ἀντὶ τῆς κόρης, pro acie, seu pupilla,
ut apud Aristot. Ὅπερ ἐστὶν ὄψις ἐν ὀφθαλμῷ, τοῦτο
νοῦς ἐν ψυχῇ, quod acies est in oculo, hoc mens est
in animo. Idem in *Meteoris*, de eo qui pupillæ vitio
laborabat : Ὅψις οὕτως ἀσθενὴς ἦν καὶ λεπτή πάμ-
παν ὑπὸ τῆς ἀβρώστιας, ὥστε ἔσοπτον ἐγένετο καὶ
ὁ πλησίον ἀήρ.

Ibid. B 13. *Εἰ μὴ μυρμήκων.* Clarius hæc verte-
rentur, « Annon formicarum, » etc. Seneca in præ-
fatione *Quæst. nat.* eodem argumento scribit, « li-
bebit dicere, in nigrum campis agmen. Formicarum
iste discursus est in angusto laborantium. »

Ibid. C 6. *Ἐνθαπαρηθεῖσα τῷ ἀέρι ἡ ὄψις ἐξ.*
Hoc ab Euclide demonstratur Ὅπτικῶν theoremate
3 : Ἐκαστον τῶν ὁρωμένων ἔχει τι μήκος ἀποστήμα-
τος, οὗ γενομένου, οὐκέτι ὁράται· « Unumquodque
eorum quæ cernuntur certum intervalli spatium
habet, in quo eum fuerit, non amplius videtur. »

Col. 141 B. *Τοσαύτην δὲ οὖσαν τὴν γῆν π.*
Virgil. iv *Æneid.* :

Sol qui terrarum flammis opera omnia lusit.
ex principe *Ode Pind. Olympionic.* :

μηκέθ' ἄλλου σκόπει
Ἄλλο θαλπινότερον ἐν ἀμέρᾳ φαινὸν ἀστρῶν.
Tullius iv *De rep.*

Col. 144 A 11. *Ἐὰν σελήνην, ὅγρη.* Cassius
ιατροσοφιστής, *Quæstion. medio. probl.* xxv : Διὰ τί
οἱ μὲν ἐγγρηγορότερες ἐν τῷ φωτὶ τῆς σελήνης, καὶ ἐπὶ
πολύ τυχῶσιν ἐν τούτῳ διατρίβοντες, οὐδὲν ὄλω;

βλάπτονται ὑπὲρ τούτου· οἱ δὲ καθεύδοντες ἐπὶ τοῦ- A
των, σφηνούνται τὰς κεφαλὰς· « Cur vigilantes in
lunæ lumine, tametsi perdit in eo versentur, nequa-
quam ab illo læduntur : qui vero dormiunt in lunæ
radiis, capitis gravedinem comparant. »

Col. 144 B 11. Hic interpretes ἀμπώτιδος voce etiam
πλημύραν comprehendere existimavit, reciprocatos
motus affluxus et refluxus. Poeta Georgicus,

... qua vi maria alta tumescant,
Obicibus ruptis, rursusque in se ipsa residant.

AD HOMIL. VII.

Col. 148 A 13. Οὐρανὸς τῶν ἀστέρων τὰ ἀρθη-
Eadem figurata verba notavimus insuper. hom. vi.
Interpres addidit Græc. epitheton non φορτικόν, cum
flores roseos dixit, ut Ἡῶς ab Homero ῥοδοδάκτυ-
λος canitur.

Ibid. C 5. Scrib. τῶν ἐρπυστιῶν ἔ. Homerus τὸ
ἐρπυν tribuit animalibus terrestribus :

οὐδὲν... δὲ κυρότερον ἀνδρὸς

Πάντων ὅσσα τε γαῖαν ἐπιρρέπει ἤδ' καὶ ἔρπει.

Col. 149 A 11. Ἀπαριθμῆσθαι, ἢ ταῖς κοτύλαις
πειρᾶσθαι τὸ ὕδωρ τ. Proverbiale περὶ ἀδυνά-
των. Ut apud Pindarum in clausula οὐδ' 2 Olym-
pionis. :

ἐπεὶ ψάμμος ἀριθμὸν περιπέφηνεν.

Col. 149 C. Δαῖτα κερῶν. Theophrastus Περὶ
Iχθύων, ubi δαῖταν etiam διαγωγὴν vocat. Plutar-
chus in tractatu De solertia animal., Ὁ τῶν ἐνα-
λίων βίος, ἴδιός ἐστι καὶ αὐθιγενής. Ex iis vero quæ
mox sequuntur, διὰ τοῦτο οὐδὲ τιθασσέμεσθαι τι τῶν
νηκτῶν καταδέχεται, colligere est ad manus Basilii
nostri non pervenisse libellum citatum Plutarchi, in
quo sacrarum et cicuratarum anguillarum in fonte
Arethusæ, et aliorum piscium alibi gentium man-
suefactorum historiam didicisset, et murenæ illius
quam Crassus mortuum lussisse dicitur. Et qui la-
tere πάνσοφον doctorem potuit, quod celeberrimum
fuit in piscinis Caesaris Domitiani, quæ erant Baïis,
piscēs nimirum vocatos ad nomen venisse? Atque
hoc argumento Plinius, lib. x, cap. 70, probat piscēs
habere auditum, sed præcipue mugilem, salpam,
chromim, lupum. De eorundem mansuetudine, idem,
lib. xxxii, cap. 2. Ac lupus quidem marinus ævo
nostro in Caroli Noni regis Christianiss. piscina
juxta Regiam Luparæ nutritus, ad vocem, Lupule,
lupule, clamantium, et ad manus panis frustula
projicientium (e quorum numero adolescens sui)
accurrebat. De Baiani illius lacus mansuetis et Cie-
sare dedicatis piscibus audi festivum, morale, histo-
ricum Martialis epigr. 30, lib. iv :

Baiano procul a lacu, monemus,
Piscator, fuge, ne nocens recedas.
Sacris piscibus hæc natantur undæ,
Qui norunt dominum, manumque lambunt
Illam qua nihil est in orbe majus,
Quid, quod nomen habent, ut ad magistri
Vocem quisque sui venit citatus.
Hoc quondam Libys impius profundo
Dum prædam calamo tremante ducit,
Raptis luminibus repente cæcus.
Captum non potuit videre piscem :
Et nunc sacrilegus perosus hamos

Baïanos sedet ad lacus rogator.
At in, dum potes, innocens recede,
Jactis simplicibus cibus in undas,
Et pisces venerare dedicatos.

Idem, lib. x, epigramm. 50, de murena, mugile et
mullis. Adisis Athenæum, lib. viii Δειπν., Lucianum,
l. De dea Syria. Quidni vero Basilii regius vere
doctor eandem plane in assertionibus physicis ratio-
nem habuerit, quam Theophrastus in rebus civili-
bus? eum « jura constitui oportere dixit, in his
quæ ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον accidunt : » laudante Pom-
ponio J. C., l. iii D., De legibus, et Paulo l. vi D.,
eodem : Τὸ γὰρ ἀπαξ ἢ δις παραβαίνουσιν οἱ νομο-
θέται. Quo sensu Celsus interpretes fidus Theophrasti
ait l. iv D., eod. : « Ex his quæ forte uno aliquo
casu accidere possunt jura non constituuntur, »
B proinde nec assertiones.

Col. 153 C. Τοῖς οἰκείοις ἀρκού· περὶα μετὰ ἀν-
ταρξίας δλ. Alphæus Mytil. in Phal. epigram. :

Αὐτάρκους ἔραμαι βίον, Σάβιρε,
Καὶ γὰρ μηδὲν ἄγαν, ἄγαν με τέρπει.

Mari. æmulator lib. iv Epigram. :

Nunquam divitias Deum rogari,
Contentus modico, meoque lætus.

Ibid. D 1. Ἐν τῷ προσοχηματι τῆς εὐλαβείας.
Demosthen. πρὸς Λεπτίνην eadem fere mente :
Χρὴ, ὡς ἔμοιγε δοκεῖ, πάντα ὅσα τις πράττει τοὺς
θεοὺς ἐπιφημίζων, τοιαῦτα φαίνεσθαι, ὅλα μὴδ' ἂν
ἐπ' ἀνθρώπου πραχθέντα ποιητὰ φανείη. Mox λύ-
κους ἀρπαγὰς ἐν. Matth. vii, 15 : Ἐρχονται πρὸς ὑμᾶς
ἐν ἐγδύμασι προβάτων, ἔσθθον δὲ εἰσι λύκοι ἀρπα-
γας. B. Joan. Chrysostom., 1 orat. in Gen. : Ὁ λύκος
εἰκὼν τοῦ ἀρπακτικοῦ.

Ibid. D 5. Φεῦγε τὸ παρτοδαπὸν κ. Calles aure
quam concinna et εὐρυθμὸς sit oratio, ut ex hemi-
stichio facile sit pentametrum absolvere si ascri-
peris, πολλαπλῶν τε τρόπων. Proteus animo,

Omnia transformans sese in miracula rerum :

VIRGIL., iv Georg.

Ibid. D 7. Ὁ ὄφις ποικίλος. Idem Joan. Chry-
sostom., ibid. ὁ ὄφις εἰκὼν τοῦ σχολιοῦ καὶ τοῦ πο-
νηροτάτου τὸν τρόπον. Georgius Pis., vers. 758, de
asui Satanæ :

Ὅφεις δὲ πικροὺς ἐκτελεῖ τοὺς βασκάνους,
Τὸν ἰὼν ἐνθῆεις τῇ κακῇ περιπλάσει.

Hic luridos ex lividis angues parit,
Fundens venenū fictione pessima.

Col. 156 B 10. Οἶδε τὰ κήτη. Ab his cetis orcisve
Theognis μεγαχέτεια πόντον canit μετωνομικῶς. In
versione Lat. legendum, Norunt plane Cete. De his
idem Georg. Pisid., vers. 969 Opif. mundi :

Τίς καὶ τὰ κήτη, τῆς θαλάσσης τοὺς λῶφους,
Ἐν τοῖς ἐρήμοις τῆς ἀβύσσου συλλέγει;
Cete quis hæc portenta maris, alta ni juga,
In vastitate immensi abyssi continet?

Ibid. C 11. Corrige τῆς κυήσεως κατ. Genes. xxx,
ex LXX Interpr. vers., τὸ ἐγκισσῶν denotat καιρὸν
τῆς κυήσεως. Hic ἐνεκίσσων τὰ πρόβατα εἰς τὰς
βάβδους.

Col. 157 B 14. Legendum : ὑπὲρ προκειμένη
τῶν ἀν. ταῖς βίαις, ὀλίγας ἀχτὰς καὶ ὑποδρόμευς

ἔχουσα. Interpres ὑπόδρομοι hic scite « tractus et superfugia » exposuit; nec inscite Strigelius vertit « recessus, in quibus tatum sit latere. » Sunt enim ὑπόδρομοι hic quasi longa quædam, et tecta clausaque undequaque ambulacra; seu stadia opaca, sub quibus degunt natantive pisces. Plinius junior, lib. v, epist. 6, hypodromi vocem proprie usurpat de nativa porticu in horto Tuscanicæ villæ, ejusmodi natura vel arte fieri solet, consertis inter se reflexisque arborum ramis : atque hoc vocabulum Sîdonio ex hoc e Plinii castigati scrinio deprompsisse, et in epist. 11, lib. xi, transtulisse acute animadvertit vir clariss. et eruditiss. Jacobus Sîrmondus societatis Jesu theologus in perdoctis ad illum scriptorem notis. Cæterum paulo post ex præscripto legis prosopopœiæ legendum, ἐπὶ τὰ προσήλια τῶν χωρίων ἐπαγγέμεθα, et mox, κόποις ἐγκαθ-
ορμίζόμεθα.

Ibid. D 8. Ἀργία κακουργίας ἀρχή. Hesiodus, Οὔτοι ἐργον θνητός, ἀεργείη δὲ γ' ὀνειδος. Non opus est probum, sed deses inertia probum est. Ætiologia est apud Phocylidem, Πᾶς γὰρ ἀεργὸς ἀνὴρ ζῶει κλοπῶν ἀπὸ χειρῶν. Segnis furtivo victum sibi comparat astu.

Col. 160 A 5. Ὁ θαλάσσιος ἐχίτρος, τ. De hoc Oppianus, II Ἀλιευτ.

... ράτοις δ' ἀντοχίζουσιν ἕκαστος
Ἀῶν, ὅσον βαρύνοντα περὶ σφετέρῃσιν ἀκάν-
[θαις
ῥηθίως φορέοιεν....

Georg. Pisides, vers. 1153 *Cosmurgie*, ex Lat. nostra C versione,

*Æquisnam echinis pelagicis Nereus dedit
In fece præcias futuri pupulas,
Uti ante turbinem procellæ agili fuga
Rapiant lapillos, pondere ut stent firmius ?*

Ibid. A 9. Sic interpungendum : ἐπ' ἀγκύρας
βεβᾶτας, sc. Hæc et sequentia Lucretianum illud
firmani,

*Dumtaxat rerum magnarum parva potest res
Exemplare dare, et vestigia notitiae.*

Ibid. B 3. Πάρθ θ. Πάρτα σκοπεύει ὁ ἀκοίμη-
τος ὀφθαλμός. Hæc præcinerat Hesiodus hoc au-
reo versu,

Πάρτα ἰδὼν διὸς ὀφθαλμός, καὶ πάντα νοήσας.

Col. 161 C 3. Ἰχθύδιον ἢ ἐχενήϊς οὐ. De re-
mora vel remelagine, ut ab Afranio et Plauto no-
minatur, idem Georg. Pis., *Cosmurgie* vers. 983 :

Καὶ τίς τὸν ἰχθὺν τὸν βραχὺν τὸν ναυκράτην
Ποιεῖ τρεχονσῶν ὀλιγάδων ἀντιστάτην;
Καὶ πλωτὸν ἐὸ δολιχὸν ἀνταίρει στόλον,
Καὶ ταῖς πρεσβύσας ἀντιτάττεται βλαῖς.

*Quisve remoram piscem pusillum in æquore
Sistit carinis obvium currentibus ?
Hic classi in altum vela danti opponitur,
Spirantibusque auris resistit gnæviter, etc.*

Aristot., lib. I *Histor. animal.*, cap. 14 : Plin., lib. ix, c. 25; Plutarch., *Sympos.* 2, problem. 7; Oppian., lib. I *Halieut.*; Philes Iambogr., *Περὶ ζῶων ἰδιό-
τητος*. Quod sequitur apud Basilium sic interpun-
gendum et emendandum videtur, ὥστε ἀκίνητον

A ἐπὶ πλείστον φυλάσσειν τὴν ναῦν, ὥσπερ καταρβή-
ζωθεῖσαν ἐν αὐτῇ τῷ πελάγει.

Col. 164 A 2. Κυμάτων συνεχεῖς καὶ ἐπάλλη-
λοι ἐπιδρομαὶ dicuntur Ovidio [imo Horatio, *Ep.* II, 2, 176], cum unda supervenit undam.

Ibid. B 10. Μελετώσα νυκτὸς καὶ ἡμέρας, at-
textum est e psalm. I vers. 2 : Καὶ ἐν τῷ νόμῳ
αὐτοῦ μελετήσει ἡμέρας καὶ νυκτός.

AD HOMILIAM VIII.

Col. 165 A 7. Λογίζόμεθα τοίνυν ὅτι τῶν μὲν
νηκτῶν ἢ γυναικῶν, etc. Hæc ad roborandam asser-
tionem illam spectant de feritate stupore piscium
et natura immansueta; de qua superiori serm.
animadversum est.

Ibid. B. Ἡ ψυχὴ τῶν ἡγεμονiar ἐπιτέτραπται.
Potuit scribere, τῇ ψυχῇ ἢ ἡγεμονία ἐπιτέτρα-
πται, more Homericō,

Ἡ λαοὶ ἐπιτετράπται,
Ἡραὶς ἐπιτέτραπται μέγας οὐρανός.

Iliad. B, etc.

Col. 166, B 4. Ἀκούσατε οἱ βαρύνοντες. Ad prin-
cipem Homericum, de quo Calchas, *Iliad.* A,

Κρεῖσσων γὰρ βασιλεὺς ὅτε χώσεται ἀνδρὶ χέ-
[ρη], etc.

Ibid. D. Πλὴν γε ὅτι οὐδὲν τῶν πτηνῶν
ἀπουν. Plinius tamen integrum caput I. x inseri-
psit, *De apodibus*, quod ita orditur : *Plurimum
volant quæ apodes vocantur, quia carent usu pe-
dum, ut infra de apum rege scribit Basil. : Ἔστι
κέντρον τῷ βασιλεῖ, ἀλλ' οὐ χρῆται τούτῳ πρὸς ἀμυ-
ναν. Quid si legendum sit apud Plinium Cacopodes ?
qua voce auctor noster paulo post utitur, cum
scribit, ὀλίγοι δὲ τῶν ὀρνίθων κακὸποδες εἰσι.*

Col. 169 C 6. Ὅσπερ διὰ καυτήρων τινῶν. In
versione mendum est non interpretis, sed descri-
ptorum et operarum, tanquam quibusdam justis
notis; reponere, in iustis notis; sunt enim καυτήρες
quæ inuruntur pecudibus et mancipiis et crume-
nisecis ad ἐπιγνώσιν καὶ δυσφημίαν, vel valetudi-
nariis ægrisque ad κάθαρσιν. Mox σχιζόπτερα ex-
ponuntur fissipennes, vel fissipennæ, ut apud Var-
ronem πληζόπτερα quassagipennæ anates. Nonius,
in pecudes.

Col. 172 B 4. Ψάρες καὶ κολοιοί. Aristot., lib.
D viii *De moribus*, ad Nic., Doricam laudat paræmiam,
κολοῖς ποτὶ κολοῖόν, *Graculus assidet graculo.*

Ibid. B 10. Χειροθήθη δὲ καὶ τιθασσά τὰ πολλὰ
τῶν ὁ. Gregor. Nyssen id firmat *Orat.* super xi
martyr., p. 208, tom. II edit. nostræ : Τὸ μείζον
αἰεὶ δεινὸν τῶν ὑποδεεστέρων φόβον τὴν δειλίαν
ἐκβάλλει. ὅθεν θνητὸς παρ' ἀνθρώποις εἰσοκίζον-
ται· καὶ μένουσιν ὑπώρφοι.

Ibid. C 3. Οἱ μὲν γὰρ κωτιοὶ καὶ λάλοι τῶν
ὀρνίθων εἰσίν· οἱ δὲ σιγηλοί· καὶ τὰ μὲν φθιχὰ καὶ
πολύφωνα. Volucrum distinctio in garrulas, cano-
ras, oscines, præpetes, et inauspicatæ garrulitatis
aves, de quibus luculenter post Aristot., ix *Περὶ
ζῶων* I. c., Plin. lib. x. Per σιγηλοὺς autem non taci-
turos omnino, sed stridentes et gementes tantum-

modo, quas diras etiam Plinius appellat, ubi scribit, περί κακοποίων, *Dirarum alitum modo tenebris quoque suis et ipsarum noctium quieti invidentium gemitu (quæ sola vox eorum est), ut inauspicatarum animantium vice oculos quoque velent agere aut prodesse vitæ.*

Ibid. D. Μυρταί, ὡς ἔφαμεν, κ. Videtur interpres legisse vel suppluisse, ἐν ὄρνιτι, et statim τινὰ τῶν ἀλόγων, *bruta quædam, ad volucres tantum restrinxisse, propter exemplum sequens πολιτείας, quæ in apibus potissimum civilem societatem præ se ferentibus elucet: tametsi πολιτικὸν τι in elephantis quoque esse, ut in formicis etiam constat ex Aristot., Plinio, Plutarcho, et aliis.*

Col. 180 B. Φακὶρ δονδυνάτωρ τίκτειν. Idem auctor noster cum eadem admonitione scribit in cap. viii Isaïæ, hujusce editionis et tomi; et Georgius Pis. in *Cosmurgia*, senariis perelegantibus fusius prosequitur sol. edit. nostræ 41 et seq., quos hic disticho auctiores eo libentius subiecti cum metaphrasi nostra, quod mentem Basilii clarius aperire videantur.

Τίς ἀσπύρῳ τοὺς γυῖας ἐξάγει τόκῳ,
Φυλῆς παρ' αὐτῆς οὐχ ὑποῦσης ἄβρετος;
Οἱ τὴν καθ' ἡμᾶς πυρφοροῦσαν παρθένον
Δεικνύντες αὐτῇ ὡς ἐπικτὸν ὄρνέω.
Ἔδει γάρ, οἶμι, τοῦ μεγίστου θαύματος
Ἐχεῖν ἀμυδράς ἐμφάσεις καὶ τὴν φύσιν
Ὡς μήτε δόξῃ καινοτομεῖσθαι τόκῳ,
Μήτε πρὸς ἄκρον ἰστορεῖν τὰ τοῦ τόκου.
Οὐ γὰρ μένοντιν, ὡς ἐκελθῇ, παρθένοι,
Ὅταν τὸ τεχθὲν εἰς διέξοδον δράμῃ,
Ῥήξῃ τὰ κλειθρα, καὶ παρέλθῃ τὰς θύρας.
Εἰ δ' αὖ γε καὶ τίκτουσιν ὄρνιθων γένη
Ἐγκυμοῦντα τῇ φορᾷ τοῦ πνεύματος.
Πῶς οὐχὶ μᾶλλον ἢ τεκοῦσα παρθένος,
Τὸ πιστὸν ἔδει τῆς γοῆς τῆς ἀσπύρου;
[Ὅδῳ τι συμπέφυκε καὶ τοῖς ὄρνείοις,
Αἰνιγμα πιστὸν πρὸς τὸ τίκτειν ἀσπύρῳς.]

Quis semine edidit sine ullo vultures,
Ubi femina omnes, masculum nullum genus?
Hi virginem nostram gerentem lampada
Præ se ferunt, quantum alitis natura fert.
Oportuit sedentem istius miraculi
Naturam imagines habere absconditas:
Ut nec novata appareat partu hoc: neque
Arcana prorsus delegat partus sacri:
Nam virgines intactæ, ut illa, non manent:
Fetusque maturo meandi tempore
Sua claustra confringit, foresque transilit.
At si parere sic constat istos alites,
Uterumque ferre flamine Euri percitos,
Cur non magis quæ virgo partum pepererit,
Faciet fidem nullo editæ proles satù,
Vitalis auræ plena cum esset spiritu?
[Naturæ sic proposuit in volucris
Ænigma partus credibile sine semine.]

S. Ambrosius per xx caput integrum idem contendit accurata ἐπεξεργασία, veroque vincit, ἀπίστον exagitant hac invectiva: *Impossibile putatur in Dei matre, quod in vulturibus possibile non negatur? Avis sine masculo parit, et nullus refellit, et quia Virgo Maria peperit, pudori ejus faciunt questionem?*

Col. 181 A 7. Πῶς ἀγρυπνῶν ἡ ἀηδὼν. Attice pro ἀγρυπνῶν τι, vel ἀγρ. ὄρνειον. B. Ambrosius

A sic vertit ac si legisset ἀγρυπνῶς, cum scribit l. v. c. 24: *Quid de lusciniā dicam, quæ pervigil custos, cum ova quodam sinu corporis et gremio fovet, insomnem longe noctis laborem cantilenæ suavitatem solatur? Ubi perspicis quam accurata sit expositio Ambrosiana τοῦ ἐπιδάξαι, et mox hujus dicti de vespertilionē: πῶς μόνῃ τῶν ὄρνιθων ὁδοῦσι κέχρηται· dentibus utitur, quos in aliis avibus reperire non solet.*

Ibid. A 14. Τῇ φύσει, κ. ὥσπερ ὀρμαθὸς ἀλλ. Idem Ambrosius ibid.: *Sibi invicem adherent; et quasi in speciem botri ex aliquo loco pendent: ac si ultima quæque laxaverit, omnes resolvuntur. Hujus ὀρμαθοῦ seu glomeris imago exhibetur apud nos in concitatissimo genere choreæ nuptialis, quo juvenes potissimum innupti manibus invicem insertis quam velocissime in orbem se convertunt, unde Choreia molæ nuncupatur. Quod sequitur, ἔπερ ἐφ' ἡμῶν τῶν ἀνθρώπων οὐ ῥάδιον κατορθωθῆναι, exponitur a B. Ambrosio de charitate, quæ difficile, inquit, in hominibus hujus mundi reperitur: alioquin homo proprie a philosophis appellatur ζῶων πολιτικόν, ad societatem natum. Ætiologia subjecta a Basilio, τὸ γὰρ ἀπασχισμένον καὶ ἰδιάζον τοῦ κοινωνικοῦ καὶ ἡνωμένου τοῖς πολλοῖς προσιμότερον, ab Ambrosio omittitur: a Seneca perstringitur epist. lxxiii: *Stulta avaritia mortaliū possessionem proprietatemque discernit, nec quidquam suum esse credit quod publicum est. At ille sapiens nihil judicat suum magis, quam cuius illi cum humano genere consortium est, etc.**

Col. 181 B 4. Γλαυκός, οἱ περὶ τὴν μάταλιν σφύλακτον ἐσχολακότες. Videsis gravissimam hujus ῥήσεως paraphrasim apud eundem Ambrosium loco laudato; his etiam consentanea disseruntur a Gorgia apud Platonem, quibus abducere Socratem a philosophia contendit, auctoritate etiam Euripidis, qui in *Antiope* Zethum inducit, fratrem suum Amphionem cum a musica tum a philosophiæ studio ad communem vitæ usum traducere conantem. Sic Eñnianus Neoptolemus, degustandum ex philosophia, non in eam ingurgitandum, censebat. Plato ibid.

Col. 184 B 11. Ἴνα ὥσπερ τινὰ ὀρμῶν κα. Hic ὀρμῶν proprie accipitur pro linea piscatoria, metaphorice transferitur ad flum et redimiculum, ut apud Gregor. Nyssenum in *Vita beate Macrinæ* Basilii et Gregorii sororis: ubi narrat sanctam illam a collo appensam ὀρμῶν λεπτῇ, tenuit redimiculo, parvam crucem ferream gestasse cum annulo iidem ferreo, in cuius pala signum crucis insculptum salutaris ligni particulum coercerat. Paulo post scribendum συλλαβαί τινές εἰσι μικραί.

Ibid. B 14. Ambrosius hic aliam assert causam, cur cygnus collo prociorē utatur: nempe hanc, quia est paululum segnior corpore, nec fac., etc. Adde et illud (inquit), quia suavior et magis canorus per procera modulus colla distinguitur, et longiore exercitatione purior longe resultat. Hæc sane desiderantur apud Basilium.

Col. 185 A 11. Interpres legisse censeretur: Τί γάρ ἔν τις ἄλλο ποιῶ. Ibid. 11, καταρύψον τοῦ Κυρίου, x., e psalmo xxxvi, vers. 5. Idem Bas. infra, hom. 30, εἰς τὸν παράδεισον. Apollinarius ita metrica vertit,

Χαίρων ἀθάνατο καταθύμια πάντα κοπίσας.
Basilii Seleuciae episc. orat. εἰς τὰ Ὀλύμπια, eadem notione usurpat τὸ ἐντροφῆσαι, ubi scribit, εἰ ταῖς τῆς κρίσεως δωρεαῖς ἐντροφῆσας ὁ ἄνθρωπος, homo rerum creaturarum muneribus cumlatus, etc.

Ibid. C 7. Σχολή γάρ, ἔνευ φόβου Θεοῦ, ποιή-
ρας διδάσκαλος τ. Ejusmodi Ovidianum illud,

Otia si tollas, periere Cupidinis artes.

Col. 188 A 11. Πῶς ὅμῳ ἡ ἐωδιτή τῶν λόγων
τράπεζα κατεφάνη; Mirus est consensus et συγκα-
τάσεις in τεχνολογία hujus exordii Basiliani cum
Horatianae sat. ult. periocha, qua lautitias insulsas
Nasidieni deridet,

Ut Nasidieni juvat te cæna beati?

Hic erat cænæ pater, ἐστιῶτορ πένης, ἀλλὰ φιλό-
φρων, ὅς τῶν εὐτραπέων τις εἶναι φιλοτιμούμενος,
ἀπορία τῶν πολυτελεστέρων ἀποκναίει τοὺς δαιτυμό-
νας, unde ironica illa convivæ responsio: Sic ju-
vit me cæna, ut mihi nunquam in vita fuerit me-
lius: etenim πενήχρᾳ παρασκευῇ θαυσιλῶς ἐπιφερο-
μένη fuit:

Imprimis Lucanus aper, leni suit austro
Captus, etc., acria circum
Rapula, lactucae, radices, qualia lassum
Pervellunt stomachum.

Τὸ φιλότιμον exprimunt illa,

habemus divitias miras.

Hinc continuo patuit ἀπειροκαλία συμποσιάρχου,
et cum passeris assi

Ingustata mihi porrexerit ilia rhombi, etc.

Ibid. C 2 Οἱ ὄρειοι κρηταί. Ejusmodi conjectorum,
ex levissimo et indocilissimo genere constantium,
nugas Cicero in *De divin.* coarguit, Synesius et
Philo *De somniis*, et Artemidorus in *Ὀρειοκρητι-
κοῖς*

Ibid. C 9. Εἰτε σφαῖρά ἐστιν, εἰτε κύλινδρος,
εἰτε καὶ δίσκος ἔ. Anaximander terram volebat esse
τραπέζοειδῇ, mensæ instar; alii veteres philoso-
phi αἴτιον τῆς μονῆς τῆς γῆς τὸ πλάτος autumabant,
latitudinem telluris stabilitatis esse causam. Illos
nugari Manilius probat *Astronom.*:

Est igitur tellus (sic enim lego) mediam sortita
[cavernam]
Aeris, et toto pariter suspensa profundo;
Nec patulas distenta plagas, sed condita in orbem
Undique surgentem pariter, pariterque cadentem.

Ibid. C 13. Ὑποβολαί. Quæ sequuntur, γλώσ-
σημα olent, οἱ περὶ τοῦ κόσ. γράψ. initio periodi
præposita, nisi inculcationis patrocivium sit paren-
thesis.

Col. 189 B 8. Ἔως ἂν ὁ κόσμος συμπλ. et pag.
proxime seq. μέχρι τῆς συντελείας τοῦ παντός πα.

A Adi Hippolyti lib. singularem *Περὶ συντελείας κόσ-
μου*, Græce editum Parisiis a Gul. Morelio.

Ibid. B 9. Ὡς ἡ σφαῖρα, ἔπ. Catullus ad Hor-
tulum venustissime idem expressit:

Ut missum sponsi furtivo munere malum
Procurrit casto virginis e gremio,
Quod miseræ oblitæ molli sub veste locatum,
Dum adventu matris prosilit, excutitur,
Atque illud prono præceps agitur decursu.

Ibid. C 5. Ἰπποκρ μὲν γάρ ἱπποκρ ποι. Horat. 4,
Car. O. 4.

Fortes creantur fortibus, et bonis
Est in juvenis, est in equis patrum
Virtus: nec imbellem feroces
Progenerant aquilæ columbam.

B Ibid. C 8. Συντελείας τοῦ παντός παραπέμπει.
Alter Basilii Seleuciae episc., in Proœmio Or. εἰς
τὰ Ὀλύμπ., τῷ παραπέμπειν figurate usus est, ubi
scribit, φοβερός δὲ χρόνος τῷ λεληθότως τὰς τῶν βε-
βαιωμένων παραπέμπειν εὐθύναν

Col. 193 A 8. Τῶν ἀλόγων ἀπολειπόμενοι. B.
August. in psal. xcvi. *Idoneus est homo ad vul-
nerandum se; nunquid idoneus est ad sanandum*
se? etc.

Ibid. B 11. Χερσαῖοι ἔχινροι ἐτήρ. Idem Georg.
Pisid., in *Cosmurg.* de mure cæco, omnivoro, vers.
1129 et seq., quos obiter emendabimus,

Ποῖος δὲ Φόβου μαρτυκώτερον τρίπους
Τὸν μὴν διδάσκει τὸν τυφλόν, τὸν παμφάγον,
Ἐν τοῖς λαβυρίνθοις ὄντα τῶν ἐρυγμάτων,
Φράττειν πρὸ καιροῦ τῆς φορᾶς τῶν πνευμάτων
Τὰς ἀντιλόφους τῶν ὁπῶν διεξόδους,
Ἄλλας δὲ ποιεῖν ἀντισυνθέτους, ἔπου
Τὸ χῶμα τῆς γῆς τὰς προᾶς ἀποκρύβει;

Lat. Metaphrasis a nobis recognita sic habet,

Clari tripes quis fatidicus Apollinis,
Murem helluonem, luminibus orbum edocet,
Cum latuit in labyrinthis meatibus,
Ocludere, antequam irrumpat venti impetus,
Foraminum cubilis opposita vias,
Aliasque construere scrobes contrarias,
Telluris agger stamina ut coerceat?

Aristotel., lib. ix *Hist. an.*, Theophrastus, *Περὶ
σημείων*, Plutarch., *De solertia anim.* in nomine
ἐχίνου χερσαίου ἀκανθίου, consentiunt; Latini eri-
naceum appellant: Gall. *hérisson*.

D Ibid. C. 8. Πρὸς τὸ ὑπόδειγμα τοῦ μύρμηκος.
B. Joan. Chrysost., i in *Gen.*: οὐ συνήκας πῶς τὴν
τοῦ μύρμηκος φιλοπονίαν ὑποθέμενος, εἰς ἄσπονον
ἡμῶν προθυμίαν ἐπαυδαγώγησεν.

Col. 196 A 1. Ταῖς ἐαυτοῦ χηλαῖς τῶν καρπῶν
τὸ μεσ. Quid si legas τῶν κόκκων? Nonne εἰδικώτε-
ρον καὶ ἰδιοτροπώτερον erit formicis? Sane idem
Georg. Pis., versu 1187, τὸν κόκκων usurpare ma-
luit, ubi de eadem formica ait:

Πρόσθε μύρμηξ σιτοκλέπτης ἐργάτης,
Τὸν κόκκον ἡμίμητον ἐγκλείων κάτω,
Μήπω ροτισθῇ καὶ σαπῇ ταῖς ἱμάσιν,
Καὶ φθαρτικὴν κάτωθεν ἀνθήσῃ χλόην

Accedito huc formica frumenti rapax,
Operaria, abscondens humi grana in

Partita, ne quam uliginem aut cariem trahant, Aut noxium a radice gramen pullulet, etc.

Quidquid sit, Flaccus γενικώτερον dixit de eadem formica,

Ore trahit quodcumque potest, atque addit acervo.

Mox quam Basilius vocat εὐδινήν ἀέρος κατάστασιν, hic lambographus αἰθρίαν πεπηγμένην scite dixit. Cæterum Aratus inter σημεῖα, signa, et προγνώστικὰ, hanc formicarum cautam προαίσθησιν prius observarat in *Φαινομένοις*,

Ἡ κολῆς μύρμηκες ἀπῆς ἐξ ὧσα πάντα θῦσσον ἀνιγνέμεντο.

Quos versus laudans Plutarch., in *Dialogo De solertia anim.*, notat nonnullos non ὧσα scribere, quæ ora designant, sed ἤια, nempe ἀποκειμένους καρπούς, conditas fruges, quo etiam loco Basilii lectio firmatur.

Col. 197 C 5. Lege οὕτω τὰ κέρατα τῷ μόσχῳ, ex Philone Hebr. non procul ab initio lib. *Περὶ τῶν μετονομαζομένων*. Ovid. in *Halieuticis* :

Acceptit mundus legem, dedit arma per omnes, Admonuitque sui : vitulus sic namque minari Qui nondum gerit in tenera jam cornua fronte.

Ibid. C 1. *Σοφοί, τὰς τῶν συλλογ.* Plutarchus in *Dialogo* laudato concisius hanc canis συλλογιστικὴν δύναμιν tractat his verbis, quæ Basilianis collata juvantur : Οἱ διαλεκτικοὶ φασὶ τὸν κύνα τῷ διὰ πλειόνων διεξευγμένῳ χρώμενον ἐν ταῖς πολυσχιδέσιν ἀράτοις συλλογίζεσθαι πρὸς ἑαυτόν· Ἦτοι τήνδε τὸ θηρίον ὠρμηκεν, ἢ τήνδε, ἢ τήνδε· ἀλλὰ μὴν οὕτε τήνδε, οὕτε τήνδε· τήνδε λοιπὸν ἀρα.

Col. 200 C 1. *Ἐνυστρα*, hæc vox maiora intestina designat apud Galen. Alia sunt ἔλυστρα, quæ dictio Hipp. κεκρυφαῖος respondet, et communis oratoribus et cum poetis. Jo. Tzetzes initio poematis *De allegoritis* recens Græce et Lat. a nobis editi,

Ἐλυστρα ταῦτα τῶν γραφῶν τεθεικότες.

Hæc involucra scriptiōnis qui notant.

Col. 204 A 8. Ὁρᾷς ὅτι φρυγανισμένῳ τῷ Π. Ex Actor. apostol. cap. 28 : Συστρέφαντος δὲ τοῦ Παύλου φρυγάνων πληθος, καὶ ἐπιθέντος ἐπὶ τὴν πυράν. Vides quantam vim et ἔμφασιν hic habeat τὸ φρυγανίσθαι, quod tot verbis B. Lucas expressit?

Ibid. B 7. *Ἐπιγῶραι*. Οὐ γὰρ μόνον ὀφθαλμοῦς τὰ ἐξ ὧ βλέπων, ἐ. Idem tradit Philo libro laudato. Quod mox subjicitur, ὁ νοῦς ὀξέως, τὸ ἀλλότρ., ab Horatio representatum est his vers. :

Cum tua pervideas oculis male lippus inunctis, Cur in amicorum vitiiis tam cernis acutum, Quam aut aquila aut serpens Epidaurius?

In Lat. versione hæc emenda, tarda est et cunctior ad om.

Ibid. C 3. *Ἐμοῦ, τουτέστιν, ἐμάντῳ κατ.* Eadem explanatio hujus versic. 6. e psalm. cxxxviii, repetitur ab auctore nostro, tomo II, epist. 593. B. Joan. Chrysostomus et Rabbin, de mirabili, ardua ac perdifficili τοῦ βάθους τῆς θεογνωσίας no-

PATROL. GR. XXX.

A titla, accipiunt; ut et Apollinaris in heroica Metaphrasi,

Θαυμά μ' εχει ὅτι σέο περιφράσσομαι φρεσὶ μῆτιν, Οὐδὲ νόῳ δύναμαι κρατερώτατα πολλὸν ὁρᾶσθαι.

Ibid. C 6. *Ποῦ μοι ὁ Ἰουδαῖος, ὅς ἐν τ. κατ.* Quid si legas ὅπου; Equis hic Judeus? An κατ' ἐξοχὴν, Philo Hebræus, ὁ πάντων ἑλλογιμῶν, elegantiss. Κοσμοποιίας scriptor? Neutiquam : sed gentis χριστομάχου nomen : unde paulo post sequitur, ἀκούεις, ὦ χριστομάχε; non video cur interpretes τὸ ἐν τοῖς κατόπιν ad antedicta referat, potiusquam ad debentia dici, ut loquitur Flaccus : utique eadem phrasi infra scribit, πάντα κατόπιν σου γίνεταί.

Col. 205 C 9. *Νέας κ. ὁ τὸν Ἰουδαϊσμόν πρεσβ. ἐν χρ. προσποιήσεαι.* Sic Basilius Seleuc. episc. in laudata conc. eis τὰ Ὀλύμ. *Olymp.* πανήγυριν vocat Ἑλληνισμὸν Χριστιανισμοῦ προσωπεῖον κοινωμένον.

AD EJUSDEM ROMILIAM IN PSAL. I.

Col. 212 A 1. *Ἰαμα γάρ, φησί, καταπ.* Vers. tertius Ecclesiast. Salom. cap. x, sic habet : *Ἐὰν πνεῦμα ἐξουσιάζοιτο ἀραθῇ ἐπὶ σέ, τόπον σου μὴ ἀφῇς, ὅτι ἰαμα καταπαδῶσι ἀμαρτίας μετὰλας.*

Ibid. B 5. *Τῆς μελωδίας.* Themistius in exord. orat. vii hunc psalmodiæ Dav. concentum vocat Ἀσύριον μέλος, καὶ ἐκ Λιδάνου, et subiungit, τινὲς κηλοῦσιν ὁμᾶς τῇ τε οἰκοθὲν ἀρμονίᾳ, καὶ τῇ θύραθεν. Alii (inquit) vernaculum melos (Pegaseium Persius in prolog. Sat. dixit), alii Assyrium carmen et ex Libano profectum canentes, cum domestico eos, tum peregrino concentu demulcent.

Ibid. B 8. *Κατὰ τοὺς σοφοὺς τῶν λατρῶν.* Lucret. I. iv :

pueris absinthia tetra medentes

Cum dare conantur, prius oras pocula circum

Contingunt mellis dulci flavoque liquore.

Hic μέλιτι τὴν κύλικα περιχρῶσιν. Idem Themist. orat. eadem : Τοὺς σοφωτέρους μιμητῶν τῶν λατρῶν, οἱ τὰ πικρότερα τῶν φαρμάκων, μέλιτι τὴν κύλικα περιχρίσαντες, πίνειν διδῶσι.

Col. 213 A 11. *Μάθημα οὐ π. παρ. τὸ δὲ μετὰ τέρψεως καὶ χάριτος εἶς.* Idem Theognis olim praeconerat,

Τερπικλὴ νικᾷ πάντα σὺν εὐφροσύνῃ·

D vel parodice, σὺν ὠφέλῃ.

Ibid. D 9. Ὅπερ ὁ θεμέλιος ἐν ol. Demosth. in II *Olynth.* (pag. 21) : Ὡς οἰκίας καὶ πόλεως καὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων τὰ κάτωθεν ἰσχυρότατα εἶναι δεῖ· οὕτω καὶ τῶν πράξεων τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ὑποθέσεις ἀληθεῖς καὶ δικαίας εἶναι προσήκει.

Col. 217 A 2. *Θῆλον ἐπο. αὐ. ὧν δὲ ἡ φύσις μιλα, τοῦτ.* Plato I. v *De rep.*, ubi statuit generatim et ἀδιορίστως eandem esse virorum et mulierum, non diversam naturam ἐν πολιτικῇ διοίκησει, ac proinde mulieres ad civilis administrationis munera admitti cum viris debere; quanta vero id cautione admittendum sit, docet Proclus in Commentar. ad hunc Plat. lib.

Col. 220 A 7. *Πώλησον σ. Matth. xix : Ὑπαγε*

πάλ. ἀπάρχοιτα, καὶ δ. Mox καὶ ἐάν τις σ. Matth. A v. legitur, εἰ τις σε ἀγγαρεύσῃ μ. B. Cypr., Simus sine angaria tuiuli crucis. Paulo post, ὁ Κύριος ἐρδοθέρ φησιν εἶναι τὰ κοινοῦντα τ. Matth. xv : τὸ ἐκπορευόμενον ἐκ τοῦ στόματος, τοῦτο κοινὸν τὸν ἄνθρωπον. Interpres ita veritū, ac si illud ἐρδοθέρ εἶναι τ. verba Domini essent, cum Basilius oratione obliqua usus fuerit, non recta : rectius itaque verteretur : Dom. ait intus esse quæ coinquinant hominem. Ab hoc verbo κοινοῦν, vel ἀνακοινοῦν, Latīnos suum inquinare finxisse olim admonui.

Ibid. C 13. Ὅδὸς μὲν οὖν ὁ βλος εἶρ. Idem Tullius vi De rep. Basil. Seleuciæ loco laudato, εἰς τὰ Ὑλ., et Gennadius libro singulari περὶ προδιορισμοῦ (cujus versionem Lat. Appendici Basilianæ adjecimus, tum quod sapientissimis sententiis gravibusque verbis ornatus sit, tum quod Basili M. causam agat, et Basilomastigas concedat), pag. 29, B, editionis nostræ, hic, ἡ μὲν γὰρ ἐνταῦθα ζωὴ ὁδοπορία τίς ἐστι πρὸς τὸ προκείμενον τέλος, etc.

Ibid. D 7. Καθεύδεις, καὶ ὁ χρόνος σε παρατρέχει. Idem Basilius Seleuciæ ep. initio τοῦ εἰς τὰ Ὑλ. μ. : Καὶ τερπνὸς παρατρέχων ὁ χρόνος, καὶ φοβερός. B. August. in psal. ci, de temporalibus et æternis diebus. Mox πάντας ἐσμέν ἐν ὁδῷ. Idem August. in Meditat. :

Hæc via qua vadis, via pessima plenaque cladis.

Col. 221 D. Δύο γὰρ εἰσιν ὁδοί. Hesiodus 1 Ἐργων, et Prodicus Διαλέξει περὶ Ἑρακλέους παιδεύσεως, apud Xenophontem, II Ἀπομνημονευμάτων. Emblema Pythagoricum fuit, Littera Pythagoræ. Sed Evang. etiam oraculis proponitur ἔκφρασις viæ ancipitis, arcæ et latæ : B. Matth. vii, et Lucæ xiii. Quæ Juvencus Hispan. presbyter olim scite pique expressit sub finem lib. carm. Evang. his vers. :

Vitalis vastis stipatur semita saxis,
Celsaque via paucos ducet per scrupula virtus :
At si quos nimium fallax illexque malorum
Planities suasit deformi lubrica lapsu,
Arripit hos.

Col. 225 B 11. Εἰσὶν οἱ λοιμοὶ οἱ τὸ ἴδιον κακὸν ἐπὶ πάν. Huic consentaneus locus est apud Gregor. Naz. Orat. fun. in Basilium M.

Ibid. C 13. Δυναστεῖαν περιβεβλημένον, ἡ 10. Idem scribit ad Julianum Apostatam epist. ccc. Eodem mendit illud Homeri, omnes clades oriri canentis, Ἠγεμόνων κακότητι, ἐφημοσύνησιν τε λαῶν, Mente ducum prava, et populorum pectore segni.

IN PSAL. VII.

Col. 229 B 5. Συλλέξ. Interpunge et muta prosodiam, τὰς δυνάμεις· ὅθεν καὶ ἀπόδεκτος ἦν πα., quod Homero est, ἦνδανε θυμῷ.

* Col. 248 C 8. Διὰ τῶν πονηρῶν πράξεων ἐγκαύσας. Manusc. C. lectionem secuti sumus, cui congruit versio L. Τὸ ἐγκαίειν, inurere, per translationem a notis quæ inuruntur, vel a genere picturæ ἐγκαυστικῆς, ad quam firmandam ignis adhibetur, unde apud Mart. I. iv, ep. 47 :

B Encaustus Phaethon tabula depictus in hac est
Quid tibi vis, dipylon qui Phaethonta facis?

Prior tamen lectio ἐχγεύσας vel ἐχγέας ad late diffusum improbitatis virus referri posset : quo ferè sensu B. Eusebius Emiss. hom. i de initio Quadrag. scribit hæc : Sicut quando aliquis peccat sub conscientia ac destructione plurimorum, de pluribus incurrit reatum : et quantum per unius membri vitium serpit late diffusum reliqua per membra contagium, tantum in auctorem suum multiplicis mali recurrit augmentum.

Ibid. C 11. Legitur in cod. manuscr. υἱὸς ἐκείνος, ὡς διὰ.

IN PSAL. XXVIII.

C Col. 284 A 15. Τῇ ἐπιχορηγίᾳ τοῦ Πνεύματος ἀρδ. Eodem spectant illa apud Clementem Alex. in Hymno ad CHRISTUM,

Θηλὴς λογικῆς
Πνεύματι δροσερῷ
Ἐμπιπλάμενοι.
Mammæ ratione prædictæ
Flamine roscido
Usque referri.

IN PSAL. XXXVII.

Tom. II, col. 92 D 3. Πᾶρ ἀμάρτημα κατ' ἀποσύντην γ. Axioma morale est a Flacco sic expressum

Virtus est vitium fugere, et sapientia prima Stultitia caruisse.

VARIAE LECTIONES

IN HEXAEMERON.

(Cod. Reg. olim 1824, hodie 476. — Non magni momenti varietas lectionum ; sed multa ad marginem exstant scholia quæ Garnerius neglexerat.)

Col. 4. Τοῦ ἐν ἀγίοις Πατρὸς ἡμῶν Βασιλεῖου ἀρχιεπισκόπου Καίσαρεως Καππαδοκίας ὁμιλία εἰς τὴν Ἑξαήμερον πρώτην. Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν...

Col. 5 A 5. τῇ (γε interlitum) ἀξιοπιστείᾳ.

A 8. καταβαλόμενος.

A 7. Μωσῆς, ὁ superscriptum ; item linea se-

quenti.

C_o. 5 A 10. ὑπομάζιος (ὡν interlitum secunda manu) ὃν εισαποήσατο.

B 7. ἀπολείπων manu orima, et corrector ἀπολίπων.

B 13. τοῦ Θεοῦ αὐτήν.

C 5. παρὰ Θεοῦ.

C 8. ἀλλὰ ἡ.

C 11. ἀρξωμαι manus orima, et corrector ἀρξομαι.

Col. 8 A 1. ἀναμνήσω manus prima, et corrector ἀνυμνήσω.

A 14. νῦν γάρ.

B 2. καὶ ἐπὶ τῶν διαρχεστέρων.

C 7. σύμμετρον ἔχων τὴν ποιητικὴν δύναμιν.

C 10. εἰς τὸ εἶναι in margine.

B 3. διαφεύγει manus prima, et in margine διαφεύγη.

B 8. ἐγκαταλείπη manus prima, et corrector ἐγκαταλίπη.

C 3. γὰρ deest.

C 4. καὶ αἱ περὶ (αἱ suprascriptum secunda manu).

C 6. καταστρέφουσιν.

C 8. ἄγοντες.

Col. 12 A 11. ἀναρχον καὶ.

B 4. πόλον εἰσὶ χεῖμενοι (εἰσὶ suprascriptum secunda manu).

B 5. τοῖς μὲν εἰσι φαινόμενοι.

B 7. διαστήμασιν.

B 11. ἕκαστος τὴν περὶ αὐτοὺς περίοδον.

B 12. πρὸς τὸ deest.

B 14. περὶ κρίσεως.

C 1. ἐννοίαν ἐπιγινώσκει ὅπου γε ἀνάγκη.

Col. 13. ὑπερχρόνιος.

B 4. προηγουμένων manus prima, et corrector προηγουμένων.

B 9. ἡ τοῦ χρόνου (τοῦ suprascriptum secunda manu).

B 10. παραρέουσα.

C 2. ζῶων τε καὶ (τε suprascriptum).

— οἷον.

C 6. κεκτημένων.

C 7. σοφός manus prima, et corrector σοφός.

Col. 16 A 2. τὸ ποιεῖν (τὸ secunda manu).

A 4. τι ἐνυπάρχοντος.

A 5. ἐτέρου deest.

A 11. γιγνομένων.

A 12. καὶ πάσης κατ' ἀρετὴν ἐνεργείας.

B 11. δείκνυται manus prima, et corrector ἐνδείκνυται.

C 3. καθὰ manus prima, et corrector καθώς.

C 5. ἡ τάχα διὰ τὸ ἀχαρισίον (διὰ suprascriptum secunda manu.)

D 2. ὁμοῦ διδαχθῶμεν.

Col. 17 A 3. τῶν ἐρμηνέων.

B 1. παυσάμενων.

B 4. αἶ manus prima, et corrector αἶς.

B 6. ἐξεστὶ σε.

B 10. ἐχρήσατο φωνῇ.

C 6. εἰπὼν secunda manu.

C 7. οὐχὶ αὐτῷ τούτῳ.

C 9. μονονουχὶ γὰρ τεχνίτην.

Col. 20 A 12. τῇ παρ' αὐτοῦ.

B 4. προκληθέν manus prima, et corrector προκληθέν.

— καταρέπειν.

C 11. τι εἶναι in margine.

Col. 21 A 5. περὶ γῆς.

A 13. ἐκάστη manu prima, et corrector ἐκάστην.

A 14. ὑπεξαίρεσθαι.

B 7. ὑποστορεῖσθαι, et in margine : γρ. ὑπεστορεῖσθαι.

— τῷ πλάτει.

Col. 24 A 15. ἀλλ' ἀνάγκη manus prima, et corrector ἀλλὰ ἀνάγκη.

A B 13. καὶ διὰ τὸ τὴν ἴσην.

C 9. καὶ ἐφ' ὅπερ.

D 1. τὸ μέσον.

Col. 25 A 2. τούτων ἂν σοι.

A 4. οὕτω τὰ πάντα διαταξαμένην.

A 10. ταῦτα in margine secunda manu.

B 6. καὶ ἔστι τι παρ' αὐτοῖς (τι suprascriptum secunda manu).

B. 10. in margine : οὕτε δὲ τὸ κάτω καὶ τὸ ἄνω.

B 11. ταυτὸν.

B 13. ἔχει.

B 14. τυγχάνουσιν.

C 13. πρὸς τοὺς κάτω.

C 15. μεθέλκοντες.

Col. 27 A 5. ταῦτα μὲν διέλυσε καὶ διέχευε.

A 6. παρ' αὐτοῦ manus orima, et corrector παρ' αὐτοῦ.

— περὶ ὧν λέγειν νῦν ἐπιχ.

A 12. δοξάζωμεν.

A 15. ὑπέρκαλλον.

B 4. ὑποκρίπτον pro ὑποκρίπτον.

B 9. ὃ πάσα δόξα καὶ τὸ κράτος.

Col. 29 A 2. συνεργεία manus prima, et corrector συνεργία.

A 3. παρέχομεν.

A 12. ἀνθέων εὐχραιαί τε καὶ εὐδοαί.

B 2. εἰποιμεν ἂν, ὅτι.

B 3. οὐδὲ τὸν οἰκεῖον (οὐδὲ suprascriptum).

— ὃ γε μήπω.

B 5. γηγόνει.

B 12. συναγαγὼν ὁ Θεός.

B 13. προσηγόρευσε.

C 2. ἐπιπρόσθησιν.

C 3. προσεῖρησθαι (σ suprascriptum secunda manu).

C 6. ἐν κόσμῳ, et in margine ἐν σκότῳ.

C 7. ὑπὲρ ἐαυτῆς.

Col. 32 A 4. ἀγένητος.

A 11. καὶ παγκάλῳ καὶ δημιουργῷ.

B 5. 'Αλλ' abstrahi secunda manu.

B 8. οἷον ἡ χαλκευτική.

B 13. τὸ δὲ εἶδος ἀπὸ τῆς τέχνης.

B 15. τοῦ εἶδους καὶ τῆς τέχνης.

C 7. ὑπάρχει αὐτοῖς.

C 8. προσεστηκέναι manus prima, et corrector προσεστηκέναι.

C 10. παρ' αὐτοῦ, et corrector παρ' αὐτοῦ.

D 1. τὸ deest.

Col. 33 A 3. βαλόμενος manus prima, et corrector λαβόμενος.

A 4. εἰς γένεσιν ἀγαγεῖν.

A 6. συναπεγέννησεν manus prima, et corrector συναπεγέννησεν.

A 9. διεστημάτισέν τε ὧς.

— ἐβούλετο, et corrector ἡβούλετο.

A 15. θεσμίῳ.

B 2. διανοαίς secunda manu.

B 5. φωνῇ in margine.

B 4. ἐποίησεν ὁ Θεὸς οὐρανὸν καὶ γῆν.

B 7. ἔστιν in margine.

— εὐρετής pro εὐρέτης.

C 7. ἀπογενώμενα manus prima, et corrector ἀπογενώμενα.

— πάθη, et in margine ἀπαῖα secunda manu.

C 9. ὅλον ὅτι.

— παρέλειπε, et corrector παρέλιπε.

Col. 36 A 2. κατακαλύπτειν.

— ἐδύνατο.

A 4. ἣν suprascriptum secunda manu.

A 10. ἀποκρηθείσας manus prima, et corrector ἀποκρηθείσας (sic).

A 12. ἐμπόδιός ἐστι.

B 3. ὁρέων.

B 7. προσαγάγη (σ secunda manu).

C 4. ὅλον ὅτι.

C 7. αὐτογένητον.

— σκότος... ποιητικὸν in margine.

Col. 36 C 11. ἐκ δὲ τούτου.
D 1. οὐ μαρκίωνες; οὐκ οὐαλεντῖνοι;
Col. 37 A 1. ἣν σηπεδόνα τῶν Ἐκκλησιῶν προσει-
πὼν τίς, οὐχ.

A 1. ἀμαρτήσεται manus prima, et corrector ἀμαρ-
τήσεται.

A 3. ἐαυτοῦ.

A 13. δι' ὑδάτων (δι' suprascriptum).

C 8. ὑγείας.

C 13. ἀγένητον.

— ἀγένητον μήτε παρὰ Θεοῦ.

Col. 40 A 3. γνωρίζτω. εἰ γάρ.

A 5. τὰ δὲ ἐξ αὐτομάτου.

— οἷον ἄλογοι περιπτῶσεις.

A 9. κυνὸς in margine.

A 12. χειρὸς deest.

B 9. οὕτω ἐν τῇ μοίρᾳ τῶν κακῶν.

B 13. ἀπαντῶν.

C 7. ἐπιγενόμενον.

C 9. εἶναι ἐπάνω τοῦ ὕδατος.

Col. 41 A 6. εὐχαριστοῦντες τῷ Πατρὶ τῷ ἱκνώ-
σαντι.

A 8. εἰ γὰρ οἱ καταδικαζόμενοι (οἱ suprascriptum
secunda manu).

A 15. τὸν ἐναπολειφθέντα ἐν αὐτῷ.

B 6. ἐνσταθερῶ.

B 14 τὸ δὲ ὕδωρ manus prima, et corrector τότε
δὲ ὕδωρ.

Col. 44 A 6. ἐκκριθέν.

B 2. ἐμφαντικωτέρων.

B 9. φησιν manus prima, et corrector φασιν.

B 11. τουτέστιν.

Col. 45 A 3. πρὸς αὐτὸν αἰθέρα, et corrector πρὸς
αὐτὸν τὸν αἰθέρα.

A 10. οὕτως.

A 13. φανώτερα.

A 14. παρ' ἐαυτοῦ manus prima, et corr. παρ'
ἐαυτῶν.

A 15. ἀντιπέμποντα. Post ἀντιπέμποντα deest fo-
lium 14.

Col. 49 B 2. τῶν εἴκοσι καὶ τεσσαρῶν.

B 4. ὅγλον ὅτι.

B 10. ἡ (ἡ deest) τοῦ οὐρανοῦ.

B 12 γίγνεται.

B 12 πρῶτα manus prima, et corr. πρωτῶ.

C 7. τὴν μίαν ἡμέραν.

Col. 52 A 6. ἐστὶ suprascriptum secunda manu.

A 11. ἐδδοματικῶν.

B 1. τὴν ἐνοσίαν ἡμῶν ἀπαγάγη.

B 6. ἀλλὰ γὰρ (καὶ deest) οἱ περὶ τῆς ἐσπέρας.

B 10. κοσμίσας.

C 1. περὶ τῶν πρώτων τῆς γενέσεως. Ὁμιλία
τρίτη. Τὰ τῆς πρώτης ἡμέρας ἔργα...

C 2. περὶ τοῦ στερεωματος deest.

C 4. μὴ γὰρ (οὐν deest) ἀφελώμεθα.

Col. 53 A 1. ποιησάμενος manu prima, et corr
πορισάμενος.

A 7. καθ' ὃ.

— ἐμφατικώτατα manu prima, et corr. ἐφαντι-
κώτατα.

A 10. καθόσον (ἣν suprascriptum) δυνατόν.

A 11. ἡμῶν.

B 3 ἐπιτολὴ una voce.

B 9. προθυμίαν καὶ συναλλαγμάτων.

— εὐμάρειαν manus prima, et corrector εὐμάρειαν.

B 10. προτιμώτερα.

B 12. ἀλλὰ suprascriptum secunda manu.

C 2. τῆς καρδίας (σου deest).

C 5. ἐν μέσῳ τοῦ ὕδατος deest.

C 7. ῥημάτων Θεοῦ.

C 13. ζητήσωμεν.

C 14. ἀρα κατὰ τὸν ἡμέτερον.

Col. 56 A 1. ἔπειτα μὲν τοι μετὰ τὸ.

A 3. ἐξαγγέλλει.

A 6. κίνησιν τὸ ἐν τῷ κρυπτῷ νόημα.

A 12. ἡβουλήθη.

A 14. εἰς γένεσιν.

A B 1. ἐποίησεν φῶς.

— προστάσσοντα.

B 8. καὶ φιλοπόνως διεφυλάχθη in margine.

B 11. προδιβάζει.

C 2. οὐ γλώσσα.

C 8. σαφῶς pro σαφῶς.

C 15. ἔλιντο (ἐν ders) μᾶλλον.

— ἡ ὡς ἀληθὲς παραδίξασθαι in margine.

Col. 57 A 1. φησιν.

A 4. ἀγένητον.

A 7. τοὺς τῶν Ἑλλήνων παιδας μὴ πρότερον.

B 2. ἀμφιβάλλουσιν manu prima et corr. ἀμφι-
βάλουσιν.

B 10. ὅτι pro ὥστε.

C 3. περισχυζομένου in margine.

C 6. εἴτ' ἐπειδὴν.

C 9. αὐτῷ deest.

C 12. καὶ σαθρὸν in marg.

D 3. καταλείποντες, et corrector καταλιπόντες.

B D 4. τίσι (τῶν suprascriptum) πρὸ ἡμῶν.

Col. 60 A 9. τῷ παντὶ παραδεχόμενος.

B 5. καὶ πρὸ τοῦ γε ἀφασθαι.

B 7. ἐρωτῶσιν.

B 7. εἰ σφαιρικὸν (μὲν deest) τὸ σῶμα.

B 10. πῶς ἀν' ὀνηθελῆ.

B 12. κυκλοτερές manus prima, et corrector κυ-
κλοτερώς.

B 13. καὶ secunda manu.

B 14. ἀπρητῆσθαι, et corrector ἀπρητίσθαι.

C 4. τοῦ στέγους.

C 5. ἐνεκεν.

D 4. διαστάσεσιν ἔχον τὸ εἶναι.

Col. 61 A 1. διαστήμασιν.

A 5. καὶ τὴν ἀντιτυπίαν.

A 6. τοῦ ἐναπολαμβάνομένου manus pri., et corr.
τοῦ ἐναπολιμναζομένου.

A 7. τῶν νεφελῶν.

A 8. ἀποτελούντας.

B 5. καθαρωτάτην (τὴν deest) διαφάνειαν.

B 7. κατεδεδησμένους.

B 8. μήτε (τὸ suprascriptum) θάθος.

B 12. οὐ μὴν δὲ εἰ πάντα.

— ἅπασα, et corr. πᾶσι.

C 7. μήτε.

Col. 64 A 5. ἀλλ' (ἡ abrasum secunda manu) ὁ μὴ
ἀκούων.

A 8. In margine: Αὐτὴ φωνὴ τῆς προκαταρκτικῆς
αἰτίας, ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸ στερέωμα.

A 12. ἐξηγήσεως manus prima, et corrector ἐξε-
τάσεως.

A 15. ἐπαναγάγωμεν τὸν λόγον.

— φησὶν deest

B 7. ἐν τοῖς ἐφεξῆς.

B 8. ἡμῶν.

B 14. ἀφαιροῦσι, et corr. ἀπαιροῦσι.

C 4. περιέχευτο manus prima, et corr. περιέ-
χυτο.

C 12. κολοδὸν (γὰρ deest) ἀν.

C 14. καὶ φαρτικὸν (τὸ suprascriptum sec. ma-
nu) ἕτερον.

D 1. ὅταν ἐπικρατῇ τῇ δυνάμει.

D 2. ὑπερβάλλη (sic).

Col. 65 A 1. μηδέ.

A 4. τὴν φύσιν οὐ οἰκονομῶν.

A 7. πάντα.

A 8. αὐτῷ εἰσιν κατὰ τὸν Ἰωβ καὶ σταγόνες ὕετοῦ.

A 9. Χρόνον τῷ κόσμῳ.

A 11. δαπάνην προαποθέσθαι.

B 2 λέγω deest.

B 7. ἡ τοῦ θερμοῦ κτίσις.

B 8 γινόμενων.

C 4. ὑπερέκεινα, et corrector ὑπερεπέκεινα.

C 7. ἀενάων, et corr. ἀνάνων.

C 9. καὶ ἐκ μὲν γε τῆς ἔω, et corrector καὶ ἐκ μὲν
τῆς ἔω

C 13. Χορήγης manu prima, et corrector χάσπης.

— καὶ ἀράξης, et corr. καὶ ὁ Ἀοάξης.

- Col. 65 C 13. καὶ ἀράξης manus prima, et cor- A
rector καὶ ὁ ἀράξης.
D 4. τερησός.
Col. 68 A 5 ἐκχέονται.
A 9. αἰγῶν.
A 10. καὶ προσέτι γε ὁ.
A 13. ὕδασι manus prima, et corr. ὕδατι.
A 14. ἀνέμοις.
A 16. ἀρρητον (sic).
B 7. διδασκαλείον.
B 12. παρὰ τῇ γραφῇ τὸ τοῦ στερεώματος (τὸ
suprascriptum).
— ὄνομα deest.
B 14. οὐ (abrasum) ταύτην.
— ἡ γὰρ κυριώτερον ἦγῃ.
Col. 68 C 4 ἀκαταλήπτων manus prima, et cor-
rector καταλήπτων.
C 6. ἐπὶ τὸ ἄνω.
C 7. ἐξαρχῆς.
C 9. ὑφαιρέσεως, et corr. ἀφαιρέσεως.
Col. 69 A 8. ἀπηθάλλωσεν manus prima, et cor- B
rector ἀπαιθάλλωσεν.
A 12. καταπιπρῶντα, et corr. καταπιμπρῶντα.
— (τὰ suprascriptum) συνεχῇ.
A 15. οὐς καὶ κρῆναι καὶ ποταμοὶ καὶ τενάγῃ.
B 6. ἐκεῖ τὸ ὕδωρ, et corr. ἐκεῖνο τὸ ὕδωρ.
B 7. παντὶ, et corr. πάντῃ.
B 8. διατμισθέν.
B 9. λέγουσιν.
B 13. οὐδὲ ξανθὸς deest.
B 14. φασιν.
C 2. ἐπαναλίσκειν, et corr. ἀπαναλίσκειν.
C 8. αὐτὰς deest.
C 11. ἐστίν.
C 12. τοῦ τὰ πάντα (τὰ suprascriptum).
Col. 72 A 5. καταμικρὸν.
A 8. λέγουσιν.
A 13. ὕλην pro ὕλιν.
B 1. περὶ θαλάσσης γίνεσθαι λέγοντες.
B 2. γίνεσθαι in margine.
B 3. φασίν.
B 9. τόπον manus prima, et corr. τοῦτον.
B 15. Μωσῆς, ὁ suprascriptum.
C 1. ἀπὸ ὄρων.
— οὐρανοῦ in margine secunda manus.
C 2. καὶ ἀπὸ δρόσου.
C 3. ἀνέμων.
Col. 73 A 3. Ἰσραὴλ manus prima, et corr. Ἰσρε-
μία.
A 9. κατέχειν τὴν ἄνω.
— γίνονται.
B 6. τῶν τὰ περὶ οὐρανοῦ.
B 8. τοῖς σύμφροσι.
— προτιμώτερον manus prima, et corrector προ-
τιμότερον.
B 10. γυμνὴ τῶν τεχνασμάτων.
C 3. παραπολύ.
C 12. πρὸς in margine.
D 5. δὴ in margine secunda manus.
— φασίν.
D 6. τουτέστιν.
D 7. ἀξιούσας manus prima, et corr. ἀξίας οὐ-
σας.
Col. 76 A 2. ὕδατα τὰ πνευματικά, (τὰ supraseri-
ptum.)
A 8. δὴ, et corrector δέ.
A 9. τὸ ὕδωρ ὕδωρ νοήσωμεν (ὕδωρ supraseri-
ptum).
A 11. δεξόμεθα, et corrector δεξώμεθα.
B 2. ἀναγγελεῖ.
B 9. τὸν τῶν ὁλων Θεόν.
B 12. ἐστὶ manus prima, et corr. ἐσται.
C 1. ἀλλὰ αἰνεῖτε.
C 7. ἀρμονίως, et corr. ἀρμόδιως.
C 9. ἰδεν, et corrector εἶδεν.
C 10. τὰ γινόμενα παρ' αὐτοῦ.
C 13. εὐχρηστίαν, et corr. εὐχρηστίαν.
C 15. καταμέρος.
D 2. αὐτοῦ.
Col. 77 A 1. μελλῶν, et corr. μελῶν.
A 5. οἶδεν.
A 6. κατέχαστον.
A 7. οὖν deest.
A 11. οἱ τῆς δευτέρας.
B 2. τοῖς δὲ περὶ τὸν βίον, et corrector τοῖς δ'
ἐπὶ τὸν βίον.
B 8. ἵνα ἐκ τῶν.
B 11. ἀναλαμβάνετε, et corrector ἀναλαμβάνητε.
B 12. ποιήμασιν.
B 14. καὶ οὐρανοῦ.
B 15. καὶ ὕδατι.
C 9. περὶ συναγωγῆς ὑδάτων.
C 13. καὶ deest.
C 14. ἐπιπλίστον.
Col. 80 A 2. ἐμπορείας et corrector ἐμπορίας.
A 3. καταλείποντες, et corr. καταλιπόντες.
A 9. ἀκουσάντων, et corr. ἀκούοντων.
A 12. κρούσματα, et corr. κρούματα.
A 15. οὐδ' ἐν ταῖς.
B 4. θέαν καὶ ἀποκνήσομεν.
B 14. παρεγόμενον τοῖς ἀναπνέουσιν,
C 1. τοῖς ὁρώσιν ἀεὶ.
C 3. ἀντιδισταμένον.
C 9. εἰς τὰς συναγωγὰς αὐτῶν καὶ ὁφθῆτω.
Col. 81 A 1. παντὸς δὲ χρώματος deest.
A 15. ἔχον.
— πρηνούς.
B 4. ἐπωθεῖται δέ.
B 8. οὕτως πέφυκεν.
C 1. οὐσαι αἱ θάλασσαι.
C 5. ὅτι περ περιρρεπὲς ἐστίν.
C 9. εἰδόντος, et corr. ἰδόντος.
Col. 84 A 13. συγχωρεῖν.
B 1. ἐμπιμπλαμένη.
C 10. Σέσωστρις ὁ Αἰγύπτιος.
C 14. ἀπογεννηθῆτω, et corrector ἀπογεννηθήτω.
Col. 85 A 2. τρόπους, et corr. τόπους.
A 5. ὑπερβηγμένα.
A 6. κατὰ τὸ μέγεθος.
A 8. πάντα ὑδάτων τότε πεπληρωμένα in mar-
gine.
B 1. ὅτε ἔδει πρὸς μίαν.
B 4. βρετανικὴν.
B 14. προσφέρειν.
C 1. τελειοτάτην.
C 5. ἡ τῆς μιάς συναγωγῆς.
C 6. ἀρίστην pro μεγίστην.
C 10. ἀθρόος.
C 11. ἐκπεριελήφει.
C 12. μία τὴν ἐστίν, et corrector μία γὰρ ἐστίν.
D 3. (τὴν suprascriptum) βιθυνῶν.
Col. 88 A 12. συνεστόμονται.
A 15. ἐκάλεσεν.
B 1. συνέδραμεν.
— συνέδραμεν (μέν deest) εἰς συναγωγὴν.
B 3. κατὰ ἴδιον.
B 4. ἀπολειφθέντας.
— ὁ Χριστός.
B 8. ἰώνιος manus prima, et corr. ἰόνιος.
B 10. ὀνόματα τῶν πελαγῶν.
— νῦν suprascriptum secunda manu.
C 3. ὁφθῆτω ἡ γῆ (sic).
C 10. τῶν ἐγγεγραμμένων.
C 12. ὅπερ ἔλθεν.
Col. 89 A 15. ὥφθη ἡ ξηρά.
— τὸ χρεματιστικόν (sic).
C 7. οὕτως.
C 8. προσέρχεται.
D 4. διαλλακτῆς manus prima, et corrector δια-
λάκτης.
Col. 92 A 3. τὸ μὲν θερμόν.
A 6. παναρμόνιος.

Col. 92 A 12 ἐξαρχῆς.

A 14. τὰ δὲ τῆς τοῦ εἶναι αἰτίαν.

A 15. προτιμώτερα manus prima, et corr. προτιμώτερα.

B 10. πορφυροῦσαν pro πορφύρουσαν.

— κυανὴν pro κυανῆν.

C 6. καὶ (οὐ deest) πρὸς τὸ δρθιον.

C 7. ἐναπολειφθῇ, et corr. ἐναποληφθῇ.

D 2. τῶν ποταμίων.

D 3. πάσχουσιν.

D 4. πρὸς ὅν (τι deest) τοῦτο.

Col. 93 A 7. εἶτα καὶ καταψυχθέν.

A 13. κατελήφθησαν, et corr. κατελείφθησαν.

A 15. ἰδεῖν τῆς θαλάσσης τὸ ὕδωρ.

B 7. δι' ἐαυτῆς.

B 10. γίγνεται.

— καὶ πόθεν μοι ὅλον.

D 7. μετὰ τὸ ἀναπνεῦσαι.

Col. 96 A 2. ἡ γὰρ πρώτη φωνή.

— τὴν τοῦ γεννᾶν αὐτῆν.

A 14. οὐδεμιᾶς ἐτέρωθεν συνεργείας δεομένη.

B 7. τὰ περὶ γῆν ἅπαντα.

B 7. διεκεκόσμητο.

B 10. ἄρ' οὖν, et corr. ἄρα οὖν.

B 14. ὁ γὰρ τὰ κτήματά σου.

C 4 φησιν σπέρμα.

C 7. ὥστ' εἶναι.

Col. 97 A 7. οὐτε χρόκος.

A 7 οὐτε σκόροδον.

A 11. ὁ κάλαμος ὃς μετὰ τὴν ἐπέτειον.

A 14. διαγῆς.

A 14. ἀλλ' ἐκ.

B 7. οὕτω τὰ ἐν τῇ πρώτῃ.

B 7. προβληθέντα.

B 8. ἀκολουθεῖς.

B 13 πενθηράν.

C 1. σφοδρότερον man. pri., et corrector σφοδρόν.

C 3. ὅποιωδῆποτε.

C 11. καιριοτάτης.

D 1. ἐνυπόστατος.

D 2. ὁ αὐτὸς (in margine οὗτος).

D 3. δεῖνα pro δεινὰ.

Col. 99 A 1. κατὰ τὰς ἄλλας χρῆσας.

A 3. ἐντυγχάνουσιν.

A 4. ἡ τὰς ἐκ τῶν βασιλείων τιμὰς.

A 6. τὸν κήρυκα πρὸ αὐτοῦ μέγα βοῶντα.

A 7. βαδδοφόρους.

A 9. ἐπαγωγὰς.

A 11. νύξ, καὶ πυρετός.

A 12. (ἡ deest) πλευρίτης.

B 14. ἀδρυνόμενον corrector.

C 3. γενόμενον man. pri., et corr. γινόμενον.

C 6. ἐπιπλέον.

C 7. αὐτῆς.

C 14. (καὶ deest) οὕτω.

C 15. καταμικρόν.

D 2. εἴτε τὸ τῶν χειροπῶν.

Col. 101 A 3. φέρουσιν.

A 8. διάρπαστον man. pri., et corrector εὐδιάρπαστον.

A 14. εὐθέως deest.

B 4. ἐγκαλέσωμεν, et corrector ἐγκαλέσωμεν.

B 5. λογιζόμεθα.

B 7. ἀλλὰ ἡμῖν.

B 8. αἱ ἀπὸ τροφαῖ man. pri., et in margine αἱ ἀποτεταγμέναι τροφαί.

B 10. γενομένων, et corrector. γινόμενων.

B 11. ταύρειον.

B 12. παραχθέν in margine.

C 2. δέ γε ὦ.

C 3. εἰσπορίζουσα.

C 6. οὐδὲ ἀχρήστως.

Col. 104 A 7. ἐκέλευσεν.

A 7. καὶ καρπὸν ἡμῖν ἀναδοθῆναι.

A 9. εἰς σπέρμα ἡμῖν τελειωθῆναι.

A 9. ἵνα τὸ πρῶτον.

A 10. διδασκαλεῖον.

A 11. πρὸς τὴν ἐφεξῆς.

A 12. πυρόν.

B 4. εἰς ἐτέραν.

B 4. χρόαν manus prima, et corrector χροιάν.

B 5. μετέπεσεν.

B 6. καὶ μέντοιγε καὶ πάλιν.

C 1. ἀλλὰ ἐκ.

Col. 105 A 3. φρίσσοντα, et in margine: Ἡ φρίξις λέγεται ἡ ἀνάστασις καὶ ἡ πυκνότης τῶν ἀστέχων.

B 8. βοδωνία.

B 12. χωριζόμενον.

C 5. ἡμῖν ἡ γῆ ἀνατέλλειν κατεδικάσθη.

Col. 108 A 3. ἐξευρίσκοι.

A 10. ὡς ἔραμεν.

B 4. ὑπὲρ τῆς γῆς.

B 5. ἀρκεῖ σοι.

B 5. τῇ ὤφει deest.

B 10. ἐμφυτευομένους.

B 13. τὰς ψυχὰς ἡμῶν τῶν ἀνθρώπων.

C 10. ἀνδρῶν deest.

C 13. τῶν πλησίων.

Col. 109 A 2. τὴν σαρκικὴν

C 8. ρυσούται.

D 5. γεωργία μὲν τῶν φυτῶν τὰς ποιότητας

Col. 112 A 4. δυνθεῖη τις τῷ λόγῳ.

A 14. ἐμβαλόντας.

B 10. βούλεται deest.

B 12. λαμβάνειν.

C 9. τὰς χροιάς.

C 11. πέπταται.

D 3. καροιάς.

Col. 113 B 7. κατεχασθαι

B 9. ἐνάργειαν.

C 11. καροιαίς.

D 6. πορφυρόν.

Col. 116 A 1. ὁρῶ μου.

A 3. ἀγάγω.

A 9. (καὶ deest) τὰ μὲν.

B 12. συμπαραμένον.

D 6. διέρχεται.

Col. 117 A 3. τῶν αἰώνων deest.

A 5. περὶ γενέσεως φωστήρων deest.

C 1. ἀστέρων.

C 5. τὸ ἀναγκαῖον ἐστίν.

C 5. νήφοντι λογισμῷ.

D 5. ἔγγονον.

Col. 120 A 9. πλούτου ὑπαρξίν καὶ.

B 12. ἀναμέσον.

C 4. γενήμασιν.

C 7. ὀνομάσωσιν.

D 8. κινήτω.

Col. 121 B 9. ἄλλο δέ τι τῷ φωτὶ τὸ ὑποκείμενον σώμα.

C 2. καὶ μὴ μοι ἀδύνατα εἶναι λέγε ταῦτα ἀπ' ἀλλήλων.

Col. 124 A 5. (καὶ deest) ἐν καθαρόν.

A 9. ἡλίον.

A 15. πάλιν deest.

B 6. ἐπαμφιζομένη, et corr. ἐπαμφιζομένη.

B 8. ἀναμέσον.

B 9. διεχώρισεν, et corrector. διεχώρισεν.

B 10. ἀναμέσον.

B 11. τότε μὲν τὴν φύσιν.

D 13. καταδιάμετρον.

D 7. αὐτῇ.

D 7. ἐνίσχει.

D 9. σεληνιαῖον.

D 10. (τὰ deest) ἄστρα.

D 11. καὶ τὴν κτίσιν περιλάμπουσα.

Col. 125 A 4. ἐὰν (γὰρ deest) μὴ τις.

Col. 153 B 1. διαχεθείς.
 B 8. βιάζαν κίνησιν.
 B 10. συμπεριτρέχουσιν.
 B 14. ἐπιπλεῖστον.
 C 1. τετηρήχασιν.
 C 10. τὸ σκάφος deest.
 C 11. πόρρωθεν deest.
 Col. 128 A 5. ἐσκεμμένα.
 A 7. καὶ λέγουσι deest.
 A 8. τῶν οὐρανῶν.
 A 8. (καὶ deest) διὰ τοῦτο.
 Col. 129 A 6. εἶπεν.
 A 10. δεῖ τὰ ὠροσκοπεῖα καταμαθεῖν τὸν μέλλοντα πρὸς ἀκρίθειαν.
 B 4. ἐν τῇ πόστῳ
 C 2. ἀποτελεσματικὰ manus prima, et corrector ἀποτελεσματικά.
 C 3. χαροποιός.
 C 3. κριῶ.
 C 6. καὶ προεκτιχοὶ δέ, καὶ πάλιν.
 D 2. τῶν ἀερινῶν.
 Col. 132 A 15. εἰπεῖν τοῦτο.
 B 1. ἀραχνίους.
 B 2. ἡ τι.
 B 5. ἐκπίπτει.
 B 6. διέβρηξεν καὶ ἠφάνησεν.
 B 7. μόνων, et corrector μόνον.
 B 9. λέγω δέ.
 C 5. ἀποκρύπτονται, et corrector ἀποκρύπτονται.
 C 11. αὐτῶν κείμενον.
 C 11. ἀπεγράφατο, et corrector ἀπεγράψαντο.
 C 12. χρήσασθαι ῥήμασιν.
 Col. 155 A 4. παρεγκλίνη.
 A 9. ποσάκις τῆς ἡμέρας.
 A 13. παρατετηρημένων.
 B 2. Ἰωάναν.
 — ἄγας.
 C 9. ἐξαίρετόν ἐστιν.
 C 10. ἐδείξατε λόγων.
 Col. 156 A 12. καταμέρος.
 A 14. (τῆς deest) βλαστήσεως.
 B 4. περιῆστησι.
 B 8. πρὸς τὴν ἀόρησιν, et in margine eadem manu : πρὸς τὸ ἀόρην καὶ πέπειρον γενέσθαι.
 C 8. ὅθεν τινες αὐτοῦς.
 C 9. τῆς ἀρωματοφόρου (γῆς deest).
 C 9. τῆς ἀρωματοφόρου, in margine : τῆς Ἰνδίας τῆς ἐν τῇ νοτίῳ μέρει διακειμένης.
 C 9. ἐπ' ἀμφοτέρω, in margine : ποτὲ μὲν ἐπὶ τὸ νότιον μέρος ἀποπέμπουσι τὰς σκιάς, ποτὲ δὲ ἐπὶ τὸ βόρειον.
 D 1. ἐκ δὴ τούτων.
 Col. 157 A 4. τοῦ πνίγους, in margine : τοῦ πνίγους τοῦ καύματος· πνιγνεὺς γὰρ ὁ κλιθάνας· ἐντεῦθεν καὶ πεπνιγμένη ὀρυς, ἣ ἐν κλιθάνῳ ὅπτη θείσα.
 A 7. δηλονότι.
 A 11. οὐχ ὡς ἡμέρας ποιεῖν.
 A 12. προσδυτέρα pro προσδύτερα.
 A 12. εἴθετο τὸν ἥλιον.
 B 1. ἐν αὐτῷ φέρων.
 B 8' ἐκτελέσει man. prima, et corrector ἐκτελέση
 C 4. καὶ (μεγάλῃ deest) ἡ θάλασσα.
 C 2. φωστήρας· τοὺς μεγάλους, in margine : Ὅτι μεγάλοι οἱ δύο φωστήρες λέγονται οὐ πρὸς παράθεσιν ἑτέρων μικρῶν, ἀλλὰ διὰ τὸ τῆς φύσεως αὐτῶν ἀπλετον μέγεθος.
 C 6. καὶ ὁ βους μέγας.
 C 9. πῶς νῦν τοῦ μεγάλου.
 — ἐκδεξώμεθα, et corrector ἐκδεξόμεθα.
 D 3. καὶ ὁμοῦ τε πάσῃ,
 D 7. προσφαίνονται.
 Col. 140 A 1. τὸ μὴδὲν αὐτοῖς.
 A 5. ἐξευρίσκωμεν, et corrector ἐξευρίσκομεν.

A 6. ἀλλ' ἀπ' Ἰσου manus prima, et corrector ἀλλ' Ἰσου.
 A 13. τῆς ἐφ' ἐκάτερα, in margine : πρὸς τε ἀνατολὴν καὶ πρὸς δύσιν.
 B 8. ὥστε (ei deest) ψεύδεσται.
 B 12. ἴδας, et corrector εἶδας.
 C 1. τετραμμένη.
 C 6. καθάπερ ἐφημεν δαπανηθεῖσα.
 C 7. γενομένη.
 C 8. ἡ δὲ που, et corrector ἥδη δὲ που.
 C 13. διασώζειν.
 Col. 141 A 3. κάκεινο. In margine : ἀπὸ συγκρίσεως περὶ τοῦ μεγέθους τοῦ ἡλίου.
 A 10. συμπεπιλημένον, in margine : πεπνικνωμένον.
 A 12. περιρέουσιν, et corrector περιβρέουσιν.
 B 7. καταλιπεῖν.
 B 9. φανότατον.
 B 12. προσδεικνῦσα.
 C 8. ἀφαιρέσει.
 Col. 144 A 8 γινόμενα.
 A 9. καὶ ταῦτα πάλιν.
 B 2. ὠκεανόν. In margine : Τικτομένης γὰρ τῆς σελήνης ἐν ἐκείνῳ τῷ τόπῳ τοῦ ὠκεανοῦ ἀποδίσταται τὸ κύμα, καὶ ἡ γῆ φαίνεται.
 B 11. ἀμπωτις, in margine : ἀναπauσις, καὶ πάλιν ἀνάδοσις.
 C 5. ἀναπνοαίς.
 C 6. ἐμπνοαίς.
 C 13. ἐστὶν ἐξευρεῖν.
 D 2. εὐγνωμόνως δεῖ κατηγορεῖν τῆς αὐτῶν ἀσθενείας.
 D 3. ἀλλ' ἐξ ὀλίγων.
 Col. 145 A 2. τίνα ἐστὶν καὶ ἡλίκα, et corrector πηλίκα.
 A 7. ἀποκινήθεισα ἡ σελήνη.
 B 2. κατεφώτισεν.
 B 3. ταῖς αὐγαῖς καὶ ἐπὶ τὰ πλάγια.
 B 6. περιστάσιν αὐτῶν.
 B 11. ἀντεπαρετείνετο.
 — ἔχουσι λόγον.
 Col. 148 A 6. περὶ ἐρπετῶν deest.
 A 7. ἐρπετά. In margine : Συσηριανός. ἐρπετὰ καλεῖ τοὺς ἰχθύας, ἐπειδὴ μᾶλλον ἔρπει, ἢ περιπατεῖ.
 B 3. καὶ εὐθὺς (καὶ deest), ποταμοὶ ἐνεργοί.
 B 4. γόνιμοι (τῶν secunda manu) οἰκείων.
 B 10. ἀπεξέννυτο.
 C 4. Ἐξαγαγέτω. In margine : Ὅτι τὰ φυτὰ ζῆν μὲν λέγεται, ζῶα δὲ οὐδαμῶς οὐδὲ ἐμφυγα· καὶ διατί.
 C 10. πᾶν τὸ νηκτικόν. In margine : Ὅτι νηκτὰ καλεῖ ἡ Γραφή πάντα τὰ ἐν τοῖς ὕδασι ζῶα.
 Col. 149 A 2. σελάχη. In margine : Εἶδος ἰχθύος, ἔχον ὡς σέλας καὶ ἀκτῖνα καὶ οὐ φολίδα.
 A 8. πολύχουν. In margine : Πολύχουν, πολυχωρτον, πολύμετρον, χῶς γὰρ εἶδος μέτρου.
 B 8. ἐστὶν ὁ ἀήρ.
 C 1. ἰδιότροπος (ἡ deest) ζωή.
 — In margine : Ὅτι οὐδὲν τῶν νηκτῶν τιθασσεύεται, καὶ διατί.
 D 4. δράκοντες γὰρ καὶ σμύρνα..
 Col. 152 A 2. δελφίνες. In margine : Ὅτι οἱ δελφίνες τοὺς οἰκείους σκύμνους ποτὴντας ἀπὸ τινων, διὰ τοῦ στόματος καταπίνουσιν, καὶ εἰς τὰς ἰδίας κοιλάς φυλάττουσι, καὶ μετὰ τὸ ἀναχωρῆσαι τὸν πτοήσαντα πάλιν ἐμοῦσι τοὺς καταποθέντας.
 A 12. ποιοὶ μὲν θυνοσκόποι.
 A 13. ἐν μεγάλας ἰχθύων ἀγέλαις.
 A 14. ἀπαγγέλλειν.
 B 11. τὰ ἐγγονα.
 — ὁποδεξάμενον τὸ ὠδὸν ἐκπεσόν.
 B 14. (ἡ deest) καὶ τινων ὀρνίθων.
 C 3. ἰστοροῦσι. In margine : Ὅτι μόνος ἐν ταῖς ἰχθύσιν ὁ σκάκος μνηρυκίζει καὶ φωνὴν ἀφίησιν.

- Col. 153 A 2. τῆς περιουσίας αὐτοῦ.
 A 3. ἐφάνης.
 A 12. γίνεται deest.
 A 10. ὁ καρκίνος. In margine : "Ὅτι ὁ καρκίνος τῆς σαρκὸς ἐπιθυμῶν τοῦ ὁσπρέου διὰ τινος μηχανῆς ἀγρεύει τὸ ποθοῦμενον.
 B 7. διὰ τῆς ἐπινοίας περιερχόμενος.
 B 12. καὶ ταῖς τοῦ πλησίον.
 B 14. φύγε.
 C 1. πένια μετὰ ἀληθείας πάσης ἀπολαύσεως.
 C 3. οὐκ ἂν παρῶμαι. In margine : "Ὅτι ὁ πολὺ-
 πους τὴν χρόαν τῆς πέτρας ἤτιμι περιπλακῇ ἀνα-
 μάσσεται καὶ ἀγρεύει τοὺς πλησιάζοντας τῶν ἰχ-
 θύων.
 C 4. ποτὲ ἄν.
 C 4. In margine καὶ ἐπὶ κλοπον.
 C 7. ὡς deest.
 C 14. ἀλλὰ ἄλλοι.
 D 6. δῶκε ἀλῆθειαν.
 D 7. διατοῦτο.
 Col. 156 A 1. ὁποῖος καὶ ὁ Ἰακώβ.
 A 11. κατένειμεν.
 A 12. οὐκ ὁδοεσίους.
 B 6. ἀλλ' οὐχί.
 B 9. ἀρελόμεθα (τι deest).
 B 13. μηδεμία πρὸς τῷ ἀντιπεράσαντι καθέστηκεν
 ἡ πειρος.
 C 5. μένειν ἐν τοῖς οἰκείοις.
 C 4. ταῖς παραλαῖς.
 C 7. ἥδη δὲ τινες. In margine : "Ὅτι τινες τῶν
 ἰχθύων ἀποδυματικοὶ ἐν διαφόροις τόποις, καὶ
 διατί.
 C 12. ἄλλοι ἐπ' ἄλλων.
 D 1. τοὺς ἰχθύας.
 Col. 157 A 14. ἔχουσιν δέ.
 B 6. ἐπὶ ποταμούς.
 B 9. ἔγγονα.
 C 2. τὴν βαθεῖαν φάμμον.
 Col. 160 A 4. ἤκουσα ἐγώ. In margine : "Ὅτι ὁ
 θαλάσσιος ἔχινος, σημεῖον μέλλοντος γίνεσθαι μεγά-
 λου χειμῶνος τοῖς πλέουσιν ὑποδείκνυσιν· καὶ ποίω
 τρόπον.
 B 5. παρὰ Θεῶ.
 B 12. θαλαττίας.
 B 11. πρὸς γάμον ἀπαντᾷ. In margine : "Ὅτι
 ἔχιδνα τὸν ἰὸν ἐξεμέσασα τῆς μυραίνης συνέρχεται· καὶ
 ποίω τρόπον.
 C 8. παραινέσεως· εἰ ἔχιδνα.
 C 15. τῆς σμυραίνης.
 C 13. διδαχθέντων οὐν οἱ τοῖς ἄλλοις.
 Col. 161 A 2. (ἔτι deest) προσθεῖναι.
 A 8. τὸν πολυτίμον μαργαρίτην.
 A 8. In margine : ὁ μαργαρίτης ἐν ὁσπρέῳ εὐρι-
 σκεται.
 A 12. πίνειν, ei corrector πίνειν.
 A 12. τὸ χρυσοῦν ἔριον. In margine : "Ὅτι αἱ πί-
 νοι τὸ χρυσοῦν ἔριον τρέφουσιν· οἱ δὲ κόχλοι τὰς
 ἀλουργίδας τοῖς βασιλεῦσι χαρίζονται.
 A 14. οἱ κόχλοι.
 B 8. μαινίδος. Εἶδος ἰχθύος, ὅθεν καὶ τὸ μαινομέ-
 νην.
 C 5. φυλάσσειν (τὴν ναῦν deest).
 C 3. ἐχενής. In margine : "Ὅτι ἡ ἐχενής μικρό-
 τατον μὲν ἔστιν ἰχθύδιον, ὑπερμεγέθη δὲ πλοῖα τοῖς
 ἰστίοις ὑπὸ σφοδρῷ ἀνέμῳ ἐκτριπτόμενα χρόνον ἰκα-
 νὸν ἀκίνητα κατὰ τὸ ὕδωρ ἐπέχει ὥσπερ ριζωθέντα
 τῷ πελάγει.
 C 6. ἐν τῷ μικρῷ (τοῦτω deest).
 C 9. φάλλαινα.
 C 11. φοβερά ὅτι πολλὰ τῶν ἰχθύων ἰσθόλα καὶ
 φθαρτικά ὑπάρχουσιν.
 Col. 164 A 3. ἤγαγεν.
 A 8. ταυτὸν.
 B 9. καταλειφθέντες, ei corrector καταλη-
 φθέντες.
 B 11. ἐν νόμῳ Κυρίου.
 C 2. περὶ πτηνῶν καὶ ἐνύδρων deest.

- A C 6. ἀπέλαβεν.
 C 10. οἱ ματαιόφρονες. In margine : "Ὅτι οἱ μανι-
 χαῖοι τὴν γῆν ἐμφυλόν φασιν.
 C 14. βλαστησάτω ἡ γῆ βοτάνην.
 D 5. προβαλέτω.
 D 7. οὐτοις.
 Col. 165 A 4. κατέλειπεν, ei corrector κατέλι-
 πεν.
 A 5. τὰ μὲν ὕδατα. "Ὅτι τὰ μὲν ὕδατα ἐρπετὰ
 ψυχῶν ζωῶν ἐξαγαγεῖν ἐκελεύσθη· ἡ δὲ γῆ ψυχὴν
 ζωσαν· καὶ ὅτι τὰ χερσαῖα καθαρωτέρας ταῖς αἰσθη-
 σεσι τῶν ἐνύδρων κέκτηνται.
 A 15. τελειώτερας.
 B 5. διατοῦτο.
 B 7. ἐμφυλόμενα.
 C 6. οἶδεν.
 C 7. ἐβάδισεν.
 C 10. τὸ δὲ τῶν καμῆλων. In margine : "Ὅτι μνη-
 σίκακον καὶ βαρύμηνις ἡ κάμηλος.
 D 7. καὶ διατί.
 B D 8. ζῶσαν deest.
 Col. 168 A 2. ἐπειδὴ. In margine : "Ὅτι συμφθεί-
 ρεται τῷ σώματι ἡ τῶν ἀλόγων ψυχὴ.
 A 7. ἐξαγαγέτω (οὐν deest).
 A 9. δι' αὐτῶν ἀναπόδισον.
 B 2. ἀλλήλας.
 B 2. οἱ λέγοντες αὐτοὺς, ei corrector αὐτούς.
 B 3. ἰχθύς.
 B 10. τὴν αἰτίαν τῆς ἀφασίας. In margine : "Ὅτι
 ἐν τῷ ὁμίλειν ἐξαφνης ἀπεσιώπησεν ὁ πατὴρ χρόνον
 οὐκ ὀλίγον ἀναπολῶν τι παραλειφθὲν ἐξ αὐτοῦ περὶ
 τῶν πετεινῶν.
 B 11. οἱ διὰ τοῦ πρὸς ἀλλήλους.
 B 15. ἀπὸν.
 C 4. εἴπαμεν, ei corrector εἴπομεν.
 C 8. καταλίπωσιν.
 C 9. ἐπὶ πολὺ.
 C 9. προέβησιν.
 D 2. τὸ χερσαῖον.
 Col. 169 A 4. τέμνουσιν.
 A 4. πετερυγίω.
 — εἰς τὰ πρῶτον.
 A 7. οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν πτηνῶν. In margine : "Ὅτι
 πολλὴ συγγένεια τοῖς πτηνοῖς ζώοις πρὸς τὰ νη-
 κτά.
 B 10. ἐπίει, ei corrector ἐπὶ.
 B 10. καθόν.
 B 14. στήμασιν.
 C 4. ἐπιγινώσκειται, ei corrector ἐπιγινώσκη-
 ται.
 Col. 172 A 1. τὰ δὲ πτιλωτὰ, ὅσον τοὺς σφήκας.
 A 5. περιραγέντος ei corrector περιβράγέντος.
 A 11. διασπαραχθέν.
 A 14. πλείστα αἱ διαφοραί.
 B 11. πλὴν δὲ γε τῶν ἀσθενῶν.
 B 12. ἀνανδρεῖαν, ei corrector ἀνανδρίαν.
 C 4. κωτίλοι. In margine : κολακας φλύαροι.
 C 10. λόγνοι.
 C 12. δολερός.
 — ὁ πέρδιξ. In margine : "Ὅτι ὁ πέρδιξ δολερός ὡς
 συμπράττειν τοῖς θηρταῖς εἰς τὴν ἀγρὰν τῶν ὁμο-
 γενῶν.
 D 4. καθέκατον.
 Col. 173 A 15. τοῦτο.
 B 9. μελίσσης τοῦ ἰδιότροφον.
 B 11. ἀνθῶν, ei corrector ἀνθέων.
 B 13. ἐπισπαμένη, ei corrector ἐπισπασμένη.
 C 2. καὶ πρεπόντων ἱταίνων.
 C 2. αὕτη τῶν deest.
 C 4. ἐργάτης, ei corrector ἐργάτις.
 C 7. οὕτω δέ. In margine : περὶ τῆς σοφίας τῶν
 ἀποθηκῶν τοῦ μέλιτος.
 C 12. λεπτῶς πρὸς αὐτήν.
 C 13. διεγειρομένη τε ὁμοῦ.
 C 15. αὐτὰ ἀλλήλας.
 D 5. σύριγγες. In margine : αἱ κοιλότητες.
 Col. 176 A 2. τοῖς διακεκλιμένοις ἀφηρμοσμένοι.

Col. 176 A 4. ὑπὲρ αὐτῶν, ei corrector αὐτῶν. A 8. πῶς μὲν αἱ γέρανοι. In margine: "Ὅτι αἱ γέρανοι ὀρισμέναι ἔχουσι φυλακὰς, καὶ πληρωθείσης τῆς ὥρας ἡ τὴν φυλακὴν πεπιστευμένη βοήσασα ἐγείρει τὴν ἑτέραν.

A 13. ἐτρέπετο.

B 4. τῇ μεθ' αὐτήν, ei corrector τῇ μεθ' αὐτῇ.

B 4. παραδίδωσιν.

B 11. σημεῖον μὲν.

B 5. τὸ δὲ τῶν πελαργῶν. In margine: "Ὅτι οἱ πελαργοὶ τοῖς γονεῦσι τὴν πρόπουσαν ἐπιμέλειαν προσφέρουσιν.

B 11. πρῶτον μὲν μὴ φαίνεσθαι.

C 12. πτερορρήσαντα.

Col. 177 A 3. καταμικρὸν.

A 4. συνδείσασα, ei corrector συνδήσασα.

A 3. τὰ κάρφῃ. In margine: "Ὅτι εὐμήχανος ἡ χελιδὼν εἰς τὸ κατασκευάσαι τοῖς νεοσσοῖς καλιάν.

A 7. ἐγγόνων.

A 5. ὦν ἕαν τις. "Ὅτι ἡ χελιδὼν ἕαν ἐκκενθήσῃ τις τῶν νεοσσῶν αὐτῆς τὰ ὀμματα, ἔχει τινὰ παρὰ τῆς φύσεως ἱατρικὴν δι' ἧς πρὸς ὑγίαν ἐπανάγει τῶν ἐκγόνων τὰς βίβας.

A 9. χαλεποτάτοις, ei corrector χαλεπωτάτοις.

A 10. ἀπρακτον κινεῖσθαι καί.

A 14. αὕτη παρ' αὐτοῦς. In margine: "Ὅτι ἡ ἀλκυὼν ἐν χειμῶνι ὠστοκοῦσα φυσικῶς, εὐδίαν ἐπιτηρεῖ ἐν ἡ τοῖς νεοσοῖς ἐκλεπίει τε καὶ ἐκτρέφει.

B 10. ἀλκυονίδας.

Ibid. προσαγορεύουσιν.

B 11. παρὰ τοῦ Θεοῦ.

C 1. τὴν τρυγῶνα. In margine: "Ὅτι ἡ τρυγῶν ἀπελευθεῖσα τοῦ ὁμοζύγου οὐ συναλλάσσει ἑτέρῳ.

C 7. ἀδικώτατος. "Ὅτι ὁ ἀετὶς τῶν δύο νεοσσῶν αὐτοῦ τὸν ἕνα καταβράβας εἰς γῆν, τὸν ἕτερον θάλλει δοκεῖ. Διὰ δὲ τὴν ἐπίπνον τροφὴν, καὶ τοῦτον ἀποβάλλεται. Ἄλλ' οὐκ ἐξ τούτου ἡ φῆνι διαφθαρήναι, ἀλλ' ὑπολαβούσα τοῖς οἰκείοις νεοττοῖς συνεκτρέφει.

Col. 180 A 2. ἀνίστατο.

A 3. ἐξίσου.

A 6. ὥσιν.

A 11. πετομένον.

A 5. μὴ μιμήσῃ. In margine: "Ὅτι οἱ γαμφύνοντες τὴν ἐναντίαν περὶ τοὺς ἐκγόνους ταῖς κορώναις βαδίζουσιν. Οἱ μὲν γὰρ ἀρεσμένοις πέτεσθαι ἀποδιώκουσι μηδὲν ἐπιμελείας ἀξιοῦντες· οἱ δὲ τρέφουσι καὶ θάλλουσι καὶ πάσης ἐπιμελείας μέχρι πολλοῦ ἀξιοῦσιν.

A 11. πετομένον.

A 15. τοὺς δὲ γυῖας. In margine: "Ὅτι οἱ πολλοὶ τῶν γυῖων ἀσυνδύακτως τίκτουσιν.

B 15. ἀπὸ γῆς.

C 4. διὰ τὸ πυκνόν.

C 10. προστάγματι τοῦ Θεοῦ.

C 12. ἐπιπλέον.

C 13. ὑπερπίπτειν.

C 15. ἐν πᾶσι.

Col. 181 A 3. νυκτικῶραες.

A 7. πῶς ἀγρυπνῶν. In margine: "Ὅτι ἡ ἀηδὼν ἐπωάζουσα διὰ πάσης νυκτὸς μελωδεῖ.

A 9. πῶς τετράπου. In margine: "Ὅτι ἡ νυκτερὶς ἐν πτηνοῖς καὶ τετράπους ἐστὶ, καὶ ὁδοῦσι πρὸς τροφὴν κέχρηται, καὶ ζωστοκεῖ καὶ διὰ ὁρέων πέτονται, καὶ ἐξ ἀγάπης ὁρμαθοῦ δίκην ἄλλῃ τῆς ἄλλης ἔχεται.

B 5. προτιμώτερον, ei corrector προτιμότερον.

B 7. ὁζυτάτη ἐστὶ.

B 15. συνορρήζων.

B 15. γεωργούς (δὲ deest).

Ibid. πῶς ἀγρυπνῶν. In margine: "Ὅτι ἀγρυπνῶν τὸ τῶν χηνῶν γένος, καὶ ποτὲ τὴν Ῥώμην κινδυνεύουσιν ὑπὸ βαρβάρων ἐχθρῶν ἀλῶναι τῇ κραυγῇ διέσωσαν.

C 5. οὐχὶ ἴδων τι.

C 6. δείκνυσιν.

C 7. τίς ὁ τοῖς γυῖ. Περὶ τοῦ προαισθάνεσθαι τοὺς γυῖας τοὺς ἐν πολέμοις θανάτους.

C 6. τοῖς γυῖ προσαγγέλλων.

C 12. ἐπιστρατείας, ei corrector ἐπιστρατίας.

D 1. ἐνδοθεῖναι.

D 2. πῶς ἡ σελευκίς. In margine: "Ὅτι ἡ σελευκίς ἀκόρεστον ὄργανον εἰς βοήθειαν τῆς φθορᾶς τῶν ἀκρίδων τοῖς ἀνθρώποις παρὰ τοῦ σωτήρος Θεοῦ ἐπιπέμπεται.

D 5. παρασκευάσαντος.

Col. 184 A 1. τίς ὁ τρόπος. "Ὅτι ὁ τέττιξ ἐκ τοῦ ὠρακος ἄδει.

A 7. ὅταν ἴδῃς. In margine: "Ὅτι τοῖς ἐντόμοις οὐκ ἐστὶ πνεύμων.

A 8. προσειρήχασιν

A 11. δίδλων.

B 1. ἔκτισαν.

B 5. ἐπιτήχονται.

B 8. καθιείς, ei corrector καθείς

B 9. ἀναφέρῃ, ei corrector ἀναφέρει.

B 10. διὰ τοῦτο.

C 6. προῖδατο.

C 7. κατὰ γένος.

D 4. περὶ τοῦ Ἰνδοῦ.

D 5. σκυλῆκος. In margine: "Ὅτι ὁ ἰνδὸς σκυλῆς εἰς κάμπην τὰ πρῶτα μεταβάλλεται, εἰτα εἰς βομβύλιον, καὶ τελευταῖον πετροῦται.

Col. 185 A 3. λαμβάνεται.

A 4. πᾶσι.

A 5. κατεπαγγέλλεται.

A 15. εἰς τὴν τῶν ψυχικῶν εὐφροσύνην.

B 6. ἐπὶ τὸ αὐτό.

B 13. πρέστηκεν.

B 15. πρὸς ἑκάτερον μετατιθεῖς μέρος.

C 2. πάλιν ἐκείνων.

C 3. κατησχυμένον.

C 8. ἐστιν.

C 11. ἐπιπλέον.

C 12. ἱκανὰ καὶ τὰ εἰρημένα.

D 1. τοῖς οἰκείοις βλαστοῖς.

Col. 188 A 1. (ὁ deest) ὑπερβάλλον.

A 5. πληρῶσαι ὁμῶν.

A 7. καὶ τὸ κράτος deest.

A 10. περὶ χειρῶν deest.

A 13. ὅς τῶν εὐτραπέζων τις.

B 4. τοιούτου δὴ τι (τι suprascriptum).

B 5. εἰ μὴ τι ὑμεῖς ἄλλο τι λέγετε.

B 5. ποτ' ἂν εἴῃ.

B 9. εἰ καὶ παρ' ἑμαυτοῦ μὴ ἐξευρών.

B 12. ἀλλὰ τινά.

B 13. καὶ φωτὸν deest.

B 13. καὶ τὸν ἰχθύν.

B 14. ἐρμηνεύουσιν.

C 6. πάντα ὥσπερ εἴρηται.

C 13. περὶ κόσμου.

C 15. προσαχθήσεται.

D 1. ὁ θεράπων τοῦ Θεοῦ διελέχθη.

D 2. Μωϋσῆς deest.

Col. 189 A 1. τὴν περίμετρον.

A 2. ὑπὸ γῆν.

A 4. διεμέτρησεν.

A 4. τῆς σελήνης.

A 6. τοῦτου γε ἔνεκεν.

B 1. ἐμπροσποιήσει.

B 7. διεξιόν.

C 1. οὕτως.

C 6. ἕκαστον τῶν ζώων (τῶν suprascriptum).

C 8. διεφθαρμένα ἢ deest.

C 12. ἐναπέμεινε.

C 12. τῇ γῇ τὸ πρόσταγμα.

D 1. οὐ γὰρ μόνον. In margine: "Ὅτι οὐ μόνον ἐν ταῖς ἐπομβρίαις τέττιγας ἀναδίδωσιν ἡ γῆ, ἀλλὰ καὶ βατράχους καὶ μύας καὶ ἄλλα ζῶα.

D 7. ἐγγέλους.

D 5. ὅπου γε. In margine: "Ὅτι παρ' Ἰθῆας τὰς Αἰγυπτίας μέχρι τοῦ παρόντος, ἐπειδὴν ὕψι λάβρους ἐν καύματι, εὐθὺς ἀρουραῖων μυῶν ἡ χώρα πληροῦται.

Col. 192 A 8. ἐπὶ γῆν νένευκεν.

A 12. τῆς σαρκὸς σεαυτὸν.

- Col. 192 A 15. ὁμοιώθης.
B 2. οὕτως.
B 6. εξαγαγέτω — ζῶσαν deest.
B 10. (ἔστιν deest) ἡ ἀλογία.
C 1. ἡ ἑλαφος.
C 12. ταχύτητι, et corrector ταχυτήτι.
Col. 193 A 1. συμπεπηγώς, et corrector συμπεπηγός.
A 2. φολάδι, et corrector φολάδι.
A 9. ἄρκτος. In margine: "Οτι τρωθείσα ἄρκος, αὐτὴν θεραπεύει.
A 10. φλώμω, et corrector φλωμῷ.
A 10. φλώμω, et in margine στουπίω.
A 12. ἰσοῖς ἀν.
B 1. μάραθρον, et corrector μάλαθρον.
B 7. τοῦ ἀέρος προσόντος.
B 9. ἐπὶ τὰς ἐξόδους.
B 9. ὁρώσιν.
B 10. ἤδη δέ τις.
Ibid. ἐτήρησεν.
B 11. ἐχίνος. In margine: "Οτι ὁ χειρταῖος ἐχίνος πρὸς τὸν μέλλοντα πνεῖν ἀνεμὸν τῆς καταδύσεως αὐτοῦ ἀποφράττει τὸ στόμιον.
B 13. βορέου, et corrector βορρέου.
B 14. μεταλαβόντος.
B 15. εἰς τὴν πρὸς ἄρκτον.
C 3. ἀλλὰ τὸ καὶ παρὰ τοῖς ἀλόγοις τινὰ εἶναι τοῦ μέλλοντος.
C 15. ταμείοις.
Col. 196 A 2. ἐμφυέντες.
A 6. ἐνευδινῇ una voce.
A 9. ἐφίκεται.
C 3. ὑγείας.
C 4. ὑγείαν.
C 11 ἡ τῷ σώματι ὑγεία.
Col. 197 A 8. τὴν χροῖαν αὐτὴν καὶ deest.
B 1. ἔστι τις.
B 12. ὁ κύων. In margine: Περὶ κυνὸς, καὶ οὗτι συντρέχει τοῖς συλλογιστικοῖς φιλοσόφοις καὶ γραμμικοῖς.
C 8. καὶ οὕτως. In margine: "Οτι ἀναιρέσει τῶν ψευδῶν προτάσεων ἡ ἀληθὴς ἀναδείκνυται πρότασις.
C 10. οἱ ἐπὶ τῶν γραμμάτων.
D 2. πολὺ τῶν κυνῶν.
D 1. ὅπου γε. In margine: "Οτι πολλοὶ κύνας φρονεῦσιν δεσπότης ἐν ἐρημίαις ὑπὸ συμπαθείας καὶ λύπης ἐπαπέθανον.
D 5. οὐ μόνον deest.
Col. 200 A 3. τροφήν (τῶν deest).
A 6. διὰ τοῦτο.
Ibid. πολύτοκοι.
Ibid. τὰ εὐλαωτότερα. In margine: "Οτι τὰ εὐάλωτα τῶν ζώων πολὺ γονά εἰσι· τὰ δὲ φθαρτικά, ὀλιγοτόκα.
A 8. ἐπιλείπη, et corrector ἐπιλήπη.
A 9. Τὰ δὲ φθαρτικά τῶν ἀλόγων ὀλιγότοκα.
A 10. μόλις λέαινα.
A 13. ἐκτινύσαι.
B 12. ἀναπεμπάεσθαι, et in margine ἀναπεμπάειν.
B 15. ἐχίνοι, in margine αἰκυλῖαι.

- A Ibid. κεκρύφαλοι: In margine: Μέρος κοιλίας, ὡς φύλλον δὲ ἐστὶ παρὰ τὸ κρύπτεσθαι· ἡ εὐθεία δὲ ὁ κεκρύφαλος.
C 1. οὐκ ἐνεργῶς ἔγκειται.
C 2. ἀναγκαίαν χρεῖαν.
C 1. ἐνυστρα. ἐνυστρον λέγεται τὸ πρωταρχίον τὸ λεγόμενον ἀρχέντερον.
C 5. ἄρκτου.
C 6. οὐκ οὐχὶ ἐκ τῆς πόας.
C 9. τί βούλεται. In margine: "Οτι ἀναγκαῖα τῷ ἐλέφαντι ἡ προνομία κατεσκευάσθη.
C 12. συμπεφορημένον. In margine, συμπεπαιρωμένον.
Col. 201 A 3. σπονδύλων.
Ibid. ῥάχην.
A 5. τὸν ποτόν.
A 6. ἀδιάρθρωτοι αὐτῶν οἱ πόδες.
A 8. ἐπατέθη.
A 11. ἐξαρκούντα.
B 6. (τὰ deest) κάτω.
B 7. διήρκεσεν.
B 7. νῦν δὲ ἤδη. In margine: "Οτι ἰσθόρηται οἱ ἐλέφαντες πλέον ζήσαντες τῶν τριακοσίων ἐτῶν.
B 12. οὕτος ἀληθής.
C 3. ἡμᾶς ποιέσθαι.
C 6. ἐν τοῖς μικροτάτοις. In margine: "Οτι καὶ ἐν τοῖς μικροτάτοις ζώοις ἐστὶ κατιεῖν τὴν σοφίαν τοῦ κτίσαντος.
C 12. οὕτω.
D 1. τοῦ σκορπίου. "Οτι κέντρον πῶς ἐκοίλανε.
D 4. (καὶ om.) φθαρτικά.
Col. 204 A 4. πίστεως ἀπόδεξις ἐστὶ τὰ θηρία.
A 9. τῷ Παύλῳ ἐναφαιμένη ἐχίς.
B 1. περὶ τῆς ἀνθρώπου.
C 2. ἐθαυμαστώθη ἡ γνώσις σου ἐξ ἐμοῦ. In margine: "Οτι τὸ, Ἐθαυμαστώθη ἡ γνώσις σου, ἐξ ἐμοῦ, οὕτως ἐξηγεῖται ὁ πατήρ· Ἐκ τῆς ἐμῆς κατασκευῆς τὴν ὑπερβάλλουσαν σου γνῶσιν θαυμάζω, Κύριε, τουτέστιν, Ἐμαυτὸν καταμαθὼν καὶ τὰ ἐμὰ θεωρήσας ἐκ τῆς οἰκείας κατασκευῆς καὶ τῶν ἐν ἐμοὶ θεωρουμένων ἐργῶν σου, τὸ ὑπερβάλλον τῆς ἐν σοὶ σοφίας μέγεθος ἐθαύμασα.
C 11. εἶπεν.
C 12. ἐποίησεν.
D 2. καθελόμενος.
Col. 205 B 5. τὸ ἐχθρὸν manus prima, et corrector τὸ τῶν ἐχθρῶν τῆς ἀληθείας Ἰουδαίων γένος στενοχωρούμενοι.
B 12. εἰσάγουσιν.
B 13. τῆς συμβουλῆς.
C 4. μὴ (καὶ deest) εἰχῶν.
C 13. ὑποστάσεως (αὐτοῦ deest).
C 8. ἄκουε καὶ σύ. In margine: κατὰ Εὐνομίου.
Col. 208 A 12. ἐν εἰκόνι αὐτοῦ.
A 13. κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ.
B 4. καὶ αὐτῷ μὲν Κύρια.
B 5. τὰ τῆς χάριτος.
B 8. εἰς δυσμῶς.
B 12. παρηγάμεθα, et corrector παρημεψάμεθα.

VARIÆ LECTIONES

AD HOMILIAS DE STRUCTURA HOMINIS ET DE PARADISO.

(Cod. Reg. 2286, nunc 503.)

AD HOMILIAS DE HOMINIS STRUCTURA

Τοῦ ἐν ἀγίοις Πατρὸς ἡμῶν Βασιλείου ἀρχιεπισκόπου Καισαρείας Καππαδοκίας τοῦ μεγάλου, εἰς τὴν Ἑξαήμερον Ὁμιλίαι ἐννέα.

Καὶ ἑτεραι Ὁμιλίαι τρεῖς, εἰς τὰ τὴν τοῦ ἀνθρώπου κατασκευὴν, καὶ περὶ παραδείσου· παρὰ μὲν τῶν, ὡς τούτου δὴ τοῦ μακαριωτάτου καὶ

θεογενέστου Πατρὸς ἡμῶν Βασιλεῖου τοῦ με- A
γάλου, ἐκλαμβάνονται· παρὰ δὲ τῶν, ὡς τοῦ
ἐν ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Γρηγορίου ἐπισκόπου
Νύσσης, τοῦ θεσπεσίου ἀδελφοῦ αὐτοῦ.

Col. 12 A 1. τὰ περὶ θηρίων καὶ κτηνῶν, καὶ
νηκτῶν καὶ πτηνῶν.

A 2. περὶ τῆς γῆς καὶ τῶν ἐν θαλάττῃ διαλεχθέν-
τας ἡμᾶς μὴ καὶ τὰ περὶ τῆς ἡμετέρας γενέσεως.

A 6. ἂν μὴ πωλείου.

A 9. οὕτως.

A 10. ἄλλα ὁρῶν deest.

A 12. τοῦ παρορᾶσθαι ἕκαστον ἡμῶν αἴτιον γίνεται.

A 13. ἐπεὶ ἀσυνετοὶ ἐσμέν ἑαυτῶν καὶ ἀπερίσπτοι
εἰ τῆς ἡμετέρας κατασκευῆς.

A 14. ὅπερ ἐσμέν deest.

A 14. καὶ τί ἐσμέν ἀγνοοῦντες.

A 15. τῶν προχείρων τῆς κτίσεως καὶ τῶν μικρο-
τατων.

B 2. ἔχοντες· καὶ τοὶ πολλοί.

B 3. τὸ ἀνθρώπινον deest.

B 4. τῶν πρὸ ἡμῶν περὶ τοῦτο τὴν πᾶσαν.

B 5. ὅσα pro. πόσα.

B 6. τῶν ἡμετέρων μορίων ἡμῖν διηγείται.

B 7. τῆς ἐνδοθεν ἡμῶν κατασκευῆς.

B 8. κεκρυμμένας ὁδοὺς συνυπαρχούσας ἐν τῇ
ἀφανείᾳ καὶ διαφόρους ἐνεργείας πρὸς μίαν σύμπτωσαν
τοῦ σώματος.

B 12. μυρία ἄλλα παρ' ἐκείνοις πεφίλοσώφηται ὧν
οὐδεὶς ἡμῶν.

C 3. μικρὸς μὲν γὰρ εἶ.

C 4. εὐρήσει σε· διὰ τοῦτα.

C 5. ἐξετάζειν.

C 6. τουτέστι τὴν γνῶσιν τὴν περὶ τῶν σὺν θαυ-
μασίῳ, ἐξευρεῖν ἡδυνήθη· πῶθεν.

C 7. θαυμαστώσῃ ἡ γνῶσις σου ἐξ ἐμοῦ· καὶ
deest.

C 8. τὴν γὰρ τέχνην.

D 8. ἡ φωνὴ αὐτῆς ἀνάγκαστος.

D 9. καὶ ἀπλῶς προήλθε προστάγματι, εἶπε γὰρ ὁ
θεός.

D 10. καὶ ἄνευ βουλῆς ὑπέστη· (οὐρανός deest)
φωστῆρες καὶ οὐδὲν περὶ αὐτῶν προσβουλευσαντο.
θάλασσα.

D 12. ἀπειρα τῇ προσταγῇ.

D 13. παντοδαπὰ τῇ καλεῖται ἐγένετο.

Col. 13 A 1 θηρία — καὶ ἐγένετο deest.

A 2. Ἐνταῦθα δὲ οὕτω.

A 4. ἀνθρώπος. ἐντεῦθεν κατὰμαθε σεαυτοῦ.

A 7. ἐν τῷ βίῳ.

A 10. βούλεται ἀπηρτισμένον αὐτοῦ ποιῆσαι τὸ
φιλοτέχνημα; οὐχί. ἀλλ' ἵνα σοι δεῖξῃ μόνον, ὅτι
τέλειος εἶ.

A 13. ὅτι δύο τέως πρόσωπα.

A 14. διατὶ δὲ οὐκ εἶπε, Ποίησω ἄνθρωπον, ἀλλὰ,
Ποίησωμεν· ἵνα νοήσῃς τὴν ἴσῃν δεσποτείαν.

B 1. τὸν υἱὸν ἀγνοῆς.

B 2. ἔκτισε.

B 7. ὁρᾷς ἱστορίαν.

B 8. ἀφραγῆ τῷ νοήματι· μετὰ γὰρ τὸ Ποίησω-
μεν, ἐπήγαγε, καὶ ἐποίησεν.

B 9. ποιήσωμεν· καὶ deest.

B 9. οὐκ εἶπεν Ἐποίησαν τὸν ἄνθρωπον, ἵνα μὴ
πολυθεύας.

B 11. ἀφειδέεις ἂν ἐγένοντο οἱ ἄνθρωποι πρὸς τὸ
πολλὰ πλήθη θεῶν ἑαυτοῖς ἐπιγράψαι· πρῶτον μὲν
γὰρ ποιήσωμεν ἄνθρωπον, ἵνα γνωρίσῃς.

B 14. καὶ ἅγιον Πνεῦμα.

C 6. οὐ γὰρ εἶπε, Καὶ ἐποίησαν.

C 14. παρ' ἡμῶν.

D 3. κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν.

D 4. κατ' εἰκόνα μὲν οὖν Θεοῦ.

Col. 16 A 2. καὶ κεφαλὴ καὶ χεῖρες καὶ ἰσχυόν.

A 3. ἐφ' οὗ ἴδρυται καὶ πάντα τὰ ἡμέτερα. λέγε-
ται γὰρ καὶ ἐν τῇ Γραφῇ, Θεὸς καθέζεται.

A 5. ἀλλ' οὐχὶ ριπὸ οὐκ οὐκ.

A 7. ἀνάρμοστον.

A 8. καὶ ἀπλοῦς.

— ἀμεγέθης ἀποσὸς deest.

A 9. μορφήν περὶ αὐτῶν· ἡ σμικρύνῃς.

A 11. ἐννοίαις σωματικαῖς.

A 15. ὅτι τῶν ἀπεράντων ἀφικέσθαι οὐ δύνη.

B 1. ἐννοήσῃς. ἀπὸ γὰρ δυνάμεως ὁ θεός.

B 8. πῶς οὖν ἡ Γραφὴ εἶπε κατ' εἰκόνα Θεοῦ γε-
γενῆσθαι ἡμᾶς.

C 3. ἐπὶ ὁρῶμένου τινὸς σώματος.

C 5. ἀλλ' οὐδὲ μὴν τό.

— τοῦ ἀφάρτου εἰκῶν.

C 6. τὸ μὲν γὰρ σῶμα αὐξεται.

C 7. ἐν νεότητι.

C 7. ἐν γήρει.

C 8. καὶ ἄλλο ὅταν παθαίνεται.

C 12. Τοῦ μὲν γὰρ ἐξανθεῖ καὶ ἐρυθραίνεται.

C 12. Τοῦ θερμοῦ χωροῦντος πρὸς τὴν ἑξω ἐπι-
φάνειαν.

D 6. κατ' εἰκόνα ἡμετέραν· κατὰ τι φησί· τῆς ἀκι-
νῆτου φύσεως εἰκῶν ἡ βευστή.

B 9. πῶς οὖν εὐρήσομεν τὸ κατ' εἰκόνα ἐν αὐτῇ
πάλιν ὅς εἶπεν ἐξ ὑποκρίτου ὁ Θεός· οὐ γὰρ ἐμὸν τι
τῷ λόγῳ παρενείρω ἐξῶθεν ἐπινόημα· Ποιήσωμεν
ἄνθρωπον.

Col. 17 A 1. Κατὰ τὴν ἀρχῆς τοιγαροῦν, εἴτουν
ἐξουσίας παράδειγμα ἡ ἡμετέρα πρὸς τὸν Θεὸν νοη-
τέα ὁμοίωσις, τὸ δὲ ἄρχον οὐκ ἐν σώματι πάντως,
ἡ λογισμῷ, οὐδὲ ἐν σαρκί, ἀλλὰ ψυχῇ· τὸ μὲν γὰρ
ἀνθρώπινον σῶμα.

A 7. μεγίστων θηρίων. Ἡ ψυχὴ δὲ ἡμῶν, καὶ ὁ
ἐν αὐτῇ νοῦς, ἅπαντα ταῦτα, ῥαδίως ὑποτάττειν δε-
δύνηται· καὶ τὰ μεγάλα δὲ βάρη καὶ δυσμεταγείριστα
ἐπινοίαις τεχνικαῖς μετατίθησιν ἄνθρωπος, ἀλλ' οὐχὶ
τόνοις σωματικαῖς.

B 9. ἀλλ' ἐρεῖς τάχα σύ.

B 11. ὅτι δὲ καὶ ὁ λογισμὸς λέγεται ἄνθρωπος, καὶ
ἡ ψυχὴ ἐστὶν ὁ ἔσω ἄνθρωπος, ἀκούει τοῦ ἀποστόλου.

C 2. κυριώτερον, εἰ suprascriptum καιριώτερον.

C 3. καὶ ἀληθέστερον ἄνθρωπον διπλοῦς μὲν γὰρ
τίς ἐστίν, ὁ ἐκ Θεοῦ πεπλασμένος ἄνθρωπος, τὸ μὲν
ὁρώμενος, τὸ δὲ νομιζόμενος. τὸ δὲ μεῖζον καὶ ἀλη-
θεστέρω μέρει, ὁ ἐνδον μάλλον καὶ μὴ φαινόμενος
πέφυκεν ἄνθρωπος.

C 6. οὐκ ἐγώ, οὐ γὰρ δῆπου ἡ χεὶρ. καὶ ὁ ποῦς,
καὶ τὰ λοιπὰ μέρη τοῦ σώματος, εἴεν ἂν ἐγώ, ἀλλὰ
τὸ νοερὸν καὶ λογικὸν τῆς ψυχῆς.

D 2. παθαινέσθωσαν pro. λυπεῖσθωσαν.

D 12. εἰκότως καὶ ταχὺ μάλα, πάλιν αὐτὴν.

Col. 19 B 15. διατὶ οὐ μέγα φρονεῖς ἐπὶ τῇ δεσπο-
τεῖα.

C 2. ὅταν οὖν ἴδῃς τὸν μὲν δεσπότην σου δοῦλον
ὄντα τῆς ἡδονῆς, σεαυτὸν δὲ ὑπερτεροῦντα ταύτης,
τῇ δυνάμει τοῦ λογισμοῦ, γίνωσκε.

Col. 20 C 4. σύ μὲν ὀνομάζῃ μόνον δοῦλος, οὐκ εἰ
δέ. ἐκείνος.

C 5. εἰ καὶ ὀνόματι μόνον.

C 5. ἀλλὰ τῷ πράγματι βεβαιουμένην.

C 13. εἰκῶν, ὅπου δὲ ἡ τοῦ Θεοῦ εἰκῶν, ἐκεῖ ὁ
D ὑπ' αὐτοῦ.

D 1. πρῶτον δὲ εἶπε τῶν ἰχθύων ἀρχεῖν τὸν ἄν-
θρωπον, ὅτι καὶ πλέον τῶν ἄλλων ζῶων ταῦτα ἀπ-
φικιστὰ αὐτοῦ ἵνα διὰ τῶν πορρωτέρω καὶ ἐνυδρῶν.

Col. 21 A 4. ταχὺ καὶ τό.

A 6. ἀρρόον.

A 7. τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ, ὡς πᾶσα.

A 9. τὸ σχῆμα. καὶ οὐκέτι.

A 10. διαγωγὴν ἔχει.

Col. 21 A 10. τοῖς νότοις, ἡ τῆς λίμνης ἡ τῆς θα-
λάσσης.

A 12. ὅταν πῶς πλησίον.

A 12. ὄντα θεάσεται.

A 12. δελφίς... θεάσεται deest.

B 2. ἀρχή. καὶ ὅταν δὲ κατανοήσῃς σεαυτοῦ τὸν
λογισμὸν.

B 3. ταῖς τέχναις καταδουλοῦμενον πῶς οὐχὶ καὶ
τῶν κτηνῶν.

B 5. εἶδον γὰρ ἐπινόειαν.

Col. 21 B 10. διατείναντες.
 B 10. ἐκδήσαντες ἀπ' αὐτῶν τῶν ἀκρων μετεώρους.
 B 11. ὑπὲρ τοῦ πελάγου.
 B 12. τοῖς δελεάσμασι τούτοις καὶ τὰ ἀγκιστρα.
 C 5. ἀνωφερὲς οὕσα διὰ τὴν κουφότητα τοῦ ἐνε-
 λημένου ἔσωθεν πνεύματος, πάλιν ἀνθέλκει.
 C 5. μαϊμάσσει.
 C 5. διερευνᾶται καὶ παρὰ πελάγη πελαγῶν, ἀμεί-
 δει καὶ πολλὸν πόνον ὑφίσταται ἀπρακτον καὶ τελευ-
 ταῖον τῷ βραχεῖ τούτῳ ἀγκιστρίῳ.
 C 9. καὶ τῷ λιμῷ.
 C 10. μετὰ τῶν ἀσκήν φερόμενον καὶ θήραμα
 καθίσταται τῷ ἀλλεύτερῳ.
 C 10. τῷ μικρῷ τὸ ὑπερμέγεθος.
 D 4. ζύγαιναί.
 D 5. φῶκαι pro βῆες.
 D 5. τῶν κητῶν καὶ εἶδη καὶ ὀνόματα.
 D 9. ποιεῖ τὴν γῆν οὐ τὴν ὁρμὴν πολλοῦ γε καὶ
 δέει τις ὑπομῆναι, οὐδὲν γάρ, οὐδὲ τῶν ἀλόγων καὶ
 μεγίστων.
 D 12. ὥστε καὶ ἀντιστῆναι.
 D 13. ἀλλ' ὅμως καὶ τούτων τὸν ἀνυπόστονον τὸν
 φοβερόν, ἐν μικρῷ ζώῳ πολλὰκις κατακεκλεισμέ-
 νον ὁρᾷ. τίς οὖν ὁ καθεύρων.
 Col. 24 A 2. τῷ μεγάλῳ θηρίῳ.
 A 2. ἐπινοήσας, καὶ τῇ ἀραιότητι.
 A 4. θηρίῳ deest.
 A 5. ἀσθματι, καὶ διὰ τῆς ἐλευθερίου ἀναπνοῆς.
 τὴν ἀσφάλειαν αὐτοῦ προδιοικησάμενος. οὐχὶ ἀνθρω-
 πος, οὐχὶ ὁ αὐτὸς καταπαλεῖ καὶ τῆς παρδάλειος,
 ὅταν ὑπερτείνῃ.
 A 11. κατεγέλασεν, οὐχὶ καὶ τῶν λοιπῶν θηρίων
 τὰ ἀγριώτατα καὶ δυσκαταγωνιστότερα, παίγνια ταῖς
 οἰκείαις ἐπινοίαις ποιεῖ; οὐ περιουσία διανοίας πάν-
 των κρατεῖ, συμπερίπταται δὲ ὅμως τοῖς πετεινοῖς,
 τῷ λογισμῷ χρώμενος, ὅσα καὶ περὶ τοῖς· οὐδὲν γάρ
 κατέχει τὴν τοῦ ἀνθρώπου διάνοιαν.
 B 2. ὑπὲρ γῆν.
 B 6. ὄρνεον καὶ καταγελῶν.
 B 11. καὶ τῶν φύλλων, ἀποκρύφοντα τοῦ ἰσοῦ.
 B 12. καὶ ἀποπλανήσαντα τὸ ὄμμα τοῦ ὀρνέου,
 καὶ οὕτω τῇ μικρᾷ προσφύσει καὶ κατασχέσει, κρα-
 τήσαντα τὸ ἀεροπολοῦν, καὶ τὸ δι' αἰθέρος πρῶην φε-
 ρόμενον πτηνὸν δέσμιον ἰσχυρᾷ ἀποκομίζοντα.
 C 13. ἤγαγε τοῦ ἀνθρώπου θεός, καὶ τὴν κτίσιν
 ἐπλήρωσε.
 C 15. τῆς τούτων δεσποτείας.
 D 8. τί οὖν ἔστιν ἀνθρώπος ὁρισώμεθα καὶ ἡμεῖς
 ἐξ ὧν ἀνέγινωμεν.
 Col. 25 A 1. λόγῳ τούτῳ, πρὸς τέλειον ὄρον τοῦ
 ὑποκειμένου, οἱ πολλὰ προσταλαίπωρήσαντες τῇ ἀνα-
 λήψει.
 A 2. ἐπισκεψάσθωσαν.
 A 13. αὐξάνη γὰρ καὶ σὺ ὡς καὶ τὰ λοιπὰ ζῶα καὶ
 ἀπὸ μικροῦ.
 B 15. ἐκβολήν. οἱ μὲν γὰρ ἀπεφύγαν, οἱ δὲ ὑπ-
 ἐρῆσαν.
 C 3. τασσαρεσκαϊδικαετοῦς, καὶ ἐξῆς ἀνὴρ, ἐνταῦθα
 οὐδ' οὐ τοῦ αὐξήσεως.
 C 4. αὐξάνεσθε οὖν, οὐκ εἰσάπαν· οὐ γὰρ ἐὰν
 γένη.
 C 6. ἀλλὰ τοῦτο τὸ αὐξάνεσθε, μέχρι τίνος. οὐ
 γὰρ ἄμετρα τὰ τῆς αὐξήσεως. αὐξάνεσθε, ἐν ῥήμα
 σοφῶς λεγθὲν, προνοητικῶς οἰκονομεῖται, κατὰ γὰρ
 τὴν πρώτην σύστασιν.
 C 10. ἀλλ' οὐ τὸ μετὰ ταῦτα ὡς νεώτερον.
 D 2. δις τοσούτος.
 Col. 28 A 11. ἐγένετο δὲ ἐξ ἀρχῆς, τοῦτο αὐτῇ
 ἐνδόξιμον, ἀπὸ ῥήματος καὶ προστάγματος δεσποτι-
 κοῦ, καὶ τὸ τότε ἀπαξ ῥηθὲν, διὰ πάσης ἀεὶ τῆς κτί-
 σεως καὶ μέχρι τέλους χωρεῖ.
 B 10. ἀλλὰ κυρίως τὸ χρησίμῳ αὐτῆς ἐκλεξάμε-
 νοι, τὸ ὅσον ἀχρηστον καὶ ἀσυντελὲς εἰς διαίταν ἀπο-
 πεμφώμεθα.
 C 6. τὸν οἶτον ὠνησάμενος.
 C 8. ἀπορρίπτεις ἀναλεγόμενος ἐκείθεν καὶ εἰτι
 ἄλλο ἐπιμέμικται τῷ οἴτῳ ἀνεπιτήδειον πρὸς τροφήν.

A D 2. καὶ τετραπόδων ἀνειμένη νομήν.
 Col. 29 A 7. μὴ ἄλλως ἢ βουλὴ καὶ ἄλλως τὸ ποιη-
 μα μὴ μεταμέλεια.
 B 5. ἰδιοσήμαντα.
 B 9. ἠτόνησε τυχὸν ὁ ποιῶν.
 Col. 32 A 4. μὴδὲν προλαβόν.
 A 14. εὐθὺς εἴχομεν.
 B 10. καὶ μὴδὲν οἰκοθεν πρὸς τὸ κάλλος.
 B 14. αὐτὰ δὲ δι' αὐτὰ τὰ χρώματα.
 C 13. παρ' ὅλην ζωὴν.
 Col. 33 A 5. τοιοῦτος καὶ σὺ γένῃ.
 B 1. ἐγέτω μὲν, φησὶν, ἐν αὐτῇ.
 B 4. εἰ ἐποίησε καὶ καθ' ὁμοίωσιν.
 B 8. ἴνα σὺ σεαυτὸν.
 B 10. γενώμεθα.
 C 2. οἰκειώσεως. In margine, γρ. ὁμοιώσεως.
 C 4. ἐπὶ τὸ καλούμενον.
 D 5. ἐνέφηνεν. ἴνα οὖν μὴ ἀμαθῶς.
 D 6. ἀμαθῶς τις ἢ καὶ κακούργως τῇ τοῦ ἀνθρώ-
 που προσηγορία τὸν ἀνδρα μόνον ὑπολάβῃ δηλοῦσθαι,
 προσέθηκε παρευθὺς, ἄρσεν καὶ θῆλυ.
 D 9. τότε κατ' εἰκόνα θεοῦ γεγενῆσθαι καὶ τὸ καθ'
 μοίωσιν θεοῦ γενήσεσθαι, ὥσπερ καὶ ὁ ἀνὴρ.
 D 10. ἐπλάσθησαν, καὶ ὁμοῖοι καὶ ἴσαι.
 Col. 36 A 4. εὐτονον ἐν καρτερίαις.
 A 12. καὶ σωτήριον.
 B 8. ὡς πρὸς ἓνα, τοὺς ἀμφοτέρους ποιοῦμεθα τὴν
 διάλεξιν, καὶ εἰς τὸ καθ' ὁμοίωσιν, ὅλη σπουδὴ προ-
 τρεπόμεθα. τοῦτο δὲ περιέσται σοι.
 B 13. ἐπακολουθεῖ.
 C 11. δυσμερώτερον.
 C 12. γαλεπώτερος; ὁ δὲ πλεονέκτης καὶ ἀρπαξ,
 οὐ λόκος αὐτόχρομα; ποῖον θηρῶν οὐκ ἔνδον.
 D 5. διὰ τοῦ πάθους.
 Col. 37 A 8. ἀλλὰ σὺ μοι φύλαττε.
 A 9. ἄρχε παθῶν.
 B 7. οὕτως ἢ διὰ τῶν ζῶων.
 B 10. εἰσὺ τῆς οἰκείας, δημοσίᾳ.
 C 12. διανοίας, ἱκανοὺς ὁμῖν θησαυρούς.
 D 5. Ἀὐτὴν. Καὶ εὐλόγησεν αὐτοὺς ὁ θεὸς καὶ
 εἶπεν, Αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε, καὶ πληρώσατε
 τὴν γῆν. Ὁ μὲν σοφὸς Σολομὼν.
 D 8. ἐν πειθοί.
 D 9. ἀνθρωπίνους λόγους.
 D 12. Ἐγὼ δὲ ματαίως ἄρα κατ' ἐμαυτὸν ἐσκό-
 πουν, ἃ τε εἶχον ἐν τῇ ἐμαυτοῦ διανοίᾳ, καὶ ἃ παρὰ
 τῆς Γραφῆς δεδιδασκόμενος ἤμην περὶ τοῦ ἀνθρώπου.
 ἐλογίζομην γὰρ ὅτι πῶς μέγας ὁ ἀνθρώπος, τὸ ἐπί-
 κληρον ζῶον.
 Col. 39 A 6. περὶ οὗ καὶ τῇ Γραφῇ λέλεκται, Κύ-
 ριε, τί ἔστιν;
 A 8. καταφρονεῖ τούτου ὡς ἐντελοῦς ζώου, ἢ δὲ
 παροιμία.
 A 12. ὅτι ὁ θεός.
 A 15. εἰ μὲν γὰρ πρὸς τὴν φύσιν μόνον ἀποβλέ-
 φεις, ἐξ ἧς γεγέννηται, τὸ μὴδὲν σοι φανέται καὶ τοῦ
 μηδενὸς ἀξίος, εἰ δὲ πρὸς τὴν τιμὴν.
 B 7. ὑπερτέταται λόγῳ μόνῳ παραχθείς. ἀστέρες
 D καὶ ἥλιος.
 B 8. καὶ πάντα ὅσα ὀφθαλμῷ τε θεωροῦμεν, καὶ
 νῷ καταλαμβάνομεν.
 C 1. ὡς γεννητῷ στερέωμα deest.
 C 2. ἀλλὰ πλείον τι ἐν τούτῳ καθορᾶται ὑπὲρ φῶς.
 C 6. ἰδίᾳ χειρὶ καταξιοῖ διαπλάσαι.
 C 7. οὐχ ἡ γῆ ἡμᾶς αὐτομάτως ὥσπερ τοὺς τέτ-
 τιγας, οὐ λειτουργοῖς τισὶ καὶ διακονηταῖς ἐχρησάτο
 πρὸς τὸ ποτῆμα, ἀλλ' ἰδίᾳ χειρὶ.
 C 11. ὅταν μὲν οὖν πρὸς τὸ ληφθῇ.
 D 5. καὶ ἔλαβεν ὁ θεός, ἀλλὰ πῶς; ἐκεῖ μὲν ἐν
 τοῖς κατόπιν.
 D 8. ὡς μήπω μὴδὲν περὶ ἀνθρώπου τάχα δεδι-
 δαγμένων ἡμῶν. λέγει γάρ.
 D 11. τὸν ἀνθρώπον. ἦδη τινὲς ἔφασαν.
 Col. 41 A 3. ὅπου μὲν γὰρ ἡ τοῦ τελείου ἀνθρώπου
 ποιήσεις εἰρηται, καὶ ὅτι κατ' εἰκόνα θεοῦ ἐποίησεν
 αὐτόν, τὸ ἐποίησε γέγραπται, ὅπου δὲ λοιπὸν περὶ τῆς
 σωματικῆς

Col. 41 A 4. ἐπλάσεν. In margine: διαφορά ποιήσεως A πλάσεως, καὶ ἡ χρήσις ἀπὸ τοῦ ψαλμοῦ.

A 13. πρῶτον τοίνυν εἰπὼν περὶ ψυχῆς ὑποστάσεως.

B 2. παραδίδοται.

B 3. (καὶ deest) ἐποίησεν.

B 4. τῆς ποιήσεως. Ἐλογίζετο ἂν ὡς τὰ κτήνη ὡς τὰ θηρία.

B 7. ὡς χόρτος.

B 7. ἵνα οὖν φύγῃς τὴν πρὸς τὰ ἀλογώτερα.

B 10. Ἐλαβεν οὖν ὁ θεός.

B 14. ἡ κατασκευάσατά σε.

B 15. τὸ οὖν παρὰ θεοῦ πλασθὲν μὴ μιανθῆτω ὑπὸ πονηρίας μὴ ἀλλοιωθῆτω διὰ κακίας· μὴ ἐκπέσῃς βίᾳ.

D 7. τελείωσιν καὶ τὸν ἀπαρτισμόν.

D 8. ἡμῖν δὲ τοῖς λογικοῖς.

Col. 44 A 2. καὶ τὰ προγενόμενα μὲν κατόπιν ἀφίναί, τὰ λείποντα δὲ τῆς εὐσεβείας ταῦτα ὅση δύναμις ἐπιζητεῖν.

A 4. ὁ Ἰσαάκ.

B 4. ἡμῖν εἰς ὑπηρεσίαν.

B 5. χειρ... ἔργων deest.

B 7. ἐφ' ᾧ προσήκει. πάλιν ἡ τῶν μελῶν ἡμῶν.

B 10. πληρώσατε τὴν γῆν. In margine: θαυμάσιον εἰς τὸ πληρώσατε τὴν γῆν· γῆν γὰρ τὴν σάρκα φησὶν, ἐπεὶ καὶ ἀπὸ τῆς γῆς· ἤκουσε γὰρ ὅτι γῆ εἰ καὶ εἰς γῆν πορεύσῃ.

B 10. κοιναὶ μὲν γὰρ τυχὸν καὶ τοῖς ἀλόγοις ζῴοις αἱ τοιαῦται φωναὶ, ἰδιόσουςαι.

B 15. ἐκεῖνα μὲν γὰρ σωματικῶς αὔξει.

C 7. τὰ ἐρπετὰ deest.

C 8. τοῦτου ἐνεκεν.

C 9. φησὶν deest.

D 8. Καὶ μὴν εἰποὶ τις· ὀρώμεν ἀρτίως τὰ πλείονα.

D 9. τρέφεσθαι.

Col. 45 A 4. τοὺς δεδομένους αὐτῷ.

A 10. αἰμοδόρος ὁ λέων.

A 13. παρὰ θεοῦ.

A 15. διεχειρίζεν· ἀκμαία γάρ.

B 1. οὕτω γὰρ ἐπιτήδευσας ἀνθρώπων, οὕτε θηρία διέσπα.

B 2. οὕτω γὰρ ἦν αἰμοδόρα.

B 4. ἀλλὰ πάντες τὰ κύκλῳ διητῶντο.

B 7. ἀγρωστὶν ἐσθίοντα.

B 11. (καὶ deest) χόρτον.

B 12. ἐπιθουλεύοντα. Ὅποια γὰρ μέλλει. Εἶναι ἀποκατάστασις, τοιαύτη πάντως ἦν καὶ ἡ πρώτη.

B 14. ἐπὶ τὴν παλαιὰν αὐτοῦ καὶ πρώτην κατάστασιν.

C 4. ἐπιστρέφει.

C 5. τὸν ἐλευθερον, τὸν ἀγγέλοις σύντροφον, τὸν οἰκεῖον θεῷ. ταῦτα δὲ εἴρηται ἡμῖν οὐκ ἐπειδὴ τὸν ἀνθρώπον ἀποκλείειν θέλομεν τῆς συγκεχωρημένης παρὰ θεοῦ χρήσεως τῶν βρωμάτων.

C 15. ἡμῖν ὑπερὸν ἢ τῆς ἀμαρτίας.

D 2. τροφᾶς.

D 4. τῷ κάλλει ἐκείνου.

D 9. ὑπὸ χαλεπῆς ἀβρώστιας μὴ δυνάμενοι.

D 9. τῆς συνήθους τῶν βρωμάτων ἀπολαύσεως.

Col. 48 A 1. ὁσφραντοῖς καὶ τοιοῦτοις τισὶ παρὰ τῶν ἱατρῶν δεξιώμασι τὰς παρηγορίας λαμβάνουσιν. ἐπειδὴ γάρ.

A 3. (εἰς ἀπόλαυσιν deest) ἐκπαιπώκασι.

A 5. τὴν θεραπείαν.

A 6. ἀλλὰ καὶ νῦν οἱ βουλόμενοι κατὰ μίμησιν τῆς ἐν τῷ παραδείσῳ ζωῆς ἀγεῖν ἑαυτοὺς, φεύγωμεν ὀλοσχερώς ταύτην.

A 8. ἐπ' ἐκείνον δὲ τὸν πρότερον βίον, καθόσον ἐστὶ δυνατόν ἀναγνώμεθα.

A 11. χρώμενοι πρὸς ἀρχοῦσαν διατροφήν.

B 3. καὶ τὴν τοιαύτην.

B 4. ἀντὶ μεγάλου τινὸς κατορθώματος.

B 6. καὶ πολλά.

B 7. καὶ ὅτι τέλειος.

B 8. καὶ ὅσα ἄλλα περὶ.

B 12. γεννᾷ ἄλλον ἀφ' ἑαυτοῦ.

C 2. ὅτι καὶ παρ' ἡμῖν ὁ τούτων θησαυρὸς ἐναπόκειται.

C 3. ἐκ τῆς τοῦ κόσμου ταῦτα εἶναι.

C 15. εὐκαταφρόνητα, τοὺς μὲν τοιοῦτους λόγους σωπῇ παραδράμωμεν· τοῖς δὲ μετὰ χεῖρα καὶ ὠφελιμωτέροις ἐμφιλογωρήσωμεν. ἀμα δὲ, καὶ οὐδὲ τῷ κοινῷ καὶ ἰδίῳ λαῷ εὐληπτος ἡ τῶν τεχνικῶν.

D 2. ἐκδεχομένη.

D 8. καὶ ὁ ἐνιαυτὸς δὲ ὁ ἔβδομος παρ' ἐκείνους.

Col. 49 A 1. ἐργάσθαι.

A 5. αἰχμαλωσία. ὡσαύτως ἐστὶν ἰδεῖν καὶ τὰ ἡμέτερα ἐπτάκις.

A 8. καὶ ἡμεῖς.

A 8. ἔβδομος ἀπὸ γενέσεως, οὐκ εἶδε θάνατον. μυστήριον τοῦτο.

A 9. Ἀδὰμ, Ἐνὼχ deest.

B 5. ἀλλ' εἶπε μὲν ὡς ᾗδει ὁ μαθητῆς, ὑπερέβαλε δὲ τῷ πλούτῳ ὁ δεσπότης.

B 8. ὀκτάκις. Εἶτα ἐπήγαγεν ἕως ἔβδομηκοντάκις ἐπτά, οὐκ εἰς ἄλλον μετέπεσε τῇ αὐξήσει ἀριθμὸν, οὐκ εἶπεν ἑκατοντάκις ἑκατὸν.

B 12. ἀρχαῖός ἐστι τὴν ἔβδομάδα.

C 5. παραλύσει.

C 6. ἐπτά. Ὁμοίως οὖν κἀναυθα. ἄρεσις παρὰ Πέτρῳ ἔδδῳμη, ἀναλογούσα τῇ ἐκδικήσει τοῦ Κάιν, καὶ συγχώρησις παρὰ Κυρίου ἔβδομηκοντάκις ἐπτά, ὡς ἡ κατάκρισις τοῦ Ἀδάμ ὅσον τὸ παράπτωμα.

Col. 52 A 2. ἐπτάκις τιμωθήσεται.

A 4. παραφαίνει τὰ μέλλοντα, τότε δέ.

B 3. τῆς ὁδοῦ, τῆς συντελείας.

B 11. πάντες ὁμοίως ἐναγωνίον.

C 8. τοῦ Κυρίου ἐπιφάνεια.

C 15. οἱ δίκαιοι, ἐπὶ τὰ ἄνω πρὸς οὐρανὸν, ὀχήματα γὰρ αὐτοῖς.

D 1. καὶ προτομῇ αὐτῶν τὰ νοερά πνεύματα.

D 4. πεπαιδωμένοι καὶ αὐτοκατάκριτοι ὑπὸ τῆς πονηρίας συνειδήσεως.

D 7. διασχηματίζει.

D 9. τούτου ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, οὐδὲ τὰ παρακολουθούντα.

D 11. νεωτερικά. Γάμων μελέται, παιδοποιίαις ἐλπίδες, πραγμάτων ἢ χρημάτων φροντίς οὐδεμία.

Col. 53 A 4. τοῖς ἐπηρμένοις.

B 2. τὴν συμπλήρωσιν.

B 4. περὶ τούτου αὐτοῦ.

C 14. ὁρίσει σε τῷ λόγῳ.

C 15. καὶ ἐτίμησεν, ἐπὶ τὸ εὐφρόμετρον καὶ ἐντιμότερον, μεταγαγὼν σου τὴν γένεσιν. ἀνθρώποι γάρ.

Col. 56 A 3. διηνεκῆς σύνεσις καὶ ἐπίγνωσις.

A 15. καὶ τοῦ μηδενὸς ἀξίους.

B 12. τῶν οἰκετῶν deest.

C 4. ἐπιδεικνύμενοι.

C 1. καὶ τοῖς ἀσπασμοῖς.

C 6. ὠφελῇ τῇ φωνῇ.

D 12. ἀλλ' αὐτά.

Col. 57 A 6. καταλεπτόν.

A 6. ἡκριβωμένως.

A 9. τῶνόντι.

A 11. ἀποσεμνύνοντες.

A 14. αἱ τεχνολογίαι τῶν ἱατρῶν deest.

A 15. ἡ περὶ τῆς τῶν μελῶν.

B 2. ἡ περὶ πληθους πολυσαρκίας.

B 3. συνεισέρχονται.

B 5. περιέρχονται.

B 7. ἔπλασε γὰρ σε ὁ θεός.

C 11. εἰς τὸ παρὰ φύσιν.

C 12. ἀλλὰ τὰ οὐράνια.

C 14. οὕτω σοι καὶ τὸ σῶμα.

D 3. βλέπεις.

D 3. καὶ τὸν ἐν τούτῳ θεόν.

D 4. τὴν κτηνώδη καὶ γῆνιν μεταδιώκη.

D 6. ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ.

D 12. κατήγαγεν.

D 13. συρομένους.

Col. 60 A 9. ἀπὸ ἐνὸς τούτου προερχόμενον.

B 1. μεταβραχύ.

B 7. ἐξαρχῆς.

- Col. 60 B 12. χιτών ενδοθεν καὶ οὐκ ἀρκεῖ.
C 4. χρυσταλοειδής.
C 5. ἐκατέραν ἐξη.
C 8. ἡδύνατο μὲν γὰρ σκέπειν.
C 8. καὶ ἡ χεὶρ.
C 10. παράκειται ἡ προφυλαχὴ.
D 1. ὑπὸ παραπετάσματος.
Col. 61 A 12. κατευθυνόμενον, καὶ πρὸς τὸ ἔμπρο-

- σθεν συνωθούμενον, ἀκριβέστερον σχολή.
A B 8. τὴν τῶν ὀφθαλμῶν περιβολὴν deest.
C 6. καταμέρος.
C 7. βουλευθείημεν λεπτολογήσασθαι.
C 10. κατενοήσατε.
C 14. ἀποδώσωμεν manus prima, et corrector ἀπε-
δώσωμεν.
D 5. λόγος τρίτος.

AD HOMILIAM DE PARADISO.

Τοῦ αὐτοῦ.

- Καὶ ἐφύτευσεν ὁ Θεὸς παράδεισον κατὰ ἀνατολάς.
Col. 61 D 10. ἐν μὲν γὰρ τοῖς κατόπιν.
Col. 64 A 1. βοτάνην χέρτου, σπείρον σπέρμα,
ποιοῦν καρπόν.
A 6. τὴν οἰκίαν σύστασιν.
A 13. καὶ ὑπ' αὐτῆς.
B 9. ἀέρι διαυγεστάτω περιχεόμενον.
B 10. καὶ τὴν ἐκ τῶν ὡρῶν εὐκрасίαν.
C 4. προστρέχον.
C 5. οὔτε πάλιν ὀρθρινοὶ καὶ μετοπωρινοί.
D 2. ἐκ τῆς ὁψεως.
Col. 65 B 5. (καὶ deest) ἐνταῦθα.
B 6. ἐπιλείπουσα.
B 8. προσεβραχύ.
B 10. καὶ αἰθίων. χαρίεσσαν τὴν ὕψιν καὶ ἀθάνατον,
ἀσυντέλεστον.
B 12. οὐ νεομηνία ἀπομαραινουσαι.
C 11. ἀμφιβαλὴ ταῖς κόμαις deest.

- B D 4. συγκρίνη (τις deest).
D 6. ἢ τινὰ σοι ἐνάργειαν ἐκ τῆς εἰκόνης παρίστη-
σιν deest.
D 12. οὐκ ἀνθρωπίνης ἐπιτεχνήσεως.
Col. 68 A 2. λυγηρῶ.
A 10. φρικτὸς ὁ ὄψις.
B 1. πρῶτον μὲν ἐποίησεν, ἔπειτα δὲ ἔθετο ἐν τῷ
στερεώματι.
B 3. ἀπὸ τῆς γῆς ἔθετο δὲ ἐν τῷ παραδείσῳ.
D 1. ἐφύτευσεν ὁ Θεός.
D 2. ἐν Ἑδὲμ deest.
D 8. καὶ τρυφὴν παρέδωκε τὴν ἀπολλυμένην deest.
Col. 69 A 10. ἀρμόζουσα.
A 13. ἐπεὶ οὖν καὶ ἀπειρον.
B 14. κυριότητα ταύτης.
Col. 72 A 14. κατὰ ἀξίαν.
A 15. οὕτως.

INDEX RERUM ET VERBORUM

QUAE ANTE APPENDICEM INVENIUNTUR

Numeri paginas representant editionis Garnerianae quas typis grandioribus in locum expressimus.

A

Abimelech quare in inscriptione psal. xxxiii nominatur, historia vero Anchus Gethæorum regem memorat, 142. Ex traditione tenemus alienigenarum reges commune nomen Abimelech habuisse, quemlibet vero proprium quo appellabatur, 142. Sic in Romano imperio Caesares et Augusti: nomen Pharae est ejusmodi etiam apud Aegyptios, 143. Abimelech ætate erat Abraham, et ætate Isaac: et alius temporibus Davidis dicitur, 143.

Abrahæ cor examinatum est, an Deum ex tota sua anima diligeret, cum jussus est Isaac pro holocausto offerre, 104. Amicus Dei Abraham propter fidem et obedientiam, 314.

Absalonis correptionem a Deo expostulare David videtur, cum ait psal. vii, 8: *Exsurge, Domine Deus*, 100. Ipsius malitiam puniri postulat propheta, ut multi castigato uno convertantur, 101.

Abyssus adversariorum potestatum non est multitudo, 16. Terra invisibilis erat quia circumfusa sibi abyssum, id est, copiosam aquam habebat, 13. Cur dicat Scriptura: *Ponens in thesauris abyssos*, non autem *in abyssis thesauris*, 156. Quid sint istæ abyssus, et quando intuebimur eas, 156. Abyssus sunt Dei judicia, 157.

Achitophiles. Ad eum referri possunt verba hæc psal. xxxii, *dissipat consilia gentium*, 158.

Actio quælibet aut nos peccato gravatos ad inferiora deprimit, aut ad superiora evehit, 126.

Adam, ubi est? quid significet, 202. Qui in paradiso degentes eramus clari ac spectabiles: ob ejectionem inglorii et abjecti evasimus, 202. Adam et Abel eadem erat natura, licet alio modo esse haberint, 282.

Adulatores qui dum sese ad quoslibet modos unusque accommodant, quasi lupi in vestimentis ovium incautos

decipiant, polypo comparantur, 65.

Adversæ res. In his gratias uberiore agere oportet, cum noverimus quod quem diligit Dominus castigat, 144. Turpe est benedicere in rebus secundis: silere vero in adversis, 144. Non tam a rebus adversis liberat justos Dominus, quam eos eventorum victores efficit, 135.

Aegyptii reges commune Pharaonis nomen habuerunt. Pharae vocabatur is qui tempore Joseph regnavit; Pharae item qui Moyses ætate Aegypti rex fuit: Pharae quoque, qui Salomonis tempore rerum potiebatur: et qui ætate Jeremie vixit Pharae vocatus est, 145.

Aequalem Deo Christum esse colligebant Judæi, eo quod Deum se habere Patrem diceret, 235.

Aer mollis et suapte natura humidus, proprium et perpetuum respirantibus alimentum suppeditat, 53. Talis est ipsius natura, tenuis scilicet et pellucida, ut lux per ipsum transiens, nulla temporis mora indigeat, 19. Quæ aeri accidunt affectiones, cum lunæ mutationibus consentiunt, 61. Aer ille qui nostro capiti imminet firmamentum dicitur: propterea quod æthereo corpori comparatus, quodammodo densior sit coagmenti, 77.

Ærumna probationis causa sanctis inflicta, invisibilibus inimicis tunc tantum gaudium asserunt, cum afflictati franguntur, 125. Ærumnæ Job lætitia non assecerunt adversarium, 126. Ærumnis Pauli non delectabatur inimicus, imo contrebatur, 126. Vide *Afflictio*.

Æternum et ingenitum confundunt Eumoniæ. Utriusque definitio, 255. Æternus Filius, licet non ingenitus, 255. Vide *Filius*. Vide *Eumoniæ*.

Æthera ignitum esse et ardentem nemo ambigit, 29. Vapores emittuntur a fluvii, etc., ne concrementur universa, 29. Vide *Aer*.

Aetius Syrus primus aperte docuit Filium Patri sub-

stantia dissimilem, 208. Quibus artibus sese in Dei Ecclesiis intruserit, silet Basilus: ne conviciari videatur, 208. Discipulus ejus fuit Eunuhius Galata, 208. Utroque inter se impietate conjunctos, exemplo Phinees uno ictu confurum se sperat, 208. Vide *Eunuhius*.

Affectibus imperare oportet et servire Deo. Fieri enim non potest ut anima et a peccato, et a Deo regatur, 194. Fieri non potest ut in hominis natura commotio nulla excitetur a tentationibus, 194. Comparatur homo plantæ a leni aura, aut a turbine agitatæ, 194. Ab affectibus vacare debet qui Dei cognitionem desiderat, 175. Divinæ gratiæ capaces effici non possumus, nisi malitiæ affectiones, quæ animas nostras occupaverant, expulerimus, 196. Nosse se medicos testatur Basilus, qui non prius medicamenta tradebant, quam per vomitum materiam morbidam evacuasent, 196.

Afflictiones quasi athletica quædam alimenta atque exercitationes sunt bene preparatis atque instructis, 144. Tota justitiam in his posita est, 146. Paulo nihil defuit bonorum, licet in corporis molestiis semper vixerit, 150. In afflictionibus ad quolibet potius quam ad Deum recurrimus, 171. Afflictio, non debilitatis prætextus, auxilium opemque conciliat, 189. Vide *Adversæ res*. Vide *Psalmus*.

Agricola ne per agriculturalis quidem diligentiam tantum fructum assequitur quantum per Deum, segetes augentem, 140. Ipsi astrorum observationes utiles, 55.

Alexander ab Ario decipitur, 212.

Allegiarum reges, 142.

Allenigenæ. Ad eas non detorquet Basilus communes Scripturæ notiones, 80. Sunt qui tropologici et commentis suis aliquid Scripturæ asciscere auctoritatis conati sunt, 81.

Amabile definiunt, quod omnia expetunt, 199.

Amici Dei pauci appellati sunt ut Moyses et Joannes, 160. Discipulis jam perfectis Dominus ait: *Non amplius vos dico seruos, sed amicos*, 160. Verba hæc: *Viliges Domini ex tota*, etc., nullam in alia partitionem admittunt, 160.

Ammon vim Thamar inferens dicitur humiliasse illam: quia peccatum omnium maxime humilem reddit, 153.

Amos verba hæc iv, 15, *Qui format tonitruum et creat spiritum*, ad aeris flatum pertinent, 277. Forlasse hoc ipsum prophetia est quæ ad Christi incarnationem spectat, 278.

Amphibia. Vide *Aquatilia*.

Amygdalæ amariore et mali puniceæcidæ quomodo carentur, 46.

Anchus Gethæorum regem cur historia memorat, inscriptio vero psal. xxxii nominat Abimelech, 142.

Angelus cuilibet in Dominum credenti assidet, nisi nos illum operibus pravis abigamus, 148. Ut fumus apes fugat, et fetor columbas; sic angelum vitæ nostræ custodem graveolens peccata cum abigit, 148. Sicut urbum muri undecunque hostium assultus arcent; ita angelus a fronte et a tergo custodit, 148. Cuilibet contra diabolum pugnanti, emittit Deus administratoris spiritus, 171. Angeli in lumine erant, 17. Angelorum justitia humanam longe superat, et si qua est virtus, angelis superior est: justitiæ præstantiam magnitudinem suæ congruentem habent, 102. Illos, totiusque celestis exercitus hæc unum officium, referre Creatori gloriam, 122. Quod angeli sunt, ab opifice Verbo universorum conditore habent: eis vero sanctitatem Spiritus sanctus impertivit, 156. In prima constitutione, et una cum substantiæ suæ quasi mistura infusam habuere sanctitatem, 156. Egredere a malitia convertere se possunt, 156. Exercitui toti angelus unus comparatur, 148. Gloriosæ visionis aspectum cur non apprehendimus: angeli vero jugiter contemplantur, 154. Mutationem non admittunt: puer nullus, nullus senex, substantia eorum simplex, 158. Visus est Moysi angelus, idem qui et Deus, qui vocatur magni consilii angelus, 255. Qui visus est Jacob, idem angelus et Deus nominatur, 254. Ubique idem et angelus et Deus appellatus est, Unigenitus significatur, 254. Qui coram Moysæ seipse eum qui est nominavit, non alius est præter Deum Verbum, 254. Licet angeli appellationem unam, et eandem naturam habeant, alii tamen perfecti gentibus, alii unicuique fidelium, 272. Est major angelus alicui genti præsidentis dignitas, dignitate alterius, cui viri privati tutela conceditur, 272. Tales esse angelos Scriptura testatur, 272 et seq. Cuilibet fidelium est angelus adjunctus, 186. Fieri potest ut quod principium habuit non desinat, ut angeli et incorporeæ, 282. Angeli vident Patris qui in coelis est faciem, et hæc ipsorum magna gloria ac beatitudo est, 504. Quæ ab angelis conferuntur nobis beneficia, ea propria ipsorum non sunt, sed Dei operantis in illis, 504. Quapropter neque eos una cum Deo glorificamus, 504. Vide *Justitia* et *Mutatio*.

Anguilla non ex ovo, sed ex limo generatur, 81.

Anima. Ad ipsam pertinent magis propriæ virtutes, quam ad corpus sanitas, 85. Virtus sanitas est animæ, vitium aegritudo, 85. Anima quæ in homo deficit te debet dolore afficere, 60. Hominis vitæ curis aggravati anima spiniferæ terræ similis est, 122. Condensæ silvæ, sunt animæ silvestres, in quibus peccatorum affectiones, ceu fera latitant, 122. Animæ quædam est abundantia dum omnigenis operibus repleta est. Quam primum quidem multo cum labore excoli oportet, tumque uberi celestium aquarum irrigatione saginari, 128. Nihil tanti pretii in hoc sæculo quod possit cum anima ad Creatoris imaginem facta commutari, 180. Fieri nequit ut anima et a peccato, et a Deo regatur, ideo imperandam affectibus, 194. Philosophi quidam suas ipsorum animas, et canum, ejusdem speciei statuunt, cum aliquando et mulieres, et frutices, et pisces æquoreos fuisse doceant, 71. Vide *Baptisma*.

Anima pecorum nec corpore ipsorum veluti est, nec post ejus dissolutionem permanet, 71. Producit terra animam viventem, ut quid inter animam pecudis et hominis intersit discas, 71. Anima brutorum terrenum est aliquid, 71. Quæ brutorum anima emersit, ea non erat in terra recondita: sed simul cum præcepto ortum habuit, 82. Vide *Creatio*.

Animalium variæ proprietates, 82. Quam facilius capiuntur, sunt fecundiora; quæ cæteris vorant, infecundiora, 85. Leæna vix unius leonis mater efficitur, qui lacerato ungulum acie utero, prodit; viperæ quoque eroso utero nascuntur, 85. Carnivoris animalibus acuto aptavit dentes Conditor: quæ vero dimidia ex parte dentibus armata sunt, ea multis et variis alimentorum receptaculis instruit, 85. Ursæ, leonis, tigridis et breve est collum et humeris insitum: propterea quod illis herba alimentum non est, 85.

Animi commotiones, Vide *Veritatis contemplatio*.

Annus solaris, et lunaris quid, 58. Mense intercalari opus, ad accuratum tempestatum concursum, 58.

Anseres olim hostes Romanam arcem mox occupaturos, prodidere, 77.

Apes aculei ictu intereunt; miro artificio mellis cellulas extruunt, 74. Rex apum a natura in omnes obtinet principatum, aculeo non utitur ad ultionem, 74. Apum communis habitatio, communis volatus, eadem omnium actio, 74. Apis cui tamen nec manus, nec artes concessit natura, rebus largitur alimentum sui reliquias, 111. Vide *inertia*.

Aquam fluidam manere suspensam, nihil miri, cum terra per se suspensa, et tamen aqua gravior, eundem aut etiam majorem pariat hesitandi locum, 9. Terræ fulcimentum si aqua statuatur, quæri potest quoniam fulcro ipsa incumbat? 9. Aquam et terram suspensas tenet Conditoris potentia, 10. Aqua supernatans causa fuit cur et invisibilis, et incomposita seu sterilis esset terra, 15. Naturalem aquarum ad declivia motum, ad Opificis imperium refert Scriptura, quia vox Dei naturæ est effectrix, 54. Nulla regio peræque plana, ac aquæ superficies, 54. Aquis irrigua omnis terra, 28. Aquarum copia ob eam quæ a calore efficitur consumptionem necessaria est, 29. Quomodo intelligenda Scripturæ loca in quibus aquæ dicuntur Deum laudare, 51. Infinita fuit aquarum effusio, ita ut ipsas inter et cætera elementa, videatur fuisse proportio nulla, 26. Ratio redditur, 27. Per aquas quidam dixerunt spirituales potestates bonas et malas significari, 51. Eas quæ supra coelos, bonas vocant; quæ infra, malas; marisque nomine insignitas volunt, 51. Aquæ aliæ quidem sua sponte fluunt, ejusmodi sunt fontanæ et fluviales; aliæ vero sunt collectiæ et stabiles, 54. Aquarum motus dependet ex voce illa, *Congregentur aquæ*, 55. Ab eadem voce maris intra suos terminos circumscribitur dependet, 55. Quomodo jussæ sunt aquæ in unam concurrere collectionem, cum multa conspiciantur maris, 54. Non quasi libet aquarum coactiones congregationis appellatio indicat, sed præcipuum et maximam, 56. Putei collectiones aquarum sunt manufactæ, 56. Quemadmodum in igne et aere, ita in aqua, licet parvæ sint congregationes, una tamen est congregatio, quæ totum a cæteris segregat elementum, 56. Aqua calidioris qualitate ex metallis in transitu accepta, fervida fit ut plurimum et ardens, 59. Præcepto Domini ne ea quidem aqua quæ in cœnosis locis, permanebat otiosa: nam certe ex ipsis ranæ et culices emergebant, 62. Cur aquæ jussæ sint producere reptilia animarum viventium, terra vero animam viventem, 70. In mundi procreatione agnoscimus aquam super coelos, aquam rursus abyssi, et congregationes maris, 117. Aquas qui continet, Dominus est, 117. Verba hæc psal. xxvii, 5, *Dominus super aquas*, possunt de sanctis accipi, quia aquæ sunt et ipsi sancti, 118. Cur dicat Psalmista, *congregans aquas maris sicut utrem*, non vero, *sicut in utre*, 156. In quibusdam exemplaribus legitur *in utre*: hæc verba referri possunt ad maris Rubri contractionem, 156. Vide *Mare*.

Aquatilla quaedam pedes habent, ac gradiuntur, 63. Quod terrestribus aer, id aqua aquatilibus, 63. In illis distensio et contractio branchiarum, quæ aquam suscipiunt et emittunt, munus ac vicem explent respirationis, 63. Animalium aquæ amantium latos ac membranaceos pedes efficit Deus, ut facile undis innatent, 78.

Aquila in educanda prole iniquissima est, 76. Vide *Volatile*.

Arborum varia genera, varique earum proprietates, 46. Quarum prolixi rami, earum profundæ radices instar fundamenti, 46. Stirpium cultores eandem specie arborum dividunt in marem ac feminam, quarum proprietates narrantur, 47. Idem narrat de ficis; unde alii ficos silvestres juxta hortenses conferunt, 47. Quarum arborum tener est fructus, in iis crassum est folii tegumentum: quarum vero fructus sunt firmiores, leve est foliorum tutamen, 47. Arboreæ aliæ nudationi obnoxie, aliæ semper virentes: quarum aliæ sensim frondibus alternant, ut olea et pinus; aliæ semper retinent, ut palma, 49. Arboreæ et plantæ, etiamsi vivere dicantur, res tamen animatæ non sunt, 63.

Arcus dei qualis, 103.

Aristoteles, 214, 221.

Arius, ut plunt, fidem ex vagis Patrum vocibus composuit Alexandro obtulerat, 212. Ariani colunt diabolum, non Dei Filium, 288.

Artes aliæ speculatrices, aliæ practicæ, aliæ effectricæ; a diverso earum fine sic dictæ, 7. Practicæ ab effectricibus differunt, quod practicæ in solo corporis motu consistant, quo cessante nihil subsistit: contra, in effectricibus, cessante etiam operatione opus remanet, 7.

Artificium in gratiam, sermonem decurtat Basilus, 22. Propter ipsam temporis partem Deo fenori datam, Deum artificibus prosperitatem largitur pollicetur, 22.

Asini in audiendo subtilitas, 71.

Asphaltitis lacus in Judea stagnum est salsum, 56.

Astronomiæ vanitas, quæ mundo eandem ac Deo gloriam tribuit, 4. Utiles tamen astrorum observationes esse testatur experientia, 53. Hoc Christus comprobavit cum ait: *Tempestas erit, triste est enim rubens cælum*, 53. Ratio hujus exponitur, 55. Virgæ illæ quæ iridis imitantur colorem, quid indicent, 53. Astrorum observationes nautis, viatoribus, agricolis utiles, 53. Signa in sole et luna dissolutionem universi indicant, 54. Simplicem Scripturæ dictionem *sint in signa*, non de aeris affectionibus, sed de vitæ sorte perperam accipiunt Genethliaci. Vide *Genethliaci*.

Atomorum concursus, 3.

Audiendi subtilitatem quia præditus est asinus, nullum animal terrestre habere dicitur, 71.

Auditus divinus voce non indiget ad percipiendum, sed petita in cordis motu cognoscit, 200. Moyses nihil loquens a Domino audiebatur, 200. Novit Dominus sanguinem justit, et opera iustorum audire, 200.

Aula Dei. Vide *Ecclesia*.

Aures Domini virtutes sunt spirituales, quæ preces excipiunt, 154. Cum ait Psalmista de Deo, *Inclinavit aurem*, non aures tribuit Deo, sed suam ipsius quasi ægroti infirmitatem deiecit, 200.

Auxilium ex summa tribulatione largitur Dominus iis qui ipsum inquirunt, 192. Cum audieris quempiam magna minitamentem, respice ad Dominum consilia gentium dissipantem, 158.

Avarus comparatur pisci qui piscem vorat, et hic fit præda alterius, qui ipse tandem hamo capitur, 65. Avari descriptio, 107. Vide *Fenus*.

Avenæ culmus geniculis non præcingitur, 42.

B

Babylone intercaisa est flamma ignis voce Domini, quando in seipsa auram recepit, respirationem jucundissimam, refrigerationemque pueris suppeditans exhibensque, 120.

Balenæ, zygenæ, gladii, serræ, canes, etc., ad terrorem incutiendum creata sunt, 69.

Baptismi gratiam diluvium nominat Psalmista: adeo ut anima peccatis abluta et veteri homine expurgata, fiat deinceps idonea quæ in spiritu habitatio sit Dei, 123. Peccata non appropriabant ei, qui per aquam et spiritum baptismi remissionis delictorum receperit, 125. Verba hæc Psalmistæ, *Vox Domini super aquas*, ad baptismum Christi, et institutum ab eo baptismum, in sensu mystico referunt, 117 et seq. Baptismus ex Domini traditione, fit in nomen Patris et Filii et Spiritus sancti, omni creatura exclusa, 276, 504. Baptisma sigillum fidei, fides est assensus Deitati: nam credere prius oportet, deinde baptismo obsignari, 276, 504. Spiritus sanctus non renovat per lavacrum regenerationis, ac rursus imagines efficit Dei, 303. Nova fit creatura tum cum Spiritus efficitur par-

ticeps, quo privata inveteraverat, 303. Baptisma vitæ sine Spiritu conferri non potest, 310. Tempia Dei et Filii et sancti Spiritus sunt sancti in quibus inhabitat una Deitas per unam baptismatis sanctificationem, 317.

Basilus sermones suos, et philosophorum de coelo, cum pulchritudine castarum et meretricia comparat, 50. Sermonem interrumpit ut det locum meditationi, coctioni, et digestionis eorum quæ dicta sunt, 32. Ut detur otium his qui victu comparando occupantur, et inde ad vespertinas sermonum epulas occurrant, 32, matutinis atque vespertinis horis concionatur, 22. Pernistum sonum virorum, mulierum et infantium, per suas ad Deum preces emitti testatur, 39. Hunc concessum a malignis spiritibus, hæreticis dogmatibus perturbari non potuisse asserit, 59. Auditores suos comparat considerantibus in studio: seque ipsum his qui urbium insuetos, manu apprehensa circumducunt, 49. Tempus advesperascens, et corporis infirmitas ei silentium imponunt, 68. Orationem sistens, diem ad ea quæ desunt absolvenda expectat, 69. Hortatur ut in mensa loco colloqui sint ea quæ matutina et vespertina oratione explicavit, eaque et per somnum repetant, 69. Silentii sui dum concionaretur rationem reddit, 71. Vespertinis horis de natalibus disseruit: postera die de terrestribus; de volatilibus dicere oblitus se esse fateatur, 71. Illum jejuni dies impellit, ut auditores diutius matutinis horis detineat, 79. Concionem protrahit, ne ad tesseras current auditores, 79. Detinet ut eos diutius a delictis amoveat, 79. Finem tamen imponit matulino convivio, ne hebetiores sint ad vespertinas epulas, 79. Orationem suam cum pauperis convivoris benevolentia comparat, 80. Jamdudum sole ad occidentem demisso, concionem solvit, hortans ut dictorum memoria mensis instruantur, 88. Perfectiorem rerum propositarum inquisitionem in consequentibus promittit, 88. Ob vocem cæcipientem, consuetamque infirmitatem, orationi adhuc in promissis versanti finem imponit, 97. De perfectione quæ bonis operibus acquiritur dicturum se pollicetur Deo dante, si modo non omnino ad silentium redigatur, 97. Resumit orationem in psal. xiv, quam pridie non potuerat complere, 107. Ægrotans comparat se matri quæ licet sicco lactis fontes habeat, mammam tamen porrigit, 188. Concionem incipiens, Dei Ecclesiam salutet, 189. Laudat plebem quod a media nocte ad meridiem, dum adventus suus expectaretur, Deum martyrum, in martyrum templo hymnos decantans placare perexerit, 199. Alteram Ecclesiam longe dissitam, per istud diei spatium, administrasse se dicit, 199. Pauca disserit de psalmo quem ipse canentes deprehenderat, 199. In numero et proprietatibus, differentiam; in Deitatis ratione unitatem proficitur, 231. Communes Scripturæ notiones suscipit; nec ad allegorias detorquet, 80. Vide *Eumoniis*.

Beati quinam prædicandi, 196. Quid per beatum intelligatur, 92. Mulieres a beatitudine non exclusit Propheta, 92. Non dixit *abit*, sed *abit*, quia is solus tuto beatus, qui vitam certo fine clauserit, 92. Cur Scriptura dicat, *Beati qui ambulant in lege*, non autem qui ambulaverunt, 93. Maxima virtutum mansuetudo; quapropter inter beatitudines annumeratur, 145. Vide *Electi*.

Beneficiorum remuneratio cur antipelargosis vocatur, 75. Vide *Camis*.

Bonis promissis fidem facit Deus per eas quas largitus est divitias, 50. Si temporaria talia sunt, qualia erunt æterna? si visibilia adeo pulchra, qualia censenda sunt invisibilia? 50. Quemdam futuri sensum pecoribus concessit Deus, ut non præsentis vitæ non simus addicti, sed ad futurum sæculum studium omne conferamus, 83. Homo terrenus bona esse existimat solas vitæ hujus prærogativas, 187.

Bonos aliter, aliter malos aspicit Deus, 159.

Bonum omnino perfectum, Deus ipse est, 130. Qui prærogativas corporales in boni ordinem redigit, is reverendum et soli Deo conveniens nomen ad res viles et nullius momenti transfert, 150. Beatum vere est quod per se bonum est. Divitiæ, sanitas, vitæ splendor sua ipsorum natura bonum non sunt, 92. Quod vere bonum est, id duntaxat ratione per fidem comprehendi potest, 93. Multi bona, quando laboriosa et difficilia sunt, mala existimant; mala vero ob insitam sibi voluptatem, ut bona consecantur, 122. Idem est natura et dilectum et bonum. Quapropter recte definiunt quidam bonum esse quod omnia expetunt, 160. Verborum istorum Marc. x, 18, *Nemo bonus nisi solus Deus*, quis sensus, 291. Vide *Beati*.

Bos et ovis dimidia parte instruuntur dentibus, 64.

C

Cades, idem quod sanctificatio, 121.

Calamo lingua justii comparatur, 161.

Calceamentum Divinitatis, caro est Dei gestatrix, 192.

Calumniatores cum novimus, eorum linguas petulantes facilius effugimus, 209. Quae latet improbitas, perniciosior est quam quae promulgata, 209.

Camelus percussus, ira perdit recondita, ubi occasionem nactus fuerit malum reddit. Huic similes sunt qui injuriarum memoriam ut virtutem colunt, 71. Longum est cameli collum, ut par sit pedibus, et herbam attingat, 85.

Cancer ut ostreae carnibus vesci possit, ei apricanti calculum injicit, 65. Ejus industriam in victu comparando ita debemus imitari, ut a proximi noxa nobis temperemus, 65.

Canis sensum rationi haud imparem habere videtur, cum inter tria diverticula fera indagat vestigium, 84. Nichil amplius faciunt philosophi ex tribus propositionibus deus rejicientes, 84. Benefici memor erga herum suum, ingratis in Deum viris pudorem incutit, 84. Canes dominus in deserto interfectis immortalis fuisse, homicidarumque inquisitoribus vias duces exstitisse narratur, 84.

Canticum vox est concinna, modulate citra organi sonum emissa, 124. Cur psalmus xiv, canticum dicatur, 160. Qui se ad anteriora extendens, semper seipso recentior fit, recentius canticum Deo canit, 153. Qui non in vetustate litterarum, sed in novitate spiritus Deum colit, is canticum novum cantat, 153.

Cantus in Ecclesia. Vide *Ecclesia*. Landat Basilios plebem quod in martyrum templo, hymnos decantans ipsum expectarit, 199. Cantationes meretricie, et tibiarum modulationes obscenitatem suadent, 53.

Carbones desolatorii supplicium sunt paratum his quos non tangunt spirituales sagittae, 164. Quicumque Deum deseruerit, his carbonum desolatoriorum apparatus necessarius, 164.

Carnis affectus, inimicitia adversus Deum est, 124. In carnis cupiditatibus, ceu in luto peccatoris anima volutatur, 100. Carni tuae ne obsequare. Quanto pinguis tibi corpus conficit, tanto graviores carcerem animae struis. Quid fores quod paulo post interitum est, 150. Vigente, nimisque exesuvante sanguine, corpulentia occasio fit peccati, 150. Caro maceranda, nec parcendum sanguini qui in carnem coalescere solet, 150. Vide *Homo*.

Casia cortex est tenuissimus, bene olens, lignosum obtendens calamum, 166. Quid significet, 166. Verba haec psal. xiv, *Casia a vestimentis*, ad passionem Christi referri possunt, 166.

Caspium mare, 36.

Catulus privatus dentibus, per os sese tuetur; quod sapientiae Conditoris tribui debet, 84.

Cedrus a Scriptura modo laudatur, modo vituperatur, 119. Cedri Libani vocantur, qui e rebus terrestribus quasi aliena superbiunt altitudine, 119. Qui se contra Dei cognitionem efferunt, cedri Libani dicuntur, 119. Cedri Dei sunt illi quae antea quidem fuerunt steriles: sed ubi tegumentum subierunt Christi, illumque velut induerunt, per ipsius gratiam sterilitatem vitae suae contingunt, 119.

Cervus ita a natura comparatus est, ut nullam a serpentibus accipiat noxam, 121. Viperae eius vim ejus purgandi habere dicitur, 121. Trahit oris sui respiratione venenata animalia latitantia, eaque vi spiritus sui e latibulis educit, 121. Cervo justus comparatur ob eam quam habet adversus prava repugnantiam, 121. Cervo praesente, serpentium fugatur malitia omnis. Ad cornuum cervinorum sufflitum virulenta animalia secedunt, 122.

Cete maximis montibus magnitudine similia, 66. Occupant id mare quod ultra habitabiles plagas situm, insulis caret, estque innavigabile, 66. Mare Atlanticum inhabitant, 68.

Chananaea regio, cujus metropolis Tyrus, idololatriam videtur immo dicis studiis excoluisse, 168.

Charitas eos quos timor ad pietatem idoneus concinnavit, periclit, 157. Si quando ab uno aliquo divexantium nos opprimamus, a charitate Dei, quae est in Christo Jesu non secedamus, 141. Ad charitatis pervenire perfectionem, vereque dilectum cognoscere cuius sit, 160 et seq. Qui timet, adhuc in servi ordine est. Qui vero charitate perfectus est, jam ad filii dignitatem ascendit, 148. Non cuiusvis est dicere: *Dilexi*, sed ejus qui jam perfectus est, 199.

Chrismate vero caro Domini Spiritus sancti adventu innuncta est. Typicum chrisma typicos pontifices et reges adembravit, 165.

Christiani si nominemur, «tis nobis est ad omnes adversarios evitandos insultus, 142. Per Christianismi simulationem, negationem deitatis Unigeniti introduxit veritatis inimicus, 207. Christianis solis Deum appellare

convenit patrem Christi, 281.

Christus sol iustitiae quali pulchritudine praeditus, et solis corruptioni obnoxii insatiabilis aspectus, 50. Unicornis appellatus est tanquam qui unum habeat cornu, id est, unam cum Patre communem potentiam, 120. Splendor dicitur, ut conjunctionem; figura substantiae, ut consubstantialitatem ejus cum Patre perdiscamus, 231. Quem admodum vita est, et via, et panis, et vitis, et vera lux nominatur; sic et gladius pariem animae affectui inservientem dividens, et motus concupiscentiae mortificans, 163. Fortitudinem in crucis certamine, contra eum qui imperium mortis habebat, ostendit, 172. Sanguis ejus pretium hominis est, 195. Unctus est prae consortibus suis, 163. Caro ipsius vero chrismate Spiritus sancti adventu innuncta est, 165. Calceamentum Divinitatis est caro Dei gestatrix, 192.

Ad humanitatem Christi respicit Psalmista cum ait psal. xiv, 3, *Benedixit te Deus*, 163. Item vers. 8, cum ait, *Dilexisti iustitiam*, 166. Vers. 9, *Myrrha et gutta*, ad ejus passionem spectat, 166. Ad hanc referri possunt verba haec psal. xxxii, *Dissipat consilia gentium*, 158. Referri et possunt ad resurrectionem ejus, 158. Item ista psal. xiv, *Adjuvabit eam mane dilectus*, 174. Prout caput Ecclesiae Christus, psal. xiv, 15, vultus ejus appellatur, 168. Ipsum dilectum vocat Scriptura, 160. Genealogiam ejus ordine inverso a Joseph ad Adam perduxit Lucas, 237. Mansuetudinem factis ostendit Christus; quippe tacebat conviciis laceratus; flagris caesus perferibat, etc., 164. Invenies ipsum operibus doctrinam praeverisse, si ad beatitudines redieris, 147. Christum dives cum esset, propterea quod omnia bona Patris, ipsis sunt, propter nos pauper factus est, ut nos illius paupertate disceremus, 147. Christum inquit, qui quaerit pacem: quia ipse est pax nostra, 153.

Si redimere nos non potest homo, qui redemit nos homo non est, 181. Ne hominem solum existimes Dominum nostrum, divinitatis potentiam ignorans, 181. Verba haec I Cor. xv, 28, *Ipse Filius subicietur*, de humanitate dicta, 288. Locis illius ad Philip. ii, 9, *Dedit illi Deus nomen*, etc. quis sensus, 289. Verba haec Matth. xxviii, 19, *Data est mihi omnis potestas*, etc., de humanitate dicta, 289. Sicut et ista Joan. vi, 68, *Vivo propter Patrem*, 290. Ubi Christus dicit Joan. xv, 3, *Pater, glorifica Filium*, non accessionem petit gloriae, sed ut dispensationis fiat manifestatio, 292. Verba haec Act. ii, 36, *Eum et Dominum et Christum fecit Deus*, de eo dicta qui ex Maria secundum carnem natus est, 293.

Christus ex inferni carcere eductus animas reclus, id est angelis, pascendas tradidit, 186. Praedicat Propheta Domini ad inferos descensum ubi ait psal. lxx, *Deus redimet animam meam*, etc., 188. Deus caput est Christi, ut Pater. Christus caput est nostrum, ut factor, 291. Quo sensu Christus dicitur primogenitus omnis creaturae, et mortuorum, 292. De Christi humanitate intelligenda verba ista Prov. viii, 22, *Dominus creavit me*, etc., 293. Non duos dicimus: Deum seorsum, et hominem seorsum, sed cogitatione naturam cujusque consideramus, 293. Cum dicitur Luc. ii, *Natus est hodie*, etc., vox *hodie* de eo qui est ante saecula accipi non potest, 293. Christus est Dei potentia et Dei sapientia, quae secundum tropologiam rationem manus creatrix est, 297. Christi corpus ex Spiritu sancto est, 298. Christi verborum Matth. xx, 23, *Non est meum dare*, etc., quis sensus, 295. Vide *Ennoemius*, *Filius Dei*, *Generatio divina*, *Ingenitus*, *Imago*, *Incaratio*, *Nomen et Psalmus*.

Chusi filius Jemeni appellatus, 98. An inscriptio vii psal. quae appellat Chusi filium Jemeni, contraria sit Regnorum historiae, 97.

Cicadae in meridie solito magis canora sunt, 78. Ipsae pluvio tempore ex seipsa profert terra, 81.

Cleoniae sub uno signo omnes accedunt, vel discedunt. Has stipant cornices nostras, easque deducunt et non nihil adversus hostiles aves praestant subsidii, 75. Cleoniam genitorem prae senio laborantem enutritum, pennis fovet et sublevant. Hinc beneficiorum remuneratione *antipergosis* vocatur, 75.

Cicuta vescuntur sturni, nec eis nocet, 43.

Cilices, 210.

Cithara. In illa confteri est corpore uti ad dissolvendum peccatum, quod per corpus commissum est, 153.

Civitas Dei quid, 175. Fluvius qui Dei civitatem laetificat, Spiritus sanctus est, 175. Civitatem quidam definitiunt stabilem congregationem secundum legem administratam, 175. Definitio haec celesti civitati convenit, 175. Civitatis celestis ordinem perdiscere humana natura non est, 173. Beatitudinem civitatis illius quam laetificat Dei fluvius, cujus opifex Deus ipse, nullus excogitare potest, 173. Per tabernaculum suum Deus in medio fuit civitatis,

sive quæ sursum est, sive quæ infra. 173. Talem opem civitati Dei a Salvatore dandam, qualem præberet dux civitati obsessæ, ostendit Propheta dum ait *Isa. xlv, Conturbatæ sunt gentes, etc.*, 174.

Clamor iustorum spiritalis est, 134.

Cochlearum purpura pratorum floribus præstantior, 68.

Cælum alii ab æterno existere, alii ipsum esse Deum sine principio, et sine fine affirmant, 4. Moyses per cælum et terram, ea quæ regione media continentur significavit, 8. Cælum firmavit Deus quasi fumum : id est ex tenui, non crassa natura composuit, 8. Cum cælestia corpora regionem extremam sursum versum obtineant : terrestria ad mediam, seu infimam detruduntur, 10. Cælum alii ex quatuor elementis conflatum esse dixerunt : alii hac opinione rejecta, quædam corporis naturam ad constituendum cælum temere atque inconsulte introduxerunt, 10. Ex elementis non constat, quia quæ ex diversis constant, motum æquabilem non habent, 11. Cælum in creatione perfectum licet, incompositum tamen, quia nondum astris decoratum, 12. Non solam formam cæli et terræ condidit Deus, sed ipsam substantiam cum forma conjunctam creavit, 14. An firmamentum sit aliud quid ab eo cælo quod in principio factum fuerat, 23. Negant philosophi qui opifici ingentem materiam subministrant, 23. Græcorum sapientes quidam cælos et mundos aiunt esse infinitos, 24. Cælum alterum esse ex eo constat, quod Paulus tertii aspectu dignatus sit, et Psalmista cælos cælorum nomen, 24. Antiquorum quorundam opinio de cæli generatione, 24. Suam de cæli generatione sententiam aperit Basilii, 24. Cui Moyses benedicens tribui Joseph, ait : *A fructibus cæli, etc.*, 30. Et cur maledicens Israel, ait : *Erit tibi cælum æneum*, 30. Si quis cælos contemplativas virtutes dicat, firmamentum vero potestates actuosas : solerter quidem loquitur, sed hunc sermonem verum esse non omnino concedendum est, 31. Cælum juxta Isaia in modum forniciis conflatum, 33. Cum dicitur in Genesi *Firmamentum cæli*, cælum sumitur pro ære : *operis* enim dicitur ab *operibus*, 77. Vide *Allegoriae*. Vide *Elementa*.

Cogitationes. Vide *Cor*.

Cognitio sui. Mens peccata aliena intuens propria vix cognoscit, 87. Beatus qui intestinam suam plagam cognoscit, adeo ut ad medicum queat accedere, 126.

Cognitionem Dei qui desiderat, vacare ab affectibus debet, 173. Sicut intervalla magna obscuram reddunt visionem : ita qui se per opera Deo non coniungit, opera ejus videre nequit, 175. Rationale creaturam excedit comprehensio Dei : soli Filio et Spiritui sancto notus Pater, 226.

Columbas feto fugat, 148. Vide *Volatile*.

Columnæ Herculeæ, 28.

Conceptio. Vide *Virgines*.

Concilium Constantinopolitanum anni 360, 210. In hoc concilio fidem ipsi accusatores, et iudices, et carnifices, 210. Bithynos, Paphlagones, Cilices, etc., depasta est circumdata improbitas, 210.

Concilium Seleuciense, 209.

Conciones. Vide *Basilii*. Spiritus doctrina pro futuro sæculo thesaurus est, licet in præsentem secundum spem non succedant nostra studia, 22. Corporis præsentia nihil percipitur emolumenti, si cor in terreno thesauro comparando occupetur, 22. Sermo qui de Salvatore habetur dæmonum os non decet, 132. Verbi ministri labia sunt Christi, 163.

Concupiscentiæ motus mortificat Christus, 163. Homo eo quod propriam non percipit dignitatem, sed carnis cupiditatis succubuit, comparatus est jumentis insipientibus, 188.

Confessio pro gratiarum actione sumitur, cum ait Propheta : *Confiteamini memoriæ sanctitatis ejus*, 127. Confiteri in cithara est corpore uti ad dissolvendum peccatum quod per corpus commissum est, 132.

Confusio, in qua æternum vivent peccatores, fortasse horrenda est magis, quam tenebræ et ignis æternus, 147.

Consilia impletis si receperis in anima, dolo inimici, ne stes in peccato : si steteris, saltem ne permanes, 96. Tria merito cavenda nobis proposuit Propheta cum ait : *Qui non abiit in consilio, etc.* Primum enim deliberamus, deinde deliberationem firmamus, postremo deliberatis insistentis, 93. Abire in consilio impiorum, est de Deo et ejus providentia dubitare, 94.

Constantinopolim occupat Eudoxius quidam ex Syriæ urbibus pulsus, 210.

Contemplatio. Ad contemplationem intelligibilem ut ascendatur, prius corporis actiones oportet emendari, 133.

Contrariis. Ex his quæ sequuntur non semper eandem inter se pugnam habent, 265.

Contritio cordis quid, 133.

Conversio. Qui de die in diem renovantur, vires novi : qui veterem hominem nondum exuerunt, vires veteres in Evangelio dicuntur, 137.

Cor pro principali animæ parte, multis in locis Scriptura accipit, renes pro concupiscentia, 103. Cordis propositum actionum corporearum radix est : ideo mentis munditia primum inter beatitudines locum teneat necesse est, 94. Rectus corde is est, qui neque ad excessum, neque ad defectum vergit, sed ad medium virtutis dirigitur, 104. Cor obliquum lineæ obliquæ comparatur, quæ modo in convexum, modo in concavum diffingitur, 104. Cor Abraham examinatum est, cum jussus est Isaac pro holocausto offerre, 104. Non cuiusvis donum acceptum est Deo : sed ejus qui illud puro corde offert, 114. Deus hominum cor simplex finxit : nos multiplex effecimus, 140. Quo animo, quo proposito agamus, solus novit, qui nostra omnia opera intelligit, 140.

Corallium in mari herba est, in aerem eductum fit lapis, 68.

Corvix jam volantes pullos comitatur, et enutrit, 76. Vide *Ciconiæ*.

Cornu a Scriptura sæpe pro gloria, sæpe pro virtute usurpatur, 120.

Corpus mathematicum in solis tribus dimensionibus consistit, 23. Firmum corpus illud est, in quo præter dimensiones durities etiam et renixus inest, 23. Corpus nostrum tabernaculum nobis est : exitus autem a tabernaculo discessus ab hac vita est, 114. Anima, corpus et terra formatum inhabitans, orbem inhabitare dicitur, 137. Structura corporis psalterium quidem est per metaphoram : ipsæ vero corporis actiones psalmus sunt, 124. Corporearum virum multitudo salutis spiritus obstat, 141. Corpore qui male utuntur, malam sibi mortem præparant, 138. A corporis affectibus secreta justi anima, vitam habet cum Christo absconditam in Deo, 100. Corporeæ voluptates plus molestias quam jucunditatis habent, 150. Paulo nihil defuit bonorum, licet in corporis molestiis semper vixerit, 150. Sæpe Scriptura varias corporis partes de interiore homine intelligit ut cum dicit : *Sapientis oculi in capite ejus*, 156. Ex consuetudine, humana corpora semper tabernacula appellantur, 184. Vide *Elementa*.

Coturnicum alimentum helleborus, 45.

Creatio. Alia ad ministerium hominum, alia ad contemplationem, alia ad terrorem incutiendum creata sunt, 69. Opificis miracula fluctibus crebris navigantes perturbantibus comparat Basilii, 69. Inter ea quæ Deus creavit, nihil est citra necessitatem, nihil deest necessariorum, 78. Creatio sæpe pro quadam in melius transmutatione dicitur, 138. Quo sensu dictum sit *psal. 52, Dixit et facta sunt : mandavit et creata sunt*, 138. Creat Deus vivi Verbi operatione, ac vivifici Spiritus communicatione, 304. Operatur Deus non ex seipso creaturas producens, sed efficaciter eis dans existentiam, 307. Apostolus ita Filii personam creatricem prædicat, ut ad Patris personam creationem reducat, 315. In mundi erectione Deum ad Filium et ad Spiritum sanctum locutum fuisse constat, 315.

Creatura. Nova fit creatura cum spiritus efficitur particeps, quo privata inveteraverat, 305. Sermo impius est ille, qui inveteratam quidem et corruptam creaturam opus Dei esse affirmat, eam vero quæ non amplius inveterat, neque corrumpitur, a creatura innovari contendit, 305. Ne glorificetur creatura supra Deum, 305.

Creaturam quisquis colit præterito Creatore, non Deo, sed creaturis affert gloriam, 116. Qui ex creaturarum magnitudine auctorem contemplatur, magnificat Dominum, 145. Non carnis oculis Deum edocti, in ipsum credimus, sed vi mentis per visibilia invisibilem conspiciamus, 134. Dei potentiam sapientiamque et artem, non substantiam ipsam indicant creaturæ, 269.

Creatus et genitus si idem sunt juxta Eunomium, cur Filium unicreatum non appellat ? 256. Voci *genitus* vocem *creatus* conjunxit Eunomius, ut etiam hinc nullam Filium inter et creaturam diversitatem esse ostendat, 257. Vide *Eunomius*.

Cupiditatum tumultum confusionemque vitare possumus, si pax quæ intellectum omnem superat, custodierit corda nostra, 129. Homo eo quoque propriam non percipit dignitatem, carnis cupiditatis succubuit, 188. Vide *Caro*.

Curiositas carnis incomprehensibilia vitanda, 9. Mala ac curiosa de Deo quæstio, incredulus morbus est animæ, 313. Non credis quod propriam habeat Filium Deus, et quæris quomodo genuerit ? 313. Credere oportet, non vero incredula curiositate indagare quod est Deus, ne dicam quod non est, 313. Si de Deo interroges, *quomodo* :

ubi quoque et quando interrogaveris, 315. Quæris non ut idem, sed ut indelictatem invenias, 315. Vide *Fides*.

Cygnus collum pedibus longius tribuit Deus, ut escam in limo delitescentem extrahat, 78.

Cyzicum reitit Eunomius impietatis præmium, 210.

D

Dæmonis primogenitus parvis peccatum, 50. Dæmones non Evangelistarum faciebant opus; clamabant tamen, *Novimus te quis sis*, etc., 69.

Darius Medus, 55.

Davidis charitas, 145.

Delphines et Phocæ catulos suos perterritos, in ventrem denuo admittere narrantur, 64.

Dentibus sola ex volucris vespertilio utitur, 77.

Dei bonitas non æque sermone, ac ipso gustu exhibetur, 149. Vox hæc: *Venite, filii, audite me*. Item: *Venite, omnes qui laboratis*, paternæ vox est expansis ulnis rebelles ad se invitantis, 175. Sua ipsius bonitate omnibus appropinquat Dominus: nos vero per eam quæ condita sunt conditorem nosmetipsos per peccatum, 135.

Dei essentia curiosa indagatio relicta, credendum nobis est simpliciter consilio Apostoli, qui dicit: *Nam primum credere oportet*, 226. Non investigatio qua perscrutatur quid sit Deus, sed confessio quia ipsum esse confitemur, salutem nobis conciliat, 227. Si quis secundum sensum magis obvium litteræ nudæ insistere contendat, ad Judaicas et aniles fabulas devolutus, omnino ejus de Deo notionis, quæ digna sit, inops consenscet, 226, etc. Nihil præcipui relinquunt Eunomiani Unigeniti cognitioni, aut Spiritus sancti, si essentiam Dei comprehendunt, 226. Essentia ipsa soli Unigenito, et Spiritui sancto cogitabilis: nos vero per eam quæ condita sunt conditorem intelligentes, sic bonitatem ac sapientiam ejus percipimus, 226. Abraham, Isaac et Jacob ne suum quidem nomen declaravit Deus, nedum quæ sit sua ipsius essentia revelarit, 225. Vide *Fides*. Vide *Eunomius*.

Dei justitia incomprehensibilis, 105. Dum scrutatur corda et renes Deus, suam ostendit justitiam, 104. Illam Dei miserationibus ubique conjungit Scriptura, 201. Cuilibet Deus ea mensura rependit, qua prior in hac vita actiones suas fuerit dimensus, 105. Reddet Deus unicuique juxta opera, 198. Sententiæ hujus si per omnem tuam vitam memineris, multa poteris vitare peccata, 198. Vide *Dei misericordia*.

Dei misericordia quid, 201. Quorumnam miseramur, 201. Non statim peccantibus infligit Deus: quia longanimis est, 105. Non statim minatur plagas et mortem: sed armorum vibrationem, ad instar eorum qui parati ad bellum terguunt arma, 105. Unicam salutis spem in Dei misericordia quis reponit, 141. Proprium affectum, mensuram fecit Propheta largitionis miserationum Dei, cum ait: *Fiat, Domine, misericordia*, etc., 142. Scriptura ubique Dei miserationibus justitiam conjungit, 20. Misericordiam ubi Deus ante iudicii thronum constituit, tum singulos adducit ad iudicium, 154. Neque misericordia sine iudicio, neque iudicium sine misericordia, 154. Ante iudicium diligit misericordiam; post misericordiam venit ad iudicium, 154. Misericordia cum iudicio conjuncta est; ne aut misericordia sola molliem pariat, aut iudicium solum afferat desperationem, 154. Diligit misericordiam in penitentibus, et in iis qui quæ clam facta sunt, evulgant citra pudorem: diligit iudicium in obstinatis, 155. Ut bonus medicus, ferri usum adhibet, 155. In terra misericordia nobis opus est, in oculis beati predicamur, non miseri, 155. Si severe nobis pro meritis Deus rependeret, quis ex omnibus salvus fieret? 154.

Dei potentiam per operationes ejus percipimus, 226. Hæc continet terram et aquas suspensas, 10. Dominus constituit reges, ac destituit, 140. Infirmitas et imbecillitas sunt omnia simul mandata, si cum vera potentia comparentur, 140. Non nervus est qui arcum tendat Dei: sed puniendi potentia, modo intensa, modo remissa, 105. Vide *Creatio*.

Dei Sapientiam commendat solis calor neque excedens neque deficiens, 60. Item luna crescens et decrescens, 60. Unica herba in contemplatione industriæ divinæ, totam mentem nostram detinere potest, 42. Hortensia, silvestria, aquatica, terrestria augere debent admirationem, et amorem in Creatorem, 49. Sapientia conditoris cernitur in titulo et catulo, 84. In minimis elucet Opificis sapientia, 154.

Dei oculum prospicientem habes quidquid egeris, sive in tenebris, sive in die, 140. Ubi nos Dominum respexerimus, fuerintque oculi nostri in ipsum intenti, tunc ad inspicientes nos ipsius oculum attrahimus, 141. Aliter bonos, aliter malos aspicit, 159. Cum cordium sit opifex, opera nostra hoc est verba, cogitationes, motumque

omnem intelligit, 140. Quo animo, quo proposito agamus solus novit, qui omnia opera nostra intelligit, 140. Peccatores Dei a se oculos velut avertunt ob turpes, Deique oculis indignas actiones, 125. Sunt qui veluti sui ipsorum oblivione Deo creant, 125. Avertere faciem suam dicitur Deus, tum cum afflictionis tempore tentationibus expositos relinquit, 129. Dormitantibus nobis et segnitè agentibus dormire dicitur, indignos nos iudicans provida sua in nos vigilantia, 125. Oculi Domini virtutes sunt spirituales, quæ nos inspicunt, precesque excipiunt, 154.

Deus vocat Scriptura eos qui dii non sunt, 182. Verba psal. xvi, 52, *Quis Deus præter Dominum*, et similia non de Filio, sed de iis qui falso dicuntur dii intelligenda sunt, 295. Id ipsum clarius facit David cum ait: *Quis similis tibi in diis, Domine?* 295. Ubique majus quiddam de Deo intelligas, cave ad humanas delabaris similitudines, 504. Nec filius, nec generatio, nec spiritus appellatio, propria deitatis est: sed quiddam est humanæ similitudine adductum, 506. Si iudicia Dei abyssus, quanto magis ipse? 312. Si oculus non vidit ea quæ præparavit Deus diligentibus se, quanto minus naturam Dei ipsius? 315. Credere oportet, Deum esse, non vero incredula curiositate indagare quod est, ne dicam quod non est, 315. Si de Deo interrogas, *quomodo: ubi quoque et quando interrogaveris*, 315. Uterus, oculi, manus, etc., *quomodo in Deo intelligenda*, 316. Vide *Fides*.

Deus est perfectum omnino bonum, quo non minueretur quotquot exquirunt ipsum, 150. Quod vere bonum existit, et beatum, Deus est, 92. Deus est quod proprie amabile est, 199. Ad Dei notionem per singula minutissima animalia, aut etiam per minutissimas herbas incitatur, 62. Non licet magis ex celo et terra, quam ex nostra propria constitutione, Deum cognoscere, 87. Notio communis Deum esse, non quid sit nos admonet, 224. Quo sensu sanctum esse Dei nomen dicitur, 142. Deus non omnium Deus, sed eorum qui ei sunt charitate conjuncti, 126. Deum exaltat qui ad beatitudinem festinat. Qui contrariam viam capit, Deum quantum in se est deprimit, 125. Quæ ex humano affectu dicuntur de Deo, ea homines faciunt; talem sibi Deum fingentes, qualem se quisque constituit, 125. Deus tibi sit unicum ex malis refugium, 171.

Diabolo per peccatum gloriam qui offertur, timeant ne una cum ipso ignominiam æternam adducant, 116. Ut Dominus est qui in bonis operibus gloria afficitur, ita in contrariis operibus inimicus, 116. Diabolo dat locum qui peccat, 152. Deceptus inducit ut ad se ceu custodem confugiant: quare duplex eis malum imminet: quippe aut per vim capiuntur, aux ex fraude pereunt, 170. Diaboli crimen arrogantia est, 225.

Diei et noctis definitio post solis generationem. Eorumdem descriptio ante solis generationem, 20. Diei ac noctis communis terminus, vespere dicitur: noctis cum diei vicinitas mane vocatur, 20. Solet Scriptura in metiendo tempore non noctes, sed dies numerare, utpote præstantiores, 20. Unius diei spatium est 24 horarum, quibus cælum ab eodem signo ad idem redit, 21. Cur dictum est: *Factum est mane dies unus*, non autem dictum est dies primus, 20, 21. Dies et nox ex quo creata sunt sibi invicem succedunt, tempusque æqualiter dividunt, 54. Dies hujus sæculi mali, 152. Sunt autem boni quos proponit Propheta, quorum lux sempiterna erit Deus, 152. Quos dies sol sensibilis peragit, ille caduci: nihil autem caducum potest esse conveniens donum corruptionis experti, 152. Vide *Sol*.

Digitus Dei in iis quæ a Mose et Domino facta sunt signis dictus est Spiritus, 298.

Dilectum dicit Scriptura, Patris Unigenitum, 160. Idem est natura dilectum et bonum, 160.

Divitiæ sua ipsorum natura non sunt bonum, 92. Quibusdam ad libidinem inservierunt: pauperes vero plurimos ad vitia propendentes repressit, 171. Qui coactas ex iniquitate divitias sufficiens sibi auxilium ad robur et potentiam esse iudicat, similis est agroti, qui in morbi gravitate habitudinem bonam constituit, 197. Si undeliberet et ex uberibus fontibus tibi affluant divitiæ, ne in earum copia acquiescas. Fluxa est divitiarum natura: torrente citius præterlabitur possessores, 198. Divitiarum instabilitas fluvis comparatur, 198. Ne iis sis animo deditus, sed earum famulatum tanquam instrumentum quoddam admittit, 198. Hodie hujus est ager, domus, aurum: cras alterius: postea alius, 198. Comprehensam manu aquam facilius possis continere, quam divitias tibi constanter servare, 198.

Divitibus hoc uno pauperes nos præstamus, curarum vacuitate, 110. Divites redarguuntur, eisque consilium datur, 112 et seq. Fidei usum divitis accipit, qui Deum

sponsorem pro pauperibus non admittit, 115. Bene cum divite morienti actum fuerit si indumentum accipiat, si exiguum terram sortiatur, idque ob humanæ naturæ reverentiam, 187. Dives in sola opulentia Deo gratias agit, 187.

Dolores corporis opio consopiant medici, 45. Dolores mortis proprie usurpant ad significandos puerperii dolores, 200. Transfert quoque David dolores partus, ad ipsos mortis dolores, 201. Qui lethale peccatum admisit, dicat: *Circumdederunt me dolores mortis*, 201.

Dolosus vulpi comparatur, ut Herodes: impudens cani, ut Nabal Carmelius, 159.

Dolus occultum est maleficium, in officiorum specie proximo illatum 155.

E

Ecclesia non adoratur, sed caput ejus Christus, 168. Verba hæc: *Astitit Regina*, etc., psal. XLIV, de Ecclesia dicuntur, quæ seipsam spiritualibus, variisque dogmatibus exornat, 167, 168. Per hæc ejusdem psal. *Audi, filia*, etc., hortatur Ecclesiam Propheta, ad audienda servandaque præcepta, illam appellans filiam, quasi eam sibi pro filia per charitatem adoptasset, 167; § 18 *Memor ero nominis tui*, etc., de Ecclesiæ memoria dicitur, quæ est confessio populorum, 169. Aula Dei, cælestis habitatio, seu Ecclesiæ Dei viventis potest intelligi, 117. Aula sancta Dei una est. Non igitur extra sanctam hanc aulam adorare oportet, 116. Intersunt multi in habitu quidem precatonis, nec sunt tamen in aula Dei, ob mentis evagationem, 117. Qui ventrem, gloriam, argentum, aut quidvis aliud Deo præfert, is neque odorat Deum, neque est in aula sancta ejus, 117.

Echinum marinum parvum prorsus et aspernabile animal sæpenumero tranquillitatis et tempestatis navigatoribus monitor est, 67. Echinum a sua providentia non excludit Deus, 68.

Electrum succum esse probant festucæ, ac bestiolæ in ipso incluse, 48.

Electum, non vocatum, beatum dicit Propheta: quia multi vocati, pauci electi, 159. Salvus non sit quisvis, sed reliquus solum; ideo dicit Propheta: *Populus quem elegit*, 159. Non omnes indiscriminatum docturum se promisit Deus timorem Domini, 151. Non omnibus eloquia Dei scripta sunt, sed habentibus aures, secundum interiore hominem, 159. Vide *Gratia*.

Eleemosynam uberiores si largiamur, olivæ viriditatem ac fecunditatem annulabimur, 46. Ubi pauperi Domini gratia dederis, idem et donum est et fenus, 112.

Elementa tria, aqua, aer et ignis in terra reperiuntur, ideo de eorum creatione silet Scriptura, 8. E quatuor elementis cælum conflatum alii dixerunt, alii hac opinione rejecta, quintam quandam corporis naturam ad constituendum cælum temere atque inconsulte introduxerunt, 10. Quintam essentiam volunt esse æthereum corpus, quod neque sit ignis, neque aer, neque terra, neque aqua, nec quidquam ex simplicibus, 10. Elementorum in contraria distracto, ruinæ et dissolutionis causa existit, 11. Elementa, ignis, terra, aer, aqua inter se permiscerentur, 26. Vicino elemento unumquodque commiscetur per communem qualitatem, et per eam quam cum affini habet societatem contrario conjungitur, 38. Aquæ propria qualitas est frigiditas: aeri vero, humiditas: igni autem caliditas, 37. Terra arida est et frigida: aqua vero humida et frigida: rursus aer calidus et humidus: ignis autem calidus et siccus, 38. Vide *Corpus*.

Elephantem trecentis et amplius annis vivere quidam referunt. Elephantis terrorem incutit exiguus mus, 86. Elephantis solers subtilisque descriptio, 85.

Elisæum ut malum convivatorem non aversabantur illi quibuscum vivebat: et tamen silvestribus oleribus excipiebat amicos, 80.

Emmanuel idem quod *Nobiscum Deus*, 174.

Ephesitis cum scriberet Paulus, eos per excellentiam nominavit existentes, utpote qui ei qui est, vere essent per agnitionem conjuncti, 254.

Equorum cursus. Vide *Spectacula*. Pharaonis equum projecti Deus in mare. Sennacherib equites omnes dormitaverunt, 141. Israel, dum ei res in bellis ex animi sententia succederent, nunquam equestri potentia usus fuisse comperit. Neque quisquam sanctorum privatum usum equorum velut convenientem admisit, 141. Lata per Moysen de regum officiis lex ita sancit: *Non multiplicabit equum equitanti*, 141.

Eudoxus ex Syriæ urbibus pulsus, Constantinopolim occupat, 210.

Eunomius Galata, Aetii discipulus, blasphemiam in Unigenitum evulgat, 208. Utroque inter se impietate conjunctos, exemplo Phinees, uno ictu confixurum se sperat

Basilium, 208. Rationem reddit cur licet silentii cultor, contra Eunomium scribendi munus in se receperit, 207. Se in hoc scribendi genera inexercitatum fatetur, 207. Confutationem hanc, velut morbi remedium, vel sanis oblaturum tutamen, aut certe seipsum qui cæteris optime consuluerit, mercedem adepturum sperat, 208. Eunomius mendax, cavillator, blasphemus, 208. In speciem apologiæ ac defensionis doctrinam suam composuit Eunomius ne velut aggressor videretur dogmata impia proponere, sed coactus ad hos sermones devenire, 208 et 209. Varias Eunomii artes, multiplicesque rationes quibus a se novæ doctrinæ invidiam amoliri conabatur, subtiliter delegit acerrimeque diluit Basilium, 209, 210 et 211.

Eunomius fidem proponit ex vagis patrum vocibus compositam, quibus perperam utitur, 211. Fidei professio Eunomii eadem quæ Arii, 212. Cur eandem proponat, 212. At ubi eam velut traditionem, et amussim proposuit, aliam quasi simpliciorum profert, 212. Patrum fidem quam ceu regulam proposuerat, corrigit, 215. Si doloso velamine suam non obumbrasset opinionem Eunomius, scripsisset: *Credimus ingenerationem esse essentiam Dei*, 212. Opinioni suæ velut hamo simplicitatem fidei ceu escam circumdat, 215. Verba hæc Eunomii, *his qui videri cupiunt Christiani*, suggillat Basilium, 215. Fatetur Eunomius Deum juxta naturalem notionem neque a seipso, neque ab alio factum, 214. Hinc Basilium vanam viri loquacitatem irridit, quasi ejus qui solem lucidissimum esse stellarum ratione docere vellet, 214. Id quod facit, prius esse eo quod efficitur dixit Eunomius; ut inde Filium ex non exstantibus esse colligeret, 214. Notat Basilium Eunomium verbis istis: *sequitur illum ingeneratio*, calide et hæretico sensu addidisse, *imo est ipsa substantia ingenta*, et in his secum adhuc pugnare, 215. Addidit hæc Eunomius, ut priore demonstrato, ostenderet Unigenitum secundum substantiam Patri dissimilem, 2.6. Negat ingenerationem secundum nostrum intelligendi modum in Deo considerari, ratus probaturum se hinc facili conatu, ingenerationem substantiam Dei esse, 216. Intelligentiæ inheret tanquam nihil omnino significanti, sed in sola prolatione existentiam habenti; atque Deo indignum esse simulat, eum videlicet ideis et perceptionibus ornare ac cohonestare, 216. Negat Eunomius debitu solvi Deo, nisi ingenerationem substantiam esse confiteamur, 219. Ridiculum hanc opinionem, et ad novum dogma confirmandum inutilem esse, copiose demonstrat Basilium, 219 et 220. Eunomium interrogat, cur in sola ingenti voce ita caute, in cæteris ita incaute se gerat, 220 et 221.

Eunomius aliquid de Deo secundum privationem dici ægre ferens, ingentium dicit ipsam esse substantiam ingentiam, 225. Substantia Dei est ingenta, non autem ingentium substantia est, 225.

Eunomius qui se Dei substantiam adinvenisse putat, ipsum etiam apostatam angelum fere jactantia superat, 224. Communis notio Deum esse, non quid sit, nos admonet, 224. Nihil præcipui relinquunt Eunomiani Unigeniti aut Spiritus sancti cognitioni, siquidem essentiam Dei comprehendunt, 224. Vide *Deus*.

Eunomius negat generationem admittere unquam posse Deum Patrem, adeo ut suam ipsius naturam cum genito communicet, 228. Quia dissimilem Deo ac Patri unigenitum Filium ac Deum vult ostendere, Patris et Filii nomen silentio præterit, ac simpliciter de ingento et genito disserit. Veretur Basilium ne, dum Eunomii blasphemias ore repetit, mentem polluat suam, 229.

Eunomius in eodem artificii genere persistit, dum sit non esse comparationem ingentii cum genito, ut quam his vocibus oppositionem inesse ostenderit, eam in ipsam Patris et Filii substantiam transferat, 250. Nullam vult esse comparationem geniti cum genitore: et ut imaginis rationem hac unica voce tollit, illi splendorem ac characterem esse substantiæ negat, 250. Negat dicere se posse communem quidem ingento et genito substantiam esse, ordine vero in tempore illum primum esse, hunc vero secundum, 250. Cum improbum sermonem vult attingere, nonnulla quæ ab omnibus conceduntur præmittit: ut propterea quod de iis recte sentit, in reliquis quoque sibi fidem paret, 253. Sic, ex eo quod Deus compositus non sit, negat filium ei esse consimilem, 254. Christi verbis: *Pater qui me misit major me est*, abutitur Eunomius, 255. Stolidos denique et ad impietatem audaces vocat eos, qui æqualem Patri Filium dicunt, 253 et 254. Iisdem offenditur quibus Judæi exacerbabantur, dicentes tunc: *Æqualem seipsum facit Deo*, 255 et 295. Patris appellatione operationem, non substantiam significari putat, 255 et 295.

Eunomius secum pugnat, cum Deum et majorem et incomparabilem dicit, 256. Ut Dei substantiam ab Unige-

niti substantia diversam ostenderet, illud *majus*, seu comparative usurpatum pro substantiæ diversitate accepit; rursus, ut ad creaturæ æqualitatem Unigenitum detradat, Patrem sancti incomparabilem, 237. Extollere se Deum et Patrem simulat, ut unigeniti Filii et Dei maiestatem imminuat, 237.

Eunomius habere se simulat innumeras demonstrationes, quod Filius a sanctis *factura* appellatus sit, 241. Quemadmodum Patris substantiam per ingenerationem significari decernit, ita quoque substantiam Filii per generationem significari dicit, 242. De substantia Filii verba facit quasi dicat Filium esse aliud quid præter ipsam, 246. Non aperte dicit genitum ex nihilo Filium, sed ejus substantiam, cum non esset, genitam esse, 246. Non dicit eam ante sæcula, vel simpliciter non fuisse; sed ante suam ipsius constitutionem non fuisse, 246. Idem dicere posset de Patris substantia, 246. Nihil hoc tribuit magni Eunomius, quod antiquior sit creaturis et ante ea quæ ipse fecit, 248. Impudentem blasphemiam circumvallat implicatione syllogismorum, quos acerrime confutat ac diluit Basilus, 248. Eunomiani privationem principii decernunt idem esse atque eternitatem, et quoniam Filius non est ingenuus, ne æternum quidem proficiuntur, 253. Non existentem Filium genitum esse dicit Eunomius, 253. Qui ex nihilo ad esse creaturas produxit, 253. Voci *genitus* vocem *creatus* conjunxit, ut nullam Filium inter et creaturam diversitatem esse ostenderet, 257. Quam reipsa concinnavit blasphemiam, hanc verbo oblegere, sermonisque impudentiam delinire cum vellet, non communem facere se dixit creaturis Unigenitum, 261. Negat nomen commune communitatem fieri substantiam, qui prius dixit, substantiæ diversitatem, diversitatem nomen sequi, 261. Quo sensu Filium quoque lucem esse confitetur Eunomius, 262. Lege etiam naturæ, substantiam Unigeniti a substantia Patris separatam esse dixit, 267.

Eunomius creaturam esse ait Spiritum sanctum, quam vocem illorum qui veritatem adorti sunt emittere nemo ausus fuerat, 270. Quod hanc blasphemiam prius in Dominum evomerit, non impietatis mitigatio est, sed condemnationis accessio, 270. Ingeniti creaturam esse Filium dicit, Unigeniti vero, Paracletum, 270. Dupliciter blasphemiat verbo unico, 270. Si duo principia inter se adversa inducit, una cum Manichæo et Marcione contendens, 271. Multorum opinione contempta, qua Spiritum sanctum glorificant, simulat tenere se sanctorum doctrinam, deinde dicit a sanctis quidem se didicisse tertium esse ordine et dignitate Spiritum; a seipso vero credere, naturam quoque tertium esse, 272. Qui vero sint sancti illi, et in quibus scriptis doctrinam hanc ediderint, dicere non potest, 272. Præmium impietatis Cyzicum retulit Eunomius, 210. Quoniam Spiritus, Filius nominatus non est, eum creaturam dicit Eunomius, 305. Quia Spiritus ex Deo processio non vocata est generatio, idcirco et hanc Spiritus ex Dei ore processionem tollit: et quia Filius non nominatur, ideo nec ipsum spiritum oris Dei esse credit, sed manuum Dei opus, 306. Spiritum sanctum etiam una cum igne gehennæ collocat, 308. Cum non potest Spiritum non increatum intelligere, ait dicere, Deum ipsum ait Spiritum vocari, 309. Vide Basilus, *Factura, Filius, Ingenitum, Spiritus sanctus, Unigenitus*.

In Euxium Pontum per Propontidem simul influunt pisces ascensus tempore, 66. Cur aqua maris æquilonaris et Ponti sit dulcior, 67.

Evangelii prædicatio in contemptibilibus dietinniculis vim multam habet persuadendi, 162. Matthæus ab humana Christi generatione exorsus est; Marcus, a prædicatione Joannis; Lucas, a corporalibus initiis; Joannes, a Verbi generatione, 250 et seq. Vide *Traditio*.

Eventus rerum alii sunt a natura, alii a casu, alii in nostro arbitrio positi sunt, 16.

Exquirere amplius quiddam significat quam quærere: quomodo etiam perscrutatio plus dicit quam scrutatio, 146.

Exultationis vox Scripturæ familiaris est, per quam hilarem ac lætum animæ statum in iis quæ lætitia digni sunt ostendit, 131.

F

Facere. Vide *Factura*

Facturam a sanctis Filium appellari simulat Eunomius, 241. Locum illum Act. ii, 36, *Christum fecit Deus*, explicat Basilus, 239 et 240. Tutum non fuerit, voce *fecit* immutata, universorum factorem facturam dicere. In creaturis quidem reperimus a verbo, *fecit*, desumptam fuisse facturæ appellationem; in Filio autem Dei non item, 239. Variis nominibus, in quibus non multum videtur inesse laudis, iis qui nomen significationem non assequuntur, Domi-

num gloriæ appellare non erubescit Scriptura; at *facturam* nusquam omnino nominavit, 239. Facturam factorem omnium appellare aggreditur Eunomius, 240. Factura et genitura inter se non differunt, 241. Eunomius, eorum qui corpoream generationem intelligunt, suscepta coram, eos quibus facturæ appellatio offensionem est, negligit, 242. Non in officem credidimus et in facturam, sed in Patrem et Filium per baptismi gratiam obsignati sumus, 258. Quod sit, non ex substantia facientis est; quod vero generatur, ex ipsa substantia generantis est; non ergo idem est facere et generare, 280. Creatura aut factura non est Filii substantia, 284 et 286. Filius cum sit sapientia et sanctificatio, factura non est, 294.

Fatum. Vide *Providentia*.

Feni herbam et florem cum conspexeris, Isala memineris, qui dicit: *Omnis caro ut fenem*, etc., 41. Recte humanam gloriam cum debilissimo flore comparat Propheta, 42.

Fenus ~~videtur~~ dicitur ob ingentem mali fecunditatem, aut forte ob dolores ac molestias quas animis eorum qui fenore acceperunt, solet creare, 111. Ut perperum paritura, ita dies indicta debitori instat, 111. Fenus viperis comparatur, quæ ventrem matris corrodunt, 111. Peccatum hoc plurimis Scripturæ locis vituperatur, 107. Ezechiel id in maximis malis recenset, si fenus et quicquam ultra sortem recipiatur, 107. Maxima est inhumanitas illum quidem qui necessarium indiget, mutuum ad vitæ subsidium quærere; hunc vero sorte contentum non esse, sed sibi ex pauperis calamitate proveniunt opesque colligere, 107. Avarus spe fenoris implacabilis stat ad preces indigentis, ac per perjurium velut inhumanitatis quæstum acquirit, 107. Utriusque copiosa elegansque descriptio, 107. Qui mutuum quærit, cum fenori, cui solvendo non est, obnoxium se præstitit, voluntariam quoad vivet, recepit servitutem, 108. Venit subsidium inventurus, sed hostem reperit: remedium dum requireret, in venenum incidit, 108. Fenerator medico similis est qui cum agroto sanitatem restituere deberet, a contrario ei, vel exiguas virium reliquas adimeret, 108. Accusationem majorem facit peccatis, quam opibus, 108. Indigens dum respicit ad pauperem, de solutione desperat, dum ad præsentem miseriam, fenore pecuniam sumit, 108. Argento accepto, statim hilaris est: ast sensim defluente pecunia, eum vitæ tædet propter fenus, 108. Miserissime debitorum conditio ~~videtur~~ descriptio, 108 et 110. Usura mendacii principium est, occasio ingrati animi, perfidiæque et perjurii, 109. Rationes quibus ducuntur pauperes ad pecuniam fenore sumendam, expenduntur et refelluntur, 109. Comparantur piscibus qui una cum esca hamum vorant, 110. Si locuples es, nihil tibi fenore opus est; si nihil habes, non pendes usuras, 110. Paupertas ignominiam nullam affert. Quid nobis opprobria ex ære alieno paramus? 110. Debitor utique et pauper est, et curis multis conficitur, 110. Feneratorum pecuniæ comparatur leporibus, quos aiunt simul et parere, et nutrire et superfetare, 110. Eandem et adnascens pariant, et veteres renovantur, 111. Omnia tibi tolerabilia sint quam argentum fenore sumere. Loca operam tuam lucri gratia, ministra, etc., 111. Qui se muliebribus voluptatibus mancipant, ita sunt qui ad fenus confugiunt, 111. Qui fenus fenore commutant, hydropicis et cholera laborantibus comparantur, 112. Si qui fenore facti sunt divites, plures ad laqueos pervenerunt, 112. Basilus vidisse se testatur ingenuos pueros, ob patris debita, in foro vendi, 112. Nemini patris paupertas data est crimini; cave ingenuitatem filius fenore auferas, 112. Si quis pauperi Domini gratia dat, hoc ipsum et donum est et fenus, 112. Argentum si pauper fenore sumit, non dilesce, sed libertate spoliatur, 109. Habes suppellectilem? Vende: præter libertatem amitti omnia patiare, 109. Si solvendo non es, argentum fenore sumens, malum malo curas, 109. Alia sunt verba argentum fenore sumentis, alia cum fenus ab eo exigitur, 109. Si fenerator sit amicus, ejus amittis amicitiam; si inimicus, adversario ac malevolo sis subditus, 109. Feneratoris hinc crudelitas, oblati hominis illinc acerba conditio describuntur, 109. Quod datur ad usuram, et danti et accipienti male cedit, 109. Agricola spica accepta semen rursus sub radice non scrutatur; fenerator verget et fructus habet et sortem non relinquit, 109.

Ficos silvestres alii juxta hortenses conserunt; alii vero grossos caprifici domesticis ficis alligantes, ipsorum medentur infirmitati, jamque diffuissent ac evanescentem fructum grossis caprifici continent, 47. Vide *Arbor*.

Fidei simplicitas plus habet roboris, quam quæ ex ratione petuntur demonstrationes, 10. Qui per se debilis est, et tamen in se retinet fidem, per propriam fidem ad salutem præparatur; qui vero liberandus est, prælium

pro se aliunde persolvendum expectat, 99. Quo sensu Propheta dicit: *Omnia opera eius in fide*, 154. Non carneis oculis edocti in Deum credimus, sed vi mentis per visibilia invisibilem conspiciamus, 154. Patrum fides, 212. Curiosa essentia Dei indagatione, tanquam quæ caplum nostrum superet, relictæ, credendum nobis est simplici consilio Apostoli, qui dicit: *Nam primum credere oportet esse Deum*, 226. A Judæis et gentilibus absque fide in Christum per quem ad cognitionem accessus fiat, Deum magnificari dixerit nemo, 257. Nullum in nostræ salutis Evangelio dogma potius ac majus est, quam in Patrem et Filium fides; non enim in opificem credimus et in facturam, sed in Patrem et Filium per baptismum obsignati sumus, 258. Si intelligentia nostra metiri voluerimus omnia, peribit fidei, peribit spei merces, 260. Non amplius fuerimus digni beatitudinibus quæ in fide rerum non apparentium repositæ sunt, si iis solis quæ rationi evidentiæ sunt, fidem habemus, 261. Cælestis Verbi ministri, labia Christi sunt; reliqua vero corporis Christi membra sumus quotquot credimus, 163. Vide *Curiositas*.

Filiæ regum quæ sint, 166.

Filius Dei Psalmista prius nos esse vult, quam ad afferenda Deo dona accedamus, 114. Quæsiturus magna dona, magnos viros, filius Dei eligit, qui offerant, 114. Qui sint filii Dei, 114. Expende an dignus sis qui Deum patrem tuum appelles. Sanctitas te sibi pro filio adoptet, 114.

Filius Dei Unigenitus cum hostiam et oblationem pro peccatis nostris seipso Deo offert, et Dei agnus et ovis nominatur; cum vero potentatum genus hominum adorientem ulcisci et evertere oportet, tum Filius unicornum appellatur, 120. Cum dicit Deus: *Faciamus hominem*, ad officii socium loquitur, per quem fecit et sæcula, 87. Hæc item verba: *Ad imaginem nostram*, ad Unigenitum Filium referuntur, 88. Filius paternæ gloriæ splendor, substantiæ ipsius character et Dei invisibilis imago est, 88. Num Dei et angelorum una est imago? 88. Personam secum operantem introduxit Deus cum dixit: *In Dei imagine*, non vero: *In imagine sui ipsius*, 88. Filium dissimilem dicere Patri impium est, 88. Refellit Eunomius qui Filium negabat cum Patri comparari posse, 237. Filius et Pater unum sunt, 237. Filii nomen non essentiam, sed proprietatem designat, 241. Filius cum ante sæcula sit et semper sit, nunquam esse incipit; sed ex quo Pater est, et Filius est, et statim una cum Patris notione, Filii quoque notio subrepat, 247. *Æterna* cum sit Filii cum Patre conjunctio, nullum aditum pravæ blasphemis relinquit eorum, qui eum dicunt ex non existente ad esse productum esse, 247. Per Filium fecit Deus et sæcula, 247. Verbum erat, Joan. 1, 1, cum existentiam temporalem indicat; sed ipse nobis Evangelista in alio sermone ejus verbi erat significatum ostendit his verbis: *Qui est et qui erat, et qui est omnipotens*; quale enim est illud est, tale est etiam illud erat, sempiternum pariter atque temporis expert, 249. Quantumcumque voles curiosus mentis disquisitionibus retrogradi, tamen illud erat transgredi, et ultra hoc cogitationibus ferri non poteris, 249, 250. Anima extra Unigeniti notionem abrepta intelligendi usum habere non potest, 251. Vana est mens et excæcata, quæ se Unigenito antiquiora apprehendisse arbitratur, 251. Quæ ultra Filium sunt non intelliguntur; siquidem quod oculo est lumen sensibile, hoc animo est Deus Verbum, 251. Quoniam genitus est Filius, erat, cum ingentum esse non habeat, 252. Ab æterno Pater, ab æterno igitur Filius, 252. Querere an ante generationem: suam Filius erat, est querere an ante constitutionem suam Pater erat, 252. Vanus est qui quid substantia Filii sæculorum creatoris antiquius querit, 252. Querere quid fuerit ante generationem sempiterni, est querere quid futurum post obitum immortalis, 253. Quomodo quæstio stulta est, querere videlicet, in eo qui principio caret ac ingentis est, superius quiddam; ita hic quoque de eo qui ab æterno est cum Patre, nihilque habet mediū inter se et genitorem, facere temporales de priore quæstiones, æqualis plane dementia est, 253. *Æternum* et ingentum confundunt Eunomiani. Utriusque definitio, 253. Filius æternus, licet non ingentus, 253. Sæcula æterni appellatione quidam dignantur, quam eorum creatori denegant, 253. Qui coram Moyse seipso eum qui est nominavit, non alius præter Deum Verbum intelligi potest, 254. Ubiqueque idem et Angelus et Deus appellatus est, Unigenitus significatur, 254. Veriti non sunt Eunomiani non existentem nominare Filium, quasi non sua ipsius natura sit, sed dono sit a Deo ad esse productus, 254. Quomodo omnia sint per Filium, 257. Cum pater omnium nostrum dicitur Deus, non eo-

dem modo et nos ter et Unigeniti Pater est, 259. Filiatio proprietas est, 265. Filii servilem substantiam, Patri liberam cum dicit Eunomius, Filium ad creaturæ ordinem redigit, 268. Filius ordine quidem a Patre secundus est quoniam ab illo est; dignitate vero, quoniam origo ejus est et causa, ea re quod ipse est Pater, non autem natura secundus, quoniam deitas in utroque una est, 272. Ut Verbum creator est colorum, ita Spiritus sanctus stabilem ac firmam virtutem potestatibus cælestibus imperit, 275. Apostolus appellationem Spiritus in Dominum transfert cum ait: *Dominus spiritus est*, 274. Filius natura Deus est et Dominus. Non aliter Filius Deus est, aliter Pater, sed similiter, 279. Dominus et Deus vere tum Pater, tum Filius; eadem ergo est essentia, sicut et eadem nomina sunt, 279. Si nos adoptione filii sumus Dei, necesse est natura Filium antecedere, 279. Credere Christum Filium Dei vitam affert, non credere mortem parit, 280. Quorum eadem operationes, ut Patris et Filii, eorum substantia una est, 280. Filius consubstantialis est Patri, cum sit substantiæ ejus imago, 280. Si Pater cum Filio et creatura in nulla re possit comparari, Filius creaturæ similis, 280. Quidquid Pater dicitur, id Filium quoque dici necesse est, 285. Filius creatura Dei non est, 286. Fides in Filium nostra opus est Dei, 288. Qui Filium tollit, principium creationis omnium sustulit; nam existendi causa omnibus est Dei Verbum, per quod facta sunt omnia, 307. Si is qui natura essentialiter ex Deo genitus est, Filius non est secundum illorum reprobationem, qui dissimilem substantiam dicunt; ubi qui adoptione filii sunt inveniantur? 313. Filii Dei dicuntur multi, at adoptivi, non veri filii sunt, 313. Natura Filius si aliquando non fuit, factus est ex nihilo, etc., 314.

Filii divinitas et æternitas variis Scripturæ locis commendantur, 281. Filius cum imago sit Patris, creatura ejus esse non potest, 287. Filius creatura et servus est, alios liberos facere non potest, 288. Filius Patri similis est secundum substantiam, 288. Christus mediator Dei ac nostri natura non est, sed secundum dispensationem, 288. Filii ante sæcula ex Patre generatio in fide, non in demonstratione est, 288. Verba hæc I Cor. 10: *Nobis autem revelavit*, etc. Filium non excludunt, 311. Deus ex seipso natura divina modoque Deum decente genuit genuinum Filium, honore æqualem, æqualem gloria, throni ejusdem consortem, consiliarium, cooperatorem, consubstantialem Patri et Deo, non diversæ substantiæ, neque alienum ab ejus sola deitate, 286, 287, 317. Ne separet Filium, ab eo qui dixit: *Ego Deus solus*, etc., *Ego extendi cælum solus*, ne illum creatorem dicere desinas, 317. Omnia Filii et Spiritus verba Dei sunt oracula, 319. Filius ab æterno, 280, 281.

Quod Pater semper sit, sequitur Filium semper esse. Qui querunt utrum cum esset, genitus sit Filius, an cum non esset, vicissim ab isdem querendum est, Deumne cum esset Pater, Filium genuit, an cum non esset Pater, 281. Etiam si concederetur Eunomianis quod Filium Pater gignere destitit, nihil inde contra æternitatem Filii possent colligere; etenim fieri potest ut id quod desiit, non inceperit, 282. Est æqualis Patri Filius qui non rapinam putaverit *æqualiter esse Deo*, 293. Quod in forma Dei est, in substantia Dei est: ergo qui æqualis in forma æqualis in substantia, 280. Cum dicitur Baruch, 1, 36, de Filio: *Non æstimabitur alius ad eum*, non Filium Patre majorem dicit, 291. Nec cum Apostolus super omnia Deum salvatorem dixit, 294. Nec cum, ad Tit. 2, 13, vocat eum magnum Deum, 294. Filius universorum conditor est; novit omnia quæ Pater habet, 289. Vide *Christus*, *Eunomius*, *Generatio*, *Genitura*, *Imago*, *Incarnatio*, *Natus*, *Ordo* et *Verbum*.

Finis cujus gratia omnia peragimus beatum est vitæ institutum in futuro sæculo, 177. Hoc fine ne excogitari quidem quidquam præstantius possit a rationabili creatura, 177. Ad hunc referuntur psalmi inscripti: *In finem*, aut *Victori*, 177. Variæ de humano fine sententiæ, 176. Vide *Supplem.*

Firmamentum cur sic dictum, 28. An sit aliud quid ab eo cælo quod in principio factum fuerat, 23. Negant philosophi qui Opifici ingentiam materiam subministrant, 23. Quo sensu verba hæc: *Fiat firmamentum*, veteres quidam scriptores intellexerint, 24. Basilus de cælorum creatione sententiam aperit snam, 24. Licet sphaeræ appareat firmamentum, externa ejus superficies plana esse potuit, aquasque retinere, ne diffunderent, 25. Confirmatur exemplo a balneis et ædibus desumpto, 25. Solet Scriptura in iis rebus quæ robore viribusque præpollent, nomen firmamenti usurpare, 25. Quoniam firmamentum ex communi acceptione ab aqua ortum traxisse videtur, putandum est illud simile esse aut aquæ congelatæ, aut tali cuidam materiæ ex humore percolato principium 30-

ciplenti, 26. *Fiat firmamentum*, hæc vox est primariæ causæ; *Fecit Deus firmamentum*, hoc est effectricis potentie atque creatricis testimonium, 26. Firmamentum non proprie dicitur cælum, sed ob similitudinem cum altero, hujus quoque nominis fit particeps, 30. Cur dicitur cælum, 30. Vide *Aer* et *Cælum*.

Fluvii unde, 27. Variosum fluminum origo et cursus, 27. Vide *Aqua*.

Poeniculo pastus serpens oculos sanat, 82.

Fontes, 27. Vide *Aqua*.

Forma. Illud in forma *Dei* esse idem valet quod hoc: In substantia *Dei* esse; sicut enim illud, *formam assumpsisse servi*, significat Dominum nostrum in substantia humanæ naturæ natum esse, ita etiam hoc, in forma *Dei* esse, prorsus divinæ substantiæ proprietatem exhibet, 230.

Formicæ exemplum docet nos in præsentis sæculo recondere quæ ad ævi futuri requiem spectant, 85. Fructus medios dissecat, ne geminantes sibi ad nutrimentum inutiles reddantur; eosdem exponit tum, cum aerem in sereno statu mansurum esse præsenferit, 85.

Frates suos nos appellat Dominus quo sensu, 181.

Frumenti culmus cur geniculis præcingatur; avena vero omnino sit vacua, 42. Aristarum eminentia animalium parvorum noxam arceat atque detrimat. In theca vero granum reconditum est, ne a fragilibus avibus diripiatur. 42. Tellus secundum genus edit semina; disseminatum tamen frumentum, nonnunquam nigrum enascitur, 43. Rursus ad pristinam formam redire ferunt, si idoneam terram natum sit, 44. Lolium et reliqua adulterina semina, quæ nuncupare zizanias consuevit Scriptura, non ex frumenti commutatione proveniunt, sed ex proprio subsistunt principio, propriumque genus obtinent, 44.

G

Gaditanum mare, 36.

Galaad, Manassæ est soboles, 192.

Gallina. Vide *Volatile*.

Gallus avis excubitor, 77. Vide *Volatile*.

Generatōis divinæ modus licet ineffabilis sit atque incomprehensibilis, fides tamen in Patrem et Filium abijcenda non est, 260. Ambiguo generatōis nomine utebatur Eunomius, ut vulgus hominum in suam sententiam pertraheret, 228. Ejusdem varia sophismata diluit Basilus, 228, 229. Nullus scilicet omnino mente carnalis est et ita divinarum Scripturarum rudis, ut divina generatōis audita ad corporeas imagines deferatur, 241, 242. Digna Deo generatō quænam sit, 231. Quoniam corruptibilia per affectum generant, eum qui incorruptibilis est, modo contrario generare credendum est, 238.

Generatōnem Domini ceu humanam intelligere non vult Eunomius, ut nullo modo genuisse Deum ostendat, 259. Vox *generandi* generantis affectum, vel conjunctionem cum genito significat, 260. Si convenit Deo, cur ut alienam spernis? Si autem ex hominibus transiata est, sano significatu delecto, fuge deteriorē, 260. Quod generatur ex ipsa substantia generantis est, non autem quod fit, 280. Deus citra affectum generat, 280, 281. Non idem est Deum creare et generare, 286. Filii ante sæcula ex Patre generatio in fide, non in demonstratione est, 288. Accipiendum est illud *genui*, de Deo Filio: illud vero *creavit*, de eo qui formam suscepit servi, 295. Quo sensu dicatur: *Ex utero genui te*, 298. Non credis quod proprium habet Filium Deus, et quæris quomodo genuerit? 313. Qui timet ne sit in Deo generante affectio, potest et creantis timere motum et laborem, 200, 316. Vide *Christus*, *Eunomius*, *Filius Dei*, *Ingenitum*.

Generum successio a voce Dei initium ducit, quæ et tunc incipit et usque adhuc efficax est, ac in finem transita est, quoad consummatus fuerit mundus, 200, 316.

Geneseos libri auctor Moyses, 2. Illojus lectorem a carnis affectionibus purum esse convenit, 2.

Genethiaci simplicem hanc Scripturæ dictionem: *Sint in signa*, non de aeris affectionibus, sed de vitæ sorte et arbitrato accipiunt, 54. Astrorum quæ moventur complexum, ubi cum iis stellis quæ in zodiaco sitæ sunt, secundum talem figuram inter se concurrerint, tales generationes efficere somniant, 54. Zodiacum in xii partes diviso, singulas in 60 et sexagesimas in 60 dividunt, 54. Si dūs natalitium a Genethiacis observari accurate non posse demonstratur, 54. Ex pecudibus et signis zodiaci nascentium hominum mores pessime effingunt, 55. Ipsorum argutiæ araneorum telis sunt consimiles, 55. Quarum rerum domina est unicuique nostrum voluntas, illarum etiam causas celestibus attribuit, 56. In ortu maxime et momenti a benefica stella, ut ipsi loquuntur, aut a malefica conspici, 56. Absurdum vanamque Genethiacorum opinionem deridet ac refutat Basilus, 55, 56.

Genitura vox in nullo Scripturæ loco de Filio dicta in-

venitur, 242. Substantiam non significat, 243, 245, 246. Genitura et factura inter se non differunt, 241. Non committendum est, ut voce *genui*, quæ de Patre dicitur, transmutata ac transformata, Dei Filius genitura appelletur, 245. Filius ac natus animatore sunt nomina; genitura vero non continuo, 244. Quod antequam conformatum sit, in arboribus ejicitur, genitura nominari potest. Quinetiam terræ fructus vocantur genitura, 244. Si de animatis dicatur, ipsam de animali vituperato usurpatam videre est. Eam ob causam, genituræ nomen Scriptura videtur vitare, et maxime in unigenito Filio Dei, 244. Genituræ nomen utpote relativum, non substantiam, sed habitudinem denotat, 245. Cum dicitur, hic hujus genitura est, non genitoris substantia, sed modus quo genitus productus est, intelligitur, 245. Dum Filium nos genituram dicimus, is ut una ex genituris intelligendus non est, 280. Cum Filius genitura sit natura, necesse est et genitorem esse, quandoquidem genitura sine genitore esse non potest, 280. Vide *Eunomius*, *Filius et Ingenitum*.

Ex genito genitoris natura cognoscitur. Quippe difficile non est ex genitura genitoris naturam intelligere, 269.

Gentiles appellat Paulus non existentes, quod essent Dei cognitione privati, 234. Cum dixit Deus: *Faciamus hominem*, erudit Judæum; cum subdit: *Et fecit*, errorem gentilium excludit, 88. Cum ait Dominus: *Altius oves habeo*, etc., de iis loquitur qui ex gentibus ad salutem præordinati sunt, 116. Ad vana gentium dogmata inutilemque philosophiam Evangelii veritate dissipatam referri possunt verba hæc psal. xxxii: *Dissipat consilia gentium*, etc., 138. Psal. lxx non illius ætatis Judæis scriptus est, sed nobis imitandis, 190. A gentilibus et Judæis absque fide in Christum, per quem ad cognitionem accessus sit, Deum magnificari dixerit nemo, 237. Cum multa sint quæ christianismum a gentili errore ac Judaica ignorantia dirimant, nullum est in nostræ salutis Evāgelio potius ac majus dogma, quam in Patrem et Filium fides, 258.

Gloriam Domino asserimus per bona opera, cum luxerint opera nostra coram hominibus, adeo ut homines Patrem nostrum qui in cælis est afficiant gloria, 115. Quid sit honorem Deo asserre; quid gloriam ejus augere, 115. Qui sint qui Domino gloriam et honorem non asserunt, 115. Sicut per bona opera Domino asserimus gloriam: ita per mala contrarium accidit, 115. Sicut ex bonis operibus honoratur Deus, ita ex malis inimicus honoratur, 116.

Gloriam humanam cum debilissimo flore comparat Propheta, 42. Rerum humanarum inconstantia, 41. Rerum ex quibus plerique gloriam inanem captant amplissima enumeratio, 196.

Graculi. V. *Volatile*.

Gratiæ divinæ capaces reddi non possumus, nisi malitiæ affectiones, quæ animas nostras occupaverunt, expulerimus, 196. Inanis ab inimicis decedit is, qui ex gratia, quæ ex plenitudine Christi est, decedit, 100. Deus præveniēns suscipit, id est sublevat, velut si quis natandi imperitum manu suscipiens, eum aquis superiorem sustineat, 125. Vitam cuique Deus propria voluntate tribuit. Iram sibi quisque congerit in die iræ et revelationis, et justiciæ Dei, 127. Quis hominum adversus diabolum bellum gerere possit, nisi ad presidium Dei confugiat, 155. Neque in potentia hominis, neque in sapientia, sed in Dei gratia salus est, 154. Non omnes indiscriminatim docturum se promisit Deus timorem Domini, 151. Auxilio multo opus est homini omni, ob insitam ei naturam infirmitatem, 170. Sempiterna requies non ex operum debito tribuitur, sed ex Dei gratia, 202. Ut lux sensibilis non omnibus similiter exoritur; ita etiam justitiæ sol non omnibus splendorem suum largitur, 146. Ne ipsa quidem anima per se sibi sufficiens est ad salutem, 180. Vide *Electum*.

Grues vicissim constituunt excubias, dum aliæ dormiunt, aliæ circumveant, 74. In volatu vicissim itineris duces sunt, 75. Vide *Volatile*.

Gubernatio domus mala, in ignominiam cedit ejus qui eam occupat, 116.

Gutta quid significet, 166. Verba hæc psal. xlv *Gutta et casia*, ad Christi passionem referri possunt, 166.

H

Hæretici zizanias comparantur, 44. Hæreticorum aut ethnicorum imitanda sunt exempla bona, 47. Malus homo dogmatis pravis enutritus, pravum verbum eructat. Talia sunt ora hæreticorum, 161. Qui alieni sunt a verbo veritatis, simplicitate dictionis Scripturarum contempta, Evangelii prædicationem stultitiam nominant, 162. Non solum qui prave de Deo sentit, reus est; sed etiam qui aliis ad hanc perditionem prævit, 188. Qui ab hæresiarum sibi nomen accipiunt, hi sua nomina vocant in terra,

184. Mala ac cariosa de Deo questio morbus est animae, et maxime, si id fiat animo incredulo, 315. Ex quibus utilitatem capunt qui fide sani sunt, ea iis nocent qui circa questionem inutilesque disputationum pugnas infirmitur, 315. Dum Scripturas quæ variis modis exponuntur, unico sensu accipiant heretici, labuntur quod duci se recte non sinant, 315.

Halcyon avis marina est. Hæc depositis in ipsa arena ovis, secundum ipsa littora fœlicare solet, 75. Qui dies, halcyonei a nautis vocantur, 76.

Helieborus columenicum alimentum, inveteratas agritudines extirpat, 43.

Herinaceus spiramina gemina lustro suo struit, quibus se a ventis tueatur, 82.

Herodes, 159.

Hirundinibus quæ nec ambulare, nec venari possunt, volatus terræ vicinus, pedum explet officium, 72. Earum industria in construendo nido, pullorumque oculos expunctos sanando, 75.

Hominum animas ubique vitibus comparat Dominus, 43. In quo sita sit ista similitudo, 43. Quæ plantis accidunt, ea comperias modo haud dispari juvenuti hominum, ac senectuti accidere, 46. Hominis ambiguos mores myricæ comparat Jeremias, 49. Pecorum caput in terram pronum est ac respiciat ad ventrem; ad cœlum erectum est tuum: oculi tui superna intuentur, 81. Si ventri et iis quæ sub ventre servieris, comparatus es jumentis insipientibus, 81. Ut conformatus es, ita dispone vitam tuam; conversatio tua sit in cœlis, 81.

Hominum vita in virtute, et in vitium divisa est, 93. Infirmitas sunt omnia simul mundana, si cum vera potentia comparetur, 140. Auxilio multo opus est homini omni, ob insitam ei naturam infirmitatem, 170. Verba hæc Job, xxxiii, 6, *e luto formatus es*, etc., eandem esse omnium essentiam significant, 214. Homo paulo inferior angelis dignitate est, ob suam cum terrestri corpori conjunctionem, 184. Magna res homo; solus ad imaginem conditoris factus, cui principatus et potestas in omnia animalia concessa est, 184. Magis cœlo, magis sole, magis stellis honoratus, ex eo quod ad Conditoris imaginem conditus sit, 183. Quod Conditoris similis fieri neglexit, cupiditatum carnis servus effectus, jumentis similis factus est, 185. Dementia planæ belluinæ cumulus est, hominem nec dignitatem suam, nec dispensata pro se mysteria intelligere, 185. Comparatur homo equo, lupi, vulpi, 185. Primæ tuæ originis si memor non es, ex persoluto pro te pretio dignitatem tuam agnosce, 185. Homo eo quod propriam non percipit dignitatem, carnis cupiditatibus succubuit, 185. Vide *Caro, Cupiditas*.

Hospites duos cornicum in ciconias officium redarguit, 75. Ossifragam alunt, pullum aquilæ et nido expulsum suscipere, unaque cum suis educere, 76.

Humilitatis utilitas, 93. Sincera humilitatis proprii characteres, 193. Qui secundum spiritum humiles sunt, sese omnium faciunt postremos, ut primi in regno cœlorum fiant, 153. Est quidem humilis is qui in peccato ambulat, at laudabilis non est illius humilitas, 153. Peccatum omnium maxime humilem reddit. Sic Amnon vim Thamar inferens, dicitur humiliasse illam, 153. Vide *Superbia*.

Ilyrcanum mare, 56.

I

Idithum erat sacrorum psalmodum cantor, 193.

Ignis qui omnia consumit, in lapidibus unde exsilit, et in ferro citra detrimentum deilescit, 8. Omnium opportunissimum elementum est, 27. Ejusdem utilitas, 27. In judicio ignis natura dividitur; et iustis quidem in fructu; adusionis vero acerbitas puniendis destinabitur, 52 et 121. Intercisa est ignis flamma Babylone voce Domini, quando in seipsa auram recepit, refrigerationem pueris suppeditans exhibensque, 120. Multo admirabilius est ignis naturam intercidi, quam mare Rubrum in partes dividi, 120.

Ignorantiam nemo prætexat; insita est nobis naturalis ratio quæ bona nobis vindicanda esse, noxia vero fugienda submonet, 67. Innumera, non solum ex iis quæ nobis in futuro seculo reconducitur latent nos; sed neque ea quæ in nostro corpore insunt, clare ac evidenter comprehendimus, 277. Ipsos mentis motus creare ac generare solet anima, quis certo dicat? 277. In nocte sumus nos per hoc ignorantie tempus, 174.

Imago Dei invisibilis quid, 231. Per imaginem exemplar cognoscitur, 229. Filius imago est Dei invisibilis: imago non inanimata, neque manu elaborata; sed imago viva, imo ipsa per se vita, 230. Qua ratione sit imago, splendor, sapientia, potentia et iustitia Dei, 232. Imago Dei est Christus, imago vero Filii, Spiritus; et qui hujus sunt participes, Filii conformes efficiuntur, 302. Vide

Christus, Eumoniæ et Filius.

Impietas proprie dicitur admissum in Deum peccatum, 94. Impii nomen non scribitur in libro viventium, sed in terra permanet, 184.

Impudens cani comparatur, 159.

Incantationibus lunam propria sede emoveri, et ad terram accedere quidam fabulantur, 61.

Incarnationis Domini gratiam prævidens Propheta dicit, psal. lxi. *Ab ipso salutare meum*, 194. Verba Amos iv, 13, *Qui format tonitruum, et creat spiritum*, fortasse sunt prophetia quæ ad Domini incarnationem spectat, 278; psal. xxxiii, 19, *Prope est Dominus*, etc. Domini in carne adventum prænuntiat, appropinquantem jam, et non procul distantem, 155. Cœli ac terræ conformatio, et si quid supra mundum, non tam Dei Verbi commendat potentiam, quam incarnationis dispensatio, 165. Matutinam lucem inducit Deus per proprium exortum et adventum, 174. Non sine Verbo Spiritum ad formandum infantem Jesum accessisse suspicamus, 311.

Indignatio et ira in quo differant, 127.

Indivisibile et simplex quæ eadem sunt inter se significatione, quasi diversa sint subiecto, separat Eumoniæ, 223.

Indus fluvius omnium maximus, 27.

Infantes prorsus et parvuli a Domino custodiuntur, 202.

Infectorum nullos hætenus est imitatus auream lanam quam pinna nutriunt, 68.

Inferni descriptio, 151. Supplicium omnium gravissimum, probrum et dedecus sempiternum, 151. Timeamus ne gloriam et exultationem diabolo per peccatum asserentes, una cum ipso ignominia æternæ abdicamus, 116.

Ingeneratio si substantia esset, Christus non dixisset *Pater*, sed *ingenitus major me est*, 235. Dicitur Deus lucem habitare, ac lucem induci: verum nusquam dicit Scriptura ipsum in sua ingeneratione inhabitare, 263. Vide *Eumoniæ*.

Ingeniti vox, primum impietatis hæreticorum elementum, non invenitur in Scriptura, 215. Vox *Patris*, et notionem Filii præfert, et idem valet quod vox *Ingeniti*, 215. Non magis Ingenitus, quam *Pater* appellandus; cum Salvator non dixerit: *Baptizate in nomine Ingeniti*, sed, *in nomine Patris*, 215. Ingeniti nobis notio accedit non in scrutatione quid sit Deus, sed quomodo sit, 227, 228. In iis quæ de Deo habentur sermonibus vox *ingenitus* non quid sit, sed eum ab alio non esse significat, 227, 228. Sicut in hominibus origo ex aliquo, non est eorum essentia: ita nec in Deo Ingenitum, quod idem est atque ex nullo esse, ejus essentiam dicere possumus, 227, 228.

Vocis ingeniti notio est, non habere aliunde existendi principium, 227, 228. Ingenitus neque definitio, neque proprium Dei est. Ingenitum si quis concederet dici de solo Deo, non continuo, si quid etiam Deus est, hoc ipsum est Ingenitum, 286. Deus nusquam in Scripturis *ingenitus* appellatur, 281. Vox *ingenitus* existendi est modus, non substantiæ nomen, 283. Nomen ingeniti nec Deus sibi ascripsit, nec ullus sanctorum dixit, 284. Ingenitum si dicunt Deum, eo quod genitus non est, non quid sit substantia ejus dicunt, sed quid non sit, 284. Ingenitum et genitum substantia divisa non sunt: sed totum genitum ex toto ingenito perfecte duo, non due partes ex aliquo uno, 285. Ingenitus et genitus non sunt substantiæ, sed nomina, 285. Substantia et ingenitus idem non sunt, 283. Deus non quod ingenitus sit, sed quod causa sit omnium, omnibus major est, 285. Qui dicit Ingenitum Deum, non protinus quid Dei substantia sit ostendit, 512. Variæ vocis ingeniti acceptiones, 512. Vide *Eumoniæ, Filius, et Pater*.

Injuriarum memores, similes camelo percusso, qui ira recondita, occasionem nactus, malum reddit, 71.

Insecta, ut apes et vespa, pulmone carent, sed tota omnino aere nutriuntur, 78. O eo madefacta pereunt: aceto perfusa reviviscunt, 78. Insecta sic appellantur, quod quædam undique incisiones præ se ferant, 78.

Inspicientem a stulto cogitatione licet distinguere, 182. Inspiciens dici potest is qui more vivit gentium: stultus vero is qui more Judaico vitam degit, 185. Quosnam insipientes vocet consuetudo, 182. Horum domus sepulchra sunt in æternum, 185. Stultus dum loquitur, non os aperit verbo Dei, sed sepulchrum habet apertum, suum scilicet guttur, 184.

Invisibiles res ante visibiles existere coperunt, 6. Invisibile dicitur vel quod oculis carnis conspici nequit, vel quod corporis interjectu occultatur, 13.

Ira et indignatio in quo differant. Hæc judicio medici comparatur, qui incisionem necessariam judicat: illa, ipsæmet incisiones, 127.

Israëli maledicens Moyses, ait: *Erit tibi cœlum æneum*, 30.

Ister per Europam fluens, in Pontum effunditur, 28.

J

Jacob, 191. Scalæ quam vidit comparari potest pietatis exercitatio, 93. Fraternalis ejus charitas examinata est, cum fratris insidiis peteretur, 104. Qui visus est ei, idem angelus, et Deus nominatur, 254.

Jacobus apostolus, 164.

Jejunio corporali ad exhilarandas animas utendum est, 79. Quid prodest corpore jejunare, animam vero malis refertam esse, 79.

Jemeni, si interpretaris, *filium dexteræ* significat, 98. Jerusalem celestis spoliis non est pugnatum: sed mansuetorum hereditas proponitur, 143.

Job c. xxxiii, 6, *E luto formatus es*, etc., eandem esse omnium essentiam significant, 241. Ista γ 4. *Spiritus Domini qui fecit me*, non de creatione, sed de humanæ virtutis perfectione dicta, 273. Errumæ Job lætitia non affecerunt adversarium, 126. Ipsum omnibus privavit Deus, ut in omnibus gratus ejus in Deum animus innotesceret, 187.

Josephi renes expensi fuerunt, cum voluptati turpissimæ honestatem pudicitie prætulit, 104. Cur Moyses benedicens tribui Joseph ait: *A fructibus cæli*, etc., 50, 191.

Judei qui repellunt nos velut a scriptis alienos, per eadem scripta pudore afficiuntur, 191. Cum dixit Deus: *Faciamus hominem*, angelis loqui Deum commenti sunt, 87. Ne unum suscipiant, innumeros inducunt; et Filium reprobantes, famulis attribunt dignitatem consilii, et conservos nostros efficiunt creationis nostræ dominos, 88. Cum dixit Deus: *Faciamus hominem*, erudit Judæum. Cum subdit, *et fecit*, errorem gentilium excludit, 88. Judei Deum ad seipsum loqui inepte affirmant, cum dicit: *Fiat lux*, 87. Judei eo quod Christus se Deum habere Patrem diceret, eum Deo æqualem esse colligebant, 235. A Judæis et gentilibus absque fide in Christum, per quem ad cognitionem accessus fiat, Deum magnificari dixerit nemo, 237. Aliter Judæum, aliter Scytham judicabit Dominus, 102. Vide *Fides et Gentiles*.

Judas qua de re filius perditionis appellatus, 98.

Judicare aliquando pro *probare* a Scriptura accipitur, aliquando vero pro *condemnare*, 101.

Judicia Dei abyssi sunt, 157. Apud justum judicem vel ob id solum quod suis officium suum sibi faciendum proposuerit, constituta merces est, 15. Satis fuerit homini si audeat dicere, venit princeps mundi hujus, et in me habebit pauca, et parva, 99. Multis Scripturæ locis, de judicio inspersus est sermo, utpote necessariis iis qui per Christum in Deum credunt, 101. Quo sensu intelligenda sint illa: Dominum cum omni carne judicium subitum, 101. Exponitur locus Matth. xii, 42, *Regina austri staret in judicio*, 101. Quotquot terrestres hoc corpus receperunt, pari modo a justo iudice judicandi non sunt, quod quæ forinsecus unicuique nostrorum accidunt, utpote longe diversa, unusquisque judicium varium efficiunt, 102. Subjiciuntur varia ad rem illustrandam exempla, 102. Aliter Judæum, aliter Scytham judicabit Dominus, 102. In judicis examine omnis erroris experti, tam actiones quam cogitationes nostræ expendantur, 104. Qui hic gloriam et honorem Domino per bona opera offert, is sibi gloriam et honorem ex justa iudicis remuneratione congerit, 114. Beatus qui in die justii iudicii Dei ausus fuerit illam examinis lucem subire, ac reversus fuerit non pudibundus, 147. Paucorum est accedere ad veram lucem, et post occultorum revelationem, facie non confusa abire, 147. Ad peccatum impelli te cum videris, Christi tribunal cogita, 151. Ejusdem et inferni descriptio, 151. Apertus Domini ad iudicium adventus, vultus ejus dicitur, 154. Dei strenui athletæ prope finem vitæ consilii ad sæculi principem examinantur, ut si reperiantur aut vulnera ex certaminibus, aut aliquas maculas, aut peccati vestigia retinuisse, delinquantur: sin autem inveniantur invulnerati, a Christo in requiem transferantur, 99. Diem iudicii diem malam vocat Propheta psal. xlviii, 6, 179. Nullus tunc alius accusator tui sistetur, quam ipsa facta cum sua quæque forma adstantia, 179. Quo sensu dicitur Matth. xxiv, 56: *Diem illum nemo novit*, 289. Tempus obtulit iudicii Christus, propterea quod non expediret hominibus audire, 290.

Justi anima ab affectibus corporis secreta, vitam habet cum Christo absconditam in Deo, 100. Sanctorum gloria in celo est, terrenorum vero et secundum carnem viventium gloria, in pulvere demorari dicitur, 100. Justus assimilatur cervo, ad cuius vel cornuum suffutur, virulenta animalia secedunt, 122. Gloria justii, spiritus qui in ipso est, 151. Si quando tuo cordi lux quædam quasi illapsa, repentini Dei cognitionem indiderit, atque animam tuam illustraverit, adeo ut Deum diligas, mundum vero contemnas, ex obscura illa et brevi similitudine omnem justorum statum intellige, 151. Velut locus ju-

storum est Dominus capax, in quo qui est, eum exultare necesse est. Fit etiam justus locus Domino, cum illum in se recipit, 152. Tota justii vita in afflictionibus posita est, 146. Justorum clamor est spiritalis, 154. Si videris justos in morbis, plagis, inopia, memor fueris quod multæ sint tribulationes justorum, 156. Qui dicit justo non convenire tribulationes, nihil aliud dicit nisi athletæ non congruere adversarium, 156. Qui in delictis vivunt, odio habent justum, 157. Justii lingua calamo comparatur, 161. Scriba est Spiritus sanctus qui tabulis cordis cogitationes inscribit, 161. Est justo verum auxilium Deus, 171. Gloriam occasione ex tribulationibus desumit, 172.

Justitiæ perfectæ fines capti difficiles. Justitia angelorum humanam longe superat, et si qua est virtus angelis superior, est et justitia, 102. Justitia Dei incomprehensibilis, 105. Justitiam facienti robur confert Deus, corroborato pacem tribuit, quæ est mentis firmitas, et benedictionum perfectissima, 125. Nobis, si volumus, difficile non est amorem justitiæ, et iniquitatis odium suscipere, 166.

L

Labor. Quod labore partum est, scum gaudio suscipitur ac conservatur: contra, quæ facile comparantur, ea cum contemptu possidentur, 23. Apis cui nec est ars, nec manus, regibus largitur alimentis sui reliquias, 111. Qui in hoc sæculo laboravit, vivet in finem; qui non laboravit, nec vivet in futuro, 181. Eos qui laborant Dominus oneratos dicit, quia portant manipulos fructibus plenos, 182.

Lacus in malam partem, puteus in bonam solet accipi in Scriptura, 106. Sæpe lacus in Scriptura dicuntur subterraneæ fossæ, ad victorum custodiam, 126.

Lætitia quæ in Deo est, nobis sufficere debet, 151.

Laudatio Dei distortis cordibus non convenit; ne sermo qui de Salvatore habetur, dæmonum os decet, 152. Pythonem increpat Paulus, ut ne ab impuro sanctus commendetur, 152. Regula distorto ligno non convenit, neque recta Dei laudatio, cordi non recto, 152. Quomodo semper laus Dei (ut ait Propheta) in ore hominum esse possit? 144. Dei cogitatio semel impressa, laus Dei appellari potest, 144. Potest vir probus omnia agere ad Dei gloriam, ita ut omnis actio vim laudis obtineat, 144. Si nemo dicere valet Dominum Jesum nisi in Spiritu sancto, quis proferet laudem absque spiritu recto? 152.

Laudem vere non merentur mediæ artes, 144. Si quis ob corporis elegantiam, aut parentum claritudinem laudatur, non in Domino laudatur anima ipsius, 144 et 145.

Lexena vix unius leonis mater elicitur, cui laceratio unguium acie utero prodit, 85.

Lebes spei Moah, hoc est, lavaæri, vel securitatis, 192.

Lepus marinus celerem interitum affert, 69. Leporibus, quos aliunt simul et parere, et nutrire, et superfetare, feneratorum pecuniæ comparantur, 110.

Lex naturæ docet quid faciendum, aut non faciendum proximo: quippe nosti quod tibi vis, aut non vis fieri, 85. Sicut natura novimus morbum odisse: ita et anima a malo declinat non edocta, 85. Naturaliter unumquodque animal salutis comparandæ rationem cognovit, 85. Nihil novi monet Paulus: sed naturæ vincula constrinxit, 84. Despectio legum contumelia est legislatori, 116. Depascebat mors ab Adam ad Moysen donec venit verus pastor, 186. Israel ut servus præceptis spiritus ducitur: Christianorum Ecclesia per charitatem sanctificata adoptatur, 509.

Libanus idololatriæ locus; ideo qui se contra Dei cognitionem efferunt, cedri Libani dicuntur, 119.

Liber. In libro viventium impii nomen non scribitur sed in terra permanet, 184.

Libertate captivi indigent: debiles sanæ: hac re differunt qui liberantur ab iis qui salvantur, 99. Qui liberandus est, pretium redemptionis aliunde expectat, 99.

Liberum arbitrium quo quæ in vita seligenda secretum, statim nominavit Psalmista, 197. Ipso ceu characteris insignitur virtus omnis, paupertas maxime, 147. Nihil coactum laudabile, 201. Nobis, si volumus, difficile non est amorem justitiæ et iniquitatis odium suscipere, 166. Anima per peccatum ea quam a Creatore acceperat libertate est privata, 180.

Lingua armorum loco inservit iniquitati, 153. Vita nostra referta est lingue delictis, 153. Primum præceptum, prohibere linguam a malo, 152. Peccatum quod per linguam admittitur, omnium familiarissimum, multiplicemque formam habet, 152. Ut os loquatur sapientiam, cor prius prudentiam medietur necesse est, 178.

Locustæ castrametanti, terramque depascenti remedium est, avis insaturabilis Seleucis, 78.

Lolum et quæ zizania vocat Scriptura, non ex frumentis commutatione proveniunt, 44.

Lucas genealogiam Christi ordine inverso a Joseph ad Adam perduxit, 227.

Luna restagnans quid indicet, 53. Lunæ crescentis et decrescens quæ sint indicia, 53. Sicut in luna, ita et in sole aliud est corpus ejus, aliud vis illuminans, 52. Luna plena noctis est moderatrix, quia tunc sole occidente emergit, et temporis spatia æquo cum sole partitur, 52. Non ideo soli et luna magna sunt quia majora sunt minoribus stellis: sed quia aeri illustrando sufficiunt, 55. Luna crescens altera parte obumbratur: decrescens, altera, 60. In hac vicissitudine sapientia Opificis relucet, quæ nos rerum humanarum mutationem edocet, 60. Luna desinente rara et vacua fiunt corpora: augescente replentur: quod probatur exemplis, 60. Ratio ejus rei redditur, 60. Aeris affectiones, Euriporum refluxus, maris æstus reciproci, cum lunæ mutationibus consentiunt, 61. Occiduum mare nunc revertitur, nunc restagnat, quasi hoc a lunæ respirationibus et expirationibus penderet, 61. Incantationibus lunam propria sede emoveri, et ad terram accedere, quidam fabulantur, 61. Ejus magnitudo ex ipsius umbris parallelis demonstratur, 61. Lunam et solem geminis oculis comparat Basilius, 61.

Luscinia cum ovis incubat, tota nocte decantat, 77.

Lux comparatur auro et hespero stellarum pulcherrime, quæ ex sola coloris bonitate oculos delectant, 19. Unde pulchritudo, et an possit competere luci, quæ natura simplex est? 19. An tenebræ luce sint antiquiores, 17. Si quid ante erat quam hic mundus sensibilis constitueretur, id fuit in luce, 17. Si damnati mittuntur in tenebras exteriores, sancti in cœlesti lumine requiem possident, 17. Prima Dei vox lucis naturam creavit, 18. Lucis ipsius effectus, 18. Lux comparatur oleo in aquæ fundum ignis, 19. Ante lucis generationem non erat nox, sed tenebræ, 20. Si lucis generatio præcessit, quomodo sol dicitur ad illuminationem editus? 51. Illuminatio pro splendore dicta est, 51. Quæ cogitatione dividi possunt, ea Conditor reipsa jungere potest, ut lucem a solari corpore, 51. Luce vera carere, quale est peccatori pendium, si solem non conspiciere cæco detrimentum est? 50. Ut lux sensibilis non omnibus exoritur: ita nec soli justitiæ omnibus splendorem suum largitur, 146. Lux, ait Propheta, orta est justo, non peccatori: sicut nec vespertilionibus oras est sol, 147. Vide *Ingenitum*, et *Sol*.

M

Mæotides. In paludem Mæotidem Tanais dilabitur, 27.

Magnificat Dominum qui et tentationes sustinet, et ex magnitudine creaturarum auctorem contemplantur, 143.

Magnifici quinam vere dici possint, 119.

Magnum modo absolutam habet intelligentiam, modo relativam, 58. Quo sensu dicitur Pater major Filio, 253 et seq.

Magus. Si ægrotat filius, requiris magum, qui characteres collo ejus circumponat, 171. Insomnium te sollicitat? curris ad conjectorem, 171.

Majus dicitur aut ratione causæ, aut potentie, aut dignitatis, aut temporis, aut molis, 235. 289. Quo sensu Christus dicat: *Pater major me est*, 235, 289.

Mali Puniceæ acidæ, et amygdalæ amariore quomodo eurentur, 46.

Malos aliter, aliter bonos aspicit Deus, 159. Mali resurgunt in confusionem, quæ fortassis horrenda est magis quam tenebræ, et ignis æternus, 147.

Malum a Deo generatum non est, propterea quod nulum contrarium a contrario gignatur, 16. Substantia non est, sed animæ affectio virtutis contraria, 16. Malum proprie dictum, a voluntariis lapsibus incipit, 16. Si non esset voluntarium, non impenderet reis tantus timor a legibus, 17. Morbum, pauperatē, ignominiam, mortem, in malorum numero par non est recensere, 17. Aliqua supradictorum utiliter multis accidunt, 17. Verba hæc Psalmitæ, *Declina a malo*, etc., elementariæ sunt admonitiones, 153. Perfecto non convenit abstinencia mali: sed ei qui recens elementis instituitur, 153. Malum non bono solum, sed ipsum etiam sibi ipsi contrarium est, 160.

Manasses soboles Galaad, 192.

Mandragora. Per Mandragoram somnum inducunt medicum, 45.

Mane est noctis cum die vicinitas, Vespera est diei ac noctis communis terminus, 20.

Manichæorum hæresis putredo Ecclesiarum, 15. Unde initium sumpsit, 15. Manichæi terræ induunt animam, eo quod dixerit Deus: *Procreat terra animam*, 70. Manichæus, 271.

Mansuetudo virtutum maxima: quapropter inter beatitudines adnumeratur, 145. Mansueti qui 145. Cœlestis Je-

rusalem spoliū non est repugnantium sed hæcitas mansuetorum, 145. Moyses supra omnes homines mansuetus, 145.

Manus Dei incorporei quænam sint, Propheta interpretatur, cum dicit Psal. xxxii, 6, *Verbo Domini*, etc., 297. Christus Dei potentia manus est creatrix: Spiritus renovator opifici ad incorruptionem, 297.

Marcio sacrarum Scripturarum corruptor, 244. Vide 15, 164, 271.

Margaritam in vilissima bestia ostrea inclusit natura, 68. Maris æstus. Vide *Luna*.

Maris violentia re omnium invalidissima arena refrenatur, 55. A voce illa, *congregentur aquæ*, maris intra suos terminos circumscriptio dependet, 55. Hac voce mare Rubrum Ægyptum seipso demissorem non invadit, nec pelago quod ipsi adjacet conjungitur, 55. Sesostrius Ægyptius, deinde Darius Medus mare Ægypticum, et Indicum in quo est mare Rubrum, conjungere voluerunt, 55. Mare Rubrum cumeo quod ultra Gades connecti ferunt, 56. Hyrcanum et Caspium in seipsis circumscribi quidam putant: quidam cum mari maximo per angustia ostia connecti, 56. Hoc Dei mandato, *congregentur aquæ*, in mare extra Gades, et in illud quod Britannicam insulam et Occidentales Hispanos ambit, receperunt se aquæ, 56. Quomodo jussæ sint aquæ in unam concurrere collectionem, cum multa conspiciantur maria, 54. Mare unum est, ea nimirum congregatio aquarum maxima, quæ telluri æqualis est, 54. Aquarum conservaciones, id est sinus qui a terra circumjacente comprehensi sunt, maria Dominus appellavit, 54. Varia marium istorum nomina, 57. Unde amaritudo, et salugo, et siccardi facultas mari insit, 50. Maris aqua totius terreni humoris fons, et origo est, 58. Percolatione, potul apta evadit, 59. Calidiorē qualitatē ex metallis in transitu accepta, sæpe fit fervida, 59. Vaporis ejus quidam spongias excipientes, in necessitatibus penuriam elefant, 59. Quo sensu pulchrum fuit mare apud Deum, 59. Cur aqua maris aëquilonaris et Ponti sit dulcior, 67. Mare Atlanticum cete inhabitant, 68. Multo mirabilis fuit ignis naturam interdicti, quam mare Rubrum dividi, 120. Quod invenitur quibusdam exemplaribus, *congrega aquas maris sicut in utre*, id referendum est ad contractionem maris Rubri, 156. Vide *Aquæ*.

Maritum durum, temulentum et percussorem uxor perferre debet, 68. Vipera sibilo murænam marinam ad nuptias ubi invitavit, virus evomit, 68.

Materia si esset ingenita, par ei honor ac Deo esset tribuendus: quod impium, 15. Verba hæc, *Invisibilis et incomposita*, non sunt intelligenda de materia omni forma separata, et ingenita, 15. Apud nos materia forinsecus assumitur, postea ab arte aptatur forma: apud Deum simul materia et forma produciuntur, 15. Deum constitutioni rerum præesse negant, qui mundi materiam creatori extrinsecus adjectam asserunt, 15. Simul atque cogitavit Deus qualemnam mundum esse oportere, materiam formæ ipsius convenientem produxit, 14.

Matutinum dicitur sæculum futurum. Vespera præsens, 128. Matutinum in anima perficit soli justitiæ, sicut matutinum efficit soli sensibilis, 175. In nocte sumus per hoc ignorantie tempus: matutinam lucem inducit Deus per proprium adventum, 174.

Medicos nosse se testatur Basilius, qui non prius medicamenta tradebant, quam per vomitum materiam morbidam evacuassent, 196.

Mense intercalari opus est ad accuratum tempestatum concursum, 58.

Mentis motus creare, an generare soleat anima, quis certo dicat? 277. Mens omnia per verbum considerat, 505.

Merces apud justum judicem constituta, vel ob id solum, quod quis officium suum sibi faciendum proposuit, 12.

Moab spei lebes, hoc est lavacri, vel securitatis, 192.

Montanus. Vide *Eumomius*, *Spiritus sanctus*.

Montes quinam appellantur, cum ait Propheta psal. xlv, *Turbati sunt montes*, 172.

Morbus utilis cum peccatum refrenat. Nocua sanitas, cum sit peccati occasio, 171. Hodie qui floret corpore, etc., hic idem cras miserabilis est, aut morbo dissolutus, 41.

Mors peccatorum mala, quia excipit illos supplicium, 157. Quædam mors justorum bona, eorum nempe, qui Christo commoriantur, et peccatis mortui sunt, 157. Qui hoc corpore male utuntur, malam sibi mortem præparant, 158. Cum visibilium substantia, utpote composita, dissolvatur, nos ceu mundi partes dissolvemur, 205. Moritur sæpe homo, quod in tribus annorum hebdomadibus, tres ætatis vicissitudines sustineat, 205. Vita hominum per multas mortes expletur, et cum ætas mutatur, et cum anima in peccatum labitur, 205. Corpus nostrum taberna-

culum nobis est: exitus a tabernaculo, mors est, 114.

Motus corporum simpliciter rectus est: vel sursum, vel deorsum, 11. Corporum quorum motiones secundum naturam diversæ sunt, essentia diversa, 11.

Moyse libri Geneseos auctor, 2. Ejus vita et laus, 2. Multa de mundi structura silentio prætermisit, tanquam nobis inutilia, 80. Id non intellexere, qui tropologis et commentis suis aliquid Scripturis asciscere auctoritatis, seque Spiritus sancti oraculis sapientiores constituere conati sunt, 81. Ad vitulum quem comminutum dedit populo potandum referri possunt verba hæc Psal. xxviii. *Comminuet eas tanquam vitulum*, 120. Moyses supra omnes homines mansuetus, 145. Pauci amici Dei appellati sunt, ut ipse, et Joannes, 160. Nihil loquens a Domino audiebatur dicente: *Quid clamus ad me?* 200. Angelus qui ipsi visus est, idem qui et Deus, 255, 254. Moysen miraculo stupendo attrahens Deus, ignem in rubo imposuit, qui vim urendi habebat otiosam, 52. Loca illius Exod. xiv, 52, *Credidit populus Domino et Moysi*, quis sensus, 509.

Mulieræ a beatitudine non exclusit. Psalmista cum dixit: *Beatus vir qui non abiit*, etc., 92.

Mundus non casu, ut quidam opinati sunt, productus est, sed a Deo originem traxit, 1. Huius artifex figulo comparatur, 5. Principio ac fine destituit non ideo putandum, quod ea quæ in eo sunt circulariter moveantur, 4. Mundus cujus partes corruptioni subjacent, iisdem affectionibus est obnoxius, 4. Ipso prius quiddam fuisse creatum verisimile est, 5. Erat mundo antiquior status quidam, celestibus potestatibus conveniens, transcendens tempus omne, æternus, 5. Mundus iste invisibilis spiritalium lucem, et intelligibiles creaturas complectitur, 5. Mundo visibili affinis facta est temporis successio, cujus pars præterita evanuit, futura nondum adest, præsens fugit, 5. Principii variæ notiones, mundi creationi conveniunt, 6. Mundus fortasse in momento factus, 6. In principio factus, quo sensu, 7. Deum mundi causam fuisse non voluntariam, ut corpus cæsa est umbræ non voluntaria, idcircoque æternum fuisse, plures opinati sunt, 7. Cur dictum de eo, *In principio fecit*, non autem, *operatus est*, 7. Acutissima mens impar est, quæ vel minimum quid eorum quæ in mundo sunt, pro rei dignitate explicet, 11. Si quid ante erat quam hic mundus sensibilis constitueretur, ut angeli, etc., in lumine erat 17. Græcorum sapientes quidam celos et mundos alunt esse infinitos, 24. Philosophi quidam infinitas mundi corruptiones et regenerationes falso introducunt, 51. Vide *Materia*.

Munitio civitas fortasse Ecclesia est, ob fidei munimentum, 192.

Murenula. Vide *Vipera*.

Mus Elephanti terrorem incutit, 86. Mares ex seipsa profert terra, 85. Circa Thebas Ægyptias, ubi in aestibus large pluit, campestribus muribus regio repletur, 86.

Mutationi maxime omnium obnoxii sumus, et corpore, et mente, 158 et seq. Per hæc verba tituli psal. xiv, *Pro his qui immutabuntur*, nos homines Psalmista significavit, 158. Mutationem non admittit angeli: puer nullus, nullus senex, substantia eorum simplex, 158.

Myrica est veluti anceps, et inter aquatica numeratur, 49. Huic Jeremias pejores et ambiguos mores comparat, 49.

Myrrha symbolum sepulture, 166. Contuso hoc aromate, quidquid in eo est liquidum, in guttam separatur: quod crassius superest, myrrha dicitur, 166. Tria hæc, Myrrha, gutta, casia, quid significant, 166. Verba hæc psal. xiv, *Myrrha et gutta*, ad passionem referri possunt, 166. Mysteria divina contemplari cujus sit, 170.

N

Nabal Carmelius memoratur in mala parte, 159.

Natile ad reptilium attinet naturam, quippe quod per quæ corpus sese trahat, 65. Natilium natura imperfectior, auditus gravis, hebes visus, memoria et imaginatio nulla, 70.

Nati appellationem erga Filium Dei, cum multum humani moris habentem, non admisit Scriptura, 244. Filii ac natus animatorum sunt nomina: genitura non item, 244.

Natura est electrix vox Dei, 54. Lex quedam naturæ evasit vox Dei in creatione emissæ, 40. Græcorum variæ de natura sententiæ ad mutam suam eversionem suffecerunt, 5.

Naturam divinam qui in ente conspexerit, ab ea velut a tinctura nonnihil mutuatur, 129. Pulchritudo vera, quam is solus qui puram mentem habet, contemplari potest, circa divinam naturam consistit, 129.

Nilus instar maris Ægyptum inundat, 28.

Nix unde, 50.

Nocturnis oculis similes sunt qui vanæ sapientiæ stu-

dent, perspicaces ad vanitatem, hebetes ad veram lucem, 77.

Nomina civitas sacerdotum, 143.

Nomina in terris vocant qui ab hæresiarcha sibi nomen asciscunt, 184. Qui terrena sapient, edificis, imo et monumentis nomen suum inscribunt, 184.

Nomina diversa imposuit sibi Christus pro operationum diversitate, quas explicat Basilii, 218. Seipsum dixit portam, viam, panem, vitam, pastorem, etc., 218. Deum itidem pro diversa notione, ingentium, incorruptibilem, etc., appellamus, et id quod revera Deo inest confitemur, 218. Dei appellatione dignati sunt, qui in virtute sunt perfecti, 241. Posterius rebus nomina inventa, 241. Mendax est qui ex nominum diversitate, diversitatem essentiali sequi fingit, 241. Nomina Patris et Filii non essentialia, sed proprietates designant, 241. Nomina absoluta, etiamsi subjectum quiddam significare videantur, proprietates, non substantiam ipsam designant, 245. Nomina absoluta, ut homo, subjectas sibi res exhibent: relativa vero, ut Filius, habitum solum indicant, 244. Nominum communitate communem fieri substantiam negat Enochius, qui prius dixit ex substantiæ diversitate, diversitatem nominum sequi, 261. Nomina substantias significant, 283. Diversorum nominum una potest esse substantia, sicut in creaturis diversarum substantiarum idem nomen, 283.

Nox non erat ante lucis generationem, sed tenebræ, 20. Oppositum diei nox appellatum est, 20. Noctis et diei definitio post solis generationem. Eorumdem descriptio ante solis generationem, 20. Solet Scriptura in metiendo tempore non noctes, sed dies numerare, utpote præstantiores, 20. Sicut umbra in partem luci adversam vergit, ita nox quæ est umbra terræ, in partes radiis oppositas secedit, 52. Nox nascitur cum aer terræ circumfusus obumbratur, 52. In nocte sumus per hoc ignorantia tempus: sed matutinam lucem inducit Deus, per proprium adventum, 174.

Nuptiis secundis pater priorum filiorum obliviscens, ipsam adulterat naturam, 84.

Nux. Vide *Arbores*.

O

Obelus signum est repudiationis, 37. Verba nonnulla notata obelo in quibusdam exemplaribus, quæ erant post illud, *Factum est ita*, 37.

Oblatio. Vult Psalmista nos prius filios Dei esse quam ad afferenda Deo dona quæ ipse præscripsit, accedamus, 114. Quæsiturus magna dona, magnos viros et egregios eligit qui offerant, 114.

Octava quid significet apud Psalmistam, 21.

Oculorum intuitui natura aeris comparatur, 19. Ut oculus extrinseca prospiciens, se non intuetur: ita mens peccata aliena intuens, propria vix cognoscit, 87. Oculi Domini virtutes sunt spirituales, quæ nos inspiciunt, 154.

Odio licet aliquando laudabiliter uti, 166.

Odolam spelunca, 145.

Olea sensim frondes alternat, 49.

Oleo in aquæ fundum immisso lux comparatur, 19. Oleum lætitiæ Spiritus sanctus nominatur, quia unus ex fructibus ejus gaudium est, 165.

Olivæ virtutem ac fecunditatem æmulabimur, si uberimam largiamur eleemosynam, 46.

Oneratos vocat Dominus eos qui laborant, quia portant manipulos fructibus plenos, 182.

Operum bonorum copia animæ est abundantia, sicut venalium copia civitatis est abundantia, 128. Per opera bona qui hic gloriam Domino offert, is sibi in iudicio gloriam congerit, 114. Per bona opera gloriam Domino afferimus, 115. Sicut per bona opera Domino afferimus gloriam: ita per mala contrarium accidit. Sicut ex bonis operibus honoratur Deus: ita ex malis inimicus, 116. Multum discriminis in peccatis ac recte factis, 157. Redi ad beatitudines, et invenies Christum operibus doctrinam prævertisse, 147. Sermo subtegmuni vestis comparatur, opus stamini: ideo spiritalis prætexitur vestis, cum actio doctrinæ verbo comes adiungitur, 168. Qui induit viscera misericordiæ, benignitatem, humilitatem, patientiam, is intrinsecus amictus est, 168. Una quæque actio ad proprium sibi finem nos deducit: bona ad beatitudinem, mala ad damnationem, 170. Sicut intervalla magna obscuram reddunt visionem: ita qui se per opera Deo non coniungit, opera ejus videre nequit, 175. Qui omnia peragit, ut soli Deo innotescat, is perinde ac filia regis, gloriam omnem intrinsecus habet, 169.

Opio corporis dolores consopiant medici, 45.

Oratio. Vide *Preces*.

Ordo alius naturalis, alique cogitatione causam ante effectum intelligimus: alius artificialis, de quo solo men-

tionem fecit Eunomius, 251. Respectu ordinis naturalis Pater Filio præponitur, non secundum naturæ diversitatem, aut temporis excessum, 252.

Origanum. Vide *Vipera*.

Origenes, 51.

Ossifragam aiunt pullum aquilæ e nido expulsum suscipere, atque cum suis educere, 76.

Ostrea. In ostrea, vilissima bestia, margaritam naturæ inclusit, 68.

Otium magister pravitatis, 79. In otio quod est mali origo, vitam degimus spe futuri abjecta, 67. Otium bonum (quale Pharaon exprobat Israel), otium malum (quale Atheniensium Act. xvii), 175. A quibus vacandum, 176.

Ovisfera animalia. Vide *Pisces*.

Ovis dimidia parte instructa dentibus, sicut et bos, 64. Accedente hyeme pastum avide vorat, 82. Inter innumeras oves ut agnus matrem : ita inter innumeros agnos mater proprium fetum agnoscit, 84. Cum ait Dominus, *Alias oves habeo*, etc., de his loquitur qui ex gentibus ad salutem præordinati sunt, 116.

P

Palmas in mare ac feminam dividunt stirpium cultores, 47. Frondes semper retinet palma, 49.

Palmes. Vide *Vitis*.

Papilagoes, 210.

Paradisus. Virgines non omnes, sed quæ non coarte, aut ex tristitia, aut necessitate virginitatem coluerunt, adducuntur in templum regis, 169. Vasa sacra quæ non inquinavit humanus usus, in sancta sanctorum introducuntur, 189. Quanta res sit in templum regis adduci, 169. Qualis labor præsentis sæculi esse possit pro futuro sæculo vaticinium sufficiens, 180.

Parentum crudelitatem redarguit ossifraga, dum, ut aiunt, pullum aquilæ e nido expulsum suscipit, 76.

Partus dolores. Vide *Dolores mortis*.

Passio. De passione sua palam dicit Dominus, Psal. xiv. *Exaltabor in gentibus*, etc., 176. Primæ tuæ originis si memor non es, quæ soluto pro te pretio dignitatem tuam agnosce, 183.

Pastinacæ marinæ, ejusque mortuæ, aculeum celerem interitum affert, 69.

Patientia. Vide *Probatio*.

Patris vox et notioem Filii præfert, et idem va et quod vox ingenti, 215. Non magis ingentis, quam Pater appellandus, cum Salvalor non dixerit : Baptizate in nomine ingenti, sed, in nomine Patris, 402. Pater Filio præponitur respectu ordinis naturalis, non quoad naturæ diversitatem, aut temporis excessum, 252. Patris appellatione non substantiam significari, sed operationem dicebant Eunomiani, 253. Si igitur Pater Filio major est, operatio opere major erit, quod absurdum, 255. Dicant proinde aut Patrem non esse majorem Filio, aut Patrem non significare operationem, sed substantiam, in qua Filius similis est Patri, 253. Majus dicitur aut ratione cause, aut potentia, aut dignitate, aut molis, 255. Statuit Eunomius in Deo quantitatem non esse, ob idque dicere non potest Patrem majorem esse ratione molis, 256. Non ratione dignitatis, cum a dextris ejus habeat sedem, quæ dignitatis æqualitas significatur, 256. Non ratione potentia, cum dixerit : *Ego et Pater unum sumus*, et unum pro æqualitate potentia acceperit, 256. Restat ut vox, *majus*, ratione causæ seu principii dicatur, 256. Ergo Pater major est prout Pater : cum fateatur Eunomius substantiam substantia ipsa non dici majorem, 256. Patrem incomparabilem sancit Eunomius, ut ad creaturæ æqualitatem Unigenitum detrudat, 257. Extollere Patrem simulat, ut Filii maiestatem imminuat, 257. Patris nomen non essentiam, sed proprietatem designat, 241. Deus nunquam Pater esse cepit, cum decorum aut Dei beatitudinis Patrem esse, 247. Patris et Filii nomina corporum affectionum cogitationem proprie non pariunt, ut dngit Eunomius, sed mutuum habitum indicant, 258. Patris et Filii voce quid intelligatur, 258. Voces Patris et Filii velut Dei apathiam decentes, ab hominibus ad Deum transfert Christus, 259. Quod si nostrum vere pater dicitur Deus, quanto magis ejus qui natura Filius est, 259. Non eodem tamen modo et noster, et Unigeniti Pater est, 259. Pater non affectus nomen, sed conjunctionis : aut ejus quæ sit per gratiam, aut ejus quæ per naturam, ut in Unigenito, 260. Vox Pater, licet esset tropica, non magis deleri deberet ex Scriptura, quam vox, *irasci*, quæ tamen de Deo dicitur, 260. Dicit Eunomius Patrem lege naturæ habere alienam a Filio substantiam, 267. Patris liberam, Filii servilem substantiam dicit, 267 et 268. Paternitas proprietas est, 263. Dicitur Pater, Joan. xvii, 3, solus verus Deus, ut ab his qui falso dicuntur distinguatur,

294. Patrem quod incorporeus sit Joannes Spiritus nomina significavit, 310. Filius si Deus est, lux, sanctus, etc., hæc et Pater est amplius, non substantiæ exsuperantia, sed qualitatis præstantia, 282. Deus ab æterno est Pater, 285. Cum Filius genitura sit natura, necesse est et genitorem esse, 284. Deus non per ea quæ non est, sed per ea quæ est excedit : major est non quod ingentis sit, sed quod omnium causa sit, 285. Quo sensu Christus dicit, *Pater major me est*, 289. Pater etsi major dicitur, tamen Filio est consubstantialis, 289. Quæcumque Pater loquitur, per Filium in Spiritu sancto loquitur, 219. Vide *Filius*.

Patrum fides, 212.

Paulus nihil novi monet : sed naturæ vincula constringit, 84. Ipsius æternis non delectabatur inimicus : imo conterebatur, 126. Nihil ipsi deficit bonorum, licet in corporis molestiis semper vixerit, 150. Ut vidit speciosum illum forma, omnia duxit pro stercore, 162. Vide 185, 240 et 245.

Pauperes multi, facultates si species : at proposito avareissimi, 147. Fidei sessionem divitis accepit, qui tamen Deum sponsorem pro pauperibus non admittit, 115. Persolvit Dominus pro pauperibus usuras, 115. Hoc uno divitibus pauperes nos prastamus, curarum scilicet vacillitate, 110. Nec dives pauperem despiciat ; nec pauper formidet locupletis potentiam, 178.

Paupertas, cum rerum necessariorum copia vere suppetit, voluptati omni atponenda, 65. Paupertas patris nemini data est crimini ; cave ingenuitatem filiis fenore auferas, 112. Laudabilis paupertas quænam, 147. Virtus omnis, paupertas maxime, libero arbitrio, seu characterè insignitur, 147. Paupertas plurimos ad vitia propendentes repressit : pecunia quibusdam ad libidinem inservierunt, 171. Paupertas, et ignominia, et privatio deliciarum justo bene cedit, 187. Vide *Fenus*.

Pavo. Vide *Volatile*.

Pax. Si pax Dei custodierit corda nostra, cupiditatum tumultum vitare possumus, 129. Pacifici viri character, compositi ac sedati mores, 124. Justitiam facienti robur confert Deus, corroborato pacem tribuit, quæ est mentis firmitas, et benedictionum perfectissima, 125. Pacem quomodo inquirimus et persequimur juxta Prophetam, 155. Qui querit pacem, Christum inquit, quia ipse est pax nostra, 155.

Peccatori quale dispendium luce vera carere, sic solem non conspiciere, cæco detrimentum est, 50. Qui ventrem, gloriam, argentum Deo præfert, is neque adorat Deum, neque est in aula sancta ejus, 117. Qui peccat, locum dat diabolo, 152. Distortis cordibus laudatio Dei non convenit, et sermo de Servatore habitus demonum os non decet, 152. Pythonem increpat Paulus, ut ne ab impuro sanctus commendetur, 152. Regula distorto ligno non convenit ; neque recta Dei laudatio cordi non recto, 152. Qui in delictis vivit, odio habent justum, 157. Terrenorum gloria in pulvere demorari dicitur, 100. Peccatoris anima in carnis cupiditatis volutatu, quam concupiscit obtruncat conatur inimicus, 100. Christi verba, *Pater si fieri potest*, etc., de his qui in ipsum peccaturi erant, ut non peccarent, accipienda, 290. Malitiæ viam incredulis offendicula obijcit Deus, ut in Paulo factum est, 185. Hominem per peccatum brutum effectum, velut ovem, inimicus rapit, in inferno ponit, mortique depascendum tradit, 186. Vide *Sepulcrum*.

Peccatum primogenitus demonis partus, 50. Quid sibi velit illud Rom. vii, 9 : *At cum venisset mandatum, peccatum revixit*, 95. Per cathedram pestilentia, mora in peccatis intelligenda, quæ habitum ingenerat insanabilem, 95. Mali consuetudo, si in naturam transeat, insanabilis omnino, 96. Si dolo inimici concilia impietatis receperis in anima, ne stes in peccato : si steteris, saltem ne permaueas, 96. Concursus rerum quæ nos circumdant, aut aggravat peccata, aut leviora efficit : hinc judicium est varium, 102. Hoc exemplis comprobatur, 102. Quæ ratione in perpetratione mali puerperii dolores præcedant, deinde concepito, postremum partus : juxta illud Psal. vii, *Ecce parturit*, etc., 105. Contra, cur prægnantes primum concipiunt, deinde parturiunt, postremo pariunt, 105. Modus medendi peccatis quis, 133. Multum discriminis in peccatis ac recte factis, 137. Ut fumus apes fugat, et feto columbas : sic angelum vitæ nostræ custodem, graveolens peccatum abigit, 148. Assidet angelus cuilibet in Dominum credenti, nisi nos illum operibus pravis abigamus, 148. Bonitate sua omnibus appropinquat Dominus : nosmetipsos per peccatum removemus, 135. Peccatum omnium maxime humilem reddit. Hinc Amnon vim Thamar inferens, dicitur humiliasse illam, 155. Est quidem humilis is qui in peccato ambulat : ast laudabilis non est illius humilitas, 155. Unum

vitandum peccatum. Refugium unicuique Deus, 171. Naturam hominis peccato inclinatam, penitus solvi oportet, ut a Deo artifice reparetur, 171. Casus necessarius est ob peccatum, sed magna est resurrectio ob immortalitatem, 171. Qui letale peccatum admisit, dicat, *Circumdederunt me dolores mortis*, 201. Si quis multum peccatum planxerit, huic planctus in gaudium vertitur, 150. Nullam peccatis occasionem, nullum locum in corde inimico dat, qui assiduum Dei memoriam habet, 52. Ad peccandum impelli te cum videris, Christi tribunal cogita, 151.

Pecorum caput primum in terram, respicit ad ventrem, 81. Si veniri et iis quæ sub ventre servieris, comparatus es jumentis insipientibus, 81. Providentia futuri sensum pecoribus concessit, edocens nos, ut ad futurum sæculum studium conferamus, 85. Rationis defectum in brutis cum majori sentienti facultate Deus compensavit, 84. Hinc summus in brutis sobolis ac parentum inter se amor, 84. Hinc inter innumeras oves agnus matrem, mater inter innumeros agnos proprium fetum agnoscit, 84.

Pedibus volatile nullum caret, quod victum omnibus suppeditat terra, 72. Hirundinibus quæ nec ambulare, nec venari possunt, volatus terræ vicinus pedum explet officium, 72. Pedibus membranaceis instruit Deus animalia aquam amantia, ut eis quasi remis uterentur, 78. Collum pedibus longius cyeno tribuit Deus, ut escam in imo delitescentem trahat, 78.

Perceptio quid, et in quibus consuetudo dictione hæc utatur, etiam in divinis eloquiis, 217. Prima apprehensio corpus simplex esse dicit; sed ratio ipsum in colorem, figuram, duritiem, etc., dissolvit, 217.

Perdix. Vide *Volatile*.

Perscrutatio plus dicit quam: scrutatio: sicut exquirere amplius significat quam querere, 146.

Petrus et filii tonitru gloriosi Christi adventus exordia in monte viderunt, 164. Petrus Ecclesiæ ædificationem in se recepit, quoniam inde præstabat, 240. Quid per B. Petrum intelligamus, 240.

Pharaonis equum projecit Deus in mare, 141. Vide *Egyptii*.

Pharisæus. Ab illius precatione et supercilio procul abstinet verba hæc psal. vii, 9, *Judica me*, etc. 102.

Philosophorum de celo sermones, suosque comparat Basilii cum pulchritudine castarum et meretricum, 30. Sapientiæ vanæ qui student, nocturne oculis sunt similes: perspicaces ad vanitatem, hebetes ad veram lucem, 77.

Phocæ et delphines catulos suos perterritos in ventrem denuo admittere narrantur, 64. Vide *Aquatilia* et *Pisces*.

Phothinus nudum hominem Christum dicebat, 292.

Pinnæ auream lanam nutritum quam insectorum nullus hactenus est imitatus, 68.

Pinus succisas aut combustas quidam observant in querceta veri, 46. Pinus sensum frondes alternat, 49. Pini lacrymis vulpes sibi ipse demitur, 82.

Piscium differentiam recensere perinde est ac fluctus pelagi numerare, 63. Omnes fere ova edunt: sed sunt qui animalia pariunt, ut phocæ, delphines, torpedines, 63. Pisces circuari nequeunt, nec humanæ manus contactum patiuntur, 63. Alii testis operi, alii crustacei, alii qui molles vocantur, alii cartilaginosi, qui animal gignunt, 64. Alia piscium genera norunt qui in Indico mari piscantur, alia qui in Ægyptio sinu, alia insulares, alia Maurusii, 64. Non ovis incubant piscium plurimi: sed aqua elapsus ovum suscipiens, animal efficit, 64. Nullus piscis dimidia ex parte instructus est dentibus, ut bos et ovis, 64. Nullus ruminare dicitur, nisi scarus solus, 64. Pisces acutissima condensatorum dentium acie communiantur, ne esca per aquam extenuata dissipetur, 63. Alii limo, alii alga, alii herba vescuntur, 63. Piscem piscis vorat, et hic fit præda alterius, qui ipse tandem hamo capitur. His comparantur avari et tyranni, 63. Singula piscium genera regionem sibi ipsis idoneam partita, in aliorum sedes non transeunt, 66. Hos imitari debemus: hæc domum domui, agrum agro adungere, 66. Pisces quidam cum fetandi tempore insisterit, ad mare aquilouare simul profiscuntur, 66. Ascensus tempore, per Propontidem in Euxinum pontum simul influunt, divinæ legi obsequentes, 66. Ratio perfectionis hujus simul et redditur. Hæc vidisse se testatur Basiliius, 67. Marini pisces aquis dulcibus delectantur, unde et ad flumina sæpe enant, 67. Pisces quidam ad terrorem incutiendum creati, quales sunt gladii, serræ, canes, balenæ, et zygenæ, 69. Aquatica muta sunt et indocilia, piscis enim nec altorem suum agnovit, 71. Ut pisces pennis et cauda aquam secant, ita volatilia aerem: et ob hanc affinitatem, hæc ex aquis sunt orta, 72. Planctus in gaudium vertitur et qui multum peccatum planxerit, 150.

Plantas edidit conditoris providentia, 48. Quæ plantis, ea juventuti hominum ac senectuti accidunt, 46. Ut p.an-

tarum qualitates agricultura, ita infirmitates animi diligentia curantur, 47. Plantæ et arbores etiam si vivere dicantur, res tamen animatæ non sunt, 63. Cuicunque occurreris plantarum generi, plane Creatoris memineris, 41.

Pluvia unde, et quomodo gignantur guttæ, 130.

Pœnitentia. Ad illam saccus adiumento est, cum sit signum humilitatis, 151. Diligit Deus misericordiam in penitentibus, et in iis qui ea quæ clam facta sunt evulgant citra pudorem; diligit iudicium in obstinatis, 151. Vincit, qui ab his quæ accidunt non frangitur: plusquam victor est, quis sponte dolores sibi accersit, 201. Sanavit seipsum Propheta, cum talem cruciatum qui peccato conveniret sibi excogitavit, 201.

Polypus saxi cui adhæserit colorem induit, ut pisces improvide natantes devoret, 63.

Pontus, 28.

Populi albæ et nigre, ulmi et alie arbores, quæ semine privari dicuntur, semen tamen ferunt, vel vim seminalem habent, 45.

Posterii Adam. Vide *Adam*.

Potestates bonas et malas per aquas significari, quidam male asserunt, 51. Origenes hic tacite impetitur. Eas quæ supra celos, bonas vocant; quæ infra, malas: has ipsas maris nomine insigniri volunt, 51. Potestates ex participatione, sanctæ sunt, 274. Comparantur ferro quod ignium factum, tamēn ferrum esse non desinit, 274.

Præceptum vel unum qui aspernatur imperfectum est, sicut is cui aliqua pars corporis desinit, 149.

Præcones Evangelii labia Christi Scriptura nominavit, 162, 163. Acutæ potentis sagittæ, sermones sunt apposit, qui auditorum percutiunt corda, 164. Sagittæ acutæ dici possunt, qui ad disseminandum Evangelium missi sunt, 163. Vide *Laudatio Dei*.

Præsentia Dei. Vide *Dei oculum*.

Preces uniuscujusque manifestæ sunt Deo, si quis ex affectu, aut perfunctorie verba pronuntiet, aut ejus cor procul sit a Deo, 122. Multi in habitu precationis, non sunt in aula Dei, ob mentis evagationem, 116. Qui ventrem, gloriam, argentum Deo præfert, is neque adoratur Deum, neque est in aula sancta ejus, 117. Psallas spiritu, psallas et mente, 123. Semina glorificationem, ut laudes in regno colorum metas, 123. Hec unum angelorum, totiusque celestis exercitus officium, referre Creatori gloriam, 122. Quis hominum adversus diabolum bellum gerere possit, nisi ad præsidium Dei confugiat, 133. Magna voce loqui oportet eum qui Deum precatur, ut cita sit sanatio. Ideo ait Psalmista, *Clamavi*, 126. Sicut qui celestia cupit, clamat: ita qui terrena petit, demissa voce utitur, quæ ad aures Domini non pervenit, 150. Inscite utilia postulantur, 170. Carnis sanitas, opes, humana gloria: horum nihil a Deo petendum, 122. Si quis a spiritu ductus, sese humilians clamet, magna, non terrena rogans, a Domino exaudietur, 148. In afflictionibus ad quælibet potius quam ad Deum recurramus, 171. Cum una die oravimus, securi sumus. Non ita David, cum ait: *Omnibus diebus invocabo*, 200.

Prima apprehensio. Vide *Perceptio*.

Primogenitus. Vide *Christus*.

Princeps sæculi et mundi, 99. Vide *Diabolus*.

Principibus datur in exemplum rex apum, qui natura obtinet principatum, nec aculeo utitur, 74.

Principii variae notiones, 6. Mundum in principio factum quo sensu intelligendum, 7. Illud, *In principio fecit*, ita interpretantur quidam: *In capitulo*, hoc est, *subito*, 7. Fieri potest ut quod desinit, principium non habuerit, ut præscientia Dei, 282.

Probatione seipse privat, qui tribulationem detractat, 146. Nemo coronatur sine adversario, nec probatur nisi per tribulationes, 146. Erumne probationis causa sanctis infligit, invisibilibus inimicis tunc tantum gaudium afferunt, cum afflicti franguntur, 123. Liberat sanctos Deus, non citra probationem relinquens, sed patientiam tribuens, 146.

Progressus qui in veritate facit, nunquam non immutatur, 159. Vox hæc tituli psal. xiv, *Inmutabimur*, sumi potest pro iis qui magis ac magis proficiunt, 159.

Propontis. Per Propontidem in Euxinum pontum simul influunt pisces ascensus tempore, 66.

Proprietatum natura est, ut in substantiæ identitate, aliud quiddam ostendant, 263. Si modi quibus proprietates Dei indicantur, simplicitatis læderent rationem, nihil de Deo dici posset, 266.

Proverbia imagines sunt aliorum, non ea ipsa quæ dicuntur, 295. Verba ista Prov. vii, 22, *Dominus creavit me*, a Basilio explicatur, 236. Hæc ipsa de humanitate Christi intelligenda, 295. Potest quis dicere ea de sapientia Salomonem dixisse, 295. Non propheta est qui ea dixit, sed

proverbiorum scriptor, 295. Si Filius ea dixisset, non dixisset Dominus, sed Pater, 295.

Providentiæ non diffidendum, licet videamus nequitiam adversariorum feliciter procedere, 104. Causa provida ortui universorum præstet, 3. Qui pecoribus pastum præbuit Deum, nostrum non neglexit, 40. Nihil sine causa, nihil temere factum: omnia ab ineffabili sapientia, 47. Conditoris providentia plantas edidit, 48. Si echinum a sua providentia non excludit Deus, rebus tuis non prospicit? 68. Cur carnivoris animalibus acutos aptavit dentes Providentia; quæ autem una tantum ex parte dentes habent, iis vim ruminandi concessit, 85. Abire in consilio impiorum, est de Deo et ejus providentia dubitare, 94. Nihil frustra aut fortuito factum. Malus casus, aut prava hora voces sunt inauditum, 134. Agricola ne per agrolationis quidem diligentiam tantum fructum acquirit, quantum per Deum segetes augentem, 140. Quomodo in ulero instar piscium fluidis innatantes, et post uteri calorem aere refrigerati, vivere possemus, nisi a Deo conservaremur? 202. Multi ex gentibus videntes injustum ditescentem, justum egentem, mundum citra providentiam regi falso suspicantur, 186.

Prudentes quosnam vocet consuetudo, 182.

Psalmi. Psalmorum liber complectitur quidquid in cæteris Scripturæ libris utile est, 90. Quod ægrum est fovet, quod integrum conservat, 90. Cum concinna suavitate per harmoniæ dulcedinem pravos coercet affectus, 90. Medicos æmulari, qui potionem daturi, calicem melle circumliniunt, 90. Psalmorum utilitas quænam, 90. Præcepta apostolica, et prophetica et memoria decidunt: psalmos domi et foris modulantiur juvenes, 90. Psalmus incipientibus initium est, incrementum proficientibus, perfectis firmamentum, 91. Psalmus angelorum opus, et corde lapideo ciet lacrymas, 91. Sapientia Dei artem simul canendi et utilia discendi excogitavit, 91. Cur ad psalterium psalmorum librum Propheta aptavit, 91. Psalmus sermo est musicus, concinne ad organum pulsatus, 121. Structura corporis per metaphoram psalterium est, corporis vero actiones psalmus sunt, 121. Qui erga Deum servant justitiam, ii sunt qui Domino psallunt, 127. Fornicatores, fures, etc., psallere putantur, revera non psallunt, quia sanctum ad psallendum Propheta invitat, 127. Arbor mala bonos fructus facere non potest, neque cor malum verba vitæ proferre, 127. Psalmi inscripti, in finem, aut victori, ab beato futura vitæ statum referuntur, 177.

Psalmi primi, *Beatus vir*, proœmium ita se habet ad totam psalmorum seriem: sicut fundamentum ad domum, carina ad navim, cor animalis ad corpus, 91. Ratio redditur, quippe quod soe bonorum molestias vitæ æquo animo toleramus, 91.

Cum et Propheta psalmo vii, 7, *Exsurge, Domine, in ira tua*, mysterium resurrectionis, aut in cruce exaltationem jam compleri exoptat, 100. Quæ sit notio verborum istorum, *Exaltare in finibus inimicorum*, 100. Verba ista § 8, *Exsurge, Domine Deus*, etc., vel mysterium resurrectionis indicant, vel per ea hortatur Deum Propheta, ut filium suum corripiat, 100. Absalonis malitiam puniri postulat David, ut multi castigato uno convertantur, cum addit: *Et synagoga populorum*, etc., 101. Verba hæc § 9, *Judica me, Domine, secundum justitiam meam*, etc., procul absunt a supercilio et precatione Pharisæi, 102. Postulat se Propheta judicari a Deo secundum justitiam suam, hoc est, ut eam admettatur fragilitati humane, 103. Dum postulat judicari se secundum innocentiam suam, innocentia accipiendi pro simplicitate, et insetitia, 103. Loquentis humilitas hinc magis indicator, quam superbia, 103. Quoniam in multis incaute ex imperitia offendimus: ideo rogat ut veniam propter innocentiam assequatur, 103. Cum ait § 10, *Consumetur nequitia peccatorum*, orat pro persequentibus ipsum, 103. Cum addit, *Dirige justum*, orat ut veritatis canone non deflectat, 105.

Psalmi xxviii inscriptionis, *In exitu a tabernaculo*, quis sensus historicus, quis allegoricus, 115. In multis exemplaribus additur illud, *Afferte Domino filii Dei*, 114.

Psalmi xxix inscriptionis, *Psalmus cantici*, etc., quis sensus corporalis, quis spiritalis, 121. In hoc psalmo multa inveniuntur ex persona Domini pronuntiata, 124.

Psalmi xxxii, 10, illud, *Dissipat consilia gentium*, etc., ad passionis tempus et resurrectionem Christi potest referri, 138. Potest referri et ad regem Syriæ, filium Ader, cum obsedit Samariam. Potest et ad Achitophelem, 138. Potest et ad vanam gentium philosophiam, quæ nunc Evangelii virtute dissipata est, 138. Verba hæc § 11, *In generationem et generationem*, populos duos electos, duoque eis tradita testamenta indicant, 139.

Psalmi xxxiii inscriptio nominat Abimelech, historia autem Anchum Gethæorum regem, 142. In Odollam speculacrum saluum se recipiens David, psalmum istum in gra-

tiarum actionem rependit Deo, 143. § 7, *Hic pauper clamavit*, etc., potest ad Christum referri, 147. § 11, *Divites eguerunt*, etc., de populo Israëlito et gentibus potest intelligi, 149. § 19, *Prope est Dominus*, etc., Domini in carne adventum prænuntiat, 153. Quater in hoc psalmo dicitur, quia ratione liberet Dominus quos vult liberare, 156.

Psalmi xxxviii et lxi inscriptionem habent, *Pro Idithum*, 193. Hi duo psalmi de patientia tractant, 193.

Psalmi xlii titulum, *Pro iis qui immutabuntur*, apposite quidam interpres sic expressit, *Pro iis*, 159. Vox hæc, *Immutabuntur*, cum sit in futuro, resurrectionis doctrinam indicat, 159. Eadem vox sumi potest pro iis qui magis ac magis proficiunt, 159. Qui in virtute progressus facit, nunquam non immutatur, 159. Inscriptio hæc, *Pro iis qui immutabuntur*, nos homines significat, 158. Psalmus hic cur canticum dicatur, 160. Verba hæc, *Eructavit cor meum*, etc., ad Prophetæ personam referenda sunt, 160. Quidam existimare ex persona Patris de Verbo dici, 168. Verbum hoc ejusdem § 2, *Dico ego operu mea regi*, adducit nos ut Prophetæ personam intelligamus, 161. § 3, *Speciosus forma*, ad Dominum referri creditur persona commutata, 162. Cum hæc dicit Propheta, intendit animum in divinitatem, non in carnis pulchritudinem, 162. Aquila dicit, *pulchritudine exornatus es*, Symmachus, *pulchritudine pulcher es*, 162. Sequentia, *Benedixit te Deus*, etc., liquet de Salvatore ut homine dici, 162. § 4, *Accingere gladio*, etc., tropice reletur ad vivum sermonem Dei, 163. Sensus § 5, *Intende prospere*, etc. aptius per hyperbaton restituitur, 163. § 7, *Sedes tua, Deus Unigenito propriam reddit appellationem*, ipsum clare appellans Deum, 163. § 8, *Dilexisti justitiam*, etc., ad Dei humanitatem respicit, 166. § 9, *Myrrha et gutta et casia*, ad passionem Christi spectat, 166. § 10, *Astutia Regina*, etc., de Ecclesia dicitur, quæ seipsam spiritalibus, variisque dogmatibus exornat, 167. § 11, *Audi, filia*, etc., hortatur Ecclesiam ad audiendam, servandamque præcepta, 167. Per § 17, *Pro patribus*, etc., quosnam patres, filios et principes Prophetæ intelligat, 169.

Psalmus xlv inscriptus est, *In finem*, quod ejus documenta ad beatum finem referantur, 170. Cur dictus sit *pro filiis Core*, et *pro arcanis*, 170. Verba hæc § 6, *Advocabit enim*, etc., de Christi resurrectione possunt intelligi, 174. § 7, *Construatur sunt gentes*, ostenditalem opem civitati Dei a Salvatore dandam, qualem præberet dux civitatis obsesse, 174. Verba hæc § 11, *Exaltabor in gentibus*, etc., palam de sua passione dicit Dominus, 176.

Psalmi lxi titulus cum sit, *Iis qui immutabuntur*, non illius ætatis Judææ scriptus est, sed nobis, 190. Historiæ hujus psalmi simile quiddam II Reg. viii et x cap. reperitur, 189. Cur David a lamentis ordiatur, cum ipsum hilarem esse oporteret, 189. Cur ait, *Deus repulisti nos et destruxisti nos*, qui reges Saba et Syriæ, et tercia victoria filios Ammon devicit, 189.

Psalmi lxi, § 12, verba hæc, *Semel locutus est Deus, duo hæc audiui*, non sunt paradoxum, 198.

Psalmi cix, § 3, verba hæc, *Gemi te*, quid significant, 252.

Psalterium solum ex musicis instrumentis editi soni causam ab altiore loco habet, 91. Quid hoc significat, et cur ad psalterium psalmorum librum Propheta aptavit, 91. Structura corporis per metaphoram psalterium est, corporis vero actiones psalmus sunt, 121. Qui decem legis præcepta implet, is in decachordo psalterio psallit, 133. Psalterii structura a superiori parte vim resonantem accipit, 133. Ob id forsitan meas quæ superna quærit, psalterium dicta, 133. Psalterium instrumentum est musicum sonos concinne reddens ad vocis modulationem, 179. Psalterium rationale est, cum actiones sermonibus sunt concordæ, 179. Psalterium spirituale ille est, qui fecit et docuit, 179.

Pueri dum sumos, præsentibus persequimur voluptates, nulla futuri temporis habita cura, 93. Dum in prima consistimus ætate, nec improbi, nec virtute præditi sumus, utpote habitus utriusque incapaces, 95.

Pulchritudo unde, et an possit competere luci quæ natura simplex est, 19. Quid sit pulchrum apud Deum, 32. Membra separatim jacent, non est pulchrum: sed ubi in locum proprium restituitur, pulchritudo tunc ex proportionem emergit, 32. Pulchritudo vera quam is solus qui puram mentem habet contemplari potest, circa divinarum naturam consistit, 129. Vestigia pulchritudinis animæ, in viri sancti habitu resplendent, 129. Speciosum forma Dominum appellans Propheta, intendit animum in divinitatem, non in carnis pulchritudinem, 162. Paulus ut vidit speciosum illum forma, omnia duxit pro stercoribus, 162. Species a pulchritudine differt, 163. Pulchritudo

Verbi ineffabilis : hinc alligati per dilectionem, omnium obliuiscuntur, 164.

Purpura cochlearum, pratorum floribus præstantior, 68. Putei unde, 27. Putei collectiones aquarum sunt manufactæ, 36. Puteus in bonam partem, lacus in malam solet accipi in Scriptura, 106. Pyrenæi montes, 28.

Q

Quadrupeda pleraque sensibus perspicacioribus utuntur, prætorumque reminiscuntur, 70.

Quatuor anni tempestates, hiemem, ver, æstatem, autumnum, hæc Scripturæ verba, *In tempora*, designant, 57. Harum descriptio, et proprietates, 57. Mense intercalari opus est, ad accuratum tempestatum concursum, 58.

Querceta. In querceta verti succisas aut combustas pinus, quidam observant, 46.

Quintam quandam corporis naturam temere quidam introducunt, negantes cælum ex quatuor elementis constare, 10. Volunt eam esse æthereum corpus, quod neque sit ignis, neque aer, neque terra, neque aqua, nec quidquam ex simplicibus, 10.

R

Ranas ex seipsa profert terra, 81.

Ratio naturalis insita nobis est : ignorantiam nemo prætexat, 67. Ratio et cupiditas duobus ducibus comparatur : si ratio vicerit, Deus in ratione honoratur : si cupiditas, adversarius, 116.

Rectores gregis Christi, arietibus comparantur, 115. Horum filios a filiis Dei ad Dominum adduci vult Psalmista, 115. Qui sint hi filii, 115. Qui se cæcis doctoribus ducendo committunt, semetipsos lucis usu privant, 188.

Rectum. Qui a medio aberrant excessu vel defectu, hos Scriptura obortos nominat, 105. Qui a fortitudine ad-minora deflexit, timidus dicitur, qui ad majora, audax, 104.

Redemptor redemptis debet esse præstantior, 180. Non potest homo, cum sit peccati reus, pro peccatore Deum placare, sed solus homo Deus, 180. Quid potest homo invenire pro redemptione animæ suæ? Unum pro omnibus sufficientissimum est, sanguis Christi, 181.

Reges constituit, ac destituit Dominus, 140. Rex ex armis sufficiens ad salutem auxilium non habet, 140.

Regina. Illud, *Regina austri surget in iudicio*, quid significet, 101.

Regnum quidam definiunt legitimum principatum, sic ut peccato obnoxius non sit, 140.

Regula accessionem nullam ad integritatem admittit, 215.

Remora pisciculus minimus naves maximas sistere dicitur, 69.

Renes pro concupiscenti parte animæ multis in locis Scriptura accipit, 105. Renes Josephi expensi fuerunt, cum voluptati turpissima honestatem pudicitiae prætulit, 104.

Reptilia. Ad illorum naturam attinet nativitas, quippe quod per aquæ corpus sese trahat, 65.

Resurrectionis mysterium jam compleri exoptat David cum ait, *Exsurge, Domine, in ira tua*, 100. Resurrectionis mysterium indicare videtur cum ait psal. vii, 8 : *Exsurge, Domine Deus*, 100. Basilii redarguens eos, qui fidem denegant Paulo circa resurrectionem, pro exemplo dat vermem Indicem, qui tot formas induit, 78. Vox hæc tituli psal. xiv, *Immutabuntur*, cum sit in futuro, resurrectionis doctrinam indicat, 159. Corporea omnis creatura nobiscum immutabitur, 159. Sadduceus inepte resurrectionem reprobatur, 305.

Retributionis nomen usurpat Scriptura, non solum cum bonum, aut malum præcessit, sed in initio etiam actionum, 99. Cur dicitur psal. cxviii, 17, *Retribue servo tuo*, etc., non autem *tribue*, 99. Eodem sensu sæpe in Scriptura usurpatur hoc verbum, redditio, seu retributio, 100.

Rhodanus fluvius, 28.

Romanam arcem hostes mox occupaturos olim prodidere anseres, 77. In imperio Romano imperatores Cassares et Augusti dicebantur, 140.

Roris et venti matutini quomodo sol sit causa, 60.

Rosse quæ in creatione erat sine spina, postea adjuncta est spina, 45.

Rubrum mare, 56.

Rubus Moyses. Vide *Moyes*.

Ructus quid, 161. Anima sacris enutrita disciplinis convenientem eduliis ructum emittit, 161. Malus homo dogmatis pravus enutritus pravum verbum eructat, talia sunt ora hæreticorum, 161.

S

Saccus adjumento est ad poenitentiam, cum signum sit humilitatis, 151.

Sadduceus resurrectionem inepte reprobatur, 305.

Sæcula sæculorum quid significant apud Scripturam, 21. Sæculum in rebus mundo superioribus, hoc est quod in sensibilibus tempus, 248. Sæcula æterni appellatione quidam dignantur, quam eorum creatori denegant, 253.

Sagittæ potentis acutæ, sermones sunt appositæ, qui auditorum pertingunt corda, 164. His sauciantur qui fidem amplexati, in Deum charitate exarserint, 164. Carbones desolatorii, supplicium sunt paratum iis quos non tangunt spiritalis sagittæ, 164. Sagittæ acutæ dici possunt, qui ad disseminandum Evangelium missi sunt, 165. Sicut ignis ob materiam ustioni idoneam creatus est : ita sagittæ Dei effectæ sunt ob animas, quæ igni a diaboli tela receperunt, 105.

Saltatio dicitur concinna actio prophetiæ sanctæ, 150.

Salus non in potentia hominis, sed in Dei gratia, 144. Salutis unicam spem in Dei misericordia quis reponit, 141. Debiles salute indigent, captivi libertate. Et hæc est differentia inter servari et liberari, 99. Qui per se debilis est, et tamen in se retinet fidem, per propriam fidem ad salutem præparatur, 99. Refugium ad Deum patere, in confesso est apud omnes, sed error est circa salvantis electionem, 170.

Salutare quid sit, 194. Scripturæ mos est, ut Christum Dei salutare appellet, 194.

Sancti. De sanctis accipi possunt verba hæc psal. xxviii, 5, *Dominus super aquas* ; quia aquæ sunt ipsi sancti, 118. Sancti comparantur cervo, ob eam quam habet adversus prava repugnantiam, 121. Sancti in cœlesti lumine requiem possident, 17. Quæ a sanctis conferuntur beneficia, Dei sunt operantis in illis, 304. Propterea neque eos una cum Deo glorificamus, 304. Tempia Dei et Filii et sancti Spiritus sunt sancti, in quibus inhabitat una deitas per unam baptismatis sanctificationem, 317.

Sanitatem corporis quidam definiunt, actionum naturalium bonam habitudinem, idem dic de animæ sanitate, 83. Sanitas sua ipsius natura non est bonum, 92. Sanitas nocua, cum sit peccati occasio : morbus utilis, cum peccatum refrænet, 171.

Sapientes. Quinam sapientes de quibus psal. xlviii, 11, dicitur, *cum viderit sapientes morientes*, 182.

Sapientiæ libri sensus non parum reconditur, 256. Quod in eo ex persona sapientiam dictum est, *Dominus creavit me*, Dominum creaturam dixerunt Eunomiani, 256. Hæc vox *creavit*, hoc modo semel in tota Scriptura usurpata est, 256. Hunc Scripturæ locum examinatum se alias pollicetur Basilii, 256. Interpretes pro *creavit*, convenientius edidisse, *possevit*, testatur idem Basilii, 256.

Sardiensis Ecclesia propinata Theosebii est post maximarum blasphemiarum redargutionem, 210.

Scarabei. Vide *Volatile*.

Scarus solus ex piscibus ruminare dicitur, 64.

Scorpii aculeum Creator velut tibiam cavavi, ut per illud virus immitteret, hominisque peccatum puniatur, 86.

Scriptura sacra ideo a Spiritu sancto conscripta, ut sit velut animarum curandarum officina, 90. In verbis divinitus inspiratis, ne ulla quidem syllaba otiosa, 61. Ubi-que historiæ sacræ inspersum est mystico modo theologiæ dogma, 51. Scriptura nos edocet, ut mens nostra nihil præter concessa comminiscatur, 26. Libri Geneseos lectorem a carnis affectionibus purum esse convenit, 2. In eo Scriptura silet de creatione aquæ, aeris, et ignis, quia tria hæc elementa in terra reperiuntur, 8. Quæ silentio sunt præterita, per ea quæ indicata sunt, intellige, 8. Id non intellexere, qui tropologis et commentis suis, Scripturis aliquid asciscere auctoritatis, sequæ Spiritus sancti oraculis sapientiores constituere conati sunt, 81. Scripturæ notiones communes non ad allegorias detorqueat Basilii, 80. Primi Hebraicæ linguæ interpretes plura nomina interpretari ausi non sunt, nedum nomina aliqua confingere, 245. Periculosum est subtrahere, aut addere iis quæ a Spiritu tradita sunt, 245. Id audere quod nec communis consuetudo, nec Scripturarum usus admisit, summæ dementia est, 245. Plæ mentis est quæ a Scriptura reticetur, ea vereri dicere, 278. Scripturæ mos est pejores filios potius a peccato, quam a patribus nominare : meliores, ab aliqua virtute, 98. Cor divina oracula suscepturum, purum a contrariis cogitationibus redit oportet, 159. Non omnibus eloquia Dei scripta sunt, sed habentibus aures secundum interiorem hominem, 159. Sicut sæpe in Scriptura oculi, aures, os, dentes, venter, pes, de interiori homine dicta sunt : ita ossa eodem modo accipiuntur, 156. Alieni a verbo veritatis qui sunt, sin-

plicitate dictionis Scripturarum contempta, Evangelii prædicationem stultitiam nominant, 162. Evangelii prædicatione in contemptibilibus dictiunculis vim multam habet persuadendi, 162. Scriptura solet ea quæ optantur, imperativo modo figurare; ut *Fiat voluntas tua*, etc., 164. Oracula divina in singulis conventibus leguntur velut alimentum animarum, 190. Quæ dicta sunt secundum dispensationem, quasi simpliciter dicta non sunt accipienda, 290. Divina verba cum timore audienda, et cum pietate recipienda, 306. Dum Scripturæ quæ variis modis exponuntur, unico sensu accipiunt heretici, labuntur, 313. Ex quibus utilitatem capiunt qui fide sani sunt, ea aliis nocent, 313. Refelluntur qui dicunt Scripturam de Filio et Patre sæpe, de Spiritu vero in baptismo duntaxat loqui, 317.

Scrutatio est inquisitio tormentis omnibus adjuncta, ut verum detegatur, 105.

Seleuciensis. In Seleuciensi concilio damnati ob silentium illi qui ad objecta crimina repellenda invitati, non occurrerunt, 209.

Seleucis avis insaturabilis, remedium est locustæ castametanti, terramque depascunt, 78.

Semen in terram incidens tot culmos emittit, quot radices agit, 42. Licet plura plantarum genera semen producere non videantur: in singulis tamen stirpibus, aut semen est, aut virtus seminalis, 41 et 43. Quo pacto quodlibet fructus genus nascens ad propriam perveniat mensuram, 42. Granum folio subjectum quod *Mischon* vocant, vim seminis obtinet, 42. Surculi ex radicibus pullulantes forsitan et seminis rationem habent, 42.

Senoacherib equites omnes dormitaverunt, 141.

Sensus. Per sensum introducendæ non sunt in animum alienæ cogitationes, 146.

Sepulcrum non domum habitat peccator, 183. Qui in Christum credens, actiones edit fidei non consentaneas, in petra sibi ipse sepulcrum incidit, 184. V. *Peccator*. Serbonitis lacus in Arabia, stagnum est salsum, 36.

Sermo. Ad sermonem Dei vivum tropice referuntur verba hæc psal. xlv, 4, *Accingere gladio*, etc., 163. Ut medici ciborum appetitum excitant per apparatus, ita in verbo veritatis experientia appetitum provocat, 149.

Serpens feniculo pastus, oculos sanat, 82. Serpentes, quod sibi parent latibula, plagasque capitis evitent, prudentes dicuntur, 185.

Sesostris Ægyptius, 33.

Sicima peculiare prædium Josepho et Jacobo datum, figura est testamenti, 191.

Silentium. Vide *Veritatis contemplatio*.

Simplex et indivisibile quæ eadem sunt inter se, quasi diversa separat Eunomius, 223. Nihil quod subiaceat sensibus, simplex est, 38.

Solem suapte natura calidum et ignitum esse quidam negant: cuius rei hanc esse causam dicunt, quod colore albus est, non autem subruber, 29. Ejus calorem ex veloci circumactu oriri volunt, 29. Calor ejus aquas in vapores solvit, hinc necessaria aquarum copia, 29. Illum Deus aliunde alio transnigrae jussit, ne in iisdem locis commorans, calor ejus cuncta devastet, 29. Vocavit Deus terram aridam, et ut ejus proprietatem designaret, et ut ejus causam calori solis non tribueremus, 37. Cum telluris ornatus sole sit antiquior, sol velut ejus causa non debet adorari, 40. Sol quarto tantum die conditus est, ne lucis auctor et rerum e terra nascentium opifex putaretur, 51. Si lucis generatio præcessit, quomodo sol dicitur ad illuminationem editus? 51. Illuminatio pro splendore dicta est, 51. Solare corpus vehiculum primogenitæ luci, 51. Comparatur lucernæ quæ lumen defert, 51. Sicut in luna, ita et in sole, aliud est corpus ejus, aliud vis illuminans, 51. Circuli circa solem, soli adversi, quid indicant, 53. Signa in sole, etc., dissolutionem universi indicant, 54. Sol diel potestatem obtinet, quia lucem circumferens diem affert, 58. Psalmista dicens psal. cxxxv: *Posuit solem in potestatem diei: lunam, etc.*, declarat diem et noctem luminarium ortum antecessisse, 58. Dies definiri potest *aer a sole illuminatus*, vel *temporis mensura quo sol est in nostro hemisphærio*, 58. Non ideo sol et luna magna sunt, quia majora sunt minoribus stellis, sed quia aeri illustrando sufficient, 58. Sol et oriens et occidens, et in meridie constitutus, æqualis videtur. Indi et Brivani ipsum æqualem contemuntur: hinc magnitudo ejus immensa esse colligitur, 59. Innumera stellarum multitudo nocti illuminandæ non sufficit, cum solus sufficiat sol, 60. Quomodo sol venti matutini et roris sit causa, 60. Solis calor neque excedens, neque deficiens, Opificis sapientiam commendat, 60. Solem et lunam geminis oculis comparat Basilius, 62. Vide *Lux*.

Somnum inducant medici per mandragoram, 43. Visæ

in somnis species sunt non raro diurnarum cogitationum imagines, 144.

Species a pulchritudine differt, 163.

Spectaculis impuris abundans orchestra, publica est lascivæ officina, 35. Multi falso beatas prædicant civitates quasdam, quæ prestigiatorum spectaculis a mane ad vesperam pascunt oculos, et in otio vivunt, 53.

Specularis lapidis descriptio, 26.

Spes ideo bona est, ut ne desperemus in peccatum lapsi: timor bonus, ut ne quid admittamus iniqui, 189. Ut non oportet quidquam præter Deum colere, ita nec in ullo alio spes reponi debet, 98. Qui in homine sperat, vel ob divitiis et alia id genus effertur, non potest dicere: *Deus meus, in te speravi*, 98. Ex tribulatione præsidium accipit, qui opem humanam aut vanam aspernatur, ac spe, quæ in Deum est, nititur, 195. Pauci sunt qui humana non mirentur ac in Deo spem habeant, 171. Proprium cujusque affectum mensuram fecit Propheta largitionis miserationum Dei, cum ait psal. xxxii: *Fiat, Domine, misericordia*, etc., 142. Ob hæc verba Moysis: *Nunquid ex petra*, etc., quæ dubitationem præ se ferunt, dixit Deus Num. xx, 12: *Quia non credidistis*, etc., 180.

Spiritus sanctum a potentia creatrice. Patrique ac Filii conjunctione qui dirimunt, audiant Psalmistam dicentem: *Verbo Domini*, etc., 153. Quid per Verbum Domini et Spiritum oris ejus intelligendum, 153. Invenimus scriptum: *Spiritus oris ejus*, et *verbum oris ejus*, ut intelligatur Salvator ipse, et sanctus ejus Spiritus ex Patre, 136. Ne Spiritum externam rem, aut creaturam judices, sed velut hypostasim ex Deo habentem glorifices, 153. Nihil sanctitatem adipiscitur, nisi per Spiritus sancti præsentiam, 156. Servator et Spiritus sanctus uterque in cælis, et eorum virtutibus creandis pariter operam impendit, 133. Quod angelis sunt, ab opifice Verbo universorum conditore habent; eis vero sanctitatem Spiritus sanctus impertivit, 136. Spiritus sanctus scriba est qui tabulis cordis cogitationes inscribit, 161. Oleum lætitiæ nominantur, quia unus ex fructibus ejus gaudium est, 165. Fluvius est qui Dei civitatem lætificat, 175. Spiritum a Deo dirimere aperte periculosum, cum Paulus modo Christi, modo Dei, modo veritatis Spiritum dicat, 271, 272. Ut Filii ordine ac dignitate a Patre secundus, ita forsitan secundus a Filio Spiritus, 171, 172. Sicut in angelis glorificatis et stellis diversitas est, licet natura una, ita in Spiritu sancto qui tertius numeratur, 275. Deus res Deitas, et creatura, potentia sanctificans, et quæ sanctificatur: at Spiritus sanctus ipsa est sanctificatio, 275. Alii sunt spiritus ministriarii, 275.

Spiritus sanctum fas non est conservum, aut creaturam dicere, 275. Sanctus sunt potestates ex participatione, Spiritus ex natura, et ideo sanctus dicitur, 274. Creatura pro mercede sanctificationem accipit: Spiritus sanctus est fons sanctificationis, 274. Ut sanctitatem, ita bonitatem et alia quæ majestatem indicant, natura sibi innata habet Spiritus sanctus, 274. Conjunctio ejus cum Patre et Filio per nomen communicationem communistratur, 274. Cum Christus ait: *Alium Paracletum*, etc., ipse Paracletus esse ostenditur, 275. Et per hoc Spiritus quoque majestas demonstratur, 275. Ut Verbum creator est cælorum, ita Spiritus sanctus virtutem potestatis cælorum impertit, 275. Sicut Christus magister dicitur, ita de Spiritu sancto dictum est, quod docebit omnia, 275. Sicut Pater operationes, et Filii administrationes, ita Spiritus sanctus dona dividit, sicut vult, 279. Unde scrutatio profunditatum Dei adest Spiritui, 276. Vivificat Deus, vitam etiam largitur Christus, vivificamur item per Spiritum, 276. Impietas est dicere deitatis exsortem Spiritum per quem Deus in nobis habitat, 276. Si virtute perfecti dii nominantur, is qui eos perficit, num desitutus deitate erit? 276. De Spiritu sancto ignorantiam confiteri oportet, et tamen ei glorificationem persolvere debemus, 276. Spiritum sanctum creatum non ostendunt verba Joan. 1, 3: *Omnia per ipsum facta sunt*, cum sit singularis natura, 278. Pater mentis est quæ a Scriptura retinetur, ea vereri de Spiritu sancto dicere, 278. An per Spiritum Dei, Gen. 1, 2, diffusio aeris intelligatur, an Spiritus sanctus qui divinam Trinitatem complet, 18. Posterior sententia verior, utilior, majoribusque nostris comprobata, 18. Illud, *ferrebat super aquas*, Syrus quidam aiebat ab interpretibus sumi pro verbo *confovebat*, 18. Syrorum lingua significantior ob suam cum Hebraica lingua cognationem, 18. Liqueat ab actu creandi Spiritum sanctum non abfuisse, 18. Spiritus sanctus conforator, et qui omnes cogit Paracletus est, ille Spiritus veritatis, per prophetas et apostolos eos congregans qui salutem consecuturi erant, 177. Quæ propria sunt sancti Spiritus, nihil commune habent cum creaturis; et quæ communia creatoris, nihil commune habent cum Spiritu, 296. Christus Dei potentia et

sapientia, manus est creatrix: Spiritus renovator officii ad incorruptionem, 297. Spiritus a Filio non emittitur nec spiritus humanus, aut spiritus venti, 502.

Spiritus inhabitatio Christi est inhabitatio, 502. Spiritus Domini Dominus est, non possessio aut creatura Domini, sed imago, 502. Imago est vera, non ex imagine sicut nos, 502. Imaginem exprimit, sed ab imagine non exprimitur, 502. Quoniam unguentum est, idcirco non ungitur, 502. Sanctitatis Dei est character et fons sanctificationis, 502. Nos renovat per lavacrum regenerationis, ac rursus imagines Dei efficit, 503. Quæ a Deo facta sunt perficit, et in nova et in veteri creatura, 503. Dei verbum Filios, Filii verbum Spiritus, ac proinde verbum est Dei, vivens et operans, 504. Spiritus sanctus Filii Filii non dicitur, ne Trinitas deitatis in multitudinis suspitionem adducatur, 505. Apostolus Spiritum sanctum ut Filii, ita Dei Spiritum nominavit, 505. Cur hunc Filium Filii appellare cavit, 506. Spiritus appellatio usa est Scriptura, ut Spiritum aliter ex Deo esse ostenderet, quam Filium, 506. Edit Deus Verbum vere ex seipso, et Spiritum per os emittit, non humano modo, 506. Nec de Filio quærās cur vocatus non sit Spiritus; nec de Spiritu, cur non Filius, 507. Quod ex Deo procedit, non in tempore procedit, licet in tempore creaturas producat, 507. Qui Filium tollit, principium creationis tollit; qui Spiritum aufert, eorum quæ sunt rescuit perfectionem, 507. Si Spiritum non credis ex Dei ore processisse, neque Verbum credes, 507. Si non credis in Spiritum, neque in Filium credis, 507. Locum illius Act. xv, 28: *Visum est Spiritui sancto et nobis*, quis sensus, 508. Verba Jerem. xxiii, 24: *Cælum et terram adimpleo*, de Spiritu sancto dicta, 509. Zacharias Domini Spiritum septem oculis dixit: sicut Isaias septem operationes, 509. Deum pro Dei Spiritu non posse accipi, patet ex verbis Apostoli I Cor. ii, 10: *Nobis enim revelavit*, etc., 510. Spiritum unctionis Spiritum Domini vocat Isaias, lxi, 1, cum ait: *Unxit me*, 510. Verba quoque Isaiæ lxi, 21: *Spiritus meus qui est super te*, non Deum, sed Spiritum qui est a Deo, significant, 510. Joannes iv, 24. Patrem, quod incorporeus sit nomine spiritus significavit, 510. Qui ex æquivoco spiritus nomine identitatem induci putat, quid faciet cum multa dicantur eam, solus tamen Deus sit qui vere sit? 512. Dei Spiritum Dominum vocare noluit hæretici. Spiritus sancti nomina, operationes et virtutes quænam, 514. Refelluntur qui dicunt Scripturam de Filio et Patre sæpe, de Spiritu vero in baptismo duntaxat loqui, 517. Varia Scripturæ loca de Spiritu sancto, 517. Omnia Filii et Spiritus verba Dei sunt oracula, 519.

Spiritus sancti divinitas. Quæ Patri et Filio adsunt ut Deo, ea Spiritui soli adsunt. Trinitas proinde consubstantialis est, 296. Quæ communia sunt Patri et Filio, sunt et Spiritui sancto: ejusdem igitur est Deitatis, 296. Quidquid factum est mutari potest. Spiritus non potest mutari: non ergo creatura est, 296. Ex his quæ facta sunt, alia quidem in substantia, alia vero in mente suscipiunt mutationem; Spiritus sanctus nullam mutationem admittit: non igitur creatura est Spiritus, 296. Spiritus sanctus non sanctificatur, sed sanctificat, 296. Nihil creatum secundum essentiam sanctum: Spiritus essentia sanctus est, 296.

Spiritus Dei habitat in nobis, 297. Spiritus libertatem impertit et adoptionem, 297. Virtus ac vitium in creaturam rationalem possunt cadere, nihil autem horum potest in Spiritum cadere, 297. Diversæ substantiæ diversas habent operationes, juxta Eunomium. Si ergo juxta Apostolum I Cor. xii, 11, omnia efficit Deus sicut vult, hæc autem omnia efficit unus ille Spiritus; quomodo diversæ essent substantiæ? 299. Cum Dei solius sit remittere peccata, remittit autem Spiritus sanctus per apostolos: Deus ergo est, 299. Si Spiritus sanctus in apostolis eadem operatus est, quæ Patris ac Filii nomen in his qui ex gentibus crediderat, quomodo diversæ esset substantiæ? 299. Spiritus sanctus in apostolo is et prophetis loquitur. Spiritus reddit testimonium quod filii Dei sumus, 302. Ab uno sancto qui dicit: *Sanctifico me ipsum*, sanctificantur omnia, 302. Spiritus viventi Verbo ad creandum conjunctus est, viva potentia et divina natura, 303. Si in Spiritu facta sunt omnia, et rursus renovantur in Spiritu; una operatio Dei per Filium in Spiritu apparet, 304.

Spiritus sanctus cum Deo et Filio afficitur gloria, quippe quia et divina operatio per ipsum completur, 304. Si per Spiritum Dei et filii Dei efficitur, quomodo Spiritus a Deitate et filiatione alienus? 305. Sufficient ad Spiritum existentiam quæ ex Deo est declarandum, quod Spiritus oris illius dicatur. 306. Apostoli dicunt: *Hæc dicit Spiritus*, sicut aiebant propheta: *Hæc dicit Dominus*, 308. Spiritus Deus est juxta illud I Cor. iii, 16: *Templum Dei estis*, etc., 310. Verba hæc Joan. xvii, 3: *Hæc est vita*

æterna, etc., Spiritum sanctum non excludunt, 310. Baptisma vitæ sive Spiritu conferri non potest, 310. His verbis Act. xvii, 28: *In Deo vivimus*, etc., Spiritus proprietates in Deo indicantur, 311. In Spiritum impietas recidit in Deum, cum Spiritus gloria gloria sit Dei, 312. Cum audis Marc. i, 10: Spiritum super Jesum mansisse, naturæ ejus libertatem intelligas, 318. Spiritus sanctus ipse est qui sui ipsius impertit cognitionem, 320. Ipse est, testante Scriptura, qui sanctos efficit, 320. Vitæ æternæ fons est, 320. In cor hominis adveniens comparatur radiis solis quibus nubes illustratur, 321. Per Spiritum sanctum quilibet sanctorum Deus est, 331. Spiritum sanctum Deus copiose per Jesum Christum in nos effudit, 322. Vide *Eunomius, Ingenitum et Pater*.

Stadium.—In stadio qui sunt, nudo capite sedere jubentur, ceu contentiones participes, 49.

Stateram nominavit Psalmista liberum arbitrium, quo quæ in vita seligenda sunt secernimus, 197. Mendaces filii hominum in stateris, quia sibi male consulunt et aliis sunt exemplo malo, 197. Vani filii hominum, quia mendaces in stateris, quas in unoquoque conditor noster construxit, 196. Hæc statera ponderatur an mala bonis, vana veris, temporalia æternis anteponenda, 197.

Stellæ sunt alia septentrionales, nobis semper affluentes; alia meridionales, nobis semper ignotæ, 4. Qui siderum errantium cursum cognovere, Deum universi opificem non agnoverunt, 5. Stellæ septem, septem circuli ferri omnes uno fere consensu confitentur, 21. Hosce circulos contrario suo motu, concinnum sonum reddere quidam opinantur, 24. Stellæ quid, 183. Tempus motum esse solis et stellarum asserit Eunomius, 232. Idem ille docet diem ac noctem fieri stellarum motione, 233. Vult stellæ temporis esse opifices, 233. Vide *Genethliaci*.

Stultus quid, 183. Vide *Insipiens*.

Sturni cicuta vescuntur, nec eis nocet, 43. Vide *Volutatile*.

Substantia magis quam substantia non dicitur, sed de qualitate dicitur plus et minus, 282. Patres filius nec majores, nec ab eis differunt substantia, 282. Si diversum existendi ordinem habentium diversa esset substantia, Adam, Eva, Abel, etc., consubstantiales non essent, 283.

Succum esse electrum probant festuæ, ac bestiolæ in ipso incluse, 48. Una aqua per radicem attracta, radicem, corticem, lignum, medullam, folium, fructus nutrit, 47. Eadem varios succos in variis plantis producit, 48.

Superbia omnium humanorum vitiomm gravissimum, diaboli crimen. 225. Cedri Libani vocantur, qui e rebus terrestribus ad fastum et superbia extolluntur, 119.

Synagoga Judæorum prius aula erat; post peccatum facta est habitatio deserti, 116.

Syrorum lingua significantur, ob suam cum Hebraica lingua cognationem, 18. Verba hæc psal. xxxii, 10: *Disposita consilia gentium*, referri possunt ad regem Syriæ filium Ader, cum obsedit Samariam, 138.

T

Tabernaculum nobis est corpus nostrum, 114. Quid per tabernaculum intelligat Propheta, cum ait psal. xlv, 5: *Sanctificavit tabernaculum suum*, 173. Per tabernaculum suum Deus in mediis civitatibus, sive ejus quæ sursum est, sive ejus quæ infra, 173. Per convallium tabernaculorum psal. lxx, 8, intelligit Propheta totum orbem, quod habitaculis dividitur, 191. Ex consuetudine humana corpora tabernacula appellantur, 184. Vide *Corpus*.

Tanais diffluit in Maotidem paludem dilabitur, 27.

Tartessus a Pyrenæo monte, in mare extra Columnas exoneratur, 28.

Templum.—In templo Dei astant angeli, qui verba nostra describant; adest Dominus qui abimur ingredientium intuetur, 122. Qui in templo Dei est, non convicia, non res vanas, sed ejus dicit gloriam, 122. Miserabiles homines precationis domum in locum immodice loquacitatis vertunt, aliisque sunt impedimento, 125. Cave ne aheas condemnatus, cum debuisses mercedem pro rerum divinarum celebratione recipere, 123. Qui loquendi finem in Dei templo non faciunt, non inutiliter solum, sed cum detrimento ingrediuntur, 123.

Temporalia omnia, omnia fallacia, 171. Pauci sunt qui humana non mirentur, ac in Deo spem habeant, 171.

Temporis principium non est tempus, nec pars ipsius minima, 7. Mundo visibili affinis facta est temporis successio, cujus pars præterita evanuit, futura nondum adest, præsens fugit, 5. In tempore metiendo solet Scriptura non noctes, sed dies, numerare, utpote præstantiores, 20. Temporis definitio juxta Eunomium, 235. Hanc suggillat Basilium, 232, 233. Horæ, dies, menses, anni, non partes sunt temporis, sed mensura, 252, 253. Temporis definitio juxta Basilium, 232, 253. Quod in sensibilibus est tempus,

hoc in rebus mundo superioribus est saeculum, 1248.
Tenebrae quid, 17. Per tenebras vulgo intelligitur aer lucis expertus, aut locus obumbratus, vel lumine privatus, 13. Nigilatores quidam, eo quod Deus dicatur lux, tenebras dicunt ipsum esse malum, quod a seipso originem trahit, 13. Ex his verbis : *Tenebrae super abyssum*, tenebras subsistere, nec tamen a Deo prodisse volunt, 13. Ex hoc principio initium sumpsit haeresis Marcionis, Valentini et Manichaeorum, 13. Quid sint abyssus et tenebrae apud quosdam male sentientes, 16. Tenebrarum notio iuxta sensum Scripturae simpliciter, non tropice, neque allegorice accipienda, 17. An tenebrae antiquiores sint luce, 17. Tria ad umbram concurrunt : lux, corpus, obscurus locus, 17. Caelum Dei jussu factum, terram obnubilavit, interscio externo splendore, 17. Ante lucis generationem non erat nox, sed tenebrae, 20. Quod in die umbra, id noctu tenebrae, 32.

Tentationes. Vide *Peccatum*.

Terram immobilem quidam dixerunt, eo quod mediam orbis regionem seu inferam ex natura sua occupet, 10. Elementa tria, aqua, aer et ignis in terra reperiuntur, 8. Aquae naturam terrae insitam esse probant puteorum fossatores, 8. Aeris naturam terrae inesse probant exhalationes, 8. Ignis qui omnia consumit, in lapidibus unde exsiliit, et in ferro citra detrimentum delitescit, 8. Terrae densitas et qualitates ipsius complent essentiam : quibus sublatis, nullum supererit subiectum, 9. Ejus fulcimentum an aer sit, an aqua frustra inquiritur, 9. Rationes dubitandi, 9. Terrae fulcimentum si aqua statuatur : haec quoniam fulcro incumbit? 9. Si corpus terra solidius statuatur, istius erit fulcrum inquirendum, et erit processus in infinitum, 9. Terrae columna pro vi confirmante dicta sunt, 9. Terram super maria fundatam dictum est, quod aquae natura ipsi sit circumfusa, 9. Aquam fluidam manere suspensam nihil miri, cum terra per se suspensa, et tamen aqua gravior, eundem aut etiam adhuc majorem pariat hesitanti locum, 9. Terram et aquas suspensas continet Conditoris potentia, 10. Terrae fines in manu Dei esse, quo sensu dictum, 10. Cum caelestia corpora regionem extremam sursum versus obtineant, terrestria ad mediam ceu inferam detruduntur, 10. Terra in creatione invisibilis, quia necdum creatus homo, nec lux, et ipsa erat aquis submersa, 12. Terra in creatione imperfecta et incomposita, quia nondum fertilis, 12. Eo quod dicatur invisibilis, tecum reputa eam fuisse operantem, non igne, qui affert lucem, non aere, qui est pellucidus, sed aqua, 13. Terra, quae magnitudine et gravitate infinita est, seipsa innititur, 33. Terram non respectu naturae, sed respectu nostri, invisibilem fuisse declarat Scriptura, cum ait : *Congregentur aquae*, etc., 134. Vocavit Deus terram aridam, et ut ejus proprietatem designaret, et ut ejus causam calori solis non tribueremus, 37. Vocavit Deus aridam terram, non autem terram vocavit aridam, quia ariditas est de ejus essentia, 38. Cum telluris ornatu sole sit antiquior, sol velut ejus causa non debet adorari, 40, 41. Hoc praeceptum, *Germinet terra*, etiam nunc quotannis urget terram, ut facultatem suam exeret, 49. Qui ultra terram odoriferam habitant, si soli in utramque partem alternant umbras, 58. Manichaei pessime terrae indunt animam, eo quod Deus dixerit : *Producat terra animam*, 70. Si terra animam produxit, se ipsam anima destituit et dereliquit, 70. Cum dixit Deus : *Germinet terra*, ea non quod habuit edidit, sed quod non habebat acquisivit, 70. Cur terra jussa sit animam viventem producere, aquae vero jussae sint reptilia animarum viventium, 70. Multa de terra disseruerunt philosophi, an sphaera sit, an cylindrus, an disco similis, an vanno, an in medio concava ; item disputaverunt de circuitu et umbra ejus, 80. Mures et ranas ex se ipsa profert, et pluvio tempore edit cicadas et volatilia, 81. Qui se jactant substantiam Dei cognoscere, nec substantiam terrae quam habitant comprehendunt, 224. Hanc nullo ex sensibus assequuntur, 225. Neque sermone substantiam terrae norunt, cum de ea neque Scriptura, neque sanctus quispiam disseruerit, 225. Moysi satis fuit eam invisibilem et innotatam dicere, 225. Quod in ea sensibile est, non est ejus substantia, 225.

Terrestria licet rationis expertia sint, unumquodque tamen, per naturae vocem animae affectiones indicat, 70. Terrigenae juxta Psalmistam sunt qui confidunt in virtute sua, 179.

Tesseris qui non ludit, alias vana loquitur, absurda auscultat, otium agit, quod est magister pravitatis, 79. Auditores detinet Basilus, ne ad tesseras currant, ubi jura menta, contentiones et avaritiae stimuli, 79. Ibi astat daemon per ossa compuncta furorem accendens, pecuniasque ad utramque partem transferens, 79.

Testamenta duo duobus populis electis tradita fuisse

indicant haec verba psal. xxxiii, 11 : *In generationem et generationem*, 139. *Sicim* peculiare praedium Josepho a Jacobo datum, figura est Testamenti, 191.

Testudo viperarum caribus exsatiata, veneni noxam dregano evitat, 82.

Thamar. Vide *Ammon*.

Thebae. Circa Thebas Aegyptias, ubi in aestibus large pluit, campestribus muribus regio repletur, 81.

Theosebio post blasphemiarum redargutionem, Sardienensis Ecclesia propinata est, 210.

Tibia instrumentum est, quod flatus ope melodiae inseruit, 150. Sanctus quilibet propheta, tibia per translationem nominatur, 150. Tibiarum modulationes et meretriciae cantationes obscenitatem suadent, 53.

Timore divino correpti, iis qui clavis affixi sunt comparantur, 149. Caritas eos quos timor ad pietatem introduxit, perficit, 157. Neque oculus, neque manus, neque cor ab alio moveatur, nisi a timore Dei, 137. Qui timet, adhuc in servi ordine est ; qui vero charitate perfectus est, jam ad filii dignitatem ascendit, 148. Non quisvis timor bonus est et salutaris, 151. Inimicus timor est qui nobis parit mortis metum, suadeque ut personarum dignitates formidemus, 151. Qui a daemonibus perterretur, timore habet ex incredulitate prognatum, 151. Timor salutaris quis, 151. Non omnes indiscriminatim doctorem se promisit Deus timorem Domini, 151. Bonus est timor, ut ne quid additamus iniqui, 198.

Tonitru quomodo fiat, 118. Unde fulgur, 118. Spiritus in nubium sinibus inclusus ob violentam eruptionem, fragorem tonitruum edit, 25. Traditio quae per Evangelii vocem fit, vox tonitruus potest appellari : hinc discipuli filii tonitruus dicti sunt, 118. Haec verba psal. lxxvi, 19 : *Vox tonitruus tui in rota*, quid mystice significant, 118.

Traditio quae per Evangelii vocem fit, vox tonitruus potest appellari : inde discipuli filii tonitruus dicti sunt, 118.

Transfiguratio. Petrus et filii tonitruus gloriosi Christi adventus exordia in monte viderunt, 161.

Tribulationem qui detrectat, probatione seipso privat, 146. Nemo coronatur sine adversario ; nec probatur, nisi per tribulationes, 146. Quo sensu ait Propheta : *Ex tribulationibus eripuit me*, 146. Qui dicit iusto non convenire tribulationem, dicit abietae non congruere adversarium, 156. Quater in psal. xxxiii dicitur, qua ratione liberet Dominus quos vult liberare, 156. Si videris justos in moribus, plagis, inopia, memor fueris quod multae sunt tribulationes iustorum, 156. Qui ambulat rectam viam, a tribulationibus invenitur, 171. Glorianti occasionem ex tribulationibus desumit justus, 172. Auxilium a Deo solus querendum, qui illud in summa tribulatione largitur inquirentibus, 192. Cum audieris quempiam magna minitantem, respice ad Dominum gentium consilia dissipantem, 158. In tribulatione praesidium accipit, qui opem humanam ut vanam aspernat, ac spe in Deum nititur, 193. Si ab aliquo divexitium nos opprimamus, a charitate Dei non secedamus, 141. Agrotas? gaude. Pauper es? laetare. Ignominia afficeris propter Christum? Beatus es, 192. Vide *Afflictio*.

Trinitas. In Trinitate conservabitur unitatis ratio : si unum Patrem, unum Filium, unum Spiritum sanctum confiteamur, 277. Cum dicit Scriptura : *Dixit Deus*, et : *Fecit Deus*, nonne in his duplicem personam percipis? 51. Rectus Pater, rectus Filius, rectus Spiritus sanctus, 134. Qui Spiritum a potentia creatrice, Patrisque ac Filii conjunctione dirimunt, audiant Psalmistam dicentem : *Verbo Domini*, etc., 132. Deitas communis est, paternitas et filii proprietates sunt : ex communis et proprii complexu fit comprehensio veritatis, 265. Apud Isaiam Seraphim ter sanctus exclamant, ob tres hypostases, 274. Baptismus ex Domini traditione fit in nomen Patris et Filii et Spiritus sancti, omni creatura exclusa, 276, 304. Quae Patri et Filio adsunt ut Deo, ea Spiritui soli adsunt. Trinitas proinde consubstantialis est, 296. Si Pater praeparavit Saulum, Filius vocavit, Spiritus segregavit, quomodo diversitas est substantiae in Trinitate, ubi operationis identitas? 300. Quem Isaias inducit tanquam si esset Pater qui loqueretur, eum Joannes vocat Filium, Paulus vero Spiritum, et tamen unum Dominum Sabaoth nominant, 300. Creat Deus vivi Verbi operatione, ac vivifici Spiritus communicatione, 304. Quod in divinis operibus Trinitas glorificatur, ietatis unus testimonium est. Nam neque sine Filio Pater agit, neque Filius sine Spiritu, 304. Non Deos tres, aut Dominos tres, aut Spiritus tres oportet facere : sed Trinitatis conjunctionem in nomen communicatione agnoscere, 310. Verba haec Act. xxi, 11 : *Haec dicit Spiritus*, Patrem et Filium non excludunt, 311. Illud Rom. i, 36 : *Ex ipso et per ipsum*, etc., in unum nomen, et Patris et Filii et Spiritus sancti

proprietalem colligit, 311. Spiritus in Verbo est, et Verbum in Spiritu; cum uno secundum Divinitatem non dividatur, 311. Bona fides sanansque confessio hæc est: Deus, Verbum, Spiritus: Pater, Filius et Spiritus, 314. Non deficit unquam Filius Patri, nec Filio Spiritus, 314. Aliquando Pater Filium, aliquando Filius Patrem, aliquando Spiritus Patrem et Filium revelat, 314. Paulus et propheta: non dualitatem, aut Trinitatem tollunt, cum unitatem prædicant, 315. In mundi creatione Deum ad Filium et Spiritum locutum fuisse constat, 315. Fieri non potest ut in Deo una persona intelligatur ubi dicitur, Gen. xi, 7: *Descendentes confundamus*, 315. Item Gen. xix, 14: *Pluit Dominus sulphur et ignem a Domino*. Item Amos iv, 11: *Everti eos sicut Deus evertit Sodomam*. Item Osee i, 7: *Salvabo eos in Domino Deo suo*, 315. Dei Verbum adorabant Patres, et cum Verbo Spiritum, 317. Spira est sancta Trinitas, et nexus qui non ruptur, 317. Cum fiant omnia a Deo per Jesum Christum in Spiritu, inseparabilis est eorum operatio, 317. Tempa Dei et sancti Spiritus sunt sancti, in quibus inhabitat una Deitas per unam baptismatis sanctificationem, 317. Quæcunque Pater loquitur, per Filium in Spiritu loquitur, 319. Vide *Eunomius, Filius Dei, Pater et Verbum*.

Tarturem aiunt a conjugē separatam viduam permanere, 76.

Tyrannus comparatur pisci, qui piscem vorat: et hic fit præda alterius, qui ipse tandem hamo capitur, 65.

Tyros metropolis regionis Chanaanæ, 168.

U

Ulimi semen ferunt, vel vim seminale habent, 45.

Umbra. Ad umbram tria concurrunt: lux, corpus, obscurus locus, 17. Quod in die umbra, id noctu tenebræ, 52. Sicut umbra in partem luci adversam vergit: ita nox quoque, cum sit umbra terræ, 17. Maximi dies sunt ii, in quibus umbra brevissima, et contra, 57. Qui sint heterosci, ascii, amphiisci, 57. Qui ultra terram odoriferam habitant, ii soli in utramque partem alternant umbras, 58.

Unicornis juxta Scripturam libertatis amans, insuperabili virtute præditus, hominibus haudsubjectus, 120. Modo vituperatur ob ulciscendi studium: modo laudatur ob cornu altitudinem et libertatem, 120. Unicornium Filius Christus appellatur, 120. Unicornis appellatur Christus Dei virtus, tanquam unam cum Patre communem habens potentiam, 120.

Unigenitus appellatur non qui a solo factus, sed qui solus genitus, 256. Scriptura per hæc verba, *Fiat lux*, Deum colloquentem inducit, ut nos ad Unigeniti, et personæ ad quam sermo dirigitur, notitiam perducat, 25. Illud, *Fiat firmamentum*, est primariæ causæ, illud vero, *fecit Deus firmamentum*, testimonium est effectricis potentiaæ atque creatricis, simulque his Scripturæ verbis manifestatur Unigenitus, 26. Cum ait Psalmista psal. xlv, *Sedes tua Deus*, etc., Unigenito propriam reddit appellationem, ipsum clare appellans Deum, 165. Si unigenitus, quod a solo genitus est, juxta Eunomium, nemo homo unigenitus, 256. Si Filius solum minister est et instrumentum, juxta Eunomium, culex, etc., quod a solo creatus sint, unigenita dicuntur, 257. Si sit minister, qua in re a ministratoriis spiritibus differet? 257. Unigenitus: secundum Eunomium, nec vita est, nec potentia, contra ipsius Christi, Paulique testimonia, 264. Dæmones non evangelistarum faciebant opus: clamabant tamen, *Novimus te quis sis*, etc., 269. Si unigenitum est quod incomparabile, Unigenitus est Pater, 279. Creatura alteri haud similis, erit unigenita, 279. Si Filius Unigenitus est quod solus a solo: unicreatus proprie dicetur, 287. Vide *Eunomius, Filius et Imago*.

Unum in incorporeis dicitur vel operatione, vel voluntate, vel substantia, 282. Secundum Eunomianos Christus et Pater unum sunt non operatione aut voluntate: igitur substantia, 282.

Ursa herbasco naturam siccā habente, sua ipsius vulnera sanat, 82.

Utres novi in Evangelio dicuntur qui de die in diem renovantur: veteres, qui veterem hominem nondum exuerunt, 157.

V

Valentinus, 15, 184.

Vapores emittuntur et fluvii, etc., ne æther concremet universa, 28. In vapores aquas solvit solis calor, hinc aquarum copia necessaria, 29.

Vasa. Per vasa mortis eas virtutes Propheta designat, quæ inimicos Dei exterminant, 105.

Vestigialia. Centesimorum et decimarum nomina vel auditu horrenda, 115. Menstrui repetitores dæmonibus

qui comitalis morbi auctores sunt, comparantur, 115.

Venena ipsa aut alicui brutorum subministrant alimentum, aut arti medicæ inserviunt, 45. Non ideo quia taurinus sanguis toxicum est, animal illud produci non oportuit, 45. Cur cum edulibus prolata sunt nociva, 45. Cicuta vescuntur sturni, nec eis nocet, 45. Helleborus columbicum alimentum inveteratas egrotudines extirpat, 45. Per mandragoram somnum inducunt medici: opio corporis dolores consopiant, 45.

Venti matutini rorisque, quomodo sol sit causa, 6.

Verborum usus ibi non est, ubi non est aer, nec lingua, nec auris, nec meatus intortus, 25. Sermo subtegmini vestis comparatur, opus stamini, 168.

Verbum Domini rectum est, quod in principio erat apud Deum, 154. Rectus itaque Pater, rectus Filius, rectus Spiritus sanctus, 154. Quid per Verbum Domini et Spiritum oris ejus intelligendum, 155. Illud, *Verbum oris ipsius*, ideo dicitur, ut intelligatur Salvator ipse, et sanctus ejus Spiritus ex Patre, 156. Quod angelus sunt, ab opifice Verbo universorum conditore habent, 156. Servator, et Spiritus sanctus uterque in celis, eorumque virtutibus creandis pariter operam contulit, 156. Quidam existimavere verba hæc psal. xlv, 2, *Eruclavit cor meum*, etc., ex persona Patris de Verbo dici, 160. Verbi pulchritudo ineffabilis: huic alligati per dilectionem, omnium obliviscuntur, 164. Cogitare quod non erat Verbum quod juxta Joannem erat in principio, est dictionem *erat* destruere, 249. Licet omnia per Verbum facta sint, universorum Deum, omnium causam esse non negamus, 271. Verbum prolatum in Deo non est, sed vivens et subsistens, 297. Verba multa dicuntur: ad unum est Dei Verbum æternum, 315.

Veritas quam omnis terra invocatur, est Dei verbum, 316. Vide *Eunomius, Filius Dei, Ingenium*. Ut Veritatis contemplationi animus adiciamus, ab externis tumultibus omnino vacandum, 146. Non ira solum, sed concupiscentia, timiditas, invidia, et commotiones omnes, aciem animi perturbant, 146. Ut accurate oculo turbato visibilia deprehendi nequeant: sic nec veritas turbato corde, 146. Alienæ cogitationes per sensus introducendæ non sunt in animam, 146. Mittuntur in tenebras exteriores justæ, qui in hac vita inter mala patrandæ oderunt lumen, 188.

Vermis Indicus. Vide *Resurrectio*.

Vespæ. Vide *Volatile*.

Vespera est diel ac noctis communis terminus. Mane est noctis cum diē vicinitas, 20. Verborum istorum psal. xxix, 6, *Ad vespæram demorabitur fletus*, etc., quis sensus, 128. Vespera sæculum hoc dicitur; matutinum, futurum, 128.

Vespertilio quadrupes est et volatile, parit catulos ut quadrupedia. Sola ex volucris dentibus utitur, 77. Vespertilionem mutuum amorem naturæ insitum habent, adeo ut sibi invicem in modum catenæ adhaerescant, 77.

Via duæ sunt, una lata, cuius dux dæmon: altera angusta, cuius dux bonus angelus, 95.

Vinum novum. Matth. ix, 17, quid significet, 157. Vinum compunctionis psal. lxx, 5, appellat Psalmista sermonem, quo obduratum cor ad sensum reducit, 191.

Vipera murenam marinam ad nuptias ubi sibilo invitavit, virus evomit, 68. Vipera carnis exsaliata testudo, veneni noxam origano evitat, 82. Vipera eroso utero prodit, 85. Huic fenus comparatus, 111. Vipera esus dicitur vim habere cervi purgandi, 121. Fidei argumentum sunt bestia, ut vipera respectu Pauli quæ ei non nocuit, 86.

Virga alia consolationis, alia contritionis, 163.

Virgines non omnes, sed quæ non coacte, aut ex tristitia, aut necessitate virginitatem coluerunt, adducuntur in templum regis, 169. Vasa sacra quæ non inquinavit humanus usus, in sancta sanctorum introducuntur, 169. Si natura vultui concessit ut sine coitu pareret: a natura alienum non est, ut B. Virgo virginitate illibata permanente pepererit, 76.

Virginitas præcipue in anima posita est, 618. Virginitas corporis ancilæ virginitatis animæ, 168. Virgini propositum est animam a corporis affectionibus abducere, 620. Voluptati enilbet debet resistere, 621. Omnibus sensibus debet invigilare, tactui et gustui præsertim, 622, 623. Alii etiam sensus custodiendi, 629. Corpus nimis debilitare non debet, 624, 626. Ciborum qualitates debet considerare, 625. Sales vitandi, 625. Virgo etiam cum uterinis fratribus caste se gerere debet, 637. Cautionis necessitatem exempla demonstrant, 638. Virgini ornatus fugiendus, 635. Pu chritudinem naturæ em data opera debet obumbrare, 634. Quomodo et quando in publicum prodire conveniat, 635. Pudica et virgo esse debet virginitatis lingua, 636. Nuptiarum propuba esse non debet, 637. Verecundiam iis qui eam vident inspirare debet, 638.

Virginis commoda præ nuptiarum incommodis, 639, 640. Superflua a Sponso poscere non debet, sed potius pro eo omnia perferre, 642. Omnia contemnere debet ut Sponso perfruat, 615. Virgo viuperanda quæ hominum magis quam Sponsi oculos reveretur, 615. Etiam si sola sit, debet revereri et semetipsam et angelum, et maxime Sponsum, 615. Iudicii indesinenter meminisse debet, 646.

Virtutes carinales temperantiam, justitiam, fortitudinem, prudentiam, animæ appetit, tanquam quæ sint sibi magis propriæ, quam sanitas corpori, 85. Pietatis exercitatio scalæ quam vidit Jacob potest comparari, 95. Sicut in scalâ primus gradus, recessus ab humo est: ita profectus spiritualis initium, discessus a malo, 95. Sapienter Propheta vitiorum fugam, bonorum initium fecit cum dixit, *Declina a malo, et fac bonum*, 95. Vir perfectæ ætatis, videre sibi videtur vitam in virtutem et vitium divisam. Unum vitæ genus cruciatu et labores, alterum voluptates et delicias proponit. Si quis æterna secum revolvit, virtutem et laboriosa eligit: si præsentia, voluptatem præferit, 95. Cum otiosi facilius sit quam operari, illius mirare sapientiam, qui per otium ad perfectionem nos deducit, 95. Virtutes aliæ, v. g. cardinales ex contemplationibus constant, aliæ non constant v. g. pulchritudo, et robur, 128. Virtus omnis, paupertas maxime libero arbitrio, seu characterè insignitur, 147. Qui vitium virtutis adjacentis specioso nomine appellant, ore benedicunt, corde maledicunt, 195.

Visio quomodo fiat ignoramus: an imagines suscipiamus, an a nobis quiddam emittamus, nobis prorsus ignotum est, 277. Montes abrupti, retundi: turres quadratæ, teretes: magna denique parva apparent, ob visus imbecillitatem, 39.

Visionis gloriôsæ aspectum cur non apprehendamus, angeli vero jugiter contemplantur, 154.

Vita dicitur via, quod quilibet in vitam ingressus, ad neminem propeat, ad instar eorum qui in navigiis dormiunt, 94. Vita viatoribus comparari potest, qui post tergum omnia relinquunt, 94. Ut primus viator pedem movit, huic proximis inierit gradum, post hunc alter sequitur, 94. Vita nostra via est, in qua sibi invicem succedunt omnes. Quæ nunc aguntur, viaticum ad futuram vitam sunt, 114. Qui bonam vitam agere cupit, comparatur ei qui sanitatem recuperare cupit, aut ei qui vult calefieri, 153. Vere vita Christus est: et nostra in ipso conversatio, vita vera est, 152. Rerum præsentium comparatione futuram describit requiem David, cum ait psal. cxiv, *Circumdederunt me*, etc., 202. Differentia vitæ hujus et future, 202. Vita futura regio vivorum, mundus hic locus morientium, 205. Ubi non est commutatio neque corporis, neque animæ, ibi est vere vivendum regio, 205. Regionis hujus descriptio, 204. Vitam cuique Deus propria voluntate tribuit: iram sibi quisque congerit in die iræ, 127.

Vita arborum, Vide *Arbores*.

Vitiorum fugam sapienter Propheta bonorum initium fecit, cum dixit: *Declina a malo*, etc., 95. Profectus spiritualis initium, discessus a malo, 95. Ut plantarum qualitates agricultura, ita infirmitates animi curantur diligentia, 47. Nihil deformius dedit affectibus animæ: vide iratum, tristem, libidini aut gula inservientem, 129. Qui vitium specioso nomine virtutis adjacentis appellant, ore benedicunt, corde maledicunt, 195.

Vitis folium diffissum, ut uva aeris injuriis resistat, et radium solis ubertim suscipiat, 47. Vitibus ubique comparat Dominus animas hominum, 45. In quo sita sit ista similitudo, 45. Cum se vitem, nos palmites vocat Christus, non Deitatis, sed carnis palmites vocat, 291.

Vivipara animalia. Vide *Pisces*.

Vocatio mixta est quæ per fidem in Christum efficit

multos unum, 191. Cum ait Psalmista, *Beata gens*, etc., non vocatum, sed electum populum dicit: quia multi vocati, pauci electi, 159. Maximum adiutorium ejus qui gentes omnes convocat, dum ait per Psalmistam: *Audite hæc, omnes gentes*, 177. Vocatum genera tria, 177. Ratio vocandi, 178.

Vociferatio vox quædam est confusa et consona præliantium, 155.

Volatilis nullum pedibus caret, quod victum omnibus suppeditat terra, 72. Ut pisces pinnis et cauda aquam secant, ita volatilia aerem: et ob hanc affinitatem, hæc ex aquis sunt orta, 72. Unum volucrum nomen, at in his infinita varietas quoad figuram, vitam, actiones, mores, 72. Aves aliæ, sed paucæ, malos habent pedes, ut hirundines, et drepanes, quibus alimonia ex iis quæ feruntur in aere provisæ est, 72. Aves aliæ schizopterae sunt ut aquilæ, dermopterae ut vespertiliones, ptilotæ ut vespæ, coleopterae ut scarabei, 72. Aves carnivoræ unguium aciem, rostrum incurvum, et pennam velocem habent, 75. Aves aliæ collectivam amplectuntur vitam, ut columbæ, grues, sturni, graculi: aliæ duæ subduntur, ut grues, 75. Aves aliæ hieme appropinquante recedunt, aliæ humana consuetudine gaudent, aliæ garrulæ, aliæ canoræ, 75. Superbus gallus, ornatus amator pavonis, libidinose columba ac gallina, dolosa et zelotypa perdis, 75. Volatilia innumera in aere vagantia, ex se ipsa profert terra, 81.

Voluptates corporeæ plus molestiæ, quam jucunditatis habent, 150. Cum æterna secum quis revolvit, virtutem et laboriosa eligit: cum præsentia, voluptatem præfert, 95. Beatus qui voluptati quæ per omnes sensus fluit, non servit: sectatur autem verum bonum, quod sola ratione comprehenditur, 95.

Vox vel est aer percussus, vel species in aere impressa, quam qui pronuntiat, exprimere vult, 117. Ubi non est aer, nec lingua, nec auris, nec meatus intortus, ibi nec verborum usus, 25. Deus non per rerum species impressas, nec vocalium organorum ministerio loquitur: sed voluntas divina, verbum est Dei, 25.

Vox Dei, naturæ est effectrix, 54. Hæc vox, *Fiat lux*, opus ipsum erat, cum in Deo vox, non sonus sit, sed voluntatis notus, 19. Vox Dei in creatione emissæ, lex quædam naturæ evasit, 40. Vox Domini quid sit, 117. Hæc cum phantasia quæ in somnis fit cognitionem habet, 117. Ejusmodi vocem in prophetis a Deo productam credere par est, 117. Verba hæc psal. xxviii, 3, *Vox Domini super aquas*, in sensu mystico ad baptismum Christi, et ad institutum ab eo baptismum referuntur, 117. Vox Domini sit in anima quæ viriliter bonum perficit, 118. Vox Domini sit quoque in anima a carnis affectibus libera, 118. Vox Domini concutit desertum, cum id quod desertum erat, aquis Spiritus confertum, sit in stagna aquarum, 121. Vide *Aqua*, *Mare et Terra*.

Vulpes sibi ipsi pini lacrymis medetur, 82. Vulpi comparatur dolosus, ut Herodes, 159.

Vulturum greges qui exercitus sequuntur, hominum mortem coniectant, 78. Aiunt sine coitu ut plurimum parere vultures, quibus vita ad centum annos protenditur, 76.

Vultus Domini dicitur ejus ad judicium adventus apertus, 154. Cave cogites Dei vultum corporali facie conformatum, 154.

Z

Zizantii hæretici comparantur, 44. Quæ zizania vocat Scriptura, non ex frumenti commutatione proveniunt, 44.

Zodiaco in xii partes diviso, singulas has partes in lx, sexagesimasque in lx dividunt Genethliaci, 54. Vide *Genethliaci*.

INDEX RERUM ET VERBORUM

QUÆ IN APPENDICE INVENIUNTUR.

Abimelech recepit futurorum prædictionem, 528.

Abraham incola fuit; sepulcrum argento mercatus est, 352. Dedit decimam Melchisedech, 428. Cum Deum videret se profitebatur terram esse, 459. Senior fuit, quod virtus

animum cantie ornaverāt, 451.

Ab'salom. Vide *David*.

Abstinentiam quæ ad carnis petulantiam servituti addicendam adhibetur, hanc diligit Deus, 401. Eam quæ sit ad ostentationem, Domini anima odio prosequitur, 401. Ventris et rerum venerearum appetentiam refrenat ciborum abstinentia, 405. Earum rerum abstinentia haud satis est acquirendæ perfectioni; nisi anima ab his quæ malitiam nutriunt absteineat, 405. Non per se satis est ad commendandum jejunium: conjungenda reliqua vitæ ratio, 404.

Achaz idem ac *reletio*, 522, 537. Cur sermones de Emmanuelis adventu regi Achaz facti sint, 527. Recepit futurorum prædictionem non propter vitæ meritum, sed quod ejus dignitas eum fide dignum redderet, 528. Recusat querere signum, vel quod id superaret naturam humanam, vel quod nollet tentare Dominum, 527. Non religione ulla inductus refugio ab a petendo signo, 528. Aurum et argentum e thesauris domus Domini misit ad Assyriorum regem, 537. Verba hæc Isaia xiv, 29, *Ex semine serpentis*, etc., Achazi posteritatem significant, 537. Achaz quod rectum esset in oculis Domini, id nequaquam peregit, 536.

Achitophel militare consilium dissipavit *David*, Chusi usus consiliario, 422. Achitophel et Judas sibi mortem suspensio non concessissent, si supplicia futura præsentibus formidabiliora judicassent, 502.

Actio. Vide *Opus*.

Adam primus, ex terra conformatus: secundus formatum in utero virginali corpus assumpsit, 529. Vide *Adama*. Status in quo positus fuit, Adamus ante peccatum, 530.

Adama et Seboim, Osee xi, 8, utraque ad Sodomiticam Pentapolim pertinet, 536. Adama de qua Isaia xv, 9, significat virginalem terram ex qua formatum Adami corpus, 606.

Adolescentum vitia, 455. Pœna gravissima est cum ab adolescentibus regitur administraturque civitas, 455. Innumerabilium malorum turba juventutem comitatur, 454. Cum ait Isaia iii, 4, *Adolescentes principes*, non juvenis ætate, sed moribus insimulatur, 454.

Advena qui vocatur Isaia xiv, 1, forsitan est gentilis populus, 591.

Ægyptii veneficia, et incantamenta sibi peculiariter vindicant, 454. In Ægypto quadrupedia, belluæ, reptilia, et volatilia pro diis habita, 551. Ægyptii populum Judaicum in servitutem addixere, 569.

Enigmata in Scriptura ad quid, 441. Dei benignitas per ænigmata, quæ sunt futura obscure significat, 542.

Ermou mons, 576.

Afflictio fere omnis vitæ hujus, æterna bona conciliat, 559. Quidquid vitæ hujus delectabilium est, tristibus commistum est, 548. Seculi lætitiæ dolor coheret. Anima afflictionibus quasi contrahitur, 482. Molestiæ quæ nunc ob Dei legem accidunt, semen sunt futurorum bonorum, 559. Vassitas quæ post prava facinora tempore accepto inducitur, beneficii loco habenda est, 571.

Albarum rerum similitudo per nivem et lanam exprimitur, 414.

Alienigenæ proprie dicuntur Philistæi, quos Græci nominant Palæstinos, 597. Vide *Philistæi*.

Alimenta ubi infirma sunt, ibi eos qui his enutrientur consimiles effici necesse est, 418. Olera infirmorum cibibus, esca solida perfectis convenit, 449. Alimentum quoddam est quod quamquam robur non præstat, tamen emori non sinit, 449.

Amalec quid significet, 408.

Amaram est id quod gustum exasperat, 505. ●

Amasias, 585.

Ammon idem valet ac *populus nobiscum*, 570. Vide *David*.

Amor Dei ceu ignis divinus, alterius ignis sit expurgatio, qui nos ad absurdas cupiditates incendebat, 421. Omnis de sacrificiis et holocaustis doctrina, in his verbis quæ ad dilectionem attingunt contineri videtur, 401. Ea Scripturæ loca quæ ad dies festos spectant, eidem expositioni generi subjiciuntur, 401. Quantum dilectionis erga ea quæ anata non oportuit exhaustum fuerit, tantum animæ ad diligendum Deum deest, 418.

Amos unus ex duodecim prophetis non est Isaia pater, 585. Nomen patris Isaia firmamentum indicat, nomen prophetae, sermonem durum sonat, 585. Prophetavit sub Ozia, 585. Cur Amos Isaia pater nominetur, 574.

Amphiarus, 446.

Amphilochus, 446.

Ananias, 585.

Angeli. Per hæc verba psal. xxxvii, 12, *Amici et proximi*, intelligit *David* angelos bonos qui de hominum salute gaudere solent, 568. Angelis concedita est præfectura Ecclesiarum, 416. Homo secundum angelos in rationalibus

collocatur, 456. Virtutes sanctæ pro muro sunt quæ nos inexpugnabiles servant, 481. Qui consilio et virtute angelorum communiti non sunt, stolidis absurdisque commotionibus exponuntur, 481. Suum quisque angelum habet, 481. Semper a prima mundi origine, ad sanctos mittuntur divinæ potestates, quæ ipsorum resanciant infirmitatem, 515. Angeli multant quidem delinquentes, delicta vero condonare, solius est Servatoris, 517. Sunt humani generis providi tutores, 534. Ipsi fideles suos custodiendos credidit Deus, 554. Qui nos juvant in salute comparanda angelis paris, vicini sunt, 577. Angelorum anima obnoxia non est formidini, 578.

Animæ instrumentum corpus est: homo proprie, ipse animus, 527. Quæ foris sunt, ut corpus, non ego, sed mea sunt. Ego autem anima compos rationis, 527. Sicut oculi nostri quæ extra se sunt vident, se ipsos non intuentur nisi in speculo: ita et animus noster, 524. Dum lumen quod in divinis est Scripturis quasi in speculo refrangitur, nos ipsos intelligimus, 524. Maltæ artes et scientiæ circa corpus humanum versatæ sunt: nec tamen est qui curet scire quis ipse sit, 524. Cælum potius quam nos ipsos cognoscimus, 524. Quod vacat corpore, nec loco circumscriptum, 549. Anima ex consequenti velut corporis comes loco concluditur, 549. Quæ ex prudentia sunt, parit animæ sanitatem, insipientia vero vulnera infert, 566. Scriptura plerisque locis terram vocat animam semina verbi suscipientem, 591. Deserta ea est quæ vitam non instituit juxta justitiam, 591. Anima vinea est vera ad imaginem Dei condita, 595. Quemadmodum putatur vitis, sic animæ studium erga res vanas circumcidimus, 594. Anima quæ non exiit se his corporalibus, infructuosa manet, 594. In plerisque locis Scriptura de hominis anima, tanquam de sua sponsa loquitur, 415. Occiditur anima tum, cum falsa opinio in ea recipitur, 556. Anima thesauris ex divino munere obtentis denudata comparatur civitati expugnatae et spoliatae, cujus portæ non observantur, 595. Beatus quisquis animam puram consecutus, nullam quæ sibi propria sit habet moriendi materiam, 601.

Animalia in cibum creata non fuerunt, sed prima lex ut fructibus vesceremur concesserat, 559. Nobis et multis animantibus eadem tunc alimonia constituta fuerat, 559. Animalia crudivora, quorum esca herba erat, in prima procreatione sibi mutuo insidias non struebant, 540. Panthera et leo pridem fructibus vescabantur. At post diuivum vescendi omnibus facultatem Deus homini dedit, 559.

Anomæorum hæresis ætate Basilii pullulavit. Hi scortatoribus, adulterio, etc., veniam pollicentur, si suæ in Unigenitum blasphemiae socios illos habuerint, 553.

Apis ulciscendo moritur, 551. Huic comparantur amari homines adversus Spiritum pugnantes, 551.

Apostoli Spiritus sancti adventum omnibus manifestum reddidere, 541. Consilarii de quibus Isai. i, 26. Apostoli sunt et evangelistæ, 422.

Arabes gens bellica, semper Israelis hostes fuisse, 569.

Aram idem ac *sublimis*, 521, 556. Potest significare sæculi sapientiam adversus Dei scientiam sese effluentem, 521.

Aratus mons, 552.

Arcturus stella subruba, 582.

Ariel nomine Leonis Hebræi interpretantur, 606.

Arithmetica. Vide *Numerus*.

Armilla in manuum extremitate aptabantur, 467: in bonam partem aliquando acceptæ, 467.

Arnon oppidum Moabiticum. Hoc uno oppido tota Arabia indicatur, 608. Quis sensus verborum illorum: *Arnon plura delibera*, 608. Arnon si interpreteris, sonat illustrationem eorum, 608.

Artes. In artibus vanis desinente actione, opus perit, 491.

Asinus est animal gestandis oneribus natus, 588. A sui possessoris præsepi non aberrat, 588. Bos majorem obtinuit intelligentiam præ asino, 587. In animalibus inest forsitan aliqua cum dæmoniorum corporum proprietatibus necessitudo, 599.

Assumptio in prophetis Nahum, Abacum, et Malachiæ, idem est ac *donum a Deo acceptum*, 584, 585.

Assyriorum regem avoravit Ephraim a Juda adversum se, 550. Adversarius sæpe per Assyrium a Scriptura intelligitur, 556. Assyrii populum Judaicum in captivitatem abduxere, 569. Quis sensus illorum Isai. xiv, 24, *Disperdam Assyrios*, 595.

Astrum dicitur stellarum congeries, 582.

Audire et auribus percipere quid inter se differant, 597. Quanta est sermonem inter et legem differentia, tanta inter audire et auribus percipere, 597.

Auguratio magnum malum, 455. Plerique Christianorum augurationi aures accommodant, 455. In lege Mo-

saica roguria, omnia, etc., tanquam oæmonum inventa vitiis vertebantur, 435. Absurdum est inanem avis motum loco vaticinii habere, 435. Corvi crocillantes, et aquilæ lugentes ob prædæ inopiam, cor superstitiosum perterrefaciunt, 454. Miserandum vivendi genus, quo nihil non suspectum habetur, 454. Ne curiosius varios avium volatus explores, 454.

Aula sancta Dei quæ, 538. Quis Deum non adorat in aula sancta ejus, 538. Altera aula a Domino designatur Joan. x, 16. Ecclesia scilicet, 16.

Aurum non coctum illud est quod nihil in se materie alienæ continet, 584.

Avaritia fit idololatria cum dilectionis mensura Deo debita in argentum transfertur, 418. Grave peccatum est, 435. Cor avarum igni consimile est alia quidem depascenti, in alia vero involanti, 485. Oculi inexpleribiles eo solum coercetur, quod neminem habeat confinem, 485. Ratio pecuniarum desiderio præoccupata trutina est, quæ suo pondere momentum libere deprimit, 509.

Aves volatum cauda quasi gubernaculo dirigunt, 454. Sortitis sunt corporis constitutionem vitæ suæ convenientem, 454. Cum in aere dominantur demones, volucris ut huc et illuc se circumagant auctores sunt, 454.

Azarias IV Reg. xiv, 21, dicitur idem qui II Paralip. xxvi, 1. Ozias vocatur, 385.

Babel idem ac *confusio*, 558, 574.

Babylon, 591. Nomen suum trahit a linguarum confusione, 558. Babylon locus est in quo Deus descendens confudit linguas, 574. Babylon vocabatur inclyta, 587. Hanc effecerat celeberrimus rex Chaldeorum, 587. Verba hæc Isaie xiii, 20, *Neque transibunt*, etc., maximam fore Babylonis solitudinem indicant, 587. Animalia omnia quæ referuntur habitatura Babylonem, solitudinem amant, 588. Mundi hujus confusionem potest quis apte Babylonem appellare, 592. Babylonis eversio, 594.

Balaam, 380, 381.

Baptismus qui non suscepit, procul est a Dei similitudine, 554. Per baptismum in animabus sanctificatorum habitatio fit Domini, 561. In ea redemptione quæ per baptismi diluvium fit, peccatorum peccata appropinquare non amplius poterunt, 562. Una aspersio lavacrum regenerationis, 400. Israelitici populi vestes non detritæ figura erant indumenti quod induunt qui in Christo baptizati sunt, 466. An tres sint baptismatis acceptiones, expurgatio sordium, regeneratio per Spiritum, et ea quæ in igne judicii fit probatio, 475.

Barachias, id est *benedictio Dei*, 534.

Basan ad ignominiam denotandum usurpant, 445.

Basilisco comparatur mulier stuprum anhelans. Hunc ferunt solo intuitu interficere, 461.

Bellator quid in sensu morali, 449.

Bellus stupori subjacent : sed non eas attingit formido, 578.

Bestiæ in nobis multæ, vitia scilicet, 556.

Bonum est quod omnia appetunt. Deus vere bonus est, 399. Maximum malitiæ argumentum est a bono deficere, 589. Illud Isaie i, 19, *Bona terra comedetis*, carneo animo intelligenda non sunt, 415. Quænam sint ista bona, 415. Perfecti est viri naturam boni a malo distinguere, 505. Bonum definitur, quod commendandum est, et laudabile, 501.

Bootes. Vide *Orion*.

Bos majorem obtinet intelligentiam præ asino, 387. Cur vitulum Dent. xxii, 10, arare in bove et asino, 387. Bobus inter se gregatim viventibus, tauri ad iracundiam proni, a se invicem separati pascuntur, 500. Bovium nomine Isai. vii, 23, strenui et alacres designantur, 555.

Byssus, 469.

Cades, si interpreteris, *sanctum* dicitur, 561. Commovit Dominus desertum Cades, cum Joannes baptizavit in deserto sancto, 561.

Caini peccatum vindicatur septies, 542. Petrus septies dimittit petens, Caini condonationem inducit : Dominus, per septuagies septies, Lameci, 542.

Caiphas, 580, 581, 528.

Calamitates aliæ ad puniendæ peccata, aliæ ad mores emendandos, aliæ ad eos qui desperantur atterendos, 589. Calamitates provocant ad humilitatem, 460. Aliæ alio modo, et suæ quemque calamitates direxant, 461.

Calamus. Calami definitio et descriptio, 509. Huic comparantur i qui ex hujus mundi rebus conspicui evadunt, 510. Calvaria mons et nomen, 478.

Cantica omnia lætiorem rerum statum videntur com-

plecti, 476. Canticum canticorum nuptiale est carmen dramatico opere perertextum, 476.

Capillorum nativus ornatus mulieribus pro velamine datus, 470.

Caput. Per illud, *omne caput*, homo quilibet significatur, 590.

Carbo ignis est spissior, qui post materie transitum in crassiore materia remanet, 510. Carbo, de quo Isa. vi, 6, forte futurum Domini in carne adventum significat, 513. Cur seraphim manu susceptum carbonem labiis prophetæ admovel, 514. Ignis ille, similis ei qui in rubo apparuit Moysi, 514. Per carbonem Isa. vi, 6, intelligendus sermo verus objurgatoris modo mendacium expurgans, 516.

Carmina lugubria ad mulierculas decipiendas quidam componunt, 557.

Caro tabernaculum Dei dicitur, 552. Si Deo digna est, Dei tabernaculum efficitur ad eum modum quo habitat in sanctis, 552. In hieme sumus, cum carnis cupiditates imperium obtinent, 578. Viri probi est raro ad carnis curam descendere, 404. Cum pinguescit caro, mens fit infirmior, 406. Lanci comparatur, 406.

Castallus fons, 446.

Castitas. Purus est qui carnis petulantiam subiecit spiritui, 379.

Cataclita de quo Isa. iii, 11, ne reddidere quidem interpretes alii : ideo dictio illa notata obelo est, 469.

Cedri Libani potestates adversæ vocantur, 560. Vox Domini confringentis cedros dici potest Joannes, 560. Cur Isaia cedros Libani dicat, 442. Cedri fructus usibus haud idoneos ferunt : semper augentur, vix senescunt, vix putrescunt, 442. Aliquando accipiuntur ad exprimentam imaginem animarum magnarum, 552. Aliquando qui sunt moribus asperis, vel qui efferuntur ob falsam scientiam, cedri vocantur, 552. Superbi et ii qui adversus veritatem efferuntur, cedri Libani appellantur, 578.

Cervi. Per cervos quos vox Domini preparavit, animæ sanctæ in montibus commorantes intelligi possunt, 561. His animis cum adversariis potestatibus, quemadmodum cervis cum serpentibus, bellum est, 561.

Ceti quomodo hamis capiuntur, 529.

Chalane creditur sita prope Babylonem, 558.

Chaldæi prædicationem et notationem cujusque vitæ ex natali die sibi vindicant, 454.

Chalia mater Ozia, 383.

Cham non maledicit Noe, sed ejus germini, 582.

Chanaan idem valet ac *quasi commotio*, 585.

Charitas. Per charitatem perfectam, nequitiam auferimus a cogitationibus, 411. In quos potissimum charitas exercenda, 412. Nefas in alia quam in Deum et proximum perperam consumere vim diligendi, 418. Charitas perfecta quæ, 419.

Chiliones forsan brachiis circumponebant, 467.

Chrisma pontificum unguentum erat oblectans. Fratrum concordia comparatur, 469.

Christiana professio est inita cum Deo similitudo, 554. Dignitas Christiani et nomen a gehenna non liberat, 425. Plerique Christianorum augurationi aures accommodant, 453. Nonnulli credere se confitentur in Christum, qui maxime inter se dividuntur, 504.

Christus septuagesima ac septima post Adamum ætate apparuit, 541. Significavit mortem quam passus est, 574. Christus semen est de quo Isa. i, 9, dictum, *Nisi Dominus*, etc., 595. Sanguis Christi melius loquitur quam sanguis Abelis, 599. Christus sacerdos secundum ordinem Melchisedech, 400. Una hostia, 400. Una peccati expiatio sanguis pro mundi salute effusus, 400. Ad vesperum Pascha Christus immolatur, ejus caro vere est cibus, 401. Dicitur mons Domini elevandus super colles, 428. Scriptura nonnunquam de utroque Christi adventu conjunctim loquitur, 445. Christi adventus universo orbi salutaris, deminibus fuit terrori, 446. Petrarum scissuræ passionem corporis Christi denotant, 447. Caro et sanguis Christi alimentum est quod pascit animam, 448. Cujusmodi erat nubes lucida quæ in Transfiguratione discipulis obvolvitur, 476. Delicta condonare solius est Servatoris, 517. Ea quam cum bono habuit Christus necessitudo, a primo ortu apparuit, 550.

Civitas hominum coetus est ex diversis moribus et institutis ad communem vitæ societatem conflatus, 591. Civitas, exercitus, chorus, etc., eadem dicuntur non quod singuli permaneant : sed quod coetus nomen idem servet, 519. Hanc loquendi rationem nonnulli solent variantem appellare, 519.

Clamor sonus est cum contentione magna editus, ad eos qui procul absunt pertingens, 572.

Cleophas, 516.

Coccinum, 469. Vide *Purpura*.

Cælum et terra Isa. i, 2, metonymice dicuntur pro hæ-

bitatoribus, 586. Eodem modo cœlum dicitur thronus Dei, et terra scabellum, 586. Sic vir astutus Prov. xii, 25, dicitur thronus sensus, et mulier odio habens justitiam, thronus ignominie, 25. Quo sensu cœli enarrant gloriam Dei, 494. Duo cœli hemisphæria alternis vicibus se super terram conspicienda præbere quidam dixerunt, 515. Utrumque sex partibus tanquam alis ad velocem motum uti asserunt, 515. Per cœli indignationem, indicantur mala quæ ab eo puniendis infliguntur, 584. Quidam cœlum ratione usum esse commenti sunt, 581. Scriptura sæpe cœlestes virtutes cœlum vocat, 585. Sicut gaudium in cœlis est super peccatore penitentiam agente, ita indignatio super peccatoribus, 585.

Cogitatio quæ a Domino suggeritur, et ea quæ ad peccatum invitat, sibi invicem adversantur, 462. Cogitationum duplex classis, 615. Imaginationes vitiosæ abominationes sunt, 256.

Collis tumulus est quidam in aliquantam altitudinem, parvam tamen, assurgens, 427.

Colores a mulieribus ad decorandam faciem exquisiti, 467. Eorum usus, 467.

Confessio, 542. Si peccatum detexerimus per confessionem, effecimus ipsum dignum quod ab igne purgante devoretur, 535. Peccata occulta Ecclesiæ præfatis a peccatoribus conceduntur, 565.

Confundi quempiam ob rem de qua gloriabatur anxia, beneficium ingens, 424.

Considerare. Vide *Respicere*.

Consiliarii apostoli sunt et evangelistæ, 422. Prophætæ omnes conducibilis suadentes fuere consiliarii, et ante eos Moyses, 422. Præsentia prudentis consiliarii beneficium ingens, 422. Consilii utilitas, 422. David Chusi usus consiliario dissipavit consilium Achitophel, 423. Sacra quædam res consilium, voluntatum est consensio, fructus dilectionis, humilitatis argumentum, 422. Intoleranda arrogantia, existimare se nullius egere, 422. Pudet nos confiteri alios nobis esse prudentiores, 422. Christi Ecclesiæ consiliarii et iudicibus adornata, 422. Cum de anima agitur, inquirendi sunt consiliarii, 422. Admirabilis consiliarius fuit, qui id dedit consilii, ut percutienti maxillam, obvertas illi alteram, etc., 452. Consiliarium hunc a Judeis Dominus abstulit, ex quo consilium inierunt ut eum traderent, 452. Consilia adversus justos inita, in consultantium capita retorquentur, 458. Comparantur telis, quæ a solidis corporibus resiliunt in jaculatores, 458.

Consolari manu, est oppressis per bona opera consolationem afferre, 575.

Contemplatio dicta est spiritualis cœlestium comprehensio, 495.

Continentem non eum dicimus in quo præsenio, morbo, etc., extincti sint libidinis appetitus, 407. Quis vere continens, 407.

Contumelia ac superbia fortassis primum peccatum est, 440. Videtur contumelia origo esse superbiæ, 440. Conniti ut aliis plurimis videaris præstantior, superbia est, 440. Contumelia est quid majus quam maledicentia, 440. Qui homini facit contumeliam, obnoxius est peccato, 585. Peccatum omne contumelia est contumeliæque germen, 585. Viri est propecta virtute præditi, nec deici conviciis, nec præ laudibus intumescere, 461.

Convivorum elegans descriptio, 418, 490.

Cornuum proprietates, 477. Quid per cornu Isaias v. 1, intelligat.

Corpus forsan tabernaculum est in quo inhabitat Spiritus sanctus, 595. Ex parva, sed mirabili corporis fabrica in magni sensum officii venimus, 524. Primaria ratione locus corporis est, 549. Corpus abunde saginare viaticum est ad lasciviam, 590. Fuliginosæ exhalationes ex pingui alimento emisse, infusam a Spiritu sancto illustrationem interceptiunt, 406. Maris naves appellantur corpora quæ uberibus deliciis ad corpulentiam vergunt, 444. Ad victoriam nos veluti erudit corporis afflictatio, 406. Durum vendi genus suavem Abraham sinum pro requie nobis apparat, 559.

Corruptionem seu oburgationem permittit Paulus : opprobrium nusquam, 535. Non novimus unquam ad delinquentium utilitatem opprobrium, adhibuit, 535. Opprobrium peccatorum confusionem, oburgatio correctionem videtur finem habere, 535. Vitia quæ citra animi sententiam accidunt probro vertere, a viri probi moribus alienum, 535.

Cosymbi vox non valde admodum Græco usu recepta, quid significet, 466. Vestes pontificiæ cosymbis erant ornatae, 466.

Creationi mundi senarius numerus est affinis, 541. Septimus creationis dies septimo consummationis sæculi respondet, 542. Creationis septimo octavus iudicii dies figuratur, 543. Cur absoluta creatione Deus creavit hominem,

formato autem homine, plantavit paradysum, 550.

Cretes auspiciandi artem sibi vindicant, 454.

Crucis quadrifaria divisio quid denotet, 569. Ex quo crux nominatur, fugata idola, 446. Signum de quo Isaias xi, 12, crux est Christi per quam œconomia Incarnationis est absoluta, 569. Hoc ipsum est de quo dictum est : *Videbunt signum Filii hominis*, 569. Paulus accurrit ad signum abs Jesu erectum, crucem videlicet, 569. Qui magna vocis contentione prædicat crucem, ille est qui in monte campestri erigit signum, 574.

Cucumerarium locus est continens fructus fugaces qui delectationem potius præbeant, quam utilitatem, 595. Talis erat lex quæ parum diu floruit, statumque suum cum Evangelii doctrina et veritate commutavit, 595. Quinam ad cucumerarium similitudine accedant, 594. In autumnno extruuntur munimenta ad asservandos cucumeres, 595.

Cupiditates ex peccato ortæ, seditionem implacabilem solent animabus parere, 596. Affectionum cupiditates eos qui ipsis sunt obnoxii efficiunt amentes, 492. Miseri qui post acceptam Dei doctrinam sese cupiditatibus tradunt, 492.

Cura animarum, 582.

Curus, 453.

Cythare et psalterium inventa sunt Jubalis, 493. Citharæ ac musices fuit amator Laban 493.

D

Dæmones maligni, ira et furor Domini vocantur, 565. Improbæ potestate confundi hominis mentem, verisimile est, 581. Quos iustitiæ fructibus vacuos reddiderunt, eos erroribus circa cognitionem imbuunt, 592. Dæmones vaporibus victimarum incensarum, fumoque ex thure procedente aluntur, 598, 558. In animalibus inest forsitan aliqua cum dæmoniorum corporum proprietatibus necessitudo, 599. In aere dominantur dæmones, 454. Vespertioni comparantur, 447. Neque angeli neque homines sunt, 447. Qui eos adorant, per metaphoram dicti vesperitiliones adorare, 447. Dæmonum ope ventri loqua nuntiavit Sauli futuram stragem, 545. Morbos prævident, 545. Sæpe quæ jam contingere prædicunt, et quasi futura annuntiant, 545. Imminet mortalium vitæ exactor gravis, dæmon, exigens ut suam ipsius voluntatem exsequamur, 548.

Dæmones circa aras ex sanguine et nidore voluptatem captant, 558. Iidem et gigantes, et angeli mali vocantur, 576. Quod jussum fuit, id dæmon exsequitur, 577. Dæmonis arma quæ, 577. Deus crudelitate dæmonum ad nostram medelam utitur, 577. Traditur dæmonibus caro in interitum, 577. Dæmones ad penas affligendas assumpti, 577. Varia in nobis producent peccata, 589. Fortæ priusquam crearetur homo supererat diabolo penitentiae locus, 591, 592. Ast post diaboli invidiam, post illius qui honorabatur eadem, obstructus est ei penitentiae locus, 592. Protoplastum hominem peremit, et per eum mortem invexit, 592. Mundi hujus princeps mystice vox Babylonis nominatur, 592.

Dagon, 558.

Damascus, si interpretetur, sonat *sanguinem sacci*, 526. Syriæ metropolis Damascus, Israelitarum Samaria, 555. Per virtutem Damasci ii qui ex gentibus credunt, per spolia Samariæ, ii qui ex circumcissione, designantur, 555.

Damula pavidum animal ob pedum velocitatem præcui fugit, 585.

Daniel, 588.

Dapes lautæ ac copiosæ respuendæ, 540. Variis dapibus differt mensas una nobis invexit peccati causa, 540.

David, 581, 422. Ante mortem peccata eluit, 565. Sagittis Domini percussus, 564, 565. Tentatori traditus, 564. Ad flagella paratus, 570. Non suis solum recte factis gaudet, sed et aliorum æquitate, 576. Ipso regnante divinus est populus in filium Saulis, et ipsum David, 484.

Deebon idem sonat quod *fluxio eorum*, 602. Deebon nomen accomodari potest omnibus qui in errore incurrunt, 602. Qui in Deebon aram habere dicuntur, 602.

Deffentium locus, 592.

Deformitatis et pulchritudinis propria, 505. Cum deflectitur a virtute, oritur deformitas, 505.

Dei bonitas, 421. Deus vere bonus est, 599. Proprium bonitatis Dei nequaquam silentio penas irrogare, sed eas prænuntiare, 480. Deus vult peccatoris penitentiam, 577. Et minitatur formidanda, et mala intentata non irrogat penitentibus, 577.

Dei immutabilitas. In creatione primi hominis consilium suum Deus non emendavit, 552.

Dei iustitia contemplatione attingi non potest, neque iudicia ejus comprehendere, 550.

Dei magnitudo, 372, 439, 440. Cum is qui vere excelsus est innoverit, quæ prius excelsa censebantur, contemnentur, 445.

Dei presentia, 416. Nihil eorum quæ infra geruntur latet eum qui e sublimi despectat, 438. Deus unicuique nostrum bona agenti prope adest, longe abest male agenti, 579. A Deo abalienari, idem ac eum derelinquere, 589.

Dei sapientia nihil non est plenum, 454.

Dei scientia. Nihil eorum quæ infra geruntur latet eum qui e sublimi despectat, 458. Nihil apud Deum præteritum, nihil futurum, cuncta presentia, 462. Illa temporis pars, nunc, in Deo ævum etiam futurum complectitur, 462.

Delphica oracula, 416.

Delphinus ubi hominem conspexerit, non ultra salit, sed timet, 519.

Deo affectionem non tribuit Isaías cum dicit vii, 13, ipsum molestia affici, 528. Furor et ira neutrum proprie dicitur de Deo, 511.

Desiderium creat lætitiā iis qui desiderata consequuntur, 572.

Deuteronomii canticum, *Attende, cælum*, quomodo contrarium sit sermōni Isai. i, 1, *Audi, cælum*, 588.

Dialectica pugnis et rixis gaudet, 452. Vis dialectices dogmatum est murus, 444, 601. Murum excelsum tropice nuncupat Isaías ii, 16, vim persuadendi in argumentis sitam, 16. Dialectices vis ac facultas, 504. Abusus, 611, 615.

Dies magna proprie illa est, quam exoriens iustitiæ sol illustrabit, 404. Quid per magnam diem quam reprobat Deus, intelligendum, 404. Judæus carnalis magnam diem quærit in his quas Jacob parvas esse et malas affirmavit, 404. Novissimi dies dicuntur ii qui huius seculi propinqui sunt consummationi, 427. Variæ diei noctisque notiones, 475. Quisnam versatur in die, 591.

Dies Domini. Vide *Mors*.

Dignitas virtutis est præmium: honor dignitatis est remuneratio, 499.

Diluvium. Post diluvium rescendi omnibus facultatem Deus homini dedit, 539.

Discipuli Domini, iudices sunt de quibus Isaías i, 26, loquitur, 421.

Discretio spirituum inter maxima Dei dona recensetur, 578.

Dives in flamma arefactus, a propriis voluptatibus torbatur, 425.

Divinatio Philistæis peculiare exercitium fuit, 451. Vatem de tua sanitate ne percontetur, 544. Pecunia pro mendacis mercede fatidicis solvitur, 544.

Divitiæ sunt occasio procatitis, 455. Piæ animæ divitiæ sunt occasio beneficiendi, 455. Dives similis est vineæ quæ non foditur, 482. Opes divitum terræ comparantur, 483. Quinam sint conjungentes domum cum domo, 487. Quisnam sit admoveus agrum ad agrum, 488. Calamo comparantur ii qui ex huius mundi rebus conspicui evadunt, 510. Hericio divites comparantur, 594.

Doctrina sæpe via vocatur, 558. Ex pravis documentis nascitur ruina eorum qui errore seducuntur, 591. Quænam sint animæ prava doctrina imbutæ, 615.

Dogmatum muros vis dialectices, 444: In dogmatibus bases ac principia prima supponuntur, 486.

Doloris immodici effectus, 608.

Dolus inimicus Dei, 534. Vinum et aurum dolo afficitur, eum ei quid pejus admiscetur, 554. Purpura figura est doli, 468.

Domus Dei Ecclesia est, 427.

Dulce, lævitas est humoris, quæ exhilarat gustus sensum, 505.

E

Ebrietas impietatis origo, 490. Temulenti per tropologiam diei possunt *cadentes potu*, 599. Gravis temulentiæ est invidia, hypocrisis, obtreccatio, 509. Gloriæ vanæ cupido, et principatus studium, gravis ebrietas est, 509. Vide *Potiores*.

Ecclesiæ domus Dei est, 427. Qui vere Deum colere debet, eum non oportet e cœtu Ecclesiæ egredi, 558. Ara unica designata est, 576. Preces et vota persolveri oportet in medio Ecclesiæ Dei, 576. Nisi in fundamento apostolorum perseveremus, ruimus, 591. Excludi ab Ecclesia Dei poena gravissima, 401. Varii in Ecclesia gradus, 401. Fieri non potest ut quis fructus afferre incipiat, nisi versetur in atris Domini, 401. Explicantur illa Isai. i, 12, *Calcæ atrium meum non adjicietis*, 401. Israël secundum carnem Ecclesiæ vidua est, 415. In Ecclesia donum prophetiæ reperitur, 430. Ecclesiæ per persecutiones, ad maiorem gloriam provehitur, 558.

Echo vox est a duris corporibus repercussa, 587. Si-

gnum est solitudinis, 588. Cur in urbibus habitatis non sinatur reddi, 588.

Edem nominis etymo *voluptas* exponitur, 550.

Elamitas genus Parthicum, 569.

Elatio peccatum est, 441. Potest tamen quis laudabiliter exaltari, 441. Elationis utriusque discrimen, 441. Elationis causa, 442.

Eleale idem quod *Dei ascensus*, 605, 614.

Electi, 542. E multis pauci Deum adorant, 429, 590, 548. Pauci sunt salvandi, 429, 520, 548. Reliquias Israël secundum electionem gratiæ, provehet Deus ad cœlestium contemplationem, 475. Sancti vocabuntur hi, quos sibi ipsi reliquit Deus, 474. Pauci sunt qui salutem consequuntur, 474, 558, 566, 567. Ingens pereuntium multitudo est, 497. Christi nomine insigniuntur multi, sed in paucis id cognominis constabitur operum testimonio, 497.

Eleemosynam qui facit ut laudetur ab hominibus, non est misericors, 617. In simplicitate præbeas te erga penitentes facilem, 557. Non cuiusvis est ea dispensare, quæ ad egenorum pertinenturam, 557. Cœlorum regnum pignus est mutui et cautio, 557. Manus apertio usurpari solet a Scriptura pro liberali actione, 575. Consolari manu est oppressis per bona opera consolationem afferre, 575. Animum pusillum erogatio quæ reipsa fit consolatur magis, quam adhortatio ad patientiam, 575. Piæ in pauperes mulieris exemplum, 555.

Elementorum symbola, 469.

Elias, 464. Quando promeruit videre Deum, 585.

Emmanuel, 557. Cur sermones de Emmanuelis adventu regi Achaz facti sint, 527. Christus appellatur Emmanuel, 529. Varii ortus Emmanuelis fructus prænuntiati, 550.

Enoch septimus ab Adam mortem non vidit, 541.

Ephraim, 550. Ephraim et Juda ad extremam delapsi sunt prævaricationem. 596. Regnum Ephraim dicitur heterodoxorum, 526. Defecit Ephraim a Juda diebus Jeroboam, 550.

Equorum usus Isa. ii, 8, una cum cæteris criminationibus recensitus est, 455. Cur sibi equum multiplicare vitium sit, 455. Sancti usum equorum aversati sunt, 455. Equi feminis inhiantes, voluptarios denotant, 594.

Esau, 591.

Esca animabus conveniens accipienda est, 496.

Esebon civitas Moabitica, 611. Esebon idem valet quod *cogitatio*, 612, 614.

Euphrates mediam Babyloniam intersecat, 594.

Evangelium præsentem eum annuntiat qui pridem e cœlo expectabatur, 554. Legis et prophetarum testimonio confirmatum est, 554. Fulgure oclor. Evangelii doctrina, 554. Per Evangelium ad similitudinem Dei efficitur, 554. Adveniente prædicationis stultitia, gentes mutuis bellis sedatis, otium agunt, 452. Ridiculus est is qui prædicato Evangelio, in legali umbra commoratur, 455. Nulla iis qui ex præscripto Evangelii non vivunt excusatio superest, 567.

Exaltatio Dei alia per cognitionem, alia dum enarrantur opera ejus, et iudicia contemplantur, 499. Deum quoque singulis rebus bene gestis exaltamus, 499.

Excommunicatio figura est eorum quæ in Dei iudicio eventura sunt, 421. Qui ab Ecclesia segregantur, 421.

Exempla mala quantum obsint, 592. Qui aliis exemplo malo sunt, ii in iudicii die gravius puniendi, 555.

Exodi xv, ode *Cantemus Domino*; canticum est ob partem victoriam, 476. Cur populus Exod. xxiv, 5, ait: *Faciemus et audiemus: tamen consentaneum magis fuerat, ut diceret: Audiamus et faciamus*, 597.

Ezechiel, 534. Refelluntur ii qui dicunt Ezechielem furore correptum prophetasse, 581. Varia in eodem libro scripsit Ezechiel, 477.

F

Fama laus est quæ a bonis impertitur, 565.

Famem nonnunquam inducit Dominus ad utilitatem eorum qui castigantur, 545. Diversæ famis species, 545. Est quoque famis animarum, 405.

Fatidica mulier, 446.

Fatum. Inter quosdam non convenit, utrum Dei providentia gubernentur omnia, an temere ferantur, 505.

Feminae fortes, 448.

Festi dies quomodo Christianis celebrandi, 406.

Fides Spiritus sancti opera gignitur, 571. Animum ad assensionem magis trahit, quam methodi ratione innixæ, 571. Fides sermonibus qui de Deo fiunt præeat: fides, non demonstratio, 571. Sicut in quavis disciplina principia citra ullam probationem tradi necesse est: ita et in theologiæ mysterio. 571. Fides rerum quæ non videntur argumentum est, 572. Initium sermonis prudentis, est fides, 572. Qua ratione perfectionem fidei assequi possu-

mus, 572. Qui fide non adjutus, sed ex se veritatem comprehensurum se sperat, mendax est, 572. Si a fide in Christum desciverimus, comburimur, 591. Cum vel una anima a firmitate fidei, ad infidelitatis stuprum invertitur, id inter stupenda numerandum, 415. Peccat gravissime qui non credit in Dominum Jesum, 506. Christianorum indumentum, fides est Christi, 549. Qui radicans est in fide, is fundamentum supra petram collocat, 602. Nuper per fidem nati designantur, 500.

Filii nuncupantur fructus animæ, 435.

Fletus bonus iniiium est lætitiæ, 605.

Fontes. E fontibus Salvatoris quis hauriat aquam cum gaudio, 572.

Forceps quid mystice significet, 514.

Fortis quis, 449. Adversos casus non refugit, 615. Fortes viri deficiunt in atriâ Domini, 614.

Fortitudo mediocritas quædam est, 507. Audacia et timiditas in fortitudine oppugnanda secum consentiunt, 554.

Fructus terræ. Prima lex ut fructibus vesceremur concesserat, 559. Nobis et multis animantibus eadem tunc alimonia constituta fuerat, 559.

Fumus quid, 598. Natura est non subsistens, 598. Fumus oculis noxa est, 525.

Fures. Qui fures proprie intelligendi sunt, 417.

Furor et ira Domini in Scripturis non animi motus significant, 565. Maligni quoque demones ira et furor vocantur, 565. Furor quid, 511. Velociter commovet affectum, 511. Proprie de Deo non dicitur, 511. Vide *Ira*.

G

Gallim idem valet atque *arietinum*, 606.

Generationis duæ species, 386. Generationis procreantes, 588.

Genethiac, 589.

Gens et populus plerumque conjunctim dicuntur in Scriptura, 588.

Gentes ad Christi agnitionem concursuræ, 428. Quomodo gentium mores in idololatriam impeerint, 455. Vide *Electi*.

Gentilis, 591.

Gigantis nomen perraro usurpatum in bonam partem, 276, 449. Gigantes dici possunt qui eximias a natura dotes obtinent, 276, 449. Qui gigantes appellantur, 276, 449.

Gladus instrumentum est ad cominus pugnandum, 451. Gladii in aratra confringendi, 451.

Gloria vox est variæ significationis, 560. Laus est quæ a vulgo tribuitur, 565. Gloria sanctorum quæ sit, 474. Ei qui Deum afficit gloria, gloriam quoque dat Deus, 572. Moysis facies aspersa gloria est, 572. Gloriæ vanæ cupido, et principatus studium, gravis ebrietas est, 509. Vanæ gloriæ fomites varii, 504. Dei odium parit, 504. Mercedem bonorum operum elevat, 504, 617. Vide *Eleemosyna*.

Gomorra, 397. Idem ac *seditio*, 596. Pro mensura et seditione accipitur, 588.

Græci. Apud Græcos qui sapientes habentur, horum vita in turpissimis vitiiis volutatur, 560.

Gratia non omnibus datur, 595. Deseri a Deo damnum gravissimum, 453. Gratiæ largitione corroborat nos Deus, 511. Opus est Deo ad bene agendum, 518.

Gula. Vide *Corpus*.

H

Hæduli inimicos societatis et avaros denotant, 594.

Hæresis sermo de fide adulterinus, 416. Scientia ex Scriptura hausta, sed a recto sensu detorta, 521.

Hæreticorum prava consuetudo, 525. Persuasibiles argutiae, ac blasphemiae duo titiones sunt, 525. Hæresum cupiunt auctores esse, 535. Eorum laudes Deo acceptæ esse non possunt, 572. Libris ad morum emendationem spectantibus abutuntur, 615. Per dialecticam, rudes et hominum vulgus quasi deglutunt, 615.

Hasta instrumentum est ad eminus pugnandum, 451.

Hebrei. Apud Hebræos septenarius numerus venerabilis ob Sabbatum, 541. In eo tabernaculorum festum, tubæ, ac dies propitiationis, 541. Septuagesimo anno soluta apud Hebræos captivitas, 541. Septimus annus apud eos venerabilis, in quo solo terra non excolebatur, servique liberabantur, 531.

Hericus animal est captu difficile et astutum, 590. Ejus descriptio, 594. Huic divites comparantur, 594.

Hermogenes, 577.

Hesper, Arcturi et Pleiadis meminit Job ix, 9, 582.

Homicidii damnantur qui se ipsi per vim de medio tollunt, 505.

Hominis formatio qualis, 544. Ortus exordium, 525. Replere terram jussus, 551. Singulari præcepto conditus,

557. Manu propria formatus Dei, 557. Non ut cætera animalia conditus est, 558. Quod Deo auctore formatum est, cave ne per malitiam polluat, 558. Homini formationis suæ memoria utilis, 545, 544. Cur e terra non e celo formati fuimus, 545, 544. Hominem primo formavit Deus, tum in paradiso posuit, 545, 544.

Quo sensu homo ad imaginem Dei factus dicitur, 525, 526. Similitudo nostra cum Deo non in corpore, sed in mente sita est, 527. Duplex unus idemque homo, 527, 405. Ex anima et corpore compositus homo est: caro ex terra est, anima celestis, 586. Modus quo creatus est homo, hominis excellentiam probat, 525. Homo opus est Dei ratione præditum ad creantis imaginem conditum, 530. Ubi imago Dei, illic homo ab illo formatus, 528. In eo quod rationis ope principatu pollet, ad Dei imaginem conditus est, 530. Deus qui creavit hominem ad imaginem suam, reliquit illi ut ad Dei efficeretur similitudinem, 535. A ratione habes, quod sis ad imaginem Dei: a benignitate quod sis similis ei, 554. Ad similitudinem Dei efficitur per Evangelium, 554. Cur Deus a principio ad similitudinem suam non fecit et hominem, 554. Illud formavit, de corpore hominis dictum: *fecit*, de anima, 538. Homo secundum angelos in rationalibus collocatus, Dei imagine coonestatus, etc., 436.

Hominis ætates. Crescit homo ut reliqua animalia, 530. Infantilis fines ætatis, 551. Primo septennio homo infans est, tum puer, exinde pubes, ab anno decimo quarto. Hic tertii augmenti finis, ac deinde vir, 551. Licet primis septenniis in aliam ætatem immutemur, non tamen in omni vita per septennia immutatur, 551. Quanta triennis ætatis statura hominis visitur, duplo auctior erit, cum augmentum expleverit, 551. Trium septenniorum, nec non sequentis ætatis proprietates, 551. Tertio expleto septennio, corpus altiore statura non surrigitur, sed roboratur, 551.

Hominis imperium. Quantum deficit corporis viribus: tanto rationis apparatus superior est homo bestis, 557. Statim ac conditus est homo, iuge imperium nusquam abolendum a Deo accipit, 557. Animal imperio destinatum, 528. Prima nobis constituta imperandi potestas: tum paradisi adiectæ deliciæ, 528. Præest omnibus animantibus, 528, 529. Singularis hominis industria, 528, 529, 530, 536.

Homo cur conditus, 558. Idem et vilis et magnus dici potest, 557.

Honor dignitatis est remuneratio, dignitas virtutis præmium, 499. Honoris variæ acceptiones, 565.

Horti nomen in Scriptura in bonam et in malam partem usurpatum, 424.

Humana natura cum vestimento confertur, 591. In ea vix servatur cordis puritas, 585. Conditionis humanæ symbola, 408. Homo humilis dicitur qui per peccatum a pristina sua celsitudine seipsum dejecit, 458. Posita nobis in interiori homine crescendo lex, qualis sit, 558. Veterem hominem exuere debemus, 578. Animalium species ad exprimendos hominum mores assumpti, 594.

Humilitas laudabilis in quo sita sit, 458.

Hyacinthus, 469.

I

Idola abominabiles appellare, Scripturæ mos est, 456. Idolorum cultus omnino ridiculus et inanis, 456. Phantasmata eorum qui mendacis fidem adhibent, idola sunt, 446. Ex quo crux nominatur, fugata idola, 446. Idolis latentem assident præsidem demones, 588, 559. Potestates dæmoniæ statuis sibi dedicatis assident, 588. Cum victima offertur idolo, portio dæmoni destinatur, 559. Qui fecit sibi sculptile, comparat sibi dæmonem assidentem et per dæmonem maledictionem domesticam, 559.

Idololatria malorum maximum, 457. Idolorum cultores simulacra vitulorum ex thure effingebant, eaque igni admovebant, 560. Comparantur terebintho quæ abieci folia, et horto aquam non habenti, 425. Quomodo gentium mores in idololatriam impeerint, 455. Idololatria ignominia vocatur, 445. Qui sunt idolorum cultores, 424. Falsas de Deo opiniones qui habent, spiritalem in seipsis idololatriam exsuscitant, 446.

Ignis celestis non comburit, sed expurgat, 514. Igni purgantur omnia, 565.

Ignorantia. Qui ignorantia Dei laborant, licet Dei sapientia undique collustrentur, hi versantur in meridianis tenebris, 609. Moralis scientia non ex se cunctis aperta, si quidem bona facere discimus, 411. Ab ignorantie Dei expurgata anima exauditur, 494.

Imaginationes vitiosæ. Vide *Cogitatio*.

Imagines intuentium non representant quælibet corpora, 579. Qui in regiam imaginem contumeliam intorquet, proinde condemnatur, ac si in regem peccasset, 583.

Hinc qui hominē *inter* contumeliam, obnoxius est peccato, 585.

Inaurium usus in Rebecce sponsalibus laudatur, 468. Sæpe tamen condemnatur, 468. Cur in aureas delegit Aaron ad conflandum vitulum aureum, 468. Quia ratione in aures depontimus, 421.

Incarnationi divinæ fides non neganda, 529. Caro Domini conjunctione cum Deo erecta, fit mons, 427. Cum caro per suam cum Deo conjunctionem ad eorum est erecta, Divinitas ad nostra descendit, 429. Futurus Domini in carne adventus significatur, 515. Modus quo generatus est Christus communis non fuit, 529. Dicitur virga oritura, et flos ascensus, 567. Christus annuntiatur ex Davide secundum carnem oriundus, 567. Non secundum speciem, sed re ipsa carnem assumpsit, 567.

Inertia intermissio quædam est eorum quæ ad officium nostrum pertinent, 406. Studium proprie homini convenit, inertia veluti nature ipsius contraria, 407.

Infernus os suum dilatare dicitur propter ingentem perentium multitudinem, 497. Comparatur animalibus quæ præ ingenti famæ escæ inhumanis os dilatant, 497. Non est potestas mortuis præfecta, 497. Locus est obscurus in intimis terræ visceribus, 497. Injustus jam in infernum descendisse dicitur, 497. Quinam in infernum descendant, 498.

Infidelitas stupri mater, 416.

Infirmorum cibus olera : esca solida perfectis convenit, 449.

Ingrati animi vitium, 587. Pœna, 614.

Iniquos inter et peccatores quam sit differentia, 425. Iniquitatis soror est superbia. Iniquus justitiam superbe despiciit, 585. Justitia iniquis molesta, 458.

Inquisitores, 592.

Insumiores ænigmata affinitatem habent cum iis quæ in Scriptura arcano sensu significantur, 582.

Intelligentia quid, 507. Quis intelligens, 507.

Ira vindictæ est appetitus, 511. Ira firmitorem tristitiæ expellentionem indicat, 511. Neutrum proprie dicitur de Deo, 511. Severa castigatio ira dicitur, 511. Furori præstat, 511. Obiurbat contemplationem sapientiæ, 509. Iracundus sapientia destituitur, 509. Ira moderate proferri debet. Vitium illud penitus abscindendum, 509. Quovis subdito miserabilior is quem ira quasi vincium trahit, 556. Ira compos qui non fuerit, ludibrio habetur, 556. Natura iis maxime succensum qui nobiscum necessitudine sunt conjuncti, cum in nos peccaverint, 585.

Isaac, 559, 581.

Isaías eo tempore vivebat quo exsuperabant vitia, 585. Cur exordiatu a sermonibus qui ad Judæam pertinebant, et ab ea civitate, in qua sanctuarium erat, 585. Ordo totius operis, 585. Refelluntur ii qui dicunt Isaiaem et Ezechielem furore ac insaniam correptos prophetasse, 581. Prophetia Osee Isaia videtur antiquior, 585. Cur de Isaia ait Apostolus Rom. x, 20, *Audet et dicit*, 598. Prophetia Isaia apertissima est, 457. Isaia primum accipit apostolatus munus, 515. Isaia prophetia ætatibus multis Israelis captivitatem præcessit, 585.

Israel idem ac *Deum videns*, 598. Scriptura plerumque Israelem vineam nuncupat, 522. Ex omni Israel pars quæ in Christum creditur, salva facta est, 596. Israel quid significet, 408. Israel folia habet, legis umbram, quam a se excussit in plenitudine temporum, 425. Hortus est a Domino constitutus, sed arefactus, 425. Jacob obtenta victoria nomen Israel accepit, 450. Israelitici populi vestes non detritæ, quid significant, 466. Vineæ dicitur populus Israeliticus, 477. Plus peccavit Israel quam Juda, 484. Plures quoque dies pro peccatis Israel numerantur, 484. Sub Roboam divisus est populus, cum Jeroboam tribus decem ad defectionem impulit, 484. Duplicem sortitus est appellationem, 484. Quare Israel vocatur Ephraim, 521. Variæ Israelis captivitates, 569. Visio adversus Babylonem Israeli a Babylonis dixerat consolationem affert, 574. Israel pro spirituali et præstantiori accipitur, 590.

J

Jacob, 495. Jacob qui ob luctam supplantator et athleta vocatur, obtenta victoria nomen Israel accepit, 450. Appellatio Jacob dispersita est in Israel et Judam, 484. Nomen Jacob et Israel duarum rerum intelligentiam suggerere videtur Scriptura, 531.

Jassa, Isa. xv, 4, idem quod *factum præceptum*, 605.

Jasub idem est ac *convertens*, 524.

Jazer, si interpretetur, dicitur *fortitudo*, 615.

Jejunium Ad jejunium commendandum quid requiritur, 404. Quæ jejunia odisse se Dominus dicit, 405. Jejunii commendatio, 406. Moyses et Elias Deum quæsituri, quadraginta dies a cibo potuque abstinuerunt, 406. Tenen-

dos modus in jejunio est, 406. Eiusdem utilitas declaratur, 405.

Jeroboam quis, cui nupserit, quid egerit, 521. Defecit Ephraim a Juda diebus Jeroboam, 550. Jeroboam tribus decem ad defectionem impulit, 484.

Jerusalem, 474, 512. Quando igni tradita; templum igni conflagravit. Proprie peccata populi deleta, 596. A Romanis obsessa est, 550. Deus conditor est superne civitatis Jerusalem, 599. Qui in ea salvandi sint, 599.

Joannes, vox est Domini intercedentis flammam ignis, 561. Præparavit cervos, hoc est animas sanctas in montibus commorantes, 561. Joannes baptizavit in deserto, 561. Revelavit condensa dum vitia abscondita arguit, 561.

Joatham idem ac *Jao consummatio*, 522.

Jone signum descensum ad inferos resurrectionemque indicat, 527.

Joseph, 580.

Jothor, 422.

Jubal, 495.

Juda. Vide *Israel*.

Judæa transnominatur *Dei confessio*, 525. Judæam primum habitatorem habuit Adamum, 478. Excepit et prima mortuum hominem, 478. Ibi os capitis Adam nudatum carne depositum, Calvarie nomen loco dedit, 478. Verisimile est Noe sepulcrum Adam non ignorasse, rumoremque istum post diluvium divulgasse, 478. Ibi Christus necem pertulit, ut ubi mors invaluerat in Adam, ibi in Christi morte infirmaretur, 478. Locus iste pinguis dicitur, veluti primas post paradisum obtinens, 478.

Judæus terrestris cum montem sanctum audit, ad Sion recurrit, 552. Judæi principes Sodomorum appellati, 596. Et merito, 597. Populus Judæicus *Gomorriæ* populus appellatur, 597. Sacrificia Judæica rejiciuntur, 598. Jejunia odisse se dicit Dominus, qualia jejunabant Judæi, 405. Manus eorum sanguine Christi plenæ sunt, 409. Cædis paternæ sunt hæredes, 409. Generatio adultera quæ Christum interemit, 415. Nulli jam apud Judæos bellatores, neque judex ullus, 449. Ad Joannem usque prophetia omnis penes Judæos ætati, dein eis deficit, 450. Non est Judæus qui legis sensum modo spiritali interpretetur, 450. Judæici excidii tempus, 453. Extremum populi Judæici excidium prænuntiat, 456, 457. Operum Judæorum fetus quales sint, 458. Judæi neque verbis benignioribus ad vitam, neque austerioribus ad penitentiam provocari poterant, 477. Quia ratione proavis spinas protulerint, 479. Tempus extremæ Judæorum obsidionis designatur, 496. Judæus secundum carnem, ad beatitudinem sanctis præparatam non respicit, 498. Judæi abalienati a Deo, 520. Obsignant legem et non introeunt, intrantesque prohibent, 541. Grammaticæ observationis simulatione mysteria recondita non detegunt, 541.

Judæici ritus in evangelicum institutum immutandi erant, 484.

Judas, 502. Judas si interpretetur, sonat *confessionem*, 534.

Judicii die juxta sapienter, ac deducuntur ab angelis, 545. Præmium, vel pœna pro meritis rependunt, 542. Octavus erit judicii dies, 512. Septimo creationis die figuratur : in eo quidquid rerum sæculi est, animo excidit, 545. Quilibet die hoc anxius erit, 542. Verba Scripturæ divinitus inspirata pro tribunali Christi sistentur, 562. Sermones quibus ad memoriam revocatur justum Dei judicium, sagittis sunt auriores, 564. Judicium Dei jugiter ob oculos habendum, 570, 411. Divinum judicium, purgationis præbet locum judicandis, 415. Cur Scriptura præsentat judicium per pro-popularem, 415. Verisimile est in temporis momento quantibet vitæ nostræ actionem veluti in tabula esse imprimendam, 415. In memoria hominum, species factorum excitabuntur, 415. In judicio Dei res ipsæ nobis coram sistentur, 451. Judicii in extrema hora futuri descriptio, 460. Princeps mundi hujus tradet nos Judici, 460. Qui condemnabuntur, pronuntiato adversum se iudicio tanquam justissimo assentientur, 462. Animus vi inexplicabili momento temporis tum judicem, tum quæ divino judicio conjuncta sunt, sibi ipse finget, 462. Actiones nos circumstantibus notis insignitæ, 465. Quævis Christi reformidat tribunal, ac juventutis peccata revocat in memoriam, fastidiose judicium urgere non audeat, 502. Tremendus ille, cuius judicium, supplicium æternum est, 540. Securus te judicii nemo sistit, nisi lex, et accurata ejus observatio, 544. Adventus Christi in die judicii, dies visitationis est, 535. Cur dies judicii peculiariter dicatur dies, 581. Cur dicatur immedicabilis, 581. Quod in die judicii evenitum sit, 581. Junior dicitur, non ætate juvenis, sed cupiditatibus addictus, 451. Juventus studioso virtutis impedimento non est, 451. Qui adolescentibus subjungitur miseri, 460. Juramentum prohibitum In Evangelio, 556. Qui non jurat perjurii vitavit periculum, 556. Sæpe firmum propo-

aitum juramentum vocatur, 386. Turpe et stultum est, se ipsum ut fide indignum accusare, ac juramentorum securitatem in medium proferre, 386. Sermones quidam speciem juramenti præ se ferunt: nec tamen juramenta sunt, 386.

Justi rapiuntur judici die, ac deducuntur ab angelis, 543. Quasi stella in eorum recipiuntur, 543. In his spiritus promptus est, caro infirma, 568. Potest quis quidpiam justum efficere, licet non iuste, 411. Justus veluti lignum secus decursus aquarum, continuo irrigatur, 510. Arma justi quæ sint, 577.

Justitia iniquis molesta, 438. Contemplatu difficilis, 504.

L

Laban, 493, 528.

Labore paria magis amantur, 582.

Lac non recipit imagines, 579.

Lacunarum indumenta qualia, 469.

Lameci cædes vindicator septuagies septies, 542. Petrus septies dimitti petens, Caini condonationem inducit: Dominus vero, septuagies septies, Lameci, 542.

Lana et nix cur assumptæ sint ad exprimendam rerum albarum similitudinem, 414.

Lancea instrumentum est ad eminus pugnandum, 431.

Laudes suas acceptas esse non existimet, qui falsas de Deo opiniones concepit, 572. Ejusdem cordis est et gloria apposite afficere, et laudibus recte ornare, 572.

Laudibus non intumescere viri est propecta virtute præditi, 461.

Leo, 536. Vide *Animalia*.

Lex nova perfectiora præscribit quam antiqua, 536. Quibusdam jugum legis durum videtur, 558. Data est lex coram testibus cæle et terra, 586. Lex parum diu floruit, statumque suum cum Evangelii doctrina et veritate commutavit, 593. Quenam differentia sermonem inter et legem, 597. Rejicitur et legalis pontifex, 400. Mentem legis spiritali quodam sensu interpretari convenit, 400. Legalibus rejectis, Evangelii auditur susceptio, 410. Ex Sion egressa est lex, 450. Christi lex ac sermo, pacis causa est et origo, 431. Legis sensum modo spiritali interpretari cujus sit, 450. Evangelii præparatio præfigurata, 468. Quæ in lege memorantur, cælestium umbram esse credimus, 513. Tradita ad animas periclitandas præcepta, vias duras appellat Psalmista, 559. Deus concessit legis adminiculum, 544. Lex et accurata ejus observatio securum te judicii sistet, 544. Quidquid in lege observatu difficile, id in unam summam brevem et observatu facilem contrahitur, 567.

Libanus olim mons erat idololatriæ, 442. Totum Libanum comminuit Dominus, 560.

Libri vitæ. Scribuntur aliqui ad perditionem, 474. Quis deletur de libro viventium, 474.

Liberum humanæ naturæ arbitrium, 415. Oportet prius velle, et tum exaudire, ut quod in nostra est potestate, nulli sit obnoxio necessitati, 415. Beatiitudo omnis, et quæ in molestiis traducitur vita, a nostra pendet voluntate, 415. Cum nequitia deponitur, id curæ nostræ effectus, 410. Singula ex se in causa sunt curæ aut a Deo abscedant, aut cum eo conjungantur, 442. Quid liberæ voluntatis, quid gratiæ proprium, 514. Natura nostra æqualem habet ad bonum et malum propensionem. Statera comparatur, 550.

Livor qui, 590.

Loco non est circumscriptum quod vacat corpore, 549. Primaria ratione locus corporis est: anima velut corporis comes loco concluditur, 549. Locus pinguis quid, 477.

Lucas, 459.

Luci, 424.

Lunæ circuitus triginta diebus peragitur, 403.

Lunula quid, 467. Quidam interpretantur torquem, 466.

Lux substantia est quæ dissolvit tenebras, 504. Quando clarior, 609.

Luxuriam refrenat ciborum abstinentia, 403.

Lyra qui in loco olim reponebatur, 490. Mulierum in corvis lyram pulchram descriptio, 490.

M

Madai Mediæ conditor est, 586. Madai si interpreteris sonat *dimensionem*, 586.

Magistratus procedentis in publicum descriptio, 544.

Maledictio est quid minus quam contumelia, 440.

Malitia. Vide *Vitia*.

Mane. Variæ vocis hujus acceptiones, 492, 493.

Manna fuisse dicitur veluti terræ glacies, 602.

Manus quid significet, 583. Orandi modus expansis manibus, sanctis familiaris, 408. Qui celestia operatur, is manus attollere dicitur, 408. Manuum levatio vel depressio conditionis humanæ symbola, 408. Manus sanguine Christi plenas ostendunt Judæi, 409. Manus organa sunt cogitationis, 439.

Manus Domini vocatur Job, ii, 5, et 19; xix, 21, virtus vindex. Manus fortis virtus est quarumcunque rerum creatrix, 538. Manus Domini se singulis ætatibus ostendit, 568. Manifestata est in adventu Servatoris, 568.

Maria Virgo legi purificationis non fuit obnoxia, 529. Post partum virgo permansit, 529. Ipsam prophetissam fuisse, ad quam accessit Isaias, per cognitionis accessum, pie creditur, 533.

Maris nomine par est intelligi locum miseriarum, qui et lacrymarum vallis vocatur, 570.

Masculus cur Dei conspectui ter sistit, 400.

Medi, 591. Medorum nomen transumptum significat *a sufficienti*, 586.

Medicus ab ægrotis consulendus, 541.

Melchisedech typus erat Domini. Is accepit ab Abrahamo decimam, 428.

Mendicis multis negotiationis est accessio, et obscenæ voluptatis materia, 557.

Mentis curam habere muneris nostri est, 583. Malignæ potestates, erroribus circa cognitionem nos imbueri conantur, 592. Quandam mens fit infirmior, et contra, 406. Variis rebus comparatur, 442 et seq. Terrenis cupiditatibus oppressæ delenda conditio est, 553. Mens magna quænam, 559. Mens magna et prudens pro versipelli ingenio potest accipi, 560. Qui apud Græcos vim verborum perquirunt, dicunt mentem esse *prudenciam confortant*, 560.

Mercenario infamia iuritur, 616. Mercenarius sacerdotis non comedit sancta, 616.

Miraculum de quo Act. ii, 6, magis coegit ad assentiendum Unigeniti Divinitati, quam propositionum nexus, 571.

Mitem ac bonum exasperare, magna sane pravitas, 589.

Moab si interpreteris sonat, *de patre*, 570. Varia quæ de eo referuntur in Scriptura, 600. Quæ Moabitidis nomine, figurate in Scriptura exprimuntur, 601. Vetus consilium Moab, nihil potuit detrimenti afferre Israeli, 611. Deus raro Moabitas fuit allocutus, 616.

Montis demissum quid, 467. Loco monilis demissi alius clarius dixit catenulas, 466.

Mons terra est in altum edita, 427. Quibus solet Scriptura montium et collium nomen tribuere, 561.

Mors comparatur natalitati, 573. Non formidanda, quæ vitæ occasio est, 574. Sanctorum virorum natalitas potius quam mors lugenda, 574. Morientium pro Christo, reliquæ pretiosæ, 575. Multi mortem temere invocant, 578. Quinam possunt desiderare diem Domini, 579. Quinam sint legati qui turbabuntur tum, cum dies Domini institerit, 579.

Mortificatio. Vide *Corpus*.

Moses, 582. Septimus ab Abrahamo legem accepit, 541. Quadraginta annis Egyptiis disciplinis institutus; alteris quadraginta contemplationi operam dedit: post quos Dei visione dignus habitus, hominum curam suscepit, 582. Mosca manu levatio vel depressio, conditionis humanæ erant symbola, 408. Moyses a socero suo Jothor accepit consilium, 422. Deum ad se loquentem audivit. Loquendi tarditatem confitebatur, 439. Dei conspectione donatus, 474. Principatum non ambivit: ipsa sua recusatione, infirmitatisque confessione promeruit, 437. Missus ut bonum beneficium in populum conferret, 514. Recensetur inter apostolos, 515. Cur missus deprecatur, 517. Cum se ab administratione humanarum rerum submovisset, longe a castris tabernaculum suum fixit, 524. Moysis facies aspersa est gloria, 572.

Mulier in quibus imbecillior est viro, 535. In quo femineus sexus virilem excedit, 535. In quibus feminae et viri æqua conditio, 535. Mulieris cujusdam plium furum, 535. Nativus capillorum ornatus, mulieribus pro velamine datus, 470. Furum mulieri tonderi, cædus deturpari calvitio, 470. Mulier quæ ideo se exornat, ut incontinentium desideria ad se allicit, jam in corde adulterium commisit, 444. Mulier stuprum anhelans, obtutibus suis impuritatem animæ declarat, ac exitiosum quoddam virus jaculatur, 464. Comparatur basilisco, 464. Quæ venari multos in animum induxit, incedit surrecto collo, 464. Efferentis se, et in deliciis viventis indicium, 464. Quæ in obliquo detorquent oculos, prave voluntatis specimen præbent, 463.

Mundi corde. Adest Spiritus sanctus illis qui puri sunt affectibus, 479.

Mundus universus velut liber scriptus, qui Dei laudem in memoriam revocet, 338. Mundi hujus sapientia, dogmatum ad salutem necessariorum ignorantiam gignit, 582. Mundi hujus confusio potest appellari Babylon, 592.

Munera. Ad munera si porrigat manum Ecclesiae praeses, socius furum nominatur, 417. Inter praecepta illud erat, ut principes manus suas excuterent a muneribus, 417.

Musca, a stercore sumit originem, 551.

Musices ac citharae fuit amantior Laban, 495.

Mystica non omnibus dicere convenit, sed proximo, id est mysticorum participibus, 551. Dei donum est cum Spiritus sanctus lucem infundit ad intelligenda mysteria, 581.

N

Nabab nomine *sessionis* interpretatur, 605.

Nabuchodonosor, 580, 528. Populum in captivitatem abduxit, 569.

Nathan, 479.

Natura. A natura nobis inest magna opportunitas ad bonum, 544.

Naves maris quinam appellantur, 444.

Nazarai, 508.

Nebrium aqua, 605. Aliena est ab illa aqua quam Iis qui in se credunt impertit Deus, 605. Vis bujus nominis, *Nestrim*, ignota, 605.

Nemora appellat Scriptura eos qui fortuito inter se permixti, nullos fructus edunt, 564.

Neomeniae, 405. Quid per eas Isaia 1, 15, intelligat, 405.

Nigrum argentum quidam dicunt ob rubiginem qua perfunditur, 505.

Nilus ab Aethiopia ducit originem: qua parte se in mare exonerat, Aegyptum habet adjacentem, 551.

Ninive. In Ninive nuntiabatur futurum exitum, quia Deus vult peccatoris poenitentiam, 577.

Nix imagines intuitum non representat, 579. Quomodo inalbescat, 414. Cur ad exprimentum rerum albarum similitudinem, nix et lana assumptae sunt, 414.

Noe non maledicit Cham, sed ejus germini, 582.

Notitia Dei. In mundum quasi in communem scholam introducti, Deum cognoscere jussi sumus, 445. Duobus modis cognoscitur Deus, aut per visibilia, aut per legis traditae doctrinam, 558.

Nox ex seipsa est quiddam triste, 601. Quod noctu irrogatur supplicium, solet esse acerbius, 601.

Nubes et pluvia quid, 485. Nubibus prophetae comparantur, 485.

Numeri. In Numerorum libro quinam numerentur, quinam non numerentur, 565.

Numerus senarius mundi creationi est affinis, 541. Nec alium ex se gignit, nec ab alio gignitur, 541. Apud Hebraeos venerabilis est ob sabbatum, 541. In eo Tabernaculorum festum, Tubae, ac dies Prociatationis, 541.

O

Objurgationum finis perutilis, 451. Quamobrem reprehensione utendum est, 451. In objurgatione modus tenendus, 441.

Octava dicta est in Scriptura, aeternitas statum hunc secutura. Hinc psalmi pro octava inscribuntur, 492.

Oculi cur in capite positi, 545. Non unus satis erat, 546. Cur senes quae sunt valde prope non cernant: quae remotiora clarius contueantur, 546. Tunicae oculi quales, 546. Palpebrarum descriptio et usus, 546. Pupula oculi contactum omnem respuit, 546. Cur promineant palpebris pilorum cuspides, 546. Cur rem longe distantem speculantes, curvatam manum supercilii obtendamus, 547. Superciliorum usus, 547. Ex exiguo uno membro, oculo nempe, divina pensanda erga homines providentia, 547. Noxia est corporis quod concupiscit contemplatio, 444. Multis Scripturae locis, malam in partem accepti sunt oculorum nutus, 465.

Odorum suavitates aegrotis subministrantur, 540. Pars voluptatis suavitates est odorum, 469. Suavitas odoris instigat ad libidinem, 470.

Og appellatur Rex Basan, quod interpretantur *obstructionem*, 445.

Olera infirmorum cibus, 449.

Onocentauri. Quos onocentauros Septuaginta dixere, *pilosos* nominavit Aquilas, 588. Sordidum quoddam demonum genus indicat, 588.

Opera. Non solum bonum opus faciendum, sed recto animo, 555. Qui operatur justitiam, inconfusibilis est Domini operarius, 555. Per opera bona poenitentiam agere convenit, 590. Nisi prae oculis iudicii Christi habeamus, in bonis operibus perseverare non possumus, 411. Ad justitiam quae in baptismo infunditur conservandam requi-

runtur opera bona, 414. Omnis actio praeter rectam rationem patrata, Deo est abominatio, 456. Obscenae actiones sancto sunt abominationes, 456. Perfecta malitia est cum quis et voluntate peccat, et factis, 459. Delicta quae ad opus perveniunt, peccata propria esse credendum est, 564.

Opprobrium. Vide *Correptio*.

Orion stellarum splendidissimus, in die iudicii lucem non dabit, 581. Stellarum viginti duarum collectio dicitur a Scriptura *Orion*, quem nonnulli *Booten* appellant, 581. Stellarum istarum magnitudo, 581. In boreali parte locantur, 582.

Ornatus corporis sicut est vanus; ita et gloria ex eo emergens, 467.

Orphan qui vere sint, 412.

Os dicitur vis sermonis capiosa, 552.

Osee prophetia videtur Isaiae prophetiam praecessisse, 585.

Otium omnem diem festum sequi videtur, 406. Odiosum otium qui agere dicuntur, 406. Fugendum, 406. Quomodo nos vult otari Dominus, 407.

Ovium nomine quipam designantur, 555, 594. Ovis imbecillitas, 585.

Ozias rex Juda idem ac *fortitudo Jao*, 522. Idem qui II Paralip. xxvi, 1. Ozias dicitur, Azarias IV, Reg. xiv, 21, vocatur, 585. Prophetarum sub Ozia, Isaia, Osee et Amos, 585. Regem Oziam fuisse improbum historia prodidit, 596.

P

Palmites. Vide *Vitis*.

Palpebrae. Vide *Oculus*.

Pantherae qua ratione deludantur, 529. Vide *Ammalia*.

Paradisi terrestris descriptio, 548. Quamobrem conditus, 548. Quomodo ad vitam in paradiso olim constitutum postliminio quis redeat, 540. In paradiso primo communibus lignis ac stirpibus conferto, postmodum longe praestantiores enatae sunt arbores, 547. Paradisi terrestris deliciae, 549. Iis quae sunt vitae hujus longe superiores, 549. Delicias eas fuisse quibus libido procreatur, ne dictum quidem pium est, 550. Plantarum ejus nomina pressa si lentio sunt. Locus Eden, nominis etymo *voluptas* exponitur, 550. Cur mundo jam constituto Deus plantavit paradisum, 550. Qui sanctorum sedem locum corporeum dixerit, nihil ab ea quae deat de paradiso conjectura forsitan erraverit, 551.

Parentum flagitium tanquam lex ad posteros transit, 455.

Partus dolor qualis, 580. Quid significet, 580.

Parvulus appellat Christus eos qui revelatione mysteriorum fuerant dignati, 512.

Pascha non in fermento malitiae, sed in azymis sinceritatis celebramus, 401. Ad vesperum Pascha Christus immolatur, cujus caro vere est cibus, 401.

Pastores. Robur panis aufferit ab Ecclesia, cum laborat penuria eorum qui dogmata solida tradant, 449. Pastorum penuria desertionis est signum, 450. Cum de anima agitur, pastores inquirendi, 452. Cum Ecclesia ab adultulantibus verbum gubernatur, ipsi dominantur derisores, 455. In tribuendis Ecclesiarum praefecturis, nulla personarum ratio habenda, 456. Quinam indigni pastores, 456. In Judaica seditione plurimi seipsos judicabant indignos qui ceteris praeficerentur, 456. Hoc tempore plurimi indigne non contradicunt, plurimi se intrudunt, 456. Principatum ambiunt non pauci, 457. Qui corpori Ecclesiarum praeficiuntur, iidem loco capitis sunt, 604.

Patientia. Quae libenter gerenda suscipimus, tametsi ardua, sustinere solemus, 514.

Paulus. S. Paulus simul ut bibit fidem, sine mora ad praedicationem accessit, 547. Quasi cursor, festinavit ad finem, 548. Inter dispersos Israel et Juda numeratus, 569. Se sapientem architectum vocat, 455.

Paupertas dux est ad pietatem, 455. Nonnulli pauperes beati, qui pietatis causa, aspersati sunt omnia, 461.

Pax quae a Deo datur, terminum non admittit, 550.

Peccatores iudicii die, peccatorum pondere ad inferna cadentes jacebunt, 545. Qui in peccatis perseverat, gaudet in ipsis: qui ad se revertitur, ut fetida abominatur, 566. In iis qui vincuntur, effertur caro, anima languet, 568. Voluptatiorum anima veluti redigitur in servitutem, dum ad carnis famulatum detrahitur, 575. Bovi et asino confertur Dei contemptor, 587. Quando delictum a Deo, alienis qui nos devastant tradimur, 591. Descriptio juvenis in stuprum prolapsi, quomodo omnimoda illum deinceps ruina maneat, 592. In deflementum loco stare non vult, siquidem erubescit, 592. Fictas excusationes ad inquisitores fallendos comminiscitur, 592. Qui dicit, peccavi, et

postea in peccato perseverat, hic nequaquam confitetur, 407. Qui ubi peccatum suum deprehendit, illud odit, is confitetur, 407. Nihil utilitatis accedit ex peccatis condonatis ei qui adhuc peccat, 407. Qui impurus est, nihil percipit lucris ex remissis impudicitiae vitii, 407. Tunc animae peccata remittuntur, cum virtus animæ dominata, et in habitum contrarium odium concitat, 407. Qui sic in se affectus est, a prioribus delictis potest absolvi, 407. Ei qui habitum affectui ad peccandum propendit contrarium recuperat, utile est veniæ donum, 407. Interminatur Deus fore, ut repudiet eos qui postquam a multis casibus sese erexerunt, tunc demum succumbunt, 407. Vox *ultra* indicat sæpenumero similia flagitia condonata, 407. Fieri nequit ut quis sine venia quæ a Deo concedatur, vitæ secundum virtutem instituendæ sese dedat, 407. Dei voluntas est, ut is qui in peccatis versatus est, finem imponat præteritis, et per penitentiam reviviscat, 408. Anima in peccato mali habitudine constituta, comparatur iis quæ multoties, et cum multo labore tincta sunt, 414. Brachium peccatoris est peccati vix effectrix, 423. Quenam inter iniquos et peccatores sit differentia, 423. Qui priusquam verbum discerent peccavere, indigent ut per aquam purgentur, 473. Qui post acceptam vitam, rediunt se sanguini obnoxios, per ignem purgandi, 473. Qui opera patrat corruptioni obnoxia, vineæ similis est, 482. Miserrimi qui ineunte et desinente vitæ, non supersedent a vitiiis, 492. Injustus jam in infernum descendisse dicitur, 497. Unusquisque stringitur peccatorum suorum vinculis, 501. Comburetur peccatoris radix, 510. Quisquis deprehensus in peccatis, conscius est dignum se esse qui per verbera convertatur, jam peccatum declinans, fugit quasi a flamma, 565. Cum peccamus, adiungimus nos demonum exercitui, 566. Qui mancipantur impuritati, et ab ira vincuntur, et servant avaritiæ, hi super se Dominum regnare nolunt, 580.

Peccatum solus Dominus non fecit, 428. Omne peccatum per insipientiam admittitur, 566. Si in apertum prodit, spem emendationis ostendit, 566. Cum rubro colore comparatur, quod animas perimat, 414. Hominem a pristina sua celsitudine deiecit, 438. Peccata quæ quamdam inter se cognitionem habent, pari ratione puniuntur, 440. Quemcunque excecaverit peccatum, is veluti Samson, ab alienigenis illuditur, 455. Admissa per ignorantiam ablutione indigent, 475. Quæ vero ad mortem ducunt, sanguis vocatur Isai. iv, 4, ac ustionis iudicio egent, 475. Qui delicto priori serendum et tertium necunt, trahunt peccata quasi funiculo, 501. Comparatur iis qui funes necunt, 501. Malitia per longas molitiones consummata funiculus longus est, 502. Rjus descriptio in incontinente, 501. Tales funiculi soluti difficillimi, 501. Cur comparentur jugi corrigiæ vitulæ, 501.

Nihil sic obturbat contemplationem sapientiæ, ut peccatum, 509. Uva acerba dicitur, 525. Gramini comparatur. Præcedens peccatum, fit peccandi occasio, 535. Peccatum iustum non est nostræ naturæ, sed postea intervenit, 536. Qui inquinatur peccato præsentem amittit munditiam. Per penitentiam expiatur, 591. Peccatum recordatio quare fugienda, 594. Varii effectus, 510.

Pentapolis, 596, 597.

Peregrinatio est commoratio temporaria vitam transitoriam indicans, 552.

Perfectioni acquirendæ alimentorum abstinencia haud satis est, nisi anima ab his quæ malitiam nutriunt abstineat, 405.

Personarum acceptio. Vide *Justitia*.

Petra. De petra varia in Scriptura occurrunt dicta, 438.

Petrus. B. Petri visio Act. x, 11, quid indicabat, 591.

Phæce, Isa. vii, 1, idem ac *adaptio*, 522.

Phantasmata eorum qui mendaciis fidem adhibent, idola sunt, 446.

Pharao, 580, 528.

Pharisæi oratio, 408.

Philisthæis, seu Palæstinis divinitus peculiare exercitium fuit, 434. Alienigenæ proprie dicuntur, 597. Philisthæum nomen in lingua Græcâ conversum sonat *cadentes potu*, 599.

Phlegmone quid, 590.

Phœniceæ conserverant cum bobus arare vineam, 488.

Phygellus et Hermogenes traditi Satanae non in perditionem, sed ut discerent non blasphemare, 577.

Physicus dicitur qui pulchritudinem visibilium contemplantur, 494.

Pleiadis mentio fit in Scriptura, 582. In Pleiade septem stellæ apparent. Collocantur in triangulari forma, 582.

Pluvia quid, 483.

Pœnæ genus duplex, 453. Pœna gravissima ad adolescentibus regi civitatem, 453.

Penitentia signum sacrum, 596. Per penitentiam ac confessionem placatur Deus, 542. Stulti ad lucem per penitentiam reditus, fratrum amatorum festus dies esse debet, 403. Dei voluntas est ut is qui in peccatis versatus est, finem imponat præteritis, et per penitentiam reviviscat, 408. Qui per præclaram penitentiam abundanter seminat, manipulos penitentia auferet, 459. Per penitentiam explantur peccata, 591. Invitat penitentia ut quis prius cor suum conterat, deinde ut penitentia suæ modum notum efficiat, 601. Ab imperfecto ob minorem ætatem non exiguntur penitentia opera, 605.

Poma non solidus cibus, 393.

Populus et gens plerumque conjunctim dicuntur in Scriptura, 388.

Potentes qui intelligendi, 420.

Potoribus cur insit inextinguibilis bibendi libido, 489. Supplicium æternum sibi accersunt potores, 489. Plura pro ebrietatis apparatu fingunt atque commiscuntur, 448. Potus certamen instituit, 448. Vini perniciosis effectus, 489. Temulentorum corpora torrentium alveis comparantur, 489. Ebriosus quæ pœna infligenda, 490.

Præcepta lux sunt, quæ ignorantia tenebras excutiant, 495.

Præceptores mali rei sunt mortis discipulorum, 606.

Præda spoliorum est distributio, 557, 561.

Prædicatio. Verbum Evangelii, dum illud proximo prædicamus, nullo dolo aspergendum, 551. Initium sermonis prudentis, est fides in corde loquentis, 573. Is cuius sana doctrina, et vita inculcata est, is coarguendi licentia uti poterit, 598. Sermo Domini ad vitam invitans carmen erat; Joannis prædicatio erat lamentatio, 477. Quisquis non facit, etiamsi doceat, omnem sibi admittit fidem, qua utilis esse possit, 545.

Præses Ecclesiæ, si manum porrigit ad munera, socius furum nominatur, 417.

Princeps a vindicta sumenda debet abstinere, 419.

Principum vicia, 419. Calamitates subditorum sunt, 454. Principes quis vere, 456.

Principia prima ac bases in dogmatibus supponuntur, 486.

Probi viri est veritati indagandæ operam dare, et raro ad carnis curam descendere, 404. Pauci probi trapezitæ, pauci qui cuncta explorare, retinere bona, et ab omni specie mala sibi temperare possint, 417. Actio una virum probum non perficit, 551.

Prophetia donum quoddam, 378. Quomodo anima digna prophetia dono evadat, 580. Propheticus afflatus visus quæ in somnis accidunt comparatur, 580. Propheta olim videntes vocabantur, 580, 575. Divinorum virorum mens aliquando per visionem, aliquando per somnium videt, quæ nec per oculos nec per aures accepit, 580. Vident prophetae non futura solum, sed quæ in præsentibus sunt abditæ, 580. Est et prophetia cum aliquid per somnium præscitur, 580. Quomodo Pharae et Nabuchodonosor futura præscierunt, 580. Quomodo Balsam propheta et Caiphas, 580. Non pro merito Balsam et Caiphas contigit sermo, sed pro temporis opportunitate, 581. Cur propheta vocatur *videns* aut *ante videns*, et prophetia *visio*, 583. Nonnulli prophetiarum suarum tempora non assignarunt, 583. Plures ne patrum quodam meminere, 583. Ex obscuris parentibus nati prætermissi sunt, 585. Cur alii Barbarorum adnotarunt regna, 583. Prophetae omnes conducibilia suadentes fuere consiliarii et ante eos. Moyses, 422. Genes quæ Deo curæ non esse arbitrabantur res humanas, irridebant prophetas, qui uti ex personis Dei concionabantur, 426. Ad Joannem usque prophetia omnis penes Judæos stetit, dein eis defuit, 450. Ecclesia donum prophetia reperit, 450. Prophetæ nubibus comparantur, 483. Quomodo Verbum Dei percipiebant, 552. Non tanquam a mente alieni loquebantur, 575.

Prospera. Vide *Calamitates*.

Protoclarus est Judæorum synagoga, 479.

Providential divina erga homines, 547. Inter quosdam non convenit, utrum Dei providentia gubernentur omnia, an temere ferantur, 505. Sicut Deus ad hominum curam a cælo respicere non fastidit: ita nec cælestes virtutes hominibus ministerium suum denegant, 515.

Proximo non nocendi præceptum, mutam requirit diligentiæ, 553. Homo quilibet proximus noster est, 551.

Psalterium. Vide *Cithara*.

Pseudo apostoli nonnulli, operarii dolosi, in apostolos Christi transfigurati, derelicti sunt a Deo, 615.

Pseudoprophetae (In) tempore Micheæ, sicut in Anania ætate Jeremiæ fuit spiritus mendax, 555.

Pudore (Qui) suffunduntur, vultus colorem immutant, 580. Quæ pudica est mulier, defixis præ pudore in terram oculis, faciem habet deorsum demissam, 464.

Puellam dici posse mulierem ætate florentem; virgi-

nem vero puellam dici non posse contendunt Iudei, 528. Contendunt idem Hebræum nomen puellam, non virginem ut volunt Septuaginta, significare, 528. Ast patet ex Deuter. xxv. 25, III Reg. i, 3, puellæ nomen de virginibus dici, 529.

Pulchritudinis et deformitatis propria, 505.

Pulveri qui comparantur, 510.

Purpura. 469. Diluto rubore imbuta est, 411. Figura est doli, 468. Purpuræ usus, 468. Vestis purpurea mollietiei et iactantiae occasio, 470. Qui purpura indutus est, abjicere se in terram Deumque adorare fastidit, 471.

Q

Quercus. Vide *Terebinthus*.

R

Rasin et Aram idem ac *subtilis*, 556.

Ratio singula tum decenda, tum agenda debet dijudicare, 411. Qui rationis custodiam rejiciunt, ii patent belluinis cogitationibus, et demonibus imp. obis, 481. Cum iudicio omnia facienda sunt, 481. Quies eorum qui iudicantur iudicia iusta sequitur; tumultus iudicia iniusta comitatur, 481. Qui non iudicat quid agendum, aut non agendum, is patrat iniquitatem, 484.

Rebecca, 469.

Reges instituti ex propria populi Judaici temeritate et amentia, 421.

Regnum Dei quo, 612.

Reliquiæ pretiosæ, ubi contigit mors pro Christo, 515. Qui martyris ossa tetigerit, sanctitatis participationem accipit, 515.

Requies duplici sensu potest accipi, 568.

Respicere et considerare in eo differunt, quod respicere de perceptione quæ fit per oculos; considerare, de mentis contemplatione sit dictum, 490.

Resurrectionis mysterium præsignatum, 550.

Reticulum videtur fuisse ornatus capillis intertextus, ut ipsis colore suo colorem excitaret, 468. Reticulum sponsæ Cant. vii, 5, commendatur, 468.

Roboam assimilis est is, qui vani sui cordis voluntatem seniori consilio præfert, 452. Roboam dicitur Junior, 454.

Romani imperii tempora prædicta, 520. Quæ de Assyriis prænuntiantur Isa. vii, 20, forsane exercitui Romano in ortu Emmanuelis adimpleta, 531.

Romeliæ idem ac *elatus circumcissionis*, 522. Romeliæ filius tropice sermonem falsam doctrinam continentem significat, 536.

S

Sabaoth, hoc est *exercituum*, 512.

Sabbata quænam falsa, quænam vera, 405. Quæ de sabbatis dicuntur, maledictioni reddunt obnoxium eum qui ea corporali sensu intelligit, 405. Quisnam sensus spiritalis, 405.

Saccus poenitentiae signum, 526. Contritioni et humilitati occasio, 470, 471.

Sacerdotibus sancta ingressuris, et Nazaraeis usu vini et siceræ lex interdicti, 508. Desendum is cui commissæ est mysterium dispensatio, si alicuium vino immersum circumferat, 508. Vestes quibus induti sacerdotes introibant in sancta, symbola erant, 469.

Sacrificia non omnino rejicit Scriptura, sed tantum Judaica, 598. Reprobatur multitudo, unam requirit hostiam. Unusquisque Deo offerat seipsum, 598. Approbata est ad delendum peccatum hostia una, 598. Victimarum incensarum vaporibus, fumoque ex thure procedente aluntur demones, 598. Varii sacrificiorum ritus, 402.

Sagittæ infixæ David, quæ, 564, 565. Sermones sagittis acutiores, 564, 565.

Salvator dici potest homo ille nobilis de quo Luc. xiv, 12, 579. Mundum peccati imperio subiectum videns, rex eorum fieri non recusavit, 579. Ast qui huius sæculi principi subijciebantur, miserunt legatos qui ejus imperium detrearent, 580. Legati hi sunt qui mortis Servatoris fuere auctores, 580.

Samaria, inimicorum regio est, qui sanam doctrinam depravarunt, 526. Metropolis Israelitarum, Samaria, 535.

Sanctis quænam voluptas congruat, 550. Sancti quasi lumen sunt lucernarum, quod solis luce obtunditur, 440.

Sapientia quid, 507. Sapiens quis, 507.

Saulis filius, 481. Ventriloqua ope demonum nuntiavit Sauli futuram stragem. Quomodo id factum sit, 545.

Scientia quid, 507. Quis sciens, 507. Scientia omnis ex Spiritu sancto est, 508. Nemo novit quot et quanta ignoret, nisi scientiæ hujus habuerit gustum, 516.

Scintillis ignis, opera peccatorum comparantur, 425.

Scripturæ divinitus inspiratæ verba pro tribunali Christi sistuntur, 562. Dum lumen quod in divinis est Scripturis, quasi in speculo refrangitur, non ipsos intelligimus, 521. Otiosum verbum arguere, gravis hæc in Scripturam blasphemia, 552. Citra offensam in Scripturis versabimur, si ex iis quæ facili percipi possunt adjuvemur, et ab iis quæ sunt intellectu difficiliora non offendamur, 581. Cur in Scripturis data opera voluit Deus esse obscuritatem, 582. Vitæ puritas requiritur, ut id quod in eis obvolutum est dignoscamus, 582. Futura quasi jam facta enarrare solet Scriptura, 590. Diversa merces diverse audientibus Scripturæ sensum, 415. Qui Scripturis abutuntur, 417. Scripturæ proprietates, 420. Nihil otiosum in Spiritu sancti verbis, 429. Villa præsertim et ingloria nullo numero habentur in Scriptura, 435, 596. Prius fides simplex Scripturis adhibenda, tum sensus delitescens pervestigandus, 526. Scripturæ mos est ut vulgi existimationem in rerum nominibus sequatur, 560.

Sebama idem sonat quod *conversio*, 615. Quid per vineam Sebama intelligendum 615.

Seboim, 596.

Sedec vox obscura, 611.

Seditionis proprium est, nihil ut discernatur, 485.

Segor est locus ad quem Lot e Sodomis egressus pervenire potuit, 604. Segor urbs est in Palestina finibus jacens, 604.

Semen dicitur vel quod provenit ex alio, vel quod alterius ortui dat initium, 592. Semen pravum dicitur, qui nequitiae exemplum primus dedit cæteris, 592, 593. Semen de quo Isaias i, 9, Christus est, 595.

Senarius numerus, 541.

Senior et presbyter quisnam, 450. Hunc aufert Dominus cum indigni offeruntur, et digni negliguntur, 450. Plus confert ad presbyteri commendationem senectus mentis quam crinium albor, 451. Seniores ac principes per suam doctrinam, ac per bona vitæ privatæ exempla vineam Domini excolere debent, 463.

Sennaar, 558.

Septenarius numerus, 541. Variæ septenarii numeri significaciones, 542.

Seraphim quid, 515. Præcipua eorum vita est pulchritudinem Dei contemplari, eique jugiter gloriam dare, 515. Cura erga homines functio est adventitia, 515.

Sermonem inter et legem quænam differentia, 597. Fidei dogmata sermonesque ad mores emendandos idonei, robustiorem animam reddunt, 408. Sermones quidam sunt quibus ab ipsa veritate quasi muro munimur, alii ad corroborandum mendacium excogitati, 415. Sermo intelligentiæ quasi vehiculum, 419. Sunt qui sermone doctrinæ disseminato, amplectuntur sermonem, et fructum ferunt 540. Sunt qui aulicum occludunt, ne veritatis sermo ingredietur, 540.

Serpentes dicuntur vitia ob voluptatis varietatem, 561. In paradiso serpens mitis erat, erectus in pedes incedens, 549. In locum angustum immittit se serpens, ut pellem ac strectum exuat, 578. Serpentis prudentia quænam, 560. Laudator, 578. Quinam per serpentes designantur, 594.

Siceram vocant Hebræi potionem quamlibet quæ temulentiam facere potest, 488. Siceram si interpretemur, ebrietatem significat, 508.

Signum res est conspicua, aliquid in se obscuri indicans, 527. Signum semper præsens est, sed vel præterita, vel præsentia, vel futura indicat, 527. Signa vocantur a Scriptura, ea quæ sunt admirabilia ac mysticum sermonem expriment, 527. Signum ipse per se dedit Deus domui David, 528. Signum rei cuiusdam stupendæ demonstrationis est, 528. Signum de quo Isaias, xi, 12, crux est Christi, 569.

Silu damonum species, 588.

Siloa aqua, 555. Per aquam Siloam tropice missum e coelis Verbum divinum intelligendum, 539.

Similago sæpenumero in sacrificiis adhibetur, 402. Ejus usus abrogatus, 402. Simila spiritualis est is qui de Deo habetur sermo, a corporali intelligentia discretus, 402.

Simon, 516.

Sion, 474. Mens interdum appellatur Sion, 600.

Sirenes. Per sirenes, demones designari videntur, 588. Animal illud solitudinis amans in arenis sterilissimis sæpe latitat, 588. Externus sermo trahit sirenes mulieres suis se suavissime cantantes, 588. Qui aures avertit a veritate, ut ad fabulas convertatur, is a sirenibus detinetur, 589.

Sodoma, 597. Idem ac *declinatio*, 596. Qui sint principes Sodomorum, 596, 597. Historia de principibus Sodomorum silet : reum tamen devictorum commemorat,

596, 597. Sodoma quid significet, 588. Pentapoli præfuit, 597.

Solitudo hominem juvat ad animum colligendum, 524. Multi solitudinis amantes fuerunt, 524.

Somno qui potius sunt, cur subpallescant, 526.

Somnorum, id est *Samaria*, 526.

Sophismatibus dolosis et pravis colloquiis nonnulli corumpunt bonos mores, 605.

Sorech S. mmachus interpretatur *electam*, 478.

Speculator is dici potest, qui a visibilibus ad metaphysica progrediens, Deo ipsi adstiterit, 494.

Spes in Deo posita alternas vices non admittit, 566.

Beatus qui omni spe rerum mundanarum a se submotâ, unicam spem suam in Deum confert, 566.

Spinæ rosæ qui conspiciunt, is in peccati memoriam redeat, 548.

Spiritus sanctus omnibus adest: sed iis solum qui puri sunt affectibus peculiarem exhibet virtutem, 579. Quid requiratur, ut quis ad suscipiendum Spiritum sit aptus, 579. Humanæ naturæ vires superant operationes Spiritus, 579. Cujusque animæ meritum intuetur, et juxta meritum distribuit, 579. Non in quibuslibet mentibus operatur Spiritus, 579. Per solam Spiritus divini præsentiam confunditur improba potestas, 581. Spiritus sanctus os dictus, quod ex Dei ore processisse dicatur, 415. Scientiæ omnis fons et origo, 503.

Spiritus septem apud Isaiam, xi, 2, 472.

Spolia sunt quæcumque prostratis cadaveribus circumponuntur, 557.

Stella privatim dicitur stella: stellarum congeries astrum dicitur, 582.

Sterilitas aut infecunditas, utrumque apud veteres maledicto obnoxium, 472.

Stupor pro admiratione dictus, 581.

Subditi ad mores eorum qui rerum potiuntur ut plurimum sese conformare solent, 417.

Subdolum animum et tectum designat Isa. ix, 18, 554.

Superbia soror est iniquitatis, 584. Omnino fugienda, 556. De se alium sapientis ac superbi descriptio, 544. Phariseus in superbiæ peccato versabatur, 408. Fortassis primum peccatum contumelia ac superbia, 440. Videatur contumelia origo esse superbiæ, 440. Varia ejusdem genera, 440, 441, 463. Excelsus ac sublimis affectu tantummodo a contumelioso et superbo differt, 441. Ejusdem elegans descriptio, 441.

Supercilia. Vide *Oculus*.

Suphri regio in Iudorum gente sita, in qua lapides pretiosissimi gigni solent, 584.

Sycaminus qualis arbor, 551. Symbolum est synagogæ gentium, 552.

Synagogæ gentium symbolum sycaminus, 552.

Syrus juxta Hebræos vocatur Aram, Israel vero Ephraim, quod ex illa tribu prodierit Jeroboam, 521.

T

Tabeei idem ac *bonus Deus*, 525, 525.

Tabernaculum Dei, caro dicitur, 552. Si Deodigna est, Dei tabernaculum efficitur, ad eum modum quo habitat in sanctis, 552. Forsan corpus tabernaculum est in quo inhabitat Spiritus sanctus, 595.

Temperans quis vere est, 615.

Temporis natura æque durat ac iste mundus, 427. Tempore spacia a sole, luna, et firmamenti motu ortum habent: his corruptis, tempus desinit, 427. In tres partes tota temporis natura dividitur, 616.

Tenebræ aer est luce privatus, 504. Qui Dei ignorantia laborant, hi versantur in meridianis tenebris, 609. Tenebras meridianas interpretari licet, alienationem mentis, 609.

Terebinthum et quercum eandem esse arborem ex Genesi xxxv, 4, 9, didicimus, 425. Interpretes quidam terebinthum, quercum reddiderunt, 425. Idolorum cultores comparantur terebintho quæ abiecit folia, 425.

Terræ magna pars non habitat, ea nempe quæ solis ardoribus exusta est, et borealis quæ gelu rigida, 531. Terræ fundamenta, humanæ naturæ ignota, 584. Juxta gentium opinionem, locata sunt in centro globi mundum circumcingentis, 584.

Theristum videtur esse indumentum æstivum, quod tegebat quidem, sed in æstu non gravabat, 469. Theristra quæ Scriptura vituperat, ad discumbendum præ voluptatis studio lectis insternebantur, 469.

Thuris fumo, victimarumque incensarum vaporibus aluntur demones, 598. Idolorum cultores simulacra vitulorum ex thure effingebant, eaque igni admovebant, 560.

Thymiana quid significet, 402. Cum quatuor elementis ex quibus corpora constant, cognationem habet, 402.

Thymiana corporale habetur pro abominatione, 403.

Timor divinus inter ea quæ disci possunt collocatur, 411. Hoc maxime ad perfectionem facit scite ac perite formidare, non omnia metuere, 559. Timiditatis affectus unde, 578.

Torcular proprie est Ecclesia Dei, 479. Torcularia forsant sunt animæ prava doctrina imbutæ, 615.

Trinitas. (S.) Cur non dixit Deus: Facite; sed, *Faciamus hominem*, 525. Ortus nostri exordium vera trinitatis Deitatis professio intelligitur, 525. Cur dicto, *faciamus*, additum, *et fecit*: non autem, fecerunt, 525. Cum Dei conspectui masculus ter sistitur, agnitionem diviniæ doctrinæ ad Trinitatem pertinentis demonstrat, 400.

Tristitia quæ secundum Deum est, initium est ejus quæ ad superna fit progressus, 603.

Turris quatuor muris constat, 481.

U

Ulcisci interfectos, in malis solatium est, 471.

Ululatus vox est lugubris, sono haud articulate edito dolorem cordis indicans, 558. Vox est dolore plena, a mulieribus ut plurimum emissa, 611.

Unicornis animal imperiosum, homini non subditum, in solitudinibus commorans, 560, 561.

Urias, id est *Dei illustratio*, 534.

Uva acerba peccatum dicitur, 525.

V

Venia petulantia occasio ac libidinis, 457.

Verbum divinum missum e caelis per aquam Siloam tropice intelligendum, 536. Humanum consilium magni consilii Angelus irritum facit: ac hominum sermonem Deus Verbum dissipat, 557. Nihil prius eo qui erat in principio, 547. Cur apud prophetas modo dicitur, *Verbum Domini*, modo additamentum illud, *Domini* aut *Dei*, desit, 426.

Veritatem nullo negotio vere acquirere absurdum est, 582. Viri probi est veritatem indagandæ operam dare, 404. Qui aures avertit a veritate ut ad fabulas convertatur, a sirenibus delinetur, 589.

Vespertilio, noctis amans, in desertis locis inhabitat, 447. Pennis non est instructa, sed membrana carnea per aerem volat, 447. Quatuorpes est, nec tamen pedibus tuto fulcitur, nec validi est volatus, 447. Dentis habet, ova non edit, sed parit animalia, 447. Huius demones comparantur, 447. Qui adorant demones, hi dicti sunt vespertilionibus adorare, 447.

Viduitati subveniendum: exposita quippe est cultus ipsam volenti incessare injuriis, 412.

Vilia nullo numero in Scriptura habentur, 435.

Vineam cum bobus arant Phœnices, 488. Ad vinearum custodiam figuntur tentoria, quæ negliguntur si vinea infructuosa sit, 592. Israel plerumque vinea nuncupatur, quam si Spiritus sanctus qui eam custodit ut infructuosam deserat, tum a quavis insulsa cupiditate proteritur anima, 592. Quinam incendunt vineam Domini, 465. Qui vitem putant, hi virtutem ipsius astringunt, 482. Vineæ neglecta luxuriat, 482. Qui opera patrat corruptioni obnoxia, vineæ similis est, ligna, folia, et capreoli, non vero vinum producentis, 482. Vineæ d'relecta neque putatur, neque foditur, 482. Dives cuius anima rerum terrenarum pondere premitur, similis est vineæ quæ non foditur, 482. Quisnam vere fossus dici possit, 482. Quandiu sumus palmites, Deum habemus agricolam, 591.

Vini meri mali effectus, 508. Lex et sacerdotibus sancta ingressuris, et Nazareis usu vini et siceræ interdicti, 508. Qui a vino debeant abstinere, 508. Quis bibere vinum dicitur, 508. Vide *Potiores*.

Virtus est medium quiddam ac mediocre, 505. Sicut in virtute, ita et in malitia progressus a minoribus ad majora capit incrementum, 588. Malitia inescat voluptatis lenitate: virtus austeritate discipline exasperat, 559. Tradita ad animas perlicendas præcepta, vias duras appellat propheta, 559.

Visio, Vide *Oculus*. Non est alia facultas quæ peræque ut visus cupienda apprehendat, 585. Quæ formidabilia sunt, nequaquam potest quis auditu internosse perinde ac visu, 585. Sensibilis creaturarum perceptio, dicta est visio: spiritualis celestium comprehensio, dicta contemplatio, 495. Visio contra Babylonem de qua Isa. xlv, 1, non fuit conspecta corporeis oculis, sed mente intellecta, 575. Qui corripiuntur demone, res absentes quasi præsentem conspiciunt, 575. Prophete videntes vocabantur, quod obtutus mentis in illis Spiritus sancti adventu augeretur, 575.

Visio Dei, 582, 583.

Vita hæc per septenarium numerum plerumque designatur, 472. Viri sancti est hæc vitam transire, ad alteram festinare, 552. In carne vivens, incolæ esse debet: migrans ex vita, in locis debet propriis requiescere, 552.

In hac vita perinde peregrinamur, ac illi qui a iudicibus ex patria pulsi sunt, 552.

Vitia ob voluptatis varietatem serpentes dicuntur, 561. Multae in nobis bestiae, vitia scilicet, quibus enitere ut imperio praeis, 556. Sicut in virtute, ita et in malitia progressus a minoribus ad maiora capit incrementum, 588. Anima vitia tanquam ignis scintillas ad accendendam gehennae flammam exsuscitamus, 425. Vitia pulveri comparantur respirationem impediendi, 510.

Vitula trima, 605.

Volucres calamis et visco devincit homo, retia eis tenet, et sagittis volantes assequitur, 530.

Voluntatem vani sui cordis qui saniori consilio praefert, is assimilis est Roboam, 452.

Voluptas quoniam in sanctis congruat, 550. Voluptates corporeae cepis assimilantur, et aliis, 594. Qui ex virtutis praescripto non vivens corporeis volutatur affectibus, ponit lucem tenebras, 505. Qui inescantur voluptate, sui ad veram patriam reditus obliviscuntur, 589.

Vox, aeris est percussio, aut species in aere impressa, ad quam formandam, aerem percutere vult qui loquitur, 558.

Vox Domini quid, 559. Quid vox Domini super aquas, 559. In virtute, 559. In magnificentia, 559. Confringentis

cedros, 560. Intercidentis flammam ignis, 561. Quomodo audiat quispiam vocem Domini, 518. Vox quae fiebat ad Isaiam quid, 559. Vox quae ad populum fiebat erat visibilis, hoc est cognitu facilis, 559. Vox gentium multarum in montibus, forte vox est Ecclesiae, 576. Vox regum et gentium quid indicat, 576. Qui in annuntiando Verbo a carnis cupiditatibus vincitur, habet submissam vocem, 575. Qui adversus turbulentas animi affectiones insurgit, is exaltat vocem, 575.

Vulnus quid, 590.

Vulpes, 594.

Vultures in prima procreatione, in pratis pascebantur, 540. Vultures citra marium copulam parere dicuntur, 529.

X

Xiphiae seu gladii, 529.

Z

Zacharias, id est memoria Dei, 554.

Zelus videtur maxime occasionem multis praebere inimicitias inter se gereudi, 570. Quandoque pro invidia sumitur, 570.

Zygenae, 529.

ORDO RERUM

QUAE IN HOC TOMO CONTINENTUR.

S BASILIUS MAGNUS CAESARIENSIS ARCHIEPISCOPUS.

APPENDIX TOMI I OPERUM S. BASILII.

Monitum.	9
Oratio I. — De hominis structura.	10
Oratio II. — — — — —	58
Oratio III. — De paradiso.	62
Homilia in partem I psalmi XIV (memoratur tantum nō pote inter genuina tomo I reposita).	71
Homilia in psalmum XXVIII.	72
— In psalmum XXXVII.	82
— In psalmum CXV.	103
— In psalmum CXXIII.	115
COMMENTARIUS IN ISAIAE PROPHETAM.	118
Monitum.	118

Prooemium.	140
Incipit enarratio in Isaiam.	151
Monitum in librum sequentem.	667
LIBER DE VIRGINITATE.	670
Monitum in sermonem sequentem.	810
Sermo de contubernatibus.	812
Argumenta contra Arianos.	827
Expositio de sancta et orthodoxa fide.	831
Fragmentum homiliae commemorationis B. Mariae Virginis.	835
Liber Eusebii apologeticus.	835
Eusebii Metaphrasis in Hexaemeron Basilii.	870
Notae Frontonis Ducaei.	970
Notae et animadversiones Federici Morelli.	1115
Variae lectiones.	1151
Index analyticus.	1155

FINIS TOMI TRICESIMI.

24
to
ed
s,
n
n
e
r,

1